DELECTUS LEGUM

QUAE IN

MUHLENBRUCHII

DOCTRINA

PANDECTARUM

LAUDANTUR.

BRUXELLIS.

APUD HAUMAN, BIBLIOPOLAM, ETC.

1839

TRAITÉ DE PAIX

ENTRE LA BELGIQUE ET LA HOLLANDE,

DU 23 JANVIER 1839.

DISCOURS

PRONONCÉ PAR

LE MINISTRE DES TRAVAUX PUBLICS,

DE LA CHAMBRE DES REPRÉSENTANS
DU 4 MARS.

Bruxelles.

IMPRIMERIE DU MONITEUR BELGE,
RUE DE LOUVAIN, N° 4[illegible]

1839

DELECTUS LEGUM.

Praescripta legis 25 Januarii 1817 observata sunt.

BRUXELLIS, ex typis fratrum DEMORTIER.

DELECTUS LEGUM

QUAE IN

MUHLENBRUCHII

DOCTRINA

PANDECTARUM

LAUDANTUR.

BRUXELLIS.

APUD HAUMAN, BIBLIOPOLAM, ETC.

1839

PROOEMIUM.

---

§ I.

Not. 1.

1) — *L.* 1. *pr.* §. 1. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Ulpianus.*) Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est autem a iustitia appellatum; nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi. §. 1. Cuius merito quis nos sacerdotes appellet; iustitiam namque colimus, et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram, nisi fallor, philosophiam, non simulatam affectantes.

Not. 3.

2) — *L.* 9, *D. de legibus.* (I. 3.) (*Ulp.*) Non ambigitur, senatum ius facere posse.

3)—*L.* 9. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Gaius.*) Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur, vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

4)—*L.* 2. §. 9. *D. de O. J.* (I. 2.) (*Pomponius.*) Deinde quia difficile plebs convenire coepit, populusque multo difficilius in tanta turba hominum, necessitas ipsa curam reipublicae ad senatum deduxit. Ita coepit senatus se interponere, et quidquid constituisset, observabatur, idque ius appellabatur senatusconsultum.

5)—*L.* 17. §. 1. *D. de inoff. testam.* (V. 2.) (*Paulus.*) Cum contra testamentum ut inofficiosum iudicatur, testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. Non idem probandum est, si herede non respondente secundum praesentem iudicatum sit; hoc enim casu non creditur ius ex sententia iudicis fieri, et ideo libertates competunt, et legata petuntur.

6)—*L.* 50. §. 1. *D. de legat. I.* (XXX.) (*Ulp.*) Si hereditatis iudex contra heredem pronuntiaverit non agentem causam, vel lusorie agentem, nihil hoc nocebit legatariis. Quid ergo, si per iniuriam fuerit pronuntiatum, non tamen provocaverit? Iniuria ei facta non nocebit legatariis, ut et Sabinus significat. Si tamen secundum substitutum pronuntiet, an ille legatariis teneatur? videamus. Et quum ius facit haec pronuntiatio, quod attinet ad ipsius persnnam, numquid legatariis teneatur? nec enim tam improbe causari potest, secundum se iudicatum per gratiam; respondebit igitur et legatariis, ut creditoribus.

Not. 5.

7) — *L.* 10. §. 2. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Ulp.*) Iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

Not. 9.

8) — *Gaii instit.* IV. 45-46. — 45. Sed eas quidem formulas in quibus de iure quaeritur, *in ius* conceptas vocamus: quales sunt, quibus intendimus nostrum esse aliquid ex iure quiritium, *aut* nobis dari oportere, aut pro fure damnum (*decidi oportere, in*) quibus juris civilis intentio est. — 46. Ceteras vero in factum conceptas vocamus, id est, in quibus nulla talis intentionis concept*i*o est; sed initio formulae, nominat*o* eo quod factum *est*, adj*iciunt*ur ea verba per quæ judici damnandi absolvendive potestas datur: qualis est formula qua utitur patronus contra libertum qui eum contra edictum Praetoris in ius vocat; nam in ea ita est, RECUPERATORES SUNTO; SI PARET ILLUM PATRONUM AB ILLO LIBERTO CONTRA EDICTUM ILLIUS PRAETOR*is* IN JUS VOCATUM ESSE, RECUPERATORES ILLUM LIBERTUM ILLI PATRONO SESTERTIUM X MILIA CONDEMNANTO; SI NON PARET, ABSOLVUNTO. Ceterae quoque formulae quae subtituio de in jus vocando propositae sunt, in factum conceptae sunt: velut adversus eum qui in jus vocatus, neque venerit, neque vindicem dederit; item contra eum, qui exemerit eum qui in jus vocatur: et denique innumerabiles ejusmodi aliae formulae in albo proponuntur.

9)—*L.* 27. §. 2. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Pactus, ne peteret, postea convenit, ut peteret. Prius pactum per posterius elidetur; non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est, quia in stipulationibus ius continetur, in pactis factum versatur, et ideo replicatione exceptio elidetur.

10) — *L.* 5. *C. quorum appellat. non recip.* (VII. 65.) (*Valens, Gratianus et Valentianus.*) Ab executione appellari non posse, satis et

iure et constitutionibus cautum est, nisi forte exsecutor sententiae modum iudicationis excedat. (378.)

Not. 10.

11) — *L.* 9. *D. de cessione bonor.* (XLII. 3.) (*Marcianus.*) Bonis cedi non tantum in iure sed etiam extra ius potest.

12) — *L.* 4. §. 1. *D. de interrogat. in iure faciend.* (XI. 1.) (*Ulp.*) Quod ait Praetor: QUI IN IURE INTERROGATUS RESPONDIT, sic accipiendum est, apud magistratus populi Romani, vel Praesides provinciarum, vel alios iudices; ius enim eum solum locum esse, ubi iuris dicendi vel iudicandi gratia consistat, vel si domi, vel in itinere hoc agat.

13) — *L.* 11. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Paulus.*) Ius pluribus modis dicitur. Uno modo, quum id, quod semper aequum ac bonum est, ius dicitur, ut est ius naturale; altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est ius civile. Nec minus ius recte appellatur in civitate nostra ius honorarium. Praetor quoque ius reddere dicitur, etiam cum inique decernit; relatione scilicet facta non ad id, quod ita Praetor fecit, sed ad illud, quod Praetorem facere convenit. Alia significatione ius dicitur locus, in quo ius redditur, appellatione collata ab eo, quod fit, in eo, ubi fit; quem locum determinare hoc modo possumus, ut, ubicunque Praetor salva maiestate imperii sui, salvoque more maiorum ius dicere constituit, is locus recte ius appelletur.

§ 3.

Not. 1.

14) — *L.* 2. §. 1. *D. de O. J.* (I. 2.) (*Pomponius.*) Et quidem initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur.

Not. 2.

15) — *Ulpiani fragm.* XI. 3. Legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua descendunt: per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege XII tabularum introducuntur, seu propalam, quales sunt adgnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni.

Not. 3.

16) — *L.* 2. §. 4. *D. de O. J.* (I. 2) (*Pomp.*) Postea, ne diutius hoc fieret, placuit, publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges a graecis civitatibus, et civitas fundaretur legibus. Quas in tabulas eboreas perscriptas pro rostris composuerunt, ut possent leges apertius percipi, datumque est eis ius eo anno in civitate summum, uti leges et corrigerent, si opus esset, et interpretarentur, neque provocatio ab eis, sicut a reliquis magistratibus, fieret. Qui ipsi animadverterunt, aliquid deesse istis primis legibus, ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt, et ita ex accidente appellatae sunt leges duodecim tabularum. Quarum ferendarum auctorem fuisse decemviris Hermodorum quendam Ephesium, exsulantem in Italia, quidam retulerunt.

§ 4.

Not. 3.

L. 2. §. 9. *D. de O. J. Vid.* 4.

17) — *Gaii instit.* I. 4. Senatus consultum est, quod Senatus iubet atque constituit, idque legis vicem obtinet; quamvis fuit quaesitum.

Not. 5. *a.*

18) — *L.* 1. *pr. D. de constit. princ.* (I. 4.) (*Ulp.*) Quod principi placuit, legis habet vigorem, utpote quum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.

Not. 6.

19) — *Gaii instit.* I. 5. Constitutio principis est, quod imperator decreto vel edicto vel epistola constituit; nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem obtineat, *cum ipse imperator per legem imperium accipiat.*

20) — §. 6. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) Sed et quod principi placuit, legis habet vigorem, quum lege regia, quae de eius imperio lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem concessit. Quodcunque ergo Imperator per epistolam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto praecepit, legem esse constat; haec sunt, quae constitutiones appellantur. Plane ex his quaedam sunt personales, quae nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc princeps vult. Nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si cui poenam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non transgreditur. Aliae autem quum generales sint, omnes procul dubio tenent.

21) — *L.* 1. *pr.* et §. 1. *D. de constit. princ.* (I. 4.) (*Ulp.*) *Vid.* 18. Quodcunque igitur Imperator per epistolam et subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto praecepit, legem esse constat; haec sunt, quas vulgo constitutiones appellamus.

22) — *L.* 1. §. 14. *D. ad leg. falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Si coheredis mei portio exhausta sit, mea integra, et illam vindicavero, Cassius confundendas esse partes existimat; Proculus contra. In qua specie et Iulianus Proculo assensit; quam sententiam probabiliorem esse puto. Sed et divus Antoninus iudicasse dicitur, commiscendas esse utrasque partes in computatione legis Falcidiae.

Not. 12.

23) — *L.* 12. §. 1. *C. de legibus.* (I. 14.) *Justinianus.*) Quum igitur et hoc in veteribus legibus invenimus dubitatum, si imperialis sensus legem interpretatus est, an oporteat huiusmodi regiam interpretationem obtinere, eorum quidem vanam subtilitatem tam risimus, quam corrigendam esse censuimus. Definimus autem omnem Imperatorum legum interpretationem, sive in precibus, sive in iudiciis, sive alio quocunque modo factam, ratam et indubitatam haberi. Si enim in praesenti leges condere soli Imperatori concessum est, et leges interpretari solo dignum imperio esse oportet. Cur autem ex suggestionibus procerum, si dubitatio in litibus oriatur, et sese non esse idoneos vel sufficientes ad decisionem litis illi existiment, ad

nos decurratur? et quare omnes ambiguitates iudicum, quas ex legibus oriri evenit, aures accipiunt nostrae, si non a nobis interpretatio mera procedit? vel quis legum aenigmata solvere et omnibus aperire idoneus esse videbitur, nisi is, cui soli legislatorem esse concessum est? Explosis itaque his ridiculosis ambiguitatibus, tam conditor quam interpres legum solus imperator iuste existimabitur; nihil hac lege derogante veteris iuris conditoribus, quia et eis hoc maiestas imperialis permisit. (529).

§ 5.

Not. 1.

24) — *L.* 2. §. 10. *D. de O. J.* (I. 2.) (*Pomp.*) Eodem tempore et magistratus iura reddebant; et ut scirent cives, quod ius de qua re quisque dicturus esset, seque praemunirent, edicta proponebant; quae edicta Praetorum ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore Praetoris venerat.

Not. 2.

25) — *L.* 4. §. 3. *D. de offic. proc.* (I. 16.) (*Ulp.*) Antequam vero fines provinciae decretae sibi Proconsul ingressus sit, edictum debet de adventu suo mittere, continens commendationem aliquam sui, si qua ei familiaritas sit cum provincialibus vel coniunctio, et maxime excusantis, ne publice vel privatim occurrant ei; esse enim congruens, ut unusquisque in sua patria eum excipiat.

Not. 5.

26) — *Gaii instit.* I. 6. Ius autem edicendi habent magistratus populi romani. Sed amplissimum ius est in edictis duorum Praetorum, urbani et peregrini, quorum in provinciis iurisdictionem praesides earum habent; item in edictis Aedilium curulium, quorum jurisdictionem in provinciis populi romani Quaestores habent: nam in provincias Caesaris omnino Quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his provinciis non proponitur.

27) — *Inscriptt. L. L.* 55. 56. 57. *D. de R. J.* (L. 17.) Gaius libro II de testamentis ad edictum urbicum. — Gaius libro III de legatis ad edictum urbicum. — Idem libro XVIII, ad edictum provinciale.

Not. 6.

28) — *L.* 7. §. 1. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Papinianus.*) Ius praetorium est, quod Praetores introduxerunt adiuvandi, vel supplendi, vel corrigendi iuris civilis gratia, propter utilitatem publicam; quod et honorarium dicitur, ad honorem Praetorum sic nominatum.

Not. 7.

29) — *L.* 7. §. 7. *D. de pactis* (II. 14.) (*Ulp.*) Ait Praetor : PACTA CONVENTA, QUAE NEQUE DOLO MALO, NEQUE ADVERSUS LEGES, PLEBISCITA, SENATUSCONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPUM, NEQUE QUO FRAUS CUI EORUM FIAT, FACTA ERUNT, SERVABO.

30) — *L.* 1. §. 8. *D. de postul.* (III. 1.) (*Ulp.*) Ait Praetor : QUI LEGE, PLEBISCITO, SENATUSCONSULTO, EDICTO, DECRETO PRINCIPUM, NISI PRO CERTIS PERSONIS, POSTULARE PROHIBENTUR, HI PRO ALIO, QUAM PRO QUO LICEBIT, IN IURE APUD ME NE POSTULENT. Hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui edicto Praetoris ut infames notantur, qui omnes, nisi pro se et certis personis, non postulant.

31) — *L. in f. D. ex quibus causis maj.* (IV. 6.) (*Ulp.*) Item si qua alia mihi justa causa esse videbitur, in integrum restituam, quod ejus per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum licebit.

32) — *L.* 12. §. 4. *D. de publ. in r. act.* (VI. 2.) (*Paulus.*) Si res talis sit, ut eam lex aut constitutio alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit, quia his casibus neminem Praetor tuetur, ne contra leges faciat.

33) — *L.* 12. §. 1. *D. de bonor. poss.* (XXXVII. 1.) (*Ulp.*) Ubicunque lex, vel senatusconsultum, vel constitutio capere hereditatem prohibet, et bonorum possessio cessat.

Not. 8.

34) — *Gaii instit.* IV. 34-38. — 34. Habemus adhuc alterius generis fictiones, in quibusdam formulis : velut cum is qui ex *edicto* bonorum possessionem petit, ficto se herede agit; cum enim praetorio jure et non legitimo succedat in locum defuncti, non habet directas actiones, et neque id quod defuncti fuit potest intendere suum esse, *neque id quod defuncto d*ebebatur, potest intendere *dari sibi* oportere. Itaque *ficto* se herede intendit, veluti *hoc modo*, JUDEX ESTO; SI AULUS AGERIUS, id est, ipse actor...... DE QUO AGITUR EX JURE QUIRITIUM FUISSE................ proposita simili *formula* ita subjicitur, TUM SI PARET NUMERIUM AULO NEGIDIUM (*Agerio*) SESTERTIUM X MILIA DARE OPORTERE. — 35. Similiter et bonorum emptor ficto se herede agit : sed interdum et alio modo agere solet; nam ex persona ejus cujus bona emerit sumpta intentione, convertit condemnationem in suam personam; id est, ut quod illius esset, vel illi dari oporteret, eo nomine adversarius huic condemnetur : quae species actionis appellatur Rutiliana, quia a Praetore Publio Rutilio, qui et honorum venditionem introduxisse dicitur, comparata est. Superior autem species actionis, qua ficto se herede bonorum emptor *agit*, Serviana vocatur. — 36. *Ejusdem generis est Publiciana actio.* Datur autem haec actio ei qui ex iusta causa traditam sibi rem nondum usucepit, eamque amissa possessione petit, nam quia non potest eam ex jure quiritium suam esse intendere, fingitur rem usucepisse, et ita quasi ex jure quiritium dominus factus esset, *intendit* hoc modo, JUDEX ESTO; SI QUEM HOMINEM AULUS AGERIUS EMIT . . . ET TRADITUS EST, ANNO POSSEDISSET, TUM SI EUM HOMINEM DE QUO AGITUR, EJUS EX JURE QUIRITIUM ESSE OPORTERET *et* reliqua. — 37. Item civitas romana peregrino fingitur, si eo nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo justum sit eam actionem etiam ad peregrinum extendi; velut si furt*i* agat peregrinus, aut cum eo aga*tur*, formula ita concipitur, JUDEX ESTO; SI PARET (*ope*) CONSILIOVE DIONIS... FILI*i* FURTUM FACTUM ESSE PATERAE AUREAE, QUAM OB REM EUM, SI CIVIS ROMANUS ESSET, PRO FURE DAMNUM DECIDERE OPORTERET, et reliqua. Item si peregrinus furti agat, civitas ei romana fingitur. Similiter si ex lege Aquilia peregrinus damni injuriae agat, aut cum eo agatur,

ficta civitate romana judicium datur.— 38. Praeterea aliquando fingimus adversarium nostrum *capite* diminutum non esse : nam si ex contractu nobis obligatus obligatave sit, et capite diminutus diminutave fuerit, velut mulier per coemptionem, masculus per adrogationem, desinit jure civili debere nobis, nec directo intendere.... dare eum eamve oportere; sed ne in potestate ejus sit jus nostrum corrumpere, introducta est contra eum eamve actio utilis, rescissa capitis diminutione, id est, in qua fingitur capite diminutus diminutave non esse.

35) — §. 2. *J. de B. P.* (III. 9.) Quos autem Praetor solus vocat ad hereditatem, heredes quidem ipso iure non fiunt, (nam Praetor heredem facere non potest; per legem enim tantum vel similem iuris constitutionem heredes fiunt, veluti per senatusconsultum et constitutiones principales) sed quum eis Praetor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur, et vocantur bonorum possessores. Adhuc autem et alios complures gradus Praetor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum ius percipiendarum hereditatum Praetor ex bono et aequo dilatavit.

36) — *Ulp. fragm.* XXVIII. 12. Hi quibus ex successorio edicto bonorum possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio Praetoris. Ideoque seu ipsi agant, seu cum his agatur, fictitiis actionibus opus est, in quibus heredes esse finguntur.

37) — *L.* 2. *D. de poss. hered. pet.* (V. 5.) (*Gaius.*) Per quam hereditatis petitionem tantundem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus civilibus actionibus heres consequi potest.

Not. 12.

38) — §. 7. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) Praetorum quoque edicta non modicam iuris obtinent auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est magistratus, auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant et Aediles curules edictum de quibusdam causis, quod edictum iuris honorarii portio est.

L. 7. *inf. D. de J. et J. Vid.* 28.

39) — *L.* 8. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Marcianus.*) Nam et ipsum ius honorarium viva vox est iuris civilis.

§ 6.

Not. 14.

40) — *L.* 2. §. 44. *D. de O. J.* (I. 2.) (*Pomp.*) Ab hoc plurimi profecerunt; fere tamen hi libros conscripserunt : Alfenus Varus, Caius Aulus Ofilius, Titus Caesius, Aufidius Tucca, Aufidius Namusa, Flavius Priscus, Caius Ateius Pacuvius, Labeo Antistius, Labeonis Antistii pater, Cinna, Publicius Gellius. Ex his decem libros octo conscripserunt, quorum omnes qui fuerunt libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus et Aulus Ofilius, ex quibus Varus et Consul fuit, Ofilius in equestri ordine perseveravit. Is fuit Caesari familiarissimus, et libros de iure civili plurimos, et qui omnem partem operis fundarent, reliquit; nam et de legibus vicesimae, et de iurisdictione primus conscripsit. Idem edictum Praetoris primus diligenter composuit; nam ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam brevissimos ad edictum subscriptos reliquit.

Not. 15.

41) — *L.* 3. *C. de his quae vi metusve.* (II. 20.) (*Gordianus.*) Si vi vel metu fundum avus tuus distrahere coactus est, etiamsi maxime emtor eum alii vendidit, si tamen tu avo tuo heres exstitisti, ut tibi reddito a te pretio restituatur, postquam placuit in rem quoque dari actionem secundum formam perpetui edicti, adito praeside provinciae poteris postulare, si modo, qui secundo loco comparavit, longae possessionis praescriptione non fuerit munitus. (238.)

Not. 16.

42) — *C. Tanta de conf. Dig.* §. 18. Sed quia divinae quidem res perfectissimae sunt, humani vero iuris conditio semper in infinitum decurrit, et nihil est in ea quod stare perpetuo possit, (multas etenim formas edere natura novas deproperat) non desperamus, quaedam postea emergi negotia, quae adhuc legum laqueis non sunt innodata. Si quid igitur tale contigerit, augustum imploretur remedium, quia ideo imperialem fortunam rebus humanis deus praeposuit, ut possit omnia, quae noviter contingunt, et emendare, et componere, et modis et regulis competentibus tradere. Et hoc non primum a nobis dictum est, sed ab antiqua descendit prosapia. quum et ipse Iulianus, legum et edicti perpetui subtilissimus conditor, in suis libris hoc retulerit, ut, si quid imperfectum inveniatur, imperiali sanctione hoc repleatur; et non ipse solus, sed et divus Hadrianus in compositione edicti, et senatusconsulto, quod eam secutum est, hoc apertissime definivit, ut, si quid in edicto positum non inveniatur, hoc ad eius regulas, eiusque coniecturas et imitationes possit nova instruere auctoritas. (533.)

43) — *L.* 10. *C. de cond. indeb.* (IV. 5.) (*Justinianus.*) Si quis servum certi nominis, aut quandam solidorum quantitatem, vel aliam rem promiserit, et, quum licentia ei fuerat unum ex his solvendo liberari, utrumque per ignorantiam dependerit, dubitabatur, cuius rei daretur a legibus ei repetitio, utrumne servi an pecuniae, et utrum stipulator an promissor habeat huius rei facultatem? Et Ulpianus quidem electionem ei praestat, qui utrumque accepit, ut hoc reddat, quod sibi placuerit, et tam Marcellum quam Celsum sibi consonantes refert. Papinianus autem ipsi, qui utrumque persolvit, electionem donat, qui et ante, quam dependat, ipsam habeat electionem quod velit praestare; et huius sententiae sublimissimum testem adducit Salvium Iulianum, summae auctoritatis hominem, et praetorii edicti perpetui ordinatorem. Nobis haec decidentibus Iuliani et Papiniani sententia placet, ut ipse habeat electionem recipiendi, qui et dandi habuit. (530.)

Not. 17.

§. 7. *J. de J. N. et G. Vid.* 38.

44) — *Pauli rec. sent.* I. 15. §. 2. Feram bestiam in ea parte qua populi iter est, colligari Praetor prohibet. Et ideo sive ab ipsa sive propter eam ab alio alteri damnum datum sit, pro modo admissi extra ordinem actio in dominum vel custodem datur : maxime si ex eo homo perierit, vel fuerit laesus.

Not. 18.

Const. tanta. §. 18. *Vid.* 42.

45) — *L.* 2. *C. de bon. auct. iud. possid.* (VII. 72.) (*Gordian.*) Est iurisdictionis tenor promtissimus, indemnitatisque remedium edicto Praetoris creditoribus hereditariis demonstratum, ut, quoties separationem bonorum postulant, causa cognita impetrent. Reportabis igitur convenientem desiderii tui fructum, si te non heredum fidem secutum, sed ex necessitate ad iudicium eos provocare demonstraveris.

Not. 20.

46) — *L.* 2. *C. de offic. Praef. Praet. orient. et Illyric.* (I. 26.) (*Alexander.*) Formam a praefecto praetorio datam, etsi generalis sit, minime legibus vel constitutionibus contraria, si nihil postea ex auctoritate mea innovatum est, servari aequum est. (235.)

47) — *L.* 16. *C. de judiciis.* (III. 1.) (*Justinian.*) Apertissimi iuris est, licere litigatoribus iudices delegatos, antequam lis inchoetur, recusare, quum etiam ex generalibus formis sublimissimae tuae sedis statutum sit, necessitatem imponi iudice recusato partibus ad eligendos arbitros venire, et sub audientia eorum sua iura proponere. Licet enim ex imperiali numine iudex delegatus est, tamen, quia sine suspicione omnes lites procedere nobis cordi est, liceat ei, qui suspectum iudicem putat, antequam lis inchoetur, eum recusare, ut ad alium curratur, libello recusationis ei porrecto, quum post litem contestatam neque appellari posse ante definitivam sententiam iam statuerimus, neque recusari posse, ne lites in infinitum extendantur; eodem scilicet executore necessitatem partibus per ordinarium iudicem et omne civile auxilium imponente et arbitros eligere, et ad eos venire, et sic litem appetere, quasi arbitri fuerint ab imperiali culmine delegati. Quod et si ab imperiali maiestate iudex delegatus non sit, sed ab alio culmine, obtinere censemus. (530.)

Not. 21.

48) — *L.* 5. *D. de manumiss. vindicta.* (XLI. 2.) (*Julianus.*) An apud se manumittere possitis, qui consilium praebet? saepe quaesitum est. Ego, quum meminissem Iavolenum praeceptorem meum et in Africa et in Syria servos suos manumisisse, quum consilium praeberet, exemplum eius secutus et in praetura et consulatu meo quosdam ex servis meis vindicta liberavi, et quibusdam Praetoribus consulentibus me idem suasi.

49) — *L.* 3. *D. de conj. cum emancip. liber.* (XXXVII. 8.) (*Marcellus.*) Qui duos filios habebat, alterum ex his emancipavit, nepotem ex eo in potestate retinuit; emancipatus filium sustulit, et a patre exheredatus est. Quaero : quum frater eius et ipse emancipatus praeteritus sit, et nepotes ex emancipato filio ab avo heredes instituti, quid de bonorum possessione iuris sit, et quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, praeteritum esse ponamus? Respondi : si filium retento ex eo nepote emancipavit, et emancipatus procreavit filium, et heres uterque nepos institutus fuit, pater eorum exheredatus, alius filius praeteritus, solus filius praeteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit; exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis, nepoti tamen retento in potestate bonorum possessio dari debet, quoniam si pater eius emancipatus praeteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput edicti, quod a Iuliano introductum est [id est ex nova clausula]; nec debet deterioris esse conditionis, quia pater eius exheredatus sit, idque ei praeterito quoque praestari oportebit. Sed fratris eius, qui post emancipationem natus est, diversa conditio est; conservanda est tamen et illi ad virilem partem hereditas, sicut etiam Imperator Antoninus in persona neptis ex filia rescripsit.

50) — *L.* 7. *D. de jurisdictione* (II. 1.) (*Ulp.*) Si quis id, quod iurisdictionis perpetuae causa, non quod prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit, datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare est. §. 1. Servi quoque et filiifamilias verbis edicti continentur. Sed et utrumque sexum Praetor complexus est. §. 2. Quodsi dum proponitur, vel ante propositionem quis corruperit; edicti quidem verba cessabunt. Pomponius autem ait, sententiam edicti et ad haec porrigendam esse. §. 3. In servos autem, si non defendantur a dominis, et eos, qui inopia laborant, corpus torquendum est. §. 4. Doli mali autem idem in verbis edicti fit mentio, quod, si per imperitiam, vel rusticitatem, vel ab ipso Praetore iussus, vel casu aliquis fecerit, non tenetur. §. 5. Hoc vero edicto tenetur et qui tolilt, quamvis non corruperit; item qui suis manibus facit, et qui alii mandat. Sed si alius sine dolo malo fecerit, alius dolo malo mandaverit, qui mandavit, tenebitur; si uterque dolo malo fecerit, ambo tenebuntur; nam et si plures fecerint, vel corruperint, vel mandaverint, omnes tenebuntur.

51) — *L.* 8. *D. eod.* (*Gaius.*) Adeo quidem, ut non sufficiat, unum eorum poenam luere.

52) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Si familia alicuius album corruperit, non similiter hic edicitur, ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus, quum defendere voluit, unius nomine praestiterit, quantum liber praestaret, fortasse quia hic et contemta maiestas Praetoris vindicatur, et plura facta intelliguntur, quemadmodum cum plures servi iniuriam fecerunt vel damnum dederunt, quia plura facta sunt, non ut in furto unum. Octavenus hic quoque domino succurrendum ait. Sed hoc potest dici, si dolo malo curaverint, ut ab alio album corrumperetur, quia tunc unum consilium sit, non plura facta. Idem Pomponius libro decimo notat.

§ 7.

Not. 1.

53) — *L.* 2. §. 5. *D. de O. J.* (I. 2.) (*Pomp.*) His legibus latis coepit, ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret prudentium

auctoritatem necessariamque disputationem fori. Haec disputatio, et hoc ius, quod sine scripto venit, compositum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceterae partes iuris suis nominibus designantur, [datis propriis nominibus ceteris partibus] sed communi nomine appellatur ius civile.

Not. 3.

54) — *L.* 2. §. 6. *D. eod.* (*Pomp.*) Deinde ex his legibus eodem fere tempore actiones compositae sunt, quibus inter se homines disceptarent; quas actiones ne populus prout vellet institueret, certas solennesque esse voluerunt; et appellatur haec pars iuris legis actiones, id est legitimae actiones. Et ita eodem paene tempore tria haec iura nata sunt, leges duodecim tabularum, ex his fluere coepit ius civile, ex iisdem legis actiones compositae sunt. Omnium tamen harum et interpretandi scientia, et actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo anno praeesset privatis. Et fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est.

55) — *L.* 2. §. 38. *D. eod.* (*Pomp.*) Post hos fuit Tiberius Coruncanius, qui, ut dixi, primus profiteri coepit: cuius tamen scriptum nullum exstat, sed responsa complura et memorabilia eius fuerunt. Deinde Sextus Aelius et frater eius Publius Aelius et Publius Atilius, maximam scientiam in profitendo habuerunt: ut duo Aelii etiam Consules fuerunt. Atilius autem primus a populo sapiens appellatus est. Sextum Aelium etiam Ennius laudavit et exstat illius liber, qui inscribitur *Tripertita*, qui liber veluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege XII tabularum praeposita iungitur interpretatio, dein subtexitur legis actio. Eiusdem esse tres alii libri referuntur, quos tamen quidam negant eiusdem esse. Hos sectatus ad aliquid est Cato. Deinde Marcus Cato, princeps Porciae familiae, cuius et libri exstant: sed plurimi filii eius ex quibus ceteri oriuntur.

56) — *Gaii instit.* IV. 11. Actiones quas in usu veteres habuerunt, legis actiones appellabantur: vel ideo quod legibus proditae erant, quippe tunc edicta Praetoris quibus complures actiones introductae sunt, nondum in usu habebantur; vel ideo quia ipsarum legum verbis accommodatae erant, et ideo immutabiles proinde atque leges observa*ba*ntur. Unde eum qui de vitibus succisis ita egisset ut in actione vites nominaret, responsum est rem perdidisse, quia debuisset arbores nominare, eo quod lex XII tabularum, ex qua de vitibus succisis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loqueretur.

Not. 8.

57) — *L.* 2. §. 8. *D. de orig. iuris.* (I. 2.) (*Pomp.*) Postea quum Appius Claudius proposuisset et ad formam redegisset has actiones, Cnaeus Flavius, scriba eius, libertini filius, subreptum librum populo tradidit; et adeo gratum fuit id munus populo, ut Tribunus plebis fieret, et senator, et Aedilis curulis. Hic liber, qui actiones continet, appellatur ius civile Flavianum, sicut ille ius civile Papirianum; nam nec Cnaeus Flavius de suo quidquam adiecit libro. Augescente civitate, quia deerant quaedam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Aelius alias actiones composuit, et librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum.

Not. 10.

58) — *Gaii instit.* IV. 110. Quo loco admonendi *sumus*, eas quidem actiones quae ex lege senatusve consultis proficiscuntur, perpetuo solere Praetorem accommodare; eas vero quae ex propria ipsius iurisdictione pendent, plerumque intra annum dare.

59) — *Gaii instit.* IV. 118. Exceptiones autem alias in edicto Praetor habet propositas, alias causa cognita accommodat: quae omnes vel ex legibus, vel ex his quae legis vicem obtinent, substantiam capiunt, vel ex iurisdictione Praetoris proditae sunt.

60) — *L.* 1. *D. de poss. hered. pet.* (V. 5.) (*Ulp.*) Ordinarium fuit, post civiles actiones heredibus propositas, rationem habere Praetorem etiam eorum, quos ipse velut heredes facit, hoc est eorum, quibus bonorum possessio data est.

Not. 11.

61) — *Gaii instit.* IV. 30-32. — 30. Sed istae omnes legis actiones paulatim in odium venerunt: namque ex nimia subtilitate veterum qui tunc iura condiderunt, eo res perducta est ut vel qui minimum errasset, *litem* perderet. Itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sublatae sunt istae legis actiones, effectumque est ut per concepta verba, id est, per formulas litigaremus. — 31. Tantum ex duabus causis permissum est lege agere: damni infecti, et si centumvirale iudicium fit.......... cum ad centumviros itur, ante lege agitur sacramento apud Praetorem urbanum vel peregrinum. Propter damnu*m* vero infect*um* nemo vult lege agere; sed potius *stipulatione* quae in edicto proposita est, obligat adversarium..... quod *et* commodius ius *et* plenius est. Per pignoris. . . . . — 32. Apparet. . . . in ea forma quae publicano proponitur, talis fictio est, ut quanta pecunia olim, si pignus captum esset, id pignus is a quo captum erat, luere deberet, tantam pecuniam condemnetur.

Not. 14.

62) — *L.* 21. §. 5. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Paulus.*) Si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia quamvis, si liberum esset, noluissem, tamen coactus volui; sed per Praetorem restituendus sum, ut abstinendi mihi potestas tribuatur.

63) — *L.* 1. §. 1. *D. de inspic. ventre.* (XXV. 4.) (*Ulp.*) Ex hoc rescripto evidentissime apparet, senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se praegnantem, vel etiam negaret. Nec immerito; partus enim, antequam edatur, mulieris portio est vel viscerum. Post editum plane partum a muliere iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare aut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinem. Igitur princeps in causa necessaria subvenit.

64) — *L.* 30. *D. de usurpat.* (XLI. 3.) (*Pomp.*) Rerum mixtura facta an usucapionem cuiusque praecedentem interrumpat? quaeritur. Tria autem genera sunt corporum; unum, quod continetur uno spiritu, et graece ἡνωμένον vocatur, ut homo, tignum, lapis, et similia; alterum, quod ex contingentibus, hoc est ex pluribus inter se cohaerentibus constat, quod συνημμένον

vocatur, ut aedificium, navis, armarium; tertium, quod ex distantibus constat, ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subiecta, veluti populus, legio, grex. Primum genus in usucapione quaestionem non habet; secundum et tertium habent.

65) — *L.* 2. §. 40. *D. de O. J.* (I. 2.) (*Pomp.*) Ab his profecti sunt Publius Rutilius Rufus, qui Romae consul et Asiae proconsul fuit; Paulus Virginius, et Quintus Tubero ille Stoicus, Panaetii auditor, qui et ipse consul. Etiam Sextus Pompeius, Cnaei Pompeii patruus, fuit eodem tempore, et Coelius Antipater, qui historias conscripsit; sed plus eloquentiae quam scientiae juris operam dedit: etiam Lucius Crassus, frater Publii Mucii, qui Mucianus dictus est: hunc Cicero ait Jurisconsultorum dissertissimum.

Not. 15.

66) — *Gaii instit.* I. 188. Ex his apparet, quot sint species tutelarum; si vero quaeramus in quot genera hae species deducantur, longa erit disputatio: nam de ea re valde veteres dubitaverunt; nos, qui diligentius hunc tractatum executi sumus et in edicti interpretatione, et in his libris quos ex Quinto Mucio fecimus, hoc solum tantisper sufficit admonuisse, quod quidam quinque genera esse dixerunt, ut Quintus Mucius; alii tria, ut Servius Sulpicius; alii duo, ut Labeo; alii tot genera esse crediderunt, quot etiam species essent.

67) — *L.* 39. *pr. D. de statu liberis* (XL. 7.) (*Javolenus.*) *Stichum Attio do lego, et si is ei nummos centum dederit, liber esto.* Si servus ex testamento nummos Attio dedisset, eos repetere heredem non posse, Labeo existimat, quia Attius eos a servo suo acceperit, non ab heredis servo. Eum autem statu liberum esse, Quintus Mucius, Galius, et ipse Labeo putant; Servius et Ofilius, non esse. Superiorem sententiam probo, ita tamen, ut is servus heredis, non legatarii sit, utpote quum legatum statu libertate tollatur.

Not. 17.

68) — *L.* 2. §. 47. *D. de O. J.* (I. 2.) (*Pomp.*) Post hunc maximae auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est, et Antistius Labeo, qui omnes hos audivit; institutus est autem a Trebatio. Ex his Ateius Consul fuit; Labeo noluit, quum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, honorem suscipere, sed plurimum studiis operam dedit; et totum annum ita diviserat, ut Romae sex mensibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet, et conscribendis libris operam daret. itaque reliquit quadringenta volumina, ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt, nam Ateius Capito in his, quae ei tradita fuerant, perseverabat, Labeo ingenii qualitate, et fiducia doctrinae, qui et in ceteris sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit. Et ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerva, qui adhuc eas dissensiones auxerunt. Hic etiam Nerva Caesari familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, et publice primus respondit, posteaque hoc coepit beneficium dari a Tiberio Caesare. [Hoc tamen illi concessum erat]. Et, ut obiter sciamus, ante tempora Augusti publice respondendi ius non a principibus dabatur, sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant. Neque responsa utique signata dabant, sed plerumque iudicibus ipsis scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant. Primus divus Augustus, ut maior iuris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate eius responderent, et ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit; et ideo optimus princeps Hadrianus, quum ab eo viri praetorii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis: hoc non peti, sed praestari solere, et ideo delectari se, si, qui fiduciam sui haberet, populo ad respondendum se praepararet. Ergo Sabino concessum est a Tiberio Caesare, ut populo responderet. Qui in equestri ordine iam grandis natu et fere annorum quinquaginta receptus est. Huic nec amplae facultates fuerunt, sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est. Huic successit Caius Cassius Longinus, natus ex filia Tuberonis, quae fuit neptis Servii Sulpicii; et ideo proavum suum Servum Sulpicium appellat. Hic Consul fuit cum Quartino, temporibus Tiberii, et plurimum in civitate auctoritatis habuit eousque, donec eum Caesar civitate pelleret. Expulsus ab eo in Sardiniam, revocatus a Vespasiano, diem suum obiit. Nervae successit Proculus. Fuit eodum tempore et Nerva filius; fuit et alius Longinus ex equestri quidem ordine, qui postea ad praeturam usque pervenit. Sed Proculi auctoritas maior fuit, (nam etiam plurimum potuit) appellatique sunt partim Cassiani, partim Proculeiani. Quae origo a Capitone et Labeone coeperat. Cassio Caelius Sabinus successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit; Proculo Pegasus, qui temporibus Vespasiani Praefectus urbi fuit; Caelio Sabino Priscus Javolenus; Pegaso Celsus pater; patri Celso Celsus filius, et Priscus Neratius, qui utrique Consules fuerunt, Celsus quidem et iterum; Javoleno Prisco Aburnus Valens, et Tuscianus, item Salvius Julianus.

69) — *L.* 43. *in fin. D. de procur.* (III. 3.) (*Paulus.*) Qui non cogitur defendere absentem, tamen si iudicatum solvi satisdedit defendendi absentis gratia, cogendus procurator iudicium accipere, ne decipiatur is, qui satis accepit. Eos tamen, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi, Labeo, causa cognita temperandum, ait, et si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum; quodsi aut affinitas diremta sit, aut inimicitiae intercesserint, aut bona absentis possideri coeperint.

70) — *L.* 44. *D. eod.* (*Ulp.*) Vel si longinquo sit abfuturus, vel alia iusta causa intervenerit.

71) — *L.* 45. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Non cogendum. Sabinus autem ait: nullas Praetoris partes esse ad compellendum defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse; at si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit, fideiussores non teneri, quia vir bonus arbitraturus non fuerit, ut, qui iustam excusationem afferret, defendere cogeretur. Sed et si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est, idem statuendum est.

72) — *L.* 17. *D. de neg. gest.* (III. 5). (*Ulp.*) Eum actum, quem quis in servitute egit, manumissus non cogitur reddere. Plane si quid connexum fuerit, ut separari ratio eius, quod

in servitute gestum est, ab eo, quod in libertate gessit, non possit, constat venire in iudicium vel mandati vel negotiorum gestorum, et quod in servitute gestum est. Denique si tempore servitutis aream emerit, et in eam insulam aedificaverit, eaque corruerit, deinde manumissus fundum locaverit, sola locatio fundi in iudicium negotiorum gestorum deducetur, quia ex superioris temporis administratione nihil amplius in iudicium deduci potest, quam id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

73)—*L.* 18. *L.* 19. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Proculus et Pegasus: bonam fidem eum, qui in servitute gerere coepit, praestare debere, aiunt, ideoque quantum, si alius eius negotia gessisset, servare potuisset, tantum eum, qui a semetipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestiturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id servari potest. Idem Neratius. — 19. At qui natura debitor fuit, etiamsi in peculio nihil habuit, sibi postea solvere debet, in eodem actu perseverans, sicut is, qui temporali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id praestare cogitur. § 1. Scaevola noster ait: putare se, quod Sabinus scribit, debere a capite rationem reddendam sic intelligi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, quum primum liber esse coeperit, non ut dolum aut culpam in servitute admissam in obligationem revocet. Itaque si inveniatur vel malo more pecunia in servitute erogata, liberabitur. § 2. Si libero homini, qui bona fide mihi serviebat, mandem, ut aliquid agat, non fore cum eo mandati actionem, Labeo ait, quia non libera voluntate exsequatur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate servili. Erit igitur negotiorum gestorum actio, quia et gerendi negotii mei habuerit affectionem et is fuerit, quem obligare possem.

74) — §. 8. *J. de mandato.* III. 26. Is, qui exsequitur mandatum, non debet excedere fines mandati. Ut ecce, si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes, neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fideiubere; alioquin non habebis cum eo mandati actionem, adeo quidem, ut Sabino et Cassio placuerit, etiamsi usque ad centum aureos cum eo agere velis, inutiliter te acturum. Diversae scholae auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant; quae sententia sane benignior est. Quodsi minoris emeris, habebis scilicet cum eo actionem, quoniam, qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris, si possit, emeretur.

75) — *L.* 17. §. 1. *D. de praescr. verbis.* (XIX. 5). (*Ulp.*). Si margarita tibi aestimata dedero, ut aut eadem mihi afferres, aut pretium eorum, deinde haec perierint ante venditionem, cuius periculum sit? Et ait Labeo, quod et Pomponius scripsit: si quidem ego te venditorem rogavi, meum esse periculum, si tu me, tuum, si neuter nostrum, sed duntaxat consensimus, teneri te hactenus, ut dolum et culpam mihi praestes. Actio autem ex hac causa utique erit praescriptis verbis.

76)—*L.* 17. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis sponsionis causa annulos acceepit, nec reddidit victori, praescriptis verbis actio in eum competit. Nec enim recipienda est Sabini opinio, qui condici et furti agi ex hac causa putat. Quemadmodum enim rei nomine, cuius neque possessionem, neque dominium victor habuit, aget furti? Plane si inhonesta causa sponsionis fuit, sui annuli duntaxat repetitio erit.

77) — *L.* 26. *D. de vulg. et pupill. substit.* (XXVIII. 6.) (*Julian.*) Si pater filium impuberem heredem scripserit, et ei substituerit, si quis sibi post mortem natus fuerit, deinde vivo fratre postumus natus erit, testamentum rumpetur; post mortem autem fratris vivo patre natus solus heres patri suo exsistet.

Not. 18.

78) — *L.* 7. §. 7. *D. de adq. rer. dom.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Cum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerva et Proculus putant, hunc dominum esse, qui fecerit, quia quod factum est, antea nullius fuerit. Sabinus et Cassius magis naturalem rationem efficere putant, ut, qui materiae dominus fuerit, idem eius quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus sit, quia sine materia nulla species effici possit, veluti si ex auro, vel argento, vel aere tuo vas aliquod fecero, vel ex tabulis tuis navem, aut armarium, aut subsellia fecero, vel ex lana tua vestimentum, vel ex vino et melle tuo mulsum, vel ex medicamentis tuis emplastrum aut collyrium, vel ex uvis, aut olivis, aut spicis tuis vinum, vel oleum, vel frumentum. Est tamen etiam media sententia recte existimantium, si species ad materiam reverti possit, verius esse, quod et Sabinus, et Cassius senserunt; si non possit reverti, verius esse, quod Nervae et Proculo placuit. Ut ecce vas conflatum ad rudem massam auri, vel argenti, vel aeris reverti potest, vinum vero, vel oleum, vel frumentum ad uvas, et olivas, et spicas reverti non potest, ac ne mulsum quidem ad mel et vinum, vel emplastrum aut collyria ad medicamenta reverti possunt. Videntur tamen mihi recte quidam dixisse, non debere dubitari, quin alienis spiris excussum frumentum eius sit, cuius et spicae fuerint; quum enim grana, quae spicis continentur, perfectam habeant suam speciem, qui excussit spicas, non novam speciem facit, sed eam, quae est, detegit.

79) — *Gaii instit.* II. 79. In aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur: proinde, si ex uvis (*aut olivis aut spicis*) meis vinum aut oleum aut frumentum feceris, quaeritur utrum meum sit id vinum aut oleum aut frumentum, an tuum; item si ex auro aut argento meo vas aliquod feceris, aut ex meis tabulis navem aut armarium aut subsellium fabricaveris; item si ex lana mea vestimentum feceris, vel si ex vino et melle meo mulsum feceris, sive ex medicamentis meis emplastrum aut collyrium feceris, (*quaeritur*) an meum (*sit*): quidam materiam et substantiam spectandam esse putant, id est, ut cujus materia sit, illius et res quae facta sit, videatur esse; idque maxime placuit Sabino et Cassio; alii vero *eius rem* esse putant qui fecerit: idque maxime diversae scholae auctoribus visum est: sed eum quoque, cujus materia *et substantia* fuerit, furti adversus eum qui subripuerit, habere actionem; nec minus adversus eumdem conditionem ei competere, quia ex-

tinctae res; licet vindicari non possint, condici tamen furibus et quibusdam aliis possessoribus possunt.

80) — *L.* 3. §. 5. *D. de A. v. A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Ex contrario plures eandem rem in solidum possidere non possunt, quippe contra naturam est, ut, cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. Sabinus tamen scribit: eum, qui precario dederit, et ipsum possidere, et eum, qui precario acceperit. Idem Trebatius probabat, existimans posse alium iuste, alium iniuste possidere; duos iniuste, vel duos iuste non posse. Quem Labeo reprehendit, quoniam in summa possessionis non multum intersit, iuste quis, an iniuste possideat. Quod est verius; non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris.

81) — *L.* 17. §. 5. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Pactum conventum cum venditore factum si in rem constituatur, secundum plurium sententiam et emtori prodest, et hoc iure nos uti, Pomponius scribit; secundum Sabini autem sententiam, etiam si in personam conceptum est, et in emtorem valet. Qui hoc esse existimat, etsi per donationem successio facta sit.

Not. 21.

82) — *Gaii instit.* II. 218. Ideoque si extraneo legatum fuerit, inutile est legatum, adeo ut Sabinus existimaverit ne quidem ex *senatusconsulto* Neroniano posse convalescere: nam eo, inquit, senatusconsulto ea tantum confirmantur, quae verborum vitio iure civili non valent, non quae propter ipsam personam legatarii non deberentur: sed Iuliano et Sexto placuit, etiam hoc casu ex senatusconsulto confirmari legatum: nam ex verbis etiam hoc casu accidere ut iure civili inutile sit legatum, *inde* manifestum esse quod eidem aliis verbis recte legatur, velut per vindicationem, per damnationem, sinendi modo: tunc autem vitio personae legatum non valere, cum ei legatum sit cui nullo modo legari possit, velut peregrino cum quo testamenti factio non sit; quo plane casu senatusconsulto locus non est.

83) — *L.* 1. *D. de act. rer. amot.* (XXV. 2.) (*Paulus.*) Rerum amotarum iudicium singulare introductum est adversus eam, quae uxor fuit, quia non placuit, cum ea furti agi posse; quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, ut Nerva et Cassio, quia societas vitae quodammodo dominam eam faceret, aliis, ut Sabino et Proculo, furtum quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto iure; in qua sententia et Iulianus rectissime est.

84) — *Gaii instit.* II. 37. Idem et de necessariis heredibus diversae scholae auctores existimant, quod nihil videtur interesse, utrum (*quis*) adeundo hereditatem fiat heres, an invitus existat: quod quale sit, suo loco apparebit; sed nostri praeceptores putant, nihil agere necessarium heredem, cum in iure cedat hereditatem.

85) — *Gaii instit.* III. 98. Item si quis sub ea conditione stipuletur, quae existere non potest (*vel*) uti si digito coelum tetigerit, inutilis est stipulatio; sed legatum sub impossibili conditione relictum nostri praeceptores proinde *valere* putant, ac si *ea conditio adjecta non* esset. Diversae scholae auctores non minus legatum inutile existimant, quam stipulationem; et sane vix idonea diversitatis ratio reddi potest.

86) — *Gaii instit.* III. 168. Tollitur autem obligatio praecipue solutione ejus quod debeatur. Unde quaeritur, si quis consentiente creditore aliud pro alio solverit, utrum ipso jure liberetur, quod nostris praeceptoribus placet: an ipso jure maneat obligatus, sed adversus petentem exceptione doli mali defendi debeat, quod diversae scholae auctoribus visum est.

87) — *Gaii instit.* IV. 114. Superest ut dispiciamus, si ante rem judicatam is cum quo agitur, post acceptum judicium satisfaciat actori, quid officio judicis conveniat: utrum absolvere, an ideo potius damnare, quia judicii accipiendi tempore in ea causa fuit ut damnari debeat. Nostri praeceptores absolvere eum debere existimant, nec interesse cuius generis *fuerit* judicium; et hoc est quod vulgo dicitur Sabino et Cassio placere, omnia judicia esse absolutoria. . . . . idem sentiunt. . in. . . . . . . judiciis liberum est officium judicis. Tantumdem. . . . . rem actionibus putant . . . . ad soi. . . . . quibus. . . . . petentur et ad. . . . . *interdum*. . . . . nobis. . . . . petimus his. . . . . actori quam. . . . . .paratu. . actori . . . . ex. . . . . actum fuit.

§. 8.

Not. 22.

L. 2. §. 5. *D. de O. J. Vid.* 53.

Not. 24.

L. 2. §. 47. *D. de O. J. Vid.* 68.

88) — *Gaii instit.* I. 7. Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum quibus permissum sunt jura condere: quorum omnium si in unum sententiae concurrant, id quod ita sentiunt legis vicem obtinet; si vero dissentiunt, iudici licet, quam velit sententiam sequi. Idque rescripto divi Hadriani significatur.

89) — §. 8. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum erat iura condere. Nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui iura publice interpretarentur, quibus a Caesare ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur; quorum omnium sententiae et opiniones eam auctoritatem tenebant, ut iudici recedere a responso eorum non liceret, ut est constitutum.

90) — *L.* 1. *C. quib. ad libert.* (VII. 18.) (*Gordian.*) Dispar causa est eius, qui dissimulata conditione sua distrahi se passus est, et eius, qui pretium participatus est. Nam superiori quidem non denegatur libertatis defensio, posteriori autem, etsi civis romanus sit, et participatus est pretium, libertas denegatur. Eandemque et in eo distinctionem adhibendam, cui fideicommissaria libertas debetur, meritissimi iuris auctores responderunt. (259.)

91) — *L.* 12. *C. de quaestionib.* (IX. 41.) (*Diocletianus et Maximianus.*) Quoties de dominio mancipiorum tractatur, si aliis probatio-

2

nibus veritas illuminari non possit, de se ipsa esse cum tormentis interroganda, iuris auctores probant. (291.)

Nor. 25.

92) — *L. 1. C. de his, quae vi metusve causa.* (II. 20.) (*Alexander.*) Persecutionem eorum, quae vi vel furto ablata sunt, etiamsi postea intercideriut, integram esse, iure responsum est. (223).

93) — *L. 3. C. in quib. caus. pign.* (VIII. 15.) (*Alexand.*) Quamvis fructus pignori datorum praediorum, etsi id aperte non sit expressum, et ipsi pignori credantur tacita pactione inesse, praedia tamen, quae emuntur ex fructuum pretio, ad eandem causam venire, nulli prudentium placuit. (223.)

94) — *L. 1. C. ad exhibendum.* (III. 42.) (*Alexand.*) Si dominium ancillae, de qua agis, ad matrem tuam pertinuit, nec iure a patre tuo venumdata est, eiusque proprietatem tibi vindicare paratus es, praeses provinciae exhiberi eam iubebit, ut apud iudicem de rei veritate quaeratur. (222.)

95) — *L. 6. C. de pact. convent.* (V. 14.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si convenit, ut in matrimonio uxore defuncta dos penes maritum remaneret, profectitiae dotis repetitionem huiusmodi pactum inhibuisse, explorati iuris est, quum deteriorem causam dotis, in quem casum soli patri repetitio competit, pacto posse fieri, auctoritate iuris saepissime sit responsum.

96) — *L. 1. C. de V. et R. S.* (VI. 38.) (*Antoninus.*) Praediis instructis legatis, quamvis ex fructibus vinum et oleum in eodem fundo habuit, tamen si id venale fuit, item ea, quae ad tempus propter incursionem latronum tutelae causa in praedium translata sunt, legato non cedere, iuris auctoribus placuit. Vinum vero, quod in apothecis fuit, si ideo illic habuit, ut, quum in praedium venisset, materfamilias eo uteretur, legato cedere, ignorare non debes. (213.)

97) — *L. 5. C. quando dies legat.* (VI. 53.) (*Alexand.*) Ex his verbis: *Do lego Aeliae Severinae filiae meae et Secundae decem; quae legata accipere debebit, quum ad legitimum statum pervenerit*, non conditio fideicommisso vel legato inserta, sed petitio in tempus legitimae aetatis dilata videtur. Et ideo si Aelia Severina, filia testatoris, cui legatum relictum est, die legati cedente vita functa est, ad heredem suum actionem transmisit, scilicet ut eo tempore solutio fiat, quo Severina, si rebus humanis subtracta non fuisset, vicesimum quintum annum aetatis implesset. Non coeptum enim annum, sed impletum, si de emolumento relicti fideicommissi tractetur, exspectandum esse, iuris prudentibus placuit. (226.)

98) — *L. 9. C. de fideicommissar. libert.* (VII. 4.) (*Valerianus et Gallienus.*) Etsi non adscripta libertate testator servum suum tutorem filiis suis dederit, receptum est tamen et libertatis et pupillorum favore, ut per fideicommissum manumisisse eum videatur. Et si non suum proprium, sed alienum servum, conditionem eius sciens, tutorem adscripserit, aeque fideicommissariam libertatem datam, nisi aliud evidenter defunctum sensisse appareat, prudentibus placuit.

L. 1. C. quib. ad libert. proclamare non licet. (VII. 18.) *Vid.* 90.

99) — *L. 13. C. de evict.* (VIII. 45.) (*Gordian.*) Si ob causam iudicati pignora capta sunt ex eius auctoritate, cui praecipiendi ius fuit, eaque, de quibus complecteris, tu mercatus es, frustra ab ea, quae condemnata est, vel quae in eius locum successit, eorum refertur quaestio, quandoquidem, etsi evictio eorum ab alio subsecuta fuisset, adversus eos debuisse dari actionem, quibus pretii solutio proficit, rectissime responsum est. (239.)

L. 12. C. de quaestionib. (IX. 41.) *Vid.* 91.

100) — *L. 1. C. de vacat. publ. muner.* (X. 45.) (*Gordian.*) Muneris publici vacationem ea continere, quae non lege, non senatusconsulto, non constitutionibus principum iniunguntur, merito responsum est. Ad quam formam iuris pertinens, si coeperis ad munera extraordinaria a magistratibus devocari, appellatione interposita poteris apud praesidem iuris rationibus protegi.

Nor. 26.

101) — *L. 1. C. de legibus* (I. 14.) (*Constantinus.*) Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere. (316.)

Nor. 27.

102) — *L. un. Th. C. de responsis prudent.* (I. 4.) (*Impp. Theod. et Valentin. A. A. ad Senatum Urbis Romae.*) Papiniani, Pauli, Gaii, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmamus ita, ut Gaium atque Paulum, Ulpianum et caeteros comitetur auctoritas lectionis, quae ex omni opere recitatur. Eorum quoque scientiam, quorum tractatus atque sententias praedicti omnes suis operibus miscuerunt, ratam esse censemus, ut Scaevolae, Labini, Juliani atque Marcelli omniumque quos illi celebrarunt: si tamen eorum libri, propter antiquitatis incertum, codicum collatione firmentur. Ubi autem diversae sententiae proferuntur, potius numerus vincat auctorum: Vel si numerus aequalis sit ejus partis praecedat auctoritas, in qua excellentis ingenii vir Papinianus emineat: qui ut singulos vincit, ita cedit duobus. Notas etiam Pauli atque Ulpiani, in Papiniani corpus factas, sicut dudum statutum est, praecipimus infirmari. Ubi autem pares eorum sententiae recitantur, quorum par censetur auctoritas, quod sequi debeat eligat moderatio judicantis. Pauli quoque sententias semper valere....— *Dat. VII. Id. Novembr. Ravennae, D. D. N. N. Theodos. II et Valentin. II. A. A. Coss.* (426).

L. un. pr. Th. C. de sent. pass. (IX. 43.) *Vid.* 103.

103) — *L. 13. C. de sent. pass.* (IX. 51.) (*Constantin.*) In quaestione testamenti, quod deportati filius remeante patre fecisset, remotis Ulpiani atque Pauli notis, Papiniani placet valere sententiam, ut in patris sit filius potestate, cui dignitas ac bona restituta sunt.

§. 10.

Nor. 6.

104) — *L. 1. §. 5. C. de vet. jure enucl.* (I. 17.) (*Iustinian.*) Quumque haec materia

summa nostri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere exstruere, et quasi proprium et sanctissimum templum iustitiae consecrare, et in libros quinquaginta et certos titulos totum ius digerere tam secundum nostri constitutionem codicis, quam edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis commodius esse patuerit, ut nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum, sed his quinquaginta libris totum ius antiquum, per mille et quadringentos paene annos confusum, et a nobis purgatum, quasi quodam muro vallatum, nihil extra se habeat; omnibus auctoribus iuris aequa dignitate pollentibus, et nemini quadam praerogativa servanda, quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores vel deteriores inveniuntur. — *Dat. XVIII. Kal. Januar. Lampadio et Oreste V. V. CL. Coss.* (530.)

105) *Const. Tanta.* §. 5. Quartus autem locus, qui et totius compositionis quasi quidam invenitur umbilicus, octo libros suscepit, in quorum primo omnia, quae ad hypothecam pertinent, reposita sunt, ut non a pigneraticia actione in libris de rebus posita multum distarent. Alio libro eodem inserto volumine, qui aedilitium edictum, et redhibitoriam actionem, et duplae stipulationem, quae de evictionibus proposita est, continet, quia haec omnia titulis emtionum et venditionum consentanea sunt, et praedictae actiones quasi pedissequae illarum ab initio processerunt, in vetustioris quidem edicti ordinatione in loca devia et multo distantia devagantes, per nostram autem providentiam his congregatae, quum oportuerat ea, quae de eodem paene loquuntur, in confinio ponere. Alius denique liber post duos primos nobis excogitatus est de usuris, et traiecticiis pecuniis, et de instrumentis, et testibus, et probationibus, nec non praesumtionibus. Et memorati tres singulares libri iuxta compositionem de rebus positi sunt. Post hos quae de sponsalibus, vel nuptiis, vel dotibus legibus dicta sunt reposuimus, tribus librorum voluminibus ea concludentes. De tutelis autem et curationibus geminos libros conscripsimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia undique tam utilissima, quam pulcherrima iura continentem. *Dat. XVII. Kal. Jan. Iustiniano. III. Consule.* (533.)

Not. 8.

106) — *Pr. J.* §. 4. Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, in quibus omne ius antiquum collectum est, quos per eundem virum excelsum Tribonianum, nec non ceteros viros illustres et facundissimos confecimus, in hos quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus, ut sint totius legitimae scientiae prima elementa.

107) — *Const. Tanta.* §. 11. Sed quum prospeximus, quod ad portandam tantae sapientiae molem non sunt idonei homines rudes et qui in primis legum vestibulis stantes intrare ad arcana eorum properant, et aliam mediocrem emendationem praeparandam esse censuimus, ut sub ea colorati et quasi primitiis omnium imbuti possint ad penetralia eorum intrare, et formam legum pulcherrimam non conniventibus oculis accipere. Et ideo Triboniano viro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, nec non Theophilo et Dorotheo, viris illustribus et facundissimis antecessoribus, accessitis mandavimus, quatenus libris, quos veteres composuerunt, qui prima legum argumenta continebant, et Institutiones vocabantur, separatim collectis, quidquid ex his utile, et aptissimum, et undique sit elimatum, et rebus, quae in praesenti aevo in usu vertuntur, consentaneum inveniatur, hoc et capere studeant, et quatuor libris reponere, et totius eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere, quibus iuvenes suffulti possint graviora et perfectiora legum scita sustentare. Admonuimus autem eos, ut memores etiam nostrarum fiant constitutionum, quas pro emendatione iuris promulgavimus, et in confectione Institutionum etiam eadem emendatione ponere non morentur, ut sit manifestum, et quid antea vacillabat, et quid postea in stabilitatem redactum est. Quod opus ab his perfectum ut nobis oblatum et relectum est, et prono suscepimus animo, et nostris sensibus non indignum esse iudicavimus, et praedictos libros constitutionum vicem habere iussimus; quod et in oratione nostra, quam eisdem libris praeposuimus, apertius declaratur. *Dat. XVII. Kal. Jan.* 533.

Not. 9.

108). — *Pr. J.* §. 6. Quas ex omnibus antiquorum institutionibus, et praecipue ex commentariis Gaii nostri tam Institutionum, quam Rerum Quotidianarum, aliisque multis commentariis compositas quum tres praedicti viri prudentes nobis obtulerunt, et legimus, et cognovimus, et plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodavimus.

Not. 10.

109) — *Pr. J.* §. 7. Summa itaque ope et alacri studio has leges nostras accipite, et vos metipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto posse etiam nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari. *Dat. XI. Kalend. Decembr. Iustiniano. III. Cons.* (533.)

Const. Tanta in f. Vid. 385.

Not. 12.

110) — §. 2. *J. de libertinis.* I. 5. Servi autem a dominis saepe manumitti solent, adeo ut vel in transitu manumittantur, veluti cum Praetor, aut Praeses, aut Proconsul in balneum vel in theatrum eant.

111) — §. 16. *J. de oblig. quae ex del. nasc.* IV. 1. Quae de fullone et sarcinatore diximus, eadem et ad eum, cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo custodiam praestat, ita is quoque, qui commodatum utendum percipit, similiter necesse habet, custodiam praestare. Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus emendavit, ut in domini voluntate sit, sive commodati actionem adversus eum, qui rem commodatam accepit, movere desiderat, sive furti adversus eum, qui rem subripuit, et alterutra earum electa dominum non posse ex poenitentia ad alteram venire actionem; sed si quidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari, sin autem commodator veniat ad-

versus eum, qui rem utendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem, eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem, ita tamen, si dominus sciens, rem esse subreptam, adversus eum, cui res commodata fuerit, pervenit. Sin autem nescius, et dubitans, rem non esse subreptam apud eum, commodati actionem instituit, postea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem pervenire, tunc licentia ei concedatur et adversus furem venire, nullo obstaculo ei opponendo, quoniam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem, nisi domino ab eo satisfactum est; tunc etenim omnimodo furem a domino quidem furti actione liberari, suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit, quum manifestissimum est, etiamsi ab initio dominus actionem commodati instituit ignarus, rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito adversus furem transivit, omnimodo liberari eum, qui rem commodatam accepit, quemcunque causae exitum dominus adversus furem habuerit; eadem definitione obtinente, sive in partem, sive in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam accepit.

112) — *Const. Cordi nobis*. §. 1. 2. 3. — §. 1. Postea vero, quum vetus ius considerandum recepimus: tam quinquaginta decisiones fecimus, quam alias ad commodum propositi operis pertinentes plurimas constitutiones promulgavimus, quibus maximus antiquarum legum articulus emendatus et coarctatus est, omneque ius antiquum supervacua prolixitate liberum atque enucleatum in nostris Institutionibus et Digestis reddidimus. — §. 2. Sed quum novellae nostrae tam decisiones quam constitutiones, quae post nostri codicis confectionem latae sunt, extra corpus eiusdem codicis divagabantur, et nostram providentiam nostrumque consilium exigere videbantur, quippe quum earum quaedam ex emersis postea factis aliquam meliorem consilio permutationem vel emendationem desiderabant, necessarium nobis visum est per Tribonianum virum excelsum magistrum exquaesture et exconsule, legitimum operis nostri ministrum, nec non virum magnificum quaestorem et Berytiensium legum doctorem Dorotheum, Mennam insuper, et Constantinum, et Ioannem viros eloquentissimos togatos fori amplissimae sedis, easdem constitutiones nostras decerpere, et in singula discretas capitula ad perfectarum constitutionum soliditatem competentibus supponere titulis, et prioribus constitutionibus eas aggregare.

— §. 3. Repetita itaque iussione nemini in posterum concedimus vel ex decisionibus nostris, vel ex aliis constitutionibus quas antea fecimus, vel ex prima Iustinianei codicis editione aliquid recitare, sed quod in praesente purgato et renovato codice nostro scriptum inveniatur, hoc tantummodo in omnibus rebus et iudiciis et obtineat, et recitetur. Cuius scripturam ad similitudinem nostrarum Institutionum et Digestorum sine ulla signorum dubietate conscribi iussimus, ut omne, quod a nobis compositum est, hoc et in scriptura, et in ipsa sanctione purum atque dilucidum clareat, licet ex hac causa in ampliorem numerum summa huius codicis redacta est. *Dat. XVI. Kal. Decemb. Iustiniano IV et Theodoro Paulino. Coss.* (534.)

113) — *L. un. C. de caduc. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) His ita definitis, quum in superiore parte nostrae sanctionis plurimis locis coniuncti fecimus mentionem, necessarium esse duximus, omnem inspectionem huius articuli latius et cum subtiliore tractatu dirimere, ut sit omnibus et hoc apertissime constitutum. Non enim tantum coniunctivo modo quaedam relinquuntur, sed etiam disiunctivo. In his itaque, si quidem coheredes sunt omnes coniunctim, vel omnes disiunctim vel instituti vel substituti, hoc, quod fuerit quoquo modo vacuatum, si in parte hereditatis vel partibus consistat, aliis coheredibus cum suo gravamine pro hereditaria parte, etiamsi iam defuncti sunt, acquiratur. Et hoc nolentibus ipso iure accrescat, si suas portiones iam agnoverint, quum sit absurdum, eiusdem hereditatis partem quidem agnoscere, partem vero respuere, secundum quod in divinis nostri numinis decisionibus statutum est. Sin vero quidam ex heredibus institutis vel substitutis permixti sunt, et alii coniunctim, alii disiunctim nuncupati, tunc, si quidem ex coniunctis aliquis deficiat, hoc omnimodo ad solos coniunctos cum suo veniat onere, id est pro parte hereditatis, quae ad eos pervenit. Sin autem ex his, qui disiunctim scripti sunt, aliquid evanescat, hoc non ad solos disiunctos, sed ad omnes tam coniunctos, quam etiam disiunctos similiter cum suo onere pro portione hereditatis perveniat. Hoc ita tam varie, quia coniuncti quidem propter unitatem sermonis quasi in unum corpus redacti sunt, et partem coniunctorum sibi heredum quasi suam praeoccupant, disiuncti vero ab ipso testatoris sermone apertissime sunt discreti, ut suum quidem habeant, alienum autem non soli appetant, sed cum omnibus coheredibus suis accipiant. Et haec in heredibus tantummodo statuenda sunt. *Dat. Kal. Jun.* 534.

§. 11.

Nov. 15.

114) — *Const. Deo auctore*. §. 1. Quum itaque nihil tam studiosum in omnibus rebus invenitur, quam legum auctoritas, quae et divinas, et humanas res bene disponit, et omnem iniquitatem expellit, reperimus autem omnem legum tramitem, qui ab urbe Roma condita et Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, ut in infinitum extendatur, et nullius humanae naturae capacitate concludatur, primum nobis fuit studium a sacratissimis retro principibus initium sumere, et eorum constitutiones emendare, et viae dilucidae tradere, quatenus in unum codicem congregatae, et omni supervacua similitudine, et iniquissima discordia absolutae, universis hominibus promtum suae sinceritatis praebeant praesidium. *Dat. XVIII. Kal. Januar. Lampadio et Oreste Coss.* (530).

115) — *Const. Cordi nobis*. §. 3. Supradictis itaque magnificis et prudentissimis viris permisimus haec omnia facere, etsi qua emendatione opus foret, hanc facerent, non titubante animo, sed nostra auctoritate freti, constitutiones vero superfluas, vel ex posterio-

ribus sanctionibus nostris iam vacuatas, vel si quae similes vel contrariae invenirentur, circumducere, et a prioris codicis congregatione separare, et tam imperfectas replere, quam nocte obscuritatis obductas nova elimationis luce detegere, ut undique non solum Institutionum et Digestorum via dilucida et aperta pateat, sed etiam constitutionum nostri codicis plenum iubar omnibus clareat, nulla penitus nec simili, nec diversa, nec inusitata relicta constitutione, quum nemini venit in dubium, quod repetita praelectio probavit, hoc satis validum satisque esse formosum. In antiquis etenim libris non solum primas editiones, sed etiam secundas, quas repetitas praelectiones veteres nominabant, subsecutas esse invenimus, quod ex libris Ulpiani viri prudentissimi ad Sabinum scriptis promtum erat quaerentibus reperire. *Dat. XVI. Kal. Decembr.* 534.

Not. 16.

116) — *Const. Deo auctore.* §. 6. 7.—§. 6. Sed neque ex multitudine auctorum quod melius et aequius est iudicatote, quum possit unius forsitan et deterioris sententia et multos et maiores in aliqua parte superare. Et ideo ea, quae in notis Aemilii Papiniani ex Ulpiano, et Paulo, nec non Marciano adscripta sunt, quae antea nullam vim obtinebant propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere, sed si quid ex his ad repletionem summi ingenii Papiniani laborum vel interpretationem necessarium esse perspexeritis, et hoc ponere legis vicem obtinens non moremini; ut omnes, qui relati fuerint in hunc codicem prudentissimi viri, habeant auctoritatem, tanquam si eorum studia ex principalibus constitutionibus profecta, et nostro divino fuerint ore profusa. Omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas; nam qui non subtiliter factum emendat, laudabilior est eo, qui primus invenit. —§. 7. Sed et hoc studiosum vobis esse volumus, ut, si quid in veteribus libris non bene positum inveniatis, vel aliquod superfluum, vel minus perfectum, supervacua longitudine semota et quod imperfectum est repleatis, et omne opus moderatum et quam pulcberrimum ostendatis; hoc etiam nihilo minus observando, ut, si aliquid in veteribus legibus vel constitutionibus, quas antiqui in suis libris imposuerunt, non recte scriptum inveniatis, et hoc reformetis, et ordini moderato tradatis, ut hoc videatur esse verum, et optimum, et quasi ab initio scriptum, quod a vobis electum et ibi positum fuerit, et nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. Quum enim lege antiqua, quae regia nuncupabatur, omne ius omnisque potestas populi romani in imperatoriam translata sunt potestatem, nos vero sanctionem omnem non dividimus in alias et alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus, quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? Et in tantum volumus eadem omnia, cum reposita sunt, obtinere, ut, etsi aliter fuerint apud veteres conscripta, in contrarium autem in positione inveniantur, nullum crimen scripturae imputetur, sed nostrae electioni hoc adscribatur. *Dat. XVIII. Kal. Januar.* 530.

117) — *Const. Tanta.* §. 20. Ne autem incognitum vobis sit, ex quibus veterum libris haec consummatio ordinata est, iussimus et hoc in primordiis Digestorum nostrorum inscribi, ut manifestissimum sit, ex quibus legislatoribus, quibusque libris eorum, et quot millibus hoc iustitiae romanae templum aedificatum est. Legislatores autem vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere erant, et quos et anteriores piissimi principes admittere non sunt dedignati, omnibus uno dignitatis apice impertito nec sibi quoquam aliquam praerogativam vindicante. Quum enim constitutionum vicem et has leges obtinere censuimus, quasi ex nobis promulgatas, quid amplius aut minus in quibusdam esse intelligatur, quum una dignitas, una potestas omnibus est indulta? *Dat. XVII. Kal. Januar.* 533.

Not. 17.

118) — *Const. Haec quae necessario.* §. 2. Quibus specialiter permisimus, resecatis tam supervacuis, quantum ad legum soliditatem pertinet, praefationibus, quam similibus et contrariis, praeterquam si iuris alia divisione adiuventur, illis etiam, quae in desuetudinem abierunt, certas et brevi sermone conscriptas ex iisdem tribus codicibus et novellis constitutionibus leges componere, et congruis titulis subdere, adiicientes quidem et detrahentes, immo et mutantes verba earum, ubi hoc rei commoditas exigeret, colligentes vero in unam sanctionem, quae in variis constitutionibus dispersa sunt, et sensum earum clariorem efficientes, ita tamen, ut ordo temporum earum constitutionum non solum ex adiectis diebus consulibusque, sed etiam ex ipsa compositione earum clarescat, primis quidem in primo loco, posterioribus vero in secundo ponendis, et, si quae earum sine die et consule in tribus veteribus codicibus, vel in his, in quibus novellae constitutiones receptae sunt, inveniantur, ita his ponendis, nullaque dubietate super generali earum robore ex hoc oriunda, sicut et illas vim generalis constitutionis obtinere palam est, quae ad certas personas rescriptae, vel per pragmaticam sanctionem ab initio datae, eidem novo codici propter utilitatem sanctionis insertae fuerunt. *Dat. Idib. Febr. Iustiniano. II. Cons.* (528.)

119) — *Const. Tanta.* §. 10. Tanta autem a nobis antiquitati habita est reverentia, ut nomina prudentium taciturnitati tradere nullo patiamur modo, sed unusquisque eorum, qui auctor legis fuit, nostris Digestis inscriptus est; hoc tantummodo a nobis effecto, ut, si quid in legibus eorum vel supervacuum, vel imperfectum, vel minus idoneum visum esset, vel adiectionem, vel deminutionem necessariam accipiat, et rectissimis tradatur regulis. Et in multis similibus vel contrariis quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est, unaque omnibus auctoritate indulta, ut, quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat, et ex nostra voluntate compositum; nemine audente comparare ea, quae antiquitas babebat, et quae nostra auctoritas introduxit, quia multa et maxima sunt, quae propter utilitatem rerum transformata sunt; adeo ut etsi principalis constitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercerimus, sed et hoc corrigendum esse putaverimus, et in melius restaurandum. Nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum

veritati decorum et necessarium fuit, hoc nostris emendationibus servavimus, et propter hanc causam et si quid inter eos dubitabatur, hoc iam in tutissimam pervenit quietem, nullo titubante relicto. *Dat. XVII. Kal. Januar.* 533.

120) — *Const. Summa reipubl.* §. 4. Si quae vero pragmaticae sanctiones, quae minime in eodem nostro codice receptae sunt, civitatibus forte, vel corporibus, vel scholis, vel scriniis, vel officiis, vel alicui personae impertitae sunt, eas, si quidem aliquod privilegium speciali beneficio indulgent, omnimodo ratas manere, si vero pro certis capitulis factae sunt, tunc tenere, quum nulli nostri codicis adversantur constitutioni, praecipimus. Sed et si qua regesta in tui culminis iudicio, vel in aliis iudiciis civilibus vel militaribus, vel apud principia numerorum pro publicis expensis vel quibuscunque titulis ad publicum pertinentibus posita sunt, ea etiam, prout communis rei commoditas exigit, firma esse censemus. *Dat. VII. Id. Apr. Decio Cons.* (529.)

Const. Cordi nobis. §. 3. *Vid.* 115.

Not. 18.

Const. Haec quae necessario. §. 2. *Vid.* 118.

121)—*Const. Deo auctore.* §. 9. 10.—§. 9. Sed et similitudinem, secundum quod dictum est, ab huiusmodi consummatione volumus exsulare, et ea, quae sacratissimis constitutionibus, quas in codicem nostrum redegimus, cauta sunt, iterum poni ex vetere iure non concedimus, quum divalium constitutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem, nisi forte vel propter divisionem, vel propter repletionem, vel propter pleniorem indaginem hoc contigerit; et hoc tamen perraro, ne ex continuatione huiusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prato spinosum.—§. 10. Sed et si quae leges in veteribus libris positae iam in desuetudinem abierunt, nullo modo vobis easdem ponere permittimus, quum haec tantummodo obtinere volumus, quae vel iudiciorum frequentissimus ordo exercuit, vel longa consuetudo huius almae urbis comprobavit, secundum Salvii Iuliani scripturam, quae indicat, debere omnes civitates consuetudinem Romae sequi, quae caput est orbis terrarum, non ipsam alias civitates. Romam autem intelligendum est non solum veterem, sed etiam regiam nostram, quae deo propitio cum melioribus condita est auguriis.—*Dat. XVIII. Kal. Januar.* 530.

122) — *Const. Summa.* §. 1. Sed quum sit necessarium, multitudinem constitutionum, tam in tribus veteribus codicibus relatarum, quam post earum confectionem posterioribus temporibus adiectarum, ad brevitatem reducendo, caliginem earum rectis iudicum definitionibus insidiantem penitus exstirpare, ad hoc commune praestandum beneficium deo praesule prono animo nos dedidimus, et electis viris gloriosissimis, tam doctrina legum, quam experientia rerum studioque reipublicae indefesso et laudabili proposito pollentibus, sub certis finibus magnum laborem commisimus, per quem tam trium veterum Gregoriani, Hermogeniani atque Theodosiani codicum constitutiones, quam plurimas alias post eosdem codices a Theodosio divinae memoriae ceterisque post eum retro principibus, a nostra etiam clementia positas in unum codicem felici nostro vocabulo nuncupandum colligi praecepimus; tollendis quidem tam praefationibus, nullum suffragium sanctionibus conferentibus, quam contrariis constitutionibus, quae posteriore promulgatione vacuatae sunt, similibus etiam, praeter eas, quae eadem paene sanciendo divisionem iuris aliquam facere noscuntur, ex qua, dividendo vetera, novum aliquid nasci videtur, multis insuper aliis ad rectam huius codicis compositionem pertinentibus iisdem prudentissimis viris a nostro numine mandatis. Et nostro studio pro republica instituto suum praesidium deus omnipotens annuit. *Dat. VII. Id. April.* 529.

Not. 20.

123)—*Const. Tanta.* §. 14. 15.—§. 14. Si quid autem in tanta legum compositione, quae ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan raro inveniatur, nemo hoc vituperandum existimet, sed primum quidem imbecillitati humanae, quae naturaliter inest, hoc adscribat, quia omnium habere memoriam, et penitus in nullo peccare divinitatis magis, quam mortalitatis est (quod et a maioribus dictum est), deinde sciat, quod similitudo in quibusdam et his brevissimis assumta non inutilis est, et nec citra nostrum propositum hoc subsecutum. Aut enim ita lex necessaria erat, ut diversis titulis propter rerum cognationem applicari eam oportuerit, aut quum fuerat aliis diversis permixta, impossibile erat, eam per partes detrahi, ne totum confunderetur, et in his partibus, in quibus perfectissime iussiones expositae veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc dividere ac separare penitus erat incivile, ne tam sensus, quam aures legentium ex hoc perturbarentur. Similique modo si quid principalibus constitutionibus cautum est, hoc in Digestorum volumine poni nullo concessimus modo, quasi constitutionum recitatione sufficiente, nisi et hoc raro ex iisdem causis, ex quibus similitudo assumta est. — §. 15. Contrarium autem aliquid in hoc codice positum nullum sibi locum vindicabit, nec invenietur, si quis subtili animo diversitatis rationes excutiet; sed est aliquid novum inventum, vel occulte positum, quod dissonantiae querelam dissolvit, et aliam naturam inducit, discordiae fines effugientem. *Dat. XVII. Kal. Januar.* 533.

124)—*Const. Cordi nobis.* §. 4. His igitur omnibus ex nostra confectis sententia, commemoratus Iustinianeus codex a praedictis gloriosissimis et facundissimis viris purgatus et candidus factus, omnibus ex nostra iussione et circumductis, et additis, et repletis, nec non transformatis, nobis oblatus est, et iussimus, in secundo eum ex integro conscribi non ex priore compositione, sed ex repetita praelectione, et eum nostri numinis auctoritate nitentem in omnibus iudiciis solum, quantum ad divales constitutiones pertinet, frequentari ex die quarto Kalendarum Ianuarii, quarti nostri felicissimi consulatus et Paulini viri clarissimi, nulla alia extra corpus eiusdem codicis constitutione legenda, nisi postea varia rerum natura aliquid novum creaverit, quod nostra sanctione indigeat. Hoc etenim nemini dubium est, quod, si quid in posterum melius inventatur, et ad constitutionem necessario sit redi-

gendum, hoc a nobis et constituatur, et in aliam congregationem referatur, quae novellarum nomine constitutionum significetur. *Dat. XVI. Kal. Dec.* 534.

Not. 27.

125) — *Const. Omnem reipublicae.* §. 1. Et antea quidem, quemadmodum et vestra scit prudentia, ex tanta legum multitudine, quae in librorum quidem duo millia, versuum autem tricies centena extendebatur, nihil aliud, nisi sex tantummodo libros et ipsos confusos, et iura utilia in se perraro habentes, a voce magistra studiosi accipiebant, ceteris iam desuetis et omnino inviis. In his autem sex libris Gaii nostri Institutiones, et libri singulares quatuor, primus de illa vetere re uxoria, secundus de tutelis, et tertius, nec non quartus de testamentis, et de legatis connumerabantur, quos nec totos per consequentias accipiebant, sed multas partes eorum quasi supervacuas praeteribant. Et primo quidem anno hoc opus legentibus tradebatur non secundum edicti perpetui ordinationem, sed passim, et quasi per saturam collectum, et utile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. Secundo autem anno, praepostera ordinatione habita, prima pars legum eis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis, quum erat enorme, post Institutiones aliud legere, quam quod in legibus et primum positum est, et istam nuncupationem meruerit. Post eorum vero lectionem, neque illam continuam, sed particularem, et ex magna parte inutilem constitutam, tituli alii eis tradebantur tam ex illa parte legum, quae de iudiciis nuncupatur, et ipsis non continuam, sed raram utilium recitationem praebentibus, quasi cetero toto volumine inutili constituto, quam ex illa, quae de rebus appellatur, septem libris semotis, et in his multis partibus legentibus inviis, utpote non idoneis, neque aptissimis ad eruditionem constitutis. Tertio autem anno, quod ex utroque volumine, id est de rebus vel de iudiciis, in secundo anno non erat traditum, accipiebant secundum vicissitudinem utriusque voluminis et ad sublimissimum Papinianum eiusque responsa iter eis aperiebatur. Et ex praedicta responsorum consummatione, quae decimo et nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant; nec eorum totum corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis, et brevissima ex amplissimis, ut adhuc sitientes ab eis recederent. His igitur solis a professoribus traditis, Pauliana responsa per semetipsos recitabant, neque haec in solidum, sed per imperfectum, et iam quodammodo male consuetum inconsequentiae cursum. Et is erat in quartum annum omnis antiquae prudentiae finis, ut, si quis ea, quae recitabant, enumerare vellet, computatione habita inveniret, ex tam immensa legum multitudine vix versuum sexaginta millia eos suae notionis perlegere, omnibus aliis deviis et incognitis constitutis, et tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quoties vel iudiciorum usus hoc fieri coegerit, vel ipsi magistri legum aliquid ex his perlegere festinabatis, ut esset vobis aliquid amplius discipulorum peritia. Et haec quidem fuerant antiquae eruditionis monumenta, secundum quod et vestro testimonio confirmatur. *Dat. XVII. Kal. Januar. Iustiniano III. Cons.* (530.)

Not. 31.

Const. Haec quae necessario. §. 2. *Vid.* 118.

126) — *L.* 19. *C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) Quum in antiquioribus legibus, et praecipue in Quaestionibus Iulii Pauli invenimus, filiosfamilias paternam hereditatem deliberantes posse et in suam posteritatem hanc transmittere, et aliis quibusdam adiectis, quae in huiusmodi personis praecipua sunt, eam deliberationem et in omnes successores, sive cognatos sive extraneos, duximus esse protelandam. Ideoque sancimus, si quis vel ex testamento vel ab intestato vocatus deliberationem meruerit, vel si hoc quidem non fecerit, non tamen successioni renuntiaverit, ut ex hac causa deliberare videatur, sed nec aliquid gesserit, quod aditionem vel pro herede gestionem inducat, praedictum arbitrium in successionem suam transmittat, ita tamen, ut unius anni spatio eadem transmissio fuerit conclusa. Et si quidem is, qui sciens, hereditatem vel ab intestato vel ex testamento sibi esse delatam, deliberatione minime petita intra annale tempus decesserit, hoc ius ad suam successionem intra annale tempus extendat. Si enim ipse, postquam testamentum fuerit insinuatum, vel ab intestato, vel ex testamento, vel aliter ei cognitum sit, heredem eum vocatum fuisse, annali tempore transiapso nihil fecerit, ex quo vel adeundam, vel renuntiandam hereditatem manifestaverit, is cum successione sua ab huiusmodi beneficio excludatur. Sin autem instante annali tempore decesserit, reliquum tempus pro adeunda hereditate suis successoribus sine aliqua dubietate relinquat; quo completo nec heredibus eius alius regressus in hereditatem habeondam servabitur. *Recitata septimo in novo consistorio palatii Iustiniani. Dat. III. Kal. Novemb. Decio V. C. Cons.* (529.)

§. 12.

Not. 7.

Const. Cordi nobis. §. 4. *Vid.* 124.

§. 13.

Not. 5.

127) — *Const. Deo auctore.* §. 12. Nostram autem consummationem quae a vobis deo annuente componetur, Digestorum vel Pandectarum nomen habere sancimus; nullis iuris peritis in posterum audentibus commentarios illi applicare, et verbositate sua supradicti codicis compendium confundere, quemadmodum in antiquioribus temporibus factum est, quum per contrarias interpretantium sententias totum ius paene conturbatum est; sed sufficiat per indices tantummodo et titulorum subtilitatem, quae παράτιτλα nuncupantur, quaedem admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo. *Dat. XVIII. Kal. Januar.* 530.

*128) — *Const. Tanta.* §. 21. Hoc autem, quod et ab initio nobis visum est, quum hoc opus fieri deo annuente mandabamus, tempestivum nobis videtur et in praesenti sancire: ut nemo neque eorum, qui in praesenti

iuris peritiam habent, neque qui postea fierent, audeat commentarios eisdem legibus annectere, nisi tantum si velit eas in graecam vocem transformare sub eodem ordine, eaque consequentia, sub qua et voce romana positae sunt (hoc quod Graeci κατα ποδα dicunt), et si quid forsitan per titulorum subtilitatem annotare maluerint, et ea, quae paratitla nuncupantur, componere. Alias autem legum interpretationes, immo magis perversiones, eos iactare non concedimus, ne verbositas eorum aliquod legibus nostris afferat ex confusione dedecus; quod et in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diversas sententias producentes, in infinitum detraxerunt, ut paene omnem romanam sanctionem esse confusam cerneres. Quod si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur vana discordia? Si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituantur, volumina autem eorum omnimodo corrumpantur. Si quid vero, ut supra dictum est, ambiguum fuerit visum, hoc ad imperiale culmen per iudices referatur, et ex auctoritate augusta manifestetur, cui soli concessum est leges et condere, et interpretari. *Dat. XVII. Kal. Jan.* 533.

§. 28.

Not. 4.

129) — *Gaii instit.* IV. 44. (*Neque tamen semper*), istae omnes par*tes* simul inveniuntur; sed quaedam inveniuntur, quaedam non inveniuntur. Certe intentio aliquando sola invenitur, sicut in praeiudicialibus formulis: qualis est qua *qu*aeritur, aliquis libertus sit, vel quanta dos sit, et aliae complures. Demonstratio autem et adiudicatio et condemnatio nu*m*quam solae inveniuntur: nihil (*enim*) omnino sine intentione vel condemnatione valet (*demonstratio*); item condemnatio sine demonstratione vel intentione vel adjudicatione nullas vires habet: ob id numquam solae inveniuntur.

130) — §. 13. *J. de actionib.* (IV. 6.) Praeiudiciales actiones in rem esse videntur, quales sunt, per quas quaeritur, an aliquis liber, an libertus sit, vel de partu agnoscendo. Ex quibus fere una illa legitimam causam habet, per quam quaeritur, an aliquis liber sit; ceterae ex ipsius Praetoris iurisdictione substantiam capiunt.

PARS GENERALIS.

LIBER I.

DE JURIS FONTIBUS SIVE DE JURE OBJECTIVO.

CAPUT I.

DE JURE UNIVERSIM EJUSQUE ORIGINE.

§. 29.

Not. 3.

131)—*L. 33. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Eum debere columnam restituere, quae onus vicinarum aedium ferat, cuius essent aedes, quae servirent, non eum, qui imponere vellet. Nam quum in lege aedium ita scriptum esset: *Paries oneri ferundo uti nunc est, ita sit*, satis aperte significari, in perpetuum parietem esse debere. Non enim hoc his verbis *in perpetuum* dici, ut idem paries aeternus esset, quod ne fieri quidem posset, sed uti eiusdem modi paries in perpetuum esset, qui onus sustineret. Quemadmodum si quis alicui cavisset, ut servitutem praeberet, quae onus suum sustineret, si ea res, quae serviret, et tuum onus ferret, periisset, alia in locum eius dari debeat.

132) — *L. 60. D. de contrah. emt.* (XVIII. 1.) (*Marcellus.*) Comprehensum erat lege venditionis, dolia sexaginta emtori accessura; quum essent centum, in venditoris fore potestate, responsum est, quae vellet dare.

133)—*L. 72. §. 1. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Papinian.*) Lege venditionis ita facta: *si quid sacri, aut religiosi, aut publici est, eius nihil venit*, si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio eius valebit, nec venditori proderit exceptio, quae non habuit locum.

134) — *L. 1. D. de lege. comm.* (XVIII. 3.) (*Ulp.*) Si fundus commissoria lege venierit, magis est, ut sub conditione resolvi emtio, quam sub conditione contrahi videatur.

135) — *L. 25. §. 3. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Gaius.*) Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet, et ante omnia colonus curare debet, ut opera rustica suo quaeque tempore faciat, ne intempestiva cultura deteriorem fundum faciat; praeterea villarum curam agere debet, ut eas incorruptas habeat.

136)—*L. 8. in f. D. de praescr. verb.* (XIX. 5.)

(*Papinian.*) Si dominus servum, quum furti argueretur, quaestionis habendae causa aestimatum dedisset, neque de eo compertum fuisset, et is non redderetur, eo nomine civiliter agi posse, licet aliquo casu servum retenturus esset, qui traditum accepisset. Potest enim retinere servum, sive dominus pro eo pecuniam elegisset, sive in admisso deprebensus fuisset; tunc enim datam aestimationem reddi a domino oportere. Sed quaesitum est: qua actione pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset? Dixi: tametsi, quod inter eos ageretur, verbis quoque stipulationis conclusum non fuisset, si tamen lex contractus non lateret, praescriptis verbis incerti et hic agi posse, nec videri nudum pactum intervenisse, quoties certa lege dari probaretur.

Not. 4.

137) —§. 4. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti Consule, constituebat. Plebiscitum est, quod plebs plebeio magistratu interrogante, veluti Tribuno, constituebat. Plebs autem a populo eo differt, quo species a genere. Nam appellatione populi universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis et senatoribus; plebis autem appellatione sine patriciis et senatoribus ceteri cives significantur. Sed et plebiscita lata lege Hortensia non minus valere, quam leges coeperunt.

138) —*Gaii instit.* I. 3. Lex est, quod populus jubet atque constituit; plebiscitum est, quod plebs jubet atque constituit. Plebs autem a populo eo distat, quod populi appellatione universi cives significantur, connumeratis et*iam* patriciis; plebis autem appellatione sine patriciis ceteri cives significantur. Unde olim patricii dicebant plebiscitis se non teneri, quia sine auctoritate eorum facta essent. Sed postea lex Hortensia lata est, qua cautum est ut plebiscita universum populum tenerent; itaque eo modo legibus exaequata sunt.

Gaii instit. I. 4. 5. 6. 7. *Vid.* 17. 18. 26. 88.

Not. 5.

139)—*L.* 5. §. 1. *D. de extraord. cogn.* (I. 13.) (*Callistratus.*) Existimatio est dignitatis illaesae status, legibus ac moribus comprobatus, qui, ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur, aut consumitur.

Not. 6.

140)— *L.* 1. *D. de legib.* (I. 3.) (*Papinian.*) Lex est commune praeceptum, virorum prudentium consultum, delictorum, quae sponte vel ignorantia contrahuntur, coërcitio, communis reipublicae sponsio.

§. 30.

Not. 1.

L. 9. *D. de J. et J.* (I. 1.) *Vid.* 3.

141)—§. 1. 2. *J. de. J. et J.* (I. 1.)—§. 1. Iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia. —§. 2. His igitur generaliter cognitis, et incipientibus nobis exponere iura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissime, si primo levi ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur. Alioquin, si statim ab initio rudem adhuc et infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, saepe etiam cum diffidentia, quae plerumque iuvenes avertit, serius ad id perducemus, ad quod leviore via ductus sine magno labore et sine ulla diffidentia maturius perduci potuisset.

Not. 4.

142)—§. 2. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) — Sed ius quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium; nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare ius civile Atheniensium, non erraverit. Sic enim et ius, quo populus Romanus utitur, ius civile Romanorum appellamus, vel ius Quiritum, quo Quirites utuntur; Romani enim Quirites a Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cuius sit civitatis, nostrum ius significamus, sicuti cum poëtam dicimus, nec addimus eius nomen, subauditur apud Graecos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Ius autem gentium omni humano generi commune est. Nam usu exigente et humanis necessitatibus gentes humanae quaedam sibi constituerunt; bella etenim orta sunt, et captivitates secutae, et servitutes, quae sunt naturali iuri contrariae (iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur); et ex hoc iure gentium omnes paene contractus introducti sunt, ut emtio, venditio, locatio, conductio, societas, depositum, mutuum et alii innumerabiles.

§. 6. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) *Vid.* 20.

Not. 7.

143)—*L.* 1. *pr. D. de adquir. rer. dom.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Quarundam rerum dominium nanciscimur iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraeque servatur, quarundam iure civili, id est iure proprio civitatis nostrae. Et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est, ut de hoc prius referendum sit.

144)—§. 2. *J. de patr. potest.* (I. 9.) Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum. Nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

145)—*L.* 7. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Papinian.*) Ius autem civile est, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudentium venit.

146)— §. 1. *J. de obligat.* (III. 13.) Omnium autem obligationum summa divisio in duo genera deducitur; namque aut civiles sunt, aut praetoriae. Civiles sunt, quae aut legibus constitutae, aut certe iure civili comprobatae sunt; praetoriae sunt, quas Praetor ex sua iurisdictione constituit, quae etiam honorariae vocantur.

L. 2. §. 5. *D. de O. J.* (I. 2.) *Vid.* 53.

147) — *L.* 2. §. 12. *D. eod.* (*Pomp.*) Ita in civitate nostra aut iure, id est lege, constituitur, aut est proprium ius civile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit, aut sunt legis actiones, quae formam agendi continent, aut plebiscitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum, aut est magistratuum edictum, unde ius honorarium nascitur, aut senatusconsultum, quod solum senatu consti-

tuente inducitur sine lege, aut est principalis constitutio, id est ut, quod ipse princeps constituit, pro lege servetur.

§. 31.

Not. 1.

148) — *L.* 1. §. 3. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Ulp.*) Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit; nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimonium appellamus; hinc liberorum procreatio, hinc educatio; videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam, istius iuris peritia censeri.

Not. 2.

149) — *L. un. C. de rei uxor. act.* (V. 13.) (*Justinian.*) . . . . « Cum ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortetur. » . . . . (530.)

150) — *L.* 8. §. 5. *C. de bonis quae liberis.* (VI. 61.) (*Justinian.*) Ipsum autem filium vel filiam, et filios vel filias et deinceps alere patri necesse est non propter hereditatis, sed propter ipsam naturam. . . . .

Not. 3.

151) — *L.* 1. §. 27. *D. de vi et vi armata.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Vim vi repellere licere, Cassius scribit, idque ius natura comparatur. Apparet autem, inquit, ex eo, arma armis repellere licere.

152) — *L.* 3. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Florentinus.*) Ut vim atque iniuriam propulsemus. Nam iure hoc evenit, ut, quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur, et quum inter nos cognationem quandam natura constituerit, consequens est, hominem homini insidiari nefas esse.

Not. 4.

153) — *L.* 1. §. 4. *D. si quadrupes paup. fecisse dicatur.* (IX. 1.) (*Ulp.*) Itaque, ut Servius scribit, tunc haec actio locum habet, quum commota feritate nocuit quadrupes, puta si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit, aut mulae propter nimiam ferociam. Quodsi propter loci iniquitatem, aut propter culpam mulionis, aut si plus iusto onerata quadrupes in aliquem onus everterit, haec actio cessabit, damnique iniuriae agetur.

154) — *L.* 14. §. 2. *D. de ritu nupt.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Serviles quoque cognationes in hoc iure observandae sunt. . . . .

155) — *L.* 32. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Quod attinet ad ius civile, servi pro nullis habentur; non tamen et iure naturali, quia, quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt.

156) — *L.* 12. §. 4. *D. de accusat.* (XLVIII. 2.) (*Venuleius Saturninus.*) Omnibus autem legibus servi rei fiunt, excepta lege Iulia de vi privata, quia ea lege damnati partis tertiae bonorum publicatione puniuntur, quae poena in servum non cadit. Idemque dicendum est in ceteris legibus, quibus pecuniaria poena irrogatur, vel etiam capitis, quae servorum poenis non convenit, sicuti relegatio. Item nec lex Pompeia parricidii, quoniam caput primum eos apprehendit, qui parentes, cognatosve, aut patronos occiderint, quae in servos, quantum ad verba pertinet, non cadunt; *sed quum natura est communis, similiter et in* eos *animadvertetur.* Item Cornelia iniuriarum servum non debere recipi reum, Cornelius Sulla auctor fuit, sed durior ei poena extra ordinem imminebit.

Not. 5.

157) — §. 1. *J. de rer. divis.* (II. 1.) Et quidem naturali iure communia sunt omnium haec: aër, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen villis, et monumentis, et aedificiis abstineat, quia non sunt iuris gentium, sicut est mare.

158)—§. 11. *J. de rer. divis.* (II. 1.) Singulorum autem hominum multis modis res fiunt; quarundam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod, sicut diximus, appellatur ius gentium, quarundam iure civili. Commodius est itaque a vetustiore iure incipere. Palam est autem, vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit; civilia enim iura tunc esse coeperunt, quum et civitates condi, et magistratus creari, et leges scribi coeperunt.

Not. 6.

159)—§. 1. 2. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) — §. 1. Ius autem civile vel gentium ita dividitur. Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius civitatis proprium est, vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur, vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur; quae singula qualia sint, suis locis proponemus. — §. 2. *Vid.* 142.

160)—*L.* 1. §. 4. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Ulp.*) Ius gentium est, quo gentes humanae utuntur. Quod a naturali recedere, inde facile intelligere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune est.

Not. 7.

161)—*L.* 5. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Hermogenianus.*) Ex hoc iure gentium introducta bella, discretae gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, aedificia collocata, commercium, emtiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes institutae (exceptis quibusdam, quae a iure civili introductae sunt).

162)—*L.* 4. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Ulp.*) Manumissiones quoque iuris gentium sunt. . .

163) — *Gaii instit.* I. 189. Sed impuberes quidem in tutela esse omnium civitatum iure contingit; quia id naturali rationi conveniens est, ut is qui perfectae aetatis non sit, alterius tutela regatur; nec fere ulla civitas est, in qua non liceat parentibus liberis suis impuberibus *testamento* tutorem dare: quamvis, ut supra diximus, soli cives romani videantur tantum liberos in potestate habere.

Not. 10.

164) — *L.* 10. §. 1. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Ulp.*) Iuris praecepta sunt haec : *honeste vivere*, *alterum non laedere*, *suum cuique tribuere*.

Not. 11.

165) — *L.* 15. *D. de condit. instit.* (XXVIII. 7.) (*Papinian.*) Filius, qui fuit in potestate, sub conditione scriptus heres, quam senatus aut princeps improbant, testamentum infirmat patris, ac si conditio non esset in eius potestate. Nam quae facta laedunt pietatem, existimationem, verecundiam nostram, et, ut generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est.

166) — *L.* 90. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In omnibus quidem, maxime tamen in iure, aequitas spectanda est.

Not. 13.

167) — *L.* 2. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Pomp.*) Veluti erga deum religio, ut parentibus et patriae pareamus.

168) — *L.* 19. *D. de ritu nupt.* (XXIII. 2.) (*Marcian.*) Qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volucrint, ex constitutione divorum Severi et Antonini per Proconsules Praesidesque provinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare. Prohibere autem videtur, et qui conditionem non quaerit.

169) — *L.* 5. *pr.* §. 1. 2. *D. de agnosc. et alend. lib.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Si quis a liberis ali desideret, vel si liberi, ut a parente exhibeantur, iudex de ea re cognoscet. — §. 1. Sed utrum eos tantum liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere, an vero etiam emancipatos, vel ex alia causa sui iuris constitutos? videndum est. Et magis puto, etiam si non sunt liberi in potestate, alendos a parentibus, et vice mutua alere parentes debere. — §. 2. Utrum autem tantum patrem, avumve paternum, proavumve, ceterosque viriles sexus parentes alere cogamur, an vero etiam matrem, ceterosque parentes per illum sexum contingentes cogamur alere? videndum. Et magis est, ut utrubique se iudex interponat, quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam aegritudini. Et quum ex aequitate haec res descendat caritateque sanguinis, singulorum desideria perpendere iudicem oportet.

170) — *L.* 32. §. 2. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Julian.*) Mulier si in ea opinione sit, ut credat se pro dote obligatam, quidquid dotis nomine dederit, non repetit; sublata enim falsa opinione relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non potest.

171) — *L.* 26. §. 12. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Libertus, quum se putaret operas patrono debere, solvit; condicere eum non posse, quamvis putans se obligatum solvit, Julianus libro decimo Digestorum scripsit; natura enim operas patrono libertus debet.

172)—§. 2. *in f. J. de donationib.* (II. 7.) Sciendum est tamen, quod, et si plenissimae sint donationes, si tamen ingrati exsistant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram constitutionem licentiam praestavimus, certis ex causis eas revocare, ne, qui suas res in alios contulerunt, ab his quandam patiantur iniuriam vel iacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

173) — *L.* 10. *C. de revoc. donat.* (VIII. 56.) (*Iustinian.*) Generaliter sancimus, omnes donationes lege confectas firmas illibatasque manere, si non donationis acceptor ingratus circa donatorem inveniatur, ita ut iniurias atroces in eum effundat, vel manus impias inferat, vel iacturae molem ex insidiis suis ingerat, quae non levem sensum substantiae donatoris imponat, vel vitae periculum aliquod ei intulerit, vel quasdam conventiones, sive in scriptis donationi impositas, sive sine scriptis habitas, quas donationis acceptor spopondit, minime implere voluerit. Ex his enim tantummodo causis, si fuerint in iudicium dilucidis argumentis cognitionaliter approbatae, etiam donationes in eos factas everti concedimus, ne sit cuiquam licentia et alienas res capere, et frugalitatem irridere donatoris, et ipsum iterum donatorem suasque res perdere, et praefatis malis ab ingrato donationis acceptore affici. Hoc tamen usque ad primas personas tantummodo stare censemus, nulla licentia concedenda donatoris successoribus huiusmodi querimoniarum primordium instituere. Etenim si ipse, qui hoc passus est, tacuerit, silentium eius maneat semper, et non a posteritate eius suscitari concedatur vel adversus eum, qui ingratus esse dicitur, vel adversus eius successores. (530.)

Not. 14.

174)—*L.* 144. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Non omne quod licet, honestum est.

175) —§. 7. *J. de mandato.* (III. 26.) Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est, veluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda tibi mandet; licet enim poenam istius facti nomine praestiteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem.

176)—*L.* 6. §. 3. *D. Mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Rei turpis nullum mandatum est, et ideo hac actione non agetur.

177) — *L.* 1. §. 2. *D. de cond. ob turpem causam.* (XII. 5.) (*Paulus.*) Quodsi turpis causa accipientis fuerit, etiamsi res secutasit, repeti potest.

178) — *L.* 2. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Utputa dedi tibi, ne sacrilegium facias, ne furtum, ne hominem occidas; in qua specie Iulianus scribit : si tibi dedero, ne hominem occidas, condici posse.

179) —*L.* 5. *C. de cond. ob turp. c.* (IV. 7.) (*Dioclet. et Maximian.*) Mercalem te habuisse uxorem proponis; unde intelligis, et confessionem lenocinii preces tuas continere, et cautae quantitatis ob turpem causam exactioni locum non esse. Quamvis enim utriusque turpitudo versatur, ac solutae quantitatis cessat repetitio, tamen ex huius modi stipulatione contra bonos mores interposita dene gandas esse actiones, iuris auctoritate demonstratur.

180)—*L.* 8. *pr. D. de cond. instit.* (XXVIII. 7.) (*Ulp.*) Quae sub conditione iurisiurandi relinquuntur, a Praetore reprobantur. Providit enim, ne is, qui sub iurisiurandi conditione quid accepit, aut omittendo conditionem perderet hereditatem legatumve, aut cogeretur turpiter accipiendo conditionem iurare. Voluit ergo eum, cui sub iurisiurandi conditione qui relictum est,

ita capere, ut capiunt hi, quibus nulla talis iurisiurandi conditio inseritur; et recte. Quum enim faciles sint nonnulli hominum ad mirandum contemtu religionis, alii perquam timidi metu divini numinis usque ad superstitionem, ne vel hi vel illi aut consequereotur aut perderent, quod relictum est, Praetor consultissime interveoit. Etenim potuit is, qui voluit factum, quod religionis conditione adstringit, sub conditione faciendi relinquere; ita enim homines aut facientes admitterentur, aut non facientes deficerentur conditione.

181) — *L. 14. D. de cond. instit.* (XXVIII. 7.) (*Marcian.*) Coodiliones contra edicta Imperatorum, aut contra leges, aut quae legis vicem obtinent, scriptae, vel quae contra bonos mores, vel derisoriae sunt, aut huiusmodi, quas Praetores improbaverunt, pro non scriptis habentur, et perinde, ac si conditio hereditati sive legato adiecta non esset, capitur hereditas legatumve.

L. 15. D. eod. Vid. 165.

182) — *L. 20. D. de condit. et demonstr.* (XXXV. 1.) *Marcellus* apud *Iulianum libro XXVII. Digestorum* notat: Non dubitamus, quin turpes conditiones remittendae sint; quo in numero plerumque sunt etiam iurisiurandi.

183) — *L. 22. D. eod.* (*Iulian.*) Quoties sub conditione mulieri legatur, si non nupserit, et eiusdem fidei commissum sit, ut Titio restituat, si nubat, commode statuitur, etsi nupserit, legatum eam petere posse, et non esse cogendam fideicommissum praestare.

184) — *L. 5. C. de instit. et subst.* (VI. 25.) (*Valerian. et Gallien.*) Reprehendenda tu magis es, quam mater tua. Illa enim, si heredem te sibi esse vellet, id, quod est inutile, matrimonium te dirimere cum viro non iuberet; tu porro voluntatem eius divortio comprobasti; oportuerat autem, etsi conditio huiusmodi admitteretur, praeferre lucro coocordiam maritalem. Enimvero quum boni mores haec observari vetent, sine ullo damno coniunctionem retinere potuisti. Redi igitur ad maritum, sciens, hereditatem matris, etiamsi redieris, retenturam, quippe quam retineres, licet prorsus ab eo non recessisses. (257.)

185) — *L. 61. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Iulian.*) Stipulatio hoc modo coocepta: *si heredem me non feceris, tantum dare spondes?* inutilis est, quia contra bonos mores est haec stipulatio.

186) — *L. 4. C. de inutil. stipul.* (VIII. 39.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ex eo iostrumento nullam vos habere actionem, in quo contra bonos mores de successione futura ioterposita fuit stipulatio manifestum est, quum omnia, quae contra booos mores vel io pactum, vel in stipulationem deducuntur, nullius momenti sint.

187) — *L. 3. §. 2. D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) De illo quaeritur: si ita coita societas sit, ut, si qua iusta hereditas alterutri obvenerit, communis sit, quae sit iusta hereditas? utrum quae iure legitimo obvenit, non etiam ea, quae testamento? Et probabilius est, ad legitimam hereditatem tantum hoc pertinere.

188) — *L. 31. §. 1. D. depositi.* (XVI. 3.) (*Tryphoninus.*) Incurrit hic et alia inspectio: bonam fidem inter eos tantum, inter quos contractum est, nullo extrinsecus assumto, aestimare debeamus, an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet? Exempli loco: latro spolia, quae mihi abstulit, posuit apud Seium, inscium de malitia deponentis; utrum latroni, an mihi restituere Seius debeat? Si per se dantem accipientemque intueamur, haec est bona fides, ut commissam rem recipiat is, qui dedit; si totius rei aequitatem, quae ex omnibus personis, quae negotio isto contingunlur, impletur, mihi reddenda sunt, quae facto scelestissimo ademta sunt. Et probo, haoc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personae iustiore repetitione. Quodsi ego ad petenda ea non veniam, nihilo minus ei restituenda sunt, qui deposuit, quamvis male quaesita deposuit. Quod et Marcellus in praedone et fure scribit. Si tamen ignorans latro, cuius filio vel servo rem abstulisset, apud patrem dominumve eius deposuit ignorantem, nec ex iure gentium consistet depositum, cuius haec est potestas, ut alii, non domino, sua ipsius res quasi aliena servanda detur. Et si rem meam fur, quam me ignorante surripuit, apud me, etiam nunc delictum eius ignorantem, deposuerit, recte dicetur, non contrahi depositum, quia non est ex fide bona, rem suam dominum praedoni restituere compelli; sed et si etiam nunc ab ignorante domino tradita sit quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati condictio competet.

Nот. 16.

189) — *L. 2. §. 5. D. de aqua. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Paulus.*) Item Varus ait: aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquae deiecit; per quod effectum est, ut aqua pluvia mihi noceret. Varus ait: si naturalis agger fuit, non posse me vicinum cogere aquae pluviae arcendae actione, ut eum reponat vel reponi sinat. Idemque putat, et si manu factus fuit, neque memoria eius exstat; quodsi exstet, putat aquae pluviae arcendae actione eum teneri. Labeo autem, si manu factus sit agger, etiam si memoria eius non exstet, agi posse, ut reponatur; nam hac actione neminem cogi posse, ut vicino prosit, sed ne noceat, aut interpellet facientem, quod iure facere possit. Quanquam tamen deficiat aquae pluviae arcendae actio, attamen opinor utilem actionem vel interdictum mihi competere adversus vicinum, si velim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi vero nihil nociturus est; haec aequitas suggerit, etsi iure deficiamur.

190) — *L. 38. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Celsus.*) . . . . Neque malitiis indulgendum est, si tectorium puta, quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil laturus, nisi ut officias.

Nот. 17.

191) — *L. 17. §. 3. D. commodati.* (XIII. 6.) (*Paulus.*) Sicut autem *voluntatis et officii magis, quam necessitatis est*, commodare: ita modum commodati finemque praescribere eius est, qui beneficium tribuit. . . . .

192) — *L. 12. §. 3. D. de admin. et per tut.* (XXVI. 7.) (*Paulus.*) Quum tutor non rebus duntaxat, sed etiam moribus pupilli praepona-

tur, in primis mercedes praeceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium constituet; alimenta servis libertisque, nonnunquam etiam extraneis, si hoc pupillo expediet, praestabit; solemnia munera parentibus cognatisque mittet. Sed non dabit dotem sorori pupilli alio patre natae, etiam si aliter ea nubere non potuit; nam etsi honeste, ex liberalitate tamen fit, quae servanda arbitrio pupilli est.

Not. 18.

193) — *L.* 31. *pr. D. Depositi.* (XVI. 3.) (*Tryphonin.*) Bona fides, quae in contractibus exigitur, aequitatem summam desiderat. Sed eam utrum aestimamus ad merum ius gentium, an vero cum praeceptis civilibus et praetoriis? Veluti reus capitalis iudicii deposuit apud te centum; is deportatus est; bona eius publicata sunt; utrumne ipsi haec reddenda, an in publicum deferenda sint? Si tantum naturale et gentium ius intueamur, ei, qui deposuit, restituenda sunt; si civile ius et legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritus publice, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.

194) — *L.* 16. §. 4. *D. de minor.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Idem Pomponius ait: in pretio emtionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.

§. 32.

194*a*)—*L.* 6. §. 1. *D. de J. et J.* (I. 1.) (*Ulp.*) Hoc igitur ius nostrum constat aut ex scripto, aut sine scripto; ut apud graecos: τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. [*]

194*b*) — §. 3. 10. *J. de J. N. G. et C.* (II. 2.) — §. 3. Constat autem ius nostrum aut ex scripto, aut ex non scripto, ut apud Graecos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. [*] Scriptum ius est lex, plebiscita, senatusconsulta, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentium. — §. 10. Et non ineleganter in duas species ius civile distributum esse videtur. Nam origo eius ab institutis duarum civitatum, Atheniensium scilicet et Lacedaemoniorum, fluxisse videtur. In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedaemonii quidem magis ea, quae pro legibus observarent, memoria mandarent, Athenienses vero ea, quae in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

§. 33.

Not. 2.

195) — *L.* 116. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Non capitur, qui ius publicum sequitur.

196) — *L.* 8. *D. de tutelis.* (XXVI. 1.) (*Ulp.*) Patronus quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet, et si qua in fraudem, quamvis pupilli liberti, gesta sunt, revocari ius publicum permittit.

197) — *L.* 36. §. 1. *D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Paulus.*) Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum eius aetatis, ut curatores accipere debeat. Quaero: si idem Titius pater, petente eodem filio emancipato, curator a Praetore detur, an iure publico uti possit, et nihilo minus trium filiorum nomine vacationem postulare? Respondi: praemium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportet, sed quum filio suo curator petatur, contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendum esse tentaverit.

198) — *L.* 18. §. 1. *D. de damno infecto.* (XXXIX. 2.) (*Paulus.*) Sed quod opere facto consecutus sit dominii capione promissor, non teneri eum eo nomine. Pomponius ait, quia nec loci, nec operis vitio, sed publico iure id consecutus sit.

199) — *L.* 2. *C. Si minor se maj. dix.* (II. 43.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si is, qui minorem nunc se esse asseverat, fallaci maioris aetatis mendacio te deceperit, quum iuxta statuta iuris errantibus, non etiam fallentibus minoribus publica iura subveniant, in integrum restitui non debet. (287.)

200) — *L.* 3. *C. quibus ex causis majores i. i. r.* (II. 54.) (*Dioclet. et Maximian.*) In contractibus, qui bonae fidei sunt, etiam maioribus officio iudicis causa cognita publica iura subveniunt. (285.)

Not. 3.

§. 4. *J. de J. et J.* (I. 1.) *Idem quod seq.*

201) — *L.* 1. §. 2. *D. de J. et J.* (*Ulp.*) Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est, quod ad statum rei romanae spectat, privatum, quod ad singulorum utilitatem; sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit. Privatum ius tripertitum est; collectum etenim est ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut civilibus.

202) — *L.* 2. *D. de jure dotium.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) Rei publicae interest, mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possint.

Not. 5.

203) — *L.* 7. §. 6. *D. de donat inter V. et V.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si uxor a marito suo praedia, quae ob dotem pignori acceperat, emerit, eaque emtio donationis causa facta dicatur, nullius esse momenti, pignoris tamen obligationem durare, Imperator noster cum patre suo rescripsit. Cuius rescripti verba ideo retuli, ut appareat, venditionem inter virum et uxorem bona fide gestam non retractari: *Si tibi maritus pignora propter dotem et pecuniam creditam data non donationis causa vendidit, quod bona fide gestum est manebit ratum; at si titulus donationis quaesitus ostendetur, atque ideo venditionem irritam esse constabit, iure publico causam pignorum integram obtinebis.*

204) — *L.* 2. *C. Ne uxor pro marito.* (IV. 12.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ob maritorum culpam uxores inquietari leges vetant. Proinde rationalis noster, si res, quae a fisco occupatae sunt, domini tui esse probaveris, ius publicum sequetur.

Not. 6.

205) — *L.* 29. *D. de testament. tutela.* (XXVI. 2.) (*Papinian.*) Ex sententia senatusconsulti Liboniani tutor non erit, qui se in testamento pu-

[*] *Legum aliae scriptae, aliae non scriptae.*

pillo tutorem scripsit. Quum autem patris voluntas, hoc ipsum manu sua declarantis, ambigua non esset, eum, quamvis alii tutores essent, curatorem dandum respondi, nec admittendam excusationem, quam *iure publico* habebat, quoniam promisisse videbatur, nec ut suspectum removeri.

206)—*L. 77. in f. D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Pater exheredatae filiae tutores dedit, eosque, si mater eius impubere filia constituta vita decessisset, ad rem gerendam accedere iussit. Quum uxori mandatum esset, ut moriens filiae communi decies restitueret, non sub conditione tutores videbuntur dati, nec si quid aliud interea puella quaesisset, eius administratione probiberi, cautio vero fideicommissi matri remissa; quocunque enim iudicio voluntatis cautio legatorum vel fideicommissorum remitti potest. Itaque si cautionis non petendae conditio legato vel fideicommisso praescribatur, conditionem ea res non faciet; non enim deficiet, si quis caveri desideraverit, onere cautionis non secuto, quod adversus invitum hodie *iure publico* sequi non potest, postquam remitti posse cautionem placuit.

207) — *L. 12. D. Ut legat. seu fid. serv. causa cav.* (XXXVI. 3.) (*Marcian.*) Licet ut non petatur cautio, conditio testamento scripta fuerit, non videtur conditio; et ideo licet desideraverit quis caveri sibi, non videtur conditione defectus, quia postquam remitti talem cautionem *iure publico* placuit, nec onus cautionis sequitur, neque conditio intelligitur.

Not. 7.

208) — *L. 38. D. de pactis.* (II. 14.) (*Papinian.*) Jus publicum privatorum pactis mutari non potest.

209) — *L. 2. §. 8. D. de administr. rer. ad civit. pertin.* (L. 8.) (*Ulp.*) *Ius reipublicae pacto mutari non potest*, quo minus magistratus collegae quoque nomine conveniantur in his speciebus, in quibus id fieri iure permissum est.

210) — *L. 8. D. de R. J.* (L. 17.) (*Pomp.*) Iura sanguinis nullo iure civili dirimi possunt.

211) — *L. 27. D. de R. J.* (L. 17.) (*Pomp.*) Nec ex praetorio, nec ex solenni iure privatorum conventione quidquam immutandum est, quamvis obligationum causae pactione possint immutari et ipso iure, et per pacti conventi exceptionem, quia actionum modus, vel lege, vel per Praetorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc, quum inchoatur actio, inter eos convenit.

212)— *L. 12. §. 1. D. de pact. dotal.* (XXIII. 4.) (*Paulus.*) Ex pactis conventis, quae ante nuptias vel post nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent, ut mulier dote promissa se alat, et donec nupta sit dos ab ea non petatur, aut ut certam summam viro praestet, et ab eo alatur, et his similia; alia ad ius pertinent, veluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur, in quibus non semper voluntas contrahentium servatur. Ceterum si convenerit, ne omnino dos petatur, indotata erit mulier.

213) — *L. 5. §. 7. D. de administr. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Iulianus libro vicesimo primo Digestorum huiusmodi speciem proponit: Quidam decedens filiis suis dederat tutores, et adiecerat: *eosque anecloglstos esse volo*. Et ait Iulianus: tutores, nisi bonam fidem in administratione praestiterint, damnari debere, quamvis testamento comprehensum sit, ut anecloglsti essent. Nec eo nomine ex causa fideicommissi quidquam consequi debebunt, ut ait Iulianus. Et est vera ista sententia; nemo enim ius publicum remittere potest huiusmodi cautionibus, nec mutare formam antiquitus constitutam; damnum vero, quodcunque ex tutela quis senserit, et legari, et per fideicommissum ei relinqui potest.

214)—*L. 1. §. 9. D. de magistr. conveniend.* (XXVII. 8.) (*Ulp.*) Si inter magistratus hoc convenerit, ut alterius tantum periculo tutores darentur, conventiones pupillo non praeiudicare, divus Hadrianus rescripsit; *conventione enim duumvirorum ius publicum mutari non potest*; prius tamen arbitror conveniendum eum, qui hoc suscepit, deinde excussis facultatibus eius, tunc veniendum ad collegam, quemadmodum, si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegam aggrediendum.

215)— *L. 30. §. 3. D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Papinian.*) Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit; quamvis eos idoneos esse constat, nihilo minus *iure publico* poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

216)—*L. 3. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Papinian.*) Testamenti factio *non privati, sed publici iuris est.*

217) — *L. 13. C. de testament.* (VI. 23.) (*Dioclet. et Maximian.*) Testandi causa de pecunia sua legibus certis facultas est permissa; non autem iurisdictionis mutare formam, vel *iuri publico* derogare cuiquam permissum est.

218)—*L. 15. §. 1. D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Papinian.*) Frater, quum heredem sororem scriberet, alium ab ea, cui donatum volebat, stipulari curavit, ne Falcidia uteretur, et ut certam pecuniam, si contra fecisset, praestaret. *Privatorum cautione legibus non esse refragandum* constitit et *ideo sororem iure publico* retentionem habituram, et actionem ex stipulatu denegandam.

219)— *L. 42. D. de oper. libertor.* (XXXVIII. 1.) (*Papinian.*) *Cerdonem servum meum manumitti volo ita, ut operas heredi promittat.* Non cogitur manumissus promittere. Sed et si promiserit, in eum actio non dabitur; *nam iuri publico derogare non potuit*, qui fideicommissariam libertatem dedit.

§. 34.

Not. 1.

L. 1. pr. et §. 1. D. de constit. princ. (I. 4.) *Vid.* 18. 21.

220) — *L. 1. §. 2. D. de fugitivis.* (XI. 4.) (*Ulp.*) Est etiam generalis epistola divorum Marci et Commodi, qua declaratur, et Praesides, et magistratus, et milites stationarios dominum adiuvare debere in inquirendis fugitivis, et ut inventos redderent, et ut hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur.

221) — *L. 8. C. de legibus.* (I. 14.) (*Theodos. et Valentinian.*) Humanum esse probamus, si quid de cetero in publica privatave causa emerserit necessarium, quod formam generalem et antiquis legibus non insertam exposcat, id ab omnibus antea tam proceribus

nostri palatii, quam gloriosissimo coetu vestro, patres conscripti, tractari, et si universis tam iudicibus, quam vobis placuerit, tunc legata dictari, et sic ea denuo collectis omnibus recenseri, et quum omnes consenserint, tunc demum in sacro nostri numinis consistorio recitari, ut universorum consensus nostrae serenitatis autoritate firmetur. Scitote igitur, patres conscripti, non aliter in posterum legem a nostra clementia promulgandam, nisi supradicta forma fuerit observata. Bene enim cognoscimus, quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, idad beatitudinem nostri imperii et ad nostram gloriam reddundare. (446.)

Not. 5.

222) — *L. 38. D. de minorib.* (IV. 4.) (*Paulus.*) Aemilius Larianus ab Ovinio fundum Puteolanum lege commissoria emerat, data parte pecuniae, ita ut, si intra duos menses ab emtione reliqui pretii partem dimidiam non solvisset, inemtus esset, item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemtus. Intra priores duos menses Lariano defuncto, Rutiliana pupillaris aetatis successerat, cuius tutores in solutione cessaverunt. Venditor, denuntiationibus tutoribus saepe datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat. Pupilla in integrum restitui desiderabat; victa tam apud Praetorem, quam apud Praefectum urbi provocaverat. Putabam bene iudicatum, quod pater eius, non ipsa contraxerat. Imperator autem motus est, quod dics committendi in tempus pupillae incidisset, eaque effecisset, ne pareretur legi venditionis. Dicebam: posse magis ea ratione restitui eam, quod venditor, denuntiando post diem, quo placuerat esse commissum, et pretium petendo, recessisse a lege sua videretur, nec me movere, quod dies postea transisset, non magis, quam si creditor pignus distraxisset post mortem debitoris, die solutionis finita. Quia tamen lex commissoria displicebat ei, pronuntiavit, in integrum restituendam. Movit etiam illud Imperatorem, quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiati erant.

223) — *L. 3. D. de his quae in testam. delentur.* (XXVIII. 4.) (*Marcellus.*) Proxime in cognitione principis, quum quidam heredum nomina induxisset, et bona eius ut caduca a fisco vindicarentur, diu de legatis dubitatum est, et maxime de his legatis, quae adscripta erant his, quorum institutio fuerat inducta. Plerique etiam legatarios excludendos existimabant; quod sane sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset; sed nonnullos opinari, id iure ipso perimi, quod inductum sit, cetera omnia valitura. Quid ergo? num et illud interdum credi potest, eum, qui heredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut intestati exitum faceret? Sed in re dubia benigniorem interpretationem sequi non minus iustum est, quam tutum. Sententia Imperatoris Antonini Augusti, Pudente et Pollione consulibus: *Quum Valerius Nepos mutata voluntate et inciderit testamentum suum, et heredum nomina induxerit, hereditas eius secundum divi patris mei constitutionem ad eos, qui scripti fuerunt, pertinere non videtur.* Et advocatis fisci dixit: *Vos habetis iudices vestros.* Vibius Zeno dixit: *Rogo, domine Imperator, audias me patienter; de legatis quid statues?* Antoninus Caesar dixit: *Videtur tibi voluisse testamentum valere, qui nomina heredum induxit?* Cornelius Priscianus advocatus Leonis dixit: *Nomina heredum tantum induxit.* Calpurnius Longinus advocatus fisci dixit: *Non potest ullum testamentum valere, quod heredem non habet.* Priscianus dixit: *Manumisit quosdam, et legata dedit.* Antoninus Caesar, remotis omnibus, quum deliberasset, et admitti rursus eosdem iussisset, dixit: *Causa praesens admittere videtur humaniorem interpretationem, ut ea duntaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quae induxit.* Nomen servi, quem liberum esse iusserat, induxit. Antoninus rescripsit: liberum eum nihilo minus fore; quod videlicet favore constituit libertatis.

Not. 7.

224)—*L. 8. D. de offic. praes.* (I. 18.) (*Julian.*) Saepe audivi Caesarem nostrum dicentem, hac rescriptione: *Eum, qui provinciae praeest, adire potes*, non imponi necessitatem Proconsuli, vel Legato eius, vel Praesidiprovinciae suscipiendae cognitionis, sed eum aestimare debere, ipse cognoscere, an iudicem dare debeat.

225) — *L. 9. D. eod.* (*Callistratus.*) Generaliter, quoties princeps ad Praesides provinciarum remittit negotia per rescriptiones, veluti: *Eum, qui provinciae, praeest, adire poteris*, vel cum hac adiectione: *Is aestimabit, quid sit partium suarum*, non imponitur necessitas Proconsuli vel Legato suscipiendae cognitionis, quamvis non sit adiectum: *Is aestimabit, quid sit partium suarum*, sed is aestimare debet, utrum ipse cognoscat, an iudicem dare debeat.

Not. 9.

Const. Haec quae necessario. §. 2. *Vid.* 118.

226) — *L. 7. pr. C. de diversis rescript.* (I. 23.) (*Zeno.*) Universa rescripta, sive in personam precantium, sive ad quemlibet iudicem manaverint, quae vel annotatio, vel pragmatica sanctio nominentur. (477.)

227) — *L. 10. C. de S. S. Ecclesiis.* (I. 2.) (*Theodos. et Valentinian.*) Iubemus, nullam navem ultra duorum millium modiorum capacem ante felicem emboiam vel publicarum specierum transvectionem aut privilegio dignitatis, aut religionis intuitu, aut praerogativa personae publicis utilitatibus subtractam excusari posse; nec si caeleste contra proferatur oraculum, sive annotatio sit, sive divina pragmatica sanctio, providentissimae legis regulas excusare debebit. Quod etiam in omnibus causis cupimus observari, ut generaliter, si quid huiusmodi contra ius vel utilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, non valeat. Quidquid enim in fraudem istius legis quolibet modo fuerit attentatum, id navigii, quod excusatur, publicatione corrigimus. (439.)

228) — *L. 12. C. de vectigal. et commissis.* (IV. 61.) (*Honorius et Theodosius.*) Quid-

quid contra vectigales largitionalium titulorum vel pragmaticis vel sacris annotationibus fuerit elicitum, effectu et viribus carere censemus.

229) — *L. 2. C. de petitionib. bon. sublat.* (X. 12.) (*Theodos. et Valentinian.*) Omne semen alienas appetendi fortunas stirpitus eruere cupientes, nulli deinceps volumus petitionis rerum esse licentiam. Et si intestatus quisquam quaedamve, ac nullis ex numero propinquorum exsistentibus, vel uxore, vel marito, fati munus impleverit, cuiuscunque sit conditionis aut sectae, seu quolibet titulo res fuerit fiscalis, nemo audeat ad petitionem rerum defuncti defunctaeve, cuiuscunque fortunae aut sectae sit, si fisco nostro locus pateat, adspirare, quum ne illis quidem, quorum actu atque officio petitionum procedebat effectus, impune liceat sanctionibus nostris adversari. Sed vir illustris quidem cuiuscunque temporis Quaestor, si oblatae petitioni subscripserit, vel etiam responsum dederit, virque illustris comes rerum privatarum, si vel instrui permiserit, vel petitionem, si qua insinuatur, admiserit, indignationem nostri numinis sustinebit, ceterisque fiet vindictae et temeritatis exemplum. Memoriales vero, qui excipienda huiusmodi rescripta vel implenda curaverint, et palatinos, qui instruxerint, vel gesta admissae petitionis ediderint, bonorum proscriptione puniri decernimus. Pari forma res etiam civiles et ad ius publicum pertinentes ab omni petitione muniendas esse censemus, scilicet nec pragmatica iussione, vel sacra annotatione, vel quolibet oraculo divino, seu mandatis, si quae contra hanc sanctionem nostram fuerint impetrata, quippiam roboris habere valituris. (444.)

230) — *C. 1. Th. C. de div. rescr.* (I. 2.) (*Constantin.*) Contra ius rescripta non valeant, quocunque modo fuerint impetrata. Quod enim publica iura praescribunt, magis sequi iudices debent. (315.)

231) — *L. 7. §. 1. C. de. div. rescr.* (*Zeno.*) Pragmaticas praeterea sanctiones non ad singulorum preces super privatis negotiis proferri praecipimus, sed si quando corpus, aut schola, vel officium, vel curia, vel civitas, vel provincia, vel quaedam universitas hominum ob causam publicam fuderit preces, manare decernimus, ut in his etiam veritatis quaestio reservetur.

§. 55.

Not. 1.

232) — *L. 6. §. 2. D. de offic. procons.* (I. 16.) (*Ulp.*) Legatos non oportet Principem consulere, sed Proconsulem suum, et is ad consultationes Legatorum debebit respondere.

233) — *L. 1. §. 1. 2. D. de appellationib.* (XLIX. 1.) (*Ulp.*) — §. 1. Quaesitum est, an adversus rescriptum principis provocari possit, forte si Praeses provinciae vel quis alius consuluerit, et ad consultationem eius fuerit rescriptum? est enim quaesitum : an appellandi ius supersit? Quid enim, si in consulendo mentitus est? De qua re exstat rescriptum divi Pii πρὸς τὸ Κοινὸν τῶν Θρακῶν. quo ostenditur, provocari oportere. Verba rescripti ita se habent : Ἐὰν ἐπιστείλωσιν ἡμῖν, ἃ διὰ καὶ ἀντιγράφωμεν ἡμεῖς ὑπὲρ τούτων, ὑπάρξει τοῖς βουλομένοις ἐκκαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν. Εἰ γὰρ διδάξαιεν ὅ ψευδῶν, ὁ οὐχ οὕτως ἔχειν τὰ ἐπεσταλμένα, οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δόξει προδεδικασμένον, τῶν ἐν ἑτέρῳ ἐχόντων τῶν γραφέντων ἀντεπεσταλκότων. [*] — §. 2. Huic consequenter videtur rescriptum, a consultatione iudicis non esse appellandum, si quis forte interlocutus fuerit principem se consultaturum, quum possit post rescriptum provocare.

234) — *L. 3. D. quando appellandum sit.* (XLIX. 4.) (*Macer.*) Illud videamus : si, quum Imperatori scriberetur, exemplum litterarum litigatori editum sit, neque is appellaverit, et postea contra eum rescriptum sit, an appellare a litteris pridem sibi editis possit? quia qui tunc non appellavit, vera esse, quae scripta sunt, consensisse videtur, nec audiendus est, si dicat, eventum rescripti sacri se sustinuisse.

235) — *Nov. 82. c. 13. 14.* — *c. 13.* Omnis autem iudex, sive cingulum habens, sive aliter iudicans, custodiat leges, et secundum eas proferat sententias, et vel si contingat iussionem nostram in medium, vel si sacram formam, vel si pragmaticam procedere sanctionem, dicentem aliter agi, sequatur legem; nos enim volumus obtinere, quod nostrae volunt leges. Si enim sub appellatione lis fiat, iudex quidem suscipiat modis omnibus oblatam appellationem, nihil penitus excusans, in quibus omnino licet appellare, auxilium vero circa appellationes omnibus adiacet, per quod licet laeso et queri, et mereri correctionem aut ab iis, qui de appellatione iudicant, aut a nobis ipsis, si ad nos sententia referatur. — *c. 14.* Si quid autem audientes iudices putaverint esse dubium, damus eis licentiam de his nuntiare nobis, et consulere nos, ut discant, quae necessaria sunt, et ita quod agendum est explicent, et faciant iusta simul et rationabilia iudicia.

236) — *Nov. 113. c. 1. pr. in f.* Si vero aliqua dubitatio iudici de aliqua fiat lege, nuntiet ad nostram potestatem, et a nobis exspectet causae scriptam declarationem aut interpretationem, et secundum eam decidat litem.

Not. 2.

237) — *L. 5. Th. C. de divers. rescript.* (I. 2.) Multabuntur judices, qui rescripta contemserint aut distulerint.

Not. 3.

238) — *L. 1. §. 3. D. de appellat.* (XLIX. 1.) Si quis in appellatione erraverit, utputa quum alium appellare deberet, alium appellaverit, videndum, an error ei nihil obfuerit? Et si quidem, quum maiorem iudicem appellare deberet, ita erravit, ut minorem appellet, error ei nocebit; si vero maiorem iudicem provocavit, error ei nihil oberit, et ita multis constitutionibus continetur. Denique quum quidam iudicem ex rescripto principis a Consulibus accepisset, et Praefectum urbi appellasset, errori eius subventum est rescripto divorum fratrum, cuius verba haec sunt : *Quum per errorem factum dicas, ut a iudice, quem ex rescripto*

[*] Ad commune Thracum. *Si scripserit quisquam ad nos, et nos aliquid rescripserimus, volenti ad sententiam nostram provocare permissum erit. Si enim docuerit vel falso, vel non ita se habere, quae scripta sunt, nihil a nobis videbitur iudicatum, prius quam contra scriptum fecit, quemadmodum aliter res se habeat, quam nobis insinuatum sit.*

nostro ab amplissimis Consulibus acceperas, ad Iunium Rusticum amicum nostrum Praefectum urbi provocares, Consules amplissimi perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset provocatio. Si quis ergo vel parem, vel maiorem iudicem appellaverit, alium tamen pro alio, in ea causa est, ut error ei non noceat; sed si minorem, nocebit.

239) — *L.* 1. *C. Quando libellus principi datus litis contestationem faciat.* (I. 20.) (*Arcadius et Honorius.*) Dubium non est, contestationem litis intelligi, etiam si nostrae fuerint tranquillitati preces oblatae, easque adversus heredem quoque eius, in quem porrectae sunt, vel ab herede eius, qui meruit, exerceri. (390.)

240) — *L.* 4. *Th. C. de divers. rescr.* (I. 2.) (*Constantin.*) Etsi non cognitio, sed executio mandatur, de veritate precum inquiri oportet, ut, si fraus intervenerit, de omni negotio cognoscatur. (333.)

L. 4. *C. Si contra jus vel utilitatem publicam, etc. Idem quod* 240.

Not. 4.

241) — *L.* 3. *C. Th. de divers. rescript.* (I. 2.) (*Constantin.*) Quoties rescripto nostro moratoria praescriptio permittitur, aditus supplicandi pandatur. Quod autem totius negotii cognitionem tollit, et vires principalis negotii exhaurit, sine gravi partis alterius dispendio convelli non potest. Nec praescriptionis igitur peremtoriae relaxatio petatur. (325.)

Not. 5.

242) — *L.* 3. *C. de precib. imp. offer.* (I. 19.) (*Constantius.*) Nec damnosa fisco, nec iuri contraria postulari oportet. (354.)

243) — *L.* 7. *C. eod.* (*Theodos. et Valentinian.*) Rescripta contra ius elicita ab omnibus iudicibus refutari praecipimus, nisi forte sit aliquid, quod non laedat alium, et prosit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat. (426.)

244) — *L.* 5. *C. Si contra jus.* (I. 22.) (*Theodos. et Valentinian.*) Etsi legibus consentaneum sacrum oraculum mendax precator attulerit, careat penitus impetratis, et si nimia mentientis inveniatur improbitas, etiam severitati subiaceat iudicantis. (426.)

245) — *L.* 6. *C. eod.* (*Anastasius.*) Omnes cuiuscunque maioris vel minoris administrationis universae nostrae reipublicae iudices monemus, ut nullum rescriptum, nullam pragmaticam sanctionem, nullam sacram annotationem, quae generali iuri vel utilitati publicae adversa esse videatur, in disceptatione cuiuslibet litigii patiantur proferri, sed generales sacras constitutiones modis omnibus non dubiteot observandas.

246) — *L.* 2. *C. Ut lite pendente vel post provocationem.* (I. 21.) (*Constantin.*) Supplicare causa pendente non licet, nisi vel actorum communium, vel pronuntiationis editio denegetur. Qui autem terminatam rescripto vel consultatione quaestionem exquisito suffragio refricare conabitur, in omnem litis aestimationem adversario suo protinus condemnetur, omni venia deneganda, si quis contra haec supplicare tentaverit. (316.)

247) — *L.* 6, *Th. C. de appellat.* (XI. 30.) (*Constantin.*) Supplicare causa pendente non licet: nisi forte ei, cui opinionis exemplum negatum est, vel instructionis universae subpressa transmissio: quo facto crimen iudici sacrilegii imminebit, qui hoc commisso litigatori supplicandi necessitatem imponit: cui aliter supplicanti, dimidiae partis rei, de qua agitur, imponenda est mulcta, ut pro iudicis aestimatione fisco pretium inferat. Eo etiam, qui terminatam rescripto vel consultatione quaestionem, exquisito suffragio, refricare conabitur, quoniam malus crimen admittit, in omnem litis aestimationem protinus condemnando, et sub sacramenti abservatione, omni venia deneganda, si quis contra haec supplicare tentaverit. (316.)

Not. 7.

248) — *L.* 6. *C. de divers. rescript.* (*Leo et Anthemius.*) Sacri affatus, quoscunque nostrae mansuetudinis in quacunque parte paginarum scripserit auctoritas, non alio vultu penitus aut colore, nisi purpurea tantummodo inscriptione lustrentur, scilicet ut cocti muricis et triti conchylii ardore signentur, eaque tantummodo fas sit proferri vel dici rescripta in quibuscunque iudiciis, quae in chartis sive membranis subnotatio nostrae subscriptionis impresserit. Hanc autem sacri encausti confectionem nulli sit licitum aut concessum habere, aut quaerere, aut a quocunque sperare, eo videlicet, qui hoc aggressus fuerit tyrannico spiritu, post proscriptionem bonorum omnium capitali non immerito poena plectendo. (470.)

249) — *L.* 12. *pr. D. de distr. pignor.* (XX. 5.) (*Tryphonin.*) Rescriptum est ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem a debitore pignus emere posse, quia in dominio manet debitoris.

250) — *Nov.* 114. *c.* 1. (*Iustinian.*) Nam praesente lege decernimus, nullam divinam iussionem, neque per viri magnifici Quaestoris adiutores neque per aliam cuiuslibet militiae, aut dignitatis, aut officii personam cuicunque iudici confectam, a quolibet suscipi cognitore, cui magnifici viri Quaestoris annotatio subiecta non fuerit, qua contineatur, et inter quos, et ad quem iudicem, vel per quam fuerit directa personam, quatenus omni posthac ambiguitate submota, nulla cuilibet excusationis relinquatur occasio; scientibus iudicibus vel administratoribus universis, quod, si in quolibet negotio sacram susceperint iussionem, nisi cui Quaestoris viri magnificentissimi fuerit subiecta annotatio, mulcta viginti librarum auri, et officium eorum simili poena plectetur. Quibus iubemus, si qua talis iussio ad eos pervenerit, mox ad praedictum virum magnificum Quaestorem referre, aut cum illo, qui haec ingerit, destinare, ut in eum vindicta procedat, quam in falsarios iura nostra constituerunt, Theodote, parens carissime atque amantissime.

251) — *Auth. Gloriosissim. C. de divers. rescript.* (I. 23.) *Ut divinae iussiones subscriptionem habeant gloriosiss. Quaestoris* (*Nov.* 114. *cap.* 1.) *Gloriosissimi quoque Quaestoris subscriptio est necessaria, in qua contineatur, et inter quos, ad quem iudicem, et per quem sacrum dirigatur oraculum; alioquin a nullo iudice suscipiatur, et qui contra fecerit, viginti libris auri plectatur, ut eius officium simili poena percellatur.*

Not. 8.

252) — *L. 4. C. de divers. rescript.* (*Constantin.*) Si qua beneficia personalia sine die et consule fuerint deprehensa, auctoritate careant. (322.)

253) — *L. 1. Th. C. de constit. princ. et edict.* (I. 1.) Si quae posthac edicta sive constitutiones sine die et consule fuerint deprehensa, auctoritate careant.

Not. 9.

L. 7. C. de precib. imp. offer. Vid. 243.

Not. 10.

L. 3. C. Si contra jus. (I. 22.) *Vid.* 244.

254) — *L. 7. C. de divers. rescript.* (I. 23.) (*Zeno.*) Universa rescripta, sive in personam precantium sive ad quemlibet iudicem manaverint: quae vel annotatio, vel quaevis pragmatica sanctio nominentur: sub ea conditione proferri praecipimus, si preces veritate nitantur, nec aliquem fructum precator oraculi percipiat impetrati, licet in iudicio asserat veritatem, nisi quaestio fidei precum imperiali beneficio monstretur inserta. Nam et vir magnificus Quaestor, et viri spectabiles magistri scriniorum, qui sine praefata adiectione qualecunque divinum responsum dictaverint, et iudices, qui susceperint, reprehensionem subibunt, et qui illicite dictata scribere ausi fuerint, cuiuscunque scrinii memoriales, seu pragmaticarii, vel adiutores primicerii, amissione cinguli ferientur. (477.)

Not. 11.

255) — *L. 2. C. Si contra jus.* (I. 22.) (*Dioclet. et Maximian.*) Praescriptione mendaciorum opposita, sive in iuris narratione mendacium reperiatur, sive in facti, sive in tacendi fraude, pro tenore veritatis, non deprecantis affirmatione datum iudicem cognoscere debere, et secundum hoc de causa convenit ferre sententiam. (294.)

256) — *L. 2. C. de legibus.* (I. 14.) (*Theodos. et Valentinian.*) Notam infamiae subituro eo, qui vel astute ea interpretari voluerit, vel impetrato impugnare rescripto nec habituro fructum *per subreptionem* eliciti.

Not. 12.

257) — *L. 2. C. de dilationib.* (III. 11.) (*Constantin.*) Si quando quis rescriptum ad extraordinarium iudicem reportaverit, dilatio ei penitus deneganda est. Illi autem, qui in iudicium vocatur, danda est ad improbanda precum mendacia, vel proferenda aliqua instrumenta vel testes, quoniam instructus esse non potuit, qui praeter spem ad alienum iudicium trahitur. (314.)

L. 1. Th. C. eodem. Idem quod praeced.

Not. 13.

258) *L. 5. C. de temporib. in int. restit.* (II. 53.) Si forte quis beneficio nostro aetatis veniam fuerit consecutus, ex eo die, quo indulgentia nostra in iudicio competente fuerit intimata, eique administratio rel propriae permissa, ad persequendas in integrum restitutiones finiendasque causas iuge tempus habeat praestitutum.

259) — *L. 3. C. de divers. rescript.* (I. 23.) (*Dioclet. et Maximian.*) Sancimus, ut authentica ipsa atque originalia rescripta et nostra etiam manu subscripta, non exempla eorum insinuentur. (292.)

L. 2. C. de dilationib. Vid. 257.

260) — *L. 5. C. de emancipat.* (VIII. 49.) Supplicationibus porrectis mereri super hoc divinum oraculum, hocque apud competentem iudicem, ad cuius iurisdictionem actus emancipationis pertinet, insinuare.

§. 36.

Not. 1.

261) — *L. 1. C. de mandatis.* (I. 15.) (*Gratianus, Valentinianus, Theodosius et Arcadius.*) Si quis asserat cum mandatis nostris secretis se venisse, omnes sciant, nemini quidquam, nisi quod scriptis probaverit, esse credendum, nec ullius dignitate terreri, sive ille tribuni, sive notarii, sive comitis proferat dignitatem, sed sacras nostras litteras esse quaerendas. (383.)

262) — *L. 2. C. eod.* Epitome const. graec. ex Basil. (*Iustin. et Iustinian.*) Θεσπίζομεν, μηδένα τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων ἡμῶν, μεγίστων ἢ μέσων, ταῖς οἰκείαις ἐγγράφειν ψήφοις, ὡς θείῳ ῥήματι προσετάξαμεν ἀγώγιμον γενέσθαι τινὰ ἢ ἐκδόσιμον, ἢ ἄλλο τι ψηφίζεσθαι τῶν ὅσα πράττεται παρ' αὐτοῖς, πλὴν ὅσον ἐν ταῖς τῶν συνδικαστῶν δόσεσιν ὀρθῶς φέρεσθαι τὰς ψήφους, τὰς μνημονευούσας ἄγραφον ἡμετέραν γεγενῆσθαι θείαν κέλευσιν τὸν δικαστὴν ἢ συνδικαστὴν δίδοσθαι. ὡσαύτως καὶ τὸν ἐνδοξότατον κοιαίστωρα τοῦ θείου ἡμῶν παλατίου, καὶ τοὺς περιβλέπτους ῥεφερενδαρίους τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας ὀρθῶς τὴν ἄγραφον ἡμῶν θείαν κέλευσιν, τὴν γενομένην ἐπὶ τοῖς προσιοῦσιν, καὶ δικαστὴν ἢ τὸν συνδικαστὴν αἰτοῦσιν, ἢ ἄλλο τι τῶν εἰς τὰς δίκας τεινόντων διὰ καταθέσεως παρασκευάζειν γίνεσθαι φανεράν. ἐπὶ τούτῳ γὰρ δὴ καὶ μόνῳ τὴν τῆς θείας ἀγράφου κελεύσεως μνήμην γίνεσθαι συγχωροῦμεν.

Sancimus, neminem ex clarissimis nostris praesidibus, maximis vel mediis, in suis sententiis adscribere, nos divine verbo iussisse aliquem in ius duci aut exhiberi, aut aliud quid decerni, quam quod apud ipsos fieri solet, nisi quod in datione collegae iudicis recte sententiae ferantur, quae meminerint sine scripto nostram processisse divinam iussionem de datione iudicis eiusve collegae. Similiter etiam gloriosissimum Quaestorem nostri palatii et spectabiles referendarios nostrae pietatis recte sacram nostram non scriptam iussionem de supplicatione quadam vel petitione iudicis aut iudicis collega, aliove, quod ad lites spectat, per depositionem manifestam fieri curare. In his enim tantum casibus sine scripto factae iussioni nostrae mentionem fieri concedimus.

Not. 2.

263) — *L. 1. pr. D. de testam. militis.* (XXIX 1.) (*Ulp.*) Militibus liberam testamenti factionem primus quidem divus Iulius Caesar concessit, sed ea concessio temporalis erat. Postea vero primus divus Titus dedit; post hoc Domitianus. Postea divus Nerva pleuissimam indulgentiam in milites contulit, eamque et Traianus secutus est. Et exinde mandatis inseri coepit caput tale: *Quum in notitiam meam prolatum sit, subinde testa-*

menta a commilitonibus relicta proferri, quae possint in controversiam deduci, si ad diligentiam legum et observantiam revocentur, secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimosque commilitones, simplicitati eorum consulendum existimari, ut, quoquo modo testati fuissent, rata esset eorum voluntas. Faciant igitur testamenta, quo modo volent, faciant, quo modo poterint, sufficiatque ad bonorum suorum divisionem faciendam nuda voluntas testatoris.

Not. 3.

264)—*L.* 9. *in f. C. de sentent. et interlocut.* (VII. 45.) (*Dioclet. et Maximian.*) Post sententiam, quae finibus certis concluditur, ab eo, qui pronuntiaverat, vel eius successore de quaestione, quae iam decisa est, statuta rei iudicatae non obtinent auctoritatem. Nam nec de possessione pronuntiata proprietati ullum praeiudicium afferunt, nec causam ullam *interlocutiones* plerumque perimunt.

L. 1. §. 1. *D. de const. princip. Vid.* 21.

265)—*L.* 38. *D. de fideicomm. libert.* (XL. 5.) (*Paulus.*) In testamento, quod perfectum non erat, alumnae suae libertatem et fideicommissa dedit. Quum omnia veluti ab intestato filii egissent, quaesiit Imperator, an ut ex causa fideicommissi manumissa fuisset? Et *interlocutus est*: etiam si nihil ab intestato pater petisset, pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset; pronuntiavit igitur recte eam manumissam, et ideo fideicommissa etiam ei praestanda.

Not. 4.

266)—*L.* 1. §. 2. *D. de constit. princ.* (I. 4.) (*Ulp.*) In rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo iure, quod diu aequum visum est.

267)—*L.* 2. *C. de legib.* (I. 14.) (*Theodos. et Valentinian.*) Quae ex relationibus vel suggestionibus iudicantium, vel consultatione in commune florentissimorum sacri nostri palatii procerum auditorium introducto negotio statuimus, vel quibuslibet corporibus, aut legatis, aut provinciae, vel civitati, vel curiae donavimus, nec generalia iura sint, sed leges faciant his duntaxat negotiis atque personis, pro quibus fuerint promulgata, nec ab aliquo retractentur; notam infamiae subituro eo, qui vel astute ea interpretari voluerit, vel impetrato impugnare rescripto, nec habituro fructum per subreptionem eliciti, et iudice, si dissimulaverit, vel ulterius litigantem audierit, vel aliquid allegaodum admiserit, et sub quodam ambiguitatis colore ad nos retulerit, triginta librarum auri condemnatione plectendo. (425.)

268)—*L.* 12. *C. de legib.* (I. 14.) (*Iustinian.*) Si imperialis maiestas causam cognitionaliter examinaverit, et partibus cominus constitutis sententiam dixerit, omnes omnino iudices, qui sub nostro imperio sunt, sciant, hanc esse legem non solum illi causae, pro qua producta est, sed et omnibus similibus. Quid enim maius, quid sanctius imperiali est maiestate? vel quis tantae superbiae fastidio tumidus est, ut regalem sensum contemnat? quum et veteris iuris conditores constitutiones, quae ex imperiali decreto processerunt, legis vim obtinere aperte dilucideque definiant. *Vid.* 23. *Gaii instit.* I. 5. *Vid.* 18.

Not. 6.

L. 2. *C. de legibus. Vid.* 267.

269)—*L.* 3. *C. de legibus.* (I. 14.) (*Theodos. et Valentinian.*) Leges ut generales ab omnibus aequabiliter in posterum observentur, quae vel missae a nobis ad venerabilem coetum oratione conduntur, vel inserto edicti vocabulo nuncupantur, sive eas nobis spontaneus motus ingesserit, sive precatio, sive relatio vel lis mota legis occasionem postulaverit. Nam satis est edicti eas nuncupatione censeri, vel per omnes populos iudicum programmatibus divulgari, vel expressius continere, quod principes censuerint, ea, quae in certis negotiis statuta sunt, similium quoque causarum fata componere. Sed et si generalis lex vocata est, vel ad omnes iussa est pertinere, vim obtineat edicti; interlocutionibus, quas in uno negotio iudicantes protulimus vel postea proferemus, non in commune praeiudicantibus, nec his quae specialiter quibusdam concessa sunt civitatibus, vel provinciis, vel corporibus, ad generalitatis observantiam pertinentibus. (426.)

§. 37.

Not. 1.

270)—*L.* 50. §. 3. *D. de legat. I* (XXX.) (*Ulp.*) Si numerus nummorum legatus sit, neque appareat, quales sint legati, ante omnia ipsius patrisfamilias consuetudo, deinde regionis, in qua versatus est, exquirenda est; sed et mens patrisfamilias, et legatarii dignitas vel caritas et necessitudo, item earum, quae praecedunt vel quae sequuntur, summarum scripta sunt spectanda.

271)—*L.* 21. §. 1. *in f. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Sed et si notam postea adiecerit legato vel sua voce vel litteris, vel summam, vel nomen legatarii, quod non scripserat, vel nummorum qualitatem, an recte fecerit? Et puto etiam qualitatem nummorum posse postea addi; nam et si adiecta non fuisset, utique placeret conlectionem fieri eius, quod reliquit, vel ex vicinis scripturis, vel ex *consuetudine patrisfamilias vel regionis.*

272)—*L.* 1. §. 23. *D. de aqua et aq. pluv. arc.* (XXXIX. 3.) (*Ulp.*) Sane enim et in servitutibus hoc idem sequimur, ut ubi servitus non invenitur imposita, qui diu usus est servitute neque vi neque precario, neque clam, habuisse *longa consuetudine velut iure* impositam servitutem videatur.

Not. 4.

273)—*L.* 4. *D. de feriis.* (II. 12.) (*Paulus.*) Praesides provinciarum ex consuetudine cuiusque loci solent messis vindemiarumque causa tempus statuere.

274)—*L.* 6. §. 1. *D. Quod cuiusque univ. nomine.* (III. 4.) (*Ulp.*) Sed hodie haec omnia per syndicos solent secundum locorum consuetudinem explicari.

275)—*L.* 71. *in f. D. de contrah. emt.*

(XVIII. 1.) (*Papirius Iustus.*) Imperatores Antoninus et Verus Augusti Sextio Vero in haec verba rescripserunt : quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse ; neque enim quisquam cogitur vendere, si aut pretium, aut mensura ei displiceat, praesertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat.

276) — *L.* 3. §. 6. *D. de testib.* (XXII. 5.) (*Callistr.*) Testes non temere evocandi sunt per longum iter, et multo minus milites avocandi sunt a signis vel muneribus perhibendi testimonii causa ; idque divus Hadrianus rescripsit. Sed et divi Fratres rescripserunt : *Quod ad testes evocandos pertinet, diligentiae iudicantis est explorare, quae consuetudo in ea provincia, in qua iudicat, fuerit; nam si probabitur, saepe in aliam civitatem testimonii gratia plerosque evocatos, non est dubitandum, quin evocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit, qui iudicat.*

277) — *L.* 1. §. 15. *D. de ventre inspic.* (XXV. 4.) (*Iulian.*) Quod autem Praetor ait : causa cognita se possessionem non daturum, vel actiones denegaturum, eo pertinet, ut, si per rusticitatem aliquid fuerit omissum ex his, quae Praetor servari voluit, non obsit partui. Quale est enim, si quid ex his, quae leviter observanda Praetor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem? Sed mos regionis inspiciendus est, et secundum eum et observari ventrem, et partum, et infantem oportet.

278) — *L.* 32. §. 6. *D. de administr. et peric. tut.* (XXVI. 7.) (*Modestin.*) Lucius Titius, coheres et curator sororis suae, quum esset ex civitate, in qua usitatum erat ipsos dominos praediorum, non conductores onera annonarum et contributionum temporalium sustinere, morem hunc et consuetudinem semper observatam secutus, et ipse pro communi et individua hereditate annonas praestitit. Quaero : an in rationibus dandis opponi curatori possit, quod non recte pro parte sororis tales impensas fecerit? Modestinus respondit : id demum curatorem adultae repulare ex causa, de qua quaeritur, posse, quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur.

279) — *L.* 34. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Semper in stipulationibus et in ceteris contractibus id sequimur, quod actum est. At si non pareat, quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? Ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

280) — *L.* 3. *C. de aedific. privat.* (VIII. 10.) (*Alexand.*) An in totum ex ruina domus licuerit non eandem faciem in civitate restituere, sed in hortum convertere, et an hoc consensu tunc magistratuum non prohibentium, item vicinorum factum sit, praeses probatis his, quae in oppido frequenter in eodem genere controversiarum servata sunt, causa cognita statuet. (224.)

Not. 5.

281) — *L.* 32. *D. de legibus.* (*Iulian.*) De quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est, et si qua in re hoc deficerit, tunc quod proximum et consequens ei est; si nec id quidem appareat, tunc ius, quo urbs Roma utitur, servari oportet. Inveterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, et hoc est ius, quod dicitur moribus constitutum. Nam quum ipsae leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt, merito et ea, quae sine ullo scripto populus probavit, tenebunt omnes; nam quid interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis et factis? Quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.

§. 38.

Not. 1.

282) — *Ulp. fragm.* I. 4. Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus.

283) — §. 9. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) Ex non scripto ius venit, quod usus comprobavit. Nam diuturni mores, consensu utentium comprobati, legem imitantur.

L. 32. *in f. D. de legibus. Vid.* 281.

284) — *L.* 35. *D. de legibus.* (*Hermogenian.*) Sed et ea, quae longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio non minus, quam ea, quae scripta sunt iura, servantur.

Not. 3.

285) — *L.* 1. *C. Quae sit longa consuetudo.* (VIII. 53.) (*Alexand.*) Praeses provinciae probatis his, quae in oppido frequenter in eodem controversiarum genere servata sunt, causa cognita statuet. Nam et consuetudo praecedens, et ratio, quae consuetudinem suasit, custodienda est, et ne quid contra longam consuetudinem fiat, ad sollicitudinem suam revocabit praeses provinciae. (224.)

L. 32. §. 1. *D. de legibus. Vid.* 281.

Not. 6.

286) — *L.* 33. *D. de legibus.* (*Ulp.*) Diuturna consuetudo pro iure et lege in his, quae non ex scripto descendunt, observari solet.

L. 35. *D. eod. Vid.* 284.

287) — *L.* 38. *D. eod.* (*Callistr.*) Nam Imperator noster Severus rescripsit : in ambiguitatibus, quae ex legibus proficiscuntur, consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem vim legis obtinere debere.

288) — *C.* 2. *C. Quae sit longa cons.* (VIII. 53.) (*Constantin.*) Consuetudinis ususque longaevi non vilis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut legem. (319.)

289) — *L.* 3. *C. eod.* (*Leo et Anthem.*) Leges quoque ipsas antiquitus probata et servata tenaciter consuetudo imitatur et retinet, et quod officiis, curiis, civitatibus, principiis vel collegiis praestitum fuisse cognoscitur, perpetuae legis vicem obtinere statuimus. (469.)

Not. 10.

290) — *L.* 39. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Celsus.*) Quod non ratione introductum, sed errore pri-

mum, deinde consuetudine obtentum est, in aliis similibus non obtinet.

L. 2. C. h. t. Vid. 288.

291) — *Nov.* 134. *c.* 1. *in f.* Male enim adinventa malaeque consuetudines neque ex longo tempore, neque ex longa consuetudine confirmantur, scientibus omnibus praedictis iudicibus, civilibus et militaribus, quod, si aliquid praeter hoc fiat, et qui facit loci servatorem, viginti librarum auri inferet poenam, et cingulo spoliabitur, et qui fieri se acquievit, cadens propria substantia, exsilio subiicietur.

Not. 11.

292) — *L.* 1. *pr. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) Cum iudicio bonae fidei disceptatur, arbitrio iudicis usurarum modus ex more regionis, ubi contractum est, constituitur, ita tamen, ut legem non offendat.

Not. 12.

293) — *L.* 34. *D. de legibus.* (*Ulp.*) Cum de consuetudine civitatis vel provinciae confidere quis videtur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

§. 39.

Not. 1.

L. 32. §. 1. *D. de legibus. Vid.* 281.
§. 9. *J. de J. N. G. et C. Vid.* 283.
L. 35. *D. de legibus. Vid.* 284.
L. 1. 3. *C. Quae sit longa cons. Vid.* 285. 289.

294) — *L.* 31. §. 20. *in f. D. de aedilit. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Quia assidua est duplae stipulatio, idcirco placuit etiam ex emto agi posse, si duplam venditor mancipii non caveat; ea enim, quae sunt moris et consuetudinis, in bonae fidei iudiciis debent venire.

L. 3. §. 6. *D. de testibus. Vid.* 276.

295) — *L.* 4. §. 2. *D. de publicanis et vectigal.* (XXXIX. 4.) (*Paulus.*) In omnibus vectigalibus fere consuetudo spectari solet, idque etiam principalibus constitutionibus cavetur.

296) — §. 3. *J. de testam.* (II. 10.) Sed quum paulatim tam ex usu hominum, quam ex constitutionum emendationibus coepit in unam consonantiam ius civile et praetorium iungi, constitutum est, ut uno eodemque tempore, quod ius civile quodammodo exigebat, septem testibus adhibitis, et subscriptione testium, quod ex constitutionibus inventum est, et ex edicto Praetoris signacula testamentis imponerentur, ut hoc ius tripertitum esse videatur, ut testes quidem et eorum praesentia uno contextu testamenti celebrandi gratia a iure civili descendant, subscriptiones autem testatoris et testium ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur, signacula autem et testium numerus ex edicto Praetoris.

297) — *L. un. C. de dedit. libertate toll.* (VII. 5.) (*Iustinian.*) Dedititia conditio nullo modo in posterum nostram rempublicam molestare concedatur, sed sit penitus deleta, quia nec in usu esse reperimus, sed vanum nomen huiusmodi libertatis circumducitur. Nos enim, qui veritatem colimus, ea tantummodo volumus in nostris esse legibus, quae re ipsa obtinent. (530.)

Not. 2.

L. 33. *D. de legibus. Vid.* 286.

Not. 3.

298) — *L.* 37. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Paulus.*) Si de interpretatione legis quaeratur, in primis inspiciendum est, quo iure civitas retro in eiusmodi casibus usa fuisset; optima enim est legum interpres consuetudo.

L. 38. *D. de legibus. Vid.* 287.

299) — §. 11. *J. de J. N. G. et C.* (I. 2.) Sed naturalia quidem iura, quae apud omnes gentes peraeque servantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. Ea vero, quae ipsa sibi quaeque civitas constituit, saepe mutari solent vel tacito consensu populi, vel alia lege postea lata.

L. 32. *in f. D. de legibus. Vid.* 281.
L. 2. *C. h. t. Vid.* 288.

Not. 5.

300) — *Pr. J.* §. 5. In quibus breviter expositum est et quod antea obtinebat, et quod postea, desuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum est.

Const. Deo auctore. §. 10. *Vid.* 121.
L. 32. *in f. D. h. t. Vid.* 281.

301) — *L.* 1. §. 1. *D. de interrogator. actionib.* (XI. 1.) (*Callistr.*) Interrogatoriis autem actionibus hodie non utimur, quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere, ideoque minus frequentantur, et in desuetudinem abierunt, sed tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea, quae ab adversa parte expressa fuerint apud iudices vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quae in causis vertuntur.

302) — *Nov.* 89. *c.* 15. *pr.* Ultima siquidem nos pars legis exspectat, ut ipsa competentem suscipiat ordinem, et enumeremus, qui neque ipso naturalium nomine digni sunt. Primum quidem omnis, qui ex complexibus (non enim hoc vocamus nuptias) aut nefariis, aut incestis, aut damnatis processerit, iste neque naturalis nominabitur, neque alendus est a parentibus, neque habebit quoddam ad praesentem legem participium. Unde etsi a Constantino piae memoriae in constitutione ad Gregorium scripta quaedam de talibus dicta sunt filiis, haec non recipimus, quoniam et non utendo peremta est.

Not. 8.

L. 1. *C. h. t. Vid.* 285.

Not. 9.

L. 3. §. 6. *D. de testibus. Vid.* 276.

303) — *Nov.* 106. *pr.* Nuncium audivimus a tua celsitudine, cui occasionem nos ipsi praebuimus. Docuisti enim, Petrum et Eulogium supplicasse nostrae sacrae potestati, et per se explanasse, dicentes, quod consueverunt naucleris seu negotiatoribus mutuare, et maxime in mari negotia facientibus, et hanc vitae habere occasionem, ipsa marina credita, quae vocare nostra consuevit lex traiectitia, et metuere eos, utpote dubitationibus hinc eis exortis, et oportere propterea fieri manifestum, quae valeat

super his consuetudo, ut et sacra nostra in haec procederet iussio, quae consuetudinem ad certissimam duceret formam. Itaque nos delegasse tibi dubitationis naturam cognoscere, et hanc ad nos deducere, quatenus manifesta nobis facta, quod videretur lege comprehenderetur perpetua, tuamque gloriam hoc a nobis agere iussam convocasse naucleros, quibus haec mutua curae sunt, et interrogasse, quae aliquando antiqua consuetudo fuerit, illos autem, et iusiurandum adiicientes testimonio, perhibuisse modos esse varios talium mutuorum, et si quidem placuerit creditoribus, in singulis solidis pecuniarum, quas dederint, unum tritici modium aut hordei imponere navi, nec mercedem publicis praehere pro eo telonariis, sed quantum ad ipsos sine telonio navigare naves, et hunc habere fructum harum, quas crediderint, pecuniarum, et insuper etiam pro decem aureis unum percipere solidum pro usuris, in ipsos autem creditores respicere ex eventibus periculum.

§. 40.

Not. 2.

304) — *L.* 12. §. 3. *C. de reb. cred.* (IV. 1.) (*Iustinian.*) In omnibus autem casibus, in quibus sacramenta praestantur, observationem iudicialem permanere censemus secundum personarum qualitatem, sive sub ipso iudice praestari oportet iuramentum, sive in domibus, sive sacris scripturis tactis, sive in sacrosanctis oratoriis. (529.)

305) — §. 6. *J. de satisdat.* (IV. 11.) Quae omnia apertius et perfectissime a quotidiano iudiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent.

306) — *L.* 4. *C. de sent.* (VII. 43.) (*Alexand.*) Prolatam a praeside sententiam contra solitum iudiciorum ordinem auctoritatem rei iudicatae non obtinere, certum est. (229.)

Not. 3.

L. 38. *D. de legib. Vid.* 287.

Not. 4.

L. 3. *C. Quae sit longa cons. Vid.* 289.

Not. 5.

L. 12. §. 3. *C. de reb. cred. Vid.* 304.

307) — *L.* 11. *in f. C. de iniur.* (IX. 35.) (*Zeno.*).... Sed in ceteris mos iudiciorum, qui hactenus obtinuit, in posterum servetur intactus. (478.)

§. 41.

Not. 1.

308) — *L.* 13. *C. de sentent.* (VII. 45.) (*Iustinian.*) Nemo iudex vel arbiter existimet neque consultationes, quas non rite iudicatas esse putaverit, sequendum, et multo magis sententias eminentissimorum praefectorum vel aliorum procerum. Non enim, si quid non bene dirimatur, hoc et in aliorum iudicum vitium extendi oportet, quum non exemplis, sed legibus iudicandum sit, neque si cognitionales sint amplissimae praefecturae vel alicuius maximi magistratus prolatae sententiae; sed omnes iudices nostros veritatem, et legum et iustitiae sequi vestigia sancimus.

§. 43.

Not. 1.

309) — *L.* 20. *in f. D. de re judic.* (XLII. 1.) (*Modestin.*).... Quod et in persona mulieris aequa lance servari, aequitatis suggerit ratio.

Not. 3.

310) *L.* 90. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In omnibus, maxime tamen in iure, aequitas spectanda est.

311) — *L.* 8. *C. de judiciis.* (III. 1.) (*Constantinus et Licinius.*) Placuit, in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatisque, quam stricti iuris rationem. (314.)

Not. 4.

312) — *L.* 91. §. 3. *de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Sequitur videre de eo, quod veteres constituerunt, quoties culpa intervenit debitoris, perpetuari obligationem, quemadmodum intelligendum sit. Et quidem si fecerit promissor, quo minus solvere possit, expeditum intellectum habet constitutio; si vero moratus sit tantum, haesitatur, an, si postea in mora non fuerit, exstinguatur superior mora? Et Celsus adolescens scribit: eum, qui moram fecerit in solvendo Sticho, quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo; esse enim hanc quaestionem de bono et aequo, in quo genere plerumque sub auctoritate iuris scientiae perniciose, inquit, erratur. Et sane probabilis haec sententia est, quam quidem et Iulianus sequitur; nam dum quaeritur de damno, et par utriusque causa est, quare non potentior sit, qui tenet, quam qui persequitur?

313) — *L.* 183. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Marcell.*) Etsi nihil facile mutandum est ex solennibus, tamen ubi aequitas evidens poscit, subveniendum est.

Not. 6.

314) — *L.* 40 *pr. D. de hered. petit.* (V. 3.) (*Paulus.*) Illud quoque, quod in oratione divi Hadriani est: ut post acceptum iudicium id actori praestetur, quod habiturus esset, si eo tempore, quo petiit, restituta esset hereditas, interdum durum est. Quid enim, si post litem contestatam mancipia, aut iumenta, aut pecora deperierint? damnari debebit secundum verba orationis, quia potuit petitor, restituta hereditate, distraxisse ea. Et hoc iustum esse in specialibus petitionibus, Proculo placet; Cassius contra sensit. In praedonis persona Proculus recte existimat, in bonae fidei possessoribus Cassius. Nec enim debet possessor aut mortalitatem praestare, aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum relinquere.

315) — *L.* 4. §. 3. *D. de re judicata.* (XLII. 4.) (*Ulp.*) Ait Praetor: CONDEMNATUS, UT PECUNIAM SOLVAT; a iudicato ergo hoc exigitur, ut pecuniam solvat. Quid ergo, si solvere quidem paratus non sit, satisfacere autem paratus sit, quid dicemus? Et ait Labeo: debuisse hoc quoque adiici: *neque eo nomine satisfaciat*; fieri enim posse, ut idoneum expromissorem habeat. Sed

ratio pecuniae exigendae haec fuit, quod noluerit Praetor obligationes ex obligationibus fieri; idcirco ait: *ut pecunia solvatur*. Ex magna tamen et idonea causa accedendum erit ad Labeonis sententiam.

316) — *L.* 29. §. 4. *D. Mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Quaedam tamen etsi sciens omittat fideiussor, caret fraude, utputa si exceptionem procuratoriam omisit, sive sciens sive ignarus; de bona fide enim agitur, cui non congruit de apicibus iuris disputare, sed de hoc tantum, debitor fuerit nec ne?

317) — *L.* 10. *D. de reg. jur.* (L. 17.) (*Paulus.*) Secundum naturam est, commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda.

318) — *L.* 19. *in. f. C. de fide instrum.* (IV. 21.) (*Iustinian.*) Ita tamen, ut, si hoc is, qui apocham conscripsit, facere neglexerit vel non curaverit, nullum ei praeiudicium ex eo, quod antapocham non recepit, generetur, quum hoc, quod pro quibusdam introductum est, inferre eis iacturam minime rationi conveniat aequitatis.

319) — *L.* 22. §. 1. 3. *C. de furtis.* (VI. 2.) (*Iustinian.*) — §. 1. Tales itaque ambiguitates veterum, immo magis, quod melius dicendum est, ambages nobis decidentibus, in tanta rerum difficultate simplicior sententia placuit, ut in domini sit voluntate, sive commodati actionem adversus res accipientem movere desiderat, sive furti adversus eum, qui rem subripuit, et alterutra earum electa dominum non posse ex poenitentia ad alteram venire actionem, sed si quidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari, sin autem quasi commodator veniat adversus eum, qui rem commodatam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem, eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem quidem furti actionem habere, ita tamen, si dominus sciens, rem esse subreptam, adversus eum, cui res commodata fuit, perveniat. — §. 3. Sed quum in secundam dubitationem incidebant, quid statuendum sit, si quis rem commodatam habuerit, quam aliquis furto subtraxerit, et lite pulsatus condemnationem passus fuerit non tantum in rem furtivam, sed etiam in poenam furti, et postea dominus rei venerit, omnem condemnationem accipere desiderans, utpote ex suae rei occasione ortam? Alia dubitatio incidit veteribus, utrumne rem tantum suam vel eius aestimationem consequatur, an etiam summam poenalem? Et licet ab antiquis variatum est, et ab ipso Papiniano in contrarias declinante sententias, tamen nobis hoc decidentibus Papinianus, licet variaverit, eligendus est non in prima, sed in secunda eius definitione, in qua lucrum statuit minime ad dominum rei pervenire; ubi enim periculum, ibi et lucrum collocetur, ne sit damno tantum deditus, qui rem commodatam accepit, sed liceat ei etiam lucrum sperare. (550.)

Not. 7.

320) — *L.* 1. *pr. D. de pactis.* (*Ulp.*) Huius edicti aequitas naturalis est. Quid enim tam congruum fidei humanae, quam ea, quae inter eos placuerunt servare?

321) — *L.* 14. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Pomp.*) Nam hoc natura aequum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem.

322) — *L.* 2. *D. de praescr. verbis.* (XIX. 5.) (*Celsus.*) Nam cum deficiunt vulgaria atque usitata actionum nomina, praescriptis verbis agendum est.

323) — *L.* 3. *D. eod.* (*Iulian.*) Ad quam necesse est confugere, quoties contractus exsistunt, quorum appellationes nullae iure civili proditae sunt.

324) — *L.* 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Natura enim rerum conditum est, ut plura sint negotia, quam vocabula.

325) — *L.* 11. *D. eod.* (*Pomp.*) Quia actionum non plenus numerus est, ideo plerumque actiones in factum desiderantur. Sed et eas actiones, quae legibus proditae sunt, si lex iusta ac necessaria sit, supplet Praetor in eo, quod legi deest. Quod facit in lege Aquilia, reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliae, idque utilitas eius legis exigit.

326) — *L.* 21. *D. eod.* (*Ulp.*) Quoties deficit actio vel exceptio, utilis actio vel exceptio danda est.

327) — *L.* 25. §. 1. *D. de O. et A.* (XLVI. 7.) (*Ulp.*) Actiones autem quaedam ex contractu, quaedam ex facto, quaedam in factum sunt. Ex contractu actio est, quoties quis sui lucri causa cum aliquo contrahit, veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, et ceteris similibus. Ex facto actio est, quoties ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit, veluti si furtum vel iniuriam commiserit, vel damnum dederit. In factum actio dicitur, qualis est exempli gratia actio, quae datur patrono adversus libertum, a quo contra edictum Praetoris in ius vocatus est.

328) — *L.* 1. *in f. D. ex quibus causis maiores* 25 *annis. i. i. rest.* (IV. 6.) (*Ulp.*) . . . . . Item si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quoad eius per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum licebit.

Not. 8.

329) — *L.* 12. §. 1. *D. qui et a quibus manumissi liberi non fiunt.* (XL. 9.) (*Ulp.*) Ipsa igitur, quae divertit, omnes omnino servos suos manumittere vel alienare prohibetur, quia ita verba faciunt, ut ne eum quidem servum, qui extra ministerium eius mulieris fuit vel in agro, vel in provincia, possit manumittere vel alienare. Quod quidem perquam durum est; sed ita lex scripta est.

330) — *L.* 21. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Neratius.*) Et ideo rationes eorum, quae constituuntur, inquiri non oportet; alioquin multa ex his, quae certa sunt, subvertuntur.

331) — *L.* 18. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Celsus.*) Benignius leges interpretandae sunt, *quo voluntas earum conservetur.*

Not. 9.

L. 1. *C. de legib. Vid.* 101.
L. ult. C. de legib. Vid. 268. 23.

§. 44.

Not. 1.

332) — *L.* 5. *C. de bonis, quae liber.* (VI. 61.) (*Leo et Anthemius.*) Quia consequens est, ambiguas atque legum diversis interpretatin-

nibus titubantes causas benigne atque naturalis iuris moderamine temperare, non piget nos in praesente quoque negotio, de quo sublimitas tua suggessit, aequitati convenientem Iuliani tantae existimationis viri atque disertissimi iurisperiti opinionem sequi. (473.)

Not. 3.

333) — *L. 7. pr. D. de bonis damnator.* (XLVIII. 20.) (*Paulus.*) Quum ratio naturalis, quasi lex quaedam tacita, liberis parentum hereditatem addiceret, velut ad debitam successionem eos vocando, propter quod et in iure civili suorum heredum nomen eis inditum est, ac ne iudicio quidem parentis, nisi meritis de causis summoveri ab ea successione possunt, aequissimum existimatum est, eo quoque casu, quo propter poenam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum, ne alieno admisso graviorem poenam luerent, quos nulla contingeret culpa, interdum in summam egestatem devoluti. Quod cum aliqua moderatione definiri placuit, ut, qui ad universitatem venturi erant iure successionis, ex ea portiones concessas haberent.

Not. 4.

334) — *L. 24. D. de statu hom.* (1. 5.) (*Ulp.*) Lex naturae haec est, ut, qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur, nisi lex specialis aliud inducat.

L. 7. §. 7. D. de adquir. rer. dom. (XLI. 1.) *Vid.* 78.

335) — *L. 5. D. de adquir. rer. dom.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) *Naturalem* autem libertatem recipere intelligitur (sc. quidquid ferarum bestiarum ceperimus) quum vel oculos nostros effugerit, ne sit in conspectu nostro, ut difficilis sit eius persecutio. *caet.*

336) — *L. 15. D. de statu hom.* (1. 5.) (*Tryphonin.*) Arescusa, si tres pepererit, libera esse testamento iussa, primo partu unum, secundo tres peperit; quaesitum est, an, et quis eorum liber esset? Haec conditio libertati apposita iam implenda mulieri est, sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur; nec enim natura permisit, simul uno impetu duos infantes de utero matris excedere, ut ordine incerto nascentium non appareat, uter in servitute libertateve nascatur. Incipiente igitur partu existens conditio efficit, ut ex libera edatur, qui postea nascitur, veluti si quaelibet alia conditio libertati mulieris apposita parturiente ea exsistat. Et manumissa sub hac conditione, si decem millia heredi Titio dederit, eo momento, quo parit, si per alium impleverit conditionem, iam libera peperisse credenda est.

Not. 5.

337)—*L. 40. pr. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Marcian.*) Qui exceptionem perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest. Sed hoc non est perpetuum. Nam si quidem eius causa exceptio datur, cum quo agitur, solutum repetere potest, ut accidit in senatusconsulto de intercessionibus; ubi vero in odium eius, cui debetur, exceptio datur, perperam solutum non repetitur; veluti si filiusfamilias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit, et paterfamilias factus solverit, non repetit.

Not. 6.

338) — *L. 1. §. 20. D. de exercit. actione.* (XIV. 1.) (*Ulp.*) Licet autem datur actio in eum, cuius in potestate est, qui navem exercet, tamen ita demum datur, si voluntate eius exerceat. Ideo autem ex voluntate in solidum tenentur, qui habent in potestate exercitorem, quia ad summam rem publicam navium exercitio pertinet. At institorum non idem usus est; ea propter in tributum duntaxat vocantur, qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari sciente domino negotiatur. Sed si sciente duntaxat, non etiam volente, cum magistro contractum sit, utrum quasi in volentem damus actionem in solidum, an vero exemplo tributoriae dabimus? In re igitur dubia melius est verbis edicti servire, et neque scientiam solam et nudam patris dominive in navibus onerare, neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. Et ita videtur et Pomponius significare: si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari, si minus, in peculium.

339) — *L. 19. pr. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Pomp.*) Si poenae causa eius, cui debetur, debitor liberatus sit, naturalis obligatio manet, et ideo solutum repeti non potest.

CAPUT II.

DE LEGUM NATURA ATQUE AUCTORITATE.

§. 45.

Not. 1.

340)—*L. 24. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Gaius.*) Is, qui destinavit rem petere, animadvertere debet, an aliquo interdicto possit nancisci possessionem, quia longe commodius est ipsum possidere, et adversarium ad onera petitoris compellere, quam alio possidente petere.

341) — *L. 202. D. de R. J.* (L. 17.) (*Iavolen.*)

Omnis definitio in iure civili periculosa est; parum est enim, ut non subverti possit.

§. 46.

Not. 1.

342) — *L.* 7. *D. de legib.* (I. 3.) (*Modestin.*) Legis virtus haec est : imperare, vetare, permittere, punire.

Not. 2.

343) — *L.* 5. *C. de legibus.* (I. 14.) (*Theodos. et Valentinian.*) Non dubium est, in legem committere eum, qui verba legis amplexus contra legis nititur voluntatem. Nec poenas insertas legibus evitabit, qui se contra iuris sententiam saeva praerogativa verborum fraudulenter excusat. Nullum enim pactum, nullam conventionem, nullum contractum inter eos videri volumus subsecutum, qui contrahunt lege contrahere prohibente. Quod ad omnes etiam legum interpretationes, tam veteres quam novellas, trahi generaliter imperamus, ut legislatori, quod fieri non vult, tantum prohibuisse sufficiat, ceteraque quasi expressa ex legis liceat voluntate colligere, hoc est ut ea, quae lege fieri prohibentur, si fuerint facta, non solum inutilia, sed pro infectis etiam habeantur, licet legislator fieri prohibuerit tantum, nec specialiter dixerit, inutile esse debere, quod factum est. Sed et si quid fuerit sub secutum ex eo vel ob id, quod interdicente lege factum est, illud quoque cassum atque inutile esse praecipimus. Secundum itaque praedictam regulam, qua ubicunque non servari factum lege prohibente censuimus, certum est nec stipulationem huiusmodi tenere, nec mandatum ullius esse momenti, nec sacramentum admitti. (439.)

344)— *L.* 6. *C. de pactis.* (II. 3.) (*Antonin.*) Pacta, quae contra leges constitutionesque, vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habere, indubitati iuris est. (215.)

345) — §. 12. *J. de nuptiis.* (I. 10.) Si adversus ea, quae diximus, aliqui coierint, nec vir, nec uxor, nec nuptiae, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt, sed tales sunt (quantum ad potestatem patris pertinet), quales sunt ii, quos vulgo mater concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, quum his etiam pater incertus est. Unde solent spurii appellari, vel a graeca voce, quasi σποράδην concepti, vel quasi sine patre filii. Sequitur ergo, ut dissoluto tali coitu nec dotis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias coëunt, et alias poenas patiuntur, quae sacris constitutionibus continentur.

Not. 3.

346)—*L.* 4. *C. de incest. nupt.* (V. 5.) (*Valentinian. Theodos. et Arcad.*) Qui contra legum praecepta, vel contra mandata constitutionesque principum nuptias forte contraxerit, nihil ex eodem matrimonio, sive ante nuptias donatum, sive deinceps quoquo modo datum fuerit, consequatur, idque totum, quod ab alterius liberalitate in alterum processerit, ut indigno indignaeve sublatum, fisco vindicari sancimus, exceptis tam feminis quam viris, qui aut errore acerrimo, non affectato insimulatove, neque ex vili causa, decepti sunt, aut aetatis lubrico lapsi. Quos tamen ita demum legis nostrae laqueis eximi placuit, si aut errore comperto, aut ubi ad legitimos pervenerint annos, coniunctionem huiusmodi sine ulla procrastinatione diremerint.

347) — *L.* 6. *C. de incest. nupt.* (V. 5.) (*Arcad. et Honor.*) Si quis incesti vetitique coniugii sese nuptiis funestaverit, proprias, quamdiu vixerit, teneat facultates, sed neque uxorem, neque filios ex ea editos habere credatur. Nihil prorsus praedictis, ne per interpositam quidem personam, vel donet superstes, vel moriturus derelinquat. Dos, si qua forte solenniter aut data aut promissa fuerit, iuxta ius antiquum fisci nostri, commodis cedat. Testamento suo extraneis nihil derelinquat, sed sive testato sive intestato legibus ei et iure succedant, si qui forte ex iusto et legitimo matrimonio editi fuerint, hoc est de descendentibus filius, filia, nepos, neptis, pronepos, proneptis, de ascendentibus autem pater, mater, avus, avia, de latere frater, soror, patruus, amita. Testandi sane ita demum habeat facultatem, ut his tantummodo personis pro iuris ac legum quod voluerit arbitrio relinquat, quas succedere imperialis praecepti tenore mandavimus; ita tamen, ut ab hereditate defuncti penitus arceatur, si quis ex iis, quos memoravimus, in contrahendis incestis nuptiis consilium inisse monstrabitur, successuro in locum illius, qui post eum gradu proximus invenitur. Ea sane, quae de viris cavimus, etiam de feminis, quae praedictorum sese consortiis commaculaverint, custodiantur. Memoratis vero personis non exstantibus, nostro fisco locus pateat. (396.)

Not. 4.

348)—*L.* 1. *C. de secund. nupt.* (V. 9.) (*Gratian. Valentinian. et Theodos.*) Si qua mulier nequaquam luctus religionem priori viro nuptiarum festinatione praestiterit, ex iure quidem notissimo sit infamis. Praeterea secundo viro ultra tertiam partem bonorum in dotem non det, neque ei ex testamento plus, quam tertiam partem relinquat. Omnium praeterea hereditatum, legatorum, fideicommissorum suprema voluntate relictorum, mortis causa donationum sit expers; haec namque omnia ab heredibus vel coheredibus aut ab intestato succedentibus vindicari iubemus, ne in his, in quibus correctionem morum induximus, fisci videamur habere rationem. His etiam amittendis, quae prior maritus ei suprema voluntate reliquerit, quanquam haec, quae mulieri a priore viro relinquuntur, et per immaturum matrimonium vacuata esse coeperunt, primo a decem personis edicto Praetoris enumeratis, id est ascendentibus et descendentibus, ex latere autem usque ad secundum gradum, scilicet gradibus servatis, deinde praesumi a fisco iubemus. Eandem quoque mulierem, infamem redditam, hereditates ab intestato, vel legitimas vel honorarias, non ultra tertium gradum sinimus vindicare. (380.)

349)—*L.* 1. *pr. D. de alienat. iud mut. c. facta.* (IV. 7.) (*Gaius.*) Omnibus modis Proconsul id agit, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto. Et quum intelligeret, iudiciorum exitum interdum duriorem nobis constitui, opposito nobis alio adversario, in eam quoque

rem prospexit, ut, si quis alienando rem alium nobis adversarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra intersit, alium adversarium nos non habuisse.

Not. 5.

350) — *L.* 29. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Marcian.*) Placuit, sive supra statutum modum quis usuras stipulatus fuerit, sive usurarum usuras, quod illicite adiectum est pro non adiecto haberi, et licitas peti posse.

Not. 6.

351) — *Ulp. fragm.* I. 1. (*ed. Schulting.*) (Imperfecta lex est, velut Cincia, quae supra certum modum donari) prohibet, exceptis quibusdam cognatis, et si plus donatum sit, non rescindit.

Not. 7.

352) — *Ulp. fragm.* I. 2. Minus quam perfecta lex est, quae vetat aliquid fieri, et si factum sit, non rescindit; sed poenam iniungit ei qui contra legem fecit: qualis est lex Furia testamentaria, quae plus quam mille assium legatum mortisve causa prohibet capere, praeter exceptas personas; et adversus eum qui plus ceperit, quadrupli poenam constituit.

§. 47.

Not. 1.

353) — *Nov.* 69. *c.* 1. Haec considerantes praesentem ponere legem existimavimus oportere. Et praecipimus omnibus in provinciis iudicibus, quicunque nostris obediunt sceptris in universa ditione, et quae ascendentem videt, et quae occidentem solem, et quae ex utroque est latere, ut unusquisque, in qua provincia deliquit, aut in qua pecuniarum aut criminum reus fit, sive de terra et de terminis, sive de proprietate, sive de possessione, aut hypotheca, vel de qualibet alia occasione, illic etiam iuri subiaceat (hoc enim apud legislatores praecedentes varie quidem dictum est, licet non pure, et sicut nos illud consideravimus), ut ultra terminos litigare non quaerat. Sive enim magna delicta sint, sive contractus consistant, oportet omnibus modis super eis et conventiones esse, et scripturam, si opus fuerit, et examinationem provincialem propter facilem probationem; sive in parvo quispiam similiter delinquat, maius adhuc peccatum fiat, quale est, si nec in parvis iure potiatur, sed expectet venire in extraneae terrae provinciam, ibique eum convenire et de talibus litigare, quem neque praesentem, neque in provincia forsan, propter virtutem illius aut infirmitatem suam, convenire poterat competenter. Quid enim erit durius, quam laesum circa sublationem bovis, aut equi, aut iumentorum alicuius, aut pecudum, aut (ut exiguum dicamus) domesticae gallinae, hunc cogi non in qua aufertur provincia litigare, sed alibi currere, et ibi probationes horum, quae pertulit, exigi, et aut plures expensas pati, quam rei aestimatio est, aut inopiam ingemiscentem ferre? Hinc nobis multitudo plurima est interpellantium quotidie, et crebro in talibus causis inquietamur parvarum gratia occasionum, et ipsi multas sustinentes importunitates, videntes plurimam quidem multitudinem virorum, plurimam vero mulierum ex propriis locis agitatas et ad hanc venientes felicissimam civitatem, quorum plurimi etiam mendicantes et afflicti hic agunt, interdum quoque hic moriuntur. (538.)

Not. 3.

354) — *L.* 31. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Ulp.*) Princeps legibus solutus est. Augusta autem licet legibus soluta non est, principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quae ipsi habent.

355) — *L.* 23. *D. de leg.* III. (XXXII. 1.) (*Paulus.*) Ex imperfecto testamento legata vel fideicommissa Imperatorem vindicare, inverecundum est; decet enim tantae maiestati, eas servare leges, quibus ipse solutus esse videtur.

356) — *L.* 3. *C. de testam.* (VI. 23.) (*Alexand.*) Ex imperfecto testamento nec Imperatorem hereditatem vindicare posse, saepe constitutum est. Licet enim lex Imperii solennibus iuris Imperatorem solverit, nihil tamen tam proprium imperii est, quam legibus vivere. (252.)

357) — §. 8. *in f. J. quibus modis testam. infirm.* (II. 17.)... Licet enim legibus soluti sumus, attamen legibus vivimus.

358) — *L.* 4. *C. de legibus.* (I. 14.) (*Theodos. et Valentinian.*) Digna vox est maiestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri; adeo de auctoritate iuris nostra pendet auctoritas. Et revera maius imperio est, submittere legibus principatum. Et oraculo praesentis edicti, quod nobis licere non patimur, aliis indicamus. (429.)

359) — *L.* 26. *C. de donat. inter V. et U.* (V. 16.) (*Iustinian.*) Donationes, quas divus Imperator in piissimam Reginam, suam coniugem, vel illa in serenissimum maritum contulerit, illico valere sancimus, et plenissimam habere firmitatem, utpote imperialibus contractibus legis vicem obtinentibus, minimeque opitulatione quadam extrinsecus egentibus. (529.)

§. 49.

Not. 1.

360) — *L.* 15. *D. de vulg. et pup. substit.* (XXVIII. 6.) (*Papinian.*) Centurio filio, si intra quintum et vicesimum annum aetatis sine liberis vita decesserit, directo substituit; intra quatuordecim annos etiam propria bona filii substitutus iure communi capiet, post eam autem aetatem ex privilegio militum patris duntaxat, cum fructibus inventis in hereditate.

361) — *L.* 37. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Papinian.*) Quod placuit, fisco non esse poenam petendam, nisi creditores suum recuperaverint, eo pertinet, ut privilegium in poena contra creditores non exerceatur, non ut ius commune privatorum fiscus amittat.

L. 1. §. 4. *D. de J. et J. Vid.* 160.

L. 9. *D. eod. Vid.* 3.

362) — *L.* 59. §. 4. *D. Mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Creditor pignus vendidit; quaero: an, si evicta sit possessio emtori, regressum creditor ad mandatorem habere possit? et an intersit creditoris, iure vendiderit, an communi iure promiserit? Paulus respondit: si creditor ex pretio pignorum debitum consecutus non sit, mandatorem liberatum non

videri. [Ex hoc responso apparet, si evictionis nomine non teneatur, proficere eam rem ad liberationem.]

Not. 2.

363) — *L.* 16. *D. de legib.* (I. 3.) (*Paulus.*) Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.

364) — *L.* 23. §. 3. *D. de fideicomm. libertatib.* (XL. 5.) (*Papinian.*) Etiam fideicommissaria libertas a filio post certam aetatem eius data, si ad eam puer non pervenit, ab herede filii praestituta die reddetur. Quam sententiam iure singulari receptam ad cetera fideicommissa relicta porrigi non placuit.

Not. 3.

365) — *L.* 23. §. 1. *de acq. vel amitt. poss.* (XLI. 2.) (*Iavolen.*) In his, qui in hostium potestatem pervenerunt, in retinendo iura rerum suarum singulare ius est, corporaliter tamen possessionem amittunt; neque enim possunt videri aliquid possidere, quum ipsi ab alio possideantur; sequitur ergo, ut reversis his nova possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possederit.

366) — *L.* 44. §. 1. *D. de A. v. A. P.* (XLI. 2.) (*Papinian.*) Quaesitum est: cur ex peculii causa per servum ignorantibus possessio quaereretur? Dixi: utilitatis causa iure singulari receptum, ne cogerentur domini per momenta, species, et causas peculiorum inquirere, nec tamen eo pertinere speciem istam, ut animo videatur acquiri possessio; nam si non ex causa peculiari quaeratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore servi quaeri possessionem.

367) — *L.* 44. §. 3. *de usurpat.* (XLI. 3.) (*Papinian.*) Nondum aditae hereditatis tempus usucapioni datum est, sive servus hereditarius aliquid comparavit, sive defuncta usucapere coeperat; sed haec iure singulari recepta sunt.

368) — *L.* 2. §. 16. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si a furioso, quem putem sanae mentis, emero, constitit usucapere utilitatis causa me posse, quamvis nulla esset emtio; et ideo neque de evictione actio nascitur mihi, nec Publiciana competit, nec accessio possessionis.

369) — *L.* 7. *C. de pact. convent. tam super dote.* (V. 14.) (*Dioclet. et Maximian.*) Pater pro filia dotem datam genero, ea prius in matrimonio defuncta, nepotibus pactus restitui, licet his actionem quarere non potuit, tamen utilis eis ex aequitate accommodabitur actio.

Not. 5.

370) — *L.* 1. §. 2. *D. de const. princ.* (*Ulp.*) Plane ex his quaedam sunt personales, nec ad exemplum trahuntur; nam, quae princeps alicui ob merita indulsit, vel si quam poenam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur.

§. 50.

Not. 1.

371) — *Nov.* 66. *c.* 1. *pr.* Sancimus, ex illo nostras constitutiones valere, ex quo in commune factae sunt manifestae.

Not. 2.

372) — *L.* 12. *C.* de *iur. et fact. ignor.* (I. 18.) (*Valentinian. Theodos. et Arcad.*) Constitutiones principum nec ignorare quemquam, nec dissimulare permittimus. (391.)

373) — *L.* 9. *C. de legib.* (I. 14.) (*Valentinian. et Martian.*) Leges sacratissimae, quae constringunt omnium vitas, intelligi ab omnibus debent, ut universi, praescripto earum manifestius cognito, vel inhibita declinent, vel permissa sectentur. Si quid vero in iisdem legibus latum fortassis obscurius fuerit, oportet id ab imperatoria interpretatione patefieri, duritiamque legum nostrae humanitati incongruam emendari. (455.)

374)—*L.* 48. *pr. D. de fideiussorib.* (XLVI. 1.) (*Papinian.*) Si Titius et Seia pro Maevio fideiusserint, subducta muliere dabimus in solidum adversus Titium actionem, quum scire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem frustra intercedere.

Not. 3.

375) — *L.* 3. §. 1. *D. de iur. et facti ignor.* (XXII. 6.) (*Pomp.*) Sed Cassius, ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse, refert: non deperditi et nimium securi hominis.

376) — *L.* 9. §. 2. *D. de iur. et fact. ignor.* (XXII. 6.) (*Paulus.*) Sed facti ignorantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa negligentia obiiciatur; quid enim, si omnes in civitate sciant, quod ille solus ignorat? Et recte Labeo definit: scientiam neque curiosissimi, neque negligentissimi hominis accipiendam, verum eius, qui eam rem diligenter inquirendo notam habere possit.

Not. 5.

377) — *Nov.* 58. Sciant, quod nisi ***intra tres menses, ex quo haec lex insinuata fuerit***, haec correxerint.... etc.

378)—*Nov.* 66. *c.* 1. *pr.*... Sancimus, si scripta fuerit huiusmodi lex, ***hanc post duos menses dati ei temporis valere.***

379) — *Nov.* 116. *c.* 1.... Nisi intra triginta dierum dilationem, computandorum ab insinuatione praesentis nostrae dispositionis, eos expulerint... *caet.*

§. 51.

Not. 1.

380) — *L.* 7. *C. de legib.* (I. 14.) (*Theodos. et Valentinian.*) Leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatim et de praeterito tempore, et adhuc pendentibus negotiis cautum sit. (440.)

381) — *L.* 65. *in f. C. de decurionib.* (X. 31.) (*Anastasius.*) Cum conveniat, leges futuris regulas imponere, non praeteritis calumnias excitare.

Not. 2.

382) — *Nov.* 19. *pr.* Pervenit ad nos, dubitationem vanam quibusdam incidisse, si, quod sancitum est a nobis de filiis procreatis ante dotalium celebrationem, postea dotalibus factis, non etiam in praeteritum feratur in iis, quae non decreto aut transactione sunt terminatae, quaestionibus; nobis utique, quum particulariter poneremus le-

ges, expressim in prima constitutione, quae hoc sancivit, memorantibus, ut, sive supersint eis patres, sive defuncti sint, nondum tamen huiusmodi quaestiones aut sententiis aut transactionibus susceperunt terminum, omnino ita iudicari, sicut nostra dicit lex. Quam complentes etiam secundam posuimus legem, eadem valere sancientes, etiamsi non post dotes procreentur filii, aut procreati moriantur, nihilo minus et ante dotes natos legitimos esse. Et in hanc quoque secundam nostram constitutionem similiter adiecimus, oportere eius legislationem et ad seniora referri tempora, exceptis illis causis, quas aut iudicialis sententia, aut transactio terminavit. Sed quoniam quidam post has nostras claras leges audaci mente nostram praesumserunt male interpretari legislationem et sensum, tertiam coacti sumus exponere constitutionem, per quam iussimus, si quis legitimam uxorem habens, et legitimos ex ea filios, deinde ea moriente, aut matrimonio repudio soluto habuerit filios ex aliqua, ad quam nuptiae non interdicuntur, postquam vero hi nati sunt dotalia confecerit in eam documenta, legitimos etiam ita ei natos filios exsistere. Sed quia in ipsa nostra constitutione non adiecimus, aperte valere huiusmodi legislationem etiam in illis, quorum patres adhuc supersunt, aut defuncti quidem sunt, contentio autem neque iudiciali sententia, neque amicabili interventione decisa est, hinc quidam arbitrati sunt, nos nullatenus velle ea, quae in memoratis continentur legislationibus de filiis, qui ante celebrationem dotium nati sunt, valere etiam in illis, qui ante huiusmodi legislationem nati sunt, et maxime eo, quod huius pars in prima et secunda constitutione posita ablata sit a nobis in Codicis compositione. Quod absurde arbitrati sunt. Iustissime namque primae et secundae hoc subtraximus constitutioni, et tertiae non adiecimus; in particularibus namque positis legislationibus necessarium erat forte hanc accipere in praeterito legislationis relationem, in omni vero coacervatione legum Codicis cognominis nostri recte abscindere talia proposuimus, quatenus non multitudo superflua in Codice scriberetur. Tertia vero constitutione non adiecimus aliquid de temporibus, quum omnibus manifestum sit, oportere ea, quae adiecta sunt, per interpretationem in illis valere, in quibus interpretatis legibus sit locus.

Not. 4.

383) — *L.* 1. §. 12. *D. ad Sc. Tertyll.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Quod ait Senatus : QUAE IUDICATA, TRANSACTA, FINITAVE SUNT, RATA MANEANT, ita intelligendum est, ut iudicata accipere debeamus ab eo, cui iudicandi ius fuit, transacta, scilicet bona fide, ut valeat transactio, finita, vel consensu, vel longo silentio sopita.

384) — *L.* 229. 230. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) — 229. Transacta finitave intelligere debemus, non solum de quibus controversia fuit, sed etiam quae sine controversia sunt possessa. — 230. Ut sunt iudicio terminata, transactione composita longioris temporis silentio finita.

385) — *L.* 2. §. 23. *C. de vet. iur. enucl.* (I. 17.) (*Iustinian.*) Leges autem nostras, quas in his codicibus, id est Institutionum seu Elementorum et Digestorum vel Pandectarum, posuimus, suum obtinere robur ex tertio nostro felicissimo sancimus consulatu praesentis duodecimae indictionis, tertio Kalendas Ianuarias, in omne aevum valituras, et una cum nostris Constitutionibus pollentes, et suum vigorem in iudiciis ostendentes in omnibus causis, sive quae postea emerserint, sive quae in iudiciis adhuc pendent, nec eas iudicialis vel amicalis forma compescuit; quae enim iam vel iudiciali sententia finita sunt, vel amicali pacto sopita, haec resuscitari nullo volumus modo. Bene autem properavimus in tertium nostrum consulatum et has leges edere, quia maximi dei et domini nostri Iesu Christi auxilium felicissimum eum nostrae reipublicae donavit, quum in hunc et bella Parthica abolita sunt et quieti perpetuae tradita, et tertia pars mundi nobis accrevit. Post Europam enim et Asiam et tota Libya nostro imperio adiuncta est, et tanto operi legum caput impositum, et omnia caelestia dona nostro tertio consulatui induita.

386) — *L. un. in. f. C. de contr. iudic.* (I. 53.) (*Iustinian.*)... Quae etiam ad praeterita negotia referri sancimus, nisi transactionibus vel iudicationibus sopita sint.

387) — *L.* 17. *C. de fide instrum.* (IV. 21.) (*Iustinian.*)... quae tam in postea conficiendis instrumentis, quam in his, quae iam scripta, nondum autem absoluta sunt, locum habere praecipimus : nisi iam super his transactum sit vel iudicatum, quae retractari non possunt... (528.)

Const. Tanta. §. 23. *Id. quod L.* 2. §. 23. *C. de vet. iure enucl. Vid.* 385.

Nov. 19. *pr. Vid.* 382.

Not. 5.

388) — *L.* 17. *C. Si certum petatur.* (IV. 2.) (*Iustinian.*)... Quod et in futuris creditis *vel debitorum solutionibus* locum habere oportet. (528.)

Not. 8.

389) — *L.* 8. *pr. D. Mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si procuratorem dedero, nec instrumenta mihi causae reddat, qua actione mihi teneatur? Et Labeo putat mandati eum teneri, nec esse probabilem sententiam existimantium, ex hac causa agi posse depositi; uniuscuiusque enim contractus et initium spectandum esse et causam.

390) — *L.* 58. §. 2. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Si filiusfamilias societatem coierit, deinde emancipatus a patre fuerit, apud Iulianum quaeritur, an eadem societas duret, an vero alia sit, si forte post emancipationem in societate duratum sit? Iulianus scripsit libro quarto decimo Digestorum : eandem societatem durare; initium enim in his contractibus inspiciendum; duabus autem actionibus agendum esse, una adversus patrem, altera adversus filium; cum patre de eo, cuius dies ante emancipationem cessit (nam eius temporis, quo post emancipationem societas duravit, nihil praestare patrem oportere), cum filio autem de utroque tempore, id est de tota societate; nam et si quid, inquit, socius filii post emancipationem filii dolo fecerit, eius non patri, sed filio actio danda est.

391) — *L.* 1. *pr. D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*)... quicunque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet.... *caet.*

392) — *L.* 18. *C. de testib.* (IV. 20.) (*Iustinian.*)

Testium facilitatem, per quos multa veritati contraria perpetrantur, prout possibile est resecantes, omnibus praedicimus, ut, qui in scriptis a se debita retulerint, non facile audiantur, si dicant, omnis debiti vel partis solutionem sine scriptis se fecisse, velintque vlies et forsitan redemtos testes super huiusmodi solutione producere, nisi quinque testes idonei et summae atque integrae opinionis praesto fuerint solutioni celebratae, hique cum sacramenti religione deposuerint, sub praesentia sua debitum esse solutum, ut scientes omnes, ita ea statuta esse, non aliter debitum vel partem eius persolvant, nisi vel securitatem in scriptis capiant, vel observaverint praefatam testium probationem; his scilicet, qui iam sine scriptis debitum vel partem eius solverint, a praesente sanctione merito excipiendis.... (528.)

393) — *L.* 23. *in. f. C. Mondati.* (IV. 35.) (*Iustinian.*) Et iustum quidem fuerat hoc remedium debitoribus ab Anastasianis temporibus impertiri, ex quibus etiam lex data est, quam homines astute lacerandam esse existimaverunt. Sed ne videamur in tanta temporum nostrorum benevolentia aliquid acerbius admittere, in futuris post praesentem legem casibus haec observari censemus, ut omne, quod contra legem Anastasianam excogitatum est, hoc in posterum nostro perfruatur remedio.

394) — *L. un. in f. C. de rei uxor. act.* (V. 13.) (*Iustinian.*)... Quae omnia in his tantummodo dotibus locum habere censemus, quae post banc legem datae fuerint... (530.)

395) — *L.* 29. *in f. C. de testam.* (VI. 23.) (*Iustinion.*) Quae in posterum tantummodo observari censemus, ut, quae testamenta post hanc novellam nostri numinis legem conficiuntur, haec cum tali observatione procedant. Quid enim antiquitas peccavit, quae praesentis legis inscia, pristinam secuta est observationem? Sciturls et tabellionibus, et his, qui conficienda testamenta procurant, quod, si aliter facere ausi fuerint, poenam falsitatis non evitabunt, quasi dolose in tam necessaria causa versati. (531.)

396) — *L. un.* §. 13. *C. de caduc. tollend.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) Locum autem huic legi constituimus in his defunctorum [elogiis, quae posthac composita fuerint]; anteriores etenim casus suo marte discurrere concedimus. (534.)

397) — *Nov.* 66. *c.* 1. §. 4. Unde praeteritum omne iustam habeat veniam, valeantque defunctorum dispositiones, vel si nuper factae sunt, sicut eas illi fecerunt, vel si secundum prius tenentem legislationem litteris propriis non scripserunt heredum appellationes, aut testibus eas non fecerunt manifestas, aut tres uncias et non amplius reliquerunt filiis. Non enim infringi, sicuti praediximus, defunctorum voluntas dispositiones, sed ratas eas esse per omnia declaramus, ut, si vel proxime scripta sint testamenta post positionem legis, nondum vero contigerit constitutiones factas innotuisse, et superviventibus forte testatoribus non sunt mutata, maneant etiam sic institutiones, quae ab initio secundum tunc manifestas exstantes factae sunt leges, propriam virtutem babentes, et non accusandae eo, quod tempore, quo supervixerunt illi, eas non mutaverunt. Non enim omnia sunt in nobis, nec semper quibusdam tempus fit testandi, et repente plerumque incidunt hominibus mortes, testandi eis potestatem auferentes. Quamobrem ab initio factum recte eo, quod non fuerit mutatum, non arbitramur postea mutari aut aliquo modo infringi, sed immutilatam manere, quae tunc placuit testatoribus, sententiam, valideque servari. Erit namque absurdum, ut, quod factum est recte, ex eo, quod tunc non erat factum, postea mutetur. §. 5. Collective igitur dicendum, percipiant filii relictas sibi, si ita contigerit, a patribus tres uncias ex testamentis ita factis aut ante legis positionem, aut post positionem legis, antequam haec tamen apud iudices innotesceret. Si vero adiectum sit testamentis, oportere quod reliquum est eis impleri secundum quod tunc legibus debebatur, hoc percipiendum secundum antiquas leges, ut, si quid deest tribus uncils, secundum illas supplementum fiat, non in quadriuncio, quod postea quidem sancitum est, nondum tamen tunc agnitum.

398) — *Nov.* 76. c. 1. Propterea sancimus, si quis monasterium habitaverit vir aut mulier ante praedictam nostram constitutionem, aut hactenus habitat, et maxime filiis exsistentibus, nullam habere necessitatem nunc eorum substantiam in monasterium inducere, sed filio aut filiae transmittere aut totam, aut etiam partem suae substantiae, aut etiam quo voluerit modo res suas disponere, utpote primam illam legem alia nostra hac constitutione interpretante (eos enim, qui semel ante memoratam dudum nostram legem monasteria intraverint, in nullo postea posita lex contristatura est, aut ablatura aliquid eorum, quae prius eis ut liceat data sunt), neque priore nostra lege impedimentum penitus faciente, eo quod neque possibile sit hoc fieri, utpote oportuisset prius disponere, et ita ingredi in monasterium. Si vero nulla tunc tali lege posita in monasterium ingressa est, quomodo fieri potuerit converti ordinem legis, et exigere eos, qui prius ingressi sunt monasterium, illa facere, quae prius ignorata, postea per sacram nostram constitutionem sunt innovata? Sed unumquemque competit secundum sua tempora exspectare, et ea quidem, quae post legem sunt, ita quaerere fieri, sicut lex vult, si quid autem ante legem subsecutum est, hoc non commovere neque perscrutari, sed in priore figura relinquere. — Haec igitur lex pro interpretatione utili posita sit prioris nostrae illius constitutionis, ut illa in posterioribus temporibus, ex quo facta est, locum habeat, et iis, qui postea convertentur, viris ac mulieribus, posita sit, sibique potestatem in illis custodiat, nihil horum, quae antea fuerint, perscrutando, quum licentia sit prioribus viris ac mulieribus, qui habitaverunt aut etiam hactenus habitant in monasteriis, et maxime filiis exsistentibus, suas res quo volunt disponere modo.

399) — *L. un. in f. C. de lotina libertote tollenda.* (VII. 6.) (*Iustinian.*) §. 12. His tantummodo casibus ex omni iure latinitas antiquae electis, ceteri omnes modi, qui in libris prudentium vel constitutionibus enumerati sunt, penitus conquiescant, nec latini ab eis procedant, sed maneant, ut dictum est, servi in sua conditione, nec tali remedio abuti concedantur. Et ne in posterum aliquod ius latinae libertatis nostris legibus incurrat, lex Iunia taceat, Largiano senatusconsulto cessante sileat edictum

divi Traiani, quod ex ea sequebatur, et si qua alia lex, vel senatusconsultum, vel etiam constitutio loquitur de latinis, ea inefficax, quantum ad eam partem, remaneat, et triplex antea via libertatis, quae multiplices introducebat ambages, uno directo tramite discat ambulare. Quodsi aliqua lex vel constitutio libertatis faciat mentionem, non autem latinitatis, ea pro civitate romana loqui intelligatur. §. 13. Sed si quidam liberti iam mortui sunt, et bona eorum quasi latinorum his, quorum intererat, aggregata sunt, vel adhuc vivunt, nihil ex hac lege innovetur, sed maneant apud eos iure antiquo firmiter detenta et vindicanda. In futuris autem libertis praesens constitutio locum sibi vindicet. (531.)

400) *L. 65. in f. C. de decurionib.* (X. 31.) (*Anastasius.*)... Eadem videlicet constitutione divae memoriae Zenonis ex die, quo promulgata est, suas vires obtinente, quum conveniat, leges futuris regulas imponere, non praeteritis calumnias excitare.

401) — *Nov.* 12. c. 3. Et hoc quidem sequens tempus habeat post praesentem nostram constitutionem currens, nullo contristando, si caste vixerit; licebit enim nihil peccantes sub hac lege non subdi. Quod vero iam transactum est, nec omnino relinquimus innoxium, nec omnibus modis sub acerbam indignationem submittimus, sed si quae incestae factae sunt nuptiae, si quidem contigerit eas quolibet modo dissolvi, sine reatu sint; si vero haec nostra lex invenerit aliquem post in talibus nuptiis, licentiam ille habeat, ex quo omnibus insinuata est, intra duos annos sic sibi copulatam dimittere coniugem, non reversuram ulterius ad eum, neque separatam quidem figuraliter, pro veritate vero coniunctam (forsan enim sic prioribus satisfaciat), sola quarta eius substantiae parte ad fiscum deferenda, et ad filios omni alia substantia... etc.

402)—*Nov.* 22. c. 1. *pr.* Duo igitur haec praemittantur huic legi. Et primum illud, ut omnia quidem, quaecunque in prioribus sancita sunt sive a nobis, sive a prioribus nostris, haec valeant singula secundum propria tempora, non habentia ullam ex praesente lege novitatem, sed et in suis casibus valitura atque tractanda, et suos eventus ex iis, quae iam positae sunt, legibus exspectantia, et nihil communicantia praesenti legi. Praesentem vero legem et nunc valere volumus in omnibus futuris casibus, et in omnibus postea nuptiis, sive prioribus, sive deinceps, et in posteris aut futuris sive nuptialibus lucris, sive successionibus, quae ex filiis sunt. Etenim quod quidem omne iam praecessit, conscriptis relinquimus legibus, quod vero futurum est, per praesentem munimus legem.

403)—*Nov.* 38. c. 1. Si igitur post hanc nostram legem defunctus fuerit curialis filios non habens neque masculos neque feminas, iste propriae substantiae tres partes curiae derelinquat, quartam vero quibus voluerit. Erit namque el pro filio forsan uno vel pro pluribus tota curia, id est et totius civitatis plenitudo in filiorum modo existens, et fama bona perpetua, et immortalis memoria, et fructus tantus, quantus nequaquam a filiis esset. Quodsi quis legitimos filios non habuerit, naturales autem ei fuerint, liceat cum onere curiae scribere sibi et hos heredes, et scriptura pro omni datione sit, et non indigeat antiquarum legum aliis adiectionibus, neque dum adhuc superstes est datione, sed mox scripti, si quidem liberi fuerint, curiales et heredes efficiantur, et habeant ipsi novem uncias substantiae, secundum quod pater eis diviserit. Quodsi omnia eis relinquere voluerit, adhuc melius faciet, verumtamen usque ad novem uncias modis omnibus eis relinquat, cognoscens, quia vel si reliquerit minus, a lege eis omnino usque ad novem uncias supplenda erit substantia; illi vero, si quidem desideraverint substantiam accipere, et curiales efficiantur. Quodsi quidam voluerint, quidam autem recusaverint, ad eos, qui elegerint, recusantium veniant partes; quodsi omnes recusaverint, tunc, tanquam si nullus filius sit, taliter ad curiam veniant omnes novem unciae.

404) — *Nov.* 99. c. 1. *in f.* Ilis omnibus incipientibus in contractibus sequentis temporis, et ab huius legis dispositione; quod autem ante eam praeteriit, positis pro his relinquimus legibus.

Not. 9.

405) — *L.* 3. *C. de pact. pignor.* (VIII. 35.) (*Constantin.*) Quoniam inter alias captiones praecipue commissoriae pignorum legis crescit asperitas, placet infirmari eam, et in posterum omnem eius memoriam aboleri. Si quis igitur tali contractu laborat, hac sanctione respiret, quae cum praeteritis praesentia quoque repellit, et futura prohibet. Creditores enim, re amissa, iubemus recuperare quod dederunt. (326.)

L. un. in. f. C. de contr. judic. Vid. 386.

406) — *L.* 27. *pr. C. de usuris.* (IV. 32.) (*Iustinian.*) De usuris, quarum modum iam statuimus, pravam quorundam interpretationem penitus removentes iubemus, etiam eos, qui ante eandem sanctionem ampliores, quam statutae sunt, usuras stipulati sunt, ad modum eadem sanctione taxatum ex tempore lationis eius suas moderari actiones, scilicet illius temporis, quod ante eam defluxit legem, pro tenore stipulationis usuras exacturos. (529.)

407)—*L.* 22. §. 1. *C. de S. S. Ecclesiis.* (I. 2.) (*Iustinian.*) Quam oportet non solum in casibus, quos futurum tempus creaverit, sed etiam in adhuc pendentibus, et iudiciali termino vel amicabili compositione necdum sopitis obtinere.

408) — *L.* 21. *C. ad. sc. Velleianum.* (IV. 29.) (*Anastas.*) His scilicet omnibus, quae in praesenti per hanc consultissimam legem statuimus, ad praeteritos nihilominus contractus, pro negotiis et controversiis necdum transactionibus vel definitivis sententiis, seu alio legitimo modo sopitis, locum habituris. (517.)

409) *L.* 3. *C. de quadr. praescript.* (VII. 37.) (*Iustinian.*)... Quae ergo pro augusto honore et cautela res accipientium nostra statuit aeternitas, haec tam sublimitas tua, quam ceteri omnes iudices nostri observare festinent, ex eo tempore valitura, quo nutu divino imperiales suscepimus infulas. (531.)

§. 32.

Not. 3.

410) —*Ulp. fragm.* I. 3. Lex aut rogatur, id est, fertur; aut abrogatur, id est, prior lex tollitur; aut derogatur, id est, pars primae *legis* tollitur; aut subrogatur, id est, adjicitur aliquid primae legi; aut abrogatur. id est, mutatur aliquid ex prima lege.

411) — *L.* 102. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Modestin.*) Derogatur legi, aut abrogatur; derogatur legi, cum pars detrahitur, abrogatur legi, eum prorsus tollitur.

Not. 4.

412) — *L.* 80. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Papinian.*) In toto iure generi per speciem derogatur, et illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

Not. 5.

413) — *L.* 147. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Semper specialia generalibus insunt.

Not. 7.

414) — *L.* 41. *D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Papinian.*) Sanctio legum, quae novissime certam poenam irrogat iis, qui praeceptis legis non obtemperaverint, ad eas species pertinere non videtur, quibus ipsa lege poena specialiter addita est; nec ambigitur, in cetero omni iure speciem generi derogare. Nec sane verisimile est, delictum unum eadem lege variis aestimationibus coërceri.

Not. 8.

415) — *L.* 3. §. 5. *D. de sepulchro violato.* (XLVII. 12.) (*Ulp.*) Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate sepeliunt, quam fisco inferri iussit; et in magistratus eandem statuit, qui passi sunt, et locum publicari iussit, et corpus transferri. Quid tamen, si lex municipalis permittat in civitate sepeliri? post rescripta principalia an ab hoc discessum sit? videbimus, quia generalia sunt rescripta. Et oportet imperialia statuta suam vim obtinere, et in omni loco valere.

CAPUT III.

JURIS ET INTERPRETANDI ET IN REBUS CAUSISQUE UTENDI PRAECEPTA.

§. 53.

Not. 2.

416) — *L.* 64. §. 1. *D. de condit. et demonstr.* (XXV. 1.) (*Terentius Clemens.*) Quodsi ita scriptum esset: *si Ariciae non nupserit*, interesse, an fraus legi facta esset? Nam si ea esset, quae alibi nuptias non facile posset invenire, interpretandum, ipso iure rescindi, quod fraudandae legis gratia esset adscriptum; *legem enim utilem rei publicae, sobolis scilicet procreandae causa latam, adiuvandam interpretatione.*

417) — *L.* 2. §. 1. *D. de cust. reor.* (XLVIII. 3.) (*Papinian.*)... sed haec *interpretatio perdura, pernimium severa est*... caet. *Vid.* 527.

L. 2. §. 12. *D. de O. J.* (I. 2.) (*Pomp.*)... ius civile, quod sine scripto, in sola prudentium interpretatione consistit. . . *Vid.* 147.

§. 54.

Not. 2.

L. 1. *C. de legibus.* (I. 14.) *Vid.* 101.

L. 9. *C. eod. Vid.* 373.

L. 12. §. 1. *C. eod. Vid.* 268.

L. 2. §. 21. *in f. C. de vet. iure enucl.* (I. 17.) *Vid.* 128.

Nov. 113. *c.* 1. *pr. in f. Vid.* 236.

§. 57.

Not. 6.

417 *a*) — *L.* 16. *D. de peculio.* (XV. 1.) (*Iulian.*) Quis ergo casus est, quo peculium servi communis ad alterum ex dominis solum pertineat? In primis si quis servi partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei concesserit; deinde si quis servo communi pecuniam vel res aliquas ea mente dederit, ut proprietatem earum retineret, administrationem autem servo concederet. Marcellus notat: *est etiam ille casus, si alter ademerit, vel si omni quidem modo concesserit dominus, sed in nominibus erit concessio.*

417 *b*) — *L.* 156. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Cui damus actionem, eidem et exceptionem competere multo magis quis dixerit.

§. 58.

Not. 3.

L. 1. §. 20. *D. de exercit. act.*... In re dubia melius est, verbis edicti servire. *Vid.* 538.

418) — *L.* 25. §. 1. *D. de legat.* 3. (XXXI. 1.) (*Paulus.*) Cum in verbis nulla ambiguitas est, non debet admitti voluntatis quaestio.

419) — *L.* 69. *pr. D. de legat.* 3. (XXXII. 1.) (*Marcellus.*) Non aliter a significatione verborum recedi oportet, quam cum manifestum est, aliud sensisse testatorem.

Not. 5.

420) — *L.* 96. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Marcian.*) In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda est eius, qui eas protulisset.

421) — *L.* 6. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Verbum: *ex legibus* sic accipiendum est: tam ex legum sententia quam verbis.

Not. 6.

422) — *L.* 17. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Celsus.*) Scire leges non est verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

423) — *L.* 19. *D. ad exhibendum.* (X. 4.)

(*Paulus.*) Ad exhibendum possunt agere omnes, quorum interest. Sed quidam consuluit: an possit efficere haec actio, ut rationes adversarii sibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius interesset? Respondit: *non oportere ius civile calumniari, neque verba captari, sed qua mente quid diceretur, animadvertere convenire.* Nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinae posse dicere, sua interesse illos aut illos libros sibi exhiberi, quia, si essent exhibiti, quum eos legisset, doctior et melior futurus esset.

424) — *L.* 13. §. 2. *in m. D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Modestin.*).... Sed etsi maxime verba legis hunc habeant intellectum, tamen mens legislatoris aliud vult....

Not. 7.

425) — *L.* 7. §. 2. *D. de supellectile legata.* (XXXIII. 10.) (*Celsus.*) Sed de his quidem, de quibus dubitari potest, supellectilis potius, an argenti, an vestis sint, Servius fatetur, sententiam eius, qui legaverit, adspici oportere, in quam rationem ea solitus sit referre; verum si ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere essent, utputa escarium argentum, aut paenulas et togas, supellectili quis adscribere solitus sit, non idcirco existimari oportere, supellectile legata ea quoque contineri; non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere. Id Tubero parum sibi liquere ait; *Nam quorsum nomina*, inquit, *nisi ut demonstrent voluntatem dicentis? Equidem non arbitror quemquam dicere, quod non sentiat, ut maxime nomine usus sit, quo id appellari solet; nam vocis ministerio utimur. Ceterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit.* Sed etsi magnopere me Tuberonis et ratio et auctoritas movet, non tamen a Servio dissentio, non videri quemquam dixisse, cuius non suo nomine usus sit. Nam etsi prior atque potentior est, quam vox, mens dicentis, tamen nemo sine voce dixisse existimatur, nisi forte et eos, qui loqui non possunt, conatu ipso, et sono quodam, καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ dicere existimemus.

§. 59.

Not. 1.

426) — *L.* 14. *pr. D. de reb. dubiis.* (XXXIV. 5.) (*Iulian.*) Si is, qui ducenta deposuit, ita leget: *Seio cum ducentis, quae apud eum deposui, trecenta lego*, singulae summae separatae quidem certam habent demonstrationem, coniunctione vero tali incidunt in ambiguitatem. Sed dicendum est, non trecenta, sed quingenta deberi, quia duae summae iunguntur.

427) — *L.* 52. §. 7. *D. de legatis.* 3. (XXXII. 1.) (*Ulp.*) Sed si bibliothecam legaverit, utrum armarium solum vel armaria, an vero libri quoque contineantur? quaeritur. Et eleganter Nerva ait: interesse, quid testator senserit; nam et locum significare bibliothecam, et alias armarium, (sicuti dicimus: eboream bibliothecam emit) alias libros. [sicuti dicimus: bibliothecam emisse]. Quod igitur scribit Sabinus: *libros bibliothecam non sequi*, non per omnia verum est; nam interdum armaria quoque debentur, quae plerique bibliothecas appellant. Plane si mihi proponas adhaerentia esse membro domus armaria vel affixa, sine dubio non debebuntur, quum aedificii portio sint.

428) — *L.* 9. *D. de alim. et cibar. legatis.* (XXXIV. 1.) (*Papinian.*) Alio herede instituto, ita scripsit: *A te peto, Cai Sei, quidquid ex hereditate mea redegeris, illis alumnis meis des singulis denos aureos, eandemque summam penes te esse volo, cuius ex incremento eos alere te volo; reliquum restitues Numerio colliberto nostro.* Respondi: quamvis distrahere bona Caius Seius alio scripto herede non possit, tamen eum, alumnis relictam pecuniam ut servet ac restituat intra Falcidiam, recte petiturum, quando de superfluo probari non potest.

Not. 3.

429) — *L.* 23. *D. de serv. praed. urb.* (VIII. 2.) (*Pomp.*) Si servitus imposita fuerit: *Lumina, quae nunc sunt, ut ita sint*, de futuris luminibus nihil caveri videtur. Quodsi ita sit cautum: *Ne luminibus officiatur*, ambigua est scriptura, utrumne his luminibus officiatur, quae nunc sunt, an etiam his, quae postea quoque fuerint? Et humanius est, verbo generali, omne lumen significari, sive quod in praesenti sive quod post tempus conventionis contigerit.

430) — *L.* 21. §. 1. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Si quid post factum testamentum mutari placuit, omnia ex integro facienda sunt. Quod vero quis obscurius in testamento vel nuncupat vel scribit, an post solennia explanari possit? quaeritur: utputa Stichum legaverat, quum plures haberet, nec declaravit, de quo sentiret; Titio legavit, quum multos Titios amicos haberet; erraverat in nomine, vel praenomine, vel cognomine, quum in corpore non errasset; poteritne postea declarare, de quo senserit? Et puto posse; nihil enim nunc dat, sed datum significat.

431) — *L.* 39. §. 6. *D. de legat.* 1. (XXX.) (*Ulp.*) Scio ex facto tractatum, quum quidam duos fundos eiusdem nominis habens legasset fundum Cornelianum, et esset alter pretii maioris, alter minoris, et heres diceret minorem legatum, legatarius maiorem; vulgo fatebitur, utique minorem eum legasse, si maiorem non potuerit docere legatarius.

432) — *Nov.* 107. *c.* 1. Si tamen aut uxori aut extraneis personis aliquibus voluerit relinquere legata, aut fideicommissa, aut libertates, et haec propria scripta manu, dictaque a testatoribus coram testibus, quia omnia consequenter in dispositione posita ipsi et scripserunt, et volunt valere, sint firma, nihil minuenda, eo quod videantur in charta scripta, reliquam observationem testamentorum non suscipientia, sed hoc solum immutetur, quod eius manus et lingua habet omnem virtutem chartae praebitam.

Not. 4.

433) — *L.* 37. *pr. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Actionis verbo continetur in rem, in personam, directa, utilis, praeiudicium, sicut ait Pomponius, stipulationes etiam, quae praetoriae sunt, quia actionum instar obtinent, ut damni infecti, legatorum, et si quae similes sunt. Interdicta quoque actionis verbo continentur.

434) — *L.* 178. §. 2. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Actionis verbum et speciale est, et generale; nam omnis actio dicitur, sive in personam, sive in rem sit petitio. Sed plerumque actiones personales solemus dicere, petitionis autem verbo in rem actiones significari videntur. Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, utputa fideicommissorum, et si quae aliae sunt, quae non habent iuris ordinarii executionem.

435) — *L.* 195. §. 2. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Familiae appellatio refertur et ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio ipsorum, aut communi universae cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectae, utputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, utputa nepotes, et neptes, et deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet, recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat; non enim solam personam eius, sed et ius demonstramus. Denique et pupillum patremfamilias appellamus. Et cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere; singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt. Idemque eveniet et in eo, qui emancipatus est; nam et hic sui iuris effectus propriam familiam habet. Communi iure familiam dicimus omnium agnatorum; nam etsi patrefamilias mortuo singuli singulas familias habent, tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte eiusdem familiae appellabuntur, quia ex eadem domo et gente proditi sunt.

436) — *L.* 222. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Hermogenian.*) Pecuniae nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res, tam soli quam mobiles, et tam corpora quam iura continentur.

437) — *L.* 1. §. 1. *D. de adopt.* (I. 7.) (*Modestin.*) Quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species dividitur, quarum altera adoptio similiter dicitur, altera arrogatio. Adoptantur filiifamilias, arrogantur, qui sui iuris sunt.

Not. 5.

438) — *L.* 195. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) *Familiae* appellatio qualiter accipiatur? videamus. Et quidem varie accepta est; nam et in res, et in personas diducitur. In res, utputa in lege duodecim tabularum his verbis: *agnatus proximus familiam habeto.* Ad personas autem refertur familiae significatio ita, cum de patrono et liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in ea familia*; et hic de singularibus personis legem loqui constat.

Not. 6.

439) — *L.* 78. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Interdum proprietatem quoque verbum possessionis significat, sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

Not. 7.

440) — *L.* 204. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Pueri appellatio tres significationes habet: unam, quum omnes servos pueros appellaremus, alteram, quum puerum contrario nomine puellae diceremus, tertiam, quum aetatem puerilem demonstraremus.

441) — *L.* 215. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Potestatis verbo plura significantur: in persona magistratuum imperium, in persona liberorum patria potestas, in persona servi dominium. At cum agimus de noxae deditione cum eo, qui servum non defendit, praesentis corporis copiam facultatemque significamus. Ex lege Atinia in potestatem domini rem furtivam venisse videri, et si eius vindicandae potestatem habuerit, Sabinus et Cassius aiunt.

442) — *L.* 52. §. 7. 8. 9. *D. de legat.* 3. (XXII. 1.) (*Ulp.*) — §. 7. *Vid.* 427. — §. 8. Quod in bibliotheca tractavimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactyliotheca legata tractat, et ait: annulos quoque contineri, non solum thecam, quae annulorum causa parata sit. Hoc autem ex eo coniectat, quod ita proponitur quis legasse *dactyliothecam meam, et si quos praeterea annulos habeo;* et ita Labeonem quoque existimasse ait. — §. 9. Sunt tamen quaedam, quae omnimodo legatum sequuntur, ut lectum legatum continet et fulcra, et armariis et loculis claustra et claves cedunt.

§. 60.

Not. 1.

443) — *L.* 24. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Celsus.*) Incivile est, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula eius proposita iudicare vel respondere.

Not. 2.

L. 50. §. 3. *D. de legat.* 1. *Vid.* 270.

Not. 3.

444) — *L.* 19. *D. de legib.* (I. 3.) (*Celsus.*) In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitio caret; praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.

Not. 4.

445) — *L.* 52. §. 4. 5. 6. *D. de legat.* 3. (XXXII. 1.) (*Ulp.*) — §. 4. Quod tamen Cassius scripsit de membranis non puris, verum est; nam nec chartae purae debentur libris legatis, nec chartis legatis libri debebuntur, nisi forte et hic nos urserit voluntas, utputa si quis forte chartas sic reliquerit: *chartas meas universas*, qui nihil aliud, quam libros habebat, studiosus studioso; nemo enim dubitabit, libros deberi; nam et in usu plerique libros chartas appellant. Quid ergo, si quis chartas legaverit puras? Membranae non continebuntur, neque ceterae ad scribendum materiae, sed nec coepti scribi libri. — §. 5. Unde non male quaeritur: si libri legati sint, an contineantur nondum prescripti? Et non puto contineri, non magis, quam vestis appellatione nondum detexta continetur. Sed perscripti libri nondum malleati vel ornati continebuntur; proinde et nondum conglutinati vel emendati continebuntur; sed et membranae nondum consutae continebuntur. — §. 6. Chartis legatis neque papyrum ad chartas paratum, neque chartae nondum perfectae continebuntur.

446) — *L.* 7. §. 3. *D. ad sc. Maced.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) Mutui dationem non solum numeratae pecuniae, verum omnium, quae mutuo dari possunt, an accipere debeamus? videndum. Sed

verba videntur mihi ad numeratam pecuniam referri; ait enim senatus: *mutuam pecuniam dedisset;* sed si fraus sit senatusconsulto adhibita, puta frumento, vel vino, vel oleo mutuo dato, ut bis distractis fructibus uteretur pecunia, subveniendum est filiofamilias.

Not. 5.

447) — *L. 9. pr. D. de tritico, vino v. oleo legat.* (XXXIII. 6.) (*Ulp.*) Si quis vinum legaverit, omne continetur, quod ex vinea natum vinum permansit. Sed si muisum sit factum, vini appellatione non continebitur proprie, nisi forte paterfamilias etiam de hoc sensit. Certe zythum, quod in quibusdam provinciis ex tritico, vel ex hordeo, vel ex pane conficitur, non continebitur. Simili modo nec camum, nec cerevisia continebitur, nec hydromeli. Quid conditum? Nec hoc puto, nisi alia mens testantis fuit. Oenomeli plane, id est dulcissimum vinum, continebitur; et passum, nisi contraria sit mens, continebitur. Defrutum non continebitur, quod potius conditurae loco sit. Acinaticium plane vino continebitur. Cydoneum, et si qua alia sunt, quae non ex vinea fiunt, vini appellatione non continebuntur. Item acetum vini appellatione non continebitur. Haec omnia ita demum vini nomine non continentur, si modo vini numero a testatore non sunt habita; alioquin Sabinus scribit: omnia vini appellatione contineri, quae vini numero paterfamilias habuit; igitur et acetum, quod vini numero paterfamilias habuit, et zytbum, et camum, et cetera, quae pro hominum affectione atque usu vini numero habebuntur. Quodsi totum vinum, quod paterfamilias habuit, coacuerit, non exstinguitur legatum.

448) — *L. 3. §. 5. D. de supell. legata.* (XXXIII. 10.) (*Paulus.*) Nec interest, cuius materiae sint res, quae sunt in supellectile; sed craterem argenteum non esse in supellectile, nec ullum vas argenteum, secundum saeculi severitatem, nondum admittentis supellectilem argenteam. Hodie, propter usum imperatorum, si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur, et error ius facit.

Not. 6.

L. 7. §. 2. D. de supell. legata. Vid. 425.

449) — *L. 3. D. de reb. dubiis.* (XXXIV. 5.) (*Paulus.*) In ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed id duntaxat, quod volumus. Itaque qui aliud dicit, quam vult, neque id dicit, quod vox significat, quia non vult, neque id, quod vult, quia id non loquitur.

Not. 7.

450) — *L. 1. §. 3. D. de aleator.* (XI. 5.) (*Ulp.*) Quod autem Praetor negat, se furti actionem daturum, videamus, utrum ad poenalem actionem solam pertineat, an et si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere? Et est relatum apud Pomponium, solummodo poenalem actionem denegatam. Quod non puto verum; Praetor enim simpliciter ait: *si quid subtractum erit, iudicium non dabo.*

451) — *L. 8. D. de auro, argento, etc legatis.* (XXXIV. 2.) (*Paulus.*) Plautius: mulier ita legavit: *Quisquis mihi heres erit, Titiae vestem meam, mundum, ornamentaque muliebria damnas esto dare.* Cassius ait: si non appareat, quid sensisset, omnem vestem secundum verba testamenti legatam videri. Paulus: Idem Iavolenus scribit, quia verisimile est, inquit, testatricem tantum ornamentorum universitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset; accedere eo, quod illa demonstratio: *muliebria*, neque vesti, neque mundo applicari, salva ratione recti sermonis, possit.

452) — *L. 220. §. 1. D. de V. S.* (L. 16.) (*Callistr.*) Sed et Papirius Fronto libro tertio Responsorum ait: praedio cum villico, et contubernali eius, et filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri, nisi voluntas testatoris aliter se habeat; filii enim appellatione saepe et nepotes accipi, multifariam placere.

Not. 8.

L. 7. §. 3. D. ad SC. Mac. Vid. 446.
L. 195. §. 2. D. de V. S. Vid. 435.

Not. 9.

L. 25. D. de S. P. U. Vid. 429.

Not. 10.

L. 21. §. 1. D. qui test. facere poss. Vid. 430 *et* 271.

L. 30. §. 6. D. de legatis. 1. Vid. 431.

Not. 11.

453)—*L. 3. D. Si pars heredit. petat.* (V. 4.) (*Paulus.*) Antiqui libero ventri ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei iura integra reservarent, sicut apparet in iure hereditatum, in quibus, qui post eum gradum sunt agnationis, quo est id, quod in utero est, non admittuntur, dum incertum est, an nasci possit. Ubi autem eodem gradu sunt ceteri, quo et venter, tunc quae portio in suspenso esse debeat? quaesierunt ideo, quia non poterant scire, quot nasci possent. Nam multa de huiusmodi re tam varia et incredibilia traduntur, ut fabulis annumerentur. Nam traditum est, et quatuor pariter puellas a matrefamilias natas esse. Alioquin tradidere non leves auctores, quinquies quaternos enixam Peloponnesi, multas Aegypti uno utero septenos. Sed et trigeminos senatores cinctos vidimus Horatios. Sed et Laelius scribit: se vidisse in palatio mulierem liberam, quae ab Alexandria perducta esset, ut Hadriano ostenderetur cum quinque liberis, ex quibus quatuor eodem tempore enixa, inquit, dicebantur, quintum, post diem quadragesimum. Quid est ergo? Prudentissime iuris auctores medietatem quandam secuti sunt, ut, quod fieri non raro admodum potest, intuerentur, id est quia fieri poterat, ut trigemini nascerentur, quartam partem superstiti filio assignaverint. Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς, ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται [*]. Ideoque et si unum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim heres erit.

§. 61.

Not. 1.

454) — *L. 32. §. 16. D. de donat. inter vir. et uxor.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Oratio non solum vi-

[*] *Quod enim semel aut bis accidit, praetereunt legislatores.*

rum et uxorem complectitur, sed etiam ceteros, qui propter matrimonium donare prohibentur; utputa donat socer nurui vel contra, vel socer genero vel contra, vel consocer consocero, qui copulatos matrimoniu in potestate habent; nam ex mente orationis bis quoque omnibus permissum est in eundem casum donare. Et ita et Papinianus libro quarto Responsorum sensit; sic enim scribit : *Socer nurui vel genero donavit; postea filius eius vel filia constante matrimonio vita decessit. Quanquam vitium donationis persereret, tamen si socer nullam quaestionem donationibus intulit, post mortem eius contra heredes orationis sententia videtur interrenire; nam quae ratio donationem prohibuit, eadem beneficium ratum implorarit.* Ut igitur valeat donatio ista, Papinianus exigit, ut et filius eius, qui donavit, ante decesserit, et socer postea, durante voluntate.

455) — *L.* 47. *D. Solut. matrim.* (XXIV. 3.) (*Scaevola.*) Cum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur; cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea probavit? Si tamen ex mente legis sumat quis, ut nec accusare possit, qui lenocinium uxori praebuerit, audiendus est.

456) — *L.* 30. §. 4. *D. de fideicommissar. libertatib.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Quicunque igitur casus inciderit, quo is, qui fari non potest, fideicommissae libertati subiectus est, aecommodabimus mentem senatusconsulti, quae etiam ad beredem infantem rogatum trabenda est.

Not. 3.

457) — *L.* 9. §. 2. *D. de contrah. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) inde quaeritur : si in ipso corpore non erretur, sed in substantia error sit, utputa si acetum pro vino veneat, aes pro auro, vel plumbum pro argento, vel quid aliud argento simile, an emtio et venditio sit? Marcellus scripsit libro sexto Digestorum : emtionem esse et venditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. Ego in vino quidem consentio, quia eadem prope οὐσία est, si modo vinum acuit; ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio venisse videtur. In ceteris autem nullam esse venditionem puto, quoties in materia erratur.

Not. 4.

458) — *L. ult. C. de testamentis.* (VI. 23.) (*Iustinian.*) Et ab antiquis legibus, et a diversis retro principibus semper rusticitati consultum est, et in multis legum subtilitatibus stricta observatio eis remissa, quod ex ipsis rerum invenimus documentis. Quum enim testamentorum ordinatio sub certa definitione legum instituta sit, homines rustici, et quibus non est litterarum peritia, quomodo possunt tantam legum subtilitatem custodire in ultimis suis voluntatibus? Ideoque ad dei bumanitatem respicientes, necessarium duximus per hanc legem eorum simplicitati subvenire.... (534.)

§. 62.

Not. 2.

459) — *L.* 168. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Quod factum est, eum in obscuro sit, ex affectione cuiusque capit interpretationem.

460) — *L.* 27. *D. de condit. et demonstr.* (XXV. 1.) (*Alfenus Varus.*) In testamento quidam scripserat : ut sibi monumentum ad exemplum eius, quod in via Salaria esset Publii Septimii Demetrii, fieret, et nisi factum esset, heredes magna pecunia mulctarentur. Et quum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum reperiretur, sed Publii Septimii Damae esset, ad quod exemplum suspicabatur eum, qui testamentum fecerat, monumentum sibi fieri voluisse, quaerebant heredes, cuiusmodi monumentum se facere oporteret, et si ob eam rem nullum monumentum fecissent, quia non reperirent, ad quod exemplum facerent, num poena tenerentur? Respondit : si intelligeretur, quod monumentum demonstrare voluisset is, qui testamentum fecisset, tametsi in scriptura ita non esset, tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere; sin autem voluntas eius ignoraretur, poenam quidem nullam vim habere, quoniam ad quod exemplum fieri iussisset, id nusquam exstaret monumentum tamen omnimodo secundum substantiam et dignitatem defuncti exstruere debere.

Not. 3.

L. 34. *D. de R. J. Vid.* 279.
L. 21. §. 1. *D. qui test. fac. poss. Vid.* 430 *et* 271.

Not. 4.

461) — *L.* 114. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In obscuris inspici solet, quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.

462) — *L.* 41. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Eum, qui Kalendis Ianuariis stipulatur, si adiiciat : *primis*, vel *proximis*, nullam habere dubitationem, palam est. Sed et si dicat : secundis, vel tertiis, vel quibuslibet aliis, aeque dirimit quaestionem. Si autem non addat, quibus Ianuariis, facti quaestionem inducit, quid forte senserit, hoc est quid inter eos acti sit. Utique enim hoc sequimur, quod actum est, easque assumemus; si autem non appareat, dicendum est, quod Sabinus, primas Kalendas Ianuarias spectandas. Plane si ipsa die Kalendarum quis stipulationem interponat, quid sequemur? Et puto actum videri de sequentibus Kalendis.

463) — *L.* 28. §. 5. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Paulus.*) Si paterfamilias mortuus esset, relicto uno filio et uxore praegnante, non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamvis postea unus filius natus sit, quia poterant plures nasci, quum per rerum naturam certum fuerit, unum nasci. Sed Sabinus et Cassius dicunt : partem quartam peti debuisse, quia incertum esset, an tres nascerentur, nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent, quum futura utique fierent, sed nostram inscientiam adspici debere.

L. 3. *D. Si pars heredit. petatur. Vid.* 453.

Not. 6.

L. 24. *D. de legibus. Vid.* 443.

464) — *Gaii instit.* III. 218. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus XXX proximis ea res fuerit, damnatur is qui damnum dederit. Ac ne PLURIMI quidem verbum adjicitur; et ideo quidam. . . . . putaverunt, liberum esse. . . . . diebus. . . . . . . adjiceret, *quo* plurimi res fuit, vel *eum* quo minoris fuit. Sed Sabino placuit, perinde habendum ac *si etiam* hac parte PLURIMI verbum adiectum esset : nam legislatorem contentum fuisse (*quod prima parte* eo *verbo usus esset*).

465) — §. 15. *J. de lege Aquilia.* (IV. 3.) Ac ne *plurimi* quidem verbum adiicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam aestimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adiectum fuisset; nam plebem romanam, quae Aquilio Tribuno rogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quod prima parte eo verbo usa est.

L. 21. §. 1. *in f. D. qui test. fac poss. Vid.* 271.

466) — *L.* 15. *C. de fideicommis.* (VI. 42.) (*Valerian. et Gallien.*) Quamvis simpliciter te ac fratrem tuum aliquis instituerit heredes, eiusque hereditatis commodum pater ex tua fratrisque persona pro portionibus vestris potestatis ratione quaesierit, tamen quia inferioribus verbis testamenti vos sui iuris facere testator curavit, intelligi potest, restituendae hereditatis commodo fideicommisso patrem obstrictum esse. (256.)

Not. 8.

467) — *L.* 35. *pr. C. de inoff. testam.* (III. 28.) (*Iustinian.*) Si quando talis concessio imperialis processerit, per quam libera testamenti factio concedatur, nihil aliud videri principem concedere, nisi ut habeat legitimam et consuetam testamenti factionem. Neque enim credendum est, romanum principem, qui iura tuetur, huiusmodi verbo totam observationem testamentorum multis vigiliis excogitatam atque inventam velle everti. (530.)

468) — *L.* 18. *in f. C. de testibus.* (IV. 20.) (*Iustinian.*) *Vid.* 392. Sin vero facta quidem per scripturam securitas sit, fortuito autem casu vel incendii, vel naufragii, vel alterius infortunii peremta, tunc liceat his, qui hoc perpessi sunt, causam peremtionis probantibus etiam debiti solutionem per testes probare, damnumque ex amissione instrumenti effugere. (528.)

Not. 9.

469) — *L.* 1. §. 2. *D. Quod quisque iur. in alter.* (II. 2.) (*Ulp.*) Haec autem verba [*], *quod statuerit*, (qui iurisdictione praeest) *cum effectu accipimus*, non verbotenus. . . . *caet.*

Not. 10.

470) — *L.* 22. *D. de legib.* (I. 3.) (*Ulp.*) Cum lex in praeteritum quid indulget, in futurum vetat.

Not. 11.

471) — *L.* 1. *pr. D. de his, qui sui vel alieni iuris sunt.* (I. 6.) (*Gaius.*) De iure personarum alia divisio sequitur, quod quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri subiectae sunt. Videamus itaque de his, quae alieno iuri subiectae sunt; nam si cognoverimus, quae istae personae sunt, simul intelligemus, quae sui iuris sunt. Dispiciamus itaque de his, quae in aliena potestate sunt.

[*] verba edicti §. praecedente laudati.

472) — *L.* 1. *pr. D. de officio eius, cui mandata est iurisdict.* (I. 21.) (*Papinian.*) Quaecunque specialiter lege, vel senatusconsulto, vel constitutione principum tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur; quae vero iure magistratus competunt, mandari possunt. Et ideo videntur errare magistratus, qui, quum publici iudicii habeant exercitationem lege vel senatusconsulto delegatam, veluti lege Iulia de adulteriis, et si quae sunt aliae similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum, quod lege Iulia de vi nominatim cavetur, ut is, cui obtigerit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare. Non aliter itaque mandare poterit, quam si abesse coeperit, quum alias iurisdictio etiam a praesente mandetur. Et si a familia dominus occisus esse dicetur, cognitionem Praetor, quam ex senatusconsulto habet, mandare non poterit.

473) — *L.* 18. *D. de testib.* (XXII. 5.) (*Paulus.*) Ex eo, quod prohibet lex Iulia de adulteriis testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonii in iudicio dicendi ius habere.

474) — *L.* 12. §. 43. *de instr. vel instrum. legato.* (XXXIII. 7.) (*Ulp.*) Idem respondit : domo instructa legata mensas eboreas et libros non contineri. Sed et hoc falsum est; nam omne, quidquid in domo fuit, quo instructior ibi esset paterfamilias, continebitur; supellectilem autem patrisfamilias instrumentum esse, nemo dubitat. Denique Neratius libro quarto Epistolarum Marcello fratri suo respondit : et vestem domus instructae legato contineri, maxime, inquit, in proposita specie; proponebatur enim, qui legaverat, argentum et rationes excepisse; *nam qui haec*, inquit, *excepit*, *non potest non videri de ceteris rebus, quae in ea essent, sensisse.* Sed et ipse Papinianus eodem libro Responsorum ait : patrem mercatorem ac foeneratorem, qui duos filios totidemque filias heredes instituerat, ita legasse : *filiis maribus domum meam instructam do lego, darique iubeo*; merces et pignora an contineantur? quaeri posse, sed facilem iudici voluntatis coniecturam fore, ceteris patris facultatibus examinatis.

475) — *L.* 8. *D. de accusat.* (XLVIII. 2.) (*Macer.*) Qui accusare possunt, intelligemus, si sciremus, qui non possunt....

Not. 13.

476) — *L.* 25. *D. de legib.* (I. 3.) (*Modestin.*) Nulla iuris ratio aut aequitatis benignitas patitur, ut, quae salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad severitatem.

477) — *L.* 2. *D. de lege commissoria.* (XVIII. 3.) (*Pomp.*) Cum venditor fundi in lege ita caverit : *si ad diem pecunia soluta non erit, fundus inemtus sit*, ita accipitur inemtus esse fundus, si venditor inemtum eum esse velit, quia id venditoris causa caveretur; nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emtoris futurum,

ut non dando pecuniam inemtum faceret fundum, qui eius periculo fuisset.

478) — *L.* 3. §. 5. *D. de carbon. edicto.* (XXXVII. 10.) (*Ulp.*)... Divus etiam Hadrianus ita rescripsit: *Quod in tempus pubertatis res differri solet, pupillorum causa fit, ne de statu periclitentur, antequam se tueri possint. Ceterum si idoneos habeant, a quibus defendantur, et tam expeditam causam, ut ipsorum intersit, mature de ea iudicari, et tutores eorum iudicio experiri volunt, non debet adversus pupillos observari, quod pro ipsis excogitatum est, et pendere status eorum, quum iam possit indubitatus esse.*

L. 19. *in f. C. de fide instrum. Vid.* 318.

Not. 14.

479)—*L.* 1. §. 4. *D. de publicanis.* (XXXIX. 4.) (*Ulp.*) Et restituendi facultas publicano vi abreptum datur; quod si fecerit, omni onere exuitur, et poenali actione ex hac parte edicti liberatur. Unde quaeritur: si quis velit cum publicano non ex hoc edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni iniuriae, vel furti agere, an possit? Et placet posse, idque Pomponius quoque scribit; est enim absurdum, meliorem esse publicanorum causam, quam ceterorum effectam opinari.

480) — *L.* 7. §. 21. *D. de interd. et rel.* (XLVIII. 22.) (*Ulp.*) Item potest alicui poena iniungi, ne honores adipiscatur, nec ea res facit, ut Decurio esse desinat, quum fieri possit, ut quis Decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur; nam et Senator quis esse potest, et tamen honores non petere.

Not. 15.

481) — *L.* 13. §. 2. *D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Modestin.*) Aliud etiam invenimus in divi Marci promulgatione inquisitione dignum. Etenim ei, qui in ipsa civitate est, in qua creatus est, vel intra centum milliaria, quinquaginta dierum spatium legislator dedit, ei vero, qui ultra centum milliaria habitat, in unamquamque diem numerari viginti milliaria iussit, et extra hos alios triginta dies adiecit ad excusationem. unde contingit, ut, si cuius habitatio centum sexaginta milliaribus absit, is octo et triginta dierum spatium habeat, octo quidem centum sexaginta milliariorum nomine, in unamquamque diem, viginti milliariis numeratis, triginta vero eo, quod ad excusationem faciunt; erit igitur in deteriore ordine, qui longius habitat, eo, qui intra centum milliaria est vel in ipsa civitate, si utique his quidem semper quinquaginta dies spatii sunt, illis vero pauciores. Sed etsi maxime verba legis hunc habeant intellectum, tamen mens legislatoris aliud vult. Ita enim et Cervidius Scaevola, et Iulius Paulus, et Domitius Ulpianus, coryphaei legum prudentum scribunt, dicentes, ita oportere hoc observari, ut nunquam alicui minus detur quinquaginta dierum spatio, tunc autem longius, quum annumeratio dierum, qui in viam computantur, adiectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies, utputa si dixerimus aliquem n quadringentis quadraginta milliariis habitare; hic enim viae quidem habebit dies viginti duos, ad excusationem autem alios triginta.

Not. 16.

482) — *L.* 2. *D. de iurisdict.* (II. 1.) (*Iavolen.*) Cui iurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

483)—*Pr. J. de hered. instit.* (II. 14.) Heredes instituere permissum est tam liberos homines quam servos, et tam proprios quam alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate recte instituere licebat; hodie vero etiam sine libertate ex nostra constitutione heredes eos instituere permissum est. Quod non per innovationem induximus, sed quoniam aequius erat, et Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Massurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. Est tamen casus, in quo nec cum libertate utiliter servus a domina heres instituitur, ut constitutione divorum Severi et Antonini cavetur, cuius verba haec sunt: *Servum adulterio maculatum non iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quae rea fuerat eiusdem criminis postulata, rationis est; quare sequitur, ut in eundem a domina collata institutio nullius momenti habeatur.* Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet. — §. 1. Servus autem a domino suo heres institutus, si quidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber . . . . . *caet.*

484) — *L.* 56. *D. de procurator.* (III. 3.) (*Ulp.*) Ad rem mobilem petendam datus procurator ad exhibendum recte aget.

485) — *L.* 62. *D. de procurator.* (III. 3.) (*Pomp.*) Ad legatum petendum procurator datus si interdicto utatur adversus heredem de tabulis exhibendis, procuratoria exceptio, quasi non et hoc esset ei mandatum, non obstat.

486) — *L.* 3. §. *D. de servit. praed. rustic.* (VIII. 3.) (*Ulp.*) Qui habet haustum, iter quoque habere videtur ad hauriendum, et, ut ait Neratius libro tertio Membranarum, sive ei ius hauriendi et adeundi concessum sit, utrumque habebit, sive tantum hauriendi, inesse et aditum, sive tantum adeundi ad fontem, inesse et haustum. Haec de haustu ex fonte privato. Ad flumen autem publicum, idem Neratius eodem libro scribit, iter debere cedi, haustum non oportere, et si quis tantum haustum cesserit, nihil eum agere.

Not. 17.

L. 7. §. 3. *ad SC. Maced.* (XIV. 6.) *Vid.* 446.

§. 63.

487) — *L.* 2. *C. de luit. pignor.* (VIII. 31.) (*Gordian.*) Intelligere debes, vincula pignoris durare, personali actione submota. (240.)

488) — *L.* 10. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Modestin.*) Non puto delinquere eum, qui in dubiis quaestionibus contra fiscum facile responderit.

Not. 2.

Const. Tanta. §. 15. *Vid.* 125.

489)—*Nov.* 158. *c.* 1.... Neque enim quis Theo-

dosii piae memoriae nostramque legem in eodem libro positam sibi contrariam esse dicat, quum nihil in eo contrarii positum esse in constitutione illa affirmaverimus, quam illi praemisimus.....

Not. 3.

490) — *L.* 67. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Iulian.*) Quoties idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum accipietur, quae rei gerendae aptior est.

L. 19. *D. ad exhib. Vid.* 423.

Not. 4.

L. 19. *D. de legib. Vid.* 444.

491) — *L.* 13. *D. de reb. dubiis.* (XXXIV. 5.) (*Iulian.*) Quoties in actionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res, de qua agitur, magis valeat, quam pereat.

Not. 5.

L. 18. *D. de legib. Vid.* 331.

492) — *L.* 56. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt.

L. 90. *D. de R. J. Vid.* 166.

L. 40. *pr. D. de hered. petit. Vid.* 314.

493) — *L.* 10. §. 1. *D. de reb. dubiis.* (XXXIV. 5.) (*Tryphonin.*) Quum bello pater cum filio periisset, materque filii, quasi postea mortui, bona vindicaret, agnati vero patris, quasi filius ante periisset, divus Hadrianus credidit, patrem prius mortuum.

494) — *L.* 42. *D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Hermogenian.*) Interpretatione legum poenae molliendae sunt potius, quam exasperandae.

495) — *L.* 155. §. 2. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In poenalibus causis benignius interpretandum est.

§. 64.

Not. 1.

496) — *L.* 10. *D. de legib.* (I. 3.) (*Iulian.*) Neque leges, neque senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur, sed sufficit ea, quae plerumque accidunt, contineri.

497) — *L.* 11. *D. eod.* (*Iulian.*) Et ideo de his, quae primo constituuntur, aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

498) — *L.* 12. *D. eod.* (*Iulian.*) Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi, sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is, qui iurisdictioni praeest, ad similia procedere, atque ita ius dicere debet.

499) — *L.* 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Nam, ut ait Pedius, quoties lege aliquid unum vel alterum introductum est, bona occasio est et cetera, quae tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certe iurisdictione suppleri.

Not. 3.

500) — *Ulp. fragm.* XI. 3. 5. — 3. Legitimi tutores sunt, *qui* ex lege aliqua descendunt: per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu propalam, quales sunt adgnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni.... — 5. Qui liberum caput mancipatum sibi, vel a parente vel a coemtionatore, manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.

501) — *L.* 34. §. 7. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Tutor rem pupilli emere non potest; idemque porrigendum est ad similia, id est ad curatores, procuratores et qui negotia aliena gerunt.

502) — *Gaii instit.* III. 74. 75. 76. — 74. Eorum autem, quos lex Ælia Sentia dedititiorum numero facit, bona modo quasi *civium romanorum* libertorum, modo quasi latinorum ad patronos pertinent. — 75. Nam eorum bona qui, si in aliquo vitio non essent, manumissi cives romani futuri essent, quasi civium romanorum patronis eadem lege tribuuntur. Non tamen hi habent etiam testamenti factionem; nam id plerisque placuit, nec immerito: nam incredibile videbatur, pessimae conditionis hominibus voluisse legislatorem testamenti faciundi ius concedere. — 76. Eorum vero bona cui, si non in aliquo vitio essent, manumissi futuri latini essent, proinde tribuuntur patronis ac si latini decessissent; *nec me praeterit, non satis in ea re legislatorem voluntatem suam verbis expressisse.*

Not. 4.

L. 7. §. 2. *D. de iurisdict. Vid.* 50.

503) — *L.* 16. *D. de sponsalib.* (XXIII. 1.) (*Ulp.*) Oratio Imperatorum Antonini et Commodi, quae quasdam nuptias in persona Senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est; recte tamen dicitur, etiam sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti, ut suppleatur, quod orationi deest.

L. 47. *D. soluto matrim. Vid.* 455.

L. 10. *D. de R. J. Vid.* 317.

504) — §. 3. *J. de emt. vend.* (III. 23.).... Nam est commodum eius esse debet, cuius periculum est ....

Not. 5.

505) — *L.* 2. §. 29. *D. ad SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Quid, si curatores non petiit? Verba rescripti deficiunt; sed dicendum est, *si quidem impuberibus curatores non petiit, eandem esse rationem; si iam puberibus, cessare debere.*

Not. 7.

L. 32. §. 16. *D. de donat. inter. V. et U.* — *Vid.* 454.

Not. 8.

506) — *L.* 21. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Non debet cui plus licet, quod minus est non licere.

507) — *L.* 26. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui potest invitis alienare, multo magis et ignorantibus et absentibus potest.

508) — *L.* 110. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) In eo, quod plus sit, semper inest et minus.

509) — *L.* 163. *D. eod.* (*Ulp.*) Cui ius est donandi eidem et vendendi, et concedendi ius est.

510) — *L.* 165. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum quis possit alienare, poterit et consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam eius voluntatem habendam.

Gaii instit. III. 76. *Vid.* 502.

511) — *L.* 32. *pr. D. ad. leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Gaius.*) Illud quaesitum est: an, quod Proconsul in furto observat, quod a familia factum sit, id est ut non in singulos detur poenae persecutio, sed sufficiat id praestari, quod praestandum foret, si id furtum unus liber fecisset, debeat et in actione damni iniuriae observari? Sed magis visum est, idem esse observandum. Et merito; quum enim circa furti actionem haec ratio sit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, eaque ratio similiter et in actione damni iniuriae interveniat, sequitur, ut idem debeat aestimari, praesertim quum interdum levior sit haec causa delicti, veluti si culpa, et non dolo damnum daretur.

512) — *L.* 22. §. 3. *D. ad leg. Iuliam de adulter.* (XLVIII. 5.) (*Papinian.*) Sed qui occidere potest adulterum, multo magis contumelia poterit iure afficere.

Not. 9.

L. ult. C. de revoc. donat. Vid. 173.
Nov. 115. *c.* 3. *Vid.* §. 683.

Not. 10.

513)—*L.* 32. §. *ult. C. de appellat.* (VII. 62.) (*Theodos. et Valentinian.*) Quidquid autem hac lege specialiter non videtur expressum, id veterum legum constitutionumque regulis omnes relictum intelligant.

514) — *Nov.* 20. *c.* 9. In quibus autem commune diximus et tuorum officiorum, et sacri scrinii ministerium, similiter communionem servamus, sive ex delegatione, sive, secundum quod dispositum est, in iudicio fiat examinatio. Super illis tamen litibus, quas non spectabiles iudices iudicant, sed advocati solum, referatur negotium tam ad sedem tuam, quam ad gloriosissimum Quaestorem, devotissimis libellensibus ministrantibus eis, quoniam, dum nihil omnino super istis innovatum sit, antiquam servamus figuram, sicut etiam in aliis omnibus non innovatis antiqua ministeria manere in semet ipsis disposuimus, nulla novitate facienda; accedens namque novatio aliter quodammodo oportere fieri etiam ministrantium ostendit figuram.

Not. 11.

515) — *L.* 14. *D. de legib.* (I. 3.) (*Paulus.*) Quod vero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.

L. 141. *pr. D. de R. J. Idem quod praeced.*

516) — *L.* 162. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Quae propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.

L. 23. §. 3. *D. de fideicommiss. libertat. Vid.* 364.

517) — *L.* 4. *D. de fundo dotali.* (XXIII. 5.) (*Gaius.*) Lex Iulia, quae de dotali praedio prospexit, ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est, ut etiam de sponso idem iuris sit, quod de marito.

518) — *L. un. D. de B. P. ex test. milit.* (XXXVII. 13.) (*Ulp.*) — §. 1. Item navarchos et trierarchos classium iure militari posse testari, nulla dubitatio est. In classibus omnes remiges et nautae milites sunt. Item vigiles milites sunt, et iure militari eos testari posse, nulla dubitatio est. — §. 2. Si quis militum ex alio numero translatus sit in alium, quamvis et hinc sit exemtus, et illo nondum pervenerit, tamen poterit iure militari testari; est enim miles, quamvis in numeris non sit.

519) — *L.* 20. *D. de re iudic.* (XLII. 1.) (*Modestin.*) Non tantum dotis nomine maritus in quantum facere possit condemnatur, sed ex aliis quoque contractibus ab uxore iudicio conventus in quantum facere potest condemnandus est ex divi Pii constitutione. Quod et in persona mulieris aequa lance servari, aequitatis suggerit ratio.

Not. 12.

520) — *L.* 7. §. 3. *D. ad leg. Iul. maj.* (*Ulp.*) Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est, puto non facile admittendum eum, qui semel calumniatus sit, quamvis filium accusatoris admitti oportere, aliam accusationem instituentem adversus eum, quem pater accusaverat, divus Pius Iulio Candido rescripsit.

521) — *L.* 3. *D. de lege Pomp. de parricid.* (XLVIII. 9.) (*Marcian.*) Sed sciendum est, lege Pompeia de consobrino comprehendi, sed non etiam eos pariter complecti, qui pari propioreve gradu sunt. Sed et novercae et sponsae personae omissae sunt, sententia tamen legis continentur.

L. 42. *D. de poenis. Vid.* 494.
L. 155. *D. de R. J. Vid.* 495.

§. 65.

Not. 2.

522)—*L.* 8. §. 6. *et* 8. *D. de transact.* (II. 15.) (*Ulp.*)—§. 6. Eam transactionem oratio improbat, quae idcirco fit, ut quis repraesentatam pecuniam consumat. Quid ergo, si quis citra Praetoris auctoritatem transegerit, ut, quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses? aut quid, si, quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies? Quid deinde, si ita, quod consummato anno acciperet, ut initio anni consequatur? Et puto eam transactionem valere, quia meliorem conditionem suam alimentarius tali transactione facit; noluit enim oratio alimenta per transactionem intereipi. —§. 8. Vult igitur oratio apud Praetorem de istis quaeri: in primis de causa transactionis, dein de modo, tertio de persona transigentium.

523) — *L.* 11. §. 2. *D. de his qui not. infam.* (III. 2.) (*Ulp.*) Pomponius eam, quae intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare; quod verum puto.

524) — *L.* 22. *D. de neg. gestis.* (III. 5.) (*Gaius.*) Sive hereditaria negotia, sive ea, quae alicuius essent, gerens aliquis necessario rem emerit, licet ea interierit, poterit quod impenderit iudicio negotiorum gestorum consequi; veluti si frumentum aut vinum familiae paraverit, idque casu quodam interierit, forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina vel incendium sine vitio eius acciderit; nam quum propter ipsam ruinam aut incendium damnandus sit, absurdum est, eum istarum rerum nomine, quae ita consumtae sunt, quidquam consequi.

L. 40. *pr. D. de hered. petit. Vid.* 314.

525)—*L.* 54. *pr. in f. D. Mandati.* (XVII. 1.)

(*Papinian.*) Cum servus extero se mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit, ut servus manumitteretur, nec manumiserit, et pretium consequatur dominus ut venditor, ex affectus ratione mandati agetur; finge filium naturalem vel fratrem esse; placuit enim prudentioribus, affectus rationem in bonae fidei iudiciis babendam. Quodsi de suis nummis emtor pretium dederit, (neque enim aliter iudicio venditi liberari potest) quaeri solet, an utiliter de peculio agere possit? Et verius et utilius videtur, Praetorem de huiusmodi contractibus servorum non cogitasse, quibus se ipsi mala ratione dominis auferunt.

526) — *L.* 6. §. 2. *D. de iure patron.* (XXXVII. 14.) (*Paulus.*) Quamvis nulla persona lege excipiatur, tamen intelligendum est de bis legem sentire, qui liberos tollere possunt. Itaque si castratum libertum iureiurando quis adegerit, dicendum est, non puniri patronum hac lege.

527) — *L.* 2. §. 1. *D. de cust. et exhib. reorum.* (XLVIII. 3.) (*Papinian.*) Solet itaque tractari: an postea domino permittendum sit, oblata satisdatione servum suum vinculis liberare? Dubitationem auget edictum Domitiani, quo cautum est, abolitiones ex senatusconsulto factas ad huiusmodi servos non pertinere; nam et lex ipsa probibet eum absolvi prius, quam de eo iudicetur. Sed haec interpretatio perdura et pernimium severa est in eo, cuius dominus absens fuit, vel quod per inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit. Neque enim pro indefenso derelictus recte dici potest, qui dominum praesentem non habuit, vel habuit paratum defendere, pauperem tamen; quod utique facilius admitti poterit, si non post longum temporis spatium boc desideretur.

Not. 4.

528) — *L.* 3. *D. de legib.* (I. 3.) (*Pomp.*) Iura constitui oportet, ut dixit Theophrastus, in his, quae ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quae ἐκ παραλόγου.

529) — *L.* 4. *D. eod.* (*Celsus.*) Ex his, quae forte uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.

530) — *L.* 5. *D. eod.* (*Celsus.*) Nam ad ea potius debet aptari ius, quae et frequenter et facile, quam quae perraro eveniunt.

531) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) *Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς*, ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται [*].

532) — *L.* 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur.

Not. 4 *a*.

532 *a*.) — *L. ult. C. de testament.* (VI. 23.) (*Iustinian.*) *Vid.* 458. Sancimus itaque, in omnibus quidem civitatibus et in castris orbis romani, ubi et leges nostrae manifestae sunt, et litterarum viget scientia, omnia, quae in libris nostrorum Digestorum, seu Institutionum, et imperialibus sanctionibus, nostrisque dispositionibus in condendis testamentis cauta sunt, observari, nullamque ex praesente lege fieri innovationem. In illis vero locis, in quibus raro inveniuntur homines litterati, per praesentem legem rusticanis concedimus antiquam eorum consuetudinem legis vicem obtinere, ita tamen ut, ubi scientes litteras inventi fuerint, septem testes, quos ad testimonium convocari necesse est, adhibeantur, et unusquisque pro sua persona subscribat. Ubi autem non inveniuntur litterati, septem testes etiam sine scriptura testimonium adhibentes admitti. Sin autem in illo loco minime inventi fuerint septem testes, usque ad quinque modis omnibus testes adhiberi iubemus; minus autem nullo modo concedimus. Si vero unus aut duo vel plures fuerint litterati, liceat eis pro ignorantibus litteras, praesentibus tamen, subscriptionem suam interponere, sic tamen, ut ipsi testes cognoscant testatoris voluntatem, et maxime quem vel quos heredes sibi relinquere voluerit, et hoc post mortem testatoris iurati deponant. Quod igitur quisque rusticorum sic, ut praedictum est, pro suis rebus disposuerit, hoc omnimodo, legum subtilitate remissa, firmum validumque consistat. (554.)

[*] Quod enim semel aut bis accidit, praetereunt legislatores.

Not. 5.

533) — *L.* 20. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Iulian.*) Non omnium, quae a maioribus constituta sunt, ratio reddi potest.

L. 21. *D. eod. Vid.* 330.

Not. 6.

533 *a*.) — *L.* 22. *D. de donationib.* (XXXIX. 5.) (*Modestin.*) Eum, qui donationis causa pecuniam vel quid aliud promisit, de mora solutionis pecuniae usuras non debere, summae aequitatis est, maxime quum in bonae fidei contractibus donationis species non deputetur.

§. 66.

Not. 5.

534) — *L.* 4. §. 1. *D. de eo, quod certo loco.* (XIII. 4.) (*Ulp.*) Interdum iudex, qui ex hac actione cognoscit, quum sit arbitraria, absolvere reum debet, cautione ab eo exacta de pecunia ibi solvenda, ubi promissa est. Quid enim, si ibi vel oblata pecunia actori dicatur, vel deposita, vel ex facili solvenda? Nonne debebit interdum absolvere? In summa aequitatem quoque ante oculos habere debet iudex, qui huic actioni addictus est.

Not. 8.

535) — *L.* 109. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Scaevola.*) A testatore rogatus, ut acceptis centum nummis restitueret hereditatem Titiae coheredi suae, adita hereditate decessit; similiter et Titia, antequam daret centum. Quaesitum est: an heres Titiae offerendo centum fideicommisso partem hereditatis consequi possit? Respondit: heredem conditioni parere non posse. Claudius: *Magno ingenio de iure aperto respondit, quum posset dubitari, an in proposito conditio esset.*

Not. 9.

536) — *L.* 9. §. 3. *D. de donationib.* (XXXIX. 5.) (*Pomp.*) Donari non potest, nisi quod ejus fit, cui donatur.

§. 67.

537) — *L.* 26. *D. de legibus.* (I. 3.) (*Paulus.*) Non est novum, ut priores leges ad posteriores trahantur.

538) — *L.* 27. *D. eod.* (*Tertullian.*) Ideo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est, semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas, et ad eas res pertineant, quae quandoque similes erunt.

Not. 3.

Nov. 118. *c.* 5. *Vid.* §. 630.

539) — *L.* 9. §. 1. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Pomp.*) Ex rebus donatis fructus percepti in rationem donationis non computantur; si vero non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem, fructus percepti venient in computationem donationis.

Not. 4.

540) — *L.* 29. *D. de usurpat.* (XL. 3.) (*Pomp.*) Quum solus heres essem, existimarem autem, te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi. Propius est, ut usu eas capere non possis, quia nec pro herede usucapi potest, quod ab herede possessum est, neque aliam ullam habes causam possidendi. Ita tamen hoc verum est, si non ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus, si tu quoque existimes te heredem esse; nam hic quoque possessio veri heredis obstabit tibi.

541) — *L.* 2. *C. de distr. pignor.* (VIII. 28.) (*Alexand.*) Creditor, qui hypothecae seu pignori rem sibi nexam vendidit, litigiosam rem non videtur vendere, quia precario debitor possidet. (223.)

542) — *Gaii instit.* II. 52-60. — 52. *Rursus* ex contrario accidit, ut qui sciat alienam *rem* se possidere, usucapiat: velut si rem hereditariam cujus possessionem heres nondum nactus est, aliquis possederit; nam ei concessum (*est usu*) capere, si modo ea res est quae recipit usucapionem: quae species possessionis et usucapionis pro herede vocatur. — 53. Et in tantum haec usucapio concessa est, ut et res quae solo continentur, anno usucapiantur. — 54. Quare autem hoc casu etiam soli rerum annua constituta sit usucapio, illa ratio est, quod *olim* rerum hereditariarum possessione, *velut* ipsae hereditates usucapi credebantur, scilicet anno: lex enim XII tabularum soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras vero anno; ergo hereditas in ceteris rebus videbatur esse, quia soli non est, quia neque corporalis est: quamvis (*autem*) postea creditum sit, ipsas hereditates usucapi non posse, tamen in omnibus rebus hereditariis, etiam quae solo teneantur, annua usucapio remansit. — 55. Quare autem omnino tam improba possessio et usucapio concessa sit, illa ratio est, quod voluerunt veteres maturius hereditates adiri, ut essent qui sacra facerent, quorum illis temporibus summa observatio fuit; et ut creditores haberent a quo suum consequerentur. — 56. Haec autem species possessionis et usucapionis etiam lucrativa vocatur; nam sciens quisque rem alienam lucrifacit. — 57. Sed hoc tempore etiam non est lucrativa; nam ex auctoritate Hadriani senatusconsultum factum est, ut tales usucapiones revocarentur; et ideo potest heres, ab eo qui rem usucepit hereditatem petendo, perinde eam rem consequi, atque si usucapta non esset. — 58. Sed necessario tamen herede exstante ipso iure, pro herede usucapi potest. — 59. Adhuc etiam ex aliis causis sciens quisque rem alienam usucapit; nam qui rem alicui fiduciae causa mancipio dederit, vel in iure cesserit, si eamdem ipse possederit, potest usucapere, anno scilicet, *etsi* soli sit. quae species usucapionis dicitur usureceptio, quia id quod aliquando habuimus, recipimus per usucapionem. — 60. Sed cum fiducia contrahitur, aut cum creditore pignoris iure, aut cum amico quod tutius nostrae res apud eum essent: siquidem cum amico contracta sit fiducia, sane omnimodo competit usureceptio: si vero cum creditore, soluta quidem pecunia omnimodo competit, nondum vero soluta, ita demnum competit; si neque conduxerit eam rem a creditore debitor, neque precario rogaverit ut eam rem possidere liceret; quo casu lucrativa usucapio competit.

L. 9. §. 3. *D. de donationib. Vid.* 556.

543) — *L.* 9. §. 1. *D. de iure dotium.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Si res alicui tradidero, ut nuptiis secutis dotis efficiantur, et ante nuptias decessero, an secutis nuptiis dotis esse incipiant? Et vereor, ne non possint in dominio eius effici, cui datae sunt, et quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit, et quia pendet donatio in diem nuptiarum; et quum sequitur conditio nuptiarum, iam heredis dominium est, a quo discedere rerum non posse dominium invito eo, fatendum est. Sed benignius est favore dotium, necessitatem imponi heredi, consentire ei, quod defunctus fecit, aut si distulerit, vel absit, etiam nolente vel absente eo, dominium ad maritum ipso iure transferri, ne mulier maneat indotata.

544) — *L.* 23. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Si extraneus sit, qui dotem promisit, isque defectus sit facultatibus, imputabitur marito, cur eum non convenerit, maxime si ex necessitate, non ex voluntate dotem promiserat. Nam si donavit, utcunque parcendum marito, qui eum non praecipitavit ad solutionem, qui donaverat, quemque in id, quod facere posset, si conveuisset, condemnaverit; hoc enim divus Pius rescripsit: eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos. Sed si vel pater vel ipsa promiserunt, Iulianus quidem libro sexto decimo Digestorum scribit: etiam si pater promiserit, periculum respicere ad maritum. Quod ferendum non est; debebit igitur mulieris esse periculum; nequaquam enim iudex propitiis auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de suo dotem promisit, non urserit ad exsolutionem? multo minus, cur ipsam non convenerit? Recte itaque Sabinus disposuit, ut diceret: quod pater vel ipsa mulier promisit, viri periculo non esse; quod debitor, id viri esse periculo; quod alius, scilicet donaturus, eius periculo esse, cui acquiratur. Acquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

Not. 5.

L. 21. *D. de legib. Vid.* 530.

§. 68.

Not. 1.

545) — *L.* 25. *D. de hered. vel act. vend.* (XVIII. 4.) (*Labeo.*) Si excepto fundo hereditario veniit hereditas, deinde eius fundi nomine venditor aliquid acquisiit, debet id praestare emtori hereditatis. Paulus: *Immo semper quaeritur in ea re, quid actum fuerit; si autem id non apparebit, praestare eam rem debebit emtori venditor; nam idipsum ex ea hereditate ad eum pervenisse videbitur, non secus, ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.*

Not. 3.

546) — *L. un. C. Ut, quae desunt advocatis partium, iudex suppleat.* (II. 10.) (*Diocl. et Maximian.*) Non dubitandum est, iudicem, si quid a litigatoribus, vel ab his, qui negotiis assistunt, minus fuerit dictum, id supplere, et proferre, quod sciat legibus et iuri publico convenire. (293.)

Not. 6.

547) — *L.* 4. §. 1. *in f. D. de incendio.* (XLVII. 9.) (*Paulus.*) Et omnino ut in ceteris, ita in huiusmodi causis ex personarum conditione et rerum qualitate diligenter poenae sunt aestimandae, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa postulabit.

Not. 7.

548) — *L.* 192. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Marcellus.*) In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus iustius est quam tutius.

549) — *L.* 125. *D. eod.* (*Gaius.*) Favorabiliores rei potius, quam actores habentur.

Not. 8.

L. 155. §. 2. *D. de R. J. Vid.* 495.

550)—*L.* 5. *pr. D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Ulp.*) Absentem in criminibus damnari non debere, divus Traianus Iulio Frontoni rescripsit. Sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari, divus Traianus Assiduo Severo rescripsit; satius enim esse, impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnari. Adversus contumaces vero, qui neque denuntiationibus, neque edictis Praesidum obtemperassent, etiam absentes pronuntiari oportet, secundum morem privatorum iudiciorum. Potest quis defendere, haec non esse contraria. Quid igitur est? Melius statuetur, in absentes pecuniarias quidem poenas, vel eas, quae existimationem contingunt, si saepius admoniti per contumaciam desint, statui posse, et usque ad relegationem procedi, verum si quid gravius irrogandum fuisset, puta in metallum vel capitis poenam, non esse absentibus irrogandam.

551)—*L.* 32. *D. eod.* (*Ulp.*) Si praeses vel iudex ita interlocutus sit: *vim fecisti*, si quidem ex interdicto, non erit notatus, nec poena legis Iuliae sequetur; si vero ex crimine, aliud est. Quodsi non distinxerit Praeses, utrum Iulia publicorum, an Iulia privatorum, tunc ex crimine erit aestimandum; sed si utriusque legis crimina obiecta sint, mitior lex, id est privatorum, erit sequenda.

Not. 9.

L. 125. *D. de R. J. Vid.* 549.

552)—*L.* 47. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Arrianus ait: multum interesse, quaeras, utrum aliquis obligetur, an aliquis liberetur? ubi de obligando quaeritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum; ubi de liberando, ex diverso, ut faciliores simus ad liberationem.

553)—*L.* 38. *D. de re iudic.* (XLII. 1.) (*Paulus.*) Inter pares numero iudices si dissonae sententiae proferantur, in liberalibus quidem causis, secundum quod a divo Pio constitutum est, pro libertate statutum obtinet, in aliis autem causis pro reo; quod et in iudiciis publicis obtinere oportet. Si diversis summis condemnent iudices, minimam spectandam esse, Iulianus scribit.

Not. 10.

554) — *L.* 70. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) In ambiguis pro dotibus respondere melius est.

L. 85. *pr. D. de R. J. Idem quod praeced.*

555) *L.* 24. *D. de manumissionib.* (XL. 1.) (*Hermogenian.*) Lege Iunia Petronia, si dissonantes pares iudicum exsistant sententiae, pro libertate pronuntiari iussum est. Sed et si testes non dispari numero tam pro libertate quam contra libertatem dixerint, pro libertate pronuntiandum esse, saepe constitutum est.

L. 38. *pr. D, de re iud. Vid.* 553.

556)—*L.* 5. *D. Testamenta quemadm. aperiant.* (XXIX. 3.) (*Paulus.*)... Publice enim expedit, suprema hominum judicia exitum habere.

CAPUT IV.

DE RATIONE, QUAE INTER PLURES LEGES VEL CONCURRENTES VEL SECUM DISSIDENTES INTERCEDIT.

§. 70.

Not. 2.

L. 32. pr. D. de legib. Vid. 281.

Not. 3.

557)—*L. 4. D. de constit. princ.* (I. 4.) Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν. [*]

§. 71.

Not. 3.

Const. Deo auctore. §. 6. 7. *Vid.* 116.
Const. Deo auctore. §. 10. *Vid.* 121.
Const. Tanta. §. 20. *Vid.* 117.

Not. 5.

Const. Summa Reipubl. §. 1. *Vid.* 122.
Const. Deo auctore. §. 10. *Vid.* 121.

558)—*Nov.* 158. c. 1. Sancimus igitur, gloriam tuam, si haec ita se habere invenerit, supplicanti auxilium ferre, eique legem nostram servare, quae ius deliberandi illi praebet, quippe Sergia ante, quam annus praeteriret, post matrem suam mortua, atque Sergiae matris hereditatem vindicare volenti praehere. *Neque enim quis Theodosii piae memoriae nostramque legem in eodem libro positam sibi contrariam esse dicat, quum nihil in eo contrarii positum esse in constitutione illa affirmaverimus, quam illi praemisimus.* Sed obtineat quidem lex nostra in hac specie, iisque, quae ei, de quo quaeritur, similes sunt, Theodosii vero piae memoriae lex obtineat, in quibus annus praeteriit, et tempus deliberandi elapsum est. Pacta enim post sententiam conscripta cum altero, qui nec acquirere potuit, inita Cosmae nullam actionem ad ea, quae ipsi in iis concessa sunt, dedisse, manifestum est.

Not. 6.

559) — *L. 34. §. 4. D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) Qui iusiurandum defert, prior de calumnia debet iurare, si hoc exigatur; deinde sic ei iurabitur. Hoc iusiurandum de calumnia aeque patrono atque parentibus remittitur.

Not. 8.

Const. Tanta. §. 14. 15. *Vid.* 125.
Nov. 158. *c.* 1. *Vid.* 558.

[*] *Constitutiones tempore posteriores potiores sunt his, quae ipsas praecesserunt.*

560)—*L. 34. §. 1. 2. D. de legat.* 1. (XXX.) (*Ulp.*) —§. 1. Si eadem res saepius legetur in eodem testamento, amplius quam semel peti non potest, sufficitque vel rem consequi, vel rei aestimationem. — §. 2. Sed si duorum testamentis mihi eadem res legata sit, his petere potero, ut ex altero testamento rem consequar, ex altero aestimationem.

561) — §. 6. *J. de legat.* (II. 20.) Si res aliena legata fuerit, et eius vivo testatore legatarius dominus factus fuerit, si quidem ex causa emtionis, ex testamento actione pretium consequi potest, si vero ex causa lucrativa, veluti ex causa donationis vel ex alia simili causa, agere non potest; nam traditum est, duas lucrativas causas in eundem hominem et in eandem rem concurrere non posse. Hac ratione si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest, utrum rem, an aestimationem ex testamento consecutus est; nam si rem, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa, si aestimationem, agere potest.

562) — *L. 4. §. 1. D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Gaius.*) Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur; interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat, ut tamen aeque cum clamore testificetur.

563) — *L. 9. D. ad leg. Cornel. de sicariis.* (XLVIII. 8.) (*Ulp.*) Furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.

564) — *L. 27. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Pomp.*) Quidquid infecto argento alieni argenti addideris, non esse tuum totum argentum, fatendum est; at contra si tuum scyphum alieno plumbo plumbaveris, alienove argento ferruminaveris, non dubitabitur, scyphum tuum esse, et a te recte vindicari. — §. 1. Ubi simul plura contribuuntur, ex quibus unum medicamentum fit, aut coctis odoribus unguenta fiunt, nihil hic suum vere dicere potest prior dominus; quare potissimum est existimari, cuius nomine factum sit, eius esse. — §. 2. Cum partes duorum dominorum ferrumine cohaereant, hae quum quaereretur utri cederent? Cassius ait, pro portione rei aestimandum, vel pro pretio cuiusque partis. Sed si neutra alteri accessioni est, videamus, ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa, aut eius, cuius nomine ferruminata est? Sed Proculus et

Pegasus existimant, suam cuiusque rem manere.
565) — *L.* 23. §. 5. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus*.) Item quaecunque aliis iuncta sive adiecta accessionis loco cedunt, ea, quamdiu cohaerent, dominus vindicare non potest, sed ad exhibendum agere potest, ut separentur, et tunc vindicentur; scilicet excepto eo, quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim: si statuae suae ferruminatione iunctum brachium sit, unitate maioris partis consumi, et quod semel alienum factum sit, etiamsi inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. Non idem est in eo, quod applumbatum sit, quia ferruminatio per eandem materiam facit confusionem, plumbatura vero non idem efficit. Ideoque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est. At in his corporibus, quae ex distantibus capitibus essent, constat, singulas partes retinere suam propriam speciem, (ut singuli homines, singulae oves) ideoque posse me gregem vindicare, quamvis aries tuus sit immixtus, sed et te arietem vindicare posse. Quod non idem in cohaerentibus corporibus eveniet; nam si statuae meae brachium alienae statuae addideris, non posse dici, brachium tuum esse, quia tota statua uno spiritu continetur.

Not. 12.

566) — *Const. Tanta.* §. 11. *in f. Vid.* 107.... et praedictos libros (Institutionum) *constitutionum vicem habere iussimus.*

Not. 13.

567) — *L.* 23. §. 3. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus*.) Sed et id, quod in charta mea scribitur, aut in tabula pingitur, statim meum fit, licet de pictura quidam contra senserint, propter pretium picturae; sed necesse est, ei rei cedere id, quod sine illa esse non potest.
568) — §. 34. *J. de rer. divis.* (II. 1.) Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturae cedere, aliis videtur picturam, qualiscunque sit, tabulae cedere; sed nobis videtur melius esse, tabulam picturae cedere. Ridiculum est enim, picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimae tabulae cedere. Unde si a domino tabulae imaginem possidente is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulae, poterit per exceptionem doli mali summoveri. At si ia, qui pinxit, possideat, consequens est, ut utilis actio domino tabulae adversus eum detur; quo casu si non solvat impensam picturae, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod, sive is, qui pinxit, surripuit tabulam, sive alius, competit domino tabularum furti actio.

Not. 14.

569) — §. 25. *J. de rer. divis.* (II. 1.) Cum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quaeri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit, utrum is, qui fecerit, an ille potius, qui materiae dominus fuerit? ut ecce si quis ex alienis uvis aut olivis aut spicis vinum aut oleum aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro vel argento vel aere vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino et melle mulsum miscuerit, vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit, vel ex aliena lana vestimentum fecerit, vel ex alienis tabulis navem vel armarium vel subsellium fabricaverit. Et post multas Sabinianorum et Proculianorum ambiguitates placuit media sententia existimantium, si ea species ad materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit, si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit. Ut ecce vas conflatum potest ad rudem massam aeris vel argenti vel auri reduci, vinum autem vel oleum aut frumentum ad uvas et olivas et spicas reverti non potest, ac ne mulsum quidem ad vinum et mel resolvi potest. Quodsi partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis, veluti ex suo vino et alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis et alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana et aliena vestimentum fecerit; dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit, quum non solum operam suam dedit, sed et partem eiusdem materiae praestavit.

L. 7. §. 7. *D. de A. R. D. Vid.* 78.

§. 72.

Not. 4.

570) — *L.* 65. *D. de iudiciis.* (V. 1.) (*Ulp.*) Exigere dotem mulier debet illic, ubi maritus domicilium habuit, non ubi instrumentum dotale conscriptum est. Nec enim id genus contractus est, ut et eum locum spectari oporteat, in quo instrumentum dotis factum est, quam eum, in cuius domicilium et ipsa mulier per conditionem matrimonii erat reditura.

Not. 7.

571) — *L.* 19. *pr. D. de iudic.* (V. 1.) (*Ulp.*) Heres absens ibi defendendus est, ubi defunctus debuit, et conveniendus, si ibi inveniatur, nulloque suo proprio privilegio excusatur.
572) — *L.* 34. *D. eod.* (*Iavolen.*) Si is, qui Romae iudicium acceperat, decessit, heres eius, quamvis domicilium trans mare habeat, Romae tamen defendi debet, quia succedit in eius locum, a quo heres relictus est.
573) — *L.* 22. *D. de fideiussor.* (XLVI. 1.) (*Florentinus.*) Mortuo reo promittendi, et ante aditam hereditatem fideiussor accipi potest, *quia hereditas personae vice fungitur*, sicuti municipium, et curia, et societas.
574) — *L.* 31. §. 1. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Gaius.*) Hereditarium servum ante aditam hereditatem ideo placuit heredem instituí posse, quia hereditum est, hereditatem dominam esse, et defuncti locum obtinere.

Not. 8.

575) — *L.* 38. *in f. D. de iudic.* (V. 1.) (*Licinius. Rufin.*) Quod legatur, siquidem per personam actionem exigetur, ibi dari debet, ubi est, nisi si dolo malo heredis subductum fuerit; tunc enim ibi dari debet, ubi petitur. Praeterea quod pondere, aut numero, aut mensura continetur, ibi dari debet, ubi petitur, nisi si adiectum fuerit: *centum modios ex illo horreo*, aut *vini amphoras ex illo dolio*. Si autem per in rem actionem legatum petetur, etiam ibi peti debet, ubi res est. Et si mobilis sit res, ad exhi-

bendum agi cum herede poterit, ut exhibeat rem; sic enim vindicari a legatario poterit.

§. 73.

Not. 9.

576) — *L.* 1. *C. de emancipat.* (VIII. 49.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si lex municipii, in quo te pater emancipavit, potestatem duumviris dedit, ut etiam alienigenae liberos suos emancipare possint, id, quod a patre factum est, suam obtinet firmitatem. (290.)

Not. 13.

L. 13. *D. de reb. dubiis. Vid.* 491.

Not. 14.

L. 8. *D. pr. in f. Mandati. Vid.* 580.

577) — *L.* 6. *D. de evictionib.* (XXI. 2.) (*Gaius.*) Si fundus venierit, ex consuetudine eius regionis, in qua negotium gestum est, pro evictione caveri oportet.

L. 1. *pr. D. de usuris. Vid.* 292.

Not. 16.

L. 1. *pr. D. de usuris. Vid.* 292.

Not. 17.

578) — *L.* 21. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Iulian.*) Contraxisse unusquisque in eo loco intelligitur, in quo, ut solveret, se obligavit.

L. 65. *D. de iudic. Vid.* 570.

LIBER II.

DE JURIBUS SIVE DE JURE SUBJECTIVO.

CAPUT I.

DE JURE SUBJECTIVO PRAECIPUISQUE EJUS SPECIEBUS GENERATIM EXPONITUR.

§. 75.

Not. 1.

579) — *L.* 79. §. 1. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Ulp.*) Indicibus de jure dubitantibus Praesides respondere solent; sed de facto consulentibus non debent Praesides consilium impertire, verum iubere eos, prout religio suggesserit sententiam proferre. Haec enim res nonnunquam infamat, et materiam gratiae vel ambitionis tribuit.

580) — *L.* 24. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Quatenus cuius intersit, in facto, non in iure consistit.

Not. 3.

581)—*L.* 8. §. 3. *D. Si servit. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Sed si quaeratur, quis possessoris, quis petitoris partes sustineat? sciendum est, possessoris partes sustinere, si quidem tigna immissa sint, eum, qui servitutem sibi deberi, ait, si vero non sunt immissa, eum, qui negat.

582) — *L.* 14. *D. de probationib.* (XXII. 3.) (*Ulp.*) Circa eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicit, referendum est, quis actoris partibus fungatur? Et si quidem in possessione libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque, se ingenuum esse; sin vero in possessione ingenuitatis sit, et libertinus esse dicatur, scilicet eius, qui ei controversiam movet, hoc probare debet, qui eum dicit libertum suum.

Not. 4.

583)— *L.* 44. *pr. D. de A. v. A. P.* (XLI. 2.) (*Papinian.*) . . . dixi. . . *ius possessionis* ei . . non videri peremtum. . . . .

584) — *L.* 49. *pr.* §. 1. *eod.* (*Papinian.*) Possessio quoque per servum, cuius ususfructus meus est, ex re mea vel ex operis servi acquiritur mihi, *quum* et naturaliter a fructuario teneatur, et *plurimum ex iure possessio mutuetur.* — §. 1. Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt, habere et possidere non possunt, *quia possessio non tantum* [*] *corporis, sed et iuris est.*

585) — *L.* 19. *D. Ex quib. caus. mai. i. i. r.* (IV. 6) (*Papinian.*) Denique si emtor prius, quam per usum sibi acquireret, ab hostibus captus sit, placet interruptam possessionem postliminio non restitui, quia haec sine possessione non consistit, *possessio autem plurimum facti habet, causa vero facti non continetur postliminio.*

586) — *L.* 53. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Modestin.*) Ea, quae civiliter acquiruntur, per eos, qui in potestate nostra sunt, acquirimus, veluti per stipulationem. *Quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet, volentibus nobis possidere, acquirimus.*

587)—*L.* 1. §. 3. *D. de A. vel A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Furiosus et pupillus sine tutoris auctoritate non possunt incipere possidere, quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem contingant, sicuti si quis dormienti aliquid in manu ponat. Sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidem et Nerva filius etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum aiunt; *eam enim rem facti, non iuris esse.* Quae sententia recipi potest, si eius aetatis sit, ut intellectum capiat.

Not. 5.

588)—§. 2. *J. de stipulat. servor.* (III. 18.) Sed cum factum in stipulatione continebitur, omnimodo persona stipulantis continetur, veluti si servus stipuletur, ut sibi ire agere liceat; ipse enim tantum probiberi non debet, non etiam dominus eius.

[*] *Al.* tam.

589) — *L.* 44. *D. de cond. et demonstr.* (XXV. 1.) (*Paulus.*) Qui heredi dare iussus est, servo alieno instituto, non domino dare debet; nam et si alio herede instituto iussus est servo Titii dare, ipsi servo datur, quia quae facti sunt non transeunt ad dominum, quemadmodum si mihi aut servo Titii stipulatus sim, non Titio, sed servo eius dari potest. Et haec vera sunt.

590) — *L.* 130. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Quod dicitur, patrem filio utiliter stipulari, quasi sibi ille stipuletur, hoc in his verum est, quae iuris sunt, quaeque acquiri patri possunt: alioquin si factum conferatur in personam filii, inutilis erit stipulatio, veluti ut tenere ei, vel ire agere liceat. Contra autem filius etiam ut ire agere patri liceat stipulando acquiret ei; immo et quod in suam personam conferre non potest, hoc patri acquiret.

591) — *L.* 76. *pr. D. eod* (*Paulus.*) Si stipulatus fuerim illud aut illud, quod ego voluero, haec electio personalis est, et ideo servo vel filio talis electio cohaeret; in heredes tamen transit obligatio, et ante electionem mortuo stipulatore.

Not. 6.

592) — *L.* 7. §. 3. *D. de cur. fur.* (XXVII. 10.) . . . . quia solutio, venditio, traditio *facti magis sunt quam iuris*. . . . . . .

Not. 8.

L. 49. *pr.* §. 1. *D. de A P. Vid.* 584.

593) — *L.* 10. *D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Modestin.*) Legatum in annos singulos vel menses singulos relictum, vel si habitatio legetur, morte quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interveniente perseverat, videlicet quia tale legatum in facto potius, quam in iure consistit,

594) — *L.* 27. *D. de donationib.* (XXXIX. 2.) (*Papinian.*) Aquilius Regulus iuvenis ad Nicostratum rhetorem ita scripsit: *Quoniam et cum patre meo semper fuisti, et me eloquentia et diligentia tua meliorem reddidisti, dono et permitto tibi habitare in illo coenaculo, eoque uti.* Defuncto Regulo controversiam habitationis patiebatur Nicostratus, et quum de ea re mecum contulisset, dixi, posse defendi, non meram donationem esse, verum officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum, ideoque non videri donationem sequentis temporis irritam esse. Quodsi expulsus Nicostratus veniat ad iudicem, ad exemplum interdicti, quod fructuario proponitur, defendendus erit, quasi loco possessoris constitutus, qui usum coenaculi accepit.

595) *L.* 32. *D. eod.* (*Scaevola.*) Lucius Titius epistolam talem misit: *Ille illi salutem. Hospitio illo, quamdiu volueris, utaris in superioribus diaetis omnibus gratuito, idque te ex voluntate mea facere, hac epistola notum tibi facio.* Quaero: an heredes eius habitatione eum prohibere possint? Respondit: secundum ea, quae proponerentur, heredes eius posse mutare voluntatem.

§. 76.

Not. 1 *a*.

596) — *L.* 32. §. 1. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Iulian.*) Libertas servitutis usucapitur, si aedes possideantur. Quare si is, qui altius aedificatum habebat, ante statutum tempus aedes possidere desiit, interpellata usucapio est, is autem, qui postea easdem aedes possidere coeperit, integro statuto tempore libertatem usucapiet. Natura enim servitutum ea est, ut possideri non possint, sed intelligatur possessionem earum habere, qui aedes possidet.

597) — *L.* 8. §. 1. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pomp.*) Aliquando tamen et sine re venditio intelligitur, veluti quum quasi alea emitur; quod fit, quum captus piscium, vel avium, vel missilium emitur; emtio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit, quia spei emtio est; et quod missilium nomine eo casu captum est, si evictum fuerit, nulla eo nomine ex emto obligatio contrahitur, quia id actum intelligitur.

598) — *L.* 34. *D. de pignor.* (XX. 1.) (*Scaevola.*) Quum tabernam debitor creditori pignori dederat, quaesitum est: utrum eo facto nihil egerit, an tabernae appellatione merces, quae in ea erant, obligasse videatur? et si eas merces per tempora distraxerit, et alias comparaverit, easque in eam tabernam intulerit, et decesserit, an omnia, quae ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit, quum et mercium species mutatae sint, et res aliae illatae? Respondi: ea, quae mortis debitoris tempore in taberna inventa sunt, pignori obligata esse videntur. — §. 2. Creditor pignori accepit a debitore, quidquid in bonis haberet habiturusve esset. Quaesitum est: an corpora pecuniae, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, quum in bonis eius facta sint, obligata creditori pignori esse coeperint? Respondi: coepisse.

599) — *L.* 7. *pr. D. de damno infecto.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Praetor ait: Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisdari iubebo ei, qui iuraverit, non calumniae causa id se postulare eumve, cuius nomine aget, postulaturum fuisse, in eam diem, quam causa cognita statuero.... *caet. Vid.* §. 452.

Not. 3.

600) — *L.* 19. §. 1. *D. de damno infecto.* (XXXIX. 2.) (*Gaius.*) Sive aedium vitio, sive operis, quod vel in aedibus, vel in loco urbano aut rustico, privato publicove fiat, damni aliquid futurum sit, curat Praetor, ut timenti damnum caveatur.

Not. 2.

601) — *L.* 13. §. 5. *D. de pignor.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Si sub conditione debiti nomine obligata sit hypotheca, dicendum est, ante conditionem non recte agi, quum nihil interim debeatur; sed si sub conditione debiti conditio venerit, rursus agere poterit. Sed si praesens sit debitum, hypotheca vero sub conditione, et agatur ante conditionem hypothecaria, verum quidem est, pecuniam solutam non esse, sed auferri hypothecam iniquum est, ideoque arbitrio iudicis cautiones interponendae sunt, si conditio exstiterit, nec pecunia solvatur, restitui hypothecam, si in rerum natura sit.

602) — *L.* 1. *D. U. legator. seu fideic. servandor. causa caveat.* (XXVI. 3.) (*Ulp.*) Legatorum nomine satisdari oportere Praetor putavit, ut, quibus testator dari fierive voluit, his

diebus detur vel fiat, dolumque malum abfuturum stipulentur. . . *caet.*

L. 7. pr. D. de damno inf. Vid. 590.

Not. 3.

603) — *L. 35. in f. D. de iudic.* (V. 1.) (*Iavolen.*) Non quemadmodum fideiussoris obligatio in pendenti potest esse, et vel in futurum concipi, ita iudicium in pendenti potest esse vel de his rebus, quae postea in obligationem adventurae sunt. Nam neminem puto dubitaturum, quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit, iudicium vero, antequam aliquid debeatur, non possit.

Not. 4.

604) — *L. 30. §. 1. 4. D. de adquirenda vel amittenda hereditate.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) — §. 1. Quod dicitur : PROXIMUS A FILIO POSTUMO HERES, DUM MULIER PRAEGNANS EST AUT PUTATUR ESSE, ADIRE HEREDITATEM NON POTEST, SED SI SCIT NON ESSE PRAEGNANTEM, POTEST, accipe proximus a ventre, qui suum heredem pariturus est. Et non solum ad testatos haec verba, verum ad intestatos quoque pertinent. Et in eo ventre idem accipias, qui legitimum vel consanguineum pariturus est, quoniam mortis tempore qui in utero est, quantum ad moram faciendam inferioribus, et sibi locum faciendum, si fuerit editus, pro iam nato habetur. Idemque et per bonorum possessionem edictalem. Denique Praetor ventrem mittit in possessionem. — §. 4. Quid ergo, si praegnans fuit, quum putaret heres non esse praegnantem, et adiit, mox abortum factum est? Procul dubio nihil egit. Toties igitur ei sua praesumtio proficit, quoties concurrit cum veritate.

605) — *L. 4. in f. D. de bon. poss. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Paulus.*) Si quis eum, qui in utero est, praetermiserit, etiam nondum nato eo alius, qui heres institutus est, bonorum possessionem contra tabulas admittere potest, quia iniquum est, neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu contra tabulas peti potest, nec contra tabulas, quam diu non nascitur praeteritus, ut, et si ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat. Quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto herede, qui nec hereditatem interim adire potest.

606) — *L. 13. pr. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Pomponius refert, cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio, et post tempus extracti, an dominium in integro fuerit per id tempus, quo erant mersi? Ego dominium me retinere puto, possessionem non puto. Nec est simile fugitivo; namque fugitivus idcirco a nobis possideri videtur, ne ipse nos privet possessione; at in lapidibus diversum est.

§. 77.

Not. 3.

607) — *L. 51. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Celsus.*) Nihil aliud est actio, quam ius, quod sibi debeatur, iudicio persequendi.

L. 37. D. eod. Vid. 453.

608) — *L. 1. §. 2. D. de stipul. praetor.* (XLVI. 5.) (*Ulp.*) Cautionales autem sunt, quae instar actionis habent, et ut sit nova actio intercedunt, ut de legatis stipulationes, et de tutela, et ratam rem haberi, et damni infecti.

609) — *L. 1. D. de except.* (XLIV. 1.) (*Ulp.*) Agere etiam is videtur, qui exceptione utitur; nam reus in exceptione actor est.

§. 78.

610) — *Gaii instit.* I. 8. Omne autem ius quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Sed prius videamus de personis.

L. 1. D. de statu hom. (I. 5.) *Id. quod praeced.*

Not. 1.

611) — *L. 3. D. de statu hom.* (I. 5.) (*Gaius.*) Summa itaque de iure personarum divisio haec est, quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi.

Not. 2.

612) — *L. 2. D. eod.* (*Hermogen.*) Quum igitur hominum causa omne ius constitutum sit, primo de personarum statu, ac post de ceteris, ordinem edicti perpetui secuti, et his proximos atque coniunctos applicantes titulos, ut res patitur, dicemus.

613) — *Pr. J. de capit. deminut.* (I. 16.) Est autem capitis deminutio prioris status commutatio, eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor, quam quidam mediam vocant, aut minima.

Not. 4.

614) — *L. 3. pr. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum, aut servitutem nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel praestandum.

Not. 5.

615) — *L. 36. §. 1. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Gaius.*) Qui in rem convenitur, etiam culpae nomine condemnatur. Culpae autem reus est possessor, et qui per insidiosa loca servum misit, si is periit, et qui servum a se petitum in arena esse concessit, si is mortuus sit; sed et qui servum fugitivum a se petitum non custodit, si is fugit, et qui navem a se petitam adverso tempore navigatum misit, si ea naufragio peremta est.

616) — *L. 45. D. eod.* (*Ulp.*) Si homo sit, qui post conventionem restituitur, siquidem a bonae fidei possessore, puto cavendum esse de dolo solo; debere ceteros autem etiam de culpa sua, inter quos erit et bonae fidei possessor post litem contestatam.

617) — *L. 63. D. eod.* (*Papinian.*) Si culpa, non fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet aestimationem, audiendus erit a iudice, si desiderat, ut adversarius actiones suas cedat; quum tamen Praetor ei auxilium quandoque laturus sit, quolibet alio possidente, nulla captione afficietur. Ipso quoque, qui litis aestimationem percepit, possidente, debet adiuvari,

nec facile audiendus erit ille, si velit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit, restituere.

§. 79.

Not. 1.

618) — *L. 5. §. 2. D. de pecun. constitut.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) Quod exigimus, ut si debitum, quod constituitur, in rem exactum est, non utique ut is, cui constituitur, creditor sit; nam et quod ego debeo, tu constituendo teneberis, et quod tibi debetur, si mihi constituatur, debetur.

619) — *L. 12. pr. D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Paulus.*) Cum unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti, quaeritur, utrum solus is, qui petit, possidere possit, an, cum unus petit, et Praetor permiserit, omnibus creditoribus aditus sit? Et commodius dicitur, cum Praetor permiserit, non tam personae solius petentis, quam creditoribus, et in rem permissum videri; quod et Labeo putat.

Not. 2.

620) — *L. 21. §. 1. D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Quodsi servus, ne a se peteretur, pactus fuerit, nihil valebit pactum. De doli exceptione videamus. Et quidem si in rem paciscatur, proderit domino et heredi eius pacti conventi exceptio; quodsi in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exceptio.

621) — *L. 28. §. 2. D. eod.* (*Gaius.*) Si filius aut servus pactus sit, ne ipse peteret, inutile est pactum. Si vero in rem pacti sunt, id est ne ea pecunia peteretur, ita pactio eorum rata habenda erit adversus patrem dominumve, si liberam peculii administrationem habeant, et ea res, de qua pacti sunt, peculiaris sit. Quod et ipsum non est expeditum. Nam quum verum est, quod et Iuliano placet, etiamsi maxime quis administrationem peculii habeat concessam, donandi ius eum non habere, sequitur, ut, si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conventum. Quodsi pro eo, ut ita pacisceretur, aliquid, in quo non minus, vel etiam amplius esset, consecutus fuerit, rata habenda est pactio.

622) — *L. 57. §. 1. D. eod.* (*Florentin.*) Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, veluti ne ego petam, vel ne a te petatur, heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, et ab herede tuo omnes petere poterimus.

623) — *L. 5. pr. D. usufr. quemadm. caveat.* (VII. 9.) (*Ulp.*) Huic stipulationi dolum malum abesse abfuturumque esse continetur, et quum in rem sit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere videtur, successorum, et adoptivi patris.

624) — *L. 21. pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Et heredi patris vivo filio; post mortem vero filii nec patri, nec heredi eius, *quia personale pactum est.*

Not. 3.

625) — *L. 2. §. 1. 2. D. de doli mali exc.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) — §. 1. Sequitur ut videamus, in quibus causis locum habeat exceptio, et quibus personis obiiciatur. Et quidem illud annotandum est, quod specialiter exprimendum est, de cuius dolo quis queratur, non in rem : *si in ea re nihil dolo malo factum est*, sed sic : *si in ea re nihil dolo malo actoris factum est.* Docere igitur debet is, qui obiicit exceptionem, dolo malo actoris factum, nec sufficiet ei ostendere, in re esse dolum; aut si alterius dicat dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare, dummodo hae sint, quarum dolus noceat. — §. 2. Plane ex persona eius, qui exceptionem obiicit, in rem opponitur exceptio; neque enim quaeritur, adversus quem commissus sit dolus, sed an in ea re dolo malo factum sit a parte actoris.

626) — *L. 1. §. 3. D. Quarum rerum actio non datur.* (XLIV. 5.) (*Ulp.*) Si fideiussor iuravit, si quidem de sua persona tantum iuravit, quasi se non esse obligatum, nihil reo proderit; si vero in rem iuravit, dubitur exceptio reo quoque.

Not. 4.

627) — §. 1. *J. de actionib.* (IV. 6.) Omnium actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrosve de quacunque re quaeritur, summa divisio in duo genera deducitur : aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit unusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est vel ex contractu, vel ex maleficio, (quo casu proditae sunt actiones in personam, per quas intendit, adversarium ei dare aut facere oportere), et aliis quibusdam modis, aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, movet tamen alicui de aliqua re controversiam, quo casu proditae actiones in rem sunt; veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, et possessor dominum se esse dicat; nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

§. 13. *J. eod. Vid.* 130.

628) — *L. 3. §. 3. D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) Est autem personalis haec actio, et ei competit, qui in rem acturus est qualicunque in rem actione, etiam pignoraticia Serviana sive hypothecaria, quae creditoribus competit.

629) — *L. 2. C. de his, qui in prior. credit. loc. succ.* (VIII. 19.) (*Antonin.*) Quum pro patre, in cuius potestate non eras, pecuniam fisco intuleris, et iure privilegio eius successisti, et eius locum, cui pecuniam numerasti, consecutus es, nec hi creditores patris tui, qui personalem habuerunt actionem, vel cum eo postea sub pignoribus contraxerunt, pignora tua te ignorante distrahendo iuri tuo aliquid derogaverunt. Unde intelligis, si quid tuo nomine te absente ab actoribus tuis solutum est, ut indebitum numeratum restitui, pignoraque tibi nexa persequi te posse. (216.)

Not. 5.

630) — *Gail Instit.* IV. 3. In *rem* actio est eum aut corporalem rem intendimus nostram esse *aut ius* aliquod nobis competere, velut utendi *aut* utendi fruendi eundi, agendi, aquamve ducendi vel altius tollendi *vel prospiciendi.* Item actio ex diverso adversario est nega*tiva*.

631) — *L. 25. pr. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Actionum genera sunt duo : in rem, quae dicitur vindicatio, et in personam, quae condictio ap-

pellatur. In rem actio est, per quam rem nostram, quae ab alio possidetur, petimus, et semper adversus eum est, qui rem possidet. In personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid vel dandum, et semper adversus eundem locum habet.

Not. 6.

632)—*L.* 20. *D. de legat.* 3. (XXII. 1.) (*Ulp.*) Si res mihi per fideicommissum relicta, eadem tibi legata vel per fideicommissum relicta sit, non communicandi animo, sed utrique in solidum, ambigendum non est, si alteri sit soluta, alterum nullum quidem ius in ipsam rem habere, sed actionem de pretio integram eum habere.

633) — *L.* 19. *pr. D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Gaius.*) Eorum qui bona fide absunt, in stipulatione damni infecti ius non corrumpitur, sed reversis cavendi ex bono et aequo potestas datur, *sive domini sint, sive aliquid in ea re ius habeant, qualis est creditor, et fructuarius, et superficiarius.*

634)—*L.* 30. *D. de noxal. actionib.* (IX. 4.) (*Gaius.*) In noxalibus actionibus eorum, qui bona fide absunt, ius non corrumpitur, sed reversis defendendi ex bono et aequo potestas datur, sive domini sint, sive aliquid in ea re ius habeant, qualis est creditor et fructuarius.

635) — *L.* 71. §. 5. *D. de legat.* 1. (XXX.) (*Ulp.*) Si fundus municipum vectigalis ipsis municipibus sit legatus, an legatum consistat petique possit? videamus. Et Iulianus libro tricesimo octavo Digestorum scribit: quamvis fundus vectigalis municipum sit, attamen quia aliquod ius in eo is, qui legavit, habet, valere legatum.

636)—*L.* 8. §. 1. *C. de praescr.* XXX. *vel* XL. *annor.* (VII. 39.) (*Iustinian.*) Quodsi quis eam rem desierit possidere, cuius dominus, vel is, qui suppositam eam habebat, exceptione triginta vel quadraginta annorum expulsus est, praedictum auxilium non indiscrete, sed cum moderata divisione ei praestari censemus, ut, si quidem bona fide ab initio eam rem tenuerit, simili possit uti praesidio; sin vero mala fide eam adeptus est, indignus eo videatur, ita tamen, ut novus possessor, si quidem ipse rei dominus ab initio fuit, vel suppositam eam habebat, et memoratae exceptionis necessitate expulsus est, commodum detentionis sibi acquirat. Sin vero nullum ius in eadem re quocunque tempore habuit, tunc licentia sit priori domino, vel creditori, qui nomine hypothecae rem obligatam habuit, et heredibus eorum ab iniusto detentatore eam vindicare, non obstante ei, quod prior possessor triginta vel quadraginta annorum exceptione eum removerat, nisi ipse iniustus possessor triginta vel quadraginta annorum, ex eo tempore computandorum, ex quo prior possessor, qui evicit, ea possessione cecidit, exceptione munitus est.

637) — *L.* 2. §. 22. *D. de vi bonor. rapt.* (XLVII. 8.) (*Ulp.*) In hac actione non utique spectamus rem in bonis actoris esse, sed sive in bonis sit, sive non sit, si tamen ex bonis sit, locum haec actio habebit. Quare sive commodata res sit, sive locata, sive etiam pignorata proponatur, sive deposita apud me, sic ut intersit mea, eam non auferri, sive bona fide a me possideatur, sive usumfructum in ea habeam, vel quod aliud ius, ut intersit mea non rapi, dicendum est, competere mihi hanc actionem, ut non dominium accipiamus, sed illud solum, ut ex bonis meis, hoc est ex substantia mea res ablata esse proponatur.

Not. 8.

§. 13. *J. de actionib. Vid.* 130.

§. 80.

Not. 4.

638)—*L.* 196. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Modestin.*) Privilegia quaedam causae sunt, quaedam personae; et ideo quidem ad heredem transmittuntur, quae causae sunt; quae personae sunt, ad heredem non transeunt.

§. 81.

Not. 5.

639) — *L.* 1. §. 43. *D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Et datur interdum praediis, interdum personis. Quod praediis datur, exstincta persona non exstinguitur; quod datur personis, cum personis amittitur, ideoque neque ad alium dominium praediorum, neque ad heredem vel qualemcunque successorem transit.

640) — *L.* 3. §. 1. *D. de censibus.* (L. 15.) (*Ulp.*) Rebus concessam immunitatem non debere intercidi, rescripto Imperatoris nostri ad Pelignianum recte expressum est, quippe personis quidem data immunitas cum persona exstinguitur, rebus nunquam exstinguitur.

641) — *L.* 1. §. 1. *D. de iure immunitatis.* (L. 6.) (*Ulp.*) Personis datae immunitates heredibus non relinquuntur.

642) — *L.* 6. §. 14. *D. de excusationib.* (XXVII. 1.) (*Modestin.*) Gentium praesidatus, puta Asiae, Bithyniae, Cappadociae, tribuit immunitatem a tutela, hoc est quoad in praesidatu sunt.

643) — *L.* 8. §. 1. *eod.* (*Modestin.*) Qui vero ignominiose dimissi sunt, similes his, qui nequaquam militaverunt, existimantur, et propter hoc neque ipsi habent privilegium, neque filiis eorum, qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur.

644) — *L.* 4. §. 3. *D. de censibus.* (L. 15.) (*Ulp.*) Quanquam in quibusdam beneficia immunitatis personis data cum persona exstinguantur, tamen generaliter locis aut civitatibus immunitas sic data videtur, ut ad posteros transmittatur.

645) — *L.* 7. §. 2. *D. Quod cuiusque universit. nomine.* (III. 4.) (*Ulp.*) In decurionibus vel aliis universitatibus nihil refert, utrum omnes iidem maneant, an pars maneat, vel omnes immutati sint. Sed si universitas ad unum redit, magis admittitur, posse eum convenire et conveniri, quum ius omnium in unum reciderit, et stet nomen universitatis.

Not. 8.

646) — *L.* 5. *C. de aquaeductu.* (XI. 42.) (*Theodos. et Valentinian.*) Si quis per di-

vinam liberalitatem meruerit ius aquae, non viris clarissimis rectoribus provinciarum, sed tuae praecellentissimae sedi caelestes apices intimare debebit; condemnatione contra illum, qui preces moderatoribus insinuare conatur, quinquaginta librarum auri, et contra universos administratores, qui rescriptum per subreptionem elicitum suscipere moliuntur, proponenda. Apparitoribus nihilominus eorundem virorum clarissimorum provinciae moderatorum animadversionibus pro vigore tui culminis subiugandis, et amplissima tua sede dispositura, quid in publicis thermis, quid in nymphaeis pro abundantia civium conveniat deputari, quid his personis, quibus nostra serenitas induisit, ex aqua superflua debeat impertiri.

647)—*L.* 2. §. 10. *D. Ne quid in loco publico.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Merito ait Praetor : *qua ex re quid illi damni detur;* nam quotiescunque aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet permitti, ut sine iniuria cuiusquam fiat; et ita solet princeps, quoties aliquid novi operis instituendum petitur, permittere.

648) — *L.* 2. §. 16. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis a principe simpliciter impetraverit, ut in publico loco aedificet, non est concedendum sic aedificare, ut cum incommodo alicuius id fiat, neque sic conceditur, nisi forte quis hoc impetraverit.

649) — *L.* 29. *C. de pactis.* (II. 3.) (*Iustinian.*) Si quis in conscribendo instrumento sese confessus fuerit non usurum fori praescriptione propter cingulum militiae suae vel dignitatis, vel etiam sacerdotii praerogativam, licet antea dubitabatur, si oporteret eamdem scripturam tenere, et eum, qui hoc pactus est, non debere adversus suam conventionem venire, vel licentiam ei praestare, discedere quidem ab scriptura, suo autem iure uti, sancimus, nemini licere adversus pacta sua venire, et contrahentes decipere. Si enim et ipso Praetoris edicto pacta conventa, quae neque contra leges, neque dolo malo inita sunt, omnimodo observanda sunt, quare et in hac causa pacta non valeant, quum alia sit regula iuris antiqui, omnes licentiam habere his, quae pro se introducta sunt, renuntiare? Omnes itaque iudices nostri hoc in litibus observent, et huiusmodi observatio et ad pedaneos iudices, et ad compromissarios, et arbitros electos perveniat, scituri quod, si neglexerint, etiam litem suam facere intelligantur. (531.)

650)—*L.* 2. *pr. D. de veteranis.* (XLIX. 18.) (*Ulp.*) Honeste sacramento solutis data immunitas etiam in eis civitatibus, apud quas incolae sunt, valet, nec labefactatur, si quis eorum voluntate sua honorem aut munus susceperit.

651) — *L.* 2. *C. de his, qui sponte munera publica subeunt.* (X. 43.) (*Diocl. et Maximian.*) Qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem, excepto decurionatu, sponte susceperit, ob id, quod patriae suae utilitatibus cesserit, vel gloriae cupiditate paulisper ius publicum relaxaverit, competens privilegium non amittit.

Not. 10.

652) — *L.* 1. *D. de nundinis.* (L. 11.) (*Modestin.*) Nundinis impetratis a principe non utendo qui meruit decennii tempore usum amittit.

§. 82.

Not. 1.

653)—*L.* 7. *C. de advocatis divers. iudiciorum.* (II. 7.) (*Theodos. et Valentinian.*) Iisdem privilegiis, iisdemque immunitatibus potiri togam illustrissimae per Illyricum praefecturae, quibus fruitur toga per Orientem praetorianae sedis excelsae, decernimus. (439.)

Not. 2.

654) — *L.* 3. *D. de const. princ.* (I. 4.) (*Iavolen.*) Beneficium Imperatoris, quod a divina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus.

655) — *L.* 2. *C. de bonis vacant.* (X. 10.) (*Constantin.*) Si quando annotationes nostrae contineant, possessionem sive domum, quam donaverimus, integro statu donatam, hoc verbo ea vis continebitur, quam ante scribebamus: cum adiacentibus, et mancipiis, et pecoribus, et fructibus, et omni iure suo, ut ea, quae ad instructum possessionis vel domus pertinent, tradenda sint. (315.)

L. 196. *D. de R. J. Vid.* 638.

656) — *L.* 2. *C. de praeposit. agentium in reb.* (XII. 21.) (*Anastas.*) Hac saluberrima sanctione decernimus, agentes in rebus pro conventionibus et modo sportularum exsecutoribus praebendarum, pro quantitate sumtuum, quae circa litigia sibimet ab aliis inferenda, vel a se contra alios per semetipsos seu per ordinandos a se procuratores exercenda convenit ab his agnosci, beneficiis, quae in sacro nostro militantibus ministerio iampridem per divinas sanctiones indulta sunt, perpotiri, et fideiussorem idoneum de eadem schola, non autem extraneum offerre compelli; ita tamen, ut privilegia, quaecunque centenariis, seu ducenariis, vel chartulariis, seu viris clarissimis principibus post depositam quoque militiam iam per dispositiones principales impertita, et nunc usque observata esse noscuntur, intacta inviolataque custodiantur, quum perabsurdum perque temerarium sit, hanc nostrae liberalitatem pietatis quemquam astuta interpretatione non ad augmentum anteriorum privilegiorum, sed ad deminutionem convertere concedi.

L. 35. *pr. C. de inoff. testam. Vid.* 467.
L. 1. §. 2. *D. de const. princ. Vid.* 370.
L. 3. *D. eod. Vid.* 654.
L. 2. *C. de bonis vacant. Vid.* 655.

Not. 5.

657)—*L.* 6. *D. de in int. rest.* (IV. 1.) (*Ulp.*) Non solum minorum, verum eorum quoque, qui reipublicae causa abfuerunt, item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt, et ita saepissime est constitutum. Sive igitur heres sit, sive is, cui hereditas restituta est, sive filiifamilias militis successor, in integrum restitui poterit. Proinde et si minor in servitutem redigatur vel ancilla fiat, dominis eorum dabitur (non tamen ultra tempus statutum) in

integrum restitutio. Sed et si forte hic minor erat captus in hereditate, quam adierat, Iulianus libro septimo decimo Digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere non solum aetatis beneficio, verum et si aetas non patrocinetur, quia non adipiscendae hereditatis gratia legum beneficio usi sunt, sed vindictae gratia.

658) — *L.* 24. *D. de minorib.* (IV. 4.) (*Paulus.*) Quodsi minor sua sponte negotiis maioris intervenerit restituendus erit, ne maiori damnum accidat. Quod si hoc facere recusaverit, tunc, si conventus fuerit negotiorum gestorum, adversus hanc actionem non restituitur, sed compellendus est sic ei cedere auxilium in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat, ut possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire.

659) — *L.* 6. *in f. D. de hered. vel act. vend.* (XVIII. 4.) (*Paulus.*) Emtori nominis etiam pignoris persecutio praestari debet, eius quoque, quod postea venditor accepit; nam beneficium venditoris prodest emtori.

Not. 6.

660) — *L.* 9. §. 8. *D. de publicanis.* (XXXIX. 14.) (*Paulus.*) Fiscus ab omnium vectigalium praestationibus immunis est; mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consueverunt, nullam immunitatem solvendi publici vectigalis usurpare possunt.

Not. 7.

L. 196. *D. de R. J. Vid.* 658.

661) — *L.* 68. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In omnibus causis id observatur, ubi personae conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat, ubi vero genus actionis id desiderat, ibi, ad quemvis persecutio eius devenerit, non deficiat ratio auxilii.

662) — *L.* 42. *D. de administr. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Papinian.*) Ex pluribus tutoribus in solidum unum tutorem iudex condemnavit; in rem suam iudicatus procurator datus privilegium pupilli non habebit, quod nec heredi pupilli datur; non enim causae, sed personae succurritur, quae meruit praecipuum favorem.

L. 4. §. 3. *D. de censibus. Vid.* 644.

CAPUT II.

DE FACTIS, TANQUAM DE JURIUM INSTRUMENTO.

§. 83.

Not. 1.

663) — §. *ult. J. de verb. obl.* (III. 15.) Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta, ut stipulemur, aliquid fieri, vel non fieri. Et in huiusmodi stipulationibus optimum erit poenam subiicere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare, quid eius intersit. Itaque si quis ut fiat aliquid stipuletur, ita adiici poena debet: *si ita factum non erit, tunc poenae nomine decem aureos dare spondes?* Sed si quaedam fieri, quaedam non fieri una eademque conceptione stipuletur, clausula huiusmodi erit adiicienda: *si adversus ea factum erit, sive quid ita factum non erit, tunc poenae nomine decem aureos dare spondes?*

664) — *L.* 7. *D. de condit. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Ulp.*) Mucianae cautionis utilitas consistit in conditionibus, quae in non faciendo sunt conceptae, utputa: *si in capitolium non ascenderit, si Stichum non manumiserit, et in similibus.* . . .

665) — *L.* 67. *D. eod.* (*Iavolen.*) Quum sub hac conditione fundus alicui legatus esset: *si servum non manumiserit.* . . .

666) — *L.* 13. §. 1. *D. de pignor. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Venit autem in hac actione et dolus et culpa, ut in commodato; venit et custodia; vis maior non venit.

Not. 2.

L. 25. §. 6. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Gaius.*) Vis maior, quam graeci θεοῦ βίαν appellant.

667) — *L.* 5. §. 4. *D. commod.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Quod vero senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut si quid simile accidit, dicendum est, nihil eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit, nisi aliqua culpa interveniat. Proinde et si incendio vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale, non tenebitur, nisi forte, quum posset res commodatas salvas facere, suas praetulit.

L. 3. §. 1. *D. Nautae, caup. stabul.* (IV. 9.) (*Ulp.*) . . . vel damnum datum est *nisi si quid damno fatali contigerit.*

L. 3. *D. de instr. vel instrum. leg.* (XXXIII. 7.) (*Papinian.*) . . . Sed medii temporis augmenta fetuum et partuum idem *detrimenta fatalium* fideicommisso contineri. . . .

L. 1. *C. de iure emphyt.* (IV. 66.) . . . quod *fatalitate* ingruebat. . . .

668) — *L.* 15. §. 2. *D. Locati* (XIX. 2.) (*Ulp.*) . . . Servius *omnem vim, cui resisti*

non potest, dominum colono praestare debere ait. . . .

669) — *L.* 6. *C. de pignor. act.* (IV. 24.) (*Alexand.*) Quae fortuitis casibus accidunt, quum praevideri non potuerint, in quibus etiam aggressura latronum est, nullo bonae fidei iudicio praestantur, et ideo creditor pignora, quae huiusmodi casu interierint, praestare non compellitur, nec a petitione debiti submovetur, nisi inter contrahentes placuerit, ut amissio pignorum liberet debitorem. (225.)

670) — *L.* 52. §. 3. *D. Pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Damna, quae imprudentibus accidunt, hoc est damna fatalia, socii non coguntur praestare. . . .

Not. 4.

671) — *L.* 12. §. 2. *D. de captivis et postlim.* (XLIX. 15.) (*Tryphonin.*) Facti autem causae infectae nulla constitutione fieri possunt.

L. 19. *D. ex quib. caus. mai.* (IV. 6.) (*Papinian.*) Causa vero facti non continetur postliminio. *Vid.* 585.

Not. 6.

672) — *L.* 8. *D. de castrensi pecul.* (XLIX. 17.) (*Ulp.*) Si forte uxor, vel cognatus, vel quis alius non ex castris notus filiofamilias donaverit quid vel legaverit, et expresserit nominatim, ut in castrensi peculio habeat, an possit castrensi peculio aggregari? Et non puto; veritatem enim spectamus, an vera castrensis notitia vel affectio fuit, non quod quis finxit.

§. 84.

Not. 1.

673) — *L.* 4. §. 4. *D. de re milit.* (XLIX. 16.) (*Arrius Menander.*) Ad tempus relegatus, si expleto spatio fugae militiae se dedit, causa damnationis quaerenda est, ut, si contineat infamiam perpetuam, idem observetur; si transactum de futuro sit, et in ordinem redire potest, et honores petere militiae non prohibetur.

674) — *L.* 15. *pr. D. ad municipal.* (L. 1.) (*Papinian.*) Ordine decurionum ad tempus motus et in ordinem regressus ad honores exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit.

675) — *L.* 3. §. 1. *D. de decurion.* (L. 2.) (*Ulp.*) Sed si quis ob falsam causam, vel aliam de gravioribus non ad tempus sit relegatus, sed ad tempus ordine motus, in ea est causa, ut possit in ordinem redire. Imperator enim Antoninus edicto proposito statuit: ut, cuicunque aut quacunque causa ad tempus ordine, vel advocationibus, vel quo alio officio fuisset interdictum, completo tempore nihilo minus fungi honore vel officio possit. Et hoc recte; neque enim exaggeranda fuit sententia, quae modum interdictioni fecerat.

676) — *L.* 5. *D. eod.* (*Papinian.*) Ad tempus ordine motos ex crimine, quod ignominiam importat, in perpetuum moveri placuit; ad tempus autem exsulare iussos ex crimine leviore, velut transacto negotio, non esse inter infames habendos.

677) — *L.* 3. 4. 6. *C. ex quib. caus. infam. irrog.* (II. 12.) III. (*Severus et Antoninus.*) Etsi severior sententia dici debuit, tamen, quum Proconsul vir clarissimus certis rationibus motus mitiorem sententiam dixerit, et ordine decurionum te biennio abstinere iusserit, transacto tempore non esse te in numero infamium, palam est eo, quod post biennium remisisse tibi prohibitionem decurionatus iudex videtur. (197.)

IV. *Iidem.* Si Posidonium in tempus anni relegatum sententiam non excessisse Proconsulis probaveris, quinque annis exsilio temporali damnandum, inter infames haberi non oportet, quoniam sententiae severitas cum ceteris damnis transigere videtur. (198.)

VI. *Iidem.* Ad tempus in opus publicum damnati pristinum quidem statum retinent, sed damno infamiae post impletum tempus subiiciuntur. (203.)

Not. 2.

678) — *L.* 7. *D. Quemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Si sic constituta sit aqua, ut vel aestate ducatur tantum, vel uno mense, quaeritur, quemadmodum non utendo amittatur? quia non est continuum tempus, quo, quum uti non potest, non sit usus. Itaque et si alternis annis vel mensibus quis aquam habeat, duplicato constituto tempore amittitur. Idem et de itinere custoditur. Si vero alternis diebus, aut die toto, aut tantum nocte, statuto legibus tempore amittitur, quia una servitus est. Nam et si alternis horis vel una hora quotidie servitutem habeat, Servius scribit, perdere eum non utendo servitutem, quia id, quod habet, quotidianum sit.

679) — *L.* 10. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si is, qui nocturnam aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit, amisit nocturnam servitutem, qua usus non est. Idem est in eo, qui certis horis aquaeductum habens, aliis usus fuerit, nec ulla parte earum horarum.

680) — *L.* 1. §. 3. *D. de aqua quot. et aestiva.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Duo autem sunt genera aquarum; est quotidiana, est et aestiva. Quotidiana ab aestiva usu differt, non iure. Quotidiana ea est, quae duci assidue solet, vel aestivo tempore, vel hiberno, etiam si aliquando ducta non est; ea quoque dicitur quotidiana, cuius servitus intermissione temporis divisa est. Aestiva autem ea est, qua aestate sola uti expedit, sicuti dicimus vestimenta aestiva, saltus aestivos, castra aestiva, quibus interdum etiam hieme, plerumque autem aestate utamur. Ego puto probandum, ex proposito utentis et ex natura locorum aquam aestivam a quotidiana discerni. Nam si ea aqua quae perpetuo duci possit, ego tamen aestate sola ea utar, dicendum est, hanc aquam esse aestivam. Rursum si ea sit aqua, quae non nisi aestate duci possit, aestiva dicetur; et si ea sint loca, quae natura non admittant aquam, nisi aestate, dicendum erit, recte aestivam dici.

681) — *L.* 2. *D. eod.* (*Pomp.*) Si diurnarum aut nocturnarum horarum aquaeductum habeam non possum alia hora ducere, quam in qua ius habeam ducendi.

682) — *L.* 5. *D. eod.* (*Iulian.*) Quum con-

stet, non solum temporibus, sed etiam mensuris posse aquam dividi, potest eodem tempore alius quotidianam, alius aestivam aquam ducere, ita ut aestate dividatur inter eos aqua, hieme solus ducat is, qui quotidianae ius habeat.—§. 1. Inter duos, qui eodem rivo aquam certis horis separatim ducebant, convenit, ut permutatis inter se temporibus aqua uterentur. Quaero: quum amplius, tempore servitutibus praefinito, ita duxissent, ut neuter eorum suo tempore usus esset, num ius utendi amisissent? Negavit amisisse.

683) — *L.* 22. §. 6. *D. Qui testam fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Posse et nocte signari testamentum, nulla dubitatio est.

Not. 5.

684) — *L.* 21. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Ulp.*) Si debitori meo velim actionem edere, probandum erit, si fateatur se debere, paratumque se dicat solvere, audiendum eum, dandumque diem cum competente cautela ad solvendam pecuniam; neque enim magnum damnum est in mora modici temporis. Modicum autem tempus hic intelligendum est, quod post condemnationem reis indultum est.

685) — *L.* 31. *D. de re iudic.* (XLII. 1.) (*Callistr.*) Debitoribus non tantum petentibus dies ad solvendum dandi sunt, sed et prorogandi, si res exigat. Si qui tamen per contumaciam magis, quam quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem, pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma, quam Cassio Proconsuli divus Pius in haec verba rescripsit: ***His, qui fatebuntur debere, aut ex re iudicata necesse habebunt reddere, tempus ad solvendum detur, quod sufficere pro facultate cuiusque videbitur. Eorum, qui intra diem vel ab initio datum, vel ex ea causa postea prorogatum sibi non reddiderint, pignora capiantur, eaque, si intra duos menses non solverint, vendantur; si quid ex pretiis supersit, reddatur ei, cuius pignora vendit erunt.***

686) — *L.* 135. §. 2. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Scaevola.*) Seia cavit Lucio Titio, quod mandante eo hortos emisset, quum pretium omne cum usuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum translaturam; deinde in continenti inter utrumque convenit, ut intra Kalendas Apriles primas universam summam mandator numeraret, et hortos acciperet. Quaeritur: quum ante Kalendas Apriles non omne pretium cum usuris a Lucio Titio Seiae solutum sit, interposito tamen modico tempore reliquum pretium cum usuris Seiae Titius solvere paratus fuerint, neque Seia accipere voluerit, et usque in hodiernum per Titium non stet, quominus reliquum solvat, an, si nihilo minus Lucius Titius Seiae universam pecuniam solvere paratus sit, ex stipulatu agere possit? Respondit: posse, si non multo post obtulisset; nec mulieris quidquam propter eam moram interesset, quod omne ad iudicis cognitionem remittendum est.

687)—*L.* 105. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Quod dicimus in eo herede, qui fideiussori id, quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim solvere, cum aliquo scilicet temperamento temporis intelligendum est; nec enim cum sacco adire debet.

Not. 6.

688)—*L.* 3. *pr. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) In fideicommissi persecutione, quum post iudicis sententiam moram fecisset heres, iussit Imperator Marcus Antoninus, intermisso legitimo tempore, quod condemnatis praestatur, usque ad sententiam commoda fideicommissarius accipiat. Quod decretum ita accipi oportet, si ante iudicis sententiam mora non intervenit, tametsi non facile evenire possit, ut, mora non praecedente, perveniatur ad iudicem; sed puta legis Falcidiae rationem intervenisse. Ceterum si ante, quam ad iudicem perveniretur, in mora heres fuit, exinde fructuum praestandorum necessitate adstrictus, qua tandem ratione, quoniam et sententia victus est, legitimi temporis spatio fructibus liberabitur, quum ea temporis intercapedo iudicato dilationem dare, non lucrum afferre debeat?

689)— *L.* 2. *D. de re iudic.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) Qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati servat, sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat pro causae qualitate, et quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia. Sed perraro intra statutum tempus sententiae exsequuntur, veluti si alimenta constituantur, vel minori viginti quinque annis subveniatur.

690)—*L.* 2. 3. *C. de usur. rei iudic.* (VII. 54.) II. (*Iustinian.*) Eos qui condemnati solutionem pecuniarum, quas dependere iussi sunt, ultra quatuor menses a die condemnationis, vel, si provocatio fuerit porrecta, a die confirmationis sententiae connumerandos distulerint, centesimas usuras exigi praecipimus, nec priscis legibus, quae duas centesimas eis inferebant, nec nostra sanctione, quae dimidiam centesimae statuit, locum in eorum personam habentibus. (529.)

III. *Idem.* Sancimus, si quis condemnatus fuerit, post datas a nobis quadrimestres inducias centesimas quidem usuras secundum naturam iudicati eum compelli solvere, sed, tantummodo sortis, et non usurarum, quae ex pristino contractu in condemnationem deductae sunt. Quum enim iam constituimus, usurarum usuras penitus esse delendas, nullum casum relinquimus, ex quo huiusmodi machinatio possit induci. Si enim sine emendatione relinquatur, aliquid absurdum atque inelegans necesse est evenire, quum usurae utiliter ex contractibus descendentes plerumque minores centesima ex nostra lege factae sunt, et necesse est minoribus usuris graviores supponi. Si enim ex iudicati actione centesimae omnimodo currunt usurae, ex contractibus autem hoc raro contingit, in capitulis lege nostra tandummodo exceptis huiusmodi iniquitatem ipsa rerum necessitas introducebat. Et ideo pio remedio causam corrigentes sancimus, sortis tantummodo usuras usque ad centesimam currentes ex iudicati actione profligari, non autem usurarum quantascunque usuras. Si enim novatur iudicati actione prior contractus, necesse est, usurarum quidem, quae anterioris contractus sunt, cursum post sententiam inhiberi, alias autem usuras ex iudicati actione tantummodo sortis procedere, et non ideo, quod forsitan consummata est quantitas sortis et usurarum, totius summae usuras postea col-

ligi, sed sortis tantummodo. — §. 1. Et quum antiquitas pessimo exemplo reis quidem condemnatis laxamentum duorum mensium praestabat, fideiussores autem eorum eodem uti beneficio non concedebat, ut liceret victorihus, relictis propter legem condemnatis personis, a fideiussoribus eorum vel mandatoribus statim pecunias vel res in condemnatione positas exigere, huiusmodi acerhitatem resecantes sancimus, quadrimestres inducias, quas dedimus condemnatis, etiam ad fideiussores eorum et mandatores extendi, ne legi fiat derogatum. Quum enim interventor solvere compellebatur, et ipse reum coërcebat ad invitam solutionem, nullum condemnatus habebat sensum nostrae humanitatis, quia per medium fideiussorem statim pecunias persolvere compellebatur.

Not. 7.

691) — *L.* 1. §. 10. *D. Ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Si quis creditori suo quod debet legaverit, aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versahitur, aut si propter repraesentationis, puta, commodum utile erit, lex quoque Falcidia in eo commodo locum habehit.

692) — *L.* 10. §. 12. *D. Quae in fraud. creditor.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) Si, quum in diem mihi deberetur, fraudator praesens solverit, dicendum erit, in eo, quod sensi commodum in repraesentatione, in factum actioni locum fore; nam Praetor fraudem intelligit etiam in tempore fieri.

Not. 8.

693) — *L.* 4. *in f. D. de statu lib.* (XL. 7.) (*Paulus.*) Item Cassius ait: ei, qui servire iussus est anno, illud tempus, quo in fuga sit vel in controversia, pro libertate non procedere.

694) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (*Alfenus Varus.*) Servus, quum heredi annorum septem operas dedisset, liber esse jussus erat; is servus fugerat, et annum in fuga fecerat. Quum septem anni praeterissent, respondi, non esse liberum; non enim fugitivum operas domino dedisse; quare nisi totidem dies, quot ahfuisset, servisset, non fore liberum; sed et si ita scriptum esset, ut tum liber esset, quum septem annis servisset, potuisse liberum esse, si tempus fugae reversus servisset.

Not. 9.

695) — *L.* 2. *D. de divers. temp. praescr.* (XLIV. 3.) (*Marcellus.*) in tempore constituto iudicatis an intercalaris dies proficere iudicato necne debeat? quaeritur, item de tempore, quo lis perit. Sic sine duhio existimandum est, ut auctum litis tempus intercalari die existimetur, veluti si de usucapione sit quaestio, quae tempore constituto expleri solet, aut de actionihus, quae certo tempore finiuntur, ut aediliciae pleraeque actiones. Et si quis fundum ea lege vendiderit, ut, nisi in diehus triginta pretium esset solutum, inemtus esset fundus, dies intercalaris proficiet emtori? Mihi contra videtur.

696) — *L.* 6. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) In omnihus temporalihus actionihus, nisi novissimus totus dies compleatur, non finitur obligatio.

697) — *L.* 6. 7. *D. de usurpat.* (XLI. 3.) (*Ulp.*) — VI. In usucapionibus non a momento ad momentum, sed totum postremum diem computamus.

VII. Ideoque qui hora sexta diei Kalendarum Ianuariarum possidere coepit, hora sexta noctis pridie Kalendas Ianuarias implet usucapionem.

698) — *L.* 15. *pr. D. de divers. tempor. praescr.* (XLIV. 3.) (*Venuleius.*) In usucapione ita servatur, ut, etiam si minimo momento novissimi diei possessa sit res, nihilo minus repleatur usucapio, nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus.

Not. 10.

699) — *L.* 98. *pr. D. de V. S.* (L. 16.) (*Celsus.*) Cum hissexto Kalendas est, nihil refert, utrum priore, an posteriore die quis natus sit, et sic deinceps sexto Kalendas eius natalis dies est. Nam id hiduum pro uno die habetur, et posterior dies intercalatur, non prior. Ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum hissexto Kalendas est, priorem diem natalem habet.

700) — *L.* 8. *D. de munerib. et honor.* (L. 4.) (*Ulp.*) Ad rempublicam administrandam ante vicesimum quintum annum, vel ad munera, quae non patrimonii sunt vel honores admitti minores non oportet; denique nec Decuriones creantur, vel creati suffragium in curia ferunt. Annus autem vicesimus quintus coeptus pro pleno habetur; hoc enim in honoribus favoris causa constitutum est, ut pro plenis inchoatos accipiamus; sed in his honorihus, in quihus reipublicae quid eis non committitur. Ceterum cum damno publico honorem ei committi, non est dicendum, etiam cum ipsius pernicie minoris.

701) — *L.* 3. §. 3. *D. de minorib.* (IV. 4.) (*Ulp.*) *Minore, quam viginti quinque annorum natu.* Videndum est, an etiam diem natalis sui adhuc ducimus, an horam, qua natus est? ut si captus sit, quum nondum compleverit, restituatur. Et ita erit dicendum, ut a momento in momentum tempus spectetur [*]. Proinde et si hissexto natus est, sive priore, sive posteriore die, Celsus scripsit, nihil referre; nam id hiduum pro uno die habetur, et posterior dies Kalendarum intercalatur.

702) — *L.* 5. *D. Qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Qua aetate testamentum vel masculi vel feminae facere possint? videamus. Et verius est, in masculis quidem quartum decimum annum spectandum, in feminis vero duodecimum completum. Utrum autem excessisse debeat quis quartum decimum annum, ut testamentum facere possit, an sufficiat complesse? Propone aliquem Kalendis Ianuariis natum, testamentum ipso natali suo fecisse quarto decimo anno; an valeat testamentum? Dico valere. Plus arhitor, etiam si pridie Kalendarum fecerit post sextam horam noctis, valere testamentum; iam enim complesse videtur annum quartum decimum, ut Marciano videtur.

703) — *L.* 1. *D. de manumissionib.* (XL. 1.) (*Ulp.*) Placuit eum, qui Kalendis Ianuariis natus est, post sextam noctis pridie Kalendas,

[*] 701. *Al.* Minorem autem viginti quinque annos natu, videndum, an etiam diem (*al.* die) natalis sui adhuc dicimus (*al.* ducimus), ante haram, qua natus est, ut si captus sit, restituatur? — Et cum nondum compleverit, ita erit dicendum; ut a momento in momentum tempus spectetur. *cael.* Vid. *Mühlenbruch* Systema Pandectarum. §. 87. not. 2.

quasi annum vicesimum compleverit, posse manumittere. Non enim maiori viginti annis permittitur manumittere, sed minorem manumittere vetatur; iam autem minor est, qui diem supremum agit anni vicesimi.

704)—*L.* 134. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Anniculus non statim, ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die, quia annum civiliter non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

§. 85.

Not. 1.

L. 10. §. 1. *D. quemadm. servit. amittuntur. Vid.* 679.

Not. 3.

705) — *L.* 8. *D. de feriis.* (II. 12.) (*Paulus.*) More Romano dies a media nocte incipit, et sequentis noctis media parte finitur; itaque quidquid in his viginti quatuor horis, id est duabus dimidiatis noctibus et luce media, actum est, perinde est, quasi qualibet hora lucis actum esset.

Not. 4.

706) — *L.* 2. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Cuiusque diei maior pars est horarum septem primarum diei, non supremarum.

Not. 5.

707) — *L.* 2. *Th. C. de decurionib.* (XII. 1.) (*Constantin.*) Quoniam dubitasti, utrum *ex numero dierum, an ex nominatione Kalendarum* computari duorum mensium spatia debeant, forma iuris publici observanda est, quae manifeste declarat, quid pro dierum diversitate praeceperit comprehendi. (515.)

Not. 7.

708) — *L.* 1. *D. si quis cautionib. in iudicio.* (II. 11.) (*Gaius.*) Vicena millia passuum in singulos dies dinumerari Praetor iubet praeter eum diem, quo cautum promittitur, et in quem sistere in iudicium oportet; nam sane talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

709) — *L.* 101. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Ubi lex duorum mensium fecit mentionem, et qui sexagesimo et primo die venerit, audiendus est; ita enim et Imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit.

710) — *L. ult. C. de temporib. et reparationib. appellation.* (VII. 63.) (*Iustinian.*).... trium tantummodo mensium spatium eis indulgeri, aliis trium mensium spatiis, id est nonaginta et tribus diebus, simili modo sequentibus.... (529.)

Not. 8.

711) — *L.* 28. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Gaius.*) Si venditor de his, quae edicto Aedilium continentur, non caveat, pollicentur adversus eum ad redhibendum iudicium intra duos menses, vel quanti emtoris intersit intra sex menses.

712) — *L.* 31. §. 22. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quid ita venierit, ut, nisi placuerit, intra praefinitum tempus redhibeatur, ea conventio rata habetur; si autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur, emtori ad redhibendum, ultra non; si vero convenerit, ut in perpetuum redhibitio fiat, puto et hanc conventionem valere. Item si tempus sexaginta dierum praefinitum redhibitioni praeterierit, causa cognita iudicium dabitur.

713)—*L.* 22. §. 1. 2. *C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) Cum igitur hereditas ad quemdam sive ex testamento, sive ab intestato sit delata, sive ex asse, sive ex parte, si quidem recta via adire maluerit hereditatem, et spe certissima hoc fecerit, vel sese immiscuerit, ut non postea eam repudiet, nullo indiget inventario, quum omnibus creditoribus suppositus sit, utpote hereditate ei ex sua voluntate infixa. Similique modo, si non titubante animo respuendam vel abstinendam esse crediderit hereditatem, et apertissime intra trium mensium spatium, ex quo ei cognitum fuerit, scriptum se esse vel vocatum heredem, ei renuntiet, nullo nec inventario faciendo, nec alio circuitu exspectando sit alienus ab huiusmodi hereditate, sive onerosa, sive lucrosa sit. — §. 2. Sin autem dubius est, utrum ne admittenda sit necne defuncti hereditas, non putet sibi esse necessariam deliberationem, sed adeat hereditatem, vel sese immisceat, omni tamen modo inventarium ab ipso conficiatur, ut intra triginta dies, post apertas tabulas, vel postquam nota fuerit ei apertura tabularum, vel delatam sibi ab intestato hereditatem cognoverit, numerandos, exordium capiat inventarium super his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat; et hoc inventarium intra alios sexaginta dies modis omnibus impleatur sub praesentia tabulariorum ceterorumque, qui ad huiusmodi confectionem necessarii sunt; subscriptionem tamen supponere heredem necesse est, significantem et quantitatem rerum, et quod nulla malignitate circa eas ab eo facta vel facienda res apud eum remaneant, vel si ignarus sit litterarum, vel scribere praepediatur, speciali tabulario ad hoc solum adhibendo, ut pro eo litteras supponat, venerabili signo antea manu heredis praeposito, testibus videlicet assumendis, qui heredem cognoscant, et iubente eo, tabularium pro se subscribere, interfuerint. (531.)

714) — *Nov.* 115. *c.* 2. Sed et hoc praesenti addimus sanctioni. Quia enim inter litigatores aliquando contingit, unam quidem partem suis allegationibus renuntiare, aliam vero, scientem, se malas causas habere, post cognitionalia certamina et dilationes, quas probationum causa leges concedunt, nolle confiteri, allegationes sibi sufficere, ne cito causae qualitas agnoscatur, iubemus, ut, quando una pars allegationibus renunciaverit, alia vero pars dixerit, se habere aliquid, quod proponat, iudex negotii modis omnibus eam partem, quae utitur dilatione, compellat intra triginta dies, postquam altera pars renuntiaverit, quiquid velit sine aliqua intermissione proponere. Quod si non fecerit, tunc ad eius malitiam convincendam alius unus mensis indulgeatur a iudice. Si vero et sic distulerit, alterius unius mensis ei dilatio praebeatur, ita ut, si usque ad praedictos tres menses, quos litigatoribus protrahentibus concessimus, suas non proposuerit allegationes, tunc cognitor causae, non amplius exspectans, modis omnibus proferat sententiam legibus consonan-

tem, vel si voluerit referat, ne litigatoribus male certantibus liceat causarum exitum ultra protrahere.

715) — *L. 3. in f. D. de suis et legit. heredibus.* (XXXVIII. 16.) (*Ulp.*) De eo autem, qui centesimo octogesimo secundo die natus est Hippocrates scripsit, et divus Pius pontificibus rescripsit, iusto tempore videri natum, nec videri in servitute conceptum, cum mater ipsius ante centesimum octogesimum secundum diem esset manumissa.

716) — *L. 7. §. 1. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Papinianus autem libro undecimo Quaestionum : divortio facto fructus dividi, ait, non ex die locationis, sed habita ratione praecedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. Neque enim, si vindemiae tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex Kalendis Novembribus primis fruendum locaverit, mensis Ianuarii suprema die facto divortio, retinere virum et vindemiae fructus, et eius anni, quo divortium factum est, quartam partem mercedis aequum est, alioquin si coactis vindemiis altera die divortium intercedat, fructus integros retinebit; itaque si in fine mensis Ianuarii divortium fiat, et quatuor mensibus matrimonium steterit, vindemiae fructus et quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur.

Not. 9.

717) — *L. 51. §. 2. D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Iulian.*) .... Nam, qui prior vulneravit, tantum praestabit, quanti in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris *trecentis sexaginta quinque diebus ;* posterior in id tenebitur, quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo, quo vita excessit;....

718) — *L. 4. §. 5. D. de statu lib.* (XL. 7.) (*Paulus.*) .... Quaerendum est: annus, quomodo accipi debeat, an qui ex continuis diebus trecentis sexaginta quinque constet, an quibus libet? Sed superius magis intelligendum, Pomponius scribit.

Not. 10.

L. 98. pr. D. de V. S. Vid. 699.
L. 3. §. 5. D. de minorib. Vid. 701.
L. 2. D. de divers. temporal. praescript. Vid. 695.

719) — *L. 98. §. 1. 2. D. de V. S.* (L. 16.) (*Gaius.*) Cato putat, mensem intercalarem additicium esse, omnesque eius dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit Quintus Mucius. §. 2. Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

§. 86.

Not. 1.

L. 7. D. quemadm. servit. amitt. Vid. 678.
L. 10. §. 1. D. eod. Vid. 679.

Not. 2.

L. 4. §. 8. L. 14. §. 1. D. de statu lib. Vid. 693. 694.

Not. 3.

720) — *L. 6. C. ad leg. Iul. de adulter.* (IX. 9.) (*Alexander.*) Iure mariti adulterii accusare volenti sexaginta dies utiles computantur, quibus in publico eius facultas fuerit, apud quem reus vel rea postulari potest. Et quum praeterierint dies isti utiles, maritus quoque iure extranei agere potest. Et qui confidit accusationi, calumniae notam timere non debet; nam ad probationem sceleris divi parentes mei quaestionem de mancipiis eodem modo haberi permiserunt, quasi iure mariti agereiur. (223.)

721) — *L. 11. §. 6. D. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Papinian.*) Sexaginta dies, qui marito accusanti utiles computantur, feriatis quoque diebus, si modo facultatem Praesidis adeundi accusator habuit, numerari certum est, quoniam de plano quoque libellus dari potest; quod privilegium si amiserit, non prohibetur intra alios quatuor menses querelam suam apud iudicem deferre.

722) — *L. 1. in f. D. de divers. temp. praescript.* (XLIV. 3.) (*Ulp.*) Quia tractatus de utilibus diebus frequens est, videamus, quid sit, experiundi potestatem habere. Et quidem in primis exigendum est, ut sit facultas agendi; neque sufficit reo experiundi secum facere potestatem, vel habere eum, qui se idonee defendat, nisi actor quoque nulla idonea causa impediatur experiri. Proinde sive apud hostes sit, sive reipublicae causa absit, sive in vinculis sit, aut si tempestate in loco aliquo vel in regione detineatur, ut neque experiri, neque mandare possit, experiundi potestatem non habet. Plane is, qui valetudine impeditur, ut mandare possit, in ea causa est, ut experiundi habeat potestatem. Illud utique neminem fugit, experiundi potestatem non habere eum, qui Praetoris copiam non habuit; proinde hi dies cedunt, quibus ius Praetor reddit.

Not. 4.

L. 1. D. de div. temp. praescr. Vid. praeced.

723) — *L. 2. pr. §. 1. D. quis ordo in posses. servetur.* (XXXVIII. 15.) (*Ulp.*) *Utile tempus est bonorum possessionum admittendarum. Ita autem utile tempus est, ut singuli dies in eo utiles sint, scilicet ut per singulos dies et scierit, et potuerit admittere; ceterum quacumque die nescierit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat.* Fieri autem potest, ut qui initio scierit, vel potuerit bonorum possessionem admittere, hic incipiat nescire, vel non posse admittere, scilicet si, quum initio cognovisset eum intestatum decessisse, postea quasi certiore nuntio allato dubitare coeperit, numquid testatus decesserit, vel numquid vivat, quia hic rumor postea perrepserat. Idem et in contrarium accipi potest, ut qui ignoravit initio, postea scire incipiat. — §. 1. Dies bonorum possessionis utiles esse, palam est; seu non sessionum numerabuntur, si modo ea sit bonorum possessio, quae de plano peti potuit. Quid, si ea, quae causae cognitionem pro tribunali desiderat, vel quae decretum exposcit? Sessiones erunt nobis computandae, quibus sedit is, quibusque per ipsum Praetorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem.

Not. 6.

724) — *L. 1. §. 7. D. quando appelland. sit.*

(XLIX. 4.) (*Ulp.*) Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid utiles esse, oratio divi Marci voluit, si forte eius, a quo provocatur, copia non fuerit, ut ei libelli dentur; ait enim: *is dies servabitur, quo primo adeundi facultas erit.*

L. 2. *pr. D. quis ordo in poss. servetur. Vid.* 725.

§. 87.

Not. 1.

L. 134. *D. de V. S. Vid.* 704.

Not. 2.

725) — *Pr. J. quibus mod. tut. fin.* (I. 22.) Pupilli pupillaeque quum puberes esse coeperint, tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis aestimari volebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum bene putavit, quod in feminis et antiquis impudicum est visum esse, id est inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo sancta constitutione promulgata pubertatem in masculis post quartum decimum annum completum illico initium accipere disposuimus; antiquitatis normam in femininis personis bene positam suo ordine relinquentes, ut post duodecimum annum completum viripotentes esse credantur.

L. 3. §. 3. *D. de minorib. Vid.* 701.

726) — *L.* 4. *D. de ritu nupt.* (XXIII. 2.) (*Pomp.*) Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, quum apud virum explesset duodecim annos.

L. 6. *D. de O. et A. Vid.* 696.

727) — *L.* 15. §. 6. *D. ad leg. Jul. de adulter.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*)... Minorem viginti quinque annis etiam eum accipimus, qui vicesimum quintum annum aetatis agit.

728) — *L.* 3. *D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Ulp.*) Maiores septuaginta annis a tutelis et muneribus personalibus vacant. Sed qui ingressus est septuagesimum annum, nondum egressus, hac vacatione non utetur, quia non videtur maior esse septuaginta annis, qui annum agit septuagesimum.

729) — *L.* 74. §. 1. *ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) Fabius Antoninus filium Antoninum et filiam Honoratam relinquens, exheredatis his, matrem eorum Iuniam Valerianam heredem instituit, et ab ea trecenta et quasdam res filiae reliquit; reliquam omnem hereditatem filio Antonino, quum ad annum vicesimum aetatis pervenisset, voluit restitui; quod si ante annum vicesimum decessisset filius, eam hereditatem Honoratae restitui praecepit; mater intestata decessit, utrisque liberis legitimis heredibus relictis; postea filius annum agens plenum nonum decimum, et ingressus vicesimum, necdum tamen eo expleto decessit, filia herede Favia Valeriana sua relicta, a qua amita fideicommissum ex testamento patris et portionem hereditatis petebat, et apud Praesidem obtinuerat; tutores Valerianae filiae Antonini egestatem eius praetendebant, et recitabant divi Hadriani constitutionem, in qua, quantum ad munera municipalia, iusserat eum annum, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari. Imperator autem noster motus et aequitate rei, et verbis testamenti: *si ad annum vicesimum aetatis*, quamvis scire se diceret, a divo Marco non excusatum a tutela eum, qui septuagesimum annum aetatis ingressus fuisset, nobis et legis Aeliae Sentiae argumenta proferentibus, et alia quaedam, contra petitricem pronuntiavit.

Not. 3.

L. 1. *D. si quis caut. in iud. sist. causa factis non obtemp. Vid.* 708.

L. 101. *D. de R. J. Vid.* 709.

Not. 4.

730) — *L.* 5. *D. de annuis legatis.* (XXXIII. 1.) (*Modestin.*) *A vobis quoque ceteri heredes peto, ut uxori meae praestetis, quoad vivet, annuos decem aureos;* uxor supervixit marito quinquennio et quatuor mensibus. Quaero: an heredibus eius sexti anni legatum integrum debeatur? Modestinus respondit: integri sexti anni legatum deberi.

731) — *L.* 8. *D. eod.* (*Gaius.*) In singulos annos relictum legatum simile est usuifructui, quum morte finiatur. Sane capitis deminutione non finitur, quum ususfructus finiatur. Et ususfructus ita legari potest: *Titio usumfructum fundi lego, et quotiesque capite minutus erit, eundem usumfructum ei do.* Illud certe amplius est in hoc legato, quod in ingressu cuiuslibet anni si decesserit legatarius, eius anni legatum heredi suo relinquat. Quod in usufructu non ita est, quum fructuarius, etiamsi maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, heredi suo eos fructus non relinquat.

732) — *L.* 22. *D. eod.* (*Alfenus Varus.*) *Filiae meae, quotiescumque vidua erit, in annos singulos centum heres meus dato.* Quaeritur: si filia minus annuo tempore vidua fuisset, numquid minus ei centum deberentur? Respondit: sibi videri, tametsi totus annus nondum fuisset, tamen deberi.

L. 8. *D. de muner. et honor. Vid.* 700.

Not. 5.

L. 5. *D. qui test. fac. poss. Vid.* 702.

Not. 6.

L. 6. 7. *D. de usurpat. Vid.* 697.

L. 15. *pr. D. de divers. tempor. praescr. Vid.* 698.

Not. 7.

L. 1. *D. de manumissionib. Vid.* 703.

L. 134. *D. de V. S. Vid.* 704.

§. 88.

Not. 2.

733) — *L.* 73. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Ulp.*) Et post edictum peremtorium impetratum, quum dies eius supervenerit, tunc absens citari debet; et sive responderit, sive non responderit, agetur causa, et pronuntiabitur, non utique secundum praesentem, sed interdum vel absens, si bonam causam habuit, vincet. — §. 1. Quodsi is, qui edictum peremtorium impetravit, absit die cognitionis, is vero, adversus quem impetratum est, adsit, tum circumducendum erit edictum peremtorium, neque de causa cognoscetur, nec

secundum praesentem pronuntiabitur. — §. 2. Circum ducto edicto videamus, an amplius reus conveniri possit? an vero salva quidem lis sit, verum instantia tantum edicti perierit? Et magis est, ut instantia tantum perierit, ex integro autem litigari possit. — §. 3. Sciendum est, ex peremtorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum. si modo per contumaciam defuerit; si minus, audietur.

734) — *L.* 2. *D. quib. ex caus. in poss. eatur*) (XLII. 4.) (*Ulp.*) Praetor ait : IN BONA EIUS, QUI IUDICIO SISTENDI CAUSA FIDEIUSSOREM DEDIT, SI NEQUE POTESTATEM SUI FACIET, NEQUE DEFENDETUR, IRI IUBEBO.—§. 1. Potestatem autem sui non facit, qui id agit, ne adversarius eius copiam sui habeat. Ergo latitantis bona iubet possideri.— §. 2. Quid, si non latitet, sed absens non defendatur? nonne videtur potestatem sui non facere? — §. 3. Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorem causam adversarii facit. — §. 4. Haec verba : *neque defendetur*, παρατατικῶς scripta sunt, ut neque sufficiat unquam defendisse, si non duret defensio, neque obsit, si nunc offeratur.

735) — *L.* 1. *D. de fideic. libert.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Si quidam ex his, qui fideicommissam libertatem debeant, praesentes sint, alii ex iusta causa absint, alii latitent, perinde is, cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit, atque si soli, qui adessent, et qui ex iusta causa abessent, rogati essent; pars ergo latitantis his proficit.

736) — *L.* 10. *D. eod.* (*Scaevola.*) Herede instituto marito, per fideicommissum libertatem servis dedit, in quibus et Sticho actori mariti. Quaesitum est : quum absente domino iste Praesidem provinciae adierit, ut libertas sibi praestaretur, quasi ex iusta causa heres abesset, et Praeses provinciae pronuntiaverit libertatem deberi, an agi cum Sticho possit, ut rationem actus a se administrati reddere compellatur? Respondit : non posse.

L. 20. *D. eod.* (*Pomp.*).... si latitabit, vel si justa ex causa aberit....

737) — *L.* 28. *D. eod.* (*Ulp.*) Si eum servum, cui erat fideicommissa libertas relicta, distraxerit is, qui erat rogatus, et emtor quidem latitet, is autem, qui rogatus erat, praesens sit, an Rubriano senatusconsulto locus sit? Et ait Marcellus : Rubrianum locum habere, quia abest, quem manumittere oportet. — §. 1. Haec autem verba : *adesse noluissent*, non utique exigunt, ut latitet is, qui libertatem praestare debebit; nam etsi non latitet, contemnat autem venire, senatusconsultum locum habebit. . . . *caet.*

738) — *L.* 51. §. 4. 5. *D. eod.* (*Marcian.*) — §. 4. Senatusconsulto Dasumiano cautum est, ut, si ex iusta causa absit, qui fideicommissam libertatem debet, et hoc pronuntiatum fuerit, perinde libertas competat, atque si ut oportet ex causa fideicommissi manumissus esset. — §. 5. Abesse autem is intelligitur, qui a tribunali abest.

739) — *L.* 5. §. 2.—4. *D. de oper. nov. nunt.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*)—§. 2. Nuntiationem autem in re praesente faciendam, meminisse oportebit, id est eo loci, ubi opus fiat, sive quis aedificet, sive incboet aedificare. — §. 3. Nuntiari autem non utique domino oportet; sufficit enim in re praesente nuntiare ei, qui in re praesente fuerit, usque adeo, ut etiam fabris vel opificibus, qui eo loci operantur, opus novum nuntiari possit. Et generaliter ei nuntiari opus novum potest, qui in re praesente fuit domini operisve nomine. Neque refert, quis sit iste, vel cuius conditionis, qui in re praesente fuit. Nam et si servo nuntietur, vel mulieri, vel puero, vel puellae, tenet nuntiatio; sufficit enim, in re praesente operis novi nuntiationem factam sic. ut domino possit renuntiari. — §. 4. Si quis forte in foro domino opus novum nuntiat, hanc nuntiationem nullius esse momenti, exploratissimum est; in re enim praesente, et paene dixerim ipso opere, hoc est in re ipsa, nuntiatio facienda est; quod idcirco receptum est, ut confestim per nuntiationem ab opere discedatur. Ceterum si alibi fiat nuntiatio, illud incommodi sequitur, quod, dum venitur ad opus, si quid fuerit operis per ignorantiam factum, evenit, ut contra edictum Praetoris sit factum.

740) — *L.* 4. §. 5. *D. de damno infecto.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Praetor ait : EUM EI, QUI ABERIT, PRIUS DOMUM DENUNTIARI IUBEAM. Abesse autem videtur, et qui in iure non est, quod et Pomponius probat; verecunde autem Praetorem denuntiari iubere, non extrahi de domo sua. Sed *domum denuntiari* sic accipere debemus, ut, et si in aliena domo habitet, ibi ei denuntietur. Quodsi nec habitationem habeat, ad ipsum praedium erit denuntiandum vel procuratori eius, vel certe inquilinis.

741) — *Gaii inst.* IV. 82. *sq.* — 82. *Nunc admonendi sumus, agere posse quemlibet aut suo nomine aut alieno :* alieno veluti cognitorio, procuratorio, tutorio, curatorio; cum olim *quamdiu..... legis* actiones in usu fuissent, alterius nomine agere non licere*t* (*nisi*) pro populo *et libertatis causa.* — 83. Cognitor autem certis verb*is* in litem cora*m* adversario substituitur; nam actor *ita* cognitorem dat, QUOD EGO A TE, verbi gratia, FUNDUM PETO, IN EAM REM LUCIUM TITIUM *tibi* COGNITOREM DO; adv*ersarius* ita, QUANDO TU A ME FUNDUM PETIS, IN EAM REM PUBLIUM MÆVIUM COGNITOREM DO. Potest ut actor ita dicat, QUOD EGO TECUM AGERE VOLO IN EAM REM COGNITOREM DO; advers*arius ita*, QUANDO TU MECUM AGERE VIS *in eam rem* COGNITOREM DO. Nec interest præsens an absens cognitor detur, sed si absens datus fuerit, cognitor ita erit si cognoverit *et susceperit* officium cognitoris.

742) — *L.* 5. *D. de procurator.* (III. 3.) (*Ulp.*) Praesens habetur et qui in hortis est.

743) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Et qui in foro, et qui in urbe et in continentibus aedificiis.

744) — *L.* 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Et ideo procurator ei praesenti esse videtur.

745) — *L.* 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Vel hereditas superveniens eum occupet, vel alia iusta causa. Hoc amplius, etsi habeat praesentem dominum, non debere compelli procuratorem.

746) — *L.* 173. §. 1. *D. de V. S.* (*Ulp.*) Qui extra continentia urbis est, abest; ceterum usque ad continentia non abesse videtur.

747) — *L.* 199. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Absentem accipere debemus eum, qui non est eo loci, in quo petitur; non enim trans mare absentem desideramus, sed si forte extra continentia urbis sit, abest; ceterum usque ad continentia non abesse videbitur, si non latitet.

748) — *L.* 1. *C. de errore advocat.* (II. 10.) (*Alexand.*) Ea, quae advocati praesentibus his, quorum causae aguntur, allegant, perinde habenda sunt, ac si ab ipsis dominis litium proferantur. (227.)

749) — *L.* 3. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Sententiis finita negotia rescriptis revocari non oportet. Nec enim quae constituta sunt, id est ut advocatorum error litigatoribus non noceat, tibi etiam opitulari possunt, quum te praesentem neque causae palam ex continenti, id est triduo proximo, contradixisse, neque post sententiam appellationis remedio, si tibi haec displicebant, usam esse proponas.

750) — *L.* 10. *D. de ritu nupt.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Si ita pater absit, ut ignoretur ubi sit et an sit, quid faciendum sit? merito dubitatur. Et si triennium effluxerit, postquam apertissime fuerit pater ignotus, ubi degat, et an superstes sit, non prohibentur liberi eius utriusque sexus matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

751) — *L.* 11. *D. eod.* (*Iulian.*) Si filius eius, qui apud hostes est, vel abest, ante triennium captivitatis vel absentiae patris uxorem duxerit, vel si filia nupserit, puto recte matrimonium vel nuptias contrahi, dummodo eam filius ducat uxorem, vel filia tali nubat, cuius conditionem certum sit patrem non repudiaturum.

752) — *L.* 12. *D. de in ius voc.* (II. 4.) (*Ulp.*) Si libertus in ius vocaverit contra Praetoris edictum filium patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet, probandum est, absente patre subveniendum esse filio, qui in potestate est, et ei poenalem in factum actionem, id est quinquaginta aureorum, adversus libertum competere.

753) — *L.* 8. *pr. D. de procuratorib.* (III. 3.) (*Ulp.*) Filiusfamilias et ad agendum dare procuratorem potest, si qua sit actio, qua ipse experiri potest, non solum, si castrense peculium habeat, sed et quivis filiusfamilias. Utputa iniuriam passus dabit ad iniuriarum actionem, si forte neque pater praesens sit, nec patris procurator velit experiri, et erit iure ab ipso filiofamilias procurator datus. Hoc amplius Iulianus scribit: et si filiofamiiias patri per filium eius in eadem potestate manentem fiat iniuria, neque avus praesens sit, posse patrem procuratorem dare ad ulciscendam iniuriam, quam nepos absentis passus est. Ad defendendum quoque poterit filiusfamilias procuratorem dare. Sed et filiafamiiias poterit dare procuratorem ad iniuriarum actionem. Nam quod ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem, supervacuum esse Valerius Severus scribit, quum sufficiat, patrem dare ex filiae voluntate. Sed puto, si forte pater absens sit, vel suspectae vitae, (quo casu solet filiae competere de dote actio) posse eam procuratorem dare. Ipse quoque filius procurator dari poterit et ad agendum, et ad defendendum.

754) — *L.* 18. §. 1. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Ulp.*) Si filiusfamilias ex aliqua noxa, ex qua patri actio competit, velit experiri, ita demum permittimus ei agere, si non sit, qui patris nomine agat. Nam et Iuliano placet, si filiusfamilias legationis vel studiorum gratia abierit, et vel furtum, vel damnum iniuria passus sit, posse eum utili iudicio agere, ne, dum pater exspectatur, impunita sint maleficia, quia pater venturus non est, vel dum venit se subtrahit is, qui noxam commisit. Unde ego semper probavi, ut, si res non ex maleficio veniat, sed ex contractu debeatur, filius possit agere utili iudicio, forte depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam, quam credidit, petens, si forte pater in provincia sit, ipse autem forte Romae vel studiorum causa, vel alia iusta ex causa degat, ne, si ei non dederimus actionem, futurum sit, ut impune fraudem patiatur, et egestate Romae laboret, viaticulo suo non recepto, quod ad sumtum pater ei destinaverat. Et finge senatorem esse filiumfamilias, qui patrem habet in provincia, nonne augetur utilitas per dignitatem?

755) — *L.* 17. §. 10. *sqq. D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Ait Praetor: SI EI, QUI IN ALTERIUS POTESTATE ERIT, INIURIA FACTA ESSE DICETUR, ET NEQUE IS, CUIUS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT, NEQUE PROCURATOR QUISQUAM EXSISTET, QUI EO NOMINE AGAT, CAUSA COGNITA IPSI, QUI INIURIAM ACCEPISSE DICETUR, IUDICIUM DABO. — §. 11. Filiofamilias iniuriam passo, si praesens sit pater, agere tamen non possit propter furorem vel quem alium casum dementiae, puto competere iniuriarum actionem; nam et hic pater eius absentis loco est. — §. 12. Plane si praesens agere nolit, vel quia differt, vel quia remittit atque donat iniuriam, magis est, ut filio actio non detur; nam et cum abest, idcirco datur filio actio, quia verisimile est, patrem, si praesens fuisset, acturum fuisse. — §. 13. Interdum tamen putamus, et si pater remittat, iniuriarum actionem filio dandam, utputa si patris persona vilis abiectaque sit, filii honesta; neque enim debet pater vilissimus filii sui contumeliam ad suam utilitatem metiri; ponamus esse eum patrem, cui iure meritoque curator a Praetore constitueretur. — §. 14. Sed et si pater lite contestata coeperit abesse, vel etiam negligere executionem pater vilis, dicendum est, causa cognita translationem filio competere. Idem, et si emancipatus filius esse proponatur.

756) — *L.* 22. §. 1. 6. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) — §. 1. Si post solutum matrimonium filiafamilias citra patris voluntatem exactam communem dotem consumat, patri et viva ea et mortua actio superest, ut dos ipsi solvatur. Quod ita verum est, si perditurae solvatur; ceterum si non perditurae, et ex iustis causis soluta sit, non supererit actio, sed mortuo patre nec etiam heredes agent, nec mulier. — §. 6. Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat, nonnunquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris sit, ut verendum sit, ne acceptam dotem consumat; ideoque officium iudicis interponendum est, quatenus et filiae et patri competenter consulatur. Sed si latitet filia, ne tali patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita. Quid enim, si filia verecunde per absentiam patri contradicat? cur non dicamus, patri non esse dandam actionem? Quodsi is pater sit, cui omnimodo consentire filiam deceat, hoc est vitae probatae, filia levis mulier, vel admodum iuvenis, vel nimia circa maritum non merentem, dicendum est, patri potius acquiescere Praetorem oportere, dareque ei actionem.

757) — *L.* 2. §. 2. 3. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Gaius.*) — §. 2. In sponsalibus quoque discutien-

dis placuit renuntiationem intervenire oportere; in qua re haec verba probata sunt: *conditione tua non utor*. — §. 3. Sive autem ipsi praesenti renuntietur, sive absenti per eum, qui in potestate eius sit, euiusve is eave in potestate sit, nihil interest.

758) — *L.* 22. §. 3. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Si pater filia absente de dote egerit, etsi omissa sit de rato satisdatio, filiae denegari debet actio, sive patri heres exstiterit, sive in legato tantum acceperit, quantum doti satis esset. Et ita Iulianus pluribus locis scribit: compensandum ei in dotem, quod a patre datur, lucroque eius cedit, si tantum ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debebatur a marito, qui patri solvit. — §. 6. *Vid.* 756.

759) — *L.* 8. §. 3. *C. de bon. quae liber.* (VI. 61.) (*Iustinian.*) Ubi autem in unum voluntas eorum concurrit, et pater usumfructum, et filius habeat proprietatem; et in agentibus et fugientibus pater quidem suscipiat actiones et moveat, cuiuscunque aetatis filius inveniatur, adhibeatur autem etiam filiorum consensus, nisi adhuc in prima aetate sunt constituti, vel longe absunt, sumtibus videlicet a patre propter rerum incrementa faciendis; quum enim nuda proprietas apud filium inveniatur, ex qua substantia possibile est eum sumtus litis dependere?

760) — *L.* 3. *D. quod cuiusq. univ. nom.* (III. 4.) (*Ulp.*) Nulli permittetur nomine civitatis vel curiae experiri, nisi ei, cui lex permittit, aut lege cessante ordo dedit, quum duae partes adessent, aut amplius quam duae.

761) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Plane ut duae partes decurionum adfuerint, is quoque, quem decernunt, numerari potest.

Not. 3.

762) — *L.* 26. §. 9. *D. ex. quib. caus. mai. i. i. r.* (IV. 6.) (*Ulp.*) Et generaliter, quotiescunque quis ex necessitate, non ex voluntate abfuit, dici oportet ei subveniendum.

763) — *L.* 28. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Nec non et si quis de causa probabili abfuerit, deliberare debet Praetor, an ei subveniri debeat, puta studiorum causa, forte procuratore suo defuncto, ne decipiatur per iustissimam absentiae causam.

764) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Calliatr.*) Hoc autem capite adiuvantur inprimis hi, qui metus causa abfuissent, scilicet si non supervacuo timore deterriti abfuissent.

765) — *L.* 26. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Adversus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula, Pomponius ait, sed non et ipsi concedendam, quia potuit procuratorem relinquere; ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum.

766) — *L.* 2. §. 8. *D. Si quis caut. in iud. sist. c. factis non obtemp.* (II. 11.) (*Ulp.*) Si quis tamen quum posset non incidere in tempestatem vel in fluminis vim, si ante profectus esset, vel tempore opportuno navigasset, ipse se arctaverit, num quid exceptio ei minime prosit? Quod quidem causa cognita erit statuendum; nam neque sic arctandus sit, ut possit ei dici: cur non multo ante profectus es, quam dies promissionis veniret? neque iterum permittendum ei, si quid sit, quod ei imputetur, causari tempestatem vel vim fluminis. Quid enim, si quis, quum Romae esset ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate urgente, voluptatis causa in municipium profectus sit? nonne indignus est, cui haec exceptio patrocinetur? Aut quid, si tempestas quidem in mari fuit, terra autem iste potuit venire, vel flumen circumire? aeque dicendum, non semper ei exceptionem prodesse, nisi angustiae non patiebantur terra iter metiri, vel flumen circumire. Cum tamen vel flumen sic abundasset, ut implesset omnem locum, in quo sisti oportuit, vel aliqua fortuita calamitas eundem locum evertisset, vel praesentiam venienti periculosam fecisset, ex bono et aequo et hic exceptio ei accommodanda est. *L.* 30. *D. de noxal. act. Vid.* 654.

767) — §. 2. *J. de excus. tut. et curator.* (I. 25.) Item qui reipublicae causa absunt, a tutela vel cura excusantur. Sed et si fuerint tutores vel curatores, deinde reipublicae causa abesse coeperint, a tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicae causa absunt, et interea curator loco eorum datur. Qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelae, nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Responsorum scripsit; nam hoc spatium habent ad novas tutelas vocati.

768) — *L.* 11. §. 2. *D. de minorib.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Ex facto quaesitum est: adolescentes quidam acceperant curatorem Salvianum quendam nomine; hic quum curam administrasset, beneficio principis urbicam procurationem erat adeptus, et apud Praetorem se a cura adolescentium excusaverat, absentibus eis; adolescentes adierant Praetorem, desiderantes in integrum adversus eum restitui, quod esset contra constitutiones excusatus. Quum enim susceptam tutelam non alii soleant deponere, quam qui trans mare reipublicae causa absunt, vel hi, qui circa principem sunt occupati, ut in consiliarii Menandri Arrii persona est indultum, meruisset autem Salvianus excusationem, adolescentes quasi capti in integrum restitui a Praetore desideraverant. Aetrius Severus, quia dubitabat, ad Imperatorem Severum retulit. Ad quam consultationem successori eius Ventidio Quieto rescripsit: nullas partes esse Praetoris, (neque enim contractum proponi cum minore annis viginti quinque) sed principem intervenire, et reducere hunc ad administrationem, qui perperam esset a Praetore excusatus.

769) — *L.* 10. *pr.* §. 1. *D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Modestin.*) Non solum autem, qui ad caligatas militias et reliquas primipilarii militaverunt, sed et qui qualitercunque necessitatis publicae populi Romani gratia absentes fuerunt, anni habent vacationem post reversionem. — §. 1. Annus denique hic non solum his, qui compleverunt consuetum militiae tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur, sed et his, qui qualitercunque quieverunt a publica necessitate, et reversi sunt, etsi minus tempus eo, quod constitutum est, consummaverunt.

770) — *L.* 45. *D. eod.* (*Tryphonin.*) *Titius filiis meis, quoad reipublicae causa non abierit, tutor esto*; gessit tutelam ex testamento delatam, deinde reipublicae causa abesse coepit, et desiit. An, quasi nova tutela nunc delata, excusari debeat etiam ob absentiam reipublicae causa? an, quia praecessit testamentum absentiam ob publicam causam, et est ab eo iam ad-

ministrata tutela, non oporteat eum excusari? quid, si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem paraverit? Et magis est, ut haec una tutela sit; ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelae ob prius tempus posse. — §. 1. Sed si ita scriptum in testamento fuit: *Titius tutor esto; quum reipublicae causa abierit, tutor ne esto; quum redierit, tutor esto*, quid de excusatione aut ob absentiam reipublicae causa, aut aliam, quae post obvenerit, dici oporteat? videamus. Procedit autem et alia quaestio: testamento ex die vel sub conditione tutores dati an se excusare ante diem conditionemve necesse habeant? et in primis, an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere? Sed verum est, non ante esse tutorem, quam dies venerit; nam nec antequam adita sit hereditas. Quia igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela, et qui excusatus esset alias, abfuturus reipublicae causa, reversus continuo haeret tutelis ante susceptis, etiam intra annum; sed hic ex ipso testamento desierat esse tutor, et ideo ex secunda tutela excusare se potest.

L. 6. D. ubi pup. educari vel morari debeat. (XXVII. 2.) (*Tryphonin.*).... si vero *necessaria absentia* tutoris et improvisa acciderit, ...

771) — *L. 15. §. 1. D. ad L. Iul. de adulter.* (*Ulp.*) Legis Iuliae de adulteriis capite septimo ita cavetur: NE QUIS INTER REOS REFERAT EUM, QUI TUM SINE DETRECTATIONE REIPUBLICAE CAUSA ABERIT; neque enim aequum visum est, absentem reipublicae causa inter reos referri, dum reipublicae operatur.

772) — *L. 2. D. eum, qui appellaverit in provincia, defendi.* (XLIX. 11.) (*Marcian.*) Hoc enim illis praestatur, ne necesse habeant se defendere, qui reipublicae causa absunt.

NOT. 4.

773) — *L. ult. C. de praescr. longi temp.* (VII. 33.) (*Iustinian.*) Quum in longi temporis praescriptione tres emergebant veteribus ambiguitates, prima propter res, ubi positae sunt, secunda propter personas, sive utriusque, sive alterutrius praesentiam exigimus, et tertia, si in eadem provincia vel in eadem civitate debent esse personae, tam petentis quam possidentis, et res, pro quibus certatur, omnes eas praesentis legis amplectimur definitione, ut nihil citra eam relinquatur. Sancimus itaque, debere in huiusmodi specie utriusque personae, tam petentis quam possidentis, spectari domicilium, ut tam is, qui dominii vel hypothecae quaestionem inducit, quam is, qui res possidet, domicilium habeat in uno loco, id est in una provincia. Hoc etenim magis nobis eligendum videtur, ut non civitate concludatur domicilium, sed magis provincia, et si uterque domicilium in eadem habeat provincia, causam inter praesentes esse videri, et decennii magis praescriptione agentem excludi. De rebus autem, de quibus dubitatio est, nulla erit differentia, sive in eadem provincia sint, sive in vicina, vel trans mare positae, vel longo spatio separatae. Sin autem non in eadem provincia uterque domicilium habeat, sed alter in alia, alius in altera, tunc ut inter absentes causam disceptari, et locum esse viginti annorum exceptioni. Nihil enim prohibet, sive in eadem provincia res constitutae sint, sive in alia, super his controversiam in iudicio provinciali moveri, et multo magis in hac florentissima civitate. Quid enim prodest, in ipsa provincia esse possessionem, an in alia, quum ius vindicationis incorporale est, et ubicunque res positae sint, et dominium earum, et vinculum ad dominum vel creditorem possit reverti? Ideo enim nostri maiores subtilissimo animo et divino quodam motu ad actiones et earum iura pervenerunt, ut incorporales constitutae possint ubicunque ius suum et affectum corporalem extendere. Sit igitur secundum hanc definitionem causa perfectissime composita, et nemo posthac dubitet, neque inter praesentes, neque inter absentes, quid statuendum sit, ut bono initio possessionem tenentis, et utriusque partis domicilio requisito, sit expedita quaestio pro rebus ubicunque positis, nulla scientia vel ignorantia exspectanda, ne altera dubitationis inextricabilis oriatur occasio. Eodem observando, etsi res non soli sint, sed incorporales, quae in iure consistunt, veluti ususfructus et ceterae servitutes.

NOT. 5.

774) — *L. 124. §. 1. D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Furiosus absentis loco est et ita Pomponius libro primo epistolarum scribit.

775) — *L. 7. D. ex quibus causis mai.* (IV. 6.) (*Ulp.*) Milites plane, qui Romae militant, pro reipublicae causa absentibus habentur.

776) — *L. 9. D. eod.* (*Callistr.*) Succurritur etiam ei, qui in vinculis fuisset. Quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoque, qui a latronibus, aut praedonibus, vel potentiore vi oppressus vinculis coercebatur. Vinculorum autem appellatio latius accipitur; nam etiam inclusos, veluti lautumiis, vinctorum numero haberi placet, quia nihil interest, parietibus an compedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam accipi, Labeo putat.

777) — *L. 10. D. eod.* (*Ulp.*) In eadem causa sunt, et qui a militibus, statoribusque, vel a municipalibus ministeriis asservantur, si probentur rei suae superesse non potuisse. In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, ut sine dedecore in publico apparere non possint.

778) — *L. 11. D. eod.* (*Callistr.*) Ei quoque succurritur, qui in servitute fuerit, sive bona fide serviat homo liber, sive detentus sit.

779.) — *L. 22. §. 2. D. eod.* (*Paulus.*) Quod edictum etiam ad furiosos, et infantes et civitates pertinere, Labeo ait.

780) — *L. 23. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Hi plane, qui fuerunt in potestate captivi, usu rem acquirere possunt ex re peculiari, et aequum erit, ex hac clausula praesentibus, id est qui non sunt in captivitate, subveniri, si, quum non defenderentur, usucaptum quid sit. Sed et si dies actionis, quae adversus captivum competebat, exierit, succurretur adversus eum.

781) — *L. 10. D. quib. ex caus. in poss. eatur.* (XLII. 4.) (*Ulp.*) Si pupillis praesens sit, tutorem autem non habeat, pro absente habendus est.

782) — *L. 15. §. 3. D. ad L. Iul. de adulter.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Quodsi quis praesens sit, vice tamen absentis habetur, ut puta qui in vi-

gilibus vel urbanis castris militat, dicendum est, deferri hunc posse; neque enim laborare habet, ut se repraesentet.

783) — *L.* 2. §. 1. *D. de procurator.* (III. 3.) (*Paulus.*) Furiosus non est habendus absentis loco, quia in eo animus deest, ut ratum habere non possit.

784) — *L.* 199. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est, sed qui a latronibus detinetur.

§. 89.

Not. 1.

785) — §. 3. *J. ad. leg. Aquil.* (IV. 3.) Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modo culpa eius nulla inveniatur; nam alioquin non minus ex dolo, quam ex culpa quisque hac lege tenetur.

786) — *L.* 9. §. 2. *D. de minorib.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Nunc videndum, minoribus utrum in contractibus captis duotaxat subveniatur, an etiam delinquentibus? utputa si dolo aliquid minor fecit in re deposita, vel commodata, vel alias in contractu, an ei subveniatur, si nihil ad eum pervenit? Et placet, in delictis minoribus non subveniri; nec hic itaque subvenietur. Nam et si furtum fecit, vel damnum iniuria dedit, non ei subvenietur. Sed si, quum ex damno dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare, in hoc solum restituendus est, ut pro confesso habeatur. Ergo et si potuit pro furto damnum decidere magis, quam actionem dupli vel quadrupli pati, ei subvenietur.

787) — *L.* 51. *pr. D. de aedil. edicto* (XXI. 1.) (*African.*) Cum mancipium morbosum vel vitiosum servus emerit, et redhibitoria vel ex emto dominus experiatur, omnimodo scientiam servi, non domini spectandam esse, ait, ut nihil intersit, peculiari an domini nomine emerit, et certum incertumve mandaote eo emerit, quia tunc et illud ex bona fide est, servum, cum quo negotium fuerat gestum, deceptum non esse, et rursus delictum eiusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debet. Sed si servus mandatu domini hominem emerit, quem dominus vitiosum esse sciret, non tenetur venditor.

788) — *L.* 39. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Papinian.*) Viro atque uxore mores invicem accusantibus, causam repudii dedisse utrumque, pronuntiatum est. Id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contemserunt, neuter vindicetur; paria enim delicta mutua pensatione dissolvuntur.

789) — *L.* 3. §. 5. *D. de B. P. C. T.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) Si emancipatus filius, uxore non ex voluntate patris ducta, filium fuerit sortitus, dein nepos patre iam mortuo ad bonorum possessionem avi velit venire, admittendus est ad eam; non enim per rescissionem is, qui filius iustus est, efficietur non filius, quum rescissio, quo magis admittantur, non quo minus, adhibeatur. Nam et si tam ignominiosam duxerit uxorem filius, ut dedecori sit tam ipsi quam patri, mulierem talem habere, dicemus et ex ea natum ad bonorum possessionem avi admitti, quum possit avus iure suo uti, eumque exheredare. Nec enim minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita nepotis, quam patris eius delicta perpendet.

790) — *L.* 1. *in f. D. de itinere actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Si quis supradicto tempore anni non vi, non clam, non precario itinere usus sit, verum postea non sit usus, sed clam precariove, videndum est, an ei noceat? Et magis est, ut nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum.

791) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Nec enim corrumpi aut mutari, quod recte transactum est, superveniente delicto potest.

Not. 2.

§. *ult. J. de V. O. Vid.* 663.

792) — *L. ult. D. de eo, quod certo loco* (XIII. 4.) (*Paulus.*) Si post moram factam, quo minus Capuae solveretur, quum arbitraria vellet agere, fideiussor acceptus sit eius actionis nomine, videamus, ne ea pecunia, quae ex sententia iudicis accedere potest, non debeatur, nec sit in obligatione, adeo ut nunc quoque sorte soluta, velut si Capuae petatur, arbitrium iudicis cesset? nisi si quis dicat, si iudex centum et viginti condemnare debuerit, centum solutis ex universitate, tam ex sorte, quam ex poena solutum videri, ut supersit petitio eius, quod excedit sortem, et accedat poena pro eadem quantitate. Quod non puto admittendum, tanto magis, quod creditor accipiendo pecuniam etiam remisisse poenam videtur.

793) — *L.* 68. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si poenam stipulatus fuero, *si mihi pecuniam non credidisses*, certa est et utilis stipulatio. Quodsi ita stipulatus fuero: *pecuniam te mihi crediturum spondes?* incerta est stipulatio, quia id venit in stipulationem, quod mea interest.

794) — *L.* 90. *D. eod.* (*Pomp.*) Cum stipulati sumus pro usuris legitimis poenam in singulos menses, si sors soluta non sit, etiamsi sortis obligatio in iudicium sit deducta, adhuc tamen poena crescit, quia verum est, solutam pecuniam non esse.

795) — *L. un. C. de his. quae poenae nom. relinq.* (VI. 41.) (*Iustinian.*) Supervacuam observationem veterum legum, per quam testatorum voluntates ad effectum duci impediebantur, amputamus, praecipientes, nullum valere dicendo, poenae nomine quaedam esse relicta vel adempta in supremis testantium voluntatibus, eas infirmare, sed licere testanti pro implenda sua voluntate vel pecunias dari praecipere, vel aliam pecuniariam poenam inferre quibus voluerit tam in adimendis hereditatibus, vel legatis, vel fideicommissis, vel libertatibus, quam in praecipiendo ad alias personas eas transferri ab eo, cui relicta ab initio sunt, vel aliquid aliis ab eo dari, si minus dispositionibus suis heres, vel legatarius, vel libertate donatus paruerit. Quodsi aliquid facere vel legibus interdictum, vel alias probrosum, vel etiam impossibile iussus aliquis eorum fuerit, tunc sine ullo damno, etiam neglecto testatoris praecepto, servabitur. (528.)

796) *L.* 2. *D. de his, quae poenae nomine relinq.* (XXXIV. 6.) (*Marcian.*) Poenam a conditione voluntas testatoris separat, et an poena, an conditio, an translatio sit? ex voluntate defuncti apparet, idque divi Severus et Antoninus rescripserunt.

Not. 3.

L. 5. *C. de legib. Vid.* 343.

Not. 4.

797) — *L.* 4. §. 1. *D. ne vis fiat ei, qui in poss. miss.* (XLIII. 4.) (*Ulp.*) Poena autem eius, qui non promittit, vel satis non dat, haec est, ut in possessionem mittatur adversarius. Sive ergo promittat, sive per eum non fiat, quo minus promittat, non tenebit interdictum, repulso per exceptionem eo, qui experitur.

Not. 5.

798) — *L.* 7. *D. de publ. iudic.* (XLVIII. 1.) (*Macer.*) Infamem non ex omni crimine sententia facit, sed ex eo, quod iudicii publici causam habuit. Itaque ex eo crimine, quod iudicii publici non fuit, damnatum infamia non sequetur, nisi id crimen ex ea actione fuit, quae etiam in privato iudicio infamiam condemnato importat, veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum.

799) — *L.* 1. §. *ult. D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Ulp.*) Generaliter placet, in legibus publicorum iudiciorum vel privatorum criminum, qui extra ordinem cognoscunt Praefecti vel Praesides, ut eis, qui poenam pecuniariam egentes eludunt, coërcitionem extraordinariam indicant.

800) — *L.* 131. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Aliud fraus est, aliud poena; fraus enim sine poena esse potest, poena sine fraude esse non potest. Poena est noxae vindicta, fraus et ipsa noxa dicitur, et quasi poenae quaedam praeparatio. — §. 1. Inter mulctam autem et poenam multum interest, quum poena generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio, mulcta specialis peccati, cuius animadversio hodie pecuniaria est. Poena autem non tantum pecuniaria, verum capitis et existimationis irrogari solet. Et mulcta quidem ex arbitrio eius venit, qui mulctam dicit, poena non irrogatur, nisi quae qua lege vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est; quin immo mulcta ibi dicitur, ubi specialis poena non est imposita. Item mulctam is dicere potest, cui iudicatio data est. Magistratus solos, et Praesides provinciarum posse mulctam dicere, mandatis permissum est, poenam autem unusquisque irrogare potest, cui huius criminis sive delicti executio competit.

801) — *L.* 200. *D. eod.* (*Iulian.*) Haec stipulatio: *noxis solutum praestari?* non existimatur ad eas noxas pertinere, quae publicam executionem et coërcitionem capitalem habent.

802) — *L.* 17. §. 18. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Noxas accipere debemus privatas, hoc est eas, quaecunque committuntur ex delictis, non publicis criminibus, ex quibus agitur iudiciis noxalibus. Denique specialiter cavetur infra de capitalibus fraudibus; ex privatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxae dedere noluerit, sed litis aestimationem sufferre.

§. 90.

803) — *L.* 48. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Quidquid in calore iracundiae vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit, iudicium animi fuisse; ideoque brevi reversa uxor nec divertisse videtur.

804) — *L.* 5. *C. de iniuriis.* (IX. 35.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si non convicii consilio te aliquid iniuriosum dixisse probare potes, fides veri a calumnia te defendit. Si autem in rixam inconsulto calore prolapsus homicidii convicium obiecisti, et ex eo die annus excessit, quum iniuriarum actio annuo tempore praescripta sit, ob iniuriae admissum conveniri non potes. (290.)

§. 91.

Not. 1.

805) — *L.* 46. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Furiosus et pupillus, ubi ex re actio venit, obligantur etiam sine curatore vel tutoris auctoritate, veluti si communem fundum habeo cum his, et aliquid in eum impendero, vel damnum in eo pupillus dederit; nam iudicio communi dividundo obligabuntur.

806) — *L.* 5. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent. Nam furiosus nullum negotium contrahere potest, pupillus omnia tutore auctore agere potest.

807) — §. 10. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui iam aliquem intellectum habent; nam infans, et qui infanti proximus est, non multum a furioso distant, quia huius aetatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infanti propter utilitatem eorum benignior iuris interpretatio facta est, ut idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, nec auctore quidem patre obligatur.

808) — *L.* 111. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse et furandi, et iniuriae faciendae.

809) — *L.* 5. §. 2. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) Et ideo quaerimus: si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliae actio sit? Et Pegasus negavit; quae enim in eo culpa sit, quum suae mentis non sit? et hoc est verissimum. Cessabit igitur Aquiliae actio, quemadmodum si quadrupes damnum dederit, Aquilia cessat, aut si tegula ceciderit. Sed et si infans damnum dederit, idem erit dicendum. Quodsi impubes id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri et Aquilia eum; et hoc puto verum, si sit iam iniuriae capax.

810) — *L.* 23. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Impuberem furtum facere posse, si iam doli capax sit, Iulianus libro vicesimo secundo Digestorum scripsit. Item posse eum impubere damni iniuria agi, quia et furtum ab impubere fiat, sed modum esse adhibendum ait; nam in infantes id non cadere. Nos putamus, cum impubere culpae capace Aquilia agi posse. Item verum est, quod Labeo ait, nec ope impuberis furto facto teneri eum.

Not. 2.

811) — *L.* 12. §. 2. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Paulus.*) Non autem omnes iudices dari possunt ab his, qui iudicis dandi ius habent; quidam enim lege impediuntur, ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. *Natura, ut surdus, mutus, et perpetuo furiosus, et impubes, quia iudicio carent.* Lege impeditur, qui senatu motus est. Moribus, feminae et servi, non quia non habeant iudicium, sed quia receptum est, ut civilibus officiis non fungantur.

812) — §. 3. *J. quib. non permitt. fac. test.* (II. 12.) Item surdus et mutus non semper testamentum facere possunt. Utique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit; nam et mutus is intelligitur, qui loqui nihil potest, non qui tarde loquitur. Saepe enim etiam litterati et eruditi homines variis causis et audiendi et loquendi facultatem amittunt. Unde nostra constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus et modis secundum normam eius possint testari, aliaque facere, quae eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum adversa valetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse coeperit, ratum nihilominus eius permanet testamentum.

813) — *L.* 10. *C. qui testam. fac. poss.* (VI. 22.) (*Iustinian.*) Discretis surdo et muto, quia non semper huiusmodi vitia sibi concurrunt, sancimus, si quis utroque morbo simul laboret, id est ut neque audire neque loqui possit, et hoc ex ipsa natura habeat, neque testamentum facere, neque codicillos, neque fideicommissum relinquere, neque mortis causa donationem celebrare concedatur, nec libertatem, sive vindicta, sive alio modo, imponere, eidem legi tam masculos quam feminas obedire imperantes. Ubi autem et huiusmodi vitii non naturalis sive masculo sive feminae accidit calamitas, sed morbus postea superveniens et vocem abstulit, et aures conclusit, si ponamus huiusmodi personam litteras scientem, omnia, quae priori interdiximus, haec ei sua manu scribenti permittimus. Sin autem infortunium discretum est, quod ita raro contingit, et surdis, licet naturaliter huiusmodi sensus variatus est, tamen omnia facere et in testamentis, et in codicillis, et in mortis causa donationibus, et in libertatibus, et in omnibus aliis permittimus. Si enim vox articulata ei a natura concessa est, nihil prohibet, eum omnia, quae voluerit, facere, quia scimus, quosdam iurisperitos et hoc subtilius cogitasse, et nullum esse exposuisse, qui penitus non exaudiat, si quis supra cerebrum illius loquatur, secundum quod Iuventio Celso placuit. In eo autem, cui morbus postea superveniens auditum tantummodo abstulit, nec dubitari potest, quin possit omnia sine aliquo obstaculo facere. Sin vero aures quidem apertae sunt et vocem recipientes, lingua autem eius penitus praepedita, licet a veteribus auctoribus saepius de hoc variatum est, attamen si hunc peritum litterarum esse proponamus, nihil prohibet eum scribentem haec omnia facere, sive naturaliter, sive per interventum morbi huiusmodi infortunium ei accesserit, nullo discrimine neque in masculis neque in feminis in omni ista constitutione servando. (551.)

Not. 3.

L. 48. *D. de R. J. Vid.* 803.

814) — *L.* 3. *D. de divort.* (XXIV. 2.) (*Paulus.*) Divortium non est, nisi verum, quod animo perpetuam constituendi dissensionem fit. Itaque quidquid in calore iracundiae vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit, iudicium animi fuisse; ideoque per calorem misso repudio, si brevi reversa uxor est, nec divertisse videtur.

815) — *L.* 19. *C. de inoff. testam.* (III. 28.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si filiam tuam, eo quod turpiter et cum flagitiosa foeditate vivit, a successione tua excludendam putes, si non inconsulto calore, sed ex meritis eius ad id odium incitatus es, postremi iudicii liberum arbitrium habebis. (293.)

816) — *L.* 2. *C. ad leg. Iul. maj.* (IX. 8.) (*Alexand.*) Alienam sectae meae sollicitudinem concepisti, quasi crimen maiestatis sustineres, si servo tuo iratus esse non perseveres, quod semper te facturum inconsulte iuraveras. (224.)

L. 5. *C. de iniuriis. Vid.* 804.

§. 92.

Not. 1.

L. 21. §. 5. *D. quod met. causa. Vid.* 62.

§. 93.

Not. 1.

817) — *L.* 1. *D. quod metus causa gestum erit.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUOD METUS CAUSA GESTUM ERIT, RATUM NON HABEBO. Olim ita edicebatur: QUOD VI METUSVE CAUSA. Vis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam contrariam voluntati, metus autem propter instantis vel futuri periculi causa mentis trepidationem. Sed postea detracta est vis mentio ideo, quia, quodcunque vi atroci fit, id metu fieri videatur.

818) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Vis autem est maioris rei impetus, qui repelli non potest.

Not. 2.

819) — *L.* 3. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed vim accipimus atrocem, et eam, quae adversus bonos mores fiat, non eam, quam magistratus recte intulit, scilicet iure licito, et iure honoris, quem sustinet. Ceterum si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus, vel provinciae Praeses, Pomponius scribit, hoc edictum locum habere; *si forte*, inquit, *mortis aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit.*

Not. 3.

820) — §. 8. *J. de publ. iud.* (IV. 18.) Item lex Iulia de vi publica seu privata adversus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis redarguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur; si vero sine armis, in tertiam partem bonorum publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduae, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus, tunc et peccatores, et ii, qui opem flagitio dederunt, capite puniuntur secundum nostrae constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius est scire.

Not. 4.

L. 1. *D. quod m. c. Vid.* 817.

821) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Metum accipiendum, Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed maioris mali.

Not. 5.

L. 3. *inf. D. eod. Vid.* 819.

822) — *L.* 4 *D. eod.* (*Paulus.*) Ego puto etiam servitutis timorem, similiumque admittendum.

L. 5. D. eod. Vid. 821.

823) — *L. 6. D. eod.* (*Gaius.*) Metum autem non vani hominis, sed qui merito et in hominem constantissimum cadat, ad hoc edictum pertinere, dicemus.

824.) — *L. 7. D. eod.* (*Ulp.*) Nec timorem infamiae hoc edicto contineri, Pedius dicit libro septimo, neque aticuius vexationis timorem per hoc edictum restitui. Proinde si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc edictum non restituitur, quoniam neque vi, neque metu factum est. — §. 1. Proinde si quis in furto vel adulterio deprehensus, vel in alio flagitio, vel dedit aliquid, vel se obligavit, Pomponius libro vicesimo octavo recte scribit, posse eum ad hoc edictum pertinere; timuit enim vel mortem, vel vincula, quanquam non omnem adulterum liceat occidere vel furem, nisi se telo defendat, sed potuerunt vel non iure occidi, et ideo iustus fuit metus. Sed et si, ne prodatur ab eo, qui deprehendit, alienaverit, succurri ei per hoc edictum videtur, quoniam, si proditus esset, potuerit ea pati, quae diximus.

825) — *L. 9. pr. eod.* (*Ulp.*) *Metum* autem *praesentem* accipere debemus, *non suspicionem inferendi eius.*

L. 2. §. 1. D. ex quib. caus. mai. Vid. 764.

826) — *L. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Melius autem causa abesse videtur, qui iusto timore mortis vel cruciatus corporis conterritus abest, et hoc ex affectu eius intelligitur. Sed non sufficit, quolibet terrore abductum timuisse, sed huius rei disquisitio iudicis est.

827) — *L. 13. C. de transactionib.* (II. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) .... Nec tamen quilibet metus ad rescindenda ea, quae consensu terminata sunt, sufficit, sed talem metum probari oportet, qui salutis periculum, vel corporis cruciatum contineat..... (290.)

Not. 6.

828) — *L. 6. C. de his, quae vi metusve causa gesta sunt.* (II. 20.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ad invidiam alicui nocere nullam dignitatem oportet. Unde intelligis, quod ad metum arguendum, per quem dicis initum esse contractum, senatoria dignitas adversarii tui sola non est idonea.

829) — *L. 22. D. de ritu nupt.* (XXIII. 2.) (*Celsus.*) Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret, si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter invitos non contrahitur; maluisse enim hoc videtur.

Not. 7.

L. 21. §. 5. D. quod. m. c. Vid. 62.

Not. 8.

830) — *L. 21. §. 3. D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Paulus.*) Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem, quia est verissimum, nec talem promissionem dotis ullam esse.

831) — *L. 22. D. eod.* (*Paulus.*) Qui in carcerem quem detrusit, ut aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est.

832) — *L. 23. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Si iusto metu perterritus cognitione iudicis, ad quem ut vinctus iret, potens adversarius minabatur, id, quod habere licebat, compulsus vendidit, res suae aequitati per Praesidem provinciae restituitur.

833) — *L. 6. §. 7. D. de adq. vel omitt. heredit.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Celsus libro quinto decimo Digestorum scripsit: eum, qui metu verberum vel alio timore coactus fallens adierit hereditatem, sive liber sit, heredem non fieri placet, sive servus sit, dominum heredem non facere.

834) — *L. 17. pr. D. qui et a quib. manumissi liberi non fiut.* (XL. 9.) (*Paulus.*) Si privatus coactus a populo manumiserit, quamvis voluntatem accommodaverit, tamen non erit liber; nam et divus Marcus prohibuit ex acclamatione populi manumittere.

835) — *L. 7. C. de his, quae vi metusve causa.* (II. 20.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si donationis, vel transactionis, vel stipulationis, vel cuiuscunque alterius contractus obligationis confectum instrumentum metu mortis vel cruciatu corporis extortum, vel capitales minas pertimescendo, adito praeside provinciae probare poteris, hoc ratum haberi secundum edicti formam non patietur.

L. 1. D. quod m. c. Vid. 817.

Not. 10.

836) — *L. 184. D. de R. J.* (L. 17.) (*Celsus.*) Vani timoris iusta excusatio non est.

837) — *L. 3. D. si quis aliquem testari prohibuerit.* (XXIX. 6.) (*Papinian.*) Virum, qui non per vim, nec dolum, quo minus uxor contra eum mutata voluntate codicillos faceret, intercesserat, sed, ut fieri adsolet, offensam aegrae mulieris maritali sermone placaverat, in crimen non incidisse respondi, nec ei, quod testamento fuerat datum, auferendum.

838) — *L. 3. C. eod.* (VI. 34.) (*Diocletet. et Maximian.*) Iudicium uxoris postremum in se provocare maritali sermone, non est criminosum.

839) — *L. 9. §. 1. D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Si autem mihi persuaseris, ut repudiem hereditatem, quasi minus solvendo sit, vel ut optem servum, quasi melior eo in familia non sit, dico, de dolo dandam, si callide hoc feceris.

840) — *L. 7. C. de dolo malo.* (II. 21.) (*Diocletet. et Maximian.*) Si maior quinque et viginti annis hereditatem fratris tui repudiasti, nulla tibi facultas eius adeundae relinquitur. Sane si eius uxoris tibi substitutae dolo factum est, actionem de dolo contra eam exercere potes.

§. 94.

Not 3.

841) — *L. 14. §. 13. D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Eum, qui metum fecit, et de dolo teneri, certum est, et ita Pomponius, et consumi alteram actionem per alteram, exceptione in factum opposita.

842) — *L. 23. §. 9. D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Si dolo servus occisus sit, et lege Cornelia agere dominum posse constat, et si lege Aquilia egerit, praeiudicium fieri Corneliae non debet.

843) — *L. 2. §. 8. D. de vi bonor. rapt.* (XLVII. 8.) (*Ulp.*) Doli mali mentio hic et vim in se habet; nam qui vim facit, dolo malo facit.

Non tamen qui dolo malo facit, utique et vi facit; ita dolus habet in se et vim, et sine vi, si quid callide admissum est, aeque continehitur.

844) — *L. 7. D. ad leg. Cornel. de sicar.* (XLVIII. 8.) (*Paulus.*) In lege Cornelia dolus pro facto accipitur, nec in hac lege culpa lata pro dolo accipitur. Quare si quis ex alto se praecipitaverit, et super alium venerit, eumque occiderit, aut putator ex arbore, quum ramum deiiceret, non proclamaverit, et praetereuntem occiderit, ad huius legis coërcitionem non pertinet.

Not. 4.

845) — *L. 3. §. 3. D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Societas si dolo malo aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est, quia fides bona contraria est fraudi et dolo.

Not. 5.

846) — *L. 2. §. 4. 5. 6. D. de doli mali et met. except.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) — §. 4. Item quaeritur: si quis pure stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit, sed post stipulationem interpositam pactus sit, ne interim pecunia usque ad certum diem petatur, an noceat exceptio doli? Et quidem de pacto convento excipi posse, nequaquam ambigendum est; sed et si hac quis exceptione uti velit, nihilo minus poterit; dolo enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest. — §. 5. Et generaliter sciendum est, ex omnibus in factum exceptionibus doli oriri exceptionem, quia dolo facit, quicunque id, quod quaqua exceptione elidi potest, petit; nam etsi inter initia nihil dolo malo fecit, attamen nunc petendo facit dolose, nisi si talis sit ignorantia in eo, ut dolo careat. — §. 6. Non male dictum est, si creditor usuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilo minus petat, antequam id tempus praetereat, cuius temporis usuras accepit, an doli exceptione repellatur? Et potest dici, dolo eum facere; accipiendo enim usuras distulisse videtur petitionem in id tempus, quod est post diem usurarum praestitarum, et tacite convenisse, interim se non petiturum.

847) — *L. 4. §. 4. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis pupillo solverit sine tutoris auctoritate id, quod debuit, exque ea solutione locupletior factus sit pupillus, rectissime dicetur, exceptionem petentibus nocere; nam et si mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus sit, dandam esse exceptionem. Idemque et in ceteris erit dicendum, quibus non recte solvitur; nam si facti sint locupletiores, exceptio locum habebit.

848) — *L. 8. D. eod.* (*Paulus.*) Dolo facit, qui petit, quod redditurus est. — §. 1. Sic si heres damnatus sit non petere a debitore, potest uti exceptione doli mali debitor, et agere ex testamento.

849) — *L. 173. §. 3. D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Dolo facit, qui petit, quod redditurus est.

850) — *L. 8. §. ult. D. quib. mod. pign. vel hyp. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) — §. 19. Si creditor hypothecaria usus a possessore litis aestimationem consecutus fuerit, et a debitore petat debitum, puto doli mali exceptionem ei obstaturam.

851) — *L. 36. in f. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Si quis, quum aliter eum convenisset obligari, aliter per machinationem obligatus est, erit quidem subtilitate iuris obstrictus, sed doli exceptione uti potest; quia enim per dolum obligatus est, competit ei exceptio. Idem est, et si nullus dolus intercessit stipulantis, sed ipsa res in se dolum habet; cum enim quis petat ex ea stipulatione, hoc ipso dolo facit, quod petit.

852) — §. 30. *J. de actionib.* (IV. 6.) In bonae fidei autem iudiciis libera potestas permitti videtur iudici, ex bono et aequo aestimandi, quantum actori restitui debeat. In quo et illud continetur, ut, si quid invicem praestare actorem oporteat, eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed et in stricti iuris iudiciis ex rescripto divi Marci opposita doli mali exceptione compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio eas compensationes, quae iure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso iure minuant, sive in rem, sive in personam, sive alias quascunque; excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi satis impium esse credidimus, ne sub praetextu compensationis depositarum rerum quis exactione defraudetur.

853) — *L. 29. D. de iure dotium.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Cum pater dotem pro filia promittit, et dotem legat, si quidem marito legavit, videndum est, an legatum valeat? Et non puto valere; nam cum creditori debitor legat id, quod debet, nullum legatum est. Quodsi filiae legavit, valet legatum; dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiae. Et si quidem hoc anima testatorem esse filia ostenderit, ut duplicaret ei legatum, habebit utrumque, et dotem, quam maritus persecutus fuerit, et legatum ex causa legati. Quodsi alterutrum voluerit habere, si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non alias cogetur ei heres legatum solvere, quam si caverit, indemnem hoc nomine heredem futurum adversus maritum ex promissione agentem. Sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cavere oportebit; verum mulier post eum agens exceptione repelletur, quia semel dos praestita est.

854) — *L. 23. D. sol. matrim.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) Et si quid in eam dotem impensum est, nec a muliere reddatur, per doli mali exceptionem servabitur.

855) — *L. 25. D. de administr. tutor.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Si minoris nomine actum fuerit cum tutoribus, assistentibus curatoribus, et pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, et ei sint condemnati in id, quod sua interérat, minoris tutores culpa eorum condemnatos non esse, an restitutio adversus tutores cesset? Et Papinianus Responsorum libro secundo ait: nihilo minus posse restitui; et idcirco curatores, si nondum iudicatum fecerint, posse provocantes per exceptionem doli consequi, ut eis mandentur adversus tutores actiones. Quid tamen, si iam fecerunt iudicatum curatores? Proderit hoc tutoribus, quoniam nihil minori abest, qui de praeda magis quam de damno sollicitus est, nisi forte mandare actiones paratus sit curatoribus.

Not. 6.

856) — *L. 8. §. 9. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Dolo autem facere videtur, qui id, quod potest restituere, non restituit.

857) — *L.* 44. *D. eod.* (*Ulp.*) Dolus est, si quis nolit persequi, quod exigere potest, aut si quis nolit solvere, quod exegerit.

858) — *L.* 7. *pr. D. de administr. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Tutor, qui repertorium non fecit, quod vulgo inventarium appellatur, dolo fecisse videtur, nisi forte aliqua necessaria et iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. Si quis igitur dolo inventarium non fecerit, in ea conditione est, ut teneatur in id, quod pupilli interest; quod ex iureiurando in litem aestimatur. Nihil itaque gerere ante inventarium factum eum oportet, nisi id, quod dilationem nec modicam exspectare possit.

859) — *L.* 41. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Dolo carere non videtur, si iam mota quis controversia hereditatis legata sine cautionibus det.

L. 5. *C. de iniuriis. Vid.* 804.

Not. 7.

L. 36. *in f. de V. O. Vid.* 851.

860) — *L.* 7. §. 11. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Sive autem ab initio dolo malo pactum factum est, sive post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio, propter haec verba edicti : *neque fiat.*

861) — *L.* 1. *in f. D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Quia autem dolus duntaxat in hanc actionem venit, quaesitum est : si heres rem apud testatorem depositam vel commodatam distraxit, ignorans depositam vel commodatam, an teneatur? Et quia dolo non fecit, non tenebitur de re. An tamen vel de pretio teneatur, quod ad eum pervenit? Et verius est, teneri eum; hoc enim ipso dolo facit, quod id, quod ad se pervenit, non reddit.

Not. 8.

862) — *L.* 1. §. 2. 3. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) — §. 2. Dolum malum Servius quidem ita definit : machinationem quandam alterius decipiendi causa, quum aliud simulatur et aliud agitur. Labeo autem ait : posse et sine simulatione id agi, ut quis circumveniatur, posse et sine dolo malo aliud agi, aliud simulari, sicuti faciunt, qui per eiusmodi dissimulationem servant et tuentur vel sua vel aliena. Itaque ipse sic definit : dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio vera est. — §. 3. Non fuit autem contentus Praetor *dolum* dicere, sed adiecit *malum*, quoniam veteres dolum etiam bonum dicebant, et pro solertia hoc nomen accipiebant, maxime si adversus hostem latronemve quis machinaretur.

863) — *L.* 77. §. 31. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Titio fratri suo Maevius hereditatem Seii, a quo heres institutus erat, post mortem suam restituere rogatus, eodem Titio herede scripto petiit, ut moriens Titius tam suam quam Seii hereditatem Sempronio restitueret. Quum ex fructibus medio tempore perceptis fideicommissi debitam quantitatem Titius percepisset, aeris alieni loco non esse deducendum fideicommissum respondi, quoniam ratione compensationis percepisse debitum videbatur; plane si ea lege Maevius Titium heredem instituat, ne fideicommissum ex testamento Seii retineat, Falcidiam compensationi sufficere, sed iniquitatem occurrere. Prudentius autem fecerit, si ex testamento fratris hereditatem repudiaverit, et intestati possessionem acceperit; nec videbitur dolo fecisse, quum fraudem excluserit.

Not. 9.

L. 1. §. 2. *D. de dolo malo. Vid.* 862.

864) — *L.* 7. §. 9. 10. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) — §. 9. *Dolo malo* ait Praetor pactum se non servaturum. Dolus malus fit calliditate et fallacia, et, ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quoties circumscribendi alterius causa aliud agitur, et aliud agi simulatur. — §. 10. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil Praetor adiicit. Sed eleganter Labeo ait : hoc aut iniquum esse, aut supervacuum; iniquum, si, quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere; supervacuum, si deceptus hoc fecerit; inest enim dolo et fraus.

865) — *L.* 43. §. 2. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Florentin.*) Dolum malum a se abesse praestare venditor debet, qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose obscure dissimulat.

Not. 10.

866) — *L.* 1. §. 1. *D. de doli mali except.* (XLIV. 4.) (*Paulus.*) Ideo autem hanc exceptionem Praetor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris civilis contra naturalem aequitatem prosit.

867) — *L.* 4. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Marcellus ait : adversus doli exceptionem non dari replicationem doli. Labeo quoque in eadem opinione est; ait enim : iniquum esse, communem malitiam petitori quidem praemio esse, ei vero, cum quo agatur, poenae esse, quum longe aequius sit, ex eo, quod perfide gestum est, actorem nihil consequi.

868) — *L.* 1. *pr.* §. 1. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Hoc edicto Praetor adversus varios et dolosos, qui aliis obfuerunt calliditate quadam, subvenit, ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. — §. 1. Verba autem edicti talia sunt : QUAE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTUR, SI DE HIS REBUS ALIA ACTIO NON ERIT, ET IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, IUDICIUM DABO.

L. 7. §. 10. *D. de pactis. Vid.* 864.

Not. 12.

L. 16. §. 4. *D. de minor. Vid.* 194.

869) — *L.* 43. *pr. D. de contr. emt.* (XXVIII. 1.) (*Florentin.*) Ea, quae commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant, veluti si dicat servum speciosum, domum bene aedificatam; at si dixerit hominem litteratum vel artificem, praestare debet; nam hoc ipso pluris vendit.

870) — *L.* 19. *pr. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Sciendum tamen est quaedam, et si dixerit, praestare eum non debere, scilicet ea, quae ad nudam laudem servi pertinent, veluti si dixerit frugi, probum, dicto audientem; ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi servi causa quid dixerit, an vero praestaturum se promiserit, quod dixit.

871) — *L.* 10. *C. de resc. vend.* (IV. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) Dolus emtoris qualitate facti non quantitate pretii aestimatur. Quem si

fuerit intercessisse probatum, non adversus eum, in quem emtor dominium transtulit, rei vindicatio venditori, sed contra illum, cum quo contraxerat, in integrum restitutio competit.

Not. 14.

872) — *L.* 1. §. 2. *D. de Aedil. edicto.*(XXI. 1.) (*Ulp.*) Causa huius edicti proponendi est, ut occurratur fallaciis vendentium, et emtoribus succurratur, quicunque decepti a venditoribus fuerint, dummodo sciamus, venditorem, etiamsi ignoravit ea, quae Aediles praestari iubent, tamen teneri debere. Nec est hoc iniquum; potuit enim ea nota habere venditor; neque enim interest emtoris, cur fallatur, ignorantia venditoris an calliditate.

873) — *L.* 17. §. 20. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis affirmaverit aliquid adesse servo, nec adsit, vel abesse, et adsit, utputa si dixerit furem non esse, et fur sit, aut si dixerit artificem esse, et non sit, hi, enim, quia quod asseveraverunt, non praestant, adversus dictum promissumve facere videntur.

874) — *L.* 18. *D. eod.* (*Gaius*). Si quid venditor de mancipio affirmaverit, idque non ita esse emtor queratur, aut redhibitorio, aut aestimatorio, id est quanto minoris iudicio agere potest, verbi gratia si constantem, aut laboriosum, aut curracem, aut vigilacem esse, aut ex frugalitate sua peculium acquirentem affirmaverit, et is ex diverso levis, protervus, desidiosus, somniculosus, piger, tardus, comesor inveniatur. Haec omnia videntur eo pertinere, ne id, quod affirmaverit venditor, amare ab eo exigatur, sed cum quodam temperamento, ut, si forte constantem esse affirmaverit, non exacta gravitas et constantia, quasi a philosopho, desideretur, et si laboriosum et vigilacem affirmaverit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur, sed haec omnia ex bono et aequo modice desiderentur. Idem et in ceteris, quae venditor affirmaverit, intelligemus. — §. 1. Venditor, qui optimum coquum esse dixerit, optimum in eo artificio praestare debet; qui vero simpliciter coquum esse dixerit, satisfacere videtur, etiamsi mediocrem coquum praestet. Idem et in ceteris generibus artificiorum. — §. 2. Aeque si quis simpliciter dixerit, peculiatum esse servum, sufficit, si is vel minimum habeat peculium.

Not. 15.

875) — *L.* 43. §. 1. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Florentin.*) Quaedam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in promtu res sit, ut eam emtor non ignoraverit, veluti si quis hominem luminibus effossis emat, et de sanitate stipuletur; nam de cetera parte corporis potius stipulatus videtur, quam de eo, in quo se ipse decipiebat.

876) — *L.* 14. §. *ult. D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuerit apparere, utputa si caecus homo venibat, aut qui cicatricem evidentem et periculosam habebat vel in capite, vel in alia parte corporis, eius nomine non teneri, Caelius ait, perinde ac si nominatim morbus exceptus fuisset. Ad eos enim morbos vitiaque pertinere edictum Aedilium probandum est, quae quis ignoravit vel ignorare potuit.

877) — *L.* 55. *in f. D. eod.* (*Papinian.*)... Non idcirco tamen dissolutam ignorantiam emtoris excusari oportebit.

Not. 16.

878) — *L.* 36. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Marcian.*) Si duo dolo malo fecerint, invicem de dolo non agent.

§. 95.

Not. 1.

879) — *L.* 1. §. 2. *D. de iuris et facti ignorantia.* (XXII. 6.) (*Paulus.*) Si quis nesciat, se cognatum esse, interdum in iure, interdum in facto errat; nam si et liberum se esse, et ex quibus natus sit, sciat, iura autem cognationis habere se nesciat, in iure errat. At si quis forte expositus, quorum parentum sit, ignoret, fortasse et serviat alicui, putans se servum esse, in facto magis, quam in iure errat.

Not. 2.

880) — *L.* 7. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Quoties volens alium heredem scribere alium scripserit, in corpore hominis errans, veluti frater meus, patronus meus, placet, neque eum heredem esse, qui scriptus est, quoniam voluntate deficitur, neque eum, quem voluit, quoniam scriptus non est. — §. 1. Et si in re quis erraverit, utputa dum vult lancem relinquere, vestem leget, neutrum debebit. Hoc, sive ipse scripsit, sive scribendum dictaverit. . . . *caet.*

881) — *L.* 3. *pr. D. de SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) Si quis patremfamilias esse credidit, non vana simplicitate deceptus, nec iuris ignorantia, sed quia publice paterfamilias plerisque videbatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus fungebatur, cessabit senatusconsultum.

882) — *L.* 2. §. 15. 16. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) — §. 15. Si a pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem, dicemus usucapionem sequi, ut hic plus sit in re, quam in existimatione. Quodsi scias pupillum esse, putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare, non capies usu, quia iuris error nulli prodest. — §. 16. *Vid.* 368.

883) — §. 4. *J. de vulg. substit.* (II. 15.) Si servum alienum quis patremfamilias arbitratus heredem scripserit, et, si heres non esset, Maevium ei substituerit, isque servus iussu domini adierit hereditatem, Maevius in partem admittitur. Illa enim verba: *si heres non erit*, in eo quidem, quem alieno iuri subiectum esse testator scit, sic accipiuntur; si neque ipse heres erit, neque alium heredem effecerit, in eo vero, quem patremfamilias esse arbitratur, illud significant: si hereditatem sibi, eive, cuius iuri postea subiectus esse coeperit, non acquisiverit. Idque Tiberius Caesar in persona Parthenii, servi sui, constituit.

884) — *L.* 96. *D. de adq. vel omitt. hered.* (XXIX. 2.) (*Hermogenian.*) Qui se pupillum falso existimans, quum esset pubes, pro herede gessit, quo minus heres exsistat, nihil error talis ei nocebit.

Not. 3.

885) — *L.* 9. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.)

(*Ulp.*) In venditionibus et emtionibus consensum debere intercedere, palam est. Ceterum sive in ipsa emtione dissentiant, sive in pretio, sive in quo alio, emtio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emtio nulla est. Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti; nam quum in corpore dissentiamus, apparet, nullam esse emtionem. — §. 1. Si in nomine dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emtio et venditio; nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat. — §. 2. *Vid.* 457.

886) — *L.* 57. *D. eod.* (*Paulus.*) Domum emi, quum eam et ego et venditor combustam ignoraremus. Nerva, Sabinus, Cassius: nihil venisse, quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse, aiunt. Sed si pars domus maneret, Neratius ait, in hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumtae permaneat, ut, si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emtor perficere emtionem, sed etiam quod forte solutum ab eo est, repetat. Sin vero vel dimidia pars, vel minor, quam dimidia exusta fuerit, tunc coarctandus est emtor venditionem adimplere, aestimatione viri boni arbitratu habita, ut, quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inventum, ab huius praestatione liberetur. — §. 1. Sin autem venditor quidem sciebat, domum esse exustam, emtor autem ignorabat, nullam venditionem stare, si tota domus ante venditionem exusta sit; si vero quantacunque pars aedificii remaneat, et stare venditionem, et venditorem emtori quod interest restituere. — §. 2. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet, ubi emtor quidem sciebat, venditor autem ignorabat; et hic enim oportet et venditionem stare, et omne pretium ab emtore venditori, si non depensum est, solvi, vel si solutum sit, non repeti. — §. 3. Quod si uterque sciebat, et emtor et venditor, domum esse exustam totam vel ex parte, nihil actum fuisse, dolo inter utramque partem compensando, et iudicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte veniente, venditionem stare non concedente.

887) — *L.* 58. *D. eod.* (*Papinian.*) Arboribus quoque vento deiectis, vel absumtis igne, dictum est, emtionem fundi non videri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, veluti oliveti, fundus comparabatur, sive sciente sive ignorante venditore. Sive autem emtor sciebat, vel ignorabat, vel uterque eorum, haec obtinent, quae in superioribus casibus de aedibus dicta sunt.

888) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Suae rei emtio non valet, sive sciens sive ignorans emi; sed si ignorans emi, quod solvero repetere potero, quia nulla obligatio fuit.

889) — *L.* 62. §. 1. *D. eod.* (*Modestin.*) Qui nesciens loca sacra, vel religiosa, vel publica pro privatis comparavit, licet emtio non teneat, ex emto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur quod interfuit eius, ne deciperetur.

Not. 4.

890) — *L.* 3. *pr. D. de iuris et fact. ign.* (XXII. 6.) (*Pompon.*) Plurimum interest, utrum quis de alterius causa et facto non sciat, an de iure suo ignoret.

891) — *L.* 5. *in f. D. pro suo.* (XLI. 10.) (*Neratius.*) Sed id, quod quis, quum suum esse existimaret, possederit, usucapiet, etiam si falsa fuerit eius existimatio. Quod tamen ita interpretandum est, ut probabilis error possidentis usucapioni non obstet, veluti si ob id aliquid possideam, quod servum meum, aut eum, cuius in locum hereditario iure successi, emisse id falso existimem, quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error est.

892) — *L.* 42. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Qui in alterius locum succedunt, iustam habent causam ignorantiae, an id, quod peteretur, deberetur. Fideiussores quoque non minus, quam heredes, iustam ignorantiam possunt allegare. Haec ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur, non etiam si agat; nam plane qui agit, certus esse debet, quum sit in potestate eius, quando velit experiri, et ante debet rem diligenter explorare, et tunc ad agendum procedere.

Not. 5.

893) — *L.* 7. §. 5. *D. de minorib.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Sed et si hereditatem minor adiit minus lucrosam, succurritur ei, ut se possit abstinere; nam et hic captus est. Idem et in bonorum possessione vel alia successione. Non solum autem filius, qui se miscuit paternae hereditati, sed et si aliquis sit ex necessariis minor annis, simili modo restitutionem impetrabit, veluti si servus sit cum libertate institutus. Dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subveniri aetatis beneficio, ut habeat bonorum suorum separationem. Plane qui post aditam hereditatem restituitur, debet praestare, si quid ex hereditate in rem eius pervenit, nec periit per aetatis imbecillitatem.

894) — *L.* 1. *C. de iuris et facti ign.* (I. 18.) (*Antonin.*) Quamvis, quum causam tuam ageres, ignorantia iuris, propter simplicitatem armatae militiae, allegationes competentes omiseris, tamen si nondum satisfecisti, permitto tibi, si coeperis ex sententia conveniri, defensionibus tuis uti. (212.)

895) — *L.* 1. *C. si adv. rem. iud.* (II. 27.) (*Alexand.*) Minus ex tutelae iudicio consecuti de superfluo habere actionem ita potestis, si tempore iudicii minores annis fuistis, et nunc beneficium aetatis vobis largitur. Ceterum si post legitimam aetatem sententia prolata est, iterato eandem actionem de iisdem speciebus inferre non potestis. (231.)

896) — *L.* 4. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum et minores vos esse affirmetis et indefensos, nullum vobis praeiudicium fieri praeses provinciae pro sua gravitate curabit. Nam si iusta defensione tutorum vel curatorum vobis assistente aliquid statutum est, intelligitis, in integrum restitutionis auxilium vobis esse necessarium, eodem obtinente, etiamsi per procuratorem vestrum legitime ordinatum lis agitata est. (286.)

Not. 6.

897) — *L.* 1. *pr.* §. 3. *D. nautae, caupones.* (IV. 9.) (*Ulp.*) Ait Praetor: NAUTAE, CAUPONES, STABULARII, QUOD CUIUSQUE SALVUM FORE RECEPERINT, NISI RESTITUERINT, IN EOS IUDICIUM DABO... — §. 3. Et sunt quidam in navibus, qui custodiae

gratia navibus praeponuntur, ut ναυφύλακες et diaetarii. Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem, quia is, qui eos huiusmodi officio praeponit, committi eis permittit; quanquam ipse navicularius vel magister id faciat, quod Graeci χειρέμβολον appellant. Sed et si hoc non exstet, tamen de recepto navicularius tenebitur.

898) — *L. 1. pr. §. 4. D. de his qui effud. vel. deiec.* (IX. 3.) (*Ulp.*) Praetor ait de his, qui deiecerint vel effuderint: UNDE IN EUM LOCUM, QUO VULGO ITER FIET, VEL IN QUO CONSISTETUR, DEIECTUM VEL EFFUSUM QUID ERIT, QUANTUM EX EA RE DAMNUM DATUM FACTUMVE ERIT, IN EUM, QUI IBI HABITAVIT, IN DUPLUM IUDICIUM DABO. SI EO ICTU HOMO LIBER PERIISSE DICETUR, QUINQUAGINTA AUREORUM IUDICIUM DABO. SI VIVET, NOCITUMQUE EI ESSE DICETUR, QUANTUM OB EAM REM AEQUUM IUDICI VIDEBITUR, EUM, CUM QUO AGETUR, CONDEMNARI, TANTI IUDICIUM DABO. SI SERVUS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETUR, IN IUDICIO ADIICIAM, UT NOXAM DEDERE LICEAT... — §. 4. Haec in factum actio in eum datur, qui inhabitavit, quum quid deiiceretur vel effunderetur, non in dominum aedium; culpa enim penes eum est. Nec adiicitur culpae mentio vel infitiationis, ut in duplum detur actio, quamvis damni iniuriae utrumque exigat.

899) — *L. 56. D. de re iudic.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) Post rem iudicatam, vel iureiurando decisam, vel confessionem in iure factam nihil quaeritur post orationem divi Marci, quia in iure confessi pro iudicatis habentur.

Not. 7.

900) — *L. 8. C. de dolo malo* (II. 21.) (*Constantin.*) Optimum duximus, non ex eo die, quo se quisque admissum dolum didicisse commemoraverit, neque intra anni utilis tempus, sed potius ex eo die, quo asseritur commissus dolus, intra continuum biennium de dolo actionem moveri, sive abfuerit, sive praesto sit is, qui dolum se passum esse conqueritur. Omnes igitur sciant, neque incipiendae post biennium, neque ante completum biennium coeptae, post biennium vero finiendae doli actionis esse concessam licentiam. (319.)

901) — *L. 3. in. f. C. de praescr. XXX. vel XL annor.* (VII. 39.) (*Theodos.*) ... Post hanc vero definitionem nulli movendi ulterius facultatem patere censemus, etiamsi se legis ignorantia excusare tentaverit. (424.)

Not. 8.

L. 19. pr. D. de cond. indeb. Vid. 330.

Not. 9.

902) — *L. 1. C. de interd. matrim. int. pup. et tut.* (V. 6.) (*Antonin.*) Senatusconsulti auctoritatem, quo interpupillam et tutoris filium connubium saluberrime sublatum est, circumveniri rusticitatis et imperitiae velamentis non oportet. (215.)

903) — *L. 57. §. 1. D. de ritu nupt.* (XXIII. 2.) (*Marcian.*) In libro secundo Papiniani de adulteriis Marcianus notat: divus Marcus et Lucius Imperatores Flaviae Tertyllae per Mensorem libertum ita rescripserunt: *Movemur et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio avunculi tui fuisti, et quod ab avia tua collocata es, et numero liberorum vestrorum; idcircoque quum haec omnia in unum concurrant, confirmamus statum liberorum vestrorum in eo matrimonio quaesitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent.*

L. 4. C. de inc. nupt. Vid. 546.

Not. 10.

904) — *L. 9. §. 4. D. de iuris et facti ign.* (XXII. 6.) (*Paulus.*) Qui ignoravit, dominum esse rei venditorem, plus in re est, quam in existimatione mentis; et ideo, tametsi existimet, se non a domino emere, tamen, si a domino ei tradatur, dominus efficitur.

905) — *L. 1. C. de delator.* (X. 11.) (*Alexand.*) Si ei, qui capere potest, tacitum fideicommissum relictum est, cessat delatio. His enim prohibetur tacite relinqui, qui palam relictum capere non possunt. (223.)

L. 2. §. 15. D. pro emtore. Vid. 882.

906) — *L. 15. D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Is, qui putat se necessarium, quum sit voluntarius, non poterit repudiare; nam plus est in opinione, quam in veritate.

907) — *L. 14. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Paulus.*) Qui in testamento domini manumissus est, si ignorat dominum decessisse, aditamque eius esse hereditatem, testamentum facere non potest, licet iam paterfamilias et sui iuris est; nam qui incertus de statu suo est, certam legem testamento dicere non potest.

908) — *L. 15. D. eod.* (*Ulp.*) De statu suo dubitantes vel errantes testamentum facere non possunt, ut divus Pius rescripsit.

Not. 11.

909) — *L. 25. §. 6. D. de hered. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) Scire autem ad se non pertinere, utrum is tantummodo videtur, qui factum scit, an et is, qui in iure erravit? putavit enim recte factum testamentum, quum inutile erat, vel, quum eum alius praecederet agnatus, sibi potius deferri. Et non puto hunc esse praedonem, qui dolo caret, quamvis in iure erret.

Not. 12.

910) — *L. 27. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Qui a quolibet rem emit, quam putat ipsius esse, bona fide emit. At qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit.

911) — *L. 16. §. 2. D. de lib. causa.* (XL. 12.) (*Ulp.*) Tunc habet emtor hanc actionem, quum liberum esse nesciret; nam si scit liberum, et sic emit, ipse se circumvenit.

912) — *L. 7. §. 5. 6. D. pro emtore* (XL. 4.) (*Iulian.*) — §. 5. Qui sciens rem emit ab eo, quem Praetor ut suspectum heredem deminuere vetuit, usu non capiet. — §. 6. Procurator tuus si fundum, quem centum aureis vendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc solum, ut te damno afficeret, ignorante emtore, dubitari non oportet, quin emtor longo tempore capiat; nam et cum sciens quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio. Quodsi emtor cum procuratore collusit, et eum prae-

mio corrupit, quo vilius mercaretur, non intelligetur bonae fidei emptor, nec longo tempore capiet, et si adversus petentem dominum uti coeperit exceptione rei voluntate eius venditae, replicatio doli utilis futura est.

913) — *L.* 109. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Modestin.*) Bonae fidei emtor esse videtur, qui aut ignoravit eam rem alienam esse, aut putavit eum, qui vendidit, ius vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.

914) — *L.* 22. *pr. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Pompon.*) Sed et si me putem tibi aut Titio promisisse, quum aut neutrum factum sit, aut Titii persona in stipulatione comprehensa non sit, et Titio solvero, repetere a Titio potero.

915) — *L.* 32. §. 1. 3. *D. eod.* (*Iulian.*) — §. 1. Fideiussor cum paciscitur, ne ab eo pecunia petatur, et per imprudentiam solverit, condicere stipulatori poterit, et ideo reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est; nihil autem interest, fideiussor an heres eius solverit. Quodsi huic fideiussori reus heres exstiterit, et solverit, nec repetet, et liberabitur. — §. 3. Qui hominem generaliter promisit, similis est ei, qui hominem aut decem debet, et ideo si, quum existimaret se Stichum promisisse, eum dederit, condicet, alium autem quemlibet dando liberari poterit.

916) — *L.* 54. *D. eod* (*Papinian.*) Ex his omnibus causis, quae iure non valuerunt, vel non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione, condictioni locus erit.

Not. 13.

917) — *L.* 51. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*African.*) *pr. Vid.* 787. — §. 1. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit, morbosum vitiosumve esse, non dubitandum, quin, quamvis ipse domino mandati vel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit; at cum ipse ignorans, esse vitiosum, mandatu domini, qui id sciret, emerit, et redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putat opponendam.

918) — *L.* 16. §. 3. *D. de lib. causa.* (XL. 12.) (*Ulp.*) Quare si filiusfamilias emit, si quidem ipse scit, pater autem ignoravit, non acquisiit patri actionem. Hoc si peculiari nomine egerit; ceterum si patre mandante, hic quaeritur, an filii scientia noceat? Et puto adhuc nocere, quarmadmodum procuratoris nocet.

919) — *L.* 49. §. 2. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Papinian.*) Etsi possessio per procuratorem ignoranti quaeritur, usucapio vero scienti competit, tamen evictionis actio domino contra venditorem invito procuratore non datur, sed per actionem mandati eam cedere cogetur.

920) — *L.* 47. *D. de usurpat.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si emtam rem mihi procurator ignorante me meo nomine apprehenderit, quamvis possideam, eam non usucapiam, quia ut ignorantes usucapiamus, in peculiaribus tantum rebus receptum est.

Not. 14.

921) — *L.* 15. *D. de iurisdict.* (II. 1.) (*Ulp.*) Si per errorem alius pro alio Praetor fuerit aditus, nihil valebit, quod actum est. Nec enim ferendus est, qui dicat, consensisse eos in Praesidem, quum, ut Iulianus scribit, non consentiant, qui errent. Quid enim tam contrarium consensui est, quam error, qui imperitiam detegit?

922) — *L.* 2. *pr. D. de iudic.* (V. 1.) (*Ulp.*) Consensisse autem videntur, qui sciunt, se non esse subiectos iurisdictioni eius, et in eum consentiunt. Ceterum si putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio; error enim litigatorum, ut Iulianus quoque libro primo Digestorum scribit, non habet consensum; ut si putaverint, alium esse Praetorem pro alio, aeque error non dedit iurisdictionem; aut si, quum restitisset quivis ex litigatoribus, viribus praeturae compulsus est, nulla iurisdictio est.

923) — *L.* 20. *D. de aq. et aq. pluv. arc.* (XXIX. 3.) (*Pompon.*).... Nulla enim voluntas errantis est.

924) — *L.* 4. *C. de iuris et facti ignor.* (I. 18.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si post divisionem factam testamenti vitium in lucem emerserit, ex his, quae per ignorantiam confecta sunt, praeiudicium tibi non comparabitur. Ostende igitur hoc apud correctorem virum clarissimum, amicum nostrum, testamentum vel fide veri deficere, vel iuris ratione stare non posse, ut infirmata scriptura, quae testamenti vice prolata est, solidam successionem obtineas. (290.)

925) — *L.* 5. *C. eod.* (*Iidem.*) *A. A. et Constant. et Maximian. Caess.*) Quum falsa demonstratione mutari substantia veritatis minime possit, respondendo id, quod paternum erat, ex mater nis esse bonis, nihil egisti.

926) — *L.* 8. *C. eod.* (*Iidem.*) Quum testamentum nullo iure constiterit, ex eius, qui ab intestato successit, professione sola, veluti ex testamento libertos per errorem profitentis, orcini vel proprii liberti, si non ipsius accessit iudicium, quum errantis voluntas nulla sit, effici non potuerunt. (302.)

927) — *L.* 9. *C. eod.* (*Iidem.*) Non idcirco minus, quod a vobis velut a liberis debitam accepisse pecuniam Sanius dicitur, quum nullus sit errantis consensus, movere status quaestionem prohibentur eius heredes. (302.)

Not. 15.

928) — *L.* 18. *D. de reb. cred.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit, donationem non esse. Sed an mutua sit? videndum. Et puto, nec mutuam esse, magisque nummos accipientis non fieri, quum alia opinione acceperit. Quare si eos consumserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit, quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumti.

L. 9. *pr.* §. 2. *D. de contr. emt. Vid.* 885. 457. *L.* 58. *D. eod. Vid.* 887.

929) — *L.* 72. §. 6. *D. de condit. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Falsam causam legato non obesse, verius est, quia ratio legandi legato non cohaeret; sed plerumque doli exceptio locum habebit, si probetur alias legaturus non fuisse.

930) — *L.* 35. *D. de A. R. D* (XLI. 1.) (*Ulp.*) Si procurator meus vel tutor pupilli rem suam quasi meam vel pupilli alii tradiderit, non recessit ab eis dominium, et nulla est alienatio, quia nemo errans rem suam amittit.

931) — §. 4. *J. de legatis.* (II. 20.) Non solum autem testatoris vel heredis res, sed etiam aliena

legari potest, ita ut heres cogatur redimere eam et praestare, vel si non potest redimere, aestimationem eius dare. Sed si talis res sit, cuius non est commercium, vel adipisci non potest, nec aestimatio eius debetur (sicuti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quae publico usui destinata sunt, legaverit); nam nullius momenti legatum est. Quod autem diximus, alienam rem posse legari, ita intelligendum est, si defunctus sciebat, alienam rem esse, non et si ignorabat. Forsitan enim si scisset alienam, non legasset; et ita divus Pius rescripsit. Et verius est, ipsum, qui agit, id est legatarium, probare oportere, scisse alienam rem legare defunctum, non heredem probare oportere, ignorasse alienam, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

L. 9. pr. D. de hered. instit. Vid. 880.

932) — *L. 22. D. de adq. v. omitt. hered.* (XXIX. 2.) (*Paulus.*) Si is, ad quem legitima hereditas pertinet, putaverit defunctum servum suum esse, et quasi peculium eius nactus sit, placet non obligari eum hereditati. Idem ergo dicemus, ut ait Pomponius, si quasi liberti sui, quum is ingenuus esset, bona occupavit. Nam ut quis pro herede gerendo obstringat se hereditati, scire debet, qua ex causa hereditas ad eum pertineat; veluti agnatus proximus iusto testamento scriptus heres, antequam tabulae proferantur, quum existimaret intestato patremfamilias mortuum, quamvis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. Et idem iuris erit, si non iusto testamento scriptus heres prolatis tabulis, quum putaret iustum esse; quamvis omnia pro domino administraverit, hereditatem tamen non acquiret.

Not. 16.

933) — *L. 13. pr. D. de act. emti vend.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Iulianus libro quinto decimo Digestorum inter eum, qui sciens quid aut ignorans vendidit, differentiam facit in condemnatione ex emto; ait enim: qui pecus morbosum aut tignum vitiosum vendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum ex emto actione praestaturum, quanto minoris essem emturus, si id ita esse scissem; si vero sciens reticuit, et emtorem decepit, omnia detrimenta, quae ex ea emtione emtor traxerit, praestaturum ei; sive igitur aedes vitio tigni corruerunt, aedium aestimationem, sive pecora contagione morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonee venisse, erit praestandum.

L. 1. §. 2. D. de Aedil. edicto. Vid. 872.

Not. 18.

934) — *L. 5. in f. D. de R. C.* (XII. 1.) (*Pompon.*) Quod te mihi dare oporteat, si id postea perierit, quam per te factum erit, quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum constat. Sed cum quaeritur, an per te factum sit? animadverti debebit, non solum in potestate tua fuerit id, necne, aut dolo malo feceris, quo minus esset vel fuerit, necne, sed *etiam si aliqua iusta causa sit, propter quam intelligere deberes*, te dare oportere.

L. 42. D. de R. J. Vid. 892.

Not. 19.

L. 22. pr. L. 32. §. 1. 3. L. 54. D. de cond. indeb. Vid. 914. 915. 916.

Not. 20.

935) — *L. ult. D. de iuris et fact. ignor.* (XXII. 6.) (*Papinian.*) Impuberes sine tutore agentes nihil posse de facto vel de iure scire intelliguntur.

§. 96.

Not. 1.

936) — *L. 206. D. de R. J.* (L. 17.) (*Pompon.*) Iure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiorem.

937) — *L. 15. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Paulus.*) Indebiti soluti condictio naturalis est, et ideo etiam quod rei solutae accessit, venit in condictionem, utputa partus, qui ex ancilla natus sit, vel quod alluvione accesserit, immo et fructus, quos is, cui solutum est, bona fide perceperit, in condictionem venient. — §. 1. Sed et si nummi alieni dati sint, condictio competet, ut vel possessio eorum reddatur, quemadmodum si falso existimans, possessionem me tibi debere alicuius rei, tibi tradidissem, condicerem. Sed et si possessionem tuam fecissem, ita ut tibi per longi temporis praescriptionem avocari non possit, etiam sic recte tecum per indebiti condictionem agerem. — §. 2. Sed et si ususfructus in re soluta alienus sit, deducto usufructu a te condicam.

938) — *L. 7. 8. D. de iuris et fact. ignor.* (XXII. 6.) (*Papinian.*) — VII. Iuris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet. — VIII. Error facti ne maribus quidem in damnis vel compendiis obest; iuris autem error nec feminis in compendiis prodest; ceterum omnibus iuris error in damnis amittendae rei suae non nocet.

939) — *L. 16. §. 2. D. de minor.* (IV. 4.) Pomponius quoque refert libro vicesimo octavo: quum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea conditione, ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi, et haec defuncto herede heredi eius cavisset, se restituturam, Aristonem putasse in integrum restituendam. Sed et illud Pomponius adiicit, quod potuit incerti condici haec cautio etiam a maiore; non enim ipso iure, sed per condictionem munitus est.

940) — *L. 20. pr. D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Ulp.*) Si filia nupta, quae dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cavit, ut, quod a marito recuperasset, pro partibus hereditariis solveret, nihilominus arbitrum familiae erciscundae sic arbitraturum, Papinianus scribit, ut, etiamsi constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos; *nam imperitia*, inquit, *coheredum iurisdictionis formam mutare non potuit.*

941) — *L. 38. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*African.*) Frater a fratre, quum in eiusdem potestate essent, pecuniam mutuatus, post mortem patris ei solvit; quaesitum est: an repetere possit? Respondit: utique quidem pro ea parte, qua ipse patri heres exstitisset, repetiturum; pro ea vero, qua frater heres exstiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem pervenisset; naturalem enim obligationem, quae fuisset, hoc ipso sublatam videri, quod peculii partem frater sit consecutus, adeo ut,

si praelegatum filio eidemque debitori id fuisset, deductio huius debiti a fratre ex eo fieret. idque maxime consequens esse ei sententiae, quam Iulianus probaret: si extraneo quid debuisset; et ab eo post mortem patris exactum esset, tantum iudicio eum familiae erciscundae recuperaturum a coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset, igitur et si re integra familiae erciscundae agatur, ita peculium dividi aequum esse, ut ad quantitatem eius indemnis a coheredibus praestetur. Porro eum, quem adversus extraneum defendi oporteret, longe magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem esse praestandum. — §. 1. Quaesitum est: si pater filio crediderit, isque emancipatus solvat, an repetere possit? Respondit: si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum; nam manere naturalem obligationem, argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset. Contra si pater quod filio debuisset eidem emancipato solverit, non repetet; nam hic quoque manere naturalem obligationem, eodem argumento probatur, quod, si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. Eademque erunt, et si extraneus heres exheredato filio solverit id, quod ei pater debuisset. Legati satis accepi, et quum fideiussor mihi solvisset, apparuit indebitum fuisse legatum; posse eum repetere existimavit.

L. 10. *C. eod. Vid.* 45.

942) — *L.* 79. *D. de leg.* 2. (XXXI.) (*Papinian.*) Quae fideicommissum moriens libertis viri debuit, eorundem praediorum suis quoque libertis fructum reliquit; iuris ignoratione lapsi, qui petere praedia ex mariti testamento debuerunt, secundum fideicommissum inter ceteros longo tempore perceperunt. Non ideo peremtam videri petitionem prioris fideicommissi constitit.

943) — *L.* 1. *pr. D. ut in poss. legator.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Si quis, quum vetitus esset satis accipere, acceperit, an repeti satisdatio ista possit, ut heres condicat liberationem? Et quidem si sciens heres indebitum cavit, repetere non potest. Quid deinde, si ignoravit remissam sibi satisdationem? Potest condicere. Si vero hoc non potuisse remitti crediderit, numquid condicere possit, qui ius ignoravit? Adhuc tamen benigne quis dixerit, satisdationem condici posse. Quid deinde, si commissa sit stipulatio? fideiussores putamus exceptione uti posse, an non? Et magis est, ut utantur exceptione, quia ex ea causa intercessit satisdatio, ex qua non debuit.

944) — *L.* 16. §. 14. *D. de publicanis.* (XXXIX. 4.) (*Marcian.*) Si quid autem indebitum per errorem solventis publicanus accepit, retro eum restituere oportere, divi Severus et Antoninus rescripserunt.

945) — *L.* 10. *C. de iuris et fact. ignor.* (I. 18.) (*Constant. et Maximian.*) Cum quis ius ignorans indebitam pecuniam solverit, cessat repetitio. Per ignorantiam enim facti tantum repetitionem indebiti soluti competere, tibi notum est. (300.)

Not. 2.

946) — *L.* 9. §. 3. *D. de iuris et fact. ignor.* (XXII. 6.) (*Paulus.*) Sed iuris ignorantiam non prodesse, Labeo ita accipiendum existimat, si iurisconsulti copiam habeat, vel sua prudentia instructus sit, ut, cui facile sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia; quod raro accipiendum est.

947.) — *L.* 10. *D. de bon. poss.* (XXXVII. 1.) (*Paulus.*) In bonorum possessionibus iuris ignorantia non prodest, quo minus dies cedat. Et ideo heredi instituto et ante apertas tabulas dies cedit. Satis est enim, scire mortuum esse, seque proximum cognatum fuisse, copiamque eorum, quos consuleret, habuisse; scientiam enim non hanc accipimus, quae iurisprudentibus sit, sed eam, quam quis aut per se habeat, aut consulendo prudentiores assequi possit.

Not. 3.

948) — *L.* 2. *D. de iuris et fact. ignor.* (XXII. 6.) (*Nerat.*) In omni parte error in iure non eodem loco, quo facti ignorantia haberi debebit, quum ius finitum et possit esse et debeat, facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat.

Not. 4.

L. 3. §. 1. *D. eod. Vid.* 375.

949) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Nec supina ignorantia ferenda est factum ignorantis, nec scrupulosa inquisitio exigenda; scientia enim hoc modo aestimanda est, ut neque negligentia crassa aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.

L. 9. §. 2. *D. eod. Vid.* 376.

950) — *L.* 11. §. 3. *D. de inst. act.* (XIV. 3.) (*Ulp.*) . . . Certe si quis dicat, ignorasse se litteras, vel non observasse, quod propositum erat, quum multi legerent, quumque palam esset propositum, non audietur.

Not. 5.

L. 3. *pr. D. de iuris et fact. ignor. Vid.* 890.

951) *L.* 5. *D. eod.* (*Terent. Clem.*) Iniquissimum videtur, cuiquam scientiam alterius, quam suam nocere, vel ignorantiam alterius alii profuturam.

952) — *L.* 7. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Papinian.*) Quanquam igitur fideiussor, doli replicatione opposita, defensionem exceptionis amittit, nullam tamen replicationem adversus mulierem habebit, quia facti non potest ignorationem praetendere. Sed non erit iniquum, dari negotiorum gestorum actionem in defensorem, quia mandati causa per senatusconsultum constituitur irrita, et pecunia fideiussoris liberatur.

L. 5. §. 1. *D. pro suo. Vid.* 891.

Not. 6.

L. 7. 8. *D. de iuris et fact. ignor. Vid.* 938.

Not. 7.

953) — *L.* 4. *D. eod.* (*Pompon.*) Iuris ignorantia in usucapione negatur prodesse; facti vero ignorantiam prodesse constat.

954) — *L.* 31. *pr. D. de usurpat.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Nunquam in usucapionibus iuris error possessori prodest, et ideo Proculus ait, si per errorem initio venditionis tutor pupillo auctor factus sit, vel post longum tempus venditionis peractum usucapi non posse, quia iuris error sit.

L. 2. §. 15. D. pro emtore. Vid. 882.

955) — *L. 1. §. 10. D. de aq. quot. et aestiva.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Sed et si iure aqua non debetur alicui, si tamen iure ducere se putavit, quum non in iure, sed in facto erraverit, dicendum est, eoque iure utimur, ut interdicto hoc uti possit; sufficit enim, si iure se ducere putavit, nec vi, nec clam, nec precario duxit.

Not. 8.

956) — *L. 1. §. 1. 3. 4. D. de iuris et fact. ignor.* (XXII. 6.) (*Paulus.*) — §. 1. Nam si quis nesciat, decessisse eum, cuius bonorum possessio defertur, non cedit ei tempus. Sed si sciat quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri, aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem, quod scriptis heredibus bonorum possessionem Praetor promittit, cedit ei tempus, quia in iure errat. Idem est, si frater consanguineus defuncti credat matrem potiorem esse. — §. 3. Item si quis sciat quidem, alii delatam esse bonorum possessionem, nesciat autem, ei tempus praeterisse bonorum possessionis, in facto errat. idem est, si putet eum bonorum possessionem accepisse. Sed si sciat eum non petisse, tempusque ei praeterisse, ignoret autem, sibi ex successorio capite competere bonorum possessionem, cedet ei tempus, quia in iure errat. — §. 4. Idem dicemus, si ex asse heres institutus non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas. Quodsi nesciat, esse tabulas, in facto errat.

957) — *L. 9. §. 1. D. eod.* (*Paulus.*) Si filiusfamilias miles, a commilitone heres institutus, nesciat, sibi etiam sine patre licere adire, per constitutiones principales ius ignorare potest, et ideo ei dies aditionis non cedit.

Not. 9.

L. 3. pr. D. ad SC. Maced. Vid. 881.

958) — *L. 8. §. 2. D. qui satisdare cogantur.* (II. 8.) (*Paulus.*) Si servus inveniatur, qui ante, quam iudicium acciperetur, fideiussit iudicatum solvi, succurrendum est actori, ut ex integro caveatur. Minori quoque viginti quinque annis succurrendum est; fortasse et mulieri, propter imperitiam.

959) — *L. 29. pr. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si fideiussor conventus, quum ignoraret, non fuisse debitori numeratam pecuniam, solverit ex causa fideiussionis, an mandati iudicio persequi possit id, quod solverit? quaeritur. Et si quidem sciens praetermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratae pecuniae, videtur dolo versari; dissoluta enim negligentia prope dolum est; ubi vero ignoravit, nihil est, quod ei imputetur. Pari ratione et si aliqua exceptio debitori competebat, pacti forte conventi, vel cuius alterius rei, et ignarus hanc exceptionem non exercebat, dici oportet, ei mandati actionem competere; potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare fideiussorem suum, ne forte ignarus solvat indebitum.

Not. 10.

960) — *L. 9. §. 5. D. de iuris et fact. ignor.* (XXII. 6.) (*Paulus.*) Si quis ius ignorans lege Falcidia usus non sit, nocere ei dicit epistola divi Pii. . . . . Quodsi ideo repetitionem eius pecuniae habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidiae beneficio usi non sint, sciant, ignorantiam facti, non iuris prodesse, nec stultis solere succurri, sed errantibus. . . .

961) — *L. 2. C. de fideicommissis.* (VI. 42.) (*Antonin.*) Et si inutiliter fideicommissum relictum est, tamen si heredes comperta voluntate defuncti praedia ex causa fideicommissi avo tuo praestiterunt, frustra ab heredibus eius de ea re quaestio tibi movetur, quum non ex ea sola scriptura, sed ex conscientia relicti fideicommissi defuncti voluntati satisfactum esse videatur. (215.)

962) — *L. 2. C. si adversus solut.* (II. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Indebito legato, licet per errorem iuris a minore soluto, repetitionem ei decerni, si necdum tempus, quo restitutionis tribuitur auxilium, excesserit, rationis est.

963) — *L. 7. C. de cond. indeb.* (IV. 5.) (*Dioclet. et Maximian.*) Fideicommissum vel legatum indebitum per errorem facti solutum repeti posse, explorati iuris est.

Not. 11.

964) — *L. 2. D. de confessis.* (XLII. 2.) (*Ulp.*) Non fatetur, qui errat, nisi ius ignoravit.

L. 1. C. de iuris et fact. ignor. Vid. 894.

L. 29. pr. D. mandati. Vid. 959.

965) — *L. 29. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Non male tractabitur: si, quum ignoraret fideiussor, inutiliter se obligatum, solverit, an mandati actionem habeat? Et si quidem factum ignoravit, recipi ignorantia eius potest; si vero ius, aliud dici debet.

Not. 12.

L. 1. D. de legib. V. 140.

966) — *L. 11. §. 4. D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Notatur etiam qui eam duxit, sed si sciens; ignorantia enim excusatur, non iuris, sed facti. Excusatur, qui iussu eius, in cuius potestate erat, duxerit, et ipse, qui passus est ducere, notatur. Utrumque recte; nam et qui obtemperavit, venia dignus est, et qui passus est ducere, notari ignominia.

967) — *L. 15. pr. D. de leg. Cornelia de falsis.* (XLVIII. 10.) (*Callistr.*) Divus Claudius edicto praecepit: adiiciendum legi Corneliae, ut, si quis, quum alterius testamentum vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu scripserit, perinde teneatur, ac si commisisset in legem Corneliam, et ne vel iis venia detur, qui se ignorasse edicti severitatem praetendant; scribere autem sibi legatum videri non solum eum, qui manu sua id fecit, sed etiam qui per servum suum, vel filium, quem in potestate habet, dictante testatore, legato honoratur.

968) — *L. 16. §. 5. D. de publicanis.* (XXXIX. 4.) (*Marcian.*) Licet quis se ignorasse dicat, nihilominus eum in poenam vectigalis incidere, divus Hadrianus constituit.

969) — *L. 9. pr. D. de iuris et fact. ignor.* (XXII. 6.) (*Paulus.*) Regula est: iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere. Videamus igitur, in quibus speciebus locum habere possit, ante praemisso, quod minoribus viginti quinque annis ius ignorare permissum est. Quod et in feminis in quibusdam causis propter sexus infirmitatem dicitur; et ideo, sicubi non est delictum, sed iuris ignorantia, non laeduntur. Hac ratione, si minor viginti

quinque annis filiofamilias crediderit, subveniri ei, ut non videatur filiofamilias credidisse.

970) — *L.* 7. §. 6. *D. de minor.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Hodie certo iure utimur, ut et in lucro minoribus succurratur.

L. 2. *C. si adv. solut. Vid.* 962.

971) — *L.* 7. §. 11. 12. *D. de minor.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Item si non provocavit intra diem, subvenitur, ut provocet. (finge enim hoc desiderare.) — §. 12. Item et in eremodiciis ei subvenitur. Constat autem omnis aetatis hominibus restaurationem eremodicii praestari, si se doceant ex iusta causa abfuisse.

972) — *L.* 8. *D. eod.* (*Hermogenian.*) Minor, etiamsi quasi contumax condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit.

973) — *Tit. C. si adversus vendit.* (II. 27.) (28.) — I. (*Alexand.*) Si minor annis viginti quinque emtori praedii cavisti, nullam de cetero te esse controversiam facturum, idque etiam iureiurando corporaliter praestito servare confirmasti, neque perfidiae, neque periurii me auctorem tibi futurum sperare debuisti.

II. (*Constantin.*) In integrum restitutione minoribus adversus commentitias venditiones et adversus tutorum seu curatorum insidias sanctionum praesidio cautum esse, non dubium est. (326.)

974) — *L.* 9. §. 5. *D. de minor.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Si in commissum incidisse vectigalis dicatur, erit in integrum restitutio. Quod sic erit accipiendum, si non dolus ipsorum interveniat; ceterum cessabit restitutio.

975) — *L.* 38. §. 4. *D. ad leg. Iul. de adulter.* (XLVIII. 5.) (*Papinian.*) Fratres denique Imperatores Claudiae crimen incesti propter aetatem remiserunt, sed distrahi coniunctionem illicitam iusserunt, quum alias adulterii crimen, quod pubertate delinquitur, non excusetur aetate; nam et mulieres in iure errantes incesti crimine non teneri, supra dictum est, quum in adulterio commisso nullam habere possint excusationem.

Not. 15.

976) — *L.* 3. *Th. C. de int. rest.* (II. 16.) (*Honor. et Theodos.*) Et mulieribus et minoribus in his, quae vel praetermiserint, vel ignoraverint, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. (414.)

L. 9. *pr. D. de iuris et fact. ignor. Vid.* 969.

977) — *L. ult. C. eod* (XIII.) (*Leo et Anthemius.*) Ne passim liceat mulieribus omnes suos contractus retractare in his, quae praetermiserint vel ignoraverint, statuimus, si per ignorantiam iuris damnum aliquod circa ius vel substantiam suam patiantur, in his tantum casibus, in quibus praeteritarum legum auctoritas eis suffragatur, subveniri. (469.)

L. 8. *D. eod. Vid.* 938.

978) — *L.* 11. *C. eod.* (*Constantin.*) Quamvis in lucro nec feminis ius ignorantibus subveniri soleat attamen contra aetatem adhuc imperfectam locum hoc non habere, retro principum statuta declarant. (330.)

979) — *L.* 6. *C. qui admitti ad B. P. poss.* (VI. 9.) (*Diocl. et Maximian.*) Iuris ignorantiam nec mulieribus prodesse in edicti perpetui cursu de agnoscenda bonorum possessione, manifestum est.

980) — *L.* 2. §. 7. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Callistr.*) Complura sunt rescripta principalia, quibus cavetur, non obesse errorem cuiquam, quod ignotua iuris sui ipse se detulerit. Sed exstat eorundem principum rescriptum, ex quo videtur posse defendi, ita demum non nocere cuiquam se detulisse, si ea persona sit, quae ignorare propter rusticitatem vel propter sexum femininum ius suum possit.

L. 8. §. 1. *D. qui satisd. c. o. g. Vid.* 958.

981) — *L.* 2. §. 1. *D. de inspic. ventre.* (XXV. 6.) (*Iulian.*) Edictum de custodiendo partu derogatorium est eius, quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est. — §. 1. Sed hoc aliquando remittere Praetor debet, si non malitia, sed imperitia mulieris factum fuerit, ne venter inspiceretur aut partus custodiretur.

982) — *L.* 15. §. 4. 5. *D. de leg. Cornel. de falsis.* (XLVIII. 10.) (*Callistr.*) Matri quoque, cui per servum suum dictante filio legatum scriptum esset, veniam tribuendam legis Corneliae placuit. — §. 5. Idem in filia, quae dictante matre sua per ignorantiam iuris legatum sibi scripserat, senatus censuit.

983) — *L.* 38. §. 2. *D. ad leg. Jul. de adulter.* (XLVIII. 5.) (*Papinian.*) Quare mulier tunc demum eam poenam, quam mares, sustinebit, quum incestum iure gentium prohibitum admiserit; nam si sola iuris nostri observatio interveniet, mulier ab incesti crimine erit excusata.

Not. 16.

L. 9. §. 1. *D. de iuris et fact. ignor. Vid.* 957.
L. 1. *C. eod. Vid.* 894.

984) — *L.* 5. *l. de his, qui sibi adscr. in test.* (IX. 23.) (*Alexand. Gallieno militi.*) Quod adhibitus ad testamentum commilitonis scribendum iussu eius servum tibi adscripsisti, pro non scripto habetur, et ideo id legatum petere non potes. Sed secuto tenorem indulgentiae meae poena legis Corneliae tibi remittitur, in quam credo te magis errore, quam malitia incidisse. (225.)

985) — *L.* 4. *in f. D. de re milit.* (XLIX. 16.) (*Arrius Menander.*) Examinantur autem semper causae emansionis, et cur, et ubi fuerit, et quid egerit, et datur venia valetudini, affectioni parentum et affinium, et si servum fugientem persecutus est, vel si qua huiusmodi causa sit; sed et ignoranti adhuc disciplinam tironi ignoscitur.

Not. 17.

986) — *L.* 8. *C. qui admitti ad B. P.* (VI. 9.) (*Constantius.*) Quicunque res ex parentum vel proximorum successione iure sibi competere confidit, sciat, sibi non obesse, si per rusticitatem, vel ignorantiam facti, vel absentiam, vel quamcunque aliam rationem intra praefinitum tempus bonorum possessionem minime petiisse noscatur, quoniam haec sanctio huius consuetudinis necessitatem mutavit.

987) — *L.* 2. §. 1. *D. Si quis in ius voc. non ierit.* (II. 5.) (*Paulus.*) Si quis in ius vocatus non ierit, ex causa a competente iudice mulcta pro iurisdictione iudicis damnabitur; rusticitati enim hominis parcendum erit. Item si nihil intersit actoris, eo tempore in ius adversa-

rium venisse remittit Praetor poenam, puta quia feriatus dies fuit.

L. 2. §. 7. *D. de iure fisci. Vid.* 980.

988) — *L.* 1 §. 3. *D. de edendo.* (II. 13.) (*Ulp.*) Eis, qui ob aetatem, vel rusticitatem, vel ob sexum lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta causa, subvenietur.

§. 97.

Not. 1.

989) — *L.* 3. *in f. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur; nec enim si per locum puta, vel demonstrandi et intellectus causa ego tibi dixero : *spondes?* et tu responderis : *spondeo*, nascetur obligatio.

Not. 2.

990) — *L.* 55. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Nuda et imaginaria venditio pro non facta est, et ideo nec alienatio eius rei intelligitur.

991) — *L.* 12. *D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Paulus.*) Emtor, *nisi simulata venditio est,* ceterique successores vel restituere, si velint, opus faetum, vel patientiam praestare debent. . .

992) — *L.* 54. *D. de O et A.* (XLIV. 7.) (*Modestin.*) Contractus imaginarii etiam in emtionibus iuris vinculum non obtinent, quum fides facti simulatur non intercedente veritate.

993) — *L.* 21. *C. de transact.* (II. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum ea, quae transactionis causa dari aut retineri convenit, velut emtorem eum, quem accipere placuerat, obtinere praescribitur, his, quae simulate geruntur, pro infectis habitis, frustra ficti pretii postulatur numeratio.

Not. 3.

994) — *L.* 49. *pr. D. de act. emt. vend.* (XIX. 1.) (*Hermogenian.*) Qui per collusionem imaginarium colonum circumveniendi emtoris causa supposuit, ex emto tenetur, nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colunum et quinquennii pensiones in fidem suam recipiat.

Not. 4.

995) *Tit. Cod. plus valere, quod agitur, quam quod simulate concipitur.* (IV. 22.)

I. (*Valerian. et Gallien.*) In contractibus rei veritas potius, quam scriptura perspici debet.

II. (*Dioclet. et Maximian.*) Acta simulata, velut non ipse, sed eius uxor comparaverit, veritatis substantiam mutare non possunt. Quaestio itaque facti per iudicem vel praesidem provinciae examinabitur.

III. (*Iidem.*) Emtione pignoris causa facta non quod scriptum, sed quod gestum est inspicitur.

IV. (*Iidem.*) Si quis gestum a se alium egisse scribi fecerit, plus actum, quam scriptum valet.

V. (*Iidem.*) Si falsum instrumentum emtionis conscriptum tibi velut locationis, quam fieri mandaveras, subscribere non relegentem, sed fidem habentem suasit, neutrum contractum (in utroque alterutrius consensu deficiente) constitisse, procul dubio est.

996) — *L.* 46. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Si quis conduxerit nummo uno, conductio nulla est, quis et hoc donationis instar inducit.

997) — *L.* 6. *D. pro donato.* (XL. 6.) (*Hermogenian.*) Donationis causa facta venditione, non pro emtore, sed pro donato res tradita usucapitur.

998) — *L.* 3. 9. *C. de contr. emt.* (IV. 38.) (*Dioclet. et Maximian.*) III. Si donationis causa venditionis simulatus contractus est, emtio in sui deficit substantia. Sane si in possessionem rei sub specie venditionis causa donationis, ut te aleret, induxisti, sicut perfecta donatio facile rescindi non potest, ita legi, quam tuis rebus donans dixisti, parere convenit.

IX. Emti fides ac venditi sine quantitate nulla est. Placito autem pretio non numerato, sed solum tradita possessione, istiusmodi contractus non habetur irritus, nec idcirco is, qui comparavit, minus recte possidet, quod soluta summa, quam dari convenerat, negatur. Sed et si donationis gratia praedii factam venditionem traditio sequatur, actione pretii nulla competente, perficitur donatio.

Not. 5.

999) — *L.* 38. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Si quis donationis causa minoris vendat, venditio valet; toties enim dicimus, in totum venditionem non valere, quoties universa venditio donationis causa facta est; quoties vero viliore pretio res donationis causa distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter ceteros; inter virum vero et uxorem donationis causa venditio facta pretio viliore nullius momenti est.

1000) — *L.* 5. §. 5. *D. de donationib. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Circa venditionem quoque, Iulianus quidem, minoris factam venditionem nullius esse momenti, ait; Neratius autem, cuius opinionem Pomponius non improbat, venditionem donationis causa inter virum et uxorem factam nullius esse momenti, si modo, quum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret. Enimvero si, quum animum vendendi haberet, ex pretio ei remisit, venditionem quidem valere, remissionem autem hactenus non valere, quatenus facta est locupletior. Itaque si res quindecim veniit quinque, nunc autem sit decem, quinque tantum praestanda sunt, quia in hoc locupletior videtur facta.

L. 7. §. 6. *D. eod. Vid.* 203.

1001) — *L.* 31. §. 4. 5. *D. eod.* (*Pompon.*) — §. 4. Si vir uxori vel contra quid vendiderit vero pretio, et donationis causa paciscantur, ne quid venditor ob eam rem praestet, videndum est, quid es venditione agatur, utrum res venierit, et totum negotium valeat, an vero ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si post contractam emtionem novo consilio inito id pacti fuisset factum? Et verius est, pactum duntaxat irritum esse. — §. 5. Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, ne fugitivum aut erronem praestent, id est integras esse actiones aedilicias et ex emto.

1002) — *L.* 3. *C. de postulando.* (II. 6.) (*Gordian.*) Si sub specie honorarii, quod advocato usque ad certum modum deberi potuisset, eam quantitatem, quam desiderio tuo complec-

teris, te daturum cavisti, et, quasi mutuam pecuniam accepisses, eam te redditurum promisisti, nec temporis spatio gesto negotio consensum ac fidem accommodasti, competente exceptione non numeratae pecuniae tutus es, et ex hac causa cautionem interpositam usitato more potes condicere. (240.)

Not. 6.

1003) — *L.* 66. *D. de iure dotium.* (XXIII.3.) (*Pompon.*) Si ususfructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino proprietatis detur, difficultas erit post divortium circa reddendum ius mulieri, quoniam dicimus, usumfructum a fructuario cedi non posse, nisi domino proprietatis, et si extraneo cedatur, id est ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reversurum usumfructum. Quidam ergo remedii loco recte putaverunt introducendum, ut vel locet hunc usumfructum mulieri maritus, *vel vendat nummo uno*, ut ipsum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat.

§. 98.

Not. 1.

1004) — *L.* 33. *in f. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) .... Nec consilium habuisse noceat, nisi et factum secutum sit.

1005) — *L.* 18. *D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Ulp.*) Cogitationis poenam nemo patitur.

1006) — *L.* 14. *D. ad leg. Cornel. de sicariis.* (XLVIII. 8.) (*Callistr.*) Divus Hadrianus in haec verba rescripsit: *In maleficiis voluntas spectatur, non exitus.*

1007) — *L.* 1. *C. de leg. Cornel. de sicariis.* (IX. 16.) (*Antonin.*) Frater vester rectius fecerit, si se praesidi provinciae obtulerit. Cui si probaverit, non occidendi animo hominem a se percussum esse, remissa homicidii poena, secundum disciplinam militarem sententiam proferet. Crimen enim contrahitur, si et voluntas nocendi intercedat; ceterum ea, quae ex improviso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxae imputantur. (215.)

1008)—*L.* 5. *C. eod. Exemplum sacrarum litterarum.* (*Dioclet. et Maximian. AA. Agatho.*) Eum, qui asseverat, homicidium se non voluntate, sed casu fortuito fecisse, quum calcis ictu mortis occasio praebita videatur, si hoc ita est, neque super hoc ambigi poterit, omni metu ac suspicione, quam ex admissae rei discrimine sustinet, secundum id, quod annotatione nostra comprehensum est, volumus liberari. *Dat. VII. Kal. Decemb. Sirmii, ipsis AA. IV. et III. Coss.* (290.)

Not. 2.

1009) — *L.* 38. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Non figura litterarum, sed oratione, quam exprimunt litterae, obligamur, quatenus placuit non minus valere, quod scriptura, quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.

1010) — *L.* 4. *D. de fide instrum.* (XXII. 4.) (*Gaius.*) In re hypothecae nomine obligata ad rem non pertinet, quibus fit verbis, sicuti est in his obligationibus, quae consensu contrahuntur; et ideo et sine scriptura si convenit, ut hypothecae sit, et probari poterit, res obligata erit, de qua convenerit. Fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est per eas facilius probari possit; et sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem, sicut et nuptiae sunt, licet testatio sine scriptis habita est.

1011) — *L.* 5. *D. eod.* (*Callistr.*) Si res gesta sine litterarum quoque consignatione veritate factum suum praebeat, non ideo minus valebit, quod instrumentum nullum de ea intercessit.

Not. 3.

1012) — *L.* 21. *pr. D. de leg.* 3. (XXXII. 1.) (*Paulus.*) Nutu etiam relinquitur fideicommissum, dummodo is nutu relinquat, qui et loqui potest, nisi superveniens morbus ei impedimento sit.

1013) — *L.* 1. §. 3. *D. de adsign. lib.* (XXXVIII. 4.) (*Ulp.*) Assignare autem quis potest quibuscunque verbis, vel nutu, vel testamento, vel codicillis, vel vivus.

1014) — *L.* 52. *in f. D. de O et A.* (XLV. 7.) (*Modestin.*) — §. 9. Etiam nudus consensus sufficit obligationi, quamvis verbis hoc exprimi possit. — §. 10. *Sed et nutu solo pleraque consistunt.*

1015) — *L.* 17. *D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Ulp.*) Delegare scriptura vel nutu, ubi fari non potest, debitorem suum quis potest.

Not. 4.

L. 52. §. 1. *D. de legibus. Vid.* 281.

1016) — *L.* 2. *in f. D. de pactis* (II. 14.) (*Paulus.*) Et ideo si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos convenisse, ne peterem, profuturamque ei conventionis exceptionem placuit.

1017) — *L.* 56. *pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Florentin.*) Qui in futurum usuras a debitore acceperit, tacite pactus videtur, ne intra id tempus sortem petat.

1018) — *L.* 95. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Paulus.*) Recusari hereditas non tantum verbis, sed etiam re potest, et alio quovis indicio voluntatis.

1019) — *L.* 37. *pr. D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Restituta hereditas videtur aut re ipsa, si forte passus est heres possideri res hereditarias vel totas, vel aliquas earum hac mente, ut vellet restituere, et ille suscipere, non si ex alia causa putavit te possidere. Sed et si postea ratum habuit, idem erit dicendum. Sed et si verbo dixit se restituere, vel per epistolam, vel per nuntium restituat, audietur. Sed et si voluntate tua alii restituerit, in te transibunt actiones. Item si alius iussu meo restituit, vel ratam habuit restitutionem, transisse actiones videntur.

1020) — *L.* 5. *D. ratam rem haberi.* (XLVI. 8.) (*Scaev.*) Respondit: Non tantum verbis ratum haberi posse, sed etiam actu; denique si eam litem, quam procurator inchoasset, dominus comprobans persequeretur, non esse commissam stipulationem.

1021) — *L.* 7. *C. de remiss. pign.* (VIII. 26.) (*Dioclet. et Maximian.*) Creditricem patrui tui sub obligatione fundi, qui per chirographum nexus pignori fuerat, iubentem eandem cautionem reddi, pignoris etiam ius remisisse videri, manifestum est. (287.)

1022) — *L.* 14. §. 7. 8. *D. de relig.* (XI. 7.)

(*Ulp.*) — §. 7. Sed interdum is, qui sumtum in funus fecit, sumtum non recipit, veluti si pietatis gratia fecit, non hoc animo, quasi recepturus sumtum, quem fecit; et ita Imperator noster rescripsit. Igitur aestimandum erit ab arbitro et perpendendum, quo animo sumtus factus sit, utrum negotium quis vel defuncti, vel heredis gesserit, vel ipsius humanitatis, an vero misericordiae, vel pietati tribuens, vel affectioni? Potest tamen distingui et misericordiae motus, ut si in hoc fuit misericors vel pius, qui funeravit, ut eum sepeliret, ne insepultus iaceret, non etiam, ut de suo sumtum faceret; quod si iudici liqueat, non debet eum, qui convenitur, absolvere; quis enim sine pietatis intentione alienum cadaver funerat? Oportebit igitur testari quemque, quo animo funerat, ne postea patiatur quaestionem. — §. 8. Plerique filii, cum parentes suos funerant, vel alii, qui heredes fieri possunt, licet ex hoc ipso neque pro herede gestio, neque aditio praesumitur, tamen, ne vel miscuisse se necessarii, vel ceteri pro herede gessisse videantur, solent testari, pietatis gratia facere se sepulturam. Quod si supervacuo fuerit factum, ad illud se munire videntur, ne miscuisse se credantur, non ad illud, ut sumtum consequantur, quippe protestantur pietatis gratia id se facere; plenius igitur eos testari oportet, ut et sumtum possint servare.

1023) — *L.* 4. §. 1. *D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Ulp.*) Si in venditione pignoris consenserit creditor, vel ut debitor hanc rem permutet, vel donet, vel in dotem det, dicendum erit, pignus liberari, nisi salva causa pignoris sui consenserit vel venditioni, vel ceteris; nam solent multi salva causa pignoris sui consentire. Sed et si ipse vendiderit creditor, sic tamen venditionem fecerit, ne discederet a pignore, nisi ei satisfiat, dicendum erit, exceptionem ei non nocere. Sed et si non concesserit pignus venumdari, sed ratam habuerit venditionem, idem erit probandum.

Not. 5.

1024) — *L.* 142. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Qui tacet, non utique fatetur; sed tamen verum est, eum non negare.

1025) — *L.* 12. *pr. D. de sponsalib.* (XXIII. 1.) (*Ulp.*) Sed ea, quae patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur.

Not. 7.

1026) — *L.* 35 *pr. D. de procurator.* (III. 3.) (*Ulp.*) Sed et hae personae procuratorum debebunt defendere, quibus sine mandatu agere licet, utputa liberi, licet sint in potestate, item parentes, et fratres, et affines, et liberti.

1027) — *L.* 40. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) In his autem personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte evidens sit, contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interveniunt, debere eos repelli. Ergo non exigimus, ut habeant voluntatem vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur, quamvis de rato offerant cautionem.

1028) — *L.* 33. §. 2. *D. de legat.* 3. (XXXII. 1.) (*Scaev.*) Quum Seius pro uxore centum aureos creditori solverit, et ornamentum pignori positum luerit, postea autem testamento facto uxori suae legaverit, quidquid ad eum iure stipulatum eius concessit, et hoc amplius vicenos aureos annuos, quasitum est: an hos centum aureos heredes viri ab uxore vel ab heredibus eius repetant? Respondit: si donationis causa creditori solvisset, teneri heredes ex causa fideicommissi, si repetant, atque etiam petentes exceptione summoveri. *Quod praesumtum esse debet, nisi contrarium ab heredibus probetur.*

Not. 8.

L. 2. §. 2. *D. sol. matr. Vid.* 757.

1029) — *L.* 4. *pr. D. in quib. causis pign. tac. contrah.* (XX. 2.) (*Nerat.*) Eo iure utimur, ut, quae in praedia urbana inducta illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacite convenerit; in rusticis praediis contra observatur.

1030) — *L.* 7. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) In praediis rusticis fructus, qui ibi nascuntur, tacite intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiamsi nominatim id non convenerit.

§. 99.

Not. 1.

1031) — *L.* 1. §. 13. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Quoties verus procurator deiecit, cum utrolibet eorum, id est sive domino sive procuratore, agi posse, Sabinus ait, et alterius nomine alterum eximi, sic tamen, si ab altero eorum litis aestimatio fuerit praestita; non enim excusatus est, qui iussu alicuius deiecit, non magis, quam si iussu alicuius occidit; cum autem falsus est procurator, cum ipso tantum procuratore interdici debere. Sabini sententia vera est.

1032) — *L.* 3. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum procurator armatus venit, et ipse dominus armis deiecisse videtur, sive mandavit, sive, ut Iulianus ait, ratum habuit.

1033) — *L.* 11. §. 3. 6. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) — §. 3. Si mandatu meo facta sit alicui iniuria, plerique aiunt, tam me, qui mandavi, quam eum, qui suscepit, iniuriarum teneri. — §. 4. Proculus recte ait: si in hoc te conduxerim, ut iniuriam facias, cum utroque nostrum iniuriarum agi posse, quia mea opera facta sit iniuria. — §. 5. Idemque ait, et si filio meo mandavero, ut tibi iniuriam faciat. — §. 6. Atilicinus autem ait: et si persuaserim alicui alias nolenti, ut mihi ad iniuriam faciendam obediret, posse iniuriarum mecum agi.

1034) — *L.* 15. *D. ad leg. Cornel. de sicar.* (XLVIII. 8.) (*Ulp.*) Nihil interest, occidat quis, an causam mortis praebeat.

1035) — *L.* 5. *C. de accusationib.* (IX. 2.) (*Gordian.*) Non ideo minus crimine sive atrocium iniuriarum iudicio tenetur is, qui in iustam accusationem incidit, quia dicit, alium se huiusmodi facti mandatorem habuisse. Namque hoc casu praeter principalem reum mandatorem quoque ex sua persona conveniri posse, ignotum non est. (241.)

Not. 2.

L. 53. *D. de A. R. D. Vid.* 586.

Not. 3.

1036) — *L.* 123. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nemo alieno nomine lege agere potest.

1037) — *L.* 90. *pr. D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.)

(*Paulus.*) Per procuratorem hereditatem acquiri non posse.

1038) — *L.* 3. *C. de vind. lib. et ap. concil. manumiss.* (VII. 1.) (*Dioclet. et Maximian.*) Nec mulierem per maritum, nec alium per procuratorem vindicta manumittere posse, non est ambigui iuris.

Not. 4.

1039) — *L.* 1. §. 5. *D. de exercit. act.* (XIV. 1.) (*Ulp.*) Magistrum autem accipimus non solum quem exercitor praeposuit, sed et eum, quem magister; et hoc consultus Iulianus in ignorante exercitore respondit. Ceterum si scit, et passus est eum in nave magisterio fungi, ipse eum imposuisse videtur. Quae sententia mihi videtur probabilis; omnia enim facta magistri debet praestare, qui eum praeposuit, alioquin contrahentes decipientur; et facilius hoc in magistro, quam institore admittendum propter utilitatem. Quid tamen, si sic magistrum praeposuit, ne alium ei liceret praeponere? an adhuc Iuliani sententiam admittamus? videndum est. Finge enim et nominatim eum probibuisse, ne Titio magistro utaris, dicendum tamen erit, eo usque producendam utilitatem navigantium.

1040) — *L.* 16. *D. de SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Paulus.*) Si filiusfamilias absente patre, quum quasi ex mandato eius pecuniam acceperit, cavit, et ad patrem litteras emisit, ut eam pecuniam in provincia solveret, debet pater, si actum filii sui improbat, continuo testationem interponere contrariae voluntatis.

1041) — *L.* 6. §. 2. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si passus sim aliquem pro me fideiubere vel alias intervenire, mandati teneor, et nisi pro invito quis intercesserit, aut donandi animo, aut negotium gerens, erit mandati actio.

1042) — *L.* 53. *D. eod.* (*Papinian.*) Qui fide alterius pro alio fideiussit praesente et non recusante, utrosque obligatos habet iure mandati. Quodsi pro invito vel ignorante, alterius mandatum secutus, fideiussit, eum solum convenire potest, qui mandavit, non etiam reum promittendi. Nec me movet, quod pecunia fideiussoris reus liberetur; id enim contingit, etsi meo mandato pro alio solvat.

1043) — *L.* 12. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Scaev.*) Quidam ex parte dimidia heres institutus, universa praedia vendidit, et coheredes pretium acceperunt; evictis his, quaero: an coheredes ex emto actione teneantur? Respondi: si coheredes praesentes adfuerunt, nec dissenserunt, videri unumquemque partem suam vendidisse.

1044) — *L.* 7. §. 1. *D. de sponsalib.* (XXIII. 1.) (*Paulus.*) In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur; intelligi tamen semper filiae patrem consentire, nisi evidenter dissentiat, Iulianus scribit.

1045) — *L.* 6. *C. de remiss. pignor.* (VIII. 26.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si eo tempore, quo praedium distrahebatur, programmate admoniti creditores, quum praesentes essent, ius suum exsecuti non sunt, possunt videri obligationem pignoris amisisse. (286.)

1046) — *Nov.* 123. *c.* 17. Si servus sciente et non contradicente domino in clero ordinatus fuerit, ex hoc ipso, quod constitutus est, liber et ingenuus erit. Si vero ignorante domino ordinatio fiat, licet domino intra spatium unius anni et servilem fortunam probare, et suum servum recipere....

Not. 5.

1047) — *L.* 2. *D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Ulp.*) Nulla differentia est, non interveniat auctoritas tutoris, an perperam adhibeatur.

1048) — *L.* 9. §. 5. *D. eod.* (*Gaius.*) Tutor statim in ipso negotio praesens debet auctor fieri; post tempus vero, aut per epistolam interposita eius auctoritas nihil agit.

Not. 6.

1049) — *L.* 5. *C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Gordian.*) Si, ut proponis, pater quondam mariti tui, in cuius fuit potestate, cognitis nuptiis vestris non contradixit, vereri non debes, ne nepotem suum non agnoscat. (204.)

Not. 7.

1050) — *L.* 1. §. 4. *D. quod iussu.* (XV. 4.) (*Ulp.*) Sed et si servi chirographo subscripserit dominus, tenetur quod iussu.

1051) — *L.* 26. §. 1. *D. de pignor.* (XX. 1.) (*Modestin.*) Pater Seio, emancipato filio, facile persuasit, ut, quia mutuam quantitatem acciperet a Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius eius, quod ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandae. Quaerebatur: an Seius inter cetera bona etiam hanc domum iure optimo possidere possit, quum patris se hereditate abstinuerit, nec metuere debeat ex hoc solo, quod mandante patre manu sua perscripsit instrumentum chirographi, quum neque consensum suum accommodaverit patri aut signo suo, aut alia scriptura? Modestinus respondit: quum sua manu pignori domum suam futuram Seius scripserit, consensum ei obligationi dedisse, manifestum est.

1052) — *L.* 8. §. 15. *D. quib. mod. pignus vel hyp. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) Non videtur autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem vendiderit, cum ideo passus est venire, quod sciebat, ubique pignus sibi durare. Sed si subscripserit forte in tabulis emtionis, consensisse videtur, nisi manifeste appareat, eum deceptum esse. Quod observari oportet, et si sine scriptis consenserit.

1053) — *L.* 9. §. 1. *D. eod.* (*Modestin.*) Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat; qui fundus quum esset reipublicae ante obligatus, secundus creditor pecuniam reipublicae exsolvit; sed Maevius exstitit, qui dicebat, ante rempublicam sibi fundum obligatum fuisse; inveniebatur autem Maevius instrumento cautionis cum republica factu a Seio interfuisse, et subscripsisse, quo caverat Seius, fundum nulli alii esse obligatum. Quaero: an actio aliqua in rem Maevio competere potest? Modestinus respondit: pignus, cui is, de quo quaeritur, consensit, minime eum retinere posse.

1054) — *L.* 39. *in f. D. de pignor. act.* (XIII. 7.) (*Modestin.*) Herennius Modestinus respondit: contractui pignoris non obesse, quod debitor testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur.

Not. 8.

1055) — *L.* 1. §. 2. *D. de exc. rei vend. et trad.* (XXI. 3.) (*Ulp.*) Si quis rem meam man-

datu meo vendiderit, vindicanti mihi rem venditam nocebit haec exceptio, nisi probetur, me mandasse, ne traderetur ante, quam pretium solvatur.

1056) — *L.* 11. *D. si quid in fraud. patroni fact. sit.* (XXXVIII. 5.) (*Paulus.*) Non videtur patronus fraudari eo, in quod consentit; sic et quod volente patrono libertus donaverit, non poterit Faviana revocari.

1057) — *L.* 4. §. 12. *D. de doli mali et met. except.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) Quaesitum est: si, quum fundi usumfructum haberem, eum fundum volente me vendideris, an vindicanti mihi usumfructum exceptio sit obiicienda? Et hoc iure utimur, ut exceptio doli noceat.

1058) — *L.* 11. *C. de fideicomm.* (VI. 42.) (*Gordian.*) Quoties ab omnibus, qui alienatione facta ad fideicommissi petitionem adspirare possunt, venditio celebratur, aut quibusdam vendentibus alii consenserint, contractus auctoritas convelli nequaquam potest. (241.)

L. 4. §. 1. *D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 1023.

Not. 9.

1059) — *L.* 4. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Belle quaeritur: si forte venditio rei specialiter obligatae non valeat, an nocere haec res creditori debeat, quod consensit? utputa si qua ratio iuris venditionem impediat. Dicendum est, pignus valere.

§. 100.

Not. 1.

1060) — *L.* 7. §. 16. *D. ad SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Scaev.*) Si paterfamilias factus solverit partem debiti, cessabit senatusconsultum, nec solutum repetere potest.

1061) — *L.* 2. *C. eod.* (IV. 28.) (*Sever. et Antonin.*) Zenodorus si, quum iuris esse publice videretur, aut patris voluntate contraxit, aut in eam rem pecuniam accepit, quae patris oneribus incumberet, vel suae potestatis constitutus, novatione facta, fidem suam obligavit, vel alias agnovit debitum, non esse locum decreto amplissimi ordinis, rationis est. (198.)

1062) — *L.* 25. *C. de donat. inter. V. et U.* (V. 16.) (*Iustinian.*) Donationes, quas parentes in liberos cuiuscunque sexus in potestate sua constitutos conferunt, vel uxor in suum maritum, vel maritus in suam uxorem, vel alteruter eorum in aliam personam, cui constante matrimonio donare non licet, vel aliae personae in eam, cui donare non poterant, ita firmas esse per silentium donatoris vel donatricis sancimus, si usque ad quantitatem legitimam, vel eam excedentes actis fuerint intimatae. Nam ampliotis quantitatis donationem minime intimatam nec per silentium eius, qui donavit, confirmari concedimus. Sin vero specialiter eas in suprema voluntate donator vel donatrix confirmaverit, sine ulla distinctione ratae habebuntur, ita tamen, ut, si quidem ultra lege definitam quantitatem expositae minime in actis insinuatae fuerint, specialis earum confirmatio ex eo tempore vim habeat, ex quo eaedem donationes confirmatae sunt; si vero vel non amplior sit donatio, vel quum amplior esset, in actis insinuata sit, tunc et silentium donatoris vel donatricis, et specialis confirmatio ad illud tempus referatur, quo donatio conscripta sit, sicut et alias ratihabitiones negotiorum gestorum ad illa reduci tempora oportet, in quibus contracta sunt; nec in ceterum subtilem divisionem facti et iuris introduci posse. (528.)

Not. 2.

1063) — *L.* 152. §. 2. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) In maleficio ratihabitio mandato comparatur.

1064) — *L.* 1. §. 14. *D. de vi et vi armata.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Sed et si, quod alius deiecit, ratum habuero, sunt qui putent secundum Sabinum et Cassium, qui ratihabitionem mandato comparant, me videri deiecisse, interdictoque isto teneri. Et hoc verum est; rectius enim dicitur, in maleficio ratihabitionem mandato comparari.

1065) — *L.* 2. *C. de his, quae vi metusve causa gesta sunt.* (II. 20.) (*Alexand.*) Quum te non solum cavisse, verum etiam solvisse pecuniam confitearis, qua ratione, ut vim passus restitui, quod illatum est, postules, perspici non potest, quando verisimile non sit ad solutionem te properasse omissa querela de chirographo, utpote per vim extorto, nisi et in solvendo vim te passum dicas. (226.)

1066) — *L.* 4. *C. eod.* (*Gordian.*) Si per vim, vel metum mortis, aut cruciatus corporis venditio a vobis extorta est, et non postea eam consensu corroborastis, iuxta perpetui formam edicti intra annum quidem agentes, quo experiundi potestas est, si res non restituatur, quadrupli condemnationem referetis, scilicet reddito a vobis pretio. Post annum vero causa cognita eadem actio in simplum permittitur; quae causae cognitio eo pertinet, ut ita demum decernatur, si alia actio non sit. (239.)

Not. 3.

1067) — *L.* 56. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Ulp.*) Licet verum procuratorem in iudicio rem deducere, verissimum est, tamen, etsi quis, quum procurator non esset, litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit, videtur retro res in iudicium recte deducta.

1068) — *L.* 16. §. 1. *D. de pignor.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Si nesciente domino res eius hypothecae data sit, deinde postea dominus ratum habuerit, dicendum est, hoc ipsum, quod ratum habet, voluisse eum retro recurrere ratihabitionem ad illud tempus, quo convenit. Voluntas autem fere eorum demum servabitur, qui et pignori dare possunt.

1069) — *L.* 12. §. 4. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Sed etsi non vero procuratori solvam, ratum autem habeat dominus, quod solutum est, liberatio contingit; rati enim habitio mandato comparatur.

1070) — *L.* 71. §. 1. 2. 3. *D. eod.* (*Cels.*) — §. 1. Si fideiussor procuratori creditoris solvit, et creditor post tempus, quo liberari fideiussor potuerit, ratum habuit, tamen quia fideiussor, quum adhuc ex causa fideiussionis teneretur, solvit, nec repetere potest, nec minus agere adversus reum mandati potest, quam si tum praesenti dedisset. — §. 2. Item si ignorans creditor, procuratori suo solutum, servo debitoris filiove acceptum fecerit, postea autem rescierit, et ratum habuerit, confirmatur solutio, et quod accepto latum sit, nullius momenti est. Contra

si ratum non habuerit, quod acceptum fecerit, confirmatur. — §. 3. Sed si ignorans solutum litem contestatus est, si pendente iudicio ratum habuit, absolvi oportet illum, cum quo actum est; si ratum non habuit, condemnari.

1071) — *L. 7. pr. C. ad SC. Maced.* (IV. 28.) (*Iustinian.*) Si filiusfamilias citra patris iussionem, vel mandatum, vel voluntatem pecunias creditas acceperit, postea autem pater ratum contractum habuerit, veterum ambiguitatem decidentes sancimus, quemadmodum, si ab initio voluntate patris vel mandatu filiusfamilias pecuniam creditam accepisset, obnoxius firmiter constitueretur, ita et si postea ratum pater habuerit contractum, validum esse huiusmodi contractum, quum testimonium paternum respuere satis iniquum sit. Necesse est enim, patris ratihabitionem vel principali mandato patris, vel consensui non esse absimilem, quum nostra novella lege generaliter omnis ratihabitio prorsus retrotrahatur, et confirmet ea, quae ab initio subsecuta sunt. Et haec quidem de privatis hominibus sancienda sunt. (330)

L. 25. C. de donat. inter V. et U. Vid. 1062.

Not. 4.

1072) — *L. 4. §. 6. D. de offic. proc.* (I. 16.) (*Ulp.*) Post haec ingressus provinciam mandare iurisdictionem Legato suo debet, nec hoc ante facere, quam fuerit provinciam ingressus. Est enim perquam absurdum, antequam ipse iurisdictionem nanciscatur, (nec enim prius ei competit, quam in eam provinciam venerit) alii eam mandare, quam non habet. Sed si et ante fecerit, et ingressus provinciam in eadem voluntate fuerit, credendum est, videri Legatum habere iurisdictionem non exinde, ex quo mandata est, sed ex quo provinciam Proconsul ingressus est.

1073) — *L. 27. D. de ritu nupt.* (XXIII. 2.) (*Ulp.*) Si quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamvis interim uxor non sit, attamen in ea conditione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

1074) — *L. 65. §. 1. D. eod.* (*Paulus.*) Item respondi: mihi placere, etsi contra mandata contractum sit matrimonium in provincia, tamen post depositum officium, si in eadem voluntate perseveraret, iustas nuptias effici, et ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio legitimos esse.

Not. 5.

1075) — *L. 24. pr. D. ratam rem haberi.* (XLVI. 8.) (*African.*) Bonorum possessionem ab alio agnitam ratam haberi oportet eo tempore, quo adhuc in ea causa sit, ut peti possit; itaque post centesimum diem rata haberi non potest.

Not. 6.

1076) — *L. 20. §. 1. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Fideiussori negotiorum gestorum est actio, si pro absente fideiusserit; nam mandati actio non potest competere, quum non antecesserit mandatum.

1077) — *L. 9. in f. D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Scaev.*) Pomponius scribit: si negotium a te, quamvis male gestum, probavero, negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. Videndum ergo, ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat; nam quomodo, quum semel coeperit, nuda voluntate tolletur? sed superius ita verum se putare, si dolus malus a te absit. Immo puto, etsi comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse. Sed eo dictum te mihi non teneri, quod reprobare non possim semel probatum; et quemadmodum, quod utiliter gestum est, necesse est apud iudicem pro rato haberi, ita omne, quod ab ipso probatum est. Ceterum si, ubi probavi, non est negotiorum gestorum actio, quid fiet, si a debitore meo exegerit, et probaverim? quemadmodum recipiam? Item si vendiderit? Ipse denique, si quid impenderit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non est. *Erit igitur et post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.*

1078) — *L. 3. C. de R. V.* (III. 32.) (*Alexand.*) Mater tua vel maritus fundum tuum invita vel ignorante te vendere iure non potuit, sed rem tuam a possessore vindicare, etiam non oblato pretio, poteris. Sin autem postea de ea venditione consensisti, vel alio modo proprietatem eius amisisti, adversus emtorem quidem nullam habes actionem, adversus venditorem vero de pretio negotiorum gestorum actionem exercere non prohiberis. (226.)

1079) — *L. 20. C. fam. ercisc.* (III. 36.) (*Dioclet. et Maximian.*) In familiae erciscundae iudicio ab uno pro solido rei veluti communis venumdatae pretium non venit, sed mandati, si praecessit, coheres venditoris agere potest, vel negotiorum gestorum, si ratam fecerit venditionem. Nam si velut propriam unus distraxerit, ac pretium possideat, hereditas ab eo petenda est.

1080) — *L. 60. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. Sed et si quis ratum habuerit, quod gestum est, obstringitur mandati actione.

Not. 7.

L. 9. §. 5. D. de auct. tut. Vid. 1048.

Not. 8.

L. 1. §. 5. D. de exercit. act. Vid. 1039.
L. 16. D. ad. SC. Maced. Vid. 1040.
L. 65. §. 1. D. de ritu nupt. Vid. 1074.

Not. 9.

L. 25. C. de donat. inter V. et U. Vid. 1062.

§. 101.

Not. 1.

1081) — *L. 77. D. de R. J.* (L. 17.) (*Papinian.*) Actus legitimi, qui non recipiunt diem vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis vel conditionis adiectionem. Nonnunquam tamen actus suprascripti tacite recipiunt, quae aperte comprehensa vitium afferunt. Nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio exstiterit; quod si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

L. 123. *pr. eod.* (*Ulp.*) Nemo alieno nomine lege agere potest.

1082)— *L.* 51. §. 2. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*African.*) Sed et si quis ita dixerit: *Si solvenda hereditas est, adeo hereditatem*, nulla aditio est.

L. 90. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Per procuratorem hereditatem acquiri non posse.

1083)— *L.* 17. §. 1. *D. de appellat.* (XLIX. 1.) (*Modestin.*) Tutor pupillo datus si provocet, interim pupilio curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam hereditatem, tutor ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis est.

1084)— *L.* 13. §. 10. *D. de acceptil.* (XLVI. 4.) (*Ulp.*) Tutor curatorve furiosi acceptum ferre non possunt; ne procurator quidem potest facere acceptum; sed hi omnes debent novare; possunt enim et sic accepto facere. Ne his quidem accepto fieri potest, sed novatione facta poterunt liberari per acceptilationem. Nam et in absentium persona hoc remedio uti solemus; stipulamur ab aliquo id novandi causa, quod nobis absens debet, et ita accepto liberamus eum, a quo stipulati sumus. Ita fit, ut absens novatione, praesens acceptilatione liberetur.

Not. 2.

1085)— *Gaii instit.* IV. 10. *sqq.* — 10. Quædam praeterea sunt actiones quae ad legis actionem exprimuntur, quaedam sua vi ac potestate constant. Quod ut manifestum fiat, opus est ut prius de legis actionibus loquamur.... *Vid.* 56. 61.

1086) — *Ulp. fragm.* XI. — 24. Moribus tutor datur mulieri pupillove, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere vult, ut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest): qui praetorianus tutor dicitur, quia a Praetore urbis dari consuevit. — 27. Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus, si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertae suae permittant in contubernio alieni servi morari, si rem mancipi alienent. Pupillis autem hoc amplius etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

L. 2. §. 6. 38. *D. de O. J. Vid.* 54. 55.

1087) — *Vat. fragm.* §. 49. Ex certo tempore l//egari possit an in iure cedi uel an adiudidari possit, ua/riatur. Uideamus ne non pos//sit; qnia nulla legis actio prodita est de futuro.

Not. 3.

1088)— *Gaii instit.* II. 24. In iure cessio autem hoc modo fit: apud magi*stratum* populi romani, vel (*apud*) Praetorem, vel apud Praesidem provinciae, is cui res in iure ceditur, rem tenens ita dicit: HUNC EGO HOMINEM EX IURE QUIRITIUM MEUM ESSE *aio*; deinde, postquam hic vindicave*rit, Praetor interro*gat eum qui cedit, an contra vindicet; quo negante aut tacente, tunc ei qui vindicaverit, eam rem addicit; idque legis actio vocatur; quae fieri potest etiam in provinciis *apud Praesides earum*.....

1089) — *L.* 4. *D. de adopt.* (I. 7.) (*Modestin.*) Magistratum, apud quem legis actio est, et emancipare filios suos, et in adoptionem dare apud se posse, Neratii sententia est.

1090) — *L.* 2. §. 1. *D. de off. proc.* (I. 16.) (*Marcian.*) Apud legatum vero Proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet iurisdictionem talem.

L. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Nec adoptare potest; omnino enim non est apud eum legis actio.

1091) — *L.* 1. *C. de adopt.* (VIII. 48.) (*Gordian.*) Hi, qui in aliena potestate sunt, iuxta ius civile non *nisi apud eum*, *apud quem plena legis actio est*, adoptari possunt. (239.)

Not. 4.

1092)— *L.* 1. *pr. D. de adsignand. libert.* (XXXVIII. 4.) (*Ulp.*) Senatusconsulto.... cavetur:.... QUI EUM EAMVE MANUMISISSET INTER VIVOS VEL TESTAMENTO....

1093)— *L.* 27. *D. de mort. causa donat.* (XXXIX. 6.) (*Marcian.*) Ubi ita donatur mortis causa, ut nullo casu revocetur, causa donandi magis est, quam mortis causa donatio, et ideo perinde haberi debet, atque alia quaevis inter vivos donatio; ideoque inter viros et uxores non valet, et ideo nec Falcidia locum habet quasi in mortis causa donatione.

Not. 5.

1094)— *L.* 13. *in f. D. de mort. causa donat.* (XXXIX. 6.) (*Iulian.*) Marcellus notat: In mortis causa donationibus etiam facti quaestiones sunt; nam et sic potest donari, ut omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo res non reddatur, et ut reddatur, etiam si prior ex eadem valetudine donator decesserit, si iam mutata voluntate restitui sibi voluerit. Sed et sic donari potest, ut non aliter reddatur, quam si prior ille, qui acceperit, decesserit. Sic quoque potest donari mortis causa, ut nullo casu sit eius repetitio, id est nec si convaluerit quidem donator.

1095)— *L.* 35. §. 4. *in f. D. eod.* (*Paulus.*) Mortis causa donatio fit multis modis: alias extra suspicionem ullius periculi a sano et in bona valetudine posito, et cui ex humana sorte mortis cogitatio est; alias ex metu mortis, aut ex praesente periculo, aut ex futuro, si quidem terra marique, et tam in pace quam in bello, et tam domi quam militiae, multis generibus mortis periculum metui potest. Nam et sic potest donari, ut omnimodo, ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur, et ut reddatur, etiam si prior ex eadem valetudine decesserit, si tamen mutata voluntate restitui sibi voluerit. Et sic donari poteat, ut non aliter reddatur, quam si prior ille, qui accepit, decesserit. Sic quoque potest donari mortis causa, ut nullo casu sit repetitio, id est ne si convaluerit quidem donator.

Not. 6.

1096)— *L.* 13. §. 15. *D. de act. emt. vend.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si fundum mihi alienum vendideris, et hic ex causa lucrativa meus factus sit, nihilo minus ex emto mihi adversus te actio competit.

1097)— *L.* 4. §. 14. *D. de manumiss.* (XL. 1.) (*Ulp.*) Sed et si partem quis redemit, pars altera ex causa lucrativa accesserit, dicendum erit, constitutionem locum habere.

§. 6. *J. de legatis. Vid.* 561.

1098)— *L.* 17. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Iulian.*) Omnes debitores, qui speciem ex causa lucrativa debent, liberantur, cum ea species

ex causa lucrativa ad creditorem pervenisset.

1099) — *L.* 4. §. 29. 31. *D. de doli m. et met. exc.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) — §. 29. Si quis autem ex causa legati vindicet, aut is, cui ex causa donationis res praestita est, vindicet, an de dolo exceptionem patiatur ex causa eius, in cuius locum successerit? Et magis putat Pomponius summovendum. Et ego puto exceptione eos esse repellendos, quum lucrativam causam sint nacti; aliud est enim emere, aliud ex his causis succedere.... — §. 31. Auctoris autem dolus, sicut diximus, emtori non obiicitur. Sed hoc in emtore solo servabimus, item in eo, qui permutaverit vel in solutum acceperit, item in similibus, qui vicem emtorum obtinent. Ceterum si noxae deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur, qui noxae dedit. Proinde ex quacunque alia causa, quae prope lucrativam habet acquisitionem, quaesisse quis videatur, patietur exceptionem doli ex persona eius, in cuius locum successit. Sufficit enim, si is, qui pretium dedit vel vicem pretii, quum sit bonae fidei emtor, ut non patiatur doli exceptionem ex persona anctoris, utique si ipse dolo caret; ceterum si ipse dolo non careat, pervenietur ad doli exceptionem, et patietur de dolo suo exceptionem.

1100) — *L.* 6. §. 11. *D quae in fraud. creditor.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) Simili modo dicimus, et si cui donatum sit, non esse quaerendum, an sciente eo, cui donatum, gestum sit, sed hoc tantum, an fraudentur creditores? Nec videtur iniuria affici is, qui ignoravit, quum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur. In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui solvendo non sit, liberalitatem acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus locupletiores facti sunt, ultra non.

1101) — *L. un. C. de imp. lucr. descr.* (X. 35.) (*Theodos. et Valentinian.*)... Lucrativas vero res eas tantum volumus appellari, atque praedictae descriptionis gravamen excipere, quae hereditatis, legati, fideicommissi iure, mortis causa donatione, vel cuiuslibet postremae voluntatis arbitrio ad quempiam delabuntur. Inter vivos etiam donatio simplici liberalitate confecta lucrativae merebitur et nomen et sarcinam. Si vero vel socer futurus filii vel nepotis vel pronepotis sponsae affinitatis coeundae causa donaverit, vel parens etiam filiam vel neptem vel proneptem curiali seu extraneo nubentem dotaverit, licet casu mortis vel divortii eventu res eius, cui data est, vertatur ad lucrum, nec inter lucrativas numerabitur, nec descriptionis oneri subiacebit. Nec enim iuris optimi est, matrimonium, quum tot tantisque suis difficultatibus opprimatur, adventitiis etiam cumulare ponderibus.... (443.)

Not. 7.

1102) — *L.* 8. §. 13. *D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) Sed si permiserit creditor vendere, debitor vero donaverit, an exceptione illum summoveat? an facti sit magis quaestio, numquid ideo venire voluerit, ut pretio accepto ipsi quoque res expediat? Quo casu non nocebit consensua. Quodsi in dotem dederit, vendidisse in hoc casu recte videtur, propter onera matrimonii. In contrarium, si concesserit donare, et vendiderit debitor, repelletur creditor; nisi si quis dicat ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is, cui donabatur.

Not. 8.

1103) — *Gaii instit.* II. 105. In testibus autem non debet is esse qui in potestate est aut familiae emtoris aut ipsius testatoris, quia propter veteris iuris imitationem, totum hoc negotium quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur inter familiae emtorem agi et testatorem: quippe olim, ut proxime diximus, is qui familiam testatoris mancipio accipiebat, loco heredis erat; itaque reprobatum est in ea re domesticum testimonium.

1104) — §. 10. *J. de testam. ordinand.* (II. 10.) Sed neque heres scriptus, neque is, qui in potestate eius est, neque pater eius, qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt, quia totum hoc negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem et heredem agi. Licet enim totum ius tale conturbatum fuerat, et veteres quidem familiae emtorem, et eos, qui per potestatem ei coadunati fuerant, a testamentariis testimoniis repellebant, heredi, et iis, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis praestare, licet ii, qui id permittebant, hoc iure minime abuti eos debere suadebant, tamen nos eandem observationem corrigentes, et quod ab illis suasum est in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiae emtoris merito nec heredi, qui imaginem vetustissimi familiae emtoris obtinet, nec aliis personis, quae ei, ut dictum est, coniunctae sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia praestare, ideoque nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

§. 102.

Not. 1.

§. 10. *J. de inutil. stipulat. Vid.* 807.

1105) — *L.* 3. *C. de in int. rest. min.* (II. 22.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si curatorem habens minor quinque et viginti annis post pupillarem aetatem res vendidisti, hunc contractum servari non oportet, quum non absimilis ei habeatur minor curatorem habens, cui a Praetore curatore dato bonis interdictum est. Si vero sine curatore constitutus contractum fecisti, implorare in integrum restitutionem, si necdum tempora praefinita excesserint, causa cognita non prohiberis.

1106) — *L.* 2. *C. de contr. emt.* (IV. 38.) (*Dioclet. et Maximian.*) Emtionem et venditionem consensum desiderare, nec furiosi ullum esse consensum, manifestum est. Intermissionis autem tempore furiosos maiores viginti quinque annis venditiones et alios quoslibet contractus posse facere, non ambigitur. (286.)

1107) — *L.* 8. §. 1. 2. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Gaius.*) Si cui aqua et igni interdictum sit, eius nec illud testamentum valet, quod ante fecit, nec id, quod postea fecerit. Bona quoque, quae tunc habuit, quum damnaretur, publicabuntur, aut si non videantur lucrosa, creditoribus concedentur. — §. 2. In insulam deportati in eadem causa sunt.

Not. 2.

1108) — *L.* 34. §. 1. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Omnium rerum, quas quis habere, vel possidere, vel persequi potest, venditio recte fit; quas vero natura, vel gentium ius, vel mores civitatis commercio exemerunt, earum nulla venditio est.

Not. 3.

1109) — *L.* 65. *in f. D. de fidei.* (XLVI. 1.) (*Hermogenian.*) Sicut reus principalis non alias, quam si de sua persona promittat, obligatur, ita fideiussores non alias tenentur, quam si se quid daturos vel facturos promittant. Nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt, quia factum alienum inutiliter promittitur.

§. 4. *J. de legatis. Vid.* 931.

1110) — *L.* 28. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Rem alienam distrahere quem posse, nulla dubitatio est; nam emtio est et venditio; sed res emtori auferri potest.

1111) — *L.* 5. *D. de duob. reis.* (XLV. 2.) (*Julian.*) Nemo est, qui nesciat, alienas operas promitti posse, et fideiussorem adhiberi in ea obligatione. Et ideo nihil prohibet duos reos stipulandi constitui vel promittendi, sicuti si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur; et ex contrario duo fabri eiusdem peritiae easdem operas promittere intelliguntur, et duo rei promittendi fieri.

1112) — *L.* 6. *C. si aliena res pign. data sit.* (VIII. 16.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quae praedium in filios a se titulo donationis translatum creditori suo dat pignori, se magis contrario pignoratitio obligat iudicio, quam quidquam dominis noceat, quum Serviana etiam actio declaret evidenter, iure pignoris teneri non posse, nisi quae obligantis in bonis fuerint, et per alium rem alienam invito domino pignori obligari non posse, certissimum sit.

Not. 4.

1113) — *L.* 29. *pr. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Paulus.*) Ex ea scriptura, quae ad testamentum faciendum parabatur, si nullo iure testamentum perfectum esset, nec ea, quae fideicommissorum verba haberent, peti posse.

1114) — *L.* 1. *in f. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Idem Iulianus: *illum heredem esse*, non putavit valere, quoniam deesset aliquid; sed et ipsa valebit, subaudito *iubeo*.

1115) — *L.* 55. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Iavolen.*) In omnibus rebus, quae dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex utraque parte contrahentium. Nam sive ea venditio, sive donatio, sive conductio, sive quaelibet alia causa contrahendi sit, nisi animus utriusque consentit, perduci ad effectum id, quod inchoatur, non potest.

Not. 5.

1116) — *L.* 34. *pr. D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Florentin.*) Si nominatim alicui legetur ita: *Lucio Titio*, an per demonstrationem corporis, vel artificii, vel officii, vel necessitudinis, vel affinitatis, nihil interest; nam demonstratio plerumque vice nominis fungitur, nec interest, falsa an vera sit, si certum sit, quem testator demonstraverit.

1117) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Igitur et si ita servus legatus sit: *Stichum coquum, Stichum sutorem Titio lego*, licet neque coquus, neque sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem convenerit. Nam et si in persona legatarii designanda aliquid erratum fuerit, constet autem, cui legare voluerit, perinde valet legatum, ac si nullus error intervenisset.

§. 103.

Not. 6.

1118) — *Gaii instit.* II. 117. Solemnis autem institutio hæc est, TITIUS HERES ESTO: sed et illa iam comprobata videtur, TITIUM HEREDEM ESSE IUBEO. At illa non est comprobata, TITIUM HEREDEM ESSE VOLO; sed et illae a plerisque improbatae sunt, HEREDEM INSTITUO, item HEREDEM FACIO.

1119) — *Gaii instit.* II. 166. Et qui ita heres institutus est, si velit heres esse, debebit intra diem cretionis cernere, id est, haec verba dicere: QUOD ME PUBLIUS TITIUS TESTAMENTO SUO HEREDEM INSTITUIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQUE. Quod si ita non creverit, finito tempore cretionis excluditur: nec quidquam proficit si pro herede gerat, id est, si rebus hereditariis tamquam heres utatur.

1120) — *Gaii instit.* III. 92. *sqq.* — 92. Verbis obligatio fit ex interrogatione et responsione, velut: DARI SPONDES? SPONDEO; DABIS? DADO; PROMITTIS? PROMITTO; FIDEPROMITTIS? FIDEPROMITTO; FIDEIUBES? FIDEIUBEO; FACIES? FACIAM. — 93. Sed haec quidem verborum obligatio, DARI SPONDES? SPONDEO, propria civium romanorum est; ceterae vero iuris gentium sunt; itaque inter omnes homines, cives romanos sive peregrinos, valent. Et quamvis ad graecam vocem expressae fuerint, velut hoc modo: (δώσεις; δώσω· ὁμολογεῖς; ὁμολογῶ· πίστει κελεύεις; πίστει κελεύω· ποιήσεις; ποιήσω), haec tamen etiam inter cives romanos valent, si modo graeci sermonis intellectum habeant. Et e contrario quamvis latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos valent; si modo latini sermonis intellectum habeant. At illa verborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO, adeo propria civium romanorum est, ut ne quidem in graecum sermonem per interpretationem proprie transferri possit; quamvis dicatur a graeca voce figurata esse. — 94. Unde dicitur uno casu hoc verbo peregrinum quoque obligari posse, velut si imperator noster principem alicujus peregrini populi de pace ita interroget, PACEM FUTURAM SPONDES? vel ipse eodem modo interrogetur. Quod nimium subtiliter dictum est; quia si quid adversus pactionem fiat, non ex stipulatu agitur, sed iure belli res vindicatur. — 95. Illud dubitari potest, si quis..... — 96..... obligentur: utique *cum* quaeritur de iure Romanorum; nam apud peregrinos quid iuris sit, singularum civitatum iura requirentes aliud.....

1121) — *L.* 5. *C. de testam.* (VI. 23.) (*Valerian. et Gallien.*) Neque professio, neque asseveratio nuncupantium filios, qui non sunt, veritati praeiudicat, et quae ut filii testamento relinquuntur, iuxta ea, quae a principibus sta-

tuta sunt, non deberi, certi iuris est. (255.)

1122) — §. 7. *J. de hered. qual. et differ.* (II. 19.) Item extraneus heres testamento institutus aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendae hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, si rebus hereditariis tanquam heres utatur, vel vendendo res hereditarias, vel praedia colendo locandove, et quoque modo si voluntatem suam declaret, vel re vel verbis, de adeunda hereditate, dummodo sciat, eum, in cuius bonis pro herede gerit, testatum intestatumve obiisse, et se ei heredem esse. Pro herede enim gerere est pro domino gerere; veteres enim heredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit, ita et contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. Eum, qui mutus vel surdus natus vel postea factus est, nihil probihet pro herede gerere et acquirere sibi hereditatem, si tamen intelligit, quod agitur.

1123) — §. 1. *J. de verbor. obligat.* (III. 15.) In hac re olim talia verba tradita fuerunt: *spondes? spondeo; promittis? promitto; fidepromittis? fidepromitto; fideiubes? fideiubeo; dabis? dabo; facies? faciam.* Utrum autem latina, an graeca, vel qua alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest, scilicet si uterque stipulantium intellectum eius linguae habeat, nec necesse est, eadem lingua utrumque uti, sed sufficit, congruenter ad interrogata respondere. Quin etiam duo Graeci latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed haec solennia verba olim quidem in usu fuerunt, postea autem Leoniana constitutio lata est, quae, solennitate verborum sublata, sensum et consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, licet quibuscunque verbis expressum est.

1124) — *L.* 1. §. 2. *D. eod.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Si quis ita interroget: *dabis?* et responderit: *quidni?* is utique in ea causa est, ut obligetur. Contra, si sine verbis annuisset. Non tantum enim non civiliter, sed nec naturaliter obligatur, qui ita annuit; et ideo recte dictum est, non obligari pro eo ne fideiussorem quidem.

1125) — *L.* 10. *C. de contr. v. committ. stip.* (VIII. 38.) (*Leo.*) Omnes stipulationes, etiamsi non solennibus vel directis, sed quibuscunque verbis consensu contrahentium compositae sunt, vel legibus cognitae, suam habeant firmitatem. (469.)

1126) — *L.* 1. *C. de formulis sublatis.* (II. 58.) (*Constantius et Constans.*) Iuris formulae, aucupatione syllabarum insidiantes cunctorum actibus, radicitus amputentur. (342.)

Not. 8.

1127) — *L.* 2. *pr. D. de offic. proc.* (I. 16.) (*Marcian.*) Omnes Proconsules statim, quam urbem egressi fuerint, habent iurisdictionem, non tamen contentiosam, sed voluntariam; ut ecce manumitti apud eos possunt tam liberi, quam servi, et adoptiones fieri.

1128) — *L.* 2. *C. de feriis.* (III. 12.) (*Theodos.*) Ut in die dominico emancipare ac manumittere liceat, reliquae causae vel lites quiescant.... Et quod contra hoc factum fuerit, omnibus modis irridatur.

1129) — *L.* 8. *C. eod.* (*Valentin. Theod. Arcad.*) Actus omnes, seu publici sunt seu privati, diebus quindecim paschalibus conquiescant. In his tamen et emancipandi et manumittendi cuncti licentiam habeant, et super his acta non prohibeantur. (392.)

Not. 9.

1130) — *L.* 12. *D. de testibus.* (XXII. 5.) (*Ulp.*) Ubi numerus testium non adiicitur, etiam duo sufficient; pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.

Not. 10.

1131) — §. 6. *J. de testam. ordin.* (II. 10.) Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est; sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, nec cui bonis interdictum est, neque ii, quos leges iubent improbos intestabilesque esse, possunt in numero testium adhiberi.

1132) — *L.* 20. §. 6. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Mulier testimonium dicere in testamento quidem non poterit; alias autem posse testem esse mulierem, argumento est lex Iulia de adulteriis, quae adulterii damnatam testem produci, vel dicere testimonium vetat.

Not. 11.

1133) — *L.* 8. *C. qui test. fac. poss.* (VI. 22.) (*Iustin.*) Hac consultissima lege sancimus, ut carentes oculis seu morbo vitiove, seu ita nati, per nuncupationem suae condant moderamina voluntatis, scilicet praesentibus septem testibus, quos aliis quoque testamentis interesse iuris est, tabularium etiam, ut, cunctis ibidem collectis, primum ad se convocatos omnes, ut sine scriptis testentur, edoceant; deinde exprimant nomina specialiter heredum, et dignitates singulorum, et indicia, ne sola nominum commemoratio quidquam ambiguitatis pariat, et ex quanta parte vel ex quot unciis in successionem admitti debeant, et quid unumquemque legatarium seu fideicommissarium assequi velint; omnia denique palam edicant, quae ultimarum capiti dispositionum series lege concessa. Quibus omnibus ex ordine peroratis uno eodemque loco et tempore, sed et tabularii manu conscriptis sub obtutu septem, ut dictum est, testium, et eorundem testium manu subscriptis, dehinc consignatis tam ab iisdem testibus, quam a tabulario, plenum obtinebit robur testantis arbitrium. Quae in eundem modum erunt observanda, quamvis non heredes instituere, sed legata solum vel fideicommissa, et in summa quae codicillis habeantur congrua, duxerint ordinanda. At quum humana fragilitas, mortis praecipue cogitatione perturbata, minus memoria possit res plures consequi, patebit eis licentia voluntatem suam, sive in testamenti, sive in codicilli tenore compositam, cui velint scribendam credere, ut in eodem loco postea convocatis testibus et tabulario, re etiam, ut dictum est, patefacta, cuius causa convocati sunt, etiam chartula promatur, quam susceptam testatori recitabit tabularius, simul et testibus, ut, ubi tenor eorum cunctis innotuerit, elogium ipse suum profiteatur agnoscere, et ex animi sui quae lecta sunt disposuisse sententia, et in fine subscriptio sequatur testium, nec non omnium signacula, tam testium, prout dictum est, quam tabularii. Sed quia tabulariorum copia non in

omnibus locis datur quaerentibus, iubemus, ubi tabularius reperiri non possit, octavum adhiberi testem, ut, quod tabulario pro supradicto modo commisimus, id per octavum testem effectum capiat; libera potestate concedenda voluntates suas in praedictum modum ordinantibus, chartulam ita subscriptam, ita denique consignatam, ut antelatae formae declarant, cui velint ex testibus custodiendam mandare. Sic namque fieri confidemus, ut non recipiat se tantum in caecis testandi licentia, sed nr locum quidem ullum relinquat insidiis, tot oculis spectata, tot insinuata sensibus, tot insuper in tuto locata manibus. (521.)

L. 4. *D. de fid. instrum. Vid.* 1010.

1134) — *L.* 4. 5. *C. eod.* (IV. 21.) (*Gordian.*) — IV. Illatae dispensatori pecuniae, si ob amissorum instrumentorum casum probatione defeceris, inspectio rationum fiscalium fidem demonstrabit. (239.)

V. Sicut iniquum est, instrumentis vi ignis consumtis debitores quantitatum debitarum renuere solutionem, ita non statim casum conquerentibus facile credendum est. Intelligere itaque debetis, non exsistentibus instrumentis vos vel aliis argumentis probare debere, fidem precibus vestris adesse. (240.)

1135) — *Pauli sent. rec.* V. 25. §. 6. Amplissimus ordo decrevit, eas tabulas quae publici vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositum supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriores scripturae fidem interiori servent. Aliter tabulae prolatae nihil momenti habent.

1136) — *L.* 17. *C. de fide instrum.* (IV. 21.) (*Iustinian.*) Contractus venditionum, vel permutationum, vel donationum, quas intimari non est necessarium, dationis etiam arrharum, vel alterius cuiuscunque causae, quas tamen in scriptis fieri placuit, transactionum etiam, quas in instrumento recipi convenit, non aliter vires habere sancimus, nisi instrumenta in mundum recepta, subscriptionibusque partium confirmata, et, si per tabellionem conscribantur, etiam ab ipso completa, et postremo a partibus absoluta sint, ut nulli liceat prius, quam haec ita processerint, vel a scheda conscripta, licet litteras unius partis vel ambarum habeat, vel ab ipso mundo, quod necdum est impletum vel absolutum, aliquod ius sibi ex eodem contractu vel transactione vindicare; adeo ut nec illud in huiusmodi venditionibus liceat dicere, quod pretio statuto necessitas venditori imponatur vel contractum venditionis perficere, vel id, quod emtoris interest, ei persolvere. Quae tam in postea conficiendis instrumentis, quam in his, quae iam scripta, nondum autem absoluta sunt, locum habere praecipimus, nisi iam super his transactum sit vel iudicatum, quae retractari non possunt; exceptis emtionalibus tantum instrumentis, iam vel in scheda vel in mundo conscriptis, ad quae praesentem sanctionem non extendimus, sed prisca iura in his tenere concedimus. Illud etiam adiicientes, ut in posterum, si quae arrhae super facienda emtione cuiuscunque rei datae sunt sive in scriptis, sive sine scriptis, licet non sit specialiter adiectum, quid super iisdem arrhis non procedente contractu fieri oporteat, tamen et qui vendere pollicitus est, venditionem recusans, in duplum eas reddere cogatur, et qui emere pactus est, ab emtione recedens, datis a se arrhis cadat, repetitione earum deneganda. (528.)

Not. 12.

1137) — *L.* 2. *pr. D. de adopt.* (I. 7.) (*Gaius.*) Generalis enim adoptio duobus modis fit, aut principis auctoritate, aut magistratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt; quae species adoptionis dicitur arrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse, et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur? Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt, sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia, sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

1138) — *L.* 1. *C. de praed. et aliis reb. minor.* (V. 71.) (*Antonin.*) Venditio quidem praedii, quod iure pignoris vel in causa iudicati captum et distractum est, ad senatusconsultum, quod de non alienandis praediis pupillorum vel adolescentium, nisi auctore Praetore vel Praeside provinciae, factum est, non pertinet. Sed si etiamnum in ea aetate es, cui subveniri solet, aditus competens iudex, an te in integrum restituere debeat, praesente diversa parte causa cognita dispiciet. (212.)

1139) — *L.* 27. *C. de donat.* (VIII. 54.) (*Constantin.*) Lata iampridem lege statuimus, ut donationes interveniente actorum testificatione conficiantur. Quod vel maxime inter necessarias coniunctasque personas convenit custodiri, siquidem clandestinis ac domesticis fraudibus facile quidvis pro negotii opportunitate confingi potest, vel id, quod vere gestum est, aboleri. Quum igitur ne liberos quidem ac parentes lex nostra ab actorum confectione secernat, id, quod necessario super donationibus apud acta conficiendis iampridem statuimus, universos teneat. Gesta autem confici super rebus etiam alibi collatis ubicunque sufficit. (333.)

1140) — *L.* 31. *C. eod.* (*Zeno.*) In donationibus, quae actis insinuantur, non esse necessarium iudicamus vicinos vel alios testes adhibere; nam superfluum est privatum testimonium, quum publica monumenta sufficiant. Verum et illas donationes, quas gestis non est necessarium alligari, si forte per tabellionem vel alium scribantur, et sine testium subnotatione valere praecipimus, ita tamen, si ipse donator vel alius voluntate eius secundum solitam observationem subscripserit. Donationibus, quae sine scriptis conficiuntur, suam firmitatem habentibus secundum constitutionem Theodosii et Valentiniani ad Hierium praefectum praetorio promulgatam. (478.)

L. 34. *C. eod.* (*Iustinian.*) . . . donationes. . . . *sub observatione* monumentorum fieri. . . .

L. ult. §. 2. *C. de iure deliber. Vid.* 715.

Not. 13.

1141) — *L.* 11. *C. qui pot. in pign.* (VIII. 18.) (*Leo.*) Scripturas, quae saepe adsolent a quibusdam secrete fieri, intervenientibus amicis, nec non transigendi, vel paciscendi, seu foenerandi, vel societatis coëundae gratia, seu de

aliis quibuscunque causis vel contractibus conficiuntur, quae ἰδιόχειρα graece appellantur, sive tota series earum manu contrahentium, vel notarii, vel alterius cuiuslibet scripta fuerit, ipsorum tamen habeant subscriptiones, sive testibus adhibitis, sive non, licet conditionales sint, quos vulgo tabularios appellant, sive non, quasi publice conscriptas, si personalis actio exerceatur, suum robur habere decernimus. Sin autem ius pignoris vel hypothecae ex huiusmodi instrumentis vindicare quis sibi contenderit, eum, qui instrumentis publice confectis nititur, praeponi decernimus, etiamsi posterior is contineatur, nisi forte probatae atque integrae opinionis trium vel amplius virorum subscriptiones eisdem idiochiris contineantur; tunc enim quasi publice confecta accipiuntur. (469.)

Not. 14.

1142)—*L.* 19. *C. de test.* (VI. 23.) (*Honor. et Theodos.*) .... Sicut ergo securus erit, qui actis cuiuscunque iudicis, aut municipum, aut auribus privatorum mentis suae postremum publicavit iudicium, ita nec de eius unquam successione tractabitur, qui nobis mediis et toto iure, quod in nostris est scriniis constitutum, teste succedit.... *caet.* (413.)

Not. 16.

1143)—*L.* 8. §. 17. *D. de transact.* (II. 15.) (*Ulp.*) Si Praetor aditus citra causae cognitionem transigi permiserit, transactio nullius erit momenti; Praetori enim ea res quaerenda commissa est, non negligenda, nec donanda. Sed et si non de omnibus inquisierit, quae oratio mandat, hoc est de causa, de modo, de personis transigentium, dicendum est, quamvis de quibusdam quaesierit, transactionem esse irritam.

1144) — *L.* 11. *D. de reb. eor. qui sub tut.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Si praedia minoris viginti quinque annis distrahi desiderentur, causa cognita Praeses provinciae debet id permittere. Idem servari oportet, et si furiosi, vel prodigi, vel cuiuscumque alterius praedia curatores velint distrahere.

1145)—*L.* 12. *C. de praed. et al. reb. min. non alienand.* (V. 71.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ob aes alienum tantum causa cognita praesidali decreto praedium rusticum minoris provinciale distrahi permittitur.

Not. 17.

L. 17. *C. de fide inst. Vid.* 1136.

§. 104.

Not. 1.

1146)—*L.* 72. *pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Papinian.*) Pacta conventa, quae postea facta detrahunt aliquid emtioni, contineri contractu videntur; quae vero adiiciunt, credimus non inesse. Quod locum habet in his, quae adminicula sunt emtionis, veluti ne cautio duplae praestetur, aut ut cum fideiussore cautio duplae praestetur. Sed quo casu agente emtore non valet pactum, eodem vires habebit iure exceptionis, agente venditore. An idem dici possit, aucto postea vel deminuto pretio? non immerito quaesitum est, quoniam emtionis substantia consistit ex pretio. Paulus notat: si omnibus integris manentibus de augendo vel deminuendo pretio rursum convenit, recessum a priore contractu, et novam emtionem intercessisse videri.

Not. 2.

1147) — *L.* 15. §. 1. *D. de servitut.* (VIII. 1.) (*Pompon.*) Servitutum non ea natura est, ut aliquid faciat quis, veluti viridia tollat, aut amaeniorem prospectum praestet, aut in hoc, ut in suo pingat, sed ut aliquid patiatur aut non faciat.

Not. 3.

1148)—*L.* 1. *D. de iure codicillor.* (XXIX. 7.) (*Ulp.*) Saepissime rescriptum et constitutum est, cum, qui testamentum facere opinatus est, nec voluit quasi codicillos id valere, videri nec codicillos fecisse. Ideoque quod in illo testamento scriptum est, licet quasi in codicillis poterit valere, tamen non debetur.

L. 1. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 1124.

Not. 4.

1149)—*L.* 7. §. 5. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Quin immo interdum format ipsam actionem, ut in bonae fidei iudiciis. Solemus enim dicere, pacta conventa inesse bonae fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendum est, ut, si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint. Ex intervallo non inerunt, nec valebunt, si agatur, ne ex pacto actio nascatur. Utputa post divortium convenit, ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim; hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. Idem Marcellus scribit. Et si in tutelae actione convenit, ut maiores, quam statutae sunt, usurae praestentur, locum non habebit, ne ex pacto nascatur actio; ea enim pacta insunt, quae legem contractui dant, id est quae in ingressu contractus facta sunt. Idem responsum scio a Papiniano, etsi post emtionem ex intervallo aliquid extra naturam contractus conveniat, ob hanc causam agi ex emto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. Quod et in omnibus bonae fidei iudiciis erit dicendum. Sed ex parte rei locum habebit pactum, quia solent et ea pacta, quae postea interponuntur, parere exceptiones.

1150)—*L.* 21. §. 3. *D. de testib.* (XXII. 5.) (*Arcad.*) Si testes omnes eiusdem honestatis et existimationis sint, et negotii qualitas ac iudicis motus cum his concurrat, sequenda sunt omnino testimonia; si vero ex his quidam aliud dixerint, licet impari numero, credendum est, sed quod naturae negotii convenit, et quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret, confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis et testimoniis, quae rei aptiora, et vero proximiora esse compererit. Non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem, et testimonia, quibus potius lux veritatis assistit.

Not. 5.

1151)—*L.* 3. *D. de reb. cred.* (XII. 1.) (*Pompon.*) Cum quid mutuum dederimus, etsi non cavimus, ut aeque bonum nobis redderetur, non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere sit, reddere, veluti vinum novum pro ve-

tere. Nam in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est, id autem agi intelligitur, ut eiusdem generis, et eadem bonitate solvatur, qua datum sit.

1152) — *L.* 11. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Et inprimis sciendum est, in hoc iudicio id demum deduci, quod praestari convenit; quum enim sit bonae fidei iudicium, nihil magis bonae fidei congruit, quam id praestari, quod inter contrahentes actum est. Quodsi nihil convenit, tunc ea praestabuntur, quae naturaliter insunt huius iudicii potestate.

1153) — *L.* 15. §. 4. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Papinianus libro quarto Responsorum ait : si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contingat ubertas, nihil obesse domino remissionem, sed integram pensionem etiam eius anni, quo remisit, exigendam. Hoc idem et in vectigalis agri damno respondit. Sed et si verbo donationis dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem erit dicendum, quasi non sit donatio, sed transactio. Quid tamen, si novissimus erat annus sterilis, in quo ei remisit? Verius dicetur, etsi superiores uberes fuerunt, et scit locator, non debere eum ad computationem vocari.

1154) — *L.* 4. *pr. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) Si stipulatus sis : *rem dari, vacuamque possessionem tradi*, fructus postea captos actione incerti ex stipulatu propter inferiora verba consecuturum te, ratio suadet. An idem de partu ancillae responderi possit? considerandum est. Nam quod ad verba superiora pertinet, sive factum rei promittendi, sive effectum per traditionem dominii transferendi continent, partus non continetur. Verum si emtor a venditore novandi animo ita stipulatus est, factum tradendi stipulatus intelligitur, quia non est verisimile, plus venditorem promisisse, quam iudicio emti praestare compelleretur. Sed tamen propter illa verba : *vacuamque possessionem tradi*, potest dici, partus quoque ratione committi incerti stipulationem; etenim ancilla tradita, partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset.

Not. 6.

1155) — *L.* 5. §. 4. *D. de praescr. verb.* (XIX. 5.) (*Paulus.*) Sed si facio ut facias, haec species tractatus plures recipit. Nam si pacti sumus, ut tu a meo debitore Carthagine exigas, ego a tuo Romae, vel ut tu in meo, ego in tuo solo aedificem, et ego aedificavi, tu cessas, in priore specie mandatum quodammodo intervenisse videtur, sine quo exigi pecunia alieno nomine non potest. Quamvis enim et impendia sequantur, tamen mutuum officium praestamus, et potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere. Possum enim tibi mandare, ut et custodiam mihi praestes, et non plus impendas in exigendo, quam decem, et si eandem quantitatem impenderemus, nulla dubitatio est; sin autem alter fecerit, ut et hic mandatum intervenisse videatur, quasi refundemus invicem impensas; neque enim de re tua tibi mando. Sed tutius erit, et in insulis fabricandis, et in debitoribus exigendis praescriptis verbis dari actionem. Quae actio similis erit mandati actioni, quemadmodum in superioribus casibus locationi et emtioni.

1156) — *L.* 10. *pr. D. de per. et comm. rei vend. et trad.* (XVIII. 6.) (*Ulp.*) Si in venditione conditionali hoc ipsum convenisset, ut res periculo emtoris servaretur, puto pactum valere.

1157) — *L.* 2. *D. de pactis dotal.* (XXIII. 4.) (*Ulp.*) Si convenerit, ut, quoquo modo dissolutum sit matrimonium, liberis intervenientibus dos apud virum remaneret, Papinianus Iuniano Praetori respondit : morte mariti finito matrimonio, neque convenisse videri dotem remanere, et si convenisset, non esse servandum pactum contra dotem, quum mariti mortalitas intervenit.

1158) — *L.* 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si convenerit, ut fructus in dotem converterentur, an valeat conventio? Et Marcellus ait .... conventionem non valere; prope enim indotatam mulierem hoc pacto fieri ....

1159) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Pomponius ait : maritum non posse pacisci, ut dolum solummodo in dotem praestet, videlicet propter utilitatem nubentium, quamvis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris, qui ei dotem promisit. Nam ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse, probat, et per contrarium, ut ea dos, quae periculo mulieris est, sit periculo mariti.

1160) — *L.* 17. *D. eod.* (*Proculus.*) .... Cui sententiae conveniens est dicere, si pacto convento cautum est, ut, quanto serius quaeque et post nuptias data fuerit, tanto serius post divortium reddatur, si propiore tempore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit, valere pactum conventum, si longiore, non valere.

Not. 7.

L. 72. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 1146.

1161) — *L.* 52. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) In conventionalibus stipulationibus contractui formam contrahentes dant. Enimvero praetoriae stipulationes legem accipiunt de mente Praetoris, qui eas proposuit. Denique in praetoriis stipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrahere.

Not. 8.

1162) — §. 2. 3. *J. de verb. obl.* (III. 15.) — §. 2. Omnis stipulatio aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure, veluti : *quinque aureos dare spondes?* idque confestim peti potest. In diem, cum adiecto die, quo pecunia solvatur, stipulatio fit, veluti : *decem aureos primis Kalendis Martiis dare spondes?* Id autem, quod in diem stipulamur, statim quidem debetur, sed peti prius, quam dies venerit, non potest. At ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest, quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet; neque enim certum est, eo die, in quem promissum est, datum non esse, priusquam is praeterierit. — §. 3. At si ita stipuleris : *decem aureos annuos quoad vivam dare spondes?* et pure facta obligatio intelligitur, et perpetuatur, quia ad tempus deberi non potest. Sed heres petendo pacti exceptione summovebitur.

1163) — *L.* 8. *D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Ulp.*) Et si conditionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri; nam auctoritas non conditionaliter, sed pure interponenda est, ut conditionalis contractus confirmetur.

1164)—*L.* 45. *pr. D. ad leg. Falcid.* (XXV. 2.) (*Paulus.*) In lege Falcidia non habetur pro puro, quod in diem relictum est; medii enim temporis commodum computatur.

§. 105.

Not. 1.

1165) — §. 4. *J. de V. O.* (III. 15.) Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur obligatio, ut, si aliquid factum fuerit, aut non fuerit, stipulatio committatur, veluti: *Si Titius Consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur: *Si in Capitolium non ascendero, dare spondes?* perinde erit, ac si stipulatus esset, quum moreretur sibi dari. Ex conditionali stipulatione tantum spes est, debitum iri, eamque ipsam spem in heredem transmittimus, si prius, quam conditio exsistat, mors nobis contigerit.

1166) — *L.* 39. *D. de reb. cred.* (XII. 1.) (*Papinian.*) Itaque tunc potestatem conditionis obtinet, quum in futurum confertur.

Not. 2.

1167) — §. 6. *J. de V. O.* (III. 15.) Conditiones, quae ad praeteritum vel praesens tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti: *si Titius consul fuit*, vel: *si Maevius vivit, dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio; sin autem ita se habent, statim valet. Quae enim per rerum naturam sunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint.

1168) — *L.* 37. *D. de reb. cred.* (XII. 1.) (*Papinian.*) Quum ad praesens tempus conditio confertur, stipulatio non suspenditur, et si conditio vera sit, stipulatio tenet, quamvis tenere contrahentes conditionem ignorent, veluti: *Si rex Parthorum vivit, centum mihi dare spondes?* Eadem sunt, et quum in praeteritum conditio confertur.

1169) — *L.* 100. *D. de. V. O.* (XLV. 1.) (*Modestin.*) Conditio in praeteritum, non tantum praesens tempus relata statim aut perimit obligationem, aut omnino non differt.

1170) — *L.* 16. *D. de iniusto, rupto, irrito facto testam.* (XXVIII. 3.) (*Pompon.*) Cum in secundo testamento heredem eum, qui vivit, instituimus, sive pure sive sub conditione, (si tamen conditio exsistere potuit, licet non exstiterit) superius testamentum erit ruptum. Multum autem interest, qualis conditio posita fuerit; nam aut in praeteritum concepta ponitur, aut in praesens, aut in futurum. In praeteritum concepta ponitur, veluti: *si Titius consul fuit;* quae conditio si vera est, id est si Titius consul fuit, ita est institutus heres, ut superius testamentum rumpatur; tunc enim ex hoc heres est; si vero Titius consul non fuit, superius testamentum non est ruptum. Quodsi ad praesens tempus conditio adscripta est, herede instituto veluti: *si Titius consul est*, eundem exitum habet, ut, si sit, possit heres esse, et superius testamentum rumpatur, si non sit, nec possit heres esse, nec superius testamentum rumpatur. In futurum autem collatae conditiones, si possibiles sunt et exsistere poterunt, efficiunt, ut superius testamentum rumpatur, etiam si non exstiterint; si vero impossibiles sunt, veluti: *Titius si digito coelum tetigerit, heres esto*, placet perinde esse, quasi conditio adscripta non sit, quae est impossibilis.

1171) — *L.* 10. §. 1. *D. de conditionib. instit.* (XXVIII. 7.) (*Ulp.*) Si quem ita institutum ponamus: *Ille, si eum codicillis heredem scripsi, heres esto*, valet institutio etiam in filio, qui in potestate est, quum nulla sit conditio, quae in praeteritum conferatur, vel quae in praesens, veluti: *si rex Parthorum vivit, si navis in portu stat.*

Not. 3.

1172) — *L.* 18. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Quodsi ea conditione debetur, quae omnimodo exstatura est, solutum repeti non potest, licet sub alia conditione, quae an impleatur incertum est, si ante solvatur, repeti possit.

1173) — *L.* 7. *in f. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Impossibilis conditio cum in faciendum concipitur, stipulationibus obstat: aliter atque si talis conditio inferatur stipulationi: *si in coelum non ascenderis;* nam utilis et praesens est, et pecuniam creditam continet.

1174) — *L.* 9. §. 1. *D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Ulp.*) Qui sub conditione stipulatur, quae omnimodo exstitura est, pure stipulari videtur.

Not. 4.

1175) — *L.* 68. *D. de iure dotium.* (XXIII. 3.) (*Papinian.*) Dotis promissio non ideo minus valebit, quod ignorante initio patre nuptiae fuerint, si postea consenserit, quum omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam conditionem accipiat....

1176) — *L.* 99. *D. de condit, et demonstrat.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Conditiones extrinsecus [*] non ex testamento venientes, id est quae tacite inesse videntur, non faciunt legata conditionalia.

1177) — *L.* 6. §. 1. *D. de tutelis* (XXVI. 1.) (*Ulp.*) Sub conditione a Praesidibus provinciarum non posse dari tutorem placet, et si datus sit, nullius esse momenti dationem. Et ita Pomponius ait; hanc autem adiectionem, quam Praesides provinciarum faciunt: *tutorem do, si satisdederit*, non conditionem in se habere, sed admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quam si satisdederit, hoc est non aliter ei gerere permittendum, quam si rem pupillio salvam fore caverit.

1178) — *L.* 22. §. 1. *D. quando dies legat. v. fideic. cedat.* (XXXVI. 2.) (*Pompon.*) Quaedam autem conditiones etiam supervacuae sunt, veluti si ita scribat: *Titius heres esto. Si Titius hereditatem meam adierit, Maevio decem dato;* nam pro non scripto ea conditio erit, ut omnimodo ad heredem Maevii legatum transeat, etiam si Maevius ante aditam hereditatem decesserit. Et idem, si ita fuerit scriptum: *si Titius hereditatem meam adierit, intra dies centum Maevio decem dato;* nam hoc legatum in diem erit, non sub conditione, quia definitio Labeonis probanda est, dicentis, id demum legatum ad heredem legatarii transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur hereditas.

[*] *Al.* intrinsecus.

Not. 5.

1179) — *L.* 21. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Iulian.*) Multum interest, conditio facti an iuris sit. Nam huiusmodi conditiones: *si navis ex Asia venerit; si Titius consul factus erit*, quamvis impletae sint, impedient heredem circa adeundam hereditatem, quamdiu ignorarit, eas impletas esse. Quae vero ex iure venient, in his nihil amplius exigendum, quam ut impletae sint; veluti si quis se filiumfamilias existimat, quum sit paterfamilias, poterit acquirere hereditatem; quare et ex parte heres scriptus, qui ignorat, an tabulae testamenti apertae sint, adire hereditatem poterit.

Not. 6.

1180) — *L.* 25. *D. de stipul. serv.* (XLV. 3.) (*Venul.*) Si servus hereditarius stipulatus fuerit, et fideiussores acceperit, posteaque adita fuerit hereditas, dubitatur, utrum ex die interpositae stipulationis tempus cedat, an ex adita hereditate; item si servus eius, qui apud hostes sit, fideiussores acceperit. Et Cassius existimat, tempus ex eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit, id est ex quo adeatur hereditas, aut postliminio dominus revertatur.

Not. 7.

L. 99. *D. de cond. et demonstr. Vid.* 1176.

1181) — *L.* 5. *D. quando dies legator.* (XXXVI. 2.) (*Ulp.*) Si post diem legati cedentem legatarius decesserit, ad heredem suum transfert legatum. — §. 1. Itaque si purum legatum est, ex die mortis dies eius cedit. Si vero post diem sint legata relicta, simili modo atque in puris dies cedit, nisi forte id fuit legatum, quod ad heredem non transit; nam huius dies non ante cedit, utputa si ususfructus sit post annum relictus; hanc enim sententiam probamus. — §. 2. Sed si sub conditione sit legatum relictum, non prius dies legati cedit, quam conditio fuerit impleta, ne quidem si ea sit conditio, quae in potestate sit legatarii. — §. 3. Sed si ea conditio sit, quam Praetor remittit, statim dies cedit. — §. 4. Idemque et in impossibili conditione, quia pro puro hoc legatum habetur. — §. 5. Item si qua conditio sit, quae per legatarium non stat, quo minus impleatur, sed aut per heredem, aut per eius personam, in cuius persona iussus est parere conditioni, dies legati cedit, quoniam pro impleta habetur, utputa si iussus sim heredi decem dare, et ille accipere noiit. Sed et si ita mihi legatum sit, si Seiam uxorem duxero, nec ea velit nubere, dicendum erit, diem legati cedere, quod per me non stat, quo minus pareum conditioni, sed per alium stat, quo minus impleatur conditio. — §. 6. Iisdem autem diebus, id est iisdem pensionibus, heredi praestabitur legatum, quibus legatario ipsi praestabatur. — §. 7. Si, quum dies legati cedere inciperet, alieni quis iuris est, debebitur his legatum, quorum iuri fuit subiectus. Et ideo si purum legatum fuerit, et post diem legati cedentem liber factus est, apud dominum legatum relinquet; sed si ususfructus fuerit legatus, licet post mortem testatoris, ante aditam tamen hereditatem sui iuris efficiatur, sibi legatum acquiret.

1182) — *L.* 21. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si sub conditione, qua te heredem institui, sub ea conditione Titio legatum sit, Pomponius putat, perinde huius legati diem cedere, atque si pure relictum esset, quoniam certum esset, herede existente debitum iri; neque enim per conditionem heredum fieri incerta legata, nec multum interesse tale legatum ab hoc: *si heres erit, dato.*

Not. 8.

1183) — *L.* 21. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Stipulationem, quae propter causam dotis fit, constat habere in se conditionem hanc: *si nuptiae fuerint secutae*, et ita demum ex ea agi posse, quamvis non sit expressa conditio, si nuptiae constant. Quare si nuntius remittatur, defecisse conditio stipulationis videtur.

1184) — *L.* 73. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si servus hereditarius stipulatus sit, nullam vim habitura est stipulatio, nisi adita hereditas sit, quasi conditionem habeat. Idem est et in servo eius, qui apud hostes est.

Not. 9.

1185) — *L.* 65. §. 1. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Gaius.*) *Illi, si volet, Stichum do*, conditionale est legatum, et non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit, quamvis alias, quod sine adiectione: *si volet*, legatum sit, ad heredem legatarii transmittitur; aliud est enim iuris, si quid tacite continetur, aliud, si verbis exprimatur.

1186) — *L.* 69. *D. de cond. et demonst.* (XXXV. 1.) (*Gaius.*) Si ita expressum erit: *Titio, si voluerit, do lego*, apud Labeonem Proculus notat, non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius voluerit ad se pertinere, quia conditio personae iniuncta videatur.

1187) — *L.* 12. *D. de condit. instit.* (XXVIII. 7.) (*Hermogenian.*) Verba haec: *Publius Maevius, si volet, heres esto*, in necessario conditionem faciunt, ut, si nolit, heres non exsistat. Nam in voluntaria heredis persona frustra adduntur, quum, etsi non fuerint addita, invitus non efficiatur heres.

§. 106.

Not. 1.

1188) — *L.* 2. *pr. D. de in diem addict.* (XVIII. 2.) (*Ulp.*) Quoties fundus in diem addicitur, utrum pura emtio est, sed sub conditione resolvitur, an vero conditionalis sit magis emtio? quaestionis est. Et mihi videtur verius, interesse, quid actum sit; nam si quidem hoc actum est, ut meliore allata conditione discedatur ab emtione, erit pura emtio, quae sub conditione resolvitur; sin autem hoc actum est, ut perficiatur emtio, nisi melior conditio offeratur, erit emtio conditionalis.

1189) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Ubi autem conditionalis venditio est, negat Pomponius, usucapere eum posse, nec fructus ad eum pertinere.

1190) — *L.* 3. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Si res ita distracta sit, ut, si displicuisset, inemta esset, constat non esse sub conditione distractam, sed resolvi emtionem sub conditione.

L. 1. *D. de lege commiss. Vid.* 134.

1191) — *L.* 2. §. 4. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si in diem addictio facta sit, id est nisi si quis meliorem conditionem attulerit, perfectam esse emtionem, et fructus emtoris effici, et usucapionem procedere, Iulianus putabat. Alii et hanc sub conditione esse contractam; ille non contrahi, sed resolvi dicebat; quae sententia vera est.

Not 3.

1192) — *L.* 7. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Ulp.*) Mucianae cautionis utilitas consistit in conditionibus, quae in non faciendo sunt conceptae, utputa: *si in Capitolium non ascenderit, si Stichum non manumiserit*, et in similibus. Et ita Aristoni, et Neratio, et Iuliano visum est; quae sententia et constitutione divi Pii comprobata est. Nec solum in legatis placuit, verum in hereditatibus quoque idem remedium admissum est.—§. 1. Unde si uxor maritum suum, cui dotem promiserat, ita heredem scripserit ex parte: *si dotem, quam ei promisi, neque petierit, neque exegerit*, denuntiare eum posse coheredi, paratum se accepto facere dotem, vel cavere, et ita adire posse hereditatem; sed si ex asse sit institutus maritus sub ea conditione, quoniam non est, cui caveat, non impediri eum, quo minus adeat hereditatem; nam iure ipso videtur impleta conditio eo, quod non est, quem possit de dote coovenire ipse adeundo hereditatem.

1193) — *L.* 67. *D. eod.* (*Iavolen.*) Quum sub hac conditione fundus alicui legatus esset: *si servum non manumiserit*, et si manumiserit, legatum fundi ad Maevium translatum esset, legatarius de non liberando satisdedit, et legatum accepit, et postea liberavit. Quaero: an aliquid Maevio detur? Respondi: si cui ita legatum erit: *si servum non manumiserit*, satisdatione interposita accipere ab herede legatum poterit; et si postea servum manumiserit, commissa stipulatione heredi vel fundum, vel quanti ea res est, restituet, eoque casu heres ei, cui ex sequenti conditione legatum debuit, restituet.

Not. 4.

1194)—*L.* 68. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Pompon.*) Si quis Sempronium heredem instituerit sub hac conditione: *si Titius in Capitolium ascenderit*, quamvis non alias heres esse possit Sempronius, nisi Titius ascendisset in Capitolium, et hoc ipsum in potestate sit repositum Titii, quia tamen scriptura non est expressa voluntas Titii, erit utilis ea institutio. Atquin si quis ita scripserit: *si Titius voluerit, Sempronius heres esto*, non valet institutio. Quaedam enim in testamentis, si exprimantur, effectum nullum habent, quando si verbis tegantur, eandem significationem habeant, quam haberent expressa, et momentum aliquod habebunt. Sic enim filii exheredatio cum eo valet, si quis heres exsistat, et tameo nemo dubitat, quin, si ita aliquis filium exheredaverit: *Titius heres esto, et cum heres erit Titius, filius exheres esto*, nullius momenti sit exheredatio.

Not. 4 *a*.

1195) — *L. un.* §. 7. *C. de caduc. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) Sin autem aliquid sub conditione relinquatur vel casuali, vel potestativa, vel mixta, quarum eventus ex fortuna, vel ex honoratae persooae voluntate, vel ex utroque pendeat, vel sub incerto die, exspectari oportet conditionis eventum, sub qua fuerit derelictum, vel diem, ut tunc cedat, quum vel conditio impleatur, vel dies incertus exstiterit. Quodsi in medio is, qui ex testamento lucrum sortitus est, decedat, vel eo superstite conditio defecerit, hoc, quod ideo non praevaluit, manere disponimus simili modo apud eos, a quibus relictum est, nisi et hic vel substitutus relictum accipiat, vel coniunctus, sive heres sive legatarius, hoc sibi acquirat, quum certi iuris sit, et in institutionibus, et legatis, et fideicommissis et mortis causa donationibus posse substitui. (534.)

1196)—*L.* 11. §. 1. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Paulus.*) Item sciendum est, *promiscuas* conditiones post mortem impleri oportere, si io hoc fiant, ut testamento pareatur, veluti: *si in Capitolium ascenderit*, et similia; non promiscuas etiam vivo testatore exsistere posse, veluti: *si Titius consul factus fuerit.*

1197)—*L.* 8. §. 7. *D. de cond. instit.* (XXVIII. 7.) (*Ulp.*) Mortuo autem vel manumisso Sticho vivo testatore, qui ita heres institutus est, si iurasset, se Stichum manumissurum, non videbitur defectus conditione heres, quamvis verum sit, compellendum eum manumittere, si viveret. Idem est, et si ita heres institutus esset quis: *Titius heres esto ita, ut Stichum manumittat*, aut: *Titio centum ita lego, ut Stichum manumittat.* Nam mortuo Sticho, nemo dicet summovendum eum; non videtur enim defectus conditione, si parere conditioni non possit; implenda est enim voluntas, si potest.

1198)—*L.* 4. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Suus quoque heres sub conditiooe heres potest institui. Sed excipiendus est filius, quia non sub omni conditione institui potest. Et quidem sub ea conditione, quae est in potestate ipsius, potest; de hoc enim inter omnes constat; sed utrum ita demum institutio effectum habeat, si paruerit conditioni, an et si non paruerit, et decesserit? Iulianus putat, filium sub eiusmodi conditione institutum, etiam si conditioni non paruerit, summotum esse, et ideo si coheredem habeat ita institutus, non debere eum exspectare, donec conditioni pareat filius, quum, etsi patrem intestatum faceret non parendo conditioni, procul dubio exspectare deberet. Quae sententia probabilis mihi videtur, ut sub ea conditiooe institutus, quae in arbitrio eius sit, patrem intestatum non faciat. — §. 1. Puto recte generaliter definiri, utrum in potestate fuerit conditio, an non fuerit? facti potius esse; potest enim et haec: *si Alexandriam pervenerit*, non esse in arbitrio per hiemis conditionem; potest et esse, si ei, qui a primo milliario Alexandriae agat, sit imposita; potest et haec: *si decem Titio dederit*, esse in difficili, si Titius peregrinetur longinquo itinere; propter quae ad generalem definitionem recurrendum est. — §. 2. Sed et si filio sub conditione, quae in eius potestate est, herede instituto, nepos sit substitutus sive extraneus, puto vivo filio non exstiturum heredem substitutum, post mortem

vero exstiturum, nec necessariam a substituto filii exheredationem, quum, etsi fuerit facta, frustra sit; post mortem enim filii facta est, quam inutilem esse alias ostendimus. Opinamur igitur, filium, si sit institutus sub ea conditione, quae sit in eius potestate, non indigere exheredatione a sequentibus gradibus; alioquin et a coherede indigebit.

Not. 5.

1199) — *Pauli sent. rec.* III. *4 B.* 1. Conditionum duo sunt genera : aut enim possibilis est, aut impossibilis. Possibilis est, quae per rerum naturam admitti potest; impossibilis, quae non potest. Quarum ex eventu altera exspectatur, altera impossibilis submovetur.

1200) — §. 11. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) Si impossibilis conditio obligationibus adiiciatur, nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus exsistat; veluti si quis ita dixerit : *si digito coelum attigero, dare spondes?* At si ita stipuletur; *si digito coelum non attigero, dare spondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque statim petere potest.

1201)—*L.* 6. *D. de condit. instit.* (XXVIII. 7.) (*Ulp.*) Si quis ita institutus sit, si monumentum post mortem testatoris in triduo proximo mortis eius fecisset, quum monumentum in triduo perfici non possit, dicendum erit, conditionem evanescere, quasi impossibilem.

1202) — *L.* 2. §. 6. *D. de eo. quod certo loco.* (XIII. 4.) (*Ulp.*) Qui ita stipuletur : *Ephesi decem dari*, si ante diem, quam Ephesum pervenire possit, agat, perperam ante diem agit, quia et Iulianus putat diem tacite huic stipulationi inesse. Quare verum puto, quod Iulianus ait : eum, qui Romae stipulatur : *hodie Carthagine dari*, inutiliter stipulari.

Not. 6.

1203) — *L.* 72. §. 7. *D. de condit. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Falsam conditionem Cassius et Caelius Sabinus impossibilem esse dixerunt, veluti : *Pamphilus, si quod Titio debeo solverit, liber esto*, si modo nihil Titio fuit debitum; quodsi post testamentum factum testator pecuniam exsolvit, defecisse conditionem intelligi.

Not. 7.

1204) — *L.* 137. §. 6. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Venul.*) Cum quis sub hac conditione stipulatus sit, si rem sacram aut religiosam Titius vendiderit, vel forum, aut basilicam, et huiusmodi res, quae publicis usibus in perpetuum relictae sint, ubi omnino conditio iure impleri non potest, et si velit facere, ei non liceat, nullius momenti fore stipulationem, *perinde ac si ea conditio, quae natura impossibilis est, inserta esset*. Nec ad rem pertinet, quod ius mutari potest, et id, quod nunc impossibile est, postea possibile fieri; non enim secundum futuri temporis ius, sed secundum praesentis aestimari debet stipulatio.

Not. 8.

1205)—*L.* 9. *D. de cond. instit.* (XXVIII. 7.) (*Paulus.*) Conditiones, quae contra bonos mores inseruntur, remittendae sunt, veluti si ab hostibus patrem suum non redemerit, si parentibus suis patronove alimenta non praestiterit.

1206)—*L.* 27. *pr. D. eod.* (*Modestin.*) Quidam in suo testamento heredem scripsit sub tali conditione, si reliquias eius in mare abiiciat. Quaerebatur : quum heres institutus conditioni non paruisset, an expellendus esset ab hereditate? Modestinus respondit : laudandus est magis, quam accusandus heres, qui reliquias testatoris non in mare secundum ipsius voluntatem abiecit, sed memor humanae conditionis sepulturae tradidit. Sed hoc prius inspiciendum est, ne homo, qui talem conditionem imposuit, neque compos mentis esset. Igitur si perspicuis rationibus haec suspicio amoveri potest, nullo modo legitimus heres de hereditate controversiam faciet scripto heredi.

L. 61. *D. de V. O. Vid.* 185.

1207) — *L.* 123. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Papinian.*) Si flagitii faciendi vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet.

L. 5. *C. de instit. et substit. sub condit. fact. Vid.* 184.

Not. 9.

1208)—*L.* 63. §. 1. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Gaius.*) Videamus, et si ita legatum sit : *si Titio nupserit?* Et quidem si honeste Titio possit nubere, dubium non erit, quin, nisi paruerit conditioni, excludatur a legato; si vero indignus sit nuptiis eius iste Titius, dicendum est, posse eam beneficio legis cuilibet nubere. Quae enim Titio nubere iubetur, ceteris omnibus nubere prohibetur; itaque si Titius indignus sit, tale est, quale si generaliter scriptum esset : *si non nupserit*. Immo, si verum amamus, durior haec conditio est, quam illa : *si non nupserit*; nam et ceteris omnibus nubere prohibetur, et Titio, cui inhoneste nuptura sit, nubere iubetur.

Not. 10.

L. 8. *pr. D. de cond. instit. Vid.* 180.

Not. 11.

1209) — *L.* 71. §. 2. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Titio centum relicta sunt ita, ut a monumento meo non recedat, vel uti in illa civitate domicilium habeat. Potest dici, non esse locum cautioni, per quam ius libertatis infringitur. Sed in defuncti libertis alio iure utimur.

L. 61. *D. de V. O. Vid.* 185.

1210) — *L.* 72. §. 4. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) *Si arbitratu Titii Seia nupserit, heres meus ei fundum dato.* Vivo Titio etiam sine arbitrio Titii eam nubentem legatum accipere, respondendum est, eamque legis sententiam videri, ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur. Sed si Titius vivo testatore decedat, licet conditio deficit, quia tamen suspensa quoque pro nihilo foret, mulieri succurretur.

L. 22. *D. eod. Vid.* 183.

1211)—*L.* 72. §. 5. *D. eod.* (*Papinian.*) *Maeviae, si non nupserit, fundum, quum morietur, lego.* Potest dici, et si nupserit, eam confestim ad legatum admitti. Non idem probatur, si certus dies incertusve alius legato fuerit adscriptus.

L. 100. *D. de V. O. Vid.* 1169.

1212) — *L.* 62. §. 2. *D. de cond. et demonst.* (XXXV. 1.) (*Terent. Clem.*) Cum vir uxori: *si a liberis non nupserit*, in annos singulos aliquid legavit, quid iuris sit? Iulianus respondit: posse mulierem nubere, et legatum capere; quodsi ita scriptum esset: *si a liberis impuberibus non nupserit*, legem locum non habere, quia magis cura liberorum, quam viduitas iniungeretur.

1213) — *L.* 63. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Cum ita legatum sit: *si Titio non nupserit*, vel ita: *si neque Titio, neque Seio, neque Maevio nupserit*, et denique si plures personae comprehensae fuerint, magis placuit, cuilibet eorum si nupserit, amissuram legatum, nec videri tali conditione viduitatem iniunctam, quum alii cuilibet satis commode possit nubere.

1214) — *L.* 64. *pr. D. eod.* (*Terent. Clem.*) Hoc modo legato dato: *si Lucio Titio non nupserit*, non esse legi locum, Iulianus aiebat. *Vid.* 416.

1215) — *L.* 2. *C. de indicta viduitate ex lege Iulia miscella tollenda.* (VI. 40.) (*Iustinian.*) Ambiguitates legis Iuliae Miscellae generali lege tollentes, nullum concedimus fieri iuramentum secundum praedictam legem, sed penitus ea una cum Mutiana cautione super hac causa quiescente, licere mulieribus etiam maritorum suorum interminatione spreta, quae viduitatem eis indicit, et non dato sacramento, procreandae sobolis gratia tantum ad secundas migrare nuptias, poena huiusmodi cessante, sive habeat liberos, sive non, et ea percipere, quae maritus dereliquit. Quorum omnium manifestissimum est dominium minime eas liberis exsistentibus habere, usufructu tantummodo apud eas remanente, et ad liberos prioris tori proprietate eorum deferenda, secundum ea, quae de secundis nuptiis, et lucris, quae ex his mulieribus obveniunt, statuta sunt, ne ex necessitate legis et sacramento colorato periurium committatur. Quum enim mulieres ad hoc natura progenuerit, ut partus ederent, et maxima eis cupiditas in hoc constituta sit, quare scientes prudentesque periuriam committi patimur? Tale igitur iuramentum conquiescat, et lex Iulia Miscella cedat cum Mutiana cautione super hoc introducta, a nostra republica separata. Augeri etenim magis nostram rempublicam, et multis hominibus legitime progenitis frequentari, quam impiis periuriis affici volumus, quum satis esse inhumanum videatur, per leges, quae periuria puniunt, viam periuriis aperiri. (531.)

§. 107.

Not. 1.

1216) — *L.* 4. §. 1. *D. de statu liberis.* (XL. 7.) (*Paulus.*) Non est statu liber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore is, qui manumissus est, vivere non possit, aut si tam difficilem, immo paene impossibilem conditionem adiecerit, ut aliunde ea libertas obtingere non possit, veluti si heredi mille dedisset, aut quum moreretur liberum esse iussisset; sic enim libertas inutiliter datur, et ita Iulianus scribit, *quia nec animus dandae libertatis est.*

L. 2. §. 6. *D. de eo quod certo loco. Vid.* 1202.

1217) — *L.* 31. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Maecianus.*) Non solum stipulationes impossibili conditioni applicatae nullius momenti sunt, sed etiam ceteri quoque contractus (veluti emtiones, locationes) impossibili conditione interposita aeque nullius momenti sunt, quia in ea re, quae ex duorum pluriumve consensu agitur, omnium voluntas spectatur, quorum procul dubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, ut nihil agi existiment apposita ea conditione, quam sciant esse impossibilem.

Not. 2.

1218) — *L.* 16. *D. de cond. instit.* (XXVIII. 7.) (*Marcian.*) *Si Titius heres erit, Seius heres esto; si Seius heres erit, Titius heres esto.* Iulianus inutilem esse institutionem scribit, quum conditio exsistere non possit.

Not. 3.

1219) — *L.* 6. *pr. D. quando dies legator.* (XXXVI. 2.) (*Paulus.*) Quod pure datum est, si sub conditione adimatur, quasi sub conditione legatum habetur.

1220) — *L.* 11. §. 6. *D. de legat.* 3. (XXXII. 1.) (*Ulp.*) Hoc autem legatum: *quum voluerit*, tractum habet, quamdiu vivat is, a quo fideicommissum relictum est: verum si ante, quam dederit, decesserit, heres eius praestat; sed si fideicommissarius ante, quam heres constituat, decesserit, ad heredem suum nihil transtulisse videtur; conditionale enim esse legatum, nemini dubium est, et pendente conditione legati videri decessisse fideicommissarium.

1221) — *L.* 122. §. 4. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Scaev.*) Agerius filiusfamilias servo Publii Maevii stipulanti spopondit, se daturum, quidquid patrem suum Publio Maevio debere constitisset. Quaesitum est: patre defuncto ante, quam constitisset, quid quantumque deberet, an, si adversus heredem eius actum fuisset, aliumve successorem, et de debito constitisset, Agerius teneatur? Respondit: si conditio non exstitisset, stipulationem non esse commissam.

1222) — *L.* 19. *pr. D. de const. pecunia.* (XIII. 5.) (*Paulus.*) Id, quod sub conditione debetur, sive pure, sive certo die constituatur, eadem conditione suspenditur, ut exsistente conditione teneatur, deficiente utraque actio depereat.

1223) — *L.* 6. *D. de legatis* 1. (XXX.) (*Iulian.*) *Stichum, qui meus erit, quum moriar, heres meus dato.* Magis conditionem legato iniecisse, quam demonstrare voluisse patremfamilias, apparet eo, quod, si demonstrandi causa haec oratio poneretur, ita concepta esset: *Stichum, qui meus est*, non: *qui meus erit.* Sed conditio talis accipi debet, quatenus meus erit, ut, si totum alienaverit, legatum exstinguatur, si partem, pro ea parte debeatur, quae testatoris mortis tempore fuerit.

1224) — *L.* 85. *in f. D. de legatis* 3. (XXXII. 1.) (*Pompon.*) Plane in mortis tempus collatum hunc sermonem: *vestem, quae mea erit*, sine dubio pro conditione accipiendum puto; sed et *Stichum, qui meus erit*, puto pro conditione accipiendum, nec interesse, utrum ita: *qui meus erit*, an ita: *si meus erit;* utrubique enim conditionem inesse. Labeo tamen scribit: etiam in futurum tempus collatum hunc sermonem: *qui meus erit*, pro demonstratione accipiendum. Sed alio iure utimur.

Not. 4.

1225) — *L.* 195. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Modestin.*) Expressa nocent, non expressa non nocent.

L. 77. *in f. D. eod. Vid.* 1081.

L. 68. *D. de hered. instit. Vid.* 1194.

1226) — *L.* 138. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Venul.*) Cum pure stipulatus sum illud aut illud dari, licebit tibi, quoties voles, mutare voluntatem in eo, quod praestaturus sis, quia diversa causa est voluntatis expressae, et eius, quae inest.

Not. 5.

L. 65. §. 1. *D. de leg.* 1. *Vid.* 1185.
L. 69. *D. de cond. et demonst. Vid.* 1186.

§. 108.

Not. 1.

L. 7. *D. de V. O. Vid.* 1173.

1227) — §. 10. *J. de hered. instit.* (II. 14.) Impossibilis conditio in institutionibus et legatis, nec non fideicommissis, et libertatibus pro non scripta habetur.

1228) — *L.* 3. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Ulp.*) Obtinuit, impossibiles conditiones testamento adscriptas pro nullis habendas.

1229) — *L.* 35. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Item quod leges fieri prohibent, si perpetuam causam servaturum est, cessat obligatio, veluti si sororem nupturam sibi aliquis stipuletur; quanquam etiam si non sit perpetua causa, ut accidit in sorore adoptiva, idem dicendum sit, quia statim contra mores sit.

L. 14. *D. de cond. instit. Vid.* 181.

L. 6. *D. eod. Vid.* 1201.

1230) — *L.* 65. §. 7. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Gaius.*) Si sub conditione heres institutus sit, qui suspectam sibi hereditatem esse dicit, si neque difficultatem, neque turpitudinem ullam habet conditio, nec impendium aliquod, iubendus est parere conditioni, et adire, et ita restituere; si vero turpis aut difficilis sit conditio, aperte iniquum est, cogi eum explere eam alterius gratia, sed et remitti eam ab initio visum est. Plus enim tribui a Praetore ei, qui fideicommissum petit, quam testator voluit, absurdum est; utique autem testator, nisi expleta sit conditio, neque scriptum heredem ad hereditatem vocavit, neque per hunc illi voluit restitui hereditatem.

Not. 2.

L. 7. *in f. D. de. V. O. Vid.* 1173. — §. 11. *J. de inutil. stipul. Vid.* 1200.

Not. 3.

1231) — *L.* 121. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Papinian.*) Mulier ab eo, in cuius matrimonium conveniebat, stipulata fuerat ducenta, si concubinae tempore matrimonii consuetudinem repetisset. Nihil causae esse respondi, cur ex stipulatione, quae ex bonis moribus concepta fuerat, mulier impleta conditione pecuniam assequi non possit.

1232) — *L.* 7. §. 3. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Si ob maleficium, ne fiat, promissum sit, nulla est obligatio ex hac conventione.

Not. 4.

1233) — *L.* 161. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) In iure civili receptum est, quoties per eum, cuius interest conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur, perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset. Quod et ad libertates, et legata, et ad heredum institutiones perducitur. Quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

1234) — *L.* 50. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Labeo scribit : si mihi bibliothecam ita vendideris, si Decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem, et per me stet, quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin praescriptis verbis agi possit. Ego etiam ex vendito agi posse puto, quasi impleta conditione, quum per emtorem stet, quo minus impleatur.

1235) — *L.* 3. §. 3. *C. communia de legatis et fideic.* (VI. 43.) (*Iustinian.*) Sin autem sub conditione vel sub incerta die fuerit relictum legatum vel fideicommissum universitatis vel speciale, vel substitutione, vel restitutione, melius quidem faciet, si et in his casibus caveat ab omni venditione vel hypotheca, ne se gravioribus oneribus evictionis nomine supponat; sin autem avaritiae cupidine, propter spem conditionis minime implendae, ad venditionem vel hypothecam prosiluerit, sciat, quod conditione impleta ab initio causa in irritum devocetur, et sic intelligenda est, quasi nec scripta, nec penitus fuerit celebrata, ut nec usucapio, nec longi temporis praescriptio contra legatarium vel fideicommissarium procedat. Quod similiter obtinere censemus in huiusmodi legatis, sive pure, sive sub die certo, sive sub conditione, sive sub incerta die relicta sint. Sed in his omnibus casibus legatario quidem vel fideicommissario omnis licentia pateat rem vindicare et sibi assignare, nullo obstaculo ei a detentatoribus opponendo. (531.)

Not. 5.

L. 13. §. 3. *D. de pign. Vid.* 601.

Not. 6.

1236) — *L.* 59. §. 4. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Cels.*) Si heres institutus scribendi testamenti tempore civis Romanus fuit, deinde ei aqua et igni interdictum est, heres fit, si intra illud tempus, quo testator decessit, redierit, aut, si sub conditione heres institutus est, quo tempore conditio exstitit. Idem et in legatis, et in bonorum possessionibus.

1237) — *L.* 105. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Pompon.*) Si fundum a testatore sub conditione legatum heres alii pendente conditione legavit, postea exsistente conditione, quae priore testamento proposita fuerat, neque proprietas a priore legatario recedet, nec locum religiosum in eo fundo heres facere, nec servitutem imponere poterit; sed et imposita servitus finietur exsistente conditione.

1238) — *L.* 138. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Omnis hereditas, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.

1239) — *L.* 16. *D. de in diem addict.* (XVIII. 2.) (*Ulp.*) Imperator Severus rescripsit :

Sicut fructus in diem addictae domus, quum melior conditio fuerit allata, venditori restituit necesse est, ita rursus quae prior emtor medio tempore necessario probaverit erogata, de reditu retineri, vel si non sufficiat, solvi aequum est. Et credo sensisse principem de emti et venditi actione.

1240) — *L. 8. pr. D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Paulus.*)... Quodsi pendente conditione emtor vel venditor decesserit, constat, si exstiterit conditio, heredes quoque obligatos esse, quasi iam contracta emtione in praeteritum. Quodsi pendente conditione res tradita sit, emtor non poterit eam usucapere pro emtore, et quod pretii solutum est repetetur, et fructus medii temporis venditoris sunt. Plane si pendente conditione res interierit, perimitur emtio, sicuti stipulationes et legata conditionalia perimuntur, si pendente conditione res exstincta fuerit. Sane si exstat res, licet deterior effecta, potest dici, esse damnum emtoris.

1241) — *L. 11. §. 1. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Gaius.*) Videamus, an idem dicendum sit, si, sub conditione stipulatione facta, hypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure, et accepit eandem hypothecam, tunc deinde prioris stipulationis exsistat conditio, ut potior sit, qui postea credidisset? Sed vereor, num hic aliud sit dicendum; cum enim semel conditio exstitit, perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset; quod et melius est.

1242) — *L. 16. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Pomponius.*) Sub conditione debitori si acceptum feratur, postea conditione exsistente intelligitur iam olim liberatus. Et hoc etiam si solutio re fiat, accidere, Aristo dicebat; scripsit enim : si quis sub conditione pecuniam promisit, deditque ea conditione, ut, si conditio exstitisset, in solutum cederet, exsistente conditione liberari eum, nec obstare, quod ante eius pecunia facta est.

1243) — *L. 3. D. quib. mod. pign. v. hyp. solv.* (XX. 6.) (*Ulp.*) Si res distracta fuerit sic : *nisi intra certum diem meliorem conditionem invenisset,* fueritque tradita, et forte emtor ante, quam melior conditio offerretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus libro quinto Digestorum ait : finiri pignus, si melior conditio fuerit allata, quanquam ubi sic res distracta est : *nisi emtori displicuisset,* pignus finiri non putet.

Not. 7.

1244) — *§. 2. J. quib. mod. test. infirm.* (II. 17.) Posteriore quoque testamento, quod iure perfectum est, superius rumpitur, nec interest, exstiterit aliquis heres ex eo, an non; hoc enim solum spectatur, an aliquo casu exsistere potuerit. Ideoque si quis aut noluerit heres esse, aut vivo testatore, aut post mortem eius ante, quam hereditatem adiret, decesserit, aut ante conditio, sub qua heres institutus est, defecerit, in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam et prius testamentum non valet, ruptum a posteriore, et posterius aeque nullas habet vires, quum ex eo nemo heres exstiterit.

1245) — *L. 37. in f. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*).... Similis erit sub conditione factae venditioni, quae nulla est, si conditio defecerit.

L. 8. pr. D. de per. et comm. rei vend. *Vid.* 1240.

1246) — *L. 21. in f. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Si decem stipulatus a Titio, deinde stipuleris a Seio, quanto minus ab illo consecutus sis, etsi decem petieris a Titio, non tamen absolvitur Seius. Quid enim, si condemnatus Titius nihil facere potest? Sed et si cum Seio prius egeris, Titius in nullam partem liberatur; incertum quippe est, an omnino Seius debiturus sit; denique si totum Titius solverit, nec debitor fuisse videbitur Seius, quia conditio eius deficit.

§. 109.

Not. 1.

1247) — *L. 41. §. 12. D. de fideic. libert.* (XL. 5.) (*Scaev.*) Intra certa tempora conditioni reddendarum rationum non paruerunt; postea parati erant. Quaesitum est : an perveniant ad libertatem? Respondit : si per ipsos stetisset, quo minus intra tempora praescripta conditioni parerent, non idcirco liberos fore, quod postea rationes velint reddere.

L. 23. pr. D. de statu liber. (XL. 7.) (*Cels.*) *Si intra quinquennium Stichus centum dederit, liber esto.* Nec Titio, vel heredi, vel emtori post quinquennium dabit. — §. 1. Si rationes reddidisset, liberum esse iussum non patitur heres rebus peculiaribus venditis reliqua solvere; perinde liber est, quasi conditioni paruerit.

1248) — *L. 40. pr. D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Iavolen.*) Quibus diebus vicinus tuus te via publica, quum ad parendum conditioni ire velles, ire prohibuit, nec per te stetit, quo minus agendo ob calumniam eum summoveas, hi dies conditioni non imputabuntur.

Not. 2.

1249) — *L. 51. §. 1. D. de leg. II.* (XXXI.) (*Ulp.*) Is, cui in tempus liberorum tertia pars relicta est, utique non poterit adoptando tertiam partem consequi.

1250) — *L. 76. D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Fideicommissum a filiis relictum : *si quis ex his sine liberis diem suum obierit,* adoptionis commento non excluditur.

Not. 3.

1251) — *L. 11. §. 11. D. de leg. III.* (XXXII. 1.) (*Ulp.*) Si cui ita fuerit fideicommissum relictum : *si morte patris sui iuris fuerit effectus,* et emancipatione sui iuris factus sit, non videbitur defecisse conditio. Sed et quum mors patri contingat, quasi exstante conditione ad fideicommissum admittetur.

1252) — *L. 15. D. quando dies legator. cedat.* (XXXVI. 2.) (*Ulp.*) Si ita esset liberis fideicommissum relictum, si morte patris sui iuris essent effecti, nec mortalitate patris, sed emancipatione patresfamiliarum constitui sint, deberi eis fideicommissum, nemo dubitaverit, diemque eius emancipatione cessisse, qui morte patris cederet.

1253) — *L. 28. pr. D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Paulus.*) Filiae suae ita quis legavit : *Si Attia filia mea arbitratu Lucii Titii nupserit, ei tot heres meus dato;* Titio ante testatorem mortuo, Attia nupserat. Quaere-

batur : an legatum ei deberetur? Respondit : deberi.

Not. 4.

L. 78. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Disiunctivo modo conditionibus adscriptis, alteram defecisse non oberit, altera vel postea impleta; nec interest, in potestate fuerint accipientis conditiones, an in eventum collatae.

Not. 5.

L. 10. §. 1. *D. de reb. dub. Vid.* 493.

Not. 6.

1254) — *L.* 39. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Pompon.*) In omnibus causis pro facto accipitur id, in quo per atium mora sit, quo minus fiat.
L. 161. *D. eod. Vid.* 1253.

1255)—*L.* 81. §. 1. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Paulus.*) Tunc enim demum pro impleta habetur conditio, quum per eum stat, qui, si impleta esset, debiturus erat.

Not. 7.

L. 8. §. 7. *D. de cond. instit. Vid.* 1197.

1256)—*L.* 54. §. 2. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Pompon.*) Sed et si servi mors impedisset manumissionem, quum tibi legatum esset, si eum manumisisses, nihilo minus debetur tibi legatum, quia per te non stetit, quo minus perveniat ad libertatem.

Not. 8.

1257) — *L.* 29. *D. de cond. et demonst.* (XXXV. 1.) (*Iulian.*) Haec conditio : *si in Capitolium ascenderit*, sic recipienda est, si quum primum potuerit Capitolium ascendere.
L. 8. §. 7. *D. de cond. instit. Vid.* 1197.
L. 54. §. 2. *D. de leg.* I. *Vid.* 1256.

Not. 9.

1258) — *L* 31. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*African.*) In testamento ita erat scriptum : *Stichus et Pamphila liberi sunto; et si in matrimonium coierint, heres meus his centum dare damnas esto;* Stichus ante apertas tabulas decessit. Respondit : partem Stichi defectam esse; sed et Pamphilam defectam conditione videri, ideoque partem eius apud heredem remansuram. Sed et si uterque viveret, et Stichus nollet eam uxorem ducere, quum mulier parata esset nubere, illi quidem legatum deberi, Stichi autem portionem inutilem fieri. Nam quum uni ita legatum sit : *Titio, si Seiam uxorem duxerit, heres meus centum dato*, si quidem Seia moriatur, defectum conditione intelligi; at si ipse decedat, nihil ad heredem suum eum transmittere, quia morte eius conditio defecisse intelligatur; utroque autem vivente, si quidem ipse nolit uxorem ducere, quia ipsius facto conditio deficit, nihil ex legato consequi; muliere autem nolente nubere, quum ipse paratus esset, legatum ei deberi.

1259) — *L.* 101. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Pater Severianam Proculam Aelio Philippo cognato nuptiis testamento designavit; eidem filiae praedium, si Aelio Philippo nupsisset, verbis fideicommissi reliquit; quodsi non nupsisset, idem praedium Philippo dari voluit; nondum viripotens puella diem suum obiit. Respondi : quum in conditionibus testamentorum voluntatem potius, quam verba considerari oporteat, Aelio Philippo fideicommissum ita datum videri, si ei Procula, defuncti filia, nubere noluisset; quare quum ea prius, quam viripotens fieret, vita decesserit, conditionem exstitisse non videri.

1260) — *L.* 94. *pr. D. eod.* (*Hermogenian.*) Cum ita datur libertas: *si Titio, qui non est heres, decem dederit*, certa persona demonstratur, ac propterea in persona eius tantum conditio impleri potest. Sane si, quum cesserit dies, pecuniam conditioni comprehensam statu liber habuerit, iure constituto nulli dando consequetur libertatem. Diversa causa est legatarii, in cuius persona placuit conditionem deficere, si ante, quam dederit legatarius pecuniam, Titius moriatur.
L. 5. §. 5. *D. quando dies legator. ced. Vid.* 1181.

Not. 10.

1261) — *L.* 1. *C. de legat.* (VI. 37.) (*Antonin.*) Quamvis verbis his : *quoad cum Claudio Iusto morati essetis*, alimenta vobis et vestiarium legatum sit, tamen hanc fuisse defuncti cogitationem interpretor, ut et post mortem Iusti Claudii eadem vobis praestari voluerit.

1262) — *L.* 7. *C. de condit. insert.* (VI. 46.) (*Iustinian.*) Quum quidam testamento condito libertatem servo suo dereliquit sub conditione, si suo heredi certum numerum solidorum praestaret, vel aliam quandam speciem, vel vicarium servum, ille autem servus, non in eodem loco constitutus, ubi etiam heres fuerat, berili testamento cognito properabat ad heredem cum ipso, quod iussus erat dare heredi, sed in medio latronum vel hostium incursione, vel alio fortuito casu peremtum est quod portabat, quaerebatur inter antiquos, si praepediretur libertas, quia hoc dare servus non potest propter memoratum fortuitum casum. Itaque veterum dubietate quiescente, nobis placuit, ut et libertas omnimodo competat, et commodum, quod heredi vel extraneo relinquitur, non abstrahatur. Ex quacunque igitur causa impediatur, sive per heredem, sive per eum, cui dare aliquid iussus est, sive per fortuitos casus, in libertatem quidem ipse omnimodo perveniat, nisi ipse servus noluerit adimplere conditionem, obnoxius tamen constituatur post libertatem heredi, vel ei, cui dare aliquid iussus est, nisi et ipse oblatas pecunias non susceperit (quod enim semel repudiatum ab eo est, redintegrari minime concedimus), quatenus hoc, quod dare iussus est, omnimodo implere compellatur vel in ipso mancipio praestando, si exstat, vel in aestimatione eius, non amplius, quam in quindecim solidos computanda, vel in alia re, si et ipsa appareat, vel si non exsistat, vera eius aestimatione praestanda. (532.)

1263) — *L.* 6. *C. de necess. serv. hered. instit.* (VI. 27.) (*Iustinian.*) Decisione nostra, quam fecimus sancientes, eum, qui a domino suo sine libertate heres instituitur, videri libertatem accepisse, in propria firmitate durante, si quis servum suum pure quidem heredem instituerit, libertatem autem sub conditione ei donaverit, siquidem conditio talis sit, quae in potestate servi posita est, ille autem eam neglexerit minimeque compleverit, et libertate

eum, et hereditate sua culpa defraudari. Sin autem casualis conditio est, et ex fortunae insidiis defecerit, tunc humanitatis intuitu libertatem quidem ei omnimodo competere, hereditatem autem, siquidem solvendo sit, ad alios venire, quos leges vocant, si non aliquis fuisset substitutus. Sin autem solvendo non sit, ut necessarius heres constitutus simul et libertatem et hereditatem obtineat. Tunc enim secundum definitionem tam veteris quam nostrae decisionis et liber, et heres necessarius exsistat. (551.)

§. 110.

Not. 1.

1264) — *L.* 21. *pr. D. quando dies legator. cedat.* (XXXVI. 2.) (*Paulus.*) Si dies apposita legato non est, praesens debetur, et confestim ad eum pertinet, cui datum est. Dies adiecta quamvis longa sit, si certa est, veluti Kalendis Ianuariis centesimis, dies quidem legati statim cedit, sed ante diem peti non potest. At si incerta, veluti quum pubes erit, quum in familia nupserit, quum magistratum inierit, quum aliquid demum, quod scribendo comprehendere sit commodum, fecerit, nisi tempus conditiove obtigit, neque res pertinere, neque dies legati cedere potest.

1265) — *L.* 22. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Si Titio, quum is annorum quatuordecim esset factus, legatum fuerit, et is ante quartum decimum annum decesserit, verum est, ad heredem eius legatum non transire, quoniam non solum diem, sed et conditionem hoc legatum in se contineat, si effectus esset annorum quatuordecim; qui autem in rerum natura non sit, annorum quatuordecim non esse non intelligitur. Nec interest, utrum scribatur: *si annorum quatuordecim factus erit*, an ita: *quum annorum quatuordecim factus erit*, quum priore scriptura per conditionem tempus demonstretur, sequente per tempus conditio; utrubique tamen eadem conditio est.

1266) — *L.* 43. §. 2. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Pompon.*) Pegasus solitus fuerat distinguere, si in diem fideicommissum relictum sit, veluti post annos decem, loteresse, cuius causa tempus dilatum sit, utrumne heredis, quo casu heredem fructum retinere debere, an legatarii, veluti si in tempus pubertatis ei, qui impubes sit fideicommissum relictum sit; tunc enim fructus praestandos et antecedentis temporis. Et haec ita intelligenda sunt, si non nominatim adiectum est, ut cum incremento heres fideicommissum praestet.

1267) — *L.* 41. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Quoties autem in obligationibus dies non ponitur, praesente die pecunia debetur, nisi si locus adiectus spatium temporis inducat, quo illo possit perveniri. Verum dies adiectus efficit, ne praesente die pecunia debeatur. Ex quo apparet, diei adiectionem pro reo esse, non pro stipulatore.

Not. 1 *a.*

1268) — *L.* 34. *D. de hered. inst.* (XXVIII. 5.) (*Papinian.*) Hereditas ex die vel ad diem non recte datur, sed vitio temporis sublato, manet institutio.

1269) — *L.* 44. §. 1. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Circa diem duplex inspectio est; nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. Ex die, veluti: *Kalendis Martiis dare spondes?* cuius natura haec est, ut ante diem non exigatur. Ad diem autem: *usque ad Kalendas dare spondes?*

§. 2. *J. de V. O. Vid.* 1162.

Not. 3.

1270) — *L.* 75. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Dies incertus conditionem in testamento facit.

1271) — *L.* 16. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Pompon.*) Sub conditione debitum per errorem solutum pendente quidem conditione repetitur, conditione autem exsistente repeti non potest. — §. 1. Quod etiam sub incerto die debetur, die exsistente non repetitur.

Not. 4.

1272) — *L.* 79. §. 1. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) *Heres meus, quum ipse morietur, centum Titio dato.* Legatum sub conditione relictum est; quamvis enim heredem moriturum certum sit, tamen incertum est, an legatario vivo dies legati non cedat, et non est certum, ad eum legatum perventurum.

1273) — *L.* 79. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) *Heres meus, quum morietur Titius, centum ei dato.* Purum legatum est, quia non conditione, sed mora suspenditur; non potest enim conditio non exsistere.

Not. 5.

1274) — *L.* 17. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Nam et si *quum moriar* dare promisero, et antea solvam, repetere me non posse, Celsus ait. Quae sententia vera est.

§. 111.

Not. 2.

1275) — *L.* 92. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Paulus.*) Pactumeius Androsthenes Pactumeiam Magnam filiam Pactumeii Magni ex asse heredem instituerat, eique patrem eius substituerat. Pactumeio Magno occiso, et rumore perlato, quasi filia quoque eius mortua, mutavit testamentum, Noviumque Rufum heredem instituit hac praefatione: *Quia heredes, quos volui mihi contingere, habere non potui, Novius Rufus heres esto.* Pactumeia Magna supplicavit Imperatores nostros, et cognitione suscepta, licet modus institutione contineretur, quia falsus non solet obesse, tamen ex voluntate testantis putavit imperator ei subveniendum. Igitur pronuntiavit: hereditatem ad Magnam pertinere, sed legata ex posteriore testamento eam praestare debere, periende atque si in posterioribus tabulis ipsa fuisset heres scripta.

1276) — *L.* 44. §. 3. *D. de O. et A* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Modus obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem; nam alterius solutio totam obligationem interimit, nec alterum peti potest, utique quandiu utrumque est.

1277) — *L.* 6. *D. de praescr. verbis.* (XIX. 5.) (*Nerat.*) Insulam hoc modo, ut aliam insulam reficeres, vendidi. Respondit: nullam esse venditionem, sed civili intentione incerti agendum.

1278) — *L.* 72. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Gaius.*) Si fideiussori sub conditione obligato, si navis ex Asia venerit, quem sub hoc modo accepi, ut usque ad tempus vitae suae duntaxat obligaretur, pendente conditione acceptum latum fuerit, et is fideiussor adhuc pendente conditione mortuus fuerit, confestim a reo petere possum, quia exsistens conditio neque obligationem in personam iam mortui efficere, neque acceptilationem confirmare possit.

Not. 3.

1279) — *L.* 17. §. 4. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Gaius.*) Quodsi cui in hoc legatum sit, ut ex eo aliquid faceret, veluti monumentum testatori, vel opus aut epulum municipibus faceret, vel ex eo ut partem alii restitueret, sub modo legatum videtur.

1280) — *L.* 71. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Titio centum ita, ut fundum emat, legata sunt. Non esse cogendum Titium cavere, Sextus Caecilius existimat, quoniam ad ipsum duntaxat emolumentum legati rediret. Sed si filio fratris alumno minus industrio prospectum esse voluit, interesse heredis, credendum est, atque ideo cautionem interponendam, ut et fundus comparetur, ac postea non alienetur.

L. 3. *C. de contr. emt. Vid.* 998.

Not. 4.

1281) — *L.* 4. *C. de donat. quae sub modo vel conditione.* (VIII. 55.) (*Dioclet. et Maximian.*) Perfecta donatio conditiones postea non capit. Quare si pater tuus donatione facta quasdam post aliquantulum temporis fecisse conditiones videatur, officere hoc nepotibus eius, fratris tui filiis, minime posse, non dubium est.

1282) — *L.* 8. *C. de cond. ob caus. dat.* (IV. 6.) (*Dioclet. et Maximian.*) Dictam legem donationi, si non impossibilem contineat causam, ab eo, qui hanc suscepit, non impletam condictioni facere locum, iuris dictat disciplina. Quapropter si titulo liberalitatis res tuas in sponsam conferendo certam dixisti legem, nec huic illa, quum posset, paruit, successores ipsius de repetendis, quae dederas, si hoc tibi placuerit, convenire non prohiberis.

1283) — *L.* 19. *D. de leg.* III. (XXXII. 1.) (*Valens.*) Si tibi legatum est vel fideicommissum relictum, uti quid facias, etiam si non interest heredis id fieri, negandam tibi actionem, si non caveas heredi futurum, quod defunctus voluit, Nerva et Atilicinus recte putaverunt.

1284) — *L.* 17. *D. de usu et usufr. per leg. v. fid. dat.* (XXXIII. 2.) (*Scaev.*) Quidam praedia reipublicae legavit, de quorum reditu quotannis ludos edi voluit, et adiecit: *quae legata peto decuriones et rogo, ne in aliam speciem aut alios usus convertere velitis;* respublica per quadriennium continuum ludos non edidit. Quaero: an reditus, quos quadriennio respublica percepit, heredibus restituere debeat, vel compensare in aliam speciem legati ex eodem testamento? Respondi: et invitis heredibus possessione apprehensa perceptos fructus restituendos esse, et non erogatum secundum defuncti voluntatem in alia, quae deberentur, compensari.

1285) — *L.* 16. *D. eod.* (*Modestin.*) *Legatum civitati relictum est, ut ex reditibus quotannis in ea civitate memoriae conservandae defuncti gratia spectaculum celebretur, quod illic celebrare non licet. Quaero: quid de legato existimes?* Modestinus respondit: quum testator spectaculum edi voluerit in civitate, sed tale, quod ibi celebrare non licet, iniquum esse, hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinavit, lucro heredum cedere; igitur adhibitis heredibus et primoribus civitatis dispiciendum esse, in quam rem converti debeat fideicommissum, ut memoria testatoris alio et licito genere celebretur.

Not. 5.

L. 4. *C. de donat. quae sub modo. Vid.* 1281.

Not. 7.

1286) — *L.* 80. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Scaev.*) Eas causas, quae protinus agentem repellunt, in fideicommissis non pro conditionalibus observari oportet; eas vero, quae habent moram eum sumtu, admittemus cautione oblata; nec enim parem dicemus eum, cui ita datum sit, *si monumentum fecerit*, et eum, cui datum est, ut monumentum non faciat.

1287) — *L.* 17. §. 2. *D. de manumiss. test.* (XL. 4.) (*Iulian.*) Hac scriptura testamenti: *Pamphilus liber esto, ita ut filiis meis rationes reddat*, an sub conditione libertas data videatur? quaesitum est. Respondi: pure quidem datam libertatem videri, et illam adiectionem, *ita ut rationes reddat*, conditionem libertati non iniicere, tamen, quia manifesta voluntas testantis exprimeretur, cogendum eum ad rationes reddendas.

1288) — *L.* 44. *D. eod.* (*Modestin.*) Maevia decedens servis suis nomine Sacco, et Eutychiae, et Irenae sub conditione libertatem reliquit his verbis: *Saccus servus meus, et Eutychia et Irene ancillae meae omnes sub hac conditione liberi sunto, ut monumento meo alternis mensibus lucernam accendant, et solennia mortis peragant.* Quaero: quum assidue monumento Maeviae Saccus, et Eutychia, et Irene non adsint, an liberi esse possint? Modestinus respondit: neque contextum verborum totius scripturae, neque mentem testatricis eam esse, ut libertas sub conditione suspensa sit, quum liberos eos monumento adesse voluerit; officio tamen iudicis eos esse compellendos, testatricis iussioni parere.

Not. 8.

1289) — *L.* 1. *C. de donat. quae sub modo.* (VIII. 55.) (*Valerian. et Gallien.*) Si doceas, ut affirmas, nepti tuae ea lege esse donatum a te, ut certa tibi alimenta praeberet, vindicationem etiam in hoc casu utilem, eo quod legi illa obtemperare noluerit, impetrare potes, id est actionem, qua dominium pristinum tibi restituatur. Nam non solum condictio tibi in hoc casu, id est in personam actio, iure procedit, verum vindicationem quoque divi principes in hoc casu dandam esse sanxerunt. (258.)

1290) — *L.* 3. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quoties donatio ita conficitur, ut post tempus id, quod donatum est, alii restituatur, veteris iuris auctoritate rescriptum est, si is, in quem liberalitatis compendium conferebatur, stipula-

tus non sit, placiti fide non impleta ei, qui liberalitatis auctor fuit, vel heredibus eius condictitiae actionis persecutionem competere. Sed quum postea benigna iuris interpretatione divi principes ei, qui stipulatus non sit, utilem actionem iuxta donatoris voluntatem competere admiserint, actio, quae sorori tuae, si in rebus humanis ageret, competebat, tibi accommodabitur. (290.)

1291) — *L.* 9. *C. de donat.* (VIII. 54) (*Diocle. et Maximian.*) Legem, quam rebus tuis donando dixisti, sive stipulatione tibi prospexisti, ex stipulatu, sive non, incerti iudicio, id est praescriptis verbis, apud Praesidem provinciae debes agere, ut hanc impleri provideat.

1292) —*L.* 22. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum res filio tuo emancipato ea conditione, ut creditoribus tuis solveret, te donasse proponas, si stipulatione vel in continenti habito pacto huic rei prospexisti, creditoribus quidem non contra eum ex placito vestro, sed adversus te competit actio. Eum autem, cui certa lege praedia donasti, incerti civili actione ad placitorum obsequia urgeri secundum legem donationibus dictam convenit.

1293) —*L.* 2. *C. de his quae sub modo leg. vel fideic. relinq.* (VI. 45.) (*Gordian.*) Ex his verbis: *Titio decem millia vel insulam relinquo, ita ut quinque millia ex iis, vel eandem insulam Maerio restituat*, licet antea neque legati, neque fideicommissi petitio nascebatur, tamen in libertate a divo Severo hoc admissum est. Sed et in pecuniariis causis voluntatis tuendae gratia non immerito recipiendum est, ut etiam ex huiusmodi verbis, sive ad conditionem, sive ad modum respiciant, sive ad dandum vel faciendum aliquid, fideicommissi actio omnifariam nascatur, videlicet in conditionibus post exitum earum. Sin vero legato aut fideicommisso relicto testator legatarium seu fideicommissarium prohibuerit vel heredem suum, vel alium quemdam debitum exigere, habet debitor adversus legatarium seu fideicommissarium agentem usque ad quantitatem relicti sive fideicommissi sive legati exceptionem. (240.)

1294) — *L.* 41. *pr. in f. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Iulian.*)..... Si vero sub conditione facta emtio est, non poterit agi, ut conditio impleatur.

Not. 9.

1295) —*L.* 1. *C. de his, quae sub modo leg. v. fid. rel.* (VI. 45.) (*Antonin.*) In legatis quidem et fideicommissis etiam modus adscriptus pro conditione observatur. Sed si per te non stat, quo minus voluntati testatoris pareas, sed per eum, cui nubere iussa es, quo minus id, quod tibi relictum est, obtineas, non oberit (211.)

Not. 10.

1296) — *L.* 13. §. 2. *D. de donat. inter V.* et *U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Cum quis acceperit, ut in suo aedificet, condici ei id non potest, quia magis donari ei videtur. Quae sententia Neratii quoque fuit; ait enim: datum ad villam exstruendam vel agrum serendum, quod alioquin facturus non erat is, qui accepit, in speciem donationis cadere. Ergo inter virum et uxorem hae erunt interdictae.

L. 71. *pr. D. de cond. et demonstr. Vid.* 1280.

Not. 11.

L. 17. §. 2. *L.* 44. *D. de manumiss. test. Vid.* 1287, 1288.

1297) — *L.* 9. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Semper in obscuris, quod minimum est, sequimur.

§. 112.

Not. 1.

1298) — *L.* 29. §. 1. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Paulus.*) Ex his verbis, quae scripturae paterfamilias addidit: ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσαν ἐξουσίαν, [*] videri eum voluisse omnimodo valere ea, quae reliquit etiam si intestatus decessisset.

Not. 2.

1299) — *L.* 18. *D. de iure cod.* (XXIX. 7.) (*Cels.*) *Plotiana Celso suo salutem. Lucius Titius his verbis ita cavit; si quid tabulis aliove quo genere ad hoc testamentum pertinens reliquero, ita valere volo. Quaero, an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse?* Iuventius Celsus Plotianae salutem. Haec verba: *si quid ad hoc testamentum pertinens reliquero, valere volo*, etiam ea, quae ante testamentum scripta sunt, comprehendere videntur.

Not. 3.

1300) — *L.* 65. *D. de procurat.* (III. 3.) (*Modestin.*) Si procuratorem absentem dominus satisdatione relevare velit, litteras suas ad adversarium dirigere debebit, quibus significet, quem adversus eum procuratorem, et in qua causa fecerit, ratumque se habiturum, quod cum eo actum sit. Hoc enim casu, litteris eius approbatis, velut praesentis procuratorem intervenire, intelligendum est. Itaque etsi postea, mutata voluntate, procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

Not. 6.

1301) — *L.* 4. §. 16. *D. de doli mali et met. except.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) Adversus parentes patronosque neque doli exceptio, neque alia quidem, quae patroni parentisve opinionem aut bonos mores suggillet, competere potest. In factum tamen erit excipiendum, ut, si forte pecunia non numerata dicatur, obiiciatur exceptio pecuniae non numeratae. Nihil autem interest, utrum patronus ex suo contractu, an vero ex alieno conveniatur; semper enim reverentia ei exhibenda est, tam vivo quam defuncto. Si autem cum herede liberti patronus agat, puto excipere debere de dolo patroni heredem liberti, libertum autem de dolo patroni, et si ab herede eius convenia tur, minime exceptionem obiecturum; namque convenit, tam vivo quam mortuo patrono a liberto honorem exhiberi. In stipulatione plane doli clausula non erit detrahenda, quia ex doli clausula non de dolo actio intenditur, sed ex stipulatu.

Not. 8.

1302) — *L.* 6. 13. *D. iudicatum solvi.* (XLVI. 7.)

[*] *Hoc testamentum volo esse ratum, quacunque ratione poterit.*

(*Ulp.*) VI. Iudicatum solvi stipulatio tres clausulas in unum collatas habet : de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo.

XIII. Quum quaerebatur : si interposita iudicatum solvi stipulatione , quum quis rem non defenderet , postea ex eremodicio sententiam esset passus , an ob rem iudicatam clausula committatur? dicebam : unam clausulam in stipulatione iudicatum solvi ob rem non defensam et ob rem iudicatam in se habere. Quum igitur iudicatum solvi stipulatio una claudatur clausula, sive res iudicetur, sive res non defendatur, merito quaeritur, si ex altera causa committatur, an ex altera rursum committi possit? Ecce enim si quis stipuletur : *si navis ex Asia venerit*, aut : *si Titius consul fuerit*, constat, sive navis prior venerit, sive Titius consul ante factus sit, committi stipulationem; sed ubi commissa est ex priore causa, ex altera, licet exsistat conditio, amplius non committitur; altera causa enim, non utraque inerat stipulationi. Proinde videndum : stipulatio ob rem non defensam utrum commissa est re non defensa, an non prius creditur commissa, nisi ex stipulatione lis fuerit contestata? Quod magis est, et ideo nec fideiussoribus videtur statim dies cedere, ubi res coeperat non defendi. Proinde si forte lis finita fuerit, ad quam defensio erat necessaria, vel solutione, vel transactione , vel acceptilatione, vel quo alio modo, consequenter placuit, evanescere ob rem non defensam clausulam. — §. 1. Si fuero a fideiussore procuratoris stipulatus iudicatum solvi quasi in rem acturus, et postea in personam egero, vel alia actione acturus, aliam autem dictavero actionem, non committitur stipulatio, quia de alia actum videtur, de alia stipulatio interposita.

1303) — *L.* 21. *D. eod.* (*Scaev.*) Si unus ex fideiussoribus ob rem non defensam conventus sit, deinde postea res defendatur, alter fideiussorum ob rem iudicatam conveniri potest. Et si reus promittendi duobus heredibus relictis decesserit, alter rem non defendat, alter defendat, is, qui non defendit, ob rem non defensam conveniri potest, ille, qui defendit, ob rem iudicatam. quoniam in unius eiusdemque persona non posse committi has duas clausulas creditur; et nos dicimus, semper praevalere rei iudicatae clausulam, eamque solam committi.

Not. 10.

1304) — *L.* 38. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*African.*) Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus sit, magis esse ait, ut ita demum recte Titio solvi dicendum sit, si in eodem statu maneat, quo fuit, quum stipulatio interponeretur. Ceterum sive in adoptionem, sive in exsilium ierit, vel aqua et igne ei interdictum, vel servus factus sit, non recte ei solvi dicendum; tacite enim inesse haec conventio stipulationi videtur, si in eadem causa maneat. . . . *cael.*

§. 113.

Not. 1.

1305) — *L.* 22. *D. quae in fraud. credit.* (XLII. 8.) (*Scaev.*) Cum in vetus creditum unus creditor pignora accepisset, quaero, an in fraudem ceterorum creditorum factum nullius momenti esset? Respondit : creditorem non idcirco prohibendum a persecutione pignorum, quod in vetus creditum, ut obligaretur, pactus esset, nisi id in fraudem ceterorum creditorum factum sit, et sic via iuris occurrat, qua creditorum fraudes rescindi solent.

Not. 4.

§. 2. *J. quib. mod. test. infirm. Vid.* 1244.

Not. 5.

1306) — §. 2. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) Idem iuris est, si rem sacram aut religiosam, quam humani iuris esse credebat, vel publicam, quae usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum, vel theatrum vel liberum hominem, quem servum esse credebat, vel cuius commercium non habuerit, vel rem suam dari quis stipuletur. Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, et ex libero servus fieri potest, et commercium adipisci stipulator potest, et res stipulatoris esse desinere potest , sed protinus inutilis est. *Item contra, licet initio utiliter res in stipulatum deducta sit, si postea in aliquam earum causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris devenerit, exstinguitur stipulatio.* At nec statim ab initio talis stipulatio valebit : *Lucium Titium, quum servus erit, dare spondes?* et similia , quia quae natura sui dominio nostro exemta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.

1307) — *L.* 3. *D. de his quae pro non scriptis habent.* (XXXIV. 8.) (*Marcian.*) Item si servo alieno quid legatum fuerit, et postea a testatore redemtus sit, legatum exstinguitur. *Nam quae in eam causam pervenerunt, a qua incipere non poterant, pro non scriptis habentur.*

1308) — *L.* 98. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Marcell.*) Existimo posse id, quod meum est, sub conditione stipulari, item viam stipulari ad fundum posse, quanquam interim fundus non sit meus. Aut si hoc verum non est, et alienum fundum sub conditione stipulatus fuero, isque ex lucrativa causa meus esse coeperit , confestim perimetur stipulatio. Et si fundi dominus sub conditione viam stipulatus fuerit, statim fundo alienato evanescit stipulatio, et *maxime secundum illorum opinionem*, qui etiam ea, quae recte constiterint, resolvi putant, quum in eum casum reciderint, a quo non potuissent consistere.

1309) — §. 5. *J. de noxalibus actionib.* (IV. 8.) Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si servus tuus noxiam commiserit, quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio ; si in alterius potestatem pervenerit, cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit, directo ipse tenetur, et exstinguitur noxae deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, et is servus tuus esse coeperit, (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio. quae antea directa fuisset.

1310) — *L.* 15. *in f. L.* 16. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) XV. §. 1. (*Ulp.*) Si servus vulneratus mortifere postea ruina , vel naufragio , vel alio ictu maturius perierit, non quasi de occiso agi posse, sed quasi de vulnerato. Sed si manumissus vel alienatus ex vulnere periit, quasi de occiso agi posse, Iulianus ait. Haec ita tam varie,

quia verum est, eum a te occisum tunc, quum vulnerabas, quod mortuo eo demum apparuit; at in superiore non est passa ruina apparere, an sit occisus. Sed si vulneratum mortifere liberum et heredem esse iusseris, deinde decesserit, heredem eius agere Aquilia non posse.

XVI. (*Marcian.*) Quia in eum casum res pervenit, a quo incipere non potest.

Not. 6.

1311) — *L.* 85. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Non est novum, ut, quae semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus exstiterit, a quo initium capere non potuerunt.

1312) — *L.* 140 §. 2. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Etsi placeat exstingui obligationem, si in eum casum inciderit, a quo incipere non potest, non tamen hoc in omnibus verum est. Ecce stipulari viam, iter, actum ad fundum communem socius non potest, et tamen si is qui, stipulatus fuerat, duos heredes reliquerit, non exstinguitur stipulatio. Et per partem dominorum servitus acquiri non potest, acquisita tamen conservatur et per partem domini; hoc evenit, si pars praedii servientis, vel cui servitus debetur, alterius domini esse coeperit.

1313) — *L.* 6. §. 1. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1) (*Gaius.*) Surdus et mutus testamentum facere non possunt; sed si quis post testamentum factum valetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse coeperit, ratum nihilo minus permanet testamentum.

1314) — *L.* 18. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Is, cui lege bonis interdictum est, testamentum facere non potest, et si fecerit, ipso iure non valet. Quod tamen interdictione vetustius habuerit testamentum, hoc valebit. Merito ergo nec testis ad testamentum adhiberi poterit, quum neque testamenti factionem habeat.

1315) — *L.* 20 §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Ne furiosus quidem testis adhiberi potest, quum compos mentis non sit; sed si habet intermissionem, eo tempore adhiberi potest. Testamentum quoque, quod ante furorem consummavit, valebit, et bonorum possessio ex eo testamento competit.

Not. 7.

1316) — *L.* 5. *pr. D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si sponsus sponsae donaturus tradiderit Titio, ut is sponsae daret, deinde Titius tradiderit post nuptias secutas, siquidem eum interposuerit maritus, donationem non valere, quae post contractas nuptias perficiatur, si vero mulier eum interposuerit, iamdudum perfectam donationem, hoc est ante nuptias, atque ideo, quamvis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem valere.

1317) — *L.* 31. *pr. D. de donationib.* (XXXIX. 5.) (*Papinian.*) Donationes in concubinam collatas non posse revocari convenit, nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere, quod ante iure valuit; an autem maritalis honor et affectio pridem praecesserit, personis comparatis, vitaeque coniunctione considerata perpendendum esse respondi; neque enim tabulas facere matrimonium.

Not. 8.

1318) — *L.* 6. §. 12. *D. de iniusto, rupto, irrit. test.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Quatenus tamen diximus, ab hostibus capti testamentum irritum fieri, adiiciendum est, postliminio reversi vires suas recipere iure postliminii, aut si ibi decedant, lege Cornelia confirmari. Ergo et si quis damnatus capite in integrum indulgentia principis sit restitutus, testamentum eius convalescet.

Not. 9.

1319) — *L.* 178. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Cum principalis causa non consistat, plerumque ne ea quidem, quae sequuntur, locum habent.

1320) — *L.* 27. *in f. D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Paulus.*) In hoc iudicio condemnationes et absolutiones in omnium personas faciendae sunt, et ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio, in ceterorum quoque persona quod fecit iudex non valebit, quia non potest ex uno iudicio res iudicata in partem valere, in partem non valere.

1321) — *L.* 17. *D. de ini. rupto, irrit. test.* (XXVIII. 3.) (*Papinian.*) Filio praeterito, qui fuit in patris potestate, neque libertates competunt, neque legata praestantur, si praeteritus fratribus partem hereditatis avocavit. Quodsi bonis se patris abstinuit, licet subtilitas iuris refragari videatur, attamen voluntas testatoris ex bono et aequo tuebitur.

1322) — *L.* 1. *in f. C. de posth. hered. instit.* (VI. 29.) (*Antonin.*) Si post testamentum factum quo postumorum suorum nullam mentionem testator fecit, filium filiamve suscepit, intestato vita functus est, quum agnatione postumi vel postumae, eius non meminit, testamentum ruptum sit. Ex rupto autem testamento nihil deberi neque peti posse, explorati iuris est. (213.)

Not. 10.

1323) — *L.* 5. §. 2. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Generaliter tenendum est, quod inter ipsos, aut qui ad eos pertinent, aut per interpositas personas donationis causa agatur, non valere; quodsi aliarum extrinsecus rerum personarumve causa commixta sit, si separari non possit, nec donationem impediri, si separari possit, cetera valere, id, quod donatum sit, non valere.

1324) — *L.* 13. §. 29. *D. de act. emt. vend.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si quis a pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex uno latere constat contractus; nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non obligat.

Not. 11.

L. 29. *D. de usuris. Vid.* 550.

1325) — *L.* 34. *pr. C. de donat.* (VIII. 54.) (*Iustinian.*) Sancimus, omnem donationem, sive communem, sive ante nuptias factam, usque ad trecentos solidos cumulatam non indigere monumentis, sed communem formam habere, ut non usque ad ducentorum solidorum summam teneat, sed in huiusmodi observatione similes sint tam communes quam ante nuptias donationes. Si quid autem supra legitimam definitionem fuerit donatum, hoc, quod superfluum est, tantummodo non valere, reliquam vero quantitatem, quae intra legis terminos constituta est, in suo robore perdurare, quasi nullo penitus alio adiecto, sed hoc pro non scripto vel non intellecto esse credatur. Exceptis donationibus tam imperialibus, quam iis, quae in causas piissimas

procedunt, quarum imperiales quidem donationes merito indignari sub observatione monumentorum fieri tam a retro principibus, quam a nobis sancitum est, sed firmam habere propriam maiestatem. (529.)

Not. 12.

1326) — *L.* 15. *in f. D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Papinian.*) Filius, qui inofficiosi actione adversus duos heredes expertus diversas sententias iudicum tulit, et unum vicit, ab altero superatus est, et debitores convenire, et ipse a creditoribus conveniri pro parte potest, et corpora vindicare, et hereditatem dividere. Verum enim est, familiae erciscundae iudicium competere, quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factum, et ideo pars hereditatis in testamento remansit. Nec absurdum videtur, pro parte intestatum videri.

Nov. 115. *c.* 3. 4. *Vid.* §. 683.

Not. 13.

1327) — *L.* 20. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Usuras illicitas sorti mixtas ipsas tantum non deberi constat, ceterum sortem non vitiare.

L. 31. §. 4. *D. de donat inter. V. et U. Vid.* 1001.

1328) — *L.* 1. §. 5. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Sed si mihi Pamphilum stipulanti tu Pamphilum et Stichum responderis, Stichi adiectionem pro supervacuo habendam puto; nam si tot sunt stipulationes, quot corpora, duae sunt quodammodo stipulationes, una utilis, alia inutilis, neque vitiatur utilis per hanc inutilem.

1329) — *L.* 12. *pr. D. de precario.* (XLIII. 26.) (*Cels.*) Cum precario aliquid datur, si convenit, ut in Kalendas Iulias precario possideat, numquid exceptione adiuvandus est, ne ante ei possessio auferatur? Sed nulla vis est huius conventionis, ut rem alienam domino invito possidere liceat.

Not. 14.

1330) — *L.* 29. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

1331) — *L.* 201. *D. eod.* (*Iavolen.*) Omnia, quae ex testamento proficiscuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint.

1332) — *L.* 1. *pr. D. de regula Catoniana.* (XXXIV. 7.) (*Cels.*) Catoniana regula sic definit: quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum, quandocunque decesserit, non valere. Quae definitio in quibusdam falsa est.

1333) — *L.* 41. §. 1. 2. *D. de legatis* I. (XXX.) (*Ulp.*) — §. 1. Sed ea, quae aedibus iuncta sunt, legari non possunt, quia haec legari non posse senatus censuit, Aviola et Pansa consulibus. — §. 2. Tractari tamen poterit, si quando marmora vel columnae fuerint separatae ab aedibus, an legatum convalescat? Et si quidem ab initio non constitit legatum, ex postfacto non convalescet, quemadmodum nec res mea legata mihi, si post testamentum factum fuerit alienata, quia vires ab initio legatum non habuit. Sed si sub conditione legetur, poterit legatum valere, si exsistentis conditionis tempore mea non sit, vel aedibus iuncta non sit, secundum eos, qui ut emi rem meam sub conditione, et promitti mihi stipulanti, et legari posse aiunt. Purum igitur legatum Catoniana regula impediet, conditionale non, quia ad conditionalia Catoniana non pertinet.

§. 2. *J. de inutil. stipul. Vid.* 1306.

1334) — *L.* 83. §. 5. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Nam et cum quis rem profanam, aut Stichum dare promisit, liberatur, si sine facto eius res sacra esse coeperit, aut Stichus ad libertatem pervenerit, nec revocatur in obligationem, si rursus lege aliqua et res sacra profana esse coeperit, et Stichus ex libero servus effectus sit, quoniam una atque eadem causa et liberandi et obligandi sit, quod aut dari non possit, aut dari possit.

L. 137. §. 6. *in f. D. eod.* (*Venul.*)... Non enim secundum futuri temporis ius, sed secundum praesentis aestimari debet stipulatio. *Vid.* 1204.

§. 114.

Not. 1.

L. 41. §. 2. *D. de leg.* I. *Vid.* 1333.

1335) — *L.* 1. §. 2. *D. de regula Catoniana.* (XXXIV. 7.) (*Cels.*) Item si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est, si eum vivo testatore alienaveris, legatum tibi debetur, quod non deberetur, si testator statim decessisset.

1336) — *L.* 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Placet Catonis regulam ad conditionales institutiones non pertinere.

1337) — *L.* 31. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Pompon.*) Si rem meam sub conditione stipuler, utilis est stipulatio, si conditionis exsistentis tempore mea non sit.

L. 98. *pr. D. eod. Vid.* 1308.

Not. 2.

1338) — §. 1. *J. quib. non permitt. test. facere.* (II 12.) Praeterea testamentum facere non possunt impuberes, quia nullum eorum animi iudicium est, item furiosi, quia mente carent, Nec ad rem pertinet, si impubes postea pubes, aut furiosus postea compos mentis factus fuerit et decesserit. Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, iure testati esse videntur, certe eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamenta recte facta, neque ullum aliud negotium recte gestum postea furor interveniens perimit.

1339) — *L.* 49. §. 1. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Florentin.*) In extraneis heredibus illa observantur, ut sit cum eis testamenti factio, sive ipsi heredes instituantur, sive hi, qui in potestate eorum sunt. Et id tribus temporibus inspicitur: testamenti facti, ut constiterit institutio, et mortis testatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius et quum adibit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive pure, sive sub conditione heres institutus sit. Nam ius heredis eo vel maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hereditatem; medio autem tempore inter factum testamentum et mortem testatoris vel conditionem institutionis exsistentem mutatio iuris heredi non nocet, quia, ut dixi, tria tempora inspicimus.

L. 59. §. 4. *D. eod. Vid.* 1256.

Not. 3.

1340) — §. 9. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) Pupillus omne negotium recte gerit, ut tamen, sicubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor, veluti si ipse obligetur; nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest.

L. 13. §. 29. *D. de a. e. v. Vid.* 1324.

Not. 4.

L. 4. §. 6. *D. de off. proc. Vid.* 1072.

1341)—*L.* 20. *pr. D. de pignor. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Aliena res pignori dari voluntate domini potest. Sed et si ignorante eo data sit, et ratum habuerit, pignus valebit.

1342) — *L.* 42. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Papinian.*) Cum vir praedium dotale vendidit scienti vel ignoranti rem dotis esse, venditio non valet; quam defuncta postea muliere in matrimonio confirmari convenit, si tota dos lucro mariti cessit. Idem iuris est, cum is, qui rem furtivam vendidit, postea domino heres exstiterit.

1343) — *L.* 5. *C. si aliena res pign. data sit.* (VIII. 16.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum res, quae necdum in bonis debitoris est, pignori data ab eo, postea in bonis eius esse incipiat, ordinariam quidem actionem super pignore non competere, manifestum est, sed tamen aequitatem facere, ut facile utilis persecutio exemplo pignoratitiae detur. (286.)

1344) — *L.* 2. §. 2. *D. quod iussu.* (XV. 4.) (*Paulus.*) Si iussu meo cum alieno servo contractum fuerit, eumque postea redemero, quod iussu non tenebor, ne actio, quae ab initio inutilis fuerit, eventu confirmetur.

1345) — *L.* 20. *D. qui et a quib. manumissi.* (XL. 9.) (*Modestin.*) Si servo alieno libertas non consentiente domino data est, valere ex auctoritate iuris non potest, quamvis postea manumissor domino heres exstitit; nam licet ei iure cognationis, qui manumisit, heres exstitit, non ideo aditione hereditatis libertatis datio confirmatur.

Not. 5.

L. 4. *L.* 27. *L.* 65. §. 1. *D. de ritu nuptiarum. Vid.* 726. 1073. 1074.

1346)—*L* 1. §. 1. 5. *D. de leg.* III. (XXXII. 1.) (*Ulp.*) — §. I. Sed et si filiusfamilias vel servus fideicommissum reliquerit, non valet; si tamen manumissi decessisse proponantur, constanter dicemus, fideicommissum relictum videri, quasi nunc datum, quum mors ei contigit, videlicet si duraverit voluntas post manumissionem. Haec utique nemo credat in testamentis nos esse probaturos, quia nihil in testamento valet, quoties ipsum testamentum non valet; sed valet, si alias fideicommissum quis reliquerit. — §. 5. Si quis plane in insulam deportatus codicillos ibi fecerit, et indulgentia Imperatoris restitutus, iisdem codicillis durantibus, decesserit, potest defendi, fideicommissum valere, si modo in eadem voluntate duravit.

Not. 6.

1347)—*L.* 5. *pr. D. de resc. vend.* (XVIII. 5.) (*Iulian.*) Cum emtor venditori vel emtori venditor acceptum facit, voluntas utriusque ostenditur id agentis, ut a negotio discedatur, et perinde habeatur, ac si convenisset inter eos, ut neuter ab altero quidquam peteret. Sed ut evidentius appareat, acceptilatio in hac causa non sua natura, sed potestate conventionis valet.

1348) — *L.* 19. *pr. D. de acceptilatione.* (XLVI. 4.) (*Ulp.*) Si accepto latum fuerit ei, qui non verbis, sed re obligatus est, non liberabitur quidem, sed exceptione doli mali vel pacti conventi se tueri potest.

Not. 7.

1349) — *L.* 8. *pr. D. de acceptil.* (XLVI. 4.) (*Ulp.*) An inutilis acceptilatio utile habeat pactum? quaeritur. Et nisi in hoc quoque contra sensum est, habet pactum. Dicet aliquis: potest ergo non esse consensus? Respondeo: cur non possit? Fingamus eum, qui accepto ferebat, scientem prudentemque, nullius esse momenti acceptilationem, sic accepto tulisse; quis dubitat, non esse pactum, quum consensum paciscendi non habuerit?

1350)—*L.* 1. §. 4. *D. de const. pecun.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) Eum, qui inutiliter stipulatus est, quum stipulari voluerit non constitui sibi, dicendum est, de constituta experiri non posse, quoniam non animo constituentis, sed promittentis factum sit.

L. 1. §. 2. *in f. de V. O. Vid.* 1124.

1351) — *L.* 9. *D. de sponsalibus.* (XXIII. 1.) (*Ulp.*) Quaesitum est apud Iulianum: an sponsalia sint ante duodecimum annum, si fuerint nuptiae collatae? Et semper Labeonis sententiam probavi, existimantis, siquidem praecesserint sponsalia, durare ea, quamvis in domo loco nuptae esse coeperit; si vero non praecesserint, hoc ipso, quod in domum deducta est, non videri sponsalia facta. Quam sententiam Papinianus quoque probat.

L. 1. *D. de iure codic. Vid.* 1148.

Not. 8.

1352)—*L.* 41. §. 3. *D. de vulg. et pup. subst.* (XXVIII. 6.) (*Papinian.*) Cum filiae, vel nepoti, qui locum filii tenuit aut post testamentum coepit tenere, parens substituit, si quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia, substitutio pupillaris fit irrita.

1353) — *L.* 8. *pr. C. de codicillis.* (VI. 36.) (*Theodos.*) Si quis agere ex testamento, quolibet modo, sive scripto, sive sine scriptura confecto, de hereditate voluerit, ad fideicommissi persecutionem adspirare cupiens minime permittatur. Tantum enim abest, ut aditum cuiquam pro suo migrandi desiderio concedamus, ut etiam illud sanciamus, si testator faciens testamentum in eodem pro codicillis etiam id valere complexus sit, qui hereditatem petit ab ipsis intentionis exordiis utrum velit eligendi habeat potestatem, sciens, se unius electione alterius sibi aditum praeclusisse, ita ut, sive bonorum possessionem secundum tabulas, sive secundum nuncupationem ceterasque similes postulaverit, aut certe mitti se in possessionem ex more petierit, statim inter ipsa huius iuris auspicia propositum suae intentionis explanet. (424.)

§. 115.

Not. 1.

L. 96. *D. de R. J. Vid.* 420.

L. 21. §. 1. D. qui test. fac. poss. Vid 430. 271.

Not. 3.

L. 7. §. 2. D. de supell. leg. Vid. 425.

Not. 4.

L. 21. §. 1. D. qui test. fac. poss. Vid 271.

Not. 5.

1354) — *L.* 83. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si Stichum stipulatus de alio sentiam, tu de alio, nihil actum erit. Quod et in iudiciis Aristo existimavit. Sed hic magis est, ut is petitus videatur, de quo actor sensit; nam stipulatio ex utriusque consensu valet, iudicium autem etiam in invitum redditur, et ideo actori potius credendum est, alioquin semper negabit reus se consensisse.

Not. 6.

1355) — *L.* 12. *D. de transact.* (II. 15.) (*Cels.*) Non est ferendus, qui generaliter de his, quae testamento ei relicta sunt, transegerit, si postea causetur, de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea codicilli proferuntur, non improbe mihi dicturus videtur, de eo duntaxat se cogitasse, quod illarum tabularum, quas tunc noverit, scriptura contineretur.

L. 83. §. 1. D. de V. O. Vid. 1354.

1356) — *L.* 99. *pr. in f. D. eod.* (*Cels.*) Quidquid adstringendae obligationis est, id nisi palam verbis exprimatur, omissum intelligendum est. Ac fere secundum promissorem interpretamur, quia stipulatori liberum fuit, verba late concipere. Nec rursum promissor ferendus est, si eius intererit, de certis potius vasis forte aut hominibus actum esse.

L. 52. pr. eod. Vid. 1161.

1357)—*L.* 9. *D. de stipul. praetor.* (XLVI. 5.) (*Venul.*) In praetoriis stipulationibus si ambiguus sermo acciderit, Praetoris erit interpretatio; eius enim mens aestimanda est.

Not. 7.

1358) — *L.* 66. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Ulp.*) Si quis intentione ambigua vel oratione usus sit, id, quod utilius ei est, accipiendum est.

Not. 8.

L. 24. D. de manumiss. Vid. 555.

1359)—*L.* 18. *D. de manumiss. test.* (XL. 4.) (*Iulian.*) Qui duos heredes instituebat, post alterius mortem servum liberum esse iusserat; is, ex cuius morte libertas pendebat, vivo testatore decesserat. Sabinus respondit: liberum futurum. — §. 1. Haec conditio: *quum moriar, liber esto*, vitae tempus complectitur, et idcirco inutilis esse videtur; sed melius est, verba benignius interpretari, ut post mortem suam videatur testator ei libertatem reliquisse. — §. 2. Sed multo magis haec: *ad annum liber esto*, ita accipi potest: *post annum, quam moriar, liber esto*; et licet hoc modo accipiatur: *post annum, quam hoc testamentum factum erit, liber esto*, si evenerit, ut intra annum testator decederet, inutilis non erit.

L. 38. pr. D. de re iudic. Vid. 555.

1360)—*L.* 20. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Pompon.*) Quoties dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit.

1361)—*L.* 179. *D. eod.* (*Paulus.*) In obscura voluntate manumittentis favendum est libertati.

L. 70. D. de iure dotium. (XXIII. 3.) (*Paulus.*) In ambiguis pro dotibus respondere melius est.

L. 85. pr. D. de R. J. id. quod praeced.

L. 5. D. test. quemadm. aperiant. Vid. 556.

1362) — *L.* 17. §. 1. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si quis ita legaverit: *Si qua filia mihi gignitur, ei heres meus centum dato*, pluribus natis, videtur singulis tantundem legasse. Quod ita accipiendum est, nisi evidens sit contraria sententia testatoris.

1363) — *L.* 25. *D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Marcel.*) Cum in testamento ambigue aut etiam perperam scriptum est, benigne interpretari, et secundum id, quod credibile est, cogitatum, credendum est.

1364) — *L.* 12. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In testamentis plenius voluntates testantium interpretantur.

L. 17. §. 1. D. de leg. I. Vid. 1362.

L. 14. pr. D. de reb. dub. Vid. 426.

Not. 9.

1365) — *L.* 2. *D. de lib. et posth.* (XXVIII. 2.) (*Ulp.*) Nominatim exheredatus filius et ita videtur: *filius meus exheres esto*, etsi nec nomen eius expressum sit, si modo unicus sit. Nam si plures sunt filii, benigna interpretatione potius a plerisque respondetur, nullum exheredatum esse.

1366) — *L.* 67. §. 8. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Si rem tuam, quam existimabam meam, te herede instituto Titio legem, non est Neratii Prisci sententiae, nec constitutioni locus, qua cavetur, non cogendum praestare legatum heredem. Nam succursum est heredibus, ne cogantur redimere, quod testator suum existimans reliquit; sunt enim magis in legandis suis rebus, quam in alienis comparandis, et onerandis heredibus faciliores voluntates; quod in hac specie non evenit, quum dominium rei sit apud heredem.

1367) — *L.* 17. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Cum tempus in testamento adiicitur, credendum est pro herede adiectum, nisi alia mens fuerit testatoris, sicuti in stipulationibus promissoris gratia tempus adiicitur.

Not. 10.

L. 99. pr. D. de V. O. Vid. 1356.

1368) — *L.* 38. §. 18. *D. eod.* (*Ulp.*) In stipulationibus cum quaeritur, quid actum sit, verba contra stipulatorem interpretanda sunt.

1369) — *L.* 26. *D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Cels.*) *Quem heredi meo dixero velle me liberum esse, liber esto. Cui ut dare damnas sit heres meus dixero, ei heres meus dare damnas esto.* Testatoris voluntas, si quibusdam argumentis apparebit, de quo dixit, adimplenda est.

Not. 11.

1370) — *L.* 39. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Papinian.*) Veteribus placet, pactionem obscuram vel ambiguam venditori et qui locavit nocere, in quorum fuit potestate legem apertius conscribere.

1371) — *L. 21. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Labeo scripsit : obscuritatem pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quam emtori, quia potuit re integra apertius dicere.

1372) — *L. 33. D. eod.* (*Pampon.*) Cum in lege venditionis ita sit scriptum : *flumina, stillicidia, uti nunc sunt, ut ita sint*, nec additur, quae flumina vel stillicidia, primum spectari oportet, quid actum sit; si id non appareat, tunc id accipitur, quod venditori nocet; ambigua enim oratio est.

1373) — *L. 172. pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum est. — §. 1. Ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salva actori sit.

Not. 12.

1374) — *L. 73. §. 3. D. de R. J.* (L. 17.) (*Q. Muc. Scaev.*) Quae in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint, perinde sunt ac si scripta non essent.

Not. 13.

L. 25. §. 1. de leg. III. (XXXII. 1.) (*Paulus.*) Cum in verbis nulla ambiguitas est, non debet admitti voluntatis quaestio.

L. 69. pr. D. eod. Vid. 419.

Not. 14.

L. 114. D. de R. J. (L. 17.) (*Paulus.*) In obscuris inspici solere, quod veri similius est, aut quod plerumque fieri solet.

Not. 15.

1375) — *L. 16. D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Gaius.*) In his, quae extra testamentum incurrunt, possunt res ex bono et aequo interpretationem capere; ea vero, quae ex ipso testamento oriuntur, necesse est, secundum scripti iuris rationem expediri.

Not. 16.

1376) — *L. 79. pr. D. de leg.* III. (XXXII. 1.) (*Cels.*) Si chorus aut familia legetur, perinde est, quasi singuli homines legati sint.

1377) — *L. 127. D. de V. S.* (L. 16.) (*Callistr.*) Vestis appellatione tam virilis, quam muliebris, et scenica, etiam si tragica aut citharoedica sit, continetur.

L. 23. pr. D. de serv. pr. urb. Vid. 429.

Not. 17.

L. 80. D. de R. J. Vid. 412.

1378) — *L. 126. D. de V. S.* (L. 16.) (*Procul.*) Si, quum fundum tibi darem, legem ita dixi : *uti optimus maximusque esset*, et adieci, ius fundi deterius factum non esse per dominum, praestabitur; amplius eo praestabitur nihil; etiamsi prior pars, qua scriptum est : *uti optimus maximusque sit*, liberum esse significat, eoque si posterior pars adiecta non esset, liberum praestare deberem, tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud praestare debeam, quam ius fundi per dominum deterius factum non esse.

1379) — *L. 18. §. 11. D. de instructo vel instrum. leg.* (XXXIII. 7.) (*Paulus.*) Cui fundum instructum legaverat, nominatim mancipia legavit. Quaesitum est : an reliqua mancipia, quae non nominasset, instrumento cederent? Cassius ait : responsum esse, tametsi mancipia instructi fundi sint, tamen videri eos solos legatos esse, qui nominati essent, quod appareret, non intellexisse patremfamilias, instrumento quoque servos annumeratos esse.

1380) — *L. 9. pr. D. de supell. legat.* (XXXIII. 10.) (*Papinian.*) Legata supellectile, cum species ex abundanti per imperitiam enumerarentur, generali legato non derogatur. Si tamen species certi numeri demonstratae fuerint, modus generi datus in his speciebus intelligitur. Idem servabitur instructo praedio legato, si quaedam species numerum certum acceperint.

Not. 18.

1381) — *L. 12. D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Iulian.*) Quoties libertis ususfructus legatur, et ei, qui novissimus supervixerit, proprietas, utile est legatum; existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac conditione : *si novissimus supervixerit*, dari.

Not. 19.

L. 56. D. de R. J. (L. 17.) (*Gaius.*) Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt.

Not. 20.

L. 9. D. eod. (*Ulp.*) Semper in obscuris, quod minimum est, sequimur.

L. 34. D. eod. Vid. 279.

CAPUT III.

DE ACQUIRENDIS, AMITTENDIS, CONSERVANDIS IURIBUS, EORUMQUE USU.

§. 116.

Not. 1.

1382) — *L.* 1. §. 13. *D. quod legator.* (XLIII. 3.) (*Ulp.*) Illud tenendum, sive a te, sive ab eo, in cuius locum successisti, possideri aliquid coeptum est, interdicto huic locum fore. In locum successisse accipimus, sive per universitatem, sive in rem sit successum.

1383) — *L.* 3. §. 2. *D. de itin. actuq. privato.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Si quis ab auctore meo vi, aut clam, aut precario usus est, recte a me via uti prohibetur, et interdictum ei inutile est, quia a me videtur vi, vel clam, vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiose possidet. Nam et Pedius scribit: si vi, aut clam, aut precario ab eo sit usus, in cuius locum hereditate, vel emtione, aliove quo iure successi, idem esse dicendum; quum enim successerimus in locum eorum, aequum non est, nocere adversus nos hoc, quod adversus eum non nocuit, in cuius locum successimus.

L. 33. *C. de donat.* (VIII. 54.) (*Iustinian.*) .... per quam donationis titulo cessiones actionum accipientis.... Nam sicut venditiones titulo cessas actiones....

L. 8. *pr. C. de bon. quae liber.* (IV. 61.) (*Iustinian.*) .... ex quocunque titulo, sive donationis, sive alterius....

§. 117.

Not. 1.

1384) — *L.* 60. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Pompon.*) Nemo paciscendo efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat, aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat, aut ne vicino invito praedium alienet.

1385) — *L.* 8. *pr. D. de servit.* (VIII. 1.) (*Paulus.*) Ut pomum decerpere liceat, et ut spatiari, et ut coenare in alieno possimus, servitus imponi non potest.

1386) — *L.* 13. *pr. de eod.* (*Pompon.*) Quoties nec hominum, nec praediorum servitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valent, veluti ne per fundum tuum eas, aut tibi consistas; et ideo si mihi concedas, ius tibi non esse fundo tuo uti frui, nihil agitur, aliter atque si concedas mihi, ius tibi non esse in fundo tuo aquam quaerere, minuendae aquae meae gratia.

1387) — *L. ult. C. de pactis inter emt. et vend.* (IV. 54.) (*Iustinian.*) Si quis ita paciscatur in venditionis vel alienationis contractu, ut novo domino nullo modo liceat in loco vendito vel alio modo sibi concesso monumentum exstruere, vel alio modo humano iuri eum eximere, sancimus, licet hoc apud veteres dubitabatur, tale pactum ex nostra lege esse fovendum et immutilatum permanere. Forsitam enim multum eius intererat, ne et vicinus, non solum quem nollet, aggregaretur, sed etiam pro quo specialiter interdictum est. Cum etenim venditor vel alius alienator non alia lege ius suum transferre passus est, nisi tali fretus conventione, quomodo ferendum est, aliquam captionem ex varia pati eum interpretatione?

1388) — *L.* 19. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Labeo.*) Ei fundo, quem quis vendit, servitutem imponi, etsi non utilis sit, posse existimo; veluti si aquam alicui ducere non expediret, nihilominus constitui ea servitus possit. Quaedam enim habere possumus, quamvis ea nobis utilia non sunt.

Not. 2.

L. 14. *D. de cond. indeb. Vid.* 321.

1389) — *L.* 206. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Pompon.*) Iure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiorem.

1390) — *L.* 6. §. 6. *D. de negot. gest.* (III. 5.) (*Iulian.*) Sed si ego tui filii negotia gessero vel servi, videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem? Et mihi videtur verum, quod Labeo distinguit, et Pomponius libro vicesimo sexto probat, ut, siquidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis, quodsi amicitia filii tui vel servi, vel eorum contemplatione, adversus patrem vel dominum de peculio duntaxat dandam actionem. Idemque est, et si sui iuris esse eos putavi. Nam et si servum non necessarium emero filio tuo, et tu ratum habueris, nihil agitur ratihabitione. Eodem loco Pomponius scribit hoc adiecto, quod putat, et si nihil sit in peculio, quoniam plus patri dominove debetur, et in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit.

1391) — *L.* 37. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Litis contestatae tempore quaeri solet, an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus, cuius patitur actionem.

1392) — *L.* 13. §. 1. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Paulus.*) Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, et locupletior factus est, si pubes factus solvat, non repetit.

1393) — *L.* 4. §. 23. *D. de doli mali et met. exc.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) Illa etiam quaestio ven-

tilata est apud plerosque: an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat? Et ego puto utilius, etsi per eas personas pupillis favetur, tameo dicendum esse, sive quis emerit a tutore rem pupilli, sive contractum sit cum eo in rem pupilli, si dolo quid tutor fecerit, et ex eo pupillus locupletior factus est, pupillo nocere debere; nec illud esse distinguendum, cautum sit ei, an non, solvendo sit an non tutor, dummodo rem administret; unde enim divinet is, qui cum tutore contrahit? Plane si mihi proponas, collusisse aliquem cum tutore, factum suum ei nocebit.

Not. 3.

1394)—*L.* 134. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

1395)—*L.* 31. *D. de recept.* (IV. 8.) (*Ulp.*) Ita demum autem committitur stipulatio, quum adversus eam quid fit, si sine dolo malo stipulantis factum est; sub hac enim cooditione committitur stipulatio, ne quis doli sui praemium ferat. Sed si quidem compromisso adiiciatur: *si quid dolo in ea re factum sit*, ex stipulatu conveniri, qui dolo fecit, potest; et ideo si arbitrum quis corrupit vel pecunia vel ambitione, vel advocatum diversae partis, vel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat, vel si adversarium callide circumveoit, ex doli clausula poterit conveniri. Et omoloo si in hac lite dolo versatus est, locum habebit ex stipulatu actio; et ideo si velit de dolo actionem exercere adversarius, non debebit, quum habeat ex stipulatu actionem. Quodsi huiusmodi clausula in compromisso adscripta oon est, tunc de dolo actio vel exceptio locum habebit. Hoc autem compromissum plenum est, quod et doli clausulae habet mentionem.

1396)—*L.* 69. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Poulus.*) Is, qui dolo fecit, quo minus possideret, hoc quoque nomine punitur, quod actor cavere ei non debet, actiones, quas eius rei nomioe habeat, se ei praestaturum.

1397)—*L.* 70. *D. eod.* (*Pompon.*) Nec quasi Publicianam quidem actionem ei dandam placuit, ne in potestate cuiusque sit, per rapinam ab invito domino rem iniusto pretio comparare.

1398)—*L.* 10. §. 1. *D. soluto matr.* (XXIV. 3.) (*Pompon.*) Si vir uxorem suam occiderit, dotis actionem heredibus uxoris dandam esse, Proculus ait. Et recte; non enim aequum est, virum ob facinus suum dotem lucrifacere. Idemque et e contrario statuendum est.

1399)—*L.* 14. §. 3. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Is autem, apud quem res deposita est, videamus an habeat furti actionem? Et quum dolum duntaxat praestet, merito placet, noo habere eum furti actionem; quid enim eius interest, si dolo careat? Quodsi dolo fecit, iam quidem periculum ipsius est, sed non debet ex dolo suo furti quaerere actionem.

Not. 4.

1400) — *L.* 177. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Poulus.*) Qui in ius dominiumve alterius succedit, iure eius uti debet.

1401) — *L.* 175. §. 1. *D. eod.* (*Poulus.*) Non debeo melioris conditionis esse, quam auctor meus, a quo ius in me transit.

1402) — *L.* 143. *D. eod.* (*Ulp.*) Quod ipsis, qui contraxerunt, obstat, et successoribus eorum obstabit.

L. 156. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Cui damus actionem, eidem et exceptiooem competere multo magis quis dixerit.

1403) — *L.* 2. *pr. D. de her. vel act. vend.* (XVIII. 4.) (*Ulp.*) Venditor hereditatis satisdare de evictione non debet, quum id inter emeotem et vendentem agatur, ut neque amplius, neque minus iuris emtor habeat, quam apud heredem futurum esset. Plaoe de facto suo venditor satisdare cogendus est.

1404) — *L.* 6. *D. eod.* (*Poulus.*) Emtori nominis etiam pignoris persecutio praestari debet, eius quoque, quod postea venditor accepit; nam beoeficium venditoris prodest emtori.

1405) — *L.* 7. §. 12. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) In hac actiooe non oberit mihi, si successor sum, et dolo feci, quum is, in cuius locum successi, bona fide emisset, nec proderit, si dolo careo, quum emtor, cui successi, dolo fecisset.

1406) — *L.* 4. §. 27. *sqq. D. de doli mali et met. except.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) De auctoris dolo exceptio emtori ooo obiicitur. Si autem accessione auctoris utitur, aequissimum visum est, eum, qui ex persona auctoris utitur accessione, pati dolum auctoris. Et per hoc aeque traditur, rei quidem cohaerentem exceptiooem etiam emtori nocere, eam autem, quae ex delicto personae oriatur, nocere noo oportere. — §. 28. Si, quum legitima hereditas Caii Seii ad te pertineret, et ego essem heres institutus, persuaseris mihi per dolum malum, ne adeam hereditatem, et postea, quam ego repudiaverim hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto, isque a me petat hereditatem, exceptionem doli mali eius, qui ei cessit, non potest pati. — §. 29. *Vid.* 1099. — §. 30. Idem tractat Pomponius et in eum, qui pignori accepit, si Serviana vel hypothecaria actione experiatur; nam et hunc putat Pomponius summovendum, quia res ad eum, qui dolo fecit, reversura est. — §. 31. *Vid.* 1099.

1407)—*L.* 6. *pr. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Ulp.*) Fiscus, cum in privati ius succedit, privati iure pro anterioribus suae successionis temporibus utitur; ceterum postea, quam successit, habebit privilegium suum.

§. 118.

Not. 1.

1408) — *L.* 136. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si quis viam ad fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partemve eius ante constitutam servitutem alienaverit, evanescit stipulatio.

Not. 2.

1409) — *L.* 3. §. 2. *D. quib. mod. ususfr. et usus omitt.* (VII. 4.) (*Ulp.*) Rei mutatione interire usumfructum, placet; veluti ususfructus mihi aedium legatus est, aedes corruerunt, vel exustae sunt; sine dubio exstinguitur ususfructus. An et areae? Certissimum est, exustis aedibus nec areae, nec caementorum usumfructum deberi; et ita ait Iulianus.

1410) — *L.* 8. *pr. D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Modestin.*) Sicut re corporali ex-

stincta, ita et usufructo exstincto pignus hypothecave perit.

1411) — §. 16. *J. de legatis.* (II. 20.) Si res legata sine facto heredis perierit, legatario decedit, et si servus alienus legatus sine facto heredis manumissus fuerit, non tenetur heres. Si vero heredis servus legatus fuerit, et ipse eum manumiserit, teneri eum, Iulianus scripsit, nec interesse, utrum scierit, an ignoraverit, a se legatum esse. Sed et si alii donaverit servum, et is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur heres, quamvis ignoraverit, a se eum legatum esse.

1412) — *L. 92. pr. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Pompon.*) Si mihi alienum servum dare promiseris, aut testamento dare iussus fueris, isque servus ante, quam per te staret, quo minus dares, a domino manumissus sit, haec manumissio morti similis est; si autem decessisset, non tenearis.

Not. 3.

1413) — *L. 11. §. 1. D. quemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Marcell.*) Heres, quum legatus esset fundus sub conditione, imposuit ei servitutes; an exstinguantur, si legati conditio exsistat? videamus, an acquisitae sequantur legatarium? Et magis dicendum est, ut sequantur.

1414) — *L. 4. §. 3. D. de in diem addict.* (XVIII. 2.) (*Ulp.*) Sed et Marcellus libro quinto Digestorum scribit: pure vendito, et in diem addicto fundo, si melior conditio allata sit, rem pignori esse desinere, si emtor eum fundum pignori dedisset. Ex quo colligitur, quod emtor medio tempore dominus est, alioquin nec pignus teneret.

L. 3. D. quib. mod. pign. solv. Vid. 1243.

L. 3. §. 3. C. comm. de leg. (VI. 43.) *Vid.* 1255.

Not. 4.

1415) — *L. 18. D. de servit.* (VIII. 1.) (*Paulus.*) Papinianus notat: *In omnibus servitutibus, quae aditione confusae sunt, responsum est, doli exceptionem nocituram legatario, si non patiatur eas iterum imponi.*

1416) — *L. 30. pr. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Si quis aedes, quae suis aedibus servirent, quum emisset, traditas sibi accepit, confusa sublataque servitus est, et si rursus vendere vult, nominatim imponenda servitus est, alioquin liberae veneunt.

1417) — *L. 2. §. 18. D. de hered. vel act. vend.* (XVIII. 4.) (*Ulp.*) Cum quis debitori suo heres exstitit, confusione creditor esse desinit; sed si vendiderit hereditatem, aequissimum videtur, emtorem hereditatis vicem heredis obtinere, et idcirco teneri venditori hereditatis, (sive cum moritur testator, debuit, quamvis post mortem debere desiit, adita a venditore hereditate, sive quid in diem debebatur, sive sub conditione, et postea conditio exstitisset) ita tamen, si eius debiti adversus heredem actio esse poterat, ne forte etiam ex his causis, ex quibus cum herede actio non est, cum emtore agatur.

1418) — *L. 6. D. de manumiss. test.* (XL. 4.) (*Ulp.*) Si fructuarium dominus proprietatis heredem scripserit, et servo sub conditione sit libertas data, quoniam interim sit heredis, confusione facta ususfructus, si exstiterit conditio, perveniet ad libertatem.

1419) — *L. 71. D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Paulus.*) Granius Antoninus pro Iulio Pollione et Iulio Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita ut duo rei eiusdem debiti fierent, apud Aurelium Palmam mandator exstitit; Iulii bona ad fiscum venerunt; similiter et creditori fiscus successerat; mandator allegabat se liberatum iure confusionis, quia fiscus tam creditori quam debitori successerat. Et quidem si unus debitor fuisset, non dubitabam, sicut fideiussorem, ita et mandatorem liberatum esse; quamvis enim iudicio convento principali debitore mandator non liberetur, tamen ubi successit creditor debitori, veluti solutionis iure sublata obligatione, etiam mandator liberatur, vel quia non potest pro eodem apud eundem quis mandator esse. Sed quum duo rei promittendi sint, et alteri heres exstiterit creditor, iusta dubitatio est, utrum alter quoque liberatus sit, ac si soluta fuisset pecunia, an persona tantum exemta, confusa obligatione? Et puto, aditione hereditatis, confusione obligationis, eximi personam; sed et accessiones ex eius persona liberari propter illam rationem, quia non possunt pro eodem apud eundem obligati esse, ut, quemadmodum incipere alias non possunt, ita nec remaneant; igitur alterum reum eiusdem pecuniae non liberari, et per hoc nec fideiussorem vel mandatorem eius; plane quia is mandati iudicio eligere potest vel creditorem, competituram ei exceptionem doli mali, si coeperit conveniri; cum altero autem reo vel in solidum, si non fuerit societas, vel in partem, si socii fuerunt, posse creditorem agere. Quodsi creditori fideiussori heres fuerit, vel fideiussor creditori, puto convenire, confusione obligationis non liberari reum.

1420) — *L. 75. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Modestin.*) Sicut acceptilatio in eum diem praecedentes perimit actiones, ita et confusio. Nam si debitor heres creditori exstiterit, confusio hereditatis perimit petitionis actionem.

1421) — *L. 95. §. 2. D. eod.* (*Papinian.*) Aditio hereditatis nonnunquam iure confundit obligationem, veluti si creditor debitoris, vel contra debitor creditoris adierit hereditatem; aliquando pro solutione cedit, si forte creditor, qui pupillo sine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei exstiterit; non enim quanto locupletior pupillus factus est, consequetur, sed in solidum creditum suum ex hereditate retinet. Aliquando evenit, ut inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur; nam si heres, qui restituit ex Trebelliano hereditatem, fideicommissario heres exstiterit, vel mulier, quae pro Titio intercesserat, eidem heres exstiterit, incipit obligatio civilis propter hereditatem eius, qui iure tenebatur, auxilium exceptionis amittere; etenim inconditum est, subvenire sexui mulieris, quae suo nomine periclitetur.

Not. 5.

L. 17. D. de O. et A. Vid. 1098.

Not. 7a.

1422) — *L. 10. pr. D. de fideic. libertat.* (XL. 5.) (*Marcell.*) Quidam in testamento scripserat: *illum et illum servos meos venire nolo.* Si ideo eos noluit venundari, ut, si veneant,

ad libertatem perveniant, praestanda erit libertas; nam et illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptum est : *nolo alii, quam tibi serviat.* Secundum haec igitur, si quoquo modo vendere tentaverit servum, confestim peti poterit libertas; nec quo minus praestet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit, quia semel exstitit conditio.

Not. 8.

1423) — *L.* 8. §. 2. *D. de alienat. iud. mut. causa facta.* (IV. 7.) (*Paulus.*) Alienare intelligitur etiam, qui alienam rem vendidit.

Not. 9.

1424) — *L.* 28. *pr. D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Alienationis verbum etiam usucapionem continet; vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. Is quoque alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes. *Qui occasione acquirendi non utitur, non intelligitur alienare,* veluti qui hereditatem omittit, qui optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

1425) — *L.* 9. §. 1. *D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Gaius.*) Ex hoc autem, quod pupillus nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest, apparet, nec manumittere eum sine tutoris auctoritate posse. Hoc amplius, licet tutoris auctoritate manumittat, debet ex lege Aelia Sentia apud consilium causam probare.

1426) — *L. ult. C. de reb. alien. non alienand.* (IV. 51.) (*Iustinian.*) Sancimus, sive lex alienationem inhibuerit, sive testator hoc fecerit, sive pactio contrahentium hoc admiserit, non solum dominii alienationem vel mancipiorum manumissionem esse probibendam, sed etiam ususfructus dationem, vel hypothecam, vel pignoris nexum penitus prohiberi; similique modo et servitutes minime imponi, nec emphyteuseos contractum, nisi in his tantummodo casibus, in quibus constitutionum auctoritas, vel testatoris voluntas, vel pactionum tenor, qui alienationem interdixit, aliquid tale fieri permiserit.

Not. 10.

1427) — *L.* 1. §. 25. *D. si quid in fraud. patr.* (XXXVIII. 5.) (*Ulp.*) Item quaeri potest : manumisso, vel mortuo, vel alienato servo, an intra annum agendum sit? Et ait Pomponius : agendum.

Not. 11.

1428) — §. 1. *J. de except.* (IV. 13.) Verbi gratia si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus stipulanti Titio promisisti, quod non debueras promittere, palam est, iure civili te obligatum esse, et actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est; sed iniquum est, te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio metus causa, aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem.

1429) — *L.* 13. §. 2. *C. de iudic.* (III. 1.) (*Iustinian.*) Et si quidem pars actoris cessaverit, quatenus multiplici dilatione reus fatigetur, et triennii metae post litem contestatam iam prope finem veniant, ut semestre tempus tantum ei supersit, licentia erit iudici per executores negotii actorem requirere, parte fugiente ex una parte actoris absentiam incusante, et iudicibus omnimodo suas aures huiusmodi quaestioni reserantibus. Et si per tres vices hoc fuerit subsecutum, decem dierum spatio per unumquemque introitum destinato, et nec ita pars actoris fuerit inventa, et neque per se, neque per procuratorem instructum pervenerit, tunc iudicem negotii acta apud se confecta conspicere censemus. Et siquidem nihil sufficiens actitatum est, ex quo possit termino causae certa fieri coniectura, volumus non solum partem fugientem ab observatione iudicii relaxare, sed etiam in omnes expensas, quae consueto modo circa lites expenduntur, eum condemnare, vera quantitate earum sacramento fugientis manifestanda, et omni cautela, quam super lite reus exposuit, reddenda; quae etsi remanserit, viribus evacuabitur. Sin autem ex gestis apud se habitis, parte actoris minime inventa, possit invenire viam, qua manifestum ei fiat, quid statuendum sit, etiam absente actore, si eum meliorem causam habere perspexerit, pro eo ferre sententiam non moretur, et praesentem reum absenti actori condemnare, expensis tantummodo litis, quas reus legitime se expendisse iuraverit, condemnatione excipiendis, quia hanc poenam actori, et meliorem causam habenti, propter solam absentiae contumaciam imponimus, nullo penitus ei regressu ad eandem litem conservando; sed actor contumax cadat omnino de lite, si reus absolvatur. Sin vero aliqua condemnatio contra reum pro absente actore proferatur, quam forsitan non sufficientem sibi actor putaverit fugitivus, nullo modo iterum eandem litem resuscitare concedimus. Et haec quidem poena actori sit imposita. (530.)

§. 119.

Not. 1.

L. 29. *C. de pactis.* (II. 3.) *Vid.* 649.

1430) — *L.* 21. *D. de minor.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Destitisse autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renuntiavit in totum.

Not. 2.

1431) — *L.* 27. *pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Si unus ex argentariis sociis cum debitore pactus sit, an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus aiunt : nec si in rem pactus sit, alteri nocere; tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit. Idem Labeo; nam nec novare alium posse, quamvis ei recte solvatur; sic enim et his, qui in nostra potestate sunt, recte solvi, quod crediderint, licet novare non possint; quod est verum. Idemque in duobus reis stipulandi dicendum est.

1432) — *L.* 34. *pr. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Papinian.*) Unus ex sociis fundi communis, permittendo ius esse ire agere, nihil agit, et ideo si duo praedia, quae mutuo serviebant, inter eosdem fuerint communicata, quoniam servitutes per partes retineri placet, ab altero servitus alteri remitti non potest. Quamvis enim unusquisque sociorum solus sit, cui servitus debetur, tamen quoniam non personae sed praedio debetur, neque acquiri libertas, neque remitti servitus pro parte poterit.

Not. 4.

L. 56. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt.

1433) — *L.* 87. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Papinian.*) Filio pater, quem in potestate retinuit, herede pro parte instituto legatum quoque reliquit. Durissima sententia est existimantium, denegandam ei legati petitionem, si patris abstinuerit hereditate; non enim inpugnatur iudicium ab eo, qui iustis rationibus noluit negotiis hereditariis impiicari.

L. 26. *D. de reb. dub. Vid.* 1369.

1434) — *L.* 21. *C. ad SC. Vellei.* (IV. 29.) (*Anastas.*) Iubemus, licere mulieribus et pro uno contractu vel certis contractibus, seu pro una vel certis personis seu rebus iuri hypothecarum sibi competenti per consensum proprium renuntiare, quodque ita gestum sit hac auctoritate nostra firmum illibatumque custodiri, ita tamen, ut, et si generaliter tali renuntiatione pro uno, utdictum est, contractu seu certis contractibus, vel ad unam, vel ad certas res seu personas consensum proprium accommodantes usae sunt vel fuerint, eadem renuntiatio ad illos contractus, et illas res seu personas, quibus consensum suum proprium accommodaverunt vel accommodaverint, coarctetur, nec aliis quibusdam contractibus, quibus minime mulieres consenserunt vel consenserint, praetendentibus eam opponendi licentia praebeatur. His scilicet omnibus, quae in praesenti per hanc consultissimam legem statuimus, ad praeteritos nihilominus contractus, pro negotiis et controversiis necdum transactionibus, vel definitivis sententiis, seu alio legitimo modo sopitis, locum habituris.

1435) — *L.* 35. §. 1. *C. de inoff. test.* (III. 28.) (*Iustinian.*) Illud etiam sancimus, ut, si quis a patre certas res vel pecunias accepisset, et pactus fuisset, quatenus de inofficioso querela adversus testamentum paternum minime ab eo moveretur, et post obitum patris filius, cognito paterno testamento, non agnoverit eius iudicium, sed oppugnandum putaverit, vetere iurgio exploso huiusmodi pacto filium minime gravari secundum Papiniani responsum, in quo definivit, meritis magis filios ad paterna obsequia provocandos, quam pactionibus adstringendos. Sed hoc ita admittimus, nisi transactiones ad heredes paternos filius celebraverit, in quibus apertissime iudicium patris agnoverit. (332.)

Not. 5.

1436) — *L.* 5. *D. de transact.* (II. 15.) (*Papinian.*) Cum Aquiliana stipulatio interponitur, quae ex consensu redditur, lites, de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur. Liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit.

Not. 6.

1437) — *L.* 4. §. 4. *D. si quis cautionib. in iud. sist. fact. non obt.* (II. 11.) (*Ulp.*) Quaesitum est, an possit convenire, ne ulla exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta obiiciatur? Et ait Atilicinus, conventionem istam non valere. Sed ego puto, conventionem istam ita valere, si specialiter causae exceptionum expressae sint, quibus a promissore sponte renunciatum est.

Not. 7.

1438) — *L.* 11. *C. de reb. cred.* (IV. 1.) (*Iustinian.*) Si quis iusiurandum intulerit, et necdum eo praestito, postea, utpote sibi allegationibus abundantibus, hoc revocaverit, sancimus, nemini licere penitus iterum ad sacramentum recurrere (satis enim absurdum est, redire ad hoc, cui renuntiandum putavit, et quum desperavit aliam probationem, tunc denuo ad religionem convolare), et iudices nullo modo eos audire ad tales iniquitates venientes. Si quis autem sacramentum intulerit, et hoc revocare maluerit, licere quidem ei hoc facere, et alias probationes, si voluerit, praestare, ita tamen, ut huiusmodi licentia usque ad litis tantummodo terminum ei praestetur. Post definitivam autem sententiam, quae provocatione suspensa non sit, vel quae, postquam fuit appellatum, corroborata fuerit, nullo modo revocare iuramentum, et iterum ad probationem venire cuiquam concedimus, ne repetita lite, finis negotii alterius causae fiat exordium. (329.)

§. 120.

Not. 1.

1439) — *Gaii instit.* II. 30. Ususfructus in iure cessionem tantum recipit. Nam dominus proprietatis alii usumfructum in iure cedere potest, ut ille usumfructum habeat, et ipse nudam proprietatem *retineat.* Ipse usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis usumfructum, *efficit* ut a se discedat et convertatur in proprietatem: alii vero in iure cedendo nihilominus ius suum retinet; creditur enim ea cessione nihil agi.

1440) — *L.* 12. §. 2. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Usufructuarius vel ipse frui ea re, vel alii fruendam concedere, vel locare, vel vendere potest; nam et qui locat, utitur, et qui vendit, utitur. Sed et si alii precario concedat, vel donet, puto eum uti, atque ideo retinere usumfructum. Et hoc Cassius et Pegasus responderunt, et Pomponius libro quinto ex Sabino probat. Non solum autem si ego locavero, retineo usumfructum, sed et si alius negotium meum gerens locaverit usumfructum, Iulianus libro trigesimoquinto scripsit, retinere me usumfructum. Quid tamen, si non locavero, sed absente et ignorante me negotium meum gerens utatur quis et fruatur? Nihilominus retineo usumfructum. Quod et Pomponius libro quinto probat per hoc, quod negotiorum gestorum actionem acquisivi.

1441) — *L.* 3. *D. si ususfr. pet.* (VII. 6.) (*Iulian.*) Qui usumfructum traditum sibi ex causa fideicommissi desiit in usu habere tanto tempore, quanto, si legitime eius factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum habere non debet. Est enim absurdum, plus iuris habere eos, qui possessionem duntaxat ususfructus, non etiam dominium adepti sint.

Not. 5.

1442) — *L.* 6. §. 2. *D. quae in fraud. cred. facta sunt.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) Proinde et qui re-

pudiavit hereditatem, vel legitimam vel testamentariam, non est in ea causa, ut huic edicto locum faciat; noluit enim acquirere, non suum proprium patrimonium deminuit.

Not. 6.

1443) — *L.* 11. *pr. D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Ulp.*) Delegare est vice sua alium reum dare creditori vel cui iusserit.

1444) — *L.* 13. *C. de novat. et delegat.* (VIII. 42.) (*Gordian.*) Si delegatio non est interposita debitoris tui, ac propterea actiones apud te remanserunt, quamvis creditori tuo adversus eum solutionis causa mandaveris actiones, tamen ante, quam lis contestetur, vel aliquid ex debito accipiat, vel debitori tuo denuntiaverit, exigere a debitore tuo debitam quantitatem non vetaris, et eo modo tui creditoris exactionem contra eum inhibere. Quodsi delegatione facta, iure novationis tu liberatus es, frustra vereris, ne eo, quod quasi a cliente suo non faciat exactionem, ad te periculum redundet, quum per verborum obligationem, voluntate novationis interposita, a debito liberatus sis. (239.)

§. 121.

Not. 1.

1445) — *Gaii instit.* I. 128. Cum autem is, cui ob aliquod maleficium ex lege poenali aqua et igni interdicitur, civitatem romanam amittat, sequitur ut, quia eo modo ex numero civium romanorum tollitur, proinde ac mortuo eo desinant liberi in potestate eius esse: nec enim ratio patitur, ut peregrinae homo conditionis civem romanum in potestate habeat. Pari ratione et si ei qui in potestate parentis sit, aqua et igni interdictum fuerit, desinit in potestate parentis esse; quia aeque ratio non patitur, ut peregrinae conditionis homo in potestate sit civis romani parentis.

1446)—§. 6. *J. de capit. demin.* (1. 16.) Quod autem dictum est, manere cognationis ius et post capitis deminutionem, hoc ita est, si minima capitis deminutio interveniat; manet enim cognatio. Nam si maxima capitis deminutio interveniat, ius quoque cognationis perit (ut puta servitute alicuius cognati) et ne quidem, si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed et si in insulam quis deportatus sit, cognatio solvitur.

Not. 2.

L. 27. §. 2. *D. de pactis. Vid.* 9.

1447) — *L.* 10. §. 9. *D. de in rem verso.* (XV. 3.) (*Ulp.*) Idem quaerit: si in rem tuam verterit, et debitor tuus factus sit, mox creditor eiusdem summae, quam tibi debuit, an renascatur de in rem verso actio, an vero ex post facto non convalescat? Quod verum est.

1448) — *L.* 98. §. 8. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) — §. 8. Aream promisi alienam; in ea dominus insulam aedificavit. An stipulatio exstincta sit? quaesitum est. Respondi: si alienum hominem promisi, et is a domino manumissus est, liberor. Nec admissum est, quod Celsus ait, si idem rursus lege aliqua servus effectus sit, peti eum posse; in perpetuum enim sublata obligatio restitui non potest, et si servus effectus sit, alius videtur esse. Nec simili argumento usus est, si navem, quam tu promisisti, dominus dissolverit, deinde iisdem tabulis compegerit, teneri te; hic enim eadem navis est, quam te daturum spopondisti, ut videatur magis obligatio cessare, quam exstincta esse. Homini autem manumisso similis fiet, si ea mente dissolutam esse navem posueris, ut in alios usus converterentur tabulae, deinde mutato consilio easdem compositas; alia enim videbitur esse posterior navis, sicut ille alius homo est. Non est bis similis area, in qua aedificium positum est; non enim desiit in rerum natura esse, immo et peti potest area, et aestimatio eius solvi debebit; pars enim insulae area est, et quidem maxima, cui etiam superficies cedit. Diversum dicemus, si servus promissus ab hostibus captus sit; hic interim peti non potest, quasi ante diem. Sed si redierit postliminio, recte tunc petetur; cessavit enim hic obligatio. Area autem exstat, sicut cetera, ex quibus aedificium constitit. Denique lex duodecim tabularum lignum aedibus iunctum vindicari posse scivit, sed interim id solvi prohibuit, pretiumque eius dari voluit.

Not. 3.

1449) — §. 5. *J. quib. mod. patr. pot. solv.* (I. 12) Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminii, quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina iura recipiunt. Idcirco reversus etiam liberos habebit in potestate, quia postliminium fingit eum, qui captus est, semper in civitate fuisse; si vero ibi decesserit, exinde, ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse videtur.

Ipse quoque filius neposve si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus, propter ius postliminii ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium a limine et post; unde eum, qui ab hostibus captus in fines nostros postea pervenit, postliminio reversum recte dicimus. Nam limina sicut in domibus finem quendam faciunt, sic et imperii finem limen esse veteres voluerunt. Hinc et limes dictus est, quasi finis quidam et terminus; ab eo postliminium dictum, quia eodem limine revertebatur, quo amissus fuerat. Sed et qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur.

§. 122.

Not. 2.

1450)—*L.* 1. *D. de usurpat.* (XLI. 3.) (*Gaius.*) Bono publico usucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu et fere semper incerta dominia essent, quum sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis spatium.

1451)—*L. ult. pr. D. pro suo.* (XLI. 10.) (*Nerat.*) Usucapio rerum etiam ex aliis causis concessa interim propter ea, quae nostra esse existimantes possideremus, constituta est, ut aliquis litium finis esset.

1452)—*L.* 2. *pr. D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Paulus.*) In summa tria sunt, per quae inferior locus superiori servit, lex, natura loci, *vetustas, quae semper pro lege habetur, minuendarum scilicet litium causa.*

Not. 6.

1453) — *L. 2. C. de long. temp. praescr. quae pro lib. opp.* (VII. 22.) (*Dioclet. et Maximian.*) Praestat firmam defensionem libertatis ex iusto initio longo tempore obtenta possessio. Favor enim libertati debitus et salubris iampridem ratio suasit, ut his, qui bona fide in possessione libertatis per viginti annorum spatium sine interpellatione morati essent, praecriptio adversus inquietudinem status eorum prodesse debeat, ut et liberi et cives Romani fiant. (302.)

Not. 7.

1454) — *L. 2. §. 1. D. qui pet. tut. v. cur.* (XXVI. 6.) (*Modestin.*) Et hi quidem ex electione vel voluntate petunt tutores. Sunt autem quidam, quibus est necesse petere tutores, puta mater et liberti. Ex his enim illa damnum patitur, hi autem et puniuntur, si non petierint eos, qui ex legibus defensores sunt. Mater enim expellitur legitima filii hereditate, quasi exsistens indigna accipere hereditatem legitimam eorum, quibus tutorem constitui neglexerit. Et non solum si non petierit, sed et si puritatis gratia petierit eum, qui dimitti poterat, deinde dimisso eo vel abiecto rursus alium non petierit, vel ex studio malos petierit. Liberti autem ex his causis occusati apud Praesidem puniuntur, ut emendentur, si appareat eos vel propter negligentiam, vel propter malitiam non petiisse.

1455) — *L. 2. §. 23 et 43. D. ad SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) — §. 23. Si mater non petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis reiectisve non confestim aliorum nomina ediderit, ius non habet vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum. Et quidem si non petiit, in constitutionem incidit; ait enim: *vel non petierit.* Sed a quo non petierit? Loquitur quidem de Praetore constitutio, sed puto et in provinciis locum habere, etiam si a magistratibus municipalibus non petat, quoniam et magistratibus municipalibus dandi necessitas iniungitur. — §. 43. *Confestim* autem sic erit accipiendum, ubi primum potuit, id est Praetoris copiam habuit huic rei se dantis, nisi forte infirmitate impedita est, vel alia magna causa, quae etiam mandare eam ad petendos tutores impediret, ita tamen, ut nullo modo annale tempus excederet; si enim mortalitate filii praeventa est, nihil matri imputetur.

1456) — *L. 3. C. eod.* (VI. 56.) (*Constant.*) Matres, quae puberes amiserunt filios, licet impuberibus eis tutores non petierint, praescriptione tamen non petiti tutoris ad excludendam eorum successionem minime debere praescribi, certum est. (354.)

Not. 8.

1457) — *§. 9. 10. J. de bonor. posses.* (III. 9.) — §. 9. Liberis itaque et parentibus, tam naturalibus quam adoptivis, in petenda bonorum possessione anni spatium, ceteris centum dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis accrescit vel si nemo sit, deinceps ceteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui praecedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non quousque tempus bonorum possessioni praefinitum excesserit exspectatur, sed statim ceteri ex eodem edicto admittuntur. — §. 10. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur. Sed bene anteriores principes et huic causae providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet, sed quocunque modo si admittentis eam iudicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

Not. 9.

1458) — *§. 16. J. de excus. tut. et cur.* (I. 25.) Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, et de quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non appellant, sed intra dies quinquaginta continuos, ex quo cognoverunt se esse tutores vel curatores datos, excusare se debent, cuiuscunque generis sint, id est qualitercunque dati fuerint tutores, si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt; si vero ultra centesimum habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum et amplius triginta dierum, quod tamen, ut Scaevola dicebat, sic debet computari, ne minus sint, quam quinquaginta dies.

Not. 10.

1459) — *Pr. J. de perp. et temporal. act.* (IV. 12.) Hoc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quae ex lege, senatusveconsulto, sive ex sacris constitutionibus proficiscuntur, perpetuo solere antiquitus competere, donec sacrae constitutiones tam in rem quam in personam actionibus certos fines dederunt, eas vero, quae ex propria Praetoris iurisdictione pendent, plerumque intra annum vivere; nam et ipsius Praetoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen et in perpetuum extenduntur, id est usque ad finem ex constitutionibus introductum; quales sunt eae, quas bonorum possessori, ceterisque, qui heredis loco sunt, accommodat. Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipsius Praetoris iurisdictione proficiscatur, tamen perpetuo datur; absurdum enim esse existimavit, anno eam terminari.

Not. 11.

1460) — *L. 8. §. 1. 2. 3. C. de praescr. XXX vel XL annor.* (VII. 39.) (*Iustinian.*) — §. 1. *Vid.* 656. — §. 2. Sed haec super illis detentatoribus censemus, qui sine violentia eandem rem nacti sunt. Nam si quis violenter eam abstulerit, omnimodo licebit priori possessori sine ulla distinctione eam vindicare. — §. 3. Sed et si quis non per vim, sed per sententiam iudicis eam obtinuerit, ea tantum occasione, quod absens prior possessor ad litem vocatus minime responderit, licebit ei, et ad similitudinem ceterorum, qui rei dominium habent, intra annum se offerenti, cautionemque suscipiendae litis danti eandem rem recipere, superque ea cognitionalia subire certamina.

§. 123.

Not. 1.

1461) — *§. 1. J. de usucap. et long. temp.*

praescript. (II. 6.) Sed aliquando, etiamsi maxime quis bona fide rem possederit, non tamen illi usucapio ullo tempore procedit, veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram vel religiosam, vel servum fugitivum possideat.

1462) — *L. 3. C. de l. t. pr. quae pro lib. opp.* (VII. 22.) *Exemplum sacrarum litterarum Constantini et Licinii AA. ad Dionysium, vicariam Praefecturam agentem.* Sola temporis longinquitate, etiamsi sexaginta annorum curricula excesserit, libertatis iura minime mutilari oportere, congruit aequitati. *Dat. IV. Kal. Maii. Volusiano II. et Anniano Conss.* (314.)

1463) — *L. 6. in f. C. de praescr.* XXX. *vel* XL. *annor.* (VII. 39.) (*Anastas.*) Comperit nostra serenitas, quosdam sacratissimam nostrae pietatis constitutionem, quae de annorum quadraginta loquitur praescriptione, ad praeiudicium etiam publicarum functionum solutionis trahere conari, et si quid per tanti vel amplioris temporis lapsum minime, vel minus, quam oportuerat, tributorum nomine solutum est, non posse requiri seu profligari contendere, quum huiusmodi conamen manifestissime sensui propositoque nostrae legis obviare noscatur. Ideoque iubemus, eos, qui rem aliquam per continuum annorum quadraginta curriculum sine quadam legitima interpellatione possederunt, de possessione quidem rei seu dominio nequaquam removeri, functiones autem, seu civilem canonem, vel aliam quampiam publicam collationem eis impositam dependere compelli, nec huic parti cuiuscunque temporis praescriptionem oppositam admitti.

Not. 2.

1464) — *L. 2. C. de praescr. long. temp.* (VII. 33.) (*Dioclet. et Maximian.*) Longi temporis praescriptio iis, qui bona fide acceptam possessionem et continuatam nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, solet patrocinari. (286.)

1465) — *L. 10. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Nec bona fide possessionem adeptis longi temporis praescriptio post moram litis contestatae completa proficit, quum post motam controversiam in praeteritum aestimetur.

1466) — *L. 26. C. de rei. vind.* (III. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Morae litis causam possessoria non instruunt ad inducendam longae possessionis praescriptionem, quae post litem contestatam in praeteritum aestimatur.

1467) — *L. 2. C. de annali except. ital. contr. toll.* (VII. 40.) (*Iustinian.*) Ut perfectius omnibus consulamus, et nemini absentia, vel potentia, vel infantia penitus adversarii sui noceat, sed sit aliqua inter desides et vigilantes differentia, sancimus, si quando abfuerit is, qui res alienas vel creditori obnoxias detinet, et desiderat dominus rei vel creditor suam intentionem proponere, et non ei licentia sit absente suo adversario, qui rem detinet, vel infantia, vel furore laborante, et neminem tutorem vel curatorem habente, vel in magna potestate constituto, sua auctoritate eas res usurpare, licentia ei detur adire Praesidem provinciae, vel libellum ei porrigere, et hoc in querimoniam deducere intra constituta tempora, et interruptionem temporis facere, et sufficere hoc ad plenissimam interruptionem. Sin autem nullo potuerit modo Praesidam adire, saltem ad locorum episcopum eat vel defensorem civitatis, et suam manifestare voluntatem in scriptis deproperet. Sin autem abfuerit vel praeses, vel episcopus, vel defensor civitatis, liceat ei proponere publice, ubi domicilium habet possessor, seu cum tabulariorum subscriptione, vel si civitas tabularios non habeat, cum trium testium subscriptione, et hoc sufficere ad omnem temporalem interruptionem, sive triennii, sive longi temporis, sive triginta vel quadraginta annorum sit. Omnibus aliis, quae de longi temporis praescriptione, vel triginta, vel quadraginta annorum curriculis constituta sunt sive ab antiquis legum conditoribus, sive a nostra maiestate, in suo robore duraturis (531.)

Not. 3.

1468) — *L. 7. §. 4. C. de pr.* XXX. *v.* XL. *annor.* (VII. 39.) (*Iustinian.*) Illud autem plus quam manifestum est, quod in omnibus contractibus, in quibus sub aliqua conditione vel sub die certa vel incerta stipulationes et promissiones vel pacta ponuntur, post conditionis exitum, vel post institutae diei certae vel incertae lapsum praescriptiones triginta vel quadraginta annorum, quae personalibus vel hypothecariis actionibus opponuntur, initium accipiunt. Unde evenit, ut in matrimoniis, in quibus redhibitio dotis vel ante nuptias donationis in diem incertam mortis vel repudii differri solet, post coniugii dissolutionem earundem curricula praescriptionum personalibus itidem actionibus vel hypothecariis opponendarum initium accipiant. (525.)

1469) — *L. 8. §. 4. C. eod.* (*Iustinian.*) Exceptionem etiam triginta vel quadraginta annorum in illis contractibus, in quibus usurae promissae sunt, ex illo tempore initium capere sancimus, ex quo debitor usuras minime persolvit.

1470) — *L. 9. §. 3. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Omnis pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum esse, ut nascatur pignoraticia actio. Satisfactum autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum; sive enim aliis pignoribus sibi caveri voluit, ut ab hoc recedat, sive fideiussoribus, sive reo dato, sive pretio aliquo, vel nuda conventione, nascitur pignoraticia actio. Et generaliter dicendum erit, quoties recedere voluit creditor a pignore, videri ei satisfactum, si, ut ipse voluit, sibi cavit, licet in hoc deceptus sit.

1471) — *L. 13. §. 4. D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Etiamsi creditor iudicatum debitorem fecerit, hypotheca manet obligata, quia suas conditiones habet hypothecaria actio, id est si soluta est pecunia, aut satisfactum est; quibus cessantibus tenet. Et si cum defensore in personam egero, licet is mihi satisdederit, et damnatus sit, aeque hypotheca manet obligata; multo magis ergo, si in personam actum sit sive cum reo, sive cum fideiussore, sive cum utrisque pro parte, licet damnati sint, hypotheca manet obligata, nec per hoc videtur satisfactum creditori, quod habet iudicati actionem.

Not. 4.

1472) — *L. 1. §. 2. C. de annali exc. ital. contr. toll.* (VII. 40.) (*Iustinian.*) Ne autem

imperfecta sanctio videatur, quum in maternis quidem rebus filiisfamilias tempora exceptionum currere dispositum erat, ex quo sacris paternis absoluti sunt, in aliis autem, quae minime acquiri possunt, hoc non fuerat specialiter constitutum, apertissima definitione sancimus, filiisfamilias in omnibus his casibus, in quibus habent res minime patribus suis acquisitas, nullam temporalem exceptionem opponi, nisi ex quo actionem movere potuerint, id est postquam manu paterna, vel eius, in cuius potestate erant constituti, fuerint liberati. Quis enim incusare eos poterit, si hoc non fecerint, quod, etsi maluerint, minime adimplere lege obviante valebant? (530.)

1473) — *L.* 22. §. 11. *in f. C. de iure deliber.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) Donec tamen inventarium conscribitur, vel si res praesto sint, intra tres menses, vel si abfuerint, intra annale spatium secundum anteriorem distinctionem, nulla erit licentia neque creditoribus, neque legatariis vel fideicommissariis eos vel inquietare, vel ad iudicium vocare, vel res hereditarias quasi ex hypothecarum auctoritate vindicare, sed sit hoc spatium ipso iure pro deliberatione heredibus concessum, nullo scilicet ex hoc intervallo creditoribus hereditariis circa temporalem praescriptionem praeiudicio generando. (531.)

1474) — §. 29. *J. de rer. divis.* (II. 1.) Cum in suo solo aliquis ex aliena materia aedificaverit, ipse, intelligitur dominus aedificii, quia omne, quod inaedificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiae dominus fuerat, desinit dominus eius esse, sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum aedibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo praestet per actionem, quae vocatur de tigno iuncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua aedificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne aedificia rescindi necesse sit. Sed si aliqua ex causa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus, si non fuerit duplum iam persecutus, tunc eam vindicare, et ad exhibendum de ea re agere.

Not. 5.

L. 1. §. 1. *D. ex quibus caus. mai. i. i. r. Vid.* §. 158.

1475)—*L.* 1. §. 9. *D. de itinere actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Si quis propter inundationem usus non sit itinere actuque hoc anno, quum superiore usus sit, potest repetita die hoc interdicto uti per in integrum restitutionem ex illa parte: *si qua mihi iusta causa esse videbitur.* Sed etsi per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere, Marcellus probat. Praeterea et aliis casibus interdictum repetita die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare solet.

Not. 7.

L. 8. §. 1. *C. de pr.* XXX. *v.* XL. *annor. Vid.* 636.

§. 124.

Not. 1.

Pr. J. de emt. et vend. (III. 23.).... Nam quod arrhae nomine datur, argumentum est emtionis et venditionis contractae. . . . *caet.*

Vid. §. 341.

L. 17. *C. de fide instrum. Vid.* 1136.

Not. 2.

§. *ult. J. de V. O. Vid.* 663.
L. 68. *D. eod. Vid.* 793.

Not. 3.

1476) — *L.* 110. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Modestin.*) Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt, dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

1477)—*L.* 22. §. 8. *D. solut. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Sin autem in saevissimo furore muliere constituta, maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non vult, spernit autem infelicitatem uxoris, et non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus est, sed abutitur dote, tunc licentiam habeat vel curator furiosae vel cognati, adire iudicem competentem, quatenus necessitas imponatur marito, omnem talem mulieri sustentationem sufferre, et alimenta praestare, et medicina ei succurrere, et nihil praetermittere, quae maritum uxori afferre decet, secundum dotis quantitatem. Sin vero dotem ita eum dissipare manifestum est, ut non hominem frugi, oportet tunc dotem sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solatium una cum sua familia; pactis videlicet dotalibus, quae inter eos ab initio nuptiarum inita fuerint, in suo statu durantibus, et alterius exspectantibus sanitatem aut mortis eventum.

1478)—*L.* 21. §. 3. *D. de appellat.* (XLIX. 1.) (*Papir. Iustus.*) Iidem rescripserunt: quamvis usitatum non sit, post appellationem fructus agri, de quo disceptatio sit, deponi, tamen cum populitarentur ab adversario, aequum sibi videri, fructus apud sequestros deponi.

1479) — *L. un. C. de prohibita sequestratione pecuniae.* (IV. 4.) (*Honor. et Theodos.*) Quoties ex quolibet contractu pecunia postulatur, sequestrationis necessitas conquiescat; oportet enim debitorem primo convinci, et sic deinde ad solutionem pulsari. Quam rem non tantum iuris ratio, sed et ipsa aequitas persuadet, ut probationes secum afferat, debitoremque convincat pecuniam petiturus (422.)

§. 125.

Not. 1.

L. 14. §. 7. *in f.* et §. 8. *D. de religios. Vid.* 1022.

1480)—*L.* 20. §. 1. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Et ideo solent testari liberi, qui necessarii exsistunt, non animo heredis se gerere, quae gerunt, sed aut pietatis, aut custodiae causa, aut pro suo. Utputa patrem sepelivit, vel iusta ei fecit; si animo heredis, pro herede gessit; enimvero si pietatis causa hoc fecit, non videtur pro herede gessisse. Servos hereditarios pavit, iumenta hereditaria aut pavit aut distraxit; si hoc ut heres gessit, pro herede, at si non ut heres, sed ut custodiat, aut putavit sua, aut dum deliberat quid fecit, consulens, ut salvae sint res hereditariae, si forte ei non placuerit pro herede

gerere, apparet non videri pro herede gessisse. Proinde et si fundos, aut aedes locavit vel fulsit, vel si quid aliud fecit, non hoc animo, quasi pro herede gereret, sed dum ei, qui substitutus est vel ab intestato heres exstiturus, prospicit, aut res tempore perituras distraxit, in ea causa est, ut pro herede non gesserit, quia non hoc animo fuerit.

1481)—*L.* 3. §. 3. *D. uti possidetis.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) Cum inquilinus dominum aedes reficere volentem prohiberet, neque competere interdictum uti possidetis placuit, testarique dominum, non se prohibere inquilinum, ne habitaret, sed ne possideret.

L. 16. *D. ad SC. Maced. Vid.* 1040.

Not. 2.

1482)—*L.* 77. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Iavolen.*) In lege fundi venditi lapidicinae in eo fundo, ubique essent, exceptae erant, et post multum temporis in eo fundo repertae erant lapidicinae; eas quoque venditoris esse, Tubero respondit. Labeo: referre quid actum sit; si non appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas; neminem enim nec vendere, nec excipere, quod non sit, et lapidicinas nullas esse, nisi quae appareant et caedantur; aliter interpretantibus totum fundum lapidicinarum fore, si forte in toto eo sub terra esset lapis. Hoc probo.

Not. 3.

L. 31. §. 2. *D. de a. v. o. h. Vid.* 1082.

Not. 4.

1483)—*L.* 7. *pr. in. f. D. nautae, caupones, etc.* (IV. 9.) (*Ulp.*) Debet exercitor omnium nautarum suorum, sive liberi sint sive servi, factum praestare. Nec immerito factum eorum praestat, quum ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non alias praestat, quam si in ipsa nave damnum datum sit; ceterum si extra navem, licet a nautis, non praestabit. *Item si praedixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet, neque damnum se praestaturum, et consenserint vectores praedictioni, non convenietur.*

Not. 5.

1484)—*L.* 31. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Paulus.*) Si putator ex arbore ramum quum deiiceret, vel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat, nec ille proclamaverit, ut casus eius evitari possit. Sed Mucius dixit: etiam si in privato idem accidisset, posse de culpa agi; culpam autem esse, quod, quum a diligente provideri potuerit, non esset provisum, aut tum denuntiatum esset, quum periculum evitari non posset. Secundum quam rationem non multum refert, per publicum an per privatum iter fiet, quum plerumque per privata loca vulgo iter fiat. Quodsi nullum iter erit, dolum duntaxat praestare debet, ne immittat in eum, quem viderit transeuntem; nam culpa ab eo exigenda non est, quum divinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit.

1485)—*L.* 15. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Si mandassem tibi, ut fundum emeres, postea scripsissem, ne emeres, tu ante, quam scias me vetuisse, emisses, mandati tibi obligatus ero, ne damno afficiatur is, qui suscepit mandatum.

L. 16. *D. ad SC. Maced. Vid.* 1040.

§. 126.

Not. 1.

1486)—*L.* 1. §. 4. *D. de stip. praet.* (XLVI. 5.) (*Ulp.*) Et sciendum est omnes stipulationes natura sui cautionales esse; hoc enim agitur in stipulationibus, ut quis cautior sit et securior interposita stipulatione.

Not. 2.

1487)—§. 3. *J. de divis. stipul.* (III. 18.) Si quis alium daturum facturumve quid spoponderit, non obligabitur, veluti si spondeat, Titium quinque aureos daturum. Quodsi effecturum se, ut Titius daret, spoponderit, obligatur.

Not. 3.

1488)—*L.* 41. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Papinian.*) In omnibus bonae fidei iudiciis, cum nondum dies praestandae pecuniae venit, si agat aliquis ad interponendam cautionem, ex iusta causa condemnatio fit.

1489)—*L.* 38. *pr. D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Pro socio arbiter prospicere debet, cautionibus in futurum damno vel lucro pendenti ex ea societate. Quod Sabinus in omnibus bonae fidei iudiciis existimavit, sive generalia sunt, veluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelae, sive specialia, veluti mandati, commodati, depositi.

1490)—*L.* 18. §. 1. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Papinian.*) Ante pretium solutum dominii quaestione mota, pretium emtor solvere non cogetur, nisi fideiussores idonei a venditore eius evictionis nomine offerantur.

1491)—*L.* 26. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Gaius.*) Videamus tamen, ne iniquum sit, emtorem compelli dimittere corpus, et ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil praestatur propter inopiam venditoris, potiusque res ita ordinanda sit, ut emtor caveat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum.

L. 19. *D. de leg.* III. *Vid.* 1283.

1492)—*L.* 5. §. 3. *D. ut legat. seu fideic. serv. causa caveat.* (XXXVI. 3.) (*Papinian.*) Quum quaerebatur: ubi fideicommissi servandi causa caveri oporteret, Imperator Titus Antoninus rescripsit: si domicilium Romae non haberet heres, et omnis hereditas in provincia esset, ad satisdationem fideicommissi nomine in provinciam fideicommissarium remittendum esse. Quare si heres in eum locum cavendi gratia remitti desideret, ubi domicilium habet, legatarius autem ibi caveri postulet, ubi est hereditas, non erit heres remittendus; idque Imperator Titus Antoninus rescripsit.

1493)—*L.* 3. §. 1. *D. ut in possess. leg. v. fideic. serv. causa esse liceat.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Nec non illa cognitio imploranda erit ab herede, si forte dicatur per calumniam satis peti; hoc enim commune est omnium satisdationum. Divus enim Pius rescripsit: eum, apud quem satis petitur, debere explorare, num per calumniam satis petatur; de qua re summatim debet cognoscere.

1494) — *L.* 1. §. 9. *D. de stipul. praetor.* (XLVI. 5.) (*Ulp.*) Quodsi sit aliqua controversia, utputa si dicatur, per calumniam desiderari, ut stipulatio interponatur, ipse Praetor debet super ea re summatim cognoscere, et cautum iubere aut denegare.

Not. 4.

1495) — *L.* 5. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Pompon.*) Stipulationum aliae iudiciales sunt, aliae praetoriae, aliae conventionales, aliae communes praetoriae et iudiciales. Iudiciales sunt, quae duntaxat a mero iudicis officio proficiscuntur, veluti de dolo cautio. Praetoriae, quae a mero Praetoris officio proficiscuntur, veluti damni infecti. Praetorias autem stipulationes sic audiri oportet, ut in his contineantur etiam aediliciae; nam et hae a iurisdictione veniunt. Conventionales sunt, quae ex conventione reorum fiunt, quarum totidem genera sunt, quot paene dixerim rerum contrahendarum; nam et ob ipsam verborum obligationem fiunt, et pendent ex negotio contracto. Communes sunt stipulationes, veluti rem salvam fore pupilli; nam et Praetor iubet rem salvam fore pupillo caveri, et interdum iudex, si aliter expediri haec res non potest. Item duplae stipulatio venit ab iudice aut ab Aedilis edicto.

Not. 5.

1496)—*L.* 1. *pr.* §. 1. 2. 3. *D. de stip. praet.* (XLVI. 5.) (*Ulp.*) Praetoriarum stipulationum tres videntur esse species: iudiciales, cautionales, communes. — §. 1. Iudiciales eas dicimus, quae propter iudicium interponuntur, ut ratum fiat, ut iudicatum solvi, et ex operis novi nuntiatione. — §. 2. Cautionales autem sunt, quae instar actionis habent, et ut sit nova actio intercedunt, ut de legatis stipulationes, et de tutela, et ratam rem haberi, et damni infecti. — §. 3. Communes sunt stipulationes, quae fiunt iudicii sistendi causa.

1497) — *L.* 10. §. 3. *D. de compensat.* (XVI. 2.) (*Ulp.*) In stipulationibus quoque, quae instar actionum habent, id est praetoriis, compensatio locum habet, et secundum Iulianum tam in ipsa stipulatione, quam in ex stipulatu actione poterit obiici compensatio.

1498) — *L.* 37. *pr. D. de O. et A. Vid.* 433.

1499)—*L.* 20. *D. ratam rem haberi.* (XLVI. 8.) (*Ulp.*) Non solum in actionibus, quas procurator intendit, verum in stipulationibus quoque, quas interponi desiderat, si vicem repraesentant actionum, cavere eum de rato oportet. Quare si duplae stipulationem procurator interponat, de rato cavere debet. Sed et si damni infecti stipulatio a procuratore interponatur, de rato debet procurator cavere.

Not. 6.

1500) — *L.* 1. *D. qui satisd. cog.* (II. 8.) (*Gaius.*) Satisdatio eodem modo appellata est, quo satisfactio. Nam ut satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus, ita satisdare dicimur adversario nostro, cum pro eo, quod a nobis petiit, ita cavemus, ut eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus.

1501) — *L.* 1. §. 9. *D. de collat. bonor.* (XXXVII. 6.) (*Ulp.*) Iubet autem Praetor ita fieri collationem, ut recte caveatur. Caveri autem per satisdationem oportere, Pomponius ait. An et pignoribus caveri possit? videamus. Et Pomponius libro septuagesimo nono ad Edictum scripsit: et reis, et pignoribus recte caveri de collatione; et ita ego quoque puto.

1502) — *L.* 4. §. 8. *D. de fideic. libertat.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Addici ita demum bona voluit, si idonee creditoribus cautum fuerit de solido, quod cuique debetur. Ergo cavendum est idonee. Quid est idonee? satisdato utique, aut pignoribus datis. Sed et si ei fides habita fuerit promittenti sine satisdatione, idonee cautum videbitur.

1503) — *L.* 1. §. 5. *D. de stipul. praetor.* (XLVI. 5.) (*Ulp.*) Stipulationum istarum praetoriarum quaedam sunt, quae satisdationem exigunt, quaedam, quae nudam repromissionem; sed perpaucae sunt, quae nudam repromissionem habent, quibus enumeratis apparebit, ceteras non esse repromissiones, sed satisdationes.

Not. 7.

1504) — §. 2. *J. de satisdat.* (I. 24.) Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, ceterisque personis ex administratione rerum teneri, sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quae ultimum eis praesidium possit afferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino a tutoribus vel curatoribus satisdari non curaverunt, aut non idonee passi sunt caveri. Quae quidem tam ex prudentum responsis, quam ex constitutionibus imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

1505) — *L.* 3. §. 3. *C. de privil. scholar.* (XII. 30.) (*Zeno.*) Quoties sane apud viros clarissimos provinciarum moderatores, ex delegatione scilicet sententiae tuae magnitudinis, contra viros fortissimos scholares, vel eorum coniuges, vel liberos, vel servos cognitio celebretur, non amplius, quam dimidiam partem consuctorum sumtuum praeberi decernimus. Hoc etiam adiiciendo, ut, qui acceptis commeatibus ad provincias profecti fuerint, usque ad quinque mensium spatium, intra quod ipsis erit remeandi licentia, nullam penitus actionem, super civili videlicet negotio, exceptis criminibus et tributariis functionibus, sustineant. Ne tamen ibi quoque, post quintum scilicet commeatus mensem, ex sententia iudicii tuae magnitudinis conventi in exigendis fideiussoribus aliquod sentiant detrimentum, adiuratoriae eos cautioni iubemus committi.

Not. 8.

1506) — *L.* 2. §. 3. *D. quod. legatorum.* (XLIII. 3.) (*Paulus.*) Si legatarius repromissione contentus fuit, dandum est interdictum. Idem dicendum est, si legatarius pignoribus voluit sibi caveri.

L. 1. §. 5. *D. de stip. praet. Vid.* 1503.

§. 127.

Not. 1.

1507)—*L.* 3. *C. de V. et R. S.* (VI. 38.) (*Iustinian.*) Sancimus cautionis nomine vel ἀσφάλειαν non esse fideiussoris dationem interpretandam, nisi hoc specialiter vel in graecis vel in latinis verbis scriptum fuerit; nisi enim vel gene-

raliter de satisdatione, vel fideiussione specialiter sit nominatum, cautione vel ἀγγάλως minime fideiussionem, sed nudam promissionem significari. (530.)

1508) — *L.* 1. §. 8. *D. de stipul. praetor.* (XLVI. 5.) (*Ulp.*) Stipulatio *duplae repromissio* est nisi si convenerit, ut satisdetur.

Nov. 2.

1509) — *L.* 59. *in f. D. mandat.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) — §. 6. Paulus respondit: non videri mandati conditioni paritum, cum in mandato adiectum sit, ut idonea cautio a debitore exigeretur, si neque fideiussor, neque pignora accepta sint.

L. 4. §. 8. *D. de fideic. libertat. Vid.* 1502.

1510) — *L.* 21. §. 2. *in f. D. de const. pec.* (XIII. 5.) (*Paulus.*) Constituto satis non facit, qui soluturum se constituit, si offerat satisfactionem. Si quis autem constituat se satisdaturum, et fideiussorem vel pignora det, non tenetur, quia nihil interest, quemadmodum satisfaciat.

1511) — *L.* 188. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Cautum intelligitur, sive personis, sive rebus cautum sit.

Nov. 3.

1512) — *L.* 7. *D. de stip. praet.* (XLVI. 5.) (*Ulp.*) Praetoriae satisdationes personas desiderant pro se intervenientium, et neque pignoribus quis, neque pecuniae, vel auri, vel argenti depositione in vicem satisdationis fungitur.

Nov. 4.

1513) — *L.* 17. *pr. C. de dignit.* (XII. 1.) (*Zeno.*) Quoties ex privata cuiuslibet interpellatione, civili vel criminali, viri illustres conveniendi sunt, nulla dandae fideiussionis concussione vexentur, sed per speciale privilegium suae committi fidei consequantur, iuratoria ab his cautione tantummodo exponenda. . . .

1514) — *L.* 12. *pr. C. de proximis sacror. scrinior.* (XII. 19.) (*Anastas.*) In sacris scriniis militantes, et parentes atque uxores eorum, nec non liberos ex sententia tantummodo tuae celsitudinis criminales et civiles intentiones agentium excipere iubemus. Insuper etiam colonos seu adscriptitios et servos eorum in hac regia urbe degentes eodem beneficio potiri, fidei pro tempore adiutoris viri spectabilis proximi vel unius ex statutis committendos, ita ut, si in provincia quicunque memorialis repertus fuerit, iuratoriae cautioni committatur, et si non possideat immobilem substantiam, servi nihilominus et coloni ad eam pertinentes fidei eius tradantur.

L. 3. §. 3. *C. de privil. scholar. Vid.* 1505.

Nov. 5.

1515) — *L.* 4. §. 2. *C. de castrensianis et ministerianis.* (XII. 26.) (*Leo et Zeno.*) Advocato quoque fisci, exceptoribus etiam, qui apud arbitros hoc utuntur officio, ab exordio incipiendo usque ad terminum finemque negotii tertiam duntaxat solidi partem praebituros. In huiusmodi autem arbitrorum gestis edendis non ultra praestare, quam dimidiam solidi partem, et cum per provincias constitutus fideiussoribus conventus caruerit, adiuratoriae tantummodo cautioni committi, nec ullo tempore, nisi ex tuae duntaxat magnitudinis sententia, conveniri (exceptis tributariis et munerum functionibus, et criminibus, quae in locis inquiri, flagitari et vindicari generalia legum praecepta constituunt) praesente sanctione decernimus; viro clarissimo adiutore sublimitatis tuae in speculis constituto, ne quid ex his, quae statuimus, aliqua subreptione violetur.

1516) — *Nov.* 22. *c.* 44. §. 5. Si vero non valde locuples fuerit, etiam fideiussorem hunc exigi. Si autem non valuerit fideiussorem dare, tunc sub iuratoria cautione et hypotheca (secundum quod dictum est) suarum rerum accipiat quidem quod relictum est.

1517) — *Nov.* 112. *c.* 2. *pr.* Ad excludendas autem calumniose moventium intentiones et exsecutorum fraudes aliud inveuit providentia nostra remedium. Sancimus enim, omnes iudices, si quando aliquos tenere vel admonere voluerint, hanc conditionem in suis interlocutionibus adiicere, ut non aliter conventionales libelli pulsatis porrigantur, aut sportulae exsecutoribus dentur, nisi prius et in libello actor per se aut per tabularios subscripserit, et actis intervenientibus fideiussorem idoneum periculo competentis officii praestiterit, confitentem, quod usque ad finem litis permaneat, et suas intentiones aut per se, aut per legitimum procuratorem exerceat, et si postea fuerit approbatus iniuste litem movisse, sumtuum et expensarum nomine decimam partem eius quantitatis, quae in libello continetur, pulsato restituat. Si autem dixerit, non valere fideiussorem dare, tunc apud iudicem, a quo causa examinanda est, sanctis propositis evangeliis per sacramentum hoc ipsum affirmet, et sic iuratoriam cautionem exponat, et per eam haec, quae superius dicta sunt, profiteatur.

1518) — *Nov.* 134. *c.* 9. Necessarium vero credimus et illud competente adiutorio emendare, ut nulla mulier de qualibet re a quolibet iudice includatur aut custodiatur. Sed si quidem pro fiscalibus debitis aut privatis pulsetur secundum legem mulier, aut per virum suum, aut per se, aut per quam voluerit personam legitime respondeat, et transigat rem. Si vero vidua sit, aut non a principio viro coniuncta, liceat similiter mulieri aut per se, aut per quos voluerit propria iura proponere secundum legem. Eum vero, qui praeter haec praesumserit agere aliquid praedictorum, iubemus, si quidem maiores iudices sint, viginti auri librarum, si vero minores sint, decem librarum auri poenae subiacere, obedientes autem eis in praedictis causis, spoliatos cingulo, poenis subiici, et in exsilium destinari. Si vero mulier post legitimam admonitionem noluerit instituere aliquem, qui pro ea respondeat, aut litigans addicta sit, nec sic includi aut custodiri eam, sed legitima in competentibus ei rebus procedere. Si vero crimen sit, quod infertur mulieri, in quo necessarium est ipsam custodiri, si quidem fideiussorem personae praestare potest, ipsi credatur; si vero iuraverit, non posse se dare fideiussorem, iuratoriam cautionem faciat de observatione iudicii. Si vero gravissimum inveniatur crimen, in quo accusatur, in monasterium aut in asceterium mittatur, aut mulieribus tradatur, per quas potest publice et libere custodiri, donec causa eius manifestetur; tunc autem illa

procedant in eam, quae legibus definita sunt. Nullam enim mulierem pro pecunia fiscali, sive privata causa, aut pro criminali quolibet modo aut in carcerem mitti concedimus, aut a viris custodiri, ut noo per huiusmodi occasiones inveniantur circa castitatem iniuriatae. Mooastriam quidem aut ascetriam per nullam actionem trahi concedimus de propriis monasteriis aut asceteriis.

1519) — *L. 7. §. 2. D. qui satisd. cog.* (II. 8.) (*Ulp.*) Si satisdatum pro re mobili non sit, et persona suspecta sit, ex qua satis desideratur, apud officium deponi debebit, si hoc iudici sederit, donec vel satisdatio detur, vel lis fioem accipiat.

1520) — *Nov. 22. c. 44. §. 7.* Si vero aurum fuerit quod relinquitur, minus idonee vero se habeat ad fideiussionem, et nec ipse dignus sit, cui hoc credatur, manere quidem apud illum, a quo relictum est, tertiam vero centesimae eius usuram praestari, quam usque tuoc solvat, donec aut secundas ille contrahat nuptias (quando et restitutio praestitarum usurarum suscipiet facultatem), aut fiat manifestum. nullatenus posse istum ad nuptias pervenire, sive secundum modum sacerdotii (tunc enim ei dabit quod relictnm est), sive morte; accipient enim hoc omnino eius heredes, nihil neque de datis usuris reddentes.

Not. 6.

1521) — *L. 26. §. 6. pr. C. de episc. aud.* (I. 4.) (Ἰουστινιανός.) Ἀλλ' οὐδὲ προφάσει ἐγγυητικῶν ζημίαν τοὺς ἡμετέρους ὑποβάλλεσθαι συγχωροῦμεν ὑποτελεῖς ἢ ὑπὲρ στάσεων ἐντολῆς, ἀλλ' εἰ μὲν ἀκίνητον ἔχουσιν οὐσίαν ἀξιόχρεων, εἰ ὑπομνησθέντες ὅρκου γραμματεῖον ἐκτίθεσθαι μόνον, εἰ δὲ οὐκ ἔχουσι, τηνικαῦτα μὲν ἐγγύην ἄχρι τῆς ἤδη κρατούσης ποσότητος παρέχειν, χωρὶς μέντοι ζημίας ἁπάσης. (530.)

Neque vero sub praetextu fideiussionis aut supra mandati formam nostros subiectos affici patimur, sed siquidem immobiles res habeant idoneas, iurisiurandi memores scripturam tantum exponant, si vero non habeant, usque ad quantitatis aestimationem fideiussionem sine ullo damno praebeant. (530.)

1522) — *L. 4. §. 1. pr. C. de sportulis.* (III. 2.) (Ἰουστινιανός.) Μητὶ δὲ προφάσει ἐγγυῶν ἀλόγως ζημιούσθωσαν οἱ ὑποτελεῖς παρὰ τῶν πρακτόρων ἢ ὑπὲρ στάσεως ἐντολῆς, ἀλλ' εἰ μὲν ἀκίνητον κτῆσιν ἔχουσιν, ἐξωμοσίαν ἐκτιθέσθωσαν γραμματείου, εἰ δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἐγγυητὰς ἕως πεντήκοντα χρυσίου λιτρῶν παρεχέτωσαν ἀζήμιον. (533.)

Neque vero fideiussorum causa iniuste damno afficiantur provinciales ab exactoribus, vel propter constitutionem procuratoris; sed siquidem bona immobilia possident, iuratoriam cautionem scripto emittant, si vero non habent, fideiussorem usque ad quinquaginta auri libras praestent indemnitatis gratia. (533.)

1523) — *L. 15. pr. D. qui satisd. cog.* (II. 8.) (*Macer.*) Sciendum est, possessores immobilium rerum satisdare non compelli.

Not. 7.

1524) — *L. 6. §. 1. D. ut leg. seu fideic. serv. causa cav.* (XXXVI. 3.) (*Ulp.*) Admonendi autem sumus, rebus publicis remitti solere satisdationem fideicommissorum, etiam si quando necessitas dandi intercedat. Repromissio plane exigenda est, voluntati defuncti statum iri.

Not. 8.

L. 2. §. 1. D. de fundo dotali. (XXIII. 8.) (*Ulp.*)... Quamvis fiscus semper idoneus successor sit et solvendo.

Not. 9.

1525) — *L. 3. §. 5. D. si cui plus, quam per leg. Falcid. lic.* (XXXV. 3.) (*Ulp.*) Item sciendum est, fiscum hanc cautionem non pati, sed perinde cooveniri posse, ac si cavisset. Ceteros autem, cuiuscunque dignitatis sint, licet iam legata perceperint, compelli debere ad cavendum, divus Pius rescripsit. Ex quo rescripto etiam illud accipimus, quod etiam post soluta legata voluit stipulationem interponi.

Not. 10.

1526) — *L. 6. D. qui satisd. cog.* (II. 8.) (*Paulus.*) Quoties vitiose cautum vel satisdatum est, noo videtur cautum.

1527) — *L. 3. §. 3. D. ut in poss. legat.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Si semel fuerit satisdatum, quaesitum est, an etiam rursus cavendum sit, si forte dicatur, egenos fideiussores esse datos? Et magis est, ut caveri non debeat. Hoc enim divus Pius rescripsit Pacuviae Licinianae; ipsam enim facilitati suae expensum ferre debere, quae minus fideiussores idoneos acceperit; neque enim oportere per singula momenta onerari eum, a quo satis petitur.

1528) — *L. 3. D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Ulp.*) Qui satisdare promisit, ita demum implesse stipulationem satisdationis videtur, si eum dederit accessionis loco, qui obligari potest et conveniri. Ceterum si dederit servum aut filiumfamilias, ex quibus causis de peculio actio non datur, vel mulierem, quae auxilio senatusconsulti utitur, dicendum est, noo esse impletam satisdationis stipulationem. Plane si non idoneum fideiussorem dederit, magis est, ut satisfactum sit, quia qui admisit eum fideiubeotem, idoneum esse comprobavit.

1529) — *L. 234. §. 1. D. de V. S.* (L. 16.) (*Gaius.*) Locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.

1530) — *L. 1. D. si quis in ius vocat. non ierit.* (II. 5.) (*Ulp.*) Si quis io ius vocatus fideiussorem dederit in iudicio sisteodi causa, non supposituin iurisdictioot illius, ad quem vocatus est, pro non dato fideiussor habetur, nisi suo privilegio specialiter renuntiaverit.

1531) — *L. 7. pr. D. qui satisd. cog.* (II. 8.) (*Ulp.*) Si fideiussor non negetur idoneus, sed dicatur habere fori praescriptionem, et metuat petitor, ne iure fori utatur, videndum, quid iuris sit? Et divus Pius, ut et Pomponius libro Epistolarum refert, et Marcellus libro tertio Digestorum, et Papinianus libro tertio Quaestionum, Cornelio Proculo rescripsit: merito petitorem recusare talem fideiussorem, sed si alias caveri non possit, praediceodum ei, non usurum eum privilegio, si conveniatur.

Not. 11.

1532) — *L. 8. §. 3. D. eod.* (*Paulus.*) Si fideiussor iniicatum solvi stipulatori heres exsti-

terit, aut stipulator fideiussori, ex integro cavendum erit.

1533) — *L. 10. in f. D. eod.* (*Paulus.*) Quodsi medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia acciderit, causa cognita ex integro satisdandum erit.

1534) — *L. 4. D. ut. in poss. leg.* (XXXVI. 4.) (*Papinian.*) Plane si nova causa allegetur, veluti quod fideiussor decesserit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunae impetu amiserit, aequum erit, praestari cautionem.

1535) — *L. 15. §. 7. D. qui satisd. cog.* (II. 8.) (*Macer.*) Possessor autem quis nec ne sit, tempus cautionis spectandum est; nam sicut ei, qui post cautionem possessionem vendidit, nihil obest, ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere coepit.

Not. 12.

1536) — *L. 4. D. usufructuar. quemadm. caveat.* (VII. 9.) (*Venulei.*) Si fructuarius proprietatem assecutus fuerit, desinit quidem ususfructus ad eum pertinere propter confusionem, sed si ex stipulatu cum eo agatur, aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium huc usque porrigitur, aut in factum excipere debebit.

Not. 13.

L. 12. D. ut leg. v. fideic. serv. causa. Vid. 207.

1537) — *L. 2. C. ut in poss. legat.* (VI. 54.) (*Marcus.*) Ipsis rerum experimentis cognovimus, ad publicam utilitatem pertinere, ut satisdationes, quae voluntatis defunctorum tuendae gratia in legatis et fideicommissis introductae sunt, eorumdem voluntate remitti possint. Quocunque enim iudicio voluntatis cautio legati vel fideicommissi remitti potest.

1538) — *L. 7. C. eod.* (*Alexand.*) Scire debetis, fideicommissi quidem et legati satisdationem remitti posse, divum Marcum et divum Commodum constituisse. Ut autem boni viri arbitratu is, cui ususfructus relictus est, utatur fruatur, minime satisdationem remitti testamento posse. (225.)

§. 128.

Not. 1.

L. 7. pr. D. de admin. et per. tutor. Vid. 858.

Not. 2.

1539) — *L. 32. C. de episc. et cler.* (I. 3.) (*Leo et Anthem.*) Orphanotrophos huius inclytae urbis, nulla subtilitate iuris obsistente, qui quidem pupillorum sunt quasi tutores, adolescentium vero quasi curatores, sine ullo fideiussionis gravamine in emergentibus causis tam in iudicio, quam extra iudicium, ut opus exegerit, ad similitudinem tutoris et curatoris, personas et negotia eorum, si qua possint habere, defendere ac vindicare iubemus; ita videlicet, ut praesentibus publicis personis, id est tabulariis, aut intervenientibus gestis in hac quidem inclyta urbe apud virum perfectissimum magistrum census, in provinciis vero apud moderatores earum vel defensores locorum res eorum eis tradantur, a quibus sunt custodiendae; ut, si quas earundem rerum propter foenus forsitan, vel aliam urgentem causam, vel eo, quod servari non possunt, alienandas esse perspexerint, prius habita aestimatione, liceat eis alienationis inire contractum, ut pretia eorum, quae exinde colliguntur, ab eisdem personis custodiantur. Huiusmodi autem pium atque religiosum officium pro tempore orphanotrophos ita peragere convenit ut minime ratiociniis tutelaribus seu curationibus obnoxii sint.

1540) — *L. 25. C. de adm. tut.* (V. 37.) (*Iustinian.*) Sancimus, creatione tutorum et curatorum cum omni procedente cautela, licere debitoribus pupillorum vel adultorum ad eos solutionem facere, ita tamen, ut prius sententia iudicialis sine omni damno celebrata hoc permiserit. Quo subsecuto, si et iudex hoc pronuntiaverit, et debitor persolverit, sequitur huiusmodi causam plenissima securitas, ut nemo in posterum inquietetur; non enim debet, quod rite et secundum leges ab initio actum est, ex alio eventu resuscitari. Non autem hanc legem extendimus etiam in his solutionibus, quae vel ex reditibus, vel ex pensionibus, vel aliis huiusmodi causis pupillo vel adulto accedunt, sed si extraneus debitor ex foeneratitia forsitan cautione vel aliis similibus causis solutionem facere et se liberare desiderat; tunc enim eam subtilitatem observari censemus. (531.)

1541) — *L. 7. §. 5. in f. C. de cur. fur. vel prod.* (V. 70.) (*Iustinian.*) Et inventario cum omni subtilitate publice scripto res suscipiat, et eas secundum sui opinionem disponat sub hypotheca rerum ad eum pertinentium ad similitudinem tutorum et curatorum adulti.

L. 22. §. 2. C. de iure deliber. Vid. 713.

Not. 3.

1542) — *L. 2. C. quando et quib. quarta pars debet. ex bon. decurion.* (X. 34.) (*Theodos et Valentin.*)... Sed ubi quarta pars bonorum mortui curiae debet offerri, immobiles quidem res, quae nec latere facile possunt, nec cuiquam, si divulgentur, officiunt, sub adspectu etiam curialium aestimari dividique concedimus; mobiles autem res, vel se moventes, vel instrumenta, vel si quid aliud in huiusmodi iure consistat, in medium proferri divulgarique non patimur, sed iuratis successoribus, quum apud se diligenter aestimaverint, quae quantique sint pretii facultates, credi oportere decernimus. Quid enim tam durum tamque inhumanum est, quam publicatione pompaque rerum familiarium et paupertatis detegi vilitatem, et invidiae exponere divitias? In exigendis vero debitis, si pretium, quod pro quarta parte actionum curiae competit, successores praestare noluerint, cautionibus iurata fide prolatis in medium unusquisque a debitoribus convenientem sibi exigat portionem, atque ex diverso aes alienum, si cui defunctus fuerat obligatus, tam iidem successores, quam curia pro sua sorte restituere compellantur. Quodsi saepe dicti successores sacramentum sibi crediderint excusandum, tunc vero ad similitudinem rerum immobilium diligentior curialibus omnium rerum indago praebebitur, scilicet ut, universis mortui facultatibus in aperto propositis, vel aestimatio rerum, vel divisio sub praesentia curialium celebretur. In omnibus autem casibus, ubi quarta pars curiae competit, transactiones interpositas firmas illibatasque manere decernimus.....(443.)

1543) — *Nov.* 48. c. 1. Sancimus igitur, si quis descriptionem faciens sive propria manu, sive per alterius quidem scripturam, a se autem subscriptam, aut in suis testamentis substantiae suae mensuram faciat manifestam, heredibus forte aliis quidem praesentibus, aliis vero absentibus, aut etiam omnibus praesentibus, non licere heredibus contra hoc resultare, neque dicere, quia aliquis heredum celaverit res extra ea, quae dicta sunt a defuncto; sed si quidem iusiurandum moriens praebuerit, et iuraverit secundum sua testamenta, quia nihil est aliud ei praeter haec, hoc amplecti heredes, sive filii, sive etiam extranei sint, et neque tergiversari, neque calumniari suos coheredes, neque ob hoc servos quaerere ad tormenta deducere, et alia similia discutere et perscrutari, quae solius sunt contentionis, alterius autem penitus nullius, utpote dum substantia videatur esse tanta, quantam testator iurans et hanc solam apud heredes inveniri voluit.

Nov. 4.

1544) — *L.* 15. *pr. D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) Cum plures creditores in possessionem rerum debitoris mittantur, ne corrumpantur rationes, uni hoc negotium a creditoribus esse dandum, quem maior pars creditorum elegerit. Ego puto, creditoribus instrumentorum etiam ἀπογραφὴν facere, non ut describant ipsa corpora instrumentorum, sed quot sint, et de qua re sint, subnotent sibi, et quasi inventarium faciant; quod etiam universorum facere eis erit permittendum. Praeterea nonnunquam Praetor causa cognita etiam describere aliquid ex instrumentis creditoribus debebit permittere, si qua idonea causa interveniat.

Nov. 5.

L. 7. *pr. D. de adm. et per. tut. Vid.* 858.

1545) — *L.* 24. *pr. C. eod. V.* 37. (*Arcad. et Honor.*) Tutores vel curatores mox, quam fuerint ordinati, sub praesentia publicarum personarum inventarium rerum omnium et instrumentorum solenniter facere curabunt. Aurum, argentumque, et quidquid vetustate temporis non mutatur, si in pupilli substantia reperiatur, in tutissima custodia collocent, ita tamen, ut ex mobilibus aut praedia idonea comparentur, aut, si forte, ut adsolet, idonea non potuerint inveniri, iuxta antiqui iuris formam usurarum crescat accessio, quarum exactio ad periculum tutorum pertinet. (396.)

1546) — *L.* 13. §. 1. *C. arbitr. tut.* (V. 51.) (*Iustinian.*) Illo procul dubio observando, ut non audeat tutor vel curator res pupillares vel adulti aliter attingere, vel ullam sibi communionem ad eas vindicare, nisi prius inventario publice facto secundum morem solitum res ei tradantur, nisi testatores, qui substantiam transmittunt, specialiter inventarium conscribi vetuerint. Scituris tutoribus et curatoribus, quod, si inventarium facere neglexerint, et quasi suspecti ab officio removebuntur, et poenis legitimis, quae contra eos interminatae sunt, subiacebunt, et postea perpetua macula infamiae notabuntur, neque ab imperiali beneficio absolutione huius notae fruituri. (530.)

L. 7. §. 3. *C. de cur. fur. Vid.* 1541.

L. 32. *C. de episc. et cler. Vid.* 1559.

1547) — *L.* 7. *C. de bon. proscript.* (IX. 49.) (*Valentin. Valens et Gratianus.*) Si quis intra provinciam pro qualitate delicti stilum proscriptionis incurrerit, per ordinarii officii sollicitudinem bonorum eius indago diligentissime celebretur, ne quid rei privatae commodis per gratiam atque colludium furto subducatur. Et plena descriptio comprehendat, quod spatium, et quod sit ruris ingenium, quid aut incultum sit, aut colatur, quid in vineis, olivetis, aratoriis, pascuis, silvis fuerit inventum, quae etiam gratia, et quae amoenitas sit locorum, quis in aedificiis ac possessionibus sit ornatus, quotve mancipia in praediis occupatis vel urbana vel rustica, vel quarum artium generibus imbuta teneantur, quot sint casarii vel coloni, quot boum iuga exercitiis terram atque vomeribus instruentium, quot pecorum et armentorum greges, et in qua diversitate numerati sint, quantum auri, et argenti, et vestium, ac monilium vel in specie, vel in pondere, et in quibus speciebus, quidve in apothecis sit repertum. Tunc demum omnia ea, quae velle nos perspicis, inquisitione constricta rationalis rei privatae tradantur officio, aut palatinis super hac causa missis, nostro nectenda patrimonio. Mox vero ad nos sub litteris publici iudicis sigillatim de omnibus nominatimque referatur, procul dubio negligentia mulctanda. Nam si quid post factam a praedicto officio investigationem rationalis rei privatae, cui inquisitio secunda mandata est, amplius fortassis invenerit, officium fraudulentum ea condemnatione ferietur, ut aliud tantum, quantum fuerat subtractum, ex propriis facultatibus inferat. (369.)

1548) — *L. ult.* §. 12. 14. *C. de iure deliber.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) — §. 12. Sin vero post, quam adierint vel sese immiscuerint, praesentes vel absentes inventarium facere distulerint, et datum iam a nobis tempus ad inventarii confectionem effluxerit, tunc ex eo ipso, quod inventarium secundum formam praesentis constitutionis non fecerint, et heredes esse omnimodo intelligantur, et debitis hereditariis in solidum teneantur, nec legis nostrae beneficio perfruantur, quam contemnendam esse censuerunt. — §. 14. Sin autem hoc aliquis fecerit, et inventarium conscripserit (necesse est enim omnimodo deliberantem inventarium cum omni subtilitate facere), non liceat ei post tempus praestitutum, si non recusaverit hereditatem, sed adire maluerit, nostrae legis uti beneficio, sed in solidum secundum antiqua iura omnibus creditoribus teneatur. Quum enim gemini tramites inventi sint, unus quidem ex anterioribus, qui deliberationem dedit, alter autem rudis et novus a nostro numine repertus, per quem adeuntes sine damno conservantur, electionem ei damus vel nostram constitutionem eligere, et beneficium eius sentire, vel, si eam ad spernandam existimaverit, et ad deliberationis auxilium convolaverit, eius effectum habere. Et si non intra datum tempus recusaverit hereditatem, omnibus in solidum debitis hereditariis teneatur, et non secundum modum patrimonii, sed etiamsi exiguus sit census hereditatis, tamen quasi heredem eum in totum obligari, et sibi imputet, qui pro novo beneficio vetus elegerit gravamen. Et ideo ad ipsam deliberationis dationem et divinum rescriptum super hac promulgatum hoc adiici vo-

lumus, ut sciant omnes, quod omnimodo post petitam deliberationem, si adierint, vel pro herede gesserint, vel non recusaverint hereditatem, omnibus in solidum hereditariis oneribus teneantur. Si quis autem temerario proposito deliberationem quidem petierit, inventarium autem minime conscripserit, et vel adierit hereditatem, vel minime eam repudiaverit, non solum creditoribus in solidum teneatur, sed etiam legis Falcidiae beneficio minime utatur. Quodsi post deliberationem recusaverit, inventario minime conscripto, tunc res hereditarias creditoribus, vel his, qui ad hereditatem vocantur a legibus, reddere compellatur, quantitate earum sacramento res accipientium manifestanda, cum taxatione tamen a iudice statuenda. (531.)

§. 129.

Not. 2.

1549)—*L. 7. C. de relig. et sumt. fun.* (III. 44.) (*Gordian.*) Statuas sepulcro superimponere, vel monumento, quod a te exstructum profiteris, ornamenta quae putas superaddere non prohiberis, quum iure suo eorum, quae minus prohibita sunt, unicuique facultas libera non denegetur. (241.)

1550)—*L. 1. §. 11. D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Ulp.*) Iidem aiunt: aquam pluviam in suo retinere, vel superfluentem ex vicini in suum derivare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius esse; *prodesse enim sibi unumquemque, dum alii non noceat, non prohiberi*, nec quemquam hoc nomine teneri.

1551)—*L. 13. §. 7. D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Si quis me prohibeat in mari piscari, vel everriculum, quod graece σαγήνη dicitur, ducere, an iniuriarum iudicio possim eum convenire? Sunt qui putent, iniuriarum me posse agere, et ita Pomponius; et plerique, esse huic similem eum, qui in publicum lavare, vel in cavea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conversari non patiatur, aut si quis re mea uti me non permittat; nam et hic iniuriarum conveniri potest. Conductori autem veteres interdictum dederunt, si forte publice hoc conduxerit; nam vis ei prohibenda est, quo minus conductione sua fruatur. Si quem tamen ante aedes meas, vel ante praetorium meum piscari prohibeam, quid dicendum est? me iniuriarum iudicio teneri, an non? Et quidem mare commune omnium est, et litora, sicuti aër; et est saepissime rescriptum, non posse quem piscari prohiberi, sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. Usurpatum tamen et hoc est, tametsi nullo iure, ut quis prohiberi possit ante aedes meas vel praetorium meum piscari; quare si quis prohibeatur, adhuc iniuriarum agi potest. In lacu tamen, qui mei dominii est, utique piscari aliquem prohibere possum.

Not. 3.

1552)—*L. 26. D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Proculus ait: cum quis iure quid in suo faceret, quamvis promisisset damni infecti vicino, non tamen eum teneri ea stipulatione, veluti si iuxta mea aedificia habeas aedificia, eaque iure tuo altius tollas, aut si in vicino tuo agro cunirulo vel fossa aquam meam evoces; quamvis enim et hic aquam mihi abducas, et illic luminibus officias, tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere, scilicet quia non debeat videri is damnum facere, qui eo veluti lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur, multumque interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur. Mihi videtur vera esse Proculi sententia.

1553)—*L. 9. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Ulp.*) Cum eo, qui tollendo obscurat vicini aedes, quibus non serviat, nulla competit actio.

1554)—*L. 1. §. 12. D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Ulp.*) Denique Marcellus scribit: cum eo, qui in suo fundo fodiens vicini fontem averterit, nihil posse agi. Nec de dolo actio est; et sane non debet habere, si non animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi id fecit.

1555)—*L. 55. D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Nullus videtur dolo facere, qui suo iure utitur.

1556)—*L. 151. D. eod.* (*Paulus.*) Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere ius non habet.

1557)—*L. 155. §. 1. D. eod.* (*Paulus.*) Non videtur vim facere, qui iure suo utitur, et ordinaria actione experitur.

Not. 4.

1558)—*L. 38. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Cels.*) In fundo alieno, quem imprudens emeras, si aedificasti aut conseruisti, deinde evincitur, bonus iudex varie ex personis causisque constituet. Finge et dominum eadem facturum fuisse, reddet impensam, ut fundum recipiat, usque eo duntaxat, quo pretiosior factus est, et si plus pretio fundi accessit, solum, quod impensum est. Finge pauperem, cui, si reddere id cogatur, laribus sepulcrisque avitis carendum sit; sufficiet tibi permitti tollere ex his rebus, quae possis, dum ita, ne deterior sit fundus, quam si initio non foret aedificatum. Constituimus vero, ut, si paratus sit dominus tantum dare, quantum habiturus esset possessor, his rebus ablatis, fiat ei potestas. Neque malitiis indulgendum est, si tectorium puta, quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil laturus, nisi ut officias. Finge eam personam esse domini, quae receptum fundum mox venditura sit; nisi reddat, quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto, tu condemnandus es.

L. 1. §. 12. D. de aq. et aq. pluv. arc. act. Vid. 1554.

L. 2. §. 5. D. eod. Vid. 189.

Not. 5.

L. 21. D. de R. J. (L. 17.) (*Ulp.*) Non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere.

L. 26. 163. 165. D. eod. Vid. 507. 508. 510.

1559)—*Pr. J. de servit.* (II. 3.) Rusticorum praediorum iura sunt haec: iter, actus, via, aquaeductus. Iter est ius eundi ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi vel vehiculum. Actus est ius agendi iumentum vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet, qui actum habet, et iter habet, eoque uti potest etiam sine iumento. Via est ius eundi, et agendi, et ambulandi; nam et iter et actum in se continet via. Aquaeductus est ius aquae ducendae per fundum alienum.

Not. 6.

L. 2. *D. de iurisdict. Vid.* 482.

L. 56. 62. *D. de procurator. Vid.* 484. 485.

1560) — *L.* 10. *D. de servitut.* (VIII. 1.) (*Cels.*) Si iter legatum sit, qua, nisi opere facto, iri non possit, licere fodiendo, substruendo iter facere, Proculus ait.

1561) — *L.* 20. §. 1. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Si domo mea altior area tua esset, tuque mihi per aream tuam in domum meam ire agere concessisses, nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuam esset, vel gradus, vel clivos propius ianuam meam iure facere possum, dum ne quid ultra, quam quod necesse esset, itineris causa demoliar.

L. 3. §. 3. *D. de S. P. R. Vid.* 486.

Not. 7.

1562) — *L.* 25. *D. quemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Servitute usus non videtur, nisi is, qui suo iure uti se credidit. Ideoque si quis pro via publica vel pro alterius servitute usus sit, nec interdictum, nec actio utilia competit.

1563) — *L.* 7. *D. de itinere actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Cels.*) Si per fundum tuum nec vi, nec clam, nec precario commeavit aliquis, non tamen tanquam id suo iure faceret, sed si prohiberetur, non facturus, inutile est ei interdictum de itinere actuque; nam ut hoc interdictum competat, ius fundi possedisse oportet.

§. 130.

Not. 1.

L. 90. *pr. D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Paulus.*) Per procuratorem hereditatem acquiri non posse.

L. 13. §. 10. *D. de acceptil. Vid.* 1084.

L. 17. §. 1. *D. de appellat. Vid.* 1085.

L. 123. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nemo alieno nomine lege agere potest.

L. 3. *C. de vind. lib. et ap. Concil. manumiss. Vid.* 1058.

Not 3.

1564) —*L.* 2. *pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Labeo ait, convenire posse vel re, vel per epistolam, vel per nuntium; inter absentes quoque posse. Sed etiam tacito consensu convenire intelligitur.

1565) — *L.* 14. *in f. D. de pec. const.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) Constituere autem et praesentes et absentes possumus, sicut pacisci et per nuntium, et per nosmetipsos, et quibuscunque verbis.

1566) — *L.* 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Et licet libera persona sit, per quam tibi constituitor, non erit impedimentum, quod per liberam personam acquirimus, quia ministerium tantummodo hoc casu praestare videtur.

1567) — *L.* 1. §. 1. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Ideo per nuntium quoque vel per epistolam mandatum suscipi potest.

Not. 4.

1568) — *L.* 2. *D. de proxenetis.* (L. 14.) (*Ulp.*) Si proxeneta intervenerit faciendi nominis, ut multi solent, videamus, an possit quasi mandator teneri? Et non puto teneri, quia hic monstrat magis nomen, quam mandat, tametsi laudet nomen. Idem dico, et si aliquid philanthropii nomine acceperit, nec ex locato conducto erit actio. Plane si dolo ex calliditate creditorem circumvenerit, de dolo actione tenebitur.

Not. 5.

1569) — *L.* 76. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Procul.*) Societatem mecum coïsti ea conditione, ut Nerva amicus communis partes societatis constitueret; Nerva constituit, ut tu ex triente socius esses, ego ex besse. Quaeris: utrum ratum id iure societatis sit, an nihilo minus ex aequis partibus socii simus? Existimo autem melius te quaesiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus, quas is constituisset, an ex his, quas virum bonum constituere oportuisset? Arbitriorum enim genera sunt duo, unum eiusmodi, ut, sive aequum sit, sive iniquum, parere debeamus, quod observatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est, alterum eiusmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, etsi nominatim persona sit comprehensa, cuius arbitratu fiat.

1570) — *L.* 35. *in f. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Nerat.*) Si fundum qui ex parte tuus est, mandavi tibi, ut emeres mihi, verum est, mandatum posse ita consistere, ut mihi ceteris partibus redemtis, etiam tuam partem praestare debeas. Sed si quidem certo pretio emendas eas mandaverim, quanticunque aliorum partes redemeris, sic et tua pars coarctabitur, ut non abundet mandati quantitatem, in quam tibi emendum totum mandavi; sin autem nullo certo pretio constituto emere tibi mandaverim, tuque ex diversis pretiis partes ceterorum redemeris, et tuam partem viri boni arbitratu aestimato pretio dari oportet.

1571) — *L.* 1. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Ulp.*) In arbitrium alterius conferri legatum, veluti conditio, potest. Quid enim interest, *si Titius in Capitolium ascenderit*, mihi legetur, an: *si voluerit?* — §. 1. Sed cum ita legatum sit pupillo sive pupillae: *arbitrio tutorum*, neque conditio inest legato, neque mora, quum placeat, in testamentis legatum in alterius arbitrium collatum pro viri boni arbitrio accipi. Quae enim mora est in boni viri arbitrio, quod inlectum legato velut certam quantitatem exprimit, pro viribus videlicet patrimonii?

1572) — *L.* 12. *D. de leg.* III. (XXXII. 1.) (*Valens.*) *Stichus liber esto, et ut eum heres artificium doceat, unde se tueri possit, peto.* Pegasus inutile fideicommissum esse ait, quia genus artificii adiectum non esset; sed Praetor aut arbiter ex voluntate defuncti, et aetate, et conditione, et natura ingenioque eius, cui relictum erit, statuet, quod potissimum artificium heres docere eum sumtibus suis debeat.

1573) — *L.* 43. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Si quis arbitratu, puta, Lucii Titii restitui sibi stipulatus est, deinde ipse stipulator moram fecerit, quo minus arbitretur Titius, promissor, quasi moram fecerit, non tenetur. Quid ergo, si ipse, qui arbitrari debuit, moram fecerit? Magis probandum est, a persona non esse recedendum eius, cuius arbitrium insertum est.

1574) — *L.* 3. *C. de recept. arbitr.* (II. 56.) (*Diocl. et Maximian.*) Arbitrorum ex compromisso sententiae non obtemperans, si sordes

vel evidens gratia eorum, qui arbitrati sunt, intercessit, adversus filiam tuam agentem ex stipulatu exceptione doli mali uti poteris. Sed ex doli mali clausula, quae compromissi stipulationi subiici solet, filiam tuam convenire non vetaberis.

Not. 6.

1575) — *L. 2. in f. de fam. ercisc.* (X. 2.) (*Ulp.*) — §. 5. In hoc iudicium etsi nomina non veniunt, tamen si stipulationes interpositae fuerint de divisione eorum: *ut stetur ei, et ut alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in suam rem faciat*, stabitur divisioni.

1576) — *L. 8. in f. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) — § 10. Proinde si tibi mandavi, ut hominem emeres, tuque emisti, teneberis mihi, ut restituas. Sed et si dolo emere neglexisti, forte si pecunia accepta alii cessisti, ut emeret, aut si lata culpa, forte si gratia ductus passus es alium emere, teneberis. Sed et si servus, quem emisti, fugit, si quidem dolo tuo, teneberis; si dolus non intervenit, nec culpa, non teneberis, nisi ad hoc, ut caveas, si in potestatem tuam pervenerit, te restituturum. Sed et si restituas, tradere debes; et si cautum est de evictione rei, vel potes desiderare, ut tibi caveatur, puto sufficere, si mihi hac actione cedas, ut procuratorem me in rem meam facias, nec amplius praestes, quam consecuturus sis.

1577) — *L. 42. §. 2. sqq. D. de procur.* (III. 3.) (*Paulus.*) Ea obligatio, quae inter dominum et procuratorem consistere solet, mandati actionem parit. Aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati, sicut evenit, quum in rem suam procuratorem praestamus, eoque nomine iudicatum solvi promittimus. Nam si ex ea promissione aliquid praestiterimus, non mandati, sed ex vendito, si hereditatem vendidimus, vel ex pristina causa mandati agere debemus, ut fit, cum fideiussor reum procuratorem dedit. — §. 3. is cui hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est, heredem iure dabit procuratorem. — §. 4. Sed et dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad Servianam. — §. 5. Porro si uni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniam det, non negabimus, posse dare. Sed et ex duobus reis promittendi alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. — §. 6. Si plures heredes sint, et familiae erciscundae aut communi dividundo agatur, pluribus eundem procuratorem non est permittendum dare, quoniam res expediri non potest citra adiudicationes et condemnationes. Plane permittendum dare, si uni coheredi plures heredes exsistant. — §. 7. Reo latitante post litem contestatam, ita demum fideiussores eum defendere videbuntur, si vel unus ex his eum pro solido defendat, vel omnes, vel quidam ex his unum dederint, in quem iudicium transferatur.

1578) — *L. 66. §. 2. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Modestin.*) Si secundus emtor venditorem eundemque emtorem ad litem hominis dederit procuratorem, et non restituto eo, damnatio fuerit secuta, quodcunque ex causa iudicati praestiterit procurator, ut in rem suam datus, ex stipulatu consequi non poterit; sed quia damnum evictionis ad personam pertinuit emtoris, qui mandati iudicio nihil percepturus est, non inutiliter ad percipiendam litis aestimationem agetur ex vendito.

Not. 7.

1579) — *L. 8. §. 5. C. de bon. quae liber.* (VI. 61.) (*Iustinian.*) Ipsum autem filium vel filiam, filios vel filias, et deinceps alere patri necesse est non propter hereditates, sed propter ipsam naturam et leges, quae et a parentibus alendos esse liberos imperaverunt, et ab ipsis liberis parentes, si inopia ex utraque parte vertitur. Sed pater quidem in praedictis tantummodo causis habeat licentiam rite res filiorumfamilias vendere filii nomine, vel si emtorem non invenerit, rite pignori supponere, nullo modo licentia concedenda filiis easdem venditiones vel hypothecas retractare. Non autem licentia parentibus danda extra memoratas causas res, quarum dominium apud eorum posteritatem est, alienare, vel pignori vel hypothecae titulo dare, sed si hoc fecerint, scituris, quod necesse est eos in legum laqueos incidere, quibus huiusmodi venditiones vel hypothecae sunt interdictae; exceptis videlicet rebus mobilibus, vel immobilibus illis, quae onerosae hereditati sunt vel quocunque modo damnosae, quas sine periculo vendere patri cum paterna pietate licet, ut pretium earum vel in res, vel in causas hereditarias procedat, vel filio servetur. Filiis autem familias in his duntaxat casibus, in quibus ususfructus apud parentes constitutus est, donec parentes vivunt, nec de iisdem rebus testari permittimus, neque citra voluntatem eorum, quorum in potestate sunt, ulla licentia eis concedenda dominium rei ad eos pertinentis alienare, vel hypothecae titulo dare, vel pignori assignare. Melius enim est coarctare iuveniles calores, ne cupidini dediti tristem exitum sentiant, qui eos post dispersum exspectat patrimonium. Quum enim, sicut dictum est, parentes alere eos secundum leges et naturam compellantur, quare ad venditionem rerum suarum prosilire desiderant?

1580) — *L. 27. D. de admin. tut.* (XXVI. 7.) (*Paulus.*) Tutor, qui tutelam gerit, quantum ad providentiam pupillarem, domini loco haberi debet.

L. 3. C. de in int. rest. min. Vid. 1105.

§. 131.

Not. 1.

1581) — *Gaii instit.* II. 96. In summa sciendum est, *his qui in* potestate, manu mancipiove sunt, nihil in iure cedi posse: cum enim istarum personarum nihil suum esse possit, conveniens est scilicet ut nihil *omnino* in iure vindicare possint.

1582) — *L. 1. C. si per vim vel alio modo absentis perturbata sit possessio* (VIII. 5.) (*Constantin.*) Iudices absentium, qui cuiuslibet rei possessione privati sunt, suscipiant in iure personas, et auctoritatis suae formidabile ministerium obiiciant, atque ita tueantur absentes, ut id solum diligenter inquirant, an eius, qui quolibet modo peregrinatur, possessio ablata sit, quam propinquus, vel parens, vel proximus, vel amicus, vel colonus, vel libertus, seu servus quolibet titulo retinebat. Nec eos, qui deiecti sunt, absentium nomine possidentes, quia mi-

nime ipsis dictio causae mandata sit, ab experiunda re secludant, nec si servi sint, eorum reiiciant in iure personas, quia huiusmodi conditionis hominibus causas perorare fas non sit. Sed post elapsa quoque spatia recuperandae possessionis legibus praestituta litigium eis inferentibus largiri convenit, ut eos momentariae perinde possessioni sine ulla cunctatione restituant, ac si reversus dominus litigasset. Cui tamen quolibet tempore reverso actionem possessionis recuperandae indulgemus, quia fieri potest, ut restitutio propter servos infideles, vel negligentes propinquos, vel parentes, vel proximos, vel amicos, vel colonos, vel libertos interea differatur. Absentibus enim officere non debet tempus emensum, quod recuperandae possessioni legibus praestitutum est, sed reformato statu, qui per iniuriam sublatus est, omnia, quae superorunt, ad disceptationem litigii immutilata permaneant, iudicio servato iustis legitimisque personis, quum valde sufficiat, possessionem tenentibus absentium nomine contra praesentium violentiam subveniri. (326.)

Not. 2.

L. 53. *D. de A. R. D. Vid.* 586.

1583) — *L.* 20. *in f. D. eod.* (*Ulp.*) Si ego et Titius rem emerimus, eaque Titio et quasi meo procuratori tradita sit, puto mihi quuque quaesitum dominium, quia placet per liberam personam omnium rerum possessionem quaeri posse, et per hanc dominium.

1584) — §. 5. *J. per quas pers. nob. acquir.* (II. 9.) Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque nostro iuri subiectos habemus, neque bona fide possidemus, item per alienos servos, in quibus neque usumfructum habemus, neque possessionem iustam, nulla ex causa nobis acquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse; excepto eo, quod per liberam personam, veluti per procuratorem, placet non solum scientibus, sed et ignorantibus nobis acquiri possessionem secundum divi Severi constitutionem, et per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuit, qui tradidit, vel usucapionem aut longi temporis praescriptionem, si dominus non fuit.

1585) — *L.* 1. *C. per quas pers. nob. acquir.* (IV. 27.) (*Dioclet. et Maximian.*) Excepta possessionis causa per liberam personam, quae alterius iuri non est subdita, nihil acquiri posse, indubitati iuris est. Si igitur procurator non sibi, sed ei, cuius negotia administrabat, redintegratae rei vindicationem pactus est, idque pactum etiam stipulatio insecuta est, nulla domino obligatio acquisita est. Servis autem res traditae dominis acquiruntur.

Not. 3.

1586) — *L.* 73. §. 4. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Quint. Muc. Scaevola.*) Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere potest.

1587) — *L.* 11. *D. de O et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Quaecunque gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt, et ideo neque stipulari, neque emere, vendere, contrahere, ut alter suo nomine recte agat, possumus.

1588) — *L.* 6. *C. si quis alteri vel sibi sub alterius nomine .... emerit.* (IV. 50.) (*Dioclet. et Maximian.*) Multum interest, utrumne uxore tua comparante pecuniam numerasti, eique possessio tradita est, an contractu emtionis a te nomine tuo habito, tantum uxoris nomen post instrumentis inscribi feceris. Nam si quidem uxor tua nomine suo emit, eique res traditae sunt, nec in te quidquam de his processit, non nisi de pretio adversus eam, in quantum tu pauperior, et illa locupletior facta est, habes actionem. Quodsi tu quidem emisti, et tibi tradita est possessio, tantum autem nomen uxoris quondam tuae instrumento inscriptum est, res gesta potior, quam scriptura habetur. Si vero ab initio, negotium uxoris gerens, comparasti nomine ipsius, emti actionem nec illi nec tibi quaesisti, dum quae tibi non vis, nec illi potes. Quare in dominii quaestione ille potior habetur, cui possessio a domino tradita est.

1589) — *L.* 3. *C. de contrah. stipul.* (VIII. 38.) (*Antonin.*) Si, quum pecuniam tuam crederes accommodato nomine Iuliani, stipulatio in personam eius absentis directa est, quum nihil sit actum ea verborum conceptione, intelligis, superfuisse tibi rei contractae obligationem, ac propterea, si pecuniam a debitore tuo Iulianus exegerit, eamque solutionem ratam habuisti, habes adversus eum negotiorum gestorum actionem. (217.)

Not. 4.

1590) — *L.* 27. *in f. L.* 28. *D. de procur.* (III. 3.) (*Ulp.*) — XXVII. §. 1. Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus, committi iudicatum solvi stipulationem a reo factam, idque et Neratius probat, et Iulianus, et hoc iure utimur, scilicet si dominus satis accepit. Sed et si procurator satis acceperit, et transferatur iudicium in dominum, verius est, committi, et ex stipulatu actionem a procuratore in dominum transferri. Sed et si a domino vel a procuratore in procuratorem iudicium transferatur, non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio; et haec vera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis ex stipulatu actio, directa penitus tollenda. — XXVIII. Si procurator meus iudicatum solvi satis acceperit, mihi ex stipulatu actio utilis est, sicuti iudicati actio mihi indulgetur. Sed et si agat procurator meus ex ea stipulatione me invito, nihilominus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur; quae res facit, ut procurator meus, ex stipulatu agendo, exceptione debeat repelli, sicuti cum agit iudicati non in rem suam datus, nec ad eam rem procurator factus. Per contrarium autem, si procurator meus iudicatum solvi satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur. Sed et si defensor meus satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur, quia nec iudicati mecum agi potest.

1591) — *L.* 11. §. 6. *D. de pigner. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non acquiritur, adeo ut nec per procuratorem plerumque vel tutorem acquiratur, et ideo ipsi actione pignoratitia conveniuntur. Sed nec mutat, quod constitutum est ab Imperatore nostro, posse per liberam per-

sonam possessionem acquiri; nam hoc eo pertinebit, ut possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem vel tutorem apprehendere, ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper acquiret.

L. 8. §. *ult. D. mandati. Vid.* 1576.

1592) — *L.* 10. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Si cui mandavero, ut a Titio stipuletur, potero cum eo, cui mandavi, agere mandati, ut eum accepto liberet, si hoc velim, vel si malim in hoc agam, ut eum deleget mihi, vel si cui alii voluero. Et Papinianus libro eodem scribit: si mater pro filia dotem dederit, eaque mandante filia vel illico stipulata sit, vel etiam postea, mandati eam teneri, quamvis ipsa sit, quae dotem dederit.

L. 49. §. 2. *D. de A. P. Vid.* 919.

1593) — *L.* 5. *D. de stipul. praetor.* (XLVI. 5.) (*Paulus.*) In omnibus praetoriis stipulationibus hoc servandum est, ut, si procurator meus stipuletur, mihi causa cognita ex ea stipulatione actio competat. Idem est, et cum institor in ea causa esse coeperit, ut interposita persona eius dominus mercis rem amissurus sit, veluti bonis eius venditis; succurrere enim domino Praetor debet.

1594) — *L.* 2. *C. per quas pers. nob. acquir.* (IV. 27.) (*Iustinian.*) Quum per liberam personam, si pecunia alterius nomine fuerit numerata, acquiratur quidem ei, cuius nomine pecunia credita est, per huiusmodi numerationem condictio, non autem hypotheca vel pignus eorum, quae procuratori data vel supposita sunt, dominis contractus acquiritur, talem differentiam expellentes sancimus, et condictionem, et hypothecariam actionem vel pignus ipso iure et sine aliqua cessione ad dominum contractus pervenire. Si enim procuratori necessitas legibus imposita est domino contractus cedere actionem, quare, quemadmodum ab initio in personali actione cessio supervacua videbatur, non etiam in pignoribus et hypothecis simili modo dominus contractus habeat hypothecariam actionem seu pignoris vinculum vel retentionem sibi acquisitam? (550.)

Not. 5.

1595) — *L.* 72. *D. de procur.* (III. 3.) (*Paulus.*) Per procuratorem non semper acquirimus actiones, sed retinemus, veluti si reum conveniat intra legitimum tempus, vel si prohibeat opus novum fieri, ut interdictum nobis utile sit quod vi aut clam; nam et hic pristinum ius nobis conservat.

1596) — *L.* 24. §. 2. *D. de usuris* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Mora videtur creditori fieri, sive ipsi, sive ei, cui mandaverat, sive ei, qui negotia eius gerebat, mora facta sit. Nec hoc casu per liberam personam acquiri videtur, sed officium impleri; sicuti cum quis furtum mihi facientem deprehendit negotium meum agens manifesti furti actionem mihi parat. Item cum procurator interpellaverit promissorem hominis, perpetuam facit stipulationem.

L. 12. *pr. D. de reb. auct. iud. possed. Vid.* 619.

1597) — *L.* 3. *pr. D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Prohibere autem non utique per semetipsum necesse est, sed et si quis per servum suum vel procuratorem prohibuerit, recte videtur prohibuisse. Idem etiam, si mercenarius meus prohibuerit. Nec quem moveat, quod per liberam personam actio acquiri non solet; nam prohibitio haec demonstrat, vim te facere. Quid mirum, quum, et si clam me vim feceris, habeam actionem? Ergo magis facto tuo delinquentis, quam alieno acquiritur mihi actio.

Not. 6.

1598) — *L.* 2. §. 4. *D. de reb. cred.* (XII. 1.) (*Paulus.*) In mutui datione oportet dominum esse dantem, nec obest, quod filiusfamilias et servus dantes peculiares nummos obligant; id enim tale est, quale si voluntate mea tu des pecuniam; nam mihi actio acquiritur, licet mei nummi non fuerint.

1599) — *L.* 9. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Si nummos meos tuo nomine dedero velut tuos absente te et ignorante, Aristo scribit, acquiri tibi condictionem. Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit: veram esse Aristonis sententiam, nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine voluntate tua dedero, tibi acquiratur obligatio, quum quotidie, credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus, ut nostro nomine creditor numeret futuro debitori nostro.

1600) — *L.* 40. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Marcian.*) Si pro me quis solverit creditori meo, licet ignorante me, acquiritur mihi actio pignoraticia. Item si quis solverit legata, debent discedere legatarii de possessione, alioquin nascitur heredi interdictum, ut eos deiicere possit.

Not. 8.

1601) — *L.* 2. §. 11. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Celsus scribit: si servus meus peculiari nomine adipiscatur possessionem, id etiam ignorantem me usucapere, quodsi non peculiari nomine, non nisi scientem me; et si vitiose coeperit possidere, meam vitiosam esse possessionem.

1602) — *L.* 24. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Iavol.*) Quod servus tuus ignorante te vi possidet, id tu non possides, quoniam is, qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potest acquirere, sicut id, quod ex peculio ad eum pervenerit, possidet. Nam tum per servum dominus quoque possidere dicitur, summa scilicet cum ratione, quia quod ex iusta causa corporaliter a servo tenetur, id in peculio servi est, et peculium, quod servus civiliter quidem possidere non potest, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. Quod vero ex maleficiis apprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculii causam apprehendit.

1603) — *L.* 7. §. 13. *D. de Publ. in rem. act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) Sed enim, si servus meus emit, dolus eius erit spectandus, non meus, vel contra.

1604) — *L.* 5. *pr. D. de tribut. act.* (XIV. 4.) (*Ulp.*) Procuratoris autem scientiam et dolum nocere debere domino, neque Pomponius dubitat, nec nos dubitamus.

1605) — *L.* 12. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) In huiusmodi autem quaestionibus personae ementium et vendentium spectari debent, non eorum, quibus acquiritur ex eo contractu actio; nam si servus meus, vel filius, qui in mea potestate est, me praesente suo nomine emat, non est quaerendum, quid ego existimem, sed quid ille, qui contrahit.

L. 51. *D. de Aedil. ed. Vid.* 787. 917.

1606) — *L.* 16. §. 3. 4. *D. de lib. causa.* (XL. 12.) (*Ulp.*) — §. 3. *Vid.* 918. — §. 4. Plane si filius ignoravit, pater scit, adhuc dico repellendum patrem, etiam si peculiari nomine filius emit, si modo pater praesens fuit, potuitque filium emere prohibere.

1607) — *L.* 22. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si per procuratorem scientem quis emerit, ei nocet, sicuti tutoris quoque scientiam nocere Labeo putat.

1608) — *L.* 4. §. 17. *D. de doli mali et met. exc.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) In hac exceptione et de dolo servi vel alterius personae iuri nostro subiectae excipere possumus, et de eorum dolo, quibus acquiritur. Sed de servorum et filiorum dolo, si quidem ex peculiari eorum negotio actio intendatur, in infinitum exceptio obiicienda est; si autem non ex peculiari causa, tum de eo duntaxat excipi oportet, qui admissus sit in ipso negotio, quod geritur, non etiam si postea aliquis dolus intervenisset: neque enim est aequum, servi dolum amplius domino nocere, quam in quo opera eius esset usus.

Not. 9.

1609) — *L.* 4. §. 17. 18. *D. eod* (*Ulp.*) — §. 17. *Vid. praeced.* — §. 18. Quaesitum est: an de procuratoris dolo, qui ad agendum tantum datus est, excipi possit? Et puto recte defendi, si quidem in rem suam procurator datus sit, etiam de praeterito eius dolo, hoc est si ante acceptum iudicium dolo quid fecerit, esse excipiendum; si vero non in rem suam, dolum praesentem in exceptione conferendum. Si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est, tunc de omni dolo eius excipi posse, Neratius scribit.

L. 51. *in f. D. de Aedil. ed. Vid.* 917.

L. 16. *in f. D. de lib. causa. Vid.* 1606.

Not. 10.

1610) — *L.* 2. §. 12. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Pomponius quoque in his, quae nomine domini possideantur, domini potius, quam servi voluntatem spectandam ait; quodsi peculiari, tunc mentem servi quaerendam; et si servus mala fide possideat, eamque dominus nactus sit, ut suo nomine possideat, ademto puta peculio, dicendum est, ut eadem causa sit possessionis, et ideo usucapio ei non magis procedat.

1611) — *L.* 1. *C. de acq. et ret. poss.* (VII. 32.) (*Sever. et Antonin.*) Per liberam personam ignoranti quoque acquiri possessionem, et postquam scientia intervenerit, usucapionis conditionem inchoari posse, tam ratione utilitatis, quam iuris prudentia receptum est. (196.)

1612) — *L.* 43. §. 1. *D. de usurpat.* (XLI. 3.) (*Papinian.*) Patrem usu non capturum, quod filius emit, propter suam vel filii scientiam, certum est.

1613) — *L.* 2. §. 13. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si servus bona fide emerit peculiari nomine, ego, ubi primum cognovi, sciam alienam, processuram usucapionem Celsus ait; initium enim possessionis sine vitio fuisse; sed si eo ipso tempore, quo emit, quanquam id bona fide faciat, ego alienam rem esse sciam, usu me non capturum.

§. 132.

Not. 1.

1614) — *L.* 46. §. 4. *D. de procurat.* (III. 3.) (*Gaius.*) Procurator, ut in ceteris quoque negotiis gerendis, ita et in litibus ex bona fide rationem reddere debet. Itaque quod ex lite consecutus erit, sive principaliter ipsius rei nomine, sive extrinsecus ob eam rem, debet mandati iudicio restituere; usque adeo, ut, etsi per errorem aut iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit, id quoque reddere debeat.

1615) — *L.* 2. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Gaius.*) Si quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis, tamen quidquid utiliter in rem eius impenderit, vel etiam ipse se in rem absentis alicui obligaverit, habet eo nomine actionem. Itaque eo casu ultro citroque nascitur actio, quae appellatur negotiorum gestorum. Et sane sicut aequum est, ipsum actus sui rationem reddere, et eo nomine condemnari, quidquid vel non ut oportuit gessit, vel ex his negotiis retinet, ita ex diverso iustum est, si utiliter gessit, praestari ei, quidquid eo nomine vel abest ei, vel abfuturum est.

L. 8. §. 10. *D. mandati. Vid.* 1576.

1616) — *L.* 20. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Ex mandato apud eum, qui mandatum suscepit, nihil remanere oportet, sicuti nec damnum pati debet, si exigere foeneratam pecuniam non potuit.

1617) — *L.* 1. §. 3. *de tutelae et rat. distrah. actione.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Officio tutoris incumbit etiam rationes actus sui conficere et pupillo reddere; ceterum si non fecit, aut si factas non exhibet, hoc nomine iudicio tutelae tenebitur. De servis quoque interrogationes sed et quaestiones habendas, et hoc officio iudicis convenire placuit. Nam divus Severus decrevit, quum neque inventaria, neque auctionalia proferrentur, remedio eo uti debere, ut rationes a servis, qui rem gesserant, proferantur. Has rationes si esse mala fide conscriptas a servis dicant tutores, etiam in quaestione servi interrogari poterunt.

Not. 2.

1618) — *L.* 49. *D. de procur.* (III. 3.) (*Paulus.*) Ignorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet.

1619) — *L.* 5. §. 3. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Item si mandavero tibi, ut fundum meum centum venderes, tuque eum nonaginta vendideris, et petam fundum, non obstabit mihi exceptio, nisi et reliquum mihi, quod deest mandato meo, praestes, et indemnem me per omnia conserves.

1620) — *L.* 63. *pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Iavolen.*) Quum servo dominus rem vendere certae personae iusserit, si alii vendidisset, quam cui iussus erat, venditio non valet. Idem iuris in libera persona est, quum perfici venditio non potuit in eius persona, cui dominus venire eam noluit.

1621) — *L.* 1. §. 2. 3. *D. de exc. rei vend.* (XXI. 3.) (*Ulp.*) — §. 2. *Vid.* 1055. — §. 3. Celsus ait: si quis rem meam vendiderit minoris, quam ei mandavi, non videtur alienata, et si petam eam, non obstabit mihi haec exceptio. Quod verum est.

1622) — *L.* 10. *C. de procurat.* (II. 13.) (*Alexand.*) Si procurator ad unam speciem consti-

tutus officium mandati egressus est, id, quod gessit, nullum domino praeiudicium facere potuit. Quodsi plenam potestatem agendi babuit, rem iudicatam rescindi non oportet, quum, si quid fraude vel dolo egerit, convenire eum more iudiciorum non probibearis. (227.)

1023) — *L.* 16. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Procuratorem vel actorem praedii, si non specialiter distrahendi mandatum accepit, ius rerum dominium vendendi non habere, certum ac manifestum est. Unde si non ex voluntate domini vendentibus his fundum comparasti, pervides, improbum tuum desiderium esse, dominium ex huiusmodi emtione tibi concedi desiderantis.

1024) — *L.* 19. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si pretium quidem actoribus alienum fundum vel servum citra mandatum domini tibi distrahentibus dedisti, et neque praecessisse, neque secuta contractum domini declaretur voluntas, in rem autem eius idem pretium processisse provinciae praeses causa cognita perspexerit, hoc tibi restitui iubebit.

Not. 3.

1025) — *L.* 14. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Item magistri societatum pactum et prodesse, et obesse constat.

1026) — *L.* 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Tutoris quoque, ut scribit Iulianus, pactum pupillo prodest.

1027) — *L.* 58. 59. *D. de procur.* (III. 3.) (*Paulus.*) — LVIII. Procurator, cui generaliter libera administratio rerum commissa est, potest exigere, aliud pro alio permutare. — LIX. Sed et id quoque ei mandari videtur, ut solvat creditoribus.

1028) — *L.* 17. §. 2. 3. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Paulus.*) — §. 2. Si tutor, qui tutelam gerit, aut curator furiosi prodigive iusiurandum detulerit, ratum id haberi debet; nam et alienare res, et solvi eis potest, et agendo rem in iudicium deducunt. — §. 3. Procurator quoque quod detulit, ratum habendum est, scilicet si aut universorum bonorum administrationem sustineat, aut si id ipsum nominatim mandatum sit, aut si in rem suam procurator sit.

Not. 4.

L. 2. *D. de neg. gest. Vid.* 1015.

1029) — *L.* 12. §. 9. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si mihi mandaveris, ut rem tibi aliquam emam, egoque emero meo pretio, habebo mandati actionem de pretio recuperando; sed et si tuo pretio, impendero tamen aliquid bona fide ad emtionem rei, erit contraria mandati actio, etsi rem emtam nolis recipere. Simili modo et si quid aliud mandaveris, et in id sumtum fecero, non tantum id, quod impendi, verum usuras quoque consequar. Usuras autem non tantum ex mora admittendas esse dicemus, verum iudicem aestimare debere, si exegit a debitore suo quis, et solvit, quum uberrimas usuras consequeretur; aequissimum enim erit rationem eius rei haberi, aut si ipse mutuatus gravibus usuris solvit. Sed et si reum usuris non relevavit, ipsi autem et usurae absunt, vel si minoribus relevavit, ipse autem maioribus foenus accepit, ut fidem suam liberaret, non dubito, debere eum mandati iudicio et usuras consequi; et, ut est constitutum, totum hoc ex aequo et bono iudex arbitrabitur.

1030) — *L.* 63. §. 5. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*African.*) Quod vero ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num aeque dicendum sit, omnimodo damnum praestari debere? Et quidem hoc amplius, quam in superioribus causis servandum, ut, etiam si ignoraverit is, qui certum hominem emi mandaverit, furem esse, nihilo minus tamen damnum decidere cogatur; iustissime enim procuratorem allegare, non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset. Idque evidentius in causa depositi apparere; nam licet alioquin aequum videatur, non oportere cuiquam plus damni per servum evenire, quam quanti ipse servus sit, multo tamen aequius esse, nemini officium suum, quod eius, cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa susceperit, damnosum esse. Et sicut in superioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum eius, qui sciens reticuerit, puniendum esse dictum sit, ita in his culpam eorum, quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. Nam certe mandantis culpam esse, qui talem servum emi sibi mandaverit, et similiter eius, qui deponat, quod non fuerit diligentior circa monendum, qualem servum deponeret.

Not. 5.

1031) — *L.* 45. §. 2. *sqq. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) — §. 2. Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, et ante, quam solvas, dicendum est, te agere posse, ut obligationem suscipiam; aut si nolit creditor obligationem mutare, cavere tibi debeo, defensurum te. — §. 3. Si iudicio te sisti promisero, nec exhibuero, et ante, quam praestem, mandati agere possum, ut me liberes, vel si pro te reus promittendi factum sim. — §. 4. Sed si mandavero tibi, ut creditori meo solvas, tuque expromiseris, et ex ea causa damnatus sis, humanius est, et in hoc casu mandati actionem tibi competere. — §. 5. Quoties autem ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa, non dandi tenebitur reus; et est aequum, sicut mandante aliquo actionem nacti cogimur eam praestare iudicio mandati, ita ex eadem causa obligatos nos habere mandati actionem, ut liberemur.

L. 1. §. 2. *in f. D. de exc. rei vend. Vid.* 1055.

Not. 6.

1032) — *L.* 21. §. 3. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Paulus.*) Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit; quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum gestorum teneris, non in hoc tantum, ut actiones tuas praestes, sed etiam quod imprudenter eum elegeris, ut quidquid detrimenti negligentia eius fecit, tu mihi praestes.

1033) — *L.* 25. §. 7. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Gaius.*) Qui columnam transportandam conduxit, si ea, dum tollitur, aut portatur, aut reponitur, fracta sit, ita id periculum praestat, si qua ipsius, eorumve, quorum opera uteretur, culpa acciderit; culpa autem abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque observaturus fuisset. Idem scilicet intelligemus, et si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit; idemque etiam ad ceteras res transferri potest.

1634) — *L.* 20. §. 2. *D. de praescr. verbis.* (XIX. 5.) (*Ulp.*) Si, quum emere argentum velles vascularius ad te detulerit et reliquerit, et quum displicuisset tibi, servo tuo referendum dedisti, et sine dolo malo et culpa tua perierit, vasculari esse detrimentum, quia eius quoque causa sit missum. Certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, praestare te oportere, Labeo ait; et puto praescriptis verbis actionem in hoc competere.

1635) — *L.* 11. *pr. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Videamus, an et servorum culpam, et quoscunque induxerit, praestare conductor debeat, et quatenus praestet, utrum ut servos noxae dedat, an vero suo nomine teneatur? et adversus eos, quos induxerit, utrum praestabit tantum actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur? Mihi ita placet, ut culpam etiam eorum, quos induxit, praestet suo nomine, etsi nihil convenit, si tamen culpam in inducendis admisit, quod tales habuerit vel suos, vel hospites; et ita Pomponius libro sexagesimo tertio ad Edictum probat.

Not. 7.

1636) — *L.* 4. 16. *D. de vi et vi arm.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) — IV. Si vi deiecerit quis nomine municipum, in municipes mihi interdictum reddendum, Pomponius scribit, si quid ad eos pervenit. — XVI. In interdicto unde vi, si a filiofamilias deiectus es, dicendum est, ut eius causa, quod ad patrem pervenit, ipse teneatur.

Not. 8.

L. 4. §. 17. *D. de d. m. et m. exc. Vid.* 1608.

1637) — *L.* 46. §. 5. *in f. D. de proc.* (III. 3.) (*Gaius.*) Item contra, quod ob rem iudicatam procurator solverit, contrario mandati iudicio recuperare debet. *Poenam autem, quam ex suo delicto praestitit, recuperare non debet.*

§. 133.

Not. 1.

1638) — *L.* 82. *D. de cond. et demonstr.* (XXV. 1.) (*Callistr.*) Cum servus ita liber esse iussus sit, si rationes reddiderit, eique fundum heres dare damnas sit, videamus, utrum conditio libertati proposita sit, an vero et legato? Et quidem si libertati soli accipiamus propositam, nullus tractatus amplius superest; nam legatum purum invenitur, et ideo inutile fit. Quodsi conditio etiam legato insita sit, quod quidam recte putant, simul cum libertate dies quoque legati utiliter cedit. Quid ergo continetur his verbis: *si rationes reddiderit?* Quidam hoc aiunt, si reliqua reddiderit, quasi nihil intersit, utrum sub hac conditione: si *reliqua*, an sub hac: *si rationes reddiderit.* Sed nos neque conditionem meram putamus esse, quae in datione exsistat, neque meram conditionem, quae in facto sit, sed eam conditionem, quae ex mixtura quadam consistat. Nam non utique, si ille in folle reliqua obtulerit, liber erit; non enim testator hoc sensit, sed illud, ut rationes reddat, quomodo servus reddere solet, id est legendas offerre rationes primum, deinde computandas, ut explorari possit, imputationes probe an improbe inferantur, accepta recte relata an non recte. Ita enim incipit quidem res a facto, pervenit autem ad pecuniam. Inest his verbis etiam, heredes notitia instrui rationum, ut sciant, quid in quaque ratione scripsum sit. Nam quod ipse vivus facturus erat, ab heredibus suis fieri iussisse intelligitur; ille autem utique non sic solebat servo suo ostendenti reliqua rationes subscribere, sed ita ut legeret, examinaret, exciperet. Itaque cum servo sub hac conditione testamento libertas datur: *si rationes reddiderit*, non hanc solam habet significationem, si cautiones instrumentaque, omnia actus sui exhibuerit heredi, sed et si reliqua solverit.

1639) — *L.* 111. *D. eod.* (*Pompon.*) Qui sub conditione rationum reddendarum liber esse iussus est, docere debet, constare fidem omnibus, quae ab eo gesta sunt, ut neque subtraxerit quid ex his, quae acceperit, neque expensum rationibus praescripserit, quod non dederit. Sed et quod reliquum per contextum scriptum est remanere apud eum, solvere debet; neque enim aliter liber esse potest, quam si hoc modo conditioni, sub qua data est libertas, satisfecerit. Ceterum debitores, cum quibus ipse contraxit, non utique in diem mortis domini sui fuisse idoneos praestare cogendus est, sed eo tempore, quo is creditum est, eius conditionis fuisse, ut diligens paterfamilias his crediturus fuerit.

1640) — *L.* 89. §. 2. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Pompon.*) Inter edere et reddere rationes multum interest, nec is, qui edere iussus sit, reliquum reddere debet; nam et argentarius edere rationem videtur, etiamsi quod reliquum sit, apud eum non solvat.

Not. 2.

1641) — *L.* 72. §. 3. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Quid ergo, si ita scriptum sit: *Peto post mortem tuam restituas hereditatem, ita ne satis fideicommissi petatur, neve ratio exigatur?* Sine dubio per huiusmodi verba non interponendae quidem cautionis conditio videbitur adscripta, rationi vero non exigendae modus adhibitus, scilicet ut culpa, non etiam dolus remissus intelligatur. Idque in eius persona, qui negotia gessit, cuique rationis reddendae necessitas fuerat testamento remissa, rescriptum est.

1642) — *L.* 9. *D. de liberat. leg.* (XXXIV. 3.) (*Ulp.*) Si quis rationes exigere vetetur, ut est saepissime rescriptum, non impeditur reliqua exigere, quae quis ipse reliquavit, et si quid dolo fecit, qui rationes gessit. Quodsi quis et haec velit remittere, ita debet legare: *damnas esto heres meus, quidquid ab eo exegerit illa vel illa actione, id ei restituere, vel actionem ei remittere.*

1643) — *L.* 20. §. 1. *D. eod.* (*Modestin.*) Caius Seius, quum adolevisset, accepit curatores Publium Maevium et Lucium Sempronium; sed enim idem Caius Seius intra legitimam aetatem constitutus, quum in fatum concederet, testamento suo de curatoribus suis ita cavit: *Quaestionem curatoribus meis nemo faciat; rem enim ipse tractavi.* Quaero: an rationem curae heredes adulti a curatoribus petere possint? quum defunctus, ut ex verbis testamenti appareret, confessus sit, se omnem rem suam administrasse. Modestinus respondit: si quid dolo

curatores fecerunt, aut si quae res testatoris penes eos sunt, eo nomine conveniri eos posse.

1644) — *L.* 28. §. 4. *D. eod.* (*Scaev.*) Maevia testamento suo alterum ex heredibus suis actione tutelae voluit liberare his verbis: *Rationem tutelae, quam egit Iulianus Paulus cum Antistio Cicerone, posci ab eo nolo, eoque nomine causa omni liberatum esse volo.* Quaero: an, si qua pecunia ex tutela apud eum remansit, peti ab eo possit? Respondit: nihil proponi, cur pecunia, quae pupillae fuisset, et apud tutorem posita maneret, legata videretur.

1645) — *L.* 31. §. 1. 2. *D. eod.* (*Scaev.*) — §. 1. Inter cetera liberto ita legavit: *et si quid me vivo gessit, rationes ab eo exigi veto.* Quaeritur: an chartas, in quibus rationes conscriptae sunt, item reliqua secundum accepta et expensa heredibus reddere debeat? Respondit: ea, de quibus quaereretur, posse heredem vindicare; id autem, quod conservis, qui remanerent in hereditate, crediderit, et in rem domini versum esset, desiisse in reliquis esse.— §. 2. Titia, quae duos tutores habuerat, ita cavit: *Rationem tutelae meae, quam egit Publius Maevius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo.* Quaeritur: an, si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit? Respondit: nihil proponi, cur non pecunia, quae pupillae esset, et apud tutorem remaneret, legata videretur.

Not. 5.

1646) — *L.* 13. §. 1. *D. de divers. tempor. praescr.* (XLIV. 3.) (*Hermogen.*) Reipublicae rationes subscriptae et expunctae adversus eum quidem, qui administravit, ultra viginti, adversus heredem vero ultra decem annos retractari non possunt.

1647) — *L.* 8. *pr. D. de admin. rer. ad civitates pertinent.* (L. 8.) (*Modestin.*) Calculi erroris retractatio etiam post decennii aut vicennii tempora admittetur.

Not. 5.

1648) — *L. un. C. de errore calculi.* (II. 5.) (*Dioclet. et Maximian.*) Errorem calculi, sive ex uno contractu, sive ex pluribus emerserit, veritati non afferre praeiudicium, saepe constitutum est. Unde rationes etiam saepe computatas denuo tractari posse, si res iudicatae non sunt, vel transactio non intervenit, explorati iuris est. Sed et si per errorem calculi velut debitam quantitatem, quum esset indebita, promisisti, condictio liberationis tibi competit.

1649) — *L.* 2. *C. de re iudic.* (VII. 52.) (*Antonin.*) Res iudicatae si sub praetextu computationis instaurentur, nullus erit litium finis. (215.)

1650) — *L.* 1. §. 1. *D. quae sentent. sine appellat. rescind.* (XLIX. 8.) (*Macer.*) Item si calculi error in sententia esse dicatur, appellare necesse non est, veluti si iudex ita pronuntiaverit: *Quum constet, Titium Seio ex illa specie quinquaginta, item ex illa specie viginti quinque debere, idcirco Lucium Titium Seio in centum condemno;* nam quoniam error computationis est, nec appellare necesse est, et citra provocationem corrigitur. Sed et si huius quaestionis iudex sententiam in centum confirmaverit, si quidem ideo, quod quinquaginta et viginti quinque fieri centum putaverit, adhuc idem error computationis est, nec appellare necesse est; si vero ideo, quoniam et alias species viginti quinque fuisse dixerit, appellationi locus est.

1651) — *L.* 2. *C. de iudic.* (III. 1.) (*Sever. et Antonin.*) Licet iudice accepto cum tutore tuo egisti, ipso tamen iure actio tutelae sublata non est; et ideo si rursus eundem iudicem petieris, contra utilem exceptionem rei iudicatae, *si de specie, de qua agis, in iudicio priore tractatum non esse allegas, non inutiliter replicatione doli mali uteris.* (210.)

Not. 6.

L. un. C. de errore calculi. Vid. 1648.

1652) — *L.* 8. §. 1. *D. de admin. rer. ad civit. pertinent.* (L. 8.) (*Modestin.*) *Vid.* 1647.— §. 1. Sed si gratiosae expunctae dicentur, non retractabuntur.

CAPUT IV.

DE IURIS PERSEQUENDI DEFENDENDIQUE RATIONE.

§. 134.

Not. 2.

1653) — *L.* 12. *in f. D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Iulianus ait: et eum, qui vim adhibuit debitori suo, ut ei solveret, hoc edicto non teneri, propter naturam quod metus causa actionis, quae damnum exigit; quamvis negari non possit, in legem Iuliam eum de vi incidisse, et ius crediti amisisse.

1654) — *L.* 13. *D. eod.* (*Callistr.*) Exstat enim decretum divi Marci, in haec verba: *Optimum est, ut, si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris.* Quum Marcianus inde diceret: *vim nullam feci,* Caesar dixit: *tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur?*

vis est et tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris, vel pecuniam debitam non ab ipso sibi sponte datam, sine ullo iudice, temere possidere vel accepisse, sibique ius in eam rem dixisse, ius crediti non habebit.

1655) — *L. 7. D. ad leg. Iul de vi priv.* (XLVIII. 7.) (*Callistr.*) Creditores, si adversus debitores suos agant, per iudicem id, quod deberi sibi putant, reposcere debent; alioquin si in rem debitoris sui intraverint, nullo id concedente, divus Marcus decrevit, ius crediti eos non habere. Verba decreti haec sunt: *Optimum est, ut, si quas putes te habere petitiones, actionibus experiaris; interim ille in possessione debet morari, tu petitor esse.* Et quum Marcianus diceret: *vim nullam feci*, Caesar dixit: *Tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? Vis est et tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit; non puto autem nec verecundiae, nec dignitati tuae convenire, quidquam non iure facere. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris non ab ipso sibi traditam sine ullo iudice temere possidere, eumque sibi ius in eam rem dixisse, ius crediti non habebit.*

1656)—*L. 8. D. eod.* (*Modestin.*) Si creditor sine auctoritate iudicis res debitoris occupet, hac lege tenetur, et tertia parte bonorum mulctatur, et infamis fit.

1657) — *L. 1. pr. D. eod.* (*Marcian.*) De vi privata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur, et cautum est, ne Senator sit, nec Decurio, aut ullum honorem capiat, neve in eum ordinem sedeat, neve iudex sit; et videlicet omni honore, quasi infamis, ex senatusconsulto carebit.

1658) — *Nov. 60. c. 1. pr.* Sancimus igitur, si quis illo superstite adhuc, quem putat debere sibi, adscendat domum eius, et molestus sit superstiti homini aut qui eius sunt, uxori forte, vel filiis, aut domui omnino, aut etiam signacula per propriam potestatem imponere praesumat, non prius decreto et officio legali servato, post eius, qui dicitur debere, mortem actione quidem modis omnibus cadat, sive iustam habeat hanc, sive non, quantum vero deberi sibi dicit, tantum aliud superexigatur, et detur iniuriati heredibus; confiscationem quoque in tertiam partem substantiae sustineat (sicut et Marcus Philosophus Imperator in suis conscripsit legibus), et infamia feriatur. Qui enim hominis naturam non erubuit, dignus est et pecuniis, et gloria, et aliis omnibus condemnari.

1659) — *Nov. 52. c. 1.* Propterea sancimus, nullam omnio pignorationem in nostra republica praevalere, neque in mercatis (hoc quod maxime illi praesumtum invenimus), neque in agris, neque in civitatibus, neque in vicis, neque in civibus, neque in vicaneis, neque in agricolis, neque alio omnino quocunque modo vel tempore, sed praesumentem alium pro alio secundum pignorationis formam aurum aut aliquid aliud exigere, hoc reddere in quadruplum violentiam passo, et cadere etiam ab actione, quam habuit adversus eum, pro quo exactionem fecit. Non enim habet rationem, alium quidem esse debitorem alium vero exigi, sed nec alteri molestum esse pro altero quodam, tanquam invasionem aut iniuriam committentem, et alium quasi convicaneum illius exsistentem caedi aut iniuriam sustinere, et aliquid pati, quod omnino non competit, pro alio, et absque legitima occasione quamlibet perferre calumniam, sed et supplicia sustinere in corpore a praesidentibus gentium, scientibus, quia, si non haec egerint, sed in provinciis, quibus praesunt, pignorationes praesumi patiantur, nihil erit tale, quod a nostris eos eripiat manibus.

Not. 3.

1660) — *L. 7. C. unde vi.* (VIII. 4.) (*Valentin. Theodos. et Arcad.*) Si quis in tantam furoris pervenerit audaciam, ut possessionem rerum apud fiscum vel apud homines quoslibet constitutarum ante adventum iudicialis arbitrii violenter invaserit, dominus quidem constitutus possessionem, quam abstulit, restituat possessori, et dominium eiusdem rei amittat. Si vero alienarum rerum possessionem invasit, non solum eam possidentibus reddat, verum etiam aestimationem earundem rerum restituere compellatur. (389.)

1660 *a.*) — *L. 3. Th. C. eod.* (IV. 22.) (*Valentin. Theodos. et Arcad.*) Plerosque detectum est in rem privatam nostram, quam publicatio celebrata quaesiverat, invasisse, quam nos a retentatoribus ereptam sociari iubemus aerario; punientes, contumacius quam decus publicum sinebat erectos, ut qui litem inferre potuissent, nollent exspectare iudicium ac spernerent victoriam, quam iustitiae praescripsisset eventus, et amplecterentur, quod dedisset audacia. Cadat igitur lite quisquis operiri noluerit litis eventum, et quod recipere lege potuisset, contemptor examinis violentus amittat. Illi vero, quos in tantum furorem provexit audacia, ut quod iurgaturi apud examinis fidem sperare non possent, ante eventum iudicialis arbitrii illicita praesumtione temerarent, aestimationem rei, de qua litigari convenerat, cogantur exsolvere. Quod quidem etiam in privatis observandum negotiis generali lege sancimus. Illud autem ab officio magnificentiae tuae cavendum esse decernimus, ut sacratissima domus nostra litem exspectare, non inferre cogatur, neque expetat, sed patiatur examen. (389.)

1661)—§. 6. *J. de interd.* (IV. 15.) Recuperandae possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel aedium vi deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum unde vi, per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem, licet is ab eo, qui deiecit, vi, vel clam, vel precario possidebat. Sed ex constitutionibus sacris, ut supra diximus, si quis rem per vim occupaverit, si quidem in bonis eius est, dominio eius privatur, si aliena, post eius restitutionem etiam aestimationem dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi privata aut de vi publica; sed de vi privata, si sine armis vim fecerit; sin autem cum armis eum de possessione expulerit, de vi publica. Armorum autem appellatione non solum scuta, et gladios, et galeas significari intelligimus, sed et fustes, et lapides.

Not. 4.

1662)—*L. 34. C. loc. cond.* (IV. 65.) (*Zeno.*)

Conductores alienarum rerum, seu alienam cuiuslibet rei possessionem precario detinentes, seu heredes eorum, si non eam dominis recuperare volentibus restituerint, sed litem usque ad definitivam sententiam exspectaverint, non solum rem locatam, sed etiam aestimationem eius victrici parti ad similitudinem invasoris alienae possessionis praebere compellantur. (484.)

1663)—*L.* 10. *C. unde vi.* (VIII. 4.) (*Zeno.*) Non abs re est, quemadmodum possessionis alienae invasores tam vetus quam praesens sacra constitutio censuit esse puniendos, ita nec conductoribus et possessionis alienae detentoribus impune procedere, si locatoribus forte, vel possessionem rerum suarum, quam apud alios precario modo esse concesserant, recuperare secundum leges volentibus, quum nulla sibimet cognita legibus allegatio competeret, duxerint resistendum, et non protinus, id est non exspectato iudiciorum ordine, alienam possessionem recte eam recuperantibus cedere patiantur. Eos namque iubemus pro tanta suae iniquitatis impudentia, si cognitionis iudiciariae eventu fuerint condemnati, rei, cuius possessionem sponte restituere usque ad definitivam sententiam minime passi sunt, aestimationem victrici parti una cum ipsa re praebere compelli. (484.)

§. 135.

Not. 1.

1664) — *L.* 1. §. 27. *D. de vi et vi arm.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Vim vi repellere licere, Cassius scribit, idque ius natura comparatur. Apparet autem, inquit, ex eo, arma armis repellere licere.

1665) — *L.* 1. §. 28. *D. eod.* (*Ulp.*) Vi possidere eum definiendum est, qui expulso vetere possessore, acquisitam per vim possessionem obtinet, aut qui in hoc ipsum aptatus et praeparatus venit, ut contra bonos mores auxilio, ne prohiberi possit ingrediens in possessionem, faciat. Sed qui per vim possessionem suam retinuerit, Labeo ait, non vi possidere.

1666) — *L.* 3. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non ex intervallo, dummodo sciamus, non solum resistere permissum, ne deiiciatur, sed et si deiectus quis fuerit, eundem deiicere non ex intervallo, sed ex continenti posse.

1667) — *L.* 1. *C. unde vi.* (VIII. 4.) (*Diocletet Maximian.*) Recte possidenti ad defendendam possessionem, quam sine vitio tenebat, inculpatae tutelae moderatione illatam vim propulsare licet (290.)

1668) — *L.* 52. §. 1. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Alfen. Varus.*) Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat; quidam praeteriens eam sustulerat; tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat, et fugientem retinebat; ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolo inerat, verberare tabernarium coeperat, ut se dimitteret; ex eo maiore rixa facta, tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat. Consulebat: num damnum iniuria non videretur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset? Respondi: nisi data opera effodisset oculum, non videri damnum iniuria fecisse; culpam enim penes eum, qui prior flagello percusserit, residere, sed si ab eo non prior vapulasset, sed quum ei lucernam eripere vellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum videri.

1669) — *L.* 3. *C. ad leg. Corn. de sicariis.* (IX. 16.) (*Gordian.*) Si quis percussorem ad se venientem gladio repulerit, non ut homicida tenetur, quia defensor propriae salutis in nullo peccasse videtur.

1670) — *L.* 4. *C. eod.* (*Gallien.*) Si, ut allegas, latrocinantem peremisti, dubium non est, eum, qui inferendae caedis voluntate praecesserat, iure caesum videri. (266.)

Not. 2.

1671) — *L.* 29. §. 1. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo iure habebam, recidisses, posse me tecum damni iniuria agere, Proculus scribit; debuisse enim mecum, ius mihi non esse protectum habere, agere, nec esse aequum, damnum me pati recisis a te meis tignis. Aliud est dicendum ex rescripto Imperatoris Severi, qui ei, per cuius domum traiectus erat aquaeductus citra servitutem, rescripsit, iure suo posse eum intercidere. Et merito; interest enim, quod hic in suo protexit, ille in alieno fecit.

1672) — *L.* 22. §. 2. *D. quod. vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Venul.*) Si ad ianuam meam tabulas fixeris, et ego eas prius, quam tibi denuntiarem, refixero, deinde invicem interdicto quod vi aut clam egerimus, nisi remittas mihi, ut absolvar, condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea intersit, aut certe exceptionem mihi profuturam: *si non vi, nec clam, nec precario feceris.*

Not. 3.

1673)—*L.* 10. §. 16. *D. quae in fraud. cred.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) Si debitorem meum et complurium creditorum consecutus essem fugientem, ac secum ferentem pecuniam, et abstulissem ei id, quod mihi debebatur, placet Iuliani sententia dicentis, multum interesse, antequam in possessionem bonorum eius creditores mittantur, hoc factum sit, an postea; si ante, cessare in factum actionem, si postea, huic locum fore.

Not. 6.

1674) — *L.* 39. §. 1. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Pompon.*) Pomponius: Quamvis alienum pecus in agro suo quis deprehendit, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset, quoniam, si quid ex ea re damnum ceperit, habet proprias actiones. Itaque qui pecus alienum in agro suo deprehenderit, non iure id includit, nec agere illud aliter debet, quam, ut supra diximus, quasi suum, sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum, ut suum recipiat.

Not. 52. *c.* 1. *Vid.* 1659.

1675) — *L.* 3. *C. de pignoribus et hypoth.* (VIII. 14.) (*Sever. et Antonin.*) Creditores, qui non reddita sibi pecunia conventionis legem, ingressi possessionem, exercent, vim quidem facere non videntur, attamen, auctoritate praesidis possessionem adipisci debent. (205.)

§. 136.

Not. 1.

§. 30. *J. de actionib.* *Vid.* 852.

Not. 2.

1676) — *L.* 14. §. 1. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) Impendia autem, quae, dum proprium meum fundum existimo, feci, quae scilicet, si vindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam, si communi dividundo iudicio mecum agatur, aequitate ipsius iudicii retinere possim? considerandum est. Quod quidem magis puto, quia bonae fidei iudicium est communi dividundo; sed hoc ita, si mecum agatur. Ceterum si alienavero partem meam, non erit, unde retinere possim. Sed is, qui a me emit, an retinere possit? videndum est; nam et si vindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine, quae ego fecissem, ita ut ego poterat retentionem facere. Et verius est, ut et in hac specie expensae retineantur. Quae quum ita sint, rectissime dicitur, etiam impendiorum nomine utile iudicium dari debere mihi in socium, etiam manente rei communione. Diversum est enim, cum quasi in rem meam impendo, quae sit aliena aut communis; hoc enim casu, ubi quasi in rem meam impendo, tantum retentionem habeo, quia neminem mihi obligare volui. At cum puto rem Titii esse, quae sit Maevii, aut esse mihi communem cum alio, quam est, id ago, ut alium mihi obligem, et sicut negotiorum gestorum actio datur adversus eum, cuius negotia curavi, quum putarem alterius ea esse, ita et in proposito. Igitur et si abalienavero praedium, quia in ea causa fuit, ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit, ut Iulianus quoque scribit, negotiorum gestorum actio.

Not. 3.

L. 1. *C. unde vi. Vid.* 1667.

1677) — *L.* 25. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Modestin.*) Cum vitiose vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non est, nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

1678) — *L.* 1. *C. si aliena res pign. data sit.* (VIII. 16.) (*Severus.*) Procurator citra domini voluntatem domum pignori frustra dedit. Si tamen pecuniam creditoris in rem domini versam constabit, non inutilis erit exceptio duntaxat quod numeratum est exsolvi desideranti. (194.)

Not. 4.

1679) — *L.* 14. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Iulian.*) Qui alienum fundum donationis causa excoiit, nullam retentionem propter impensas faciet, quia domini res ab eo iniectas continuo efficit.

Not. 5.

1680) — *L.* 14. §. 1. *C. de compensat.* (IV. 31.) (*Iustinian.*) Ita tamen compensationes obiici iubemus, si causa, ex qua compensatur, liquida sit, et non multis ambagibus innodata, sed possit iudici facilem exitum sui praestare. Satis enim miserabile est, post multa forte variaque certamina, quum res iam fuerit approbata, tunc ex altera parte, quae iam paene convicta est, opponi compensationem iam certo et indubitato debito, et moratoriis ambagibus spem condemnationis excludi. Hoc itaque iudices observent, et non procliviores ad admittendas compensationes exsistant, nec molli animo eas suscipiant, sed iure stricto utentes, si invenerint eas maiorem et ampliorem exposcere indaginem, eas quidem alii iudicio reservent, litem autem pristinam, iam paene expeditam, sententia terminali componant; excepta actione depositi secundum nostram sanctionem, in qua nec compensationi locum esse disposuimus (530.)

Not. 6.

1681) — *L.* 50. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Papinian.*) Hereditas etiam sine ullo corpore iuris intellectum habet. — §. 1. Si defuncto monumentum conditionis implendae gratia bonae fidei possessor fecerit, potest dici, quia voluntas defuncti vel in hoc servanda est, utique si probabilem modum faciendi monumenti sumtus, vel quantum testator iusserit, non excedat, eum, cui aufertur hereditas, impensas doli exceptione aut retenturum, aut actione negotiorum gestorum repetiturum, veluti hereditario negotio gesto. Quamvis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen principali vel pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supremae voluntatis.

1682) — *L.* 27. §. 5. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) In rem petitam si possessor ante litem contestatam sumtus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseveret actor petere rem suam, non redditis sumtibus. Idem est etiam, si noxali iudicio servum defendit, et damnatus praestitit pecuniam, aut in area, quae fuit petitoris, per errorem insulam aedificavit, nisi tamen paratus sit petitor pati, tollere eum aedificium. Quod et in area uxori donata per iudicem, qui de dote cognoscit, faciendum dixerunt. Sed si puerum meum, quum possideres, erudiisses, non idem observandum, Proculus existimat, quia neque carere servo meo debeam, nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

1683) — *L.* 48. *D. eod.* (*Papinian.*) Sumtus in praedium, quod alienum esse apparuit, a bonae fidei possessore facti neque ab eo, qui praedium donavit, neque a domino peti possunt, verum exceptione doli opposita per officium iudicis aequitatis ratione servantur, scilicet si fructuum ante litem contestatam perceptorum summam excedant; etenim admissa compensatione, superfluum sumtum, meliore praedio facto, dominus restituere cogitur.

1684) — *L.* 2. *pr. D. de lege Rhodia de iactu.* (XIV. 2.) (*Paulus.*) Si laborante nave iactus factus est, amissarum mercium domini, si merces vehendas locaverant, ex locato cum magistro navis agere debent; is deinde cum reliquis, quorum merces salvae sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Servius quidem respondit: ex locato agere cum magistro navis debere, ut ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni praestent. Immo etsi retineat merces magister, ultro ex locato habiturus est actionem cum vectoribus; quid enim, si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? Plane commodius est, si sint, retinere eas. At si non, et totam navem conduxerit, ex conducto aget, sicut vectores, qui loca in nave conduxerunt; aequissimum enim est, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt, ut merces suas salvas haberent.

1685) — *L.* 8. *pr. D. de pign. act.* (XIII. 7.)

(*Pompon.*) Si necessarias impensas fecerim in servum aut in fundum, quem pignoris causa acceperam, non tantum retentionem, sed etiam contrariam pignoraticiam actionem habebo. Finge enim medicis, quum aegrotaret servus, dedisse me pecuniam, et eum decessisse, item insulam fuisse vel refecisse, et postea deustam esse, nec habere, quod possem retinere.

1686) — *L.* 25. *in f. D. de proc.* (III. 3.) (*Ulp.*) Item si retentione aliqua procurator uti velit, non facile ab eo lis erit transferenda.

1687) — *L.* 18. §. 4. *D. commodati.* (XIII. 4.) (*Gaius.*) Quod autem contrario iudicio consequi quisque potest, id etiam recto iudicio, quo cum eo agitur, potest salvum habere iure pensationis. Sed quia fieri potest, ut amplius sit, quod invicem aliquem consequi oporteat, aut iudex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit, aut sine iudice restituta est, dicemus, necessariam esse contrariam actionem.

1688) — *L.* 15. §. 2. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Sed eum, qui tibi commodaverit, si eam rem surripiat, non teneri furti placuisse, Pomponius scripsit, quoniam nihil tua interesset, utpote quum nec commodati tenearis. Ergo si ob aliquas impensas, quas in rem commodatam fecisti, retentionem eius habueris, etiam cum ipso domino, si eam surripiat, habebis furti actionem, quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit.

1689) — *L.* 53. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Servi vero sui nomine furti eam teneri, nequaquam ambigendum est. — §. 4. Idem dicendum est et in filiofamilias milite; nam ipse patri furti non tenebitur, servi autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri servus furtum fecerit.

1690) — *L.* 59. *D. eod.* (*Alfen.*) Si cretae fodiendae causa specum quis fecisset, et cretam abstulisset, fur est, non quia fodisset, sed quia abstulisset.

1691) — *L.* 13. §. 8. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Offerri pretium ab emtore debet, cum ex emto agitur; et ideo et si pretii partem offerat, nondum est ex emto actio; venditor enim quasi pignus retinere potest eam rem, quam vendidit.

1692) — *L.* 31. §. 8. *D. de Aedil. ed.* (*Ulp.*) Idem Marcellus ait: non posse alterum ex dominis consequi actione ex emto, ut sibi pro parte venditor tradat, etsi pro portione pretium dabit. Et hoc in emtoribus servari oportere ait; nam venditor pignoris loco quod vendidit retinet, quoad emtor satisfaciat.

1693) — *L.* 1. *pr. D. de pign.* (XX. 1.) (*Papinian.*) Conventio generalis in pignore dando bonorum vel postea quaesitorum recepta est; in speciem autem alienae rei collata conventione, si non fuerit ei, qui pignus dabat, debita, postea debitori dominio quaesito, difficilius creditori, qui nun ignoravit alienum, utilis actio dabitur; sed facilior erit possidenti retentio.

1694) — *L.* 9. §. 3. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Neratius autem scribit: si ratis in agrum meum vi fluminis delata sit, non aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quam si de praeterito quoque damno mihi cavisses.

1695) — *L.* 8. *D. de incend. ruina.* (XLVII. 9.) (*Nerat.*) Ratia vi fluminis in agrum meum delatae non aliter potestatem tibi faciendam, quam si de praeterito quoque damno mihi cavisses.

Not. 8.

1696) — *L.* 11. *C. depositi.* (IV. 34.) (*Iustinian.*) Si quis vel pecunias vel res quasdam per depositionis acceperit titulum, eas volenti ei, qui deposuit, reddere illico modis omnibus compellatur, nullamque compensationem, vel deductionem, vel doli exceptionem opponat, quasi et ipse quasdam contra eum, qui deposuit, actiones personales, vel in rem, vel hypothecariam praetendens, quum non sub hoc modo depositum acceperit, ut non concessa ei retentio generetur, et contractus, qui ex bona fide oritur, ad perfidiam retrahatur. Sed etsi ex utraque parte aliquid fuerit depositum, nec in hoc casu compensationis praepeditio oriatur, sed depositae quidem res vel pecuniae ab utraque parte quam celerrime sine aliquo obstaculo restituantur, ei videlicet primum, qui primus hoc voluerit, et postea legitimae actiones integrae quoque ei reserventur. Quod obtinere, sicut iam dictum est, oportet, etsi ex una parte depositio celebrata est, ex altera autem compensatio fuerit opposita, ut, integra omni legitima ratione servata, depositae res vel pecuniae prima fronte restituantur. Quodsi in scriptis attestatio non per dolum vel fraudem fuerit ei, qui depositum suscepit, ab alio transmissa, ut minime depositum restituat, hocque per iusiurandum affirmaverit, liceat ei, qui deposuit, sub defensionis cautela idonea praestita res depositas quam ocyssime recuperare.

1697) — *L. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* (V. 13.) (*Iustinian.*) Taceat in ea retentionum verbositas. Quid enim opus est inducere ob mores retentionem, allo auxilio ex constitutionibus introducto? vel ex qua causa ob res donatas retentio introducatur, quum sit donatori facultas per actionem in rem directam, vel per utilem, vel per condictionem suo iuri mederi? Sed nec retentio ob res amotas necessaria est, quum pateat omnibus maritis rerum amotarum iudicium. Sileat ob liberos retentio, quum ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortetur. Nec varium genus culpae mariti contra uxores excogitent, ut possint eadem retentione contra eas uti, quum iam et imperialibus constitutionibus statutum sit, si culpa mulieris dissolutum matrimonium fuerit, quid fieri oporteat. Sed nec ob impensas in res dotis factas retentio nobis satis videtur esse idonea. Quum enim necessariae quidem expensae dotis minuant quantitatem, utiles autem non aliter in rei uxoriae actione detinebantur, nisi ex voluntate mulieris, non abs re est, si quidem mulieris voluntas intercedat, mandati actionem a nostra auctoritate marito contra uxorem indulgeri, quatenus possit per hanc quod utiliter impensum est asservari, vel si non intercedat mulieris voluntas, utiliter tamen res gesta est, negotiorum gestorum adversus eam sufficere actionem. Quodsi voluptariae sint, licet ex voluntate eius, expensae, deductio operis, quod fecit, sine laesione tamen prioris speciei, marito relinquatur, ut sit omnium retentionum expeditus tractatus, et ex stipulatu actio merito secundum sui naturam nullam recipiat retentionem.

1698) — *L.* 3. *D. de dote praelegata* (XXXIII. 4.) (*Marcian.*) Dote relegata non est heres audiendus, si velit ob donationes in mulierem factas solutionem differre, vel ob impensas alias, quam quae ipso iure dotem minuunt; aliud est enim, minorem esse factam dotem, quod per necessarias impensas accidit, aliud, pignoris nomine retineri dotem ob ea, quae mulierem invicem praestare aequum est.

Not. 9.

1699) — *L.* 19. §. 2. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Paulus.*) Veniunt et hae res in hereditatis petitione, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem; veluti si iuraverat defunctus, petitoris rem non esse, et decesserit, debent hae quoque restitui. Immo et si possessor sua culpa eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idemque erit et in praedone, licet hic propter culpam non teneatur, quia nec hic debet has res retinere.

1700) — *L.* 21. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Pompon.*) Heres, quum debuerat quartam retinere, totam hereditatem restituit, nec cavit sibi stipulatione proposita. Similem eum esse, Aristo ait, illis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt; sed posse eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere vel nancisci, et adversus agentem doli mali exceptione uti, posse eum et debitoribus denuntiare, ne solverent.

Not. 10.

L. 50. §. 1. *D. de her. pet. Vid.* 1681.
L. 14. §. 1. *D. comm. div. Vid.* 1676.
L. 18. §. 4. *D. commodati. Vid.* 1687.

Not. 11.

1701) — *L.* 51. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Pompon.*) Ex quibus causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea, si solverimus, repetere non possumus.
L. 48. *D. de R. V. Vid.* 1683.
L. 14. §. 1. *D. comm. divid. Vid.* 1676.

1702) — *L.* 33. *in f. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Iulian.*) .... Et ideo constat, si quis, quum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo alio modo, quam per retentionem impensas servare posse.

1703) — *L.* 14. *D. de d. m. et m. exc.* (XLIV. 4.) (*Paulus.*) Paulus respondit: eum, qui in alieno solo aedificium exstruxerit, non alias sumtus consequi posse, quam si possideat, et ab eo dominus soli rem vindicet, scilicet opposita doli mali exceptione.

Not. 12.

L. 1. *pr. in f. D. de pign. Vid.* 1693.

1704) — *L.* 15. §. 5. *D. de re iudic.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) Quodsi res sit pignorata, quae pignori capta est, videndum est, an sic distrahi possit, ut dimisso creditore superfluum in causam iudicati convertatur? Et quanquam non cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere, tamen in iudicati executione servatur, ut, si emtorem invenerit res, quae capta est, qui dimisso priore creditore superfluum solvere sit paratus, admittenda sit huius quoque rei distractio. Nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius ius pignoris dimissuri, quam si ei fuerit satisfactum.

§. 137.

Not. 1.

1705) — *Gaii inst.* IV. 116. 117. — 116. Comparatae sunt autem exceptiones defendendorum eorum gratia cum quibus agitur. Saepe enim accidit *ut* quis iure civili teneatur, sed iniquum sit eum iudicio condemnari; velut (*si*) stipulatus sim a te pecuniam tanquam credendi causa numeraturus, nec numeraverim: nam eam pecuniam a te peti posse certum est, dare enim te oportet, cum ex stipulatu tenearis; sed quia iniquum est te eo nomine condemnari, placet per exceptionem doli mali te defendi debere. Item si pactus fuero tecum, ne id quod mihi debeas a te petam, nihilominus id ipsum a te petere possum dare mihi oportere, quia obligatio pacto convenio non tollitur: sed placet debere me petentem per exceptionem pacti conventi repelli. — 117. In his quoque actionibus quae (*non*) in personam sunt, exceptiones locum habent: velut si metu me coegeris, aut dolo induxeris ut tibi rem aliquam mancipio d*arem*....... si.. eam rem a me petas, datur mihi exceptio per quam, si metus causa te fecisse vel dolo malo arguero, repelleris. Item si fundum litigiosum sciens a non possidente emeris, eumque a possidente petas, opponitur tibi exceptio per quam omnimodo summoveris.

1706) — *Pr. J. de exception.* Sequitur, ut de exceptionibus dispiciamus. Comparatae autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur; saepe enim accidit, ut, licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit, tamen iniqua sit adversus eum, cum quo agitur.
L. 1. *D. de except. Vid.* 609.

1707) — *L.* 22. *D. de except.* (XLIV. 1.) (*Paulus.*) Exceptio est conditio, quae modo eximit reum damnatione, modo minuit damnationem. — §. 1. Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio.

Not. 2.

1708) — *Gaii inst.* 126. 129. — 126. Interdum evenit ut exceptio, quae prima facie iusta videatur, inique noceat actori: quod cum accidit, alia adiectione opus est adiuvandi actoris gratia; quae adiectio replicatio vocatur, quia per eam replicatur atque resolvitur ius exceptionis. Nam si verbi gratia pactus sim tecum, ne pecuniam quam mihi debes, a te peterem; deinde postea in contrarium pacti simus, id est, ut petere mihi liceat; et, si agam tecum, excipias tu, ut ita demum mihi condemneris, si non convenerit ne eam pecuniam peterem, nocet mihi exceptio pacti conventi: namque nihilominus hoc verum manet, etiamsi postea in contrarium pacti simus: sed qu*i*a iniquum est me excludi exceptione, replicatio mihi datur ex posteriore pacto, *hoc* modo, SI NON POSTEA CONVENERIT UT EAM PECUNIAM PETERE LICERET. Item si argentarius pretium rei quae in auctione venierit, persequatur, obiicitur ei exceptio, ut ita demum emtor damnetur, si ei res quam emerit, tradita *sit; quae quidem est* iusta exceptio: sed si in auctione praedictum est, ne ante emtori

traderetur res quam si pretium solverit, replicatione tali argentarius adiuvatur, *nisi* PRAEDICTUM EST, NE ALITER EMTORI RES TRADERETUR, QUAM SI PRETIUM EMTOR SOLVERIT. — 127. Interdum autem evenit, ut rursus replicatio quae prima facie iusta sit, inique reo noceat: quod cum accidit, adiectione opus est adiuvandi rei gratia, quae duplicatio vocatur. — 128. Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam inique actori noceat, rursus adiectione opus est qua actor adiuvetur, quae dicitur triplicatio. — 129. Quarum omnium adiectionum usum interdum etiam ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introduxit.

1709)—*L.* 2. §. 1. 3. *D. de except.* (XLIV. 1.) (*Ulp.*)—§. 1. Replicationes nihil aliud sunt, quam exceptiones, et a parte actoris veniunt. Quae quidem ideo necessariae sunt, ut exceptiones excludant; semper enim replicatio idcirco obiicitur, ut exceptionem oppugnet. — §. 3. Sed contra replicationem duplicatio, et contra duplicationem solet dari triplicatio, et contra triplicationem rursus quadruplicatio, et ita deinceps multiplicantur omnina, dum aut reus, aut actor obiicit.

L. 22. §. 1. *D. eod. Vid.* 1707.

1710)—*L.* 10. *C. de except.* (VIII. 36.) (*Diocl. et Maximian.*) Non exceptionibus actores, quibus reis auxilium tribuitur certis ex causis, sed replicationibus suam intentionem, si quam habeant, muniunt.

§. 138.

NOT. 1.

§. 1. *J. de actionibus. Vid.* 627.

L. 25. *pr. D. de O. et A. Vid.* 651.

1711)—*Gaii instit.* IV. 1.-3.—1. *Quod si quaeritur* quot genera actionum sint, verius videtur duo esse, in rem, et in personam; nam *qui* IV esse dixer*unt* ex sponsionum generibus, non animadverterunt quasdam species actionum inter genera se retulisse. — 3. Appellantur autem in rem quidem actiones, vindicationes; in personam vero actiones, quibus dari fierive oportere intendimus, condictiones.

NOT. 3.

§. 1. *J. de act. Vid.* 627.

1712)—§. 2. *J. eod.* Aeque si agat, ius sibi esse fundo forte vel aedibus utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio est. Eiusdem generis est actio de iure praediorum urbanorum, veluti si agat, ius sibi esse altius aedes suas tollendi, prospiciendive, vel proiiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini aedes. Contra quoque de usufructu, et de servitutibus praediorum rusticorum, item praediorum urbanorum, invicem quoque proditae sunt actiones; ut si quis intendat, ius non esse adversario utendi fruendi, eundi agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi, prospiciendi, proiiciendi, immittendi, istae quoque actiones in rem sunt, sed negativae. Quod genus actionis in controversiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet, ei vero, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget, rem actoris esse. Sane uno casu qui possidet nihilominus actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit.

NOT. 4.

1713)—*L.* 13. *D. si serv. vindicetur.* (VIII. 5.) (*Procul.*) Fistulas, quibus aquam duco, in via publica habeo, et hae ruptae inundant parietem tuum. Puto, posse te mecum recte agere, ius non esse, flumina ex meo in tuum parietem mihi fluere.

1714) — *L.* 14. *D. eod.* (*Pompon.*) Si, quum meus proprius esset paries, passus sim te immittere tigna, quae antea habueris, si nova velis immittere, prohiberi a me potes; immo etiam agere tecum potero, ut ea, quae nova immiseris, tollas. — §. 1. Si paries communis opere abs te facto in aedes meas se inclinaverit, potero tecum agere, ius tibi non esse, parietem illum ita habere.

1715) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Alfen.*) Si quando inter aedes binas paries esset, qui ita ventrem faceret, ut in vicini domum semipedem aut amplius procumberet, agi oportet, ius non esse, illum parietem ita proiectum in suum esse invito se.

1716) — *L.* 6. §. 2. *D. arbor. furt. caes.* (XLVII. 7.) (*Pompon.*) Si arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit, agere autem licebit, non esse ei ius sicuti tignum aut protectum immissum habere. Si radicibus vicini arbor aletur, tamen eius est, in cuius fundo origo eius fuerit.

NOT. 5.

§. 13. *J. de action. Vid.* 130.

1717)—*L.* 1. §. 2. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Per hanc autem actionem liberae personae, quae sunt iuris nostri, utputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur. Petuntur igitur aut praeiudiciis, aut interdictis, aut cognitione praetoria, et ita Pomponius libro trigesimo septimo; *nisi forte*, inquit, *adiecta causa quis vindicet*. Unde si quis ita petit filium suum in potestate: *ex iure Romano*, videtur mihi et Pomponius consentire, recte eum egisse; ait enim: adiecta causa ex lege Quiritium vindicare posse.

1718) — *L.* 9. *C. de patr. potest.* (VIII. 47.) (*Diocl. et Maximian.*) Nec filium negare cuiquam esse liberum, senatusconsulta de partu agnoscendo, ac denuntiata poena, item praeiudicium edicto perpetuo propositum, et remedium alimentorum apud Praesidem maiori trimo petenti nomine eius monstratum, iure manifesto declarant.

1719) — *L.* 5. §. 18. *D. de agnosc. et alend. liber.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Solent iudices cognoscere et inter patronos et libertos, si de alendis his agatur. Itaque si negent, se esse libertos, cognoscere eos oportebit; quodsi libertos esse constiterit, tunc demum decernere, ut alant. Nec tamen alimentorum decretum tollet liberto facultatem, quo minus praeiudicio certare possit, si libertum se neget.

NOT. 6.

1720) — *Gaii instit.* IV. 94. Nec tamen haec summa sponsionis exigitur; non enim poenalis est, sed praeiudicialis, et propter hoc solum fit ut per eam de re iudicetur: unde etiam is cum quo *agitur, non restipulatur. Ideo* autem appellata est pro praede litis vindiciarum stipula-

tio, *quia* in locum praedium successit, qui olim cum lege agebatur pro lite et *vindiciis*, id est, pro re et fructibus a possessore petitori dabantur.

1721) — *L.* 6. *D. si. ingen. esse dicatur.* (XL. 14.) (*Ulp.*) Quoties de hoc contenditur, an quis libertus sit, sive operae petantur, sive obsequium desideretur, sive etiam famosa actio intendatur, sive in ius vocetur, qui se patronum dicit, sive nulla causa interveniat, redditur praeiudicium. Sed et quoties quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Caii Seii se negat, idem praeiudicium datur. Redditur autem alterutro desiderante. Sed actoris partibus semper qui se patronum dicit fungitur, probareque libertum suum necesse habet, aut si non probet, vincitur.

Not. 7.

Gaii instit. IV. 44. *Vid.* 129.

Not. 8.

§. 13. *J. de act. Vid.* 130.

1722) — *L.* 3. §. 2.-5. *D. de agnosc. et alend. liber.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) — §. 2. Quid ergo si quis post mortem patris nascatur avo superstite, in cuius potestatem recasurus est, si ex filio eius susceptus probetur? videndum, quid dici debeat. Et certe probandum est, cum avo praeiudicium de partu agnoscendo similiter agendum. — §. 3. Quid, si hoc ipsum in quaestionem veniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit? Dicendum est, et super hoc ex senatusconsulto agendum. — §. 4. Et quid, si, an uxor fuerit, disceptetur? Et Iulianus Sexto Caecilio Africano respondit: locum esse praeiudicio. — §. 5. Illud tenendum, haec senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is supersit, in cuius potestatem recasuri non sunt. Quid ergo est in petitione hereditatis, quam filius intendit? Quaeritur, utrum ex eo natus sit, cuius hereditatem petit, an non? Adeo hoc verum est, ut Iulianus libro decimo nono Digestorum scribat: si vivo patre redditum sit praeiudicium, et ante, quam sententia feratur, pater decesserit, transeundum ad Carbonianum edictum.

Not. 9.

Gaii instit. IV. 1. *Vid.* 1711. — 4. .... nec enim, quod nostrum est, nobis dari potest.....
L. 25. *pr. in f. D. de O. et A. Vid.* 631.

Not. 10.

1723) — §. 15. *J. de act.* (IV. 6.) Appellamus autem in rem quidem actiones vindicationes, in personam vero actiones, quibus dare, facere, oportere intenditur, condictiones; condicere enim est denuntiare prisca lingua. Nunc vero abusive dicimus, condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit, dari sibi oportere; nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit.

Not. 11.

1724) — §. 20. *J. eod.* Quaedam actiones mixtam causam obtinere videntur, tam in rem, quam in personam. Qualis est familiae erciscundae actio, quae competit coheredibus de dividenda hereditate; item communi dividundo, quae inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, ut id dividatur; item finium regundorum, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus iudiciis permittitur iudici, rem alicui ex litigatoribus ex bono et aequo adiudicare, et, si unius pars praegravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

1725) — *L.* 7. *C. de her. pet.* (III. 31.) (*Dioclet. et Maximian.*) Hereditatis petitionem, quae adversus pro herede vel pro possessore possidentes exerceri potest, praescriptione longi temporis non submoveri, nemini incognitum est, quum mixtae personalis actionis ratio hoc respondere compellat. A ceteris autem tantum specialibus in rem actionibus vindicari posse, manifestum est, si non agentis intentio per usucapionem vel longum tempus explosa sit.

1726) — *L.* 25. §. 18. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) Petitio hereditatis, etsi in rem actio sit, habet tamen praestationes quasdam personales, utputa eorum, quae a debitoribus sunt exacta, item pretiorum.

Not. 12.

1727) — *L.* 9. §. 8. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Quum autem haec actio in rem sit scripta, nec personam vim facientis coerceat, sed adversus omnes restitui velit, quod metus causa factum est, non immerito Iulianus a Marcello notatus est, scribens: si fideiussor vim intulit, ut accepto liberaretur, in reum non esse restituendam actionem, sed fideiussorem, nisi adversus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat, etiam adversus reum competere hanc actionem, quum in rem sit scripta.

1728) — *L.* 14. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) In hac actione non quaeritur, utrum is, qui convenitur, an alius metum fecerit; sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum vel vim, et ex hac re eum, qui convenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen sensisse. Nam quum metus habeat in se ignorantiam, merito quis non adstringitur, ut designet, quis ei metum vel vim adhibuerit; et ideo ad hoc tantum actor adstringitur, ut doceat, metum in causa fuisse, ut alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari, quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur.

1729) — *L.* 1. §. 12. *D. si quadrupes paup. fec. dic.* (IX. 1.) (*Ulp.*) Et quum etiam in quadrupedibus noxa caput sequitur, adversus dominum haec actio datur, non cuius fuerit quadrupes quum noceret, sed cuius nunc est.
L. 3. §. 3. *D. ad exhib. Vid.* 628.

1730) — *L.* 3. §. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Sciendum est, adversus possessorem hac actione agendum, non solum eum, qui civiliter, sed et eum, qui naturaliter incumbat possessioni. Denique creditorem, qui pignori rem accepit, ad exhibendum teneri placet.

1731) — *L.* 6. §. 5. *D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Ulp.*) Aquae pluviae arcendae actionem sciendum est non in rem, sed personalem esse.

1732) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Emtor, nisi simulata venditio est, ceterique successores vel

restituere, si velint, opus factum, vel patientiam praestare debent; nam acturi moram suam nocere debere, manifestum est. In eadem causa est etiam socius eius, qui opus fecit, si ipse auctor non fuit. Idemque in donato fundo legatove est. — *L.* 1. §. 13. *D. quod legator. Vid.* 1382.

1733) — §. 6. *J. de act.* (IV. 6.) Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis eius a creditoribus ex sententia Praesidis possessis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione eam rem petere, id est dicere, eam rem traditam non esse, et ob id in bonis debitoris mansisse.

1734) — *L.* 5. §. 13. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Et quum interdictum sic sit scriptum: *quod vi aut clam factum est*, non ita: *quod vi aut clam fecisti*, latius porrigi, quam ad has personas, quas supra numeravimus, Labeo putat.

Not. 13.

1735) — §. 29.-31. *J. de act.* (IV. 6.) — §. 29. Fuerat antea et rei uxoriae actio una ex bonae fidei iudiciis; sed quum, pleniorem esse ex stipulatu actionem invenientes, omne ius, quod res uxoria ante habebat, cum multis divisionibus in actionem ex stipulatu, quae de dotibus exigendis proponitur, transtulimus, merito, rei uxoriae actione sublata, ex stipulatu, quae pro ea introducta est, naturam bonae fidei iudicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonae fidei sit. Sed et tacitam ei dedimus hypothecam, praeferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censimus, quum ipsa mulier de dote sua experiatur, cuius solius providentia hoc induximus. — §. 30. *Vid.* 852. — §. 31. Praeterea quasdam actiones arbitrarias, id est ex arbitrio iudicis pendentes, appellamus, in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat, (veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat) condemnari debeat. Sed istae actiones tam in rem, quam in personam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quasi-Serviana, quae etiam hypothecaria vocatur; in personam, veluti quibus de eo agitur, quod aut metus causa, aut dolo malo factum est; item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus et ceteris similibus permittitur iudici, ex bono et aequo, secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam, aestimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat.

Not. 14.

1736) — §. 28. *J. de act.* Actionum autem quaedam bonae fidei sunt, quaedam stricti iuris. Bonae fidei sunt hae: ex emto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelae, commodati, pignoratitia, familiae erciscundae, communi dividundo, praescriptis verbis, quae de aestimato proponitur, et ea, quae ex permutatione competit, et hereditatis petitio. Quamvis enim usque adbuc incertum erat, sive inter bonae fidei iudicia connumeranda sit hereditatis petitio, sive non, nostra tamen constitutio aperte eam esse bonae fidei disposuit.

1737) — *L.* 5. §. 4. *D. de in lit. iur.* (XII. 3.) (*Marcian.*) Plane interdum et in actione stricti iudicii in litem iurandum est, veluti si promissor Stichi moram fecerit, et Stichus decesserit, quia iudex aestimare sine delatione iurisiurandi non potest rem, quae non exstat.

Not. 15.

1738) — *Gaii instit.* IV. 18.-20. — 18. Et haec quidem actio proprie condictio vocabatur: nam actor adversario denuntiobat ut ad iudicem capiendum die xxx adesset. Nunc vero non proprie condictionem dicimus actionem in personam (*qua*) intendimus dari *nobis* oportere; nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit. — 19. Haec autem legis actio constituta est per legem Siliam et Calpurniam: lege quidem Silia certae pecuniae, lege vero Calpurnia de omni certa re. — 20. Quare autem haec actio desiderata sit, cum de eo quod nobis dari oportet, potuerimus sacramento aut per iudicis postulationem agere, valde quaeritur.

§. 15. *J. de act. Vid.* 1723.

1739) — *L. un. D. de condict. ex lege.* (XIII. 2.) (*Paulus.*) Si obligatio lege nova introducta sit, nec cautum eadem lege, quo genere actionis experiamur, ex lege agendum est.

1740) — §. 24. 25. *J. de act.* (IV. 6.) — §. 24. Tripli vero, cum quidam maiorem verae aestimationis quantitatem in libello conventionis inseruit ut ex hac causa viatores, id est executores litium, ampliorem summam sportularum nomine exegerint; tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, in triplum ab actore consequetur, ut in hoc triplo et simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio induxit, quae in nostro Codice fulget, ex qua dubio procul est, ex lege condictitiam emanare. — §. 25. Quadrupli, veluti furti manifesti, item de eo, quod metus causa factum sit, deque ea pecunia, quae in hoc data sit, ut is, cui datur, calumniae causa negotium alicui faceret vel non faceret; item ex lege condictitia, quae a nostra constitutione oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra constitutionis normam a reis quidquam exegerint

Not. 16.

§. 30. *J. de act. Vid.* 852.

1741) — *L.* 7. *D. de neg. gestis.* (III. 5.) (*Paulus.*) Quia tantundem in bonae fidei iudiciis officium iudicis valet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

1742) — *Gaii instit.* IV. 61.-63. — 61. ..... contine*tur ut habita ratione eius* quod in*vicem actorem ex* eadem causa *praestare* oporte*ret, in reliquum* eum cum quo actum est, condemnare. — 62. Sunt autem bonae fidei iudicia haec: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, fiduciae, pro socio, tutelae.....

Not. 17.

§. 31. *J. de act. Vid.* 1735.

1743) — *L.* 18. *pr. D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Paulus.*) Arbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur, et nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea res est. Ideo autem et hic, et in metus causa actione certa

quantitas non adiicitur, ut possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem iuraverit; sed officio iudicis debet in utraque actione taxatione iusiurandum refrenari.

1744) — *L.* 4. §. 3. *D. fin. regund.* (X. 1.) (*Paulus.*) Sed et si quis iudici non pareat in succidenda arbore, vel aedificio in fine posito deponendo, parteve eius, condemnabitur.

1745) — *Gaii instit.* IV. 163-165. — 163. Namque si arbitrum postulaverit is cum quo agitur, accipit formulam quae appellatur *arbitraria*: nam iudicis arbitrio, si quid restitui vel *exhiberi debeat*, *id* sine *poena* exhibet *vel* restituit, et ita absolvitur. Quodsi nec restituat, neque exhibeat, *quanti* ea res est condemnatur, sed actor *quoque* sine poena experitur cum eo qui neque exhibere, neque restituere quidquam offert *nisi* calumniae iudicium ei oppositum *fuerit*.... calumniae iudicio.... quasi hoc ipso confessus *videatur restituere se* vel exhibere debere. Sed alio iure utimur, et recte......... et arbitrum quisque...... — 164. Observare debet is qui *volet arbitrum petere*, *ut ita* eum petat antequam ex *iure* exeat, id *est*, *antequam a Praetore discedat*: sero enim petentibus non indulg*ebitur*. — 165. *Itaque* si *arbitrum* non *petierit*, sed *tacitus* de iure *exierit*, cum periculo *res* ad exitum perducitur; nam actor provocat adversarium sponsione *si* contra *edictum* Praetoris non *exhibuerit* aut non *restituerit*: ille autem adversus sponsionem adversarii restipulatur; deinde actor quidem sponsionis *formulam edit* adversario, *ille huic* invicem restipulationis: sed actor sponsionis *formulae subiungit*, et aliud iudicium de re restituenda vel exhibenda, ut si sponsione *vicerit*, nisi ei res exhibeatur aut restituatur. . . . .
. . . . aut denegantur . . . .

§. 139.

NOT. 18.

1746) — *L.* 25. *in f. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Omnes autem actiones aut civiles dicuntur aut honorariae.....

1747) — §. 3-12. *J. de act.* (IV. 6.) — §. 3. Sed istae quidem actiones, quarum mentionem habuimus, et si quae sunt similes, ex legitimis et civilibus causis descendunt. Aliae autem sunt, quas Praetor ex sua iurisdictione comparatas habet, tam in rem, quam in personam, quas et ipsas necessarium est exemplis ostendere. Ecce plerumque ita permittitur in rem agere, ut vel actor diceret, se quasi usucepisse, quod non usu ceperit, vel ex diverso possessor diceret, adversarium suum non usucepisse, quod usuceperit. — §. 4. Namque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit, veluti ex causa emtionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum, necdum eius rei dominus effectus est, si eius rei possessionem casu amiserit, nullam habet directam in rem actionem ad eam persequendam, quippe ita proditae sunt iure civili actiones, ut quis dominium suum vindicet. Sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem, inventa est a Praetore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se usucepisse, et ita vindicat suam esse; quae actio Publiciana appellatur, quoniam primum a Publicio Praetore in edicto proposita est. — §. 5. Rursus ex diverso, si quis, quum reipublicae causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem eius, qui in civitate esset, usuceperit, permittitur domino, si possessor reipublicae causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa usucapione eam petere, id est ita petere, ut dicat, possessorem usu non cepisse, et ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam et aliis simili aequitate motus Praetor accommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet. — §. 6. Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis eius a creditoribus ex sententia Praesidis possessis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione eam rem petere, id est dicere, eam rem traditam non esse, et ob id in bonis debitoris mansisse. — §. 7. Item Serviana et quasi-Serviana, quae etiam hypothecaria vocatur, ex ipsius Praetoris iurisdictione substantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quae pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenentur; quasi-Serviana autem, qua creditores pignora hypothecasve persequuntur. Inter pignus autem et hypothecam, quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil interest; nam de qua re inter creditorem et debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur. Sed in aliis differentia est; nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit; at eam, quae sine traditione nuda conventione tenetur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus. — §. 8. In personam quoque actiones ex sua iurisdictione propositas habet Praetor, veluti de pecunia constituta; cui similis videbatur receptitia. Sed ex nostra constitutione, quum, et si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniae constitutae transfusum est, ea, quasi supervacua, iussa est cum sua auctoritate a nostris legibus recedere. Item Praetor proposuit de peculio servorum filiorumque familias, et ex qua quaeritur, an actor iuraverit, et alias complures. — §. 9. De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicunque pro se vel pro alio soluturos se constituerint, nulla scilicet stipulatione interposita; nam alioquin, si stipulanti promiserint, iure civili tenentur. — §. 10. Actiones autem de peculio ideo adversus patrem dominumve comparavit Praetor, quia, licet ex contractu filiorum servorumve ipso iure non teneantur, aequum tamen est peculio tenus, quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item servorum, condemnari eos. — §. 11. Item si quis postulante adversario iuraverit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei solvatur, iustissime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quaeritur, an ei pecunia debeatur, sed an iuraverit. — §. 12. Poenales quoque actiones Praetor bene multas ex sua iurisdictione introduxit, veluti adversus eum, qui quid ex albo eius corrupisset, et in eum, qui patronum vel parentem in ius vocasset, quum id non impetrasset, item adversus eum, qui vi exemerit eum, qui in ius vocaretur, cuiusve dolo alius exemerit, et alias innumerabiles.

NOT. 19.

Gaii instit. IV. 34-38. *Vid.* 34.

Ulp. fragm. XXVIII. 12. *Vid.* 56.

Not. 20.

L. 21. *D. de praescr. verb.* (XIX. 5.) (*Ulp.*) Quoties deficit actio vel exceptio, utilis actio vel exceptio danda est.

1748) — *L.* 47. §. 1. *D. de neg. gestis.* (III. 5.) (*Paulus.*) Nec refert, directa quis an utili actione agat vel conveniatur, quia in extraordinariis iudiciis, ubi conceptio formularum non observatur, haec subtilitas supervacua est, maxime quum utraque actio eiusdem potestatis sit, eundemque habeat effectum.

Not. 21.

1749) — *Gaii instit.* IV. 6.-9. — 6. Agimus autem, interdum ut rem tantum consequamur, interdum ut poenam tantum, alias ut rem et poenam. — 7. Rem tantum persequimur, velut actionibus ex contractu agimus. — 8. Poenam tantum consequimur, velut actione furti et iniuriarum, et secundum quorundam opinionem actione vi bonorum raptorum: nam ipsius rei et vindicatio et condictio nobis competit. — 9. Rem vero et poenam persequimur, velut ex his causis ex quibus adversus infitiantem in duplum agimus: quod accidit per actionem iudicati, depensi, damni in*iuriae*.... *rerum* legatarum nomine quae per damnationem cert*ae* relict*ae* sunt.

1750) — §. 16.-19. *J. de act.* (IV. 6.) — §. 16. Sequens illa divisio est, quod quaedam actiones rei persequendae gratia comparatae sunt, quaedam poenae persequendae, quaedam mixtae sunt. — §. 17. Rei persequendae causa comparatae sunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quae in personam sunt, eae quidem, quae ex contractu nascuntur, fere omnes rei persequendae causa comparatae videntur, veluti quibus mutuam pecuniam vel in stipulatum deductam petit actor, itemque commodati, depositi, mandati, pro socio, ex emto, vendito, locato, conducto. Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinae, naufragii causa depositum sit, in duplum actionem Praetor reddit, si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum herede eius ex dolo ipsius agetur; quo casu mixta est actio. — §. 18. Ex maleficiis vero proditae actiones aliae tantum poenae persequendae causa comparatae sunt, aliae tam poenae, quam rei persequendae, et ob id mixtae sunt. Poenam tantum persequitur quis actione furti; sive enim manifesti agatur quadrupli, sive nec manifesti dupli, de sola poena agitur. Nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est suam esse petens, sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet. Eo amplius adversus furem etiam condictio est rei. — §. 19. Vi autem bonorum raptorum actio mixta est, quia in quadruplo rei persecutio continetur, poena autem tripli est. Sed et legis Aquiliae actio de damno iniuriae mixta est, non solum, si adversus infitiantem in duplum agatur, sed interdum et si in simplum quisque agit, veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer et magni pretii fuerit. Tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi et magni pretii fuerit, secundum iam traditam divisionem. Item mixta est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesiis vel aliis venerabilibus locis legati vel fideicommissi nomine dare distulerint usque adeo, ut etiam in iudicium vocarentur; tunc enim et ipsam rem vel pecuniam, quae relicta est, dare compelluntur, et aliud tantum pro poena, et ideo in duplum eius fit condemnatio.

Not. 22.

1751) — *L.* 1. *pr. et.* §. 1. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Post actiones, quae de universitate propositae sunt, subiicitur actio singularum rerum petitionis. — §. 1. Quae specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam his, quae anima carent, et in his, quae solo continentur.

1752) — *L.* 11. *C. de pet. her.* (III. 31.) (*Arcad. et Honor.*) Cogi possessorem ab eo, qui expetit, titulum suae possessionis dicere, incivile est, praeter eum scilicet, qui dicere cogitur, utrum pro possessore an pro herede possideat. (396.)

L. 38. *pr. D. pro socio. Vid.* 1489.

1753) — *L.* 1. §. 17. *D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Ulp.*) Item sciendum est, hanc actionem non alias locum habere, quam si aqua pluvia agro noceat. Ceterum si aedificio vel oppido noceat, cessat actio ista; agi autem ita poterit, ius non esse stillicidia vel flumina immittere. Et ideo Labeo et Cascellius aiunt: aquae quidem pluviae arcendae actionem specialem esse, de fluminibus et stillicidiis generalem, et ubique agi ea licere. Itaque aqua, quae agro nocet, per aquae pluviae arcendae actionem coercebitur.

Not. 23.

L. 18. §. 4. *D. commodati. Vid.* 1087.

1754) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Contraria commodati actio etiam sine principali moveri potest, sicut et ceterae, quae dicuntur contrariae.

1755) — *L.* 8. §. 2. *D. de neg. gestis.* (III. 5.) (*Ulp.*) Si quocunque modo ratio compensationis habita non est a iudice, potest contrario iudicio agi. Quodsi post examinationem reprobatae fuerint compensationes, verius est, quasi re iudicata amplius agi contrario iudicio non posse, quia exceptio rei iudicatae opponenda est.

1756) — *L.* 1. §. 8. *D. de contr. tut. act.* (XXVII. 4.) (*Ulp.*) Hanc actionem dandam placet, et si tutelae iudicio non agatur; etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelae non vult, quia nihil ei debetur, immo plus in eum impensum est, quam quod ei abest; nec impediendus est tutor contrario agere.

1757) — §. 2. *J. de poena tem. litig.* (IV. 16.) Ex quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt, veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo; item tutelae, mandati, depositi directis, non contrariis actionibus; pro socio, quae ab utraque parte directa est, et ob id quilibet ex sociis eo iudicio damnatus ignominia notatur...

1758) — *Gaii instit.* IV. 174-181. — 174. Actoris quoque calumnia, coercetur: modo calumniae iudicio, modo contrario, modo iureiurando, modo restipulatione. — 175. Et quidem calumniae iudicium adversus omnes actiones locum habet, et est decimae partis *causae*; adversus interdicta aut*em*, quartae partis causae. — 176. Liberum est i*lli* cum quo agitur, aut calumniae

iudicium opponere aut *iusiurandum* exigere non calumniae causa agere. — 177. Contrarium autem iudicium ex certis causis constituitur: velut si iniuriarum agatur; et si cum muliere eo nomine agatur, quod dicatur ventris nomine in possessionem missa dolo malo ad alium possessionem transtulisse; et si quis eo nomine agat, quod dicat se a Praetore in possessionem missum ab alio quo admissum non esse. Sed adversus iniuriarum quidem actionem, decimae partis datur; adversus vero duas istas, quintae. — 178. Severior autem coercitio est per contrarium iudicium: *nam* calumniae iudicio x partis nemo damnatur, nisi qui intelligit non recte se agere, sed vexandi adversarii gratia actionem instituit, potiusque ex iudicis errore vel iniquitate victoriam sperat, quam ex causa veritatis; calumnia enim in adfectu est, sicut furti crimen. Contrario vero iudicio omnimodo damnatur actor, si causam non tenuerit, licet alia opinione inductus crediderit se recte agere. — 179. Utique autem ex quibus causis contrario iudicio agere potest, etiam calumniae iudicium locum habet: sed alterutro *tantum* iudicio agere permittitur. Qua ratione si iusiurandum de calumnia exactum fuerit, quemadmodum calumniae non datur, ita et contrarium dari non debet. — 180. Restipulationis quoque poena ex certis causis fieri solet: et quemadmodum contrario iudicio omnimodo condemnatur actor si causam non tenuerit, nec requiritur an scierit non recte se agere; ita etiam restipulationis poena omnimodo damnatur actor. — 181. . . . . si ab actore restipulationis poena petatur, ei neque calumniae iudicium opponitur, neque iurisiurandi religio *iniungitur*: nam contrarium iudicium *in* his causis locum non habere palam est.

Not. 24.

1759) — *L. 37. §. 1. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Mixtae sunt actiones, in quibus uterque actor est, utputa finium regundorum, familiae erciscundae, communi dividundo, interdictum uti possidetis, utrubi.

1760) — *§. 7. J. de interdictis.* (IV. 15) — Tertia divisio interdictorum haec est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus sit; qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Namque actor est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui, reus est is, a quo desideratur, ut restituat aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum prohibet Praetor in loco sacro, vel in flumine publico, ripave eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat, reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti uti possidetis interdictum, et utrubi. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam praecipue reus vel actor intelligitur, sed unusquisque tam rei, quam actoris partem sustinet.

1761) — *Gaii instit.* IV. 156-160. — 156. Tertia divisio interdictorum in hoc est, *quod aut* simplicia sunt, aut duplicia. — 157. Simplicia *sunt*, velut in quibus alter actor, alter reus est; qualia sunt omnia restitutoria; aut exhibitoria; nam actor est qui desiderat aut exhiberi aut restitui, reus is est a quo desideratur ut exhibeat aut restituat. — 158. Prohibitoriorum autem interdictorum alia duplicia, alia simplicia sunt. — 159. Simplicia sunt, quibus prohibet Praetor in loco sacro aut in flumine publico ripave eius aliquid facere; nam actor *est* qui desiderat ne quid fiat, reus is qui aliquid facere conatur. — 160. Duplicia sunt velut UTI POSSIDETIS interdictum et UTRUBI. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam praecipue reus vel actor intelligitur, sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet; quippe Praetor pari sermone cum utroque loquitur, nam summa conceptio eorum interdictorum haec est: UTI *NUNC* POSSIDETIS, QUOMINUS ITA POSSIDEATIS VIM FIERI VETO. Item alterius: UTRUBI HIC HOMO DE QUO AGITUR, APUD QUEM MAIORE PARTE HUIUS ANNI FUIT, QUOMINUS IS EUM DUCAT, VIM FIERI VETO.

1762) — *L. 10. D. fin. reg.* (X. 1.) (*Iulian.*) Iudicium communi dividundo, familiae erciscundae, finium regundorum tale est, ut in eo singulae personae duplex ius habeant, agentis et eius, quocum agitur.

1763) — *L. 13. in f. D: de iudiciis.* (V. 1.) (*Gaius.*) In tribus istis iudiciis, familiae erciscundae, communi dividundo, et finium regundorum, quaeritur, quis actor intelligatur? quia par causa omnium videtur. Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudicium provocasset.
L. 2. in f. D. comm. divid. Id quod praeced.

Not. 25.

1764) — *L. 1. pr. D. de praescr. verbis.* (XIX. 5.) (*Papinian.*) Nonnunquam evenit, ut cessantibus iudiciis proditis et vulgaribus actionibus, cum proprium nomen invenire non possumus, facile descendamus ad eas, quae in factum appellantur. Sed ne res exemplis egeat, paucis agam.

Not. 26.

1765) — *Gaii instit.* IV. 45-47. — 45. 46. *Vid.* 8. — 47. Sed ex quibusdam causis, Praetor et in ius et in factum conceptas formulas proponit, vel*ut* depositi et commodati. Illa enim formula quae ita concepta est, IUDEX ESTO; QUOD AULUS AGERIUS APUD NUMERIUM NEGIDIUM MENSAM ARGENTEAM DEPOSUIT, QUA DE RE AGITUR, QUIDQUID OB EAM NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO DARE FACERE OPORTET EX FIDE BONA EIUS, ID IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO CONDEMNATO...; SI NON PARET ABSOLVITO, in ius concepta est. At illa formula quae ita concepta est, IUDEX ESTO; SI PARET AULUM AGERIUM APUD NUMERIUM NEGIDIUM MENSAM ARGENTEAM DEPOSUISSE, EAMQUE DOLO MALO NUMERII NEGIDII AULO AGERIO REDDITAM NON ESSE, QUANTI EA RES ERIT, TANTAM PECUNIAM IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO CONDEMNATO; SI NON PARET ABSOLVITO, in factum concepta est. Similes etiam commodati formulae sunt....

Not. 27.

1766) — *L. 7. §. 2. D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit, esse obligationem (utputa dedi tibi rem, ut mihi aliam dares, dedi, ut aliquid facias); hoc συνάλλαγμα esse, et hinc nasci civilem obligationem. Et ideo puto, recte Iulianum a Mau-

riciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum, ut Pamphilum manumittas, manumisisti, evictus est Stichus; Iulianus scribit: in factum actionem a Praetore dandam; ille ait: civilem incerti actionem, id est praescriptis verbis, sufficere; esse enim contractum, quod Aristo συνάλλαγμα dicit, unde haec nascatur actio.

Not. 28.

1767) — *Gaii instit.* IV. 132. Praescriptiones autem appellatas esse ab eo *quod* ante formulas praescribuntur, plus quam manifestum est.

Not. 29.

1768) — *L.* 1. §. 1. *D. de praescr. verb.* (XIX. 5.) (*Papinian.*) Domino mercium in magistrum navis, si sit incertum, utrum navem conduxerit, an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum esse dandam, Labeo scribit.

L. 2. *D. eod. Vid.* 322.

1769) — *L.* 5. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) At cum do ut facias, si tale sit factum, quod locari solet, puta ut tabulam pingas, pecunia data locatio erit, sicut superiore casu emtio; si res, non erit locatio, sed nascetur vel civilis actio in hoc, quod mea interest, vel ad repetendum condictio. Quodsi tale est factum, quod locari non possit, puta ut servum manumittas, sive certum tempus adiectum est, intra quod manumittatur, idque, quum potuisset manumitti, vivo servo transierit, sive finitum non fuerit, et tantum temporis consumtum sit, ut potuerit debueritque manumitti, condici ei potest, vel praescriptis verbis agi. Quod his, quae diximus, convenit. Sed si dedi tibi servum, ut servum tuum manumitteres, et manumisisti, et is, quem dedi, evictus est, si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem, Iulianus scribit, si ignorans, in factum civilem.

Not. 30.

1770) — *L.* 29. §. 7. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Ulp.*)... Magistratus municipales, si damnum iniuria dederint, possunt Aquilia teneri. Nam et cum pecudes aliquis pignori cepisset, et fame eas necasset, dum non patitur eis cibaria afferri, in factum actio danda est. Item si, dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit, et res tritas corruptasque reddat, dicitur, legem Aquiliam locum habere; quod dicendum est, et si ex lege pignus ceperit. Si quid tamen magistratus adversus resistentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia; nam et cum pignori servum cepisset, et ille se suspenderit, nulla datur actio.

1771) — *L.* 53. *D. eod.* (*Nerat.*) Boves alienos in angustum locum coëgisti, eoque effectum est, ut deiicerentur. Datur in te, ad exemplum legis Aquiliae, in factum actio.

1772) — *L.* 46. *in f. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*African.*) Quidam, quum filiumfamilias heredem instituere vellet, ne ad patrem eius ex ea hereditate quidquam perveniret, voluntatem suam exposuit filio; filius, quum patris offensam vereretur, petiit a testatore, ne sub conditione: *si a patre emancipatus esset*, heredem eum institueret, et impetravit ab eo, ut amicum suum heredem institueret; atque ita testamento amicus filii, ignotus testatori, heres institutus est, nec quidquam ab eo petitum est. Quaerebatur: si ille amicus aut adire nollet, aut aditam nollet restituere hereditatem, an fideicommissum ab eo peti posset, aut aliqua actio adversus eum esset, et utrum patri an filio competeret? Respondi: etiam si manifestum sit, scriptum heredem fidem suam interposuisse, non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse, quam si et ipsum testatorem fidem eius secutum esse probaretur; si tamen, quum a filiofamilias rogaretur amicus, et aditurum se hereditatem recepisset, et restituturum patrifamilias facto, non absurde dici posse, mandati actionem futuram, et eam actionem patri inutilem fore, quia non sit ex bona fide, id ei restitui, quod testator ad eum pervenire noluerit; sed nec filio vulgarem competituram, verum utilem, sicuti dare placeret ei, qui, quum filiusfamilias esset, pro aliquo fideiussisset, ac paterfamilias factus solvisset.

Not. 30*a*.

1773) — *L.* 16. *pr.* §. 2. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) In causae cognitione etiam hoc versabitur, num forte aliqua actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si communi auxilio et mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium. Utputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est. — §. 2. *Vid.* 939.

Not. 31.

1774) — *Gaii instit.* IV. 141. Nec tamen cum quid iusserit fieri, aut fieri prohibuerit, statim peractum est negotium; sed ad iudicem recuperatoresve *itur*, et ibi editis formulis quaeritur an aliquid adversus Praetoris edictum factum sit, vel an factum non sit quod is fieri iusserit; et modo cum poena agitur, modo sine poena: cum poena, velut cum per sponsionem ag*itur*; sine poena, velut cu*m* arbiter petitur. Et quidem ex prohibitoriis interdictis semper per sponsionem agi solet; ex restitutoriis vero vel exhibitoriis, modo per sponsionem, modo per formulam agitur, quae arbitraria vocatur.

Not. 32.

1775) — *L.* 2. *C. de pedan. iud.* (III. 3.) (*Dioclet. et Maximian.*) Placet nobis, Praesides de his causis, in quibus, quod ipsi non possent cognoscere, antehac pedaneos iudices dabant, notionis suae examen adhibere, ita tamen, ut, si vel propter occupationes publicas, vel propter causarum multitudinem omnia huiusmodi negotia non potuerint cognoscere, iudices dandi habeant potestatem. Quod non ita accipi convenit, ut in his etiam causis, in quibus solebant ex officio suo cognoscere, dandi iudices licentia eis permissa credatur. Quod usque adeo in Praesidum cognitione retinendum est, ut eorum iudicia non deminuta videantur, dum tamen et de ingenuitate, super qua poterant etiam ante cognoscere, et de libertinitate Praesides ipsi diiudicent.

1776) — §. 8. *J. de interdictis.* (IV. 15.) De ordine et vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem ius dicitur, (*qualia sunt hodie omnia iudicia*) non est necesse, reddi interdictum,

sed perinde iudicatur sine interdictis, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

Not. 33.

1777)—*L.* 2. §. 33. *D. de O. J.*(I. 2.)(*Pompon.*) Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus, observantur; quoties autem proficiscuntur, unus relinquitur, qui ius dicat; is vocatur Praefectus urbi. Qui Praefectus olim constituebatur; postea fere latinarum feriarum causa introductus est, et quotannis observatur. Sane Praefectus annonae et vigilum non sunt magistratus, sed *extra ordinem* utititatis causa constituti sunt; et tamen hi, quos cis Tiberim diximus, postea Aediles senatusconsulto creabantur.

1778) — *L.* 13. *C. de R. V.* (III. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ordinarii iuris est, ut, mancipiorum orta quaestione, prius exhibitis mancipiis de possessione iudicetur, ac tunc demum proprietatis causa ab eodem iudice decidatur.

Not. 34.

1779) — *Ulp. fragm.* XXV. 12. Fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata; sed cognitio est Romae quidem Consulum, aut Praetoris qui fideicommisso vocatur, in provinciis vero, Praesidum provinciarum.

Not. 35.

1780)—*Tit. Dig. de popular. act.* (XLVII. 23.) I. (*Paulus.*) — Eam popularem actionem dicimus, quae suum ius populo tuetur.

II. (*Idem.*) — Si plures simul agant populari actione, Praetor eligat idoniorem.

III. (*Ulp.*)— Sed si ex eadem causa saepius agatur, quum idem factum sit, exceptio vulgaris rei iudicatae opponitur. — §. 1. In popularibus actionibus is, cuius interest, praefertur.

IV. (*Paulus.*) — Popularis actio integrae personae permittitur, hoc est cui per edictum postulare licet.

V. (*Idem.*) — Qui populari actione convenietur, ad defendendum procuratorem dare potest; is autem, qui eam movet, procuratorem dare non potest.

VI. (*Ulp.*) — Mulieri et pupillo populares actiones non dantur, nisi cum ad eos res pertineat.

VII. (*Paulus.*)—Populares actiones non transeunt ad eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto. — §. 1. Item qui habeat has actiones, non intelligitur esse locupletior.

VIII. (*Ulp.*) —Omnes populares actiones neque in heredes dantur, neque supra annum extenduntur.

1781) — *L.* 42. *pr. D. de proc.* (III. 3.) (*Paulus.*) Licet in popularibus actionibus procurator dari non possit, tamen dicendum est, merito eum, qui de vi publica agit, et privato damno ex prohibitione afficitur, quasi privatae actionis dare posse procuratorem. Multo magis dabit ad sepulcri violati actionem is, ad quem ea res pertinet.

1782) — *L.* 43. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) In popularibus actionibus, ubi quis quasi unus ex populo agit, defensionem ut procurator praestare cogendus non est.

1783) — *L.* 30. §. 3. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Paulus.*) In popularibus actionibus iusiurandum exactum ita demum adversus alios proderit, si bona fide exactum fuerit; nam et si quis egerit, ita demum consumit publicam actionem, si non per collusionem actum sit.

Not. 36.

Pr. J. de perpet. et tempor. act. Vid. 1459.

Not. 37.

1784) — *L.* 5. §. 1. *in f. D. de exercit. act.* (XIV. 1.) (*Paulus.*) .... hoc enim edicto non transfertur actio, sed adiicitur.

§. 140.

Not. 2.

1785) — *L.* 1. §. 9. *D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Idem ait Neratius: ex una iniuria interdum tribus oriri iniuriarum actionem, neque unius actionem per alium consumi. Utputa uxori meae filiaefamilias iniuria facta est. Et mihi, et patri eius, et ipsi iniuriarum actio incipiet competere.

1786) — *L.* 18. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si nupta filiafamilias iniuriam acceperit, et vir et pater iniuriarum agant, Pomponius recte putat, tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnaretur, si ea vidua esset, viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset, quod sua cuiusque iniuria propriam aestimationem habeat; et ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam iniuriarum agere posse, quod et vir suo nomine agat.

1787) — *L.* 9. *pr. D. de transact.* (II. 15.) (*Ulp.*) Qui cum tutoribus suis de sola portione administratae tutelae suae egerat et transegerat, adversus eosdem tutores ex persona fratris sui, cui heres exstiterat, agens, praescriptione factae transactionis non summovetur.

1788) — *L.* 5. *C. arbitrium tutelae.* (V. 51.) (*Gordian.*) Omnes tutores seu heredes eorum, qui administraverunt tutelam, ad eundem iudicem ire debere, iam pridem constitutum est. Quum igitur patrem tuum cum alio tutelam administrasse alleges, Praeses provinciae eundem iudicem adversus te atque heredes contutorum patris tui dare debebit, quatenus quisque condemnari debeat examinaturum. (258.)

Not. 3.

1789) — §. 1. *J. de duob. reis stipul. et promitt.* (III. 17.) Ex huiusmodi obligationibus et stipulationibus solidum singulis debetur, et promittentes singuli in solidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur, et vel alter debitum accipiendo, vel alter solvendo omnium perimit obligationem, et omnes liberat.

1790) — *L.* 1. §. 4. *D.* de eo, *per quem fact. erit, quom. quis in iud. sistat.* (II. 10.) (*Ulp.*) Si plures dolo fecerint, omnes tenentur; sed si unus praestiterit poenam, ceteri liberantur, quum nihil intersit.

1791) — *L.* 11. §. 2. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Sed si plures servum percusserint, utrum omnes quasi occiderint teneantur? videamus. Et si quidem apparet, cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur; quod si non apparet, omnes quasi occiderint teneri, Iulianus ait. Et si cum uno agatur, ceteri non liberantur; nam ex lege Aquilia quod alius praestitit, alium non relevat, quum sit poena.

1792) — *L.* 51. *in f. D. eod.* (*Iulian.*) Cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamvis subtili ratione dici possit, neminem eorum teneri, quia neminem verum sit eam sustulisse.

1793) — *L.* 55. §. 1. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Tryphonin.*) Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus, an ea actione, quae proponitur ex lege duodecim tabularum adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur, et quamvis unus duplum praestiterit, nihilo minus etiam alii teneantur? Nam in aliis furibus eiusdem rei pluribus non est propterea ceteris poenae deprecatio, quod ab uno iam exacta est; sed tutores propter admissam administrationem non tam invito domino contrectare eam videntur, quam perfide agere. Nemo denique dicet, unum tutorem et duplum hac actione praestare, et quasi specie condictionis aut ipsam rem, aut eius aestimationem.

1794) — *L.* 3. §. 5. *D. nautae, caupones.* (IV. 9.) (*Ulp.*) Novissime videndum, an eiusdem rei nomine et de recepto honoraria actione, et furti agendum sit? Et Pomponius dubitat; sed magis est, ut vel officio iudicis, vel doli exceptione alterutra esse contentus debeat.

1795) — *L.* 6. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Possumus autem furti vel damni iniuriae actione uti cum nautis, ut certi hominis factum arguamus, sed una contenti esse debebimus. Et si cum exercitore egerimus, praestare ei debemus actiones nostras, quamvis ex conducto actio adversus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur, ne saepius de eiusdem hominis admisso quaeratur. Et contra, si de admisso unius hominis actum sit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur.

1796) — *L. ult. pr.* §. 1. 2. *C. de furtis.* (VI. 2.) (*Iustinian.*) Manifestissimi quidem iuris est, perpetrato furto, ei competere furti actionem, cuius interest, ne furtum committatur. Sed quaerebatur apud antiquos legum interpretes, si quis commodavit alii rem ad se pertinentem, et ipsa subtracta est, an furti actio adversus furem instituí possit ab eo, qui rem utendam susceperit, idoneo scilicet constituto, quia et ipse commodati actione a domino pro ea re conveniri possit? Et hoc quidem paene iam fuerat concessum, ut habeat ipse actionem, nisi inopia dignoscatur laborare; tunc enim furti actionem domino competere dicebant. Sed ea satis increbuit dubitatio, si tempore, quo furtum committebatur, idoneus erat is, qui rem commodatam acceperat, postea autem ad inopiam pervenit, antequam moveatur actio, quae ei antea competebat, an debeat actio, quae semel ei acquisita est, firmiter apud eum manere, vel ad dominum reverti? Tum et hoc quaerebatur, an in casu furti actio ambulatoria sit, necne? Sed omnem talem tractatum alia sequitur subdivisio, si ex parte solvendo sit is, qui rem utendam accepit, ut possit non in totum, sed particularem solutionem ei facere, an habeat furti actionem, vel non? — §. 1. *Vid.* 519. — §. 2. Sin autem nescius et dubitans, rem non esse apud eum, commodati actionem instituit, postea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem pervenire, tunc licentia ei concedatur et adversus furem venire, nullo obstaculo ei opponendo, quoniam iam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem, nisi, domino ab eo satisfactum est; tunc etenim omnimodo furem a domino quidem furti actione liberari, suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit, quum manifestissimum sit, etiamsi ab initio dominus actionem instituit commodati, ignorans rem esse subreptam, postea autem, hoc ei cognito, adversus furem transivit, omnimodo liberari eum, qui rem commodatam susceperit, quemcunque causae exitum adversus furem dominus habuerit; eadem definitione obtinente, sive in partem, sive in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam accepit. (530.)

1797) — *L.* 11. §. 8. *D. de exc. rei iudic.* (XLIV. 2.) (*Ulp.*) Si quis hominem a filiofamilias petierit, deinde eundem a patre petat, locum habet haec exceptio.

Not. 4.

1798) — *L.* 3. §. 15. *D. de tab. exhib.* (XLIII. 5.) (*Ulp.*) Inde quaeritur: si hinc consecutus aestimationem legatarius postea legatum petat, an sit audiendus? Et putem, si heres idem praestiterit, exceptione doli repellendum; si alius, repelli non oportere. Ideo et si heres sit, qui interdicto usus aestimationem consecutus est, eadem est distinctio.

1799) — *L.* 108. §. 4. *D. de legat.* 1. (XXX.) (*African.*) Stichum, quem de te stipulatus eram, Titius a te herede mihi legavit. Si quidem non ex lucrativa causa stipulatio intercessit, utile legatum esse placebat; sin e duabus, tunc magis placet inutile esse legatum, quia nec absit quidquam, nec bis eadem res praestari possit.

§. 6. *J. de legatis. Vid.* 561.

Not. 5.

1800) — *L.* 1. *C. de transact.* (II. 4.) (*Antonin.*) Neque pactio, neque transactio cum quibusdam ex curatoribus sive tutoribus facta auxilio ceteris est in his, quae separatim communiterve gesserunt vel gerere debuerunt. Quum igitur tres curatores habueris, et cum duobus ex his transegeris, tertium convenire non prohiberis. (211.)

1801) — *L.* 1. *C. inter alios acta vel iudicata aliis non nocere* (VII. 60.) (*Dioclet. et Maximian.*) Inter alios res gestas aliis non posse praeiudicium facere, saepe constitutum est. Unde licet quosdam de heredibus eius, quem debitorem tuum fuisse significas, solvisse commemores, tamen ceteri non alias ad solutionem urgentur, nisi debitum probatum fuerit.

Not. 6.

L. 23. §. 5. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*).... ad exhibendum agere potest, ut separentur, et tunc vindicentur. *Vid.* 365.

1802) — *L* 1. *ad exhibendum.* (X. 4.) (*Ulp.*) Haec actio perquam necessaria est, et vis eius in usu quotidiano est, et maxime propter vindicationes introducta est.

1803) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Exhibere est facere in publico potestatem, ut ei, qui agat, experiundi sit copia.

1804) — *L.* 3. §. 3-6. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Est autem personalis haec actio, et ei competit, qui

in rem acturus est qualicunque in rem actione, etiam pignoratitia Serviana sive hypothecaria, quae creditoribus competit. — §. 4. Sed et usumfructum petituro competere ad exhibendum, Pomponius ait. — §. 5. Sed et si quis interdicturus rem exhiberi desideret, audietur. — §. 6. Item si optare velim servum vel quam aliam rem, cuius optio mihi relicta est, ad exibendum me agere posse constat, ut exhibitis possim vindicare.

1805) — *L.* 16. 18. *D. de except.* (XLIV. 1.) (*African.*) — XVI. Fundum Titianum possides, de cuius proprietate inter me et te controversia est, et dico praeterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi. Si viam petam, exceptionem, quod praeiudicium praedio non fiat, utilem tibi fore putavi, videlicet quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probaverim, fundum Titianum meum esse. — XVIII. Fundi, quem tu proprium tuum esse dicis, partem a te peto, et volo simul iudicio quoque communi dividundo agere sub eodem iudice. Item si eius fundi, quem tu possideas, et ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim, quaesitum est, an exceptio, quod praeiudicium fundo partive eius non fiat, obstet, an deneganda sit? Et utrubique putat intervenire Praetorem debere, nec permittere petitori prius, quam de proprietate constet, huiusmodi iudiciis experiri.

Not. 8.

1806) — *L.* 2. §. 1. 4. *D. de privat. delict.* (XLVII. 1.) (*Ulp.*) — §. 1. Qui igitur hominem surripuit et occidit, quia surripuit, furti, quia occidit, Aquilia tenetur, neque altera harum actionum alteram consumit. — §. 4. Item si quis surreptum flagello ceciderit, duabus actionibus tenetur, furti et iniuriarum, et si forte hunc eundem occiderit, tribus actionibus tenebitur.

1807) — *L.* 27. *pr. D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Si servus servum alienum surripuerit et occiderit, Iulianus et Celsus scribunt, et furti, et damni iniuriae competere actionem.

1808) — *L.* 11. §. 2. *D. de servo corrupto.* (XI. 3.) (*Ulp.*) Quamvis autem rerum subtractarum nomine servi corrupti competat actio, tamen et furti agere possumus; ope enim et consilio sollicitatoris videntur res abesse, nec sufficiet alterutra actione egisse, quia altera alteram non minuit. Idem et in eo, qui servum recepit, et celavit, et deteriorem fecit, Iulianus scribit. Sunt enim diversa maleficia furis, et eius, qui deteriorem servum fecit. Hoc amplius et condictionis nomine tenebitur. Quamvis enim condictione hominem, poenam autem furti actione consecutus sit, tamen et quod interest debebit consequi actione servi corrupti.

1809) — *L.* 60. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Nunquam actiones poenales de eadem pecunia concurrentes alia aliam consumit.

1810) — *L.* 130. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nunquam actiones, praesertim poenales, de eadem re concurrentes alia aliam consumit.

Not. 9.

1811) — *L.* 7. *D. de lege commiss.* (XVIII. 3.) (*Hermogenian.*) Post diem commissoriae legi praestitutum si venditor pretium petat, legi commissoriae renuntiatum videtur, nec variare, et ad hanc redire potest.

Not. 10.

1812) — *L.* 32. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Hermogenian.*) Cum ex uno delicto plures nascuntur actiones, sicut evenit, cum arbores furtim caesae dicuntur, omnibus experiri permitti, post magnas varietates obtinuit.

§. 1. *in f. J. si quadrup. paup. fec. dic. Id. quod* 1810.

1813) — *L.* 7. §. 1. *D. de cond. furt.* (XIII. 1.) (*Ulp.*) Furti actio poenam petit legitimam, condictio rem ipsam; ea res facit, ut neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem consumatur. Is itaque, cui furtum factum est, habet actionem furti, et condictionem, et vindicationem; habet et ad exhibendum actionem.

1814) — *L.* 45. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Rei communis nomine cum socio furti agi potest, si per fallaciam dolove malo amovit, vel rem communem celandi animo contrectavit. Sed et pro socio actione obstrictus est, nec altera actio alteram tollit; idemque in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum est.

1815) — *L.* 46. *D. eod.* (*Paulus.*) Idem est et in colono, et in eo, qui negotia gerit, et qui mandatum nostrum exsequitur, et in tutore.

1816) — *L.* 42. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) Si locatum tibi servum surripias, utrumque iudicium adversus te est exercendum, locati actionis et furti.

1817) — *L.* 1. §. 22. *D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Hunc tamen tutorem, qui intercepit pecuniam pupillarem, et furti teneri, Papinianus ait; qui, et si furti teneatur, hac actione conventus furti actione non liberatur; nec enim eadem est obligatio furti ac tutelae, ut quis dicat, plures esse actiones eiusdem facti, sed plures obligationes; nam et tutelae et furti obligatur.

1818) — *L.* 2. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Actione de rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. — §. 1. Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur. Utraque autem actione obligatur, et altera alteram non tollet. Sed et condictio ex furtiva causa competit; per quam si consecutus fuerit pupillus, quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudicium, quia nihil abest pupillo.

1818 *a.*) — *L.* 54. §. 3. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Gaius.*) Quum furti actio ad poenae persecutionem pertineat, condictio vero et vindicatio ad rei recuperationem, apparet, recepta re nihilo minus salvam esse furti actionem, vindicationem vero et condictionem tolli, sicut ex diverso post solutam dupli aut quadrupli poenam salva est vindicatio et condictio.

1819) — *L.* 9. §. 6. *D. qu. met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Licet tamen in rem actionem dandam existimemus, quia res in bonis est eius, qui vim passus est, verum non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri in rem actionem vel contra.

1820) — *L.* 1. §. 21. *D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) In tutela ex una obligatione duas esse actiones constat; et ideo sive tutelae fuerit actum, de rationibus distrahendis agi non potest, sive contra, tutelae actio, quod ad speciem istam, peremta est.

1821) — *L.* 71. *pr. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Iavol.en.*) Si is, cui commodata res erat, furtum ipsius admisit, agi cum eo et furti et commodati potest; et si furti actum est, commodati actio exstinguitur, si commodati, actioni furti exceptio obiicitur.

1822) — *L.* 53. *pr. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Modestin.*) Plura delicta in una re plures admittunt actiones, sed non posse omnibus uti, probatum est; nam si ex una obligatione plures actiones nascantur, una tantummodo, non omnibus utendum est.

Not. 11.

1823) — *L.* 34. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Qui servum alienum iniuriose verberat, ex uno facto incidit et in Aquiliam, et in actionem iniuriarum; iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa, et ideo possunt utraeque competere. Sed quidam aiunt, altera electa alteram consumi, alii per legis Aquiliae actionem iniuriarum consumi, quoniam desierit bonum et aequum esse, condemnari eum, qui aestimationem praestitit: sed si ante iniuriarum actum esset, teneri eum ex lege Aquilia. Sed et haec sententia per Praetorem inhibenda est, nisi in id, quod amplius ex lege Aquilia competit, agatur. Rationabilius itaque est, eam admitti sententiam, ut liceat ei quam voluerit actionem prius exercere, quod autem amplius in altera est, etiam hoc consequi.

1824) — *L.* 88. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Si quis egerit vi bonorum raptorum, etiam furti agere non potest. Quodsi furti elegerit in duplum agere, potest et vi bonorum raptorum agere sic, ut non excedat quadruplum.

1825) — *L.* 7. §. 1. *D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Sed si legis Aquiliae adversus socium eius habuit commodator actionem, videndum erit, ne cedere debeat, si forte damnum dederit alter, quod hic, qui convenitur, commodati actione sarcire compellitur; nam et si adversus ipsum habuit Aquiliae actionem commodator, aequissimum est, ut commodati agendo remittat actionem; nisi forte quis dixerit, agendo eum ex lege Aquilia hoc minus consecuturum, quam ex causa commodati consecutus est; quod videtur habere rationem.

1826) — *L.* 47. *pr. D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Sed si ex causa furtiva condixero, cessabit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit.

1827) — *L.* 34. *inf. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Et hoc in legis Aquiliae actione dicitur, si tibi commodavero vestimenta, et tu ea ruperis; utraeque enim actiones rei persecutionem continent. Et quidem post legis Aquiliae actionem utique commodati finietur; post commodati an Aquiliae remaneat in eo, quod in repetitione triginta dierum amplius est? dubitatur; sed verius est remanere, quia simplo accedit, et simplo subducto locum non habet.

1828) — *L.* 41. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si ex eodem facto duae competant actiones, postea iudicis potius partes esse, ut, quo plus sit in reliqua actione, id actor ferat, si tantundem aut minus, id consequatur.

Not. 13.

1829) — *L.* 57. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Bona fides non patitur ut bis idem exigatur.

1830) — *L.* 31. §. 16. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Si quis egerit quanto minoris propter servi fugam, deinde agat propter morbum, quanti fieri condemnatio debeat? Et quidem saepius agi posse quanto minoris, dubium non est; sed ait Iulianus: id agendum esse, ne lucrum emtor faciat, et bis eiusdem rei aestimationem consequatur.

L. 2. §. 1. *D. de tut. et rat. distr. Vid* 1818.

1831) — *L.* 34. §. 1. 2. *D. de O. et A.* (XLIV.7.) (*Paulus.*) — §. 1. Si is, cui rem commodavero, eam surripuerit, tenebitur quidem et commodati actione, et condictione, sed altera actio alteram perimit aut ipso iure, aut per exceptionem; quod est tutius. — §. 2. Hinc de colono responsum est: si aliquid ex fundo subtraxerit, teneri eum et condictione, et furti, quin etiam ex locato; et poena quidem furti non confunditur, illae autem inter se miscentur.

1832) — *L.* 9. §. 1. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Pompon.*) Sed si eam a fure vindicassem, condictio mihi manebit. Sed potest dici, officio iudicis, qui de proprietate cognoscit, contineri, ut non aliter iubeat restitui, quam si condictionem petitor remitteret; quodsi ex condictione ante damnatus reus litis aestimationem sustulerit, ut aut omnimodo absolvat reum, aut, quod magis placet, si paratus esset petitor aestimationem restituere, nec restitueretur ei homo, quanti in litem iurasset, damnaretur ei possessor.

L. 71. *pr. D. eod. Vid.* 1821.

1833) — *L.* 9. §. 1. *D. de tribut. act.* (XIV. 4.) (*Ulp.*) Eligere quis debet, qua actione experiatur, utrum de peculio, an tributoria, quum scit sibi regressum ad aliam non futurum. Plane si quis velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio, audiendus erit.

Not. 14.

1834) — *L.* 18. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Iulian.*) Si is, qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres exstiterit ei, cui ex testamento idem Stichus debebatur, si ex testamento Stichum petierit, non consumet stipulationem; et contra, si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento salvam habebit, quia initio ita constiterint hae duae obligationes, ut altera in iudicium deducta, altera nihilo minus integra remaneret.

L. 8. *pr. C. de codicill. Vid.* 1353.

Not. 15.

1835) — *L.* 76. §. 8. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Variis actionibus legatorum simul legatarius uti non potest, quia legatum datum in partes dividi non potest; non enim ea mente datum est legatariis pluribus actionibus uti, sed ut laxior eis agendi facultas sit, ex una interim, quae fuerat electa, legatum petere.

1836) — *L.* 43. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Quoties concurrunt plures actiones eiusdem rei nomine, una quis experiri debet.

§. 141.

Not. 1.

1837) — *Gaii instit.* IV. 120-123. — 120. Dicuntur autem exceptiones aut peremptoriae, aut dilatoriae. — 121. Peremptoriae sunt, quae perpetuo valent, nec evitari possunt: velut

quod metus causa, aut dolo malo, aut quod contra legem senatusve consnitum factum est, aut quod res iudicata est vel in iudicium deducta est; item pacti conventi, quo pactum est ne omnino pecunia peteretur. — 122. Dilatoriae sunt exceptiones quae ad tempus nocent; veluti illius pacti conventi quod factum est, verbi gratia, ne intra quinquennium peteretur: finito enim eo tempore non habet locum exceptio. Cui similis exceptio est litis dividuac et rei residuae: nam si quis partem rei petierit, et intra eiusdem praeturam reliquam partem petat, hac exceptione summoveturquae appellatur litisdividuae. Item si is qui cum eodem plures lites habebat, de quibusdam egerit, de quibusdam distulerit, ut ad alios iudices.... si intra einsdem praeturam de his quae ita distulerit, agat, per hanc exceptionem quac appellatur rei residuae, summovetur. — 123. Observandum est autem ei cui dilatoria obiicitur exceptio, ut differat actionem: alioquin si obiecta exceptione egerit, rem perdit; nec enim post illud tempus, quo integra re evitare poterat, adhuc ei potestas agendi superest re in iudicium deducta et per exceptionem perempta. — 124. Non solum autem ex tempore, sed etiam ex persona dilatoriae exceptiones intelliguntur, quales sunt cognitoriae, velut si is qui per edictum cognitorem dare non potest, per cognitorem agat; vel (*ai quis*) dandi quidem cognitoris ius habeat, sed eum det cui non licet cognituram suscipere. Nam si obiiciatur exceptio cognitoria, si ipse talis *ait* ut ei non liceat cognitorem dare, ipse agere potest; si vero cognitori non liceat cognituram suscipere, per alium cognitorem aut per semetipsum liberam habet agendi potestatem, et tam hoc quam illo modo evitare (*potest*) exceptionem. Quod si dissimulaverit *eam* et per cognitorem *egerit*, *rem perdit*.—125. Semper peremptoria quidem exceptio nocet; *ideoque si reua* eo non fuerit usus, in integrum restitu*itur recuperan*dae exceptionis gratia; dilatoria vero si non *fuerit* usua, an in integrum restituotur, quaeritur.

1838)—§. 8-10. *J. de exceptionibus.* (IV. 13.) —§. 8. Appellantur autem exceptiones aliae perpetuae et peremtoriae, aliae temporales et dilatoriae. —§. 9. Perpetuae et peremtoriae sunt, quae semper agentibus obstant, et semper rem, de qua agitur, perimunt; qualis est exceptio doli mali, et quod metus causa factum est, et pacti conventi, quum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur. —§. 10. Temporales atque dilatoriae sunt, quae ad tempus nocent, et temporis dilationem tribuunt; qualis est pacti conventi, quum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium; nam finito eo tempore non impeditur actor rem exsequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus obiicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia similis, differre debent actionem, et post tempus agere. Ideo enim et dilatoriae istae exceptiones appellantur. Alioquin, si intra tempus egerint, obiectaque sit exceptio, neque eo iudicio quidquam consequerentur propter exceptionem, nec post tempus olim agere poterant, quum temere rem in iudicium deducebant et consumebant; qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita stricte haec procedere volumus, sed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre ausus est, Zenonianae constitutioni subiacere censemus, quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit, ut et inducias, quas ipse actor sponte indulserat, vel natura actionis continet, in duplum habeant ii, qui talem iniuriam passi sunt, et post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint, ut actores tali poena perterriti tempora litium doceantur observare.

1839)—*L.* 2. §. 4. *D. de except.* (XLIV. 1.) (*Ulp.*) Sane solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias, quasdam peremtorias; utputa dilatoria est exceptio, quae differt actionem, veluti procuratoria exceptio dilatoria est; nam qui dicit, non licere procuratorio nomine agi, non prorsus litem infitiatur, sed personam evitat.

1840)—*L.* 3. *D. eod.* (*Gaius.*) Exceptiones aut perpetuae et peremtoriae sunt, aut temporales et dilatoriae. Perpetuae atque peremtoriae suut, quae semper locum habent, nec evitari possunt, qualis est doli mali, et rei iudicatae, et si quid contra leges senatusve consultum factum esse dicetur, item pacti conventi perpetui, id est ne omnino pecunia petatur. Temporales atque dilatoriae sunt quae non semper locum habent, sed evitari possunt, qualis est pacti conventi temporalis, id est ne forte intra quinquennium agatur. Procuratoriae quoque exceptiones dilatoriae sunt, quae evitari possunt.

Nor. 2.

L. 16. 18. *D. eod. Vid.* 1805.

1841)—*L.* 34. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Poulus.*) Per minorem causam maiori cognitioni praeiudicium fieri non oportet; maior enim quaestio minorem causam ad se trahit.

1842)—*L.* 21. *D. de except.* (XLIV. 1.) Rei maioris pecnniae praeiudicium fieri videtur, cum ea quaestio in iudicium deducitur, quae vel tota, vel ex aliqua parte communis est quaestioni de re maiori.

1843)—*L.* 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Generaliter in praeiudiciis is actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id, quod intendit.

Nor. 3.

1844)—*L.* 8. *C. de except.* (VIII. 36.) (*Dioclet. et Maximion.*) Praescriptionem peremtoriam, quam ante contestari sufficit, omissam prius, quam sententia feratur, obiicere quandoque licet.

1845)—*L.* 12. *C. eod.* (*Iulion.*) Si quis advocatus inter exordia litis praetermissam dilatoriam praescriptionem postea voluerit exercere, et ab huiusmodi opitulatione submotus nihilominus perseveret, atque praeposterac defensioni institerit, unius librae auri condemnatione mulctetur. (363.)

Nor. 4.

1846)—*Goii instit.* IV. 132. 133. — 132. Praescri*ptiones outem* appellatas esse ab eo *quod a*nte formulas praescribuntur, plus quam manifestum est. —133. Sed *h*is quidem temporibus, sicut supra quoque dix*im*us, omnes praescriptiones ab actore proficiscuutur; olim aut*em* quaedam et pro reo opponebantur. Qualis illa erat praescriptio, EA AES AGATUA *quod* PRAEIUDICIUM HEREDITATI NON FIAT, quae nunc in spe-

ciem exceptionis deducta est, et locum habet cum petitor hereditatis alio genere iudicii praeiudicium *hereditati* faciat velut eum. . . . . *iniquum*. . . . .

Not. 5.

1847) — *L.* 7. *D. de except.* (XLIV. 1.) (*Paulus.*) Exceptiones, quae personae cuiusque cohaerent, non transeunt ad alios; veluti ea, quam socius habet in id, quod facere possit, vel parens, patronusve, non competit fideiussori; sic mariti fideiussor post solutum matrimonium datus in solidum dotis nomine condemnatur. — §. 1. Rei autem cohaerentes exceptiones etiam fideiussoribus competunt, ut rei iudicatae, doli mali, iurisiurandi, quod metus causa factum est. Igitur et si reus pactus sit in rem, omnimodo competit exceptio fideiussori. Intercessionis quoque exceptio, item quod libertatis onerandae causa petitur, etiam fideiussori competit. Idem dicitur, et si pro filiofamilias contra senatusconsultum quis fideiusserit, aut pro minore viginti quinque annis circumscripto. Quodsi deceptus non sit, tunc nec ipse ante habet auxilium, quam restitutus fuerit, nec fideiussori danda est exceptio.

L. 2. §. 1. 2. *D. de doli mali except. Vid.* 625.
L. 1. §. 5. *D. quarum rerum actio non datur. Vid.* 626.

Not. 6.

1848) — *L.* 4. §. 33. *D. de doli mali except.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) Metus causa exceptionem Cassius non proposuerat, contentus doli exceptione, quae est generalis. Sed utilius visum est etiam de metu opponere exceptionem. Etenim distat aliquid a doli exceptione, quod exceptio doli personam complectitur eius, qui dolo fecit; enimvero metus causa exceptio in rem scripta est: *si in ea re nihil metus causa factum est*, ut non inspiciamus, an is, qui agit, metus causa fecerit aliquid, sed an omnino metus causa factum sit in hac re a quocunque, non tantum ab eo, qui agit. Et quamvis de dolo auctoris exceptio non obiiciatur, verumtamen hoc iure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, verum a quocunque adhibito exceptio obiici possit.

Not. 7.

1849) — *L.* 41. *D. de min.* (IV. 4.) (*Iulian.*) Si iudex circumvento in venditione adolescenti iussit fundum restitui, eumque pretium emtori reddere, et hic nolit uti hac in integrum restitutione, poenitentia acta, exceptionem utilem adversus petentem pretium, quasi ex causa iudicati, adolescens habere poterit, quia unicuique licet contemnere haec, quae pro se introducta sunt. Nec queri poterit venditor, si restitutus fuerit in eam causam, in qua se ipse constituit, et quam mutare non potuisset, si minor auxilium Praetoris non implorasset.

L. 21. *D. de praescr. verbis.* (XIX. 5.) (*Ulp.*) Quoties deficit actio vel exceptio, utilis actio vel exceptio danda est.

Not. 8.

1850) — §. 1. *J. de except.* (IV. 13.) Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus stipulanti Titio promisisti, quod non debueras promittere, palam est, iure civili te obligatum esse, et actio, qua intenditur, dare te oportere, efficax est; sed iniquum est te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio metus causa aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem.

1851) — *L.* 23. *in f. D. eod.* (*Labeo.*) Paulus: si quis statuam in municipio ea mente posuit, ut ea municipii esset, et eam petere vult, excludi eum oportet praescriptione in factum data.

Not. 10.

1852) — *L.* 5. 8. *D. eod.* (*Paulus.*) — V. Is, qui dicit se iurasse, potest et aliis exceptionibus uti cum exceptione iurisiurandi, vel aliis solis; pluribus enim defensionibus uti permittitur. — VIII. Nemo prohibetur pluribus exceptionibus uti, quamvis diversae sint.

1853) — *L.* 43. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nemo ex his, qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex impediat.

§. 142.

Not. 2.

1854) — *L.* 2. *C. de iureiur. propt. calumn.* (II. 59.) (*Iustinian.*) Quum et iudices non aliter causa dirimere concesserimus, nisi sacrosanctis evangeliis propositis, et patronos causarum in omni orbe terrarum, qui romano imperio suppositus est, prius iurare, et ita perferre causas disposuerimus, necessarium duximus praesentem legem ponere, per quam sancimus, in omnibus litibus, quae fuerint post praesentem legem inchoatae, non aliter neque actorem neque fugientem in primordio litis exercere certamina, nisi post narrationem et responsionem, antequam utriusque partis advocati sacramentum legitimum praestent, ipsae principales personae subeant iusiurandum. Et actor quidem iuret, non calumniandi animo litem se movisse, sed existimando bonam causam habere; reus autem non aliter suis allegationibus utatur, nisi prius et ipse iuraverit, quod putans, se bona instantia uti, ad reluctandum pervenerit; et postea utriusque partis viros disertissimos advocatos, secundum quod iam dispositum est a nobis, iuramentum praestare, sacrosanctis videlicet evangeliis ante iudicem positis. — §. 1. Sin autem vel dignitas, vel sexus personae non concesserit eam ad iudicem pervenire, in domo litigatoris sacramentum procedere, altera videlicet parte vel procuratore eius praesente.

1855) — *Nov.* 49. *c.* 3. Quia igitur nos pro reverentia litigantium volumus mox in principio litis iurare litigantes, actores quidem, quia non calumniantes inferant lites, fugientes vero, quia credunt satisfactionem competenter se facere, et non causa contentionis, et hanc communem posuimus legem contra omnem personam, modis omnibus hoc nulli concedentes, illud quoque adiicimus, ut, si quis probationem petierit quemquam suorum sermonum aut litterarum, iuret prius, quia non dilationis causa hoc agit. Multi namque sola iniuriae causa, et maxime super nobilibus mulieribus, sive litterarum probatio obiiciatur, sive alia quaelibet causa, ad iusiurandum hoc concurrunt, ut in uno negotio frequenter iusiurandum praebeatur. — §. 1. Sancimus igitur, hanc perimentes iniuriam, et nolentes crebro in eodem negotio iusiurandum

praeberi, ut utraque pars, dum una quidem de calumnia sacramentum praebuerit, alia vero, quia iustam putans reluctationem esse litis, adiiciat, quia in tota lite, sicubi quaesierit probationes adversarium suum, non per occasionem dilationis hoc faciat, sed pro veritate, necessariam sibi a suo adversario exhibendam putans probationem, et si hoc iuraverit sacramentum, nequaquam penitus, licet crebro requirendae sint probationes, ab alterutra parte expeti sacramentum, sed dari probationes, et non crebro cogi quemquam sacramenta subire generaliter semel huiusmodi sacramento prohibito.

Not. 3.

1856)—*Nov.* 96. *c.* 1. Ne igitur haec iugiter committantur, sancimus, non aliter actores libellos dirigere, et damni occasionem praebere conventis, antequam cautionem exponant et in fugientem, et in negotii exsecutorem, quia intra duos menses omnibus modis litis contestationem facient apud iudicem, aut si hoc non egerint, omne damnum eveniens convento restituent in duplum, non transcendente cautione triginta et sex aureos.

Not. 4.

1857)—§. 2-7. *J. de satisdat.* (IV. 11.) — §. 2. Sed haec hodie aliter observantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, sive in personam suo nomine, nullam satisdationem pro litis aestimatione dare compellitur, sed pro sua tantum persona, quod in iudicio permaneat usque ad terminum litis, vel committitur suae promissioni cum iureiurando, (quam iuratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personae suae dare compellitur. — §. 3. Sin autem per procuratorem lis vel infertur vel suscipitur, in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel praesens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmaverit, ratam rem dominum habiturum. satisdationem procurator dare compellitur; eodem observando, et si tutor, vel curator, vel aliae tales personae, quae alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt. — §. 4. Si vero aliquis convenitur, si quidem praesens procuratorem dare paratus est, potest vel ipse in iudicium venire, et sui procuratoris personam per iudicatum solvi satisdationis solennes stipulationes firmare, vel extra iudicium satisdationem exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor exsistat pro omnibus iudicatum solvi satisdationis clausulis. Ubi et de hypotheca suarum rerum convenire compellitur, sive in iudicio promiserit, sive extra iudicium caverit, ut tam ipse, quam heredes eius obligentur; alia insuper cautela vel satisdatione propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiae recitandae in iudicio invenietur; vel si non venerit, omnia dabit fideiussor, quae condemnatione continentur, nisi fuerit provocatum.—§. 5. Si vero reus praesto ex quacunque causa non fuerit, et alius velit defensionem eius subire, nulla differentia inter actiones in rem vel in personam introducenda, potest hoc facere, ita tamen, ut satisdationem iudicatum solvi pro litis aestimatione praestet. Nemo enim secundum veterem regulam, ut iam dictum est, alienae rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur. — §. 6. Quae omnia apertius et perfectissime a quotidiano iudiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent. — §. 7. Quam formam non solum in hac regia urbe, sed etiam in omnibus nostris provinciis, etsi propter imperitiam forte aliter celebrantur, obtinere censemus, quum necesse est, omnes provincias caput omnium nostrarum civitatum, id est hanc regiam urbem eiusque observantiam, sequi.

Not. 5.

1858) — §. 1. *J. de poena temere litigant.* (IV. 16.) Ecce enim iusiurandum omnibus, qui conveniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius iuraverit, quod putans, sese bona instantia uti, ad contradicendum pervenit. At adversus infitiantes ex quibusdam causis dupli [vel tripli] actio constituitur; veluti si damni iniuriae aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam simpli est actio veluti furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli; nam ex causis his et aliis quibusdam, sive quis neget, sive fateatur, pluris, quam simpli est actio. Item actoris quoque calumnia coercetur; nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex nostra constitutione.

Utriusque etiam partis advocati iusiurandum subeunt, quod alia nostra constitutione comprehensum est. Haec autem omnia pro veteris calumniae actione introducta sunt, quae in desuetudinem abiit; quae in partem decimam litis actores mulctabat, quod nunquam factum esse invenimus; sed pro his introductum est et praefatum iusiurandum, et ut improbus litigator et damnum, et impensas litis inferre adversario suo cogatur.

1859) — §. 25. - 26. *J. de act.* (IV. 6.) — §. 25. In duplum agimus veluti furti nec manifesti, damni iniuriae ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis; item servi corrupti, quae competit in eum, cuius hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere coeperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit (in qua actione etiam earum rerum, quas fugiendo servus abstulit, aestimatio deducitur); item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundum ea, quae supra diximus. — §. 26. Sed furti quidem nec manifesti actio et servi corrupti a ceteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quod hae actiones omnimodo dupli sunt, at illae, id est damni iniuriae ex lege Aquilia, et interdum depositi, infitiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quae de iis competit, quae relicta venerabilibus locis sunt, non solum infitiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem, usque quo iussu magistratuum nostrorum conveniatur; in confitentem vero, et antequam iussu magistratuum conveniatur solventem, simpli redditur.

Gaii instit. IV. 9. *Vid.* 1749.

1860) — *Gaii instit.* IV. 171..... dupli....., velut si iudicati aut depensi *aut* damni iniuriae, aut *legatorum per damnationem relictorum nomine* agitur [*]. Ex quibusdam causis spon-

[*] Integra sententia haec esse videtur : *Reo infi-*

sionem facere permittitur, velut de pecunia certa credita et pecunia constituta : sed certae quidem creditae pecuniae, tertiae partis; constitutae vero pecuniae, partis dimidiae.

1861) — *L.* 11. §. 3. 4. *D. de int. in iure fact.* (XI. 1.) (*Ulp.*) — §. 3. Si, quum esset quis ex semisse heres, dixeque ex quadrante, mendacii hanc poenam feret, quod in solidum convenietur; non enim debuit mentiri, dum se minoris portionis heredem asseverabat. Interdum tamen iusta ratione potest opinari se heredem ex minore parte. Quid enim, si nescit sibi partem accrevisse, vel ex incerta parte fuit institutus? cur ei responsum noceat? — §. 4. Qui tacuit apud Praetorem, in ea causa est, ut instituta actione in solidum conveniatur, quasi negaverit se heredem esse; nam qui omnino non respondit, contumax est, contumaciae autem poenam hanc ferre debet, ut in solidum conveniatur, quemadmodum si negasset, quia Praetorem contemnere videtur.

1862) — *L.* 25. *pr. D. de probat.* (XXII. 3.) (*Paulus.*) Cum de indebito quaeritur, quis probare debet, non fuisse debitum? res ita temperanda est, ut, si quidem is, qui accepisse dicitur rem vel pecuniam indebitam, hoc negaverit, et ipse, qui dedit, legitimis probationibus solutionem approbaverit, sine ulla distinctione ipsum, qui negavit, sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum esse ad probationes praestandas, quod pecuniam debitam acceperit. Etenim absurdum est, eum qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem non debiti ab adversario exigere.

Not. 6.

1863) — §. 3. *J. de poena temere litig.* (IV. 16.) Omnium autem actionum instituendarum principium ab ea parte edicti proficiscitur, qua Praetor edicit de in ius vocando. Utique enim inprimis adversarius in ius vocandus est ad eum, qui ius dicturus sit. Qua parte Praetor parentibus et patronis, item parentibus liberisque patronorum et patronarum hunc praestat honorem, ut non aliter liceat liberis libertisque eos in ius vocare, quam si id ab ipso Praetore postulaverint et impetraverint; et si quis aliter vocaverit, in eum poenam solidorum quinquaginta constituit.

§. 12. *J. de actionibus. Vid.* 1747.

Not. 7.

1864) — §. 33. *J. de act.* (IV. 6.) Si quis agens in intentione sua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, causa cadebat, id est rem amittebat, nec facile in integrum a Praetore restituebatur, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, sicut in aliis causis causa cognita succurrebatur, si lapsus iuventute fuerat, ita et in hac causa succurri solitum erat. Sane si tam magna causa iusti erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, etiam maiori viginti quinque annis succurrebatur, veluti si quis totum legatum petierit, post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quae efficiebant, ut plus petiisse videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, causa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit, aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, vel maiore ex parte suam esse intenderit. Tempore, veluti si quis ante diem vel ante conditionem petierit. Qua ratione enim qui tardius solvit, quam solvere deberet, minus solvere intelligitur, eadem ratione qui praemature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur, veluti cum quis id, quod certo loco sibi stipulatus est, alio loco petit sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus fuerit, verbi gratia si is, qui ita stipulatus fuerit: *Ephesi dare spondes?* Romae pure intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur, quia utilitatem, quam habuit promissor, si Ephesi solveret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria actio proponitur, in qua scilicet ratio habetur utilitatis, quae promissori competitura fuisset, si illo loco solveret. Quae utilitas plerumque in mercibus maxime invenitur, veluti vino, oleo, frumento, quae per singulas regiones diversa habent pretia. Sed et pecuniae numeratae non in omnibus regionibus sub iisdem usuris foenerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est eo loco petat, quo, ut sibi detur, stipulatus est, pura actione recte agit; idque etiam Praetor monstrat, scilicet quia utilitas solvendi salva est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit, ut ecce, si quis ita a te stipuletur: *hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterutrum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, utrum pecuniam, an hominem solvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario, et eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero sui deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, ut quis intendat hominem Stichum aut aureos decem sibi dari oportere, id est ut eodem modo peteret, quo sibi stipulatus est. Praeterea si quis generaliter hominem stipulatus sit, et specialiter Stichum petat, aut generaliter vinum stipulatus, specialiter Campanum petat, aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur, quia electionem adversario tollit, cui stipulationis iure liberum fuit, aliud solvere, quam quod peteretur. Quin etiam, licet vilissimum sit, quod plus petat, nihilominus plus petere intelligitur, quia saepe accidit, ut promissori facilius sit illud solvere, quod maioris pretii est. Sed haec quidem antea in usu fuerunt; postea autem lex Zenoniana et nostra rem coercuit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, quid statui oporteat, Zenonis divae memoriae loquitur constitutio; sin autem quantitate vel alio modo plus fuerit petitum, omne, si quod forte damnum (ut in sportulis) ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione, sicut supra diximus, puniatur.

§. 9. *J. de except. Vid.* 1838.

§. 24. *J. de act. Vid.* 1740.

tiante, ex quibusdam causis dupli actio constituitur, velut et iudicati, aut depensi, etc.

1865) — §. 7. *J. de iniuriis.* (IV. 4.) Poena autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat, propter os vero fractum nummariae poenae erant constituae, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea Praetores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam aestimare, ut iudex vel tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus aestimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed poena quidem iniuriarum, quae ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit, quam autem Praetores introduxerunt, quae etiam honoraria appellatur, in iudiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis vitaeque honestatem crescit aut minuitur aestimatio iniuriae. Qui gradus condemnationis et in servili persona non immerito servatur, ut aliud in servo actore, aliud in medii actus homine, aliud in vilissimo vel compedito constituatur.

1866) — *L.* 4. §. 3. *D. de in lit. iur.* (XII. 3.) (*Ulp.*) Item videndum, an possit iudex, qui detulit iusiurandum, non sequi id, sed vel prorsus absolvere, vel etiam minoris condemnare, quam iuratum est? et magis est, ut ex magna causa et postea repertis probationibus possit.

1867) — *L.* 5. §. 2. *D. eod.* (*Marcian.*) Item et si iuratum fuerit, licet iudici vel absolvere, vel minoris condemnare.

1868) — *Gaii instit.* IV. 54. 55. — 54. Illud satis apparet in incertis formulis plus peti non posse, quia cum certa quantitas non petatur, sed quidquid adversarium dare facere oporteat intendatur, nemo potest plus intendere. Idem iuris est et si in rem incertae partis actio data sit; velut *potest* heres quantam partem petat in eo fundo quo de agitur, *nescius* esse: quod genus actionis in paucissimis causis dari solet. — 56. Item palam est, si quis aliud pro alio intenderit, nihil eum periclitari, eumque ex integro agere posse, quia . . . si is qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit; aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, cui ex stipulatu debebatur, aut si cognitor aut procurator intenderit sibi dari oportere.

1869) — §. 35. *J. de act.* (IV. 6.) Si quis aliud pro alio intenderit, periclitari placet, sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere ei permittimus; veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit, aut si quis ex testamento sibi dari oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

Not. 8.

§. 1. *in f. J. de poena tem. lit. Vid.* 1858.

1870) — *L.* 79. *pr. D. de iudiciis.* (V. 1.) (*Ulp.*) Eum, quem temere adversarium suum in iudicium vocasse constiterit, viatica litisque sumtus adversario suo reddere oportebit.

1871) — *L.* 5. *C. de fructibus et lit. expensis.* (VII. 51.) *Epitome const. graec. ex Basil.*

V. Αὐτοκράτωρ Ζήνων. Ἡ διάταξις κελεύει, ὥστε πάντα δικαστὴν ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτοῦ κελεύειν τὸν ἡττηθέντα διδόναι τὰ δαπανήματα πάντα τὰ ἐν τῷ δικαστηρίῳ γενόμενα. ἔχοντος ἐξουσίαν αὐτοῦ τοῦ δικαστοῦ καὶ ὑπερβαίνειν τὰς δαπάνας ἕως τῆς δεκάτης μοίρας τῶν δαπανηθέντων, εἰ ἡ αὐτοῦ ἡ ἀναισχυντία τοῦ ἡττηθέντος μέρους πρὸς τοῦτο παρασκευάσει, ὥστε τὸ ὑπὲρ τὰ δαπανήματα τῷ δημοσίῳ λόγῳ διαφέρειν, εἰ μήτε ἄρα ὁ δικαστὴς, τὴν τριβὴν τοῦ νενικηκότος μέρους βουληθείη θεραπεῦσαι, μέρος τί ποτε ἐκ τούτων αὐτῷ ἀφορίσει. καταδικαζομένου μάλιστα τοῦ εἰσάγοντος καὶ εἰσαγομένου, ὅτε πρόσφορος ἑκατέρῳ ἐστὶν ὁ δικαστὴς, ἀλλὰ καὶ τοῦ εἰσάγοντος ἀπρόσφορός ἐστιν, ἡττηθῇ δὲ ἐξ ἀντεισαγωγῆς, μὴ δυνάμενος ἐκεῖνον τὸν δικαστὴν παραιτήσασθαι, εἴτε ἄρχοντες εἶεν δικασταὶ, εἴτε θεῖοι δικασταί. ἔχουσι γὰρ καὶ οὗτοι ἐκβιβαστὰς καὶ ἐπείκτας. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιήσει ὁ δικαστὴς, αὐτὸν τὴν ζημίαν ταύτης ἀναγκάζεται θεραπεῦσαι τῷ νενικηκότι μέρει. — §. 1. Ἐὰν δέ τις εἰσαγόμενος εὐγνωμοσύνῃ ἀποδώσει, ἢ ὁ εἰσάγων ἀποστῇ τῆς δίκης, ὃ καὶ ὁ δικαστὴς εὕρῃ αὐτὸν τῇ ἀληθείᾳ οὐχὶ συκοφάντην, ἀλλ' ἐπὶ ἀμφιβόλῳ πράγματι δικαζόμενον, ὁ τοιοῦτος ἐκφεύγει τὴν τῶν δαπανημάτων καταδίκην. — §. 2. Δῆλον δὲ, ὅτι ἐπὶ τῶν χαμαιδικαστῶν ἡ ἀρχή ἐστιν ὁ ὀφείλων αὐτοῖς ἀφορίσαι ταξεώτην τὸν ταῦτα μεθοδεύοντα.

V. *Imp. Zeno. Constitutio praecipit, ut quisque iudex in sententia sua iubeat victum impensas litis omnes praestare; concessa ipsi iudici potestate expensarum modum excedenti ad decimam usque partem eorum, quae impensa sunt, si eum ad hoc victi impudentia permoverit, ita ut ea, quae impensas excedunt, fiscalibus rationibus inferantur, nisi forte iudex, moram victori sarcire cupiens, partem aliquam earum ei assignet. Condemnationem passuris actore atque reo non modo si iudex utrique competens fuerit, verum etiam si actori incompetens sit, victus autem sit ex reconventione, quum eum iudicem recusare non possit, sive praesides, sive dati a principe arbitri iudices fuerint. Nam et hi exsecutores atque compulsores habent. Quodsi iudex hoc non fecerit, ipse parti victrici damnum illud resarcire cogitur.* — §. 1. *Si quis vero reus bona fide solverit, aut actor lite destiterit, aut etiam iudex invenerit eum non temere litigantem, sed de re dubia condemnatum, hic evitabit impensarum condemnationem.* — §. 2. *Notum autem est, in iudicibus pedaneis praesidem esse, qui debeat eis assignare apparitorem, haec exsequentem.*

Not. 9.

§. 2. *J. de poena tem. lit. Vid.* 1757.

1872) — *Gaii instit.* IV. 182. — Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt: velut furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum; item *pro socio*, *tutelae*, *mandati*, depositi. Sed furti aut vi bonorum *raptorum aut iniuriarum non solum* damnati notantur ignominia, sed *etiam pacti* . . . . . scriptum est, et recte; plurimum *enim interest*, *utrum ex delicto* aliquis, an ex contractu debitor *sit* . . . . illa parte edicti id ipsum . . . . fide *iussorio* nomine iudicio convenitur: et enim. . . .

1873) — *L.* 1. *pr. D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Iulian.*) Praetoris verba dicunt: Infamia notatur — Qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude suo nomine damnatus pactusve erit. . . .

1874) — *L.* 6. §. 3. 5. 6. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. *Pactusve*, inquit, *erit*. Pactus sic accipimus, si cum pretio quantocunque pactus est; alioquin et qui precibus impetravit, ne secum ageretur, erit notatus, nec erit veniae ulla ratio; quod est inhumanum. Qui iussu Praetoris pretio dato pactus est, non notatur. — §. 5. *Mandati* (condemnatus). Verbis edicti notatur non

solum qui mandatum suscepit, sed et is, qui fidem, quam adversarius secutus est, non praestat. Utputa fideiussi pro te, et solvi; mandati te si condemnavero, famosum facio. — §. 6. Illud plane addendum est, quod interdum et heres suo nomine damnatur, et ideo infamis fit, si in deposito vel in mandato male versatus sit. Non tamen in tutela vel pro socio heres suo nomine damnari potest, quia heres neque in tutelam, neque in societatem succedit, sed tantum in aes alienum defuncti. — §. 7. Contrario iudicio damnatus non erit infamis; nec immerito; nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo, qui fere iudicio solet dirimi.

1875) — *L. 7. D. eod.* (*Paulus.*) In actionibus, quae ex contractu proficiscuntur, licet famosae sint, et damnati notantur, attamen pactus non notatur; merito, quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quam superioribus.

1876) — *L. 36. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Cessat ignominia in condictionibus, quamvis ex famosis causis pendeant.

1877) — *L. 26. D. rer. amotar.* (XXV. 2.) (*Gaius.*) Rerum amotarum actio condictio est.

§. 145.

Not. 1.

§. 3. *J. de poena tem. lit. Vid.* 1863.

Not. 2.

1878) — *L. 2. C. de formulis sublatis* (II. 58.) (*Theodos. et Valentinian.*) Nulli prorsus non impetratae actionis in maiore vel minore iudicio agenti opponatur exceptio, si aptam rei et proposito negotio competentem eam esse constiterit. (428.)

Not. 4.

1879) — *L. 22. §. 1. D. de in ius voc.* (II. 4.) (*Gaius.*) Qui in ius vocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis eius personam defendet, et si, dum in ius venitur, de ea re transactum fuerit.

1879a.) — *Gaii instit.* IV. 184.-187. — 184. Qui autem in ius vocatus fuerit (*ab*) adversario, ni eo die finiverit negotium, vadimonium ei faciendum est, id est, ut promittat se certo die sisti. — 185. Fiunt autem vadimonia quibusdam ex causis pura, id est, sine satisdatione, quibusdam cum satisdatione, quibusdam iureiurando, quibusdam recuperatoribus suppositis, id *est*, ut qui non *steterit*, is protinus a recuperatoribus in summam vadimonii condemnetur: eaque singula diligenter Praetoris edicto significantur. — 186. Et siquidem iudicati depensive agetur, tanti fiet vadimonium, quanti ea res erit; si vero ex ceteris causis, quanti actor iuraverit non calumniae causa postulare sibi vadimonium promitti: nec tamen pluribus quam sestertium c milibus fit vadimonium. Itaque si centum milium res erit, nec iudicati depensive agetur, non plus quam sestertium quinquaginta milium fit vadimonium. — 187. Quas autem personas sine permissu Praetoris impune in ius vocare non possumus, easdem nec vadimonio invitas obligare possumus, praeterquam si Praetor aditus permittit.

Not. 9.

1880) — *L. 9. §. 1. D. de interrog. in iure fac.* (XI. 1.) (*Ulp.*) Interrogatum non solum a Praetore accipere debemus sed et ab adversario.

1881) — *L. 11. §. 9. D. eod.* (*Ulp.*) Qui interrogatus responderit, sic tenetur, quasi ex contractu eius obligatus, pro quo pulsabatur, dum ab adversario interrogatur. Sed et si a Praetore fuerit interrogatus, nihil facit Praetoris auctoritas, sed ipsius responsum sive mendacium.

Not. 10.

1882) — *L. 1. pr. D. eod.* (*Callistr.*) Toties heres in iure interrogandus est, qua ex parte heres sit, quoties adversus eum actio instituitur, et dubitat actor, qua ex parte is, cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, quum in personam est actio, et ita, si certum petetur, ne, dum ignoret actor, qua ex parte adversarius defuncto heres exstiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat.

1883) — *L. 7. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis in iure interrogatus, an quadrupes, quae pauperiem fecit, eius sit? responderit, tenetur.

1884) — *L. 8. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis interrogatus de servo, qui damnum dedit, responderit, suum esse servum, tenebitur lege Aquilia quasi dominus, et si cum eo actum sit, qui respondit, dominus ea actione liberatur.

1885) — *L. 2. D. eod.* (*Ulp.*) Edictum de interrogationibus ideo Praetor proposuit, quia sciebat, difficile esse ei, qui heredem bonorumve possessorem conveniret, probare, aliquem esse heredem bonorumve possessorem.

1886) — *L. 6. D. eod.* (*Ulp.*) Et quia hoc defunctorum interest, ut habeant successores, interest et viventium, ne praecipitentur, quamdiu iuste deliberant. — §. 1. Interdum interrogatus quis, an heres sit? non cogitur respondere, utputa si controversiam hereditatis ab alio patiatur; et ita divus Hadrianus constituit, ne aut negando se heredem praeiudicet sibi, aut dicendo se heredem illigetur etiam ablata sibi hereditate.

L. 11. C. de her. pet. Vid. 1752.

1887) — *L. 73. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) In speciali actione non cogitur possessor dicere, pro qua parte eius sit; hoc enim petitoris munus est, non possessoris. Quod et in Publiciana observatur. — § 1. Superficiario.

Not. 11.

L. 1. pr. L. 2. D. de interr. in iure fac. Vid. 1882. 1885.

L. 1. §. 1. D. eod. Vid. 301.

1888) — *L. 4. pr. D. eod* (*Ulp.*) Voluit Praetor adstringere eum, qui convenitur, ex sua in iudicio responsione, ut vel confitendo vel mentiendo sese oneret, simul etiam de portione, pro qua quisque heres exstitit, ex interrogatione certioretur.

1889) — *L. 5. D. eod.* (*Gaius.*) Qui interrogatur, an heres, vel quota ex parte sit? vel an in potestate habeat eum, cuius nomine noxali iudicio agitur? ad deliberandum tempus impetrare debet, quia, si perperam confessus fuerit, incommodo afficitur.

1890) — *L. 11. §. 1.-4. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Si quis, quum heres non esset, interrogatus re-

sponderit, ex parte se heredem, sic convenietur, atque si ex ea parte heres esset; fides enim ei contra se habebitur. — §. 2. Qui ex quadrante heres, vel omnino quum heres non esset, responderit se heredem ex asse, in assem instituta actione convenietur. — §. 3. 4. *Vid.* 1861.

1891) — *L.* 20. §. 1. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 1. In iure interrogatus, an fundum possideat? quaero, an respondere cogendus sit, et quota ex parte fundum possideat? Respondi: Iavolenus scribit: possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat, ut, si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quae non defenderetur, in possessionem actor mittatur. — §. 2. Idem, et si damni infecti caveamus; nam et hic respondere debet, quota ex parte eius sit praedium, ut ad eam partem stipulationem accommodemus. Poena autem non repromittentis haec est, ut in possessionem eamus, et ideo eo pertinet scire, an possideat.

Not. 14.

1892) — *L.* 1. §. 13. *D. si quadr. pauper. fec. dicatur.* (IX. 1.) (*Ulp.*) Interdum autem dominus in hoc non convenietur, ut noxae dedat, sed etiam in solidum, utputa si in iure interrogatus, an sua quadrupes esset? responderit, non esse suam; nam si constiterit esse eius, in solidum condemnabitur.

1893) — *L.* 17. *D. de interr. in iure fac.* (XI. 1.) (*Ulp.*) Si servus non sit unius, sed plurium, et omnes mentiti sunt eum in sua potestate non esse, vel quidam ex illis, aut dolo fecerunt quo minus sit in potestate, unusquisque illorum tenebitur in solidum, quemadmodum tenerentur, si haberent in potestate. Is vero, qui nihil dolo fecit, quo minus in potestate haberet, vel non negavit, non tenebitur.

Not. 15.

1894) — *L.* 11. §. 8. 10. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 8. Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit, non dubitamus; nam et si quis interrogatus, an patri heres esset? responderit, mox prolato testamento inventus sit exheredatus, aequissimum est succurri ei. Et ita Celsus scribit. Hic quidem et alia ratione, quod ea, quae postea emergunt, auxilio indigent. Quid enim, si occultae tabulae et remotae postea prolatae sunt? cur noceat ei, qui id responderit, quod in praesentiarum videbatur? Idem dico, et si quis heredem se responderit, mox falsum, vel inofficiosum, vel irritum testamentum fuerit pronuntiatum; non enim improbe respondit, sed scriptura ductus. — §. 10. Qui iusto errore ductus negaverit se heredem, venia dignus est. — §. 11. Sed et si quis sine dolo malo, culpa tamen, responderit, dicendum erit, absolvi eum debere, nisi culpa dolo proxima sit.

Not. 16.

1895) — *L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Exceptionibus, quae institutis in iudicio contra reos actionibus opponuntur, etiam is uti potest, qui ex sua responsione convenitur, veluti pacti conventi, rei iudicatae, et ceteris.

§. 144.

Not. 3.

1896) — *L.* 16. *D. de proc.* (III. 3.) (*Paulus.*) Ante litem contestatam libera potestas est vel mutandi procuratoris, vel ipsi domino iudicium accipiendi.

1897) — *L.* 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Post litem autem contestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in se litem transferre a vivo procuratore, vel in civitate manente potest, causa tamen prius cognita. — §. 1. Non solum autem ipsi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur, sed etiam heredi eius et ceteris successoribus. — §. 2. In causae autem cognitione non solum haec versantur, quae supra diximus in procuratore non compellendo suscipere iudicium, verum et aetas.

Not. 4.

1898) — *L. un. C. de litis contest.* (III. 9.) (*Sever. et Antonin.*) Res in iudicium deducta non videtur, si tantum postulatio simplex celebrata sit, vel actionis species ante iudicium reo cognita. Inter litem enim contestatam et editam actionem permultum interest. Lis enim tunc contestata videtur, quum iudex per narrationem negotii causam audire coeperit. (202.)

Not. 5.

1899) — *L.* 14. §. 1. *C. de iudiciis.* (III. 1.) (*Iustinian.*) Patroni autem causarum, qui utrique parti suum praestantes auxilium ingrediuntur, quum lis fuerit contestata, post narrationem propositam et contradictionem obiectam in qualicumque iudicio maiore vel minore, vel apud arbitros, sive ex compromisso sive aliter datos vel electos, sacrosanctis evangeliis tactis iuramentum praestent, quod omni quidem virtute sua omnique ope quod verum et iustum existimaverint clientibus suis inferre procurabunt, nihil studii relinquentes, quod sibi possibile est, non autem credita sibi causa cognita, quod improba sit, vel penitus desperata, et ex mendacibus allegationibus composita, ipsi scientes prudentesque mala conscientia liti patrocinabuntur, sed et si certamine procedente aliquid tale sibi cognitum fuerit, a causa recedent, ab huiusmodi communione sese penitus separantes. Hocque subsecuto nulla licentia concedatur spreto litigatori ad alterius advocati patrocinium convolare, ne melioribus contemtis improba advocatio subrogetur. Sin autem pluribus patronis adhibitis, et iuramento ab omnibus praestito, quidam ex his causa procedente patrocinandum esse crediderint, quidam recusaverint, exeant quidem recusantes, volentes autem remaneant; causae etenim terminus manifestare poterit, qui timidius, quique audacius iudicium vel reliquerunt, vel protulerunt, nec in hac parte litigatoribus danda licentia alios pro recusantibus subrogare. (530.)

1900) — *Nov.* 53. *c.* 3. §. 2. Suscepto verbo libello, sola personali fideiussione ab eo data, et sportulis secundum sacram nostram praebitis constitutionem, subscribere libello, qui appellatur responsionis, et declarare etiam tempus, quo ei libellus datus est, ne etiam ob hoc ars quaedam fiat; quum vero futura est celebrari contestatio litis apud iudicem, interrogari fugientem, si viginti dies transierint deliberationis, et illum quidem dicere veritatem, ostendi quoque illud etiam ex die et subscriptione libelli, et si dixerit transisse viginti dierum numerum,

tunc fieri litis contestationem; in medio autem ei licentiam esse repudiare iudicem et alium petere, aut etiam cum eo iudicem percipere, aut certe absolvi amicabiliter, nihil in medio neque damnificando, neque ab exsecutoribus conturbando, sed et iudiciariam cautionem exponentem, sicut qui de his iudicat perspexerit, et viginti dierum habentem deliberationem. Si vero haec non serventur, licet videatur quaedam fieri contestatio litis, pro nihilo eam esse, sed licentiam esse et post huiusmodi contestationem litis intra definitos viginti dies sic omnia agere, tanquam si neque ab initio facta sit quaedam contestatio litis.

Not. 7.

1901) — *L. 3. §. 11. D. de peculio.* (XV. 1.) (*Ulp.*) Idem scribit: iudicati quoque patrem de peculio actione teneri. Quod et Marcellus putat, etiam eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati; nam sicut stipulatione contrahatur cum filio, ita iudicio contrahi; proinde non originem iudicii spectandam, sed ipsam iudicati velut obligationem. Quare et si quasi defensor condemnatus sit, idem putat.

Not. 8.

L. un. C. de lit. cont. Vid. 1898.

Not. 9.

1902) — *L.* 11. §. 1. *de novat.* (XLVI. 2.) (*Ulp.*) Fit autem delegatio, vel per stipulationem, vel per litis contestationem.

1903) — *L.* 29. *D. eod.* (*Paulus.*) Aliam causam esse novationis voluntariae, aliam iudicii accepti, multa exempla ostendunt. Perit enim privilegium dotis et tutelae, si post divortium dos in stipulationem deducatur, vel post pubertatem tutelae actio novetur, si id specialiter actum est. Quod nemo dixerit lite contestata; neque enim deteriorem causam nostram facimus actionem exercentes, sed meliorem, ut solet dici in his actionibus, quae tempore vel morte finiri possunt.

1904) — *L.* 25. *D. de solutionibus.* (XLVI. 3.) (*Pompon.*) Solutionem vel iudicium pro nobis accipiendo et inviti et ignorantes liberari possumus.

Not. 10.

1905) — *Gaii instit.* III. 180. 181. — 180. Tollitur adhuc obligatio litis contestatione, si modo legitimo iudicio fuerit actum: nam tunc obligatio quidem principalis dissolvitur, incipit autem teneri reus litis contestatione. Sed si condemnatus sit, sublata litis contestatione, incipit ex causa iudicati teneri; et hoc (*est*) quod apud veteres scriptum est, ante litem contestatam dare debitorem oportere, post litem contestatam condemnari oportere, post condemnationem iudicatum facere oportere. — 181. Unde fit ut, si legitimo iudicio debitum petiero, postea de eo ipso iure agere non possim; quia inutiliter intendo, DARI MIHI OPORTERE, quia litis contestatione dari oportere desiit: aliter atque si imperio continenti iudicio egerim; tunc enim nihilominus obligatio durat et ideo ipso iure postea agere possum, sed debeo per exceptionem rei iudicatae vel in iudicium deductae summoveri. Quae autem (*sint*) legitima iudicia, et quae imperio contineantur, sequenti commentario referemus.

1906) — *Gaii instit.* IV. 106-108. — 106. Et si quidem imperio continenti iudicio actum fuerit, sive in rem sive in personam, sive ea formula (*quae*) in factum concepta est, sive ea quae in ius habet intentionem, postea nihilominus ipso iure de eadem re agi potest, et ideo necessaria est exceptio rei iudicatae vel in iudicium deductae. — 107. At vero (*si*) legitimo iudicio in personam actum sit ea formula quae iuris civilis habet intentionem, postea ipso iure de eadem re agi non potest, et ob id exceptio supervacua est: si vero vel in rem vel in factum actum fuerit, ipso iure nihilominus postea agi potest, et ob id exceptio necessaria est rei iudicatae vel in iudicium deductae. — 108. Alia causa fuit olim legis actionum: nam qua de re actum semel erat, de ea postea ipso iure agi non poterat: nec omnino ita ut nunc usus erat illis temporibus exceptionum.

Not. 11.

L. 29. *D. de novat. Vid.* 1903.

1907) — *L.* 86. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Non solet deterior conditio fieri eorum, qui litem contestati sunt, quam si non essent, sed plerumque melior.

Not. 12.

1908) — *L. ult. in f. D. de fideiuss. tutor.* (XXVII. 7.) (*Paulus.*). . . nam litis contestatione et poenales actiones transmittuntur ab utraque parte et temporales perpetuantur.

1909) — *L.* 139. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Omnes actiones, quae morte aut tempore pereunt, semel inclusae iudicio salvae permanent.

1910) — *L.* 9. §. 3. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) Si is, qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit iusiurandum, ut iurem eum dare oportere, egoque iuravero, tempore non liberatur, quia post litem contestatam cum eo perpetuatur adversus eum obligatio.

1911) — *L.* 58. *D. de O et A.* (XLIV. 7.) (*Callistr.*) Sciendum est, ex omnibus causis lites contestatas et in heredem similesque personas transire.

1912) — *L.* 13. *pr. D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Iniuriarum actio neque heredi, neque in heredem datur. Idem est, et si in servum meum iniuria facta sit; nam nec hic heredi meo iniuriarum actio datur. Semel autem lite contestata haec actio etiam ad successores pertinet.

1913) — *L.* 164. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Poenalia iudicia semel accepta in heredes transmitti possunt.

1914) — *L. un. C. ex delict. defunctor. in quantum hered. conveniantur.* (IV. 17.) (*Dioclet. et Maximian.*) Post litis contestationem eo, qui vim fecit, vel concussionem intulit, vel aliquid deliquit, defuncto, successores eius in solidum, alioquin in quantum ad eos pervenit convenirl, iuris absolutissimi est, ne alieno scelere ditentur.

Not. 13.

1915) — *L.* 25. §. 7. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) *Etiamsi ante litem contestatam*, inquit, *fecerint*. Hoc ideo adiectum, quoniam

post litem contestatam omnes incipiunt malae fidei possessores esse; quin immo post controversiam motam. Quanquam enim litis contestatae mentio fiat in senatusconsulto, tamen et post motam controversiam omnes possessores pares fiunt, et quasi praedones tenentur. Et hoc iure hodie utimur; coepit enim scire rem ad se non pertinentem possidere se is, qui interpellatur. Qui vero praedo est, et ante litem contestatam doli nomine tenebitur; hic est enim dolus praeteritus.

L. 45. *D. de R. V. Vid.* 616.

Not. 14.

1916)—*L.* 20. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Gaius.*) Praeterea restituere debet possessor, et quae post acceptum iudicium per eum, non ex re sua, acquisivit; in quo hereditates quoque legataque, quae per eum servum obvenerunt, continentur. Nec enim sufficit corpus ipsum restitui, sed opus est, ut et causa rei restituatur, id est ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaque et partus ancillae restitui debet, quamvis postea editus sit, quam matrem eius, post acceptum scilicet iudicium, possessor usuceperit; quo casu etiam de partu, sicut de matre, et traditiu, et cautio de dolo necessaria est.

1917) — *L.* 31. *pr. D. de reb. cred.* (XII. 1.) (*Paulus.*) Cum fundus vel homo per condictionem petitus est, puto hoc nos iure uti, ut post iudicium acceptum causa omnis restituenda sit, id est omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandae tempore solutus fuisset.

1918) — *L.* 2. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) Vulgo receptum est, ut, quamvis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa praestetur. Cuius opinionis ratio redditur, quoniam, quale est quum petitur, tale dari debet; ac propterea postea captos fructus partumque editum restitui oportet.

1919) — *L.* 3. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) In his quoque iudiciis, quae non sunt arbitraria, nec bonae fidei, post litem contestatam actori causa praestanda est in eum diem, quo sententia dicitur. Certe post rem iudicatam tempus a fructibus dependendis immune est.

1920) — *L.* 10. *D. eod.* (*Paulus.*) Partum post litem contestatam editum restituere possessor debet; quem non deberet restituere, si, quum mater peteretur, iam natus fuisset, nisi specialiter et pro hoc egisset.

1921) — *L.* 91. §. 7. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Julian.*)... Cum homo ex testamento petitus est, causa eius temporis, quo lis contestabatur, repraesentari debet actori, et sicut partus ancillarum, sicut fructus fundorum interim percepti in hoc iudicium deducuntur, ita quod servo legatorum vel hereditatis nomine interim obvenerit, praestandum est petitori.

Not. 15.

1922) — *L.* 4. *D. de cond. tritic.* (XIII. 3.) (*Gaius.*) Si merx aliqua, quae certo die dari debebat, petita sit, veluti vinum, oleum, frumentum, tanti litem aestimandam, Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo dari debuit; si de die nihil convenit, quanti tunc, quum iudicium acciperetur. Idemque iuris in loco esse, ut primum aestimatio sumatur eius loci, quo dari debuit; si de loco nihil convenit, is locus spectetur, quo peteretur. Quod et de ceteris rebus iuris est.

1923) — *L.* 3. §. 2. *D. commod.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) In hac actione, sicut in ceteris bonae fidei iudiciis, similiter in litem iurabitur, et rei iudicandae tempus, quanti res sit, observatur, quamvis in stricti iuris litis contestatae tempus spectetur.

1924)—*L.* 37. *D. mandati.* (XVII. 1.)(*African.*) Hominem certum pro te dari fideiussi, et solvi; cum mandati agitur, aestimatio eius ad id potius tempus, quo solutus sit, non quo agatur, referri debet, et ideo, etiamsi mortuus fuerit, nihilominus utilis ea actio est. Aliter in stipulatione servatur; nam tunc id tempus spectatur, quo agitur, nisi forte aut per promissorem steterit, quo minus sua die solveret, aut per creditorem, quo minus acciperet; etenim neutri eorum frustratio sua prodesse debet.

L. 37. *pr. D. de neg. gestis. Vid.* 1391.

1925) — *L.* 34. *pr. D. de min.* (IV. 4.) (*Paulus.*) Si minor viginti quinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa consumentis, nisi locupletior ex hoc inveniatur litis contestatae tempore is, qui accepit.

Not. 16.

1926) — *L.* 11. *pr. D. de doli mali except.* (XLIV. 4.) (*Nerat.*) Si procurator agit, de dolo eius excipi non debet, quia aliena lis est, isque rei extraneus, neque alienus dolus nocere alteri debet. Si post litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in iudicium obiicienda sit? dubitari potest, quia litis contestatione res procuratoris fit, eamque suo iam quodammodo nomine exsequitur. Et placet de procuratoris dolo excipiendum esse. Idem de tutore, qui pupilli nomine agit, dicendum est.

1927) — *L.* 11. *C. de proc.* (II. 13.) (*Alexand.*) Neque tutores, neque curatores ex sua persona in rem pupilli vel adolescentis procuratorem facere possunt, sed actorem constituere debent. Pupillus autem vel pupilla, adultus vel adulta, tam ad agendum quam ad defendendum tutore seu curatore interveniente procuratorem ordinare possunt. Ipsi etiam tutores et curatores post litis contestationem a se factam, ad exemplum procuratorum, qui litem contestati sunt, dare procuratores non prohibentur. (229.)

1928) — *L.* 1. *C. de sentent. et interlocut.* (VII. 45.) (*Sever. et Antonin.*) Non videtur nobis rationem habere sententia decessoris tui, qui, quum cognovisset inter petitorem et procuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnavit, cuius persona in iudicio non fuit. Potes igitur ut re integra de causa cognoscere. (208.)

Not. 17.

1929) — *L.* 33. *in f. D. de leg.* I. (XXX.) (*Paulus.*) Si pluribus eadem res legata fuerit, si quidem coniunctim, etiam si alter vindicet, alter ex testamento agat, non plus, quam partem habebit is, qui ex testamento aget. Quodsi separatim, si quidem evidentissime apparuerit, ademtione a priore legatario facta, ad secundum legatarium testatorem convolasse, solum poste-

riorem ad legatum pervenire placet. Sin autem hoc minime apparere potest, pro virili portione ad legatum omnes venire, scilicet nisi ipse testator ex scriptura manifestissimus est, utrumque eorum solidum accipere voluisse; tunc enim uni pretium, alii ipsa res assignatur, electione rei vel pretii servanda ei, qui prior de legato sive fideicommisso litem contestatus est, ita tamen, ut non habeat licentiam altero electo ad alterum transire.

1930) — *L.* 1. *D. de penu legat.* (XXXIII. 2.) (*Ulp.*) Uxori suae in annos singulos penoris aliquid heres dare iussus est; si non dedisset, nummos dare damnatus est. Quaeritur: an penus legata peti possit, an vero solummodo sit in praestatione, et si non praestetur, tunc quantitas petatur? Et si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos, certo iure utimur, ut et Marcellus libro tricesimo nono Digestorum apud Iulianum notat, in praestatione esse duntaxat penum, quantitatem vero et peti posse. Habebit igitur heres oblationem tamdiu, quamdiu lis cum eo de pecunia contestetur, nisi forte aliud tempus vel mente, vel verbis testator praestituit. Quodsi in annos singulos penus legata sit, per singulos annos penus adhuc poterit praestari; si minus, summae per singulos annos petentur. Quid ergo, si una summa legata sit, et primo penus non sit praestita? utrum tota summa debeatur, quasi toto penoris legato transfuso, an vero quantitas primi anni aestimationis sola sit translata? dubitari potest. Puto tamen, sic voluntatem sequendam testatoris, ut tota summa illico, postquam cessaverit heres dare penum uxori, praestetur, heredis indevotione coërcenda.

1931) — *L.* 57. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Si quis stipulatus fuerit decem in melle, solvi quidem mel potest, antequam ex stipulatu agatur; sed si semel actum sit, et petita decem fuerint, amplius mel solvi non potest. — §. 1. Item si mihi aut Titio stipulatus fuero dari, deinde petam, amplius Titio solvi non potest, quamvis ante litem contestatam possit.

1932) — *L.* 9. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Pompon.*) Si Titius et Seius separatim ita stipulati essent: ***fundum illum, si illi non dederis, mihi dare spondes?*** finem dandi alteri fore, quoad iudicium acciperetur, et ideo occupantis fore actionem.

Not. 18.

1933) — *L.* 1. §. 13. 16. *D. si quadr. paup. fec. dic.* (IX. 1.) (*Ulp.*) — §. 13. Plane si ante litem contestatam decesserit animal extincta erit actio. — §. 16. Si post litem contestatam ab alio sit animal occisum, quia domino legis Aquiliae actio competit, ratio in iudicio habebitur legis Aquiliae, quia dominus noxae dedendae facultatem amiserit. Ergo ex iudicio proposito litis aestimationem offeret, nisi paratus fuerit actionem mandare adversus eum, qui occidit.

Not. 19.

1934) — *L.* 25. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Is, qui se obtulit rei defensioni sine causa, quum non possideret, nec dolo fecisset, quo minus possideret, si actor ignoret, non est absolvendus, ut Marcellus ait. Quae sententia vera est; sed hoc post litem contestatam. Ceterum ante iudicium acceptum non decipit actorem, qui se negat possidere, quum vere non possideret, nec videtur se liti obtulisse, qui discessit.

Not. 20.

1935) — §. 4. *J. de fideiussorib.* (III. 20.) Si plures sint fideiussores, quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur; itaque liberum est creditori, a quo velit solidum petere. Sed ex epistola divi Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo solvendo sunt litis contestatae tempore, partes petere; ideoque si quis ex fideiussoribus eo tempore solvendo non sit, hoc ceteros onerat. Sed si ab uno fideiussore creditor totum consecutus fuerit, huius solius detrimentum erit, si is, pro quo fideiussit, solvendo non sit, et sibi imputare debet, quum potuerit adiuvari ex epistola divi Hadriani, et desiderare, ut pro parte in se detur actio.

Not. 21.

1936) — *L.* 13. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Papinian.*) Alienationes enim post iudicium acceptum interdictae sunt duntaxat voluntariae, non quae vetustiorem causam, et originem iuris habent necessariam.

1937) — *L.* 1. §. 1. *D. de litig.* (XLIV. 6.) (*Ulp.*) Si inter Primum et Secundum sit lis contestata, et ego a Tertio emero, qui nullam controversiam patiebatur, videamus, an exceptioni locus sit? Et putem subveniendum mihi, quia is, qui mihi vendidit, nullam litem habuit, et quod fieri potest, ut duo in necem eius litem inter se inngant, qui cum ipso litigare non poterant. Si tamen cum procuratore, tutore curatoreve alicuius iudicium acceptum sit, consequens erit dicere, quasi cum ipso litigetur, ita ad eum exceptionem pertinere.

1938) — *L.* 1. *in f. C. comm. divid.* (III. 37.) (*Antonin.*).... hoc videlicet custodiendo, ut post litis contestationem nemo nec partem suam, ceteris eiusdem rei dominis non consentientibus, alienare possit. (213.)

1939) — *L.* 2. *C. de litigiosis.* (VIII. 37.) (*Constantin.*) Lite pendente actiones, quae in iudicium deductae sunt, vel res, pro quibus actor a reo detentis intendit, in coniunctam personam vel extraneam donationibus, vel emtionibus, vel quibuslibet aliis contractibus minime transferri ab eodem actore liceat, tanquam nihil facium sit lite nihilominus peragenda. (331.)

Not. 22.

1940) — *L.* 4. *C. de except.* (VIII. 36.) (*Alexand.*) Quum nondum finitam sententia causam, sed dilatam allegetis, non est dubium, omnes integras defensiones vobis esse. (223.)

L. 8. 12. *C. eod. Vid.* 1844. 1845.

1941) — *L.* 13. *C. eod.* (*Honor. et Theodos.*) Praescriptiones fori in principio litis a litigatoribus opponendas esse, legum decrevit auctoritas. (415.)

1942) — *L.* 2. *C. sent. rescindi non posse.* (VII. 50.) (*Dioclet. et Maximian.*) Peremtorias exceptiones, omissas in initio, antequam sententia feratur opponi posse, perpetuum edictum manifeste declarat. Quodsi aliter actum fuerit, in integrum restitutio permittitur. Nam iudicatum contra maiores annis viginti quinque non oppositae praescriptionis velamento citra remedium appellationis rescindi non potest.

Not. 23.

L. 2. C. de annali except. Vid. 1467.

1945) — *L. 3. C. eod.* (*Iustinian.*) Si ex multis causis quidam obnoxium habens, et maxime ex similibus quantitatibus, in unius quidem causae summa libellum conventionis composuerit, causam tamen non expresserit, apud veteres agitabatur, an videatur omnes causas in iudicium deduxisse, an vetustissimam earum, aut omnino nihil fecisse? quum eius sensus incertus esse apparebat. Sed et in iudiciis in multis casibus tales altercationes ventilatas invenimus, et maxime propter longi temporis interruptionem. Si enim personalis forte fuerat mota actio, hypothecariae autem actionis nulla mentio procedebat, quidam putabant, personalem quidem esse temporis interruptione perpetuatam, hypothecariam autem evanescere taciturnitate sopitam. Et si quis generaliter dixerat, obnoxium sibi aliquem constitutum, aliae dubitationes emergebant, si omnes ei competentes actiones huiusmodi narratione contineri credantur, an vero, quasi silentio circa eas habito, tempore exspirare, nullo ex incerta libelli confectione adminiculo ei acquisito? Sancimus itaque, nullam in iudiciis in posterum locum habere talem confusionem, sed qui obnoxium suum in iudicium clamaverit, et libellum conventionis ei transmiserit, licet generaliter nullius causae mentionem habentem, vel unius quidem specialiter tantummodo, aut personales actiones, vel hypothecarias continentem, nihilominus videri ius suum omne eum in iudicium deduxisse, et esse interrupta temporum curricula, quum contra desides homines et sui iuris contemtores odiosae exceptiones oppositae sunt. (531.)

L. 2. in. f. C. de annali exc. Vid. 1467.

1944) — *L. 7. D. de inoff. testam.* (V. 2.) (*Paulus.*) Quemadmodum praeparasse litem quis videatur, ut possit transmittere actionem, videamus. Et ponamus, in potestate fuisse eum, ut neque bonorum possessio ei necessaria, et aditio hereditatis supervacua sit. Is, si comminatus tantum accusationem fuerit, vel usque ad denuntiationem vel libelli dationem processerit, ad heredem suum accusationem transmittet; idque divus Pius de libelli datione et denuntiatione rescripsit. Quid ergo, si in potestate non fuerit? an ad heredem actionem transmittat? Et recte videtur litem praeparasse, si ea fecerit, quorum supra mentionem habuimus.

1945) — *L. 33. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Constitutionibus, quibus ostenditur, heredes poena non teneri, placuit, si vivus conventus fuerat, etiam poenae persecutionem transmissam videri, quasi lite contestata cum mortuo.

Not. 25.

L. 3. in. f. C. de annali except. Vid. 1943.

1946) — *L. 3. C. de praescr.* XXX *vel* XL *annor.* (VII. 39.) (*Theodos.*) Sicut in rem speciales, ita de universitate ac personales actiones ultra triginta annorum spatium minime protendantur, sed si qua res vel ius aliquod postuletur, vel persona qualicunque actione vel persecutione pulsetur, nihilominus erit agenti triginta annorum praescriptio metuenda. Eodem etiam iure in eius persona valente, qui pignus vel hypothecam non a suo debitore, sed ab alio per longum tempus possidente nititur vindicare. Quae ergo antea non motae sunt actiones, triginta annorum iugi silentio, ex quo iure competere coeperunt, vivendi ulterius non habeant facultatem. Nec sufficiat precibus oblatis speciale quoddam, licet per annotationem, promeruisse responsum, vel etiam in iudiciis allegasse, nisi allegato sacro rescripto, aut in iudicio postulatione deposita fuerit subsecuta per exsecutorem conventio. Non sexus fragilitate, non absentia, non militia contra hanc legem defendenda, sed pupillari aetate duntaxat, quamdiu sub tutoris defensione consistat, huic eximenda sanctioni. Nam cum ad eos annos pervenerint, qui ad sollicitudinem pertinent curatoris, necessario eis, similiter ut aliis, annorum triginta intervalla servanda sunt. Hae autem actiones annis triginta continuis exstinguantur, quae perpetuae videbantur, non illae, quae antiquis temporibus limitabantur. Post hanc vero temporis definitionem nulli movendi ulterius facultatem patere censemus, etiamsi se legis ignorantia excusare tentaverit. (424.)

1947) — *L. 4. C. eod.* (*Anastas.*) Omnes nocendi quibuslibet modis artes omnibus amputantes, cunctas quidem temporales exceptiones, quae ex vetere iure vel ex principalibus decretis descendunt, tanquam si per hanc legem specialiter ac nominatim fuissent enumeratae, cum suo robore durare, et suum cunctis, quibus competunt vel in posterum competere valuerint, pro suo videlicet tenore praesidium in perpetuum deferre decernimus. Quidquid autem praeteritarum praescriptionum vel verbis vel sensibus minus continetur implentes, per hanc in perpetuum valituram legem sancimus, ut, si quis contractus, si qua sit actio, quae, quum non esset expressim supradictis temporalibus praescriptionibus concepta, quorundam tamen vel fortuita vel excogitata interpretatione saepe dictarum exceptionum laqueos evadere posse videatur, huic saluberrimae nostrae sanctioni succumbat, et quadraginta annorum curriculis procul dubio sopiatur, nullumque ius privatum vel publicum in quacunque causa vel quacunque persona, quod praedictorum quadraginta annorum exstinctum est iugi silentio, moveatur. Sed quicunque super quolibet iure, quod permemoratum tempus inconcussum et sine ulla re ipsa illata iudiciaria conventione possedit, superque sua conditione, qua per idem tempus absque ulla iudiciali sententia simili munitione potitus est, sit liber, et praesentis saluberrimae legis plenissima munitione securus. (401.)

L. 26. C. de R. V. Vid. 1466.

L. 10. C. de praescr. longi temp. Vid. 1465.

Not. 26.

1948) — *L. 20. §. 11. D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) *Petitam* autem *hereditatem*, et cetera, id est ex quo quis scit a se peti; nam ubi scit, incipit esse malae fidei possessor, *id est quum primum aut denuntiatum esset* etc. Quid ergo, si scit quidem, nemo autem ei denuntiavit? an incipiat usuras debere pecuniae redactae? Et puto debere; coepit enim malae fidei possessor esse. Sed ponamus, denuntiatum esse, non tamen scit, quia non ipsi, sed procuratori eius denuntiatum est. Senatus ipsi denuntiari exigit, et ideo non nocebit, nisi forte is, cui denuntiatum

est, eum certioraverit; sed non, si certinrare potuit, nec fecit. A quo denuntiatum sit, senatus non exigit. Quicunque ergo fuit, qui denuntiavit, nocebit.

L. 25. §. 7. *D. eod. Vid.* 1915.

1949)—*L.* 2. *C. de fruct. et lit. exp.* (VII. 51.) (*Valentin. et Valens.*) Litigatoe victus, qui post conventionem rei incumbit alienae, non in sola rei redhibitione teneatur, nec tantum fructuum praestationem eorum, quos ipse percepit, agnoscat, sed etiam eos quos percipere potuisset, non quos enm redegisse constabit, exsolvat ex eo tempore, ex quo re in iudicium deducta, scientiam malae fidei possessionis accepit. Heredis quoque succedentis in vitium par habenda fortuna est. (369.)

Nov. 27.

1950) — *Nov.* 112. *c.* 1. Ideoque sancimus, litigiosam dici et intelligi rem mobilem et immobilem seseque moventem, de cuius dominio causa inter petitorem et possidentem movetur aut per iudiciariam conventionem, aut per preces principi oblatas et insinuatas iudici, ac per eum adversario interpellatoris cognitas. . . .

Nov. 28.

1951) — *L.* 7. *D. de iudiciis.* (V. 1.) (*Ulp.*) Si quis postea, quam in ius vocatus est, miles vel alterius fori esse coeperit, in ea causa ius revocandi forum non habebit, quasi praeventus.

1952) — *L.* 30. *D. eod.* (*Marcell.*) Ubi coeptum est semel iudicium, ibi et finem accipere debet.

L. 34. *D. eod. Vid.* 572.

Nov. 53. *c.* 3. §. 2. *Vid.* 1900.

§. 146.

Nov. 1.

1953) — *L.* 5. *D. de probationibus.* (XXII. 3.) (*Paulus.*) Ab ea parte, quae dicit, adversarium suum aliquo iure prohibitum esse, specialiter lege vel constitutione, id probari oportere. — §. 1. Idem respondit: si quis neget emancipationem recte factam, probationem ipsum praestare debere.

Nov. 5.

1954) — *L.* 6. §. 3-6. *D. de confessis.* (XLII. 2). (*Ulp.*)—§. 3. Si quis absente adversario confessus sit, videndum, numquid non debeat pro iudicato haberi? quia nec qui iurat de operis obligatue, nec solet quis absenti condemnari. Certe procuratorem, tutorem curatoremve praesentem esse sufficit. — §. 4. Sed an et ipsos procuratores, vel tutnres, vel curatores fateri sufficiat? videamus. Et non puto sufficere. — §. 5. In pupillo tutoris auctoritatem exigimus. Minorem a confessione sua restituemus. — §. 6. Confessi utique post confessionem tempora quasi ex causa iudicati habehunt.

1955) — *L.* 30. *C. de liberali causa.* (VII. 16.) (*Dioclet. et Maximian.*) Liberos velut servos se profitentes statum eorum mutare non posse, constat.

L. 8. *C. de iuris et facti ignor. Vid.* 926.

Nov. 7.

1956) — *L.* 7. *C. de iuris et facti ignor.* (I. 18.) (*Dioclet. et Maximian.*) Erroe facti necdum finito negotio nemini nocet; nam causa decisa velamento tali non instauratur. (300.)

1957) — *L.* 25. §. 4. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Paulus.*) Sed haec, ubi de solutione indebiti quaestio est. Sin autem cautio indebite exposita esse dicatur, et indiscrete loquatur, tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit, nisi ipse specialiter, qui cautionem exposuit, causas explanavit, pro quibus eandem conscripsit. Tunc enim stare eum oportet suae confessinni, nisi evidentissimis probationibus in scriptis habitis ostendere paratus sit, sese haec indebite promisisse.

1958) — *L.* 13. *C. de non. num. pec.* (IV. 30.) (*Iustin.*) Generaliter sancimus, ut, si quid scriptis cautum fuerit pro quibuscunque pecuniis ex antecedente causa descendentibus, eamque causam specialiter promissor edixerit, non iam ei licentia sit causae probationem stipulatorem exigere, quum suis confessionibus acquiescere debeat, nisi certe ipse e contrario per apertissima rerum argumenta scriptis inserta religionem iudicis possit instruere, quod in alium quemquam modum, et non in eum, quem cautio perhibet, negotium subsecutum sit. Nimis enim indignum esse iudicamus, quod sua quisque voce diiucide protestatus est, id in eundem casum infirmare, testimonioque proprio resistere.

Nov. 8.

1959) — *L.* 1. *D. de confessis.* (XLII. 2.) (*Paulus.*) Confessus pro iudicato est, quia quodam modo sua sententia damnatur.

L. 56. *D. de re iudicata. Vid.* 899.

1960) — *L. un. C. de confessis.* (VII. 59.) (*Antonin.*) Confessos in iure pro iudicatis haberi placet. Quare sine causa desideras recedi a confessione tua, quum et solvere cogeris. (211.)

1961) — *L.* 6. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Certum confessus pro iudicato erit, incertum, non erit. — §. 1. Si quis incertum confiteatur, veluti si corpus sit confessus, si Stichum vel fundum dare se oportere, urgeri debet, ut certum confiteatur; item is, qui rem confessus est, ut certam quantitatem fateatur.

1962) — *L.* 25. §. 1. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quivis confiteatur absentem vulnerasse, confessoria in eos utilis actio danda est.

Nov. 9.

L. 1. 3. *C. de errore advocatorum. Vid.* 748. 749.

Nov. 13.

1963)—*L.* 3. §. 11. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVIII. 10.) (*Ulp.*) Post decem menses mortis natus non admittitur ad legitimam hereditatem.

1964)—*L.* 14. *C. de non num. pec.* (IV. 30.) (*Iustinian.*) In contractibus, in quibus pecuniae vel aliae res numeratae vel datae esse conscribuntur, non intra quinquennium, quod antea constitutum erat, non numeratae pecuniae exceptionem obiicere possit, qui accepisse pecunias vel alias res scriptus sit, vel successor eius, sed intra solum biennium continuum, ut eo elapso nullo modo querela non numeratae pecu-

niae introduci possit, his scilicet, qui propter aliquas causas specialiter legibus expressas etiam elapso quinquennio in praeteritis temporibus adiuvabantur, etiam in posterum, licet biennium pro quinquennio statutum est, eodem auxilio potituris.... (528.)

Not. 14.

1965) — *L.* 12. *D. de statu hom.* (I. 5.) (*Paulus.*) Septimo mense nasci perfectum partum, iam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis; et ideo credendum est, cum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse.

1966) — *L.* 6. *D. de his, qui sui vel alieni iuris sunt.* (I. 6.) (*Ulp.*) Filium eum definimus, qui ex viro et uxore eius nascitur. Sed si fingamus abfuisse maritum, verbi gratia per decennium, reversum anniculum invenisse in domo sua, placet nobis Iuliani sententia, hunc non esse mariti filium. Non tamen ferendum, Iulianus ait, eum, qui, cum uxore sua assidue moratus, nolit filium agnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur, quod et Scaevola probat, si constet, maritum aliquamdiu cum uxore non concubuisse, infirmitate interveniente, vel alia causa, vel si ea valetudine paterfamilias fuit, ut generare non posset, hunc, qui in domo natus est, licet vicinis scientibus, filium non esse.

L. 2. §. 1. *D. de pactis. Vid.* 1016.

1967) — *L.* 24. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Modestin.*) Si chirographum cancellatum fuerit, licet praesumtione debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor convenitur.

1968) — *L.* 10. §. 4. *D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Tryphonin.*) Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit, intelligitur supervixisse filius patri, et ex testamento heres fuisse, et filii hereditas successoribus eius defertur, nisi contrarium approbetur. Quodsi impubes cum patre filius perierit, creditur pater supervixisse, nisi et hic contrarium approbetur.

1969) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Marcian.*) Quod de pariter mortuis tractamus, et in aliis agitatum est; ut ecce si mater stipulata esset dotem a marito mortua filia in matrimonio sibi reddi, et simul cum filia perisset, an et heredibus matris actio ex stipulatu competeret? Et divus Pius rescripsit: non esse commissam stipulationem, quia mater filiae non supervixit.

1970) — *L.* 23. *D. eod.* (*Iavolen.*) Cum pubere filio mater naufragio periit. Quum explorari non possit, uter prior exstinctus sit, humanius est credere, filium diutius vixisse.

Not. 15.

1971) — *L.* 26. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Papinian.*) Procula quum magnae quantitatis fideicommissum a fratre sibi debitum post mortem eius in ratione cum heredibus compensare vellet, ex diverso autem allegaretur, nunquam id a fratre, quamdiu vixisset, desideratum, quum variis ex causis saepe in rationem fratris pecunias ratio Proculae solvisset, divus Commodus, quum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum.

§. 147.

Not. 1.

1972) — *L.* 2. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Paulus.*) Ei incumbit probatio, qui dicit, non, qui negat.

1973) — *L.* 23. *C. eod.* (IV. 19.) (*Dioclet. et Maximian.*) Actor quod asseverat probare se non posse profitendo, reum necessitate monstrandi contrarium non adstringit, quum per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit.

1974) — *L.* 19. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) In exceptionibus dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere, ipsumque exceptionem velut intentionem implere; utputa si pacti conventi exceptione utatur, docere debet, pactum conventum factum esse.

1975) — *L.* 19. *C. eod.* Exceptionem dilatoriam opponi quidem initio, probari vero, postquam actor monstraverit, quod asseverat, oportet.

Not. 2.

§. 4. *J. de legatis. Vid.* 931.

1976) — *L.* 21. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Marcian.*) Verius esse existimo, ipsum, qui agit, id est legatarium, probare oportere, scisse alienam rem vel obligatam legare defunctum, non heredem probare oportere, ignorasse alienam vel obligatam, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

L. 19. *pr. D. eod. Vid.* 1974.

1977) — *L.* 15. *in f. D. de operis novi nunc.* (XXXIX. 1.) (*African.*) Eaque ratione hactenus is, qui rem non defendet, punietur, ut de iure suo probare necesse habeat; id enim est, petitoris partes sustinere.

Not. 3.

1978) — *L.* 25. §. 1. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Paulus.*) Sin autem is, qui indebitum queritur, vel pupillus, vel minor sit, vel mulier, vel forte vir quidem perfectae aetatis, sed miles, vel agricultor, et forensium rerum expers, vel alias simplicitate gaudens, et desidiae deditus, tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere, bene eas accepisse, et debitas ei fuisse solutas, et si non ostenderit, eas redhibere.

Not. 4.

1979) — *L.* 18. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui dolo dicit factum aliquid, licet in exceptione docere dolum admissum debet.

1980) — *L.* 4. *C. de edendo.* (II. 1.) (*Antonin.*) Qui accusare volunt, probationes habere debent, quum neque iuris, neque aequitatis ratio permittat, ut alienorum instrumentorum inspiciendorum potestas fieri debeat. Actore enim non probante, qui convenitur, etsi nihil ipse praestat, obtinebit. (212.)

Not. 5.

L. 7. *pr. D. de adm. tut. Vid.* 858.

1981) — *L.* 36. *in. f. D. de peculio.* (XV. 1.) (*Ulp.*)... Videtur autem dolo facere dominus, qui, quum haberet restituendi facultatem, non vult restituere.

Not. 6.

1982) — *L.* 11. *D. de per. et comm. rei vend.*

(XVIII. 6.) (*Alfenus Varus.*) Si vendita insula combusta esset, quum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? Respondit: quia sine patrisfamilias culpa fieri potest, neque si servorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit; quam ob rem si venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi et diligentes praestare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

1983) — *L.* 9. §. 4. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Imperator Antoninus cum patre, quum grex esset abactus, quem quis conduxerat, ita rescripsit: *Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari potest, iudicio locati casum praestare non cogeris, atque temporis, quod insecutum est, mercedes ut indebitas recuperabis.*

1984) — *L.* 11. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Cels.*) Non est necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, quum accipiebantur, idoneos non fuisse; nam probatio exigenda est ab his, quorum officii fuit providere, ut pupillo caveretur.

1985) — *L.* 1. §. 13. *D. de magistr. conveniend.* (XXVII. 8.) (*Ulp.*) Probatio autem non pupillo incumbit, ut doceat fideiussores solvendo non fuisse, quum acciperentur, sed magistratibus, ut doceant eos solvendo fuisse.

1986) — *L.* 5. *C. de pign. act.* (IV. 24.) (*Alexand.*) Si creditor sine vitio suo argentum pignori datum perdiderit, restituere id non cogitur; sed si culpae reus deprehenditur, vel non probat manifestis rationibus, se perdidisse, quanti debitoris interest condemnari debet. (224.)

Not. 7.

1987) — §. 17. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) Si scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem, perinde habetur, atque si interrogatione praecedente responsum sit.

1988) — §. 8. *J. de fideiussoribus.* (III. 20.) In stipulationibus fideiussorum sciendum est generaliter hoc accipi, ut, quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoque constat, si quis scripserit, se fideiussisse, videri omnia solenniter acta.

1989) — *L.* 30. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Sciendum est generaliter, quodsi quis se scripserit fideiussisse, videri omnia solenniter acta.

1990) — *L.* 14. *C. de contr. et comm. stipul.* (VIII. 38.) (*Iustinian.*) Optimam quaestionem et frequenter in iudiciis versatam satis humanum est saltem in praesenti dirimere, ne diutius nostram rempublicam molestare concedatur. In multis etenim contractibus, et maxime in foeneratitiis cautionibus, solitum est adscribi, stipulationes per certos servos celebrari. Sed quidam, indevotione tenti, ex hoc materiam altercationis acceperunt. Et alii quidem non esse servum adhibitum contendebant, alii vero non eius servum esse, ad quem pertinere scriptura protestabatur. Et si non per servum, sed inter praesentes celebratam esse rem fuerat scriptum, et hoc iterum dubitabatur, debere ostendi, partes esse praesentes. Quum itaque satis utile est in contractibus et servos adhiberi, et praesentes esse personas adscribi, forte propter personas dignitate excelsas, vel mulieres, quas naturalis pudor non omnibus perperam sese manifestare concedit, sancimus, tales scripturas omnifariam esse credendas, et sive adscriptus fuerit servus, et ad quandam personam dicitur pertinere, credi omnimodo, et servum adfuisse, et fecisse stipulationem, et eam esse scripto domino acquisitam, et non dubitari, si servus ipse praesto fuerit, vel eius dominus, pro quo scriptus est fecisse stipulationem. Et si inter praesentes partes res acta esse dicitur, et hoc esse credendum, si tamen in eadem civitate utraque persona eodem die commanet, in quo huiusmodi instrumentum conscriptum est, nisi is, qui dicit, sese vel adversarium abfuisse, liquidis ac manifestissimis probationibus, et melius quidem si per scripturam, vel saltem per testes undique idoneos et omni exceptione maiores, ostenderit, sese vel adversarium suum eo die civitate abfuisse; sed huiusmodi scripturas propter utilitatem contrahentium esse credendas. (531.)

1991) — *L.* 11. *C. de probat.* (IV. 19.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si scriptum heredem ad amita tua vel testamenti vitio, vel quacunque alia ratione non posse obtinere hereditatem probari a te posse confidis, de hac hereditate apud rectorem provinciae agere potes.

§. 148.

Not. 3.

L. 12. *D. de testibus. Vid.* 1130.

1992) — *L.* 15. §. 1. *C. de testibus.* (IV. 20.) *Epitome const. graec. ex Basilic.* (Ζήνων.) Ἐὰν δέ τις τὸν ἴδιον ἀντίδικον περὶ συγγενείας ἀπαιτήσῃ σύστασιν, λέγων αὐτὸν μὴ εἶναι συγγενῆ καὶ ἐλεγχθείη ψευδόμενος, ταύτην ἀπολαμβανέτω τὴν τιμωρίαν, ἵνα, κἂν ταῖς ἀληθείαις ἐστὶ συγγενὴς, ἀπολέσει τὰ ἐξ ἀδιαθέτου δίκαια τὰ πρὸς ἐκεῖνον, ὃν ἀπῄτησε τὰς περὶ τῆς συγγενείας ἀποδείξεις. Μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ τοῦτο τὸ προνόμιον εὐκαταφρόνητον ἦν, ἑκάστου λέγοντος, ὅτι κἂν μὴ δουλαγωγήσω, οὐ πάντως ἐγὼ μέλλω κληρονομεῖν αὐτὸν, ἴσως γὰρ ἐπὶ διαθήκῃ τελευτᾷ, κελεύει ἡ διάταξις τὸν ἀπαιτοῦντα γένους σύστασιν τινὸς πρὸ πάντων ὀμνύναι, ὡς νομίζων μὴ εἶναι συγγενῆ τὸν ἀντίδικον τοῦτο λέγει. καὶ εἰ μὲν ἐπομόσεται, δύναται κληρονομῆσαι, λοιπὸν δὲ μετὰ τὸν τούτου ὅρκον ὀφείλει ὁ τὰς συστάσεις ἀπαιτούμενος ταύτας παρασχεῖν. Χρεία δὲ ἐν τῇ ἀποδείξει μαρτύρων πέντε, ἐὰν μὴ ὦσι δικαιώματα πρὸς σύστασιν ἐπιτήδεια. εἰ δὲ εἰσὶ δικαιώματα, ἀρκούμεθα τρισὶ μάρτυσιν· εἰ δὲ τὸ δικαίωμα τοιοῦτόν ἐστιν, ὥστε ἀντὶ πάντων ἀρκεῖν (ἴσως γὰρ ὑπόμνημα δημόσιόν ἐστι) τότε οὐ δεόμεθα μαρτύρων.

(*Zeno.*) *Si quis autem ipsum adversarium de consanguinitate quaestionem moverit, dicens, eum suum cognatum non esse, et mendacii convincatur, hanc poenam subeat, ut, quamvis revera cognatus sit, ab eius legitima successione repellatur, a quo probationem consanguinitatis exegit. Maxime vero quia privilegium eiusmodi facile sperni poterat, dicente unoquoque, nullo modo ego illius heres ero, etiamsi eum non in servitutem vindicaverim, forte illo morituro testato, iubet constitutio, ut is, qui probationes generis exigit, iuret ante omnia, quod credens, adversarium non esse cognatum hoc dixerit; et si iuraverit, poterit succedere; ceterum iureiurando praestito, genus probare debebit is, a quo probatio eius postulatur. Indiget vero haec probatio quinque testibus, si desint instrumenta ad probationem idonea, si vero adsint*

documenta tres testes sufficiunt. Quodsi instrumentum tale sit, ut vice omnium probationum esse possit (fortasse enim monumentum erat publicum), tunc testibus opus non erit.

L. 18. *C. eod. Vid.* 392. 468.

Not. 5.

1993) — *L.* 3. §. 5. *D. de testibus* (XXII. 5.) (*Callistr.*) Lege Iulia de vi cavetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceat ei, qui se ab eo parenteve eius liberaverit, quive impubes erit, quique iudicio publico damnatus erit, qui eorum in integrum restitutus non erit, quive in vinculis custodiave publica erit, quive ad bestias, ut depugnaret, se locaverit, quaeve palam quaestum faciat feceritve, quive ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam accepisse iudicatus vel convictus erit. Nam quidam propter reverentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii vero propter notam et infamiam vitae suae admittendi non sunt ad testimonii fidem.

1994) — *L.* 6. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Parentes et liberi invicem adversus se nec volentes ad testimonium admittendi sunt.

1995) — *L.* 12. *C. eod.* (*Honor. et Theodos.*) Libertorum adversus patronos illicitas atque improbas voces poenae obiectione praecludimus, atque ita, ut non solummodo sponte prodire non audeant, sed ne vocati quidem in iudicium venire cogantur. (425.)

1996) — *L.* 20. *D. eod.* (*Venul.*) In testimonium accusator citare non debet eum, qui iudicio publico reus erit, aut qui minor viginti annis erit.

1997) — *L.* 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Repetundarum damnatus nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest. — §. 1. Hermaphroditus an ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalescentis ostendit.

1998) — *L.* 21. *pr. D. eod.* (*Arcad.*) Ob carmen famosum damnatus intestabilis fit.

1999) — *L.* 2. *D. de Senator.* (I. 9.) (*Marcell.*) Cassius Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem Senatu motus, nec restitutus est, iudicare vel testimonium dicere, quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat.

2000) — *L.* 17. *C. de testib.* (IV. 20.) (*Iustinian.*) Si quis testibus usus fuerit, iidemque testes adversus eum in alia lite producantur, non licebit ei personas eorum excipere, nisi ostenderit, inimicitias inter se et illos postea emersisse, ex quibus testes repelli leges praecipiunt; non adimenda scilicet ei licentia ex ipsis depositionibus testimonium eorum arguere. Sed et si liquidis probationibus datione vel promissione pecuniarum eos corruptos esse ostenderit, etiam eam allegationem integram ei servari praecipimus. (528.)

Not. 6.

2001) — *L.* 3. *C. de testib.* (IV. 20.) (*Valerian. et Gallien.*) Etiam iure civili domestici testimonii fides improbatur. (255.)

2002) — *L.* 6. *D. eod.* (*Licin. Rufin.*) Idonei non videntur esse testes, quibus imperari potest, ut testes fiant.

L. 6. *C. eod. Vid.* 1994.

Not. 7.

2003) — *L.* 10. *D. de testibus.* (XXII. 5.) (*Pompon.*) Nullus idoneus testis in re sua intelligitur.

2004) — *L.* 10. *C. eod.* (*Valens, Gratian. et Valentinian.*) Omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem iura submoverunt. (376.)

Not. 8.

2005) — *L.* 3. *pr.* §. 1-3. *D. eod.* (XXII. 5.) (*Callistr.*) Testium fides diligenter examinanda est, ideoque in persona eorum exploranda erunt in primis conditio cuiusque, utrum quis decurio an plebeius sit, et an honestae et inculpatae vitae, an vero notatus quis et reprehensibilis, an locuples vel egens sit, ut lucri causa quid facile admittat, vel an inimicus ei sit, adversus quem testimonium fert, vel amicus ei sit, pro quo testimonium dat. Nam si careat suspicione testimonium vel propter personam, a qua fertur, quod honesta sit, vel propter causam, quod neque lucri, neque gratiae, neque inimicitiae causa fiat, admittendum est. — §. 1. Ideoque divus Hadrianus Iunio Varo Legato provinciae Ciliciae rescripsit: eum, qui iudicat, magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. Verba epistolae haec sunt: *Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus, qui, et cuius dignitatis, et cuius existimationis sint, et qui simpliciter visi sint dicere, utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint, an ad ea, quae interrogaveras, ex tempore verisimilia responderint.* — §. 2. Eiusdem quoque principis exstat rescriptum ad Valerium Verum de excutienda fide testium in haec verba: *Quae argumenta ad quem modum probandae cuique rei sufficiant, nullo certo modo satis definiri potest; sicut non semper, ita saepe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur; alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei, de qua quaeritur, fidem. Hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim, non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te aestimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris.* — §. 3. Idem divus Hadrianus Iunio Rufino Proconsuli Macedoniae rescripsit: testibus se, non testimoniis crediturum. Verba epistolae ad hanc partem pertinentia haec sunt: *Quod crimina obiecit apud me Alexander Apro, et non probabat, nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est, (nam ipse eos interrogare soleo) ipsum remisi ad provinciae Praesidem, ut is de fide testium quaereret, et nisi implesset, quod intendebat, relegaretur.*

2006) — *L.* 13. *D. eod.* (*Papinian.*) Quaesitum scio: an in publicis iudiciis calumniae damnati testimonium iudicio publico perhibere possint? Sed neque lege Remmia prohibentur, et Iulia lex de vi, et repetundarum, et peculatus eos homines testimonium dicere non vetuerunt: verumtamen quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium, ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonii fidem, quod integrae frontis homo dixerit, perpendere.

Not. 13.

2007) — *Nov. 73. c. 5.* Sed et si instrumenta publice confecta sint, licet tabellionum babeant supplementum, adiiciatur et eis, antequam compleantur, sicut dictum est, testium ex scripto praesentia.

Nov. 73. c. 7..... In his vero, quae conficiuntur publice documentis, si tabellio venerit.... caet.

Not. 14.

L. 11. C. qui pot. in pign. Vid. 1141.

Not. 15.

2008) — *L. 26. §. 2. D. depositi* (XVI. 3.) (*Paulus.*) *Titius Semproniis salutem. Habere me a vobis auri pondo plus minus decem, et discos tuos, saccum signatum, ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis, item quos Trophimati decem, item ex ratione patris vestri decem et quod excurrit.* Quaero: an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniae causam attinet? Respondit: ex epistola, de qua quaeritur, obligationem quidem nullam natam videri, sed probationem depositarum rerum impleri posse; an autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistola decem, probare possit hoc, quod scripsit? iudicem aestimaturum.

2009) — *L. 34. pr. D. mandati.* (XVII. 1.) (*African.*) Qui negotia Lucii Titii procurabat, is, quum a debitoribus eius pecuniam exegisset, epistolam ad eum misit, qua significaret, certam summam ex administratione apud se esse, eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus. Quaesitum est: an ex ea causa credita pecunia peti possit, et an usurae peti possint? Respondit: non esse creditam; alioquin dicendum, ex omni contractu, nuda pactione, pecuniam creditam fieri posse; nec huic simile esse, quod, si pecuniam apud te depositam convenerit, ut creditam habeas, credita fiat, quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiant, item quod, si a debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat; id enim benigne receptum est; bis argumento esse eum, qui, quum mutuam pecuniam dare vellet, argentum vendendum dedisset; nihilo magis pecuniam creditam recte petiturum, et tamen pecuniam ex argento redactam periculo eius fore, qui acceplsset argentum. Et in proposito igitur dicendum, actione mandati obligatum fore procuratorem, ut, quamvis ipsius periculo nummi fuerint, tamen usuras, de quibus convenerit, praestare debeat.

2010) — *L. ult. pr. D. eod.* (*Scaev.*) Quum controversia esset de bereditate defunctae inter scriptum heredem, et patruum Maevium, et amitas, Maevius litteris ad sorores suas factis declaravit commune futurum, quidquid ad eum ex eventu litis hereditariae pervenisset, neque stipulatio litteras secuta est. Quaesitum est: quum transegerit idem Maevius cum scripto herede ita, ut praedia et aliae quaedam res ex ea transactione ad eum pervenirent, an ex litteris suis possit a sororibus conveniri? Respondi: posse.

2011) — *L. 29. pr. D. de probat.* (XXII. 3.) (*Scaev.*) Imperatores Antoninus et Verus Augusti Claudio Appollinari rescripserunt in haec verba: *Probationes, quae de filiis dantur, non in solo affirmatione testium consistunt, sed et epistolas, quae uxoribus missae allegantur, si de fide earum consistat, nonnullam vicem instrumentorum obtinere, decretum est.*

Not. 16.

L. 47. §. 1. D. de pactis. Vid. 622.

2012) — *L. 41. §. 2. D. de usuris* (XXII. 1.) (*Modestin.*) Ab Aulo Agerio Caius Seius mutuam quantitatem accepit; hoc chirographo ille scripsit, se accepisse: *et accepi ab illo mutuos et numeratos decem, quos ei reddam Kalendis Iuliis proximis cum suis usuris placitis inter nos.* Quaero: an ex eo instrumento usurae peti possint, et quae? Modestinus respondit: si non appareat, de quibus usuris conventio facta sit, peti eas non posse.

Not. 17.

L. 19. C. de fide instrum. Vid. 318.

Not. 18.

L. 4. C. eod. Vid. 1134.

Not. 19.

L. 25. §. 4. D. de probat. Vid. 1957.

Not. 20.

2013) — *L. 5. 6. C. de probat.* (IV. 19.) (*Philippus A. et Philippus C.*) — V. Instrumenta domestica, seu privata testatio seu annotatio, si non aliis quoque adminiculis adiuventur, ad probationem sola non sufficiunt. (245.) — VI. Rationes defuncti, quae in bonis eius inveniuntur, ad probationem sibi debitae quantitatis solas sufficere non posse, saepe rescriptum est. Eiusdem iuris est, et si in ultima voluntate defunctus certam pecuniae quantitatem aut etiam res certas sibi deberi significaverit. (245.)

2014) — *L. 7. C. eod.* (*Gollien.*) Exemplo perniciosum est, ut ei scripturae credatur, qua unusquisque sibi annotatione propria debitorem constituit. Unde neque fiscum, neque alium quemlibet ex suis subnotationibus debiti probationem praebere posse oportet. (266.)

§. 149.

Not. 3.

2015) — *L. 14. pr. C. de iudic.* (III. 1.) (*Iustinian.*) . . sancimus, omnes iudices. . . non aliter litium primordium accipere, nisi prius ante sedem iudicialem sacrosanctae deponantur scripturae. . . . . . Et hoc quidem iusiurandum iudiciale omnibus notum sit, et romanis legibus optimum a nobis accedat incrementum et ab omnibus iudicibus observandum, et si praetereatur, contemtoribus periculosum est. (330.)

2016) — *L. 2. §. 3 D. de his qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Miles, qui lege Iulia de adulteriis fuerit damnatus, ita infamis est, ut etiam ipsa sententia eum sacramento ignominiae causa solvat.

2017) — *L. 15. §. 3. D. de re milit.* (XLIX.

16.) (*Macer.*) Missinnum generales causae sunt tres: honesta, causaria, ignominiosa. Honesta est, quae tempore militiae impleto datur; causaria, cum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiae renuntiatur; ignominiosa causa est, cum quis propter delictum sacramento solvitur. Et is, qui ignominia missus est, neque Romae, neque in sacro comitatu agere potest. Et si sine ignominiae mentione missi sunt, nihilo minus ignominia missi intelliguntur.

Not. 4.

2018) *Nov.* 72. *c.* 8. Si vero tantum solummodo sit minoris aurum, cuius usurae vix eum et qui eius sunt pascere, et aliquam aliam ei praebere vitae dispensationem sufficiant, tunc necessitatis ratio nos etiam ad hoc vocat, ut curatores respicientes ad deum ita faciant gubernationem, tanquam in suis rebus. Etenim volumus, dum celebratur decretum, quod tradit curam ei, qui ad eam accedit, etiam iusiurandum eum dicere sacrosancta dei evangelia tangentem, quia per omnem pergens viam utilitatem adolescentis aget. Quod tamen non excipiet eum a ratiociniis, neque a legis ordine, sed cautiorem faciet ad rerum gubernationem, timentem semper circa eas propter iurisiurandi memoriam factam. Haec lex a nobis pro cautela sit posita horum, qui curatoribus indigent. Si quid vero et aliud adinvenerimus, neque hoc lege complecti pigebit, ut per omnia patres eorum, qui sibi auxiliari nequeunt, exsistamus.

Not. 5.

2019)—*L.* 9. *pr. C. de testibus.* (IV. 20.) (*Constantin.*) Iurisiurandi religione testes prius, quam perhibeant testimonium, iamdudum arctari praecepimus, et ut honestioribus potius testibus fides adhibeatur. (334.)

Not. 6.

§. 1. *J. de poena tem. lit. Vid.* 1858. *Nov.* 49. *c.* 3. *Vid.* 1855.

2020) — *Nov.* 124. *c.* 1. Iubemus igitur, quoties apud quoscunque iudicantes aut administratores lites aut appellationes examinantur, prae omnibus principales litigantium personas, aut illos, ad quos in medio negotium forte migraverit, in praesentia iudicum, tangentes sancta evangelia, iurare, quod nihil penitus iudicibus patrocinii causa ipsis, vel alii cuicunque personae pro hac causa quolibet modo dederunt, aut promiserunt, aut postea dabunt vel per se, vel per aliam quamcunque mediam personam, exceptis iis, quae propriis advocatis pro patrocinio praestant, aliisque personis, quibus nostrae leges dari disposuerunt. Haec autem servari praecipimus et in sacro nostro consistorio, quando consultationes intromittuntur, ut sub praesentia sacri senatus memorata sacramenta praestentur....Illo videlicet generaliter observando, ut, si quis litigantium absens vel praesens huiusmodi iusiurandum praebere noluerit, et hoc manifestetur iudici, per sententiam eius actor quidem casum actionis, reus autem condemnationem sustineat.

Not. 7.

2021) — *L.* 2. *D. de iureiurando.* (XII. 2.) (*Paulus.*) Iusiurandum speciem transactionis continet, maioremque habet auctoritatem, quam res iudicata.

§. 150.

Not. 3.

2022) — *L.* 26. *pr. D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Paulus.*) Qui iurasse dicitur, nihil refert, cuius sexus aetatisve sit; omni enim modo custodiri debet iusiurandum adversus eum, qui contentus eo, quum deferret, fuit; quamvis pupillus non videatur peierare, quia sciens fallere non videatur.

2023)—*L.* 32. *D. eod.* (*Modestin.*) Iurisiurandi gratiam facere pupillus non potest.

2024) — *L.* 34. *D. eod* (*Ulp.*) Pupillo non defertur iusiurandum.

Nor. 5.

2025)—*L.* 34. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Iusiurandum et ad pecunias, et ad omnes res locum habet. Etiam de operis iusiurandum deferri potest, nec de iniuria queri adversarius potest, quum possit iusiurandum referre. Quid tamen, si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum, quem promiserat, putat decessisse? Non erit tutus per relationem, et ideo ex hac causa putat Marcellus, et recte, aut remittendum ei iusiurandum, aut spatium dandum, ut certioretur, et sic iuret.

2026) — *L.* 13. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Item Iulianus scribit: eum, qui iuravit furtum se non fecisse, videri de toto iurasse, atque ideo neque furti, neque condicticia teneri, *quia condicticia*, inquit, *solus fur tenetur*. Numquid ergo, qui iuravit se furtum non fecisse, hoc solo nomine, condictione si conveniatur, exceptione utatur? Ceterum si contendat, qui condicit, quasi cum herede se furis agere, non debet repelli, et quasi μονομερὲς condictio dari debet adversus furis heredem, nec pati eum iudex debet, si coeperit tentare probare furem.

2027) — *L.* 6. §. 4. *D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Sed et si iureiurando delato iuraverit quis, non deliquisse, non erit notatus; nam quodammodo innocentiam suam iureiurando approbavit.

2028)—*L.* 3. §. 8. *D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Hac lege permittitur actori iusiurandum deferre, ut reus iuret, iniuriam se non fecisse. Sed Sabinus in assessorio etiam Praetores exemplum legis secutos ait, et ita res se habet.

2029) — *L. ult. C. de probat.* (IV. 19.) (*Gratian. Valentin. et Theodos.*) Sciant cuncti accusatores, eam se rem deferre in publicam notionem debere, quae munita sit idoneis testibus, vel instructa apertissimis documentis, vel indiciis ad probationem indubitatis et luce clarioribus expedita. (382.)

Not. 6.

2030)—*L.* 3. *pr. D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) Non erit ratum habendum iusiurandum. Quodsi exegi, ut per salutem tuam iurares, et iurasti, stabitur; omne enim omnino licitum iusiurandum, per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est, et si ex eo fuerit iuratum, Praetor id tuebitur.

2031) — *L.* 13. §. 6. *D. eod* (*Ulp.*) Si quis iuraverit in re pecuniaria per genium principis, dare se non oportere, et peieraverit, vel dari

sibi oportere, vel intra certum tempus iuraverit se soluturum, nec solvit, Imperator noster cum patre rescripsit, fustibus eum castigatum dimitti, et ita ei superdici: προπετῶς μὴ ὄμνυε [*].

2032) — *L.* 33. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui per salutem suam iurat, *licet per deum iurare videatur* (*respectu enim divini numinis ita iurat*), attamen, si non ita specialiter iusiurandum ei delatum est, iurasse non videtur, et ideo ex integro solenniter iurandum est.

2033) — *L.* 5. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si quis illicitum insiurandum detulerit, scilicet improbatae publice religionis, videamus, an pro eo habeatur, atque si iuratum non esset? Quod magis existimo dicendum.

Not. 8.

2034) — *L.* 9. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Iusiurandum defensoris vel procuratoris *ei ab adversaria delatum* prodesse, exceptionemque domino parere, Iulianus scribit. Idem ergo dicendum erit, et si datus ad petendum procurator reo deferente iuraverit dari mihi oportere; nam actionem mihi parit. Quae sententia habet rationem.

2035) — *L.* 42. §. 2. *D. eod.* (*Pampon.*) Sed et si actore deferente defensor absentis vel praesentis iuravit, eum, quem defendit, dare non oportere, exceptio iurisiurandi ei, cuius nomine iuratum fuerit, dari debebit. Eadem ratio est, et si fideiussoris defensor iuraverit, reo enim datur exceptio.

2036) — *L.* 13. §. 3. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Qui damni infecti caveri sibi postulat, prius de calumnia iurare debet. Quisquis igitur iuraverit de calumnia, admittitur ad stipulationem. Et non inquiretur, utrum intersit eius an non, vicinas aedes habeat an non habeat. Totum tamen hoc iurisdictioni praetoriae subiiciendum est, cui cavendum sit, cui non.

2037) — *L.* 97. *D. de cond. et demonst.* (XXXV. 1.) (*Paulus.*) Municipibus, si iurassent, legatum est. Haec conditio non est impossibilis. Paulus: quemadmodum ergo pareri potest? Per eos itaque iurabunt, per quos municipii res geruntur.

§. 151.

Not. 1.

2038) — *L.* 21. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Quodsi deferente me iuraveris, et absolutus sis, postea periurium fuerit approbatum, Labeo ait, de dolo actionem in eum dandam, Pomponius autem, per iusiurandum transactum videri. Quam sententiam et Marcellus libro octavo Digestorum probat; stari enim religioni debet.

2039) — *L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Nam sufficit periurii poena.

L. 13. §. 6. *D. de iureiur. Vid.* 2031.

2040) — *L.* 2. *C. de rebus cred. et iureiurando* (IV. 1.) (*Alexand.*) Iurisiurandi contemta religio satis deum ultorem habet. Periculum autem corporis vel maiestatis crimen secundum constituta divorum parentum meorum, etsi per principis venerationem quodam calore fuerit peieratum, inferri non placet. (223.)

2041) — *L.* 41. *C. de transact.* (II. 4.) (*Arcad. et Honor.*) Si quis maior annis viginti quinque adversus pacta vel transactiones nullo cogente imperio, sed libero arbitrio et voluntate confectas putaverit esse veniendum vel interpellando iudicem, vel supplicando principibus, vel non implendo promissa, eas autem invocato dei omnipotentis nomine, eo auctore, solidaverit, non solum notetur infamia, verum etiam actione privatus, restituta poena, quae pactis probatur inserta, et rerum proprietate careat, et emolumento, quod ex pactione vel transactione illa fuerit consecutus. Ita omnia eorum mox commodo deputabuntur, qui intemerata pacti iura servaverint. Eos etiam huius legis vel iactura dignos esse iubemus, vel munere, qui nomina nostra placitis inserentes, salutem principum confirmationem initarum iuraverint esse pactionum. (395.)

2042) — *L.* 13. *C. de testibus.* (IV. 20.) *Epitome const. graec. ex Basilic.* (Zonar.)
Ὁ τὰ ψευδῆ μαρτυρήσας πρότερον μὲν ἐπιορκεῖ, δεύτερον δὲ ὡς πλαστογράφος ἐνάγεται, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ καιρῷ τῆς μαρτυρίας ὑποπτευθεὶς ψεύδεσθαι βασάνοις ὑπόκειται. Εἰ δὲ βουληθῇ ὁ ἐκ τῆς ψευδοῦς μαρτυρίας καταδικασθεὶς πολιτικῶς κινῆσαι κατὰ τοῦ ψευδομαρτυρήσαντος, λήψεται παρ' αὐτοῦ πᾶσαν, ἣν ὑπέστη, ζημίαν, πρός γε καὶ τὴν ἀπὸ τῶν νόμων ὡρισμένην τιμωρίαν ὑφίστασθαι. Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτοτύπῳ δίκῃ ψευσάμενος ἐλεγχθείη, ἔργον ἔστω τοῦ δικάζοντος ἢ εἰς πᾶσαν τὴν ἐπιζημίωσιν ἐκεῖνα, καθ' οὗ ἐμαρτύρησεν, δίκην καταδικάζειν αὐτόν, ἢ εἰς ἔλαττον, καὶ τιμωρίαν ὑποβάλλειν αὐτόν, φυλαττομένων πάντων τῶν ἤδη νενομοθετημένων περὶ τῶν τὰ ψευδῆ μαρτυρούντων.

(*Zeno.*) *Qui falsum testimonium dixerit, primum quidem peierat, deinde vero ut falsarius convenitur, et si in ipso testimonii dicendi tempore falsi suspicio sit, tormentis subiicitur. Quodsi is, qui ex falso testimonio damnatus est, civiliter agere contra falsum testem voluerit, omne damnum, quod subiit, ab eo recipiet, atque insuper definitam legibus poenam sustinebit. Si vero etiam in ipsa lite principali convictus mendacii fuerit, officio iudicis continetur eum vel in totam summam litis illi, contra quem testimonium dixit, illatae condemnare, vel in minus, et poenis eum subiicere; servatis omnibus, quae iam statuta sunt de his, qui falsum testimonium perhibent.*

L. 56. *D. de re iudic. Vid.* 899.

2043) — *L.* 1. *pr. D. quar. rer. act. non datur.* (XLIV. 5.) (*Ulp.*) Iusiurandum vicem rei iudicatae obtinet; non immerito, quum ipse quis iudicem adversarium suum de causa sua fecerit, deferendo ei iusiurandum.

2044) — *L.* 1. *C. de iureiur.* (IV. 1.) (*Antonin.*) Causa iureiurando ex consensu utriusque partis vel adversario inferente delata et praestito vel remisso decisa nec periurii praetextu retractari potest, nisi specialiter hoc lege excipiatur. (213.)

2045) — *L.* 31. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Gaius.*) Admonendi sumus, interdum etiam post iusiurandum exactum permitti constitutionibus principum ex integro causam agere, si quis nova instrumenta se invenisse dicat, quibus nunc solis usurus sit. Sed hae constitutiones tunc videntur locum habere, quum a iudice aliquis absolutus fuerit; solent enim saepe iudices in dubiis causis exacto iureiurando secundum eum iudicare, qui iuravit. Quodsi alias inter ipsos

[*] Temere ne iurato.

iureiurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractare.

2046) — *L. ult. C. eod.* (*Iustinian.*) Cum quis legatum vel fideicommissum, utpote sibi relictum, exigeret, et testamento forte non apparente, pro eo sacramentum ei ab herede delatum esset, et is religionem suam praestasset, affirmans sibi legatum vel fideicommissum derelictum esse, et ex huiusmodi testamento id, quod petebat, consecutus esset, postea autem manifestum esset factum, nihil ei penitus fuisse derelictum, apud antiquos quaerebatur, utrum iurisiurandi standum esset, an restituere deberet, quod accepisset, vel, si revera ei derelictum fuisset legatum vel fideicommissum, an daremus licentiam heredi Falcidiam, si competat, ex hoc retinere? Nobis itaque melius visum est repeti ab eo legatum vel fideicommissum, nullumque ex huiusmodi periurio lucrum ei accedere, sed si verum fuerit inventum, quariae detentionem introduci, si tamen locum habeat, ne cui ex delicto impium sibi lucrum afferre nostris legibus concedatur. (551.)

Not. 2.

2047) — *L. 16. D. qui satisd. cog.* (II. 8.) (*Paulus.*) Qui iurato promisit iudicio sisti, non videtur peierasse, si ex concessa causa hoc deseruerit.

Not. 3.

2048) — *L. 7. §. 16. D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Et generaliter, quoties pactum a iure communi remotum est, servari hoc non oportet; nec legatum, nec iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, servandum, Marcellus libro secundo Digestorum scribit. Et si stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet, servanda non est, sed omnimodo rescindenda.

L. 5. §. 1. C. de legibus. Vid. 343.

2049) — *Nov. 51. pr.* Novimus pridem facientes legem, interdicentem nulli licentiam esse in scena detentas mulieres fideiussores exigere, quia observabunt et impiam complebunt operationem, poenitentiae tempus non habentes, et poenas interminantem novissimas his, qui tales fideiussores exigunt, insuper et ipsos fideiussores sine obligatione recedere, et nullum inferri eis necessitatem personarum harum praesentationis. Sed in praesenti comperimus crudelem quandam et importabilem calumniam contra studendam a nobis fieri castitatem. Quia enim eos fideiussores accipere prohibuimus, invenisse illos aliam viam ad impietatem deducentem maiorem; iusiurandum enim eas exigere, quia nunquam ab impia illa et turpi operatione cessabunt, mulieres autem exsistentes miseras et sic male seductas pie agere se putare, si impie egerint, et ut custodiant iusiurandum, propterea suam prostituere castitatem, quum oporteret agnoscere, quia huiusmodi transgressiones magis placeat deo, quam iurisiurandi observationes. Non enim si quis ab aliquo iusiurandum acceperit, quia occidet forsitan aut adulterabitur, aut aliquid aget tale illicitum, oportet servari iusiurandum, utpote quum sit ita turpe, et illicitum, et ad perditionem ducens. Ideoque liceat mulieri, licet huiusmodi iusiurandum iuraverit, recedere a iurisiurandi huius amaritudine, et caste vivere sine periculo periurii, magis autem deo amabiliter, poena periurii, si qua omnino est poena, contra eum, qui iusiurandum exigit, convertenda.

Not. 4.

2050) — *L. 7. D. de oper. libert.* (XXXVIII. 1.) (*Ulp.*) Ut iurisiurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet, qui iuret, et libertatis causa iurare. — §. 1. Plane quaeritur: si quis liberto suo legaverit, si filio suo iuraverit se decem operarum nomine praestaturum, an obligetur iureiurando? Et Iuventius Celsus obligari eum ait, parvique referre, quam ob causam de operis libertus iuraverit; et ego Celso acquiesco. — §. 2. Iurare autem debet post manumissionem, ut obligetur; et sive statim, sive post tempus iuraverit, obligatur. — §. 3. Iurare autem debet, operas, donum, munus se praestaturum; operas qualescunque, quae modo probe iure licito imponuntur.

L. 1. C. si adv. vendit. Vid. 973.

Not. 6.

2051) — *L. 9. §. 1. D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) Iureiurando dato vel remisso reus quidem acquirit exceptionem sibi aliisque, actor vero actionem acquirit, in qua hoc solum quaeritur, an iuraverit dari sibi oportere? vel quum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum sit?

2052) — *L. 28. §. 10. D. eod.* (*Paulus.*) Item quum ex hac parte iusiurandum et actionem, et exceptionem inducat, si forte reus extra iudicium, actore inferente, iuraverit se dare non oportere, et actor, reo deferente, dari sibi oportere, vel contra, posterior causa iurisiurandi potior habebitur; nec tamen praeiudicium periurio alterius fiet, quia non quaeretur, an dare eum oporteat, sed an actor iuraverit?

L. 1. C. eod. Vid. 2044.

2053) — *L. 5. §. 2. D. eod.* (*Ulp.*) Dato iureiurando non aliud quaeritur, quam an iuratum sit? remissa quaestione, an debeatur? quasi satis probatum sit iureiurando.

L. 9. §. 3. D. eod. Vid. 1910.

2054) — *L. 26. §. 2. D. eod.* (*Paulus.*) Iurisiurandi conditio ex numero esse potest videri novandi delegandive, quia proficiscitur ex conventione, quamvis habeat et instar iudicii.

2055) — *L. 7. D. eod.* (*Ulp.*) Ait Praetor: EIUS REI, DE QUA IUSIURANDUM DELATUM FUERIT, NEQUE IN IPSUM, NEQUE IN EUM, AD QUEM EA RES PERTINET, ACTIONEM DABO. *Eius rei* sic erit accipiendum, sive de tota re, sive de parte sit iuratum. Nam de eo, quod iuratum est, pollicetur se actionem non daturum, neque in eum, qui iuravit, neque in eos, qui in locum eius, cui iusiurandum delatum est, succedunt.

2056) — *L. 27. D. eod.* (*Gaius.*) Iusiurandum etiam loco solutionis cedit.

2057) — *L. 28. §. 8. D. eod.* (*Paulus.*) Igitur si quis iuravit se non esse condemnatum, etiamsi ex stipulatu iudicatum solvi ob rem iudicatam conveniatur, defendetur per exceptionem. Contra si, quum ex stipulatu iudicatum solvi conveniretur, iuravit se dare non oportere, agenti iudicati non utique obstabit exceptio; potest enim fieri, ut non sit commissa stipulatio, licet res iudicata sit, nisi ideo iurasset, quod nec damnatum se esse diceret.

2058)—*L.* 40. *D. de iureiur.* (XII 2.) (*Iulian.*) Iusiurandum a debitore exactum efficit, ut pignus liberetur; est enim hoc acceptilationi simile, perpetuam certe exceptionem parit. Idcirco poenam quoque petentem creditorem exceptione summoveri oportet, et solutum repeti potest, utpote quum interposito eo ab omni controversia discedatur.

2059)—*L.* 26. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si pater filium dare non oportere iuraverit, Cassius respondit, et patri et filio dandam exceptionem iurisiurandi. Si pater iuraverit in peculio nihil esse, filius conveniri poterit; sed et pater ita convenietur, ut post acquisiti peculii ratio habeatur.

2060) — *L.* 28. §. 1. *D. eod* (*Paulus.*) Quod reus iuravit, etiam fideiussori proficit. A fideiussore exactum iusiurandum prodesse etiam reo, Cassius et Iulianus aiunt; nam quod in locum solutionis succedit, hoc quoque eodem loco habendum est, si modo ideo interpositum est iusiurandum, ut de ipso contractu, et de re, non de persona iurantis ageretur.

L. 1. §. 3. *D. quarum rerum actio non datur. Vid.* 626.

2061)—*L.* 6. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Paulus.*) Remittit iusiurandum, qui deferente se, quum paratus esset adversarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate suscepti iurisiurandi. Quodsi non susceperit iusiurandum, licet postea parato iurare actor noluit deferre, non videbitur remissum; nam quod susceptum est, remitti debet.

Not. 7.

2062) — *L.* 34. §. 6. 7. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) — §. 6. Ait Praetor: EUM, A QUO IUSIURANDUM PETETUR, SOLVERE AUT IURARE COGAM. Alterum itaque eligat reus, aut solvat, aut iuret; si non iurat, solvere cogendus erit a Praetore. — §. 7. Datur autem et alia facultas reo, ut, si malit, referat iusiurandum; et si is, qui petet, conditione iurisiurandi non utetur, iudicium ei Praetor non dabit; aequissime enim hoc facit, quum non deberet displicere conditio iurisiurandi ei, qui detulit. Sed nec iusiurandum de calumnia referenti defertur, quia non est ferendus actor, si conditionis, quam ipse detulit, de calumnia velit sibi iurari.

2063) — *L.* 38. *D. eod.* (*Paulus.*) Manifestae turpitudinis et confessionis est, nolle nec iurare, nec iusiurandum referre.

2064)—*L.* 9. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Delata conditione iurisiurandi, reus, si non per actorem, quo minus de calumnia iuret, steterit, per iudicem solvere vel iurare, nisi referat iusiurandum, necesse habet.

2065) — *L.* 34. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum res in iusiurandum demissa est, iudex iurantem absolvet, referentem audiet, et si actor iuret, condemnet reum; nolentem iurare reum, si solvat, absolvet, non solventem condemnet; ex relatione non iurante actore absolvet reum.

Not. 8.

2066)—*L.* 5. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si neque iuratum est, neque remissum iusiurandum, pro eo debet haberi, atque si res in iusiurandum admissa non esset; proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet, quia ex eo, quod delatum est, iuratum non est.

2067) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Iusiurandum, quod ex conventione extra iudicium defertur, referri non potest.

§. 152.

Not. 1.

2068) — *L.* 34. §. 6-9. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) — §. 6. 7. *Vid.* 1062. — §. 8. Non semper autem consonans est, per omnia referri iusiurandum, quale defertur, forsitan ex diversitate rerum vel personarum quibusdam emergentibus, quae varietatem inducunt, ideoque, si quid tale inciderit, officio iudicis conceptio huiuscemodi iurisiurandi terminetur. — §. 9. *Vid.* 2065.

2069) — *L.* 12. *C. eod.* (*Iustinian.*) Generaliter de omnibus iuramentis, quae in litibus offeruntur vel a iudice, vel a partibus, definiendum est. Quum enim iam increbuit, iudices in plenissima definitione sacramentum imponere, evenit, ut, provocatione lite suspensa, hi quidem, qui iusiurandum praestare iussi sunt, ab hac forte luce subtrahantur, probationes autem rerum cadant, quum multum discrepet iuramentum hereditarium a principali sacramento. Necessitate itaque rerum coacti, et probationibus pinguius subvenientes, ad huiusmodi venimus sanctionem. Omne igitur iuramentum, sive a iudicibus sive a partibus illatum vel in principio litis, vel in medio, vel in ipsa definitiva sententia, sub ipso iudice detur, non exspectata vel ultima definitione, vel provocationis formidine.—§. 1. Sed iuramento illato, cum hoc a partibus factum fuerit, et a iudice approbatum, vel ex auctoritate iudicis cuicunque parti illatum, siquidem is, cui imponitur sacramentum, nihil ad hoc fuerit reluctatus, hoc praestetur vel referatur necessitate ei imponenda, cui iure refertur, relationis sacramentum subire; vel si hoc recusaverit, quasi illato sacramento praestito causa vel capitulum decidatur, nullo loco provocationi relinquendo. Quis enim ferendus est ad appellationis veniens auxilium in his, quae ipse facienda procuravit.—§. 2. Sin autem is, cui sacramentum est illatum vel a parte, vel a iudice, hoc subire minime voluerit, licentiam quidem habeat sacramentum recusare, iudex autem, si hoc omnimodo praestandum existimaverit, sic causam dirimat, quasi volente eo sacramentum sit recusatum, et ita cetera, sive capitula, sive totius negotii summa, examinentur, et lis suo marte percurrat, nullo ei obstaculo obviante. Ipse autem, qui sacramentum sibi illatum dare recusaverit, vel hoc attestetur, vel si forte non audeat, habeat sibi in ultima provocatione repositum auxilium. Et si iudex appellationi praesidens bene quidem illatum iusiurandum, non rite autem recusatum pronuntiaverit, res secundum quod iudicatum est permanebit; sin autem non rite quidem illatum, recte autem recusatum sacramentum pronuntiaverit, tunc ei licebit emendare sententiam iudicis, quae quasi ex recusato sacramento processit, et nihil penitus nec praeiudicii, nec iniusti dispendii cuicunque incurret; sed et causae cursus ab initio usque ad novissimum terminum non impedietur, et lis aequa lance trutinabitur.—§. 3. Sive autem illatum iuramentum praestitum fuerit, sive recusatum, ipsi parti, quae hoc intulit, nullum provocationis remedium in hoc reservabitur, quum nimis cru-

dele est, parti, quae hoc detulit, propter hoc ipsum, quod iudex eius petitionem secutus est, superesse provocationem....... (529.)

2070)—*L.* 3. *pr. D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) Ait Praetor: SI IS, CUM QUO AGETUR, CONDITIONE DELATA IURAVERIT. Eum, *cum quo agetur*, accipere debemus ipsum reum. Nec frustra adiicitur *conditione delata*; nam si reus iuraverit, nemine ei iusiurandum deferente, Praetor id iusiurandum non tuebitur, (sibi enim iuravit) alioquin facillimus quisque ad iusiurandum decurrens, nemine sibi deferente iusiurandum, oneribus actionum se liberabit.

L. 31. *D.* eod. *Vid.* 2045.

2071) — *L.* 3. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) In bonae fidei contractibus, nec non etiam in ceteris causis, inopia probationum per iudicem iureiurando, causa cognita, res decidi oportet.

§. 155.

Not. 1.

2072) — *L.* 1. *D. de re iudicata* (XLII. 1.) (*Modestin.*) Res iudicata dicitur, quae finem controversiarum pronuntiatione iudicis accepit; quod vel condemnatione, vel absolutione contingit.

Not. 2.

2073)— *L.* 3. *C. de iurisd. omn. iud.* (III. 13.) (*Dioclet. et Maximian.*) Privatorum consensus iudicem non facit eum, qui nulli praeest iudicio, nec quod is statuit rei iudicatae continet auctoritatem.

2074) — *Nov.* 23. c. 1. Et sancimus, omnes appellationes, sive per se, sive per procuratores, seu per defensores, vel curatores, vel tutores ventilentur, posse intra decem dierum spatium, a recitatione sententiae numerandum, iudicibus ab iis, quorum interest, offerri, sive magni, sive minores sint (excepta videlicet sublimissima praetoriana praefectura), ut liceat homini intra id spatium plenissime deliberare, sive appellandum ei sit, sive quiescendum, ne timore instante opus appellatorium frequentetur, sed sit omnibus inspectionis copia, quae indiscussos hominum calores potest refrenare.

Not. 3.

2075) — *L.* 207. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Res iudicata pro veritate accipitur.

L. 56. *D. de re iud. Vid.* 899.

2076) — *L.* 12. §. 3. *D. de bon. libert.* (XXXVIIII. 2.) (*Ulp.*) Si quis, quum esset exheredatus, pronuntiatus vel perperam sit exheredatus non esse, non repellitur; rebus enim iudicatis standum est.

2077) —*L.* 25. *D. de statu hom.* (I. 5.) (*Ulp.*) Ingenuum accipere debemus etiam eum, de quo sententia lata est, quamvis fuerit libertinus, quia res iudicata pro veritate accipitur.

2078)—*L.* 36. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Paulus.*) Quum putarem te coheredem meum esse, idque verum non esset, egi tecum familiae erciscundae iudicio, et a iudice invicem adiudicationes et condemnationes factae sunt. Quaero, rei veritate cognita utrum condictio invicem competat, an vindicatio, et an aliud in eo, qui heres est, aliud in eo, qui heres non est, dicendum sit? Respondi: qui ex asse heres erat, si, quum putaret se Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiae erciscundae iudicium, et condemnationibus factis solverit pecuniam, quoniam ex causa iudicati solvit, repetere non potest. Sed tu videris eo moveri, quod non est iudicium familiae erciscundae, nisi inter coheredes acceptum; sed quamvis non sit iudicium, tamen sufficit ad impediendam repetitionem, quod quis se putat condemnatum. Quodsi neuter eorum heres fuit, sed quasi heredes essent acceperunt familiae erciscundae iudicium, de repetitione idem in utrisque dicendum est, quod diximus in altero. Plane si sine iudice diviserint res, etiam condictionem earum rerum, quae ei cesserunt, quem coheredem esse putavit, qui fuit heres, competere dici potest; non enim transactum inter eos intelligitur, quum ille coheredem esse putaverit.

2079) — *L* 29. §. 3. *D. mandati.* (XVII. 1.) In omnibus autem visionibus, quae praepositae sunt, ubi creditor vel non numeratam pecuniam accepit, vel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit, nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta; tunc enim propter auctoritatem rei iudicatae repetitio quidem cessat, ipse autem stellionatus crimine propter suam callididatem plectetur.

L. 7. *C. de iur. et facti ignor. Vid.* 1956.

2080)—*L.* 1. *C. de cond. indeb.* (IV. 5.) (*Antonin.*) Pecuniae indebitae per errorem, non ex causa iudicati solutae esse repetitionem iure condictionis, non ambigitur. Si quid igitur probare potueris patrem tuum, cui heres exstitisti, amplius debito creditori suo persolvisse, repetere potes. Usuras autem eius summae praestari tibi frustra desideras; actione enim condictionis ea sola quantitas repetitur, quae indebita soluta est. (215.)

2081) — *Tit. C. sentent. rescindi non posse* (VII. 50.) I. (*Gordian.*)—Neque suam, neque decessoris sui sententiam, quemquam posse retractare, in dubium non venit; nec necesse esse ab huiusmodi decreto interponere provocationem, explorati iuris est.

II. *Vid.* 1942.

III. (*Constant.*)—Impetrata rescripta non placet admitti, si decisae semel causae fuerint iudiciali sententia, quam provocatio nulla suspendit, sed eos, qui talia rescripta meruerunt, etiam limine iudiciorum expelli. (519.)

L. 1. *C. de iuris et facti ignor. Vid.* 894.

2081 *a*)—*L.* 1. *L.* 4. *C. si adv. rem iud.* (II. 27.) I. (*Alexand.*) — Minus ex tutelae iudicio consecuti de superfluo habere actionem ita potestis, si tempore iudicii minores annis fuistis, et nunc beneficium aetatis vobis largitur. Ceterum si post legitimam aetatem sententia prolata est, iterato eandem actionem de iisdem speciebus inferre non potestis. (231.)

IV. (*Dioclet. et Maximian.*) — Quum et minores vos esse affirmetis et indefensos, nullum vobis praeiudicium fieri Praeses provinciae pro sua gravitate curabit. Nam si iusta defensione tutorum vel curatorum vobis assistente aliquid statutum est, intelligetis, in integrum restitutionis auxilium vobis esse necessarium eodem obtinente, etiam si per procuratorem vestrum legitime ordinatum lis agitata est.

2082) — *Tit. C. si ex falsis instrumentis, vel testimoniis iudicatum sit.* (VII. 58.) — I. (*Sever. et Antonin.*) Si tabulas testamenti, quas

secutus proconsul vir clarissimus sententiam dixit. falsas dicere vis, praebebit notionem suam non obstante praescriptione rei iudicatae, quia nondum de falso quaesitum est.

II. (*Alexand.*) Et qui non provocaverunt, si instrumentis falsis se victos esse probare possunt, quum de crimine docuerint, ex integro de causa audiuntur. (224.)

III. (*Idem.*) Falsam quidem testationem, qua diversa pars in iudicio adversus te usa est, ut proponis, solito more arguere non prohiberis, sed causa iudicati in irritum non devocatur, nisi probare poteris, eum, qui iudicaverat, secutum eius instrumenti fidem, quod falsum esse constiterit, adversus te pronuntiasse.

IV. (*Gordian.*) Iudicati exsecutio solet suspendi, et soluti dari repetitio si falsis instrumentis circumventam esse religionem iudicantis, crimine postea falsi illato, manifestis probationibus fuerito stensum.

Not. 4.

2083) — *L.* 63. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Macer.*) Saepe constitutum est, res inter alios iudicatas aliis non praeiudicare. Quod tamen quandam distinctionem habet; nam sententia inter alios dicta alias quibusdam etiam scientibus obest, quibusdam vero, etiam si contra ipsos iudicatum sit, nihil nocet. Nam scientibus nihil praeiudicat, veluti si ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur; nam alteri integra defensio est, etiam si cum herede suo agi scierit. Item si ex duobus petitoribus alter victus acquieverit, alterius petitioni non praeiudicatur, idque ita rescriptum est. Sed scientibus sententia, quae inter alios dicta est, obest, cum quis de ea re, cuius actio vel defensio primum sibi competit, sequentem agere patiatur, veluti si creditorem experiri passus sit debitor de proprietate pignoris, aut maritus socerum vel uxorem de proprietate rei in dotem acceptae, aut possessor venditorem de proprietate rei emtae. Et haec ita ex multis constitutionibus intelligenda sunt. Cur autem his quidem scientia nocet, superioribus vero non nocet, illa ratio est, quod qui scit, coheredem suum agere, prohibere eum, quo minus uti velit propria actione, vel defensione utatur, non potest, is vero, qui priorem dominum defendere causam patitur, ideo propter scientiam praescriptione rei, quamvis inter alios iudicatae, summovetur, quia ex voluntate eius de iure, quod ex persona agentis habuit, iudicatum est. Nam et si libertus meus me interveniente servus vel libertus alterius iudicetur, mihi praeiudicatur. Diversa causa est, si fundum a te Titius petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titii, ad me pertinere dico; nam quamvis contra Titium me sciente iudicatum sit, nullum tamen praeiudicium patior, quia neque ex eo iure, quo Titius victus est, vindico, neque potui Titio intercedere, quo minus iure suo uteretur, sicuti et de coherede supra diximus.

2084) — *L.* 1. *D. de exc. rei iud.* (XLIV. 2.) (*Ulp.*) Quum res inter alios iudicatae nullum aliis praeiudicium faciant, ex eo testamento, ubi libertas data est vel legatum, agi potest, licet ruptum, vel irritum, aut non iustum dicatur testamentum, nec si superatus fuerit legatarius, praeiudicium libertati fit.

2085) — *Tit. C. quibus res iudicata non nocet.* (VII. 56.)

I. (*Alexand.*) Si neque mandasti fratri tuo defensionem rei tuae, neque quod gestum est ratum habuisti, praescriptio rei iudicatae tibi non oberit. Et ideo non prohiberis causam tuam agere sine praeiudicio rerum iudicatarum. (222.)

II. (*Gordian.*) Res inter alios iudicatae neque emolumentum afferre iis, qui iudicio non interfuerunt, neque praeiudicium solent irrogare. Ideoque nepti tuae praeiudicare non potest, quod adversus coheredes eius iudicatum est, si nihil adversus ipsam statutum est.

III. (*Dioclet. et Maximian.*) Iuris manifestissimi est, et in accusationibus iis, qui congressi in iudicio non sunt, officere non posse, si quid forte praeiudicii videatur oblatum.

IV. (*Iidem.*) Nec in simili negotio res inter alios actas absenti praeiudicare, saepe constitutum est.

2086) — *Tit. C. inter alios acta vel iudicata aliis non nocere.* (VII. 60.)

I. *Vid.* 1801.

II. (*Dioclet. et Maximian.*) Inter alios factam transactionem absenti non posse facere praeiudicium, notissimi iuris est. Quapropter adito Praeside provinciae aviam tuam mancipium tibi donasse proba, ac si hoc iure ad te pertinere Perspexerit, restitui tibi providebit. Neque enim, si te absente divisionem eius fecerunt, aliquid iuri tuo derogari potuit....

III. (*Iidem.*) Si cum fratre tuo matri successisti, frater pro portione tua cum debitoribus hereditariis paciscendo vel agendo, non ex tua voluntate, pro hereditaria parte tibi quaesitam obligationem exstinguere non potuit.

2087) — *L.* 16. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Paulus.*) Claudius Felix eundem fundum tribus obligaverat, Eutychianae primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: quum Eutychiana de iure suo doceret, superata apud iudicem à tertio creditore non provocaverat; Turbo apud alium iudicem victus appellaverat. Quaerebatur: utrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui primam creditricem expulerat, an ea remota, Turbo tertium excluderet? Plane quum tertius creditor primum de sua pecunia dimisit, in locum eius substituitur in ea quantitate, quam superiori exsolvit. Fuerunt igitur, qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorem esse debere; mihi nequaquam hoc iustum esse videbatur. Pone primam creditricem in iudicio convenisse tertium creditorem, et exceptione aliove quo modo a tertio superatam; numquid adversus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam vicit, exceptione rei iudicatae uti poterit? aut contra, si post primum iudicium, in quo prima creditrix superata est a tertio creditore, secundus creditor a tertio obtinuerit, poterit uti exceptione rei iudicatae adversus primam creditricem? Nullo modo, ut opinor. Igitur nec tertius creditor successit in eius locum, quem exclusit, nec inter alios res iudicata alii prodesse aut nocere solet, sed sine praeiudicio prioris sententiae totum ius alii creditori integrum relinquitur.

L. 63. *D. de re iud. Vid.* 2083.

2088) — *L.* 4. *D. expilatae heredit.* (XLVII. 19.) (*Paulus.*) Res hereditarias omnium heredum

fuisse communes, et ideo eum, qui expilatae hereditatis crimen obiecit, et obtinuit, etiam coheredi profuisse videri.

Not. 5.

L. 4. §. 3. D. de re iud. Vid. 515.

Not. 6.

2089) — *L.* 15. ***D. de exc. rei iud.*** (XLIV. 2.) (*Gaius.*) Si inter me et te controversia de hereditate sit, et quasdam res ex eadem tu possideas, quasdam ego, nihil vetat, et me a te, et invicem te a me hereditatem petere. Quodsi post rem iudicatam a me petere coeperis, interest, utrum meam esse hereditatem pronuntiatum sit, an contra; nam si meam esse, nocebit tibi rei iudicatae exceptio, quia eo ipso, quod meam esse pronuntiatum est, ex diverso pronuntiatum videtur, tuam non esse; si vero meam non esse, nihil de tuo iure iudicatum intelligitur, quia potest nec mea hereditas esse, nec tua.

2090) — *L.* 19. *D. eod.* (*Marcel.*) Duobus diversis temporibus eandem rem pignori dedit; egit posterior cum priore pignoraticia, et obtinuit; mox ille agere simili actione instituit. Quaesitum est: an exceptio rei iudicatae obstaret? Respondit: si opposuerit exceptionem rei sibi ante pignoratae, et nihil aliud novum et validum adiecerit, sine dubio obstabit; eandem enim quaestionem revocat in iudicium.

2091) — *L.* 30. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Latinus Largus: ***Quum de hereditate inter Maevium, ad quem pertinebat, et Titium, qui controversiam moverat, transigeretur, traditio rerum hereditariarum Maevio heredi a Titio facta est; in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos avo eiusdem Maevii heredis obligaverat, quemque alii postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit; his gestis, posterior Titii creditor ius suum persecutus est, et obtinuit; post hoc iudicium Maevius heres reperit in rebus avitis chirographum eiusdem Titii ante multos annos conscriptum, per quod apparuit eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam avo suo ab eodem Titio fuisse obligatum. Quum ergo constet, prius avo Maevii heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Maevius superatus est, quaero, an ius avi sui, quod tunc, quum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita exsequi possit?*** Respondi: si de proprietate fundi litigatum, et secundum actorem pronuntiatum fuisset, diceremus, petenti ei, qui in priore iudicio victus est, obstaturam rei iudicatae exceptionem, quoniam de eius quoque iure quaesitum videtur, cum actor petitionem implet; quodsi possessor absolutus amissa possessione eundem ab eodem, qui prius non obtinuit, peteret, non obesset ei exceptio; nihil enim in suo iudicio de iure eius statutum videtur. Cum autem pignoraticia actum est adversus priorem creditorem, potest fieri, ut de iure possessoris non sit quaesitum, quia non, ut in proprietatis quaestione quod meum est, alterius non est, ita in obligatione utique consequens est, ut non sit alii obligatum, quod hic probavit sibi teneri, et probabilius dicitur, non obstare exceptionem, quoniam de iure possessoris quaesitum non est, sed de sola obligatione. In proposita autem quaestione magis me illud movet, numquid pignoris ius exstinctum sit dominio acquisito? Neque enim potest pignus perseverare domino constituto creditore; actio tamen pignoraticia competit; verum est enim, et pignori datam, et satisfactum non esse. Quare puto, non obstare rei iudicatae exceptionem.

2092) — *L.* 40. §. 2. *in f. D. de procurator.* (III. 3.) (*Ulp.*) Sed et is, qui quasi defensor in rem actione convenitur, praeter solitam satisdationem iudicatum solvi etiam de rato debet cavere. Quid enim, si in hoc iudicio rem meam esse pronuntietur, reversus ille, cuius defensor exstiterat, velit fundum vindicare? nonne ratum non videbitur habere, quod iudicatum est? Denique si verus procurator exstitisset, vel ipse praesens causam suam egisset, et victus esset; si a me vindicaret, exceptione rei iudicatae summoveretur; et ita Iulianus libro quinquagesimo Digestorum scribit. Nam quum iudicatur, rem meam esse, simul iudicatur, illius non esse.

L. 8. §. 2. *D. de neg. gestis. Vid.* 1755.

2093) — *L.* 7. §. 1. *D. de compensat.* (XVI. 2.) (*Ulp.*) Si rationem compensationis iudex non habuerit, salva manet petitio; nec enim rei iudicatae exceptio obiici potest. Aliud dicam, si reprobarit pensationem, quasi non exsistente debito; tunc enim rei iudicatae mihi nocebit exceptio.

2094) — *L.* 1. §. 4. *D. de contr. tut. act.* (XXVII. 4.) (*Ulp.*) Praeterea si tutelae iudicio quis convenietur, reputare potest id, quod in rem pupilli impendit. Sic erit arbitrii eius, utrum compensare, an petere velit sumtus. Quid ergo, si iudex compensationis eius rationem non habuit? an contrario iudicio experiri possit? Et utique potest; sed si reprobata est haec reputatio, et acquievit, non debet iudex contrario iudicio id sarcire.

Not. 7.

2095) — *L.* 3. *de exc. rei. iud.* (XLIV. 2.) (*Ulp.*) Iulianus libro tertio Digestorum respondit: exceptionem rei iudicatae obstare, quoties eadem quaestio inter easdem personas revocatur. Et ideo etsi singulis rebus petitis hereditatem petat, vel contra, exceptione summovebitur.

2096) — *L.* 7. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Et generaliter, ut Iulianus definit, exceptio rei iudicatae obstat, quoties inter easdem personas eadem quaestio revocatur, vel alio genere iudicii. Et ideo si hereditate petita singulas res petat, vel singulis rebus petitis hereditatem petat, exceptione summovebitur.

2097) — *L.* 14. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Et an eadem causa petendi, et eadem conditio personarum. Quae nisi omnia concurrunt, alia res est. Idem corpus in hac exceptione non utique omni pristina qualitate vel quantitate servata, nulla adiectione deminutioneve facta, sed pinguius pro communi utilitate accipitur.

2098) — *L.* 27. *D. eod.* (*Nerat.*) Cum de hoc, an eadem res sit, quaeritur, haec spectanda sunt: personae, id ipsum, de quo agitur, causa proxima actionis. Nec iam interest; qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset, perinde ac si quis postea, quam contra eum iudicatum esset, nova instrumenta causae suae reperisset.

2099) — *L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Si cum uno

herede depositi actum sit, tamen et cum ceteris heredibus recte agetur, nec exceptio rei iudicatae eis proderit; nam etsi eadem quaestio in omnibus iudiciis vertitur, tamen personarum mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. Etsi actum sit cum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis agatur, exceptio rei iudicatae non nocebit, quia de alia re agitur.

Not. 9.

2100)—*L.* 9. §. 2. *D. de exc. rei iud.* (XLIV. 2.) (*Ulp.*) Iulianus scribit: exceptionem rei iudicatae a persona auctoris ad emtorem transire solere, retro autem ab emtore ad auctorem reverti non debere. Quare si hereditariam rem vendideris, egoque eandem ab emtore petiero, et vicero, petenti tibi non opponam exceptionem: *at si ea res iudicata non sit inter me et eum, cui vendidisti.*

2101)—*L.* 11. §. 3. 9. 10. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 3. Item Iulianus scribit: quum ego et tu heredes Titio exstitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, et victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero, agenti tibi mecum familiae erciscundae exceptio obstabit, quia res iudicata sit inter te et venditorem meum; nam et si ante eandem partem petissem, et agerem familiae erciscundae, obstaret exceptio, quod res iudicata sit inter me et te.—§. 9. Si egero cum vicino aquae pluviae arcendae, deinde alteruter nostrum praedium vendiderit, et emtor agat, vel cum eo agatur, haec exceptio nocet, sed de eo opere, quod iam erat factum, quum iudicium acciperetur.—§. 10. Item si rem, quam a te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pignoraticia adversus te utatur, distinguendum erit, quando pignori dedit Titius; et si quidem ante, quam peteret, non oportet ei nocere exceptionem; nam et ille petere debuit, et ego salvam habere debeo pignoraticiam actionem; sed si postea, quam petiit, pignori dedit, magis est, ut noceat exceptio rei iudicatae.

2102)—*L.* 28. *D. eod.* (*Papinian.*) Exceptio rei indicatae nocebit ei, qui in dominium successit eius qui in iudicio expertus est.

2103)—*L.* 29. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito creditore causam egerit, et contrariam sententiam acceperit, creditor in locum victi successisse non videbitur, quum pignoris conventio sententiam praecesserit.

Not. 9*a*.

L. 63. *D. de re iud. Vid.* 2085.

Not. 10.

L. 2. *L.* 3. *D. de popular. act. Vid.* 1780.

2104)—*L.* 45. §. 1. *D. de proc.* (III. 3.) (*Paulus.*) Qui ita de publico agunt, ut et privatum commodum defendant, causa cognita permittuntur procuratorem dare, et postea alius agens exceptione repelletur.

2105)—*L.* 4. §. 3. 4. *D. si servit. vindic.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Si fundus, cui iter debetur, plurium sit, unicuique in solidum competit actio; et ita et Pomponius libro quadragesimo primo scribit; sed in aestimationem id, quod interest, veniet, scilicet quod eius interest, qui experietur. Itaque de iure quidem ipso singuli experientur, et victoria et aliis proderit, aestimatio autem ad id, quod eius interest, revocabitur, quamvis per unum acquiri servitus non possit.—§. 4. Sed et si duorum fundus sit, qui serviat, adversus unumquemque poterit ita agi, et, ut Pomponius libro eodem scribit, quisquis defendit, solidum debet restituere, quia divisionem haec res non recipit.

2106)—*L.* 8. §. 16. *D. de inoff. testam.* (V. 2.) (*Ulp.*) Si ex causa de inofficioso cognoverit iudex, et pronuntiaverit contra testamentum, nec fuerit provocatum, ipso iure rescissum est, et suus heres erit, secundum quem iudicatum est, et bonorum possessor, si hoc se contendit; et libertates ipso iure non valent, nec legata debentur, sed soluta repetuntur aut ab eo, qui solvit, aut ab eo, qui obtinuit, et haec utili actione repetuntur. Fere autem si ante controversiam motam soluta sunt, qui obtinuit repetet, et ita divus Hadrianus et divus Pius rescripserunt.

L. 17. §. 1. *D. eod. Vid.* 5.

2107)—*L.* 3. *pr. D. de pign.* (XX. 1.) (*Papinian.*) Si superatus sit debitor, qui rem suam vindicabat, quod suam non probaret, aeque servanda erit creditori actio Serviana, probanti, rem in bonis eo tempore, quo pignus contrahebatur, illius fuisse. Sed et si victus sit debitor vindicans hereditatem, iudex actionis Servianae, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit. Atquin aliud in legatis et libertatibus dictum est, cum secundum eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est. Sed creditor non bene legatariis per omnia comparatur, quum legata quidem aliter valere non possint, quam si testamentum ratum esse constet, enimvero fieri potest, ut et pignus recte sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta.

L. 50. §. 1. *D. de legat.* 1. *Vid.* 6.

2108)—*L.* 14. *D. de appellat.* (XLIX. 1.) (*Ulp.*) Si perinsorio iudicio actum sit adversus testamentum, an ius faciat iudex? videndum. Et divus Pius, quum inter coniunctas personas diceretur per collusionem in necem legatariorum et libertatum actum, appellare eis permisit, et hodie hoc iure utimur, ut possint appellare, sed et agere causam apud ipsum iudicem, qui de testamento cognoscit, si suspicantur, non ex fide heredem causam agere.—§. 1. Quoties herede non respondente secundum adversarium sententia datur, rescriptum est, nihil nocere neque legatis, neque libertatibus. Et hoc divorum Fratrum epistola continetur ad Domitium, in haec verba: *Quod absente possessore, nec quoquam nomine eius respondente pronuntiatum est, non habet rei iudicatae auctoritatem, nisi adversus eum solum, qui adesse neglexit; quare his, qui testamento libertates, vel legata, vel fideicommissa acceperunt, salvae sunt actiones, si quas habuerunt, perinde ac si nihil esset iudicatum, et ideo adversus eum, qui vicit, permittimus eis agere.*

Not. 11.

L. 25. *D. de statu hom. Vid.* 2077.

2109)—*L.* 1. §. 16. *D. de agnosc. liber.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Plane si denuntiante muliere negaverit, ex se esse praegnantem, tametsi custodes non miserit, non evitabit, quo minus quaeratur, an ex eo mulier praegnans sit nec

ne? Quae causa si fuerit acta apud iudicem, et pronuntiaverit, cum de hoc agetur, quod ex eo praegnans fuerit, in ea causa est, ut agnosci debeat, sive filius non fuerit sive fuerit, esse suum.

2110) — *L.* 2. *D. eod.* (*Iulian.*) In omnibus causis. Quare et fratribus suis consanguineus erit.

2111) — *L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si vero contra pronuntiaverit, non fore suum, quamvis suus fuerit. Placet enim eius rei iudicem ius facere; et ita Marcellus libro septimo Digestorum probat, eoque iure utimur.

Not. 12.

2112) — *L.* 11. §. 2. *D. de exc. rei iud.* (XLIV. 2.) (*Ulp.*) Si quis autem petat fundum suum esse eo, quod Titius eum sibi tradiderit, si postea eum alia ex causa petat, causa adiecta non debet summoveri exceptione.

2113) — *L.* 14. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Actiones in personam ab actionibus in rem hoc differunt, quod cum eadem res ab eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulae causae sequuntur, nec ulla earum alterius petitione vitiatur; at cum in rem ago non expressa causa, ex qua rem meam esse dico, omnes causae una petitione apprehenduntur; neque enim amplius, quam semel res mea esse potest, saepius autem deberi potest.

Not. 13.

2114) — *L.* 9. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si a te hereditatem petam, quum nihil possideres, deinde ubi coeperis aliquid possidere, hereditatem petam, an noceat exceptio ista? Et putem, sive fuit iudicatum, hereditatem meam esse, sive adversarius, quia nihil possidebat, absolutus est, non nocere exceptionem.

2115) — *L.* 17. *D. eod.* (*Gaius.*) Si rem meam a te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quod probaveris sine dolo malo te desiisse possidere, deinde postea coeperis possidere, et ego a te petam, non nocebit mihi exceptio rei iudicatae.

2116) — *L.* 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis ad exhibendum egerit, deinde absolutus fuerit adversarius, quia non possidebat, et dominus iterum agat, nacto eo possessionem, rei iudicatae exceptio locum non habebit, quia alia res est.

2117) — *L.* 9. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis fundum, quem putabat se possidere, defenderit, mox emerit, re secundum petitorem iudicata, an restituere cogatur? Et ait Neratius si actori iterum petenti obiiciatur exceptio rei iudicatae, replicare eum oportere de re secundum se iudicata.

Not. 14.

2118) — *L.* 11. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si mater filii impuberis defuncti ex senatusconsulto bona vindicaverit idcirco, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse substitutum, victaque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat, postea autem, apertis pupillaribus tabulis, apparuit non esse ei substitutum, si peteret rursus hereditatem, obstaturam exceptionem rei iudicatae, Neratius ait. Ego exceptionem obesse ei rei iudicatae non dubito, sed ex causa succurrendum erit ei, quae unam tantum causam egit, rupti testamenti.

L. 14. §. 2. *D. eod.* *Vid.* 2113.

2119) — *L.* 30. *pr. D. eod.* (*Paulus*). Ex sextante heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, quum de iure testamenti faceret quaestionem, ab uno ex institutis dimidiam partem hereditatis petiit, nec obtinuit. Videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse, et ideo si coeperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere, obstabit ei exceptio rei iudicatae.

2120) — *L.* 11. §. 4. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 4. Eandem causam facit etiam origo petitionis. Ceterum si forte petiero fundum vel hominem, mox alia causa nova post petitionem mihi accesserit, quae mihi dominium tribuat, non me repellet ista exceptio, nisi forte intermissum dominium medio tempore rediit quodam postliminio. Quid enim, si homo, quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus? Hic exceptione summovebor, quia eadem res esse intelligitur. At si ex alia causa dominium fuerim nactus, non nocebit exceptio. Et ideo si forte sub conditione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore acquisito dominio petam, mox exsistente conditione legati rursus petam, putem exceptionem non obstare; alia enim causa fuit prioris dominii, haec nova nunc accessit. — §. 5. Itaque acquisitum quidem postea dominium aliam causam facit, mutata autem opinio petitoris non facit. Utputa opinabatur ex causa hereditaria se dominium habere; mutavit opinionem, et coepit putare ex causa donationis; haec res non parit petitionem novam; nam qualecunque et undecunque dominium acquisitum habuit, vindicatione prima in iudicium deduxit.

2121) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui quum partem ususfructus haberet, totum petiit, si postea partem accrescentem petat, non summovetur exceptione, quia ususfructus non portioni, sed homini accrescit.

2122) — *L.* 21. §. 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Si fundum meum esse petiero, deinde postea usumfructum eiusdem fundi petam, qui ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus sit, exceptio mihi obstabit, quia qui fundum habet, usumfructum suum vindicare non potest. Sed si usumfructum, quum meus esset, vindicavi, deinde proprietatem nactus iterum de usufructu experiar, potest dici alia res esse, quoniam, postquam nactus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior ususfructus, et iure proprietatis quasi ex nova causa rursus meus esse coepit.

2123) — *L.* 25. *pr. D. eod.* (*Iulian.*) Si is, qui heres non erat, hereditatem petierit, et postea heres factus eandem hereditatem petat, exceptione rei iudicatae non summovebitur.

2124) — *L.* 16. §. 5. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Creditor hypothecam sibi per sententiam adiudicatam quemadmodum habiturus sit? quaeritur; nam dominium eius vindicare non potest. Sed hypothecaria agere potest, et si exceptio obiicietur a possessore rei iudicatae, replicet: *si secundum me iudicatum non est.*

Not. 15.

2125) — *L.* 12. *D. de exc. rei iud.* (XLIV. 2.) (*Paulus.*) Cum quaeritur haec exceptio noceat necne? inspiciendum est, an idem corpus sit.

2126) — *L.* 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Quantitasque eadem, et idem ius.

L. 14. *pr. D. eod. Vid.* 2097.

L. 27. *D. eod. Vid.* 2098.

Not. 16.

2127) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) De eadem re agere videtur, et qui non eadem actione agit, qua ab initio agebat, sed etiam si alia experiatur, de eadem tamen re. Utputa si quis mandati acturus, quum ei adversarius iudicio sistendi causa promisisset, propter eandem rem agat negotiorum gestorum, vel condicat, de eadem re agit. Recte itaque definietur, eum demum de eadem re non agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur. Ceterum cum quis actione mutata experitur, dummodo de eadem re experiatur, etsi diverso genere actionis, quam instituit, videtur de eadem re agere.

2128) — *L.* 7. §. 4. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 4. *Vid.* 2096. — §. 5. Idem erit probandum, et si quis debitum petierit a debitore hereditario, deinde hereditatem petat, vel contra si ante hereditatem petierit, et postea debitum petat; nam et hic obstabit exceptio; nam cum hereditatem peto, et corpora, et actiones omnes, quae in hereditate sunt, videntur in petitionem deduci.

Not. 17.

Gaii instit. III. 180. *Vid.* 1905.

Not. 18.

L. 2. 3. *C. de usuris rei iud. Vid.* 690.

L. 31. *L.* 2. *D. de re iud. Vid.* 685. 689.

2129) — *L.* 4. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis condemnatus sit, ut intra certos dies solvat, unde ei tempus iudicati actionis computemus? quaeritur, utrum ex quo sententia prolata est, an vero ex eo, ex quo dies statutus praeteriit? Sed si quidem minorem diem statuerit iudex tempore legitimo, repletur ex lege, quod sententiae iudicis deest; sin autem ampliorem numerum dierum sua definitione iudex amplexus est, computabitur reo et legitimum tempus, et quod supra id iudex praestitit.

2130) — *L.* 7. *D. eod.* (*Gaius.*) Intra dies constitutos quamvis iudicati agi non possit, multis tamen modis iudicatum liberari posse, hodie non dubitatur, quia constitutorum dierum spatium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est.

2131) — *L.* 29. *D. eod.* (*Modestin.*) Tempus, quod datur iudicato, etiam heredibus eius, ceterisque, qui in locum eius succedunt, tribuitur, videlicet quod ex tempore deest, quia causae magis, quam personae beneficium praestatur.

Not. 19.

2132) — §. 2. *J. de off. iud.* (IV. 17.) Et si in rem actum sit, sive cont. petitorem iudicaverit, absolvere debet possessorem; sive contra possessorem iubere eum debet, ut rem ipsam restituat cum fructibus. Sed si possessor neget, in praesenti se restituere posse, et sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum est ei; ut tamen de litis aestimatione caveat cum fideiussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituisset. Et si hereditas petita sit, eadem circa fructus interveniunt, quae diximus intervenire in singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit, in utraque actione eadem ratio paene habetur, si praedo fuerit. Si vero bona fide possessor fuerit, non habetur ratio consumtorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumti sunt.

Not. 20.

2133) — *L.* 6. §. 3. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) Iudicati actio perpetua est, et rei persecutionem continet; item heredi et in heredem competit.

L. 4. §. 3. *D. eod. Vid.* 315.

Not. 21.

2134) — *Tit. C. de usuris rei iud.* (VII. 54.) I. (*Antonin.*) — Is, qui bona secundum dictam sententiam prosequitur, eas quoque rationes habiturus est, ut, qui post legitimum tempus placitis non obtemperaverit, usuram centesimam temporis, quod postea fluxerit, solvat.

II. III. *Vid.* 690.

Not. 22.

2135) — §. 32. *J. de act.* (IV. 6.) Curare autem debet iudex, ut omnimodo, quantum possibile ei sit, certae pecuniae vel rei sententiam ferat, etiamsi de incerta quantitate apud eum actum est.

2136) — *Gaii instit.* IV. 48-52. — 48. Omnium autem formularum quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est: itaque etsi corpus aliquod petatur *velut fundum*...... *vestem*.... iudex non ipsam rem condemnat eum cum *quo* actum est sicut olim fieri solebat, (*sed*) aestimata re pecuniam eum condemnat. — 49. Condemnatio autem vel certae pecuniae in formula ponitur, vel incertae. — 50. Certae pecuniae in ea formula qua certam *pecuniam petimus*; nam illic ima parte formulae ita *est*, IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO SESTERTIUM X MILIA CONDEMNA; SI NON PARET, ABSOLVE. — 51. Incertae vero condemnatio pecuniae duplicem significationem habet: est enim una *cum* aliqua praefinitione, quae vulgo dicitur cum taxatione; velut si incertum aliquid petamus.... *f*ormulae ita.... IUDEX NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO DU*mtaxat x* MILIA CONDEMNA; SI NON PARET ABSOLVE. *Diversa* est quae infinita *est*, *velut* si rem aliquam a possidente nostram esse petamus, id est, si in rem agamus vel ad exhibendum; nam illic *ita* est, QUANTI *ea* RES ERIT, *tantam pecuniam* NUMERIUM NEGIDIUM *Aulo Agerio* CONDEMNA; SI NON PARET ABSOLVITO. — 52.... iudex si condemnat, certam *pecuniam* condemnare debet, etsi certa pecunia in condemnatione posita non sit. Debet autem iudex attendere *ut cum* certae pecuniae condemnatio posita sit, neque maioris neque minoris summa petita condemnet: alioquin litem suam facit. Item si taxatio posita sit, *ne* pluris condemnet quam taxat*um* sit, ali*as* enim similiter litem *s*uam facit. Minoris autem damnare ei *permissum* est....... intendere debent...... *condem*natione constringi.....

2137) — *L.* 2. *C. de sententia quae sine certa quant. profertur.* (VII. 46.) (*Alexand.*) Quamquam pecuniae quantitas sententia cura-

toris reipublicae non continetur, sententia tamen eius rata est, quoniam indemnitatem reipublicae praestari iussit.

2138) — *L. 4. C. eod.* (*Gordian.*) Haec sententia: *Quae bona fide accepisti solve*, quum incertum esset, quid accepisset, quantumque ab eo peteretur, praesertim quum ipse, qui extra ordinem iudicabat, interlocutus sit, dotem datam, quae repeteretur, non liquidam esse, iudicati auctoritate non nititur. Quum igitur is, qui postea iudicabat, contra te certam sententiam protulerit, neque a statutis provocaveris, ipsa tuo facto confirmasti iudicatum.

Not. 23.

2139) — *L. 4. C. de exsecut. rei iud.* (VII. 53.) (*Antonin. Marcello militi.*) Stipendia retineri propterea, quod condemnatus es, non patietur Praeses provinciae, quum rem iudicatam possit aliis rationibus exsequi. (216.)

2140)—*L. 68. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp*). Qui restituere iussus iudici non paret, contendens non posse se restituere, siquidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur, et fructuum duntaxat, omnisque causae nomine condemnatio fit. Si vero non potest restituere, siquidem dolo fecit, quo minus possit, is, quantum adversarius in litem sine ulla taxatione in infinitum iuraverit, damnandus est. Si vero nec potest restituere, nec dolo fecit, quo minus possit, non pluris, quam quanti res est, id est quanti adversarii interfuit, condemnandus est. Haec sententia generalis est, et ad omnia, sive interdicta, sive actiones, et sive in rem, sive in personam sint, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur, locum habet.

2141) — *L. 15. §. 2-12. D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) — §. 2. In venditione itaque pignorum captorum facienda primo quidem res mobiles et animales pignori capi iubent, mox distrahi; quarum pretium si suffecerit, bene est; si non suffecerit, etiam soli pignora capi iubent et distrahi: quodsi nulla moventia sint, a pignoribus soli initium faciunt. Sic denique interloqui solent, si moventia non sint, ut soli quoque capiantur; nam a pignoribus soli initium faciendum non est. Quodsi nec quae soli sunt sufficiant, vel nulla sint soli pignora, tunc pervenietur etiam ad iura. Exsequuntur itaque rem iudicatam Praesides isto modo. — §. 3. Si pignora, quae capta sunt, emtorem non inveniant, rescriptum est ab imperatore nostro et divo patre eius, ut addicantur ipsi, cui quis condemnatus est, addicantur autem utique ea quantitate, quae debetur; nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, iisque esse contentus, rescriptum est, non posse eum, quod amplius sibi debetur, petere, quia velut pacto transegisse de credito videatur, qui contentus fuerit pignora possidere, nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, et superfluum petere. — §. 4. Si rerum, quae pignoris iure captae sunt, controversia fiat, constitutum est ab imperatore nostro, ipsos, qui rem iudicatam exsequuntur, cognoscere debere de proprietate; et si cognoverint, eius fuisse, qui condemnatus est, rem iudicatam exsequentur. Sed sciendum est, summatim eos cognoscere debere, nec sententiam eorum posse debitori praeiudicare, si forte hi dimittendam eam rem putaverint, quasi eius sit, qui controversiam movit, non eius, cuius nomine capta est, nec eum, cui restituta est, statim habere per sententiam debere, si forte iure ordinario coeperit ab eo res peti. Sic eveniet, ut omnibus integris, tantum capioni res iudicata proficiat. Sed et illud debet dici, ubi controversia est de pignore, id dimitti debere, et capi aliud, si quod est sine controversia. — §. 5. Quodsi res sit pignorata, quae pignori capta est, videndum est, an sic distrahi possit, ut dimisso creditori superfluum in causam iudicati convertatur? Et quamquam non cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere, tamen in iudicati executione servatur, ut si emtorem invenerit res, quae capta est, qui dimisso priore creditore superfluum solvere sit paratus, admittenda sit huius quoque rei distractio. Nec videtur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius ius pignoris dimissuri, quam si ei fuerit satisfactum. — §. 6. Si post addictum pignus aliqua controversia emtori moveatur, an sit cognitio eiusdem iudicis, qui sententiam executus fuerit? videndum est. Et quum semel emtio perfecta sit, eiusque, qui sic comparavit, periculum vertatur, non puto locum esse cognitioni. Certe postea, quam inductus est emtor in possessionem, nonne cessabunt partes eorundem iudicum? Idemque, et si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta. — §. 7. Sed si emtor, cui pignora sunt addicta, exsequente iudice pretium non solvat, utrum adversus emtorem porrigere manus debeant iidem iudices, qui sententiam exsequuntur? videndum est. Et non puto eos ultra procedere. Ceterum longe res abibit; quid enim dicemus? condemnabunt emtorem, et sic exsequentur adversus eum sententiam, an statim pro iudicato habebunt? et quid, si neget se emisse, aut exsolvisse contendat? Melius igitur erit, si non se interponant, maxime quum nec habeat actionem adversus eum is, cui iudicatum fieri desideratur, nec iniuria afficiatur. Oportet enim res captas pignori et distractas praesente pecunia distrahi, non sic ut post tempus pecunia solvatur. Certe si se interponant, hactenus debebunt intervenire, ut ipsam rem addictam capiant et distrahant, quasi nondum vinculo pignoris liberatam. — §. 8. Sic quoque iudices exsequentur iudicatum, ut nomina iure pignoris capiant, si nihil aliud sit, quod capi possit; posse enim nomen iure pignoris capi, Imperator noster rescripsit. — §. 9. Sed utrum confessum nomen tantum capi possit, an etiam si neget quis se debere? videamus. Et magis est, ut id duntaxat pignori capiatur, quod confitetur; ceterum si negetur, aequissimum erit discedi a nomine, nisi forte quis, exemplum secutus corporalium pignorum, ultra processerit, dixeritque ipsos debere iudices de nomine cognoscere, ut cognoscunt de proprietate; sed contra rescriptum est. — §. 10. Item quid dicemus? utrum ipsi iudices convenient nomen, exigentque id, quod debetur, et in causam iudicati convertent, an vero vendent nomen, ut pignora corporalia solent? Et necesse est, ut, quod eis facilius videatur ad rem exsequendam, hoc faciant. — §. 11. Sed et si pecunia penes argentarios sit, aeque capi solet. Hoc amplius et si sit penes alium quem, destinata tamen ei, qui condemnatus est, solet pignoris iure capi, et converti in causam iudicati. — §. 12.

Praeterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati vel in arca reclusam solent capere, ut iudicato satisfiat. Hoc amplius et si pupillaris pecunia in arca reposita sit ad praediorum comparationem, etiam citra permissum Praetoris ab eo, qui exsequitur iudicatum, solet capi, et in causam iudicati converti.

Tit. C. si in causa iudicati pignus captum sit. Vid. infra. §. 512. Not. 4.

§. 154.

Not. 1.

2142) — *L.* 19. §. 1. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Paulus.*) Is quoque, qui ex causa donationis convenitur, in quantum facere potest condemnatur, et quidem is solus deducto aere alieno. Et inter eos, quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis potior erit causa. Immo nec totum, quod habet, extorquendum ei puto, sed et ipsius ratio habenda est, ne egeat.

Not. 2.

2143) — *L.* 173. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) In condemnatione personarum, quae in id, quod facere possunt, damnantur, non totum, quod habent, extorquendum est, *sed et ipsarum ratio habenda est*, *ne egeant*.

2144) — *L.* 15. *in f. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) Socero quoque, cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, ut in id damnetur, quod facere potest.

2145) — *L.* 16. *D. eod.* (*Pompon.*) Quia parentis locum socer obtinet.

2146) — *L.* 30. *D. de re iudic.* (XLII. 1.) (*Pompon.*) Cum ex causa donationis promissa pecunia est, si dubium sit, an ea res eo usque donatoris facultates exhaurire possit, ut vix quidquam ei in bonis relictum sit, actio in id, quod facere possit, danda est, ita ut et ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur. Quod maxime inter liberos et parentes observandum est.

Not. 3.

2147) — *L. un.* §. 7. *C. de rei uxor. act.* (V. 13.) (*Iustinian.*) Quum autem in exactione dotis ex stipulatu quidem actio naturaliter restitutionem dotis a parte mariti uxori illico et in solidum fieri iubebat, rei uxoriae autem annua, bima, trima die in his, quae pondere, numero, mensura consistunt, exactionem pollicebatur, et nun in solidum, sed in quantum maritus facere potest, si non dolo malo suam deminuerit substantiam, in hac parte rudem figuram ex stipulatu damus actioni, ut, si matrimonium fuerit dissolutum nullo pacto adhibito, in tantum quidem maritus condemnetur, in quantum facere potest, quia hoc aequissimum est et reverentiae debitum maritali, si non dolo malo versatus est; cautione videlicet ab eo exponenda, quod, si ad meliorem fortunam pervenerit, etiam quod minus persolvit, hoc restituere procuret. (530.)

2148) — *L.* 63. §. 4. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Item videndum, an cautio veniat in hoc iudicium eius, quod facere socius non possit, an scilicet nuda promissio? Quod magis dicendum arbitror?

Not. 4.

2149) — *L.* 16. *in f. D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) Sunt qui in id, quod facere possunt, conveniuntur, id est non deducto aere alieno. Et quidem sunt hi fere, qui pro socio conveniuntur; socius autem omnium bonorum accipiendus est. Item parens.

L. 30. *in f. D. eod. Vid.* 2146.

Not. 5.

2150) — *L.* 63. *pr. D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Verum est, quod Sabino videtur, etiamsi non universorum bonorum socii sint, sed unius rei, attamen in id, quod facere possunt, quodve dolo malo fecerint, quo minus possint, condemnari oportere; hoc enim summam rationem habet, quum societas ius quodammodo fraternitatis in se habeat.

Not. 6.

2151) — *L.* 17. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) (*L.* 16. *Vid.* 2149.) Patronus, patrona, liberique eorum, et parentes; item maritus de dote in id, quod facere potest, convenitur.

Not. 7.

2152) — §. 37. *J. de act.* (IV. 6.) Item si de dote iudicio mulier agat, placet, eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est quatenus facultates eius patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur, si minus in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur; nam ob impensas in res dotales factas marito retentio concessa est, quia ipso iure necessariis sumtibus dos minuitur, sicut ex latiuribus Digestorum libris cognoscere licet.

L. 17. *D. de re iud. Vid.* 2151.

L. 20. *D. eod. Vid.* 519.

Not. 8.

2153) — *L.* 21. *D. eod.* (*Paulus.*) Sicut autem cum marito agitur, ita et cum socero, ut non ultra facultates damnetur. Sed an, si cum socero ex promissione dotis agatur, in id, quod facere potest, damnandus sit, quod et id aequum esse videatur? Sed alio iure utimur, ut et Neratius scribit.

2154) — *L.* 22. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Sed hoc ita accipiendum est, si a socero dos ex promissione petatur soluto matrimonio; verum si manente matrimonio dos ab eo petatur, succurrendum utique est, ut ne maioris summae condemnetur, quam quantum facere possit.

L. 15. §. 2. *L.* 16. *D. sol. matr. Vid.* 2144. 2145.

2155) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Ex diverso si socer ex promissione a marito conveniatur, solet quaeri an idem ei honor habendus sit? Neratius libris Membranarum et Proculus scribunt: hoc iustum esse.

Not. 9.

L. 63. *pr. D. pro socio. Vid.* 2150.

L. 16. *D. de re iud. Vid.* 2149.

Not. 10.

2156) — *L.* 6. *pr. D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) Miles, qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus eatenus, quatenus facere potest, cogitur solvere.

2157) — *L.* 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Item miles, qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus eatenus, quatenus facere potest, cogitur solvere.

Nor. 11.

L. 19. §. 1. *L.* 30. *D. eod. Vid.* 2142. 2140.

2158) — *L.* 41. *D. eod.* (*Paulus*). Nesennius Apollinaris : *Si te donaturum mihi delegavero creditori meo, an in solidum conveniendus sia? et si es in solidum conveniendus, an diversum putes, si non creditori meo, sed ei, cui dare volebam, te delegavero? et quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito eius dotem promiserit?* Respoodi : nulla creditor exceptione summovetur, licet is, qui ei delegatus est, poterit uti adversus eum, cuius nomine prumisit; cui similis est maritus, maxime si constante matrimonio petat; et sicut heres donatoris in solidum condemnatur, et ipse fideiussor, quem in donando adhibuit, ita et el, cui non donavit, in solidum condemnatur. — §. 1. Fundum quis donavit. Si non restituat, ut quivis possessor damnandus est; si autem fundum restituit, fructuum nomine, si non eos consumserit, in solidum condemnandus est; potuit enim non periclitari, si statim restituisset; si dolo desiit possidere, in litem iurabitur, et tanti sequetur condemnatio. — §. 2. In solidum condemnatus donator actione iudicati, nisi in quantum facere potest, non tenetur beneficio constitutionis.

2159) — *L.* 49. *D. eod.* (*Paulus*). Et exheredatum, vel eum, qui se paterna hereditate abstinuit, nec ex ipsius contractu, nisi in id, quod facere potest, condemnandum. Quemadmodum autem facere posse credatur? videndum est, utrum deducto omni aere alieno, ut is, qui ex donatione convenitur, an ut maritus et patronus, nullo deducto aere alieno? Et indubitati iuris est, ad similitudinem viri et patroni eum detrahendum; pinguius enim donatori succurrere debemus, quam ei, qui verum debitum persolvere compellitur.

L. 50. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Ne liberalitate sua inops fieri periclitetur.

2160) — *L.* 28. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Divus Pius rescripsit : eos, qui ex liberalitate sua conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos.

Nor. 12.

2161) — *L.* 2. 4. *D. quod cum eo, qui in al. pot. est, neg. gest. esse dicetur.* (XIV. 5). (*Ulp.*)—II. Ait Praetor : IN EUM, QUI EMANCIPATUS AUT EXHEREDATUS ERIT, QUIVE ABSTINUERIT HEREDITATE EIUS, CUIUS IN POTESTATE, QUUM MORITURUS, FUERIT, EIUS REI NOMINE, QUAE CUM EO CONTRACTA ERIT, QUUM IS IN POTESTATE ESSET, SIVE SUA VOLUNTATE, SIVE IUSSU EIUS, IN CUIUS POTESTATE ERIT, CONTRAXERIT, SIVE IN PECULIUM IPSIUS, SIVE IN PATRIMONIUM EIUS, CUIUS IN POTESTATE FUERIT, EA RES REDACTA FUERIT, ACTIONEM CAUSA COGNITA DABO IN ID, QUOD FACERE POTEST. — §. 1. sed et si citra emancipationem sui iuris factus sit, vel in adoptionem datus, deinde pater naturalis decesserit, item si quis ex minima parte sit institutus, aequissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id, quod facere potest.

—IV. Sed si ex parte non modica sit heres scriptus filius, in arbitrio est creditoris, utrum pro portione hereditaria, an in solidum cum conveniat. Sed et hic iudex aestimare debet, ne forte in id, quod facere potest, debeat conveniri. — §. 1. Interdum autem, etsi exheredatus filius vel emancipatus sit, in solidum actio adversus eum dabitur, utputa si patremfamilias se mentitus est, quum contraheretur cum eo; nam libro secundo Digestorum Marcellus scripsit : etiamsi facere non possit, conveniendum propter mendacium. — §. 2. Quanquam autem ex contractu in id, quod facere potest, actio in eum datur, tamen ex delictis in solidum convenietur. — §. 3. Soli autem filio succurritur, non etiam heredi eius; nam et Papinianus libro nono quaestionum scribit : in heredem filii in solidum dandam actionem. — §. 4. Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, ut, si quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id, quod facere potest; sin vero post multos annos, non debeat indulgeri? Et mihi videtur, rationem habendam esse; in hoc enim causae cognitio vertitur. — §. 5. Is, qui de peculio egit, quum posset quod iussu, in ea causa est, ne possit quod iussu postea agere. Et ita Proculus existimat. Sed si deceptus de peculio egit, putat Celsus, succurrendum ei. Quae sententia habet rationem.

2162)—*L.* 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Si filius familias vivo patre conventus et condemnatus sit, in emancipatum vel exheredatum postea iudicati actio in id, quod facere potest, danda est. — §. 1. Sed si filio exheredato ex senatusconsulto Trebelliano hereditas patris restituta sit, non debebit in quantum facere potest, sed in solidum condemnari, quia effectu quodammodo heres est. — §. 2. Sed si coactus immiscuerit se, ut restituat hereditatem, perinde observandum, ac si se abstinuisset.

2163)—*L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Eum, qui se patremfamilias simulavit, et mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri, Marcellus scripsit, quamvis rem praestare non possit; et sane verum est, teneri eum debere, quia dolo fecit. Hoc et in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum erit.

2164) — *L.* 10. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Marcell.*) Qui, quum se patremfamilias fingeret, mutuam pecuniam accepit, et exheres a patre scriptus vel emancipatus est, quamvis facere non possit, debet condemnari.

L. 49. *D. eod. Vid.* 2159.

2165) — *L.* 3. *D. quod cum eo, qui in al. pot. est gest.* (XIV. 5.) (*Ulp.*) Sed an hic detrahi debeat, quod aliis debetur? tractari potest. Et si quidem sint creditores, qui, quum esset alienae potestatis, cum eo contraxerunt, recte dicetur, occupantis meliorem esse conditionem, nisi si quis privilegiarius veniat; huius enim non sine ratione prius ratio habebitur. Quodsi qui sint, qui postea, quam sui iuris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

Nor. 13.

2166) — *L.* 4. 6. *D. de cess. bonor.* (XLII. 3.) (*Ulp.*) — IV. Is, qui bonis cessit, si quid postea acquisierit, in quantum facere potest convenitur. — §. 1. Sabinus et Cassius putabant eum, qui bonis cessit, ne quidem ab aliis, quibus de-

bet, posse inquietari. — VI. Qui bonis suis cessit, si modicum aliquid post bona sua vendita acquisivit, iterum bona eius non veneunt. Unde ergo modum hunc aestimabimus? utrum ex quantitate eius, quod acquisitum est, an vero ex qualitate? Et putem ex quantitate id aestimandum esse eius, quod quaesiit, dummodo illud sciamus, si quid misericordiae causa ei fuerit relictum, pota menstruum vel annuum alimentorum nomine, non oportere propter hoc bona eius iterato venundari, nec enim fraudandus est alimentis quotidianis. Idem, et si ususfructus ei sit concessus vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

2167) — *L. 3. C. de bon. auct. iud. possid.* (VII. 72.) (*Gordian.*) Ex contractu, qui cessionem rerum antecessit, debitorem contra iuris rationem conveniens, quum eum aequitas auxilio exceptionis muniat. At tunc demum iterato possis desiderare conventionem, quum tantum postea quaesivit, quod praesidem ad eius rei licentiam debeat promovere.

Nov. 14.

2168) — *Nov. 135. pr. in f. et c.* 1. Quae nos ad deum placandum iovitant, illa ioter subditos crescere et splendere studemus. Zosarius quidam ex provincia Mysarum oriundus lacrimans nobis supplicavit et docuit, quod ob publicas et privatas pecunias a clarissimo provinciae Praeside ex sola superbia cooventus sit. Neque enim passus est de pecuniis libellos persecutionis rerum suarum dare, quod iniustissimum et in maximis molestum est. Ubi enim iustum est, eum, qui casu plaoe nec negligentia res suas amisit, in futurum tristissimae vitae tradi, et victu quotidiano forte atque corporis amictu foris violenter privari?

Cap. 1. Haec cognoscentes, et deterius per meliora emendare ad cultum optimi dei, et ne quid gravius a nobis statuatur cupientes, sancimus, nulli licere gloriosissimorum aut magnificentissimorum praesidum ad cessionis bonorum necessitatem quenquam illorum, qui dictis casibus ob pecunias forte publicas vel privatas quaestionem patiuntur, adigere, aut eiusmodi malorum interminatione uti, ut illi poenam corporis metuentes rebus suis potius privari, quam inopiae iugo et contumeliae opprobrio ad mortem usque premi malint. Iusiurandum autem propositis adorandis evangeliis praestet, quod nullae ipsi facultates supersint, vel aurum, unde debito satisfaciat. Si quae vero iura ex successione aut donatione cognatorum, in mobilibus ant immobilibus rebus, lex illi tribuat, et in illarum possessione nondum constitutus sit, competere tamen illi videatur, et possint creditores inde vel partem, vel etiam totum colligere (exceptis tamen rebus uxoris, si revera ad illam pertineant), fiat id, atque creditores licentiam habeant eiusmodi cura sibi vindicandi, et contra personam eius, qui aliquando iurium illorum dominus futurus est, actiones instituendi, sive debitor adsit, sive etiam non, et, ut generaliter dicamus, in persona rei per talem actionem vel rerum vindicationem subsistendi.

Nov. 15.

2169) — *L. 8. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Paulus.*) Quod nomine mariti, qui solvendo non sit, alius mulieri solvisset, repetere non potest, adeo debitum est mulieri.

2170) — *L. 9. D. eod.* (*Ulp.*) Nam et maritus, si, quum facere nihil possit, dotem solverit, in ea causa est, ut repetere non possit.

Nov. 16.

2171) — *L. 12 D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Maritum in id, quod facere potest, condemnari, explorati iuris est; sed hoc heredi non esse praestandum.

L. 13. D. eod. (*Paulus.*) Quia tale beneficium personale est, et cum persona exstinguitur.

2172) — *L. 23. D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Paulus.*) Si cum procuratore mariti de dote actum fuerit, si quidem vivo marito condemnatio fiet, in quantum facere potest fiet damnatio; nam et defensor mariti in id, quod ille facere potest, damnatur; mortuo vero marito in solidum.

2173) — *L. 24. D. eod.* (*Pompon.*) Et si fideiussor acceptus sit rei vel actionis, non proderit ei, si persona, pro qua fideiussit, in quantum facere potest condemnanda est. — §. 1. Si maritus solvendo non fuerit, licet ipsi marito prosit, quod facere non possit, (id eoim personae mariti praestatur) heredi eius hoc non prodest.

2174) — *L. 25. D. eod.* (*Paulus.*) Sciendum est, heredes earum personarum non in id, quod facere possunt, sed in integrum teneri.

L. 7. pr. D. de except. Vid. 1847.

L. 41. pr. D. de re iud. Vid. 2158.

Nov. 19.

L. 4. §. 1. 2. L. 6. D. quod cum eo etc. Vid. 2161. 2163.

L. 63. pr. D. pro socio. Vid. 2150.

2175) — *L. 63. §. 7. D. eod.* (*Ulp.*) Hoc quoque facere quis posse videtur, quod dolo fecit, quo minus possit; nec enim aequum est, dolum suum quemquam relevare. Quod et in ceteris, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur, accipiendum est. Si tamen non dolo, sed culpa sua facere posse desiit, dicendum est, condemnari eum non debere.

2176) — *L. 22. §. 1. D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Pompon.*) Quod autem de sociis dictum est, ut et hi in quantum facere possint condemnentur, causa cognita se facturum Praetor edicit. Causae cognitio autem in hoc erit, ut neganti se socium esse, aut ex doli clausula obligato non succurratur.

2177) — *L. 51. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis dolo fecerit, ut bona eius venirent, in solidum teneutur. — §. 1. Si quis creditorem missum in possessionem rei servandae causa non admiserit, si venditor praestiterit creditori, quanti eius interfuerit, quaesitum est, an debitor liberetur? Et puto, improbum esse eum, qui velit iterum consequi, quod accepit.

2178) — *L. 52. D. eod.* (*Tryphonin.*) Si rerum amotarum cum viro agatur, quanquam videatur ea quoque actio praecedentis societatis vitae causam habuisse, in solidum condemnari debet, *quoniam ex malo contractu et delicto oritur.*

§. 155.

Not. 1.

2179) — *Gaii instit.* IV. 139. Certis igitur ex causis Praetor aut Proconsul principaliter auctoritatem suam finiendis controversiis praeponit, quod tum maxime facit cum de possessione inter aliquos contenditur: et in summa, aut iubet aliquid fieri, aut fieri prohibet; formulae autem verborum et conceptiones, quibus in ea re utitur interdicta *decretave* vocantur.

2180) — *Pr. J. de interdictis.* (IV. 15.) Sequitur, ut dispiciamus de interdictis seu actionibus, quae pro his exercentur. Erant autem interdicta formae atque conceptiones verborum, quibus Praetor aut iubebat aliquid fieri aut fieri prohibebat; quod tunc maxime faciebat, quum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contendebatur.

Not. 2.

2181) — §. 1. *J. eod.* Summa autem divisio interdictorum haec est, quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus vetat aliquid fieri, veluti vim sine vitio possidenti, vel mortuum inferenti, quo ei ius erat inferendi, vel in sacro loco aedificari, vel in flumine publico ripave eius aliquid fieri, quo peius navigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet, veluti honorum possessori possessionem eorum, quae quis pro herede aut pro possessore possidet ex ea hereditate, aut cum iubet ei, qui vi possessione fundi deiectus sit, restitui possessionem. Exhibitoria sunt, per quae iubet exhiberi, veluti eum, cuius de libertate agitur, aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in potestate eius sunt. Sunt tamen qui putant, proprie interdicta ea vocari, quae prohibitoria sunt, quia interdicere est denuntiare et prohibere; restitutoria autem et exhibitoria proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit, omnia interdicta appellari, quia inter duos dicuntur.

2182) — *L.* 1. §. 1. *D. de interd.* (XLIII. 1.) (*Ulp.*) Interdictorum autem tres species sunt exhibitoria, prohibitoria, restitutoria; sunt tamen quaedem interdicta et mixta, quae et prohibitoria sunt, et exhibitoria.

Not. 3.

§. 1. *J. eod. Vid.* 2181.

2183) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Interdicta autem competunt vel hominum causa, vel divini iuris, aut de religione, sicut est ne quid in loco sacro fiat, vel quod factum est restituatur, et de mortuo inferendo, vel sepulcro aedificando. Hominum causa competunt vel ad publicam utilitatem pertinentia, vel sui iuris tuendi causa, vel officii tuendi causa, vel rei familiaris. Publicae utilitatis causa competit interdictum, ut via publica uti liceat et flumine publico, et ne quid fiat in via publica; iuris sui tuendi causa, de liberis exhibendis, item de liberto exhibendo; officii causa, de homine libero exhibendo. Reliqua interdicta rei familiaris causa dantur.

Not. 5.

2184) — §. 2.-6. *J. eod.* — §. 2. Sequens divisio interdictorum haec est, quod quaedam adipiscendae possessionis causa comparata sunt, quaedam retinendae, quaedam recuperandae. — §. 3. Adipiscendae possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur quorum bonorum, eiusque vis et potestas haec est, ut, quod ex iis bonis quisque, quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore possideat, id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. Pro herede autem possidere videtur, qui putat se heredem esse; pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideo autem adipiscendae possessionis vocatur interdictum, quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem amiserit eam, hoc interdictum ei inutile est. Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiscendae possessionis causa comparatum est, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. — §. 4. Retinendae possessionis causa comparata sunt interdicta uti possidetis et utrubi, cum ab utraque parte de proprietate alicuius rei controversia sit, et ante quaeritur, uter ex litigatoribus possidere, et uter petere debeat. Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui, quia et civilis et naturalis ratio facit, ut alius possideat, alius a possidente petat. Et quia longe commodius est, possidere potius, quam petere, ideo plerumque et fere semper ingens exsistit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod, etiamsi eius res non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet suo loco possessio; propter quam causam, cum obscura sunt utriusque iura, contra petitorem iudicari solet. Sed interdicto quidem uti possidetis de fundi vel aedium possessione contenditur, utrubi vero interdicto de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam uti possidetis interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat, si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem, etiamsi alium vi expulerat, aut clam abripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret. Utrubi vero interdicto is vincebat, qui maiore parte eius anni nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas, quantum ad possessionem pertinet, exaequata est, ut ille vincat et in re soli, et in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestatae tempore detinet. — §. 5. Possidere autem videtur quisque non solum si ipse possideat, sed et si eius nomine aliquis in possessione sit, licet is eius iuri subiectus non sit, qualis est colonus et inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quin etiam animo quoque retineri possessionem placet, id est ut, quamvis neque ipse sit in possessione, neque eius nomine alius, tamen, si non derelinquendae possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci vero pos-

sessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus; nec ulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo potest. — §. 6. *Vid.* 1661.

2185) — *L.* 2. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Haec autem interdicta, quae ad rem familiarem spectant, aut adipiscendae sunt possessionis, aut recuperandae, aut retinendae. Adipiscendae possessionis sunt interdicta, quae competunt his, qui ante non sunt nacti possessionem. Sunt autem interdicta adipiscendae possessionis quorum bonorum. Salvianum quoque interdictum, quod est de pignoribus, ex hoc genere est, et quo itinere venditor usus est, quo minus emtor utatur, vim fieri veto. Recuperandae possessionis causa interdicta proponuntur sub rubrica unde vi; aliqua enim sub hoc titulo interdicta sunt. Retinendae possessionis sunt interdicta uti possidetis. Sunt etiam interdicta, ut diximus, duplicia, tam recuperandae, quam adipiscendae possessionis.

2186) — *L. ult. in f. D. de servit.* (VIII. 1.) (*Iavolen.*) Quoties via aut aliquod ius fundi emeretur, cavendum putat esse Labeo, per te non fieri, quo minus eo iure uti possim, quia nulla eiusmodi iuris vacua traditio esset. Ego puto, usum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse. Ideoque et interdicta veluti possessoria constituta sunt.

2187) — *Gaii instit.* IV. 145. Bonorum quoque emtori similiter proponitur interdictum, quod quidem possessorium vocant.

NOT. 6.

2188) — *L.* 1. *pr. D. de interd.* (XLIII. 1.) (*Ulp.*) Videamus, de quibus rebus interdicta competunt. Et sciendum est, interdicta aut de divinis rebus, aut de humanis competere. De divinis, ut de locis sacris vel de locis religiosis. De rebus hominum interdicta redduntur aut de his, quae sunt alicuius, aut de his, quae nullius sunt. Quae sunt nullius, hae sunt liberae personae, de quibus exhibendis et ducendis interdicta competunt. Quae sunt alicuius, haec sunt aut publica, aut singulorum. Publica sunt de locis publicis, de viis, deque fluminibus publicis. Quae autem singulorum sunt, aut ad universitatem pertinent, ut interdictum quorum bonorum, aut ad singulares res, ut est interdictum uti possidetis, de itinere actuque.

L. 2. §. 1. *D. eod. Vid.* 2185.

NOT. 7.

2189) — *L.* 2. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Interdictorum quaedam duplicia sunt, quaedam simplicia. Duplicia dicuntur, ut uti possidetis. Simplicia sunt ea, veluti exhibitoria, et restitutoria, item prohibitoria de arboribus caedendis, et de itinere actuque.

NOT. 8.

2190) — *L.* 1. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia sunt.

NOT. 9.

2191) — *L.* 6. §. 2. *D. de confessis.* (XLII. 2.) (*Ulp.*) Sed et si fundum vindicem meum esse, tuque confessus sis, perinde teneberis, atque si dominii mei fundum esse pronuntiatum esset. Et si alia quacunque actione civili vel honoraria, vel interdicto exhibitorio, vel restitutorio, vel prohibitorio, dum quis convenitur, confiteatur, dici potest, in his omnibus subsequi Praetorem voluntatem orationis divi Marci debere, et omne omnino, quod quis confessus est, pro iudicato habere. Dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem, et si non restituat, lis aestimabitur.

2192) — *L.* 1. §. 1. *D. de tab. exhib.* (XLIII. 5.) Si quis forte confiteatur, penes se esse testamentum, iubendus est exhibere, et tempus ei dandum est, ut exhibeat, si non potest in praesentiarum exhibere. Sed si neget, se exhibere posse vel oportere, interdictum hoc competit.

NOT. 10.

Gaii instit. IV. 141. *Vid.* 1774.

2193) — *Gaii instit.* IV. 163 - 170. — 163-165. *Vid.* 1745. — 166. Res ab eo fructus licitando.... tantis*per* n.... adversario suo fructuaria stipu*lat*ione.... potestas haec.... adversarios qui.... contentio fructus licitationis es*t scilicet* q*uia*.... esse.... *t*antisper.... vendit.... postea alter alterum sponsione provocat, *quae* ADVERSUS EDICTUM PRAETORIS INTER*dic*ENTIS NOBIS FACTA ESSENT INVICEM *si non* RESTITUANTUR : adversus sponsionem vel.... cum una inter eos sponsio.... stipulatio.... fit.... fundo.... restitui.... iudex apud quem de ea *re* agi*tur*, illud scilicet requirit (*quod*) Praetor interdicto complexus est, id est, uter eorum eum fundum easve aedes, per id tempus quo interdict*um* redd*e*r*e*tur, nec vi nec clam nec precario possed*e*rit. Cum iudex id exploraverit, et forte secundum me iudicat*um* sit, adversarium *quidem* et sponsionis et restipulationis summas quas cum eo feci, condemnat; et convenienter me sponsion*i*s et restipulationis quae mecum factae sunt, absolvit : et hoc amplius, si apud adversarium meum *possessio est*, quia is fructus licitatione vic*it*, nisi restituat mihi possessionem, Cascelliano sive secutorio iudicio condemnatur. — 167. Ergo is qui fructus licitatione vicit, si non probat ad se pertinere possessionem, sponsionis et restipu*lat*ionis et fructus licitationis summam poenae nomine solvere, *et* praeterea possessionem restituere iubetur; et hoc amplius fructus quos interea percepit, reddi*t*. Summa enim fructus licitationis non pretium est fructuum; sed poenae nomine solvitur, quod quis alien*am* possessionem per hoc tempus retinere et facultatem fruendi nanc*i*sci conatus est. — 168. Ille autem qui fructus licitatione victus est, si non probat ad se pertinere possessionem, tantum sponsionis et restipulationis summam poenae nomine debet. — 169. Admonendi tamen sumus, liberum esse ei qui fructus licitatione victus erit, omissa fructuaria stipulatione, sicut Cascelliano sive secutorio iudicio de *possessione reciperanda experitur*, ita... de fructus licitatione agere : *in* quam *rem* proprium iudicium comparatum est, quod appellatur fructuarium, quo nomine actoris satis accipiatur. Dicitur autem et hoc iudicium secutorium, quod sequitur sponsionis victoriam : sed non aeque Cascellianum vocatur. — 170. Sed quia nonnulli, interdicto reddito, cetera ex interdicto facere nolebant, atque ob id non poterat res expediri, Praetor..... comparavit

interdicta.... et cetera ex interdicto.... sine causa..... fuerint..... sponsori..... etiam iuris....

Not. II.

§. 8. *J. de interd. Vid.* 1776.

2194) — *L.* 3. *C. de interdictis.* (VIII. 1.) (*Diocl. et Maximian.*) Incerti iuris non est, orta proprietatis et possessionis lite, prius possessionis decidi oportere quaestionem competentibus actionibus, ut ex hoc ordine facto de dominii disceptatione probationes ab eo, qui de possessione victus est, exigantur. Interdicta autem licet in extraordinariis iudiciis proprie locum non habent, tamen ad exemplum eorum res agitur.

2195) — *L.* 4. *C. eod.* (*Arcad., Honor. et Theodos.*) Si quis quodlibet interdictum efflagitet, ruptis veteribus ambagibus inter ipsa cognitionum auspicia actionem exprimere, ac suas allegationes iubeatur proponere. (406.)

2196) — *L.* 22. *Th. C. quor. appellat. non recipiantur.* (XI. 36.) (*Valentinian., Valens et Gratian.*) In interdicto quorum bonorum cessat licentia provocandi, *ne quod beneficio celeritatis inventum est, subdatur iniuriis tarditatis.* (374.)

2197) — *L.* 3. *C. quorum bonorum.* (VIII. 2.) (*Arcad. et Honor.*) Constat, virum a bonis intestatae uxoris superstitibus consanguineis esse extraneum, quum prudentium omnium responsa et lex ipsa naturae successores eos faciant. Ergo iubemus, *ut omnibus frustrationibus amputatis*, per interdictum quorum bonorum in petitorem corpora transferantur, *secunda actione proprietatis non exclusa.* (395.)

§. 156.

Not. 1.

2198) — *L.* 6. *pr. D. quib. ex causis in poss. eatur.* (XLII. 44.) (*Paulus.*) In possessionem mitti solet creditor, et si sub conditione ei pecunia promissa sit.

2199) — *L.* 7. §. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Si in diem vel sub conditione debitor latitet, antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona eius venire. Quid enim interest, debitor quis non sit, an nondum conveniri possit? nam etsi non sit debitor, idem dicemus. Idem erit dicendum, et si quis habeat quidem actionem, sed talem, quae per exceptionem repellitur.

2200) — *L.* 14. §. 2. *D. eod* (*Paulus.*) Creditor autem conditionalis in possessionem non mittitur, quia is mittitur, qui potest bona ex edicto vendere.

Not. 2.

2201) — *L.* 1. §. 14 *de ventre in poss. mitt.* (XXXVII. 9.) (*Ulp.*) Si ea, quae in possessionem vult ire, uxor negetur vel nurus esse vel fuisse, vel ex eo praegnans non esse contendatur, decretum interponit Praetor ad exemplum Carboniani edicti. Et ita divus Hadrianus Claudio Proculo Praetori rescripsit: ut summatim de re cognosceret, et si manifestam calumniam videret eius, quae ventris nomine in possessionem mitti desiderat, nihil novi decerneret; si dubitari de re posset, operam daret, ne praeiudicium fieret ei, quod in utero est, sed ventrem in possessionem mitti oportere. Apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix mulier, debere eam decretum eligere, et ubi omnino iuste dubitari poterit, an ex eo praegnans sit, decreto tuendam esse, ne praeiudicium partui fiat. Idemque est, et si status mulieri controversia fiat.

2202) — *L.* 3. §. 4. *D. de Carbon. edicto.* (XXXVII. 10.) (*Ulp.*) Causae cognitio in eo vertitur, ut, si manifesta calumnia appareat eorum, qui infantibus bonorum possessionem petunt, non detur bonorum possessio. Summatim ergo, quum petitur ex Carboniano bonorum possessio, debet Praetor cognoscere; et si quidem absolutam causam invenerit, evidenterque probetur, filium non esse, negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam; si vero ambiguam causam hoc est vel modicum pro puero facientem, ut non videatur evidenter filius non esse, dabit ei Carbonianam bonorum possessionem.

Not. 3.

2203) — *L.* 1. *D. quib. ex. c. in poss.* (XLII. 4.) (*Ulp.*) Tres fere causae sunt, ex quibus in possessionem mitti solet: rei servandae causa, item legatorum servandorum gratia, et ventris nomine. Damni enim infecti nomine si non caveatur, non universorum nomine fit missio, sed rei tantum, de qua damnum timetur.

Not. 4.

L. 2. *D. eod. Vid.* 754.

2204) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Haec autem locum habent, quoties pupillus non defendatur a quocunque, sive a tutore, vel curatore, sive habeat tutorem pupillus, sive non habeat; ceterum si exsistat aliquis, qui defendere sit paratus, cessabit rei servandae causa possessio.

2205) — *L.* 6. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et si ab hostibus quis captus sit, creditores eius in possessionem mittendi sunt, ut tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur.

2206) — *L.* 7. §. 1-9. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Praetor ait: QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITABIT, SI BONI VIRI ARBITRATU NON DEFENDETUR, EIUS BONA POSSIDERI VENDIQUE IUBEBO. *caet. Vid.* 2526.

2207) — *L.* 9. *C. de bon. auct. iud. poss.* (VII. 72.) (*Diocl. et Maximian.*) Quum proponas, eum, contra quem supplicas, ex administratione negotiorum tibi obligatum, hunc secundum iuris rationem adito rectore provinciae potes convenire. Nam si ad circumscriptionem tui iuris latitat, nec defenditur, et eum tuum esse debitorem constat, ad exemplum edicti bonorum eius possessionem poteris impetrare. Tempore autem transacto, etiam venditionem eorum a competente iudice postulare non prohiberis.

2208) — *Nov.* 53. *c.* 4. §. 1. Igitur ne latente eo et tardata exhibitione causa maneat suspensa, examinet ut potuerit iudex, in quam terram abiisse dicitur, et det inducias certas. ut, nisi intra eas occurrerit (liberam tamen huius rei fiduciam habens, si non forte studio actoris impediatur aut venire prohibeatur), tunc secundum unam partem examinet negotium. Et in possessionem mittat actorem rerum eius secundum mensuram declarati debiti (ipsumque in possessionem missum habere etiam rem debiti servandi causa), et tunc, si ille occurrerit, omne ei prius

salvet damnum, et tunc recipiens res et fideiussorem praestans prosequatur causam.

L. 12. D. de reb. auct. iud. possid. Vid. 619.

Not. 7.

2209)—*L. 3. C. de exsecut. rei iud.* (VII.53.) (*Antonin.*) Ordo rei gestae, et mora solutionis, quae intercessit, constantius desiderat remedium. Si itaque Praesidem provinciae, qui rem iudicatam exsequi debet, adieris, et allegaveris, res soli, quae pignori datae sunt, diu subhastatas ex compacto sive ambitione diversae partis emtorem non invenire potuisse, in possessionem earum te mittet, ut vel hoc remedio res tam diu protracta ad effectum perducatur. (214.)

Not. 8.

2210) — *L. 5. C. de bon. auct. iud. possid.* (VII. 72.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si bona debitoris cui vacare constet, et haec a fisco non agnoscantur, in possessionem eorum mittite a competente iudice recte postulabis.

2211) — *L. 8. D. quib. ex caus. in poss. eatur.* (XLII. 4.) (*Ulp.*) Si diu incertum sit, heres exstiturus nec ne sit, causa cognita permitti oportebit, bona rei servandae causa possideri. Et si ita res urgeat vel conditio bonorum, etiam hoc erit concedendum, ut curator constituatur.

2212)—*L. 9. D. eod.* (*Paulus.*) Unus ex creditoribus.—§. 1. Si alter ex heredibus intra tempora sibi praestituta deliberet adire hereditatem, alter vero neget se aditurum, videndum est, quid creditoribus agendum sit? Et placet, interim eos in possessionem mittendos custodiae causa, donec appareat, is, qui deliberat, utrum agnoscat partem suam, an non agnoscat.

2213) — *L. 23. §. 1. 2. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Pompon.*)—§. 1. Sed si bonorum possessionem non admittat, sed conditionem trahat, cui facile parere possit, veluti si servum, quem in potestate habet, manumiserit, nec manumittat, hic Praetoris erunt partes, ut imitetur edictum suum illud, quo praefinit tempus, intra quod adeatur hereditas.—§. 2. Item si conditioni heres parere non potuit, quam in sua potestate non habebat, veluti institutione collata in alterius factum aut quendam casum, *si ille*, puta, *Consul factus fuerit*, tunc postulantibus creditoribus constituet Praetor, nisi intra certum tempus hereditas obtigerit aditaque fuerit, se bona defuncti creditoribus possidere iussurum, et interim quae urgebunt per curatores distrahi iussurum.

2214) — *L. 31. D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) Si creditores heredem suspectum putent, satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo. Cuius rei gratia cognoscere Praetorem oportet; nec statim eum satisdationis necessitati subiicere debet, nisi causa cognita constiterit, prospici debere his, qui suspectum eum postulaverint.—§. 1. Sed suspectus heres non iisdem modis, quibus suspectus tutor, aestimatur, siquidem tutorem non facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus vel callida conversatio suspectum commendet, heredem vero solae facultates.—§. 2. Plane in recenti adita hereditate audiendi erunt, qui suspectum postulant. Ceterum si probentur passi eum in hereditate morari, nec quidquam possint obiicere criminis, quasi dolose versato eo, non debebit post multum tempo ris ad hanc necessitatem compelli. — §. 3. Quodsi quasi suspectus satisdare iussus decreto Praetoris non obtemperaverit, tunc bona hereditatis possideri venumque dari ex edicto suo permittere iubebit. — §. 4. Plane si doceatur nihil ex bonis alienasse, nec sit, quod ei iuste praeter paupertatem obiiciatur, contentus esse Praetor debet, ut iubeat eum nihil minuere. — §. 5. Quodsi nec inopia laborantem eum creditores ostendere potuerint, iniuriarum actione ei tenebuntur.

Not. 10.

2215) — *L. 4. §. 1. D. de damno infecto.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Si intra diem a Praetore constituendum non caveatur, in possessionem eius rei mittendus est. *Eius rei* sic accipe, sive tota res sit, sive pars sit rei.

Not. 12.

2216) — *L. 7. §. 3. C. de cur. fur.* (V. 70.) (*Iustinian.*) Sin autem ex alia quacunque causa hereditas ad eum vel successio perveniat, tunc magna et inextricabilis vetustissimo iuri dubitatio exorta est, sive adire hereditatem vel bonorum possessionem petere furiosus possit, sive non, et si curator eius ad bonorum possessionem petendam admitti debeat? Et iuris auctores ex utroque latere magnum habuere certamen. Nos itaque utramque auctorum aciem certo foedere compescentes sancimus, furiosum quidem nullo modo posse vel hereditatem adire, vel bonorum possessionem agnoscere; curatori autem eius licentiam damus, immo magis necessitatem imponimus, si utilem ei esse successionem existimaverit, eam bonorum possessionem agnoscere, quae antea ex decreto dabatur, et ad similitudinem bonorum possessionis habere, quum petitio bonorum possessionis Constantiniana lege sublata sit, et ab ea introducta observatio, quae pro antiqua sufficit petitione.

Not. 13.

2217) — *L. 15. §. 11. 12. D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) — §. 11. Ex hoc edicto, si non caveatur, mittitur in possessionem a Praetore in eam partem, quae ruinosa esse videtur. — §. 12. An vero in totas aedes missio locum habeat? videamus. Et exstat Sabini sententia, in totas aedes mittendum, alioquin si ex superficie, inquit, damnum timeatur, non habebit res exitum, nec profuturum in possessionem eius rei mitti, quam quis possidere non possit, aut ei non expediat. Et verior est Sabini sententia.

L. 1. in f. D. quib. ex c. in poss. Vid. 2203.

2218) — *L. 7. §. 17. D. eod.* (*Ulp.*) Celsus autem Sexto respondit: si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur, commodius se existimare, in fundi possessionem mittendum, quam bona eius possideri. Hic adnotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente.

Not. 14.

2219) — *L. 7. §. 18. 19. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 18. Idem Celsus existimat, si is, a quo hereditatem petere velim, latitet, commodissime fieri posse, ut in possessionem mittar rerum, quas pro herede vel pro possessore possidet.

Sed si dolo fecerit, quo minus possideret, bona eius possidenda et vendenda sunt. — §. 19. Divus quoque Pius in personam eius, qui hereditatem possidens copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum adversarium inducendum. In quo rescripto et fructum percipere iussit eum, qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis, ut lucro eius cedat, in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

2220) — *L.* 5. §. 5. *D. ut in poss. legat. v. f. servand. c. esse lic.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Qui in possessionem legatorum servandorum causa mittitur, in possessionem quidem rerum hereditariarum omnimodo veniet, hoc est earum, quae in causa hereditaria manent; earum autem, quae in causa hereditaria non erunt, non aliâs mittitur, quam si dolo malo in ea causa esse desierit, nec semper, sed causa cognita.

§. 157.

Not. 1.

2221) — *L.* 12. *D. quibus ex c. in poss.* (XLII. 4.) (*Pompon.*) Cum legati vel fideicommissi servandi causa, vel quia damni infecti nobis non cavetur, bona possidere Praetor permittit, vel ventris nomine in possessionem nos mittit, non possidemus, sed magis custodiam rerum et observationem nobis concedit.

Not. 2.

2222) — *L.* 26. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Non est mirum, si ex quacunque causa magistratus in possessionem aliquem miserit, pignus constitui, quum testamento quoque pignus constitui posse, Imperator noster cum patre saepissime rescripserit. — §. 1. Sciendum tamen, ubi iussu magistratus pignus constituitur, non aliâs constitui, nisi ventum fuerit in possessionem.

2223) — *L.* 2. *C. de praet. pign.* (VIII. 22.) (*Iustinian.*) Veteris iuris dubitationem decidentes, ad duplum genus hypothecarum respeximus, unum quidem, quod ex conventionibus et pactis hominum nascitur, aliud, quod a iudicibus datur, et praetorium nuncupatur. Et quum invenimus, in conventionalibus pignoribus vel hypothecis non solum tenentem creditorem adiuvari, sed etiam si ab ea possessione cadat, sive sua culpa, sive non, sive fortuito casu, humanius esse perspeximus, et in praetorio pignore dare recuperationem creditori, quocunque modo possessionem amittat, sive culpa sua, sive non, sive fortuito casu. Licet enim debuerat incumbere suo pignori, ne aliquam patiatur iacturam, tamen, ne quid amarum in creditoribus consequatur, benignius causam interpretamur, et ei recuperationem donamus. (530.)

Not. 3.

2224) — *L.* 1. *pr. et* §. 5. *D. ne vis fiat ei.* (XLIII. 4.) (*Ulp.*) Ait Praetor: SI QUIS DOLO MALO FECERIT, QUO MINUS QUIS PERMISSU MEO, EIUSVE, CUIUS DE EA RE IURISDICTIO FUERIT, IN POSSESSIONE BONORUM SIT, IN EUM IN FACTUM IUDICIUM, QUANTI EA RES FUIT, OB QUAM IN POSSESSIONEM MISSUS ERIT, DABO. — §. 5. Haec verba: *quanti ea res erit, ob quam in possessionem missus erit*, continent utilitatem creditoris, ut, quantum eius interest possessionem habere, in tantum qui prohibuit condemnetur. Proinde si ob falsum creditum vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptione summoveri potuit, nihil ei debet prodesse hoc edictum, quia propter nullam causam in possessionem missus est.

Not. 5.

2225) — *L.* 15. §. 20. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Si quis autem in possessionem missus nondum possidere iussus sit, an dominus decedere possessione debeat? videamus. Et ait Labeo: non decedere, sicuti nec cum creditores vel legatarii mittuntur; idque est verius.

2226) — *L.* 5. *pr. D. ut in poss. legat.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Is, cui legatorum fideive commissorum nomine non cavetur, missus in possessionem nunquam pro domino esse incipit, nec tam possessio rerum ei, quam custodia datur; neque enim expellendi heredem ius habet, sed simul cum eo possidere iubetur, ut saltem taedio perpetuae custodiae extorqueat heredi cautionem.

2227) — *L.* 10. §. 1. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Idem Pomponius bellissime tentat dicere: numquid qui conduxerit quidem praedium, precario autem rogavit, non ut possideret, sed ut in possessione esset? Est autem longe diversum; aliud est enim possidere, longe aliud in possessione esse; denique rei servandae causa, legatorum, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiae causa; quod si factum est, utrumque procedit.

L. 12. *D. quib. ex c. in poss. Vid.* 2221.

2228) — *L.* 7. *pr. D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Praetor ait: DAMNI INFECTI SUO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARI IUBEBO EI, QUI IURAVERIT, NON CALUMNIAE CAUSA ID SE POSTULARE, EUMVE, CUIUS NOMINE AGET, POSTULATURUM FUISSE, IN EAM DIEM, QUAM CAUSA COGNITA STATUERO. SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINUS SIT NECNE, QUI CAVEBIT, SUB EXCEPTIONE SATISDARI IUBEBO. DE EO OPERE, QUOD IN FLUMINE PUBLICO RIPAVE EIUS FIET, IN ANNOS DECEM SATISDARI IUBEBO. EUM, CUI ITA NON CAVEBITUR, IN POSSESSIONEM EIUS REI, CUIUS NOMINE UT CAVEATUR POSTULABITUR, IRE, ET CUM IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, ETIAM POSSIDERE IUBEBO. IN EUM, QUI NEQUE CAVERIT, NEQUE IN POSSESSIONE ESSE, NEQUE POSSIDERE PASSUS ERIT, IUDICIUM DABO, UT TANTUM PRAESTET, QUANTUM PRAESTARE EUM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIUSVE, CUIUS DE EA RE IURISDICTIO FUIT, QUAE MEA EST, CAUTUM FUISSET. EIUS REI NOMINE, IN CUIUS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO, QUI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE NON SATISDABITUR, EUM, CUI NON SATISDABITUR, SIMUL IN POSSESSIONE ESSE IUBEBO.

Not. 6.

2229) — *L.* 15. §. 16. 21. 23. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 16. Iulianus scribit: eum, qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non prius incipere per longum tempus dominium capere, quam secundo decreto a Praetore dominus constituatur. — §. 21. Non autem statim, ubi misit Praetor in possessionem, etiam possidere iubet, sed tunc demum, quum iusta causa videbitur. Ergo intervallum aliquod debebit intercedere,

quo aut pro derelicto aedes longo silentio dominus videatur habuisse, aut misso in possessionem et aliquamdiu immorato nemo caveat. — §. 23. Ubi autem quis possidere iussus est, dominus deiiciendus erit possessione.

Not. 7.

2230) — *L.* 21. §. 2. *in f. D. ex quib. c. mai. i. i. r.* (IV. 6.) (*Ulp.*) Haec autem restitutio locum habet, sive per se, sive per subiectas sibi personas usu acquisierunt, qui absentes non defendebantur, et ita, si nemo eorum erat defensor. Nam si fuit procurator, quum habueris, quem convenias, non debet inquietari. Ceterum si non exsistebat defensor, aequissimum erit subveniri eo potius, quod eorum, qui non defenduntur, siquidem latitent, Praetor ex edicto pollicetur in bona [eorum] mittere, ut, si res exegerit, etiam distrahantur, si vero non latitent, licet non defendantur, in bona tantum mitti.

2231) — *L.* 7. §. 1-3. §. 9-12. *D. quib. ex c. in poss.* (XLII. 4.) (*Ulp.*) *Vid.* 2526.

2232) — *L.* 5. *D. de reb. auct. iud. poss.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) Si minor viginti quinque annis, qui habet curatores, a curatoribus non defendatur, nec alium defensorem inveniat, bonorum venditionem patitur, etsi non latitet, licet non fraudationis causa latitare videatur, qui sui non est idoneus defensor.

2233) — *L.* 6. *C. de reb. auct. iud. poss.* (VII. 72.) (*Dioclet. et Maximian.*) Pro debito creditores addici sibi bona sui debitoris non iure postulant. Unde si quidem debitoris tui ceteri creditores pignori res acceperunt, potiores eos, quam te chirographarium creditorem haberi, non ambigitur. Quodsi specialiter vel generaliter nemini probentur obligatae, ac sine successore communis debitor vel eius heres decessit, non dominii rerum vindicatione, sed possessione bonorum itemque venditione aequali portione pro rata debiti quantitate omnibus creditoribus consuli potest.

L. 7. §. 19. *D. quib. ex c. in poss. Vid.* 2219.

2234) — *L.* 5. §. 16. 21. *ut in poss. legat.* (XXXVI. 4.) — (*Ulp.*) — §. 16. Imperator Antoninus Augustus rescripsit: certis ex causis etiam in propria bona heredis legatarios et fideicommissarios esse mittendos, si post sex menses, quam aditi pro tribunali fuerint hi, quorum de ea re notio est, in satisfactione cessatum est, indeque fructus percepturos, quoad voluntati defunctorum satisfiat. Quod remedium servabitur et adversus eos, qui ex aliqua causa fideicommisso moram faciunt. — §. 21. Quaeri poterit: an in vicem usurarum hi fructus cedant, quae in fideicommissis debentur? Et quum exemplum pignorum sequimur, id, quod ex fructibus percipitur, primum in usuras, mox, si quid superfluum est, in sortem debet imputari. Quin immo et si amplius, quam sibi debetur, perceperit legatarius, exemplo pignoraticiae actionis etiam utilis actio ad id refundendum dari debebit. Sed pignora quidem quis et distrahere potest; hic autem frui tantum ei constitutio permisit, ut festinetur ad sententiam.

Not. 8.

2235) — *L.* 5. §. 22. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui legatorum servandorum causa in possessionem mittitur, et fructus custodire et cetera debebit, et pati quidem heredem colere agros, et fructus redigere. Sed custodire legatarium fructus oportebit, ne ab herede consumantur. Quodsi heres fructus noluit cogere, permittendum erit legatario cogere fructus, et coactos servare. Quin immo si tales sint fructus, quos primo quoque tempore venire expediat, vendere quoque legatario permittendum est, et pretium servare. In ceteris quoque rebus hereditariis missi in possessionem hoc erit officium, ut universas res hereditarias colligat, et ibi custodiat, ubi domicilium defunctus habuit, et si nulla domus sit, habitationem conducat vel horreum quoddam, in quo res collectae custodiantur. Et puto ita legatarium custodire res hereditarias debere, ut neque heredi auferantur, neque depereant deterioresve fiant.

L. 8. *D. quib. ex c. in poss. Vid.* 2211.

§. 158.

Not. 1.

2236) — *L.* 1. §. 9. 10. *D. de postulando.* (III. 1.) (*Ulp.*) — §. 9. Deinde adiicit Praetor: QUI EX HIS OMNIBUS, QUI SUPRA SCRIPTI SUNT, IN INTEGRUM RESTITUTUS NON ERIT. *Qui ex his, qui supra scripti sunt,* sic accipe, si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur, et nisi pro certis personis postulare prohibentur; ceterum si ex superioribus, difficile in integrum restitutio impetrabitur. — §. 10. De qua autem restitutione Praetor loquatur, utrum de ea, quae a principe datur, an quae a senatu? Pomponius quaerit, et putat, de ea restitutione sensum, quam vel princeps, vel senatus indulsit. An autem et Praetor restituere possit? quaeritur. Et mihi videtur, talia Praetorum decreta non esse servanda, nisi sicubi ex officio iurisdictionis suae subveniant, ut in aetate observatur, si quis minor deceptus sit, ceterisque speciebus, quas sub titulo de in integrum restitutione exsequemur. Pro qua sententia est, quod, si quis famoso iudicio condemnatus per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat, hunc infamia eximi.

Not. 2.

2237) — *Pauli sent. rec.* I. 7. §. 1. — Integri restitutio est redintegrandae rei vel causae actio.

2238) — *L.* 2. *in f. C. in quib. causis in int. rest. necessaria non est.* (II. 41.) (*Valerian. et Gallien.*)...... Impleta igitur aetate legitima non est in integrum restitutio necessaria, quia non redintegratio amissae causae his datur, sed integra ipsa causa servatur. (258.)

Not. 3.

L. 1. §. 10. *D. de postul. Vid.* 2236.

Not. 4.

2239) — *L.* 3. *D. de in int. restit.* (IV. 1.) (*Modestin.*) Omnes in integrum restitutiones causa cognita a Praetore promittuntur, scilicet ut iustitiam earum causarum examinet, an verae sint, quarum nomine singulis subvenit.

2240) — *L. ult.* §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Pompon.*) Restituit non tantum, qui solum

corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa praestat, et tota restitutio iuris est interpretatio.

2241) — *L.* 7. §. 1. *D. de in int. restit.* (IV. 1.) (*Marcell.*) Nec intra has solum species consistit huius generis auxilium; etenim et deceptis sine culpa sua, maxime si fraus ab adversario intervenerit, succurri oportebit, quum etiam de dolo malo actio competere soleat, et boni Praetoris est, potius restituere litem, ut et ratio et aequitas postulabit, quam actionem famosam constituere, ad quam tunc demum descendendum est, quum remedio locus esse non potest.

2242) — *L.* 1. §. 6. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Idem Pomponius refert: Labeonem existimare, etiam si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere, et si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere, sibi imputaturo eo, qui agere supersedit, nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit, ut tempus exiret.

2243) — *L.* 38. *D. eod.* (*Ulp.*) Quidam debitor epistolam quasi a Titio mitti creditori suo effecit, ut ipse liberaretur. Hac epistola creditor deceptus, Aquiliana stipulatione et acceptilatione liberavit debitorem. Postea epistola falsa vel inani reperta, creditor maior quidem annis viginti quinque de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restituetur.

2244) — *L.* 21. §. 5-6. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Paulus.*) — §. 5. *Vid.* 62. — §. 6. Si coactus hereditatem repudiem, duplici via Praetor mihi succurrit, aut utiles actiones quasi heredi dando, aut actionem quod metus causa praestando, ut, quam viam ego elegerim, haec mihi pateat.

2244 *a*) — *L.* 9. §. *ult. D. eod.* (*Ulp.*) Quum autem haec actio in rem sit scripta, nec personam vim facientis coerceat, sed adversus omnes restitui velit, quod metus causa factum est, non immerito Iulianus a Marcello notatus est, scribens: si fideiussor vim intulit, ut accepto liberaretur, in reum non esse restituendam actionem, sed fideiussorem, nisi adversus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat, etiam adversus reum competere hanc actionem, quum in rem sit scripta.

2245) — *L.* 3. §. 4. *D. de alienat. iud. mut. causa facta.* (IV. 7.) (*Gaius.*) Ex quibus apparet, quod Proconsul in integrum restituturum se pollicetur, ut hac actione officio iudicis tantum consequatur actor, quantum eius intersit, alium adversarium non habuisse, forte si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio adversario substituto.

Not. 5.

2246) — *L.* 1. §. 1. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Aiunt Aediles. QUI MANCIPIA VENDUNT, CERTIORES FACIANT EMTORES, QUID MORBI VITIIVE CUIQUE SIT, QUIS FUGITIVUS ERROVE SIT, NOXAVE SOLUTUS NON SIT, EAQUE OMNIA, QUUM EA MANCIPIA VENEUNT, PALAM RECTE PRONUNTIANTO. QUODSI MANCIPIUM ADVERSUS EA VENISSET, SIVE ADVERSUS QUOD DICTUM PROMISSUMVE FUERIT, QUUM VENIRET, FUISSET, QUOD EIUS PRAESTARI OPORTERE DICETUR, EMTORI, OMNIBUSQUE AD QUOS EA RES PERTINET, IUDICIUM DABIMUS, UT ID MANCIPIUM REDHIBEATUR. SI QUID AUTEM POST VENDITIONEM TRADITIONEMQUE DETERIUS EMTORIS OPERA FAMILIAE, PROCURATORISVE EIUS FACTUM ERIT, SIVE QUID EX EO POST VENDITIONEM NATUM ACQUISITUM FUERIT, ET SI QUID ALIUD IN VENDITIONE EI ACCESSERIT, SIVE QUID EX EA RE FRUCTUS PERVENERIT AD EMTOREM, UT EA OMNIA RESTITUAT. ITEM SI QUAS ACCESSIONES IPSE PRAESTITERIT, UT RECIPIAT. ITEM SI QUOD MANCIPIUM CAPITALEM FRAUDEM ADMISERIT, MORTISVE CONSCISCENDAE SIBI CAUSA QUID FECERIT, INVE ARENAM DEPUGNANDI CAUSA AD BESTIAS INTROMISSUM FUERIT, EA OMNIA IN VENDITIONE PRONUNTIANTO; EX HIS ENIM CAUSIS IUDICIUM DABIMUS. HOC AMPLIUS, SI QUIS ADVERSUS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDISSE DICETUR, IUDICIUM DABIMUS.

2247) — *L.* 60. *D. eod.* (*Paulus.*) Facta redhibitione omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque emtio, neque venditio intercessisset.

Not. 6.

2248) — *L.* 8. §. 9. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) Marcellus quoque scribit: si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilominus restitutoriam actionem ei dari debere; inanem enim obligationem dimisit.

2249) — *L.* 16. *C. eod.* (IV. 29.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si mulier alienam suscepit obligationem, quum ei per exceptionem Velleiani senatusconsulti succurratur, creditori contra priores debitores rescissoria actio datur.

Not. 7.

2250) — *L.* 33. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Callistr.*) Divus Hadrianus aditus per libellum a Iulio Tarentino, indicante eo, falsis testimoniis, conspiratione adversariorum testibus pecunia corruptis, religionem iudicis circumventam esse, in integrum causam restituendam in haec verba rescripsit: *Exemplum libelli dati mihi a Iulio Tarentino mitti tibi iussi; tu, si tibi probaverit, conspiratione adversariorum, et testibus pecunia corruptis oppressum se, et rem severe vindica, et si quae a iudice tam malo exemplo circumscripto iudicata sunt, in integrum restitue.*

Tit. C. si ex fals. instrum. vel test. iud. sit. Vid. 2082.

L. 31. *D. de iureiur. Vid.* 2043.

2251) — *L.* 2. *C. de resc. vend.* (IV. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) Rem maioris pretii si tu vel pater tuus minoris distraxerit, humanum est, ut vel pretium te restituente emtoribus fundum venumdatum recipias, auctoritate iudicis intercedente, vel, si emtor elegerit, quod deest iusto pretio recipias. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit. (286.)

2252) — *L. C.* 6. *de repud. vel abstin. hered.* (VI. 31.) (*Iustinian.*) Si quis suus recusaverit paternam hereditatem, deinde maluerit eam adire, quum fuerat indistincte ei permissum, donec res paternae in eodem statu permanent, hoc facere, et post multum temporis licebat ei ad eandem hereditatem redire, hoc corrigentes sancimus, si quidem res iam venditae sunt, ut nullus oditus ei ad hereditatem reservetur; quod et antiquitas observabat. Sin autem res alienatae non sunt, si quidem maior annis constitutus est, et tempora restitutionis nulla ei supersunt, intra trium annorum spatium tantummodo huiusmodi

ei detur licentia. Sin autem vel minor est, vel in utili tempore constitutus, tunc post impletum quadriennium, quod spatium pro utili anno, qui restitutionibus dabatur, praestitutum est, aliud triennium ei indulgeri, intra quod potest rebus in suo statu manentibus adire hereditatem, et suam abdicationem revocare. Quo tempore transacto nullus aditus penitus ad paternam hereditatem ei reservetur, nisi forte adhuc eo in minore aetate constituto res venditae sint. Tunc etenim per in integrum restitutionem non denegatur ei adire hereditatem, et res recuperare, et creditoribus paternis satisfacere. (552.)

Not. 12.

2253) — *L.* 1. *D. de in int. rest.* (IV. 1.) (*Ulp.*) Utilitas huius tituli non eget commendatione; ipse enim se ostendit. Nam sub hoc titulo plurifariam Praetor hominibus vel lapsis vel circumscriptis subvenit, sive metu, sive calliditate, sive aetate, sive absentia inciderint in captionem.

2254) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Sive per status mutationem, aut iustum errorem.

Not. 13.

L. 1. §. 1. *in f. D. ex quib. causis maiores i. i. r.* (IV. 6.) (*Ulp.*).... ITEM SI QUA ALIA MIHI IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, IN INTEGRUM RESTITUAM, QUOD EIUS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATUSCONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPUM LICEBIT.

Not. 14.

L. 26. §. 1. *D. eod. Vid.* 765.

2255) — *L.* 33. *pr. D. eod.* (*Modestin.*) Inter eos, qui ex generali clausula adiuvantur, et fisci patronus connumeratur.

§. 139.

Not. 1.

L. 16. §. 4. *D. de minor. Vid.* 194.

2256) — *L.* 49. *D. eod.* (*Ulp.*) Si res pupillaris vel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet, venditio quidem valet, veruntamen si grande damnum pupilli vel adolescentis versatur, etiamsi collusio non intercessit, distractio per in integrum restitutionem revocatur.

2257) — *L.* 9. *in f. D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Merito causae cognitionem Praetor inseruit; neque enim passim haec actio indulgenda est. Nam ecce inprimis, si modica summa sit.

2258) — *L.* 54. *D. de contrah. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Res bona fide vendita propter minimam causam inemta fieri non debet.

2259) — *L.* 4. *D. de in int. rest.* (IV. 1.) (*Callistr.*) Scio illud a quibusdam observatum, ne propter satis minimam rem vel summam, *si maiori rei vel summae preiudicetur*, audiatur is, qui in integrum restitui postulat.

Not. 2.

2260) — *L.* 11. §. 4. 5. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) — §. 4. Item non restituetur, qui sobrie rem suam administrans, occasione damni non inconsulte accidentis, sed fato, velit restitui; nec enim eventus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas, et ita Pomponius libro vicesimo octavo scripsit. Unde Marcellus apud Iulianum notat: si minor sibi servum necessarium comparaverit, mox decesserit, non debere eum restitui; neque enim captus est, emendo sibi rem necessariam, licet mortalem. — §. 5. Si locupleti heres exstiterit, et subito hereditas lapsa sit, puta praedia fuerunt, quae chasmate perierint, insulae exustae sunt, servi fugerunt aut decesserunt, Iulianus quidem libro quadragesimo sexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat: cessare in integrum restitutionem; neque enim aetatis lubrico captum esse, adeundo locupletem hereditatem, et quod fato contigit, cuivis patrifamilias, quamvis diligentissimo, posse contingere. Sed haec res afferre potest restitutionem minori, si adiit hereditatem, in qua res erant multae mortales, vel praedia urbana ruinosa, aes autem alienum grave, quod non prospexit, posse evenire, ut demoriantur mancipia, praedia ruant, vel quod non cito distraxerit haec, quae multis casibus obnoxia sunt.

Not. 3.

2261) — *L.* 3. §. 6. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Si quis minor viginti quinque annis arrogandum se dederit, et in ipsa arrogatione se circumventum dicat, (finge enim a praedone eum hominem locupletem arrogatum) dico, debere eum audiri in integrum se restituentem.

L. 7. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Hodie certo iure utimur, ut et in lucro minoribus succurratur.

2262) — *L.* 35. *D. eod.* (*Hermogenian.*) Si in emtionem penes se collatam minor adiectione ab alio superetur, implorans in integrum restitutionem audietur, si eius interesse, emtam ab eo rem fuisse, approbetur, veluti quod maiorum eius fuisset; ita tamen, ut id quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori.

2263) — *L.* 41. *D. de recept.* (IV. 8.) (*Callistr.*) Quum lege Iulia cautum sit, ne minor viginti annis iudicare cogatur, nemini licere, minorem viginti annis compromissarium iudicem eligere, ideoque poenam ex sententia eius nullo modo committi. Maiori tamen viginti annis, si minor viginti quinque annis sit, ex hac causa succurrendum, si temere auditorium receperit, multi dixerunt.

Not. 4.

2264) — *L.* 7. *pr. in f. D. de in int. rest.* (IV. 1.) (*Marcell.*) Divus Antoninus Marcio Avito, Praetori, de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit: *Etsi nihil facile mutandum est ex solennibus, tamen, ubi aequitas evidens poscit, subveniendum est. Itaque si citatus non respondit, et ob hoc more pronuntiatum est, confestim autem pro tribunali te sedentem adiit, existimari potest, non sua culpa, sed parum exaudita voce praeconis defuisse, ideoque restitui potest.*

2265) — *L.* 16. *D. ex quibus causis mai.* (IV. 6.) (*Paulus.*) Non enim negligentibus subvenitur, sed necessitate rerum impeditis. Totumque istud arbitrio Praetoris temperabitur, id est ut ita demum restituat, si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

Not. 5.

L. 16. *pr. D. de min. Vid.* 1775.

2266) — *L.* 16. §. 1. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1.

Ita relatum est apud Labeonem: si minor circumscriptus societatem coierit, vel etiam donationis causa, nullam esse societatem, nec inter maiores quidem, et ideo cessare partes Praetoris. Idem et Ofilius respondit; satis enim ipso iure munitus est.—§. 3. Et generaliter probandum est, ubi contractus non valet, pro certo Praetorem se non debere interponere.

L. 21. §. 3. *D. quod met. causa Vid.* 850.

2267)—*L.* 3. *C. si tut. vel cur. interven.* (II. 25.) (*Dioclet. et Maximian.*) Etiam in his, quae minorum tutores vel curatores male gessisse probari possunt, licet personali actione a tutore vel curatore ius suum consequi possint, in integrum tamen restitutionis auxilium eisdem minoribus dari, iam pridem placuit. (286.)

L. 16. §. 2. *D. de min. Vid.* 939.

2268)—*L.* 23. *D. eod.* (*Paulus.*) Cum mandatu patris filiusfamilias res administrat, non habet beneficium restitutionis; nam et si alius ei mandasset, non succurreretur, quum eo modo maior potius consuleretur, cuius damno res sit eessura. Sed si eventu damnum minor passurus sit, quia quod praestiterit servare ab eo, cuius negotia gessit, non potest, quia is non erit solvendo, sine dubio Praetor interveniet. Si autem ipse dominus minor sit, procurator vero maioris aetatis, non potest facile dominus audiri, nisi si mandatu eius gestum erit, nec a procuratore servari res possit. Ergo et si procuratorio nomine minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negotia, idque et Marcello placet.

2269)—*L.* 24 §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Non semper autem ea, quae cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum et aequum redigenda sunt, ne magno incommodo huius aetatis homines afficiantur, nemine cum his contrahente, et quodammodo commercio eis interdicatur. Itaque nisi aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sint, Praetor interponere se non debet.

Not. 6.

2270)—*Pauli sent. rec.* I. 7. §. 2. Integri restitutionem Praetor tribuit ex his causis, quae per metum, dolum et status permutationem, et iustum errorem, et absentiam necessariam, et infirmitatem aetatis gesta esse dicuntur.

§. 160.

Not. 1.

2271)—*L.* 8. *pr. D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) More nostrae civitatis neque pupillus neque pupilla sine tutoris auctoritate obligari possunt. Hereditas autem quin obliget nos aeri alieno, etiam si non sit solvendo, plus quam manifestum est. De ea autem hereditate loquimur, in qua non succedunt huiusmodi personae quasi necessariae.

L. 21. §. 5. 6. *D. quod met. causa. Vid.* 62. 2245.

L. 7. §. 11. 12. *D. de min. Vid* 971.

Not. 2.

2272) — *L.* 9. §. 3. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Sed quod Praetor ait: *Ratum non habebo,* quatenus accipiendum est? videamus. Et quidem aut imperfecta res est, licet metus intervenerit, utputa stipulationem numeratio non est secuta, aut perfecta, si post stipulationem et numeratio facta est, aut per metum accepto debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret. Et Pomponius scribit; in negotiis quidem perfectis et exceptionem, interdum et actionem competere, in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio, quum Campani metu cuidam illato extorsissent cautionem pollicitationis, rescriptum esse ab Imperatore nostro, posse eum a Praetore in integrum restitutionem postulare, et Praetorem me assidente interlocutum esse, ut, sive actione vellet adversus Campanos experiri, esse propositam, sive exceptione adversus petentes, non deesse exceptionem. Ex qua constitutione colligitur, ut, sive perfecta sive imperfecta res sit, et actio, et exceptio detur.

2273)—*L.* 9. §. 4. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) Si minor viginti quinque annis detulerit, et hoc ipso captum se dicat, adversus exceptionem iurisiurandi replicari id debebit, ut Pomponius ait. Ego autem puto, hanc replicationem non semper esse dandam, sed plerumque ipsum Praetorem debere cognoscere, an captus sit? et sic in integrum restituere; nec enim utique quod minor est, statim et circumscriptum se docuit. Praeterea exceptio ista sive cognitio statutum tempus post annum vicesimum quintum non debet egredi.

Not. 3.

§. 5. *J. de act. Vid.* 1747.

2274) — *L.* 14. §. 2. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) In causae autem cognitione versatur, ut, si alia actio non sit, tunc haec detur; et sane quum per metum facta iniuria anno quidem utili exoleverit, idonea esse causa debet, ut post annum actio haec dari debeat. Alia autem actio esse sic potest: si is, cui vis admissa est, decesserit, heres eius habet hereditatis petitionem, quoniam pro possessore qui vim intulit possidet. Propter quod heredi non erit quod metus causa actio, quamvis, si annus largiretur, etiam heres in quadruplum experiri possit. Ideo autem successoribus datur, quoniam et rei habet persecutionem.

2275)—*L.* 35. *pr. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) In honorariis actionibus sic esse definiendum, Cassius ait, ut, quae rei persecutionem habeant, hae etiam post annum darentur, ceterae intra annum. Honorariae autem, quae post annum non dantur, nec in heredem dandae sunt, ut tamen lucrum ei extorqueatur, sicut fit in actione doli mali, et interdicto unde vi, et similibus. Illae autem rei persecutionem continent, quibus persequimur, quod ex patrimonio nobis abest, ut eum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri, item Publiciana, quae ad exemplum vindicationis datur. Sed cum rescissa usucapione redditur, anno finitur, quia contra ius civile datur.

2276) — *L.* 14. §. 1. 2. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*)—§. 1. Si quis non restituat, in quadruplum in eum iudicium pollicetur. Quadruplabitur autem omne, quodcunque restitui oportuit. Satis enim clementer cum reo Praetor egit, ut daret ei restituendi facultatem, si vult poenam evitare. Post annum vero in simplum actionem pollicetur; sed non semper, sed causa cognita. §. 2. *Vid.* 2274.

2277) — *L. 28. in f. D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Gaius.*) Itaque si accepto lata sit tibi pecunia, omnimodo cum herede tuo agetur. At si res tibi tradita sit, si quidem mortuo te ea res exstitit, agetur cum herede tuo, si minus, non agetur. Sed utique in heredem perpetuo dabitur, quia non debet heres lucrari ex alieno damno. Cui conveniens est, ut et in ipsum, qui dolo commiserit, in id, quod locupletior esset, perpetuo danda sit in factum actio.

2278) — *L. 2. §. 5. D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Ulp.*) Hoc iudicium perpetuum est, et in heredes et heredibus datur.

Not. 5.

2279) — *L. ult. C. de temp. in int. rest.* (II. 53.) (*Iustinian.*) Supervacuam differentiam utilis anni in integrum restitutionis a nostra republica separantes sancimus, et in antiqua Roma, et in hac alma urbe, et in Italia, et in aliis provinciis quadriennium continuum tantummodo numerari ex die, ex quo annus utilis currebat, et id tempus totis locis esse commune; ex differentia enim locorum aliquod induci discrimen satis nobis absurdum visum est. Quod non solum in minorum restitutionibus, quibus utilis annus incipit currere, ex quo vicesimi sexti anni dies illuxerit, sed etiam in maiorum hoc idem adhiberi sancimus, ut et hic pro utili anno memorata continuatio temporis observetur ad interponendam contestationem finiendamque litem.—§. 1. Et quemadmodum omnis minor aetas excipitur in minorum restitutionibus, ita et in maiorum tempus, in quo reipublicae causa abfuerint, vel aliis legitimis causis, quae veteribus legibus enumeratae sunt, fuerint occupati, omne excipiatur, et non absimilis sit in hac parte minorum et maiorum restitutio. (531.)

2280) — *L. 2. Th. C. de int. rest.* (II. 16.) (*Constantin.*) Placuit, post completum vicesimum et quintum annum, ex eo, quo vicesimi et sexti anni dies illuxerit, ad interponendam contestationem in urbe Roma usque ad anni tricesimi extremum diem spatia prorogari, et intra centesimum urbis Romae milliarium, si tamen ab his iudicibus, qui Romae sunt, fuerit iudicandum: per omnem vero Italiam usque ad finem anni vicesimi et noni: in ceteris omnibus provinciis usque ad completum annum vicesimum et octavum. Quo transacto tempore, manifeste omnes sciant, legum sibi deinceps praesidia denegari. Quandoquidem contestationis necessitate depulsa, finiendas integri restitutionem decidendasque causas certo genere clauserimus. Eandem autem custodiri temporum convenit rationem, si forte quis beneficio nostro aetatis veniam fuerit consecutus, ex eo die, quo indulgentia nostra in iudicio competenti fuerit intimata, eique administratio rei propriae reservata, ut ad persequendas in integrum restitutiones, finiendasque causas luge tempus habeat praestitutum. Si quando sane in minoris iura successerit minor, minime prohibeatur, cum quintum et vicesimum annum aetatis suae transierit, integri restitutionis beneficio uti tempore illibato; quod si maioris fuerit minor iura nactus, quantum ad eas pertinet actiones, quas ex persona maioris fuerit consecutus, tantum temporis ad exponendas integri restitutiones, decidendasque causas accipere debebit, quantum defuncto, cuius heres aut bonorum possessor docebitur exstitisse, reliquum fuerat. Cum vero maior successionem fuerit adeptus minoris, siquidem civili iure ab intestato vel ex testamento successerit, mox cum creta fuerit vel adita hereditas, si vero honorario iure, ex quo bonorum possessio fuerit accepta, examinando integri restitutionis negotio, solida sine ulla diminutione tempora supputentur, quae non pro locis, regionibus atque provinciis, in quibus morantur, qui heredes aut bonorum possessores sunt, observari iubemus, sed in quibus defuncti domicilia collocaverant. (529.)

L. 8. C. de dolo malo. Vid. 900.

Not. 6.

L. 9. §. 4. D. de iureiur. Vid. 2273.

Not. 7.

2281) — *L. 5. §. 6. D. de doli mali et met. exc.* (XLIV. 4.) (*Paulus.*) Non sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est; nam haec perpetuo competit, quum actor quidem in sua potestate habeat, quando utatur suo iure, is autem, cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conveniatur.

Not. 8.

L. 6. D. de in int. rest. Vid. 657.

2282) — *L. 18. §. 5. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Non solum autem minoribus, verum successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi maiores.

L. 24. pr. D. eod. Vid. 658.

L. 7. §. 1. D. de except. Vid. 1847.

Not. 9.

L. 23. D. de min. Vid. 2268.

Not. 10.

2283) — *Pauli sent. rec.* I. 7. §. 4. Integri restitutio aut in rem competit, aut in personam. In rem actio competit, ut res ipsa qua de agitur, revocetur. In personam, aut quadrupli poena intra annum, vel simpli post annum peti potest.

2284) — *L. 9. §. 4. 8. D. quod met. causa* (IV. 2.) (*Ulp.*) — §. 4. Volenti autem datur et in rem actio, et in personam, rescissa acceptilatione vel alia liberatione. — §. 8. *Vid.* 2244a.

2285) — *L. 13. §. 1. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Interdum autem restitutio et in rem datur minori, id est adversus rei eius possessorem, licet cum eo non sit contractum. Utputa rem a minore emisti, et alii vendidisti; potest desiderare interdum adversus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel re sua careat, et hoc vel cognitione praetoria, vel rescissa alienatione, dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro vicesimo octavo scribit: Labeonem existimasse, si minor viginti quinque annis fundum vendidit, et tradidit, et emtor rursus eum alienavit, siquidem emtor sequens scit, rem ita gestam, restitutionem adversus eum faciendam; si ignoravit, et prior emtor solvendo est, non esse faciendam; sin vero non esset solvendo, aequius esse, minori succurri etiam adversus ignorantem, quamvis bona fide emtorem.

2286) — *L. 14. D. eod.* (*Paulus.*) Plane quamdiu is, qui a minore rem accepit, aut heres

eius, idoneus sit, nihil novi constituendum est in eum, qui rem bona fide emerit, idque et Pomponius scribit.

2287)—*L. 1. pr. D. quae in fraud. creditor.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUAE FRAUDATIONIS CAUSA GESTA ERUNT CUM EO, QUI FRAUDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CURATORI BONORUM, VEL EI, CUI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNUM, QUO EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, ACTIONEM DABO, IDQUE ETIAM ADVERSUS IPSUM, QUI FRAUDEM FECIT, SERVABO.

L. 6. §. 11. D. eod. Vid. 1100.

2288) — *L. 10. §. 19. D. eod.* (*Ulp.*) Per hanc actionem res restitui debet cum sua scilicet causa.

2289) — *L. 3. D. de in int. rest.* (IV. 1.) (*Paulus.*) Nemo videtur re exclusus, quem Praetor in integrum se restituturum pollicetur.

NOT. 12.

§. 5. *J. de act. Vid.* 1747.

NOT. 13.

2290) — *L. 2. C. qui et adv. quos in int. rest. non possit.* (II. 42.) (*Iustinian.*) Quum apud veteres dubitabatur, an liberi parentes suos, vel liberti patronos in querimoniam deducere possent, quasi non rite in eos versatos, quidam existimabant, nullam esse contra huiusmodi personas in integrum restitutionem, pondere naturali vel patronali reverentia huiusmodi petulantiae refragante, nisi vel ex magna causa, vel adversus turpem eorum personam; alii autem personarum quidem vel causae distinctionem respuendam esse censuerunt, tunc autem tantummodo dandam esse restitutionem putaverunt, quum minor ex sua simplicitate se deceptum, non ex dolo patris vel patroni circumscriptum esse diceret. Sed ut maneat in omnibus honor parentibus et patrono vel patronae illibatus atque intactus, sancimus, nullo modo neque adversus parentes utriusque sexus, neque adversus patronum vel patronam dari restitutionem; nam personarum reverentia omnem eis excludit restitutionem, quum procul dubio sit, etiam ipsas personas cavere, ne quid suae opinioni contrarium exsistat. (531.)

2291) — *L. 1. C. si adv. fiscum.* (II. 37.) (*Sever. et Antonin.*) Si probus in minore aetate constitutus, circumventus a Rufino dispensatore nostro, venditionem rei praecipiti animo pretio longe minore contrahere festinavit, iuris publici fiscus noster in integrum restitutionis sequetur auctoritatem. (200.)

2292)—*L. 3. C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Edicto quidem divi Marci, parentis nostri, res minorum exceptae nihil tuum adiuvant desiderium, siquidem debiti causa patris minoris vel etiam ipsius praedia venumdata quinquennii praescriptionis nullam admittunt quaestionem. Sed quoniam per collusionem sive fraudem tunc temporis procuratoris nostri nimis exiguo pretio fundum tuum cum mancipiis venumdatum asseveras, si aditus rationalis noster tuis adesse fidem allegationibus, nec servatam solennitatem hastarum animadverterit, fisco te satisfaciente, revocata venditione, fundum tibi restitui iubebit.

NOT. 15.

L. 3. 4. C. de praescript. XXX vel XL annor. Vid. 1946. 1947.

L. 3. C. de his quae vi metuque facta sunt. Vid. 41.

NOT. 16.

2293) — *L. 37. pr. D. de min.* (IV. 4.) (*Tryphonin.*) Auxilium in integrum restitutionis executionibus poenarum paratum non est, ideoque iniuriarum iudicium semel omissum repeti non potest.

2294)—*L. 18. D. ex quib. causis mai.* (IV. 6.) (*Paulus.*) Sciendum est, quod in his casibus restitutionis auxilium maioribus damus, in quibus rei duntaxat persequendae gratia queruntur, non cum et lucri faciendi causa ex alterius poena vel damno auxilium sibi impertiri desiderant.

§. 161.

NOT. 1.

2295)—*L. 2. in f. C. ubi et apud quem cognit. in int. rest. agitanda sit.* (II. 47.) (*Diocl. et Maximian.*) Quoniam ea, quae in transactione dari placuerat, te tradidisse proponis, consequens est, si de his repetendis per in integrum restitutionem vel quamcunque aliam causam putaveris agendum, eius adire te provinciae Praesidem, in qua domicilium habent, quos convenis.

NOT. 2.

2296)—*L. 16. §. 3. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Nunc videndum, qui in integrum restituere possint. Et tam Praefectus urbi, quam alii magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrum possunt, tam in aliis causis, quam contra sententiam suam.

NOT. 3.

2297) — *L. 3. C. ubi et apud quem.* (II. 47.) (*Iustinian.*) Quum scimus, esse dubitatum de restitutionibus, quae in integrum postulantur, sive tantummodo apud iudicem, cui aliqua iurisdictio est, examinari eas oportet, sive et apud pedaneos iudices, sive eas minores viginti quinque annis petierunt, sive maiores, secundum quod anterioribus sanctionibus, vel veteris iuris vel nostris, declaratum est, sancimus, non solum apud iudices pro tribunali huiusmodi causae cognitionem proponi, sed etiam apud eos iudices, quos augustalis dederit maiestas, aut nostrae reipublicae administratores, vel in hac regia urbe, vel in provinciis, ut videatur ipse, qui iudicem destinaverit, utpote pro tribunali cognoscens, in integrum dare restitutionem, et causas eius examinare; sic etenim non difficilis erit causarum examinatio. Sed ne quis ita effuse intellectum nostrae constitutionis audeat esse trahendum, ut etiam apud compromissarios iudices, vel arbitros ex communi sententia electos, vel apud eos, qui dantur a iudicibus, qui propriam iurisdictionem non habent, sed tantummodo iudicandi facultatem, putet huiusmodi extendi sanctionem, hos tantum generaliter volumus tales causas dirimere, qui vel certae administrationi, cui et iurisdictio adhaeret,

praepositi sunt, vel ab his fuerint dati, et multo magis si a nostra maiestate delegata eis sit causarum audientia. Sed ne quid penitus dubitandum relinquatur, et hoc addendum esse censemus, ut his tantum, quos supra enumeravimus, liceat de in integrum restitutione disceptare, sive hoc specialiter eis fuerit mandatum (quod et veteribus non fuerat incognitum), vel si generaliter dati sunt iudices, vel in aliis speciebus inciderit quaedam quaestio restitutionis. (331.)

2298) — *L.* 26. §. 1. *D. ad municipal.* (L. 1.) (*Paulus.*) Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere, aut bona rei servandae causa iubere possidere, aut dotis servandae causa, vel legatorum servandorum causa.

Not. 4.

2299) — *L. un. C. in int. rest. postulata, ne quid novi fiat.* (II. 50.) (*Gordian.*) Postulata in integrum restitutione omnia in suo statu esse debere, donec res finiatur, perspicui iuris est, idque curabit is, ad cuius partes ea res pertinet. (239.)

2300) — *L.* 32. *C. de transactionibus.* (II. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si causa cognita prolata sententia, sicut iure traditum est, appellationis vel in integrum restitutionis solennitate suspensa non est, super iudicato frustra transigi, non est opinionis incertae. Proinde si non Aquiliana stipulatione et acceptilatione subsecuta competentem tibi actionem peremisti, Praeses provinciae usitato more legum rebus pridem iudicatis effectum adhibere curabit.

Not. 5.

2301) — *Tit. C. si saepius in int. restitutio postuletur.* (II. 44.)

I. (*Sever. et Antonin.*) Si post sententiam proconsulis contra vos latam desiderastis in integrum restitui, nec obtinuistis, frustra rursus, ut ea quaestio in integrum restitutionis agitetur, desideratis; appellare enim debuistis, si vobis sententia displicebat. Sed si adhuc in ea aetate estis, cui subveniri solet, appellandi ius vobis restituimus. (204.)

II. (*Alexand.*) Quanquam curatores pupillae victi sunt, quum in integrum restitui pupillam desiderabant, quum tamen novis defensionibus causam instrui posse dicas, adeant curatores uxoris tuae iudicem, et petant, ut causas in integrum restitutionis agant. (226.)

III. (*Philippus.*) In una eademque causa iteratum in integrum restitutionis auxilium non iure, nisi novae defensiones praetendantur, posci, saepe rescriptum est. (244.)

Not. 6.

2302) — *L.* 13. *pr. in. f. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*)....... Causa autem cognita et praesentibus adversariis, vel si per contumaciam desint, in integrum restitutiones perpendendae sunt.

2303) — *L.* 29. §. 2. *D. eod.* (*Modestin.*) Si hereditate patris aetatis beneficio in integrum restitutus abstinuit, nemine de creditoribus paternis praesente, vel ad agendum a Praeside evocato, an ea restitutio recte facta videatur? quaeritur. Herennius Modestinus respondit: quum non evocatis creditoribus in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minime id creditoribus praeiudicasse.

Not. 9.

2304) — *L.* 46. §. 3. *D. de procurator.* (III. 3.) (*Gaius.*) Item quaeritur si iudicium acceperit defensor et actor in integrum restitutus sit, an cogendus sit restitutorium iudicium accipere? Et magis placet, cogendum.

2305) — *L.* 26. §. 7. 8. *D. ex quib. causis maiores.* (IV. 6.) (*Ulp.*) — §. 7. Si feriae extra ordinem sint indictae, ob res puta prospere gestas, vel in honorem principis, et propterea magistratus ius non dixerit, Caius Cassius nominatim edicebat, restituturum se, quia per Praetorem videretur factum; solennium enim feriarum rationem haberi non debere, quia prospicere eas potuerit et debuerit actor, ne in eas incideret. Quod verius est, et ita Celsus libro secundo Digestorum scribit. Sed cum feriae tempus eximunt, restitutio duntaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis, et ita Iulianus libro quarto Digestorum scribit. Ait enim: rescissionem usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, et interventu feriarum impeditus est. — §. 8. Quoties per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit, (ut puta rem tuam possedi uno minus die, statuto in usucapionibus tempore, deinde reipublicae causa abesse coepi) restitutio adversus me unius diei facienda est.

2306) — *L.* 9. §. 7. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Ex hoc edicto restitutio facienda est in integrum officio iudicis, id est ut, si per vim res tradita sit, retradatur, et de dolo, sicut dictum est, repromittatur, ne forte deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio intervenerit, restituenda erit in pristinum statum obligatio; usque adeo, ut Iulianus scribat libro quarto Digestorum: si pecunia, quae debita fuit, accepto per vim facta sit, nisi vel solvatur, vel restituta obligatione iudicium accipiatur, quadruplo eum condemnandum. Sed et si per vim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit. Sed et si ususfructus vel servitutes amissae sint, restituendae erunt.

L. 18. *pr. D. de dolo malo. Vid.* 1743.

L. 3. *D. de in int. rest. Vid.* 2230.

2307) — *L.* 13. *pr. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) In causae cognitione versabitur, utrum soli ei succurrendum sit, an etiam his, qui pro eo obligati sunt, utputa fideiussoribus. Itaque si, quum scirem minorem, et ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo, non est aequum, fideiussori in necem meam subveniri, sed potius ipsi deneganda erit mandati actio. In summa perpendendum erit Praetori, cui potius subveniat, utrum creditori, an fideiussori; nam minor captus neutri tenebitur. Facilius in mandatore dicendum erit, non debere ei subvenire; hic enim velut affirmator fuit et suasor, ut cum minore contraheretur. Unde tractari potest, minor in integrum restitutionem utrum adversus creditorem, an et adversus fideiussorem implorare debeat? Et puto tutius adversus utrumque. Causa autem cognita, et praesentibus adversariis, vel si per contumaciam desint, in integrum restitutiones perpendendae sunt.

L. 9. §. 4. *D. de iureiur. Vid.* 2273.

Gaii instit. IV. 38. *Vid.* 34.

2308) — *L.* 2. §. 1. *D. de cap. minutis* (IV. 5.) (*Ulp.*) Ait Praetor: Qui quaeve postea,

QUAM QUID CUM HIS ACTUM CONTRACTUMVE SIT, CAPITE MINUTI MINUTAEVE ESSE DICENTUR, IN EOS EASVE PERINDE QUASI ID FACTUM NON SIT, IUDICIUM DABO.

2309)—*L.* 1. §. 1. *D. ex quib: caus. mai.*(IV. 6.) (*Ulp.*) Verba autem edicti talia sunt : SI CUIUS QUID DE BONIS, QUUM IS METU, AUT SINE DOLO MALO REIPUBLICAE CAUSA ABESSET, INVE VINCULIS, SERVITUTE, HOSTIUMVE POTESTATE ESSET, POSTEAVE CUIUS ACTIONIS EORUM CUI DIES EXISSE DICETUR; ITEM SI QUIS QUID USU SUUM FECISSET, AUT QUOD NON UTENDO AMISSUM SIT CONSECUTUS, ACTIONEVE QUA SOLUTUS OB ID, QUOD DIES EIUS EXIERIT, QUUM ABSENS NON DEFENDERETUR, INVE VINCULIS ESSET, SECUMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET, AUT QUUM EUM INVITUM IN IUS VOCARE NON LICERET, NEQUE DEFENDERETUR; QUUMVE MAGISTRATUS DE EA RE APPELLATUS ESSET, SIVE CUI PER MAGISTRATUS FACTUM SINE DOLO MALO IPSIUS ACTIO EXEMTA ESSE DICETUR, EARUM RERUM ACTIONEM INTRA ANNUM, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS ERIT; ITEM SI QUA ALIA MIHI IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, IN INTEGRUM RESTITUAM, QUOD EIUS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATUSCONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPUM LICEBIT.

§. 5. *J. de act. Vid.* 1747.

L. 13. §. 1. *D. de min. Vid.* 2285.

2310) — *Gaii instit.* IV. 119. Omnes autem exceptiones in contrarium concipiuntur, quia adfirmat is cum quo agitur : nam si verbigratia re*us* dolo malo aliquid actorem facere dicat, qui forte pecuniam petit quam non numeraverit, sic exceptio concipitur, SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO AULI AGERII FACTUM SIT, NEQUE FIAT. Item si dicat*ur* contra pactionem pecunia peti, ita concipitur exceptio, SI INTER AULUM AGERIUM ET NUMERIUM NEGIDIUM NON CONVENIT, NE EA PECUNIA PETERETUR. Et denique in ceteris causis similiter concipi solet : ideo scilicet, quia omnis exceptio obiicitur quidem a reo, sed ita formulae inseritur ut conditionalem faciat condemnationem, id est, ne aliter iude*x* eum cum quo agitur condemnet, quam si nihil in ea re *qua* de agitur dolo actoris factum sit; item ne aliter iudex eum condemnet, quam si nullum pactum convent*um* *de* non petenda pecunia factum erit.

L. 9. §. 4. *D. de iureiur. Vid.* 2273.

Not. 10.

L. 21. §. 5. *D. quod met. causa. Vid.* 62.

§. 162.

Not. 1.

2311) — *L.* 24. §. 2. *D. de min.* (IV. 4.) (*Paulus.*) Scaevola noster aiebat : si quis iuvenili levitate ductus omiserit vel repudiaverit hereditatem vel bonorum possessionem, siquidem omnia integra sint, omnimodo audiendum esse; si vero iam distracta hereditate et negotiis finitis ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendum, multoque parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse.

Not. 3.

2312) — *L.* 9. §. 2. 4. 7. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) — §. 2. Idem Pomponius scribit : quosdam bene putare, etiam servi manumissionem, vel aedificii depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendam esse. — §. 4. 7. *Vid.* 2284. 2306.

2312*a*) — *L.* 23. §. 2. *D. ex quib. caus. mai.* (IV. 6.) (*Ulp.*) Item ei, qui per captivitatem fundi possessionem, vel ususfructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse, Papinianus ait; et fructus quoque medio tempore ab alio ex usufructu perceptos debere captivo restitui, aequum putat.

2313) — *L.* 28. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) In actione rescissoria, quae adversus militem competit, aequissimum esse, Pomponius ait, eius quoque temporis, quo absens defensus non est, fructus eum praestare. Ergo et militi debebunt restitui, et utrimque actio erit.

2314) — *L. ult.* §. 4. *D. quae in fraud. cred.* (XLII. 8.) (*Venul.*) Non solum autem ipsam rem alienatam restitui oportet, sed et fructus, qui alienationis tempore terrae cohaerent, quia in bonis fraudatoris fuerunt, item eos, qui post inchoatum iudicium recepti sunt; medio autem tempore perceptos in restitutionem non venire; item partum ancillae per fraudem alienatae medio tempore editum in restitutionem non venire, quia in bonis non fuerit.

L. 21. §. 5. 6. *D. quod met. causa. Vid.* 2245.

L. 7. §. 11. 12. *L.* 8. *D. de min. Vid.* 971. 372.

Not. 4.

2315) — *L.* 22. §. 1. *D. ex quib. causis mai.* (IV. 6.) (*Paulus.*) Sicut igitur damno eos affici non vult, ita lucrum facere non patitur.

2316) — *L.* 39. §. 1. *D. de min.* (IV. 4.) (*Scaev.*) Vendentibus curatoribus minoris fundum emtor exstitit Lucius Titius, et sex fere annis possedit, et longe lateque rem meliorem fecit. Quaero : quum sint idonei curatores, an minor adversus Titium emtorem in integrum restitui possit? Respondi : ex omnibus, quae proponerentur, vix esse eum restituendum, nisi si maluerit omnes impensas, quas bona fide emtor fecisse approbaverit, ei praestare, maxime quum sit ei paratum promtum auxilium, curatoribus eius idoneis constitutis.

2317) — *L.* 40. §. 1. *D. eod* (*Ulp.*) Praedia patris sui minor annis viginti quinque ob debita rationis tutelae aliorum, quam pater administraverat, in solutum inconsulte dedit. Ad suam aequitatem per in integrum restitutionem revocanda res est, usuris pecuniae, quam constiterit ex tutela deberi, reputatis, et cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

2318) — *L.* 24. §. 4. *D. eod* (*Paulus.*) Sed et si filiusfamilias hoc fecit, ob dolum suum condemnabitur. Restitutio autem ita facienda est, ut unusquisque integrum ius suum recipiat. Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur, iubebit Praetor emtorem fundum cum fructibus reddere et pretium recipere; nisi si tunc dederit, quum eum perditurum non ignoraret, sicuti facit in ea pecunia, quae ei consumturo crederetur. Sed parcius in venditione, quia aes alienum ei solvitur, quod facere necesse est; credere autem non est necesse. Nam et si origo contractus ita constitit, ut infirmanda sit, si tamen necesse fuit, pretium solvi, non omnimodo emtor damno afficiendus est.

2319) — *L. ult. D. eod.* (*Pompon.*) *Iunius Diophantus Pomponio suo salutem. Minor viginti*

quinque annis novandi animo intercessit pro eo, qui temporali actione tenebatur, tunc, quum adhuc supererant decem dies, et postea in integrum restitutus est. Utrum restitutio, quae creditori adversus priorem debitorem datur, decem dierum sit, an plenior? Ego didici, ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis praestandum, quantum supererat; tu quid de eo putas, velim rescribas. Respondit: sine dubio quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti, puto verius esse. Ideoque et pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.

2320) — *L.* 10. §. 22. *D. quae in fraud. cred.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) Praeterea generaliter sciendum est, ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum, sive res fuerint, sive obligationes, ut perinde omnia revocentur, ac si liberatio facta non esset. Propter quod etiam medii temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, praestandum erit, dum usurae non praestentur, si in stipulatum deductae non fuerint, aut si talis contractus fuerit, in quo usurae deberi potuerunt etiam non deductae.

2321) — *L.* 1. *C. si adv. transact.* (II. 32.) (*Sever. et Antonin.*) Quum in integrum pupilla restituta rescindi transactionem vel divisionem placuit, tu quoque actionibus, quas pridem habuisti, uteris. (202.)

2322) — *L.* 2. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si ex persona minorum in integrum restitutio adversus transactum propter aetatis auxilium impetretur, tibi quoque agenti ex integro vel replicatione contra exceptionem pacti, vel, si peremtam esse constet pristinam obligationem, ex instauratione negotii tributa tibi actione consulendum est.

2323) — *L.* 2. *C. si ut omiss. hered. vel bonor. poss.* (II. 40.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ad bonorum possessionem in paternis rebus omissam minores in integrum restitutionis admitti beneficio, iam pridem placuit. Restituti autem decreto bona, quae habuerunt mortis tempore patris, debent conferre fratribus.

2324) — *L. un. C. de reputationib. quae fiunt in iud. in int. rest.* (II. 48.) (*Antonin.*) Qui restituitur in integrum, sicut in damno morari non debet, ita nec in lucro, et ideo, quidquid ad eum pervenit vel ex emtione, vel ex venditione, vel ex alio contractu, hoc debet restituere. — §. 1. Sed et si intercessor minor viginti quinque annis intervenerit, in veterem debitorem debet restitui actio. — §. 2. Sed et cum minor adiit hereditatem, et restituitur, mox quidquid ad eum ex hereditate pervenit debet praestare; verum et si quid dolo eius factum est, hoc eum praestare convenit.

2325) — *L.* 27. §. 1. *D. de min.* (IV. 4.) (*Gaius.*) Si pecuniam, quam mutuam minor accepit, dissipavit, denegare debet Proconsul creditori adversus eum actionem. Quodsi egenti minor crediderit, ulterius procedendum non est, quam ut iubeatur iuvenis actionibus suis, quas habet adversus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo. Praedium quoque si ex ea pecunia pluris, quam oporteret, emerit, ita temperanda res erit, ut iubeatur venditor reddito pretio recipere praedium, ita ut sine alterius damno etiam creditor a iuvene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intelligimus, quid observari oporteat, si sua pecunia pluris, quam oportet, emerit; ut tamen hoc et superiore casu venditor, qui pretium reddidit, etiam usuras, quas ex ea pecunia percepit aut percipere potuit, reddat, et fructus, quibus locupletior factus est iuvenis, recipiat. Item ex diverso, si minore pretio, quam oportet, vendiderit adolescens, emtor quidem iuberi debebit praedia cum fructibus restituere, iuvenis autem eatenus ex pretio reddere, quatenus ex ea pecunia locupletior est.

2326) — *L.* 32. §. 4. *D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Modestin.*) Interposito curatore, adolescens fundum Titio vendidit; postea agnita fraude in integrum restitutus, in possessionem induci iussus est. Quaero: an, quum ex hac venditione melior factus non sit, neque in rem suam quidquam versum probetur, pretium emtori restituere non debeat? Modestinus respondit: pretium fundi ab adolescente venumdati, si rationibus eius non profuit, nec quidquam de eo a iudicante de in integrum restitutione statutum est, emtorem frustra postulare.

Not. 5.

L. ult. D. de min. Vid. 2319.

2327) — *L.* 8. §. 9. *sqq. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) — §. 9. Marcellus quoque scribit: si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilominus restitutoriam actionem ei dari debere; inanem enim obligationem dimisit. — §. 10. Si mulier post intercessionem sic solverit, ne repetere possit, iuste prior debitor actionem recusat. Sed quum relevatur reus, si mulier sic solvit, ut repetere non possit, et quum ei mulieri, quae repetere non poterat, si solvisset, accepto tulerit creditor, similiter relevatur reus. — §. 11. Quanquam in omnes, qui liberati sunt, restituitur actio, non tamen omnibus restituitur; utputa duo rei stipulandi fuerunt; apud alterum mulier intercessit; ei soli restituitur obligatio, apud quem intercessit. — §. 12. Si mulieri heres exstiterit creditor, videndum, an restitutoria uti non possit? Et ait Iulianus libro duodecimo: restitutoria eum nihilo minus usurum. Nec immerito, quum non obligatae cum effectu successerit. Denique in Falcidia hoc aes alienum non imputabitur. — §. 13. Plane si mihi proponas, mulierem veteri debitori successisse, dicendum erit, restitutoria eam conveniri posse. Sed et directa actione; nihil enim eius interest, qua actione conveniatur. — §. 14. Si, quum essem tecum contracturus, mulier intervenerit, ut cum ipsa potius contraham, videtur intercessisse. Quo casu datur in te actio, quae instituit magis, quam restituit obligationem, ut perinde obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata; verbi gratia si per stipulationem mulier, et tu quasi ex stipulatu conveniaris.

§. 163.

Not. 1.

L. 21. §. 3. *D. quod. metus causa gestum erit. Vid.* 830.

2328) — *L.* 1. §. 1. *D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Ulp.*) Tutor si invitus retentus sit per vim, non valet, quod agitur; neque enim praesentia corporis sufficit ad auctoritatem, ut si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset.

2329) — *L.* 20. §. 10. *D. qui test. fac. posa.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Sed si detenti sint inviti ibi testes, putant non valere testamentum.

2330) — *L.* 1. *C. si quis aliquem testari prohibuerit vel coëgerit.* (VI. 34.) (*Alexand.*) Civili disceptationi crimen adiungitur, si testator non sua sponte testamentum fecit, sed compulsus ab eo, qui heres est institutus, vel a quolibet alio, quos noluerit scripsit heredes. (222.)

2331 — *L.* 9. *pr. D. qui et a quib. manum. liberi non fiunt.* (XL. 9.) (*Marcian.*) Ille servus liber non erit, qui coëgerit, ut eum dominus manumittat, et ille perterritus scripserit, liberum eum esse.

L. 17. *D. eod. Vid.* 834.

L. 22. *D. quod met. causa. Vid.* 831.

Not. 2.

L. 2. 4. *C. de his quae vi metusve causa gesta sunt. Vid.* 1065. 1066.

Not. 3.

2332)—*L.* 116. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nihil consensui tam contrarium est, qui et bonae fidei iudicia sustinet, quam vis atque metus; quem comprobare, contra bonos mores est.

2333) — *L.* 1. *C. de resc. vend.* (IV. 44.) (*Alexand.*) Si pater tuus per vim coactus domum vendidit, ratum non habebitur, quod non bona fide gestum est; malae fidei enim emtio irrita est. Aditus itaque nomine tuo Praeses provinciae auctoritatem suam interponet, maxime quum paratum te proponas id, quod pretii nomine illatum est, emtori refundere. (222.)

Not. 4.

2334) — *Pauli. sent. rec.* I. 7. §. 6. Servus per metum mancipatus, quidquid adquisierit, vel stipulatus sit, ei adquirit, qui vim passus est.

2335) — *L.* 5. *C. de inutil. stiput.* (VIII. 39.) (*Dioclet. et Maximian.*) Dolo vel metu adhibito actio quidem nascitur, si subdita stipulatio sit, per doli mali tamen vel metus exceptionem submoveri petitio debet.

§. 1 *J. de except. Vid.* 1850.

Not. 5.

2336) — *L.* 21. §. 4. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Paulus.*) Si metu coactus sim ab emtione vel locatione discedere, videndum est, an nihil sit actum, et antiqua obligatio remaneat, an hoc simile sit acceptilationi? quia nulla bonae fidei obligatione possimus niti, quum finita sit, dum amittitur. Et magis est, ut similis species acceptilationi sit, et ideo Praetoria actio nascatur.

Not. 6.

2337) — *L.* 8. §. 1. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 1. Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interversurus est, nisi dem, non dubitatur, quin maximo metu compellar; utique si iam in servitutem petor, et illis instrumentis perditis liber pronuntiari non possum. — §. 2. Quodsi dederit, ne stuprum patiatur, vir seu mulier, hoc edictum locum habet, quum viris bonis iste metus maior, quam mortis esse debeat.

2338) — *L.* 9. *pr.* §. 2. 3. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Metum autem praesentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius, et ita Pomponius libro vicesimo octavo scribit. Ait enim: metum illatum accipiendum, si illatus est timor ab aliquo. Denique tractat: si fundum meum dereliquero, audito, quod quis cum armis veniret, an huic edicto locus sit? Et refert: Labeonem existimare, edicto locum non esse; sed et unde vi interdictum cessare, quoniam non videor vi deiectus, qui deiici non exspectavi, sed profugi. Aliter atque si postea, quam armati ingressi sunt, tunc discessi; huic enim edicto locum fore. Idem ait: et si forte adhibita manu in meo solo per vim aedifices, et interdictum quod vi aut clam, et hoc edictum locum habere, scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed et si per vim tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius, huic edicto locum esse.—§. 2. Idem Pomponius scribit: quosdam bene putare, etiam servi manumissionem, vel aedificii depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendam esse. — §. 3. Item Iulianus libro tertio Digestorum putat, eum, cui res metus causa tradita est, non solum reddere, verum et te dolo repromittere debere.—§. 7. *Vid* 2306.

2339)—*L.* 21. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui possessionem non sui fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio est, eius quadruplum, vel simplum cum fructibus consequetur. Aestimatur enim, quod restitui oportet, id est quod abest; abest autem nuda possessio cum suis fructibus, quod et Pomponius scribit.

L. 3. *C. de his quae vi metusve c. facta sunt. Vid.* 41.

Not. 7.

L. 21. §. 5. 6. *D. quod met. causa. Vid.* 62. 2245.

2340) — *L.* 85. *D. de a. v. a. h.* (XXIX. 2.) (*Papinian.*) Si metus causa adeat aliquis hereditatem, fiet, ut, quia invitus heres exsistat, detur abstinendi facultas.

Not. 8.

L. 9. §. 8. *D. quod met. causa. Vid.* 2244 a.

Not. 9.

L. 18. *pr. D. de dolo malo. Vid.* 1743.

Not. 10.

2341) — *L.* 9. §. 1. 4. 7. 8. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) —§. 1. Animadvertendum est autem, quod Praetor hoc edicto generaliter et in rem loquitur, nec adiicit, a quo gestum; et ideo, sive singularis sit persona, quae metum intulit, vel populus, vel curia, vel collegium, vel corpus, huic edicto locus erit. Sed licet vim factam a quocunque Praetor complectatur, eleganter tamen Pomponius ait: si, quo magis te de vi hostium, vel latronum, vel populi tuerer vel liberarem, aliquid a te accepero, vel te obligavero, non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim submisi; ceterum si alienus sum a vi, teneri me non debere; ego enim operae potius meae mercedem accepisse videor. — §. 4. 7. 8. *Vid.* 2284. 2306. 2244. a.

2342) — *L.* 10. *D. eod.* (*Gaius.*) Illud verum est, si ex facto debitoris metum adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sint, etiam adversus fideiussores agi posse, ut se reponant in obligationem. —§. 1. Si metu a te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim, arbitratu iudicis,

apud quem ex hoc edicto agitur, non solum illud continetur, ut in tua persona redintegretur obligatio, sed ut fideiussores quoque, vel eosdem vel alios non minus idoneos, adhibeas, praeterea ut et pignora, quae dederas, in eadem causa restituas.

L. 14. §. 1. 2. *D. eod. Vid.* 2276. 2274.

L. 4. *C. de his, quae vi. Vid.* 1066.

L. 14. §. 3. *D. quod met. causa. Vid.* 1728.

2343) — *L.* 14. §. 4. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 4. Haec autem actio quum arbitraria sit, habet reus licentiam usque ad sententiam ab arbitro datam restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere; quodsi non fecerit, iure meritoque quadrupli condemnationem patietur. — §. 5. Aliquando tamen, etsi metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem affert. Quid enim, si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me pervenit, et haec in rebus humanis non est sine dolo malo meo, nonne iudicis officio absolvar? Ita et si servus in fuga est, aeque iudicis officio, si cavero, me, si in meam potestatem pervenerit, restituturum, absolvi debebo. Unde quidam putant, bonae fidei emtorem ab eo, qui vim intulit, comparantem non teneri, nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata est. Sed rectissime Viviano videtur, etiam hos teneri, ne metus, quem passus sum, mihi captiosus sit. Pedius quoque libro octavo scribit: arbitrium iudicis in restituenda re tale esse, ut eum quidem, qui vim admisit, iubeat restituere, etiamsi ad alium res pervenit, eum autem, ad quem pervenit, etiamsi alius metum fecit; nam in alterius praemium verti alienum metum non oportet.

2344) — *L.* 21. §. 2. *D. eod. Vid.* 2339.

2345) — *L.* 3. *C. de his quae vi.* (II. 20.) (*Gordian.*) Non interest, a quo vis adhibita sit patri et patruo tuo, utrum ab emtore, an vero sciente emtore ab alio, ut vi metuve possessionem vendere cogerentur. Nam si adhibita vi compulsi sunt possessiones suas, quae maiore valebant, minimo distrahere, iurisdictionis tenore, ut id, quod improbe factum est, in priorem statum revolvatur, impetrabunt. (239.)

2346) — *L.* 12. *pr. D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Sed et partus ancillarum, et fetus pecorum, et fructus restitui, et omnem causam oportet; nec solum eos, qui percepti sunt, verum si plus ego percipere potui, et per metum impeditus sum, hoc quoque praestabitur.

2347) — *L.* 14. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Quadruplatur autem id, quanti ea res erit, id est, cum fructibus et omni causa.

2348) — *L.* 14. §. 10. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 10. Quatenus autem diximus quadruplo simplum inesse, sic hoc disponendum est, ut in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur, et eius restitutio fiat, poena autem usque ad triplum praestetur. — §. 14. Iulianus ait: quod interest quadruplari solum, et ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim, et solverit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum; in his enim cum effectu vim passus est.

2349) — *L.* 16. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio heredi ceterisque successoribus datur, quoniam rei habet persecutionem. In heredem autem et ceteros in id, quod pervenit ad eos, datur non immerito; licet enim poena ad heredem non transeat, attamen quod turpiter vel scelere quaesitum est, ut et est rescriptum, ad compendium heredis non debet pertinere.

2350) — *L.* 17. *D. eod.* (*Paulus.*) Videamus ergo, si heres, ad quem aliquid pervenit, consumserit id, quod pervenit, desinat teneri, an vero sufficiat, semel pervenisse? Et si consumto eo decesserit, utrum adversus heredem eius omnimodo competat haec actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem, an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil pervenit? Et melius est, omnimodo competere in heredem heredis actionem; sufficit enim, semel pervenisse ad proximum heredem, et quod perpetua actio esse coepit. Alioquin dicendum erit, nec ipsum qui consumsit, quod ad eum pervenit, teneri.

2351) — *L.* 18. *D. eod.* (*Iulian.*) Si ipsa res, quae ad alium pervenit, interiit, non esse locupletiorem dicemus. Sin vero in pecuniam aliamve rem conversa sit, nihil amplius quaerendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples factus videtur, licet postea deperdat. Nam et Imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit: ob id ipsum peti ab eo hereditatem posse, quia, licet res, quae in hereditate fuerant, apud eum non sint, tamen pretium earum, locupletem eum vel saepius mutata specie faciendo, perinde obliget, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

2352) — *L.* 19. *D. eod.* (*Gaius.*) Quod autem in heredem eatenus pollicetur actionem Proconsul, quatenus ad eum pervenerit, intelligendum est ad perpetuo dandam actionem pertinere.

L. 9. §. 5. *D. eod. Vid.* 2338.

NOT. 11.

L. 9. §. 6. *D. eod. Vid.* 1810.

2353) — *L.* 14. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si quis per vim stipulatus, quum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus, ex stipulatu eum agentem adversus exceptionem replicatione adiuvari, Iulianus putat, quum in quadruplo et simplum sit reus consecutus. Labeo autem, etiam post quadrupli actionem nihilominus exceptione summovendum eum, qui vim intulit, dicebat. Quod quum durum videatur, ita temperandum est, ut tam tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omnimodo facere compellatur.

NOT. 12.

2354) — *L.* 14. §. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Secundum haec si plures metum adhibuerint, et unus fuerit conventus, siquidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt. Sed etsi id non fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit, verius est, etiam sic perimi adversus ceteros quod metus causa actionem.

2355) — *L.* 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Aut in id dabitur adversus ceteros actio, quod minus ab illo exactum sit.

NOT. 13.

L. 4. §. 33. *D. de doli mali et metus exc. Vid.* 1848.

NOT. 14.

L. 21. §. 5. *D. quod met. causa. Vid.* 62.

L. 85. *D. de a. r. o. h. Vid.* 2510.

Nor. 15.

L. 21. §. 6. *D. quod m. c. Vid.* 2245.

Nor. 16.

L. 12. §. 2. *L.* 13. *D. eod. Vid.* 1653. 1654.

2356) — *L.* 14. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Item si, quum exceptione adversus te perpetua tutus essem, coegero te, acceptum mihi facere, cessare hoc edictum, quia nihil tibi abest.

L. 1. *C. de his quae vi metusve c. Vid.* 92.
L. 9. *pr. D. quod m. c. Vid.* 2338.

2357) — *L.* 1. §. 47. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoque ingressus sim in possessionem, et non deiiciam possessorem, sed vinctum opus facere cogam, quatenus res, inquit, esset? Ego verius puto, eum quoque deiectum videri, qui illic vinctus esset.

2358) — *Tit. D. si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit.* (XXIX. 6.) 1. (*Ulp.*) Qui, dum captat hereditatem legitimam vel ex testamento, prohibuit testamentarium introire, volente eo facere testamentum vel mutare, divus Hadrianus constituit, denegari ei debere actiones, denegatisque ei actionibus fisco locum fore. — §. 1. Si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, in quo servus eius scriptus erat, quamvis manumissus adierit hereditatem, actiones ei denegantur, quum et liberis eius, si quid fuerit datum, denegari debeat, etsi non fuerint in potestate. Sed si legatum ei relictum sit, idque restituere sit rogatus, consequens erit dicere, admitti eum ad legatum, quod non ipse habiturus esset, sed ad alium sit translaturus. — §. 2. Si plures heredes instituti sint, et omnes dolo fecerint, quo minus testamentum mutaretur, dicendum est, actiones omnibus denegari, quia omnes dolo fecerunt.

II. (*Paulus.*) Si quis dolo malo fecerit, ut testes non veniant, et per hoc deficiat facultas testamenti faciendi, denegandae sunt actiones ei, qui dolo fecerit, sive legitimus heres sit, sive priore testamento scriptus. — §. 1. Fratris autem factum fratri non nocet. — §. 2. Si fidei eius, qui dolum admisit, commissum est, ut hereditatem restitueret, ea hereditas caduca cum suis oneribus fiet, ut commodum legis Falcidiae fiscus sentiat, dodrantis autem fidei commissarius.

III. *Vid.* 837.

2359) — *L.* 2. *C. eod.* (VI. 34.) (*Dioclet. et Maximian.*) Eos, qui, ne testamentum ordinaretur, impedimento fuisse monstrantur, velut indignas personas a successionis compendio removeri, celeberrimi iuris est. (285.)

§. 164.

Nor. 1.

L. 16. §. 1. *D. de min. Vid.* 2266.
L. 3. §. 3. *D. pro socio. Vid.* 845.

2360) — *L.* 4. *D. de serv. export.* (XVIII. 7.) (*Marcell.*) Si minor viginti annis servum tibi in hoc vendiderit et tradiderit, ut eum manumitteres, nullius momenti est traditio, quamquam ea mente tradiderit, ut, quum viginti annos ipse explesset, manumitteres; non enim multum facit, quod distulit libertatis praestationem; lex quippe consilio eius quasi parum firmo restitit.

§. 2. *J. de inutil stipul. Vid.* 1306.
L. 137. §. 6. *D. de V. O. Vid.* 1204.

2361) — *L.* 7. §. 1. *D. qui et a quib. manum.* (XL. 9.) (*Iulian.*) Minor annis viginti, quum servum manumittere vellet, nec iustam causam apud consilium manumittendi haberet, tibi eum, ut manumitteres, dedit. Negavit eum Proculus liberum esse, quoniam fraus legi facta esset.

Nor. 2.

2362) — *L.* 13. §. 27. *D. de act. emti vend.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si quis colludente procuratore meo ab eo emerit, an possit agere ex emto? Et puto hactenus, ut aut stetur emtioni, aut discedatur.

Nor. 3.

2363) — *L.* 152. §. 3. *D. de R. I.* (L. 17.) (*Ulp.*) In contractibus, quibus doli praestatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

2364) — *L.* 7. §. 3. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Non solum autem si alia actio non sit, sed et si dubitetur, an alia sit, putat Labeo, de dolo dandam actionem, et affert talem speciem. Qui servum mihi debebat vel ex venditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, et sic eum tradidit, vel fundum, et dum tradit, imposuit ei servitutem, vel aedificia diruit, arbores excidit vel exstirpavit. Ait Labeo: sive cavit de dolo, sive non, dandam in eum de dolo actionem, quoniam si cavit, dubium est, an competat ei ex stipulatu actio. Sed est verius, siquidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio. Si non est cautum, in ex emto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex emto; in ex stipulatu vero de dolo actio necessaria est.

2365) — *L.* 9. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis affirmavit, minimam esse hereditatem, et ita eam ab herede emit, non est de dolo actio, quum ex vendito sufficiat.

2366) — *L.* 11. §. 5. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si quis virginem se emere putasset, quum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verumtamen ex emto competere actionem ad resolvendam emtionem, ut pretio restituto mulier reddatur.

2367) — *L.* 5. *C. de rescind. vend.* (IV. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si dolo adversarii deceptum venditionem praedii te fecisse Praeses provinciae aditus animadverterit, sciens, contrarium esse dolum bonae fidei, quae in huiusmodi maxime contractibus exigitur, rescindi venditionem iubebit. Quodsi iure perfecta venditio est a maiore viginti quinque annis, intelligere debes, consensu mutuo perfectam venditionem resolvi non posse.

L. 10. *C. eod. Vid.* 871.

2368) — *L.* 2. *C. de act. emt. vend.* (IV. 49.) (*Valerian. et Gallien. AA. et Valerian. C.*) Venditi actionem ad recipiendum residuum pretium intendere adversario tuo poteris. Nec quod in compensationem venerit, quasi et tu invicem deberes, id obesse tibi poterit, si in bonae fidei contractu, in quo maiores etiam viginti quinque annis officio iudicis in his, quae dolo commissa sunt, adiuvantur, iusto errore te ductum, vel fraude adversarii captum, quasi debitum id

esset, quod revera non debebatur, pepigisse monstraveris. Fructus quoque perceptos ante venditionem contractam, quos, quum venditioni non accessissent, eundem emtorem invasisse proponis, eodem iudicio reposces.

2369) — §. 5. *J. de emt. vend.* (III. 23.) Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit; quae tamen si pro privatis vel profanis, deceptus a venditore, emerit, habebit actionem ex emto, quod non habere ei liceat, ut consequatur, quod sua interest, deceptum eum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro servo emerit.

2370) — *L.* 4. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) Et liberi hominis, et loci sacri et religiosi, qui haberi non potest, emtio intelligitur, si ab ignorante emitur.

2371) — *L.* 22. *D. eod.* (*Ulp.*) Hanc legem venditionis: *si quid sacri vel religiosi est, eius nihil venit*, supervacuam non esse, sed ad modica loca pertinere. Ceterum si omne religiosum, vel sacrum, vel publicum venierit, nullam esse emtionem.

2372) — *L.* 23. *D. eod.* (*Paulus.*) Et quod solverit eo nomine emtor, condicere potest.

L. 62. §. 1. *D. eod. Vid.* 889.

2373) — *L.* 70. *D. eod.* (*Licinius Rufin.*) Liberi hominis emtionem contrahi posse plerique existimaverunt, si modo inter ignorantes id fiat. Quod idem placet, etiam si venditor sciat, emtor autem ignoret. Quodsi emtor sciens, liberum esse, emerit, nulla emtio contrahitur.

§. 2. *J. de inutil. stipul. Vid.* 1306.

L. 137. §. 6. *D. de V. O. Vid.* 1204.

Not. 4.

2374) — *L.* 1. §. 4. *in f. D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Ait Praetor: *si de his rebus alia actio non erit.* Merito Praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit, quoniam famosa actio non temere debuit a Praetore decerni, si sit civilis vel honoraria, qua quis possit experiri. Usque adeo, ut et Pedius libro octavo scribat: etiam si interdictum sit, quo quis experiri, vel exceptio, qua se tueri possit, cessare hoc edictum. Idem et Pomponius libro vicesimo octavo, et adiicit: etsi stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse, utputa si de dolo stipulatus sit.

L. 1. *L.* 7. §. 1. *D. de in int. rest. Vid.* 2253. 2241.

L. 33. *D. de re iud. Vid.* 2250.

Not. 5.

L. 1. §. 1. *in f. D. de dolo malo. Vid.* 868.

Not. 6.

2375) — *L.* 15. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) In hac actione designari oportet, cuius dolo factum sit, quamvis in metu non sit necesse.

Not. 7.

L. 1. §. 4. *D. eod. Vid.* 2374.

Not. 8.

L. 9. *in. f. D. eod. Vid.* 2257.

2376) — *L.* 10. *D. eod.* (*Paulus.*) Id est usque duos aureos.

Not. 9.

2377) — *L.* 15. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Heredibus tamen harum personarum, item adversus heredes de dolo actio erit danda.

Not. 10.

L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 1743.

2378) — *L.* 18. §. 1. 4. *D. eod* (*Paulus.*) — §. 1. Non tamen semper in hoc iudicio arbitrium iudicis dandum est. Quid enim, si manifestum sit, rem restitui non posse? veluti si servus dolo malo traditus defunctus sit. Ideoque protinus condemnari debet in id, quod interfuit actoris. — §. 4. Si cuius dolo effectum est, ut iis temporibus legitimis transactis pereat, Trebatius ait, de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis res restituatur, sed ut tantum actor consequatur, quanti eius interfuerit, id non esse factum, ne aliter observantibus lex circumscribatur.

Not. 11.

2379) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si plures dolo fecerint, et unus rem restituerit, omnes liberantur. Quodsi unus quanti ea res est praestiterit, puto, adhuc ceteros liberari.

Not. 12.

2380) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio in heredem et ceteros successores datur duntaxat de eo, quod ad eos pervenit.

2381) — *L.* 26. *D. eod.* (*Gaius.*) In heredem eatenus daturum se eam actionem Proconsul pollicetur, quatenus ad eum pervenerit, id est quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit.

2382) — *L.* 27. *D. eod.* (*Paulus.*) Dolove malo eius factum est, quo minus pervenerit.

L. 28. *D. eod. Vid.* 2277.

Not. 13.

2383) — *L.* 15. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum pervenerit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum pervenit; nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur.

Not. 14.

L. ult. C. de dolo malo. Vid. 900.

2384) — *L.* 3. *C. eod.* (II. 21.) (*Gordian.*) Non possunt obesse tibi tempora, quae in actione de dolo solent computari, quibus reipublicae causa, ut allegas, occuparis, sed exinde tibi incipiet tempus cedere, ex quo muneribus liberatus facultatem agendi intra praestituta tempora coeperis obtinere. (240.)

Not. 15.

2385) — *L.* 11. §. 1. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Sed et quibusdam personis non dabitur, utputa liberis vel libertis adversus parentes patronosve, quum sit famosa. Sed nec humili adversus eum, qui dignitate excellit, debet dari, puta plebeio adversus consularem receptae auctoritatis, vel luxurioso, atque prodigo, aut alias vili adversus hominem vitae emendatioris; et ita Labeo. Quid ergo est in horum persona? Dicendum est: in factum verbis temperandam de dolo actionem, ut bonae fidei mentio fiat.

2386) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Ne ex dolo suo lucrentur

L. 13. *pr. D. eod. Vid.* 2377.

2387) — *L.* 15. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed an in municipes de dolo detur actio? dubitatur. Et puto, ex suo quidem dolo non posse dari; (quid enim municipes dolo facere possunt?) sed si quid ad eos pervenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant, puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio.

Not. 16.

L. 1. §. 4. 6. *D. eod. Vid.* 2374. 2242.
L. 7. *D. de in int. rest. Vid.* 2264. 2241.
L. 18. §. 4. *D. eod. Vid.* 2378.

2388) — *L.* 1. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Non solum autem si adversus eum sit alia actio, adversus quem de dolo quaeritur.

2389) — *L.* 2.-5. *D. eod.* II. (*Paulus.*) Vel ab eo res servari poterit.

III. (*Ulp.*) Non habet hoc edictum locum, verum etiam si adversus alium.

IV. (*Paulus.*) Sit actio, vel si ab alio res mihi servari poterit.

V. (*Ulp.*) Ideoque si quis pupillus a Titio, tutore auctore colludente, circumscriptus sit, non debere eum de dolo actionem adversus Titium habere, quum habeat tutelae actionem, per quam consequatur, quod sua intersit. Plane si tutor solvendo non sit, dicendum erit de dolo actionem dari ei.

2390)—*L.* 7. §. 1.-5. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 1. Secundum quae, et si poenali actione indemnitati eius consuli possit, dicendum erit, cessare de dolo actionem.—§. 2. Pomponius autem, etiam si popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem. — §. 3. *Vid.* 2364. — §. 4. Si servum usuarium proprietarius occidit, legis Aquiliae actioni et ad exhibendum accedit, si possidens proprietarius occidit, ideoque cessat de dolo actio.—§. 5. Item si servum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit, quoniam prius, quam factus sit legatarii, interemtus est, cessat legis Aquiliae actio; de dolo autem actio, quocunque tempore eum occiderit, cessat, quia ex testamento actio competit.

2391) — *L.* 25. *D. eod.* (*Paulus.*) Quum a te pecuniam peterem, eoque nomine iudicium acceptum esset, falso mihi persuasisti, tanquam eam pecuniam servo meo aut procuratori solvisses, eoque modo consecutus es, ut consentiente me absolvereris. Quaerentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat? placuit, de dolo actionem non dari, quia alio modo mihi succurri potest; nam ex integro agere possum, et si obiiciatur exceptio rei iudicatae, replicatione iure uti potero.

L. 38. *D. eod. Vid.* 2243.

2392)—*L.* 9. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Item si tabulae testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressae sint, mox mortuo filio prolatae, heredes filii adversus eos, qui suppresserunt, et lege Cornelia, et de dolo posse experiri.

L. 14. §. 13. *D. quod met. causa. Vid.* 841.

2393) — *L.* 1. *C. de dolo malo.* (II. 21.) (*Sever. et Antonin.*) Si fidciussor a creditore pignora emerit, oblata quantitate sortis et usurarum tibi dominium cum fructibus, quos bona fide percepit, consultius restituet, ne fidei ruptae gratia de dolo possit actio exerceri. (203.)

2394) — *L.* 59. §. 1. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Paulus respondit: fideiussorem, qui rem pignoris iure obligatam a creditore emit, mandati iudicio conventum ab herede debitoris, oblato omni debito, restituere cum fructibus cogendum, neque habendum similem extraneo emtori, quum in omni contractu bonam fidem praestare debeat.

2395) — *L.* 7. §. 9. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Si dolo malo procurator passus sit vincere adversarium meum, ut absolveretur, an de dolo mihi actio adversus eum, qui vicit, competat? potest quaeri. Et puto, non competere, si paratus sit reus transferre iudicium in se sub exceptione hac: *si collusum sit;* alioquin de dolo actio erit danda, scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non esset solvendo.

Not. 17.

L. 7. §. 3. *inf. D. eod. Vid.* 2364.

2396)—*L.* 19. *D. eod.* (*Papinian.*) Si fideiussor promissum animal ante moram occiderit, de dolo actionem reddi adversus eum oportere, Neratius Priscus et Iulianus responderunt, quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur.

Not. 18.

2397) — *L.* 7. §. 6. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Si quadrupes tua dolo alterius damnum mihi dederit, quaeritur, an de dolo habeam adversus eum actionem? Et placuit mihi, quod Labeo scribit: si dominus quadrupedis non sit solvendo, dari debere de dolo actionem; quamvis, si noxae deditio sit secuta, non putem dandam, nec in id, quod excedit. — §. 9. *Vid.* 2395.

2398) — *L.* 8. *D. eod.* (*Gaius.*) Quodsi, quum scires eum facultatibus labi, tui lucri gratia affirmasti, mihi idoneum esse, merito adversus te, quum mei decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo iudicium dandum est.

2399) — *L.* 9. §. 1.-4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. 2. *Vid.* 2392. — §. 3. Labeo libro trigesimo septimo Posteriorum scribit: si oleum tuum quasi suum defendat Titius, et tu hoc oleum deposueris apud Seium, ut is hoc venderet, et pretium servaret, donec inter vos diiudicetur, cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere, quoniam neque mandati, neque sequestraria Seium convenire potes nondum impleta conditione depositionis, de dolo adversus Titium agendum. Sed Pomponius libro vicesimo septimo scribit: posse cum sequestro praescriptis verbis actione agi, vel, si is solvendo non sit, cum Titio de dolo; quae distinctio vera esse videtur. — §. 4. Et si servum pignoratum noxae mihi dederis, per iudicem absolutus de dolo teneris, si apparuerit, esse eum pignori datum. Haec de dolo actio noxalis erit; ideo Labeo quoque libro trigesimo Praetoris peregrini scribit: de dolo actionem servi nomine interdum de peculio, interdum noxalem dari. Nam si ea res sit, in qua dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio, tunc de peculio dandam; sin vero ea sit, ex qua noxalis, hoc quoque noxale futurum.

2400) — *L.* 20. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si persuaseris mihi, nullam societatem tibi fuisse cum eo, cui heres sum, et ob id iudicio absolvi te passus sim, dandam mihi de dolo actionem, Iulianus scribit.

2401) — *L.* 23. *D. eod.* (*Gaius.*) Si legatarius, cui supra modum legis Falcidiae legatum est,

heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis ultro jurando, vel quadam alia fallacia persuaserit, tanquam satis abundeque ad solida legata solvenda sufficiat hereditas, atque eo modo solida legata fuerit consecutus, datur de dolo actio.

2402) — *L.* 24. *D. eod.* (*Ulp.*) Si dolo acciderit eius, qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus praesente adversario secundum libertatem pronuntiaretur, puto statim de dolo dandam in eum actionem, quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

2403) — *L.* 31. *D. eod.* (*Procul.*) Cum quis persuaserit familiae meae, ut de possessione decedat, possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo judicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit.

2404) — *L.* 32. *D. eod.* (*Scaev.*) Filius legatum sibi servum per praeceptionem rogatus manumittere post certum tempus, posteaquam rationes ipsi et coheredibus fratribus reddidisset, ante diem, et ante redditas rationes ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat. Quaesitum est: an ex fideicommisso fratribus teneretur, ut rationes eorum pro portionibus redderet? Respondi: quum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri, verum si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exerceri.

2405) — *L.* 33. *D. eod.* (*Ulp.*) Rei, quam venalem possessor habebat, litem proprietatis adversarius movere coepit, et posteaquam opportunitatem emtoris, cui venumdari potuit, peremit, destitit. Placuit, possessori hoc nomine actionem in factum cum sua indemnitate competere.

2406) — *L.* 35. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis tabulas testamenti apud se depositas post mortem testatoris deleverit, vel alio modo corruperit, heres scriptus habebit adversus eum actionem de dolo. Sed et his, quibus legata data sunt, danda erit de dolo actio.

2407) — *L.* 40. *D. eod.* (*Furius Anthianus.*) Is, qui decepit aliquem, ut hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur, nisi fortasse ipse creditor erat, et solus erat; tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio.

L. 7. *C. de dolo malo. Vid.* 840.

2408) — *L.* 7. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Servus pactionis pro libertate reum domino dedit ea conditione, ut post libertatem transferatur in eum obligatio; manumissus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit: locum habere de dolo actionem; sed si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur, dicendum, ait, patronum exceptione a reo summovendum. Ego moveor; quemadmodum enim de dolo actio dabitur, quum sit alia actio? nisi forte quis dicat, quoniam exceptione patronus summoveri potest, si agat cum reo, debere dici, quasi nulla actio sit, quae exceptione repellitur, de dolo decernendam. Atqui patronus tunc summovetur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere. Expromissori plane adversus manumissum dari debebit de dolo actio, aut si non sit solvendo expromissor, domino dabitur.

2409) — *L.* 18. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) De eo, qui sciens commodasset falsa pondera, ut venditor emtori merces appenderet, Trebatius de dolo dabat actionem. Atqui si maiora pondera commodavit, id, quod amplius mercis datum est, repeti condictione potest; si minora, ut reliqua merx detur, ex emto agi potest, nisi si ea conditione merx venit, ut illis ponderibus traderetur, quum ille decipiendi causa affirmasset, se aequa pondera habere.

2410) — *L.* 20. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Servus tuus, quum tibi deberet, nec solvendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit, et tibi solvit. Labeo ait: de dolo malo actionem in te dandam, quia nec de peculio utilis sit, quum in peculio nihil sit, nec in rem domini versum videatur, quum ob debitum dominus acceperit.

Not. 19.

2411) — *L.* 1. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem Pomponius ait: etsi actionem in nos dari non oporteat, veluti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit, ut nemo daturus sit ex ea actionem, non debere laborare, ut habeam de dolo malo actionem, quum nemo sit adversus me daturus actionem.

Not. 20.

2412) — *L.* 1. §. 6. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. *Vid.* 2242. — §. 7. Si quis, quum actionem civilem haberet vel honorariam in stipulatum deductam eam acceptilatione vel alio modo sustulerit, de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem, nisi in amittenda actione dolum malum passus est.

L. 38. *D. eod. Vid.* 2243.

Not. 21.

2413) — *L.* 2. *C. eod.* (*Antonin.*) De dolo actio, cum alia nulla competit, causa cognita permittitur. (211.)

Not. 22.

Gaii instit. IV. 119..... si in ea re nihil dolo malo A. Agerii factum sit, *neque fiat.... Vid.* 2310.

Not. 23.

§. 1. *J. de except. Vid.* 1850.
L. 5. *C. de inutil. stipul. Vid.* 2335.

Not. 24.

L. 36. *D. de V. O. Vid.* 851.

Not. 25.

L. 2. §. 5. *D. de doli mali et metus exceptione. Vid.* 846.

2414) — *L.* 177. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Nemo videtur dolo exsequi, qui ignorat causam, cur non debeat petere.

Not. 27.

2415) — *L.* 2. *pr. D. de doli mali et metus exceptione.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) Palam est autem, hanc exceptionem ex eadem causa propositam, ex qua causa proposita est de dolo malo actio.

L. 2. §. 1. 2. *D. eod. Vid.* 625.

L. 4. §. 27. *D. eod. Vid.* 1406.

2416) — *L.* 4. §. 19. *D. eod.* (*Ulp.*) Mandavi Titio, ut a te stipularetur, deinde Titius Seio, et stipulatus a te Seius est, et iudicium edidit. Ait Labeo: excipiendum esse tam de meo, quam de Seii dolo.

L. 4. §. 30. *D. eod. Vid.* 1406.

L. 4. §. 17. 23. *D. eod. Vid.* 1608. 1395.

2417) — *L.* 4. §. 24. 25. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 24. Si quis non tutor, sed pro tutore negotia gerat, an dolus ipsius noceat pupillo? videamus. Et putem non nocere; nam et si is, qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, et usucapta sit, exceptionem non nocere pupillo rem suam persequenti, etiam si ei cautum sit, quia huic rerum pupilli administratio concessa non fuerit. Secundum haec magis opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo esse obiiciendam. — §. 25. Quae in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt; sed et in prodigi vel minoris viginti quinque annis.

L. 4. §. 17. 18. *D. eod. Vid.* 1608. 1609.

§. 165.

Not. 1.

2418) — *L.* 57. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Pompon.*) In omnibus negotiis contrahendis, sive bona fide sint, sive non sint, si error aliquis intervenerit, ut aliud sentiat, puta, qui emit aut qui conduxit, aliud, qui cum his contrahit, nihil valet, quod acti sit. Et idem in societate quoque coëunda respondendum est, ut, si dissentiant, aliud alio existimante, nihil valeat ea societas, quae in consensu consistit.

2419) — *L.* 18. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) *Vid.* 928. — §. 1. Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias, nec depositum, nec mutuum est. Idem est, et si tu quasi mutuam pecuniam deberis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi. Sed in utroque casu consumtis nummis, condictioni sine doli exceptione locus erit.

2420) — *L.* 4. §. 1. *D. de act. emti vend.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Si modus agri minor inveniatur, pro numero iugerum auctor obligatus est, quia ubi modus minor invenitur, non potest aestimari bonitas loci, qui non exstat. Sed non solum si modus agri totius minor est, agi cum venditore potest, sed etiam de partibus eius, utputa si dictum est, vineae iugera tot esse vel oliveti, et minus inveniatur. Ideoque his casibus pro bonitate loci fiet aestimatio.

Not. 2.

L. 9. *pr. D. de iuris et facti ignor. Vid.* 969.

L. 1. *L.* 13. *C. eod. Vid.* 894. 977.

2421) — *L.* 1. §. 5. *D. de edendo.* (II. 13.) (*Ulp.*) Eis, qui ob aetatem, vel rusticitatem, vel ob sexum lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta causa, subvenietur.

L. 3. *Th. C. de int. rest.* (II. 16.) *Vid.* 976.

Not. 3.

§. 33. *J. de act. Vid.* 1864.

L. 11. §. 8-10. *D. de interrog. in iure fac. Vid.* 1894. 1881.

2422) — *L.* 1. §. 17. *D. de separationib.* (XLII. 6.) (*Ulp.*) Item sciendum est, vulgo placere, creditores quidem heredis, si quid superfuerit ex bonis testatoris, posse habere in suum debitum, creditores vero testatoris ex bonis heredis nihil. Cuius rei ratio illa est, quod qui impetravit separationem, sibi debet imputare suam facilitatem, si, quum essent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi separari; heredis autem creditoribus hoc imputari non possit. At si creditores defuncti desiderent, ut etiam in bonis heredis substituantur, non sunt audiendi; separatio enim, quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis separavit. Si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniam possunt, iustissima scilicet ignorantiae causa allegata.

2423) — *L.* 15. §. 5. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facile non adiretur, utputa in sepulcro vi aut clam factum est, vel in abdito alio loco, sed et si sub terra fiat opus, vel sub aqua, vel sub cloaca aliquid factum sit, etiam post annum causa cognita competit interdictum de eo, quod factum est; nam causa cognita annus exceptio remittenda est, hoc est magna et iusta causa ignorantiae interveniente.

L. 11. *pr. D. de exc. rei iud. Vid.* 2118.

Not. 4.

L 1. §. 5. *D. de edendo. Vid.* 2420.

L. 3. *Th. C. de int. rest. Vid.* 976.

§. 166.

Not. 1.

2424) — *L.* 1. §. 1. *D. ex quib. causis maiores* XXV *annis in int. restituuntur.* (IV. 6.) (*Ulp.*) Verba autem edicti talia sunt: SI CUIUS QUID DE BONIS, QUUM IS METU, AUT SINE DOLO MALO REIPUBLICAE CAUSA ABESSET, INVE VINCULIS, SERVITUTE, HOSTIUMVE POTESTATE ESSET, POSTEAVE CUIUS ACTIONIS EORUM CUI DIES EXISSE DICETUR; ITEM SI QUIS QUID USU SUUM FECISSET, AUT QUOD NON UTENDO AMISSUM SIT CONSECUTUS, ACTIONEVE QUA SOLUTUS OB ID, QUOD DIES EIUS EXIERIT, QUUM ABSENS NON DEFENDERETUR, INVE VINCULIS ESSET, SECUMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET, AUT QUUM EUM INVITUM IN IUS VOCARE NON LICERET, NEQUE DEFENDERETUR; QUUMVE MAGISTRATUS DE EA RE APPELLATUS ESSET, SIVE CUI PER MAGISTRATUS FACTUM SINE DOLO MALO IPSIUS ACTIO EXEMTA ESSE DICETUR, EARUM RERUM ACTIONEM INTRA ANNUM, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS ERIT; ITEM SI QUA ALIA MIHI IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, IN INTEGRUM RESTITUAM, QUOD EIUS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATUSCONSULTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPUM LICEBIT.

Not. 3.

L. 7. *D. de in int. rest. Vid.* 2204. 2241.

§. 5. *J. de act. Vid.* 1747.

2425) — *L.* 28. §. 5. 6. *D. ex quib. c. mai.* (IV. 6.) (*Ulp.*) — §. 5. Exemplo rescissoriae actionis etiam exceptio ei, qui reipublicae causa abfuit, competit; forte si res ab eo possessionem nacto vindicentur. — §. 6. *Vid.* 2313.

2426) — *L.* 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus libro quarto scribit: non solum adversus possessorem hereditatis succurrendum esse militi, verum adversus eos quoque, qui a possessore emerunt, ut vindicari res possint, si miles hereditatem agnoverit; quodsi non agnoverit, ex post facto usucapionem processisse manifestatur. — §. 1. Eum quoque, cui sic legatum sit: *in annos singulos, quibus in Italia esset*, restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset, et Labeo scribit, et Iulianus libro quarto, et Pomponius libro trigesimo primo probant; non enim dies actionis

exiit, ubi Praetoris auxilium necessarium erat, sed conditio in causa est.

2427) — *L.* 41. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis Titio legaverit, si mortis suae tempore in Italia esset aut in annos singulos, quot in Italia esset, et ei succursum fuerit, quia ob id, quod reipublicae causa abfuit, exclusus fuerit a legato, fideicommissum ab eo relictum praestare cogitur. Marcellus notat : *Quis enim dubitavit, salva legatorum et fideicommissorum causa militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod reipublicae causa abfuit?*

2428) — *L.* 43. *D. eod.* (*African.*) Si quis stipulatus sit in annos singulos, quoad in Italia esset vel ipse, vel promissor, et alteruter reipublicae causa abesse coeperit, officium Praetoris est, introducere utilem actionem. Eadem dicemus, et si ita concepta stipulatio fuerit : *si quinquennio proximo Romae fuerit*, vel ita *: si Romae non fuerit, centum dare spondes?*

2429) — *L.* 5. *C. ex quib. c. mai.* (II. 54.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si ab hostibus cum patre et matre captus, postea bis ibi defunctis, legis Corneliae benefecio reversus successiones eorum quaesisti, exemplo utilis actionis, quae in integrum restitutis datur, cum exceptionis annuae, quae huic obiici solet, obiectu res vindicare non probiberis.

2430) — *L.* 31. *D. eod.* (*Paulus.*) Si is, cuius rem usucepit reipublicae causa absens, possessionem suae rei ab illo usucaptae nactus sit, etsi postea amiserit, non temporalem, sed perpetuam habet actionem.

Not. 4.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 2424.

2431) — *L.* 4. *D. eod.* (*Callistr.*) Item hi, qui reipublicae causa sine dolo malo abfuissent. Dolum malum eo pertinere accepi, ut qui reverti posset, neque reverteretur, in eo, quod per id tempus adversus eum factum esset, non adiuvetur; veluti si alterius grandis commodi captandi gratia id egerit, ut reipublicae causa abesset, revocatur ab isto privilegio.

2432) — *L.* 26. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Item inquit Praetor : *Si qua alia mihi iusta causa videbitur, in integrum restituam.* Haec clausula edicto inserta est necessario; multi enim casus evenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium, nec singulatim enumerari potuerunt. Unde quoties aequitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum. Utputa legatione quis pro civitate functus est; aequissimum est, eum restitui, licet reipublicae causa non absit, et saepissime constitutum est, adiuvari eum debere, sive habuit procuratorem, sive non. Idem puto, et si testimonii causa sit evocatus quis ex qualibet provincia vel in urbem, vel ad principem; nam et huic saepissime est rescriptum subveniri. Sed et his, qui cognitionis gratia vel appellationis peregrinati sunt, similiter subvenitur. Et generaliter, quotiescunque quis ex necessitate, non ex voluntate abfuit, dici oportet, ei subveniendum.

2433) — *L.* 29. *D. eod.* (*African.*) Videlicet, ne cui officium publicum vel damno vel compendio sit.

2434) — *L.* 39. *D. eod.* (*Paulus.*) Is, qui reipublicae causa abfuturus erat, si procuratorem reliquerit, per quem defendi potuit, in integrum volens restitui non audietur.

2435) — *L.* 8. *D. de in int. rest.* (IV. 1.) (*Macer.*) Inter minores viginti quinque annis, et eos, qui reipublicae causa absunt, hoc interest, quod minores annis, etiam qui per tutores curatoresve suos defensi sunt, nihilominus in integrum contra rempublicam restituuntur, cognita scilicet causa, ei vero, qui reipublicae causa absit, ceteris quoque, qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subveniri solet, ut appellare his permittatur.

2436) — *L.* 1. *C. ex quib. c. mai.* (II. 54.) (*Antonin.*) Si propter officium legationis ad me bona fide factae absens et indefensus condemnatus es, instaurationem iudicii iure desideras, ut ex integro defensionibus tuis utaris. Nam eos quoque, qui legationis officio funguntur, in eo privilegio esse, in quo sunt, qui reipublicae causa absunt, receptum est. (212.)

L. 2. §. 1. *L.* 3. *D. eod. Vid.* 764. 826.

2437) — *L.* 14. *D. eod.* (*Callistr.*) Item ei succurritur, qui in hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. Nam transfugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte edicti contineri, quae loquitur de his, qui in servitute fuerint.

2438) — *L.* 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Ab hostibus autem captis, postliminio reversis, succurritur, aut ibi mortuis, quia nec procuratorem habere possunt, quum aliis supra scriptis etiam per procuratorem possit subveniri, praeter eos, qui in servitute detinentur. Ego autem etiam nomine eius, qui hostium potitus est, si curator, ut plerumque, fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo. — §. 1. Non minus autem ab hostibus capto, quam ibi nato, qui postliminium habet, succursum videtur. — §. 2. Si damni infecti missus sit in aedes militis, siquidem praesente eo iussit Praetor possideri, non restituitur; sin vero absente eo, dicendum, subveniri ei debere. — §. 3. Sed quod simpliciter Praetor edixit : *Posteare*, ita accipiendum est, ut, si inchoata sit bonae fidei possessoris detentio ante absentiam, finita autem eo reverso, restitutionis auxilium locum habeat, non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quam rediit, hoc contigit, id est dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quaerit advocatum. Nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum, Neratius scribit.

2439) — *L.* 27. *D. eod.* (*Paulus.*) Et sive quid amiserit, sive lucratus non sit, restitutio facienda est, etiamsi non ex bonis quid amissum sit.

Not. 5.

L. 26. §. 1. *D. eod. Vid.* 765.

2440) — *L.* 40. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Quod eo tempore, quo in insula aliquis fuit ex poena ei irrogata, cuius restitutionem a principe impetravit, ab alio usurpatum ex bonis, quae non erant adempta, probatum fuerit, suae causae restituendum est.

Not. 6.

L. 28. *pr. L.* 16. *D. eod. Vid.* 765. 2265.

Not. 7.

L. 7. 9. 10. *D. eod. Vid.* 775. 776. 777.

2441) — *L.* 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Is autem, qui de statu suo litigat, ex quo iis inchoata est, hoc edicto non continetur. Tamdiu igitur in servitute esse videtur, quamdiu non est eiusmodi lis coepta.

L. 22. §. 2. *L.* 23. §. 2. *D. eod. Vid.* 779. 2312.

2442) — *L.* 40. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si qua militi accusatio competat eo tempore, quo reipublicae operam dedit, non perimitur.

2443) — *L.* 2. *C. eod.* (*Antonin.*) Si idcirco apud arbitrum praesentiam tui facere non potuisti, quod sub custodia militari iussu praesidis detinebaris, idque in veritate esse Praesidi provinciae probaveris, accipies causae instaurationem. (216.)

Not. 8.

2444) — *L.* 21. *D. eod.* (*Ulp.*) *Item*, ait Praetor: *si quis quid usu suum fecisset, aut quod non utendo amissum sit consecutus, actionere qua solutus ob id, quod dies eius exierit, quum absens non defenderetur.* Quam clausulam Praetor inseruit, ut, quemadmodum succurrit supra scriptis personis, ne capiantur, ita et adversus ipsas succurrat, ne capiant. — §. 1. Et erit notandum, quod plus Praetor expressit, cum adversus eos restituit, quam cum ipsis subvenit; nam hic non certas personas enumeravit, adversus quas subveniat, ut supra, sed adiecit clausulam, qua omnes, qui absentes non defenduntur, complexus est. — §. 2. Haec autem restitutio locum habet, sive per se, sive per subiectas sibi personas usu acquisierunt, qui absentes non defendebantur, et ita, si nemo eorum erat defensor. Nam si fuit procurator, quum habueris, quem convenias, non debet inquietari. Ceterum si non exsistebat defensor, aequissimum erit subveniri eo potius, quod eorum, qui non defenduntur, siquidem latitent, Praetor ex edicto pollicetur in bona [eorum] mittere, ut, si res exegerit, etiam distrahantur, si vero non latitent, licet non defendantur, in bona tantum mitti. — §. 5. Defendi autem non is tantum videtur, cuius se defensor ingerit, sed etiam qui requisitus ab actore, non est defensioni defuturus. Plenaque defensio accipietur, si et iudicium non detrectetur, et iudicatum solvi satisdetur.

2445) — *L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Ergo sciendum est, non aliter hoc edictum locum habere, quam si amici eius interrogati fuerint, an defendant, aut si nemo sit, qui interrogari potest. Ita enim absens defendi non videtur, si actor ultro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat, eaque testatione complecti oportet. — §. 1. Sicut igitur damno eos affici non vult, ita lucrum facere non patitur. — §. 2. Quod edictum etiam ad furiosos, et infantes, et civitates pertinere, Labeo ait.

2446) — *L.* 23. *pr.* §. 1. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Ait Praetor: *Inve vinculis esset, secumve agendi potestatem non faceret.* Haec persona merito adiecta est; fieri enim poterat, ut quis in vinculis praesens esset, vel in publica vel in privata vincula ductus. Nam et cum, qui in vinculis est, si modo non sit in servitute, posse usu acquirere constat. Sed et is, qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio. — §. 1. Is autem, qui apud hostes est, nihil per usum sibi acquirere potest, nec coeptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes; hoc amplius nec postliminio reversus recuperabit per usum dominii acquisitionem. §. 3. *Vid.* 780.

L. 40. *pr. D. eod. Vid.* 2442.

L. 2. *C. eod. Vid.* 2443.

Not. 9.

L. 26. §. 1. 9. *D. eod. Vid.* 765. 2452.

L. 33. *pr. D. eod. Vid.* 2253.

Not. 10.

L. 1. §. 1. *inf. D. eod. Vid.* 2424.

L. 26. §. 9. *D. eod. Vid.* 2452.

L. 7. *D. de in int. rest. Vid.* 2264.

Not. 11.

2447) — *L.* 24. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et ad eos pertinet, qui conventi frustrantur, et qualibet tergiversatione et solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

2448) — *L.* 25. *D. eod.* (*Gaius.*) Quod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui non frustrandi gratia id faceret, sed quod multitudine rerum distringeretur.

2449) — *L.* 26. *pr. et.* §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si per Praetorem stetit restitutio indulgebitur. — §. 4. Ait Praetor: *Sive cui per magistratus factum sine dolo malo ipsius actio exemta esse dicetur;* hocque ut, si per dilationes iudicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio. Sed et si magistratus copia non fuit, Labeo ait, restitutionem faciendam. *Per magistratus* autem *factum* ita accipiendum est, si ius non dixit; alioquin si causa cognita denegavit actionem, restitutio cessat; et ita Servio videtur. Item per magistratus factum videtur, si per gratiam aut sordes magistratus ius non dixerit. Quo casu et haec pars locum habebit, nec non et superior: *secumve agendi potestatem non faceret;* nam id egit litigator, ne secum agatur, dum iudicem corrupit.

L. 1. §. 9. *D. de itinere actuque priv. Vid.* 1475.

2450) — *L.* 34. §. 1. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Papinian.*) Si fons exaruerit, ex quo ductum aquae habeo, isque post constitutum tempus ad suas venas redierit, an aquaeductus amissus erit? quaeritur.

2450 a) — *L.* 35. *D. eod.* (*Paulus.*) Et Atilicinus ait: Caesarem Statiliu Tauro rescripsisse in haec verba: *Hi, qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sunt, adierunt me, proposueruntque, aquam, qua per aliquos annos usi sunt, ex fonte, qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quod fons exaruisset; et postea ex eo fonte aquam fluere coepisse; petieruntque a me, ut, quod ius non negligentia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. Quorum mihi postulatio quum non iniqua visa sit succurrendum his putavi. Itaque quod ius habuerunt tunc, quum primum ea aqua pervenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.*

Not. 12.

L. 16. *D. ex quibus causis maiores viginti quinque annis in int. restituuntur. Vid.* 2265.

CAPUT V.

DE JURIBUS VEL CONCURRENTIBUS VEL SECUM CONFLIGENTIBUS

§. 167.

Not. 2.

L. 7. D. de lege commiss. Vid. 1811.

2451) — *L.* 12. *pr. D. de leg.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Si mihi et tibi eadem res legata fuerit, deinde die legati cedente heres tibi exstitero, liberum mihi esse, Labeo ait, ex meo legato, an ex eo, quod tibi heres sim, acquiram legatum; si voluero eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit, ex hereditario legato petere eam me posse, Proculus ait.

§. 168.

Not. 1.

2452) — *L.* 6. §. 1. *D. de div. rer.* (I. 8.) (*Marcian.*) Universitatis sunt, non singulorum, veluti quae in civitatibus sunt theatra, et stadia, et similia, et si qua alia sunt communia civitatum. Ideoque nec servus communis civitatis singulorum pro parte intelligitur, sed universitatis. Et ideo tam contra civem, quam pro eo posse servum civitatis torqueri, divi Fratres rescripserunt. Ideo et libertus civitatis non habet necesse veniam edicti petere, si vocet in ius aliquem ex civibus.

2453) — *L.* 7. §. 1. *D. quod cuiusq. univ. nomine.* (III. 4.) (*Ulp.*) Si quid universitati debetur, singulis non debetur, nec quod debet universitas, singuli debent.

2454) — *L.* 1. §. 7. *in f. D. de quaestionib.* (XLVIII. 18.) (*Ulp.*) Servum municipum posse in caput civium torqueri, saepissime rescriptum est, quia non sit illorum servus, sed reipublicae. Idemque in ceteris servis corporum dicendum est; nec enim plurium servus videtur, sed corporis.

Not. 2.

2455) — *L.* 1. *D. de loc. et itinerib. publ.* (XLIII. 7.) (*Pompon.*) Cuilibet in publicum petere permittendum est id, quod ad usum omnium pertineat, veluti vias publicas, itinera publica, et ideo quolibet postulante de his interdicitur.

2456) — *L.* 2. §. 2. *D. ne quid in loco publ. fiat.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Et tam publicis utilitatibus, quam privatorum per hoc prospicitur. Loca enim publica utique privatorum usibus deserviunt, iure scilicet civitatis, non quasi propria cuiusque, et tantum iuris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum habet. Propter quod si quod forte opus in publico fiet, quod ad privati damnum redundet, prohibitorio interdicto potest conveniri, propterque eam rem hoc interdictum propositum est.

Not. 3.

2457) — *L.* 5. *D. de stipul. servorum.* (XLV. 3.) (*Ulp.*) Servus communis sic omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus utique indivisis, ut intellectu magis partes habeant, quam corpore. Et ideo si quid stipulatur, vel quaqua alia ratione acquirit, omnibus acquirit pro parte, qua dominium in eo habent. Licet autem ei et nominatim alicui ex dominis stipulari, vel traditam rem accipere, ut ei soli acquirat. Sed si non uni nominatim domino stipuletur, sed iussu unius dominorum, hoc iure utimur, ut soli ei acquirat, cuius iussu stipulatus est.

2458) — *L.* 8. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) Pomponius libro trigesimo sexto probat: si ex aequis partibus fundum mihi tecum communem tu et Lucius Titius possideatis, non ab utrisque quadrantem petare me debere, sed a Titio, qui non sit dominus, totum semissem. Aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum; nam tunc sine dubio et a te, et a Titio partes fundi petere me debere. Quoties enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquam partem meam esse, et ideo te quoque a Titio quadrantem petere debere. Quae distinctio neque in re mobili, neque in hereditatis petitione locum habet; nunquam enim pro diviso possideri potest.

Not. 4.

2459) — *L.* 31. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Ut sit pro socio actio, societatem intercedere oportet; nec enim sufficit, rem esse communem, nisi societas intercedat. Communiter autem res agi potest etiam citra societatem, utputa cum non affectione societatis incidimus in communionem, ut evenit in re duobus legata, item si a duobus simul emta res sit, aut si hereditas vel donatio communiter nobis obvenit, aut si a duobus separatim emimus partes eorum, non socii futuri.

Not. 5.

2460) — *L.* 3. *C. de commun. rer. alienat.* (IV. 52.) (*Dioclet. et Maximian.*) Falsum tibi persuasum est, communis praedii portionem pro indiviso, antequam communi dividundo iudicium dictetur, tantum socio, non etiam extraneo posse distrahi.

2461) — *L.* 13. §. 17. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Idem Celsus libro eodem scribit: Fundi, quem cum Titio communem habebas, partem tuam vendidisti, et antequam traderes, coactus es communi dividundo iudicium accipere; si socio fundus sit adiudicatus, quantum ob eam rem a Titio consecutus es, id tantum emtori praestabis; quodsi tibi fundus totus adiudicatus est, totum, inquit, eum emtori trades, sed ita, ut ille solvat, quod ob eam rem Titio condemnatus es. Sed ob eam quidem partem, quam vendidisti, pro evictione cavere debes, ob alteram autem tantum de dolo malo repromittere; aequum est enim, eandem esse conditionem emtoris, quae futura esset, si cum ipso actum esset communi dividundo. Sed si certis regionibus fundum inter te et Titium iudex divisit, sine dubio partem, quae adiudicata est, emtori tradere debes.

L. 31. *init. D. pro socio. Vid.* 2459.

Not. 6.

2462) — *L.* 28. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Papinian.*) Sabinus ait: in re communi neminem dominorum iure facere quidquam invito altero posse. Unde manifestum est, prohibendi ius esse; in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat. Sed etsi in communi prohiberi socius a socio, ne quid faciat, potest, ut tamen factum opus tollat, cogi non potest, si, quum prohibere poterat, hoc praetermisit, et ideo per communi dividundo actionem damnum sarciri poterit. Sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem. Quodsi quid absente socio ad laesionem eius fecit, tunc etiam tollere cogitur.

2463) — *L.* 1. *C. de commun. rer. alienat.* (IV. 52.) (*Antonin.*) Si nulla usucapionis praerogativa vel diuturni silentii praescriptio emtorem possessionis, quam a coheredibus patrui tui distractam suggeris, pro portione tua munit, in rem actio incolumis perseverat. At si receptum ius securitatem emtori praestiterit, arbitrium est tibi liberum conveniendi eos, qui pro portione tua satis illicitam venditionem celebraverunt.

2464) — *L.* 12. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Ulp.*) Si aedes communes sint, aut paries communis, et eum reficere, vel demoliri, vel in eum immittere quid opus sit, communi dividundo iudicio erit agendum, aut interdicto uti possidetis experimur.

2465) — *L.* 52. §. 13. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Item Mela scribit: si vicini semipedes inter se contulerint, ut ibi craticium parietem inter se aedificarent ad onera utriusque sustinenda, deinde aedificato pariete, alter in eum immitti non patiatur, pro socio agendum; idemque, et si aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur, et alteri tradita sit, nec praestet alteri, quod convenit, pro socio actionem esse.

2466) — *L.* 4. *C. de aedif. privat.* (VIII. 10.) (*Philippus A. et Philippus. C.*) Si, ut proponis, socius aedificii ad refectionem eius sumtus conferre detrectat, non necessario extra ordinem tibi subveniri desideras. Etenim si solus aedificaveris, nec intra quatuor mensium tempora cum centesimis nummus pro portione socii erogatus restitutus fuerit, vel quo minus id fieret per socium stetisse constiterit, ius dominii pro solido vindicare vel obtinere iuxta placitum antiquitatis poteris. (245.)

2467) — *L.* 13. §. 1. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Procul.*) Parietem communem incrustare licet secundum Capitonis sententiam, sicut licet pretiosissimas picturas habere in pariete communi; ceterum si demolitus sit vicinus, et ex stipulatu actione damni infecti agatur, non pluris, quam vulgaria tectoria, aestimari debent. Quod observari et in incrustatione oportet.

2468) — *L.* 2. *C. de commun. rer. alienat.* (IV. 52.) (*Antonin.*) Multum interest, utrum coheredes tui possessionem communem distraxerunt, an vero fiscus, quum partis dominus esset, soliditatem iuxta proprium privilegium vendidit. Etenim si a fisco facta sit venditio, fidem eius infringi, minime rationis est; si vero coheredes soliditatem vendiderunt, licet emtor ab his delegatus partem pretii fisco solverit, alteramque in cautionem deduxerit, tamen portioni tuae ea venditio non potest obsistere.

Not. 7.

2469) — *L.* 5. §. 6. *D. de operis novi nunc.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*) Si plurium dominorum rei opus noceat, utrum sufficiat unius ex sociis nuntiatio, an vero omnes nuntiare debeant? Et est verius, unius nuntiationem omnibus non sufficere, sed esse singulis nuntiare necesse, quia et fieri potest, ut nuntiatorum alter habeat, alter non habeat ius prohibendi.

2470) — *L.* 9. *pr. D. de lib. causa.* (XL. 12.) (*Gaius.*) Si pariter adversus eum, qui de libertate litigat, consistant fructuarius et proprietarius, fieri potest, ut alteruter absit; quo casu, an praesenti soli permissurus sit Praetor adversus eum agere, dubitari potest, quia non debet alterius collusione aut inertia alterius ius corrumpi; sed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittendum agere, ut alterius ius incorruptum maneat. Quodsi adhuc nondum finito iudicio supervenerit, ad eundem iudicem mittetur, nisi si iustam causam afferat, quare ad eum mitti non debeat, forte si eum iudicem inimicum sibi esse affirmet.

2471) — *L. un. C. Si in communi eademq. causa in int. rest. postuletur.* (II. 26.) (*Dioclet. et Maximian.*) Nec si maior viginti quinque annis soror vestra fuit, vobis non mandantibus, nec ratam transactionem habentibus de iure vestro quidquam minuere potuit. Nam si cognitis, quae gessit, his consensum post viginti quinque annos aetatis commodastis, quamvis illa minor pro portione sua restitutionis auxilium implorare possit, vobis tamen ad communicandum edicti perpetui beneficium eius aetas patrocinari non potest.

2472) — *L.* 5. *pr. de appellat.* (XLIX. 1.) (*Marcian.*) A sententia inter alios dicta appellari non potest, nisi ex iusta causa, veluti si quis in coheredum praeiudicium se condemnari patiatur, vel similem ob causam, quamvis et sine appellatione tutus est coheres; item fideiussores pro eo, pro quo intervenerunt. Igitur et venditoris fideiussor emtore victo appellabit, licet emtor et venditor acquiescant.

2473) — *L.* 2. *C. de consortib. eiusd. litis.* (III. 40.) (*Valentin. et Valens.*) Commune negotium post litem legitime ordinatam etiam quibusdam absentibus in solidum agi sine mandato

potest, si praesentes rem ratam dominum habiturum cavere parati sint, vel, si quid ab his petitur, iudicatum solvi satisdatione firmaverint. (364.)

2474) — *L. 2. C. si unus ex plurib. appellaverit.* (VII. 68.) (*Alexand.*) Si in una eademque causa unus appellaverit, eiusque iusta appellatio pronuntiata est, ei quoque prodest, qui non appellaverit. Quodsi aetatis auxilio unus contra sententiam restitutionem impetraverit, maiori, qui suo iure non appellaverit, hoc rescriptum non prodest.

Not. 9.

2475) — *L. 5. §. 15. D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Si duobus vehiculum commodatum sit, vel locatum simul, Celsus filius scripsit libro sexto Digestorum, quaeri posse, utrum unusquisque eorum in solidum, an pro parte teneatur? Et ait: duorum quidem in solidum dominium vel possessionem esse non posse, nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere, usum autem balinei quidem, vel porticus, vel campi uniuscuiusque in solidum esse, (*neque enim minus me uti, quod et alius utretur*) verum in vehiculo commodato vel locato pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam, sed esse verius ait, et dolum, et culpam, et diligentiam, et custodiam in totum me praestare debere. Quare duo quodammodo rei habebuntur, et si alter conventus praestiterit, liberabit alterum, et ambobus competet furti actio.

2476) — *L. 30. in f. D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Modestin.*)... Sed religiosa loca in iudicium non deduci, eorumque ius singulis heredibus in solidum competere.

Not. 10.

2477) — *L. 2. D. de duobus reis constituendis.* (XLV. 2.) (*Iavolen.*) Cum duo eandem pecuniam aut promiserunt, aut stipulati sunt, ipso iure et singulis in solidum debetur, et singuli debent; ideoque petitione et acceptilatione unius tota solvitur obligatio.

2478) — *L. 192. pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Marcell.*) Ea, quae in partes dividi non possunt, solida a singulis heredibus debentur.

Not. 11.

L. 54. D. de S. P. R. Vid. 1452.

Not. 12.

2479) — *L. 17. D. de servitut.* (VIII. 1.) (*Pompon.*) Viae, itineris, actus, aquaeductus pars in obligationem deduci non potest, quia usus eorum indivisus est. Et ideo si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli in solidum viam petunt, et si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, a singulis heredibus solida petitio est.

L. 4. §. 3. 4. D. si serv. vind. Vid. 2105.

2480) — *L. 6. §. 4. D. eod.* (*Ulp.*) Si aedes plurium dominorum sint, an in solidum agatur? Papinianus libro tertio Quaestionum tractat; et ait: singulos dominos in solidum agere, sicut in ceteris servitutibus, excepto usufructu. Sed non idem respondendum, inquit, si communes aedes essent, quae onera vicini sustinerent.

§. 169.

Not. 2.

2481) — *L. 24. 25. C. ad SC. Vellei.* (IV. 29.) (*Iustinian.*) — XXIV. Veterum ambiguitatem decidentes sancimus, si quis, ut servo suo manumissionem imponat, mulierem acceperit obnoxiam sese procerta quantitate facientem, si in libertatem servum perduxerit, sive principaliter mulier sese obligavit, sive pro servo hoc fecit, teneri eam, recte omnimodo senatusconsultum Velleianum in hoc casu tacere imperantes. Satis etenim acerbum est et pietatis rationi contrarium, dominum servi, qui credidit mulieri, sive soli sive post servi promissionem, et libertatem servo imponere, et suum famulum perdere, et ea minime accipere, quibus fretus ad huiusmodi venit liberalitatem.

XXV. — Generaliter sancimus, ut, si quis maior viginti quinque annis, sive masculus sive femina, dotem pollicitus sit vel spoponderit pro qualibet muliere, cum qua matrimonium licitum est, omnimodo compellatur suam confessionem adimplere. Neque enim ferendum est, quasi casu fortuito interveniente mulierem fieri indotatam, et sic a viro forsitan repelli, et distrahi matrimonium. Quum enim scimus, favore dotium et antiquos iuris conditores severitatem legis saepius mollire, merito et nos ad huiusmodi venimus sanctionem. Nam si spontanea voluntate ab initio liberalitatem suam ostendit, necesse est, eum vel eam suis promissionibus satisfacere, ut, quod ab initio sponte scriptum aut in pollicitationem deductum est, hoc ab invitis postea compleatur, omni auctoritate Velleiani senatusconsulti in hac causa cessante.

2482) — *L. 11. §. 7. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Plane si minor annis cum filiofamilias maiore contraxerit, et Iulianus libro quarto Digestorum, et Marcellus libro secundo Digestorum scribit: posse in integrum restitui, ut magis aetatis ratio, quam senatusconsulti habeatur.

2483) — *L. 12. D. eod.* (*Gaius.*) Si apud minorem mulier pro alio intercesserit, non est ei actio in mulierem danda, sed perinde atque ceteri per exceptionem summoveri debet, scilicet quia communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur. Haec, si solvendo sit prior debitor; alioquin mulier non utetur senatusconsulti auxilio.

2484) — *L. 3. §. 2. D. ad SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) Proinde et in eo, qui scire non potuit, an filiusfamilias sit, Iulianus libro duodecimo Digestorum, cessare senatusconsultum, ait, utputa in pupillo vel minore viginti quinque annis; sed in minore causa cognita et a Praetore succurrendum. In pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere cessare senatusconsultum, quod mutua pecunia non sit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat; quemadmodum ipse dicit Iulianus libro duodecimo Digestorum, si filiusfamilias erediderit, cessare senatusconsultum, quod mutua pecunia non sit, quamvis liberam peculii administrationem habuit; non enim perdere ei peculium pater concedit, eum peculii administrationem permittit, et ideo vindicationem nummorum patri superesse, ait.

2485) — *L. 5. 6. 7. D. qui potiores in pign.* (XX. 4.) (*Ulp.*) — V. Interdum posterior potior est priori; utputa si in rem istam conservandam

impensum est, quod sequens credidit, veluti si navis fuit obligata, et ad armandam eam vel reficiendam ego credidero.

VI. — Huius enim pecunia salvam fecit totius pignoris causam. Quod poterit quis admittere, et si in cibaria nautarum fuerit creditum, sine quibus navis salva pervenire non poterat.—§. 1. Item si quis in merces obligatas crediderit, vel ut salvae fiant, vel ut naulum exsolvatur, potentior erit, licet posterior sit; nam et ipsum naulum potentius est.—§. 2. Tantundem dicetur, et si merces borreorum, vel areae, vel vecturae iumentorum debetur; nam et hic potentior erit.

VII. — Idemque est, si ex nummis pupilli fuerit res comparata. Quare si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quae in pretium rei fuerint expensae. Quodsi res non in totum ex nummis cuiusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est et antiquioris, et eius, cuius nummis comparata est.—§. 1. Si tibi quae habiturus sum obligaverim, et Titio specialiter fundum, si in dominium meum pervenerit, mox dominium eius acquisiero, putat Marcellus, concurrere utrumque creditorem in pignore. Non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit, quippe quum res ex nummis pignoratis emta non sit pignorata ob hoc solum, quod pecunia pignorata erat.

2486) — *L.* 26. *D. de rebus auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Paulus.*) Qui in navem exstruendam vel instruendam crediderit, vel etiam emendam, privilegium habet.

2487) — *L.* 34. *D. eod.* (*Marcian.*) Quod quis navis fabricandae, vel emendae, vel armandae vel instruendae causa, vel quoquo modo crediderit, vel ob navem venditam petat, habet privilegium post fiscum.

Not. 3.

2488) — *L.* 11. §. 6. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Item quaeritur, si minor adversus minorem restitui desiderat, an sit audiendus? Et Pomponius simpliciter scribit: non restituendum. Puto autem, inspiciendum a Praetore, quis captus sit; proinde si ambo capti sunt, verbi gratia minor minori pecuniam dedit, et ille perdidit, melior est causa secundum Pomponium eius, qui accepit, et vel dilapidavit, vel perdidit.

2489) — *L.* 8. *D. de cond. ob turp. caus.* (XII. 5.) (*Paulus.*) Si ob turpem causam promiseris Titio, quamvis si petat, exceptione doli mali vel in factum summovere eum possis, tamen si solveris, non posse te repetere, quoniam sublata proxima causa stipulationis, quae propter exceptionem inanis esset, pristina causa, id est turpitudo, superesset. Porro autem si et dantis et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse, et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum sit.

2490) — *L.* 32. *D. de proc.* (III. 3.) (*Paulus.*) Pluribus procuratoribus in solidum simul datis, occupantis melior conditio erit, ut posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator.

L. 7. 13. 30. *D. de iudiciis. Vid.* 1951. 1763. 1952.

2491) — *L.* 14. *pr. D. de noxal. act.* (IX. 4.) (*Ulp.*) Si quis a multis conveniatur ex noxa eiusdem servi, vel si ab uno, ex pluribus tamen delictis, non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis aestimationem offerre his, quibus dedere non potest. Quid ergo est, si a pluribus conveniatur? si quidem unus occupavit, an melior sit eius conditio, ut ipsi soli dedatur? an vero et omnibus dedi debeat? vel caveri debeat, defensum iri adversus ceteros? Et verius est, occupantis meliorem esse conditionem. Ei itaque dedetur, non, qui prior egit, sed qui prior ad sententiam pervenit, et ideo ei, qui postea vicerit, actio denegabitur iudicati.

L. 3. *D. quod cum eo, qui in aliena potest. Vid.* 2165.

2492) — *L.* 10. *D. de peculio.* (XV. 1.) (*Gaius.*) Si vero adhuc in suspenso est prius iudicium de peculio, et ex posteriore iudicio res iudicaretur, nullo modo debet prioris iudicii ratio haberi in posteriore condemnatione, quia in actione de peculio occupantis melior est conditio; occupare autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis pervenit.

2493) — *L.* 4. *D. de in rem verso.* (XV. 3.) (*Gaius.*) Sed dicendum est, occupantis meliorem conditionem esse debere; nam utrisque condemnari dominum de in rem verso iniquum est.

2494) — *L.* 19. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Paulus.*) Inter eos, quibus ex eadem causa debetur, occupantis melior conditio est, nec deducitur, quod eiusdem conditionis hominibus debetur, sicuti fit in actione de peculio; nam et hic occupantis melior est causa. Sed et si cum patre patronove agetur, non est deducendum aes alienum, maxime quod eiusdem conditionis personis debebitur, ut liberis libertisque. — §. 1. *Vid.* 2142.

L. 34. *pr. D. de min. Vid.* 1925.

Not. 4.

L. 80. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Modestin.*) In toto iure generi per speciem derogatur, et illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

2495) — *L.* 41. §. 3. *D. de legatis* III. (XXXII. 1.) (*Scaev.*) Felicissimo et Felicissimae, quibus libertatem dederat, fundum Gargilianum legavit cum casa; et alio capite Titio filio, quem ex parte quarta heredem scripserat, praelegaverat in haec verba: *Titi fili, hoc amplius de medio sumito legata mea, quae mihi tam pater tuus praesens, quam Coelius Iustus frater patris reliquerunt.* Quaesitum est: quum fundus Gargilianus testatrici a marito eius, id est a patre Titii filii, legatus sit, cui fundus ex causa fideicommissi debeatur, utrum Titio filio tantum, an Felicissimo et Felicissimae, an tribus? Respondit: non esse verisimile, eam, quae nihil aliud Felicissimo et Felicissimae, nisi haec specialiter legarit, ad filium, cui et hereditatis suae partem reliquit, legatum generali sermone transferre voluisse.

2496) — *L.* 99. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Si alii vernae, alii cursores legati sunt, si quidam et vernae et cursores sint, cursoribus cedent; semper enim species generi derogat. Si vero in specie aut in genere utrique sint, plerumque communicabuntur.

Not. 5.

2497) — *L.* 98. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Her-*

mogenian.) Quoties in utriusque causa lucri ratio vertitur, is praeferendus est, cuius in lucrum causa tempore praecedit.

2498) — *L.* 9. §. 4. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) Si duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana uti possit? utrum is, cui priori res tradita est, an is qui tantum emit? Et Iulianus libro septimo Digestorum scripsit: ut, siquidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui priori res tradita est; quodsi a diversis non dominis, melior causa sit possidentis, quam petentis. Quae sententia vera est.

2499) — *L.* 26. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) In operis duobus simul locatis convenit priori conductori ante satisfieri.

2500) — *L.* 8. *C. qui pot. in pign.* (VIII. 18.) (*Dioclet. et Maximian.*) Diversis temporibus eadem re duobus iure pignoris obligata, eum, qui prior data mutua pecunia pignus accepit, potiorem haberi, certi ac manifesti iuris est, nec alias secundum creditorem distrahendi potestatem huius pignoris consequi, nisi priori creditori debita fuerit soluta quantitas.

2501) — *L.* 16. §. 8. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Si duo pariter de hypotheca paciscantur, in quantum quisque obligatam hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis? quaeritur. Et magis est, ut pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. Sed uterque, si cum possessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisque, an de toto, quasi utrique in solidum res obligata sit? Quod erit dicendum, si eodem die pignus utrique datum est separatim; sed si simul illi, et illi, si hoc actum est, uterque recte in solidum aget; si minus, unusquisque pro parte.

2502) — *L.* 32. *D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Paulus.*) Privilegia non ex tempore aestimantur, sed ex causa, et si eiusdem tituli fuerint, concurrunt, licet diversitates temporis in his fuerint.

Not. 6.

2503) — *L.* 41. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) In re obscura melius est favere repetitioni, quam adventicio lucro.

L. 34. *pr. D. de min. Vid.* 1925.

2504) — *L.* 14. §. 1. *D. de religiosis.* (XI. 7.) (*Ulp.*) Si colonus vel inquilinus sit is, qui mortuus est, nec sit, unde funeretur, ex invectis et illatis eum funerandum, Pomponius scribit, et si quid superfluum remanserit, hoc pro debita pensione teneri. Sed et si res legatae sint a testatore, de cuius funere agitur, nec sit, unde funeretur, ad eas quoque manum mittere oportet. Satius est enim, de suo testatorem funerari, quam aliquos legata consequi. Sed si adita fuerit postea hereditas, res emtori auferenda non est, quia bonae fidei possessor est, et dominium habet, qui auctore iudice comparavit. Legatarium tamen legato carere non oportet, si potest indemnis ab herede praestari; quod si non potest, melius est legatarium non lucrari, quam emtorem damno affici.

2505) — *L.* 22. §. 5. *C. de iure deliber.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) Sin vero creditores, qui post emensum patrimonium necdum completi sunt, supervenient, neque ipsum heredem inquietare concedantur, neque eos, qui ab eo comparaverint res, quarum pretia in legata, vel fideicommissa, vel alios creditores processerunt. Licentia creditoribus non deneganda adversus legatarios venire, vel hypothecis, vel indebiti condictione uti, et haec, quae acceperint, recuperare, quum satis absurdum sit, creditoribus quidem ius suum persequentibus legitimum auxilium denegari, legatariis vero, qui pro lucro certant, suas partes leges accommodare.

2506) — *L.* 8. §. 2. *C. de codicillis.* (VI. 36.) (*Theodos.*) Si quis vero ex parentibus utriusque sexus ac liberis usque ad quartum gradum agnationis vinculis alligatus, vel cognationis nexu constrictus usque ad tertium, scriptus heres fuerit vel nuncupatus, in eo videlicet testamento, quod testator vicem quoque codicillorum voluit obtinere, licebit ei, si de hereditate ex testamento secundum mortui voluntatem agens fuerit superatus, vel certe ipse sponte voluerit, ad fideicommissi subsidium convolare; non enim par eademque ratio videtur amittere debita, et lucra non capere. (424.)

Not. 7.

2507) — *L.* 5. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Gaius.*) Si quae sunt cautiones hereditariae, eas iudex curare debet, ut apud eum maneant, qui maiore ex parte heres sit, ceteris descriptum et recognitum faciat, cautione interposita, ut, quum res exegerit, ipsae exhibeantur. Si omnes iisdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conveniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet, aut ex consensu vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur, vel in aede sacra deponi debent.

2508) — *L.* 24. §. 17. *D. de fideic. libertat.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Quid ergo, si plures servos rogatus sit manumittere, et ad quorundam pretium sufficiat id, quod relictum est, ad omnium non sufficiat? an cogendus sit quosdam manumittere? Et putem, debere eum cogi vel eos, quorum pretium patiatur, manumittere. Quis ergo statuet, qui potius manumittantur? utrumne ipse legatarius eliget, quos manumittat, an heres? Et fortassis quis recte dixerit, ordinem scripturae sequendum; quodsi ordo non pareat, aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratiae suspicionem Praetor subeat, aut meritis cuiusque allegatis arbitrari eos oportet.

2509) — §. 23. *J. de legatis.* (II. 20.) Optionis legatum, id est ubi testator ex servis suis vel aliis rebus optare legatarium iusserat, habebat in se conditionem, et ideo, nisi ipse legatarius vivus optaverit, ad heredem legatum non transmittebat. Sed ex constitutione nostra et hoc ad meliorem statum reformatum est, et data est licentia heredi legatarii optare, licet vivus legatarius hoc non fecit. Et diligentiore tractatu habito et hoc in nostra constitutione additum est, ut, sive plures legatarii exsistant, quibus optio relicta est, et dissentiant in corpore eligendo, sive unius legatarii plures heredes, et inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum, quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant, fortunam esse huius optionis iudicem, et sorte hoc esse dirimendum, ut, ad quem sors veniat, illius sententia in optione praecellat.

2510) — *L.* 3. *pr. C. comm. de leg.* (VI. 43.) (*Iustinian.*) Si duobus vel tribus hominibus,

vel pluribus forte optio servi vel alterius rei fuerit relicta, vel si uni quidem legatario optio servi vel alterius rei relicta est, ipse autem moriens plures sibi reliquerit heredes, dubitabatur inter veteres, si inter legatarios vel heredes legatarii fuerit certatum, et alter alterum servum vel aliam rem eligere velit, quid sit statuendum? Sancimus itaque, in omnibus huiusmodi casibus rei iudicem fortunam esse, et sortem inter altercantes adhibendam. ut, quem sors praetulerit, is quidem habeat potestatem eligendi, ceteris autem aestimationem praestet contingentium eis partium, id est servis quidem et ancillis maioribus decem annis, si sine arte sint, viginti solidis aestimandis, minoribus vero decem annis non amplius, quam in decem solidos computandis; sin autem artifices sint, usque ad triginta solidos aestimatione eorum procedente, sive masculi sive feminae sint, exceptis notariis et medicis utriusque sexus, quum notarios quinquaginta solidis aestimari velimus, medicos autem et obstetrices sexaginta. Eunuchis minoribus quidem decem annis usque ad triginta solidos valentibus, maioribus vero usque ad quinquaginta; sin autem artifices sint, usque ad septuaginta. (531.)

Not. 8.

2511) — *L.* 14. *D. de iud.* (V. 1.) (*Ulp.*) Sed cum ambo ad iudicium provocant, sorte res discerni solet.

Not. 9.

2512) — *L.* 8. *D. de legitim. tutor.* (XXVI. 4.) (*Paulus.*) Si reliquero filium impuberem, et fratrem, et nepotem ex alio filio, constat, utrosque esse tutores, si perfectae aetatis sint, quia eodem gradu sunt.

2513) — *L.* 7. *pr. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Ulp.*) Idemque est, si ex nummis pupilli fuerit res comparata. Quare si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quae in pretium rei fuerint expensae. Quodsi res non in totum ex nummis cuiusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est et antiquioris, et eius, cuius nummis comparata est.

L. 33. *D. de leg.* 1. *Vid.* 1929.

Not. 10.

2514) — *L.* 42. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Iulian.*) Qui solvendo non erat, duos Apollonios liberos heredesque esse iusserat. Altero ante apertas tabulas testamenti mortuo, non ineleganter defendi poterit, eum, qui supererit, liberum et solum necessarium heredem fore. Quodsi uterque vivit, institutionem nullius esse momenti propter legem Aeliam Sentiam, quae amplius, quam unum necessarium heredem fieri vetat.

L. 43. *D. eod.* (*Paulus.*) Invicem enim eos sibi obstare.

2515) — *L.* 36. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Marcian.*) Si duo dolo malo fecerint, invicem de dolo non agent.

L. 57. *in. f. D. de contr. emt. Vid.* 886.

§. 170.

Not. 3.

2516) — *L.* 1. *C. qui bonis cedere possunt.* (VII. 71.) (*Alexand.*) Qui bonis cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sunt liberati. In eo enim tantummodo hoc beneficium eis prodest, ne iudicati detrahantur in carcerem. (223.)

Not. 4.

2517) — *L.* 11. *C. ex quib. caus. infamia irrog.* (II. 12.) (*Alexand.*) Debitores, qui bonis cesserint, licet ex ea causa bona eorum venierint infames non sunt. (223.)

Not. 5.

L. 4. 0. *D. de cessione bonor. Vid.* 2168.

2518) — *L.* 7. *D. eod.* (*Modestin.*) Si debitoris bona venierint, postulantibus creditoribus permittitur rursum eiusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur, si tales tamen facultates acquisitae sint debitori, quibus Praetor moveri possit.

2519) — §. 4. *J. de replic.* (IV. 14.) Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari solent etiam fideiussoribus eius; et recte, quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur, quia mandati iudicio redditurus est eis, quod ii pro eo solverint. Qua ratione, et si non de petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit, perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati essent, ac si cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quaedam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, et cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem: *nisi bonis cesserit.* Sed haec exceptio fideiussoribus non datur; ideo scilicet, quia, qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut, cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

L. 3. *C. de bon. auct. iud. possid. Vid.* 2167.

L. 4. §. 1. *D. de cess. bon. Vid.* 2166.

2520) — *L.* 7. *C. qui bonis cedere possunt.* (VII. 71.) (*Iustinian.*) Quum et filiifamilias possint habere substantias, quae patribus acquiri vetitae sunt, nec non peculium vel castrense, vel quod patre volente possident, quare cessio bonorum eis deneganda sit? quum, etsi nihil in suo censu hi, qui in potestate parentum sunt, habeant, tamen ne patiantur iniuriam, debet bonorum cessio admitti. Si enim et paterfamilias admittendus est propter iniuriarum timorem ad cessionis flebile veniens adiutorium, quare filiisfamilias utriusque sexus hoc ius denegamus? quum apertissimi iuris est, et inter patresfamilias, et inter alieno iuri subiectos, si quid postea eis pinguius accesserit, hoc iterum usque ad modum debiti posse a creditoribus legitimo modo avelli. (531.)

2521) — *L.* 8. *C. eod.* (*Iustinian.*) Quum solito more a nostra maiestate petitur, ut ad miserabile cessionis bonorum homines veniant auxilium, et electio detur creditoribus vel quinquennale spatium eis indulgere, vel bonorum accipere cessionem, salva eorum videlicet existimatione, et omni corporali cruciatu semoto, quotidie dubitabatur, si quidam ex creditoribus voluerint quinquennales dare inducias, alii autem iam nunc cessionem accipere velint, qui audiendi sint? In tali itaque dubitatione nemini putamus esse ambiguum, quod sentimus, et quod huma-

niorem sententiam pro duriore eligimus. Et sancimus, ut vel ex cumulo debiti, vel ex numero creditorum causa iudicetur. Et si quidem unus creditor aliis omnibus gravior in summa debiti inveniatur, ut omnibus in unum coadunatis, et debitis eorum computatis, ipse alios antecellat, ipsius sententia obtineat, sive indulgere tempus, sive cessionem accipere desiderat. Si vero plures quidem sint creditores, ex diversis autem quantitatibus, etiam nunc amplior debiti cumulus minori summae praeferatur, sive par, sive discrepans numerus est creditorum, quum non ex frequentissimo ordine foeneratorum, sed ex quantitate debiti causa trutinetur. Pari autem quantitate debiti inventa, dispari vero creditorum numero,tunc amplior pars creditorum obtineat, ita ut, quod pluribus placeat, hoc statuatur. Sin vero undique aequalitas emergat, tam debiti quam numeri creditorum, tunc eos anteponi, qui ad humaniorem declinant sententiam, non cessionem exigentes, sed inducias, nulla quidem differentia inter hypothecarios et alios creditores quantum ad hanc electionem, observanda. In rebus autem officio iudicis partiendis suam vim singulis creditoribus habentibus, quam eis legum praestabit regula; nullo praeiudicio creditorum cuiquam ex quinquennii dilatione circa temporalem praescriptionem generando.

Not. 7.

2522)—*L. 8. D. de cess. bon.* (XLII. 3.) (*Ulp.*) Qui cedit bonis, antequam debitum agnoscat, condemneturve, vel in iure confiteatur, audiri non debet.

2523)—*L. 5. C. qui bon. ced. poss.* (VII. 71.) (*Dioclet. et Maximian.*) Propter honorem municipalem vel munus bonis cedentium invidiosam admitti cessionem minime convenit, sed his obnoxios pro modo substantiae fungi.

Not. 8.

Nov. 135. pr. c. 1. Vid. 2168.

Not. 9.

L. 6. C. de bonis auct. iud. possid. Vid. 2233.

2524)—*L. 10. pr. C. eod.* (*Iustinian.*) Quum apud veteres quaestionem ortam invenimus super pecuniis debitis, pro quibus hypothecae non sunt constitutae, propter res ad debitorem pertinentes, dum is severiores creditores formidans sese celaverit, et illi de rebus ad eum pertinentibus competentia ingrediantur iudicia, postulentque in possessionem rerum sese transmitti, si etiam alii creditores, quibus obnoxius esse videtur, possint quandam habere communionem in rerum possessione? huiusmodi dubitationem amputantes censemus per praesentem divinam generalem constitutionem, ut, si non omnes huiusmodi debita praetendentes, sed ex his certi a iudiciali sententia in possessionem rerum mittantur, non solum hi, sed etiam alii omnes talia debita praetendentes eadem commoditate potiantur, ut possint cum prioribus rerum detentatoribus communionem habere in rebus, de quibus, sicut superius declaratur, prolata fuerit sententia. Quid enim iustius est, quam omnes, qui ad res debitoris mitti debent, esse participes huiusmodi commoditatis?

L. 2. D. quib. ex c. in poss. eatur. (XLII. 4.) *Vid.* 734.

2525) — *L. 6. D. eod.* (*Paulus.*) In possessionem mitti solet creditor, etsi sub conditione ei pecunia promissa sit. — §. 1. Quum dicitur: ET EIUS, CUIUS BONA POSSESSA SUNT A CREDITORIBUS, VENEANT, PRAETERQUAM PUPILLI, ET EIUS, QUI REIPUBLICAE CAUSA SINE DOLO MALO ABFUERIT, intelligimus eius, qui dolo malo abfuerit posse venire. — §. 2. Sed etsi ab hostibus quis captus sit, creditores eius in possessionem mittendi sunt, ut tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur.

2526) — *L. 7. D. eod.* (*Ulp.*) Fulcinius existimat, creditores rei servandae causa missos in possessionem ex his rebus ali non debere. — §. 1. Praetor ait: QUI FRAUDATIONIS CAUSA LATITABIT, SI BONI VIRI ARBITRATU NON DEFENDETUR, EIUS BONA POSSIDERI VENDIQUE IUBEBO. — §. 2. Cum hoc edictum locum habeat, non sufficit latitare, sed et necesse est, fraudationis causa id fieri, neque quod fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad possessionem et venditionem, sed oportet fraudationis causa latitare. Et est frequentissima haec causa possessionis; nam in usu latitantium bona possidentur. — §. 3. Si quis possederit bona alicuius quasi latitantis, qui non latitabat, et vendiderit, consequens erit dicere, venditionem bonorum secutam nullius momenti esse. — §. 4. Quid sit autem latitare? videamus. Latitare est non, ut Cicero definit, turpis occultatio sui; potest enim quis latitare non turpi de causa, veluti qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas seditiones. — §. 5. Sed et is, qui fraudationis causa latitat, non tamen propter creditores, etsi haec latitatio creditores fraudet, in ea tamen erit causa, ne hinc possideri bona eius possint, quia non hoc animo latitat, ut fraudet creditores; animus enim latitantis quaeritur, quo animo latitet, ut fraudet creditores, an alia ex causa. — §. 6. Quid ergo, si duas causas latitandi habuit vel plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio recte procedat? Et puto probandum, si plures causae sint latitationis, inter quas est et fraudationis causa, nocere debere, posseque hinc bona vendi. — §. 7. Quid, si adversus quosdam occultare se consilium non est, adversus quosdam est? quid dicemus? Et rectissime Pomponius scribit: non adversus omnes latitationem exigendam, sed adversus eum, quem quis decipere et fraudare latitatione destinat. Utrum ergo omnes bona eius vendere possunt, qui latitat, hoc est etiam hi, adversus quos non latitat, quia verum est, eum latitare, an vero is solus, adversus quem latitat? Et quidem verum est, eum latitare, et fraudationis causa latitare, etsi non adversus me latitet. Sed illud tractandum Pomponius putat, an adversus omnes, eumque solum posse hinc venditionem impetrare, adversus quem latitet. — §. 8. Latitare autem est cum tractu aliquo latere, quemadmodum factitare frequenter facere. — §. 9. Adeo autem latitatio animum et affectum latitantis desiderat, ut recte dictum sit, furiosum hinc venditionem pati non posse, quia non se occultat, qui suus non est. — §. 10. Plane si non defendatur furiosus, curatorem ei dandum, aut bona eius, ut possideantur, nominatim permittendum. Labeo autem scribit: si non inveniatur

curator vel defensor furiosi, sed et si curator datus eum non defendat, tunc removendum eum, et oportere Praetorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, ut non amplius, quam necesse est, ex bonis furiosi veneat; eaque servanda Labeo ait, quae solent servari, quum venter in possessionem mittitur. — §. 11. Plane interdum bona eius causa cognita vendenda erunt, si urgeat aes alienum, et dilatio damnum sit allatura creditoribus. Ita autem vendenda, ut quod supersit furioso detur, quia hominis eius status et habitus a pupilli conditione non multum abhorret; quod quidem non est sine ratione. — §. 12. Idemque et in prodigo dicendum est, ceterisque, qui curatorum ope iuvantur; nec enim quisquam proprie latitare eos dixerit. — §. 13. Illud sciendum est, posse quem in eadem civitate esse, et latitare et in alia civitate, et non latitare. Etenim qui in alia civitate sit, copiamque sui faciat in publico, ibique pareat, an latitet, videamus. Et hodie hoc iure utimur, ut, sive quis eodem loci agat, sive alio, sive peregre agat, si tamen occursum creditoris evitet, latitare videatur. Denique eum quoque, qui in foro eodem agat, si circa columnas aut stationes se occultet, videri latitare, veteres responderunt, et posse quem adversus alterum latitare, adversus alterum non. Constat autem, ut ipse eius possit bona vendere, adversus quem latitet. — §. 14. Si in diem vel sub conditione debitor latitet, antequam dies vel conditio veniat, non possunt bona eius venire. Quid enim interest debitor quis non sit, an nondum conveniri possit? Nam etsi non sit debitor, idem dicemus. Item erit dicendum, et si quis habeat quidem actionem, sed talem quae per exceptionem repellitur. — §. 15. Si quis actione de peculio filii vel servi nomine conveniri possit, si latitet, eo iure utimur, ut possint bona eius possideri et venire, tametsi nihil fuerit in peculio, quia esse potest; et rei iudicatae tempus spectamus, utrum sit, an non sit, et quid teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit. — §. 16. Item videamus, si quis adversus in rem actionem latitet, an bona eius possideri venumque dari possint? Exstat Neratii sententia existimantis, bona esse vendenda; et hoc rescripto Hadriani continetur, quo iure utimur. — §. 17. Celsus autem Sexto respondit: si fundum, quem petere volo, Titius possideat, neque absens defendatur, commodius se existimare, in fundi possessionem mittendum, quam boni eius possideri. Hic adnotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente. — §. 18. Idem Celsus existimat, si is, a quo hereditatem petere velim, latitet, commodissime fieri posse, ut in possessionem mittar rerum, quas pro herede vel pro possessore possidet. Sed si dolo fecerit, quo minus possideret, bona eius possidenda et vendenda sunt. — §. 19. Divus quoque Pius in persona eius, qui hereditatem possidens copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hereditariarum adversarium inducendum. In quo rescripto et fructum percipere iussit eum, qui per nimiam contumaciam possessoris hereditatis, ut lucro eius cedat, in possessionem inductus est rerum hereditariarum.

§. 171.

2527) — *L. 12. pr. D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Paulus.*) Cum unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti, quaeritur, utrum solus is, qui petit, possidere possit, an, cum unus petit, et Praetor permiserit, omnibus creditoribus aditus sit? Et commodius dicitur, cum Praetor permiserit, non tam personae solius petentis, quam creditoribus, et in rem permissum videri: quod et Labeo putat. Nec videbitur libera persona acquirere alii, quia nec sibi quidquam acquirit, cui Praetor permittit hoc, sed aliquid ex ordine facit, et ideo ceteris quoque prodest. Plane si is postulaverit, qui creditor non est, minime dicendum est, vel eum, qui creditor est, possidere posse, quia nihil egit talis postulatio. Aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum; ceteri enim poterunt peragere bonorum venditionem.

L. 10. pr. C. de bon. auct. iud. possid. Vid. 2524.

Not. 3.

L. 9. C. de bon. auct. iud. possid. Vid. 2207.

2528) — *Gaii instit.* III. 77.-81. — 77. Videamus autem et de ea successione quae nobis emtione bonorum competit. — 78. Bona autem veneunt aut vivorum, aut mortuorum: vivorum, velut eorum qui fraudationis causa latitant, nec absentes defenduntur; item eorum qui ex lege Iulia bonis cedunt; item iudicatorum, post tempus quod eis, partim lege XII tabularum partim edicto Praetoris, ad expediendam pecuniam tribuitur. Mortuorum bona veneunt, velut eorum quibus certum est neque heredes, neque bonorum possessores, neque ullum alium iustum successorem exsistere. — 79. Siquidem vivi bona veneant, iubet ea Praetor per dies continuos XXX possideri et proscribi; si vero mortui, post dies XV. Postea iubet convenire creditores, et ex eo numero magistrum creari, id est, eum per quem bona veneant. Itaque si vivi bona veneant, in diebus.... iubet; si mortui, in.... *nam* vivi bona XXX, mortui vero XX emtori addici iubet. Quare autem tardius viventium bonorum venditio*nem* complere iube*at*, illa ratio est, quia de vivis curandum erat ne facile bonorum venditiones paterentur. — 80. Neque.... bonorum possess.... pleno iure fiunt, sed in bonis efficiuntur.... autem ita demum adquiruntur, si usuc*apiuntur*. Interdum quidem.-bonorum emtori*bus*.... quidem.... si per eos.... bonorum emtor.... — 81. Item qu*ae*.... aut ipse debuit, neque bonorum possessor*es*, *neque* bonorum emtor*es* ipso iure deb*ent*.... de omnibus rebus.... *pro*ponemus.

Gaii instit. IV. 35. *Vid.* 34.

2529) — *Gaii instit.* IV. 66. 68. Inter compensationem autem quae argentario interponitur, et deductionem quae obiicitur *bonorum emtori*, illa di*ff*erentia est, quod in compensationem hoc solum vocatur quod eiusdem generis et naturae est: veluti pecunia cum pecunia compens*a*tur, triticum cum tritico, vinum cum vino. Adeo ut quibusdam plac*eat*, non omnimodo vinum cum vino aut triticum cum tritico compensandum, sed ita si eiusdem naturae qualitatisque sit. In deductionem autem vocatur et quod non est eiusdem generis: itaque si pecuniam petat bonorum emtor, et invicem frumentum aut vinum *tibi* debeat, deduc*to eo*

quanti id erit, in reliquum *experitur*. — Item vocatur in deductionem et id quod in diem debetur : compensatur autem hoc solum quod praesenti die debetur. — 68. Praeterea compensationis quidem ratio in intentione ponitur : quo fit ut, si facta compensatione plus nummo uno intendat argentarius, causa cadat et ob id rem perdat. Deductio vero ad condemnationem ponitur, quo loco plus petenti periculum non intervenit; utique bonorum *emtore agente*, qui, licet de certa pecunia agat, incerti tamen condemnationem concipit.

Gaii instit. IV. 145. *Vid.* 2187.

Not. 5.

2530) — *L.* 14. *pr. D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Paulus.*) Creditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si quaedam actiones periturae sint.

Not. 6.

2531) — *L.* 8. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis fructus ex praedio debitoris capi poterit, hunc creditor, qui in possessionem praedii missus est, vendere vel locare debet. Sed hoc ita demum, si ante neque venierit, neque locatus erit; nam si iam a debitore vel locatus erat, vel venierat; servabit Praetor venditionem et locationem a debitore factam, etsi minoris distractum est vel locatum, nisi si in fraudem creditorum hoc fiat; tunc enim Praetor arbitrium dat creditoribus, ut ex integro locationem vel venditionem faciant.

Not. 7.

2532) — *L.* 16. *D. eod.* (*Gaius.*) Cum bona veneunt debitoris, in comparatione extranei, et eius, qui creditor cognatusve sit, potior babetur creditor cognatusve, magis tamen creditor, quam cognatus, et inter creditores potior is, cui maior pecunia debetur.

L. 60. *D. de pactis. Vid.* 1594.

Not. 8.

L. 6. *in f. C. de bon. auct. iud. possid. Vid.* 2233.

2533) — *L.* 10. §. 1. *C. eod.* (*Iustinian.*) Ut autem non in perpetuum aliorum negligentia illi, qui pro suis debitis alacriores creditoribus aliis ostenduntur fuisse, praegraventur, rectius nobis esse videtur, tunc communionem babere in possessione rerum alios creditores, qui non hoc peregisse noscuntur, quum praesentes quidem in una eademque degentes provincia, in qua et possessores rerum commorantur, intra duorum annorum spatia, absentes autem intra quadriennium creditoribus possessionem antelato modo detinentibus suum debitum certum faciant, et expensas secundum quantitatem debitorum persolvant eis, qui sententias consecuti sunt, per sacramentum eorum manifestandas, qui eas adipiscendae gratia possessionis rerum sustinuerunt, quia et secundum debita satis eis fieri, explorati iuris est. Post completum autem memoratum tempus nullam eis esse licentiam eos, qui possessionem adepti sunt, molestare vel aliquibus damnis afficere, actiones autem, quas ex legibus sibi competere putaverint, contra suos exercere debitores.

§. 172.

Not. 1.

2534) — *L.* 3. *D. de cess. bonor.* (XLII. 3.) (*Ulp.*) Is, qui bonis cessit, ante rerum venditionem utique bonis suis non caret; quare si paratus fuerit se defendere, bona eius non veneunt.

2535) — *L.* 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Quem poenitet bonis cessisse, potest defendendo se consequi, ne bona eius veneant.

2536) — *L.* 33. §. 1. *D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) Defendere debitorem sicut ante, quam bona eius possiderentur, licet, ita post bonorum quoque possessionem eius, sive ipse sui, sive alius defensionem eius suscipiat, debet satisdare, ut satisdatione interposita iudicium accipiatur, et a possessione discedatur.

2537) — *L.* 2. *C. qui bonis ced. poss.* (VII. 71.) (*Philippus A. et Philippus C.*) Si quantitatem, quam, licet reipublicae condemnatus, debebas, inferre paratus es, frustra vereris, ne verbum bonorum cessionis temere a te prolatum privare te, necdum distractis facultatibus, iuris rationibus possit. (246.)

Not. 2.

L. 8. *C. eod. Vid.* 2521.

2538) — *L.* 4. *C. de precib. imp. offer.* (I. 19.) (*Gratian.*, *Valentin. et Theodos.*) Universa rescripta, quae in debitorum causis super praestandis dilationibus promulgantur, non aliter valeant, nisi fideiussio idonea super debiti solutione praebeatur. (382.)

Not. 3.

2539) — *L.* 7. §. 17. 19. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) — §. 17. Si ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus, ut minus solvatur, pactum valiturum est. — §. 19. Hodie tamen ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si convenerint in unum, et communi consensu declaraverint, quota parte debiti contenti sint; si vero dissentiant, tunc Praetoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis voluntatem.

2540) — *L.* 8. *D. eod.* (*Papinian.*) Maiorem esse partem pro modo debiti, non pro numero personarum placuit. Quodsi aequales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum praeferendus est. In numero autem pari creditorum auctoritatem eius sequetur Praetor, qui dignitate inter eos praecellit. Sin autem omnia undique in unam aequalitatem concurrant, humanior sententia a Praetore eligenda est; hoc enim ex divi Marci rescripto colligi potest.

2541) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Si plures sint, qui eandem actionem habent, unius loco habentur. Utputa si plures sint rei stipulandi, vel plures argentarii, quorum nomina simul facta sunt, unius loco numerabuntur, quia unum debitum est. Et cum tutores pupilli creditoris plures convenissent, unius loco numerantur, quia unius pupilli nomine convenerant. Nec non et unus tutor plurium pupillorum nomine unum debitum praetendentium si convenerit, placuit unius loco esse. Nam difficile est, ut unus homo duorum vicem sustineat; nam nec is, qui plures actiones habet, adversus eum, qui unam actionem habet, plurium personarum loco accipitur. — §. 1. Cumulum debiti et ad plures summas referemus, si uni

forte minutae summae centum aureorum debeantur, alii vero una summa aureorum quinquaginta; nam in hunc casum spectabimus summas plures, quia illae excedunt in unam summam coadunatae. — §. 2. Summae autem applicare debemus etiam usuras.

2542)—*L.* 10. *pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Rescriptum autem divi Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant convenire. Quid ergo, si quidam absentes sint? num exemplum praesentium absentes sequi debeant? Sed an et privilegiariis absentibus haec pactio noceat? eleganter tractatur, si modo valet pactio et contra absentes. Et repeto, ante formam a divo Marco datam divum Pium rescripsisse, fiscum quoque in his casibus, in quibus hypothecas non habeat, et ceteros privilegiarios exemplum creditorum sequi oportere. Haec enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conservanda sunt.

2543) — *L.* 58. §. 1. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Lucius Titius creditori suo mandatorem dedit; deinde defuncto debitore, maiore parte creditorum consentiente, a Praetore decretum est, ut portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator extiterat. Quaero: si mandator conveniatur, an eandem habeat exceptionem, quam heres debitoris? Respondi: si praesens apud Praetorem ipse quoque consensisset, pactus videretur iusta ex causa, eaque exceptio et fideiussori danda esset, et mandatori; sed quum proponas eum abfuisse, iniquum est, auferri ei electionem, sicut pignus aut privilegium, qui potuit praesens id ipsum proclamare, nec desiderare decretum Praetoris; nec enim si quis dixerit summovendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori vel fideiussori, quibus mandati iudicio eandem partem praestaturus est. Plane si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fideiussorem convenire? dubitatum est. Sed videbitur consentire decreto conveniendo heredem.

§. 173.

Not. 1.

L. 8. *C. qui bon. ced. poss. Vid.* 2521.

Not. 2.

L. 6. *L.* 10. *pr. C. de bon. auct. iud. poss. Vid.* 2233. 2524.

Not. 3.

2544) — *L.* 5. §. 15. 16. *D. de tribut. act.* (XIV. 4.) (*Ulp.*) — §. 15. Si plures habuit servus creditores, sed quosdam in mercibus certis, an omnes in iisdem confundendi erunt, et omnes in tributum vocandi? utputa duas negotiationes exercebat, puta sagariam et linteariam, et separatos habuit creditores. Puto separatim eos in tributum vocari; unusquisque enim eorum merci magis, quam ipsi credidit. — §. 16. Sed et si duas tabernas einsdem negotiationis exercuit, et ego fui tabernae verbi gratia, quam ad Bucinum habuit, ratiocinator, alius eius, quam trans Tiberim, aequissimum puto, separatim tributionem faciendam, ne ex alterius re merceve alii indemnes fiant, alii damnum sentiant.

2545)—*L.* 24. §. 2. *in f. D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) In bonis mensularii vendendis post privilegia potiorem eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam, fidem publicam secuti, deposuerunt. Sed enim qui depositis nummis usuras a mensulariis acceperunt, a ceteris creditoribus non separantur. Et merito; aliud est enim credere, aliud deponere. Si tamen nummi exstent, vindicari eos posse puto a depositariis, et futurum eum, qui vindicat, ante privilegia.

Not. 6.

2546)—*L.* 45. *D. de reliq.* (XI. 7.) (*Marcian.*) Impensa funeris semper ex hereditate deducitur; quae etiam omne creditum solet praecedere, cum bona solvendo non sint.

Not. 8.

L. 10. *pr. D. de pactis. Vid.* 2542.

2547) — *L.* 6. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Ulp.*) Fiscus, cum in privati ius succedit, privati iure pro anterioribus suae successionis temporibus utitur; ceterum postea, quam successit, habebit privilegium suum. Sed utrum statim, atque coepit ad eum pertinere nomen, an vero postea, quam convenit debitorem, an postea, quam relatum est inter nomina debitorum? quaeritur. Et quidem usuras exinde petit fiscales, etsi breviores debeantur, ex quo convenit certum debitorem et confitentem. At in privilegio varie rescriptum est; puto tamen exinde privilegio esse locum, ex quo inter nomina debitorum relatum nomen est.—§. 1. Quodcunque privilegium fisco competit, hoc idem et Caesaris ratio, et Augustae habere solet.

Not. 9.

2548) — *L. un. C. poenis fiscal. creditores praeferri.* (X. 7.) (*Alexand.*) Rem suam persequentibus poenae exactio postponitur. Sicut itaque in sortis quantitate fisci persecutio potior est, ita in triplo, quod poenae nomine adiectum est, propria forma servanda est. (224.)

L. 37. *D. de iure fisci. Vid.* 561.

Not. 10.

2549)—*L.* 38. §. 1. *de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Paulus.*) Respublica creditrix omnibus chirographariis creditoribus praefertur.

2550)—*L.* 23. *pr. C. de SS. Eccl.* (I. 2.) (*Iustinian.*) Ut inter divinum publicumque ius et privata commoda competens discretio sit, sancimus, si quis aliquam reliquerit hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel donationis titulo aliquid dederit vel vendiderit sive sacrosanctis ecclesiis, sive venerabilibus xenonibus, vel ptochotrophiis, vel monasteriis masculorum vel virginum, vel orphanotrophiis, vel brephotrophiis, vel gerontocomiis, nec non iuri civitatum, vel donatorum, vel venditorum, vel relictorum eis sit longaeva exactio, nulla temporum solita praescriptione coarctanda. Sed et si in redemtionem captivorum quaedam pecuniae vel res relictae vel legitimo modo donatae sunt, et earum exactionem longissimam esse censemus. Et nobis quidem cordi erat nullis temporum metis huiusmodi actiones circumcludi, sed ne videamur in infinitum hanc extendere, longissimum vitae hominum tempus eligimus, et non aliter eam actionem finiri concedimus, nisi centum anno-

rum curricula excesserint; tunc enim tantummodo huiuscemodi exactionem evanescere sinimus. Sive itaque memoratis religiosissimis locis vel civitatibus hereditas, sive legatum vel fideicommissum fuerit relictum, sive donatio vel venditio processerit in quibuscunque rebus mobilibus, vel immobilibus, vel se moventibus, sive pro redemtione captivorum quaedam fuerint derelicta vel donata, sit eorum paene perpetua vindicatio, et ad annos centum, secundum quod iam dictum est, extendatur, nulla alia exceptione temporis inhibenda, sive contra primas personas sive contra heredes vel successores eorum moveatur.

Not. 11.

L. 34. *in f. L.* 38. §. 1. *D. de reb. auct. iud. possid. Vid.* 2487. 2549.

Not. 12.

2551) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si sponsa dedit dotem, et nuptiis renuntiatum est, tametsi ipsa dotem condicit, tamen aequum est, hanc ad privilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum est. Idem puto dicendum, etiam si minor duodecim annis in domum quasi uxor deducta sit, licet nondum uxor sit.

2552) — *L.* 18. *D. eod.* (*Paulus.*) Interest enim reipublicae, et hanc solidum consequi, ut aetate permittente nubere possit.

2553) — *L.* 19. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Dabimusque ex his causis ipsi mulieri privilegium.

2554) — *L.* 22. §. 13. *sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Si mulier in conditione mariti erraverit, putaveritque esse liberum, quum servus esset, concedi oportet quasi privilegium in bonis viri mulieri, videlicet ut, si sint et alii creditores, haec praeferatur circa actionem de peculio, et si forte domino aliquid debeat servus, non praeferatur mulier, nisi in his tantum rebus, quae vel in dotem datae sunt, vel ex dote comparatae, quasi et hae dotales sint.

Not. 13.

L. 42. *D. de adm. et per. tut. Vid.* 662.

2555) — *L.* 19. §. 1. *D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) Si quis, quum tutor non esset, pro tutore negotia gessit, privilegio locum esse, manifestum est; nec interest, ipse debeat, qui gessit, sive heres eius ceterique successores. Ipse autem pupillus habet privilegium, sed eius successores non habent. Sed aequissimum erit, ceteris quoque, quibus curatores quasi debilibus vel prodigis dantur.

2556) — *L.* 20. *D. eod.* (*Paulus.*) Vel surdo, vel muto.

2557) — *L.* 23. *D. eod.* (*Paulus.*) Si negotium impuberis aliquis ex officio amicitiae gesserit, debet bonis eius venditis privilegium pupillo conservari; et ita accepi.

2558) — *L.* 24. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si ventri curator datus sit, nec partus editus, privilegium cessabit.

Not. 14.

2559) — *L.* 25. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Creditor, qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, in pecuniam, quam credidit, privilegium exigendi habebit.

2560) — *L.* 24. §. 1. *D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) Divus Marcus ita edixit: *Creditor, qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, in pecunia, quae credita erit, privilegium exigendi habebit.* Quod ad eum quoque pertinet, qui redemtori domino mandante pecuniam subministravit.

L. 26. 34. *D. eod. Vid.* 2486. 2487.

Not. 15.

L. 32. 34. *D. eod. Vid.* 2502. 2487.

Not. 16.

L. 24. §. 2. *D. eod. Vid.* 2543.

2561) — *L.* 7. §. 2. 3. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) — §. 2. Quoties foro cedunt nummularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum, hoc est eorum, qui depositas pecunias habuerunt, quas non foenore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipsos exercebant; et ante privilegia igitur, si bona venierint, depositariorum ratio habetur, dummodo eorum, qui vel postea usuras acceperunt, ratio non habeatur, quasi renuntiaverint deposito. — §. 3. Item quaeritur: utrum ordo spectetur eorum, qui deposuerunt, an vero simul omnium depositariorum ratio habeatur? Et constat, simul admittendos, hoc enim rescripto principali significatur.

2562) — *L.* 8. *D. eod.* (*Papinian.*) Quod privilegium exercetur non in ea tantum quantitate, quae in bonis argentarii ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus, idque propter necessarium usum argentariorum ex utilitate publica receptum est. Plane sumtus causa, qui necessarie factus est, semper praecedit; nam deducto eo bonorum calculus subduci solet.

Not. 18.

2563) — *L.* 2. *D. de cess. bon.* (XLII. 3.) (*Ulp.*) In personalibus actionibus qui postea quidem contraxerunt, verum ut pecunia eorum ad priores creditores perveniat, in locum eorum succedunt.

2564) — *L.* 24. §. 3. *D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) Eorum ratio prior est creditorum, quorum pecunia ad creditores privilegiarios pervenit; pervenisse autem quemadmodum accipimus? utrum si statim profecta est ab inferioribus ad privilegiarios, an vero et si per debitoris personam, hoc est si ante ei numerata sit, et sic debitoris facta, creditori privilegiario numerata est? Quod quidem potest benigne dici, si modo non post aliquod intervallum id factum sit.

Not. 19.

L. 6. *C. de bon. auct. iud. possid. Vid.* 2253.

Not. 20.

2565) — *L.* 18. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Scaev.*) Lucius Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris, acceptis pignoribus, eidemque debitori Maevius sub iisdem pignoribus pecuniam dedit. Quaero: an Titius non tandum sortis, et earum usurarum nomine, quae accesserunt ante, quam Maevius crederet, sed etiam earum, quae postea accesserunt, potior esset? Respondit: Lucium Titium in omne, quod ei deberetur, potiorem esse.

2566) — *L.* 20. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Tryphonin.*) Quaerebatur: si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, et hypothecam huius rei, quae tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes forte quadraginta, quod plus est in pretio rei, quam primo credidisti, utrum Seio ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hypotheca? finge Seium paratum esse, offerre tibi summam primo ordine creditam. Dixi: consequens esse, ut Seius potior sit in eo, quod amplius esset in pignore, et oblata ab eo summa primo ordine credita usurarumque eius, postponatur primus creditor in summa, quam postea eidem debitori credidit.

Not. 21.

L. 16. *D. eod. Vid.* 2087.

§. 174.

Not. 1.

2567) — *L.* 6. §. 7. *D. quae in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) Sciendum est, Iulianum scribere, eoque iure nos uti, ut, qui debitam pecuniam recepit, antequam bona debitoris possideantur, quamvis sciens prudensque, solvendo non esse, recipiat, non timere hoc edictum; sibi enim vigilavit. Qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum, exaequandumque ceteris creditoribus; neque enim debuit praeripere ceteris post bona possessa, quum iam par conditio omnium creditorum facta esset.

2568) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Is, qui a debitore, cuius bona possessa sunt, sciens rem emit, iterum alii bona fide ementi vendidit. Quaesitum est: an secundus emtor conveniri possit? Sed verior est Sabini sententia, bonae fidei emtorem non teneri, quia dolus ei duntaxat nocere debeat, qui eum admisit, quemadmodum diximus, non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit. Is autem, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in solidum pretium rei, quod accepit, tenebitur.

L. 10. §. 16. *D. eod. Vid.* 1675.

Not. 2.

2569) — *L.* 10. *pr. in f.* §. 12. 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Ait Praetor: QUAE LUCIUS TITIUS FRAUDANDI CAUSA SCIENTE TE IN BONIS, QUIBUS DE AGITUR, FECIT, EA ILLIS, SI EO NOMINE, QUO DE AGITUR, ACTIONEM EX EDICTO MEO COMPETERE ESSEVE OPORTET, ET SI NON PLUS, QUAM ANNUS EST, QUUM DE EA RE, QUA DE AGITUR, EXPERIUNDI POTESTAS EST, RESTITUAS. INTERDUM CAUSA COGNITA, ETSI SCIENTIA NON SIT, IN FACTUM ACTIONEM PERMITTAM. — §. 12. *Vid.* 692. — §. 18. Annus huius in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum.

2570) — *L.* 38. §. 4. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) In Faviana quoque actione, et Pauliana, per quam, quae in fraudem creditorum alienata sunt, revocantur, fructus restituuntur; nam Praetor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset. Quod non est iniquum; nam et verbum RESTITUAS, quod in hac re Praetor dicit, plenam habet significationem, ut fructus quoque restituantur.

Not. 3.

2571) — *L.* 67. §. 1. 2. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Valens.*) Etiam eo tempore, quo creditorum fraudandorum consilium inieris, citra periculum interdicti fraudatorii hereditatem suspectam adibis et restitues mihi, quia et remoto fideicommisso liberum tibi fuerat, nolenti adire hereditatem, creditores tuos tali commodo fraudare, et ego nihil turpiter faciam recipiendo eam hereditatem, quam remota postulatione mea creditores compellere te, ut adires, non potuerint. — §. 2. Sed et si filius suus heres patri, rogatus a patre hereditatem mihi restituere, quum suorum creditorum fraudandorum consilium iniisset, tanquam suspectam ex decreto Praetoris restituerit mihi, vix fraudatorio interdicto locus erit, quia, bonis patris eius venditis, nihil proprium creditores eius ex ea hereditate ferre potuerint, nisi forte proprii creditores filii audiri debeant, si postulent, ut, dimissis patris, eius bona vendere sibi permittatur.

2572) — *L.* 96. *pr. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Papinian.*) Pupilli debitor tutore delegante pecuniam creditori tutoris solvit. Liberatio contigit, si non malo consilio cum tutore habito hoc factum esse probetur; sed et interdicto fraudatorio tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse constabit.

L. 10. *pr. D. quae in fraud. cred. Vid.* 2569.

Not. 5.

2573) — *L.* 1. *pr. et* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) *Vid.* 2287. — §. 1. Necessario Praetor hoc edictum proposuit; quo edicto consuluit creditoribus, revocando ea, quaecunque in fraudem eorum alienata sunt.

2574) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Lucius Titius, quum haberet creditores, libertis suis iisdemque filiis naturalibus universas res suas tradidit. Respondit: quamvis non proponatur consilium fraudandi habuisse, tamen quia creditores habere se scit, et universa bona sua alienavit, intelligendus est fraudandorum creditorum consilium habuisse; ideoque etsi filii eius ignoraverunt, hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur.

Not. 6.

2575) — *L.* 6. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Quod autem, quum possit aliquid quaerere, non id agit, ut acquirat, ad hoc edictum non pertinet; pertinet enim edictum ad deminuentes patrimonium suum, non ad eos, qui id agunt, ne locupletentur. — §. 1. Unde si quis ideo conditioni non pareat, ne committatur stipulatio, in ea conditione est, ne faciat huic edicto locum. — §. 2. *Vid.* 1442.

Not. 7.

2576) — *L.* 10. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Ita demum revocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si eventum fraus habuit, scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. Ceterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, et alios sortitus est, si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare voluit, alios postea sortitus est, cessat revocatio. Si autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit, Marcellius dicit, revocationi locum fore.

Secundum hanc distinctionem et ab Imperatore Severo et Antonino rescriptum est, eoque iure utimur.

2577) — *L.* 6. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Praeterea illud sciendum est, eum, qui consentientibus creditoribus aliquid a fraudatore vel emit, vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit, non videri in fraudem creditorum fecisse; nemo enim videtur fraudare eos, qui sciunt, et consentiunt.

L. 67. §. 1. *D. ad SC. Trebell. Vid.* 2371.

2578) — *L.* 145. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt et consentiunt.

Not. 8.

2579) — *L.* 1. §. 2. *L.* 2. 3. *D. quae in fraud. cred.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) 1.— §. 2. Ait ergo Praetor: *quae fraudationis causa gesta erunt.* Haec verba generalia sunt, et continent in se omnem omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcunque contractum. Quodcunque igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis revocari, qualecunque fuerit; nam late ista verba patent. Sive ergo rem alienavit, sive acceptilatione vel pacto aliquem liberavit.

II. Idem erit probandum. Et si pignora liberet, vel quem alium in fraudem creditorum praeponat.

III. Vel ei praebuit exceptionem, sive se obligavit fraudandorum creditorum causa, sive numeravit pecuniam, vel quodcunque aliud fecit in fraudem creditorum, palam est, edictum locum habere. — §. 1. *Gesta fraudationis causa* accipere debemus non solum ea, quae contrahens gesserit aliquis, verum etiam si forte data opera ad iudicium non adsit, vel litem mori patiatur, vel a debitore non petat, ut tempore liberetur, aut usumfructum vel servitutem amittat. — §. 2. Et qui aliquid fecit, ut desinat habere, quod habet, ad hoc edictum pertinet.

2580) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) In fraudem facere videri etiam eum, qui non facit, quod debet facere, intelligendum est, id est si non utatur servitutibus.

2581) — *L.* 5. *D. eod.* (*Gaius.*) Sed et si rem suam pro derelicto habuerit, ut quis eam suam faciat.

2582) — *L.* 15. *D. eod.* (*Iulian.*) Si quis, quum haberet Titium creditorem, et sciret, se solvendo non esse, libertates dederit testamento, deinde dimisso Titio, postea Sempronium creditorem habere coeperit, et eodem testamento manente decesserit, libertates datae ratae esse debent, etsi hereditas solvendo non sit, quia libertates ut rescindantur, utrumque in eorundem persona exigimus, et consilium et eventum, si quidem et creditor, cuius fraudandi consilium initum erat, non fraudatur, et adversus eum, qui fraudatur, consilium initum non est; libertates itaque ratae sunt.

2583) — *L.* 10. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Si cui solutum quidem non fuerit, sed in vetus creditum pignus acceperit, hac actione tenebitur, ut est saepissime constitutum.

L. 22. *D. eod. Vid.* 1305.

2584) — *L.* 18. *D. eod.* (*Papinian.*) Si pignus vir uxori vel uxor viro remiserit, verior sententia est nullam fieri donationem existimantium. Quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione utili revocabitur. Idemque est et si quivis debitor in fraudem creditorum pignus omiserit.

2585) — *L.* 43. §. 7. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Paulus.*) Si quis, quum consilium inisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non redhibiturus alias, nisi vellet eos fraudare, tenetur creditoribus propter mancipium venditor.

Not. 9.

§. 6. *J. de actionibus. Vid.* 1747.

2586) — *L.* 5. *C. de revocandis his, quae in fraud. cred. alienata sunt.* (VII. 75.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ignoti iuris non est, adversus eum, qui sententia condemnatus intra statutum tempus satis non fecit, nec defenditur, bonis possessis, itemque distractis, per actionem in factum contra emtorem, qui sciens fraudem comparavit, et eum qui ex lucrativo titulo possidet, scientiae mentione detracta, creditoribus suis esse consultum.

Not. 10.

L. 15. *D. quae in fraud. cred. Vid.* 2582.

Not. 11.

2587) — *L.* 10. §. 25. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio heredi ceterisque successoribus competit, sed et in heredes similesque personas datur.

2588) — *L.* 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Nisi priores pecunia posteriorum dimissi probentur.

Not. 12.

L. 1. *pr. D. eod. Vid.* 2287.

2589) — *L. ult. in f. D. eod.* (*Venul.*) Haec actio etiam in ipsum fraudatorem datur, licet Mela non putabat in fraudatorem eam dandam, quia nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum venditionem daretur, et iniquum esset, actionem dari in eum, cui bona ablata essent. Si vero quaedam deperdidisset sic, ut nulla ratione recuperari possent, nihilominus actio in eum dabitur, et Praetor non tam emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus est bonis, quam poenam.

2590) — *L. ult. C. de revoc. his, quae in fraud. cred. alien.* (VII. 75.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si actu solenni praecedentem obligationem peremisti, perspicis, adversus fraudatorem intra annum in quantum facere potest, vel dolo malo fecit, quo minus possit, edicto perpetuo tantum actionem permitti.

Not. 13.

2591) — *L.* 6. §. 8. 11. *D. quae in fraud. cred.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) — §. 8. Hoc edictum eum coërcet, qui sciens, eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit, quod in fraudem creditorum fiebat; quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si tamen is, qui accepit, ignoravit, cessare videntur verba edicti. — §. 11. *Vid.* 1100.

L. 9. *D. eod. Vid.* 2568.

L. 5. *C. de revoc. his, quae in fraud. cred. Vid.* 2586.

2592) — *L.* 45. *pr. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Paulus.*) In fraudem fisci non solum per donationem, sed quocunque modo res alienatae revocantur. Idemque iuris est, et si non quaeratur; aeque enim in omnibus fraus punitur.

2593) — *L.* 21. *D. eod.* (*Paulus.*) Titius, qui mihi sub pignoribus pecuniam debebat, quum esset fisci debitor, solvit mihi, quae debebat;

postea fiscus iure suo usus abstulit mihi pecuniam. Quaerebatur: an liberata essent pignora? Marcellus recte existimabat: si id, quod mihi solutum est, fiscus abstulit, non competere pignorum liberationem. Neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, id ipsum, quod solutum est, an tantundem repetatur.

Not. 14.

L. 10. §. *ult. D. quae in fraud. credit. Vid.* 2587.

2594) — *L.* 11. *D. eod.* (*Venul.*) Cassius actionem introduxit in id, quod ad heredem pervenit.

Not. 15.

2595) — *L.* 6. §. 6. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Apud Labeonem scriptum est: eum, qui suum recipiat, nullam videri fraudem facere; [hoc est eum, qui quod sibi debetur, receperat] eum enim, quem Praeses invitum solvere cogat, impune non solvere, iniquum esse; totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quibus se Praetor non interponat, utputa pignora venditionesque. — §. 7. *Vid.* 2567.

L. 10. §. 16. *D. eod. Vid.* 1673.

2596) — *L.* 24. *D. eod.* (*Scaev.*) Pupillus patri heres exstitit, et uni creditorum solvit; mox abstinuit hereditate paterna; bona patris veneunt. An id, quod accepit creditor, revocandum sit, ne melioris conditionis sit, quam ceteri creditores? Distinguimus, an per gratificationem acceperit, an non, ut, si per gratificationem tutorum, revocetur ad eandem portionem, quam ceteri creditores fuerint laturi; sin vero iuste exegerit, ceteri creditores neglexerint exactionem, interea res deterior facta sit vel mortalitate, vel subductis rebus mobilibus, vel rebus soli ad irritum perductis, id, quod acceperit creditor, revocari nullo pacto potest, quoniam alii creditores suae negligentiae expensum ferre debeant. Quid ergo, si, quum in eo esset, ut bona debitoris mei venirent, solverit mihi pecuniam? an actione revocari ea possit a me? Et distinguendum est, is obtulerit mihi, an ego illi extorserim invito, ut, si extorserim invito, revocetur, si non extorserim, non revocetur. Sed vigilavi; meliorem meam conditionem feci; ius civile vigilantibus scriptum est, ideo quoque non revocatur id, quod percepi.

Not. 16.

L. 24. *D. eod. Vid. praeced.*
L. 10. §. 12. 13. *D. eod. Vid.* 602. 2583.
L. 22. *D. eod. Vid.* 1305.

Not. 17.

L. 25. §. 1. *D. eod. Vid.* 1102.

2597) — *L.* 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Hac in factum actione non solum dominia revocantur, verum etiam actiones restaurantur. Ea propter competit haec actio et adversus eos, qui res non possident, ut restituant, et adversus eos, quibus actio competit, ut actione cedant. Proinde si interposuerit quis personam Titii, ut ei fraudator res tradat, actione mandati cedere debet. Ergo et si fraudator pro filia sua dotem dedisset scienti fraudari creditores, filia tenetur, ut cedat actione de dote adversus maritum.

2598) — *L.* 10. §. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Si, quum mulier fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo eidemque debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit dotis constituendae causa, locum habet haec actio, et per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur, nec mulier de dote habet actionem; neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est, et hoc certu certius est, et saepissime constitutum. Exitus autem actionis erit, ut stipulatio, quae accepta facta fuerat, ex integro interponatur.

2599) — *L.* 2. *C. de revoc. his, quae in fraud. cred.* (VII. 75.) (*Alexand.*) Si successione patris abstenta fuisti, ob ea, quae in dotem data sunt, convenire te creditores nequeunt, quibus pignora in dotem data non docentur, nisi bonis defuncti non sufficientibus, in fraudem creditorum dotem constitutam probabitur. (252.)

Not. 18.

L. 38. §. 4. *D. de usuris. Vid.* 2570.

2600) — *L.* 10. §. 20. 22. *D. quae in fraudem cred.* (XLII. 8.) (*Ulp.*) Et fructus, non tantum qui percepti sunt, verum etiam hi, qui percipi potuerunt a fraudatore, veniunt; sed cum aliquo modo, scilicet ut sumtus facti deducantur. Nam arbitrio iudicis non prius cogendus est rem restituere, quam si impensas necessarias consequatur. Idemque erit probandum, et si quos alios sumtus ex voluntate fideiussorum creditorumque fecerit.

L. 25. §. 4. *D. eod. Vid.* 2514.

Not. 19.

2601) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Iulian.*) Omnes debitores, qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem revocantur in pristinam obligationem.

Not. 20.

L. 10. §. 22. *L.* 14. *D. eod. Vid.* 2520. 2597.

2602) — *L.* 25. *D. de reb. auct. iud. possid.* (XLII. 5.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUOD POSTEA CONTRACTUM ERIT, QUAM IS, CUIUS BONA VENIERINT, CONSILIUM FRAUDANDI RECEPERIT, SCIENTE EO, QUI CONTRAXERIT, NE ACTIO EO NOMINE DETUR.

Not. 21.

L. 6. §. 11. *D. quae in fraud. cred. Vid.* 1100.

Not. 22.

L. 1. *pr. D. eod. Vid.* 2287.

2603) — *L.* 6. §. *ult. D. eod.* (*Ulp.*) Huius actionis annum computamus utilem quo experiundi potestas fuit, ex die factae venditionis.

L. 10. §. 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Annus huius in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum.

2604) — *L.* 10. §. 24. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio post annum de eo, quod ad eum pervenit, adversus quem actio movetur, competit; iniquum enim Praetor putavit, in lucro morari eum, qui lucrum sensit ex fraude; idcirco lucrum ei extorquendum putavit. Sive igitur ipse fraudator sit, ad quem pervenit, sive alius quivis, competit actio in id, quod ad eum pervenit, dolove malo eius factum est, quo minus perveniret.

§. 175.

Not. 1.

2605) — *L.* 6. §. 1. *D. de separationibus.* (XLII. 6.) (*Iulian.*) Si liberta heres instituta bonorum possessionem secundum tabulas petisset eius, qui solvendo non erat, quaesitum est, an bona eius separari ab hereditariis debeant? Respondi : non est iniquum succurri patrono, ne oneretur aere alieno, quod liberta petendo bonorum possessionem secundum tabulas contraxerit.

Not. 2.

2606) — *L.* 1. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Si filiifamilias bona veneant, qui castrense peculium habet, an separatio fiat inter castrenses creditores ceterosque? videamus. Simul ergo admittentur, dummodo, si qui cum eo contraxerint ante, quam militaret, forte debeant separari; quod puto probandum. Ergo qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur, non possunt venire cum castrensibus creditoribus. Item si quid in rem patris versum est, forte poterit et creditori contradici, ne castrense peculium inquietet, quum possit potius cum patre experiri.

Not. 3.

L. 5. §. 15. 16. *D. de tributoria actione. Vid.* 2544.

PARS SPECIALIS.

LIBER I.

DE PERSONIS.

CAPUT I.

DE PERSONIS EARUMQUE DIFFERENTIIS GENERATIM EXPONITUR.

§. 176.

Not. 2.

2607) — *L. 22. pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) In personam servilem nulla cadit obligatio.

Not. 3.

2608) — *L. 7. §. 5. D. de liberatione legata.* (XXXIV. 3.) (*Ulp.*) Unde quaerit Iulianus : si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit, quod debetur, an evanescat legatum? Et quum constet, pupillum in his, quae a substituto relinquuntur, personam sustinere eius, a quo sub conditione legatur, consequens est, substitutum actione ex testamento teneri, si pupillus a debitore exegerit.

2609) — *L. 3. Th. C. de materna bonia.* (VIII. 18.) (*Constantin.*) Insinuatum est, quosdam patres principalis coniugii copulatione destitutos in perniciem filiorum ultra misericordiam sanguinis properare et receptis deinceps aliis matrimoniis maiorem sibi in rebus filiorum vindicare personam.... (334.)

Not. 5.

2610) — *L. 3. D. de adopt.* (I. 7.) (*Paulus.*) Si Consul vel Praeses filiusfamilias sit, posse eum apud semetipsum vel emancipari, vel in adoptionem dari, constat.

2611) — *L. 2. D. de offic. Praetor.* (I. 14.) (*Paulus.*) *L. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Apud filiumfamilias Praetorem potest pater eius manumittere.) , II. Sed etiam ipsum apud se emancipari vel in adoptionem dari placet.

2612) — *L. 2. D. de offic. Praesidis.* (I. 18.) (*Ulp.*) Praeses apud se adoptare potest, quemadmodum et emancipare filium, et manumittere servum potest.

L. 5. D. de manumiss. vindicta. Vid. 48.

2613) — *L. un. §. 2. D. de offic. Consulis.* (II. 10.) Consules apud se servos suos manumittere posse, nulla dubitatio est. Sed si evenerit,

ut minor viginti annis Consul sit, apud se manumittere non potest, quum ipse sit, qui ex senatusconsulto consilii causam examinat; apud collegam vero causa probata potest.

L. 12. pr. D. de leg. 1. Vid. 2451.

Not. 6.

2614)—§. 4. *J. de inoff. testam.* (II. 18.) Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, quum nihil erat ipsi tutori relictum a patre suo, nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

2615)—*L.* 16. *D. de in ius voc.* (II. 4.) (*Paulus.*) Quaesitum est, an tutor pupilli nomine patronam suam sine permissu Praetoris in ius vocare possit? Respondi: eum, de quo quaeritur, pupilli nomine etiam in ius vocare patronam suam potuisse sine permissu Praetoris.

L. 9. pr. D. de transact. Vid. 1787.

Not. 7.

2616)— *L.* 39. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Modestin.*) Caius Seius ob pecuniam mutuam fundum suum Lucio Titio pignori dedit; postea pactum inter eos factum est, ut creditor pignus suum in compensationem pecuniae suae certo tempore possideret. Verum ante expletum tempus creditor, quum suprema sua ordinaret, testamento cavit, ut alter ex filiis suis haberet eum fundum. et addidit: *quem de Lucio Titio emi*, quum non emisset; hoc testamentum inter ceteros signavit et Caius Seius, qui fuit debitor. Quaero: an ex hoc, quod signavit, praeiudicium aliquod sibi fecerit, quum nullum instrumentum venditionis proferatur, sed solum pactum, ut creditor certi temporis fructus caperet? Herennius Modestinus respondit: contractui pignoris non obesse, quod debitor testamentum creditoris in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur.

§. 177.

Not. 1.

2617)— *L.* 129. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Qui mortui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur, quia nunquam liberi appellari potuerunt.

2618) —*Pauli sent. rec.* IV. 9. 6. Aborsus vel abactus venter partum efficere non videtur.

Not. 2.

L. 12. pr. D. de statu hom. Vid. 1965.

Not. 3.

2619) — *L.* 141. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Etiam ea mulier, quum moreretur, creditur filium habere, quae exciso utero edere possit. Nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit, utputa eum, qui ab hostibus remeavit.

2620) — *L.* 2. *D. de mort. infer.* (XI. 8.) (*Marcell.*) Negat lex regia mulierem, quae praegnans mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur; qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur.

Not. 4.

2621) — *L.* 12. §. 1. *D. de lib. et posth.* (XXVIII. 2.) (*Ulp.*) Quid tamen, si non integrum animal editum sit, cum spiritu tamen? an adhuc testamentum rumpat? Et hoc tamen rumpit.

2622)—*L.* 3. *C. de posth. hered. instit.* (VI. 29.) (*Iustinian.*) Quod certatum est apud veteres, nos decidimus. Quum igitur is, qui in ventre portabatur, praeteritus fuerat, qui, si ad lucem fuisset redactus, suus heres patri exsisteret, si non alius eum antecederet, et nascendo ruptum testamentum faceret, si postumus in hunc quidem orbem devolutus est, voce autem non emissa ab hac luce subtractus est, dubitabatur, si is postumus ruptum facere testamentum posset? Et veterum animi turbati sunt, quid de paterno elogio statuendum sit. Quumque Sabiniani existimabant, si vivus natus esset, etsi vocem non emisit, rumpi testamentum, apparetque, quod, etsi mutus fuerat, hoc ipsum faciebat, eorum etiam nos laudamus sententiam, et sancimus, si vivus perfecte natus est, licet illico, postquam in terram cecidit, vel in manibus obstetricis decessit, nihilominus testamentum rumpi; hoc tantummodo requirendo, si vivus ad orbem totus processit, ad nullum declinans monstrum vel prodigium. (530.)

Not. 5.

L. 1. §. 1. D. de inspic. ventre. Vid. 63.

2623) — *L.* 9. §. 1. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Papinian.*) Circa ventrem ancillae nulla temporis admissa distinctio est; nec immerito, quia partus nondum editus homo non recte fuisse dicitur.

Not. 6.

L. 2. D. de mort. infer. Vid. 2620.

2624)—*L.* 3. *D. de poenis.* (XVIII. 19.) (*Ulp.*) Praegnantis mulieris consumendae damnatae poena differtur, quoad bene pariat. Ego quidem et ne quaestio de ea habeatur scio observari, quamdiu praegnans est.

2625) — *L.* 18. *D. de statu hom.* (I. 5.) (*Ulp.*) Imperator Hadrianus Publicio Marcello rescripsit: liberam, quae praegnans ultimo supplicio damnata sit, liberum parere, et solitum esse servari eam, dum partum ederet. Sed et si ei, quae ex iustis nuptiis concepit, aqua et igne interdictum est, civem Romanum parit, et in potestate patris.

2626) — *L.* 4. *D. de extraord. crim.* (XLVII. 11.) (*Marcian.*) Divus Severus et Antoninus rescripserunt: eam, quae data opera partum abegit, a Praeside in temporale exsilium dandam; indignum enim videri potest, impune eam maritum liberis fraudasse.

2627) — *L.* 8. *D. ad Leg. Cornel. de sicar.* (XLVIII. 8.) (*Ulp.*) Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit, eam in exsilium Praeses provinciae exiget.

2628) — *L.* 39. *D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Tryphonin.*) Cicero in oratione pro Cluentio Avito scripsit: Milesiam quandam mulierem, quum esset in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam. Sed et si qua visceribus suis post divortium, quod praegnans fuit, vim intulerit, ne iam inimico marito filium procrearet, ut temporali exsilio coerceatur, ab optimis Imperatoribus nostris rescriptum est.

2629) — *L.* 38. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui

abortionis aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen, quia mali exempli res est, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam, amissa parte bonorum, relegantur. Quodsi eo mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiuntur.

Not. 7.

2630)—*L. 7. D. de statu hom.* (I. 5.) (*Paulus.*) Qui in utero est, perinde, ac si in rebus humanis esset, custoditur, quoties de commodis ipsius partus quaeritur, quanquam alii, antequam nascatur, nequaquam prosit.

L. 3. D. si pars hered. petatur. Vid. 453.

2631) — *L. 7. pr. D. de reb. dubiis.* (XXXIV. 5.) (*Gaius.*) Utrum ita postumus partem faciat, si natus sit, an et si natus non sit? quaeritur. Ego commodius dici puto, si quidem natus non est, minime eum partem facere, sed totum ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto; sin autem natus fuerit, utrosque accipere, quantum cuique relictum est. ut uno nato, pars tibi dimidia debeatur, duobus natis, tertia tibi debeatur, tribus natis, quia trigemini quoque nascuntur, quarta debeatur. Et nostra quidem aetate Serapias Alexandrina mulier ad divum Hadrianum perducta est cum quinque liberis, quos uno fetu enixa est; sed tamen quod ultra tres nascitur, fere portentosum videtur.

2632) — *L. 36. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Iulian.*) Si pater meus praegnante uxore relicta decesserit, et ex causa hereditaria totum hoc, quod patri meo debitum fuisset, petissem, nihil me consumsisse quidam existimant; si nemo natus sit, recte me egisse, quia in rerum natura verum fuisset, me solum heredem fuisse. Iulianus notat: verius est, me eam partem perdidisse, pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset, neminem nasci, aut quartam partem. quia tres nasci potuerunt, aut sextam. quia quinque; nam et Aristotelem scripsisse, quinque nasci posse, quia vulvae mulierum totidem receptacula habere possint, et esse mulierem Romae Alexandrinam ab Aegypto, quae quinque simul pepererit, et tum habuerit incolumes; et hoc et in Aegypto affirmatum est mihi.

2633)—*L. 4. D. si pars hered. petatur.* (V. 4.) (*Ulp.*) Et si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata accrescere; si plures. quam tres, decrescere de ea parte, ex qua heres factus est.

Not. 8.

2634)—*Pr. J. de ingen.* (I. 4.) Ingenuus est is, qui statim ut natus est liber est, sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino et altero ingenuo. Sed et si quis ex matre nascitur libera, patre servo, ingenuus nihilominus nascitur, quemadmodum qui ex matre libera et incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci, quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quaesitum est: si ancilla praegnans manumissa sit, deinde ancilla facta, postea pepererit, liberum an servum pariat? Et Marcianus probat, liberum nasci. Sufficit enim ei, qui in ventre est, liberam matrem vel medio tempore habuisse. Quod verum est.

L. 18. D. de statu. hom. Vid. 2625.

2635)—*L. 7. §. 1. D. de senator.* (I. 9.) (*Ulp.*) Item Labeo scribit, etiam eum, qui post mortem patris Senatoris natus sit, quasi Senatoris filium esse. Sed eum, qui postea, quam pater eius de Senatu motus est, concipitur et nascitur, Proculus et Pegasus opinantur non esse quasi Senatoris filium. Quorum sententia vera est; nec enim proprie Senatoris filius dicitur is, cuius pater Senatu motus est, antequam iste nasceretur. Sed si quis conceptus quidem sit ante, quam pater eius Senatu moveatur, natus autem post patris amissam dignitatem, magis est, ut quasi Senatoris filius intelligatur; tempus enim conceptionis spectandum plerisque placuit.

2636) — *L. 26. D. de statu hom.* (I. 5.) (*Iulian.*) Qui in utero sunt, in toto paene iure civili intelliguntur in rerum natura esse. Nam et legitimae hereditates his restituuntur, et si praegnans mulier ab hostibus capta sit, id, quod natum erit, postliminium habet, item patris vel matris conditionem sequitur. Praeterea si ancilla praegnans subrepta fuerit, quamvis apud bonae fidei emtorem pepererit, id, quod natum erit, tamquam furtivum usu non capitur. His consequens est, ut libertus quoque, quamdiu patroni filius nasci possit, eo iure sit, quo sunt, qui patronos habent.

Not. 9.

2637) — *L. 10. §. 1. D. de reb. dubiis.* (XXXIV. 5.) (*Ulp.*) Plane si ita libertatem acceperit ancilla: *si primum marem pepererit, libera esto*, et haec uno utero marem et feminam peperisset, si quidem certum est, quid prius edidisset, non debet de ipsius statu ambigi, utrum libera sit necne. Sed nec filiae; nam si postea edita est, erit ingenua; sin autem hoc incertum est, nec potest nec per subtilitatem iudicialem manifestari, in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet, ut tam ipsa libertatem consequatur, quam filia eius ingenuitatem, quasi per praesumtionem priore masculo edicto.

Not. 10.

2638) — *L. 44. D. de relig.* (XI. 7.) (*Paulus.*) Cum in diversis locis sepultum est, uterque quidem locus religiosus non fit, quia unius sepultura plura sepulcra efficere non potest; mihi autem videtur, illum religiosum locum esse, ubi quod est principale conditum est, id est caput, cuius imago fit, unde cognoscimur.

Not. 11.

2639) — *L. 14. D. de statu hom.* (I. 5.) (*Paulus.*) Non sunt liberi, qui contra formam humani generis converso more procreantur, veluti si mulier monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliavit, alicuius videtur effectus, et ideo inter liberos connumerabitur.

2640) — *L. 38. D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Ostentum Labeo definit: omne contra naturam cuiusque rei genitum factumque. Duo autem genera sunt ostentorum, unum, quoties quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria est, alterum, cum quid prodigiosum videtur, quae Graeci φαντάσματα vocant.

Not. 12.

2641) — *L. 135. D. eod.* (*Ulp.*) Quaeret aliquis : si portentosum, vel monstrosum, vel debilem mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu novum, non humanae figurae, sed alterius magis animalis, quam hominis partum, an, quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, ut haec quoque parentibus prosint; nec enim est, quod eis imputetur, quae qualiter potuerunt statutis obtemperaverunt, neque id, quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet.

L. 14. D. de statu. hom. Vid. 2639.

2642) — *Pauli sent. rec.* IV. 9. 3. Mulier si monstruosum aliquid aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit. Non sunt enim liberi, qui contra formam humani generis converso more procreantur.

§. 178.

Not. 1.

2643)—*L.* 1. §. 2. 3. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) —§. 2. Apparet, minoribus annis viginti quinque eum opem polliceri; nam post hoc tempus compleri virilem vigorem constat. — §. 3. Et ideo hodie in hanc usque aetatem adolescentes curatorum auxilio reguntur, nec ante rei suae administratio eis committi debebit, quamvis bene rem suam gerentibus.

L. 3. §. 3. *D. eod. Vid.* 701.

Not. 3.

2644) — *L. 30. C. de episc. audient.* (I. 4.) (Ἰουστινιανός.) Θεσπίζομεν, ταῖς κηδεμονίαις τῶν νέων, εἴτε τῆς πρώτης, εἴτε τῆς δευτέρας εἶεν ἡλικίας.

(*Iustinian.*) Sancimus, in curationibus iuniorum, sive primae sive secundae sint aetatis......

2645)—*L.* 10. *C. de impub. et al. subst.* (VI. 26.) (*Iustinian.*) Quum quidam duobus impuberibus filiis suis heredibus institutis adiecit, si uterque impubes decesserit, illum sibi heredem esse, dubitabatur apud antiquos legum auctores, utrumne tunc voluerit substitutum admitti, quum uterque filius eius in prima aetate decesserit, an alterutro decedente illico substitutum in eius partem succedere? Et placuit Sabino, substitutionem tunc locum habere, quum uterque decesserit; cogitasse enim patrem, primo filio decedente, fratrem suum in eius portionem succedere. Nos eiusdem Sabini veriorem sententiam existimantes non aliter substitutionem admittendam esse censemus, nisi uterque eorum in prima aetate decesserit. (531.)

Not. 4.

2646)—*L. ult. in f. D. de appellat.* (XLIX. 1.) (*Scaev.*) Idem et in curatoribus observandum est, si interim adultus ad legitimam aetatem pervenit.

2647) — *L.* 1. §. 3. *Th. C. de h. is. qui ven. aet. impetr.* (II. 17.) *Vid.* 2678.

Not. 5.

2648) — *Gaii. instit.* I. 196. *Masculi autem cum* puberes esse coeperint, tutela liberantur... quidem.... *nostri praeceptores puberem* eum esse putant, qui habitu corporis pubertatem ostendit, *hoc est,* qui generare potest; sed in his qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cujus aetatis puberes fiunt : sed diversae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam, id est, eum puberem esse *existimant qui* XIV *annos explevit.*

2649) — *Ulp. fr.* XI. 28. Liberantur tutela masculi quidem pubertate. Puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est, qui generare possit; Proculeiani autem, eum qui quatuordecim annos explevit; verum Priscus eum puberem esse in quem utrumque concurrit, et habitus corporis, et numerus annorum. Feminae autem tutela liberantur...

Pr. J. quib. mod. tut. fin. Vid. 725.

2650) — *L. 3. C. quando. tut. vel. cur. esse desinant.* (V. 60.) (*Iustinian.*) Indecoram observationem in examinanda marium pubertate resecantes iubemus, quemadmodum feminae post impletos duodecim annos omnimodo pubescere iudicantur, ita et mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur, indagatione corporis inhonesta cessante. (529.)

L. 5. D. qui test. fac. poss. Vid. 702.

Not. 6.

2651)—*L. 14. D. de sponsalib.* (XXIII. 1.) (*Modestin.*) In sponsalibus contrahendis aetas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis. Quapropter et a primordio aetatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est si non sint minores, quam septem annorum.

2652) — *L.* 1. §. 2. *D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Sufficit tutoribus ad plenam defensionem, sive ipsi iudicium suscipiant, sive pupillus ipsis auctoribus; nec cogendi sunt tutores cavere, ut defensores solent. Licentia igitur erit, utrum malint ipsi suscipere iudicium, an pupillum exhibere, ut ipsis auctoribus iudicium suscipiatur; ita tamen, ut pro his, qui fari non possint, vel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant, pro his autem, qui supra septimum annum aetatis sunt, et praesto fuerint, auctoritatem praestent.

2653) — *L. 8. Th. C. de matern. bonis.* (VIII. 18.) (*Arcad., Honor. et Theodos.*) Certis annorum intervallis, in bonorum possessione maternae hereditatis a patre poscenda, aut successione amplectenda, infantis filii aetatem nostra auctoritate praescribimus : ut sive maturius, sive tardius, filius fandi sumat auspicia, intra septem annos aetatis eius, pater aut bonorum possessionem imploret, aut qualibet actis testatione successionem amplectatur; hac vero aetate finita, filius edicti beneficium petat, vel de successione suscipienda suam exponat voluntatem. (407.)

2654) — *L. 18. pr. et* §. 4. *C. de iure deliber.* (VI. 30.) (*Theodos. et Valentinian.*) Si infanti, id est minori septem annis, in potestate patris vel avi vel proavi constituto vel constitutae hereditas sit derelicta, vel ab intestato delata a matre, vel linea, ex qua mater descendit, vel aliis quibuscunque personis, licebit parentibus eius, sub quorum potestate est, adire eius nomine hereditatem, vel bonorum possessionem petere. — §. 4. Si autem septem annos aetatis pupillus excesserit, et priore parente mortuo, in pupillari aetate fati munus impleverit, ea

obtinere praecipimus, quae veteribus continentur legibus, nulla dubietate relicta, quin pupillus post impletos septem annos suac aetatis ipse adire hereditatem vel bonorum possessionem petere, consentiente parente, si sub eius potestate sit, vel cum tutoris auctoritate, si sui iuris sit, possit, vel si non habeat tutorem, adire Praetorem, et eius decreto hoc ius consequi. (426.)

2655) — *L.* 1. §. 13. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Huic proximus est, qui eius aetatis est, ut nondum intelligat, quid agatur; sed quod ad hunc, benignius acceptum est; nam qui loqui potest; creditur et stipulari et promittere recte posse.

2656) — *L.* 6. *D. rem pup. salv. fore.* (XLVI. 6.) (*Gaius.*) Servum pupilli stipulari ita necesse est, si pupillus abest, aut fari non potest. Nam si praesens est, et fari potest, etiam si eius aetatis erit, ut non intelligat, quid agat, tamen propter utilitatem receptum est, recte eum stipulari et agere.

L. 5. *D. de R. J. Vid.* 805.

Not. 7.

§. 10. *J. de inutil. stip. Vid.* 807.

2657) — §. 18. *J. de obl. quae ex del.* (IV. 1.) In summa sciendum est, quaesitum esse, an impubes rem alienam amovendo furtum faciat? Et placet, quia furtum ex affectu consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, et ob id intelligat, se delinquere.

2658) — *L.* 13. §. 1. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) item in causae cognitione versari, Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conveniatur. Ego arbitror, et ex suo dolo conveniendum, si proximus pubertati est, maxime si locupletior ex hoc factus est.

L. 111. *pr. D. de R. J.* (*Gaius.*) Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse et furandi et iniuriae faciendae.

Not. 8.

2659) — *L.* 209. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Florentin.*) Coram Titio aliquid facere iussus non videtur praesente eo fecisse, nisi is intelligat. Itaque si furiosus aut infans sit, aut dormiat, non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet; nam et invito eo recte fit, quod iussum est.

§. 10. *J. de inutil. stipul. Vid.* 807.

2660) — *L.* 32. §. 2. *D. de a. v. a. p.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Infans possidere recte potest, si tutore auctore coepit; nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris; utilitatis enim causa hoc receptum est; nam alioquin nullus sensus est infantis accipiendi possessionem. Pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. Item infans peculiari nomine per servum possidere potest.

Not. 9.

§. 9. *J. de inutil. stipul. Vid.* 1540.

2661) — *L.* 9. *pr. D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Gaius.*) Obligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest, acquirere autem sibi stipulando et per traditionem accipiendo etiam sine tutoris auctoritate potest; sed credendo obligare sibi non potest, quia sine tutoris auctoritate nihil alienare potest.

2662) — *L.* 1. §. 4. *D. de exercit. act.* (XIV. 1.) (*Ulp.*) Cuius autem conditionis sit magister iste, nihil interest, utrum liber an servus, et utrum exercitoris an alienus; sed nec cuius aetatis sit intererit, sibi imputaturo, qui praeposuit.

2663) — *L.* 7. §. 2. *D. de instit. act.* (XIV. 3.) (*Ulp.*) Pupillus autem institor obligat eum, qui eum praeposuit, institoria actione, quoniam sibi imputare debet, qui eum praeposuit.

2664) — *L.* 8. *D. eod.* (*Gaius.*) Nam et plerique pueros puellasque tabernis praeponunt.

Not. 10.

§. 10. *J. de inut. stipul. Vid.* 807.

2665) — *L.* 141. §. 2. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Gaius.*) Pupillus, licet ex quo fari coeperit recte stipulari potest, tamen si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre obligatur; pubes vero, qui in potestate est, perinde ac paterfamilias obligari solet. Quod autem in pupillo dicimus, idem et in filiafamilias impubere dicendum est.

L. 18. *in f. C. de iure delib. Vid.* 2654.

Not. 11.

L. 46. *D. de O. et A. Vid.* 805.

2666) — *L.* 3. §. 4. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Ulp.*) Pupillus sane si negotia gesserit, post rescriptum divi Pii etiam conveniri potest in id, quod factus est locupletior, agendo autem compensationem eius, quod gessit, patitur.

Not. 12.

2667) — *L.* 2. §. 19. *D. de vi bon. rapt.* (XLVII. 8.) (*Ulp.*) Vi bonorum raptorum actio in impuberem, qui doli mali capax non est, non dabitur, nisi servus ipsius vel familia eius admisisse proponantur; et servi, et familiae nomine noxali vi bonorum raptorum actione tenebitur.

Not. 13.

§. 10. *J. de inutil. stipul. Vid.* 807.

§. 18. *J. de obl., quae ex del. Vid.* 2657.

2668) — *L.* 14. *D. de SC. Silaniano.* (XXIX. 5.) (*Marcian.*) Excipiuntur senatusconsulto Silaniano impuberes servi. Trebius autem Germanus legatus etiam de impubere sumi iussit supplicium, et tamen non sine ratione. Nam is puer nec multum a puberi aetate aberat, et ad pedes domini cubuerat, quum occideretur, nec postea caedem eius prodiderat. Ut enim opem ferre eum non potuisse constabat, ita silentium praestitisse etiam postea, certum erat; et his duntaxat impuberibus senatusconsulto parci credebat, qui tantum sub eodem tecto fuissent; qui vero ministri vel participes caedis fuissent, et eius aetatis, quanquam nondum puberis, ut rei intellectum capere possent, his non magis in caede domini, quam in ulla alia causa parci oportere.

L. 4. §. 26. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) Iulianus saepissime scripsit, doli pupillos, qui probe pubertatem sunt, capaces esse.

L. 5. §. 2. *D. ad leg. Aquil. Vid.* 809.

2669) — *L.* 1. §. 6. *D. ne vis fiat ei.* (XLIII. 4.) (*Ulp.*) Hoc edicto neque pupillum, neque furiosum teneri constat, quia affectu carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax

non est; ceterum si iam doli capax sit, contra erit dicendum. Ergo et si tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem, si modo solvendo sit tutor. Sed et ipsum tutorem posse conveniri, Iulianus scribit.

L. 23. *D. de furtis. Vid.* 810.

L. 2. §. 19. *D. de vi bon. rapt. Vid.* 2667.

2670) — *L.* 3. §. 1. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Sane sunt quidam, qui facere non possunt, utputa furiosus, et impubes, qui doli capax non est. Namque hi pati iniuriam solent, non facere; quum enim iniuria ex affectu facientis consistat, consequens erit dicere, hos, sive pulsent, sive convicium dicant, iniuriam fecisse non videri.

Nov. 11.

2671) — *L.* 40. §. 1. *D. de adopt.* (I. 7.) (*Modestin.*) Non tantum cum quis adoptat, sed et cum arrogat, maior esse debet eo, quem sibi per arrogationem vel per adoptionem filium facit; et utique plena pubertate, id est decem et octo annis, eum praecedere debet.

2672) — §. 4. *J. de adopt.* (I. 11.) Minorem natu non posse maiorem adoptare placet; adoptio enim naturam imitatur, et pro monstro est, ut maior sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel arrogationem facit, plena pubertate, id est decem et octo annis praecedere.

2673) — *L.* 57. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) Quidam consulebat: an valeret sententia a minore viginti quinque annis iudice data? Et aequissimum est, tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem et octo annis sit; certe si magistratum minor gerit, dicendum est, iurisdictionem eius non improbari. Et si forte ex consensu iudex minor datus sit, scientibus his, qui in eum consentiebant, rectissime dicitur, valere sententiam. Proinde si minor Praetor vel Consul ius dixerit sententiamve protulerit, valebit; princeps enim, qui ei magistratum dedit, omnia gerere decrevit.

2674) — *L.* 14. §. 1. *D. de alim. leg.* (XXXIV. 1.) (*Ulp.*) Certe si usque ad pubertatem alimenta relinquantur, si quis exemplum alimentorum, quae dudum pueris et puellis dabantur, velit sequi, sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimum octavum, puellae usque ad quartum decimum annum alantur. Et hanc formam ab Hadriano datam observandam esse, Imperator noster rescripsit. Sed etsi generaliter pubertas non sic definiatur, tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus aetatis esse observandum, non est incivile.

2675) — §. 7. *J. qui et quib. ex c. manum. non poss.* (I. 6.) Quum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Aeliam Sentiam constitutus erat, eveniebat ut qui quatuordecim annos aetatis expleverat, licet testamentum facere, et in eo sibi heredem instituere legataque relinquere posset, tamen, si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset.

2676) — *L.* 1. §. 3. *D. de postul.* (III. 1.) (*Ulp.*) Initium autem fecit Praetor ab his, qui in totum prohibentur postulare. In quo edicto aut pueritiam, aut casum excusavit. Pueritiam, dum minorem annis decem et septem, qui eos non in totum complevit, prohibet postulare, quia moderatam hanc aetatem ratus est ad procedendum in publicum (qua aetate, aut paulo maiore fertur Nerva filius et publice de iure responsitasse). Propter casum surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare. Nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum Praetoris exaudire non poterat. Quod etiam ipsi erat periculosum futurum; nam non exaudito decreto Praetoris, quasi non obtemperasset, poena ut contumax plecteretur.

2677) — *L.* 2. *C. de his, qui ven. aet.* (II. 45.) (*Constantin.*) Omnes adolescentes, qui honestate morum praediti paternam frugem vel avorum patrimonia gubernare cupiunt, et super hoc imperiali auxilio indigere coeperint, ita demum aetatis veniam impetrare audeant, quum vicesimi anni metas impleverint, ita ut post impetratam aetatis veniam iidem ipsi per se principale beneficium allegantes non solum per scripturam annorum numerum probent, sed etiam testibus idoneis advocatis morum suorum instituta probitatemque animi et testimonium vitae honestioris edoceant. — §. 1. Feminas quoque, quas morum honestas mentisque solertia commendat, quum octavum et decimum annum egressae fuerint, veniam aetatis impetrare sancimus. Sed eas propter pudorem ac verecundiam feminarum coetui publico demonstrari non cogimus, sed percepta aetatis venia annos tantum aetatis probare testibus quinque vel instrumentis misso procuratore concedimus, ut ipsae etiam in omnibus negotiis tale ius habeant, quale et mares habere praescripsimus, ita tamen, ut praedia sine decreto non alienent. — §. 2. Sed senatores quidem clarissimi viri in hac regia urbe commorantes apud sublimitatem tuam, ceteri vero apud Praetorem, in provinciis autem omnes apud earum rectores de suis moribus et honestate perdoceant. — §. 3. Hi vero, qui contra memoratam dispositionem veniam aetatis a principali clementia impetraverint, sciant, eam nullas vires obtinere. (321.)

2678) — *L. un. Th. C. eod.* (II. 17.) (*Constantin.*) Omnes adolescentes, qui bonestate morum praediti paternam frugem vel maiorum patrimonia, urbana vel rustica conversatione rectius gubernare cupiunt, et Imperiali auxilio indigere coeperint, ita demum aetatis veniam impetrare audeant, cum vicesimi anni clausa aetas adolescentiae, patefacere sibi ianuam coeperit ad firmissimae iuventutis ingressum; ita ut post impetratam aetatis veniam, iidem ipsi Principale beneficium allegantes, non solum praescriptorum annorum numerum probent, sed etiam testibus advocatis, honesta aut simili aut potiore dignitate praeditis, morum suorum instituta probitatemque animi testimonio vitae honestioris edoceant. — §. 1. Quod cum ea conditione effecerint, in alienatione praediorum ius tantum aetatis obtinebunt, quantum per annorum dimensiones ac temporum legis natura singulis quibusque deferre consuevit. — §. 2. Feminas quoque, quarum aetas biennio viros non sera pubertate praecedit, servato etiam in hoc temporis intervallo, decem et octo annos egressas, ius aetatis legitimae mereri posse sanximus, sed eas, quas morum honestas, mentisque solertia et certa fama commendat. Has vero propter pudorem et verecundiam in coetu publico demonstrari testibus non cogimus, sed

percepta aetatis venia, annos tantum probare tabulis vel testibus, misso procuratore, concedimus, ut etiam ipsae in omnibus contractibus tale ius habeant, quale viros habere praescripsimus. Ita ut Senatores apud gravitatis tuae officium de suis moribus et honestate perdoceant. Perfectissimi apud Vicariam Praefecturam, Equites Romani et ceteri apud Praefectum vigilum. Navicularii apud Praefectum aunonae. — §. 3. Cui artati, quoniam inter plenam perfectamque adolescentiam et robustissimam iuventutem media est, firmatae aetatis appellationem imponimus, ut prima aetas pueritiae sit, sequens adolescentiae, firmata haec tertia, quarta legitima, quinta senectus habeatur. In ipsis etiam contractibus hac appellatione consignanda, ut non nudum nomen venditoris inseratur tabulis emtionum, sed *ab illo qui firmatae aetatis et honestus vir habeatur emisse illum significetur et venditorem esse firmitate aetatis.* Ita tamen, ut (quia spes adrmta perfidiae est) et in vendendis praediis diligrntiores esse persistant, qui beneficium meruerunt Principale, nec praedia sine decreto alienent.

Not. 15.

2679)—*L.* 69. §. 1. *D. de legat.* III. (XXXII. 1.) (*Marcell.*) Titius codicillis suis ita cavit: *Publio Maevio omnes iuvenes, quos in ministerio habeo, dari volo.* Quaero: a qua aetate iuvenes, et in quam intelligi debeant? Marcellus respondit: quos verbis, quae proponerentur, demonstrare voluerit testator, ad notionem eius, qui de ea re cogniturus esset, pertinere; non enim in causa testamentorum ad definitionem utique descendendum esse, quum plerumque abusive loquantur, nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur, ceterum existimari posset iuvenis is, qui adolescentis excessisset aetatem, quoad inciperet inter seniores numerari.

2680) — *L.* 8. §. 10. *D. de transact.* (II. 15.) (*Ulp.*) Modus quoque pecuniae, quae in transactionem venit, aestimandus est, utputa quantitas transactionis, nam etiam ex modo fides transactionis aestimabitur. Modus autem pro aetate eius, qui transigit, arbitrandus est, et valetudine; nam aliter cum puero, aliter cum iuvene, aliter cum sene transigi palam est; constat enim, alimenta cum vita finiri.

2681) — *L.* 5. *pr. D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Callistr.*) Semper in civitate nostra senectus venerabilis fuit; namque maiores nostri paene eundem honorem senibus, quem magistratibus tribuebant. Circa munera quoque municipalia subeunda idem honor senectuti tributus est. Sed eum, qui in senectute locuples factus est, et ante nullo publico munere functus est, dici potest non eximi ab hoc onere privilegio aetatis, maxime si non tam corporis habeat vexationem, quam pecuniae erogationem indicti muneris administratio, et ex ea sit civitate, in qua non facile sufficientes viri publicis muneribus inveniantur.

2682) — *L.* 2. *pr. D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Modestin.*) Excusantur a tutela et cura, qui septuaginta annos compleverunt. Excessisse autem oportet septuaginta annos tempore illo, quo creantur, aut quo hereditatem adiit quis, aut quo conditio, quae testamento inscripta est, completa est, non infra tempora excusationis.

L. 3. *D. de iure immunit. Vid.* 728.

2683) — *L.* 2. §. *ult. D. de decur.* (L. 2.) (*Ulp.*) — §. 8. Maiores annis quinquaginta quinque ad Decurionatus honorem inviti vocari constitutionibus prohibentur. Sed si ei rei consenserint, etsi maiores annis septuaginta sint, munera quidem civilia obire non coguntur, honores autem gerere debent.

2684) — *L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* (L. 7.) (*Ulp.*) In arrogationibus cognitio vertitur, num forte minor sexaginta annis sit is, qui arrogat, quia magis liberorum procreationi studere debeat, nisi forte morbus, aut valetudo in causa sit, aut alia iusta causa arrogandi, veluti si coniunctam sibi personam velit adoptare.

2685) — *L.* 8. *D. de testib.* (XXII. 5.) (*Scaev.*) Inviti testimonium dicere non coguntur senes, valetudinarii, vel milites, vel qui cum magistratu reipublicae causa absunt, vel quibus venire non licet.

2686) — *L.* 3. §. 7. *D. de SC. Silan.* (XXIX. 5.) (*Ulp.*) Ignoscitur etiam his, qui aetate defecti sunt.

2687) — *L.* 2. *D. de term. moto.* (XLVII. 21.) (*Callistr.*) Divus Hadrianus in haec verba rescripsit: *Quin pessimum factum sit eorum, qui terminos finium causa positos protulerunt, dubitari non potest, de poena tamen modus ex conditione personae et mente facientis magis statui potest. Nam si splendidiores personae sunt, quae convincuntur, non dubie, si id occupandorum alienorum finium causa admiserunt, possunt in tempus, ut cuiusque patietur aetas, relegari, id est si iuvenior, in longius, si senior, recisius; si vero alii negotium gesserunt, et ministerio functi sunt, castigari, et ad opus biennio dari; quodsi per ignorantiam aut fortuito lapides furati sunt, sufficiet eos verberibus decidere.*

§. 179.

Not. 1.

2688) — *L.* 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Verbum hoc: *si quis*, tam masculos quam feminas complectitur.

2689) — *L.* 195. *D. eod.* (*Ulp.*) Pronuntiatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum plerumque porrigitur.

2690) — *L.* 45. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Pompon.*) Si ita sit scriptum: *Filiabus meis centum aureos do*, an et masculini generis, et feminini liberis legatum videatur? nam si ita scriptum esset: *Filiis meis hosce tutores do*, responsum est, etiam filiabus tutores datos esse. Quod non est ex contrario accipiendum, ut filiarum nomine etiam masculi contineantur; exemplo enim pessimum est, feminino vocabulo etiam masculos contineri.

Not. 2.

2691) — *Gaii instit.* I. 91. Item si qua mulier civis romana praegnans ex senatusconsulto Claudiano ancilla facta sit ob id quod alieno servo, *invito et* denuntiante domino eius (*coierit*), complures *distinguunt* et existimant, siquidem ex iustis nuptiis conceperit, civem romanum ex

ca nasci; si vero vulgo conceperit, *servum* nasci eius cuius mater facta est ancilla.

2692) — *Gaii instit.* I. 109. Sed in potestate quidem et masculi et feminae esse solent : in manum autem feminae tantum conveniunt. — 110. *sqq. Vid.* §. 501. *Not.* 14.

2693)—*Gaii instit.* I. 144. *sqq.* — 144. Permissum est itaque parentibus, liberis quos in potestate sua habent, testamento (*tuto*) res dare : masculini quidem sexus, impuberibus (*duntaxat ; feminini autem, tam impuberibus*) quam nubi*libus :* veteres enim voluerunt feminas, etiam si per*f*ectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse. — 145. Itaque si quis filio filiaeque testamento tutorem dederit, et ambo ad pubertatem pervenerint, filius quidem desinit habere tutorem, filia vero nihilominus in tutela permanet : tantum enim ex *lege* Iulia et Papia Poppaea iure liberorum a tutela liberantur feminae : loquimur autem exceptis virginibus vestalibus, quas etiam veteres in honore*m* sacerdotii liberas esse voluerunt : itaque etiam lege XII tabularum cautum est. — 146. Nepotibus autem neptibusque ita demum possumus test*amento* tutores dare, si post mortem nostram in patris sui potestatem iure recasuri non sint : itaque si filius meus mortis meae tempore in potestate mea sit, nepotes quos ex eo (*habeo*), non possunt ex testamento meo habere tutorem, quamvis in potestate mea fuerint : scilicet quia mortuo me in patris sui potestate futuri *sunt*. — 147. Cum tamen in compluribus aliis causis postumi pro iam natis habeantur, et in hac causa placuit, non minus postumis, quam iam natis testamento tutores dari posse : si modo in ea causa sint ut, si vivis nobis nascontur, in potestate nostra fiant. Hos etiam heredes instituere possumus, cum extraneos postumos heredes instituere permissum non sit.— 148. (*Uxori*) quae in manu est, proinde ac filiae; item nurui quae in filii manu est, proinde ac nepti, tutor dari potest. — 149. Rectissime autem tutor sic dari potest, LUCIUM TITIUM LIBERIS MEIS TUTOREM DO; sed et si ita scriptum sit, LIBERIS MEIS vel UXORI MEAE TITIUS TUTOR ESTO, recte datus intelligitur. — 150. In persona tamen uxoris, quae in manu est, recepta est etiam tutoris optio, id est, ut liceat ei permittere, quem velit ipsa tutorem sibi optare, hoc modo : TITIAE UXORI MEAE TUTORIS OPTIONEM DO; quo casu licet uxori vel in omnes res, vel in unam forte aut duas (*optore*). — 151. Ceterum aut plena optio datur, aut angusta. — 152. Plena ita dari solet, ut proxime ac supra diximus; angusta ita dari solet : TITIAE UXORI MEAE DUNTAXAT TUTORIS OPTIONEM SEMEL DO, aut, DUNTAXAT BIS DO. — 153. Quae optiones plurimum inter se differ*unt*; nam quae plenam optionem habet, potest semel et bis et ter et saepius tutorem optare : quae vero angus*to m* habet optionem, si duntaxat semel data est optio, amplius quam semel optare non potest; si tantum bis, amplius quam bis optandi facultatem non habet. — 154. Vocantur autem hi qui nominatim testamento tutores dantur, dativi; qui ex optione sumuntur, optivi.

NOT. 3.

2694) — *L.* 9. *D. de statu hom.* (I. 59.) (*Papinian.*) In multis iuris nostri articulis deterior est conditio feminarum, quam masculorum.

2695) — *L.* 2. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Feminae ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotae sunt, et ideo nec iudices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere.

2696) — *L.* 1. §. 5. *D. de postul.* (III. 1.) (*Ulp.*) Secundo loco edictum proponitur in eos, qui pro aliis ne postulent prohibentur; in quo edicto excepit Praetor sexum, et casum, item personas turpitudine notabiles. Sexum, dum feminas prohibet pro aliis postulare. Et ratio quidem prohibendi est, ne contra pudicitiam sexui congruentem alienis causis se immisceant, ne virilibus officiis fungantur mulieres. Origo vero introducta est a Carfania, improbissima femina, quae inverecunde postulans, et magistratum inquietans, causam dedit edicto. Casum, dum caecum utrisque luminibus orbatum Praetor repellit, videlicet quod insignia magistratus videre et revereri non possit. Refert etiam Labeo, Publilium caecum, Asprenatis Nonii patrem, aversa sella a Bruto destitutum, quum vellet postulare. Quamvis autem caecus pro alio postulare non possit, tamen et senatorium ordinem retinet, et iudicandi officio fungetur. Numquid ergo et magistratus gerere possit? Sed de hoc deliberabimus. Exstat quidem exemplum eius, qui gessit. Appius denique Claudius caecus consiliis publicis intererat, et in senatu severissimam dixit sententiam de Pyrrhi captivis. Sed melius est, ut dicamus, retinere quidem iam coeptum magistratum posse, adspirare autem ad novum penitus prohiberi; idque multis comprobatur exemplis.

L. 12. §. 2. *D. de iud. Vid.* 811.

2697) — *L. ult. D. de tut.* (XXVI. 1.) (*Nerat.*) Feminae tutores dari non possunt, quia id munus masculorum est, nisi a principe filiorum tutelam specialiter postulent.

L. 6. *D. de popular. act. Vid.* 1780.

2698) — §. 10. *J. de adopt.* (I. 11.) Feminae quoque adoptare non possunt, quia nec naturales liberos in sua potestate habent; sed ex indulgentia principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

2699) — §. 3. *J. de hered. qual. et differ.* (II. 19.) Ceteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti, extranei heredes videntur. Qua de causa et qui heredes a matre instituuntur, eodem numero sunt, quia feminae in potestate liberos non habent. Servus quoque heres a domino institutus, et post testamentum factum ab eo manumissus eodem numero habetur.

2700) — *L.* 195. *in f. D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Mulier autem familiae suae et caput et finis est.

2701) — *L.* 196. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Feminarum liberos in familia earum non esse, palam est, quia qui nascuntur patris non matris familiam sequuntur.

2702) — *L.* 1. *D. de Senator.* (I. 9.) (*Ulp.*) Consulari feminae utique consularem virum praeferendum esse, nemo ambigit. Sed vir praefectorius an consulari feminae praeferatur? videndum. Et putem praeferri, quia maior dignitas est in sexu virili.—§. 1. Consulares autem feminas dicimus consularium uxores; adiicit

Saturninus etiam matres, quod nec usquam relatum est, nec unquam receptum.

2703)—*L. 6. D. de fide instr.* (XXII.4.) (*Ulp.*) Si de tabulis testamenti deponendis agatur, et dubitetur, cui eas deponi oportet, semper seniorem iuniori, et amplioris honoris inferiori, et marem feminae, et ingenuum libertino praeferemus.

2704)—*L. 5. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Pompon.*) Mulierem absenti per litteras eius vel per nuntium posse nubere placet, si in domum eius deduceretur, eam vero, quae abesset, ex litteris vel nuntio deduci a marito non posse; deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi in domicilium matrimonii.

2705) — *L. 14. §. 1. in. f. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Eleganter quaerit Pomponius libro quinto decimo ex Sabino: si paciscatur maritus, ne in id, quod facere possit, condemnetur, sed in solidum, an hoc pactum servandum sit? Et negat servari oportere. Quod quidem et mihi videtur verum; namque contra bonos mores id pactum esse, melius est dicere, quippe quum contra receptam reverentiam, quae maritis exhibenda est, id esse appareat.

2706) — *L. 9. pr. D. de his qui not. infam.* (III. 2.) (*Paulus.*) Uxores viri lugere non compelluntur.

L. 18. D. de testib. Vid. 473.

Nov. 4.

2707) — *L. 1. §. 1. D. ad. SC. Velleianum.* (XVI. 1.) (*Paulus.*) Nam sicut moribus civilia officia adempta sunt feminis, et pleraque ipso iure non valent, ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera nudumque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum rei familiaris.

2708) — *L. 2. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Sed ita demum eis subvenit, si non callide sint versatae. Hoc enim divus Pius et Severus rescripserunt; nam deceptis, non decipientibus iura opitulantur. Et est et graecum Severi tale rescriptum: Ταῖς ἀπατώσαις γυναιξὶ τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου βουλῆς οὐ βοηθεῖ. [*] Infirmitas enim feminarum, non calliditas auxilium commeruit.

2709)—*Pr. J. quib. alien. licet vel non.* (II.8.) Accidit aliquando, ut, qui dominus sit, alienare non possit, et contra qui dominus non sit, alienandae rei potestatem habeat. Nam dotale praedium maritus invita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, quamvis ipsius sit dotis causa ei datum. Quod nos, legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Quum enim lex in soli tantummodo rebus locum habebat, quae Italicae fuerant, et alienationes inhibebat, quae invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum etiam volente ea, utrique remedium imposuimus, ut et in eas res, quae in provinciali solo positae sunt, interdicta sit alienatio vel obligatio, et neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiae earum converteretur.

2710) — *L. un. §. 1 et 15. C. de rei uxor. act.* (V. 13) (*Iustinian.*) — §. 1. Et ut plenius dotibus subveniatur, quemadmodum in administratione pupillarium rerum, et in aliis multis iuris articulis tacitas hypothecas inesse accipimus, ita et in huiusmodi actione damus ex utroque latere hypothecam, sive ex parte mariti pro restitutione dotis, sive ex parte mulieris pro ipsa dote praestanda vel rebus dotalibus evictis, sive ipsae principales personae dotes dederint, vel promiserint, vel susceperint, sive aliae pro his personae, et dos sive adventitia, sive profectitia sit secundum veteris iuris nominationem. Ita enim et imperitia hominum et rusticitas nihil eis poterit afferre praeiudicii, quum nos illis ignorantibus et nescientibus in hoc casu nostram induxerimus providentiam. Sicut enim et stipulationes et hypothecae inesse dotibus intelliguntur, et inutiles stipulationes emendantur, sic et in posterum causa invenietur valida et perfecta, quasi omnibus dotalibus instrumentis a prudentissimis viris confectis. Et nemo putet nos hoc sancire in his tantummodo dotibus, quae instrumentis receptae sunt; nihil enim prohibet, etsi sine scriptis dos vel detur, vel promittatur, vel suscipiatur, simili modo intelligi factam stipulationem et hypothecam ex utraque parte, quasi fuerit scripta. Et natura quidem ex stipulatu actionis haec intelligatur, re uxoria in posterum cessante. — §. 15. Et quum lex Iulia fundi dotalis Italici alienationem prohibebat fieri a marito non consentiente muliere, hypothecam autem, nec si mulier consentiebat, interrogati sumus, si oporteat huiusmodi sanctionem non super Italicis tantummodo fundis, sed pro omnibus locum habere? Placet itaque nobis, eandem observationem non tantum in Italicis fundis, sed etiam in provincialibus extendi. Quum autem hypothecam ei etiam ex hac lege donavimus, sufficiens habet remedium mulier, etsi maritus fundum alienare voluerit. Sed ne et consensu mulieris hypothecae eius minuantur, necessarium est et in hac parte mulieribus subvenire, hoc tantummodo addito, ut fundum dotalem non solum hypothecae titulo dare nec consentiente muliere maritus possit, sed nec alienare, ne fragilitate naturae suae in repentinam deducatur inopiam. Licet enim Anastasiana lex de consentientibus mulieribus vel suo iuri renuntiantibus loquatur, tamen eam intelligi oportet in rebus mariti, vel dotis quidem aestimatis, in quibus dominium et periculum mariti est. In fundo autem non aestimato, qui et dotalis proprie nuncupatur, maneat ius intactum, ex lege quidem Iulia imperfectum, ex nostra autem auctoritate plenum, atque in omnibus terris effusum, non tantum Italicis, et sola hypotheca conclusum. (550.)

2711)—*L. 3. §. 3. D. de munerib. et honor.* (L. 4.) (*Ulp.*) Corporalia munera feminis ipse sexus denegat, quo minus honores aut munera iniungantur.

Nov. 5.

Nov. 134. c. 9. Vid. 1518.

Nov. 7.

2712)—*L. 10. D. de statu hom.* (I. 5.) (*Ulp.*) Quaeritur hermaphroditum cui comparemus? Et magis puto eius sexus aestimandum, qui in eo praevalet.

L. 15. §. 1. D. de testib. Vid. 1997.

2713) — *L. 6. §. 2. D. de lib. et posth.* (XXVIII. 2.) (*Ulp.*) Hermaphroditus plane, si in eo virilia praevalebunt, postumum heredem instituere poterit.

[*] *Decipientibus mulieribus senatusconsultum auxilio non est.*

§. 180.

Not. 1.

2714) — *L.* 1. §. 7. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Sed sciendum est, morbum apud Sabinum sic definitum esse : habitum cuiusque corporis contra naturam, qui usum eius ad id facit deteriorem, cuius causa natura nobis eius corporis sanitatem dedit; id autem alias in toto corpore, alias in parte accidere; namque totius corporis morbum esse puta φ.ειν, febrem, partis veluti caecitatem, licet homo ita natus sit; vitiumque a morbo multum differre, utputa si quis balbus sit; nam hunc vitiosum magis esse, quam morbosum. Ego puto, Aediles tollendae dubitationis gratia bis κατα τοῦ αὐτοῦ idem dixisse, ne qua dubitatio superesset.

2715) — *L.* 6. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Pomponius recte ait : non tantum ad perpetuos morbos, verum ad temporarios quoque hoc edictum pertinere.

2716) — *L.* 101. §. 2. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Modestin.*) Verum est, morbum esse temporalem corporis inbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum, veluti si talum excussit; nam et luscus utique vitiosus est.

Not. 2.

2717) — *L.* 60. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Iulian.*) Quaesitum est, quum alter ex litigatoribus febricitans decessisset, et iudex absente eo pronuntiasset, an iure videretur pronuntiasse? Respondit : morbus sonticus etiam invitis litigatoribus ac iudice diem differt. Sonticus autem existimandus est, qui cuique rei agendae impedimento est; litiganti porro quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quem febrem appellant? igitur si rei iudicandae tempore alter ex litigatoribus febrem habuit, res non videtur iudicata. Potest tamen dici, esse aliquam et febrium differentiam; nam si quis sanus alias ac robustus tempore iudicandi levissima febre correptus fuerit, aut si quis tam veterem quartanam habeat, ut in ea omnibus negotiis superesse solent, poterit dici, morbum sonticum non habere.

Not. 3.

L. 60. *D. de re iud. Vid. praeced.*

2718)—*L.* 2. 3. *C. qui morbo se excus.* (X. 50.) (*Dioclet. et Maximian.*) II. Quum articulari morbo debilitatum te esse dicas, iuxta iuris publici auctoritatem a personalibus muneribus vacationem habebis.

III. Podagrae quidem valetudo nec ad personalium munerum prodest excusationem; verum quum ita te valetudine pedum afflictum dicas, ut rebus propriis intercessum commodare non possis, rector provinciae, si allegationibus tuis fidem adesse perspexerit, ad personalia munera te vocari non patietur.

2719) — *L. un. C. quando imp. int. pup.* (III. 14.) (*Constantin.*) Si contra pupillos, vel viduas, vel diuturno morbo fatigatos et debiles impetratum fuerit lenitatis nostrae iudicium, memorati a nullo nostrorum iudicum compellantur comitatui nostro sui copiam facere. Quin immo intra provinciam, in qua litigator et testes vel instrumenta sunt, experiantur iurgandi fortunam, atque omni cautela servetur, ne terminos provinciarum suarum cogantur excedere. Quodsi pupilli, vel viduae, aliique fortunae iniuria miserabiles iudicium nostrae serenitatis oraverint, praesertim cum alicuius potentiam perhorrescant, cogantur eorum adversarii examini nostro sui copiam facere. (334.)

2720)—§. 4. *J. de curat.* (I. 24.) Sed et mente captis, et surdis, et mutis, et qui perpetuo morbo laborant, quia rebus suis superesse non possunt, curatores dandi sunt.

Not. 4.

2721)—*L.* 1. *C. qui morbo se excus.* (X. 50.) (*Gordian.*) Si ea caecitate pater tuus oppressus est, ut utriusque oculi aciem prorsus amiserit, levamentum personalium munerum sentiet.

L. 2. *C. eod. Vid.* 2718.

L. un. C. qu. imp. int. pup. Vid. 2719.

L. 12. §. 2. *D. de iud. Vid.* 811.

L. 1. §. 5. *D. de postul. Vid.* 2696.

L. 6. §. 1. *D. qui test. fac. poss. Vid.* 1313.

L. 10. *C. eod. Vid.* §. 640. Not. 4. §. 4. *J. de curat. Vid.* 2720.

2722) — *L.* 3. *in f. D. de postul.* (III. 1.) (*Ulp.*) Deinde adiicit Praetor : PRO ALIO NE POSTULENT, PRAETERQUAM PRO PARENTE, PATRONO, PATRONA, LIBERIS, PARENTIBUSQUE PATRONI PATRONAE. De quibus personis sub titulo de in ius vocando plenius diximus. Idem adiicit : LIBERISVE SUIS, FRATRE, SORORE, UXORE, SOCERO, SOCRU, GENERO, NURU, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PUPILLO, PUPILLA, FURIOSO, FURIOSA.

Not. 5.

2723) — *Tit. C. de eunuchis.* (IV. 42.) (*Constantin.*)—I. Si quis post hanc sanctionem in orbe romano eunuchos fecerit, capite puniatur; mancipio tali, nec non etiam loco, ubi hoc commissum fuerit domino sciente et dissimulante, confiscando.

II. (*Leo.*) Romanae gentis homines, sive in barbaro, sive in romano solo eunuchos factos, nullatenus quolibet modo ad dominium cuiusquam transferri iubemus. Poena gravissima statuenda adversus eos, qui hoc perpetrare ausi fuerint; tabellione videlicet, qui huiusmodi emtionis sive cuiuslibet alterius alienationis instrumenta conscripserit, et eo, qui octavam vel aliquid vectigalis causa pro his susceperit, eidem poenae subiiciendo. Barbarae autem gentis eunuchos extra loca nostro imperio subiecta factos cunctis negotiatoribus vel quibuscunque aliis emendi in commerciis et vendendi, ubi voluerint, tribuimus facultatem.

Not. 6.

2724) — *L.* 128. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Spadonum generalis appellatio est; quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, item thlibiae, thlasiae, sed et si quod aliud genus spadonum est, continentur.

Not. 7.

2725)—*L.* 39. §. 1. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Si spadoni mulier nupserit, distinguendum arbitro, castratus fuerit necne, ut in castrato dicas dotem non esse, in eo, qui castratus non est, quia est matrimonium, et dotem, et dotis exactionem esse.

2726) — *L.* 40. §. 2. *D. de adopt.* (I. 7.) (*Modestin.*) Spado arrogando suum heredem sibi

adsciscere potest, nec ei corporale vitium impedimento est.

2727) — *L. 6. §. 1. D. de lib. et posth.* (XXVIII. 2.) (*Ulp.*) Sed si castratus sit, Iulianus, Proculi opinionem secutus, non putet postumum heredem posse instituere, quo iure utimur.

2728) — *L. 6. §. 2. D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Spadonem morbosum non esse, neque vitiosum, verius mihi videtur, sed sanum esse, sicuti illum, qui unum testiculum habet, qui etiam generare potest.

2729) — *L. 7. D. eod.* (*Paulus.*) Sin autem quis ita spado est, ut tam necessaria pars corporis ei penitus absit, morbosus est.

§. 181.

2730) — *L. 14. D. de offic. Praesid.* (I. 18.) (*Macer.*) Divus Marcus et Commodus Scapulae Tertyllo rescripserunt in haec verba : *Si tibi liquido compertum est, Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest ulla suspicio, matrem ab eo simulatione dementiae occisam, potes de modo poenae eius dissimulare, quum satis furore ipso puniatur; attamen diligentius custodiendus erit, ac, si putabis, etiam vinculo coercendus, quoniam non tam ad poenam, quam ad tutelam eius, et securitatem proximorum pertinebit. Si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibusdam sensu saniore est, num forte eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda sit venia, diligenter explorabis; et si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per immanitatem facinoris, si, quum posset videri sentire, commiserit, supplicio afficiendus sit. Quum autem ex litteris tuis cognoverimus, tali eum loco atque ordine esse, ut a suis, vel etiam in propria villa custodiatur, recte facturus nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris, et causam tantae negligentiae excusseris, et in unumquemque eorum, prout tibi levari vel onerari culpa eius videbitur, constitueris. Nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint; quod si committatur, non immerito culpae eorum adscribendum est, qui negligentiores in officio suo fuerint.*

2731) — *L. 27. §. 5. D. de recept.* (IV. 8.) (*Ulp.*) Coram autem dicere sententiam videtur, qui eam sapientibus dicit, ceterum coram furioso vel demente non videtur dici. Item coram pupillo non videri sententiam dictam, nisi tutor praesens fuit, et ita de his omnibus Iulianus libro quarto Digestorum scribit.

2732) — *L. 2. D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Marcian.*) Hoc colore de inofficioso testamento agitur, quasi non sanae mentis fuerint, ut testamentum ordinarent. Et hoc dicitur, non quasi vere furiosus vel demens testatus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, sed non ex officio pietatis; nam si vere furiosus esset vel demens, nullum est testamentum.

2733) — *L. 22. §. 7. D. Sol. matrim.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Si maritus vel uxor constante matrimonio furere coeperit, quid faciendum sit? tractemus. Et illud quidem dubio procul observatur, eam personam, quae furore detenta est, quia sensum non habet, nuntium mittere non posse. An autem illa repudianda sit? considerandum est. *Et si quidem intervallum furor habet, vel perpetuus quidem morbus est,* tamen ferendus his, qui circa eam sunt, tunc nullo modo oportet dirimi matrimonium, sciente ea persona, quae, quum compos mentis esset, ita furenti, quemadmodum diximus, nuntium miserit, culpa sua nuptias esse diremtas. Quid enim tam humanum est, quam fortuitis casibus mulieris maritum vel uxorem viri participem esse? Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes supersit, circa ministros terribilis, et forsitan altera persona vel propter saevitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandae sobolis cupidine tenta est, licentia erit compoti mentis personae, furenti nuntium mittere, ut nullius culpa videatur esse matrimonium dissolutum, neque in damnum alterutra pars incidat.

2734) — *L. 8. §. 1. D. de tut. dat.* (XXVI. 5.) (*Ulp.*) Si Praetor vel Praeses provinciae in furore aut dementia constitutus dederit tutorem, non puto valere; quamvis enim Praetor vel Praeses sit, nec furor ei magistratum abroget, attamen datio nullius erit momenti.

2735) — *L. 6. D. de cur. fur.* (XXVII. 10.) (*Ulp.*) Observare Praetorem oportebit, ne cui temere citra causae cognitionem plenissimam curatorem det, quoniam plerique vel furorem vel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto onera civilia detrectent.

2736) — *L. 7. §. 1. D. eod.* (*Iulian.*) Curator dementi datus, decreto interposito, uti satisdaret, non cavit, et tamen quasdam res de bonis eius legitimo modo alienavit. Si heredes dementis easdem res vindicent, quas curator alienavit, et exceptio opponetur : *si non curator vendiderit*, replicatio dari debet : *aut si satisdatione interposita secundum decretum vendiderit*. Quodsi pretio accepto curator creditores furiosi dimisit, triplicatio doli tutos possessores praestabit.

2737) — *L. 17. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Paulus.*) In adversa corporis valetudine mente captus eo tempore testamentum facere non potest.

2738) — *L. 18. §. 1. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Celsus.*) Si furioso, quem suae mentis existimabas, eo, quod forte in conspectu inumbratae quietis fuerit constitutus, rem tradideris, licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis; sufficit quippe dimittere possessionem, etiam si non transferas. Illud enim ridiculum est dicere, quod non aliter vult quis dimittere, quam si transferat; immo vult dimittere, quia existimat se transferre.

L. 17. §. 11. D. de iniur. Vid. 755.

2739) — *L. 28. C. de adm. tut.* (V. 37.) (*Iustinian.*) Sancimus, neminem tutorem vel curatorem pupilli vel adulti, vel furiosi aliarumque personarum, quibus.... creantur curatores, defensionem, quam pro lite susceperunt, recusare, ... (551.)

L. 2. C. de contr. emt. Vid. 1106.

2740) — *L. 12. pr. D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Modestin.*) Idem Ulpianus scribit : sed in hoc rescripto adiectum est, solere vel ad tempus, vel in perpetuum excusari, prout valetudo est, qua afficitur. Furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur.

2741) — *L. 28. C. de episc. audient.* (I. 4.)

(*Iustinian.*) Tam dementis quam furiosi liberi cuiuscunque sexus possunt legitimas contrahere nuptias, tam dote quam ante nuptias donatione a curatore eorum praestanda; aestimatione tamen in hac quidem regia urbe excellentissimi praefecti urbi, in provinciis autem virorum clarissimorum earum praesidum vel locorum antistitum tam opinione personae, quam dotis moderatione et ante nuptias donationis statuenda, praesentibus tam curatoribus dementis, quam furiosi, nec non his, qui ex genere eorum nobiliores sunt, ita tamen, ut nulla ex hac causa oriatur vel in hac regia urbe vel in provinciis iactura substantiae furiosi, vel dementis, vel mente capti, sed gratis omnia procedant, ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento praegravetur.

2742) — *L.* 25. *C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Iustinian.*) Si furiosi parentis liberi, in cuius potestate constituti sunt, nuptias possint contrahere? apud veteres agitabatur. Et quidem filiam furiosi marito posse copulari, omnes paene iuris antiqui conditores admiserunt; sufficere enim putaverunt, si pater non contradicat. In filio autem familias dubitabatur. Et Ulpianus quidem retulit constitutionem Imperatoris Marci, quae de furioso non loquitur, sed generaliter de filiis mente capti, sive masculi sive feminae sint, qui nuptias contrahunt, ut hoc facere possint etiam non adito principe; et aliam dubitationem ex hoc emergentem, si hoc, quod de mente capto constitutio induxit, etiam in furiosis obtinendum sit? quasi exemplo mente capti et furiosi filios adiuvantes. His itaque dubitatis, tales ambiguitates decidentes sancimus, hoc repleri, quod divi Marci constitutioni deesse videtur, ut non solum dementis, sed etiam furiosi liberi cuiuscunque sexus possint legitimas contrahere nuptias, tam dote quam ante nuptias donatione a curatore eorum praestanda; aestimatione tamen in hac regia urbe excellentissimi praefecti urbis, in provinciis autem virorum clarissimorum eorum praesidum vel locorum antistitum tam opinione personae, quam moderatione dotis et ante nuptias donationis constituenda, praesentibus tam curatoribus dementis vel furiosi, quam iis, qui ex genere eorum nobiliores sunt; ita tamen, ut nulla ex hac causa oriatur vel in hac regia urbe vel in provinciis iactura substantiae furiosi vel mente capti, sed gratis omnia procedant, ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento praegravetur.

Not. 2.

2743) — *L.* 1. *D. de cur. fur. dandis.* (XXVII. 10.) (*Ulp.*) Lege duodecim tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum administratione; quod moribus quidem ab initio introductum est. Sed solent hodie Praetores vel Praesides, si talem hominem invenerint, qui neque tempus[1], neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando et dissipando profundit, curatorem ei dare exemplo furiosi. Et tam diu erunt ambo in curatione, quam diu vel furiosus sanitatem, vel ille sanos mores receperit; quod si evenerit, ipso iure desinunt esse in potestate curatorum. — §. 1. Curatio autem eius, cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed exstat divi Pii rescriptum, filio potius curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit.

2744) — *L.* 40. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Pompon.*) Furiosi vel eius, cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.

Not. 3.

2745) — §. 8. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) Furiosus nullum negotium gerere potest, quia non intelligit, quae agit.

L. 5. 40. *D. de R. J. Vid.* 806. 2744.

2746) — *L.* 60. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Pompon.*) Quod infans vel furiosus possessor perdidit, vel corrupit, impunitum est.

L. 5. §. 2. *D. ad leg. Aquil. Vid.* 809.

2747) — *L.* 61. *D. de adm. et per. tutor.* (XXVI. 7.) (*Pompon.*) . . . . Impune autem puto admittendum, quod per furorem alicuius accidit, quomodo si casu aliquo, sine facto personae, id accidisset.

2748) — *L.* 20. *D. de statu hom.* (I. 8.) (*Ulp.*) Qui furere coepit, et statum, et dignitatem, in qua fuit, et magistratum, et potestatem videtur retinere, sicut et rei suae dominium retinet.

2749) — *L.* 8. *D. de his, qui sui vel al. iur. sunt.* (I. 6.) (*Ulp.*) Patre furioso, liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. Idem et in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate. Nam quum ius potestatis moribus sit receptum, nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus solent, nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit, verum et si qui ante furorem concepti in furore editi sunt. Sed si in furore agente eo uxor conciplat, videndum, an in potestate eius nascatur filius? nam furiosus licet uxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest. Quod quum ita se habeat, in potestate filium habebit. Proinde et si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur; sed et in furore eius conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur, quia retinetur matrimonium. Sed et si ambo in furore agant, et uxor et maritus, et tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus; nam quum consistat matrimonium altero furente, consistet et utroque. — §. 1. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut et acquiratur illi commodum eius, quod filius acquisivit.

Not. 4.

2750) — *L.* 6. *C. de cur. fur. vel prod.* (V. 70.) (*Iustinian.*) Quum aliis quidem hominibus continuum furoris infortunium accidat, alios autem morbus non sine laxamento aggrediatur, sed in quibusdam temporibus quaedam eis intermissio perveniat, et in hoc ipso multa sit differentia, ut quibusdam breves induciae, aliis maiores ab huiusmodi vitio inducantur, antiquitas disputabat, utrumne in mediis furoris intervallis permaneret eis curatoris intercessio, an cum furore quiescente finita, iterum morbo adveniente redintegraretur? Nos itaque eiusmodi ambiguitatem decidentes sancimus, quum incertum est iu huiusmodi furiosis hominibus, quando resipuerint, sive ex longo, sive ex propinquo spatio, et impossibile est, et iu confinio furoris et sanitatis eum saepius constitui, et post longum tempus sub eadem esse varietate, ut in quibusdam videatur etiam

paene furor esse remotus, curatoris creationem non esse finiendam, sed manere quidem eum, donec talis furiosus vivit, quia non est paene tempus, in quo huiusmodi morbus desperatur, sed per intervalla, quae perfectissima sunt, nihil curatorem agere, sed ipsum posse furiosum, dum sapit, et hereditatem adire, et omnia alia facere, quae sanis hominibus competunt. Sin autem furor stimulis suis iterum eum accenderit, curatorem in contractu suo coniungi, ut nomen quidem curatoris in omne tempus habeat, effectum autem, quoties morbus redierit, ne crebra vel quasi ludibriosa fiat curatoris creatio, et frequenter tam nascatur quam desinere videatur. (530.)

Not. 6.

L. 23. §. 1. *D. de probat. Vid.* 1978.

2751) — *L.* 3. §. *ult. D. de suspect. tutor.* (XXVI. 10.) (*Ulp.*) Qui ob segnitiam, vel rusticitatem, inertiam, simplicitatem, vel ineptiam remotus sit, in hac causa est, ut integra existimatione tutela vel cura abeat. Sed et si quis ob fraudem non removerit aliquem, sed alium ei adiunxerit, non erit famosus, quia non est ahire tutela iussus.

2752) — *L.* 6. §. 19. *D. de excus. tutor.* (XXVII. 1.) (*Modestin.*) De rusticis autem, et humilibus, et illiteratis scribit Paulus ita: *Mediocritas et rusticitas interdum excusationem praebent, secundum epistolas divorum Hadriani et Antonini. Eius, qui se neget litteras scire, excusatio accipi non debet, si modo non sit expers negotiorum.*

2753) — *L.* 13. *pr. C. arbitr. tut.* (V. 51.) (*Iustinian.*) Veteris iuris dubitationem decidentes sancimus, siquidem tutor vel curator pro substantia pupilli vel adulti aliquid ubicunque dixerit, ad maiorem quantitatem eam reducens sive pro utilitate pupilli vel adulti, sive per suam simplicitatem, sive per aliam quamcunque causam, nihil veritati praeiudicare, sed hoc obtinere, quod ipsius rei inducit natura, et mensura pupillaris vel adulti ostendit substantiae. Sin autem inventario publice facto res pupillares vel adulti inscripserit, et ipse per huiusmodi scripturam confessus fuerit ampliorem quantitatem substantiae, non esse aliud inspiciendum, nisi hoc, quod inscripserit, et secundum vires eiusdem scripturae patrimonium pupilli vel adulti exigi. Neque enim sic homo simplex, immo magis stultus, invenitur, ut in publico inventario scribi contra se aliquid patiatur. (530.)

2754) — *L.* 2. *D. de postul.* (I. 3.) (*Gaius.*) (*cf.* 2722.) Fatuo, fatua, quum istis quoque personis curator detur.

§. 182.

Not. 1.

2755) — *L.* 11. *D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Paulus.*) Capitis deminutionis tria genera sunt: maxima, media, minima; tria enim sunt, quae habemus: libertatem, civitatem, familiam. Igitur cum omnia haec amittimus, hoc est libertatem, et civitatem, et familiam, maximam esse capitis deminutionem; cum vero amittimus civitatem, libertatem retinemus, mediam esse capitis deminutionem; cum et libertas et civitas retinetur, familia tantum mutatur, minimam esse capitis deminutionem constat.

2756) — *L.* 4. *Th. C. ad SC. Claud.* (IV. 11.) Quaecunque. . . . . statum libertatis amittat.

Not. 2.

L. 1. *in f. L.* 2. *D. de in int. rest. Vid.* 2253. 2254.

2757) — *L.* 9. §. 4. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Papinianus ait, si maior annis viginti, minor viginti quinque se in servitutem venire patiatur, id est, si pretium participatus est, non solere restitui; sed hoc merito, quoniam res nec capit restitutionem, cum statum mutat.

2758) — *L.* 4. *D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Modestin.*) (*L.* 3. *in f.* Aliter atque cum servus manumittitur, quia servile caput nullum ius habet, ideo nec minui potest.) Eo die enim incipit statum habere.

Not. 3.

2759) — *L.* 77. §. 14. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Curatoris sui frustra fidei commisisse videbitur, ut heredi fratri negotiorum gestorum rationem redderet. Quanquam igitur testamento cautum esset, ut, quum ad statum suum frater pervenisset, ei demum solveretur, tamen sub curatore alio fratrem agentem recte placuit actionem inferre, quum illis verbis fratri potius consultum videretur, quam solutio, quae iuste fieri potuit, dilata.

L. 5. *C. quando dies leg. ced. Vid.* 97.

§. 183.

Not. 3.

§. 13. *I. de act. Vid.* 130.

L. 6. *D. si ingen. esse dicatur. Vid.* 1721.

2760) — *L.* 6. *C. ubi causa stat. agi debeat.* (III. 22.) (*Iustinian.*) In litibus, in quibus utrum ingenuus an libertinus sit aliquis quaeritur, quinquennii praescriptionem, post quod divino adiutorio opus esse veteres leges praecipiebant, in posterum cessare sancimus, et huiusmodi lites etiam post memoratum tempus, ad exemplum ceterarum, vel in provinciis apud earum moderatores, vel in hac alma urbe apud competentes maximos iudices examinari. Quod etiam, si clarissima persona super tali conditione vel etiam servili quaestionem patiatur, tenere censemus.

Not. 4.

2761) — *L.* 1. *C. ne de statu defunct. post quinq. defer.* (VII. 20.) (*Sever. et Antonin.*) Aditus competens iudex causam praescriptionis examinabit, et si Domitiae patronum, qui ut civis romanus usque in diem mortis vixit, annos quinque, antequam iis bonorum mulieris inchoaretur, vita decessisse constiterit, libertae status ex persona manumissoris non retractabitur.

2762) — *L.* 4. *C. eod.* (*Alexander.*) Si is, quem servum tuum fuisse, et a fratre tuo manumissum atque heredem scriptum esse proponis, ut civis romanus vixit, nec intra quinquennium post mortem eius statusquaestionem movere coepisti, intelligis, neque heredibus ab eo scri-

ptis, neque his, quos liberos esse voluit, controversiam te contra formam senatusconsulti facere posse. Quodsi prius, quam id temporis spatium excederet, agere coepisti, et peculium eius more iudiciorum persequi, et cum manumissis, ordinata lite secundum formam edicti, experiri non prohiberis. (228.)

2763) — *L. 37. pr. D. ad municip.* (L. 1.) (*Callistr.*) Libertos eo loco munus facere debere, unde patrona erit, et ubi ipsi domicilium habebunt, placet.

Not. 5.

L. 1. §. 2. D. de R. V. Vid. 1717.

Not. 6.

L. 3. §. 2. 4. 5. D. de agn. et al. lib. Vid. 1722.

§. 13. J. de act. Vid. 130.

L. 9. C. de patria potest. Vid. 1718.

Not. 7.

2764) — *L. 3. 4. C. ubi caus. stat. agi debeat.* (III. 22.) (*Dioclet. et Maximian.*) — III. Si in possessione libertatis constituta es, quum in statu etiam quaestione actor rei forum sequi debeat, ibi causam liberalem agi oportet, ubi consistit, quae ancilla dicitur, licet senatoria dignitate actor decoretur. — IV. Si ex possessione servitutis in libertatem quis proclamet, ibi agi oportere status causam, ubi domicilium constitutum habet, qui se dominum dicit, non est ambigui iuris.

Not. 8.

L. 25. D. de stat. hom. Vid. 2077.

2765) — *L. 5. C. de ingen. manum.* (VII. 14.) (*Dioclet. et Maximian.*) Diffamari statum ingenuorum seu errore seu malignitate quorundam, periniquum est, praesertim quum affirmes, diu praesidem unum atque alterum interpellatum a te vocitasse diversam partem, ut contradictionem faceret, si defensionibus suis confideret. Unde constat, merito rectorem provinciae, commotum allegationibus tuis, sententiam dedisse, ne de cetero inquietudinem sustineres. Si igitur adhuc diversa pars perseverat in eadem obstinatione, aditus Praeses provinciae ab iniuria temperari praecipiet.

L. 1. in f. L. 2. L. 3. D. de agn. et al. lib. Vid. 2109. 2110. 2111.

Not. 9.

2766) — *L. 1. §. 1. 2. D. ne de statu defunct. post quinq. deferatur.* (XL. 15.) (*Marcian.*) — §. 1. Sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huius quaestionem praeiudicium futurum est ante quinquennium mortuo. — §. 2. Immo nec de vivi statu quaerendum est, si quaestio huius praeiudicium faciat ei, qui ante quinquennium decessit; et ita divus Hadrianus constituit.

Not. 10.

2767) — *L. 3. D. eod.* (*Hermogenian.*) Ante quinquennium defunctorum status honestior, quam mortis tempore fuisse existimabatur, vindicari non prohibetur. Idcirco etsi quis in servitute moriatur, post quinquenium liber decessisse probari potest.

§. 184.

Not. 2.

Pr. J. de capitis deminution. Vid. 613.

2768) — *L. 1. D. de capite min.* (IV. 5.) Capitis minutio est status permutatio.

Not. 3.

Pr. J. de cap. dem. Vid. 613.

L. ult. D. de cap. min. Vid. 2755.

Not. 4.

2769) — *§. 1. J. de cap. dem.* (I. 16.) Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul et civitatem, et libertatem amittit; quod accidit in his, qui servi poenae efficiuntur atrocitate sententiae, vel libertis ut ingratis erga patronos condemnatis, vel qui se ad pretium participandum venumdari passi sunt.

Not. 5.

2770) — *Ulp. Fragm.* XI. 11. Maxima capitis deminutio est, per quam et civitas et libertas amittitur: veluti cum incensus aliquis venierit, aut quod mulier alieno servo se junxerit denuntiante domino, et ancilla facta fuerit ex senatusconsulto Claudiano.

2771) — *§. 2. J. de cap. dem.* (I. 16.) Minor sive media capitis deminutio est, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur; quod accidit ei, cui aqua et igne interdictum fuerit, vel ei, qui in insulam deportatus est.

2772) — *L. 5. §. 1. D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Paulus.*) Qui deficiunt, capite minuuntur (deficere autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, desistunt, et in hostium numerum se conferunt); sed et hi, quos senatus hostes iudicavit lege lata, utique usque eo, ut civitatem amittant.

2773) — *L. 7. pr. §. 2.-5. D. de interdictis, et relegatis et deportatis.* (XLVIII. 22.) (*Ulp.*) Relegatorum duo genera sunt; sunt quidam, qui in insulam relegantur, sunt, qui simpliciter, ut provinciis eis interdicatur, non etiam insula assignetur. — §. 2. Haec est differentia inter deportatos et relegatos, quod in insulam relegari et ad tempus, et in perpetuum quis potest. — §. 3. Sive ad tempus, sive in perpetuum quis fuerit relegatus, et civitatem Romanam retinet, et testamenti factionem non amittit. — §. 4. Ad tempus relegatis neque tota bona, neque partem adimi debere, rescriptis quibusdam manifestatur, reprehensaeque sunt sententiae eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt partem bonorum vel bona, sic tamen, ut non infirmarentur sententiae, quae ita sunt prolatae. — §. 5. Est quoddam genus quasi in insulam relegationis in provincia Aegypto, in Oasin relegare.

2774) — *L. 5. §. ult. D. de extraord. cogn.* (L. 13.) (*Callistr.*) Consumitur vero, quoties magna capitis minutio intervenit, id est cum libertas adimitur, veluti cum aqua et igne interdicitur, quod in persona deportatorum evenit, vel cum plebeius in opus metalli vel in metallum datur; nihil enim refert, nec diversa poena est operis et metalli, nisi quod refugae operis non morti, sed poenae metalli subiiciuntur.

2775) — *L. 5. D. de interd. et releg.* (XLVIII. 22.) (*Marcian.*) Exsilium triplex est: aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga,

ut omnium locorum interdicatur, praeter certum locum, aut insulae vinculum, id est relegatio in insulam.

Not. 6.

2776) — *Ulp. Fragm.* XI. 13. Minima capitis deminutio est, per quam et civitate et libertate salva status duntaxat hominis mutatur: quod fit adoptione et in manum conventione.

2777) — §. 3. *J. de cap. dem.* Minima capitis deminutio est, cum et civitas et libertas retinetur, sed status hominis commutatur; quod accidit in his, qui, quum sui iuris fuerunt, coeperunt alieno iuri subiecti esse, vel contra.

Not. 7.

2778) — *L.* 5. §. 2. *D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Paulus.*) Nunc respiciendum, quae capitis deminutione iura pereant. Et primo de ea capitis deminutione, quae salva civitate accidit, per quam publica iura non interverti constat; nam manere magistratum, vel senatorem, vel iudicem, certum est.

2779) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Nam et cetera officia, quae publica sunt, in eo non finiuntur; capitis enim minutio privata hominis et familiae eius iura, non civitatis amittit.

2780) — *L.* 1. §. 8. *D. ad SC. Trebell.* (XXVIII. 17.) (*Ulp.*) Capitis minutio salvo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem; nam vetus sola hereditas, quae lege duodecim tabularum defertur, capitis minutione perimitur, novae vel ex lege, vel ex senatusconsulto delatae non perimuntur capitis deminutione. Proinde sive quis ante delatam, sive post delatam capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur, nisi magna capitis deminutio interveniat, quae vel civitatem adimat, utputa si deportetur. §. 3. *J. de cap. dem. Vid.* 2777. *Ulp. Fr.* XI. 13. *Vid.* 2776.

Not. 9.

2781)—*L.* 1. §. 4. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVIII. 16.) (*Ulp.*) Si filius suus heres esse desiit, in eiusdem partem succedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati, qui in potestate sunt; quod naturali aequitate contingit. Filius autem suus heres esse desinit, si capitis deminutione vel magna vel minore exierit de potestate. Quodsi filius apud hostes sit, quamdiu vivit, nepotes non succedunt. Proinde et si fuerit redemtus, nondum succedunt ante luitionem; sed si interim decesserit, quum placeat, eum statu recepto decessisse, nepotibus obstabit.

Not. 10.

2782) — *Gaii instit.* III. 83..... res incorporales et corporales, quaeque ei debitae sunt, patri adoptivo coemptionatorive adquiruntur, exceptis iis quae per capitis deminutionem pereunt, quales sunt ususfructus, operarum obligatio.... quae per iusiurandum contracta est, et... legitimo iudicio.

2783) — *Pauli sent. rec.* III. 6. 29. Capitis minutione amittitur, si in insulam fructuarius deportetur, vel si ex causa metalli servus poenae efficiatur, aut si statum ex adrogatione vel adoptione mutaverit.

2784) — *L.* 1. *D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Ulp.*) Non solum usumfructum amitti capitis deminutione constat, sed et actionem de usufructu; et parvi refert, utrum iure sit constitutus ususfructus, an vero tuitione Praetoris. Proinde traditus quoque ususfructus, item in fundo vectigali vel superficie non iure constitutus, capitis deminutione amittitur.—§. 1. Sed ita demum amittitur capitis deminutione ususfructus, si iam constitutus est; ceterum si ante aditam hereditatem, aut ante diem cedentem quis capite minutus sit, constat non amitti.—§. 2. Si tibi fundus ex die legatus est, et usumfructum mihi rogatus es restituere, videndum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertum, ne forte salvus sit mihi ususfructus, quasi ante diem cedentem capitis deminutio intervenerit. Quod benigne dici poterit. — §. 3. Usque adeo autem capitis deminutio eum demum usumfructum perimit, qui iam constitutus est, ut, si in singulos annos, vel menses, vel dies legatus sit, is demum amittatur, qui iam processit. Et si forte in annos singulos legatus est, illius duntaxat anni ususfructus amittetur, et si in menses, eius mensis, si in dies, eius diei.

2785) — *L.* 2. *pr. D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Ulp.*) Pertinet hoc edictum ad eas capitis deminutiones, quae salva civitate contingunt; ceterum sive amissione civitatis, sive libertatis amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum, neque possunt hi penitus conveniri. Dabitur plane actio in eos, ad quos bona pervenerunt eorum.

2786) — *L.* 8. *D. eod.* (*Gaius.*) Eas obligationes, quae naturalem praestationem habere intelliguntur, palam est capitis deminutione non perire, quia civilis ratio naturalia iura corrumpere non potest. Itaque de dote actio, quia in bonum et aequum concepta est, nihilominus durat etiam post capitis deminutionem.

2787)—*L.* 2. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 2. Hi, qui capite minuuntur, ex his causis, quae capitis deminutionem praecesserunt, manent obligati naturaliter; ceterum si postea, imputare quis sibi debebit, cur contraxerit, quantum ad verba huius edicti pertinet. Sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio. Et quidem si arrogatus sit, nullus labor est; nam perinde obligabitur, ut filiusfamilias.

L. 10. *D. eod. Vid.* 503.

Not. 11.

2788) — *L. ult. C. de usufructu.* (III. 33.) (*Iustinian.*) Ex libris Sabinianis quaestio nobis relata est, per quam dubitabatur, si ususfructus per servum acquisitus, vel per filiumfamilias capitis deminutione filii magna vel media, vel morte, vel emancipatione, vel servi quacunque alienatione, vel morte, vel manumissione possit adhuc remanere. Et ideo sancimus, in huiusmodi casibus, neque si servus vel filiusfamilias in praefatos casus inciderit, interrumpi patri vel domino usumfructum, qui per eos acquisitus est, sed manere intactum. Neque si pater magnam capitis deminutionem vel mediam passus fuerit, vel morte ab hac luce fuerit exemtus, usumfructum perire, sed apud filium remanere, etiamsi heres a patre non relinquatur; usumfructum enim per eum acquisitum apud eum remanere etiam post patris calamitatem oportet, quum plerumque verisimile sit, testatorem contemplatione magis

filii, quam patris, usumfructum ei reliquisse. (531.)

Not. 12.

§. 6. *J. de capit. dem. Vid.* 1446.

2789) — *L.* 4. §. 11. *D. de gradibus et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Modestin.*) Is, cui aqua et igne interdictum est, aut aliquo modo capite deminutus est, ita ut libertatem et civitatem amiserit, et cognationes, et affinitates omnes, quas ante habuit, amittit.

2790) — *L.* 2. §. 1. *D. ad. SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Sed si filius vel filia libertini sint effecti, mater legitimam hereditatem vindicare non poterit, quoniam mater esse huiusmodi filiorum desiit; idque et Iulianus scripsit, et constitutum est ab Imperatore nostro.

Not. 13.

2791)—*L.* 4. *D. de sent. passis.* (XLVIII. 23.) (*Paulus.*) In metallum damnata mulier eum, quem prius conceperat, edidit, deinde a principe restituta est. Humanius dicetur, etiam cognationis iura huic restituta videri.

2792) — *L.* 1. §. 4. *D. ad. SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Filio, qui mortis tempore matris civis Romanus fuit, si ante aditam hereditatem in servitutem deducatur, legitima hereditas non defertur, nec si postea liber factus sit, nisi forte servus poenae effectus beneficio principis sit restitutus.

2793)— *L.* 7. *D. unde cognati.* (XXXVIII. 8.) (*Modestin.*) Is, qui aliqua ratione servus factus est, manumissione nulla ratione recipit cognationem.

2794) — *L.* 59. §. 1. 2. *D. de condit. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Ulp.*) Quid ergo, si non decesserit, sed in civitate esse desierit? puta alicui legatum, si Consul fuerit, et is in insulam deportatus est; numquid non interim exstinguitur legatum, quia restitui in civitatem potest? Quod probabilius esse arbitror.—§. 2. Non idem erit dicendum, si ea poena in eum statuta fuerit, quae irrogat servitutem, quia servitus morti assimilatur.

2795) — *L.* 5. *C. de sent. pass. et restit.* (IX. 51.) (*Alexander.*) Si ademtis bonis in insulam deportatus es, quamvis ex indulgentia communi rediisti, actiones tamen, quascunque habuisti, remanent in causa bonorum publicatorum, nec ex ordine est, quod petis, ut contra heredes tutorum actiones tibi praestentur.

2796)—*L.* 6. *C. eod.* (*Gordian.*) In insulam deportato filio, hacque ratione vinculo paternae potestatis exemto, si postea ex indulgentia divi Alexandri, ut proponis, reditus in patrium solum praecedensque dignitas restituta sit, potestas tamen patria repetita non videtur.

2797)—*L.* 7. *C. eod.* (*Philippus A. et Philippus C.*) Generalis indulgentia nostra reditum exsulibus seu deportatis tribuit, non etiam loca militiae pridem ademta concessit, neque integram atque illibatam existimationem reservavit.

Not. 15.

2798) — *L.* 12. §. 2. *D. de captiv. et postlim.* (XLIX. 15.) (*Tryphonin.*) Facti autem causae infectae nulla constitutione fieri possunt; ideo eorum, quae usucapiebat per semetipsum possidens, qui postea captus est, interrumpitur usucapio, quia certum est, eum possidere desisse; eorum vero, quae per subiectas iuri suo personas possidebat usuque capiebat, vel si qua postea peculiari nomine comprehenduntur, Iulianus scribit, credi suo tempore impleri usucapionem, remanentibus iisdem personis in possessione. Marcellus: nihil interesse, ipse possedisset, an subiecta ei persona.

Not. 16.

2799) — *L.* 2. §. 3. *D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Ulp.*) Nemo delictis exuitur, quamvis capite minutus sit.

2800)—*L.* 7. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Iniuriarum et actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant.

Not. 16*a*.

L. 2. §. 2. *D. eod. Vid.* 2787.

Not. 17.

L. 2. *pr. D. eod. Vid.* 2785.

2801)—*L.* 7. §. 2. *D. eod.* Si libertate ademta capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni adversus servum locus est, quia nec praetoria iurisdictione ita servus obligatur, ut cum eo actio sit; sed utilis actio adversus dominum danda est, ut Iulianus scribit et nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona, quae habuit, mitti.

L. 8. *D. eod. Vid.* 2780.

Not. 19.

2802) — *Gaii instit.* III. 84. *Sed e diverso....* adoptionem dedit. . . . . coemptionatorem, aut ad patrem adoptivum. . . . . hereditarium aes alienum. . . . ipse pater adoptivus succedit. . . heres fit, directo tenetur iure. . . . . se adoptandum dedit. . . . . *desinunt esse* heredes. De eo vero quod. . . . personae debuerint, licet neque pater ado*ptivus* teneatur, neque coemptionator, *neque* ipse quidem qui se in adoptionem ded*it*, *vel* quae in manum convenit, maneat obligatus obligata*ve*, quia. . . . per capitis deminutionem *liberan*tur, tamen in eum eamve civilis actio datur res*cissa* capitis deminutione; et si adversus hanc actionem non defendantur, quae bona eorum futura fuissent, si se alieno iuri non subiecissent, universa vendere creditoribus Praetor permittit.

Gaii instit. IV. 38. *Vid.* 34.

2803)—*L.* 2. §. 1. *D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUI QUAEVE POSTEA, QUAM QUID CUM HIS ACTUM CONTRACTUMVE SIT, CAPITE MINUTI MINUTAEVE ESSE DICENTUR, IN EOS EASVE PERINDE, QUASI ID FACTUM NON SIT, IUDICIUM DABO.

2804)—*L.* 42. *D. de peculio.* (XV. 1.) (*Ulp.*) In arrogatorem de peculio actionem dandam, quidam recte putant, quamvis Sabinus et Cassius ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existiment.

2805) — *Tit. J. de acquisit. per arrogat.* (III. 10.) Est et alterius generis per universitatem successio, quae neque lege duodecim tabularum neque Praetoris edicto, sed eo iure, quod consensu receptum est, introducta est. —§. 1. Ecce enim, cum paterfamilias sese in arrogationem dat, omnes res eius, corporales et incorporales, quaeque ei debitae sunt, arrogatori antea quidem pleno iure acquirebantur, exceptis iis, quae

per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes et ius agnationis (usus etenim et ususfructus licet bis antea connumerabantur, attameo capitis deminutione minima eos tolli, nostra prohibuit constitutio). — §. 2. Nunc autem nos eandem acquisitionem, quae per arrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum. Nibil eteuim aliud, nisi tantummodo ususfructus tam naturalibus patribus, quam adoptivis per filiosfamilias acquiritur in iis rebus, quae extrinsecus filiis obveniunt, dominio eis iotegro servato. Mortuo autem filio arrogato in adoptiva familia, etiam dominium eius ad arrogatorem transit, nisi supersint aliae personae, quae ex constitutione nostra patrem in iis, quae acquiri non possunt, antecedunt. — §. 3. Sed ex diverso pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem iure arrogator non teoetur, sed nomine filii convenietur, et si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus, per competentes nostros magistratus bona, quae eius cum usufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere, et legitimo modo ea disponere.

2806) — *L.* 0. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Filiusfamilias suo nomine nullam actionem habet, nisi iniuriarum, et quod vi aut clam, et depositi, et commodati, ut Iulianus putat.

2807) — *L.* 57. *D. de iud.* (V. 1.) (*Ulp.*) Tam ex contractibus, quam ex delictis in filiumfamilias competit actio; sed mortuo filio post litis contestationem, transfertur iudicium in patrem, duotaxat de peculio, et quod in rem eius versum est. Certe si quasi procurator alicuius filiusfamilias iudicium acceperit, mortuo eo in eum, quem defendit, translatio iudicii datur.

2808) — *L.* 39. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Filiusfamilias ex omnibus causis tanquam paterfamilias obligatur, et ob id agi cum eo tanquam cum patrefamilias potest.

L. 141. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 2665.

L. 2. *pr. L.* 3. *D. quodcumeo. Vid.* 2161. 2165.

§. 185.

Not. 1.

2809) — *L.* 11. *pr. D. de B. P. sec. tab.* (XXXVII. 11.) (*Papinian.*) *Qui ex liberis meis impubes supremus morietur, ei Titius heres esto.* Duobus peregre defunctis, si substitutus ignoret, uter novissimus decesserit, admittenda est Iuliani senteotia, qui propter incertum conditionis etiam prioris posse peti possessiooem bonorum respondit.

Not. 2.

2810) — *L.* 9. §. 4. *D. de reb. dubiis.* (XXXIV. 5.) (*Tryphonin.*) Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit, intelligitur supervixisse filius patri, et ex testamento heres fuisse, et filii hereditas successoribus eius defertur, nisi contrarium approbetur. Quodsi impubes cum patre filius perierit, creditur pater supervixisse, nisi et hic contrarium approbetur.

2811) — *L.* 23. *D. eod.* (*Gaius.*) Si mulier cum filio impubere naufragio periit, priorem filium necatum esse intelligitur.

2812) — *L.* 26. *pr. D. de pact. dotal.* (XXIII. 4.) (*Papinian.*) Inter socerum et generum convenit, ut, si filia mortua superstitem anniculum filium habuisset, dos ad virum pertineret, quodsi vivente matre filius obiisset, vir dotis portionem, uxore in matrimonio defuocta, retineret; mulier naufragio cum anniculo filio periit. Quia verisimile videbatur, ante matrem infantem periisse, virum partem dotis retinere placuit.

2813) — *L.* 11. §. 1. *D. de capt. et postlim.* (XLIX. 15.) (*Papinian.*) Sed si ambo apud hostes sint, et prior pater decedat, sufficiet lex Cornelia substituto non alias, quam si apud hostes patre defuocto, postea filius io civitate decessisset.

Not. 3.

L. 9. §. *ult. L.* 16. *pr. L.* 22. *L.* 9. §. 1. *D. de reb. dubiis. Vid.* 2810. 1960. 1970. 495.

2814) — *L.* 0. §. 2. *D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Tryphonin.*) Si cum filio suo libertus simul perierit, intestati patrono legitima defertur hereditas, si non probatur supervixisse patri filius; hoc enim reverentia patronatus suggerente dicimus.

2815) — *L.* 17. §. 7. *D. ad SC. Trebellian.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Si quis autem susceperit quidem filium, verum vivus amiserit, videbitur sine liberis decessisse. Sed si naufragio, vel ruina, vel aggressu, vel quo alio modo simul cum patre perierit, ao editio defecerit? videamus. Et magis non defecisse arbitror, quia non est verum, filium eius supervixisse. Aut igitur filius supervixit patri, et exstinxit conditionem fideicommissi, aut non supervixit, et exstitit conditio; cum autem, quis aote, et quis postea decesserit, non apparet, exstitisse conditionem fideicommissi, magis dicendum est.

Not. 4.

2816) — *L.* 34. *D. eod.* (*Marcian.*) Si eius, qui novissimus ex filiis mortuus esset, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui, et simul fratres diem suum obiissent, propinquum, si noo ostenderit, quis novissimus obiisset, ad partem hereditatis non admitti, sed matrem ex Tertulliano senatusconsulto ad utriusque hereditatem admitti constat.

2817) — *L.* 18. *D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Marcian.*) Sed et in illo quaeritur: si pariter pupillus et qui ei substitutus erat frater necessarius decesserit, an frater fratri exsistat heres, ao contra? vel si duo invicem necessarii substituti sunt, et una perierint, an heredes exstitisse videantur? vel alter alteri, hoc est si invicem hereditatem rogati fuerint restituere? In quibus casibus si pariter decesserint, nec appareat, quis ante spiritum emiserit, non videtur alter alteri supervixisse. — §. 1. Sed et circa legem Falcidiam, si dominus cum servis simul vita functus sit, servi, quasi in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur.

2818) — *L.* 16. §. 1. *D. eod.* (*Marcian.*) Item quaeritur: si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit, vel cum ea, propter quam stipulatus est, ao ad heredem suum actionem transmittat?

2819) — *L.* 17. *D. eod.* (*Paulus.*) Idem est, si dos uxori praelegata sit, et simul cum marito perierit.

Not. 5.

2820) — *L.* 9. *pr. D. eod.* (*Tryphonin.*) Qui duos impuberes filios babebat, ei, qui supremus

moreretur, Titium substituit; duo impuberes simul in nave perierunt. Quaesitum est : an substituto, et cuius hereditas deferatur? Dixi : si ordine vita decessissent, priori mortuo frater ab intestato heres erit, posteriori substitutus; in ea tamen hereditate etiam ante defuncti filii habebit hereditatem. In proposita autem quaestione, ubi simul perierunt, utrum quum neuter frater superstes fuit, quasi utrique ultimi decessisse videantur, an vero neutri. quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumatur? Sed superior sententia magis admittenda est, ut utrique heres sit. Nam et qui unicum filium habet, si supremum morienti substituit, non videtur inutiliter substituisse, et proximus agnatus intelligitur etiam, qui solus est, quique neminem antecedit : et hic utrique, quia neutri eorum alter superstes fuit, ultimi primique obierunt.

2821) — *L.* 9. §. 3. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Si maritus et uxor simul perierint, stipulatio de dote ex capitulo, *si in matrimonio mulier decessisset*, habebit locum, si non probatur illa superstes viro fuisse.

Not. 6.

2822) — *L.* 32. §. 14. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si ambo [*] ab hostibus capti sint, et qui donavit, et cui donatum est, quid dicemus? Et prius illud volo tractare. Oratio, si ante mors contigerit ei, cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit; ergo si ambo decesserint, naufragio forte, vel ruina, vel incendio, quid dicemus? Et si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuerit, expedita est quaestio; sin vero non appareat, difficilis quaestio est. Et magis puto, donationem valuisse, et his ex verbis orationis defendimus. Ait enim oratio : SI PRIOR VITA DECESSERIT, QUI DONATUM ACCEPIT. Non videtur autem prior vita decessisse, qui donatum accepit, quum simul decesserint. Proinde rectissime dicetur, utrasque donationes valere, si forte invicem donationibus factis simul decesserint, quia neuter alteri supervixit, licet de commorientibus oratio non senserit. Sed quum neuter alteri supervixerit, donationes mutuae valebunt, nam et circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri dandam condictionem; locupletes igitur heredes donationibus relinquent. Secundum haec, si ambo ab hostibus simul capti sint, amboque ibi decesserint, an simul utrinque captivitatis spectemus tempus, ut dicamus donationes valere, quasi simul decesserint, an neutrum, quia vivis eis finitum est matrimonium, an spectemus, uter prius decesserit, ut in eius persona non valeat donatio, an uter redierit, ut in eius valeat? Mea tamen fert opinio, ubi non reverterunt, ut tempus spectandum sit captivitatis, quasi tunc defecerint; quodsi alter redierit, eum solum videri supervixisse, qui rediit.

2823) — *L.* 8. *D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Paulus.*) Si inter virum et uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto, cui donatum est, ad eum res redit, qui donaverat; quodsi simul tam is, cui donatum est, quam is, qui donaverit, quaestionis decidendae gratia magis placuit valere donationem, eo maxime, quod donator non supervivat, qui rem condicere possit.

2824) — *L.* 26. *D. de mort. c. donat.* (XXXIX. 6.) (*Marcian.*) Si ii, qui invicem sibi mortis causa donaverunt, pariter decesserint, neutrius heres repetet, quia neuter alteri supervixit. Idem iuris est, si pariter maritus et uxor sibi donaverunt.

§. 186.

Not. 1.

2825) — *Nov.* 117. *c.* 11. Quod autem a nobis sancitum est de iis, qui in expeditionibus sunt et in militiis constituti, sive milites sint, sive foederati, sive scholares, sive alii quidam sub alia quacunque militia armata constituti, melius ordinare perspeximus. Et iubemus, quantoscunque annos in expeditione manserint, sustinere eorum uxores, licet nec litteras nec responsum aliquod a suis maritis susceperint. Si qua vero ex huiusmodi mulieribus suum maritum audierit esse mortuum, neque tunc ad alias eam venire nuptias sinimus, nisi prius accesserit mulier aut per se, aut per suos parentes, aut per aliam quamcunque personam ad priores numeri, et chartularios, in quo huiusmodi maritus militabat, et eos,seu tribunum, si tamen adest, interrogaverit, si pro veritate mortuus est eius coniux, ut illi sacris evangeliis propositis sub gestis monumentorum deponant, si pro veritate vir mortuus est. Et postquam haec gesta monumentorum confecta mulier pro suo testimonio perceperit, etiam post hoc iubemus manere eam per unius anni spatium, ut post hunc decursum liceat tali legitimas contrahere nuptias. Si autem praeter hanc observationem mulier praesumserit ad aliud venire matrimonium, et ipsa, et qui ducit eam uxorem, velut adulteri puniantur. Si autem, qui sub gestis monumentorum cum iureiurando testati sunt, convincantur postea falsum deposuisse testimonium, ipsi quidem militia denudati decem auri librarum poenam compellantur exsolvere illi, quem mentiti sunt mortuum esse, ipse vero licentiam habeat, si voluerit, suam uxorem recipere. Si vero scholaris fuerit ille, de cuius morte dubitatio est, a primis scholae et actuario, si autem foederatus, ab optione eius memoratam depositionem accipere eius uxorem. His observandis et circa alios omnes, qui in armata militia referuntur.

2826) — *L.* 2. §. 4. *D. test. quemadm. aper.* (XXIX. 3.) (*Ulp.*) Si dubitetur, utrum vivat an decesserit is, cuius quis, quod ad causam testamenti pertinet, inspici describique postulat, dicendum est, Praetorem causa cognita statuere id debere, ut, si liquerit eum vivere, non permittat inspici tabulas, et ut ipsam scripturam quis inspiciat, et sigilla, et quid aliud ex tabulis velit spectare.

Not. 3.

2827) — *L.* 50. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Gaius.*) An usus fructus nomine actio municipibus dari debeat? quaesitum est. Periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret, quia neque morte, nec facile capitis deminutione periturus est; qua ratione proprietas inutilis esset futura, semper abscedente usufructu. Sed tamen placuit, dandam esse actionem. Unde sequens dubitatio est :

[*] *Scil.* mulier et maritus.

quousque tuendi essent in eo usufructu municipes? Et placuit, centum annos tuendos esse municipes, quia is finis vitae longaevi hominis est.

2828) — *L. 8. D. de usu et usufr. et red.* (XXXIII. 2.) (*Gaius.*) Si ususfructus municipibus legatus erit, quaeritur: quousque in eo usufructu tuendi sint? Nam si quis eos perpetuo tueatur, nulla utilitas erit nudae proprietatis, semper abscedente usufructu; unde centum annos observandos esse constat, qui finis vitae longissimus est.

2829) — *L. 24. pr. et §. 1. C. de SS. Eccles.* (I. 2.) (*Iustinian.*) *Pr. Vid.* 2550. — §. 1. In his autem omnibus casibus non solum personales actiones damus, sed etiam in rem et hypothecariam, secundum nostrae constitutionis tenorem, quae legatariis et fideicommissariis hypothecariam donavit; et supradictis omnibus unum tantummodo terminum humanae vitae imponimus, id est centum metas annorum. (528.)

Not. 3.

2830)—*L. 68. pr. D. ad L. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Aemil. Macer.*) Computationis in alimentis faciendae hanc formam esse, Ulpianus scribit, ut a prima aetate usque ad annum vicesimum quantitas alimentorum triginta annorum computetur, eiusque quantitatis Falcidia praestetur; ab annis vero viginti usque ad annum vicesimum quintum annorum viginti octo; ab annis viginti quinque usque ad annos triginta annorum viginti quinque; ab annis triginta usque ad annos triginta quinque annorum viginti duo; ab annis triginta quinque usque ad annos quadraginta annorum viginti; ab annis quadraginta usque ad annos quinquaginta tot annorum computatio fit, quot aetati eius ad annum sexagesimum deerit, remisso uno anno; ab anno vero quinquagesimo usque ad annum quinquagesimum quintum annorum novem; ab annis quinquaginta quinque usque ad annum sexagesimum annorum septem; ab annis sexaginta, cuiuscunque aetatis sit, annorum quinque. Eoque nos iure uti, Ulpianus ait, et circa computationem ususfructus faciendam. Solitum est tamen, a prima aetate usque ad annum tricesimum computationem annorum triginta fieri, ab annis vero triginta tot annorum computationem inire, quot ad annum sexagesimum deesse videntur. Nunquam ergo amplius, quam triginta annorum computatio initur. Sic denique et si reipublicae ususfructus legetur, sive simpliciter, sive ad ludos, triginta annorum computatio fit.

CAPUT II.

DE CIVITATE.

SECTIO I.

DE SINGULORUM HOMINUM CIVITATE.

§. 187.

Not. 1.

2831)—*Gaii instit.* I. 56. 57.—56. *Habent autem in potestate liberos cives romani*, si cives romanas uxores duxerint, vel etiam latinas peregrinasve cum quibus connubium habeant; cum enim connubium id efficiat, ut liberi patris conditionem sequantur, evenit, ut non (*solum*) cives romani fiant, sed in potestate patris sint. — 57. Unde et veteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus connubium cum his latinis peregrinisve, quas primas post missionem uxores duxerint; et qui ex eo matrimonio nascuntur, et cives romani, et in potestate parentum fiunt.....

Not. 2.

Gaii instit. IV. 37. *Vid.* 34.

2832) — *Gaii instit.* IV. 105. Imperio vero continentur recuperatoria, et quae sub uno iudice accipiuntur interveniente peregrini persona iudicis aut litigatoris. In *eadem* causa sunt, quaecunque extra primum urbis Romae miliarium *tam* inter cives romanos, quam inter peregrinos accipiuntur: ideo autem imperio contineri iudicia dicuntur, quia tamdiu valent quamdiu is qui ea praecepit, imperium habebit.

Not. 3.

2833) — *L. 7. C. de incolis.* (X. 39.) (*Dioclet. et Maximian.*) Cives quidem origo, manumis-

sio, allectio vel adoptio, incolas vero, sicut et divus Hadrianus edicto suo manifestissime declaravit, domicilium facit. Et in eo loco singulos habere domicilium non ambigitur, ubi quis larem, rerumque ac fortunarum suarum summam constituit, unde rursus non sit discessurus, si nihil avocet, unde, cum profectus est, peregrinari videtur, quodsi rediit, peregrinari iam destitit.

2834)—*L.* 29. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Gaius.*) Incola et his magistratibus parere debet, apud quos incola est, et illis, apud quos civis est, nec tantum municipali iurisdictioni in utroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

L. un. C. de dedit. libert. toll. Vid. 297.

§. 188.

Not. 1.

2835) — *L.* 3. *C. de sportul.* (III. 2.) (*Iustinian.*) Omnibus iudicibus licentiam praestamus, sive his, quibus a nostro numine lites mandantur, illustribus, vel spectabilibus, vel clarissimis, vel togatis fori cuiuscunque praefecturae, vel aliis quibusque, vel his, qui ex nostris iudicibus delegandas lites accipiunt, exsecutores, si cessaverint, causas eis instructas auferre, et removere ab exsecutione eos, et alios idoneos supponere, vel etiam mulctis afficere, siquidem illustres sint iudices, usque ad sex solidorum summam, sin autem alii, usque ad tres tantummodo aureos, et ad iudices, quorum interest, referre, quatenus militia exuti poenas luant corporales. Nostris autem amplissimis iudicibus licentia sit et maiores poenas et corporales maculas exsecutoribus imponere, si male fuerint circa lites versati, ut sciant, non esse causas a se deludendas, nec lucri gratia aliquod eis vitium imponendum. (530.)

2836) — *L.* 26. §. 1. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Iustinian.*).... Itaque iubemus, illustribus quidem personis sive eas praecedentibus minime licere ultra tertiam partem centesimae usurarum nomine in quocunque contractu, vili vel maximo, stipulari.... (528.)

2837) — *L.* 5. *C. ad SC. Orphit.* (VI. 57.) (*Iustinian.*) Si qua illustris mulier filium ex iustis nuptiis procreaverit, et alterum spurium habuerit, cui pater incertus sit, quemadmodum res maternae ad eos perveniant, sive tantummodo ad liberos iustos, sive etiam ad spurios? dubitabatur. Sancimus itaque, ut neque ex testamento, neque ab intestato, neque ex liberalitate inter vivos habita, iustis liberis exsistentibus, aliquid penitus ab illustribus matribus ad spurios perveniat, quum in mulieribus ingenuis et illustribus, quibus castitatis observatio praecipuum debitum est, nominari spurios, satis iniuriosum, satisque acerbum et nostris temporibus indignum esse iudicemus, et hanc legem ipsi pudicitiae, quam semper colendam censemus, merito dedicamus. Sin autem concubina liberae conditionis constituta filium vel filiam ex licita consuetudine ab homine libero habita procreaverit, eos etiam cum legitimis liberis ad materna venire bona, quae iure legitimo in suo patrimonio possidet, nulla dubitatio est. (529.)

2838) — *L.* 60. *C. de decurion.* (X. 31.) (*Theodos. et Valentin.*) Nullus, qui nexu generia curiae tenetur obnoxius, per substitutam quamcunque personam curiales impleat functiones, sed ipse per se debitum patriae munus exsolvat, etsi spectabili dignitate decoratus sit, nisi hoc ei speciali beneficio sit concessum. Hi vero, qui honorario titulo illustrem dignitatem consecuti sunt, per substitutos periculo suarum facultatum curiae muneribus satisfacere non vetentur. (436.)

2839)—*L.* 61. *C. eod.* (*Leo.*) Neque Dorotheum virum illustrem et totam eius substantiam, neque Irenaeum virum spectabilem tribunum et notarium, etsi ante paternas illustres dignitates natus est, ullam inquietudinem pro curiali genere et conditione sustinere decernimus. Liberos quoque eorum, qui vel iam sunt vel futuri sunt, eorumque posteros, quotiescunque continuata temporum et successionum perpetuitate, nascentur, a conditione curiali et functione esse liberos, lege divae memoriae Iuliani, quae de materno curialium Antiochenae civitatis genere promulgata est, nihil in persona viri illustris Dorothei vel viri spectabilis Irenaei, vel adversus facultates eorum, vel adversus liberos eorundem, qui vel iam nati sunt, vel postmodum quoquo tempore nascentur, vel adversus substantias eorum roboris vel iuris habitura. Circa alias sane universas personas de materno genere, ad memoratae Antiochenae civitatis tantummodo curiam pertinentes, eandem legem praecipimus obtinere propriam firmitatem.

2840) — *Nov.* 117. *c.* 4. Quia vero legem dudum protulimus, iubentem aut dotalia fieri documenta, aut alias probationes procedere factas apud ecclesiae defensores, per quas nuptias competat confirmari, aut certe sacramenta praeberi, in praesenti perspeximus melius disponere ea, quae de his pridem sancita sunt. Et propterea iubemus, eos, qui maximis dignitatibus decorati sunt, usque ad illustres, non aliter nuptias celebrare, nisi dotalia scribantur instrumenta, nisi tamen aliquis ante, quam mereretur huiusmodi dignitates, ex affectu solo duxit uxorem. Tales enim nuptias ante dignitates factas et post dignitates ligitimas manere praecipimus, et ex his natos legitimos esse filios; postquam vero honorati fuerint aliqui huiusmodi dignitatibus, non aliter ducere uxores, nisi cum dotalibus instrumentis. Hanc autem legis subtilitatem concedimus subiectis nostrae reipublicae barbaris, licet dignitatibus huiusmodi decorati sint, ut etiam sub affectu possint ipsi volentes contrahere nuptias. Reliquos autem omnes, praeter eos, qui maximis, sicut dictum est, dignitatibus decorati sunt, cuiuslibet sint dignitatis, aut militiae, aut studii, si quidem voluerint aut potuerint, non prohibemus cum dotalibus instrumentis ducere uxores. Si autem etiam hoc non custodierint, et ex solo affectu celebratas nuptias firmas esse sancimus, et ex eis natos legitimos esse filios iubemus.

Not. 2.

2841) — *L. ult. C. de consulib.* (XII. 3.) (*Iustinian.*) Sancimus viros excelsos patricios, quos in huiusmodi dignitatis apicem augusta maiestas retulerit, illico ab imperialibus codicillis praestitis patresfamilias effici ac potestate liberari paterna, ne videantur, qui a nobis loco patris honorantur, alieno iuri esse subiecti. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per eman-

cipatinnis modum suis nexibus filium relaxare, imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate? ne, si contrarium approbetur, per quamcunque machinationem imperialis maiestas minui videatur. Et hoc quidem raro contingere satis certum est; nemo enim facile respexit filiumfamilias in patriciatus honorem provectum, quemadmodum in consulibus haec res usitata est. sed ne quid in parte temporis tale eveniat et sine legibus inveniatur, ideo haec nobis visa sunt sancienda.

Not. 3.

2842) — *L. 44. pr. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Lege Iulia ita cavetur: QUI SENATOR EST, QUIVE FILIUS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX NEPOTE, EX FILIO NATO NATUS, CUIUS EORUM EST ERIT, NE QUIS EORUM SPONSAM UXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AUT EAM, QUAE IPSA, CUIUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT FECERIT; NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE, EX FILIO NATO NATA LIBERTINO, EIVE, QUI IPSE, CUIUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT FECERIT, SPONSA NUPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO; NEVE QUIS EORUM DOLO MALO SCIENS SPONSAM UXOREMVE EAM HABETO.

Not. 4.

2843) — *L. 42. D. de test. milit.* (XXIX. 1.) (*Ulp.*) Ex eo tempore quis iure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est, ante non. Proinde qui nondum in numeris sunt, licet etiam lecti tirones sint, et publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt; debent enim in numeros referri.

L. un. §. 1. D. de B. P. ex test. milit. Vid. 518.

2844) — *L. 16. C. de test. milit.* (VI. 21.) (*Anastas.*) Scriniarios vel apparitores, qui virorum magnificorum magistrorum militum iussionibus vel actibus obtemperant, etsi nomina eorum matriculis militaribus referri videantur, nullatenus tamen in ultimis a se conficiendis voluntatibus iuris militaris habere facultatem, decernimus. (496.)

L. 1. pr. D. de test. milit. Vid 263.

L. 6. pr. L. 18. D. de re iud. Vid. 2150. 2157.

2845) — *L. 3. C. de rest. milit. et eorum, qui reip. c. absunt.* (II. 51.) (*Alexand.*) Quod tempore militiae de bonis alicuius possessum ab aliquo est, postea, quam is reipublicae causa abesse desiit, intra annum utilem, amota praescriptione temporis medii, possessionem vindicare permissum est; ultra autem ius possessoris taedere contra eum institutum non oportet. (223.)

2846) — *L. 6. C. eod.* (*Valer. et Gallien.*) Si, quum militaribus laboribus operam dares, creditoris tui heredes possessiones sibi obligatas distraxerunt, poteris adito Praeside provinciae in integrum restitutionem impetrare, retractataque venditione recipies possessiones, oblato ante debito, vel pretio, si minus debito fuisset.

2847) — *L. 8. C. eod.* (*Iustinian.*) Sancimus, bis solis, qui in expeditionibus occupati sunt, ea tantummodo tempora, quae in eadem expeditione percurrunt, tam in exceptionibus deciinandis, quam in petendis in integrum restitutionibus eis opitulari, illis temporibus, per quae citra expeditionis necessitatem in aliis locis vel in suis aedibus degunt, minime eos ad vindicanda memorata privilegia adiuvantibus. (529.)

2848) — *Tit. C. de uxorib. milit. et eor. qui reip. c. absunt.* (II. 52.) I. (*Alexand.*) Temporalibus actionibus exclusis mulieribus, quae cum maritis reipublicae causa absentibus peregrinatae sunt, ad exemplum militum subveniri solere, non est ignotum. (226.)

II. (*Dioclet. et Maximian.*) Ei, quae diutissime fuit cum marito, qui militiae operam dabat, non officit praescriptio longi temporis; sed quia huiusmodi diutinae absentiae commenta callide adhibita atque composita obesse omnino non debent, decernimus, ut, si talis mulier domum ad se pertinere monstraverit, quae in absentia eius vendita est, refuso pretio, quod revera solutum est, eandem recipiat.

2849) — *L. 3. C. de temporib. in int. rest.* (II. 53.) (*Gordian. Muliano militi.*) Si intra annos, quibus in integrum restitutionis auxilium indulgetur, constitutus es, vel eo tempore nomen militiae dedisti, et expeditione occupatus es, continuato beneficio restitutionis, per usucapionem, licet ante militiam suppleta sit, non patimur te dispendio rei familiaris affligi. (238.)

2850) — *L. 4. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Ex persona fratrum, si tibi eorum quaesita est successio, potes contra quem supplicas agere, non ignorans, quod, si minores viginti quinque annis militaverint fratres tui, atque in militia diem functi sunt, in integrum restitutionis tempus eis non cesserit, sed omne ad successorem transmiserint. (294.)

2851) — *L. ult. §. 15. C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) Notissimum autem est, hac constitutione, quae omnes casus continet, nostris constitutionibus iam pro eisdem capitulis promulgatis esse derogatum, quarum altera etiam Gordianae constitutionis sensus continebatur. Quum enim ampliore tractatu habito melior exitus inventus sit, et tribus constitutionibus in unum congregatis, unus appareat et in milites, et in alios omnes iuris probabilis articulus, eapropter ex anterioribus inquietari nostro subiectos imperio non patimur, scilicet ut milites, etsi propter simplicitatem praesentis legis subtilitatem non observaverint, in tantum tamen teneantur, quantum in hereditate invenerint. Quam, patres conscripti, in huiusmodi casibus, in posterum obtinere sancimus. (531.)

L. 3. §. ult. D. de testib. Vid. 276.

2852) — *L. 3. §. 1. D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Ulp.*) His, qui castris operam per militiam dant, nullum municipale munus iniungi potest; ceteri autem privati, quamvis militum cognati sunt, legibus patriae suae et provinciae obedire debent.

2853) — *§. 14. J. de excusat.* (I. 25.) Idem et in milite observandum est, ut nec volens ad tutelae onus admittatur.

2854) — *L. 3. C. de vectigal. et commissis.* (*Sever. et Antonin. Ingenuo, militi.*) Omnibus militibus nostris prospeximus, ne ob omissas professiones poena commissi tenerentur. Proinde deposito hoc metu, si qua portoria debere te apparuerit, exsolve.

2855) — *L. 26. D. de test. militis.* (XXIX. 1.) (*Macer.*) Testamenta eorum, qui ignominiae

causa missi sunt, statim desinunt militari iure valere, quod anni spatium testamentis eorum, qui honestam vel causariam missionem meruerunt, tribuitur. Ius testandi de castrensi peculio, quod filiisfamilias militantibus concessum est, ad eos, qui ignominiae causa missi sunt, non pertinet, quod hoc praemii loco merentibus tributum est.

2856) — *L. 7. D. de vacat. et excus. muneruu.* (L. 5.) (*Papinian.*) A muneribus civilibus, quae non patrimoniis indicuntur, veterani post optimi principis nostri Severi Augusti litteras perpetuo excusantur.

L. 4. §. 15. D. de re milit. Vid. 985.

Not. 6.

2857) — §. 15. *J. de excusat.* (I. 25.) Item Romae grammatici, rhetores, et medici, et qui in patria sua id exercent et intra numerum sunt, a tutela vel cura habent vacationem.

2858) — *L. 8. §. 4. D. de vacat. et excus. mun.* (L. 5.) (*Papinian.*) Philosophis, qui se frequentes atque utiles per eandem studiorum sectam contendentibus praebent, tutelas, item munera sordida corporalia remitti placuit, non ea, quae sumtibus expediuntur, etenim vere philosophantes pecuniam contemnunt, cuius retinendae cupidine fictam asseverationem detegunt.

2859) — *L. 9. D. eod.* (*Paulus.*) Eos, qui Romae profitentur, perinde in patria sua excusari a muneribus oportere, ac si in patria sua profiterentur.

2860) — *L. 1. pr. §. 1. D. de extraord. cogn.* (L. 13.) (*Ulp.*) Praeses provinciae de mercedibus ius dicere solet, sed praeceptoribus tantum studiorum liberalium. Liberalia autem studia accipimus, quae Graeci ἐλευθέρια μαθήματα appellant; rhetores continebuntur, grammatici, geometrae. — §. 1. Medicorum quoque eadem causa est, quae professorum, nisi quod iustior, quum hi salutis hominum, illi studiorum curam agant, et ideo his quoque extra ordinem ius dici debet.

Not. 7.

2861) — *L. 1. §. 11. D. eod.* (*Ulp.*) Advocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur; non tamen qui pro tractatu non adfuturi causis accipere quid solent, advocatorum numero erunt.

2862) — *L. 6. C. de advocat. divers. iud.* (II. 7.) (*Theodos. et Valentinian.*) Sancimus, ut advocatis, qui apud tuam magnificentiam causas acturi sunt, a nullo iudice, nec ab ipsa eminentissima praefectura, sollicitudo ulla penitus iniungatur. Sed nec advocatis provinciarum vel spectabilium iudicum quisquam existimet aliquid iniungendum. Nulla igitur togatis inspectio, nulla peraequatio ingeratur, nulla operis constructio, nulla discussio, nullum ratiocinium imponatur, nullum denique aliud eis mandetur, praeter arbitrium in eodem duntaxat loco, ubi advocationis exercent officium; quinquaginta librarum auri poena officio feriendo, si legis istius regulas temerare tentaverit. (439.)

2863) *L. 1. C. quib. muner. excus. ii qui post impl. milit. vel advocationem rel.* ((X. 55.) (*Epitome const. graec. ex Basil.*)

Οἱ πληρώσαντες στρατείαν ἢ συνηγορίαν πρὸς τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῖς προνομίοις μήτε σιτωνίας, ἢ ἐλαιωνίας, ἢ ἐπιοψίας ἔργων, ἢ λογοθεσίας, ἢ ἐκδικίας, ἢ πατερείας, ἢ λογιστείων, ἢ ἀγορανομίας ποιείτωσαν, ἀλλ' ἔνθα ἂν οἰκῆσαι βουληθῶσι μήτε ὑπατικὰς ἀναγκαζέσθωσαν τοὺς ἄρχοντας περαιτέρω πυλῶν, μήτε εἰς συλλόγους ἄκοντες καλείσθωσαν, μήτε ὀνομαζέσθωσαν ἢ ὀνομαζέτωσαν, μήτε διαγραφὰς παρεχέτωσαν προφάσει συνηθειῶν ἢ θεωρητικῶν. Ἐχέτωσαν δὲ καὶ μίαν οἰκίαν ἐλευθέραν μητάτου τῶν ἐπιδημούντων στρατιωτῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς τόποις διατριβόντων, δηλονότι τῶν ἐχόντων ἀξίαν τινὰς τοῦ ἰδίαν ἀτέλειαν κεκτημένων. ἡ γὰρ διάταξις αὕτη προστίθησι ταῖς προτέραις εὐεργεσίαις, καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται ἐξ αὐτῶν. Παρεχέτωσαν δὲ τὰ δημόσια, καὶ τιμάτωσαν τοὺς ἄρχοντας, καὶ τιμάσθωσαν παρ' αὐτῶν. Ὁ δέ τι τῶν ἐν τῇ διατάξει παραβαίνων ἢ παραβαθῆναι συγχωρῶν πεντήκοντα λίτρας χρυσοῦ προστιμηθήσεται.

I. *Qui militiam vel advocationem impleverunt praeter ea privilegia, quae iam adepti sunt, nec frumenti aut olei coëmendi curam, aut inspectionem operum, aut rationum discussionem, aut defensionem civitatis, aut decurionatum, aut rationum vel fori curam suscipiant, sed ubi habitare voluerint nec Praesidibus ultra portas obviam ire cogantur, nec ad conciones vocentur inviti, nec nominentur vel nominent, nec descriptiones praebeant sub specie commercii vel spectaculorum. Unam quoque domum habeant liberam a metatis militibus in itinere vel dispositis in illis locis praebendis, quoniam in dignitate quadam positi propriam immunitatem obtinuerunt; haec enim constitutio priora beneficia auget, non minuit. Sed fiscalia praebeant, et honorent Praesides, ac honorentur ab eis. Qui vero aliquid eorum, quae hac constitutione continentur, violaverit aut violari permiserit, quinquaginta librarum auri mulctam sustineat.*

Not. 8.

2864) — *L. 9. §. 1. D. de vacat. et excus. mun.* (L. 5.) (*Papinian.*) Paulus respondit: privilegium frumentariis negotiatoribus concessum etiam ad honores excusandos pertinere.

2865) — *L. 5. §. 3. D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Callistr.*) Negotiatores, qui annonam urbis adiuvant, item navicularii, qui annonae urbis serviunt, immunitatem a muneribus publicis consequuntur, quamdiu in huiusmodi actu sunt; nam remuneranda pericula eorum, quin etiam adhortanda praemiis merito placuit, ut, qui peregre muneribus, et quidem publicis, cum periculo et labore fungerentur, a domesticis vexationibus et sumtibus liberarentur, quum non sit alienum dicere, etiam hos reipublicae causa, dum annonae urbis serviunt, abesse.

Not. 9.

2866) — *L. 3. D. de vacat. et exc. mun.* (L. 5.) (*Scaev.*) His, qui naves marinas fabricaverunt, et ad annonam populi Romani praebuerunt, non minores quinquaginta millium modiorum, aut plures singulas non minores decem millium modiorum, donec hae naves navigant, aut aliae in earum locum, muneris publici vacatio praestatur ob naves. Senatores autem hanc vacationem habere non possunt, quod nec habere illis navem ex lege Iulia repetundarum licet.

2867) — *L. 5. §. 12. D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Callistr.*) Quibusdam collegiis vel cor-

poribus, quibus ius coëundi lege permissum est immunitas tribuitur, scilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus, artificii sui causa unusquisque assumitur, ut fabrorum corpus est, et si qua eandem rationem originis habent. Haec idcirco instituta sunt, ut necessariam operam publicis utilitatibus exhiberent. Nec omnibus promiscue, qui assumti sunt in his collegiis, immunitas datur, sed artificibus duntaxat. Nec ab omni aetate allegi possunt, ut divo Pio placuit, qui reprobavit prolixae vel imbecillae admodum aetatis homines. Sed ne quidem eos, qui augent facultates, et munera civitatum sustinere possunt, privilegiis, quae tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, uti posse, plurifariam constitutum est.

2868) — *L.* 6. *D. eod.* (*Tarruntenus Paternus.*) Quibusdam aliquam vacationem munerum graviorum conditio tribuit, ut sunt mensores, optio, valetudinarii, medici, capsarii, et artifices, et qui fossam faciunt, veterinarii, architectus, gubernatores, naupegi, ballistarii, specularii, fabri, sagittarii, aerarii, bucularum structores, carpentarii, scandularii, gladiatores, aquilices, tubarii, cornuarii, arcuarii, plumbarii, ferrarii, lapidarii, et hi, qui calcem coquunt, et qui silvam infindunt, et qui carbonem caedunt ac torrent. In eodem numero haberi solent lanii, venatores, victimarii, et optio fabricae, et qui aegris praesto sunt, librarii quoque, qui docere possunt, et horreorum librarii, et librarii depositorum, et librarii caducorum, et adiutores corniculariorum, et stratores, et poliones, et custodes armorum, et praeco, et buccinator. Hi igitur omnes inter immunes habentur.

2869) — *L.* 1. *C. de excus. artific.* (X. 64.) (*Constantin.*) Artifices artium brevi subdito comprehensarum, per singulas civitates morantes, ab universis muneribus vacare praecipimus, siquidem in discendis artibus otium sit accommodandum, quo magis cupiant et ipsi peritiores fieri, et suos filios erudire. (337.) *Et notitia est ista:* Architecti, medici, pictores, statuarii, marmorarii, lecticarii seu laccarii, clavicarii, quadrigarii vel quadratarii, quos graeco vocabulo ... appellant, structores, id est aedificatores, sculptores ligni, musivarii, deauratores, albini, quos graeci ... appellant, argentarii, barbaricarii, diatritarii, aerarii, fusores, signarii, fabricarii, bracarii, perticarii, aquae librator es, figuli, qui graece ducuntur ..., aurifices, vitriarii, plumbarii, specularii, eborarii, pelliones, fullones, carpentarii, sculptores, dealbatores, cusores, trigarii, cisiarii, bractearii, id est ....

Not. 10.

2870) — *L.* 21. *C. de haeret. et manichaeis.* (I. 5.) (*Iustinian.*) Quoniam multi iudices in dirimendis litigiis nos interpellaverunt, nostro indigentes oraculo, ut eis reseretur, quid de testibus haereticis statuendum sit, utrumne accipiantur eorum testimonia, an respuantur? sancimus, contra orthodoxos quidem litigantes nemini haeretico, vel his etiam, qui iudaicam superstitionem colunt, esse in testimonia communionem, sive utraque pars orthodoxa sit, sive altera. Inter se autem haereticis vel iudaeis, ubi litigandum existimaverint, concedimus foedus permixtum, et dignos litigatoribus etiam testes introducere; exceptis scilicet his, quos vel Manichaicus furor, cuius partem et Borboritas esse manifestum est vel pagana superstitio detinet, Samaritis nihilo minus, et qui illis non absimiles sunt Montanistis, et Ascodrogitis, et Ophitis, quibus pro reatus similitudine omnis legitimus actus interdictus est. Sed his quidem, id est Manichaeis, Borboritis, et Paganis, nec non Samaritis, et Montanistis, et Ascodrogitis, et Ophitis, omne testimonium, sicut et alias legitimas conversationes, sancimus esse interdictum. Aliis vero haereticis tantummodo iudicialia testimonia contra orthodoxos, secundum quod constitutum est, volumus esse inhibita. Ceterum testamentaria testimonia eorum, et quae in ultimis elogiis vel in contractibus consistunt, propter utilitatem necessarii usus eis sine ulla distinctione permittimus, ne probationum facultas angustietur. (531.)

§. 189.

Not. 1.

2871) — *L.* 5. §. 1. *D. de extraord. cognit.* (L. 13.) (*Callistr.*) Existimatio est dignitatis illaesae status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur aut consumitur.

Not. 2.

L. 5. §. 3. *D. eod. Vid.* 2774.

2872) — *L.* 28. §. 1. *D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Callistr.*) Ceterae poenae ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam, vel cum in opus quis publicum datur, vel cum fustium ictui subiicitur.

Not. 3.

L. 1. §. 5. *D. de postulando....* Item personas turpitudine notabiles. *Vid.* 2690.

2873) — *L.* 8. *D. eod.* (*Papinian.*) Imperator Titus Antoninus rescripsit: eum, cui advocationibus in quinquennium interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi. Divus quoque Hadrianus rescripsit: de exsilio reversum postulare posse. Nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium vel exsilium sit irrogatum, ne scilicet poena tempore determinata contra sententiae fidem ulterius porrigatur.

L. 1. *pr. D. ad leg. Iul. de vi priv.....* omni honore, quasi infamis, ex senatusconsulto carebit. *Vid.* 1657.

2874) — *L.* 12. *D. de decurionibus.* (L. 2.) (*Callistr.*) Eos, qui utensilia negotiantur et vendunt, licet ab Aedilibus caeduntur, non oportet quasi viles personas negligi. Denique non sunt prohibiti huiusmodi homines Decurionatum vel aliquem honorem in sua patria petere; nec enim infames sunt. Sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab Aedilibus flagellis caesi sunt, quanquam iure suo ita Aediles officio isto fungantur. Inhonestum tamen puto esse, huiusmodi personas, flagellorum ictibus subiectas, in ordinem recipi, et maxime in eis civitatibus, quae copiam virorum honestorum habeant; nam paucitas eorum, qui muneribus publicis fungi debeant, necessario etiam hos ad dignitatem municipalem, si facultates habeant, invitat.

2875) — *L. 13. D. eod.* (*Papir. Iustus.*) Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt: in tempus relegatos et reversos in ordinem allegi sine permissu principis non posse. — §. 1. Item rescripserunt: relegatos non posse tempore finito in ordinem Decurionum allegi, nisi eius aetatis fuerint, ut nondum Decuriones creari possent, et dignitas certam spem eius honoris iis fecerit, ut princeps indulgere possit. — §. 2. Item rescripserunt: eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore Decurionatus fungi. — §. 3. Item rescripserunt: non admitti contradicere volentem, quod non recte quis sit creatus Decurio, quum initio contradicere debuerit.

2876) — *L. 5. §. 2. D. de extraord. cognit.* (L. 13.) (*Callistr.*) Minuitur existimatio, quoties manente libertate circa statum dignitatis poena plectimur, sicuti cum relegatur quis, vel cum ordine movetur, vel cum prohibetur honoribus publicis fungi, vel cum plebeius fustibus caeditur vel in opus publicum datur, vel cum in eam causam quis incidit, quae edicto perpetuo infamiae causa enumeratur.

2877) — *L. 13. C. ex quib. caus. inf. irrogat.* (II. 12.) (*Alexand.*) Ea, quae pater testamento suo filios increpans scripsit, infames quidem filios iure non faciunt, sed apud bonos et graves opinionem eius, qui patri displicuit, onerant. (229.)

L. 4. C. eod. Vid. 677.

Not. 4.

L. 3. §. 5. D. de testibus. Vid. 1995.

2878) — *L. 2. D. de obsequiis parentibus et patr. praest.* (XXXVII. 15.) (*Iulian.*) Honori parentum ac patronorum tribuendum est, ut, quamvis per procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo aut iniuriarum in eos detur. Licet enim verbis edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa et opinione hominum non effugiunt infamiae notam.

Not. 5.

L. 1. § 5. D. de postul. Vid. 2690.

Not. 6.

2879) — *L. 27. C. de inoff. testam.* (III. 28.) (*Constantin.*) Fratres vel sorores uterini ab inofficiosi actione contra testamentum fratris vel sororis penitus arceantur; consanguinei autem, durante agnatione vel non, contra testamentum fratris sui vel sororis de inofficioso quaestionem movere possunt, si scripti heredes infamiae, vel turpitudinis, vel levis notae macula adspergantur, vel liberti, qui perperam et non bene merentes, aximisque beneficiis suum patronum assecuti, instituti sunt, excepto servo necessario herede instituto. (319.)

2880) — *L. 1. Th. C. eod.* (II. 19.) (*Constantin.*) Fratres uterini ab inofficiosis actionibus arceantur, et germanis tantummodo fratribus, adversus eos duntaxat institutos heredes, quibus inustas constiterit esse notas detestabilis turpitudinis, agnatione durante, sine auxilio Praetoris, petitionis aditus reseretur. (319.)

2881) — *L. 3. Th. C. eod.* (*Constantin.*) Servus necessarius heres instituendus est, quia non magis matrimonium, quam infamiam consequi videtur. Unde claret, actionem inofficiosi fratribus relaxatam, cum infamiae aspergitur vitiis is, qui heres exstitit, omniaque fratribus tradi, quae per turpitudinem aut aliquam levem notam capere non potest institutus, ita in hac quoque parte, si quando libertis heredibus institutis fratres fuerint alieni inofficiosi actione proposita, praevaleant in omnibus occupandis facultatibus defuncti, quae ille perperam ad libertos voluerat pertinere. (332.)

Not. 8.

2882) — *L. 4. §. 4. D. de his, qui not. infamia.* (III. 2.) (*Ulp.*) Calumniator ita demum notatur, si fuerit calumniae causa damnatus; neque enim sufficit calumniatum. Item praevaricator. Praevaricator autem est quasi varicator, qui diversam partem adiuvat prodita causa sua. Quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait; nam qui praevaricatur, ex utraque parte constitit, quin immo ex adversa.

2883) — *L. 43. §. 12. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Ulp.*) Quae in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est. Proinde si adulterii damnata esse proponatur, non tantum quia deprehensa est, erit notata, sed quia et publico iudicio damnata est. Quodsi non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notatur, quia publico iudicio damnata est, et si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit. Ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere, quia verum est, eam in adulterio deprehensam, quia factum lex, non sententia notat.

2884) — *L. 3. C. ex quib. c. inf. irrog.* (II. 2.) (*Sever. et Antonin.*) Decuriones quidem, item filios decurionum fustibus castigari prohibitum est; verum si iniuriam te fecisse proconsul vir clarissimus pronuntiaverit, ignominia notatus es. (198.)

2885) — *L. 12. C. eod.* (*Alexand.*) Si te expilasse hereditatem sententia praesidis constiterit, non ex eo, quod non et alia poena tibi irrogata est, furti improbioris infamiam evitasti. (224.)

2886) — *L. 14. C. eod.* (*Gordian.*) Nullam existimationis infamiam avunculus tuus pertimescat, ictibus fustium subiectus ob crimen quaestione habita, si sententia nun praecessit ignominiae maculam irrogans. (238.)

Not. 9.

2887) — *L. 4. §. 5. D. de his. qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Item si quis furti, vi honorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo suo nomine damnatus pactusve erit, simili modo infamis est.

2888) — *L. 6. §. 1. 2. D. eod.* (*Ulp.*) Sed si furti vel aliis famosis actionibus quis condemnatus provocavit, pendente iudicio nondum inter famosos habetur; si autem omnia tempora provocationis lapsa sunt, retro infamis est; quamvis, si iniusta appellatio eius visa sit, hodie notari puto, non retro. — §. 2. Si quis alieno nomine condemnatus fuerit, non laborat infamia, et ideo nec procurator, vel defensor, vel tutor, vel curator, vel heres, furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur; nec ergo, si ab initio per procuratorem causa agitata est.

2889) — *L. 13. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis alieno nomine bina sponsalia constituerit, non notatur, nisi eius nomine constituat, quem quamve in potestate haberet. Certe qui filium vel

filiam constituere patitur, quodammodo ipse videtur constituisse.

2890) — *L.* 14. *D. eod.* (*Paulus.*) Servus, cuius nomine noxale iudicium dominus acceperit, deinde eundem liberum et heredem instituerit, ex eodem iudicio damnatus non est famosus, quia non suo nomine condemnatur, quippe quum initio lis in eum contestata non sit.

2891) — *L.* 13. §. 5. 6. *D. eod* (*Ulp.*) — §. 5. Ex compromisso arbiter infamiam non facit, quia non per omnia sententia est. — §. 6. Quantum ad infamiam pertinet, multum interest, in causa, quae agebatur, causa cognita aliquid pronuntiatum sit, an quaedam extrinsecus sint elocuta; nam ex his infamia non irrogatur.

Not. 10.

L. 7. D. de publ. iud. Vid. 798.

2892) — *L.* 1. *D. eod.* (*Macer.*) Non omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, et publica sunt, sed ea tantum, quae ex legibus iudiciorum publicorum veniunt, ut Iulia maiestatis, Iulia de adulteriis, Cornelia de sicariis, et veneficiis, Pompeia parricidii, Iulia peculatus, Cornelia de testamentis, Iulia de vi privata, Iulia de vi publica, Iulia ambitus, Iulia repetundarum, Iulia de annona.

2893) — §. 3. *sqq. J. de publ. iud.* (IV. 18.) — §. 3. Publica autem sunt haec: lex Iulia maiestatis, quae in eos, qui contra Imperatorem vel rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Huius poena animae amissionem sustinet, et memoria rei etiam post mortem damnatur. — §. 4. Item lex Iulia de adulteriis coercendis, quae non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed et eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem, vel viduam honeste viventem stupraverit. Poenam autem eadem lex irrogat peccatoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiae bonorum, si humiles, corporis coercitionem cum relegatione. — §. 5. Item lex Cornelia de sicariis, quae homicidas ultore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem, ut Caius noster in interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit, vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, sed et omne significatur, quod manu cuiusdam mittitur. Sequitur ergo, ut lapis, et lignum, et ferrum hoc nomine contineatur, dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, a graeca voce, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ; et hanc significationem invenire possumus et in graeco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appelant, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. Admonet nos Xenophon; nam ita scribit: καὶ τὰ βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖσται δὲ καὶ λίθοι [*]. Sicarii autem appellantur a sica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege et venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis, homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint. — §. 6. Alia deinde lex asperrimum crimen nova poena persequitur, quae Pompeia de parricidiis vocatur; qua cavetur, ut, si quis parentis, aut filii, aut omnino affectionis eius, quae nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit, sive clam, sive palam id ausus fuerit, nec non is, cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis exsistit, licet extraneus sit, poena parricidii puniatur, et neque gladio, neque ignibus, neque ulla alia solenni poena subiiciatur, sed insutus culeo cum cane, et gallo gallinaceo, et vipera, et simia, et inter eas ferales angustias comprehensus, secundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem proiiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, et ei coelum superstiti, et terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel affinitate personas coniunctas necaverit, poenam legis Corneliae de sicariis sustinebit. — §. 7. Item lex Cornelia de falsis, quae etiam testamentaria vocatur, poenam irrogat ei, qui testamentum vel aliud instrumentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, subiecerit, quive signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens dolo malo. Eiusque legis poena in servos ultimum supplicium est, (quod etiam in lege de sicariis et veneficis servatur) in liberos vero deportatio. — §. 8. Item lex Iulia de vi publica seu privata adversus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis redarguatur, deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur; si vero sine armis, in tertiam partem bonorum publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduae, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus, tunc et peccatores, et ii, qui opem flagitio dederunt, capite puniuntur secundum nostrae constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius est scire. — §. 9. Item lex Iulia peculatus eos punit, qui pecuniam vel rem publicam, vel sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animadversione puniantur; et non solum hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint, poena deportationis subiugantur. — §. 10. Est et inter publica iudicia lex Fabia de plagiariis, quae interdum capitis poenam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leviorem. — §. 11. Sunt praeterea publica iudicia lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetundarum, et lex Iulia de annona, et lex Iulia de residuis, quae de certis capitulis loquuntur, et animae quidem amissionem non irrogant, aliis autem poenis eos subiiciunt, qui praecepta earum neglexerint. Sed de publicis iudiciis haec exposuimus, ut vobis possibile sit, summo digito, et quasi per indicem ea tetigisse; alioquin diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris deo propitio adventura est.

2894) — *L.* 22. *D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Marcell.*) Ictus fustium infamiam non importat, sed causa, propter quam id pati meruit, si ea fuit, quae infamiam damnato irrogat. In ceteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est.

Not. 11.

L. 4. §. 4. *D. eod. Vid.* 2882.

2895) — *L.* 1. *D. de sepulcro violato.* (XLVII. 12.) (*Ulp.*) Sepulcri violati actio infamiam irrogat.

2896) — *L.* 4. *D. de praevaric.* (XLVII. 15.) (*Macer.*) Si is, de cuius calumnia agi prohibetur,

[*] *Et huiusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceae, spicula, fundae, plurimi autem et lapides.*

praevaricator in causa iudicii publici pronuntiatus sit, infamis erit.

L. 12. C. ex quib. c. inf. irrog. Vid. 2885.

2897) — *L. 13. §. ult. D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Crimen stellionatus infamiam irrogat damnato, quamvis publicum non est iudicium.

L. 2. D. stellionatus. (XLVII. 20.) (*Ulp.*) Stellionatus iudicium famosum quidem non est, sed coërcitionem extraordinariam habet.

Not. 12.

L. 4. §. 5. D. de his, qui not. inf. Vid. 2887.

Not. 13.

§. 2. J. de poena tem. lit. Vid. 1757.

Not. 14.

2898) — *L. 1. D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Iulian.*) Praetoris verba dicunt: INFAMIA NOTATUR, QUI AB EXERCITU IGNOMINIAE CAUSA AB IMPERATORE, EOVE, CUI DE EA RE STATUENDI POTESTAS FUERIT, DIMISSUS ERIT; QUI ARTIS LUDICRAE PRONUNTIANDIVE CAUSA IN SCENAM PRODIERIT; QUI LENOCINIUM FECERIT; QUI IN IUDICIO PUBLICO CALUMNIAE PRAEVARICATIONISVE CAUSA QUID FECISSE IUDICATUS ERIT; QUI FURTI, VI BONORUM RAPTORUM, INIURIARUM, DE DOLO MALO ET FRAUDE SUO NOMINE DAMNATUS PACTUSVE ERIT; QUI PRO SOCIO, TUTELAE, MANDATI, DEPOSITI SUO NOMINE, NON CONTRARIO IUDICIO DAMNATUS ERIT; QUI EAM, QUAE IN POTESTATE EIUS ESSET, GENERO MORTUO, QUUM EUM MORTUUM ESSE SCIRET, INTRA ID TEMPUS, QUO ELUGERE VIRUM MORIS EST, ANTEQUAM VIRUM ELUGERET, IN MATRIMONIUM COLLOCAVERIT, EAMVE SCIENS QUIS UXOREM DUXERIT, NON IUSSU EIUS, IN CUIUS POTESTATE EST; ET QUI EUM, QUEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QUA SUPRA COMPREHENSUM EST, UXOREM DUCERE PASSUS FUERIT, QUIVE SUO NOMINE, NON IUSSU EIUS, IN CUIUS POTESTATE ESSET, EIUSVE NOMINE, QUEM QUAMVE IN POTESTATE HABERET, BINA SPONSALIA BINASVE NUPTIAS EODEM TEMPORE CONSTITUTAS HABUERIT.

2899) — *L. 2. pr. §. 1.-4. D. eod.* (*Ulp.*) Quod ait Praetor: *Qui ab exercitu dimissus erit*, dimissum accipere debemus militem caligatum, vel si quis alius usque ad Centurionem, vel Praefectum cohortis, vel alae, vel legionis, vel Tribunum, sive cohortis sive legionis, dimissus est. Hoc amplius Pomponius ait: etiam eum, qui exercitui praeest, licet consularibus insignibus utatur, ignominiae causa ab imperatore missum hac nota laborare. Ergo et si dux, quum exercitui praeest, dimissus erit, notatur. Et si princeps dimiserit, et adiecerit, ignominiae causa se mittere, ut plerumque facit, non dubitabitur, hoc edicto Praetoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem principis successor ei datus est. — §. 1. Exercitum autem non unam cohortem, neque unam alam dicimus, sed numeros multos militum: Nam exercitui praeesse dicimus eum, qui legionem vel legiones eum suis auxiliis ab imperatore commissas administrat. Sed hic etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus. — §. 2. *Ignominiae causa;* hoc ideo adiectum est, quoniam multa genera sunt missionum. Est honesta, quae emeritis stipendiis, vel ante ab imperatore indulgetur; est causaria, quae propter valetudinem laboribus militiae solvit; est ignominiosa. Ignominiosa autem missio toties est, quoties is, qui mittit, addidit nominatim, ignominiae causa se mittere; semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed et si ita exauctoraverit, ut insignia militaria detraheret, inter infames efficit, licet non addidisset, ignominiae causa se eum exauctorasse. Est et quartum genus missionis, si quis evitandorum munerum causa militiam subisset; haec autem missio existimationem non laedit, ut est saepissime rescriptum. — §. 3. Miles, qui lege Iulia de adulteriis fuerit damnatus, ita infamis est ut etiam ipsa sententia cum sacramento ignominiae causa solvat. — §. 4. Ignominia autem missis neque in urbe, neque alibi, ubi Imperator est, morari licet.

2900) — *L. 3. C. de re milit.* (XII. 36.) (*Antonin.*) Milites ignominia missi, quum infamia notentur, nullis honoribus, qui integrae dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt; habeant autem morandi ubi velint potestatem, praeterquam in eis locis, in quibus specialiter arceantur.

Not. 15.

L. 1. D. de his, qui not. inf. Vid. 2898.

2901) — *L. 2. §. 5. D. eod.* (*Ulp.*) Ait Praetor: *Qui in scenam prodierit.* Scena est, ut Labeo definit, quae ludorum faciendorum causa quolibet loco, ubi quis consistat moveaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico privatove, vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. Eos enim qui quaestus causa in certamina descendunt, et omnes propter praemium in scenam prodeuntes famosos esse, Pegasus et Nerva filius responderunt.

2902) — *L. 3. D. eod.* (*Gaius*) Qui autem operas suas locavit, ut prodiret artis ludicrae causa, neque prodiit, non notatur, quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium puniri debeat.

2903) — *L. 4. pr. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Athletas autem, Sabinus et Cassius responderunt, omnino artem ludicram non facere; virtutis enim gratia hoc eos facere. Et generaliter ita omnes opinantur, et utile videtur, ut neque thymelici, neque xystici, neque agitatores, nec qui aquam equis spargunt, ceteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deserviunt, ignominiosi habeantur. — §. 1. Designatores autem, quos Graeci βραβευτὰς appellant, artem ludicram non facere. Celsus probat, quia ministerium, non artem ludicram exerceant. Et sane locus iste hodie a principe non pro modico beneficio datur.

2904) — *L. 1. §. 6. D. de postul.* (III. 1.) (*Ulp.*) Removet autem a postulando pro aliis et eum, qui corpore suo muliebria passus est. Si quis tamen vi praedonum vel hostium stupratus est, non debet notari, ut et Pomponius ait. Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. Item senatusconsulto etiam apud iudices pedaneos postulare prohibetur calumniae causa publico iudicio damnatus. et qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit. Bestias autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalio genere; nam quid, si leo sit, sed mansuetus, vel alia dentata mansueta? Ergo qui locavit, solus notatur, sive depugnaverit, sive non. Quid si depugnavit, quum non locasset operas suas? Non tenebitur; non enim qui cum bestiis depugnavit, tenetur, sed qui operas suas in hoc locavit. Denique eos, qui

virtutis ostendendae causa hoc faciunt sioe mercede, non teneri aiunt veteres, nisi in arena passi sunt se honorari; eos enim puto notam noo evadere. Sed si quis operas suas locaverit, ut feras veoetur, vel ut depugnet feram, quae regioni nocet, extra arenam, oon est notatus. His igitur personis, quae non virtutis causa cum bestiis pugnaverunt, pro se Praetor permittit allegare, pro aiio prohibet. Sed est aequissimum, si tutelam vel curam buiusmodi personae administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, coocedi. Qui adversus ea fecisse monstretur, et pro aiiis interdicta postulatione repellitur, et pro aestimatione iudicis extra ordinem pecuniaria poena mulctabitur.

Not. 16.

L. 1. *D. de his, qui not. inf. Vid.* 2898.

2905) — *L.* 4. §. 2. *D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Ait Praetor : *Qui lenocinium fecerit.* Lenocinium facit, qui quaestuaria mancipia babet; sed et qui in liberis hunc quaestum exercet, in eadem causa est. Sive autem principaliter hoc negotium gerat, sive aiterius negotiationis accessione utatur, utputa si caupo fuerit vel stabularius, et mancipia taiia babuerit ministrantia, et occasione ministerii quaestum facientia, sive balneator fuerit, et (veiut in quibusdam provinciis fit) in balineis ad custodieoda vestimenta conducta babeat mancipia, boc genus observantia in officina, lenocinii poena tenebitur.

2906) — *L.* 24. *D. eod.* (*Ulp.*) Imperator Severus rescripsit: non obfuisse mulieris famae quaestum eius in servitute factum.

2907) — *L.* 43. *pr. et* §. 1.-9. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Ulp.*) Palam quaestum facere dicemus non tantum eam, quae in lupanario se prostituit, verum etiam si qua, ut adsolet, in taberna cauponia vei qua aiia pudori suo non pareit. — §. 1. *Palam* autem sic accipimus: passim, hoc est sine delectu, non si qua aduiteris vel stupratoribus se committit, sed quae vicem prostitutae sustinet. — §. 2. Item quae eum uno et altero se pecunia accepta commiscuit, non videtur palam corpore quaestum facere. — §. 3. Octaveous tamen rectissime ait: etiam eam, quae sine quaestu palam se prostituerit, debuisse his connumerari. — §. 4. Non solum autem ea, quae facit, verum ea quoque, quae fecit, etsi facere desiit, lege notatur; neque enim aboletur turpitodo, quae postea iotermissa est. — §. 5. Non est ignoscendum ei, quae obtentu paupertatis turpissimam vitam egit. — §. 6. Lenocinium facere non minus est, quam corpore quaestum exercere. — §. 7. Lenas autem eas dicimus, quae muiieres quaestuarias prostituunt. — §. 8. Lenam accipiemus et eam, quae alterius nomine hoc vitae genus exercet. — §. 9. Si qua cauponam exercens in ea corpora quaestuaria habeat, ut multae adsolent sub praetextu instrumenti cauponii prostitutas mulieres habere, dicendum, haoc quoque lenae appellatione contineri.

Not. 17.

L. 1. §. 6. *D. de postul. Vid.* 2904.

2908) — *L.* 31. *C. ad leg. Iul. de adulter.* (IX. 9.) (*Constantius et Constans.*) Cum vir nubit in feminam viris porrecturam, quid cupiatur, ubi sexus perdidit locum? ubi sceius est id, quod non proficit scire? ubi Venus mutatur in alteram formam? ubi amor quaeritur, nec videtur? Iubemus insurgere leges, armari iura gladio ultore, ut exquisitis poeuis subdaotur infames, qui suot, vel qui futuri sunt rei.

Not. 18.

L. 43. §. 12. *D. de R. N. Vid.* 2883.

Not. 19.

L. 1. *pr. D. de his, qui not. inf.....* iotra id tempus, quo eiugere virum moris est. *Vid.* 2898.

2909) — *Vatic. fragm.* 320. Secuntur baec verba « et qui eam, quam io potestate habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, in matrimonium conlocaverit, eamve sciens uxorem duxerit; et qui eum, quem io potestate haberet, earum quam uxorem ducere passus fuerit, quae virum, parentem, liberosve suos, uti mos est, non eluxerit; quae cum in parentis sui potestate non esset, viro mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus quo elugere virum moris est, nupserit. »

321. Parentem, ioquit. Hic omnes parentes accipe utriusque sexus: nam lugendi eos mulieribus moris est. Quamquam Papinianus lib. II quaestionum etiam a liberis virilis sexus lugendos esse dicat; quod oescio ubi legerit. Sed quatenus extendatur parentum appeilatio, noo est definitum apud quemquam. Itaque erunt lugendi etiam ex feminino sexu pareotes: liberos similiter accipere debemus, et nepotes, et deinceps ulteriores exemplo parentium. Lugendi autem sunt parentes anno, item liberi maiores x annorum aeque anno. Quem annum decem meosium esse, Pomponius ait. Nec leve argumentum est, annum x mensuum esse, cum minores liberi tot mensibus elugeantur, quot annorum decesserint, usque ad trimatum: minor trimo non lugetur, sed sublugetur: minor anniculo neque lugetur, neque sublugetur.

2910) — *L.* 11. §. 1. 3. 4. *D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Et si talis sit maritus, quem more maiorum lugeri non oportet, non poterit tamen nuptum intra legitimum tempus collocari; Praetor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur, qui solet elugeri propter turbationem saoguinis. — §. 3. Non solent autem lugeri, ut Neratius ait, hostes, vel perduellionis damnati, nec suspendiosi, nec qui manus sibi intulerunt non taedio vitae, sed mala conscientia. Si qua ergo post buiusmodi exitum mariti ouptum se collocaverit, infamia ootabitur. — §. 4. *Vid.* 966.

2911) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui iussu patris duxit, quamvis liberatus potestate patria eam retinuit, non notatur.

2912) — *L.* 13. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Quid ergo, si non ducere sit passus, sed posteaquam duxit, ratum babuerit? ut puta initio ignoravit talem esse, postea scit? non notabitur. Praetor enim ad initium nuptiarum se retuiit.

2913) — *L.* 15. *C. ex quib. caus. inf. irrog.* (II. 12.) (*Gordian.*) Decreto amplissimi ordinis luctu feminarum demiouto, tristior habitus ceteraque hoc genus insignia mulieribus remittuntur, non etiam intra tempus, quo his elugere maritum moris est, matrimonium contrahere permittitur, quum etiam, si nuptias alias intra

hoc tempus secuta est, tam ea, quam is, qui sciens eam duxit uxorem, etiamsi miles sit, perpetuo edicto labem pudoris contrahat. (239.)

2914) — *Nov.* 39. *c.* 2. §. 1. Unde sancimus, si quid tale contigerit, et ante luctus tempus pepererit mulier circa terminum anni, ut indubitatum sit, sobolem non ex priore consistere matrimonio, modis omnibus eam privari antenuptiali donatione el secundum proprietatem, et secundum usum, subdendam quoque aliis omnibus poenis, ac si secundas eam contigisset ante luctus tempus legitimas celebrasse nuptias. Non enim aliquid amplius babebit castitate luxuria, sed subiiciatur quidem et ipsa poenis, periculumque sustineat etiam circa spem scripturae propter stuprum, ut neque nuptias intempestivas desideret, neque legitimas nuptias maiore malo circumveniat.

Not. 20.

L. 1. *D. de his, qui not. inf. Vid.* 2898.

2915) — *L.* 13. §. 1.-3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Si quis alieno nomine bina sponsalia constituerit, non notatur, nisi eius nomine constituat, quem quamve in potestate haberet. Certe qui filium vel filiam constituere patitur, quodammodo videtur ipse constituisse. — §. 2. Quod ait Praetor: *eodem tempore*, non initia sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est, sed si in idem tempus concurrant. — §. 3. Item si alteri sponsa, alteri nupta sit, ex sententia edicti punitur. — §. 4. Quum autem factum notetur, etiamsi cum ea quis nuptias vel sponsalia constituat, quam uxorem ducere vel non potest, vel fas non est, erit notatus. — §. 5. Ex compromisso arbiter infamiam non facit, quia non per omnia sententia est.

Not. 21.

L. 13. §. 4. *D. eod. Vid. praeced.*

Not. 22.

2916) — *L.* 66. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Non est matrimonium, si tutor vel curator pupillam suam intra vicesimum et sextum annum, non desponsam a patre, nec testamento destinatam, ducat uxorem, vel eam filio suo iungat. Quo facto uterque infamatur, et pro dignitate pupillae extra ordinem coërcetur; nec interest, filius sui iuris, an in patris potestate sit. — §. 1. Curatoris libertum eam pupillam, cuius patronus res administrat, uxorem ducere, satis incivile est.

2917) — *L.* 7. *C. de interd. matrim. inter pup. et tut.* (V. 6.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si tutor vel curator pupillam vel adultam quondam suam sibi vel filio suo, nullo divino impetrato beneficio, in matrimonio collocaverit, manet infamia contra eum, veluti confessum de tutela, quia huiusmodi coniunctione fraudem administrationis tegere laboravit, et dos data per conditionem repeti potest.

Not. 23.

2918) — *L.* 15. *D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Notatur, quae per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum se asseverat praegnantem.

2919) — *L.* 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Quum non praegnans esset, vel ex alio concepisset.

2920) — *L.* 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Debuit enim coërceri, quae Praetorem decepit. Sed ea notatur, quae, quum suae potestatis esset, hoc fecit.

2921) — *L.* 18. *D. eod.* (*Gaius.*) Ea, quae falsa existimatione decepta est, non potest videri per calumniam in possessione fuisse.

2922) — *L.* 19. *D. eod.* (*Ulp.*) Non alia autem notatur, quam ea, de qua pronuntiatum est, calumniae causa eam fuisse in possessionem missam. idque et in patre erit servandum, qui calumniae causa passus est filiam, quam in potestate babebat, in possessionem ventris nomine mitti.

Not. 24.

2923) — *L.* 20. *C. ex quib. c. inf. irrog.* (II. 12.) (*Dioclet. et Maximian.*) Improbum foenus exercentibus, et usuras usurarum illicite exigentibus infamiae macula roganda est.

Not. 25.

2924) — *L.* 42. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Paulus.*) Iudici ab appellatoribus convicium fieri non oportet, alioquin infamia notantur.

2925) — *L.* 6. §. 3. *D. de decur.* Qui iudicii publici quaestionem citra veniam abolitionis deseruerunt, Decurionum honore decorari non possunt, quum ex Turpilliano senatusconsulto notentur ignominia, veluti calumniae causa iudicio publico damnati.

L. 2. *C. de legib. Vid.* 267.

L. 41. *C. de transact. Vid.* 2041.

L. 11. *C. ex quib. c. inf. irrog. Vid.* 2517.

2926) — *L.* 35. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Iustinian.*) Licet retro principes multa de militibus, qui alienas possessiones vel domos conductionis titulo procurandas suscipiunt, sanxisse manifestum est, tamen quia res sic est contemta, ut neque interminationis sacratissimae constitutionis milites memores ad huiusmodi sordida audeant venire ministeria, et relictis studiis publicis signisque victricibus ad conductiones alienarum rerum prosilire, et armorum atrocitatem non in hostes ostendere, sed contra vicinos, et forsitan etiam adversus ipsos miseros colonos, quos procurandos susceperint, convertere, necessarium duximus ad hanc sacratissimam venire constitutionem, altius et plenius huiusmodi causam corrigentes. Iubemus itaque, omnes omnino, qui sub armis militant, sive maiores sive minores (milites autem appellamus tam eos, qui sub excelsis magistris militum tolerare noscuntur militiam, quam qui in undecim devotissimis scholis taxati sunt, nec non eos, qui sub diversis optionibus foederatorum nomine sunt decorati), saltem in posterum ab omni conductione alienarum rerum temperare, scituros, quod ex ipso contractu ab initio sine aliquo facto vel aliqua sententia cadant militia, et non sit regressus eis ad pristinum gradum neque beneficio imperiali, neque consensu vel permissu iudicis, sub quo tolerandam sortiti sunt militiam, ne, dum alienas res conductionis titulo esse gubernandas existimant, suas militias suamque opinionem amittant, ex militibus pagani, ex decoratis infames constituti; et quod post huiusmodi conductionem, quam penitus interdicimus, a publico susceperint, et hoc sine aliqua mora vel procrastinatione reddere compellantur. Sciituris et ipsis, qui suas facultates post

hanc legem eis ad conductionem permiserint, nostra lege eorum conamine violata, quod nulla eis exactio contra eos concedatur, ut, qui alieni appetens constitutus militem procuratorem elegerit, et a suis cadat reditibus. Pateat autem omnibus huiusmodi copia apud competentes iudices accusationis, ut, qui in hac causa delator exsistat, laudandus magis, quam vituperandus intelligatur; poena, quam contra milites nostrorum praeceptorum contemtores, et ipsos, qui eis conductiones rerum ad se pertinentium permiserint, statuimus, in futuris causis obtinente.

2927) — *L.* 5. §. 1. *C. ad leg. Iul. maiest.* (IX. 8.) (*Arcad. et Honor.*) Filii vero eius, quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus (paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est hereditarii, criminis exempla metuuntur), a materna vel avita, omnium etiam proximorum hereditate ac successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant, sint perpetuo egentes et pauperes, infamia eos paterna semper comitetur, ad nullos prorsus honores, ad nulla sacramenta perveniant, sint postremo tales, ut his perpetua egestate sordentibus sit et mors solatium, et vita supplicium. (397.)

§. 190.

Not. 26.

L. 3. *pr. D. de testib. Vid.* 2005.

L. 2. *pr. D. de obseq. parent. Vid.* 2878.

2928) — *L.* 39. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Verum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis vel celavit, furtum non esse; nec enim factum quaeritur, sed causa faciendi, causa autem faciendi libido fuit, non furtum. Et ideo etiam eum, qui fores meretricis effregit libidinis causa, et fures non ab eo inducti, sed alias ingressi meretricis res egesserunt, furti non teneri. An tamen vel Fabia teneatur, qui suppressit scortum libidinis causa? Et non puto teneri, et ita etiam ex facto quum incidisset, dixi; hic enim turpius facit, quam qui surripit, sed secum facti ignominiam compensat; certe fur non est.

2929) — *L.* 25. *C. ad leg. Iul. de adult.* (IX. 9.) (*Dioclet. et Maximian.*) Et si libidine intemperatae cupiditatis ex actorum lectione exarsisse te cognitum est, tamen quum ancillas compressisse, et non liberas stuprasse detectum sit, ex huiusmodi sententia gravatam potius opinionem tuam, quam infamia afflictam esse, manifestum est. (291.)

2930) — *L.* 2. *C. de dignit.* (XII. 1.) (*Constantin.*) Neque famosis, et notatis, et quos scelus aut vitae turpitudo inquinat, et quos infamia ab honestorum coetu segregat, dignitatis portae patebunt.

L. 17. §. 15. *D. de iniur. Vid.* 755.

L. 11. §. 1. *D. de dolo malo, Vid.* 2385.

Not. 27.

L. 39. *D. de furtis. Vid.* 2928.

Not. 29.

2931)—*L.* 46. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Matremfamilias accipere debemus eam, quae non inhoneste vixit; matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant. Proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina; nam neque nuptiae, neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores.

L. 2. *C. de his, qui ven. aet. imp. Vid.* 2677.

Not. 30.

2932)—*L.* 1. §. 1. *D. de effractor.* (XLVII. 18.) (*Ulp.*) Expilatores, qui sunt atrociores fures, hoc est λωποδύται in opus publicum vel perpetuum vel temporarium dari solent, honestiores autem ordine ad tempus moveri, vel fines patriae iuberi excedere. Quibus nulla specialis poena rescriptis principalibus imposita est; idcirco causa cognita liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit.

2933) — *L.* 3. §. 4. *D. de liberis exhib.* (XLIII. 30.) (*Ulp.*) Iulianus ait: quoties id interdictum movetur de filio ducendo, vel cognitio, et is, de quo agitur, impubes est, alias differri oportere rem in tempus pubertatis, alias repraesentari. Idque ex persona eorum, inter quos controversia erit, et ex genere causae constituendum est. Nam si is, qui se patrem dicit, auctoritatis, prudentiae, fidei exploratae sit, usque in diem litis impuberem apud se habebit; si vero qui controversiam facit humilis, calumniator, notae nequitiae sit, repraesentanda cognitio est. Item si is, qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento, vel a Praetore datus est, pupillum, quem apud se habuit, in diem litis tuebitur; si vero qui patrem se dicit suspectus est quasi calumniator, differri litem non oportebit; si vero utraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis, non erit alienum, inquit, disponi, apud quem interim puer educetur, et controversiam in tempus pubertatis differri, ne per collusionem vel imperitiam alterutrius contendentium aut alienae potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamiliae loco constituatur.

L. 17. §. 13. *D. de iniur. Vid.* 755.

Not. 31.

2934)—*L.* 2. §. 2. *D. de decur.* (L. 2.) (*Ulp.*) In filiis Decurionum quaestio est: utrum is solus Decurionis filius esse videatur, qui conceptus et natus est ex Decurione, an vero, et is, qui ante natus est, quam pater Decurio fieret? Et quidem quantum pertinet, ne fustibus castigetur, et ne in metallum detur, non nocet, plebeio patre esse natum, si postea honor Decurionis patri eorum accesserit. In avo quoque Papinianus idem respondit, ne patris nota filius maculetur.

Not. 33.

2935) — *L.* 12. *C. de dignit.* (XII. 1.) (*Gratian., Valentin. et Theodos.*) Iudices, qui se furtis et sceleribus fuerint maculasse convicti, ablatis codicillorum insignibus et honore exuti inter pessimos quosque et plebeios habeantur, nec sibi posthac de eo honore blandiantur, quo se ipsos indignos iudicaverunt. (380.)

Not. 34.

L. 12. *D. de decurion. Vid.* 2874.

2936) — *L.* 3. *Th. C. de bon. proscript.* (IX. 42.) (*Iulian.*) . . . . si locupletes sint,

proscriptiooe puniri, si per egestatem abiecti sunt in faecem vilitatemque plebeiam, damnatione capitali debita tuere detrimenta.

2937)—*L. 6. C. de dignit.* (XII. 1.) (*Constantius et Constans.*) Ne quis ex ultimis negotiatoribus, vel monetariis, abiectisque officiis, vel deformibus ministeriis, vel stationariis, omnique officiorum faece, diversisque pastis turpibus lucris aliaqua frui dignitate perteotet. Sed et si quis meruerit, repellatur; repulsos autem etiam propriis reddi consortiis oportebit.

Not. 35.

L. 44. D. de R. N. Vid. 2842.
L. 3. Th. C. de inoff. test. Vid. 2881.

2938) — *L. 3. Th. C. de libert. et eor. liber.* (IV. 11.) (*Theodos. et Valentin.*) Libertinae conditionis bominis nunquam ad honores vel palatinam aspirare militiam permittimus. Sane haoc distinctionem voluoius custodiri, ut ex manumissis oati ad locum usque proximum protectoris licitum nullateous adire mereantur, ita ut patronis patronorumve heredibus revereotiae privilegia conserventur; nam si militaotes etiam docehuntur ingrati, ad servitutis nexum procul dubio reducentur. Ipsos vero, qui manumissi sunt, nulla ratione ad ullum, quamvis bumilis, militiae locum ainimus admitti. (426.)

2939)—*L. 9. C. de dignit.* (XII. 1.) (*Valentinian., Valens et Gratian.*) Libertinorum filios adipisci clarissiman dignitatem non probibemus.

Not. 36.

2940) — *L. 3. §. 2. D. de decur.* (L. 2.) (*Ulp.*) Spurios posse in ordinem allegi, oulla dubitatio est; sed si babeat competitorem legitime quaesitum, praeferri eum oportere, divi Fratres Lolliano Avito Bithyniae Praesidi rescripserunt. Cessantibus vero bis, etiam spurii ad Decurionatum, et re, et vita honesta, recipientur. Quod utique non sordi erit ordini, quum ex utilitate eius sit, semper ordinem plenum babere.

2941)—*L. 6. D. eod.* (*Papinian.*) Spurii Decuriones fiunt, et ideo fieri poterit ex incesto quoque natus; non enim impedieoda est dignitas eius, qui nibil admisit.

Not. 37.

L. 3. Th. C. de inoff. test. Vid. 2881.
L. 27. C. de inoff. test. Vid. 2879.

§. 191.

Not. 1.

L. 1. pr. D. ad leg. Iul. de vi priv. Vid. 1657.

L. 2. 6. 12. C. de dignit. Vid. 2930. 2937. 2935.

2942) — *L. 40. D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Macer.*) Divus Severus Dionysio Diogeol ita rescripsit: *Atrocis iniuriae damnatus in ordine decurionum esse non potest; nec prodesse tibi debet error Praesidum, aut eius, qui de te aliquid pronuntiavit, aut eorum, qui contra formam iuris mansisse te in ordine decurionum putaverunt.*

2943) — *L. 4. §. 1. D. de legation.* (L. 7.) (*Marcian.*) Sed et eos, quibus ius postulaodi noo est, legatione fungi non posse, et ideo in arenam missum non iure legatum esse, divi Severus et Antonious rescripserunt.

L. 2. §. 2. D. de decur. Vid. 2934.

2944)—*L. 7. pr. D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Marcian.*) Reus delatus etiam ante sententiam honores petere principalibua constitutionibus probibetur; nec interest, plebeius an Decurio fuerit. Sed post annum, quam reus delatus est, petere non prohibetur, nisi per ipsum stetit, quo ioinus causa infra annum expediretur.

2945) — *L. 14. §. 3. 4. D. eod* (*Callistr.*) De honorihus sive munerihus gerendis cum quaeritur, in primis consideranda persona est eius, cui defertur honor sive muneris administratio, item origo natalium, facultates quoque an sufficere iniuncto muneri possint, item lex, secundum quam muoeribus quisque fungi debeat. — §. 4. Plebeii filiusfamilias periculo eins, qui nominavit, tenebitur, idque Imperator noster Severus Augustus in haec verba rescripsit: *Si in numero plebeiorum filius tuus est, quanquam invitus honores ex persona filii suscipere cogi non debeas, tamen resistere, quo minus patriae obsequatur periculo eius, qui nominavit, iure patriae potestatis non potes.*

L. 12. D. de decur. Vid. 2874.

2946) — *L. 2. D. de offic. adsessor.* (I. 22.) (*Marcian.*) Liberti assidere possunt. Infames autem, licet non prohibeantur legibus assidere, attamen arbitror, ut aliquo quoque decreto principali refertur constitutum, noo posse officio Assessoris fuogi.

Not. 2.

2947)—*L. 8. C. de decur.* (X. 31.) (*Dioclet. et Maximian.*) Infamia, quae tibi abominanda est, non etiam amissioois oculorum casus, quaesitum tibi adimit bonorem.

L. 6. C. de dignit. Vid. 2937.

Not. 3.

L. 27. C. de inoff. test. Vid. 2879.

Not. 4.

2948)—*L. 26. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Gaius.*) Cum lege quis intestabilis iubetur esse, eo pertinet, ne eius testimonium recipiatur, et eo amplius, ut quidam putant, neve ipsi dicatur testimonium.

§. 6. J. de test. ordin. Vid. 1131.

Not. 5.

2949) — *L. 14. D. de testib.* (XXII. 5.) (*Papinian.*) Scio quidem tractatum esse: an ad testamentum faciendum adhiberi possit adulterii damnatus? Et sane iuste testimonii officio ei interdicetur. Existimo ergo, neque iure civili testamentum valere, ad quod huiusmodi testis processit, neque iure praetorio, quod ius civile subsequitur, ut neque hereditas adiri, neque bonorum possessio dari possit.

L. 15. 18. D. eod. Vid. 1997. 473.

2950) — *L. 18. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Is, cui lege boois interdictum est, testamentum facere noo potest, et si fecerit, ipso iure non valet. Quod tameu interdictione vetustius habuerit testamentum, hoc valebit. Merito ergo nec testis ad testamentum adhiberi poterit, quum neque testamenti factionem habeat. — §. 1. Si quis ob carmen famosum damnetur, senatus-

consulto expressum est, ut intestabilis sit; ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi testis.

2951) — *L.* 20. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. Eum, qui lege repetundarum damnatus est, ad testamentum adhiberi non posse existimo, quoniam in iudicio testis esse vetatur.

L. 15. *D. de testib. Vid.* 2006.

Not. 6.

2952)—*L.* 4. *C. de haereticis.* (I. 5.) (*Arcad., Honor. et Theodos.*) Manichaeos seu Manichaeas vel Donatistas meritissima severitate persequimur. Huic itaque hominum generi nihil ex moribus, nihil ex legibus commune sit cum ceteris. — §. Ac primum quidem volumus esse publicum crimen, quia quod in religionem divinam committitur, in omnium fertur iniuriam. — §. 2. Quos bonorum etiam omnium publicatione persequimur. Ipsos quoque volumus amoveri ab omni liberalitate et successione quolibet titulo venientes. — §. 3. Praeterea non donandi, non emendi, non vendendi, non postremo contrahendi cuiquam convicto relinquimus facultatem. — §. 4. In mortem quoque inquisitio extendatur. Nam si in criminibus maiestatis licet memoriam accusare defuncti, non immerito et hic debet subire tale iudicium. — §. 5. Ergo et suprema illius scriptura irrita sit, sive testamento, sive codicillo, sive epistola, sive quolibet alio genere reliquerit voluntatem, qui Manichaeus fuisse convincitur. — §. 6. Sed nec filios heredes eis exsistere aut adire permittimus, nisi a paterna pravitate discesserint; deiicti enim veniam poenitentibus damus. — §. 7. In eos etiam auctoritatis nostrae aculei dirigantur, qui eos domibus suis damnanda provisione defendunt. — §. 8. Servos insuper extra noxam esse volumus, si, dominum sacrilegum evitantes, ad ecclesiam catholicam servitio fideliore transierint. (407.)

2953) — *L.* 3. *C. de apostatis.* (I. 7.) (*Valentinian., Theodos. et Arcad.*) Hi, qui sanctam fidem prodiderunt, et sanctum baptisma haeretica superstitione profanarunt, a consortio omnium segregati sint, a testimoniis alieni, testamenti, ut ante iam sanximus, non habeant factionem, nulli in hereditate succedant, a nemine scribantur heredes. Quos etiam praeciperemus procul abiici ac longius amandari, nisi poenae visum fuisset esse maioris, versari inter homines, et hominum carere suffragiis. Sed nec unquam in statum pristinum revertantur, nec flagitium horum obliterabitur poenitentia, neque umbra aliqua exquisitae defensionis aut muniminis obducetur, quoniam quidem eos, qui fidem, quam Deo dedicaverant, polluerunt, et prodentes divinum mysterium in profana migraverunt, tueri ea, quae sunt commentitia et concinnata, non possunt. Lapsis etenim et errantibus subvenitur, perditis vero, hoc est sanctum baptisma profanantibus, nullo remedio poenitentiae, quae solet aliis criminibus prodesse, succurritur. (391.)

Not. 7.

2954) — *Pauli sent. rec.* V. 15. 1. Suspectos gratiae testes, et eos vel maxime quos accusator de domo produxerit, vel vitae humilitas infamaverit, interrogari non placuit: in teste enim et vitae qualitas spectari debet, et dignitas.

L. 3. *pr. et* §. 5. *D. de testib. Vid.* 2005. 1995.

L. 18. *C. eod. Vid.* 592.

2955) — *Nov.* 90. *c.* 1. Sancimus autem, et praecipue in hac maxima et felicissima civitate, ubi plurima consistit (deo favente sermoni) proborum bonorumque copia virorum, bonae opinionis esse oportere testes, et aut carentes huiusmodi derogatione per dignitatis, aut militiae, aut divitiarum, aut officii causam, aut si non tales consistant, ab aliis tamen, quia fide digni sunt, testificati; et non quosdam artifices ignobiles, neque vilissimos, neque nimis obscuros ad testimonium procedere, sed ut, si quae de eis dubitatio fuerit, possit facile demonstrari testium vita, quia inculpabilis atque moderata est. — §. 1. Si vero ignoti quidam fuerint undique, et aliquid apparuerint circa testimonii veritatem corrumpere festinantes, posse eos etiam verberibus subiacere; et indices, si quidem administratores fuerint, hoc ipsi agant, si vero alii praeter eos sunt, qui administrationes habent, ipsi quidem assumant apparitorem magnificentissimi Praetoris plebis, in provincia vero locorum defensorem, et per eos inferant eis verberum experimentum, quatenus propter hoc nihil celent veritatis, aut etiam capiantur per hanc viam pecuniis testimonium perhibere, aut aliter circa hoc malignantes.

Not. 8.

L. 11. §. 1. *D. de dolo malo. Vid.* 2385.

Not. 9.

L. 1. §. 5. 8. *D. de postul. Vid.* 2096. 30.
L. 1. §. 6. *et* 11. *D. eod. Vid.* 2004. 2722.

2956) — *Vat. fragm.* 324. Ob turpitudinem et famositatem prohibentur quidam cognituram suscipere; adsertionem, non nisi suspecti Praetori.

2957) — §. *ult. J. de except.* (IV. 13.) Praeterea etiam ex persona dilatoriae sunt exceptiones, quales sunt procuratoriae, veluti si per militem aut mulierem agere quis velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur; suis vero negotiis superesse sine offensa disciplinae possunt. Eas vero exceptiones, quae olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipsius procuratoris apponebantur, quum in iudiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sanximus, ne, dum de his altercatur, ipsius negotii disceptatio proteletur.

Not. 10.

L. 4. *D. de popul. act. Vid.* 1780.

2958) — *L.* 4. *D. de accusat.* (XLVIII. 2.) (*Ulp.*) Is, qui iudicio publico damnatus est, ius accusandi non habet, nisi liberorum vel patronorum suorum mortem eo iudicio, vel rem suam exsequatur. Sed et calumnia notatis ius accusandi ademtum est, item his, qui cum bestiis depugnandi causa in arenam intromissi sunt, quive artem ludicram vel lenocinium fecerint, quive praevaricationis calumniaeve causa quid fecisse iudicio publico pronuntiatus erit, quive ob accusandum negotiumve cui facessendum pecuniam accepisse iudicatus erit.

2959) — *L.* 8. *D. eod.* (*Macer.*) Qui accusare possunt, intelligemus, si scierimus, qui non possunt. Itaque prohibentur accusare alii propter sexum vel aetatem, ut mulier, ut pupillus, alii propter sacramentum, ut qui stipendium

merentur, alii propter magistratum potestatemve, in qua agentes sine fraude in ius evocari non possunt, alii propter delictum proprium, ut infames, alii propter turpem quaestum, ut qui duo iudicia adversus duos reos subscripta habent, nummosve ob accusandum vel non accusandum acceperint, alii propter conditionem suam, ut libertini contra patronos.

2960) — *L.* 15. *C. de his, qui acc. non poss.* (IX. 1.) (*Diocl. et Maximian.*) Criminis accusationem instituere cum periculo calumniae, si tibi existimatio integra est, minime prohiberis.

2961) — *L.* 7. *pr. D. ad leg. Iul. Maiest.* (XLVIII. 4.) (*Modestin.*) Famosi, qui ius accusandi non habent, sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem.

Not. 11.

2962)—*L.* 28. §. 16. *D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Callistr.*) Maiores nostri in omni supplicio severius servos, quam liberos, famosos, quam integrae famae homines punierunt.

Not. 12.

2963) — *L.* 28. §. 2. *D. eod.* (*Callistr.*) Non omnes fustibus caedi solent, sed hi duntaxat, qui liberi sunt, et quidem tenuiores homines; honestiores vero fustibus non subiiciuntur, idque principalibus rescriptis specialiter exprimitur.

L. 2. §. 2. *L.* 12. *D. de decur. Vid.* 2934. 2874.
L. 5. *C. ex quib. c. inf. irrog. Vid.* 2884.
§. 4. *J. de publ. iud. Vid.* 2893.

2964) — *L.* 3. §. 16. *D. de susp. tutor.* (XXVI. 10.) (*Ulp.*) Tutores, qui repertorium non fecerunt, vel pecuniam neque ad praediorum emtionem conferre, neque deponere pervicaciter perstant, quoad emtionis occasio inveniatur, vinculis publicis iubentur contineri, et insuper pro suspectis habentur. Sed sciendum est, non omnes hac severitate debere tractari, sed utique humiliores; ceterum eos, qui sunt in aliqua dignitate positi, non opinor vinculis publicis contineri oportere.

2965)—*L. ult. D. de sepulcro viol.* (XLVII. 12.) (*Paulus.*) Rei sepulcrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint, vel ossa eruerint, humilioris quidem fortunae summo supplicio afficiuntur, honestiores in insulam deportantur; alias aut relegantur, aut in metallum damnantur.

L. 1. §. 1. *D. de effractor. Vid.* 2932.

2966) — *L.* 6. *pr. D. ad leg. Iul. pecul.* (XLVIII. 13.) (*Ulp.*) Sacrilegii poenam debebit Proconsul pro qualitate personae, proque rei conditione, et temporis, et aetatis, et sexus vel severius, vel clementius statuere. Et scio, multos et ad bestias damnasse sacrilegos, nonnullos etiam vivos exussisse, alios vero in furca suspendisse. Sed moderanda poena est usque ad bestiarum damnationem eorum, qui manu facta templum effregerunt, et dona dei noctu tulerunt. Ceterum si quis interdiu modicum aliquid de templo tulit, poena metalli coërcendus est, aut si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est.

2967)—*L.* 11. *C. de quaest.* (IX. 41.) (*Diocl. et Maximian.*) Divo Marco placuit, eminentissimorum quidem, nec non etiam perfectissimorum virorum usque ad pronepotes, liberos plebeiorum poenis vel quaestionibus non subiici, si tamen propioris gradus liberos, per quos id privilegium ad ulteriorem gradum transgreditur, nulla violati pudoris macula adspergit. In decurionibus autem et filiis eorum hoc observari vir prudentissimus Domitius Ulpianus in Publicarum Disputationum libris ad perennem scientiam et memoriam refert. (290.)

Not. 13.

2968) — *Ulp. Fragm.* XIII. — 1. Lege Iulia prohibentur uxores ducere senatores quidem liberique eorum, libertinas, et quae ipsae quaerumve pater materve artem ludieram fecerit; item corpore quaestum facientem. — 2. Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam, et a lenone lenave manumissam, et in adulterio deprehensam, et iudicio publico damnatam, et quae artem ludicram fecerit; adiicit Mauricianus, et a senatu damnatam.

2969) — *L.* 23. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Cels.*) Lege Papia cavetur, omnibus ingenuis, praeter Senatores eorumque liberos, libertinam uxorem habere licere.

2970) — *L.* 24. *D. eod.* (*Modestin.*) In liberae mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiae intelligendae sunt, si non corpore quaestum fecerit.

L. 27. *D. eod. Vid.* 1073.

2971) — *L.* 43. *D. eod.* (*Ulp.*) Palam quaestum facere dicemus non tantum eam, quae in lupanario se prostituit, verum etiam si qua, ut adsolet, in taberna cauponia vel qua alia pudori suo non parcit. — §. 1. *Palam* autem sic accipimus: passim, hoc est sine delectu, non si qua adulteris vel stupratoribus se committit, sed quae vicem prostitutae sustinet. — §. 2. Item quae cum uno et altero se pecunia accepta commiscuit, non videtur palam corpore quaestum facere. — §. 3. Octavenus tamen rectissime ait: etiam eam, quae sine quaestu palam se prostituerit, debuisse his connumerari. — §. 4. Non solum autem ea, quae facit, verum ea quoque, quae fecit, etsi facere desiit, lege notatur; neque enim aboletur turpitudo, quae postea intermissa est. — §. 5. Non est ignoscendum ei, quae obtentu paupertatis turpissimam vitam egit. — §. 6. Lenocinium facere non minus est, quam corpore quaestum exercere. — §. 7. Lenas autem eas dicimus, quae mulieres quaestuarias prostituunt. — §. 8. Lenam accipiemus et eam, quae alterius nomine hoc vitae genus exercet. — §. 9. Si qua cauponam exercens in ea corpora quaestuaria habeat, ut multae adsolent sub praetextu instrumenti cauponii prostitutas mulieres habere, dicendum, hanc quoque lenae appellatione contineri. — §. 10. Senatus censuit: non convenienes esse ulli Senatori uxorem ducere aut retinere damnatam publico iudicio, quo cuilibet ex populo experiri licet; nisi si cui lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas. — §. 11. Si qua calumniae in iudicio damnata sit, ex causa publici iudicii, et quae praevaricationis damnata sit, publico iudicio damnata esse non videtur. — §. 12. Quae in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est. Proinde si adulterii damnata esse proponatur, non tantum quia deprehensa est, erit notata, sed quia et publico iudicio damnata est. Quodsi non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notatur, quia publico iudicio damnata

est, et si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit. Ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere, quia verum est, eam in adulterio deprehensam, quia factum lex, non sententia notat. — §. 13. Non adiicitur hic, ut in lege Iulia de adulteriis, a quo vel ubi deprehensa sit. Proinde sive maritus, sive quis alius deprehendisse proponatur, videtur notata. Sed et si non in domo mariti vel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum verba legis.

2972) — *L. 44. D. eod.* (*Paulus.*) Lege Iulia ita cavetur: QUI SENATOR EST, QUIVE FILIUS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX NEPOTE, EX FILIO NATO NATUS, CUIUS EORUM EST ERIT, NE QUIS EORUM SPONSAM UXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AUT EAM, QUAE IPSA, CUIUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT FECERIT; NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE, EX FILIO NATO NATA LIBERTINO, EIVE, QUI IPSE, CUIUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT FECERIT, SPONSA NUPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO; NEVE QUIS EORUM DOLO MALO SCIENS SPONSAM UXOREMVE EAM HABETO. — §. 1. Hoc capite prohibetur Senator libertinam ducere, eamve, cuius pater materve artem ludicram fecerit; item libertinus Senatoris filiam ducere. — §. 2. Non autem obest, avum et aviam artem ludicram fecisse. — §. 3. Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam necne. Tamen iustum patrem intelligendum, Octavenus ait, matrem, etiam si vulgo conceperit. — §. 4. Item nihil refert, naturalis sit pater, an adoptivus. — §. 5. An et is noceat, qui ante, quam adoptaret, artem ludicram fecerit, atque si naturalis pater ante, quam filia nasceretur, fecerit? Et si huius notae homo adoptaverit, deinde emancipaverit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrarium legis sententiam esse, Pomponius recte putat, ut eis non connumeretur. — §. 6. Si postea ingenuae uxoris pater materve artem ludicram facere coeperit, iniquissimum est, dimittere eam debere, quum nuptiae honestae contractae sint, et fortasse iam liberi procreati sint. — §. 7. Plane si ipsa artem ludicram facere coeperit, utique dimittenda erit. — §. 8. Eas, quas ingenui ceteri prohibentur ducere uxores, Senatores non ducent.

2973) — *L. 1. §. 1. D. de concubin.* (XXV. 7.) (*Ulp.*) Cum Atilicino sentio, et puto, solas eas in concubinatu haberi posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur.

2974) — *L. 3. pr. D. eod.* (*Marcian.*) In concubinatu potest esse et aliena liberta, et ingenua, sed maxime ea, quae obscuro loco nata est, vel quaestum corpore fecit. Alioquin si honestae vitae, et ingenuam mulierem in concubinatu habere maluerit, sine testatione hoc manifestum faciente, non conceditur, sed necesse est ei vel uxorem eam habere, vel hoc recusantem stuprum cum ea committere.

2975) — *L. 28. C. de nupt.* (V. 4.) (*Iustinian.*) Si libertam quis uxorem habeat, deinde inter senatores scribatur dignitate illustratus, an solvatur matrimonium? apud Ulpianum quaerebatur, quia lex Papia inter senatores et libertas stare connubia non patitur. Nos igitur, dei sequentes iudicium, non patimur in uno eodemque connubio mariti felicitatem uxori fieri infortunium, ut, quantum vir in altum tollatur, tantum et coniux eius decrescat, immo magis penitus depereat. Absit itaque a nostro tempore huiusmodi asperitas, et firmum maneat matrimonium, et uxor marito concrescat, et sentiat eius fulgorem, stabileque maneat matrimonium, ex huiusmodi superventu minime deminutum. Simili modo, si privati hominis filia ad liberti veniat connubium, et postea pater mulieris ad senatoris dignitatem fuerit elatus, taceat Papiae legis crudelissima sanctio, et neque per hunc modum dissolvatur matrimonium inter facti senatoris filiam et libertum, ne soceri prosperitas sine genero inveniatur. Melius enim est legis Papiae severitatem in utroque casu compescere, quam eam sequendo hominum matrimonia dispergere, non ex vitio mulieris et mariti, sed ex prospera alterutrius partis fortuna. Quum enim ex una radice vitium nascitur, consequens est, ut una lege tollatur.

2976) — *L. 29. C. eod.* (Ἰουστινιανός.) *Ἡ σκηνικὴ ἀποδῦναι βουλομένη καὶ παρὰ τοῦ ἄρχοντος κωλυομένη δύναται προσιέναι τῷ ἐπισκόπῳ, ἵνα προνοίᾳ αὐτοῦ ἐπὶ τὸν σεμνὸν καὶ σώφρονα βίον μετέλθῃ.*

(*Iustinian.*) *Scenica, quae vitae genus missum fieri vult, a magistratu prohibita episcopum adeat, ut eius provisione ad vitam castam et honestam transeat.*

Nov. 14.

L. 3. §. 4. D. de liber. exhib. Vid. 2935.
L. 17. §. 13. D. de iniur. Vid. 755.

Nov. 15.

2977) — *L. 17. §. 1. D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Ulp.*) Non omnimodo autem is, qui satisdat, praeferendus est. Quid enim, si suspecta persona sit vel turpis, cui tutela committi nec cum satisdatione debeat? vel quid, si iam multa flagitia in tutela admisit? nonne magis repelli et reiici a tutela, quam solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere repelluntur, quia plerumque bene probati et idonei atque honesti tutores, etiam si satis non dent, non debent reiici; quinimmo nec iubendi sunt satisdare.

Nov. 16.

2978) — *L. 5. §. 1. D. de legit. tut.* (XXVI. 4.) (*Ulp.*) Sed etiam hos cogi satisdare certum est, in tantum, ut etiam patronum, et patroni filium, ceterosque liberos eius cogi rem salvam fore satisdare, plerisque videatur. Sed hoc causa cognita Praetorem statuere debere, melius est, utrum debeat satisdare patronus liberique eius, an non? ut, si persona honesta sit, remittatur ei satisdatio, et maxime si substantia modica sit; si autem patroni persona vulgaris vel minus honesta sit, ibi dicendum est, satisdationem locum habere, ut aut modus tutelae, aut persona, aut causa admittat satisdationem.

2979) — *L. 17. §. ult. D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Ulp.*) Testamento datus postumo tutor nondum est tutor, nisi postumus edatur, datur tamen adversus eum substituto pupilli negotiorum gestorum actio. Sed si partus editus fuerit, deinde hic tutor prius, quam quidquam gereret, remotus a tutela fuerit, et hic eadem actione tenebitur. Si quid plane gessit post editum partum, de eo quoque, quod ante gessit, tutelae iudicio tenebitur, et omnis administratio in hanc actionem veniet.

L. 1. §. 6. D. de postul. Vid. 2904.

2980) — *L. un. C. de infamib.* (X. 57.) (*Dioclet. et Maximian.*) Infames personae, licet nullis honoribus, qui integrae dignitatis hominibus deferri solent, uti possint, curialium tamen vel civilium munerum vacationem non habent, sed solennibus indictionibus ob tutelam publicam eos satisfacere necesse est.

Nov. 17.

2981) — *L. 4. §. 6. 7. D. de re milit.* (XLIX. 16.) (*Arrius Menand.*) — §. 6. Ignominia missus ad iudicem suum remittendus est, nec recipiendus postea volens militare, licet fuerit absolutus. — §. 7. Adulterii, vel aliquo iudicio publico damnati inter milites non sunt recipiendi.

L. 3. C. eod. Vid. 2900.

L. 2. §. 4. D. de his, qui not. inf. Vid. 2899.

2982) — *L. 37. pr. D. de oper. libert.* (XXXVIII. 1.) (*Paulus.*) Qui libertinus duos pluresve a se genitos natosve in sua potestate habebit, praeter eum, qui artem ludicram fecerit, quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit, neque eorum operas, doni, muneris, aliudve quidquam libertatis causa patrono, patronae, liberisve eorum, de quibus iuraverit, vel promiserit, obligatusve erit, dare, facere praestare debet. Et si non eodem tempore duos in potestate habuerit, vel unum quinquennem, liberabitur operarum obligatione.

2983) — *L. 24. pr. D. de leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Macer.*) Marito quoque adulterum uxoris suae occidere permittitur, sed non quemlibet, ut patri. Nam hac lege cavetur, ut liceat viro deprehensum domi suae, non etiam soceri, in adulterio uxoris occidere eum, qui leno fuerit, quive artem ludicram fecerit, in scenam saltandi cantandive causa prodierit, iudiciove publico damnatus, neque in integrum restitutus erit, quive libertus eius mariti, uxorisve patris, matris, filii, filiae utrius eorum fuerit, (nec interest, proprius cuius eorum, an cum alio communis fuerit) quive servus erit.

§. 192.

Nov. 1.

L. 1. §. 9. 10. D. de postul. Vid. 2236.

2984) — *L. ult. C. de generali abolit.* (*Valentinian., Valens et Gratian.*) Indulgentia, Patres conscripti, quos liberat, notat, nec infamiam criminis tollit, sed poenae gratiam facit. (371.)

2985) — *L. 5. Th. C. de indulgent. crimin.* (IX. 38.) (*Valentinian., Valens et Gratian.*) Indulgentia, Patres conscripti, quos liberat, notat, nec infamiam criminis tollit, sed poenae gratiam facit; in uno hoc aut in duobus reis ratum sit; qui indulgentiam senatui dat, damnat senatum. (371.)

L. 7. C. de sent. passis et restit. Vid. 2797.

Nov. 2.

L. 4. §. 4. D. de re milit. Vid. 673.

L. 5. D. de decur. Vid. 676.

Nov. 3.

L. 6. C. ex quib. c. inf. irrog. Vid. 677.

Nov. 4.

L. 8. D. de postul. Vid. 2873.

L. 3. §. 1. D. de decur. Vid. 675.

2986) — *L. 1. C. de his, qui in exil. dati vel ab ord. moti sunt.* (X. 59.) (*Antonin.*) Quibus posthac ordini suo vel advocationi ad tempus interdicetur, post impletum temporis spatium non prorogabitur infamia. (212.)

L. 3. C. ex quib. c. inf. irrog. Vid. 677.

2987) — *L. 15. pr. D. ad municip.* (L. 1.) (*Papinian.*) Ordine decurionum ad tempus motus et in ordinem regressus ad honores exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit. Sed in utroque placuit examinari, quo crimine damnati sententiam eiusmodi meruerunt; durioribus etenim poenis affectos ignominia, velut transacto negotio, postea liberari, minoribus vero, quam leges permittunt, subiectos nihilo minus inter infames haberi, quum facti quidem quaestio sit in potestate iudicantium, iuris autem auctoritas non sit.

Nov. 5.

2988) — *L. 2. C. de his, qui in exil.* (X. 59.) (*Gordian.*) Ad tempus exsulare decurio iussus et impleto tempore regressus pristinam quidem recipit dignitatem, ad novos vero honores non admittitur, nisi tanto tempore his abstinuerit, quanto per fugam abfuit.

L. 15. pr. D. ad munic. Vid. 2987.

Nov. 6.

2989) — *L. 13. §. 7. D. de his, qui not. inf.* (III. 2.) (*Ulp.*) Poena gravior ultra legem imposita existimationem conservat, ut et constitutum est et responsum. Utputa si eum, qui parte bonorum mulctari debuit, Praeses relegaverit, dicendum erit, duriore sententia cum eo transactum de existimatione eius, idcircoque non esse infamem; sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum iudex condemnaverit, oneratum quidem reum poena aucta, (nam ex furto non manifesto in duplum conveniri debuit) verum hanc rem existimationem ei non conservasse, quamvis, si in poena non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo videretur.

L. 15. pr. D. ad municip. Vid. 2987.

L. 5. D. de decur. Vid. 676.

L. 4. C. in quib. c. inf. irrog. Vid. 677.

2990) — *L. 10. §. ult. D. de poenis.* (XLVIII. 14.) (*Macer.*) In personis tam plebeiorum quam Decuriorum illud constitutum est, ut, qui maiori poena afficitur, quam legibus statuta est, infamis non fiat; ergo et si opere temporario quis mulctatus sit, vel tantum fustibus caesus, licet in actione famosa, veluti furti, dicendum erit, infamem non esse, quia et solus fustium ictus gravior est, quam pecuniaris damnatio.

Nov. 7.

L. 1. pr in f. D. de cur. fur. dand. Vid. 2745.

2991) — *Nov. 78. c. 1.* Propterea sancimus, si quis manumittens servum aut ancillam suam cives denuntiaverit romanos (neque enim aliter licet), sciat ex hac lege, quia qui libertatem acceperit habebit subsequens mox et aureorum annulorum et regenerationis ius, et non iam ex necessitate hoc a principibus postulabit, neque indigebit omnino ulla scrupulositate, sed libertatis virtute haec omnia subsequetur, hac nostra lege ex praesente die inchoante. Non enim aliquid horum, quae prius facta sunt, perscrutamur, firmamus igitur omnia praecedentia, ut

valeant secundum eos, per quos facta sunt, modos. Sed haec quidem sic habere sancimus.

Not. 9.

2992) — *L.* 2. §. 2. 3. *D. de decur.* (L. 2.) (*Ulp.*) — §. 2. *Vid.* 2934. — §. 3. Sed si pater ipsius ordine motus sit, si quidem ante conceptionem eius moveatur, arbitror, eum quasi plebeii filium in honoribus spectari; quodsi post conceptionem pater ipsius dignitatem amiserit, dicendum erit benigne, ut Decurionis filium intuendum.

L. 7. *pr. D. de mun. et honor. Vid.* 2944.

§. 193.

Not. 1.

2993) — *L.* 18. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Munus tribus modis dicitur; uno donum, et inde munera dici, dari, mittive; altero onus, quod cum remittatur, vacationem militiae munerisque praestat, inde immunitatem appellari; tertio officium, unde munera militaria, et quosdam milites munificos vocari. Igitur et municipes dici, quod munera civilia capiant.

2994) — *L.* 239. §. 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Munus publicum est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos universosque cives, remque eorum imperio magistratus extraordinario pervenit.

2995) — *L.* 14. §. 1. *D. de mun. et honor.* (L. 4.) (*Callistr.*) Munus aut publicum, aut privatum est. Publicum munus dicitur, quod in administranda republica cum sumtu sine titulo dignitatis subimus.

2996) — *Pr. J. de exc. tut. et cur.* (I. 25.). . . nam et tutelam et curam placuit publicum munus esse. . . . .

Not. 2.

2997) — *L.* 6. §. 3. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Ulp.*) Sciendum est, quaedam esse munera aut personae, aut patrimoniorum, itidem quosdam esse honores.

2998) — *L.* 14. *pr. D. eod.* (*Callist.*) Honor municipalis est administratio reipublicae cum dignitatis gradu, sive cum sumtu, sive sine erogatione contingens.

Not. 3.

L. 2. §. 8. *D. de decur. Vid.* 2683.

2999) — *L.* 7. §. 1. *D. de decur.* (L. 2.) (*Paulus.*) Surdus et mutus, si in totum non audiant aut non loquantur, ab honoribus civilibus, non etiam a muneribus excusantur.

3000) — *L.* 2. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Ulp.*) Quod ad honores pertinet, creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.

3001) — *L.* 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis magistratus in municipio creatus munere iniuncto fungi detrectet, per Praesidem munus agnoscere cogendus est remediis, quibus tutores quoque solent cogi ad munus, quod iniunctum est, agnoscendum.

3002) — *L.* 12. *D. eod.* (*Iavolen.*) Cui muneris publici vacatio datur, non remittitur ei, ne magistratus fiat, quia id ad honorem magis, quam ad munera pertinet; cetera omnia, quae ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio viarum, ab huiusmodi persona exigenda non sunt.

Not. 4.

L. un. C. de vac. publ. mun. Vid. 100.

3003) — *L.* 2. §. 2. *C. de episc. et cler.* (I. 3.) (*Constant. et Iulian.*) Itaque extraordinariorum munerum a praedictis necessitas atque omnis molestia conquiescat. (357.)

3004) — *L.* 33. §. 7. *C. eod.* (*Leo et Anthemius.*) Privilegiis sane singulis quibuscunque sacrosanctis ecclesiis orthodoxae fidei, xenodochiis sive ptochotrophiis tam generaliter, quam specialiter attributis perpetuo observandis; nullis eas, earumque sacerdotes aut clericos, cuiuscunque gradus sint, aut monachos, ptochotrophos, aut xenodochos orthodoxae fidei deputatos extraordinariis muneribus praecipimus praegravari. Eas etenim sarcinas oneris, quas plerisque personis diversa ratione remittimus, imponi beatissimis viris nostro saeculo inconveniens esse iudicamus.

Not. 5.

3005) — *L.* 18. *pr. D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Arcadius. Charisius.*) Munerum civilium triplex divisio est; nam quaedam munera personalia sunt, quaedam patrimoniorum dicuntur, alia mixta.

3006) — *L.* 1. *D. eod.* (*Hermogen.*) Munerum civilium quaedam sunt patrimonii, alia personarum. — §. 1. Patrimonii sunt munera rei vehicularis, item navicularis, decemprimatus; ab istis enim periculo ipsorum exactiones solennium celebrantur. — §. 2. Personalia sunt civilia munera, defensio civitatis, id est ut syndicus fiat, legatio ad census accipiendos, vel ut patrimonium scribatur, καμηλασία, annonae ac similium cura, praediorumque publicorum, frumenti comparandi, aquaeductus, equorum circensium, spectacula, publicae viae munitiones, arcae frumentariae, calefactiones thermarum, annonae divisio, et quaecunque aliae curae istis sunt similes; ex his enim, quae retulimus, cetera etiam per leges cuiusque civitatis ex consuetudine longa intelligi poterunt. — §. 3. Illud tenendum est generaliter, personale quidem munus esse, quod corporibus, labore, cum sollicitudine animi ac vigilantia principaliter exstitit; patrimonii vero, in quo sumtus maxime postulatur. — §. 4. Aeque personale munus est tutela, cura adulti, furiosive, item prodigi, muti, et ventris, etiam ad exhibendum cibum, potum, tectum et similia, sed et cuius officio in bonis usucapiones interpellantur, ac ne debitores liberentur, providetur. Item ex Carboniano edicto bonorum possessione petita, si satis non detur, custodiendis bonis curator datus personali fungitur munere. His similes sunt bonis dati curatores, quae fuerunt eius, qui ab hostibus captus est, et reverti speratur. Item custodiendis ab eo relictis bonis, cui necdum quisquam civili vel honorario iure successit, curatores constituti.

3007) — *L.* 18. §. 1.-27. *D. eod.* (*Arcadius Charisius.*) — §. 1. Personalia sunt, quae animi provisione, et corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento perpetrantur, veluti tutela vel cura. — §. 2. Kalendarii quoque curatio, et quaestura in aliqua civitate inter honores non habetur, sed personale munus est. — §. 3. Tironum, sive equorum productio, et si

qua alia animalia necessario producenda, vel res pervehendae sive persequendae sunt, vel pecuniae fiscales, sive annona, vel vestis, personae munus est. — §. 4. Cursus vehicularis sollicitudo, item angariarum praebitio personale munus est. — §. 5. Cura quoque emendi frumenti et olei, (nam harum specierum curatores, quos σιτώνας et ἐλαιώνας appellant, creari moris est) inter personalia munera in quibusdam civitatibus numerantur, et calefactio publici balinei si ex reditibus alicuius civitatis curatori pecunia subministratur. — §. 6. Sed et cura custodiendi aquaeductus personalibus muneribus aggregatur. — §. 7. Irenarchae quoque, qui disciplinae publicae et corrigendis moribus praeficiuntur, sed et qui ad reficiendas vias eligi solent, quum nihil de proprio patrimonio in hoc munus conferant, item episcopi, qui praesunt pani et ceteris venalibus rebus, quae civitatum populis ad quotidianum victum usui sunt, personalibus muneribus funguntur. — §. 8. Qui annonam suscipit, vel exigit, vel erogat, et exactores pecuniae pro capitibus personalis muneris sollicitudinem sustinent. — §. 9. Sed et curatores, qui ad colligendos civitatum publicos reditus eligi solent, personali muneri subiunguntur. — §. 10. Hi quoque, qui custodes aedium, vel archeotae, vel logographi, vel tabularii, vel xenoparochi, ut in quibusdam civitatibus, vel limenarchae, vel curatores ad exstruenda vel reficienda aedificia publica, sive palatia, sive navalia, vel mansiones destinantur, si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent, et qui faciendis vel reficiendis navibus, ubi usus exigit, praeponuntur, muneribus personalibus adstringuntur. — §. 11. Camelelasia quoque similiter personale munus est; nam ratione habita et alimentorum, et camelorum, certa pecunia camelariis dari debet, ut solo corporis ministerio obligentur. Hos ex albi ordine vocari, nec ulla excusatione liberari, nisi sola laesi et inutilis corporis infirmitate, specialiter est expressum. — §. 12. Legati quoque, qui ad sacrarium principis mittuntur, quia viaticum, quod legativum dicitur, interdum solent accipere, sed et nyctostrategi, et pistrinorum curatores personale munus ineunt. — §. 13. Defensores quoque, quos Graeci syndicos appellant, et qui ad certam causam agendam vel defendendam eliguntur, laborem personalis muneris aggrediuntur. — §. 14. Iudicandi quoque necessitas inter munera personalia habetur. — §. 15. Si aliquis fuerit electus, ut compellat eos, qui prope viam publicam possident, sternere viam, personale munus est. — §. 16. Pari modo qui acceptandis sive suscipiendis censualibus professionibus destinantur, ad personalis muneris sollicitudinem animum intendunt. — §. 17. Mastigophori quoque, qui agonothetas in certaminibus comitantur, et scribae magistratus personali muneri serviunt. — §. 18. Patrimoniorum sunt munera, quae sumtibus patrimonii et damnis administrantis expediuntur. — §. 19. Elaeemporia at ospratura apud Alexandrinos patrimonii munus existimatur. — §. 20. Susceptores quoque vini per provinciam Africam patrimonii munus gerunt. — §. 21. Patrimoniorum autem munera duplicia sunt; nam quaedam ex his muneribus possessionibus sive patrimoniis indicuntur, veluti agminales equi, vel mulae, et angariae, atque veredi. — §. 22. Huiusmodi igitur obsequia et hi, qui neque municipes, neque incolae sunt, agnoscere coguntur. — §. 23. Sed et eos, qui foenus exercent, etsi veterani sint, tributiones eiusmodi agnoscere debere, rescriptum est. — §. 24. Ab huiusmodi muneribus neque primipilaris, neque veteranus, aut miles, aliusve, qui privilegio aliquo subnixus est, nec pontifex excusatur. — §. 25. Praeterea habent quaedam civitates praerogativam, ut hi, qui in territorio earum possident, certum quid frumenti pro mensura agri per singulos annos praebeant; quod genus collationis munus possessionis est. — §. 26. Mixta munera sunt decaprotiae et icosaprotiae, ut Herennius Modestinus et notando et disputando bene et optima ratione decrevit; nam decaproti et icosaproti tributa exigentes et corporale ministerium gerunt, et pro muneribus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt, ut merito inter mixta hoc munus numerari debeat. — §. 27. Sed et ea, quae supra personalia esse diximus, si hi, qui funguntur, ex lege civitatis suae vel more etiam de propriis facultatibus impensas faciant, vel annonam exigentes desertorum praediorum damna sustineant, mixtorum definitione continebuntur.

Not. 6.

3008) — *L.* 6. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed enim haec munera, quae patrimoniis indicuntur, duplicia sunt; nam quaedam possessoribus iniunguntur, sive municipes sunt, sive non sunt, quaedam non nisi municipibus vel incolis. Intributiones, quae ex agris fiunt vel aedificiis, possessoribus indicuntur, munera vero, quae patrimoniorum habentur, non aliis, quam municipibus vel incolis.

L. ult. §. 21. 22. *D. eod. Vid.* 3007.

3009) — *L.* 22. §. 7. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Paulus.*) Qui foenus exercent, omnibus patrimonii intributionibus fungi debent, etsi possessionem non habeant.

3010) — *L.* 4. *D. de veteranis.* (XLIX. 18.) (*Ulp.*) Viae sternendae immunitatem veteranos non habere, Iulio Sosiano veterano rescriptum est. Nam nec ab intributionibus, quae possessionibus fiunt, veteranos esse excusatos, palam est. — §. 1. Sed et naves eorum angariari posse, Aelio Firmo et Antonino Claro veteranis rescriptum est.

Not. 7.

3011) — *L.* 32. §. 9. *D. de usu et usufr. leg.* (XXXIII. 2.) (*Scaev.*) Item quaesitum est: an tributa praeterea, quae vel pro praediis aut moventibus deberi et reddi necesse est, eximenda sint ex quantitate, ut reliquae duntaxat pecuniae, si hoc heres elegerit, reddi debeat? Respondi: reliquae pecuniae tertiam praestandam.

3012) — *L.* 17. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit, quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, et metallorum, et piscariarum.

§. 194.

Not. 1.

L. 1. §. 3. *D. de postul. Vid.* 2676.
L. 7. §. 1. *D. de decur. Vid.* 2909.

3013)—*L.* 11. *D. eod.* (*Callistr.*) Non tantum qui tenerae aetatis, sed etiam qui grandes natu sunt, Decuriones fieri prohibeotur; illi, quasi inhabiles rempublicam tueri, ad tempus excusantur, hi vero in perpetuum amoventur; non alias seniores, ne seniorum excusatione iuniores onerentur, ad omnia munera publica suscipienda soli relicti. Neque enim minores viginti quinque annis Decuriones allegi, nisi ex causa possunt, neque hi, qui annum quinquagesimum et quintum excesserunt. Nonnunquam etiam longa consuetudo in ea re observata respicienda erit; quod etiam custodiendum principes nostri consulti de allegendis in ordinem Nicomedensium huius aetatis hominibus rescripserunt.

3014)—*L.* 17. *C. de excus. tut.* (V. 62.) (*Gallien. et Valerian.*) Licet orationis sub divo Marco habitae verba deficiant, is tamen, qui post contractas nuptias nurui suae curator datur, excusare se debet, ne manifestam sententiam eius offendat, et labem pudoris contrahat. (265.)

§. 14. *J. de excusat. tut. Vid.* 2853.

Not. 3.

3015)—*L.* 17. §. 12. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Papinian.*) In quaestionibus nominatos capitalium criminum ad novos honores ante causam finitam admitti non oportet; ceterum pristinam interim dignitatem retinent.

3016)—*L.* 7. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Marcian.*) Reus delatus etiam ante sententiam honores petere principalibus constitutionibus prohibetur; nec interest, plebeius an Decurio fuerit. Sed post annum, quam reus delatus est, petere non prohibetur, nisi per ipsum stetit, quo minus causa infra annum expediretur. — §. 1. Eum, contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione honorem usurpaverit, coercendum, divus Severus rescripsit. Ergo et si is, qui honoribus per sententiam uti prohibitus est, appellaverit, abstinere interim petitione honoris debebit.

3017)—*L. un C. de reis postul.* (X. 58.) (*Alexand.*) Reos criminis postulatos novos honores appetere non debere, antequam purgaverint innocentiam suam, et a divis parentibus nostris, et a me saepe rescriptum est. (223.)

Not. 4.

3018)—*L.* 6. *pr. D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Ulp.*) Rescripto divorum Fratrum ad Rutilium Lupum ita declaratur: Constitutio, qua cautum est, prout quisque Decurio creatus est, ut ita et magistratum adipiscatur, toties servari debet, quoties idoneos et sufficientes omnes esse contingit. Ceterum si ita quidam tenuea et exhausti sunt, ut non modo publicis honoribus pares non sint, sed et vix de suo victum sustinere possint, et minus utile, et nequaquam honestum est, talibus mandari magistratum, praesertim cum sint, qui convenienter rei, et suae fortunae, et splendori publico possint creari. Sciant igitur locupletiores, non debere se hoc praetextu legis uti, et de tempore, quo quisque in curiam allectus sit, inter eos demum esse quaerendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem.

L. 14. §. 3. *D. eod. Vid.* 2945.

Not. 5.

3019)—*L.* 1. §. 2. 3. *D. de tut* (XXVI. 1.) (*Paulus.*) Mutus tutor dari non potest, quoniam auctoritatem praebere non potest. — §. 3. Surdum non posse dari tutorem, plerique, et Pomponius libro sexagesimo nono ad Edictum, probant, quia non tantum loqui, sed et audire tutor debet.

Not. 6.

L. 11. *D. de decur. Vid.* 3013.

L. 2. 8. *D. de mun. et hon. Vid.* 3000. 700.

3020)—*L.* 2. *pr. D. de vacat. et excus. munerum.* (L. 5.) (*Ulp.*) Sextum decimum aetatis annum agentem ad munus sitoniae vocari non oportet, sed si nihil proprie in patria servatur. De minoribus quoque annis viginti quinque ad munera sive honores creandis iusta aetas servanda est.

3021)—*L.* 2. §. 1. *D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Ulp.*) Impuberes, quamvis necessitas penuriae hominum cogat, ad honores non esse admittendos, rescripto ad Denidium Rufum legatum Ciliciae declaratur.

3022)—*L.* 2. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

Not. 7.

3023)—*L.* 6. §. 1. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Ulp.*) Debitores rerum publicarum ad honores invitari non posse, certum est, nisi prius in id, quod debetur, reipublicae satisfecerint. Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione reipublicae reliquantur. Ceterum si non ex administratione sunt debitores, sed mutuam pecuniam a republica acceperunt, non sunt in ea causa, ut honoribus arceantur. Plane vice solutionis sufficit, ut quis aut pignoribus aut fideiussoribus idoneis caveat, et ita divi Fratres Aufidio Herenniano rescripserunt. Sed et si ex pollicitatione debeant, quae tamen pollicitatio recusari non potest, in ea sunt conditione, ut honoribus arceantur.

3024)—*L.* 1. *C. de debitor. civit.* (XI. 32.) (*Antonin.*) Non prius debitorem reipublicae honorem in republica subire, quam id, quod debere constiterit, conventus exsolverit, tam meis, quam divorum principum constitutionibus declaratur.

§. 14. *J. de excusat. Vid.* 2853.

3025)—*L.* 52. *pr. C. de episc. et cler.* (I. 3.) (*Iustinian.*) Generaliter sancimus, omnes viros reverendissimos episcopos, nec non presbyteros, diaconos et subdiaconos, et praecipue monachos, licet non sint clerici, immunitatem ipso iure omnes habere tutelae, sive testamentariae, sive legitimae, sive dativae; et non solum tutelae eos esse expertes, sed etiam curae, non solum pupillorum et adultorum, sed et furiosi, et muti, et surdi, et aliarum personarum, quibus tutores vel curatores a veteribus legibus dantur.

3026)—*Auth.* de Sanctiss. episc. §. Deo autem amabiles. (Nov. 123. cap. 5.) *Presbyteros, diaconos aut subdiaconos iure cognationis ad tutelam vel curam vocatos suscipere permittimus, si tamen intra quatuor menses, ex quo vocati sunt, apud iudicem competentem in scriptis declaraverint, talem administrationem propria se voluntate suscepisse. Si quis autem sic fecerit, nullum ex hoc praeiudicium circa alienam tutelam vel curam patiatur.* — §. 1. *Episcopos autem vel monachos tutelam*

aliculus personae subire non permittimus.

Not. 8.

L. 3. §. 1. D. de censibus. Vid. 640.

Not. 9.

L. 3. D. de iure immunit. Vid. 728.
L. 2. §. 8. D. de decur. Vid. 2683.

3027) — *L.* 10. *C. de decur.* (X. 31.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si ultra septuagesimum aetatis annum patrem tuum esse Praeses provinciae perspexerit, eum personalium munerum vacatione perfrui providebit.

3028) — *L. 3. C. qui aet. vel profess. se excus.* (X. 49.) (*Dioclet. et Maximian.*) Manifesti iuris est, maiores quinqusginta quinque annis invitos ad munera personaiis vocari non posse. Quum itaque septuagenario maiorem te esse profitearis, si a nominatione facta appeilationis auxilium interposuisti, tueri te notione Praesidis provinciae potes iure concesso.

3029) — *L. 5. pr. et §. 1. D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Callistr.*) *Vid.* 2681. — §. 1. Legem quoque respici cuiusque loci oportet, an, quum siiquss immunitates nominstim compiecteretur, etiam de numero snnorum in ea commemoretur, idque etiam colligi potest ex litteris divi Pii, quas emisit ad Ennium Proculum Proconsulem, provinciae Africae.

3030) — *L. 1. §. 3. D. de vacat. et excus. muner.* (L. 5.) (*Ulp.*) Quamvis sexaginta quinque annorum aliquis sit, et tres liberos incolumes habest, a muneribus tamen civilibus propter has causas non liberatur.

3031) — *L. 3. pr. D. de censibus.* (L. 15.) (*Ulp.*) Aetatem in censendo significsre necesse est, quia quibusdam aetas tribuit, ne tributo onerentur, veluti in Syriis a qustuordecim annis masculi, a duodecim feminae usque ad sexagesimum quintum annum tributo capitis obligantur. Aetas autem spectatur censendi tempore.

L. 2. §. 8. D. de decur. Vid. 2683.

3032) — *L. 1. C. qui aet. se excus.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum vos affirmetis iiberaiibus studiis operam dare, maxime circa iuris professionem, consistendo in civitate Berytiorum provinciae Phoeniciae, providendo utilitati pubiicae et spei vestrae decernimus, ut singuli usque ad vicesimum quintum annum aetatis suae studiis non avocentur.

Not. 10.

3033) — *L. 2. §. 6. 7. D. de vacat. et excus. mun.* (L. 5.) (*Ulp.*) — §. 6. Minus audiens immunitatem civilium munerum non hsbet. — §. 7. Quem ita senio et corporis imbecillitate vexari Praeses animadverterit, ut muneri perferendae pecuniae non sufficiat, dimittat, et aiium constituat. Corporis debilitas eorum munerum excusationem prsestat, quae tantum corpore implenda sunt; ceterum quae consilio prudentis viri, vel patrimonio sufficientis in bonores obiri possunt, nisi certis et receptis probabiiibus causis non remittuntur.

3034) — *L. 13. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Praetor eos, quoscunque intelligit operam dare non posse ad iudicandum, pollicetur se excusaturum, forte qnod in perpetuum quis operam dare non potest, quod in eam vaietudinem incidit, ut certum sit, eum civilia officia subire non posse, aut si aiio morbo lsboret, ut suis rebus superesse non possit, vei si qui sacerdotium nscti sint, ut discedere ab eo sine reiigione non possint; nam et hi in perpetuum excusantur.

L. 7. §. 1. D. de decur. Vid. 2999.

Not. 11.

L. 5. §. 3. D. de mun. et hon. Vid. 2711.

Not. 12.

3035) — *Pr. J. de excusat.* (I. 25.) Excusantur autem tutores vel curatores vsriis ex causis, plerumque autem propter liberos, sive in potestste sint, sive emancipsti. Si enim tres liberos superstites Romae quis habeat, vel in Italia qustuor, vel in provinciis quinque, a tutels vel cura potest excusari exemplo ceterorum munerum; nsm et tutelam vel curam piacuit publicum munus esse. Sed adoptivi liberi non prosunt; in adoptionem autem dsti naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, ut in iocum patris succedant; ex filia non prosunt. Filii autem superstites tantum ad tutelae vel curae muneris excusationem prosunt; defuncti non prosunt. Sed si in beilo amissi sunt, qusesitum est, sn prosint? Et constst, eos soios prodesse, qui in acie smittuntur; hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

3036) — *L. 5. C. de his, qui numero liberor. vel. paupert. excusat. meruer.* (X. 51.) (*Dioclet. et Maximian.*) De personaiibus muneribus, quse feminis, pro sexus conditione indicuntur, exemplo marium quinque supersititum numero liberorum eas excusari, divi parentes nostri constituerunt.

3037) — *L. 3. C. eod.* (*Philippus A. et Philippus C.*) Nepotes in locum parentum succedentes vice eorum prodesse consueverunt. Ideoque si quinque numerus liberorum ex amissorum filiorum nepotibus suppletur, a muneribus personalibus is, quem patrem tuum esse dicis, iuxta constituta excusatur.

3038) — *L. 2. §. 2-5. D. de vacat. et excusat. mun.* — §. 2. Adoptivi filii in numerum non proficiunt eorum liberorum, qui excusare parentes solent. — §. 3. Qui ad munera vocantur, vivorum se liberorum numerum habere tempore, quo propter eos excusari desiderant, probare debent; numerus enim liberorum postea impletus susceptis antea muneribus non iiberat. — §. 4. Quae patrimoniorum onera sunt, numero liberorum non excusantur. — §. 5. Incolumes liberi, etiam si in potestate patris sui desierint esse, excusationem a muneribus civilibus praestant.

3039) — *L. 14. pr. D. eod.* (*Modestin.*) Ad excusationem munerum defunctus filius non prodest, prseterquam in bello smissus.

3040) — *L. 2. C. de his, qui num. lib.* (X. 51.) (*Philippus A. et Philippus C.*) Filium ab hostibus captum ae necdum reversum ad excusationem munerum personaiium patri proficere non posse, magis placuit.

3041) — *L. 5. §. 2. D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Callistr.*) — §. 2. Demonstratur varie, nec abscisse, numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse, ex rescriptis divi Helvii Pertinacis; namque Saivio

Candido in haec verba rescripsit : Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησι τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός, ἀλλ' οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχεῖν ἄξιον τῇ παιδοτροφίᾳ, καὶ ἀνεῖσθαί σε τῶν λειτουργιῶν. [*]

Not. 13.

3042) — *L.* 4. §. 2. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Ulp.*) Inopes onera patrimonii ipsa non habendi necessitate non sustinent, corpori autem indicta obsequia solvunt.

3043) — *L.* 6. *C. de his, qui num. lib.* (X. 51.) (*Constantin.*) Eos, qui euiuscunque sexus liberos quinque habent, impetrata semel vacatione potiri convenit, ita ut, si in hoc numero aetatis legitimae filius luvenlatur, obeundis statim pro suo patre muneribus applicetur, patribus, qui filios vel filias quinque habuerint, promissa legibus immunitate servanda. Quodsi quis propter censum tenuiorem vacationem meruerit, atque hoc probaverit, beneficio potiatur, nec propter rerum angustias ad personalia vocetur obsequia. (324.)

3044) — *L.* 4. §. 1. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Ulp.*) Deficientium facultatibus ad munera vel honores, qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est; nam si ex voto honestis rationibus patrimonium incrementum acceperit, suo tempore an idoneus sit aliquis ad ea, quae creatus fuerit, aestimabitur.

3045) — *L.* 10. §. 3. *D. de vacat. et excusat. mun.* (L. 5.) (*Paulus.*) Auctis post appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtenta non excusantur.

Not. 14.

3046) — *L.* 12. *C. de excusat. mun.* (X. 47.) (*Gratian., Valentin. et Theodos.*) Maximarum culmina dignitatum, consistoriani quoque comites, notarii etiam nostri, et cubicularii omnes atque excubicularii ab omnibus sordidis muneribus vindicentur. Ceteros autem palatina vel militari intra palatium praerogativa munitos ita demum privilegium simile contingat, si prioribus statutis se ad huiusmodi exceptionem docuerint pertinere, ut non singulis indulta personis, sed in commune dignitati vel corpori huiusmodi beneficia doceantur fuisse concessa; circa rhetores atque grammaticos eruditionis utriusque vetusto more durante. Sordidorum vero munerum talis exceptio sit, ut patrimoniis dignitatum superius digestarum nec conficiendi pollinis cura mandetur, aut panis excoctio, aut obsequium pistrini, nec paraveredorum huiusmodi viris aut parangariarum praebitio mandetur, exceptis his, quibus ex more rhaeticus limes includitur, vel expeditionis Illyricae pro necessitate vel tempore utilitas adiuvatur. Operarum atque artificum diversorum, excoquendae etiam calcis obsequia nulla de talibus adiumenta poscantur; materiam lignorum atque tabulata exceptorum virorum patrimonia non praebeant; carbonis quoque, nisi cum quem moneta solenniter vel fabricatio secundum veterem morem poscit armorum, ab huiusmodi viris praebitio desistat; publicis vel sacris aedibus construendis atque reparandis, capituli atque temonis necessitas nulla mandetur. Legatis atque allectis sumtus possessio huiusmodi privilegiis munita non conferat. Hoc tamen bis patrimoniis prosit, quae dignitatem proprio videntur nomine possidere. Eos etiam, qui simili honore functi sunt, generali praerogativa a praebitione sordidorum munerum vindicamus. (382.)

3047) — *L.* 16. *C. eod.* (*Honor. et Theodos.*) Post alia : Ab illustribus personis sordida munera et extraordinariae necessitatis damna removemus. (412.)

3048) — *L.* 4. 5. *C. de dignit.* (XII. 1.) (*Constantius et Constans.*)—IV. Senatorum substantias, quas in diversis locis et provinciis possident, et homines eorum tam a temonariis oneribus conferendis, quam a ceteris praestationibus, quas iudices describunt, nec non etiam ab omnibus sordidis extraordinariisque et vilioribus muneribus liberos esse praecipimus, nullaque sorte constringi functionis indignae.

V. Nemo praefectus urbi citra praeceptionem vel scientiam nostram ulli muneri subiuget senatorem, nemo curiam nostram immani pulset iniuria. Si quid enim senatoria praeditis dignitate fuerit forte mandandum, nostro id iudicio reservandum est, sit namque dignitas, quae nobis iubentibus sustinetur.

3049) — *L.* 7. *C. eod.* (*Constantius.*) Quoniam diversi iudices nonnulla opera in quibusdam existimant urbibus exstruenda, ad huiusmodi necessitatem senatorum substantia non vocetur. (361.)

3050) — *L.* 15. *C. eod.* (*Theodos. et Valentin.*) Clarissimis vel spectabilibus universis ad genitale solum, vel quolibet alio et sine commeatu proficiscendi, et ubi voluerint commorandi habitandive permittimus facultatem.

3051) — *L.* 17. §. 1. *D. ad munic.* (L. 1.) (*Papinian.*) Liberti vero senatorum, qui negotia patronorum gerunt, a tutela decreto patrum excusantur.

Not. 15.

§. 15. *J. de excusat. Vid.* 2857.

3052) — *L.* 1. *C. de prof. et med.* (X. 52.) (*Antonin.*) Quum te medicum legionis secundae adiutricis esse dicas, munera civilia, quamdiu rei publicae causa abfueris, suscipere non cogeris. Cum autem abesse desieris, post finitam eo iure vacationem, si in eorum numero es, qui ad beneficia medicis concessa pertinent, ea immunitate uteris.

3053) — *L.* 4. 5. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*)—IV. Oratione divi Pii liberalium studiorum professores, non etiam calculatores continentur.

V. Nec intra numerum praestitutum ordine invitos medicos immunitatem habere, saepe constitutum est, quum oporteat eis decreto decurionum immunitatem tribui.

3054) — *L.* 6. *C. eod.* (*Constantin.*) Medicos, et maxime archiatros vel exarchiatris, grammaticos et professores alios litterarum, et doctores legum una cum uxoribus et filiis, nec non et rebus, quas in civitatibus suis possident, ab omni functione, et ab omnibus muneribus, vel civilibus vel publicis, immunes esse praecipimus, et neque in provinciis hospites recipere,

[*] *Etsi non ab omnibus muneribus dimittit patrem natorum numerus, tamen quia sedecim pueros habere te per libellum notificasti, non est irrationabile, ut concedamus, filiorum educatione remitti tibi munera.*

nec nllo fungl munere, nec ad iudicium deduci, vel exhiberi, vel iniuriam pati, ut, si qnis eos vexaverit, poena arbitrio iudicis plectatur. Mercedes etiam eis et salaria reddi iubemus, quo facilius liberalibus studiis et memoratis artibus multos instituant.

3055) — *L. 11. C. eod.* (*Constantius et Constans.*) Grammaticos, oratores atque philosophiae praeceptores, nec non etiam medicos praeter haec, quae retro latarum sanctionnm auctoritate consecuti sunt, privilegia immunitatesque frui hac praerogativa praecipimus, ut universi, qui in sacro palatio inter archiatros militarunt, cum comitivam primi ordinis vel secnndi adepti fuerint, aut maioris gradum dignitatis ascenderint, nulla municipali, nulla curialium conventione vexentur, seu indepta administratione, seu accepta testimoniali meruerint missionem, sint ab omni functione omnibusque muneribus publicis immunes, nec eorum domus ubicunque positae militem seu iudicem suscipiant hospitandum. Quae omnia in filiis etiam eorum et coniugibus illibata praecipimus custodiri. Haec autem et professoribus memoratis eorumque liberis deferenda mandamus.

L. 9. pr. D. de vacat. et excus. mun. Vid. 2859.

3056) — *L. 8. C. de metat. et epidemet.* (*Theodos. et Valentinian.*) Archiatros nostri palatii, necnon urbis Romae, et magistros litterarum pro necessariis artibus vel liberalibus disciplinis, nec non picturae professores, si modo ingenui sunt, hospitali molestia quoad vivent liberari praecipimus. (427.)

L. 8. §. 4. D. de vacat. et excus. mun. Vid. 2858.

3057) — *L. 8. C. de profess. et med.* (X. 52.) (*Valentinian., Valens et Gratian.*) Reddatur unusquisque patriae suae, qui habitum philosophiae indebite et insolenter usurpare cognoscitur, exceptis his, qui a probatissimis approbati ab hac debent collusione secerni. Turpe enim est, ut patriae functiones ferre non possit, qui etiam fortunae vim se ferre profitetur. (569.)

3058) — *L. 3. C. eod.* (*Philipipus.*) Poetae nulla immunitatis praerogativa iuvantur.

3059) — *L. 2. §. 8. D. de vacat. et excus. mun.* (L. 5.) (*Ulp.*) Qui pueros primas litteras docent, immunitatem a civilibus muneribus non habent; sed ne cui eorum id, quod supra vires sit, indicatur, ad Praesidis religionem pertinet, sive in civitatibus, sive in vicis primas litteras magistri doceant.

Nov. 16.

3060) — *L. 1. 2. C. de episc. et cler.* (I. 3.) (*Valentin. et Valens.*) — I. Negotiatores, si qui ad domum nostram pertinent, ne modnm mercandi videantur excedere, Christiani, quibus verus cultus est adiuvare pauperes et positos in necessitate, provideant episcopi. (364.)

II. — Si clericus ante definitivam sententiam frustratoriae dilationis causa ad appellationis auxilium convolaverit, mulctam quinquaginta librarum argenti, quam contra huiusmodi appellatores sanctio generalis imponit, cogatur expendere. Hanc autem non fisco nostro volumus accedere, sed pauperibus fideliter erogari. (369.)

3061) — *L. 6. 7. C. eod.* (*Arcad. et Honor.*) — VI. Addictos supplicio et pro criminum immanitate damnatos nulli clericorum vel monachorum, eorum etiam, quos synoditas vocant, per vim atque usurpationem vindicare liceat ac tenere. Sed et reos ad locum poenae sub persecutione pergentes nullus teneat aut defendat, sed sciat se cognitor triginta librarum auri mulcta, et primates officii capitali esse sententia feriendos, nisi usurpatio ista vindicetur. At si tanta clericorum aut monachorum audacia est, ut bellum potius, quam iudicium futurum esse existimetur, ad clementiam nostram commissa referantur, ut arbitrio nostro mox severior ultio procedat. Ad episcoporum sane culpam ut cetera redundabit, si quid forte in ea parte regionis, in qua ipsi populos Christianae religionis doctrinae insinuatione moderantur, ex iis, quae fieri hac lege prohibuimus, a monachis perpetratum esse cognoverint, nec vindicaverint. Quibus in causa criminali, humanitatis consideratione, si tempora suffragantur, interponendae provocationis copiam non negamus. (398.)

VII. — Si qui ex consensu apud sacrae legis antistitem litigare voluerint, non vetabuntur, sed experientur illius, in civili duntaxat negotio, more arbitri sponte residentis iudicium. Quod his obesse non poterit nec debebit, quos ad praedicti cognitoris examen conventos potius adfuisse, quam sponte venisse constiterit. (398.)

3062) — *L. 5. §. 10. D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Callistr.*) Conductores etiam vectigalium fisci necessitate subeundorum municipalium munerum non obstringuntur, idque ita observandum, divi Fratres rescripserunt. Ex quo principali rescripto intelligi potest, non honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia, sed ne extenuentur facultates eorum, quae subsignatae sint fisco. Unde subsisti potest, an prohibendi sint a Praeside vel Procuratore Caesaris, etiam si ultro se offerant municipalibus muneribus? Quod propius est defendere, nisi si paria fiscn fecisse dicantur.

3063) — *L. 8. §. 1. D. de vacat. et exc. mun.* (L. 5.) (*Papinian.*) Non alios fisci vectigalium redemtores a muneribus civilibus ac tutelis excusari placuit, quam eos, qui praesentes negotium exercerent.

Nov. 17.

3064) — *L. 10. D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Modest.*) Honorem sustinenti munus imponi non potest; munus sustinenti honor deferri potest.

3065) — *L. 10. §. 4. D. de vacat. et excus. mun.* (L. 5.) (*Paulus.*) Defensores reipublicae ab honoribus et muneribus eodem tempore vacant.

3066) — *L. 14 §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Duo genera tribuendae muneris publici vacationis sunt; unum plenius, cum et militiae datur, aliud exiguius, cum nudam muneris vacationem acceperint.

3067) — *L. 3. §. 16. D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Ulp.*) Si duo filii in patris potestate sint, eodem tempore munera eorum pater sustinere non compellitur.

3068) — *L. 1. §. 1. D. de operib. publ.* (L. 10.) (*Ulp.*) Curam operis aquaeductus in alio iam munere constitutus postea susceperat. Praepostere visus est petere exonerari priore munere, utrisque iam implicitus, quando, si alterum tantum sustinere eum oportuisset, ante probabilius impetrasset propter prius munus a sequente excusationem.

Not. 18.

3069) — *L.* 16. §. 3. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Paulus.*) Defensionem reipublicae amplius, quam semel suscipere nemo cogitur, nisi id fieri necessitas postulet.

3070) — *L.* 17. §. 3. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Papinian.*) Praescriptio temporum, quae in honoribus repetendis vel aliis suscipiendis data est, apud eosdem servatur, non apud alios.

Not. 19.

L. 4. §. 2. *L.* 12. *D. de mun. et hon. Vid.* 3042. 3062.

3071) — *L.* 2. §. 1. 4. *D. de vacat. et excus. mun.* (L. 5.)(*Ulp.*)—§. 1. Numerus liberorum aut septuaginta annorum ab honoribus aut muneribus his cohaerentibus excusationem non praestat, sed a muneribus tantum civilibus. — §. 4. *Vid.* 3038.

3072) — *L.* 7. *D. eod.* (*Papinian.*) A muneribus civilibus, quae non patrimoniis indicuntur, veterani post optimi principis nostri Severi Augusti litteras perpetuo excusantur.

Not. 20.

L. 13. §. 1. *D. eod. Vid.* 3066.

Not. 21.

3073) — *L.* 10. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Ab his oneribus, quae possessionibus vel patrimonio indicuntur, nulla privilegia praestant vacationem.

3074) — *L.* 11. *D. eod.* (*Hermogenian.*) Sunt munera, quae rei proprie cohaerent; de quibus neque liberi, neque aetas, nec merita militiae, nec ullum aliud privilegium iure tribuit excusationem, ut est praediorum collatio, viae sternendae, angariarumve exhibitio, hospitis suscipiendi munus, (nam nec huius quisquam excusationem, praeter eos, quibus principali beneficio concessum est, habet) et si qua sunt praeterea alia huiusmodi.

3075) — *L.* 2. *C. de mun. patrim.* (X. 41.) (*Antonin.*) Munera, quae patrimoniis publicae utilitatis gratia indicuntur, ab omnibus subeunda sunt.

3076) — *L.* 3. *C. eod.* (*Alexand.*) Qui immunitatem munerum publicorum consecuti sunt, onera patrimoniorum sustinere debent. In quibus causis et hospites recipiendi sunt.

Not. 22.

3077) — *L.* 18. §. 30. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Arcadius Charisius.*) Magistris, qui civilium munerum vacationem habent, item grammaticis, et oratoribus, et medicis, et philosophis, ne hospitem reciperent a principibus fuisse immunitatem indultam, et divus Vespasianus, et divus Hadrianus rescripserunt.

3078) — *L.* 18. §. 29. *D. eod.* (*Idem.*) Sive autem personalium duntaxat, sive etiam civilium munerum immunitas alicui concedatur, neque ab annona, neque ab angariis, neque a veredo, neque ab hospite recipiendo, neque a nave, neque capitatione, exceptis militibus et veteranis, excusari possunt.

3079) — *L.* 6. *D. de vacat. et exc. mun.* (L. 5.) (*Papinian.*) Hi, qui muneris publici vacationem habent, ad ea, quae extra ordinem imperantur, compelli non solent.

3080) — *L.* 8. §. 3. *D. eod.* (*Papinian.*) Qui muneris publici vacationem habet, per magistratus ex improviso collationes indictas recte recuset; eas vero, quae e lege fiunt, recusare non debet.

L. un. C. de publ. mun. vac. Vid. 100.

Not. 23.

3081) — *L.* 1. §. 1. *D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Ulp.*) Personis datae immunitates heredibus non relinquuntur.

L. 3. §. 1. *D. de censibus. Vid.* 640.

Not. 24.

3082) — *L.* 1. §. 2. *D. de iure immunit.* (L. 6.) (*Ulp.*) Sed et generi posterisque datae custoditaeque ad eos, qui ex feminis nati sunt, non pertinent.

3083) — *L.* 13. *D. de mun. et hon.* (L. 4.) (*Iavolen.*) Vacatio, itemque immunitas, quae liberis et posteris alicuius data est, ad eos duntaxat pertinet, qui eius familiae sunt.

Not. 25.

L. 2. *pr. D. de veteranis. Vid.* 650.

3084) — *L.* 2. *pr. D. de iure immun.* (L. 6.) (*Ulp.*) Si qui certa conditione muneribus vel honoribus se adstrinxerunt, quum alias compelli non possent inviti suscipere istum honorem, fides eis servanda est, conditioque, qua se ad munera sive honores applicare passi sunt.

3085) — *L.* 5. §. 13. *D. eod.* (*Callistr.*) Eos, qui in corporibus allecti sunt, quae immunitatem praebent, ut naviculariorum, si honorem Decurionatus agnoverint, compellendos subire publica munera accepi, idque etiam confirmatum videtur rescripto divi Pertinacis.

§. 195.

Not. 1.

3086) — *L.* 1. §. 2. *D. ad municipalem et de incolis.* (L. 1.) (*Ulp.*) Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed si ex patre Campano, matre Puteolana, aeque municeps Campanus est, nisi forte privilegio aliquo materna origo censeatur; tunc enim maternae originis erit municeps. Utputa Iliensibus concessum est, ut, qui matre Iliensi est, sit eorum municeps. Etiam Delphis hoc idem tributum et conservatum est. Celsus etiam refert: Ponticis ex beneficio Pompeii Magni competere, ut, qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset. Quod beneficium ad vulgo quaesitos solos pertinere quidam putant, quorum sententiam Celsus non probat; neque enim debuisse caveri, ut vulgo quaesitus matris conditionem sequeretur, (quam enim aliam originem hic habet?) sed ad eos, qui ex diversarum civitatum parentibus orirentur.

3087) — *L.* 9. *D. eod.* (*Nerat.*) Eius, qui iustum patrem non habet, prima origo a matre, eoque die, quo ex ea editus est, numerari debet.

3088) — *L.* 10. *D. de statu hom.* (1. 5.) (*Celsus.*) Cum legitimae nuptiae factae sunt, patrem liberi sequuntur; vulgo quaesitus matrem sequitur.

3089) — *L.* 6. §. 1. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Ulp.*) Filius civitatem, ex qua pater eius naturalem originem ducit, non domicilium sequitur.

Not. 2.

3090)—*L.* 6. §. 3. *D. ad municip.* (L. 1.)(*Ulp.*) Libertini originem patronorum vel domicilium sequuntur, item qui ex his nascuntur.

3091)—*L.* 22. *pr.* §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Filii libertorum libertarumque ut liberi paterni patroni et manumissoris domicilium aut originem sequuntur. — §. 2. Municipes sunt liberti et in eo loco, ubi ipsi domicilium sua voluntate tulerunt, nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt praeiudicium, et utrubique muneribus adstringuntur.

3092) — *L.* 23. *pr. D. eod.* (*Hermogen.*) Municeps esse desinit senatoriam adeptus dignitatem. Hoc autem quantum ad munera; quantum vero ad honorem, retinere creditur originem; denique manumissi ab eo eius municipii efficiuntur municipes, unde originem trahit.

3093) — *L.* 27. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Eius, qui manumisit, municeps est manumissus, non domicilium eius, sed patriam secutus; et si patronum habeat duarum civitatum municipem, per manumissionem earundem civitatum erit municeps.

L. 37. §. 1. *D. eod. Vid.* 2763.

L. 17. §. 86. *D. eod.* (*Papinian.*) Ex causa fideicommissi manumissus in muneribus civilibus manumissoris originem sequitur, non eius, qui libertatem reliquit.

Not. 3.

3094)—*L.* 15. §. 3. *D. eod.* (*Papinian.*) Ius originis in honoribus obeundis ac muneribus suscipiendis adoptione non mutatur, sed novis quoque muneribus filius per adoptivum patrem adstringitur.

Not. 4.

3095) — *L.* 1. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Et proprie quidem municipes appellantur muneris participes, recepti in civitatem, ut munera nobiscum facerent. Sed nunc abusive municipes dicimus suae cuiusque civitatis cives, utputa Campanos, Puteolanos.

L. 7. *C. de incolis et ubi quis.* (X. 39.) *Vid.* 2853.

Not. 5.

3096) — *L.* 16. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Hermogenian.*) Sed si is emancipetur ab adoptivo patre, non tantum filius, sed etiam civis eius civitatis, cuius per adoptionem fuerat factus, esse desinit.

3097) — *L.* 17. §. 6. *D. eod.* (*Papinian.*) Postliminio regressi patriae muneribus obtemperare coguntur, quamvis in alienae civitatis finibus consistant.

Not. 6.

3098) — *L.* 34. *D. eod.* (*Modestin.*) Incola iam muneribus publicis destinatus, nisi perfecto munere, incolatui renuntiare non potest.

3099) — *L.* 4. *C. de municipibus et originariis.* (X. 38.) (*Diocl. et Maximian.*) Origine propria neminem posse voluntate sua eximi, manifestum est.

3100) — *L.* 5. *C. eod.* (*Constantin.*) Si quis, quum ex maiore vel ex minore civitate originem ducit, eandem evitare studens ad alienam se civitatem incolatus occasione contulerit, et super hoc vel preces dare tentaverit, vel quailibet fraude niti, ut originem propriae civitatis eludat, duarum civitatum decurionatus onera sustineat, in una voluntatis, in una originis gratia. (325.)

Not. 7.

3101)—*L.* 33. *D. ad munic.* (L. 1.) (*Modestin.*) Roma communis nostra patria est.

3102) — *L.* 6. §. 11. *D. de excus.* (XXVII. 1.) (*Modestin.*) Romae philosophantem, cum salario, vel sine salario, remissionem habere, promulgatum est a divo Severo et Antonino, ita, ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illam rationem adducere, quoniam in regia urbe, quae et habetur et est communis patria, decenter utique utilem seipsum praebens, non minus, quam in propria patria immunitate fruetur.

3102 *a*) —*L.* 7. *C. in quib. c. pign. tac. contr.* (VIII. 15.) (*Iustinian.*) Sancimus, de invectis a conductore rebus et illatis, quae domino pro pensionibus tacite obligantur, non solum in utraque Roma et territorio earum hoc ius locum habere, sed etiam in nostris provinciis. Tali enim iusta praesumtione etiam omnes nostros provinciales perpotiri desideramus (532.)

3103) — *L. un C. de priv. urbis Constantinop.* (XI. 20.) (*Honor. et Theodos.*) Urbs Constantinopolitana non solum iuris italici, sed etiam ipsius Romae veteris praerogativa laetetur. (421.)

Not. 8.

L. 15. §. 3. *D. ad municip. Vid.* 3094.

3104)—*L.* 17. §. 9. *D. eod.* (*Papinian.*) In adoptiva familia susceptum, exemplo dati, muneribus civilibus apud originem avi quoque naturalis respondere, divo Pio placuit, quamvis in isto fraudis ne suspicio quidem intervenerit.

L. 22. §. 2. *D. eod. Vid.* 3091.

L. 29. *D. eod. Vid.* 2859.

3105) — *L.* 1. *C. de municip.* (X. 38.) (*Alexand.*) Quum te Biblium origine, incolam autem apud Berytios esse proponas, merito apud utrasque civitates muneribus fungi compelleris.

3106) — *L.* 3. *C. eod.* (*Philippus.*) Filios apud originem patris, non in materna civitate, etsi ibi nati sint, si modo non domiciliis retineantur, ad honores seu munera posse compelli, explorati iuris est.

L. 4. 5. *C. eod. Vid.* 3099. 3100.

Not. 9.

3107) — *L.* 20. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Paulus.*) Domicilium re et facto transfertur, non nuda contestatione, sicut in his exigitur, qui negant, se posse ad munera ut incolas vocari.

L. 34. *D. eod. Vid.* 3098.

L. 6. *in f. D. de mun. et hon. Vid.* 3008.

3108) — *L.* 11. *C. de adpellat.* (VII. 62.) (*Diocl. et Maximian.*) Cives et incolae, manifestas etiam excusationes habentes, si sub iusta nominatione non appellaverint, ad earum probationem non admittuntur.

Not. 10.

L. 6. *in f. D. de mun. et hon. Vid.* 3008.

L. ult. §. 22. *D. eod. Vid.* 3007.

3109) — *L.* 17. §. 11. *D. ad municip* (L. 1.) (*Papinian.*) Patris domicilium filium aliorum incolam civilibus muneribus alienae civitatis non adstringit, quum in patris quoque persona domicilii ratio temporaria sit.

Not. 11.

3110)—*L.* 11. *D. de senator.* (I. 9.) (*Paulus.*) Senatores, licet in urbe domicilium habere videantur, tamen et ibi, unde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur, quia dignitas domicilii adiectionem potius dedisse, quam permutasse videtur.

3111) — *L.* 8. *C. de incolis et ubi quis.* (X. 39.) (*Valentinian., Theodos. et Arcad.*) Senatores in sacratissima urbe domicilium dignitatis habere videntur. (390.)

Not. 12.

3112) — *L.* 23. §. 1. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Hermogenian.*) Miles ibi domicilium habere videtur, ubi meret, si nihil in patria possideat.

Not. 13.

3113) — *L.* 22. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Relegatus in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet.

3114) — *L.* 27. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Domicilium autem habere potest et relegatus eo loci, unde arcetur, ut Marcellus scribit.

Not. 14.

L. 5. *in f. D. de R. N. Vid.* 2704.

3115) — *L.* 22. §. 1. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Paulus.*) Vidua mulier amissi mariti domicilium retinet, exemplo clarissimae personae per maritum factae; sed utrumque aliis intervenientibus nuptiis permutatur.

3116) — *L. un. C. de mulierib. in quo loco munera etc., vel honores agnoscant.* (X. 62.) (*Philippus.*) Eam, quae aliunde oriunda, alibi nupta est, si non in urbe Roma maritus eius consistat, non apud originem suam, sed apud incolatum mariti ad honores seu munera, quae personis cohaerent, quorumque is sexus capax esse potest, compelli posse, saepe rescriptum est. Patrimonii vero munera necesse est mulieres in bis locis, in quibus possident, sustinere.

3117) — *L.* 37. §. 2. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Callistr.*) Mulieres, quae in matrimonium se dederint non legitimum, non ibi muneribus fungi cogendas, unde mariti earum sunt, sciendum est, sed undae ipsae ortae sunt, idque divi Fratres rescripserunt.

Not. 15.

L. 1. §. 2. *D. de R. V. Vid.* 1717.

3118) — *L.* 1. *pr. ubi pupillus educari vel morari debet.* (XXVII. 2.) (*Ulp.*) Solet Praetor frequentissime adiri, ut constituat, ubi filii vel alantur vel moreutur, non tantum in postumis, verum omnino in pueris.

3119) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si disceptetur, ubi morari vel educari pupillum oporteat, causa cognita id Praesidem statuere oportebit. In causae cognitione evitandi sunt, qui pudicitiae impuberis possunt insidiari.

3120)—*L.* 18. §. 5. *D. de alim. leg.* (XXXIV. 1.) (*Scaev.*) Cibaria et vestiaria per fideicommissum dederat, et ita adiecerat, *quos libertos meos, ubi corpus meum positum fuerit, ibi eos morari iubeo, ut per absentiam filiarum mearum ad sarcophagum meum memoriam meam quotannis celebrent.* Quaesitum est: uni ex libertis, qui a die mortis neque ad heredes accesserit, neque ad sepulcrum morari voluerit, an alimenta praestanda sint? Respondit: non praestanda.

Not. 16.

3121) — *L.* 17. §. 5. 13. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Papinian.*)— §. 5. Sola ratio possessionis civilibus possessori muneribus iniungendis, citra privilegium specialiter civitati datum, idonea non est.— §. 13. Sola domus possessio, quae in aliena civitate comparatur, domicilium non facit.

3122)—*L.* 2. *C. de incolis.* (X. 39.) (*Alexand.*) Nec ipsi, qui studiorum causa aliquo loco morantur, domicilium ibi habere creduntur, nisi decem annis transactis eo loco sedes sibi constituerint, secundum epistolam divi Hadriani, nec pater, qui propter filium studentem frequentius ad eum commeat. Sed si aliis rationibus domicilium in splendidissima civitate Laodiceorum habere probatus fueris, mendacium, quo minus muneribus fungaris, non proderit.

L. 4. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Quum neque originales, neque incolas vos esse memoratis, ob solam domus vel possessionis, licet ex substantia decurionis acquisita sit, causam publici iuris auctoritas muneribus subiugari vos non sinet.

Not. 17.

L. 7. *C. eod. Vid.* 2833.

3123) — *L.* 203. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Alfenus Varus.*) .... Sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique nostrum existimari, ubi quisque sedes et tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset.

Not. 18.

L. 20. *D. ad municip. Vid.* 3107.

Not. 19.

L. 34. *D. eod. Vid.* 3098.

Not. 20.

3124) — *L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Placet etiam filiumfamilias domicilium habere posse.

3125) — *L.* 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Non utique ibi, ubi pater habuit, sed ubicunque ipse domicilium constituerit.

L. 6. §. 1. *D. eod. Vid.* 3089.
L. 17. §. 11. *D. eod. Vid.* 3110.

Not. 21.

3126) — *L.* 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Labeo indicat, eum, qui pluribus locis ex aequo negotietur, nusquam domicilium habere; quosdam autem dicere refert, pluribus locis eum incolam esse aut domicilium habere; quod verius est.

3127) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Assumtio originis, quae non est, veritatem naturae non perimit; errore enim veritas originis non amittitur, nec mendacio dicentis, se esse, unde non sit, deponitur, neque recusando quis patriam, ex qua oriundus est, neque mentiendo de ea, quam non habet, veritatem mutare potest. — §. 1. Filius civitatem, ex qua pater eius naturalem ori-

ginem ducit, non domicilium sequitur. — §. 2. Viris prudentibus placuit, duohus locis posse aliquem habere domicilium, si utruhique ita se instruxit, ut non ideo minus apud alteros se collocasse videatur. — §. 3. Libertini originem patronorum vel domicilium sequuntur, item qui ex his nascuntur.

3128)—*L.* 27. §. 2. *D. ad municip.* (L. 1.)(*Ulp.*) Celsus libro primo Digestorum tractat: si quis instructus sit duobus locis aequaliter, neque hic, quam illic minus frequenter commoretur, ubi domicilium habeat, existimatione animi esse accipiendum. Ego dubito, si utruhique destinato sit animo, an possit quis duohus locis domicilium habere. Et verum est habere, licet difficile est, quemadmodum difficile est, sine domicilio esse quemquam. Puto autem et hoc procedere posse, si quis domicilio relicto naviget, vel iter faciat, quaerens, quo se conferat, atque ubi consistat; nam hunc puto sine domicilio esse.

SECTIO II.

DE FICTARUM PERSONARUM CIVITATE.

§. 196.

Not. 2.

L. 22. *D. de fideiuss. Vid.* 573.

3129) — *L.* 25. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Ulp.*) Magistratus municipales, quum unum magistratum administrent, etiam unius hominis vicem sustinent, et hoc plerumque quidem lege municipali eis datur; verum etsi non sit datum, dummodo non denegatum, moribus competit.

Not. 3.

3130) — *L.* 56. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Gaius.*) Quod principi relictum est, qui ante, quam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex constitutione divi Antonini successori eius debetur.

3131) — *L.* 57. *D. eod.* (*Iunius Mauricianus.*) Si Augustae legaveris, et ea inter homines esse desierit, deficit, quod ei relictum est, sicuti divus Hadrianus in Plotinae, et proxime Imperator Antoninus in Faustinae Augustae persona constituit, quum ea ante inter homines esse desiisset, quam testator decederet.

3132)—*L.* 20. §. 1. *D. de ann. leg.* (XXXIII. 1.) (*Scaev.*) Attia fideicommissum his verbis reliquit: *Quisquis mihi heres erit, fidei eius committo, uti det ex reditu coenaculi mei et horrei post obitum sacerdoti, et hierophylaco, et libertis, qui in illo templo erunt, denaria decem die nundinarum, quas ibi posui.* Quaero: utrum his duntaxat, qui eo tempore, quo legabatur, in rebus humanis et in eo officio fuerint, debitum sit, an etiam his, qui in locum eorum successerunt? Respondi: secundum ea, quae proponerentur, ministerium nominatorum designatum, ceterum datum templo. Item quaero: utrum uno duntaxat anno decem fideicommissi nomine debeantur, an etiam in perpetuum decem annua praestanda sint? Respondi: in perpetuum.

3133)—*Nov.* 134. *c.* 6. Et hoc vero iubemus observari ab omni administratore, ut, si contigerit in scriptis nostram iussionem fieri ad aliquem iudicem, et interea iste quiescat ab administratione, is, qui post illum susceperit dignitatem, accipiat eam, et insinuet. Et si quidem privata est causa, et implere eam, et assequi, quemadmodum ad eum promeruit rescriptum; si vero huiusmodi in scriptis iussio publicum respicit, inquirat eam, et si quidem non laedatur fiscus, quae in ea comprehensa sunt, adimpleat; si vero ad laesionem est fisci, nihil super ea omnino agi, nunciare vero nobis primum, ut secunda nostra fiat de hoc iussio. Si vero et praecepta cuiuslibet iudicis sint, et prius, quam insinuentur haec, aut praecipientem, aut ad quem praecepta facta sunt contigerit removeri de cingulo, sic qui factus fuerit iudex haec suscipiat et exigat, si legitime facta sunt; si vero contra legem aut contra publicum facta sunt, haec pro non scriptis esse iubemus.

Not. 4.

3134) — *Pr. J. de stipul. serv.* (III. 18.) Servus ex persona domini ius stipulandi habet. Sed hereditas in plerisque personae defuncti vicem sustinet; ideoque quod servus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur, acquirit hereditati, ac per hoc etiam heredi postea facto acquiritur.

3135)—*L.* 15. *pr. D. de interr. in iure fac.* (XI. 1.) (*Pompon.*) Si ante aditam hereditatem servum hereditarium meum esse respondeam, teneor, quia domini loco habetur hereditas.

L. 31. §. 1. *D. de hered. instit. Vid.* 574.

L. 22. *D. de fideiuss. Vid.* 573.

§. 197.

Not. 2.

3136)—*L.* 1. *pr. D. quod cuiuscunque universitatis nomine vel contra eam agatur.* (III. 4.) (*Gaius.*) Neque societatem, neque collegium, neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur; nam et legibus, et senatusconsultis, et principalibus constitutionibus ea res

coercetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora; ut ecce vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere, vel auri fodinarum, vel argenti fodinarum, et salinarum. Item collegia Romae certa sunt, quorum corpus senatusconsultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti pistorum, et quorundam aliorum, et naviculariorum, qui et in provinciis sunt.

3137)—*L.* 3. §. 1. *D. de coll. et corp.* (XLVII. 22.) (*Marcian.*) In summa autem, nisi ex senatusconsulti auctoritate vel Caesaris collegium vel quodcunque tale corpus coierit, contra senatusconsultum, et mandata, et constitutiones collegium celebratur.

Not. 3.

3138)—*L. ult. D. eod.* (*Gaius.*) Sodales sunt, qui eiusdem collegii sunt, quam Graeci ἑταιρίαν vocant. His autem potestatem facit lex, pactionem, quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse; nam illic ita est: Ἐὰν δὲ ὁ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερῶν ὀργίων, ἢ ναῦται, ἢ σύσσιτοι, ἢ ὁμόταφοι, ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λείας οἰχόμενοι, ἢ εἰς ἐμπορίαν, ὅ τι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ τα δημόσια γράμματα

Not. 4.

L. 22. *D. de fideiuss. Vid.* 375.

3139)—*L.* 1. §. 1. *D. quod cuiusc. univ. nom.* (III. 4.) (*Gaius*) Quibus autem permissum est corpus habere, collegii, societatis, sive cuiusque alterius eorum nomine, proprium est, ad exemplum reipublicae habere res communes, arcam communem, et actorem sive syndicum, per quem, tanquam in republica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur et fiat.

Not. 8.

L. 3. 4. *D. eod. Vid.* 760. 761.

3140)—*L.* 19. *pr. D. de tut. et cur. dat.* (XXVI. 5.) (*Paulus.*) Ubi absunt hi, qui tutores dare possunt, decuriones iubentur dare tutores, dummodo maior pars conveniat. Ubi non est dubium, quin unum ex se dare possint.

3141) — *L.* 2. *D. de decret. ab ord. fac.* (L. 9.) (*Marcian.*) Illa decreta, quae non legitimo numero Decurionum coacto facta sunt, non valent.

3142)—*L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Lege autem municipali cavetur, ut ordo non aliter habeatur, quam duabus partibus adhibitis.

3143) — *L.* 2. *C. de praed. decur. sine decr. non alienand.* (X. 33.) (*Theodos. et Valentin.*) Nec venditio rei hereditariae curiae acquisitae, aut debitoris hereditarii, qui solverit, liberatio aliter admittenda est, nisi apud acta, totius vel maioris partis ordinis intercedente decreto, ineundi contractus vel dissolvendae obligationis causa probetur. Ita enim et id, quod ex ea redigitur, ad praediorum iubemus comparationem expendi, quorum reditus omnes, sicut dictum est, eiusdem curiae publicis muneribus, quae solatio egere constiterit, iustissime servabuntur, ex consensu omnium, et maxime ditiorum, vel idonea fideiussione oblata conductoribus eligendis. (428.)

3144) — *L.* 3. *C. eod.* (*Zeno.*) Curiales vendere quidem res immobiles vel mancipia rustica prohibemus sine interpositione decreti, donationes vero, vel permutationes, vel quaslibet alias etiam sine decreto permittimus celebrare contractus, quoniam et sacrae constitutiones, quae super hoc a retro principibus latae sunt, in plurimis suis partibus de pretio non redhibendo locutae sunt, ut ex hoc apertissime detur intelligi, solum venditionis decurionibus sine decreto interdictum fuisse contractum. Cum tamen venditio intercedente, ut dictum est, decreto agitur, nullum eos vel qui ab his comparant dispendium cuiuscunque personae, vel causae, vel theatralis liberalitatis nomine, quod frequenter fieri dicitur, sustinere decernimus, nec ex tabella decretum recitari, sed curialium vel maioris partis curiae relatione currente, sine ulla malignitate referentium vel damno contrahentium, ad confirmandam emtionem competentis iudicis proferri sententiam.

3145)—*L.* 160. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Refertur ad universos quod publice fit per maiorem partem.

3146)—*L.* 3. *C. de legationib.* (X. 63.) (*Theodos. et Arcad.*) Si quod extraordinarium consilium postulatur, quum vel ad nos est mittenda legatio, vel nostrae sedi aliquid intimandum, id, quod inter omnes communi consilio tractatuque convenerit, minime in examen cognitoris ordinarii referatur. Provincialium enim desideria, quibus necessaria saepe fortuitis remedia deposcuntur, vobis agnoscere atque explorare permittimus, ut sit examinis tui, quae ex his auxilio tuo protinus implenda sint, et quae clementiae nostrae auribus intimanda videantur. In loco autem publico de communi utilitate provincialium sententia proferatur, atque id, quod maioris partis probaverit assensus, solennis firmet auctoritas. (392.)

Not. 9.

3147)—*L.* 19. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Scaev.*) Quod maior pars curiae effecit, pro eo habetur, ac si omnes egerint.

L. 160. §. 1. *D. de R. J. Vid.* 3145.

Not. 11.

3148)—*L.* 1. §. 1. 2. *D. quod. cuiusc. univ. nom.* (III. 4.) (*Gaius.*) — §. 1. *Vid.* 3139. — §. 2. Quodsi nemo eos defendat, quod eorum commune erit possideri, et si admoniti non excitentur ad sui defensionem, venire se iussurum, Proconsul ait. Et quidem non esse actorem vel syndicum tunc quoque intelligimus, quum is absit, aut valetudine impediatur, aut inhabilis sit ad agendum.

3149) — *L.* 6. §. 1. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 1. Si decuriones decreverunt, actionem per eum movendam, quem Duumviri elegerint, is videtur ab ordine electus, et ideo experiri potest; parvi enim refert, ipse ordo elegerit, an is, cui ordo negotium dedit. Sed si ita decreverint, ut, quaecunque incidisset controversia, eius petendae negotium Titius haberet, ipso iure id decretum nullius momenti esse, quia non possit videri, de ea re, quae adhuc in controversia

[*] *Si autem plebs, vel fratres, vel sacrorum sacramentales, vel nautae, vel confrumentales, vel qui in eodem sepulcro sepeliuntur, vel sodales, vel ad praedam abeuntes, vel ad mercaturam, quidquid horum disponant inter se, firmum sit nisi hoc publicae leges prohibuerint.*

non sit, decreto datam persecutionem. Sed bodie haec omnia per syndicos solent secundum locorum consuetudinem explicari. — §. 3. Actor universitatis si agat, compellitur etiam defendere; non autem compellitur cavere de rato. Sed interdum si de decreto dubitetur, puto interponendam et de rato cautionem. Actor itaque iste procuratoris partibus fungitur, et iudicati actio ei ex edicto non datur, nisi in rem suam datus sit, et coostitui ei potest. Ex iisdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. Actor etiam filiusfamilias dari potest.

L. ult. §. 13. *D. de mun. et hon. Vid.* 3007.

3150) — *L.* 10. *D. quod cuiusc. univ. nom.* (III. 4.) (*Paulus.*) Constitui potest actor etiam ad operis novi nuntiationem, et ad stipulationes interponendas, veluti legatorum, damni infecti, iudicatum solvi, quamvis servo potius civitatis caveri debeat. Sed et si actori cautum fuerit, utilis actio administratori rerum civitatis dabitur.

3151) — *L.* 3. §. 4. *D. de B. P.* (XXXVII. 1.) (*Ulp.*) A municipibus, et societatibus, et decuriis, et corporibus bonorum possessio agnosci potest. Proinde sive actor eorum nomine admittat, sive quis alius, recte competet bonorum possessio. Sed et si nemo petat vel agnoverit bonorum possessionem municipii, babebit municipium bonorum possessionem Praetoris edicto.

Not. 12.

3152) — *L.* 5. §. 10. 12. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) — §. 10. Idem ait: et adversus procuratorem, tutorem, curatorem municipum vel syndicum alieno nomine interdici posse. — §. 12. Similiter quod iussu cuius factum erit, ob id non cum eo, qui iussit, sed cuius nomine iusserit, haec actio est. Nam si procurator, tutor, curator, duumvir municipii quid eius nomine, cuius negotium procuraret, fieri iusserit, ob id agendum erit cum eo, cuius nomine factum quid erit, non cum eo, qui ita iusserit; et si tibi mandavero, ut opus fieri iuberes, et in ea re mibi parueris, mecum, inquit, non tecum erit actio.

Not. 13.

L. 6. §. 1. *D. de divis. rer. Vid.* 2452.

3153) — *L.* 2. *D. quod cuiusc. univ. nom.* (III. 4.) (*Ulp.*) Si muoicipes vel aliqua universitas ad agendum det actorem, non erit dicendum, quasi a pluribus datum sic baberi; bic enim pro republica vel universitate intervenit, non pro singulis.

3154) — *L.* 7. §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quid universitati debetur, singuiis non debetur, nec quod debet universitas, singuli debent. — §. 2. *Vid.* 654.

3155) — *L.* 76. *D. de iud.* (V. 1.) (*Alfenus.*) Proponebatur, ex his iudicibus, qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse, inque eorum locum alios esse sumtos, et quaerebatur, singulorum iudicum mutatio eandem rem, an aliud iudicium fecisset? Respondi: non modo si unus aut alter, sed et si omnes iudices mutati essent, tamen et rem eandem, et iudicium idem, quod antea fuisset, permanere; neque in hoc solum evenire, ut partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed et in multis ceteris rebus. Nam et legionem eandem baberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subiecti essent, et populum eundum hoc tempore putari, qui abhinc centum annis fuisset, quum ex illis nemo nunc viveret; itemque navem, si adeo saepe refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret, quae non nova fuisset, nibiiominus eandem navem esse existimari; quodsi quis putaret, partibus commutatis aliam rem fieri, fore, ut ex eius ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abbinc anno fuissemus, propterea quod, ut pbilosopbi dicerent, ex quibus particulis minimis consisteremus, bae quotidie ex nostro corpore decederent, aliaeque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

L. 2. §. 2. *D. ne quid in loco publ. vel itin. fiat. Vid.* 2450.

3156) — *L.* 10. §. 4. *D. de in ius voc.* (II. 4.) (*Ulp.*) — §. 4. Qui manumittitur a corpore aliquo, vel collegio, vel civitate, singulos in ius vocabit; nam non est illorum libertus, sed reipublicae honorem babere debet, et si adversus rempublicam vel universitatem velit experiri, veniam edicti petere debet, quamvis actorem eorum constitutum in ius sit vocaturus.

3157) — *L.* 1. §. 15. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Si autem collegium vel corpus sit, quod rogatum est restituere, decreto eorum, qui sunt in collegio vel in corpore, in singulis, inspecta eorum persona, restitutionem valere; nec enim ipse sibi videtur quis borum restituere.

L. 1. §. 7. *D. de quaest. Vid.* 2454.

Not. 15.

3158) — *L.* 9. §. 1. *D. quod met. causa.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Animadvertendum autem, quod Praetor hoc edicto generaliter, et in rem loquitur, nec adiicit, a quo gestum; et ideo sive singularis sit persona, quae metum intulit, vel populus, vel curia, vel collegium, vel corpus, buic edicto locus erit. . . .

L. 15. §. 1. *D. de dolo malo. Vid.* 2387.

Not. 16.

3159) — *L.* 2. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Sed boc iure utimur, ut et possidere, et usucapere municipes possint, idque eis et per servum, et per liberam personam acquiratur.

3160) — *L.* 12. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Iavolen.*) Non dubito, quin fundo municipum per servum recte servitus acquiratur.

3161) — *L.* 5. §. 7. 9. *D. de pec. const.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) — §. 7. Item tutori pupilli constitui potest et actori municipum et curatori furiosi. — §. 9. Si actori municipum, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi vel adolescentis ita constituatur: *municipibus solvi*, vel *pupillo*, vel *furioso*, vel *adolescenti*, utilitatis gratia puto dandam municipibus, vel pupillo, vel furioso, vel adolescenti utilem actionem.

3162) — *Ulp. fragm.* XXII. 5. Nec municipia nec municipes heredes institui possunt, quoniam incertum corpus est, ut neque cernere universi, neque pro herede gerere possint, ut heredes fiant. Senatusconsulto tamen concessum est, ut a libertis suis heredes institui possint. Sed fidei-

commissa hereditas municipibus restitui potest: deque hoc senatusconsulto prospectum est.

3163) — *Ulp. fragm.* XXIV. 28. Civitatibus omnibus quae sub imperio P. romani sunt, legari potest: idque a divo Nerva introductum, postea a senatu autore Adriano diligentius constitutum est.

L. 3. §. 4. *D. de B. P. Vid.* 3151.

3164)—*L. un. D. de libert. univ.* (XXXVIII. 3.) (*Ulp.*) Municipibus plenum ius in bonis libertorum libertarumque defertur, hoc est id ius, quod etiam patrono. — §. 1. Sed an omnino petere bonorum possessionem possint? dubitatur; movet enim, quod consentire non possunt. Sed per alium possunt petitam bonorum possessionem ipsi acquirere. Sed qua ratione senatus censuit, ut restitui eis ex Trebelliano hereditas possit, et qua ratione alio senatusconsulto heredibus eis institutis a liberto acquirere hereditatem permissum est, ita bonorum quoque possessionem petere, dicendum est. — §. 2. Temporaque bonorum possessionis petendae cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. Quod et Papinianus respondit.

3165) — *L.* 1. 2. *D. de manumiss., quae serv. ad univ. pertin.* (XL. 3.) (*Ulp.*)—I. Divus Marcus omnibus collegiis, quibus coëundi ius est, manumittendi potestatem dedit.— II. Quare hi quoque legitimam hereditatem liberti vindicabunt.

3166) — *L.* 12. *C. de hered. instit.* (VI. 24.) (*Leo.*) Hereditatis, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulis domus, aut annonae civiles, aut quaelibet aedificia, vel mancipia ad ius inclytae urbis vel alterius cuiuslibet civitatis pervenire possunt. (469.)

3167)—§. 27. *J. de legatis.* (II. 20.) Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta, quum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam et huic parti medemur, non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis et fideicommissis; quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet, quia certo iudicio debet quis pro tutela suae posteritati cavere.

3168) —*Tit. C. de incertis personis.* (VI. 48.) Fragmentum const. graec. ex Photii Nomoc. Λέγει ἡ διάταξις, ὅτι ἐῤῥῶται τὸ καταλιμπανόμενον θεμιτῷ συστήματι ἢ σωματείῳ, οἷον συγκλητικοῖς, ἢ βουλῇ, ἢ τάξει ἀρχόντων, ἢ ἰατροῖς, ἢ διδασκάλοις, ἢ συνηγόροις, ἢ στρατιώταις, ἢ ἱερεῦσιν, ἢ ἑτέροις τισί. Καὶ μερίζεσθαι κατὰ πρόσωπον ἐξ ἴσου τοῖς ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς ἐν τῷ καταλόγῳ εὑρισκομένοις, εἰ μὴ ῥητὸν ποσὸν ὁ διαθέμενος ἑκάστῳ ὥρισε. — Καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς αὐτῆς διατάξεως, ὅτι, ἐὰν πρὸς ἅπαξ ἢ ἐτήσιον καταλειφθῇ εὐσεβῶς ἢ ἐκκλησίαις, ἢ ξενῶσιν, ἢ πτωχείοις, ἢ εὐαγέσιν οἴκοις, ἢ κοινῷ κληρικῶν, ἢ τῇ τῶν αἰχμαλώτων ῥύσει, ἢ αὐτοῖς τοῖς πτωχοῖς ἢ αἰχμαλώτοις, ἐῤῥῶσθαι ἡ τοῦ τελευτήσαντος βούλησις.

Dicit constitutio, valere quod relinquitur licito collegio aut corpori, quemadmodum senatoribus, vel curiae, vel cohorti praesidis, vel medicis, vel professoribus, vel advocatis, vel militibus, vel sacerdotibus, vel cuipiam alii. Et relictum dividunt ex aequis partibus ii, qui tempore mortis fuerint inventi in catalogo, nisi certam quantitatem testator unicuique assignaverit. — Et sub finem eadem constitutio dicit, quod, si semel vel annuum pie relictum sit aut ecclesiis, aut xenonibus, aut ptochiis, aut venerabilibus domibus, aut communi clericorum, aut ad captivorum redemtionem, aut ipsis pauperibus vel captivis, valeat defuncti voluntas.

Fragmentum eiusd. const. ex Paratitl.

Ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ φησὶν ἡ διάταξις, ὅτι δύναταί τις λήγατον ἐκκλησίαις καταλιμπάνειν, καὶ κληρονομίαν.

Capite octavo constitutio dicit posse aliquem legatum ecclesiis relinquere et hereditatem.

Fragmentum eiusd. const. ex Schol. Basil.

Ἔγνως — ὅτι καλῶς τις ἐλευθερίαν καταλιμπάνει καὶ τῷ ἰδίῳ ποστούμῳ.

Scis — quod bene quis libertatem relinquit etiam suo postumo.

Argumentum eiusd. const. ex Inst.

d) Postumo quoque alieno inutiliter legabatur. — Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta, quum in nostro codice constitutio posita sit, per quam et huic parti medemur non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis et fideicommissis. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet.

. Alienus postumus a nostra constitutione hodie recte heres instituitur.

3169) — *L.* 8. *C. de hered. instit.* (VI. 24.) (*Diocl. et Maximian.*) Collegium, si nullo speciali privilegio subnixum sit, hereditatem capere non posse, dubium non est. (290.)

Not. 17.

3170) — *L.* 8. *D. quod cuiusc. univ. nom.* (III. 4.) (*Javolen.*) Civitates si per eos, qui res earum administrant, non defenduntur, nec quidquam est corporale reipublicae, quod possidetur, per actiones debitorum civitatis agentibus satisfieri oportet.

3171) — *L.* 9. *D. eod.* (*Pompon.*) Si tibi cum municipibus hereditas communis erit, familiae erciscundae iudicium inter vos redditur. Idemque dicendum est in finium regundorum et aquae pluviae arcendae iudicio.

3172) — *L.* 27. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Civitas mutui datione obligari potest, si ad utilitatem eius pecuniae versae sunt; alioquin ipsi soli, qui contraxerunt, non civitas, tenebuntur.

Not. 18.

3173) — *L.* 1. §. 2. 3. *D. quod cuiusc. univ. nom.* (III. 4.) (*Gaius.*) — §. 2. *Vid.* 3148. — §. 3. Et si extraneus defendere velit universitatem, permittit Proconsul, sicut in privatorum defensionibus observatur, quia eo modo melior conditio universitatis fit.

L. 1. *D. de loco et itin. publ. Vid.* 2455.

L. 1. *D. de monum. serv. qui ad univ. pert. Vid.* 3165.

Not. 20.

L. 7. §. 2. *D. quod cuiusc. univ. nom. Vid.* 645.

§. 198.

Not. 2.

3174) — *L. 30. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Etiam ex nudo pacto debentur civitatibus usurae creditarum ab eis pecuniarum.

Not. 3.

L. 23. C. de SS. Eccles. Vid. 2550. 2829.

L. 38. §. 1. D. de reb. auct. iud. possid. Vid. 2549.

3175) — *L. 2. C. de debitor. civitat.* (XI. 32.) (*Constantin.*) Apud eos, quos superstites integris facultatibus esse pervideris, vel quorum heredes incolumia retinent patrimonia, sortes reipublicae perseverare debebunt, ita tamen, ut annuas usuras suis quibusque temporibus exsolvant, quum simul et reipublicae utile sit, retinere idoneos debitores, et ipsis sit commodum, cumulum debiti minime nutriri. — §. 1. Et quia nefas est, obnoxiis corporibus alienatis circumscribi civitates, placuit, si quis debitor reipublicae civitatis quidpiam ex eo patrimonio, quod habuit, quum pecuniam reipublicae sumeret, donaverit, vel distraxerit, vel qualibet in alium ratione contulerit, qualitate rei alienatae perspecta, atque omnibus debitoris facultatibus consideratis, quas habuit, quum ei pecunia crederetur, pro rata ab eo, qui ex debitoris facultatibus aliquid detinet, ex sorte atque usuris postulari. Itaque quoties minus idoneum deprehenditur eius patrimonium, cuius nomen civitati alicui invenitur obnoxium, iudex omni diligentia et sollicitudine debebit inquirere, ad quos ex qualibet conditione transierint debitoris facultates, ut singuli, aequa aestimatione habita, pro rata rerum, quas possident, conveniantur, personalem actionem contra eum habituri debitorem, qui ipsis solventibus liberatur. Ab eo autem, a quo constat fortunarum suarum partem maximam recessisse, etiam reliquam portionem, quae apud eum resederit, transferri ad idoneum oportebit. — §. 2. Quodsi quispiam debitor reipublicae civitatis fisco nostro locum fecerit, emtores, qui a fisco nostro comparaverint, manifestum est secundum ius vetus et rescripta divorum principum constitutionesque nostras nullam debere molestiam sustinere. — §. 3. Quodsi quis debitor non comparuerit, vel certe omnia sua ita consumserit, ut nemo aliquam rem ex eius bonis possideat, id debitum convenit ad dispendium reipublicae pertinere. Ideoque cura patris civitatis apud idoneos vel dominos rusticorum praediorum pecunia collocanda est. (314.)

3176) — *L. 9. §. 9. D. de administr. rerum ad civit. pertin.* (L. 8.) (*Papirius Iustus.*) Item rescripserunt: nominum, quae deteriora facta sunt tempore curationis, periculum ad ipsum pertinere; quae vero ante, quam curator fieret, idonea non erant, aequum videri, periculum ad eum non pertinere.

3177) — *L. 4. C. quo quisque ord. conv.* (XI. 35.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum te et collegam tuum magistratus vestri tempore publicum foenus collocasse proponas, nec potuisse debitum a quibusdam reipublicae restitui, quum paratus sis pro te id, quod solus gessisti, reipublicae satisfacere, consequens est, rempublicam, si separati actus vestri fuerint, contra successores collegae tui vel rerum eius possessores prius ob personam eius progredi, et si solida indemnitas reipublicae servata non fuerit, nominatores eius interpellare, ac postremo loco, si quid ex nomine collegae tui defuerit, ob culpae nexum te interpellare; priores enim nominatores veluti fideiussores placuit obstringi.

3178) — *L. un. C. de his, qui ex officio, quod administr., conveniuntur.* (XI. 38.) (*Antonin.*) Foenoris reipublicae, quod non tua culpa perditum esse apparuerit, sufficit sortis damnum, non etiam usurarum eius sustinere.

3179) — *L. 8. C. de operib. publ.* (VIII. 12.) (*Valentinian., Theod. et Arcad.*) Omnes, quibus vel cura mandata fuerit operum publicorum, vel pecunia ad exstructionem solito more credita, usque ad annos quindecim ab opere perfecto cum suis heredibus teneantur obnoxii, ita ut, si quid vitii in aedificatione intra praestitutum tempus provenerit, de eorum patrimonio, exceptis tamen his casibus, qui sunt fortuiti, reformetur. (385.)

L. 27. D. de R. C. Vid. 3172.

3180) — *L. 4. C. ex quib. c. maiores.* (II. 54.) (*Dioclet. et Maximian.*) Respublica minorum iure uti solet, ideoque auxilium restitutionis implorare potest. (285.)

3181) — *L. 3. C. de iure reipubl.* (XI. 29.) (*Alexand.*) Rempublicam, ut pupillam, extra ordinem iuvari, moris est.

3182) — *L. 1. C. de offic. eius, qui vicem iud. vel praes. obtinet.* (I. 50.) (*Gordian.*) In causa, quae spectat ad utilitatem reipublicae, eum, qui vice Praesidis provinciam administrat, potuisse cognoscere, in dubium non venit. Sane si in aliquo captum est ius reipublicae, iuxta scita divorum principum defensores reipublicae, si modo adesse fiduciam negotio putant, restitutionis auxilium possunt flagitare. (240.)

3183) — *L. 9. D. de appellat.* (XLIX. 1.) (*Macer.*) Illud sciendum est, neque pupillum, neque rempublicam, quum pro libertate iudicatur, in integrum restitui posse, sed appellationem esse necessariam; idque ita rescriptum est.

Not. 4.

3184) — *L. 3. C. de vendend. reb. civit.* (XI. 31.) (*Leo.*) Si quae hereditatis, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulo domus, aut annonae civiles, aut quaelibet aedificia vel mancipia ad ius inclytae urbis vel alterius cuiuslibet civitatis pervenerint, super his licebit civitatibus venditionis pro suo commodo inire contractum, ut summa pretii exinde collecta ad renovanda sive restauranda publica moenia dispensata proficiat. Indefessa vero cura prospicientes, ne quis adversus civitatum commoda quidquam moliri possit incommodi, sed sine ulla fraude seu nundinatione vel colludio seu conniventia huiusmodi venditiones procedant, hoc etiam in posterum observandum esse censemus, ut, si quidem ad hanc inclytam urbem domum, vel civiles annonas, aut alia quaelibet aedificia vel mancipia pertinentia contigerit venumdari, non aliter, nisi imperiali auctoritate vendantur; in provinciis vero praesentibus omnibus seu plurima parte tam curialium quam honoratorum et possessorum civitatis, ad quam res praedictae pertinent, propositis sacrosanctis scripturis sigillatim unumquemque eorum, qui convenerint, iubemus sententiam, quam putet utilem patriae suae, designare, ut ita demum,

decreti recitatione in provinciali iudicio interveniente, emtor competentem possit habere cautelam. Hos autem venditionum contractus, sive iam completi fuerint, sive postea ineundi fuerint, stabiles esse censemus.

Not. 5.

3185) — *L.* 1. *D. de adm. rer. ad civit. pertin.* (L. 8.) (*Ulp.*) Quod ad certam speciem civitati relinquitur, in alios usus convertere non licet.

3186) — *L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Nisi ad opus novum pecunia specialiter legata sit, vetera ex hac reficienda sunt.

Not. 6.

3187) — *L.* 17. *pr. D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Inter publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quae publicis usibus destinata sunt, sed si qua sunt civitatum velut bona. Sed et peculia servorum civitatum proculdubio publica habentur.

3188) — *L.* 53. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Papinian.*) Qui fideiussor exstitit apud mancipem pro colono publicorum praediorum, quae manceps ei colono locavit, reipublicae non tenetur, sed fructus in eadem causa pignoris manent.

3189) — *L.* 9. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Gaius.*) Usucapionem recipiunt maxime res corporales, exceptis rebus sacris, sanctis, publicis populi Romani et civitatum, item liberis hominibus.

3190) — *L.* 11. §. 1. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Quaesitum est: si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi, vel clam, an hoc interdicto teneatur? Et exstat Cassii sententia, eum, cuius statua in loco publico in municipio posita sit, quod vi aut clam agere posse, quia intersit eius, eam non tolli; municipes autem etiam furti acturos, quia res eorum sit quasi publicata; si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt. Et haec sententia vera est.

Not. 7.

3191) — *L.* 8. §. 2. *D. de divis. rerum.* (I. 8.) (*Marcian.*) In municipiis quoque muros esse sanctos, Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere, ne quid in his immitteretur.

3192) — *L.* 4. §. 7. *D. ad leg. Iul. pecul.* (XLVIII. 13.) (*Marcian.*) Sed et si de re civitatis aliquid surripiatur, constitutionibus principum divorum Traiani et Hadriani cavetur, peculatus crimen committi; et hoc iure utimur.

3193) — *L.* 81. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Papinian.*) Ob pecuniam civitati subtractam actione furti, non crimine peculatus tenetur.

Not. 8.

3194) — *L.* 10. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Marcian.*) Simile privilegium fisco nulla civitas habet in bonis debitoris, nisi nominatim id a principe datum sit.

3195) — *L.* 1. *C. de bon. vacant.* (X. 10.) (*Dioclet. et Maximian.*) Scire debet gravitas tua, intestatorum res, qui sine legitimo herede decesserint, fisci nostri rationibus vindicandas, nec civitates audiendas, quae sibi earum vindicandarum ius veluti ex permissu vindicare nituntur; et deinceps quaecunque intestatorum bona civitatibus obtentu privilegiorum suorum occupata esse compereris, ad officium nostrum eadem revocare non dubites. (292.)

3196) — *L.* 1. *C. de vend. reb. civit.* (XI. 31.) (*Antonin.*) Si sine ulla conditione praedia venditente republica comparasti, perfecta venditione nulla ratione vereris, ne, adiectione facta, auferri tibi dominium possit. Tempora enim adiectionibus praestituta ad causam fisci pertinent, nisi si qua civitas propriam legem habeat.

§. 199.

Not. 1.

L. 25. *D. ad municip. Vid.* 3129.

Not. 2.

3197) — *L.* 4. *C. de heredit. decur.* (VI. 62.) (*Theodos. et Valentinian.*) Intestatorum curialium bona, si sine herede moriantur, ordinibus patriae eorum addi praecipimus. (429.)

Not. 3.

3198) — *L.* 14. §. 1. *C. de assessor.* (I. 51.) (*Iustinian.*) Nec sit concessum cuiquam duobus magistratibus assidere, et utriusque iudicii curam peragere, (neque enim facile credendum est, etiam duabus necessariis rebus unum sufficere; nam cum uni iudicio adfuerit, alteri abstrahi necesse est, sicque nulli eorum idoneum in totum inveniri) sed altera assessione penitus semota, unius magistratus esse contentum iudicio. (529.)

3199) — *L.* 10. §. 1. *C. de prox. sacr. scrin.* (XII. 19.) (*Leo.*) Suprascripti autem memoriales nullo modo duplici fungantur officio, nec geminis chartis irrepserint, ut non occupentur plura in unum se commoda collaturi, nihilque reliquis relicturi.

3200) — *L.* 3. *C. qui milit. poss.* (XII. 34.) (*Iustinus.*) His quidem, quibus induitum hactenus demonstratur, quo binis aut ternis pluribusve mereantur cingulis, non coniunctis ex prisca consuetudine, sed abscectis atque discrepantibus, detur eiectio, quem retinendum sibi potius censeant, quem deserendum cognoscant, ut in eo, quod optaverint, firmiter maneant, eo, quod despexerint, sine dubitatione repellantur. In posterum vero nemini prorsus facultas pateat eodem tempore plus, quam unius ordinis nomen affectare, interdicendis in commune cunctis, ut dictum est, binis pluribusve militiis, nec dignitatem coniungere cuilibet alii cingulo concedendis, ut et qui supplicandum de re vetita nobis existimaverint, poena decem librarum auri pro temeritate, quamvis infructuosa, plectantur, et qui susceperint iussionem augustam per subreptionem elicitam, quod nonnunquam contingit, decem librarum auri mulcta feriantur; scriniis etiam, nec non officiis, quorum hoc interest, si non restiterint, et hanc pragmaticam legem obiecerint, decem librarum auri dispendio puniendis. Si quid autem contra hoc perpetretur, sciant omnes, quod extra concessum admissum est, aut actum fuerit, vel notis conscriptum publicis, simile habeatur, ac si nec impetratum, nec pronunciatum omnino, nec insertum esset ullis matriculis. Sciturts etiam omnibus, qui merentes in ordinibus armatis sive civilibus administrandas provincias seu gerendos quoslibet numeros vel iam sunt, seu de cetero fuerint iussione nostra sortiti, et ut servetur eis gradus au-

gusta promeriti sanctione, parem indulgendam sibi licentiam, postquam deposuerint sollicitudinem, aut in priore cingulo protinus persistendi, nullo vindicando titulo dignitatis, quam sollicitudo media praestiterit, aut retinendi splendorem, quem acquisierint administrationis obtentu, verum priore cingulo desistendi. Monente tamen innata nobis clementia liberum esse cunctis perspeximus, si militia, qua decedendum est, inter eas habeatur, quas volentibus licet distrahere, et in alios eam conferendi, et pretia consequendi, prout in iisdem agminibus consueverit hactenus. Excipiendis videlicet nec deducendis in hanc perpetuo conservandam legem pragmaticam his, qui binas mili ias simul compositas et sociali nexas consortio fuerint assec ti, ut in viris devotissimis scholaribus atque candidatis fieri moris est, nec non in viris devotis laterculensibus, et pragmaticariis, vel a secretis contingit, quos memorialium aut etiam agentium in rebus adornat cingulum, et si qui simili stipendiorum iunguntur copula.

Not. 4.

3201) — *L. 6. D. de adm. rer. ad civ. pertin.* (L. 8.) (*Ulp.*) Magistratus reipublicae non dolum solummodo, sed et latam negligentiam, et hoc amplius etiam diligentiam debent.

3202) — *L. 4. 6. D. de magistr. conven.* (XXVII. 8.) (*Ulp.*) — IV. Non similiter tenentur heredes magistratuum, ut ipsi tenentur; nam nec heres tutoris negligentiae nomine tenetur. Nam magistratus quidem in omne periculum succedit, heres ipsius dolo proximae culpae succedaneus est. — VI. Quod ad heredem magistratus pertinet, exstat divi Pii rescriptum, causa cognita debere dari actionem. Nam magistratus si tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omitteret, aequum est, haberi eum loco fideiussoris, ut et heres eius teneatur. Si vero cavit, et tunc idonei fuerunt, et postea desierunt, sicut et ipse magistratus probe recusaret hanc actionem, ita et heres multo iustius. Novissime non alias ait in heredem actionem dandam, quam si evidenter magistratus cum minus idoneis fideiussoribus contrahunt.

3203) — *L. 17. C. de neg. gestis.* (II. 19.) (*Diocl. et Maximian.*) Curatoris etiam successores, negotiorum gestorum utili conventos actione, tam dolum quam latam culpam praestare debere, nec ad eos officium administrationis transire, ideoque nullam alienandi eos res adultae potestatem habere, convenit.

3204) — *L. 9. §. 1. 4. D. de adm. rer. ad civit. pertin.* (L. 8.) (*Papir. Iustus.*) — §. 1. Item rescripserunt [*]: operum periculum etiam ad heredes curatorum pertinere. — §. 4. Item rescripserunt: curatores, si negligenter in distrahendis bonis se gesserint, in simplum teneri, si per fraudem, in duplum, nec ad heredes eorum poenam descendere.

Not. 5.

3205) — *L. 2. C. de decur.* (X. 31.) *Exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA.* Observare oportebit magistratus, ut decurionibus solenniter in curiam convocatis nominationem ad certa munera faciant, eamque statim in notitiam eius, qui fuerit nominatus, per officialem publicum perferri curent, habituro appellandi, si voluerit, atque agendi facultatem apud Praesidem causam suam iure consueto; quem si constiterit nominari minime debuisse, sumtum litis eidem a nominatore restitui oportebit.

3206) — *Tit. C. de peric. nominator.* (XI. 33.) — I. (*Gordian.*) Hi, qui a te collegaque tuo magistratus creati sunt, etiamsi maxime fideiussores non exegistis, tamen si per id tempus, quo magistratus honor deponebatur, solvendo fuerunt, periculo vos creationis non fecerunt obnoxios ex eo, quod casu aliquo patrimonium eorum mutilatum sit, quum cessationi suae id debeant imputare, damnaque reipublicae, si qua ob culpam eorum passa est, sarcire, qui, quum nomine publico eos convenire potuissent, id facere supersederunt.

II. (*Philippus A. et Philippus C.*) Si successoris tui successor non idoneum loco suo magistratum denominaverit, administrationis eius periculum ad tuam personam spectare nequaquam potest. Etenim nominati successoris duntaxat quisque periculum suscipere compellitur, nec ad nominatoris nominatorem manus iure porrigi possunt.

3207) — *L. 2. §. 7. D. de adm. rer. ad. civit. pertin.* (L. 8.) (*Ulp.*) Si eo tempore, quo nominatus est, idoneus, postea lapsus facultatibus damnum debitis reipublicae dederit, quia fortuitos casus nullum humanum consilium providere potest, curator hoc nomine nihil praestare debet.

3208) — *L. 2. C. quo quisq. ord. conv.* (XI. 35.) (*Gordian.*) Quoties duobus non separatim, sed pro indiviso munus iniungitur, et ita, ut unusquisque eorum periculo soliditatis videatur obstrictus, manus ad nominatorem, priusquam utrique, qui id munus administraverunt, solenniter fuerint excussi, nulla ratione porrigi possunt. Si vero separatis portionibus ad munus nominati sunt, prius pro portione conveniantur, qui id munus administraverint, item fideiussores eorum. Si ne ab his quidem indemnitas fuerit servata, tunc demum creatorem, ac si ne is quidem sufficiat, novissime participem muneris conveniri debere, Praeses non ignorat.

Not. 6.

3209) — *L. 3. §. 4. D. de adm. rer. ad. civit. pertin.* (L. 8.) (*Papinian.*) Pro magistratu fideiussor interrogatus pignora quoque specialiter dedit. In eum casum pignora videntur data, quo recte convenitur, videlicet postquam res ab eo servari non potuerit, pro quo intercessit.

3210) — *L. 13. D. ad municip.* (L. 1.) (*Papinian.*) Quid ergo, si alter ex magistratibus toto anno abfuerit, aut forte praesens per contumaciam, sive ignaviam, vel aegram valetudinem reipublicae negotia non gesserit, et omnia collega solus administraverit, nec tamen tota res ab eo servari possit? Talis ordo dabitur, ut in primis qui reipublicae negotia gessit, et qui pro eo caverunt, in solidum conveniantur, mox peractis omnibus periculum agnoscat, qui non idoneum nominavit, postremo alter ex magistratibus, qui reipublicae negotiis se non immiscuit. Nec iuste, qui nominavit, universum periculum

[*] Impp. Antoninus et Verus.

[*] *Scil.* mulier et maritus.

recusabit, quum scire debeat, eum, qui nominaretur, individuum officium et commune periculum suscepturum. Nam et cum duo gesserunt, et ab altero servari, quod debetur, non potest, qui collegam nominavit, in universum convenitur.

3211) — *L.* 17. §. 15. *D. eod.* (*Papinian.*) Fideiussores, qui salvam rempublicam fore responderunt, et qui magistratus suo periculo nominant, poenalibus actionibus non adstringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus intervenerunt; eos enim damnum reipublicae praestare satis est, quod promitti videtur.

3212) — *L. un. C. de per. eor., qui pro magistr. interv.* (XI. 34.) (*Antonin.*) Fideiussores magistratuum in his, quae ad reipublicae administrationem pertinent, teneri, non in his, quae ob culpam vel delictum eis poenae nomine irrogentur, tam mihi, quam divo Severo, patri meo, placuit.

3213) — *L.* 15. §. 1. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Papinian.*) In eum, qui successorem suo periculo nominavit, si finito magistratu successor idoneus fuit, actionem dari non oportet.

L. 2. §. 7. *D. de adm. rer. ad civit. pertin. Vid.* 3207.

L. 1. *C. de per. nominator. Vid.* 3206.

L. 17. §. 15. *D. ad municip. Vid.* 3211.

3214) — *L.* 1. *pr. D. de magistr. conven.* (XXVII. 8.) (*Ulp.*) In ordinem subsidiaria actio non dabitur, sed in magistratus, nec in fideiussores eorum; hi enim rempublicam salvam fore promittunt, non pupilli. Proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebuntur, sed soli magistratus. Sed si ordo receperit in se periculum, dici debet, teneri eos, qui praesentes fuerunt; parvi enim refert, nominaverint, vel fideiusserint, an in se periculum receperint; utilis ergo in eos actio competit. Sed si a magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per ordinem electus.

Not. 7.

L. 9. §. 9. *D. de adm. rer. ad civit. pertin. Vid.* 3176.

3215) — *L.* 25. *C. de decur.* (X. 31.) (*Julian.*) Providendum est eorum novitati decurionum, qui nuper nomen curiis addiderunt, ne praeteritis debitis susceptorum onerentur; sed conventis propter haec debita his, qui ea praecedentibus delegationibus contraxerunt, nullam eos molestiam pro sarcina nominationis alienae sustinere patiaris. (362.)

3216) — *L.* 1. *C. quo quisq. ord. conv.* (XI. 35.) (*Antonin.*) Etsi duobus simul cura pecuniae civitatis, non tamen separatis portionibus, mandetur, singuli non pro virili portione, sed in solidum reipublicae obligantur. Cum autem de indemnitate civitatis eius quaeritur, prius eius bona, qui administravit, ac mox, si satisfieri non poterit, collegae conveniuntur. Vos tamen, qui heredes unius ex curatoribus exstitistis, damno, si quod post mortem eius dolo vel culpa collegarum accessit, onerari, non est rationis.

Not. 8.

L. 25. *D. ad municip. Vid.* 3199.

3217) — *L.* 11. *D. eod.* (*Papinian.*) Imperator Titus Antoninus Lentulo Vero rescripsit: magistratuum officium individuum, at periculum esse commune. Quod sic intelligi oportet, ut ita demum collegae periculum adscribatur, si neque ab ipso, qui gessit, neque ab his, qui pro eo intervenerunt, res servari possit, et solvendo non fuerit honore deposito; alioquin si persona vel cautio sit idonea, vel solvendo fuerit, quo tempore conveniri potuit, unusquisque in id, quod administravit, tenebitur. — §. 1. Quodsi forte is, qui periculo suo nominavit magistratum, solvendo sit, utrum in eum prius actio reddi quasi fideiussorem debeat, an vero non alias, quam si res a collega servari non potuerit? Sed placuit, fideiussoris exemplo priorem conveniendum, qui nominavit, quoniam collega quidem negligentiae ac poenae causa, qui vero nominavit, fidei ratione convenitur.

3218) — *L.* 2. §. 8. *D. de adm. rer. ad civit. pertin.* (L. 8.) (*Ulp.*) Ius reipublicae pacto mutari non potest, quo minus magistratus collegae quoque nomine conveniantur in his speciebus, in quibus id fieri iure permissum est.

Not. 9.

L. 1. *pr. D. de magistr. conv. Vid.* 3214.

3219) — *L.* 3. *C. quo quisque ord. conv.* (XI. 35.) (*Carus, Carinus et Numerian.*) Si ita duumviri creati estis, ut mutuo periculo teneamini, in dubium non venit, vicariis damnis vos esse obstrictos, quum in magistratibus prius nominatores conveniendos esse (hoc quod in persona vestra custodiri desideratis), constitutum est.

Not. 10.

L. 11. *D. ad municip. Vid.* 3217.

3220) — *L.* 12. *D. eod.* (*Papinian.*) Et ei contra nominati collegam actionem utilem dari non oportet.

L. 13. *D. eod. Vid.* 3210.

L. 4. *C. quo quisq. ord. conv. Vid.* 3177.

3221) — *L.* 7. *D. de magistr. conven.* (XXVII. 8.) (*Celsus.*) *In magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas, utrum pro virili portione actio danda sit, an optio sit eius, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat?* Respondi: si dolo fecerunt magistratus, ut minus pupillo caveretur, in quem vult actio ei danda in solidum est; sin culpa duntaxat eorum, neque dolo malo id factum est, aequius esse existimo, pro portione in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salva res sit.

3222) — *L.* 1. §. 14. *D. de tut. et rat. distrah. act.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Plane si ex dolo communi convenius praestiterit tutor, neque mandandae sunt actiones, neque utilis acti ocompetit, quia proprii delicti poenam subiit; quae res indignum eum fecit, ut a ceteris quid consequatur doli participibus; nec enim ulla societas maleficiorum, vel communicatio iusta damni ex maleficio est.

Not. 11.

L. 13. *D. ad municip. Vid.* 3210.

L. 4. *C. quo quisq. ord. conv. Vid.* 3177.

Not. 12.

L. 1. 2. *C. quo quisq. ord. conv. Vid.* 3210. 3208.

L. 9. §. 8. *D. de adm. rer. ad. civit. pertin. Vid.* 3218.

NOT. 15.

L. 1. 2. *C. quo quisq. ord. conv. Vid.* 3216. 3208.

3223) — *L.* 2. *C. de div. tut.* (V. 52) (*Carin. et Numerian.*) Si divisio administrationis inter tutores sive curatores in eodem loco seu provincia constitutos facta necdum fuerit, licentiam habet adolescens et unum eorum eligere, et totum debitum exigere, cessione videlicet ab eo adversus ceteros tutores seu curatores actionum ei competentium facienda. In divisionem autem administratione deducta sive a Praeside, sive testatoris voluntate, unumquemque pro sua administratione convenire potest, periculum invicem tutoribus seu curatoribus non sustinentibus, nisi per dolum aut culpam suspectum non removerunt, vel tarde suspicionis rationem moverunt, quum alter eorum non solvendo effectus sit, vel suspicionis causam agendo sua sponte iura pupilli prodiderunt. Nec prodest eis dicentibus, eum contutorem suum non administrasse res pupillares. Sin vero ipsi inter se res administrationis diviserunt, non prohibetur adolescens unum ex his in solidum convenire, ita ut actiones, quas adversus alios habet, ad electum transferat. (284.)

§. 200.

NOT. 1.

L. 1. §. 1. *D. quod cuiusc. univ. nom. Vid.* 3139.

3224) — *L.* 59. *pr. D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Pompon.*) Adeo morte socii solvitur societas, ut nec ab initio pacisci possimus, ut heres etiam succedat societati. Haec ita in privatis societatibus. At in societate vectigalium nihilominus manet societas et post mortem alicuius, sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis eius adscripta sit; ut heredi quoque conferri oporteat; quod ipsum ex causa aestimandum est. Quid enim, si is mortuus sit, propter cuius operam maxime societas coita sit, aut sine quo societas administrari possit?

L. 22. *D. de fideiuss. Vid.* 573.

3225) — *L.* 31. §. 1. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Si quis tabulas instrumentorum rei publicae municipii alicuius aut surripuerit, aut interleverit, Labeo ait, furti eum teneri. Idemque scribit et de ceteris rebus publicis, deque societatibus.

NOT. 4.

3226) — *L.* 1. *D. de collegiis et corporibus.* (XLVII. 22.) (*Marcian.*) Mandatis principalibus praecipitur Praesidibus provinciarum, ne patiantur esse collegia sodalitia, neve milites collegia in castris habeant; sed permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre, dumtantum semel in mense coëant, ne sub praetextu huiusmodi illicitum collegium coëant; quod non tantum in urbe, sed et in Italia, et in provinciis locum habere, divus quoque Severus rescripsit. — §. 1. Sed religionis causa coire non prohibentur, dum tamen per hoc non fiat contra senatusconsultum, quo illicita collegia arcentur. — §. 2. Non licet autem amplius, quam unum collegium licitum habere, ut est constitutum et a divis Fratribus; et si quis in duobus fuerit, rescriptum est, eligere eum oportere, in quo magis esse velit, accepturum ex eo collegio, a quo recedit, id, quod ei competit ex ratione, quae communis fuerit.

L. 3. §. 1. *D. eod. Vid.* 3137.

NOT. 5.

3227) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Marcian.*) Collegia si qua fuerint illicita, mandatis, et constitutionibus, et senatusconsultis dissolvuntur; sed permittitur eis quum dissolvuntur, pecunias communes, si quas habent, dividere, pecuniamque inter se partiri.

NOT. 6.

3228) — *L.* 1. §. 14. *D. de offic. Praef. urbi.* (I. 12.) (*Ulp.*) Divus Severus rescripsit: eos etiam, qui illicitum collegium coisse dicantur, apud Praefectum urbi accusandos.

3229) — *L.* 2. *D. de coll. et corp.* (XLVII. 22.) (*Ulp.*) Quisquis illicitum collegium usurpaverit, ea poena tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse iudicati sunt.

3230) — *L.* 15. *C. de episc. et cler.* (I. 3.) (*Arcad., Honor. et Theodos.*) Conventicula illicita etiam extra ecclesiam in privatis aedibus celebrari prohibemus; proscriptionis domus periculo imminente, si dominus eius in ea clericos nova ac tumultuosa conventicula extra ecclesiam celebrantes susceperit. (404.)

NOT. 8.

3231) — *L.* 1. *C. de Iudaeis et Coelicolis.* (I. 9.) (*Antonin.*) Quod Cornelia Salvia universitati Iudaeorum, qui in Antiochiensium civitate constituti sunt, legavit, peti non potest. (213.)

NOT. 10.

3232) — *L.* 85. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Marcell.*) Neratius Priscus tres facere existimat collegium, et hoc magis sequendum est.

3233) — *L.* 40. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Unicus servus familiae appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

3234) — *L.* 1. §. 16. 17. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) — §. 16. Familiae autem appellatio servos continet. — §. 17. Sed quaeritur: quem numerum servorum contineat, utrum plurium, an vero et duorum vel trium? Sed verius est, in hoc interdicto, etiam si unus servus vi deiecerit, familiam videri deiecisse.

NOT. 11.

L. 1. §. 2. *D. de coll. et corp. Vid.* 3226.

NOT. 12.

L. 5. §. 12. *D. de iure immunit. Vid.* 2867.

3235) — *L.* 1. *C. de hereditat. decur. navicul. cohortal. milit. et fabric.* (VI. 62.) (*Constantius.*) Si quis navicularius sine testamento et liberis vel successoribus defunctus sit, hereditatem eius non ad fiscum, sed ad corpus naviculariorum, ex quo fatali sorte subtractus est, deferri praecipimus. (354.)

3236) — *L.* 2. *C. eod.* (*Constantius.*) Universis tam legionibus, quam vexillationibus comitatensibus seu cuneis insinuare debebis, ut, cognoscant, cum aliquis fuerit rebus humanis exemtus, atque intestatus sine legitimo herede decesserit, ad vexillationem, in qua militaverit, res eiusdem necessario pervenire. (347.)

3237) — *L. 3. C. eod.* (*Constantius.*) Si quis cohortali conditione gravatus sine testamento vel quolibet successore ultimum diem obierit, successionem eius non ad fiscum, sed ad ceteros cohortales eiusdem provinciae pertinere iubemus. (349.)

3238) — *L. 5. C. eod.* (*Theodos. et Valentin.*) Si quis fabricensis sine liberis vel legitimo herede decesserit, non condito testamento, eius bona, cuiuscunque summae sint, ad eos pertinere sancimus, qui velut creditores decedentium attinentur, qui fisco pro intercepto respondere coguntur. Hoc enim facto contingit, ut et reipublicae ratio salva permaneat, et fabricenses collegarum suorum solatiis perfruantur, qui damnis ac detrimentis retinentur obnoxii.

§. 201.

Not. 1.

3239) — *Ulp. Fr.* XXII. 6. Deos heredes instituere non possumus, praeter eos quos senatusconsulto, constitutionibus principum instituere concessum est; sicuti Iovem Tarpeium, Apollinem Didymaeum, sicuti Martem in Gallia, Minervam Iliensem, Herculem Gaditanum, Dianam Ephesiam, Matrem Deorum Sipelensim quae Smyrnae colitur, et coelestem Salinensem Carthaginis.

3240) — *L. 1. C. de SS. Eccl.* (I. 2.) (*Constantin.*) Habeat unusquisque licentiam sanctissimo catholico venerabilique concilio decedens bonorum quod optaverit relinquere, et non sint cassa iudicia eius. Nihil enim est, quod magis hominibus debeatur, quam ut supremae voluntatis, postquam iam aliud velle non possunt, liber sit stilus, et licitum, quod iterum non redit, arbitrium. (321.)

3241) — *L. 13. C. eod.* (*Valentin. et Martian.*) Generali lege sancimus, sive vidua, sive diaconissa, vel virgo deo dicata, vel sanctimonialis mulier, sive quocunque alio nomine religiosi honoris vel dignitatis femina nuncupata vel testamento, vel codicillo suo (quod tamen alia omni iuris ratione munitum sit) ecclesiae, vel martyrio, vel clero, vel monachio, vel pauperibus aliquid vel ex integro, vel ex parte in quaecunque re vel specie crediderit relinquendum, id modis omnibus ratum firmumque consistat, sive hoc institutione, sive substitutione, seu legato, aut fideicommisso per universitatem seu speciali, sive scripta, sive non scripta voluntate fuerit derelictum; omni in posterum in huiuscemodi negotiis ambiguitate submota (455.)

3242) — *L. 26. C. eod.* (Ἰουστινιανός.) Ἐπειδήπερ ἐν πολλαῖς ἤδη διαθήκαις εὕρομεν τοιαύτας ἐνστάσεις, καθ᾽ ἃς ἢ ἐξ ὁλοκλήρου τις ἔγραψε τὸν δεσπότην ἡμῶν Χριστὸν κληρονόμον, μὴ προσθεὶς εὐκτήριον οἶκον μηδένα, ἢ αὐτὸν τὸν δεσπότην ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐξ ἡμισείας ἢ ἐξ ἑτέρων ἀνίσων μερῶν, ἕτερον δέ τινα ἐξ ἡμισείας ἢ ἄλλης μοίρας, (ἤδη γὰρ πλείοσι διαθήκαις κατὰ τοῦτον γενομέναις τὸν τρόπον ἐνετύχομεν) καὶ πολλὴν ἀδηλίαν ἐντεῦθεν οὖσαν κατὰ τοὺς παλαιοὺς ὁρῶμεν νόμους, καὶ τοῦτο ἐπανορθούμενοι θεσπίζομεν, εἰ μὲν τὸν δεσπότην ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν γράψειέ τις κληρονόμον ἢ ἐξ ὁλοκλήρου, ἢ ἐκ μέρους, ἄντικρυς δοκεῖν τὴν κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν, ἢ τὴν κώμην, ἢ τὸ χωρίον, ἐφ᾽ ἧς καθίστηκεν ὁ τελευτήσας, ἁγιωτάτην ἐκκλησίαν ἐνίστασθαι κληρονόμον, καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν ἔνστασιν ἀπαιτεῖσθαι παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων αὐτῆς οἰκονόμων ἢ εἰς τὸ μέρος, καθ᾽ ὅσον κληρονόμος ἐγράφη· τοῦ αὐτοῦ κρατοῦντος, εἰ καὶ ληγάτον ἢ φιδεϊκομμίσσον καταληφθείη, καὶ ταῦτα διαφέρειν ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις, ἐφ᾽ ᾧτε εἰς πτωχῶν ἀποστροφὴν αὐτὰ προχωρεῖν. — §. 1. Εἰ δὲ ἑνὸς τῶν ἁγίων ἀρχαγγέλων ἐμνήσθη, ἢ τῶν προσκυνητῶν μαρτύρων, μὴ ποιησάμενος οἴκου μνείαν, (τοῦτο ὅπερ ἴσμεν παρά τινος διατυπωθέν, καίτοι τῶν ἐπιφανῶν γεγονότος, καὶ τῇ περὶ λόγους καὶ νόμους ἐνευδοκιμηκότος παιδείᾳ) εἰ μὲν ἔστι κατὰ τὴν πόλιν ἐκείνην ἢ τὴν ἐνορίαν αὐτῆς εὐκτήριος οἶκος, εἰς τιμὴν ἐκείνου τοῦ σεβασμιωτάτου ἀρχαγγέλου ἢ τοῦ ἁγιωτάτου μάρτυρος αὐτὸν δοκεῖν γεγράφθαι κληρονόμον· εἰ δὲ οὐκ ἔστι κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν ἢ τὴν ἐνορίαν τοιοῦτος οἶκος, τηνικαῦτα τοὺς κατὰ τὴν μητρόπολιν σεβασμίους οἴκους· καὶ εἰ κατ᾽ αὐτὴν γοῦν εὑρεθείη τοιοῦτός τις οἶκος, ἐκείνῳ δοκεῖν τὸν κλῆρον, ἢ τὸ πρεσβεῖον, ἢ τὸ φιδεϊκόμμισσον καταλελεῖφθαι. εἰ δὲ μὴ ἐκεῖσε φανείη τοιοῦτός τις οἶκος ὤν, αὖθις τὰς κατὰ τόπον ἁγιωτάτας ἐκκλησίας τοῦτο λαμβάνειν. δηλονότι ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις ἅπαντες οἱ λοιποὶ δικαίως παραχωροῦσιν οἶκοι, πλὴν εἰ μὴ γένοιτο πρόδηλος ὁ τελευτήσας ἕτερον μέντοι ἐνθυμηθεὶς ὄνομα προσθεῖναι, ἕτερον δὲ εἰπών. διὰ τὸ καὶ τὸ τοιοῦτον ἡμᾶς γνόντας κατά τινα διαθήκην ἐπὶ τοῦ Πόντου γενέσθαι, κἀκεῖσε πάλιν ἀντὶ τοῦ γεγραμμένου παρασκευάσαι κρατῆσαι τὸ ἀληθές. — §. 2. Εἰ μέντοι ὁ μὲν διαθέμενος ῥητὸν μὴ θείη τόπον, εὑρεθείη δὲ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἢ τῇ παροικίᾳ εὐκτήρια πολλὰ καθεστῶτα, εἰ μὲν ἔν τινι τούτων συχνῶς ὁ τελευτήσας ἐφοίτα, καί τινα πρὸς αὐτὸ μείζονα εἶχε προσπάθειαν, ἐκείνῳ δοκεῖν καταλελεῖφθαι τὸ πρεσβεῖον. εἰ δὲ οὐδὲν τοιοῦτο εὑρίσκοιτο, μᾶλλον ἐκ τῶν τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐνδεεστέρῳ οἴκῳ καὶ δεομένῳ βοηθείας τυχεῖν δοκεῖν τὸ τοιοῦτον καταλελεῖφθαι πρεσβεῖον ἤτοι τὴν κληρονομίαν. (530.)

(*Iustinian.*) *Quoniam in plerisque nuper testamentis invenimus eiusmodi institutiones, quibus ex asse quis scripserat dominum nostrum Iesum Christum heredem, non adiiciens oratorium aut templum ullum, aut ipsum dominum Iesum Christum ex semisse vel aliis inaequalibus partibus, alium vero quempiam ex dimidia vel alia portione, (iam enim in complura huiusmodi testamenta incidimus) quum videremus multam exinde incertitudinem secundum veteres leges exoriri, nos hoc etiam emendantes sancimus, si quidem dominum nostrum Iesum Christum scripsit quis heredem vel ex asse, vel pro parte, manifeste videri ipsius civitatis, vel castelli, vel agri in quo constitutus erat defunctus, ecclesiam sanctissimam institutam esse heredem,*

et hereditatem peti debere per deo amantissimos eius ecconomos ex asse vel pro parte, ex qua heres institutus est; eodem obtinente, et si legatum vel fideicommissum relictum sit, ut ipsa competant sanctissimis ecclesiis. ad hoc quidem ut ad pauperum alimoniam conferant. — §. 1. *Si vero unius ex archangelis meminerit vel venerondorum martyrum, nulla facta aedis mentione, quod quidem etiam novimus a quodam factum, qui ex illustribus erat, et in omni verborum et legum doctrina spectatissimus, siquidem aliquis sit in illa civitate vel vicinia eius venerabilis locus in honorem illius reverendissimi archangeli vel martyris constructus, videri ipsum scriptum esse heredem; si vero nullus talis locus est in illa civitate viciniave eius, tunc venerabilia loca, quae in metropoli eius sunt. videri instituta, et siquidem in ipsa metropoli inventus fuerit talis aliquis locus, illi procul dubio videri relictam vel hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum; si vero illic nullus talis locus apparet, denuo ecclesias, quae in illo loco sunt, capere id debere. Sane sanctissimis ecclesiis omnes aliae domus cedunt, nisi conste', defunctum aliud nomen sensisse et voluisse adiicere, et aliud dixisse; nam tale quid accidisse, et nos scimus in cuiusdam Pontici testamento, et tunc etiam constitutum fuisse, ut contra scriptum veritas obtineret.* — §. 2. *Si autem testator certum locum non apposuerit, multa autem templa eiusdem tituli aut nominis in illa civitate inventa fuerint vel eius vicinia, siquidem in aliquo illorum defunctus frequenter versabatur, et maiorem erga illud habebat affectionem, illi templo videri legatum relictum; si vero nihil tale invenietur, maxime ei templo ex multis eiusdem nominis videatur relictum legatum vel hereditas, quod est ceteris indigentius, et magis opis et eleemosynae egens.* (530.)

3243)—*L.* 24. *C. de episc. et. cler.* (1. 3.) (*Valentinian. et Martian.*) Id quod panperibus testamento vel codicilils relinquitur, non ut incertis personis relictum evanescat, sed omnibus modis ratum firmumque consistat.

3244) — *L.* 49. *C. eod.* (*Iustinian.*) Si quis ad declinandam legem Falcidiam, quum desiderat totam suam substantiam pro redemtione captivorum relinquere, eos ipsos captivos scripserit heredes, ne videatur, quasi incertis personis herediibus institutis, iudicium suum oppugnandum reliquisse, sancimus, eiusmodi et talem iostitutionem pietatis intuitu valere, et non esse respuendam. — §. 1. Sed et si pauperes quidem scripserit heredes, et non inveniatur certum ptochotrophium, vel certae ecclesiae pauperes, de quibus testatnr cogitaverit, sed sub incerto vocabulo pauperes fuerint heredes instituti, simili modo et huiusmodi institutionem valere decernimus. — §. 2. Et si quidem captivos scripserit heredes civitatis, in qua testator larem fovere ac degere ooscitur, episcopus et oecooomus hereditatem suscipiant, et omnimodo in redemtionem captivorum procedat hereditas, sive per annuos reditus, sive per venditionem mobilium seu se moventium rerum sit; nullo penitus ex hoc lucro vel oeconnmo, vel episcopo, vel sacrosanctae ecclesiae relinquendo. Si enim propter hoc a speciali herede recessum est, ut non Falcidiae ratio inducatur, quomodo ferendum est, boc, quod in sacrum venerit, per Falcidiam vel aliam occasionem minui? — §. 3. Ubi autem indistincte pauperes scripti suot heredes, ibi xenonem eius civitatis omnimodo hereditatem nancisci, et per xenodocbum in aegrotantes fieri patrimonil distributionem, secuodum quod in captivis constituimus, vel per redituum annalium erogationem, vel per venditionem rerum mobilium vel sese moventium, ut ex his res immobiles comparentur, et annuus victus aegrotaotibus accedat. Quis enim pauperior est hominibus, qui et inopia tenti sunt, et in xeoone repositi, et suis corporibus laborantes necessarium victum sibi non possunt afferre? — §. 4. Licentia omnino danda et in priore, et in secunda specie et actionem movere, et debita exigere, ut in captivos vel in aegrotantes coosumantur. Si enim beredum eis et ius et nomen dedimus, sine Falcidiae tamen legis emolumento, necesse est eos debita exigere, et creditoribus respondere. — §. 5. Sin autem ampliores in civitate xenones vel ptochotrophia sint, ne incerta videatur pecuniarum datio, tunc ei xenoni vel ptocbotropbio, qui pauperior esse dignoscitur, easdem res vel pecunias assignari censemus, boc videlicet discutiendo a viro reverendissimo locorum antistite et sub eo constitutis clericis. — §. 6. Sio autem nullus xenon in civitate inveniatur, tunc, secundum de captivis sanctionem, pro tempore oeconomus sacrosanctae ecclesiae vel episcopus hereditatem accipiat, et sine Falcidiae ratione pauperibus, qui in civitate sunt, vei penitus mendicantibus, vel alia sustentatione egentibus eaedem pecuniae distribuantur. — §. 7. Haec tamen omoia locum babere sancimus, quandn non certi xenonis, vei certi ptochotrophii, vei certae ecclesiae nominatio a testatore subsecuta est, sed incertus est eius sensus. Sin autem in personam certam venerabilemve certam domum respexerit, ei tantummodo hereditatem vel legatum competere sancimus, nulla Falcidia nec in bac parte intercedente. — §. 8. In omnibus autem buiusmodi casibus coelestes iracundias sacrosanctarum rerum admioistratores exspectent, si qualecunque iucrum ex buiusmodi gubernationibus sibimet acquisierint, vel si hoc committi ab aiio consenserint, et non gravissima poena et interminatione, quod perperam factum est, studeant corrigere.

Not. 3.

3245) — *L.* 2. *D. de pollicit.* (L. 12.) (*Ulp.*) Si quis rem aliquam voverit, voto obligatur. Quae res personam voventis, non rem, quae vovetur, obligat; res enim, quae vovetur, soiuta quidem liberat vota, ipsa vero sacra non efficitur. — §. 1. Voto autem patresfamiliarum obligantur puberes sui iuris; filius enim familias vel servus sine patris dominive auctoritate voto non obligantur. — §. 2. Si decimam quis bonorum vovit, decima non prius esse in bonis desinit, quam fuerit separata, et si forte qui decimam vovit decesserit ante sepositionem, heres ipsius hereditario nomine decimae obstrictus est; voti enim obligationem ad heredem transire constat.

§. 23. 26. *J. de act. Vid.* 1850.

§. 1. *J. de poena tem. litig. Vid.* 1858.

3246) — *L.* 20. *C. de episc. et cler.* (1. 3.) (*Theod. et Valentin.*) Si quis presbyter, aut diaconus, aut diaconissa, seu subdiaconus, vel

cuiuslibet alterius loci clericus, aut monachus, aut mulier, quae solitariae vitae dedita est, nullo condito testamento decesserit, nec ei parentes utriusque sexus, vel liberi, vel qui agnationis cognationisve iure iunguntur, vel uxor exstiterit, bona, quae ad eum vel ad eam pertinuerunt, sacrosanctae ecclesiae, vel monasterio, cui forte fuerat destinatus aut destinata, omnifariam socientur; exceptis his facultatibus, quas forte censibus adscripti, vel iuri patronatus subiecti, vel curiali conditioni obnoxii clerici vel monachi, cuiuscunque sint sexus, reliquunt. Neque enim iustum est, bona seu peculia, quae aut patrono legibus debentur, aut domino possessionis, cui quis eorum fuerat adscriptus, aut ad curias pro tenore dudum latae constitutionis sub certa forma pertinere noscuntur, ab ecclesiis aut monasteriis detineri; actionibus videlicet competentibus sacrosanctis ecclesiis vel monasteriis reservatis, si quis forte praedictis conditionibus obnoxius aut ex gestis negotiis, aut ex quibuslibet aliis ecclesiasticis actionibus obligatus obierit (434).

3247)—*Nov.* 7. *c.* 3. §. 2. Scire autem emphyteutas convenit, quia, si biennio continuo non exsolverint emphyteuticum canonem (hoc enim tempus pro triennio aliorum hominum sufficere ad casum ecclesiasticarum aut ptochicarum emphyteusium pro non soluto canone ponimus), fient omnino extranei emphyteumatis, et volentibus praepositis sacrarum domuum licebit praedia aut domos defendere, nullam metuentibus meliorationum redditionem. Sed si quidem deterius fecerit praedium, aut suburbanum, aut domum qui emphyteusin percepit, cogi eum de suo diligentiam ac restitutionem prisci status facere, et obligatum esse ad hoc ipsum, et heredes eius, et successores, eiusque res, insuper et debitos omnes reditus sine dilatione exigi. Quod autem dictum est a nobis, ut nullius immobilis rei ecclesiasticae aut ptochicae alienatio sit permissa ad nullam nostrae reipublicae personam, sancimus valere non solum super constantibus domibus, et suburbanis, et hortis, et agris, sed etiam super ruinis, sive ex igne, sive ex terrae motu, sive ex qualibet alia causa ruina sit, sed etiam in iis, quae omnino destructa sunt et in pavimento iacent, sive etiam in puris ruinis nullum aedificium habentibus neque materiam iacentem. Non enim in illis alienationem fieri permittimus, nisi in sola emphyteusi temporali, secundum quod dudum a nobis dictum est, et in tribus personis talibus, quales praediximus. Ut neque ulla circumscriptio in rem ecclesiasticam in talibus fiat; duobus pro tempore primatibus mechanicis aut architectis, sive in hac regia et maxima civitate una cum deo amabilibus oeconomis, et quinque reverendissimis presbyteris, et duobus diaconis, praesente quoque deo amabili episcopo, sive etiam in provincia duobus insignibus mechanicis aut architectis, aut etiam uno, si unum solum civitas habeat, intervenientibus in illis locis, sacrosanctis evangeliis positis, definiatur ab architectis, quantum competat pro hoc solvi sanctissimae ecclesiae secundum modum emphyteusis, et in his emphyteuticam conscriptionem in eo celebrari secundum figuram prius dictam. Illum vero et aedificare, et uti materiebus, si materias habeat, et transmittere emphyteusin usque ad duas successiones, sicut dictum est, et sic reverti post trium personarum mortem ad sanctissimam ecclesiam aut venerabilem domum, ex qua facta est emphyteusis, et etiam valere talem contractum, utpote praesenti non repugnantem legi.

3248)—*Nov.* 131. *c.* 12. Si autem heres quae ad pias causas relicta sunt non impleverit, dicens, relictam sibi substantiam non sufficere ad ista, praecipimus, omni ex Falcidia lucro vacante, quidquid invenitur in tali substantia, proficere provisione sanctissimi locorum episcopi ad causas, quibus relictum est. Si autem legatum ab aliquo ad pias relinquitur causas, iubemus, intra sex menses ab insinuatione testamenti numerandos hoc modis omnibus praeberi, quibus relictum est. Si autem distulerint, qui in hoc onerati sunt, huiusmodi praebere legatum, et fructus, et usurae, et omne legitimum exigatur augmentum a tempore mortis eius, qui hoc reliquit. Si autem annale legatum cuilibet venerabili domui relinquatur, si quidem qui hoc dare iussi sunt, aut locus, ex quo iussum est hoc praeberi, in ipsa aut vicina provincia fuerit, iubemus, nullo modo huiusmodi legatum alienari. Si vero loca aut personae, ex quibus hoc dari praeceptum est, longius fuerint, tunc liceat illis, quibus hoc relictum est, si etiam pars obligata consentit, commutare legatum, et pro eo percipere reditus idoneos, et cum augmento non minus quartae partis relictae quantitatis, et neque plurimis tributis fiscalibus praegravatos; si autem et vendere voluerint huiusmodi legatum, non minus pro pretio percipere, quam ex tali legato intra viginti quinque annos colligitur, ita tamen, ut huiusmodi pretium ad utilitatem praedictae venerabilis domus, ubi relictum est, proficiat.

Not. 4.

3249) — L. 22. *C. de SS. Eccl.* (I. 2.) (*Iustinian.*) Sancimus, res ad venerabiles ecclesias, vel xenones, vel monasteria, vel orphanotrophia, vel gerontocomia, vel ptochotrophia, vel nosocomia, vel brephotrophia, vel denique ad aliud tale consortium descendentes ex qualicunque curiali liberalitate, sive inter vivos, sive mortis causa, sive in ultimis voluntatibus habita, a lucrativorum inscriptionibus liberas immunesque esse, lege scilicet, quae super huiusmodi inscriptionibus posita est, in aliis quidem personis suum robur obtinente, in parte autem ecclesiastica vel aliarum domuum, quae huiusmodi piis consortiis deputatae sunt, vigorem suum pietatis intuitu mitigante. Cur enim non faciamus discrimen inter res divinas et humanas, et quare non competens praerogativa coelesti favori conservetur?—§. 1. Quam oportet non solum in casibus, quos futurum tempus creaverit, sed etiam in adhuc pendentibus, et iudiciali termino vel amicabili compositione necdum sopitis obtinere.

Nov. 131. c. 12. *Vid.* 3248.

3250) — *Nov.* 131. c. 6. Pro temporalibus autem praescriptionibus decem, et viginti, et triginta annorum sacrosanctis ecclesiis et aliis universis venerabilibus locis solam quadraginta annorum praescriptionem opponi praecipimus; hoc ipso servando et in exactione legatorum et hereditatum, quae ad pias causas relicta sunt.

Not. 5.

L. 23. *C. de SS. Eccl. Vid.* 2550. 2829.

3251) — *L. 33. C. de episc. et cler.* (1. 3.) (*Leo et Anthem.*) Omnia privilegia, quae a retro principibus, aut a nostra serenitate, vel iudiciariis dispositionibus, aut liberalitatibus pro singulis quibuscunque temporibus, ex consuetudine (vel constitutione) sive circa ius metatorum, sive in aliis quibuslibet rebus praestita sunt orphanotrophiis, sive asceteriis, vel ecclesiis, aut ptochotrophiis seu xenodochiis, vel monasteriis, atque ceteris omnibus, ac etiam rebus iuris eorum, ad curam oeconomi viri religiosissimi presbyteri et orphanotrophi, vel ad eos, qui post eum loco eius successerint, pertinentibus, ad similitudinem Zotici beatissimae memoriae, qui primus huiusmodi pietatis officium invenisse dicitur, per hanc pragmaticam sanctionem firma illibataque in perpetuum custodiri decernimus. Vaide etenim hoc videtur esse necessarium, quum exinde sustentatio vel educatio orphanis atque egenis, et usibus ecclesiasticis, ac ptochotrophiis vel asceteriis comparetur. Domus etiam aliasque res superius nominatas ad curam memorati viri pertinentes, vel postmodum quolibet modo ad eius sollicitudinem, vel eorum, qui post eum ad eiusdem orphanotrophii curam vocati fuerint, perventuras ad instar maioris venerabilis ecclesiae huius inclitae urbis omnibus privilegiis, quae eadem sancta ecclesia vel nunc adipiscitur, vel postea merebitur, perpetuo potiri pietatis intuitu decernimus. (469.)

3252) — *Nov.* 131. *c.* 5. Ad haec sancimus, omnium sanctarum ecclesiarum, et omnium venerabilium domorum possessiones neque sordidas functiones, neque extraordinarias descriptiones sustinere; si tamen itineris sternendi, aut pontium aedificii vel reparationis opus fuerit, ad instar aliorum possessorum huiusmodi opus et sanctas ecclesias, et alias venerabiles domos complere, dum sub illa possident civitate, sub qua tale fit opus. Si quae vero res ex curialium substantiis ad quamlibet sacrosanctam ecclesiam aut aliam venerabilem domum secundum leges venerunt aut postea venerint, liberas eas esse sancimus descriptione lucrativorum.

Not. 6.

3253) — *L. 14. C. de SS. Eccl.* (1. 2.) (*Leo et Anthem.*) Iubemus, nulli posthac archiepiscopo in hac urbe regia sacrosanctae orthodoxae ecclesiae praesidenti, nulli oeconomo, cui res ecclesiastica gubernanda mandatur, esse facultatem fundos vel praedia, sive urbana sive rustica, res postremo immobiles, aut in bis praediis colonos vel mancipia constituta, aut annonas civiles, cuiuscunque suprema vel superstitis voluntate ad religiosas ecclesias devolutas, sub cuiuscunque alienationis specie ad quamcunque transferre personam, sed ea etiam praedia dividere quidem, colere, augere, et ampliare, nec ulli iisdem praediis audere cedere. Verum sive testamento quocunque iure facto, seu codicillo, vel sola nuncupatione, legato, seu fideicommisso, aut mortis causa donatione, aut alio quocunque ultimo arbitrio, aut certe inter viventes habita largitate, sive contractu venditionis, sive donationis, aut alio quocunque titulo quisquam ad praefatam venerabilem ecclesiam patrimonium suum partemve certam patrimonii in fundis, praediis sive domibus, vel annonis, mancipiis et colonis, eorumque peculiis voluerit pertinere, inconcussa ea omnia sine ulla penitus immutatione conserventur. Scientes, nulla sibi occasione vel tempore, ad vicissitudinem beneficii collocati, aut gratiae referendae, donandi, vel certe hominibus volentibus emere alienandi aliquam facultatem permissam, nec si omnes cum religioso episcopo et oeconomo clerici in earum possessionum alienationem consentiant. Ea enim, quae ad beatissimae ecclesiae iura pertinent vel posthac forte pervenerint, tanquam ipsam sacrosanctam et religiosam ecclesiam intacta convenit venerabiliter custodiri, ut, sicut ipsa religionis et fidei mater perpetua est, ita eius patrimonium iugiter servetur illaesum. — §. 1. Sane si haec nostrae perennitatis statuta audaci spiritu et mente sacrilega quisquam oeconomorum vel hominum temeranda crediderit, ipse quidem, qui protervo ausu ecclesiastica praedia donationis, vel emtionis, seu commutationis titulo, vel cuiuscunque contractus alterius nomine, nisi eo modo, quo nunc statuimus, acquirere vel habere tentarit, omnem huiusmodi fructum propriae temeritatis amittat, et pretia quidem et munera, quae eius rei gratia data fuerint oeconomo sive aliis quibuscunque personis, ecclesiae lucris et commodis acquirantur. Praedia autem et in his omnia constituta ab ipsis clericis et temporaiibus oeconomis cum fructibus seu pensionibus vel accessionibus totius medii temporis vindicentur, ut tanquam penitus a nullo emta vel vendita teneantur, quia ea, quae contra leges fiunt, pro infectis habenda sunt. — §. 2. Oeconomus autem, qui hoc fecerit, immo fieri passus fuerit, vel in quacunque prorsus huiusmodi venditione, seu donatione, vel commutatione, nisi ea, quam praesente lege concedimus, postremo in quacunque alienatione consenserit, commissa sibi oeconomatus administratione privetur, deque eius bonis quodcunque exinde incommodum ecclesiae contigerit reformetur, heredesque eius et successores ac posteri super hoc facto sive consensu competente ab ecclesiasticis personis actione pulsentur. — §. 3. His tabellionibus, qui huiusmodi contractuum vetitorum ausi fuerint instrumenta conscribere, irrevocabilis exsilii animadversione plectendis. — §. 4. His quoque iudicibus vel ius gestorum habentibus, qui huiuscemodi donationum vel contractuum vetitorum gesta confecerint, dignitatis propriae et bonorum omnium spoliatione damnandis. — §. 5. Sane ne omnis religiosis oeconomis commodae provisionis via et occasio venerandis ecclesiis profutura videatur exclusa, id, quod utile plerumque iudicatur, sub cautelae observatione necessario procedere concedimus. Si quando igitur vir religiosus oeconomus huius regiae urbis ecclesiae perspexerit expedire, ut desideranti cuiquam certarum possessionum atque praediorum, urbanorum scilicet sive rusticorum, ad ius ecclesiasticum pertinentium temporaiis ususfructus possessio pro ipsius petitione praestetur, tunc eius temporis, quod inter utrosque convenerit, sive in diem vitae suae ab eo, qui desiderat, postuletur, pacta cum eo, qui hoc elegerit, ineat oeconomus atque conscribat, per quae et tempus, intra quod hoc praestari placuerit, statuatur, et manifestum sit, quod quisque acceperit ad invicem huiusmodi beneficii gratia; praestando quidem eccle-

siastici praedii pro tempore usumfructum, post statutum autem tempus et placitum ipsorum redituum proprietate ad dominium et ius ecclesiasticum recurrente firmiter, ita scilicet ut, sive completo spatio, quod fuerit inter eos constitutum, sive mortis suae tempore, si hoc quoque convenerit, is, qui possessionem ecclesiasticam et certorum redituum usumfructum habendi gratia interveniente pacto susceperit, non minus, quam alterius tantae quantitatis, quantam acceperit, reditus cum ipsorum praediorum dominio et rebus immobilibus, eorumque colonis et mancipiis ecclesiae derelinquat. Nisi enim hac conditione pacta inita fuerint, ea quoque decernimus non valere, sed possessionem ecclesiasticam tanquam nullo iure transcriptam in iure ipsius atque dominio permanere, et ab ecclesiasticis oeconomis vindicari. (470.)

3254) — *L. 17. C. eod. Epitome const. graecae ex coll. const. eccl.* (Ἀναστάσιος.) Τὰ προνόμια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς διοικουμένων καὶ χορηγουμένων εὐαγῶν οἴκων φυλαττέσθωσαν. — §. 1. Αἱ δὲ ἄλλαι ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια, καὶ πτωχεῖα, καὶ ξενοδοχεῖα, καὶ ὀρφανοτροφεῖα τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ τῆς περιοικίδος αὐτῆς, καὶ τὰ ὑπὸ τὴν χειροτονίαν τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς, ὅταν ἢ τῶν παρ' αὐτοῦ χειροτονουμένων μητροπολιτῶν καὶ τῶν ἐξ ἐκείνων χειροτονουμένων ἀκίνητον ἢ πολιτικὴν σίτησιν οὐκ ἐκποιῶσιν, εἰ μὴ ἐπωφελὴς εἴη πρᾶσις, ἢ ὑποθήκη, ἢ ἀνταλλαγή, ἢ διηνεκὴς ἐμφύτευσις, τοῦτ' ἔστιν ὅταν τὸ τίμημα τοῦ πιπρασκομένου ἢ τὸ δανεισθὲν ἐπὶ ὑποθήκῃ μέλλοι προχωρεῖν εἰς ἐκλύτρωσιν χρέους ἐκ διαδοχῆς, ἢ χρείας ἑτέρας ἀναγκαίας ἐπικειμένας τῷ εὐαγεῖ οἴκῳ, ἢ ἐφ' ᾧ ἕτερον ἀναγκαιότερον ἐκτίσασθαι πρᾶγμα, ἢ εἰς κατεπείγουσαν τοῦ εὐαγοῦς οἴκου ἀνανέωσιν. Καὶ ἀνταλλαγὴν ποιοῦσιν ἐπὶ ἀναγκαιοτέρῳ πράγματι, καὶ πρόσοδον οὐκ ἐλάττονα τοῦ διδομένου ἔχοντι, καὶ ἐμφυτεύσεις μὴ μειουμένης τῆς προσόδου, ἢ παντελῶς ἀπόρου ὄντος τοῦ πράγματος. τὰ γὰρ διὰ τὴν ἀπορίαν ἐπιζήμια δωρεῖσθαι καὶ ἐγχωρεῖν δύναται. — §. 2. Τὸ δὲ γινόμενον οὐκ ἄλλως ἰσχύει, εἰ μὴ μία τῶν εἰρημένων αἰτιῶν ἐν ὑπομνήσει φανερωθῇ, ἐν μὲν Βυζαντίῳ παρὰ τῷ μαγίστρῳ κήνσου, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις παρὰ τοῖς ἐκδίκοις, προκειμένων τῶν ἁγίων γραφῶν, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἐκκλησιῶν παρόντων τῶν οἰκονόμων καὶ τῶν ἐνδημούντων κληρικῶν. ἐπὶ δὲ τῶν μοναστηρίων δεῖ παρεῖναι τοὺς ἡγουμένους καὶ τοὺς ἄλλους μοναχούς, ἐπὶ δὲ τῶν πτωχείων τοῦ διοικητοῦ, καὶ τῶν ὑπουργούντων, καὶ τῶν πτωχῶν, ἐπὶ δὲ τῶν ξενώνων τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν εὑρισκομένων πάντων ὑπουργῶν τῆς διοικήσεως, καὶ ὁμοίως ἐπὶ τῶν ὀρφανοτροφείων, ὥστε κρατεῖν τὸ τοῖς πλείοσιν ἀρέσκον, συναινοῦντος καὶ τοῦ ἐπισκόπου τῶν τόπων, ἐν οἷς τοῦτο σύνηθές ἐστιν γίνεσθαι, καὶ μὴ δυναμένου τοῦ μαγιστροκήνσου ἢ τοῦ ἐκδίκου παραιτεῖσθαι καταλαμβάνειν τὸν σεβάσμιον οἶκον, ἐν ᾧ ἡ τοιαύτη συνίσταται πρᾶξις ἀζημίως, καὶ ἐκδικούντων αὐτήν. Ὑπόκειται γὰρ ἐκ παραβασίας ποινῇ χρυσίου λιτρῶν κ'. Καὶ μετὰ ταῦτα γίνεται συμβόλαια μνημονεύοντα τῶν αἰτιῶν, καὶ τῆς τῶν ὑπομνημάτων πράξεως, καὶ τῆς προσηγορίας τῶν παραγινομένων, καὶ παρ' ᾧ συνέστη. — §. 3. Εἰ δέ τι τῶν εἰρημένων παροφθείη, ὁ μὲν δανειστὴς καὶ ὁ ἀγοραστὴς ἐκπίπτει τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ χρέους, καὶ τῶν τιμῶν. ὁ δὲ λαβὼν εἰς ἀνταλλαγὴν καὶ οὗπερ ἔδωκε, καὶ οὗπερ εἴληφεν ἐκπίπτει. ὁ δὲ εἰς ἐμφύτευσιν ὑπὲρ τὴν ἰδίαν ζωὴν λαβὼν ἢ δωρεὰν ἢ ἐκχώρησιν ἀπηγορευμένην, ἀναδίδωσιν ὅπερ εἴληφε, καὶ ποσότητα ἑτέραν, ἧς ἄξιόν ἐστι τὸ δοθέν. — §. 4. Χώραν δὲ ἔχει τὰ εἰρημένα καὶ ἐπὶ τοῖς μέλλουσι γίνεσθαι ἐκκλησιαστικοῖς καὶ τοῖς ἐσομένοις εὐαγέσιν. — §. 5. Ὑπόντων δὲ κινητῶν ἔξωθεν τῶν ἱερῶν σκευῶν, καὶ ἀρκούντων εἰς τὰς εἰρημένας αἰτίας, ἀργεῖ τῶν ἀναγκαίων ἀκινήτων καὶ τῶν ἄρτων ἡ ἐκποίησις καὶ ἡ ὑποθήκη.

(Anastas.) Privilegia magnae ecclesiae Constantinopolios et sub ipsa administratarum et sustentatarum venerabilium domorum custodiuntor. — §. 1. Aliae autem ecclesiae, et monasteria, et ptochia, et xenodochia, et orphanotrophia eiusdem civitatis et confiniorum eius, et quae sub ordinatione episcopi eiusdem sunt, quique ab eo ordinantur metropolitae, et qui ab illis ordinantur, immobile quid aut civiles panes ne alienanto, nisi utilis sit venditio, aut hypotheca, aut permutatio, aut perpetua emphyteusis, hoc est quando pretium eius, quod venditur, aut mutuum, quod sub hypotheca sumitur, profuturum est ad liberationem debiti ex successione contracti, aut ad usus alios necessarios loco venerabili impendentes, aut ad aliam magis necessariam rem redimendam, aut ad imminentem venerabilis domus restaurationem. Et si permutationem faciant, eam faciant cum re magis necessaria, et reditum non minorem eo, quod datur, habente, et emphyteusin quoque faciant absque reditus diminutione, aut de re seu possessione minus idonea seu foenea; nam quae ob sterilitatem damnosa sunt, donari et concedi possunt. — §. 2. Id vero, quod gestum erit, non aliter valeat, nisi una ex supradictis causis in actis manifestetur, Byzantii quidem apud magistrum census, in provinciis autem apud defensores civitatum, propositis sanctis scripturis; et pro ecclesiis quidem praesentibus oeconomis et qui in his morantur clericis; pro monasteriis autem praesentia requiritur abbatum et ceterorum monachorum, pro ptochiis vero administratoris, et ministrorum, et pauperum, pro xenonibus autem administratoris et omnium, qui inveniuntur, ministrorum gubernationis; et similiter in orphanotrophiis observator, ita ut obtineat, quod pluribus placuerit, consentiente etiam episcopo locorum, in quibus consuetum est fieri. Non valente magistro census aut defensore se excusare, qua minus suscipiant ac comprehendant venerabilem domum, in qua talis conficitur actio indemniter et defendant ipsam; subiiciantur enim ob praetergressionem poenae auri librarum viginti. Et post haec fiant instrumenta mentionem facientia cau-

sarum, et monumentarum confectionis, et appellationis earum, qui adfuerunt, et apud quem confecta sunt. — §. 3. Si quid autem supradictorum praetermissum fuerit, tam foenerator, quam emtor excidat ipsa re, et credito, et pretia; qui vero in permutationem accepit, et id, quod dedit, et id, quod cepit, amittat; qui vero in emphyteusin super propriam vitam accepit, vel donationem, vel concessionem prohibitam, reddat quod accepit, et quantitatem alteram, quanti est id quod datum est. — §. 4. Locum autem habent praedicta et in futuris ecclesiasticis rebus, et in praeteritis aut praesentibus. — §. 5. Exsistentibus autem rebus mobilibus extra sacra vasa, et sufficientibus ad dictas causas, cesset necessariarum immobilium rerum et panum tam alienatio quam hypotheca.

L. 32. C. de episc. et cler. Vid. 1539.

Nor. 8.

L. 90. pr. D. de acquir. hered. (XXIX. 2.) (*Paulus.*) Per procuratorem hereditatem acquiri non posse.

Nor. 9.

L. 1. pr. D. quod cuiusc. univ. nom. Vid. 3136.

Nor. 10.

L. 24. C. de episc. et cler. Vid. 3243.

3255) — *L. 28. C. eod.* (*Leo et Anthem.*) Nulli licere decernimus, sive testamento heres sit institutus, sive ab intestato succedat, sive fideicommissarius vel legatarius inveniatur, dispositiones pii testatoris infringere vel improba mente violare, asserendo incertum esse legatum vel fideicommissum, quod redemtioni captivorum relinquitur, sed modis omnibus exactum pro voluntate testatoris piae rei negotio proficere. — §. 1. Et siquidem testator designaverit, per quem desiderat redemtionem fieri captivorum, is, qui specialiter designatus est, legati vel fideicommissi habeat exigendi licentiam, et pro sua conscientia votum adimpleat testatoris. Sin autem, persona non designata, testator absolute tantummodo summam legati vel fideicommissi taxaverit, quae debeat memoratae causae proficere, vir reverendissimus episcopus illius civitatis, ex qua testator oritur, habeat facultatem exigendi, quod huius rei gratia fuerit derelictum, pium defuncti propositum sine ulla cunctatione, ut convenit, impleturus — §. 2. Quum autem vir religiosissimus episcopus huiusmodi pecunias pio relictas arbitrio fuerit consecutus, statim gestis intervenientibus earum quantitatem, et tempus, quo eas susceperit, apud rectorem provinciae publicare debebit. Post unius vero anni spatium et numerum captivorum, et data pro his pretia eum manifestare praecipimus, ut per omnia impleantur tam piae deficientium voluntates; ita tamen, ut religiosissimi antistites gratis et sine ullo dispendio praedicta gesta conficiant, ne humanitatis obtentu relictae pecuniae iudiciorum dispendiis erogentur. — §. 3. Quodsi testator, qui huiusmodi legatum vel fideicommissum non designata persona reliquit, barbarae sit nationis, et de eius patria aliqua emerserit ambiguitas, vir reverendissimus episcopus civitatis eius, in qua idem testator defunctus est, eiusdem habeat legati seu fideicommissi petitionem, defuncti propositum modis omnibus impleturus. — §. 4. Quodsi in vico vel territorio testator mortem obierit, illius civitatis vir reverendissimus episcopus exactionem habebit, sub qua vicus vel territorium esse dignoscitur. — §. 5. Et ne pium defuncti propositum improba fraudatorum calliditate celetur, quidquid pro huiusmodi causa a testatore relictum fuerit, universi, qui id quocunque modo cognoverint, vel in viri clarissimi rectoris provinciae, vel in urbis episcopi notitiam deferendi liberam habeant facultatem; nec delatoris nomen suspicionemque formident, quum fides atque industria eorum tam laude, quam honestate, ac pariter pietate non careat, cum veritatem in publicas aures lucemque deduxerint.

L. 49. §. 2. C. eod. Vid. 3244.

3256) — *Nov.* 131. *c.* 11. Si quis autem pro redemtione captivorum aut alimentis pauperum hereditatem aut legatum reliquerit in rebus mobilibus aut immobilibus, sive semel, sive annale, et hoc modis omnibus secundum testatoris voluntatem ab iis, quibus iussum est hoc facere, compleri. Si autem specialiter non dixerit, cuius loci pauperibus hoc reliquit, praecipimus, sanctissimum episcopum civitatis, in qua testator habuit domicilium, percipere easdem res, et eius civitatis pauperibus erogare. Si autem pro redemtione captivorum aliquid relinquatur, et non nominatim testator dixerit, per quem oporteat fieri redemtionem captivorum, etiam sic iubemus res ad hoc relictas locorum episcopum et eius oeconomos accipere, et huiusmodi pium opus implere. In omnibus enim talibus piis voluntatibus sanctissimos locorum episcopos volumus providere, ut secundum defuncti voluntatem universa procedant, licet praecipue a testatoribus aut donatoribus interdictum sit eis habere ad hoc aliquod participium. Si autem qui hoc facere iussi sunt, semel et secundo a beatissimo locorum episcopo aut eius oeconomis per publicas personas admoniti, distulerint quae disposita sunt adimplere, iubemus, eos omne lucrum relictum eis ab eo, qui hoc praecepit, amittere, et locorum episcopos omnes res cunctis, sicuti dictum est, piis causis distributas cum fructibus et augmentis medii temporis et memorato lucro vindicare, et quae testator disposuit adimplere, scientes, quia, si neglexerint, pro his omnibus rationem deo persolvent. Si autem sanctissimus locorum episcopus reliquerit aliquid horum, quae a nobis dicta sunt, liceat sanctissimo eius metropolitae haec omnia exigere et complere, et omni alii licentia sit huiusmodi movere quaestionem, et studere, ut modis omnibus causae piae compleantur.

§. 202

Nor. 2.

3257) — *L. 20. §. 6. D. de hered. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*).... Pridie idus martias Quintus Iulius Balbus et Publius Iuventius Celsus, Titus Aufidius et Arrius Severianus consules verba fecerunt de his, quae imperator Caesar, Traiani Parthici filius, divi Nervae nepos, Hadrianus Augustus Imperator Maximusque princeps proposuit quinto nonas martias.... Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandam

ESSE, QUO PRIMUM SCIERIT QUISQUE EAM A SE PETI, ID EST, QUUM PRIMUM AUT DENUNTIATUM ESSET EI, AUT LITTERIS VEL EDICTIS EVOCATUS ESSET, CENSUERUNT.

3258) — *L. 13. pr. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Paulus.*) Edicto divi Traiani, quod proposuit, significatur, ut, si quis ante, quam causa eius ad aerarium deferatur, professus esset eam rem, quam possideret, capere sibi non licere, ex ea partem fisco inferret, partem ipse retineret.

Not. 3.

3259) — §. 14. *J. de usucap.* (II. 6.) Edicto divi Marci cavetur, eum, qui a fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium praeterierit, posse dominum rei per exceptionem repellere. Constitutio autem divae memoriae Zenonis bene prospexit iis, qui a fisco per venditionem, aut donationem vel alium titulum aliquid accipiunt, ut ipsi quidem securi statim fiant et victores exsistant, sive experiantur, sive conveniantur, adversus autem sacratissimum aerarium usque ad quadriennium liceat intendere iis, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quae alienatae sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem divina constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui a nostra vel venerabilis Augustae domo aliquid acceperint, haec statuit, quae in fiscalibus alienationibus praefata Zenoniana constitutione continentur.

3260) — *L. 3. pr. C. de quadr. praescr.* (VII. 37.) (*Iustinian.*) Bene a Zenone divae memoriae fiscalibus alienationibus prospectum est, ne homines, qui ex nostro aerario donationis, vel emtionis, vel cuiuslibet alienationis titulo quidquam accipiunt, si quid circa contractum contrarium emerserit vel evictionis, vel alterius inquietudinis gratia, ad dominium vel hypothecam respiciens, aliquod sustineant detrimentum; sed adversus emtores quidem, vel donationem accipientes, vel per alios titulos alienationis quidquam detinentes minime quaecunque actiones moveantur, sed tantummodo contra aerarium usque ad quadriennium tantum, quo transiapso neque adversus fiscum aliqua remaneat actio. Sed scimus, hoc quidem in fiscalibus alienationibus gnaviter observari, sed non simili modo rem fuisse observatam circa eas res, quae a sacratissimis Imperatoribus non a fiscalibus rebus, sed ex privata eorum substantia procedunt. Quod satis irrationabile est. Quae enim differentia introducitur, quum omnia principis esse intelligantur, sive ex sua substantia, sive ex fiscali fuerit aliquid alienatum. Eodemque modo et si a serenissima Augusta aliquid alienetur, quare non eadem utatur praerogativa?... (531.)

Not. 4.

L. 6. §. 1. D. de iure fisci. (XLIX. 14.) (*Ulp.*) Quodcunque privilegium fisco competit, hoc idem et Caesaris ratio et Augustae habere solet.

Not. 5.

3261)—*L. 1. §. 4. D. ne quid in loco publ.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Hoc interdictum ad ea loca, quae sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere; in his enim neque facere quidquam, neque prohibere privatus potest; res enim fiscales quasi propriae et privatae principis sunt. Igitur, si quis in his aliquid faciat, nequaquam hoc interdictum locum habebit; sed si forte de his sit controversia, praefecti eorum iudices sunt.

Not. 7.

3262)—*L. 17. §. 5. 6. D. de usuris* (XXII. 1.) (*Paulus.*) — §. 5. Fiscus ex suis contractibus usuras non dat, sed ipse accipit, ut solet a foricariis, qui tardius pecuniam inferunt, item ex vectigalibus. Cum autem in locum privati successit, etiam dare solet. — §. 6. Si debitores, qui minores semissibus usuras praestabant, fisci esse coeperunt, postquam ad fiscum transierunt, semisses cogendi sunt praestare.

3263)—*L. 43. D. eod.* (*Modestin.*) Herennius Modestinus respondit: eius temporis, quod cessit, postquam fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis a fisco actionibus experitur, usuras, quae in stipulatum deductae non sunt, petere posse.

3264) — *L. 4. C. de fide et iure hastae fisc.* (X. 3.) (*Dioclet. et Maximian. Marcellinae.*) Si tempora, quae in fiscalibus auctionibus vel hastis statuta sunt, patiuntur, quum etiam augmentum te facturam esse profitearis, adi rationalem nostrum, ut iustam uberioris pretii oblationem admittat. (290.)

3265)—*L. 11. §. 3. D. de publicanis.* (XXXIX. 4.) (*Paulus.*) Qui maximos fructus ex redemtione vectigalium consequuntur, si postea tanti locari non possunt, ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur.

3266) — *L. 1. §. 2. D. de offic. procur. Caes.* (I. 19.) (*Ulp.*) Est hoc praecipuum in Procuratore Caesaris, quod et eius iussu servus Caesaris adire hereditatem potest; et si Caesar heres instituatur, miscendo se opulentae hereditati Procurator heredem Caesarem facit.

3267) — *L. 2. D. eod.* (*Paulus.*) Quodsi ea bona, ex quibus Imperator heres institutus est, solvendo non sint, re perspecta consulitur Imperator; heredis enim instituti in adeundis vel repudiandis huiusmodi hereditatibus voluntas exploranda est.

3268)—*L. 25. §. 2. D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Si fisci servus sit, iussu procuratoris adibit haereditatem, ut est saepe rescriptum.

3269) — *L. 46. §. 8. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Hermogen.*) Servus Caesaris si iussu procuratoris adiit hereditatem, Caesare volente acquirit.

3270) — *L. 43. D. eod.* (*Ulp.*) Imperator noster rescripsit: fiscum in rem habere actiones ex tacito fideicommisso.

3271) — *L. 1. C. de metallar.* (XI. 6.) (*Valentinian. et Valens.*) Perpensa deliberatione duximus sanciendum, ut, quicunque metallorum exercitium velit affluere, is labore proprio et sibi et reipublicae commoda comparet. Itaque si qui sponte confluxerint, eos laudabilitas tua octonos scrupulos in balluca, quae graece χρυσάμμον appellatur, cogat exsolvere. Quidquid autem amplius colligere potuerint, fisco potissimum distrahant, a quo competentia ex largitionibus nostris pretia suscipiant. (365.)

Not. 8.

3272) — *L. 2. C. comm. de usuc.* (VII. 30.) (*Alexand.*) Iampridem quidem mancipium, de quo supplicas, comparasse te dicis; sed si cogitaveris, rem fisci mei usucapi non posse, re-

spondere te actionibus fisci mei intelligis, nec alias posse rei proprietatem obtinere, quam si non ex ancilla fiscali natum fuisse constiterit.

L. 45. pr. D. de iure fisci. Vid. 2392.

3273) — *L. 46. §. 1. D. eodem.* (*Hermogen.*) Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit, non solum rem, in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum tantum restituere cogitur.

3274) — *L. 1. §. 18. D. ut leg. vel fideic. nom. cav.* (XXXVI. 3.) (*Ulp.*) Si ad fiscum portio hereditatis pervenerit, cessat ista stipulatio, quia nec solet fiscus satisdare.

L. 3. §. 5. D. ai cui plus, quam per leg. Falcid. licuerit, legat. Vid. 1525.

§. ult. J. de uaucap. Vid. 3259.

L. 3. C. de quadr. praescr. (VII. 37.) *Vid.* 3260.

3275) — *L. 6. C. de fide et i. hastae fisc.* (X. 3.) (*Valentinian., Valens et Gratian.*) Si qui proscribente ac distrahente fisco debitorum fiscalium emerint facultates, pro earum rerum tantum pretio obnoxii sint, quas eos patuerit decursis hastis et proscriptione habita comparasse. Nam ita eos munimus, ut nullius conventionis reliquorum fiscalium nomine patiamur extrinsecus subire iacturam. (369.)

3276) — *L. 5. pr. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Ulp.*) Si procurator Caesaris rem aliquam vendiderit, quamvis duplum vel triplum pro evictione promiserit, tamen fiscus simplum praestabit.

3277) — *L. 9. pr. D. de re milit.* (XLIX. 16.) (*Marcian.*) Milites prohibentur praedia comparare in his provinciis, in quibus militant, praeterquam si paterna eorum fiscus distrahat; nam hanc speciem Severus et Antoninus remiserunt. Sed et stipendiis impletis emere permittuntur. Fisco autem vindicatur praedium illicite comparatum, si delatum fuerit; sed si nondum delata causa stipendia impleta sint, vel missio contigerit, delationi locus non est.

3278) — *L. un. C. de vend. rer. fisc. c. priv. comm.* (X. 4.) (*Alexand.*) Forma est, quoties ad fiscum vel minima portio rei pertinet, ut universa a procuratoribus meis distrahantur, sed pretium partis tantum in fiscum redigatur, reliquum dominis partium restituatur. Emtorem igitur praediorum, de quibus libellum dedisti, apud suum iudicem conveni, usurum defensionibus, si quae sibi competunt. (225.)

3279) — *L. 1. C. de hered. vel act. vend.* (IV. 39.) (*Sever. et Antonin.*) Aes alienum hereditate nomine fisci vendita, ad onus emtoris bonorum pertinere, nec fiscum creditoribus hereditariis respondere, certum et absolutum est.

3280) — *L. ult. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Paulus.*) Valerius Patroinus, Procurator Imperatoris, Flavio Stalticio praedia certo pretio addixerat; deinde facta licitatione, idem Stalticius recepta ea licitatione obtinuerat, et in vacuam possessionem inductus erat. De fructibus medio tempore perceptis quaerebatur; Patroinus fisci esse volebat. Plane si medio tempore inter primam licitationem et sequentem addictionem percepti fuissent, ad venditorem pertinere, sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata. Nec moveri debemus, quod idem fuisset, cui et primo addicta fuerant praedia. Sed quum utraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu; itaque placebat, fructus emtoris esse. Papinianus et Messius novam sententiam induxerunt; quia sub colono erant praedia, iniquum esse, fructus ei auferri universos, sed colonum quidem percipere eos debere, emtorem vero pensionem eius anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo convenisset. Pronuntiavit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, universos fructus habere; si vero sub colono, pensionem accipere. Tryphonino suggerente, quid putaret de aridis fructibus, qui ante percepti in praediis fuissent, respondit, si nondum dies pensionis venisset, quum addicta essent, eos quoque emtorem accepturum.

L. 4. C. quib. ex c. mai. in int. real. Vid. 3180.

3281) — *L. 49. D. loc.* (XIX. 2.) (*Modestin.*) Οἱ ἐπίτροποι γενόμενοι ἢ κουράτορες, πρὶν ἐκτίσαι τὰ τῆς κηδεμονίας, μισθωταὶ τῶν τοῦ Καίσαρος γενέσθαι κωλύονται. Κἂν τις ἀποκρυψάμενος τοῦτο προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παραποιήσας κολάζεται. Τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος. — §. 1. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτροπὰς ἢ κουρατορίας εἰσὶν κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι καὶ παρὰ τοῦ ταμιείου χωρία [*].

Not. 9.

3282) — *L. 28. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Ulp.*) Si is, qui mihi obligaverat, quae haberet, habiturusque esset, cum fisco contraxerit, sciendum est, in re postea acquisita fiscum potiorem esse debere, Papinianum respondisse. Quod et constitutum est; praevenit enim causam pignoris fiscus.

3283) — *L. 46. §. 3. D. eod.* (*Hermogen.*) Fiscus semper habet ius pignoris.

3284) — *L. 1. 2. C. in quib. c. pignus tac. contr.* (VIII. 15.) (*Antonin.*) — I. Universa bona eorum, qui censentur, vice pignorum tributis obligata sunt. (213.)

II. Certum est, eius, qui cum fisco contrahit, bona veluti pignoris titulo obligari, quamvis specialiter id non exprimatur. (214.)

3285) — *L. 1. 2. 4. C. de privil. fisci.* (VII. 73.) (*Antonin.*) — I. Bona mariti tui si ob reliqua administrationis primipilariae a fisco occupata sunt, res, quas tuas esse liquido probaveris, ab aliis separatae tibi restituantur.

II. Quamvis ex causa dotis vir quondam tuus tibi sit condemnatus, tamen si prius, quam res eius tibi obligarentur, cum fisco contraxit, ius fisci causam tuam praevenit. Quodsi post bonorum eius obligationem rationibus meis coepit esse obligatus, in eius bona cessat privilegium fisci. (213.)

IV. Si debitor, cuius fuisse fundum ipse confiteris, prius eum distraxit, quam fisco aliquid debuit, inquietandum te non esse, procurator meus cognoscet. Nam etsi postea debitor exsti-

[*] *Tutores curatoresve constituti prius, quam officii sui rationes reddant, prohibentur, ne quid de patrimonio Caesaris conductum habeant, ac si quis id dissimulans nihilominus ad conducenda Caesaris praedia accesserit, perinde ut falsarius poena afficitur. Hocque sanxit Imperator Severus. §. 1. Secundum quae sane prohibiti erunt et a fisco conducere, qui tutelam curamve gerunt.*

terit, non ideo tamen ea, quae de dominio eius excesserunt, pignoris iure fisco potuerunt obligari. (215.)

L. 6. D. de iure fisci. Vid. 2547.

3286) — *L. 1. C. de cond. ex lege.* (IV. 9.) (*Dioclet. et Maximian.*) Licet ante tempus debita exigi non possint, tamen si te ex primipilo debitorem constitutum fisci, ac patrimonium tuum exhaustum Praeses provinciae compererit, ut ad solutionis securitatem solum foenebris pecuniae subsidium superesse videatur, commonebit debitorem tuum, si saltem ipse sit solvendo, ut ante definitum tempus debita repraesentet, ut fisco, cuius ob necessitates publicas causam potiorem esse oportet, debita pecunia exsolvatur.

3287) — *L. 3. C. quando fiscus vel privatus debitoris sui debitor. conv.* (IV. 15.) (*Gordian.*) Si debitum non inficiantur hi, quos obnoxios debitoribus fisci esse proponis, potest videri non esse iniquum, quod desideras, ut ad solutionem per officium procuratoris compellantur; nam si quaestio aliqua refertur, id concedi non oportere, etiam ipse perspicis. (240.)

3288)—*L. 4. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Non prius ad eos, qui debitoribus fisci nostri sunt obligati, actionem fiscalem extendi oportere, nisi patuerit, principales reos idoneos non esse, certissimi iuris est.

3289) — *L. 3. §. 8. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Callistr.*) Multa principalia sunt rescripta, quibus cavetur, non aliter fiscum debitorum suorum debitores convenire, nisi principales debitores defecerint, vel ex ratione fisci nomina facta liquido probentur, vel ex contractu fiscali debitores conveniantur.

3290) — *L. 2. C. ubi causae fisc. vel div. dom. agantur.* (III. 26.) (*Sever. et Antonin.*) Non animadvertimus, cur causas ad officium procuratorum nostrorum pertinentes ad proconsulis notionem advocare velis. Nam quum hoc quaeratur, an pater tuus mortem sibi conscive-rit metu alicuius poenae, ac propterea bona a fisco vindicari debeant, iam non de crimine aut poena mortui sed de bonis quaerendum est. (207.)

3291) — *L. 4. C. eod.* (*Alexand.*) Quum vendente procuratore meo emisse te praedia dicas, pretium eorum necessario solvere debes. Cum his vero, quibus mandantibus eadem praedia emisse te et tradidisse dicis, agente te, procurator meus, si eius audientiam elegeris, cognoscet, ut pecuniam, quae pretii nomine tibi debetur, et usuras, quae fisco solvendae sunt, consequi possis. (233.)

3292)—*L. 5. C. eod.* (*Constantin.*) Ad fiscum pertinentes causas rationalis decidat, omnibus concussionibus prohibendis. (337.)

L. 3. C. quando fisc. vel priv. Vid. 3287.

3293) — *L. 2. §. 1. 2. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Callistr.*)—§. 1. Divus Hadrianus Flavio Arriano in haec verba rescripsit: *Quin ei, qui instrumenta ad causam fisci pertinentia, quum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat, et si verum aliter non invenitur, ea subtracta esse credantur, quae nocitura causae eius fuerint, dubitatum non est; sed nec alias dubitari oportet, quin non in aliam rem nocere debeant, quam in eam, qua desiderata sunt.* — §. 2. Item divi Fratres ad libellum Cornelii Rufi rescripserunt: toties edenda esse instrumenta, quoties de iure rapiendi, vel de iure dominii, vel de alia simili re nummaria quaeratur, non si de capitali causa agatur.

3294) — *L. 45. §. 5. D. eod.* (*Paulus.*) Neque instrumenta neque acta a quoquam adversus fiscum edi oportet.

3295) — *L. 5. pr. C. de fer.* (III. 12.) (*Valentin., Valens et Gratian.*) Publicas ac fiscales causas tua sinceritas etiam feriatis geminis mensibus, hoc est sine aliqua intermissione distringat.

3296) — *L. 46. §. 4. 5. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Hermogen.*)—§. 4. Qui compensationem opponit fisco, intra duos menses debitum sibi docere debet. — §. 5. Ut debitoribus fisci quod fiscus debet compensetur, saepe constitutum est, excepta causa tributaria et stipendiorum, item pretio rei a fisco emtae, et quod ex causa annonaria debetur.

3297) — *L. 1. C. de compensat.* (IV. 31.) (*Antonin.*) Et Senatus censuit, et saepe rescriptum est, compensationi in causa fiscali ita demum locum esse, si eadem statio quid debeat, quae petit. Atque hoc ius propter confusionem diversorum officiorum tenaciter servandum est. Si quid autem tibi ex ea statione, cuius mentionem fecisti, deberi constiterit, quam primum recipies.

3298) — *L. 3. C. eod.* (*Alexand.*) In ea, quae reipublicae te debere fateris, compensari ea, quae invicem ab eadem tibi debentur, is, cuius de ea re notio est, iubebit, si neque ex kalendario, neque ex vectigalibus, neque ex frumenti vel olei publici pecunia, neque tributorum, neque alimentorum, neque eius, qui statutis sumtibus servit, neque fideicommissi civitatis debitor sis.

3299) — *L. 33. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Pompon.*) Apud Iulianum scriptum est: si privatus ad se pertinere hereditatem Lucii Titii dicat, altero eandem hereditatem fisco vindicante, quaeritur, utrum ius fisci ante excutiendum sit, et sustinendae actiones ceterorum, an nihilo minus inhibendae petitiones creditorum singulorum, ne publicae causae praeiudicetur? idque senatusconsultis expressum est.

3300) — *L. un. C. de sent. adv. fisc. retractand.* (X. 9.) (*Antonin.*) Causas, in quibus contra fiscum iudicatum est, intra triennium retractari posse, et post id tempus, si praevaricatio arguatur vel manifesta fraus probetur, notum est. (212.)

3301) — *L. 4. C. quor. appell. non recip.* (VII. 65.) (*Valentinian., Valens et Gratian.*) Abstinendum prorsus ab appellatione sancimus, quoties fiscalis calculi satisfactio postulatur, aut tributariae functionis solenne munus exposcitur, aut publici, vel etiam privati, dummodo evidentis atque convicti, redhibitio debiti flagitatur, ut necessario in contumacem vigor iudiciarius excitetur. (368.)

3302) — *L. 8. C. eod.* (*Arcad. et Honor.*) Et publicarum necessitatum, et privati aerarii deposcit utilitas, ne commoda, quae domui nostrae debentur, callidis debitorum artibus differantur. Quamobrem appellatione eorum reiecta, qui aperte manifesteque convicti sunt, hoc observari praecepti huius auctoritate censemus, ut ei, quem constiterit esse publicum debitorem, appellationis beneficium denegetur. (396.)

Not. 10.

L. 9. §. 8. *D. de publicanis. Vid.* 660.

Not. 11.

3303) — *L.* 10. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Modestin.*) Non puto delinquere eum, qui in dubiis quaestionibus contra fiscum facile responderit.

L. 2. *C. ne uxor pro marito. Vid.* 204.

3304) — *L.* 45. §. 10. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Paulus.*) Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit; cuius rei aestimatio ita arbitrio iudicantis conceditur, ut in maioribus summis non plus, quam tres menses, in minoribus vero non plus, quam duo prorogentur; prolixioris autem temporis spatium ab Imperatore postulandum est.

3305) — *L.* 3. *C. de fiscalib. usuris.* (X. 8.) (*Iustinian.*) Fiscum etiam nostrum parere sanctioni nostri numinis iubemus, perquam uaque, ad dimidiam centesimae usuras stipulari creditoribus, exceptis certis personis, permisimus, ut ipse etiam fiscus ultra dimidiam centesimae partem a debitoribus suis minime exigat, sive principaliter ei promiserunt, sive a prioribus suis creditoribus actiones ad eum quocunque modo devolutae sunt. (520.)

3306) — *L.* 47. *pr. D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Paulus.*) Moschis quaedam, fisci debitrix ex conductione vectigalis, heredes habuerat, a quibus post aditam hereditatem Faria Senilla et alii praedia emerant; quum convenirentur propter Moschidis reliqua, et dicebant, heredes Moschidis idoneos esse, et multos alios ex iisdem bonis emisse, aequum putavit Imperator, prius heredes conveniri, deinde in reliquum possessorem omnem, et ita pronuntiavit.

Not. 12.

3307) — *L.* 17. *D. eod.* (*Modestin.*) In summa sciendum est, omnium fiscalium poenarum petitionem creditoribus postponi.

L. un. C. poenis fiscalib. creditores praeferri. Vid. 2348.

L. 37. *D. de iure fisci. Vid.* 361.

3308) — *L.* 2. *C. ne fiscus vel. resp. procuration. alicui patrocinii causa in lite praestet* (II. 18.) (*Gordian.*) Quum allegas, partem rerum vel actionum dimidiam fisco, quo magis eius iuribus protegaris, velle te donare, huiusmodi litium donationem admitti temporum meorum disciplina non patitur. Unde ius tuum, si quod tibi competit, citra invidiam fisci mei tueri solenniter cura. (241.)

3309) — *L.* 3. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Abhorret a saeculo nostro, sub praetextu debiti procurationem contra privatos fiscum praestare.

§. 203.

Not. 1.

3310) — *L.* 1. §. 1. *D. de vectigal. et commissis.* (XXXIX. 4.) (*Ulp.*) Hic titulus ad publicanos pertinet. Publicani autem sunt, qui publico fruuntur; nam inde nomen habent, sive fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur, et omnes, qui quid a fisco conducunt, recte appellantur publicani.

L. 52. §. 9. *D. de usu et usufr. leg. Vid.* 3011.

3311) — *L.* 1. §. 20. *D. de quaest.* (XLVIII. 18.) (*Ulp.*) In causa tributorum, in quibus esse reipublicae nervos nemini dubium est, periculi quoque ratio, quod servo fraudis conscio capitalem poenam denuntiat, eiusdem professionem instruat.

Not. 2.

3312) — *L.* 8. §. 7. *D. de censibus.* (L. 15.) (*Paulus.*) Divus Vespasianus Caesarienses colonos fecit, non adiecto, ut et iuris Italici essent, sed tributum his remisit capitis; sed divus Titus etiam solum immune factum interpretatus est. Similes eis Capitulenses esse videntur.

Not. 3.

3313) — *L.* 36. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Papinian.*) Praediis a fisco distractis, praeteriti temporis tributum eorundem praediorum onus emtorem spectare placuit.

3314) — *L.* 7. *pr. D. de publ. et vect.* (XXXIX. 4.) (*Papir. Iustus.*) Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt: In vectigalibus ipsa praedia, non personas conveniri, et ideo possessores etiam praeteriti temporis vectigal solvere debere, eoque exemplo actionem, si ignoraverint, habituros.

3315) — *L.* 2. *C. sine censu vel reliquis fundum comparari non posse.* (IV. 47.) (*Constantin.*) Rei annonariae emolumenta tractantes cognovimus, hanc esse causam maxime reliquorum, quod nonnulli, captantes aliquorum momentarias necessitates, sub hac conditione fundos comparant, ut nec reliqua eorum fisco inferant, et immunes eos possideant. Ideoque placuit, ut, si quem constiterit huiusmodi habuisse contractum, atque hac lege possessionem esse mercatum, tam pro solidis censibus fundi comparati, quam pro reliquis universis eiusdem possessionis obnoxius teneatur, quum necesse sit, eum, qui comparavit, censum rei comparatae agnoscere, nec liceat cuiquam rem sine censu comparare vel vendere. (319.)

Not. 4.

3316) — *L.* 1. *C. eod.* (*Alexand.*) Ex conventione quidem, qua pactam novercam tuam cum patre tuo dicis, quum fundum in dotem daret, ut ipsa tributa agnosceret, actio tibi adversus eam competere non potest, etiamsi pactum in stipulationem deductum probetur. Sed et si fundus aestimatus ita, ut pars instrumenti significat, in dotem datus est, ex vendito actio, ut placitis stetur, non competit. (229.)

3317) — *L.* 3. *C. eod.* (*Iulian.*) Omnes pro his agris, quos possident, publicas pensitationes agnoscant; nec pactionibus contrariis adiuventur, si venditor aut donator apud se collationis sarcinam pactione illicita voluerit retinere, etsi needum translata sit professio censualis, sed apud priorem fundi dominum forte permaneat, dissimulantibus ipsis, ut non possidentes pro possidentibus exigantur. (363.)

3318) — *L.* 42. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Papinian.*) Inter debitorem et creditorem convenerat, ut creditor onus tributi praedii pignorati non agnosceret, sed eius solvendi necessitas debitorem spectaret; talem conventionem, quantum

ad fisci rationem, non esse servandam, respondi. Pactis etenim privatorum formam iuris fiscalis convelli non placuit.

3319) — *Auth. C. sine censu.* Sed et periculum in se recipere potest, si examinatione ante traditionem facta emtor minus idneus inventus fuerit; tunc enim venditor apud gesta profiteri cogitur, quia periculo suo transpositio fit fiscalium tributorum.

Not. 5.

3320) — *L.* 1. *C. de indictionib.* (X. 17.) (*Honor. et Theodos.*) Omnes omnino, quocunque titulo possidentes, quod delegatio superindicti nomine videtur amplexa velut canones cogantur inferre, et ut ne qua sit dubietas, hac aperta definitione decernimus, ut id potius canonis vocabulo postuletur. Nulla igitur domus vel sacri patrimonii, vel emphyteutici iuris vel hominum privatorum, etiamsi privilegium aliquod habere doceatur, ab hac necessitate seiuncta sit, quae iam non extraordinarium, ut hactenus, sed nobis sancientibus canonicum nomen accepit. (416.)

Not. 6.

3321) — *L. un. C. de superindicto.* (*Gratian., Valentin. et Theodos.*) Nihil superindictorum nomine ad solas praefecturae litteras quisquam provincialis exsolvat, neque ullius omnino indictionis titulus, etiam solennis, immineat, nisi eum nostro confirmata iudicio, et imperialibus nixa praeceptis sedis amplissimae deposcat indictio et cogat exactio. (382.)

Not. 8.

3322) — *L. un. C. de salgamo hospitib. non praest.* (XII. 42.) (*Constantius et Constans.*) Ne quis comitum, vel tribunorum, aut praepositorum, aut militum nomine salgami gratia culcitras, lignum, oleum a suis extorqueat hospitibus, sed nec volentibus hospitibus in praedictis speciebus aliquid auferat; sed sint provinciales nostri ab hac praebitione securi, comitibus, tribunis, vel certe praepositis militibusque gravi vexationi subiacentibus.

Not. 9.

L. 18. §. 4. *et* 29. *D. de mun. et hon. Vid.* 3007. 3078.

L. 18. §. 21. *D. eod. Vid.* 3007.

Not. 10.

3323) — *L. un. C. de superexactionibus.* (X. 20.) (*Arcad. et Honor.*) Quidquid ultra debitum fuerit elicitum a curialibus, vel cohortalibus, vel aliis exactoribus, in duplum eruatur, quod provincialibus restitui protinus oportebit. Si quis autem exactorum in superexactionis crimine fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas eius amovenda atque probibenda est, si in iisdem sceleribus perseveret. (400.)

Not. 11.

3324) — *L.* 4. *C. de apochis publ.* (X. 22.) (*Iustinian.*) Securitatibus, quae publicarum functionum gratia sive in solidum sive ex parte solutae esse conscribuntur, nullam exceptionem non numeratae pecuniae penitus opponi concedimus. (528.)

3325) — *L.* 3. *C. eod.* (*Martian.*) Quicunque de provincialibus et collatoribus, decurso postbac quantolibet annorum numero, cum probatio aliqua ab eo tributariae solutionis exposcitur, si trium cobaerentium sibi annorum apochas securitatesque protulerit, superiorum temporum apochas non cogatur ostendere, neque de praeterito ad illationem functionis tributariae coarctetur, nisi forte aut curialis, aut quicunque apparitor, vel optio, vel actuarius, vel quilibet publici debiti exactor sive compulsor possessorum vel collatorum habuerit cautionem, aut id, quod reposcit, deberi sibi, manifesta gestorum assertione patefecerit. (456.)

Not. 12.

3326) — *L.* 1. *D. si ager vectig. pet.* (VI. 3.) (*Paulus.*) Agri civitatum alii vectigales vocantur, alii non. Vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur, id est hac lege, ut quam diu pro his vectigal pendatur, tam diu neque ipsis, qui conduxerunt, neque bis, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat. Non vectigales sunt, qui ita colendi dantur, ut privatim agros nostros colendos dare solemus. — §. 1. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit, competere eis in rem actionem adversus quemvis possessorem, sed et adversus ipsos municipes.

3327) — *L.* 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Ita tamen, si vectigal solvant.

3328) — *L.* 39 §. 5. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Heres cogitur legati praedii solvere vectigal praeteritum, vel tributum, vel solarium, vel cloacarium, vel pro aquae forma.

3329) — *Gaii instit.* II. 21. *In eadem* causa sunt *provincialia* praedia, quorum *alia stipendiaria*, alia tributaria, vocamus Stipendiaria sunt ea, quae in his provinciis sunt quae propriae populi romani esse intelliguntur. Tributaria sunt ea, quae in bis provinciis sunt quae propriae *Caesaris esse cre*duntur.

3330) — *L.* 7. §. 2. *in f. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*)... Modica igitur refectio ad eum pertinet, quoniam et alia onera agnoscit, usufructu legato, utputa stipendium, vel tributum, vel solarium, vel alimenta ab ea re relicta. Et ita Marcellus libro decimo tertio scribit.

3331) — *L.* 12. §. 3. *D. de publicanis.* (XXXIX. 4.) (*Ulp.*) Publicani autem dicuntur, qui publica vectigalia babent conducta.

3332) — *L.* 1. *pr.* §. 1. *it.* §. 3. *D. de loco publ. fruendo.* (XLIII. 9.) (*Ulp.*) Praetor ait: QUO MINUS LOCO PUBLICO, QUEM IS, CUI LOCANDI IUS FUERIT, FRUENDUM ALICUI LOCAVIT, EI, QUI CONDUXIT, SOCIOVE EIUS EX LEGE LOCATIONIS FRUI LICEAT, VIM FIERI VETO. — §. 1. Interdictum hoc publicae utilitatis causa proponi, palam est, tuetur enim vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui ad fruendum conduxit. — §. 3. Ait Praetor: *quo minus e lege locationis frui liceat.* Merito ait: *e lege locationis*; ultra legem enim vel contra legem non debet audiri, qui frui desiderat.

3333) — *L.* 1. §. 7. *D. ut in flum. publ. nav. liceat.* (XLIII. 14.) (*Ulp.*) Publicano plane, qui lacum vel stagnum conduxit, si piscari prohibeatur, utile interdictum competere, Sabinus consentit; et ita Labeo. Ergo et si a municipibus conductum habeat, aequissimum erit

ob vectigalis favorem interdicto eum tueri.

Nor. 13.

3334) — *L.* 203. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Alfen. Varus.*) In lege censoria portus Siciliae ita scriptum erat : *servos, quos domum quis ducet suo usu, pro his portorium ne dato.* Quaerebatur : si quis a Sicilia servus Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portorium dare deberet, necne? Respondit : duas esse in hac scriptura quaestiones, primam, quid esset *domum* ducere, alteram, quid esset *suo usu* ducere; igitur quaeri solere, utrum ubi quisque habitaret, sive in provincia sive in Italia, an duntaxat in sua cuiusque patria domus esse recte diceretur? sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes et tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset; quid autem esset : *usu suo*, magnam habuisse dubitationem, et magis placere, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri; itemque de servis eadem ratione quaeri, qui eorum usus sui causa parati essent, utrum dispensatores, insularii, villici, atrienses, textores, an operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret, omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut venderet? et sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad eius corpus tuendum, atque ipsius cultum praepositi destinatique essent, quo in genere vectores, cubicularii, coqui, ministratores, atque alii, qui ad eiusmodi usum parati essent, numerarentur.

3335) — *L.* 9. *pr. D. de publicanis et vectigal.* (XXXIX. 4.) (*Paulus.*) Locatio vectigalium, quam calor licitantis ultra modum solitae conductionis inflavit, ita demum admittenda est, si fideiussores idoneos, et cautionem is, qui licitatione vicit, offerre paratus sit.

3336) — *L.* 4. *C. de vect. et commissis.* (IV. 61.) (*Constantin.*) Penes illum vectigalia manere oportet, qui superior in licitatione exstiterit, ita ut non minus, quam triennii fine locatio concludatur, nec ullo modo interrumpatur tempus exigendis vectigalibus praestitutum. Quo peracto tempore licitationum iura conductionumque recreari oportet, ac simili modo aliis collocari. (321.)

3337) — *L.* 9. §. 2. 3. *D. eod* (*Paulus.*) — §. 2. Reliquatores vectigalium ad iterandam conductionem, antequam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. — §. 3. Debitores fisci, itemque reipublicae, vectigalia conducere prohibentur, ne ex alia causa eorum debita onerentur, nisi forte tales fideiussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint.

3338) — *L.* 45. §. 14. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Paulus.*) Minoribus viginti quinque annis neque fundus, neque vectigalia locanda sunt, ne adversus ea beneficio aetatis utantur.

3339) — *L. un. C. ne tut. v. cur. vectig. conducat.* (V. 41.) (*Antonin.*) Competens iudex non ignorat, non esse admittendos ad vectigalia conducenda eos, qui pupillorum vel adolescentium tutelam seu curam administrant, vel qui eius administrationis rationem nondum reddiderunt. Sed quamvis contra interdictum ad vectigal conducendum accesseris, tamen, quoniam ultro me adiisti, si tam vectigali quam pupillis satisfeceris, falsi crimine carebis. Quum autem fisco te iam obstrictum, postea tutorem esse factum dicas, periculo te excusare poteris. (213.)

3340) — *Nov.* 123. *c.* 6. Sed neque fieri susceptorem aut exactorem fiscalium functionum, aut conductorem publicarum, aut alienarum possessionum, aut curatorem domus, aut procuratorem litis, aut fideiussorem pro talibus causis episcopum, aut oeconomum, aut alium clericum cuiuslibet gradus, aut monachum proprio nomine, aut ecclesiae, aut monasterii sinimus, ut non per hanc occasionem et sanctis domibus damnum fiat, et sacra ministeria impediantur. Si autem ecclesiis aut monasteriis possessiones quaedam adiacentes inveniantur, et voluerint dispensatores ipsarum venerabilium domorum in conductionem aut emphyteusin has accipere, tunc omnibus clericis et monachis pro his causis in ipso instrumento sub gestis monumentorum consentientibus, et manifestantibus, pro utilitate venerabilium domorum hoc fieri, talem conductionem et emphyteusin procedere sinimus. Sed etiam ipsis sanctissimis ecclesiis et aliis venerabilibus domibus damus licentiam conductiones et emphyteuses facere ad invicem, et clericis similiter propriarum ecclesiarum possessiones conducere et gubernare, cum voluntate tamen episcopi et oeconomi, permittimus, exceptis personis, quas per aliam legem hoc facere prohibuimus. Si quis autem contra ea, quae dicta sunt, aliquid fecerit, si quidem episcopus fuerit, omnes eius res, ex qualibet causa vel persona, sive ante episcopatum sive posthac ad eum venientes, eius ecclesiae vindicari sancimus. Si autem oeconomi aut alii clerici fuerint hoc delinquentes, pecuniariam eos poenam, qualem episcopus eorum probaverit, exigi, ecclesiae vindicandam, quum etiam conductionem teloniorum aut cuiuslibet possessionis, aut publicarum collationum perceptionem aut exactionem, aut sollicitudinem domus eis credentes, aut fideiussores eos pro memoratis causis suscipientes nullam contra ecclesiam, aut monasterium, aut res eius aut gubernantium, aut contra illas personas, quibus crediderint, aut contra facultates aut fideiussores eorum habeant actionem. Illi vero, qui publicarum collationum aut tributorum susceptionem, aut conductionem, aut exactionem memoratis personis crediderint, aut fideiussores eos acceperint, si quod publico damnum contingat, hoc ex propria facultate restituere compellentur.

Nov. 14.

L. 17. §. 1. *D. de V. S. Vid.* 3012.

3341) — *L.* 16. §. 7. *D. de publ. et vectig.* (XXXIX. 4.) (*Marcian.*) Species pertinentes ad vectigal : cinnamomum piper longum, piper album, folium pentasphaerum, folium barbaricum, costum, costamomum, nardi stachys, cassia turiana, xylocassia, smyrna, amomum, zingiberi, malabathrum, aroma indicum, chalbane, laser, alchelucia, sarcocolla, onyx arabicus, cardamomum, xylocinnamomum, opus byssinum, pelles babylonicae, pelles parthicae, ebur, ferrum indicum, carbasum, lapis universus, margarita, sardonyx, ceraunium, hyacin-

thus, smaragdus, adamas, sapphirus, callainus, beryllus, chelidonia indica, vela sarmatica, metaxa, vestis serica vel subserica, vela tincta, carbasea, nema sericum, spadones, indici leones, leaenae, pardi, leopardi, pantherae, purpura, item marocorum lana, fucus, capilli indici.

3342) — *L. 7. C. de vectigal. et commiss.* (IV. 6.) (*Valentin., Valens. et Gratian.*) Ex praestatione vectigalium nullius omninu nomine quidquam minuatur; quin octavas more solito constitutas omne hominum genus, quod commerciis voluerit interesse, dependat, nulla super hoc militarium personarum exceptione facienda. (366.)

3343) — *L. 8. C. eod.* (*Gratian., Valentin. et Theod.*) A legatis gentium devotarum ex his tantum speciebus, quas de locis propriis, unde conveniunt, huc deportant, octavarii vectigal accipiant; quas vero ex romano solo (quae sunt tamen lege concessae) ad propria deferunt, has habeant a praestatione immunes ac liberas. (381.)

3344) — *L. 3. C. de metallariis.* (XI. 6.) (*Gratian., Valentin. et Theod.*) Cuncti, qui per privatorum loca saxorum venam laboriosis effossionibus persequuntur, decimas fisco, decimas etiam domino repraesentent, cetero modo propriis suis desideriis vindicando. (382.)

3345) — *Pauli sent. rec.* (IV. 6.) *de vicesima.* — 1. Tabulae testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes vel maxima pars eorum adhibeatur, qui signaverint testamentum: ita ut agnitis signis, rupto lino aperiatur et recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas; ac deinde signo publico obsignatum in archium redigatur, ut si quando exemplum eius interciderit, sit unde peti possit. — 2. Testamenta in municipiis, coloniis, oppidis, praefectura, vico, castello, conciliabulo facta, in foro vel basilica praesentibus testibus vel honestis viris inter horam secundam et decimam diei recitari debebunt: exemploque sublato, ab iisdem rursus magistratibus obsignari, quorum praesentia constat aperta. — 3. Testamentum lex statim post mortem testatoris aperiri voluit: et ideo, quamvis sit rescriptis variatum, tamen a praesentibus intra triduum vel quinque dies aperiendae sunt tabulae; ab absentibus quoque intra eos dies, cum supervenerint: nec enim oportet testamentum heredibus aut legatariis aut libertatibus, quam necessario vectigali moram fieri.

Nor. 15.

L. 203. D. de V. S. Vid. 3334.

3345a) — *Fragm. veteris Icti. de iure fisci.* §. 18. Capit*e legis* censoriae cave*tur*, ut *non* tan*t*um cum quid praestatur, eiu*s* rei omissa professio intra comiss **** quinquennium locum ****. Earum rerum *nomi*ne, quae per fraudem *fi*sco ablatae sunt vel professioni subtractae, quad*r*uplum fisco de*p*enditur, alias duplum.

Nor. 16.

3346) — *L.* 11. §. 2. *D. de publ. et vectigal.* (XXXIX. 4.) (*Paulus.*) Dominus navis si illicite aliquid in nave vel ipse, vel vectores imposuerint, navis quoque fiscu vindicatur. Quodsi absente domino id a magistro, vel gubernatore, aut proreta, nautave aliquo factum sit, ipsi quidem capite puniuntur, commissis mercibus, navis autem domino restituitur.

3347) — *L. 11. C. de vect. et comm.* (IV. 61.) (*Arcad. et Honor.*) Si quis sine persona mancipum, id est salinarum conductorum, sales emerit vendereve tentaverit sive propria audacia, sive nostro munitus oraculo, sales ipsi una cum eorum pretio mancipibus addicantur.

3348) — *L. 14. D. eod.* (XXXIX. 4.) (*Ulp.*) Commissa vectigalium nomine etiam ad heredem transmittuntur. Nam quod commissum est, statim desinit eius esse, qui crimen contraxit, dominiumque rei vectigalis acquiritur; ea propter commissi persecutio, sicut adversus quemlibet possessorem, sic et adversus heredem competit.

3349) — *L.* 11. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Eam rem, quae commisso vindicata est, dominus emere non prohibetur vel per se, vel per alios, quibus hoc mandaverit.

3350) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Marcian.*) Interdum nec vendendus est is servus, qui in commissum cecidit, sed pro eo aestimatio a domino danda est. Divi enim Severus et Antoninus rescripserunt: quum is servus, qui actum domini gessisse diceretur, in commissum cecidisset, venire non debuisse, sed pro eo viri boni arbitratu aestimationem oportuisse dari.

3351) — *L.* 16. §. 8. *et* 10. *D. eod.* (*Marcian.*) — §. 8. Si propter necessitatem adversae tempestatis expositum onus fuerit, non debere hoc commisso vindicari, divi Fratres rescripserunt. — §. 10. Divi quoque Fratres rescripserunt, quum quidam non per fraudem, sed per errorem in causam commissi incidisset, ut duplo vectigale contenti publicani servos restituerent.

L. 16. §. 3. *D. eod. Vid.* 968.

3352) — *L.* 16. §. 12. *D. eod.* (*Morcion.*) Si quis professus apud publicanum fuerit, non tamen vectigal solverit, hoc concedente publicano, ut solent facere, divi Severus et Antoninus rescripserunt, res in commissum non cadere. *Cum enim*, inquiunt, *professiones recitantur, commissum cessat, quum poterit satisfieri fisco ex bonis publicanorum vel fideiussorum.*

3353) — *L.* 7. §. 1. *D. eod.* (*Papir. Iustus.*) Item rescripserunt: pupillo remittere se poenam commissi, si intra diem tricesimum vectigal intulisset.

L. 9. §. 5. *D. de min. Vid.* 974.

L. 3. C. de vectig. et comm. Vid. 2854.

3354) — *L. 1. C. eod.* (*Sever. et Antonin.*) Si iure manumissus es ante quaestionem commissi motam, statum tuum vectigalis nomine convelli, non est aequum.

3355) — *L. 2. C. eod.* (*Sever. et Antonin.*) Neque commissum, quod ante quinquennium factum dicitur, si lite res anticipata non est, vindicari potest, neque pro re, quae in commissi causam cecidit, si ipsa non exsistat nec dolo supprimatur, pretium peti potest.

Nor. 18.

L. 1. §. 1. *D. de loco publ. fruendo. Vid.* 3332.

Nor. 19.

3356) — *L.* 1. *pr.* §. 2. 3. 4. 5. *D. de publ. et vectig.* (XXXIX. 4.) (*Ulp.*) Praetor ait: QUOD PUBLICANUS, SEU QUIS PUBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QUODVE FAMILIA PUBLICANORUM, SI ID RESTITUTUM NON ERIT, IN DUPLUM, AUT SI POST ANNUM AGETUR, IN SIMPLUM IUDICIUM DABO. ITEM SI DAMNI INIURIA

FURTUMVE FACTUM ESSE DICETUR, IUDICIUM DABO. SI HI, AD QUOS EA RES PERTINEBIT, NON EXHIBEBUNTUR, IN DOMINOS SINE NOXAE DEDITIONE IUDICIUM DABO. — §. 2. Dixerit aliquis : quid utique hoc edictum propositum est? quasi non et alibi Praetor providerit furtis, damnis, vi raptis? Sed e re putavit, et specialiter adversus publicanos edictum proponere. — §. 3. Quod quidem edictum in aliqua parte mitius est, quippe quod in duplum datur, quum vi bonorum raptorum in quadruplum sit, et furti manifesti aeque in quadruplum. — §. 4 Et restituendi facultas publicano vi abreptum datur; quod si fecerit, omni onere exuitur, et poenali actione ex hac parte edicti liberatur. Unde quaeritur : si quis velit cum publicano non ex hoc edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni iniuriae, vel furti agere, an possit? Et placet posse, idque Pomponius quoque scribit; est enim absurdum, meliorem esse publicanorum causam, quam ceterorum effectam opinari. — §. 5. Familiae nomen hic non tantum ad servos publicanorum referemus, verum et ad eos, qui in numero familiarium sunt publicani. Sive igitur liberi sint, sive servi alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant, hoc edicto continebuntur. Proinde et si servus publicani rapuit, non tamen in ea familia constitutus, quae publico vectigali ministrat, hoc edictum cessabit.

3357) — *L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Quaerentibus autem nobis : utrum duplum totum poena sit, et praeterea rei sit persecutio, an in duplo sit et rei persecutio, ut poena simpli sit? magis placuit, ut res in duplo sit.

CAPUT III.

DE FAMILIA.

§. 204.

Not. 1.

L. 195. §. 1. *D. de V. S. Vid.* 438.

Not. 2.

3358)—*L.* 195. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Servitutium quoque solemus appellare familias, ut in edicto Praetoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi Praetor loquitur de familia publicanorum; sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur huius rei causa paratum, hoc est vectigalis causa. Alia autem parte edicti omnes servi continentur, ut de hominibus coactis, et vi bonorum raptorum. Item redhibitoria, si deterior res reddatur emtoris opera aut familiae eius, et interdicto unde vi familiae appellatio omnes servos comprehendit; sed et filii continentur.

L. 40. §. 3 *D. eod.* (*Ulp.*) Unicus servus familiae appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

3359) — *Pauli sent. rec.* V. 6. 3. Non tantum si ipse dominus possessione deiiciatur, utile interdictum est, sed etiam si familia eius. Familiae autem nomine etiam duo servi continentur.

L. 1. §. 17. *D. de vi. Vid.* 3234.

Not. 4.

L. 195. §. 2. *D. de V. S. Vid.* 435.

Not. 5.

L. 195. §. 2. *D. de V. S. Vid.* 435.

L. 195. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Mulier autem familiae suae et caput et finis est.

3360) — *L.* 196. *D. eod.* (*Gaius.*) Familiae appellatione et ipse princeps familiae continetur. §. 1. Feminarum liberos in familia earum non esse, palam est, quia qui nascuntur patris, non matris familiam sequuntur.

3361) — *L.* 69. §. *ult. D. de leg.* II. (XXXI). (*Papin.*) Si quidam sint postea emancipati, tractari potest, an hi quoque recte fideicommissum petant? Et puto recte petituros, quoniam familiae appellatione personae quoque hae demonstratae intelliguntur.

3362)—*L. ult. C. de V. S.* (VI. 38.) (*Iustinian.*) Suggestioni Illyricianae advocationis respondentes decernimus, familiae nomen talem habere vigorem, parentes, et liberos, omnesque propinquos, et substantiam, libertos etiam, et patronos, nec non servos per hanc appellationem significari; et si quis per suum elogium fideicommissum familiae suae reliquerit, nulla speciali adiectione super quibusdam certis personis facta, non solum propinquos, sed etiam, his deficientibus, generum et nurum. Eos enim nobis humanum esse videtur ad fideicommissum vocari, ita videlicet, si matrimonium morte filii vel filiae fuerit dissolutum. Nullo etenim modo possunt gener vel nurus filiis viventibus ad tale fideicommissum vocari, quum hi procul dubio eos antecedant; et hoc videlicet gradatim fieri, ut post eos liberti veniant. Hoc eodem valente, et si quis rem immobilem cuidam legaverit vel fideicommiserit, eamque alienari prohibuerit, adiiciens, ut, si hoc fideicommissarius praeterierit, familiae suae res acquiratur. In aliis autem casibus nomen familiae pro substantia oportet intelligi, quia et servi et aliae res in patrimonio uniuscuiusque esse putantur. (552.)

Not. 6.

3363)— *Pr. J. de his, qui sui vel alieni iur. sunt.* (I. 8.) Sequitur de iure personarum alia

divisio. Nam quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri subiectae. Rursus earum, quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate parentum, aliae in potestate dominorum sunt. Videamus itaque de iis, quae alieno iuri subiectae sunt; nam si cognoverimus, quae istae personae sunt, simul intelligemus, quae sui iuris sunt. Ac prius dispiciamus de iis, quae in potestate dominorum sunt.

Not. 7.

3364) — *Gaii instit.* I. 49. Sed rursus earum personarum quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in manu, aliae in mancipio sunt.

Not. 8.

3365) — *Pr. J. de tutelis.* (I. 13.) Transeamus nunc ad aliam divisionem personarum; nam ex his personis, quae in potestate non sunt, quaedam vel in tutela sunt, vel in curatione, quaedam neutro iure tenentur. Videamus ergo de his, qui in tutela vel curatione sunt, ita enim intelligemus ceteras personas, quae neutro iure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quae in tutela sunt.

§. 205.

Not. 1.

3366) — *L. 2. C. de natural. lib.* (V. 27.) (*Arcadius et Honorius.*) Matre, vel legitimis filiis, vel nepotibus aut pronepotibus cuiuscunque sexus; uno pluribusve, exsistentibus, bonorum suorum unam tantum unciam pater naturalibus filiis seu filiabus eorumque genitrici, vel si sola sit concubina, semiunciam largiendi vel relinquendi habeat potestatem. Quidquid vero ultra modum concessum relictum sit, legitimis filiis, vel matri, vel ceteris successoribus iure reddatur. (405.)

3367) — *§. ult. J. de nupt.* (I. 10.) Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim ut nati sunt in potestate parentum non fiant, postea autem redigantur in potestatem parentum; qualis est is, qui, dum naturalis fuerat, postea curiae datus potestati patris subiicitur, nec non is, qui a muliere libera procreatus, cuius matrimonium minime legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis in potestate patris efficitur. Quod et aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio praebuit.

3368) — *Nov.* 74. *c.* 6. Si quid autem praeter haec fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione, erunt naturales, et quae a nobis largita sunt naturalibus, sive ex testamento sive ab intestato potientur. Eos enim, qui semel ex odibilibus nobis et propterea prohibitis nuptiis procedunt, neque naturales vocari, neque participanda eis ulla clementia est, sed sit supplicium etiam hoc patrum, ut agnoscant, quia neque quidquam peccatricis concupiscentiae eorum habebunt filii.

3369) — *L. 1. §. 4. D. und. cogn.* (XXXVIII. 8.) (*Ulp.*) Cognationem facit etiam adoptio; etenim quibus fiet agnatus hic, qui adoptatus est, iisdem etiam cognatus fiet; nam ubicunque de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, ut etiam adoptione cognati facti contineantur. Evenit igitur, ut is, qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris iura cognationis retineat, quam in familia adoptiva nansciscatur; sed eorum tantum cognationem in adoptiva familia nanciscitur, quibus fit agnatus, in naturali autem omnium retinebit.

3370) — *Pr. J. de adopt.* (I. 11.) Non solum autem naturales liberi secundum ea, quae diximus, in potestate nostra sunt, verum etiam ii, quos adoptamus.

3371) — *§. 2. J. de heredit., quae ab intest.* (III. 1.) Sui autem heredes existimantur... qui in potestate morientis fuerint, velut filius, filia, nepos neptisve ex filio... Nec interest utrum naturales sint liberi, an adoptivi.

3372) — *§. 5. J. qui et quib. ex c. manumitt. non poss.* (I. 6.) Iustae autem manumissionis causae hae sunt: veluti si quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratrem sororemve naturales, aut paedagogum, nutricem, educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat, aut servum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii causa, dum tamen intra sex menses uxor ducatur, nisi iusta causa impediat, et qui manumittitur procuratoris habendi gratia non minor decem et septem annis manumittatur.

L. 54. pr. D. mandati. Vid. 525.

Not. 2.

§. 12. J. de nupt. Vid. 345.

3373) — *L. 23. D. de statu. hom.* (I. 5.) (*Modestin.*) Vulgo concepti dicuntur, qui patrem demonstrare non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet. Qui et spurii appellantur παρὰ τὴν σποράν.

3374) — *L. 5. §. 2. D. eod.* (*Marcian.*) Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt... Nec interest, iustis nuptiis conceperit, an vulgo, quia non debet calamitas matris nocere ei, qui in ventre est.

L. 6. pr. D. de decur. Vid. 2941.

3375) — *L. 16. §. 1. D. de his, quae ut indignis auferuntur.* (XXXIV. 9.) (*Papinian.*) Quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quae se non patroni concubinam esse patitur, eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur; idque in testamento Coccei Cassiani clarissimi viri, qui Rufinam ingenuam honore pleno dilexerat, optimi maximique principes nostri iudicaverunt, cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam appellaverat, vulgo quaesitam apparuit.

Not. 3.

3376) — *Nov.* 12. *c.* 1. Sancimus igitur, de cetero, si quis illicitas et contrarias naturae (quas lex incestas, et nefandas, et damnatas vocat) contraxerit nuptias, si quidem non habuerit filios ex prioribus legitimis et inculpabilibus sibi contractis nuptiis, mox ei suarum rerum casum imminere, simul autem et eis, quae nomine dotis data sunt ei, in nullo potiri, sed omnia aerario assignari, eo quod, dum licuerit nuptias facere legitimas, contra leges amaverit, et confuderit quidem sobolem, nocuerit autem et generi, egerit vero quae impia sunt et scelesta, et talia concupierit, qualia plurima etiam irrationabilia amovent animalia, sitque ei poena non confiscatio solum sed etiam cinguli privatio et exsilium, et si vilis

fuerit, etiam corporis verberatio, quatenus discat caste vivere et intra naturam se continere, non autem delectari et amare ultra terminum traditum nobis a natura [*etiam his legibus repugnare*]. Muliere quoque, si legem sciens hanc quidem neglexerit, incestis autem semetipsam tradiderit nuptiis, sub eadem constituenda poena.

3377) — *Nov.* 89. *c.* 15. *pr.* Ultima si quidem nos pars legis exspectat, ut ipsa competentem suscipiat ordinem, et enumeremus, qui neque ipso naturalium nomine digni sunt. Primum quidem omnis, qui ex complexibus (non enim hoc vocamus nuptias) aut nefariis, aut incestis, aut damnatis processerit, iste neque naturalis nominabitur, neque alendus est a parentibus, neque habebit quoddam ad praesentem legem participium. Unde etsi a Constantino piae memoriae in constitutione ad Gregorium scripta quaedam de talibus dicta sunt filiis, haec non recipimus, quoniam et non utendo peremta est. Phoenicarchorum enim, et Syriarchorum, et magistratuum, et insignium meminit, et clarissimorum, et neque naturales esse vult ex his procedentes, amovens eis etiam imperialis munificentiae mansuetudinem. Quam videlicet constitutionem omnino perimimus. — §. 1. Haec a nobis sancita sint, et nulli penitus ignorantia nostrarum erit legum, nec qui sunt legitimi, qui vero naturales, nec quomodo eis legitima iura dantur, aut quomodo etiam naturales permanentes promerentur humanitatem, et quomodo etiam ipsi competenter honorati sunt, ab eorum, qui neque naturales dici digni sunt, communione segregati.

Not. 5.

L. 12. *D. de statu hom. Vid.* 1965.

L. 3. §. 12. *D. de suis et legit. hered. Vid.* 715. 716.

3378) — *Pauli sent. rec.* IV. 9. 5. Septimo mense natus matri prodest: ratio enim Pythagorei numeri hoc videtur admittere, ut aut septimo pleno aut decimo mense partus maturior videatur.

L. 6. *D. de his, qui sui vel alieni iuris sunt. Vid.* 1966.

Not. 6.

L. 3. §. 11. *D. de suis et legit. hered. Vid.* 1963.

3379) — *L.* 4. *C. de posth. hered. instit.* (VI. 29.) (*Iustinian.*) Quidam, quum testamentum faciebat, his verbis usus est: *Si filius vel filia intra decem mensium spatium post mortem meam editi fuerint, heredes sunto*, vel ita dixit: *Filius vel filia, qui intra decem menses proximos mortis meae nascentur, heredes sunto.* Iurgium antiquis interpretatoribus legum exortum est, an videantur non contineri testamento, et hoc ruptum facere? Nobis itaque eorum sententiam decidentibus, quum frequentissimas leges posuimus testatorum voluntates adiuvantes, ex neutra huiusmodi verborum compositione ruptum fieri testamentum videtur, sed sive vivo testatore, sive post mortem eius intra decem menses a morte testatoris numerandos filius vel filia fuerint progeniti, maneat testatoris voluntas immutilata, ne poenam patiatur praeteritionis, qui suos filios non praeteriit. (350.)

Not. 7.

3380) — *L.* 5. *D. de in ius vocando.* (II. 4.) (*Paulus.*) Quia semper certa [*] est, etiamsi vulgo conceperit, pater vero is tantum, quem nuptiae demonstrant.

L. 6. *D. de his, qui sui vel al. iur. sunt. Vid.* 1966.

3381) — *L.* 1. §. 14. *D. de agnosc. vel alend. liber.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Idem Iulianus scribit: si uxore denuntiante se praegnantem, maritus non negaverit, non utique suum illico partum effici, cogendum tamen alere. Ceterum esse satis iniuriosum, ait, si quis longo tempore abfuerit, et reversus uxorem praegnantem invenerit, et idcirco reiecerit, si quid ex his, quae senatusconsulto continentur, omiserit, suum heredem ei nasci.

Not. 8.

3382) — *Nov.* 117. *c.* 2. Ad hoc autem et illud sancire perspeximus, ut, si quis filium aut filiam habens de libera muliere, cum qua nuptiae consistere possunt, dicat in instrumento sive publica sive propria manu conscripto, et habente subscriptionem trium testium fide dignorum, sive in testamento, sive in gestis monumentorum, hunc aut hanc filium suum esse aut filiam, et non adiecerit naturalem, huiusmodi filios esse legitimos, et nullam aliam probationem ab iis quaeri, sed omni frui eos iure, quod legitimis filiis nostrae conferunt leges, utpote ipso patre, sicut dictum est, filios proprios eos vocante. Ex hoc enim et cum eorum matre monstratur legitimum habuisse matrimonium, ut neque ab ea pro nuptiarum fide alia probatio requiratur. Si autem pater ex ipsa muliere multos filios habens, uni ex eis testimonium quolibet ex praedictis praebuerit modis, sufficere et aliis ex eadem muliere natis ad legitimorum iura patris testimonium uni datum.

L. 29. *pr. D. de probat. Vid.* 2011.

3383) — *L.* 1. §. 3. *D. de quaestionibus.* (XLVIII. 18.) (*Ulp.*) Ad quaestionem non esse provocandos eos, quos accusator de domo sua produxerit, nec facile credendum subiectam eam, quam ambo parentes dicuntur caram filiam habuisse, rescripto divorum Fratrum ad Lucium Tiberianum emisso declaratur.

Not. 9.

3384) — *L.* 29. §. 1. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Scaev.*) — §. 1. Mulier gravida repudiata, filium enixa absente marito, ut spurium in actis professa est. Quaesitum est: an is in potestate patris sit, et matre intestata mortua, iussu eius hereditatem matris adire possit, nec obsit professio a matre irata facta? Respondit veritati locum superfore.

Not. 10.

L. 1. §. 4. *D. unde cognati. Vid.* 3369.

Not. 11.

3385) — *L.* 26. *C. de nupt.* (V. 4.) (*Iustinian.*) Si quis alumnam suam libertate donaverit, et in matrimonio suo collocaverit, dubitabatur apud antiquos, utrumne huiusmodi nuptiae le-

[*] *Scil.* mater.

gitimae esse videantur an non? Nos itaque, vetustam ambiguitatem decidentes, non esse vetitum matrimonium censemus. Si enim ex affectu omnes introducuntur nuptiae, et nihil impium nec legibus contrarium in tali copula exspectamus, quare praedictas nuptias inhibendas existimemus? Nec enim homo sic impius invenietur, ut, quam ab initio loco filiae habuit, eam postea in suo collocet matrimonio, sed ei credendum est, quia eam et ab initio non ut filiam educavit, et libertate donavit, et dignam esse postea suo putavit matrimonio. Ea videlicet persona omnimodo ad nuptias venire prohibenda, quam aliquis, sive alumna sit sive non, a sacrosancto suscepit baptismate, quum nihil aliud sic inducere potest paternam affectionem et iustam nuptiarum prohibitionem, quam huiusmodi nexus, per quem deo mediante animae eorum copulatae sunt.

§. 206.

Not. 1.

L. 195. §. 2. *D. de V. S. Vid.* 435.

3386) — *L.* 13. *D. de suis et legit.* (XXXVIII. 16.) (*Gaius.*) Nulla femina aut habet suos heredes, aut desinere habere potest propter capitis deminutionem.

3387) — *Gaii instit.* I. 155. 156. — 155. Quibus testamento quidem tutor datus non sit, iis ex lege XII agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi. — 156. Sunt autem agnati per virilis sexus personas cognatione iuncti, quasi a patre cognati: veluti frater eodem patre natus; fratris filius, neposve ex eo; item patruus et patrui filius, *et nepos* ex eo. At hi qui per feminini sexus *personas cognatione iunguntur, non sunt agnati; sed alias* naturali iure cognati; *itaque* inter avunculum et sororis filium non agnatio est, sed cognatio; item amitae materterae filius non est mihi agnatus, sed cognatus; et invicem scilicet ego illi eodem iure coniungor: quia qui nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

3388) — *Gaii instit.* III. 10. *Vocantur autem* agnati, qui legitima cognatione iuncti sunt: legitima autem cognatio est ea quae per virilis sexus personas *coniungitur. Itaque qui eodem patre nati sunt* fratres, agnati *sibi sunt*, *qui etiam consanguinei* vocantur: nec requiritur an *etiam matrem eamdem habuerint.* Item patruus fratris filio, et invicem *is illi* agnatus est. Eodem numero *sunt fratres* patrueles *inter se*, *id est*, qui ex duobus *fratribus progenerati* sunt: quos plerique *etiam consobrinos vocant. Qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis pervenire poterimus.*

3389) — *L.* 10. §. 2. *D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Paulus.*) Cognati sunt et quos agnatos lex duodecim tabularum appellat: sed *hi sunt* per patrem cognati ex eadem familia. Qui autem per feminas coniunguntur, cognati tantum nominantur.

3390) — *Ulp. fragm.* XXVI. 1. Intestatorum ingenuorum hereditates pertinent primum ad suos heredes, id est, liberos qui in potestate sunt, ceterosque qui [in] liberorum loco sunt; si sui heredes non sunt ad consanguineos, id est, fratres et sorores ex eodem patre; si nec hi sunt, ad reliquos adgnatos proximos, id est, cognatos virilis sexus, per mares decendentes, eiusdem familiae. Id enim cautum est lege duodecim tabulaeum hac: SI INTESTATO MORITUR, QUI SUUS HERES NEC *sit*, ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO. [*Ulp. lib. sing.*, *tit. de legitimis hereditatibus.* Si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat his verbis: SI AGNATUS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABEANT. Nec gentilitia iura in usu sunt. *Coll. leg. M. et R.* XVI. 4.]

3391) — *L.* 7. *D. de legit. tut.* (XXVI. 4.) (*Gaius.*) Sunt autem agnati, qui per virilis sexus personas cognatione iuncti sunt, quasi a patre cognati, veluti frater eodem patre natus, fratris filius, neposve ex eo, item patruus, et patrui filius, neposve, ex eo.

3392) — §. 1. *J. de legit. agnat. tut.* (I. 15.) Sunt autem agnati: cognati per virilis sexus cognationem coniuncti, quasi a patre cognati, veluti frater eodem patre natus, fratris filius neposve ex eo, item patruus et patrui filius neposve ex eo. At qui per feminini sexus personas cognatione iunguntur, non sunt agnati, sed alias naturali iure cognati. Itaque amitae tuae filius non est tibi agnatus, sed cognatus, et invicem scilicet tu illi eodem iure coniungeris, quia qui nascuntur patris, non matris familiam sequuntur.

L. 195. §. *ult. D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Mulier autem familiae suae et caput et finis est.

3393) — *Ulp. fragm.* XI. 4. Adgnati sunt a patre cognati virilis sexus, per virilem sexum descendentes, eiusdem familiae: veluti patrui, fratres, filii fratris, patrueles.

3394) — *L.* 10. §. 3. *D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Paulus.*) Proximiores ex agnatis sui dicuntur.

3395) — *L.* 12. *D. de suis et legitimis.* (XXXVIII. 16.) (*Pompon.*) Filius patri agnatus proximus est.

Not. 2.

3396) — *L.* 4. §. 2. *D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Modestin.*) Cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligitur. Nam quaedam cognationes iure civili, quaedam naturali connectuntur; nonnumquam utroque iure concurrente, et naturali et civili, copulatur cognatio. Et quidem naturalis cognatio per se sine civili cognatione intelligitur, quae per feminam descendit, quae vulgo liberos peperit. Civilis autem per se, quae etiam legitima dicitur, sine iure naturali cognatio constitit per adoptionem. Utroque iure consistit cognatio, cum iustis nuptiis contractis copulatur. Sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur; civilis autem cognatio, licet ipsa quoque per se plenissime hoc nomine vocetur, proprie tamen agnatio vocatur, videlicet quae per mares contingit.

Not. 3.

3397) — *L.* 5. *D. unde legitimi.* (XXXVIII. 7.) (*Modestin.*) Inter agnatos et cognatos hoc interest, quod in agnatis et cognati continentur, in cognatis non utique et agnati; verbi gratia patris frater, id est patruus, et agnatus est et cognatus, matris autem frater, id est avunculus, cognatus est, agnatus non est. — §. 1. Quamdiu spes est, suum heredem aliquem defuncto exsistere, tamdiu consanguineis locus non est, puta

si defuncti uxor praegnans sit, aut defuncti filius apud hostes sit.

L. 1. §. 4. *D. unde cognati. Vid.* 3369.

3398) — *L.* 3. *D. eod.* (*Iulian.*) Capitis deminutione perimuntur cognationes, quae per adoptionem acquisitae sunt. Igitur si post mortem verbi gratia fratris adoptivi intra centesimum diem adoptivus frater capite deminutus fuerit, bonorum possessionem accipere non poterit, quae proximitatis nomine fratri defertur. Praetorem enim non solum mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri, palam est.

3399) — *L.* 4. §. 10. *D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Modestin.*) In adoptionem datus aut emancipatus, quascunque cognationes affinitatesque habuit, retinet, agnationis iura perdit; sed in ea familia, ad quam per adoptionem venit, nemo est illi cognatus, praeter patrem eosve, quibus agnascitur; affinis autem ei omnino in ea familia nemo est.

3400) — §. 3. *J. de legit. agnat. tut.* (I. 15.) Sed agnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur. Nam agnatio iuris est nomen, cognationis vero ius non omnibus modis commutatur, quia civilis ratio civilia quidem iura corrumpere potest, naturalia vero non utique.

3401) — §. 11. *J. de hereditat. quae ab int. defer.* (III. 1.) Minus ergo iuris habent adoptivi, quam naturales. Namque naturales emancipati beneficio Praetoris gradum liberorum retinent, licet iure civili perdunt, adoptivi vero emancipati et iure civili perdunt gradum liberorum, et a Praetore non adiuvantur; et recte. Naturalia enim iura civilis ratio perimere non potest, nec quia desinunt sui heredes esse, desinere possunt filii filiaeve aut nepotes neptesve esse. Adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt esse, quia ius nomenque filii filiaeve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia civili ratione, id est emancipatione, deperdunt.

§. 207.

Not. 1.

3402) — *L.* 10. §. 14. *D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Paulus.*) Tertio gradu personae continentur triginta duae. Proavus, qui quadrifariter intelligitur; est enim avi paterni aut materni pater, item aviae paternae aut aviae maternae pater. Proavia quoque quatuor personas complectitur; est enim aut avi paterni, aut aviae paternae mater, item avi materni et similiter aviae maternae mater. Patruus; is autem est patris frater, et ipse dupliciter intelligendus est, ex patre vel matre. — Puta avia paterna mea nupsit patri tuo, peperit te, aut avia paterna tua nupsit patri meo, peperit me; ego tibi patruus sum, et tu mihi. Idem evenit, si mulieres altera alterius filio nupserit; nam qui ex his masculi nati fuerint, invicem patrui sunt, quae feminae, invicem amitae; item masculi feminis similiter patrui, feminae illis amitae. Si vir et mulier ille filiam eius duxerit, illa filio eius nupserit, qui ex patre adolescentis nati erunt, ex matre puellae natos fratris filios, illi eos patruos et amitas appellabunt. Avunculus est matris frater, et eadem significatione, qua in patruo diximus, contingit; si duo viri alter alterius filiam duxerint, qui ex bis masculi nati fuerint, invicem avunculi, quae feminae, invicem materterae erunt, et eadem ratione masculi puellis avunculi, et illae illis erunt materterae. — Amita est patris soror, sicut supra accipiendi. Matertera est matris soror, similiter ut supra. Illud notandum est, non quemadmodum patris matrisque fratres, et sorores, patrui, amitae, avunculi, materterae dicuntur, ita fratris sororisque filios filias nomen speciale cognationis habere, sed ita demonstrari fratris sororisque filios filias; quod quidem et in aliis accidere, ex posterioribus apparebit. Pronepos quoque et proneptis quadrifariter intelliguntur; aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendunt, aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia propagantur.

Not. 3.

Nov. 118. *c.* 3. *Vid.* §. 650. *).

3402) — *Lex Dei S. Mos. et Rom. Leg. Coll.* XVI. c. 6. — §. 1. Post suos ab intestato legitimi admittuntur, primum consanguinei; ii sunt frater et soror, qui in eiusdem potestate patris fuerunt, etsi ex diversis matribus nati sunt. — §. 2. Consanguineos et adoptio facit, et adrogatio, causae probatio, et in manum conventio.

3403) — §. 3. *J. de SC. Tertull.* (III. 3.) Sed quum antea constitutiones, iura legitima successionis perscrutantes, partim matrem adiuvabant, partim eam praegravabant, et non in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant, nobis visum est recta et simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, et sine ulla deminutione filiorum suorum successionem accipere; excepta fratris et sororis persona, sive consanguinei sint, sive sola cognationis iura habentes, ut, quemadmodum eam toti alii ordini legitimo praeposuimus, ita omnes fratres et sorores, sive legitimi sunt sive non, ad capiendas hereditates simul vocemus; ita tamen, ut, si quidem solae sorores agnatae vel cognatae et mater defuncti vel defunctae supersint, dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant, si vero matre superstite et fratre vel fratribus, solis, vel etiam cum sororibus, sive legitima sive sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur, in capita distribuatur eius hereditas.

3404) — §. 3. *inf.* §. 4. *J. de legit. agnat. succ.* (III. 2.) Ideo in plenum omnia reducentes, et ad ius duodecim tabularum eandem dispositionem exaequantes, nostra constitutione sanximus, omnes legitimas personas, id est per virilem sexum descendentes, sive masculini generis, sive feminini sint, simili modo ad iura successionis legitimae ab intestato vocari secundum sui gradus praerogativam, nec ideo excludendas quia consanguinitatis iura, sicut germanae, non habent. — §. 4. Hoc etiam addendum nostrae constitutioni existimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus a iure cognationis in legitimam successionem, ut non solum fratris filius et filia, secundum quod iam definivimus, ad successionem patrui sui vocentur, sed etiam germanae consanguineae vel sororis uterinae filius et filia soli, et non deinceps personae, una

cum his ad iura avunculi sui perveniant, et mortuo eo, qui patruus quidem et sui fratris filiis, avunculus autem sororis suae soboli, simili modo ab utroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes legitimo iure veniant, scilicet ubi frater et soror superstites non sunt. His etenim personis praecedentibus, et successionem admittentibus, ceteri gradus remanent penitus semoti, videlicet hereditate non ad stirpes, sed in capita dividenda.

Not. 4.

L. 27. C. de inoff. test. Vid. 2879.

Not. 5.

3405) — *L. 31. D. de V. S.* (L. 16.) (*Gaius.*) Appellatione parentis non tantum pater, sed etiam avus, et proavus, et deinceps omnes superiores continentur, sed et mater, et avia, et proavia.

3406) — *L. 201. D. eod.* (*Iulian.*) Iusta interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii, sicuti filiamfamilias contineri saepe respondimus, ita et nepos videatur comprehendi, et patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.

3407) — *L. 220. D. eod.* (*Callistr.*) Liberorum appellatione nepotes, et pronepotes, ceterique, qui ex his descendunt, continentur; hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. Toties enim leges necessarium ducunt, cognationum singularum nominibus uti, veluti filii, nepotis, pronepotis, ceterorumve, qui ex his descendunt, quoties non omnibus, qui post eos sunt, praestitum voluerint, sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus praestatur, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprehenduntur. — §. 1. Sed et Papirius Fronto libro tertio Responsorum ait: praedio cum villico, et contubernali eius, et filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri, nisi voluntas testatoris aliter se habeat; filii enim appellatione saepe et nepotes accipi, multifariam placere. — §. 2. Divus quoque Marcus rescripsit: non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit. — §. 3. Praeter haec omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo et voto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, continere; nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam filii, appellare; etenim idcirco filios filiasve concipimus atque edimus, ut ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in aevum relinquamus.

3408) — *L. 10. §. 7-9. D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Paulus.*) — §. 7. Parentes usque ad tritavum apud Romanos proprio vocabulo nominantur; ulteriores, qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. Item liberi usque ad trinepotem, ultra hos posteriores vocantur. — §. 8. Sunt et ex lateribus cognati, ut fratres, sororesque, et ex his prognati. Item patrui, amitae, et avunculi, et materterae. — §. 9. Nam quoties quaeritur, quoto gradu quaeque persona sit, ab eo incipiendum est, cuius de cognatione quaerimus. Et si ex inferioribus aut superioribus gradibus est, recta linea sursum versum vel deorsum tendendo facile inveniemus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus. Nam qui ei, qui mihi proximo gradu est, proximus est, secundo gradu est mihi; similiter enim accedentibus singulis crescit numerus. Idem faciendum in transversis gradibus. Sic frater secundo gradu est, quoniam patris vel matris persona, per quos coniungitur, prior numeratur.

§. 208.

Not. 1.

3409) — *Vat. fragm.* 262. Sponsae res simpliciter donatae, non insecutis nuptiis, non repetuntur. Sed etsi adfinitatis contrahendae causa donationes factae sunt, et nuntium sponsus culpa sua remiserit, aeque non repetuntur: quod ita intellegi oportet, si revocantis donatione condicio non coniuncti matrimonii conpraehendatur, sed perficiendi contractus.

3410) — *Vat. fragm.* 218. Lege autem Papia ii adfines excipiuntur, qui *vir et uxor*, et *gener et nurus*, et socer et socrus umquam fuerunt.

3411) — *L. 38. §. 1. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Et quidem si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa, et renuntiata affinitas, fructus quoque restituendi sunt, utique hi, qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur affinitas; sed et posteriores, si in re mora fiat ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt. Sed et si per mulierem stetit, quo minus nuptiae contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem haec est, quod, si sponsus non conveniebatur restituere fructus, licuerat ei negligere fundum.

3412) — *L. 15. C. de don. ante nupt.* (V. 3.) (*Constantin.*) Quum veterum sententia displiceat, quae donationes in sponsam nuptiis quoque non secutis decrevit valere, ea, quae largiendi animo inter sponsos et sponsas iure celebrantur, redigi ad huiusmodi conditiones iubemus, ut, sive affinitatis coeundae causa, sive non ita, vel in potestate patris degentes, vel ullo modo proprii iuris constituti, tanquam futuri causa matrimonii aliquid sibi ipsi vel consensu parentum mutuo largiantur, siquidem sponsus vel parentes eius sortiri filium noluerint uxorem, id, quod ab eo donatum fuerit, nec repetatur traditum, et si quid apud donatorem resedit, ad sponsam et heredes eius submotis ambagibus transferatur. — §. 1. Quodsi sponsa, vel is, in cuius agit potestate, causam non contrahendi matrimonii praebuerit, tunc sponso eiusque heredibus sine aliqua deminutione per condictionem aut per utilem actionem in rem redhibeantur. — §. 2. Quae similiter observari oportet, etsi ex parte sponsae in sponsum donatio facta sit. (319.)

3413) — *Pauli sent. rec.* V. 12. 2. Et etiam velut indigno aufertur hereditas, qui ad finem vel cognatum cui ipse ab intestato successurus erat, testamentum facere prohibuit, aut ne iure subsisteret operam dedit.

3414) — *L. 8. D. d. cond. c. d. c. n. s.* (XII. 4.) (*Nerat.*) Quod Servius in libro de dotibus scribit: si inter eas personas, quarum altera nondum iustam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse, sic intelligendum est, ut, si

divortium intercesserit prius, quam utraque persona iustam aetatem habeat, sit eius pecuniae repetitio; donec autem in eodem habitu matrimonii permaneant, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos affinitas. Quod enim ex ea causa nondum coïto matrimonio datur, quum sic detur, tanquam in dotem perventurum, quamdiu pervenire potest, repetitio eius non est.

3415) — *L. 6. §. 1. D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Ulp.*) — Generi et nurus appellatione sponsus quoque et sponsa continetur; item soceri et socrus appellatione sponsorum parentes contineri videntur.

3416) — *L. 8. D. eod.* (*Pompon.*) Servius recte dicebat: soceri et socrus, et generi et nurus appellationem etiam ex sponsalibus acquiri.

3417) — *§. 9. J. de nuptiis.* (I. 10.) Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit, haec non est quidem privigna tua. Sed Iulianus huiusmodi nuptiis abstineri debere ait; nam nec sponsam filii nurum esse, nec patris sponsam novercam esse, rectius tamen et iure facturos eos, qui huiusmodi nuptiis abstinuerint.

Not. 2.

3418) — *L. 4. §. 3. D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Modestin.*) Sed quoniam quaedam iura inter affines quoque versantur, non alienum est hoc loco de affinibus quoque breviter disserere. Affines sunt viri et uxoris cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diversae inter se sunt, per nuptias copulantur, et altera ad alterius cognationis finem accedit; namque coniungendae affinitatis causa fit ex nuptiis.

L. 4. §. 10. D. eod. Vid. 3399.

Not. 3.

L. 4. §. 3. D. eod. Vid. 3418.

3419) — *L. 14. §. 3. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Idem tamen, quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus affinitatibus servandum est, veluti ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi novercam non possim ducere, et contra eam, quae in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere, aeque nec matrem eius, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi socrum. Quum enim cognatio servilis intelligitur, quare non et affinitas intelligatur? Sed in re dubia certius et modestius est huiusmodi nuptiis abstinere.

3420) — *L. 4. §. 8. D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Modestin.*) Sciendum est, neque cognationem, neque affinitatem esse posse, nisi nuptiae interdictae non sint, ex quibus affinitas coniungitur.

3421) — *Gaii instit.* I. 64. Ergo si quis nefarias atque incestas nuptias contraxerit, neque uxorem habere videtur, neque liberos: *hi enim* qui ex eo coitu nascuntur, matrem quidem habere videntur, patrem vero non utique, nec ob id in potestate eius sunt, sed quales sunt ii quos mater vulgo concepit; *nam et hi* patrem habere *non* intelliguntur, cum *pater* incertus sit. Unde solent spurii *f*ilii appellari, vel a graeca voce quasi σποράδην concepti, vel quasi sine patre filii.

§. 12. J. de nupt. Vid. 345.

L. 23. D. de statu hom. Vid. 3373.

Not. 4.

3422) — *L. 3. §. 1. D. de postul.* (III. 1.) (*Ulp.*) Affinitates non eas accipere debemus, quae quondam fuerunt, sed praesentes.

3423) — *L. 1. §. 1. D. unde vir et uxor.* (XXXVIII. 11.) (*Ulp.*) Ut autem haec bonorum possessio locum habeat, uxorem esse oportet mortis tempore. Sed si divortium quidem secutum sit, veruntamen iure durat matrimonium, haec successio locum non habet. Hoc autem in huiusmodi speciebus procedit: liberta ab invito patrono divertit, lex Iulia de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam prohibet alii nubere invito patrono. Item Iulia lex de adulteriis, nisi certo modo divortium factum sit, pro infecto habet.

Vat. fragm. 218. *Vid.* 3410.

3424) — *Vat. fragm.* 303. Sed in hac [*] adfines, qui sunt tempore donationis, excipiuntur. Idemque etiam divus Pius rescripsit: leges enim quae voluissent etiam eos excipere, qui fuissent, nominatim id cavisse.

Not. 5.

3425) — *L. 10. §. 13. D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Paulus.*) Secundo gradu duodecim personae continentur hae: avus, hoc est patris et matris pater; item avia, similiter tam paterna quam materna. Frater quoque per utrumque parentem accipitur, id est aut per matrem tantum, aut per patrem, aut per utrumque, id est ex utroque parente eodem. Sed hic numerum non auget, quod nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet tantum, nisi quod is eosdem cognatos tam paternos quam maternos habet. — Et ideo evenire solet in his, qui diversis parentibus nati sunt, ut, qui meo fratri frater sit, meus cognatus non sit; pone me fratrem habere ex eodem tantum patre, fratrem illum habere ex eadem matre; illi inter se fratres sunt, mihi alter cognatus non est. — Soror similiter numeratur, ut frater. Nepos quoque dupliciter intelligitur, ex filio vel filia natus. Idem est et in nepte.

3426) — *L. 34. §. 2. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Papinian.*) Inter privignos contrahi nuptiae possunt, etsi fratrem communem ex novo parentum matrimonio susceptum habeant.

Not. 6.

3427) — *L. 4. §. 5. D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Modestin.*) Gradus autem affinitatis nulli sunt.

3428) — *L. 10. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Iurisconsultus cognatorum gradus et affinium nosse debet, quia legibus hereditates et tutelae ad proximum quemque agnatum redire consueverunt. Sed et edicto Praetor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem. Praeterea lege iudiciorum publicorum contra affines et agnatos testimonium inviti dicere non cogimur.

§. 209.

Not. 1.

Gaii instit. I. 56. *Vid.* 2831.

3429) — *Gaii instit.* I. 89. Quod autem pla-

[*] Scil. lege Cincia.

cuit, si ancilla ex cive romano conceperit, deinde manumissa pepererit, qui nascitur liberum nasci, naturali ratione fit; nam hi qui illegitime concipiuntur, statum sumunt ex eo tempore quo nascuntur: itaque si ex libera nascuntur, liberi fiunt; nec interest ex quo mater eos conceperit, cum ancilla fuerit. At hi qui legitime concipiuntur, ex conceptionis tempore statum sumunt.

3430) — *Ulp. fragm.* — 8. Connubio interveniente liberi semper patrem sequuntur, non interveniente connubio matris conditioni accedunt: excepto eo qui ex peregrino et cive romana peregrinus nascitur, quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum deterioris parentis conditionem sequi iubet.— 10. In his qui iure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis tempus spectatur; in his autem qui non legitime concipiuntur, editionis: veluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, liberum parit; nam quoniam non legitime concepit, cum editionis tempore libera sit, partus quoque liber est.

L. 19. 24. *D. de statu hom. Vid.* 3088. 334.
L. 1. §. 2. *D. ad municip. Vid.* 3086.
L. 9. *D. eod. Vid.* 3087.

3431) — §. 3. *J. de SC. Orphit.* (III. 4.) Novissime sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgo quaesiti sunt, ad matris hereditatem ex hoc senatusconsulto admitti.

3432) — §. 4. *J. de success. cognator.* (III. 5.) Vulgo quaesitos nullum habere agnatum, manifestum est, quum agnatio a patre, cognatio a matre sit, hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse, quia consanguinitatis ius species est agnationis. Tantum igitur cognati sunt sibi, sicut ex matre cognati. Itaque omnibus istis ex ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

Not. 2.

3433) — *L.* 8 *C. de naturalib. liberis.* (V. 27.) (*Iustinian.*) Humanitatis intuitu naturalibus patribus hoc indulgemus, ut liceat eis, nulla legitima sobole vel matre subsistente, naturalem vel naturales filios matremque eorum non tantum ex tribus unciis, quod praeteritae leges permittebant, sed etiam ex duplici portione, id est sex unciis, heredes scribere, ut, licet ab intestato nullam communionem ad patris naturalis successionem habeant, ex suprema tamen eius voluntate permittatur eis usque ad praedictas sex uncias, si hoc scilicet naturalis pater voluerit, hereditatem eius capere, ita tamen, ut memoratam sex unciarum quantitatem in omnibus naturalibus filiis et matre eorum minime testator excedat. Quam et in legatis, et in fideicommissis eis relinquendis, et dotibus, et donationibus, tam aliis, quam ante nuptias, usque ad sex unciarum aestimationem liberam similiter naturalibus eorum patribus damus potestatem. Haec autem in futuris tantummodo testamentis, vel ultimis voluntatibus, vel dotibus, vel donationibus locum habebunt. (528.)

Not. 3.

3434) — *L.* 14. §. 2. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Serviles quoque cognationes hoc iure observandae sunt. Igitur matrem suam manumissus non ducet uxorem; tantundem iuris est et in sorore et sororis filia. Idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, et si ex servitute manumissi sint, et dubitetur, patrem eum esse. Unde nec vulgo quaesitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere, quoniam in contrahendis matrimoniis naturale ius et pudor inspiciendus est, contra pudorem autem est, filiam suam uxorem ducere. — §. 3. *Vid.* 3419.

3435) — *L.* 54. *D. eod.* (*Scaev.*) Et nihil interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat, an vero non; nam et vulgo quaesitam sororem quis vetatur uxorem ducere.

Not. 4.

3436) — *L.* 5. 7. *C. comm. de success.* (VI. 59.) (*Diocles. et Maximian.*) — III. Vitrico privigni successionem intestato civili vel honorario iure non deberi, certissimum est. — VII. Affinitatis iure nulla successio permittitur.
L. ult. C. de V. S. Vid. 3362.

Not. 5.

L. 195. §. 2. *D. de V. S. Vid.* 435.

§. 210.

Not. 1.

3437) — *Vat. fragm.* 298-302. (*Paulus, lib. LXXI ad edictum ad Cinciam.*) Personae igitur cognatorum excipiuntur in his verbis: sive quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinave propriusve eos, et sive quis in alterius potestate matrimoniove erit, qui eos hac cognatione attinget, quorumve in potestate matrimoniove erit, eis omnibus inter se donare capere liceto.

Item. Quinque igitur gradus pleni excepti sunt, et ex sexto una persona, sobrinus et sobrina.

Item. Excipiuntur et hii, qui in potestate eorum, vel manu mancipiove, item quorum in potestate manu mancipiove erunt.

Item. Ita si is, qui in eo gradu est, in potestate habeat eum, qui mihi longiore gradu sit, dare ei potero. Sic et lex Furia scripta est; eo amplius quod illa lex sex gradus, et unam personam ex septimo gradu excepit, sobrino natum.

Item. Excipiuntur et adfinium personae, ut privignus, privigna, noverca, vitricus, socer, socrus, nurus vir et uxor, sponsus, sponsa.

Vat. fragm. 216. Excipiuntur autem lege quidem Iulia cognatorum *sex gradus et ex septimo* sobrino sobrinave natus; sed et nata per interpretati*onem; item qui in* horum potestate sunt, quaeve in matrimonio, vel hii, qui *sunt cognatarum nost*rarum hoc gradu nos contingentium mariti *vel eorum, qui sunt in pote*state nostra cognati contingentes eos ea cognati*one quae septimum gradum* non excedit.

3438) — *L.* 1. §. 3. *D. unde cognati.* (XXXVIII. 8.) (*Ulp.*) Haec autem bonorum possessio, quae ex hac parte edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, et ex septimo duas personas, sobrino et sobrina natum et natam.

Not. 2.

3439) — *Pauli sent. rec.* IV. 11. 8. Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam nec nomina inveniri, nec vita succedentibus prorogari potest.

3440) — *L.* 4. *pr. et.* §. 1. *D. de gradib. et affinib.* (XXXVIII. 10.) (*Modestin.*) Non facile autem, quod ad nostrum ius attinet, cum de naturali cognatione quaeritur, septimum gradum quis excedit, quatenus ultra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non patitur. — §. 1. Cognati ab eo dici putantur, quod quasi una communiterve nati, vel ab eodem orti progeniti ve sint.

Not. 3.

3441) — *L.* 16. *C. de sponsalib.* (V. 3.) (*Constantin.*) Si a sponso rebus sponsae donatis, interveniente osculo ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere praecipimus, dimidiam ad defuncti vel defunctae heredes, cuiuslibet gradus sint et quocunque iure successerint, ut donatio stare pro parte dimidia, et resolvi pro parte dimidia videatur; osculo vero non interveniente, sive sponsus, sive sponsa obierit, totam infirmari donationem, et donatori sponso vel heredibus eius restitui. — §. 1. Quodsi sponsa, interveniente vel non interveniente osculo, donationis titulo (quod raro accidit) fuerit aliquid sponso largita, et ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, omni donatione infirmata ad donatricem sponsam sive eius successores donatarum rerum dominium transferatur. (336.)

Not. 4.

Vat. fragm. 320. *sq. Vid.* 2909.

Not. 6.

3442) — *L. un. C. de emendat. propinquor.* (IX. 15.) (*Valentin. et Valens.*) In corrigendis minoribus pro qualitate delicti senioribus propinquis tribuimus potestatem, ut quos ad vitae decora domesticae laudis exempla non provocant, saltem correctionis medicina compellat. Neque tamen nos in puniendis minorum vitiis potestatem in immensum extendi volumus, sed iure patrio auctoritas corrigat propinqui iuvenis erratum, et privata animadversione compescat. Quodsi atrocitas facti ius domesticae emendationis excedat, placet enormis delicti reos dedi iudicum notioni. (365.)

Not. 7.

3443) — *L.* 4. *D. ubi pup. educ. vel mor. deb.* (XXVII. 2.) (*Iulian.*) Qui filium heredem instituerat, filiae dotis nomine, quum in familia nupsisset, ducenta legaverat, nec quidquam praeterea, et tutorem eis Sempronium dedit; is a cognatis et propinquis pupillae perductus ad magistratus, iussus est alimenta pupillae, et mercedes, ut liberalibus artibus institueretur, pupillae nomine praeceptoribus dare; pubes factus pupillus puberi iam factae sorori suae ducenta legati causa solvit. Quaesitum est: an tutelae iudicio consequi possit, quod in alimenta pupillae et mercedes a tutore ex tutela praestitum sit? Respondi: existimo, et si citra magistratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, et liberalibus artibus instituerit, quum haec aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine tutelae iudicio pupillo aut substitutis pupilli praestari debere.

3444) — *L.* 6. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Si absens sit tutor, et alimenta pupillus desideret, si quidem negligentia et nimia cessatio in administratione tutoris obiiciatur, quae etiam ex hoc arguatur, quod per absentiam eius deserta derelictaque sint pupilli negotia, evocatis affinibus atque amicis tutoris, Praetor edicto proposito, causa cognita etiam absente tutore, vel removendum eum, qui dignus tali nota videbitur, decernet, vel adiungendum curatorem, et ita qui datus erit expediet alimenta pupillo. Si vero necessaria absentia tutoris et improvisa acciderit, forte quod subito ad cognitionem principalem profectus nec rei suae providere, nec consulere pupillo potuerit, et speretur redire, et idoneus sit tutor, nec expediat alium adiungi, et pupillus alimenta de re sua postulet, recte constituetur ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

3445) — §. 4. *J. de susp. tut.* (I. 26.) Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare, puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere, et ita divi Severus et Antoninus rescripserunt.

3446) — *L.* 18. *C. de nupt.* (V. 4.) (*Valentin., Valens et Gratian.*) Viduae intra quintum et vicesimum annum degentes, etiamsi emancipationis libertate gaudent, tamen in secundas nuptias sine patris sententia non conveniant. Quodsi in conditionis delectu mulieris voluntas patris repugnat senteotiae et propinquorum, placet admodum, ut in virginum coniunctionibus sancitum est, habendo examini auctoritatem quoque iudiciariae cognitionis adiungi, ut, si pares sint genere ac moribus competitores, is potior existimetur, quem sibi consulens mulier approbaverit. Sed ne forte ii, qui gradu proximo ad viduarum successionem vocantur, etiam honestas nuptias impediant, si huius rei suspicio processerit, eorum volumus auctoritatem iudiciumque succedere, ad quos, etiamsi fatalis sors intercesserit, tamen hereditatis commodum pervenire non possit. (371.)

L. 28. *C. de episcop. audientia. Vid.* 2741.

Not. 8.

3447) — *L.* 5. §. 5. *de his, qui effuder. vel deiec.* (IX. 3.) (*Ulp.*) Haec autem actio, quae competit de effusis et deiectis, perpetua est, et heredi competit; in heredem vero non datur. Quae autem de eo competit, quod liber perisse dicetur, intra annum duntaxat competit; neque in heredem, sed nec heredi similibusque personis datur; nam est poenalis et popularis. Dummodo sciamus, ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimum dari debere, cuius interest, vel qui affinitate cognationeve defunctum contingit. Sed si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit haec actio; sed si alius velit experiri, annua erit haec actio; nec enim heredibus iure hereditario competit, quippe quod in corpore libero damni datur, iure hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium; nam ex bono et aequo oritur.

L. 1. §. 11. *D. de postul. Vid.* 2722.
L. 35. *pr. D. de proc. Vid.* 1026.

Not. 9.

3448)—*L.* 5. *pr. D. de iniur.* (XLVII. 10.)(*Ulp.*) Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum, verberatumve, domumve suam vi introitam esse dicat. Qua lege cavetur, ut non iudicet, qui ei, qui aget, gener, socer, vitricus, privignus, sobrinusve est, propiusve eorum quemquam ea cognatione affinitateve attinget, quive eorum eius parentisve cuius eorum patronus erit. Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem: quod quis pulsatus, verberatusve, domusve eius vi introita sit. Apparet igitur, omnem iniuriam, quae manu fiat, lege Cornelia contineri.

Not. 10.

3449)—*L.* 4. *D. de testib.* (XXII. 5.) (*Paulus.*) Lege Iulia iudiciorum publicorum cavetur, ne invito denuntietur, ut testimonium litis dicat adversus socerum, generum, vitricum, privignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eosve, qui priore gradu sint; item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentum, viri, uxoris; et ut ne patroni, patronae adversus libertos, neque liberti adversus patronum cogantur testimonium dicere.

3450)—*L.* 5. *D. eod.* (*Gaius.*) In legibus, quibus excipitur, ne gener aut socer invitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum quoque filiae contineri placet, item soceri sponsae patrem.
L. 10. *pr. D. de gradibus. Vid.* 3428.

Not. 12.

Ulp. fragm. I. 2. *Vid.* 352.
3451)—*Vat. fragm.* 310. (*Paulus, lib.* XXIII *ad edictum de brevibus.*)Perficitur donatio in exceptis personis sola mancipatione vel promissione; quoniam neque Cinciae legis exceptio obstat, neque in factum, si non donationis causa mancipavi, vel promisi me daturum; idque et divus Pius rescripsit.

Not. 13.

L. 16. *D. de reb. auct. iud. possid. Vid.* 2552.

3452) — *L.* 14. *C. de contr. emt.* (IV. 38.) (*Valentin., Theodos. et Arcad.*) Dudum proximis consortibusque concessum erat, ut extraneos ab emtione removerent, neque homines suo arbitratu vendenda distraherent. Sed quia gravis haec videtur iniuria, quae inani honestatis colore velatur, ut homines de rebus suis facere aliquid cogantur inviti, superiore lege cassata unusquisque suo arbitratu quaerere vel probare possit emtorem, nisi lex specialiter quasdam personas hoc facere prohibuerit. (391.)

Not. 14.

L. 1. §. 3. *D. unde cogn. Vid.* 3438.

§. 211.

Not. 1.

3453) — *L.* 4. *D. de agnoscend. et alend. liberis.* (XXV. 3.) (*Paulus.*) Necare videtur non tantum is, qui partum perfocat, sed et is, qui abiicit, et qui alimonia denegat, et is, qui publicis locis misericordiae causa exponit, quam ipse non habet.
L. 5. *pr.* §. 1. *D. eod. Vid.* 169.
3454) — *L.* 5. §. 3. 6. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 3. Idem in liberis quoque exhibendis a parentibus dicendum est. — §. 6. Idem rescripsit [*]: ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicem, iuste eam procreatam.

3455) — *L.* 8. *D. eod.* (*Marcell.*) Non quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita et in feminis est; nam manifestum est, id, quod filia parit, non avo sed patri suo esse oneri, nisi pater aut non sit superstes, aut egens sit.

3456) — *Nov.* 117. c. 7. illud quoque disponendum esse perspeximus, ut, si quando inter maritum et uxorem nuptias solvi contigerit, ex huiusmodi nuptiis nati filii nullo modo laedantur ex separatione nuptiarum, sed ad parentum hereditatem vocentur, ex patris substantia indubitanter alendi. Et si quidem pater occasionem separationis praebeat, et mater ad secundas non venerit nuptias, apud matrem nutriantur, expensas patre praebente. Si vero per causam matris ostendatur solutum matrimonium, tunc apud patrem maneant filii, et alantur. Si autem contigerit patrem quidem minus idoneum esse, matrem vero locupletem, apud eam pauperes filios manere, et ab ea nutriri iubemus. Quemadmodum enim filii locupletes coguntur matrem egentem alere, ita iustum esse decernimus, et a matre locuplete filios pasci. Quod autem de alenda matre et filiis indigentibus definivimus, hoc quoque in omnibus ascendentibus descendentibusque personis utriusque naturae valere praecipimus.

Not. 2.

3457) — *Nov.* 89. *c.* 12. §. 4. 6. — §. 4. Si quis autem defunctus fuerit legitima el omnino sobole non exstante (filiorum dicimus, aut nepotum, vel deinceps successionis), neque legitima coniuge, deinde moriatur non disponens de substantia sua, et veniat cognatio forsan, aut etiam manumissor, utpote bonorum possessionem movens et insurgens, aut etiam nostrum aerarium (nam nec illi quantum ad hoc parcimus), sit autem ei, donec vixerit, libera mulier in schemate concubinae sociata, et filii ex ea (talibus enim solummodo hoc sancimus, ubi omnino indubitatus est et concubinae in domo affectus, et filiorum ibidem proies et alimentum), damus eis et intestatis parentibus defunctis duas paternae substantiae uncias habere, cum matre partiendas, quanticunque fuerint filii, ut unius filii portionem mater accipiat. Et hoc dicimus, si uni concubinae societur, ac filios ex ea habeat aut etiam praedecedente concubina, morte forsan aut separatione, filii ei domi sint; tunc enim damus eis ab intestato ad duas uncias vocationem. — §. 6. Si quis autem (oportet enim per omnem viam subtilitatis simulque pietatis transire) habens filios legitimos, relinquat et naturales, ab intestato quidem nihil eis exsistere omnino volumus, pasci vero naturales a legitimis sancimus, ut decet eos secundum substantiae mensuram a bono viro arbitratam, quod videlicet apud nostras leges viri boni arbitratu dicitur; hoc ipso custodiendo, vel si coniugem quidem habet, fi-

[*] *Scil.* Divus Pius.

lios autem naturales ex defuncta concubina sibi natos, ut et illi alantur ab eius successoribus. De nepotibus enim naturalibus, quae iam a nobis specialiter etiam de ipsis disposita sunt, obtineant.

3458)—*Nov.* 89. *c.* 13. In quibus autem casibus naturales filios vocavimus ad successionem, in iis quoque et ipsi decentem naturalibus patribus devotionem servent, eademque mensura, sicut parentes prospiciunt naturalibus filiis secundum nostram legem, et ipsi parentibus compensent sive in successionibus, sive in alimentis, sicut superius sancivimus.

Nov. 89. *c.* 15. *Vid.* 3377.

Not. 3.

3459)—*L.* 5. §. 4. 3. *D. de agnosc. et alend. lib.* (XXV. 3.) (*Ulp.*)—§. 4. Ergo et matrem cogemus praesertim vulgo quaesitos liberos alere, nec non ipsos eam.—§. 5. Item divus Pius significat, quasi avus quoque maternus alere compellatur.

L. 3. *C. ad SC. Orphit. Vid.* 2837.

Not. 4.

3460)—*L.* 7. *D. de agnosc. et alend. liberis.* (XXV. 3.) (*Modestin.*) Si neget, qui maritus fuisse dicitur, matrimonium esse contractum, eo quod eam, quae se uxorem fuisse dicit, ancillam esse, probare paratus sit, alimenta quidem liberis praestare interim compellendum. Sin autem constiterit, eam servam fuisse, nihil ei, qui pascendos curavit, ex hoc praeiudicii generari respondi.

Not. 5.

Nov. 89. *c.* 15. *Vid.* 3377.

Not. 7.

L. 5. *pr. et* §. 1. *D. de agnosc. et alend. lib. Vid.* 169.

3461)—*L.* 5. §. 13. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 13. Et si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur; iniquissimum enim quis merito dixerit, patrem egere, quum filius sit in facultatibus.—§. 15. A milite quoque filio, qui in facultatibus est, exhibendos parentes esse pietatis exigit ratio.

Not. 8.

3462)—*L.* 13. §. 2. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Gaius.*) In solvendis legatis et fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum solvat. Sed nec nuptiale munus matri pupilli vel sorori mittere debet. Aliud est, si matri forte aut sorori pupilli tutor ea, quae ad victum necessaria sunt, praestiterit, quum semetipsas sustinere non possent; nam ratum id habendum est. Nec enim eadem causa est eius, quod in eam rem impenditur, et quod muneris legatorumve nomine erogatur.

L. 4. *D. ubi pup. ed. vel mor. deb. Vid.* 3443.

3463)—*L.* 1. §. 2. *D. de tut. et rat. distrah. act.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Sed et si non mortis causa donaverit tutore auctore, idem Iulianus scripsit, plerosque quidem putare, non valere donationem (et plerumque ita est) sed nonnullos casus posse exsistere, quibus sine reprehensione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interveniente, veluti si matri aut sorori, quae aliter se tueri non possunt, tutor alimenta praestiterit; *nam quum bonae fidei iudicium sit, nemo feret,* inquit, *aut pupillum, aut substitutum eius querentes, quod tam coniunctae personae alitae sint;* quin immo per contrarium putat, posse cum tutore agi tutelae, si tale officium praetermiserit.

L. 12. §. 3. *D. de adm. tut. Vid.* 192.

Not. 9.

3464) — *L.* 27. §. 1. *D. de neg. gestis.* (III. 5.) (*Modestin.*) Titium, si pietatis respectu sororis aluit filiam, actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

3465) — *L.* 11. *C. eod.* (*Antonin.*) Alimenta quidem, quae filiis tuis praestitisti, tibi reddi, non iusta ratione postulas, quum id exigente materna pietate feceris. Si quid autem in rebus eorum utiliter et probabili more impendisti, si non et hoc materna liberalitate, sed recipiendi animo fecisse te ostenderis, id negotiorum gestorum actione consequi potes. (227.)

3466)—*L.* 15. *C. eod.* (*Gordian.*) Si paterno affectu privignas tuas aluisti, seu mercedes pro his aliquas magistris expendisti, eius erogationis tibi nulla repetitio est. Quodsi ut repetiturus ea, quae in sumtum misisti, aliquid erogasti, negotiorum gestorum tibi intentanda est actio. (239.)

3467) — *L.* 5. §. 14. *D. de agnosc. et alend. lib.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Si mater alimenta, quae fecit in filium, a patre repetat, cum modo eam audiendam, divus Marcus rescripsit Antoniae Montanae in haec verba : *Sed et quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exhibuisti, a patre eius praestari oporteat, iudices aestimabunt. Nec impetrare debes ea, quae exigente materno affectu in filiam tuam erogatura esses, etiamsi a patre suo educeretur.*

Not. 10.

3468)—*L.* 5. §. 7. 10. 19. 25. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 7. Sed si filius possit se exhibere, aestimare iudices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Denique idem Pius ita rescripsit : *Aditi a te competentes iudices ali te a patre tuo iubebunt pro modo facultatum eius, si modo, quum opificem te esse dicas, in ea valetudine es, ut operis sufficere non possis.* — §. 10. Si quis ex his alere detrectet, pro modo facultatum alimenta constituentur; quodsi non praestentur, pignoribus captis et distractis, cogetur sententiae satisfacere. — §. 19. Alimenta autem pro modo facultatum erunt praebenda, egentibus scilicet patronis. Ceterum si sit, unde se exhibeant, cessabunt partes iudicis. — §. 25. De alimentis patroni arbiter solet dari, arbitraturus. quantum sit in facultatibus, ut proinde possit alimenta moderari; quae tamdiu praestabuntur, quamdiu liberto supersit, patrono desit.

Nov. 89. *c.* 12. §. 6. *Vid.* 3457.

Not. 11.

L. 5. §. 7. *D. de agnosc. et alend. lib. Vid.* 3468.

Not. 12.

3469)—*L.* 5. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 11. Idem iudex aestimare debet, num habeat aliquid parens, quod merito filios suos nolit alere. Treba-

tio denique Marino rescriptum est: merito patrem eum nolle alere, qui eum detulerat.

Not. 13.

3470) — *L.* 5. §. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Item rescriptum est: heredes filii ad ea praestanda, quae vivus filius ex officio pietatis suae dabat, invitos cogi non oportere, nisi in summam egestatem pater deductus sit.

Not. 14.

L. 10. *D. de his, qui sui vel alieni iur. sunt. Vid.* 2712.

3471) — *L.* 5. §. 9. *D. de agnosc. et alend. lib.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Meminisse autem oportet, et si pronuntiaverint, ali oportere, attamen eam rem praeiudicium non facere veritati; nec enim hoc pronuntiatur, filium esse, sed ali debere; et ita divus Marcus recripsit.

Not. 15.

3472) — *L.* 8. *C. de transact.* (II. 4.) (*Gordian.*) De alimentis praeteritis, si quaestio defertur, transigi potest; de futuris autem sine Praetore seu Praeside interposita transactio nulla auctoritate iuris censetur. (238.)

LIBER II.

DE REBUS EARUMQUE DOMINIO.

CAPUT I.

RERUM DIVISIO TOTIUSQUE LOCI CONSTITUTIO.

§. 212.

Not. 1.

3473) — *L.* 23. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Rei appellatione et causae et iura continentur.

3474) — *Pr. J. de obligat. ex delicto.* (IV. 1.).... Sequitur, ut de obligationibus ex maleficio et quasi ex maleficio dispiciamus.... hae vero unius generis sunt; nam omnes ex re nascuntur, id est ex ipso maleficio, veluti ex furto, aut rapina, aut damno, aut iniuria.

3475) — *L.* 1. *C. de lib. causa.* (VII. 16.) (*Antonin.*) Rem quidem illicitam et inhonestam admisisse te confiteris, quia proponis, filios ingenuos a te venumdatos. Sed quia factum tuum filiis obesse non debet, adi competentem iudicem, si vis, ut causa agatur secundum ordinem iuris.

Not. 2.

3476) — *L.* 49. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Bonorum appellatio aut naturalis, aut civilis est. Naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est beatos faciunt; beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est non solum quae dominii nostri sunt, sed et si bona fide a nobis possideantur, vel superficiaria sint. Aeque bonis annumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus; nam haec omnia in bonis esse videntur.

Not. 3.

3477) — *L.* 1. *D. de usufr. ear. rer. quae usu consum.* (VII. 5.) (*Ulp.*) Senatus censuit, ut omnium rerum, quas in cuiusque patrimonio esse constaret, ususfructus legari possit. Quo senatusconsulto inductum videtur, ut et earum rerum, quae usu tolluntur vel minuuntur, possit ususfructus legari.

3478) — *L.* 1. *D. de usu et usufr. leg.* (XXXIII. 2.) (*Paulus.*) Nec usus nec ususfructus itineris, actus, viae, aquaeductus legari potest, quia servitus servitutis esse non potest; nec erit utile ex senatusconsulto, quo cavetur, ut omnium, quae in bonis sint ususfructus legari possit, quia id neque ex bonis, neque extra bona sit. Sed incerti actio erit cum herede, ut legatario, quamdiu vixerit, eundi, agendi, ducendi facultatem praestet, aut ea servitus constituatur sub hac cautione, ut si decesserit legatarius, vel capite deminutus ex magna causa fuerit, restituatur.

3479) — *L.* 9. *D. rem pupilli salvam fore.* (XLVI. 6.) (*Pompon.*) Cum pupillus a tutore stipulatur rem salvam fore, non solum quae in patrimonio habet, sed etiam quae in nominibus sunt, ea stipulatione videntur contineri; quod enim in tutelae iudicium venit, hoc et ea stipulatione continetur.

Not. 4.

3480) — *L.* 178. *pr. D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Pecuniae verbum non solum numeratam pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam; hoc est omnia corpora; nam corpora quoque pecuniae appellatione contineri, nemo est, qui, ambiget.

3481) — *L.* 222. *D. eod.* (*Hermogenian.*) Pecuniae nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res tam soli, quam mobiles, et tam corpora, quam iura continentur.

Not. 5.

3482) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Rei appellatio latior est, quam pecuniae, quia etiam ea, quae extra computationem patrimonii nostri sunt, continet, quum pecuniae significatio ad ea referatur, quae in patrimonio sunt.

Not. 6.

3483) — *L.* 16. *pr. D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Cogi poterit. Hoc idem, et si patrimonium fuerit rogatus, et si facultates, et si *quidquid habeo*; et si *censum meum*, et si *fortunas meas*, et si *substantiam meam*, et si *peculium meum* testator dixerit, quia plerique ὑποκοριστικῶς patrimonium suum peculium

dicunt, cogendus erit; de successione enim sua et hic rogavit. Nec ignoro, in quibusdam ex his Maecianum dubitare, et voluntatis esse dicere quaestionem, utrum de pecunia tantum, an et de successione testator senserit? In ambiguo tamen magis de successione sensum dico, ne intercidat fideicommissum.

3484) — *L.* 5. §. 3. *D. de peculio.* (XV. 1.) (*Ulp.*) Peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, sive patrimonium pusillum.

Not. 7.

3485) — *L.* 5. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Peculium autem Tubero quidem sic definit, ut Celsus libro sexto Digestorum refert, quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet, deducto inde, si quid domino debetur.

3486) — *L.* 182. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Paterfamilias peculium non potest habere, quemadmodum nec servus bona.

L. 28. §. 2. *D. de pactis. Vid.* 621.

L. ult. C. de inoff. test. Vid. §. 773. not. 1.

§. 213.

Not. 1.

3487) — *Ulp. fragm.* XIX. 5. Commercium est emendi vendendique invicem ius.

Not. 2.

§. 2. *J. de inutilib. stipul. Vid.* 1306.

3488) — *L.* 6. *pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) Sed Celsus filius ait: hominem liberum scientem te emere non posse, nec cuiuscunque rei, si scias alienationem prohibitam esse, ut sacra et religiosa loca, aut quorum commercium non sit, ut publica, quae non in pecunia populi, sed in publico usu habeantur, ut est campus Martius.

3489) — *L.* 39. *in f. D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) — §. 7. Constat etiam res alienas legari posse, utique si parari possint, etiamsi difficilis earum paratio sit. — §. 8. Si vero Sallustianos hortos, qui sunt Augusti, vel fundum Albanum, qui principalibus usibus deservit, legaverit quis, furiosi est, talia legata testamento adscribere. — §. 9. Item campum Martium, aut forum Romanum, vel aedem sacram legari non posse constat. — §. 10. Sed et ea praedia Caesaris, quae in formam patrimonii redacta sub procuratore patrimonii sunt, si legentur, nec aestimatio eorum debet praestari, quoniam commercium eorum, nisi iussu principis, non est, quum distrahi non soleant.

Not. 3.

3490) — *Pr. et* §. 1.—10. *J. de rer. divis. et qualitate.* (II. 1.) Superiore libro de iure personarum exposuimus; modo videamus de rebus, quae vel in nostro patrimonio sunt, vel extra nostrum patrimonium habentur. Quaedam enim naturali iure communia sunt omnium, quaedam publica, quaedam universitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae ex variis causis cuique acquiruntur, sicut ex subiectis apparebit. — §. 1. Et quidem naturali iure communia sunt omnium haec: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen villis, et monumentis, et aedificiis abstineat, quia non sunt iuris gentium, sicut est mare. — §. 2. Flumina autem omnia et portus publica sunt. Ideoque ius piscandi omnibus commune est in portu fluminibusque. — §. 3. Est autem litus maris, quatenus hibernus fluctus maximus excurrit. — §. 4. Riparum quoque usus publicus est iuris gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque navem ad eas applicare, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare; sed proprietas earum illorum est, quorum praediis haerent, qua de causa arbores quoque in iisdem natae eorundem sunt. — §. 5. Litorum quoque usus publicus iuris gentium est, sicut ipsius maris, et ob id quibuslibet liberum est casam ibi ponere, in quam se recipiant, sicut retia siccare et ex mari reducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse, sed eiusdem iuris esse, cuius et mare, et quae subiacent mari terra vel arena. — §. 6. Universitatis sunt, non singulorum, veluti quae in civitatibus sunt theatra, stadia, et similia, si qua alia sunt communia civitatum. — §. 7. Nullius autem sunt res sacrae, et religiosae, et sanctae; quod enim divini iuris est, id nullius in bonis est. — §. 8. Sacrae res sunt, quae rite et per Pontifices deo consecratae sunt, veluti aedes sacrae et donaria, quae rite ad ministerium dei dedicata sunt; quae etiam per nostram constitutionem alienari et obligari prohibuimus, excepta causa redemtionis captivorum. Si quis vero auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo aedes sacrae sunt aedificatae, etiam diruto aedificio sacer adhuc manet, ut et Papinianus scripsit. — §. 9. Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In communem autem locum purum invito socio inferre non licet; in commune vero sepulcrum etiam invitis ceteris licet inferre. Item si alienus ususfructus est, proprietarium placet, nisi consentiente usufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum concedente domino licet inferre, et licet postea ratum habuerit, quam illatus est mortuus, tamen religiosus fit locus. — §. 10. Sanctae quoque res, veluti muri et portae, quodammodo divini iuris sunt, et ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia poena capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo et legum eas partes, quibus poenas constituimus adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

Not. 4.

3491) — *Gaii instit.* II. 31. Sed haec scilicet in italicis praediis ita sunt, quia et ipsa praedia mancipationem et in iure cessionem recipiunt; alioquin in provincialibus praediis, sive quis usumfructum, sive ius eundi, agendi, aquamve ducendi, vel altius tollendi aedes, aut non tollendi ne luminibus vicini officiatur, ceteraque similia iura constituere velit, pactionibus et stipulationibus id efficere potest; quia ne ipsa quidem praedia.

Not. 5.

Pr. J. quib. alien. lic. vel non. Vid. 2709.

3492) — §. 2. *J. eod.* Nunc admonendi sumus, neque pupillum neque pupillam ullam rem sine

tutoris auctoritate alienare posse. Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit accipientis, ideoque nummi vindicari possunt, sicubi exstent. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumti sunt, condici possunt, si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario omnes res pupillo et pupillae sine tutoris auctoritate recte dari possunt. Ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioquin non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Caesarienses advocatos ex suggestione Triboniani, viri eminentissimi Quaestoris sacri palatii nostri, promulgavimus, qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius iudicialis sententia sine omni damno celebrata hoc permittat. Quo subsecuto, si et iudex pronuntiaverit, et debitor solverit, sequatur huiusmodi solutionem plenissima securitas; sin autem aliter, quam disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, et adhuc eandem pecuniae summam petat, per exceptionem doli mali poterit summoveri. Quodsi aut male consumserit, aut furto amiserit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus damnabitur, quia temere, sine tutoris auctoritate, et non secundum nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso pupilli vel pupillae solvere sine tutoris auctoritate non possunt, quia id, quod solvunt, non fit accipientis, quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa est.

Not. 6.

3493) — *L.* 40. §. 2. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Labeo refert: agrum, cuius commercium non habes, legari tibi posse, Trebatium respondisse; quod merito Priscus Fulcinius falsum esse aiebat.

3494) — *L.* 62. *D. de acq. rer. dom.* (XLI. 1.) (*Paulus.*) Quaedam, quae non possunt sola alienari, per universitatem transeunt ad heredem, ut fundus dotalis, et res, cuius aliquis commercium non habeat; nam etsi legari ei non possit, tamen heres institutus dominus eius efficitur.

3495) — *L.* 3. *D. de vac. et excus. mun.* (L. 5.) (*Scaev.*) His, qui naves marinas fabricaverunt, et ad annonam populi Romani praefuerunt .... muneris publici vacatio praestatur ob navem. Senatores autem hanc vacationem habere non possunt quod nec habere illis navem ex lege Iulia repetundarum licet.

3496) — *Tit. C. quae res exportari non debeant.* (IV. 41.) — 1. (*Valens et Gratian.*) Ad barbaricum transferendi vini, olei et liquaminis nullam quisquam habeat facultatem, nec gustus quidem causa aut usus commerciorum.

II. (*Marcian.*) Nemo alienigenis barbaris cuiuscunque gentis ad hanc urbem sacratissimam sub legationis specie vel sub quocunque alio colore venientibus aut in diversis aliis civitatibus vel locis loricas, scuta, et arcus, sagittas, et spathas, et gladios, vel alterius cuiuscunque generis arma audeat venumdare; nulla prorsus iisdem tela, nihil penitus ferri, vel facti iam, vel adhuc infecti, ab aliquo distrahatur. Perniciosum namque romano imperio et proditioni proximum est, barbaros, quos indigere convenit, telis eos, ut validiores reddantur, instruere. Si quis autem aliquod armorum genus quarumcunque nationum barbaris alienigenis contra pietatis nostrae interdicta ubicunque vendiderit, bona eius universa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem poenam subire decernimus.

Not. 7.

3497) — *L.* 2. §. 1. *D. de rer. divis. et qualit.* (I. 8.) (*Marcian.*) Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aër, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris.

3498) — §. 1. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) At si quis rem, quae in rerum natura non est aut esse non potest, dari stipulatus fuerit, veluti Stichum, qui mortuus sit, quem vivere credebat, aut hippocentaurum, qui esse non possit, inutilis erit stipulatio.

Not. 8.

3499) — *L.* 106. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Libertas inaestimabilis res est.

3500) — *L.* 9. §. 2. *D. de statu lib.* (XL. 7.) (*Ulp.*) Illud tractatum est: an liberatio contingat ei, qui noxae dederit statuliberum? Et Octavenus putabat liberari, et idem dicebat, et si ex stipulatu Stichum deberet, eumque statuliberum solvisset; at si ante solutionem ad libertatem pervenisset, exstingueretur obligatio tota; ea enim in obligatione consistere, quae pecunia lui praestarique possint, libertatem autem pecunia lui non posse, nec reparari posse. Quae sententia mihi videtur vera.

§. 7. *J. de mandato. Vid.* 175.

L. 20. *L.* 65. §. 1. *D. de cond. et demonst. Vid.* 182. 1208.

3501) — *L.* 26. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Generaliter novimus, turpes stipulationes nullius esse momenti.

3502) — *L.* 27. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat. Sed et officio quoque Praetoris continetur, ex huiusmodi obligationibus actionem denegari.

L. 35. §. 1. *L.* 123. *D. eod. Vid.* 1220. 1207.

L. 6. *C. de pactis. Vid.* 344.

3503) — *L.* 15. *C. eod.* (*Valerian. et Gallien. A. A. et Valerian. C.*) Pactum, quod dotali instrumento comprehensum est, ut, si pater vita fungeretur, ex aequa portione ea, quae nubebat, cum fratre heres patri suo esset, neque ullam obligationem contrahere, neque libertatem testamenti faciendi mulieris patri potuit auferre. (269.)

3504) — *L.* 30. *C. eod.* (*Iustinian.*) De quaestione tali a Caesariensi advocatione interrogati sumus: Duabus vel pluribus personis spes alienae hereditatis fuerat, ex cognatione forte ad eos devolvendae, pactaque inter eos inita sunt pro adventura hereditate, quibus specialiter declarabatur, si ille mortuus fuerit, et hereditas ad eos pervenerit, certos modos in eadem hereditate observari, vel, si forte ad quosdam ex his hereditatis commodum pervenerit, certas pactiones evenire. Et dubitabatur, si huiusmodi pacta servari oporteret. Faciebat autem eis quaestionem, quia adhuc superstite eo, de cu-

ius hereditate sperabatur, huiusmodi pactio processit, et quia non sunt ita confecta, quasi omnimodo hereditate ad eos perventura, sed sub duabus conditionibus composita sunt, si ille mortuus fuerit, et si ad hereditatem vocentur hi, qui huiusmodi pactionem fecerunt. Sed nobis omnes huiusmodi pactiones odiosae esse videntur, et plenae tristissimi et periculosi eventus. Quare enim quodam vivente et ignorante de rebus eius quidam paciscentes conveniunt? Secundum veteres itaque regulas sancimus, omnimodo huiusmodi pacta, quae contra bonos mores inita sunt, repelli, et nihil ex his pactionibus observari, nisi ipse forte, de cuius hereditate pactum est, voluntatem suam eis accommodaverit, et in ea usque ad extremum vitae suae spatium perseveraverit; tunc etenim, sublata acerbissima spe, licebit eis illo sciente et iubente huiusmodi pactiones servare. Quod etiam anterioribus legibus et constitutionibus non erat incognitum, licet a nobis clarius est introductum. Iubemus etenim, neque donationes talium rerum, neque hypothecas penitus esse admittendas, neque alium quemquam contractum, quum in alienis rebus contra domini voluntatem aliquid fieri vel pacisci secta temporum nostrorum non patiatur. (531.)

Not. 9.

§. 7. J. de rer. divis. Vid. 3490.

Not. 10.

Pr. J. quib. alien. lic. vel non. Vid. 2709.

Not. 11.

L. 3. in f. D. de exc. et vacat. muner. Vid. 3495.

Not. 12.

3505) — *Tit. C. quae res venire non possunt, et qui vendere, vel emere vetantur.* (IV. 40.) (*Gratian., Valentinian. et Theodos.*) — I. Fucandae atque distrahendae purpurae vel in serico, vel in lana, quae blatta vel oxyblatta atque hyacinthina dicitur, facultatem nullus possit habere privatus. Sin autem aliquis supradicti muricis vellus vendiderit, fortunarum suarum et capitis sciat se subiturum esse discrimen.

II. *Idem.* — Comparandi serici a barbaris facultatem omnibus, sicut iam praeceptum est, praeter comitem commerciorum, etiamnum iubemus auferri.

III. (*Arcad. et Honor.*) Quia nonnunquam in diversis litoribus distrahi publici canonis frumenta dicuntur, vendentes et ementes sciant, capitali poenae se esse subdendos, et in publicam fraudem commercia contracta damnari.

IV. (*Honor. et Theodos.*) — Ne frumentum, quod devotissimo exercitui mittitur, in praedam lucrumque vertatur, hac sanctione decernimus, ut, quicunque hoc fuerint forte mercati, honestiores quidem stylum proscriptionis et omnium bonorum amissionem incurrant, inferiores autem vilioresque personae capitali supplicio subiaceant.

Not. 13.

L. 7. §. 16. D. de pactis. Vid. 2048.

§. 214.

Not. 1.

3506) — *L. 1. pr. D. de rer. divis.* (1. 8.) (*Gaius*). Summa rerum divisio in duos articulos deducitur; nam aliae sunt divini iuris, aliae humani. Divini iuris sunt veluti res sacrae et religiosae. Sanctae quoque res, veluti muri et portae, quodammodo divini iuris sunt. Quod autem divini iuris est, id nullius in bonis est; id vero, quod humani iuris est, plerumque alicuius in bonis est; potest autem et nullius in bonis esse; nam res hereditariae, antequam aliquis heres exsistat, nullius in bonis sunt. Hae autem res, quae humani iuris sunt, aut publicae sunt, aut privatae. Quae publicae sunt, nullius in bonis esse creduntur; ipsius enim universitatis esse creduntur. Privatae autem sunt, quae singulorum sunt.

§. 7. J. eod. Vid. 3490.

L. 72. §. 1. D. de contr. emt. Vid. 155.

3507) — *L. 9. §. 5. D. de rer. div.* (1. 8.) (*Ulp.*) Res sacra non recipit aestimationem.

L. 9. D. de usurpat. Vid. 3189.

Not. 2.

L. 1. pr. L. 2. §. 1. D. de interdictis. Vid. 2188. 2185.

Not. 3.

§. 8. J. de rer. div. Vid. 3490.

3508) — *L. 9. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse, quum princeps eum dedicavit, vel dedicandi dedit potestatem.

L. 60. D. de pactis. Vid. 1384.

Not. 4.

3509) — *Gaii instit.* II. 4. Sacrae sunt, quae diis superis consecratae sunt; religiosae, quae diis manibus relictae sunt.

3510) — *L. 9. pr. D. de rer. div.* (1. 8.) (*Ulp.*) Sacra loca ea sunt, quae publice sunt dedicata, sive in civitate sint, sive in agro.

Not. 5.

L. 9. §. 5. D. eod. (*Ulp.*) Res sacra non recipit aestimationem.

Not. 6.

3511) — *L. 21. C. de SS. Eccl.* (1. 2.) (*Iustinian.*) Sancimus, nemini licere sacratissima atque arcana vasa, vel vestes, ceteraque donaria, quae ad divinam religionem necessaria sunt, quum etiam veteres leges ea, quae iuris divini sunt, humanis nexibus non illigari sanxerint, vel ad venditionem, vel hypothecam, vel pignus trahere, sed ab his, qui haec suscipere ausi fuerint, modis omnibus vindicari tam per religiosissimos episcopos, quam per oeconomos, nec non et sacrorum vasorum custodes; nulla eis actione relinquenda vel super recipiendo pretio, vel foenore exigendo, pro quo res pignoratae sunt, sed omnibus huiusmodi actionibus respuendis, ad restitutionem eorum omnibus modis coarctari. Sin autem vel conflata sunt vel fuerint, vel alio modo immutata vel dispersa, nihilominus vel ad ipsa corpora, vel ad ipsa pretia eorum exactionem competere sive per in rem, sive per condictionem, sive per in factum actionem, cuius tenor in multis et variis iuris

articulis saepe est admissus. Excepta videlicet causa captivitatis in locis bis, in quibus hoc, quod abominamur, contigerit. Nam si necessitas fuerit in redemtione captivorum, tunc et venditionem praefatarum rerum divinarum, et hypothecam, et pignorationes fieri concedimus, quoniam non absurdum est animas hominum quibuscunque vasis vel vestimentis praeferri. Hoc obtinente non solum in futuris negotiis, sed etiam in iudiciis pendentibus.

3512) — *Nov.* 120. *c.* 10. De sacris autem vasis competentibus sanctissimae maiori ecclesiae regiae civitatis aut aliis venerabilibus oratoriis domibus in qualicunque loco nostrae reipublicae positis generaliter constituimus, ut non aliter haec vendantur aut supponantur, nisi pro captivorum redemtione. Si vero sunt plura vasa in aliqua memoratarum venerabilium domorum, nullum necessarium usum facientia, et contigerit huiusmodi venerabilem locum debitis aggravari, et non sint aliae mobiles res, de quibus debeant debita reddi, licentiam eis damus, gestis monumentorum, sicuti superius dictum est, constitutis, praedicta superflua vasa aut aliis venerabilibus locis necessaria habentibus vendere, aut conflare, et similiter vendere, et eorum pretium in debitum praebere, ut non immobiles res alienentur.

3513) — *Nov.* 7. *c.* 8. Iisdem poenis servandis etiam adversus eos, qui sacrata vasa contra nostram legem aut pignori dant, aut vendunt, aut conflant propter alienationem. Nam et illos aequa aut maiore poena dignos esse sancimus, quanto etiam circa sacras res et deo dicatas praesumserunt impie agere; nisi tamen aliquid tale fiat, quod diximus, circa redemtionem captivorum, ubi animae hominum liberantur a mortibus et vinculis inanimatorum venditione vasorum. Simili quippe observatione et super alienatione civilium panum custodienda, sicut saepe diximus, eo quod tales panes non solum in hac felicissima civitate, sed etiam in magna Alexandria et in Theopoli esse didicimus, forsitan autem tale quid etiam in aliis provinciis quibusdam est; si enim etiam alibi huiusmodi quaedam sit possessio, et in illa lex servetur, et suam observationem extendat.

Not. 7.

3514) — *L.* 9. §. 2. *D. de rer. divis.* (I. 8.) (*Ulp.*) Illud notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium. Sacer locus est locus consecratus, sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur. Quod etiam in aedificio privato esse potest; et solent, qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare.

3515) — *L.* 36. *D. de relig.* (XI. 7.) (*Pompon.*) Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia desinunt religiosa vel sacra esse, sicut homines liberi in servitutem perveniunt. Quodsi ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino statui restituuntur.

3516) — *L.* 6. §. 3. *D. de rer. div.* (I. 8.) (*Marcian.*) Sacrae autem res sunt hae, quae publice consecratae sunt, non privatim; si quis ergo privatim sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum. Semel autem aede sacra facta, etiam diruto aedificio locus sacer manet.

Not. 8.

L. 14. 17. *C. de SS. Eccl. Vid.* 3253. 3254. *L.* 23. *C. eod. Vid.* 2330. 2829.

§. 215.

Not. 1.

Gaii instit. II. 4. *Vid.* 3309.

Not. 2.

3517) — *L.* 6. §. 4. *D. de rer. div.* (I. 8.) (*Marcian.*) Religiosum autem locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In commune autem sepulcrum etiam invitis ceteris licet inferre. Sed et in alienum locum concedente domino licet inferre; et licet postea ratum habuerit, quam illatus est mortuus, religiosus locus fit.

Not. 3.

3518) — *L.* 2. §. 4. *D. de religiosis et sumtibus funerum.* (XI. 7.) (*Ulp.*) Purus autem locus dicitur, qui neque sacer, neque sanctus est, neque religiosus, sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare videtur.

§. 9. *J. de rer. divis.* (II. 1.) In commune vero sepulcrum etiam invitis caeteris licet inferre. *Vid.* 3490.

Not. 4.

3519) — *L.* 41. *D. de religiosis.* (XI. 7.) (*Callistr.*) Si plures sint domini eius loci, ubi mortuus infertur, omnes consentire debent, cum extranei inferantur; nam ex ipsis dominis quemlibet recte ibi sepeliri constat, etiam sine ceterorum consensu, maxime cum alius non sit locus, in quo sepeliretur.

Not. 5.

3520) — *L.* 43. *D. eod.* (*Papinian.*) Sunt personae, quae, quanquam religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo utiliter agunt, utputa dominus proprietatis, si in fundum, cuius fructus alienus est, mortuum inferat aut inferre velit; nam si intulerit, non faciet iustum sepulcrum, sed si prohibeatur, utiliter interdicto, quo de iure dominii quaeritur, aget. Eademque sunt in socio, qui in fundum communem invito socio mortuum inferre vult; nam praeter publicam utilitatem, ne insepulta cadavera iacerent, strictam rationem insuper habemus, quae nunquam in ambiguis religionum quaestionibus omitti solet; nam summam esse rationem, quae pro religione facit.

Not. 6.

3521) — *L.* 2. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Si usumfructum quis habeat, religiosum locum non facit. Sed et si alius proprietatem, alius usumfructum habeat, non faciet locum religiosum; nec proprietarius, nisi forte ipsum, qui usumfructum legavit, intulerit, quum in alium locum inferri tam opportune non posset. Et ita Iulianus scribit. Alias autem invito fructuario locus religiosus non fiet, sed si consentiat fructuarius, magis est, ut locus religiosus fiat.

L. 43. *D. eod. Vid.* 3520.

Nor. 7.

3522) — *L.* 2. §. 1. 2. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Qui mortuum in locum alienum intulit vel inferre curavit, tenebitur in factum actione. In locum alterius accipere debemus, sive in agro, sive in aedificio. Sed hic sermo domino dat actionem, non bonae fidei possessori; nam quum dicat in locum alterius, apparet de domiuo eum sentire, id est eo, cuius locus est. Sed et fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis. An et socius teneatur, si ignorante socio intulerit? tractari potest. Est tamen verius, familiae erciscundae vel communi dividundo conveniri eum posse. — §. 2. Praetor ait : SIVE AONO MOATUUS, OSSAVE HOMINIS MOATUI IN LOCUM PURUM ALTEAIUS, AUT IN ID SEPULCAUM, IN QUO IUS NON FUEAIT, ILLATA ESSE AICENTUR, QUI HOC FECIT, IN FACTUM ACTIONE TENEAITUR, ET POENAE PECUNIAAIAE SCAIICIETUA. — §. 3. De ea autem illatinne Praetor sensit, quae sepulturae causa fit.

3523) — *L.* 7. *D. eod.* (*Goius.*) Is qui intulit mortuum in alienum locum, aut tollere id, quod intulit, aut loci pretium praestare cogitur per in factum actionem, quae tam heredi quam in heredem competit, et perpetua est. — §. 1 Adversus eum, qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulerit, utilem actionem in factum Proconsul dat, quia non proprie vel in sepulcrum vel in locum alterius intulisse dici potest.

3524) — *L.* 8. *pr.* §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Ossa, quae ab alio illata sunt, vel corpus an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto Pontificum seu iussu principis? quaestionis est. Et ait Labeo : exspectandum vel permissum pontificalem seu iussionem principis, alioquin iniuriarum fore actionem adversus eum, qui eiecit. — §. 4. — Nec solum domino haec actio competit, verum ei quoque, qui eiusdem loci habet usumfructum vel aliquam servitutem, quia ius prohibendi etiam hi habent.

3525) — *Pouli sent. rec.* I. 21. — 2. Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis; et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. — 3. Intra muros civitatis corpus sepulturae dari non potest, vel ustrina fieri. — 4. Qui corpus perpetuae sepulturae traditum, vel ad tempus alicui loco commendatum nudaverit, et solis radiis ostenderit, piaculum committit : atque ideo, si honestior sit, in insulam; si humilior, in metallum dari solet. — 5. Qui sepulchrum violaverint, aut de sepulchro aliquid sustulerint, pro personarum qualitate aut in metallum dantur, aut in insulam deportantur. — 6. Qui sepulchrum alienum effregerit vel aperuerit, eoque mortuum suum alienumve intulerit, sepulchrum violasse videtur. — 7. Vendito fundo, religiosa loca ad emptorem non transeunt, nec in his ius inferre mortuum habet.

3526) — *L.* 8. §. 2. *D. de relig.* (XI. 7.) (*Ulp.*) Si in locum publicis usibus destinatum intulerit quis mortuum, Praetor in eum iudicium dat; si dolo fecerit, et extra ordinem erit plectendus, modica tamen coërcitione; sed si sine dolo, absolvendus est.

3527) — *L.* 12. *C. eod.* (III. 44.) (*Dioclet. et Moximian.*) Mortuorum reliquias, ne sanctum municipiorum ius polluatur, intra civitatem condi, iampridem vetitum est. (290).

L. 3. §. 5. *D. de sepulcro violato. Vid.* 415.

Nor. 8.

3528) — *L.* 6. §. 5. *L.* 7. *D. de rer. div.* (I. 8.) — VI. §. 5. (*Morcian.*) Cenotaphium quoque magis placet locum esse religiosum, sicut testis in ea re est Virgilius.

VII. (*Ulp.*) Sed divi Fratres contra rescripserunt.

3529) — *L.* 6. §. 1. *D. de relig.* (XI. 7.) (*Ulp.*) Si adhuc monumentum purum est, poterit quis hoc et vendere et donare. Si cenotaphium sit, posse hoc venire, dicendum est; nec enim esse hoc religiosum, divi Fratres rescripserunt.

3530) — *L.* 2. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Monumentum est quod memoriae servandae gratia exsistit.

3531) — *L.* 42. *D. eod.* (*Florentin.*) Monumentum generaliter res est memoriae causa in posterum prodita; in qua si corpus vel reliquiae inferantur, fiet sepulcrum; si vero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriae causa factum, quod Graeci κενοτάφιον appellant.

Nor. 9.

L. 44. *Pr. D. eod. Vid.* 2038.

Nor. 10.

3532) — *L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Senatus consulto cavetur, ne usus sepulcrorum permutationibus polluatur, id est ne sepulcrum alienae conversationis usum accipiat.

Nor. 11.

3533) — *L.* 2. *C. de religiosis.* (III. 44.) (*Antonin.*) Invito vel ignorante te ab alio illatum corpus in puram possessionem tuam vel lapidem locum religiosum facere non potest. Sin autem voluntate tua mortuum aliquis in locum tuum intulerit, religiosus iste efficitur. Quo facto monumentum neque venire, neque obligari a quoquam prohibente iuris religione posse, in dubium non venit. (216.)

3534) — *L.* 9. *C. eod.* (*Philippus. A. et Philippus. C.*) Locum quidem religiosum distrahi non posse, manifestum est. Verum agrum purum monumento cohaerentem profani iuris esse, ideoque efficaciter venumdari, non est opinionis incertae. (245.)

3535) — *L.* 1. §. 9. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Si id, quod dari stipulemur, tale sit, ut dari non possit, palam est, naturali ratione inutilem esse stipulationem, veluti si de homine libero, vel iam mortuo, vel aedibus deustis facta sit stipulatio inter eos, qui ignoraverint eum hominem liberum esse, vel mortuum esse, vel aedes deustas esse. Idem iuris est, si quis locum sacrum aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit.

L. 6. §. 1. *D. de relig. Vid.* 3529.

3536) — *L.* 14. *C. de legat.* (VI. 37.) (*Dioclet. et Moximion.*) Monumenta quidem legari non posse, manifestum est, ius autem mortuum inferendi legare nemo prohibetur. (286.)

Nor. 12.

3537) — *L.* 4. *C. de relig.* (III. 44.) (*Alexand.*) Si sepulcrum monumenti appellatione significas, scire debes, iure dominii id nullum vindicare posse, sed si familiare fuit, ius eius ad

omnes heredes pertinere, nec divisione ad onum heredem redigi potuisse. Profana tamen loca, quae circa id sunt, si semper viciuis aedificiis usui hominum destinatis cesserint, eius sunt, coi illa, quorum partes esse visae sunt, ex divisione obtigerunt. (223.)

3538) — *L. 4. D. de mortuo infer.* (XI. 8.) (*Ulp.*) Longa possessio ius sepulcri non tribuit ei, cui iure non competit.

Not. 13.

3539) — *L. 2. §. 8. D. de interdict.* (XLIII. 1.) (*Paulus.*) Quaedam interdicta rei persecutionem continent, veiuti de itinere actuque privato; nam proprietatis causam continet hoc interdictum. Sed et iiia interdicta, quae de iocis sacris et de reiigiosis proponuntur, veiuti proprietatis causam continent; item iila de liberis exhibendis, quae sui iuris tuendi causa diximus competere, ut non sit mirum, si, quae interdicta ad rem famiiiarem pertinent, proprietatis, non possessionis causam habeant.

3540) — *L. 1. D. de mortuo infer.* (XI. 8.) (*Ulp.*) Praetor ait: QUO QUAVA ILLI MORTUUM INFaaaa INVITO TE IUS EST, QUO MINUS ILLI EO AAVA MOATUUM INFEAAE ET IBI SEPELIRA LICEAT, VIM FIAAI VETO. — §. 1. Qui inferendi mortuum ius habet, non prohibetur inferre. Prohiberi autem inferre videtur, sive in iocum inferre prohibeatur, sive itinere arceatur. — §. 2. Hoc vero interdicto de mortuo inferendo dominus proprietatis uti potest; quod etiam de loco puro competit. — §. 3. Item si mihi in fundum via debeatur, in quem fundum inferre voio, et via prohibear, hoc interdicto posse me experiri, piacuit, quia inferre prohibeor, qui via uti prohibeor; idque erit probandum, et si aiia servitus debeatur. — §. 4. Hoc interdictum prohibitorium esse, palam est. — §. 5. Praetor ait: QUO ILLI IUS EST INVITO TE MOATUUM INFERAA, QUO MINUS ILLI IN EO LOCO SAPULCAUM SINA DOLO MALO AEDIFICAAA LICAAT, VIM FIAAI VETO. — §. 6. Interdictum hoc propterea propositum est, quia religionis interest, monumenta exstrui et exornari. — §. 7. Facere sepulcrum sive monumentum in loco, in quo ei ius est, nemo prohibetur. — §. 8. Aedificare videtur prohibere, et qui prohibet eam materiam convehi, quae aedificationi oecessaria sit; proinde et si operi necessarios prohibuerit quis venire, interdictum locum habet, et si machinam aiiigare quis prohibeat. si tamen eo ioci prohibeat, qui servitutem debeat; ceterum si in meo solo velis machinam ponere, non tenebor interdicto, si iure te non patiar. — §. 9. Aedificare autem non solum qui novum opus moiitur inteliigendus est, verum is quoque, qui vuit reficere. — §. 10. Is, qui id agit, ut iabatur sepuicrum, hoc interdicto tenetur.

3541) — *L. 3. D. eod.* (*Pompon.*) Si propius aedes tuas quis aedificet sepulcrum, opus novum tu nuntiare poteris, sed facto opere nuilam habebis actionem, nisi quod vi aut ciam. — §. 1. Si propius aedificium aiicnum intra iegitimum modum mortuus illatus sit, postea eum prohibere non poterit aedificii dominus, quo minus aiium mortuum eo inferat vei monumentum aedificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit.

Not. 14.

3542) — *L. 5. D. de relig.* (XI. 7.) (*Gaius.*) Familiaria sepulcra dicuntur, quae quis sibi familiaeque suae constituit; hereditaria autem, quae quis sibi heredibusque suis constituit.

3543) — *L. 6. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Vel quae paterfamilias iure hereditario acquisivit. Sed in utroque heredibus quidem ceterisque successoribus, quaiescunque fuerint, licet sepeiire et mortuum inferre, etiamsi ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint, iicet non consentiant aiii. Liberis autem cuiuscunque sexus vei gradus, et filiisfamilias et emancipatis, idem ius concessum est, sive exstiterint heredes, sive sese abstineant. Exheredatis autem, nisi speciatiter testator iusto odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantum sepeliri, non etiam alios praeter suam posteritatem inferre licet. Liberti autem nec sepeiiri, nec alios inferre poterunt, nisi heredes exstiterint patrono, quamvis quidam inscripserint, monumentum sibi libertisque suis fecisse; et ita Papioianus respondit, et saepissime idem constitutum est.

L. 4. C. eod. Vid. 3537.

3544) — *L. 8. C. eod.* (*Philippus.*) Ius familiarium sepulcrorum ad affines seu proximos cognatos non heredes institutos mioime pertinet. (244.)

3545) — *L. 13. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Ius sepuicri tam familiaris quam hereditarii ad extraneos etiam heredes, familiaris autem ad famiiiam, etiamsi nulius ex ea heres sit, non etiam ad alium quemquam, qui non est heres, pertinere potest.

3546) — *L. 33. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis fuit heres, deinde hereditas ablata sit ei quasi indigno, magis est, ut penes eum iura sepuicrorum remaneant.

3547) — *L. 42. §. 1. D. ad. SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) Restituta hereditate iura sepuicrorum apud heredem remanent.

Not. 16.

3548) — *L. 44. §. 1. D. de relig.* (XI. 7.) (*Paulus.*) Cum autem impetratur, ut reiiquae transferantur, desinit locus religiosus esse. *Vid.* 2638.

3549) — *L. 1. C. eod.* (*Antonin.*) Si vi fluminis reliquiae filii tui continguntur, vel aiia iusta et necessaria causa intervenit, aestimatione rectoris provinciae transferre eas lo aiium locum poteris. (213.)

3550) — *L. 10. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si necdum perpetuae sepuiturae corpus traditum est, translationem eius facere non prohiberis. (290.)

3551) — *L. 14. C. eod.* (*Valentin., Theodos. et Arcad.*) Nemo humanum corpus ad aiium locum sine Augusti affatibus transferat. (386.)

L. 36. D. eod. Vid. 3515.

§. 216

Not. 1.

3552) — *L. 8. D. de rer. divis.* (I. 8.) (*Marcian.*) Saoctum est, quod ab iniuria hominum defensum atque munitum est. — §. 1. Sanctum autem dictum est a sagminibus. Sunt autem sagmina quaedam herbae, quas iegati populi Romani ferre soiebant, ne quis eos violaret, sicuti legati Graecorum ferunt ea, quae vocantur ce-

rycia. — §. 2. In municipiis quoque muros esse sanctos, Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere, ne quid in his immitteretur.

3553) — *L.* 9. §. 3. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Proprie dicimus sancta, quae neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata, ut leges sanctae sunt, quia sanctione quadam sunt subnixae. Quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi deo non sit consecratum; et interdum in sanctionibus adiicitur, ut, qui ibi aliquid commisit, capite puniatur. — §. 4. Muros autem municipales nec reficere licet sine Principis vel Praesidis auctoritate, nec aliquid eis coniungere vel superponere.

3554) — *L.* 11. *D. eod.* (*Pompon.*) Si quis violaverit muros, capite punitur, sicuti si quis transcendet scalis admotis vel alia qualibet ratione; nam cives Romanos alia, quam per portas, egredi non licet, quum illud hostile et abominandum sit. Nam et Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum transcendere voluerit.

3555) — *L.* 2. *D. ne quid in loco sacro fiat.* (XLIII. 6.) (*Hermogen.*) In muris itemque portis et aliis sanctis locis aliquid facere, ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

3556) — *L.* 9. §. 1. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Sed et si in theatro vel in foro caedit et vulnerat, quanquam non atrociter, atrocem iniuriam facit.

3557) — *L.* 16. §. 4. *D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Claud. Saturnin.*) Locus facit, ut idem vel furtum, vel sacrilegium sit, et capite luendum, vel minore supplicio.

3558) — *L.* 3. §. 17. *D. de re milit.* (XLIX. 16.) (*Modestin.*) Nec non et si vallum quis transcendat, aut per murum castra ingrediatur, capite punitur.

Not. 2.

3559) — *L.* 9. *D. de obseq. par. et patr. praest.* (XXXVII. 15.) (*Ulp.*) Liberto et filio semper honesta et sancta persona patris ac patroni videri debet.

3560) — *L.* 17. *D. de legationib.* (L. 7.) (*Pompon.*) Si quis legatum hostium pulsasset, contra ius gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati. Et ideo, quum legati apud nos essent gentis alicuius, quum bellum eis indictum sit, responsum est, liberos eos manere; id enim iuri gentium conveniens esse. Itaque eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere; quem hostes si non recepissent, quaesitum est, an civis Romanus maneret, quibusdam existimantibus manere, aliis contra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex civitate expulisse videretur, sicut faceret, quum aqua et igne interdiceret. In qua sententia videtur Publius Mucius fuisse. Id autem maxime quaesitum est in Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum non acceperunt, de quo tamen lex postea lata est, ut esset civis Romanus, et Praeturam quoque gessisse dicitur.

Not. 4.

§. 10. *I. de rer. divis. Vid.* 3490.

L. 1. *pr. D. eod. Vid.* 3506.

§. 217.

Not. 1.

§. 1. *I. de rer. divis. Vid.* 3490.
L. 2. §. 1. *D. eod. Vid.* 3497.

Not. 2.

3561) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Marcian.*) Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur piscandi causa, dum tamen villis, et aedificiis, et monumentis abstineat, quia non sunt iuris gentium, sicut et mare; idque et divus Pius piscatoribus Formianis et Capenatis rescripsit.

3562) — *L.* 2. §. 8. *D. ne quid in loco publ. fiat.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Adversus eum, qui molem in mare proiecit, interdictum utile competit ei, cui forte haec res nocitura sit. Si autem nemo damnum sentit, tuendus est is, qui in litore aedificat, vel molem in mare iacit.

3563) — *L.* 3. §. 1. *D. eod.* (*Celsus.*) Maris communem usum omnibus hominibus, ut aëris, iactasque in id pilas eius esse, qui iecerit; sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisve usus eo modo futurus sit.

3564) — *L.* 4. *D. eod.* (*Scaevola*) respondit: In litore iure gentium aedificare licere, nisi usus publicus impediretur.

3565) — *L.* 1. §. 18. *D. de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*) Quodsi quis in mari vel in litore aedificet, licet in suo non aedificet, iure tamen gentium suum facit. Si quis igitur velit ibi aedificantem prohibere, nullo iure prohibet, neque opus novum nuntiare, nisi ex una causa potest, si forte damni infecti velit sibi caveri.

3566) — *L.* 1. §. 17. *D. de fluminib.* (XLIII. 12.) (*Ulp.*) Si in mari aliquid fiat, Labeo ait, competere tale interdictum: ***ne quid in mari, inve litore, quo portus, statio iterve navigio deterius fiat.***

3567) — *L.* 1. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Stationem dicimus a stando; is igitur locus demonstratur, ubicunque naves tuto stare possunt.

Not. 3.

3568) — *L.* 2. §. 9. *D. ne quid in loco publ. fiat.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Si quis in mari piscari aut navigare prohibeatur, non habebit interdictum, quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere, vel in publico balineo lavare, aut in theatro spectare arceatur, sed in omnibus his casibus iniuriarum actione utendum est.

L. 13. §. 7. *D. de iniuriis. Vid.* 1551.

Not. 4.

L. 22. §. 4. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Venul.*) Si quis proiectum aut stillicidium in sepulcrum immiserit, etiam si ipsum monumentum non tangeret, recte cum eo agi, quod in sepulcro vi aut clam factum sit, quia sepulcri sit non solum is locus, qui recipiat humationem, sed omne etiam supra id coelum; eoque nomine etiam sepulcri violati agi posse.

Not. 5.

3569) — *L.* 3. *pr. D. ne quid in loco publ. fiat.* (XLIII. 8.) (*Celsus.*) Litora in quae populus Romanus imperium habet, populi Romani esse arbitror.

Not. 6.

§. 3. *J. de rer. div. Vid.* 3490.

3570) — *L.* 96. *pr. D. de V. S.* (L. 16.) (*Celsus.*) Litus est, quousque maximus fluctus a mari pervenit, idque Marcum Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse.

3571) — *L.* 112. *D. eod.* (*Iavolen.*) Litus publicum est eatenus, qua maxime fluctus exaestuat. Idemque iuris est in lacu, nisi is totus privatus est.

Not. 7.

3572) — *L.* 30. §. 4. *D. de adq. rer. dom.* (XLI. 1.) (*Pompon.*) Si pilas in mare iactaverim, et supra eas inaedificaverim, continuo aedificium meum fit. Item si insulam in mari aedificaverim, continuo mea fit, quoniam id, quod nullius est, occupantis fit.

3573) — *L.* 6. *pr. D. de rer. div.* (I. 8.) (*Marcian.*) In tantum, ut et soli domini constituantur, qui ibi aedificant, sed quamdiu aedificium manet; alioquin, aedificio dilapso, quasi iure postliminii revertitur locus in pristinam causam, et, si alius in eodem loco aedificaverit, eius fiet.

3574) — *L.* 10. *D. eod.* (*Pompon.*) Aristo ait, sicut id, quod in mare aedificatum sit, fieret privatum, ita quod a mari occupatum sit, fieri publicum.

3575) — *L.* 14. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Nerat.*) Quod in litore quis aedificaverit, eius erit; nam litora publica non ita sunt, ut ea, quae in patrimonio sunt populi, sed ut ea, quae primum a natura prodita sunt, et in nullius adhuc dominium pervenerunt. Nec dissimilis conditio eorum est, atque piscium et ferarum, quae simul atque apprehensae sunt, sine dubio eius, in cuius potestatem pervenerunt, dominii fiunt. — §. 1. Illud videndum est, sublato aedificio, quod in litore positum erat, cuius conditionis is locus sit, hoc est utrum maneat eius, cuius fuit aedificium, an rursus in pristinam causam recidat, perindeque publicus sit, ac si nunquam in eo aedificatum fuisset? Quod propius est, ut existimari debeat, si modo recipit pristinam litoris speciem.

§. 218.

Not. 1.

L. 14. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 3575.

3576) — *L.* 15. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Bona civitatis abusive publica dicta sunt; sola enim ea publica sunt, quae populi Romani sunt.

L. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Inter publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quae publicis usibus destinata sunt, sed si qua sunt civitatum velut bona. Sed et peculia servorum civitatum procul dubio publica habentur. — §. 1. Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit, quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, et metallorum, et piscariarum.

Not. 3.

3577) — *L.* 4. §. 1. *D. de rer. div.* (L. 8.) (*Marcian.*) Sed flumina paene omnia et portus publica sunt.

3578) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Riparum usus publicus est iure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque navem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare, retia siccare, et ex mari reducere onus aliquod, et in his reponere, cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen navigare. Sed proprietas illorum est, quorum praediis haerent; qua de causa arbores quoque in his natae eorundem sunt.

3579) — *L.* 3. *D. de fluminib.* (XLIII. 12.) (*Paulus.*) Flumina publica, quae semper fluunt, ripaeque eorum publicae sunt. — §. 1. Ripa ea putatur esse, quae plenissimum flumen continet. — §. 2. Secundum ripas fluminum loca non omnia publica sunt, quum ripae caedant ex quo primum a plano vergere incipit usque ad aquam.

3580) — *L.* 6. *pr. L.* 72. §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 3488. 133.

3581) — *L.* 14. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 3575.

Not. 4.

3582) — *L.* 17. *D. de V. S. Vid.* 3576.

Not. 5.

3583) — *L.* 39. §. 10. *D. de leg.* I. *Vid.* 3489.

Not. 6.

3584) — *L.* 9. *D. de usurp. Vid.* 3189.

3585) — *L.* 12. §. 2. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Paulus.*) In vectigalibus, et in aliis praediis, quae usucapi non possunt, Publiciana competit, si forte bona fide mihi tradita sunt.

3586) — *L.* 39. §. 8. 10. *D. de leg.* I. *Vid.* 3489.

3587) — *L.* 3. *C. ne rei dominicae vel templor. vindicatio tempor. praescr. summoveatur.* (VII. 38.) (*Arcad. et Honor.*) Si qua unquam loca ad sacrum dominium pertinentia cuiuslibet temeritas occupaverit, secundum veteris census fidem in sua iura retrahantur. Rescripta igitur obreptionibus impetrata cum praescriptione longi temporis et novi census praeiudicio submovebit auctoritas tua, atque ita omnia suo corpori, quae sunt avulsa restituet; neque enim incubatio diuturna aut novella professio proprietatis nostrae privilegium abolere poterit. (396.)

Not. 7.

3588) — *L.* 6. §. 1. *D. de rer. div. Vid.* 2452.

3589) — §. 6. *J. eod. Vid.* 3490.

Not. 8.

3590) — §. 22. *J. eod.* Insula, quae in mari nata est, quod raro accidit, occupantis fit; nullius enim esse creditur. At in flumine nata, quod frequenter accidit, si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam praedia possident, pro modo latitudinis cuiusque fundi, quae latitudo prope ripam sit. Quodsi alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam praedia possident. Quodsi aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum agrum alicuius in formam insulae redegerit, eiusdem permanet is ager, cuius et fuerat.

3591) — *L.* 30. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Pompon.*) Celsus filius, si in ripa fluminis, quae secundum agrum meum est, arbor nata sit, meam esse ait, quia solum ipsum meum privatum est, usus autem eius publicus intelligitur. Et ideo cum exsiccatus est alveus, proximorum fit, quia iam populus eo non utitur.

Not. 9.

3592) — *L.* 1. *pr. D. de interd. Vid.* 2188.
3593) — *L.* 2. §. 1. *D. eod. Vid.* 2183.
3594) — *L.* 2. §. 45. *D. ne quid in loco publ. fiat.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Praetor ait : QUO MINUS ILLI VIA PUBLICA ITINEREVE PUBLICO IRE AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO.

Not. 10.

3595) — *L.* 24. *init. D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Flumioum publicorum communis est usus, sicuti viarum publicarum, et litorum. In his igitur publice licet cuilibet aedificare et destruere, dum tamen hoc sine incommodo cuiusquam fiat.

Not. 11.

3596) — *L.* 2. §. 21. 22. *D. ne quid in loco publ. fiat.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) — §. 21. Viam publicam eam dicimus, cuius etiam solum publicum est; non enim sicuti in privata via, ita et in publica accipimus. Viae privatae solum alienum est, ius tantum eundi et agendi nobis competit; viae autem publicae solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo, qui ius publicandi habuit, ut ea publice iretur, commearetur. — §. 22. Viarum quaedam publicae sunt, quaedam privatae, quaedam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Graeci βασιλικάς, nostri praetorias, alii consulares vias appellant. Privatae sunt, quas agrarias quidam dicunt. Vicinales sunt viae, quae in vicis sunt, vel quae in vicos ducunt. Has quoque publicas esse quidam dicunt; quod ita verum est, si non ex collatione privatorum hoc iter constitutum est; aliter, atque si ex collatione privatorum reficiatur; nam si ex collatione privatorum reficiatur, non utique privata est; refectio enim idcirco de communi fit, quia usum utilitatemque communem habet.

3597) — *L.* 3. *pr. D. de locis et itinerib. publ.* (XLIII. 7.) (*Ulp.*) Viae vicinales, quae ex agris privatorum collatis factae sunt, quarum memoria non exstat, publicarum viarum numero sunt.

Not. 12.

3598) — *L.* 1. §. 1. 2. 3. *D. de fluminib.* (XLIII. 12.) (*Ulp.*) — §. 1. Flumeo a rivo magnitudine discernendum est, aut existimatione circumcolentium. — §. 2. Item fluminum quaedam sunt perennia, quaedam torrentia. Perenne est, quod semper fluit, hoc est ἀέναος, torrens, quod hieme, hoc est χειμαῤῥοῦς. Si tamen aliqua aestate exaruerit, quod alioquin perenne fluebat, non ideo minus perenne est. — §. 3. Fluminum quaedam publica sunt, quaedam non. Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne sit. Haec sententia Cassii, quam et Celsus probat, videtur esse probabilis.

L. 4. §. 1. *D. de rer. div.* (I. 8.) (*Marcian.*) Sed flumina paene omnia et portus publica sunt.

Not. 12 a.

L. 9. *D. de usurpat. Vid.* 3189.

3599) — *L.* 6. *C. de operib. publ.* (VIII. 12.) (*Gratian., Valentinian. et Theodos.*) Praescriptio temporis iuri publico non debet obsistere, sed oe rescripta quidem. Atque ideo diruenda sunt omnia, quae per diversas urbes vel in foro, vel in publico quocunque loco contra ornatum et commodum ac decoram faciem civitatis exstructa noscuntur. (383.)

Not. 13.

3600) — *L.* 45. *pr. D. de usurpat.* (XLI. 3.) (*Papinian.*) Praescriptio longae possessionis ad obtinenda loca iuris gentium publica concedi non solet. Quod ita procedit, si quis aedificio funditus diruto, quod in litore posuerat, aut dereliquerat, aedificio alterius postea eodem loco exstructo, occupanti datam exceptionem opponat, vel si quis, quod in fluminis publici diverticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure prohibeat.

3601) — *L.* 7. *D. de div. temp. praescript.* (XLIV. 3.) (*Marcian.*) Si quisquam in fluminis publici diverticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure uti prohibet.

Not. 14.

L. 5. *pr. D. de rer. div. Vid.* 3378.
§. 4. *J. eod. Vid.* 3490.

Not. 15.

3602) — *L.* 1. §. 5. *D. de fluminib.* (XLIII. 12.) (*Ulp.*) Ripa autem ita recte definietur : id, quod flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens. Ceterum si quando vel imbribus, vel mari, vel qua alia ratione ad tempus excrevit, ripas non mutat. Nemo denique dixit, Nilum, qui incremento suo Ægyptum cooperit, ripas suas mutare vel ampliare. Nam quum ad perpetuam sui mensuram redierit, ripae alvei eius munieodae sunt. Si tamen flumen naturaliter creverit, ut perpetuum incrementum nactum sit, vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione, dubio procul dicendum est, ripas quoque ipsum mutasse, quemadmodum si alveo mutato alia coepisset currere.

L. 3. *D. eod. Vid.* 3579.

§. 219.

Not. 1. 2.

§. 7. *J. de rer. div. Vid.* 3490.
L. 1. *pr. D. eod. Vid.* 3506.

Not. 3.

L. 1. *pr D. eod. Vid.* 3506.

3603) — *L.* 3. *pr. D. de pecul.* (XV. 1.) (*Ulp.*) Licet tantum Praetor, si cum eo, qui in potestate sit, negotium gestum sit, polliceatur actionem, tamen sciendum est, et si in nullius sit potestate, dari de peculio actionem, utputa si cum servo hereditario contractum sit ante aditam hereditatem.

Not. 4.

3604) — §. 47. *J. de rer. div.* (II. 1.) Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, ut id rerum suarum esse nollet; ideoque statim dominus esse desinit.

3605) — *L.* 37. §. 1. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Gaius.*) Fundi quoque alieni potest aliquis sine vi nancisci possessionem, quae vel ex negli-

gentia domini vacet, vel quia dominus sine successore decesserit, vel longo tempore abfuerit.

3606) — *L.* 1. *D. pro derelicto.* (XLI. 7.) (*Ulp.*) Si res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit, et occupantis fit, quia iisdem modis res desinunt esse nostrae, quibus acquiruntur.

3607 — §. 12. *J. de rer. div.* (II. 1) Ferae igitur bestiae, et volucres, et pisces, id est omnia animalia, quae mari, coelo et terra nascuntur, simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. Quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur; nec interest, feras bestias et volucres utrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno. Plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, potest a domino, si is praeviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quidquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërcetur. Quum vero evaserit custodiam tuam, et in naturalem libertatem se receperit, tuum esse desinit, et rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit eius persecutio.

3608) — §. 18. *J. eod.* Item lapilli et gemmae et cetera, quae in litore inveniuntur, iure naturali statim inventoris fiunt.

3609) — *L.* 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius*) Quarundam rerum dominium nanciscimur iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraeque servatur, quarundam iure civili, id est iure proprio civitatis nostrae. Et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est, ut de hoc prius referendum sit. — §. 1. Omnia igitur animalia, quae terra, mari, coelo capiuntur, id est, ferae bestiae, volucres, pisces, capientium fiunt.

§. 220.

Not. 1.

3610) — *L.* 1. §. 1. *D. de rer. div.* (I. 8.) (*Gaius.*) Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. Corporales hae sunt, quae tangi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, et denique aliae res innumerabiles. Incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur; nam et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia. Nam ipsum ius successionis, et ipsum ius utendi fruendi, et ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt et iura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam servitutes vocantur.

3611) — *Ulp. fragm.* (XIX. 11.) In iure cedi res etiam incorporales possunt, velut ususfructus et hereditas et tutela legitima et libertas.

3612) — *L.* 14. *pr. D. de servitut.* (VIII. 1.) (*Paulus.*) Servitutes praediorum rusticorum, etiamsi corporibus accedunt, incorporales tamen sunt, et ideo usu non capiuntur, vel ideo, quia tales sunt servitutes, ut non habeant certam continuamque possessionem. Nemo enim tam perpetuo tamque continenter ire potest, ut nullo momento possessio eius interpellari videatur. Idem et in servitutibus praediorum urbanorum observatur.

L. ult. in f. D. de praescr. longi temp. Vid. 773.

3613) — *L.* 43. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Incorporales res traditionem et usucapionem non recipere, manifestum est.

3614) — *L.* 3. *pr. D. de acq. vel amitt. poss.* (XLI. 2.). (*Paulus.*) Possideri autem possunt, quae sunt corporalia.

3615) — *L.* 4. §. 27. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si viam habeam per tuum fundum, et tu me ab ea vi expuleris, per longum tempus non utendo amittam viam, quia nec possideri intelligitur ius incorporale, nec de via quis mero iure detruditur.

Not. 2.

3616) — *L.* 54. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Iulian.*) In stipulationibus alias species, alias genera deducuntur. Cum species stipulamur, necesse est inter dominos et inter heredes ita dividi stipulationem, ut partes corporum cuique debeantur. Quoties autem genera stipulamur, numero fit inter eos divisio; veluti cum Stichum et Pamphilum quis stipulatus duos heredes aequis partibus reliquit, necesse est, utrique partem dimidiam Stichi et Pamphili deberi; si idem duos homines stipulatus fuisset, singuli homines singulis heredibus eius debentur.

3617) — *L.* 7. *pr. D. de exc. rei iud.* (XLIV. 2.) (*Ulp.*) Si quis, quum totum petiisset partem petat, exceptio rei iudicatae nocet; nam pars in toto est. Eadem enim res accipitur, et si pars petatur eius, quod totum petitum est. Nec interest utrum in corpore hoc quaeratur, an in quantitate vel in iure....

3618) — *L.* 30. *pr. D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Talis scriptura: *Quas pecunias legavi, quibus dies appositus non est, eas heres meus annua, bima, trimo die dato*, ad corpora legata non pertinet, sed ad ea, quae pondere, numero, mensura continentur.

3619) — *L.* 1. §. 7. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Et omne, quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem, sive in corpore constet certo incertove, sive pondere, numero, mensura valeat, aut etiam si ius legatum sit, ut ususfructus, aut quod in nominibus est.

Not. 3.

3620) — *L.* 94. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Marcell.*) Triticum dare oportere stipulatus est aliquis. Facti quaestio est, non iuris. Igitur si de aliquo tritico cogitaverit, id est certi generis et certae quantitatis, id habebitur pro expresso; alioquin si, quum destinare genus et modum vellet, non fecerit, nihil stipulatus videtur, igitur ne unum quidem modium.

3621) — *L.* 115. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Ita stipulatus sum: *te sisti in certo loco; si non stiteris, quinquaginta aureos dare spondes?* Si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, quum id ageretur, ut certo die sisteres, imperfecta erit stipulatio, non secus, ac si quod pondere, numero, mensura continetur, sine adiectione ponderis, numeri, mensurae stipulatus essem, vel insulam aedificari, non demonstrato loco, vel fundum dari, non adiecto nomine.

Quodsi ab initio id agebatur, ut quocunque die sisteres, et si non stitisses, pecuniam dares, quasi quaelibet stipulatio sub conditione concepta vires habebit, nec ante committetur, quam fuerit declaratum, reum promittendi sisti non posse.

3622) — *L. 1. C. de dotis promis.* (V. 11.) (*Alexand.*) Frustra existimas actionem tibi competere, quasi promissa dos tibi, nec praestita sit, quum neque species ulla, neque quantitas promissa sit, sed hactenus nuptiali instrumento adscriptum, quod ea, quae nubebat, dotem dare promiserit. (231.)

Not. 3 *b*.

3623) — *L. 54. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*African.*) Huiusmodi stipulatio interposita est: *si Titius consul factus fuerit, tunc ex hac die in annos singulos dena dare spondes?* post triennium conditio exstitit; an huius temporis nomine agi possit? non immerito dubitabitur. Respondit: eam stipulationem utilem esse, ita ut in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam conditionem intercesserint, praestatio in id tempus collata intelligatur, ut sententia eius sit talis, tunc, quum Titius consul factus fuerit, in annos singulos, etiam praeteriti temporis habita ratione, dena praestentur.

3624) — *L. 75. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Ergo si quis fundum sine propria appellatione, vel hominem generaliter sine proprio nomine, aut vinum frumentumve sine qualitate dari sibi stipulatur, incertum deducit in obligationem.

Not. 4.

3625) — *L. 5. pr. D. de impens. in res dotal. factis.* (XXV. 1.) (*Ulp.*) Quod dicitur: necessarias impensas dotem minuere, sic erit accipiendum, ut et Pomponius ait, non ut ipsae res corporaliter deminuantur, utputa fundus vel quodcunque aliud corpus. Etenim absurdum est, deminutionem corporis fieri propter pecuniam; ceterum haec res faciat desinere esse fundum dotalem vel partem eius. Manebit igitur maritus in rerum detentione, donec ei satisfiat; non enim ipso iure corporum, sed dotis fit deminutio. Ubi ergo admittimus, deminutionem dotis ipso iure fieri? Ubi non sunt corpora, sed pecunia; nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. Proinde si aestimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuetur per impensas necessarias. Hoc de his impensis dictum est, quae in dotem ipsam factae sint; ceterum si extrinsecus, non imminuent dotem.

Not. 5.

3626) — *L. 2. §. 1. D. de R. C.* (XII. 1.) (*Paulus.*) Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere, numero, mensura consistunt, quoniam earum datione possumus in creditum ire, quae in genere suo functionem recipiunt per solutionem, quam specie; nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest.

3627) — *L. 12. D. de offic. Praesidis.* (I. 18.) (*Procul.*) Sed licet is, qui provinciae praeest, omnium Romae magistratuum vice et officio fungi debeat, non tamen spectandum est, quid Romae factum est, quam quid fieri debeat.

3628) — *L. 20. pr. D. de a. r. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Pro herede gerere videtur is, qui aliquid facit quasi heres. Et generaliter Iulianus scribit: eum demum pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit; pro herede autem gerere non tam esse facti, quam animi. Nam hoc animo esse debet, ut velit esse heres; ceterum si quid pietatis causa fecit, si quid custodiae causa fecit, si quid non quasi heres egit, sed quasi alio iure dominus, apparet non videri pro herede gessisse.

Not. 6.

L. 2. §. 1. D. de R. C. Vid. 3626.
L. 30. pr. D. de leg. 1. Vid. 3618.
L. 1. §. 7. D. ad leg. Falcid. Vid. 3619.

3629) — *§. 2. J. de usufr.* (II. 4.) Constituitur autem ususfructus non tantum in fundo et aedibus, verum etiam in servis, et iumentis, et ceteris rebus, exceptis iis, quae ipso usu consumuntur; nam hae res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum. Quo numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta. Quibus proxima est pecunia numerata; namque in ipso usu assidua permutatione quodammodo exstinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui, ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur. Itaque si pecuniae ususfructus legatus sit, ita datur legatario, ut eius fiat, et legatarius satisdet heredi de tanta pecunia restituenda, si moriatur aut capite minuatur. Ceterae quoque res ita traduntur legatario, ut eius fiant; sed aestimatis his satisdatur, ut, si morietur aut capite minuetur, tanta pecunia restituatur, quanti hae fuerint aestimatae. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum (nec enim poterat), sed per cautionem quasi usumfructum constituit.

L. 1. D. de usufr. ear. rer., quae usu consum. vel minuunt. Vid. 3477.

3630) — *L. 3. §. 6. D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Non potest commodari id, quod usu consumitur, nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat.

Not. 7.

L. 3. §. 6. D. commod. Vid. praeced.

3631) — *L. 3. D. locati.* (XIX. 2.) (*Pompon.*) Cum fundus locetur, et aestimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait, id agi, ut instrumentum emtum habeat colonus, sicuti fieret, quum quid aestimatum in dotem daretur.

Not. 8.

3632) — *L. 1. pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Origo emendi vendendique a permutationibus coepit; olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, quum tu haberes, quod ego desiderarem, invicem ego haberem, quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret; eaque materia, forma publica percussa, usum dominiumque non tam ex substantia praebet, quam ex quantitate, nec ultra merx utrumque, sed alterum pretium vocatur.

3633) — *L. 2. C. de ponderatoribus.* (*Iulianus.*) Quoties de qualitate solidorum orta fuerit dubitatio, placet, quem sermo graecus zygostatem appellat, per singulas civitates constitutum, qui pro sua fide atque industria neque fallat neque fallatur, contentionem dirimere. (363).

3634) — *L. 1. 2. C. de veteris numismatis potestate.* (XI. 10.) — 1. (*Valentin. et Valens.*) Solidos veterum principum veneratione formatos ita tradi ac suscipi ab ementibus et distrahentibus iubemus, ut nihil omnino refragationis oriatur, modo ut debiti ponderis sint et speciei probae; scituris universis, qui aliter fecerint, haud leviter in se vindicandum.

II. Pro imminutione, quae in aestimatione solidi forte tractatur, omnium quoque pretia specierum decrescere oportet.

3635)—*L.* 19. §. 2. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Pompon.*) Si falso existimans debere nummos solvero, qui pro parte alieni, pro parte mei fuerunt eius summae partem dimidiam, non corporum, condicam.

3636)—*L. 46. D. eod.* (*Iavolen.*) Qui heredis nomine legata nondebita ex nummis ipsius heredis solvit, ipse quidem repetere non potest; sed si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus eos recte vindicabit. Eadem causa rerum corporalium est.

L. 5. pr. D. de impens. in res dotal. factis. Vid. 3625.

3637) — *L.* 34. §. 3. 4. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) — §. 3. Sed si non corpus sit legatum, sed quantitas eadem in eodem testamento saepius, divus Pius rescripsit, tunc saepius praestandam summam, si evidentissimis probationibus ostendatur, testatorem multiplicare legatum voluisse. Idemque et in fideicommisso constituit. Eiusque rei ratio evidens est, quod eadem res saepius praestari non potest, eadem summa volente testatore multiplicari potest. — §. 4. Sed hoc ita erit accipiendum, si non certum corpus nummorum saepius sit relictum, utputa centum, quae in arca habet, saepius legavit; tunc enim fundo legato esse comparandum credo.

3638) — *L. 95. D. de leg.* III. (XXXII.) (*Maecian.*) *Quisquis mihi heres erit, damnas esto dare, fideique eius committo, uti det, quantas summas dictavero, dedero.* Aristo: res quoque corporales contineri, ait, ut praedia, mancipia, vestem, argentum, quia et hoc verbum *quantas* non ad numeratam duntaxat pecuniam referri, ex dotis relegatione et stipulationibus emtae hereditatis appareret, et *summae* appellatio similiter accipi deberet, ut in his argumentis, quae relata essent, ostenderetur; voluntatem praeterea defuncti, quae maxime in fideicommissis valeret, ei sententiae suffragari; neque enim post eam praefationem adiecturum testatorem fuisse res corporales, si duntaxat pecuniam numeratam praestari voluisset.

3639) — *L.* 94. §. 1. *D. de solutionib.* (XLVI. 3.) (*Papinian.*) Sin autem communes nummos credam aut solvam, confestim pro parte mea nascetur et actio et liberatio, sive in singulis nummis communionem pro indiviso quis esse intelligat, sive in pecunia non corpora cogitet, sed quantitatem.

3640)—*L. 24. D. depositi.* (XVI. 3.) (*Papinian.*) *Lucius Titius Sempronio salutem. Centum nummos, quos hac die commendasti mihi, annumerante servo Sticho actare, esse apud me, ut notum haberes, hac epistola manu mea scripta tibi notum facio; quos quando voles, et ubi voles, confestim tibi numerabo.* Quaeritur propter usurarum incrementum. Respondi: depositi actionem locum habere; quid est enim aliud commendare, quam deponere? Quod ita verum est, si id actum est, ut corpora nummorum eadem redderentur; nam si, ut tantundem solveretur, convenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. In qua quaestione, si depositi actio non teneat, quum convenit tantundem, non idem reddi, rationem usurarum haberi non facile dicendum est. Et est quidem constitutum in bonae fidei iudiciis, quod ad usuras attinet, ut tantundem possit officium arbitri, quantum stipulatio, sed contra bonam fidem et depositi naturam est, usuras ab eo desiderare temporis ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. Si tamen ab initio de usuris praestandis convenit, lex contractus servabitur.

L. 3. in f. D. commodati. Vid. 3620.

3641)—*L. 4. D. eod.* (*Gaius.*) Saepe etiam ad hoc commodantur pecuniae, ut dicis gratia numerationis loco intercedant.

L. 34. §. 4. *D. de leg.* I. *Vid.* 3637.

3642)—*L. 37. D. de V.O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si certos nummos, puta qui in arca sunt, stipulatus sim, et hi sine culpa promissoris perierint, nihil nobis debetur.

3643) —*L.* 79. §. 1. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Celsus.*) His verbis: *Quae ibi mobilia mea erunt, do lego,* nummos ibi repositos, ut mutui darentur, non esse legatos, proculus ait; at eos, quos Praesidii causa repositos haberet, ut quidam bellis civilibus factitassent, eos legato contineri, et audisse se rusticos senes ita dicentes, pecuniam sine peculio fragilem esse, peculium appellantes, quod praesidii causa seponeretur.

§. 221.

Not. 1.

3644)—*L. 1. pr. D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Labeo scribit: edictum Aedilium curulium de venditionibus rerum esse, tam earum, quae soli sint, quam earum, quae mobiles aut se moventes.

3645) — *L. 2. D. de supellectile legata.* (XXXIII. 10.) (*Florentin.*) (1. Supellex est domesticum. . . . instrumentum. . . .) Id est res mobiles, non animales.

L. 15. §. 2. *D. de re iudicata. Vid.* 2141.

3646)—*L. 5. pr.* et §. 1. *D. de requir. reis nec absentib. damnand.* (XLVIII. 17.) (*Modestin.*) Mandatis cavetur, intra annum requirendorum bona obsignari, ut, si redierint, et se purgaverint, integram rem suam habeant, si neque responderint, neque qui se defendant, habuerint, tunc post annum bona in fiscum cogantur.—§. 1. Et intra annum medio tempore moventia, si qua sunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire debere, pretiumque eorum in deposito esse, divi Severus et Antoninus sanxerunt.

3647) — *L. 93. D. de V. S.* (L. 16.) (*Celsus.*) Moventium, item mobilium appellatione idem

significamus, si tamen apparet, defunctum animalia duntaxat, quae se ipsa moverent, moventia vocasse; quod verum est.

L. 49. §. 2. *C. de episc. et cler. Vid* 3244.

Not. 2.

3648) — *L.* 6. *D. de supell. legata*. (XXXIII. 10.) (*Alfenus*.) Supellectilis eas esse res puto, quae ad usum communem patrisfamilias paratae essent, quae nomen sui generis separatim non haberent. Quare quae ad artificii genus aliquod pertinerent, neque ad communem usum patrisfamilias accommodatae essent, supellectilis non esse. — §. 1. Sed nec pugillares et codices in supellectile sunt.

3649) — *L.* 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Supellex est domesticum patrisfamiliae instrumentum, quod neque argento, aurove facto, vel vesti annumeratur.

3650) — *L.* 7. *pr. D. eod.* (*Celsus.*) Labeo ait: originem fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legationem proficiscerentur, locari solerent, quae sub pellibus usui forent.

Not. 3.

3651)—*L.* 8. *D. de instructo vel instrumento legato*. (XXXIII. 7.) (*Ulp.*) In instrumento fundi ea esse, quae fructus quaerendi, cogendi, conservandi gratia parata sint, Sabinus libris ad Vitellium evidenter enumerat. Quaerendi, veluti hominea, qui agrum colunt, et qui eos exercent, praepositive sunt his; quorum in numero sunt villici et monitores, praeterea boves domiti, et pecora stercorandi causa parata, vasaque utilia culturae, quae sunt aratra, ligones, sarculi, falces putatoriae, bidentes, et si qua similia dici possunt. Cogendi, quemadmodum torcularia, corbes, falcesque messoriae, falces foenariae, quali vindemiatorii exceptoriique, in quibus uvae comportantur. Conservandi, qualia sunt dolia, licet defossa non sint, et cupae. — §. 1. Quibusdam in regionibus accedunt instrumento, si villa cultior est, etiam atrienses, scoparii; si etiam viridiaria sint, topiarii; si fundus saltus pastionesque habet, greges pecorum, pastores, saltuarii.

3652)—*L.* 12. *pr.* §. 12. §. 16-23. 27. *D. eod.* (*Ulp.*) Quaesitum est: an frumentum, quod cibariis cultorum paratum foret, instrumento cederet? Et plerimis non placet, quia consumeretur; quippe instrumentum est apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequiret possessio; accedere eo, quod cibaria victus magis, quam colendi causa parentur. Sed ego puto, et frumentum et vinum ad cibaria paratum instrumento contineri; et ita Servium respondisse, auditores eius referunt. Item nonnullis visum est, frumentum, quod serendi causa sepositum est, instrumento contineri; puto, quia et instar culturae esset, et ita consumeretur, ut semper reponeretur; sed causa seminis nihil a cibariis differt. — §. 12. Si in agro venationes sint, puto venatores quoque, et vestigatores canes, et cetera, quae ad venationem sunt necessaria, instrumento contineri, maxime si ager et ex hoc reditum habuit.—§. 16. Si domus sit instrumentum legatum, videndum, quid contineantur? Et Pegasus ait: instrumentum domus id esse, quod tempestatis arcendae aut incendii causa paratur, non quod voluptatis gratia; itaque neque specularia, neque vela, quae frigoris causa vel umbrae in domo sunt, deberi. Quae sententia Cassii fuit, qui dicebat, inter instrumentum et ornamentum multum interesse; instrumenti enim ea esse, quae ad tutelam domus pertinerent, ornamenti, quae ad voluptatem, sicuti tabulas pictas. — §. 17. Vela autem cilicia instrumenti esse, Cassius ait, quae ideo parantur, ne aedificia vento vel pluvia laborent. — §. 18. Acetum quoque, quod exstinguendi incendii causa paratur, item centunes, siphones, perticas quoque, et scalas, et formiones, et spongias, et hamas, et scopas contineri, plerique et Pegasus aiunt. — §. 19. Tegulam etiam, et lignum eius rei causa paratum instrumento contineri, si ad huiusmodi causam habeat tigna parata, ad alios usus non deservientia. Proinde et fulcimenta, si qua habebat huic rei necessaria, etiam ea instrumento domus continebuntur. — §. 20. De velis, quae in hypaethris extenduntur, item de his, quae sunt circa columnas, Celsus scribit, magis supellectili annumeranda, et ita Sabinum et Cassium putare. — §. 21. Canales autem, et harpagones, et hamas instrumento contineri constat. — §. 22. Item perticae, quibus araneae detergantur, item spongiae, quibus columnae, pavimenta, podia extergantur, scalae, quae ad lacunaria admoveantur, instrumenti sunt, quia mundiorem domum reddunt. — §. 23. Papinianus quoque libro septimo Responsorum ait: Sigilla et statuae affixae instrumento domus non continentur, sed domus portio sunt; quae vero non sunt affixa, instrumento non continentur, inquit; supellectili enim annumerantur, excepto horologio aereo, quod non est affixum; (nam et hoc instrumento domus putat contineri) sicut prothyrum domus, si velamen est, inquit, instrumento domus continetur. — §. 27. Sed si fundus non sit cum instrumento legatus, sed: *ita ut instructus est*, quaesitum est: an plus contineatur, quam si cum instrumento legatus esset? Et Sabinus libris ad Vitellium scribit: fatendum esse, plus esse, cum instructus fundus legetur, quam si cum instrumento; quam sententiam quotidie increscere et invalescere videmus. Quanto igitur hoc legatum uberius sit? videndum est. Et Sabinus definit, et Cassius apud Vitellium notat: Omnia, quae eo collata sunt, ut instructior esset paterfamilias, instructo, inquit, continebuntur. [id est quae ibi habuit, ut instructior esset.] Hoc ergo legato non agri instrumentum sed proprium suum instrumentum reliquisse videtur.

3653) — *L.* 23. *D. de auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, veste vel vestimentis et statuis legatis*. (XXXIV. 2.) (*Ulp.*) Vestis an vestimenta legentur, nihil refert. — §. 1. Vestimentorum sunt omnia lanea, lineaque, vel serica, vel bombycina, quae induendi, praecingendi, amiciendi, insternendi, iniiciendi incubandive causa parata sunt, et quae his accessionis vice cedunt, quae sunt insitae picturae, clavique, qui vestibus insuuntur. — §. 2. Vestimenta omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica. Virilia sunt, quae ipsius patrisfamilias causa parata sunt, veluti togae, tunicae, palliola, vestimenta, stragula, amphitapa, et saga, reliquaque similia. Puerilia sunt, quae ad nullum alium usum pertinent, nisi puerilem, veluti togae praetextae,

aiiculae, chlamydes, pallia, quae fiiiis nostris comparamus. Muliebria sunt, quae matrisfamilias causa sunt comparata, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione, veiuti stoiae, pallia, tunicae, capitia, zonae, mitrae, quae magis capitis tegendi, quam ornandi causa sunt comparata, piagulae, paenulae. Communia sunt, quibus promiscue utitur mutier cum viro, veiuti si eiusmodi paenula paliiumve est, et reiiqua huiusmodi, quibus sine reprehensione vel vir vel uxor utatur. Familiarica sunt, quae ad famiiiam vestiendam parata sunt, sicuti saga, tunicae, paenuiae, lintea, vestimenta stragula, et consimilia. — §. 3. Vestis etiam ex pellibus constabit.

L. 127. *D. de V. S. Vid.* 1577.

3654)—*L.* 15. §. 5. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Proinde et si scenicae vestis ususfructus legetur, vel aulaei, vel aiterius apparatus, alibi, quam in scena, non utetur. Sed an et locare possit? videndum est. Et puto locaturum, et iicet testator commodare, non locare fuerit soiitus, tamen ipsum fructuarium iocaturum tam scenicam, quam funebrem vestem.

Not. 5.

3655)—*L.* 3. *pr. D. de penu legata.* (XXXIII. 9.) (*Ulp.*) Qui penum legat, quid legatm complectatur? videamus. Et Quintus Mucius scribit libro secundo Iuris civiiis: penu legata contineri, quae esui potuique sunt. Idem Sabinus libris ad Vitellium scribit: *Quae horum*, inquit, *patrisfamilias, uxoris, liberorumve eius, vel familiae, quae circa eos esse solet, item iumentorum, quae dominici usus causa parata sunt.*

Not. 6.

3656)—*L.* 66. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Mercis appeiiatio ad res mobiles tantum pertinet.

3657)—*L.* 207. *D. eod.* (*African.*) Mercis appellatione homines non contineri, Mela ait, et ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait, et recte.

Not. 7.

3658)— *L.* 62. *D. eod.* (*Gaius.*) Tigni appellatione in lege duodecim tabuiarum omne genus materiae, ex qua aedificia constant, significatur.

3659)—*L.* 1. §. 1. *D. de tigno iuncto.* (XLVII. 3.) (*Ulp.*) Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua aedificium constet, vineaeque necessaria. Unde quidam aiunt: tegulam quoque, et lapidem, et testam, ceteraque, si qua aedificiis sunt utilia, (tigna enim a tegendo dicta sunt) hoc amplius et calcem, et arenam tignorum appeliatione contineri. Sed et in vineis tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, utputa perticae, pedamenta.

Not. 8.

3660)—*L.* 241. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Q. M. Scaev.*) In rutis caesis ea sunt, quae terra non tenentur, quaeque opere tractili tectoriaque non tenentur.

3661)— *L.* 17. §. 6. *D. de act. emti vend.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si ruta et caesa excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, ut arena, creta et simiiia; caesa ea esse, ut arbores caesas, et carbones, et his similia. Gallus autem Aquiiius, cuius Mela refert opinionem, recte ait: frustra in iege venditionis de rutis et caesis contineri, quia si non specialiter venierunt, ad exhibendum de his agi potest; neque enim magis de materia caesa, aut de caementis, aut de arena cavendum est venditori, quam de ceteris, quae sunt pretiosiora.

3662)—§. 14. 15. *J. de rer. div.* (II. 1.)—§. 14. Apium quoque natura fera est; itaque quae in arbore tua consederint, antequam a te alveo includantur, non magis tuae inteiliguntur esse, quam volucres, quae in arbore tua nidum fecerint; ideoque si aiius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque, si quos effecerint, quilibet eximere potest. Plane integra re si praevideris ingredientem in fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex aiveo tuo evoiaverit, eousque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis eius est persecutio, alioquin occupantis fit.—§. 15. Pavonum etiam et columbarum fera natura est, nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine avolare et revoiare solent; nam et apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque ita quidam mansuetos habent, ut in silvas ire et redire soleant; quorum et ipsorum feram esse naturam nemo negat. In iis autem animaiibus, quae ex consuetudine abire et redire solent, talis reguia comprobata est, ut eousque tua esse inteiligantur, donec animum revertendi habeant. Nam si revertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, et fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere, cum revertendi consuetudinem deseruerunt.

L. 1. *D. de A. R. D.* (*Gaius.*) Quarundam rerum dominium nanciscimur iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraeque servatur, quarundam iure civili, id est iure proprio civitatis nostrae. Et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est, ut de hoc prius referendum sit. — §. 1. Omnia igitur animalia, quae terra, mari, coelo capiuntur, id est, ferae bestiae, volucres, pisces, capientium fiunt.

3663)— *L.* 2. *D. eod.* (*Florentin.*) Vel quae ex his apud nos sunt edita.

3664)— *L.* 3. *D. eod.* (*Gaius.*) Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur.—§. 1. Nec interest, quod ad feras bestias et volucres, utrum in suo quisque fundo capiat, an in alieno. Plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandive gratia, potest a domino, si is praeviderit, iure prohiberi, ne ingrediatur.—§. 2. Quidquid autem eorum ceperimus, eo usque nostrum esse intelligitur, donec nostra custodia coërcetur; quum vero evaserit custodiam nostram, et in naturalem libertatem se receperit, nostrum esse desinit, et rursus occupantis fit.

3665)—*L.* 4. *D. eod.* (*Florentin.*) Nisi si mansuefacta emitti ac reverti solita sint.

3666)— *L.* 5. *D. eod.* (*Gaius.*) Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, quum vel oculos nostros effugerit, vel ita sit in conspectu nostro, ut difficilis sit eius persecutio. — §. 1. Illud quaesitum est: an fera bestia, quae ita vulnerata sit, ut capi possit, statim nostra esse intelligatur. Trebatio placuit, statim nostram esse, et eousque nostram videri, donec eam

persequamur; quodsi desierimus eam persequi, desinere nostram esse, et rursus fieri occupantis; itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, ut ipse lucrifaceret, furtum videri nobis eum commisisse. Plerique non aliter putaverunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus, quia multa accidere possunt, ut eam non capiamus; quod verius est.—§. 2. Apium quoque natura fera est, itaque quae in arbore nostra consederint, antequam a nobis alveo concludantur, non magis nostrae esse intelliguntur, quam volucres, quae in nostra arbore nidum fecerint. Ideo si alius eas incluserit, earum dominus erit.— §. 3. Favos, quoque, si quos hae fecerint, sine furto quilibet possidere potest. Sed ut supra quoque diximus, qui in alienum fundum ingreditur, potest a domino, si is praeviderit, iure prohiberi ne ingrediatur.—§. 4. Examen, quod ex alveo nostro evolaverit, eousque nostrum esse intelligitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis eius persecutio est; alioquin occupantis fit.—§. 5. Pavonum quoque et columbarum fera natura est, nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine avolare et revolare solent; nam et apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque ita quidam mansuetos habent, ut in silvas eant et redeant; quorum et ipsorum feram esse naturam nemo negat. In his autem animalibus, quae ex consuetudine abire et redire solent, talis regula comprobata est, ut eousque nostra esse intelligantur, donec revertendi animum habeant; quodsi desierint revertendi animum habere, desinant nostra esse, et fiant occupantium. Intelliguntur autem desiisse revertendi animum habere tunc, quum revertendi consuetudinem deseruerint.—§. 6. Gallinarum et anserum non est fera natura; palam est enim, alias esse feras gallinas, et alios feros anseres. Itaque si quolibet modo anseres mei et gallinae meae turbati turbataeve adeo longius evolaverint, ut ignoremus, ubi sint, tamen nihilo minus in nostro dominio tenentur. Qua de causa furti nobis tenebitur, qui quid eorum lucrandi animo apprehenderit.—§. 7. Item quae ex hostibus capiuntur, iure gentium statim capientium fiunt.

§. 222.

Not. 10.

3667) — *Gaii instit.* II. 42. Mobilium quidem rerum anno completur (*usucapio*); fundi vero et aedium biennio: et ita lege XII tabularum cautum est.

3668) —*L.* 211. *D. de V. S.* (L.16.) (*Florentin.*) Fundi appellatione omne aedificium et omnis ager continetur; sed in usu urbana aedificia aedes, rustica villae dicuntur. Locus vero sine aedificio in urbe area, rure autem ager appellatur. Idemque agercum aedificio fundus dicitur.

Not. 11.

3669) — *L.* 41. §. 5. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) . . . . eos, qui reipublicae ad opus promiserint, posse detrahere ex aedibus suis urbanis atque rusticis . . . .

Not. 12.

L. 211. *D. de V. S. Vid.* 3668.

3670) — *L.* 115. *D. eod.* (*Iavolen.*) Quaestio est: fundus a possessione, vel agro, vel praedio quid distet? Fundus est omne, quidquid solo tenetur. Ager est, si species fundi ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro iuris proprietate distat; quidquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietas loci est; praedium utriusque suprascriptae rei generale nomen est; nam et ager et possessio huius appellationis species sunt.

Not. 13.

3671) — *L.* 198. *D. eod.* (*Ulp.*) Urbana praedia omnia aedificia accipimus, non solum ea, quae sunt in oppidis, sed et si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis et in vicis, vel si praetoria voluptati tantum deservientia, quia urbanum praedium non locus facit, sed materia. Proinde hortos quoque, si qui sunt in aedificiis constituti, dicendum est urbanorum appellatione contineri. Plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii, magis haec non sunt urbana.

3672) — §. 1. *J. de servitut.* (II. 3.) Praediorum urbanorum servitutes sunt, quae aedificiis inhaerent, ideo urbanorum praediorum dictae, quoniam aedificia omnia urbana praedia appellamus, etsi in villa aedificata sint. Item urbanorum praediorum servitutes sunt hae: ut vicinus onera vicini sustineat, ut in parietem eius liceat vicino tignum immittere, ut stillicidium vel flumen recipiat quis in aedes suas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat, et ne altius tollat quis aedes suas, ne luminibus vicini officiat.

3673) — *L.* 1. *pr. D. communia praed. tam urb. quam rust.* (VIII. 4.) (*Ulp.*) Aedificia urbana quidem praedia appellamus; ceterum etsi in villa aedificia sint, aeque servitutes urbanorum praediorum constitui possunt.

3674) — *L.* 3. *D. in quib. c. pign. tac. contr.* (XX. 2.) (*Ulp.*) Si horreum fuerit conductum, vel deversorium, vel area, tacitam conventionem de invectis et illatis etiam in his locum habere, putat Neratius. Quod verius est.

3675) — *L.* 4. *D. eod* (*Nerat.*) Eo iure utimur, ut, quae in praedia urbana inducta illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacite convenerit; in rusticis praediis contra observatur. — §. 1. Stabula, quae non sunt in continentibus aedificiis, quorum praediorum ea numero habenda sint? dubitari potest. Et quidem urbanorum sine dubio non sunt, quum a ceteris aedificiis separata sint; quod ad causam tamen taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis praediis differunt.

3676) — *L.* 1. *pr. D. de reb. eor., qui sub tut. vel cura sunt.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Imperatoris Severi oratione prohibiti sunt tutores et curatores praedia rustica vel suburbana distrahere.

Not. 15.

3677) — *L.* 7. §. 4. *D. de pecul.* (XV. 1.) (*Ulp.*) In peculio autem res esse possunt omnes, et mobiles et soli; vicarios quoque in peculium potest habere, et vicariorum peculium; hoc amplius et nomina debitorum.

L. 15. §. 2. *D. de re iud. Vid.* 2141.

3678) — *L.* 2. *pr. C. de quadr. praescr.*

(VII. 37.) (*Zeno.*) Omnes, qui quascunque res mobiles, vel immobiles, seu se moventes, vel in actionibus, aut quocunque iure constitutas a sacratissimo aerario comparaverint, eos quin etiam, quibuscunque res mobiles, seu immobiles, seu se moventes, aut in actionibus, vel quocunque iure constitutae munificentiae principalis nomine datae fuerint, omnibus pariter privilegiis, quae ex divinis sanctionibus inclytae recordationis Leonis et nostrae pietatis super certis patrimoniis antea emtores consecuti sunt, perpotiri sancimus, et ita cunctos huiusmodi beneficiis seu privilegiis perfrui, tanquam si super singulis substantiis seu patrimoniis etiam nunc vel postea data fuisset huiusmodi dispositio; nec posse contra emtores praedictarum rerum factos iam vel futuros, vel contra eos, quibus super huiusmodi rebus largitas nostra delata est vel fuerit, aliquas actiones in rem dominii vel hypothecae gratia, vel in personam civiles, seu praetorias, vel ex legibus seu sacratissimis constitutionibus descendentes, vel quaslibet alias, licet nominatim praesente sanctione non sint comprehensae, moveri, data volentibus licentia intra quadriennium contra sacratissimum aerarium, si quas sibi competere actiones existimant, exercere, ita tamen, ut post elapsum quadriennium nec sacratissimum fiscum licere sibimet quibuslibet actionibus pulsare cognoscant.

L. un. §. 7. *C. de rei uxor. act. Vid.* 2147.

Not. 16.

3679)—*L.* 102. *pr. in f. D. de leg.* III. (XXXII. 1.) (*Scaev.*) His verbis legavit: Uxori meae lateralia mea viatoria et quidquid in his conditum erit.... Idem quaesiit: an, cum emtiones praediorum in iisdem lateralibus condiderit, praedia quoque legato cedant? Respondi: non quidem manifeste apparere, quid de praediis sensisset, verum si ea mente emtiones ibi haberet, ut his legatariae datis proprietas praediorum praestaretur, posse defendi, praedia quoque deberi.

Not. 17.

3680) — *L.* 143. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Id apud se quis habere videtur, de quo habet actionem; habetur enim, quod peti potest.

3681) — *L.* 15. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Is, qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.

3682) — *L.* 47. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Si aquaeductus debeatur praedio, et ius aquae transit ad emtorem, etiamsi nihil dictum sit, sicut et ipsae fistulae, per quas aqua ducitur.

3683) — *L.* 9. §. 13. *D. de heredib. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Si duo sint heredes instituti, unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi, Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut detracta fundi mentione, quasi sine partibus heredes scripti, hereditate potiantur, si modo voluntas patrisfamilias manifestissime non refragatur.

3684) — *L.* 35. *pr. et* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Ex facto proponebatur quidam duos heredes scripsisse, unum rerum provincialium, alterum rerum Italicarum, et quum merces in Italiam devehere soleret, pecuniam misisse in provinciam ad merces comparandas; quae comparatae sunt vel vivo eo, vel post mortem, nondum tamen in Italiam devectae. Quaerebatur: merces utrum ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres scriptus erat, an vero ad eum, qui provinciarium? Dicebam: receptum esse, rerum certarum heredem institui posse, nec esse inutilem institutionem, sed ita, ut officio iudicis familiae erciscundae cognoscentis contineatur, nihil amplius eum, qui ex re institutus est, quam rem, ex qua heres scriptus est, consequi. Ita igitur res accipietur: verbi gratia pone duos esse heredes institutos, unum ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Liviano, et fundorum alterum quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem; erunt quidem heredes ex aequis partibus, quasi sine partibus instituti, veruntamen officio iudicis continebitur, ut unicuique eorum fundus, qui relictus est, adiudicetur vel attribuatur. — §. 1. Unde scio quaesitum: aeris alieni onus pro qua parte agnosci debeat? Et refert Papinianus, cuius sententiam ipse quoque probavi, pro hereditariis partibus eos agnoscere aes alienum debere, hoc est pro semisse; fundos etenim vice praeceptionis accipiendos. Quare si forte tantum sit aes alienum, ut nihil detracto eo superesse possit, consequenter dicemus, institutiones istas ex re factas nullius esse momenti. Et si forte Falcidia interveniens recisionem esset legatorum factura, hic officium iudicis recidet praeceptiones istas, ut non plus quisque eorum habeat, quam esset habiturus, si legatum accepisset, vel aliud, vel etiam praeceptiones. Quodsi fuerit incertum, an Falcidia interventura sit, rectissime probatur, officio iudicis cautiones esse interponendas.

§. 223.

L. 30. *pr. D. de usurp.* (XLI. 3.) *Vid.* 64.

Not. 2.

3685)—*L.* 30. *D. fam. erc.* (X. 2.) (*Modestin.*) Fundus mihi communis est et pupillae coheredi; in eo fundo reliquiae sunt conditae, quibus religio ab utrisque partibus debebatur; nam parentes quoque eiusdem pupillae ibi sepulti sunt. Sed tutores distrahere fundum volunt; ego non consentio, sed portionem meam possidere malo, quum universitatem emere non possim, et velim pro meo arbitrio exsequi ius religionis. Quaero: an recte arbitrum communi dividundo ad hunc fundum partiendum petam? an etiam is arbiter, qui familiae erciscundae datur, iisdem partibus fungi possit, ut hanc possessionem, exemtis ceteris corporibus hereditariis, pro iure cuique nobis partiatur? Herennius Modestinus respondit: nihil proponi, cur familiae erciscundae iudicio addictus arbiter officium suum etiam in eius fundi, de quo agitur, divisione interponere non possit; sed religiosa loca in iudicium non deduci, eorumque ius singulis heredibus in solidum competere.

3686) —*L.* 7. §. 11. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Illud recte quaeritur: an, si aedificium vendiderit is, qui aedificaverit, et ab emtore longo tempore captum postea dirutum sit, adhuc dominus materiae vindicationem eius habeat? Causa dubitationis est, an eo ipso, quod universitas aedificii longo tempore capta est, singulae quoque res, ex quibus constabat, usucaptae essent; quod non placuit.

3687) — *L. 23. pr. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Iavolen.*) Eum, qui aedes mercatus est, non puto aliud, quam ipsas aedes possidere. Nam si singulas res possidere intelligeretur, ipsas aedes non possideret; separatis enim rorporibus, ex quibus aedes constant, universitas aedium intelligi non poterit. Accedit eo, quod, si quis singulas res possidere dixerit, necesse erit, ut dicat in possessione superficiei tempori de mobilibus statuto locum esse, et solum se capturum esse ampliore tempore. Quod absurdum, et minime iuri civili conveniens est, ut una res diversis temporibus capiatur, utputa quum aedes ex duabus rebus constent, ex solo et superficie, et universitas earum possessione temporis immobilium rerum dominium mutet.

Not. 4.

L. 50. pr. D. de her. pet. Vid. 1681.

3688)—*L.* 178. §. 1. *D. de V. S.* (L.16.) (*Ulp.*) Hereditas iuris nomen est, quod et accessionem, et decessionem in se recipit; hereditas autem vel maxime fructibus augetur

3689) — *L.* 208. *D. eod.* (*African.*) Bonorum appellatio, sicut hereditatis, universitatem quandam ac ius successionis, et non singulares res demonstrat.

3690) — *L.* 20. §. 10. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) Non solum autem in hereditate hoc utimur senatusconsulto, sed et in peculio castrensi, vel alia universitate.

3691) — §. 6. *J. per quas personas.* (II. 9.) Hactenus tantisper admonuisse sufficit, quemadmodum singulae res nobis acquiruntur; nam legatorum ius, quo et ipso iure singulae res nobis acquiruntur, item fideicommissorum, ubi singulae res nobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res acquiruntur. Si cui ergo heredes facti simus, sive cuius honorum possessionem petierimus, vel si quem arrogaverimus, vel si cuius bona libertatum conservandarum causa nobis addicta fuerint, eius res omnes ad nos transeunt. Ac prius de hereditatibus dispiciamus. Quarum duplex conditio est; nam vel ex testamento, vel ab iotestato ad nos pertinent. Et prius est, ut de his dispiciamus, quae ex testamento nobis obveniunt; qua in re necessarium est, initio de ordinandis testamentis exponere.

3692)—*L. 3. pr. D. de bon. poss.* (XXXVII. 1.) (*Ulp.*) Bona autem hic, ut plerumque solemus dicere, ita accipienda sunt, universitatis cuiusque successionem, qua succeditur in ius demortui, suscipiturque eius rei commodum et' incommodum. Nam sive solvendo sunt bona sive non sunt, sive damnum habent sive lucrum, sive in corporibus sunt sive in actionibus, in hoc loco proprie bona appellabuntur.

Not. 5.

3693) — *L. 30. pr. D. de peculio.* (XV. 1.) (*Ulp.*) Quaesitum est : an teneat actio de peculio, etiamsi nihil sit in peculio, quum ageretur, si modo sit rei iudicatae tempore? Proculus et Pegasus : nihilo minus teneri, aiunt; intendi enim recte, etiamsi nihil sit in peculio. Idem et circa ad exhibendum et in rem actionem placuit; quae sententia et a nobis probanda est.

3694) — *L. 32. pr. in. f. D. eod.* (*Ulp.*).... nam, qui cum servo contrahit, universum peculium eius, quod ubicunque est veluti patrimonium intuetur.

3695)—*L.* 40. *D. eod.* (*Marcian.*) Peculium nascitur, crescit, decrescit, moritur, et ideo eleganter Papirius Fronto dicebat peculium simile esse homini. — §. 1. Quomodo autem peculium nascatur? quaesitum est. Et ita veteres distinguunt : si id acquisiit servus, quod dominus necesse non habet prestare, id esse peculium; si vero tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet praestare, non esse peculium. Ita igitur nascitur peculium. Crescit cum auctum fuit; decrescit cum servi vicarii moriuntur, res intercidunt; moritur, cum ademtum est.

3696) — *L.* 1. *pr. D. quando de pec. actio annalis est.* (XV. 2.) (*Ulp.*) Praetor ait : POST MORTEM EIUS, QUI IN ALTERIUS POTESTATE FUERIT, POSTERAVE QUAM IS EMANCIPATUS, MANUMISSUS, ALIENATUSVE FUERIT, DUNTAXAT DE PECULIO, ET SI QUID DOLO MALO EIUS, IN CUIUS POTESTATE EST, FACTUM ERIT, QUO MINUS PECULII ESSET, IN ANNO, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS ERIT, IUDICIUM DABO.

3697)—*L. 33. D. de peculio.* (XV. 1.) (*Iavolen.*) Si quis servum ita vendidit, ut pretium pro peculio acciperet, penes eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculii pervenit.
3332.

L. 34. D. eod. (*Pompon.*) Non penes quem res peculiaris sit.

Not. 6.

3698)—*L. 49. D. de iure dotium.* (XXIII. 3.) (*Iulian.*) Vir ab eo, qui uxori eius dotem facere volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est, deinde acceptam eam fecit. Quaerebatur : essetne ea pecunia in dotem? Respondit : si acceptam non fecisset, et promissor solvendo esse desiisset, quaereremus, an culpa mariti ea pecunia exacta non esset? quum vero acceptam fecit, nmnimodo periculum ad enm pertinebit; perinde enim est, ac si acceperit pecuniam, et eandem promissori donaverit.

Not. 7.

3699)—*L.64.D.de leg.* III. (XXXII.) (*African.*) Qui filium et nepotem heredem instituerat, certa praedia, quaeque in his mortis tempore sua essent, nepoti per fideicommissum dederat, excepto kalendario; mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta et cautiones debitorum erant, pecunia numerata inventa est. Plerisque videbatur, vix veri simile esse, ut testator de pecunia numerata sensisset. Ego autem illud dignum animadversinne existimabam, cum quis kalendarium praestari alicui voluerit, utrumoe nomina duntaxat debitorum praestari voluisse intelligendus sit, an vero etiam pecuniam, si qua ab his exacta, eidem tamen kalendario destinata fuerit? Et magis puto, quemadmodum, si exactae pecuniae et rursus collocatae essent, permutatio nominum non perimeret vel minueret fideicommissum, ita ipsas quoque pecunias, si adhuc kalendario, id est nominibus faciendis, destinatae essent, eidem fideicommisso cedere debere. Quin etiam illud quoque putem defendi posse, ut non modo a debitoribus exactae pecuniae, sed quacunque de causa redactae, eidem tamen rationi destinatae, fideicommisso cedant.

Not. 9.

3700)—*L. 30. §. 2. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Pomp.*) De tertio genere corporum videndum est. Non autem grex universus sic capitur usu, quomodo singulae res, nec sic, quomodo cohaerentes. Quid ergo est? Et si ea natura eius est, ut adiectionibus corporum maneat idem, non tamen universi gregis olla est usucapio, sed singulorum animalium sicuti possessio, ita et usucapio. Nec si quid emtum immixtum fuerit gregi augendi eius gratia, idcirco possessionis causa mutabitur, ut, si reliquus grex dominii mei sit, haec quoque ovis, sed singulae suam causam habebunt ita, ut, si quae furtivae erunt, sint quidem ex grege, non tamen usucapiantur.

Not. 11.

3701) — *§. 5. J. de heredib. instit.* (II. 14.) Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quae assis appellatione continentur. Habent autem et hae partes propria nomina ab uncia usque ad assem, ut puta haec: uncia, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx, as. Non autem utique semper duodecim uncias esse oportet; nam tot unciae assem efficiunt, quot testator voluerit, et si unum tantum quis ex semisse verbi gratia heredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus et ex parte intestatus decedere potest, nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et e contrario potest quis in quantascunque voluerit plurimas uncias suam hereditatem dividere.

3702) —*L. 1. §. 4. D. eod.* (*Ulp.*) Si ex fundo fuisset aliquis solus institutus, valet iostitutio, detracta fundi mentione.

3703)—*L. 41. §. 8. D. de vulg. et pup. substit.* (XXVIII. 6.) (*Papinian.*) Non videri cum vitio factam substitutionem his verbis placuit: *Ille filius meus, si, quod abominor, intra pubertatis annos decesserit, tunc in locum partemve eius Titius heres esto*, non magis, quam si post demonstratam conditionem sibi heredem esse substitutum iussisset. Nam et qui certae rei heres instituitor, coherede non dato, bonorum omnium hereditatem obtinet.

Not. 12.

3704)—*L. 21. D. de leg. I.* (XXX.) (*Ulp.*) Grege legata, et quae postea accedunt ad legatarium pertinent.

3705)—*L. 23. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis bonorum partem legaverit, ut hodie fit, sine fructibus restituitur, nisi mora intercesserit heredis.

3706) — *L. 13. pr. D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Grege pignori obligato, quae postea nascuntur, tenentur. Sed et si prioribus capitibus decedentibus totus grex fuerit renovatus, pignori tenebitur.

L. 40. §. 1. D. de peculio. Vid. 3695.

3707) — *L. 20. §. 3. D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) Item non solum ea, quae mortis tempore fuerunt, sed et si qua postea augmenta hereditati accesserunt, venire in hereditatis petitione; nam hereditas et augmentum recipit, et deminutionem. Sed ea, quae post aditam hereditatem accedunt, siquidem ex ipsa hereditate, puto hereditati accedere; si extriosecus, non, quia personae possessoris accedunt. Fructus autem omnes augent hereditatem, sive ante aditam, sive post aditam hereditatem accesserint. Sed et partus ancillarum sine dubio augent hereditatem.

Not. 13.

L. 34. pr. D. de pignor. Vid. 398.

3708) — *L. 20. §. 12. D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) Haec adversus bonae fidei possessores; nam ita senatus locutus est: *eos, qui se heredes existimassent.* Ceterum si quis sciens, ad se hereditatem non pertinere, distraxit, sine dubio non pretia rerum, sed ipsae res veniunt in petitionem hereditatis, et fructus earum. Sed Imperator Severus in epistola ad Celerem idem videtur fecisse et in malae fidei possessoribus. Atqui senatus de his est locutus, qui se heredes existimassent. Nisi forte ad eas res referemus, quas distrahi expedierat, quae onerabant magis hereditatem, quam fructui erant; ut sit in arbitrio petitoris, qualem computationem faciat adversus malae fidei possessorem, utrum ipsius rei et fructuum, an pretii et usurarum post motam controversiam.

3709) — *L. 25. §. 17. D. eod.* (*Ulp.*) Item si res distraxit bonae fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior, an singulas res, si nondum usucaptae sint, vindicare petitor ab emtore possit? et si vindicet, an exceptione non repellatur, quod praeiudicium hereditati non fiat inter actorum et eum, qui venumdedit? quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum, quanquam victi emtores reversuri sunt ad eum, qui distraxit. Et puto, posse res vindicari, nisi emtores regressum ad bonae fidei possessorem habeant. Quid tamen, si is, qui vendidit, paratus sit ita defendere hereditatem, ut perinde, atque si possideret, conveniatur? Incipit exceptio locum habere ex persona emtorum. Certe si minore pretio res venierint, et pretium, quodcunque illud, actor sit consecutus, multo magis poterit dici, exceptione eum summoveri. Nam et si id, quod a debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis solvit, liberari debitores, Iulianus libro quarto Digestorum scribit, sive bonae fidei possessor, sive praedo fuit qui debitum ab his exegerit, et ipso iure eos liberari.

3710) — *L. 16. pr. D. de usu et habitatione.* (VII. 8.) (*Pompon.*) Si ita legatus esset usus fundi: *ut instructus esset*, earum rerum, quae in instrumento fundi essent, perinde ad legatarium usus pertinet, ac si nominatim ei earum rerum usus legatus fuisset.

Not. 14.

3711) — *§. 18. J. de legatis.* (II. 20.) Si grex legatus fuerit, posteaqoe ad unam ovem pervenerit, quod superfuerit vindicari potest. Grege autem legato etiam eas oves, quae post testamentum factum gregi adiiciuntur, legato cedere, Iulianus ait; est enim gregis unum corpus ex distantibus capitibus, sicut aedium unum corpus est ex cohaerentibus lapidibus. Aedibus denique legatis columnas et marmora, quae post testamentum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere.

3712)—*L. 22. D. de leg. I.* (XXX.) (*Pompon.*) Si grege legato aliqua pecora vivo testatore mortua essent, in eorumque locum alia essent substituto, eundem gregem videri; et si deminu-

tum ex eo grege pecus esset, et vel unus hos superesset, eum vindicari posse, quamvis grex desiisset esse, quemadmodum insula legata si combusta esset, area posset vindicari.

Not. 15.

3713) — *L.* 10. §. 8. *D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Ulp.*) Quadrigae usufructu legato, si unus ex equis decesserit, an extinguatur ususfructus? quaeritur. Ego puto, multum interesse, equorum an quadrigae ususfructus sit legatus; nam si equorum, supererit in residuis, si quadrigae, non remanebit, quoniam quadriga esse desiit.

3714) — *L.* 31. *D. eod.* (*Pompon.*) Cum gregis ususfructus legatus est, et usque eo numerus pervenit gregis, ut grex non intelligatur, perit ususfructus.

3715) — *L.* 65. §. 1. *D. de leg.* II. (XXXI) (*Papinian.*) Quadrigae legatum equo postea mortuo perire quidam ita credunt, si equus ille decessit, qui demonstrabat quadrigam; sed si medio tempore deminuta suppleatur, ad legatarium pertinebit.

Not. 16.

3716) — *L.* 1. §. 3. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Per hanc autem actionem non solum singulae res vindicabuntur, sed posse etiam gregem vindicari, Pomponius libro variarum Lectionum vicesimo quinto scribit. Idem et de armento, et de equitio, ceterisque, quae gregatim habentur, dicendum est. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint; grex enim, non singula corpora vindicabuntur.

3717) — *L.* 56. *D. eod.* (*Julian.*) Vindicatio non ut gregis, ita et peculii recepta est, sed res singulas is, cui legatum peculium est, petet.

L. 34. *pr. D. de pign. Vid.* 598.

3718) — *L.* 1. §. 1. *D. de instructo vel instrum. leg.* (XXXIII. 7.) (*Paulus.*) Fundo cum instrumento legato, et alienato, instrumentum non vindicabitur ex sententia defuncti.

Not. 17.

L. 1. §. 3. *D. de R. V. Vid.* 3716.

3719) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed si par numerus duorum interfuerit, neuter solidum gregem, sed nec partem dimidiam totius eius vindicabit. Sed si maiorem numerum alter habeat, ut detracto alieno nihilo minus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt aliena capita.

3720) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Marcellus libro quarto Digestorum scribit: *Qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena ab eo, qui dominium eorum habebat, vel qui bona fide ea possidebat, et haec utique gregis*, inquit, *vindicatione continebuntur.* Sed et si ea sola supersint capita, quae redemta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare.

Not. 18.

L. 56. *D. eod. Vid.* 3717.

Not. 19.

3721) — *Gaii instit.* IV. 17. Si qua res talis erat ut (*non*) sine incommodo posset in ius adferri vel adduci, velut si columna, aut grex alicuius pecoris esset, pars aliqua inde sumebatur: deinde in eam partem, quasi in totam rem praesentem, fiebat vindicatio. Itaque ex grege vel una *ovis* aut capra in ius adducebatur, vel et*iam* pilus inde sumebatur et in ius adferebatur; ex nave vero et columna aliqua pars defringebatur. Similiter si de fundo vel de aedibus, sive de hereditate controversia erat, pars aliqua inde sumebatur et in ius adferebatur, et in eam partem perinde atque in totam rem praesentem fiebat vindicatio: velut ex fundo gleba sumebatur, et ex aedibus tegula, et si de hereditate controversia erat, aeque [*]. . . . qualem . . . .

Gaii instit. IV. 34. *sq. Vid.* 34.

L. 1. *pr. D. de R. V. Vid.* 1751.

3722) — *L.* 1. §. 1. *D. quor. bonor.* (XLIII. 2.) (*Ulp.*) Hoc interdictum restitutorium est, et ad universitatem bonorum, non ad singulas res pertinet, et appellatur quorum bonorum, et est adipiscendae possessionis universorum bonorum.

Not. 22.

3723) — *L.* 20. *pr. et* §. 1. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) Item veniunt in hereditatem etiam ea, quae hereditatis causa comparata sunt, utputa mancipia, pecoraque, et si qua alia necessario hereditati sunt comparata. Et siquidem pecunia hereditaria sint comparata, sine dubio venient; si vero non pecunia hereditaria, videndum erit. Et puto etiam haec venire, si magna utilitas hereditatis versetur, pretium scilicet restituturo herede. — §. 1. Sed non omnia, quae ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitione veniunt. Denique scribit Iulianus libro sexto Digestorum: si possessor ex pecunia hereditaria hominem emerit, et ab eo petatur hereditas, ita venire in hereditatis petitione, si hereditatis interfuit eum emi; at si sui causa emit, pretium venire.

L. 20. §. 12. *L.* 25. §. 17. *D. eod. Vid.* 3708. 3709.

Not. 25.

L. 20. §. 10. *D. eod. Vid.* 3690.

§. 224.

Not. 2.

3724) — *L.* 25. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Quintus Mucius ait: partis appellatione rem pro indiviso significari; nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse; Servius non ineleganter: partis appellatione utrumque significari.

3725) — *L.* 25. *D. quib. mod. ususfr. vel usus amitt.* (VII. 4.) (*Pompon.*) Placet, vel certae partis, vel pro indiviso usumfructum non utendo amitti.

3726) — *L.* 66. §. 2. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Sed si pars fundi simpliciter, non quae Maevii fuit, legetur, solutio prior non perimit alteram actionem, atque etiam hanc eandem partem aliquo modo suam factam poterit alter heres solvere; namque plures in uno fundo dominium iuris intellectu, non divisione corporis obtinent.

L. 8. *D. de R. V. Vid.* 2458.

3727) — *L.* 36. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Papinian.*) Binas quis aedes habebat una conti-

gnatione tectas; utrasque diversis legavit. Dixi: quia magis placet, tignum posse duorum esse, ita ut certae partes cuiusque sint contignationis, ex regione cuiusque domini fore tigna, nec ullam invicem habituros actionem, ius non esse, immissum habere. Nec interest, pure utrisque, an sub conditione alteri aedes legatae sint.

3728) — *L.* 6. §. 1. *D. commun. praedior.* (VIII. 4.) (*Ulp.*) Si quis partem aedium tradat vel partem fundi, non potest servitutem imponere, quia per partes servitus imponi non potest, sed nec acquiri. Plane si divisit fundum regionibus, et sic partem tradidit pro diviso, potest alterutri servitutem imponere, quia non est pars fundi, sed fundus. Quod et in aedibus potest dici, si dominus, pariete medio aedificato, unam domum in duas diviserit, ut plerique faciunt; nam et hic pro duabus domibus accipi debet.

L. 5. *D. de stipulat. servor. Vid.* 2457.

Not. 3.

3729) — *L.* 29. *in f. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Sed in nummis, et oleo, ac frumento, et similibus, quae communi specie continentur, apparet hoc actum, ut numero dividatur obligatio, quatenus et commodius promissori stipulatoribusque est.

Not. 4.

L. 54. *pr. D. de V. O. Vid.* 3016.

Not. 5.

L. 8. *in f. D. de R. V. Vid.* 2458.

L. 5. *D. de stipul. servor. Vid.* 2457.

Not. 6.

L. 17. *D. de servit. Vid.* 2479.

3730) — *L.* 11. *D. eod.* (*Modestin.*) Pro parte dominii servitutem acquiri non posse, vulgo traditur. Et ideo si quis fundum habens viam stipuletur, et partem fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo, a quo stipulatio incipere non possit. Pro parte quoque neque legari, neque adimi via potest, et si id factum sit, neque legatum, neque ademtio valet.

3731) — *L.* 25. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Pompon.*) Si partem fundi mei certam tibi vendidero, aquaeductus ius, etiamsi alterius partis causa plerumque ducatur, te quoque sequetur; neque ibi aut bonitatis agri, aut usus eius aquae ratio habenda est, ita ut eam solam partem fundi, quae pretiosissima sit, aut maxime usum eius aquae desideret, ius eius ducendae sequatur, sed pro modo agri detenti aut alienati fiat eius aquae divisio.

L. 34. *D. eod. Vid.* 1432.

3732) — *L.* 5. *D. commun. praed.* (VIII. 4.) (*Iavolen.*) Proprium solum vendendo an servitutem talem iniungere possim, ut mihi et vicino serviat? similiter si commune solum vendo, ut mihi et socio serviat, an consequi possim? Respondi: servitutem excipere, nisi sibi, nemo potest; adiectio itaque vicini pro supervacuo habenda est, ita ut tota servitus ad eum, qui exceperit, pertineat. Solum autem commune vendendo, ut mihi et socio serviat, efficere non possum, quia per unum socium communi solo servitus acquiri non potest.

L. 6. §. 1. *D. eod. Vid.* 3718.

L. 4. §. 3. 4. *D. si serv. vind. Vid.* 2105.

3733) — *L.* 25. §. 9. 10. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Paulus.*) — §. 9. An ea stipulatio, qua singuli heredes in solidum habent actionem, veniat in hoc iudicium? dubitatur, veluti si is, qui viam, iter, actum stipulatus erat, decesserit, quia talis stipulatio per legem duodecim tabularum non dividitur, quia nec potest. Sed verius est, non venire eam in iudicium, sed omnibus in solidum competere actionem, et si non praestetur via, pro parte hereditaria condemnationem fieri oportet. — §. 10. Contra si promissor viae decesserit pluribus heredibus institutis, nec dividitur obligatio, nec dubium est, quin duret, quoniam viam promittere et is potest, qui fundum non habet. Igitur quia singuli in solidum tenentur, officio iudicis cautiones interponi debent, ut, si quis ex his conventus litis aestimationem praestiterit, id pro parte a ceteris consequatur.

3734) — *L.* 1. §. 9. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Si ususfructus legatus sit, qui et dividi potest, non sicut ceterae servitutes individuae sunt . . . .

3735) — *L.* 19. *D. de usu et habitatione.* (VII. 8.) (*Paulus.*) Usus pars legari non potest; nam frui quidem pro parte possumus, uti pro parte non possumus.

Not. 7.

3736) — *L.* 8. §. 2. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Pompon.*) Si unus ex heredibus debitoris portionem suam solverit, tamen tota res pignori data venire poterit, quemadmodum si ipse debitor portionem solvisset.

L. 9. §. 3. *D. eod. Vid.* 1470.

3737) — *L.* 11. §. 3. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si creditori plures heredes exstiterint, et uni ex his pars eius solvatur, non debent ceteri heredes creditoris iniuria affici, sed possunt totum fundum vendere, oblato debitori eo, quod coheredi eorum solvit. Quae sententia non est sine ratione.

3738) — *L.* 19. *D. de pignor.* (XX. 1.) (*Ulp.*) Qui pignori plures res accepit, non cogitur unam liberare, nisi accepto universo quantum debetur.

3739) — *L.* 65. *D. de evictionibus.* (XXI. 2.) (*Papinian.*) Rem hereditariam pignori obligatam heredes vendiderunt, et evictionis nomine pro partibus hereditariis spoponderunt; quum alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor evicit. Quaerebatur: an uterque heredum conveniri possit? Idque placebat propter indivisam pignoris causam.

3740) — *L.* 85. §. 6. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Item si ita stipulatio facta sit: *si fundus Titianus datus non erit, centum dari?* nisi totus detur, poena committitur centum, nec prodest partes fundi tradere, cessante uno, quemadmodum non prodest ad pignus liberandum partem creditori solvere.

3741) — *L.* 6. *C. de distract. pignor.* (VIII. 28.) (*Gordian.*) Quam diu non est integra pecunia creditori numerata, etiamsi pro parte maiore eam consecutus sit, distrahendi rem obligatam non amittit facultatem. (238.)

3742) — *L.* 16. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Unus ex multis debitoris, qui pignora tradiderat, heredibus, quod ab eo personali actione peti potuit solvendo, res obligatas distrahendi creditori facultatem non adimit.

3743) — *L.* 1. *C. de luit. pignor.* (VIII. 31.)

(*Sever. et Antonin.*) Qui pro parte heres exstitit, nisi totum debitum exsolvat, suam portionem ex pignoribus recipere non potest. (206.)

L. 2. *C. eod. Vid.* 487.

3744) — *Tit. C. Si unus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem suam debiti solverit vel acceperit.* (VIII. 32.)

I. (*Valerian. et Gallien.*) — Manifesti et indubitati iuris est, defuncto creditore, multis relictis heredibus, actionem quidem personalem inter eos ex lege duodecim tabularum dividi, pignus vero in solidum unicuique teneri. (257.)

II. (*Dioclet. et Maximian.*) — Actio quidem personalis inter heredes pro singulis portionibus quaesita scinditur, pignoris autem iure multis obligatis rebus, quas diversi possident, quum eius vindicatio non personam obliget, sed rem sequatur, qui possident tenentes non pro modo singularum rerum substantiae conveniuntur, sed in solidum, ut vel totum debitum reddant, vel eo, quod detinent, cedant.

L. 16. §. 8. *D. de pign. Vid.* 2501.

Not. 8.

3745) — *L.* 2. §. 1. 5. 6. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Et harum omnium quaedam partium praestationem recipiunt, veluti cum decem dari stipulamur, quaedam non recipiunt, ut in his, quae natura divisionem non admittunt, veluti cum viam, iter, actum stipulamur; quaedam partis quidem dationem natura sui recipiunt, sed nisi tota dantur, stipulationi satis non fit, veluti cum hominem generaliter stipulor, aut lancem, aut quodlibet vas; nam si Stichi pars soluta sit, nondum in ulla parte stipulationis liberatio nata est, sed aut statim repeti potest, aut in pendente est, donec alius detur. Eiusdem conditionis est haec stipulatio: *Stichum aut Pamphilum dari?* — §. 5. Item si in facto sit stipulatio, veluti si ita stipulatus fuero, per te non fieri, neque per heredem tuum, quo minus mihi ire agere liceat, et unus ex pluribus heredibus prohibuerit, tenentur quidem et coheredes eius, sed familiae erciscundae iudicio ab eo repetent. quod praestiterunt. Hoc et Iulianus et Pomponius probant. — §. 6. Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat sibi heredique suo ire agere licere, et unus ex heredibus eius prohibeatur, interesse dicemus, utrum in solidum committatur stipulatio, an pro parte eius, qui prohibitus est. Nam si poena stipulationi adiecta sit, in solidum committetur, sed qui non sunt prohibiti, doli mali exceptione summovebuntur; si vero poena nulla apposita sit, tunc pro parte eius tantum, qui prohibitus est, committetur stipulatio.

3746) — *L.* 4. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Cato libro quinto decimo scribit: poena certae pecuniae promissa, si quid aliter factum sit, mortuo promissore, si ex pluribus heredibus unus contra, quam cautum sit, fecerit, aut ab omnibus heredibus poenam committi pro portione hereditaria, aut ab uno pro portione sua; ab omnibus, si id factum, de quo cautum est, individuum sit, veluti iter fieri, quia quod in partes dividi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur; at si de eo cautum sit, quod divisionem recipiat, veluti amplius non agi, tum eum heredem, qui adversus ea fecerit, pro portione sua solum poenam committere; et differentiae hanc esse rationem, quod in priore casu omnes commisisse videantur, quod nisi in solidum peccari non potuerit, illam stipulationem, per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat. Sed videamus, ne non idem hic sit, sed magis idem, quod in illa stipulatione: Titium heredemque eius ratum habiturum? nam hac stipulatione et solus tenebitur, qui non habuerit ratum, et solus aget, a quo fuerit petitum; idque et Marcello videtur, quamvis ipse dominus pro parte ratum habere non possit.

3747) — *L.* 72. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Stipulationes non dividuntur earum rerum, quae divisionem non recipiunt, veluti viae, itineris, actus, aquaeductus, ceterarumque servitutum. Idem puto, et si quis faciendum aliquid stipulatus sit, utputa fundum tradi, vel fossam fodi, vel insulam fabricari, vel operas, vel quid his simile; horum enim divisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen libro tricesimo octavo Digestorum refert, Tuberonem existimasse, ubi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, pecuniam dari oportere, ideoque etiam in hoc genere dividi stipulationem; secundum quae Celsus ait posse dici, iusta aestimatione facti dandam esse petitionem.

3748) — *L.* 85. §. 2. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 2. Secunda ad opus, quod testator fieri iusserit; nam singuli heredes in solidum tenentur, quia operis effectus in partes scindi non potest. — §. 3. Quodsi stipulatus fuero: *per te heredemve tuum non fieri, quo minus eam agam; si adversus ea factum sit, tantum dari?* et unus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat, verior est sententia existimantium, unius facto omnes teneri, quoniam, licet ab uno prohibear, non tamen in partem prohibeor; sed ceteris familiae erciscundae iudicio sarciet damnum.

L. 25. §. 9. 10. *D. fam. erciac. Vid.* 3733.

3749) — *L.* 25. §. 11. 12. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 11. Idem dicendum est, et si testator viam legaverit. — §. 12. In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserit, neque per se, neque per heredem suum fieri, quo minus ire agere possit, quoniam uno prohibente in solidum committitur stipulatio, ne unius factum ceteris damnosum sit.

3750) — *L.* 1. §. 17. *D. de aqua quot. et aestiva.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Item quaeritur: si quis aquae, quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiscuerit, an impune prohibeatur? Et exstat Ofilii sententia existimantis, recte eum prohiberi, sed eo loci, in quo primum aquam aliam in rivum admittit; et Ofilius in tota aqua recte eum prohiberi ait. Ego Ofilio assentio, non posse dividi, quia non potest ita in parte vis fieri, ut non in tota aqua fiat.

Not. 9.

3751) — *L.* 11. §. 23. 24. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Si in opere civitatis faciendo aliquid relictum sit, unumquemque heredem in solidum teneri, divus Marcus et Lucius Verus Proculae rescripserunt; tempus tamen coheredi praestituerunt, intra quod mittat ad opus faciendum. Post quod solam Proculam voluerunt facere, imputaturam coheredi sumtum pro parte eius. — §. 24. Ergo et in statua, et in servitute, ceterisque, quae divisionem non recipiunt, idem divus Marcus rescripsit.

L. 72. *pr. D. L.* 85. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 3747. 3748.

L. 2. §. 5. *L.* 85. §. 3. *D. eod. Vid.* 3745. 3748.

3752)—*L.* 131. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Iulianus scripsit : si neque per te, neque per heredem tuum Titium fieri, quo minus mihi ire liceat, stipuler, non solum Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes eius.

L. 25. §. 12. *D. fam. ercisc. Vid.* 3749.

3753)—*L.* 25. §. 13. *D. eod.* (*Paulus.*) Idem iuris est in pecunia promissa a testatore, si sub poena promissa sit; nam licet haec obligatio dividatur per legem duodecim tabularum, tamen, quia nihilum prodest ad poenam evitandam partem suam solvere, sive nondum soluta est pecunia, nec dies venit, prospiciendum est per cautionem, ut de indemnitate caveat, per quem factum fuerit, ne omnis pecunia solveretur, aut ut caveat, se ei, qui solidum solverit, partem praestaturum, sive iam solvit unus universam pecuniam, quam defunctus promisit, ne poena committeretur, familiae erciscundae iudicio a coheredibus partes recipere poterit.

L. 2. *in f. D. de V. O. Vid.* 3745.

3754)—*L.* 5. §. 3. *in f. D. eod* (*Pompon.*) Si sortem promiseris, et si ea soluta non esset, poenam, etiam si unus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte solverit, nihilo minus poena committetur, donec portio coheredis solvatur.

L. 85. §. 6. *D. eod. Vid.* 3740.

Not. 10.

L. 2. §. 1. *D. eod. Vid.* 3745.

3755) — *L.* 75. §. 1. 2. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Ergo, si quis fundum sine propria appellatione, vel hominem generaliter sine proprio nomine, aut vinum frumentumve sine qualitate dari sibi stipulatur, incertum deducit in obligationem.— §. 2. Usque adeo, ut, si quis ita stipulatus sit *tritici Africi boni modios centum, vini Campani boni amphoras centum?* incertum videatur stipulari, quia bono melius inveniri potest; quo fit, ut boni appellatio non sit certae rei significativa, quum id, quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. At cum optimum quis stipulatur, id stipulari intelligitur, cuius bonitas principalem gradum bonitatis habet; quae res efficit, ut ea appellatio certi significativa sit.—§. 8 Qui illud aut illud stipulatur, veluti decem vel hominem Stichum, utrum certum an incertum deducat in obligationem? non immerito quaeritur; nam et res certae designantur, et utra earum potius praestanda sit, in incerto est. Sed utcunque is, qui sibi electionem constituit adiectis his verbis : *utrum ego velim*, potest videri certum stipulatus, quum ei liceat vel hominem tantum, vel decem tantum intendere sibi dari oportere; qui vero sibi electionem non constituit, incertum stipulatur.

3756) — *L.* 85. §. 4. *D. eod.* (*Paulus*) Pro parte autem peti, solvi autem nisi totum non potest, veluti cum stipulatus sum hominem incertum; nam petitio eius scinditur, solvi vero nisi solidum non potest; alioquin in diversis hominibus recte partes solverentur, quod non potuit defunctus facere, ne, quod stipulatus sum, non consequar. Idem iuris est, et si quis decem millia aut hominem promiserit.

Not. 11.

3757) — *L.* 13. §. 2. *D. de acceptil.* (XLVI. 4.) (*Ulp.*) Illud certum est, eum, qui fundum stipulatus usumfructum vel viam accepto faciat, in ea esse causa, ut acceptilatio non valeat; qui enim accepto facit, vel totum, vel partem eius, quod stipulatus est, debet accepto facere; hae autem partes non sunt, non magis, quam si quis domum stipulatus accepto ferat caementa, vel fenestras, vel parietem, vel diaetam.

Not. 12.

3758) — *L.* 41. §. 1. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Modestin.*) Lucius Titius, quum centum et usuras aliquanti temporis deberet, minorem pecuniam, quam debebat, obsignavit. Quaero : an Lucius Titius pecuniae, quam obsignavit, usuras praestare non debeat? Modestinus respondit: si non hac lege mutua pecunia data esset, uti liceret et particulatim, quod acceptum est, exsolvere, non retardari totius debiti usurarum praestationem, si, quum creditor paratus esset totum suscipere, debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem deposuit.

Not. 13.

§. 33. *J. de act. Vid.* 1864.

3759)—*L.* 13. §. 1. *D. de acceptil.* (XLVI. 4.) (*Ulp.*) Si id, quod in stipulationem deductum est, divisionem non recipiat, acceptilatio in partem nullius erit momenti, utputa si servitus fuit praedii rustici vel urbani. Plane si usufructus sit in stipulatum deductus, puta fundi Titiani, poterit pro parte acceptilatio fieri, et erit residuae partis fundi ususfructus. Si tamen viam quis stipulatus accepto iter vel actum fecerit, acceptilatio nullius erit momenti. Hoc idem est probandum, si actus accepto fuerit latus. Si autem iter et actus accepto fuerit latus, consequens erit dicere, liberatum eum, qui viam promisit.

3760)—*L.* 17. *D. eod.* (*Iulian.*) Qui hominem aut decem stipulatus est, si quinque accepto fecerit, partem stipulationis peremit, et petere quinque aut partem hominis potest.

Not. 15.

3761) — *L.* 5. §. 1. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Gaius.*) Usus servitutum temporibus secerni potest, forte ut quis post horam tertiam usque in horam decimam eo iure utatur, vel ut alternis diebus utatur.

3762) — *L.* 19. §. 4. *D. commun. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) Aquarum iter in iudicium communi dividundo non venire, Labeo ait; nam aut ipsius fundi est, et ideo in iudicium non venit, aut separatum a fundo, divisum tamen aut mensura, aut temporibus. Sed possunt iura interdum et separata a fundo esse, et nec mensura nec temporibus divisa, veluti quum is, cuius fuerunt, plures heredes reliquit. Quod quum accidit, consentaneum est, et ea in arbitrio familiae erciscundae venire, nec videre se, inquit Pomponius, quare minus in communi dividundo, quam familiae erciscundae iudicium veniat. Igitur in huiusmodi speciebus etiam in communi dividundo iudicio venit, ut praefata iura aut mensura, aut temporibus dividantur.

Not. 16.

L. 5. §. 15. *D. commodati. Vid.* 2475.

§. 225.

Not. 1.

L. 12. *C. de usuris. Vid.* 3856.
L. 91. §. 4. *D. de V. O. Vid.* §. 486. *Not.* 4.

Not. 1 *a.*

3763) — *L.* 62. *pr. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Papinian.*) Si navis a malae fidei possessore petatur, et fructus aestimandi sunt, ut in taberna et area, quae locari solent. Quod non est ei contrarium, quod de pecunia deposita, quam heres non attingit, usuras praestare non cogitur. Nam etsi maxime vectura, sicut usura, non natura provenit, sed iure percipitur, tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam periculum navis possessor petitori praestare non debet, quum pecunia periculo dantis foeneretur.

3764) — *L.* 34. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Ulp.*) Usurae vicem fructuum obtinent, et merito non debent a fructibus separari, et ita in legatis, et fideicommissis, et in tutelae actione, et in ceteris iudiciis bonae fidei servatur. Hoc idem igitur in ceteris obventionibus dicemus.

3765) — *L.* 36. *D. eod.* (*Ulp.*) Praediorum urbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.

Not. 2.

3766)— §. 20. *J. de rer. div.* (II. 1.) Praeterea quod per alluvionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi acquiritur. Est autem alluvio incrementum latens, per alluvionem enim id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, ut intelligere non possis, quantum quoquo momento temporis adiiciatur.
§. 29. *J. eod. Vid.* 1474.
§. 22. *J. eod. Vid.* 3592.

Not. 3.

3767) — §. 26. *J. eod.* Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis intexuit, licet pretiosior est purpura, accessionis vice cedit vestimento, et qui dominus fuit purpurae, adversus eum, qui surripuit, habet furti actionem et condictionem, sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius. Nam exstinctae res licet vindicari non possint, condici tamen a furibus et quibusque aliis possessoribus possunt.

3768)—*L.* 19. §. 13. *D. de auro, argento etc. leg.* (XXXIV. 2.) (*Ulp.*) Perveniamus et ad gemmas inclusas argento auroque. Et ait Sabinus: auro argentove cedere; ei enim cedit, cuius maior est species. Quod recte expressum; semper enim cum quaerimus; quid cui cedat, illud spectamus, quid cuius rei ornandae causa adhibeatur, ut accessio cedat principali. Cedent igitur gemmae phialis vel lancibus, inclusae auro argentove.

3769) — *L.* 19. §. 20. *D. eod.* (*Ulp.*) Auro legato vasa aurea continentur, et gemmis gemmea vasa. Secundum haec sive gemmae sint in aureis vasis, sive in argenteis, auro argentove cedent, quoniam hoc spectamus, quae res cuius rei ornandae causa fuerit adhibita, non quae sit pretiosior.

3770) — *L.* 20. *D. eod.* (*Paulus.*) Si, ut habiliter gemmae geri possint, inclusae auro fuerint, tum aurum gemmis dicimus cedere.

3771) — *L.* 29. *D. eod.* (*Florentin.*) Si quando alterius generis materia auro argentove iniecta sit, si factum aurum vel argentum legetur, et id, quod iniectum est, debetur.—§. 1. Utra autem utrius materiae sit accessio, visu atque usu rei, et consuetudine patrisfamilias aestimandum est.

3772) — *L.* 32. §. 5. *D. eod.* (*Paulus*) Neratius Proculum refert ita respondisse: vasis electrinis legatis nihil interesse, quantum ea vasa, de quibus quaeritur, argenti aut electri habeant; sed utrum argentum electro, an electrum argento cedat, id ex adspectu vasorum facilius intelligi posse; quod si in obscuro sit, inspiciendum esse, in utro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit.

3773) — *L.* 23. §. 2. 4. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) — §. 2. Si quis rei suae alienam rem ita adiecerit, ut pars eius fieret, veluti si quis statuae suae brachium aut pedem alienum adiecerit, aut scypho ansam vel fundum, vel candelabro sigillum, aut mensae pedem, dominum eum totius rei effici, vereque statuam suam dicturum, et scyphum, plerique recte dicunt. — §. 4. In omnibus igitur istis causis, in quibus mea res per praevalentiam alienam rem trahit, meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius, quod accessit, dare.

Not. 4.

L. 23. §. 5. *D. eod. Vid.* 565.

Not. 5.

3774) — *L.* 1. §. 20. *D. de tut. et rat. distr. act.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Considerandum est in hac actione, utrum pretium rei tantum duplicetur, an etiam quod pupilli intersit? Et magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire, sed rei tantum aestimationem.

3775) — *L.* 11. §. 18. *D. de act. emt. vend.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Qui autem habere licere vendidit, videamus, quid debeat praestare? Et multum interesse arbitror, utrum hoc polliceatur, per se venientesque a se personas non fieri, quo minus habere liceat, an vero per omnes. Nam si per se, non videtur id praestare, ne alius evincat. Proinde si evicta res erit, sive stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur, sive non est interposita, ex emto non tenebitur. Sed Iulianus libro quinto decimo Digestorum scribit: etiam si aperte venditor pronuntiet, per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat, posse defendi, ex emto eum in hoc quidem non teneri, quod emtoris interest, veruntamen ut pretium reddat, teneri. Ibidem ait: idem esse dicendum, et si aperte in venditione comprehendatur, nihil evictionis nomine praestitum iri; pretium quidem deberi re evicta, utilitatem non deberi; neque enim bonae fidei contractum hanc pati conventionem, ut emtor rem amitteret, et pretium venditor retineret, *nisi forte*, inquit, *sic quis omnes istas suprascriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emtorem non pertineat, veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus, aut indaginem plagis positi a venatore, vel pantheram ab aucupe; nam etiamsi nihil capit, nihilo minus emtor pretium praestare necesse habebit.* Sed in suprascriptis conventionibus contra erit dicendum, nisi forte sciens alienum vendidit; tunc enim secundum supra a nobis relatam Iuliani sententiam dicendum est, ex emto eum teneri, quia dolo facit.

Not. 6.

3776) — *L.* 17. §. 1. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Idem Iulianus eodem libro scribit: si moram fecerit in homine reddendo possessor, et homo mortuus sit, et fructuum rationem usque ad rei iudicatae tempus spectandam esse. Idem Iulianus ait: non solum fructus, sed etiam omnem causam praestandam, et ideo et partum venire in restitutionem, et partuum fructus. Usque adeo autem hae causae veniunt, ut Iulianus libro septimo scribat: si per eum servum possessor acquisierit actionem legis Aquiliae, restituere cogendum. Quodsi dolo malo ipse possessor desierit possidere, et alius hominem iniuria occiderit, aut pretium hominis, aut actiones suas praestare cogetur, utrum eorum volnerit actor. Sed et fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet. Lucrum enim ex eo homine, qui in lite esse coeperit, facere non debet. Sed fructus eius temporis, quo tempore possessus esset ab eo, qui evicerit, restituere non debet. Sed quod dicit de actione legis Aquiliae, procedit, si post litem contestatam usucepit possessor, quia plenum ius incipit habere. *L.* 20. *D. eod. Vid.* 1916.

§. 226.

Not. 2.

3777) — *L.* 44. *D. de evictión.* (XXI. 2.) (*Alfenus.*) Scapham non videri navis esse, respondit, nec quidquam coniunctum habere; nam scapham ipsam per se parvam naviculam esse, omnia autem, quae coniuncta navi essent, veluti gubernacula, malus, antennae, velum, quasi membra navis esse.

3778) — *L.* 242. *pr. D. de V. S.* (L. 16.) (*Iavolen.*) Malum navis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait. Et verius est, quia pleraeque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur. Artemon autem magis additamentum, quam pars navis est.

3779) — *L.* 29. *D. de instructo vel instrum. leg.* (XXXIII. 7.) (*Labeo.*) Si navem cum instrumento emisti, praestari tibi debet scapha navis. Paulus: ***Immo contra; etenim scapha navis non est instrumentum navis; etenim mediocritate, non genere ab ea differt; instrumentum autem cuiusque rei necesse est alterius generis esse, atque ea, quaeque sit; quod et Pomponio libro septimo Epistolarum placuit.***

3780) — *L.* 100. §. 3. *D. de leg.* III. (XXXII. 1.) (*Iavolen.*) Cui corinthia vasa legata essent, et βάσεις quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi, Trebatius respondit. Labeo autem id non probat, si eas βάσεις testator numero vasorum habuit. Proculus vero recte ait: si aeneae quidem sint, non autem corinthiae, non deberi.

Not. 3.

3781) — *L.* 66. *D. eod.* (*Paulus.*) Avibus legatis anseres, phasiani, et gallinae, et aviaria debentur; phasianarii autem et pastores anserum non continentur, nisi id testator expresserit.

Not. 4.

L. 47. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Si aquaeductus debeatur praedio, et ius aquae transit ad emtorem, etiamsi nihil dictum sit, sicut et ipsae fistulae, per quas aqua ducitur.

3782) — *L.* 48. *D. eod.* (*Paulus.*) Licet extra aedes sint.

3783) — *L.* 49. *D. eod.* (*Ulp.*) Et quanquam ius aquae non sequatur, quod amissum est, attamen fistulae et canales, dum subsequuntur, quasi pars aedium, ad emtorem perveniunt. Et ita Pomponius libro decimo putat.

Not. 5.

3784) — *L.* 38. §. 2. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Celsus.*) Firmus a Proculo quaesiit: si de plumbeo castello fistulae sub terram missae aquam ducerent in aenum lateribus circumstructum, an hae ut iuncta fixaque aedium essent, an ut ruta caesaque aedium non essent? Ille rescripsit: referre, quid acti esset. Quid ergo, si nihil de ea re neque emtor, neque venditor cogitaverunt? ut plerumque in eiusmodi rebus evenire soiet, nonne propius est, ut inserta et inclusa aedificio partem eius esse existimemus?

3785) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Fundi nihil est, nisi quod terra se tenet. Aedium autem multa esse, quae aedibus affixa non sunt, ignorari non oportet, utputa seras, claves, claustra; multa etiam defossa esse, neque tamen fundi aut villae haberi, utputa vasa vinaria, torcularia, quoniam haec instrumenti magis sunt, etiamsi aedificio cohaerent.

3786) — *L.* 18. *pr. D. eod* (*Iavolen.*) Granaria, quae ex tabulis fieri solent, ita aedium sunt, si stipites eorum in terra defossi sunt; quodsi supra terram sunt, rutis et caesis cedunt.

3787) — *L.* 17. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Quae tabulae pictae pro tectorio includuntur, itemque crustae marmoreae aedium sunt.

L. 12. §. 23. *D. de instr. vel instrum. leg. Vid.* 3052.

3788) — *L.* 245. *pr. D. de V. S.* (L. 16) (*Pompon.*) Statuae affixae basibus structilibus, aut tabulae religatae catenis, aut erga parietem affixae, aut si similiter cohaerent lychni, non sunt aedium; ornatus enim aedium causa parantur, non quo aedes perficiantur.

3789) — *L* 17. §. 5. 10. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) — §. 5. Item quod insulae causa paratum est, si nondum perfectum est, quamvis positum in aedificio sit, non tamen videtur aedium esse. — §. 10. Ea, quae ex aedificio detracta sunt, ut reponantur, aedificii sunt; at quae parata sunt, ut imponantur, non sunt aedificii.

3790) — *L.* 18. §. 1. *D. eod.* (*Iavolen.*) Tegulae, quae nondum aedificiis impositae sunt, quamvis tegendi gratia allatae sunt, in rutis et caesis habentur. Aliud iuris est in his, quae detractae sunt, ut reponerentur; aedibus enim accedunt.

L. 41. §. 1. *sqq. D. de leg.* I. *Vid.* 1333. . . .

Not. 6.

3791) — *L.* 13. §. 31. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Aedibus distractis vel legatis, ea esse aedium solemus dicere, quae quasi pars aedium, vel propter aedes habentur, ut puta puteal. (*L.* 14 *D. eod.* (*Pompon.*) Id est, quo puteum cooperitur.)

3792) — *L.* 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Lines, et labra, salientes, fistulae quoque, quae salientibus iunguntur, quamvis longe excurrant extra aedificium, aedium sunt. Item canales. Pisces autem.

qui sunt in piscina, non sunt aedium, nec fundi. (*L.* 16. *D. eod.* (*Pompon.*) Non magis, quam pulli aut cetera animalia, quae in fundo sunt.)

L. 17. *pr. D. eod. Vid.* 3785.

3793) — *L.* 17. §. 7. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Labeo generaliter scribit: ea, quae perpetui usus causa in aedificiis sunt, aedificii esse; quae vero ad praesens, non esse aedificii; utputa fistulae temporis quidem causa positae, non sunt aedium, veruntamen si perpetuo fuerint positae, aedium sunt. — §. 8. Castella plumbea, putea, opercula puteorum, epistomia fistulis applumbata, aut quae terra continentur, quamvis non sint affixa, aedium esse constat.

3794) — *L.* 40. §. 6. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Rota quoque, per quam aqua traheretur, nihilominus aedificii est quam aqua.

3795) — *L.* 12. §. 24. *D. de instr. vel instrum. leg.* (XXXIII. 7.) (*Ulp.*) Fistulae autem, et canales, et crateres, et si qua sunt alia ad aquas salientes necessaria, item serae et claves magis domus portio, quam domus instrumentum sunt.

3796) — *L.* 245. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Pompon.*) Idem Labeo ait: prothyrum, quod in aedibus interdum fieri solet, aedium est.

Not. 7.

3797) — *L.* 91. §. 5. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Papinian.*) Qui domum possidebat, hortum vicinum aedibus comparavit, ac postea domum legavit. Si hortum domus causa comparavit, ut amoeniorem domum ac salubriorem possideret, aditumque in eum per domum habuit, et aedium hortus additamentum fuit, domus legato continebitur.

3798) — *L.* 31. *D. eod.* (*Labeo.*) Si cui aedes legatae sint, is omne habebit id aedificium, quod supra solum earum aedium erit. Paulus: hoc tunc demum falsum est, quum dominus aedium binarum aliquod conclave, quod supra concamerationem alterarum aedium sit, in usum alterarum converterit, atque ita bis usus fuerit, namque eo modo alteris aedibus id accedet, alteris decedet.

3799) — *L.* 52. §. 3. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Scaev.*) Ante domum mari iunctam molibus iactis ripam constituit, et uti ab eo possessa domus fuit, Caio Seio vendidit. Quaero: an ripa, quae ab auctore domui coniuncta erat, ad emtorem quoque iure emtionis pertineat? Respondit: eodem iure fore venditam domum, quo fuisset prius, quam veniret.

Not. 8.

L. 17. *pr. D. eod. Vid.* 3785.

3800) — *L.* 17. §. 2. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Fundo vendito vel legato, sterquilinium et stramenta emtoris et legatarii sunt, ligna autem venditoris vel heredis, quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. In sterquilinio autem distinctio Trebatii probanda est, ut, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emtorem sequatur, si vendendi, venditorem, nisi si aliud actum est; nec interest, in stabulo iaceat an acervus sit. — §. 11. Pali, qui vineae causa parati sunt, ante, quam collocentur, fundi non sunt, sed qui exemti sunt hac mente, ut collocentur, fundi sunt.

L. 47 - 49. *D. de contr. emt. Vid.* 3682. 3782. 3785.

Not. 9.

3801) — *L.* 20. §. 7. *D. de instr. vel instrum. leg.* (XXXIII. 7.) (*Scaev.*) *Tyrannae sorori meae fundum meum Graecianum cum stabulo et instrumento rustico omni relinquo.* Quaeritur: an fundi appellatione etiam pascua, quae ad eum simul cum fundo pervenerunt, et quae semper in usibus huius possessionis habuerat, legato cederent? Respondit: si prata fundo Graeciano ita coniunxisset, uti sub una fundi appellatione haberentur, ea quoque deberi.

3802) — *L.* 27. §. 5. *D. eod.* (*Scaev.*) Fundos legavit in haec verba: *Sempronio fratri meo hoc amplius fundos meos, ita ut instructi sunt, Cassianum, Nonianum cum suis salictis et silvis.* Quaesitum est: quum silvae et salicta non in fundis suprascriptis sint, sed in adiectis agellis, et quos simul testator comparavit, nec sine his fundi coli possint, an legato cederent? Respondit: id tantum cedere legato, quod verbis comprehendisset.

Not. 10.

3803) — *L.* 91. §. 3. 6. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Papinian.*) — §. 3. *Titio, Seiana praedia sicuti comparata sunt, do lego.* Quum essent Gabiniana quoque simul uno pretio comparata, non sufficere solum argumentum emtionis respondi, sed inspiciendum, an litteris et rationibus appellatione Seianorum Gabiniana quoque continerentur, et utriusque possessionis confusi reditus titulo Seianorum accepto lati essent. — §. 6. Appellatione domus insulam quoque iunctam domui videri legatam, si uno pretio cum domo fuisset comparata, et utriusque pensiones similiter accepto latas rationibus ostenderetur.

L. 20. §. 7. *in f. D. de instr. vel instrum. leg. Vid.* 3801.

Not. 11.

L. 17. §. 11. *L.* 18. §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 3800. 3790.

Not. 12.

L. 17. §. 2. *L.* 52. §. 3. *D. de a. e. v. Vid.* 3800. 3799.

3804) — *L.* 12. §. 25. *D. de instr. vel instrum. leg.* (XXXIII. 7.) (*Ulp.*) Specularia quoque affixa magis puto domus esse partem; nam et in emtione domus et specularia et pegmata cedere solent, sive in aedificio sint posita, sive ad tempus detracta. Sed si non sint reposita, ad hoc tamen sint, ut suppleantur, si qua desint, instrumento potius continebuntur.

Not. 13.

3805) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Dolea praediorum, quae Graeco vocabulo ἐνθῆκαι appellantur, cum non instructa legantur, legatario non praestantur.

3806) — *L.* 14. *D. de supellect. leg.* (XXXIII. 10.) (*Callistr.*) Fundo legato, instrumentum eius non aliter legato cedit, nisi specialiter id expressum sit. Nam et domo legata, neque instrumentum eius, neque supellex aliter legato cedit quam si id ipsum nominatim expressum a testatore fuerit.

3807) — *L.* 5. *D. de instr. vel instrum. leg.*

(XXXIII.7.) (*Labeo.*) Si cui fundum et instrumentum eius legare vis, nihil interest, quomodo leges: *fundum cum instrumento*, an *fundum et instrumentum*, an *fundum instructum*. Paulus: Immo contra; nam inter ea legata hoc interest, quod, si fundo alienato mortuus fuerit, qui ita legavit, ex hac scriptura: *fundum cum instrumento*, nihil erit legatum, ex ceteris poterit instrumentum esse legatum.

3808) — *L.* 12. §. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Supellex, ceteraque, si qua in agro fuerunt, quo instructior esset paterfamilias, instrumento fundi non continentur.

L. 12. §. 16. - 23. *D. eod. Vid.* 3652.

L. 12. §. 24. 25. *D. eod. Vid.* 3795. 3804.

3809) — *L.* 26. *D. eod.* (*Ulp.*) Cancellos quoque instrumento contineri puto.

L. 27. §*D. eod. Vid.* 3652.

3810) — *L* 28. *D. eod.* (*Ulp.*) Proinde si fundus sit instructus legatus, et supellex continebitur, quae illic fuit usus ipsius gratia, et vestis, non solum stragula, sed et qua ibi uti solebat; mensae quoque eboreae, vel si quae aliae, item vitrea, et aurum, et argentum, vina quoque, si qua ibi fuerint usus ipsius causa, continebuntur, et si quid aliud utensilium.

L. 8. *D. eod. Vid.* 3651.

§. 227.

Not. 1.

3811) — *L.* 4. §. 2. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) In confessoria actione quae de servitude movetur, fructus etiam veniunt. Sed videamus, qui esse fructus servitutis possunt? Et est verius, id demum fructuum nomine computandum, si quid sit, quod intersit agentis, servitutem non prohiberi. Sed et in negatoria actione, ut Labeo ait, fructus computantur, quanti interest petitoris, non uti fundi sui itinere adversarium; et hanc sententiam et Pomponius probat.

3812) — *L.* 19. §. 1. *D. de usuris et fructibus.* (XXII. 1.) (*Gaius.*) Iter quoque et actus si petitus sit, vix est, ut fructus ulli possint aestimari, nisi si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore, quo petisset, ire agere non prohiberetur; quod admittendum est.

3813) — *L.* 49. *D. eod.* (*Iavolen.*) Fructus rei est vel pignori dare licere.

L. 72. *D. de R. J. id. quod praeced.*

Not. 2.

3814) — *L.* 68. *pr. D. de usufr.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Vetus fuit quaestio: an partus ad fructuarium pertineret? Sed Bruti sententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere. Neque enim in fructu hominis homo esse potest; hac ratione nec usumfructum in eo fructuarius habebit. Quid tamen, si fuerit etiam partus ususfructus relictus? an habeat in eo usumfructum? Et quum possit partus legari, poterit et ususfructus eius dare.

3815) — *L.* 28. §. 1. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Gaius.*) Partus vero ancillae in fructu non est, itaque ad dominum proprietatis pertinet. Absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse, quum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparaverit.

L. 17. §. 1. *D. de R. V. Vid.* 3776.

Not. 3.

3816) — *L.* 77. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Frugem pro reditu appellari, non solum quod ex frumentis aut leguminibus, verum et quod ex vino, silvis caeduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus scribit: fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse; non enim carnem, aut aves, ferasve, aut poma fruges dici; frumentum autem id esse, quod arista in se teneat, recte Gallum definisse; lupinum vero et fabam fruges potius dici, quia non arista, sed siliqua continentur, quae Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

Not. 4.

3817) — *L.* 121. *D. eod.* (*Pompon.*) Usura pecuniae, quam percipimus, in fructu non est, quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est nova obligatione.

Not. 5.

L. 62. *Pr. D. de R. V. Vid.* 3765.

3818) — *L.* 29. *D. de hered. petit.* (V. 3.) (*Ulp.*) Mercedes plane a colonis acceptae loco sunt fructuum. Operae quoque servorum in eadem erunt causa, qua sunt pensiones. Item vecturae navium et iumentorum.

L. 36 *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Ulp.*) Praediorum urbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.

L. 34. *D. eod. Vid.* 3764.

Not. 6.

3819) — *L.* 45. *D. eod.* (*Pompon.*) Fructus percipiendo uxor vel vir ex re donata suos facit illos tantum, quos suis operis acquisierit, veluti serendo. Nam si pomum decerpserit, vel ex silva ceciderit, non fit eius, sicuti nec cuiuslibet bonae fidei possessoris, quia non ex facto eius is fructus nascitur.

3820) — *L.* 31. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Pratum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est, ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

3821) — *L.* 48. *pr. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Paulus.*) Bonae fidei emtor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re suos interim facit non tantum eos, qui diligentia et opera eius pervenerunt, sed omnes, quia, quod ad fructus attinet, loco domini paene est. Denique etiam priusquam percipiat, statim ubi a solo separati sunt, bonae fidei emtoris fiunt. Nec interest, ea res, quam bona fide emi, longo tempore capi possit nec ne, veluti si pupilli sit, aut vi possessa, aut Praesidi contra legem repetundarum donata, ab eoque abalienata sit bonae fidei emtori.

Not. 7.

3822) — *L.* 27. *pr. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Si pendentes fructus iam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si die legati cedente adhuc pendentes deprehenderit; nam exstantes fructus ad fructuarium pertinent.

L. 48. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 3821.

3823) — *L.* 26. §. 1. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Item constat, colonum, qui nummis colat, cum eo, qui fructus stantes surripuerit, acturum furti, quia, ut primum decerpti essent, eius esse coepissent.

3824) — *L. 44. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Gaius.*) Fructus pendentes pars fundi videntur.

3825)—*L. 78. D. eod.* (*Labeo.*) Si eius fundi, quem alienum possidebas, fructum non coëgisti, nihil eius fundi fructuum nomine te dare oportet. Paulus notat: ***Immo quaeritur, si huius fructus idcirco factus est, quod is eum suo nomine perceperit.*** Perceptionem fructus accipere debemus, non tantum si perfecte sint collecti, sed etiam coepti ita percipi, ut terra continere se fructus desierint, veluti si olivae vel uvae collectae sint, nondum autem vinum vel oleum ab aliquo factum sit. Statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

Not. 8.

L. 78. D. de R. V. Vid. praeced.

3826) — *L. 12. §. 5. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Iulianus libro trigesimo quinto Digestorum tractat: si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi, an fructuario? Et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur, magis proprietario condictionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius, fructus non esse ablatos. Marcellus autem movetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius; nam si fiunt, qua ratione hoc evenit, nisi ea, ut interim fiant proprietarii, mox apprehensi fructuarii efficiantur, exemplo rei sub conditione legatae, quae interim heredis est, exsistente autem conditione an legatarium transit? Verum est enim, condictionem competere proprietario. Cum autem in pendenti est dominium, ut ipse Iulianus ait, in fetu, qui submittitur, et in eo, quod servus fructuarius per traditionem accepit, nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto, dicendum est, condictionem pendere, magisque in pendenti esse dominium.

3827) — *L. 13. D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Paulus.*) Si usufructuarius messem fecit, et decessit, stipulam, quae demessa iacet, heredis eius esse, Labeo ait, spicam autem, quae terra teneatur, domini fundi esse, fructumque percipi spica aut foeno caeso, aut uva adempta, aut excussa olea, quamvis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta sit. Sed ut verum est, quod de olea excussa scripsit, ita aliter observandum de ea olea, quae per se deciderit. Iulianus ait: fructuarii fructus tunc fieri, quum eos perceperit, bonae fidei autem possessoris, mox quam a solo separati sint.

L. 48. pr. D. de A. R. D. Vid. 3821.

3828) — *L. 33. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) Fructus non modo percepti, sed et qui percipi honeste potuerunt, aestimandi sunt. Et ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit, veriorem putat Pomponius Trebatii opinionem, putantis, eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur, si non periisset, id est ad rei iudicandae tempus; quod et Iuliano placet. Hac ratione, si nudae proprietatis dominus petierit, et inter moras ususfructus missus sit, ex eo tempore, quo ad proprietatem ususfructus reversus est, ratio fructuum habebitur.

Not. 9.

3829)—*L. 22. C. de R. V.* (III. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Certum est, malae fidei possessores omnes fructus solere cum ipsa re praestare, bonae fidei vero exstantes, post autem litis contestationem universos.

3830) — *L. 22. §. 2. D. de pig. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si praedo rem pignori dederit, competit ei et de fructibus pignoraticia actio, quamvis ipse fructus suos non facit; a praedone enim fructus et vindicari exstantes possunt, et consumti condici; proderit igitur ei, quod creditor bona fide possessor fuit.

§. 228.

Not. 10.

L. 27. pr. D. de usufr. Vid. 3822.

L. 13. D. quib. m. ususfr. amitt. Vid. 3827.

3831) —*L. 25. §. 1. 2. D. de usuris et fruct.* (XXII. 1.) (*Iulian.*) — §. 1. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum sevit; an Titius bonae fidei emtor perceptos fructus suos faciat? Respondi: quod ad fructus, qui ex fundo percipiuntur, intelligi debet, propius eos iis accedere, quae servi operis suis acquirunt, quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius, ex quo percipiuntur, quam seminis, ex quo oriuntur, inspicitur; et ideo nemo unquam dubitavit, quin, si in meo fundo frumentum tuum severis, segetes, et quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porro bonae fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod dominis praediorum tributum est. Praeterea quum ad fructuarium pertineant fructus a quolibet sati, quanto magis hoc in bonae fidei possessoribus recipiendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? quum fructuarii quidem non fiant ante, quam ab eo percipiantur, ad bonae fidei autem possessorem pertineant, quoquo modo a solo separati fuerint, sicut eius, qui vectigalem fundum habet, fructus fiunt, simul atque a solo separati sunt. — §. 2. Bonae fidei emtor sevit, et antequam fructus perciperet, cognovit fundum alienum esse; an perceptione fructus suos faciat? quaeritur. Respondi: bonae fidei emtor, quod ad percipiendos fructus, intelligi debet, quamdiu evictus fundus non fuerit; nam et servus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis suis acquirit, quamdiu a me evictus non fuerit.

L. 26. §. 1. D. de furtis. Vid. 3823.

3832) — *L. 61. §. 8. D. eod.* (*African.*) Locavi tibi fundum, et, ut adsolet, convenit, uti fructus ob mercedem pignori mihi essent. Si eos clam deportaveris, furti me tecum agere posse aiebat; sed et si tu alii fructus pendentes vendideris, et emtor eos deportaverit, consequens esse, ut in furtivam causam eos incidere dicamus; etenim fructus, quamdiu solo cohaereant, fundi esse, et ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere. Quod certe in proposito non aeque dicitur; qua enim ratione coloni fieri possint, quum emtor eos suo nomine cogat?

Not. 12.

§. 2. J. de offic. iudicis. Vid. 2132.

L. 22. C. de R. V. Vid. 3829.

3833) — *L. 62. §. 1. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Papinian.*) Generaliter autem, cum de fructibus aestimandis quaeritur, constat, animadverti

debere, non an malae fidei possessor fruitus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset. Quam sententiam Iulianus quoque probat.

Not. 13.

L. 17. §. 1. *D. de R. V. Vid.* 3776.

3834) — *L.* 18. *D. eod.* (*Gaius.*) Si post acceptum iudicium possessor usu hominem cepit, debet eum tradere, eoque nomine de dolo cavere; periculum est enim, ne eum vel pignoraverit, vel manumiserit.

L. 20. *D. eod. Vid.* 1916.

3835) — *L.* 35. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Restituere autem is intelligitur, qui simul et causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset, id est et usucapionis causam, et fructuum.

Not. 14.

3836) — *L.* 38. *pr.* §. 1. 2. 3. 12. 13. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Videamus generaliter, quando in actione, quae est in personam, etiam fructus veniant? — §. 1. Et quidem si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa, et renuntiata affinitas, fructus quoque restituendi sunt, utique hi, qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur affinitas; sed et posteriores, si in re mora fiat ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt. Sed et si per mulierem stetit, quo minus nuptiae contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem haec, est quod, si sponsus non conveniebatur restituere fructus, licuerat ei negligere fundum. — §. 2. Item si indebitum fundum solvi, et repeto, fructus quoque repetere debeo. — §. 3. Idemque est, si mortis causa fundus sit donatus, et revaluerit, qui donavit, atque ita condictio nascatur. — §. 12. Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis fiunt, et cum ea restituuntur. — §. 13. Eadem ratio est in fructibus praediorum urbanorum.

3837) — *L.* 38. §. 10. *D. eod.* (*Paulus.*) Si possessionem naturalem revocem, proprietas mea manet; videamus de fructibus. Et quidem in deposito et commodato fructus quoque praestandi sunt, sicut diximus.

3838) — *L.* 38. §. 5. 11. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 5. Et ideoquum restitui Praetor vult, veluti in interdicto unde vi, etiam fructus sunt restituendi. — §. 11. In interdicto quoque quod vi aut clam magis est, ut omnis causa et fructus restituantur.

L. 38. §. 4. *D. eod. Vid.* 2576.

3839) — *L.* 38. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si vi metusve causa rem tradam, non aliter mihi restituisse videtur, quam si fructus mihi restituat, nec mora mea mihi aliquid aufert.

3840) — *L.* 23. §. 8. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Item sciendum est, haec omnia, quae exprimuntur edicto Aedilium, praestare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint; idcirco enim necesse fuisse ea enumerari, ut, si quid eorum ante litem contestatam contigisset, praestaretur. Ceterum post iudicium acceptum tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur, et tam fructus, quam id, quo deterior factus est, ceteraque veniunt; iudici enim, statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quaecunque in iudicio versantur; ea autem, quae ante iudicium contingunt, non valde ad eum pertinent, nisi fuerint ei nominatim iniuncta.

Not. 15.

L. 12. *pr. D. quod met. causa. Vid.* 2546.

Not. 16.

L. 31. *pr. D. de R. C. Vid.* 1917.
L. 2. *D. de usuris. Vid.* 1918.
L. 3. §. 1. *D. eod. Vid.* 1919.

3841) — *L.* 38. §. 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Si actionem habeam ad id consequendum, quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiam si mora facta sit. Quodsi acceptum est iudicium, tunc Sabinus et Cassius ex aequitate fructus quoque post acceptum iudicium praestandos putant, ut causa restituatur; quod puto recte dici.

L. 91. §. 7. *D. de leg.* 1. *Vid.* 1921.

3842) — *L.* 78. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Cum fundum stipulatus sum, non veniunt fructus, qui stipulationis tempore fuerunt.

Not. 17.

3843) — *L.* 4. *pr. et* §. 1. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) *Vid.* 1154. — §. 1. Si post contractam emtionem, ante interpositam stipulationem partus editus, aut aliquid per servum venditori acquisitum est, quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio emti consequetur; id enim, quod non transfertur in causam novationis, iure pristino peti potest.

Not. 18.

3844) — *L.* 8. *D. eod.* (*Papinian.*) Equis per fideicommissum relictis, post moram fetus quoque praestabitur, ut fructus, sed fetus secundus ut causa, sicut partus mulieris.

3845) — *L.* 14. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Respondit: Mora in solvendo fideicommisso facta, partus quoque ancillarum restituendos.

3846) — *L.* 39 *D. eod.* (*Modestin.*) Equis per fideicommissum legatis, post moram heredis fetus quoque debentur. Equitio autem legato, etiam si mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt.

Not. 19.

3847) — *L.* 38. §. 8. 9. 15. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 8. Ex causa etiam emtionis fructus restituendi sunt. — §. 9. Sed et in societatibus fructus communicandi sunt. — §. 15. In ceteris quoque bonae fidei iudiciis fructus omnimodo praestantur.

Not. 20.

L. 3. *pr. et* §. 1. *D. eod. Vid.* 688. 1919.
Gaii instit. IV. 167. 171. *Vid.* 2193. 1860.

Not. 21.

3848) — *L.* 26. *D. de usufructu.* (VII. 1.) (*Paulus.*) Si operas suas locaverit servus fructuarius, et imperfecto tempore locationis usufructus interierit, quod superest ad proprietarium pertinebit. Sed et si ab initio certam summam propter operas certas stipulatus fuerit, capite deminuto eo, idem dicendum est.

3849) — *L.* 58. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Defuncta fructuaria mense Decembri, iam omnibus fructibus, qui in his agris nascerentur, mense Oc-

tobri per colonos sublatis, quaesitum est: utrum pensio heredi fructuariae solvi deberet? quamvis fructuaria ante Kalendas Martias, quibus pensiones inferri debebant, decesserit, an dividi debeat inter heredem fructuariae, et rempublicam, cui proprietas legata est? Respondi: rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere, fructuariae vero heredem sua die secundum ea, quae proponerentur, integram pensionem percepturum.

3850) — *L.* 58. §. 2. 5. 6. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Papinian.*) — §. 2. Qui post tempus hereditatem restituere rogatus est, usuras a debitoribus hereditariis perceptas, quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur. Quibus non exactis, omnium usurarum actio (nam hereditaria stipulatio fuit) ex Trebelliano transfertur; et ideo nec indebiti repetitio erit, ac similiter et hereditario creditori, si medii temporis non solvantur usurae, fideicommissarium in his quoque Trebellianum tenebit; nec ideo querelae locus erit, quod de fructibus heres, quos iure suo percipiebat, foenus non solverit. Quodsi foenus heres medii temporis solverit, ex nomine non erit retentio, quum proprium negotium gesserit, quippe sortem reddere, creditori coactus, fideicommissario nihil usurarum medii temporis imputabit. — §. 5. Ante diem fideicommissi cedentem fructus et usurae, quas debitores hereditarii, quum postea cessisset dies, solverunt, item mercedes praediorum ab herede perceptae portioni quadrantis imputabuntur. — §. 6. Quum autem post mortem suam rogatus hereditatem restituere res hereditarias distrahere non cogatur heres, sortium, quae de pretiis earum redigi potuerunt, usurae propter usum medii temporis perceptae non videbuntur, denique nec periculum mancipiorum aut urbanorum praediorum praestare cogitur; sed nihilo minus usus et casus eorum quadrantem quoque deminuit.

Not. 22.

3851) — *L.* 19. *pr. et.* §. 1. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Gaius.*) Videamus, an in omnibus rebus petitis in fructus quoque condemnetur possessor? Quid enim, si argentum, aut vestimentum, aliamve similem rem? quid praeterea, si usumfructum, aut nudam proprietatem, quum alienus ususfructus sit, petierit? Neque enim nudae proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intelligi potest, neque ususfructus rursus fructus elegantur computabitur. Quid igitur, si nuda proprietas petita sit? Ex quo perdiderit fructuarius usumfructum, aestimabuntur in petitione fructus. Item si ususfructus petitus sit, Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Praeterea Gallus Aelius putat: si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec numeranda esse, quod locata ea re mercedis nomine capi potuerit.— §. 1. *Vid.* 3812.

L. 62. *D. de R. V. Vid.* 3763. 3833.

3852)—*L.* 64. *D. eod.* (*Papinian.*) Cum in rem agitur, eorum quoque nomine, quae usui, non fructui sunt, restitui fructus certum est.

3853) — *L.* 20. §. 14. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) Papinianus autem libro tertio Quaestionum, si possessor hereditatis pecuniam inventam in hereditate non attingat, negat, eum omnino in usuras conveniendum.

§. 229.

Not. 1.

3854)—*L.* 40. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Paulus.*) Lecta est in auditorio Aemilii Papiniani, Praefecti Praetorio Iurisconsulti, cautio huiusmodi: *Lucius Titius scripsi, me accepisse a Publio Maevio quindecim mutua numerata mihi de domo, et haec quindecim proba recte dari Kalendis futuris stipulatus est Publius Maevius, spopondi ego Lucius Titius. Si ea die suprascripta summa Publio Maevio, eive, ad quem ea res pertinebit, data soluta, satisve eo nomine factum non erit, tunc eo amplius, quo post solvam, poenae nomine in dies triginta, inque denarios centenos denarios singulos dari stipulatus est Publius Maevius, spopondi ego Lucius Titius, convenitque inter nos, uti Publio Maevio ex summa suprascripta menstruos refundere debeam denarios trecenos ex omni summa, ei heredive eius.* Quaesitum est de obligatione usurarum, quoniam numerus mensium, qui solutioni competebat, transierat. Dicebam, quia pacta in continenti facta stipulationi inesse creduntur, perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quoad tardius soluta esset, usuras adiecisset, igitur finito primo mense, primae pensionis usuras currere, et similiter post secundum et tertium tractum usuras non solutae pecuniae pensionis crescere, nec ante sortis non solutae usuras peti posse, quam ipsa sors peti potuerat. Pactum autem, quod subiectum est, quidam dicebant ad sortis solutionem tantum pertinere, non etiam ad usurarum, quae priore parte simpliciter in stipulationem venissent, pactumque id tantum ad exceptionem prodesse, et ideo, non soluta pecunia statutis pensionibus, ex die stipulationis usuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. Sed quum sortis petitio dilata sit, consequens est, ut etiam usurae ex eo tempore, quo moram fecit, accedant, et si, ut ille putabat, ad exceptionem tantum prodesset pactum, quamvis sententia diversa obtinuerit, tamen usurarum obligatio ipso iure non committeretur; non enim in mora est is, a quo pecunia propter exceptionem peti non potest. Sed si quantitatem, quae medio tempore colligitur, stipulemur, quum conditio exstiterit, sicut est in fructibus, idem et in usuris potest exprimi, ut, ad diem non soluta pecunia, quod competit usurarum nomine ex die interpositae stipulationis praestetur.

3855)—*L.* 24. *D. de praescr. verbis.* (XIX. 5.) (*African.*) Titius Sempronio triginta dedit, pactique sunt, ut ex reditu eius pecuniae tributum, quod Titius pendere deberet, Sempronius praestaret, computatis usuris semissibus, quantoque minus tributorum nomine praestitum foret, quam earum usurarum quantitas esset, ut id Titio restitueret, quod amplius praestitum esset, id ex sorte decederet, aut, si et sortem et usuras summa tributorum excessisset, id, quod amplius esset, Titius Sempronio praestaret; neque de ea re ulla stipulatio interposita est. Titius consulebat: id, quod amplius ex usuris Sempronius redegisset, quam tributorum nomine praestitisset, qua actione ab eo consequi posset? Respondi: pecuniae quidem creditae usuras, nisi in stipulationem deductas, non deberi, verum in propo-

sito videndum, ne non tam foenerata pecunia intelligi debeat, quam quasi mandatum inter eos contractum, nisi quid ultra semissem consecuturus esset; sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniae creditae fuisse, quando, si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset vel vacuam habuisset, dicendum, nihil eum eo nomine praestare debuisse. Quare tutius esse, praescriptis verbis in factum actionem dari, praesertim quum illud quoque convenisset, ut, quod amplius praestitum esset, quam ex usuris redigeretur, sorti decederet; quod ipsum ius et causam pecuniae creditae excedat.

Not. 2.

3856) — *L.* 12. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Alexand.*) Frumenti vel hordei mutuo dati accessio etiam ex nudo pacto praestanda est.

3857) — *L.* 23. *C. eod.* (*Philippus.*) Oleo quidem vel quibuscunque fructibus mutuo datis, incerti pretii ratio additamenta usurarum eiusdem materiae suasit admitti.

3858) — *L.* 3. §. 4. *D. eod.* (*Papinian.*) Si auro vel argento facto per fideicommissum relicto, mora intervenerit, an usurarum aestimatio facienda sit? tractari solet. Plane si materiam istam ideo reliquit, ut, ea distracta, pecuniaque refecta, fideicommissa solverentur aut alimenta praestarentur, non oportere frustrationem impunitam esse, responderi oportet. Quodsi forte ideo reliquit, ut his vasis uteretur, non sine rubore desiderabuntur usurae; ideoque non exigentur.

3859) — *L.* 8. *C. si certum petatur.* (IV. 2.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si pro mutua pecunia, quam a creditore poscebas, argentum, vel iumenta, vel alias species utriusque consensu aestimatas accepisti, dato auro pignori, licet ultra usuram centesimam usuras stipulanti spopondisti, tamen sors, quae aestimatione placito partium definita est, et usurarum titulo legitima summa tantum recte petitur. Nec quidquam tibi prodesse potest, quod minoris esse pretii pignus, quod dedisti, proponis, quo minus huiusmodi quantitatis solutioni pareas.

3860) — *L.* 17. §. *ult. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines ponendas legaverunt, praefinitus, a Praeside tempus statuendum est, et nisi posuerint heredes, usuras reipublicae usque ad tertiam centesimae pendent.

Not. 3.

3861) — *L.* 16. *C. eod.* (*Gordian.*) Quum non frumentum, sed pecuniam foenori te accepisse alleges, ut certa modiatio tritici praestaretur, ac, nisi is modius sua die fuisset oblatus, mensurarum additamentis in fraudem legitimarum usurarum gravatum te esse contendas, potes adversus improbam petitionem competenti uti defensione.

3862) — *L.* 11. §. 1. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Si ἀντίχρησις facta sit, et in fundum aut in aedes aliquis inducatur, eo usque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia solvatur, quum in usuras fructus percipiat aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque; itaque si amiserit possessionem, solet in factum actione uti.

3863) — *L.* 14. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Alexand.*) Si ea pactione uxor tua mutuam pecuniam dedit, ut vice usurarum domum inhabitaret, pactoque ita, ut convenit, usa est, non etiam locando domum pensionem redegit, referri quaestionem quasi plus domus redigeret, si locaretur, quam usurarum legitimarum ratio colligit, minime oportet. Licet enim uberiore sorte potuerit contrahi locatio, non ideo tamen illicitum foenus esse contractum, sed vilius conducta habitatio videtur.

Not. 4.

L. 23. *C. eod. Vid.* 3857.

Not. 5.

3864) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Papin.*) Imperator quoque noster Severus filiae Flavii Athenagorae, cuius bona fuerant publicata, [de fisco] ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quod ea patrem praestitisse dotis usuras allegasset.

Not. 6.

3865) — *L.* 49. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Hermogenian.*) Pretii sorte, licet post moram, soluta, usurae peti non possunt, quum hae non sint in obligatione, sed officio iudicis praestentur.

3866) — *L.* 54. *pr. D. locati.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) Quaero: an fideiussor conductionis etiam in usuras non illatarum pensionum nomine teneatur, nec prosint ei constitutiones, quibus cavetur, eos, qui pro aliis pecuniam exsolverint, sortis solummodo damnum agnoscere oportere? Paulus respondit: si in omnem causam conductionis etiam fideiussor se obligavit, eum quoque, exemplo coloni, tardius illatarum per moram coloni pensionum praestare debere usuras; usurae enim in bonae fidei iudiciis etsi non tam ex obligatione proficiscantur, quam ex officio iudicis applicentur, tamen quum fideiussor in omnem causam se obligavit, aequum videtur, ipsum quoque agnoscere onus usurarum, ac si ita fideiussisset: *in quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?* vel ita: *indemnem me praestabis?*

3867) — *L.* 58. *pr. D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Papinian.*) Deducta parte quarta restituere rogatus hereditatem, priusquam restitueret, hereditario debitori heres exstitit. Quoniam actio eo confusa per Trebellianum redintegrari non potest, pecuniae quoque debitae dodrans ex causa fideicommissi petetur; sed in eum diem, quo actio confusa est, usurae praeteriti temporis, quae in obligatione vel in officio iudicis fuerunt, computabuntur; posterioris ita demum, si mora fideicommisso facta sit.

Not. 7.

3868) — *L.* 3. §. 6. *D. de annuis leg.* (XXXIII. 1.) (*Ulp.*) Si cui certa quantitas legetur, et quoad praestetur, in singulos annos certum aliquid velut usuras iusserit testator praestari, legatum valet; sed in usuris hactenus debet valere, quatenus modum probabilem usurarum non excedat.

Not. 8.

3869) — *L.* 33. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Modestin.*) Principalibus constitutionibus cavetur, ne hi

qui provinciam regunt, quive circa eos sunt, negotientur, mutuamve pecuniam dent, foenusve exerceant.

L. 58. §. 2. *D. ad SC. Trebell. Vid.* 3850.

Nov. 9.

3870)— *L.* 10. *D. de pollicit.* (L. 12.) (*Modestin.*) Septicia certamen patriae suae pollicendo, sub hac conditione pollicita est, uti sors apud eam remaneret, et ipsa usuras semissales ad praemia certantium exsolveret, in haec verba: Φιλοτιμοῦμαι καὶ καϑιερῶ ἀγῶνα τετραετηρικὸν ἀπὸ μυριάδων τριῶν, τὸ τοῦ κεφαλαίου αὐτὴ κατέχουσα ἀργύριον, καὶ ἀσφαλιζομένη παρὰ τοῖς δεκαπρώτοις ἀξιοχρέως ἐπὶ τῷ τελεῖν με τὸν ἐξ ἔϑους τριῶν μυριάδων τόκον, ἀγωνοϑετοῦντος καὶ προκαϑεζομένου τοῦ ἀνδρός μου, ἔπαυϑις δὲ τῶν ἐξ ἐμοῦ γεννηϑησομένων τέκνων. Χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἆϑλα τῶν ϑυμελικῶν, καϑὼς ἂν ἐφ' ἑκάστου ἀϑλήματος ἡ βουλὴ ὁρίσῃ.[*] Quaero: an possint iniuriam pati filii Septiciae, quo minus ipsi praesiderent certamini, secundum verba conditionemque pollicitationis? Herennius Modestinus respondit: quo casu certaminis editio licita est, formam pollicitationi datam servandum esse.

Nov. 10.

3871)—*L.* 31. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Ulp.*) Quod in stipulatione sic adiectum est: *et usuras, si quae competierint*, nullius esse momenti, si modus certus non adiiciatur.

L. 41. §. 2. *D. eod. Vid.* 2012.

3872) — *Nov.* 136. *c.* 5. Καὶ τοῦτο δὲ ἡμᾶς ἐδίδαξαν, ὥς τινες συναλλάττοντες πρὸς αὐτοὺς γραμματεῖα καὶ λογοϑέσια ποιοῦνται, καὶ τὰ μὲν ἐπ' ἀγορᾶς τίϑενται, τὰ δὲ αὐτοὶ συγγράφουσι τῇ οἰκείᾳ χειρί, τισὶ δὲ ὑπογράφουσιν ἑτέρων ταῦτα καταγραψάντων, καὶ ᾔτησαν, ὥςτε εἴ τι τοιοῦτο γράψοιεν οἱ πρὸς αὐτοὺς συναλλάττοντες, ἐνέχεσϑαι αὐτοὺς καὶ τὸ ἱκανὸν αὐτοῖς παρ' αὐτῶν γίνεσϑαι, καὶ μὴ ἀποκεχρῆσϑαι καὶ λέγειν, ὡς τὰ μὲν συμβόλαια ἢ τὰς ὁμολογίας ἢ τὰ λογοϑέσια ἅπαντα συνέγραψαν τῇ αὐτῶν χειρί, ἢ ἑτέρων γραψάντων τούτοις ὑπεσημήναντο, οὐ μὴν τὸ περιεχόμενον αὐτοῖς χρυσίον δέδοται, ὥςτε ἐντεῦϑεν ὑποϑήκας ἔχειν, καὶ τόκον, κἂν εἰ μὴ γέγραπται, διμοιραῖον λαμβάνειν. Ἡμεῖς τοίνυν, ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα κοινὰ καϑέστηκε καὶ πολλῆς τῆς ἐπισκέψεως δεόμενα, μετὰ τοῦ προςήκοντος ἀποκρινόμεϑα πρὸς ταῦτα. εἰ μὲν γάρ τις συμβόλαιον ἀγοραῖον ποιήσειε, καὶ ὅλον οἰκείᾳ γράψειε χειρί, ἢ καὶ ὑπογράψειεν ἐν τοῖς παρ' ἑτέρων γραφεῖσιν ἢ γραμματείοις ἢ λογοϑεσίοις, ἐνέχεσϑαι αὐτὸν καὶ κληρονόμους αὐτοῦ πᾶσι προςήκειν ϑεσπίζομεν τρόποις, δηλαδὴ ταῖς περσοναλίαις. οὐ γὰρ ἂν προχείρως δοίημεν ὑποϑήκην τοῖς τοῦτο μὴ συμφωνήσασι, πλὴν εἰ μὴ δειχϑείη ἐν τοῖς γράμμασιν ὅλως ὑπαρχόντων μνήμη γενομένη, ἢ ὑποϑοῖντο τὰ ἑαυτῶν, ἢ τοῦτο γοῦν τὸ ἁπλοῦν προςϑεῖεν κινδύνῳ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς, ἢ ὅλως τι φϑέγξονται ἢ γράψαιεν τοιοῦτον, ὁποῖον εἰς ὑποϑήκης ἔννοιαν φέρει. τότε γὰρ καὶ τὴν ὑποϑήκην αὐτοῖς παρέχομεν, ὡς μήτε τὴν καϑόλου φύσιν τῶν νόμων τῶν ἡμετέρων συνταράξαι, μήτε αὐτοὺς ἀποστερῆσαι τῆς δυνατῆς βοηϑείας. — §. α'. Τόκον δὲ εἰ μὲν ῥητὸν συμφωνήσαιεν, τὸν συμπεφωνημένον εἶναι. εἰ δὲ τοῦτο μόνον γέγραπται, ὡς ἐπὶ τόκῳ τὸ δάνεισμα συνέστη, μὴ δύνασϑαι τοὺς συμβάλλοντας λέγειν, ὡς, ἐπειδὴ οὐχ ὥρισται τόκος, διὰ τοῦτο ἄτοκόν ἐστι τὸ χρυσίον, ἀλλὰ κατὰ πρόληψιν, ὡς τοῦ διμοιραίου τόκου ῥητῶς ὀνομασϑέντος, οὕτω τὴν εἴςπραξιν γίνεσϑαι. Καὶ τοῦτο μὲν τοῦ λοιποῦ παραφυλάττεσϑαι. ἐπὶ δὲ τοῖς ἤδε γενομένοις λογοϑεσίοις, εἰ καὶ μὴ μνήμη γέγονε τόκου (ἐπειδὴ πρόδηλόν ἐστιν, ὡς ἐπὶ παντὸς ἀργύρου τραπέζης προεστῶτος ἐπὶ τόκοις συμβάλλειν, καὶ αὐτὸς τόκους τελῶν οὐκ ἂν δύναιτο τόκου χωρὶς δαπάνην διδόναι), ἐξεῖναι τὸν τόκον αὐτοῖς τὸν διμοιραῖον ἀπαιτεῖν, τοῦ μέντοι λοιποῦ ταῦτα παρατηρουμένοις, ἅπερ ὁ παρὼν ϑεῖος νόμος δίδωσιν αὐτοῖς.

Hoc vero etiam nos docuerunt, quod quidam contrahentes cum illis instrumenta et rationes conficiant, et alia publice faciant, alia vero sua manu conscribant, quibusdam vero ab aliis conscriptis subscribant, atque petierunt, ut, si illi, qui cum ipsis contrahunt, tale quid scripserint, teneantur, et ipsis pro datis satisfiat, nec eo abutantur et dicant, quod contractus quidem, vel confessiones, vel rationes omnes manu sua scripserint, vel aliis scribentibus illis subscriperint, pecuniam vero, quae illis contineatur ipsis data non sit, ut hypothecas exinde habeant, et besses usuras, licet scriptae non sint, accipiant. Nos igitur, quoniam illa communia sunt et multa consideratione egent, ad ea prout decet respondemus. Nam si quidem aliquis publicum contractum fecerit, totumque manu sua scripserit, vel etiam instrumentis aut rationibus ab aliis scriptis subcripserit, teneri illum eiusque heredes omnibus modis, personalibus scilicet actionibus, sancimus. Neque enim facile hypothecam illis dabimus, qui eam pacti non sint, nisi plane in litteris bonorum mentio facta esse probetur, vel ipsi sua obligarint, vel hoc simpliciter adiecerint, periculo bonorum suorum, vel plane aliquid tale dixerint aut scripserint, quod ad hypothecas spectet. Tunc enim hypothecam quoque illis praebemus, ut neque legum nostrarum naturam in universum turbemus, neque ipsi auxilio, in quantum potest, priventur. — §. 1. Usurae vero, si quidem expresse pacti fuerint, illae pactae sint; si vero hoc solum scriptum sit, quod mutuum sub usuris consistat, contrahentes nequeant dicere, quod, quia usurae definitae non sint, propterea pecunia non foenebris sit, sed per praesumtionem ita fiat exactio, quasi besses usurae expresse nominatae sint. Atque hoc quidem in posterum servetur. In rationibus vero iam confectis, etsi mentio usurarum facta non sit (quoniam manifestum est, apud omnem argentariae mensae praepositum contractus sub usuris celebrari, et qui usuras solvit, sine usuris expensam facere non posse), liceat iis besses usuras exigere, ut tamen in posterum ea observent, quae illis haec sacra lex largitur.

Nov. 11.

3873) — *Pauli sent. rec.* II. 14. Si pactum nudum de praestandis usuris interpositum sit,

[*] *Largior et dedico agonem quadriennalem ex triginta millibus, sortis ipsa penes me retinens pecuniam, et cavens apud decemprimos idonee super pendendis a me solitis triginta millium usuris, agonotheta et Praeside futuro viro meo, et deinceps liberis ex me nascituris. Cedent autem hae usurae in praemia thymelicorum, prout in unoquoque certamine curia determinabit.*

nullius est momenti. Ex nudo enim pacto inter cives romanos actio non nascitur.

3874) — *L.* 1. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Antonin.*) Si interrogatione praecedente promissio usurarum recte facta probetur, licet instrumento conscripta non sit, tamen optimo iure debentur.

3875) — *L.* 3. *C. eod.* (*Sever. et Antonin.*) Quamvis usurae foenebris pecuniae citra vinculum stipulationis peti non possint, tamen ex pacti conventione solutae neque ut indebitae repetuntur, neque in sortem accepto ferendae sunt.

3876) — *L.* 7. *C. eod.* (*Antonin.*) Creditor instrumentis suis probare debet, quae intendit, et usuras se stipulatum, si potest. Nec enim, si aliquando ex consensu praestitae sunt, obligationem constituunt.

L. 24. *in f. D. depositi. Vid.* 3640.

3877) — *L.* 17. §. 4. *D. de usuris* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Ex locato qui convenitur, nisi convenerit, ut tardius pecuniae illatae usuras deberet, non nisi ex mora usuras praestare debet.

3878) — *L.* 5. *C. de pact. inter emt. et vendit.* (IV. 54.) (*Gordian.*) Initio venditionis si pactus es, ut is, cui vendidisti possessionem, pretii tardius exsoluti tibi usuras pensitaret, non immerito existimas, etiam eas tibi adito Praeside provinciae ab emtore praestari debere. Nam si initio contractus non es pactus, si coeperis experiri, deberi ex mora duntaxat usuras tam ab ipso debitore, quam ab eo, qui in omnem causam emti suam fidem adstrinxit, de iure postulabis.

L. 30. *et* 43. *D. de usuris. Vid.* 3174 *et* 3263.

3879) — *L.* 7. *D. de naut. foen.* (XXII. 2.) (*Paulus.*) In quibusdam contractibus etiam usurae debentur, quemadmodum per stipulationem. Nam si dedero decem traiecticia, ut salva nave sortem cum certis usuris recipiam, dicendum est, posse me sortem cum usuris recipere.

L. 12. *C. de usuris. Vid.* 3856.

3880) — *Nov.* 136. c. 4. . . . . (τοῦτο δὴ τὸ δημῶδες, τὸ μὴ προσήκειν ἀνεπερώτητον τρέχειν τόκον, καίτοι γε πολλῶν ὄντων θεμάτων, ἐφ' ὧν καὶ ἀνεπερώτητοι τόκοι καὶ ἐκ συμφώνου μόνου τίκτονται, ἔστι δὲ ὅτε οὔτε ἐκ συμφώνων, ἀλλ' αὐτομάτως εἰσαγόμενοι ὅμως ἀπαιτοῦνται), καὶ διὰ τοῦτο θεσπίζομεν, μὴ μόνον τὸν ἐξ ἐπερωτήσεως αὐτοῖς δίδοσθαι τόκον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξ ἀγράφου τοιοῦτον, ὁποῖον ὁ νόμος αὐτοῖς δίδωσιν ἐπερωτᾶν, τουτέστι τὸν ἐκ διμοίρου τῆς ἑκατοστῆς. τοὺς γὰρ πᾶσι σχεδὸν τοῖς δεομένοις ἑτοίμους ὄντας βοηθεῖν οὐκ ἂν εἴη δίκαιον ὑπὸ τοιαύτης ἀδικεῖσθαι λεπτότητος.

(*Iuxta vulgatum illud, non convenire, ut usurae absque stipulatione currant, licet multi sint casus, in quibus etiam non stipulatae usurae, et ex solo pacto nascuntur; nonnunquam etiam ne quidem ex pactis, sed sua sponte introductae tamen exiguntur*), *propterea sancimus, non solum ex stipulatione, sed etiam ex non scripta tales usuras illis dari, quales lex illis stipulari concedit, hoc est usque ad bessem centesimae. Nam qui omnibus fere indigentibus opem ferre parati sunt, illos eiusmodi subtilitate laedi iustum non est.*

L. 10. *D. de pollicitat. Vid.* 3870.

Not. 12.

3881) — *L.* 4. *C. de ususis.* (IV. 32.) (*Sever. et Antonin.*) Per retentionem pignoris usuras servari posse, de quibus praestandis convenit, licet stipulatio interposita non sit, merito constitutum est, et rationem habet, quum pignora conventione pacti etiam usuris obstricta sint. Sed enim in causa, de qua agis, haec ratio cessat, siquidem tempore contractus de minoribus usuris petendis convenit, postea autem, quum se debitor praestaturam maiores repromisit, non potest videri rata pignoris retentio, quando eo tempore, quo instrumenta emittebantur, non convenit, ut pignus etiam ob hanc adiectionem teneatur.

3882) — *L.* 22. *C. eod.* (*Philipp.*) Pignoribus quidem intervenientibus usurae, quae sine stipulatione peti non poterant, pacto retineri possunt. Verum hoc iure constituto, quum huiusmodi nullo interposito pacto tantummodo certae summae praestari poenam convenisse proponas, nec peti, nec retineri quidquam amplius posse, et ad pignoris solutionem urgeri te disciplina iuris, perspicis.

L. 3. *C. eod. Vid.* 3875.

Not. 13.

3883)—*L.* 6. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Quum de in rem verso cum herede patris vel domini ageretur, et usurarum quaestio moveretur, Imperator Antoninus ideo solvendas usuras iudicavit, quod eas ipse dominus vel pater longo tempore praestitisset.

L. 7. *C. eod. Vid.* 3876.

Not. 14.

3884) — *L.* 32. §. 2. *D. eod.* (*Marcian.*) In bonae fidei contractibus ex mora usurae debentur.

3885) — *L.* 37. *D. eod.* (*Ulp.*) Et in contraria negotiorum gestorum actione usurae veniunt, si mutuatus sim pecuniam, ut creditorem tuum absolvam, qui aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pignora venditurus. Quodsi domi habens propter eandem causam solvi, puto verum, si liberavi te magno incommodo, debere dici, usuras venire, eas autem, quae in regione frequentantur, ut est in bonae fidei iudiciis constitutum; sed si mutuatus dedi, hae venient usurae, quas ipse pendo, utique si plus tibi praestaverim commodi, quam usurae istae colligunt.

3886) — *L.* 60. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Pompon.*) Socium, qui in eo, quod ex societate lucri fecerit, reddendo moram adhibuit, quum ea pecunia ipse usus sit, usuras quoque eum praestare debere, Labeo ait, sed non quasi usuras, sed quod socii intersit, moram eum non adhibuisse; sed si aut usus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit, contra esse; item post mortem socii nullam talem aestimationem ex facto heredis faciendam, quia morte socii dirimatur societas.—§. 1. Socius, quum resisteret communibus servis venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est; impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione, Labeo ait, quia id non in societatem, quamvis propter societatem, impensum sit, sicuti si propter societatem eum beredem quis instituere desiisset, aut legatum praetermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset; nam nec compendium, quod propter societatem ei

contigisset, veniret in medium, veluti si propter societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset.

L. 22. D. de donat. Vid. 533 *a.*

3887)—*L.* 1. *pr. D. de pollicit.* (L. 12.) (*Ulp.*) Si pollicitus quis fuerit reipublicae opus se facturum, vel pecuniam daturum, in usuras non conveniatur. Sed si moram coeperit facere, usurae accedunt, ut Imperator noster cum divo patre suo rescripsit.

3888)—*L.* 16. *pr. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Liberalitatis in rempublicam factae usurae non exiguntur.

Not. 15.

3889) — *Pauli sent. rec.* III. 8. 4. Ex mora praestandorum fideicommissorum vel legatorum fructus et usurae peti possunt. Mora autem fieri videtur, cum postulanti non datur.

L. 34. *D. de usuris. Vid.* 3764.

3890) — *Gaii instit.* II. 280. Fideicommissorum usurae et fructus debentur, si modo moram solutionis fecerit qui fideicommissum debebit; legatorum vero usurae non debentur: idque rescripto divi Hadriani significatur. Scio tamen Iuliano placuisse, in eo legato quod sinendi modo relinquitur, idem iuris esse quod in fideicommissis: quam sententiam et his temporibus magis obtinere video.

Not. 16.

3891)—*L.* 13. §. 20. 21. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) — §. 20. Veniunt autem in hoc iudicium infra scripta: in primis pretium, quanti res venit, item usurae pretii post diem traditionis; nam quum re emtor fruatur, aequissimum est, eum usuras pretii pendere. — §. 21. Possessionem autem traditam accipere debemus, et si precaria sit possessio; hoc enim solum spectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi.

3892) — *L.* 5. *C. eod.* (IV. 49.) (*Dioclet. et Maximian.*) Curabit Praeses provinciae compellere emtorem, qui nactus possessionem fructus percepit, partem pretii, quam penes se habet, cum usuris restituere, quas et perceptorum fructuum ratio, et minoris aetatis favor, licet nulla mora intercesserit, generavit.

3893) — *L.* 29. §. 2. *D. de Aedil. edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Condemnatio autem fit, quanti ea res erit; ergo excedat pretium, an non? videamus. Et quidem continet condemnatio pretium accessionesque. An et usuras pretii consequatur? quasi quod sua intersit debeat accipere, maxime quum fructus quoque ipse restituat. Et placet consecuturum.

L. 27. §. 1. *L.* 40. §. 1. *D. de min. Vid.* 2323. 2317.

Not. 17.

L. 43. *D. de usuris. Vid.* 3263.

3894) — *L.* 87. §. 1. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Usuras fideicommissi post impletos annos viginti quinque puellae, ex quo mora facta est, deberi respondi; quamvis enim constitutum sit, ut minoribus viginti quinque annis usurae omnimodo praestentur, tamen non pro mora hoc habendum est, quam sufficit semel intervenisse, ut perpetuo debeantur.

3895) *L.* 3. *C. in quib. c. in int. rest. nec. non est.* (II. 41.) (*Dioclet. et Maximian.*) In minorum persona re ipsa et ex solo tempore tardae pretii solutionis recepto iure moram fieri creditum est, in his videlicet, quae moram desiderant, id est in bonae fidei contractibus, et fideicommissis, et legatis.

Not. 18.

3896)—*L.* 28. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Scaev.*) Quintus Caecilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistolam scripsit in verba infra scripta: *Caecilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Viginti quinque nummorum, quos apud me esse voluisti, notum tibi ita hac epistola facio, ad ratiunculam meam ea pervenisse, quibus ut primum prospiciam, ne vacua tibi sint,* [*id est ut usuras eorum accipias*] *curae habebo.* Quaesitum est: an ex ea epistola etiam usurae peti possunt? Respondi: deberi ex bonae fidei iudicio usuras, sive percepit, sive pecunia in rem suam usus est.

3897) — *L.* 10. §. 3. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora utique usuras mihi pendet. Sed et si pecuniam meam foenori dedit, usurasque consecutus est, consequenter dicemus, debere eum praestare quantumcunque emolumentum sensit, sive ei mandavi sive non, quia bonae fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat; quodsi non exercuit pecuniam, sed ad usus suos convertit, in usuras convenietur, quae legitimo modo in regionibus frequentantur. Denique Papinianus ait: etiam si usuras exegerit procurator, et in usus suos convertit, usuras eum praestare debere.

3898) — *L.* 1. §. 1. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem invaserit vel in suos usus converterit, omnimodo, etiam mora non interveniente, praestabuntur usurae.

3899) — *L.* 7. §. 4. 10. *D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) — §. 4. Pecuniae, quam in usus suos converterunt tutores, legitimas usuras praestant; sed hoc ita demum, si evidenter doceantur pecuniam in usus suos convertisse. Ceterum non utique, qui non foeneravit vel non deposuit, in suos usus vertit; et ita divus Severus decrevit. Doceri igitur debet, in usus suos pecuniam vertisse.—§. 10. Quae autem sint pupillares usurae? videndum est. Et apparet, hanc esse formam usurarum, ut eius quidem pecuniae, quam quis in usus suos convertit, legitimam usuram praestet. Sed et si negavit apud se esse pecuniam, et Praetor pronuntiavit contra eum, legitimas solvere debebit; vel si moram depositioni fecit, et Praetor irrogavit ei legitimas. Sed et si, dum negat aliquam quantitatem penes se esse, pupillis ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniam legitimis usuris accipiendi, tenebitur in legitimis. Item si a debitoribus legitimas exegit. Ex ceteris causis secundum morem provinciae praestabit usuras, aut quincunces, aut trientes, aut si quae aliae leviores in provincia frequentantur.

3900)— *L.* 17. §. 7. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Eos, qui ex administratione rerum civitatum conveniuntur, usuris obnoxios esse, satis notum est. Idem observatur in operum curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemtoribus commiserunt, etiamsi negligenter dederint, usura eis remittitur. Haec

autem ita sunt, si nulla fraus arguitur, alioquin etiam usurae applicahuntur.

3901) — *L.* 38. *D. de neg. gestis.* (III. 5.) (*Tryphonin.*) Qui sine usuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia. Quaesitum est: an negotiorum gestorum actione summae illius usuras praestare debeat? Dixi: si a semetipso exigere eum oportuit, debiturum usuras; quodsi dies solvendae pecuniae tempore, quo negotia gerebat, nondum venerat, usuras non debiturum, sed die praeterito, si non intulit rationibus creditoris, cuius negotia gerebat, eam pecuniam a se debitam, merito usuras bonae fidei iudicio praestiturum. Sed quas usuras debebit? videamus, utrum eas, quibus aliis idem creditor foenerasset, an et maximas usuras? quoniam, ubi quis eius pecuniam, cuius tutelam negotiave administravit, aut magistratus municipii publicam in usus suos convertit, maximas usuras praestat, ut est constitutum a divis principibus. Sed istius diversa causa est, qui non sibi sumsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit, et ante negotiorum administrationem. Nam illi, de quibus constitutum est, quum gratuitam, certe integram et abstinentem omni lucro praestare fidem deberent, licentia, qua videntur abuti, maximis usuris vice cuiusdam poenae subiiciuntur, hic bona ratione accepit ab alio mutuum, et in usuras, quia non solvit, non quia ex negotiis, quae gerebat, ad se pecuniam transtulit, condemnandus est. Multum autem refert, incipiat nunc debitum, an ante nomen fuerit debitoris, quod satis est ex non usurario facere usurarium.

Not. 19.

3902) — *L.* 19. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Non tantum sortem, verum etiam usuras ex pecunia aliena perceptas negotiorum gestorum iudicio praestabimus, vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque usuras, quas praestitimus, vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus quam in aliena negotia impendimus, servabimus negotiorum gestorum iudicio.

L. 28. *D. depositi. Vid.* 3896.

L. 10. §. 3. *D. mandati. Vid.* 3897.

3903)—*L.* 7. §. 11. 12. *D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) — § 11. Usurae a tutoribus non statim exiguntur, sed interiecto tempore ad exigendum et ad collocandum duum mensium, idque in indicio tutelae servari solet. Quod spatium seu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui nummos impuberum vel adolescentium in suos usus converterunt.—§. 12. Si usuras exactas tutor vel curator usibus suis retinuerint, earum usuras agnoscere eos oportet; sane enim parvi refert, utrum sortem pupillarem, an usuras in usus suos converterint.

Not. 20.

L. 19. §. 4. *in f. D. de neg. gest. Vid.* 3902.

L. 12. §. 9. *D. mandati. Vid.* 1629.

3904) — *L.* 67. §. 2. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Si quid unus ex sociis necessario de suo impenderit in commune negotium, indicio societatis servabit, et usuras, si forte mutuatus sub usuris dedit. Sed et si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod usuras quoque percipere debeat, quas possit habere, si alii mutuum dedisset.

3905) — *L.* 3. §. 1. 4. *D. de contr. tut. act.* (XXVII. 4.) (*Ulp.*) — §. 1. Contrarium iudicium an ad hoc quoque competat, ut quis a pupillo exigat liberationem? videndum est. Et nemo dixerit, in hoc agere quem contrario posse, ut tutelae iudicio liberetur, sed tantum de his, quae ei propter tutelam absunt; consequitur autem pecuniam, si quam de suo consumsit, etiam cum usuris, sed vel trientibus, vel his, quae in regione observantur, vel his, quibus mutuatus est, si necesse habuit mutuari, ut pupillo ex iusta causa praerogaret, vel his, a quibus pupillum liberavit, vel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo, pecuniam esse exsolutam. — §. 4. Usuras utrum tam diu consequetur tutor, quam diu tutor est, an etiam post finitam tutelam, an ex mora tantum? videamus. Et magis est, ut, quoad ei reddatur pecunia, consequatur; nec enim debet ei sterilis esse pecunia.

Not. 21.

L. 178. *D. de R. J. Vid.* 1319.

3906)—*L.* 7. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) Debitor usurarius creditori pecuniam obtulit, et eam, quum accipere noluisset, obsignavit ac deposuit. Ex eo die ratio non habebitur usurarum. Quodsi postea conventus, ut solveret, moram fecerit, nummi steriles ex eo tempore non erunt.

3907) — *L.* 6. *C. eod.* (*Antonin.*) Si creditrici, quae ex causa pignoris obligatam sibi rem tenuit, pecuniam debitam cum usuris testibus praesentibus obtulisti, eaque non accipiente obsignatam eam deposuisti, usuras ex eo tempore, quo obtulisti, praestare non cogeris; absente vero creditrice Praesidem super hoc interpellare debueras. (212.)

3908) — *L.* 19. *C. eod.* (*Philipp.*) Acceptam mutuo sortem cum usuris licitis creditoribus post contestationem offeras; at si non suscipiant consignatam in publico depone, ut cursus legitimarum usurarum inhibeatur. In hoc autem casu publicum intelligi oportet vel sacratissimas aedes, vel ubi competens iudex super ea re aditus deponi eas disposuerit; quo subsecuto etiam periculo debitor liberabitur, et ius pignorum tolletur, quum Serviana etiam actio manifeste declaret, pignoris inhiberi persecutionem vel solutis pecuniis, vel si per creditorem steterit, quo minus solvantur. Quod etiam in traiectitiis servari oportet; creditori scilicet actione utili ad exactionem earum non adversus debitorem, nisi forte eas receperit, sed contra depositarium, vel ipsas competente pecunias.

3909)—*L.* 18. *D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Paulus.*) Novatione legitime facta liberantur hypothecae et pignus, et usurae non currunt.

3910) — *L.* 26. *pr. C. de usuris.* (IV. 32.) (*Iustinian.*) Eos, qui principali actione per exceptionem triginta vel quadraginta annorum, sive, personali sive hypothecaria, ceciderunt, iubemus non posse super usuris vel fructibus praeteriti temporis aliquam movere quaestionem, dicendo, ex iisdem temporibus eas velle sibi persolvi, quae non ad triginta vel quadraginta praeteritos annos referuntur, asserendo, singulis annis earum actiones nasci; principali enim actione non subsistente, satis supervacuum est super usuris vel fructibus adhuc iudicem cognoscere. (528.)

Not. 22.

3911) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Divus Pius ita rescripsit: *Parum iuste praeteritas usuras petis, quas amisisse te longi temporis intervallum indicat, qui eas a debitore tuo, ut gratiosior apud eum videlicet esses, petendas non putasti.*

3912) — *L.* 54. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Papinian.*) Vir usuras promissae dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat. Quum per omne tempus matrimonii sumtibus suis uxorum et eius familiam vir exhiberet, dote praelegata, sed et donationibus verbis fideicommissi confirmatis, legato quidem dotis usuras non contineri videbatur, sed titulo donationis remissas.

3913) — *L.* 13. *pr. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Scaev.*) Qui semisses usuras promiserat, per multos annos minores praestitit; heres creditoris semisses petit, quum per debitorem non steterit, quo minus minores solvat. Quaero: an exceptio doli vel pacti obstet? Respondi: si in exsolvendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit, posse secundum ea, quae proponerentur, obstare exceptionem.

3914) — *L.* 5. *D. eod.* (*Papinian.*) Generaliter observari convenit, bonae fidei iudicium non recipere praestationem, quae contra bonos mores desideretur.

3915) — *L.* 8. *C. eod.* (*Antonin.*) Quamvis Bassa, quum pecuniam mutuam acciperet, minores usuras Menophani spopondit, et, nisi intra certum tempus eas solvisset, ampliores, licitas tamen, promisit, tamen, si post tempus cautioni praefinitum creditor easdem accepit, nec maiores sibi dari postulavit, ac per hoc non recessisse eum a minorum praestatione probari potest, eas usuras computari oportet, quarum in exactione creditor perseveravit.

3916) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Quum quidam cavisset, se quotannis quincunces usuras praestaturum, et si quo anno non solvisset, tunc totius pecuniae ex die, qua mutuatus esset, semisses soluturum et redditis per aliquot annos usuris, mox stipulatio commissa esset, divus Marcus Fortunato ita rescripsit: *Praesidem provinciae adi, qui stipulationem, de cuius iniquitate questus es, ad modum iustae exactionis rediget.* Haec constitutio adfinitum modum excedit. Quid ergo? Sic temperanda res est, ut in futurum duntaxat ex die cessationis crescant usurae.

Not. 23.

3917) — *L.* 26. §. 1. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Supra duplum autem usurae, et usurarum usurae nec in stipulatum deduci, nec exigi possunt, et solutae repetuntur, quemadmodum futurarum usurarum usurae.

3918) — *L.* 4. *C. depositi.* (IV. 34.) (*Gordian.*) Si deposita pecunia is, qui eam suscepit, usus est, non dubium est, etiam usuras debere praestare. Sed si, quum depositi actione expertus es, tantummodo sortis facta condemnatio est, ultra non potes propter usuras experiri; non enim duae sunt actiones, alia sortis, alia usurarum, sed una, ex qua condemnatione facta, iterata actio rei iudicatae exceptione repellitur.

§. 250.

Not. 2.

3919) — *Pauli sent. rec.* II. 14. 3. Traiectitia pecunia propter periculum creditoris, quamdiu navigat navis, infinitas usuras recipere potest.

Not. 5.

L. 38. *D. de neg. gest. Vid.* 3901.
L. 7. §. 4. 10. *D. de administr. et per. tut. Vid.* 3799.

3920) — *L.* 7. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem solent facere Praetores etiam circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid, ut, quidquid constiterit penes eos esse, eius gravissima usura pendatur. Et hoc persequi oportere iudicem, palam est, cum alia et poenae adiectione.

3921) — *L.* 54. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Non existimo maximis usuris subiiciendum eum, qui a contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit, et cavit, certasque usuras promisit, quas et alii debitores pupillo dependunt, quia hic sibi non consumsit, nec clam, nec quasi sua pecunia licenter abutitur, et nisi his usuris a contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset. Et multum refert, palam aperteque debitorem se ut extraneum et quemlibet faceret pupillo, an sub administratione tutelae pupillique utilitate latenter sua commoda pupilli pecunia iuvaret.

Not. 7.

3922) — *L.* 26. §. 1. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Iustinian.*) Super usurarum vero quantitate etiam generalem sanctionem facere necessarium esse duximus, veterem duram et gravissimam earum molem ad mediocritatem deducentes, ideoque iubemus, illustribus quidem personis sive eas praecedentibus minime licere ultra tertiam partem centesimae usurarum nomine in quocunque contractu, vili vel maximo, stipulari; illos vero, qui ergasteriis praesunt, vel aliquam licitam negotiationem gerunt, usque ad bessem centesimae suam stipulationem moderari; in traiectitiis autem contractibus, vel specierum foenori dationibus usque ad centesimam tantummodo licere stipulari, nec eam excedere, licet veteribus legibus hoc erat concessum; ceteros autem omnes homines dimidiam tantummodo centesimae usurarum nomine posse stipulari, et eam quantitatem usurarum etiam in aliis omnibus casibus nullo modo ampliari, in quibus citra stipulationem exigi usurae solent. Nec liceat iudici memoratam augere taxationem occasione consuetudinis in regione obtinentis. Si quis autem aliquid contra modum huius fecerit constitutionis, nullam penitus de superfluo habeat actionem, sed etsi acceperit, in sortem hoc imputare compelletur, interdicta licentia creditoribus ex pecuniis foenori dandis aliquid detrahere vel retinere siliquarum nomine, vel sportularum, vel alterius cuiuscunque causae gratia; nam si quid huiusmodi factum fuerit, principale debitum ab initio ea quantitate minuetur, ut tam ipsa minuenda pars, quam usurae eius exigi prohibeantur. Machinationes etiam creditorum, qui ex hac lege prohibiti maiores usuras stipulari alios medios subiiciunt, quibus hoc non ita interdictum est, resecantes iubemus, si quid tale fuerit attentatum, ita

usuras computari, ut necesse esset, tanquam si ipse, qui alium interposuit, fuisset stipulatus; in quo casu sacramenti etiam illationem locum habere sancimus. (528.)

L. 27. pr. C. eod. Vid. 406.

Nov. 8.

L. 26. §. 1. *C. eod. Vid.* 3922. *verb.* In traiectitiis autem, etc.

3923)—*L.* 17. *C. eod.* (*Philipp.*) Si ea lege possessionem mater tua apud creditorem suum obligavit, ut fructus in vicem usurarum consequeretur, obtentu maioris percepti emolumenti propter incertum fructuum proventum rescindi placita non possunt.

L. 4. *C. de aedif. privat. Vid.* 2466.

L. 2. 3. *C. de usuris rei iud. Vid.* 690.

3924) — *Nov.* 32. Πρᾶγμα δεινὸν καὶ πάσης ἐπέκεινα καὶ ἀσεβείας καὶ πλεονεξίας γινόμενον συνείδομεν νόμῳ θεραπεῦσαι κοινῷ, οὐκ ἐπὶ τῆς παρούσης μόνον ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἑξῆς ἅπαντα χρόνον πολιτεύεσθαι δυναμένῳ. ἔγνωμεν γάρ, ὥς τινες ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας, ἧς ἄρχεις, ἐτόλμησαν, ἐπιλαβόμενοι τοῦ καιροῦ τῆς ἀφορίας τοῦ σίτου, δάνεισμα πρᾶξαι πρός τινας ἐκ ἐλαχίστῳ μέτρῳ τῶν καρπῶν, καὶ τὴν αὐτῶν λαβεῖν γῆν ἅπασαν ἀντ' αὐτοῦ, ὥςτε τοὺς μὲν τῶν γεωργῶν φεύγειν, τοὺς δὲ διαφθαρῆναι λιμῷ, δεινήν τε γεγενῆσθαι φθοράν οὐδὲν τῆς βαρβαρικῆς ἐπιδρομῆς ἐλάττονα.

Κεφ. α'. Θεσπίζομεν τοίνυν, ἅπαντας τοὺς δανείσαντας ὁσονδήποτε μέτρον τῶν οἱωνδήποτε ξηρῶν καρπῶν τοῦτο ἀπολαμβάνοντας νῦν χωρὶς τῆς οἱαςοῦν προςθήκης ἀποδοῦναι τὰ γήδια τοῖς γεωργοῖς, μηδενός παντελῶς θαῤῥοῦντος γῆν κατέχειν προφάσει τῶν εἰρημένων δανεισμάτων, εἴτε ἔγγραφα, εἴτε ἄγραφα εἴη, κομιζομένους δέ, εἰ μὲν οἱ δανεισθέντες εἶεν καρποί, ὀγδόην τοῦ μοδίου μοῖραν ἐφ' ἑκάστῳ μοδίῳ εἰς ἐνιαυτὸν ὅλον, εἰ δὲ νομίσματα τὰ δανεισθέντα εἴη, ἐφ' ἑκάστῳ νομίσματι ἐνιαύσιον κεράτιον ἐν προφάσει τόκου. τοῦ λοιποῦ δὲ τοὺς δανειστὰς ἀρκουμένους ὀγδόῃ μοδίου μοίρᾳ ἐφ' ἑκάστῳ μοδίῳ εἰς ἐνιαυτὸν ἕνα (ἢ ἐφ' ὅσον μένει τὸ δάνεισμα κατὰ τὴν ἀναλογίαν ταύτην) ἢ τῷ κερατίῳ ἀποδιδόναι πάντως, εἴτε γῆν, εἴτε ἄλλο τι λαβόντες τύχοιεν ἐνέχυρον, βόας τυχόν, ἢ πρόβατα, ἢ ἀνδράποδα, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν νόμον κοινόν ἅπασι, φιλάνθρωπόν τε ἅμα καὶ εὐσεβῆ, καὶ τήν τε χρείαν θεραπεύοντα τοῖς δεομένοις, τοῖς τε δανεισταῖς φέροντα μετρίαν παραψυχήν.

Rem gravem, et quae omnem impietatem et avaritiam superat, communi lege sanare risum est, quae non solum in praesente necessitate, sed etiam in omne futurum tempus obtinere possit. Cognovimus enim, quosdam in provincia, cui praees, captato tempore, quo frumenti sterilitas fuit, minimum fructuum modum quibusdam mutuo dare, et pro eo omnem eorum terram accipere ausos fuisse, adeo ut alii quidem rustici aufugerint, alii vero fame perierint, et gravis quaedam calamitas, barbarorum incursione non inferior, exorta sit.

Cap. I. *Sancimus igitur, ut omnes, qui quamcunque mensuram aridorum fructuum, qualescunque illi sint, mutuam dederunt, ubi eam receperint, statim sine ullo onere terras agricolis reddant, et nemo plane praetextu dicti mutui, sive scriptis, sive sine scriptis celebrati, terram detinere audeat, octavam vero modii partem, si quidem fruges mutuo datae fuerint, pro unoquoque modio per integrum annum percipiant, sin autem pecunia credita sit, usurae nomine pro singulis solidis singulas siliquas annuas. In posterum vero creditores octava modii parte pro unoquoque modio in singulos annos (aut quamdiu mutuum manet, secundum hanc proportionem) vel siliqua contenti, omnino reddant, sive terram, sive aliud quid, boves forte, aut oves, aut servos pignori acceperint. Et haec lex omnibus communis sit, humana simul et pia, quaeque tam necessitati egentium inserviat, quam creditoribus mediocre solatium afferat.*

Nov. 10.

L. 26. §. 1. *D. de cond. indeb. Vid.* 3917.

3925)—*L.* 9. *pr. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) Pecuniae foenebris, intra diem certum debito non soluto, dupli stipulatum in altero tanto supra modum legitimae usurae respondi non tenere; quare pro modo cuiuscunque temporis, superfluo detracto, stipulatio vires habebit.

3926)—*L.* 10. *C. eod.* (*Antonin.*) Usurae per tempora solutae non proficiunt reo ad dupli computationem. Tunc enim ultra sortis summam usurae non exiguntur, quoties tempore solutionis summa usurarum excedit eam computationem.

3927) — *L.* 29. *C. eod.* (*Iustinian.*) [Οἱ κατὰ μικρόν κατὰ χρόνον καταβαλλόμενοι τόκοι τῷ διπλῷ συμψηφίζονται, κἂν μὴ καθάπαξ ὑφ' ἓν κατεβλήθησαν.]

[*Usurae minutatim per intervallum solutae ad duplum computantur, etiamsi non omnes simul solutae fuerint.*]

3928) — *L.* 30. *C. eod.* (*Iustinian.*) [Ἡ παροῦσα διάταξις δηλοῖ, ὅτι οἱ κατὰ μέρος καταβαλλόμενοι τόκοι τὸ διπλοῦν τοῦ χρέους οὐχ ὑπερβαίνουσιν. Ὑπεξήρηται δὲ τὸ κείμενον ἐν τῇ ρξ' νεαρᾷ περὶ τῶν τόκων τῶν πολιτικῶν χρημάτων.]

[*Praesens constitutio declarat, usuras particulatim solutas duplum debitae sortis non posse excedere. Verum excipitur id, quod positum est in CLX. Nov. de usuris pecuniae municipalis.*]

3929) — *Nov.* 121. *c.* 2. Τῶν τοίνυν ἡμετέρων νόμων μηδὲν ὑπερ τὸ διπλάσιον καταβάλλεσθαι βουλομένων, καὶ ταύτην ἐχόντων πρός τοὺς ἔμπροσθεν διαφοράν, ὅτι οἱ μὲν ἵστων μέχρι τοῦ διπλασίονος τὰ χρέα, εἰ μηδεμία γέγονε καταβολή, ἡμῶν δὲ καὶ τὰς μερικὰς καταβολὰς λύειν τὰ ὀφλήματα δεξαμένων, ἅπερ ἄχρι τοῦ διπλασίονος γένοιτο, θεσπίζομεν κατὰ τοῦτον γίνεσθαι τὸν συλλογισμόν, καὶ ὅσον ἂν εἰς τοὺς χιλίους ἐλλείποι χρυσοῦς, τοὺς αὐτοὺς καταβάλλοντας ἀναλαβεῖν καὶ τὴν τῶν χ' νομισμάτων δανειακὴν συγγραφήν, ὥςτε μὴ πολλαπλάσιον ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας εὑρεθῆναι τὸ χρέος ἀπαιτούμενον.

Quum igitur leges nostrae nihil ultra duplum solvi velint, et in eo a prioribus differant, quod illae quidem debita usque ad duplum sistant, si nulla solutio facta sit, nos vero admittamus, ut particulares etiam solutiones debita solvant, quae usque ad duplum fiunt, sancimus, secundum hoc computationem fieri, et si illi solvant, quantum mille aureis deest, foeneratitiam quoque sexcento-

rum aureorum syngrapham eos recipere, ne debitum ex hac causa saepius exigatur.

3930) — *Nov.* 138. Manifestissima est nostri nominis constitutio, quae usque ad dupli quantitatem exactionem debiti concludit. Si igitur, creditores tui quidam in duplum acceperunt, alii adhuc minus consecuti sunt, hi quidem, qui in duplum ex usurarum quantitate per diversa tempora consecuti sunt, nullam adversus te inquietudinem proponere concedantur, alii autem, si simili modo repleti fuerint, eo modo silere compelluntur. Et si debita subsecuti fuerint, foeneratitias cautiones recuperare, vel si remanserint, suis viribus vacare, si preces verae sunt, praesentis oraculi sanctione decernimus.

3931) — *L.* 27. §. 1. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Iustinian.*) Cursum insuper usurarum ultra duplum minime procedere concedimus, nec si pignora quaedam pro debito creditori data sint, quorum occasione quaedam veteres leges et ultra duplum usuras exigi permittebant. Quod et in bonae fidei iudiciis, ceterisque omnibus casibus, in quibus usurae exiguntur, servari censemus. (529.)

Not. 12.

L. 26. §. 1. *D. de cond. indeb. Vid.* 3917.

3932) — *L.* 27. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Modestin.*) Praeses provinciae in usuras usurarum condemnavit contra leges et sacras constitutiones, ideoque Lucius Titius contra prolatam sententiam iniustam Praesidis appellavit. Quaero: si non secundum legem hic Titius provocasset, an exigi possit pecunia secundum condemnationem? Modestinus respondit: si in sententia certa quantitas contineatur, nihil proponi, cur iudicati agi non possit.

L. 3. *C. de usuris rei iud. Vid.* 690.

3933) — *L.* 28. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Iustinian.*) Ut nullo modo usurae usurarum a debitoribus exigantur, et veteribus quidem legibus constitutum fuerat, sed non perfectissime cautum. Si enim usuras in sortem redigere fuerat concessum, et totius summae usuras stipulari, quae differentia erat debitoribus, a quibus revera usurarum usurae exigebantur? Hoc certe erat non rebus, sed verbis tantummodo legem ponere. Quapropter hac apertissima lege definimus, nullo modo licere cuiquam usuras praeteriti temporis vel futuri in sortem redigere, et earum iterum usuras stipulari. Sed et si hoc fuerit subsecutum, usuras quidem semper usuras manere, et nullum usurarum aliarum incrementum sentire, sorti autem antiquae tantummodo incrementum usurarum accedere. (529.)

3934) — *L.* 15. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Respondit: Neque eorum fructuum, qui post litem contestatam officio iudicis restituendi sunt, usuras praestari oportere, neque eorum, qui prius percepti, quasi a malae fidei possessore condicuntur.

3935) — *L.* 51. §. 1. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Papinian.*) Fructuum post hereditatem petitam perceptorum usurae non praestantur. Diversa ratio est eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti, hereditatem auxerunt.

Not. 14.

L. 10. §. 3. *D. mandati. Vid.* 3897.

L. 7. §. 12. *D. de adm. et per. tut. Vid.* 3903.

3936) — *L.* 58. §. 1. 4. *D. eod.* (*Scaev.*) — §. 1. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto, adhuc impubere pupillo, qui supererat, ex persona pupilli sui iudice accepto, consecutus est cum usuris, quantum ex tutela ad tutorem defunctum pervenerat. Quaesitum est: iudicio tutelae, quo experitur pubes factus, utrum eius tantum portionis, quae ab initio ex tutelae ratione pervenerat ad defunctum contutorem, usurae veniant, an etiam eius summae, quae ex sortis usuris pupillo aucta, post mortem eius ad superstitem aeque cum sorte translata sit aut transferri debuit? Respondi: si eam pecuniam in se vertisset, omnium pecuniarum usuras praestandas; quodsi pecunia mansisset in rationibus pupilli, praestandum, quod bona fide percepisset aut percipere potuisset, si foenori dare, quum potuisset, non neglexisset, quum id, quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte datur, ei, qui accipit, totum sortis vice fungatur vel fungi debeat. — §. 4. Quaesitum est: an usurae pupillaris pecuniae, quas tutores debuerunt, quam ad curatorem transferuntur, in sortem computentur, et universae summae usuras debere curatores incipiant? Respondi: omnis pecuniae, quae ad curatores transit, parem causam esse, quia omnis sors efficitur.

Not. 15.

L. 12. §. 9. *in. f. D. mandati. Vid.* 1629.
L. 37. *D. de usuris. Vid.* 3885.

Not. 18.

L. 29. *D. eod. Vid.* 350.

3937) — *L.* 26. *pr. et* §. 1. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Si non sortem quis, sed usuras indebitas solvit, repetere non poterit, si sortis debitae solvit. Sed si supra legitimum modum solvit, divus Severus rescripsit, quo iure utimur, repeti quidem non posse, sed sorti imputandum, et si postea sortem solvit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde et si ante sors fuerit soluta, usurae supra legitimum modum solutae, quasi sors indebita repetuntur. Quid, si simul solverit? Poterit dici, et tunc repetitionem locum habere. §. 1. *Vid.* 3917.

L. 29. *D. de usuris. Vid.* 350.

Not. 18.

3938) — *L.* 2. *Th. C. de usuris.* (II. 33.) (*Valentin., Theodos. et Arcad.*) Quicunque ultra centesimam iure permissam aliquid sub occasione necessitatis eruerit, quadrupli poenae obligatione constrictus sine cessatione, sine requie protinus ablata redhibebit. Hi vero, qui antea pari furore grassati uspiam detegentur, in duplum extorta restituent. (386.)

L. 20. *C. ex quib. c. infam. irrog. Vid.* 2923.

§. 231.

Not. 1.

3939) — *L.* 75. §. 9. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Qui sortem stipulatus et usuras quascunque, certum et incertum stipulatus videtur, et tot stipulationes sunt, quot res sunt.

Not. 2.

L. 26. *pr. C. de usuris. Vid.* 3910.

Not. 3.

L. 49. §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 3865.

Not. 4.

3940) — *L.* 1. *C. de iud.* (III. 1.) (*Sever. et Antonin.*) iudicio coepto usurarum stipulatio non est peremta. Superest igitur, ut debitorem eius temporis, quod non est in iudicium deductum, convenire possis. (205)

3941) — *L.* 13. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Antonin.*) In bonae fidei iudiciis, quale est negotiorum etiam gestorum, usurarum rationem haberi certum est. Sed si finitum est iudicium sententia, quamvis minoris condemnatio facta est non adiectis usuris, nec provocatio secuta est, finita retractanda non sunt, nec eius temporis, quod post rem iudicatam fluxerit, usurae ullo iure postulantur, nisi ex causa iudicati.

L. 4. *C. depositi. Vid.* 3918.

Not. 5.

L. 38. *pr. D. de usuria. Vid.* 3836.

Not. 6.

L. 22. §. 2. *D. de pign. act. Vid.* 3830.
L. 25. §. 8. *D. de Aedil. ed. Vid.* 3840.
L. 13. *D. de usuria. Vid.* 3934.

3942) — *L.* 31. §. 4. *D. sol. matrim.* (XXIV. 3.) (*Iulian.*) Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta non fuisset, nihilo minus de dote agere potest, quia minorem dotem recepisset; hoc enim ad dotis augmentum pertinet, quemadmodum si partum ancillarum non recepisset, aut legata vel hereditates, quae post divortium per servos dotales acquisitae marito fuissent.

3943) — *L.* 3. *C. de cond. ex lege.* (IV. 9.) (*Diocl. et Maximian.*) Mala fide possidens, de proprietate victus, de exstantibus fructibus rei vindicatione, de consumtis vero condictione conventus, eorum restitutioni parere compellitur.

Not. 7.

L. 26. *pr. C. de usuris. Vid.* 3910.

Not. 8.

3944) — *L.* 7. §. 1. *D. de condict. causa data, c. non sec.* (XII. 4.) (*Iulian.*) Fundus dotis nomine traditus, si nuptiae insecutae non fuerint, condictione repeti potest; fructus quoque condici poterunt. Idem iuris est de ancilla et partu eius.

3945) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Cui quis mortis causa donationem fecerat, quum convaluisset donator, condicit. Fructus quoque donatarum rerum, et partus, et quod accrevit rei donatae, repetere potest.

L. 13. *pr. D. de cond. indeb. Vid.* 937.
L. 31. §. 4. *D. sol. matr. Vid.* 3942.
L. 91. §. 7. *D. de leg.* I. *Vid.* 1921.
L. 25. §. 8. *D. de Aedil. ed. Vid.* 3840.

3946) — *L.* 3. *C. de fruct. et lit. exp.* (VII. 51.) (*Honor. et Theodos.*) Terminato transactoque negotio posthac nulli actio, neque ex rescripto, super sumtuum repetitione praestetur, nisi iudex, qui de principali negotio sententiam promulgavit, cominus partibus constitutis iuridica pronuntiatione significaverit, victori causae restitui debere expensas, aut super his querelam iure competere. Post absolutum enim dimissumque iudicium nefas est litem alteram consurgere ex litis primae materia. (423.)

Not. 9.

L. 25. §. 8. *D. de Aedil. ed. Vid.* 3840.
L. 10. *D. de usuria. Vid.* 1920.

§. 232.

Not. 1.

3947) — *L. un.* §. 4. *in f. C. de cad. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) . . . . Neque enim ferendus est is, qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei annexum contemnit.

3948) — *L.* 7. *pr. D. de per. et comm. rei. vend.* (XVIII. 6.) (*Paulus.*) id, quod post emtionem fundo accessit per alluvionem vel perilt, ad emtoris commodum incommodumque pertinet; nam et si totus ager post emtionem flumine occupatus esset, periculum esset emtoris; sic igitur et commodum eius esse debet.

L. 10. *D. de R. J. Vid.* 317.

Not. 3.

3949) — *L.* 21. §. 1. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Paulus.*) Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem, seque ei obligat; ideoque nihil refert, an etiam pupillus heres exsistat, quia id aes alienum cum ceteris hereditariis oneribus ad eum transit.

L. 2. §. 2. *D. si quis aliquem testari prohib. Vid.* 2358.

3950) — *L. un.* §. 4. *C. de caduc. tollend.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) Pro secundo vero ordine, in quo ea vertuntur, quae in causa caduci fieri contingebant, vetus ius corrigentes sancimus, ea, quae ita evenerint, simili quidem modo manere apud eos, a quibus sunt derelicta, heredes forte, vel legatarios, vel alios, qui fideicommisso gravari possunt, nisi et in hunc casum vel substitutus, vel coniunctus eos antecedat; sed omnes personas, quibus lucrum per hunc ordinem defertur, eas etiam gravamen, quod ab initio fuerat complexum, omnimodo sentire, sive in dando sit constitutum, sive in quibusdam faciendis, vel in modo, vel conditionis implendae gratia, vel alia quaecunque via excogitatum; neque enim ferendus est is, qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei annexum contemnit. (534.)

3951) — *L.* 33. *pr. D. de leg.* II. (XXXI.) (*Terent. Clemens.*) Cum ab uno herede mulieri pro dote, compensandi animo, legatum esset, eaque dotem suam ferre, quam legatum maluerit, utrum in omnes heredes, an in eum solum, a quo legatum est, actio ei de dote dari debeat? quaeritur. Iulianus in eum primum, a quo legatum sit, actionem dandam putat; nam quum aut suo iure, aut iudicio mariti contenta esse debeat, aequum esse, eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legaverat, usque ad quantitatem legati onus huius aeris alieni sustinere, reliqua parte dotis ab heredibus ei praestanda.

L. 1. *C. de her. vel act. vend. Vid.* 3279.

3952) — *L.* 50. §. 2. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si quis ante quaestionem de familia habitam adierit hereditatem, vel necem testa-

toris non defenderit, legatorum persecutio adversus fiscum locum habet. Quid tamen, si fiscus bona non agnoscat? Ex necessitate redundabit onus legatorum ad heredem. Sed si sublecit delatorem sibi, ut ei hereditas abiudicetur, et oneribus careret, vel minus plene defendit causam, non se exonerat, exemplo eius, qui collusorie de hereditate litigavit.

Not. 4.

3953) — *L. un. C. rem alien. gerentib. non interdici rerum suar. alienat.* (IV. 53.) (*Sever. et Antonin.*) Non est interdictum tutoribus vel curatoribus, etsi ex eo titulo iudicati debitores suot constituti, cum sua causa res suas alienare. Potuit ergo curator tuus fundum suum cum suo onere obligare fisco nostro; nam et privato potuisset.

L. 36. D. de iure fisci. Vid. 3313.

Tit. C. sine censu etc. Vid. 3315. 3316. 3317. 3319.

3954) — *L. 3. in f. C. de servit. et aqua.* (III. 34.) (*Alexander.*) Et in provinciali praedio constitui servitus aquaeductus vel aliae servitutes possunt, si ea praecesserint, quae servitutes constituunt; tueri enim placita inter contrahentes debeot. Quare non ignorabis, si priores possessores aquam duci per praedia prohibere iure non potuerint, cum eodem onere perferendae servitutis transire ad emtores eadem praedia posse. (225.)

3955) — *L. 57. D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si res obligata per fideicommissum fuerit relicta, si quidem scit eam testator obligatam, ab herede luenda est, nisi si animo alio fuerit; si nesciat, a fideicommissario, nisi si vel hanc vel aliam rem relicturus fuisset, si scisset obligatam, vel potest aliquid esse superfluum exsoluto aere alieno. Quodsi testator eo animo fuit, ut, quanquam liberaodorum praediorum onus ad heredes suos pertinere noluerit, non tamen aperte utique de his liberandis senserit, poterit fideicommissarius per doli exceptionem a creditoribus, qui hypothecaria secum agerent, consequi, ut actiones sibi exhiberentur. Quod quanquam suo tempore non fecerit, tamen per iurisdictionem Praesidis provinciae id ei praestabitur.

3956) — *L. 13. D. de imp. in res dot. factis.* (XXV. 1.) (*Paulus.*) Neque stipendium, neque tributum ob dotalem fundum praestita exigere vir a muliere potest; onus enim fructuum haec impendia sunt.

Not. 5.

3957) — *L. 7. §. 16. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Impendi autem fructuum percipiendorum causa, Pomponius ait, quod in arando serendoque agro impensum est, quodque in tutelam aedificiorum, aegrumve servum curandum, scilicet si ex aedificio vel servo fructus aliqui percipiebantur. Sed hae impensae non petentur, cum maritus fructum totius anni retinet, quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. Plane si novam villam necessario exstruxit, vel veterem totam sine culpa sua collapsam restituit, erit eius impensae petitio; simili modo et si pastina instituit; hae enim impensae aut in res necessarias, aut utiles eedunt, pariuntque marito actionem.

3958) — *L. 36. §. 5. D. de her. pet.* (V. 3.) (*Paulus.*) Fructus intelliguntur deductis impensis, quae quaerendorum, cogendorum, conservandorumque eorum gratia fiunt. Quod non solum io bonae fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verum etiam in praedonibus, sicut Sabino quoque placuit.

Not. 6.

3959) — *Ulp. fragm.* VI. 14. Impensarum species sunt tres: aut enim necessariae dicuntur aut utiles, aut voluptuosae. — 15. Necessariae, sunt impensae, quibus non factis dos deterior futura esset, velut si quis ruinosas aedes refecerit. — 16. Utiles sunt, quibus non factis quidem deterior dos non fieret, factis autem fructuosior effecta est, veluti si vineta et oliveta fecerit. — 17. Voluptuosae sunt, quibus neque omissis deterior dos fieret, neque factis fructuosior effecta est: quod evenit in viridariis et picturis similibusque rebus.

3960) — *L. 79. D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Impensae necessariae sunt, quae si factae non siot, res aut peritura, aut deterior futura sit. —§. 1. Utiles impensas esse, Fulcinius ait, quae meliorem dotem faciaot, non deteriorem esse non sinant, ex quibus reditus mulieri acquiratur, sicuti arbusti pastioatione ultra, quam necesse fuerat; item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam non oportet, ne cogatur fundo aut mancipiis carere. In his impensis et pistrinum, et horreum insulae dotali adiectum plerumque dicemus.— §. 2. Voluptariae sunt, quae speciem duntaxat ornant, noo etiam fructum augent, ut sunt viridia, et aquae salientes, incrustationes, loricationes, picturae.

3961)— *L. 1. §. 3. D. de impens. in res dot. fact.* (XXV. 1.) (*Ulp.*) Inter necessarias impensas esse, Labeo ait, moles in mare vel flumen proiectas; sed et si pistrinum vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. Proinde Fulcinius inquit: si aedificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit, aut si oliveta deiecta restauraverit, vel ex stipulatione damni infecti nomine, ne committatur, praestiterit.

3962) — *L. 5. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Utiles autem impensae sunt, quas maritus utiliter fecit, quaeque rem mulieris meliorem reddunt.

3963) — *L. 6. D. eod.* (*Paulus.*) Veluti si novelletum in fundo factum sit, aut si in domo pistrinum aut tabernam adiecerit. Idem erit, si servos artes docuerit.

3964)—*L. 7. D. eod.*(*Ulp.*) Voluptariae autem impensae sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, et quae speciem exornant.—§. 1. Quarum utiles noo quidem minuunt ipso iure dotem, veruntamen habent exactiooem.

Not. 7.

L. 8. pr. D. de pign. act. Vid. 1685.

3965)—*L. 29. in f. D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Paulus*).... et eius, quod propter necessitatem impendit, etiam ultro est actio creditori.

3966) — *L. 5. C. de R. V.* (III. 32.) (*Gordian.*) Domum, quam ex matris successione ad te pertinere, et ab adversa parte iniuria occupatam esse ostendis, Praeses provinciae cum pensionibus, quas percepit aut percipere poterat, et omni causa damni dati restitui iubebit. Eius

autem, quod impendit, rationem haberi non posse, merito rescriptum est, quum malae fidei possessores eius, quod in rem alienam impendunt, non eorum negotium gerentes, quorum res est, nullam habeant repetitionem, nisi necessarios sumtus fecerint. Sin autem utiles, licentia eis permittitur sine laesione prioris status rei eos auferre. (239.)

3967)—*L.* 7. §. 2. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum aedes per arbitrum cogi, Celsus scribit libro octavo decimo Digestorum, hactenus tamen, ut sarta tecta habeat; si qua tamen vetustate corruissent, neutrum cogi reficere, sed si heres refecerit, passurum fructuarium uti. Unde Celsus de modo sarta tecta habendi quaerit, si, quae vetustate corruerunt, reficere non cogatur. Modica igitur refectio ad eum pertinet, quoniam et alia onera agnoscit, usufructu legato, utputa stipendium, vel tributum, vel solarium, vel alimenta ab ea re relicta. Et ita Marcellus libro decimo tertio scribit.

3968)—*L.* 15. *D. de imp. in res dot. fact.* (XXV. 1.) (*Neratius.*) Quod dicitur: impensas, quae in res dotales necessario factae sunt, dotem deminuere, ita interpretandum est, ut si quid extra tutelam necessariam in res dotales impensum sit, id non in ea causa sit. Nam tueri res dotales vir suo sumtu debet, alioquin tam cibaria dotalibus mancipiis data, et quaevis modica aedificiorum dotalium refectio, et agrorum quoque cultura dotem minuent; omnia enim haec specie necessariarum impensarum sunt. Sed ipsae res ita praestare intelliguntur, ut non tam impendisse in eas, quam deducto eo minus ex his percepisse videaris. Quae autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant, non tam facile in universum definiri, quam per singula ex genere et magnitudine impendiorum aestimari possunt.

Not. 8.

L. 2. *D. de neg. gest. Vid* 1615.

3969)—*L.* 45. *D. eod.* (*Ulp.*) Quae utiliter in negotia alicuius erogantur, in quibus est etiam sumtus honeste ad honores per gradus obtingentes factus, actionr negotiorum gestorum peti possunt.—§. 1. Qui pure testamento libertatem acceperunt, actus, quem viventibus dominis administraverunt, rationem reddere non compelluntur. —§. 2. Titius pecuniam creditoribus hereditariis solvit, existimans, sororem suam defuncto heredem testamento exstitisse; quamvis animo gerendi sororis negotia id fecit, veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri sublato testamento erant, gessit; sed quia aequum est, in damno eum non versari, actione negotiorum gestorum ideum petere placuit.

3970)—*L.* 38. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Paulus.*) Plane in ceteris necessariis, et utilibus impensis possunt separari, ut bonae fidei quidem possessores has quoque imputent, praedo autem de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. Sed benignius est, in huius quoque persona haberi rationem impensarum. Non enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere, et id ipsum officio iudicis continebitur; nam nec exceptio doli mali desideratur. Plane potest in eo differentia esse, ut bonae fidei quidem possessor omnimodo impensas deducat, licet res non exstet, in quam fecit, sicut tutor vel curator consequuntur, praedo autem non aliter, quam si res melior sit.

L. un. §. 5. *C. de rei uxor. act. Vid.* 1097.

Not. 9.

3971) — *L.* 27. *pr. D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Modestin.*) Ex duobus fratribus, uno quidem suae aetatis, alio vero minore annis, quum haberent communia praedia rustica, maior frater in saltu communi, habente habitationes paternas, ampla aedificia aedificaverat, quumque eundem saltum cum fratre divideret, sumtus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, fratre minore iam legitimae aetatis constituto. Herennius Modestinus respondit: ob sumtus nulla re urgente, sed voluptatis causa factos, eum, de quo quaeritur, actionem non habere.

L. 38. *D. de R. V. Vid.* 1558. *verb.* constituimus, *sqq.*

3972)—*L.* 3. §. 4. *D. de in rem verso.* (XV. 3.) (*Ulp.*) Sed si mutua pecunia accepta domum dominicam exornavit tectoriis, et quibusdam aliis, quae magis ad voluptatem pertinent, quam ad utilitatem, non videtur versum, quia nec procurator haec imputaret, nisi forte mandatum domini aut voluntatem habuerit, nec deberet ex eo onerari dominus, quod ipse facturus non esset. Quid ergo est? Pati debet dominus, creditorem haec auferre, sine domus suae videlicet iniuria, ne cogendus sit dominus vendere domum, ut, quanti pretiosior facta est, id praestet.

3973) — *L.* 9. *D. de imp. in res. dot. fact.* (XXV. 1.) (*Ulp.*) Pro voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. Nam si vult habere rem mulier, reddere ea, quae impensa sunt, debet marito, aut si non vult, pati debet tollentem, si modo recipiant separationem; ceterum si non recipiant, relinquendae sunt. Ita enim permittendum est marito auferre ornatum, quem posuit, si futurum est eius, quod abstulit.

3974) — *L.* 32. §. 5. *D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Modestin.*) Item respondit: sumtibus voluptatis causa ab emtore factis adolescentem onerandum non esse; quae tamen ab eodem aedificio ita auferri possint, ut in facie pristina, id est quae fuit ante venditionem, aedificium esse possit, emtori auferre permitti oportere.

3975)—*L.* 19. §. 4. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Si inquilinus ostium vel quaedam alia aedificio adiecerit, quae actio locum habeat? Et est verius, quod Labeo scripsit, competere ex conducto actionem, ut ei tollere liceat; sic tamen, ut damni infecti caveat, ne in aliquo, dum aufert, deteriorem causam aedium faciat, sed et ut pristinam faciem aedibus reddat.

Not. 10.

L. 38. *D. de R. V. Vid.* 1558.

3976) — *L.* 10. *D. de imp. in res. dot. fact.* (XXV. 1.) (*Paulus.*) Quodsi hae res, in quibus impensae factae sunt, promercales fuerint, tales impensae non voluptariae, sed utiles sunt.

3977) — *L.* 29. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Pompon.*) (*L.* 28. *D. eod.* (*Gaius.*) Forte quod pictorem aut librarium docueris, dicitur non aliter officio iudicis aestimationem haberi posse.)

Nisi si venalem eum habeas, et plus ex

pretio eius consecuturus sis propter artificium.
3978) — *L.* 39. §. 1. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Gaius.*) Videamus tamen, ne et ad picturarum quoque, et marmorum, et ceterarum voluptariarum rerum impensas aeque proficiat nobis doli exceptio, utique si modo bonae fidei possessores simus; nam praedoni probe dicetur, non debuisse in alienam rem supervacuas impensas facere, ut tamen potestas ei fiat tollendorum eorum, quae sine detrimento ipsius rei tolli possint.
3979) — *L.* 25. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si servos pignoratos artificiis instruxit creditor, siquidem iam imbutos, vel voluntate debitoris, erit actio contraria; si vero nihil horum intercessit, siquidem artificiis necessariis, erit actio contraria, non tamen sic, ut cogatur servis carere pro quantitate sumtuum debitor; sicut enim negligere creditorem dolus et culpa, quam praestat, non patitur, ita nec talem efficere rem pignoratam, ut gravis sit debitori ad recuperandum; puta saltum grandem pignori datum ab homine, qui vix luere potest, nedum excolere; tu acceptum pignori excoluisti sic, ut magni pretii faceres; alioquin non est aequum, aut quaerere me alios creditores, aut cogi distrahere, quod velim receptum, aut tibi penuria coactum derelinquere. Medie igitur haec a iudice erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor, neque onerosus creditor audiatur.

Not. 11.

L. 2. *D. de neg. gest. Vid.* 1615.
L. 29. *in f. D. fam. ercisc. Vid* 3905.
L. 33. *in f. D. de cond. indeb. Vid.* 1702.
L. 14. *D. de doli mali et met. exc. Vid.* 1703.
L. 14. §. 1. *D. comm. divid. Vid.* 1076.

§. 233.

Not. 1.

L. 3. *D. si ususfr. petat. Vid.* 1441.
3980) — *L.* 15. §. 8. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Ergo nonnunquam etiam dominii ratio habenda est, utputa si propter hoc opus, quod factum est, servitutes amittantur aut ususfructus intereat. Quod non tantum tunc eveniet, quumquis opus aedificaverit, verum etiam si diruisse opus proponatur, et deteriorem conditionem fecisse vel servitutum, vel ususfructus, vel ipsius proprietatis.
3981)—*L.* 70. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Verba haec: *is, ad quem ea res pertinet,* sic intelliguntur, ut, qui in universum dominium vel iure civili, vel iure praetorio succedit, contineatur.
3982) — *L.* 48. *pr. D. de heredib. instit.* (XXVIII. 5.) (*Marcian.*) His verbis: *Titius hereditatis meae dominus esto,* recte institutio fit.

Not. 4.

Gaii instit. IV. 34. *sqq. Vid.* 34.

Not. 7.

3983) — *L.* 1. §. 41. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Non solum autem fructuum ratio in hoc interdicto habetur, verum ceterarum etiam utilitatum habenda est. Nam et Vivianus refert, in hoc interdicto omnia, quaecunque habiturus vel assecuturus erat is, qui deiectus est, si vi deiectus non esset, restitui, aut eorum litem a iudice aestimari debere, eumque tantum consecuturum quanti sua interesset, se vi deiectum non esse.
3984)—*L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) In interdicto unde vi tanti condemnatio facienda est, quanti intersit possidere. Et hoc iure nos uti, Pomponius scribit, id est tanti rem videri, quanti actoris intersit; quod alias minus sit, alias plus; nam saepe actoris pluris interesse hominem retinere, quam quanti is est, veluti cum quaestionis habendae, aut rei probandae gratia, aut hereditatis adeundae intersit eius eum possidere.
3985)— *L.* 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Si vi me deieceris, vel vi aut clam feceris, quamvis sine dolo et culpa amiseris possessionem, tamen damnandus es, quanti mea intersit, quia in eo ipso culpa tua praecessit, quod omnino vi deiecisti, aut vi aut clam fecisti.

CAPUT II.

DE JURE POSSESSIONIS.

§. 234.

3986) — *L.* 1. *pr. D. de acquirenda vel amittenda possessione.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Possessio appellata est, ut et Labeo ait, a sedibus, quasi positio, quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insistit; quam Graeci κατοχὴν dicunt.
L. 1. §. 3. *D. eod. Vid.* 387.
3987) — *L.* 41. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui iure familiaritatis amici fundum ingreditur, non videtur possidere, quia non eo animo ingressus est, ut possideat, licet corpore in fundo sit.
3988) — *L.* 18. *pr. D. eod.* (*Celsus.*) Quod meo nomine possideo, possum et alieno nomine possidere; nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere, et alium possessorem ministerio meo facio. Nec idem est possidere, et alieno nomine possidere; nam is possidet, cuius nomine possidetur. Procurator alienae possessionis praestat ministerium.

Not. 4.

3989) — *L.* 2. *D. uti possidetis.* (XLIII. 17.) (*Paulus.*) Iusta enim an iniusta adversus ceteros possessio sit, in hoc interdicto nihil refert; qualiscunque enim possessor hoc ipso, quod possessor est, plus iuris habet, quam ille, qui non possidet.

3990) — *L.* 2. §. 1. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Separata est causa possessionis et usucapionis; nam vere dicitur quis emisse, licet mala fide, quemadmodum qui sciens alienam rem emit, pro emtore possidet, licet usu non capiat.

Not. 5.

3991) — *Pr. J. de usucap.* (II. 6.) Iure civili constitutum fuerat, ut, qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, quum crediderit eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione aliave quavis iusta causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno ubique, si immobilis, biennio tantum in Italico solo usucapiat, ne rerum dominia in incerto essent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas praefata tempora, nobis melior sententia sedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur; et ideo constitutionem super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis possessionem, id est inter praesentes decennio, inter absentes viginti annis, usucapiantur, et his modis non solum in Italia, sed in omni terra, quae nostro imperio gubernatur, dominia rerum, iusta causa possessionis praecedente, acquirantur.

L. 2. §. 1. *D. pro emt. Vid.* 3990.

Not. 7.

3992) — *L.* 20. *D. de A. V. A. P.* (XLI. 2.) (*Marcell.*) Si quis rem, quam utendam dederat, vendiderit, emtorique tradi iusserit, nec ille tradiderit, alias videbitur possessionem domini intervertisse, alias contra. Nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, quum reposcenti ei commodatum non redditur. Quid enim, si alia quaepiam fuit iusta et rationabilis causa non reddendi, non utique ut possessionem eius interverteret?

Not. 8.

§. 4. *J. de interd. Vid.* 2184.

§. 235.

Not. 1.

3993) — *L.* 9. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Officium autem iudicis in hac actione hoc erit, ut iudex inspiciat, an reus possideat. Nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat; ubi enim probavi, rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui non obiecit aliquam exceptionem. Quidam tamen, ut Pegasus, eam solam possessionem putaverunt hanc actionem complecti, quae locum habet in interdicto uti possidetis vel utrubi. Denique ait: ab eo, apud quem deposita sit, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum servandorum causa, vel dotis, ventrisve nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non caveatur, quia hi omnes non possident, vindicari non posse. Puto autem, ab omnibus, qui tenent, et habent restituendi facultatem, peti posse.

Not. 2.

3994) — *L.* 3. §. 8. *D. uti possid.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) Creditores missos in possessionem rei servandae causa interdicto uti possidetis uti non posse; et merito, quia non possident. Idemque et in ceteris omnibus, qui custodiae causa missi sunt in possessionem, dicendum est.

L. 7. *pr. D. de damno inf. Vid.* 2228.

Not. 3.

L. 10. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 2227.

L. 24. *L.* 49. §. 1. *D. eod. Vid.* 1602. 584.

3995) — *L.* 40. §. 2. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Papinian.*) Soluta pecunia creditor possessionem pignoris, quae corporalis apud eum fuit, restituere debet, nec quidquam amplius praestare cogitur. Itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino solvente pecuniam, quam debuit, secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

3996) — *L.* 3. §. 3. 13. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) — §. 3. Neratius et Proculus solo animo non posse nos acquirere possessionem aiunt, si non antecedat naturalis possessio. Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia quod desit naturali possessioni, id animus implet. Ceterum quod Brutus et Manilius putant, eum, qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum; is enim, qui nescit, non possidet thesaurum, quamvis fundum possideat; sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sententiam veriorem esse, nec alias eum, qui scit possidere, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia nostra; quibus consentio. — §. 13. Nerva filius res mobiles, excepto homine, quatenus sub custodia nostra sint, hactenus possideri, id est quatenus, si velimus, naturalem possessionem nancisci possimus. Nam pecus, simul atque abberraverit, aut vas ita exciderit, ut non inveniatur, protinus desinere a nobis possideri, licet a nullo possideatur; dissimiliter atque si sub custodia mea sit, nec inveniatur, quia in praesentia eius sit, et tantum cesset interim diligens inquisitio.

L. 9. *D. de R. V. Vid.* 3993.

Not. 4.

3997) — *L.* 2. §. 1. *D. pro herede.* (XLI. 5.) (*Iulian.*) Quod vulgo respondetur: causam possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est, ut possessio non solum civilis, sed etiam naturalis intelligatur. Et propterea responsum est: neque colonum, neque eum, apud quem res deposita, aut cui commodata est, lucri faciendi causa pro herede usucapere posse.

L. 3. §. 15. *D. ad exhib. Vid.* 1730.

3998) — *L.* 1. §. 9. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Deiicitur is, qui possidet, sive civiliter, sive naturaliter possideat; nam et naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet.

3999) — *L.* 20. *pr. D. de don. inter. V. et U.*

(XXIV. 1.) (*Paulus.*) Si eum, qui mihi vendidit, iusserim eam rem uxori meae donationis causa dare; et is possessionem iussu meo tradiderit, liberatus erit, quia, licet illa iure civili possidere non intelligatur, certe tamen venditor nihil habet, quod tradat.

L. 24. D. de A. P. Vid. 1602.

4000) — *L. 38. §. 7. 8. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) — §. 7. Haec quoque stipulatio : *possidere mihi licere spondes?* utilis est. Quam stipulationem servus an possit utiliter in suam personam concipere? videamus. Sed quamvis civili iure servus non possideat, tamen ad possessionem naturalem hoc referendum est, et ideo dubitari non oportet, quin et servus recte ita stipuletur. — §. 8. Plane si tenere sibi licere stipulatus sit servus, utilem esse stipulationem convenit; licet enim possidere civiliter non possint, tenere tamen eos nemo dubitat.

Not. 5.

4001) — *L. 16. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Iavolen.*) Servi nomine, qui pignori datus est, ad exhibendum cum creditore, non cum debitore agendum est, quia qui pignori dedit, ad usucapionem tantum possidet. Quod ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit, possidet, adeo ut addici possit et possessio eius, qui pignori dedit.

Not. 6.

4002) — *L. 1. §. 1. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) — §. 1. Dominiumque rerum ex naturali possessione coepisse, Nerva filius ait, eiusque rei vestigium remanere in his, quae terra, mari, coeloque capiuntur; nam haec protinus eorum fieri, qui primi possessionem eorum apprehenderint. Item bello capta, et insula in mari enata, et gemmae, lapilli, margaritae in litoribus inventae eius fiunt, qui primus eorum possessionem nactus est.

L. 3. §. 3. et 13 D. eod. Vid. 3996.

L. 38. §. 10. D. de usuris. Vid. 3837.

Not. 8.

4003) — *L. 12. pr. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Naturaliter videtur possidere is, qui usumfructum habet.

Not. 9.

4004) — *L. 1. D. pro herede.* (XLI. 5.) (*Pompon.*) Pro herede ex vivi bonis nihil usucapi potest, etiamsi possessor mortui rem fuisse existimaverit.

L. 3. §. 15. D. ad exhib. Vid. 1730.

L. 1. §. 9. D. de vi. Vid. 3998.

Not. 10.

4005) — *L. 1. §. 9. 10. D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) — §. 9. Deiicitur is, qui possidet, sive civiliter, sive naturaliter possideat; nam et naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet. — §. 10. Denique et si maritus uxori donavit, eaque deiecta sit, poterit interdicto uti; non tamen, si colonus.

Not. 11.

L. 3. §. 3. D. de A. P. Vid. 80.

L. 2. D. uti possid. Vid. 3989.

Pr. J. de usuc. Vid. 3991.

4006) — *L. 25. §. 2. et 8. D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) — §. 2. Quod ait senatus : eos, *qui bona invasissent, quae scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent*, ita intelligendum est, ut et dolus praeteritus in petitionem hereditatis deducatur, sed et culpa. Et ideo ab eo, qui ab alio non exegit, vel a semetipso, si tempore est liberatus, peti hereditas porterit; hoc utique si exigere potuit. — §. 8. *Perinde*, inquit, *condemnandos, quasi possiderent.* Merito; nam is, qui dolo fecit, quo minus possideret, ut possessor condemnatur; accipies, sive dolo desierit possidere, sive dolo possessionem noluerit admittere. Sive autem ab alio res possideatur, sive in totum non exstet, locum habebit haec clausula. Unde si sit alius possessor, ab utroque hereditas peti poterit, et si per multos ambulaverit possessio, omnes tenebuntur.

L. 25. D. de R. V. Vid. 1934.

4007) — *L. 1. §. 15. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Per servum corporaliter pignori datum non acquirere nos possessionem, Iulianus ait; ad unam enim tantum causam videri eum a debitore possideri, ad usucapionem; sed nec creditorem, quia nec stipulatione, nec ullo alio modo per eum acquirat, quamvis eum possideat.

L. 16. D. de usurp. Vid. 4001.

Not. 12.

4008) — *L. 3. §. 1. D. de B. P.* (XXXVII. 1.) (*Ulp.*) Hereditatis autem bonorumve possessio, ut Labeo scribit, non uti rerum possessio accipienda est; est enim iuris magis, quam corporis possessio; denique et si nihil corporale sit in hereditate, attamen recte eius bonorum possessionem agnitam, Labeo ait.

L. 115. D. de V. S. Vid. 3670.

L. 3. D. si ususfr. petatur. Vid. 1441.

Not. 13.

L. 78. D. de V. S. Vid. 439.

4009) — *L. 15. pr. et §. 1. D. qui satisdare cog.* (II. 8.) (*Macer.*) Sciendum est, possessores immobilium rerum satisdare non compelli. — §. 1. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro vel civitate rem soli possidet aut ex asse, aut pro parte. Sed et qui vectigalem, id est emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur. Item qui solam proprietatem habet, possessor intelligendus est. Eum vero, qui tantum usumfructum habet, possessorem non esse, Ulpianus scripsit.

Not. 14.

4010) — *L. 16. §. 4. 7. D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) — §. 4. Iulianus scribit: si is, qui pro herede possidebat, vi fuerit deiectus, peti ab eo hereditatem posse, quasi a iuris possessore, quia habet interdictum unde vi, quo victus cedere debet. Sed et eum, qui deiecit, petitione hereditatis teneri, quia res hereditarias pro possessore possidet. — §. 7. Idem Iulianus scribit : si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem, vel singulas res praestiterit, peti ab eo hereditatem posse, quia habet condictionem eorum, quae sunt ex ea causa soluta, et veluti iuris possessor est. Sed et si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fidei commissi solvit, peti hereditatem ab eo posse, quia repetere potest. Sed his casibus

actiones suas duntaxat eum praestaturum, quum et res exstant, et potest petitor etiam per in rem actionem eas vindicare.

4011)—*L.* 34. §. 1. *D. de h. p.* (*Paulus.*) Si servus vel filiusfamilias res hereditarias teneat, a patre dominove peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. Certe si pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio servi habeat et Iulianus existimat, posse a domino, quasi a iuris possessore, hereditatem peti.

4012) — *L.* 10. *D. si pars hered. petatur.* (V. 4.)(*Papinian.*)... Quoniam tamen qui negotia hereditatis gessit, et debitor esse coepit, postea faciens controversiam hereditatis, ut iuris possessor convenitur, idem etiam *rel.*

§. 236.

Not. 1.

4013) — *L.* 23. §. 2. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Iavolen.*)Item quaero: si vinxero liberum hominem, ita ut eum possideam, an omnia, quae is possidebat, ego possideam per illum? Respondit: si vinxeris hominem liberum, eum te possidere non puto; quod quum ita se habeat, multo minus per illum res eius a te possidebuntur; neque enim rerum natura recipit, ut per eum aliquid possidere possim, quem civiliter in mea potestate non habeo.

4014) — *L.* 1. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et per eum, quem bona fide possidemus, quamvis alienus sit vel liber, possessionem acquirimus. Quodsi mala fide eum possideamus, non puto acquiri nobis possessionem per eum. Sed nec vero domino aut sibi acquiret, qui ab alio possidetur.

4015) — *L.* 30. §. 1. 3. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) —§. 1. Possessionem amittimus multis modis, veluti si mortuum in eum locum intulimus, quem possidebamus; namque locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, etsi contemnamus religionem, et pro privato eum teneamus, sicut nec hominem liberum. — §. 3. Item quod a mari vel flumine occupatum sit, possidere nos desinimus, aut si is, qui possidet, in alterius potestatem pervenerit. — §. 4. Item quod mobile est, multis modis desinimus possidere, si aut nolimus, aut servum puta manumittamus, item si id, quod possidebamus, in aliam speciem translatum sit, veluti vestimentum ex lana factum.

Not. 3.

L. 3. *pr. D. eod. Vid.* 3614.
L. 4. §. 27. *D. de usurp. Vid.* 3615.

Not. 4.

L. 23. §. 2. *D. ex quib. c. mai. Vid.* 2312.

4016) — *L.* 2. *in f. D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Ulp.*).... Sed rescripto Imperatoris Antonini ad Tullianam adiicitur: licet servitus iure non valuit, si tamen hac lege comparavit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc ius acquisivit, tuendum esse eum, qui hoc ius possidet.

4017) — *L.* 10. *pr. D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Si quis diuturno usu et longa quasi possessione ius aquae ducendae nactus sit, non est ei necesse docere de iure, quo aqua constituta est, veluti ex legato vel alio modo, sed utilem habet actionem, ut ostendat, per annos forte tot usum se non vi, non clam, non precario possedisse.

4018) — *L.* 3. §. 17. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Qui ususfructus nomine qualiterqualiter fuerit quasi in possessione, utetur hoc interdicto. Sed si quis postea, quam prohibitus est, capite minutus sit vel mortuus, recte dicitur, heredibus et successoribus competere hoc interdictum, non ut in futurum constituatur ususfructus, sed ut praeterita causa et damnum praeteritum sarciatur.

L. 7. *in f. D. de itinere. Vid.* 1563.

4019) — *L.* 2. §. 3. *D. de precario.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Habere precario videtur, qui possessionem vel corporis vel iuris adeptus est ex hac solummodo causa, quod preces adhibuit, et impetravit, ut sibi possidere aut uti liceat.

4020) — *L.* 10. *C. de acquirenda et retinenda poss.* (VII. 32.) (*Constantin.*) Nemo ambigit possessionis duplicem esse rationem, aliam quae iure consistit, aliam quae corpore, utramque autem ita demum esse legitimam, cum omnium adversariorum silentio et taciturnitate firmatur; interpellatione vero et controversia progressa, non posse eum intelligi possessorem, qui, licet possessionem corpore teneat, tamen ex interposita contestatione et causa in iudicium deducta super iure possessionis vacillet ac dubitet. (314.)

§. 237.

Not. 1.

L. 49. §. 1. *D. de A. v. A. P. Vid.* 584.

4021) — *L.* 4. §. 1. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Usucapere potest scilicet paterfamilias. Filiusfamilias et maxime miles in castris acquisitum usucapiet.

L. 23. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 365.
L. 1. §. 6. *D. eod. Vid.* 4014.

4022) — *L.* 118. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Qui in servitute est, usucapere non potest; nam, quum possideatur, possidere non videtur.

Not. 2.

4023) — *L.* 25. §. 1. *D. de A. P.* (LXI. 2.) (*Pompon.*) Et per colonos et inquilinos, aut servos nostros possidemus. Sed et si moriantur aut furere incipiant, aut alii locent, intelligimur nos retinere possessionem; nec inter colonum et servum nostrum, per quem possessionem retinemus, quidquam interest.

4024) — *L.* 6. §. 2. *D. de prec.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Is, qui rogavit, ut precario in fundo moretur, non possidet, sed possessio apud eum, qui concessit, remanet; nam et fructuarius, inquit, et colonus, et inquilinus sunt in praedio, et tamen non possident.

4025) — *L.* 12. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Marcell.*) Colonus eum, cui locator fundum vendiderat, quum is in possessionem missus esset, non admisit, deinde colonus vi ab alio deiectus est. Quaerebatur: quis haberet interdictum unde vi? Dixi nihil interesse, colonus dominum ingredi volentem prohibuisset, an emtorem, cui iussisset dominus tradi possessionem, non admisisset; igitur interdictum unde vi colono competiturum, ipsumque simili interdicto locatori obstrictum fore, quem deiecisse tunc videretur, quum emtori possessionem non tradidisset, nisi forte pro-

pter iustam et probabilem causam id fecisset.

4026) — *L.* 18. *pr. D. eodem.* (*Papinian.*) Quum fundum qui locaverat vendidisset, iussit emtorem in vacuam possessionem ire; quem colonus intrare prohibuit; postea emtor vi colonum expulit. De interdictis unde vi quaesitum est. Placebat, colonum interdicto venditori teneri, quia nihil interesset, ipsum an alium ex voluntate eius missum intrare prohibuerit; neque enim ante amissam possessionem videri, quam si tradita fuisset emtori, quia nemo eo animo esset, ut possessionem omitteret propter emtorem, quam emtor adeptus non fuisset; emtorem quoque, qui postea vim adhibuit, et ipsum interdicto colono teneri; non enim ab ipso, sed a venditore per vim fundum esse possessum, cui possessio per vim esset ablata. Quaesitum est: an emtori succurri debeat, si voluntate venditoris colonum postea vi expulisset? Dixi: non esse iuvandum, quia mandatum illicitum susceperit.

4027) — *L.* 9. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Gaius.*) Generaliter quisquis omnino nostro nomine sit in possessione, veluti procurator, hospes, amicus, nos possidere videmur.

4028) — *L.* 1. §. 22. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Quod servus, vel procurator vel colonua tenent, dominus videtur possidere, et ideu his deiectis ipse deiici de possessione videtur, etiam si ignoret eos deiectos, per quos possidebat. Etsi quis igitur alius, per quem possidebam, deiectus fuerit, mibi competere interdictum, nemini dubium est.

4029)—*L.* 8. *D. commodati.* (XIII. 6.) (*Pompon.*) Rei commodatae et possessionem et proprietatem retinemus.

4030) — *L.* 3. §. 23. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Quod autem Quintus Mucius inter genera possessionem posuit, si quando iussu magistratus rei servandae causa, vel quia damni infecti non caveatur, possidemus, ineptissimum est. Nam qui creditorem rei servandae causa, vel quia damni infecti non caveatur, mittit in possessionem, vel ventris nomine, non possessionem, sed custodiam rerum et observationem concedit; et ideo eum damni infecti, non cavente vicino, in posssessionem missi sumus, si id loogo tempore fiat, etiam possidere nobis, et per longam possessionem capere Praetor causa cognita permittit.

L. 10. §. 1. *in f. D. eod. Vid.* 2227.

4031) — *L.* 17. §. 1. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Florentin.*) Rei depositae proprietas apud deponentem manet; sed et possessio, nisi apud sequestrum deposita est; nam tum demum sequester possidet; id enim agitur ea depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat.

L. 12. *pr. D. de A. P. Vid.* 4003.

L. 6. §. 2. *D. de prec. Vid.* 4024.

4032)— *L.* 3. §. 7. *D. uti possid.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Sed si supra aedes, quas possideo, coenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, interdicto uti possidetis me uti posse, Labeo ait, non eum, qui in coenaculo moraretur; semper enim superficiem solo cedere. Plane si coenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo, videri non ab eo aedes possideri, qui κρυπτὰς possideret, sed ab eo, cuius aedes supra κρυπτὰς essent. Et verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuerit. Ceterum superficiarii proprio interdicto et actionibus a Praetore utentur; dominus autem soli tam adversus alium, quam adversus superficiarium potior erit in interdicto uti possidetis, sed Praetor superficiarium tuebitur secundum legem locationia. Et ita Pomponius quoque probat.

Not. 5.

L. 16. *D. de usurp. Vid.* 4001.

L. 1. §. 15. *D. de A. P. Vid.* 4007.

4033) — *L.* 36. *D. eod.* (*Iulian.*) Qui pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur possidere. Sed et si eundem precario rogaverit, aeque per diutinam possessionem capiet. Nam quum possessio creditoris non impediat usucapionem, longe minus precarii rogatio impedimento esse debet, quum plus iuris in possessione habeat, qui precario rogaverit, quam qui omnino non possidet.

4034) — *L.* 33. §. 5. 6. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Iulian.*) — §. 5. Si rem tuam, quum bona fide possiderem, pignori tibi dem, ignoranti tuam esse, desino usucapere, quia non intelligitur quis suae rei pignus contrahere; at si nuda conventione pignus contractum fuerit, nihilo minus usucapiam, quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur. — §. 6. Si rem pignori datam creditoris servus surripuerit, quum eam creditor possideret, non interpellabitur usucapio debitoris, quia servus dominum suum possessione non subvertit. Sed et si debitoris servus surripuerit, quamvis creditor possidere desinat, tamen debitori usucapio durat, non secus, ac si eam creditor debitori tradidisset. Nam quantum ad usucapiones attinet, servi subtrahendo res non faciunt deteriorem dominorum conditionem. Facilius obtinebit, si precario possidente debitore servus eius surripuerit; nam conductio idem praestat, quasi apud creditorem res esset; possidet enim hoc casu creditor. Sed et si utrumque intercesserit, et precarii rogatio, et conductio, intelligitur creditor possidere, et precarii rogatio non in hoc interponitur, ut debitor possessionem habeat, sed ut ei tenere rem liceat.

4035) — *L.* 29. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Iulian.*) Si rem alienam bona fide emeris, et mihi pignori dederis, ac precario rogaveris, deinde me dominus heredem instituerit, desinit pignus esse, et sola precarii rogatio supererit; idcirco usucapio tua interpellabitur.

Not. 6.

4036) — *L.* 4. §. 1. *D. de prec.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Meminisse autem nos oportet, eum, qui precario habet, etiam possidere.

4037)—*L.* 10. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Si quis ante conduxit, postea precario rogavit, videbitur discessisse a conductione. Quodsi ante rogavit, postea conduxit, conduxisse videbitur; potius enim hoc procedere videtur, quod novissime factum est; et hoc Pomponius ait. —§. 1. *Vid.* 2227.

L. 36. *D. eod. Vid.* 4033.

L. 33. §. 6. *D. de usurp. Vid.* 4034.

Not. 7.

4038) — *L.* 39. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Iulian.*) Interesse puto, qua mente apud sequestrum deponatur res. Nam si omittendae possessionis causa, et hoc aperte fuerit approbatum, ad usucapionem possessio eius partibus non pro-

cedet; at si custodiae causa deponatur, ad usucapionem eam possessionem victori procedere constat.

L. 17. §. 1. *D. depositi. Vid.* 4031.

Not. 9.

Gaii instit. II. 60. *Vid.* 542.

Not. 10.

4039) — *L.* 26. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Pompon.*) Locus certus ex fundo et possideri, et per longam possessionem capi potest; sed et certa pars pro indiviso, quae introducitur vel ex emtione, vel ex donatione, vel qualibet alia ex causa. Incerta autem pars nec tradi, nec usucapi potest, veluti si ita tibi tradam: *quidquid mei iuris in eo fundo est;* nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id, quod incertum est, potest.

Not. 11.

L. 12. *pr. D. eod. Vid.* 4003.
L. 3. §. 17. *D. de vi. Vid.* 4018.

Not. 12.

L. 3. §. 5. *D. de A. P. Vid.* 80.

4040) — *L.* 3. *pr. D. uti possid.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) Si duo possideant in solidum, videamus, quid sit dicendum? Quod qualiter procedat, tractemus. Si quis proponeret possessionem iustam et iniustam, ego possideo ex iusta causa, tu vi aut clam, si a me possides, superior sum in interdicto, si vero non a me, neuter nostrum vincetur; nam et tu possides, et ego.

4041) — *L.* 15. §. 4. *D. de prec.* (XLIII. 26.) (*Pompon.*) Eum, qui precario rogaverit, ut sibi possidere liceat, nancisci possessionem, non est dubium. An is quoque possideat, qui rogatus sit? dubitatum est. Placet autem, penes utrumque esse eum hominem, qui precario datus esset, penes eum, qui rogasset, quia possederat corpore, penes dominum, quia non discesserit animo possessione.

§. 238.

Not. 1.

4042) — *L.* 3. §. 1. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Et adipiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo, aut per se corpore. Quod autem diximus, et corpore et animo acquirere nos debere possessionem, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet, sed sufficit quamlibet partem eius fundi introire, dum hac mente et cogitatione sit, uti totum fundum usque ad terminum velit possidere.

4043) — *L.* 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Quemadmodum nulla possessio acquiri, nisi animo et corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est.

4044) — *L.* 34. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si me in vacuam possessionem fundi Corneliani miseris, ego putarem me in fundum Sempronianum missum, et in Cornelianum iero, non acquiram possessionem, nisi forte in nomine tantum erraverimus, in corpore consenserimus. Quoniam autem in corpore non consenserimus, an a te tamen recedat possessio? quia animo deponere et mutare nos possessionem posse et Celsus, et Marcellus scribunt, dubitari potest; et si animo acquiri possessio potest, numquid etiam acquisita est? Sed non puto errantem acquirere, ergo nec amittet possessionem, qui quodammodo sub conditione recessit de possessione.

Not. 2.

4045) — *L.* 23. *pr. D. eod.* (*Iavolen.*) Cum heredes instituti sumus, adita hereditate omnia quidem iura ad nos transeunt, possessio tamen, nisi naturaliter comprehensa, ad nos non pertinet.

4046) — *L.* 1. §. 15. *D. si is, qui test. lib. esse iussus erit.* (XLVII. 4.) (*Ulp.*) Scaevola ait: possessionis furtum fieri; denique si nullus sit possessor, furtum negat fieri; idcirco autem hereditati furtum non fieri, quia possessionem hereditas non habet, quae facti est et animi. Sed nec heredis est possessio, antequam possideat, quia hereditas in eum id tantum transfundit, quod est hereditatis; non autem fuit possessio hereditatis.

Not. 3.

4047) — *L.* 1. §. 9. *D. uti possid.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) Quod ait Praetor in interdicto: *nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis*, hoc eo pertinet, ut, si quis possidet vi, aut clam, aut precario, si quidem ab alio, prosit ei possessio, si vero ab adversario suo, non debeat eum propter hoc, quod ab eo possidet, vincere; has enim possessiones non debere proficere, palam est

L. 2. *D. eod. Vid.* 3989.
L. 1. §. 10. *D. de vi. Vid.* 4005.

Not. 4.

L. 53. *D. de A. R. D. Vid.* 586.

§. 239.

Not. 1.

4048) — *L.* 1. *C. de donat.* (VIII. 54.) (*Sever. et Antonin.*) Emtionum mancipiorum instrumentis donatis et traditis, et ipsorum mancipiorum donationem et traditionem factam intelligis, et ideo potes adversus donatorem in rem actionem exercere. (210.)

Not. 2.

4049) — *L.* 1. §. 21. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Si iusserim venditorem procuratori rem tradere, quum ea in praesentia sit, videri mihi traditam, Priscus ait, idemque esse, si nummos debitorem iusserim alii dare; non esse enim corpore et actu necesse apprehendere possessionem, sed etiam oculis et affectu, et argumento esse eas res, quae propter magnitudinem ponderis moveri non possunt, ut columnas; nam pro traditis eas haberi, si in re praesenti consenserint, et vina tradita videri, quum claves cellae vinariae emtori traditae fuerint.

Not. 3.

L. 3. §. 1. *D. eod. Vid.* 4042.

4050) — *L.* 77. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Quaedam mulier fundum non marito donavit per epistolam, et eundem fundum ab eo conduxit. Dixi, posse defendi in rem ei competere, quasi per ipsam acquisierit possessionem, ve-

luti per colonam. Proponebatur, quod etiam in eo agro, qui donabatur, fuisset, quum epistola mitteretur, quae res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non intervenisset.

4051) — *L.* 18. §. 2. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Celsus.*) Si venditorem, quodemerim, deponere in mea domo iusserim, possidere me certum est, quanquam id nemo dum attigerit; aut si vicinum mihi fundum mercatum venditor ex mea turre demonstret, vacuamque se possessionem tradere dicat, non minus possidere coepi, quam si pedem finibus intulissem.

Not. 4.

L. 18. §. 2. *D. eod. Vid. praeced.*

4052) — *L.* 52. §. 2. *D. eod.* (*Venul.*) Species inducendi in possessionem alicuius rei est prohibere ingredienti vim fieri; statim enim cedere adversarium, et vacuam relinquere possessionem iubet, quod multo plus est, quam restituere.

4053)—*L.* 2. *C. eod.* (VII. 32.) (*Alexander.*) Minus instructus est, qui te sollicitum reddidit, quasi in vacuam possessionem eius, quod per procuratorem emisti, non sis inductus, quum ipse proponas, te diu in possessione eius fuisse, omniaque ut dominum gessisse. Licet enim instrumento non sit comprehensum, quod tibi tradita sit possessio, ipsa tamen rei veritate id consecutus es, si sciente venditore in possessione fuisti.

4054) — *L.* 2. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Vacua possessio emtori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideive commissorum servandorum causa in possessione est, aut creditores bona possideant. Idem dicendum est, si venter in possessione sit; nam et ad hoc pertinet vacui appellatio.

Not. 5.

4055)—*L.* 79. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Iavolen.*) Pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, si in conspectu meo ponere te iubeam, efficitur, ut et tu statim libereris, et mea esse incipiat; nam tum, quod a nullo corporaliter eius rei possessio detinetur, acquisita mihi, et quodammodo manu longa tradita existimanda est.

L. 1. §. 21. *D. de A. P. Vid.* 4049.

Not. 6.

L. 1. §. 21. *D. eod. Vid.* 4049.

4056)—*L.* 31. §. 1. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Papinian.*) Species extra dotem a matre filiae nomine viro traditas, filiae, quae praesens fuit, donatas, et ab ea viro traditas videri respondi....

4057) — *L.* 3. §. 12. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Sed si debitorem suum ei [*] solvere iusserit, hic quaeritur, an nummi fiant eius, debitorque liberetur? Et Celsus libro quinto decimo Digestorum scribit: videndum esse, ne dici possit, et debitorem liberatum, et nummos factos mariti, non uxoris; nam et si donatio iure civili non impediretur, eum rei gestae ordinem futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perveniret; nam celeritate coniungendarum inter se actionum unam actionem occultari.

Not. 7.

4058) — *L.* 51. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Iavolen.*) Quarundam rerum animo possessionem adipisci nos, ait Labeo; veluti si acervum lignorum emero, et eum venditor tollere me iusserit, simul atque custodiam posuissem, traditus mihi videtur. Idem iuris esse vino vendito, quum universae amphorae vini simul essent. Sed videamus, inquit, ne haec ipsa corporalis traditio sit, quia nihil interest, utrum mihi, an et cuilibet iusserim custodia tradatur. In eo puto hanc quaestionem consistere, an, etiam si corpore acervus aut amphorae apprehensae non fuerint, nihilo minus traditae videantur? Nihil video interesse, utrum ipse acervum, an mandatu meo alius custodiat; utrubique enim animi quodam genere possessio erit aestimanda.

Not. 8.

4059) — *L.* 14. §. 1. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Paulus.*) Materia emta si furto perisset, postquam tradita esset, emtoris esse periculum, respondit; si minus, venditoris; videri autem trabes traditas, quas emtor signasset.

4060)— *L.* 1. *pr. in f. et* §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*)... Sed si nondum sint degustata, signata tamen ab emtore vasa vel dolia, consequenter dicemus, adhuc periculum esse venditoris, nisi aliud convenerit.—§. 2. Si dolium signatum sit ab emtore, Trebatius ait, traditum id videri; Labeo contra. Quod et verum est; magis enim ne submutetur signari solere, quam ut tradi tum videatur.

Not. 9.

4061) — *L.* 74. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Papinian.*) Clavibus traditis ita mercium in horreis conditarum possessio tradita videtur, si claves apud horrea traditae sint; quo facto, confestim emtor dominium et possessionem adipiscitur, et si non aperuerit horrea. Quodsi venditoris merces non fuerint, usucapio confestim inchoabitur.

L. 1. §. 21. *D. de A. P. Vid.* 4049.

Not. 10.

L. 18. §. 2. *D. eod. Vid.* 4051.

4062) — *L.* 30. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Qui universas aedes possidet, singulas res, quae in aedificio sunt, non videtur possedisse. Idem dici debet et de nave, et de armario.

Not. 11.

4063) — *L.* 15. *D. ad exhibend.* (X. 4.) (*Pompon.*) Thesaurus meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere. Quum eum loco non moveris, furti quidem aut ad exhibendum eo nomine agere recte non posse me, Labeo ait, quia neque possideas eum, neque dolo feceris, quo minus possideres, utpote quum fieri possit, ut nescias, eum thesaurum in tuo fundo esse; non esse autem iniquum, iuranti mihi, non calumniae causa id postulare, vel interdictum vel iudicium ita dari, ut si per me non steterit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caveatur, ne vim facias mihi, quo minus eum thesaurum effodiam, tollam, exportem. Quodsi etiam furtivus iste thesaurus est, etiam furti agi potest.

L. 3. §. 3. *D. de A. P. Vid.* 3996.

4064)—*L.* 44. *pr. D. eod.* (*Papinian.*)... Cum,

[*] *Scil.* uxori.

si alius in meo condidisset [*] non alias possiderem, quam si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem.

Not. 12

L. 5. §. 1. *D. de A. R. D. Vid.* 3666.

4065) — *L.* 55. *D. eod.* (*Procul.*) In laqueum, quem venandi causa posueras, aper incidit; quum in eo haereret, exemtum eum abstuli. Quaero: num tibi videar tuum aprum abstulisse? et si tuum putas fuisse, si solutum eum in silvam dimisissem, eo casu tuus esse desiisset, an maneret? et quam actionem mecum haberes, si desiisset tuus esse? num in factum dari oporteret? Respondit: laqueum, videamus, ne intersit in publico, an in privato posuerim; et si in privato posuerim, utrum in meo, an in alieno; et si in alieno, utrum permissu eius, cuius fundus erat, an non permissu eius posuerim? praeterea, utrum in eo ita haeserit aper, ut expedire se non possit ipse, an diutius luctando expediturus se fuerit? Summam tamen hanc puto esse, ut, si in meam potestatem pervenerit, meus factus sit; sin autem aprum meum factum in suam naturalem laxitatem dimisisses, eoque facto meus esse desiisset, actionem mihi in factum dari oporteret, veluti responsum est, quum quidam poculum alterius ex nave eiecisset.

Not. 13.

4066) — *L.* 3. §. 18. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Si rem apud te depositam furti faciendi causa contrectaveris, desino possidere; sed si eam loco non moveris, et infitiandi animum habeas, plerique veterum, et Sabinus, et Cassius recte responderunt, possessorem me manere, quia furtum sine contrectatione fieri non possit, nec animo furtum admittatur.

Not. 14.

L. 1. §. 15. *D. si is, qui test. lib. esse iussus erit. Vid.* 4046.

4067) — *L.* 16. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Iulian.*) Qui a servo hereditario mutuam pecuniam acceperat, et fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, et precario rogavit, precario possidet. Nam servus hereditarius, sicuti per traditionem accipiendo proprietatem hereditati acquirit, ita precario dando efficit, ne res usucapi possit; nam et si commodaverit vel deposuerit rem peculiarem, commodati et depositi actionem hereditati acquiret. Haec ita, si peculiare negotium contractum est; nam ex hac causa etiam possessio acquisita intelligi debet.

4068) — *L.* 1. §. 22. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Municipes per se nihil possidere possunt, quia uni consentire non possunt. Forum autem, et basilicam, hisque similia non possident, sed promiscue his utuntur. Sed Nerva filius ait: per servum, quae peculiariter acquisierint, et possidere, et usucapere posse; sed quidam contra putant, quoniam ipsos servos non possideant.

L. 2. *D. eod. Vid.* 3159.

4069) — *L.* 7. §. 3. *D. ad. exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) Item municipes ad exhibendum conveniri possunt, quia facultas est restituendi; nam et possidere, et usucapere eos posse constat. Idem et in collegiis ceterisque corporibus dicendum erit

L. 18. §. 1. *L.* 1. §. 3. *D. de A. P. Vid.* 2738. 587.

4070) — *L.* 1. §. 5. *in f. D. eod.* (*Paulus.*) Igitur ex causa peculiari et infans et furiosus acquirunt possessionem et usucapiunt et heres, si hereditarius servus emat.

L. 32. §. 2. *D. eod. Vid.* 2668.

4071) — *L.* 3. *C. eod.* (*Decius.*) Donatarum rerum a quacunque persona infanti vacua possessio tradita corpore quaeritur. Quamvis enim sint auctorum sententiae dissentientes, tamen consultius videtur, interim, licet animi plenus non fuisset affectus, possessionem per traditionem esse quaesitam; alioquin, sicuti consultissimi viri Papiniani responso continetur, nec quidem per tutorem possessio infanti poterit acquiri. (250.)

Not. 15.

4072) — *L.* 3. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Incertam partem rei possidere nemo potest, veluti si hac mente sis, ut quidquid Titius possidet, tu quoque velis possidere.

L. 26. *D. eod. Vid.* 4030.

4073) — *L.* 32. §. 2. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Pompon.*) Incertam partem possidere nemo potest. Ideo si plures sint in fundo, qui ignorent, quotam quisque partem possideat, neminem eorum mera subtilitate possidere, Labeo scribit.

Not. 16.

L. 30. *pr. D. de A. P. Vid.* 4062.

L. 25. *pr. D. de usucap. Vid.* 3687.

4074) — *L.* 2. §. 6. *D. pro emtore* (XLI. 4.) (*Paulus*). . . . Sed et si fundus emtus sit et ampliores fines possessi sint, totum longo tempore capi, quoniam universitas eius possideatur, non singulae partes.

Not. 17.

4075) — *L.* 11. §. 6. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) Idem ait: aedibus emtis, si fuerint dirutae, ea, quae aedificio accesserunt, huiusmodi actione petenda.

4076) — *L.* 44. §. 2. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Papinian.*) Etsi possessionis, non contractus initium, quod ad usucapionem pertinet, inspici placet, nonnunquam tamen evenit, ut non initium praesentis possessionis, sed causam antiquiorem traditionis, quae bonam fidem habuit, inspiciamus, veluti circa partum eius mulieris, quam bona fide coepi possidere; non enim ideo minus capietur usu puer, quod alienam matrem prius, quam eniteretur, esse cognovi. Idem in servo postliminio reverso dictum est.

Not. 18.

4077) — *L.* 26. *D. eod.* (*Ulp.*) Nunquam superficies sine solo capi longo tempore potest.

4078) — *L.* 44. §. 1. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Nam, quod alicui deberi coepit, certis modis desinit deberi. . . . Sic et in tradendo, si quis dixerit, se solum sine superficie tradere, nihil proficit, quo minus et superficies transeat, quae natura solo cohaeret.

L. 31. *D. de leg.* III. *Vid.* 3798.

Not. 19.

4079) — §. 44. *J. de rer. div.* (II. 1.) Inter-

[*] *Scil.* Pecuniam.

dum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam, veluti si rem, quam tibi aliquis commodavit, aut locavit, aut apud te deposuit, vendiderit tibi aut donaverit. Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tradita fuisset.

4080)—*L.* 9. §. 1. 2. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Ulp.*)—§. 1. Si quis rem apud se depositam, vel sibi commodatam emerit, vel pignori sibi datam, pro tradita erit accipienda, si post emtionem apud eum remansit. — §. 2. Sed et si praecessit traditio emtionem, idem erit dicendum.

4081)—*L.* 9. §. 5. *D. de A. R. D.* (XLI.) (*Gaius.*) Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem tranferendam, veluti si rem, quam commodavi aut locavi tibi, aut apud te deposui, vendidero tibi; licet enim ex ea causa tibi eam non tradiderim, eo tamen, quod patior eam ex causa emtionis apud te esse, tuam efficio.

L. 3. §. 3. *init. D. de A. P. Vid.* 3996.

4082)—*L.* 62. *pr. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Celsus.*) Si rem, quae apud te esset, vendidissem tibi, quia pro tradita habetur, evictionis nomine me obligari placet.

4083)—*L.* 9. §. 9. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Deposui apud te decem, postea permisi tibi uti; Nerva et Proculus: etiam antequam moveantur, condicere quasi mutua tibi haec posse, aiunt. Et est verum, ut et Marcello videtur; animo enim coepit possidere, ergo transit periculum ad eum, qui mutuam rogavit, et poterit ei condici.

4084) —*L.* 38. §. 1. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Iulian.*) Si quis possessionem fundi ita tradiderit, ut ita demum cedere eam dicat, si ipsius fundus esset, non videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. Hoc amplius existimandum est, possessionem sub conditione tradi posse, sicut res sub conditione traduntur, neque aliter accipientis fiunt, quam conditio exstiterit.

Not. 21.

4085) — *L.* 3. §. 19. *D. eod.* (*Paulus.*) Illud quoque a veteribus praeceptum est, neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse.

4086) — *L.* 6. §. 3. *D. de prec.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Iulianus ait: eum, qui vi alterum deiecit, et ab eodem precario rogavit, desinere vi possidere, et incipere precario; neque existimare, sibi ipsum causam possessionis mutare, quum voluntate eius, quem deiecit, coeperit precario possidere; nam si ab eodem emisset, incipere etiam pro emtore posse dominium capere.

4087)—*L.* 2. §. 21. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si rem alienam emero, et quum usucaperem, eandem rem dominus a me petierit, non interpellari usucapionem meam litis contestatione; sed si litis aestimationem sufferre maluerim, ait Iulianus, causam possessionis mutari ei, qui litis aestimationem sustulerit; idemque esse, si dominus ei, qui rem emisset a non domino, donasset. Eaque sententia vera est.

4088)—*L.* 3. §. 4. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Ex pluribus causis possidere eandem rem possumus, ut quidam putant, et eum, qui usuceperit, et pro emtore, et pro suo possidere. Sic enim et si ei, qui pro emtore possidebat, heres sim, eandem rem et pro emtore, et pro herede possideo; nec enim, sicut dominium non potest, nisi ex una causa contingere, ita et possidere ex una duntaxat causa possumus.

L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 3988.

4089)—*L.* 5. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum nemo causam sibi possessionis mutare possit, proponasque, colonum nulla extrinsecus accedente causa excolendi occasione ad inique venditionis vitium esse prolapsum, Praeses provinciae, inquisita fide veri, dominii tui ius convelli non sinet.

L. 2. §. 1. *D. pro herede. Vid.* 3997.

4090)—*L.* 10. *D. si pars heredit. petatur.* (V. 4.)(*Papinian.*)... Quodsi filius iste patri suo heres exstiterit, et moveat controversiam, quod pater eius, postquam heres exstitit, mortem obierit, ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam possessionis mutare videatur. Quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit, et debitor esse coepit, postea faciens controversiam hereditatis, ut iuris possessor convenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit.

L. 2. §. 1. *D. pro herede. Vid.* 3997.

4091) — *L.* 19. §. 1. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Marcell.*) Quod scriptum est apud veteres, neminem sibi causam possessionis posse mutare, credibile est de eo cogitatum, qui et corpore et animo possessioni incumbens hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret, non si quis, dimissa possessione prima, eiusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit.

4092) — *L.* 3. §. 20. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed si is, qui apud me deposuit vel commodavit, eam rem vendiderit mihi vel donaverit, non videbor causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebam quidem.

Gaii instit. II. 52. *sqq. Vid.* 542.

L. 2. §. 1. *D. pro herede. Vid.* 3997.

4093) — *L.* 33. §. 1. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Iulian.*) Quod vulgo respondetur: ipsum sibi causam possessionis mutare non posse, toties verum est, quoties quis sciret, se bona fide non possidere, et lucri faciendi causa inciperet possidere; idque per haec probari posse, si quis emerit fundum sciens ab eo, cuius non erat, possidebit pro possessore; sed si eundem a domino emerit, incipiet pro emtore possidere, nec videbitur sibi ipse causam possessionis mutasse. Idemque iuris erit, etiam si a non domino emerit, quum existimaret eum dominum esse. Idem hic, si a domino heres institutus fuerit, vel bonorum eius possessionem acceperit, incipiet fundum pro herede possidere. Hoc amplius si iustam causam habuerit existimandi, se heredem vel bonorum possessorem domino exstitisse, fundum pro herede possidebit, nec causam possessionis sibi mutare videbitur. Quum haec igitur recipiantur in eius persona, qui possessionem habet, quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec vivo, nec mortuo domino ullam possessionem habet? Et certe si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se heredem eius vel bonorum possessorem esse, incipiet pro emtore possidere.

§. 240.

Not. 2.

4094) — *L.* 52. *pr. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Quamvis pupillus sine tutoris auctoritate non obligetur, possessionem tamen per eum retinemus.

4095) — *L.* 31. §. 2. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Servus, licet in libertate moretur, nihil possidet, nec per eum alius; atquin si nomine alicuius, dum in libertate moratur, nactus fuerit possessionem, acquiret ei, cuius nomine nactus fuerit.

Not. 3.

4096) — *L.* 1. §. 19. 20. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) — §. 19. Haec, quae de servis diximus, ita se habent, si et ipsi velint nobis acquirere possessionem. Nam si iubeas servum tuum possidere, et is eo animo intret in possessionem, ut nolit tibi, sed potius Titio acquirere, non est tibi acquisita possessio. — §. 20. Per procuratorem, tutorem curatoremve possessio nobis acquiritur. Cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem, non cum ea mente, ut operam duntaxat suam accommodarent nobis, nun possunt acquirere. Alioquin si dicamus per eos non acquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt, futurum, ut neque is possideat, cui res tradita sit, quia non habeat animum possidendi, neque is, qui tradiderit, quoniam cesserit possessione.

Not. 4.

4097) — *L.* 13. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) . . . . Nam et si procuratori meo hoc animo rem tradiderit, ut mihi acquirat, ille quasi sibi acquisiturus acceperit, nihil agit in sua persona, sed mihi acquirit.

4098) — *L.* 37. §. 6. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Iulian.*) Si, quum mihi donare velles, iusserim te servo communi meo et Titii rem tradere, isque hac mente acceperit, ut rem Titii faceret, nihil agetur. Nam et si procuratori meo rem tradideris, ut meam faceres, et is hac mente acceperit, ut suam faceret, nihil agetur. Quodsi servus communis hac mente acceperit, ut duorum dominorum faceret, in parte alterius domini nihil agetur.

Not. 5.

4099) — *L.* 24. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Paulus.*) Si ego hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret, proprietas quidem per procuratorem non acquiritur, potest tamen creditor, etiam invito me, ratum habendo, pecuniam suam facere, quia procurator in accipiendo creditoris duntaxat negotium gessit; et ideo creditoris ratihabitione liberor.

4100) — *L.* 42. §. 1. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Procurator, si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi acquirit possessionem; quodsi sua sponte emerit, non, nisi ratam habuerit dominus emtionem.

Not. 6.

4101) — *L.* 1. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Item acquirimus possessionem per servum aut filium, qui in potestate est, et quidem earum rerum, quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino, et Cassio, et Iuliano placuit, quia nostra voluntate intelliguntur possidere, qui eis peculium habere permiserimus. Igitur ex causa peculiari et infans et furiosus acquirunt possessionem et usucapiunt, et heres, si hereditarius servus emat.

4102) — *L.* 3. §. 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Ceterum animo nostro, corpore etiam alieno, possidemus, sicut diximus per colonum et servum. Nec movere nos debet, quod quasdam res etiam ignorantes possidemus, id est quas servi peculiariter paraverunt; nam videmur eas eorundem et animo et corpore possidere.

4103) — *L.* 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Quidquid filius peculiari nomine apprehenderit, id statim pater eius possidet, quamvis ignoret in sua potestate filium. Amplius etiam si filius ab alio tamquam servus possideatur. Idem erit probandum.

4104) — *L.* 2. §. 10. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si servus tuus peculiari nomine emat rem, quam scit alienam, licet tu ignores alienam esse, tamen usu non capies.

L. 2. §. 11.-13. *D. eod. Vid.* 1601. 1610. 1613.

L. 24. *D. de A. P. Vid.* 1602.

Not. 7.

4105) — *L.* 13. *pr. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Nerat.*) Si procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eique sit tradita meo nomine, dominium mihi et proprietas acquiritur etiam ignoranti.

L. 42. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 4100.
L. 1. *C. eod. Vid.* 1611.

Not. 8.

L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 3088.
L. 77. *D. de R. V. Vid.* 4050.

4106) — *L.* 28. *C. de donat.* (VIII. 54.) (*Honor. et Theodos.*) Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando, vel vendendo usumfructum eius retinuerit, etiamsi stipulatus non fuerit, eam continuo tradidisse credatur, nec quid amplius requiratur, quo magis videatur facta traditio, sed omnimodo idem sit in his causis usumfructum retinere, quod tradere. (417.)

4107) — *L.* 33. *C. eod.* (*Iustinian.*) Illam subtilem observationem amputamus, per quam donationis titulo cessiones actionum accipientes non aliter suis eas transmittere heredibus poterant, nisi litem, ex iis contestati essent, vel ius contestationis divino rescripto meruissent. Nam sicut venditionis titulo cessas actiones etiam ante litis contestationem ad heredes transmitti permittitur, simili modo et donatas ad eos transferri volumus, licet nulla contestatio vel facta vel petita sit. Quod et in procuratore constituendo ad movendas easdem cessas actiones similiter observandum erit, ut minime quis impediatur procuratorem cessarum sibi per donationem actionum dare, licet nulla litis contestatio facta vel petita sit. Quae in his tantummodo personis locum habere censemus, quae susceptis per donationem cessionibus adhuc superesse noscuntur; nam iam mortuis huiuscemodi personis vetera iura super iisdem cessionibus posita servari concedimus. (528.)

4108) — *L.* 48. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Papinian.*) Praedia cum servis donavit, eorumque se tradidisse possessionem litteris declaravit. Si

vel unus ex servis, qui simul cum praediis donatus est, ad eum, qui donum accepit, pervenerit, mox in praedia remissus sit, per servum praediorum possessionem quaesitam ceterorumque servorum constitit.

§. 241.

Not. 1.

4109) — *L.* 44. §. 2. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Papinian.*) Quibus explicitis, quum de amittenda possessione quaeratur, multum interesse dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. Nam eius quidem, quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti vel animo, vel etiam corpore, si modo eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus; eius vero, quod servi vel etiam coloni corpore possideretur, non aliter amitti possessionem, quam si eam alius ingressus amitti nobis quoque ignorantibus.

L. 3. §. 13. *D. eod. Vid.* 3996.

4110) — *L.* 29. *D. eod.* (*Ulp.*) Possessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat, non ut animo, sed ut corpore desinat possidere; quod est enim facti, potest amittere. Alia causa est, si forte animo possessionem velit amittere; hoc enim non potest.

4111) — *L.* 3. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) In amittenda quoque possessione affectio eius, qui possidet, intuenda est. Itaque si in fundo sis, et tamen nolis eum possidere, protinus amittes possessionem. Igitur amitti et animo solo potest, quamvis acquiri non potest.

4112) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Differentia inter dominium et possessionem haec est, quod dominium nihilo minus eius manet, qui dominus esse non vult, possessio autem recedit, ut quisque constituit nolle possidere. Si quis igitur ea mente possessionem tradidit, ut postea ei restituatur, desinit possidere.

4113) — *L.* 153. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Fere quibuscunque modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur, quum quibus modis acquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla possessio acquiri, nisi animo et corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est.

Not. 2.

4114) — *L.* 3. §. 17. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Labeo et Nerva filius responderunt: desinere me possidere eum locum, quem flumen aut mare occupaverit.

L. 30. §. 3. 4. *D. eod. Vid.* 4015.

Not. 3.

4115) — *L.* 15. *D. eod.* (*Gaius.*) Rem, quae nobis surrepta est, perinde intelligimur desinere possidere, atque eam, quae vi nobis erepta est. Sed si is, qui in potestate nostra est, surripuerit, quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possessionem, quia per huiusmodi personas acquiritur nobis possessio. Et haec ratio est, quare videamur fugitivum possidere, quod is, quemadmodum aliarum rerum possessionem intervertere non potest, ita ne suam quidem potest.

Not. 4.

4116) — *L.* 25. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Si id, quod possidemus, ita perdiderimus, ut ignoremus, ubi sit, desinimus possidere.

L. 3. §. 13. *in f. D. eod. Vid.* 3996.

4117) — *L.* 44. *pr. D. eod.* (*Papin.*) Peregre profecturus pecuniam in terram custodiae causa condiderat. Quum reversus locum thesauri in memoria non repeteret, an desiisset pecuniam possidere, vel si postea recognovisset locum, an confestim possidere inciperet? quaesitum est. Dixi: quoniam custodiae causa pecunia condita proponeretur, ius possessionis ei, qui condidisset, non videri peremtum, nec infirmitatem memoriae damnum afferre possessionis, quam alius non invasit, alioquin responsuros, per momenta servorum, quos non viderimus, interire possessionem. Et nihil interest, pecuniam in meo an in alieno condidissem, quum, si alius in meo condidisset, non alias possiderem, quam si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. Itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem, quum supra terram, an infra terram possideam, nihil intersit.

Not. 5.

L. 13. *pr. D. eod. Vid.* 606.

Not. 6.

L. 3. §. 13. *D. eod. Vid.* 3996.

L. 13. *pr. in f. L.* 15. *D. eod. Vid.* 606. 4115.

4118) — *L.* 15. §. 1. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si servus, quem possidebam, fugerit, nisi pro libero se gerat, videbitur a domino possideri. Sed hoc tunc intelligendum est, quum, si apprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare; nam si paratus sit litigare, non videbitur a domino possideri, cui se adversarium praeparavit.

Not. 7.

4119) — *L.* 3. §. 14. 15. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Item feras bestias, quas vivariis incluserimus, et pisces, quos in piscinas conlecerimus, a nobis possideri. Sed eos pisces, qui in stagno sint, aut feras, quae in silvis circumseptis evagentur, a nobis non possideri, quoniam relictae sint in libertate naturali; alioquin etiam, si quis silvam emerit, videri eum omnes feras possidere; quod falsum est. — §. 15. Aves autem possidemus, quas inclusas habemus, aut si quae mansuetae factae custodiae nostrae subiectae sunt.

L. 3. §. 2. *L.* 5. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 3664. 3666.

4120) — *L.* 3. §. 16. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Quidam recte putant, columbas quoque, quae ab aedificiis nostris volant, item apes, quae ex alveis nostris evolant, et secundum consuetudinem redeunt, a nobis possideri.

L. 5. §. 5. *in f. D. de A. R. D. Vid.* 3666.

Not. 8.

L. 1. §. 9. *L.* 12. *L.* 18. *pr. D. de vi. Vid.* 4005. 4025. 4026.

4121) — *L.* 4. §. 22. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si tu me vi expuleris de fundi possessione, nec apprehenderis possessionem, sed Titius in vacuam possessionem intraverit, potest longo tempore capi res. Quamvis enim interdictum unde vi locum habeat, quia verum est, vi

me deiectum, non tamen verum est, et vi possessum esse.

4122) — *Pauli sent. rec.* V. 6. 6. Vi deiectus videtur, et qui in praedio vi retinetur, et qui in via territus est, ne ad fundum suum accederet.

L. 1. §. 47. *D. de vi. Vid.* 2357.

Not. 9.

L. 9. *pr. D. quod met. causa. Vid.* 2338.

4123) — *L.* 1. §. 29. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Idem Labeo ait: eum, qui metu turbae perterritus fugerit, vi videri deiectum. Sed Pomponius ait: vim sine corporali vi locum non habere, ergo etiam eum, qui fugatus est supervenientibus quibusdam, si illi vi occupaverint possessionem, videri vi deiectum.

4124) — *L.* 3. §. 6. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Si quis autem visis armatis, qui alio tendebant, metu hoc deterritus profugerit, non videtur vi deiectus, quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant, sed alio tendebant. — §. 7. Proinde et si, quum armatos audisset venire, metu decesserit de possessione, sive verum, sive falsum audisset, dicendum est, non esse eum armis deiectum, nisi possessio ab his fuerit occupata.

4125) — *L.* 33. §. 2. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Julian.*) Si dominus fundi homines armatos venientes existimaverit, atque ita profugerit, quamvis nemo eorum fundum ingressus fuerit, vi deiectus videtur; sed nihilo minus id praedium, etiam antequam in potestatem domini redeat, a bonae fidei possessore usucapitur, quia lex Iulia et Plautia ea demum vetuit longa possessione capi, quae vi possessa fuissent, non etiam ex quibus vi quis deiectus fuisset.

Not. 10.

4126) — *L.* 46. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Papinian.*) Quamvis saltus proposito possidendi fuerit alius ingressus, tam diu priorem possidere dictum est, quam diu possessionem ab alio occupatam ignoraret. Ut enim eodem modo vinculum obligationum solvitur, quo quaeri adsolet, ita non debet ignoranti tolli possessio, quae solo animo retinetur.

4127) — *L.* 3. §. 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis nuntiet domum a latronibus occupatam, et dominus timore conterritus noluerit accedere, amisisse eum possessionem placet. Quodsi servus vel colonus, per quos corpore possidebam, discesserint, animo retinebo possessionem.

4128) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui ad nundinas profectus neminem reliquit, si, dum ille a nundinis rediret, aliquis occupaverit possessionem, videri eum clam possidere, Labeo scribit. Retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit. Verum si revertentem dominum non admiserit, vi magis intelligi possidere, non clam.

4129) — *L.* 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Et si nolit in fundum reverti, quod vim maiorem vereatur, amisisse possessionem videbitur; et ita Neratius quoque scribit.

4130) — *L.* 18. §. 3. 4. *D. eod.* (*Celsus.*) — §. 3. Si, dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intraverit, non desisse illico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus, simul atque sciero. — §. 4. Rursus si cum magna vi ingressus est exercitus, eam tantummodo partem, quam intraverit, obtinet.

4131) — *L.* 25. §. 2. *D. eod.* (*Pompon.*) Quod autem solo animo possidemus, quaeritur, utrumne usque eo possideamus, donec alius corpore ingressus sit, ut potior sit illius corporalis possessio, an vero, quod quasi magis probatur, usque eo possideamus, donec revertentes nos aliquis repellat, aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem? Et id videtur utilius esse.

4132) — *L.* 17. *D. de vi.* (*Julian.*) Qui possessionem vi ereptam vi in ipso congressu recuperat, in pristinam causam reverti potius, quam vi possidere intelligendus est. Ideoque si te vi deiecero, illico tu me, deinde ego te, unde vi interdictum tibi utile erit.

4133) — *L.* 5. §. 10. *D. de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*) Meminisse autem oportebit, quoties quis in nostro aedificare, vel in nostrum immittere vel proiicere vult, melius esse, eum per Praetorem, vel per manum, id est lapilli iactum prohibere, quam operis novi nuntiatione. Ceterum operis novi nuntiatione possessorem eum faciemus, cui nuntiaverimus. At si in suo quid faciat, quod nobis noceat, tunc operis novi nuntiatio erit necessaria. Et si forte in nostro aliquid facere quis perseveret, aequissimum erit, interdicto adversus eum quod vi aut clam, aut uti possidetis uti.

Not. 11.

L. 6. §. 1. *in f. D. de A. P. Vid.* 4128.

4134) — *L.* 1. §. 24. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Sive autem corpore, sive animo possidens quis deiectus est, palam est, eum vi deiectum videri. Idcircoque si quis de agro suo vel de domo processisset, nemine suorum relicto, mox revertens prohibitus sit ingredi in ipsum praedium, vel si quis eum in medio itinere detinuerit, et ipse possederit, vi deiectus videtur; ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore.

Not. 12.

4135) — *L.* 3. §. 7. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Sed et si animo solo possideas, licet alius in fundo sit, adhuc tamen possides.

L. 25. §. 2. *D. eod. Vid.* 4131.

§. 5. *J. de interd. Vid.* 2184.

4136) — *Gaii instit.* IV. 153. Possidere autem videmur, non *solum si ipsi* possideamus, sed etiam si nostro nomine aliquis in possessione sit, licet *is* nostro iuri subiectus non sit, qualis est colonus et inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerimus, aut quibus commodaverimus, aut quibus *gratuitam* habitationem *constituerimus*, ipsi possidere *videbimur*: et hoc est quod vulgo dicitur, retineri possessionem posse per quemlibet qui nostro nomine sit in possessione. Quinetiam plerique putant, animo *quoque retineri* possessionem... nostrorum............... animo solo quamvis............... retinere.... videamur. Adipisci *vero possessionem per* quos possimus, secundo commentario retulimus: nec ulla dubitatio est, quin animo *solo adipisci possessionem nemo possit*.

Not. 13.

L. 34. *pr. D. de A. P. Vid.* 4044.

Not. 14.

L. 29. *D. eod. Vid.* 4110.

4137) — *L.* 11. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Marcian.*) Pupillus, quantum ad acquirendum, non indiget tutoris auctoritate; alienare vero nullam rem potest, nisi praesente tutore auctore, et ne quidem possessionem, quae est naturalis, ut Sabinianis visum est; quae sententia vera est.

4138) — *L.* 27. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Procul.*) Si is, qui animo possessionem saltus retinet, furere coepisset, non potuit, dum fureret, eius saltus possessionem amittere, quia furiosus non potest desinere animo possidere.

L. 34. *pr. D. eod. Vid.* 4044.

Not. 15.

L. 37. §. 1. *D. de usurp. Vid.* 3605.

4139) — *L.* 4. *C. de acq. et retin. poss.* (VII. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Licet possessio nudo animo acquiri non possit, tamen solo animo retineri potest. Si ergo praediorum desertam possessionem non derelinquendi affectione transacto tempore non coluisti, sed metus necessitate culturam eorum distulisti, praeiudicium tibi ex transmissi temporis iniuria generari non potest. (290.)

Not. 16.

4140) — *L.* 3. §. 11. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Paulus.*) Saltus hibernos aestivosque animo possidemus, quamvis certis temporibus eos relinquamus.

4141) — *L.* 1. §. 25. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Quod vulgo dicitur, aestivorum hibernorumque saltuum nos possessiones animo retinere, id exempli causa didici Proculum dicere; nam ex omnibus praediis, ex quibus non hac mente recedimus, ut omisisse possessionem velimus, idem est.

Not. 17.

4142) — *L.* 1. §. 45. *D. eod.* (*Ulp.*) Non alii autem, quam ei, qui possidet, interdictum unde vi competere, argumentum praebet, quod apud Vivianum relatum est, si quis me vi deiecerit, meos non deiecerit, non posse me hoc interdicto experiri, quia per eos retineo possessionem, qui deiecti non sunt.

L. 9. *D. de A. P. Vid.* 4027.

4143) — *L.* 30. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Si ego tibi commodavero, tu Titio, qui putet tuum esse, nihilo minus ego id possideo. Et idem erit, si colonus meus fundum locaverit, aut is, apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit. Et id per quamlibet plurium personarum factum observandum ita erit.

Not. 18.

L. 12. *in f. D. de vi. Vid.* 4025.

Not. 19.

L. 3. §. 18. *D. de A. P. Vid.* 4066.

4144) — *L.* 67. *pr. D. de furtis* (XLVII. 2.) (*Celsus.*) Infitiando depositum nemo facit furtum; nec enim furtum est ipsa infitiatio, licet prope furtum sit. Sed si possessionem eius adipiscatur intervertendi causa, facit furtum. Nec refert, in digito habeat annulum, an dactyliotheca, quem quum deposito teneret, habere pro suo destinaverit.

4145) — *L.* 47. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Papin.*) Si rem mobilem apud te depositam aut commodatam tibi possidere, neque reddere constitueris, confestim amisisse me possessionem vel ignorantem, responsum est. Cuius rei forsitan illa ratio est, quod rerum mobilium neglecta atque omissa custodia, quamvis eas nemo alius invaserit, veteris possessionis damnum afferre consuevit; idque Nerva filius libris de usucapionibus retulit. Idem scribit: aliam causam esse hominis commodati omissa custodia; nam possessionem tam diu veterem fieri, quam diu nemo alius eum possidere coeperit, videlicet ideo, quia potest homo proposito redeundi domino possessionem sui conservare, cuius corpore ceteras quoque res possumus possidere. Igitur earum quidem rerum, quae ratione vel anima carent, confestim amittitur possessio, hominis autem retinetur, si revertendi animum habuerit.

L. 15. *D. eod. Vid.* 4115.

4146) — *L.* 40. *pr. D. eod.* (*African.*) Si de eo fundo, quem, quum possiderem, pignori tibi dedi, servus tuus te deiciat, adhuc te possidere ait, quoniam nihilo minus per ipsum servum possessionem retineas.

L. 33. §. 6. *D. de usurp. Vid.* 4054.

Not. 20.

L. 1. §. 22. *D. de A. P. Vid.* 4068.

Not. 21.

4147) — *L.* 12. *C. eod.* (VII. 32.) (*Iustinian.*) Ex libris Sabinianis quaestionem in divinas nostri numinis aures relatam tollentes definimus, ut, sive servus, sive procurator, vel colonus, vel inquilinus, vel quispiam alius, per quem licentia est nobis possidere, corporaliter nactam possessionem cuiuscunque rei dereliquerit vel alii prodiderit, desidia forte vel dolo, ut locus aperiatur alii eandem possessionem detinere, nihil penitus domino praeiudicii generetur, ne ex aliena malignitate alienum damnum emergat, sed et ipse, si liberae conditionis est, competentibus actionibus subiugetur, omni iactura ab eo restituenda domino rei, vel ei, circa quem negligenter vel dolose versatus est. Sin autem necdum sub manibus procuratoris, vel coloni, vel inquilini, vel servi possessio facta est, sed ipse eam accipere desidia vel dolo supersedit, tunc et ipse, qui eum transmisit, ex mala sua electione praeiudicium circa eam possessionem patiatur, ex memoratarum personarum vel machinatione vel negligentia accedens. Hoc etenim tantum sancimus, ut dominus nullo modo aliquod discrimen sustineat ab his, quos transmiserit, non ut etiam lucrum sibi per eos aliquod acquirat, quum et antiqua regula iuris, quae definivit, deteriorem conditionem per servum domino nullo modo fieri, tunc locum habeat, quum dominus de damno periclitetur, non quum sibi lucrum per servum acquiri desiderat. Salva videlicet in hoc casu domino rei, vel ei, qui ad eam detinendam praefatas transmiserit personas, adversus eas omni actione, si qua ex legibus ei competit, servata.

L. 3. §. 8. *L.* 44. §. 2. *D. eod. Vid.* 4127. 4109.

4148) — *L.* 40. §. 1. *D. eod.* (*African.*) Si

forte colonus, per quem dominus possideret, decessisset, propter utilitatem receptum est, ut per colonum possessio et retineretur et continuaretur; quo mortuo non statim dicendum eam interpellari, sed tunc demum, quum dominus possessionem adipisci neglexerit. Aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione decesserit; sed haec ita esse vera, si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni manserit.

Not. 22.

L. 25. §. 1. *L.* 40. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 4023. 4148.

4149) — *L.* 60. §. 1. *D. locati.* (XIX. 2.) (*Labeo.*) Heredem coloni, quamvis colonus non est, nihilo minus domino possidere existimo.

§. 242.

Not. 2.

4150) — *L.* 1. §. 4. *D. uti possidetis.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) Et, ut Pedius ait, omnis de possessione controversia aut eo pertinet, ut quod non possidemus, nobis restituatur, aut ad hoc, ut retinere nobis liceat, quod possidemus. Restituendae possessionis ordo aut interdicto expeditur, aut per actionem. Retinendae itaque possessionis duplex via est, aut exceptio, aut interdictum; exceptio datur ex multis causis ei, qui possidet.

Not. 3.

4151) — *L.* 12. §. 1. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Nihil commune habet proprietas cum possessione, et ideo non denegatur ei interdictum uti possidetis, qui coepit rem vindicare; non enim videtur possessioni renuntiasse, qui rem vindicavit.

4152) — *L.* 1. §. 2. *D. uti possid.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) Huius autem interdicti proponendi causa haec fuit, quod separata esse debet possessio a proprietate; fieri etenim potest, ut alter possessor sit, dominus non sit, alter dominus quidem sit; possessor vero non sit; fieri potest, ut et possessor idem et dominus sit.

Not. 4.

L. 12. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 4151.

Not. 5.

4153) — *Gaii instit.* IV. 148. Retinendae possessionis causa solet interdictum reddi, cum ab utraque parte de proprietate alicuius rei controversia est, et ante quaeritur uter ex litigatoribus possidere et uter petere debeat: cuius rei gratia comparata sunt, UTI POSSIDETIS et UTRUBI.

§. 4. *J. de interd. Vid.* 2184.

L. 1. §. 2. *D. uti possid. Vid.* 4152.

4154) — *L.* 1. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Inter litigatores ergo quoties est proprietatis controversia, aut convenit inter litigatores, uter possessor sit uter petitor, aut non convenit. Si convenit, absolutum est, et ille possessoris commodo, quem convenit possidere, ille petitoris onere fungetur. Sed si inter ipsos contendatur, uter possideat, quia alteruter se magis possidere affirmat, tunc si res soli sit, de cuius possessione contenditur, ad hoc interdictum remittentur.

§. 243.

Not. 1. 2.

§. 4. *J. de interd. Vid.* 2184.

4155) — *L. un. D. utrubi.* (XLIII. 31.) (*Ulp.*) Praetor ait: UTRUBI HIC HOMO, QUO DE AGITUR, MAIORE PARTE HUIUSCE ANNI FUIT, QUO MINUS IS EUM DUCAT, VIM FIERI VETO. — §. 1. Hoc interdictum de possessione rerum mobilium locum habet; sed obtinuit, vim eius exaequatam fuisse uti possidetis interdicto, quod de rebus soli competit, ut is et in hoc interdicto vincat, qui nec vi, nec clam, nec precario, dum super hoc ab adversario inquietatur, possessionem habet.

Not. 4.

L. 1. §. 4. *D. uti possidetis. Vid.* 4150.

4156) — *L. un. C. uti possid.* (VIII. 6.) (*Diocl. et Maximian.*) Uti possidetis fundum, de quo agitur, cum ab altero nec vi, nec clam, nec precario possidetis, rector provinciae vim fieri prohibebit, ac satisdationis vel transferendae possessionis edicti perpetui forma servata, de proprietate cognoscet.

Not. 5.

4157) — *L.* 1. *pr. D. uti possid.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) Ait Praetor: UTI EAS AEDES, QUIBUS DE AGITUR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, QUO MINUS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTUM NON DABO, NEQUE PLURIS QUAM QUANTI EA RES ERIT, INTRA ANNUM, QUO PRIMUM EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, AGERE PERMITTAM.

4158) — *L.* 3. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) In hoc interdicto condemnationis summa refertur ad rei ipsius aestimationem. *Quanti res est* sic accipimus, quanti uniuscuiusque interest, possessionem retinere. Servii autem sententia est, existimantis tanti possessionem aestimandam, quanti ipsa res est. Sed hoc nequaquam opinandum est; longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis.

Not. 6.

Gaii instit. IV. 167. *sq. Vid.* 2193.

§. 4. *in f. J. de interd. Vid.* 2184.

Not. 7.

L. 1. §. 1. *D. utrubi. Vid.* 4155.

Not. 8.

4159) — *L.* 3. §. 5. *D. uti possid.* (XLIII. 15.) (*Ulp.*) Item videamus, si proiectio supra vicini solum non iure haberi dicatur, an interdictum uti possidetis sit utile alteri adversus alterum? Et est apud Cassium relatum, utrique esse inutile, quia alter solum possidet, alter cum aedibus superficiem.

L. 9. *pr. in f. D. quod met. c. Vid.* 2338.

L. 13. §. 7. *D. de iniur. Vid.* 1551.

Not. 9.

4160) — *L.* 3. §. 2.-4. *D. uti possid.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) — §. 2. Hoc interdictum sufficit ei, qui aedificare in suo prohibetur; etenim videris mihi possessionis controversiam facere, qui prohibes me uti mea possessione. — §. 3. Cum inquilinus dominum aedes reficere volentem prohiberet, neque competere interdictum uti possi-

detis placuit, testarique domioum, non se prohibere inquilinum, ne habitaret, sed ne possideret. — §. 4. Item videamus, si actor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid iuris sit? Et ait Pomponius: posse te ei denuntiare, et vites praecidere, (idque et Labeo scribit) aut uti eum debere interdicto uti possidetis de eo loco, quo radices contineotur vitium. Nam si tibi vim fecerit, quo minus eas vites vel praecidas, vel transducas, vim tibi facere videtur, quo minus possideas; etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, inquit Pomponius.

4161)—*L.* 52. §. 1. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Venul.*) Eum, qui aedificare prohibeatur, possidere quoque prohiberi, manifestum est.

4162)—*L.* 11. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Pompon.*) Vim facit, qui non sinit possidentem eo, quod possidebat, uti arbitrio suo, sive in serendo, sive in fodiendo, sive in arando, sive quid aedificando, sive quid omnino faciendo, per quod liberam possessionem adversarii non relinquit.

Not. 10.

L. 3. §. 2. *D. uti possid. Vid.* 4160.
L. 1. §. 2. 3. *D. eod. Vid.* 4152. 4154.
Gaii instit. IV. 167. *sq. Vid.* 2193.

4163) — *L.* 35. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Exitus controversiae possessionis hic est tantum, ut prius pronuntiet iudex, uter possideat; ita enim fiet, ut is, qoi victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, et tuoc de dominio quaeratur.

L. 52. §. 1. *D. eod. Vid.* 4161.
L. 3. §. 2. 3. *D. uti possid. Vid.* 4160.
L. 13. §. 7. *D. de iniur. Vid.* 1551.
Gaii instit. IV. 168. *Vid.* 2193.

Not. 13.

L. 1. *pr. in f. D. uti possid. Vid.* 4157.

4164)—*L.* 4. *D. de interd.* (XLIII.1.) (*Paulus.*) Ex quibus causis annua interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum, cum quo agitur, pervenit, post annum iudicium dandum, Sabinus respondit.

Not. 14.

L. 1. §. 9. *D. uti possid. Vid.* 4047.
L. 2. *D. eod. Vid.* 3989.
§. 4. *J. de interd. Vid.* 2184.

4165)—*L.* 3. §. 10. *D. uti possid.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) Non videor vi possidere, si ab eo quem scirem vi in possessione esse, fuodum accipiam.

4166)—*L.* 6. *pr. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Clam possidere eom dicimus, qui furtive ingressus est possessionem, ignorante eo, quem sibi controversiam facturum suspicabatur, et oe faceret, timebat. Is autem, qui, quum possideret non clam, se celaverit, in ea causa est, ut noo videatur clam possidere; non enim ratio obtinendae possessionis, sed origo nanciscendae exquirenda est; nec quemquam clam possidere incipere, qui sciente aut volente eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bona fide possessionem oanciscitur. *Itaque*, inquit Pomponius, *clam nanciscitur possessionem, qui futuram controversiam metuens, ignorante eo, quem metuit, furtive in possessionem ingreditur.*

4167)—*L.* 40. §. 2. *D. eod.* (*African.*) Servum tuum a Titio bona fide emi, et traditum possedi; deinde quum comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare coepi. Non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me ait; nam retro quoque, si sciens tuom servum a non domino emerim, et quum clam eum possidere coepissem, postea certiorem te fecerim, non ideo desinere me clam possidere.

4168)—*L.* 4. §. 28. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Item si occupaveris vacuam possessionem, deinde venientem dominum prohibueris, non videberis vi possedisse.

Not. 15.

§. 7. *J. de interd. Vid* 1760.

§. 244.

Not. 2.

4169)—*L.* 1. §. 30.-38. 41. *D. de vi et vi armat.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) — §. 30. Qui a me vi possidebat, si ab alio vi deiiciatur, habet interdictum. —§. 31. Qui vi deiectus est, quidquid damni senserit ob hoc, quod deiectus est, recuperare debet; pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset deiectus. — §. 32. Si fundus, a quo vi expulsus sum, mihi restitutus esset, ceterae vero res, quae vi ablatae sunt, non restituantur, hic dicendum est, interdictum nihilo minus tenere, quia verum est, me vi esse deiectum. Plane si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus vero mobilibus ad exhibendum actiooe, potest hoc suo arbitrio habere; et ita Iulianus scribit. Idem scribit, et si quis vi bonorum raptorum de huiusmodi rebus velit experiri.—§. 33. Quod autem ait Praetor: *quae ibi habuit*, sic accipimus, ut omnes res contineantur, non solum quae propriae ipsius fuerunt, verum etiam si quae apud eum depositae, vel ei commodatae, vel pignoratae, quarumque usum, vel usumfructum, vel custodiam habuit, vel si quae ei locatae sunt; quum enim dicat Praetor: *habuit*, omnia haec habendi verbo contineotur.—§. 34. Rectissime autem Praetor addidit: *tunc ibi habuit; tunc* sic accipimus, quum deiiceretur. Et ideo, etsi quid postea desiit illic esse, dicendum erit, io interdictum venire. Sic fit, ut etiam si homines vel pecora demortua sint post deiectiouem, ioterdicto locus sit. Denique scribit Iulianus: eum, qui vi deiecit ex eo praedio, in quo homines fuerant, propius esse, ot, etiam sine culpa eius mortuis hominibus, aestimationem eorum per interdictum restituere debeat, sicuti fur hominis etiam mortuo eo tenetur. — §. 35. Huic consequens esse ait, ut villae quoque et aedium incendio consumtarum pretium restituere cogatur; *ubi enim quis*, inquit, *vi deiecit, per eum stetisse videtur, quo minus restitueret.* — §. 36. Idcirco constare ait, eum, qui vi deiecerit, quive vi sine dolo malo desierit possidere, ioterdicto teneri.—§. 37. *Ibi* autem ait Praetor, ut ne quis et quae illic non habuit complectatur. — §. 38. Sane quod ait Praetor *ibi*, quomodo accipimus? utrum in eo loco, unde quis vi deiectus est, an vero in omni possessinoe? Et melius dicetur, oon ad angulum unum referendum, vel locum, in quo fuerit, verum etiam ad omnes partes possessionis, qua

quia caruit, quum deiiceretur. — §. 41. *Vid.* 3983.

L. 15. *D. de vi. Vid.* 3985.

4170)—*L.* 19. *D. de vi.* (*Tryphonin.*) Merito Iulianus respondit : si me de fundo vi deieceris, in quo res moventes fuerint, quum mihi interdicto unde vi restituere debeas non solum possessionem soli, sed et ea, quae ibi fuerunt, quanquam ego moram fecero, quo minus interdicto te convenirem, subtractis tamen mortalitate servis, aut pecoribus, aliisve rebus casu intercidentibus, tuum onus nihilo minus in eis restituendis esse, quia ex ipso tempore delicti plus, quam frustrator debitor constitutus es.

4171) — *L.* 14. §. 11. *D. qu. met. c.* (IV. 2.) (*Ulp.*) Quodsi homo sine dolo malo et culpa eius, qui vim intulit, et condemnatus est, periit, in hoc casu a rei condemnatione ideo relaxabitur, si intra tempora iudicati actionis moriatur, quia tripli poena propter facinus satisfacere cogitur. Pro eo autem, qui in fuga esse dicitur, cautio ab eo extorquenda est, quatenus et persequatur, et omnimodo eum restituat, et nihilominus in rem, vel ad exhibendum, vel si qua alia ei competit actio ad eum recipiendum, integra ei, qui vim passus est, servabitur, ita tamen, ut, si dominus eum quoquo modo receperit, is, qui ex stipulatione convenitur, exceptione tutus fiat. Haec si post condemnationem; si autem ante sententiam homo sine dolo malo et culpa mortuus fuerit, tenebitur, idque his verbis edicti : NEQUE EA RES ARBITRIO IUDICIS RESTITUETUR. Ergo si in fuga sit servus sine dolo malo et culpa eius, cum quo agitur, cavendum est per iudicem, ut eum servum persecutus reddat. Sed et si non culpa eius, quocum agitur, obierit, si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuisset, tenebitur reus, sicut in interdicto unde vi vel quod vi aut clam observatur. Itaque interdum hominis mortui pretium recipit, quanti eum venditurus fuit, si vim passus non esset.

4172)—*L.* 1. §. 40. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Ex die, quo quis deiectus est, fructuum ratio habetur, quamvis in ceteris interdictis ex quo edita sunt, non retro, computantur. Idem est et in rebus mobilibus, quae ibi erant; nam et earum fructus computandi sunt, ex quo quis vi deiectus est.

4173)—*L.* 4. *C. unde vi.* (VIII. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si de possessione vi deiectus es, eum et lege Iulia vis privatae reum postulare, et ad instar interdicti unde vi convenire potes, cogereque eum causam omnem praestare. In qua fructus etiam, quos vetus possessor percipere potuit, non tantum quos praedo percepit, venire, non ambigitur.

4174) — *L.* 9. *C. eod.* (*Zeno.*) Si quando vis in iudicio fuerit patefacta, deinde super rebus abreptis vel invasis, vel damno dato tempore impetus quaestio proponatur, si non potuerit, qui vim sustinuit, quae perdidit singula comprobare, taxatione a iudice facta pro personarum atque negotii qualitate, sacramento aestimationem rerum, quas perdidit, manifestet; nec liceat ei ultra taxationem a iudice factam iurare, et quod huiusmodi iureiurando dato fuerit declaratum, iudicem condemnare oportet. (477.)

Not. 3.

L. 1 §. 9. 10. *D. de vi. Vid.* 4005.

L. 1. §. 22. *D. eod. Vid.* 4028.

4175)—*L.* 1. §. 23. *D. eod.* (*Ulp.*) Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei, qui tunc, quum deiiceretur, possidebat, nec alius deiici visus est, quam qui possidet.

4176) — *L.* 20. *D. eod.* (*Labeo.*) Si colonus tuus vi deiectus est, ages unde vi interdicto. Idem, si inquilinus tuus vi deiectus fuerit. Paulus : idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

Not. 4.

4177) — *L.* 1. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Hoc interdictum non ad omnem vim pertinet, verum ad eos, qui de possessione deiiciuntur. Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc interdictum. et ad eos tantum, qui de solo deiiciuntur, utputa de fundo sive de aedificio; ad alium autem non pertinet. Et si quis de area deiectus sit, sine dubio interdicto locus est.

L. 1. §. 29. *D. eod. Vid.* 4123.

4178)—*L.* 1. §. 43. *D. eod.* (*Ulp.*) Interdictum hoc, quia atrocitatem facinoris in se habet, quaesitum est, an liberto in patronum, vel liberis adversus parentes competat? Et verius est, nec liberto in patronum, nec in parentes liberis dandum esse, meliusque erit, in factum actionem his competere; aliter, atque si vi armata usus sit adversus libertum patronus, vel adversus liberos parens; nam hic interdictum competit.

4179) — *Gaii instit.* IV. 155. Interdum tamen..... vi aut clam aut precario possideret, cogeret restituere possessionem : velut si armis eum vi deiecerim. nam praetor.....omnimodo....

4180)—*L.* 14. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Pompon.*) Sed si vi armata deiectus es, sicut ipsum fundum recipis, etiam si vi, aut clam, aut precario eum possideres, ita res quoque mobiles omnimodo recipies.

§. 6. *in f. J. de interd. Vid.* 1661.

Not. 5.

L. 1. §. 3. 29. 45. *D. de vi. Vid.* 4177. 4123. 4142.

4181) — *L.* 11. *C. unde vi.* (VIII. 4.) (*Iustinian.*) Quum quaerebatur inter Illyricianam advocationem, quid fieri oporteret propter eos, qui vacuam possessionem absentium sine iudiciali sententia detinuerunt? quia veteres leges nec unde vi interdictum, nec quod vi aut clam, vel aliam quandam actionem ad recipiendam talem possessionem definiebant, violentia in ablatam possessionem minime praecedente, nec domino nisi tantummodo in rem actionem exercere permittentes, nos, non concedentes aliquem alienas res vel possessiones per suam auctoritatem usurpare, sancimus, talem possessorem uti praedonem intelligi, et generali iurisdictione ea teneri, quae pro restituenda possessione contra huiusmodi personas veteribus declarata sunt legibus. Ridiculum etenim est dicere vel audire, quod per ignorantiam alienam rem aliquis quasi propriam occupaverit. Omnes autem scire debent, quod suum non est, hoc ad alios modis omnibus pertinere. quum talis dispositio in furti actione iam dudum veteribus legibus definita est, dicentibus, si quis alienam rem adversus domini voluntatem attigerit, furti actione teneri. His videlicet, quae super recipienda possessione a nobis disposita sunt,

locum habentibus, si non ex die, ex quo possessio detenta est, triginta annorum excesserint curricula. (532.)

4182) — *L.* 5. *C. eod.* (*Constantin.*) invasor locorum poena teneatur legitima, si tamen vi loca eadem invasisse constiterit. Nam si per errorem aut incuriam domini loca ab aliis possessa sunt, sine poena possessio restitui debet. (530.)

4183) — *L.* 8. *C. eod.* (*Arcad. et Honor.*) Momentariae possessionis interdictum, quod non semper ad vim publicam pertinet vel privatam, mox audiri, interdum etiam sine inscriptione, meretur. (595.)

Not. 6.

4184) — *L.* 1. §. 11. 12. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) — §. 11. Ait Praetor: *deiecisti, aut familia tua deiecit.* Merito familiae mentio habita; nam quum *deiecisti* verbum referatur ad personam eius, qui deiecit, nec pertineat ad eum, cuius familia deiecit, (nec enim ego videor deiecisse, si familia mea deiecerit) consequens fuit addere: *aut familia tua deiecit.* — §. 12. Deiecisse autem etiam is videtur, qui mandavit vel iussit, ut aliquis deiiceretur; parvi enim referre visum est, suis manibus quis deiiciat, an vero per alium. Quare et si familia mea ex voluntate mea deiecerit, ego videor deiecisse.

L. 1. §. 13. 14. *D. eod. Vid.* 1031. 1064.

4185)—*L.* 1. §. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Quod igitur additur: *aut familia tua deiecit*, merito scriptum est in eum casum, in quem familia mea vi deiecit. Ceterum si iussit, ipse deiecit; nec gravari debet dominus, qui non iussit, servorum suorum factum praestare, etsi non iussu eius deiecerunt; nam non gravabitur hoc nomine, quippe quum aut pervenit ad eum aliquid, et restituet, aut non pervenit, et ipsos servos maleficii causa noxae dedendo indemnis erit. Quod enim noxae dedere compellitur, in damno non debet reputare, quum servus in hoc possit domini deteriorem conditionem facere.

4186) — *L.* 3. §. 10.-12. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 10. Cum procurator armatus venit, et ipse dominus armis deiecisse videtur, sive mandavit, sive, ut Iulianus ait, ratum habuit. — §. 11. Hoc et in familia dicendum est; nam cum familia sine me armata venit, ego non videor venisse, sed familia, nisi iussi vel ratum habui. — §. 12. Hoc interdictum etiam adversus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deiiceretur. Et post annum reddetur in id, quod pervenit ad eum, qui prohibuit.

L. 15. *D. eod. Vid.* 3985.
L. 3. §. 10. *D. uti possid. Vid.* 4165.
L. 1. §. 11. 15. *D. de vi. Vid.* 4184. *sq.*
L. 1. §. 16. 17. *Vid.* 3234.

4187) — *L.* 1. §. 18. 19. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 18. Familiae appellatione et eos, quos loco servorum habemus, contineri oportere, dicendum est. — §. 19. Si quis tamen neget, se servum vel familiam defendere, cogendus est pati hoc interdictum, adhoc scilicet, ut quod ad eum pervenerit, restituat.

4188) — *L.* 1. §. 20. *D. eod.* (*Ulp.*) Si filiusfamilias vel mercenarius vi deiecerit, utile interdictum competit.

L. 16. *D. eod. Vid.* 1636.

4189) — *L.* 1. §. 48. *D. eod.* (*Ulp.*) Ex causa huius interdicti in heredem, et bonorum possessorem, ceterosque successores in factum actio competit in id, quod ad eos pervenit.

4190) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Dolove malo eorum factum est quo minus perveniret.

4191) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Idem est, et si quis armis deiectus est, quia ex facinoribus defunctorum de eo, quod ad heredem pervenit, actio datur; sufficit enim non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire.

L. 4. *D. eod. Vid.* 1636.

Not. 7.

4192) — *L.* 1. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Illud utique in dubium non venit, interdictum hoc ad res mobiles non pertinere. Nam ex causa furti vel vi bonorum raptorum actio competit; potest et ad exhibendum agi. Plane si quae res sunt in fundo vel in aedibus, unde quis deiectus est, etiam earum nomine interdictum competere, non est ambigendum.

L. 1. §. 3. *D. eod. Vid.* 4177.

4193) — *L.* 1. §. 7. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 7. Si quis de nave vi deiectus est, huic interdicto locus non est, argumento eius, qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit interdicto hoc uti posse. — §. 8. Plane si quis de ligneis aedibus deiectus fuerit, nemo ambigit, interdicto locum fore, quia qualequale sit, quod solo cohaereat, unde quis vi deiectus est, habet interdictum.

L. 10. *C. unde vi. Vid.* 1663.

Not. 8.

4194) — *L.* 1. *pr. et* §. 39. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Praetor ait: UNDE TU ILLUM VI DEIECISTI, AUT FAMILIA TUA DEIECIT, DE EO, QUAEQUE ILLE TUNC IBI HABUIT, TANTUMMODO INTRA ANNUM, POST ANNUM DE EO, QUOD AD EUM, QUI VI DEIECIT, PERVENERIT, IUDICIUM DABO. — §. 39. Annus in hoc interdicto utilis est.

4195) — *L.* 2. *C. unde vi.* (VIII. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Vi pulsos restituendos esse interdicti exemplo, si necdum utilis annus excessit, certissimi iuris est, et heredes teneri in tantum, quantum ad eos pervenit.

Not. 9.

L. 1. *C. si per vim vel alio modo absentis perturbata sit possessio. Vid.* 1582.

Not. 10.

4196) — *L.* 27. §. 4. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Pacta, quae turpem causam continent, non sunt observanda, veluti si paciscar, ne furti agam vel iniuriarum, si feceris; expedit enim timere furti vel iniuriarum poenam. Sed post admissa haec pacisci possumus. Item ne experiar interdicto unde vi, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. Et in summa, si pactum conventum a re privata remotum sit, non est servandum. Ante omnia animadvertendum est, ne conventio in alia re facta, aut cum alia persona, in alia re aliave persona noceat.

Not. 11.

L. 7. *C. unde vi. Vid.* 1660.

4197) — §. 1. *J. de vi bonor. raptor.* (IV. 2.) Quia tamen ita competit haec actio, si dolo malo quisque rapuerit, qui aliquo errore inductus,

suam rem esse existimans, et imprudens iuris eo animo rapuit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre possessoribus, absolvi debet. Cui scilicet conveniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talis excogitentur, inveniatur via, per quam raptores impune suam exerceant avaritiam, melius divalibus constitutionibus pro hac parte prospectum est, ut nemini liceat, vi rapere rem mobilem vel se moventem, licet suam eandem rem existimet; sed si quis contra statuta fecerit, rei quidem suae dominio cadere, sin autem aliena sit, post restitutionem eius etiam aestimationem eiusdem rei praestare. Quod non solum in mobilibus rebus, quae rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt, sed etiam in invasionibus, quae circa res soli fiunt, ut ex hac causa omni rapina homines abstineant.

§. 6. *J. de interd. Vid.* 1661.

4198) — *Pauli sent.* rec. V. 6. 7. Qui vi, aut clam aut precario possidet ab adversario impune deiicitur.

L. 14. *D. de vi. Vid.* 4180.

Not. 12.

4199)— *L.* 7. §. 5. *D. communi. divid.* (X. 3.) (*Ulp.*) . . . . Sed et si clam dicatur possidere, qui provocat, dicendum esse ait [*] cessare hoc iudicium; nam et de clandestina possessione competere interdictum inquit.

Not. 14.

4200) — *Tit. C. de precario.* (VIII. 9.) I. (*Gordian.*) Si te non remittente pignus debitor tuus ea, quae tibi obnoxia sunt, venumdedit, integrum tibi ius est ea persequi, non interdicto Salviano (id enim tantummodo adversus conductorem debitoremve competit), sed Serviana actione, vel quae ad exemplum eius instituitur utilis adversus emtorem exercenda est. (238.)

II. (*Dioclet. et Maximian.*) Habitantis precario heredes ad restituendum habitaculum teneri, contra eos interdicto proposito, manifeste declaratur.

Not. 15.

4201) — *L.* 2. *pr.* §. 1. 2. *D. de precario.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUOD PRECARIO AB ILLO HABES, AUT DOLO MALO FECISTI, UT DESINERES HABERE, QUA DE RE AGITUR, ID ILLI RESTITUAS. — §. 1. Hoc interdictum restitutorium est. — §. 2. Et naturalem habet in se aequitatem; namque precarium revocare volenti competit. Est enim natura aequum, tamdiu te liberalite mea uti, quamdiu ego velim, et ut possim revocare, quum mutavero voluntatem. Itaque cum quid precario rogatum est, non solum hoc interdicto uti possumus, sed etiam praescriptis verbis actione, quae ex bona fide oritur.

4202) — *L.* 15. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Et habet summam aequitatem, ut eatenus quisque nostro utatur, quatenus ei tribuere velimus.

4203) — *L.* 14. *D. eod.* (*Paulus.*) Interdictum de precario merito introductum est, quia nulla eo nomine iuris civilis actio est; magis enim ad donationes et beneficii causam, quam ad negotii contracti spectat precarii conditio.

4204) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) In rebus etiam mobilibus precarii rogatio consistit.

4205) — *L.* 8. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Hoc interdicto heres eius, qui precario rogavit, tenetur, quemadmodum ipse ut sive habeat, sive dolo fecerit, quo minus haberet, vel ad se perveniret, teneatur, ex dolo autem defuncti hactenus, quatenus ad eum pervenit.

L. 2. *C. eod. Vid.* 4200.

Not. 16.

4206) — *L.* 8. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Hoc autem interdictum competit non adversus ipsum filium, quem quis ducere vult, sed utique esse debet is, qui eum interdicto defendat. Ceterum cessat interdictum, et succedere poterit notio Praetoris, ut apud eum disceptetur, utrum quis in potestate sit, an non sit.

L. 8. §. 4. *D. eod. Vid.* 2933.

4207) — *L.* 8. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum et culpam latam duntaxat, cetera non venire. Plane post interdictum editum oportebit et dolum, et culpam, et omnem causam venire; nam ubi moram quis fecit precario, omnem causam debebit restituere.

4208) — *L.* 8. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Interdictum hoc et post annum competere, Labeo scribit, eoque iure utimur. Quum enim nonnunquam in longum tempus praecarium concedatur, absurdum est dicere, interdictum locum non habere post annum.

Not. 17.

L. 12. *pr. D. eod. Vid.* 1320.

[*] *Scil.* Iulianus.

CAPUT III.

DE DOMINIO.

TIT. I.

DE DOMINII NATURA ATQUE INDOLE.

§. 245.

Not. 2.

L. 56. *D. de R. V. Vid.* 3717.

Not. 4.

4209) — *L.* 1. §. 1. *D. de SC. Silan.* (XXIX. 5.) (*Ulp.*) Domini appellatione continetur, qui habet proprietatem, etsi ususfructus alienus sit.

4210) — *L.* 25. *pr. D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cuius ususfructus alienus est, quia ususfructus non dominii pars, sed servitutis sit, ut via et iter; nec falso dicitur, totum meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse; hoc et Iulianus, et est verius.

Not. 5.

4211) — *L.* 1. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Paulus.*) Ususfructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva earum substantia.

4212) — *L.* 3. §. 2. *D. eod.* (*Gaius.*) Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu, placuit certis modis extingui usumfructum, et ad proprietatem reverti.

L. 68. *pr. D. eod. Vid.* 3814.

4213) — *L.* 13. §. 1. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Iavol.*) Si totus ager itineri aut actui servit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo servitus impediatur, quae ita diffusa est, ut omnes glebae serviant. At si iter actusve sine ulla determinatione legatus est, modo determinabitur, et qua primum iter determinatum est, ea servitus consistit; ceterae partes agri liberae sunt. Igitur arbiter dandus est, qui utroque casu viam determinare debet.

4214) — *L.* 29. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui duo praedia confinia habuerat, superiorem fundum vendiderat, et in lege ita dixerat, ut aquam, sulco aperto, emtori educere in fundum inferiorem recte liceat. Si emtor ex alio fundo aquam acciperet, et eam in inferiorem ducere vellet, quaesitum est, an possit id suo iure facere, nec ne? Respondi: nihil amplius, quam quod ipsius fundi siccandi causa derivaret, vicinum in inferiorem recipere debere.

4215) — *L.* 13. §. 1. *D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Ulp.*) Si constat, in tuo agro lapidicinas esse, invito te nec privato nec publico nomine quisquam lapides caedere potest, cui id faciendi ius non est, nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat, ut, si quis voluerit ex his caedere, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solatium pro hoc domino praestet. Ita tamen lapides caedere debet, postquam satisfecit domino, ut neque usus necessarii lapidis intercludatur, neque commoditas rei iure domino adimatur.

4216) — *L.* 8. - 11. *C. de servit.* (III. 34.) (*Diocl. et Maximian.*) — VIII. Altius quidem aedificia tollere, si domus servitutem non debeat, dominus eius minime prohibetur. In pariete vero tuo si fenestram Iulianus vi vel clam fecisse convincatur, sumtibus suis opus tollere, et integrum parietem restituere compelletur. — IX. Si in aedibus vicini tibi debita servitute parietem altius aedificavit Heraclius, novum opus suis sumtibus per Praesidem provinciae tollere compelletur. Sed si te servitutem habuisse non probetur, tollendi altius aedificium vicino non est interdictum. — X. Si tibi servitutem aquae ducendae deberi Praeses animadverterit, nec hanc te non utentem spatio temporis amisisse perspexerit, uti te iterum iure proprio providebit. Nam si hoc minime probetur, loco proprio facto opere dominus fundi continere aquam, et facere, quo minus ager tuus irrigari possit, non prohibetur. — XI. Per agrum quidem alienum, qui servitutem non debet, ire vel agere vicino minime licet; uti autem via publica nemo recte prohibetur.

Not. 6.

L. 3. §. 2. *D. de usufr. Vid.* 4212.

4217) — §. 4. *J. de usufr.* (II. 4.) Quum autem finitus fuerit ususfructus, revertitur scilicet ad proprietatem, et ex eo tempore nudae proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

4218) — *L.* 30. *pr. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Si quis aedes quae suis aedibus servirent quum emisset, traditas sibi accepit, confusa sublataque servitus est, et si rursus vendere vult nominatim imponenda servitus est; alioquin liberae veneunt.

4219) — *L.* 6. *pr. D. quib. mod. pign. solv.*

(XX. 6.) (*Ulp.*) Item liberatur pignus, sive solutum est debitum, sive eo nomine satisfactum est. Sed et si tempore finitum pignus est, idem dicere debemus, vel si qua ratione obligatio eius finita est.

Not. 7.

4220) — *Gaii instit.* I. 54. Caeterum cum apud cives romanos duplex sit dominium, nam vel in bonis vel ex iure quiritium, vel ex utroque iure cuiusquam servus esse intelligitur; ita demum servum in potestate domini esse dicemus, si in bonis eius sit, etiamsi simul ex iure quiritium eiusdem non sit: nam qui nudum ius Quiritium in servo habet, is potestatem habere non intelligitur.

4221) — *Gaii instit.* II. 40. Sequitur ut admoneamus, apud peregrinos quidem unum esse dominium, ita ut dominus quisque *sit*, aut dominus non intelligatur. Quo iure etiam populus romanus olim utebatur: aut enim ex iure quiritium unusquisque dominus erat, aut non intelligebatur dominus: sed postea divisionem accepit dominium, ut alius possit esse ex iure quiritium dominus, alius in bonis habere.

Not. 8.

4222) — *Gaii instit.* IV. 91. Ceterum cum in rem actio duplex *sit*, aut enim per formulam petitoriam agitur, aut per sponsionem: siquidem per formulam agitur, illa stipulatio locum habet quae appellatur iudicatum solvi; si vero per sponsionem, illa quae appellatur pro praede litis et vindiciarum.

Pr. J. de usuc. Vid. 3901.

4223) — *Gaii instit.* I. 34. . . . . frumenti . . . . . ad ius quiritium. . . . . . . consecutus. . . . . ius quiritum fuerit [*]. . . . . . — 35. *Si quis alicuius et* in bonis et ex iure quiritium sit, manumissus ab eodem scilicet, et latinus fieri *potest, et* ius quiritium consequi.

4224) — *Gaii instit.* I. 167. Sed latinarum et latinor*um* impuber*um* . . . . . . ad . . . . pertinet, se*d* ad eos quorum *ante manu*missionem ex iure quiritium (*fuerunt: unde si ancilla ex iure quiritium*) tua sit, in bonis mea, a me quidem solo non etiam a te manumissa *latina* fieri potest e*t* bona e*ius ad me pertin*ent . . . . *tutel*a *t*ibi competit; nam ita lege Iunia cavetur: itaque si ab eo, cuius et in bonis et ex iure quiritium. . . . . ancilla fuerit, facta sit latina, ad eumdem et bona et tutela pertinet.

4225) — *Ulp. fragm.* I. 16. Qui tantum in bonis, non etiam ex iure quiritium servum habet, manumittendo latinum facit. In bonis tantum alicuius servus est, velut hoc modo: si civis romanus a cive romano servum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit; nam quamdiu horum quid fiat, is servus in bonis quidem emptoris est, ex iure quiritium autem venditoris est.

[*] Hic articulus ad iterationem pertinet, de qua legitur in Epitome: « Nam latini patronorum beneficio, « id est, si iterum ab ipsis in testamento, aut in ec- « clesia, aut ante consulem manumittantur, civium « romanorum privilegium consequuntur. »

Not. 9.

4226) — *L. un. C de nudo iure Quir. toll.* (VII. 25.) (*Iustinian.*) Antiquae subtilitatis ludibrium per hanc decisionem expellentes, nullam esse differentiam patimur inter dominos, apud quos vel nudum ex iure quiritium nomen, vel tantum in bonis reperitur, quia nec huiusmodi volumus esse distinctionem, nec ex iure quiritium nomen, quod nihil ab aenigmate discrepat, nec unquam videtur, nec in rebus apparet, sed vacuum est et superfluum verbum, per quod animi iuvenum, qui ad primam legum veniunt audientiam, perterriti, ex primis eorum cunabulis inutiles legis antiquae dispositiones accipiunt, sed sit plenissimus et legitimus quisque dominus sive servi, sive aliarum rerum ad se pertinentium.

4227) — *L. un. C. de usuc. transform.* (VII. 31.) (*Iustinian.*) Quum nostri animi vigilantia ex iure quiritium nomen et substantiam sustulerit, et communes exceptiones in omni loco valeant decem, vel viginti, vel triginta annorum, vel si quae sunt aliae maioris aevi continentes prolixitatem, satis inutile est, usucapionem in Italicis quidem soli rebus admittere, in provincialibus autem recludere. Sed et si quis res alienas, Italicas tamen, bona fide possidebat per biennium, miseri rerum domini excludebantur, et nullus eis ad eas reservabatur regressus. Quae et nescientibus dominis procedebant; quo nihil inhumanius erat, si homo absens et nesciens tam angusto tempore suis cadebat possessionibus. Ideo per praesentem legem et in Italicis soli rebus, quae immobiles sunt vel esse intelliguntur, sicut annalem exceptionem, ita et usucapionem transformandam esse censemus, ut tantummodo et his decem, vel viginti, vel triginta annorum, et aliarum exceptionum tempora currant, huiusmodi angustiis penitus semotis. Quum autem antiqui et in rebus mobilibus vel se moventibus, quae fuerant alienatae, vel quocunque modo, bona fide tamen, detentae, usucapionem extendebant non tantum in Italico solo nexu, sed in omni orbe terrarum, et hanc annali tempore concludebant, et eam duximus esse corrigendam, ut, si quis alienam rem mobilem seu se moventem in quacunque terra, sive in Italica sive provinciali, bona fide per continuum triennium detinuerit, is firmo iure eam possideat, quasi per usucapionem eam acquisitam. Hoc tantummodo observando, ut in his omnibus casibus ab initio eam bona fide capiat, secundum quod exigit longi temporis praescriptio, et ut continuetur ei possessio etiam anterioris iusti possessoris, et connumeretur in decennium, vel viginti annorum spatium, vel tricennium. Quod et in rebus mobilibus observandum esse censemus, ut in omnibus iusto titulo possessionis antecessoris iusta detentio, quam in re habuit, non interrumpatur ex posteriore forsitan alienae rei scientia, licet ex titulo lucrativo ea coepta est. Ita etenim ampliatur quidem longi temporis materia, quae ei subdita est, minuitur autem usucapionum compendiosa dominis iactura, et eius iura nocentia, quum etiam res dividi mancipi et nec mancipi sane antiquum est, et merito antiquari oportet, ut sit rebus et locis omnibus similis ordo, inutilibus ambiguitatibus et differentiis sublatis. (531.)

4228) — *L. 16. D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Papinian.*) Paulus notat: Exceptio iusti dominii Publicianae obiicienda est.

4229) — *L. 17. D. eod.* (*Nerat.*) Publiciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur, eiusque rei argumentum est primo aequitas, deinde exceptio: *si ea res possessoris non sit*, sed ut is, qui bona fide emit, possessionemque eius ex ea causa nactus est, potius rem habeat.

4230) — *Gaii instit.* III. 166. Sed qui nudum ius quiritium in servo habet, licet dominus sit, minus tamen iuris in ea re habere intelligitur quam usufructuarius et bonae fidei possessor; nam placet ex nulla causa ei adquiri posse: adeo ut, et si nominatim ei dari stipulatus fuerit servus, mancipiove nomine eius acceperit, quidam existiment nihil ei adquiri.

4231) — *Ulp. fragm.* XIX. 20. Si servus alterius in bonis, alterius ex iure quiritium sit, ex omnibus causis adquirit ei cuius in bonis est. — 21. Is quem bona fide possidemus, sive liber sive alienus servus sit, nobis adquirit ex duabus causis tantum, id est, quod ex re nostra et quod ex operis suis adquirit. Extra has autem causas, aut sibi adquirit, si liber sit; aut domino, si alienus servus sit. Eadem sunt et in eo servo, in quo tantum usumfructum habemus.

§. 246.

Not. 3.

L. 7. pr. D. de damno infecto. Vid. 2228.

4232) — *L. 9. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Hoc amplius Iulianus ait: posse dici, compellendum eum, ut etiam de praeterito damno caveret. Quod enim re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam aedium praestabitur; integra autem re unusquisque cogitur aut de damno infecto cavere, aut aedibus carere, quas non defendit. Denique inquit: si quis propter angustias temporis, aut quia reipublicae causa aberat, non potuerit damni infecti stipulari, non inique Praetorem curaturum, ut dominus vitiosarum aedium aut damnum sarciat, aut aedibus careat. Sententiam Iuliani utilitas comprobat.

4233) — *L. 1. §. 6. 7. D. de arborib. caed.* (XLIII. 27.) (*Ulp.*) — §. 6. Ait Praetor: *si per te stat, quo minus eam adimas, tunc quo minus illi eam arborem adimere liceat, vim fieri veto.* Prius itaque tibi datur adimendi facultas; si tu non facias, tunc vicino probibet vim fieri adimere volenti. — §. 7. Deinde ait Praetor: QUAE ARBOR EX AGRO TUO IN AGRUM ILLIUS IMPENDET, SI PER TE STAT, QUO MINUS PEDES QUINDECIM A TERRA EAM ALTIUS COERCEAS, TUNC QUO MINUS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQUE SIBI HABERE LICEAT VIM FIERI VETO.

§. 247.

Not. 3.

L. 25. §. 1. D. de V. S. Vid. 3724.

Not. 4.

L. 2. C. de comm. rer. alien. Vid. 2408.

4234) — *L. 2. D. de servitut.* (VIII. 1.) (*Ulp.*) Unus ex dominis communium aedium servitutem imponere non potest.

4235) — *L. 10. pr. D. de aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Si autem plures sint eiusdem loci domini, unde aqua dicitur, omnium voluntatem esse sequendam, non ambigitur; iniquum enim visum est, voluntatem unius ex modica forte portiuncula dominii praeiudicium sociis facere.

4236) — *L. un. C. si commun. res pign. data sit.* (VIII. 21.) (*Antonin.*) Frater vester, sicut vobis invitis portionem vobis competentem obligare non potuit, ita suam dando obligationem creditori quaesivit. Unde intelligitis, contractum eius nullum praeiudicium domino vestro facere potuisse. (214.)

Not. 5.

L. 5. §. 15. D. commodati. Vid. 2475.

§. 248.

Not. 1.

4237) — *L. ult. §. 1. C. de servit. et aqua.* (III. 34.) (*Iustinian.*) Quum autem apertissimi iuris est, fructus aridos conculcatione, quae in area fit, suam naturam et utilitatem ostendere, aliquis vicinum suum vetabat ita aedificium extollere iuxta aream suam, ut ventus excluderetur, et palae ex huiusmodi obstaculo secerni a frugibus non possent, quasi vetito vento suam vim per omnem locum inferre ea huiusmodi aedificatione, quum secundum situm regionis et auxilium venti aream accedit. Sancimus itaque, nemini licere sic aedificare vel alio modo versari, ut idoneum ventum et sufficientem ad praefatum opus infringat, et inutilem domino aream et fructuum inutilitatem faciat. (531.)

4238) — *L. 12. §. 1. 2. 3. 4. 7. C. de aedif. pr.* (VIII. 10.) (*Ζήνων.*) — §. 1. Καὶ ἡμεῖς προστάττομεν, τοὺς τὰς ἰδίας οἰκίας ἀνανεοῦντας τὸ ἀρχαῖον σχῆμα μηδαμῶς παρεξιέναι, ὥστε μὴ τοὺς οἰκοδομοῦντας ἀφαιρεῖσθαι φῶτα ἢ ἄποψιν τῶν γειτόνων παρὰ τὸ πάλαι κατεστηκός. οὐ μὴν προσθήσω, ὅτι δήποτε δέοι κρατεῖν, οἷον ὁ τῇ οἰκοδομίᾳ χρώμενος δίκαιον ἔχοι, ἰδίᾳ προσῆκον αὐτῷ ἐκ συμφώνου ἢ ἐπερωτήσεως, ἐπιτρέπον ἀμείβειν, εἰ βουληθείη, τὸ παλαιὸν σχῆμα. Τότε γὰρ θεσπίζομεν, εἰ σύμφωνον ἢ ἐπερώτησις βοηθοῖ τῷ κτίζοντι, ἐξεῖναι αὐτῷ κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ συμφώνου ἢ τῆς ἐπερωτήσεως οἰκοδομεῖν, εἰ καὶ τοὺς γείτονας, οἷς ἐναντιοῦται τὸ σύμφωνον, ἐντεῦθεν βλάπτειν δοκοίη. — §. 2. Τῆςδέ μου τῆς διατάξεως εἰπούσης καὶ ιβ΄ ποδῶν χρῆναι καταλιμπάνειν μέσον τῆς τε ἰδίας καὶ τῆς τοῦ γείτονος οἰκίας τὸν οἰκοδομεῖν μέλλοντα, καὶ τὸ πλέον ἢ ἔλαττον προςθείσης, ὃ μεγίστην ἀσφάλειαν εἰκότως ποιεῖ (τὸ γὰρ ἐνδοιάζον οὐκ ἐπιτήδειον εἰς ἀμφιβολίας ἀναίρεσιν), περιφανῶς κελεύομεν, δυοκαίδεκα πόδας εἶναι μέσους ἑκατέρας οἰκίας, ἀρχομένους μὲν ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου τοῖς θεμελίοις οἰκοδομήματος, παραφυλαττομένους δὲ μέχρι πέρατος τοῦ ὕψους. Καὶ τῷ τοῦτο τοῦ λοιποῦ παραφυλάττοντι ἐξεῖναι τὴν οἰκίαν ἐγείρειν ἐφ᾽ ὅσον θελήσειεν ὕψος, καὶ θυρίδας κατασκευάζειν τὰς καλουμένας παρακυπτικὰς καὶ φωταγωγοὺς κατὰ τὴν θείαν νομοθεσίαν, εἴτε νέαν οἰκίαν βούλοιτο κτίζειν, εἴτε παλαιὰν ἀνανεοῦν, εἴτε διαφθαρεῖσαν ἐκ πυρὸς οἰκοδομεῖν. μηδαμῶς ἐκ τούτου τοῦ διαστήματος συγχωρεῖσθαι τοῦ γείτονος ἄποψιν θαλάσσης εὐθεῖαν καὶ οὐ βεβιασμένην ἐξ οἱουδήποτε πλευροῦ τῆς οἰκίας, ἣν ὁ γείτων ἑστὼς ἔνδον ἐν τοῖς ἰδίοις ἢ καὶ καθήμενος ἔχει, μηδὲ παρατρέπων ἑαυτὸν ἐν τῷ παρακύπτειν εἰς τὸ πλάγιον, καὶ βιαζόμενος ὥσπερ ἰδεῖν θάλασσαν. Τὸ γὰρ τῶν κήπων τε καὶ τῶν δένδρων οὔτε παρείληπται τῇ προτέρᾳ

νομοθεσία, οὔτε τῇ παρούσῃ προστεθήσεται. οὔτε γὰρ προσήκει.— §. 3. Εἰ δὲ τὸ παλαιὸν οἰκοδόμημα κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχῆμα τοιοῦτον ἦν, ὥστε ἔλαττον εἶναι τῶν ιβ΄ ποδῶν μεταξὺ ἑκατέρας οἰκίας διάστημα, μὴ ἐξέστω παρὰ τὸ παλαιὸν σχῆμα ἢ ὑψοῦν τὸ οἰκοδόμημα, ἢ θυρίδας ποιεῖν, εἰ μὴ ἕ πόδες εἶεν ἐν μέσῳ. Τηνικαῦτα γὰρ παρακυπτικὰς μὲν ὁ κτίζων οὐ δυνήσεται ποιεῖν, οὐκ οὔσας πάλαι, ὡς εἴρηται, φωταγωγοὺς δὲ ποιήσει ἀπὸ ἓξ ποδῶν τοῦ πάτου εἰς ὕψος, μηδαμῶς τὸ καλούμενον ψευδόπατον ποιεῖν ἐν τῷ αὐτοῦ οἰκήματι τολμῶντος, φωταγωγοῦ θυρίδος κατασκευασθείσης κατὰ τὸ εἰρημένον τῶν ἓξ ποδῶν τὸ ὕψος, καὶ σοφίζεσθαι τὸν νόμον. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐξείη, πάλιν αἱ φωταγωγοὶ διὰ τοῦ ψευδοπάτου παρακυπτικὴν πληρώσουσι χρείαν, καὶ τὸν γείτονα βλάψουσιν, ὅπερ γίνεσθαι κωλύομεν, οὐδαμοῦ τὴν ἐκ τῶν συμφώνων ἤτοι ἐπερωτημάτων ἁρμόζουσαν τοῖς κτίζουσι βοήθειαν, εἴπερ ὅλως ὑπάρχει τοιαύτη τις, ἀναιροῦντες.— §. 4. Ἔτι δὲ τοῦ προτέρου νόμου κελεύοντος ρ΄ πόδας ἐξεῖναι τὰς οἰκίας εἰς ὕψος αἴρειν τὰς ἀπὸ τοῦ πυρὸς πρώην διαφθαρείσας, εἰ καὶ παρὰ θαλάσσης ἄποψιν ἕτερος βλάπτοιτο, καὶ ταύτην ἀναιροῦντες τὴν ἀμφιβολίαν θεσπίζομεν, τοῦτο αὐτὸ κρατεῖν ἐπὶ τῶν ἐμπρησθεισῶν οἰκιῶν, εἴτε τῶν ἀνανεουμένων, καὶ ἐπὶ τῶν οὐκ οὐσῶν μὲν πρότερον, κτιζομένων δὲ νῦν, μετὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν πυρὸς μὲν βλάβην μὴ δεξαμένων, διὰ παλαιότητα δὲ ἢ καί τινα οὖν ἄλλην αἰτίαν σαθρῶν γενομένων, καὶ ἐπὶ πάσης οἰκίας οἰκοδομουμένης ρ΄ ποδῶν εἴη διάστημα ἐν μέσῳ τῶν ἀμφιβαλλομένων τόπων, κωλύματος χωρὶς γίνεσθαί τε οἰκοδομήματα, εἰ καὶ τῆς ἄλλοις διαφερούσης οἰκίας τὴν ἐπὶ θάλασσαν ἄποψιν λυμαίνεται. Τὰς δὲ ἀπὸ μόνων μαγειρείων, ἢ τῶν καλουμένων ἀποπάτων, ἢ ἀφεδρώνων, ἢ κλίμακος, ἢ διαβάσεων πρὸς πάροδον μόνην χρησίμων, ἢ καί τούτων, ἃ καλοῦσιν οἱ πολλοὶ βαστέρνοια, ἄποψιν εἰς θάλασσαν βλάπτειν ἐξέστω, κἂν ἐντὸς ρ΄ ποδῶν βούλοιτό τις οἰκοδομεῖν, εἰ καὶ δυοκαίδεκα πόδες ἐν μέσῳ τυγχάνοιεν. Ταῦτα δὲ παραφυλαχθῆναι θεσπίζομεν, ὅτε μὴ ὑπάρχει τινὶ σύμφωνον ἐπιτρέπον οἰκοδομεῖν, τοὺς δὲ κτίζοντας ἀπὸ συμφώνου τοῦ γείτονος ἐμμένειν τοῖς στοιχηθεῖσι. τηνικαῦτα γὰρ καὶ μὴ παραφυλαχθέντος διαστήματος κατὰ τὸ σύμφωνον ἐπιτρέπομεν ἐγείρεσθαι τὰς οἰκοδομάς, εἰ καὶ βλάπτοιεν παρὰ θαλάσσης ἄποψιν τοὺς συμφωνήσαντας, ἢ τοὺς τὰς ἐκείνων οἰκίας διαδεξαμένους, ἐπειδὴ τὰ ἤδη τισὶν ὑπάρχοντα ἐκ συμφώνων δίκαια οὐ προσήκει διὰ τῶν γενικῶν ἀναιρεῖσθαι νόμων.— §. 7. Κἀκεῖνο δὲ νομοθετοῦμεν, ὥστε μὴ τὰς τῶν συκοφαντῶν κακοτεχνίας τοῖς ἐπιεικέσι λυμαίνεσθαι. πολλοὶ γὰρ φθόνῳ δίκας, οὐκ ἀδικήματός τινος, τοῖς οἰκοδομεῖν βουλομένοις ὑφαίνοντες, ἀναβολῶν αὐτοῖς αἴτιοι γίνονται, ὥστε τὸν οἰκοδομεῖν ἀρξάμενον, εἶτα κωλυθέντα, καὶ τὸ ἔργον ἀτελὲς καταλιπεῖν ἠναγκασμένον, καὶ πρὸς τὸ δικαστήριον ἀφελκόμενον, τὸ χρῆμα, ἐξ οὗ τὴν οἰκίαν ἐγείρειν ἤλπισεν, ἀναλίσκειν περὶ τὴν δίκην, καὶ τὸ πάντων ἀτοπώτατον, μετὰ τὸ ψήφου νικώσης ἐπιτυχεῖν, ἔτι καθάπερ ἀλύτοις τισὶ συμπεπλέχθαι δεσμοῖς, τοῦ κωλύσαντος τὸ ἔργον προσχήματι μὲν ἐφέσεως τὰς κυρίας ἀναμένοντος, τῷ δὲ ἐμποδὼν γίνεσθαι τῇ οἰκοδομίᾳ ἐπὶ ταῖς τοῦ γείτονος συμφοραῖς εὐφραινομένου. Προστάττομεν τοίνυν ἐπὶ τῶν τοιούτων ὑποθέσεων, εἰ ἔφεσις ἐπιδοθείη κατὰ τῶν τυπωθέντων παρὰ τοῦ διαγνώμονος, ἅμα τῷ δοθῆναι παρὰ τοῦ δικαστοῦ τὴν ἀναφορὰν ἤτοι τύπον ἔγγραφον, καὶ μὴ παραφυλαχθείσης κυρίας, ἐξεῖναι τῷ νενικηκότι καὶ τῷ ἡττηθέντι, ἅμα ἢ κατὰ μόνας, εἰς τὸ δικαστήριον τῆς σῆς εἰσιέναι μεγαλοπρεπείας, καὶ τοῦ ἀντιδίκου κληθέντος κατὰ τὸ σύνηθες, εἰ ἄπεστι, τὸν ὅρον τοῦ διαιτητοῦ φανερὸν ποιεῖν, ἵνα πάσης ἀναβολῆς ἐκκοπείσης νόμιμον ἐπιτεθείη πέρας τῇ ὑποθέσει, καὶ μὴ χειμῶνος, εἰ τύχοι, παρόντος ἢ πλησιάζοντος, ἕως περιμένουσι τοὺς μακροὺς τῶν ἐμπροθέσμων χρόνους, τὸν οἰκοδομεῖν βουληθέντα, καὶ μὴ δικαίως κωλυθέντα, ζημίας ἀφορήτους ὑπομένειν. Παραπλήσιον δὲ εἰ καί τις ὑποθέσει τοιαύτῃ ἐρεῖναι βουληθείη, μεμφόμενος τοῖς παρὰ τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας ἐψηφισμένοις, παραχρῆμα τὴν καλουμένην consultationa γίνεσθαι, καὶ δίδοσθαι καὶ αὐτῷ καὶ τῷ νενικηκότι σκοπεῖσθαι κατὰ τὸ εἰωθὸς τὴν ψῆφον ἐν τῷ θείῳ ἡμῶν παλατίῳ, μεδεμιᾶς ἀναβολῆς γινομένης. Γινωσκέτωσαν δὲ πάντες, ὅσοι κωλύειν ἐπιχειροῦσι τοὺς οἰκοδομοῦντας, ὡς ἡττηθέντες καὶ τὰς ζημίας αὐτοῖς πάσας τὰς συμβάσας καταθήσουσι, καὶ τὴν τῶν ὑλῶν τιμήν, ἃς εἰκὸς διαφθαρῆναι ἢ χείρους γίνεσθαι ἐν τῷ τῆς δίκης χρόνῳ. καὶ τῶν οὐ δικαίως ἐπιχειρησάντων οἰκοδομεῖν, ἢ ἡττηθεῖεν, καὶ τὰς ζημίας τῷ κεκωλυκότι τὸ οἰκοδόμημα καὶ δίκην εἰπεῖν περὶ τούτου ἠναγκασμένῳ καταπιθέντων.

(*Zeno*)—§. 1. *Aciubemus, ut, qui suas aedes renovant, nequaquam veterem formam excedant, ne aedificando vicinorum luminibus et prospectui contra priora statuta officiant. Non addiderim tamen, id obtinere debere, qualecunque ius qui aedificat habeat, quod, ex pacto aut stipulatione peculiariter ipsi competens, veterem formam si velit mutare permittat. Tunc enim statuimus, si pactum aut stipulatio aedificantem iuvet, licere illi secundum pacti stipulationisve vim aedificare, tametsi vicinos, quibus pactum adversatur, laedere ita videatur.* — §. 2. *Quia vero nostra constitutio dicit, eum, qui aedificaturus est, inter suam et vicini domum duodecim pedum interstitium relinquere oportere, et plus minusve addit, quod quidem maximam securitatem praestat (dubia enim ad tollendam ambiguitatem non sunt idonea), perspicue iubemus, inter utramque domum duodecim pedum intercapedinem esse, quae ab aedificio fundamentis imposito incipiat, atque usque ad summam altitudinem conservetur; ceterum qui hoc observat, ei licere in quamcunque velit altitudinem domum tollere, et fenestras prospectitias, ut vocantur, et luciferas facere secundum sacram legislationem, sive novam domum aedificare velit, sive veterem instaurare, sive igne consumtam reficere; nec tamen ex hoc intervallo contrahi vicini prospectu in mare recto neque impedito, quem vicinus in propria domo stans vel etiam sedens habet, nec dum cogit eum, ut ex transverso adspiciat, et ut mare videat se torqueat. De hortis enim et arboribus nec in priore legislatione tractatum est, nec quidquam praesenti addetur; neque enim convenit.* — §. 3. *Si vero vetus aedificium secundum formam antiquam tale erat, ut minus duodecim pedum inter utramque domum in-*

tervallum esset, non liceat ultra veterem formam aut extollere aedificium, aut fenestras facere, nisi decem pedum spatium in medio sit. Tunc enim prospectitias fenestras aedificator facere non poterit, quae olim non fuerint, ut dictum est. Fenestras autem luciferas faciet a pavimento sex pedum interstitio in altitudinem, nec tamen in suo aedificio fictitium quod dicitur pavimentum facere audeat, ita ut inde luminaris fenestra ad dictam sex pedum altitudinem fabricetur et lex callide circumveniatur. Si enim hoc liceat, rursum luminares fenestrae propter fictitium pavimentum prospectitiarum usui inservient, ac vicinum laedent; quod fieri prohibemus, nunquam tamen ex pactis, aut stipulationibus aedificantibus competens ius, si quod tale omnino succurrat, auferentes.—§. 4. Insuper, quum prior lex iubeat, ut liceat domos antea incendio consumtas centum pedes in altum extollere, tametsi alterius prospectus in mare laedatur, et hanc ambiguitatem tollentes sancimus, hoc ipsum similiter obtinere in exustis aedibus, postea renovatis, et quae prius non fuerint, nunc primum exstruendis, ut posthac etiam in iis, quae igne non attritae fuerint, sed propter vetustatem aut quamcunque aliam causam ruinosae, et in quacunque aedificanda domo a circumiectis locis centum pedum sit intervallum, itaque citra ullum impedimentum structura procedat, etiamsi cuiuspiam ad alios pertinentis domus prospectus in mare corrumpatur. Qui vero e solis culinis, aut ut vocantur latrinis, aut secessibus, aut scala, aut traiectibus parietalibus ad transitum solummodo utilibus, aut ex iis denique, quae βαςτέρνοια multi vocant, prospectus in mare est, ei impedimentum afferri liceat, et si quis intra centum pedes aedificare velit, dummodo duodecim pedes in medio sint. Haec autem observari iubemus, quando pactum alicui non suppetit, quod aedificare permittat; qui vero ex pacto cum vicino inito aedificant, eos pacto stare. Tunc enim etiam non observato intervallo ex pacto aedificia tolli permittimus, tametsi illis, qui pacti sunt, aut qui in ipsorum domus successerunt, in maris prospectu noceatur, quoniam quae iam ex pactis alicui iura suppeditant, ea per generales leges perimi non convenit. — §. 7. Illud item lege complectimur, ne probi viri calumniatorum subdolis commentis laedantur. Multi enim invidia lites, non vero iniuriam quandam passi, iis, qui aedificare volunt, texentes, morae ipsis auctores fiunt, ita ut qui aedificare coeperit, deinde prohibitus, opusque intermittere coactus, et in iudicium tractus, pecuniam, qua domum se erecturum sperasset, eam in litem insumat, et (quod omnium absurdissimum est) ubi victricem sententiam obtinuit, velut indissolubilibus vinculis irretiatur, dum is, qui prohibuit opus, appellationis obtentu fatales dies exspectat, et aedificationis interruptione, vicini incommodis delectatur. Iubemus itaque, si in istiusmodi controversiis adversus decreta arbitri provocatio instituatur, ut, simulac relatio vel forma scripta a iudice data fuerit, fatali die non observato, liceat victori et victo, simul aut seorsim, ad magnificentiae tuae tribunal ingredi, et adversario pro more vocato, si absit, sententiam iudicis manifestam facere, quo omni dilatione succisa, legitimus controversiae imponatur finis, neque si forte hiems adsit aut appropinquet, dum longa constitutorum dierum tempora exspectentur, qui aedificare voluisset, et non iure prohibitus esset, intolerabilia damna sustineat. Similiter etiam, si quis in tali controversia, magnificentiae tuae iudicium improbans, provocare voluerit, confestim consultatio ut vocatur fiat, nullaque intermissa dilatione in sacro nostro palatio et ipsi et victori, prout fieri consuerit, sententia examinanda detur. Sciant vero omnes, qui prohibere aedificantes tentant, quod, si causa cadant, ipsis et omnia damna, quae obvenerint, et materiarum, quas litis tempore forte corruptas aut deteriores factas esse constabit, pretium refundent. Qui autem non iure ad aedificandum aggressi fuerint, hi, si iudicio superabuntur, isti, qui aedificare prohibuerit, eaque de re iudicium illos sustinere coegerit, damna resarcient.

4239) — *Nov. 63. pr.* Causam, quae dolose fit in hac regia civitate circa domuum aedificia, cohibere et emendare iustum credimus. Quia enim certis mensuris distare domos ab invicem Zenonis piae memoriae constitutio dicit, nos etiam aliquid tale sancivimus; sancitur autem in hac regia urbe non posse aliquid ultra centum pedes prohibere maris adspectum, rem omnium gratissimam; oportebat quidem forsan et ex ampliore mensura adspectus eis parare, et non eos prohibere. Sed tamen hoc inopinabili quadam machinatur arte. Quidam enim centum pedum relinquentes mensuram, aut etiam parum aliquid huic addentes, deinde aedificant ibi nihil aliud habentes, sed tanquam aliquod velum tetenderint, et quum abstulerint maris adspectum per omnem potestatem, et non repugnantes legi propter centum pedum spatium, interim aedificant sine prohibitione, et dum quod quaerunt, potiuntur, deponunt illud, quod propter utilitatem eis iniunctum est, et ita schema circumvenientes omni voluptate extraneas possessorum constituunt domos. Quod de cetero fieri nullo modo volumus intentum.

Nor. 2.

L. 7. pr. L. 8. pr. D. de relig. Vid. 3523. 3524.

4240) — *L. 12. pr. §. 1. D. eod. (Ulp.)* Si quis sepulcrum habeat, viam autem ad sepulcrum non habeat, et a vicino ire prohibeatur, Imperator Antoninus cum patre rescripsit, iter

ad sepulcrum peti precario et concedi solere, ut, quoties non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adiunctum habeat. Non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem civilem inducit, sed extra ordinem interpellelur. Praeses etiam compellere debet iusto pretio iter ei praestari, ita tamen, ut iudex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum. — §. 1. Senatusconsulto cavetur, ne usus sepulcrorum permutationibus polluatur, id est ne sepulcrum alienae conversationis usum accipiat.

L. 43. *D. eod. Vid.* 3520.

Not. 3.

L. 3. *C. de metallar. Vid.* 3344.

Not. 4.

4241) — *L.* 14. §. 1. *D. quemadm. serv. amitt.* (VIII. 6.) (*Iavolen.*) Cum via publica vel fluminis impetu, vel ruina amissa est, vicinus proximus viam praestare debet.

Not. 5.

4242) — *L.* 1. *pr. et* §. 1. *D. de tigno iuncto.* (XLVII. 3.) (*Ulp.*) Lex duodecim tabularum neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum, neque vindicare. Quod providenter lex effecit, ne vel aedificia sub hoc praetextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur; sed in eum, qui convictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

Not. 7.

4243) — *L.* 1. §. 17. *D. de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*) Nuntiamus autem, quia ius aliquod prohibendi habemus, vel ut damni infecti caveatur nobis ab eo, qui forte in publico vel in privato quid molitur, aut si quid contra leges edictave principum, quae ad modum aedificiorum facta sunt, fiet vel in sacro, vel in loco religioso, vel in publico, ripave fluminis; quibus ex causis et interdicta proponuntur.

4244) — *L.* 14. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Papir. Iustus.*) Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt: in area, quae nulli servitutem deberet, posse dominum vel alium voluntate eius aedificare, intermisso legitimo spatio a vicina insula.

4245) — *L.* 11. *C. de aedif. priv.* (VIII. 10.) (*Honor. et Theodos.*) Moeniana, quae graeco vocabulo τειχοστὰς appellant, sive olim constructa, sive in posterum in provinciis construenda, nisi spatium inter se per decem pedes liberi aëris habuerint, modis omnibus detruncentur. In his vero locis, in quibus aedificia privatorum horreis publicis videntur obiecta, obstructione moenianorum quindecim pedum intervalla serventur. Quem intercapedinis modum aedificaturis quoque proponimus, ita ut, si quis intra definitum spatium, id est decem pedum mensuram, aedificare, vel intra quindecim pedum moenianum possidere tentaverit, sciat, non solum fabricata demolienda, sed etiam ipsam domum fisco nostro adscribendam. (425.)

L. 12. §. 3. *C. eod. Vid.* 4238.

4246) — *L.* 12. §. 5. 6. *C. eod.* (*Ζήνων.*) — §. 5. Ἔτι δὲ ϑεσπίζομεν, τὰ καλούμενα σολάρια μετὰ τὸν παρόντα νόμον μὴ ἐκ μόνων ξύλων τε καὶ σανίδων γίνεσϑαι, ἀλλὰ τῷ τῶν λεγομένων ῥωμανισίων οἰκοδομεῖσϑαι σχήματι, δέκα δὲ ποδῶν εἶναι διάστημα μεταξὺ δύο σολαρίων ἀντικρουόντων ἀλλήλοις. εἰ δὲ τοῦτο μὴ δυνατὸν εἴη διὰ στενοχωρίαν τοῦ τόπου, ἐκ παραλλαγῆς γίνεσϑαι τὰ σολάρια. εἰ δὲ αὐτὸς ὁ στενωπὸς μὴ περαιτέρω δέκα ποδῶν εἴη, μηδ' ἐπιχειρεῖν ἐκ μηδετέρου μέρους σολάρια ἤτοι ἐξώστας κατασκευάζειν. Καὶ τὰ γινόμενα δὲ, ὃν τρόπον εἴρηται, κελεύομεν ἀφεστάναι τοῦ ἐδάφους εἰς ὕψος ποδῶν δεκαπέντε διάστημα, καὶ μηδαμῶς κατὰ κάϑετον αὐτῶν κίονας λιϑίνους ἢ ξυλίνους ἐπὶ τῷ ἐδάφει ἵστασϑαι, ἢ τοίχους κατασκευάζεσϑαι, ὥστε μήτε τὸν ἀέρα τὸν ὑπὸ τοῖς ἐν τῷ ὕψει γινομένοις, ὡς εἴρηται, σολαρίοις ἀποφράττεσϑαι, μήτε ἐντεῦϑεν στενότερον γίνεσϑαι τὸν στενωπὸν καὶ τὴν δημοσίαν πάροδον. Κωλύομεν δὲ καὶ κλίμακας ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀρχομένας τοῦ στενωποῦ γίνεσϑαι, ἀναγούσας ἐπὶ τὰ σολάρια, ὥστε ἐκ τῆς ἀσφαλεστέρας κατασκευῆς, καὶ ἐκ τοῦ μὴ σφόδρα πλησιάζειν ἀλλήλοις τὰ σολάρια κουφοτέρους καὶ σπανιωτέρους συμβαίη ποτὲ καὶ εὐκολώτερον δὲ παύεσϑαι ἐκ τοῦ πυρὸς κινδύνους τῇ πόλει, καὶ τοῖς ἔχουσι τὰς οἰκίας. Εἰ δὲ παρὰ τὸν ἡμέτερον νόμον γένηται σολάριον ἢ κλίμαξ, οὐ τὸ γεγονὸς ἐκκοπήσεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς οἰκίας κύριος δέκα χρυσίου λιτρῶν ζημίαν ὑπομένει, καὶ ὁ διατυπώσας ἀρχιτέκτων ἢ ἐργολάβος ἑτέρας δέκα χρυσίου λίτρας καταϑήσει. καὶ ὁ ἐργασάμενος τεχνίτης, οὐχ οἷός τε ὢν διὰ πενίαν ζημιοῦσϑαι, τὸ σῶμα αἰκισϑεὶς τῆς πόλεως ἐξελαϑήσεται. — §. 6. Πρὸς τούτοις παρακελευόμεϑα, μηδενὶ ἐξεῖναι πολλοὺς ἐφεξῆς κίονας ἐν ταῖς δημοσίαις στοαῖς ἀπὸ τοῦ καλουμένου μιλίου ἄχρι τοῦ καλουμένου καπετωλίου ἢ φράττειν οἰκήμασιν ἐκ σανίδων μόνων, ἢ καὶ ἄλλοις ἐν μέσῳ τῶν κιόνων κατασκευαζομένοις, ἀλλὰ μὲν τὰ τοιαῦτα οἰκήματα μὴ ὑπερβαίνειν πλάτους μὲν ποδῶν ἓξ σὺν τοῖς τοίχοις ἐπὶ τὴν πλατεῖαν, ὕψους δὲ ποδῶν ζ'. ἐκ παντὸς δὲ τρόπου διὰ τεσσάρων κιόνων τὰς παρόδους ἐλευϑέρας καταλείπεσϑαι, τὰς ἀπὸ τῶν στοῶν ἐπὶ τὰς πλατείας. καλλωπίζεσϑαι δὲ τὰ τοιαῦτα οἰκήματα ἤτοι ἐργαστήρια μαρμάροις ἔξωϑεν, ὥστε κάλλος μὲν διδόναι τῇ πόλει, ψυχαγωγὴν δὲ τοῖς βαδίζουσι. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσι τῆς πόλεως ἐν τοῖς μέσοις τῶν κιόνων τόποις κατασκευαζόμενα ἐργαστήρια, καϑάπερ ἂν δοκιμάσειε τῇ πόλει συμφέρειν ἡ σὴ μεγαλοπρέπεια, καὶ τοῦ μέτρου ἕνεκα καὶ τοῦ τρόπου, κατασκευάζεσϑαι ϑεσπίζομεν, τῆς ἰσότητος δηλαδὴ πάσης φυλαττομένης, ὥστε μὴ τοῦτο ἐπὶ τινῶν ἐπιτραπέν, ἐφ' ἑτέρων κωλύεσϑαι.

(*Zeno*) — §. 5. ***Praeterea iubemus, ut solaria, quae dicuntur, post praesentem legem non ex solis lignis et asseribus fiant, sed romanensium quae vocantur specie aedificentur, inter duo solaria sibi invicem opposita vero decem pedum intercaltum intersit. Quod si propter loci angustiam fieri non possit, alterne solaria fiant. At si ipse angiportus decem pedibus latior non sit, neutra pars solaria sive moeniana facere praesumat. Et ea quidem, quae ad modum dictum fiunt, iubemus a solo quindecim pedum interstitio in altum distare nec unquam ad eorum lineam columnas lapideas aut ligneas in solo ponere, aut muros substruere, ne aer sub solariis in altitudine, ut dictum est, positis impediatur, neque inde angustior angiportus publicusque transitus fiat. Vetamus vero etiam scalas a solo angiportus incipere et ad sola-***

ria ducere, ut videlicet ex cautiore structura, eoque, quod non ita inter se solaria propinqua sint, leviora aliquando rarioraque et quae facilius restinguantur ex igne civitati, iisque, qui domos habent, pericula obveniant. Quodsi contra nostram legem solarium aut scala fiat, non solum quod factum est refringetur, rerum etiam aedium dominus decem librarum auri mulctam sustinebit, et architectus aut redemtor, qui opus informavit, alteras decem auri libras dependet, et artifex, qui fecit, si ob paupertatem mulctari nequeat, rerberatus ab urbe propelletur. — §. 6. Ad haec iubemus, ut nulli liceat multas deinceps columnas in publicis porticibus a Milio quod vocatur usque ad Capitolium quod rocant aut addere domibus ex asseribus solis, aut aliis etiam, quae inter medias columnas parata sunt, sed ut eae officinae cum parietibus latitudine plateam versus sex pedes, altitudine vero septem pedes non superent; tum etiam, ut omnimodo per quatuor columnas liberum iter a porticibus in plateas relinquatur; et ut illae officinae extrinsecus marmoribus adornentur, quo decori sint civitati, et oblectamento praetereuntibus. Quae vero in aliis urbis partibus inter columnas officinae constituuntur, eas ad eam mensuram eumque modum confici placet, quam conducere civitati magnificentia tua iudicabit, ut tamen aequalitas omnino conservetur, ne quod aliis permittitur, aliis vetetur.

L. 12. §. 7. *C. eod. Vid.* 4238.

4247) — *L.* 12. §. 8. *C. eod.* (*Ζήνων.*) Πᾶσαν μέντοι τοιαύτην δίκην ἐξ ἀποφάσεως μόνου τοῦ δικαστηρίου τοῦ σοῦ μεγέθους κρίνεσθαι κελεύομεν, καὶ μήτε ἄλλον τινὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων ἀκροάσασθαι τοιαύτης ὑποθέσεως, μήτε τινὰς τῶν ἀγωνιζομένων τοιαύτην ὑπόθεσιν στρατείας ἢ φόρου χρῆσθαι παραγραφῇ, ἕνεκα τοῦ μὴ δικάσασθαι, ἢ μὴ καταθεῖναι τὰς ζημίας, ὅσας δοῦναι τῇ ψήφῳ τοῦ ἐνδοξοτάτου ἐπάρχου τῆς πόλεως, τοῦ παρ' αὐτοῦ δοθέντος διαιτητοῦ προσταχθείη, ἀλλὰ τὴν ἀπαίτησιν ὑπομένειν τὸν ἡττηθέντα διὰ τῆς τάξεως τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας, μηδενὸς ἐπὶ τούτῳ χρωμένου φόρου παραγραφῇ.

(*Zeno.*) — §. 8. *Ceterum omnes istius modi lites solius magnificentiae tuae tribunalis sententia diiudicari iubemus, nec alium quempiam gloriosorum magistratuum talem controversiam audire, neque eorum aliquos, qui de eiusmodi controversia contendunt, militiae aut fori praescriptione uti, quo litigare, aut mulctas, quas gloriosissimus praefectus urbi, datire ab ipso arbitri sententia dare iusserit, perfundere non cogantur, verum victum per cohortem magnificentiae tuae exactionem sustinere, ita ut in hoc nullus fori praescriptione utatur.*

Not. 8.

L. 1. *pr. D. de tigno iuncto. Vid.* 4242.

4248) — *L.* 52. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Senatus censuit: ne quis domum villamve dirueret, quo plus sibi acquireretur, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret venderetve; poena in eum, qui adversus senatusconsultum fecisset, constituta, ut duplum eius, quanti emisset, in aerarium inferre cogeretur, in eum vero, qui vendidisset, ut irrita fieret venditio. Plane si mihi pretium solveris, quum tu duplum aerario debeas, repetes a me, quod a mea parte irrita facta est venditio. Nec solum huic senatus consulto locus erit, si quis suam villam vel domum, sed et si alienam vendiderit.

4249) — *L.* 48. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Marcian.*) Si quis ad demoliendum negotiandi causa vendidisse domum partemve domus fuerit convictus, ut emtor et venditor singuli pretium, quo domus distracta est, praestent, constitutum est. Ad opus autem publicum si transferat marmora vel columnas, licito iure facit.

4250) — *L.* 2. *C. de aedif. priv.* (VIII. 10.) (*Alexand.*) Negotiandi causa aedificia demoliri, et marmora detrahere, edicto divi Vespasiani et senatusconsulto vetitum est. Ceterum de alia domo in aliam transferre quaedam licere, exceptum est. Sed nec dominis ita transferre licet, ut, integris aedificiis depositis, publicus deformetur adspectus. (222.)

L. 41. §. 1. *sqq. D. de leg.* I. *Vid.* 1333 *etc.*

TIT. II.

DE ACQUIRENDO VEL AMITTENDO DOMINIO.

§. 249.

Not. 1.

L. 1. *pr. D. de acquirendo rerum dominio. Vid.* 3609.

Not. 2.

L. 20. *in f. D. eod. Vid.* 1583.

4251) — *L.* 8. *C. de acq. et ret. poss.* (VII. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Per procuratorem utilitatis causa possessionem, etsi proprietas ab hac separari non possit, dominium etiam quaeri, placuit.

L. 6. *C. si quis alt. v. sibi. Vid.* 1588.

Not. 3.

L. 7. §. 7. *D. de A. R. D. Vid.* 78.

§. 250.

Not. 1.

4252)—§. 40. *J. de rer. div. et acq. ear. dom.* (II. 1.) Per traditionem quoque iure naturali res nobis acquiruntur. Nibil enim tam conveniens est naturali aequitati, quam voluntatem domioi, volentis rem suam in alium transferre, ratam habeei; et ideo cuiuscunque generis sit corporalis res tradi potest, et a domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque et tributaria praedia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria et tributaria praedia, quae in provinciis suot; inter quae, nec non et Italica praedia ex nostra constitutione nulla est differeotia. Sed si quidem ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

4253) — *L.* 20. *C. de pactis.* (II. 3.) (*Dioclet. et Maximian.*) Traditionibus et usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur.

4254) — *L.* 1. *pr. D. de pignor. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Pignus contrahitur non solum traditione, sed etiam nuda conventione, etsi non traditum est.

Not. 2.

4255) — *L.* 20. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Ulp.*) Quoties autem dominium transfertur, ad eum, qui accipit, tale transfertur, quale fuit apud eum, qui tradit; si servus fuit fundus, cum servitutibus transit; si liber, uti fuit; et si forte servitutes debebantur fundo, qui traditus est, cum iure servitutum debitarum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit liberum, quum traderet eum, qui servus sit, nihil iuris servituti fundi detrahit, veruntamen obligat se, debebitque praestare, quod dixit.

Not. 3.

§. 2. *J. quib. al. lic. Vid.* 3492.

4256) — *L.* 20. *pr. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Ulp.*) Traditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quam est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, it tradendo transfert; si non habuit, ad eum, qui accipit, nihil transfert.

Pr. J. de usucap. Vid. 3991.

4257)—§. 42. 43. *J. de rer. div. et a. e. d.* (II. 1.) —§. 42. Nibil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem, an voluntate eius alius, cui eius rei possessio permissa sit. — §. 43. Qua ratione, si cui libera universorum negotiorum admioistratio a domino permissa fuerit, isque ex his negotiis rem vendiderit et tradiderit, facit eam accipientis.

4258)—*L.* 46. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Ulp.*) Non est novum, ut qui dominium non habeat, alii dominium praebeat. Nam et creditor pignus vendendo causam dominii praestat, quam ipse non habuit.

4259) —§. 1. *J. quib. alien. lic. vel non.* (II. 8.) Cootra autem creditor pignus ex pactiooe, quamvis eius ea res non sit, alieoare potest. Sed hoc forsitam ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, neque debitores temere suarum rerum dominium amittere videantur, nostra constitutione consultum est, et certus modus impositus est, per quem pigoorum distractio possit procedere, cuius tenore utrique parti, creditorum et debitorum, satis abundeque provisum est.

Not. 4.

4260) — *L.* 9. §. 3. 4. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) — §. 3. Hae quoque res, quae traditione nostrae fiunt, iure geotium nobis acquiruntur; nihil enim tam conveniens est naturali aequitati, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam baberi. — §. 4. Nihil autem interest, utrum ipse dominus per se tradat alicui rem, an voluntate eius alius. Qua ratione si cui libera oegotiorum administratio ab eo, qui peregre proficiscitur, permissa fuerit, et is ex bis negotiis rem vendiderit et tradiderit, facit eam accipieotis.

Not. 5.

L. 55. *D. de O. et A. Vid.* 1115.

L. 13. *pr. L.* 20. §. 2. *D. de A. R. D. Vid.* 4105. 1585.

Not. 6.

4261) — *L.* 31. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Nunquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur.

4262) — §. 41. *J. de rer. div.* (II. 1.) Venditae vero res et traditae non aliter emtori acquiruntur, quam si is venditori pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato. Quod cavetur quidem etiam lege duodecim tabularum; tamen recte dicitur et iure gentium, id est iure naturali, id effici. Sed si is, qui vendidit, fidem emtoris secutus est, dicendum est, statim rem emtoris fieri.

Not. 7.

4263) — *L.* 3. §. 10. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Scieodum autem est ita interdictam inter virum et uxorem donationem, ut ipso iure oihil valeat, quod actum est. Proinde si corpus sit, quod donatur, nec traditio quidquam valet. Et si stipulanti promissum sit vel accepto latum, nihil valet; ipso enim iure, quae inter virum et uxorem donationis causa geruntur, nullius momenti sunt.

Not. 8.

L. 6. *C. si quis alt. vel sibi. Vid.* 1588.

L. 10. *C. de resc. vend. Vid.* 871.

Not. 10.

L. 79. *D. de solut. Vid.* 4055.

L. 18. §. 2. *D. de A. P. Vid.* 4051.

Not. 11.

§. 44. *J. de rer. div. Vid.* 4079.

Not. 13.

L. 34. *pr. D. de A. P. Vid.* 4044.

4264) — *L.* 2. §. 6. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Quum Stichum emissem, Dama per ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus ait: usu me eum non capturum, quia id, quod emtum non sit, pro emtore usucapi non possit; sed et si fundus emtus sit, et ampliores fines possessi sint, totum longo tempore capi, quo-

niam universitas eius possideatur, non singulae partes.

(4265) — *L.* 34. §. 1. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Sed si non mihi, sed procuratori meo possessionem tradas, videndum est, si ego errem, procurator meus non rrret, an mihi possessio acquiratur? Et quum placeat ignoranti acquiei, poterit et erranti. Sed si procuratoe meus erret, ego non errem, magis est, ut acquiram possessionem.

Nor. 14.

4266) — *L.* 15. §. 2. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Si rem meam mihi ignoranti vendideris, et iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum transire, quoniam non hoc mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire; et ideo etiamsi donaturus mihi rem meam iussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

4267) — *L.* 3. §. 8. *D. de cond. c. d. c. n. s.* (XII. 4.) (*Ulp.*) — §. 8. Subtilius quoque illud tractat: an ille, qui se statuliberum putaverit, nec sit, fecerit nummos accipirntis? quoniam heredi dedit, quasi ipsius heredis nummos daturus, non quasi suos, qui utique ipsius fuerunt, acquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem. Et puto, si hoc animo dedit, non fieri ipsius; nam et quum tibi nummos meos quasi tuos do, non facio tuos. Quid ergo, si hic non heredi, sed alii dedit, cui putabat se iussum dare? Si quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis; si autem alius pro eo dedit, aut ipse dedit iam liber factus, firnt accipientis.

4268) — *L.* 35. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Ulp.*) Si procurator meus vel tutor pupilli rem suam quasi meam vel pupilli alii tradiderit, non recessit ab eis dominium, et nulla est alienatio, quia nemo errans rem suam amittit.

4269) — *L.* 49. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Marcell.*) Servum Titii emi ab alio bona fide, et possideo; mandatu meo eum Titius vendidit, quum ignoraret suum esse; vel contra ego vendidi illius mandatu, quum forte is, cui heres exstiterit, eum emisset; de iure evictionis et mandato quaesitum est. Et puto Titium, quamvis quasi procurator vendidisset, obstrictum emtori, neque si rem tradidisset, vindicationem ei concedendam, et idcirco mandati eum non tenrri, sed contraria mandati agere posse, si quid eius interfuisset, quia forte venditurus non fuerit. Contra mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summovetur, et adversus venditorem testatoris sui habet ex emto, iure hereditaeiu, actionem.

Nor. 15.

4270) — *L.* 36. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Iulian.*) Cum in corpus quidem, quod traditue, consentiamus, in causis vrro dissentiamus, non animadverto, cur inefficax sit traditio; veluti si ego credam, me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam, tu existimes ex stipulatu tibi eum drbeei. Nam et si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias, constat, propeietatem ad te transire, nec impedimento esse, quod circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus.

L. 18. *pr. D. de R. C. Vid.* 928.

Nor. 16.

4271) — *L.* 9. §. 1. *D. de cond. c. d. c. n. s.* (XII. 4.) (*Paulus.*) Si quis indebitam pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promisisset, et nuptiae secutae fuissent, exceptione doli mali uti non potest; maritus enim suum negotium gerit et nihil dolo facit, nec decipiendus est, quod fit, si cogatur indotatam uxorem habere. itaque adversus mulierem condictio ei competit, ut aut repetat ab ea, quod marito dedit, aut ut liberetur, si nondum solverit. Sed si soluto matrimonio maritus peteret, in eo duntaxat exceptionem obstare debere, quod muliee receptura essei.

4272) — *L.* 14. *D. eod.* (*Paulus.*) Si procuratori falso indebitum solutum sit, ita demum a procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit, sed ipse dominus tenetur, ut Iulianus scribit. Quodsi dominus ratum non habuisset, etiamsi debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur; non enim quasi indebitum datum repetetur, sed quasi ob rem datum, nec res secuta sit, ratihabitione non intercedente, vel quod furtum faceret pecuniae falsus procurator; cum quo non tantum furti agi, sed etiam condiei ei posse.

4273) — *L.* 1. §. 1. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Et quidem si quis indebitum ignorans solvit, per hanc actionem condicere potest; sed si scirns, se non debere, solvit, cessat repetitio.

4274) — *L.* 22. *D. eod.* (*Pompon.*) Sed et si me putem tibi aut Titio promisisse, quum aut neutrum factum sit, aut Titii persona in stipulatione comprehensa non sit, et Titio solvero, repetere a Titto potero. — §. 1. Quum itee excipere deberem, fundum liberum pee errorem tradidi; incerti condicam, ut iter mihi concedatur.

Nor. 17.

L. 38. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 4084.

4275) — *L.* 2. §. 5. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Iulian.*) Si pecuniam mihi Titius dederit absque ulla stipulatione, ea tamen conditione, ut tunc demum mea fieret, quum Seius consul factus esset, sive vivrnte eo, sive mortuo Seius consulatum adeptus fuerit, mea fiet.

4276) — *L.* 16. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Iavolen.*) Servi emtor, si eum conductum rogavit, donec pretium solveret, nihil per eum servum acquirere poterit, quoniam non videtue traditus is, cuius possessio per locationem retinrtur a venditore. Periculum autem eius servi ad emtorem pertinet, quod tamrn sine dolo venditoris intervenerit.

§. 231.

Nor. 1.

L. 3. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 3664.

Nor. 2.

L. 3. §. 1. *D. eod. Vid. ibid.*

Nor. 3.

L. 3. §. 14. 15. *D. de A. P. Vid.* 4119.

Nor. 4.

L. 5. §. 2. 3. *D. de A. R. D. Vid.* 3666.

§. 14. *J. de rer. div. Vid.* 3662.

Not. 5.

L. 3. §. 1. *D. de A. R. D. Vid.* 3664.
§. 12. *J. de rer. div. Vid.* 3607.

Not. 6.

L. 11. *D. de vi. Vid.* 4162.
L. 13. §. *ult. D. de iniur. Vid.* 1551.

4277)—*L.* 25 *D. de act. emti vend.* (XIX. 1.) (*Iulian.*) Qui pendentem vindemiam emit, si uvam legere prohibeatur a venditore, adversus eum petentem pretium exceptione uti poterit: *si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quae venit, neque tradita est.* Ceterum post traditionem, sive lectam uvam calcare, sive mustum evehere prohibeatur, ad exhibendum vel iniuriarum agere poterit, quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

Not. 8.

4278) — §. 13. *J. de rer. div.* (II. 1.) Illud quaesitum est, an, si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur? Quibusdam placuit, statim esse tuam et eousque tuam videri, donec eam persequaris; quodsi desieris persequi, desinere tuam esse, et rursus fieri occupantis. Alii non aliter putaverunt tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quia multa accidere possunt, ut eam non capias.

L. 5. §. 1. *L.* 55. *D. de A. R. D. Vid.* 3666. 4065.

Not. 9.

§. 12. *J. de rer. div. Vid.* 3607.

Not. 10.

L. 5. §. 5. *D. de A. R. D. Vid.* 3666.
§. 15. *J. de rer. div. Vid.* 3662.
L. 5. §. 4. *D. de A. R. D. Vid.* 3666.

Not. 11.

L. 55. *D. eod. Vid.* 4065.

Not. 12.

4279) — §. 18. *J. de rer. div.* (II. 1.) Item lapilli et gemmae et cetera, quae in litore inveniuntur, iure naturali statim inventoris fiunt.

L. 1. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 4002.

Not. 13.

§. 47. *J. de rer. div. Vid.* 3604.
L. 1. *D. pro derelicto. Vid.* 3606.

4280) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Pro derelicto rem a domino habitam si sciamus, possumus acquirere. — §. 1. Sed Proculus: non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit; Iulianus: desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit; et recte.

4281)—*L.* 44. §. 10. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Si quis sponte rem iecit vel iactavit, non quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris, an furti tenearis? Celsus libro duodecimo Digestorum quaerit. Et ait: si quidem putasti pro derelicto habitam, non teneris; quodsi non putasti, hic dubitari posse ait; et tamen magis defendit, non teneri, quia, inquit, res non intervertitur ei, qui eam sponte reiecit.

4282)—*L.* 8. *D. pro derelicto.* (XLI. 7.) (*Paulus.*) Sempronius Thetidi status quaestionem facere tentabat, quasi de serva sua nata sit; qui iam testato conventus a Procula nutrice Thetidis de solvendis alimentis, respondit, non se habere, unde alimenta eidem exsolvat, sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio; idque quum ita in testationem redegisset, ut postea nullam quaestionem pateretur ab eodem Sempronio, Lucius Titius, Seiae Proculae solutis alimentis, puellam vindicta manumisit. Quaero: an possit rescindi libertas Thetidis? Paulus respondit: quoniam dominus ancillae, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videretur, potuisse eam a Lucio Titio ad libertatem perduci.

4283) — *L.* 3. *D. eod.* (*Modestin.*) An pars pro derelicto haberi possit? quaeri solet. Et quidem si in re communi socius partem suam dereliquerit, eius esse desinit, ut hoc sit in parte, quod in toto; atquin totius rei dominus efficere non potest, ut partem retineat, partem pro derelicto habeat.

4284)—§ 48. *J. de rer. div.* (II. 1.) (§. 47. *Vid.* 3604)—§. 48. Alia sane causa est earum rerum, quae in tempestate maris levandae navis causa eiiciuntur. Hae enim dominorum permanent, quia palam est, eas non eo animo eiici, quod quis eas habere non vult, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus lucrandi animo abstulerit, furtum committit; nec longe discedere videntur ab his, quae de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

4285) — *L.* 7. *D. pro derel.* (XLI. 7.) (*Iulian.*) Si quis merces ex nave iactatas invenisset, num ideo usucapere non possit, quia non viderentur derelictae? quaeritur. Sed verius est, eum pro derelicto usucapere non posse.

4286)—*L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum fit, sicuti cum quis aes sparserit aut aves emiserit; quamvis enim incertae personae voluerit eas esse, tamen eius fient, qui eas sustulerit, easque quum quis pro derelicto habeat, simul intelligitur voluisse alicuius fieri.

4287)—§. 45. 46. *J. de rer. div.* (II. 1.)—§. 45. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque claves horrei tradiderit emtori, transfert proprietatem mercium ad emtorem. — §. 46. Hoc amplius interdum et in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem; ut ecce Praetores vel Consules, qui missilia iactant in vulgus, ignorant, quid eorum quisque sit excepturus, et tamen, quia volunt quod quisque acceperit eius esse, statim eum dominum efficiunt.

Not. 14.

4288)—§. 17. *J. eod.* Item ea, quae ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt, adeo quidem, ut et liberi homines in servitutem nostram deducantur; qui tamen si evaserint nostram potestatem, et ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

4289) — *L.* 51. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Celsus.*) Et quae res hostiles apud nos sunt, non publicae, sed occupantium fiunt.

4290) — *L.* 20. §. 1. *D. de captiv. et de postlim.* (XLIX. 15.) (*Pompon.*) Expulsis hostibus ex agris, quos ceperint, constitit dominia eorum ad priores dominos redire, nec aut publicari, aut praedae loco cedere; publicatur enim ille ager, qui ex hostibus captus est.

4291) — *L.* 31. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Marcian.*) Divus Commodus rescripsit: obsidum bona, sicut captivorum, omnimodo in fiscum esse cogenda.

4292) — *L.* 13. *D. ad leg. Iul. pecul.* (XLVIII. 13.) (*Modestin.*) Is, qui praedam ab hostibus captam surripuit, lege peculatus tenetur, et in quadruplum damnatur.

Not. 15.

4293) — *L.* 4. *D. de captiv. et de postlim.* (XLIX. 15.) (*Modestin.*) Eos, qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus deduntur, iure postliminii reverti, antiquitus placuit. An qui hostibus deditus reversus, nec a nobis receptus est, civis Romanus sit? inter Brutum et Scaevolam varie tractatum est. Et consequens est, ut civitatem non adipiscatur.

4294) — *L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) In bello, cum hi, qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, et intra praesidia sua perduxerunt; nam si eodem bello is reversus fuerit, postliminium habet, id est perinde omnia restituuntur ei iura, ac si captus ab hostibus non esset. Antequam in praesidia perducatur hostium, manet civis; tunc autem reversus intelligitur, si aut ad amicos nostros perveniat, aut intra praesidia nostra esse coepit.

4295) — *L.* 2. *D. eod.* (*Marcell.*) Navibus longis atque onerariis propter belli usum postliminium est, non piscatoriis, aut si quas actuarias voluptatis causa paraverunt. — §. 1. Equus item aut equa freni patiens recipitur postliminio; nam sine culpa equitis proripere se potuerunt. — §. 2. Non idem in armis iuris est, quippe nec sine flagitio amittuntur; arma enim postliminio reverti negatur, quod turpiter amittantur, (*L.* 3. *D. eod. Pompon.* Item vestis.)

Not. 16.

4296) — *L.* 7. §. 3. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Insula, quae in mari nascitur, quod raro accidit, occupantis fit; nullius enim esse creditur. At in flumine nata, quod frequenter accidit, si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam praedia possident, pro modo latitudinis cuiusque praedii, quae latitudo prope ripam sit; quodsi alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam praedia possident.

Not. 16a.

L. 1. 2. 3. *D. pro derelicto. Vid.* 3006. 4280. 4283.

4297) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Id quod pro derelicto habitum est, et haberi putamus, usucapere possumus, etiam si ignoramus, a quo derelictum sit.

4298) — *L.* 5. *D. eod.* (*Pompon.*) Si id, quod pro derelicto habitum possidebas, ego sciens in ea causa esse, abs te emerim, me usucapturum constat, nec obstare, quod in bonis tuis non fuerit. Nam et si tibi rem ab uxore donatam sciens emero, quia quasi volente et concedente domino id faceres, idem iuris est. §. 1. *Vid.* 4286.

4299) — *L.* 6. *D. eod.* (*Iulian.*) Nemo potest pro derelicto usucapere, qui falso existimaverit rem pro derelicto habitam.

Not. 17.

L. 11. *C. unde vi. Vid* 4181.

4300) — *L.* 8. *C. de omni agro deserto.* (XI. 58.) (*Valentin., Theod. et Arcad.*) Qui agros domino cessante desertos, vel longe positos, vel in finitimis, ad privatum pariter publicumque compendium excolere festinat, voluntati suae nostrum noverit adesse responsum, ita tamen ut, si vacanti ac destituto solo novus cultor insederit, ac vetus dominus intra biennium eadem ad suum ius voluerit revocare, restitutis primitus, quae expensa constiterit, facultatem loci proprii consequatur; nam si biennii fuerit tempus emensum, omnis possessionis et dominii carebit iure, qui siluit.

L. 6. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 4128.

§. 252.

Not. 1.

§. 25. *J. de rer. div. Vid.* 569.

Not. 1a.

4301) — *L.* 24. 25. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (XXIV.) (*Paulus.*) In omnibus, quae ad eandem speciem reverti possunt, dicendum est, si materia manente species duntaxat forte mutata sit, veluti si ex meo aere statuam, aut argento scyphum fecisses, me eorum dominum manere,

XXV. (*Callistr.*) Nisi voluntate domini alterius nomine id factum sit; propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine facta est.

4302) — *L.* 7. §. 8. *D eod.* (*Gaius.*) Voluntas duorum dominorum miscentium materias commune totum corpus efficit, sive eiusdem generis sint materiae, veluti si vina miscuerunt vel argentum conflaverunt, sive diversae, veluti si alius vinum contulerit, alius mel, vel alius aurum, alius argentum, quamvis mulsum et electrum novi corporis sit species.

L. 27. §. 1. *D. eod. Vid.* 564.

Not. 2.

§. 25. *J. de rer. div. Vid.* 569.

L. 24. *D. de A. R. D. Vid.* 4301.

4303) — *L.* 26. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Sed si ex meis tabulis navem fecisses, tuam navem esse, quia cupressus non maneret, sicuti nec lana vestimento facto, sed cupresseum aut laneum corpus fieret.

4304) — *L.* 61. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Iulian.*) Minucius interrogatus: si quis navem suam aliena materia refecisset, num nihilominus eiusdem navis maneret? respondit: manere. Sed si in aedificanda ea idem fecisset, non posse, Iulianus notat; nam proprietas totius navis carinae causam sequitur.

Not. 3.

L. 7. §. 3. *D. de A. R. D. Vid.* 4296.

§. 25. *J. in f. de rer. div. Vid.* 569.

Not. 4.

4305) — *L.* 26. §. 3. *D. de A. R. D.*(XLI. 1.) (*Paulus.*) Si meam lanam infeceris purpura, nihilo minus meam esse, Labeo ait, quia nihil interest inter purpuram et eam lanam, quae in lutum aut coenum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.

Not. 5.

§. 25. 26. *J. de rer. div. Vid.* 569. 3767.

4306) — *L.* 9. §. 3. *D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) Sed si quis rem deteriorem exhibuerit, aeque ad exhibendum eum teneri, Sabinus ait. Sed hoc ita utique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata, veluti si ex scypho massa facta sit. Quanquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur; nam mutata forma prope interimit substantiam rei.

4307) — *L.* 12. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis ex uvis meis mustum fecerit, vel ex olivis oleum, vel ex lana vestimenta, quum sciret haec aliena esse, utriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur, quia quod ex re nostra fit, nostrum esse, verius est.

4308) — *L.* 4. §. 20. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si ex lana furtiva vestimentum feceris, verius est, ut substantiam spectemus; et ideo vestis furtiva erit.

Not. 6.

4309) — *L.* 4. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) Quo quidem casu etiam communi dividundo agi poterit. Sed et furti, et ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curavit, ita ut in ad exhibendum actione pretii ratio haberi debeat, in vindicatione vel communi dividundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum pretiosius fuerat.

L. 9. §. 3. *D. ad exhib. Vid.* 4306.

4310) — *L.* 9. *pr.* §. 1. 2. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus scribit: *Si quis hominem, quem possidebat, occiderit, sive ad alium transtulerit possessionem, sive ita rem corruperit, ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur, quia dolo fecit, quo minus possideret.* Proinde et si vinum, vel oleum, vel quid aliud effuderit, vel confregerit, ad exhibendum tenebitur. — §. 1. Glans ex arbore tua in fundum meum decidit; eam ego immisso pecore depasco; qua actione possum teneri? Pomponius scribit: competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi, ut glandem comederet. *Nam et si glans exstaret, nec patiaris me tollere, ad exhibendum teneberis, quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur.* Et placet nobis Pomponii sententia, sive glans exstet, sive consumta sit. Sed si exstet, etiam interdicto de glande legenda, ut mihi tertio quoque die legendae glandis facultas esset, uti potero, si damni infecti cavero. — §. 2. Si quis rem fecit ad alium pervenire, videtur dolo fecisse, quo minus possideat, si modo hoc dolose fecerit. — §. 4. Marcellus scribit: si tibi decem nummata sint sub conditione legata, et mihi decem ususfructus pure, deinde heres pendente conditione non exacta cautione, decem fructuario solverit, ad exhibendum eum actione teneri, quasi dolo fecerit, quo minus possideret. Dolus autem in eo est, quod cautionem exigere supersedit a fructuario, effectumque, ut legatum tuum evanesceret, quum iam nummos vindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si conditio exstiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione legatorum, et si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio. Si tamen ignarus legati tui a fructuario satis non exegit, dicit Marcellus, cessare ad exhibendum, scilicet quia nullus dolus est; succurrendum tamen legatario in factum adversus fructuarium actione, ait.

4311) — *L.* 14. *D. eod.* (*Pompon.*) Si vir nummos ab uxore sibi donatos, sciens suos factos non esse, pro re emta dederit, dolo malo fecit, quo minus possideat, et ideo ad exhibendum actione tenetur.

4312) — *L.* 1. §. 2. *D. de tigno iuncto.* (XLVII. 3.) (*Ulp.*) Sed et ad exhibendum danda est actio; nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem aedificio inclusit iunxitve; non enim sic eum conveniemus, quasi possidentem, sed ita, quasi dolo malo fecerit, quo minus possideat.

4313) — §. 3. *J. de off. iud.* (IV. 17.) Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est, sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, id est ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si, quum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset; ideoque si inter moras usucapta sit res a possessore, nihilominus condemnabitur. Praeterea fructuum medii temporis, id est eius, quod post acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam intercessit, rationem habere debet iudex. Quodsi neget is, cum quo ad exhibendum actum est, in praesenti exhibere posse, et tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur, dari ei debet; ut tamen caveat, se restituturum. Quodsi neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat, condemnandus sit in id, quod actoris intererat, ab initio rem exhibitam esse.

Not. 7.

4314) — *L.* 52. §. 14. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Si quis massam meam argenteam surripuerit, et pocula fecerit, possum vel poculorum, vel massae furti agere, vel condictione. Idem est et in uvis, et in musto, et in vinaceis; nam et uvarum, et musti, et vinaceorum nomine furti agi potest, sed et condici.

4315) — *L.* 13. *D. de cond. furt.* (XIII. 1.) (*Paulus.*) Ex argento surrepto pocula facta condici posse, Fulcinius ait. Ergo in condictione poculorum etiam caelaturae aestimatio fiet, quae impensa furis facta est, quemadmodum si infans surreptus adoleverit, aestimatio fit adolescentis, quamvis cura et sumtibus furis creverit.

Not. 8.

L. 3. *D. de cond. indeb. Vid.* 4300.

4316) — *L.* 27. §. 14. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Et ideo Celsus quaerit: si lolium aut avenam in segetem alienam inieceris, quo eam inquinares, non solum quod vi aut clam dominum posse agere, vel, si locatus fundus sit, colonum, sed et in factum agendum; et si colonus eam exercuit, cavere eum debere, amplius non agi, scilicet ne dominus amplius inquietet; nam alia quaedam species damni est ipsum quid corrumpere et mutare, ut lex Aquilia locum ha-

beat, alia, nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molesta separatio sit.

L. 9. §. 3. D. ad exhib. Vid. 4306.

§. 233.

Not. 1.

4317) — §. 35. *J. de rer. div.* (II. 1.) — §. 35. Si quis a non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione aliave qualibet iusta causa aeque bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius esse pro cultura et cura; et ideo si postea dominus supervenerit, et fundum vindicet, de fructibus ab eo consumtis agere non potest. Ei vero, qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est, itaque cum fundo etiam fructus, licet consumti sint, cogitur restituere.

L. 25. §. 1. 2. D. de usur. Vid. 3831.

Not. 2.

L. 78. D. de R. V. Vid. 3823.

Not. 3.

L. 13. in f. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid. 3827.

L. 25. §. 1. in f. D. de usuris. Vid. 3831.

4318) — §. 36. *J. de rer. div.* (II. 1.) is, ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit, et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, ad heredem eius non pertinent, sed domino proprietatis acquiruntur. Eadem fere et de colono dicuntur.

4319) — *L. 26. §. 1. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Item constat, colonum, qui nummis colat, cum eo, qui fructus stantes surripuerit, acturum furti, quia, ut primum decerpti essent, eius esse coepissent.

L. 63. §. 8. D. eod. Vid. 3832.

Not. 4.

4320) — *L. 28. pr. D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Gaius.*) In pecudum fructu etiam foetus est, sicut lac, et pilus, et lana. itaque agni, et hoedi, et vituli statim pleno iure sunt bonae fidei possessoris et fructuarii.

4321) — §. 37. *J. de rer. div.* (II. 1.) In pecudum fructu etiam foetus est, sicut lac, pili et lana. Itaque agni, hoedi, et vituli, et equuli, et succuli statim naturali iure dominio fructuarii sunt. Partus vero ancillae in fructu non est; itaque ad dominum proprietatis pertinet. Absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse, quum omnes fructus rerum natura hominis gratia comparavit.

§. 234.

Not. 2.

L. 13. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid. 3827.

L. 25. §. 1. L. 28. pr. D. de usuris. Vid. 3831. 4320.

L. 48. pr. D. de A. R. D. Vid. 3821.

L. 25. §. 2. D. de usuris. Vid. 3831.

4322) — *L. 23. §. 1. A. de D. R. D.* (XLI. 1.) (*Ulp.*) Tamdiu autem acquirit [*] ei, quamdiu bona fide servit; ceterum si coeperit scire, esse eum alienum vel liberum, videamus, an ei acquirat? Quaestio in eo est, utrum initium spectamus, an singula momenta? Et magis est, ut singula momenta spectemus.

4323) — *L. 40. D. eod.* (*Afric.*) Quaesitum est: si is, cui liber homo bona fide serviret, decesserit, eique is heres exstiterit, qui liberum eum esse sciat, an aliquid per eum acquirat? Non esse ait, ut hic bonae fidei possessor videatur, quando sciens liberum possidere coeperit, quia, et si fundum suum quis legaverit, heres, qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciat, et multo magis, si testator eum alienum bona fide emtum possederit; circa servorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam, ut, sive proprii sive alieni vel legati vel manumissi testamento fuerint, nihil per eos heredibus, qui modo eorum id non ignorarent, acquiratur; etenim simul haec fere cedere, ut, quo casu fructus praediorum consumtos suos faciat bonae fidei possessor, eodem per servum ex opera et ex re ipsius ei acquiratur.

4324) — *L. 48. §. 1. D. eod.* (*Paulus.*) In contrarium quaeritur: si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse, deinde cognovero alienam esse, quia perseverat per longum tempus capio, an fructus meos faciam? Pomponius putat verendum, ne non sit bonae fidei possessor, quamvis capiat; hoc enim ad ius, id est usucapionem, illud ad factum pertinere, ut quis bona aut mala fide possideat. Nec contrarium est, quod longum tempus currit; nam e contrario is, qui non potest capere propter rei vitium, fructus suos facit.

Not. 3.

L. 48. pr. D. eod. Vid. 3821.

§. 35. J. de rer. div. Vid. 4317.

L. 45. D. de usuris. Vid. 3819.

Not. 4.

4325) — *L. 49. §. 5. 6. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) — §. 5. Ancilla si surripiatur praegnans, vel apud furem conceperit, partus furtivus est, sive apud furem edatur, sive apud bonae fidei possessorem. Sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. Sed si concepit apud bonae fidei possessorem, ibique peperit, eveniet, ut partus furtivus non sit, verum etiam usucapi possit. Idem et in pecudibus servandum est et in foetu earum, quod in partu. — §. 6. Ex furtivis equis nati statim ad bonae fidei emtorem pertinebunt; merito, quia in fructu numerantur: at partus ancillae non numerantur in fructu.

4326) — *L. 4. §. 19. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Lana ovium furtivarum, si quidem apud furem detonsa est, usucapi non potest; si vero apud bonae fidei emtorem, contra, quoniam in fructu est, nec usucapi debet, sed statim emtoris fit. Idem in agnis dicendum, si consumti sint; quod verum est.

L. 28. D. de usuris. Vid. 4320. 3815.

[*] *Scil.* Qui bona fide alicui servit, sive servus alienus est, sive homo liber est.

Not. 5.

4327)—*L.* 25. *D. de usur.* (XXII. 1.) (*Iulian.*) Qui scit, fundum sibi cum alio communem esse, fructus, quos ex eo perceperit invito vel ignorante socio, non maiore ex parte suos facit, quam ex qua dominus praedii est. Nec refert, ipse, an socius, an uterque eos severit, quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur, et quemadmodum si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet fructus suos pro ea parte, qua fundus ad socium eius pertinebit. — §. 1. 2. *Vid.* 3851.

L. 28. *pr. D. eod. Vid.* 4320.

L. 48. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 3821.

4328) — *L.* 48. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Et ovium foetus in fructu sunt, et ideo ad bonae fidei emtorem pertinent, etiam si praegnantes venierint, vel surreptae sint. Et sane quin lac suum faciat, quamvis plenis uberibus venierint, dubitari non potest. Idemque in lana iuris est.

L. 49. §. 6. *D. de furtis. Vid.* 4325.

Not. 6.

§. 35. *J. de rer. div. Vid.* 4317.

§. 2. *J. de off. iud. Vid.* 2132.

4329) — *L.* 4. §. 2. *D. fin. regund.* (X. 1.) (*Paulus.*) Post litem autem contestatam etiam fructus venient in hoc iudicio; nam et culpa et dolus exinde praestantur. Sed ante iudicium percepti non omnimodo in hoc iudicium venient; aut enim bona fide percepit, et lucrari eum oportet, si eos consumsit, aut mala fide, et condici oportet.

L. 22. *C. de R. V. Vid.* 3829.

Not. 7.

L. 48. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 3821.

L. 40. *in f. D. eod. Vid.* 4323.

Not. 8.

L. 4. §. 2. *D. fin. regund. Vid.* 4329.

§. 35. *J. de rer. div. Vid.* 4317.

4330) — *L.* 40. §. 1. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Paulus.*) Praedo fructus suos non facit, sed augent hereditatem, ideoque eorum quoque fructus praestabit. In bonae fidei autem possessore hi tantum veniunt in restitutione, quasi augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est.

§. 233.

Not. 1.

4331) — *L.* 1. §. 6. *D. de fluminib.* (XLIII. 12.) (*Ulp.*) Si insula in publico flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat, non videtur in publico fieri. Illa enim insula aut occupantis est, si limitati agri fuerunt, aut eius, cuius ripam contingit, aut, si in medio alveo nata est, eorum est, qui prope utrasque ripas praedia possident.

4332)—*L.* 16. *D. de. A. R. D.* (XLI. 1.) (*Florentin.*) In agris limitatis ius alluvionis locum non habere constat, idque et divus Pius constituit. Et Trebatius ait: agrum, qui hostibus devictis ea conditione concessus sit, ut in civitatem veniret, habere alluvionem, neque esse limitatum; grum autem manucaptum limitatum fuisse, ut sciretur, quid cuique datum esset, quid venisset, quid in publico relictum esset.

Not. 2.

4333) — *L.* 65. §. 2. *D. eod.* (*Labeo.*) Idem iuris est, si qua insula in flumine publico proxima tuo fundo nata est; ea tua est. Paulus: videamus, ne hoc falsum sit de ea insula, quae non ipsi alveo fluminis cohaeret, sed virgultis, aut alia qualibet levi materia ita sustinetur in flumine, ut solum eius non tangat, atque ipsa movetur; haec enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula.

Not. 3.

§. 22. *J. de rer. div. Vid.* 3502.

L. 7. §. 3. *D. de A. R. D. Vid.* 4206.

4334) — *L.* 29. *D. eod.* (*Paulus.*) Inter eos, qui secundum unam ripam praedia habent, insula in flumine nata non pro indiviso communis fit, sed regionibus quoque divisis. Quantum enim ante cuiusque eorum ripam est, tantum, veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in ea habebit certis regionibus.

L. 1. §. 6. *D. de fluminib. Vid.* 4331.

4335) — *L.* 65. §. 1. 4. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Labeo.*) Si qua insula in flumine propria tua est, nihil in ea publici est. Paulus: immo in eo genere insularum ripae flumini et litora mari proxima publica sunt, non secus, atque in continenti agro. — §. 4. Labeo libro eodem: si id, quod in publico innatum aut aedificatum est, publicum est, insula quoque, quae in flumine publico nata est, publica esse debet.

4336) — *L.* 56. *pr. D. eod.* (*Procul.*) Insula est enata in flumine contra frontem agri mei, ita ut nihil excederet longitudo regionem praedii mei; postea aucta est paulatim, et processit contra frontem et superioris vicini, et inferioris. Quaero: quod accrevit, utrum meum sit, quoniam meo adiunctum est, an eius iuris sit, cuius esset, si initio enata eius longitudinis fuisset? Proculus respondit: flumen istud, in quo insulam contra frontem agri tui enatem esse scripsisti, ita ut non excederet longitudinem agri tui, si alluvionis ius habet, et insula initio propior fundo tuo fuit, quam eius, qui trans flumen habebat, tota tua facta est; sed et quod postea ei insulae alluvione accessit, id tuum est, etiamsi ita accessit, ut procederet insula contra frontem vicinorum superioris atque inferioris, vel etiam ut propior esset fundo eius, qui trans flumen habet.

4337) — *L.* 65. §. 3. *D. eod.* (*Labeo.*) Paulus: si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam et contrariam ripam alia insula nata fuerit, mensura eo nomine erit instituenda a tua insula, non ab agro tuo, propter quem ea insula tua facta fuerit; nam quid interest, qualis ager sit, propter cuius propinquitatem posterior insula cuius sit quaeratur?

Not. 4.

4338) — *L.* 1. §. 7. *D. de fluminib.* (XLIII. 12.) (*Ulp.*) Simili modo et si flumen alveum suum reliquerit, et alia fluere coeperit, quidquid in veteri alveo factum est, ad hoc interdictum non pertinet; non enim in flumine publico factum erit, quod est utriusque vicini. At si limitatus est ager, occupantis alveus fiet; certe desinit esse pu-

blicus. Ille etiam alveus, quem sibi flumen fecit, etsi privatus ante fuit, incipit tamen esse publicus, quia impossibile est, ut alveus fluminis publici non sit publicus.

4339) — §. 23. *J. de rer. div.* (II. 1.) Quodsi naturali alveo in universum relicto alia parte fluere coeperit, prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam eius praedia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusque agri, quae latitudo prope ripam sit, novus autem alveus eius iuris esse incipit, cuius et ipsum flumen, id est publicus. Quodsi post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen, rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam eius praedia possident.

4340) — *L.* 7. §. 5. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Quodsi toto naturali alveo relicto flumen alias fluere coeperit, prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam praedia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusque praedii, quae latitudo prope ripam sit, novus autem alveus eius iuris esse incipit, cuius et ipsum flumen, id est publicus iuris gentium. Quodsi post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen, rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam eius praedia possident. Si cuius tamen totum agrum novus alveus occupaverit, licet ad priorem alveum reversum fuerit flumen, non tamen is, cuius ager fuerat, stricta ratione quidquam in eo alveo habere potest, quia ille ager, qui fuerat, desiit esse, amissa propria forma, et qui vicinum praedium nullum habet, non potest ratione vicinitatis ullam partem in eo alveo habere; sed vix est, ut id obtineat.

Not. 5.

4341) — §. 24. *J. de rer. div.* (II. 1.) Alia sane causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi speciem commutat, et ob id, si recesserit aqua, palam est, eum fundum eius manere, cuius et fuit.

4342) — *L.* 7. §. 6. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Aliud sane est, si cuius ager totus inundatus fuerit; namque inundatio speciem fundi non mutat, et ob id quum recesserit aqua, palam est, eiusdem esse, cuius et fuerat.

Not. 6.

4343) — *L.* 7. §. 4. *D. eod.* (*Gaius.*) Quodsi ex uno latere proruperit flumen, et alia parte novo rivo fluere coeperit, deinde infra novus iste rivus in veterem se converterit, ager, qui a duobus rivis comprehensus in formam insulae redactus est, eius est scilicet, cuius et fuit.

4344) — *L.* 30. §. 2. *D. eod.* (*Pompon.*) Tribus modis insula in flumine fit: uno, cum agrum, qui alvei non fuit, amnis circumfluit, altero, cum locum, qui alvei esset, siccum relinquit, et circumfluere coepit, tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit, et eum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis privata insula fit eius, cuius ager propior fuerat, quum primum exstitit; nam et natura fluminis haec est, ut cursu suo mutato alvei causam mutet, nec quidquam interest, utrum de alvei duntaxat solo mutato, an de eo, quod superfusum solo et terrae sit, quaeratur; utrumque enim eiusdem generis est. Primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur.

Not. 7.

4345) — *L.* 7. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Praeterea quod per alluvionem agro nostro flumen adiecit, iure gentium nobis acquiritur. Per alluvionem autem id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, ut intelligere non possimus, quantum quoquo temporis momento adiiciatur.

4346) — *L.* 12. *pr. D. eod.* (*Callistr.*) Lacus et stagna, licet interdum crescant, interdum exarescant, suos tamen terminos retinent, ideoque in his ius alluvionis non agnoscitur.

Not. 8.

4347) — *L.* 7. §. 2. *D. eod.* (*Gaius.*) Quodsi vis fluminis partem aliquam ex tuo praedio detraxerit, et meo praedio attulerit, palam est, eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo meo haeserit, arboresque, quas secum traxit, in meum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur meo fundo acquisitae esse.

4348) — §. 21. *J. de rer. div.* (II. 1.) Quodsi vis fluminis partem aliquam ex tuo praedio detraxerit, et vicino praedio attulerit, palam est, eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui haeserit, arboresque, quas secum traxerit, in eum fundum radices egeriot, ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitae esse.

4349) — *L.* 9. §. 2. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Alfenus quoque scribit: si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum, eamque petas, dandum in te iudicium de damno iam facto, idque Labeo probat; nam arbitrio iudicis, apud quem res protapsae petantur, damnum, quod ante sensi, non contineri, nec aliter dandam actionem, quam ut omnia tollantur, quae sint prolapsa. Ita demum autem crustam vindicari posse, idem Alfenus ait; si non coaluerit, nec unitatem cum terra mea fecerit. Nec arbor potest vindicari a te, quae translata in agrum meum cum terra mea coaluit. Sed nec ego potero tecum agere, ius tibi non esse ita crustam habere, si iam cum terra mea coaluit, quia mea facta est.

§. 256.

Not. 1.

L. 7. §. 13. *D. de A. R. D. Vid.* 4352.

4350) — §. 31. *J. de rer. div.* (II. 1.) Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit; et ex diverso, si Titius suam plantam in Maevii solo posuerit, Maevii planta erit, si modo utroque casu radices egerit. Ante enim quam radices egerit, eius permanet, cuius et fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egit planta, proprietas eius commutatur, ut, si vicini arbor ita terram Titii presserit, ut in eius fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus; ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cuius in fundum radices egisset. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

Not. 2.

4351) — *L.* 26. §. 2. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Paulus.*) Arbor radicitus eruta et in alio loco posita, priusquam coaluerit, prioris domini est; ubi coaluerit, agro cedit, et si rursus eruta sit,

non ad priorem dominum revertitur; nam credibile est, alio terrae alimento aliam factam.

Not. 3.

4352) — *L.* 7. §. 13. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Si alienam plantam in meo solo posuero, mea erit; ex diverso si meam plantam in alieno solo posuero, illius erit, si modo utroque casu radices egerit; antequam enim radices egerit, illius permanet, cuius et fuit. His conveniens est, quodsi vicini arbor ita terram meam presserit, ut in meum fundum radices egerit, meam effici arborem; rationem enim non permittere, ut alterius arbor intelligatur, quam cuius in fundo radices egisset. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicinum fundum radices egerit, communis est.

4353) — *L.* 8. *pr. D. eod.* (*Marcian.*) Pro regione cuiusque praedii.

4354) — *L.* 19. *pr. D. comm. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) Arbor, quae in confinio nata est, item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu cohaerent fundo, e regione cuiusque finium utriusque sunt, nec in communi dividundo iudicium veniunt. Sed cum aut lapis exemtus, aut arbor eruta vel succisa est, communis pro indiviso fit, et veniet in communi dividundo iudicium; nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. Quare sicut duabus massis duorum dominorum conflatis tota massa communis est, etiamsi aliquid ex prima specie separatum maneat, ita arbor et lapis separatus a fundo confundit ius dominii.

4355) — *L.* 6. §. 2. *D. arbor. furt. caesar.* (XLVII. 7.) (*Pompon.*) Si arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit; agere autem licebit, non esse ei ius sicuti tignum aut protectum immissum habere. Si radicibus vicini arbor aletur, tamen eius est, in cuius fundo origo eius fuerit.

4356) — *L.* 8. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Marcian.*) Sed et si in confinio lapis nascatur, et sint pro indiviso communia praedia, tunc erit lapis pro indiviso communis, si terra exemtus sit.

Not. 4.

4357) — *L.* 9. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Qua ratione autem plantae, quae terra coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quae sata sunt, solo cedere intelliguntur. Ceterum sicut is, qui in alieno solo aedificavit, si ab eo dominus soli petat aedificium, defendi potest per exceptionem doli mali, ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, qui in alienum fundum sua impensa consevit.

4358) — *L.* 11. *C. de. R. V.* (III. 32.) (*Diocl. et Maximian.*) Si quis sciens alienum agrum consevit, vel plantas imposuit, postquam hae radicibus terram fuerint amplexae, solo cedere, rationis est. Domini enim magis segetem vel plantas, quam per huiusmodi factum solum suum facit. Sane eum, qui bona fide possidens hoc fecerit, per doli mali exceptionem contra vindicantem dominium servare sumtus, iuris auctoritate significatum est.

L. 25. §. 1. *D. de usuris. Vid.* 3831.

Not. 5.

4359) — *L.* 5. §. 3. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) De arbore, quae in alienum agrum translata coaluit, et radices immisit, Varus et Nerva utilem in rem actionem dabant; nam si nondum coaluit, mea esse non desinit.

L. 23. §. 5. *D. eod. Vid.* 565.

L. 9. §. 3. *D. ad exhib. Vid.* 4306.

4360) — *L.* 3. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Papin.*) Idem est, et si solutis legatis nova et inopinata causa hereditatem abstulit, veluti nato postumo, quem heres in utero fuisse ignorabat, vel etiam ab hostibus reverso filio, quem pater obiisse falso praesumserat; nam utiles actiones postumo vel filio, qui hereditatem evicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt, imperator Titus Antoninus rescripsit; scilicet quod bonae fidei possessor, in quantum locupletior factus est, teneatur; nec periculum huiusmodi nominum ad eum, qui sine culpa solvit, pertinebit.

Not. 7.

L. 9. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 4357.
L. 11. *C. de R. V. Vid.* 4358.
L. 14. *D. de donat. Vid.* 1679.

Not. 8.

§. 29. *J. de rer. div. Vid.* 1474.

4361) — §. 30. *J. eod.* Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum aedificaverit, illius fit domus, cuius et solum est. Sed hoc casu materiae dominus proprietatem eius amittit, quia voluntate eius intelligitur alienata, utique si non ignorabat, se in alieno solo aedificare; et ideo, licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si in possessione constituto aedificatore soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiae et mercedes fabrorum, posse eum per exceptionem doli mali repelli, utique si bonae fidei possessor fuerit, qui aedificavit. Nam scienti, alienum solum esse, potest obiici culpa, quod aedificaverit temere in eo solo, quod intelligeret alienum esse.

4362) — *L.* 2. *C. de R. V.* (III. 32.) (*Antonin.*) Si inferiorem partem aedificii, quae solum contingit, ad te pertinere probare potes, eam, quam vicinus tuus imposuit, accessisse dominio tuo, non ambigitur. Sed et id, quod in solo tuo aedificatum est, quoad in eadem causa manet, iure ad te pertinet. Si vero fuerit dissolutum, eius materia ad pristinum dominum redit, sive bona fide, sive mala aedificium exstructum sit, si non donandi animo aedificia alieno solo imposita sint. (213.)

4363) — *L.* 16. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si in area communi domum aliquis exstruxit, hanc vobis communem iuris fecit ratio. Cuius portionem ab eo, qui bona fide possidens aedificavit, si velis vindicare, sumtus offerre debes, ne doli mali possis exceptione submoveri.

4364) — *L.* 2. *D. de tigno iuncto.* (XLVII. 3.) (*Ulp.*) Sed si proponas, tigni furtivi nomine aedibus iuncti actum, deliberari poterit, an extrinsecus sit rei vindicatio? Et esse, non dubito.

Not. 9.

L. 1. *D. eod. Vid.* 4242. 3659. 4312.

4365) — *L.* 7. §. 10. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Cum in suo solo aliquis ex aliena materia aedificaverit, ipse dominus intelligitur aedificii, quia omne, quod inaedificatur, solo cedit.

Nec tamen ideo is, qui materiae dominus fuit, desiit eius dominus esse, sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum aedibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo praestet. Appellatione autem tigni omnes materiae significantur, ex quibus aedificia fiunt. Ergo si aliqua ex causa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus tunc eam vindicare, et ad exhibendum agere.

§. 29. *J. de rer. div. Vid.* 1474.

4366) — *L.* 59. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Iulian.*) Habitator in aliena aedificia fenestras et ostia imposuit; eadem post annum dominus aedificiorum demsit. Quaero: is, qui imposuerat, possetne ea vindicare? Respondi: posse; nam quae alienis aedificiis connexa essent, ea, quamdiu iuncta manerent, eorundem aedificiorum esse, simul atque inde demta essent, continuo in pristinam causam reverti.

L. 1. §. 2. *D. de tigno iuncto. Vid.* 4312.

Not. 10.

§. 30. *J. de rer. div. Vid.* 4361.

4367) — *L.* 7. §. 12. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Ex diverso si quis in alieno solo sua materia aedificaverit, illius fit aedificium, cuius et solum est. Et si scit alienum solum esse, sua voluntate amisisse proprietatem materiae intelligitur; itaque neque diruto quidem aedificio vindicatio eius materiae competit. Certe si dominus soli petat aedificium, nec solvat pretium materiae et mercedes fabrorum, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si nescit, qui aedificavit, alienum esse solum, et tanquam in suo bona fide aedificavit; nam si scit, culpa ei obiici potest, quod temere aedificavit in eo solo, quod intelligeret alienum.

L. 16. *C. de R. V. Vid.* 4363.

4368) — *L.* 33. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Iulian.*) Si in area tua aedificassem, et tu aedes possideres, condictio locum non habebit, quia nullum negotium inter nos contraheretur; nam is, qui non debitam pecuniam solvit, hoc ipso aliquid negotii gerit. Cum autem aedificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. Sed etsi is, qui in aliena area aedificassei, ipse possessionem tradidisset, condictionem non habebit, quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere inciperet. Et ideo constat, si quis quum existimaret, se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo alio modo, quam per retentionem impensas servare posse.

L. 14. *D. de doli mali exc. Vid.* 1703.

Not. 11.

4369) — *L.* 7. §. 2. *D. de exc. rei iud.* (XLIV. 2.) (*Ulp.*) Sed in caementis et tignis diversum est; nam is, qui insulam petit, si caementa, vel tigna, vel quid aliud suum petat, in ea conditione est, ut videatur aliud petere; etenim cuius insula est, non utique et caementa sunt, denique ea, quae iuncta sunt aedibus alienis separata dominus vindicare potest.

L. 2. *C. de R. V. Vid.* 4362.

§. 257.

Not. 1.

§. 26. *J. de rer. div. Vid.* 3767.

L. 23. §. 2. *D. de R. V. Vid.* 3773.

4370) — *L.* 26. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Paulus.*) Proculus indicat, hoc iure nos uti, quod Servio et Labeoni placuisset, in quibus propria qualitas spectaretur, si quid additum esset, toti cedere, ut statuae pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum, navi tabula, aedificio caementum; tota enim eius sunt, cuius ante fuerant.

4371) — *L.* 6. *D. ad exhib.* (X. 4.) (*Paulus.*) Gemma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro, vindicari non potest, sed ut excludatur ad exhibendum agi potest. Aliter atque in tigno iuncto aedibus, de quo nec ad exhibendum agi potest, quia lex duodecim tabularum solvi vetat; sed actione de tigno iuncto ex eadem lege in duplum agitur.

4372) — *L.* 7. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem, et si armario vel navi tabulam meam, vel ansam scypho iunxeris, vel emblemata phialae, vel purpuram vestimento intexueris, aut brachium statuae coadunaveris.

L. 27. §. 2. *D. de A. R. D. Vid.* 564.

Not. 2.

4373) — §. 33. *J. de rer. div.* (II. 1.) Litterae quoque, licet aureae sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea, quae inaedificantur aut inseruntur; ideoque si in chartis membranisve tuis carmen vel historiam vel orationem Titius scripserit, huius corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si a Titio petas tuos libros tuasve membranas, nec impensas scripturae solvere paratus sit, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est.

4374) — *L.* 9. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Litterae quoque, licet aureae sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea, quae aedificantur aut seruntur. Ideoque si in chartis membranisve tuis carmen, vel historiam, vel orationem scripsero, huius corporis non ego, sed tu dominus esse intelligeris. Sed si a me petas tuos libros tuasve membranas, nec impensas scripturae solvere velis, potero me defendere per exceptionem doli mali, utique si bona fide eorum possessionem nactus sim.

Not. 3.

L. 23. §. 3. *D. de R. V. Vid.* 567.

4375) — *Gaii instit.* II. 78. Sed si in tabula mea aliquis pinxerit, velut imaginem, contra probatur; magis enim dicitur tabulam picturae cedere: cuius diversitas vix idonea ratio redditur. Certe secundum hanc regulam, si me possidente petas imaginem tuam esse, nec solvas pretium tabulae, poteris per exceptionem doli mali summoveri; at si tu possideas, consequens est ut utilis mihi actio adversum te dari debeat: quo casu, nisi solvam impensam picturae, poteris me per exceptionem doli mali repellere, utique si bona fide possessor fueris. Illud palam est, quod sive tu subripuisses tabulam, sive alius, competit mihi furti actio.

4376) — *L.* 9. §. 2. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Sed non, uti litterae chartis membranisve cedunt, ita solent picturae tabulis cedere, sed ex diverso placuit tabulas picturae cedere. Utique tamen conveniens est domino tabularum adversus eum, qui pinxerit, si is tabulas possideat, utilem actionem dari, qua ita efficaciter experiri poterit, si picturae impensam exsolvat; alioquin nocebit ei doli mali exceptio, utique si bona fide possessor fuerit, qui pinxerit. Adversus dominum vero tabularum ei, qui pinxit, rectam vindicationem competere dicimus, ut tamen pretium tabularum inferat; alioquin nocebit ei doli mali exceptio.

§. 34. *J. de rer. div. Vid.* 568.

L. 5. §. 3. *D. de R. V. Vid.* 4359.

Not. 4.

L. 23. §. 3. *D. de R. V. Vid.* 565.

L. 27. *D. de A. R. D. Vid.* 564.

Not. 5.

L. 23. §. 5. *D. de R. V. Vid.* 565.

L. 6. *L.* 7. §. 2. *D. ad exhib. Vid.* 4371. 4372.

Not. 6.

L. 23. §. 5. *D. de R. V. Vid.* 565.

4377) — *L.* 3. §. 14. *D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) Interdum aequitas exhibitionis efficit, ut, quamvis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, ut Iulianus tractat. *Servua*, inquit, *uxoris meae rationes meas conscripsit; hae rationes a te possidentur; desidero eas exhiberi.* Ait Iulianus: siquidem in mea charta scriptae sint, locum esse huic actioni, quia et vindicare eas possum; nam quum charta mea sit, et quod in ea scriptum est, meum est; sed si charta mea non sit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri; in factum igitur mihi actionem competere.

L. 4. *D. de R. V. Vid.* 4309.

L. 1. *in f. D. de tigno iuncto. Vid.* 4312.

Not. 7.

L. 23. §. 4. *D. de R. V. Vid.* 3773.

§. 33. *J. de rer. div. Vid.* 4373.

Not. 8.

§. 26 *et* 34. *J. de rer. div. Vid.* 3707 *et* 568.

§. 238.

Not. 1.

4378) — *L.* 22. *pr. D. fam. erciac.* (X. 2.) (*Ulp.*) Item Labeo scribit: si unus heredum thesaurum relictum a testatore effodit, familiae erciscundae iudicio eum teneri, etsi eum extraneo conscio partitus sit.

L. 15. *D. ad exhib. Vid.* 4065.

L. 44. *pr. D. de A. P. Vid.* 4117.

Not. 2.

4379) — *L.* 31. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Paulus.*) Thesaurus est vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat; sic enim fit eius, qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri causa, vel metus, vel custodiae condiderit sub terra, non est thesaurus; cuius etiam furtum fit.

Not. 4.

4380) — §. 39. *J. de rer. div.* (II. 1.) Thesauros, quos quisque in suo loco invenerit, divus Hadrianus, naturalem aequitatem secutus, ei concessit, qui invenerit, idemque statuit, si quis in sacro aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuito invenerit, dimidium inventori, dimidium domino soli concessit. Et convenienter si quis in Caesaris loco invenerit, dimidium inventoris, dimidium Caesaris esse statuit. Cui conveniens est, ut, si quis in fiscali loco, vel publico, vel civitatis invenerit, dimidium ipsius esse, dimidium fisci vel civitatis.

4381) — *L.* 3. §. 10. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Callistr.*) Si in locis fiscalibus, vel publicis, religiosisve, aut in monumentis thesauri reperti fuerint, divi Fratres constituerunt, ut dimidia pars ex his fisco vindicaretur; item si in Caesaris possessione repertus fuerit, dimidiam aeque partem fisco vindicari.

Not. 5.

4382) — *L. un. C. de thesauris.* (X. 15.) (*Leo et Zeno.*) Nemo in posterum super requirendo in suo vel alieno loco thesauro, vel super invento ab alio vel a se effusis precibus pietatis nostrae benignas aures audeat molestare. Nam in suis quidem locis unicuique, dummodo sine sceleratis ac puniendis sacrificiis aut alia qualibet arte legibus odiosa, thesaurum (id est condita ab ignotis dominis tempore vetustiore mobilia) quaerere, et invento uti liberam tribuimus facultatem, ne ulterius dei beneficium invidiosa calumnia persequatur, ut superfluum sit hoc precibus postulare, quod iam lege permissum est, et postulanda imperatoriae maiestatis videatur praevenire liberalitas. In alienis vero terruiis nemo audeat invitis, immo nec volentibus vel ignorantibus dominis opes abditas suo nomine perscrutari. Quodsi nobis super hoc aliquis crediderit esse supplicandum, aut praeter huius legis tenorem in alieno loco thesaurum scrutatus invenerit, totum hoc locorum domino reddere compellatur, et velut temerator legis saluberrimae puniatur. Quodsi forte vel arando, vel alias terram alienam colendo, vel quocunque casu, non studio perscrutandi, in alienis locis thesaurum invenerit, id, quod repertum fuerit, dimidia retenta, altera dimidia data, cum locorum domino partiatur. Ita enim eveniet, ut unusquisque suis fruatur, et non inhiet alienis. (474.)

Not. 6.

§. 39. *J. de rer. div. Vid.* 4380.

L. un. in f. C. de thesauris. Vid. 4382.

3483) — *L.* 3. §. 11. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Callistr.*) Deferre autem se nemo cogitur, quod thesaurum invenerit, nisi ex eo thesauro pars fisco debeatur. Qui autem, quum in loco fisci thesaurum invenerit, partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solvere.

4384) — *L.* 63. *pr. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Tryphonin.*) Si is, qui in aliena potestate est, thesaurum invenerit, in persona eius, cui ac-

quirit, hoc erit dicendum, ut, si in alieno agro invenerit, partem ei acquirat, si vero in parentis dominive loco invenerit, illius totus sit.

Not. 7.

§. 39. *J. de rer. div. Vid.* 4380.
L. un. in f. C. de thes. Vid. 4382.

§. 259.

Not. 1.

L. 7. §. 8. D. de A. R. D. Vid. 4502.

4385) — §. 27. *J. de rer. div.* (II. 1.) Si duorum materiae ex voluntate dominorum confusae sint, totum id corpus, quod ex confusione fit, utriusque commune est, veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint. Sed et si diversae materiae sint, et ex iis propria species facta sit, forte ex vino et melle mulsum, aut ex auro et argento electrum, idem iuris est; nam et eo casu communem esse speciem non dubitatur. Quodsi fortuito et non ex voluntate dominorum confusae fuerint, vel diversae materiae, vel quae eiusdem generis sunt, idem iuris esse placuit.

Not. 2 et 3.

§. 27. *J. de rer. div. Vid. praeced.*

4386) — *L. 7. §. 9. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Gaius.*) Sed et si sine voluntate dominorum casu confusae sint duorum materiae, vel eiusdem generis vel diversae, idem iuris est.

4387) — *L. 3. §. 2. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Pomponius scribit: si quid, quod eiusdem naturae est, ita confusum est atque commixtum, ut diduci et separari non possit, non totum, sed pro parte esse vindicandum. Utputa meum et tuum argentum in massam redactum est; erit nobis commune, et unusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus, etsi incertum sit, quantum quisque ponderis in massa habeat.
L. 4. D. eod. Vid. 4500.

Not. 4.

4388) — *L. 5. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Idem scribit: si ex melle meo et vino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse, id quoque communicari. Sed puto verius, ut et ipse significat, eius potius esse, qui fecit, quoniam speciem pristinam non retinet. Sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia diduci potest, nec communicabitur, nec communi dividundo agetur, [quia separari potest] agetur autem in rem actione. Sed si diduci, inquit, non possit, utputa si aes et aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum. Nec quaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est, quia utraque materia, etsi confusa, manet tamen.

Not. 5.

L. 3. §. 2. D. eod. Vid. 4387.
L. 5. §. 1. D. eod. Vid. 4388.

4389) — *L. 12. §. 1. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Callistr.*) Si aere meo et argento tuo conflato aliqua species facta sit, non erit ea nostra communis, quia, quum diversa materia aes atque argentum sit, ab artificibus separari, et in pristinam materiam reduci solet.

Not. 6.

4390) — *L. 5. pr. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Idem Pomponius scribit: Si frumentum duorum non voluntate eorum confusum sit, competit singulis in rem actio in id, in quantum paret in illo acervo suum cuiusque esse. Quodsi voluntate eorum commixta sunt, tunc communicata videbuntur, et erit communi dividundo actio.

4391) — *L. 68. §. 1. 2. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) — §. 1. Fetus tamen pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. — §. 2. Plane si gregis vel armenti sit ususfructus legatus, debebit ex natis gregem supplere, id est in locum capitum defunctorum.

4392) — *L. 69. D. eod.* (*Pompon.*) Vel inutilium alia submittere, ut post substituta fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse. Nam alioquin quod nascitur fructuarii est, et cum substituit, desinit eius esse.

Not. 7.

4393) — §. 28. *J. de rer. div.* (II. 1.) Quod si frumentum Titii frumento tuo mixtum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune erit, quia singula corpora, id est singula grana, quae cuiusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quodsi casu id mixtum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse, quia singula corpora in sua substantia durant; nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mixta fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit, arbitrio autem iudicis continetur, ut ipse aestimet, quale cuiusque frumentum fuerit.
L. 5. pr. D. de R. V. Vid. 4390.

4394) — *L. 1. D. comm. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) Communi dividundo iudicium ideo necessarium fuit, quod pro socio actio magis ad personales invicem praestationes pertinet, quam ad communium rerum divisionem. Denique cessat communi dividundo iudicium, si res communis non sit.

4395) — *L. 78. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Iavolen.*) Si alieni nummi inscio vel invito domino soluti sunt, manent eius, cuius fuerunt; si mixti essent ita, ut discerni non possent, eius fieri, qui acceperit, in libris Caii scriptum est, ita ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti competeret.

§. 260.

Not. 1.

4396) — *L. 2. D. quando ex facto tutoris.* (XXVI. 9.) (*Ulp.*) Si tutor vel curator pecunia eius, cuius negotia administrat, mutua data, ipse stipulatus fuerit, vel praedia in nomen suum emerit, utilis actio ei, cuius pecunia fuit, datur ad rem vindicandam vel mutuam pecuniam exigendam.

4397) — *L. 3. C. arbitr. tut.* (V. 51.) (*Antonin.*) Si curator, post decretum Praesidis sublata pecunia, quae ad comparationem possessionis fuerat deposita, sibi praedium comparavit, elige-

utrum malis in emtione negotium tibi eum gessisse, an, quia in usus suos pecuniae conversae sunt, legitimas usuras ab eo accipere. Secundum quae iudex tutelae iudicio redditus partem religionis implebit. (215.)

4398) — *L.* 54. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Gaius.*) Res, quae ex dotali pecunia comparatae sunt, dotales esse videntur.

4399)—*L.* 55. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Paulus.*) Uxor marito suo pecuniam donavit; maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparavit; solvendo non est, et res exstant. Quaero: si mulier revocet donationem, an utiliter condicticia experiatur? videtur enim maritus, quamvis solvendo non sit, ex donatione locupletior effectus, quum pecunia mulieris res comparata exstet? Respondi: locupletiorem esse ex donatione, negari non potest; non enim quaerimus, quid deducto aere alieno liberum habeat? sed quid ex re mulieris possideat? solum enim separatur hic ab eo res, cui donata est. Quodsi res mulieris permanet, et vindicare directo potest, et erit deterior causa viri, si ei pecunia, quatenus res valet, non ultra id tamen, quod donatum est, condicatur, quam si dotis iudicio conveniatur. Sed nihil prohibet, etiam in rem utilem mulieri in ipsas res actionem dari.

4400) — *L.* 8. *C. de R. V.* (III. 32.) (*Philipp. Philippo militi.*) Si, ut proponis, pars adversa pecunia tua quaedam nomine suo comparavit, Praeses provinciae utilem vindicationem obtentu militiae tibi eo nomine impertiri desideranti partes aequitatis non negabit. Idem mandati quoque seu negotiorum gestorum actionem inferenti tibi iurisdictionem praebebit. (246.)

Not. 2.

4401)—*L.* 80. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Legatum ita dominium rei legatarii facit, ut hereditas heredis res singulas. Quod eo pertinet, ut, si pure res relicta sit, et legatarius non repudiaverit defuncti voluntatem, recta via dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium transeat, nunquam factum heredis.

4402) — *L.* 32. §. 1. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Oratio autem Imperatoris nostri de confirmandis donationibus non solum ad ea pertinet, quae nomine uxoris a viro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter virum et uxorem factas, ut et ipso iure res fiant eius, cui donatae sunt, et obligatio sit civilis, et de Falcidia, ubi possit locum habere, tractandum sit. Cui locum ita fore opinor, quasi testamento sit confirmatum, quod donatum est.

Not. 3.

L. 3. 5. *C. de sec. nupt. Vid.* §. 542. not. 2. 3.

Not. 4.

L. 14. *D. de Publ. Vid.* 3348.

4403) — *L.* 52. §. 10. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Idem [*] respondit: Socius, qui cessantis cessantiumve portiones insulae restituerit, quamvis aut sortem cum certis usuris intra quatuor menses, postquam opus refectum erit, recipere potest, exigendoque privilegio utetur, aut deinceps propriam rem habebit, potest tamen et pro socio agere ad hoc, ut consequatur quod sua intererat. Finge enim malle eum magis suum consequi, quam dominium insulae; oratio enim divi Marci idcirco quatuor mensibus finit certas usuras, quia post menses quatuor dominium dedit.

L. 4. *C. de aedif. privat. Vid.* 2406.

4404) — *L.* 8. §. 4. 5. *C. de repud.* (V. 17.) (*Theodos. et Valentin.*) — §. 4. Haec nisi vir et mulier observaverint, ultrice providentissimae legis poena plectentur. Nam mulier, si contemta lege repudium mittendum esse tentaverit, suam dotem et ante nuptias donationem amittat, nec intra quinquennium nubendi habeat denuo potestatem; aequum est enim, eam interim carere connubio, quo se monstravit indignam. Quodsi praeter hoc nupserit, erit ipsa quidem infamis, connubium vero illud nolumus nuncupari. Insuper etiam arguendi hoc ipsum volenti concedimus libertatem. Si vero causam probaverit intentatam, tunc eam et dotem recuperare, et ante nuptias donationem lucro habere aut legibus vindicare censemus, et nubendi post annum ei, ne quis de prole dubitet, permittimus facultatem. — §. 5. Virum etiam, si mulierem interdicta arguerit attentantem, tam dotem, quam ante nuptias donationem sibi habere seu vindicare, uxoremque, si velit, statim ducere hac iusta definitione sancimus. Sin autem aliter uxori suae renuntiare voluerit, dotem redhibeat, et ante nuptias donationem amittat.

4405) — §. 4. *J. de donat.* (II. 7.) Erat olim et alius modus civilis acquisitionis per ius accrescendi, quod est tale. Si communem servum habens aliquis cum Titio solus libertatem ei imposuit vel vindicta, vel testamento, eo casu pars eius amittebatur et socio accrescebat. Sed quum pessimum fuerat exemplo, et libertate servum defraudari, et ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, severioribus autem dominis lucrum accrescere, hoc quasi invidia plenum pio remedio per nostram constitutionem mederi necessarium duximus, et invenimus viam, per quam et manumissor, et socius eius, et qui libertatem accepit nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cuius favore et antiquos legislatores multa, etiam contra communes regulas, statuisse manifestum est), et eo, qui eam imposuit, suae liberalitatis stabilitate gaudente, et socio indemni conservato, pretiumque servi secundum partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

4406) — *L.* 1. §. 1. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) In societate omnium bonorum omnes res, quae coeuntium sunt, continuo communicantur.

4407)—*L.* 2. *D. eod.* (*Gaius.*) Quia, licet specialiter traditio non interveniat, tacite tamen creditur intervenire.

§. 261.

Not. 2.

Gaii instit. II. 42. *Vid.* 3667.

Not. 4.

4408)—*Ulp. fragm.* XIX. — 4. Mancipatio locum habet inter cives romanos, et latinos colonarios, latinosque iunianos, eosque peregrinos quibus commercium datum est. — 5. Usucapione dominia adipiscimur, tam mancipi rerum, quam nec mancipi. Usucapio est autem dominii adeptio per continuationem possessionis anni vel bien-

[*] *Scil.* Papinianus.

nil : rerum mobilium anni, immobilium biennii.

4409) — *Gaii instit.* II. 46. Item provincialia praedia usucapionem (*non*) recipiunt.

Pr. J. de usucap. Vid. 3991.

Not. 5.

4410) — *L.* 2. *C. in quib. causis cessat l. t. praescr.* (VII. 34.) (*Dioclet. et Maximian.*) In servorum proprietatis negotio, quum usucapio locum habeat, ad quaestionem longi temporis praescriptionis superfluo pervenitur.

Not. 6.

4411) — *L.* 9. *D. de div. temp. praescr.* (XLIV. 3.) (*Marcian.*) Rescriptis quibusdam divi magni Antonini cavetur, ut in rebus mobilibus locus sit praescriptioni diutinae possessionis.

Not. 7.

4412) — *L.* 76. §. 1. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Eum, qui in locum emtoris successit, iisdem defensionibus uti posse, quibus venditor eius uti potuisset, sed et longae possessionis praescriptione, si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

Not. 8.

4413) — *L.* 8. *pr.* §. 1.-3. *C. de praescr.* XXX *vel* XL *annos.* (VII. 39.) (*Iustinian.*) Si quis emtionis, vel donationis, vel alterius cuiuscunque contractus titulo rem aliquam bona fide per decem vel viginti annos possederit, et longi temporis exceptionem contra dominos eius vel creditores hypothecam eius praetendentes sibi acquisierit, posteaque fortuito casu possessionem eius rei perdiderit, posse eum etiam actionem ad vindicandam rem eandem habere sancimus; hoc enim et veteres leges, si quis eas recte inspexerit, sanciebant. — §. 1. Quodsi quis eam rem desierit possidere, cuius dominus, vel is, qui suppositam eam habebat, exceptione triginta vel quadraginta annorum expulsus est, praedictum auxilium non indiscrete, sed eum moderata divisione ei praestari censemus, ut, si quidem bona fide ab initio eam rem tenuerit, simili possit uti praesidio; sin vero mala fide eam adeptus est, indignus ei videatur, ita tamen, ut novus possessor, si quidem ipse rei dominus ab initio fuit, vel suppositam eam habebat, et memoratae exceptionis necessitate expulsus est, commodum detentionis sibi acquirat. Sin vero nullum ius in eadem re quocunque tempore habuit, tunc licentia sit priori domino, vel creditori, qui nomine hypothecae rem obligatam habuit, et heredibus eorum ab iniusto detentatore eam vindicare, non obstante ei, quod prior possessor triginta vel quadraginta annorum exceptione eum removerat, nisi ipse iniustus possessor triginta vel quadraginta annorum, ex eo tempore computandorum, ex quo prior possessor, qui evirit, ea possessione cecidit, exceptione munitus est. — §. 2. Sed haec super illis detentatoribus censemus, qui sine violentia eandem rem nacti sunt. Nam si quis violenter eam abstulerit, omni modo licebit priori possessori sine ulla distinctione eam vindicare. — §. 3. Sed et si quis non per vim, sed per sententiam iudicis eam obtinuerit, ea tantum occasione, quod absens prior possessor ad litem vocatus minime responderit, licebit ei et ad similitudinem ceterorum, qui rei dominium habent, intra annum se offerenti, cautionemque suscipiendae litis danti, eandem recipere, superque ea cognitionalia subire certamina.

L. un. C. de usucap. transf. Vid. 4227.

Not. 9.

L. 8. *pr. in. f. C. de pr.* XXX *vel* XL *annor. Vid.* 4413.

4414) — *L.* 13. §. 1. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Ulp.*) Idem ait : eum, qui iuravit fundum suum esse, post longi temporis praescriptionem etiam utilem actionem habere debere.

4415) — *Gaii instit.* IV. 130. *sqq.* — 130. Videamus etiam de praescriptionibus, quae receptae sunt pro actore. — 131. Saepe enim ex una eademque obligatione aliquid iam praestari oportet, aliquid in futura praestatione est : velut cum in singulos annos vel menses certam pecuniam stipulati fuerimus : nam finitis quibusdam annis aut mensibus, huius quidem temporis pecuniam praestari oportet; futurorum autem annorum sane quidem obligatio contracta intelligitur, praestatio vero adhuc nulla est. Si ergo velimus id quidem quod praestari oportet, petere et in iudicium deducere, futuram vero obligationis praestationem in incerto relinquere, necesse est ut cum hac praescriptione agamus, EA RES AGATUR, CUIUS REI DIES FUIT; alioquin si sine hac praescriptione egerimus ea scilicet formula qua incertum petimus, *cuius intentio* his verbis concepta est. QUID*quid* (*ob*) EA*m* REM *Numerium Negidium Aulo Agerio* DARE FACERE OPORTET, totam obligationem, id est, *etiam futuram* in hoc iudicium *deducimus* et .... *item* si verbi gratia ex empto agamus *ut* nobis fundus mancipio detur, debemus [*] *ita praescribere*, EA RES AGATUR DE FUNDO MANCIPANDO; *ut* postea, si *velimus* vacuam possessionem nobis tradi *de* tradenda .... totius illius iuris obligatio, *ita concepta* actione : QUIDQUID OB EAM REM NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO DARE FACERE OPORTE*t*, *per* intentionem consumitur : ut postea nobis agere volentibus de vacua possessione tradenda nulla supersit actio. — 132. 133. *Vid.* 1846.

Not. 10.

4416) — *L.* 5. §. 1. *D. de div. temp. praescr.* (XLIV. 3.) (*Ulp.*) Ex facto propositum est, quendam, quum rem pignori dedisset, eandem distraxisse, heredemque eius redemisse. Quaeritur: an heres adversus pignoris persecutionem exceptione longae possessionis uti possit? Dicebam : hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione uti, quia in extranei locum successit, non in eius, qui pignori dederat, quemadmodum si ante redemisset, sic deinde heres exstitisset.

4417) — *L.* 1. *C. si adv. cred. praescr. oppon.* (VII. 36.) (*Gordian.*) Diuturnum silentium, longi temporis praescriptione corroboratum, creditoribus pignus persequentibus inefficacem actionem constituit, praeterquam si debitores, vel qui in eorum iura successerunt, obligatae rei possessioni incumbant. Ubi autem creditori a possessore longi temporis praescriptio obiicitur,

[*] Sequitur spatium vacuum.

personalis actio adversus debitorem salva ei competit.

4418)—*L. 2. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si debitori heres non exstitisti, sed iusta viginti annorum possessione collata in te donatio corroborata est, neque personali actione, quia debitori non successisti, conveniri te iuris ratio permittit, neque data pignori praedia post intervallum longi temporis tibi auferenda sunt, quando etiam praesentibus creditoribus decem annorum praescriptionem opponi posse, tam rescriptis nostris, quam priorum principum statutis probatum sit.

4419)—*L. 13. C. de servit. et aqua.* (III. 34.) (*Iustinian.*) Sicut usumfructum, qui non utendo per biennium in soli rebus, per annale autem tempus in mobilibus vel se moventibus diminuebatur, non passi sumus huiusmodi sustinere compendiosum interitum, sed ei decennii vel viginti annorum dedimus spatium, ita et in ceteris servitutibus obtinendum esse censuimus, ut omnes servitutes non utendo amittantur non biennio, quia tantummodo soli rebus annexae sunt, sed decennio contra praesentes, vel viginti spatio annorum contra absentes, ut sit in omnibus huiusmodi rebus causa similis, explosis differentiis. (531.)

Not. 11.

Ulp. fragm. XIX. 8. *Vid.* 4408.

4420)—*L. 3. D. de usurpationibus et usucapionibus.* (XLI. 3.) (*Modestin.*) Usucapio est adiectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.

§. 262.

Not. 1.

§. 1. *J. de usucap. Vid.* 1461.

Not. 3.

4421) — §. 9. *J. eod.* (II. 6.) Res fisci nostri usucapi non potest; sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nuntiatis, bona fide emtorem traditam sibi rem ex bis bonis usucapere posse, et ita divus Pius et divi Severus et Antoninus rescripserunt.

4422) — *L. 18. D. de usurpat. et usucap.* (XLI. 3.) (*Modestin.*) Quamvis adversus fiscum usucapio non procedat, si tamen ex bonis vacantibus, nondum tamen nuntiatis, emtor praedii ex iisdem bonis exstiterit, recte diutina possessione capiet, idque constitutum est.

4423) — *L. 24. D. eod.* (*Pompon.*) Ubi lex inhibet usucapionem, bona fides possidenti nihil prodest. — §. 1. Interdum etiam si non fuerit inchoata usucapio a defuncto, procedit heredi eius, veluti si vitium, quod obstabat non ex persona, sed ex re, purgatum fuerit, utputa si fisci res esse desierit, aut furtiva, aut vi possessa.

4424) — *L. 1. C. ne rei dominicae vel templor. vindic. temp. praescr. submoveatur.* (VII. 38.) (*Valens et Valentin.*) Saepenumero praeceptum est, ut servi atque liberti, colonique praeterea rei nostrae, nec non etiam eorum soboles ac nepotes, quicunque de nostris possessionibus recessissent, ac se ad diversa militiae genera contulissent, cingulo, in quod obrepserant fraudulenter, exuti, si ad aliquas fortasse transcenderint dignitates, omni temporis definitione submota, nostro patrimonio reddantur.

4425) — *L. 2. C. eod.* (*Valentin., Theodos. et Arcad.*) Universas terras, quae a colonis sive emphyteuticariis domini ei iuris, reipublicae, vel iuris sacrorum templorum in qualibet provincia venditae, vel ullo alio pacto alienatae sunt, ab his, qui perperam atque contra leges eas detinent, nulla longi temporis praescriptione officiente iubemus restitui, ita ut nec pretium quidem iniquis comparatoribus reposcere liceat. (587.)

L. 3. C. eod. Vid. 3391.

4426) — *L. 6. C. de fund. patrim.* (XI. 61.) (*Valentin., Theodos. et Arcad.*) Hi, quibus patrimoniales possessiones per asianam et ponticam dioecesim vel a nobis vel a divis parentibus nostris sacra largitate donatae sunt, inconcusse possideant atque ad suos posteros transmittant. Quod quidem non solum in beredibus, sed etiam in contractibus omnis generis volumus custodiri. (584.)

Not. 5.

L. 9. D. de usurp. Vid. 3189.

L. 2. C. ne rei domin. Vid. 4425.

4427) — *Pauli sent. rec.* V. 2. 4. Viginti annorum praescriptio etiam adversus rempublicam prodest ei qui iustum initium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus est. Actio tamen quanti eius interest adversus eos reipublicae datur, qui ea negotia defendere neglexerunt.

Not. 6.

4428) — *Nov.* 111. Quod medicamenta morbis, hoc exhibent iura negotiis. Unde consequitur, ut nonnunquam a iudicio discordet effectus, et quod credebatur coniectura prodesse, experimento inveniatur inutile. Probat igitur hoc praesentis etiam necessitas sanctionis, in qua privilegium, ex religioso proposito sacrosanctis ecclesiis, et monasteriis, aliisque religiosis locis constitutione nostra nuper indultum, necessaria correctione distinguimus. Dudum siquidem iusseramus, ad centum illis annos exceptionis propagari curricula, per cuius licentiam sanctionis negotia quidem multa commota sunt, et velut antiquorum vulnerum obductae patuerunt iterum cicatrices, et eorum sanitas provenire non potuit, probationum scilicet difficultatibus impedita, quoniam per tantum saeculi magis quam temporis spatium nec documentis integritas, nec actis fides, nec aetas valet testibus suffragari.

Cap. 1. Unde quia largitati nostrae causarum non occurrit angustia, cum ratione simul ac religione tractantes praedictum privilegium, usque ad possibilem modum deducere experimento eius traximus, et iubemus, ut in negotiis, quae antehac triginta annorum removebat exceptio, nunc venerabilibus ecclesiis, et monasteriis, et xenodochiis, nec non orphanotrophiis, et brephotrophiis, et ptochotrophiis quadraginta annorum protelatio conferatur, salva scilicet circa alias personas et causas virtute, quam semper tricennalis sibi praescriptio vindicabat, quoniam hanc decem annorum adiectionem soliis, ut dictum est, religiosis locis eorumque iuri vel contractibus indulgemus, ut sopitae hoc temporis spatio tam personales quam hypothecariae

actiones in perpetuum conquiescant; nihil penitius aliis exceptionibus derogantes, sed tam in annali, quam triennii exceptione, et aliis, quae in maiora vel minora trahuntur tempora, suam vim roburque tenentibus. in solis namque, ut dictum est, negotiis sacrorum locorum religiosos contractus memorato quadraginta annorum privilegio volumus perfrui, in quibus eis centum annorum praerogativam constitutio nostra contulerat. Si quas piane causas ante banc nostram constitutionem ab ecclesiis ceterisque sacris locis ubicunque commotas iudicialis sententia aut transactionum conventio terminavit, nolumus refricari, sed in reliquum tempus illis hanc obiici sanctionem, quas antehac sopitas octo lustrorum silentio, moveri hactenus aut motas terminari non contigit. (541.)

Nov. 131. *C.* 6. *Vid.* 3250.

Nor. 7.

4429) — *L.* 3. *C. quib. non obiic. l. t. praescr.* (VII. 35.) Non est incognitum, id temporis, quod in minore aetate transmissum est, longi temporis praescriptioni non imputari. Ea enim tunc currere incipit, quando ad maiorem aetatem dominus rei pervenerit. (290.)

4430) — *L.* 5. *C. in quib. c. i. i. r. nec. non est.* (II. 41.) (*Iustinian.*) Sancimus favore imperfectae aetatis, exceptionem non numeratae pecuniae ab initio minoribus non currere, ne, dum in integrum restitutionem exspectamus, vel aliquod emergat obstaculum, per quod huiusmodi beneficio minor uti non possit, vel substantia eius subvertatur. Sed humanius est, latius eandem legis interpretationem extendere in omnibus casibus, in quibus vetera iura currere quidem temporales praescriptiones adversus minores concesserunt, per in integrum autem restitutionem eis subveniebant, eas ipso iure non currere. Melius etenim est, intacta eorum iura servari, quam post causam vulneratam remedium quaerere; videlicet exceptionibus triginta vel quadraginta annorum in suo statu remanentibus. (531.)

Nor. 8.

4431) — *L.* 1. *C. de bon. mat.* (VI. 60.) (*Constantin.*) Res, quae ex matris successione, sive ex testamento, sive ab intestato, fuerint ad filios devolutae, ita sint in parentum potestate, ut utendi fruendi duntaxat habeant in diem vitae facultatem, dominio videlicet earum ad liberos pertinente. Parentes autem, penes quos maternarum rerum utendi fruendique tantum potestas est, omnem debent tuendae rei diligentiam adhibere, et quod iure filiis debetur, in examine per se vel per procuratorem poscere, et sumtus ex fructibus impigre facere, et litem inferentibus resistere, atque ita omnia agere, tanquam solidum perfectumque dominium eis acquisitum fuisset, et personam gerant legitimam, ita ut, si quando rem alienare voluerint, emtor, vel is, cui res donatur, observet, ne quam partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat vel ignorans. Docere enim pater debet, proprii iuris eam rem *esse*, quam donat aut distrahit, et emtori, si velit, fideiussorem licebit accipere, quia nullam poterit praescriptionem opponere filiis quandocunque rem suam vindicantibus. (319.)

L. 1. §. 2. *C. de ann. exc.* (VII. 40.) (*Iustinian.*) *Vid.* 1472.

4432) — *Nov.* 22. *c.* 24. Sed quod sancitum est super lucris hinc venientibus ad nubentes, etiam sic ratum sit, et ita certa talium lex eis erit cavens, ut neque alienationem ullam permittat parentibus in talibus, neque hypothecam, sed vel si quid egerint parentes, mox eorum obligat eis substantiam, non ut prohibeat eos aliquid agere in iis, quae voluerint (erubescit enim lex castigatores filios genitoribus statuere), sed illos quidem erubescit, interminatur autem accipientibus, tanquam nihil eis quod accipiunt prosit. Et sciant ex hac nostra lege, quia, vel si quam a talibus parentibus comparationem fecerint, vel si acceperint donationem, vel si quid omnium egerint, tale erit, quale nec gestum, nec scriptum, quod factum est. Vindicabunt enim ea omnino filii heredesque eorum et successores ab heredibus illorum et successoribus, non aliter excludendi, nisi tricennale transeat tempus, et detentatio dominos accipientes constituat, incipiente filiis tempore currere, ex quo suae potestatis apparuerint exsistentes aut facti, nisi tamen aliqua impubes aetas adiuvet adhuc.

Nor. 9.

L. 28. *pr. D. de V. S. Vid.* 1424.
L. 12. §. 4. *D. de Publ. in rem act. Vid.* 32.

Nor. 10.

4433) — §. 2-5. *J. de usuc.* (II. 6.) — §. 2. Furtivae quoque res vel servum fugitivum possideat. Res et quae vi possessae sunt, nec si praedicto longo tempore bona fidei possessae fuerint, usucapi possunt; nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum et lex Atinia inhibent usucapionem, vi possessarum lex Iulia et Plautia. — §. 3. Quod autem dictum est, furtivarum et vi possessarum rerum usucapionem per leges prohibitam esse, non eo pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usucapere possit (nam his alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possident), sed nec ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit vel ex alia causa acceperit, usucapiendi ius habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonae fidei possessori usucapio competat; nam qui sciens alienam rem vendit vel ex alia causa tradit, furtum eius committit. — §. 4. Sed tamen id aliquando aliter se habet; nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est, quippe quum ea res in furti vitium non ceciderit, quum utique heres, qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committit. — §. 5. Item si is, ad quem ancillae ususfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit aut donaverit, furtum non committit; furtum enim sine affectu furandi non committitur.

4434) — *Gaii instit.* II. 49. Quod ergo vulgo dicitur, furtivarum rerum et vi possessarum usucapionem per legem XII tabularum prohibitam esse, non eo pertinet ut (*ne ipse*) fur, *quive per* vim *possidet*, usucapere *possit*; nam huic alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possidet: sed nec ullus alius,

quamquam ab eo bona fide emerit, usucapiendi ius habeat.

L. 4. §. 22. *D. de usurp. Vid.* 4121.

4433) — *L.* 4. §. 23.-25. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 23. Ceterum etiam si mala fide fundum me possidentem deieceris, et vendideris, non poterit usucapi, quoniam verum est, vi possessum esse, licet non a domino. — §. 24. Idem dicendum est in eo, qui eum expulerit, qui pro herede possidebat, quamvis sciat esse hereditarium. — §. 25. Si fundum alienum bona fide possidentem quis sciens esse alienum expulerit, usucapere non potest, quoniam vi possidet.

L. 4. §. 28. *D. eod. Vid.* 4168.

4436)—*L.* 6. *D. vi bonor. raptor.* (XLVII. 8.) (*Venul.*) Quod vi possessum raptumve sit, antequam in potestatem domini heredisve eius pervenlat, usucapi lex vetat.

Not. 11.

4437) — *Nov.* 119. *c.* 7. Rursus sancimus, ut, si quis mala fide rem possidens aut per venditionem, aut per donationem, aut aliter hanc rem alienet, qui vero putat, easdem res competere sibi, hoc agnoscens, intra decem annos inter praesentes et viginti inter absentes non contestatus fuerit secundum leges emtorem, aut donationem accipientem, aut illum, ad quem res alio quolibet modo translatae sunt, eum, qui tales res habet, firme eas habere, post decennii videlicet inter praesentes et vicennii inter absentes decursum. Si autem ignorat verus alienatarum rerum dominus, et quia res ei competunt, et quia alienatio facta est, iubemus, non aliter hunc excludi, nisi per tricennalem praescriptionem, non valente dicere eo, qui res hoc modo possidet, quia ipse bona fide possidet, quando ipse a mala fide possidente hoc accepit. (544).

Not. 12.

4438) — *L.* 5. *C. fin. regund.* (III. 39.) (*Valentin., Theodos. et Arcad.*) Quinque pedum praescriptione submota finalis iurgii vel locorum libera peragatur intentio. (385.)

4439) — *L.* 6. *C. eod.* (*Theod., Arcad. et Honor.*) Cunctis molitionibus et machinationibus amputatis decernimus, in finali quaestione non longi temporis, sed triginta tantummodo annorum praescriptionem locum habere. (392.)

4440) — *L.* 8. *pr. D. de lege Iul. repet.* (XLVIII. 11.) (*Paulus.*) Quod contra legem repetundarum Proconsuli vel Praetori donatum est, non poterit usucapi.

Not. 13.

4441) — *L.* 16. *D. de fundo dot.* (XXIII. 5.) (*Tryphonin.*) Si fundum, quem Titius bona fide possidebat, et longi temporis possessione poterat sibi quaerere, mulier ut suum marito dedit in dotem, eumque petere neglexerit vir, quum id facere posset, rem periculi sui fecit. Nam licet lex Iulia, quae vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi acquisitionem, non tamen interpellat eam possessionem, quae per longum tempus fit, si ante, quam constitueretur dotalis fundus, iam coeperat. Plane si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerunt, nihil erit, quod imputetur marito.

L. 30. *C. de iure dot. Vid.* §. 333. not. 6.

Not. 14.

4442) — *L.* 12. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si ab eo emas, quem Praetor vetuit alienare, idque tu scias, usucapere non potes.

Not. 15.

L. 3. §. 3. *C. comm. de leg. Vid.* 1255.

4443)— *L.* 2. *C. de usuc. pro emt.* (*Alexand.*) Si contra defuncti voluntatem servos, quos propter perfectae artis peritiam heredibus suis defunctus servari testamento praecepit, tutores vendiderunt, usucapi non potuerunt. (224.)

Not. 16.

4444) — §. 8. *J. de usuc.* (II. 6.) Aliquando etiam furtiva vel vi possessa res usucapi potest, veluti si in domini potestatem reversa fuerit; tunc enim, vitio rei purgato, procedit eius usucapio.

4445) — *L.* 4. §. 6. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem eius, cui surrepta est, revertatur, sic acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti, non in eius utique, cui surrepta est. Igitur creditori surrepta, aut ei, cui commodata est, in potestatem domini redire debet.

4446) — *L.* 4. §. 21. *D. eod.* (*Paulus.*) Si rem pignori datam debitor surripuerit et vendiderit, usucapi eam posse, Cassius scribit, quia in potestatem domini videtur pervenisse, qui pignori dedit, quamvis cum eo furti agi potest; quod puto rectius dici.

4447) — *L.* 5. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Modest.*) Si rem, quam tibi pignoravi, surripuero, eamque distraxero, de usucapione dubitatum est. Et verius est, utiliter cedere tempora usucapionis.

4448)—*L.* 49. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Labeo.*) Si quid est surreptum, id usucapi non potest, antequam in domini potestatem pervenerit. Paulus: immo forsitan et contra. Nam si id, quod mihi pignori dederis, surripueris, erit ea res furtiva facta, sed simul atque in meam potestatem venerit, usucapi poterit.

Gaii instit. II. 59. 60. *Vid.* 542.

4449) — *L.* 6. *C. de usuc. pro emt.* (VII. 26.) (*Philippus cum Coelio collectus dixit:*) Quum sit probatum, rem pignori fuisse obligatam, et postea a debitore distractam, palam est, non potuisse eam quasi furtivam usucapi.

L. 4. §. 21. *D. de usurp. Vid.* 4446.

L. 215. *D. de V. S. Vid.* 441.

4450) — *L.* 4. §. 12. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Tunc in potestatem domini redisse dicendum est, quum possessionem eius nactus sit, ut iuste avelli non possit, sed et tanquam suae rei; nam si ignorans rem mihi surreptam emam, non videri in potestatem meam reversam.

4451) —*L.* 86. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Tryphonin.*) Si ad dominum ignorantem pervenerit res furtiva vel vi possessa, non videtur in potestatem domini reversa; ideo nec si post talem domini possessionem bona fide ementi venierit, usucapio sequetur.

4452) — *L.* 4. §. 13. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Sed et si vindicavero rem mihi surreptam, et litis aestimationem accepero, licet corporaliter eius non sim nactus possessionem, usucapietur.

4453)—*L.* 84. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Quamvis res furtiva, nisi ad dominum redierit, usucapi non possit, tamen si eo nomine iis aestimata fuerit, vel furi dominus eam vendiderit, non interpellari iam usucapionis ius, dicendum est.

4454) — *L.* 32. *pr. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Pompon.*) Si quis id, quod possidet, non putat sibi per leges licere usucapere, dicendum est, etiam si erret, non procedere tamen eius usucapionem, vel quia non bona fide videatur possidere, vel quia in iure erranti non procedat usucapio.

L. 42. *D. eod. Vid.* 1342.

4455) — *L.* 58. §. 4. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest, et si in potestatem suam redegerit rem furtivam, desinit furtiva esse, quia tutor domini loco habetur. Sed et circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt, qui adeo personam domini sustinet, ut etiam tradendo rem furiosi alienare existimetur. Condicere autem rem furtivam tutor et curator furiosi eorum nomine possunt.

4456)—*L.* 4. §. 11. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si pupillo res surrepta sit, sufficere dicendum est, si tutor eius sciat, redisse eam in domum pupilli, et si furioso, sufficere curatores scire.

4457) — *L.* 7. §. 3. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Iulian.*) Si tutor rem pupilli sui surripuerit et vendiderit, usucapio non contingit, priusquam res in potestatem pupilli redeat; nam tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, quum tutelam administrat, non quum pupillum spoliat.

4458)—*L.* 41. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Nerat.*) Si rem surreptam mihi procurator meus apprehendit, quamvis per procuratorem possessionem adipisci nos iam fere conveniat, nihilo magis eam in potestatem meam rediisse, usuque capi posse existimandum est, quia contra statui captiosum erit.

L. 4. §. 6. *D. eod. Vid.* 4145.

4459) — *L.* 4. §. 7.-10. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 7. Labeo quoque ait: si res peculiaria servi mei surrepta sit me ignorante, deinde eam nactus sit, videri eam in potestatem meam redisse. Commodius dicitur, etiam si sciero, redisse eam in meam potestatem; nec enim sufficit, si eam rem, quam perdidit, ignorante me servus apprehendat, si modo in peculio eam esse voluit; nam si nolui, tunc exigendum est, ut ego facultatem eius nactus sim. — §. 8. ideoque si servus meus rem mihi surripuerit, deinde eandem loco suo reponat, poterit usucapi, quasi in potestatem meam redierit; utique si nescivi; nam si scivi, exigimus, ut redisse sciam in meam potestatem. — §. 9. item si eam rem, quam servus mihi surripuerit, peculiari nomine teneat, non videri in potestatem meam reversam, Pomponius ait, nisi ita habere coeperimus, quemadmodum habuimus, antequam surriperetur, aut quum rescissemus, in peculio eum habere concesserimus. — §. 10. Item Labeo ait: si rem, quam apud te deposueram, lucri faciendi causa vendideris, deinde ex poenitentia redemeris, et eodem statu habeas, sive ignorante me, sive sciente ea gesta sint, videri in potestatem meam redisse, secundum Proculi sententiam, quae et vera est.

Not. 17.

L. 4. §. 19. *D. eod. Vid.* 4326.

L. 48. §. 2. *D. de A. R. D. Vid.* 4328.

Not. 18.

L. 48. §. 5. *D. de furtis. Vid.* 4325.

Not. 19.

4460) — *L.* 33. *pr. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Iulian.*) Non solum bonae fidei emtores, sed et omnes, qui possident ex ea causa, quam usucapio sequi solet, partum ancillae furtivae usu suum faciunt, idque ratione iuris introductum arbitror. Nam ex qua causa quis ancillam usucaperet, nisi lex duodecim tabularum vel Atinia obstaret, ex ea causa necesse est partum usucapi, si apud eum conceptus et editus eo tempore fuerit, quo furtivam esse matrem eius ignorabat.

L. 48. §. 5. *D. de furtis. Vid.* 4325.

L. 44. §. 2. *D. de usurp. Vid.* 4076.

4461) — *L.* 4. §. 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Heres, qui in ius defuncti succedit, licet apud eum ignorantem, ancillam furtivam esse, conceperit ea et pepererit, non tamen usucapiet.

4462) — *L.* 10. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Scaevola libro undecimo Quaestionum scribit: Marcellum existimasse, si bos apud furem conceperit, vel apud furis heredem, pariatque apud furis heredem, usucapi ab herede distractum iuvencum non posse; sic, inquit, quemadmodum nec ancillae partus. Scaevola autem scribit: se putare usucapi posse et partum; nec enim esse partum rei furtivae partem. Ceterum si esset pars, nec si apud bonae fidei emtorem peperisset, usucapi poterat.

4463)—*L.* 4. *pr. D. pro suo.* (XLI. 10.) (*Pompon.*) Si ancillam furtivam emisti bona fide, et ex ea natum et apud te conceptum ita possedisti, ut intra constitutum usucapioni tempus cognosceres, matrem eius furtivam esse, Trebatius omnimodo putat, quod ita possessum esset, usucaptum esse. Ego sic puto distinguendum, ut, si nescieris intra statutum tempus, cuius id mancipium esset, aut si scieris, neque potueris certiorem dominum facere, aut si potueris quoque, et feceris certiorem, usucapias; sin vero, quum scires et posses, non feceris certiorem, contra sit; tum enim clam possedisse videberis, neque idem et pro suo, et clam possidere potest.

4464)—*L.* 68. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Marcell.*) Hereditariae rei furtum fieri Iulianus negabat, nisi forte pignori dederat defunctus, aut commodaverat.

4465) — *L.* 69. *D. eod.* (*Scaev.*) Aut in qua ususfructus alienus est.

4466) — *L.* 70. *D. eod.* (*Marcell.*) His enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum, et usucapionum impediri. Idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse.

4467)—*L.* 35. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Iulian.*) Si homo, cuius ususfructus legatus erat, ab herede nunquam possessus, surreptus fuisset, quaesitum est, quia heres furti actionem non haberet, an usucapi possit? Sabinus respondit: nullam eius rei usucapionem esse, cuius nomine furti agi posset; agere autem furti eum, qui frui deberet, posse. Quod sic accipiendum est, ut fructuarius possit uti frui; aliter enim homo in eam causam non perduceretur. Sed si utenti iam et fruenti abductus homo fuerit, non solum ipse, sed etiam heres furti agere poterit.

§. 263.

Not. 1.

4468) — *L.* 13. *pr. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Pignori rem acceptam usu non capimus, quia pro alieno possidemus.

4469) — *L.* 1. *C. commun. de usuc.* (VII. 30.) (*Alexand.*) Qui ex conducto possidet, quamvis corporaliter teneat, non tamen sibi, sed domino rei creditur possidere. Neque enim colono vel conductori praediorum longae possessionis praescriptio acquiritur. (226.)

4470) — *L.* 5. *C. in quib. caus. cessat. l. t. praescr.* (VII. 34.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si puerum non pro derelicto habitum, sed ab hostibus volneratum sumtibus tuis, sicut asseveras, liberum existimans curasti, longi temporis praescriptione, quo minus dominus eius offerens erogata recte vindicet, defendi non potes.

Not. 2.

L. 30. *pr. in f. et* §. 2. *D. de usurp. Vid.* 64. 3706.

Not. 3 et 4.

4471) — *L.* 23. §. 7. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) Item si quis ex alienis caementis in solo suo aedificaverit, domum quidem vindicare poterit, caementa autem resoluta prior dominus vindicabit, etiamsi post tempus usucapionis dissolutum sit aedificium, postquam a bonae fidei emtore possessum sit; nec enim singula caementa usucapiuntur, etsi domus per temporis spatium nostra fiat.

L. 7. §. 11. *D. de A. R. D. Vid.* 3686.

L. 23. *pr. D. de usurp. Vid.* 3687.

4472) — *L.* 23. §. 2. *D. eod.* (*Iavolen.*) Si autem demolita domus est, ex integro res mobiles possidendae sunt, ut tempore, quod in usucapione rerum mobilium constitutum est, usucapiantur, et non potes recte uti eo tempore, quo in aedificio fuerunt. Nam quemadmodum eas solas et separatas ab aedificio non possedisti, sic nec penes te singulae aut separatae fuerunt, cohaerentibus his in aedificio, depositis aedibus, quae hoc quoque ipsum continent; neque enim recipi potest, ut eadem res et ut res soli, et tanquam mobilis sit possessa.

4473) — *L.* 7. §. 1. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Iulian.*) Si fundum Cornelianum pro emtore longa possessione capiam, et partem ex vicini fundo ei adiiciam, utrum eam quoque partem reliquo tempore pro emtore capiam, an integro statuto tempore? Respondi: partes, quae emtioni fundi adiiciuntur, propriam ac separatam conditionem habere, et ideo possessionem quoque earum separatim nancisci oportere, et longam possessionem earum integro statuto tempore impleri.

L. 26. *D. de A. P. Vid.* 4059.

4474) — *L.* 30. §. 1. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Pompon.*) Labeo libris Epistolarum ait: si is, cui ad tegularum vel columnarum usucapionem decem dies superessent, in aedificium eas coniecisset, nihilo minus eum usucapturum, si aedificium possedisset. Quid ergo in his, quae non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanent, ut in annulo, gemma? In quo verum est, et aurum et gemmam possideri et usucapi, quum utrumque maneat integrum.

Not. 5.

L. 30. §. 1. *D. de usurp. Vid. praeced.*

4475) — *L.* 7. §. 1. 2. *D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) — §. 1. Sed si rotam meam tuo vehiculo aptaveris, teneberis ad exhibendum, (et ita Pomponius scribit) quamvis tunc civiliter non possideas. — §. 2. Idem, et si armario vel navi tabulam meam, vel ansam scypho iunxeris, vel emblemata phialae, vel purpuram vestimento intexueris, aut brachium statuae coadunaveris.

Not. 6.

L. 32. §. 2. *D. de usurp. Vid.* 4073.

L. 3. §. 2. *L.* 26. *D. de A. P. Vid.* 4072. 4059.

Not. 7.

L. 18. §. 4. *D. eod. Vid.* 4130.

L. 2. §. 6. *D. pro emt. Vid.* 4264.

4476) — *L.* 4. *D. eod.* (*Iavolen.*) Emtor fundi partem eius alienam esse non ignoraverat. Responsum est: nihil eum ex eo fundo longa possessione capturum. Quod ita verum esse existimo, si, quae pars aliena esset in eo fundo, emtor ignoraverat; quodsi certum locum esse sciret, reliquas partes longa possessione capi posse non dubito. — §. 1. Idem iuris est, si is, qui totum fundum emerat, pro indiviso partem aliquam alienam esse scit; eam enim duntaxat non capiet, ceterarum partium non impedietur longa possessione capio.

L. 7. §. 1. *D. eod. Vid.* 4473.

§. 264.

Not. 1.

L. 109. *D. de V. S. Vid.* 913.

Not. 2.

L. 4. *D. de. iur. et facti ignor. Vid.* 953.

L. 31. *pr. D. de. usurp. Vid.* 954.

Not. 3.

4477) — *L.* 17. *C. de R. V.* (III. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si fundum vestrum, vobis per denuntiationem admonentibus volentem ad emtionem accedere, quod distrahentis non fuerit, non recte is, contra quem preces funditis, comparavit, vel alio modo mala fide contraxit, tam fundum vestrum constitutum probantibus, quam fructus, quos eum mala fide percepisse fuerit probatum, aditus Praeses provinciae restitui iubebit.

L. 9. §. 2. *D. de iur. et f. ign. Vid.* 376.

4478) — *L.* 7. §. 2. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Iulian.*) Servus meus Titio mandavit, ut fundum ei emeret, eique manumisso Titius fundi possessionem tradidit. Quaesitum est: an longa possessione caperet? Respondi: si servus meus mandaverit Titio, ut fundum emeret, et manumisso ei Titius fundum tradiderit, quum putaret peculium ei concessum esse, vel etiam quum ignoraret peculium concessum non esse, nihilo minus servum diutina possessione capere, quia aut scit servus peculium sibi concessum non esse, aut scire debet, et per hoc similis est ei, qui se creditorem esse simulat. Quodsi sciret Titius, peculium manumisso concessum non esse, donare potius,

quam indebitum fundum solvere intelligendus est.

Not. 4.

L. 32. §. 1. *D. de usurp. Vid.* 4456.

Not. 5.

L. 9. §. 4. *de I. et F. I. Vid.* 904.

4479) — *L.* 2. §. 2. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si sub conditione emtio facta sit, pendente conditione emtor usu non capit. Idemque est, et si putet conditionem exstitisse, quae nondum exstitit; similis est enim ei, qui putat se emisse. Contra si exstitit, et ignoret, potest dici secundum Sabinum, qui potius substantiam intuetur, quam opinionem, usucapere eum. Est tamen nonnulla diversitas, quod ibi, quum rem putat alienam, quae sit venditoris, affectionem emtoris habeat; at cum nondum putat conditionem exstitisse, quasi nondum putat sibi emtam esse. Quod apertius quaeri potest, si, quum defunctus emisset, heredi eius tradatur, qui nesciat defunctum emisse, sed ex alia causa sibi tradi, an usucapio cesset?

4480) — *L.* 8. *D. eod.* (*Iulian.*) Si quis, quum sciret venditorem pecuniam statim consumturum, servos ab eo emisset, plerique responderunt, eum nihilo minus bona fide emtorem esse; idque verius est. Quomodo enim mala fide emisse videtur, qui a domino emit? nisi forte et is, qui a luxurioso et protinus scorto daturo pecuniam servos emit, non usucapiet.

Not. 6.

4481) — *L.* 15. §. 3. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si ex testamento vel ex stipulatu res debita nobis tradatur, eius temporis existimationem nostram intuendam, quo traditur, quia concessum est stipulari rem, etiam quae promissoris non sit.

L. un. C. de usuc. transform. Vid. 4227.

4482) — *L.* 48. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si existimans me debere tibi tradam, ita demum usucapio sequitur, si et tu putes debitum esse. Aliud est, si putem me ex causa venditi teneri, et ideo tradam; hic enim, nisi emtio praecedat, pro emtore usucapio locum non habet. Diversitatis causa in illo est, quod in ceteris causis solutionis tempus inspicitur, neque interest, quum stipulor, sciam alienum esse, nec ne; sufficit enim, me putare tuum esse, quum solvis; in emtione autem et contractus tempus inspicitur, et quo solvitur, nec potest pro emtore usucapere, qui non emit, nec pro soluto, sicut in ceteris contractibus.

4483) — *L.* 2. *pr. D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Pro emtore possidet, qui revera emit, nec sufficit, tantum in ea opinione esse eum, ut putet se pro emtore possidere, sed debet etiam subesse causa emtionis. Si tamen, existimans me debere, tibi ignoranti tradam, usucapies. Quare ergo, et si putem me vendidisse, et tradam, non capies usu? Scilicet quia in ceteris contractibus sufficit traditionis tempus. Sic denique si sciens stipuler rem alienam, usucapiam, si, quum traditur mihi, existimem illius esse; at in emtione et illud tempus inspicitur, quo contrahitur; igitur et bona fide emisse debet et possessionem bona fide adeptus esse.

4484) — *L.* 7. §. 16. 17. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) — §. 16. Ut igitur Publiciana competat, haec debent concurrere, ut et bona fide quis emerit, et ei res emta eo nomine sit tradita. Ceterum ante traditionem, quamvis bonae fidei quis emtor sit, experiri Publiciana non poterit. — §. 17. Iulianus libro septimo Digestorum scripsit: traditionem rei emtae oportere bona fide fieri, ideoque si sciens alienam possessionem apprehendit, Publiciana eum experiri non posse, quia usucapere non poterit. Nec quisquam putet, hoc nos existimare, sufficere, initio traditionis ignorasse rem alienam, uti quis possit Publiciana experiri, sed oportere et tunc bonae fidei emtorem esse.

4485) — *L.* 10. *pr. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Ulp.*) Si aliena res bona fide emta sit, quaeritur, ut usucapio currat, utrum emtionis initium, ut bonam fidem habeat, exigimus, an traditionis? Et obtinuit Sabini et Cassii sententia, traditionis initium spectantium.

L. 44. §. 2. *D. eod. Vid.* 4075.

Not. 7.

L. 48. §. 1. *D. de A. R. D. Vid.* 4324.

4486) — §. 12. *J. de usuc.* (II. 6.) Diutina possessio, quae prodesse coeperat defuncto, et heredi et bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat, praedium alienum esse. Quodsi ille initium iustum non habuit, heredi et bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter et in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur.

4487) — *L.* 2. §. 19. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si defunctus bona fide emerit, usucapietur res, quamvis heres scit alienam esse. Hoc et in bonorum possessore, et in fideicommissariis, quibus ex Trebelliano restituitur hereditas, ceterisque praetoriis successoribus observatum est.

4488) — *L.* 11. *D. de div. temp. praescr.* (XLIV. 3.) (*Papinian.*) Quum heres in ius omne defuncti succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit, veluti cum sciens, alienum illum ille, vel precario possedit; quamvis enim precarium heredem ignorantem non teneat, nec interdicto recte conveniatur, tamen usucapere non poterit, quod defunctus non potuit. Idem iuris est, cum de longa possessione quaeritur; neque enim recte defendetur, quum exordium rei bonae fidei ratio non tueatur.

L. 2. *C. de praescr. l. temp. Vid.* 1464.

4489) — *L.* 9. *C. eod.* (VII. 33.) (*Dioclet. et Maximian.*) Emtor bona fide contra praesentem decennii praescriptionem, in cuius initio contestationem haberi sufficit, posteaquam suam impleverit intentionem petitor, adhibita probatione iustae possessionis defensus, absolvi recte postulat.

4490) — *L.* 11. §. 3. *D. de Publ. in r. act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) Interdum tamen, licet furtiva mater distracta non sit, sed donata ignoranti mihi, et apud me conceperit et pepererit, competit mihi in partu Publiciana, ut Iulianus ait, si modo eo tempore, quo experiar, furtivam matrem ignorem.

L. 4. *pr. D. pro suo. Vid.* 4463.

Not. 8.

L. un. C. de usuc. transf. Vid. 4227.

Not. 10.

L. 1. *C. de acq. et ret. poss. Vid.* 1611.
L. 49. *in f. D. de A. P. Vid.* 919.
L. 47. *D. de usurp. Vid.* 920.
L. 2. §. 11. 12. *D. pro emt. Vid.* 1601. 1610.
L. 1. §. 5. *D. de A. P. Vid.* 4001.

4491) — *L.* 2. §. 10. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si servus tuus peculiari nomine emat rem, quam scit alienam, licet tu ignores alienam esse, tamen usu non capies.

L. 2. §. 11.-13. *D. eod. Vid.* 1601. 1610. 1613.

Not. 11.

L. 22. §. 5. *D. de lib. causa. Vid.* 1607.

Not. 12.

4492) — *L.* 43. *pr. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Marcian.*) Si quis fundum emerit, cuius particulam sciebat esse alienam, Iulianus ait, si pro diviso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes longa possessione capere; sed si pro indiviso, licet ignoret, quis sit locus, aeque eum capere posse, quod sine ullius damno pars, quae putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emtorem transit.

L. 4. *D. pro emt. Vid.* 4476.

4493) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Si ex decem servis, quos emerim, aliquos putem alienos, et qui sint, sciam, reliquos usucapiam; quodsi ignorem, qui sint alieni, neminem usucapere possum.

4494) — *L.* 14. *D. eod.* (*Scaev.*) Intestatae sororis hereditas obvenit duobus fratribus, quorum alter absens erat, alter praesens; praesens etiam absentis causam agebat; ex qua hereditate suo et fratris sui nomine fundum in solidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi. Quaesitum est: quum scierit partem fundi absentis esse, an totum fundum longa possessione ceperit? Respondit: si credidisset mandatu fratris venisse, per longum tempus cepisse.

§. 263.

Not. 1.

4495) — *L.* 24. *C. de R. V.* (III. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Nullo iusto titulo praecedente possidentes ratio iuris quaerere dominium prohibet. Idcirco quum etiam usucapio cesset, intentio dominii nunquam absumitur. Unde hoc casu postliminio reverso citra beneficium actionis rescissoriae directa permanet integra vindicatio.

Pr. J. de usuc. Vid. 3991.

Not. 2.

4496) — *L.* 1. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) Ait Praetor: SI QUIS ID, QUOD TRADITUR EX IUSTA CAUSA A NON DOMINO, ET NONDUM USUCAPTUM PETET, IUDICIUM DABO. — §. 1. Merito Praetor ait: *nondum usucaptum;* nam si usucaptum est, habet civilem actionem, nec desiderat honorariam. — §. 2. Sed cur traditionis duntaxat et usucapionis fecit mentionem? quum satis multae sint iuris partes, quibus dominium quis nanciscatur, utputa legatum.

4497) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Vel mortis causa donationes factae; nam amissa possessione competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur.

4498) — *L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Sunt et aliae pleraeque. — §. 1. Ait Praetor: *ex iusta causa petet.* Qui igitur iustam causam traditionis habet, utitur Publiciana. Et non solum bonae fidei emtori competit Publiciana, sed et aliis, utputa ei, cui dotis nomine tradita res est, necdum usucapta; est enim iustissima causa, sive aestimata res in dotem data sit, sive non. Item si res ex causa iudicati sit tradita.

4499) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Vel solvendi causa.

4500) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Vel ex causa noxae deditionis, sive vera causa sit sive falsa.

4501) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si servum ex causa noxali, quia non defendebatur, iussu Praetoris duxero, et amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

4502) — *L.* 7. *pr. et* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si res adiudicata sit, Publiciana actio competit. — §. 1. Si lis fuerit aestimata, similis est venditioni; et ait Iulianus libro vicesimo secundo Digestorum: si obtulerit reus aestimationem litis, Publicianam competere.

4503) — *L.* 17. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Marcell.*) Si per errorem de alienis fundis, quasi de communibus, iudicio communi dividundo accepto, ex adiudicatione possidere coeperim, longo tempore capere possum.

4504) — *L.* 28. *D. de noxalib. act.* (IX. 4.) (*African.*) Et generaliter, si alieni servi nomine, qui tibi iusta servitute serviret, noxali tecum egerim, tuque eum mihi noxae dederis, sive me possidente dominus eum vindicet, exceptione doli mali, nisi litis aestimationem offerat, eum summovere possum, sive ipse possideat, Publiciana mihi datur, et adversus excipientem: *si dominus eius non sim*, utilem mihi replicationem doli mali profuturam. Et secundum haec usu quoque me capturum, quamvis sciens alienum possideam. Alioquin, si aliter constituatur, futurum, ut summa iniquitate bonae fidei possessor afficiatur, si, quum ipso iure noxalis actio adversus eum competit, necessitas ei imponatur, ut litis aestimationem offerat. Eademque dicenda sunt, etsi, quum ab eo non defenderetur, iussu Praetoris eum duxerim, quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

L. 15. §. 16. *D. de damno inf. Vid.* 2220.
L. 3. *in f. D. de Publ. in r. act. Vid.* 4498.

4505) — *L.* 137. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Qui auctore iudice comparavit, bonae fidei possessor est.

Not. 3.

4506) — *L.* 8. *C. de usuc. pro emt. vel transactione.* (VII. 26.) (*Philipp.*) Ex causa transactionis habentes iustam causam possessionis usucapere possunt.

Not. 4.

L. 2. *pr. D. pro emt. Vid.* 4483.

Not. 6.

Gaii instit. II. 52.-58. *Vid.* 542.

Not. 7.

L. 33. §. 1. *D. de usurp. Vid.* 4093.
L. 1. *D. pro herede. Vid.* 4004.

4507) — *L. 3. C. de usuc. pro herede.* (VII. 29.) (*Dioclet. et Maximian.*) Opinione falsa mortis pro herede possessio rerum absentis procedere non potest.

L. 29. D. de usurp. Vid. 540.

4508) — *L. 2. C. de usuc. pro her.* (VII. 29.) (*Dioclet. et Maximian.*) Nihil pro herede posse usucapi, suis heredibus exsistentibus, magis obtinuit.

4509) — *L. 4. §. 5. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Fructus et partus ancillarum et fetus pecorum, si defuncti non fuerint, usucapi possunt.

4510) — *L. 1. D. quor. bonor.* (XLIII. 2.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUORUM BONORUM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST, QUOD DE HIS BONIS PRO HEREDE AUT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE, SI NIHIL USUCAPTUM ESSET, QUOD QUIDEM DOLO MALO FECISTI, UTI DESINERES POSSIDERE, ID ILLI RESTITUAS. — §. 1. Hoc interdictum restitutorium est, et ad universitatem bonorum, non ad singulas res pertinet, et appellatur quorum bonorum, et est adipiscendae possessionis universorum bonorum.

4511) — *L. 4. C. in quib. caus. cessat. l. t. praescr.* (VII. 34.) (*Dioclet. et Maximian.*) Hereditatem quidem petentibus longi temporis praescriptio nocere non potest, verum his, qui nec pro herede, nec pro possessore, sed pro emto, vel donato, seu alio titulo res, quae ex hereditate sunt vel fuerunt, possident, quum ab his successio vindicari non possit, nihil haec iuris definitio nocet. . . . .

L. 7. C. de hered. petit. Vid. 1725.

Nor. 8.

4512) — *L. 3. D. pro her.* (XLI. 4.) (*Pompon.*) Plerique putaverunt, si heres sim, et putem rem aliquam ex hereditate esse, quae non sit, posse me usucapere.

Nor. 10.

4513) — *L. 33. D. de mort. c. donat.* (XXXIX. 6.) (*Paulus.*) Qui alienam rem mortis causa traditam usucepit, non ab eo videtur accepisse, cuius res fuisset, sed ab eo, qui occasionem usucapionis praestitisset.

Nor. 11.

L. 6. D. pro derelicto. Vid. 4299.

L. 4. D. eod. Vid. 4297.

Nor. 12.

4514) — *L. 4. D. pro legato* (XLI. 8.) (*Paulus.*) Pro legato potest usucapi, et si res aliena legata sit, aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoretur; in horum enim persona subest iusta causa, quae sufficit ad usucapionem. Idem potest dici, et si in nomine erit dubitatio, veluti si Titio legatum sit, quum sint duo Titii, ut alter eorum de se cogitatum existimaverit.

4515) — *L. 5. D. eod.* (*Iavolen.*) Ea res, quae legati nomine tradita est, quamvis dominus eius vivat, legatorum tamen nomine usucapietur.

4516) — *L. 9. D. eod.* (*Hermogenian.*) Pro legato usucapit, cui recte legatum relictum est. Sed et si non iure legatum relinquatur, vel legatum ademtum sit, pro legato usucapi, post magnas varietates obtinuit.

Nor. 14.

4517) — *L. 46. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Hermogenian.*) Pro soluto usucapit, qui rem debiti causa recepit. Et non tantum quod debetur, sed et quodlibet pro debito solutum hoc titulo usucapi potest.

L. 48. D. eod. Vid. 4482.

Nor. 16.

4518) — *L. 2. D. pro suo.* (XLI. 10.) (*Paulus.*) Est species possessionis, quae vocatur pro suo; hoc enim modo possidemus omnia, quae mari, terra, coelo capimus, aut quae alluvione fluminum nostra fiunt; item quae ex rebus alieno nomine possessis nata possidemus, veluti partum hereditariae aut emtae ancillae, pro nostro possidemus; similiter fructus rei emtae, aut donatae, aut quae in hereditate inventa est.

4519) — *L. 4. §. 1. D. eod.* (*Pompon.*) Si pater cum filiis bona, quae habebat, partitus sit, et ex ea causa post mortem patris ea teneant, quod inter eos convenerit, ut ea divisio rata esset, usucapio his procedet pro suo in his rebus, quae alienae in bonis patris inveniuntur.

4520) — *L. 4. §. 2. D. eod.* (*Pompon.*) Quod legatum non sit, ab herede tamen perperam traditum sit, placet a legatario usucapi, quia pro suo possidet.

4521) — *L. 67. D. de iure dotium.* (XXIII. 3.) (*Proculus.*) Proculus nepoti suo salutem. Ancilla, quae nupsit, dotisque nomine pecuniam viro tradidit, sive sciat, se ancillam esse, sive ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere, eaque nihilo minus mansit eius, cuius fuerat ante, quam eo nomine viro traderetur, nisi forte usucapta est; nec postea, quam apud eundem virum libera facta est, eius pecuniae causam mutare potuit. Itaque ne facto quidem divortio aut dotis iure, aut per condictionem repetere recte potest, sed is, cuius pecunia est, recte vidicat eam. Quodsi vir eam pecuniam pro suo possidendo usuceperit, scilicet quia existimavit, mulierem liberam esse, propius est, ut existimem eum lucrifecisse; utique si ante, quam matrimonium esse inciperet, usucepit. Et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia paravit ante, quam ea dos fieret, ita ut nec possideat eam, nec dolo fecerit, quo minus eam possideret.

L. 2. L. 4. pr. D. pro suo. Vid. 4518. 4463.

4522) — *L. 1. §. 2. D. pro dote.* (XLI. 9.) (*Ulp.*) — §. 2. Et primum de tempore videamus, quando pro dote quis usucapere possit, utrum post tempora nuptiarum, an vero et ante nuptias? Et est quaestio vulgata: an sponsus possit, hoc est qui nondum maritus est, rem pro dote usucapere? Et Iulianus inquit: si sponsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante eius fieri vellet, quam nuptiae secutae sint, usu quoque capio cessabit; si tamen non evidenter quid actum fuerit appareat, credendum esse id agi, Iulianus ait, ut statim res eius fiant, et, si alienae sint, usucapi possint; quae sententia mihi probabilis videtur. Ante nuptias autem non pro dote usucapit, sed pro suo.

Nor. 17.

4523) — *L. 1. §. 1. D. pro suo.* (XLI. 10.) (*Ulp.*) Sed si res mihi ex causa iusta, puta

emtionis, tradita sit, et usucapiam, incipio quidem et ante usucapionem pro meo possidere, sed an desinam ex causa emtionis post usucapionem? dubitabatur. Et Mauricianus dicitur existimasse, non desinere.

4524) — *L.* 31. §. 6. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si defunctus emit, heres autem putat eum ex donationis causa possedisse, usu eum capturum, Iulianus ait.

Not. 18.

4525) — *L.* 44. §. 4. *D. eod.* (*Papinian.*) Filiusfamilias emtor alienae rei, quum patremfamilias se factum ignoraret, coepit rem sibi traditam possidere. Cur non capiat usu, quum bona fides initio possessionis adsit, quamvis eum se per errorem esse arbitretur, qui rem ex causa peculiari quaesitam nec possidere possit? Idem dicendum erit, et si ex patris hereditate ad se pervenisse rem emtam non levi praesumtione credat.

L. 31. §. 6. *D. eod. Vid.* 4524.

L. 2. §. 2. *D. pro emt. Vid.* 4479.

Not. 19.

4526) — *L.* 1. §. 1. 2. *D. pro donato.* (XLI. 6.) (*Paulus.*) — §. 1. Si pater filio, quem in potestate habet, donet, deinde decedat, filius pro donato non capiet usu, quoniam nulla donatio fuit. — §. 2. Si inter virum et uxorem donatio facta sit, cessat usucapio. Item si vir uxori rem donaverit, et divortium intercesserit, cessare usucapionem, Cassius respondit, quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare; alias ait: post divortium ita usucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intelligatur. Possidere autem uxorem rem a viro donatam, Iulianus putat.

4527) — *L.* 1. §. 3. 4. *D. pro dote.* (XLI. 9.) (*Ulp.*) — §. 3. Constante autem matrimonio pro dote usucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium. Ceterum si cesset matrimonium, Cassius ait cessare usucapionem, quia dos nulla sit. — §. 4. Idem scribit: et si putavit maritus, esse sibi matrimonium, quum non esset, usucapere eum non posse, quia nulla dos sit; quae sententia habet rationem.

Not. 20.

L. 67. *D. de J. D. Vid.* 4521.

L. 1. §. 2. *D. pro dote. Vid.* 4522.

4528) — *L.* 13. §. 1. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Eum, qui a furioso bona fide emit, usucapere posse, responsum est.

4529) — *L.* 7. §. 2. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) — §. 2. Marcellus libro septimo decimo Digestorum scribit: eum, qui a furioso, ignorans eum furere, emit, posse usucapere; ergo et Publicianam habebit.

4530) — *L.* 2. §. 8. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Tutor ex pupilli auctione rem, quam eius putabat esse, emit. Servius ait: posse eum usucapere; in cuius opinionem decursum est, ex quod deterior causa pupilli non fit, si propius habeat emtorem, et si minoris emerit, tutelae iudicio tenebitur, ac si alii minoris addixisset; idque et a divo Traiano constitutum dicitur.

L. 2. §. 16. *D. eod. Vid.* 368.

4531) — *L.* 2. *D. pro dote.* (XLI. 9.) (*Paulus.*) Si aestimata res ante nuptias tradita sit, nec pro emtore, nec pro suo ante nuptias usucapictur.

L. ult. D. pro leg. Vid. 4516.

Not. 21.

4532) — *L.* 4. *C. de usuc. pro herede.* (VII. 29.) (*Dioclet. et Maximian.*) Usucapio non praecedente vero titulo procedere non potest, nec prodesse neque tenenti, neque heredi eius potest, nec obtentu, velut ex hereditate esset, quod alienum fuit, domini intentio ullo temporis longi spatio absumitur.

L. 24. *C. de R. V. Vid.* 4495.

4533) — *L.* 27. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Ulp.*) Celsus libro tricesimo quarto errare eos ait, qui existimarent, cuius rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo usucapere eum posse, nihilque referre emerit nec ne, donatum sit nec ne, si modo emtum vel donatum sibi existimaverit, quia neque pro legato, neque pro donato, neque pro dote usucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. Idem et in litis aestimatione placet, ut nisi vere quis litis aestimationem subierit, usucapere non possit.

L. 6. *D. pro derel. Vid.* 4299.

4534) — *L.* 1. *D. pro leg.* (XLI. 8.) (*Ulp.*) Legatorum nomine is videtur possidere, cui legatum est; pro legato enim possessio et usucapio nulli alii, quam cui legatum est, competit.

4535) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si possideam aliquam rem, quam putabam mihi legatam, quum non esset pro legato non usucapiam.

4536) — *L.* 3. *D. eod.* (*Papinian.*) Non magis, quam si quis emtum existimet quod non emerit.

Not. 22.

L. 3. *D. pro suo. Vid.* 1431. 891.

4537) — *L.* 11. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*African.*) Quod vulgo traditum est, eum, qui existimet se quid emisse, nec emerit, non posse pro emtore usucapere, hactenus verum esse ait, si nullam iustam causam eius erroris emtor habeat: nam si forte servus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei, se emisse, atque ita tradiderit, magis ut usucapio sequatur.

L. 44. §. 4. *D. de usurp. Vid.* 4525.

4538) — *L.* 3. *C. de usuc. pro donato.* (VII. 27.) (*Dioclet. et Maximian.*) Irritam facere donationem perfectam nemini licet. Utque hoc verum est, sic error falsae causae ratione bonae fidei non defenditur. Quod et in dominio pro usucapione quaerendo servatur.

L. 2. §. 6. *D. pro emt. Vid.* 4264.

Not. 23.

L. 46. 48. *D. de usurp. Vid.* 4517. 4482.

4539) — *L.* 3. *D. pro suo.* (XLI. 10.) (*Pompon.*) Hominem, quem ex stipulatione te mihi debere falso existimabas, tradidisti mihi. Si scissem, mihi nihil deberi, usu eum non capiam; quodsi nescio, verius est, ut usucapiam, quia ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendum, ut id, quod mihi traditum est, pro meo possideam. Et ita Neratius scripsit, idque verum puto.

L. 2. *pr. D. pro emt. Vid.* 4485.

Not. 24.

L. 33. §. 1. *D. de usurp. Vid.* 4095.

L. 1. §. 2. *D. pro don. Vid.* 4526.

Not. 25.

L. 2. §. 2. *D. pro emt. Vid.* 4479.

4540) — *L*. 2. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Sabinus ait: si sic res emta sit, ut, nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inemta fieret, non usucapturum, nisi persoluta pecunia. Sed videamus, utrum conditio sit haec, an conventio? Si conventio est, magis resolvetur, quam implebitur.

L. 2. §. 4. *D. eod. Vid.* 1191.

4541) — *L*. 2. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et illa emptio pura est, ubi convenit, ut, si displicuerit intra diem certum, inemta sit.

Not. 26.

L. 2. §. 3. *D. pro emt. Vid.* 4540.

4542)—*L*. 13. *pr. D. de mortis causa donat.* (XXXIX. 6.) (*Iulian.*) Si alienam rem mortis causa donavero, eaque usucapta fuerit, verus dominus eam condicere non potest, sed ego, si convaluero.

L. 33. *D. eod. Vid.* 4513.

4543) — *L*. 18. §. 2. *D. donat.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) idem Aristo ait: si donationis causa in hoc tradatur servus, ut post quinquennium manumittatur, sit autem alienus, posse dubitari, an usucapiatur, quia aliquid donationis interveniret. Et hoc genus quaestionis in mortis causa donationibus versari, Pomponius ait; et magis putat, si ita donetur, ut post quinquennium manumittatur, posse dici, usucapionem sequi.

§. 266.

Not. 1.

4544) — *Pauli sent. rec.* V. 2. 3. Longi autem temporis praescriptio inter praesentes continuo decennii spatio, inter absentes vicennii comprehenditur.

Pr. J. de usuc. Vid. 3991.

L. un. C. de usuc. transf. Vid. 4227.

L. 12. *C. de pr. l. t. Vid.* 773.

Nov. 119. c. 7. *Vid.* 4437.

4545) — *Nov*. 119. c. 8. De praescriptione vero decennii hoc ordinare prospeximus, ut, si quando quispiam in praedicta decennii temporali praescriptione in quibusdam quidem annis praesens sit, in quibusdam vero absens, alios tantos ei annos super decennium adiici, quantos ex ipso decennio absens fuit. Haec autem omnia, quae de temporali praescriptione decrevimus, non in praeteritis, sed in futuris tantum post praesentem legem negotiis atque causis valere praecipimus.

Not. 2.

L. 15. *pr. D. de div. temp. praescr. Vid.* 698. (4551.)

L. 6. et 7. *D. de usurp. Vid.* 697.

Not. 4.

4546) — *L*. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Usurpatio est usucapionis interruptio. Oratores autem usucapionem frequentem usum vocant.

4547) — *L*. 3. *D. pro donato.* (XLI. 6.) (*Scaev.*) Qui pro donato coeperat usucapere, manumittendo nihil egit, quia nec dominium nactus fuerit. Quaesitum est: an usucapere desierit? Respondi: eum, de quo quaereretur, amisisse videri possessionem, et ideo usucapionem interruptam.

4548) — *L*. 15. *pr. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si is, qui pro emtore possidebat, ante usucapionem ab hostibus captus sit, videndum est, an heredi eius procedat usucapio? nam interrumpitur usucapio, et si ipsi reverso non prodest, quemadmodum heredi eius proderit? Sed verum est, eum in sua vita desiisse possidere, ideoque nec postliminium ei prodest, ut videatur usucepisse. Quodsi servus eius, qui in hostium potestate est, emerit, in pendente esse usucapionem, Iulianus ait; nam si dominus reversus fuerit, intelligi usucaptum, si ibi decesserit, dubitari, an per legem Corneliam ad successores eius pertineat? Marcellus: posse plenius fictionem legis accipi; quaemadmodum enim postliminio reversus plus iuris habere potest in his, quae servi egerunt, quam in his, quae per se vel per servum possidebat, quum ad hostes pervenit? Nam hereditates in quibusdam vice personae fungi receptum est, ideoque in successoribus locum non habere usucapionem.

L. 12. §. 2. *D. de captivis. Vid.* 2798.

Not. 7.

L. 2. §. 21. *D. pro emt. Vid.* 4087.

L. 17. *in f. L*. 18. *D. de R. V. Vid.* 3776. 3854.

4549) — *L*. 19. *D. eod.* (*Ulp.*) Ipsi quoque reo cavendum esse, Labeo dicit, *his rebus recte praestari*, si forte fundi nomine damni infecti caverit.

L. 10. *C. de A. V. R. P. Vid.* 4020.

L. 3. *C. de annali exc. Vid.* 1943.

Not. 8.

L. 26. *C. de R. V. Vid.* 1466.

L. 10. *C. de pr. l. t. Vid.* 1465.

L. 1. *C. eod. Vid.* 1611.

Not. 9.

L. 2. *C. de annali exc. Vid.* 1467.

Not. 11

4550)—*L*. 14. *D. de div. temp. praescr. et de accessionib. possessionum.* (XLIV. 3.) (*Scaev.*) De accessionibus possessionum nihil in perpetuum neque generaliter definire possumus; consistunt enim in sola aequitate. — §. 1. Plane tribuuntur his, qui in locum aliorum succedunt, sive ex contractu, sive voluntate; heredibus enim, et his, qui successorum loco habentur, datur accessio testatoris. — §. 2. Itaque si mihi vendideris servum, utar accessione tua. — §. 3. Et si mihi pignori dederis, et ego eandem rem alii pignoravi, meus creditor utetur accessione tui temporis tam adversus extraneum, quam adversus te ipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolveris. Nam qui me potior est, quum ego te superaturus sim, multo magis adversus te obtinere debet. Sed si pecuniam mihi solveris, hoc casu accessione tua non utetur. — §. 4. Item si absente te is, qui negotia tua videbatur administrare, servum mihi vendiderit, tuque reversus ratum habueris, omnimodo accessione utar. — §. 5. Item si mihi pignori dederis, et convenerit, nisi pecuniam solvisses, licere ex pacto pignus vendere, idque vendiderim, emtori accessio tui tem-

poris dari debebit, licet invito te pignora distracta sint; iam enim illo in tempore, quo contrahebas, videris concessisse venditionem, si pecuniam non intulisses.

4551) — *L. 13. D. de div. temp. praescr. et de access. possession.* (*Venul.*) In usucapione ita servatur, ut, etiam si minimo momento novissimi diei possessa sit res, nihilu minus repleatur usucapio, nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus. — §. 1. Accessio possessionis fit non solum temporis, quo apud eum fuit, unde is emit, sed et eius, qui ei vendidit, unde tu emisti. Sed si medius aliquis ex auctoribus non possederit, praecedrntium auctorum possessio non proderit, quia coniuncta non est, sicut nec ei, qui non possidet, auctoris possessio accedere potest. — §. 2. Item adiiciendum est, unde emisti, aut unde is emit, cui tu emendum mandaveras, et quod apud eum, qui vendendum mandavit. Quodsi is quoque, cui mandatum erat, alii vendendum mandaverit, non aliter huius, qui postea mandaverat, dandam accessionem, Labeo ait, quam si id ipsum dominus ei permiserit. — §. 3. Sed et si a filio vel servo rem emero, accessio temporis, quo apud patrem aut dominum fuit, ita danda est mibi, si aut voiuntate patris dominive, aut quum administrationem peculii haberet, vendiderit. — §. 4. item danda est accessio cum eo tempore, quo apud pupillum fuit, a cuius tutore, quum is tutelam eius administraret, emisti. Idemque in eo, qui a curatore pupilli furiosive emerit, servandum est, etsi ventris nomine, aut eius, quae rei servandae causa in possessione esset, dotisve nomine deminutio facta sit; nam id quoque temporis accedit. — §. 5. Hae autem accessiones non tam late accipiendae sunt, quam verba earum patent, ut etiam, si post venditionem traditionemque rei traditae apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emtori, sed illud solum quod ante fuit, licet venditionis tempore eam rem venditor non babuerat. — §. 6. Ei, cui heres rem hereditariam vendidit, et heredis tempus, et defuncti debet accedere.

4552) — *L. 10. D. eod.* (*Paulus.*) Accessio sine nostro tempore nobis prodesse non potest.

L. un. C. de usuc. transf. Vid. 4227.

4553) — *L. 11. C. de pr. l. t.* (VII. 33.) (*Iustinian.*) Super longi temporis praescriptione, quae ex decem vel viginti annis introducitur, perspicuo iure sancimus, ut, sive ex donatione, sive ex alia lucrativa causa bona fide quis per decem vel viginti annos rem detinuisse probetur, adiecto scilicet tempore etiam prioris possessoris, memorata longi temporis exceptio sine dubio ei competat, nec occasione lucrativae causae repellatur. (528.)

4554) — *L. 2. §. 20. D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Emtori tempus venditoris ad usucapionem prodest.

4555) — *L. 13. §. 1. et 3 sqq. D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Cum quis utitur adminiculo ex persona auctoris, uti debet eum sua causa suisque vitiis, idemque addimus in accessione de vi, et clam et precario venditoris. — §. 5. Non autem ea tantum possessio testatoris heredi procedit, quae morti fuit iniuncta, verum ea quoque, quae unquam testatoris fuit. — §. 6. In dotem quoque si data res fuerit, vel ex dote recepta, acessio dabitur vel marito vel uxori. — §. 7. Si is, qui precario concessit, accessione velit uti ex persona eius, cui concessit, an possit? quaeritur. Ego puto eum, qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione uti non posse; si tamen receperit possessionem rupto precario, dicendum esse, accedere possessionem eius temporis, quo precario possidebatur. — §. 8. Ex facto quaeritur: si quis manumissus ex causa peculiari habeat rem, non concesso sibi peculio, deinde dominus velit retracta possessione accessione uti, an possit? Et placuit, non esse dandum hanc accessionem, quae ciam habita est, praedone possidente. — §. 9. Si iussu iudicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam placuit. — §. 10. Sed et legatario dandam accessionem eius temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est. An heredis possessio ei accedat? videamus. Et puto, sive pure, sive sub conditione fuerit relictum, dicendum esse, id temporis, quo heres possedit ante exsistentem conditionem vel restitutionem rei, legatario proficere. Testatoris autem semper proderit legatario, si legatum vere fuit vel fideicommissum. — §. 11. Sed et is, cui res donata est, accessione utetur ex persona eius, qui donavit. — §. 12. Accessiones in eorum persona locum habent, qui habent propriam possessionem; ceterum accessio nemini proficit, nisi ei, qui ipse possidet. — §. 13. Praeterea ne vitiosae quidem possessioni ulla potest accedere, sed nec vitiosa ei, quae vitiosa non est.

Not. 13.

4556) — *L. 30. pr. D. quib. ex c. mai.* (IV. 6.) (*Paulus.*) Cum miles, qui usucapiebat, decesserit, et heres impleverit usucapionem, aequum est rescindi, quod postea usucaptum est, ut eadem in heredibus, qui in usucapionem succedunt, servanda sint, quia possessio defuncti, quasi iuncta, descendit ad heredem, et plerumque nondum hereditate adita completur.

L. 2. §. 19. D. pro emt. Vid. 4487.

4557) — *L. 31. §. 5. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Vacuum tempus, quod ante aditam hereditatem vel post aditam intercessit, ad usucapionem heredi procedit.

4558) — *L. 40. D. eod.* (*Nerat.*) Coeptam usucapionem a defuncto posse et ante aditam hereditatem impleri, constitutum est.

4559) — *L. 43. D. eod.* (*Papinian.*) Heres eius, qui bona fide rem emit, usu non capiet sciens alienum, si modo ipsi possessio tradita sit; continuatio vero non impeditur heredis scientia. — §. 1. Patrem usu noncapturum, quod filius emit, propter suam vel filii scientiam, certum est.

L. 44. §. 3. D. eod. Vid. 367.

4560) — *L. 7. pr. D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Iulian.*) Qui fundum pro emtore possidebat, antequam diutinam possessionem impleret, decessit; servi, qui in possessione relicti fuerant, discesserunt relinquendae eius gratia. Quaesitum est: an nihilo minus heredi tempus longae possessionis procedere posset? Respondi: etiam discedentibus servis hoc tempus heredi procedere.

4561) — *L. 2. §. 18. D. eod.* (*Paulus.*) Etiam heredi ulteriori defuncti possessio proderit, quamvis medius heres possessionem eius nactus non sit.

4562) — *L. 20. D. de usurp.* (XLI. 3.) Possessio testatoris ita heredi procedit, si medio tempore a nullo possessa est.

4563) — *L.* 6. §. 2. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Pompon.*) Post mortem eius, qui hominem emerit, expleto tempore, quod defuisset ad usucapionem, quamvis eum hominem heres possidere non coepisset, fiet tamen eius; sed ita hoc, si nemo eum possedisset.

Not. 14.

§. 12. *J. de usuc. Vid.* 4486.
L. 15. *pr. D. de usurp. Vid.* 4548.
L. 11. *D. de div. temp. praescr. et de acc. poss. Vid.* 4488.

4564) — *L.* 11. *C. de acq. et ret. poss.* (VII. 32.) (*Arcad. et Honor.*) Vitia possessionum a maioribus contracta perdurant, et successorem auctoris sui culpa comitatur. (397.)

Not. 15.

4565) — *L.* 2. §. 17. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Paulus.*) Si eam rem, quam pro emtore usucapiebas, scienti mihi alienam esse vendideris, non capiam usu.

4566) — *L.* 5. *pr. D. de div. temp. pr.* (XLIV. 3.) (*Ulp.*) An vitium auctoris, vel donatoris, eiusve, qui mihi rem legavit, mihi noceat, si forte auctor meus iustum initium possidendi non habuit? videndum est. Et puto neque nocere, neque prodesse; nam denique et usucapere possum, quod auctor meus usucapere non potuit.

L. 15. §. 1. *L.* 16. *D. eod. Vid.* 4551. 4552.
L. 15. §. 2.-4. *D. eod. Vid.* 4551.
L. 15. §. 5. *D. eod. Vid.* 4551.

4567) — *L.* 14. *pr. D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Id tempus venditoris prodest emtori, quo, antequam venderet, possedit; nam si postea nactus est possessionem venditor, haec possessio emtori non proficiet. — §. 1. In re legata in accessione temporis, quo testator possedit, legatarius quodammodo quasi heres est.

L. 2. §. 16. *D. pro emt. Vid.* 368.
L. 13. §. 7. 9. *D. de. A. P. Vid.* 4555.
L. 39. *D. eod. Vid.* 4058.
L. 17. §. 1. *D. depositi. Vid.* 4031.

4568) — *L.* 13. §. 2. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Praeterea quaeritur: si quis hominem venditori redhibuerit, an accessione uti possit ex persona eius? Et sunt, qui putent non posse, quia redhibitio venditionis est resolutio; alii emtorem venditoris accessione usurum, et venditorem emtoris; quod magis probandum puto.

4569) — *L.* 19. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Iavolen.*) Si hominem emisti, ut, si aliqua conditio exstitisset, inemtus fieret, et is tibi traditus est, et postea conditio emtionem resolvit, tempus, quo apud emtorem fuit, accedere venditori debere existimo, quoniam eo genere retroacta venditio esset redhibitioni similis, in qua non dubito tempus eius, qui redhibuerit, venditori accessurum, quoniam ea venditio proprie dici non potest.

4570) — *L.* 6. §. 1. *D. de div. temp. pr.* (XLIV. 3.) (*African.*) Vendidi tibi servum, et convenit, ut, nisi certa die pecunia soluta esset, inemtus esset. Quod quum evenerit, quaesitum est, quid de accessione tui temporis putarem? Respondi: id servari, quod servetur, cum redhibitio sit facta; hunc enim perinde haberi, ac si retrorsus homo mihi venisset, ut scilicet, si venditor possessionem postea nactus sit, et hoc ipsum tempus, et quod venditionem praecesserit, et amplius accessio haec ei detur cum eo, quod apud eum fuerit, a quo homo redhibitus sit.

L. 14. §. 3. *D. eod. Vid.* 4550.

4571) — *L.* 6. *pr. D. eod.* (*Afric.*) Si duobus eandem rem separatim vendiderim, ea possessio, quae utramque venditionem praecessit, soli priori emtori, cui et tradita sit, proficit. Denique et si, quam rem tibi vendiderim, rursus a te emam et Titio vendam et meam omnem, et tuam possessionem Titio accessuram, videlicet quod et tu mihi, et ego ei possessionem praestare debeamus.

4572) — *L.* 15. §. 2. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Si quis bona fide possidens, ante usucapionem amissa possessione, cognoverit esse rem alienam, et iterum nanciscatur possessionem, non capiet usu, quia initium secundae possessionis vitiosum est.

4573) — *L.* 7. §. 4. *D. pro emt.* (XLI. 4.) (*Iulian.*) Qui bona fide alienum fundum emit, et possessionem eius amisit, deinde eo tempore apprehendit, quo scit rem alienam esse, non capiet longo tempore, quia initium secundae possessionis vitio non caret; nec dissimilis est ei, qui emtionis quidem tempore putat fundum vendentis esse, sed quum traditur, scit alienum esse. Quum enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus recuperatae possessionis spectari oportet. Quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emtor scit alienum esse, usucapio non contingit, quamvis ante, quam venderet, in ea causa fuerit, ut usucaperet. Idem iuris est in eo, qui de fundo deiectus, possessionem per interdictum recuperavit, sciens iam alienum esse.

4574) — *L.* 6. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Qui, quum pro herede vel pro emtore usucaperet, precario rogavit, usucapere non potest; quid porro inter eas res interest, quum utrubique desinat ex prima causa possidere, qui precario vult habere?

L. 14. §. 1. *D. de usurp. Vid.* 4567.
L. 13. §. 10. *D. de A. P. Vid.* 4555.
L. 15. §. 6. *D. de div. temp. pr. Vid.* 4551.

Not. 16.

Nov. 119. *c.* 7. *Vid.* 4437.

§. 267.

Not. 1 et 2.

L. 8. §. 1. *C. de praescr.* XXX *vel* XL. *annorum.* (VII. 39.) *Vid.* 4413.

4575) — *L.* 14. *C. de fund. patrim.* (XI. 61.) (*Anastas.*) Iubemus, omnes, qui in quacunque dioecesi, aut quacunque provincia, vel quolibet saltu vel civitate fundos patrimoniales, vel templorum, aut agonothetici, seu relevatorum iugorum, vel cuiuscunque iuris per quadraginta iugiter annos (possessione scilicet non solum eorum, qui nunc detinent, verum etiam eorum, qui antea possederant, computanda) ex quocunque titulo vel etiam sine titulo hactenus possederunt, vel postea per memoratum quadraginta annorum spatium possederint, nullam penitus super dominio memoratorum omnium fundorum, vel locorum, vel domorum a publico actionem vel molestiam aut quamlibet inquietudinem formidare, sed impositum canonem pro qualitate iuris, cuius praedia sunt vel loca, per singulos

annos solventes, pro certo habeant suum esse, quod possident vel postea possederint, ita ut omnibus ad excludendam omnem quolibet modo ex publico movendam quaestionem nuda ex quocunque titulo vel etiam sine titulo corporalis quadraginta annorum iugis possessionis exceptio possit sufficere. Hoc etiam adiiciendo, ut illi quoque, qui ademto canone huiusmodi fundos ab initio principali iussione datos sibi fuisse confirmant, si per quadraginta annos ademti canonis beneficium iugitur possederunt, nec canonem, cuius ademtionem quadraginta, sicut dictum est, annorum possessio testatur, possint penitus profligari, eo quod nostrae pietati placuit in utroque casu, id est tam salvo, quam ademto canone, possessorum nostrorum iura in eo statu, in quo per quadraginta annos, sicut dictum est, iugiter manserunt, absque ulla innovatione durare. (491.)

Not. 3.

L. 8. §. 1. *C. de praescr.* XXX *vel* XL *annor. Vid.* 4413.
Nov. 119. c. 7. *Vid.* 4457.

Not. 4.

L. 30. *C. de iure dot. Vid.* §. 533. not. 6.
L. 3. 4. *C. de praescr.* XXX *vel* XL *annor. Vid.* 1946. 1947.

Not. 5.

Nov. 22. c. 24. *Vid.* 4432.

4576) — *L.* 4. *in f. C. de bonis, quae liberis.* (VI. 61.) (*Leo et Anthem.*) Quaecunque res ad filium vel filiam, nepotes sive pronepotes utriusque sexus in potestate constitutos ex priore, vel secundo, aut tertio, seu numerosiore coniugio pervenerint ex dote, vel quacunque donatione, seu hereditate, vel legato, vel fideicommisso, earum rerum usque in diem vitae suae pater, vel avus, vel proavus usumfructum habeant, easdem res quocunque modo alienandi vel pignoris seu hypothecae iure obligandi facultate eis penitus interdicta, dominio videlicet earum apud filios et nepotes sive pronepotes utriusque sexus permanente, etiamsi ex eodem matrimonio procreati non sint, ex quo eaedem res ad parentes eorum, qui quaeve in potestate sunt, fuerint devolutae. Eo videlicet observando, ut morientium fratrum sororumve portiones, qui quaeve ex eodem matrimonio progeniti vel progenitae sunt, primo quidem ad liberos eorum, ut dictum est, si tamen fuerint, deinde his non exstantibus, ad superstites tantummodo fratres vel sorores eorum perveniant, aut ad superstitem, si ex iisdem fratribus aut sororibus unus unave remanserit. Omnibus autem, qui ex eodem coniugio fuerint procreati, defunctis, tunc demum ad eos, qui ex alio sunt matrimonio editi, easdem res pro virili parte pervenire statuimus; nulla autem ex memoratis personis exsistente, parentes eorum eas percipere. Parentibus vero, quorum sub potestate sunt, usumfructum duntaxat habituris, memoratas res iure potestatis alienandi vel obligandi licentiam denegamus, non prohibendis iisdem liberis, si quandoque sui iuris fuerint, nulla temporali praescriptione obsistente, easdem res omnibus modis vindicare, nisi forte postquam potestate parentum eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, ut ex continua et inconcussa tenentis possessione eorum intentio excludatur. (469.)

Not. 6.

L. 3. *C. quib. non obiicitur l. t. praescr. Vid.* 4429.
L. 3. *C. in quib. C. in int. r. nec. non est. Vid.* 4430.

Not. 7.

L. ult. C. de fund. patrim. Vid. 4375.
L. 4. *L.* 6. *C. de praescr.* XXX *vel* XL *annor. Vid.* 1947. 1463.
L. 6. *C. de op. publ. Vid.* 3399.

4577) — *Nov.* 30. *c.* 7. *pr.* Providentiam igitur et ipse, qui a nobis dirigitur, ponet multam aerarii possessionum, et inspiciet quod ablatum est ex aerarii terra, aut frustra ab aliis detinetur sive in pascuis, sive in arationibus, sive in vinealibus locis, sive in praediis, sive in domibus, et vindicet rei antiquam terram, nulla obiicienda ei temporali praescriptione. Non enim aliquis obiiciet tale aliquid fisco, neque ad lucrum agens, neque ut substantiam augeat suam; hoc enim deminutio potius, quam augmentum est, quum manibus sordidis utens putat aliquid lucrari, quod postea reddet cum impietate et confusione multiplex.

Not. 8.

Nov. 111. *Vid.* 4428.
Nov. 131. c. 6. *Vid.* 3250.
L. 23. *C. de SS. Eccles. Vid.* 2550. 2820.

Not. 9.

4578)—*Nov.* 9. Ut legum originem anterior Roma sortita est, ita et summi pontificatus apicem apud eam esse nemo est qui dubitet. Unde et nos necessarium duximus patriam legum, fontem sacerdotii, speciali nostri numinis lege illustrare, ut ex hac in universas ecclesias catholicas, quae usque ad oceanum fretum positae sunt, saluberrimae legis vigor extendatur, et sit totius occidentis, nec non et orientis, ubi possessiones sitae inveniuntur ad ecclesias nostras sive nunc pertinentes, seu postea eis acquirendae, lex propria ad honorem dei consecrata. Quum enim antiqua iura XXX. annorum metis temporales exceptiones concludebant, et, si hypotheca fuerit, paulo longiora eis spatia condonabant, nos sacrosanctas ecclesias huiusmodi quidem curriculis temporum nullatenus excludi concedimus, maxime in his rebus, in quibus vel laesionem sustinuerint, vel quidquam debeatur, sed centum tantummodo annorum lapsu temporalem exceptionem eis opponi sancimus, ut maneat per totum praedictum tempus integra iura ecclesiastica, et non possit eis alia, praeter centum annorum, obviare exceptio, quum hoc tempus vitae longaevi hominis plerumque finis esse dignoscatur. . . . . Hac lege non solum in postea emergentibus causis suum tenorem exercente, sed etiam in iis, quae iam sunt deductae in iudicium. . . . (535.)

Not. 9.

4579) — *L.* 9. *C. de praescr.* XXX *vel* XL *annor.* (VII. 39.) (*Iustinian.*) Saepe quidam suos obnoxios in iudicium vocantes, et iudiciariis certaminibus ventilatis, non ad certum finem lites perducebant, sed taciturnitate in medio

tempore adhibita, propter potentiam forte fugientium, vel suam imbecillitatem, vel alios quoscunque casus, quum sortes humanae multae sint, qui nec dici, nec numerari possunt, deinde iure suo lapsi esse videbantur, eo quod post cognitionem novissimam triginta annorum spatium effluxit, et huiusmodi exceptione opposita, suas fortunas ad alios translatas videntes, merito quidem sine remedio ante lugebant. Quod nos corrigentes, eandem exceptionem, quae ex triginta annis oritur, in huiusmodi casu opponi minime patimur. Sed licet personalis actio ab initio fuerit instituta, eam tamen in quadragesimum annum extendimus, quum non similis sit, qui penitus ab initio tacuit, ei, qui et postulationem deposuit, et in iudicium venit, et subiit certamina, litem autem implere per quosdam casus praepeditus est. Sed licet ipse actor defecerit, tamen suae posteritati huius causae cursum eum relinquere posse definimus, ut eius heredibus vel successoribus liceat eam adimplere, nullo modo triginta annorum exceptione sublata. Quod tempus, id est quadraginta annorum spatium, ex eo numerari decernimus, ex quo novissima processit cognitio, postquam utraque pars cessavit.

4580)—*L.* 1. §. 1. *in f. C. de ann. exc.* (VII. 40.) (*Iustinian.*) . . . . Nemo itaque audeat, neque actionis familiae erciscundae (*caet.*) . . . . neque alterius cuiuscunque personalis actionis vitam longiorem esse triginta annis interpretari, sed ex quo ab initio competit, et semel nata est . . . . Exceptis omnibus actionibus, licet personales sint, quae in iudicium deductae sunt, et cognitionalia acceperunt certamina, et postea silentio traditae sunt, in quibus non triginta, sed quadraginta annos esse exspectandos, ex quo novissimum litigatores tacuerunt, lex nostra antea promulgavit. (530.)

4581)—*L.* 1. *C. de praescr. l. t.* (VII. 33.) (*Sever. et Antonin.*) Quum post motam et omissam quaestionem res ad nova dominia bona fide transierint, et exinde novi viginti anni intercesserint sine interpellatione, non est inquietanda, quae nunc possidet, persona, quae, sicut accessione prioris domini non utitur, qui est inquietatus, ita nec impedienda est, quod ei mota controversia sit. Quodsi prior possessor inquietatus est, etsi postea per longum tempus sine aliqua interpellatione in possessione remansit, tamen non potest uti longi temporis praescriptione. Quod etiam in republica servari oportet.

Not. 10.

L. 3. *C. de praescr.* XXX *vel* XL. *annor. Vid.* 1946.

L. 4. *C. eod. Vid.* 1947.

L. 8. *C. eod. Vid.* 4413. 1469.

L. 5. *C. in quib. c. i. i. r. nec. non est. Vid.* 4430.

Not. 12.

4582)—*L.* 2. *C. de praescr.* XXX *vel* XL. *annor.* (VII. 39.) (*Valens et Valentin.*) Male igitur cum dominis praediorum, si tanta precario possidentibus praerogativa defertur, ut eos post quadraginta annorum spatia qualibet ratione decursa inquietare non liceat, quum lex Constantiniana iubeat, ab iis possessoribus initium non requiri, qui sibi potius, quam alteri possederunt. Eos autem possessores non convenit appellari, qui ita tenent, ut ob hoc ipsum solitam debeant praestare mercedem. Nemo igitur, qui ad possessionem conductor accedit, diu alienas res tenendo ius sibi proprietatis usurpet, ne cogantur domini aut amittere, quae locaverunt, aut conductores utiles sibi fortassis excludere, aut annis omnibus super dominio suo publice protestari. (365.)

L. 8. §. 1. *C. eod. Vid.* 4413.

L. 2. *C. de ann. exc. Vid.* 1467.

§. 268.

Not. 3 et 4.

L. 8. §. 1. *C. de praescr.* XXX *vel* XL *annor. Vid.* 4413.

Not. 5.

L. 8. §. 2. 3. *C. eod. Vid.* 4413.

Not. 6.

L. 16. *D. de fundo dot. Vid.* 4141.

Not. 8.

§. 5. *J. de act. Vid.* 1747.

L. 2. *C. de ann. exc. Vid.* 1467.

Not. 9.

L. 1. *D. de usurp. Vid.* 1430.

L. 1. *D. de div. temp. pr. Vid.* 722.

L. ult. C. de praescr. l. t. Vid. 773.

4583)—*L.* 6. *D. de calumn.* (III. 6.) (*Gaius.*) Annus autem in persona quidem eius, qui dedit pecuniam, ne secum ageretur, ex eo tempore cedit, ex quo dedit, si modo potestas ei fuerit experiendi. In illius vero persona, cum quo ut agatur, alius pecuniam dedit, dubitari potest, utrum ex die datae pecuniae numerari debeat, an potius, ex quo cognovit datam esse? quia qui nescit, is videtur experiendi potestatem non habere. Et verius est, ex eo annum numerari, ex quo cognovit.

Not. 10.

L. 3. 4. *C. de praescr.* XXX *vel* XL *annor. Vid.* 1946. 1947.

L. ult. C. in quib. c. i. i. r. nec. non est Vid. 4430.

4584)—*L. un. C. si adv. usucap.* (II. 36.) (*Dioclet. et Maximian.*) Contra eos, qui res minorum tenent, si usucapione dominium acquisierint, restitutionis auxilium eis decerni debet.

§. 269.

Not. 2 et 5.

L. 2. *pr. D. de aqua et aq. pluv. arc. act. Vid.* 1452.

4585)—*L.* 2. § 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Idem Labeo ait: cum quaeritur, an memoria exstet facto opere, non diem et consulem ad liquidum exquirendum, sed sufficere, si quis sciat factum, hoc est si factum esse non ambigatur; nec utique necesse esse, superesse qui meminerint, verum etiam si qui audierint eos, qui memoria tenuerint.

4586)—*L.* 3. §. 4. *D. de aqua quot. et aestiva.* (XLIII. 20.) (*Pompon.*) Ductus aquae, cuius origo memoriam excessit, iure constituti loco habetur.

Not. 14.

4587)—*L.* 28. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Labeo*) Si arbiter animadvertere debeat, an operis facti memoria exstet, hoc ei quaerendum est:

an aliquis meminerit, id opus factum esse? Paulus : immo cum ab arbitro quaeritur, memoria facti operis exstet nec ne? non hoc quaeritur, num aliquis meminerit, quo die aut quo consule factum sit, sed num hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit? et hoc ita, quod Graeci dicere solent ἐν πλάτει; potest enim hoc memoria teneri, non intra annum puta factum, quum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus consulibus id viderit. Sed eum omnium haec est opinio, nec audisse, nec vidisse, quum id opus fieret, neque ex eis audisse, qui vidissent, aut audissent, et hoc infinite similiter sursum versum acciderit, tum memoria operis facti non exstaret.

§. 270.

Not. 1.

§. 9. *J. de rer. div. Vid.* 3490.

Not. 2.

4588) — *L.* 1. *pr. D. de exc. rei vend. et trad.* (XXI. 3.) (*Ulp.*) Marcellus scribit : si alienum fundum vendideris, et tuum postea factum petas, hac te exceptione recte repellendum.

4589) — *L.* 17. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Ulp.*) Vindicantem venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoveri, nemini dubium est, quamvis alio iure dominium quaesierit; improbe enim rem a se distractam evincere conatur. Eligere autem emtor potest, utrum rem velit retinere, intentione per exceptionem elisa, an potius re ablata, ex causa stipulationis duplum consequi.

4590) — *L.* 1. §. 1. *D. de exc. rei vend. et trad.* (XXI. 3.) (*Ulp.*) Sed et si dominus fundi heres venditori exsistat, idem erit dicendum.

4591) — *L.* 14. *C. de R. V.* (III. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum a matre domum filii te sciente comparasse proponas, adversus eum dominium vindicantem, si matri non successit, nulla te exceptione tueri potes. Quodsi venditricis obtinet hereditatem, doli mali exceptione, pro qua portione ad eum hereditas pertinet, uti non prohiberis.

4592) — *L.* 2. *D. de exc. rei vend. et trad.* (XXI. 3.) (*Pompon.*) Si a Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit, pretio autem soluto Titius Sempronii heres exstiterit, et eundem fundum Maevio vendiderit et tradiderit, Iulianus ait, aequius esse priorem te tueri, quia, et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione summoveretur, et si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

4593) — *L.* 3. *D. eod.* (*Hermogen.*) Exceptio rei venditae et traditae non tantum ei, cui res tradita est, sed successoribus etiam eius, et emtori secundo, etsi res ei non fuerit tradita, proderit; interest enim emtoris primi, secundo rem non evinci. — §. 1. Pari ratione venditoris etiam successoribus nocebit, sive in universum ius, sive in eam duntaxat rem successerint.

4594) — *L.* 4. §. 32. *D. de doli mali exc.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) Si a Titio fundum emeris, qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres exstiterit, et eundem fundum Maevio vendiderit et tradiderit, Iulianus ait, aequius esse, Praetorem te tueri, quia et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione in factum comparata vel doli mali summoveretur, et si ipse eum possideret, et Publiciana peteres, adversus excipientem, si non suus esset, replicatione utereris, ae per hoc intelligeretur eum fundum rursum vendidisse, quem in bonis non haberet.

L. 1. §. 2. *D. de exc. rei vend. et trad. Vid.* 1055.

4595) — *L.* 1. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine vitio fuerit nactus, habet exceptionem contra venditorem, nisi forte venditor iustam causam habeat, cur rem vindicet; nam et si tradiderit possessionem, fuerit autem ei iusta causa vindicandi, replicatione adversus exceptionem utetur.

L. 13. *C. de evict. Vid.* 99.

4596) — *L.* 10. *D. de distr. pignor.* (XX. 5.) (*Paulus.*) Etsi is, qui lege pignoris emit, ob evictionem rei redire ad venditorem non potest, tamen non esse audiendum creditorem qui fundum vendidit, si velit eiusdem rei ex alia causa quaestionem movere.

4597) — *L.* 11. *C. de evict.* (VIII. 45.) (*Alexand.*) Exceptione doli recte eum summovebis, quem ab auctore tuo fideiussorem accepisti, si eius nomine controversiam refert, quasi per uxorem suam ante, quam tu emeres, comparaverit, qui venditioni adeo consensum dedit, ut se etiam pro evictione obligaverit. (231.)

4598) — *L.* 31. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Heredem fideiussoris rerum, pro quibus defunctus apud emtorem intercesserat pro venditore, factum eius, cui successit, ex sua persona dominium vindicare non impedit, scilicet evictionis causa durante actione.

L. 17. *D. de evict. Vid.* 4589.

4599) — *L.* 18. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et si exceptio omissa sit, aut opposita ea nihilominus evictus sit, ex duplae quoque stipulatione vel ex emto potest conveniri.

L. 1. §. 2. *L.* 3. *D. de exc. rei vend. et trad. Vid.* 1055. 4593.

4600) — *L.* 32. §. 2. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Pompon.*) item si mulier creditori viri fundum vendidit et tradidit ea conditione, ut emtor acceptam pecuniam viro referret, et hunc fundum vindicat, exceptio quidem oppoöitur ei de re emta et tradita, sed replicabitur a muliere : ***aut si ea venditio contra senatusconsultum facta sit.*** Et hoc procedit, sive ipse creditor emerit, sive interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua. Idem est, et si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit.

L. 4. §. 32. *D. de doli mali exc. Vid* 4594.

L. 3. *pr. D. de exc. rei vend. et trad. Vid.* 4594.

Not. 3.

§. 1. *J. quib. alien. licet vel non. Vid.* 2709.

§. *ult. J. de usuc. Vid.* 3259.

4601) — *L.* 3. *C. de quadriennii praescr.* (VII. 37.) (*Iustinian.*) *Vid.* 3260. Quae omnia resecantes, per hanc generalem et in perpetuum valituram legem sancimus, omnes alienationes de aula procedentes, sive a nostra clementia, sive a serenissima Augusta coniuge nostra, sive ab iis, qui postea digni fuerint nomine imperiali, sive iam alienatum quiddam est, sive post-

ea fuerit, sine omni inquietudine permanere, sive res eis per nosmetipsos, sive per procuratores, ex epistalmate tamen nostro, fuerint assignatae. Et nemo audeat eos, qui res acceperunt per quemcunque titulum alienationis, sive mobiles, sive immobiles, seu se moventes, vel iura incorporalia, vel panes civiles, iudiciis afficere, vel sperare, aliquam contra eos esse sibi viam apertam, sed omnis aditus praecludatur, omnis motus et spes huius petulantiae; sed adversus domos nostras habeant intra quadriennium tantum, secundum imitationem fisci, quas existimant posse sibi competere actiones in rem vel hypothecariam, ut ex nostra iussione causa moveatur, et competentem mereatur effectum. Quodsi quadriennium fuerit emensum, nec adversus domum nostram habeat quis quamcunque actionem. (531.)

Not. 4.

Pr. et §. 2. *J. quib. alien. lic. vel non. Vid.* 2709, 3492.

4602) — *L.* 4. *C. de litigiosis.* (VIII. 37.) (*Iustinian.*) Censemus, si quis lite pendente vel actiones, vel res, quas possidet, ad alium quendam transtulerit, sive scientem sive ignorantem, vitio litigiosi contractus subiacere; distinctione quadam inter contrahentes observanda, ut, si quis sciens vel ad venditiones, vel ad donationes, seu ad alios contractus accesserit, cognoscat, se compellendum non tantum rem redhibere, sed etiam pretio eius privari, non ut lucro cedat ei, qui rem alienavit, sed ut etiam alia tanta quantitas ab eo fisci viribus inferatur.— §. 1. Sin autem ignorans rem litigiosam emerit, vel per aliam speciem contractus eam acceperit, tunc irrita rei alienatione facta, pretium cum alia tertia parte recipiat. Iustum est etenim, propter dolosam mentem, et absconditam machinationem, quum non emtori manifestaverit, rem in iudicium deductam fuisse, tertia parte pretii, sicut iam etiam disposuimus, eum puniri. Tali videlicet poena non solum in aliis contractibus, verum etiam in donationibus porrigenda, ut vera aestimatione facta, cum pretii datio non est, rem ad alium transferens mulctetur, omnibus instrumentis, quae super hoc conficiuntur, nullam vim obtinentibus. Exceptis videlicet huius sanctionis dispositione his, qui vel dotis nomine, vel ante nuptias donationis, vel transactionis, aut divisionis rerum hereditariarum factae, vel per legati, vel per fideicommissi causam tales res vel actiones dederint vel acceperint. (532.)

Not. 5.

4603) — *L.* 114. §. 14. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Marcian.*) Divi Severus et Antoninus rescripserunt: eorum, qui testamento vetant quid alienari, nec causam exprimunt, propter quam id fieri velint, nisi inveniatur persona, cuius respectu hoc a testatore dispositum sit, nullius esse momenti scripturam, quasi nudum praeceptum reliquerint, quia talem legem testamento non possint dicere. Quodsi liberis, aut posteris, aut libertis, aut heredibus, aut aliis quibusdam personis consulentes eiusmodi voluntatem significarent, eam servandam esse, sed haec neque creditoribus neque fisco fraudi esse. Nam si heredis propter testatoris creditores bona venierunt, fortunam communem fideicommissarii quoque sequuntur.

Not. 6.

4604) — *L.* 114. §. 15. *D. eod.* (*Marcian.*) Quum pater filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisisset, ne fundum alienaret, et ut in familia relinqueret, et filius decedens duos heredes instituisset, tertium exheredasset, eumque fundum extraneo legasset, divi Severus et Antoninus rescripserunt, verum esse, non paruisse voluntati defuncti filium.

4605) — *L.* 69. §. 3. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Fratre herede instituto petiit, ne domus alienaretur, sed ut in familia relinqueretur; si non paruerit heres voluntati, sed domum alienaverit, vel extero herede instituto decesserit, omnes fideicommissum petent, qui in familia fuerint. Quid ergo, si non sint eiusdem gradus? Ita res temperari debet, ut proximus quisque primo loco videatur invitatus; nec tamen ideo sequentium causa propter superiores in posterum laedi debet, sed ita proximus quisque admittendus est, si paratus sit cavere, se familiae domum restituturum. Quodsi cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est, desiderata, nulla quidem eo nomine nascetur condictio, sed si domus ad exterum quandoque pervenerit, fideicommissi petitio familiae competit. Cautionem autem ratione doli mali exceptionis puto iuste desiderari, quamvis nemo alius ulterior ex familia supersit.

4606) — *L.* 77. §. 27. *D. eod.* (*Papinian.*) Libertis praedium reliquit, ac petiit, ne id alienarent, utque in familia libertorum retinerent. Si excepto uno ceteri partes suas vendiderint, qui non vendidit, ceterorum partes, quibus non dedit alienandi voluntatem, integras petet; eos enim ad fideicommissum videtur invitasse, qui iudicio paruerunt; alioquin praeabsurdum erit, vice mutua petitionem induci, scilicet ut ab altero partem alienatam quis petat, quum partem suam alienando perdiderit. Sed hoc ita procedere potest, si pariter alienaverint, ceterum prout quisque prior alienaverit, partem posterioribus non faciet; qui vero lardius vendidit, ei, qui non vendidit, in superiorum partibus fecisse partem intelligitur; at si nemo vendiderit, et novissimus sine liberis vita decesserit, fideicommissi petitio non supererit.

4607) — *L.* 1. *C. comm. de leg. et fideic.* (VI. 43.) (*Iustinian.*) Quum ii, qui legatis vel fideicommissis honorati sunt, personalem actionem plerumque habere noscantur, quis vel vindicationis, vel sinendi modo, aliorumque generum legatorum subtilitatem prono animo admittat, quam posteritas, optimis rationibus usa, nec facile suscepit, nec inextricabiles circuitus laudavit? quis in rem missionis scrupulosis utatur ambagibus? Rectius igitur esse censemus, in rem quidem missionem penitus aboleri, omnibus vero tam legatariis quam fideicommissariis unam naturam imponere, et non solum personalem actionem praestare, sed et in rem, quatenus eis liceat easdem res, sive per quodcunque genus legati, sive per fideicommissum fuerint derelictae, vindicare in rem actione instituenda, et insuper utilem Servianam, id est hypothecariam, super his, quae fuerint derelicta, in res mortui praestare. Quum

enim iam hoc iure nostro increbuit, licere testatori hypothecam rerum suarum in testamento quibus voluerit dare, et iterum novellae constitutiones in multis casibus et tacitas hypothecas introduxerunt, non ab re est, etiam nos in praesente casu hypothecariam donare actionem, quae etiam nullo verbo praecedente possit ab ipsa lege induci. Si enim testator ideo legata vel fideicommissa dereliquit, ut omnimodo personae ab eo honoratae ea percipiant, apparet, ex eius voluntate etiam praefatas actiones contra res testatoris esse instituendas, ut omnibus modis voluntati eius satisfiat, et praecipue cum talia sint legata vel fideicommissa, quae piis actibus sunt deputata. Et haec disposuimus, non tantum si ab herede fuerit legatum derelictum vel fideicommissum, sed et si a legatario, vel fideicommissario, vel alia persona, quam gravare fideicommisso possumus, fideicommissum cuidam relinquatur. Quum enim non aliter valeat, nisi aliquid lucri afferat ei, a quo derelictum est, nihil est grave, etiam adversus eum non tantum personalem, sed etiam in rem et hypothecariam extendere actionem in rebus, quas a testatore consecutus est. In omnibus autem huiusmodi casibus in tantum et hypothecaria unumquemque conveniri volumus, in quantum personalis actio adversus eum competit, et hypothecam esse non ipsius heredis vel alterius personae, quae gravata est fideicommisso, rerum, sed tantummodo earum, quae a testatore ad eum pervenerint. (529.)

4608) — *L. 2. C. eod.* (*Iustinian.*) Omne verbum, significans testatoris legitimum sensum legare vel fideicommittere volentis, utile atque validum est, sive directis verbis, quale est *iubeo* forte, sive precariis utatur testator, quale est *rogo*, *volo*, *mando*, *fideicommitto*, sive iuramentum interposuerit, quum et hoc nobis audientibus ventilatum est, testatore quidem dicente ἐνορκῶ, partibus autem huiusmodi verbum huc atque illuc lacerantibus. Sit igitur, secundum quod diximus, ex omni parte verborum non inefficax voluntas secundum verba legantis vel fideicommittentis, et omnia, quae naturaliter insunt legatis, et fideicommissis inhaerere intelligantur, et contra quidquid fideicommittitur, hoc intelligatur esse legatum, et si quid tale est, quod non habet naturam legatorum, hoc ei ex fideicommissis accommodetur, et sit omnibus perfectus eventus, et ex omnibus nascantur in rem actiones, ex omnibus hypothecariae, ex omnibus personales. Ubi autem aliquid contrarium in legatis et fideicommissis eveniet, hoc fideicommisso quasi humaniori aggregetur, et secundum eius dirimatur naturam. Et nemo moriens putet legitimam voluntatem reprobari, sed nostro semper utetur adiutorio, et quemadmodum viventibus providimus, ita et morientibus prospiciatur; et si specialiter legati tantum faciat testator mentionem, hoc et legatum et fideicommissum intelligatur, et si fidei heredis vel legatarii aliquid committatur, hoc et legatum esse videatur. Nos enim non verbis, sed ipsis rebus leges imponimus. (531.)

L. 3. §. 3. C. eod. Vid. 1235.

Not. 7.

4609) — *L. 61. D. de pactis.* (II. 14.) (*Furius Anthianus.*) Si reus, postquam pactus sit, a se non peti pecuniam, ideoque coepit id pactum fideiussori quoque prodesse, pactus sit, ut a se peti liceat, an utilitas prioris pacti sublata sit fideiussori? quaesitum est. Sed verius est, semel acquisitam fideiussori pacti exceptionem ulterius ei invito extorqueri non posse.

Not. 8.

4610) — *L. 135. §. 3. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Scaev.*) Ea lege donatum sibi esse a Seia servum et traditum, ut ne ad fratrem eius, aut filium, aut uxorem, aut socrum perveniret, scripsit; et haec ita stipulante Seia, spopondit Titius, qui post biennium heredes reliquit Seiam et fratrem, cui ne serviret, expressum erat. Quaeritur: an Seia cum fratre et coherede ex stipulatu agere possit? Respondit: posse in id, quod eius interesset.

4611) — *L. 3. C. de cond. ob caus. dator.* (IV. 6.) (*Valerian. et Gallien.*) Ea lege in vos collata donatio, ut neutri alienandae suae portionis facultas ulla competeret, id efficit, ne alteruter vestrum dominium prorsus alienet, vel ut donatori vel eius heredi condictio, si non fuerit conditio servata, quaeratur. (257.)

L. 9. C. de pact. int. emt. et vend. Vid. 1387.

L. ult. C. de reb. alien. non alienandis. Vid. 1426.

Not. 9.

4612) — *L. 7. §. 2. D. de distractione pignor.* (XX. 5.) (*Marcian.*) Quaeritur: si pactum sit a creditore, ne liceat debitori hypothecam vendere vel pignus, quid iuris sit, et an pactio nulla sit talis, quasi contra ius sit posita, ideoque venire possit? Et certum est, nullam esse venditionem, ut pactioni stetur.

Not. 10.

§. 16. J. de legatis. Vid. 1411.
L. 30. §. 1 D. de A. P. Vid. 4015.

Not. 11.

§. 12. J. de rer. div. Vid. 3607.

4613) — *L. 44. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Ulp.*) Pomponius tractat: quum pastori meo lupi porcos eriperent, hos vicinae villae colonus cum robustis canibus et fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus lupis eripuit, aut canes extorserunt, et quum pastor meus peteret porcos, quaerebatur: utrum eius facti sint porci, qui eripuit, an nostri maneant? Nam genere quodam venandi id erant nacti; cogitabat tamen, quemadmodum terra marique capta, quum in suam naturalem laxitatem pervenissent, desinerent eorum esse, qui cepissent, ita ex bonis quoque nostris capta a bestiis marinis et terrestribus desinant nostra esse, quum effugerint bestiae nostram persecutionem; quis denique manere nostrum dicat, quod avis transvolans ex area aut ex agro nostro sustulit, aut quod nobis milvus eripuit? Si igitur desinit, si fuerit ore bestiae liberatum, occupantis erit, quemadmodum piscis, vel aper, vel avis, qui potestatem nostram evaserit, si ab alio capiatur, ipsius fit. Sed putat potius nostrum manere tamdiu, quamdiu recuperari possit, licet in avibus, et piscibus, et feris verum sit, quod scribit. Idem ait: et si naufragio quid amissum sit, non statim nostrum esse

desinere; denique quadruplo teneri eum, qui, rapuit. Et sane melius est dicere, et quod a lupo eripitur, nostrum manere, quamdiu recipi possit id, quod ereptum est. Si igitur manet, ego arbitror, etiam furti competere actionem. Licet enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamvis et hoc animo potuerit esse, sed etsi non hoc animo persecutus sit, tamen cum reposcenti non reddit, supprimere et intercipere videtur; quare et furti, et ad exhibendum teneri eum arbitror, et vindicari exhibitos ab eo porcos posse.

4614) — *L.* 58. *D. eod.* (*Iavolen.*) Quaecunque res ex mari extracta est, non ante eius incipit esse, qui extraxit, quam dominus eam pro derelicto habere coeperit.

4615) — *L.* 43. §. 4. *sqq. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) — §. 4. Qui alienum quid iacens lucri faciendi causa austulit, furti obstringitur, sive scit, cuius sit, sive ignoravit; nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cuius sit ignoret. — §. 5. Quodsi dominus id dereliquit, furtum non fit eius, etiam si ego furandi animum habuero; nec enim furtum fit, nisi sit, cui fiat; in proposito autem nulli fit, quippe quum placeat Sabini et Cassii sententia, existimantium statim nostram esse desinere rem, quam derelinquimus. — §. 6. Sed et si non fuit derelictum, putavit tamen derelictum, furti non tenetur. — §. 7. Sed si neque fuit, neque putavit, iacens tamen tulit, non ut lucretur, sed redditurus ei, cuius fuit, non tenetur furti. — §. 8. Proinde videamus, si nescit, cuius esset, sic tamen tulit, quasi redditurus ei, qui desiderasset, vel qui ostendisset rem suam, an furti obligetur? Et non puto obligari eum. Solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant, continentem invenisse se, et redditurum ei, qui desideraverit; hi ergo ostendunt, non furandi animo se fecisse. — §. 9. Quid ergo, si εὕρετρα, quae dicunt, petat? Nec hic videtur furtum facere, etsi non probe petat aliquid.

§. 271.

Not. 1.

4616) — *L.* 18. §. 3. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Si quis caverit, ut silva sibi pignori esset, navem ex ea materia factam non esse pignori, Cassius ait, quia aliud sit materia, aliud navis; et ideo nominatim in dando pignore adiiciendum esse ait: ***quaeque ex silva facta natave sint.***

L. 136. §. 1. *D. de V. O. Vid.* 1408.

4617) — *L.* 16. §. 2. *D. de pignor.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Si res hypothecae data postea mutata fuerit, aeque hypothecaria actio competit, veluti de domo data hypothecae, et horreo facta, item si de loco convenit, et domus facta sit, item de loco dato, deinde vineis in eo positis.

4618) — *L.* 35. *D. eod.* (*Labeo.*) Si insula, quam tibi ex pacto convento licuit vendere, combusta est, deinde a debitore tuo restituta, idem in nova insula iuris habes.

4619) — *L.* 27. *D. eod.* (*Marcell.*) Servum, quam quis pignori dederat, ex levissima offensa vinxit; mox solvit, et quia debito non satisfaciebat, creditor minoris servum vendidit; an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit? quia crediti ipsius actio non sufficit ad id, quod deest, persequendum; quid si eum interfecisset, aut eluscasset? Ubi quidem interfecisset, ad exhibendum tenetur; ubi autem eluscasset, quasi damni iniuriae dabimus actionem ad id, quantum interest, quod debilitando aut vinciendo persecutionem pignoris exinanierit. Fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia forte causa ceciderat; non existimo indignam rem animadversione et auxilio Praetoris. Ulpianus notat: *Si, ut creditori noceret, vinxit, tenebitur; si merentem, non tenebitur.*

4620) — *L.* 83. §. 5. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Sacram, vel religiosam rem, vel usibus publicis in perpetuum relictam, (ut forum aut basilicam) aut hominem liberum inutiliter stipulor, quamvis res sacra profana fieri, et usibus publicis relicta in privatos usus reverti, et ex libero servus fieri potest. Nam et cum quis rem profanam, aut Stichum dare promisit, liberatur, si sine facto eius res sacra esse coeperit, aut Stichus ad libertatem pervenerit, nec revocatur in obligationem, si rursus lege aliqua et res sacra profana esse coeperit, et Stichus ex libero servus effectus sit, quoniam una atque eadem causa et liberandi et obligandi sit, quod aut dari non possit, aut dari possit. Nam et si navem, quam spopondit, dominus dissolverit, et iisdem tabulis compegerit, quia eadem navis esset, inciperet obligari. Pro quo et illud dici posse, Pedius scribit: si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini, exspectare debeam, donec nascatur, et si natum sine culpa promissoris consumtum sit, rursus me exspectare debeam, donec iterum nascatur, et dari possit, et per has vices aut cessaturam, aut valituram stipulationem. Sed haec dissimilia sunt; adeo enim cum liber homo promissus est, servitutis tempus exspectandum non est, ut ne haec quidem stipulatio de homine libero probanda sit: *illum, cum servus esse coeperit, dare spondes?* item: *eum locum, cum ex sacro religiosove profanus esse coeperit, dare spondes?* quia nec praesentis temporis obligationem recipere potest, et ea duntaxat, quae natura sui possibilia sunt, deducuntur in obligationem. Vini autem non speciem, sed genus stipulari videmur, et tacite in ea tempus continetur; homo liber certa specie continetur, et casum adversamque fortunam exspectari hominis liberi neque civile, neque naturale est; nam de his rebus negotium recte gerimus, quae subiici usibus dominioque nostro statim possunt. Et navis si hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulae destinarentur, licet mutato consilio perficiatur, tamen et peremta prior navis, et haec alia dicenda est; sed et si reficiendae navis causa omnes tabulae refixae sint, nondum intercidisse navis videtur, et compositis rursus tabulis, eadem navis esse incipit, sicuti de aedibus deposita tigna ea mente, ut reponantur, aedium sunt; sed si usque ad aream deposita sint, licet eadem materia restituatur, alia erit. Hic tractatus etiam ad praetorias stipulationes pertinet, quibus de re restituenda cavetur, et an eadem res sit, quaeritur.

4621) — *L.* 20. §. 2. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Si sublatum sit aedificium, ex quo stillicidium cadit, et eadem specie et qualitate reponatur, utilitas exigit, ut idem intelligatur; nam alioquin, si quis strictius interpretetur,

aliud est, quod sequenti loco ponitur. Et ideo sublato aedificio ususfructus interit, quamvis area pars sit aedificii.

Not. 2.

4622) — *L.* 9. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Alexand.*) Emtorem quidem fundi necesse non est stare colono, cui prior dominus locavit, nisi ea lege emit. Verum si probetur aliquo pacto consensisse, ut in eadem conductione maneat, quamvis sine scripto, bonae fidei iudicio ei, quod placuit, parere cogetur. (234.)

Not. 3.

L. 30. *C. de iure dot. Vid.* §. 535. not. 6.

4623) — *L.* 41. *pr. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Si quis hac lege emerit, ut, si alius meliorem conditionem attulerit, recedatur ab emtione, post allatam conditionem iam non potest in rem actione uti. Sed et si cui in diem addictus sit fundus, antequam addictio sit facta, uti in rem actione potest; postea non poterit.

4624) — *L.* 13. *pr. D. de pignor. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si, quum venderet creditor pignus, convenerit inter ipsum et emtorem, ut, si solverit debitor pecuniam pretii emtori, liceret ei recipere rem suam, scripsit Iulianus, et est rescriptum, ob hanc conventionem pignoraticiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex vendito actionem adversus emtorem. Sed et ipse debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione adversus emtorem agere.

L. 4. §. 3. *D. de in diem add. Vid.* 1414.

4625) — *L.* 4. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem Iulianus libro octogesimo octavo Digestorum scripsit: eum qui emit fundum in diem, interdicto quod vi aut clam uti posse; nam hoc interdictum ei competit, cuius interest, opus non esse factum. Fundo autem, inquit, in diem addicto, et commodum et incommodum omne ad emtorem pertinet, antequam venditio transferatur, et ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit, sed eam actionem, sicut fructus, inquit, quos perceperit, venditi iudicio praestaturum.

L. 19. *D. de usurp. Vid.* 4569.

4626) — *L.* 8. *D. de lege commiss.* (XVIII. 3.) (*Scaevola.*) Mulier fundos Caio Seio vendidit, et acceptis arrhae nomine certis pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquae pecuniae, quibus si non paruisset, emtor pactus est, ut arrham perderet, et luemtae viliae essent; die statuto emtor testatus est, se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsolvere, et sacculum cum pecunia signatorum signis obsignasse, defuisse autem venditricem; posteriore autem die nomine fisci testato conventus emtor est, ne ante mulieri pecuniam exsolveret, quam fisco satisfaceret. Quaesitum est: an fundi non sint in ea causa, ut an venditrice vindicari debeant ex conventione venditionis? Respondit: secundum ea, quae proponerentur, non commisisse in legem venditionis emtorem.

4627) — *L.* 4. *C. de pact. int. emt. et vend.* (IV. 54.) (*Alexand.*) Commissoriae venditionis legem exercere non potest, qui post praestitutum pretii solvendi diem non vindicationem rei eligere, sed usurarum pretii petitionem sequi maluit.

Not. 6.

4628) — *L.* 4. *pr. D. de lege commiss.* (XVIII. 3. (*Ulp.*) Si fundus lege commissoria venierit, hoc est ut, nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemtus fieret, videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo, quam de his, quae ex fundo percepta sint? itemque si deterior fundus effectus sit facto emtoris? Et quidem finita est emtio, sed iam decisa quaestio est, ex vendito actionem competere, ut rescriptis Imperatoris Antonini et divi Severi declaratur.

4629) — *L.* 3. *C. de pact. int. emt. et vendit.* (IV. 54.) (*Alexand.*) Qui ea lege praedium vendidit, ut, nisi reliquum pretium intra certum tempus restitutum esset, ad se reverteretur, si non precariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex vendito.

Not. 7.

L. 3. *D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 1243.

Not. 8.

4630) — *L.* 75. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Hermogen.*) Qui fundum vendidit, ut eum certa mercede conductum ipse habeat, vel si vendat, ut non alii, sed sibi distrahat, vel simile aliquid paciscatur, ad complendum id, quod pepigerunt, ex vendito agere potuit.

4631) — *L.* 21. §. 5. *D. de. a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Sed etsi ita fundum tibi vendidero, ut nulli alii eum, quam mihi venderes, actio eo nomine ex vendito est, si alii vendideris.

4632) — *L.* 6. *D. de resc. vend.* (XVIII. 5.) (*Paulus.*) Si convenit, ut res, quae venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex emto actio est, ut Sabinus putat, aut proxima emti actioni in factum datur.

4633) — *L.* 43. §. 8. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Paulus.*) Pignus manebit obligatum, etiamsi redhibitus fuerit servus, quemadmodum si eum alienasset. aut usumfructum eius; nec recte redhibebit, nisi redemtum et pignore liberatum redhibeat.

L. 9. §. 8. *D. quod met. causa. Vid.* 2244 *a.*

L. 13. §. 1. *D. de min. Vid.* 2283.

4634) — *L.* 29. *D. de mort. c. donat.* (XXXIX. 6.) (*Ulp.*) Si mortis causa res donata est, et convaluit, qui donavit, videndum, an habeat in rem actionem? Et si quidem quis sic donaverit, ut, si mors contigisset, tunc haberet, cui donatum est, sine dubio donator poterit rem vindicare, mortuo eo tunc is, cui donatum est; si vero sic, ut iam nunc haberet, redderet autem, si convaluisset, vel de proelio, vel peregre rediisset, potest defendi, in rem competere donatori actionem, si quid horum contigisset, interim autem ei, cui donatum est. Sed et si morte praeventus sit is, cui donatum est, adhuc quis dabit in rem donatori.

4635) — *L.* 30. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui mortis causa donavit, ipse ex poenitentia condictionem vel utilem in rem actionem habet.

L. 1. *C. de donat. quae sub modo. Vid.* 1289.

Not. 9.

L. 11. §. 1. *D. quemadm. servit. amitt. Vid.* 1413.

L. 4. §. 3. *D. de in diem. add. Vid.* 1414.

L. 3. *D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 1243.
L. 105. *D. de cond. et demonstr. Vid.* 1237.
4636) — *L.* 31. *D. de pign* (XX. 1.) (*Scaev.*) Lex vectigali fundo dicta erat, ut, si post certum temporis vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum rediret; postea is fundus a possessore pignori datus est. Quaesitum est: an recte pignori datus esset? Respondi: si pecunia intercessit, pignus esse. Item quaesitum est: si, quum in ex solutione vectigalis tam debitor quam creditor cessassent, et propterea pronuntiatum esset, fundum secundum legem domini esse, cuius potior causa esset? Respondi: si, ut proponeretur, vectigali non soluto iure suo dominus usus esset, etiam pignoris ius evanuisse.
L. 4. *D. de fundo dot.* (XXIII. 5.) *Vid.* 517.
4637) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus libro sexto decimo Digestorum scripsit: neque servitutes fundo debitas posse maritum amittere, neque ei alias imponere.
4638) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed nec libertas servitutis urbano praedio dotali debitae competit, ne per hoc deterior conditio praedii fiat.
4639) — *L.* 7. *D. eod.* (*Iulian.*) Si maritus fundum Titii servientem dotali praedio acquisierit, servitus confunditur. Sed si eundem Titio reddiderit sine restauratione servitutis, hoc marito imputabitur, et hoc casu maritus litis aestimationem praestabit; quodsi maritus solvendo non erit, utiles actiones adversus Titium mulieri ad restaurandam servitutem dantur.— §. 1. Sed cum uxor fundum, cui praedia viri servitutem debebant, in dotem dat, fundus ad maritum pervenit amissa servitute, et ideo non potest videri per maritum ius fundi deterius factum. Quid ergo est? Officio de dote iudicantis continebitur, ut redintegrata servitute iubeat fundum mulieri vel heredi eius reddi.

Not. 10.

L. 3. *D. quib. m. pign. solv. Vid.* 1243.
L. 43. §. 8. *D. de Aedil. ed. Vid.* 4633.

§. 272.

Not. 1.
L. 12. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 4131.
L. 24. *D. de R. V. Vid.* 340.

Not. 2.
L. 13. *L.* 14. §. 1. *L.* 17. *pr. D. si serv. vind. Vid.* 1713. 1714. 1715.
L. 6. §. 2. *D. arborum furtim caesar. Vid.* 4333.

§. 273.

Not. 3.
L. 1. *pr. et* §. 1. *D. de rei vindicatione. Vid.* 1751.
§. 1. *J. de act. Vid.* 627.
§. 2. *J. de off. iud. Vid.* 2132.
L. 12. §. 1. *D. de A. P. Vid.* 4131.

Not. 4.

4640) — *L.* 23. *pr. D. de rei vindicatione.* (VI. 1.) (*Paulus.*) In rem actio competit ei, qui aut iure gentium, aut iure civili dominium acquisivit.
4641) — *L.* 63. *D. eod.* (*Papinian.*) Si culpa, non fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet aestimationem, audiendus erit a iudice, si desideret, ut adversarius actiones suas cedat; quum tamen Praetor ei auxilium quandoque laturus sit, quolibet alio possidente, nulla captione afficietur. Ipso quoque, qui litis aestimationem percepit, possidente, debet adiuvari, nec facile audiendus erit ille, si velit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit, restituere.
4642) — *L.* 35. §. 4. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Gaius.*) Si res vendita per furtum perierit, prius animadvertendum erit, quid inter eos de custodia rei convenerit; si nihil appareat convenisse, talis custodia desideranda est a venditore, qualem bonus paterfamilias suis rebus adhibet; quam si praestiterit, et tamen rem perdidit, securus esse debet, ut tamen scilicet vindicationem rei et condictionem exhibeat emtori. Unde videbimus in personam eius, qui alienam rem vendiderit; quum is nullam vindicationem aut condictionem habere possit, ob id ipsum damnandus est, quia, si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emtorem transferre.
4643) — *L.* 9. *C. de hered. vel act. vend.* (IV. 39.) (*Iustinian.*) Certi et indubitati iuris est, ad similitudinem eius, qui personalem redemerit actionem, et utiliter eam movere suo nomine conceditur, etiam eum, qui in rem actionem comparaverit, eadem uti posse facultate. Quum enim actionis nomen generale sit omnium, sive in rem sive in personam, actionum, et apud omnes veteris iuris conditores hoc nomen in omnibus pateat, nihil est tale, quod differentiam in huiusmodi utilibus actionibus possit introducere. (530.)
4644) — *L.* 72. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Si a Titio fundum emeris Sempronii, et tibi traditus sit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres exstiterit, et eundem alii vendiderit et tradiderit, aequius est, ut tu potior sis. Nam etsi ipse venditor eam rem a te peteret, exceptione eum summoveres. Sed et si ipse possideret, et tu peteres, adversus exceptionem dominii replicatione utereris.
4645) — *L.* 15. *C. de R. V.* (III. 32.) (*Diocles. et Maximian.*) Quoties duobus in solidum praedium iure distrahitur, manifesti iuris est, eum, cui priori traditum est, in detinendo dominio esse potiorem. Si igitur antecedente tempore te possessionem emisse, ac pretium exsolvisse apud Praesidem provinciae probaveris, obtentu non datorum instrumentorum expelli te a possessione non patietur. Erit sane in arbitrio tuo, pretium, quod dedisti, cum usuris recipere, ita tamen, ut perceptorum fructuum ac sumtuum ratio habeatur, quum, etsi ex causa donationis utrique dominium rei vindicetis, eum, cui priori possessio soli tradita est, haberi potiorem conveniat.
4646) — *L.* 23. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Paulus.*) Non potest videri in iudicium venisse id, quod post iudicium acceptum accidisset, ideoque alia interpellatione opus est.

Not. 5.

L. 41. *pr. D. de R. V. Vid.* 4623.
4647) — *L.* 66. *D. eod.* (*Paulus.*) Non ideo minus recte quid nostrum esse vindicabimus, quod abire a nobis dominium speratur, si conditio legati vel libertatis exstiterit.
4648) — *L.* 21. *D. rer amotar.* (XXV. 2.) (*Ulp.*) Ob res amotas, vel proprias viri, vel etiam dotales, tam vindicatio quam condictio

viro adversus mulierem competit, et in potestate est, qua velit actione uti.

Not. 6.

L. 29. *D. de mort. c. donat. Vid.* 4634.

4649) — *L.* 9. *C. de R. V.* (III. 32.) (*Carus, Carinus et Numerianus.*) Droce ancillam, de qua supplicas, dotalem fuisse in notione praesidis; quo patefacto dubium non erit, vindicari ab uxore tua nequivisse. (283.)

L. 30. *pr. C. de iure dot. Vid.* §. 533. not. 6.

4650) — *L.* 29. *C. eod.* (V. 12.) (*Iustinian.*) Ubi adhuc matrimonio constituto maritus ad inopiam sit deductus, et mulier sibi prospicere velit, resque sibi suppositas pro dote et ante nuptias donatione rebusque extra dotem constitutis tenere, non tantum mariti res ei tenenti, et super his ad iudicium vocatae exceptionis praesidium ad expellendum ab hypotheca secundum creditorem praestamus, sed etiam si ipsa contra detentatores rerum ad maritum suum pertinentium super iisdem hypothecis aliquam actionem secundum legum distinctionem moveat, non ubesse ei matrimonium adhuc constitutum sancimus, sed ita eam posse easdem res vindicare vel a creditoribus posterioribus, vel ab aliis, qui non potiora iura legibus habere noscuntur, ut potuisset, si matrimonium eo modo dissolutum esset, quo dotis et ante nuptias donationis exactio ei competere poterat. Ita tamen, ut eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi vivente marito et matrimonio inter eos constituto, sed fructibus earum ad sustentationem tam sui, quam mariti, filiorumque, si quos habet, utatur. Creditoribus scilicet mariti contra eum eiusque res, si quas postea forte acquisierit, integra sua iura habentibus; ipsis etiam marito et uxore post matrimonii dissolutionem super dote et ante nuptias donatione pro dotalium instrumentorum tenore integro suo iure potituris. (528.)

Not. 7.

4651) — *L.* 1. *C. ubi in rem actio.* (III. 19.) (*Dioclet. et Maximian.*) In rem actio non contra venditorem, sed contra possidentem competit. Frustra itaque desideras non tecum congredi, sed cum auctore tuo dominum vindicantem, quum te possidere contendas. Nam si denuntiasti ei, qui tibi vendidit, intelligis, evictionis illi periculum imminere. Nec enim iurisdictionis forma, in eadem provincia constitutis tam petitore quam possessore, ob auctoris personam, quem in alia provincia dicis consistere, debet immutari.

4652) — *L.* 42. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) Si in rem actum sit, quamvis heres possessoris, si non possideat, absolvatur, tamen si quid ex persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

4653) — *L.* 51. *D. eod.* (*Pompon.*) Si in rem actum sit et in heredem possessoris iudicium datum sit, culpa quoque et dolus maius heredis in hoc iudicium venit.

4654) — *L.* 55. *D. eod.* (*Iulian.*) Si possessor fundi ante iudicium acceptum duobus heredibus relictis decesserit, et ab altero ex his, qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit, quin in solidum condemnari debeat, dubitari non oportet.

Not. 8.

L. 9. *D. eod. Vid.* 3993.

Not. 9.

4655) — *L.* 2. *C. ubi in rem actio.* (III. 19.) (*Constantin.*) Si quis alterius nomine quolibet modo possidens immobilem rem litem ab aliquo per in rem actionem sustineat, debet statim in iudicio dominum nominare, ut, sive in eadem civitate degat, sive in agro, sive in alia provincia sit, certo dierum spatio a iudice definiendo, eoque ad notionem eius perducendo, vel ipse in loca, in quibus praedium situm est, perveniens, vel procuratorem mittens actoris intentiones accipiat. Si vero post huiusmodi indultum tempus minime hoc, quod dispositum est, facere maluerit, tanquam lite, quae ei ingeritur, ex eo die, quo possessor ad iudicem vocatus est, ad interrumpendam longi temporis praescriptionem contestata, iudex, utpote domino possessionis nec post huiusmodi humanitatem sui praesentiam faciente, edictis legitimis proponendis eum citare curabit, et tunc in eadem voluntate eo permanente, negotium summatim discutiens, in possessionem rerum actorem mitti non differet, omni allegatione absenti de principali quaestione servata. (331.)

Not. 10.

4656) — *L.* 80. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Furius Anthianus.*) In rem actionem pati non compellimur, quia licet alicui dicere, se non possidere; ita tamen ut, si possit adversarius convincere, rem ab adversario possideri, transferat ad se possessionem per iudicem, licet suam esse non approbaverit.

4657) — *Nov.* 18. c. 10. Illud quoque in iudiciis arbitramur oportere melius, quam omnes ante nos, determinare et constituere. Si quis enim conventus fuerit res habere alterius, ille vero dicat, res non esse illius, de quo dicit actor, et cogatur qui actionem infert aut documentis, aut testibus, aut aliis uti laboribus, ut ostendat res illius esse, postea vero is, qui semper abnegaverat illius hoc non fuisse, uti voluerit illius iure, et dicere, quia ex hypotheca aut aliis causis in illam personam relatis propinquior est, quam ille, qui causam movet, aliae quidem sententiae vacent, quae prioribus nostris placuerunt, mediocris autem quaedam, et clemens, et ipsi causae conveniens poena abnegantibus inferatur. Pro abnegatione namque circa hoc et actoris laboribus, dum adhuc causa dicitur, ad actorem transferatur rerum, de quibus est quaestio facta, possessio, licentiam habente eo, qui hanc reddet, si qua iura habeat ex illa persona, de qua prius negationem passus est, competentia, sibi haec proponere, et legum iustitiam promereri, poena in sola translatione possessionis constituta. Haec a nobis pro successionibus, et collationibus, et distributionibus, et litigantium cautela, et ut multitudo litium minuatur et inventa sunt, et sancita, et de cetero tenebunt, quatenus et successiones agnoscant, et collationes non ignorent, sed circa distributiones non resultent, et neque petulantes suarum litterarum abnegationibus insiliant malignari volentes, neque adnumerationes abnegent, neque postea forsan solutionibus utantur, neque res, ex quibus detinent, abnegent personis, sed mediocres et mites ex causis ostensi, mediocri etiam potiantur iudicio.

Not. 11.

L. 25. *D. de R. V. Vid.* 1934.

4658) — *L.* 26. *D. eod.* (*Paulus.*) Nam si actor scit, tunc is non ab alio, sed a se decipitur, et ideo reus absolvitur.

4659) — *L.* 27. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Sin autem, quum a Titio petere vellem, aliquis dixerit se possidere, et ideo liti se obtulerit, et hoc ipsum in re agenda testatione probavero, omnimodo condemnandus est.

Not. 12.

4660) — *L.* 27. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et is, qui ante litem contestatam dolo desiit rem possidere, tenetur in rem actione, idque ex senatusconsulto colligi potest, quo cautum est, ut diximus, ut dolus praeteritus in hereditatis petitione veniat. Quum enim in hereditatis petitionem, quae et ipsa in rem est, dolus praeteritus fertur, non est absurdum, per consequentias et in speciali in rem actione dolum praeteritum deduci.

4661) — *L.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* (V. 3.) (*Ulp.*) Praeter haec multa reperimus tractata et de petitione hereditatis, et de distractis rebus hereditariis, et de dolo praeterito, et de fructibus, de quibus, quum forma senatusconsulto sit data, optimum est, ipsius senatusconsulti interpretationem facere, verbis eius relatis: PRIDIE IDUS MARTIAS QUINTUS IULIUS BALBUS, ET PUBLIUS IUVENTIUS CELSUS, TITUS AUFIDIUS, ET AENIUS SEVERIANUS CONSULES VERBA FECERUNT DE HIS, QUAE IMPERATOR CAESAR, TRAIANI PARTHICI FILIUS, DIVI NERVAE NEPOS, HADRIANUS AUGUSTUS IMPERATOR MAXIMUSQUE PRINCEPS, PROPOSUIT QUINTO NONAS MARTIAS, QUAE PROXIMAE FUERUNT, LIBELLO COMPLEXUS, QUID FIERI PLACERET. DE QUA RE ITA CENSUERUNT: QUUM ANTEQUAM PARTES CADUCAE EX BONIS RUSTICI FISCO PETERENTUR, HI, QUI SE HEREDES ESSE EXISTIMASSENT, HEREDITATEM DISTRAXERINT, PLACERE, REDACTAE EX PRETIO RERUM VENDITARUM PECUNIAE USURAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEMQUE IN SIMILIBUS CAUSIS SERVANDUM. ITEM PLACERE, A QUIBUS HEREDITAS PETITA FUISSET, SI ADVERSUS EOS IUDICATUM ESSET, PRETIA, QUAE AD EOS RERUM EX HEREDITATE VENDITARUM PERVENISSENT, ETSI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINUTAEVE FUISSENT, RESTITUERE DEBERE. ITEM EOS, QUI BONA INVASISSENT, QUUM SCIRENT, AD SE NON PERTINERE, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QUO MINUS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QUASI POSSIDERENT; EOS AUTEM, QUI IUSTAS CAUSAS HABUISSENT, QUARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, USQUE EO DUNTAXAT, QUO LOCUPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AUTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDUM ESSE, QUO PRIMUM SCIERIT QUISQUE EAM A SE PETI, ID EST QUUM PRIMUM AUT DENUNTIATUM ESSET EI, AUT LITTERIS VEL EDICTIS EVOCATUS ESSET, CENSUERUNT. Aptanda est igitur nobis singulis verbis senatusconsulti congruens interpretatio.

4662) — *L.* 157. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Semper qui dolo fecit, quo minus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

Not. 13.

4663) — *L. un. C. de alienat. iud. mut. c. facta.* (II. 55.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum in rem actionem possessio pariat adversario, alienatione etiam iudicii mutandi causa celebrata in integrum restitutio edicto perpetuo permittatur, intelligis, si rem, ne secum ageretur, qui possidebat, venumdedit et emtori tradidit, quem elegeris conveniendi tibi tributam esse iure facultatem.

Not. 15.

4664) — *L.* 3. §. 2. 3. *D. de alienat. iud. mut. c. facta.* (IV. 7.) (*Gaius.*) — §. 2. Item si locum, in quo opus feceris, cuius nomine interdicto quod vi aut clam, vel actione aquae pluviae arcendae tenebaris, alienaveris, durior nostra conditio facta intelligitur, quia si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes, nunc vero, quum incipiat mihi adversus alium actio esse, quam qui fecerit, compellor meis impensis id tollere, quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur, ut patiatur id opus tolli. — §. 3. Opus quoque novum si tibi nuntiaverim, tuque eum locum alienaveris, et emtor opus fecerit, dicitur, te hoc iudicio teneri, quasi neque tecum ex operis novi nuntiatione agere possim, quia nihil feceris, neque cum eo, cui id alienaveris, quia ei nuntiatum non sit.

4665) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Item si res fuerint usucaptae ab eo, cui alienatae sunt, nec peti ab hoc possint, locum habet hoc edictum.

4666) — *L.* 24. §. 1. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Iulian.*) Quum agere tecum communi dividundo vellem, partem tuam Titio tradidisti mutandi iudicii causa; teneris mihi praetoria actione, quod fecisses, ne tecum communi dividundo ageretur.

Not. 16.

L. 27. *pr. D. de R. V. Vid.* 4659.

L. 68. 69. *D. eod. Vid.* 2140. 1596.

4667) — *L.* 71. *D. eod.* (*Paulus.*) Quodsi possessor quidem dolo fecit, actor vero iurare non vult, sed quanti res sit adversarium condemnari malit, mos ei gerendus est.

4668) — *L.* 45. *D. de hered. pet.* (V. 3.) (*Celsus.*) Qui se liti obtulit, quum rem non possideret, condemnatur, nisi si evidentissimis probationibus possit ostendere, actorem ab initio litis scisse, eum non possidere. Quippe isto modo non est deceptus, et qui se hereditatis petitioni obtulit, ex doli clausula tenetur; aestimari scilicet oportebit, quanti eius interfuit, non decipi.

4669) — *L.* 52. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Iulian.*) Cum autem fundi possessor ante litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes eius in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt, sed in factum actio adversus eos reddi debebit, per quam restituere cogentur, quanto locupletiores ex ea re facti fuerunt.

Not. 17.

L. 69. *D. de R. V. Vid.* 1596.

Not. 18.

4670) — *L.* 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Si is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est, nihilominus a possessore recte petitur, sicut Pedius ait.

4671) — *L.* 13. §. 14. *D. de H. P.* (V. 3.) (*Ulp.*) Item si quis dolo fecerit, quo minus possideat,

hereditatis petitione tenebitur. Sed si alius nactus possessionem, quam ego dolo malo amiseram, paratus sit iudicium pati, Marcellus libro quarto Digestorum tractat, ne forte evanescat adversus eum, qui desiit, litis aestimatio; et magis evanescere ait, nisi petentis interest. Certe, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit, evanescere; sed si is, qui dolo desiit, ante conveniatur, eum, qui possidet, non liberabit.

4672)—*L.* 95. §. 9. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Papin.*) Dolo fecisti, quo minus possideres, quod ex hereditate ad alium pertinente apprehenderas. Si possessor corpus aut litis aestimationem praestitit, ea res tibi proderit, quia nihil petitoris interest; ceterum si tu ante conventus ex praeterito dolo praestiteris, nihil ea res possessori proderit.

Not. 19.

4673) — *L.* 27. §. 1. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) Possidere autem aliquis debet utique et litis contestatae tempore, et quo res iudicatur. Quodsi litis contestatae tempore possedit, quum autem res iudicatur, sine dolo malo amisit possessionem, absolvendus est possessor. Item si litis contestatae tempore non possedit, quo autem iudicatur, possidet, probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnetur. Ergo et fructuum nomine, ex quo coepit possidere, damnabitur.

§. 274.

Not. 1.

L. 1. §. 1. *D. de R. V. Vid.* 1751.

4674) — *L.* 3. *D. testam. quemadm. aper.* (XXIX. 3.) (*Gaius.*) Ipsi tamen heredi vindicatio tabularum, sicut ceterarum hereditariarum rerum competit, et ob id ad exhibendum quoque agere potest.

Not. 2.

4675) — *L.* 3. §. 1. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Armamenta navis singula erunt vindicanda; scapha quoque separatim vindicabitur.

L. 1. §. 3. *L.* 2. *L.* 3. *pr. D. eod. Vid.* 3716. 3710. 3720.

Not. 3.

4675*a*.) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Si in rem aliquis agat, debet designare rem, et utrum totam, an partem, et quotam petat; appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octavenus ita definit: quod infectae quidem materiae pondus, signatae vero numerum, factae autem speciem dici oportet. Sed et mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. Et si vestimenta nostra esse vel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus, an et colorem? Et magis est, ut utrumque; nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, trita sint an nova. Quamvis et in vasis occurrat difficultas, utrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadrata vel rotunda, vel pura an caelata sint. Quae ipsa in petitionibus quoque adiicere difficile est, nec ita coarctanda res est, licet in petendo homine nomen eius dici debeat, et utrum puer, an adolescens sit (utique si plures sint); sed si nomen eius ignorem, demonstratione eius utendum erit, veluti: *qui ex illa hereditate est, qui ex illa natus est.* Item fundum petiturus nomen eius, et quo loci sit, dicere debebit.

Not. 4.

L. 8. *D. eod. Vid.* 2458.

4676)—*L.* 49. §. 1. *D. eod.* (*Celsus.*) Meum est, quod ex re mea superest, cuius vindicandi ius habeo.

Not. 5.

4677) — *L.* 76. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Incertae partis vindicatio datur, si iusta causa interveniat. Iusta autem causa esse potest, si forte legi Falcidiae locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis, quae vix apud iudicem examinatur. Iustam enim babet ignorantiam legatarius, cui homo legatus est, si haesitet, quotam partem vindicare debeat; itaque talis dabitur actio. Eadem et de ceteris rebus intelligemus.

L. 3. §. 2. *L.* 5. *pr. D. eod. Vid* 4387. 4390.

Not. 6.

L. 35. *L.* 246. §. 1. *D. de V. S. Vid.* 3835. 2240.

L. 17. §. 1. *L.* 20. *D. de R. V. Vid.* 3776. 1916.

L. 22. *C. eod. Vid.* 3829.

Not. 7.

4678) — *L.* 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus libro sexto Digestorum scribit: si hominem, qui Maevii erat, emero a Titio, deinde, quum eum Maevius a me peteret, eundem vendidero, eumque emtor occiderit, aequum esse, me pretium Maevio restituere. §. 1. *Vid.* 3776.

L. 18. *D. eod. Vid.* 3834.

4679) — *L.* 21. *D. eod.* (*Paulus.*) Si a bonae fidei possessore fugerit servus, requiremus, an talis fuerit, ut et custodiri debuerit? nam si integrae opinionis videbatur, ut non debuerit custodiri, absolvendus est possessor, ut tamen, si interea eum usuceperit, actionibus suis cedat petitori, et fructus eius temporis, quo possedit, praestet. Quodsi nondum eum usucepit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nihil caveat petitori de persequenda ea re; nihilominus enim petitor eam rem persequi potest, quamvis interim, dum in fuga sit, usucapiat, nec iniquum id esse, Pomponius libro trigesimo nono ad edictum scribit. Si vero custodiendus fuerit, etiam ipsius nomine damnari debebit; ut tamen, si usu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autem: in his casibus, ubi propter fugam servi possessor absolvitur, etsi non cogatur cavere de persequenda re, tamen cavere debere possessorem, si rem nactus fuerit, ut eam restituat. Idque Pomponius libro trigesimo quarto variarum Lectionum probat; quod verius est.

§. 275.

Not. 1.

4680) — *L.* 8. §. 1. *D. de cond. furt.* (XIII. 1.) (*Ulp.*) Si ex causa furtiva res condicatur, cuius temporis aestimatio fiat? quaeritur. Placet tamen id tempus spectandum, quo res unquam plurimi fuit, maxime quum deteriorem rem factam fur dando non liberetur; semper enim moram fur facere videtur.

4681) — *L.* 17. *D. eod.* (*Papinian.*) Parvi refert ad tollendam condictionem, offeratur servus furtivus, an in aliud nomen aliumque statum obligationis transferatur. Nec me movet, praesens homo fuerit necne, quum mora, quae veniebat ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

4682) — *L.* 20. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Licet

fur paratus fuerit excipere condictionem. et per me steterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam, postea autem peremta est, tamen durare condictionem veteres voluerunt, quia videtur, qui primo invito domino rem contrectaverit, semper in restituenda ea, quam nec debuit auferre, moram facere.

L. 19. *D. de vi. Vid.* 4170.

4683) — *L.* 7. *C. de cond. ob turp. caus.* (IV. 7.) (*Dioclet. et Maximian.*) Eum, qui ob restituenda, quae abegerat, pecora pecuniam accepit, tam hanc, quam ea, quae per hoc commissum tenuit, restituere debere convenit, licet mortua vel alio fortuito casu periisse dicantur, quum hoc casu in rem mora fiat.

Not. 2.

L. 45. *D. de R. V. Vid.* 616.
L. 25. §. 7. *D. de H. P. Vid.* 1915.
L. 2. *C. de fruct. et lit. expens. Vid.* 1949.

Not. 3.

4684) — *L.* 31. §. 3. *de H. P.* (V. 3.) (*Ulp.*) Sicut autem sumtum, quem fecit, deducit, ita si facere debuit, nec fecit, culpae huius reddet rationem, nisi bonae fidei possessor est; tunc enim, quia quasi suam rem neglexit, nulli querelae subiectus est ante petitam hereditatem; postea vero et ipse praedo est.

Not. 4.

L. 40. *pr. D. eod. Vid.* 314.

4685) — *L.* 15. §. 3. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Si servus petitus vel animal aliud demortuum sit sine dolo malo et culpa possessoris, pretium non esse praestandum, plerique aiunt. Sed est verius, si forte distracturus erat petitor, si accepisset, moram passo debere praestari; nam si ei restituisset, distraxisset, et pretium esset lucratus.

4686) — *L.* 30. §. 1. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Paulus.*) Si iuravero te Stichum mihi dare oportere, qui non sit in rerum natura, nec aestimationem mihi praestare reus debet, nisi ex causa furtiva vel propter moram; tunc enim etiam post mortem servi aestimatio praestatur.

Not. 5.

4687) — *L.* 12. §. 4. *D. ad exhib.* (XI. 4.) (*Paulus.*) Si post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamvis sine dolo malo et culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum, quo minus tunc, quum iudicium acciperetur, homo exhiberetur. Tanto magis, si apparebit, eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset.

L. 40. *pr. D. de H. P. Vid.* 314.
L. 21. *L.* 36. §. 1. *D. de R. V. Vid.* 4079. 615.

Not. 6.

4688) — *L.* 15. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio iudicis succurretur, ut pretium duntaxat debeat restituere. Nam et si fructus perceptos distraxit, ne corrumperentur, aeque non amplius, quam pretium praestabit.

Not. 7.

L. 68. *D. eod. Vid.* 2140.

4689) — *L.* 21. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) A possidentibus vindicata mancipia, quorum dominium ad vos pertinere intenditis, si postea, quam impleveritis intentionem, haec non restituantur, iuris iurandi solennitate secuta condemnatio procedere debet.

§. 2. *J. de off. iud. Vid.* 2132.

Not. 8.

4690) — *L.* 46. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) Eius rei, quae per in rem actionem petita tanti aestimata est, quanti in litem actor iuraverit, dominium statim ad possessorem pertinet; transegisse enim cum eo et decidisse videbitur eo pretio, quod ipse constituit.

4691) — *L.* 47. *D. eod.* (*Paulus.*) Haec, si res praesens sit; si vero absens, tunc, quum possessionem eius possessor nactus sit ex voluntate actoris, et ideo non est alienum, non aliter litem aestimari a iudice, quam si caverit actor, quod per se non fiat, possessionem eius rei non traditum iri.

Not. 9.

L. 38. *D. de iud. Vid.* 375.

4692) — *L.* 10. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Paulus.*) Si res mobilis petita sit, ubi restitui debeat, scilicet si praesens non sit? Et non malum est, si bonae fidei possessor sit is, cum quo agitur, aut ibi restitui, ubi res sit, aut ubi agitur; sed sumtibus petitoris, qui extra cibaria in iter vel navigationem faciendi sunt.

4693) — *L.* 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Nisi si malit petitor suis impensis et periculo ibi, ubi iudicatur, rem restitui; tunc enim de restitutione cum satisdatione cavebitur.

4694) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Si vero malae fidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit, idem statui debet. Si vero ab eo loco, ubi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit, illic restituere debet, unde subtraxit, sumtibus suis.

4695) — *L.* 11. §. 1. *D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*). Quo autem loco exhiberi rem oporteat, vel cuius sumtibus? videamus. Et Labeo ait: ibi exhibendam, ubi fuerit, quum lis contestaretur, periculo autem et impendiis actoris perferendam perducendamve eo loci, ubi actum sit. Pascere plane servum, vestire, curare possessorem oportere, ait. Ego autem arbitror, interdum etiam haec actorem agnoscere oportere, si forte ipse servus ex operis vel artificio suo solebat se exhibere, nunc vero cogitur vacare. Proinde et si apud officium fuerit depositus exhibendus, cibaria debebit agnoscere, qui exhiberi desideravit, si non solebat possessor servum pascere; nam si solebat, sicuti pascit, ita et cibaria potest non recusare. Interdum tamen eo loci exhibere debet suis sumtibus, si forte proponas, data opera eum in locum abditum res contulisse, ut actori incommodior esset exhibitio; nam in hunc casum suis sumtibus et periculo debebit exhibere in eum locum, ubi agatur, ne ei calliditas sua prosit.

§. 276.

Not. 1.

4696) — *L.* 36. *pr. D. de R. V.* (VI. 1.) (*Gaius.*) Qui petitorio iudicio utitur, ne frustra experiatur, requirere debet, an is, cum quo instituat actionem, possessor sit, vel dolo desierit possidere?

L. ult. D. de R. V. Vid. 4656.
Nov. 18. *C.* 10. *Vid.* 4657.

4697)— *L.* 2. *C. de probat.* (IV. 19.) (*Antonin.*) Possessiones, quas ad te pertinere dicis, more iudiciorum persequere; non enim possessori incumbit necessitas probandi, eas ad se pertinere, quum te in probatione cessante, dominium apud eum remaneat. (215.)

4698)—*L.* 18. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum precibus tuis significes, ignorante te praedium eum, cuius meministi, sibi veiut a te donatum instrumentis inseri fecisse, si vera sunt, quae precibus indidisti, nec ad nomen factae donationis fundus iste pervenit. Unde adito iudice competente probare te oportet, contra voluntatem tuam hunc fundum instrumento adversarium tuum sibi adscribi laborasse, ut secundum tenorem rescripti nostri possis consequi sententiam.

L. 24. *D. de R. V. Vid.* 340.

4699) — *L.* 28. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Res alienas possidens, licet iustam tenendi causam nullam habeat, non nisi suam intentionem impleri restituere cogitur.

L. 11. *C. de petit. hered. Vid.* 1752.

Not. 2.

4700) —*L.* 16. *C. de probat.* (IV. 19.) (*Dioclet. et Maximian.*) Sive possidetis praedia, quae a patre communi sibi fratres emancipati donata contendentes vindicant, ipsis incumbit facti probationis necessitas, sive ipsis ea praedia, quasi a patre vestro sibi donata tenentibus, vos coheredes constituti patris petitis, ut intentionem vestram non constitisse detegant, unde dumini facti sunt, emergeute quaestione docere compelluntur.

Not. 3.

§. *ult. J. de usuc. Vid.* 3259.

Not. 4.

L. 20. *pr. D. de A. R. D. Vid.* 4256.
L. 35. §. 4. *D. de contr. emt. Vid.* 4642.

4701) — *L.* 11. §. 2. *D. de act. emt. vend.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Et inprimis ipsam rem praestare venditorem oportet, id est tradere. Quae res, si quidem dominus fuit venditor, facit et emtorem dominum; si non fuit, tantum evictionis nomine venditorem obligat, si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum. Emtor autem nummos venditoris facere cogitur.

L. 16. *C. de probat. Vid.* 4700.

4702) — *L.* 4. *C. eod.* (*Alexand.*) Proprietatis dominium non tantum instrumento emtionis, sed et quibuscunque aliis legitimis probationibus ostenditur. (229.)

4703) — *L.* 12. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum res non instrumentis gerantur, sed in haec rei gestae testimonium conferatur, factam emtionem, et in vacuam possessionem inductum patrem tuum, pretiumque numeratum, quibus potes iure proditis probationibus docere debes.

Not. 6.

L. ult. C. de R. V. (IV. 32.) *Vid.* 4699.

Not. 7.

L. 11. §. 2. *L.* 14. §. 2. *D. de exc. rei iud. Vid.* 2112. 2113.

Not. 9.

4704)—*L.* 1. *C. de fructibus.* (VII. 51.) (*Dioclet. et Maximian.*) Hoc fructuum nomine continetur, quod iustis sumtibus deductis superest.

L. 5. *C. de R. V. Vid.* 3966.
L. 38. *D. eod. Vid.* 1558.

Not. 10.

L. 33. *D. de cond. indeb. Vid.* 4368.
L. 14. *D. de doli mali. exc. Vid.* 1705

Not. 11.

L. 20. *D. de A. P. Vid.* 3992.
Nov. 18. *C.* 10. *Vid.* 4657.

Not. 12.

4705) — *L.* 14. *C. de praed. et al. reb. min.* (V. 71.) (*Dioclet. et Maximian.*) Utere viri prudentissimi Papiniani responso, ceterorumque, quorum precibus fecisti mentionem, sententiis, ac doli mali exceptionem oppone, pretium ob eorum debitum solutum probans, si sortem cum usuris, quae fisco deberentur, pupilli non offerentes, fundos provinciales citra decretum Praesidis venumdatos cum fructibus petant.

4706)—*L.* 16. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si praedium rusticum vel suburbanum, quod ab urbanis non loco, sed qualitate secernitur, in pupillari aetate constituta tutore auctore, vel adulta sine decreto Praesidis provinciae, in qua situm est, venumdedisti, secundum sententiam senatusconsulti dominium eius sive ius a te discedere non potuit, sed vindicationem eius et fructuum, vel his non existentibus condictionem competere constitit. Emtor autem, si probare potuerit, ex ceteris facultatibus obedire te muneribus sive oneribus non potuisse, ad utilitates praeterea tuas cessisse pecuniam, quam pretii nomine sumseras, doli exceptionis auxilio pectium cum usuris, quas praestitura esses, et sumtus meliorati praedii servare tantummodo potest.

Not. 13.

4707)—*L.* 57. *D. de R. V.* (VI. I.) (*Alfenus.*) Is, a quo fundus petitus erat, ab alio eiusdem fundi nomine conventus est. Quaerebatur: si alterutri eorum iussu iudicis fundum restituisset, et postea secundum alterum petitorem res iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum teaheret? Respondi: uter prior iudex iudicaret, eum oportere ita fundum petitori restitui iubere, ut possessori caveret vel satisdaret, si alter fundum evicisset, eum praestare.

4708) — *L.* 58. *D. eod.* (*Paulus.*) Is, a quo servus petebatur, quum eiusdem servi nomine cum eo furti ageretur, quaerebat: si utroque iudicio condemnatus esset, quid se facere oporteret, si prius servus ab eo evictus esset? Respondit: non oportere iudicem cogere, ut eum traderet, nisi ei satisdatum esset, quod pro eo homine iudicium accepisset, si quid ob eam rem datum esset, id recte praestari. Sed si prius de furto iudicium factum esset, et hominem noxae dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem iudicium factum esset, non debere ob eam rem iudicem, quod hominem non traderet, litem aestimare, quoniam nihil eius culpa, ne-

que dolo contigisset, quo minus hominem traderet.

Nor. *4.

L. 63. *D. eod. Vid.* 4641.

§. 277.

Not. 1.

§. 4. *J. de act. Vid.* 1747.
Gaii instit. IV. 36. *Vid.* 34.
L. 1. *pr. D. de Publ. in rem act. Vid.* 4496.

Not. 2.

L. 1. §. 2. *L.* 2. *L.* 3. *D. eod. Vid.* 4496. 4497. 4498.

4709)—*L.* 12. §. 1. *D. de Publiciana in rem actione.* (VI. 2.) (*Paulus.*) Is, cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiamsi non fuerit nactus possessionem, uti potest Publiciana.

Not. 3.

4710) — *L.* 11. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si de usufructu agatur tradito, Publiciana datur; itemque servitutibus urbanorum praediorum per traditionem constitutis vel per patientiam, forte si per domum quis suam passus est aquaeductum transduci; item rusticorum; nam et hic traditionem et patientiam tuendam constat.

L. 12. §. 2. *D. eod. Vid.* 3580.

4711) — *L.* 12. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Idem est et si superficiariam iusuiam a non domino bona fide emero.

4712) — *L.* 13. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Interdum quibusdam nec ex iustis possessionibus competit Publicianum iudicium. Namque pigneraticiae et precariae possessiones iustae sunt, sed ex his non solet competere tale iudicium, illa scilicet ratione, quia neque creditor, neque is, qui precario rogavit, eo animo nanciscitur possessionem, ut credat se dominum esse.

Not. 4.

4713)— *L.* 7. §. 6. *et* 8. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 6. Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis respicit.—§. 8. In Publiciana actione omnia eadem erunt, quae et in rei vindicatione diximus.

L. ult. D. eod. Vid. 4229.

Not. 5.

L. 3. §. 1. *L.* 4. *L.* 5. *L.* 6. *L.* 7. *pr. D. eod. Vid.* 4498. 4499. 4500. 4501. 4502.

L. 7. §. 17. *D. eod. Vid.* 4484.

4714)—*L.* 9. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio in his, quae usucapi non possunt, puta furtivis, vel in servo fugitivo, locum non habet.

4715)—*L.* 11. §. 2. *sqq. D. eod.* (*Ulp*)—§. 2. Partus ancillae furtivae, qui apud bonae fidei emtorem conceptus est, per hanc actionem petendus est, etiamsi ab eo, qui emit, possessus non est. Sed heres furis hanc actionem non habet, quia vitiorum defuncti successor est.— §. 3. Interdum tamen, licet furtiva mater distracta non sit, sed donata ignoranti mihi, et apud me conceperit, et pepererit, competit mihi in partu Publiciana, ut Iulianus ait, si modo eo tempore, quo experiar, furtivam matrem ignorem.—§. 4. Idem Iulianus generaliter dicit: ex qua causa matrem usucapere possem, si furtiva non esset, ex ea causa partum me usucapere, si furtivam esse matrem ignorem. Ex omnibus igitur causis Publicianam habebo.— §. 5. Idem est, et si ex partu partus est, etsi non natus, sed post mortem matris, exsecto ventre eius, extractus est, ut et Pomponius libro quadragesimo scripsit. —§. 6. Idem ait: aedibus emtis, si fuerint dirutae, ea, quae aedificio accesserunt, huiusmodi actione petenda. —§. 7. Quod tamen per alluvionem fundo accessit, simile fit ei, cui accedit, et ideo, si ipse fundus Publiciana peti non potest, nec hoc petetur; si autem potest, et pars, quae per alluvionem accessit. Et ita Pomponius scribit. —§. 8. Idem adiicit: et si statuae emtae partes recisae petantur, similem actionem proficere. —§. 9. Idem scribit: si aream emero, et insulam in ea aedificavero, recte me Publiciana usurum. —§. 10. Item, inquit, si insulam emi, et ad aream ea pervenit, aeque potero uti Publiciana.

4716) — *L.* 8. *D. eod.* (*Gaius.*) De pretio vero soluto nihil exprimitur. Unde potest coniectura capi, quasi nec sententia Praetoris ea sit, ut requiratur, an solutum sit pretium.

L. 7. §. 17. *D. eod. Vid.* 4484.
L. 2. §. 16. *D. pro emt. Vid.* 368.
L. 7. §. 2. *D. de Publ. in rem act. Vid.* 4529.

Not. 6.

L. 9. §. 4. *D. eod. Vid.* 2498.

4717) — *L.* 31. §. 2. *D. de act. emt. vend.* (XIX. 1.) (*Nerat.*) Uterque nostrum eandem rem emit a non domino; quum emtio venditioque sine dolo malo fieret, traditaque est, sive ab eodem emimus, sive ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius apprehendit, hoc est cui primum tradita est. Sed si alter ex nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.

Not. 7.

L. 2. *D. de exc. rei vend. et trad. Vid.* 4592.
L. 72. *D. de R. V. Vid.* 4644.

4718) — *L.* 14. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Ulp.*) Papinianus libro sexto Quaestionum scribit: Si quis prohibuit, vel denuntiavit, ex causa venditionis tradi rem, quae ipsius voluntate a procuratore fuerat distracta, et is nihilominus tradiderit, emtorem tuebitur Praetor, sive possideat, sive petat rem. Sed quod iudicio emti procurator emtori praestiterit, contrario iudicio mandati consequetur. Potest enim fieri, ut emtori res auferatur ab eo, qui venire mandavit, quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere, veluti si auctor meus non ex voluntate tua vendidit.

L. 4. §. 32. *D. de doli mali exc. Vid.* 4594.
L. 28. *D. de noxalib. actionib. Vid.* 4504.

4719) — *L.* 18. §. 15. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Paulus.*) Non solum autem eum punit Praetor, qui in possessione esse, sed etiam eum, qui possidere passus non fuerit, quum alioquin, si is, qui iussu Praetoris coeperat possidere et possidendo dominium capere, aut non admissus aut eiectus inde fuerit, utile interdictum unde vi vel Publicianam actionem habere possit. Sed si in factum actione egerit, his actionibus experiri non potest, quum Praetor id agat, ne damnum faciat actor, non ut in lucro versetur.

L. 63. *D. de R. V. Vid.* 4641

4720) — *L.* 22. *pr. D. de act. rer. amotar.* (XXV. 2.) (*Iulian.*) Si propter res amotas egero cum muliere, et lis aestimata sit, an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? Movet me, quia dolo acquisivit possessionem. Respondi: qui litis aestimationem suffert, emtoris loco habendus est; ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, aestimationem litis praestiterit, adversus vindicantem maritum vel heredem mariti exceptionem habet, et si amiserit possessionem, in rem actio ei danda est.

4721) — *L.* 24. *D. de exc. rei iud.* (XLIV. 2.) (*Iulian.*) Si quis rem a non domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, et a domino petierit, adversus exceptionem: *si non eius sit res*, replicatione hac adiuvabitur: *at si res iudicata non sit.*

Not. 8.

L. 1. §. 1. *D. de Publ. in rem act. Vid.* 4490.

CAPUT IV.

DE SERVITUTIBUS.

TIT. I.

SERVITUTUM NATURA ATQUE INDOLES GENERATIM EXPONITUR.

§. 278.

Not. 3.

4722) — *L.* 1. *D. de servitutibus.* (VIII. 1.) (*Marcian.*) Servitutes aut personarum sunt, ut usus et ususfructus, aut rerum, ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum.

L. 15. *pr. D. eod. Vid.* 1380.

4723) — §. 3. *J. de reb. incorp.* (II. 2.) Eodem numero sunt iura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam servitutes vocantur.

Not. 4.

L. 15. §. 1. *D. de servit. Vid.* 1147.

Not. 6.

L. 14. *pr. D. eod. Vid.* 3612.

Not. 7.

L. 7. *D. quemadm. servit. amitt. Vid.* 678.
L. 1. §. 3. *L.* 2. *L.* 3. *D. de aq. quot. et aest. Vid.* 680. 681. 682.

Not. 8.

4724) — *L.* 4. *D. de servit. praed. rust.* (VIII. 3.) (*Papinian.*) Pecoris pascendi servitus, item ad aquam appellendi, si praedii fructus maxime in pecore consistat, praedii magis, quam personae videtur. Si tamen testator personam demonstravit, cui servitutem praestari voluit, emtori vel heredi eius non eadem praestabitur servitus.

4725) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Ergo secundum eum et vindicari poterit. — §. 1. Neratius libris ex Plautio ait: nec haustum pecoris, nec appulsum, nec cretae eximendae, calcisque coquendae ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat, et hoc Proculum et Atilicinum existimasse ait. Sed et ipse adiicit: ut maxime calcis coquendae et cretae eximendae servitus constitui possit, non ultra posse, quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit;

4726) — *L.* 6. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Veluti si figulinas haberet, in quibus ea vasa fierent, quibus fructus eius fundi exportarentur, (sicut in quibusdam fit, ut amphoris vinum evehatur) aut ut dolia fierent, vel tegulae ad villam aedificandam. Sed si ut vasa venirent figlinae exercerentur, ususfructus erit.

4727) — *L.* 37. *D. eod.* (*Paulus.*) Λούκιος Τίτιος Γαΐῳ Σεΐῳ τῷ ἀδελφῷ πλεῖστα χαίρειν. Ὕδατος τοῦ ῥέοντος εἰς τὴν κρήνην τὴν κατασκευασθεῖσαν ἐν ἰσθμῷ ὑπὸ τοῦ πατρός μου δίδωμι καὶ χαρίζομαί σοι δάκτυλον εἰς τὴν οἰκίαν σου τὴν ἐν τῷ ἰσθμῷ ἢ ὅπου δ' ἂν βούλει. [*] Quaero: an ex hac scriptura usus aquae etiam ad heredes Caii Seii pertineat? Paulus respondit: usum aquae personalem ad heredem Seii, quasi usuarii, transmitti non oportere.

4728) — *L.* 14. §. 3. *D. de alim. vel. cibar. legat.* (XXXIV. 1.) (*Ulp.*) Quidam libertis suis ut alimenta, ita aquam quoque per fideicommissum reliquerat. Consulebar de fideicommisso, quum in ea regione Africae vel forte Aegypti res

[*] Lucius Titius Caio Seio Fratri S. P. De aqua fluente in fontem, quem pater meus in Isthmo instruxit, do concedoque tibi gratuito digitum, sive ad domum, quam in Isthmo tenes sive quocunque tandem volueris.

agi proponeretur, ubi aqua venalis est. Dicebam igitur, esse emolumentum fideicommissi, sive quis habens cisternas id reliquerit, sive non, ut sit in fideicommisso, quantum quis aquam sibi esset comparaturus, nec videri inutile esse fideicommissum, quasi servitute praedii non possessori vicinae possessionis relicta. Nam et haustus aquae, ut pecoris ad aquam appulsus, est servitus personae, tamen ei, qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. In eadam causa erunt gestandi, vel in tuo uvas premendi, vel area tua ad frumenta ceteraque legumina exprimenda utendi; haec enim aqua personae relinquitur.

§. 279.

Not. 1.

4729) — *L. 9. D. de serv. praed. urb.* (VIII. 2.) (*Ulp.*) Cum eo, qui tollendo obscurat vicini aedes, quibus non serviat, nulla competit actio. *L. 14. D. eod. Vid.* 4244.

4730)—*L. 16. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Callistr.*) Divus Pius aucupibus ita rescripsit: Οὐκ ἔστιν εὔλογον, ἀκόντων τῶν δεσποτῶν ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν. [*]

4731) — *L. 4. C. de servit. et aqua.* (III. 34.) (*Alexander.*) Aquam, quae in alieno loco oritur, sine voluntate eius, ad quem usus eiusdem aquae pertinet, Praetoris edictum non permittit ducere. (225.)

4732) — *L. 6. C. eod.* (*Claudius.*) Praeses provinciae usu aquae, quam ex fonte iuris tui profluere allegas, contra statutam consuetudinis formam carere te non permittet, quum sit durum et crudelitati proximum, ex tuis praediis aquae agmen ortum, sitientibus agris tuis, ad aliorum usum vicinorum iniuria propagari. (269.)

L. 8. 9. 11. C. eod. Vid. 4216.

4733) — *L. 8. §. 5. sqq. D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Aristo Cerellio Vitali respondit: non putare se, ex taberna casearia fumum in superiora aedificia iure immitti posse, nisi ei rei servitutem talem admittat. Idemque ait: et ex superiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet; in suo enim alicui hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat; fumi autem, sicut aquae, esse immissionem; posse igitur superiorem cum inferiore agere, ius illi non esse, id ita facere. Alfenum denique scribere ait: posse ita agi, ius illi non esse in suo lapidem caedere, ut in meum fundum fragmenta cadant. Dicit igitur Aristo, eum, qui tabernam casearíam a Minturnensibus conduxit, a superiore probiberi posse fumum immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri; agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere. Ergo per contrarium agi poterit, ius sibi esse fumum immittere, quod et ipsum videtur Aristo probare. Sed et interdictum uti possidetis poterit locum habere, si quis prohibeatur qualiter velit suo uti.—§. 6. Apud Pomponium dubitatur libro quadragesimo primo Lectionum, an quis possit ita agere: licere fumum non gravem, puta ex foco, in suo facere, aut non licere? Et ait: magis non posse agi; sicut agi non potest, ius esse in suo ignem facere, aut sedere, aut lavare. — §. 7. Idem in diversum probat; nam et in balnei, inquit, vaporibus, quum Quintilla cuniculum pergentem in hortos Ursi Iulii instruxisset, placuit, potuisse talem servitutem imponi.

4734) — *L. 17. §. 2. D. eod.* (*Alfenus.*) Secundum cuius parietem vicinus sterquilinium fecerat, ex quo paries madescebat; consulebatur, quemadmodum posset vicinum cogere, ut sterquilinium tolleret? Respondi: si in loco publico id fecisset, per interdictum cogi posse, sed si in privato, de servitute agere oportere; sed si damni infecti stipulatus esset, posse per eam stipulationem, si quid ex ea re sibi damni datum esset, servare.

4735) — *L. 19. pr. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Fistulam iunctam parieti communi, quae aut ex castello, aut ex coelo aquam caperet, non iure haberi, Proculus ait, sed non posse prohiberi vicinum, quo minus balineum habeat secundum parietem communem, quamvis humorem capiat paries, non magis, quam si velit in triclinio suo vel in cubiculo aquam effundere. Sed Neratius ait: si talis sit usus tepidarii, ut assiduum humorem habeat, et ideo noceat vicino, posse prohiberi eum.

Not. 2.

4736) — *L. 20. §. 4. 5. D. eod.* (*Paulus.*) — §. 4. Si antea ex tegula cassitaverit stillicidium, postea ex tabulato vel ex alia materia cassitare non potest. — §. 5. Stillicidium, quoquo modo acquisitum sit, altius tolli potest; levior enim fit eo facto servitus, quum, quod ex alto cadit, lenius, et interdum nec directum perveniat ad locum servientem; inferius demitti non potest, quia fit gravior servitus, id est pro stillicidio flumen. Ea de causa retro quoque duci potest stillicidium, quia in nostro magis incipiet cadere; produci non potest, ne alio loco cadat stillicidium, quam in quo imposita servitus est; lenius facere poterimus, acrius non. Et omnino sciendum est, meliorem vicini conditionem fieri posse, deteriorem non posse, nisi aliquid nominatim in servitute imponenda immutatum fuerit.

Not. 3.

4737) — *L. 10. D. eod.* (*Marcell.*) *Scaurus Marcello S.: Binas aedes habeo, alteras tibi lego; heres aedes alteras altius tollit, et luminibus tuis officit; numquid cum illo agere potes? et an interesse putes, suas aedes altius tollat, an hereditarias? Sed et de illo quaero, an per alienas aedes accessum heres ad eam rem, quae legatur, praestare debet? sicut solet quaeri, quum ususfructus loci legatus est, ad quem locum accedi, nisi per alienum, non potest?* Marcellus respondit: Qui binas aedes habebat, si alteras legavit, non dubium est, quin heres alias possit altius tollendo obscurare lumina legatarum aedium. Idem dicendum est, si alteri aedes, alteri aliarum aedium usumfructum legaverit. Non autem simile est itineris argumentum, quia sine accessu nullum est fructus legatum, habitari autem potest et aedibus obscuratis. Ceterum usufructu loci legato etiam accessus dandus est, quia et haustu aquae relicto iter quoque ad hauriendum praestaretur. Sed ita officere luminibus et obscurare legatas

[*] Non est consentaneum, ut per aliena praedia invitis dominis aucupium faciatis.

aedes conceditur, ut non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderationem.

4738) — *L.* 11. *pr. D. de S. P. U.* (*Ulp.*) Qui luminibus vicinorum officere, aliudve quid facere contra commodum eorum volet, sciat, se formam ac statum antiquorum aedificiorum custodire habere.

L. 13. §. 1. *D. comm. praed. Vid.* 4215.

Not. 4.

4739) — *L.* 1. §. 22. *D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Ulp.*) Sed et si vicinus opus tollat, et sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perveniens noceat, Labeo existimat, aquae pluviae arcendae agi non posse; semper enim hanc esse servitutem inferiorum praediorum, ut natura profluentem aquam excipiant. Plane si propter id opus sublatum vehementior aqua profluat vel corrivetur, aquae pluviae arcendae actione agi posse, etiam Labeo confitetur.

Not. 5.

4740) — *L.* 19. *D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Gaius.*) Neque ususfructus, neque iter actusve dominii mutatione amittitur.

4741) — *L.* 23. §. 2. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Paulus.*) Si fundus serviens, vel is, cui servitus debetur, publicetur, utroque casu durant servitutes, quia cum sua conditione quisque fundus publicatur.

Not. 6.

L. 15. §. 1. *D. de servit. Vid.* 1147.

4742) — *L.* 6. §. 2. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Etiam de servitute, quae oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit, ut et onera ferat, et aedificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est. Et Gallus putat, non posse ita servitutem imponi, ut quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet; nam in omnibus servitutibus refectionem ad eum pertinere, qui sibi servitutem asserat, non ad eum, cuius res serviat. Sed praevaluit Servii sententia in proposita specie, ut possit quis defendere, ius sibi esse, cogere adversarium reficere parietem ad onera sua sustinenda. Labeo autem: hanc servitutem non hominem debere, sed rem, denique licere domino rem derelinquere, scribit.

4743) — *L.* 28. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Foramen in imo pariete conclavis vel triclinii, quod esset proluendi pavimenti causa, id neque flumen esse, neque tempore acquiri placuit. Hoc ita verum est, si in eum locum nihil ex coelo aquae veniat; neque enim perpetuam causam habet, quod manu fit. At quod ex coelo cadit, etsi non assidue fit, ex naturali tamen causa fit, et ideo perpetuo fieri existimatur. Omnes autem servitutes praediorum perpetuas causas habere debent, et ideo neque ex lacu, neque ex stagno concedi aquaeductus potest. Stillicidii quoque immittendi naturalis et perpetua causa esse debet.

4744) — *L.* 81. §. 1. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Scaev.*) Lucius Titius promisit de fundo suo centum millia modiorum frumenti annua praestare praediis Caii Seii; postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his: ***quo iure, quaque conditione ea praedia Lucii Titii hodie sunt, ita veneunt, itaque habebuntur.*** Quaero: an emtor Caio Seio ad praestationem frumenti sit obnoxius? Respondi: emtorem Caio Seio secundum ea, quae proponerentur, obligatum non esse.

L. 7. *pr. D. de publican. Vid.* 3314.

4745) — *L.* 27. §. 3. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Si quid cloacarii nomine debeatur, vel si quid ob formam aquaeductus, qui per agrum transit, pendatur, ad onus fructuarii pertinebit. Sed et si quid ad collationem viae, puto hoc quoque fructuarium subiturum. Ergo et quod ob transitum exercitus confertur ex fructibus; sed et si quid municipio debetur; nam solent possessores certam partem fructuum municipio viliore pretio addicere, solent et fisco functiones praestare: haec onera ad fructuarium pertinebunt.

L. 39. §. 5. *D. de leg.* 1. *Vid.* 3328.

L. 6. §. 5. *D. de muneribus. Vid.* 3008.

4746) — *L.* 14. §. 2. *D. eod.* (*Callistr.*) Viarum munitiones, praediorum collationes non personae, sed locorum munera sunt.

4747) — *L.* 4. *C. de fundis patrim.* (XI. 61.) (*Valentin., Valens et Gratian.*) Fundi patrimoniales, et qui ex emphyteutico iure ad domum nostram diversis generibus devoluti sunt, sic eis, qui eos poposcerint, cedunt, ut commissi metus esse non possit. Neque enim magis commodamus nostra, quam tradimus ea iure dominii, ita tamen, ut ea, quae in nostra possessione positi praestiterint, et in posterum solvant. (368.)

L. ult. C. eod. Vid. 4575.

4748) — *L.* 5. §. 9. *de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*) Et belle Sextus Pedius definiit: triplicem esse causam operis novi nuntiationis, aut naturalem, aut publicam, aut impositiciam; naturalem, quum in nostras aedes quid immittitur, aut aedificatur in nostro; publicam causam, quoties leges, aut senatusconsulta, constitutionesque principum per operis novi nuntiationem tuemur; impositiciam, quum quis postea, quam ius suum deminuit, alterius auxit, hoc est posteaquam servitutem aedibus suis imposuit, contra servitutem fecit.

Not. 7.

4749) — *L.* 5. *pr. D. si ususfr. petat.* (VII. 6.) (*Ulp.*) Uti frui ius sibi esse solus potest intendere, qui habet usumfructum; dominus autem fundi non potest, quia qui habet proprietatem, utendi fruendi ius separatum non habet. Nec enim potest ei suus fundus servire; de suo enim, non de alieno iure quemque agere oportet. Quanquam enim actio negatoria domino competit adversus fructuarium, magis tamen de suo iure agere videtur, quam alieno, cum invito se negat ius esse utendi fructuario, vel sibi ius esse prohibendi. Quodsi forte qui agit dominus proprietatis non sit, quamvis fructuarius ius utendi non habet, vincet tamen iure, quo possessores sunt potiores, licet nullum ius habeant.

4750) — *L.* 33. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*African.*) Quum essent mihi et tibi fundi duo communes, Titianus et Seianus, et in divisione convenisset, ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet, invicem partes eorum tradidimus, et in tradendo dictum est, ut alteri per alterum aquam ducere liceret. Recte esse servitutem impositam ait, maxime si pacto stipulatio subdita sit. —

§. 1. Per plurium praedia aquam duci quoquo modo imposita servitute, nisi pactum vel stipulatio etiam de hoc subsecuta est, neque eorum cuivis, neque alii vicino poteris haustum ex rivo concedere. Pacto enim vel stipulatione intervenientibus et hoc concedi solet, quamvis nullum praedium ipsum sibi servire, neque servitutis fructus constitui potest.

4751) — *L.* 26. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) In re communi nemo dominorum iure servitutis neque facere quidquam invito altero potest, neque prohibere, quo minus alter faciat; nulli enim res sua servit. Itaque propter immensas contentiones plerumque res ad divisionem pervenit; sed et per communi dividundo actionem consequitur socius, quo minus opus fiat, aut ut id opus, quod fecit, tollat, si modo toti societati prodest opus tolli.

4752) — *L.* 8. §. 1. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Paulus.*) Si praedium tuum mihi serviat, sive ego partis praedii tui dominus esse coepero, sive tu mei, per partes srrvitus retinetur, licet ab initio per partes acquiri non poterit.

4753) — *L.* 40. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Eos, qui ius luminis immittendi non habuerunt, apecto pariete communi nullo iure fenestras immisisse, respondi.

Not. 8.

L. 1. *D. de usu et ususfr. et c. per legat. dat. Vid.* 3478.

L. 33. §. 1. *D. de S. P. R. Vid.* 4750.

4754) — *L.* 24. *D. eod.* (*Pompon.*) Ex meo aquaeductu, Labeo scribit, cuilibet posse me vicino commodare; Proculus contra, ut ne in meam partem fundi aliam, quam ad quam servitus acquisita sit, uti ea possim. Proculi sententia verior est.

4755) — *L.* 1. §. 16. *D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Illud Labeo dicit: omnes partes illius fundi, in quem locum aqua ducitur, eodem numero esse; ergo et si fortr actor confinem agrum emerit, et ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, postea fundi emti nomine velit aquam ducere, ita demum eum recte hoc interdicto uti, ut de itinere actuque poterit, ut semel in suum ingressus inde egredi, qua velit, possit, nisi ei nocitum sit, ex quo aquam duxit.

Not. 9.

L. 14. §. 3. *D. de alim. vel cibar. legat. Vid.* 4728.

Not. 10.

4756) — *L.* 3. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Ulp.*) Est et haec servitus eorum, ne prospectui officiatur.

4757) — *L.* 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Inter servitutes, ne luminibus officiatur, et ne prospectui offendatur, aliud et aliud observatue, quod in prospectu plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum et liberum, in luminibus autem, ne lumina cuiusquam obscuriora fiant. Quodcunque igitur faciat ad luminis impedimentum, prohiberi potest, si servitus debeatue, opusque ei novum nuntiari potest, si modo sic faciat, ut lumini noceat.

4758) — *L.* 8. §. 1. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Competit mihi actio adversus eum, qui cessit mihi talem servitutem, ut in parietem eius tigna immittere mihi liceat, supraque ea tigna verbi gratia porticum ambulatoriam facere, superque eum parietem columnas structiles imponere, quae tectum porticus ambulatoriae sustineant.

4759) — *L.* 3. *pr. D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Pompon.*) Hoc iure utimur, ut etiam non ad irrigandum, sed pecoris causa, vel amoenitatis aqua duci possit.

Not. 11.

L. 17. *D. de servit. Vid.* 2479.

4760) — *L.* 1. §. 9. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Si ususfructus legatus sit, qui et dividi potest, non sicut ceterae servitutes individuae sunt, veteres quidem aestimandum totum usumfructum putabant, et ita constituendum, quantum sit in legato. Sed Aristo a veterum opinione recessit; ait enim, posse quartam partem ex eo, sicut ex corporibus, retineri; idque Iulianus recte probat. Sed operis servi legatis, quum neque usus, neque ususfructus in eo legato esse videatur, necessaria est veterum sententia, ut sciamus, quantum sit in legato, quia necessario ex omnibus, quae sunt facti, pars decedere debet, nec pars operae intelligi potest. Immo et in usufructu, si quaeratur, quantum hic capiat, cui ususfructus datus est? quantum ad ceterorum legatorum aestimationem, aut etiam huius ipsius, ne dodrantem excedat legatum, necessario ad veterum sententiam revertendum est.

L. 19. *D. de usu et habit. Vid.* 3735.

L. 6. §. 4. *D. si serv. vind. Vid.* 2480.

Not. 12.

L. 4. §. 3. 4. *D. eod. Vid.* 2105.

L. 6. §. 4. *D. eod. Vid.* 2480.

L. 25. §. 9. 10. *D. fam. ercisc. Vid.* 3735.

Not. 13.

L. 11. *D. de serv. Vid.* 3730.

4761) — *L.* 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Unus ex dominis communium aedium servitutem imponrre non potest.

4762) — *L.* 19. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Paulus.*) Si unus ex sociis stipuirtur iter ad communem fundum, inutilis est stipulatio, quia nec dari ei potest; srd si omnes stipulentur, sive communis servus, singuli ex sociis sibi dari oportere petere possunt, quia ita dari eis potest, ne, si stipulator viae plures heredes reliquerit, inutilis stipulatio fiat.

L. 34. *D. eod. Vid.* 1432. 2450.

L. 5. *L.* 6. §. 1. *D. comm. praed. Vid.* 3732. 3728.

4763) — *L.* 6. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si tamen alterae unius propriae sint aedes, alterae communes, neutris servitutem vel acquirere vel imponere me posse, Pomponius libro octavo ex Sabino scripsit. Si in venditione quis dixerit, servas fore aedes, quas vendidit, necesse non habet liberas tradere. Quare vel suis aedibus eas servas facere potest, vel vicino concedere servitutem, scilicet ante traditionem. Plane si Titio servas fore dixit, siquidem Titio servitutem concesserit, absolutus est; si vero alii concesserit, ex emto tenebitur. A quo non abhorret, quod Marcellus libro sexto Digestorum scribit: si quis in tradendo dixerit, fundum Titio ser-

vire, quum ei non serviret, esset autem obligatus venditor Titio ad servitutem praestandam, an agere possit ex vendito, ut emtor servitutem imponi patiatur praedio, quod mercatus est? magisque putat, permittendum agere. Idemque ait, et si possit venditor Titio Servitutem vendere, aeque agere permittendum. Haec ita demum, si excipiendae servitutis gratia id in traditione expressum est. *Ceterum si quis*, inquit, *veritus, ne servitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex vendito actio, si nullam servitutem promisit.*

4764)—*L.* 3. *D. de serv. legata.* (XXXIII. 3.) (*Marcellus*) Si fundum Maevio, et ad eum viam per alium fundum, et eundem fundum sine via Titio legasset, si uterque fundum vindicasset, siue via legato fundum cessurum, quia neque acquiri per partem servitus possit. Et si prius Maevius fundum vindicaret, altero deliberante, posse dubitari, an, si postea Titius omisisset, viae legatum salvum esset? Et hoc magis videbatur. Quanquam si sub conditione quis fundum legasset, viam pure, aut pro parte fundum pure, pro parte sub conditione, et viam sine conditione, si pendente ea legati dies cessisset, interiturum foret viae legatum, ut responsum est, quum alteri ex vicinis, qui fundum communem habebant, viam sub conditione, alteri pure legasset, et pendente conditione decessisset, quia alterius legatarii persona impedimento esset, quo minus solidus fundus cum via vindicaretur.

4765) — *L.* 6. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Paulus.*) Ad certam partem fundi servitus tam remitti, quam constitui potest.

4766)—*L.* 32. *D. de S. P. R.* (VIII. 3) (*African.*) Fundus mihi tecum communis est; partem tuam mihi tradidisti, et ad eundem viam per vicinum tuum proprium. Recte eo modo servitutem constitutam ait, neque quod dici solet, per partes nec acquiri nec imponi servitutes posse, isto casu locum habere. Hic enim non per partem servitutem acquiri, utpote quum in id tempus acquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

L. 8. §. 1. *D. de servit. Vid.* 4752.

4767) — *L.* 2. §. 2. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Ex his igitur stipulationibus ne heredes quidem pro parte solvendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint; non enim ex persona heredum conditio obligationis immutatur. Et ideo si divisionem res promissa non recipit, veluti via, heredes promissoris singuli in solidum tenentur. Sed quo casu unus ex heredibus solidum praestiterit, repetitionem habebit a coherede familiae erciscundae iudicio. Ex quo quidem accidere posse, Pomponius ait, ut et stipulatoris viae vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem. Sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant, quia per singulos acquiri servitus non potest; sed non facit inutilem stipulationem difficultas praestationis.

L. 140. §. 2. *D. eod. Vid.* 1312.

L. 17. *D. de servit. Vid.* 2479.

4768) — *L.* 18. *D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Paulus.*) Receptum est, ut plures domini, et non pariter cedentes, servitutes imponant vel acquirant, ut tamen ex novissimo actu etiam superiores confirmentur, perindeque sit, atque si eodem tempore omnes cessissent. Et ideo si is, qui primus cessit, vel defunctus sit, vel alio modo partem suam alienaverit, post deinde socius cesserit, nihil agetur. Quum enim postremus cedit, non retro acquiri servitus videtur, sed perinde habetur, atque si, quum postremus cedat, omnes cessissent. Igitur rursus hic actus pendebit, donec novus socius cedat. Idem iuris est, et si uni ex dominis cedatur, deinde in persona socii aliquid horum acciderit. Ergo et ex diverso si ei, qui non cessit, aliquid tale eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt. Tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere vel diversis temporibus possint, et ideo non potest uni vel unus cedere. Idemque dicendum est, et si alter cedat, alter leget servitutem. Nam si omnes socii legent servitutem, et pariter eorum adeatur hereditas, potest dici, utile esse legatum; si diversis temporibus, inutiliter dies legati cedit; nec enim sicut viventium, ita et defunctorum actus suspendi receptum est.

4769) — *L.* 11. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Celsus.*) Per fundum, qui plurium est, ius mihi esse eundi agendi, potest separatim cedi. Ergo subtili ratione non aliter meum fiet ius, quam si omnes cedant, et novissima demum cessione superiores omnes confirmabuntur. Benignius tamen dicetur, et antequam novissimus cesserit, eos, quia antea cesserunt, vetare uti cesso iure non posse.

Not. 14.

4770) — *L.* 5. *D. quemadm. serv. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Servitus et per socium, et fructuarium et bonae fidei possessorem nobis retinetur.

4771) — *L.* 8 §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Is qui per partem itineris it, totum ius usurpare videtur.

4772)—*L.* 18. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Ulp.*) Una est via, etsi per plures fundos imponatur, quum una servitus sit. Denique quaeritur: an, si per unum fundum iero, per alium non per tantum tempus, quanto servitus amittitur, an retineam servitutem? Et magis est, ut aut tota amittatur, aut tota retineatur. Ideoque si nullo usus sum, tota amittitur; si vel uno, tota servatur.

Not. 15.

4773) — *L.* 23. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Quaecunque servitus fundo debetur, omnibus eius partibus debetur; et ideo, quamvis particulatim venierit, omnes partes servitus sequitur, et ita, ut singuli recte agant, ius sibi esse eundi. Si tamen fundus, cui servitus debetur, certis regionibus inter plures dominos divisus est, quamvis omnibus partibus servitus debeatur, tamen opus est, ut hi, qui non proximas partes servienti fundo habebunt, transitum per reliquas partes fundi divisi iure habeant, aut si proximi patiantur, transeant.

L. 25. *D. eod. Vid.* 3731.

4774)—*L.* 6. §. 1. *D. quemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Celsus*). Si ego via, quae nobis per vicini fundum debebatur, usus fuero, tu autem constituto tempore cesssaveris, an ius tuum amiseris? et e contrario, si vicinus, cui via per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberaverit? Respondi: si divisus est fundus inter socios regionibus, quod ad ser-

vitutem attinet, quae ei fundo debebatur. perinde est, atque si ab initio duobus fundis debita sit, et sibi quisque dominorum usurpat servitutem, sibi non utendo deperdit, nec amplius in ea re causae eorum fundorum miscentur; nec fit ulla iniuria ei, cuius fundus servit, immo sic quoque melior, quoniam alter dominorum utendo sibi, non toti fundo, proficit. Sed si is fundus, qui servierit, ita divisus est, plusculum dubitationis ea res habet. Nam si certus ac finitus viae locus est, tunc, si per longitudinem eius fundus divisus est, eadem omnia servanda erunt, quae, si initio constituendae eius servitutis similiter hic duo fundi fuissent; si vero per latitudinem viae fundus divisus est, (nec multum refert, aequaliter id factum est, an inaequaliter) tunc manet idem ius servitutis, quod fundo indiviso fuerat, nec aut usu detineri, aut non utendo deperire, nisi tota via, poterit, nec, si forte inciderit, ut semita, quae per alterum duntaxat fundum erat, uteretur, idcirco alter fundus liberabitur, quoniam unum, atque eo modo individuum viae ius est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modo hoc specialiter convenit. Certe si is, cui servitus debebatur, alterum ex ea divisione fundum redemerit, num ideo minus ea re fundi alterius servitus permanebit? Nec video, quid absurdi consecuturum sit eam sententiam, fundo altero manente servo, si modo et ab initio potuit angustior constitui via, quam lege finita est, et adhuc id loci superest in eo fundo, cui remissa servitus non est, ut sufficiat viae. Quodsi minus loci superest, quam viae sufficiat, uterque fundus liberabitur, alter propter redemtionem, alter, quia per eum locum, qui superest, via constitui non potest. Ceterum si ita constitutum est ius viae, ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque vel subinde mutare, nihil prohibet; atque si ita divisus est fundus, ut per quamlibet eius partem aeque iri atque agi possit, tunc perinde observabimus, atque si ab initio duobus fundis duae servitutes iniunctae fuissent, ut altera retineri, altera non utendo possit deperire. Nec me fallit, alieno facto ius alterius immutatum iri, quoniam ante satius fuerat, per alteram partem ire agere, ut idem ius ei in altera parte fundi retineretur. Contra illud commodum accessisse ei, cui via debebatur, quod per duas pariter vias ire agere possit, bisque pedes octonos in porrectum, et senos denos in anfractum.

Not. 16.

4775) — *L.* 4. §. 2. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Papinian.*) Intervalla dierum et horarum non ad temporis causam, sed ad modum pertinent iure constitutae servitutis.

L. 5. §. 1. *D. eod. Vid.* 3761.

L. 19. §. 4. *D. comm. divid. Vid.* 3762.

4776)—*L.* 4. §. 1. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Papinian.*) Modum adiici servitutibus posse constat, veluti quo genere vehiculi agatur, vel non agatur, vel ut equo duntaxat, vel ad certum pondus vehatur, vel ut grex ille traducatur, aut carbo portetur.

Not. 17.

L. 10. *pr. D. si serv. vind. Vid.* 4017.

L. 20. *D. de servit. Vid.* 2186.

4777) — *L.* 20. *pr. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Servitutes, quae in superficie consistunt, possessione retinentur. Nam si forte ex aedibus meis in aedes tuas tignum immissum habuero, hoc ut immissum habeam, per causam tigni possideo habendi consuetudine. Idem eveniet et si moenianum in tuum immissum habuero, aut stillicidium in tuum proiecero, quia in tuo aliquid utor, et sic quasi facto quodam possideo.

Not. 18.

4778) — *L.* 9. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Celsus.*) Si cui simpliciter via per fundum cuiuspiam cedatur vel relinquatur, in infinito, videlicet per quamlibet eius partem, ire agere licebit, modo civiliter. Nam quaedam in sermone tacite excipiuntur; non enim per villam ipsam, nec per medias vineas ire agere sinendus est, quum id aeque commode per alteram partem facere possit, et minore servientis fundi detrimento. Verum constitit, ut, qua primum viam direxisset, ea demum ire agere deberet, nec amplius mutandae eius potestatem haberet; sicuti Sabino quoque videbatur, qui argumento rivi utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset, posteaquam ductus esset, transferre non liceret. Quod et in via servandum esse, verum est.

L. 20. §. 1. *D. de. S. P. U. Vid.* 1361.

4779) — *L.* 4. §. 1. *D. de itin. actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Venul.*) Si quis autem, quum posset compendiaria via apportare, quae refectioni necessaria sunt, longiore itinere velit apportare, ut deteriorem causam eundi faciat, impune ei vis fiet, quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiat.

4780) — *L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Plane si quis, quum posset alia parte agri sine incommodo domini fundi impensam apportare, id egit, ut altera parte apportaret, impune ei vim fieri, recte placuit.

L. 13. §. 1. *D. comm. praed. Vid.* 4215.

Not. 19.

L. 10. *D. de servit. Vid.* 1560.

L. 3. §. 3. *L.* 13. §. 1. *D. de S. P. R. Vid.* 486. 4213.

4781) — *L.* 14. *D. eod.* (*Pompon.*) Per quem locum viam alii concessero, per eundem alii aquaeductum cedere non potero; sed et si aquaeductum alii concessero, alii iter per eundum locum vendere vel alias cedere non potero.

4782) — *L.* 11. *D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Pompon.*) Refectionis gratia accedendi ad ea loca, quae non serviant, facultas tributa est his, quibus servitus debetur, qua tamen accedere eis sit necesse, nisi in cessione servitutis nominatim praefinitum sit, qua accederetur; et ideo nec secundum rivum, nec supra eum, si forte sub terra aqua ducatur, locum religiosum dominus soli facere potest, ne servitus intereat. Et id verum est; sed et depressurum vel allevaturum rivum, per quem aquam iure duci potestatem habes, nisi si, ne id faceres, cautum sit. — §. 1. Si per tuum fundum ius est mihi aquam rivo ducere, tacite haec iura sequuntur, ut reficere mihi rivum liceat, ut adire, qua proxime possim, ad reficiendum eum ego fabrique mei, item ut spatium relinquat mihi dominus fundi, quo dextra et sinistra ad rivum adeam, et quo terram, limum, lapidem, arenam, calcem iacere possim.

4783) — *L. 3. §. 16. D. de itin. actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Apud Labeonem quaeritur: si pontem quis novum velit facere viae muniendae causa, an ei permittatur? Et ait: permittendum, quasi pars sit refectionis huiusmodi munitio. Et ego puto veram Labeonis sententiam, si modo sine hoc commeari non possit.

4784) — *L. 4. pr. D. eod.* (*Venul.*) Veteres nominatim adiiciebant, ut ea quoque, quae ad refectionem utilia essent, apportanti vis non fieret. Quod supervacuum est, quoniam qui apportari non patitur ea, sine quibus refici iter non possit, vim facere videtur, quo minus reficiatur.

§. 280.

Not. 1.

4785) — *L. 1. §. 1 D. Communia praediorum tam urbanor. quam rustic.* (VIII. 4.) (*Ulp.*) Ideo autem hae servitutes praediorum appellantur, quoniam sine praediis constitui non possunt; nemo enim potest servitutem acquirere vel urbani, vel rustici praedii, nisi qui habet praedium.

L. 23. §. 2. D. de S. P. R. Vid. 4741.
L. 20. §. 1. D. de A. R. D. Vid. 4255.
L. 140. §. 2. D. de V. O. Vid. 1312.

Not. 2.

4786) — *L. 36. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Paulus.*) Quum fundo, quem ex duobus retinuit venditor, aquae ducendae servitus imposita sit, emto praedio quaesita servitus distractum denuo praedium sequitur, nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua poenam promitti placuit, ad personam emtoris, si ei forte frui non licuisset, relata est.

4787) — *L. 44. D. locati.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Locare servitutem nemo potest.

4788) — *L. 11. §. 3. D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Iura praediorum urbanorum pignori dari non possunt, igitur nec convenire possunt, ut hypothecae sint.

Not. 3.

L. 5. D. de S. P. R. Vid. 4725.

4788a.) — *L. 6. D. eod.* (*Paulus.*) *Vid.* 4726. §. 1. Item longe recedit ab usufructu ius calcis coquendae, et lapidis eximendi et arenae fodiendae aedificandi eius gratia, quod in fundo est; item silvae caeduae, ut pedamenta in vineis non desint. Quid ergo, si praediorum meliorem causam haec faciant? Non est dubitandum, quin servitus sit. Et hoc et Maecianus probat in tantum, ut et talem servitutem constitui posse putet, ut tugurium mihi habere liceret in tuo, scilicet si habeam pascui servitutem, aut pecoris appellendi, ut, si hiems ingruerit, habeam, quo me recipiam.

4789) — *L. 8. pr. D. de servit.* (VIII. 1.) (*Paulus.*) Ut pomum decerpere liceat, et ut spatiari, et ut coenari in alieno possimus, servitus imponi non potest.

L. 19. D. eod. Vid. 1388.

Not. 4.

L. 3. §. 1. D. de S. P. R. Vid. 4723.

4790) — *L. 12. D. de pign.* (XX. 1.) (*Paulus.*) Sed an viae, itineris, actus, aquaeductus pignoris conventio locum habeat? videndum esse, Pomponius ait, ut talis pactio fiat, quamdiu pecunia soluta non sit, eis servitutibus creditor utatur, (scilicet si vicinum fundum habeat) et si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat. Quae sententia propter utilitatem contrahentium admittenda est.

4791) — *L. 38. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Si aedes meae a tuis aedibus tantum distent, ut prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, servitus imponi non potest.

4792) — *L. 39. D. eod.* (*Paulus.*) Nemo enim propriis aedificiis servitutem imponere potest, nisi et is, qui cedit, et is, cui ceditur, in conspectu habeant ea aedificia, ita ut officere alterum alteri possit.

4793) — *L. 7. §. 1. D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Paulus.*) Interpositis quoque alienis aedibus imponi potest, veluti ut altius tollere vel non tollere liceat, vel etiam, si iter debeatur, ut ita convalescat, si mediis aedibus servitus postea imposita fuerit; sicuti per plurium praedia servitus imponi etiam diversis temporibus potest. Quanquam dici potest, si tria praedia continua habeam, et extremum tibi tradam, vel tuo vel meis praediis servitutem acquiri posse; si vero extremo, quod retineam, quia et medium meum sit, servitutem consistere; sed si rursus aut id, cui acquisita sit servitus, aut medium alienavero, interpellari eum, donec medio praedio servitus imponatur.

4794) — *L. 5. D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Paulus.*) Et ideo si inter meas et Titii aedes tuae intercedant, possum Titii aedibus servitutem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur, quia donec tu non extollis, est utilitas servitutis.

4795) — *L. 6. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Et si forte qui medius est, quia servitutem non debebat, altius extulerit aedificia sua, ut iam ego non videar luminibus tuis obstaturus, si aedificavero, frustra intendes, ius mihi non esse, ita aedificatum habere invito te. Sed si intra tempus statutum rursus deposuerit aedificium suum vicinus, renascetur tibi vindicatio.

4796) — *L. 38. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Paulus.*) Flumine interveniente via constitui potest, si aut vado transiri potest, aut pontem habeat. Diversum, si pontonibus traiiciatur. Haec ita, si per unius praedia flumen currat; alioquin si tua praedia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titii praedia, deinde via publica, in quam iter mihi acquiri volo, dispiciamus, ne nihil vetet, a te mihi viam dari usque ad flumen, deinde a Titio usque ad viam publicam? Sed videamus, num, et si tu eorum praediorum dominus sis, quae trans flumen intra viam publicam sint, idem iuris sit? quia via consummari solet vel civitate tenus, vel usque ad viam publicam, vel usque ad flumen, in quo pontonibus traiiciatur, vel usque ad proprium aliud eiusdem domini praedium. Quod si est, non videtur interrumpi servitus, quamvis inter eiusdem domini praedia flumen publicum intercedat.

4797) — *L. 17. §. 3. D. de aq. et aq. plur. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Paulus.*) Sic et si non proximo meo praedio servitutem vicinus debeat, sed ulteriori, agere potero, ius esse mihi ire

agere ad illum fundum superiorem, quamvis servitutem ipse per fundum meum non habeam, sicut interveniente via publica vel flumine, quod vado transiri potest. Sed loco sacro, vel religioso, vel sancto interveniente, quo fas non sit uti, nulla eorum servitus imponi poterit.

4798) — *L. 6. pr. D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Ulp.*) Si quis duas aedes habeat, et alteras tradat, potest legem traditioni dicere, ut vel istae, quae non traduntur, servae sint his, quae traduntur, vel contra, ut traditae retentis aedibus serviant, parvique refert, vicinae sint ambae aedes, an non. Idem erit et in praediis rusticis; nam et si quis duos fundos habeat, alium alii potest servum facere tradendo. Duas autem aedes simul tradendo non potest efficere alteras alteris servas, quia neque acquirere alienis aedibus servitutem, neque imponere potest.

Not. 5.

L. 28. D. de S. P. U. Vid. 4743.

4799) — *L. 23. §. 1. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Paulus.*) Si lacus perpetuus in fundo tuo est, navigandi quoque servitus, ut perveniatur ad fundum vicinum, imponi potest.

4800) — *L. 1. §. 4. D. de fonte.* (XLIII. 22.) (*Ulp.*) Hoc interdictum de cisterna non competit; nam cisterna non habet perpetuam causam nec vivam aquam. Ex quo apparet, in his omnibus exigendum, ut viva aqua sit. Cisternae autem imbribus concipiuntur. Denique constat, interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus vivam aquam non habeat.

4801) — *L. 1. §. 5. D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Loquitur autem Praetor in hoc interdicto de ea aqua sola, quae perennis est: nulla enim alia aqua duci potest, nisi quae perennis est.

4802) — *L. 9. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Paulus.*) Servitus aquae ducendae vel hauriendae, nisi ex capite vel ex fonte, constitui non poterat; hodie tamen ex quocunque loco constitui solet.

4803) — *L. 2. D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Ulp.*) De aqua per rotam tollenda ex flumine, vel haurienda, vel si quis servitutem castello imposuerit, quidam dubitaverunt, ne hae servitutes non essent. Sed rescripto Imperatoris Antonini ad Tullianum adiicitur: licet servitus iure non valuit, si tamen hac lege comparavit, seu alio quocunque legitimo modo sibi hoc ius acquisivit, tuendum esse eum, qui hoc ius possedit.

Not. 6.

4804) — *L. 4. pr. D. de servit.* (VIII. 1.) (*Papin.*) Servitutes ipso quidem iure neque ex tempore, neque ad tempus, neque sub conditione, neque ad certam conditionem, verbi gratia: *quamdiu volam*, constitui possunt. Sed tamen si haec adiiciantur, per pacti vel per doli exceptionem occurretur contra placita servitutem vindicanti, idque et Sabinum respondisse Cassius retulit, et sibi placere.

Not. 7.

Pr. et §. 1. J. de servit. Vid. 1559. 3073.

4805) — *L. 2. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Gaius.*) Urbanorum praediorum iura talia sunt: altius tollendi et officiendi luminibus vicini, aut non extollendi; item stillicidium avertendi in tectum vel aream vicini, aut non avertendi; item immittendi tigna in parietem vicini; et denique proiiciendi, protegendive, caeteraque istis similia.

4806) — *L. 2. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Nerat.*) Rusticorum praediorum servitutes sunt: licere altius tollere et officere praetorio vicini, vel cloacam habere licere per vicini domum vel praeturium, vel protectum habere licere.—§. 1. Aquaeductus et haustus aquae per eundem locum ut ducatur, etiam pluribus concedi potest; potest etiam, ut diversis diebus vel horis ducatur.—§. 2. Si aquaeductus vel haustus aquae sufficiens est, potest et pluribus per eundem locum concedi, ut et iisdem diebus vel horis ducatur.

L. 11. §. 1. D. de Publ. in rem act. Vid. 4700.

L. 7. §. 1. D. comm. praed. Vid. 4793.

4807) — *L. 14. D. eod.* (*Iulian.*) Iter nihil prohibet sic constitui, ut quis interdiu duntaxat eat; quod fere circa praedia urbana etiam necessarium est.

4808) — *L. 6. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Gaius.*) Haec autem iura, similiter ut rusticorum quoque praediorum, certo tempore non utendo pereunt, nisi quod haec dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo, sed ita, si vicinus simul libertatem usucapiat. Veluti si aedes tuae aedibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum aedium officiatur, et ego per statutum tempus fenestras meas praefixas habuero vel obstruxero, ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus aedes tuas altius sublatas habueris; alioquin, si nihil novi feceris, retineo servitutem. Item si tigni immissi aedes tuae servitutem debeant, et ego exemero tignum, ita demum amitto ius meum, si tu foramen, unde exemtum est tignum, obturaveris, et per constitutum tempus ita habueris; alioquin, si nihil novi feceris, integrum ius meum permanet.

4809) — *Pauli sent. rec.* I. 17. 1. Viam, iter, actum, aquaeductum, qui biennio usus non est, amisisse videtur: nec enim ea usucapi possunt, quae non utendo amittuntur.

TIT. II.

DE SINGULIS SERVITUTUM FORMIS.

§. 281.

Not. 1.

L. 6. §. 2. *D. si serv. vind. Vid.* 4742.

L. 33. *D. de servitut. praediorum urbanor. Vid.* 131.

Not. 2.

4810) — *L.* 7. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Paulus.*) Harum actionum eventus hic est, ut victori officio iudicis aut res praestetur, aut cautio. Res ipsa haec est, ut iubeat adversarium iudex emendare vitium parietis, et idoneum praestare; cautio autem haec est, ut eum iubeat de reficiendo pariete cavere, neque se, neque successores suos prohibituros altius tollere sublatumque habere, et si caverit, absolvatur, si vero neque rem praestet, neque cautionem, tanti condemnetur, quanti actor in litem iuraverit.

4811) — *L.* 4. §. 7. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) In eum, qui quid eorum, quae supra scripta sunt, non curaverit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur. Quod non ad quantitatem refertur, sed ad id, quod interest, et ad utilitatem venit, non ad poenam.

4812) — *L.* 15. §. 36. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis ex hoc edicto a Praetore in possessionem missus non est admissus, in factum actione uti poterit, ut tantum praestetur ei, quantum praestari ei oporteret, si de ea re cautum fuisset; extenditur enim actio in id tempus, quo damnum committitur.

L. 6. §. 4. *D. si serv. vind. Vid.* 2480.

4813) — *L.* 27. *D. de damno inf.* (XXXIX.) 2.) (*Paulus.*) Plures earundem aedium domini singuli stipulari debent sine adiectione partis, quia de suo quisque damno stipulatur; quin immo pars adiecta partis partem faciet. Contra si plures domini sint vitiosarum aedium, pro sua quisque parte promittere debet, ne singuli in solidum obligentur.

4814) — *L.* 40. §. 2. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) —§. 2. Quoties ex damni infecti plures agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est in aedibus, non debet unusquisque eorum in solidum agere, sed in partem experiri; neque enim damnum, quod pluribus datum est, unicuique in solidum datum est, sed in partem datum esse videtur, et ideo unicuique in partem competere actionem, Iulianus scripsit.— §. 3. Item si plurium sint aedes, quae damnose immineut, utrum adversus unumquemque dominorum in solidum competit, an in partem? Et scripsit Iulianus, quod et Sabinus probat, pro dominicis partibus conveniri eos oportere.

Not. 3.

L. 33. *D. de S. P. U. Vid.* 131.

L. 6. §. 2. *D. si. serv. vind. Vid.* 4742.

4815) — *L.* 6. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in servitute imposita continetur, forte ut reficiat lapide quadrato, vel lapide structili, vel quovis alio opere, quod in servitute dictum est.

Not. 4.

L. 6. §. 2. *D. eod. Vid.* 4742.

Not. 5.

4816) — *L.* 8. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Sicut autem refectio parietis ad vicinum pertinet, ita fultura aedificiorum vicini cui servitus debetur, quamdiu paries reficietur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere. Nam si non vult superior fulcire, deponat, et restituat, quum paries fuerit restitutus. Et hic quoque, sicut in ceteris servitutibus, actio contraria dabitur hoc est ius tibi non esse, me cogere.

Not. 6.

L. 8. §. 1. *D. eod. Vid.* 4758.

4816) — *L.* 8. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Distant autem hae actiones inter se, quod superior quidem locum habet etiam ad compellendum vicinum reficere parietem meum, haec vero locum habet ad hoc solum, ut tigna suscipiat; quod non est contra genera servitutum.

L. 14. *pr. D. eod. Vid.* 1714.

Not. 7.

L. 2. *D. de S. P. U. Vid.* 4805.

L. 29. §. 1. *D. ad leg. Aquil. Vid.* 1671.

4817)—*L.* 242. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Iavolen.*) Inter proiectum et immissum hoc interesse ait Labeo, quod proiectum esset id, quod ita proveheretur, ut nusquam requiesceret, qualia moeniana et suggrundia essent, immissum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quae immitterentur.

Not. 8.

§. 1. *J. de servit. Vid.* 3673.

L. 2. *D. de S. P. U. Vid.* 4805.

4818) — *L.* 17. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec lex traditionis: *stillicidia uti nunc sunt, ut ita sint*, hoc significat, impositam vicinis necessitatem stillicidiorum, excipiendorum, non illud, ut etiam emtor stillicidia suscipiat aedificiorum vicino-

rum. Hoc igitur pollicetur venditor, sibi quidem stillicidiorum servitutem deberi, se autem nulli debere.

L. 28. *in f. D. eod. Vid.* 4743.

L. 20. §. 2. *D. eod. Vid.* 4621.

4819) — *L.* 20. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Si servitus stillicidii imposita sit, non licet domino servientis areae ibi aedificare, ubi casitare coepit stillicidium.

4820) — *L.* 20. §. 4. 5. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) (§. 4. 5. *Vid.* 4756.) — §. 6. Qui in area, in qua stillicidium cadit, aedificat, usque ad eum locum perducere aedificium potest, unde stillicidium cadit. Sed et si in aedificio cadit stillicidium, supra aedificare ei conceditur, dum tamen stillicidium recte recipiatur.

Not. 11.

§. 1. *J. de servit. Vid.* 3673.

L. 2. *D. de S. P. U. Vid.* 4805.

4821) — *L.* 11. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si inter te et vicinum tuum non convenit, ad quam altitudinem extolli aedificia, quae facere instituisti, oporteat, arbitrum accipere poteris.

4822) — *L.* 24. *D. eod.* (*Paulus.*) Cuius aedificium iure superius est, eius est in infinito supra suum aedificium imponere, dum inferiora aedificia non graviore servitute oneret, quam pati debent.

L. 7. §. 1. *D. comm. praed. Vid.* 4793.

L. 8. 9. *C. de servit. Vid.* 4216.

Not. 12.

L. 7. *D. si serv. vind. Vid.* 4810.

L. 2. *D. de S. P. R. Vid.* 4806.

Not. 13.

L. 11. *pr. D. de S. P. U. Vid.* 4758.

4823) — *L.* 1. §. 23. *D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Ulp.*) Denique ait: conditionibus agrorum quasdam leges esse dictas, ut, in quibus agris magna sint flumina, liceat mihi scilicet in agro tuo aggeres vel fossas habere; si tamen lex non sit agro dicta, agri naturam esse servandam, et semper inferiorem superiori servire, atque hoc incommodum naturaliter pati inferiorem agrum a superiore, compensareque debere cum alio commodo; sicut enim omnis pinguitudo terrae ad eum decurrat, ita etiam aquae incommodum ad eum defluere; si tamen lex agri non inveniatur, vetustatem vicem legis tenere. Sane enim et in servitutibus hoc idem sequimur, ut, ubi servitus non invenitur imposita, qui diu usus est servitute neque vi, neque precario, neque clam, habuisse longa consuetudine velut iure impositam servitutem videatur. Non ergo cogemus vicinum aggeres munire, sed nos in eius agro muniemus, eritque ista quasi servitus. In quam rem utilem actionem habemus vel interdictum.

L. 12. §. 1. 4. *C. de aedif. priv. Vid.* 4238.

L. ult. §. 1. *C. de serv. Vid.* 4237.

L. 24. *D. de S. P. U. Vid.* 4822.

Not. 14.

4824) — *L.* 21. *D. eod.* (*Pompon.*) Si domus tua aedificiis meis utramque servitutem deberet, et ne altius tolleretur, et ut stillicidium aedificiorum meorum reciperet, et tibi concessero, ius esse, invito me altius tollere aedificia tua, quod ad stillicidium meum attinet sic statui debebit, ut, si altius sublatis aedificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius tibi aedificare non liceat, si non impediantur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

§. 282.

Not. 15.

4825) — *L.* 4. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Paulus.*) Luminum servitute constituta id acquisitum videtur, ut vicinus lumina nostra excipiat. Cum autem servitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maxime adepti videmur, ne ius sit vicino, invitis nobis altius aedificare, atque ita minuere lumina nostrorum aedificiorum.

L. 40. *D. eod. Vid.* 4753.

L. 12. §. 3. *C. de aedif. priv. Vid.* 4238.

Not. 16.

L. 4. *L.* 15. *D. de S. P. U. Vid.* 4825. 4757.

4826) — *L.* 17. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si arborem ponat, ut lumini officiat, aeque dicendum erit, contra impositam servitutem eum facere; nam et arbor efficit, quo minus coelum videri possit. Si tamen id, quod ponitur, lumen quidem nihil impediat, solem autem auferat, siquidem eo loci, quo gratum erat eum non esse, potest dici, nihil contra servitutem facere; sin vero heliocamino vel solario, dicendum erit, quia umbram facit in loco, cui sol fuit necessarius, contra servitutem impositam fieri. — §. 1. Per contrarium si deponat aedificium vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam coepit solis esse plenus, non facit contra servitutem; hanc enim debuit, ne luminibus officiat; nunc non luminibus officit, sed plus aequo luminis facit. — §. 2. Interdum dici potest, eum quoque, qui tollit aedificium vel deprimit, luminibus officere: si forte κατ' ἀντάκλασιν vel pressura quadam lumen in eas aedes devolvatur.

L. 10. *in f. D. eod. Vid.* 4737.

Not. 17.

4827) — *L.* 23. *D. eod.* (*Pompon.*) Si servitus imposita fuerit: ***Lumina, quae nunc sunt, ut ita sint***, de futuris luminibus nihil caveri videtur. Quodsi ita sit cautum: ***Ne luminibus officiatur***, ambigua est scriptura, utrumne his luminibus officiatur, quae nunc sunt, an etiam his, quae postea quoque fuerint? Et humanius est, verbo generali, omne lumen significari, sive quod in praesenti sive quod post tempus conventionis contigerit. — §. 1. Futuro quoque aedificio, quod nondum est, vel imponi, vel acquiri servitus potest.

Not. 18.

L. 2. 4. 6. *D. eod. Vid.* 4805. 4825. 4808.

Not. 19.

L. 3. 15. *D. eod. Vid.* 4756. 4757.

4828) — *L.* 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Lumen id est, ut coelum videatur. Et interest inter lumen et prospectum; nam prospectus etiam ex inferioribus locis est, lumen ex inferiore loco esse non potest.

L. 12. §. 2. 3. *C. de aedif. priv. Vid.* 4238.

4829) — *L.* 12. *D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Ia-*

rolen.) Aedificia, quae servitutem patiuntur, ne quid altius tollatur, viridia supra eam altitudinem habere possunt. At si de prospectu est, eaque obstatura sunt, non possunt.

Not. 20.

4830) — *L. 7. D. de servit.* (VIII. 1.) (*Ulp.*) Ius cloacae immittendae servitus est.

L. 2. pr. D. de S. P. R. Vid. 4806.

L. 17. §. 2. D. si serv. vind. Vid. 4734.

L. 12. §. 4. C. de aedif. priv. Vid. 4238.

L. 8. §. 5. D. si serv. vind. Vid. 4733.

4831) — *L. 17. §. 1. D. eod.* (*Alfenus.*) Quum in domo Caii Seii locus quidam aedibus Auuii ita serviret, ut in eo loco positum habere ius Seio non esset, et Seius in eo silvam sevisset, in qua labra et teneras cucumellas positas haberet. Annio consilium omnes iurisperiti dederunt, ut cum eo ageret, ius ei non esse, in eo loco ea posita habere invito se.

§. 283.

Not. 1.

Pr. J. de servit. Vid. 1550.

4832) — *L. 1. pr. D. de servitutibus praediorum rusticorum.* (VIII. 3.) (*Ulp.*) Servitutes rusticorum praediorum sunt hae: iter, actus, via, aquaeductus. Iter est ius eundi ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi. Actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum. Itaque qui iter habet, actum non habet, qui actum habet, et iter habet, etiam sine iumento. Via est ius eundi, et agendi, et ambulandi; nam et iter, et actum in se via continet. Aquaeductus est ius aquam ducendi per fundum alienum.

L. 23. §. 1. D. eod. Vid. 4799.

Not. 2.

4833) — *L. 7. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Qui sella aut lectica vehitur, ire, non agere dicitur. Iumentum vero ducere non potest, qui iter tantum habet. Qui actum habet, et plaustrum ducere, et iumenta agere potest; sed trahendi lapidem aut tignum neutri eorum ius est. Quidam: nec hastam rectam ei ferre licere, quia neque eundi neque agendi gratia id faceret, et possent fructus eo modo laedi. Qui viam habent, eundi agendique ius habent; plerique: et trahendi quoque, et rectam hastam ferendi, si modo fructus non laedant. — §. 1. In rusticis autem praediis impedit servitutem medium praedium, quod non servit.

4834) — *L. 12. D. eod.* (*Modestin.*) Inter actum et iter nonnulla est differentia. Iter est enim, qua quis pedes vel eques commeare potest, actus vero, ubi et armenta traiicere, et vehiculum ducere liceat.

4835) — *L. 13. D. de servit.* (VIII. 1.) (*Pompon.*) Si tam angusti loci demonstratione facta via concessa fuerit, ut neque vehiculum, neque iumentum ea inire possit, iter magis, quam via aut actus acquisitus videbitur; sed si iumentum per eam duci poterit, non etiam vehiculum, actus videbitur acquisitus.

L. 14. D. comm. praed. Vid. 4807.

Not. 3.

L. 1. pr. L. 7. pr. L. 12. D. de S. P. R. Vid. 4832. 4833. 4834.

4836) — *L. 2. D. quemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Qui iter et actum habet, si statuto tempore tantum ierit, non perisse actum, sed manere, Sabinus, Cassius, Octavenus aiunt; nam ire quoque per se eum posse, qui acinm haberet.

Not. 4.

L. 4. §. 1. D. de servit. Vid. 4778.

4837) — *L. 11. pr. D. quemadm. serv. amitt.* (*Marcell.*) Si is, cui via vel actus debebatur, ut vehiculi certo genere uteretur, alio genere fuerit usus, videamus, ne amiserit servitutem, et alia sit eius conditio, qui amplius oneris, quam licuit, vexerit, magisque hic plus, quam aliud, egisse videatur, sicuti si latiore itinere usus esset, aut si plura iumenta egerit, quam licuit, aut aquae admiscuerit aliam. Ideoque in omnibus istis quaestionibus servitus quidem non amittitur, non autem conceditur plus, quam pactum est, in servitute habere.

Not. 5.

L. 13. D. de servit. Vid. 4835.

4838) — *L. 4. §. 1. D. si serv. vind.* (VIII. 6.) (*Ulp.*) Qui iter sine actu, vel actum sine itinere habet, actione de servitute utetur.

4839) — *L. 1. D. de adim. legat.* (XXXIV. 4.) (*Paulus.*) Qui actu legato iter adimit, nihil adimit, quia nunquam actus sine itinere esse potest.

L. 13. §. 1. D. de acceptil. Vid. 3759.

Not. 6.

L. 9. D. de servit. Vid. 4778.

L. 13. §. 1. D. de acceptil. Vid. 3759.

4840) — *L. 9. pr. D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Paulus.*) Si eo loco, per quem mihi iter debetur, tu aedificaveris, possum intendere, ius mihi esse ire agere; quod si probavero, inhibebo opus tuum. Item Iulianus scripsit: si vicinus in suo aedificando effecerit, ne stillicidium meum reciperet, posse me agere de iure meo, id est ius esse immittendi stillicidium, sicut in via diximus. Sed siquidem nondum aedificavit, sive usumfructum sive viam habet, ius sibi esse ire agere vel frui, intendere potest; quodsi iam aedificavit dominus, is, qui iter et actum habet, adhuc potest intendere, ius sibi esse; fructuarius autem non potest, quia amisit usumfructum, et ideo de dolo actionem dandam hoc casu, Iulianus ait. Contra si in itinere, quod per fundum tibi debeo, aedifices, recte inteudam, ius tibi non esse aedificare vel aedificatum habere, quemadmodum si in area mea quid aedifices.

L. 2. D. quemadm. servit. amitt. Vid. 4836.

Not. 7.

L. 7. D. de S. P. R. Vid. 4833.

Not. 8.

4841) — *L. 8. D. eod.* (*Gaius.*) Viae latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim.

4842) — *L. 23. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Via constitui vel latior octo pedibus, vel angustior potest, ut tamen eam latitudinem habeat, qua vehiculum ire poterit; alioquin iter erit, non via.

Not. 9.

4843)—*L.* 13. §. 2. *D. eod.* (*Iavolen.*) Latitudo actus itinerisque ea est, quae demonstrata est. Quodsi nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. In via aliud iuris est; nam si dicta latitudo non est, legitima debetur.

Not. 10.

L. 9. *D. de servit. Vid.* 4778.
L. 13. §. 1. *D. de S. P. R. Vid.* 4213.

4844) —*L.* 13. §. 3. *D. eod.* (*Iavolen.*) Si locus non adiecta latitudine nominatus est, per eum qua libet iri poterit; sin autem praetermissus est, aeque latitudine non adiecta, per totum fundum una poterit eligi via, duntaxat eius latitudinis, quae lege comprehensa est; pro quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium invocandum est.

L. 6. §. 1. *in f. D. quemadm. servit. amitt. Vid.* 4774.

Not. 11.

L. 9. *D. de servit. Vid.* 4778.
L. 13. §. 3. *D. de S. P. R. Vid.* 4844.

4845) — *L.* 26. *D. eod.* (*Paulus.*) Si via, iter, actus, aquaeductus legetur simpliciter per fundum, facultas est heredi, per quam partem fundi velit, constituere servitutem, si modo nulla captio legatario in servitute fit.

Not. 12.

L. 1. *pr. in f. D. eod. Vid.* 4852.

4846)— *L.* 15. *D. eod.* (*Pompon.*) Quintus Mucius scribit: cum iter aquae vel quotidianae, vel aestivae, vel quae intervalla longiora habeat, per alienum fundum erit, licere fistulam suam vel fictilem vel cuiuslibet generis in rivo ponere, quae aquam latius exprimeret, et quod vellet in rivo facere licere, dum ne domino praedii aquagium deterius faceret.

4847) — *L.* 4. *D. de aqua quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Iulian.*) Lucio Titio, ex fonte meo ut aquam duceret, cessi. Quaesitum est: an et Maevio cedere possim, ut per eundem aquaeductum aquam ducat? et si putaveris, posse cedi per eundem aquaeductum duobus, quemadmodum uti debeant? Respondit: sicut iter, actus, via pluribus cedi vel simul vel separatim potest, ita aquae ducendae ius recte cedetur; sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non convenit, quemadmodum utantur, non erit iniquum, utile iudicium reddi, sicut inter eos, ad quos ususfructus pertinet, utile communi dividundo iudicium reddi, plerisque placuit.

4848)—*L.* 10. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Paulus.*) Labeo ait: et talem servitutem constitui posse, ut aquam quaerere, et inventam ducere liceat. Nam si liceat nondum aedificato aedificio servitutem constituere, quare non aeque liceat, nondum inventa aqua itidem constituere servitutem? et si, ut quaerere liceat, cedere possumus, etiam ut inventa ducatur, cedi potest.

4849) — *L.* 21. *D. eod.* (*Paulus.*) Si mihi concesseris iter aquae per fundum tuum non destinata parte, per quam ducerem, totus fundus tuus serviet.

4850)—*L.* 22. *D. eod.* (*Pompon.*) Sed quae loca eius fundi tunc, quum ea fieret concessio, aedificiis, arboribus, vineis vacua fuerint, ea sola eo nomine servient.

4851)—*L.* 12. *C. de servit. et aqua.* (III. 34.) (*Dioclet. et Maximian.*) Non modus praediorum, sed servitus aquae ducendae terminum facit.

4852)—*L.* 2. *D. de rivis.* (XLIII. 21.) (*Paulus.*) Labeo non posse, ait, ex aperto rivo terrenum fieri, quia commodum domino soli auferretur appellendi pecus vel hauriendi aquam. Quod sibi non placere, Pomponius ait, quia id domino magis ex occasione, quam ex iure contingeret, nisi si ab initio in imponenda servitute id actum esset.

L. 20. *D. de S. P. R. Vid.* 4214.
L. 8. §. 5. *D. si serv. vind. Vid.* 4733.

Not. 13.

4853) — *L.* 17. §. 1 *D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Paulus.*) Recte placuit, non alias per lapidem aquam duci posse, nisi hoc in servitute constituenda comprehensum sit; non enim consuetudinis est, ut, qui aquam habeat, per lapidem stratum ducat. Illa autem, quae fere in consuetudine esse solent, ut per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in servitute constituenda, fieri possunt, ita tamen, ut nullum damnum domino fundi ex his detur.

Not. 14.

4854) — §. 2. *J. de servit.* (II. 3.) In rusticorum praediorum servitutes quidam computari recte putant aquae haustum, pecoris ad aquam appulsum, ius pascendi, calcis coquendae, arenae fodiendae.

4855) — *L.* 20. §. 3. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Pompon.*) Hauriendi ius non hominis, sed praedii est.

L. 3. §. 3. *D. eod. Vid.* 486.
L. 2. *D. comm. praed. Vid.* 4803.

Not. 15.

L. 4. *L.* 6. *in f. D. Vid.* 4724. 4788.

4856)— *L.* 1. §. 13. *D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Idem Labeo scribit: etiam si Praetor hoc interdicto de aquis frigidis sentiat, tamen de calidis aquis interdicta non esse deneganda; namque harum quoque aquarum usum esse necessarium. Nonnunquam enim refrigeratae usum irrigandis agris praestant; his accedit, quod in quibusdam locis, et cum calidae sunt, irrigandis tamen agris necessariae sunt, ut Hierapoli; constat enim, apud Hierapolitanos in Asia agrum aqua calida irrigari. Et quamvis ea sit aqua, quae ad irrigandos agros non sit necessaria, tamen nemo ambiget, his interdictis locum fore.

Not. 16.

4857) — *L.* 1. §. 1. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Ulp.*) In rusticis computanda sunt aquae haustus, pecoris ad aquam appulsus, ius pascendi, calcis coquendae, arenae fodiendae.

L. 4. *L.* 6. *in f. D. eod. Vid.* 4724. 4788.

Not. 17.

L. 1. §. 1. *L.* 5. *L.* 23. §. 1. *D. eod. Vid.* 4857. 4725. 4790.
L. 17. §. 1. *D. si serv. vind. Vid.* 4851.

§. 284.

Not. 1.

4858) — *L. 3. §. 3. D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Ulp.*) Morte quoque amitti usumfructum, non recipit dubitationem, quum ius fruendi morte exstinguatur, sicuti si quid aliud personae cohaeret.

Not. 2.

4859) — *L. 28. D. de usufructu.* (VII. 1.) (*Pompon.*) Numismatum aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis uti solent, ususfructus legari potest.

4860) — *L. 41. D. eod.* (*Marcian.*) Statuae et imaginis usumfructum posse relinqui, magis est, quia et ipsae habent aliquam utilitatem, si quo loco opportuno ponantur. — §. 1. Licet praedia quaedam talia sint, ut magis in ea impendamus, quam de illis acquiramus, tamen ususfructus eorum relinqui potest.

Not. 3.

4861) — *L. 29. D. eod.* (*Ulp.*) Omnium bonorum usumfructum posse legari, nisi excedat dodrantis aestimationem, Celsus libro trigesimo secundo Digestorum, et Iulianus libro sexagesimo primo scribunt; et est verius.

4862) — *L. 43. D. eod.* (*Ulp.*) Etiam partis bonorum ususfructus legari potest. Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur.

4863) — *L. 43. D. de usu et ususfr. p. leg. dat.* (XXXIII. 2.) (*Venul.*) Nihil interest, utrum bonorum quis, an rerum tertiae partis usumfructum legaverit. Nam si bonorum ususfructus legabitur, et aes alienum ex bonis deducetur, et quod in actionibus erit, computabitur. At si certarum rerum ususfructus legatus erit, non idem observabitur.

Not. 4.

L. 1. D. de usuf. ear. rer. quae usu consum. vel min. Vid. 3477.

4864) — *L. 2. D. eod.* (*Gaius.*) Sed de pecunia recte caveri oportet his, a quibus eius pecuniae ususfructus legatus erit. — §. 1. Quo senatusconsulto non id effectum est, ut pecuniae ususfructus proprius esset, (nec enim naturalis ratio auctoritate senatus commutari potuit) sed remedio introducto coepit quasi ususfructus haberi.

Not. 5.

4865) — *L. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Post quod omnium rerum ususfructus legari poterit. An et nominum? Nerva negavit; sed est verius, quod Cassius et Proculus existimant, posse legari. Idem tamen Nerva: ipsi quoque debitori posse usumfructum legari, scribit, et remittendas ei usuras.

Not. 6.

4866) — *Pr. J. de usufructu.* (II. 4.) Ususfructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia. Est enim ius in corpore, quo sublato et id ipsum tolli necesse est.

L. 1. D. eod. Vid. 4211.

§. 285.

Not. 1.

4867) — *L. 7. pr. et §. 1. D. de usufructu.* (VII. 1.) (*Ulp*) Usufructu legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut rei soli, aut rei mobilis ususfructus legatur. — §. 1. Rei soli, utputa aedium, usufructu legato, quicunque reditus est, ad usufructuarium pertinet, quaeque obventiones sunt ex aedificiis, ex areis, et ceteris, quaecunque aedium sunt. Unde etiam mitti eum in possessionem vicinorum aedium causa damni infecti placuit, et iure dominii possessurum eas aedes, si perseveretur non caveri, nec quidquam amittere finito usufructu. Hac ratione Labeo scribit: nec aedificium licere domino te invito altius tollere, sicut nec areae usufructu legato, potest in area aedificium poni. Quam sententiam puto veram.

4868) — *L. 9. D. eod.* (*Ulp.*) Item si fundi ususfructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructuarii est, sic tamen, ut boni viri arbitratu fruatur. Nam et Celsus libro decimo octavo Digestorum scribit: cogi eum posse recte colere. — §. 1. Et si apes in eo fundo sint, earum quoque ususfructus ad eum pertinet. — §. 2. Sed et si lapidicinas habeat, et lapides caedere velit, vel cretifodinas habeat, vel arenas, omnibus his usurum, Sabinus ait, quasi bonum patremfamilias. Quam sententiam puto veram. — §. 3. Sed et si metalla post usumfructum legatum sint inventa, quum totius agri relinquatur ususfructus, non partium, continentur legato. — §. 4. Huic vicinus tractatus est, qui solet in eo, quod accessit, tractari. Et placuit, alluvionis quoque usumfructum ad fructuarium pertinere. Sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit, eius usumfructum ad fructuarium non pertinere, Pegasus scribit, licet proprietati accedat; esse enim veluti proprium fundum, cuius ususfructus ad te non pertineat. Quae sententia non est sine ratione. Nam ubi latitat incrementum, et ususfructus augetur, ubi autem apparet separatum, fructuario non accedit. — §. 5. Aucupiorum quoque et venationum reditum, Cassius ait libro octavo iuris civilis, ad fructuarium pertinere. Ergo et piscationum. — §. 6. Seminarii autem fructum puto ad fructuarium pertinere, ita tamen, ut et vendere ei, et seminare liceat. Debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renovare, quasi instrumentum agri, ut finito usufructu domino restituatur. — §. 7. Instrumenti autem fructum habere debet, vendendi tamen facultatem non habet. Nam et si fundi ususfructus fuerit legatus, et sit ager, unde palo in fundum, cuius ususfructus legatus est, solebat paterfamilias uti, vel salice, vel arundine, puto fructuarium hactenus uti posse, ne ex eo vendat, nisi forte salicti ei, vel silvae palaris, vel arundineti ususfructus sit legatus; tunc enim et vendere potest. Nam et Trebatius scribit: silvam caeduam et arundinetum posse fructuarium caedere, sicut paterfamilias caedebat, et vendere, licet paterfamilias non solebat vendere, sed ipse uti. Ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

Not. 2.

4869) — *L. 14. §. 1-3. D. de usu et habitat.*

(VII. 8.) (*Ulp.*) — §. 1. Ususfructus an fructus legetur, nihil interest; nam fructui eius usus inest, usui fructus deest, et fructus quidem sine usu esse non potest, usus sine fructu potest. Denique si tibi fructus deducto usu legatus sit, inutile esse legatum, Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit; et si forte usufructu legato fructus adimatur, totum videri ademtum scribit. Sed si de fructu sine usu sensit, usum videri constitutum, qui et ab initio constitui potest. Sed si usufructu legato usus adimatur, Aristo scribit, nullam esse ademtionem. Quae sententia benignior est. — §. 2. Usu legato, si eidem fructus legetur, Pomponius ait, confundi eum cum usu. Idem ait: et si tibi usus, mihi fructus legetur, concurrere nos in usu, me solum fructum habiturum. — §. 3. Poterit autem apud alium esse usus, apud alium fructus sine usu, apud alium proprietas, veluti si is, qui habet fundum, legaverit Titio usum, mox heres eius tibi fructum legaverit, vel alio modo constituerit.

4870) — *L.* 5. §. 1. 2. *D. usufr. quemadm. caveat.* (VII. 9.) (*Ulp.*) — §. 1. Sed et si usus sine fructu legatus erit, ademta fructus causa, satisdari iubet Praetor. Hoc merito, ut de solo usu, non etiam de fructu caveatur. — §. 2. Ergo et si fructus sine usu obtigerit, stipulatio locum habebit.

4871) — *L.* 13. §. 3. *D. de acceptil.* (XLVI. 4.) (*Ulp.*) Si quis usumfructum stipulatus usum accepto tulerit, si quidem sic tulerit acceptum, quasi usu debito, liberatio non continget; si vero quasi ex usufructu, quum possit usus sine fructu constitui, dicendum est, acceptilationem valere.

Nor. 3.

4872) — *L.* 2. §. 3. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Pomponius dicit: fructuarium interdicto de itinere uti posse, si hoc anno usus est. Alibi enim de iure, id est in confessoria actione, alibi de facto, ut in hoc interdicto, quaeritur; quod et Iulianus libro quadragesimo octavo Digestorum scribit. Pro sententia Iuliani facit, quod Labeo scribit: etiamsi testator usus sit itinere, qui legavit usumfructum, debere utile interdictum fructuario dari, quemadmodum et heredi vel emtori competunt haec interdicta.

4873) — *L.* 1. §. 20. *D. de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*) Usufructuarius autem opus novum nuntiare suo nomine non potest; sed procuratorio nomine nuntiare poterit, aut vindicare usumfructum ab eo, qui opus novum faciat; quae vindicatio praestabit ei, quod eius interfuit, opus novum factum non esse.

4874) — *L.* 13. §. 8. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Superficiarium et fructuarium damni infecti utiliter stipulari, hodie constat.

4875) — *L. un.* §. 4. *D. de remissionib.* (XLIII. 25.) (*Ulp.*) Item Iuliano placet, fructuario vindicandarum servitutum ius esse; secundum quod opus novum nuntiare poterit vicino, et remissio utilis erit; ipsi autem domino praedii si nuntiaverit, remissio inutilis erit, neque sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest, ius ei non esse invito se altius aedificare; sed si hoc facto ususfructus deterior fiat, petere usumfructum debebit. Idem Iulianus dicit de ceteris, quibus aliqua servitus a vicino debetur.

4876) — *L.* 59. §. 1. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Paulus.*) Quidquid in fundo nascitur, vel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet; pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsae quoque specialiter comprehensae sint. Sed et ad exemplum venditionis, nisi fuerint specialiter exceptae, potest usufructuarius conductorem repellere.

Nor. 4.

4877) — *L.* 7. *pr. D. usufructuar. quemadm. cav.* (VII. 9.) (*Ulp.*) Si ususfructus nomine re tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait, posse heredem rem vindicare, et, si obiiciatur exceptio de re ususfructus nomine tradita, replicandum esse. Quae sententia habet rationem. Sed et ipsa stipulatio condici poterit.

4878) — *L.* 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Si vasorum ipsorum ususfructus relictus sit, non erit cautio senatusconsulti necessaria, sed illa sola, boni viri arbitratu se usurum fruiturum. Si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat, non fieri eius, qui accepit; non enim ideo traduntur, ut dominium recedat ab eo, qui tradit, sed ut utatur fruatur legatarius. Ergo quum non fiant fructuarii vasa, vindicari a proprietario possunt, cautione non data. Videndum est de condictione, an possit locum habere? Et proditum est, neminem rem suam, nisi a fure, condicere posse.

Nor. 5.

4879) — *L.* 9. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Plane si ex die proprietas alicui legata sit, ususfructus pure, dicendum esse, Pomponius ait, remittendam esse hanc cautionem fructuario, quia certum sit, ad eum proprietatem, vel ad heredem eius perventuram.

L. 1. §. 18. *D. ut legat. s. fideic. serv. c. caveatur. Vid.* 3274.

4880) — *L.* 8. §. 4. *C. de bonis quae liberis.* (VI. 61.) (*Iustinian.*) Hoc procul dubio observando, ut et mancipia ipse usufructuarius alere debeat, et omnia circa usumfructum facere, quae nullo modo proprietatem possint deteriorem facere; paterna reverentia eum excusante et a ratiociniis, et a cautionibus, et ab aliis omnibus, quae ab usufructuariis extraneis a legibus exiguntur secundum nostrae constitutionis tenorem, quam super huiusmodi casibus tulimus.

Nor. 6.

4881) — *L.* 46. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Tryphonin.*) Pactum inter heredem et legatarium factum, ne ab eo satis accipiatur, (quum in Semestribus relata est constitutio divi Marci, servari in hoc quoque defuncti voluntatem) validum esse constat, nec a legatario remissa heredi satisdatio per pactionem ex poenitentia revocari debet, quum liceat sui iuris persecutionem aut spem futurae perceptionis deteriorem constituere.

Nor. 7.

4882) — *L.* 1. *C. de usufructu.* (III. 33.) (*Sever. et Antonin.*) Si ususfructus omnium bonorum testamento uxoris marito relictus est, quamvis cautionem a te prohibuerit exigi, tamen non aliter a debitoribus solutam pecuniam accipere poteris, quam oblata secundum formam senatusconsulti cautione. (199.)

4883) — *L. 6. pr. D. ut in poss. legator. servand. o. esse liceat.* (XXXVI. 4.) (*Iulian.*) Si pecuniae numeratae ususfructus legatus esset, et in testamento cautum, ne eo nomine satisdaretur proprietas non est legata, sed legatario permittendum satisdare. et usumfructum pecuniae habere. Et propemodum in hac propositione nullae Praetoris erunt partes, quia nisi satisdetur, agi cum herede non poterit.

L. 7. C. eod. Vid. 1538.

§. 286.

Not. 1.

4884) — *L. 63. §. 3. D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Tryphonin.*) Quodsi servus, in quo ususfructus alienus est, invenerit in eius loco, qui servum proprium habet, an totum illius sit? et si in alieno, an partem eidem acquirat, an vero fructuario? inspectio in illo est, num ex operis servi acquiratur. Finge terram fodientem invenisse, ut hoc dicatur fructuarii esse; quod vero subito in abdito loco positum, nihil agens, sed aliter ambulans invenit, proprietatis domini sit. Ego nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror; nemo enim servorum opera thesaurum quaerit, nec ea propter tunc terram fodiebat, sed alii rei operam insumebat, et fortuna aliud dedit. Itaque si in ipsius fructuarii agro invenerit, puto partem solam, ut agri, dominum habiturum, alteram ad eum, cuius in servo proprietas est, pertinere.

L. 68. D. de usufr. Vid. 3814. 4391.

Not. 2.

4885) — *L. 13. §. 4. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Fructuarius causam proprietatis deteriorem facere non debet, meliorem facere potest. Ita si fundi est ususfructus legatus, non debet neque arbores frugiferas excidere, neque villam diruere, nec quidquam facere in perniciem proprietatis. Et si forte voluptati fuit praedium, viridaria, vel gestationes, vel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deiicere, ut forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid, quod ad reditum spectat.

L. 41. D. eod. Vid. 4860.

L. 9. in f. D. eod. Vid. 4868.

4886) — *L. 59. §. 2. D. eod.* (*Paulus.*) Caesae arundinis vel pali compendium, si in eo quoque fundi vectigal esse consuevit, ad fructuarium pertinet.

4887) — *L. 13. §. 8. D. eod.* (*Ulp.*) Item si domus ususfructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius non debet, nec per coenacula dividere domum. Atquin locare potest; sed oportebit quasi domum locare. Nec balineum ibi faciendum est. Quod autem dicitur, meritoria non facturum, ita accipe, quae vulgo diversoria vel fullonica appellantur. Ergo et si balineum sit in domo, usibus dominicis solitum vacare, in intima parte domus, vel inter diaetas amoenas, non recte, nec ex boni viri arbitratu facturum, si id locare coeperit, ut publice lavet, non magis. quam si domum ad stationem iumentorum locaverit, aut si stabulum, quod erat domus iumentis et carrucis vacans, pistrino locaverit,

4888) — *L. 14. D. eod.* (*Paulus.*) Licet multo minus ex ea re fructuum percipiat.

4889) — *L. 15. D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si quid inaedificaverit, postea eum neque tollere hoc, neque refigere posse; refixa plane posse eum vindicare. — §. 1. Mancipiorum quoque ususfructu legato non debet abuti, sed secundum conditionem eorum uti. Nam si librarium rus mittat, et qualum et calcem portare cogat, histrionem balneatorem faciat, vel de symphoniaco atriensem, vel de palaestra stercorandis latrinis praeponat, abuti videbitur proprietate. — §. 2. Sufficienter autem alere et vestire debet, secundum ordinem et dignitatem mancipiorum. — §. 3. Et generaliter Labeo ait: in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere. ne sua feritate vel saevitia ea corrumpat, alioquin etiam lege Aquilia eum conveniri. — §. 4. Et si vestimentorum ususfructus legatus sit, non, sicut quantitatis ususfructus legetur, dicendum est, ita uti eum debere, ne abutatur, nec tamen locaturum, quia vir bonus ita non uteretur. — §. 5. Proinde et si scenicae vestis ususfructus legetur, vel aulaei, vel alterius apparatus, alibi, quam in scena, non utetur. Sed an et locare possit? videndum est. Et puto locaturum. et licet testator commodare, non locare fuerit solitus, tamen ipsum fructuarium locaturum tam scenicam, quam funebrem vestem. — §. 6. Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium ita utentem, ne deteriorem eius conditionem faciat. De quibusdam plane dubitatur, si eum uti prohibeat, an iure id faciat? utputa doliis, si forte fundi ususfructus sit legatus. Et putant quidam, et si defossa sint, uti prohibendum. Idem et in seriis, et in cupis, et in cadis. et amphoris putant. Idem et in specularibus, si domus ususfructus legetur. Sed ego puto, nisi sit contraria voluntas, etiam instrumentum fundi vel domus contineri. — §. 7. Sed nec servitutem imponere fundo potest proprietarius, nec amittere servitutem. Acquirere plane servitutem eum posse, etiam invito fructuario, Iulianus scripsit. Quibus consequenter fructuarius quidem acquirere fundo servitutem non potest, retinere autem potest; et si forte fuerint non utente fructuario amissae, hoc quoque nomine tenebitur. Proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario servitutem imponere potest.

Not. 3.

L. 9. in. f. L. 12. §. 2. D. eod. Vid. 4868. 1440.

4890) — *L. 38. D. eod.* (*Marcian.*) Non utitur usufructuarius, si nec ipse utatur, nec nomine eius alius, puta qui emit, vel qui conduxit, vel cui donatus est, vel qui negotium eius gerit. Plane illud interest, quod, si vendidero usumfructum, etiamsi emtor non utatur, videor usumfructum retinere.

4891) — *L. 39. D. eod.* (*Gaius*) Quia qui pretio fruitur, non minus habere intelligitur, quam qui principali re utitur fruitur.

4892) — *L. 67. D. eod* (*Iulian.*) Cui ususfructus legatus est, etiam invito herede eum extraneo vendere potest.

Not. 4.

4893) — *L. 7. §. 12. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Si fundum viro uxor in dotem dederit, isque inde arbores deciderit. si hae fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem, si arbores caeduae fuerunt vel cre-

miales, dici oportere, in fructum cedere; si minus, quasi deteriorem fundum fecerit, maritus tenebitur. Sed et si vi tempestatis ceciderint, dici oportet, pretium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere, non magis, quam si thesaurus fuerit inventus; in fructum enim non computabitur, sed pars eius dimidia restituetur, quasi in alieno inventi.

Not. 5.

L. 27. *pr. L.* 59. §. 1. *D. de usufr. Vid.* 3822. 4870.

Not. 6.

4894) — *L.* 1. *pr. D. si ususfr. petatur.* (VII. 6.) (*Ulp.*) Si fundo fructuario servitus debeatur, Marcellus libro octavo apud Iulianum Labeonis et Nervae sententiam probat, existimantium, servitutem quidem eum vindicare non posse, verum usumfructum vindicaturum, ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire et agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui.

4895) — *L.* 1. §. 2. 3. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Sed si ususfructus sit legatus, ad quem aditus non est per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequetur, ut cum aditu sibi praestetur ususfructus. — §. 3. Utrum autem aditus tantum et iter, an vero et via debeatur fructuario, legato ei usufructu, Pomponius libro quinto dubitat. Et recte putat, prout ususfructus perceptio desiderat, hoc ei praestandum. — §. 4. Sed an et alias utilitates et servitutes ei heres praestare debeat, puta luminum et aquarum, an vero non? Et puto eas solas praestare compellendum, sine quibus omnino uti non potest; sed si cum aliquo incommodo utatur, non esse praestandas.

Not. 7.

L. 9. §. 1. 6. 7. *L.* 15. §. 6. *D. eod. Vid.* 4868. 4889.

Not. 8.

L. 9. §. 4. *D. eod. Vid.* 4868.

Not. 9.

L. 9. §. 2. 3. *D. eod. Vid.* 4868.

4896) — *L.* 7. §. 13. *D. soluto matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas invenerit, et fundum fructuosiorem fecerit, marmor, quod caesum, neque exportatum est, mariti est, et impensa non est ei praestanda, quia nec in fructu est marmor, nisi talis sit, ut lapis ibi renascatur, quales in Gallia sunt et in Asia.

Not. 10.

L. 9. §. 5. *D. de usufr. Vid.* 4868.

4897) — *L.* 62. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Usufructuarium venari in saltibus vel montibus possessionis, probe dicitur; nec aprum aut cervum, quem ceperit, proprium domini capit, sed fructus aut iure civili, aut gentium suos facit. — §. 1. Si vivariis inclusae ferae in ea possessione custodiebantur, quando ususfructus coepit, non exercere eas fructuarius potest, non occidere. Alias, si quas initio incluserit operis suis, vel post si metipsae inciderint delapsaeve fuerint; hae fructuarii iuris sunt. Commodissime tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii, propter discretionem difficilem, ius incertum sit, sufficit, eundem numerum per singula quaeque genera ferarum finito usufructu domino proprietatis assignare, qui fuit coepti ususfructus tempore.

4898) — *L.* 26. *D. de usur.* (XXII. 1.) (*Iulian.*) Venationem in fructu fundi negavit esse, nisi fructus fundi ex venatione constet.

Not. 11.

L. 9. §. 7. *et* §. 6. *D. de usufr. Vid.* 4868.

4899) — *L.* 12. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Arboribus evulsis vel vi ventorum deiectis, usque ad usum suum et villae posse usufructuarium ferre, Labeo ait, nec materia eum pro ligno usurum, si habeat, unde utatur ligno. Quam sententiam puto veram; alioquin et si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius. Materiam tamen ipsum succidere, quantum ad villae refectionem satis sit, putat posse, quemadmodum calcem, inquit, coquere, vel arenam fodere, aliudve quid aedificio necessarium sumere.

L. 7. §. 12. *D. sol. matr. Vid.* 4893.

Not. 12.

L. 9. §. 7. *D. de usufr. Vid.* 4868.

4900) — *L.* 10. *D. eod.* (*Pompon.*) Ex silva caedua pedamenta et ramos ex arbore usufructuarium sumturum, ex non caedua in vineam suam turum, dum ne fundum deteriorem faciat.

4901) — *L.* 11. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed si grandes arbores essent, non posse eas caedere.

Not. 13.

§. 36. *J. de rer. div. Vid.* 4318.

L. 48. §. 1. *D. de A. R. D. Vid.* 4324.

4902) — *L.* 42. *D. de usu et usufr. leg.* (XXXIII. 2.) (*Iavolen.*) In fructu id esse intelligitur, quod ad usum hominis inductum est; neque enim maturitas naturalis hic spectanda est, sed id tempus, quo magis colono dominove eum fructum tollere expedit. Itaque quum olea immatura plus habeat reditus, quam si matura legatur, non potest videri, si immatura lecta est, in fructu non esse.

Not. 14.

§. 36. *J. de rer. div. Vid.* 4318.

L. 12. §. 5. *D. de usufr. Vid.* 3826.

L. 13. *D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 3827.

Not. 15.

L. 58. *pr. D. de usufr. Vid.* 3849.

Not. 16.

L. 26. *D. eod. Vid.* 3848.

§. 287.

Not. 1.

4903) — *L.* 14. §. 1. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Paulus.*) Ususfructus an in hoc iudicium deducatur? quaeritur, utputa si deducto usufructu fundus fuit ab heredibus legatus.

L. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Vel si servo hereditario ususfructus legatus sit; nec enim a persona discedere sine interitu sui potest.

L. 66. *D. de iure dot. Vid.* 1903.

4904) — §. 3. *J. de usufr.* (II. 4.) Finitur autem ususfructus morte usufructuarii et duabus capitis deminutionibus, maxima et media, et non utendo per modum et tempus; quae omnia nostra statuit constitutio. Item finitur ususfructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur (nam cedendo extraneo nihil agit), vel ex contrario, si fructuarius proprietatem rei acquisiverit, quae res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si aedes incendio consumtae fuerint, vel etiam terrae motu vel vitio suo corruerint, exstingui usumfructum, et ne areae quidem usumfructum deberi.

Gaii instit. II. 30. *Vid.* 1430.

4905) — *Pauli sent. rec.* III. 6. 32. In iure cessione amittitur ususfructus, quoties domino proprietatis eum fructuarius in iure cesserit.

Not. 2.

L. 15. *in f. D. de usufr. Vid.* 4889.

4906) — *L.* 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Nisi qua deterior fructuarii conditio non fiat, veluti si talem servitutem vicino concesserit, ius sibi non esse altius tollere.

Not. 3.

4907) — *L.* 7. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Cassius quoque scribit libro octavo iuris civilis: fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum subserere cogitur arbores; et Aristo notat: haec vera esse. Neratius autem libro quarto Membranarum ait: non posse fructuarium prohiberi, quo minus reficiat, quia nec arare prohiberi possit, aut colere; nec solum necessarias refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa, ut tectoria, et pavimenta, et similia facere; neque autem ampliare, nec utile detrahere posse,

4908) — *L.* 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Quamvis melius repositurus sit. Quae sententia vera est.

4909) — *L.* 13. §. 4-7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 4. Fructuarius causam proprietatis deteriorem facere non debet, meliorem facere potest. Ita si fundi est ususfructus legatus, non debet neque arbores frugiferas excidere, neque villam diruere, nec quidquam facere in perniciem proprietatis. Et si forte voluptati fuit praedium, viridaria, vel gestationes, vel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deiicere, ut forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid, quod ad reditum spectat. — §. 5. Inde est quaesitum: an lapidicinas, vel cretifodinas, vel arenifodinas ipse instituere possit? Et ego puto, etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est. Proinde venas quoque lapidicinarum et huiusmodi metallorum inquirere poterit; ergo et auri, et argenti, et sulphuris, et aeris, et ferri, et ceterorum fodinas, vel quas paterfamilias instituit, exercere poterit, vel ipse instituere, si nihil agriculturae nocebit. Et si forte in hoc, quod instituit, plus reditus sit, quam in vineis, vel arbustis, vel olivetis, quae fuerunt, forsitan etiam haec deiicere poterit, siquidem ei permittitur meliorare proprietatem. — §. 6. Si tamen, quae instituit usufructuarius, aut coelum corrumpant agri, aut magnum apparatum sint desideratura, opificum forte, vel legulorum, quem non potest sustinere proprietarius, non videbitur viri boni arbitratu frui. Sed nec aedificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit. — §. 7. Sed si aedium ususfructus legatus sit, Nerva filius, et lumina immittere eum posse, ait. Sed et colores, et picturas, et marmora poterit, et sigilla, et si quid ad domus ornatum pertinet. Sed neque diaetas transformare, vel coniungere, aut separare ei permittetur, vel aditus posticasve vertere, vel refugia aperire, vel atrium mutare, vel viridaria ad alium modum convertere; excolere enim quod invenit potest, qualitate aedium non immutata. Item Nerva: cum, cui aedium ususfructus legatus sit, altius tollere non posse, ait, quamvis lumina non obscurentur, quia tectum magis turbatur. Quod Labeo etiam in proprietatis domino scribit. Idem Nerva: nec obstruere eum posse.

§. 288.

Not. 1.

L. 7. §. 2. *L.* 27. §. 3. *D. de usufr. Vid.* 3967. 3745.

4910) — *L.* 52. *D. eod.* (*Modestin.*) Usufructu relicto, si tributa eius rei praestentur, ea usufructuarium praestare debere, dubium non est, nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur, haec quoque ab herede dari.

4911) — *L.* 28. *D. de usu et usufr. per leg. dat.* (XXXIII. 2.) (*Paulus.*) Quaero: si ususfructus fundi legatus est, et eidem fundo indictiones temporariae indictae sint, quid iuris sit? Paulus respondit: idem iuris esse et in his speciebus, quae postea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis responsum est, ideoque hoc onus ad fructuarium pertinet.

Not. 2

L. 7. §. 2. 3. *D. de usufr. Vid.* 3967. 4907.

4912) — *L.* 48. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si absente fructuario heres, quasi negotium eius gerens, reficiat, negotiorum gestorum actionem adversus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret. Sed si paratus sit recedere ab usufructu fructuarius, non est cogendus reficere, sed actione negotiorum gestorum liberatur.

4913) — *L.* 64. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum fructuarius paratus est usumfructum derelinquere, non est cogendus domum reficere, in quibus casibus et usufructuario hoc onus incumbit. Sed et post acceptum contra eum iudicium, parato fructuario derelinquere usumfructum, dicendum est, absolvi eum debere a iudice.

4914) — *L.* 7. *C. de usufr.* (III. 33.) (*Gordian.*) Eum, ad quem ususfructus pertinet, sarta tecta suis sumtibus praestare debere, explorati iuris est. Proinde si quid ultra, quam impendi debeat, erogatum potes docere, solenniter reposces. (243.)

4915) — *L.* 4. *D. de operis servor.* (VII. 7.) (*Gaius.*) Fructus hominis in operis consistit, et retro in fructu hominis operae sunt. Et ut in ceteris rebus fructus deductis necessariis impensis intelligitur, ita et in operis servorum.

4916) — *L.* 65. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Pompon.*) Sed quum fructuarius debeat, quod suo suorumque facto deterius factum sit, reficere, non est absolvendus, licet usumfructum derelinquere paratus sit. Debet enim omne, quod diligens paterfamilias in sua domo facit, et ipse fa-

cere. — §. 1. Non magis heres reficere debet, quod vetustate iam deterius factum reliquisset testator, quam si proprietatem alicui testator legasset.

Not. 3.

L. 65. pr. D. eod. Vid. praeced.

Not. 4.

L. 68. in f. L. 69. D. eod. Vid. 4501. 4502.

4917) — *L. 70. D. eod.* (*Ulp.*) Quid ergo, si non faciat, nec suppleat? Teneri eum proprietario, Caius Cassius scribit librod ecimo iuris civilis. — §. 1. Interim tamen, quamdiu submittantur et suppleantur capita, quae demortua sunt, cuius sit fetus? quaeritur. Et Iulianus libro tricesimo quinto Digestorum scribit: pendere eorum dominium, ut, si submittantur, sint proprietarii, si non submittantur, fructuarii. Quae sententia vera est.—§. 2. Secundum quae, si decesserit fetus, periculo erit fructuarii, non proprietarii, et necesse habebit alios fetus submittere. Unde Caius Cassius libro octavo scribit: carnem fetus demortui ad fructuarium pertinere. —§. 3. Sed quod dicitur, debere eum submittere, toties verum est, quoties gregis, vel armenti, vel equitii, id est universitatis, ususfructus legatus est; ceterum si singulorum capitum, nihil supplebit. — §. 4. Item si forte eo tempore, quo fetus editi sunt, nihil fuit, quod submitti deberet, nunc et post editionem, utrum ex his, quae edentur, submittere debebit, an ex his, quae edita sunt? videndum est. Puto autem verius, ea, quae pleno grege edita sunt ad fructuarium pertinere, sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. — §. 5. Submittere autem facti est; et Iulianus proprie dicit, dispertire. et dividere, et divisionem quandam facere, quod dominium erit submissorum proprietarii.

Not. 5.

§. 38. J. de rer. divis. Vid. 4521.
L. 7. §. 3. D. de usuf. Vid. 4907.

4918) — *L. 18. D. eod.* (*Paulus.*) Agri usufructu legato. in locum demortuarum arborum aliae substituendae sunt, et priores ad fructuarium pertinent.

4919) — *L. 59. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Arbores vi tempestatis, non culpa fructuarii eversas, ab eo substitui non placet.

Not. 6.

L. 65. pr. D. eod. Vid. 4916.
L. 5. pr. D. usufructuar. quemadm. caveat. Vid. 623.

4920) — *L. 1. §. 3. et 7. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Cavere autem debet, viri boni arbitratu perceptum iri usumfructum, hoc est non deteriorem se causam ususfructus facturum, ceteraque facturum, quae in re sua faceret.—§. 7. Sed quod diximus, id, quod inde exstabit, restitutum iri, non ipsum rem stipulatur proprietarius, (inutiliter enim rem suam stipulari videretur) sed stipulatur restitutum iri, quod inde exstabit. Interdum autem inerit proprietatis aestimatio, si forte fructuarius, quum possit usucapionem interpellare, neglexerit; omnem enim rei curam suscipit.

Not. 7.

4921) — *L. 13. pr. §. 1. 2. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Si cuius rei ususfructus legatus erit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat. Nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita et proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. Haec autem ad omnem usumfructum pertinere, Iulianus libro trigesimo octavo Digestorum probat: si ususfructus legatus sit, non prius dandam actionem usufructuario, quam satisdederit, se boni viri arbitratu usurum fruiturum; sed etsi plures sint, a quibus ususfructus relictus est, singulis satisdari oportet. — §. 1. Cum igitur de usufructu agitur, non solum quod factum est arbitratur, sed etiam in futurum, quemadmodum uti frui debeat. — §. 2. De praeteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur, et interdicto quod vi aut clam, ut Iulianus ait. Nam fructuarium quoque teneri his actionibus, nec non furti, certum est, sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. Denique consultus: quo bonum fuit, actionem polliceri Praetorem, quum competat legis Aquiliae actio? respondit: *quia sunt casus, in quibus cessat Aquiliae actio;* ideo iudicem dari, ut eius arbitratu utatur fruatur. Nam qui agrum non proscindit, qui vites non subserit, item aquarum ductus corrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. Eadem et in usuario dicenda sunt.

L. 15. §. 3. D. eod. Vid. 4889.

4922) — *L. 66. D. eod.* (*Paulus.*) Cum usufructuario non solum legis Aquiliae actio competere potest, sed et servi corrupti et iniuriarum, si servum torquendo deteriorem fecerit.

§. 289.

Not. 1.

§. 2. J. de usufr. Vid. 3620.

4923) — *L. 5. D. de usufr. earum rerum, quae usu consumuntur, vel minuuntur.* (VII. 5.) (*Ulp.*) Hoc senatusconsultum non solum ad eum pertinet, qui pecuniae usumfructum, vel ceterarum rerum, quas habuit, legavit, verum et si fuerint alienae. —§. 1. Si pecuniae sit ususfructus legatus, vel aliarum rerum, quae in abusu consistunt, nec cautio interveniat, videndum est, finito usufructu an pecunia, quae data sit, vel ceterae res, quae in absumtione sunt, condici possint? Et si quidem adhuc constante usufructu cautionem quis velit condicere, dici potest, omissam cautionem posse condici incerti condictione; sed finito usufructu ipsam quantitatem Sabinus putat posse condici. Quam sententiam et Celsus libro octavo decimo Digestorum probat, et mihi non inarguta videtur.— §. 2. Quae in usufructu pecuniae diximus, vel ceterarum rerum, quae sunt in abusu, eadem et in usu dicenda sunt, Nam idem continere usum pecuniae et usumfructum, et Iulianus scribit, et Pomponius libro octavo de stipulationibus.

4924) — *L. 7. D. eod.* (*Gaius.*) Si vini, olei, frumenti ususfructus legatus erit, proprietas ad legatarium transferri debet, et ab eo cautio desideranda est, ut, quandoque is mortuus aut capite deminutus sit, eiusdem qualitatis res restituatur, aut aestimatis rebus certae pecuniae nomine cavendum est; quod et commodius est. Idem scilicet de ceteris quoque rebus, quae abusu continentur, intelligemus.

4925)—*L.* 7. §. 1. *D. usufr. quemadm. cav.* (VII. 9.) (*Ulp.*) Cum ususfructus pecuniae legatus est, exprimi debent hi duo casus in stipulatione: *quum morieris, aut capite minutus eris, dari;* idcirco hi duo soli casus, quoniam pecuniae usus aliter amitti non potest, quam his casibus.

Not. 3.

L. 3. *D. de usufr. ear. rer. Vid.* 4865.

4926) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Ergo cautio etiam ab hoc exigenda erit.

L. 1. *C. de usufr. Vid.* 4882.

Not. 4.

L. 15. §. 4. 5. *D. de usufr. Vid.* 4889.

4927)—*L.* 9. §. 3. *D. usufr. quemadm. cav.* (VII. 9.) (*Ulp.*) Si vestis ususfructus legatus sit, scripsit Pomponius, quanquam heres stipulatus sit, finito usufructu vestem reddi, attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo attritam reddiderit.

4928) — *L.* 66. §. 1. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Iavolen.*) Servis uxoris vir nummos in vestiarium dederat; quo parato, deinde intra annum divortium intercesserat. Placuit Labeoni et Trebatio, qualia vestimenta post divortium essent, talia viro reddi. Idem iuris futurum fuisse, si ipsa vestimenta vir emisset, et servis dedisset. Quodsi vestimenta non redderentur, tum virum pretium in dotem compensaturum.

§. 2. *J. de usufr. Vid.* 3629.

§. 290.

Not. 1.

L. 5. §. 1. 2. *D. usufr. quem. cav. Vid.* 4870.

4929) — *L.* 10. §. 1. 2. *D. de usu et habitatione.* (VII. 8.) (*Ulp.*) — §. 1. Sed si χρῆσις sit relicta, an usus sit? videndum. Et Papinianus libro septimo Responsorum ait: usum esse, non etiam fructum relictum. — §. 2. Sed si sic relictus sit: *illi domus ususfructus habitandi causa,* utrum habitationem solam, an vero et usumfructum habeat? videndum. Et Priscus et Neratius putant, solam habitationem legatam; quod est verum. Plane si dixisset testator: *usum habitandi causa,* non dubitaremus, quin valeret.

4930)—*L.* 21. *D. eod.* (*Modestin.*) Usus aquae personalis est, et ideo ad heredem usuarii transmitti non potest.

Not. 2.

4931) — *L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Praeter habitationem autem, quam habet, cui usus datus est, deambulandi quoque et gestandi ius habebit. Sabinus et Cassius: et lignis ad usum quotidianum, et horto, et pomis, et oleribus, et floribus, et aqua usurum, non usque ad compendium, sed ad usum scilicet, non usque ad abusum. Idem Nerva, et adiicit: stramentis etiam usurum; sed neque foliis, neque oleo, neque frumento, neque frugibus usurum. Sed Sabinus, et Cassius, et Labeo, et Proculus hoc amplius: etiam ex his, quae in fundo nascuntur, quod ad victum sibi suisque sufficiat, sumturum, et ex his, quae Nerva negavit. Iuventius autem, etiam cum convivis et hospitibus posse uti. Quae sententia mihi vera videtur; aliquanto enim largius cum usuario agendum est pro dignitate eius, cui relictus est usus. Sed utetur his, ut puto, duntaxat in villa. Pomis autem, et oleribus, et floribus, et lignis videndum, utrum eodem loco utatur duntaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint? Sed melius est accipere, et in oppidum deferenda; neque enim grave onus est horum, si abundent in fundo.

4932) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Domus usus relictus est aut marito, aut mulieri; si marito, potest ille habitare non solus, verum cum familia quoque sua. An et cum libertis? fuit quaestionis. Et Celsus scripsit: et cum libertis; posse hospitem quoque recipere. Nam ita libro octavo decimo Digestorum scripsit. Quam sententiam et Tubero probat. Sed an etiam inquilinum recipere possit? apud Labeonem memini tractatum libris Posteriorum. Et ait Labeo: eum, qui ipse habitat, inquilinum posse recipere; item, et hospitem, et libertos suos.

L. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Et clientes.

4933) — *L.* 4. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Mulieri autem si usus relictus sit, posse eam et cum marito habitare, Quintus Mucius primus admisit, ne ei matrimonio carendum foret, quum uti vult domo. Nam per contrarium, quin uxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum. Quid ergo, si viduae legatus sit? an nuptiis contractis post constitutum usum, mulier habitare cum marito possit? Et est verum, ut et Pomponius libro quinto, et Papinianus libro nono decimo Quaestionum probat, posse eam cum viro et postea nubentem habitare. Hoc amplius Pomponius ait: et cum socero habitaturam.

4934) — *L.* 5-7. *D. eod.* — V. (*Paulus.*) immo et socer cum nuru habitabit; utique cum vir una sit.

VI. (*Ulp.*) — Non solum autem cum marito, sed et cum liberis libertisque habitare, et cum parentibus poterit. Et ita et Aristo notat apud Sabinum. Et hucusque erit procedendum, ut eosdem, quos masculi, recipere et mulieres possint.

VII. (*Pompon.*) — Non aliter autem mulier hospitem recipere potest, quam si is sit, qui honeste cum ea, quae usum habeat, habitaturus sit.

4935) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Ceterarum quoque rerum usu legato, dicendum est, uxorem cum viro in promiscuo usu eas res habere posse.

4936) — *L.* 22. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Licet tam angustus est legatarius, cui domus usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum, tamen eis, quae vacabunt, proprietarius non utetur, quia licebit usuario aliis et aliis temporibus tota domo uti, quum interdum domini quoque aedium, prout temporis conditio exigit, quibusdam utantur, quibusdam non utantur.

Not. 3.

4937) — *L.* 2. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Cui usus relictus est, uti potest, frui vero non potest. Et de singulis videndum.

4938) — *L.* 8. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Sed neque locabunt seorsum, neque concedent habitationem sine se, nec vendent usum.

4939) — *L.* 11. *D. eod.* (*Gaius.*) Inque eo fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento sit; nec ulli alii ius, quod habet, aut vendere, aut locare, aut gratis concedere potest.

4940) — *L.* 12. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Operas autem servi usuarii non locabit, neque alii utendas concedet, et ita Labeo. Quemadmodum enim concedere alii operas poterit, quum ipse tantum uti debeat? idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usuarium servum posse ibi operari. Quid enim interest, in qua re opera eius utatur? Quare si lanam conduxerit usuarius expediendam, poterit etiam per usuarias ancillas opus perficere; itemque si vestimenta texenda redemerit, vel insulam, vel navem fabricandam, poterit ad haec operis uti usuarii. Nec offendetur illa Sabini sententia, ancillae usu dato ad lanificium eam non mitti, nec ex operis mercedem capi, sed sibi lanam facere iure cogere; sibi enim facere videtur, qui non operas eius locavit, sed opus, quod conduxit, expediit. Idem et Octavenus probat.

4941) — §. 1-3. *J. de usu et habitatione.* (II. 5.) — §. 1. Minus autem scilicet iuris est in usu, quam in usufructu; namque is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, foeno stramentis et lignis ad usum quotidianum utatur; in eo quoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento; nec ulli alii ius, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest, quum is, qui usumfructum habet, possit haec omnia facere. — §. 2. Item is, qui aedium usum habet, hactenus ius habere intelligitur, ut ipse tantum habitet; nec hoc ius ad alium transferre potest, et vix receptum esse videtur, ut hospitem ei recipere liceat; sed cum uxore sua, liberisque suis, item libertis, nec non aliis liberis personis, quibus non minus quam servis utitur, habitandi ius habet; et convenienter, si ad mulierem usus aedium pertineat, cum marito ei habitare licet. — §. 3. Item is, ad quem servi usus pertinet, ipse tantummodo operis atque ministerio eius uti potest, ad alium vero nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est et in iumentis.

Not. 4.

L. 2. *in f. D. eod. Vid.* 4932.

4942) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Ceterum sine eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, non belle inquilinum dici, qui cum eo habitet. Secundum haec et si pensionem habitationis percipiat, dum ipse quoque inhabitat, non erit ei invidendum. Quid enim, si tam spatiosae domus usus sit relictus homini mediocri, ut portiuncula contentus sit? Sed et cum his, quos loco servorum in operis habet, habitabit, licet liberi sint, vel servi alieni.

Not. 5.

4943) — *L.* 12. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Equitii quoque legato usu, videndum, ne et domare possit, et ad vehendum sub iugo uti? Et si forte auriga fuit, cui usus equorum relictus est, non puto eum in Circensibus his usurum, quia quasi locare eos videtur; sed si testator sciens, eum huius esse instituti et vitae, reliquit, videbitur etiam de hoc usu sensisse.

Not. 6.

L. 12. §. 1. *D. eod. Vid.* 4951.

4944) — *L.* 15. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Fundi usu legato licebit usuario et ex penu, quod in annum duntaxat sufficiat, capere, licet mediocris praedii eo modo fructus consumantur, quia et domo et servo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine superesset.

L. 16. *pr. D. eod. Vid.* 3710.

Not. 7.

4945) — §. 4. *J. de usu et habit.* (II. 5.) Sed si pecorum, veluti ovium, usus legatus sit, neque lacte, neque agnis, neque lana utetur usuarius, quia ea in fructu sunt. Plane ad stercorandum agrum suum pecoribus uti potest.

4946) — *L.* 12. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si pecoris ei usus relictus est, puta gregis ovilis, ad stercorandum usurum duntaxat, Labeo ait, sed neque lana, neque agnis, neque lacte usurum; haec enim magis in fructu esse. Hoc amplius etiam modico lacte usurum puto; neque enim tam stricte interpretandae sunt voluntates defunctorum.

Not. 8.

L. 5. §. 2. *D. de usufr. ear. rer. Vid.* 4923.

4947) — *L.* 10. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si usus tantum pecuniae legatus sit, quia in hac specie usus appellatione etiam fructum contineri, magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. Et quidam aiunt, non ante hanc interponi stipulationem, quam data fuerit pecunia; ego autem puto, sive antea sive postea ea pecunia data sit, tenere stipulationem.

4948) — *L.* 22. *pr. D. de usu et habit.* (VII. 8.) (*Pompon.*) Divus Hadrianus, quum quibusdam usus silvae legatus esset, statuit, fructum quoque eis legatum videri, quia, nisi liceret legatariis caedere silvam et vendere, quemadmodum usufructuariis licet, nihil habituri essent ex eo legato.

Not. 9.

L. 19. *D. eod. Vid.* 3735.

Not. 10.

L. 5. §. 1. *D. usufr. quemadm. cav. Vid.* 4870.

4949) — *L.* 11. *D. eod.* (*Papinian.*) Usu quoque domus relicto viri boni arbitratu cautionem interponi oportet, nec mutatur, si pater heredes filios simul habitare cum uxore legataria voluit.

4950) — *L.* 15. §. 1. *D. de usu et habit.* (VII. 8.) (*Paulus.*) Sicut is, cui usus fundi legatus est, quo minus dominus agri colendi causa ibi versetur, prohibere non potest, (alioquin et frui dominum prohiberet) ita nec heres quidquam facere debet, quominus is, cui usus legatus est, utatur, ut bonus paterfamilias uti debet.

4951) — *L.* 18. *D. eod.* (*Paulus.*) Si domus usus legatus sit sine fructu, communis refectio est rei in sartis tectis tam heredis, quam usuarii. Videamus tamen, ne, si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat; si vero talis sit res, cuius usus legatus est, ut heres fructum percipere non

possit, legatarius reficere cogendus sit. Quae distinctio rationem habet.

§. 291.

Not. 1.

4952) — *L. 13. C. de usufr. et habit.* (III. 33.) (*Iustinian.*) Quum antiquitas dubitabat usufructo habitationis legato, et primo quidem cui similis esset, utrumne usui, vel usuifructui, an neutri eorum, sed ius proprium et specialem naturam sortita esset habitatio, postea autem, si posset is, cui habitatio legata esset, eandem locare, vel dominium sibi vindicare, auctorum iurgium decidentes compendioso responso omnem huiusmodi dubitationem resecamus. Et siquidem habitationem quis reliquerit, ad humaniorem declinare sententiam nobis visum est, et dare legatario etiam locationis licentiam. Quid enim distat, sive ipse legatarius maneat, sive alii cedat, ut mercedem accipiat? et multo magis, si habitationis usumfructum reliquerit, quum et nimiae subtilitati satisfactum videatur, etiam nomine ususfructus addito. In tantum etenim valere habitationem volumus, ut non antecellat usumfructum; nec dominium habitationis speret legatarius, nisi specialiter evidentissimis probationibus ipse legatarius possit ostendere, et dominium eius domus sibi esse relictum; tunc etenim voluntati testatoris per omnia obediendum est. Quam decisionem locum habere censemus in omnibus locis, quibus habitatio constitui potest. (530.)

4953) — §. 5. *J. de usu et habit.* (II. 5.) Sed si cui habitatio legata sive aliquo modo constituta sit, neque usus videtur, neque ususfructus, sed quasi proprium aliquod ius. Quam habitationem habentibus propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sententiam nostra decisione promulgata, permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis locare.

4954) — *L. 10. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si habitatio legetur, an perinde sit, atque si usus? quaeritur. Et effectu quidem idem paene esse legatum usus et habitationis, et Papinianus consensit libro octavo decimo Quaestionum. Denique donare non poterit, sed eas personas recipiet, quas et usuarius. Ad heredem tamen nec ipsa transit, nec non utendo amittitur, nec capitis deminutione.

L. 10. §. 1. 2. D. eod. Vid. 4929.

4955) — *L. 10. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Utrum autem unius anni sit habitatio, an usque ad vitam? apud veteres quaesitum est. Et Rutilius: donec vivat, habitationem competere, ait. Quam sententiam et Celsus probat libro octavo decimo Digestorum.

4956) — *L. 41. pr. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Scaevol.*) Olympico habitationem, et horreum, quod in ea domo erat, quoad viveret, legavit. Iuxta eandem domum hortus et coenaculum, quod Olympico legatum non est, fuerunt; ad hortum autem et coenaculum semper per domum, cuius habitatio relicta erat, aditus fuit. Quaesitum est: an Olympicus aditum praestare deberet? Respondi: servitutem quidem non esse, sed heredem transire per domum ad ea, quae commemorata sunt, posse, dum non noceat legatario.

4957) — *L. 12. pr. D. de usu et habit.* (VII. 8.) (*Ulp.*) Plenum autem usum debet habere, si et villae, et praetorii ei relictus est. Venire plane posse proprietarium ad fructus percipiendos, magis dicendum est; et per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est.

L. 12. §. 1. D. eod. Vid. 4931.

Not. 2.

L. 13. C. de usufr. et habit. Vid. 4952.
§. 5. J. de usu et habit. Vid. 4593.
L. 8. pr. D. eod. Vid. 4938.

Not. 3.

L. 10. pr. D. eod. Vid. 4954.

Not. 4.

L. 10. D. de cap. min. Vid. 593.
L. 10. pr. D. de usu et habit. Vid. 4954.
L. 27. L. 32. D. de donat. Vid. 594. 595.

Not. 5.

4958) — *L. 2. D. de usu et usufr. per leg. dat.* (XXXIII. 2.) (*Papinian.*) Hominis operae legatae capitis deminutione vel non utendo non amittuntur. Et quoniam ex operis mercedem percipere legatarius potest, etiam operas eius ipse locare poterit. Quas si prohibeat heres capi, tenebitur. Idem est, et si servus se locaverit. Et quia legatarius fructuarius non est, ad heredem suum operarum legatum transmittit, sed servo usucapto legatum perit.

L. 1. §. 9. D. ad leg. Falcid. Vid. 4760.

Not. 6.

4959) — *L. 2. D. de operis servorum.* (VII. 7.) (*Ulp.*) Operae servi legatae capitis deminutione non amittuntur.

L. 2. D. de usu et usufr. per leg. dat. Vid. 4958.

Not. 7.

4960) — *L. 5. §. 3. D. usufr. quemadm. cav.* (VII. 9.) (*Ulp.*) Et si habitatio, vel operae hominis vel cuius alterius animalis relictae fuerint, stipulatio locum habebit, licet haec usumfructum per omnia non imitantur.

TIT. III.

SERVITUTES QUEMADMODUM CONSTITUANTUR VEL AMITTANTUR.

§. 292.

Not. 1.

L. 1. *C. de bon. maternis. Vid.* 4431.

4961) — *L.* 3. *C. eod.* (*Theodos. et Valentinian.*) Si viva matre emancipati sunt filii, et postea decessit mater, quoniam omni commodo destituitur pater, neque retinet usumfructum, viriles ei inter filios, sive unus sive plures sint, ususfructus tribuimus portiones. — §. 1. Sin vero mulier moriens alios ex filiis emancipatos a patre, alios in patria potestate dimiserit, in hoc casu dispari utetur maritus defunctae beneficio. Quo casu utrique praescripsimus, id est circa eorum quidem portionem, qui adhuc in sacris retinentur, usumfructum ex legum auctoritate retinebit pater, et praemium delatae emancipationis, cum volet, accipiet, in eorum vero parte, quos exisse de potestate viva matre constiterit, usumfructum virilis inter eos portionis secundum praescripta percipiet. — §. 2. In nepotibus etiam vel neptibus hoc observandum esse censemus, ut maritus, qui uxore mortua, non exstantibus filiis, cum solis nepotibus vel neptibus ex hac lege ad emolumentum vocandus est, si unus, vel una pluresve nepotes ex filio uno vel pluribus, qui in potestate defecerunt, procreati sunt, hoc iure utatur, quod de filiis constitutum est. Nam licet hoc novum praesens lex constituat in nepotes, non tamen abs re est, ut in hoc casu deteriores esse nepotibus filii non sinantur. Habeat igitur avus veniens cum nepotibus in potestate durantibus usumfructum bonorum omnium, quae ex defunctae aviae successione delata sunt. Cum vero his quoque libertatem emancipatione largitur, similiter et ab ipsis, sicut de filiis constitutum est, praemium manumissionis accipiat, vel si ex pluribus alteros manumittit, alteros retinet, ex parte manumissorum legitimum praemium, ex parte vero in potestate manentium retineat usumfructum. — §. 3. Quodsi nepotes sint neptesve aut ex emancipato filio, aut ex filia procreati, aut ab ipso avia vivente sacris dimissi, idem avus viriilis cum ipsis portionis habeat usumfructum. Si vero ex nepotibus neptibusve tempore, quo in aviae successionem vocantur, alii in avi sunt potestate, id est mariti defunctae, alii sui iuris sunt, circa personas quidem eorum, qui in potestate consistunt, et in usufructu consequendo, et in emancipationis praemio conquirendo ratio supradicta servetur; in his vero, qui sui iuris sunt, facultas capiendi ususfructus virilis inter eos portionis habeatur. — §. 4. Eadem autem et de pronepotibus utriusque sexus sancimus, manente definitione, quae de singulis sancita est, si filii sint pariter ac nepotes. (426.)

4962) — *L.* 6. *C. de bonis, quae liberis.* (VI. 61.) (*Iustinian.*) Quum oportet similem providentiam tam patribus quam liberis deferri, invenimus autem in veteris iuris observatione multas esse res, quae extrinsecus ad filiosfamilias veniunt, et minime patribus acquiruntur, quemadmodum in maternis bonis, vel quae ex maritali lucro ad eos perveniunt, ita et in his, quae ex aliis causis filiisfamilias acquiruntur, certam introducimus definitionem. Si quis itaque filiusfamilias, vel patris sui, vel avi, vel proavi in potestate constitutus, aliquid sibi acquisierit non ex eius substantia, cuius in potestate sit, sed ab aliis quibuscunque causis, quae ex liberalitate fortunae vel laboribus suis ad eum perveniant, eas suis parentibus non in plenum, sicut antea fuerat sancitum, sed usque ad usumfructum solum acquirat, et eorum ususfructus quidem apud patrem, vel avum, vel proavum, quorum in sacris sit constitutus, permaneat, dominium autem filiisfamilias inhaereat ad exemplum tam maternarum, quam ex nuptialibus causis filiisfamilias acquisitarum rerum. Sic etenim et parenti nihil derogabitur, usumfructum rerum possidenti, et filii non lugebunt, quae ex suis laboribus sibi possessa sunt, ad alios transferenda adspicientes, vel ad extraneos, vel ad fratres suos, quod etiam gravius multis esse videtur. Exceptis castrensibus peculiis, quorum nec usumfructum patrem, vel avum, vel proavum habere veteres leges concedunt; in his enim nihil innovamus, sed vetera iura intacta servamus. Eodem observando etiam in his peculiis, quae quasi castrensia peculia ad instar castrensis peculii accesserunt .... *rel.* (529.)

Nov. 117. *c.* 5. *Vid.* §. 636. not. 3.

L. 14. §. 1. *C. de servit. Vid.* 4257.

L. 12. §. 1-4. *C. de aedif. priv. Vid.* 4258.

L. 25. §. 3. *D. de S. P. R. Vid.* 4773.

L. 12. *pr. D. de relig. Vid.* 4240.

4963) — *L.* 14. *pr. D. quemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Iavolen.*) Si locus, per quem via aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, et intra tempus, quod ad amittendam servitutem sufficit, alluvione facta restitutus est, servitus quoque in pristinum statum restituitur. Quodsi id tempus praeterierit, ut servitus amittatur, renovare eam cogendus est.

L. 10. *D. de S. P. U. Vid.* 4737.

4964) — *L.* 15. §. 1. *D. de usu et ususfr. per leg. dat.* (XXXIII. 2.) (*Marcell.*) Qui duos fundos habebat, unum legavit, et alterius fundi usumfructum alii legavit. Quaero: si fructuarius ad fundum aliunde viam non habeat, quam

per illum fundum, qui legatus est, an fructuario servitus debeatur? Respondit : quemadmodum si in hereditate esset fundus, per quem fructuario posset praestari via, secundum voluntatem defuncti videretur id exigere ab herede, ita et in hac specie non aliter concedendum esse legatario fundum vindicare, nisi prius ius transeundi usufructuario praestet, ut haec forma in agris servetur, quae vivo testatore obtinuerit, sive donec ususfructus permanet, sive dum ad suam proprietatem redierit.

Not. 2.

4965) — *L.* 6. §. 1. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Gaius.*) Constituitur adhuc ususfructus et in iudicio familiae erciscundae et communi dividundo, si iudex alii proprietatem adiudicaverit, alii usumfructum.

4966) — *L.* 22. §. 3. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Ulp.*) Sed etiam quum adiudicat, poterit imponere aliquam servitutem, ut alium alii servum faciat ex iis, quos adiudicat; sed si pure alii adiudicaverit fundum, alium adiudicando amplius servitutem imponere non poterit.

4967) — *L.* 6. §. 10. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Ulp.*) Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri poteat, ut alteri fundum, alteri usumfructum adiudicet.

4968) — *L.* 7. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Neratius scribit : arbitrum, si regionibus fundum non vectigalem divisum duobus adiudicaverit, posse quasi in duobus fundis servitutem imponere.

Not. 4.

L. 13. §. 7. *D. de usufr. Vid.* 4889.

4969) — *L.* 6. *pr. D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Ulp.*) Si quis duas aedes habeat, et alteras tradat, potest legem traditioni dicere : *ut vel istae, quae non traduntur, aerrae sint his, quae traduntur;* vel contra : *ut traditae retentis aedibus serviant;* parvique refert, vicinae sint ambae aedes an non. Idem erit et in praediis. Nam et si quis duos fundos babrat, alium alii potest servum facere tradendo. Duas autem aedes simul tradendo, non potest efficere alteras alteris servas, quia neque acquirere alienis aedibus servitutem, neque imponere potest.

L. 1. *pr. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 2784.

4970) — *L.* 1. §. 9. *D. de superficiebus.* (XLIII. 18.) (*Ulp.*) Servitutes quoque praetorio iure constituentur, et ipsae ad exemplum earum, quae ipso iure constitutae sunt, utilibus actionibus petentur; sed et interdictum de his utile competet.

Not. 5.

L. 34. *D. de S. P. R. Vid.* 1432. 2450.
L. 2. *D. de servit. Vid.* 4761.
L. ult. D. comm. praed. Vid. 4768.

Not. 6.

L. 25. §. 1. *D. de S. P. U. Vid.* 4827.
L. 10. *D. de S. P. R. Vid.* 4848.

4971) — *L.* 21. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Labeo.*) Si qua aqua nondum apparet, eius aquae ductus constitui non potest. Paulus : immo puto idcirco id falsum esse, quia cedi potest, ut aquam quaereres, et inventam ducere liceret.

Not. 7.

4972) — *Gaii instit.* II. 33. Quod autem diximus, usumfructum in iure cessionem tantum recipere, non est temere dictum, quamvis etiam per mancipationem constitui possit eo, quod in mancipanda proprietate detrahi potest : non enim ipse ususfructus mancipatur, sed cum in mancipanda proprietate deducatur, eo fit ut apud alium ususfructus, apud alium proprietas sit.........

4973) — *Vat. fragm.* 47. (*Paulus.*) Per mancipationem deduci ususfructus potest : non etiam transferri. Per "do lego„ legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest. Item potest constitui, et factum est [*], vel communi dividundo iudicio legitimo. In re nec mancipi per traditionem deduci ususfructus non potest, nre in homine si peregrino tradatur. Civili enim actione constitui potest, non traditione, quae iuris gentium est.

50. In mancipatione vel in iure cessione an deduci possit vel ex tempore vel ad tempus, vel ex condicione, vel ad condicionem, dubium est: quem ad modum, nisi is, cui in iure ceditur, dicit, " aio hunc fundum meum esse deducto usufructu ex kal. ian. „; vel, " deducto usufructu usque ad kal. ian. decimas „ : vel, " aio hunc fundum meum esse deducto usufructu, si navis ex Asia venerit „ : item in mancipatione : " emptus mihi est pretio, deducto usufructu, ex kal. illis usque ad kal. illas „ : et eadem sunt in condicione. Pomponius igitur putat non posse ad certum tempus deduci, nec per in iure cessionem, nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse. Ego didici, et deduci ad tempus posse; quia et mancipationem, et in iure cessionem lex ·XII· tabularum confirmant. Numquid ergo et ex tempore et condicione deduci possit? sequitur ut et legatum deduci ad certum tempus sit.

51. Adquiri nobis potest ususfructus et per eos quos in potestate manu mancipiove habemus : sed non omnibus modis, sed legato, vel si heredibus illis institutis deducto usufructu proprietas legetur. Per in iure cessionem autem vel iudicio familiae erciscundae non posse : vel mancipationem ita potest, ut nos proprietatem quae illis mancipio data, deducto usufructu, remancipemus.

4974) — *Vat. fragm.* 80. (*Celsus.*) Si duo fundi domini deducto usufructu proprietatem mancipaverint, uter eorum amiserit usumfructum, ad proprietatem redire : sed non totam, sed cuiusque usumfructum ei parti accedere quam ipse mancipavit : ad eam enim partem redire debet, a qua initio divisus est. Plane, inquid, si partem ususfructus habeat, et ego totam proprietatem eum partis usufructu, non posse me meam partem tibi mancipare, quae est sine usufructu, quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi ususfructus.

4975) — *L.* 32. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Pompon.*) Si quis unas aedes, quas solas habet, vel fundum tradit, excipere potest id, quod personae, non praedii est, veluti usum et usumfructum. Sed et

[*] Pro *et factum est* videtur scribendum *familiae erciscundae.*

si excipiat, ut pascere sibi vel inhabitare liceat, valet exceptio, quum ex multis saltibus pastione fructus percipiatur. Et habitationis exceptione, sive temporalis, sive usque ad mortem eius, qui excepit, usus videtur exceptus.

4976) — *L.* 36. §. 1. *D. eod.* (*African.*) Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto usufructu; Titius decessit. Quaesitum est: quid mihi heredem eius praestare oporteat? Respondit: referre, qua mente ususfructus exceptus sit. Nam si quidem hoc actum est, ut in cuiuslibet persona ususfructus constitueretur, solam proprietatem heredem debiturum; sin autem id actum sit, ut promissori duntaxat ususfructus reciperetur, plenam proprietatem heredem eius debiturum. Hoc ita se habere, manifestius in causa legatorum apparere. Etenim si heres, a quo detracto usufructu proprietas legata sit, prius, quam ex testamento ageretur, decesserit, minus dubitandum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. Idemque, et si sub conditione similiter legatum sit, et pendente conditione heres decessit.

Not. 9.

4977)—§. 2. *J. de legatis.* (II. 20.) .... Nostra autem constitutio.... disposuit ut omnibus legatis una sit natura et quibuscunque verbis aliquid derelictum sit, liceat legatariis id persequi non solum per actiones personales, sed etiam per in rem et per hypothecariam.... *Cf.* §. 720. not. 4.

Not. 12.

L. ult. D. de servit. Vid. 2186.

4978) — *L.* 1. §. 2. *D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Ulp.*) Traditio plane et patientia servitutum inducit officium Praetoris.

4979) — *L.* 25. §. 7. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Quod autem diximus, ex re fructuarii vel ex operis posse acquirere, utrum tunc locum habeat, quoties iure legati ususfructus sit constitutus, an et si per traditionem, vel stipulationem, vel alium quemcunque modum? videndum. Et vera est Pegasi sententia, quam et Iulianus libro sexto decimo secutus est, omnia fructuario acquiri.

L. 20. *C. de pactis. Vid.* 4253.

L. 3. *pr. D. de O. et A. Vid.* 614.

Not. 14.

4980) — *Gaii instit.* II. 29. Sed iura praediorum urbanorum in iure tan*tum* cedi possunt; rusticorum vero, etiam mancipari possunt. — 31. *Vid.* 3491.

4981) — §. 4. *J. de servit.* (II. 3.) Si quis velit vicino aliquod ius constituere, pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam in testamento quis heredem suum damnare, ne altius tollat aedes suas, ne luminibus aedium vicini officiat, vel ut patiatur eum tignum in parietem immittere, vel stillicidium habere, vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

4982) — §. 1. *J. de usufr.* (II. 4.) Ususfructus a proprietate separationem recipit, idque pluribus modis accidit. Ut ecce si quis usumfructum alicui legaverit; nam heres nudam habet proprietatem, legatarius usumfructum; et contra si fundum legaverit deducto usufructu, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero usumfructum. Item alii usumfructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine testamento vero si quis velit usumfructum alii constituere, pactionibus et stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates semper abscedente usufructu, placuit certis modis exstingui usumfructum, et ad proprietatem reverti.

4983) — *L.* 3. *pr. in f. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Gaius*).... Et sine testamento si quis velit usumfructum constituere, pactionibus et constitutionibus id efficere potest.

Not. 15.

L. 3. *pr. D. de O. et A. Vid.* 614.

Not. 16.

L. ult. D. de servit. Vid. 2186.

L. 1. *pr. in f. D. de S. P. R. Vid.* 4978.

L. 25. §. *ult. D. de usufr. Vid.* 4979.

§. 4. *J. de serv. Vid.* 4981.

§. 1. *J. de usufr. Vid.* 4981.

Not. 17.

§. 4. *J. de serv. Vid.* 4981.

4984) — *L.* 3. *pr. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Gaius.*) Omnium praediorum iure legati potest constitui ususfructus, ut heres iubeatur dare alicui usumfructum. Dare autem intelligitur, si induxerit in fundum legatarium, eumve patiatur uti frui. Et sine testamento si quis velit usumfructum constituere, pactionibus et stipulationibus id efficere potest.

Not. 18.

L. 2. *D. comm. pr. Vid.* 4803.

L. 10. *pr. D. si serv. vind. Vid.* 4017.

L. 7. *D. de itin. actuq. priv. Vid.* 1563.

L. 25. *D. quemadm. serv. amitt. Vid.* 1562.

4985) — *L.* 1. §. 5. *D. de itin. actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Iulianus ait, quoad usque ingressus est, eo usque ei interdictum competere, quod verum est.

Not. 19.

4986) — *L.* 6. §. 1. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Sciendum tamen, in his servitutibus eundem esse possessorem iuris et petitorem, et si forte non habeam aedificatum altius in meo, adversarius meus possessor est. Nam quum nihil sit innovatum, ille possidet, et aedificantem me prohibere potest et civili actione, et interdicto quod vi aut clam. Idem, et si lapilli iactu impedierit. Sed et si patiente eo aedificavero, ego possessor ero effectus.

Not. 20.

4987) — *L.* 18. §. 2. *D. quemad. serv. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Si, quum ius haberes immittendi, vicinus statuto tempore aedificatum non habuerit, ideoque nec tu immittere potueris, non ideo magis servitutem amittes, quia non potest videri usucepisse vicinus tuus libertatem aedium suarum, qui ius tuum non interpellavit.

4988) — *L.* 15. *D. de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Alfenus.*) Si prius, quam aedificatum esset, ageretur, ius vicino non esse aedes altius tollere, nec res ab eo defenderetur, partes iudicis non alias futuras fuisse ait, quam ut eum, cum quo ageretur, cavere iuberet, non prius se aedificaturum, quam ultro egisset, ius sibi esse, altius

tollere. Idemque e contrario, cum quis agere vellet, Ius sibi esse invito adversario altius tollere, eo non defendente, similiter, inquit, officio iudicii continebitur, ut cavere adversarium iubeat, nec opus novum se nuntiaturum, nec aedificanti vim facturum. Eaque ratione hactenus is, qui rem non defendet, punietur, ut de iure suo probare necesse habeat; id enim est, petitoris partes sustinere.

L. 6. §. 1. *D. si serv. vind. Vid.* 4986.

§. 293.

Not. 1.

L. 1. *in f. L.* 2. *pr. D. de aq. et aq. pluv. arc. act. Vid.* 4823. 1452.

4989) — *L.* 26. *D. eod.* (*Scaev.*) Scaevola respondit: solere eos, qui iuri dicundo praesunt, tueri ductus aquae, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi ius non probaretur.

L. 3. §. 4. *D. de aq. quot. et aest. Vid.* 4586.

Not. 2.

L. 14. *pr. D. de servit. Vid.* 5012.

4990) — *L.* 4. §. 29. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Paulus.*) Libertatem servitutum usucapi posse, verius est, quia eam usucapionem sustulit lex Scribonia, quae servitutem constituit, non etiam eam, quae libertatem praestat sublata servitute. Itaque si, quum tibi servitutem deberem, ne mihi puta liceret altius aedificare, et per statutum tempus altius aedificatum habuero, sublata erit servitus.

4991) — *Pauli sent. rec.* I. 17. — 1. Viam, iter, actum, aquaeductum, qui biennio usus non est, amisisse videtur: nec enim ea usucapi possunt, quae non utendo amittuntur. — 2. Servitus hauriendae aquae vel ducendae biennio omissa intercidit, et biennio usurpata recipitur.

Not. 3.

L. 10. *pr. D. si serv. vind. Vid.* 4017.

L. 1. §. *ult. D. de aq. et aq. pluv. arc. act. Vid.* 4823.

4992) — *L.* 5. §. 3. *D. de itin. actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Si quis servitutem iure impositam non habeat, habeat autem velut longae possessionis praerogativam ex eo, quod diu usus est servitute, interdicto hoc uti potest.

4993) — *L.* 1. *C. de servit. et aqua.* (III. 34.) (*Antonin.*) Si quas actiones adversus eum, qui aedificium contra veterem formam exstruxit, ut luminibus tuis officeret, competere tibi existimas, more solito per iudicem exercere non prohiberis. Is, qui iudex erit, longi temporis consuetudinem vicem servitutis obtinere sciet, modo si is, qui pulsatur, nec vi, nec clam, nec precario possidet. (211.)

4994) — *L.* 2. *C. eod.* (*Antonin.*) Si aquam per possessionem Martialis eo sciente duxisti, servitutem exemplo rerum immobilium tempore quaesisti. Quodsi ante id spatium eius usus tibi interdictus est, frustra sumtus in ea re factos praestari tibi postulas, quum in aliena possessione operis facti dominium, quoad in eadem causa manet, ad eum pertineat, cuius est possessio. (215.)

4995) — *L.* 10. §. 1. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Ulp.*) Hoc iure utimur, ut servitutes per se nunquam longo tempore capi possint cum aedificiis possint.

Not. 4.

L. 2. *C. de servit. Vid.* 4994.

L. 12. *in f. C. de praescr. longi temp. Vid.* 773.

Not. 5.

4996) — *L.* 1. §. 6. *D. de itin. actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Vivianus recte ait: eum, qui propter incommoditatem rivi, aut propterea, quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit, quamvis id frequenter fecit, non videri omnino usum; itaque inutile esse interdictum, non quasi precario usum, sed quasi nec usum. Ergo secundum hoc neutro usus videtur; multo enim minus illo usus est, per quem non ivit, propter incommoditatem rivi, aut propterea, quia via publica praerupta erat. Idem erit dicendum, et si non erat via publica, sed iter privatum; nam et hic eadem quaestio est.

L. 7. *D eod. Vid.* 1503.

Not. 6.

L. 10. *pr. D. si serv. vind. Vid.* 4017.

L. 1. *in f. D. de aq. pluv. arc. act. Vid.* 4823.

L. 2. *C. de servit. Vid.* 4994.

Not. 8.

L. 25. *D. quemadm. servit. amitt. Vid.* 1562.

L. 1. §. 10. *D. de aq. quot. et aest. Vid.* 935.

Not. 10.

L. 3. §. 2. *D. de itin. actuq. priv. Vid.* 1585.

4997)—*L.* 3. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis mandatu meo fundum emerit, aequissimum est, mibi hoc interdictum dari, ubi ille usus est, qui mandatu meo emit.

Not. 11

4998) — *L.* 1. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Is, cuius colonus, aut hospes, aut quis alius iter ad fundum fecit, usus videtur itinere, vel actu, vel via, et idcirco interdictum habebit. Et haec ita Pedius scribit, et adiicit: etiam si ignoravit, cuius fundus esset, per quem iret, retinere eum servitutem.

4999)—*L.* 3. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Uti videmur servitutibus etiam per servos, vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites, et fere per eos omnes, qui nobis retinent servitutes. Sed enim per fructuarium quidem servitus retinetur, per fructuarium autem interdictum hoc domino non competere, Iulianus ait.

5000) — *L.* 5. *D. quemadm. serv. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Servitus et per socium, et fructuarium et bonae fidei possessorem nobis retinetur.

L. 6. *pr. D. eod.* (*Celsus.*) Nam satis est fundi nomine itum esse.

5001) — *L.* 20. *D. eod.* (*Scaev.*) Usu retinetur servitus, cum ipse, cui debetur, utitur, quive in possessione eius est, aut mercenarius, aut hospes, aut medicus, quive ad visitandum dominum venit, vel colonus, aut fructuarius.

L. 12. §. 2. *D. de usufr. Vid.* 1440.

L. 38. 39. *D. eod. Vid.* 4890. 4891.

5002) — *L.* 40. *D. eod.* (*Marcian.*) Quodsi donavero, non alias retineo, nisi ille utatur.

5003) — *L. 29. pr. D. quib. modis ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Ulp.*) Pomponius quaerit : *Si fundum a me proprietarius conduxerit, eumque fundum vendiderit Seio non deducto usufructu, an usumfructum per emtorem retineam?* Et ait : licet proprietarius mihi pensionem solverit, tamen usumfructum amitti, quia non meo nomine, sed suo, fruitus est emtor; teneri plane mihi ex locato proprietarium, quanti mea interfuit, id factum non esse. Quanquam si a me conductum usumfructum quis alii locaverit, retinetur ususfructus, sed si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum amitti; non enim meo nomine fruitur colonus.

Not. 12.

L. 6. L. 20. pr. D. de S. P. U. Vid. 4808. 4777.
L. 4. §. 27. D. de usurp. Vid. 3615.
L. 2. C. de servit. Vid. 4994.
L. 10. C. de acq. et ret. poss. Vid. 4020.

Not. 13.

L. 12. inf. C. de praescr. l. t. Vid. 775.

§. 294.

Not. 1.

5004) — *L. 1. D. quemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Gaius*). Servitutes praediorum confunduntur, si idem utriusque praedii dominus esse coeperit.
L. 30. pr. D. de S. P. U. Vid. 4218.
§. 3. J. de usufr. Vid. 4904.
5005) — *L. 3. §. 2. D. de usufr. accrescendo.* (VII. 2.) (*Ulp.*) Non solum autem si duobus ususfructus legetur, est ius accrescendi, verum et si alteri ususfructus, alteri fundus legatus sit; nam amittente usumfructum altero, cui erat legatus, magis iure accrescendi ad alterum pertinet, quam redit ad proprietatem. Nec novum; nam et si duobus ususfructus legetur, et apud alterum sit consolidatus, ius accrescendi non perit, neque ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse, quibus modis amitteret ante consolidationem, iisdem et nunc amittit. Et ita et Neratio et Aristoni videtur, et Pomponius probat.
L. 4. D. usufructuar. quemadm. caveat. Vid. 1536.
5006) — *L. 17. D. quib. m. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Iulian.*) Si tibi fundi ususfructus pure, proprietas autem sub conditione Titio legata fuerit, et pendente conditione dominium proprietatis acquisieris, deinde conditio exstiterit, pleno iure fundum Titius habebit. Neque interest, quod detracto usufructu proprietas legata sit; dum enim proprietatem acquiris, ius omne legati ususfructus amisisti.
L. 8. §. 1. D. de servit. Vid. 4752.
5007) — *L. 27. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Iulian.*) Si communi fundo meo et tuo serviat fundus Sempronianus, et eundem in commune redemerimus, servitus exstinguitur, quia par utriusque domini ius in utroque fundo esse incipit. At si proprio fundo meo et proprio tuo idem serviat, manebit servitus, quia proprio fundo per communem servitus deberi potest.
L. 18. D. de servit. Vid. 1415.

5008) — *L. 116. §. 4. D. de leg.* I. (XXX.) (*Florentin.*) Fundus legatus talis dari debet, qualis relictus est. Itaque sive ipse fundo heredis servitutem debuit, sive ei fundus heredis, licet confusione dominii servitus exstincta sit, pristinum ius restituendum est, et nisi legatarius imponi servitutem patiatur, petenti ei legatum exceptio doli mali opponetur; si vero fundo legato servitus non restituetur, actio ex testamento superest.
5009) — *L. 70. §. 1. D. eod.* (*Gaius.*) Nam et si fundus, qui meo fundo serviebat, tibi legatus fuerit, non aliter a me tibi praestari debet, quam ut pristinam servitutem recipiam.
5010) — *L. 84. §. 4. D. eod.* (*Iulian.*) Aedes, quibus heredis aedes serviebant, legatae sunt et traditae legatario non imposita servitute. Dixi : posse legatarium ex testamento agere, quia non plenum legatum accepisset; nam et eum, qui debilitatum ab herede servum acceperit, recte ex testamento agere.
5011) — *L. 9. D. comm. praed.* (VIII. 4.) (*Pompon.*) Si ei, cuius praedium mihi serviebat, heres exstiti, et eam hereditatem tibi vendidi, restitui in pristinum statum servitus debet, quia id agitur, ut quasi tu heres videaris exstitisse.
5012) — *L. 57. pr. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Papinian.*) Dominus fructuario praedium, quod ei per usumfructum serviebat, legavit, idque praedium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat, coactus est. Mansisse fructus ius integrum ex postfacto apparuit.
L. 7. §. 1. D. de fundo dot. Vid. 4639.
5013) — *L. 35. pr. D. de bon. libertor.* (XXXVIII. 2.) (*Iavolen.*) A liberto suo herede Seius usumfructum fundi Maevio legavit; is libertus Maevio herede relicto decessit. Quaero : quum contra tabulas testamenti petierit filius Seii adversus Maevium, utrum deducto usufructu pars debita eius fundi restituenda sit, an solida? quia eorum bonorum acceperit possessionem, quae liberti fuerint, quum moreretur filius. Respondit : usumfructum in causam pristinam restituendum puto. Optimum itaque erit, arbitrum postulare, ut arbitrio eius ususfructus in integrum restituatur.

Not. 2.

5014) — *L. 2. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Celsus.*) Est enim ususfructus ius in corpore, quo sublato et ipsum tolli necesse est.
5015) — *L. 24. D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Iavolen.*) Quum usumfructum horti haberem, flumen hortum occupavit, deinde ab eo recessit. Ius quoque ususfructus restitutum esse, Labeoni videtur, quia id solum perpetuo eiusdem iuris mansisset. Sed ita id verum puto, si flumen inundatione hortum occupavit; nam si alveo mutato inde manare coeperit, amitti usumfructum existimo, quum is locus alvei publicus esse coeperit, neque in pristinum statum restitui possit. — §. 1. Idem iuris in itinere et actu custodiendum esse, ait Labeo. De quibus rebus ego idem, quod in usufructu, sentio. — §. 2. Labeo ait : Nec si summa terra sublata ex fundo meo, et alia regesta esset, idcirco meum solum esse desinit, non magis, quam stercorato agro.
5016) — *L. 30. D. eod.* (*Gaius.*) Caro et

corium mortui pecoris in fructu non est, quia mortuo eo ususfructus exstinguitur.

L. 31. D. quib. m. ususfr. amitt. Vid. 3714.

5017)—*L. 23. D. eod.* (*Pompon.*) Si ager, cuius ususfructus noster sit, flumine vel mari inundatus fuerit, amittitur ususfructus, quum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur, ac ne piscando quidem retinere poterimus usumfructum. Sed quemadmodum, si eodem impetu discesserit aqua, quo venit, restituitur proprietas, ita et usumfructum restituendum, dicendum est.

L. 24. pr. et §. 1. D. eod. Vid. 5015.

§. 3. J. de usufr. Vid. 4904.

L. 14. pr. D. quemadm. servit. amitt. Vid. 4965.

5018)—*L. 10. §. 2-8. D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Ulp.*)—§. 2. Agri vel loci usufructu legato, si fuerit inundatus, ut stagnum iam sit aut palus, procul dubio exstinguetur. — §. 3. Sed et si stagni ususfructus legetur, et exaruerit sic, ut ager sit factus, mutata re ususfructus exstinguitur. — §. 4. Non tamen, si arvi ususfructus legetur, et ibi vineae sint positae, vel contra, puto exstingui. Certe silvae usufructu legato, si silva caesa illic sationes fuerint factae, sine dubio ususfructus exstinguitur. — §. 5. Si massae ususfructus legetur, et ex ea vasa sint facta, vel contra, Cassius apud Urseium scribit, interire usumfructum; quam sententiam puto veram. — §. 6. Proinde et ornamentum dissolutum aut transfiguratum exstinguit usumfructum. — §. 7. In navis quoque usufructu, Sabinus scribit, si quidem per partes refecta sit, usumfructum non interire; si autem dissoluta sit, licet iisdem tabulis, nulla praeterea adiecta, restaurata sit, usumfructum exstincum. Quam sententiam puto veriorem. Nam et si domus diruta fuerit, et ex iisdem caementis tignisque restituta, ususfructus exstinguitur. — §. 8. Quadrigae usufructu legato, si unus ex equis decesserit, an exstinguatur ususfructus? quaeritur. Ego puto, multum interesse, equorum an quadrigae ususfructus sit legatus; nam si equorum, supererit in residuis, si quadrigae, non remanebit, quoniam quadriga esse desiit.

5019) — *L. 11. D. eod.* (*Paulus.*) Nisi alius ante diem legati cedentem substitutus sit.

5020) — *L. 12. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si cui balnei ususfructus legatus sit, et testator habitationem ex hoc fecerit, vel si tabernae, et diaetam fecerit, dicendum est, usumfructum exstinctum.

L. 31. D. eod. Vid 3714.

L. 5. §. 2. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid. 1409.

L. 20. §. 2. D. de S. P. U. Vid. 4621.

5021) — *L. 36. pr. D. de usufr.* (VII. 1.) (*African.*) Qui usumfructum areae legaverat, insulam ibi aedificavit; ea vivo eo decidit vel deusta est. Usumfructum deberi existimavit; contra autem non idem iuris esse, si insulae usufructu legato, area deinde insula facta sit. Idemque esse, et si scyphorum ususfructus legatus sit, deinde massa facta, et iterum scyphi. Licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse, quorum ususfructus legatus sit.

5022) — *L. 71. D. eod.* (*Marcell.*) Si in area, cuius ususfructus alienus esset, quis aedificasset intra tempus, quo ususfructus periit, superficie sublata restitui usumfructum, veteres responderunt.

5023) — *L. 5. §. 3. D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Ulp.*) Si areae sit ususfructus legatus, et in ea aedificium sit positum, rem mutari, et usumfructum exstingui, constat. Plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento vel de dolo tenebitur.

5024) — *L. 6. D. eod.* (*Pompon.*) Sed et interdictum quod vi aut clam usufructuario competit.

5025) — *L. 7. D. eod.* (*Iulian.*) Nisi sublato aedificio usumfructum areae mihi cesserit, tempore scilicet, quo ususfructus periit, transacto.

L. 9. pr. D. si serv. vind. Vid. 4840.

L. 20. §. 2. D. de S. P. U. Vid. 4621.

5026) — *L. 13. pr. D. de S. P. R.* (VIII. 3.) (*Iavolen.*) Certo generi agrorum acquiri servitus potest, velut vineis, quodque ea ad solum magis, quam ad superficiem pertineat; ideo sublatis vineis servitus manebit. Sed si in contrahenda servitute aliud actum erit, doli mali exceptio erit necessaria.

Not. 3.

L. 4. pr. D. de servit. Vid. 4804.

5027) — *L. 16. D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Ulp.*) Si sub conditione mihi legatus sit ususfructus, medioque tempore sit penes heredem, potest heres usumfructum alii legare. Quae res facit, ut, si conditio exstiterit mei legati, ususfructus ab herede relictus finiatur. Quodsi ego usumfructum amisero, non revertetur ad legatarium, cui ab herede pure legatus fuerat, quia ex diversis testamentis ius coniunctionis non contingit.

5028) — *L. 5. C. de usufr.* (III. 33.) (*Alexand.*) Si pater usumfructum praediorum in tempus vestrae pubertatis matri vestrae reliquit, finito usufructu, postquam vos adolevistis, posterioris temporis fructus perceptos ab ea repetere potestis, quos nulla ratione sciens de alieno percepit. (226.)

5029) — *Nov. 22. c. 32.* Si vero solum usumfructum rerum aut vir uxori, aut coniux marito per novissimam dederit voluntatem, ante nos quidem dicebat lex, si ad secundas veniret nuptias aut pater aut mater, statim relicto usu cadere, sicut prius cadebat proprietate, et repente illum filiis restitui, si vero impuberes forsan filii fuissent, etiam cum medii temporis fructibus; hoc enim videbatur legi. Nobis autem non satis hoc placuit, sed volumus, vel si ususfructus detur per largitatem, aut mortis causa donationem factam, aut inter vivos, in quibus licet etiam donari, relinquatur, et accipiens ad secundas veniat nuptias, manere sic quoque usum, donec supersit, qui hunc habet usumfructum, nisi expressim ille, qui donationem sicut dictum est fecit, aut hunc reliquit, sive masculus sive femina, dixerit, velle ad secundas veniente nuptias eo, qui usumfructum accepit, solvi eum, et ad suam reverti proprietatem. Sed haec quidem de iis, quae per largitatem dantur, diximus.

5030) — *L. 12. C. de usufr.* (III. 33.) (*Iustinian.*) Ambiguitatem antiqui iuris decidentes sancimus, sive quis uxori suae, sive alii cuicunque usumfructum reliquerit sub certo tempore, in quod vel filius eius, vel quisquam alius pervenerit, stare usumfructum in annos singulos, in quos testator ata-

tuit, sive persona, de cuius aetate compositum est, ad eam pervenerit, sive non. Neque enim ad vitam hominis respexit, sed ad certa curricula, nisi ipse, cui ususfructus legatus sit, ab hac luce fuerit subtractus; tunc etenim ad posteritatem eius usumfructum transmitti non est possibile, quum morte usumfructum penitus exstingui, iuris indubitati sit. — §. 1. Sin autem talis fuerit inserta conditio, donec in furore filius vel alius quisquam remanserit, vel in aliis similibus casibus, quorum eventus in incerto sit, siquidem resipuerit filius vel alius, pro quo hoc dictum est, vel conditio exstiterit, usumfructum finiri; sin autem adhuc is in furore constitutus decesserit, tunc, quasi in usufructuarii vitam eo relicto, manere usumfructum apud eum. Quum enim possibile erat usque ad omne vitae tempus usufructuarii non ad suam mentem venire fureotem vel conditionem impleri, humanissimum est, ad vitam eorum usumfructum extendi. Quemadmodum etenim, si decesserit usufructuarius ante impletam conditionem vel furorem finitum, exstinguitur ususfructus, ita humanum est, extendi eum in usufructuarii vita, etsi antea decesserit furiosus vel alia conditio defecerit. (530.)

5031) — *L. 32. §. 6. D. de usu et usufr. leg.* (XXXIII. 2.) (*Scaev.*) Duas filias et filium mente captum heredes scripsit; filiae portionis mente capti datae usumfructum legavit in haec verba: *Hoc amplius Publia Clementiana praecipiet sibi usumfructum quartae partis hereditatis meae, ex qua Iulium Iustum filium meum heredem institui, petoque a te Publia Clementiana, uti fratrem tuum Iulium Iustum alas, tuearis, dependas pro eo, pro quo tibi usumfructum portionis eius reliqui, donec mentis compos fiat et convalescat.* Quaesitum est: quum filius in eodem furore in diem mortis suae perseverans decesserit, an ususfructus interciderit? Respondi: verbis, quae proponerentur, perseverare legatum, nisi manifestissime probetur, aliud testatorem sensisse.

Not. 4.

L. 8. §. 1. D. de servit. Vid. 4752.
L. 34. pr. in f. D. de S. P. R. Vid. 1452.
L. 65. pr. D. de usufr. Vid. 4916.

Not. 5.

5032) — *L. 8. pr. D. quaemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Si stillicidii immittendi ius habeam in aream tuam, et permisero ius tibi in ea area aedificandi, stillicidii immittendi ius amitto. Et similiter, si per tuum fundum via mihi debeatur, et permisero tibi in eo loco, per quem via mihi debetur, aliquid facere, amitto ius viae.

5033) — *L. 5. pr. D. de S. P. U.* (VIII. 2.) (*Ulp.*) Invitum autem in servitutibus accipere debemus non solum eum, qui contradicit, sed et eum, qui non consentit. Ideo Pomponius libro quadragesimo: et infantem et furiosum invitos recte dici, ait; non enim ad factum, sed ad ius servitutis haec verba referuntur.

L. 28. D. comm. div. Vid. 2462.

Not. 6.

L. 10. D. de cap. min. Vid. 593.
L. 2. D. de usu et usufr. per leg. dat. Vid. 4958.

5034) — *L. 4. D. quemadm. serv. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Iter sepulcro debitum non utendo nunquam amittitur.

5035) — *Vat. fragm.* 46. (*Paulus.*) Actio de usufructu iisdem modis perit quibus ipse ususfructus, praeterquam non utendo. Pecuniae quoque usus fructus legatus per annum non utendo, quia nec usus fructus est, et pecuniae dominium fructuarii, non heredis, est.

Not. 7.

L. 13. C. de serv. Vid. 4419.

5036) — *L. 16. C. de usufr.* (III. 33.) (*Iustinian.*) Corruptionem ususfructus multiplicem esse veteribus placuit, vel morte usufructuarii, vel capitis deminutione, vel non utendo, vel aliis quibusdam non ignoratis modis. Sed de usufructu quidem hoc indubitatum fuerat; de personali autem actione, quae super usufructu nascitur, sive in stipulationem ususfructus deductus sit, sive ex testamento relictus, dubitabatur, morte quidem usufructuarii et capitis deminutione eam tolli, omnibus concedentibus, non utendo autem, si per annum vel biennium forsitan eundem usumfructum non petierit usufructuarius, si personalis actio tollatur, altercantibus. — §. 1. Sed nos hoc decidentes sancimus, non solum actionem, quae de usufructu nascitur, sed nec ipsum usumfructum non utendo cadere, nisi tantummodo morte usufructuarii et ipsius rei interitu, sed usumfructum, quem sibi aliquis acquisivit, hunc habeat dum vivit intactum, quum multae et innumerabiles causae rebus incidant mortalium, per quas homines iugiter retinere quod habent non possunt. Et est satis durum, per huiusmodi difficultates amittere, quod semel possessum est, nisi talis exceptio usufructuario opponatur, quae, etiamsi dominium vindicaret, posset eum praesentem vel absentem excludere. — §. 2. Sed neque per omnem capitis deminutionem huiusmodi detrimentum imminere nostris patimur subiectis (quare enim, si filiusfamilias fuerit is, qui usumfructum habet, forte ex castrensi peculio, ubi nec patri ususfructus acquiritur, ei possessum, per emancipationem eum amittat?) sed, secundum quod definitum est, tunc eum desinere, quum usufructuarius vel res pereat, et tantummodo eum cum anima vel rei substantia exspirare, nisi praedictae exceptionis vigor reclamaverit; excepta videlicet tali capitis deminutione, quae vel libertatem, vel civitatem romanam possit adimere; tunc etenim ususfructus omnimodo ereptus ad suam revertatur proprietatem. (530.)

Nov. 131. c. 6. Vid. 3250.

Not. 8.

L. 7. D. quemadm. servit. amitt. Vid. 678.

5037) — *L. 14. pr. C. de serv.* (III. 34.) (*Iustinian.*) Quum talis quaestio in libris Sabinianis verteretur: quidam enim pactus erat cum vicino suo, ut liceret ei vel per se vel per suos homines per agrum vicini transitum facere, iterque habere uno tantummodo die per quinquennium, quatenus ei licentia esset in suam silvam inde transire, et arbores excidere, vel facere, quidquid necessarium ei visum fuisset, et quaereretur, quando huiusmodi servitus non utendo amitteretur? et quidam putarent, si in primo vel secundo quinquennio per eam viam itum non

esset, candem servitutem penitus tolli, quasi per biennium ea non utendo deperdita, singulo die quinquennii pro anno numerando, aliis autem aliam sententiam eligentibus, nobis placuit ita causam dirimere, ut, quia iam per legem iatam a nobis prospectum est, ne servitutes per biennium non utendo depereant, sed per decem vel viginti annorum curricula, et in proposita specie, si per quatuor quinquennia nec uno die vel ipse vel homines eius eadem servitute usi sunt, tunc eam penitus amittat viginti annorum desidia. Qui enim in tam longo prolixoque spatio suum ius minime consecutus est, sera poenitentia ad pristinam servitutem reverti desiderat. (531.)

5038) — *L.* 13. *D. de usu et usufr. per leg. dat.* (XXXIII. 2.) (*Paulus.*) Cum ususfructus alternis annis legatur, nun unum, sed plura legata sunt. Aliud est in servitute aquae et viae; viae enim servitus una est, quia natura sui habet intermissionem.

5039) — *L.* 28. *D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Paulus.*) Si ususfructus alternis annis legetur, constat, non posse non utendo cum amitti, quia plura sunt legata.

Not. 9.

L. 6. *D. de S. P. U. Vid.* 4808.

L. 4. §. 27. *D. de usurp. Vid.* 5615.

L. 13. *C. de servit. Vid.* 4419.

Not. 10.

L. 16. §. 1. *C. de usufr. Vid.* 5036.

§. 3. *J. de usufr. Vid.* 4904.

Not. 11.

L. 32. §. 1. *D. de S. P. U. Vid.* 596.

Not. 12.

L. 3. §. 2. *D. de itin. actuq. priv. Vid.* 1383.

Not. 13.

L. 10. §. 1. *D. quemadm. serv. amitt. Vid.* 679.

5040) — *L.* 17. *D. eod.* (*Pompon.*) Labeo ait: si is, qui haustum habet, per tempus, quo servitus amittitur, ierit ad fontem, nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse.

5041) — *L.* 18. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis alia aqua usus fuerit, quam de qua in servitute imponenda actum est, servitus amittitur.

5042) — *L.* 20. *D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Paulus.*) Is, qui usumfructum habet, si tantum utatur, quia existimet, se usum tantum habere, an usumfructum retineat? Et si quidem sciens, se usumfructum habere, tantum uti velit, nihilominus et frui videtur, si vero ignoret, puto eum amittere fructum; non enim ex eo, quod habet, utitur, sed ex eo, quod putavit se habere.

5043) — *L.* 9. §. 1. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Paulus.*) Qui latiore via vel angustiore usus est, retinet servitutem, sicuti qui aqua, ex qua ius habet utendi, alia mixta usus est, retinet ius suum.

L. 2. *D. quemadm. serv. amitt. Vid.* 4836.

5044) — *L.* 17. *pr. D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Paulus.*) Si prius nocturnae aquae servitus mihi concessa fuerit, deinde postea alia cessione diurnae quoque ductus aquae concessus mihi fuerit, et per constitutum tempus nocturna duntaxat aqua usus fuerim, amitto servitutem aquae diurnae, quia hoc casu plures sunt servitutes diversarum causarum.

Not. 14.

5045) — *L.* 18. §. 1. *D. quemadm. servit. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Tempus, quo non est usus praecedens fundi dominus, cui servitus debebatur, imputatur ei, qui in eius locum successit.

Not. 15.

L. 34. §. 1. *L.* 35. *D. de S. P. R. Vid.* 2450. 2451.

L. 14. *pr. D. quemadm. serv. amitt. Vid.* 4863.

5046) — *L.* 10. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Gaius.*) Si de fundo proprietarium et fructuarium praedo expulerit, atque ob id fructuarius constituto tempore non usus perdiderit ius suum, nemo dubitat, quin dominus, sive experiatur cum fructuario adversus praedonem, sive non experiatur, retinere debeat reversum ad se usumfructum, et quod fructuarius perdidit, id ad damnum eius pertineat, cuius facto periit.

Not. 16.

L. 11. *pr. D. quemadm. serv. amitt. Vid.* 4837.

5047) — *L.* 1. §. 5. 6. *D. usufr. quemadm. cav.* (VII. 9.) (*Ulp.*) — §. 5. Utilius autem visum est, stipulatione de hoc caveri, ut, si quis non viri boni arbitratu utatur, committatur stipulatio statim, nec exspectandum sit, ut amittatur ususfructus. — §. 6. Habet autem stipulatio ista duas causas: unam, si aliter quis utatur, quam vir bonus arbitrabitur, aliam de usufructu restituendo. Quarum prior statim committitur, quam aliter fuerit usus, et saepius committetur, sequens committitur finito usufructu.

Not. 17.

5048) — *L.* 27. *pr. in f. D. de noxalib. act.* (IX. 4.) (*Gaius.*) . . . . Ususfructus autem, etiamsi persecutio eius denegetur, ipso iure durat eousque, donec non utendo constituto tempore pereat.

5049) — *L.* 9. §. 5. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Celsus recte scribit: si aedium tuarum ususfructus Titiae sit, damni infecti aut dominum repromittere, aut Titiam satisdare debere. Quodsi in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cavendum fuit, Titiam utifrui prohibebit. Idem ait: eum quoque fructuarium, qui non reficit, a domino utifrui prohibendum. Ergo et si de damno infecto non cavet, dominusque compulsus est repromittere, prohiberi debet frui.

5050) — *L.* 10. *D. eod.* (*Paulus.*) Quamvis alienus ususfructus sit, dominum repromittere oportere, Cassius ait. Nisi proprietarius in totum repromittat, vel fructuarius satisdet, mitti oportet in possessionem eum, cui non cavetur. Sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caveat, denegandam ei fructus petitionem, Iulianus scribit. Sed si fructuarius de soli vitio

quid praestiterit, ius dominii ad eum transferri oportet.

Not. 18.

5051) — *L.* 14. *D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Pomp.*) Excepta capitis deminutione vel morte, reliquae causae vel pro parte interitum ususfructus recipiunt.

5052)—*L.* 25. *D. eod.* (*Pompon.*) Placet vel certae partis, vel pro indiviso usumfructum non utendo amitti.

Not. 19.

L. 8. §. 1. *D. quemadm. servit. amitt. Vid.* 4771.

*5053) — *L.* 9. *D. eod.* (*Iavolen.*) Aqua si in partem aquagii influxit, etiamsi non ad ultima loca pervenit, omnibus tamen partibus usurpatur.

L. 9. §. 1. *D. si serv. vind. Vid.* 5045.

Not. 20.

5054)—*L.* 10. *pr. D. quemadm. serv. amitt.* (VIII. 6.) (*Paulus.*) Si communem fundum ego et pupillus haberemus, licet uterque non uteremur, tamen propter pupillum et ego viam retineo.

L. 6. §. 1. *D. eod. Vid.* 4774.

Not. 21.

5055) — *L.* 19. *D. eod.* (*Pompon.*) Si partem fundi vendendo lege caverim, uti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem, et statutum tempus intercesserit, antequam rivum facerem, nihil iuris amitto, quia nullum iter aquae fuit, sed manet mihi ius integrum. Quodsi fecissem iter, neque usus essem, amittam. — §. 1. Si per fundum meum viam tibi legavero, et adita mea hereditate, per constitutum tempus ad amittendam servitutem ignoraveris, eam tibi legatam esse, amittes viam non utendo; quodsi intra idem tempus, antequam rescires, tibi legatam servitutem, tuum fundum vendideris, ad emtorem via pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit, quia scilicet tua esse coeperat, ut iam nec ius repudiandi legatum tibi possit contingere, quum ad te fundus non pertineat.

Not. 22.

L. 5. *L.* 6. *pr. D. eod. Vid.* 5000.

5056)—*L.* 20-24. *D. eod.* — XX. (*Scaev.*) Usu retinetur servitus, cum ipse, cui debetur, utitur, quive in possessione eius est, aut mercenarius, aut hospes, aut medicus, quive ad visitandum dominum venit, vel colonus, aut fructuarius,

XXI. (*Paulus.*) Licet suo nomine.

XXII. (*Scaev.*) Denique quicunque quasi debitavia usus fuerit.

XXIII. (*Paulus.*) Sive ad fundum nostrum facit, vel ex fundo.

XXIV. (*Scaev.*) Licet malae fidei sit possessor, retinebitur servitus.

§. 295.

Not. 1.

5057) — *L. un. C. si sec. nups. mul.* (V. 10.) (*Valentinian.*, *Theodos. et Arcad.*) Si usumfructum maritus rerum suarum decedens uxori reliquerit, eaque in secundas nuptias consortiumque convenerit, usumfructum, quem ex priore marito consecuta fuerit, amittat, atque eum filiis ex eo die, quo nupserit, mature restituat. Quodsi liberos ex priore matrimonio adhuc imbecillitas habebit infantiae, nec muniat eos tutoris auxilium, ac per huiusmodi occasionem mater quae relicta fuerant usurpaverit, omnia legitime repetantur, et cum competentibus fructibus, ad liquidum deducta ratione, restituat. Haec de usufructu, quem vir extremam constituens voluntatem de rebus propriis uxori reliquerit. De usufructu vero rerum ante nuptias donatarum ea observari, quae anteriores constitutiones decreverunt, sancimus. (392.)

5058) — *Authent. De nuptiis.* §. *Si vero solum.* (*Nov.* 22. *cap.* 32.) Hoc locum habet, si datus vel relictus fuerit ea lege, ut ex secundis nuptiis interiret, alioquin perseverat, sive relictus esset, sive donatus, quibus casibus licuit. Sed ususfructus in dote sive ante nuptias donatione lege permissus non potest a testatore derogari.

Not. 2.

L. 2. *D. de usu et usufr. per leg. dat. Vid.* 4958.

Not. 3.

L. 3. *in f. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 4858.

L. 56. *D. de usufr. Vid.* 2827.

L. 8. *D. de usu et usufr. per leg. dat. Vid.* 2828.

5059) — *L.* 21. *D. quib. mod. ususfr. amitt.* (VII. 4.) (*Modestin.*) Si ususfructus civitati legetur, et aratrum in ea inducatur, civitas esse desinit, ut passa est Carthago, ideoque quasi morte desinit habere usumfructum.

Not. 4.

5060) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Repeti potest legatus ususfructus amissus qualicunque ratione, dummodo non morte, nisi forte heredibus eius eum legaverit.

5061) — *L.* 38. §. 12. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Sed si quis uti frui licere sibi heredique suo stipulatus sit, videamus, an heres ex stipulatu agere possit? Et putem posse, licet diversi sint fructus; nam et si ire agere stipuletur sibi heredique suo licere, idem probaverimus.

5062) — *L.* 26. *pr. D. de usu et usufr. per leg. dat.* (XXXIII. 2.) (*Paulus.*) Sempronius Attalus ab herede suo fundum in Italia Caio post decennium deducto usufructu dari iussit. Quaero: quum medio hoc decennii spatio heres vita functus sit, an post tempus decennii plenus fundus ad legatarium pertineat? Movet enim me, quod dies legati huius sive fideicommissi cesserit, ac per hoc ad heredem legatarii pertinere potuerit, et ideo quasi circa debitum iam legatum mortuo herede ususfructus exstinctus sit, nec ad heredem heredis pertinere possit. Respondi: dies quidem fideicommissi vel legati cedit statim, quum post tempus certum heres dare rogatur sive iubetur, sed ususfructus nondum est heredis, nisi quum dominium deducto usufructu praestitit; et ideo capitis deminutione vel morte perire non potest, quod nondum habuit. Idem evenit, si proprietas deducto usu-

fructu sub conditione legata sit, et pendente conditione heres decesserit; tunc enim ab heredis herede incipit ususfructus, qui ex persona eius finietur. Sed his casibus de sententia testatoris quaerendum est, qui utique de eo usufructu detrahendo sensit, qui coniunctus esset heredis personae; quo exstincto solidam proprietatem ad legatarium voluit pertinere, nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere coepit usumfructum, quam si iam habere coepisset.

5063)—*L.* 14. *C. de usufr.* (III. 33.) (*Iustinian.*) Antiquitas dubitabat, si quis fundum vel aliam rem cuidam testamento relinqueret, quatenus ususfructus apud heredem maneret, si huiusmodi constaret legatum. Et quidam inutile legatum esse existimabant, quia ususfructus nunquam ad suam rediret proprietatem, sed semper apud heredem remaneret. Et forsitan hoc existimabant, quia et secundus heres et deinceps successores unius esse videantur, nec possit huiusmodi ususfructus secundum veterem distinctionem solitis modis exstingui. Alii autem huiusmodi legatum non esse respuendum existimaverunt. Tales altercationes decidentes sancimus, et huiusmodi legatum firmum esse, et talem usumfructum una cum herede finiri, et illo moriente vel aliis legitimis modis eum amittente exspirare. Quare enim iste ususfructus sibi tale vindicet privilegium, ut a generali interemtione ususfructus ipse solus excipiatur? quod ex nulla induci rationabili sententia manifestissimum est. Et propter hoc et usumfructum finiri, et ad proprietatem suam redire, et utile esse legatum sancientes, huiusmodi paucissimis verbis totam eorum ambiguitatem delevimus. (530.)

5064) — *L.* 6. *pr. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Gaius.*) Ususfructus pluribus modis constituitur, ut ecce, si legatus fuerit. Sed et proprietas deducto usufructu legari potest, ut apud heredem maneat ususfructus.

5065) — *L.* 4. *D. si ususfr. pet.* (VII. 6.) (*Iulian.*) Fundus detracto usufructu legatus est Titio, et eiusdem fundi ususfructus Sempronio sub conditione. Dixi: interim cum proprietate usumfructum esse, licet placeat, quum detracto usufructu fundus legatur, apud heredem usumfructum esse, quia paterfamilias, quum detracto usufructu fundum legat, et alii usumfructum sub conditione, non hoc agit, ut apud heredem ususfructus remaneat.

Not. 5.

L. 1. *D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 2784.
L. 10. *D. de cap. min. Vid.* 593.
L. 10. *pr. in f. D. de usu et habit. Vid.* 4934.
L. 2. *D. de usu et usufr. per. leg. dat. Vid.* 4958.
L. 13. *C. de usufr. Vid.* 4952.

Not. 6.

§. 3. *J. de usufr. Vid.* 4904.
L. penult. §. 2. *C. eod. Vid.* 5036.

Not. 7.

L. ult. C. eod. Vid. 2788.

Not. 8.

L. 15. *pr. D. de usufructu. Vid.* 4889.

TIT. IV.

DE ACTIONIBUS SERVITUTUM PERSEQUENDARUM CAUSA COMPARATIS.

§. 296.

Not. 1.

L. 16. §. 1. *C. de usufr. Vid.* 5036.

Not. 3 et 4.

5066) — *L.* 2. *pr. D. si servitus vindicetur.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) De servitutibus in rem actiones competunt nobis ad exemplum earum, quae ad usumfructum pertinent, tam confessoria, quam negatoria; confessoria ei, qui servitutes sibi competere contendit, negatoria domino, qui negat.
§. 2. *J. de act. Vid.* 1712.

Not. 5.

L. 6. §. 4. *D. si serv. vind. Vid.* 2480.

Not. 6.

5067) — *L.* 4. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis mihi itineris vel actus vel viae controversiam non faciat, sed reficere vel sternere non patiatur, Pomponius libro eodem scribit, confessoria actione mihi utendum. Nam et si arborem impendentem habeat vicinus, quae viam vel iter invium vel inhabile faciat, Marcellus quoque apud Iulianum notat, iter petendum, vel viam vindicandam. Sed de refectione viae et interdicto uti possumus, quod de itinere actuque reficiendo competit, non tamen, si silice quis sternere velit, nisi nominatim id convenit.
L. 9. *D. eod. Vid.* 4840. 5043.

5068) — *L.* 10. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Agi autem hac actione poterit non tantum cum eo, in cuius agro aqua oritur, vel per cuius fundum ducitur, verum etiam cum omnibus agi poterit, quicunque aquam non ducere impediunt, exemplo ceterarum servitutum. Et generaliter, quicunque aquam ducere impediat, hac actione cum eo experiri potero.

5069) — *L.* 5. §. 1. *D. si ususfructus petatur.* (VII. 6.) (*Ulp.*) Utrum autem adversus dominum

duntaxat in rem actio usufructuario competat, an etiam adversus quemvis possessorem? quaeritur. Et Iulianus libro septimo Digestorum scribit: hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere; nam et si fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem, sed usumfructum vindicare debet adversus vicini fundi dominum.

5070) — *L.* 1. §. 23. *D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Competit hoc interdictum adversus eum, qui prohibet me aquam ducere. Et nihil interest, utrum quis dominium fundi habeat, an non. Idcirco et is tenetur interdicto; nam et si servitus coeperit, adversus quemvis potest vindicari.

L. 4. §. 4. *D. si serv. vind. Vid.* 2103.

5071) — *L. f. D. si ususfr. pet.* (VII. 6.) (*Paulus.*) Qui de usufructu iudicium accepit, si desierit possidere sine dolo, absolvetur; quodsi liti se obtulit, et quasi possessor actionem de usufructu accepit, damnabitur.

Not. 7.

5072) — *L.* 5. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Sicut fructuario in rem confessoria agenti fructus praestandi sunt, ita et proprietatis domino, si negatoria actione utatur; sed in omnibus ita demum, si non sit possessor, qui agat; nam et possessori competunt. Quodsi possident, nihil fructuum nomine consequentur. Quid ergo officium erit iudicis, quam hoc, ut securus consequatur fructuarius fruendi licentiam, proprietatis dominus ne inquietetur?

L. 4. §. 2. *D. si serv. vind. Vid.* 3811.

5073) — *L.* 6. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Veniunt et fructus in hac actione, id est commodum, quod haberet, si onera aedium eius vicinus sustineret.

L. 7. *D. eod. Vid.* 4810.

5074) — *L.* 7. *D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Paulus.*) Si de via, itinere, actu, aquaeductu agatur, huiusmodi cautio praestanda est, quamdiu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem, et aquam ducentem, et iter facientem. Quodsi neget, ius esse adversario agendi aquamve ducendi, cavere sine praeiudicio amittendae servitutis debebit, donec quaestio finiatur, non se usurum.

5075) — *L.* 5. *C. de servit.* (III. 34.) (*Philipp. A. et Philipp. C.*) Si quid pars adversa contra servitutem aedibus tuis debitam iniuriose exstruxit, Praeses provinciae revocare ad pristinam formam, damni etiam ratione habita, pro sua gravitate curabit. (246.)

Not. 8.

5076) — *L.* 16. *D. de servit.* (VIII. 1.) (*Iulian.*) Ei, qui pignori fundum accepit, non est iniquum utilem petitionem servitutis dari, sicuti ipsius fundi utilis petitio datur. Idem servari convenit et in eo, ad quem vectigalis fundus pertinet.

5077) — *L.* 3. §. 3. *D. de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*) Si ego superficiarius sim, et opus novum fiat a vicino, an possim nuntiare? Movet, quod quasi inquilinus sum. Sed Praetor mihi utilem in rem actionem dat, et ideo et servitutum causa actio mihi dabitur, et operis novi nuntiatio debet mihi concedi.

5078) — *L.* 9. *D. eod.* (*Gaius.*) Creditori, cui pignoris nomine praedium tenetur, permittendum est de iure, id est de servitute, opus novum nuntiare; nam ei vindicatio servitutis datur.

L. 1. §. 9. *D. de superficieb. Vid.* 4970.

Not. 9.

L. 1. *pr. L.* 5. §. 1. *D. si ususfr. petat. Vid.* 4894. 5069.

L. un. §. 4. *D. de remiss. Vid.* 4875.

Not. 10.

L. 11. §. 1. *D. de Publ. in rem. act. Vid.* 4710.

Not. 11.

L. 5. §. 7. *D. si ususfr. pet. Vid.* 5072.

L. 6. §. 1. *D. si serv. vind. Vid.* 4986.

5079) — *L.* 16. *D. eod.* (*Iulian.*) Si a te emero, ut mihi liceat ex aedibus meis in aedes tuas stillicidium immittere, et postea te sciente ex causa emtionis immissum habeam, quaero, an ex hac causa actione quadam vel exceptione tuendus sim? Respondi: utroque auxilio me usurum.

§. 2. *J. de act. Vid.* 1712.

Not. 12.

L. 9. *C. de serv. Vid.* 4216.

Not. 13.

5080) — *L.* 2. §. 1. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Haec autem in rem actio confessoria nulli alii, quam domino fundi, competit; servitutem enim nemo vindicare potest, quam is, qui dominium in fundo vicino habet, cui servitutem dicit deberi.

5081) — *L.* 6. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec autem actio in rem magis est, quam in personam, et non alii competit, quam domino aedium et adversus dominum, sicuti ceterarum servitutum intentio.

Not. 14.

5082) — *L.* 4. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Competit etiam de servitute actio domino aedificii, neganti servitutem se vicino debere, cuius aedes non in totum liberae sunt, sed ei, cum quo agitur, servitutem non debent. Verbi gratia habeo aedes, quibus sunt vicinae Seianae et Sempronianae; Sempronianis servitutem debeo; adversus dominum Seianarum volo experiri, altius me tollere prohibentem; in rem actione experiar. Licet enim serviant aedes meae, ei tamen, cum quo agitur, non serviunt; hoc igitur intendo, habere me ius altius tollendi invito eo, cum quo ago; quantum enim ad eum pertinet, liberas aedes habeo.

L. 5. *pr. D. si ususfr. pet. Vid.* 4749.

L. 1. *in f. D. de O. N. N. Vid.* 4873.

5083) — *L.* 2. *D. eod.* (*Iulian.*) Si autem domino praedii nuntiaverit, inutilis erit nuntiatio; neque enim sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest, ius ei non esse invito se altius aedificare; sed si hoc facto ususfructus deterior fiat, petere usumfructum debebit.

L. 16. *D. de servit. Vid.* 5076.

Not. 15.

§. 2. *J. de act. Vid.* 1712.

L. 5. §. 6. *D. si ususfr. pet. Vid.* 5072.

L. 4. §. 2. *D. si serv. vind. Vid.* 3811.

5084) — *L.* 12. *D. eod.* (*Iavolen.*) Egi, ius illi non esse, tigna in parietem meum immissa habere. An et de futuris non immittendis cavendum est? Respondi: iudicis officio contineri puto, ut de futuro quoque opere caveri debeat.

L. 14. *pr. D. eod. Vid.* 1714.

Not. 16.

L. 5. §. 6. *D. si ususfr. pet. Vid.* 5072.

L. 6. §. 1. *D. si serv. vind. Vid.* 4986.

§. 2. *J. de act. Vid.* 1712.

Not. 22.

5085) — *L.* 8. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Paulus.*) Si filius in potestate patris se esse neget, Praetor cognoscit, ut prior doceat filius, quia et pro pietate, quam patri debet praestare, hoc statuendum est, et quia se liberum esse quodammodo contendit. Ideo enim et qui ad libertatem proclamat, prior docere iubetur.

L. 14. *D. eod. Vid.* 582.

5086) — *L.* 7. §. 5. *D. de liber. causa.* (XL. 12.) (*Ulp.*) Si quis ex servitute in libertatem proclamat, petitoris partes sustinet; si vero ex libertate in servitutem petatur, is partes actoris sustinet, qui servum suum dicit. Igitur cum de hoc incertum est, ut possit iudicium ordinem accipere, hoc ante apud eum, qui de libertate cogniturus est, disceptatur, utrum ex libertate in servitutem, an contra agatur? Et si forte apparuerit, eum, qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse, is, qui se dominum dicit, actoris partes sustinebit, et necesse habebit servum suum probare. Quodsi pronuntiatum fuerit, eo tempore, quo lis praeparabatur, in libertate eum non fuisse, aut dolo malo fuisse, ipse, qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare.

L. 8. §. 3. *D. si serv. vind. Vid.* 581.

L. 15. *D. de O. N. N. Vid.* 4988.

§. 297.

Not. 2.

L. 4. §. 27. *D. de usurp. Vid.* 3615.

Not. 3.

5087) — *L.* 3. *pr. D. de itinere actuque privato.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Inde etiam illud Labeo scribit: si, quum a me recte via utebaris, fundum vendidero, per quem utebaris, deinde emtor te prohibuerit, licet clam videaris ab eo uti, (nam qui prohibitus utitur, clam utitur) tamen interdictum tibi competere intra annum, quia hoc anno non vi, non clam, non precario usus sis.

5088) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Sicut non nocet ei, qui sine vitio usus est, quod eodem anno vitiose usus est, ita emtori heredique non nocebit, quod ipsi vitiose usi sunt, si testator venditorve recte usi sunt.

Not. 4.

5089) — *L.* 1. §. 2. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Hoc interdicto Praetor non inquirit, utrum habuit iure servitutem impositam an non, sed hoc tantum, an itinere actuque hoc anno usus sit non vi, non clam, non precario, et tuetur eum, licet eo tempore, quo interdictum redditur, usus non sit. Sive igitur habuit ius viae, sive non habuit, in ea conditione est, ut ad tuitionem Praetoris pertineat, si modo eo anno vel modico tempore usus sit, id est non minus, quam triginta diebus. Neque ad praesens tempus refertur usus, quia plerumque itineribus vel via non semper utimur, nisi quum usus exegerit; itaque annui temporis spatio conclusit usum. — §. 3. Annum ex die interdicti retrorsum computare debemus.

L. 1. §. 9. *D. eod. Vid.* 1475.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 1383.

Not. 5.

5090) — *L.* 3. §. 6-10. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Hoc interdictum et ei competit, qui donationis causa fundi vacuam possessionem adeptus est. — §. 7. Siquis mandatu meo fundum emerit, aequissimum est, mihi hoc interdictum dari, ubi ille usus est, qui mandatu meo emit. — §. 8. Sed et si quis usumfructum emit, vel usum, vel cui legatus est et traditus, uti hoc interdicto poterit. — §. 9. Hoc amplius et is, cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc interdicto poterit. — §. 10. Et generaliter ex omnibus causis, quae instar habent venditionis vel etiam alterius contractus, dicendum est, huic interdicto locum fore.

5091) — *L.* 3. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Hoc interdictum nnn solum ipsi, verum successoribus quoque esse dandum, non est ambigendum. Emtori quoque dabitur, et in emtorem.

L. 2. §. 3. *D. de interd. Vid.* 2185.

Not. 6.

5092) — *L.* 3. §. 11. *D. de itin. actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUO ITINERE ACTUQUE HOC ANNO NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ALIO USUS ES, QUO MINUS ID ITER ACTUMQUE, UT TIBI IUS EST, REFICIAS, VIM FIERI VETO. QUI HOC INTERDICTO UTI VOLET, IS ADVERSARIO DAMNI INFECTI, QUOD PER EIUS VITIUM DATUM SIT, CAVEAT.

5093) — *L.* 5. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui hoc interdicto usurus est, de vitio operis cavere adversario debet.

Not. 7.

L. 2. §. 2. *D. de interd. Vid.* 3539.

Not. 9.

L. 1. §. 10. *D. de aqua quotidiana et aestiva. Vid.* 955.

5094) — *L.* 1. §. 19. 29-36. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 19. Aristo putat, eum demum interdictum hoc habere, qui se putat suo iure uti, non eum, qui scit, se nullum ius habere, et utitur. — §. 29. Deinde ait Praetor: UTI PRIORE AESTATE AQUAM, QUA DE AGITUR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO DUXISTI, QUO MINUS ITA DUCAS, VIM FIERI VETO. INTER HEREDES, ET EMTORES, ET BONORUM POSSESSORES INTERDICAM. — §. 30. Hoc interdictum de aqua aestiva proponitur. — §. 31. Quia autem diximus, aestivam aquam aliquid distare ab aqua quotidiana, sciendum est, etiam in interdictis distare, quod, qui de aqua quotidiana interdicit, ita interdicat: *uti hoc anno aquam duxisti*, at qui de aestiva, sic: *uti priore aestate*. Nec

immerito; nam qui hieme non utitur, referre se non ad praesentem aestatem, sed ad priorem debuit. — §. 32. Aestatem incipere sic peritiores tradiderunt, ab aequinoctio verno, et finiri aequinoctio auctumnali, et ita senis mensibus aestaa atque hiems dividitur. — §. 33. Prinrem aestatem ex comparatione duarum aestatum accipe. — §. 34. Propter hoc, si aestate interdicatur, nonnunquam annum et sex menses continet; quod ita contingit, si initio verni aequinoctii ducta sit aqua, et sequente aestate pridie aequinoctium auctumnale interdicatur. Et proinde si hieme interdicatur, etiam in biennium haec res extenditur.—§. 35. Si quis hieme tantum aquam solitus fuerit ducere, aestate non fuerit solitus, utile interdictum ei competit. — §. 36. Qui hac aestate duxit, non superiore, utile interdictum habet.

5095)—*L.* 6. *D. d. aq. q. et e.* (*Nerat.*) De interdicto de aqua aestiva item quotidiana quaerentes, primum constituendum existimabamus, quae esset aqua aestiva, de qua proprium interdictum ad prioris aestatis tempus relatum reddi solet, hoc est aestiva aqua utrumne ex iure aestivo duntaxat tempore utendi diceretur, an ex mente propositoque ducentis, quod aestate eam ducendi consilium haberet, an ex natura ipsius aquae, quae aestate tantum duci posset, an ex utilitate locorum, in quae duceretur? Placebat igitur, aquam ob has duas res, naturam suam, utilitatemque locorum, in quae deducitur, proprie appellari, ita ut, sive eius natura erit, ut nisi aestate duci non possit, etiamsi hieme quoque desideraretur, sive omni tempore anni duci eam ipsius natura permitteret, si utilitas locorum, in quae ducitur, aestate duntaxat usum eius exigeret, aestiva recte diceretur.

Not. 11.

5096) — *L.* 1. §. 9. *D. de rivis.* (XLIII. 21.) (*Ulp.*) Hoc interdictum competit etiam ei, qui ius aquae ducendae non habet, si modo aut priore aestate, aut eodem anno aquam duxerit, quum sufficiat, non vi, non clam, non precario duxisse.

5097) — *L.* 4. *D. eod.* (*Venul.*) De rivis reficiendis ita interdicetur, ut non quaeratur, an aquam ducere actori liceret? Non enim tam necessariam refectionem itinerum, quam rivorum esse, quando non refectis rivis omnis usus aquae auferretur, et homines siti necarentur. Et sane aqua pervenire, nisi refecto rivo, non potest; at non refecto itinere difficultas tantum eundi agendique fieret, quae temporibus aestivis levior esset.

5098) — *L.* 3. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) De damno quoque infecto cavere eum debere, minime dubitari oportet.

Not. 14.

L. 8. §. 5. *D. si serv. vind. Vid.* 4733.
L. 3. §. 5. *D. uti possid. Vid.* 4159.

Not. 15.

L. 20. *D. de serv. Vid.* 2186.

Not. 16.

5099) — *L.* 3. §. 13-17. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) — §. 13. Unde vi interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur uti frui usufructu fundi. — §. 14. Uti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi deiecit utentem et fruentem, aut non admisit, quum ex fundo exisset non ususfructus deserendi causa. Ceterum si quis ab initio volentem incipere uti frui prohibuit, hoc interdictum locum non habet. Quid ergo est? Debet fructuarius usumfructum vindicare. — §. 15. Pertinet autem hoc interdictum ad eum, qui fundo uti frui prohibitus est; sed pertinebit etiam ad eum, qui aedificiis uti frui prohibetur. Consequenter autem dicemus, ad res mobiles hoc interdictum non pertinere, si quis uti frui prohibitus sit re mobili, nisi si rei soli accedebant res mobiles. Si igitur ibi fuerunt, dicendum est, etiam ad eas res referri hoc interdictum debere. — §. 16. Item si non ususfructus, sed usus sit relictus, competit hoc interdictum; ex quacunque enim causa constitutus est ususfructus vel usus, hoc interdictum locum habebit. — §. 17. *Vid.* 4018.

Not. 17.

5100) — *L.* 1. §. 12. *D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Praeterea Labeo scribit: et si quidem ductus aquarum non sint fundi, qui a quocunque duci possint, tamen ad hoc interdictum pertinere.

Not. 18.

5101) — *L.* 1. *pr. D. de itin. actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Praetor ait: QUO ITINERE ACTUQUE PRIVATO, QUO DE AGITUR, VEL VIA HOC ANNO NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO USUS ES, QUO MINUS ITA UTARIS VIM FIERI VETO.

5102) — *L.* 3. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) In hoc interdicto examinatur, quanti eius interesset, via non prohiberi sive itinere.

5103) — *L.* 1. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur, deinde tu a domino fundi precario rogaveris, ut ea via ad eum fundum utaris, an noceat tibi exceptio, si adversus eum velis interdicere, a quo precario viam rogasti? Et magis est, ut noceat, idque colligi potest ex eo, quod Iulianus scribit in specie huiusmodi. Quaerit enim: si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur, et tu rogaveris precario, ut ea via utaris, nihilo minus utile interdictum mihi esse, quia sicuti me precarium rei meae non tenet, ita nec per te precario possidere intelligor; quoties enim colonus meus, aut is, cui precario fundum dedi, via utitur, ego ire intelligor, propter quod et recte dice, me itinere usum. Quae ratio, inquit, efficit, ut, etsi ego viam precario rogavero, et tibi fundum precario dedero, quamvis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur, inutile sit interdictum, et precario eo itinere usus esse videar. Non immerito; non enim opinio tua, sed mea quaerenda est, tu tamen, credo, poteris interdicto uti, etsi de hoc nihil scribat Iulianus.

5104) — *L.* 1. *pr.* §. 25. 27. *D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Ait Praetor: UTI HOC ANNO AQUAM, QUA DE AGITUR, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO DUXISTI, QUO MINUS ITA DUCAS, VIM FIERI VETO. — §. 25. Praeterea illud sciendum est, si, quum aquam duxisses, adversarius te prohibuerit, deinde tu interim ius aquae ducendae amiseris, in restitutionem hoc venire, ut tibi praestetur per

hoc interdictum, quod amisisti; et hoc verum puto.—§. 27. Labeo putat, per hoc interdictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat, fodiat, serat, succidat, putet, aedificet, qua ex re ea aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur, vitietur, corrumpatur, deteriorve fiat; et similiter de aestiva aqua debere interdici ait.

5105) — *L. 60. pr. D. de usufr.* (VII. 1.) (*Paulus.*) Cuiuscunque fundi usufructuarius prohibitus aut deiectus de restitutione omnium rerum simul occupatarum aget; sed et si medio tempore alio casu interciderit ususfructus, aeque de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur

L. 3. §. 17. D. de vi. Vid. 4018.

5106) — *L. 9. §. 1. D. eod.* (*Paulus.*) Deiectum ab usufructu in eandem causam Praetor restitui iubet, id est in qua futurus esset, si deiectus non esset. Itaque si tempore ususfructus finitus fuerit, postquam deiectus est a domino, nihilo minus cogendus erit restituere, id est usumfructum iterum constituere.

Not. 19.

5107) — *L. 3. §. 5. D. de itin. actuq. priv.* (XLIII. 19.) (*Ulp.*) Idem Iulianus scribit: si meus ususfructus in fundo tuo, proprietas vero tua fuerit, et uterque nostrum per vicini fundum ierit, utile interdictum de itinere nos habere, et sive forte ab extraneo fructuarius prohibeatur, sive etiam a domino, sed et si dominus a fructuario, competet; nam et si quilibet alius prohibeat ire, interdictum adversus eum competit.

L. 1. §. 25. D. de aq. quot. et aest. Vid. 5070.

5108) — *L. 1. §. 16. D. eod.* (*Ulp.*) Si inter rivales, id est qui per eundem rivum aquam ducunt, sit contentio de aquae usu, utroque suum usum esse contendente, duplex interdictum utrique competit.

5109) — *L. 4. D. de uti possid.* (XLIII. 17.) (*Ulp.*) In summa puto dicendum, et inter fructuarios hoc interdictum reddendum, etsi alter usumfructum, alter possessionem sibi defendat. Idem erit probandum, et si ususfructus quis sibi defendat possessionem, et ita Pomponius scribit. Proinde et si alter usum, alter fructum sibi tueatur, et his interdictum erit dandum.

Not. 20.

L. 3. §. 2. D. eod. Vid. 4160.

Not. 21.

L. 3. §. 5. D. eod. Vid. 4159.

CAPUT V.

DE IURE EMPHYTEUTICO ET SUPERFICIARIO.

§. 298.

Not. 2.

L. 1. D. si ager vectigalis, id est emphyteuticarius petatur. Vid. 3326.

Not. 4.

L. 15. §. 1. D. qui satisd. cog. Vid. 4009.

5110) — *L. 3. §. 4. D. de reb. eorum qui sub tut.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Si ius ἐμφυτευτικὸν vel ἐμβατικὸν habeat pupillus, videamus, an distrahi hoc a tutoribus possit? Et magis est, non posse, quamvis ius praedii potius sit.

Not. 6.

5111) — *L. 1. C. de iure emphyteutico.* (IV. 66.) (*Zeno.*) Ius emphyteuticarium neque conductionis, neque alienationis esse titulis adiiciendum, sed hoc ius tertium esse constituimus, ab utriusque memoratorum contractuum societate seu similitudine separatum, conceptionem item definitionemque habere propriam, et iustum esse validumque contractum, in quo cuncta, quae inter utrasque contrahentium partes super omnibus, vel etiam fortuitis casibus, pactionibus, scriptura interveniente habitis, placuerint, firma illibataque perpetua stabilitate modis omnibus debeant custodiri, ita ut, si interdum ea, quae fortuitis casibus eveniunt, praetorum non fuerint conventione concepta, si quidem tanta emerserit clades, quae prorsus etiam ipsius rei, quae per emphyteusin data est, faciat interitum, hoc non emphyteuticario, cui nihil reliquum permansit, sed rei domino, qui, quod fatalitate ingruebat, etiam nullo intercedente contractu habiturus fuerat, imputetur. Sin vero particulare vel aliud leve contigerit damnum, ex quo non ipsa rei penitus laedatur substantia, hoc emphyteuticarius suis partibus non dubitet adscribendum.

5112) — §. 3. *J. de loc. et cond.* (III. 25.) Adeo autem aliquam familiaritatem inter se habere videntur emtio et venditio, item locatio et conductio, ut in quibusdam causis quaeri soleat, utrum emtio et venditio contrahatur, an locatio et conductio? Ut ecce de praediis, quae perpetuo quibusdam fruenda traduntur, id est ut, quamdiu pensio sive reditus pro his domino praestetur, neque ipsi conductori, neque heredi eius, cuive conductor heresve eius id praedium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quoquo modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus quia inter veteres dubitabatur, et, quibusdam locatio, a quibusdam venditio exi-

stimabatur, lex Zenoniana lata est, quae emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam, et si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si natura talis esset contractus, sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc, si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum, sin particularis, ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire; quo iure utimur.

Not. 7.

§. 3. J. de loc. et cond. Vid. praeced.

5113) — *Gaii instit.* III. 145. Adeo autem emtio et venditio et locatio et conductio familiaritatem aliquam inter se habere videntur, ut in quibusdam causis quaeri soleat utrum emtio et venditio contrahatur, an locatio et conductio, veluti si qua res in perpetuum locata sit: quod evenit in praediis municipum quae ea lege locantur, ut, quamdiu id vectigal praestetur, neque ipsi conductori neque heredi eius praedium auferatur. Sed magis placuit locationem conductionemque esse.

L. 1. D. si ager vectigalis. Vid. 5526.

5114) — *L. 3. D. eod.* (*Paulus.*) Idem est, et si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

5115) — *Nov.* 120. c. 6. §. 1. Licentiam igitur damus praedictis venerabilibus domibus non solum ad tempus emphyteusin facere immobilium rerum sibi competentium, sed et perpetue haec eis emphyteutico iure volentibus dari. Et si quidem sanctissimae ecclesiae sint, vel aliae venerabiles domus, quarum gubernationem loci sanctissimus episcopus aut per se, aut per venerabilem chorum clericorum facit, cum voluntate eorum et consensu fieri huiusmodi contractum, iurantibus praesente eo oeconomis, et administratoribus, et chartulariis ipsius venerabilis domus, quod ex hac emphyteusi nullum damnum eidem venerabili domui infertur. Si vero ptochia, aut xenones, aut nosocomia, aut reliquae venerabiles domus sint, propriam administrationem habentes, si quidem venerabilia oratoria esse contigerit, cum voluntate maioris partis ibidem orantium clericorum, nec non et oeconomi, si vero xenon, aut ptochium, aut nosocomium, aut alia sit venerabilis domus, apud praepositum ipsius fieri contractum, iurantibus ordinatoribus earundem venerabilium domorum in praesentia deo amabilis episcopi, a quo praeponuntur aut ordinantur, quod nihil ad laesionem aut praescriptionem ipsarum venerabilium domorum de huiusmodi contractu efficitur.

Not. 8.

L. 25. §. 1. D. de usur. Vid. 3851.

5116) — *L. 23. §. 1. D. de aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Paulus.*) Haec actio etiam in vectigalibus agris locum habet.

5117) — *L. 3. in f. D. eod.* (*Ulp.*) Neque fructuarius, neque cum eo aquae pluviae arcendae agi potest.

5118) — *L. 5. §. 2. 3. D. arbor. furt. caesar.* (XLVII. 7.) (*Paulus.*) — §. 2. Is, cuius ususfructus est in fundo, hanc actionem non habet. — §. 3. Qui autem fundum vectigalem habet, hanc actionem habet, sicut aquae pluviae arcendae actionem, et finium regundorum.

L. 15. §. 1. D. qui satisd. cog. Vid. 4009.

L. 1. §. 1. D. si ager vectig. Vid. 5526.

L. 3. §. 4. D. de reb. eorum, qui sub tut. Vid. 5110.

5119) — *L. 71. §. 5. 6. D. de leg.* 1. (XXX.) (*Ulp.*) — §. 5. Si fundus municipum vectigalis ipsis municipibus sit legatus, an legatum consistat petique possit? videamus. Et Iulianus libro tricesimo octavo Digestorum scribit: quamvis fundus vectigalis municipum sit, attamen quia aliquod ius in eo is, qui legavit, habet, valere legatum. — §. 6. Sed et si non municipibus, sed alii fundum vectigalem legaverit, non videri proprietatem rei legatam, sed id ius, quod in vectigalibus fundis habemus.

L. 4. C. de fund. patrim. Vid. 4747.

5120) — *L. 12. C. eod.* (*Theodos. et Valentin.*) Possessores vel emphyteuticarii patrimoniales, qui fundos minime nunc usque comparaverunt, eodem largitatis modo nequaquam ad eorum comparationem urgeantur, sed tanquam pretiis depensis, sic eis nostri numinis beneficio potiantur, ut, quod iuris alter inferendo pretium consecutus est, hoc nostra liberalitate praedictus emphyteuticarius habeat. Illud quoque ius in quibus coluit praediis, quod aut ex successione, aut ex comparatione privata, aut nostri numinis liberalitate, aut quocunque modo possedit, sciat illibatum intemeratumque servari; licentia eis concedenda etiam libertates mancipiis ex fundis patrimonialibus atque emphyteuticariis, quum fundorum sint domini, praestare. (434.)

5121) — *L. 5. C. de div. praed. urb.* (XI. 69.) (*Valentin. et Martian.*) Si qui ex titulo donationis vel emtionis, sive ex alio quolibet titulo possessiones, vel domus, vel ergasteria iuris duntaxat civilis, quae huius iuris esse vere probantur, cuiuslibet civitatis, et praecipue huius aeternae urbis, cui maiorem debemus favorem, tam civilis, ut dictum est, iuris, quam etiam agonothetica possessiones a consulatu Ausonii et Olybrii demto civili canone acceperunt, eos impositum eis canonem iuxta fidem publicorum monumentorum civitatis, ad quam eaedem res pertinuerint, praebere iubemus. Nam si privati iuris debita non patimur denegari, multo magis praebenda sunt civitatibus, quae iure debentur, quum sufficiat possessoribus. quod apud eos dominium in perpetuum ex nostra liberalitate permaneat. Si quae tamen possessiones iuris civilis canonem privatis largitionibus in praesenti praebent vel nunquam ademtum, vel postea impositum, ad hanc iussionem non pertinebunt, sed privato aerario canonem, quem nunc agnoscunt, inferre ex more debebunt, dominio firmiter apud eos successoresque eorum et detentatores pari modo permanente. (451.)

Not. 9.

5122) — *L. 15. §. 26. D. de damno infecto.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Si de vectigalibus aedibus non caveatur, mittendum in possessionem dicemus, nec iubendum possidere, (nec enim dominium capere possidendo potest) sed decernendum, ut eodem iure sit, quo foret is, qui non

caverat: post quod decretum vectigali actione uti poterit.

Nov. 7. *c.* 3. §. 2. *Vid.* 3247.

5123) — *Nov.* 120. *c.* 1. §. 2. Si vero quaedam sunt loca aut ipsi sanctissimae ecclesiae maiori, aut alicui venerabilium domorum competentia, in quibus antiquae habitationes depositae sunt, et ex quibus nullus praebetur reditus, praedictae vero venerabiles domus, quibus competunt, haec loca reaedificare non possunt, licentiam damus ipsis ordinatoribus earum in emphyteuses perpetuo iure tradere ipsa loca, ita tamen, ut emphyteusis in tertia pensionum, quae ex habitationibus adhuc stantibus colligebantur, ex principiis temporis emphyteuseos procedat; aut si emphyteuta maluerit magis sub isto pacto accipere loca, ut primitus aedificet, et ex adiectis illic per aestimationem pensionibus medietatem partis dare venerabili domui, a qua ipsa loca accepit, et hoc fieri concedimus. Utatur vero huiusmodi emphyteuta et illic inventa de depositis habitationibus materia.

§. 299.

Not. 1.

L. 25. §. 1. *D. de usur. Vid.* 3831.

Not. 2.

L. 7. §. 12. *D. sol. matr. Vid.* 4895.

Not. 3.

Nov. 7. *c.* 3. §. 2. *Vid.* 3247.

Not. 4.

§. 3. *J. de loc. et cond. Vid.* 5112.

5124) — *Nov.* 7. *c.* 3. *pr.* Emphyteusin autem sive in sanctissima maiore ecclesia, sive in omnibus reliquis adorandis domibus fieri sinimus et in accipientis persona, et in duobus eiusdem personae heredibus deinceps, filiis tantum solis masculis aut feminis, aut nepotibus utriusque naturae, aut uxore, aut viro, si hoc videlicet de uxore aut viro expressim nominetur, alioqui non transire ad aliquem alterum heredem, sed usque ad solam vitam percipientium standum, nisi filios aut nepotes habuerint. Aliter autem penitus emphyteusin agi ecclesiasticae cuiusdam aut ptochii rei immobilis, aut mancipii rustici et civilis annonae nullo permittimus modo, neque quod fit habere aliquod penitus robur sinimus.

Nov. 120. *c.* 6. §. 1. *Vid.* 5115.

Not. 5.

§. 3. *J. de loc. et cond. Vid.* 5112.

5125) — *L.* 3. *C. de iure emphyt.* (IV. 66.) (*Iustinian.*) Quum dubitabatur, utrum emphyteuta debeat cum domini voluntate suas meliorationes, quae graeco vocabulo ἐμπονήματα dicuntur, alienare, vel ius emphyteuticum in alium transferre, an eius exspectare consensum, sancimus, siquidem emphyteuticum instrumentum super hoc casu aliquas pactiones habeat, eas observari; sin autem nullo modo huiusmodi pactio interposita est, vel forte instrumentum emphyteuseos deperditum est, minime licere emphyteutae sine consensu domini meliorationes suas aliis vendere, vel ius emphyteuticum transferre. Sed ne hac occasione accepta domini minime concedant emphyteutas suos accipere pretia meliorationum, quae invenerunt, sed eos deludant, et ex hoc commodum emphyteutae depereat, disponimus, attestationem domino transmitti, et praedicere, quantum pretium ab alio revera accipi potest. Et siquidem dominus hoc dare maluerit, et tantam praestare quantitatem, quantam ipse revera emphyteuta ab alio accipere potest, ipsum dominum omnimodo haec comparare. Sin autem duorum mensium spatium fuerit emensum, et dominus hoc facere noluerit, licentia emphyteutae detur, ubi voluerit, et sine consensu domini meliorationes suas vendere, iis tamen personis, quae non solent in emphyteuticis contractibus vetari ad huiusmodi venire emtionem. Necessitatem autem habere dominos, si aliis melioratio secundum praefatum modum vendita sit, accipere emphyteutam, vel si ius emphyteuticum ad personas non prohibitas, sed concessas et idoneas ad solvendum emphyteuticum canonem transponere emphyteuta maluerit, non contradicere, sed novum emphyteutam in possessionem suscipere, non per conductorem vel per procuratorem, sed ipsos dominos per se, vel per litteras suas, vel, si hoc non potuerint vel noluerint, per depositionem in hac quidem civitate apud virum clarissimum magistrum censuum, vel praesentibus tabulariis per attestationem, in provinciis autem per Praesides vel defensores celebrandam. Et ne avaritia tenti domini magnam molem pecuniarum propter hoc efflagitent, quod usque ad praesens tempus perpetrari cognovimus, non amplius eis liceat pro subscriptione sua vel depositione, nisi quinquagesimam partem pretii vel aestimationis loci, qui ad aliam personam transfertur, accipere. Si autem novum emphyteutam vel emtorem meliorationis suscipere minime dominus maluerit, et attestatione facta intra duos menses hoc facere supersederit, licere emphyteutae etiam non consentientibus dominis ad alios suum ius vel emponemata transferre. Sin autem aliter fuerit versatus, quam nostra constitutio disposuit, iure emphyteutico cadat. (530.)

5126) — *L.* 1. *C. de fund. patr.* (XI. 61.) Si quis fundos emphyteutici iuris salva lege fisci citra iudicis auctoritatem donaverit, donationes firmae sint, dummodo suis quibusque temporibus ea, quae fisco pensitanda sunt, repraesentare cogatur. (315.)

L. 71. §. 5. 6. *D. de leg.* 1. *Vid.* 5119.

5127) — *L.* 10. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Ulp.*) Item praedia, quae nostri patrimonii sunt; [*] sed et vectigalia vel superficiaria; nec minus hae quoque res, quas alienas defunctus bona fide possedit.

5128) — *L.* 7. *pr. D. comm. div.* (X. 3.) (*Ulp.*) Communi dividundo iudicium locum habet et in vectigali agro. Sed vectigalis ager an regionibus dividi possit? videndum. Magis autem debet iudex abstinere huiusmodi divisione, alioquin praestatio vectigalis confundetur.

Not. 6.

L. 3. *C. de iure emph. Vid.* 5125.

[*] *Scil.* Veniunt in hoc iudicium.

Not. 7.

L. 1. *in f. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 2784.

5129) — *L.* 16. §. 2. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Etiam vectigale praedium pignori dari potest. Sed et superficiarium, quia hodie utiles actiones superficiariis dantur.

Not. 8.

L. 31. *D. de pignor. Vid.* 4630.

Not. 10.

L. 1. §. 1. *D. si ager vectig. Vid.* 3326.
L. 12. §. 2. *D. de Publ. in rem act. Vid.* 3380.
L. 16. *D. de serv. Vid.* 5076.

Not. 11.

L. 1. *D. de loco publ. fruendo. Vid.* 3352.

Not. 12.

L. 3. §. 3. *D. de O. N. N. Vid.* 5077.
L. 13. §. 8. *D. de damno inf. Vid.* 4874.
5130) — *L.* 11. §. 14. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Idem Iulianus scribit: Interdictum hoc non solum domino praedii, sed et his, quorum interest, opus factum non esse, competere.

§. 300.

Not. 1.

Nov. 7. *c.* 3. §. 2. *Vid.* 3247.

Not. 2.

5131) — *L.* 2. *C. de iure emph.* (IV. 66.) (*Iustinian.*) In emphyteuticariis contractibus sancimus, si quidem aliquae pactiones in emphyteuticis instrumentis fuerint conscriptae, easdem et in omnibus aliis capitulis observari, et de reiectione eius, qui emphyteusin suscepit, si solitam pensionem vel publicarum functionum apochas non praestiterit. Sin autem nihil super hoc capitulo fuerit pactum, sed per totum triennium neque pecunias solverit, neque apochas domini tributorum reddiderit, volenti ei licere eum a praediis emphyteuticariis repellere, nulla ei in posterum allegatione nomine meliorationis, vel eorum, quae emponemata dicuntur, vel poena opponenda, sed omnimodo eo, si dominus voluerit, repellendo, neque praetendente, quod non est super hac causa inquietatus, quum neminem oporteat conventionem vel admonitionem exspectare, sed ultro sese offerre, et debitum spontanea voluntate persolvere, secundum quod et anteriore lege nostri numinis generaliter cautum est. Ne autem ex hac causa dominis facultas oriatur emphyteutas suos repellere, et reditum minime velle suscipere, ut ex huiusmodi machinatione, triennio elapso, suo iure is, qui emphyteusin suscepit, cadat, licentiam ei concedimus, attestatione praemissa, pecunias offerre, hisque obsignatis et secundum legem depositis, minime deiectionis timere periculum. (530.)

5132) — *Nov.* 120. *c.* 8. Si vero quis aut locator aut emphyteuta alicuius rei competentis aut sanctissimae maiori ecclesiae, aut alteri venerabili domui in quolibet loco nostrae reipublicae constitutae aut deteriorem faciat rem, quam aut accepit, aut post hoc acceperit, aut per biennium non intulerit, qui ab eo promissus est, emphyteuticum aut locationis canonem, damus licentiam venerabili domui, ex qua locatio aut emphyteusis facta est, et quae debentur illi pro praecedente tempore, et antiquum statum locatae sive emphyteuticae rei exigere, et eiicere de emphyteusi sive de locatione, non valentem de emponematis actionem aliquam contra venerabiles domos movere. Si vero noluerint praedicti ordinatores expellere eum, exigi quidem eum praecipimus, quae pro locatione sive emphyteusi debere cognoscitur, usque ad definitum vero tempus completum sibi datam rem tenere eum, et quae placita sunt dare. Si vero refugiat, licentiam praebemus praepositis eorundem venerabilium locorum indemnitatem venerabilibus domibus de eiusdem rebus fieri, non valente neque hic de emponematis aliquid praetendere.

Not. 3.

L. 1. *pr. L.* 2. *D. si ager vectig. Vid.* 3326. 3327.
L. 7. *pr. D. comm. div. Vid.* 5128.

Not. 4.

5133) — *L.* 3. *C. de alluvion.* (VII. 41.) (*Theodos. et Valentinian.*) Ea, quae per alluvionem, sive in Aegypto per Nilum, sive in aliis provinciis per diversa flumina possessoribus acquiruntur, neque ab aerario vendi, neque a quolibet peti, nec separatim censeri vel functiones exigi, hac perpetuo valitura lege sancimus, ne vel alluvionum ignorare vitia, vel rem noxiam possessoribus videamur inducere. Similiter nec ea quidem, quae paludibus antea vel pascuis videbantur adscripta, si sumtibus possessorum nunc ad frugum fertilitatem translata sunt, vel vendi, vel peti, vel quasi fertilia separatim censeri vel functiones exigi concedimus, ne doleant diligentes operam suam agri dedisse culturae, nec diligentiam suam sibi damnosam intelligant. Huius legis temeratores quinquaginta librarum auri condemnatione coërceri decernimus. Inter quos habendum est officium quoque tuae sedis excelsae, si aliquid huiusmodi suggesserit disponendum, vel si preces introduxerit petitoris. (440.)
L. 1. *C. de iure emph. Vid.* 5111.

Not. 5.

L. 15. §. 4. *D. loc. cond. Vid.* 1155.

Not. 6.

L. 2. *C. de iure emph. Vid.* 5131.

Not. 9.

L. 3. *C. eod. Vid.* 5125.

Not. 10.

5134) — *L.* 7. *C. de fund. patrim.* (XI. 61.) (*Gratian., Valentinian. et Theodos.*) Quicunque ad emphyteusin fundorum patrimonialium vel reipublicae iussu nostri numinis venerit, is, si redundantia fortunarum idoneus fuerit ad restituenda, quae desertis forte possessionibus requirentur, patrimonium suum publicis implicet nexibus. Si vero minor facultatibus probabitur, datis fideiussoribus idoneis ad emphyteusin accedat; scientibus his, quos talium rerum

cura sollicitat, in se negligentiae damna, si huiusmodi cautio defuerit, esse vertenda. (386.)

§. 301.

Not. 2.

5135) — *Nov.* 120. *c.* 5. *pr.* Emphyteuses vero, et hypothecas, et ultra quinquennium locationes volumus fieri a sanctissima maiore ecclesia regiae civitatis conscientia et consensu beatissimi huius civitatis episcopi et patriarchae, iurantibus praesente eo deo amabilibus oeconomis et chartulariis eiusdem sanctissimae maioris ecclesiae, quod non ad praescriptionem iuris eius contractus efficiatur; in aliis vero venerabilibus domibus, si quidem sint chartularii, ipsos aequali modo iurare praesente eo, qui praeest venerabili domui, si vero non sint chartularii, ab his, qui praesunt venerabilibus domibus, propositis sanctis evangeliis contractum fieri in scriptis cum iureiurando addito huiusmodi instrumentis, quod non ad laesionem aut praescriptionem venerabilis domus contractus efficitur.

5136) — *Nov.* 120. *c.* 6. §. 2. In venerabilibus vero monasteriis primates eorum cum ampliore et maiore parte ibidem deservientium monachorum contractum efficiant. In praedictis vero omnibus iubemus inscribi instrumento cum iureiurando, quod non ad laesionem aut praescriptionem earundem venerabilium domorum res agitur.....

Not. 3.

L. 1. *C. de iure emph. Vid.* 5111.

Not. 4.

L. 1. 2. *C. eod. Vid.* 5111. 5131.

Not. 5.

L. 25. §. 1. *D. de usur. Vid.* 3851.

Not. 9.

L. 12. §. 2. *de Publ. in rem act. Vid.* 3580.

Not. 10.

L. 15. §. 26. *D. de damno inf. Vid.* 5122.

Not. 11.

L. 3. *D. si ager vectig. Vid.* 5114.

Not. 12.

L. 1. *in f. D. de iure emph. Vid.* 5111.

Not. 13.

5137) — *L.* 16. *D. de suis et leg.* (XXXVIII. 16.) (*Papinian.*) Pater instrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepisse, ne quid aliud ex hereditate patris speraret. Eam scripturam ius successionis non mutasse constat; privatorum enim cautionem legum auctoritate non censeri.

Not. 14.

L. 29. *C. de pactis. Vid.* 649.

5138) — *L.* 3. *C. de fund. patrim.* (XI. 61.) (*Valentinian. et Valens.*) Quicunque possessiones ex emphyteutico iure susceperint, ea ad refundendum uti occasione non possunt, qua asserant, desertas esse coepisse, tametsi rescripta per obreptionem meruerint. Sed nec avelli eas ab his posse, nec si licitatio ab alio fuerit promissa, sed eas in perpetuum apud eos, qui eas susceperint, et eorum posteritatem remanere, nec si super hoc rescriptum fuerit adversus eos impetratum.

Not. 15.

5139) — *L.* 15. §. 27. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Sed in vectigali praedio, si municipes non caverint, dicendum est, dominium per longum tempus acquiri.

Nov. 7. *c.* 3. §. 2. *Vid.* 3247.
Nov. 120. *c.* 8. *Vid.* 5132.

Not. 17.

L. 3. *C. de iure emph. Vid.* 5125.

Not. 18. 19. et 21.

L. 2. *C. eod. Vid.* 5131.
Nov. 7. *c.* 3. §. 2. *Vid.* 3247.
Nov. 120. *c.* 8. *Vid.* 5132.

§. 302.

Not. 1.

L. 13. *pr. D. de S. P. R. Vid.* 5026.

Not. 2.

5140) — *L.* 2. *D. de superficiebus.* (XLIII. 18.) (*Gaius.*) Superficiarias aedes appellamus, quae in conducto solo positae sunt, quarum proprietas et civili et naturali iure eius est, cuius et solum.

Not. 3.

5141) — *L.* 2. §. 18. *D. ne quid in loco publ.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio iudicis continetur, uti caveatur non fieri, et ea omnia etiam in persona heredum ceterorumque successorum erunt cavenda.

5142) — *L.* 32. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Qui tabernas argentarias, vel ceteras, quae in solo publico sunt, vendit, non solum, sed ius vendit, quum istae tabernae publicae sunt, quarum usus ad privatos pertinet.

Not. 4.

5143) — *L.* 1. §. 1. 3-5. *D. de superfic.* (XLIII. 18.) (*Ulp.*) — §. 1. Qui superficiem in alieno solo habet, civili actione subnixus est; nam si conduxit superficiem, ex conducto, si emit, ex emto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat, quod interest agendo consequetur; sin autem ab alio prohibeatur, praestare ei actiones suas debet dominus et cedere. Sed longe utilius visum est, quia incertum erat, an locatio exsisteret, et quia melius est possidere potius, quam in personam experiri, hoc interdictum proponere, et quasi in rem actionem polliceri. — §. 3. Quod ait Praetor: *si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo,* sic intelligendum est, ut, si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sane causa cognita ei, qui non ad modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio competet. — §. 4. Is autem, in cuius solo superficies est, utique non indiget utili actione, sed habet in rem, qualem habet de solo. Plane si adversus superficiarium velit vindicare, di-

cendum est, exceptione utendum in factum data; nam cui damus actionem, eidem et exceptionem competere, multo magis quis dixerit. — §. 5. Si soli possessori superficies evincatur, acquissimum erit, subveniri ei vel ex stipulatu de evictione, vel certe ex emto actione.

5144) — *L.* 86. §. 4. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Valet legatum, si superficies legata sit ei, cuius in solo fuerit, licet is dominus soli sit; nam consequetur, ut hae servitute liberetur, et superficiem lucrifaciat.

5145) — *L.* 9. §. 4. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Quaesitum est: si solum sit alterius, superficies alterius, superficiarius utrum repromittere damni infecti, an satisdare debeat? Et Iulianus scribit: quoties superficiaria insula vitiosa est, dominum et de soli, et de aedificii vitio repromittere, aut eum, ad quem superficies pertinet, de utroque satisdare; quodsi uterque cesset, vicinum in possessionem mittendum.

5146) — *L.* 22. *D. de usufr.* (VII. 1.) (*Ulp.*) Sed et si quid donetur servo, in quo ususfructus alterius est, quaeritur, quid fieri oporteat? Et in omnibus istis, si quidem contemplatione fructuarii aliquid ei relictum vel donatum est, ipsi acquiret; sin vero proprietarii, proprietario; si ipsius servi, acquiretur domino. Nec distinguimus, unde cognitum eum, et cuius merito habuit, qui donavit vel reliquit. Sed et si conditionis implendae causa quid servus fructuarius consequatur; et constiterit, contemplatione fructuarii eam conditionem adscriptam, dicendum est, ipsi acquiri; nam et in mortis causa donationibus idem dicendum est.

Not. 5.

5147)—*L.* 1. §. 6. *D. de superfic.* (XLIII. 18.) (*Ulp.*) Quia autem etiam in rem actio de superficie dabitur, petitori quoque in superficiem dari, et quasi usumfructum sive usum quendam inesse, et constitui posse per utiles actiones credendum est.

Not. 6.

L. 10. *D. fam. ercisc. Vid.* 5127.

L. 30. §. 5. *D. de leg.* I. *Vid.* 3328.

Not. 7.

5148) — *L.* 1. §. 7. 8. *D. de superfic.* (XLIII. 18.)(*Ulp.*)— §. 7. Sed et tradi posse intelligendum est, ut et legari, et donari possit. — §. 8. Et si duobus sit communis, etiam utile communi dividundo iudicium dabimus.

Not. 8.

L. 1. §. 6. 9. *D. eod. Vid.* 5147. 4970.

L. 1. *pr. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 2784.

L. 16. §. 2. *D. de pign. act. Vid.* 5129.

L. 12. §. 3. *D. de pign. Vid.* 4790.

Not. 9.

L. 1. §. 1. 3. *D. de superfic. Vid.* 5143.

Not. 10.

L. 73. *in f. D. de R. V. Vid.* 1887.

5149) — *L.* 74. *D. eod.* (*Paulus.*) Id est qui in alieno solo superficiem ita habet, ut certam pensionem praestet.

5150) — *L.* 73. *D. de R. V.* (*Ulp.*) Praetor causa cognita in rem actionem pollicetur.

L. 1. §. 1. 3. *D. de superfic. Vid.* 5143.

L. 1. §. 6. 8. *D. eod. Vid.* 5147. 5148.

L. 12. §. 3. *D. de Publ. in rem act. Vid.* 4715.

Not. 11.

L. 3. §. 3. *D. de O. N. N. Vid.* 5077.

L. 13. §. 8. *D. de damno inf. Vid.* 4874.

5151) — *L.* 39. §. 2. *D. eod.* (*Pompon.*) Damni infecti stipulatio latius patet, et ideo et ei, qui superficiariam insulam habet, utilis est ea stipulatio, si quid in superficie damni datum fuerit, et nihilo minus etiam soli domino utilis est, si solo damnum datum fuerit, ut tota superficies tolleretur; fraudabitur enim dominus soli in pensione percipienda.

L. 1. §. 9. *D. de superf. Vid.* 4970.

5152) — *L.* 1. §. 5. *D. de vi.* (XLIII. 16.) (*Ulp.*) Proinde et si superficiaria insula fuerit, qua quis deiectus est apparet, interdicto fore locum.

Not. 12.

5153) — *L.* 1. *pr.* §. 1. 2. *D. de superf.* (XLIII. 18.) Ait Praetor: UTI EX LEGE LOCATIONIS SIVE CONDUCTIONIS SUPERFICIE, QUA DE AGITUR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRUEMINI, QUO MINUS FRUAMINI, VIM FIERI VETO. Si QUA ALIA ACTIO DE SUPERFICIE POSTULABITUR, CAUSA COGNITA DABO. — §. 1. Qui superficiem in alieno solo habet, civili actione subnixus est; nam si conduxit superficiem, ex conducto, si emit, ex emto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat, quod interest agendo consequetur; sin autem ab alio prohibeatur, praestare ei actiones suas debet dominus et cedere. Sed longe utilius visum est, quia incertum erat, an locatio exsisteret, et quia melius est possidere potius, quam in personam experiri, hoc interdictum proponere, et quasi in rem actionem polliceri. — §. 2. Proponitur autem interdictum duplex, exemplo interdicti uti possidetis. Tuetur itaque Praetor eum, qui superficiem petit, veluti uti possidetis interdicto, neque exigit ab eo, quam causam possidendi habeat; unum tantum requirit, num forte vi, clam, precario ab adversario possideat. Omnia quoque, quae in uti possidetis interdicto servantur, hic quoque servabuntur.

L. 3. §. 7. *D. uti possid. Vid.* 4032.

Not. 13.

L. 7. §. 2. *D. de usufr. Vid.* 3967.

L. 30. §. 5. *D. de leg.* I. *Vid.* 3328.

Not. 14.

5154) — *L.* 2. §. 17. *D. ne quid in loco publ.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Si quis nemine prohibente in publico aedificaverit, non esse eum cogendum tollere, ne ruinis urbs deformetur, quia prohibitorium est interdictum, non restitutorium. Si tamen obstet id aedificium publico usui, utique is, qui operibus publicis procurat, debebit id deponere, aut si non obstet, solarium ei imponere; vectigal enim hoc sic appellatur solarium, ex eo, quod pro solo pendatur.

5155) — *L.* 15. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Paulus.*) Etiam superficies in alieno solo

posita pignori dari potest, ita tamen, ut prior causa sit domini soli, si non solvatur ei solarium.
L. 74. *D. de R. V. Vid.* 5149.

Not. 15.

L. 1. §. 4. *D. de superfic. Vid.* 5143.
L. 3. §. 7. *D. uti possid. Vid.* 4032.

Not. 16.

L. 1. §. 1. *L.* 2. *D. de superf. Vid.* 5143. 5140.
L. 1. §. 3. *D. eod. Vid.* 5193.

Not. 17.

L. 12. §. 3. *D. de Publ. in rem act. Vid.* 4715.
L. 26. *D. de usurp. Vid.* 4077.

CAPUT VI.

DE PIGNORIBUS ET HYPOTHECIS.

TIT. I.

DE PIGNORIS NATURA ET INDOLE.

§. 303.

Not. 1.

5156) — *L.* 6. *D. de pignoribus et hypothecis.* (XX. 1.) (*Ulp.*) Obligatione generali rerum, quas quis habuit habiturusve sit, ea non continebuntur, quae verisimile est quemquam specialiter obligaturum non fuisse; utputa supellex, item vestis relinquenda est debitori, et ex mancipiis, quae in eo usu habebat, ut certum sit, eum pignori daturum non fuisse. Proinde de ministeriis eius perquam ei necessariis, vel quae ad affectionem eius pertineant. (*L.* 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Vel quae in usum quotidianum habentur, Serviana non competit.)
L. 30. §. 1. *D. de exc. rei iud. Vid.* 2091.

Not. 2.

5157) — *L.* 45. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Neque pignus, neque depositum, neque precarium, neque emtio, neque locatio rei suae consistere potest.
L. 29. *D. de pign. act. Vid.* 4035.
L. 30. *in f. D. de exc. rei iud. Vid.* 2091.

Not. 3.

L. 13. §. 8. *D. de act. emt. vend. Vid.* 1091.
L. 31. §. 8. *D. de Aedil. ed. Vid.* 1692.
L. 15. §. 2. *D. de furtis. Vid.* 1688.

Not. 4.

5158) — *L.* 1. §. 4. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Sed conventionum pleraeque in aliud nomen transeunt, veluti in emtionem, in locationem, in pignus, vel in stipulationem.
5159) — *L.* 5. §. 2. *D. commod.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) . . . . Et quidem in contractibus interdum dolum solum, interdum et culpam praestamus. . . . . Sed ubi utriusque utilitas vertitur, ut in emto, ut in locato, ut in dote, ut in pignore. . . . . et dolus et culpa praestatur. . . . .

Not. 5.

L. 11. §. 6. *D. de pignor. act. Vid.* 1501.
5160) — *L.* 9. *pr. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Si ex causa iudicata pignora minoris capta sunt, et distracta. . . . .
5161) — *L.* 74. §. 1. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Hermogen.*) Et si iusta iudicis rei iudicatae pignus captum per officium distrahatur, post evincatur . . . .

Not. 6.

§. 7. *J. de act. Vid.* 1747.
5162) — *L.* 9. §. 2. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit, hypothecam, cum non transit nec possessio ad creditorem.
5163) — *L.* 35. §. 1. *D. eod.* (*Florentin.*) Pignus, manente proprietate debitoris, solam possessionem transfert ad creditorem; potest tamen et precario et pro conducto debitor re sua uti.
5164) — *L.* 238. §. 2. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Gaius.*) Pignus appellatum est a pugno, quia res, quae pignori dantur, manu traduntur. Unde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui.

Not. 7.

5165) — *L.* 5. §. 1. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Inter pignus autem et hypothecam tantum nominis sonus differt.

Not. 8.

5166) — §. 4. *J. quib. mod. re contr. obl.* (III. 15.) Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur; qui et ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusque gratia datur, et debitoris, quo magis pecunia ei crederetur, et creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum, placuit sufficere, quod ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhiberet; quam si praestiterit, et aliquo fortuito casu rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

5167) — *L.* 15. *pr. D. de pign.* (XX. 1.) (*Gaius.*) Et quae nondum sunt, futura tamen sunt, hypothecae dari possunt, ut fructus pendentes, partus ancillae, fetus pecorum, et ea, quae nascuntur, sint hypothecae obligata. Idque servandum est, sive dominus fundi convenerit aut de usufructu, aut de his, quae nascuntur, sive is, qui usumfructum habet, sicut Iulianus scribit.

Not. 9.

§. 7. *J. de act. Vid.* 1747.
L. 11. §. 1. *D. de pign. Vid.* 3862.

5168) — *L.* 11. §. 2. *D. eod.* (*Marcian.*) Ususfructus an possit pignori hypothecaeve dari? quaesitum est, sive dominus proprietatis convenit, sive ille, qui solum usumfructum habet. Et scribit Papiuianus libro undecimo Responsorum: tuendum creditorem; et si velit cum creditore proprietarius agere: *non esse ei ius uti frui invito se*, tali exceptione eum Praetor tuebitur: *si non inter creditorem, et eum, ad quem ususfructus pertinet, convenerit, ut ususfructus pignori sit.* Nam quum et emtorem usus-fructus tuetur Praetor, cur non et creditorem tuebitur? Eadem ratione et debitori obiicietur exceptio.

L. 31. *D. eod. Vid.* 4636.

§. 304.

Not. 1.

5169) — *Tit. C. si pignoris conventionem numeratio pecuniae secuta non fuerit.* (VIII. 33.) I. (*Sever. et Antonin.*) Si pecuniam tibi non esse numeratam, atque ideo frustra cautionem emissam asseris, et pignus datum probaturus es, in rem experiri potes. Nam intentio dati pignoris neque redditae pecuniae non aliter tenebit, quam si de fide debiti constiterit. Eademque ratione veritas servetur, si te possidente pignus, adversarius tuus agere coeperit. (197.)

II. (*Alexand.*) Si, ut nunc asseveras, nihil creditor numeravit uxori tuae, quae pignus dedit, sed inanem extorsit cautionem, mendaci scriptura contra fidem veritatis obligari eius res non potest.

5170) — *L.* 2. *D. quae res pign. obligari non poss.* (XX. 3.) (*Gaius.*) Si alius pro muliere, quae intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias, cui contra senatusconsultum creditum est, an his succuratur? quaeritur. Et in eo quidem, qui pro muliere obligavit rem suam, facilius dicetur, succurri ei, sicuti fideiussori mulieris eadem datur exceptio. Sed et in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligavit, eadem dicenda erunt, quae tractantur et in fideiussore eius.

5171) — *L.* 129. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Cum principalis causa non consistit, ne ea quidem, quae sequuntur, locum habent.

5172) — *L.* 28. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Paulus.*) Si legati conditionalis nomine, relicti filiofamilias, pater ab herede rem propriam eius pignori acceperit, et mortuo patre vel emancipato filio conditio legati exstiterit, incipit filio legatum deberi, et neque pater potest pignus vindicare, neque filius, qui nunc habere coepit actionem, nec ex praecedente tempore potest quidquam iuris habere in pignore, sicut in fideiussore dicitur.

5173) — *L.* 33. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Is, qui promisit tibi aut Titio, solutum quidem Titio repetere non potest, sed pignus ei datum et ante solutionem recipit.

Not. 2.

5174) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Marcian.*) Res hypothecae dari posse sciendum est pro quacunque obligatione, sive mutua pecunia datur, sive dos, sive emtio vel venditio contrahitur, vel etiam locatio et conductio, vel mandatum, et sive pura est obligatio, vel in diem, vel sub conditione, et sive in praesenti contractu, sive etiam praecedat. Sed et futurae obligationis nomine dari possunt, et non solum solvendae omnis pecuniae causa, verum etiam de parte eius, et vel pro civili obligatione, vel honoraria, vel tantum naturali. Sed n conditionali obligatione non alias obligamur, nisi conditio exstiterit.

5175) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Ex quibus casibus naturalis obligatio consistit, pignus perseverare constat.

5176) — *L.* 101. §. 1. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Paulus respondit: aliam causam esse debitoris solventis, aliam creditoris pignus distrahentis. Nam cum debitor solvit pecuniam, in potestate eius esse commemorare, in quam causam solveret; cum autem creditor pignus distrabit, licere ei pretium acceptum referre etiam in eam quantitatem, quae natura tantum debebatur, et ideo deducto eo debitum peti posse.

5177) — *L.* 59. *pr. D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) . . . Igitur non tantum retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit, et solutum non repetetur. Remanet ergo propter pignus naturalis obligatio.

Not. 4.

5178) — *L.* 25. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Modest.*) Cum vitiose vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locus non est, nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

Not. 5.

L. 5. *pr. D. eod. Vid.* 5174.

Not. 6.

L. 13. §. 5. *D. eod. Vid.* 601.

5179) — *L.* 1. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Papinian.*) Qui dotem pro muliere promisit, pignus sive hypothecam de restituenda sibi dote accepit; subsecuta deinde pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii dedit; mox residuae quantitatis numeratio impleta est. Quaerebatur de pignore? Quum ex causa promissionis ad universae quantitatis exsolutionem,

qui dotem promisit, compellitur, non utique solutionum observanda sunt tempora, sed dies contractae obligationis; nec dici potest, in potestate eius esse, ne pecuniam residuam redderet, ut minus dotata mulier esse videatur. — §. 1. Alia causa est eius, qui pignus accepit ad eam summam, quam intra diem certum numerasset, ac forte prius, quam numeraret, alii res pignori data est.

5180) — *L.* 9. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*African.*) Qui balneum ex Kalendis proximis conduxerat, pactus erat, ut homo Eros pignori locatori esset, donec mercedes solverentur. Idem ante Kalendas Iulias eundem Erotem alii ob pecuniam creditam pignori dedit. Consultus: an adversus hunc creditorem, petentem Erotem, locatorem Praetor tueri deberet? respondit: debere; licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quidquam pro conductione deberetur, quoniam tamen iam tunc in ea causa Eros esse coepisset, ut invito locatore ius pignoris in eo solvi non posset, potiorem eius causam habendam. — §. 1. Amplius etiam sub conditione creditorem tuendum putabat adversus eum, cui postea quidquam deberi coepisset, si modo non ea conditio sit, quae invito debitore impleri non possit. — §. 2. Sed et si heres ob ea legata, quae sub conditione data erant, de pignore rei suae convenisset, et postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post conditio legatorum exstitit, hic quoque tuendum eum, cui prius pignus datum esset, existimavit.

5181) — *L.* 11. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Potior est in pignore, qui prius credidit pecuniam, et accepit hypothecam, quamvis cum alio ante convenerat, ut, si ab eo pecuniam acceperit, esset res obligata, licet ab hoc postea acceperit; poterat enim, licet ante convenit, non accipere ab eo pecuniam. — §. 1. *Vid.* 1241.

5182) — *L.* 4. *D. quae res pign.* (XX. 3.) (*Paulus.*) Titius, quum mutuam pecuniam accipere vellet a Maevio, cavit ei, et quasdam res hypothecae nomine dare destinavit; deinde, postquam quasdam ex his rebus vendidisset, accepit pecuniam. Quaesitum est: an et prius res venditae creditori tenerentur? Respondit: quum in potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere, eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata est, et ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratae pecuniae tempore habuerit.

Not. 7. 8. et 9.

5183) — *L.* 8. §. 5. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Pompon.*) Cum pignus ex pactione venire potest, non solum ab sortem non solutam venire poterit, sed ob cetera quoque, veluti usuras, et quae in id impensa sunt.

5184) — *L.* 13. §. 6. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Propter usuras quoque si obligata sit hypotheca, usurae solvi debent. Idem et in poena dicemus.

L. 18. *D. qui pot. in pign. Vid.* 2565.

5185) — *L.* 11. §. 3. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si in sortem duntaxat, vel in usuras obstrictum est pignus, eo soluto, propter quod obligatum est, locum habet pignoraticia. Sive autem usurae in stipulatum sint deductae, sive non, si tamen pignus et in eas obligatum fuerit, quamdiu quid ex his debetur, pignoraticia cessabit. Alia causa est earum, quas quis supra licitum modum promisit; nam hae penitus illicitae sunt.

L. 4. 22. *C. de usur. Vid.* 3881. 3882.

Not. 10.

5186) — *L.* 6. *C. de pignor. et hypoth.* (VIII. 14.) (*Antonin.*) In summa debiti computabitur etiam id, quod propter possessiones pignori datas ad collationem viarum muniendarum vel quodlibet aliud necessarium obsequium praestitisse creditorem constiterit. (213.)

L. 8. §. 5. *D. de pign. act. Vid.* 5183.

Not. 11.

L. 5. *pr. D. de pign. Vid.* 5174.

5187) — *L.* 3. §. 1. *D. in quib. c. pign. tac. contr.* (XX. 2.) (*Marcian.*) Item illud, inquit, [*] videndum est, an voluntate domini induci pignus ita possit, ut in partem debiti sit obligatum?

L. 11. §. 3. *D. de pign. act. Vid.* 5185.

§. 305.

Not. 1.

L. 22. *C. de SS. Eccl. Vid.* 5249.

L. 2. *C. de relig. Vid.* 3533.

5188) — *L.* 1. *C. de patrib. qui fil. suos distr.* (IV. 43.) (*Dioclet. et Maximian.*) Liberos a parentibus neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris iure, aut alio quolibet modo, nec sub praetextu ignorantiae accipientis, in alium transferri posse, manifestissimi iuris est.

5189) — *L.* 3. *C. quae res pignori obligari possunt vel non.* (VIII. 17.) (*Antonin.*) Si monumento corpus filiae tuae intulisti, religiosum id fecisti; quo facto obligari a quopiam, prohibente iuris religione, non posse, in dubium non venit. (215.)

5190) — *L.* 6. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Qui filios vestros vel liberos homines pro pecunia, quam vobis credebat, pignoris titulo accepit, dissimulatione se iuris circumvenit, quum sit manifestum, obligationem pignoris non consistere, nisi in his, quae quis de bonis suis facit obnoxia.

5191) — *L.* 9. §. 1. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Gaius.*) Quod emtionem venditionemque recipit, etiam pignerationem recipere potest.

5192) — *L.* 1 §. 2. *D. quae res pignori vel hyp. datae obligari non possunt.* (XX. 3.) (*Marcian.*) Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium eius non est, iure pignoris accipere non potest, ut divus Pius Claudio Saturnino rescripsit. Quid ergo, si praedium quis litigiosum pignori acceperit? an exceptione summovendus sit? Et Octavenus putabat etiam in his pignoribus locum habere exceptionem. Quod ita ait Scaevola libro tertio variarum Quaestionum procedere, ut et in rebus mobilibus exceptio locum habet.

5193) — *L.* 24. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Modest.*) In quorum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere non prohibetur.

5194) — *L.* 34. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Paulus.*) Praesidis provinciae officiales, quia perpetui

[*] *Scil.* Pomponius.

sunt, mutuam pecuniam dare, et foenebrem exercere possunt.—§. 1. Praeses provinciae mutuam pecuniam foenebrem sumere non prohibetur.

Not. 2.

L. 15. pr. D. de pign. Vid. 5167.

Not. 3.

5195) — *L. 4. C. quae res pign.* (VIII. 17.) (*Alexand.*) Nomen quoque debitoris pignorari et generaliter et specialiter posse, iam pridem placuit. Quare si debitor is satis non fecerit, cui tu credidisti, ille, cuius nomen tibi pignori datum est, nisi ei, cui debuit, solvit, nondum certior a te de obligatione tua factus, utilibus actionibus satis tibi facere usque ad id, quod tibi deberi a creditore eius probaveris, compelletur, quatenus tamen ipse debet. (225.)

5196) — *L. 7. C. de hered. vel act. vend.* (IV. 39.) (*Diocleт. et Maximian.*) Postquam eo decursum est, ut cautiones quoque debitorum pignori dentur, ordinarium visum est, post nominis venditionem utiles emtori, sicut responsum est, vel ipsi creditori postulanti dandas actiones.

Not. 4.

5197) — *Tit. C. si pignus pignori datum sit.* (VIII. 24.) I. (*Gordian.*) Etiam id, quod pignori obligatum est, a creditore pignori obstringi posse, iamdudum placuit, scilicet ut sequenti creditori utilis actio detur, tamdiuque eum is, qui ius repraesentat, tueatur, quamdiu in causa pignoris manet eius, qui dedit. Sed si vos usumfructum possessionis tantummodo pignori dedistis, isque, qui accepit, alii eam possessionem, cuius usumfructum nexum habebat, sine vestra voluntate pignoravit, creditor eius id, in quo pignoris vinculum non constitit, distrahens, dominio vos privare nequivit. Quodsi non fuit vestro creditori ususfructus, sed ipsa possessio pignorata, et ante exsolutam a domino pecuniam creditor secundus pignus acceptum vendidit, non posse venditionem post solutam pecuniam rescindi, divorum principum placitis continetur. (238.)

II. (*Diocleт. et Maximian.*) Si creditor possessionem, quae a parentibus tuis pignoris iure fuerat obligata, non vendidit, sed alii creditori pignori dedit, examinata fide veri poteris eam soluto eo, quod ex hac causa creditori debetur, intercessu Praesidis provinciae recuperare. (290.)

Not. 5.

5198) — *L. 27. C. de pign.* (VIII. 14.) (*Iustinian.*) Super hypothecis, quas argenti distractores, vel metaxarii, vel alii quarumcunque specierum negotiatores pecunias sibi credentibus dare solent, hoc specialiter super amputanda omni machinatione sancimus, ut, si post huiusmodi contractum liberis suis vel alio modo cognatis quamcunque militiam iidem negotiatores acquisierint, eam tamen, quae vendi vel ad heredes sub certa definitione transmitti potest, liceat creditoribus eorum, etiam non prohantibus, ex pecuniis eorundem negotiatorum liberos eorum vel cognatos militasse (dum tamen contrarium non probetur, alios ex suo patrimonio dedisse pecunias), creditum ab his, qui militarint, exigere, vel tantum eos efflagitare, quanti vendi eadem militia possit. Quod ita obtinere sancimus, etsi extraneis quibusdam iidem negotiatores de suis pecuniis huiusmodi militiam acquisisse probentur, ut, quod generaliter in ipsis debitoribus militantibus talem militiam, quae vendi vel ad heredes transmitti potest, permissum est, ut liceat creditoribus et adhuc viventium debitorum iure hypothecae vindicare militias, nisi sibi satisfiat, et post mortem eorum exigere, quod pro iisdem militiis pro tenore communis militantium placiti vel divinae sanctionis, tale praestantis beneficium, dari solet, hoc in negotiatorum personis, licet ipsi militantes minime debito obnoxii sint, integrum creditoribus eorum servetur. Quod scilicet in futuris militiis, non etiam in his, quas liberi vel cognati eorundem negotiatorum, vel extranei pecuniis eorum meruerunt, tenere sancimus. (258.)

Not. 6.

L. 16. §. 2. D. de pign. act. Vid. 5129.

5199) — *L. 13. §. 3. D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Et superficiariis legitime consistere creditor potest adversus quemlibet possessorem, sive tantum pactum conventum de hypotheca intervenerit, sive etiam possessio tradita fuerit, deinde amissa sit.

Not. 7.

L. 11. §. 2. L. 13. pr. D. eod. Vid. 5168. 5167.
L. 8. pr. D. quib. mod. pign. solv. Vid. 1410.
L. 29. D. de usuris. Vid. 350.

Not. 8.

L. 11. §. 3. L. 12. D. de pign. Vid. 4788. 4790.

Not. 10.

L. 45. pr. D. de R. I. Vid. 5157.

Not. 11.

5200) — *L. 17. D. qui pot. in pig.* (XX. 4.) (*Paulus.*) Eum, qui a debitore suo praedium obligatum comparavit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit.

L. 30. §. 1. D. de exc. rei iud. Vid. 2091.

5201) — *L. 3. C. de his, qui in prior. cred. loc.* (VIII. 19.) (*Alexand.*) Si potiores creditores pecunia tua dimissi sunt, quibus obligata fuit possessio, quam emisse te dicis, ita ut pretium perveniret ad eosdem priores creditores, in ius eorem successisti, et contra eos, qui infirmiores illis fuerunt, iusta defensione te tueri potes. (224.)

5202) — *L. 1. C. Si antiquior cred. pign. vendiderit.* (VIII. 20.) (*Alexand.*) Si vendidisset, qui ante pignus accepit, persecutio tibi hypothecaria superesse non posset. Quum autem debitor ipsi priori creditori eadem pignora in solutum dederit vel vendiderit, non magis tibi persecutio ademta est, quam si aliis easdem res debitor vendidisset. Sed ita persequens res obligatas audieris, si, quod eidem possessori propter praecedentis contractus auctoritatem debitum est, obtuleris. (230.)

L. 2. D. quando ex facto tutoris. Vid. 4596.
L. 3. C. arbitr. tut. Vid. 4397.

5203) — *L. 7. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Ulp.*) Idemque est, si ex nummis pupilli fuerit

res comparata. Quare si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quae in pretium rei fuerint expensae. Quodsi res non in totum ex nummis cuiusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est et antiquioris, et eius, cuius nummis comparata est. — §. 1. Si tibi quae habiturus sum obligaverim, et Titio specialiter fundum, si in dominium meum pervenerit, mox dominium eius acquisiero, putat Marcellus, concurrere utrumque creditorem in pignore. Non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit, quippe quum res ex nummis pignoratis emta non sit pignorata ob hoc solum, quod pecunia pignorata erat.

5204) — *L. 3. pr. D. de reb. eorum, qui sub tut.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Sed si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isque pupillo vel minori traditus, an pignoris obligationem possit habere is, cuius pecunia fundus sit emtus? Et magis est, ut salvum sit ius pignoris secundum constitutionem Imperatoris nostri et divi patris eius ei pupillo, cuius pecunia comparatus est fundus.

5205) — *L. 6. C. de servo pign. dato.* (VII. 8.) (*Alexand.*) Si tutor tuus de pecunia tua servos emtos manumisit, quoniam huiusmodi servi, sicut ceterae res pupillaribus pecuniis emtae, iure pignoris ex constitutione divorum parentum meorum obligati sunt, favore pupillorum liberi facti non sunt.

5206) — *L. 54. D. de iure dot.* (XIII. 3.) (*Gaius.*) Res, quae ex dotali pecunia comparatae sunt, dotales esse videntur.

L. 30. C. de iure dot. Vid. §. 533. not. 6.

L. 5. C. de sec. nupt. Vid. §. 542. not. 3.

5207) — *L. 6. §. 2. C. eod.* (V. 9.) (*Leo et Anthem.*) Omnibus videlicet iisdem maritalibus facultatibus, his etiam, quas habet habiturave est, tanquam si iure pignoris vel hypothecae suppositae sint, super eadem ante nuptias donatione, vel rebus aliis ad eam ex mariti substantia devolutis ex eo die, quo eaedem res ad eam pervenerunt, liberis obligatis, ut, si quis post traditas matri vel detentas ab ea res, si ita contigerit, contractum aliquem cum eadem muliere inierit, quae se repetitis nuptiis copulaverit, in vindicandis iisdem suppositis rebus posteriores habeantur, liberis, qui ex eodem matrimonio procreati sunt, et nepotibus neptibusque, qui ex iisdem liberis geniti sunt, sine dubio praeponendis. — §. 3. Sin vero liberorum suorum affectione servata pater materve ad alias nuptias migrare noluerit, neque vir iis, quae de bonis uxoris ad se transeunt, neque mulier rebus, quae ex substantia mariti ad se pervenerunt, pro suo arbitrio uti, vel eas vendere, aut quocunque iure vel modo alienare, vel pignoris iure seu hypothecae, si voluerint, obligare, utpote domini earum, prohibebuntur. Exstantes autem praedictas res, si non fuerint alienatae vel consumtae vel suppositae, licebit liberis vindicare, etiam non adeuntibus hereditatem parentum. (469.)

5208) — *Nov. 98. c. 1.* Propterea igitur sancimus, si mulier moriatur, et eveniat lucrum fieri viro dotem, hanc omnino servari filiis, sive ad secundas veniat nuptias, sive etiam non, et ex diverso, si mortuus fuerit vir, mulierem antenuptialis donationis lucra propriis filiis servare, usu quidem lucrorum ex nuptiis apud eos constituto, proprietate vero eorum filiis omnino servanda; his, quae super parentibus ad secundas venientibus nuptias sancita sunt, in suo ordine servandis. Et hoc valere, matrimoniis quocunque modo solutis, ab hodierna die, et in omne, quod sequitur, et his matrimoniis, quae iam soluta sunt quidem sive morte, sive quolibet alio modo, adhuc autem pendentibus, eo quod unus superstes sit. Nam si ambo defuncti sint, hoc heredibus non damus, sed tanquam semel terminatum veteribus relinquimus legibus. Illud enim certum est, quia, dum semel fuerit filiorum, et proprietatem lex deferens eis praestiterit, tunc quod in successionibus et aliis accessionibus, ita et in his erit, sicut et in prioribus sancitum est filiis, qui propter secundas nuptias parentum lucrum aliquod ex legibus sunt potiti.

Nov. 12.

5209) — *L. 15. §. 1. D. de pign.* (XX. 1.) (*Gaius.*) Quod dicitur: creditorem probare debere, quum conveniebat, rem in bonis debitoris fuisse, ad eam conventionem pertinet, quae specialiter facta est, non ad illam, quae quotidie inseri solet cautionibus, ut specialiter rebus hypothecae nomine datis, cetera etiam bona teneantur debitoris, quae nunc habet, et quae postea acquisierit, perinde atque si specialiter hae res fuissent obligatae.

5210) — *L. 34. pr. D. eod. Vid.* 598.

5211) — *L. 2. C. eod.* (*Sever. et Antonin.*) Quamvis constet, specialiter quaedam et universa bona generaliter adversarium tuum pignori accepisse, et aequale ius in omnibus habere, iurisdictio tamen temperanda est. Ideoque si certum est, posse eum ex iis, quae nominatim ei pignori obligata sunt, universum redigere debitum, ea, quae postea ex eisdem bonis pignori accepisti, interim tibi non auferri, Praeses provinciae iubebit. (204.)

§. 306.

Nov. 1.

5212) — *L. 1. §. 2. D. de pign.* (XX. 1.) (*Papinian.*) Quum praedium pignori daretur, nominatim, ut fructus quoque pignori essent, convenit. Eos consumtos bona fide emtor utili Serviana restituere non cogetur; pignoris enim causam nec usucapione perimi placuit, quoniam quaestio pignoris ab intentione dominii separatur; quod in fructibus dissimile est, qui nunquam debitoris fuerunt.

5213) — *L. 16. §. 4. D. eod.* (*Marcian.*) Interdum etiam de fructibus arbitrari debet iudex, ut, ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam de fructibus condemnet. Quid enim, si minoris sit praedium, quam debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil potest pronuntiare, nisi res exstent.

L. 3. C. in quib. c. pign. tac. contr. Vid. 93.

Nov. 2.

5214) — *L. 16. pr. D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Si fundus hypothecae datus sit, deinde alluvione maior factus, totus obligabitur.

5215) — *L. 21. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Domo pignori data et area eius tenebitur; est enim pars eius; et contra ius soli sequitur aedificium.

5216) — *L.* 1. §. 1. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Papinian.*) Servo pignori dato, peculium eius creditor citra conventionem specialiter super eo conceptam frustra distrahit, nec interest, quando servus domino peculium acquisierit.

5217) — *L.* 24. *D. de pecul. leg.* (XXXIII. 8.) (*Ulp.*) Si legatus fuerit servus, peculium excipere non est necesse, quia non sequitur, nisi legetur.

5218) — *L.* 26. §. 2. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Modestin.*) Lucius Titius praedia, et mancipia, quae in praediis erant, obligavit; heredes eius praediis inter se divisis, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt; creditor postea praedia cum mancipiis distraxit. Quaeritur: an ipsa mancipia, quae sunt modo in praediis constituta, haec in hypothecis emtor vindicare recte possit? Modestinus respondit: si neque pignorata sunt ipsa mancipia, neque ex pignoratis ancillis nata, minime creditoribus obligata esse.

Not. 3.

L. 7. §. 1. *D. qui pot. in pign. Vid.* 5203.
L. 3. *C. in quib. c. pign. tacit. contr. Vid.* 93.

Not. 4.

L. 18. §. 3. *D. de pign. act. Vid.* 4616.

Not. 5.

L. 16. §. 2. *D. de pign. Vid.* 4017.

5219) — *L.* 29. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Domus pignori data exusta est, eamque aream emit Lucius Titius, et exstruxit. Quaesitum est de iure pignoris. Paulus respondit: pignoris persecutionem perseverare, et ideo ius soli superficiem secutam videri, id est cum iure pignoris; sed bonae fidei possessores non aliter cogendos creditoribus aedificium restituere, quam sumtus in exstructionem erogatos, quatenus pretiosior res facta est, reciperent.

Not. 6.

5220) — *L.* 3. *C. de servo pign. dato manumiss.* (VII. 8.) (*Sever. et Antonin.*) Ab eo, qui bona sua pignori obligavit, quae habet quaeque habiturus esset, posse servis libertatem dari, certum est. Non idem iuris est in his servis, qui pignoris iure specialiter traditi vel obligati sunt.

5221) — *L.* 4. *C. eod.* (*Alexand.*) Si, ut proponis, consentiente creditore, cui pignoris iure cum aliis mancipiis obligatus fuisti, a debitore manumissus es, potuisti ad libertatem pervenire. (222.)

5222) — *L.* 66. *pr. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Si is, qui rem pignori dedit, vendiderit eam, quamvis dominus sit, furtum facit, siveeam tradiderat creditori, sive speciali pactione tantum obligaverat; idque et Iulianus putat.

Not. 7.

L. 1. *pr. L.* 15. §. 1. *D. de pign. Vid.* 1695. 5209.

Not. 8.

L. 13. *pr. D. eod. Vid.* 3706.

5223) — *L.* 32. *D. eod.* (*Scaev.*) Debitor pactus est, ut quaecunque in praedia pignori data, inducta, invecta, importata, ibi nata paratave essent, pignori essent; eorum praediorum pars sine colonis fuit, eaque actori suo colenda debitor ita tradidit, assignatis et servis culturae necessariis. Quaeritur: an et Stichus villicus, et ceteri servi ad culturam missi, et Stichi vicarii obligati essent? Respondi: eos duntaxat, qui hoc animo a domino inducti essent, ut ibi perpetuo essent, non temporis causa accommodarentur, obligatos.

Not. 9.

L. 26. §. 2. *D. eod. Vid.* 5218.

Not. 10.

L. 34. *pr. D. eod. Vid.* 598.

Not. 11.

L. 13. *pr. D. eod. Vid.* 3706.

Not. 12.

5224) — *L.* 9. *C. quae res pignori obligari possunt vel non.* (VIII. 17.) (*Iustinian.*) Si quis in cuiuscunque contractus instrumento ea verba posuerit: *fide et periculo rerum ad me pertinentium*, vel: *per eorum exactionem satisfieri tibi promitto*, sufficere ea verba ad rerum tam earum, quas in praesenti debitor habet, quam futurarum hypothecam sancimus, nec ex prioribus sanctionibus minus habere specialis hypothecae memoriam videri, quum sit iustum, voluntates contrahentium magis, quam verborum conceptionem inspicere. Super qua generali hypotheca illud quoque ad conservandam contrahentium voluntatem sancimus, ut, si res suas supponere debitor dixerit, non adiecto, *tam praesentes quam futuras*, ius tamen generalis hypothecae etiam ad futuras res producatur. (528.)

L. 1. *pr. D. de pign. Vid.* 1695.
L. 6. *L.* 34. §. 2. *D. eod. Vid.* 5156. 598.

5225) — *L.* 21. *pr. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Scaev.*) Titius Seiae ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligavit pignori omnia bona sua, quae habebat, quaeque habiturus esset; postea mutuatus a fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligavit, et intulit Seiae partem debiti, et reliquam summam novatione facta eidem promisit; in qua obligatione similiter, ut supra, de pignore convenit. Quaesitum est: an Seia praeferenda sit fisco et in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit, item in his rebus, quas post priorem obligationem acquisivit, donec universum debitum suum consequatur? Respondi: nihil proponi, cur non sit praeferenda.

L. 15. §. 1. *D. de pign. Vid.* 5209.

5226) — *L.* 11. §. 3. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Gaius.*) Si de futura re convenerit, ut hypothecae sit, (sicuti est de partu) hoc quaeritur: an ancilla conventionis tempore in bonis fuit debitoris? Et in fructibus, si convenit, ut sint pignori, aeque quaeritur: an fundus, vel ius utendi fruendi conventionis tempore fuerit debitoris?

L. 21. *pr. L.* 7. §. 1. *D. eod. Vid.* 5225. 5203.
L. 34. §. 2. *D. de pign. Vid.* 598.
L. 15. §. 1. *D. de pign. Vid.* 5209.

5227) — *L.* 2. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Papinian.*) Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior est, cui postea praedium ex his bonis pignori datur; quamvis ex ceteris pecuniam suam redigere possit. Quodsi ea conventio prioris fuit, ut ita demum cetera bona

pignori haberentur, si pecunia de his, quae generaliter accepit, servari non potuisset, deficiente secunda conventione, secundus creditor in pignore postea dato non tam potior, quam solus invenietur.

L. 2. C. de pign. Vid. 5210.

5228) — *L. 17. C. de distr. pign.* (VIII. 28.) (*Dioclet. et Maximian.*) Rei creditor obligatae generali sive speciali conventione, per creditorem alium, cui non fuerat nexa, venumdatae non amittit persecutionem.

5229) — *L. 8. in f. C. de sec. nupt.* (V. 9.) (*Iustinian.*) — §. 4. In illo etiam veterem sanctionem adimplentes praecipimus, exemplo matris, cuius res post secundas nuptias filiis ex priore matrimonio natis suppositae sunt ad conservanda eis lucra, quae ex priore matrimonio ad eam pervenerunt, patris quoque bona, quae habet habiturusque est, filiis ex priore matrimonio natis post secundas eius nuptias ad ea conservanda, quae ex eorum matre lucratus est, supposita esse. — §. 5. Filius etiam patris, qui in sua potestate talem liberum vel liberos habens, maternam eis substantiam vel ex materna linea ad eos devolutam servare compellitur, bona iisdem liberis supposita esse ad conservandas easdem maternas res decernimus, ita tamen, ut occasione talium hypothecarum neque patris, neque matris administrationem filii valeant perscrutari, vel aliquam eis movere super hoc quaestionem, quum perspicui sit iuris, etiamsi alienata fuerint eorum bona, quae extra memorata lucra vel maternas res sunt, ius hypothecae integrum iisdem manere filiis. (528.)

Not. 13.

5230) — *L. 11. C. de remiss. pign.* (VIII. 26.) (*Iustinian.*) Solita providentia utimur etiam de pignoribus vel hypothecis rerum, quae quibusdam creditoribus suppositae, postea a debitoribus venduntur vel alio modo transferuntur, creditore suum consensum contractui praebente, et quodam legitimo postea modo ad priorem dominum revertuntur. In hoc etenim casu diversae sententiae a legum prudentibus habitae sunt, quibusdam dicentibus, ius pignoris creditori renovari propter verbum *futurarum rerum*, quod in generalibus hypothecis ponis solitum est, aliis, penitus exstingui. Nobis autem visum est, eum, qui semel consensit alienationi hypothecae, et hoc modo suum ius respuit, indignum esse eandem rem, utpote ab initio ei suppositam, vindicare, vel tenentem inquietare. (532.)

Not. 14.

L. 6. 7. D. de pign. Vid. 5156.

5231) — *L. 8. D. eod.* (*Ulp.*) Denique concubinam, filios naturales, alumnos constitit generali obligatione non contineri, et si qua alia sunt huiusmodi ministeria.

5232) — *L. 9. pr. D. eod.* (*Gaius.*) Sed et quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem observari debet.

5233) — *L. 1. C. quae res pign.* (VIII. 17.) (*Sever. et Antonin.*) Alumnos tuos, et ceteras res, quas neminem credibile est pignori specialiter daturum fuisse, generali pacti conventione, quae de bonis tuis facta est, in causa pignoris non fuisse, rationis est. (197.)

5234) — *L. 7. C. eod.* (*Constantin.*) Executores a quocunque iudice dati ad exigenda debita ea, quae civiliter poscuntur, servos aratores, aut boves aratorios, aut instrumentum aratorium pignoris causa de possessionibus non abstrahant, ex quo tributorum illatio retardatur. Si quis igitur intercessor, aut creditor, vel praefectus pagi vel vici, vel decurio in hac re fuerit detectus, aestimando a iudice supplicio subiugetur. (315.)

5235) — *L. 8. C. eod.* (*Honor. et Theodos.*) Pignorum gratia aliquid, quod ad culturam agri pertinet, auferri non convenit. (414.)

Not. 15.

5236) — *L. 11. §. 2. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Gaius.*) Si colonus convenit, ut inducta in fundum, illata, ibi nata pignori essent, et antequam inducat, alii rem hypothecae nomine obligaverit, tunc deinde eam in fundum induxerit, potior erit, qui specialiter pure accepit, quia non ex conventione priori obligatur, sed ex eo, quod inducta res est, quod posterius factum est.

Not. 16.

L. 2. C. de pign. Vid. 5210.

TIT. II.

QUIBUS MODIS PIGNUS ET CONSTITUATUR ET FINIATUR.

§. 307.

Not. 1.

Gaii instit. II. 59. 60. *Vid.* 542.

5237) — *Pauli sent. rec.* II. 13. — 1. Debitor, distractis fiduciis a creditore, de superfluo adversus eum habet actionem. — 2. Quidquid creditor per fiduciarium servum quaesivit, sortem debiti minuit. — 3. Debitor creditori fiduciam vendere non potest; sed aliis si velit vendere potest, ita ut ex pretio eiusdem pecuniam offerat creditori, atque ita remancipatam sibi rem emtori praestet. — 4. Si per suppositam personam creditor pignus suum invito debitore comparaverit, emtio non videtur; et ideo quandoque lui potest: ex hoc enim causa pignoris vel

fiduciae finiri non potest. — 5. Si inter creditorem et debitorem convenerit, ut fiduciam sibi vendere non liceat; non solvente debitore creditor denunciare ei solemniter potest, et distrahere. Nec enim ex tali conventione fiduciae actio nasci potest. — 6. Si creditor rem fiduciae datam uni ex heredibus vel extraneo legaverit, adversus omnes heredes actio fiduciae competit. —7. Sed si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ab ea recuperanda quae impendit, iudicio fiduciae debitorem habebit obnoxium. — 8. Novissimus creditor priorem, oblata pecunia quo possessio in eum transferatur, dimittere potest. Sed et prior creditor secundum creditorem, si voluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore potior sit. — 9. Servus si mutuam pecuniam servitutis tempore acceperit, ex ea obligatione post manumissionem conveniri non potest.

Not. 3.

5238) — *L.* 4. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Gaius.*) Contrahitur hypotheca per pactum conventum, quum quis paciscatur, ut res eius propter aliquam obligationem sint hypothecae nomine obligatae; nec ad rem pertinet, quibus fiat verbis, sicuti est et in his obligationibus, quae consensu contrahuntur. Et ideo et sine scriptura si convenit, ut hypothecae sit, et probari poterit, res obligata erit, de qua convenit. Fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est per eas facilius probari possit; et sine his autem valet, quod actum est, si habeat probationem, sicut et nuptiae sunt, licet testationes in scriptis habitae non sint.

Not. 4.

§. 7. *J. de act. Vid.* 1747.

5239) — *L.* 17. §. 2. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) De pignore iure honorario nascitur ex pacto actio; tollitur autem per exceptionem, quoties paciscar, ne petam.

L. 2. *C. de praet. pign. Vid.* 2223.

§. 308.

Not. 1.

L. 1. §. 2. *D. quae res pignori obl. non poss. Vid.* 1392.

L. ult. C. de reb. alien. non alienand. Vid. 1426.

5240) — *L.* 3. §. 2. 3. *C. comm. de leg.* (VI. 43.) (*Iustinian.*) Sed quia nostra maiestas per multos casus legatariis et fideicommissariis prospexit, actionesque tam personales quam in rem et hypothecarias dedimus, et in rem missionis tenebrosissimus error abolitus est, et ad hanc legem pervenimus. Nemo itaque heres ea, quae per legatum vel pure vel sub certo die relicta sunt, vel quae restitui aliis disposita sunt, vel substitutioni supposita, secundum veterem dispositionem putet in posterum alienanda, vel pignoris vel hypothecae titulo assignanda, vel mancipia manumittenda, sed sciat, hoc, quod alienum est, non ei licere, utpote sui patrimonii exsistens, alieno iuri applicare; quia satis absurdum est et irrationabile rem, quam in suis bonis pure non possidet, eam ad alios posse transferre, vel hypothecae pignorisve nomine obligare, vel manumittere, et alienam spem decipere. §. 3. *Vid.* 1235.

5241) — *L.* 5. *C. quae res pign. dari poss.* (VIII. 17.) (*Alexand.*) Spem eorum praemiorum, quae pro coronis athletis pensitanda sunt, privata pactione pignorari, minime admittendum est, et ideo nec si generale pactum de omnibus bonis pignori obligandis intervenerit, tenet. (253.)

5242) — *L.* 3. §. 1. *D. de reb. eorum, qui sub tut.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Pignori tamen capi iussu magistratus, vel Praesidis, vel alterius potestatis, et distrahi fundus pupillaris potest. Sed et in possessionem mitti rerum pupillarium a Praetore quis potest, et ius pignoris contrahitur sive legatorum servandorum causa, sive damni infecti, et ut procedat, iubere etiam possideri poterit. Hae enim obligationes sive alienationes locum habent, quia non ex tutoris vel curatoris voluntate id fit, sed ex magistratuum auctoritate.

Not. 3.

Pr. et §. 2. *J. quib. alien. lic. vel non. Vid.* 2709. 3402.

5243) — *L.* 1. *pr. D. quae res pign.* (XX. 3.) (*Marcian.*) Pupillus sine tutoris auctoritate hypothecam dare non potest.

L. 31. *D. de pign. Vid.* 4630.

5244) — *L.* 18. §. 4. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Servus rem peculiarem si pignori dederit, tuendum est, si liberam peculii administrationem habuit; nam et alienare eas res potest.

L. un. C. si comm. res pign. data sit. Vid. 4256.

5245) — *L.* 7. §. 4. *D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Gaius.*) Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiviso dederit hypothecae, divisione facta cum socio, non utique eam partem creditori obligatam esse, quae ei obtingit, qui pignori dedit, sed utriusque pars pro indiviso pro parte dimidia manebit obligata.

5246) — *L.* 6. §. 8. 9. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Ulp.*) — §. 8. Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus a me, venit quidem in communi dividundo iudicio, sed ius pignoris creditori manebit, etiamsi adiudicatus fuerit; nam et si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi dividundo hoc minoris partem aestimare debere, quod ex pacto vendere eam rem creditor potest, Iulianus ait. — §. 9. Idem Iulianus scribit: si is, cum quo servum communem habebam, partem suam mihi pignori dederit, et communi dividundo agere coeperit, pignoraticia exceptione eum summoveri debere. Sed si exceptione usus non fuero, officium iudicis erit, ut, eum debitori totum hominem adiudicaverit, partis aestimatione eum condemnet; manere enim integrum ius pignoris. Quodsi adiudicaverit iudex mihi, tanti duntaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit, quam pecunia credita, et debitorem a me iubeat liberari.

5247) — *L.* 3. §. 2. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Papin.*) Post divisionem regionibus factam inter fratres convenit, ut, si frater agri portionem pro indiviso pignori datam a creditore suo non liberasset, ex divisione quaesitae partis partem dimidiam alter distraheret. Pignus intelligi

contractum existimavi, sed priorem secundo non esse potiorem, quoniam secundum pignus ad eam partem directum videbatur, quam ultra partem suam frater non consentiente socio non potuit obligare.

Not. 4.

5248) — *L.* 2. *C. si aliena res pign. data sit.* (VIII. 16.) (*Sever et Antonin.*) Si probaveris, praedia vel hortos, de quibus agebatur, tuos esse, intelligis, obligari eos creditori ab alio non potuisse, si non sciens, hoc agi, in fraudem creditoris ignorantis dissimulasti. (205.)

L. 6. *C. eod. Vid.* 1112.

5249) — *L.* 2. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Pompon.*) Si debitor rem pignori datam vendidit et tradidit, tuque ei nummos credidisti, quos ille solvit ei creditori, cui pignus dederat, tibique cum eo convenit, ut ea res, quam iam vendiderat, pignori tibi esset, nihil te egisse constat, qui rem alienam pignori acceperis; ea enim ratione emtorem pignus liberatum habere coepisse, neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

5250) — *L.* 9. §. 4. *D. eod* (*Ulp.*) Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest pignoratitia experiri.

5251) — *L.* 16. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Contrariam pignoraticiam creditori actionem competere, certum est. Proinde si rem alienam, vel alii pignoratam, vel in publicum obligatam dedit, tenebitur, quamvis et stellionatus crimen committat. Sed utrum ita demum, si scit, an et si ignoravit? Et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia; quantum ad contrarium iudicium, ignorantia eum non excusat, ut Marcellus libro sexto Digestorum scribit. Sed si sciens creditor accipiat vel alienum, vel obligatum, vel morbosum, contrarium ei non competit.

5252) — *L.* 18. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Paulus.*) Si ab eo, qui Publiciana uti potuit, quia dominium non habuit, pignori accepi, sic tuetur me per Servianam Praetor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

Not. 5.

L. 2. *C. si al. res pign. data sit. Vid.* 5248.
L. 26. §. 1. *D. de pign. Vid* 1051.
L. 39. *D. de pign. act. Vid.* 2616.

Not. 6.

L. 20 *pr. D eod. Vid.* 1341.

5253) — *L.* 5. §. 2. *D. in quib. c. pign. tac. contr.* (XX. 2.) (*Marcian.*) Si quis fideiubeat, quum res illius a debitore, pro quo fideiussit, pignori data sit, bellissime intelligitur, hoc ipso, quod fideiubeat, quodammodo mandare, res suas esse obligatas. Sane si postea sint eius res hypothecae datae, non erunt obligatae.

Not. 7.

5254) — *L.* 16. §. 7. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Aliena res utiliter potest obligari sub conditione, si debitoris facta fuerit.

5255) — *L.* 3. §. 1. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Papin.*) Quum ex causa mandati praedium Titio, cuius negotium fuerat gestum, deberetur, prius, quam ei possessio traderetur, id pignori dedit; post traditam possessionem idem praedium alii denuo pignori dedit. Prioris causam esse potiorem apparuit, si non creditor secundus pretium ei, qui negotium gesserat, solvisset; verum in ea quantitate, quam solvisset, eiusque usuris potiorem fore constitit, nisi forte prior ei pecuniam offerat; quodsi debitor aliunde pecuniam solvisset, priorem praeferendum.

L. 1. *pr. D. de pign. Vid.* 1693.

Not. 8.

L. 5. *C. si al. res pign. data sit. Vid.* 1345.

5256) — *L.* 41. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Rem alienam pignori dedisti, deinde dominus rei eius esse coepisti; datur utilis actio pignoraticia creditori. Non est idem dicendum, si ego Titio, qui rem meam obligaverat sine mea voluntate, heres exstitero; hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori; neque utique sufficit ad competendam utilem pignoraticiam actionem, eundem esse dominum, qui etiam pecuniam debet. Sed si convenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur, improbe resistit, quo minus utilis actio moveatur.

5257) — *L.* 21. §. 1. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Paulus.*) Si debitor servum, quem a non domino bona fide emerat, et pignoravit, teneat, Servianae locus est, et si adversus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet; et ita Iulianus ait, et habet rationem.

Not. 9.

5258) — *L.* 9. §. 3. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*African.*) Titia praedium alienum Titio pignori dedit, post Maevio; deinde domina eius pignoris facta, marito suo in dotem aestimatum dedit. Si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Maevii pignus convalescere placebat; tunc enim priore dimisso sequentis confirmatur pignus, quum res in bonis debitoris inveniatur; in proposito autem maritus emtoris loco est, atque ideo, quia neque tunc, quum Maevio obligaretur, neque quum Titio solveretur, in bonis mulieris fuit, nullum tempus inveniri, quo pignus Maevii convalescere possit. Haec tamen ita, si bona fide in dotem aestimatum praedium maritus acceperit, id est si ignoravit, Maevio obligatum esse.

Not. 10.

L. 1. *pr. D. de pign. Vid.* 1693.

Not. 11.

5259) — *L.* 22. *D. eod.* (*Modestin.*) Si Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligaverat, heres exstitero, ex postfacto pignus directo quidem non convalescit, sed utilis pignoraticia dabitur creditori.

L. 41. *D. de pign. act. Vid.* 5256.

5260) — *L.* 1. *pr.* §. 1. *D. de exc. rei vend. et trad.* (XXI. 3.) (*Ulp.*) Marcellus scribit: si alienum fundum vendideris, et tuum postea factum petas, hac te exceptione recte repellendum. — §. 1. Sed et si dominus fundi heres venditoris exsistat, idem erit dicendum.

Not. 12.

L. 16. §. 1. *D. de pign. Vid.* 1068.
L. 3. §. 1. *D. qui pot. in pign. Vid.* 5255.

5261) — *L.* 14. *D. eod.* (*Paulus.*) Si non dominus duobus eandem rem diversis temporibus pignoraverit, prior potior est, quamvis, si a diversis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit.

Not. 13.

5262) — *L.* 18. §. 2. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Si fundus pignoratus venierit, manere causam pignoris constitit, quia cum sua causa fundus transeat, sicut in partu ancillae, qui post venditionem natus sit.

5263) — *L.* 12. *C. de distr. pign.* (VIII. 28.) (*Diocl. et Maximian.*) Si debitor rem tibi iure pignoris obligatam te non consentiente distraxit, dominium cum sua causa transtulit ad emtorem.

Not. 14.

5264) — *L.* 5. §. 2. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Dare autem quis hypothecam potest sive pro sua obligatione, sive pro aliena.

Not. 15.

L. 34. *D. de pign. Vid.* 598.
L. 11. §. 2. *D. qui pot. in pign. Vid.* 5236.

§. 309.

Not. 1.

L. 1. *pr. D. de pign. act. Vid.* 4254.
L. 4. *D. de pign. Vid.* 5238.

5265) — *L.* 13. §. 3. *D. eod.* (*Marcian.*) Et in superficiariis legitime consistere creditor potest adversus quemlibet possessorem, sive tantum pactum conventum de hypotheca intervenerit, sive etiam possessio tradita fuerit, deinde amissa sit.

Not. 2.

5266) — *L.* 13. §. 11. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Qui impleto tempore conductionis remansit in conductione, non solum reconduxisse videbitur, sed etiam pignora videntur durare obligata. Sed hoc ita verum est, si non alius pro eo in priore conductione res obligaverat; huius enim novus consensus erit necessarius. Eadem causa erit, et si reipublicae praedia locata fuerint. Quod autem diximus, taciturnitate utriusque partis colonum reconduxisse videri, ita accipiendum est, ut in ipso anno, quo tacuerunt, videantur eandem locationem renovasse, non etiam in sequentibus annis, etsi lustrum forte ab initio fuerat conductioni praestitutum. Sed et si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permansisse; hoc enim ipso, quod tacuerunt, consensisse videntur. Et hoc deinceps in uno quoque anno observandum est. In urbanis autem praediis alio iure utimur, ut, prout quisque habitaverit, ita et obligetur, nisi in scriptis certum tempus conductionis comprehensum est.

5267) — *L.* 5. *C. de loc. et conducto.* (IV. 65.) (*Alexand.*) Certi iuris est, ea, quae voluntate dominorum coloni in fundum conductum induxerint, pignoris iure dominis praediorum teneri. Quando autem domus locatur, non est necessaria in rebus inductis vel illatis scientia domini; nam ea quoque pignoris iure tenentur. (225.)

Not. 3.

5268) — *L.* 21. *pr. D. de pign.* (XX. 1.) (*Paulus.*) Si inter colonum et procuratorem meum convenerit de pignore, vel ratam habente me conventionem, vel mandante, quasi inter me et colonum meum convenisse videtur.

L. 2. *C. per quas pers. nobis acquir. Vid.* 1504.

§. 310.

Not. 1.

L. 11. *C. qui pot. in pign. Vid.* 1141.
L. 32. *C. de episc. et cler. Vid.* 1539.

5269) — *Nov.* 73. c. 2. Sed et si quis aut mutui instrumentum, aut alterius cuiuspiam faciat, et noluerit hoc in publico conficere, quod et in deposito definivimus, non ex ipso videatur credibile, quod scribitur super mutuo documentum, nisi etiam testium habeat praesentiam fide dignorum non minus trium ut, sive veniant et propriis subscriptionibus attestentur, sive alii quidam testificentur, quia praesentibus eius confectum est documentum, fidem causa ex utroque percipiat, etiam litterarum examinatione penitus non repulsa, sed sola non sufficiente, augmento autem testium confirmanda.

§. 311.

Not. 1.

L. 1. *C. comm. de leg. Vid.* 4607.

Not. 2.

L. 26. *pr. D. de pign. act. Vid.* 2222.

Not. 3.

L. 11. *C. qui pot. in pign. Vid.* 1141.

§. 312.

Not. 1.

5270) — *Gaii institut.* IV. 26. Per pignoris capionem lege agebatur, de quibusdam rebus, moribus; (*de quibusdam*), lege. — 27. Introducta est moribus, rei militaris: nam propter stipendium licebat ab eo qui distribuebat, nisi daret, pignus capere. Dicebatur autem ea pecunia, quae stipendii nomine dabatur, aes militare. Item propter eam pecuniam licebat pignus capere, ex qua *equus* emendus erat; quae pecunia dicebatur aes equestre: item propter eam pecuniam ex qua hordeum equis erat comparandum; quae pecunia dicebatur aes hordiarium. — 28. Lege autem introducta est pignoris capio, velut lege XII tabularum adversus eum qui hostiam emisset nec pretium redderet: item adversus eum qui mercedem non redderet, pro eo iumento quod quis ideo locasset ut inde pecuniam acceptam in dapem, id est, in sacrificium impenderet. Item lege..., data est pignoris captio publicanis vectigal*ium* publicorum populi romani, adversus eos qui aliqua lege *vectigalia* deberent. — 29. Ex omnibus autem istis causis certis verbis pignus capiebatur, et ob id plerisque placebat hanc quoque actionem legis actionem esse: quibusdam autem (*non*) placebat, primum quod pignoris captio extra ius peragebatur, id est, non apud Praetorem, plerumque etiam absente adversario; cum alioquin (*aliquis*) ceteris actionibus non aliter uti posset, quam apud Praetorem, praesente adversario. Praeterea nefasto quoque *die*, id est, quo non licebat lege agere, pignus capi poterat.

Not. 3.

L. 26. *pr. D. de pign. act. Vid.* 2222.

5271) — *L.* 12. *D. pro emtore.* (XLI. 4.) (*Papinian.*) Misso legatario in possessionem, res

pro emtore usucapiuntur, salva praetorii pignoris causa.

5272)—*Tit. C. de praetorio pignore.* (VIII. 22.) I. (*Iustinian.*) Si praetorium pignus quicunque iudices dandum alicui perspexerint, non solum super mobilibus rebus, et immobilibus, et se moventibus, sed etiam super actionibus, quae debitori competunt, praecipimus hoc eis licere decernere. (529.)

II. *Vid.* 2223.

Not. 4.

5273) — *Tit. C. si in causa iudicati pignus captum sit.* (VIII. 23.) I. (*Antonin.*) Res ob causam iudicati datas eius iussu, cui ius iubendi fuit, pignoris iure teneri ac distrahi posse, saepe rescriptum est. Nam in vicem iustae obligationis succedit ex causa contractus auctoritas iubentis. (213.)

II. (*Alexand.*) Cum in causa iudicati aliqua res pignori capitur, per officium eius, qui ita decrevit, venumdari solet, non per eum, qui iudicatum fieri postulavit. Et si alio emtore non exsistente, vel exsistente quidem, sed non dignum pretium offerente, is, cui iudicatus satis non fecit, ad licitationem secundum constituta fuerit admissus, cuiuslibet alterius vice ex officio emere debet. (223.)

III. (*Gordian.*) In causa iudicati pignora ex auctoritate Praesidis capta potius distrahi, quam iure dominii possideri consueverunt. Si tamen per calliditatem condemnati emtor inveniri non potest, tunc auctoritate principis dominium creditori addici solet. (239.)

L. 15. §. 4. *D. de re iud. Vid.* 2141.

L. 7. 8. *C. quae res pign. Vid.* 5234. 5235.

Not. 7.

5274) — *L.* 10. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Ulp.*) Si et iure iudicatum, et pignus in causa iudicati ex auctoritate eius, qui iubere potuit, captum est, privilegiis temporis fortior est heres eius, in cuius personam pignus constitutum est.

L. 2. *C. de praet. pign. Vid.* 2223.

Not. 8.

5275) — *L.* 5. §. 3. *D. ut in possessione leg.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Qui prior missus est legatarius in possessionem, non praefertur ei, qui postea mittitur; inter legatarios enim nullum ordinem observamus, sed simul omnes aequaliter tuemur.

5276) — *L.* 3. *C. ut in poss. leg.* (VI. 54.) (*Sever. et Antonin.*) Si post, quam servandi legati seu fideicommissi gratia in possessionem inductus es, pignoris obligatio aut venditio ab herede intervenit, praecedere causam tuam, quam iure praetorio veluti pignus habuisti, manifestum est. (196.)

5277) — *L.* 2. *C. qui pot. in pign.* (VIII. 18.) (*Antonin.*) Si decreto Praetoris, qui de fideicommisso ius dixit, in possessionem fundi hereditarii fideicommissi conditionalis servandi gratia prius inducti estis, quam adversarius vester in causam iudicati eiusdem fundi pignus occupavit, iussu eius, qui iure sententiam exsequebatur, tempore potiores estis. Nam cum de pignore utraque pars contendit, praevalet iure, qui praevenit tempore. (112.)

Not. 9.

L. 4. §. 1. *et pr. D. in quib. c. pign. tac. contr. Vid.* 3675.

5278) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Licet in praediis urbanis tacite solet conventum accipi, ut perinde teneantur invecta et illata, ac si specialiter convenisset, certe libertati huiusmodi pignus non officit. Idque et Pomponius probat; ait enim manumissioni non officere ob habitationem obligatum.

§. 313.

Not. 1.

L. 7. *pr. D. in quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur. Vid.* 1030.

L. 61. §. 8. *D. de furtis. Vid.* 3852.

5279) — *L.* 24. §. 1. *D. loc.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) Si colonus locaverit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur, sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent, si primus colonus eos percepisset.

Not. 2.

L. 4. *pr. D. in quib. c. pign. tac. Vid.* 3675.

5280) — *L.* 7. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Videndum est, ne non omnia illata vel inducta, sed ea sola, quae, ut ibi sint, illata fuerint, pignori sint. Quod magis est.

5281) — *L.* 4. *pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Item quia conventiones etiam tacitae valent, placet in urbanis habitationibus locatis invecta et illata pignori esse locatori, etiamsi nihil nominatim convenerit.

L. 7. *C. in quib. c. pign. tac. contr. Vid.* 3102 *a.*

L. 5. *C. De locato et cond. Vid.* 5266.

L. 3. *L.* 4. §. 1. *D. in quib. c. pign. tac. contr. Vid.* 3674. 3675.

5282) — *L.* 2. *D. eod.* (*Marcian.*) Pomponius libro quadragesimo variarum Lectionum scribit: non solum pro pensionibus, sed et si deteriorem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, invecta et illata pignori erunt obligata.

5283) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Licet in praediis urbanis tacite solet conventum accipi, ut perinde teneantur invecta et illata, ac si specialiter convenisset, certe libertati huiusmodi pignus non officit. Idque et Pomponius probat: ait enim manumissioni non officere ob habitationem obligatum.

Not. 3.

5284) — *L.* 11. §. 5. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Solutam autem pecuniam accipiendum, non solum si ipsi, cui obligata res est, sed et si alii sit soluta voluntate eius, vel ei, cui heres exstitit, vel procuratori eius, vel servo pecuniis exigendis praeposito. Unde si domum conduxeris, et eius partem mihi locaveris, egoque locatori tuo pensionem solvero, pignoraticia adversus te potero experiri. Nam Iulianus scribit: solvi ei posse; et si partem tibi, partem ei solvero, tantundem erit dicendum. Plane in eam duntaxat summam invecta mea et illata tenebuntur, in quam coenaculum conduxi; non enim credibile est, hoc convenisse, ut ad universam pensionem insulae frivola mea teneantur. Vide-

tur autem tacite et cum domino aedium hoc convenisse, ut non pactio coenacularii proficiat domino, sed sua propria.

Not. 4.

5285) — *L. 1. D. in quib. c. pign. tac. contr.* (XX. 2.) (*Papinian.*) Senatusconsulto, quod sub Marco Imperatore factum est, pignus insulae creditori datum, qui pecuniam ob restitutionem aedificii exstruendi mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit, qui redemtori, domino mandante, nummos ministravit.

Not. 5.

L. 7. pr. D. qui pot. in pign. Vid. 5203.
L. 3. pr. D. de reb. eorum, qui sub tut. Vid. 5204.
L. 6. C. de servo pign. dato manumisso. Vid. 5205.

Not. 6.

L. 1. 2. C. comm. de leg. Vid. 4607. 4608.
§. 2. J. de leg. Vid. 4977.
5286) — *Nov.* 108. *c.* 2. Si vero contigerit neque ipsum habere ex aliquibus causis, unde faciat expensas, ex tali restitutione etiam has facere damus ei licentiam; hoc quod et testator permisit, quod relinquetur omnino, hoc volens ad restitutionem trahi, et quasi aliquis dicat, ex hoc, quod remaneret, restitutionem fieri. Si autem nulla talis subiacet occasio, necessitatem habere omnino quartam partem propriae institutionis servare, et tali restitutioni donare. Si tamen aliquid expenderit, habens unde supplementum faciat, et illo suppleri quartam, et per nullam causam hanc minui. Si vero contigerit quartam, et non habeat ad supplementum aliam substantiam, tunc damus ei et contra emtores aut aliter accipientes res in rem et hypothecas auctoritate huius legis, ut liceat complere sibi fideicommissum ex rerum vindicatione; hoc quod in legatis iam dedimus, et ex constitutione in rem eis donantes, ei fideicommissi persecutionem. Unde et cautionem fideicommissarius dabit non minus quarta servare, nisi et ipsam testator, sicut in pronunciato nobis facto, prohibuit. Quum enim ipse testator omnem non fideiussionem solum, sed etiam cautionem relaxaverit, nos aliter id disponere, non esset morientis coniicere voluntatem.

Not. 7.

L. ult. C. de pign. Vid. 5198.
5287) — *Nov.* 136. *c.* 2. Θεσπίζομεν .... ἔχειν καὶ αὐτοὺς τὴν αὐτὴν προνομίαν, ὥστε εἴ τις στρατεύοιτο ἢ οἱ αὐτοῦ παῖδες, τὴν μὲν αὐτοῦ στρατείαν ὑποκεῖσθαι πάντως, εἴ γε τῶν πιπρασκομένων εἴη, ὁμοίως δὲ δὴ καὶ τὴν τῶν παίδων, πλὴν εἰ μὴ δειχθείη καὶ προφανέστατα παρ᾽ αὐτῶν, ὡς ἢ ἐκ μητρῴας τῶν παίδων οὐσίας, ἢ ἐκ βασιλικῆς φιλοτιμίας ἡ στρατεία περιγέγονεν αὐτοῖς.

Sancimus .... habere et ipsos [*] *idem privilegium, ut si quis militet, vel liberi eius, militia quidem eius omnino obligata sit, si ex earum numero venditarum sit, similiter vero etiam militia liberorum, nisi ab ipsis manifestissime ostendatur, quod militia vel ex materna liberorum substantia, vel ex imperiali liberalitate illis obligerit....*

[*] *Scil.* Argentarios.

§. 314.

Not. 1.

L. 1. C. in quib. c. pign. tac. contr. Vid. 5284.
5288) — *L. 1. C. si propter publ. pensitat.* (IV. 46.) (*Antonin.*) Venditionem ob tributorum cessationem factam revocari non oportet, neque priore domino pretium offerente, neque creditore eius iura hypothecae sive pignoris praetendente. Potior est enim causa tributorum, quibus priore loco omnia bona cessantis obligata sunt.
L. 7. pr. D. de public. Vid. 3314.

Not. 2

L. 2. C. in quib. c. pign. tac. contr. Vid. 5284.
L. 28. L. 47. pr. D. de iure fisci. Vid. 3282. 3306.
5289) — *L. 3. C. de privil. fisci.* (VII. 73.) (*Antonin.*) Si, quum pecuniam pro marito solveres, neque ius fisci in te transferri impetrasti, neque pignoris causa domum vel aliud quid ab eo accepisti, habes personalem actionem, nec potes praeferri fisci rationibus, a quo dicis ei vectigal denuo locatum esse, quum eo pacto universa, quae habet babuitve eo tempore, quo ad conductionem accessit, pignoris iure fisco teneantur. Salva igitur indemnitate fisci debitorem tuum pro pecunia, quam pro eo fisco solvisti, more solito convenire non prohiberis. (213.)
5290) — *Fragm. vet. Icti. de iure fisci.* §. 5. — Bona *eorum*, qui cum fisco contrahunt.... velut *pignoris* iure fisco *obligantur;* non solum ea, *quae* habent, sed ea, quae postea habituri sunt.

Not. 3.

5291) — *L. 3. C. de primipilo.* (XII. 63.) (*Diocletian. et Maximian.*) Utilitas publica praeferenda est privatorum contractibus; et ideo, si constiterit, fisco satisfactum esse ob causam primipili, poteris obligatam tibi possessionem dotis titulo petere, ut satis doti fieri possit.

Not. 4.

L. 46. §. 3. D. de J. F. Vid. 3283.

Not. 5.

L. 17. L. 37. D. eod. Vid. 3307. 301.
L. un. C. poenis fiscalib. creditores praeferri. Vid. 2548.

Not. 6.

5292) — *L. 20. C. de adm. tut.* (V. 37.) (*Constantin.*) Pro officio administrationis tutoris vel curatoris bona, si debitores exsistant, tanquam pignoris titulo obligata, minores sibimet vindicare minime prohibentur. Idem est, et si tutor vel curator quis constitutus res minorum non administraverit. (314.)
L. 7. §. 5. in f. C. de cur. fur. Vid. 1541.
5293) — *L. 7. §. 6. C. de cur. fur.* (V. 70.) (*Iustinian.*) Sin autem testamentum quidem parens eius non confecerit, lex autem curatorem utpote agnatum vocaverit, vel eo cessante aut non idoneo forsitan exsistente ex iudiciali electione curatorem ei dare necesse fuerit, tunc secundum praefatam divisionem in hac quidem florentissima civitate apud gloriosissimam urbi-

eariam praefecturam creatio procedat. Sed si quidem nobilis sit furiosi persona, etiam florentissimo senatu convocando, ut ex inquisitione curator optimae atque integrae opinionis nominetur. Sin vero non talis persona sit, etiam solo viro gloriosissimo praefecto urbi praesidente hoc procedat. Et si quidem curator substantiam idoneam possideat, eo sufficiente ad fidem gubernationis, et sine aliqua satisdatione nominationem eius procedere. Sin autem non talis eius census inveniatur, et tunc fideiussio, in quantum possibile est, ab eo exploretur, creatione omnimodo sacris scripturis propositis in omni causa celebranda, ipso autem curatore, cuiuscunque vel substantiae vel dignitatis est, praefatum sacramentum pro utiliter rebus gerendis praestante, et inventarium publice conscribente, quatenus possint undique res furiosi utiliter gubernari. In provinciis etiam his omnibus observandis, ut apud Praesidem cuiuscunque provinciae, et virum religiosissimum episcopum civitatis, nec non tres primates memorata creatio procedat; eadem observatione et pro iureiurando, et pro inventorio et satisdatione, et hypotheca rerum curatoris modis omnibus adhibenda.

5294) — *Nov.* 22. *c.* 40. Si autem tutelam gerat mulier filiorum, palam est, quia impuberum exsistentium, iurans, non ad secundas venire se nuptias, deinde contemnens et prius connubium et iusiurandum ad maritum veniat secundum, non prius tutorem petens, et rationem reddens, et exsolvens omne, quidquid hinc debet, non solum quae eius sunt in hypothecam habere lex permittit filiis, sed etiam mariti substantiam trahit cum hypothecis; ipsi quoque interdicit filii successionem impuberis morientis, licet ex substitutione pater eam venire ad filii dixerit successionem. Sed hoc quidem priores nostri......

Nov. 118. *c.* 5. *in f. Vid.* §. 630.

Not. 7.

L. 8. §. 5. *C. de secund. nupt. Vid.* 5220.

5295) — *L.* 6. §. 1. 2. 4. *C. de bonis, quae lib.* (VI. 61.) (*Iustinian.*) — §. 1. Sub hac tamen definitione hunc legis articulum inducimus, ut in successione quidem earundem rerum, quae extrinsecus filiisfamilias acquiruntur, iura eadem observentur, quae in maternis et nuptialibus rebus statuta sunt. — §. 2. Non autem hypothecam filiifamilias adversus res patris viventis adhuc seu iam mortui sperare audeant, nec ratiocinia ei super administratione inferre, sed tantummodo alienatione vel hypotheca suo nomine patribus denegata, rerum habeat parens plenissimam potestatem, uti fruique his rebus, quae per filiosfamilias secundum praedictum modum acquiruntur, et gubernatio rerum earum sit penitus impunita. Et nullo modo audeat filiusfamilias, vel filia, vel deinceps persona vetare eum, in cuius potestate sunt, easdem res tenere aut quomodo voluerit gubernare, vel si hoc fecerint, patria potestas in eos exercenda est, sed habeat pater, vel aliae personae, quae superius enumeratae sunt, plenissimam potestatem uti frui gubernareque res praedicto modo acquisitas. Et si quid ex usu earum pater, avus, vel proavus collegerit, habeat licentiam quemadmodum cupit hoc disponere et in alios heredes transmittere, vel si ex earum rerum fructibus res mobiles, vel immobiles, vel se moventes comparaverit, eas etiam quomodo voluerit habeat, et transmittat, et in alios transferat, sive extraneos, sive liberos suos, seu quamlibet personam. Sin autem res sibi memorato modo acquisitas parens noluerit retinere, sed apud filium, aut filiam, vel deinceps personas reliquerit, nullam post obitum eius licentiam habeant heredes alii patris, vel avi, vel proavi eundem usumfructum, vel quod ex hoc ad filiosfamilias pervenit, utpote patri debitum. — §. 4. Sed quum tacitas hypothecas tam veteres leges in quibusdam certis casibus introduxerunt, quam nos in maternis ceterisque, quas servare necesse est, et dubitabatur, ex quo tempore hypothecas competere oportet, utrumne ab initio, an ex eo tempore, ex quo male aliquid gestum est? compendiosa narratione interpretamur, initium gerendae vel deserendae administrationis vel observationis esse spectandum, et non tempus, ex quo male aliquid gestum fuerit. (529.)

5296) — *Nov.* 2. *c.* 2. Hoc autem, quod fit quidem semper, expressim vero nondum lege determinatum est, hoc ad melius incrementum et interpositionem damus huic legi. Nam si non filio forte, sed alicui extraneo mater adhuc secundas non experta nuptias partem quandam antenuptialis donationis, aut aliquam rem ex ea, vel totam donet, aut per alium forte alienet modum, deinde ad maritum veniat secundum, palam est, quia supervenientibus secundis nuptiis alienatio evacuatur, nec hoc omnibus modis, sed in suspenso et alienatio et evacuatio manet. Nam si manserint superstites filii, evacuabitur omnino quod factum est, lege proprietatem antenuptialis donationis ad filios deducente, et non respiciente mulierem, si quid egerit in laesionem filiorum; si vero praemoriantur omnes matris filii, erit contractus firmus non in totum, sed secundum pactum non exsistentium filiorum. Quod nos introduximus primi, et statuimus nuper de hoc scribentes legem. Et secundum quandam quidem partem erit contractus firmus, secundum quandam vero infirmus apparebit, hoc est secundum hoc quidem, quod permanet apud matrem occasione pacti filiorum non exsistentium, valebit, secundum hoc vero, quod transmittitur ad filii successores, infirmus erit, ut, si mater sola filio succedens inveniatur, omnis contractus rursus firmus erit. — §. 1. Quia vero contra binubos poenae communes et viri sunt et mulieris, ille quidem in dote ad secundas veniens nuptias periculum sustinebit, haec autem in antenuptiali seu propter nuptias donatione. Et haec lex in utraque sit posita persona, haec et de electione, et de alienatione et de lucro sanciens.

Not. 8.

L. 6. §. 2. *L.* 8. §. 4. *C. de sec. nupt. Vid.* 5207. 5220.

Nov. 22. *c.* 24. *Vid.* 4452.

Not. 9.

5297) — *L.* 6. *C. in quib. c. pign. tac. contr.* (VIII. 15.) (*Theodos. et Valentinian.*) Si mater legitima liberorum tutela suscepta ad secundas, contra sacramentum praestitum, adspiraverit nuptias, antequam eis tutorem alium fecerit or-

dinari, eisque quod debetur ex ratione tutelae gestae persolverit, mariti quoque eius praeteritae tutelae ratiociniis bona iure pignoris tenebuntur obnoxia. (439.)

Nov. 22. *c.* 40. *Vid.* 5204.

Not. 10.

L. un. §. 1. *C. de rei uxor. act. Vid.* 2710.

Not. 12.

L. 30. *C. de iure dot. Vid.* §. 533. not. 6.

Not. 13.

L. un. §. 1. *C. de rei uxor. act. Vid.* 2710.

Not. 14.

5298) — *L.* 11. *C. de pact. convent. tam super dote.* (V. 14.) (*Iustinian.*) Si mulier marito suo nomina, id est foeneratitias cautiones, quae extra dotem sunt, dederit, ut loco paraphernorum apud maritum maneant, et hoc dotali instrumento fuerit adscriptum, utrumne habeat aliquas ex his actiones maritus, sive directas, sive utiles, an penes uxorem omnes remaneant, et in quem eventum dandae sint marito actiones? quaerebatur. Sancimus itaque, si quid tale evenerit, actiones quidem omnimodo apud uxorem manere, licentiam autem marito dari easdem actiones movere apud competentes iudices, nulla ratihabitione ab eo exigenda, et usuras quidem eorum circa se et uxorem expendere, pecunias autem sortis, quas exegerit, servare mulieri, vel in causas, ad quas ipsa voluerit, distribuere. Et siquidem in dotali instrumento hypothecae pro his nominatim a marito scriptae sint, his esse mulierem ad cautelam suam contentam. Sin autem minime hoc scriptum inveniatur, ex praesente nostra lege habeat hypothecam contra res mariti, ex quo pecunias ille exegit. Ante enim habeat mulier ipsa facultatem, si voluerit, sive per maritum, sive per alias personas easdem movere actiones, et suas pecunias percipere, et ipsas cautiones a marito recipere, securitate ei competente facienda. Dum autem apud maritum remanent eaedem cautiones, et dolum, et diligentiam maritus circa eas praestare debet, qualem et circa suas res habere invenitur, ne ex eius malignitate vel desidia aliqua mulieri accedat iactura. Quod si evenerit, ipse eandem de proprio resarcire compelletur. (330.)

Not. 15.

5299) — *Nov.* 109. *c.* 1. Quae igitur de haereticis prolata sunt lege, omnibus sunt manifesta. Nos autem volentes, orthodoxam amplectentes fidem et eam defendentes habere aliquod amplius privilegium iis, qui alienant semel ipsos a dei ovili (quoniam neque iustum est aequalibus cum orthodoxis haereticos dignos fieri privilegiis), propterea et nunc ad praesentem respeximus legem. Quia enim dedimus privilegium mulieribus dotium, ut etiam prioribus creditoribus praeponantur, et meliorem ordinem eas habere, et nec a tempore superatas, in donationibus autem propter nuptias secundum tempora, per quae fiunt, hypothecas habere omnibus in praesenti facimus manifestum per hanc sacram nostram legem, quia et hoc privilegium, et tacitas hypothecas, et omnia alia, quae mulieribus in diversis privilegiis a nostris legibus data sunt, illis damus solis, quatenus his fruantur et utantur, quae diligentiam habent rectam et adorandam nostram fidem tenere (catholicae dicimus et apostolicae ecclesiae), et participare in eius salutari communione. Quae enim separant se a sancta dei catholica et apostolica ecclesia et sacrosanctam in ea communionem percipere non patiuntur a deo amabilibus sacerdotibus, nolumus omnino talibus frui privilegiis. Si enim se separant a dei muneribus, et a sacra communione alienas faciunt, multo potius et nos non eas dignas fieri privilegiis, neque ex nostris legibus frui permittimus continentia, sed sint eis inaggressibilia omnino ex legibus beneficia, et omni privilegio ex nostris constitutionibus eis dato privabuntur.

Not. 16.

5300) — *Nov.* 22. *c.* 44. §. 2. Si vero transire contigerit annale tempus, damus quidem personae huic accipere quod relictum est, non absolute tamen nec simpliciter, sed si quidem immobilis fuerit res, non aliter hanc accipere, nisi iuratoriam cautionem exposuerit, et supposuerit suas res (hoc, quod tacite ex hac lege damus), ut, si ad secundas venerit nuptias, reddat quod datum est, tale, quale percepit restituens, et quos accepit in medio fructus.

Not. 17.

Nov. 7. *c.* 3. §. 2. *Vid.* 3247.

§. 315.

Not. 2.

L. 1. *pr. D. qui pot. in pign. Vid.* 5179.
L. 6. *in f. C. de bonis, quae lib. Vid.* 5205.

Not. 3.

L. 11. §. 2. *D. qui pot. in pign. Vid.* 5236.

5301) — *L.* 3. *C. quib. in. c. pign. tac. contr.* (VIII. 15.) (*Diocl. et Maximian.*) Si non inducta et illata in fundum, quae pignoris teneri causa placuerat, mancipia fuissent, nec haec specialiter obligata monstrentur, rector provinciae ea restitui iubebit. Nec enim praetextu debiti pensionum restitutionem eorum morari potest, quum, si quid sibi deberi domina fundi ex pensionibus vel quacunque ratione probare possit, huius solutionem solenniter fieri conveniat.

Not. 4.

L. 6. §. 2. *C. de sec. nupt. Vid.* 5207.

5302) — *Nov.* 22. *c.* 44. §. 6. Mox autem, ut ad secundas nuptias venerit, hoc ab eo, qui dedit, vindicetur, apud quamcunque apparuerit personam, tanquam si ab initio neque datum fuisse videretur. Quod in omni restitutionis casu, sive mobile sive immobile sit, quod futurum est reddi, valere sancimus.

Not. 5.

5303) — *L.* 2. *C. de iure rei publ.* (XI. 29.) (*Antonin.*) An respublica, in cuius locum successistis, ideo, quia satisfecisse debito vos proponitis, ius pignoris in eo fundo habeat, apud suum iudicem quaeritur. Si enim neque beneficio sibi concesso id ius nacta est, neque specialiter in obligatione pignoris sibi prospexit, causa eius non separatur a ceteris creditoribus, qui habent personalem actionem.

L. 2. C. de debitor. civitatum. Vid. 5175.

Not. 8.

L. 5. D. qui pot. in pign. Vid. 2485.

5304) — *Nov.* 97. c. 3. His consequens est illud decernere, quod in casibus huiusmodi dubitatum est. Novimus et antiquioribus creditoribus aliquas hypothecas praeponi iuniores existentes ex privilegiis a legibus datis, quale est, quando aliquis propriis pecuniis procuraverit navem comparare, aut fabricare, aut reparare, aut domum forsan aedificare, aut etiam emi agrum aut aliquid horum; in his enim omnibus priores exsistunt posteriores creditores, quorum pecuniis emta aut renovata res est, ils, qui etiam multo antiquiores sunt. Quaesitum est igitur, si mulier praetendens privilegium super antiqua dote et augmento, in quo etiam hoc servatur privilegium, sicuti praedictum est, prioribus voluerit praeponi creditoribus, veniat autem et alter creditor, posterior quidem, praetendens autem pecuniis suis emtam aut reparatam navem, aut domum, aut agrum, et competere, eum in his rebus, quae eius pecuniis emtae aut reparatae sunt, habere praedictum privilegium, utrum oporteat dotem etiam talibus praeponi, an aliis quidem praevalere creditoribus, quicunque non talia praetendunt, his autem cedere, quoniam ex eorum substantia res acquisita est? Plurimum igitur super his cogitantes, non invenimus mulierem iuste exsistentem cedere alicui tali privilegio. Videbamus enim (quae causae absurditas est), quia aliquis quidem fornicantibus mulieribus ex proprio corpore advenit quaestus, et vivunt ex hoc quaestu, bene versantibus autem, et quae semet ipsas atque subtantiam ad virum introducunt, non solum nullus sit quaestus a viris male degentibus, sed etiam minuantur, et spes eis nulla sit. Volumus igitur secundum hoc, ut, etsi quis domum renovasset, aut etiam agrum emisset, non possit talia privilegia mulieribus opponere. Infirmitatem namque muliebris naturae satis novimus, et quia facile circumventiones fiunt adversus eas, minui autem eis dotem nullo sinimus modo. Sufficit enim, quod a lucris cadunt, si prior antenuptialis donatio inveniatur et sufficiens quoddam exstet eis ex hoc damnum, non etiam eas volumus et circa ipsam dotem periculum sustinere.

§. 316.

Not. 1.

5305) — *L. 43. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) In omnibus speciebus liberationum etiam accessiones liberantur, puta adpromissores, hypothecae, pignora, praeterquam quod inter creditorem et adpromissores confusione facta reus non liberatur.

L. 7. §. 1. C. de praescr. XXX *vel* XL *annor. Vid.* §. 319. not. 11.

Not. 2.

L. 6. pr. D. quib. mod. pign. vel hypoth. solvitur. Vid. 4219.

5306) — *L. 3. C. de luit. pign.* (VIII. 31.) (*Diocletian. et Maximian.*) Si reddita debita quantitate vel rebus in solutum datis sive distractis, et compensato pretio satis ei, contra quem supplicas, factum esse adito Praeside provinciae probaveris, vel si quod residuum debetur obtuleris, ac, si non acceperit, deposueris consignatum, restitui tibi res pacto pignori obligatas providebit, quum etiam edicto perpetuo actione proposita, pecunia soluta creditori, vel si per eum factum sit, quo minus solveretur, ad reddenda ea, quae pignori acceperat, iure eum satis evidenter urgeri, manifestum sit.

L. 19. C. de usuc. Vid. 3908.

L. 11. §. 5. D. de pign. act. Vid. 5284.

5307) — *L. 73. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Marcell.*) Ob triginta nummos pecuniae creditae fideiussorem in viginti dedi, et pignus in decem; ex venditione autem pignoris creditor decem consecutus est. Utrum ex universitate id decedit, ut quidam putant, ac si in solvendis decem nihil debitor dixisset, an, sicut ego puto, in totis decem fideiussori contingit liberatio? quia hoc dicendo potuit efficere debitore, ut, ubi non dixit, id potius solutum existimetur, quod satisdato debebatur. Magis tamen existimo, licuisse creditori in id, quod solus debebat reus, accepto referre.

5308) — *L. 11. §. 1. 2. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Novata autem debiti obligatio pignus perimit, nisi convenit, ut pignus repetatur. — §. 2. Si quasi daturus tibi pecuniam pignus accepero, nec dedero, pigneraticia actione tenebor et nulla solutione facta. Idemque, et si accepto lata sit pecunia, vel conditio defecerit, ob quam pignus contractum est, vel si pactum, cui standum est, de pecunia non petenda factum est.

L. 18. D. de novat. Vid. 3909.

5309) — *L. 4. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Pomp.*) Si debitor ante, quam a priore creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset, et ante, quam utrique creditori solveret debitum, rem aliam priori creditori vendiderit, creditumque pensaverit cum pretio rei venditae, dicendum est, perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset; nec enim interest, solverit, an pensaverit, et ideo posterioris creditoris causa est potior.

5310) — *L. 5. pr. et §. 3. D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) Solvitur hypotheca, et si ab ea discedatur, aut paciscatur creditor, ne pecuniam petat; nisi si quis dicat, pactum interpositum esse, ut a persona non petatur; et quid, si hoc actum sit, quum forte alius hypothecam possideat? Sed quum pactum conventum exceptionem perpetuam pariat, eadem et in hoc casu possunt dici, ut et ab hypotheca discedatur. — §. 3. Satisfactum esse creditori intelligitur, et si iusiurandum delatum datum est, hypothecae non esse rem obligatam.

5311) — *L. 13. D. eod.* (*Tryphonin.*) Si deferente creditore iuravit debitor, se dare non oportere, pignus liberatur, quia perinde habetur, atque si iudicio absolutus esset; nam et si a iudice, quamvis per iniuriam, absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

Not. 3.

L. 11. §. 1. D. de pign. act. Vid. 5308.

5312) — *L. 3. pr. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Papinian.*) Creditor acceptis pignoribus, quae secunda conventione secundus creditor accepit, novatione postea facta, pignora prioribus addidit. Superioris temporis ordinem manere primo creditori placuit, tanquam in suum locum succedenti.

5313) — *L.* 12. §. 5. *D. eod.* (*Marcian.*) Papinianus libro undecimo respondit: si prior creditor, postea novatione facta, eadem pignora cum aliis accepit, in suum locum eum succedere; sed si secundus non offerat pecuniam, posse priorem vendrre, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit, et quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat.

Not. 4.

L. 10. §. 1. *D. quod. met. c. Vid.* 2342.
L. 30. *D. de min. Vid.* 2319.

Not. 5.

L. 6. *pr. D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 4219.

Not. 6.

L. 4. §. 3. *D. de in diem. add. Vid.* 1414.
L. 3. *D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 1243.
L. 31. *D. de pign. Vid.* 4636.
L. 1. *C. Si pignus pignori. Vid.* 5107.
L. ult. §. 3. *C. comm. de leg. Vid.* 1235.

Not. 7.

L. 8. *pr. D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 1410.
L. 13. *pr. L. ult. D. de pign. Vid.* 3706. 4618.
L. 21. *D. de pign. act. Vid.* 5215.

Not. 9.

5314) — *L.* 44. §. 5. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Papinianus.*) Non mutat usucapio superveniens pro emtore vel pro herede, quo minus pignoris persecutio salva sit; ut enim usnsfructus usucapi non potest, ita persecutio pignoris, quae nulla societate dominio coniungitur, sed sola conventione constituitur, usucapione rei non perimitur.

5315) — *L.* 7. *C. de pign.* (VIII. 14.) (*Gordian.*) Usucapio pignoris conventionem non exstinguit. (238.)

Not. 10.

L. 5. *pr. D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 5310.

5315*a.*) — *L.* 25. *C. de pign.* (VIII. 15.) (*Dioclet. et Maximian.*) Maior annis viginti quinque pignoris conventionem remissam, quum hoc solum pactum vel iurisdictio secundum ipsius voluntatem tueatur, persequi non potest.

5316) — *L.* 7. *pr. D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Gaius.*) Si consensit venditioni creditor, liberatur hypotheca. Sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus baberi, quam si praesente tutore auctore consrnserit, aut etiam ipse tutor, scilicet si commodum aliquod, vel satis ei fieri ex eo iudex aestimaverit.

5317) — *L.* 8. §. 1-5. *D. eod.* (*Marcian.*) — §. 1. Creditor, ne pignori hypothecaeve sit res, pacisci potest; et ideo si heredi pactus fuerit, ei quoque proderit pactum, cui restituit hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano. — §. 2. Si procurator debitoris in rem suam sit, non puto dubitari debere, quin pactum noceat creditori. Itemque si a parte creditoris procurator in rem suam exstiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem in tantum, ut putem recte dici, et dominis litis hoc casu nocere hanc exceptionem. — §. 3. Si convenerit, ne pars dimidia pro indivisio pignori sit, quaecunque fundi eius pars a quolibet possessore petatur, dimidia non recte petetur. — §. 4. Si plures dederint pro indiviso, et cum uno creditor paciscatur, ne hypothecae sit, deinde ab eo petat, etiam si hic, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiviso, quia de parte convenisset, non repellit eum a toto. — §. 5. An pacisci possunt filiusfamilias et servus, ne res pignori sit, quam peculiariter hypothecae acceperint, et habent liberam administrationem? videamus, an, quemadmodum donare non possunt, ita nec pacisci, ne pignori sit, possint? Sed dicendum est, ut concedere possint, scilicet si pretium pro pactione accipiant, quasi vendant.

Not. 11.

L. 7. *C. de remissione pignoris. Vid.* 1021.

5318) — *L.* 9. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum ex causa mandati pro socero tuo te foenebrem pecuniam exsolvisse proponas, curabit Praeses provinciae in restituenda pecunia, quam pro eo exsolvisti, nec non etiam in usuris eius, indemnitati tuae prospicere. Nam si recepta a creditore mancipia, quae pignori fuerant data, hac mente socero tuo tradidisti, ut pignoris vinculum tuum dissolvatur, obligatio semel exstincta instaurari non potest. (290.)

L. 2. *in. f. D. de pactis. Vid.* 1016.

5319) — *L.* 3. *D. eod.* (*Modestin.*) Post pignus vero debitori redditum, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse, dubium non est, nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

5320) — *L.* 1. §. 1. *D. de lib. leg.* (XXXIV. 3.) (*Ulp.*) Iulianus scripsit: si res pignori data legetur debitori a creditore, valere legatum, habereque eum actionem, ut pignus recipiat prius, quam pecuniam solvat. Sic autem loquitur Iulianus, quasi debitum non debeat lucrari; sed si alia testantis voluntas fuit, et ad hoc pervenietur exemplo luitionis.

5321) — *L.* 158. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Creditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit.

L. 4. §. 1. *D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 1023.

5322) — *L.* 8. §. 11. *D. eod.* (*Marcian.*) Venditionis autem appellatiooem generaliter accipere debemns, ut, et si legare permisit, valeat quod concessit; quod ita intelligemus, ut, et si legatum repudiatum fuerit, convalrscat pignus.

5322*a.*) — *L.* 2. *C. de remiss. pign.* (VIII. 26.) (*Sever. et Antonin.*) Si probaveris, te fundum mercatum, possessionemque eius tibi traditam sciente et consentiente ea, quae sibi eum a venditore obligatum dicit, exceptione eam removebis. Nam obligatio pignoris consensu et contrabitur et dissolvitur. (208.)

5323) — *L.* 8. §. 6. *D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) Si voluntate creditoris fundus alienatus est, inverecunde applicari sibi eum creditor desiderat, si tamen effectus sit secutus venditionis; nam si non venierit, non est satis ad repellendum creditorem, quod voluerit venire.

L. 8. §. 11. *in. f. D. eod. Vid.* 5322.
L. 4. §. 2. *D. eod. Vid.* 1059.

5324) — *L.* 10. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Voluntate creditoris pignus debitor vendidit, et postea placuit inter eum et emtorem, ut a venditione discederent. Ius pignorum salvum erit creditori; nam sicut debitori, ita et creditori pristinum ius restituitur, neque omnimodo creditor pignus remisit, sed ita demum, si emtor rem retineat,

nec reddat venditori. Et ideo si iudicio quoque accepto venditor absolutus sit, vel, quia non tradebat, in id, quod interest, condemnatus, salvum fore pignus creditori, dicendum est; haec enim accidere potuissent, etiam si non voluntate creditoris vendidisset.

5325) — *L.* 8. §. 14. 17. 18. *D. quibus mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) — §. 14. Quodsi concesserit decem vendere, ille quinque vendiderit, dicendum est, non esse repellendum creditorem. In contrarium non erit quaerendum, quin recte vendit, si pluris vendiderit, quam concessit creditor. — §. 17. Si debitor forte concessa venditione rem desierit possidere, et novus possessor vendiderit, an duret pignus, quasi personae permiserit creditor? Quod et magis est; nam si novo possessori, non debitori, a quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere, dicendum est, nocere ei exceptionem. — §. 18. Sed si intra annum aut biennium concesserit creditor vendere, post hoc tempus vendendo non aufert pignus creditori.

L. 8. §. 13. *D. eod. Vid.* 1102.

L. 8. §. 15. *D. eod. Vid.* 1052.

5326) — *L.* 1. *C. de remiss. pign.* (VIII. 26.) (*Sever. et Antonin.*) Si te manumissum et in libertate moratum sciente ea, cui pignoris nomine obligatus diceris, Praesidi probaveris, ex consensu creditricis remissam pignoris obligationem apparebit, et per hoc iure te manumissum, nec ab herede creditricis in servitutem peti posse, certum est. (205.)

L. 6. *C. eod. Vid.* 1045.

5327) — *L.* 8. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si, hypothecas fisco distrahente, creditores silentio tradiderunt negotium, palam est, etiam actionem suam amisisse eos, quam in rem habebant. Nam fiscalis hastae fides facile convelli non debet. (290.)

L. 9. *C. eod. Vid.* 5318.

L. ult. C. eod. Vid. 5230.

5328) — *L.* 8. §. 7. 8. *D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) Supervacuum est quaerere, agrum specialiter hypothecae datum permissu creditoris venisse, si ipse debitor re possideat, nisi quod potest fieri, ut debitor permissu creditoris vendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, vel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere coepisset, aut si ipse debitor emtori heres exstiterit. Veruntamen quum pecunia soluta non sit, doli mali suspicio inerit, translata ad praesens tempus, ut possit creditor replicationem doli mali obiicere. — §. 8. Illud videamus: si Titius debitor voluntate creditoris sui vendiderit Maevio, vel ei, a quo Maevius emerat, et postea Maevius Titio heres exstiterit, et creditor ab eo petat, quid iuris sit? Sed iniquum est, auferri ei rem a creditore, qui non successionis iure, sed alio modo rem nactus est; potest tamen dici, quum Titii dolus in re versetur, ne creditor a possessore pecuniam recipiat, iniquissimum esse, ludificari eum.

5329) — *L.* 12. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Paulus respondit: Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, quum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, ius suum pignoris remisisse videri, non etiam tertium in locum eius successisse, et ideo mihi creditoris meliorem causam effectam. Idem observandum est, et si respublica tertio loco crediderit.

L. 9. §. 1. *D. eod. Vid.* 1055.

5330) — *L.* 12. §. 4. *D. qui pot. in pig.* (XX. 4.) (*Marcian.*) Si tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde idem cum alio tua voluntate, secundus potior erit; pecunia autem soluta secundo an rursus teneatur tibi? recte quaeritur. Erit autem facti quaestio agitanda, quid inter eos actum sit, utrum ut discedatur ab hypotheca in totum, quum prior concessit creditor alii obligari hypothecam, an ut ordo servetur, et prior creditor secundo loco constituatur?

Not. 12

5331) — *L.* 6. §. 1. 2. *D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Ulp.*) — §. 1. Qui paratus est solvere, merito pignus videtur liberasse; qui vero non solvere, sed satisfacere paratus est, in diversa causa est. Ergo satisfecisse prodest, quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admiserit vice solutionis; at qui non admisit satisfactionem, sed solutionem desiderat, culpandus non est. — §. 2. In satisdatione autem non utimur Atilicini sententia, qui putabat, si satisdetur alicui certae pecuniae, recedere eum a pignoribus debere.

5332) — *L.* 8. *C. de novat.* (VIII. 42.) (*Iustinian.*) Novationum nocentia corrigentes volumina, et veteris iuris ambiguitates resecantes sancimus, si quis vel aliam personam adhibuerit, vel mutaverit, vel pignus acceperit, vel quantitatem augendam vel minuendam esse crediderit, vel conditionem seu tempus addiderit vel detraxerit, vel cautionem minorem acceperit, vel aliquid fecerit, ex quo veteris iuris conditores introducebant novationes, nihil penitus prioris cautelae innovari, sed anteriora stare, et posteriora incrementum illis accedere, nisi ipsi specialiter remiserint quidem priorem obligationem, et hoc expresserint, quod secundam magis pro anterioribus elegerint. Et generaliter definimus, voluntate solum esse, non lege novandum, et si non verbis exprimatur, ut sine novatione, quod solito vocabulo ἄνευ καινότητος Graeci dicunt, causa procedat. Hoc enim naturaliter inesse rebus volumus, et non verbis extrinsecus supervenire. (330.)

Not. 13.

5333) — *L.* 5. §. 2. *D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) Si convenerit, ut prò hypotheca fideiussor daretur, et datus sit, satisfactum esse videbitur, ut hypotheca liberetur. Aliud est, si ius obligationis vendiderit creditor, et pecuniam acceperit; tunc enim manent omnes obligationes integrae, quia pretii loco id accipitur, non solutionis nomine.

5334) — *L.* 14. *D. eod.* (*Labeo.*) Cum colono tibi convenit, ut invecta importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset; deinde mercedis nomine fideiussorem a colono accepisti. Satisfactum tibi videri existimo, et ideo illata pignori esse desiisse.

L. 9. §. 3. *D. de pign. act. Vid.* 1470.

Not. 14.

L. 3. *C. de his, qui in prior. creditor. loc. succed. Vid.* 5201.

L. 6. *C. de remiss. pign. Vid.* 1045.

Not. 15.

L. 8. *C. eod. Vid.* 5327.

L. ult. §. 5. *C. de iure deliber. Vid.* 2505.

5335) — *L. ult.* §. 6. 7. 8. *C. eod.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) — §. 6. Sin vero heredes res hereditarias creditoribus hereditariis pro debito dederint in solutum, vel per dationem pecuniarum satis eis fecerint, liceat aliis creditoribus, qui ex anterioribus veniunt hypothecis, adversus eos venire, et a posterioribus creditoribus secundum leges eas abstrahere vel per hypothecariam actionem, vel per condictionem ex lege, nisi voluerint debitum eis offerre. — §. 7. Contra ipsum tamen heredem, secundum quod saepius dictum est, qui quantitatem rerum hereditariarum expendit, nulla actio extendatur. — §. 8. Sed nec adversus emtores rerum hereditariarum, quas ipse heres pro solvendis debitis vel legatis vendidit, venire alii concedatur, quum satis anterioribus creditoribus a nobis provisum est, vel ad posteriores creditores, vel ad legatarios pervenientibus, et suum ius persequentibus.

TIT. III.

DE PIGNORIS IURE.

§. 317.

NOT. 1.

5336) — *Tit. C. debitorem venditionem pignoris impedire non posse.* (VIII. 29.) I. (*Sever. et Antonin.*) Si sunt, qui emere praedia tibi obligata velint, non impediuntur scriptura testamenti, qua complexus est debitor, nulla a se praedia venumdari, et poenam addidit, ut fisci fierent. Nec enim potuisse eum huiusmodi lege ius creditoris facere deterius, manifestum est. (207.)

II. (*Gordian.*) Debitoris denuntiatio, qui creditori suo, ne sibi rem pignori obligatam distrahat, vel his, qui ab eo volunt comparare, denuntiat, ita demum efficax est, si universum tam sortis quam usurarum offerat debitum creditori, eoque non accipiente, idonea fide probationis ita, ut oportet, depositum ostendat. Nam si vel modicum de sorte vel usuris in debito perseveret, distractio rei obligatae non potest impediri, neque ea ratione emtor, tametsi sciat interpositam a debitore creditori denuntiationem, malae fidei fit possessor. (230.)

5337) — *L. 6. pr. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Pompon.*) Quamvis convenerit, ut fundum pignoraticium tibi vendere liceret, nihilo magis cogendus es vendere, licet solvendo non sit is, qui pignus dederit, quia tua causa id caveatur. Sed Atilicinus: ex causa cogendum creditorem esse ad vendendum, dicit. Quid enim, si multo minus sit, quod debeatur, et hodie pluris venire possit pignus, quam postea? Melius autem est dici, eum, qui dederit pignus, posse vendere, et accepta pecunia solvere id, quod debeatur, ita tamen, ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pignoratam, si mobilis sit, prius idonea cautela a debitore pro indemnitate ei praestanda; invitum enim creditorem cogi vendere, satis inhumanum est.

L. 15. §. 5. D. de re iud. Vid. 2141.

NOT. 2.

L. 12. C. de distr. pign. Vid. 5263.

5338) — *Nov.* 112. *c.* 1. . . . . Ab hoc autem litigiosi vocabulo hypothecas separari decernimus, et in his hanc distinctionem tenere, ut, si quidem speciales res mobiles vel immobiles aut se moventes nominatim fuerint hypothecae suppositae, liceat quidem debitori eas cui et quando voluerit vendere, sic tamen, ut ex pretio earum usque ad debiti quantitatem satisfaciat creditori. Si autem hoc debitor non fecerit, damus licentiam creditori, qui rem venditam suppositam habet, eandem rem vindicare, donec ei satis pro debito fiat. Hoc autem praecipimus observari, si non forte ante aut per generalem aut per specialem nominatim hypothecam eadem res aliis fuerit creditoribus obligata; tunc enim secundum sacrarum nostrarum legum tenorem temporum privilegia unicuique creditorum servari decernimus. Ex quo iam claret, quod generales hypothecas multo magis litigiosi vocabulo nolumus contineri, sed earum actiones secundum veterum legum constituta examinari, et inde vim praecipimus obtinere. Et haec quidem de litigiosis, et speciali nec non generali hypotheca disposuimus, ut iam nulla de his in iudiciis dubitatio generetur, sed secundum dictam distinctionem huiusmodi certamina terminentur.

5339) — *L. 3. D. de manumiss.* (XL. 1.) (*Paulus.*) Servus pignori datus, etiam si debitor locuples sit, manumitti non potest.

5340) — *L. 4. D. qui et a quib. manum.* (XL. 9.) (*Ulp.*) Servum pignori datum manumittere non possumus.

5341) — *L. 27. §. 1. D. eod.* (*Hermogen.*) Pignori datus servus ante, quam debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum manumitti non potest; sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest, sicuti non prodest, si fructuarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

L. 3. 4. C. de servo pign. dato manumiss. Vid. 5220. 5221.

L. 6. D. qui pot. in pign. Vid. 2485.

L. 9. D. eod. Vid. 5180. 5258.

5342) — *L. 17. §. 6. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Furtum autem rei pignoratae dominus non tantum tunc facere videtur, quum possidenti sive tenenti creditori aufert, verum et si eo tempore abstulerit, quo non possidebat, utputa si rem

pignoratam vendidit; nam et hic furtum eum facere constat, et ita Iulianus scripsit.

L. 66. pr. D. de furtis Vid. 5222.

Not. 3.

5343) — *L. 21. §. 2. D. de pign.* (XX. 1.) (*Paulus.*) Quidquid pignori commodi sive incommodi fortuito accessit, id ad debitorem pertinet.

5344) — *L. 1. C. de pign. act.* (IV. 24.) *Epitome const. graec. ex Basil.* (*Sever. et Antoninus.*) Οἱ ἐκ τοῦ ἐνεχύρου ληφθέντες καρποὶ ψηφίζονται εἰς τὸ χρέος, καὶ ἐὰν ἱκανοὶ γένωνται πρὸς τὸ ὅλον χρέος, λύεται ἡ ἀγωγή, καὶ ἀποδίδοται τὸ ἐνέχυρον. Εἰ δὲ καὶ πλείονές εἰσι τοῦ χρέους οἱ καρποί, ἀποδίδονται οἱ περιττεύοντες, δηλονότι κινουμένης τῆς περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἀγωγῆς. (207.)

Fructus ex pignore percepti imputantur in debitum, et si sufficiunt quoad totum debitum, actio evanescit, et redditur pignus. Quodsi fructus debitum excedunt, qui superant redduntur, videlicet mota actione pignoratitia. (207.)

5345) — *L. 3. C. eod.* (*Alexand.*) Creditor, qui praedium pignori nexum detinuit, fructus, quos percepit vel percipere debuit, in rationem exonerandi debiti computare necesse habet, et si agrum deteriorem constituit, eo quoque nomine pignoratitia actione obligatur. (222.)

5346) — *L. 9. C. de pign.* (VIII. 14.) (*Gordian.*) Si dominium eius possessionis, quae pignori data esset, a debitrice domina ad te translatum est, eamque postea creditor vel eius heredes detinere coeperunt, vindica eam rem, Praeside provinciae curante, ut fructuum deducta ratione, residuoque a te oblato, si fuerit satisfactum, ea possessio tibi reddatur. (239.)

Not. 4.

L. 1. C. comm. de leg. Vid. 4607.

Not. 5.

L. 6. C. de distr. pign. Vid. 3741.

L. 2. C. debitor. vendit. pign. imp. non posse. Vid. 5336.

L. 19. D. de pign. Vid. 3738.

Not. 6.

Tit. C. si unus ex plurib. hered. etc. partem suam debiti solverit vel acceperit. Vid. 3744.

L. 11. §. 4. D. de pign. act. Vid. 3737.

L. 65. D. de evict. Vid. 3739.

L. 1. 2. C. de luit. pign. Vid. 3743. 487.

§. 318.

Not. 1.

5347) — *L. 4. D. de distractione pignorum.* (XX. 5.) (*Papinian.*) Cum solvendae pecuniae dies pacto profertur, convenisse videtur, ne prius vendendi pignoris potestas exerceatur.

5348) — *L. 7. C. de distractione pignorum.* (VIII. 28.) (*Gordian.*) Si cessante solutione creditor, non reluctante lege contractus, ea, quae sibi pignori nexa erant, distraxit, revocari venditionem iniquum est, quum, si quid in ea re fraudulenter fecerit, non emtor a te, sed creditor conveniendus sit. (238.)

5349) — *L. 8. C. eod.* (*Gordian.*) Si prius, quam distraheretur pignorata possessio, pecuniam creditori obtulisti, eoque non accipiente, facta contestatione, eam deposuisti, et hodie quoque in eadem causa permanet, pignoris distractio non valet. Quodsi prius, quam offerres, legem venditionis exercuit, quod iure subsistit revocari non debet. (239.)

Not. 2.

5350) — *L. 8. §. 3. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Pompon.*) Si annua, bima, trima die triginta stipulatus acceperim pignus, pactusque sim, ut nisi sua quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi rem liceret, placet ante, quam omnium pensionum dies venerit, non posse me pignus vendere, quia eis verbis omnes pensiones demonstrentur. Nec verum est, sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent; sed omnibus pensionibus praeteritis, etiamsi una portio soluta non sit, pignus potest venire. Sed si ita scriptum sit: *si qua pecunia sua die soluta non erit*, statim competit ei pacti conventio.

Not. 3.

5351) — *L. 7. pr. D. de distr. pign.* (XX. 5.) (*Marcian.*) Si creditor pignus vel hypothecam vendiderit hoc pacto, ut liceat sibi reddere pecuniam, et pignus recuperare, an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? Et Iulianus libro undecimo Digestorum scribit: recte quidem distractum esse pignus, ceterum agi posse cum creditore, ut, si quas actiones habeat, eas cedat debitori. Sed quod Iulianus scribit in pignore, idem et circa hypothecam est.

5352) — *L. 13. D. eod.* (*Paulus.*) Creditor, qui iure suo pignus distrahit, ius suum cedere debet, et si pignus possidet, tradere utique debet possessionem.

L. 15. §. 3. D. de re iud. Vid. 2141.

Not. 4.

5353) — *L. 8. D. de distr. pign.* (XX. 5.) (*Modestin.*) Creditoris arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis, quibus velit, distractis, ad suum commodum pervenire.

Not. 5.

5354) — *L. 9. C. eod.* (*Diocler. et Maximian.*) Quae specialiter vobis obligata, sunt, debitoribus detrectantibus solutionem, bona fide debetis et solenniter vendere. Ita enim apparebit, an ex pretio pignoris debito satisfieri possit. Quodsi quid deerit, non prohibemini cetera etiam bona iure conventionis consequi. (287.)

L. 2. D. qui pot. in pign. Vid. 3227.

Not. 6.

L. 15. §. 2. D. de re iud. Vid. 2141.

Not. 7.

L. 2. C. si in causa iudicati pign. capt. sit. Vid. 5273.

L. 21. D. de re iud. Vid. 2153.

L. ult. §. 1. C. de usur. rei iud. Vid. 690.

Not. 8.

5355) — *L. 3. pr. C. de iure dominii impetrando.* (VIII. 34.) (*Iustinian.*) Vetustissimam observationem, quae nullatenus in ipsis rerum claruit documentis, penitus esse duximus am-

putandam, immo magis clarioribus remediis corrigendam. Igitur in pignoribus, quae iure dominii possidere aliquis cupiebat, proscriptio publica et annus luitionis antiquitus introducti sunt, pignus autem publice proscriptum neque vidimus, neque, nisi tantummodo ex librorum recitatione, audivimus. (550.)

5356) — *L.* 4. *C. de distr. pign.* (VIII. 28.) (*Alexand.*) Creditor hypothecas sive pignus cum proscribit, notum debitori facere, et sibi bona fide rem gerere, et quando licet testato dicere debet. Si quid itaque per fraudem in pignore viliae venditae commissum probare potes, ut inferatur actio, quae eo nomine competit, adi eum, cuius de ea re notio est. (223.)

L. 9. *C. de distr. pign. Vid.* 5354.

Not. 9.

5357) — *L.* 3. §. 1. *C. de iure dom. impetr.* (VIII. 34.) (*Iustinian.*) Sancimus itaque, si quis rem creditori suo pignoraverit, si quidem in pactione cautum est, quemadmodum debet pignus distrahi sive in tempore, sive in aliis conventionibus, ea observari, de quibus inter creditorem et debitorem conventum est. Siu autem nulla pactio intercesserit, licentia dabitur foeneratori ex denuntiatione vel ex sententia iudiciali post biennium, ex quo attestatio missa, vel sententia prolata est, numerandum, eam vendere. (550.)

L. 4. *C. de distr. pign. Vid.* 5356.

5358) — *Pauli sent. rec.* II. 5. 1. Creditor, si simpliciter sibi pignus depositum distrahere velit, ter ante denuntiare debitori suo debet ut pignus luat, ne a se distrahatur.

Not. 10.

L. 4. 9. *C. de distr. pign. Vid.* 5356. 5354.

5359) — *L.* 22. §. 4. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si creditor, quum venderet pignus, duplam promisit, (nam usu hoc evenerat) et conventus ob evictionem erat, et condemnatus, an habeat regressum pigneraticiae contrariae actionis? Et potest dici, esse regressum, si modo sine dolo et culpa sic vendidit, et ut paterfamilias diligens id gessit; si vero nullum emolumentum talis venditio attulit, sed tanti vendidit, quanti vendere potuit, etiamsi haec non promisit, regressum non habere. (223.)

5360) — *L.* 3. *C. si vendito pignore agatur.* (VIII. 30.) (*Alexand.*) Si uxor tua Praesidi provinciae probaverit, quum aureos triginta deberet, servos suos amplioris pretii per gratiam aureis viginti creditorem vendidisse, eumque solvendo non fuisse, iubebit emtores recepto pretio restituere servos. (223.)

5361) — *L.* 29. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Paulus.*) Si pignori res data defuncto sit, dicendum est, in familiae erciscundae iudicium venire; sed is, cui adiudicabitur, in familiae erciscundae iudicio pro parte coheredi erit damnandus, nec cavere debet coheredi, indemnem eum fore adversus eum, qui pignori dederit, quia pro eo erit, ac si hypothecaria vel Serviana actione petita litis aestimatio oblata sit, ut et is, qui obtulerit, adversus dominum vindicantem exceptione tuendus sit. Contra quoque si is heres, cui pignus adiudicatum est, velit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus est. Non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit; adiudicatio enim necessaria est, emtio voluntaria; nisi si obiiciatur creditori, quod animose licitus sit. Sed huius rei ratio habebitur, quia quod creditor egit pro eo habendum est, ac si debitor per procuratorem egisset, (et eius, quod propter necessitatem impendit, etiam ultro est actio creditori.

Not. 11.

5362) — *L.* 10. *C. de distr. pign.* (VIII. 28.) (*Dioclet. et Maximian.*) Et qui sub imagine alterius personae, quam supposuerat, iugiter tenet, quum sibi negotium gerat, alienasse non videtur. Iure enim pignoris obligatum praedium, neque si per subiectam personam creditor comparaverit, neque si sibi addixerit, debitori affert praeiudicium, sed in eadem causa permanet, in qua fuit ante huiusmodi collusionem. Sane si debitore distrahente comparaverit, consensu emtionem perfectam, si neque dolus adversarii, neque metus causa gesta arguentur, revocari, exemplo grave est. Si igitur poteris evidentibus probationibus monstrare, creditorem per suppositam imaginarii emtoris personam semper possessionem tenuisse, nec vendita bona fide praedia postea sinceriter comparasse, potes oblata pecunia cum usuris ad restitutionem creditorem compellere. (290.)

5363) — *L.* 34. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Marcell.*) Titius quum credidisset pecuniam Sempronio, et ob eam pignus accepisset, futurumque esset, ut distraheret illud creditor, quia pecunia non solveretur, petiit a creditore, ut fundum certo pretio emtum haberet, et quum impetrasset, epistolam, qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit. Quaero: an hanc venditionem debitor revocare possit, offerendo sortem et usuras, quae debentur? Marcellus respondit: secundum ea, quae proposita essent, revocare non posse.

L. 2. *C. si in causa iud. pign. capt. sit. Vid.* 5273.

Not. 12.

L. 3. *C. de exsec. rei. iud. Vid.* 2209.

L. 3. *C. si in c. iud. Vid.* 5273.

5364) — *L.* 24. *pr. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Eleganter apud me quaesitum est: si impetrasset creditor a Caesare, ut pignus possideret, idque evictum esset, an habeat contrariam pigneraticiam? Et videtur finita esse pignoris obligatio, et a contractu recessum. Immo utilis ex emto accommodata est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, ut in quantitatem debiti ei satisfiat, vel in quantum eius intersit. Sed et compensationem habere potest creditor, si forte pigneraticia vel ex alia causa cum eo agetur.

5365) — *L.* 63. §. 4. *de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Tryphonin.*) Quodsi creditor invenerit, in alieno videbitur invenisse; partem itaque sibi, partem debitori praestabit, nec recepta pecunia restituet, quod iure inventoris, non creditoris, ex thesauro apud eum permansit. Quae quum ita sint, et quum ex principis auctoritate creditor ut proprium agrum tenere coeperit iure dominii, intra constitutum luendi tempus pignoris causa vertitur, post transactum autem tempus thesaurum in eo inventum ante solutam pecuniam totum tenebit; oblato vero intra constitutum

tempus debito, quoniam universa praestantur, atque ut in simplici pignore revocantur, restitui debebit, sed pro parte sola, quia dimidium inventori semper placet relinqui.

Not. 13.

5366) — *L.* 3. §. 2. 3. 4. *C. de iure dom. impetr.* (VIII. 34.) (*Iustinian.*) — §. 2. Sin vero nemo est, qui comparare eam maluerit, et necessarium fiat creditori saltem sibi eam iure dominii possidere, in huiusmodi casibus hanc causam esse observandam censemus, ut, sive praesens sit debitor, denuntiatio ei scilicet post biennium mittatur, sive abfuerit, provinciale tribunal creditor petat, et iudicem certiorare festinet, quatenus ille eum requisierit, certo tempore super hoc ab eo statuendo, ut fiat debitori manifestum per apparitionem iudicis, quod a creditore petitum est, et certum tempus statuatur, intra quod, si fuerit inventus debitor, debet is, qui pecunias creditas accepit, debitum offerre, et pignus recuperare. — §. 3. Sin autem nullatenus fuerit inventus, iudex certum tempus definiat, intra quod ei licentia dabitur sese manifestare, et offerre pecuniam, et pignus a pignoratione liberare. Sin autem tempore statuto vel minime fuerit inventus, vel creditam pecuniam totam offerre noluerit, tunc creditor adeat culmen principale, et precibus porrectis iure dominii a nostra serenitate habere eandem rem expetat, habeatque ex divino oraculo eam in suo dominio. Et postquam hoc fuerit subsecutum, pietatis intuitu habeat debitor intra biennii tempus in suam rem humanum regressum, ex die sacri oraculi numerandum, et liceat ei creditori, qui iam dominus factus est, offerre debitum cum usuris et damnis vitio eius creditori illatis (quorum quantitatem creditur debet suo iuramento manifestare), et suum pignus recuperare. Sin autem biennium fuerit elapsum, plenissime habeat rem creditor idemque dominus iam irrevocabilem factam. — §. 4. Sed si quidem minus in pignore, plus in debito inveniatur, in hoc, quod noscitur abundare, sit creditori omnis ratio integra. Sin autem ex utraque parte quantitas aequa inveniatur, sine omni dubitatione totam rem antea pignoratam retineat. Sin autem minus quidem in debito, amplius autem in pignore fiat, tunc in hoc, quod debitum excedit, omnia debitori iura integra lege nostra servabuntur, creditoribus quidem foeneratoris non supposito, aliis autem debitoris creditoribus vel ipsi debitori servatum. Et ne ex communione fiat aliqua difficultas, licentia dabitur creditori seu domino aestimationem superflui debitori vel creditori debitoris cum competente cautela in eum exponenda offerre. (530.)

L. 15. §. 3. *D. de re iud. Vid.* 2141.

5367) — *L.* 3. §. 5. *C. de iure dom. impetr.* (VIII. 34.) (*Iustinian.*) Sin vero creditor, postquam iure dominii hoc possideat, vendere hoc maluerit, liceat quidem ei hoc facere, si quid autem superfluum sit, debitori servare. Sin autem dubitatio exorta fuerit pro venditione, utpote viliore pretio facta, sacramenti religionem creditor praestare compellatur, quod nulla machinatione vel circumscriptione usus est, sed tanti vendidit rem, quanti potuit venire, et hoc tantummodo reddi debitori, quod ex iuramento superfluum fuerit visum. Sin autem ex iureiurando etiam minus habuisse creditor inveniatur, in residuum habeat integram actionem. (530.)

L. 15. §. 3. *D. de re iud. Vid.* 2141.

L. 2. 3. *C. si in causa iud. Vid.* 5273.

Not. 14.

5368) — *L.* 24. §. 2. *D de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si vendiderit quidem creditor pignus pluris, quam debitum erat, nondum autem pretium ab emtore exegerit, an pignoraticio iudicio conveniri possit ad superfluum reddendum? an vero exspectare debeat, quoad emtor solvat, vel suscipere actiones adversus emtorem? Et arbitror, non esse urgendum ad solutionem creditorem, sed aut exspectare debere debitorem, aut si non exspectet, mandandas ei actiones adversus emtorem, periculo tamen venditoris. Quodsi accepit iam pecuniam, superfluum reddit.

L. 31. *in. f. D. de re iud. Vid.* 685.

5369) — *L.* 7. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Si autem tardius superfluum restituat creditor, quod apud eum depositum est, ex mora etiam usuras debitori hoc nomine praestare cogendus est.

5370) — *L.* 35. *pr. D. eod.* (*Florent.*) Cum et sortis nomine, et usurarum aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipietur, primum usuris, quas iam tunc deberi constat, deinde, si quid superest, sorti accepto ferendum est. Nec audiendus est debitor, si, quum parum idoneum se esse sciat, eligat, quo nomine exonerari pignus suum malit.

L. 12. §. 5. *D. qui pot. in pign. Vid.* 5313.

Not. 15.

L. 46. *D. de A. R. D. Vid.* 4238.

L. 12. *C. de distr. pign. Vid.* 5263.

5371) — *L.* 18. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Qui a creditore pignori obligatum praedium iure emit, de proprietate vinci non potest.

Not. 16.

5372) — *L.* 2. *C. si antiq. cred.* (VIII. 20.) (*Diocl. et Maximian.*) Obligata pignoris iure creditore recte distrahente, post debitor, emtori pretium offerens, vel creditori quod debuit, evincere non potest.

L. 13. *pr. D. de pign. act. Vid.* 4624.

5373) — *L.* 7. *D. de distr. pign.* (XX. 5.) (*Marcian.*) *Vid.* 5351. — §. 1. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta eam recuperare? Et si quidem ita venierit, ut, si intra certum tempus a debitore pecunia soluta fuerit, emtio rescindatur, intra illud tempus pecunia soluta recipiet hypothecam; si vero tempus praeteriit, aut si non eo pacto res venierit, non potest rescindi venditio, nisi minor sit annis viginti quinque debitor, aut pupillus, aut reipublicae causa absens, vel in aliqua earum causarum erit, ex quibus edicto succurritur. — §. 2. *Vid.* 4612.

5374) — *L.* 2. *D. eod.* (*Papinian.*) Fideiussor conventus officio iudicis assecutus est, ut emtionis titulo praedium creditori pignori datum susciperet. Nihilo minus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendae pecuniae, quam fideiussor dependit, cum usuris medii temporis facultas erit; nam huius-

modi venditio transferendi pignoris causa, necessitate iuris fieri solet.

5375) — *L.* 5. *D. de eod.* (*Marcian.*) Cum secundus creditor oblata priori pecunia in locum eius successerit, venditionem ob pecuniam solutam et creditam recte facit. — §. 1. Si secundus creditor vel fideiussor, soluta pecunia, pignora susceperunt, recte eis offertur, quamvis emtionis titulo ea tenuerunt.

5376) — *L.* 6. *D.* eod. (*Modestin.*) Cum posterior creditor a priore pignus emit, non tam acquirendi dominii, quam servandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam dedisse, et ideo offerri ei a debitore potest.

L. 3. §. 3. *C. de iure dom. impetr. Vid.* 5366.

L. 7. §. 1. *in f. D. de distr. pign. Vid.* 5373.

Not. 17.

5377) — *L.* 5. *C. eod.* (*Alexand.*) Si residuum debiti paratus es solvere, Praeses provinciae dabit tibi arbitrum, apud quem, quantum sit, quod superest ex debito, examinabitur; et sive ad iudicem venire adversa pars cessaverit, sive oblato superfluo ad venditionem prosiluerit, improba alienatio proprietatis tuae ius non auferet. (231.)

L. 8. *C. eod. Vid.* 5349.

5378) — *L.* 2. *C. si vendito pignore agatur.* (VIII. 30.) (*Alexand.*) Servos, quos nullo iure a creditore venisse dicis, pater tuus, vel tu, si hereditas eius ad te pertinet, a possessoribus petere potes. Quodsi usucapti sunt, petat pater tuus pretium eorum a creditore, qui non iure eos vendidit. (222.)

Not. 18.

L. 4. 7. *C. de distr. pign. Vid.* 5356. 5348.

5379) — *Tit. C. si vendito pignore agatur.* (VIII. 30.) I. (*Alexand.*) Praeses provinciae aditus, si fuerit probatum, tuum creditorem, cui ius distrahendi pignora fuit, dolo malo fundum vendidisse, quanti tua interest restituere tibi eundem creditorem iubebit. Quodsi de bonis creditoris condemnati solvi pecunia non potuerit, et probatum fuerit, emtorem mala fide emisse, offerente te pecuniam cum usuris, quanti fundus venit, restituere tibi fundum cum fructibus malae fidei emtorem iubebit. (222.)

II. *Vid.* 5378.

III. *Vid.* 5360.

IV. (*Gordian.*) Quum contra bonam fidem venditionem obligatae possessionis a creditore factam alleges, non observatis, quae in distrahendis pignoribus celebrari consueverunt, adito Praeside provinciae experire actione competente non tantum adversus creditorem, verum etiam adversus possessorem, si fraudem eum participasse cum creditore docere potueris, ut revocatis, quae mala fide gesta constiterit, et fructuum ratio, et damni, quod irrogatum apparuerit, haberi possit. (240.)

V. (*Diocliet. et Maximian.*) Si creditore pignus prius, quam ei satisfieret, distrahente non per collusionem emtor comparaverit, successor eius de superfluo, non emtoris heres, qui rem possidet, conveniendus est.

Not. 19.

5380) — *L.* 11. §. 16. *D. de act. emt. vend.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Sententiam Iuliani verissimam esse arbitror in pignoribus quoque. Nam si iure creditoris vendiderit, deinde haec fuerint evicta, non tenetur nec ad pretium restituendum ex emto actione creditor; hoc enim multis constitutionibus effectum est. Dolum plane venditor praestabit; denique etiam repromittet de dolo; sed etsi non repromiserit, sciens tamen, sibi non obligatum, vel non esse eius, qui sibi obligavit, vendiderit, tenebitur ex emto, quia dolum eum praestare debere ostendimus.

5381) — *L.* 1. *C. creditorem evictionem pignoris non debere.* (VIII. 46.) (*Alexand.*) Quum iure creditoris propter fisci debita praedium obligatum procurator meus venumdedit, evictio non debetur, quia et privatus creditor eodem iure utitur, nisi nominatim hoc repromissum a privato fuerit creditore. Si tamen fiscus in ius alterius creditoris successit, emtori non iusta nomine fisci movetur controversia, sive quia potior fuerat, quando vendebat, sive quia infirmior, quoniam hoc utique praestare debet, qui pignoris iure vendit, potiorem se ceteris esse creditoribus (223.)

L. 10. *D. de distr. pign. Vid.* 4596.

5382) — *L.* 38. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Ulp.*) In creditore, qui pignus vendidit, tractari potest, an re evicta vel ad hoc teneatur ex emto, ut, quam habet adversus debitorem actionem, eam praestet? (Habet autem contrariam pignoraticiam actionem.) Et magis est, ut praestet; cui enim non aequum videbitur, vel hoc saltem consequi emtorem, quod sine dispendio creditoris futurum est?

Not. 20.

L. 59. §. 4. *D. mandati. Vid.* 362.

5383) — *L.* 2. *C. credit. evict. pign. non debere.* (VIII. 46.) (*Gordian.*) Si a creditrice iure pignoris fundos obligatos pater tuus comparaverat, evictis praediis ita demum petitionem adversus creditricem habere iure potes, si vel quum vendidit de evictione rei promisit, vel etiam dolo malo, quum sciens prudensque esset, rem sine vitio non esse, eam patri tuo, cui successisti, venumdedit. Nam sicuti genus huiusmodi contractus inscium creditorem vinculo evictionis non adstringit, ita eum, qui fraudem admisit, vel decepit, non excusat. (240.)

L. 1. *C. eod. Vid.* 5381.

L. 8. *C. qui pot. in. pign. Vid.* 2500.

Not. 21.

5384) — *L.* 26. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Pompon.*) Si creditor fundum pignoraticium vendiderit, et quantum ei debebatur, receperit, debitor liberabitur. Sed et si acceptum emtori pretium tulisset creditor, vel ab eo stipulatus esset, debitor nihilo minus liberabitur. Sed et si servus pignoratus a creditore venierit, quamdiu redhiberi possit, non liberabitur debitor, sicut in quolibet pignore vendito, quamdiu res inemta fieri possit.

Not. 22.

5385) — *L.* 9. *D. de distr. pignor.* (XX. 5.) (*Paulus.*) Quaesitum est: si creditor ab emtore pignoris pretium servare non potuisset, an debitor liberatus esset? Putavi, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum, quia ex necessitate facta venditio non

liberat debitorem, nisi pecunia percepta.—§. 1. Pomponius autem Lectionum libro secundo ita scripsit: Quod in pignoribus dandis adiici solet, ut, quo minus pignus venisset, reliquum debitor redderet, supervacuum est, quia ipso iure ita se res habet, etiam non adiecto eo.

5386) — *L. 3. C. eod.* (*Alexand.*) Hypothecis vel pignoribus a creditoribus venumdatis, in id, quod deest, adversus reum vel fideiussorem eius actio competit. (223.)

Not. 23.

L. 20. in. f. D. fam. ercisc. Vid. 5361.

§. 319.

Not. 1.

§. 7. J. de act. Vid. 1747.

5387) — *L. 7. §. 12. D. comm. divid* (X. 3.) (*Ulp.*) Inter eos, qui pignori acceperunt, talis divisio fieri debet, ut non vero pretio aestimetur pars, sed in tantum duntaxat, quantum pro ea parte debetur, et assignetur quidem pignus uni ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori debitum offerre, et pignus suum luere. Idemque dicitur, et si possessor pignoris litis aestimationem pignoraticia in rem agenti offerat.

Not. 2.

5388) — *L. 16. §. 3. D. de pignor.* (XX. 1.) (*Marcian.*) In vindicatione pignoris quaeritur: an rem, de qua actum est, possideat is, cum quo actum est? Nam si non possideat, nec dolo fecerit, quo minus possideat, absolvi debet; si vero possideat, et aut pecuniam solvat, aut rem restituat, aeque absolvendus est; si vero neutrum horum faciat, condemnatio sequetur. Sed si velit rem restituere, nec possit, forte quod res abest, et longe est, velut in provinciis, solet cautionibus res explicari; nam si caverit, se restituturum, absolvitur. Sin vero dolo quidem desiit possidere, summa autem ope nisus non possit rem ipsam restituere, tanti condemnabitur, quanti actor in litem iuraverit, sicut in ceteris in rem actionibus; nam si tanti condemnatus esset, quantum deberetur, quid prodesset in rem actio, quum et in personam agendo idem consequeretur?

5389) — *L. 12. pr. §. 7. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Marcian.*) Creditor, qui prior hypothecam accepit, sive possideat eam, et alias vindicet hypothecaria actione, exceptio priori utilis est, *si non mihi ante pignori hypothecaeve nomine sit res obligata*, sive, alio possidente, prior creditor vindicet hypothecaria actione, et ille excipiat, *si non convenit, ut sibi res sit, obligata*, hic in modum supra relatum replicabit. Sed si cum alio possessore creditor secundus agat, recte aget, et adiudicari ei poterit hypotheca, ut tamen prior, cum eo agendo, auferat ei rem. —§. 7. Si simpliciter convenisset secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eam auferre poterit, praeter priorem creditorem, et qui ab eo emit.

Not. 3.

5390) — *L. 66. pr. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Papin.*) Si, quum venditor admonuisset emtorem, ut Publiciana, vel potius ea actione, quae de fundo vectigali proposita est, experiretur, emtor id facere supersedit, omnimodo nocebit ei dolus suus, nec committetur stipulatio. Non idem in Serviana quoque actione probari potest; haec enim, etsi in rem actio est, nudam tamen possessionem avocat, et soluta pecunia venditori dissolvitur, unde fit, ut emtori suo nomine non competat.

L. 16. §. 4. D. de pign. Vid. 5213.

L. 1. §. 2. D. eod. Vid. 5211.

5391) — *L. 19. §. 1. D. de eodem* (*Paulus.*) Si mancipia in causam pignoris ceciderunt, ea quoque, quae ex his nata sunt, eodem iure habenda sunt. Quod tamen diximus, etiam nata teneri, sive specialiter de his convenerit, sive non, ita procedit, si dominium eorum ad eum pervenit, qui obligavit, vel heredem eius. Ceterum si apud alium dominum pepererint, non erunt obligata.

5392) — *Pauli sent. rec.* II. 5. 2. Fetus vel partus eius rei quae pignori data est, pignoris iure non tenetur, nisi hoc inter contrahentes convenerit.

L. 16. §. 3. D. de pign. Vid. 5388.

5393) — *L. 21. §. 3. D. eod.* (*Paulus.*) Si res pignorata non restituatur, lis adversus possessorem erit aestimanda; sed utique aliter adversus ipsum debitorem, aliter adversus quemvis possessorem. Nam adversus debitorem non pluris. quum debet, quia non pluris interest; adversus ceteros possessores etiam pluris, quia quod amplius debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pignoraticia actione.

Not. 4.

L. 16. §. 3. D. eod. Vid. 5388.

5394) — *L. 12. §. 1. D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Paulus.*) Qui pignoris iure rem persequuntur, a vindicatione rei eos removeri solere, si qualiscunque possessor offerre debitum velit; neque enim debere quaeri de iure possessoris, quum ius petitoris removeatur soluto pignore.

L. 19. C. de usuc. Vid. 3908.

5395) — *L. 28. pr. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Iulian.*) Si creditor, qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione Serviana actione petierit, et litis aestimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione summovetur nisi offerat ei debitor quod pro eo solutum est.

Not. 5.

5396) — *L. 5. §. 1. D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Marcian.*) Si paciscatur creditor, ne intra annum pecuniam petat, intelligitur de hypotheca quoque idem pactus esse.

Not. 6.

5397) — *L. 14. pr. D. de pign.* (XX. 1.) (*Ulp.*) Quaesitum est: si nondum dies pensionis venit, an et medio tempore persequi pignora permittendum sit? Et puto dandam pignoris persecutionem, quia interest mea; et ita Celsus scribit.

Not. 7.

5398) — *L. 23. D. de probat.* (XXII. 3.) (*Marcian.*) Ante omnia probandum est, quod inter agentem et debitorem convenit, ut pignori hypothecaeve sit. Sed et si hoc probet actor, il-

lud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo tempore, quo convenit de pignore, aut ad eum, cuius voluntate hypotheca data est.

L. 12. pr. D. qui pot. in pign. Vid. 5389.
L. 18. D. de pign. Vid. 5252.
L. 14. D. qui pot. in pign. Vid. 5201.

Not. 8.

5399) — *Nov. 4. c. 2.* Sed neque ad res debitorum, quae ab aliis detinentur, veniat prius, antequam transeat viam super personalibus contra mandatores, et fideiussores, et sponsores, sicque ad res veniens principalis debitoris, sive ab alio detineantur, et detinentes eas conveniens, si neque inde habuerit satisfactionem, tunc veniat adversus res fideiussorum, et mandatorum, et sponsorum; idem, est dicere, vel si quosdam habuerint homines ipsis sibimet obligatos, et qui hypothecariis actionibus sibi teneri possint. Contra principales tamen et exsistentes apud eos res (sive personalibus, sive hypothecariis mox, sive ambabus uti voluerit) omnem ei damus licentiam, quae dudum a nobis data est, et viam et ordinem in aliis personis casibusque sancitam. Et non solum hoc in creditoribus dicimus, sed etiam si quis emerit aliquid ab aliquo, deinde acceperit eum, quem vocant confirmatorem, et moveatur in aliquo venditionis conventio contra venditorem facta, non adversus confirmatorem mox emtor accedat, neque tenentem aliquid rerum venditoris, sed adversus venditorem prius, et sic ad confirmatorum, et tertio loco contra detentorem. Eadem etiam hic exsistente divisione super praesentibus et absentibus, quam dudum in fideiussoribus, et mandatoribus, et sponsoribus, ac creditoribus causa debitorum sancivimus; similiter obtinente etiam in aliis contractibus, in quibus fideiussores aliqui, aut mandatores, aut sponsores accipiuntur, et in ipsis principalibus ex utroque latere, et in heredibus eorum et successoribus. Antiqua siquidem lex haec valeat rursus, et cum huiusmodi iustitia atque divisione nos subiectos foveat.

Not. 9.

L. 9. C. de distr. pign. Vid. 5354.
L. 2. C. de pign. Vid. 5210.
L. 2. D. qui pot. in pign. Vid. 5227.
L. 80. D. de R. J. Vid. 412.
L. 2. D. qui pot. in pign. Vid. 5227.
L. 2. C. de pign. Vid. 5210.

Not. 10.

5400) — *L. 19. D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Scaev.*) Mulier in dotem dedit marito praedium pignori obligatum, et testamento maritum, et liberos ex eo natos, item ex alio, heredes instituit; creditor, quum posset heredes convenire idoneos, ad fundum venit. Quaero: an, si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius nominis eedere. Respondi: posse videri non iniustum postulare.

Not. 11.

5401) — *L. 7. pr. §. 1. 2. C. de praescr.* XXX *vel* XL *annor.* (VII. 39.) (*Iustinian.*) Quum notissimi iuris sit, actionem hypothecariam in extraneos quidem suppositae rei detentatores annorum triginta finiri spatiis, si non interruptum erit silentium, ut lege cautum est, id est etiam per solam conventionem, aut si aetas impubes excipienda monstretur, in ipsos vero debitores aut heredes eorum primos vel ulteriores nullis exspirare lustrorum cursibus, nostrae provisionis esse perspeximus hoc quoque emendare, ne possessores eiusmodi prope immortali timore teneantur. — §. 1. Quamobrem iubemus hypothecarum persecutionem, quae rerum movetur gratia, vel apud debitores consistentium, vel apud debitorum heredes non ultra quadraginta annos, ex quo competere coepit, prorogari, nisi conventio aut aetas, sicut dictum est, intercesserit, ut diversitas utriusque rerum persecutionis, quae in debitorem aut heredes eius, quaeque movetur in extraneos, in solo sit annorum numero, verum in aliis omnibus ambae similes siut. In actione scilicet personali lis custodiendis, quae prisca constitutionum sanxit iustitia. — §. 2. Sed quum illud etiam in forensibus controversiis ventilabatur, an creditor anteriora iura praetendens potest posteriorem creditorem hypothecam tenentem etiam ultra triginta annos inquietare, utpote imaginem debitoris obtinentem, eique possidentem? necessarium duximus et hoc dirimere. Et sancimus, donec communis debitor vivit, non posse creditori anteriori triginta annorum exceptionem opponi, sed locum esse quadraginta annorum praescriptioni, quia, dum ille vivit, merito anterior creditor confidit, utpote apud debitorem eius possessione per posteriorem creditorem constituta. Ex quo autem in fata sua debitor decesserit, ex eo quasi suo nomine possidentem posteriorem creditorem merito posse triginta annorum opponere praescriptionem, et secundum hanc distinctionem computationem temporum adhibendam, ut ex persona quidem sua posterior creditor triginta annos, per quos ipse post mortem debitoris possedit, opponat. Sin autem coniungere voluerit suae possessioni, quam post mortem debitoris habuit, etiam tempus, quo vivente debitore vel ipse creditor, vel communis debitor detinuit, tunc quadraginta annorum exceptionis iura tractari, et quantum deest ad quadraginta annorum possessionem, per quam et ipse debitor creditorem repellere poterat, hoc se possedisse ostendat. (525.)

Not. 12.

L. 29. §. 2. D. de pign. Vid. 5219.

5402) — *L. 44. §. 1. D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*African.*) Damni infecti nomine in possessionem missus possidendo dominium cepi; deinde creditor eas aedes pignori sibi obligatas persequi vult. Non sine ratione dicetur, nisi impensas, quas in refectionem fecerim, mihi praestare sit paratus, inhibendam adversus me persecutionem. Cur ergo non emtori quoque id tribuendum est, si forte quis insulam pignoratam emerit? Non recte haec inter se comparabuntur, quando is, qui emit, sua voluntate negotium gerat, ideoque diligentius a venditore sibi cavere et possit et debeat; quod non aeque et de eo, cui damni infecti non promittatur, dici potest.

Not. 13.

5403) — *Gaii instit.* IV. 147. Interdictum quoque quod appellatur Salvianum, adipiscendae possessionis (*causa*) comparatum est, eoque

utitur dominus fundi de rebus coloni quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.

§. 3. *J. de interd. Vid.* 2184.

5404) — *Tit. D. de Salviano interdicto.* (XLIII. 33.) 1. (*Iulian.*) Si colonus ancillam in fundum pignoris nomine induxerit, et eam vendiderit, quod apud emtorem ex ea natum est, eius apprehendendi gratia utile interdictum reddi oportet. — §. 1. Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita ut utrique in solidum obligatae essent, singuli adversus extraneos Salviano interdicto recte experientur; inter ipsos vero si reddatur hoc interdictum, possidentis conditio melior erit. At si id actum fuerit, ut pro partibus res obligaretur, utilis actio et adversus extraneos, et inter ipsos dari debebit, per quam dimidias partes possessionis singuli apprehendant. — §. 2. Idem servari conveniet, et si colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit, scilicet ut pro parte dimidia pignoris persecutio detur.

II. (*Ulp.*) In Salviano interdicto, si in fundum communem duorum pignora sunt ab aliquo invecta, possessor vincet, et erit eis descendendum ad Servianum iudicium.

Tit. C. de precario et Salviano interdicto. Vid. 4200.

NOT. 16.

L. 1. §. 1. *D. de Salv. interd. Vid.* 5404.
L. 1. *C. de prec. et Salv. interd. Vid.* 4200.

§. 320.

NOT. 1.

5405) — *L.* 4. §. 9. *D. fin. reg.* (X. 1.) (*Paulus.*) Finium regundorum actio et in agris vectigalibus, et inter eos, qui usumfructum habent, vel fructuarium et dominum proprietatis vicini fundi, et inter eos, qui iure pignoris possident, competere potest.

5406) — *L.* 11. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Quid de creditore dicemus, qui pignus accepit? utrum repromittere, quia suum ius tuetur, an satisdare, quia dominus non est, debebit? Quae species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pignoraticio damni infecti caveri debeat? Et ait Marcellus: inutiliter ei caveri; idemque etiam de eo cavendum, qui a non domino emit; nam nec in huius persona committi stipulationem. Aequissimum tamen puto, huic prospiciendum [id est creditori] per stipulationem.

5407) — *L.* 17. *pr. D. ad. L. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Si dominus servum suum occiderit, bonae fidei possessori, vel ei, qui pignori accepit, in factum actione tenebitur.

5408) — *L.* 30. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Pignori datus servus si occisus sit, debitori actio competit. Sed an et creditori danda sit utilis? quia potest interesse eius, quod debitor solvendo non sit, aut quod litem tempore amiserit, quaeritur. Sed hic iniquum est, et domino, et creditori eum teneri, nisi si quis putaverit nullam in ea re debitorem iniuriam passurum, quum prosit ei ad debiti quantitatem, et quod sit amplius consecuturus sit ab eo, vel ab initio in id, quod amplius sit, quam in debito, debitori dandam actionem. Et ideo in his casibus, in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris, vel quod litem amisit, creditor quidem usque ad modum debiti habebit Aquiliae actionem, ut prosit hoc debitori, ipsi autem debitori in id, quod debitum excedit, competet Aquiliae actio.

5409) — *L.* 87. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Creditori actio furti in summam pignoris, non debiti competit. Sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur, ut in summam pecuniae debitae et usurarum eius furti conveniatur.

L. 16. *D. de servit. Vid.* 5076.
L. 9. *D. de O. N. N. Vid.* 5078.

NOT. 2.

L. 1. *pr. in f. D. de pign. Vid.* 1695.

NOT. 3.

L. 16. *D. de usurp. Vid.* 4001.

5410) — *L.* 19. §. 5. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Qui rem pignori dat, eamque surripit, furti actione tenetur.

5411) — §. 10. *J. de oblig. quae ex delic. nasc.* (IV. 1.) Aliquando et suae rei furtum quisque committit, veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

L. 35. §. 1. *D. de pign. act. Vid.* 5163.

5412) — *L.* 37. *D. eod.* (*Paulus.*) Si pignus mihi traditum locassem domino, per locationem retineo possessionem, quia ante, quam conduceret debitor, non fuerit eius possessio, quum et animus mihi retinendi sit, et conducenti non sit animus possessionem adipiscendi.

5413) — *L.* 6. §. 4. *D. de prec.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Quaesitum est: si quis rem suam pignori mihi dederit, et precario rogaverit, an hoc interdictum locum habeat? Quaestio in eo est, quod precarium consistere rei suae non possit. Mihi videtur verius, precarium consistere in pignore, quum possessionis rogetur, non proprietatis. Et est haec sententia etiam utilissima; quotidie enim precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt, et debet consistere precarium.

NOT. 4.

5414) — *L.* 9. *pr. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si rem alienam mihi debitor pignori dederit, aut malitiose in pignore versatus sit, dicendum est, locum habere contrarium iudicium.

5415) — *L.* 31. *D. eod.* (*Afric.*) Si servus pignori datus creditori furtum faciat, liberum est debitori, servum pro noxae dedito relinquere. Quodsi sciens furem pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxae dedito apud me relinquere, nihilominus habiturum me pignoraticiam actionem, ut indemnem me praestet. Eadem servanda esse, Iulianus ait, etiam cum depositus vel commodatus servus furtum faciat.

5416) — *L.* 32. *D. eod.* (*Marcian.*) Cum debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pignoraticia agere, etsi solvendo debitor sit.

L. 8. *pr. D. eod. Vid.* 1685.

NOT. 5.

5417) — *L. un. C. etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri posse.* (VIII. 27.) (*Gordian.*) Pignus intercidit, si novatione facta in alium ius obligationis transtulisti, nec ut ea res pignoris nomine teneretur, tibi cautum est.

Quodsi pactum inter te eumque, qui postea dominus fundi constitutus, novam obligationem susceperat, intercessit, ut idem fundus tibi pignoris nomine teneretur, quamvis personali actione expertus feceris condemnationem, pignoris tamen habes persecutionem. At si in possessione fueris constitutus, nisi ea quoque pecunia tibi a debitore reddatur vel offeratur, quae sine pignore debetur, eam restituere propter exceptionem doli mali non cogeris. Iure enim contendis, debitores eam solam pecuniam, cuius nomine ea pignora obligaverunt, offerentes audiri non oportere, nisi pro illa etiam satisfecerint, quam mutuam simpliciter acceperunt. Quod in secundo creditore locum non habet; nec enim necessitas ei imponitur chirographarium etiam debitum priori creditori offerre. (230.)

Not. 6.

5418) — *L.* 24. §. 3. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) In pignoraticio iudicio venit, et si res pignori datas male tractavit creditor, vel servos debilitavit. Plane si pro maleficiis suis coërcuit, vel vinxit, vel obtulit praefecturae vel Praesidi, dicendum est, pignoraticia creditorem non teneri; quare si prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coëgit, illico pignus ancillae solvitur.

5419) — *L.* 25. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Paulus.*) Trebatius ait, etiam eum accipere damnum, cuius aedium luminibus officiatur.

§. 321.

Not. 1.

5420) — *L.* 11. *C. de pign. act.* (IV. 24.) (*Dioclet. et Maximian.*) Pignoris causa res obligatas soluto debito restitui debere, pignoraticiae actionis natura declarat. Quo iure, si titulo pignoris obligasti mancipia, per eandem actionem uti potes, nec creditor citra conventionem vel praesidalem iussionem debiti causa res debitoris arbitrio suo auferre potest.

Not. 2.

L. 3. §. 1. *C. de iure dom. impetr. Vid.* 5357.

Not. 3.

§. 1. *J. quib. alien. lic. Vid.* 4239.

L. 1. §. 1. *C. de iure dom. imp. Vid* 5357.

5421) — *L.* 4. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si convenit de distrahendo pignore, sive ab initio sive postea, non tantum venditio valet, verum incipit emtor dominium rei habere. Sed et si non convenerit de distrahendo pignore, hoc tamen iure utimur, ut liceat distrahere, si modo non convenit, ne liceat. Ubi vero convenit, ne distraheretur, creditor, si distraxerit, furti obligatur, nisi ei ter fuerit denuntiatum, ut solvat, et cessaverit.

5422) — *L.* 5. *D. eod.* (*Pompon.*) Idque iuris est, sive omnino fuerint pacti, ne veneat, sive in summa, aut conditione, aut loco contra pactionem factum sit.

Pauli sent. rec. II. 13. 5. *Vid.* 5237.

Not. 4.

L. 7. §. 2. *D. de distr. pign. Vid.* 4612.

Not. 5.

L. 11. §. 1. *D. de pign. Vid.* 3862.

5423) — *L.* 33. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Marcian.*) Si pecuniam debitor solverit, potest pignoraticia actione uti ad recuperandum ἀντίχρησιν; nam quum pignus sit, hoc verbo poterit uti.

Not. 6 et 7.

5424) — *L.* 8. *D. in quib. c. pign. tac. contr.* (XX. 2.) (*Paulus.*) Cum debitor gratuita pecunia utatur, potest creditor de fructibus rei sibi pignoratae ad modum legitimum usuras retinere.

Not. 8.

5425) — *L.* 2. *C. de partu pign. et omni causa.* (VIII. 25.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum pignoris titulo mancipia vos obligasse pro mutua, quam accepistis, pecunia proponatis, horum mancipiorum operis, quas creditor accepit, vel quas percipere potuit, in usuras computatis, et post in sortem, extenuato debito residuum offerentibus, vel, si non accipiat, consignatum deponentibus mancipia vobis Praeses provinciae restitui iubebit.

L. 1. *C. de pign. act. Vid.* 5344.

5426) — *L.* 2. *C. de pignor. act.* (IV. 24.) (*Alexand.*) Quod ex operis ancillae vel ex pensionibus domus, quam pignori detineri dicis, perceptum est, debiti quantitatem relevabit. (222.)

L. 3. *C. eod. Vid.* 5345.

5427) — *L.* 12. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quo minus fructuum, quos creditor ex rebus obligatis accepit, habita ratione, ac residuo debito soluto, vel si per creditorem factum fuerit, quo minus solveretur, oblato et consignato et deposito, pignora, quae in eadem causa durant, restituat debitori, nullo spatio longi temporis defenditur.

5428) — *L.* 1. *C. de distr. pign.* (VIII. 28.) (*Alexand.*) Fundum pignori obligatum, si creditor ex fructibus debitum consecutus est, quum ipso iure pignus ab obligatione liberatum sit, distrahere minime potest. (223.)

Not. 9.

L. 14. *L.* 17. *C. de usuris. Vid.* 3865. 3923. §. 28. *J. de act. Vid.* 1736.

Not. 10.

5429) — *L.* 1. §. 3. *D. de pignoribus.* (XX. 1.) (*Papin.*) Pacto placuit, ut ad diem usuris non solutis, fructus hypothecarum usuris compensarentur fini legitimae usurae. Quamvis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen irritam conventionem placuit, quum ad diem minore foenore non soluto, legitimae maiores usurae stipulanti recte promitti potuerunt.

Not. 11.

L. 14. *C. de usuris. Vid.* 3863.

Not. 12.

L. 3. *C. de pactis pignor. et de lege commiss. rescind. Vid.* 405.

Not. 13.

L. 12. *pr. D. de distr. pign. Vid.* 249.

5430) — *L.* 15. *C. de pign.* (VIII. 14.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum dominam non minorem viginti quinque annis ea, quae obligaverat tibi, iure dominii possidere permisisse, et in solutum dedisse precibus significes, dominae contractus et voluntas ad firmitatem tibi sufficit.

Not. 14.

5431) — *L.* 16. §. 9. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Potest ita fieri pignoris datio hypothecaeve, ut, si intra certum tempus non sit soluta pecunia, iure emtionis possideat rem, iusto pretio tunc aestimandam; hoc enim casu videtur quodammodo conditionalis esse venditio. Et ita divus Severus et Antoninus rescripserunt.

Not. 15.

5432) — *L.* 81. *pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Scaev.*) Titius quum mutuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori sive hypothecae praedia, et fideiussorem Lucium, cui promisit, intra triennium proximum se eum liberaturum; quodsi id non fecerit die suprascripta, et solverit debitum fideiussor creditori, iussit praedia emta esse, quae creditori obligaverat. Quaero: quum non sit liberatus Lucius fideiussor a Titio, an, si solverit creditori, emta haberet suprascripta praedia? Respondi: si non ut in causam obligationis, sed ut emta habeat, sub conditione emtio facta est, et contractam esse obligationem.

§. 322.

Not. 1.

L. 11. §. 2. *D. de pign. Vid.* 5168.

Not 2. et 3.

L. 12. *D. eod. Vid.* 4790.
L. 1. *C. si pign. pignori. Vid.* 5197.

Not. 7.

L. 7. *C. de hered. vel act. vend. Vid.* 5196.
L. 14. *C. quae res pign. Vid.* 5195.
5433) — *L.* 20. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Paulus.*) Cum convenit, ut is, qui ad refectionem aedificii credidit, de pensionibus iure pignoris ipse creditum recipiat, etiam actiones utiles adversus inquilinos accipiet, cautionis exemplo, quam debitor creditori pignori dedit.

Not. 8.

L. 15. §. 10. *D. de re iud. Vid.* 2141.

Not. 9.

5434) — *L.* 18. *pr. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Si convenerit, ut nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est a Praetore haec conventio, ut et te in exigenda pecunia, et debitorem adversus me, si cum eo experiar, tueatur. Ergo si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis, si vero corporis alicuius, id, quod acceperis, erit tibi pignoris loco.
5435) — *L.* 13. §. 2. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Marcian.*) Quum pignori rem pignoratam accipi posse placuerit, quatenus utraque pecunia debetur, pignus secundo creditori tenetur, et tam exceptio, quam actio utilis ei danda est. Quodsi dominus solverit pecuniam, pignus quoque perimitur. Sed potest dubitari, numquid creditori nummorum solutorum nomine utilis actio danda sit, an non? Quid enim, si res soluta fuerit? Et verum est, quod Pomponius libro septimo ad Edictum scribit: si quidem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est, exacta ea creditorem secum pensaturum; si vero corpus is debuerit, et solverit, pignoris loco futurum apud secundum creditorem.

Not. 10.

L. 1. *C. si pignus pignori. Vid.* 5197.
L. 13. §. 2. *D. de pign. Vid.* 5435.

Not. 11.

L. 40. §. 2. *D. de pign. act. Vid.* 3995.
L. 1. 2. *C. si pign. pignori datum sit. Vid.* 5197.

§. 323.

Not. 1.

5436) — *L.* 4. *C. in quib. c. pignus tac. contr.* (VIII. 15.) (*Carus, Carinus et Numerian.*) Satis notum est et ratione constitutum, bona earum in dotem data, quae nuptae sunt his, qui primipili sarcinam subeunt, obnoxia necessitati eius teneri. Verum certo ordine, ut scilicet tunc demum ad hoc periculum mulieris patrimonium respiciat, si universis viri ac nominatorum facultatibus exhaustis, nihil residuum inveniatur. (283.)

Not. 5.

5437) — *L.* 12. §. 3. *D. qui potiores in pignore habeantur.* (XX. 4.) (*Marcian.*) Si idem his, id est ante secundum et post eum crediderit, in priore pecunia potior est secundo, in posteriore tertius est.
L. 2. *C. eod. Vid.* 5277.
5438) — *L.* 4. *C. qui pot. in pignore habeantur.* (VIII. 18.) (*Antonin.*) Si fundum pignori accepisti, antequam reipublicae obligaretur, sicut prior es tempore, ita potior es iure. (213.)
L. 8. *C. eod. Vid.* 2500.
L. 11. *pr. L.* 12. *pr. D. eod. Vid.* 5181. 5389.
5439) — *L.* 12. §. 2. et 10. *D. eod.* (*Marcian.*) — §. 2. Si primus, qui sine hypotheca credidit, post secundum, qui utrumque fecit, ipse hypothecam accepit, sine dubio posterior in hypotheca est. Unde si in diem de hypotheca convenit, dubium non est, quin potior sit, licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re convenerit. — §. 10. Si priori hypotheca obligata sit, nihil vero de venditione convenerit, posterior vero de hypotheca vendenda convenerit, verius est, priorem potiorem esse; nam et in pignore placet, si prior convenerit de pignore, licet posteriori res tradatur, adhuc potiorem esse priorem.

Not. 7.

L. 2. *D. eod. Vid.* 5227.
5440) — *L.* 6. *C. eod.* (*Valerian. et Gallien.*) Si generaliter bona sint obligata, et postea res alii specialiter pignori dentur, quoniam ex generali obligatione potior habetur creditor, qui antea contraxit, si ab illo priore tempore in comparasti, non oportet te ab eo, qui postea credidit, inquietari. (260.)
5441) — *L.* 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Si pignus specialiter respublica acceperit, dicendum est,

praeferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est, quia et privati praeferuntur.

5442) — *L. 12. §. 1. in f. C. eod.* (*Iustinian.*) .... Duabus enim dotibus ab eadem substantia debitis, ex tempore praerogativam manere volumus. (531.)

5443) — *Nov. 91. c. 1.* His igitur in dubitationem venientibus, illud certum etiam a nobis sancitum est, quia, si aliquid appareat rerum prioris aut secundae dotis, hoc necessarie aut filios prioris, aut secundam habere, aut si moriatur etiam illa, filios eius singulos, quod proprie habendum suum ostenderint. Hic enim et in rem, quae de proprietate est, competit pure, et unumquemque oportet quod suum est habere, nullo privilegio indigens. Si vero nihil appareat utriusque rerum, aut aliqua quidem appareant, aliqua vero desint, sive superstites sint mulieres, repudio forsan priore matrimonio dissoluto et competente mulieri dote, sive defunctae sint filiis existentibus ambae aut etiam una harum, in iis, quae desunt, superiorem esse priorem et filios ex ea, antiquiorem dotem praeponentes, idem est dicere nepotes, et pronepotes, et deinceps successores, cuiuscunque naturae fuerint. Sicut enim si duo debita publica fuissent, necessario antiquum praeponeretur posteriori, ita et hic privilegia necessarium est priori doti dare priora, et ita secundae, et dotem non praeponere doti, nec hypothecam hypothecis, sed quod antiquius est tempore, amplius manere, proprium robur habens et privilegium; tempora namque hypothecarum permutare aut interimere vel minuere nullo modo patimur. Et hoc dicimus non ignorantes, quoniam iam et in alia quadam nostra legislatione hoc decrevimus, sed quoniam omnino motum est apud nos, et quasdam habuit diversas causa quaestiones, et propterea ad praesentis legis opus accessimus, ut non nunc aliquid prius sanciremus, sed ut clariorem eam omnibus constitueremus.

L. 52. D. de reb. auct. iud. possid. Vid. 2502.

Not. 8.

5444) — *L. 10. D. de pign.* (XX. 1.) (*Ulp.*) Si debitor res suas duobus simul pignori obligaverit, ita ut utrique in solidum obligatae essent, singuli in solidum adversus extraneos Serviana utentur, inter ipsos autem si quaestio moveatur, possidentis melior est conditio; dabitur enim possidenti haec exceptio: *si non convenit, ut eadem res mihi quoque pignori esset.* Si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem actionem competere et inter ipsos, et adversus extraneos, per quam dimidiam partem possessionis apprehendant singuli, in confesso est.

L. 16. §. 8. D. eod. Vid. 2501.

Not. 9.

L. 14. D. qui pot. in pign. Vid. 5261.
L. 18. D. de pign. Vid. 5252.

Not. 12.

L. 1. in f. C. si propt. publ. pensit. Vid. 5288.

5445) — *L. 2. C. eod.* (IV. 46.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si deserta praedia, ob cessationem collationum vel reliqua tributorum ex permissu Praesidis ab his, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta, sincera fide iusto pretio solenniter comparasti, venditio ob solennes praestationes necessitate facta convelli non debet. Sin autem venditio nulla iusta auctoritate Praesidis praecedente facta est, hanc ratam haberi iura non concedunt. Id itaque, quod frustra gestum est, revocari oportet, ita ut indemnitati tributurum omnibus modis consulatur. Quae omnia tractari convenit praesente eo, quem emtorem exstitisse proponis.

Not. 13.

L. 28. D. de iure fisci. Vid. 3282.
L. 21. pr. D. qui pot. in pign. Vid. 5225.
L. 2. C. de priv. fisci. Vid. 3285.

Not. 14.

5446) — *L. 12. C. qui pot. in pign.* (VIII. 18.) (*Iustinian.*) Assiduis aditionibus mulierum inquietati sumus, per quas suas dotes deperditas esse lugebant, et ab anterioribus creditoribus substantias maritorum detentas. Nos itaque ad antiquas leges respeximus, in personalibus actionibus rei uxoriae actioni, quam in praesenti sustulimus, magnam praerogativam praestantes, ut contra omnes paene personales actiones habeant privilegia, et creditores alios antecedant, licet fuerint anteriores. Et hoc quum in personalibus statuerant actionibus, si hypothecam respiciebant, illico iustitiae vigorem relaxabant, et senioribus hypothecis novas mulierum hypothecas, si habebant actiones, expellebant, nec ad fragilitatem muliebrem respicientes, nec quod et corpore, et substantia, et omni vita sua maritus fungitur, quum paene mulieribus tota substantia in dote constituta est. Oportebat enim disponi, maritos creditoribus suis ex sua substantia satisfacere, non de dote mulieris, quam ad suos victus suasque alimonias mulier possidet, vel a semetipsa datam, vel pro ea ab alio. — §. 1. Ad haec omnia respicientes, et reminiscentes, quod et alias duas constitutiones fecimus pro dotibus mulieribus subvenientes, et haec omnia in unum colligentes sancimus, ex stipulatu actionem, quam mulieribus iam pro dote restituenda dedimus, cuique etiam tacitam donavimus inesse hypothecam, potiora iura contra omnes habere mariti creditores, licet anterioris sint temporis privilegio vallati. Quum enim in personalibus actionibus, secundum quod diximus, tali privilegio utebatur res uxoria, quapropter non in hypotheca hoc mulieri etiam nunc indulgemus beneficium, licet res dotales vel ex his aliae comparatae non exstent, sed quocunque modo vel dissipatae, vel consumtae sint, si tamen re ipsa fuerint parti mariti datae? Quis enim earum non misereatur propter obsequia, quae maritis praestant, propter partus periculum, et ipsam liberorum procreationem, pro qua multa nostris legibus inventa sunt privilegia? Et ideo quod antiquitas quidem dare incepit, ad effectum autem non pertulit, nos pleno legis articulo consummavimus, et sive liberos habeat mulier, sive ab initio non habuit, sive progenitos amisit, hoc ei privilegium indulgemus. Exceptis videlicet contra novercas anterioris matrimonii filiis, quibus pro dote matris suae iam quidem dedimus hypothecam contra paternas res vel eius creditores, in praesenti autem similem praerogativam servamus, ne ius, quod posteriori datum est uxori, hoc anteriori denegetur, sed sic maneat

eis ius incorruptum, quasi adbuc vivente matre eorum. Duabus enim dotibus ab eadem substantia debitis, ex tempore praerogativam manere volumus. — §. 2. Haec autem tantum ad dotem sancimus, non ad ante nuptias donationem, quam suo tempori servire disponimus, et babere inter creditores sui temporis ordinem. Non enim pro lucro fovemus mulieres, sed ne damnum patiantur suisque rebus defraudentur, curamus. — §. 3. Quam legem ex praesente tempore locum habere sancimus, et non retrorsum referimus.

5447) — *Nov.* 91. *pr.* Dudum iudicantibus nobis in dubitationem venit causa multa correctione digna, et legislatione clariore non indigna. Etenim quidam prioris factus uxoris vir, quum eam extulisset, deinde secundae, dotem suscipiens ab utraque, et filios ex priore relinquens obiit, adhuc secunda superstite. Volebat igitur secunda uxor dotem a se datam exigere, privilegio utens a nobis dato, contradicebant autem ex priore matrimonio filii, et ipsi maternam obiicientes dotem, et dubium erat, utrum etiam non superstite uxore priore oporteret suscipi filios contra secundae dotem litigantes. Non enim aliis dedimus dudum et damus boc privilegium aut heredibus, aut creditoribus, sed solis filiis. Plurimae siquidem dubitationes exstiterunt in hac causa, dicente secunda, quoniam expendisset ante, quam ad eius venisset matrimonium, prioris uxoris dotem, et non esse iustum, suam quidem, quod tantum inventus est reliquisse vir, quantum sufficeret soli secundae, dotem eam perdere, illos autem expensam iam dotem percipere. Sed filii bypothecas proponebant, quoniam omnino rebus exsistentibus morienti bypothecae seniores potiores, quam secundae essent.

Nov. 91. c. 1. *Vid.* 5443.

Not. 15.

L. 3. §. 1. *D. qui pot. in pign.* *Vid.* 5255.
L. 5. 6. 7. *pr. D. eod.* *Vid.* 2485.

5448) — *L.* 7 *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Licet iisdem pignoribus multis creditoribus diversis temporibus datis, priores babeantur potiores, tamen eum, cuius pecunia praedium comparatum probatur, quod ei pignori esse specialiter obligatum statim convenit, omnibus anteferri, iuris auctoritate declaratur.

5449) — *L.* 17. *C. de pign.* (VIII. 14.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quamvis ea pecunia, quam a te mutuo frater tuus accepit, comparaverit praedium, tamen nisi specialiter vel generaliter hoc tibi obligaverit, tuae pecuniae numeratio in causam pignoris non deduxit. Sane personali actione debitum apud Praesidem petere non probiberis.

Nov. 97. c. 3. *Vid.* 5304.

5450) — *Nov.* 97. c. 4. Quia vero et huiusmodi quaedam aditiones nobis factae sunt, eo quod quidam aliorum militant pecuniis, et oportet eos, qui in bas crediderunt causas, praeponi, sancimus, si quis crediderit aurum occasione militiae, sive statutum fieri, vel pro aliis quibusdam talibus causis, et expressim boc ipsum scribatur in instrumento, et in boc fiat pactum, ut casu proveniente prior sit solus, qui ad boc credidit, huic solo casui cedere mulierem, neque ei facile credendo, neque per testes, sed negotio ex scripto gesto et testium babente subscriptiones, et ipso opere procedente. Tunc enim, si per omnem huiusmodi viam causa procedat, suspicionem non habet, et competit contrabentes propriis non privari; aliis vero omnibus praevalere mulierem secundum quod iam a nobis eis datum est privilegium

Not. 16.

L. 1. *in. f. C. si propt. publ. pensit.* *Vid.* 5288.
L. 28. *D. de J. F.* *Vid.* 3282.
L. 12. §. 1. *C. qui pot. in pign.* *Vid.* 5446.
Nov. 97. *c.* 3. 4. *in f.* *Vid.* 5304. 5450.
Nov. 109. c. 1. *Vid.* 5299.
L. 3. *C. de primipilo.* *Vid.* 5291.

Not. 17.

Nov. 97. *c.* 4. *Vid.* 5450.

5451) — *Nov.* 136. *c.* 3. Κἀκεῖνο μέντοι οὐκ ἀπὸ τρόπου λέγειν ἔδοξαν, ὡς, εἰ δανείσειάν τινι ἢ καὶ φθάσαντες ἐδάνεισαν εἰς ἀγορασίαν πραγμάτων τινῶν κινητῶν ἢ ἀκινήτων, καὶ ῥητὸν χρυσίον δοῖεν, καὶ ἐκ τῶν δανεισθέντων χρημάτων κτηθείη τὸ πρᾶγμα, πάντων αὐτοὺς ἐπὶ τῷ αὐτῷ πράγματι κυριώτερα ἔχειν δίκαια, καὶ μὴ πειρᾶσθαι μηδεμιᾶς διαστροφῆς, ἀλλ' εἴπερ ἀποδείξαιεν ὅλως ἐκ τῶν χρημάτων αὐτῶν τὸ κτηθέν, καὶ μὴ δύναιντο τὸ ἱκανὸν διὰ χρημάτων ποιῆσαι αὐτοῖς οἱ δανεισάμενοι, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τὸ ἐκ τῶν χρημάτων αὐτῶν ὠνηθὲν προσκυροῦσθαι αὐτοῖς, ὡσανεὶ ταῖς μὲν ἀληθείαις παρ' αὐτῶν ἀγορασθέν, ψιλῆς δὲ προσηγορίας ἐντεθείσης τῆς τοῦ ἐωνημένου. Οὐδὲ γὰρ δίκαιόν ἐστι τοὺς τὰ οἰκεῖα χρήματα προϊεμένους μὴ καὶ πρώτην καὶ ἀναμφισβήτητον τάξιν ἐπὶ τοῖς ὠνηθεῖσι πράγμασιν ἔχειν, μόνον εἴπερ ὑποθήκης γένοιτο ἐν τοῖς ἐγγράφοις συναλλάγμασι μνήμη. τοῦτο γὰρ εἰ παραφυλάξαιεν, ἅπαν ἔχουσιν, ὅσον ἡμᾶς ᾔτησαν, μᾶλλον δὲ ἔτι μεῖζον καὶ τῶν αἰτηθέντων, εἴ γε τιμιώτερα δίδομεν αὐτοῖς ἁπάντων δίκαια ἐπὶ τοῖς πράγμασι τοῖς δεικνυμένοις ἐκ τῶν χρημάτων αὐτῶν ἐωνῆσθαι. Εἰ μέντοι ἄγραφον γέγονεν ἢ γένοιτο τὸ συνάλλαγμα, καὶ αὐτοὶ δοῖεν τὰ χρήματα, ἢ εἴδη τινὰ (ὅπερ μάλιστα εἴωθεν ἐπὶ τῶν προεστώτων τραπέζης ἀργύρου γίνεσθαι, κόσμου πολλάκις ἢ ἀργύρου ἐπὶ τῶν τοιούτων διδομένου ἢ καὶ πιπρασκομένου), μὴ μέντοι τὸ τίμημα λάβοιεν, τηνικαῦτα ἐξεῖναι αὐτοῖς ὡς οἰκεῖα ταῦτα ἐκδικεῖν, κἂν ὑποθήκας οὐκ ἔχοιεν. οὐ γὰρ ἐκεῖνοι κτήσοιντο τὰ ἀλλότρια, χρυσίον μὲν οὐ καταβάλλοντες, τὰ παρ' ἑτέρων δὲ αὐτοῖς διδόμενα κατέχοντες μάτην, ἀλλ' εἴτε κληρονομοῖντο, οἱ αὐτῶν κληρονόμοι ἢ ἀποδώσουσι τὰ ὑπὲρ αὐτῶν, ἢ αὐτὰ τὰ δεδομένα, ἢ κἂν εἰ μὴ κληρονομηθεῖεν, ἐξέσται αὐτοῖς ταῦτα ἐκδικεῖν, μηδεμιᾶς ὑποθήκης κατ' αὐτῶν ἐπὶ τοῖς αὐτῶν πράγμασι παρ' ἄλλων προσγινομένοις κρατούσης.

Illud tamen non sine ratione dicere visi sunt, quod, si alicui ad res quasdam mobiles vel immobiles emendas pecuniam credant, vel etiam crediderint, et certam pecuniam dederint, et ex nummis creditis res acquisita sit, ipsi potius prae ceteris ius in ipsa re habeant, nec ullum damnum patiantur, sed si probent, plane pecunia ipsorum comparatam esse, neque illis debitores pecunia sua satisfacere possint, ipsa res pecunia illorum emta ipsis addicatur, quasi revera quidem ab illis emta, mera vero emtoris appellatione interposita. Neque enim iustum est, eos, qui pe-

cuniam suam expendunt, non etiam primum et indubitatum locum in rebus emtis habere, si modo in scriptis contractibus hypothecae mentio facta fuerit. Nam si hoc observaverint, omne id consequentur, quod nos rogarunt, immo vero plus, quam petierunt, siquidem potiora ipsis iura prae omnibus damus in iis rebus, quae ex illorum pecunia emtae probantur. Si tamen contractus sine scriptis factus est vel fiat, et ipsi pecuniam dent, vel species quasdam (quod maxime in praepositis mensae argentarias fieri consuevit, ornatu saepe vel argento in haec dato aut etiam vendito), nec tamen pretium acceperint, tunc eas tanquam suas vindicare illis liceat, licet hypothecas non habeant. Neque enim illi aliena possidebunt, aurum quidem non solvant, quae vero ipsis ab aliis data sunt frustra detineant, sed sive heredes relinquant, illorum heredes vel pro illis, vel ipsa data reddent, sive etiam heredes non relinquant, licebit ipsis ea vindicare, nec ulla hypotheca in illorum rebus ab aliis quaesitis contra eos obtineat.

Not. 19 et 20.

Nov. 97. *c.* 3. *Vid.* 5304.
Nov. 97 *c.* 4. *in f. Vid.* 5450.

§. 324.

Not. 1.

L. 3. *pr. L.* 12. §. 5. *D. qui pot. in pign. Vid.* 5312. 5313.

Not. 2.

L. 6. *D. de h. v. a. v. Vid.* 1404.
L. 19. *D. qui pot. in pign. Vid.* 3738.

5452) — *L.* 2. *C. de fideiussor.* (VIII. 41.) (*Sever. et Antonin.*) Creditori. qui pro eodem debito et pignora et fideiussorem accepit, licet, si malit, fideiussorem convenire in eam pecuniam, in qua se obligaverit. Quod cum facit, debet ius pignorum in eum transferre. Sed cum in aliam quoque causam eadem pignora vel hypothecas habet obligatas, non prius compellendus est transferre pignora, quam omne debitum exsolvatur. (207.)

Not. 3.

L. 3. *C. de his, qui in prior. creditor. locum succedunt. Vid* 5201.
L. 17. *D. qui pot. in pign. habeant, et de his, qui in prior. creditor. loc. succedunt. Vid.* 5200.
L. 6. *D. de distr. pign. Vid.* 5376.

Not. 4.

5453) — *L.* 3. *D. quae res pign.* (XX. 3.) (*Paulus.*) Aristo Neratio Prisco scripsit : *Etiam si ita contractum sit, ut antecedens dimitteretur, non aliter in ius pignoris succedet, nisi convenerit, ut sibi eadem res esset obligata.* Neque enim in ius primi succedere debet, qui ipse nihil convenit de pignore; quo casu emtoris causa melior efficitur. Denique si antiquior creditor de pignore vendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per oblivionem, sed quum hoc ageretur, ne posset vendere, videamus, an dici possit, huc usque transire ad eum ius prioris, ut distrahere pignus ei liceat? Quod admittendum existimo; saepe enim, quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum habere potest.

5454) — *L.* 12. §. 8. *qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Marcian.*) A Titio mutuatus, pactus est cum illo, ut ei praedium suum pignori hypothecaeve esset; deinde mutuatus est pecuniam a Maevio, et pactus est cum eo, ut, si Titio desierit praedium teneri, ei teneatur; tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam tibi, ut Titio solveres, et paciscitur tecum, ut idem praedium sibi pignori hypothecaeve sit, et locum eius subeat; num hic medius tertio potior est, qui pactus est, ut Titio soluta pecunia, impleatur conditio, et tertius de sua negligentia queri debeat? Sed tamen et hic tertius creditor secundo praeferendus est.

5455) — *L.* 1. *C. de his, qui in prior. creditor. loc. succ.* (VIII. 19.) (*Sever. et Antonin.*) Non omnimodo succedunt in locum hypothecarii creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit. Hoc enim tunc observatur, quum is, qui pecuniam postea dat, sub hoc pacto credat, ut idem pignus ei obligetur, et in locum eius succedat. Quod quum in persona tua factum non sit (iudicatum est enim, te pignora non accepisse), frustra putas, tibi auxilio opus esse constitutionis nostrae ad eam rem pertinentis. (209.)

5456) — *L.* 12. §. 9. *D. qui pot. in pign.* (XX. 4.) (*Marcian.*) Si tertius creditor pignora sua distrahi permittat ad hoc, ut priori pecunia soluta, in aliud pignus priori succedat, successurum eum, Papinianus libro undecimo Responsorum scripsit; et omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi ut solvat priori, et loco eius succedat.

Not. 5.

L. 16. *D. eod. Vid.* 2087.

Not. 7.

5457) — *L.* 22. *C. de pign.* (VIII. 14.) (*Dioclet. et Maximian.*) Secundus creditor offerendo priori debitum confirmat sibi pignus, et a debitore sortem, eiusque tantum usuras, quae fuissent praestandae, non etiam usurarum usuras petere potest.

5458) — *L.* 1. *C. qui pot. in pign.* (VIII 18.) (*Sever. et Antonin.*) Qui pignus secundo loco accepit, ita ius suum confirmare potest, si priori creditori debitam pecuniam solverit, aut quum obtulisset, isque accipere noluisset, eam obsignavit et deposuit, nec in usus suos convertit. (197.)

5459) — *L.* 5. *C. eod.* (*Alexand.*) Prior quidem creditor compelli non potest tibi, qui posteriore loco pignus accepisti, debitum offerre, sed si tu illi id omne, quod debetur, solveris, pignoris tui causa firmabitur. (233.)

Not. 8.

L. 16. *D. eod. Vid.* 2087.

Not. 9.

5460) — *L.* 10. *C. eodem* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum tibi pro dote, quam acceperat, maritus res obligavit, eo mortuo hi, quibus easdem pignori dederat, non offerentes debitum, nulla possunt persequi ratione. Nam chirographarios creditores nec in rem, nec in personam eos, qui

debitori non probantur successisse, ulla ratione convenire posse, manifestum est.

L. 2. C. de his, qui in prior. cred. loc. succ. Vid. 629.

Not. 10.

L. un. C. etiam ob chirogr. caus. Vid. 5417.

Not. 11.

L. 5. §. 1. D. de distr. pign. Vid. 5375.
L. 1. C. si antiq. credit. Vid. 5202.

Not. 12.

L. 2. D. de distr. pign. Vid. 5374.

Not. 13

L. un. in. f. C. etiam ob chirogr. causam. Vid. 5417.

Not. 14.

L. 9. D. de distr. pign. Vid. 5374.
5461) — *L. 3. §. 1. D. eod.* (*Papinian.*) Si ta-
toen debitor non interveniente creditore pignus
vendiderit, eiusque pretium priori creditori solve-
rit, emtori poterit offerri, quod ad alium credi-
torem de nummis eius pervenit, et usurae medii
temporis; nihil enim interest, debitor pignus
datum vendiderit, an denuo pignori obliget.

L. 18. D. qui pot. in pign. Vid. 2565.
L. 1. C. eod. Vid. 5458.
5462) — *L. 11. §. 4. D. eod.* (*Gaius.*) Si pa-
ratus est posterior creditor priori creditori sol-
vere, quod ei debetur, videndum est: an com-
petat ei hypothecaria actio, nolente priore
creditore pecuniam accipere? Et dicimus, priori
creditori inutilem esse actionem, cum per eum
fiat, ne ei pecunia solvatur.

Not. 15.

L. 16. 20. *D. eod. Vid.* 2087. 2566.
5463)—*L. 12. §. 6. D. eod.* (*Marcian.*) Scien-
dum est, secundo creditori rem teneri etiam in-
vito debitore, tam in suum debitum, quam in
primi creditoris, et in usuras suas, et quas pri-
mo creditori solvit. Sed tamen usurarum, quas
creditori primo solvit, usuras non consequetur;
non enim negotium alterius gessit, sed magis

suum; et ita Papinianus libro tertio Responso-
rum scripsit, et verum est.

L. 22. C. de pign. Vid. 5457.

Not. 17.

5464) — *L. 1. D. de distr. pign.* (XX. 5.)
(*Papin.*) Creditor. qui praedia pignori accepit,
et post alium creditorem, qui pignorum conven-
tionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque
simile pactum bonorum ob alium aut eundem
contractum interposuit, ante secundum credito-
rem dimissum nullo iure cetera bona titulo pi-
gnoris vendidit. Sed ob eam rem in personam
actio contra eum creditori, qui pignora sua re-
quirit, non competit; sed nec utilis danda est,
nec furti rerum mobilium gratia recte convenie-
tur, quia propriam causam ordinis errore du-
ctus persecutus videtur, praesertim quum alter
creditor furto possessionem, quae non fuit apud
eum, non amiserit; ad exhibendum quoque
frustra litem excipiet, quia neque possidet, ne-
que dolo fecit, ut desineret possidere. Sequitur,
ut secundus creditor possessores interpellare de-
beat.

L. 5. pr. D. eod. Vid. 5375.
L. 8. C. qui pot. in pign. Vid. 2300.
5465) — *L. 3. C. si antiq. credit.* (VIII. 20.)
(*Dioclet.* et *Maximian.*) Quo minus creditor,
qui antea pignus accepit, distrahat, non offe-
rendo secundus priori debitum interpellare non
potest.

Not. 18.

Pauli sent. rec. II. 13. 8. *Vid.* 5237.

Not. 19.

L. 3. §. 1. D. qui potiores in pignore vel hyp. habeantur et de his, qui in prior. creditor. loc. succedunt. Vid. 5255.

Not. 20.

5466)—*L. 7. §. 3. C. de praescr. XXX vel XL annorum.* (VII. 39.) (*Iustinian.*) Eodem iure pro temporum computatione observando, etsi posterior creditor anteriori creditori offerre debitum paratus est, et is creditor longaevam possessionis praescriptionem ei opponere conatur.

LIBER III.

DE OBLIGATIONIBUS.

CAPUT I.

OBLIGATIONUM INDOLES AC SUMMA NATURA.

§. 325.

Nor. 1.

5467) — *Pr. J. de obligationibus.* (III. 12. [13.]) Nunc traoseamus ad obligationes. Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura.

L. 3. pr. D. de obligationibus et actionibus. Vid. 614.

5468) — *L. 7. C. de non numer. pec.* (IV. 30.) (*Alexand.*) Si quasi accepturi mutuam pecuniam adversario cavistis, quae oumerata non est, per coodictiooem obligationem repetere, etsi actor non petat, vel exceptione non numeratae pecuniae adversus agentem uti potestis. (223.)

L. 37. pr. D. de op. libert. Vid. 2982.

5469) — *L. 13. §. 6. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Idem Iulianus, dolum solere a venditore praestari etiam in huiusmodi specie, ostendit: si quum venditor sciret, fuodum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem coonscripserit, uni municipio deberi, verum postea legem consignaverit, si qua tributorum, aut vectigalis, indictionisve quid nomine, aut ad viae collationem praestare oporteret, id emtorem dare, facere, praestareque oportere, ex emto eum teneri, quasi decepisset emtorem. Quae seotentia vera est.

5470) — *L. 25. §. 1. D. de con r. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Qui vendidit, necesse non habet fundum emtoris facere, ut cogitur, qui fundum stipulanti spopondit.

L. 11. §. 2. D. de a. e. v. Vid. 4702.

5471) — *L. 75. §. 10. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Haec stipulatio: *fundum Tusculanum dari?* ostendit se certi esse, continetque, ut dominium omnimodo efficiatur stipulatoris quoquo modo.

5472) — *L. 103. D. eod.* (*Modestin.*) Liber homo in stipulatum deduci non potest, quia nec dari oportere intendi, nec aestimatio eius praestari potest, non magis, quam si quis dari stipulatus fuerit mortuum hominem, aut fundum hostium.

5473) — *L. 167. D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Non videntur data, quae eo tempore, quo daotur, accipientis non fiunt.

5474) — *L. 15. pr. §. 1. 2. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Ex conducto actio conductori datur. — §. 1. Competit autem ex his causis fere: utputa si re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia possessio ei aut totius agri, aut partis non praestatur, aut villa noo reficitur, vel stabulum, vel ubi greges eius stare oporteat; vel si quid in lege conductionis conveoit, si hoc non praestatur, ex conducto agetur. — §. 2. Si vis tempestatis calamitosae contigerit, an locator conductori aliquid praestare debeat? videamus. Servius: omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono praestare debere, ait, utputa fluminis, graculorum, sturnorum, et si quid simile acciderit, aut si incursus hostium fiat; si qua tamen vitia ex ipsa re oriaotur, haec damno coloni esse, veluti si vinum coacuerit, si raucis aut herbis segetes corruptae sint. Sed et si labes facta sit, omnemque fructum tulerit, damnum coloni non esse, oe supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur. Sed et si uredo fructum olae corruperit, aut solis fervore non assueto quid acciderit, damoum domini futurum esse; si vero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse; idemque diceodum, si exercitus praeteriens per lasciviam aliquid abstulerit. Sed si ager terrae motu ita corruerit, ut nusquam sit, damno domini esse; oportere enim agrum praestari conductori, ut frui possit.

5475) — *L. 19. §. 2. D. eod.* (*Ulp.*) Illud nobis videndum est: si quis fuodum locaverit, quae soleat instrumenti nomine conductori praestare, quaeque si non praestet, ex locato tenea-

tur? Et est epistola Neratii ad Aristonem: dolia utique colono esse praestanda, et prelum, et trapetum, instructa funibus; si minus, dominum instruere ea debere; sed et prelum et trapetum vitiatum dominum reficere debere; quodsi culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. Fiscos autem, quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere, Neratius scripsit. Quodsi regulis olea prematur, et prelum, et suculam, et regulas, et tympanum, et trochleas, quibus relevetur prelum, dominum parare oportere; item ahenum, in quo olea calda aqua lavatur, et cetera vasa olearia dominum praestare oportere, sicuti dolia vinaria, quae ad praesentem usum colono picare oportebit. Haec omnia sic sunt accipienda, nisi si quid aliud specialiter actum sit.

5476) — *L.* 76. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Dedisse intelligendus est etiam is, qui permutavit vel compensavit.

5477) — *L.* 175. *D. eod.* (*Pompon.*) Faciendi verbo reddendi etiam causa continetur.

5478) — *L.* 218. *D. eod.* (*Papinian.*) Verbum *facere* omnem omnino faciendi causam complectitur, dandi, solvendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

Not. 2.

§. 1. *J. de oblig. Vid.* 146.

L. 25. §. 2. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Omnes autem actiones aut civiles dicuntur, aut honorariae.

Not. 4.

5479) — *L.* 1. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Obligationes aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodam iure ex variis causarum figuris.

L. 52. *pr. D. eod.* (*Modestin.*) Obligamur aut re, aut verbis, aut simul utroque, aut consensu, aut lege, aut iure honorario, aut necessitate, aut ex peccato.

Not. 5.

5480) — §. 2. *J. de oblig.* (III. 13.) Sequens divisio in quatuor species deducitur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, ut de iis, quae ex contractu sunt, dispiciamus. Harum aeque quatuor sunt species; aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut litteris, aut consensu. De quibus singulis dispiciamus.

§. 326.

Not. 2.

5481) — *L.* 10. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Creditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione vel persecutione, vel iure civili sine ulla exceptionis perpetuae remotione, vel honorario, vel extraordinario, sive pure, sive in diem, vel sub conditione. Quodsi natura debeatur, non sunt loco creditorum. Sed et si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

5482) — *L.* 11. *D. eod.* (*Gaius.*) Creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt, sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.

5483) — *L.* 12. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Ut si cui ex emto, vel ex locato, vel ex alio contractu debetur. Sed et si ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quodsi ex populari causa, ante litis contestationem recte dicetur, creditoris loco non esse, postea esse.

5484) — *L.* 55. *D. eod.* (*Paulus.*) Creditor autem is est, qui exceptione perpetua summoveri non potest. Qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.

Not. 3.

L. 5. *D. de duob. reis constit. Vid.* 1111.

Not. 4.

L. 2. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 4767.

5485) — *L.* 2. §. 3. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 3. Si tamen hominem stipulatus eum uno ex heredibus promissoris egero, pars duntaxat ceterorum obligationi supererit, ut exsolvi possit. Idemque est, si uni ex heredibus accepto latum sit. — §. 4. Idemque est in ipso promissore, et in fideiussoribus eius, quod diximus in heredibus.

L. 2. §. 5. 6. *D. eod. Vid.* 3745.

L. 4. §. 1. *D. eod. Vid.* 3746.

Not. 5.

5486) — *L.* 11. §. 1. 2. *D. de duob. reis constit.* (XLV. 2.) (*Papinian.*) — §. 1. Quum tabulis esset comprehensum, illum et illum centum aureos stipulatos, neque adiectum, ita ut duo rei stipulandi essent, virilem partem singuli stipulati videbantur. — §. 2. Et e contrario quum ita cautum inveniretur: *Tot aureos recte dari stipulatus est Iulius Carpus; spopondimus ego Antoninus Achilleus, et Cornelius Dius*, partes viriles deberi, quia non fuerat adiectum, singulos in solidum spopondisse, ita ut duo rei promittendi fierent.

§. 327.

Not. 2.

L. 19. *pr. D. de cond. indeb. Vid.* 339.

5487) — *L.* 7. §. 4. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Sed cum nulla subest causa, propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem. Igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem.

5488) — *L.* 84. §. 1. *D. de R. J.* (L. 7.) (*Paulus.*) Is natura debet, quem iure gentium dare oportet, cuius fidem secuti sumus.

5489) — *L.* 5. *pr. in f. D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Ulp.*) Pupillus obligari tutori eo auctore non potest. Plane si plures sint tutores, quorum unius auctoritas sufficiat, dicendum est, altero auctore pupillum ei posse obligari, sive mutuam pecuniam ei det, sive stipuletur ab eo. Sed et si, quum solus sit, tutor mutuam pecuniam pupillo dederit, vel ab eo stipuletur, non erit obligatus tutori. Naturaliter tamen obligabitur, in quantum locupletior factus est; nam in pupillum non tantum tutori, verum cuivis actionem, in quantum locupletior factus est, dandam, divus Pius rescripsit.

L. 14. *L.* 15. *pr. D. de cond. indeb. Vid.* 321. 937.

5490) — *L.* 25. §. 11. *D. de her. pet.* (V. 3.) (*Ulp.*) Consuluit senatus bonae fidei possessoribus,

ne in totum damno afficiantur, sed in id duntaxat teneantur, in quo locupletiores facti sint. Quemcunque igitur sumtum fecerint ex hereditate, si quid dilapidaverint vel perdiderint, dum re sua se abuti putant, non praestabunt; nec si donaverint, locupletiores facti videbuntur, quamvis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter obligaverunt. Plane si ἀντίδωρα acceperunt, dicendum est, eatenus locupletiores factos, quatenus acceperunt, velut genus quoddam hoc esset permutationis.

Not. 3.

5491) — *L.* 13. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Modestin.*) Si mulier post divortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit reversa, constantius dicetur, per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat.

5492) — *L.* 9. *C. ad SC. Vellei.* (IV. 29.) (*Gordian.*) Quamvis mulier pro alio solvere possit, tamen si praecedente obligatione, quam senatusconsultum de intercessionibus efficacem esse non sinit, solutionem fecerit, eius senatusconsulti beneficio munitam se ignorans, locum habet repetitio. (239.)

Not. 4.

5493) — *L.* 3. §. 1. 2. *D. de const. pec.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) — §. 1. Si quis autem constituerit, quod iure civili debebat, iure praetorio non debebat, id est per exceptionem, an constituendo teneatur? quaeritur. Et est verum, ut et Pomponius scribit, eum non teneri, quia debita iuribus non est pecunia, quae constituta est. — §. 2. Si is, qui et iure civili et praetorio debebat, in diem sit obligatus, an constituendo teneatur? Et Labeo ait: tenere constitutum; quam sententiam et Pedius probat. Et adiicit Labeo: vel propter has potissimum pecunias, quae nondum peti possunt, constituta inducta. Quam sententiam non invitus probarem; habet enim utilitatem, ut ex die obligatus constituendo, se eadem die soluturum, teneatur.

§. 329.

Not. 1.

5494) — *L.* 19. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Labeo libro primo Praetoris urbani definit: quod quaedam agantur, quaedam gerantur, quaedam contrahantur; et actum quidem generale verbum esse, sive verbis, sive re quid agatur, ut in stipulatione, vel numeratione; contractum autem ultro citroque obligationem, quod Graeci συνάλλαγμα vocant, veluti emtionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem; gestum rem significare sine verbis factam.

Not. 3.

Gaii instit. IV. 62. *Vid.* 1742.
§. 28. *J. de act. Vid.* 1736.

Not. 5.

5495) — *L.* 3. *D. de resc. vend.* (XVIII. 5.) (*Paulus.*) Emtio et venditio sicut consensu contrahitur, ita contrario consensu resolvitur, antequam fuerit res secuta. Ideoque quaesitum est: si emtor fideiussorem acceperit, vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resolvatur obligatio? Iulianus scripsit: ex emto quidem agi non posse, quia bonae fidei iudicio exceptiones pacti insunt; an autem fideiussori utilis sit exceptio? videndum. Et puto, liberato reo et fideiussorem liberari. Item venditorem ex stipulatu agentem exceptione summoveri oportet. Idemque iuris est, si emtor quoque rem in stipulationem deduxerit.

5496) — *L.* 21. *in f. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Quum enim doli exceptio insit de dote actioni, ut in ceteris bonae fidei iudiciis. . . . . .

5497) — *L.* 84. §. 5. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Iulian.*) Qui servum testamento sibi legatum, ignorans eum sibi legatum, ab herede emit, si cognito legato ex testamento egerit, et servum acceperit, actione ex vendito absolvi debet, quia hoc iudicium bonae fidei est, et continet in se doli mali exceptionem. Quodsi pretio soluto ex testamento agere instituerit, hominem consequi debebit, et actione ex emto pretium recuperabit, quemadmodum recuperaret, si homo evictus fuisset. Quodsi iudicio ex emto actum fuerit, et tunc actor compererit, legatum sibi hominem esse, et agat ex testamento, non aliter absolvi heredem oportebit, quam si pretium restituerit, et hominem actoris fecerit.

5498) — *L.* 58. *in f. D. de her. pet.* (V. 3.) (*Scaev.*) Filius a patre emancipatus secundum conditionem testamenti matris adiit hereditatem, quam pater ante, quam filium emanciparet, possedit, fructusque ex ea percepit, sed erogationem in honorem filii, quum esset senator, fecit ex ea. Quaesitum est: quum paratus sit pater restituere hereditatem, habita ratione eorum, quae in eum erogavit, an filius, nihilominus perseverans petere hereditatem, doli mali exceptione summoveri possit? Respondi: et si non exciperetur, satis per officium iudicis consuli.

Not. 6.

§. 30. *J. de act. Vid.* 852.

Not. 7 et 10.

Gaii instit. II. 280. *Vid.* 3890.

Not. 11.

L. un. C. de rei uxor. act. Vid. §. 331. sqq.
L. 1. 2. *C. comm. de leg. Vid.* 4607. 4608.

§. 330.

Not. 1.

5499) — *L.* 64. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Tryphon.*) Si quod dominus servo debuit, manumisso solvit, quamvis existimans ei aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit, quia naturale agnovit debitum. Ut enim libertas naturali iure continetur, et dominatio ex gentium iure introducta est, ita debiti vel non debiti ratio in condictione naturaliter intelligenda est.

Not. 2.

5500) — *L.* 6. *D. de compensat.* (XVI. 2.) (*Ulp.*) Etiam, quod natura debetur, venit in compensationem.

Not. 3.

5501) — *L.* 1. §. 1. *D. de novat.* (XLVI. 2.

(*Ulp.*) Illud non interest, qualis praecessit obligatio, utrum naturalis, an civilis, an honoraria, et utrum verbis, an re, an consensu. Qualiscunque igitur obligatio sit, quae praecessit, novari verbis potest, dummodo sequens obligatio aut civiliter teneat, aut naturaliter, utputa si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit.

Not. 4.

5502) — *L.* 1. §. 6. 7. *D. de const. pec.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) — §. 6. Debitum autem ex quacunque causa potest constitui, id est ex quocunque contractu, sive certi, sive incerti, et si ex causa emtionis quis pretium debeat, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelae, vel ex quocunque alio contractu. — §. 7. Debitum autem vel natura sufficit.

Not. 5.

L. 5. *pr. L.* 14. §. 1. *D. de pign. Vid.* 5174. 5175.

5503) — §. 1. *J. de fideiussor.* In omnibus autem obligationibus assumi possunt, id est sive re, sive verbis, sive litteris, sive consensu contractae fuerint. At ne illud quidem interest, utrum civilis an naturalis sit obligatio, cui adiiciatur fideiussor; adeo quidem, ut pro servo quoque obligetur, sive extraneus sit, qui fideiussorem a servo accipiat, sive ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.

5504) — *L.* 16. §. 3. *D. eod.* (*Iulian.*) Fideiussor accipi potest, quoties est aliqua obligatio civilis vel naturalis, cui applicetur.

Not. 6.

5505) — *L.* 21. §. 1. 2. *D. eod.* (*African.*) — §. 1. Non est novum, ut fideiussor duabus obligationibus eiusdem pecuniae nomine teneatur; nam si in diem acceptus mox pure accipiatur, ex utraque obligatur, et si fideiussor confideiussori heres exstiterit, idem erit. — §. 2. Servo tuo pecuniam credidi; eum tu manumisisti, deinde eundem fideiussorem accepi. Si quidem in eam obligationem fideiubeat, quae adversus te intra annum sit, obligari eum ait; sin vero in naturalem suam, potius esse, ut nihil agatur; non enim intelligi posse, ut quis pro se fideiubendo obligetur. Quodsi hic servus manumissus fideiussori suo heres exsistat, durare causam fideiussionis putavit, et tamen nihilo minus naturalem obligationem mansuram, ut, si obligatio civilis pereat, solutum repetere non possit; nec his contrarium esse, quod, cum reus fideiussori heres exsistat, fideiussoris obligatio tollatur, quia tunc duplex obligatio civilis cum eodem esse non potest. Retro quoque si fideiussor servo manumisso heres exstiterit, eadem adversus eum obligatio manet, quamvis et naturaliter teneatur, nec pro se quis fideiubere possit.

5506) — *L.* 94. §. 3. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Papinian.*) *Farius Ianuarius Papiniano salutem. Quum Titius Caio Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem, et tantundem eidem ex alia causa, quae peti quidem non poterat, ex solutione autem petitionem non praestabat, Titii servus actor absente domino solvit eam summam, quae sufficeret ad quantitatem unius debiti, cautumque est ei solutum ex universo credito. Quaero: id, quod solutum est, in quam causam acceptum videatur?* Respondi: si quidem Titio Seius ita cavisset, ut sibi solutum ex universo credito significaret, crediti appellatio solam fideicommissi pecuniam demonstrare videtur, non eam, quae petitionem quidem non habet, solutione autem facta repeti pecunia non potest; cum vero servus Titii actor absente domino pecuniam solverit, ne dominium quidem nummorum in eam speciem obligationis, quae habuit auxilium exceptionis, translatum fore, si ex ea causa solutio facta proponeretur, quia non est verisimile, dominum ad eam speciem solvendis pecuniis servum proposuisse, quae solvi non debuerint, non magis, quam ut nummos peculiares ex causa fideiussionis, quam servus non ex utilitate peculii suscepit, solveret.

Not. 8.

5507) — *L.* 7. *pr. D. de SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) Item si filiusfamilias fideiusserit, Neratius libro primo et secundo Responsorum, cessare senatusconsultum, ait. Idem Celsus libro quarto. Sed Iulianus adiicit: si color quaesitus sit, ut filiusfamilias, qui mutuam accepturus erat, fideiuberet, alio reo dato, fraudem senatusconsulto factam nocere, et dandam exceptionem tam filiofamilias, quam reo, quoniam et fideiussori filii subveniatur.

5508) — *L.* 9. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Non solum filiofamilias et patri eius succurritur, verum fideiussori quoque et mandatori eius, quia et ipsi mandati habent regressum, nisi forte donandi animo intercesserint; tunc enim, quum nullum regressum habeant, senatusconsultum locum non habebit. Sed et si non donandi animo, patris tamen voluntate intercesserunt, totus contractus a patre videbitur comprobatus.

5509) — *L.* 11. *D. de fideiussor.* (XLVI. 1.) (*Iulian.*) Qui contra senatusconsultum filiofamilias crediderit, mortuo eo fideiussores a patre accipere non potest, quia neque civilem neque honorariam adversus patrem actionem habet, nec est ulla hereditas, cuius nomine fideiussores obligari possint.

L. 2. *D. quae res pign. Vid.* 5170.

Not. 9.

L. 43. *D. de solut. Vid.* 5505.

5510) — *L.* 60. *D. de fideiussor.* (XLVI. 1.) (*Scaev.*) Ubicunque reus ita liberatur a creditore, ut natura debitum maneat, teneri fideiussorem respondit; cum vero genere novationis transeat obligatio, fideiussorem aut iure, aut exceptione liberandum.

5511) — *L.* 32. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Quod dictum est, si cum reo pactum sit, ut non petatur, fideiussori quoque competere exceptionem, propter rei personam placuit, ne mandati iudicio conveniatur. Igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fideiusserit, dicendum est, non prodesse exceptionem fideiussori.

L. 9. §. 3. *D. de pign. act. Vid.* 1470.

L. 13. *D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 5311.

5512) — *L.* 37. *D. de fideiussor.* (XLVI. 1.) (*Paulus.*) Si quis, postquam tempore transacto liberatus est, fideiussorem dederit, fideiussor non tenetur, quoniam erroris fideiussio nulla est.

L. 30. §. 1. *D. ad leg. Aq. Vid.* 5408.

L. 2. *C. de luit. pign. Vid.* 487.

L. 14. §. 1. *D. de pign. Vid.* 5175.

Not. 10.

L. 7. §. 4. 7. *D. de pactis. Vid.* 5487. 29.
L. 1. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 1124.

Not. 11.

5513) — *L.* 14. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Servi ex delictis quidem obligantur, et si manumittantur, obligati remanent; ex contractibus autem civiliter quidem non obligantur, sed naturaliter et obligantur et obligant. Denique si servo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso solvam, liberor.
L. 32. *D. de R. J. Vid.* 155.
L. 38. *L.* 64. *D. de cond. indeb. Vid.* 941. 5499.

Not. 12.

L. 32. §. 2. *D. de cond. indeb. Vid.* 170.
5514) — *L.* 26. §. 4. *D. de eod.* (*Ulpianus.*) Si centum debens, quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solvi, competere repetitionem, Marcellus libro vicesimo Digestorum scribit, et in centum manere stipulationem. Licet enim placuit, rem pro pecunia solutam parere liberationem, tamen si ex falsa debiti quantitate maioris pretii res soluta est, non fit confusio partis rei cum pecunia; nemo enim invitus compellitur ad communionem. Sed et condictio integrae rei manet, et obligatio incorrupta; ager autem retinebitur, donec debita pecunia solvatur.

Not. 13.

L. 16. *pr. L.* 17. *L.* 18. *D. eod. Vid.* 1271. 1274. 1172.

Not. 14.

L. 19. *pr. L.* 40. *pr. D. eod. Vid.* 339. 337.
5515) — *L.* 9. §. 4. *D. ad SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) Et hi tamen, qui pro filiofamilias sine voluntate patris eius intercesserunt, solvendo non repetunt. Hoc enim et divus Hadrianus constituit, et potest dici, non repetituros. Atquin perpetua exceptione tuti sunt; sed et ipse filiusfamilias, et tamen non repetit, quia hi demum solutum non repetunt, qui ob poenam creditorum actione liberantur, non quoniam exonerare eos lex voluit.

5516) — *L.* 3. §. 7. *D. quod quisq. iur in alter. statuerit.* (II. 2.) (*Ulp.*) Ex hac causa solutum repeti non posse, Iulianus putat; superesse enim naturalem causam, quae inhiberet repetitionem.

Not. 16.

5517) — *L.* 60. *pr. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Paulus.*) Iulianus, verum debitorem post litem contestatam, manente adhuc iudicio, negabat solventem repetere posse, quia nec absolutus, nec condemnatus repetere posset; licet enim absolutus sit, natura tamen debitorem manere, similemque esse ei dicit, qui ita promisit: *sive navis ex Asia venerit, sive non venerit*, quia ex una causa alterius solutionis origo proficiscitur.

5518) — *L.* 8. §. 1. *D. ratam rem haberi.* (XLVI. 8.) (*Venul.*) Si procurator a debitore pecuniam exegerit, et satisdederit dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egerit, et litem amiserit, committi stipulationem, et si procurator eandem pecuniam domino sine iudice solverit, condicturum. Sed quum debitor ex stipulatu agere coeperit, potest dici, dominum, si defensionem procuratoris suscipiat, non inutiliter doli mali exceptione adversus debitorem uti, quia naturale debitum manet.

L. 13. *D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 5311.
L. 56. *D. de re iud. Vid.* 899.

Not. 17.

5519) — *L.* 13. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Non videtur cepisse, qui per exceptionem a petitione removetur.

5520) — *L.* 66. *D. eod.* (*Iulian.*) Marcellus notat: desinit debitor esse is, qui nactus est exceptionem iustam, nec ab aequitate naturali abhorrentem.

5521) — *L.* 112. *D. eod.* (*Paulus.*) Nihil interest, ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

5522) — *L.* 115. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summoveri.

L. 7. §. 8. *D. de dolo malo. Vid.* 2408.
L. 7. §. 14. *D. quib. ex c. in poss. eatur. Vid.* 2199.
L. 26. *D. de V. O. Vid.* 3501.
L. 6. *C. de pactis. Vid.* 344.

Not. 18.

L. 54. *D. de cond. indeb. Vid.* 916.
L. 40. *pr. D. eod. Vid.* 337.
5523) — *L.* 5. *D. de cond. sine causa.* (XII. 7.) (*Papin.*) Avunculo nuptura pecuniam in dotem dedit, neque nupsit; an eandem repetere possit? quaesitum est. Dixi: quum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem, et in delicto pari potiorem esse possessorem; quam rationem fortassis aliquem secutum, respondere, non habituram mulierem condictionem; sed recte defendi, non tam turpem causam in proposito, quam nullam fuisse, quum pecunia, quae daretur, in dotem converti nequiret; non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse. - §. 1. Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit. Cessare condictio prima facie videtur, quoniam iure gentium incestum committitur; atquin vel magis in ea specie nulla causa dotis dandae fuit; condictio igitur competit.

Not. 19.

L. 1. §. 1. *D. de novat. Vid.* 5501.
5524) — *L.* 21. *pr. D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Si pupillus, cui sine tutore auctore decem mutuo data sunt, legatum a creditore meruerit sub hac conditione, si decem, quae acceperit, heredi reddiderit, una numeratione et implet conditionem, et liberatur naturali obligatione, ut etiam in Falcidia heredi imputentur, quamvis non imputarentur, si tantum conditionis implendae causa data fuissent. Adeo autem et solvere videtur, ut repudiato legato, vel Sticho, qui legatus est, mortuo, nihil repetere possit.

5525) — *L.* 64. *pr. D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Marcian.*) Si eius pupilli, cui sine tutoris

auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo senatusconsulto mihi fuerit hereditas, si solvam creditori, non repetam. Atquin heres, si post restitutionem solvat, repetet non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis obligatio translata intelligitur. Et si eius mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate erediderit, si solverit mihi pupillus, non repetet; at si heredi solverit, repetet, non repetiturus, si ante restitutionem solvisset.

5526) — *L.* 41. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Nerat.*) Quod pupillus sine tutoris auctoritate stipulanti promiserit et solverit, eius repetitio est, quia nec natura debet.

5527) — *L.* 59. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Licin. Rufin.*) Pupillus mutuam pecuniam accipiendo ne quidem iure naturali obligatur.

§. 9. 10. *J. de inutil. stipul. Vid.* 1340. 807.

Not. 20.

5528) — *L.* 95. §. 4. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Papin.*) Naturalis obligatio ut pecuniae numeratione, ita iusto pacto vel iureiurando ipso iure tollitur, quod vinculum aequitatis, quo solo sustinebatur, conventionis aequitate dissolvitur: ideoque fideiussor, quem pupillus dedit, existis causis liberari dicitur.

5529) — *L.* 42. *pr D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Pompon.*) *Creditore, qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, iusiurandum deferente, pupillus iurarit se dare non oportere; eandem pecuniam a fideiussore eius petit; an excludendus sit exceptione iurisiurandi? Quid tibi placet, rescribe mihi.* Eam rem apertius explicat Iulianus. Nam si controversia inter creditorem et pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset? et convenerit, ut ab omni conditione discederetur, si pupillus iurasset, isque iuraverit se dare non oportere, naturalis obligatio hac pactione tolletur, et soluta pecunia repeti poterit. Sin vero creditor quidem se mutuam dedisse contendat, pupillus autem hoc solo defendatur, quod tutor eius non intervenisset, et hoc tale iusiurandum interpositum est, hoc casu fideiussorem Praetor non tuebitur. Si autem liquido probari non potest, quid actum sit, et in obscuro erit, ut plerumque fit, de facto, an de iure inter creditorem et pupillum controversia fuerit, tantumque deferente creditore pupillum iurasse, intelligere debemus id actum inter eos, ut, si iurasset se dare non oportere, ab omni conditione discederetur; atque ita et solutam pecuniam repeti posse, et fideiussoribus exceptionem dari debere existimabimus.

CAPUT II.

DE OBLIGATIONUM CAUSIS.

§. 331.

Not. 1.

5530) — *L.* 1. §. 2. 3. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) — §. 2. Est autem pactio duorum pluriumve in idem placitum consensus. — §. 3. Conventionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt. Nam sicuti convenire dicuntur, qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt, ita et qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est in unam sententiam decurrunt. Adeo autem conventionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius, nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conventionem, sive re sive verbis fiat; nam et stipulatio, quae verbis fit, nisi habeat consensum, nulla est.

5531) — *L.* 3. *pr. D. de pollicit.* (L. 12.) (*Ulp.*) Pactum est duorum consensus atque conventio, pollicitatio vero offerentis solius promissum, et ideo illud est constitutum, ut, si ob honorem pollicitatio fuerit facta, quasi debitum exigatur. Sed et coeptum opus, licet non ob honorem promissum, perficere promissor cogetur, et est constitutum.

Not. 4.

L. 17. *C. de fide instr. Vid.* 1136.

§. 332.

Not. 3.

5532) — *L.* 38. §. 17. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Alteri stipulari nemo potest, praeterquam si servus domino, aut filius patri stipuletur; inventae sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi acquirat, quod sua interest; ceterum, ut alii detur, nihil interest mea. Plane si velim hoc facere, poenam stipulari conveniet, ut, si ita factum non sit, ut comprehensum est, committatur stipulatio etiam ei, cuius nihil interest; poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit, sed quae sit quantitas, quaeque conditio stipulationis.

L. 27. §. 4. *D. de pactis. Vid.* 4196.

5533) — *L.* 74. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Papinian.*) Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

5533a) — *L.* 15. *C. de contr. v. committ. stip.* (VIII. 38.) (*Iustinian.*) Si quis spoponderit insulam, quum moriebatur, aedificare stipulatori, impossibilis veteribus videbatur huiusmodi stipulatio. Sed nobis, sensum contrahentium discutientibus, verisimile esse videtur, hoc inter eos actum, ut incipiat quidem contra morientem obligatio, immineat autem heredibus eius, donec ad effectum perducatur. Nemo enim ita stultus invenitur, ut tali animo faceret stipulationem,

ut putaret, posse tantum aedificium in uno momento horae extollere, vel eum, qui moritur, talem habere sensum, quod ipse sufficeret ad huius operis completionem. §. 1. Sancimus itaque, si quid tale evenerit, heredes eius teneri, ut factum, quod mortis tempore facere promisit, hoc heredes eius adimpleant, quasi speciali heredis mentione habita, licet hoc minime fuerit expressum. Quemadmodum enim si in dando concepta fuerit stipulatio, et contra heredes transmittebatur, ita et si in faciendo est, licet in mortis tempore colligatur, attamen ad similitudinem in dando conceptae stipulationis et heredes obligari, ut non discrepet factum a datione, sed sit lex nostra per omnia sibi consentanea. Quod et in legatis simili modo relictis observari censemus. (552.)

5534) — *L.* 9. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Celsus.*) Si pactum factum sit, in quo heredis mentio non fiat, quaeritur: an id actum sit, ut ipsius duntaxat debitoris persona arctaretur. Sed quamvis verum est, quod, qui excipit, probare debeat, quod excipitur, attamen de ipso duntaxat, ac non de herede eius quoque convenisse, petitor, non qui excipit, probare debet, quia plerumque tam heredibus nostris, quam nobismetipsis cavemus.

5535) — *L. un. C. ut actiones et ab heredibus et contra hered. incipiant.* (IV. 11.) (*Iustinian.*) Quum stipulationes, et legata, et alios contractus post mortem compositos antiquitas quidem respuebat, nos autem pro communi hominum utilitate recepimus, consentaneum erat etiam illam regulam, qua vetustas utebatur, more humano emendare. Ab heredibus enim incipere actiones vel contra heredes, veteres non concedebant contemplatione stipulationum ceterarumque causarum post mortem conceptarum. Sed nobis necesse est, ne prioris vitii materiam relinquamus, et ipsam regulam de medio tollere, ut liceat et ab heredibus et contra heredes incipere actiones et obligationes, ne propter nimiam subtilitatem verborum latitudo voluntatis contrahentium impediatur. (551.)

Nor. 4 et 4a.

5536) — §. 4. *J. de inutilib. stipul.* (III. 19.) Si quis alii, quam cuius iuri subiectus sit, stipuletur, nihil agit. Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest; veluti si quis ita stipuletur: *mihi aut Seio dare spondes?* obligatio quidem stipulatori acquiritur, solvi tamen Seio, etiam invito eo, recte poterit, ut liberatio ipso iure contingat, sed ille adversus Seium habeat mandati actionem. Quodsi quis sibi et alii, cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est, valebit quidem stipulatio, sed utrum totum debeatur, quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimidia? dubitatum est. Sed placet, non plus, quam dimidiam partem ei acquiri. Ei, qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris, quia vox tua tanquam filii sit, sicuti filii vox tanquam tua intelligitur in iis rebus, quae tibi acquiri possunt.

5537) — *L.* 56. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Iulian.*) Qui sibi aut filio suo dari stipulatur, manifeste personam filii in hoc complectitur, ut el recte solvatur; neque enim interest, sibi aut extraneo cuilibet, an sibi aut filio suo quis stipuletur; quare vel manente in potestate, vel emancipato filio recte solvitur. Neque ad rem pertinet, quod, qui filio suo dari stipulatur, sibi acquirit, quia coniuncta sua persona stipulator efficit, ut non acquirendae obligationis gratia, sed solutionis causa personam filii apprehendisse intelligatur.

5538) — *L.* 59. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Si ita stipulatus sim: *mihi aut Titio dare spondes?* et debitor constituerit se mihi soluturum, quamvis mihi competat de constituta actio, potest adhuc adiecto solvere. Et si a filiofamilias mihi aut Titio stipulatus sim, patrem posse Titio solvere, quod in peculio est, scilicet si suo, non filii nomine solvere velit. Dum enim adiecto solvitur, mihi solvi videtur. Et ideo si indebitum adiecto solutum sit, stipulatori posse condici, Iulianus putat, ut nihil intersit, iubeam te Titio solvere, an ab initio stipulatio ita concepta sit.

Nor. 5.

5539) — §. 20. *J. de inutil. stip.* (III. 19.) Sed et si quis stipulatur alii, quum eius interesset, placuit, stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare coeperat, cessit administratione contutori suo, et stipulatus est, rem pupilli salvam fore, quoniam interest stipulatoris, fieri, quod stipulatus est, quum obligatus futurus esset pupillo, si male gesserit, tenet obligatio. Ergo et si quis procuratori suo dari stipulatus sit, stipulatio vires habebit; et si creditori dari stipulatus sit, quod sua interest, ne forte vel poena committatur, vel praedia distrahantur, quae pignori data erant, valet stipulatio.

5540) — *L.* 38. §. 20-22. *D. de V. O.* (XLV. 1) (*Ulp.*) — §. 20. Si stipuler alii, quum mea interesset, videamus, an stipulatio committatur? Et ait Marcellus: stipulationem valere in specie huiusmodi: is, qui pupilli tutelam administrare coeperat, cessit administratione contutori suo, et stipulatus est rem pupilli salvam fore; ait Marcellus: posse defendi, stipulationem valere; interesse enim stipulatoris, fieri, quod stipulatus est, quum obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit. — §. 21. Si quis insulam faciendam promiserit aut conduxerit, deinde ab aliquo insulam stipulatori fieri stipulatus sit, aut si quis, quum promisisset Titio fundum Maevium daturum, et si is non dedisset, poenam se daturum, stipulatus a Maevio fuerit, fundum Titio datum iri, item si quis id locaverit faciendum, quod ipse conduxerit, constat habere eum utilem ex locato actionem. — §. 22. Si quis ergo stipulatus fuerit, quum sua interesset ei dari, in ea erit causa, ut valeat stipulatio.

Nor. 6.

5541) — *L.* 45. *D. sol. matrimon.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) Caius Seius, avus maternus Seiae nepti, quae erat in patris potestate, certam pecuniae quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit, et instrumento dotali huiusmodi pactum et stipulationem complexus est: si inter Lucium Titium maritum et Seiam divortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiae uxori vel Caio Seio avo materno redderetur restitueretur que. Quaero: quum Seius avus maternus statim vita defunctus sit, et Seia postea sine culpa sua diverterit vivo patre suo,

in cuius potestate est, an, et cui actio ex hoc pacto et stipulatione competat, utrum heredi avi materni, an nepti? Respondi: in persona quidem neptis videri inutiliter stipulationem esse conceptam, quoniam avus maternus ei stipulatus proponeretur. Quod quum ita est, heredi stipulatoris, quandoque diverterit mulier, actio competere videtur. Sed dicendum est, Seiae posse dotem solvi, quamvis actio ei directo non competat, ac si sibi aut illi dari avus stipulatus esset; sed et permittendam esse nepti ex hac avita conventione, ne commodo dotis defraudetur, utilem actionem; favore enim nuptiarum, et maxime propter affectionem personarum, ad hoc decurrendum est.

Not. 7.

5541 *a.*) — §. 19. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) Alteri stipulari, ut supra dictum est, nemo potest. Inventae sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisque sibi acquirat, quod sua interest; ceterum ut alii detur, nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, poenam stipulari conveniet, ut, nisi ita factum sit, ut comprehensum est, committatur poenae stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit eius, sed quae sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis stipuletur: *Titio dari*, nihil agit; sed si addiderit poenam: *nisi dederis, tot aureos dare spondes?* tunc committitur stipulatio.

L. 38. §. 17. 21. *D. de V. O. Vid.* 5552. 5540.

Not. 8.

5542) — *L.* 45. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Quodcunque stipulatur is, qui in alterius potestate est, pro eo habetur, ac si ipse esset stipulatus. — §. 1. Sicuti quum morietur quis, stipulari potest, ita etiam hi, qui subiecti sunt alienae potestati, quum morientur, stipulari possunt. — §. 2. Si ita quis stipulatus sit: *post mortem meam filiae meae dari?* vel ita: *post mortem filiae meae mihi dari?* utiliter erit stipulatus; sed primo casu filiae utilis actio competit, licet heres ei non exsistat. — §. 3. Non solum ita stipulari possumus: *quum morieris*, sed etiam: *si morieris;* nam sicuti inter haec nihil interest: *quum veneris*, aut: *si veneris*, ita nec ibi interest: *si morieris*, et: *quum morieris*. — §. 4. Filius patri dari stipulari videtur, et si hoc non adiiciat.

L. 7. *C. de pact. conv. Vid.* 369.

§. 333.

Not. 1.

§. 5. *J. de emt. et vend. Vid.* 2369.

5543) — *L.* 4. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pomp.*) Et liberi hominis, et loci sacri et religiosi, qui haberi non potest, emtio intelligitur, si ab ignorante emitur, (V. *Paulus.* Quia difficile dignosci potest liber homo a servo.)

Not. 2.

L. 28. *D. eod. Vid.* 1110.

Not. 3.

§. 3. *J. de inutilib. stip. Vid.* 1487.

5544) — *L.* 38. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Stipulatio ista: *habere licere spondes?* hoc continet, ut liceat habere, nec per quemquam omnino fiat, quo minus nobis habere liceat. Quae res facit, ut videatur reus promisisse, per omnes futurum, ut tibi habere liceat; videtur igitur alienum factum promisisse; nemo autem alienum factum promittendo obligatur, et ita utimur. Sed se obligat, ne ipse faciat, quo minus habere liceat; obligatur etiam, ne heres suus faciat, vel quis ceterorum successorum efficiat, ne habere liceat.

5545) — *L.* 83. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Inter stipulantem et promittentem negotium contrahitur; itaque alius pro alio promittens daturum facturumve eum, non obligatur; nam de se quemque promittere oportet. Et qui spondet dolum malum abesse abfuturumque esse, non simplex abnutivum spondet, sed curaturum se, ut dolus malus absit. Idemque in illis stipulationibus: *habere licere*, item: *neque per te, neque per heredem tuum fieri, quo minus fiat.*

L. 65. *in f. D. de fideiussor. Vid.* 1109.

Not. 4.

L. 38. *pr. D. de V. O. Vid.* 5544.

5546) — *L.* 38. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si quis promittat per alium non fieri, praeter heredem suum, dicendum est, inutiliter eum promittere factum alienum.

L. 15. *C. de contr. et committ. stip. Vid.* 5533.

Not. 6.

L. 5. *D. de duob. reis constit. Vid.* 1111.

L. 65. *D. de fideiussor. Vid.* 1109.

L. 38. *pr. D. de V. O. Vid.* 5544.

5547) — *L.* 81. *D. eod.* (*Ulp.*) Quoties quis alium sisti promittit, nec adiicit poenam, puta vel servum suum, vel hominem liberum, quaeritur, an committatur stipulatio? Et Celsus ait: et si non est huic stipulationi additum, nisi steterit, poenam dari, id, quanti interest sisti, contineri. Et verum est, quod Celsus ait; nam qui alium sisti promittit, hoc promittit, id se acturum, ut stet. — §. 1. Si procurator sisti aliquem sine poena stipulatus sit, potest defendi, non suam, sed eius, cuius negotium gessit, utilitatem in eam rem deduxisse, idque fortius dicendum, si *quanti ea res est* stipulatio proponatur procuratoris.

Not. 7.

5548) — *L.* 14. §. 2. *D. de const. pec.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) Sed et si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit, nihilominus tenetur, ut Pomponius scribit. Quid tamen, si ea persona nolit fideiubere? Puto teneri eum, qui constituit, nisi aliud actum est. Quid, si ante decesserit? Si mora interveniente, aequum est teneri eum, qui constituit vel in id, quod interest, vel ut aliam personam non minus idoneam fideiubentem praestet; si nulla mora interveniente, magis puto non teneri.

Not. 8.

5549) — *L.* 18. *D. ratam rem haberi.* (XLVI. 8.) (*Pompon.*) Si procurator ratam rem dominum heredemve eius habiturum caverit, et unus ex heredibus domini ratum habeat, alter non

habeat, sine dubio committetur stipulatio pro ea parte, pro qua ratum non habebitur, quia in id committitur, quod stipulatoris interest. Nam et si ipse dominus pro parte ratum habuerit, pro parte non habuerit, non ultra, quam in partem committetur stipulatio, quia in id committitur, quod interest agentis. Et ideo saepius ex ea stipulatione agi potest, prout interest agentis, quod litigat, quod consumit, quod advocat, quod damnatus solvit, sicut in stipulatione damni infecti accidere potest, ut is, qui stipulatus sit, subinde agat; cavet enim, si quid ibi ruet, scindetur, fodietur, aedificabitur. Finge ergo subinde damnum dari; non erit dubium, quin agere saepius possit; nam si toto damno computato tunc agendum est, propemodum non ante aget, quam dies stipulationis praeterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulatione cautum erit; quod verum non est.

5550) — *L.* 19. *D. eod.* (*Paulus.*) In stipulatione, qua procurator cavet ratam rem dominum habiturum id continetur, quod interest stipulatoris. Idemque iuris est in clausulis omnibus de dolo malo.

Not. 9.

5551) — *L.* 38. §. 2. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) At si quis velit factum alienum promittere, poenam, vel quanti ea res sit, potest promittere. Sed quatenus habere licere videbitur? Si nemo controversiam faciat, hoc est neque ipse reus, neque heredes eius heredumve successores.

Not. 10.

§. 3. *J. de inut. stip. Vid.* 1110.
L. 83. *pr. D. de V. O. Vid.* 5545.

Not. 11.

L. 38. §. 2. *L.* 81. *pr. D. eod. Vid.* 5551. 5547.
L. 18. 19. *D. ratam rem haberi. Vid.* 5549. 5550.
L. 14. §. 2. *D. de const. pec. Vid.* 5548.

Not. 13.

L. 45. *pr. D. de R. J. Vid.* 5157.
L. 16. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 888.

5552) — *L.* 15. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Iulian.*) Qui rem suam deponi apud se patitur, vel utendam rogat, nec depositi, nec commodati actione tenetur, sicuti qui rem suam conducit aut precario rogat, nec precario tenetur, nec ex locato.

5553) — *L.* 34. §. 4. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Rei suae emtio tunc valet, quum ab initio id agatur, ut possessionem emat, quam forte venditor habuit, ut in iudicio possessionis potior esset.

5554) — *L.* 28. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Tertullianus.*) Si aliquam rem possideam, ut eandem postea conducam, an amittam possessionem? Multum refert in his, quid agatur; primum enim refert, utrum sciam me possidere, an ignorem, et utrum quasi non meam rem conducam, an quasi meam, et sciens meam esse, utrum quasi proprietatis respectu, an possessionis tantum. Nam et si rem meam tu possideas, et ego emam a te possessionem eius rei vel stipuler, utilis erit et emtio et stipulatio; et sequitur, ut et precarium et conductio, si specialiter possessionis solius conducendae vel precario rogandae animus intervenit.

L. 6. §. 4. *D. de precario. Vid.* 5413.

Not. 14.

5555) — *Nov.* 112. *c.* 1. Ideoque sancimus, litigiosam dici et intelligi rem mobilem et immobilem seseque moventem, de cuius dominio causa inter petitorem et possidentem movetur aut per iudiciariam conventionem, aut per preces principi oblatas et insinuatas iudici, ac per eum adversario interpellatoris cognitas. In his enim casibus etiam praeteritam constitutionem mansuetudinis nostrae posthac volumus obtinere, in qua scientes et ignorantes emtores discrevimus. Sed et hoc adiiciendum esse perspeximus, ut, si lite de re litigiosa pendente pulsatum contigerit ab hac luce recedere, heredes autem eius velle divisionem rerum facere, sine aliquo obstaculo liceat eis hoc agere. Quando enim res litigiosae per successionem ad heredes perveniunt, non debet alienatio intelligi earum inter coheredes divisio. Et hoc autem praesente nostra lege decernimus, ut, si contigerit unum pro tali causa litigantem ab humano consortio recedentem per ultimam voluntatem res aliquas, de quibus dominii dubitatio vertitur, legati nomine cuicunque relinquere, si quidem heres iudiciali sententia dominus earum fuerit demonstratus, tunc legatarius quod ei relictum est modis omnibus consequatur. Si vero heres in iudicio victus exstiterit, non habeat legatarius licentiam aliam rem pro eodem legato heredem exigere, quoniam sciens testator, rem litigiosam esse, litis eventum legatario dereliquit. Unde damus licentiam legatario, si hoc prodesse sibi putaverit, litis participem fieri, ut ne aliquam forte negligentiam seu proditionem heredi possit obiicere. *Vid.* 5538.

§. 334.

Not. 1.

5556) — *L.* 7. §. 8. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Pactorum quaedam in rem sunt, quaedam in personam. In rem sunt, quoties generaliter paciscor, ne petam; in personam, quoties ne a persona petam, id est ne a Lucio Titio petam. Utrum autem in rem an in personam pactum factum sit, non minus ex verbis, quam ex mente convenientium aestimandum est; plerumque enim, ut et Pedius ait, persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur, cum quo pactum factum est.

5557) — *L.* 21. §. 2. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Nos autem his, qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus, sed nobis id profuturum, si nomine eorum conveniamur, Proculus ait. Quod ita recte dicitur, si in paciscendo id actum sit. Ceterum si paciscar, ne a Titio petas, deinde actionem adversus me nomine eius instituas, non est danda pacti conventi exceptio: nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit, si pater pactus sit, ne a se, neve a filio petatur, magis esse, ut pacti exceptio filio familias danda non sit, sed doli prosit. — §. 5. In his, qui eiusdem pecuniae exactionem habent in solidum, vel qui eiusdem pecuniae debitores sunt, quatenus alii quoque prosit vel noceat pacti exceptio? quaeritur. Et in rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius, qui paciscebatur,

interfuit; itaque debitoris conventio fideiussoribus proficiet.

5558) — *L.* 22. *D. de pactis.* (*Ulp.*) Nisi hoc actum est, ut duntaxat a reo non petatur, a fideiussore petatur; tunc enim fideiussor exceptione non utetur.

L. 28. §. 2. *L.* 57. §. 1. *D. eod. Vid.* 621. 622.

Not. 2.

L. 1. *pr. D. eod. Vid.* 320.

Not. 3.

5559) — *L.* 5. *C. de O. et A.* (IV. 10.) (*Dioclet. et Maximian.*) Sicut initio libera potestas unicuique est habendi vel non habendi contractus, ita renuntiare semel constitutae obligationi, adversario non consentiente, nemo potest. Quapropter intelligere debetis, voluntariae obligationi semel vos nexos ab hac, non consentiente altera parte, cuius precibus fecistis mentionem, minime posse discedere.

5560) — *L.* 19. *C. de transact.* (II. 4.) (*Dioclet et Maximian.*) Sub praetextu instrumenti post reperti transactionem bona fide finitam rescindi, iura non patiuntur. Sane si per se vel per alium subtractis instrumentis, quibus veritas argui potuit, decisionem litis extorsisse probetur, si quidem actio superest, replicationis auxilio doli mali pacti exceptio removetur, si vero iam peremta est, intra constitutum tempus tantum actionem de dolo potes exercere.

5561) — *L.* 12. *C. de contr. emt.* (IV. 38.) (*Dioclet. et Maximian.*) Non idcirco minus emtio perfecta est, quod emtor fideiussorem non accepit, vel instrumentum testationis vacuae possessionis omissum est; nam secundum consensum auctoris in possessionem ingressus recte possidet. Pretium sane, si eo nomine satisfactum non probetur, peti potest; nec enim, licet in continenti facta, poenitentiae contestatio consensu finita rescindit.

Not. 4.

5562) — *L.* 8. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si non donationis causa, sed vere vineas distraxisti, nec pretium numeratum est, actio tibi pretii, non eorum, quae dedisti, repetitio competit.

5563) — *L.* 14. *C. de resc. vend.* (IV. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ea conditione distractis praediis, ut, quod reipublicae debebatur, qui comparavit restitueret, venditor, a se celebrata solutione, quanti interest experiri potest, non ex eo, quod emtor non satis conventioni fecit, contractus irritus constituitur.

Not. 6.

L. 13. §. 8. *L.* 25. *D. de a. e. v. Vid.* 1691. 4277.

5564) — *L.* 57. §. 1. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Paulus.*) Quodsi servus vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit; in peculio autem et causa redhibitionis continebitur, nec nos moveat, quod ante, quam reddatur servus, non est in peculio, (non enim potest esse in peculio servus, qui adhuc emtoris est) sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur; igitur si servus decem millibus emtus quinque millibus sit, haec quoque in peculio esse dicemus. Hoc ita, si nihil domino debeat, aut ademium peculium non sit. Quodsi plus domino debeat, eveniet, ut hominem praestet, et nihil consequatur.

Not. 7.

5565) — *L.* 30. §. 3. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Alfenus.*) Qui aedem faciendam locaverat, in lege dixerat: *Quoad in opus lapidis opus erit, pro lapide et manus pretio dominus redemtori in pedes singulos septena dabit.* Quaesitum est: utrum factum opus, an etiam imperfectum metiri oporteret? Respondit: etiam imperfectum.

§. 336.

Not. 1.

L. 21. §. 4. *D. quod met. causa. Vid.* 2336.

Not. 2.

L. 21. §. 3. *D. eod. Vid.* 2339.
L. 1. §. 1. *D. de auct. tut. Vid.* 2328.
L. 3. §. 3. *D. pro socio. Vid.* 843.
L. 57. *D. de O. et A. Vid.* 2418.

Not. 3.

L. 23. §. 1. *D. quod met. c. Vid.* 832.
L. 1. *C. de resc. vend. Vid.* 2333.

5566) — *L.* 12. *C. de his, quae vi metusve c. gesta sunt.* (II. 20.) (*Honor. et Theod.*) Venditiones, donationes, transactiones, quae per potentiam extortae sunt, praecipimus infirmari. (415.)

Not. 5.

5567) — *L.* 14. §. 3. *D. quod met. c. Vid.* 1728.

L. 3. 5. *C. de his, quae vi metusve c. gesta sunt. Vid.* 41. 2344.

Not. 6.

L. 1. *D. quod metus causa. Vid.* 817.

§. 337.

Not. 2.

5568) — *L.* 12. §. 1. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Ulpianus.*) Si mulier se dicat circumventam minoris rem aestimasse, utputa servum, si quidem in hoc circumventa est, quod servum dedit, non tantum in hoc, quod minoris aestimavit, in eo actura est, ut servus sibi restituatur; enimvero si in aestimationis modo circumventa est, erit arbitrium mariti, utrum iustam aestimationem, an potius servum praestet. Et haec, si servus vivit; quodsi decesserit, Marcellus ait, magis aestimationem praestandam, sed non iustam, sed eam, quae facta est, quis boni consulere mulier debet, quod fuit aestimatus. Ceterum si simpliciter dedisset, procul dubio periculo eius morirelur, non mariti. Idemque et in minore circumventa Marcellus probat. Plane si emtorem habuit mulier iusti pretii, tunc dicendum, iustam aestimationem praestandam; idque duntaxat uxori minori annis praestandum, Marcellus scribit. Scaevola autem in marito notat: si dolus eius adfuit, iustam aestimationem praestandam. Et puto verius, quod Scaevola ait.

5569) — *L.* 13. §. 4. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si venditor dolo fecerit, ut rem pluris

venderet, puta de artificio mentitus est, aut de peculio, emti eum iudicio teneri, ut praestet emtori, quanto pluris servum emisset, si ita peculiatus esset, vel eo artificio instructus.

5570) — *L.* 7. *pr. D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Et eleganter Pomponius haec verba : *si alia actio non sit*, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salva esse non possit. Nec videtur huic sententiae adversari, quod Iulianus libro quarto scribit: si minor annis viginti quinque consilio servi circumscriptus eum vendiderit cum peculio, emtorque eum manumiserit, dandam in manumissum de dolo actionem. Hoc enim sic accipimus, carere dolo emtorem, ut ex emto teneri non possit, aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso, ut venderet, circumscriptus est; et quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem; nam adversus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere.

Not. 3.

L. 57. §. 3. *D. de contr. emt. Vid.* 886.

5571) — *L.* 36. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Marcian.*) Si duo dolo malo fecerint, invicem de dolo non agent.

Not. 4.

L. 3. §. 3. *D. pro socio. Vid.* 845.
L. 16. §. 1. *D. de min. Vid.* 2266.

Not. 5.

5572) — *L.* 5. §. 2. *D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Ulp.*) Item ipse tutor et emtoris et venditoris officio fungi non potest. Sed enim si contutorem habeat, cuius auctoritas sufficit, procul dubio emere potest; sed si mala fide emtio intercesserit, nullius erit momenti, ideoque nec usucapere poterit. Sane si suae aetatis factus comprobaverit emtionem, contractus valet.

Not. 7.

5573)—*L.*9.*pr. D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Certi condictio competit ex omni causa et ex omni obligatione ex qua certum petitur, sive ex certo contractu petatur, sive ex incerto. Licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo praesens sit obligatio; ceterum si in diem sit vel sub conditione obligatio, ante diem vel conditionem non potero agere.

5574) — *L.* 6. *D. de cond. ob turp. causam.* (XII. 5.) (*Ulp.*) Perpetuo Sabinus probavit veterum opinionem, existimantium id, quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici. In qua sententia etiam Celsus est.

Not. 8.

L. 1. §. 7. *L.* 28. *L.* 38. *D. de dolo malo. Vid.* 2412. 2277. 2243.
L. 20. §. 1. *L.* 25. *D. eod. Vid.* 2400. 2391.

Not. 9.

L. 18. §. 3. *L.*20. *pr. D. eod. Vid.* 2409. 2410.
L. 1. §. 5. *D. eod. Vid.* 2411.

Not. 11.

5575) — *L.* 13. §. 27. 28. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) — §. 27. Si quis colludente procuratore meo ab eo emerit, an possit agere ex emto? Et puto hactenus, ut aut stetur emtioni, aut discedatur. — §. 28. Sed et si quis minorem viginti quinque annis circumvenerit, et huic hactenus dabimus actionem ex emto, ut diximus in superiore casu.

Not. 12.

L. 11. §. 15. *D. eod. Vid.* 2366.

Not. 13.

§. *ult. J. de emt. vend. Vid.* 2369.
L. 62. §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 889.
L. 2. *C. de dolo malo. Vid.* 2413.

§. 338.

Not. 1.

L. 57. *D. de O. et A. Vid.* 2418.

Not. 2.

L. 57. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 886.
L. 18. §. 1. *D. de R. C. Vid.* 2419.
L. 4. §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 2420.

Not. 4.

5576) — *L.* 52. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Pompon.*) Damus aut ob causam, aut ob rem. Ob causam praeteritam, veluti cum ideo do, quod aliquid a te consecutus sum, vel quia aliquid a te factum est, ut, etiamsi falsa causa sit, repetitio eius pecuniae non sit. Ob rem vero datur, ut aliquid sequatur; quo non sequente, repetitio competit.

5577) — *L.* 65. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Id quoque, quod ob causam datur, puta quod negotia mea adiuta ab eo putavi, licet non sit factum, quia donare volui, quamvis falso mihi persuaserim, repeti non potest.

Not. 5.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 4273.

5578) — *L.* 5. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Sed si falso existimans, se damnatum vendere, vendiderit, dicendum est, agi cum eo ex emto non posse, quoniam doli mali exceptione actor summoveri potest, quemadmodum si falso existimans, se damnatum dare, promisisset, agentem doli mali exceptione summoveret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur.

Not. 6.

L. 18. *D. de R. C. Vid.* 928. 2410.

Not. 7.

5579) — *L.* 32. *D. eod.* (*Celsus.*) Si et me, et Titium mutuam pecuniam rogaveris, et ego meum debitorem tibi promittere iusserim, tu stipulatus sis, quum putares eum Titii debitorem esse, an mihi obligaris? Subsisto, siquidem nullum negotium mecum contraxisti. Sed propius est, ut obligari te existimem, non quia pecuniam tibi credidi, (hoc enim, nisi inter consentientes, fieri non potest) sed quia pecunia mea, quae ad te pervenit, eam mihi a te reddi, bonum et aequum est.

Not. 8.

L. 15. *D. de iurisdict. Vid.* 921.
L. 2. *pr. D. de iudic. Vid.* 922.

Not. 9.

5580) — *L.* 137. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Venul.*) Si hominem stipulatus sim, et ego de alio sensero, tu de alio, nihil acti erit; nam stipulatio ex utriusque consensu perficitur.

L. 83. §. 1. *D. eod. Vid.* 1554.

L. 9. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 885.

5581) — *L.* 10. *C. de donat.* (VIII. 54.) (*Diocletian. et Maximian.*) Nec ignorans, nec invitus quisquam donat. Unde si de hoc fundo non cogitasti, cuius veiut donationi te consensisse continetur instrumento, maiores veritate rei, quam scriptura vires obtinente, intelligis, de quo non cogitasti, nec specialiter subscripsisti, nihil te perdidisse.

Not. 10.

L. 9. §. 2. *D. de contr. emt. Vid.* 457.

5582) — *L.* 11. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Quodsi ego me virginem emere putarem, quum esset iam mulier, emtio valebit, in sexu enim non est erratum. Ceterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emtio, nulla venditio est.

5583) — *L.* 41. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Massam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendidisti imprudens; nulla est emtio, pecuniaque eo nomine data condicetur.

5584) — *L.* 22. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si id, quod aurum putabam, quum aes esset, stipulatus de te fuero, teneberis mihi huius aeris nomine, quoniam in corpore consenserimus; sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

5585) — *L.* 1. §. 2. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si quis tamen, quum aes pignori daret, affirmavit hoc aurum esse, et ita pignori dederit, videndum erit, an aes pignori obligaverit, et numquid, quia in corpus consensum est, pignori esse videatur? Quod magis est; tenebitur tamen pignoraticia contraria actione qui dedit, praeter stellionatum, quem fecit.

5586) — *L.* 20. *pr. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Cum aes pignori datur, etiam si aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. Sed si datum est aurum, deinde quum dixisset se ponderare aut obsignare velle, aes subiecit, furtum fecit; rem enim pignori datam subvertit.

Not. 11.

5587) — *L.* 10. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Aliter atque si aurum quidem fuerit, deterius autem, quam emtor existimaret; tunc enim emtio valet. *Cf.* 457.

5588) — *L.* 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Alioquin quid dicemus, si caecus emtor fuit, vel si in materia erretur a minus perito discernendarum materiarum, in corpus eos consensisse dicemus? Et quemadmodum consensit, qui non vidit? §. 1. *Vid.* 5582.

5589) — *L.* 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Quid tamen dicemus, si in materia et qualitate ambo errarint? utputa si et ego me vendere aurum putarem, et tu emere, quum aes esset, utputa coheredes viriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte aenea. Venditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit; nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet venditio; si autem aes pro auro veneat, non valet.

Not. 12.

5590) — *L.* 34. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si in emtione fundi dictum sit, accedere Stichum servum, neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit, quum de alio emtor, de alio venditor senserit, nihilominus fundi venditionem valere constat. Sed Labeo ait: eum Stichum deberi, quem venditor intellexerit; nec refert, quanti sit accessio, sive plus in ea sit, quam in ipsa re, cui accedat, an minus; plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus, sicut quum domus propter marmora, et statuas, et tabulas pictas ematur.

L. 58. *D. eod. Vid.* 887.

Not. 13.

L. 4. *L.* 62. §. 1. *D. eod. Vid.* 5543. 889.

5591) — *L.* 34. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si et emtor et venditor scit, furtivum esse, quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur. Si emtor solus scit, non obligabitur venditor; nec tamen ex vendito quidquam consequitur, nisi ultro, quod convenerit, praestet. Quodsi venditor scit, emtor ignoravit, utrinque obligatio contrahitur. Et ita Pomponius quoque scribit.

L. 57. *in f. D. eod. Vid.* 886.

Not. 14.

L. 28. *D. eod. Vid.* 1110.

L. 16. *pr. D. eod. Vid.* 888.

Not. 15.

L. 62. §. 1. *L.* 28. *D. eod. Vid.* 889. 1110.

Not. 16.

L. 4. §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 2420.

5592) — *L.* 38. *pr. D. eod.* (*Celsus.*) Si venditor hominis dixit, peculium eum habere decem, nec quidquam ademturum, etsi plus habet, totum praestet, nisi hoc actum est, ut duntaxat decem praestaret; si minus est, praestet esse decem, et talem servum esse, ut tantum peculii habeat.

5593) — *L.* 42. *D. eod.* (*Paulus.*) Si duorum fundorum venditor separatim de modo cuiusque pronuntiaverit, et ita utrumque uno pretio tradiderit, et alteri aliquid desit, quamvis in altero exsuperet, forte si dixerit, unum centum iugera, alterum ducenta habere, non proderit ei, quod in altero ducenta decem inveniantur, si in altero decem desint; et de his ita apud Labeonem relatum est. Sed an exceptio doli mali venditori profutura sit? potest dubitari. Utique, si exiguus modus silvae desit, et plus in vineis habeat, quam repromissum est; an non faciat dolo, qui iure perpetuo utitur? nec enim hoc, quod amplius in modo agri invenitur, quam alioquia dictum est, ad compendium venditoris, sed ad emtoris pertinet, et tunc tenetur venditor, quum minor modus invenitur. Videamus tamen, ne nulla querela sit emtoris in eodem fundo, si plus inveniat in vinea, quam in prato, quum universus modus constet. Similis quaestio esse potest ei, quae in duobus fundis agitata est, et si quis duos statu liberos uno pretio vendat, et dicat, unum decem dare iussum, qui quindecim dare debeat, alterum decem, qui quinque debebat; nam et hic tenebitur ex emto actione,

quamvis emtor a duobus viginti accepturus sit. Sed rectius est, in omnibus suprascriptis casibus lucrum eum damno compensari, et si quid deest emtori, sive pro modo sive pro qualitate loci, hoc ei resarciri.

Not. 17.

5594)—*L.* 52. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Pomp.*) Si decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur. Sed et si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio, quam quanti ego putavi.

Not. 18.

L. 57. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 886.

Not. 19.

L. 9. §. 1. *D. eod. Vid.* 885.

5595)—*L.* 32. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Si in nomine servi, quem stipularemur dari, erratum fuisset, quum de corpore constitisset, placet stipulationem valere.

5596)—*L.* 65. §. 1. *D. eod.* (*Florentin.*) Sed et si in re, quae promittitur, aut personae appellatione varietur, non obesse placet; nam stipulanti denarios, eiusdem quantitatis aureos spondendo, obligaberis, et servo stipulanti Lucio domino suo, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

Not. 20.

L. 57. §. 1. 2. 3. *D. de contr. emt. Vid.* 886.

5597) — *L.* 45. *D. eod.* (*Marcian.*) Labeo libris Posteriorum scribit: si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere, ita emtori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit. Quam sententiam et Pomponius probat; in qua et Iulianus est, qui ait: si quidem ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri; si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit, quemadmodum et si quis aurichalcum pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum, quod vendidit, praestet.

L. 11. §. 5. *D. de a. e. v. Vid.* 2366.

5598) — *L.* 21. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Quamvis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emtionem non esse, tamen venditor teneri debet, quanti interest emtoris non esse deceptum, etsi venditor quoque nesciat, veluti si mensas quasi citreas emat, quae non sunt.

L. 1. §. 2. *D. de pign. act. Vid.* 5585.

L. 20. *pr. D. de furtis. Vid.* 5586.

Not. 21.

L. 34. §. 3. *D. de contr. emt. Vid.* 5591.

Not. 22.

L. 7. §. 3. *D. de dolo malo. Vid.* 2364.

L. 10. *C. de resc. vend. Vid.* 871.

Not. 23.

L. 12. *D. de contr. emt. Vid.* 1605.

§. 339.

Not. 1 et 2.

§. 11. *J. de inutil. stipulat. Vid.* 1200.

L. 31. *D. de O. et A. Vid.* 1217.

L. 7. *D. de V. O. Vid.* 1173.

Not. 3.

L. 35. §. 1. *L.* 123. *D. eod. Vid.* 1229. 1207.

L. 7. §. 3. *D. de pactis. Vid.* 1232.

Not. 4.

5599) — *L.* 50. *D. eod.* (*Ulp.*) Non impossibile puto in contractibus depositi, commodati, et locati, et ceteris similibus hoc pactum: *ne facias furem vel fugitivum servum meum*, hoc est ne sollicites, ut fur fiat vel fugitivus fiat, ne ita negligas servum, ut fur efficiatur. Sicut enim servi corrupti actio locum habet, ita potest etiam haec pactio locum habere, quae ad non corrumpendos servos pertinet.

5600) — *L.* 121. *pr.* §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Papin.*) Ex ea parte cautionis: *dolumque malum huic rei promissionique abesse abfuturumque esse, stipulatus est ille, spopondit ille*, incerti agetur, stipulationis utiliter interponendae gratia. —§. 1. *Vid.* 1251.

5601) — *Tit. C. si mancipium ita venierit, ne prostituatur.* (IV. 56.) I. (*Alexand.*) Praefectus urbi, amicus noster, eam, quae ita veniit, ut, si prostituta fuisset, abducendi potestas esset, ei, cui secundum constitutionem divi Hadriani id competit, abducendi impertiet facultatem. Quodsi eum patientiam accommodasse contra legem, quam ipse dixerat, ut in turpi quaestu mulier haberetur, animadverterit, libertate competente secundum interpretationem eiusdem principis, perduci eam ad Praetorem, cuius de liberali causa iurisdictio est, ut ibi lis ordinetur, iubebit. Nec enim tenor legis, quam semel comprehendit, intermittitur, quod dominium per plures emtorum personas ad primum, qui prostituit, sine lege simili pervenit.

II. *Idem.* Mulierem, quam ita venisse allegas, ne prostitueretur, aut si prostituta fuerit, libera esset, per officium militare exhiberi apud tribunal oportet, ut, si controversia referatur de pacto, quo tamen, si verum est, libertas mulieri exsistente conditione competit, agatur causa apud eum, cuius de ea re notio est. Haec autem lex, etsi tabulis venditionis inserta non sit, quamvis epistola vel sine scriptis facta ostenditur, valet.

III. *Idem.* Eam, quae ita veniit, ne corpore quaestum faceret, nec in caupona sub specie ministrandi prostitui, ne fraus legi dictae fiat, oportet.

Not. 5.

L. 41. *D. de iudic. Vid.* 1488.

L. 38. *pr. D. pro soc. Vid.* 1489.

Not. 6.

L. 50. *D. de contr. emt. Vid.* 1234.

5602) — *L.* 7. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Haec venditio servi: *si rationes domini putarit arbitrio*, conditionalis est; conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, quum impleta fuerit conditio. Sed utrum haec est venditionis conditio, si ipse dominus putasset suo arbitrio, an vero si arbitrio viri boni? Nam si arbitrium domini accipiamus, venditio nulla est, quemadmodum si quis ita vendiderit: *si voluerit*, vel stipulanti sic spondeat: *si voluero, decem dabo*; neque enim debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus. Placuit itaque veteribus, magis in viri

boni arbitrium id collatum videri, quam domini. Si igitur rationes potuit accipere, nec accepit, vel accepit, fingit autem se non accepisse, impleta conditio emtionis est, et ex emto venditor conveniri potest.

L. 161. *D. de R. J. Vid.* 1233.

Not. 7.

L. 6. pr. D. quib. ex caus. in poss. eatur. Vid. 2525.

5603) — *L. 4. pr. D. de separationibus.* (XLII. 6.) (*Papin.*) Creditoribus, quibus ex die vel sub conditione debetur, et propter hoc nondum pecuniam petere possunt, aeque separatio dabitur, quoniam et ipsis cautione communi consuletur.

Not. 8.

§. 4. *in f. J. de N. O. Vid.* 1165.

5604) — §. 25. *J. de inutil. stipul.* (III. 19.) Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, licet ante conditionem decesserit, postea exsistente conditione heres eius agere potest. Idem est et ex promissoris parte.

5605) — *L.* 57. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Iulian.*) Si quis, si Titius consul factus erit, decem dari spoponderit, quamvis pendente conditione promissor moriatur, relinquet heredem obligatum.

5606) — *L.* 122. §. 2. 3. 5. *D. eod.* (*Scaev.*) — §. 2. Flavius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donavit, et ita de eo stipulatus est: *Si homo Stichus, de quo agitur, quem hac die tibi donationis causa manumissionisque dedi, a te heredeque tuo manumissus vindictaque liberatus non erit, quod dolo malo meo non fiat, poenae nomine quinquaginta dari stipulatus est Flavius Hermes, spopondit Claudius.* Quaero: an Flavius Hermes Claudium de libertate Stichi convenire potest? Respondit: nihil proponi, cur non possit. Item quaero: an, si Flavii Hermetis heres a Claudii herede poenam suprascriptam petere voluerit, Claudii heres libertatem Sticho praestare possit, ut poena liberetur? Respondit: posse. Item quaero: si Flavii Hermetis heres cum Claudii herede ex causa suprascripta nolit agere, an nihilo minus Sticho libertas ex conventione, quae fuit inter Hermetem et Claudium, ut stipulatione suprascripta ostenditur, ab herede Claudii praestari debeat? Respondit: debere. — §. 3. Coheredes quum praedia hereditaria divisissent, unum praedium commune reliquerunt sub hoc pacto, ut, si quis eorum partem suam alienare voluisset, eam vel coheredi suo, vel eius successori venderet centum viginti quinque; quodsi quis aliter fecisset, poenam centum invicem stipulati sunt. Quaero: quum coheres mulier coheredis liberorum tutores saepius testato convenerit, et desideraverit, ut secundum conventionem aut emerent, aut venderent, hique nihil tale fecerint, an, si mulier extero vendiderit, poena ab ea centum exigi possit? Respondit: secundum ea, quae proponerentur, obstaturam doli mali exceptionem. — §. 5. Seia heres unius tutoris, cum herede pupillae transactione pacto solo facta, maiorem partem solvit, in residuam cavit, sed illico negavit heres se transactionem servare, et apud iudicem tutelae egit, et victus provocavit ad competentem iudicem, et ab eo quoque ad principem idem provocavit, et iniusta haec quoque provocatio eius pronuntiata est. Quaesitum est: quum per heredem pupillae mora intercesserit, quo minus pecunia in stipulationem deducta ab herede tutoris solveretur, nec unquam petierit, an ei hodie debeantur usurae ab herede tutoris? Respondit: si Seia non cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, iure usuras non deberi.

5607) — *L. 13. C. de contr. et committ. stip.* (VIII. 37.) (*Iustinian.*) Veteris iuris altercationes decidentes generaliter sancimus, omnem stipulationem, sive in dando, sive in faciendo, sive mixta ex dando et faciendo inveniatur, et ad heredes, et contra heredes transmitti, sive specialis heredum fiat mentio, sive non. Cur enim, quod in principalibus personis iustum est, non ad heredes et adversus eos transmittatur? Et sic existimentur huiusmodi stipulationes, quasi tantummodo in dando fuerint conceptae, quum nihilominus et heredes factum possint adimplere; illa subtili et supervacua scrupulositate explosa, per quam putabant, non esse possibile factum ab alio compleri, quod alii impositum est. Et quare, quum paene similis omnium hominum natura est, non etiam facta omnes vel plus, vel paulo minus adimplere possint, ne ex huiusmodi subtilitate cadant hominum voluntates? (530.)

5608) — *L. 42. pr. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Ulp.*) Is, cui sub conditione legatum est, pendente conditione non est creditor, sed tunc, quum exstiterit conditio, quamvis eum, qui stipulatus est sub conditione, placet etiam pendente conditione creditorem esse.

Not. 9.

5609) — *L. un. §. 9. C. de caduc. tollend.* (VI. 57.) (*Iustinian.*) Ne autem hoc, quod non ineleganter summi ingenii vir Ulpianus in hac parte cum omni subtilitate disposuit, praetereatur, sanctione nostra hoc apertius inducimus. Quum enim iam statuimus, hoc cum suis oneribus ad eum, qui lucratur, pervenire, sancimus, si quidem conditio vel aliud gravamen in dando sit constitutum, hoc omnimodo lucrantes pro modo lucri agnoscere. Sin autem in faciendo aliquid impositum est, si quidem hoc per alium impleri possit, simili modo et a lucrante agnosci, puta si honorata persona iubeatur insulam, vel monumentum, vel aliud tale suis sumtibus facere vel heredi, vel legatario, vel alii forte, cui testator voluerit, vel rem ab herede testatoris emere, vel locationem vel fideiussionem subire, et si quid huiusmodi facti simile sit; nihil enim refert, sive per eum, de quo testator locutus est, sive per alium eiusdem lucri successorem adimpleatur. Sin vero talis est verborum conceptio et facti natura, ut quod relictum est ab alio impleri non possit, tunc, etsi lucrum ad aliquem pervenerit, non tamen et gravamen sequi, quia hoc neque ipsa natura concedit, neque testator voluit. Quid enim, si testator iusserit eum in certum locum abire, vel liberalibus studiis imbui, vel domum suis manibus exstruere vel pingere, vel uxorem ducere? quae omnia testatoris voluntas in ipsius solius persona intelligitur conclusisse, cui et suam munificentiam relinquebat. Hoc videlicet in omnibus obtinente, ut pro simili parte et lucrum sentiant, et gravamen, ubi hoc possit procedere, subeant. Et hoc

locum quidem habente omnimodo in his, qui in causa caduci vel caduca, secundum quod supra dictum est, fiebant, in pro non scriptis autem non omnibus, sed quibusdam, quia eorum quaedam, etsi talia sint, tamen cum suo onere veniebant. Quae et nos in novi iuris compositione specialiter enumerari iussimus, ne quis veteris iuris prolixitatem quasi rebus necessariam vel pro eorum revolvat scientia. (534.)

Not. 10.

5610) — *L.* 48. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Si *decem, quum petiero, dari?* fuero stipulatus, admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur, et quasi sine mora, quam conditionem habet stipulatio; et ideo, licet decessero prius, quam petiero, non videtur defecisse conditio.

Not. 11.

5611) — *L.* 99. §. 1. *D. eod.* (*Celsus.*) Si stipulatus hoc modo fuero: *si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari?* non nisi praeterito biennio recte petam; nam etsi ambigua verba sunt, sic tamen exaudiuntur, si immutabiliter verum fuit, te Capitolium non ascendisse.

5612) — *L.* 115. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Sed et si ita stipulatus fuero: *si in Capitolium non ascenderis*, vel: *Alexandriam non ieris, centum dare spondes?* non statim committetur stipulatio, quamvis Capitolium ascendere, vel Alexandriam pervenire potueris, sed quum certum esse coeperit, te Capitolium ascendere, vel Alexandriam ire non posse.

Not. 12.

5613)—*L.* 78. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si filiusfamilias sub conditione stipulatus emancipatus fuerit, deinde exstiterit conditio, patri actio competit, quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

L. 11. §. 1. *D. qui pot. in pign. Vid.* 1241.
L. 16. *D. de solut. Vid.* 1242.

5614) — *L.* 8. *pr. D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Paulus.*)....Quodsi sub conditione res venierit, si quidem defecerit conditio, nulla est emtio, sicuti nec stipulatio; quodsi exstiterit, Proculus et Octavenus, emtoris esse periculum, aiunt. Idem Pomponius libro nono probat. *Vid.* 1240.

Not. 13.

L. 4. *pr. D. de lege commiss. Vid.* 4628.
L. 3. *in f. D. quib. mod. pign. solv. Vid.* 1243.
L. 9. §. 1. *D. qui pot. in pign. Vid.* 5180.
L. 11. *pr.* §. 1. 2. *D. eod. Vid.* 5181. 1241. 5236.

Not. 14.

L. 8. *D. de lege commiss. Vid.* 4626.
L. 4. *C. de pact. inter emt. et vend. Vid.* 4627.

Not. 15.

L. 4. §. 3. *D. de in diem add. Vid.* 1414.

Not. 16.

5615)—*L.* 6. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Item quod dictum est, fructus interea captos emtorem priorem sequi, toties verum est, quoties nullus emtor exsistit, qui meliorem conditionem afferat, vel falsus exsistit; sin vero exstitit emtor posterior, fructus refundere priorem debere constat venditori, et ita Iulianus libro quadragesimo octavo Digestorum scripsit.

L. 16. *D. eod. Vid.* 1239.

L. 4. *pr. D. de lege comm. Vid.* 4628.

5616) — *L.* 11. §. 10. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Si fundus in diem addictus sit, cui competet interdictum? Et ait Iulianus: interdictum quod vi aut clam ei competere, cuius interfuit, opus non fieri; fundo enim in diem addicto, et commodum et incommodum omne ad emtorem, inquit, pertinet, antequam venditio transferatur; et ideo si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit, sed eam actionem, sicut fructus medio tempore perceptos, venditi iudicio praestare cogendum ait.

Not. 17.

5617) — *L.* 2. §. 1. *D. de in diem add.* (XVIII. 2.) (*Ulp.*) Ubi igitur, secundum quod distinximus, pura venditio est, Iulianus scribit, hunc, cui res in diem addicta est, et usucapere posse, et fructus et accessiones lucrari, et periculum ad eum pertinere, si res interierit,....

(III. (*Paulus.*) Quoniam post interitum rei iam nec afferri possit melior conditio.)

L. 8. *pr. in. f. D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 1240.

5618)— *L.* 14. *pr. D. de nov.* (XLVI. 2.) (*Ulp.*) Quoties quod pure debetur, novandi causa sub conditione promittitur, non statim fit novatio, sed tunc demum, quum conditio exstiterit. Et ideo si forte Stichus fuerit in obligatione, et pendente conditione decesserit, nec novatio continget, quia non subest res eo tempore, quo conditio impletur. Unde Marcellus, etsi post moram Stichus in conditionalem obligationem deductus sit, purgari moram nec in sequentem deduci obligationem, putat.

Not. 18.

L. 41. §. 1. *in f. D. de V. O. Vid.* 1267.
L. 43. §. 2. *D. de leg.* II. *Vid.* 1266.

Not. 19.

5619)—*L.* 10. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Paulus.*) In diem debitor adeo debitor est, ut ante diem solutum repetere non potest.

L. 16. 17. 18. *D. eod. Vid.* 1271. 1274. 1172.

Not. 20.

L. 48. *D. de V. O. Vid.* 5610.

Not. 21.

L. 10. *L.* 17. *D. de cond. indeb. Vid.* 5619. 1271.

5620)—*L.* 46. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Centesimis Kalendis dari utiliter stipulamur, quia praesens obligatio est, in diem autem dilata solutio.

Not. 22.

5621) — *L.* 46. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si ita stipulatus fuero: *quum volueris*, quidam inutilem esse stipulationem aiunt, alii ita inutilem, si ante, quam constituas, moriaris; quod verum est.

5622) — *L.* 4. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Pompon.*) Locatio precariive rogatio ita facta, quoad

is, qui eam locasset dedissetve, vellet, morte eius, qui locavit aut dedit, tollitur.

L. 11. §. 6. *L.* 41. §. 3. *D. de leg.* III. *Vid.* 1220. 2495.

Not. 23.

5623) — *L.* 50. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Pompon.*) Quod quis aliquo anno dare promittit aut dare damnatur, ei potestas est quolibet eius anni die dandi.

5624) — *L.* 70. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Celsus.*) Quod certa die promissum est, vel statim dari potest; totum enim medium tempus ad solvendum promissori liberum relinqui intelligitur.

L. 17. *D. de R. J. Vid.* 1567.

5625) — *L.* 122. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Scaev.*) Qui Romae mutuam pecuniam acceperat solvendam in longinqua provincia post menses tres, eamque ibi dari stipulanti spoponderat, post paucos dies Romae testato creditori dixit, paratum se esse Romae eam numerare, detracta ea summa, quam creditori suo usurarum nomine dederat. Quaesitum est: quum integram summam, in quam stipulatione obligatus est, obtulerit, an eo loco, in quo solvenda promissa est, sua die integra peti possit? Respondit: posse stipulatorem sua die ibi, ubi solvendam stipulatus est, petere.

L. 43. §. 2. *D. de leg.* II. *Vid.* 1266.

§. 340.

Not. 1.

§. *ult. J. de V. O. Vid.* 663.

5626) — *L.* 11. §. 2. *D. de receptis, qui arbitr. receper.* (IV. 8.) (*Ulp.*) Quod ait Praetor: *poena compromissa*, accipere nos debemus non tantum si utrimque poena nummaria, sed et si alia res vice poenae, si quis arbitri sententiae non steterit, promissa sit; et ita Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum depositae sunt eo pacto, ut ei daret, qui vicerit, vel ut eam rem daret, si non pareatur sententiae, an cogendus sit sententiam dicere? Et puto cogendum. Tantundem est, et si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. Proinde et si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit, plenum compromissum est, et cogetur sententiam dicere.

Not. 2.

L. 61. *L.* 123. *D. de V. O. Vid.* 185. 1207.

5627) — *L.* 134. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Titia, quae ex alio filium habebat, in matrimonium coiit Caio Seio habenti filiam et tempore matrimonii consenserunt, ut filia Caii Seii filio Titiae desponderetur, et interpositum est instrumentum, et adiecta poena, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset; postea Caius Seius constante matrimonio diem suum obiit, et filia eius noluit nubere. Quaero: an Caii Seii heredes teneantur ex stipulatione? Respondit: ex stipulatione, quae proponeretur, quum non secundum bonos mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam, quia inhonestum visum est, vinculo poenae matrimonia obstringi, sive futura, sive iam contracta.

5628) — *L.* 2. *C. de inutil. stipulat.* (VIII. 39.) (*Alexand.*) Libera matrimonia esse, antiquitus placuit. Ideoque pacta, ne liceret divertere, non valere, et stipulationes, quibus poenae irrogarentur ei, qui quaeve divortium fecisset, ratas non haberi, constat. (223.)

Not. 3.

§. *ult. J. de V. O. Vid.* 663.
§. 19. *J. de inutil. stipulat. Vid.* 5541 *a.*
L. 38. §. 2. 17. *D. de V. O. Vid.* 5551. 5552.

Not. 4.

§. *ult. J. de V. O. Vid.* 663.

Not. 5.

5629) — *L.* 56. *pr. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Paul.*) Si dictum fuerit in vendendo, ut simpla promittatur, vel triplum, aut quadruplum, ex emto perpetua actione agi poterit. Non tamen, ut vulgus opinatur, etiam satisdare debet, qui duplam promittit, sed sufficit nuda repromissio, nisi aliud convenerit.

5630) — *L.* 13. §. 26. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Ibidem Papinianus respondisse se refert: si convenerit, ut ad diem pretio non soluto, venditori duplum praestaretur, in fraudem constitutionem videri adiectum, quod usuram legitimam excedit; diversamque causam commissoriae esse ait, quum ea specie, inquit, non foenus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur.

L. 9. *pr. D. de usur. Vid.* 3923.

Not. 6.

5631) — *L.* 28. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Iulian.*) Praedia mihi vendidisti, et convenit, ut aliquid facerem; quod si non fecissem, poenam promisi. Respondit: venditor ante, quam poenam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest; si consecutus fuerit, quantum poenae nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu doli mali exceptio summovebit; si ex stipulatu poenam consecutus fuerit, ipso iure ex vendito agere non poterit, nisi in id, quod pluris eius interfuerit, id fieri.

5632) — *L.* 41. 42. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) XLI. Si quis a socio poenam stipulatus sit, pro socio non aget, si tantundem in poena sit, quantum eius interfuit.

XLII. Quodsi ex stipulatu eam consecutus sit, postea pro socio agendo hoc minus accipiet, poena ei in sortem imputata.

Not. 7.

L. 28. *D. de a. e. v. Vid.* 5631.

5633) — *L.* 14. §. 7. *D. de d. m. exc.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) Labeo ait: si de homine petito secundum actorem fuerit iudicatum, et iussu iudicis satisdatum sit, hominem intra certum diem tradi, et si traditus non fuisset, poenam quoque stipulatus sit, petitorem, qui et hominem vindicat, et poenam petit, exceptione esse repellendum; iniquum enim esse, et hominem possidere, et poenam exigere.

5634) — *L.* 10. §. 1. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Si pacto subiecta sit poenae stipulatio, quaeritur, utrum pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio? Sabinus putat, quod est verius, utraque via uti posse, prout elegerit, qui stipulatus est, si tamen ex causa pacti exceptione utatur, aequum esse, accepto eum stipulationem ferre.

5635) — *L.* 14. *C. de pactis.* (II. 3.) (*Gordian.*) Si pacto, quo poenam adversarium tuum promisisse proponis, si placito non stetisset, stipulatio subiecta est, ex stipulatu agens vel id,

quod in conventionem deveneratֱ, ut fiat, consequeris, vel poenam stipulatione comprehensam more iudiciorum exiges; nam bona adversarii tui in te transferri citra solennem ordinem, frustra deprecaris. (241.)

5636) — *L.* 122. §. 6. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Scaev.*) Duo fratres hereditatem inter se diviserunt, et caverunt sibi, nihil se contra eam divisionem facturos, et si contra quis fecisset, poenam alter alteri promisit; post mortem alterius, qui supervixit, petiit ab heredibus eius hereditatem, quasi ex causa fideicommissi sibi a patre relicti debitam, et adversus eum pronuntiatum est, quasi de hoc quoque transactum fuisset. Quaesitum est: an poena commissa esset? Respondit: poenam secundum ea, quae proponerentur, commissam.

5637) — *L.* 38. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Quaesitum est: utrum propriam demum rem, an et alienam promittere possit habere licere? Et magis est, ut et aliena promitti possit; quae res ita effectum habebit, si propria esse promissoris coeperit; quare si perseveraverit aliena, dicendum erit, stipulationem non committi, nisi poena adiecta sit, quum neque per eum, neque per successorem eius quidquam factum sit.

5638)—*L.* 69. *D. eod.* (*Ulp.*) Si homo mortuus sisti non potest, nec poena rei impossibilis committetur, quemadmodum si quis Stichum mortuum dare stipulatus, si datus non esset, poenam stipularetur.

5639) — *L.* 23. *pr. D. de receptis.* (IV. 8.) (*Ulp.*) Celsus ait: si arbiter intra Kalendas Septembres dari iusserit, nec datum erit, licet postea offeratur, attamen semel commissam poenam compromissi non evanescere, quoniam semper verum est, intra Kalendas datum non esse; sin autem oblatum acceperit, poenam petere non posse, doli exceptione removendum. Contra, ubi duntaxat dare iussus est.

5640) — *L.* 115. §. 2. *D. de V. O* (XLV. 1.) (*Papinian.*) Item si quis ita stipuletur: *si Pamphilum non dederis, centum dare spondes?* Pegasus respondit: non ante committi stipulationem, quam desiisset posse Pamphilus dari. Sabinus autem existimabat, ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum, et tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non steterit, quominus hominem daret, idque defendebat exemplo penus legatae; etenim heredem, si dari potuisset penum, nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit; idque utilitatis causa receptum est ob defuncti voluntatem et ipsius rei naturam. Itaque potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non a conditione coeperit, veluti: *si Pamphilum non dederis, tantum dare spondes?* sed ita coocepta sit stipulatio: *Pamphilum dare spondes? si non dederis, tantum dare spondes?* Quod sine dubio verum erit, quum id actum probatur, ut, si homo datus non fuerit, et homo, et pecunia debeatur. Sed et si ita cautum sit, ut sola pecunia non soluto homine debeatur, idem defendendum erit, quoniam fuisse voluntas probatur, ut homo solvatur, aut pecunia petatur.

Not. 8.

L. 23. *pr. in f. D. de receptis. Vid.* 5639.
L. 115. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 5640.

5641) — *L.* 16. *D. de transact.* (II. 15.) (*Hermogen.*) Qui fidem licitae transactionis rupit, non exceptione tantum summovebitur, sed et poenam, quam, si contra placitum fecerit, rato manente pacto stipulanti recte promiserat, praestare cogetur.

5642) — *L.* 17. *C. de transact.* (II. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum proponas, ab ea, contra quam supplicas, litem, quam tecum habuit, transactione decisam, eamque acceptis his, quae negotii dirimendi causa placuerat dari, nunc de conventione resiluisse, ac petas, vel pacto stari, vel data restitui, perspicis, si quidem de his reddendis, manente transactionis placito, statim stipulatione, si contra fecerit, prospexisti, et viginti quinque annis maior fuerit, quod exceptionem pacti et actionem datorum habeas; quodsi nihil tale convenit, exceptio tibi, non etiam eorum, quae dedisti, repetitio competit, parta securitate. (293.)

5643) — *L.* 40. *C. eod.* (*Gratian., Valentin. et Theod.*) Ubi pactum vel transactio scripta est, atque Aquilianae stipulationis et acceptilationis vinculis firmitas iuris innexa est, aut subsecutis secundum leges accommodandus est consensus, aut poena una eum his, quae data probantur, ante cognitionem causae, si adversarius hoc maluerit, inferenda est. (381.)

Not. 9.

L. 115. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 5640.

5644) — *L.* 12. *C. de contr. et comm. stipul.* (*Iustinian.*) Magnam legum veterum obscuritatem, quae protrahendarum litium magnam occasionem usque adhuc praebebat, amputantes sancimus, ut, si quis certo tempore facturum se aliquid vel daturum stipuletur, vel quae stipulator voluit promiserit, et adiecerit, quod, si statuto tempore minime haec perfecta fuerint, certam poenam dabit, sciat minime se posse debitor ad evitandam poenam adiicere, quod nullus eum admonuit, sed etiam citra ullam admonitionem eidem poenae pro stipulationis tenore fiet obnoxius, quum ea, quae promisit, ipse in memoria sua servare, non ab aliis sibi manifestari poscere debeat. (529.)

5645) — *L.* 23. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*African.*) Traiectitiae pecuniae nomine, si ad diem soluta non esset, poena, uti adsolet, ob operas eius, qui eam pecuniam peteret, in stipulationem erat deducta; is, qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat, deinde interposito tempore interpellare instituerat. Consultus respondit: eius quoque temporis, quo interpellatus non esset, poenam peti posse; amplius etiam si omnino interpellatus non esset; nec aliter non committi stipulationem, quam si per debitorem non stetisset, quo minus solveret, alioquin dicendum, et si is, qui interpellare coepisset, valetudine impeditus interpellare desisset, poenam non committi. De illo sane potest dubitari, si interpellatus ipse moram fecerit, an, quamvis pecuniam postea offerat, nihilo minus poena committatur? Et hoc rectius dicitur. Nam et si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dari iusserit, neque per eum, qui dare iussus sit, steterit, non committi poenam respondit; adeo ut et illud Servius rectissime existimaverit, si quando dies, qua pecunia daretur, sententia arbitri comprehensa non esset, modicum spatium

datum videri. Hoc idem dicendum, et cum quid ea lege venierit, ut, nisi ad diem pretium solutum fuerit, inemta res fiat.

5646) — *L.* 25. §. 1. 2. 3. *D. de receptis.* (IV. 8.) (*Ulp.*) — §. 1. Idem ait: si iusserit me tibi dare, et valetudine sis impeditus, quo minus accipias, aut alia iusta ex causa, Proculum existimare, poenam non committi, nec si post Kalendas, te parato accipere, non dem. Sed ipse recte putat, duo esse arbitri praecepta: unum pecuniam dari, aliud intra Kalendas dari. Licet igitur in poenam non committas, quod intra Kalendas non dederis, quoniam per te non stetit, tamen committis in eam partem, quod non das. — §. 2. Idem ait: nihil aliud esse, arbitri sententiae stare, quam id agere, quantum in ipso sit, ut arbitri pareatur sententiae. — §. 3. Idem Celsus ait: si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti, posse defendi, ipso iure poenam non committi.

5647) — *L.* 21. §. 8. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Si intra diem compromissi aditus arbiter post diem compromissi adesse iusserit, poena non committitur. — §. 9. Si quis ex litigatoribus ideo non adfuerit, quod valetudine vel reipublicae causa absentia impeditus sit, aut magistratu, aut alia iusta de causa, poenam committi, Proculus et Atilicinus aiunt; sed si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus; nam invitum non esse cogendum, Iulianus libro quarto Digestorum recte scribit; ipse autem nihilo minus poena absolvitur.

Not. 10.

5648) — *L.* 47. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Lucius Titius, accepta pecunia ad materias vendendas sub poena certa, ita ut, si non integras res praestiterit intra statuta tempora, in poenam conveniatur, partim datis materiis decessit. Quum igitur testator in poenam commiserit, neque heres eius reliquam materiam exhibuerit, an et in poenam, et in usuras conveniri possit? praesertim quum emtor, mutuatus pecuniam, usuras gravissimas expendit. Paulus respondit: ex contractu, de quo quaeritur, etiam heredem venditoris in poenam conveniri posse; in actione quoque ex emto officio iudicis post moram intercedentem usurarum pretii rationem haberi oportere.

L. 5. §. 3. *in f. D. de V. O. Vid.* 3754.

5649) — *L.* 5. §. 4. *D. eod.* (*Pompon.*) Idemque est de poena ex compromisso, si unus paruerit, alter non paruerit sententiae iudicis. Sed a coherede ei satisfieri debet; nec enim aliud in his stipulationibus sine iniuria stipulatoris constitui potest.

L. 85. §. 6. *D. eod. Vid.* 3740.

Not. 11.

L. 47. *D. de a. e. v. Vid.* 5648.

Not. 12.

L. 4. §. 1. *L.* 5. §. 3. *in f. D. de V. O. Vid.* 3746. 3754.

Not. 13.

L. 21. §. 8. *D. de receptis. Vid.* 5647.

5650) — *L.* 1. *C. de receptis arbitris* (II. 56.) (*Antonin.*) Ex sententia arbitri ex compromisso iure perfecto aditi appellari non posse, saepe rescriptum est, quia nec iudicati actio inde praestari potest, et ob hoc invicem poena promittitur, ut metu eius a placitis non recedatur. Sed si ultra diem compromisso comprehensum iudicatum est, sententia nulla est, nec ullam poenam committit, qui ei non paruerit. (213.)

5651) — *L.* 15. *D. de transact.* (II. 15.) (*Paulus.*) Pacto convento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet, sed consultius est, huic poenalem quoque stipulationem subiungere, quia rescisso forte pacto poena ex stipulatu peti potest.

Not. 14.

§. *ult. in f. J. de V. O. Vid.* 663.

5652) — *L.* 44. §. 6. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Paulus.*) Sed si navem fieri stipulatus sim, et si non feceris, centum, videndum, utrum duae stipulationes sint, pura et conditionalis, et existens sequentis conditio non tollat priorem, an vero transferat in se, et quasi novatio prioris fiat? Quod magis verum est.

§. 341.

Not. 1.

5653) — *Pr. J. de emt. vend.* (III. 23.) .... Nam quod arrhae nomine datur, argumentum est emtionis et venditionis contractae.

5654) — *Gaii instit.* III. 139. « *Emtio et venditio contrahitur* » cum de pretio convenerit, quamvis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit: nam quod arrhae nomine datur, argumentum est emtionis et venditionis contractae.

5655) — *L.* 35. *pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Gaius.*) Quod saepe arrhae nomine pro emtione datur, non eo pertinet, quasi sine arrha conventio nihil proficiat, sed ut evidentius probari possit, convenisse de pretio.

5656) — *L.* 2. *C. quando licet ab emt. discedere.* (IV. 45.) (*Dioclet. et Maximian.*) Perfectam emtionem atque venditionem re integra tantum pacto et consensu posse dissolvi, constat. Ergo si quidem arrhae nomine aurum datum sit, potes hoc solum secundum fidem pacti recuperare. Sin vero partem pretii persolvisti, ad ea, quae venditorem ex venditione oportet praestare, magis actionem, quam ad pretii quantitatem, quam te dedisse significas, habes.

5657) — *L.* 5. §. 15. *D. de instit. act.* (XIV. 3.) (*Ulp.*) Item si institor, quum oleum vendidisset, annulum arrhae nomine acceperit, neque eum reddat, dominum institoria teneri; nam eius rei causa, in quam praepositus est, contractum est, nisi forte mandatum ei fuit praesenti pecunia vendere. Quare si forte pignus institor ob pretium acceperit, institoriae locus erit.

5658) — *L.* 11. §. 6. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Is, qui vinum emit, arrhae nomine certam summam dedit; postea convenerat, ut emtio irrita fieret; Iulianus ex emto agi posse ait, ut arrha restituatur, utilemque esse actionem ex emto etiam ad distrahendam, inquit, emtionem. Ego illud quaero: si annulus datus sit arrhae nomine, et secuta emtione, pretioque

numerato, et tradita re annulus non reddatur, qua actione agendum est? utrum condicatur, quasi ob causam datus sit, et causa finita sit, an vero ex emto agendum sit? Et Iulianus dicit: ex emto agi posse; certe etiam condici poterit, quia iam sine causa apud venditorem est annulus.

Not. 2.

5659) — *L.* 3. *C. de a. e. v.* (IV. 49.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ex arrhali pacto personalis duntaxat actio paciscentibus praeparatur.

Not. 3.

L. 11. §. 6. *D. de a. e. v. Vid.* 5658.

Not. 4.

L. 7. §. 4. *D. de pactis. Vid.* 5487.
Pr. J. de emt. vend. Vid. 5664.

Not. 5 et 6.

L. 35. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 5655.
L. 2. *C. qu. lic. ab emt. discedere. Vid.* 5656.
L. 8. *D. de lege commiss. Vid.* 4626.

Not. 7.

5660) — *L.* 1. *C. de pactis inter emt. et vendit.* (IV. 54.) (*Antonin.*) Si ea lege praedium vendidisti, ut, nisi intra certum tempus pretium fuisset exsolutum, emtrix arrhas perderet, et dominium ad te pertineret, fides contractus servanda est. (216.)

5661)—*L.* 6. *pr. D. de leg. commiss.* (XVIII. 3.) (*Scaev.*) De lege commissoria interrogatus ita respondit: si per emtorem factum sit, quo minus legi pareretur, et ea lege uti venditor velit, fundos inemtos fore, et id, quod arrhae vel alio nomine datum esset, apud venditorem remansurum.

Not. 9.

5662) — *L.* 1. *C. de sponsalib.* (V. 1.) (*Dioclet. et Maximian.*) Alii desponsata renuntiare conditioni et nubere alii non prohibetur.

5663)—*L.* 5. *C. eod.* (*Leo et Anthem.*) Mulier iuris sui constituta arrharum sponsalium nomine usque ad duplum teneatur, id est in id, quod accepit, et aliud tantundem, nec amplius, si post completum vicesimum quintum annum, vel post impetratam veniam aetatis atque in competente iudicio comprobatam huiusmodi arrhas suscepit; in simplum autem, id est tantummodo in id, quod accepit, si minoris aetatis est, sive virgo, sive vidua sit, sive per se, sive per tutorem, aut curatorem, vel aliam personam easdem arrhas acceperit. Patrem vero vel matrem legitimae aetatis constitutos, sive simul, sive separatim arrhas pro filia susceperint, avum etiam vel proavum, si pro nepte vel pronepte, in duplum tantummodo convenit teneri. Quae ita custodiri censemus, si non propter personam, vel conditionem, vel aliam causam, legibus vel generalibus constitutionibus interdictam, futurum matrimonium constare prohibetur; tunc enim, quasi nullo facto, utpote sine causa, easdem arrhas praestitas tantummodo reddi consequens esse, praecipimus. His illud quoque adiicimus, ut, etiamsi legibus prohibitae non sint speratae nuptiae, post arrhas autem sponsalitias sponsa coniugium sponsi propter turpem, vel prodigam, vel impudicam conversationem, aut religionis vel sectae diversitatem recusaverit, vel eo, quod quasi vir coitum, ex quo spes sobolis oritur, facere non potuerit, vel ob aliam iustam excusationis causam, siquidem probatum fuerit, ante datas easdem arrhas sponsalitias hoc idem mulierem vel parentes eius cognovisse, sibi debeant imputare. Sin vero horum ignari sponsalitias arrhas susceperint, vel post arrhas datas aliqua iusta causa poenitentiae intercesserit, iisdem tantummodo redditis, super alterius simpli poena liberi custodiantur. Quae omnia simili modo etiam de sponsis super recipiendis necne arrhis praestitis custodiri censemus, quadrupli videlicet poena, quae in anterioribus legibus definita erat, in qua et arrharum quantitas imputabatur, cessante, nisi specialiter aliud ex communi consensu inter contrahentes de eadem quadrupli ratione placuerit. Extra definitionem autem huius legis si cautio poenam stipulationis continens fuerit interposita, ex utraque parte nullas vires habebit, quum in contrahendis nuptiis libera potestas esse debeat. (449.)

Not. 10.

5664) — *Pr. J. de emt. et vendition.* (III. 23.) Emtio et venditio contrahitur, simulatque de pretio convenerit, quamvis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhae nomine datur, argumentum est emtionis et venditionis contractae. Sed haec quidem de emtionibus et venditionibus, quae sine scriptura consistunt, obtinere oportet; nam nihil a nobis in huiusmodi venditionibus innovatum est. In iis autem, quae scriptura conficiuntur, non aliter perfectam esse venditionem et emtionem constituimus, nisi et instrumenta emtionis fuerint conscripta vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, a contrahentibus autem subscripta, et, si per tabelliones fiunt, nisi et completiones acceperint, et fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his, et poenitentiae locus est, et potest emtor vel venditor sine poena recedere ab emtione. Ita tamen impune eis recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc etenim subsecuto, sive in scriptis sive sine scriptis venditio celebrata est, is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emtor, perdit quod dedit, si vero venditor, duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum est.

L. 17. *in f. C. de fide instrum. Vid.* 1136.

Not. 11.

L. 11. §. 6. *D. de a. e. v. Vid.* 5658.
L. 2. *C. qu. licet ab emt. discedere. Vid.* 5656.

§. 342.

Not. 2.

5665) — *L.* 32. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Zeno.*) Ne cui liceat, qui aliquam domum alienam, vel locum, aut ergasterium nomine conductionis accepit, alteri, qui post eum domini voluntate ad eandem conductionem accessit, litem inferre, quasi rem illicitam aut agenti damnosam tentaverit, sed patere facultatem dominis, domos suas, vel ergasteria, vel loca cui voluerint locandi; ipsis nihilominus, qui con-

duxerint, ab omni super hoc molestia liberis conservandis, nisi forte pacta per scripturam specialiter inita cum dominis, vel cum his, qui postea conduxerint, legibus videlicet cognita, agentis intentionibus suffragentur. Quodsi quis huiusmodi controversiam sacris iussionibus interdictam crediderit commovendam, si privatus est, acriter caesus exsilii subeat poenam, si militat, decem librarum auri dispendio feriatur.

5666) — *L. 27. C. de fideiussoribus.* (VIII. 41.) (*Iustinian.*) Si fideiussor nullam quidem cautionem faciat, ostendens, se fideiussorem exstitisse, praesentibus autem tabulariis hoc confessus est, quod in fide sua eum suscepit, dubitabatur a palaestina advocatione, utrumne post duos menses liberetur, quasi sine scriptis fideiussione facta, secundum generalia edicta sublimissimae praetorianae sedis, an, utpote scriptura interveniente, teneatur? Et divisio alia introducebatur, si idem iuris esse debeat tam in publicis causis, quam in privatis. Sancimus itaque, nisi confessim litteris exposita fuerit a fideiussoribus et ex repraesentatione personarum, licet attestatio super hoc processerit, attamen adhuc sine scriptis esse fideiussionem, videlicet in causis privatis, existimari, et duobus mensibus effluentibus ab huiusmodi nexu fideiussores liberari, nisi in tempus certum data est fideiussio; tunc enim in tantum eam extendi, in quantum etiam attestatio fuerit expressa. Sin autem in publica causa interveniat, tunc omnimodo attestationem pro scriptura haberi. Multis etenim privilegiis propter publicas necessitates publico iuri praestitis, non abs re est, et nos huiusmodi praerogativam ei condonare. (531.)

5667) — *L. 23. C. ad SC. Vellei.* (IV. 29.) (*Iustinian.*) Antiquae iurisdictionis retia et difficillimos nodos resolventes, et supervacuas distinctiones exsulare cupientes sancimus, mulierem, si intercesserit, sive ab initio, sive postea aliquid accipiens, ut sese interponat, omnimodo teneri, et non posse senatusconsulti Velleiani uti auxilio, sive sine scriptis, sive per scripturam sese interposuerit. Sed siquidem in ipso instrumento intercessionis dixerit, sese aliquid accepisse et sic ad intercessionem venisse, et hoc instrumentum publice confectum inveniatur, et a tribus testibus consignatum, omnimodo esse credendum, eam pecunias vel res accepisse, et non esse ei ad senatusconsulti Velleiani auxilium regressum. Sin autem sine scriptis intercesserit, vel instrumento non sic confecto, tunc, si possit stipulator ostendere, eam accepisse pecunias vel res, et sic subiisse obligationem, repelli eam a senatusconsulti iuvamine. Sin vero hoc minime fuerit ab eo approbatum, tunc mulieri superesse auxilium, et antiquam actionem adversus eum servari, pro quo mulier intercessit, vel ei actionem parari. — §. 1. Sed si minus idoneae mulieri constitutae aliquis pecunias vel res dederit, ut pro eo sese obligaret, mulieri quidem, quae revera haec accepit, nullus pateat aditus ad senatusconsulti auctoritatem, credituri autem liceat adversus eam venire, et quod potest ab ea exigere, et in reliquum antiquum debitorem aggredi, vel in partem, si aliquid a muliere possit accipere, vel in totum, si ea penitus inopia fatigetur. — §. 2. Ne autem mulieres perperam sese pro aliis interponant, sancimus non aliter eas in tali contractu posse pro aliis se obligare, nisi instrumento publice confecto et a tribus testibus subsignato accipiant homines a muliere pro aliis confessionem; tunc enim tantummodo eas obligari, et sic omnia tractari, quae de intercessionibus feminarum vel veteribus legibus cauta, vel ab imperiali auctoritate introducta sunt. Sin autem extra eandem observationem mulieres acceperint intercedentes, pro nihilo habeatur huiusmodi scriptura vel sine scriptis obligatio, tanquam nec confecta, nec penitus scripta, ut nec senatusconsulti auxilium imploretur, sed sit libera et absoluta, quasi penitus nullo in eadem causa subsecuto.

Not. 3.

5668) — *L. 7. pr. §. 1-4. D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Iuris gentium conventiones quaedam actiones pariunt, quaedam exceptiones. — §. 1. Quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus, et emtio venditio, locatio conductio, societas, commodatum, depositum, et ceteri similes contractus. — §. 2. *Vid.* 1766. — §. 3. *Vid.* 1232. — §. 4. *Vid.* 5487.

Not. 4.

L. 1. pr. D. de praescr. verbis. Vid. 1764.
L. 2. 3. 4. D. eod. Vid. 322. 323. 324.

Not. 5.

L. 7. §. 4. D. de pactis. Vid. 5487.
5669) — *L. 45. D. eod.* (*Hermogen.*) Divisionis placitum nisi traditione vel stipulatione sumat effectum, ad actionem, ut nudum pactum, nulli prodesse poterit.

Not. 7.

Pauli sent. rec. II. 14. 1. *Vid.* 3873.
L. 8. in f. D. de praescr. verbis. Vid. 136.
5670) — *L. 15. D. eod.* (*Ulp.*) Solent, qui noverunt servos fugitivos alicubi celari, indicare eos dominis, ubi celentur; quae res non facit eos fures. Solent etiam mercedem huius rei accipere, et sic indicare; nec videtur illicitum esse hoc, quod datur. Quare qui accepit, quia ob causam accepit, nec improbam causam, non timet condictionem. Quodsi solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob indicium, hoc est ut, si indicasset, apprehensusque esset fugitivus, certum aliquod daretur, videamus, an possit agere? Et quidem conventio ista non est nuda, ut quis dicat ex pacto actionem non oriri, sed habet in se negotium aliquod; ergo civilis actio oriri potest, id est praescriptis verbis; nisi si quis et in hac specie de dolo actionem competere dicat, ubi dolus aliquis arguatur.

§. 343.

Not. 2.

L. 8. in f. D. de praescr. verb. Vid. 136.
5671) — *L. 20. §. 1. D. de pactis dotalibus.* (XXIII. 4.) (*Paulus.*) Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid vult pacisci et ignorante muliere, sicut et stipulari potest; legem enim suae rei dicit. Postquam vero dederit, pacisci consentiente muliere debet.

5672) — *L. 48. D. de pactis.* (II. 14.) (*Gaius.*) In traditionibus rerum quodcunque pactum sit, id valere, manifestissimum est.

Not. 3.

5673) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si tibi decem mutuo dem, et paciscar ut viginti mihi debeantur, non nascitur obligatio ultra decem. Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit.

5674) — *L.* 11. §. 1. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Si tibi dedero decem sic, ut novem debeas, Proculus ait, et recte, non amplius te ipso iure debere, quam novem. Sed si decem dedero, ut undecim debeas, putat Proculus, amplius, quam decem, condici non posse.

Not. 5.

5675) — *Pr. J. de V. O.* (III. 15.) Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione et responsione, cum quid dari fierive nobis stipulamur. Ex qua duae proficiscuntur actiones, tam condictio certi, si certa sit stipulatio, quam ex stipulatu, si incerta; quae hoc nomine inde utitur, quia stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a stipite descendens.

§. 1. *J. eod. Vid.* 1123.

Not. 6.

Gaii instit. III. 93. *Vid.* 1120.

Not. 7.

5676) — *L.* 1. §. 2. 6. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) — §. 2. *Vid.* 1124. — §. 6. Eadem, an alia lingua respondeatur, nihil interest. Proinde si quis latine interrogaverit, et respondeatur ei graece, dummodo congruenter respondeatur, obligatio constituta est. Idem per contrarium. Sed utrum hoc usque ad Graecum sermonem tantum protrahimus, an vero et ad alium, Poenum forte, vel Assyrium, vel cuius alterius linguae? dubitari potest. Et exstat scriptura Sabini, sed et verum patitur, ut omnis sermo contineat verborum obligationem, ita tamen, ut uterque alterius linguam intelligat, sive per se, sive per verum interpretem.

§. 1. *J. eod. Vid.* 1123.

L. 10. *L.* 14. *C. de contr. et committ. stipul. Vid.* 1125. 1990.

Not. 8.

L. 75. §. 10. *L.* 105. *D. de V. O. Vid.* 5471. 5472.

Not. 9.

L. 25. §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 5470.

5677) — *L.* 11. §. 2. *D. de a. e. v. Vid.* 4702.

5678) — *L.* 30. §. 1. *D. eod.* (*African.*) Si sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris, etiam prius, quam evincatur, utiliter me ex emto acturum putavit in id, quanti mea intersit, meam esse factam; quamvis enim alioquin verum sit, venditorem hactenus teneri, ut rem emtori habere liceat, non etiam ut eius faciat, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum, qui sciens alienam, non suam, ignoranti vendiderit. Idem est maxime, si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

L. 1. *pr. D. de rerum permutatione. Vid.* 5699.

Not. 10.

5679) — *L. un.* §. 3. *C. de rei uxor. act.* (V. 13.) (*Iustinian.*) Primum itaque quid naturale sit ex stipulatu actionis, exponatur, et ita, si quid ex actione rei uxoriae supervenerit, addatur. Sciendum itaque est, edictum Praetoris, quod de alterutro introductum est, in ex stipulatu actione cessare, ita ut uxor et a marito relicta accipiat, et dotem consequatur, nisi specialiter pro dote ei maritus ea dereliquit, quum manifestissimum sit, testatorem, qui non hoc addiderit, voluisse eam utrumque consequi. (530.)

Not. 12.

5680) — *L.* 75. §. 7. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Qui id, quod in faciendo aut non faciendo consistit, stipulatur, incertum stipulari videtur; in faciendo, veluti fossam fodi, domum aedificari, vacuam possessionem tradi; in non faciendo, veluti per te non fieri, quo minus mihi per fundum tuum ire agere liceat, per te non fieri, quo minus mihi hominem Erotem habere liceat.

5681) — *L.* 71. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum quid ut fiat, stipulamur poenam, sic recte concipiemus: *si ita factum non erit;* cum quid ne fiat, sic: *si adversus id factum sit.*

5682) — *L.* 137. §. 7. *D. eod.* (*Venul.*) Si ut aliquid fiat stipulemur, et usitatius et elegantius esse, Labeo ait, sic subiici poenam: *si ita factum non erit;* et cum quid ne fiat stipulemur, tunc hoc modo: *si adversus ea factum erit;* et cum alia fieri, alia non fieri coniuncte stipulemur, sic comprehendendum: *si ita non feceris, si quid adversus ea feceris.*

Not. 13.

5683) — *L.* 38. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis dolum malum promissoris heredisque eius abesse velit, sufficere dicimus, *abesse abfuturumque esse* stipulari; si vero de plurium dolo cavere velit, necessarium esse adiici: *cui rei dolus malus non absit vel non abfuerit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondes?*

5684) — *L.* 53. *D. eod.* (*Iulian.*) Stipulationes commodissimum est ita componere, ut, quaecunque specialiter comprehendi possunt, contineantur, doli autem clausula ad ea pertineat, quae in praesentia occurrere non possunt, et ad incertos casus pertinent.

5685) — *L.* 119. *D. eod.* (*Papinian.*) Doli clausula, quae stipulationibus subiicitur, non pertinet ad eas partes stipulationis, de quibus nominatim cavetur.

L. 22. *D. eod. Vid.* 5584.

Not. 14.

L. 4. *pr.* §. 1. *D. de usuris. Vid.* 1154. 3843.

5686) — *L.* 3. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Pompon.*) Si emtor vacuam possessionem tradi stipulatus sit, et ex stipulatu agat, fructus non venient in eam actionem, quia et qui fundum tradi stipularetur, vacuam quoque possessionem tradi oportere, stipulari intelligitur, nec tamen fructuum praestatio ea stipulatione continetur; neque rursus plus debet esse in stipulatione, sed ex emto superesse ad fructuum praestationem.

Not. 15.

Pr. J. de V. O. Vid. 5675.

5687) — *Gaii instit.* III. 128. Litteris obligatio fit veluti in *nominibus* transcripticiis. Fit *autem* nomen transcripticium duplici modo : vel a re in personam, vel a persona in personam.— 129. (*A re in personam tran*)scriptio fit, veluti si id quod ex emtionis causa aut conductionis aut societatis mihi debeas, id expensum tibi tulero. — 130. A persona in personam transcriptio fit; veluti si id quod mihi Titius debet, tibi id expensum tulero, id est, si Titius te delegaverit mihi. — 131. Alia causa est eorum nominum, quae arcaria vocantur : in his enim *rerum* non litterarum obligatio consistit, quippe non aliter valent, quam si numerata sit pecunia; numeratio autem *pecuniae iure naturali* facit obligationem. Qua de causa recte dicemus arcaria nomina nullam facere obligationem, sed obligationis factae testimonium praebere.— 132. Unde proprie dicitur arcariis nominibus etiam peregrinos obligari, quia non ipso nomine, sed numeratione pecuniae obligantur : quod genus obligationis iuris gentium est. — 133. Transcripticiis vero nominibus an obligentur peregrini, merito quaeritur, quia quodammodo iuris civilis est talis obligatio : quod Nervae placuit. Sabino autem et Cassio visum est, si a re in personam fiat nomen transcripticium, etiam peregrinos obligari; si vero a persona in personam, non obligari. — 134. Praeterea litterarum obligatio fieri videtur chirographis et syngraphis, id est, si quis debere se aut daturum se scribat : ita scilicet, si eo nomine stipulatio non fiat. Quod genus obligationis proprium peregrinorum est.

5688) — *Vat. fragm.* 329. Sub conditione cognitor non recte datur, non magis quam mancipatur, aut acceptum vel expensum fertur. Nec ad rem pertinet, an ea conditio sit inserta, quae, non expressa, facile inesse videatur.

§. 344.

Not. 1.

5689) — *L. 6. C de rerum permutatione et praescriptis verbis.* (IV. 64.) (*Dioclet. et Maximian.*) Rebus certa lege traditis, si huic non pareatur, praescriptis verbis incertam civilem dandam actionem, iuris auctoritas demonstrat.

L. 9. 22. C. de donat. Vid. 1291. 1292.

Not. 2.

L. 8. L. 24. D. de praescriptis verbis et in factum actionibus. Vid. 136. 3855.

5690) — *L. 19. §. 2. D. de precario.* (XLIII. 26.) (*Iulian.*) Cum quid precario rogatum est, non solum interdicto uti possumus, sed et incerti condictione, id est praescriptis verbis.

5691) — *L. 5. §. 1. D. de praescr. verbis,* (XIX. 5.) (*Paulus.*) Et si quidem pecuniam dem, ut rem accipiam, emtio et venditio est; sin autem rem do, ut rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emtionem esse, dubium non est, nasci civilem obligationem, in qua actione id venit, non ut reddas, quod acceperis, sed ut damneris mihi, quanti interest mea, illud, de quo convenit, accipere, vel si meum recipere velim, repetam, quod datum est, quasi ob rem datum, re non secuta. Sed si scyphos tibi dedi, ut Stichum mihi dares, periculo meo Stichus erit, ac tu duntaxat culpam praestare debes. Explicitus est articulus ille : do ut des.

L. 5. §. 2. 4. D. eod. Vid. 1769. 1155.

L. 6. D. eod. Vid. 1277.

5692) — *L. 7. D. eod.* (*Papinian.*) Si tibi decem dedero, ut Stichum manumittas, et cessaveris, confestim agam praescriptis verbis, ut solvas, quanti mea interest; aut si nihil interest, condicam tibi, ut decem reddas.

5693) — *L. 9. D. eod.* (*Papinian.*) Ob eam causam accepto liberatus, ut nomen Titii debitoris delegaret, si fidem contractus non impleat, incerti actione tenebitur, itaque iudicis officio non vetus obligatio restaurabitur, sed promissa praestabitur, aut condemnatio sequetur.

5694)—*L. 10. D. eod.* (*Iavolen.*) Partis tertiae usumfructum quis legavit uxori; heredis bona ab eius creditoribus distracta sunt, et pecuniam, quae ex aestimatione partis tertiae fiebat, mulier accepit fruendi causa, et per ignorantiam stipulatio praetermissa est. Quaero : an ab herede mulieris pecunia, quae fruendi causa data est, repeti possit, et qua actione? Respondi : in factum actionem dari debere.

5695) — *L. 13. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus libro undecimo Digestorum scribit : si tibi areae meae dominium dedero, ut insula aedificata partem mihi reddas, neque emtionem esse, quia pretii loco partem rei meae recipio, neque mandatum, quia non est gratuitum, neque societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suae dominus esse desinit. Sed si puerum docendum, vel pecus pascendum tibi dedero, vel puerum nutriendum ita, ut, si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur, abhorrere haec ab area eo, quod hic dominus esse non desinit, qui prius fuit; competit igitur pro socio actio. Sed si forte puerum dominii tui fecero, idem se, quod in area, dicturum, quia dominium desinit ad primum dominum pertinere. Quid ergo est? In factum putat actionem Iulianus dandam, id est praescriptis verbis. Ergo si quis areae dominium non transtulerit, sed passus sit te sic aedificare, ut communicaretur vel ipsa, vel pretium, erit societas; idemque, et si partis areae dominium transtulerit, partis non, et eadem lege aedificare passus sit.

L. 15. D. eod. Vid. 5670.

5696) — *L. 16. D. eod.* (*Pompon.*) Permisisti mihi cretam eximere de agro tuo ita, ut eum locum, unde exemissem, replerem; exemi, nec repleo. Quaesitum est : quam habeas actionem? Sed certum est, civilem actionem incerti competere. Si autem vendidisti cretam, ex vendito ages. Quodsi post exemtionem cretae replevero, nec patiaris me cretam tollere, tum agam ad exhibendum, quia mea facta est, quum voluntate tua exemta sit. — §. 1. Permisisti mihi, ut sererem in fundo tuo et fructus tollerem; sevi, nec pateris me fructus tollere. Nullam iuris civilis actionem esse, Aristo ait; an in factum dari debeat? deliberari posse; sed erit de dolo.

5697)—*L. 17. pr. et §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Si gratuitam tibi habitationem dedero, an commodati agere possim? Et Vivianus ait : posse. Sed est tutius, praescriptis verbis agere. — §. 3. Si, quum unum bovem haberem, et vicinus unum, placuerit inter nos, ut per denos dies ego ei, et ille mihi bovem commodaremus, ut opus faceret, et apud alterum bos perierit, commodati non

competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum, verum praescriptis verbis agendum est.

5698) — *L. 25. D. eod.* (*Marcian.*) Si operas fabriles quis servi sui vice mutua dedisset, ut totidem reciperet, posse eum praescriptis verbis agere, sicuti si paenulas dedisset, ut tunicas acciperet. Nec esse hoc contrarium, quod, si per errorem operae indebitae datae sunt, ipsae repeti non possunt; nam aliud dando, ut aliud reddatur, obligari iure gentium possumus. Quod autem indebitum datur, aut ipsum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere; quorum neutro modo operae repeti possunt.

5699)—*L. 1. D. de rer. permut.* (XIX. 4.) (*Paulus.*) Sicut aliud est vendere, aliud emere, alius emtor, alius venditor, ita pretium aliud, aliud merx. At in permutatione discerni non potest, uter emtor vel uter venditor sit, multumque differunt praestationes. Emtor enim, nisi nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito; venditori sufficit ob evictionem se obligare, possessionem tradere, et purgari dolo malo; itaque si evicta res non sit, nihil debet. In permutatione vero, si utrinque pretium est, utriusque rem fieri oportet; si merx, neutrius; sed quum debeat et res et pretium esse, non potest inveniri, quid eorum merx et quid pretium sit, nec ratio patitur, ut una eademque res et veneat, et pretium sit emtionis. — §. 1. Unde si ea res, quam acceperim, vel dederim, postea evincatur, in factum dandam actionem respondetur. — §. 2. Item emtio ac venditio nuda consentientium voluntate contrahitur, permutatio autem ex re tradita initium obligationi praebet; alioquin si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus; quod in his duntaxat receptum est, quae nomen suum habent, ut in emtione, venditione, conductione, mandato. — §. 3. Ideoque Pedius ait: alienam rem dantem nullam contrahere permutationem. — §. 4. Igitur ex altera parte traditione facta, si alter rem nolit tradere, non in hoc agemus utique, quod interest nostra illam rem accepisse, de qua convenit, sed ut res nostra contra nobis reddatur, condictioni locus est, quasi re non secuta.

5700)—*L. 7. C. de rer. permut.* (IV. 64.) (*Dioclet. et Maximian.*) Emtionem rebus fieri non posse, pridem placuit. Igitur quum frumenti certam modiationem Callimacho et Acamato te dedisse, ut tibi repraesentent olei designatum pondus, asseveres, si placitis citra stipulationis solennitatem non exhibeant fidem, quantum dedisti causa non secuta condicere pro desiderio tuo potes.

5701) — *L. un. C. de suffragio.* (IV. 3.) (*Theod., Arcad. et Honor.*) Si qui desideria sua explicare cupientes ferri sibi a quoquam suffragium postulaverint, et ob referendam vicem se sponsione constrinxerint, promissa restituant, quum ea, quae optaverint, consequantur; si artibus moras nectant, ad solutionem debiti coarctandi sunt.—§. 1. Et si quid eo nomine in auro, vel argento, vel ceteris rebus mobilibus datum fuerit, traditio sola sufficiet, et contractus habebit perpetuam firmitatem, quoniam collatio rei mobilis inita integra fide ac ratione cumulatur. —§. 2. Quodsi praedia rustica vel urbana placitum continebit, scriptura, quae ea in alium transferat, emittatur, sequatur et traditio corporalis, et rem fuisse completam, gesta testentur; aliter enim ad novum dominum transire non possunt, neque de vetere iure discedere. — §. 3. Quodsi quis, dum solo commonitorio de suffragio nititur, bona duxerit occupanda, reus temeritatis ac violentiae retinebitur, ac in statum pristinum possessio reducetur, eo a petitione excluso, qui non dubitavit invadere, quod petere debuisset. (394.)

L. 8. D. de praescr. verb. Vid. 130.

5702) — *L. 12. D. eod.* (*Procul.*) Si vir uxori suae fundos vendidit, et in venditione comprehensum est, convenisse inter eos, si ea nupta ei esse desiisset, ut eos fundos, si ipse vellet, eodem pretio mulier transcriberet viro, in factum existimo iudicium esse reddendum; idque et in aliis personis observandum est.

5703) — *L. 20. D. eod.* (*Ulp.*) Apud Labeonem quaeritur: si tibi equos venales experiendos dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris, et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio? Et puto verius esse, praescriptis verbis agendum; nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares. — §. 1. Item apud Melam quaeritur: si mulas tibi dedero, ut experiaris, et si placuissent, emeres, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid prestares, deinde mulae a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces, an merces tantum? Et ait Mela: interesse, utrum emtio iam erat contracta, an futura, ut, si facta, pretium petatur, si futura, merces petatur. Sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emtio, competere ex vendito actionem; si vero nondum perfecta esset, actionem talem, qualem adversus desultorem dari. — §. 2. *Vid.* 1654.

5704)—*L. 15. D. de cond. c. d. c. n. s.* (XII. 4.) (*Pompon.*) Quum servus tuus in suspicionem furti Attio venisset, dedisti eum in quaestionem sub ea causa, ut, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi; is eum tradidit Praefecto vigilum, quasi in facinore deprehensum; Praefectus vigilum eum summo supplicio affecit. Ages cum Attio, dare eum tibi oportere, quia et ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait: posse etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit, quominus exhiberet. Sed Proculus: dari oportere ita, ait, si fecisses eius hominem; quo casu ad exhibendum agere te non posse; sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum cum eo, quia re aliena ita sit usus, ut sciret, se invito domino uti, aut dominum, si sciret, prohibiturum esse.

L. 19. in f. D. de precario. Vid. 5690.

5705) — *L. 1. §. 1. 2. D. de praescr. verb.* (XIX. 5.) (*Papinian.*) — §. 1. Domino mercium in magistrum navis, si sit incertum, utrum navem conduxerit, an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum esse dandam, Labeo scribit. — §. 2. Item si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum, neque commodatum erit, sed non exhibita fide in factum civilis subiicitur actio.

5706) — *L. 13. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si tibi rem vendendam certo pretio dedissem, ut, quo pluris vendidisses, tibi haberes, placet, neque mandati, neque pro socio esse actionem, sed in factum, quasi alio negotio gesto, quia et mandata gratuita esse debent, et societas non vide-

tur contracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit.

5707) — *L.* 17. §. 1. 2. 3. *D. de pr. verb.* (*Ulp.*) — §. 1. *Vid.* 75. — §. 2. Papinianus libro octavo Quaestionum scripsit : si rem tibi inspiciendam dedi, et dicas, te perdidisse, ita demum mihi praescriptis verbis actio competit, si ignorem, ubi sit; nam si mihi liqueat, apud te esse, furti agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Secundum haec, si cui inspiciendum dedi, sive ipsius causa sive utriusque, et dolum et culpam mihi praestandam esse dico propter utilitatem, periculum non; si vero mei duntaxat causa datum est, dolum solum, quia prope depositum hoc accedit. — §. 3. *Vid.* 76.

5708) — *L.* 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Si apud te pecuniam deposuerim, ut dares Titio, si fugitivum meum reduxisset, nec dederis, quia non reduxit, si pecuniam mihi non reddas, melius est, praescriptis verbis agere. Non enim ambo pecuniam, ego et fugitivarius, deposuimus, ut quasi apud sequestrem sit depositum.

5709) — *L.* 19. *D. eod.* (*Ulp.*) Rogasti me, ut tibi nummos mutuos darem; ego quum non haberem, dedi tibi rem vendendam, ut pretio utereris. Si non vendidisti, aut vendidisti quidem, pecuniam autem non accepisti mutuam, tutius est ita agere, ut Labeo ait, praescriptis verbis, quasi negotio quodam inter nos gesto proprii contractus. — §. 1. Si praedium pro te obligavero, deinde placuerit inter nos, ut mihi fideiussorem praestares, nec facias, melius esse dico, praescriptis verbis agi, nisi merces intervenerit; nam si intervenit, ex locato esse actionem.

5710) — *L.* 22. *D. eod.* (*Gaius.*) Si tibi polienda sarcieodave vestimenta dederim, si quidem gratis hanc operamte suscipiente, mandati est obligatio; si vero mercede data aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur. Quodsi neque gratis hanc operam susceperis, neque protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit, placet, quasi de novo negotio in factum dandum esse iudicium, id est praescriptis verbis.

5711) — *L.* 23. *D. eod.* (*Alfenus.*) Duo secundum Tiberim quum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus annulum ostendit, ut respiceret; illi excidit annulus, et in Tiberim devolutus est. Respondit : posse agi cum eo in factum actione.

L. 6. *D. de rescind. vend. Vid.* 4632.

5712) — *L.* 2. *C. de pact. int. emt. et vendit.* (IV. 54.) (*Alexand.*) Si fundum parentes tui ea lege vendiderunt, ut, sive ipsi, sive heredes eorum emtori pretium quandocunque vel intra certa tempora obtulissent, restitueretur, teque parato satisfacere conditioni dictae heres emtoris non paret, ut contractus fides servetur, actio praescriptis verbis vel ex vendito tibi dabitur, habita ratione eorum, quae post oblatam ex pacto quantitatem ex eo fundo ad adversarium pervenerunt. (222.)

5713) — *L.* 6. *C. de iure dot.* (V. 12.) (*Maximinus.*) Avia tua eorum, quae pro filia tua in dotem dedit, etsi verborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conventionis ad te, si heres exstitisti, transmittere potuit. Nec enim eadem causa est patris et matris paciscentium, quippe, matris pactum actionem praescriptis verbis constituit, patris dotis actionem profectitiae nomine competentem conventione simplici minime creditur innovare. (230.)

5714) — *L.* 8. *C. de rer. permut.* (IV. 64.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ea lege rebus donatis Candido, ut, quod placuerat, menstruum seu annuum tibi praestaret, quum huiusmodi conventio non nudi pacti nomine censeatur, sed rebus propriis dictae legis substantia muniatur, ad implendum tibi placitum, sicut postulas, praescriptis verbis competit actio.

5715) — *L.* 6. *C. de transact.* (II. 4.) (*Alexand.*) Quum mota inofficiosi querela matrem vestram cum diversa parte transegisse ita, ut partem bonorum susciperet, et ea lite discederet, proponatis, instaurari quidem semel omissam querelam per vos, qui matri heredes exstitistis, iuris ratio non sinit, verum si fides placitis praestita non est, in id, quod interest, diversam partem recte convenietis; aut enim stipulatio conventioni subdita est, et ex stipulatu actio competit, aut, si omissa verborum obligatio est, utilis actio, quae praescriptis verbis rem gestam demonstrat, danda est. (230.)

L. 6. *C. de rer. permut. Vid.* 5689.

Nov. 3.

L. 24. *D. depositi. Vid.* 3640.

5716) — *L.* 25. *D. eod.* (*Papinian*) Die sponsaliorum aut postea res oblatas puellae, quae sui iuris fuit, pater suscepit; heres eius, ut exhibeat, recte convenietur etiam actione depositi. — §. 1. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet, depositam ad usus proprios convertit, post moram in usuras quoque iudicio depositi condemnandus est.

5717) — §. 4. 5. *J. de locat. et conductione.* (III. 24.) — §. 4. Item quaeritur, si cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certaeque formae annulos ei faceret, et acciperet, verbi gratia, aureos decem, utrum emtio et venditio, an locatio et conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiae quidem emtionem et venditionem contrahi, operae autem locationem et conductionem. Sed placuit, tantum emtionem et venditionem contrahi. Quodsi suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio et conductio sit. — §. 5. Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet, et si quid in lege praetermissum fuerit, id ex bono et aequo debet praestare. Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti, aut iumenti mercedem aut dedit, aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet; quam si praestiterit; et aliquo casu eam rem amiserit, de restituenda ea re non tenebitur.

5718) — *Gaii instit.* III. 146. Item si gladiatores ea lege tibi tradiderim ut, in singulos qui integri exierint, pro sudore denarii xx mihi darentur; in eos vero singulos qui occisi aut debilitati fuerint, denarii mille, quaeritur utrum emtio et venditio, an locatio et conductio contrahatur. Et magis placuit eorum qui integri exierint, locationem et conductionem contractam videri; at eorum qui occisi aut debilitati sunt, emtionem et venditionem esse. idque ex

accidentibus apparet, tamquam sub conditione facta cuiusque venditione *aut* locatione. Iam enim non dubitatur quin sub conditione res veniri aut locari possint.

Not. 4.

L. 7. §. 2. *D. de pactis. Vid.* 1766.
L. 1. §. 2. *D. de rer. permut. Vid.* 5690.
L. 5. §. 2. *in f. D. de praescr. verb. Vid.* 1769.
L. 13. *pr. L.* 18. 19. *D. eod. Vid.* 5706. 5708. 5709.

5719) — *L.* 26. *D. eod.* (*Pompon.*) Si tibi scyphos dedi, ut eosdem mihi redderes, commodati actio est; si, ut pondus argenti redderes, quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem praescriptis verbis, tam boni argenti, quam illi scyphi fuerunt. Sed si, ut vel hos scyphos, vel ut eiusdem ponderis argentum dares, convenit, idem dicendum est.

5720) — *L.* 3. *C. de rer. permut.* (IV. 64.) (*Diocl. et Maximian.*) Ex placito permutationis, nulla re secuta, constat nemini actionem competere, nisi stipulatio subiecta ex verborum obligatione quaesierit partibus actionem.
L. 6. *C. eod. Vid.* 5689.

5721) — *L.* 16. *D. de cond. c. d. c. n. s.* (XII. 4.) (*Celsus.*) Dedi tibi pecuniam, ut mihi Stichum dares; utrum id contractus genus pro portione emtionis et venditionis est? an nulla hic alia obligatio est, quam ob rem dati, re non secuta? in quod proclivior sum; et ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum, quod ideo tibi dedi, ut mihi Stichum dares. Finge alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse; repetere a te pecuniam potero, quia hominem accipientis non feceris; et rursus si tuus est Stichus, et pro evictione eius promittere non vis, non liberaberis, quo minus a te pecuniam repetere possim.

Not. 5.

L. 48. *D. de pactis. Vid.* 5672.
L. 8. *in f. D. de praescr. verb. Vid.* 136.

Not. 6.

5722) — *L.* 1. *pr. D. de condict. causa data, c. non secuta.* (XII. 4.) (*Ulp.*) Si ob rem non inhonestam data sit pecunia, puta ut filius emanciparetur, vel servus manumitteretur, vel a lite discederetur, causa secuta repetitio cessat.

5723) — *L.* 3. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si tibi dedero, ut Stichum manumittas, si non facis, aut si me poeniteat, condicere possum.

5724) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si pecuniam ideo acceperis, ut Capuam eas, deinde parato tibi ad proficiscendum conditio temporis vel valetudinis impedimento fuerit, quo minus proficisceris, an condici possit? videndum. Et quum per te non steterit, potest dici, repetitionem cessare; sed quum liceat poenitere ei, qui dedit, procul dubio repetetur id, quod datum est, nisi forte tua intersit, non accepisse te ob hanc causam pecuniam; nam si ita res se habeat, ut, licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris, ut necesse habeas proficisci, vel sumtus, qui necessarii fuerunt ad profectionem, iam fecisti, ut manifestum sit, te plus forte, quam accepisti, erogasse, condictio cessabit; sed si minus erogatum sit, condictio locum habebit, ita tamen, ut indemnitas tibi praestetur eius, quod expendisti. — §. 1. Si servum quis tradiderit alicui ita, ut ab eo intra certum tempus manumitteretur, si poenituerit eum, qui tradidit, et super hoc eum certioraverit, et fuerit manumissus post poenitentiam, attamen actio propter poenitentiam competit ei, qui dedit. Plane si non manumiserit, constitutio succedit, facitque eum liberum, si nondum poenituerat eum, qui in hoc dedit. — §. 2. Item si quis dederit Titio decem, ut servum emat et manumittat, deinde poeniteat, si quidem nondum emtus est, poenitentia dabit condictionem, si hoc ei manifestum fecerit, ne, si postea emat, damno afficiatur; si vero iam sit emtus, poenitentia non facit iniuriam ei, qui redemit, sed pro decem, quae accepit, ipsum servum, quem emit, restituet, aut si ante decessisse proponatur, nihil praestabit, si modo per eum factum non est. Quodsi fugit, nec culpa eius contigit, qui redemit, nihil praestabit; plane repromittere eum oportet, si in potestatem suam pervenerit, restituturum.—§. 3. Sed si acceperit pecuniam, ut servum manumittat, isque fugerit prius, quam manumittatur, videndum, an condici possit, quod accepit? Et si quidem distracturus erat hunc servum, et propter hoc non distraxit, quod acceperat, ut manumittat, non oportet ei condici. Plane cavebit, ut, si in potestatem suum pervenerit servus, restituat id, quod accepit, et eo minus, quo vilior servus factus est propter fugam. Plane si adhuc eum manumitti velit is, qui dedit, ille vero manumittere nolit propter fugam offensus, totum, quod accepit, restituere eum oportet. Sed si eligat is, qui decem dedit, ipsum servum consequi, necesse est aut ipsum ei dari, aut quod dedit restitui. Quodsi distracturus non erat eum, oportet id, quod accepit, restitui, nisi forte diligentius eum habiturus esset, si non accepisset, ut manumitteret; tunc enim non est aequum, eum et servo, et toto pretio carere. — §. 4. Sed si, ubi accepit, ut manumitteret, deinde servus decesserit, siquidem moram fecit manumissioni, consequens est ut dicamus, refundere eum quod accepit; quodsi moram non fecit, sed quum profectus esset ad Praesidem, vel apud quem manumittere posset, servus in itinere decessit, verius est, siquidem distracturus erat, vel eo quoque ipse usurus, oportere dici, nihil eum refundere debere. Enim vero si nihil eorum facturus erat, ipsi adhuc servum obiisse; decederet enim, etsi non accepisset, ut manumitteret; nisi forte profectio manumissionis gratia morti causam praebuit, ut vel a latronibus sit interfectus, vel ruina in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non perisset, nisi manumissionis causa proficisceretur.
L. 5. §. 1. *D. de praescr. verb. Vid.* 5691.

Not. 7.

L. 6. *C. de transact. Vid.* 5713.

5725) — *L.* 33. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Si pro fundo, quem petebas, praedium certis finibus liberum dari transactionis causa placuit, nec eo tempore minor annis viginti quinque fuisti, licet hoc praedium obligatum post vel alienum pro parte fuerit probatum, instaurari decisam litem prohibent iura. Ex stipulatione sane, si placita servari secuta est, vel si

non intercesserit, praescriptis verbis actione civili subdita apud rectorem provinciae agere potes. Si tamen res ipsas apud te constitutas, ob quarum quaestionem litis intercessit decisio, fiscus vel alius a te vindicavit, nihil petere potes.

Not. 9.

5726) — *L.* 5. §. 1. 5. *D. de praescr. verb.* (XIX. 5.) (*Paulus.*) — §. 1. *Vid.* 5691. — §. 5. Si ergo haec sunt, ubi de faciendo ab utroque convenit, et in proposita quaestione idem dici potest, et necessario sequitur, ut eius fiat condemnatio, quanti interest mea servum habere, quem manumisi. An deducendum erit, quod libertum habeo? Sed hoc non potest aestimari.

L. 6. 7. 9. *D. eod. Vid.* 1277. 5692. 5693.

Not. 10.

5727)—*L.* 5. *pr.* §. 1. 2. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Naturalis meus filius servit tibi, et tuus filius mihi; convenit inter nos, ut et tu meum manumitteres, et ego tuum; ego manumisi, tu non manumisisti; qua actione mihi tenearis? quaesitum est. In hac quaestione totius ob rem dati tractatus inspici potest, qui in his competit speciebus. Aut enim do tibi ut des, aut do ut facias, aut facio ut des, aut facio ut facias. In quibus quaeritur, quae obligatio nascatur? — §. 1. 2. *Vid.* 5691. 1769. — §. 3. Quodsi faciam ut des, et postea, quam feci, cesses dare, nulla erit civilis actio, et ideo de dolo dabitur.

5728) — *L.* 3. §. 4. *D. de cond. c. d. c. n. s.* (XII. 4.) (*Ulp.*) Quin immo et si nihil tibi dedi, ut manumitteres, placuerat tamen, ut darem, ultro tibi competere actionem, quae ex hoc contractu nascitur, id est condictionem, defuncto quoque eo.

L. 15. 22. *D. de praescr. verb. Vid.* 5670. 5710.

L. 5. §. 4. *D. eod. Vid.* 1155.

§. 345.

Not. 1.

5729) —*L.* 6. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Legitima conventio est, quae lege aliqua confirmatur; et ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quoties lege vel senatusconsulto adiuvatur.

Not. 4.

5730) — *L.* 6. *C. de dot. promiss.* (V. 11.) (*Theod. et Valentin.*) Post alia: Ad exactionem dotis, quam semel praestari placuit, qualiacunque sufficere verba censemus, sive scripta fuerint, sive non, etiamsi stipulatio in pollicitatione rerum dotalium minime fuerit subsecuta. (428.)

Not. 5.

L. 35. §. 5. *C. de donat. Vid.* §. 441. not. 4.

Not. 6.

L. penult. pr. C. de receptis arbitris. Vid. §. 435. not. 5.

Not. 8.

§. 9. *J. de act. Vid.* 1747.

5731) — *L.* 1. §. 6-8. *D. de pecun. constitut.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) — §. 6. 7. *Vid.* 5502. — §. 8. Sed et is, qui honoraria actione, non iure civili obligatus est, constituendo tenetur; videtur enim debitum, et quod iure honorario debetur. Et ideo et pater et dominus de peculio obstricti, si constituerint, tenebuntur usque ad eam quantitatem, quae tunc fuit in peculio, quum constituebatur; ceterum si plus suo nomine constituerint, non tenebuntur in id, quod plus est.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 5493.

5732) — *L.* 18. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Quod adicitur: EAMQUE PECUNIAM, QUUM CONSTITUEBATUR, DEBITAM FUISSE, interpretationem pleniorem exigit. Nam primum illud efficit, ut, si quid tunc debitum fuit, quum constitueretur, nunc non sit, nihilominus teneat constitutum, quia retrorsum se actio refert. Proinde et temporali actione obligatum constituendo, Celsus et Iulianus scribunt, teneri debere, licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. Quare et si post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat, quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatus, licet in id tempus, quo non tenebatur.

Not. 9.

§. 8. *J. de act. Vid.* 1747.

5733) — *L.* 2. *C. de constit. pecun.* (IV. 18.) (*Iustinian.*) Receptitia actione cessante, quae solennibus verbis composita inusitato recessit vestigio, necessarium nobis visum est magis pecuniae constitutae naturam ampliare. Quum igitur praefata pecuniae constitutae actio in his tantummodo casibus a veteribus conclusa est, ut exigeret res, quae pondere, numero, mensura consistunt, in aliis autem rebus nullam haberet communionem, et neque in omnibus casibus longaeva esset constituta, sed in speciebus certis annali spatio concluderetur, et dubitaretur, an pro debito sub conditione vel in diem constituto eam possibile esset fieri, et an pure constituta pecunia contracta valeret? hac apertissima lege definimus, ut liceat omnibus constituere non solum res, quae pondere, numero, mensura consistunt, sed etiam alias omnes, sive mobiles, sive immobiles, sive sese moventes, sive instrumenta vel alias quascunque res, quas in stipulationem possunt homines deducere. Neque sit in quocunque casu annalis, sed sive pro se quis constituat, sive pro alio, sit et ipsa in tali vitae mensura, in qua omnes personales actiones positae sunt, id est in annorum metis triginta. Et liceat pro debito pure, vel in diem, vel sub conditione constitui, et non absimilem penitus stipulationi habeat dignitatem, suis tamen naturalibus privilegiis minime defraudata. Sed et heredibus et contra heredes competat, ut neque receptitiae actionis, neque alio indigeat respublica in huiusmodi casibus adminiculo, sed sit pecuniae constitutae actio per nostram constitutionem sibi in omnia sufficiens, ita tamen, ut hoc ei inhaereat, ut pro iam debito fiat constitutum (quum secundum antiquam receptitiam actionem res exigebatur, etiamsi quid non fuerat debitum), quum satis absurdum, et tam nostris temporibus, quam iustis legibus contrarium sit, permittere per actionem receptitiam res indebitas consequi, et iterum multas proponere condictiones, quae et pecunias indebitas et promissiones corrumpi

et restitui definiunt. Ut non erubescat igitur tale legum iurgium, hoc tantummodo constituatur, quod debitum est, et omnia, quae de receptitia in diversis libris legumlatorum posita sunt, aboleantur, et sit pecuniae constitutae actio omnes casus complectens, qui et per stipulationem possunt explicari. — §. 1. Et neminem moveat, quod sub nomine pecuniae etiam omnes res exigi definiamus, quum et in antiquis libris prudentium, licet constituta pecunia nominabatur, tamen non pecuniae tantum per eam exigebantur, sed omnes res, quae pondere, numero, mensura constitutae erant. Sed et possibile est omnes res in pecuniam converti. Si enim certa domus, vel certus ager, vel certus homo, vel alia res, quae expressa est, in constituendis rebus ponatur, quid distat a nomine ipsius pecuniae? Sed ut subtilitati eorum satisfiat, qui non sensum, sed vana nominum vocabula amplecti desiderant, ita omnes res veniant in constitutam actionem, tanquam si fuisset ipsa pecunia constituta, quum etiam veteres pecuniae appellatione omnes res significari definiant, et huiusmodi vocabulum et in libris iuris auctorum, et in alia antiqua prudentia manifestissime inventum sit. — §. 2. His videlicet, quae argenti distractores et alii negotiatores indefense constituerint, in sua firmitate secundum morem usque adhuc obtinentem durantibus. (331.)

5734) — *L.* 21. §. 1. *D. de c. p.* (*Paulus.*) Si sine die constituas, potest quidem dici, te non teneri, licet verba edicti late pateant, (alioquin et confestim agi tecum poterit, si statim, ut constituisti, non solvas) sed modicum tempus statuendum est non minus decem dierum, ut exactio celebretur.

5735) — *L.* 18. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Vetus fuit dubitatio, an, qui hac actione egit, sortis obligationem consumat? Et tutius est dicere, solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, non litis contestatione, quoniam solutio ad utramque obligationem proficit.

Not. 11.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 5493.

5736) — *L.* 28. *D. eod.* (*Gaius.*) Ubi quis pro alio constituit se soluturum, adhuc is, pro quo constituit, obligatus manet.

Not. 12

5737) — *L.* 11. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis centum aureos debens ducentos constituat, in centum tantummodo tenetur, quia ea pecunia debita est; ergo et is, qui sortem, et usuras, quae non debebantur, constituit, tenebitur in sortem duntaxat.

5738) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et si decem debeantur, et decem et Stichum constituat, potest dici, decem tantummodo nomine teneri.

Not. 13.

5739) — *L.* 13. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed si quis viginti debens decem constituit se soluturum, tenebitur.

5740) — *L.* 1. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) An possit aliud constitui, quam quod debetur? quaesitum est. Sed quum iam placet, rem pro re solvi posse, nihil prohibet, et aliud pro debito constitui; denique si quis centum debens frumentum eiusdem pretii constituat, puto valere constitutum.

5741) — *L.* 25. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Illud aut illud debuit, et constituit alterum; an vel alterum, quod non constituit, solvere possit? quaesitum est. Dixi: non esse audiendum, si velit hodie fidem constitutae rei frangere.

L. 3. *in f. D. eod. Vid.* 5493.

5742) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et si citeriore die constituat se soluturum, similiter tenetur.

5743) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Eum, qui Ephesi promisit se soluturum, si constituat alio loco se soluturum, teneri constat.

5744) — *L.* 19. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed is, qui pure debet, si sub conditione constituat, inquit Pomponius, in hunc utilem actionem esse.

L. 19. *pr. D. eod. Vid.* 1222.

5745) — *L.* 14. §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Si quis constituerit se pignus daturum, quum utilitas pignorum irrepserit, debet etiam hoc constitutum admitti. — §. 2. *Vid.* 5548.

Not. 14.

L. 7. §. 5. *D. de pactis. Vid.* 1149.

5746) — *L.* 7. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Adeo autem in bonae fidei iudiciis exceptiones postea factae, quae ex eodem sunt contractu, insunt, ut constet in emtione, ceterisque bonae fidei iudiciis re nondum secuta posse abiri ab emtione. Si igitur in totum potest, cur non et pars eius pactione mutari potest? Et haec ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit. Quod quum est, etiam ex parte agentis pactio locum habet, ut et ad actionem proficiat nondum re secuta, eadem ratione. Nam si potest tota res tolli, cur non et reformari, ut quodammodo quasi renovatus contractus videatur? quod non insubtiliter dici potest. Unde illud aeque non reprobo, quod Pomponius libris Lectionum probat, posse in parte recedi pacto ab emtione, quasi repetita partis emtione. Sed cum duo heredes emtori exstiterunt, venditor cum altero pactus est, ut ab emtione recederetur, ait Iulianus: valere pactionem, et dissolvi pro parte emtionem, quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus acquirere sibi potuit exceptionem. Utrumque itaque recte placet, et quod Iulianus, et quod Pomponius ait.

5747) — *L.* 13. *C. eod.* (*Maximin.*) In bonae fidei contractibus ita demum ex pacto actio competit, si in continenti fiat; nam quod postea placuit, id non petitionem, sed exceptionem parit. (236.)

Not. 15 et 16.

L. 7. §. 5. *D. de pactis. Vid.* 1149.
L. 72. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 1146. 133.

Not. 17.

L. 40. *D. de R. C. Vid.* 3854.

§. 346.

Not. 1.

5748) — *L.* 96. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Marcian.*) In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda est eius, qui eas protulisset.

5749) — *L.* 41. *D. de V. O. Vid.* 462. 1267. — §. 2. Idem in idibus etiam et Nonis probandum est, et generaliter in omnibus diebus.

Not. 2.

5750) — *L.* 25. *pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Si ita distrahatur: *illa aut illa res*, utram eliget venditor, haec erit emta.

5751) — *L.* 34. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si in emtione fundi dictum sit, accedere Stichum servum, neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit: cum de alio emtor, de alio venditor senserit, nihilominus fundi venditionem valere constat. Sed Labeo ait: eum Stichum deberi, quem venditor intellexerit; nec refert, quanti sit accessio, sive plus in ea sit, quam in ipsa re, cui accedat, an minus; plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus, sicut quum domus propter marmora, et statuas, et tabulas pictas ematur.

L. 60. *D. eod. Vid.* 132.

5752) — *L.* 106. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Idem erit, et si Capuae certum olei pondus dari quis stipulatus sit; nam eius temporis fit aestimatio, quum peti potest; peti autem potest, quo primum in eum locum perveniri potuit.

§. 347.

Not. 1.

5753) — *Pauli sent. rec.* V. 12. 9. Ex nuda pollicitatione nulla actio nascitur: ideoque eius bona qui se heredem imperatorem facturum esse iactaverat, a fisco occupari non possunt.

Not. 4.

L. 2. *D. de pollicitationibus. Vid.* 3245.

Not. 6.

5754) — *L.* 5. *D. de pollicit.* (L. 12.) (*Ulp.*) Charidemo respondit: Ex epistola, quam muneris edendi gratia absens quis emisit, compelli eum ad editionem non posse.

Not. 7.

5755) — *L.* 1. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Non semper autem obligari eum, qui pollicitus est, sciendum est; sed si quidem ob honorem promiserit decretum sibi vel decernendum, vel ob aliam iustam causam, tenebitur ex pollicitatione; sin vero sine causa promiserit, non erit obligatus, et ita multis constitutionibus, et veteribus et novis, continetur.

L. 6. §. 2. *D. eod. Vid.* 5758.

5756) — *L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Modestin.*) Quum quidam, ne honoribus fungeretur, opus promisisset, tam honores subire cogendum, quam operis instructionem, divus Antoninus rescripsit.

Not. 8.

5757) — *L.* 4. *D. eod.* (*Marcian.*) Propter incendium, vel terrae motum, vel aliquam ruinam, quae reipublicae contingit, si quis promiserit, tenetur.

5758) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Toties locum habet deminutio pollicitationis in persona heredis, quoties non est pollicitatio ob honorem facta; ceterum si ob honorem facta sit, aeris alieni loco habetur, et in heredum persona non minuitur. — §. 1. Si quis pecuniam ob honorem promiserit, coeperitque solvere, eum debere quasi coepto opere, Imperator noster Antoninus rescripsit. — §. 2. Non tantum masculos, sed etiam feminas, si quid ob honorem pollicitatae sunt, debere implere, sciendum est; et ita rescripto Imperatoris nostri et divi patris eius continetur. — §. 3. Si cui respublica necessitatem imposuerit statuarum principi ponendarum, qui non promisit, non esse ei necesse obtemperare, rescriptis Imperatoris nostri et divi patris eius continetur.

Not. 9.

5759) — *L.* 1. §. 2-5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Item si sine causa promiserit, coeperit tamen facere, obligatus est, qui coepit. — §. 3. Coepisse sic accipimus, si fundamenta iecit, vel locum purgavit. Sed et si locus illi petenti destinatus est, magis est, ut coepisse videatur. Item si apparatum sive impensam in publico posuit. — §. 4. Sed si non ipse coepit, sed quum certam pecuniam promisisset ad opus reipublicae, contemplatione pecuniae coepit opus facere, tenebitur quasi coepto opere. — §. 5. Denique quum columnas quidam promisisset, Imperator noster cum divo patre suo ita rescripsit: *Qui non ex causa pecuniam reipublicae pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur. Sed si columnas Citiensibus promisisti, et opus ea ratione sumtibus civitatis vel privatorum inchoatum est, deseri, quod coeptum est, non oportet.*

L. 3. *pr. in f. D. eod. Vid.* 5531.

Not. 10.

L. 1. *pr. D. eod. Vid.* 3887.

5760) — *L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) *Vid.* 5531. — §. 1. Si quis, quam ex pollicitatione tradiderat rem municipibus, vindicare velit, repellendus est a petitione; aequissimum est enim, huiusmodi voluntates in civitates collatas poenitentia non revocari. Sed et si desierint municipes possidere, dicendum erit, actionem eis concedendam.

Not. 11.

5761) — *L.* 9. *D. eod.* (*Modestin.*) Ex pollicitatione, quam quis ob honorem apud rempublicam fecit, ipsum quidem omnimodo in solidum teneri, heredem vero eius ob honorem quidem facta promissione in solidum, ob id vero, quod opus promissum coeptum est, si bona liberalitati solvendo non fuerint, extraneum heredem in quintam partem patrimonii defuncti, liberos in decimam teneri, divi Severus et Antoninus rescripserunt. Sed et ipsum donatorem pauperem factum ex promissione operis coepti quintam partem patrimonii sui debere, divus Pius constituit.

L. 6. *pr. D. eod. Vid.* 5758.

5762) — *L.* 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Ob casum, quem civitas passa est, si quis promiserit se quid facturum, etsi non incohaverit, omnimodo tenetur, ut divus Severus Dioni rescripsit.

Not. 12.

5763) — *L.* 11. *D. eod.* (*Modestin.*) Si quis ob honorem vel sacerdotium pecuniam promiserit, et antequam honorem vel magistratum ineat, decedat, non oportere heredes eius conveniri in pecuniam, quam is ob honorem vel magistratum promiserat, principalibus constitutionibus cavetur, nisi forte ab eo vel ab ipsa republica eo vivo opus fuerit inchoatum.

5764) — *L.* 14. *D. eod.* (*Pompon.*) Si quis sui alienive honoris causa opus facturum se in aliqua civitate promiserit, ad perficiendum tam ipse, quam heres eius ex constitutione divi Traiani

obligatus est. Sed si quis ob honorem opus facturum se in civitate aliqua promiserit, atque inchoaverit, et prius, quam perficeret, decesserit, heres eius extraneus quidem necesse habet aut perficere id, aut partem quintam patrimonii relicti sibi ab eo, qui id opus facere instituerat, si ita mallet, civitati, in qua id opus fieri coeptum est, dare; is autem, qui ex numero liberorum est, si heres exstitit, non quintae partis, sed decimae concedendae necessitate afficitur; et haec divus Antoninus constituit.

L. 6. §. 1. *D. eod. Vid.* 5758.

Not. 13.

L. 10. *D. eod. Vid.* 3870.

5765) — *L.* 13. §. 1. *D. eod.* (*Papir. Iustus.*) Item rescripserunt [*]: conditiones donationibus appositas, quae in rempublicam fiunt, ita demum ratas esse, si utilitatis publicae interest; quodsi damnosae sint, observari non debere; et ideo non observandum, quod defunctus, certa summa legata, vetuit vectigal exerceri; esse enim tolerabilia, quae vetus consuetudo comprobat.

Not. 14.

L. 15. *D. de praescr. verbis. Vid.* 5670.

§. 349.

Not. 1.

5766) — *Pr. J. de iniuriis.* (IV. 4.) Generaliter iniuria dicitur omne, quod non iure fit; specialiter alias contumelia, quae a contemnendo dicta est, quam Graeci ὕβριν appellant, alias culpa, quam Graeci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuriae accipitur, alias iniquitas et iniustitia, quam Graeci ἀδικίαν vocant. Quum enim Praetor vel iudex non iure contra quem pronuntiat, iniuriam accepisse dicitur.

Not. 2.

5767) — *L.* 5. §. 1. *D. ad leg. Aquiliam.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Iniuriam autem hic accipere nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit; et ideo interdum utraque actio concurrit, et legis Aquiliae et iniuriarum, sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia contumeliae. Igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum, etiam ab eo, qui nocere noluit.

Not. 3.

5768) — *L.* 24. §. 12. *D. de damno infecto.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Item videamus, quando damnum dari videatur? Stipulatio enim hoc continet, quod vitio aedium, loci, operis damnum fit; utputa in domo mea puteum aperio, quo aperto venae putei praecisae sunt, an tenear? Ait Trebatius: non teneri me damni infecti; neque enim existimari operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua iure meo usus sim. Si tamen tam alte fodiam in meo, ut paries tuus stare non possit, damni infecti stipulatio committetur.

[*] *Scil.* Antoninus et Verus.

Not. 4.

5769) — *L.* 46. §. 8. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Per contrarium quaeritur: si ego me invito domino facere putarem, quum dominus vellet, an furti actio sit? Et ait Pomponius: furtum me facere; verum tamen est, ut, quum ego velim eum uti, licet ignoret, ne furti sit obligatus.

5770) — *L.* 48. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui ex voluntate domini servum recepit, quin neque fur, neque plagiarius sit, plus quam manifestum est; quis enim voluntatem domini habens fur dici potest?

5771) — *L.* 1. §. 5. *D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Usque adeo autem iniuria, quae fit liberis nostris, nostrum pudorem pertingit, ut, etiam si volentem filium quis vendiderit, patri suo quidem nomine competat iniuriarum actio; filii vero nomine non competit, quia nulla iniuria est, quae in volentem fiat.

Not. 5.

5772) — *L.* 45. §. 4. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Paulus.*) Qui, quum aliter tueri se non possent, damnum culpa dederint, innoxii sunt; vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt. Sed si defendendi mei causa lapidem in adversarium misero, et non eum, sed praetereuntem percussero, tenebor lege Aquilia; illum enim solum, qui vim infert, ferire conceditur, et hoc si tuendi duntaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit.

L. 52. §. 1. *D. eod. Vid.* 1668.

5773) — §. 2. *J. de leg. Aq.* (IV. 3.) Iniuria autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaque latronem qui occidit, non tenetur, utique si aliter periculum effugere non potest.

Not. 6.

5774) — *L.* 203. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Pompon.*) Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

Not. 7.

5775) — *L.* 9. §. 3. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Si mulier, quum culpa divertisset, velit sibi subveniri, vel si maritus, puto restitutionem non habendam; est enim delictum non modicum. Nam et si adulterium minor commisit, ei non subvenitur.

L. 5. §. 1. *D. ad leg. Aq. Vid.* 5767.

L. 15. *D. de vi et vi arm. Vid.* 3985.

5776) — *L.* 11. §. 1. 2. *C. de repud.* (V. 17.) (*Iustinian.*) — §. 1. Si quis autem eam, quam sine dote uxorem acceperat, a coniugio suo repellere voluerit, non aliter ei hoc facere liceat, nisi talis culpa intercesserit, quae nostris legibus condemnatur. Si vero sine culpa eam reiecerit, vel ipse talem culpam contra innocentem mulierem commiserit, compellatur ei quartam partem propriae substantiae pro rata portione persolvere..... — §. 2. Inter culpas autem viri et uxoris constitutionibus enumeratas et has adiicimus, si forte uxor sua ope vel industria abortum fecerit, vel ita luxuriosa est, ut commune lavacrum cum viris libidinis causa habere audeat, vel, dum est in matrimonio, alium maritum sibi fieri conata fuerit. (528.) *Vid.* §. 541. not. 3.

L. 5. §. 2. *D. ad leg. Aq. Vid.* 800.

5777) — *L.* 29. §. 4. *D. ad. leg. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Si navis alteram contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem, aut in ductorem actionem competere damni iniuriae, Alfenus ait. Sed si tanta vis navi facta sit, quae temperari non potuerit, nullam in dominum dandam actionem; sin autem culpa nautarum id factum sit, puto Aquiliae sufficere.
L. 52. §. 1. *D. eod. Vid.* 1668.

Not. 8.

L. 60. *D. de R. V. Vid.* 2746.
L. 5. §. 2. *D. ad leg. Aq. Vid.* 809.
L. 61. *in f. D. de adm. et per. tut. Vid.* 2747.

Not. 9.

5778) — *L.* 50. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Culpa caret, qui scit, sed prohibere non potest.
5779) — *L.* 109. *D. eod.* (*Paulus.*) Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, quum prohibere non potest.

Not. 10.

5780) — *L.* 167. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui iussu iudicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, quia parere necesse habet.
5781) — *L.* 169. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Is damnum dat, qui iubet dare; eius vero nulla culpa est, cui parere necesse est.
5782) — *L.* 4. *D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Paulus.*) Si, quum servo meo pugnum ducere vellem, in proximo te stantem invitus percussserim, iniuriarum non teneor.
L. 45. §. 4. *D. ad leg. Aq. Vid.* 5772.
5783) — *L.* 18. §. 3. *D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Paulus.*) Si iniuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus, aut si quis putet me Lucium Titium esse, quum sim Caius Seius, praevalet, quod principale est, iniuriam eum mihi facere velle; nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse, quam sim, et ideo iniuriarum actionem habeo.
5784) — *L.* 3. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis hominem liberum ceciderit, dum putat servum suum, in ea causa est, ne iniuriarum teneatur.

Not. 11.

5785) — *L.* 7. §. 7. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Idem Labeo quaerit: Si compeditum servum meum, ut fugeret, solveris, an de dolo actio danda sit? Et ait Quintus apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris; si misericordia, in factum actionem dari debere.
5786) — *L.* 7. *pr. D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Si hominem apud se depositum, ut quaestio de eo haberetur, ac propterea vinctum, vel ad malam mansionem extensum, sequester solverit misericordia ductus, dolo proximum esse quod factum est arbitror, quia quum sciret, cui rei pararetur, intempestive misericordiam exercuit, quum posset non suscipere talem causam, quam decipere.
L. 8. §. 10. *D. mandati. Vid.* 1576.

§. 350.

Not. 1.

L. 152. §. 3. *D. de R. J. Vid.* 2563.
5787) — *L.* 10. *pr. D. comm. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) Item quamvis legis Aquiliae actio in heredem non competat, tamen hoc iudicio heres socii praestat, si quid defunctus in re communi admisit; quo nomine legis Aquiliae actio nascitur.

Not. 2.

§. 1. *J. de except. Vid.* 1850.

Not. 3.

L. 42. *D. loc. cond. Vid.* 1816.

Not. 4.

5788) — *L.* 49. §. 1. *D. ad. leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Quod dicitur, damnum iniuria datum Aquiliam persequi, sic erit accipiendum, ut videatur damnum iniuria datum, quod cum damno iniuriam attulerit, nisi magna vi cogente fuerit factum, ut Celsus scribit circa eum, qui incendii arcendi gratia vicinas aedes intercidit. Nam hic scribit cessare legis Aquiliae actionem; iusto enim metu ductus, ne ad se ignis perveniret, vicinas aedes intercidit; et sive pervenerit ignis, sive ante exstinctus sit, existimat legis Aquiliae actionem cessare.

Not. 5.

5789) — *Pr. J. de lege Aquil.* (IV. 3.) Damni iniuriae actio constituitur per legem Aquiliam, cuius primo capite cautum est, ut, si quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quae pecudum numero sit, iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.

Not. 6.

5790) — §. 16. *J. eod.* Ceterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis praecipue corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent; veluti si quis hominem alienum aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur, aut iumentum tam vehementer egerit, ut rumperetur, aut pecus in tantum exagitaverit, ut praecipitaretur, aut si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem ascenderet vel in puteum descenderet, et is ascendendo vel descendendo aut mortuus, aut aliqua corporis parte laesus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed si quis alienum servum aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, et is suffocatus fuerit, eo, quod proiecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi poterit, ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum datum, neque corpus laesum fuerit, sed alio modo damnum alicui contigerit, quum non sufficiat neque directa, neque utilis Aquilia, placuit, eum qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri; veluti si quis misericordia ductus alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.

Not. 7.

L. 36. *D. de dolo malo. Vid.* 5571.
5791) — *L.* 10. *pr. D. de compensat.* (XVI. 2.) (*Ulp.*) Si ambo socii parem negligentiam societati adhibuimus, dicendum est, desinere nos invicem esse obligatos, ipso iure compensatione negligentiae facta. Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid perceperit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quae eadem

quantitate aestimatur, compensationem factam videri, et ipso iure invicem liberationem.

L. 37. §. 3. *D. de contr. emt. Vid.* 886.

L. 39. *D. sol. matr. Vid.* 788.

5792) — *L.* 13. §. 5. *D. ad leg. Iul. de adulter.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Iudex adulterii ante oculos habere debet et inquirere, an maritus pudice vivens mulieri quoque bonos mores colendi auctor fuerit? Periniquum enim videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat; quae res potest et virum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter utrosque communicare.

Not. 9.

§. 23-25. *J. de act. Vid.* 1859. 1740.

L. 1. §. 20. *D. de tut. et rat. distr. Vid.* 3774.

5793) — *L.* 50. *pr. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) In furti actione non quod interest quadruplabitur vel duplabitur, sed rei verum pretium. Sed et si res in rebus humanis esse desierit, quum iudicatur, nihilo minus condemnatio facienda est. Idemque, etsi nunc deterior sit, aestimatione relata in id tempus, quo furtum factum est. Quodsi pretiosior facta sit, eius duplum, quanti tunc, quum pretiosior facta sit, fuerit, aestimabitur, quia et tunc furtum eius factum esse, verius est.

Not. 10.

5794) — §. 9. *J. de lege Aq.* (IV. 3.) His autem verbis legis: Quanti in eo anno plurimi fuerit, illa sententia exprimitur, ut, si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer et pretiosus fuerit, non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est, poenalem esse huius legis actionem, quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoque constat, in heredem eam actionem non transire; quae transitura fuisset, si ultra damnum nunquam lis aestimaretur.

§. 7. *J. de iniuriis. Vid.* 1865.

§. 26. *J. de act. Vid.* 1859.

L. 12. *in f. L.* 13. *D. quod met. c. Vid.* 1653. 1654.

5795) — *L.* 1. *D. de in lit. iur.* (XII. 3.) (*Ulp.*) Rem in iudicio deductam non idcirco pluris esse opinamur, quia crescere condemnatio potest ex contumacia non restituentis per iusiurandum in litem; non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia aestimatur ultra rei pretium.

L. 9. *C. unde vi. Vid.* 4174.

Not. 11.

5796) — *L.* 56. §. 1. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Iulian.*) Qui furem deducit ad Praefectum vigilibus, vel ad Praesidem, existimandus est elegisse viam, qua rem persequeretur. Et si negotium ibi terminatum, et damnato fure recepta est pecunia sublata, in simplum videtur furti quaestio sublata, maxime si non solum rem furtivam fur restituere iussus fuerit, sed amplius aliquid in eum iudex constituerit. Sed et si nihil amplius, quam furtivam rem restituere iussus fuerit, nec amplius aliquid in eum iudex constituerit, eo ipso, quod in periculum maioris poenae deductus est fur, intelligendum est, quaestionem furti sublatam esse.

5797) — *L.* 6. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Paulus.*) Quod senatusconsultum necessarium est, cum nomen adiectum non est eius, in quem factum est; tunc enim, quia difficilis probatio est, voluit senatus publica quaestione rem vindicari. Ceterum si nomen adiectum sit, et iure communi iniuriarum agi poterit. Nec enim prohibendus est privato agere iudicio, quod publico iudicio praeiudicetur, quia ad privatam causam pertinet. Plane si actum sit publico iudicio, denegandum est privatum; similiter ex diverso.

5798) — *L. un. C. quando civilis actio criminali praeiudicit.* (IX. 31.) (*Valens, Gratian. et Valentinian.*) A plerisque prudentium generaliter definitum est, quoties de re familiari et civilis et criminalis competit actio, utraque licere experiri, sive prius criminalis, sive civilis actio moveatur, nec si civiliter fuerit actum, criminalem posse consumi, et similiter e contrario. Sic denique et per vim de possessione deiectus, si de ea recuperanda interdicto unde vi fuerit usus, non prohibetur tamen etiam lege Iulia de vi publico iudicio instituere accusationem; et suppresso testamento, cum ex interdicto de tabulis exhibendis fuerit actum, nihilominus ex lege Cornelia testamentaria poterit crimen inferri; et cum libertus se dicit ingenuum, tam de operis civiliter, quam etiam lege Visellia criminaliter poterit perurgeri. Quo in genere habetur furti actio et legis Fabiae constitutio; et plurima alia sunt, quae numerari non possunt, ut, cum altera prius actio intentata sit, per alteram, quae supererit, iudicatum liceat retractari. Qua iuris definitione non ambigitur, etiam falsi crimen, de quo civiliter iam actum est, criminaliter esse repetendum. (378.)

§. 331.

Not. 2.

5799) — *L.* 62. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Modestin.*) Ad res donatas edictum Aedilium curulium non pertinere, dicendum est. Etenim quid se restituturum donator repromittat, quando nullum pretium intervenit? Quid ergo, si res ab eo, cui donata est, melior facta sit? numquid quanti eius, qui meliorem fecit, interest, donator conveniatur? Quod minime dicendum est, ne eo casu liberalitatis suae donator poenam patiatur. Itaque si qua res donetur, necesse non erit ea repromittere, quae in rebus venalibus Aediles repromitti iubent; sane de dolo donator obligare se et debet, et solet, ne, quod benigne contulerit, fraudis consilio revocet.

5800) — *L.* 18. §. 3. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) Labeo ait: si quis mihi rem alienam donaverit, inque eam sumtus magnos fecerim, et sic mihi evincatur, nullam mihi actionem contra donatorem competere; plane de dolo posse me adversus eum habere actionem, si dolo fecerit.

L. 72. §. 3. *D. de cond. et demonst. Vid.* 1641.

Not. 3.

5801) — *L.* 45. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Illud expeditius videbatur, si mihi alienam aream vendideris, et in eam ego aedificavero, atque ita eam dominus evincat; nam quum possim petentem dominum, nisi impensam aedi-

ficiorum solvat, doli mali exceptione summovere, magis est, ut ea res ad periculum venditoris non pertineat. Quod et in servo dicendum est, si in servitutem, non in libertatem evincatur, ut dominus mercedes et impensas praestare debeat. Quodsi emtor non possideat aedificium vel servum, ex emto habebit actionem. In omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum vendiderit, omnimodo teneri debet.

Not. 4.

5802) — *L.* 23. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) .... Societas et rerum communio et dolum, et culpam recipit. Sed haec ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus; nam hoc servabitur, quod initio convenit, (legem enim contractui dedit) excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ne dolus praestetur; hoc enim bonae fidei iudicium contrarium est. . . . .

L. 27. §. 4. *D. de pactis. Vid.* 4196.

5803) — *L.* 17. *pr. D. commodati.* (XIII. 6.) (*Paulus.*) In commodato haec pactio: ne dolus praestetur, rata non est.

5804) — *L.* 1. §. 7. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Illud non est probandum, dolum non esse praestandum, si convenerit; nam haec conventio contra bonam fidem contraque bonos mores est, et ideo nec sequenda est.

5805) — *L.* 5. §. 1. *D. de pact. dotal.* (XXIII. 4.) (*Paulus.*) Ac ne illa quidem pacta servanda sunt: ne ob res donatas vel amotas ageretur, quia altero pacto ad furandum mulieres invitantur, altero ius civile impugnatur.

5806) — *L.* 7. §. 15. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Sed et si quis paciscatur, ne depositi agat, secundum Pomponium valet pactum. Item si quis pactus sit, ut ex causa depositi omne periculum praestet, Pomponius ait, pactionem valere, nec quasi contra iuris formam factam non esse servandam.

5807) — *L.* 27. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Illud nulla pactione effici potest, ne dolus praestetur; quamvis si quis paciscatur, ne depositi agat, re ipsa id pactus videatur, ne de dolo agat, quod pactum proderit.

L. 195. *D. de R. J. Vid.* 1225.

Not. 5.

L. 27. §. 4. *D. de pactis. Vid.* 4196.

5808) — *L.* 34. *C. de transact.* (II. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum donationis seu transactionis causa administratae tutelae debiti scientes vos obligationem fratri vestro remisisse proponatis, nec unquam volentibus dolus inferatur, frustra de dolo querimini, nec ad impiendum promissum hereditatis propriae pollicitatione quisquam adstringitur.

§. 552.

Not. 1.

5809) — *L.* 50. §. 4. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Cum eo, qui pannum rubrum ostendit, fugavitque pecus, ut in fures incideret, si quidem dolo malo fecit, furti actio est. Sed et si non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus; idcirco Labeo scribit, in factum dandam actionem.

L1. (*Gaius.*) Nam si praecipitata sint pecora, utilis actio damni iniuriae quasi ex lege Aquilia dabitur.

Not. 2.

5810) — *L.* 9. §. 5. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Celsus: etiam imperitiam culpae adnumerandam, libro octavo Digestorum scripsit; puta si quis vitulos pascendos, vel sarciendum quid poliendumve conduxit, culpam eum praestare debere, et quod imperitia peccavit, culpam esse, quippe ut artifex, inquit, conduxit.

5811) — *L.* 132. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Gaius.*) Imperitia culpae adnumeratur.

5812) — §. 8. *J. de lege Aq.* (IV. 3.) Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuerit, si servus tuus oppressus fuerit, culpae reus est mulio. Sed et si propter infirmitatem eas retinere non potuerit, quum alius firmior retinere potuisset, aeque culpae tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui, quum equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

Not. 4.

5813) — *L.* 1. §. 1. *D. si mensor. fals. mod. dix.* (XI. 6.) (*Ulp.*) Haec actio dolum malum duntaxat exigit; visum est enim, satis abundeque coërceri mensorem, si dolus malus solus conveniatur eius hominis, qui civiliter obligatus non est. Proinde si imperite versatus est, sibi imputare debet, qui eum adhibuit; sed et si negligenter, aeque mensor securus erit. Lata culpa plane dolo comparabitur. Sed et si mercedem accepit, non omnem culpam eum praestare, propter verba edicti; utique enim scit Praetor, et mercedem intervenire.

L. 29. *pr. D. mandati. Vid.* 959.

L. 5. §. 5. *D. ut in poss. legat. Vid.* 2220.

5814) — *L.* 5. §. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Dolum accipere debemus et culpam latam, sed non omnem dolum, sed qui in necem legatariorum et fideicommissariorum factus est.

5815) — *L.* 8. §. 3. *D. de precario.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Eum quoque precario teneri voluit Praetor, qui dolo fecit, ut habere desineret. Illud annotatur, quod culpam non praestat is, qui precario rogavit, sed solum dolum praestat, quanquam is, qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam praestat. Nec immerito dolum solum praestat is, qui precario rogavit, quum totum hoc ex liberalitate descendat eius, qui precario concessit, et satis sit, si dolus tantum praestetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit.

5816) — *L.* 1. §. 5. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Is quoque, apud quem rem aliquam deponimus, re nobis tenetur; qui et ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is, etiam si negligenter rem custoditam amiserit, securus est; quia enim non sua gratia accepit, sed eius, a quo accepit, in eo solo tenetur, si quid dolo perierit; negligentiae vero nomine ideo non tenetur, quia qui negligenti amico rem custodiendam committit, de se queri debet. Magnam tamen negligentiam placuit in doli crimen cadere.

5817) — *L.* 1. §. 2. *D. si is, qui test. lib. esse iussus erit.* (XLVII. 4.) (*Ulp.*) Non autem alias tenebitur iste libertus, quam si dolo quid

dissipasse proponatur. Culpa autem negligentiaque servi post libertatem excusata est; sed culpa dolo proxima dolum repraesentat. Proinde si quid damni dedit sine dolo, cessabit ista actio, quamvis alias Aquilia tenetur ob hoc, quod damnum qualiter qualiter dederit. Habet itaque certum finem ista actio. ut et dolo fecerit iste, et post mortem domini, et ante aditam hereditatem. Ceterum si sine dolo, aut dolo quidem, verum vivo domino, non tenebitur hac actione. Quin immo etsi post mortem domini, post aditam tamen hereditatem, cessabit actio; nam ubi adita hereditas est, iam quasi liber conveniri potest.

5818) — *L. 7. D. ad leg. Corn. de sicar.* (XLVIII. 8.) (*Paulus.*) In lege Cornelia dolus pro facto accipitur, nec in hac lege culpa lata pro dolo accipitur. Quare si quis ex alto se praecipitaverit, et super alium venerit, eumque occiderit, aut putator ex arbore, quum ramum deiiceret, non proclamaverit et praetereuntem occiderit, ad huius legis coërcitionem non pertinet.

L. 11. §. 4. D. de his, qui not. inf. Vid. 966.

5819)—*L. 7. §. 1. D. de susp. tut.* (XXVI. 10.) (*Ulp.*) Si fraus non sit admissa, sed lata negligentia, quia ista prope fraudem accedit, removeri et hunc quasi suspectum oportet.

5820)—*L. 11. D. de incendio, ruina, naufr.* (XLVII. 9.) (*Marcian.*) Si fortuito incendium factum sit, venia indiget, nisi tam lata culpa fuit, ut luxuriae aut dolo sit proxima.

L. 15. pr. D. ad leg. Corn. de falsis. Vid. 967.

L. 38. §. 5. D. de poenis. Vid. 2629.

Not. 5.

5821) — *L. 213. §. 2. D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Lata culpa est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

5822) — *L. 223. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Latae culpae finis est non intelligere id, quod omnes intelligunt.

L. 11. §. 3. in f. D. de institor. act. Vid. 950.

Not. 6.

5823) — *L. 32. D. depositi.* (XVI. 3.) (*Celsus.*) Quod Nerva diceret: latiorem culpam dolum esse, Proculo displicebat; mihi verissimum videtur. Nam et si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret; nec enim salva fide minorem his, quam suis rebus diligentiam praestabit.

5824) — *L. 22. §. 3. D. ad. SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Sed enim si quis rogetur restituere hereditatem, et vel servi decesserint, vel aliae res perierint, placet, non cogi eum reddere, quod non habet; culpae plane reddere rationem, sed eius, quae dolo proxima est. Et ita Neratius libro primo Responsorum scribit. Sed et si, quum distrahere deberet, non fecit lata culpa, non levi et rebus suis consueta negligentia, huiusmodi rei rationem reddet. Sed et si aedes ustae sunt culpa eius, reddet rationem. Praeterea si qui partus exstant, et partuum partus, quia in fructibus hi non habentur. Sed et ipse, si quem sumtum fecit in res hereditarias, detrahet. Quodsi sine facto eius, prolixitate temporis, aedes usu acquisitae sint, aequissimum erit, nihil eum praestare, quum culpa careat.

Not. 7.

L. 29. pr. D. mandati. Vid. 959.

Not. 9.

L. 8. §. 3. D. de precario. Vid. 4086.
L. 1. §. 5. D. de O. et A. Vid. 5816.
L. 1. §. 2. D. si is, qui test. lib. Vid. 5817.

Not. 10.

L. 65. pr. D. de usufr. Vid. 4916.

5825) — *L. 14. D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Ea igitur, quae diligens paterfamilias in suis rebus praestare solet, a creditore exiguntur.

5826)—*L. 54. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Labeo.*) Si servus tuus, quem vendideras, iussu tuo aliquid fecit, et ex eo crus fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti, quod solebat ante venditionem facere, et si id imperasti, quod etiam non vendito servo imperaturus eras. Paulus: Minime; nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur; puta enim eum fuisse servum, qui per catadromum descendere, aut in cloacam demitti solitus esset. Idem iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens et diligens paterfamilias imperaturus ei servo non fuerit. Quid, si hoc exceptum fuerit? tamen potes ei servo novam rem imperare, quam imperaturus non fuisses, si non venisset, veluti si ei imperasti, ut ad emtorem iret, qui peregre esset; nam certe ea res tuo periculo esse non debet. Itaque tota ea res ad dolum malum duntaxat et culpam venditoris dirigenda est.

5827) — *L. 25. pr. D. de probat.* (XXII. 3.) (*Paulus.*) . . . . Homo diligens et studiosus paterfamilias, cuius personam incredibile est, in aliquo facile errare. . . . .

Not. 11.

5828) — *§. 1. in f. J. de obl., quae quasi ex contr. nasc.* (III. 27.) Sicut autem is, qui utiliter gesserit negotia, habet obligatum dominum negotiorum, ita et contra iste quoque tenetur, ut administrationis rationem reddat. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem, nec sufficit, talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere soleret, si modo alius diligentior commodius administraturus esset negotia.

5829) — *L. 72. D. pro soc.* (XVII. 2.) (*Gaius.*) Socius socio etiam culpae nomine tenetur, id est desidiae atque negligentiae. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est; sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, quia qui parum diligentem sibi socium acquirit, de se queri debet.

5830) — *L. 3. D. de per. et comm. rei. vend.* (XVIII. 6.) (*Paulus.*) Custodiam autem venditor talem praestare debet, quam praestant hi, quibus res commodata est, ut et diligentiam praestet exactiorem, quam in suis rebus adhiberet.

Not. 12.

L. 1. *pr. D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Depositum est, quod custodiendum alicui datum est, dictum ex eo, quod ponitur; praepositio enim *de* auget positum, ut ostendat, totum fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet.

Not. 13.

5831) — *L.* 10. §. 1. *D. commod.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Si rem inspectori dedi, an similis sit ei, cui commodata res est? quaeritur. Et si quidem mea causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantum praestabit, si sua, et custodiam, et ideo furti habebit actionem. Sed et si dum refertur periit, si quidem ego mandaveram, per quem remitteret, periculum meum erit, si vero ipse cui voluit commisit, aeque culpam mihi praestabit, si sua causa accepit.

5832)—*L.* 52. §. 3. *D. pro soc.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Damna, quae imprudentibus accidunt, hoc est damna fatalia, socii non coguntur praestare: ideoque si pecus aestimatum datum sit, et id latrocinio aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo aut culpa acciderit eius, qui aestimatum pecus acceperit; quodsi a furibus surreptum sit, proprium eius detrimentum est, quia custodiam praestare debuit, qui aestimatum accepit. Haec vera sunt, et pro socio erit actio, si modo societatis contrahendae causa pascenda data sunt, quamvis aestimata.

5833) — *L.* 31. *pr. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Neratius.*) Si eares, quam ex emto praestare debebam, vi mihi ademta fuerit, quamvis eam custodire debuerim, tamen proprius est, ut nihil amplius, quam actiones persequendae eius praestari a me emtori oporteat, quia custodia adversus vim parum proficit. Actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo tibi praestare debebo, ut omne lucrum ac dispendium te sequatur.

5834) — *L.* 12. *pr. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Itaque fullo, qui curanda poliendaque vestimenta accepit, semper agit; praestare enim custodiam debet. Si autem solvendo non est, ad dominum actio redit; nam qui non habet, quod perdat, eius periculo nihil est.

5835) — *L.* 14. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) An pater, cuius filio commodata res est, furti actionem habeat? quaeritur. Et Iulianus ait: patrem hoc nomine agere non posse, quia custodiam praestare non debeat, sicut, inquit, is, qui pro eo, cui commodata res est, fideiussit, non habet furti actionem; neque enim, inquit, is, cuicunque interierit rem non perire, habet furti actionem, sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa eius perierit. Quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo Digestorum probat.

5836)—*L.* 1. §. 35. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Saepe evenit, ut res deposita vel nummi periculo sint eius, apud quem deponuntur, utputa si hoc nominatim convenit; sed et si se quis deposito obtulit, idem Iulianus scribit, periculo se depositi illigasse, ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam praestet, non tamen casus fortuitos.

5837)—*L.* 14. §. 6. 12. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*)—§. 6. Idem scribit: si, quum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtractus sit, et actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum surripiatur, quia desierit mea interesse, quum semel sim consecutus. Hoc ita, si sine culpa mea surripiatur; nam si culpa mea, quia interest, eo quod teneor pignoraticia actione, agere potero; quodsi culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quae creditori non competit; quam sententiam Pomponius quoque libro decimo ad Sabinum probat. —§. 12. Quodsi conduxerit quis, habebit furti actionem, si modo culpa eius surrepta sit res.

L. 1. *in f. D. usufr. quemadm. caveat. Vid.* 4920.

Not. 15.

5838) — *L.* 44. *D. ad. leg. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) In lege Aquilia et levissima culpa venit.—§. 1. Quoties sciente domino servus vulneraverit vel occiderit, Aquilia dominum teneri, dubium non est.

§. 3. *J. de leg. Aq. Vid.* 785.

5839) — *L.* 30. §. 3. *D. ad. leg. Aq.* (IX. 2.) (*Paulus.*) In hac quoque actione, quae ex hoc capitulo oritur, dolus et culpa punitur. Ideoque si quis in stipulam suam vel spinam comburendae eius causa ignem immiserit, et ulterius evagatus et progressus ignis alienam segetem vel vineam laeserit, requiramus, num imperitia eius aut negligentia id acciderit; nam si die ventoso id fecit, culpae reus est. Nam et qui occasionem praestat, damnum fecisse videtur. In eodem crimine est et qui non observavit, ne ignis longius procederet. At si omnia, quae oportuit, observavit, vel subita vis venti longius ignem produxit, caret culpa.

L. 31. *L.* 45. §. 4. *D. eod. Vid.* 1484. 5772.

5840) — *L.* 7. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Proculus ait: si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato, vel ex lege Aquilia competere actionem.

5841) — *L.* 18. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et si is, qui pignori servum accepit, occiderit eum vel vulneraverit, lege Aquilia et pignoraticia conveniri potest; sed alterutra contentus esse debebit actor.

5842) — *L.* 27. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Si fornacarius servus coloni ad fornacem obdormisset, et villa fuerit exusta, Neratius scribit, ex locato conventum praestare debere, si negligens et in eligendis ministeriis fuit. Ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit, an tenebitur, qui subiecerit? nam qui custodiit, nihil fecit; qui recte ignem subiecit, non peccavit; quid ergo est? Puto utilem competere actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormivit, quam in eum, qui negligenter custodiit. Nec quisquam dixerit in eo, qui obdormivit, rem eum humanam et naturalem passum, quum deberet vel ignem exstinguere, vel ita munire, ne evagaretur.

L. 7. §. 1. *D. commodati. Vid.* 1825.

5843) — *L.* 47. §. 1. *D. pro soc.* (XVII. 2.) (*Pompon.*) Si damnum in re communi socius dedit, Aquilia teneri eum, et Celsus, et Iulianus, et Pomponius scribunt.

Not. 16.

L. 13. §. 2. *D. de usufr. Vid.* 4921.

L. 27. §. 9. *D. ad leg. Aq. Vid.* 5842.

§. 353.

Not. 1.

5844) — *L.* 42. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Iulian.*) Qui tabulas testamenti depositas aut alicuius rei instrumentum ita delevit, ut legi non possit, depositi actione et ad exhibendum tenetur. Quodsi corruptam rem restituerit aut exhibuerit, legis quoque Aquiliae actio ex eadem causa competit; corrupisse enim tabulas recte dicitur, et qui eas interleverit.

5844a) — *L.* 18. §. 1. *D. commod.* (XIII. 6.) (*Gaius.*) Sive autem pignus, sive commodata res, sive deposita deterior ab eo, qui acceperit, facta sit, non solum istae sunt actiones, de quibus loquimur, verum etiam legis Aquiliae; sed si qua earum actum fuerit, aliae tolluntur.

Not. 2.

L. 10. *pr. D. comm. divid. Vid.* 5787.

Not. 4.

5845) — *L.* 91. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si servum stipulatus fuero, et nulla mora intercedente servus decesserit, si quidem occidat eum promissor, expeditum est. Si autem negligat infirmum, an teneri debeat promissor, quaerentibus considerandum est, utrum, quemadmodum in vindicatione hominis, si neglectus a possessore fuerit, culpae huius nomine tenetur possessor, ita et cum dari promisit, an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo accipienda sit, non in non faciendo? Quod magis probandum est, quia qui dare promisit, ad dandum, non faciendum tenetur.

5846) — *Pauli sent. rec.* V. 7. 4. Cum facto promissoris res in stipulatum deducta intercidit, perinde agi ex stipulato potest ac si ea res exstaret: ideoque promissor aestimatione eius punitur, maxime si in dolum quoque eius concepta fuerit stipulatio.

Not. 5.

5847) — *L.* 5. §. 2. *D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Nunc videndum est, quid veniat in commodati actione, utrum dolus, an et culpa, an vero et omne periculum? Et quidem in contractibus interdum dolum solum, interdum et culpam praestamus; dolum in deposito; nam quia nulla utilitas eius versatur, apud quem deponitur, merito dolus praestatur solus, nisi forte et merces accessit; tunc enim, ut est et constitutum, etiam culpa exhibetur; aut si hoc ab initio convenit, ut et culpam, et periculum praestet is, penes quem deponitur. Sed ubi utriusque utilitas vertitur, ut in emto, ut in locato, ut in dote, ut in pignore, ut in societate, et dolus et culpa praestatur. Commodatum autem plerumque solam utilitatem continet eius, cui commodatur, et ideo verior est Quinti Mucii sententia existimantis, et culpam praestandam, et diligentiam.

L. 10. §. 1. *D. eod. Vid.* 5831.

5848) — *L.* 18. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) In rebus commodatis talis diligentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet, ita ut tantum eos casus non praestet, quibus resisti non possit, veluti mortis servorum, quae sine dolo et culpa eius accidunt, latronum hostiumve incursus, piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas servorum, qui custodiri non solent. Quod autem de latronibus, et piratis, et naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, ut eam rem peregre secum ferat; alioquin si cui ideo argentum commodaverim, quod is amicos ad coenam invitaturum se diceret, et id peregre secum portaverit, sine ulla dubitatione etiam piratarum, et latronum, et naufragii casum praestare debet. Haec, ita si duntaxat accipientis gratia commodata sit res; at si utriusque, veluti si communem amicum ad coenam invitaverimus, tuque eius rei curam suscepisses, et ego tibi argentum commodaverim, scriptum quidem apud quosdam invenio, quasi dolum tantum praestare debeas; sed videndum est, ne et culpa praestanda sit, ut ita culpae fiat aestimatio, sicut in rebus pignori datis et dotalibus aestimari solet.

L. 13. §. 1. *D. de pign. act. Vid.* 606.

L. 17. §. 2. *D. de praescr. verb. Vid.* 5707.

5849) — *L.* 108. §. 12. *D. de leg.* I. (XXX.) (*African.*) Cum quid tibi legatum fideive tuae commissum sit, ut mihi restituas, si quidem nihil praeterea ex testamento capias, dolum malum duntaxat in exigendo eo legato, alioquin etiam culpam te mihi praestare debere existimavit, sicut in contractibus bonae fidei servatur, ut, si quidem utriusque contrahentis commodum versetur, etiam culpa, sin unius solius, dolus malus tantummodo praestetur.

L. 31. §. 3. *D. de her. pet. Vid.* 4684.

L. 36. §. 1. *L.* 45. *L.* 63. *D. de R. V. Vid.* 615. 616. 617.

L. 65. *pr D. usufr. Vid.* 4916.

5850) — *L.* 2. *D. de usufr. quemadm. caveat.* (VII. 9.) (*Paulus.*) Nam fructuarius custodiam praestare debet.

L. 22. §. 3. *D. ad. SC. Trebell. Vid.* 5824.

L. 1. §. 1. *D. si mens. fals. mod. dix. Vid.* 5813.

L. 1. §. 35. *D. depositi. Vid.* 5836.

L. 8. §. 3. 8. *D. de precario. Vid.* 5815. 4205.

5851) — *L.* 8. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum et culpam latam duntaxat, cetera non venire. Plane post interdictum editum oportebit et dolum, et culpam, et omnem causam venire; nam ubi moram quis fecit precario, omnem causam debebit restituere.

Not. 6.

§. 5. *J. de loc. et cond. Vid.* 5717.

L. 2. *D. usufr. quemadm. caveat. Vid.* 5850.

L. 31. *pr. D. de a. e. v. Vid.* 5833.

5852) — *L.* 14. §. 14-17. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) — §. 14. Si res commodata est, et is, cui commodata est, decesserit, quamvis hereditati furtum fieri non possit, et ideo nec heres eius, cui commodata est, possit agere, tamen commodator poterit furti agere. Idemque et in re pignorata vel in re locata; licet enim hereditati furti actio non acquiratur, tamen alii, cuius interest, acquiritur. — §. 15. Non solum autem in re commodata competit ei, cui commodata est, furti actio, sed etiam in ea, quae ex ea agnata est, quia et huius custodia ad eum pertinet. Nam et si servum tibi commodavero, etiam vestia eius nomine furti ages, quamvis vestem, qua vestitus est, tibi non commodaverim. Item si iumenta tibi commodavero, quorum sequela erat equuleus, puto competere furti actionem

etiam eius nomine, quamvis ipse non sit commodatus. — §. 16. Qualis ergo furti actio detur ei, cui res commodata est? quaesitum est. Et puto omnibus, quorum periculo res alienae sunt, veluti commodatae, item locatae, pignorisve nomine acceptae, si hae surreptae sint, omnibus furti actionem competere; condictio autem ei demum competit, qui dominium habet. — §. 17. Si epistola, quam ego tibi misi, intercepta sit, quis furti actionem habeat? Et primum quaerendum est, cuius sit epistola, utrum eius, qui misit, an eius, ad quem missa est? Et si quidem dedi servo eius, statim ipsi quaesita est, cui misi; si vero procuratori, aeque, quia per liberam personam possessio quaeri potest, ipsius facta est, maxime si eius interfuit eam habere; quodsi ita misi epistolam, ut mihi remittatur, dominium meum manet, quia eius nolui amittere vel transferre dominium. Quis ergo furti aget? Is, cuius interfuit eam non surripi, id est ad cuius utilitatem pertinebant ea, quae scripta sunt. Et ideo quaeri potest: an etiam is, cui data est perferenda, furti agere possit? Et si custodia eius ad eum pertinebat, potest. Sed et si interfuit eius epistolam reddere, furti habebit actionem; finge eam epistolam fuisse, quae continebat, ut ei quid redderetur, fieretve, potest habere furti actionem, vel si custodiam eius rei recepit, vel mercedem perferendae accepit. Et erit in hunc casum similis causa eius et cauponis aut magistri navis; nam his damus furti actionem, si sint solvendo, quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

5853) — *L.* 19. *C. de pignor.* (VIII. 14.) (*Dioclet. et Maximian.*) Sicut vim maiorem pignorum creditor praestare necesse non habet, ita dolum et culpam, sed et custodiam exhibere cogitur.

Not. 7.

5854) — *L.* 25. §. 16. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Paulus.*) Non tantum dolum, sed et culpam in re hereditaria praestare debet coheres, quoniam cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum. Non tamen diligentiam praestare debet, qualem diligens paterfamilias, quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi; et ideo negotiorum gestorum ei actio non competit. Talem igitur diligentiam praestare debet, qualem in suis rebus. Eadem sunt, si duobus res legata sit; nam et hos coniunxit ad societatem non consensus, sed res.

L. 72. *D. pro soc. Vid.* 5829.

5855) — §. 9. *J. de societate.* (III. 25.) Socius socio utrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione, si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est, an etiam culpae, id est desidiae atque negligentiae nomine? quaesitum est. Praevaluit tamen, etiam culpae nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est; sufficit enim talem diligentiam in communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi assumit, de se queri, hoc est sibi imputare debet.

5856) — *L.* 17. *pr. D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) In rebus dotalibus virum praestare oportet tam dolum, quam culpam, quia causa sui dotem accipit. Sed etiam diligentiam praestabit, quam in suis rebus exhibet.

5857) — *L.* 18. §. 1. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Pompon.*) Licet in dotalibus rebus non solum dolum, sed et culpam maritus praestet, cum tamen quaeritur in iudicio de dote, an facere possit, dolus duntaxat comprehenditur, quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda. Quanquam eum duntaxat dolum ei nocere putem, si facere non possit, quem propter uxorem adhibuit, ne ei solidum solveret, non propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat: si dolo mariti res dotalis interiisset, et alioquin solvendo non esset, quamvis nihil dolo fecisset, quo minus solvendo esset, perinde tamen eum damnandum eius rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atque si dolo eius factum esset, quo minus facere possit. Ceterum si circa interitum rei dotalis dolus malus et culpa mariti absit, actiones solum, quas eo nomine quasi maritus haberet, praestandas mulieri, veluti furti vel damni iniuriae.

Not. 8.

§. 1. *in f. J. de obl. quae qu. ex contr. Vid.* 5828.

L. 21. §. 3. *D. de neg. gestis. Vid.* 1632.

5858) — *L.* 11. *C. mandati.* (IV. 35.) (*Dioclet. et Maximian.*) Procuratorem non tantum pro his, quae gessit, sed etiam pro his, quae gerenda suscepit, et tam propter exactam ex mandato pecuniam, quam non exactam, tam dolum quam culpam, sumtuum ratione bona fide habita, praestare necesse est.

5859) — *L.* 13. *C. eod.* (*Iidem.*) A procuratore dolum et omnem culpam, non etiam improvisum casum praestandum esse, iuris auctoritate manifeste declaratur.

L. 6. *D. de magistr. conven. Vid.* 3202.

Not. 9.

5859*a*) — *L.* 1. *pr. D. de tut. et rat. distr. act.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) De omnibus, quae fecit tutor, quum facere non deberet, item de his, quae non fecit, rationem reddet hoc iudicio, praestando dolum, et culpam, et quantam in rebus suis diligentiam.

5859*b*) — *L.* 3. §. 9. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Ulp.*) Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari; nam si affectione coactus, ne bona mea distrahantur, negotiis te meis obtuleris, aequissimum esse, dolum duntaxat te praestare. Quae sententia habet aequitatem.

Not. 10.

L. 4. *D. de magistr. conven. Vid.* 3202.

L. 17. *C. de negot. gest. Vid.* 3203.

Not. 11.

L. 72. §. 3. *D. de cond. et demonstr. Vid.* 1641.

L. 5. §. 2. *D. commod. Vid.* 5847.

5860) — *L.* 1. §. 6. 10. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) — §. 6. Si convenit, ut in deposito et culpa praestetur, rata est conventio; contractus enim legem ex conventione accipiunt. — §. 10. In conducto et locato, et in negotio, ex quo diximus praescriptis verbis dandam actionem, et dolum, et culpam praestabunt, qui servum receperunt; at si cibaria tantum dabant, dolum duntaxat; sequemur tamen, ut Pomponius ait, et quod habuerunt praescriptum, aut quod convenerit, dummodo sciamus, et si quid fuit prae-

scriptum, dolum tamen eos praestaturos, qui receperunt. qui solus in depositum venit.

L. 1. §. 35. *D. eod. Vid.* 5836.

5861) — *L.* 17. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Pompon.*) Illud sciendum est, cum moram emtor adhibere coepit, iam non culpam, sed dolum malum tantum praestandum a venditore. Quodsi per venditorem et emtorem mora fuerit, Labeo quidem scribit, emtori potius nocere, quam venditori, moram adhibitam. Sed videndum est, ne posterior mora damnosa ei sit. Quid enim, si interpellavero venditorem, et non dederit id, quod emeram, deinde postea offerente illo ego non acceperim? Sane hoc casu nocere mihi debet. Sed si per emtorem mora fuisset, deinde, quum omnia in integro essent, venditor moram adhibuerit, quum posset se exsolvere, aequum est, posteriorem moram venditori nocere.

5862) — *L.* 9. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Pompon.*) Si mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet, dolum malum duntaxat in ea re, non etiam culpam maritus praestare debet, ne facto mulieris in perpetuum agrum eius colere cogatur; fructus tamen, qui pervenissent ad virum, redduntur.

§. 354.

Not. 3.

5863) — *L.* 32. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Papinian.*) Fideiussor imperitia lapsus alterius quoque contractus, qui personam eius non contingebat, pignora vel hypothecas suscepit, et utramque pecuniam creditori solvit, existimans indemnitati suae confusis praediis consuli posse. Ob eas res iudicio mandati frustra convenietur, et ipse debitorem frustra conveniet, negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit. In qua lite culpam aestimari satis est, non etiam casum, quia praedo fideiussor non videtur. Creditor ob id factum ad restituendum iudicio, quod de pignore dato redditur, quum videatur ius suum vendidisse, non tenebitur.

5864) — *L.* 30. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Paulus.*) Qui ratiario crediderat, quum ad diem pecunia non solveretur, ratem in flumine sua auctoritate detinuit; postea flumen crevit, et ratem abstulit. Si invito ratiario retinuisset, eius periculo ratem fuisse, respondit; sed si debitor sua voluntate concessisset, ut retineret, culpam duntaxat ei praestandam, non vim maiorem.

L. 52. §. 3. *D. pro soc. Vid.* 5852.

5865) — *L.* 68. *pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Procul.*) Si, quum fundum venderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine a conductore exegisses, id emtori accessurum esse, existimo, te in exigendo non solum bonam fidem, sed etiam diligentiam praestare debere, id est non solum ut a te dolus malus absit, sed etiam ut culpa.

5866) — *L.* 2. §. 1. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Gaius.*) Custodiam autem ante admetiendi diem qualem praestare venditorem oporteat, utrum plenam, ut et diligentiam praestet, an vero dolum duntaxat? videamus. Et puto eam diligentiam venditorem exhibere debere, ut fatale damnum vel vis magna sit excusata.

L. 13. *C. mandati. Vid.* 5859.

§. 3. *J. de lege Aq. Vid.* 785.

Not. 4.

5867) — *L.* 18. §. 9. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Paulus.*) Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit; et ob hoc emtor stipulatus fuerit, nonne damnum patitur? an hoc damnum in aliena re accidit, revolvitur autem ad emtorem quia actionem ex emto non habet? Sed nihil in hac causa proficit stipulatio, nisi in id, quod post traditionem accidit, quia dum in venditoris custodia est, is stipulari debet, omnemque diligentiam emtori praestare, et quod alia actione quaeri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur.

L. 35. §. 4. *D. de contr. emt. Vid.* 4642.

5868) — *L.* 1. §. 4. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Et ille quidem, qui mutuam accepit, si quolibet casu quod accepit amiserit, nihilo minus obligatus permanet; is vero, qui utendum accepit, si maiore casu, cui humana infirmitas resistere non potest, veluti incendio, ruina, naufragio rem, quam accepit, amiserit, securus est. Alias tamen exactissimam diligentiam custodiendae rei praestare compellitur, nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit. Sed et in maioribus casibus, si culpa eius interveniat, tenetur, veluti si quasi amicos ad coenam invitaturus argentum, quod in eam rem utendum acceperit, peregre proficiscens secum portare voluerit, et id aut naufragio, aut praedonum hostiumve incursu amiserit.

5869) — *L.* 16. *D. de cond. furt.* (XIII. 1.) (*Pompon.*) Qui furtum committit vel re commodata vel deposita utendo, condictione quoque ex furtiva causa obstringitur. Quae differt ab actione commodati in hoc, quod, etiamsi sine dolo malo et culpa eius interierit res, condictione tamen tenetur, quum in commodati actione non facile ultra culpam, et in depositi non ultra dolum malum tenetur is, cum quo agetur.

L. 44. *L.* 31. *D. ad leg. Aq. Vid.* 5838. 1484.

§. 1. *in f. J. de obl. quae qu. ex contr. Vid.* 5828.

5870) — *L.* 20. *C. de negot. gest.* (II. 19.) (*Dioclet. et Maximian.*) Tutori vel curatori similis non habetur, qui citra mandatum negotium alienum sponte gerit, quippe superioribus quidem necessitas muneris administrationis finem, huic autem propria voluntas facit, ac satis abundeque sufficit, si cui vel in paucis amici labore consulatur. Secundum quae super his quidem, quae nec tutor nec curator constitutus ultro quis administravit, quum non tantum dolum et latam culpam, sed et levem praestare necesse habeat, a te conveniri potest, et ea, quae tibi ab eo deberi patuerit, cum usuris compelletur reddere. De ceteris vero, quae ab aliis tui constituta iuris detenta exacta non sunt, ab hoc, qui nec agendi quidem propter exceptionis obstaculum facultatem habere potuit, exigi non potest, et idcirco adversus eos, quos res tuas tenere dicis, detorquere tuas petitiones debes.

Not. 5.

L. 5. §. 15. *D. commod. Vid.* 2475.

L. 3. *D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 5830.

Not. 6.

L. 44. pr. D. ad leg. Aq. (IX. 2.) (*Ulp.*) In lege Aquilia et levissima culpa venit.

Not. 8.

L. 5. §. 2. D. commod. Vid. 5847.

5871) — *L. 47. §. 5. D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Culpa autem qualiter sit aestimanda, videamus, an non solum ea, quae dolo proxima sit, verum etiam quae levis est? an numquid et diligentia quoque exigenda est ab herede? Quod verius est.

L. 18. pr. in f. D. commodati. Vid. 5848.

5872) — *L. 23. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Contractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt, quidam et dolum, et culpam. Dolum tantum depositum et precarium; dolum et culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelae, negotia gesta. In his quidam et diligentiam. Societas et rerum communio et dolum, et culpam recipit. Sed haec ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus; nam hoc servabitur, quod initio convenit, (legem enim contractui dedit) excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ne dolus praestetur; hoc enim bonae fidei iudicio contrarium esse; et ita utimur. Animalium vero casus mortesque, quae sine culpa accidunt, fugae servorum, qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur.

5873) — *L. 226. D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Magna negligentia culpa est, magna culpa dolus est.

L. 13. §. 1. D. de pign. act. Vid. 666.

L. 19. C. de pign. Vid. 5853.

§. 355.

Not. 3.

L. 206. D. de R. J. Vid. 1389.

L. 3. §. 4. D. de neg. gestis. Vid. 2666.

Not. 4.

5874) — *L. 1. §. 1. D. nautae, caupones.* (IV. 9.) (*Ulp.*) Maxima utilitas est huius edicti, quia necesse est plerumque eorum fidem sequi, et res custodiae eorum committere. Nec quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum; nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant, et nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus adversus eos, quos recipiunt, coëundi, quum ne nunc quidem abstineant huiusmodi fraudibus.

5875) — *L. un. §. 5. 6. D. furti adv. nautas, caupones, stabularios.* (XLVII. 5.) — §. 5. Servi vero sui nomine exercitor noxae dedendo se liberat. Cur ergo non exercitor condemnatur, qui servum tam malum in nave admisit? et cur liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum, servi vero non tenetur? nisi forte idcirco, quod liberum quidem hominem adhibens statuere debuit de eo, qualis esset, in servo vero suo ignoscendum sit ei, quasi in domestico malo, si noxae dedere paratus sit; si autem alienum adhibuit servum, quasi in libero tenebitur. — §. 6. Caupo praestat factum eorum, qui in ea caupona eius cauponae exercendae causa ibi sunt, item eorum, qui habitandi causa ibi sunt; viatorum autem factum non praestat. Namque viatorem sibi eligere caupo vel stabularius non videtur, nec repellere potest iter agentes; inhabitatores vero perpetuos ipse quodammodo elegit, qui non reiecit, quorum factum oportet eum praestare. In nave quoquevectorum factum non praestatur.

CAPUT III.

DE IURE, IN QUO VERSATUR OBLIGATIO S. DE OBLIGATIONIS MATERIA, VI ATQUE EFFECTU.

§. 356.

Not. 1.

5876) — *L. 2. pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Stipulationum quaedam in dando, quaedam in faciendo consistunt.

Not. 2.

5877) — *L. 31. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Verum est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere; quod enim impossibile est, neque pacto, neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem actionem aut factum efficere possit.

§. 1. *J. de inutil. stipul. Vid.* 3498.

Not. 3.

5878) — *L. 8. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) Nec emtio, nec venditio sine re, quae veneat, potest intelligi, et tamen fructus et partus futuri recte emuntur, ut, quum editus esset partus, iam tunc, quum contractum esset negotium, venditio facta intelligatur; sed si id egerit venditor, ne nascatur aut fiant, ex emto agi posse.

5879) — *§. 7. J. de legatis.* (II. 20.) Ea quoque res, quae in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur, veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

NOT. 4.

§. 2. *de inutil. stipul. Vid.* 1306.

L. 39. §. 8-10. *D. de leg.* 1. *Vid.* 3489.

5880) — *L.* 40. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si res aliena, cuius commercium legatarius non habet, ei, cui ius possidendi non est, per fideicommissum relinquatur, puto aestimationem deberi.

NOT. 5.

L. 26. *D. de V. O. Vid.* 3501.

L. 7. §. 3. 7. 10. *D. de pactis. Vid.* 1232. 29. 2048.

L. ult. C. eod. Vid. 5504.

5881) — *L.* 12. §. 3. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Pompon.*) In legatis novissimae scripturae valent, quia mutari causa praecedentis legati vel die, vel conditione, vel in totum ademtione potest; sed et si sub alia et alia conditione legatum ademtum est, novissima ademtio spectanda est. Interdum tamen in legatis non posterior, sed praecedens scriptura valet. Nam si ita scripsero: *Quod Titio infra legavero, id neque do, neque lego*, quod infra legatum erit, non valebit. Nam et eum sermonem, quo praesentia legata data in diem proferuntur, ad postea quoque scripta legata pertinere placuit. Voluntas ergo facit, quod in testamento scriptum valet.

NOT. 6.

5882) — *L.* 108. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Iavolen.*) Nulla promissio potest consistere, quae ex voluntate promittentis statum capit.

5883)—*L.* 8. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Pompon.*) Sub hac conditione: *si volam*, nulla fit obligatio. Pro non dicto enim est, quod dare, nisi velis, cogi non possis; nam nec heres promissoris eius, qui nunquam dare voluit, tenetur, quia haec conditio in ipsum promissorem nunquam exstitit.

L. 7. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 5602.

5884) — *L.* 52. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Modestinus.*) Nonnunquam contingit, ut quaedam nominatim expressa officiant, quamvis omissa tacite intelligi potuissent, nec essent obfutura. Quod evenit, si alicui ita legatur: *Titio decem do lego, si Maevius Capitolium ascenderit;* nam quamvis in arbitrio Maevii sit, an Capitolium ascendat, et velit efficere, ut Titio legatum debeatur, non tamen poterit aliis verbis utiliter legari: *si Maevius voluerit, Titio decem do;* Nam in alienam voluntatem conferri legatum non potest. Inde dictum est: expressa nocent, non expressa non nocent.

§. 357.

NOT. 2.

L. 94. *L.* 115. *pr. D. de V. O. Vid.* 3620. 3621.

L. 1. *C. de dot. prom. Vid.* 3622.

NOT. 3.

5885)—*L.* 75. §. 1-10. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulpianus.*) Ubi autem non apparet, quid, quale quantumque est in stipulatione, incertam esse stipulationem dicendum est.—§. 1. Ergo, si quis fundum sine propria appellatione, vel hominem generaliter sine proprio nomine, aut vinum frumentumve sine qualitate dari sibi stipulatur, incertum deducit in obligationem.—§. 2. Usque adeo, ut, si quis ita stipulatus sit *tritici Africi boni modios centum, vini Campani boni amphoras centum?* incertum videatur stipulari, quia bono melius inveniri potest; quo fit, ut boni appellatio non sit certae rei significativa, quum id, quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. At cum optimum quis stipulatur, id stipulari intelligitur, cuius bonitas principalem gradum bonitatis habet; quae res efficit, ut ea appellatio certi significativa sit. — §. 3. Fundi certi si quis usumfructum stipulatus fuerit, incertum intelligitur in obligationem deduxisse; hoc enim magis iure utimur. — §. 4. Illud dubitationem recipit, si quis id, quod ex Arethusa ancilla natum erit, aut fructus, qui in fundo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit, an certum stipulatus videatur? Sed ipsa natura manifestissimum est, incerti esse hanc stipulationem. — §. 5. Sed qui vinum, aut oleum, vel triticum, quod in horreo est, stipulatur, certum stipulari intelligitur. — §. 6. Qui vero a Titio ita stipulatur: *quod mihi Seius debet, dare spondes?* et qui ita stipulatur: *quod ex testamento mihi debes, dare spondes?* incertum in obligationem deducit, licet Seius certum debeat, vel ex testamento certum debeatur, quamvis istae species vix separari possint ab ea, quam proposuimus de vino, vel oleo, vel tritico, quod in horreo repositum est. Et adhuc occurrit, quod fideiussores certum videntur promittere, si modo et is, pro quo obligantur, certum debeat, quum alioquin et ita interrogentur: *id fide tua esse iubes?* — §. 7. *Vid.* 5680. — §. 8. *Vid.* 3755. — §. 9. *Vid.* 3939. — §. 10. *Vid.* 5471.

5886) — *L.* 52. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Iavolen.*) Fideiussorem, si sine adiectione bonitatis tritici pro altero triticum spopondit, quodlibet triticum dando reum liberare posse existimo; a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se a stipulatore licuit. Itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fideiussori dare, et fideiussor id, quod dedit, id est melius triticum, condicat, exceptione eum doli mali summoveri existimo.

5887) — *L.* 13. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Pompon.*) Quum incertus homo legatus tibi esset, heres Stichum servo tuo tradidit. Neratius respondit: si voluntate domini tradidit, vel ratum hoc dominus habuerit, perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.

5888) — *L.* 37. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Legato generaliter relicto, veluti hominis, Caius Cassius scribit, id esse observandum, ne optimus vel pessimus accipiatur. Quae sententia rescripto Imperatoris nostri et divi Severi iuvatur, qui rescripserunt, homine legato actorem non posse eligi.

NOT. 4.

5889)—*L.* 69. §. 4. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Papinian.*) Gener a socero dotem arbitratu soceri certo die dari, non demonstrata re vel quantitate, stipulatus fuerat. Arbitrio quoque detracto stipulationem valere placuit; nec videri simile, quod fundo non demonstrato nullum esse legatum vel stipulationem fundi constaret, quum inter modum constituendae dotis et corpus ignotum differentia magna sit; dotis etenim

quantitas pro modo facultatem patris et dignitate mariti constitui potest.

5890) — *L.* 3. *C. de dotis promiss.* (V. 11.) (*Gordian.*) Si, quum ea, quae tibi matrimonio copulata est, nuberet, is, cuius meministi, dotem tibi non addita quantitate, sed quodcunque arbitratus fuisset pro ea, daturum se repromisit, et interpositae stipulationis fidem non exhibet, competentibus actionibus usus ad repromissi emolumentum iure iudiciorum pervenies. Videtur enim boni viri arbitrium stipulationi insertum esse. (240.)

L. 7. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 5602.

5891) — *L.* 24. *pr. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) Si in lege locationis comprehensum sit, ut arbitratu domini opus approbetur, perinde habetur, ac si viri boni arbitrium comprehensum fuisset. Idemque servatur, si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit; nam fides bona exigit, ut arbitrium tale praestetur, quale viro bono convenit. Idque arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet, nisi id ipsum lege comprehensum sit. Quibus consequens est, ut irrita sit approbatio dolo conductoris facta, et ex locato agi possit.

5892) — *L.* 25. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Si merces promissa sit generaliter alieno arbitrio, locatio et conductio contrahi non videtur; sin autem quanti Titius aestimaverit, sub hac conditione stare locationem, ut, si quidem ipse, qui nominatus est, mercedem definierit, omnimodo secundum eius aestimationem et mercedem persolvi oporteat, et conductionem ad effectum pervenire; sin autem ille vel noluerit, vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta.

5893) — *L.* 15. *C. de contr. emt.* (IV. 38.) (*Iustinian.*) Super rebus venumdandis, si quis rem ita comparaverit, ut res vendita esset, quanti Titius aestimaverit, magna dubitatio exorta est multis antiquae prudentiae cultoribus. Quam decidentes sancimus, cum huiusmodi conventio super venditione procedat: *quanti ille aestimaverit*, sub hac conditione stare venditionem, ut, siquidem ipse, qui nominatus est, pretium definierit, omnimodo secundum eius aestimationem et pretia persolvi, et venditionem ad effectum pervenire, sive in scriptis, sive sine scriptis contractus celebretur, scilicet si huiusmodi pactum, cum in scriptis fuerit redactum, secundum nostrae legis definitionem per omnia completum et absolutum sit. Sin autem vel ipse noluerit, vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto; nulla coniectura, immo magis divinatione in posterum servanda, utrum in personam certam, an in boni viri arbitrium respicientes contrahentes ad haec pacta venerint, quia hoc penitus impossibile esse credentes per huiusmodi sanctionem expellimus. Quod etiam in huiusmodi locatione locum habere censemus.

L. 1. §. 1. *D. de leg.* II. *Vid.* 1571.

5894) — *L.* 75. *pr. D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si sic legatum vel fideicommissum sit relictum: *si aestimaverit heres*, *si comprobaverit*, *si iustum putaverit*, et legatum et fideicommissum debebitur, quoniam quasi viro potius bono ei commissum est, non in meram voluntatem heredis collatum.

5895) — *L.* 11. §. 7. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) — §. 7. Quanquam autem fideicommissum ita relictum non debeatur: *si volueris*, tamen si ita adscriptum fuerit: *si fueris arbitratus*, *si putaveris*, *si aestimaveris*, *si utile tibi fuerit visum*, vel *videbitur*, debebitur; non enim plenum arbitrium voluntatis heredi dedit, sed quasi viro bono fideicommissum relictum.

Not. 5.

L. 75. §. 1. *D. de V. O. Vid.* 5885.

5896) — *L.* 71. *pr. D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si domus alicui simpliciter sit legata, neque adiectum, quae domus, cogentur heredes, quam vellet domum ex his, quas testator habebat, legatario dare. Quodsi nullas aedes reliquerit, magis derisorium est, quam utile legatum.

L. 115. *pr. D. de V. O. Vid.* 5621.

L. 69. §. 4. *D. de iure dot. Vid.* 5880.

Not. 6.

5897) — *L.* 34. §. 6 *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) *Paulus.*) Si emtio ita facta fuerit: *est mihi emtus Stichus aut Pamphilus*, in potestate est venditoris, quem velit dare, sicut in stipulationibus; sed uno mortuo, qui superest dandus est, et ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emtoren respicit. Sed et si pariter decesserint, pretium debebitur; unus enim utique periculo emtoris vixit. Idem dicendum est, etiam si emtoris fuit arbitrium, quem vellet habere, si modo hoc solum arbitrio eius commissum sit, ut, quem voluisset, emtum haberet, non et illud, an emtum haberet.

5898) — *L.* 10. §. 6. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Si res in dotem datae fuerint, quamvis aestimatae, verum convenerit, ut aut aestimatio, aut res praestentur, si quidem fuerit adiectum: *Utrum mulier volet*, ipsa eliget, utrum malit petere res, an aestimationem. Verum si ita fuerit adiectum *utrum maritus volet*, ipsius erit electio; aut si nihil de electione adiiciatur, electionem habebit maritus, utrum malit res offerre, an pretium earum. Nam et cum illa aut illa res promittitur, rei electio est, utram praestet. Sed si res non exstet, aestimationem omnimodo maritus praestabit.

5899) — *L.* 93. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si sic stipulatus fuero: *per te non fieri, quo minus hominem ex his, quos habes, sumam?* electio mea erit.

5900) — *L.* 106. *D. eod.* (*Iavolen.*) Qui ex pluribus fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, unum fundum sine ulla nota demonstrationis stipulatur, incertum stipulatur, id est eum fundum stipulatur, quem promissor dare voluerit. Tamdiu autem voluntas promissoris in pendente est, quamdiu id, quod promissum est, solvatur.

5901) — *L.* 112. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Si quis stipulatus sit Stichum aut Pamphilum, utrum ipse vellet, quem elegerit petet, et is erit solus in obligatione. An autem mutare voluntatem possit, et ad alterius petitionem transire quaerentibus, respicíendus erit sermo stipulationis, utrumne talis sit: *quem voluero*, an: *quem volam*; nam si talis fuerit: *quem voluero*, quum semel elegerit, mutare voluntatem non poterit; si vero tractum habeat sermo illius, et sit talis: *quem volam*, donec iudicium dictet, mutandi potestatem habebit.

5902) — *L.* 108. §. 2. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*African.*) Quum homo Titio legatus esset, quaesitum est: utrum arbitrium heredis sit, quem velit dandi, an potius legatarii? Respondi: verius dici, electionem eius esse, cui potestas sit, qua actione uti velit. [id est legatarii.]
5903) — *L.* 2. §. 1. *D. de opt. vel elect. leg.* (XXXIII. 5.) (*Ulp.*) Sed et homine generaliter legato arbitrium eligendi, quem velit accipere, ad legatarium pertinet.

Not. 7.

L. 19. *C. de cond. indeb. Vid.* 43.
5904) — *L.* 26. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Si decem aut Stichum stipulatus, solvam quinque, quaeritur, an possim condicere? Quaestio ex hoc descendit, an liberer in quinque? nam si liberor, cessat condictio, si non liberor, erit condictio. Placuit autem, ut Celsus libro sexto et Marcellus libro vicesimo Digestorum scripsit, non perimi partem dimidiam obligationis, ideoque eum, qui quinque solvit, in pendenti habendum, an liberetur, petique ab eo posse reliqua quinque aut Stichum, et si praestiterit residua quinque, videri eum et priora debita solvisse, si autem Stichum praestitisset, quinque eum posse condicere quasi indebita. Sic posterior solutio comprobabit, priora quinque utrum debita an indebita solverentur. Sed et si post soluta quinque et Stichus solvatur, et malim ego habere quinque, et Stichum reddere, an sim audiendus? quaerit Celsus. Et putat, natam esse in quinque condictionem, quamvis utroque simul soluto, mihi retinendi, quod vellem, arbitrium daretur.
5905) — *L.* 19. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Celsus.*) Si is, cui legatus sit Stichus aut Pamphilus, quum Stichum sibi legatum putaret, vindicaverit, amplius mutandae vindicationis ius non habet. tanquam si damnatus heres alterutrum dare Stichum dederit, quum ignoraret, sibi permissum vel Pamphilum dare, nihil repetere poterit.

Not. 8.

L. 112. *pr. D. de V. O. Vid.* 5901.
5906) — *L.* 21. §. 6. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Qui domum vendebat, excepit sibi habitationem, donec viveret, aut in singulos annos decem; emtor primo anno maluit decem praestare, secundo anno habitationem praestare. Trebatius ait: mutandae voluntatis potestatem eum habere, singulisque annis alterutrum praestare posse, et quamdiu paratus sit alterutrum praestare, petitionem non esse.

Not. 9.

5907) — *L.* 75. §. 3. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si quis ita stipulatus: *Stichum aut decem, utrum ego velim*, legaverit, quod ei debebatur, tenebitur heres eius, ut praestet legatario actionem, electionem habituro, utrum Stichum an decem persequi malit.
L. 76. *pr. D. de V. O. Vid.* 591.
5908) — *L.* 141. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Si servus aut filiusfamilias ita stipulatus sit: *illam rem aut illam, utram ego velim?* non pater dominusve, sed filius servusve destinare de alterutra debet.

Not. 10.

5909) — *L.* 95. *pr. et* §. 1. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Papinian.*) *Stichum aut Pamphilum, utrum ego velim, dare spondes?* Altero mortuo, qui vivit solus petetur, nisi si mora facta sit in eo mortuo, quem petitor elegit; tunc enim perinde solus ille, qui decessit, praebetur, ac si solus in obligationem deductus fuisset. — §. 1. Quodsi promissoris fuerit electio, defuncto altero, qui superest aeque peti poterit. Enimvero si facto debitoris alter sit mortuus, quum debitoris esset electio, quamvis interim non alius peti possit, quam qui solvi etiam potest, neque defuncti offerri aestimatio potest, si forte longe fuit vilior, (quoniam id pro petitore in poenam promissoris constitutum est) tamen si et alter servus postea sine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex stipulatu agi poterit, quum illo in tempore, quo moriebatur, non commiserit stipulationem. Sane quoniam impunita non debent esse admissa, doli actio non immerito desiderabitur, aliter quam in persona fideiussoris, qui promissum hominem interfecit, quia tenetur ex stipulatu actione fideiussor, quemadmodum teneretur, si debitor sine herede decessisset.
§. 33. *J. de act. Vid.* 1864.

Not. 11.

5910) — *L.* 1. *D. de noxalib. actionib.* (IX. 4.) (*Gaius.*) Noxales actiones appellantur, quae non ex contractu, sed ex noxa atque maleficio servorum adversus nos instituuntur. Quarum actionum vis et potestas haec est, ut, si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis, quod deliquit, evitare litis aestimationem.
5911) — *L.* 6. §. 1. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) — §. 1. Decem aut noxae dedere condemnatus, indicati in decem tenetur; facultatem enim noxae dedendae ex lege accipit. At is, qui stipulatus est decem aut noxae dedere, non potest decem petere, quia in stipulatione singula per se veniunt, eaque singula separatim stipulari possumus; at iudicium solius noxae deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur, et ideo iudicati in decem agitur; his enim solis condemnatur, noxae autem deditio in solutione est, quae e lege tribuitur.
L. 16. §. 3. *D. de pign. Vid.* 5388.
L. 2. *C. de resc. vend. Vid.* 2251.

§. 358.

Not. 1.

L. 41. §. 1. *D. de usur. Vid.* 3758.

Not. 3.

L. 2. §. 1. *D. de V. O. Vid.* 3745.

Not. 4.

L. 85. §. 4. *D. eod. Vid.* 5756.
L. 2. §. 6. *D. eod. Vid.* 3745.
5912) — *L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem iuris est et in illa stipulatione: mihi heredique meo habere licere. — §. 1. Sed haec differentia illam habet rationem, quod, ubi unus ex heredibus prohibetur, non potest coheres ex stipulatu agere, cuius nihil interest, nisi poena subiecta sit. Nam poena subiecta efficit, ut omnibus committatur, quia hic non quaerimus, cuius intersit. Enimvero ubi unus ex heredibus prohibet, omnes tenentur heredes; interest enim prohiberi, a nemine prohiberi.

5913) — *L. 4. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Eadem dicemus, et si dolum abesse a te heredeque tuo stipulatus sim, et aut promissor, aut stipulator pluribus heredibus relictis decesserit.

Not. 5.

L. 17. D. de servit. Vid. 2479.
L. 6. §. 4. D. si serv. vind. Vid. 2480.
L. 25. §. 9-11. D. fam. ercisc. Vid. 3733. 3749.
L. 192. pr. D. de R. J. Vid. 2478.
L. 2. §. 1. 2. D. de V. O. Vid. 3745. 4767.

5914) — *L. 12. D. de opt. v. elect. leg.* (XXXIII. 5.) (*Iulian.*) Servo generaliter legato, verius est, omnes heredes, si eis electio data sit, eundem dare debere, etsi non consentiant heredes, ex testamento eos teneri.
L. 11. §. 23. 24. D. de leg. Vid. 3751.

Not. 6.

L. 72. pr. L. 85. §. 2. D. de V. O. Vid. 3747. 3748.
L. 2. §. 5. L. 85. §. 3. L. 131. pr. D. eod. Vid. 3745. 3748. 3752.
L. 25. §. 12. D. fam. ercisc. Vid. 3749.

5915) — *L. 2. §. 2. D. de stipul. praetor.* (XLVI. 5.) (*Paulus.*) Incertam quantitatem continet stipulatio iudicatum solvi, et rem ratam dominum habiturum, et damni infecti, et his similes, in quibus respondetur, scindi eas in personas heredum; quamvis possit dici, ex persona heredum promissoris non posse descendentem a defuncto stipulationem diversam conditionem cuiusque facere, at in contrarium summa ratione fit, ut uno ex heredibus stipulatoris vincente, in partem eius committatur stipulatio; hoc enim facere verba stipulationis: *quanti ea res est*. Sed si unus ex heredibus promissoris totam rem possideat, in solidum eum damnandum, Iulianus scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, vel fideiussores an omnino teneantur? dubitari potest. Et videndum ait, ne non committatur; sed si lite contestata possessor decesserit, unum ex heredibus non maiore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quam ex qua heres est.
L. 4. §. 1. D. de V. O. Vid. 3746.
L. 72. pr. D. eod. Vid. 3747.

5916) — *L. 85. §. 5. D. eod.* (*Paulus.*) In solidum vero agi oportet, et partis solutio affert liberationem, cum ex causa evictionis intendimus; nam auctoris heredes in solidum denuntiandi sunt, omnesque debent subsistere, et quolibet defugiente omnes tenebuntur, sed unicuique pro parte hereditaria praestatio iniungitur.

5917) — *L. 139. D. eod.* (*Venul.*) Cum ex causa duplae stipulationis aliquid intendimus, venditoris heredes in solidum omnes conveniendi sunt, omnesque debent subsistere, et quolibet eorum defugiente, ceteris subsistere nihil prodest, quia in solidum defendenda est venditio, cuius indivisa natura est. Sed quum uno defugiente omnes defugisse videantur, ideoque omnes teneantur, unicuique pro parte hereditaria praestatio incumbit.

Not. 7.

5918) — *L. 5. §. 3. D. eod.* (*Pompon.*) Satis autem accipere dictum est eodem modo, quo satisfacere; nam quia id, quo quis contentus erat, ei praestabatur, satisfieri dictum est, et similiter quia tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur, ut verbis obligarentur, satis accipi dictum est. Si sortem promiseris, et si ea soluta non esset, poenam, etiam si unus ex heredibus tuis portionem suam ex sorte solverit, nihilo minus poena committetur, donec portio coheredis solvatur.
L. 85. §. 6. D. eod. Vid. 3740.
L. 25. §. 3. D. fam. erc isc. Vid. 3753.

Not. 8.

L. 72. pr. L. 85. §. 5. D. de V. O. Vid. 3747. 5916.

5919) — *L. 13. §. 1. D. de re iud.* (XLII. 1.) Si quis promiserit prohibere se, ne quid damni stipulator patiatur, et faciat, ne quod ex ea re damnum stipulator habeat, facit, quod promisit, si minus quia non facit, quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur, sicut evenit in omnibus faciendi obligationibus.

5920) — *L. 44. §. 5. D. fam. erc isc.* (X. 2.) (*Paulus.*) Quod ex facto suo unus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria praestat, a coherede non repetet, veluti: *si a se heredeque suo dolum malum abfuturum* defunctus spopondit, vel: *neque per se, neque per heredem suum fore, quo minus quis eat agat*. Immo et si reliqui propter factum unius teneri coeperint, quasi conditio stipulationis hereditariae exstiterit, habebunt familiae erciscundae iudicium cum eo, propter quem commissa sit stipulatio.

§. 360.

Not. 1.

5921) — *L. 3. D. si quadrup. paup. fec. dic.* (IX. 1.) (*Gaius.*) Ex hac lege iam non dubitatur etiam liberorum personarum nomine agi posse, forte si patremfamilias aut filiumfamilias vulneraverit quadrupes, scilicet ut non deformitatis ratio habeatur, quum liberum corpus aestimationem non recipiat, sed impensarum in curationem factarum, et operarum amissarum, quasque amissurus quis esset, inutilis factus.

5922) — *L. 1. §. 5. D. de his, qui effuder.* (IX. 3.) (*Ulp.*) Sed cum homo liber periit, damni aestimatio non fit in duplum, quia in homine libero nulla corporis aestimatio fieri potest, sed quinquaginta aureorum condemnatio fit.

Not. 2.

L. 19. §. 4. D. loc. cond. Vid. 3973.
L. 19. §. 1. D. de damno inf. Vid. 600.

Not. 3.

5923) — *L. 11. pr. D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) Sed et si hereditas amissa sit ob hoc, quod servus non exhibeatur, aequissimum est, aestimari officio iudicis damnum hereditatis.

5924) — *L. 2. §. 11. D. ne quid in loco publ.* (XLIII. 8.) (*Ulp.*) Damnum autem pati videtur, qui commodum amittit, quod ex publico consequebatur, qualequale sit.

Not. 4.

5925) — *L. 30. D. pro soc.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Mucius libro quarto decimo scribit: non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Servius etiam in notis Mucii

ait: non posse societatem ita contrahi; neque enim lucrum intelligi, nisi omni damno deducto, neque damnum, nisi omni lucro deducto. Sed potest coiri societas ita, ut eius lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur, et eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

L. 26. *D. de damno inf. Vid.* 1552.

5926) — *L.* 71. §. 1. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Javolen.*) Eius rei, quae pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamvis usucapere quis possit, quia furti agere potest is, cuius interest, rem non surripi; interesse autem eius videtur, qui damnum passurus est, non eius, qui lucrum facturus esset.

Not. 6.

5927) — *L.* 33. *in. f. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*African.*).... Nam et si colonus tuus fundo frui a te.... prohibeatur,.... tantam ei praestabis, quantam eius interfuerit frui; in quo etiam lucrum eius continebitur......

L. 1. §. 41. *D. de vi et vi arm. Vid.* 5985.

5928) — *L.* 13. *pr. D. ratam rem haberi.* (XLVI. 8.) (*Paulus.*) Si commissa est stipulatio ratam rem dominum habiturum, in tantum competit, in quantum mea interfuit, id est quantum mihi abest, quantumque lucrari potui.

5929) — *L. un. C. de sententiis, quae pro eo, quod interest, proferuntur.* (VII. 47.) (*Papinian.*) Quum pro eo quod interest dubitationes antiquae in infinitum productae sint, melius nobis visum est huiusmodi prolixitatem, prout possibile est, in angustum coarctare. Sancimus itaque, in omnibus casibus, qui certam habent quantitatem vel naturam, veluti in venditionibus, et locationibus, et omnibus contractibus, hoc quod interest dupli quantitatem minime excedere. In aliis autem casibus, qui incerti esse videntur, iudices, qui causas dirimendas suscipiunt, per suam subtilitatem requirere, ut hoc, quod re vera inducitur damnum, hoc reddatur, et non ex quibusdam machinationibus et immodicis perversionibus in circuitus inextricabiles redigatur, ne, dum in infinitum computatio reducitur, pro sua impossibilitate cadat, quum sciamus, esse naturae congruum, eas tantummodo poenas exigi, quae vel cum competente moderamine proferuntur, vel a legibus certo fine conclusae statuuntur. Et hoc non solum in damno, sed etiam in lucro nostra amplectitur constitutio, quia et ex eo veteres id quod interest statuerunt. Et sit omnibus, secundum quod dictum est, finis antiquae prolixitatis huius constitutionis recitatio. (531.)

5930) — *L.* 2. §. 8. *D. de eo, quod certo loco.* (XIII. 4.) (*Ulp.*) Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum est, utrum quantitati contractus debeat servire, an vel excedere, vel minuere quantitatem debeat? ut, si interfuisset rei Ephesi potius solvere, quam eo loco, quo conveniebatur, ratio eius haberetur. Iulianus, Labeonis opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem, cuius interdum potuit interesse, Ephesi recipere. Itaque utilitas quoque actoris veniet. Quid enim, si traiecticiam pecuniam dederit, Ephesi recepturus, ubi sub poena debebat pecuniam vel sub pignoribus, et distracta pignora sunt, vel poena commissa mora tua? vel fisco aliquid debebatur, et res stipulatoris vilissimo distracta est? In hanc arbitrariam quod interfuit veniet, et quidem ultra legitimum modum usurarum. Quid, si merces solebat comparare? an et lucri ratio habeatur, non solius damni? Puto et lucri habendam rationem.

Not. 7.

5931) — *L.* 179. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) Inter haec verba: *quanti ea res erit*, vel: *quanti eam rem esse paret*, nihil interest; in utraque enim clausula placet veram rei aestimationem fieri.

5932) — *L.* 193. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec verba: *quanti eam paret esse*, non ad id, quod interest, sed ad rei aestimationem referuntur.

5933) — *L.* 1. §. 4. *D. si quis ius dicenti non obtemp.* (II. 3.) (*Ulp.*) Hoc iudicium non ad id, quod interest, sed quanti ea res est, concluditur, et quum meram poenam contineat, neque post annum, neque in heredem datur.

L. 50. *pr. D. de furtis. Vid.* 5793.

5934) — *L.* 2. §. 13. *D. vi bonor. raptor.* (XLVII. 8.) (*Ulp.*) In hac actione intra annum utilem verum pretium rei quadruplatur, non etiam quod interest.

5935) — *L.* 4. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec autem actio in factum est, et datur in duplum, quanti ea res erit; quod ad pretium verum rei refertur, et praesentis temporis fit aestimatio, et semper in duplum intra annum est.

L. 71. §. 1. *D. de furtis. Vid.* 5926.

Not. 8.

L. 4. §. 7. *D. de damno inf. Vid.* 4811.
L. 1. §. 5. *D. ne vis fiat ei. Vid.* 2224.
L. 3. §. 11. *D. uti possid. Vid.* 4158.

§. 361.

Not. 2.

5936) — *L.* 2. §. 1. *D. de L. Rhod. de iactu.* (XIV. 2.) (*Paulus.*) Si conservatis mercibus deterior facta sit navis, aut si quid exarmaverit, nulla facienda est collatio, quia dissimilis earum rerum causa est, quae navis gratia parantur, et earum, pro quibus mercedem aliquis accepit; nam et si faber incudem aut malleum fregerit, non imputatur ei, qui locavit opus; sed si voluntate vectorum, vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet.

Not. 3.

L. 203. *D. de R. J. Vid.* 5774.

Not. 4.

5937) — *L.* 1. *D. de L. Rhod. de iactu.* (XIV. 2.) (*Paulus.*) Lege Rhodia cavetur, ut, si levandae navis gratia iactus mercium factus sit, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.

L. 2. §. 1. *in f. D. eod. Vid.* 5936.

5938) — *L.* 7. §. 4. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Est et alia exceptio, de qua Celsus dubitat, an sit obiicienda, utputa si incendii arcendi causa vicini aedes intercidi, et quod vi aut clam mecum agatur, aut damni iniuria. Gallus enim dubitat, an excipi oporteat, quod incendii defendendi causa factum sit? Servius autem ait: si id magistratus fecisset, dan-

dam esse; privato non esse idem concedendum; si tamen quid vi aut clam factum sit, neque ignis usque eo pervenisset, simpli litem aestimandam; si pervenisset, absolvi eum oportere. Idem, ait, esse, si damni iniuria actum foret, quoniam nullam iniuriam aut damnum dare videretur, aeque perituris aedibus. Quodsi nullo incendio id feceris, deinde postea incendium ortum fuerit, non idem erit dicendum, quia non ex postfacto, sed ex praesente statu damnum factum sit necne, aestimari oportere, Labeo ait.

Not. 5.

L. 1. *pr. et* §. 3. *D. nautae, caupones. Vid.* 897.

L. 1. *pr.* §. 4. *D. de his, qui effuder. Vid.* 898.

5939) — *L.* 6. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Habitator suam suorumque culpam praestare debet.

L. 9. §. 3. *D. de damno inf. Vid.* 1604.

L. 15. §. 2. *D. loc. cond. Vid.* 5474.

5940) — *L.* 19. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis dolia vitiosa ignarus locaverit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id, quod interest, nec ignorantia eius erit excusata, et ita Cassius scripsit. Aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur; hic enim, si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest praestabitur, si scisti; si ignorasti, pensionem non petes, et ita Servio, Labeoni, Sabino placuit.

5941) — *L.* 33. *D. eod.* (*African.*) Si fundus, quem mihi locaveris, publicatus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamvis per te non stet, quo minus id praestes, quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses, et solum corruisset, nihilo minus teneberis. Nam et si vendideris mihi fundum, isque prius, quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, teneris ex empto. Quod hactenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id praestes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. Similiter igitur et circa conductionem servandum puto, ut mercedem, quam praestiterim, restituas, eius scilicet temporis, quo fruitus non fuerim, nec ultra actione ex conducto praestare cogeris. Nam et si colonus tuus fundo frui a te, aut ab eo prohibeatur, quem tu prohibere, ne id faciat, possis, tantum ei praestabis, quanti eius interfuerit frui; in quo etiam lucrum eius continebitur; sin vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere aut reddere debebis.

L. 1. §. 2. *D. de Aedil. ed. Vid.* 872.

5942) — *L.* 112. §. 1. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Marcian.*) Cum servum suum heres damnatus dare, eum manumiserit, tenetur in eius aestimationem, nec interest, scierit an ignoraverit legatum. Sed et si donaverit servum heres, et eum is, cui donatus est, manumiserit, tenetur heres, quamvis ignoraverit, a se eum legatum esse.

5943) — *L.* 25. §. 2. *D. ad. SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Iulian.*) Si quis filium suum ex asse heredem instituit, et codicillis, quos post mortem filii aperiri iussit, fidei eius commisit, ut, si sine liberis decesserit, hereditatem suam sorori suae restitueret, et filius, quum sciret, quod in codicillis scriptum esset, Stichum servum hereditarium testamento suo liberum esse iussit, heredes filii pretium eius servi sorori defuncti praestare debent, libertate favore sui servata. Hoc amplius, et si ignorasset filius codicillos a patre factos, nihilo minus heredes eius pretium praestare debebunt, ne factum eius alteri damnum afferat.

Not. 6.

5944) — *L.* 1. *pr. D. si quadrup. paup. fec. dic.* (IX. 1.) (*Ulp.*) Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, actio ex lege duodecim tabularum descendit. Quae lex voluit, aut dari id, quod nocuit, id est id animal, quod noxiam commisit, aut aestimationem noxiae offerri.

L. 1 §. 12. *D. eod. Vid.* 1729.

L. 1. *D. de noxalib. act. Vid.* 5910.

Not. 7.

L. 206. *D. de R. J. Vid.* 1389.

5945) — *L.* 1. *pr. D. de in rem verso.* (XV. 3.) (*Ulp.*) Si hi, qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habeant, in solidum tamen tenentur, qui eos habent in potestate, si in rem eorum quod acceptum est conversum sit, quasi cum ipsis potius contractum videatur.

5946) — *L.* 3. §. 2 *D. eod.* (*Ulp.*) Et regulariter dicimus, toties de in rem verso esse actionem, quibus casibus procurator mandati, vel qui negotia gessit negotiorum gestorum haberet actionem, quotiesque aliquid ita consumit servus, ut aut meliorem rem dominus haberet, aut non deteriorem.

L. 3. §. 4. *D. de neg. gest. Vid.* 2666.

L. 1. *L.* 2. *pr. de Leg. Rhod. de iactu. Vid.* 5937. 1684.

Not. 8.

L. 23. *D. de R. J. Vid.* 5872.

L. 6. *D. de pact. dotal. Vid.* 1150.

Not. 9.

5947) — *L.* 2. *pr. D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Gaius.*) Lege Aquilia capite primo cavetur: QUI SERVUM SERVAMVE ALIENUM ALIENAMVE, QUADRUPEDEM VEL PECUDEM INIURIA OCCIDERIT, QUANTI ID IN EO ANNO PLURIMI FUIT, TANTUM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO.

5948) — *L.* 27. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: CETERARUM RERUM, PRAETER HOMINEM ET PECUDEM OCCISOS, SI QUIS ALTERI DAMNUM FAXIT, QUOD USSERIT, FREGERIT, RUPERIT INIURIA, QUANTI EA RES FUIT IN DIEBUS TRIGINTA PROXIMIS, TANTUM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO.

§. 362.

Not. 3.

L. 23. *in f. D. de R. J. Vid.* 5872.

§. 3. *in f. J. de loc. et cond. Vid.* 5112.

L. 1. §. 4. *D. de O. et A. Vid.* 5868.

5949) — *L.* 12. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Philippus.*) Damnum, quod per aggressuram latronum in possessionibus locatis rei tuae illatum esse proponis, a domina earundem possessionum, quam nullius criminis ream facere te dicis, resarciri tibi, nulla ratione desideras..... (249.)

L. 5. §. 2. *L.* 24. *pr. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 1409. 5015.

L. 6. *C. de pign. act. Vid.* 669.

Not. 4.

5950) — *L.* 135. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Ea quae dari impossibilia sunt, vel quae in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur.

L. 25. *D. eod. Vid.* 5872.

Not. 5.

5951) — *L.* 8. *pr. D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Paulus.*) Necessario sciendum est, quando perfecta sit emtio; tunc enim sciemus, cuius periculum sit; nam perfecta emtione periculum ad emtorem respiciet. Et si id, quod venierit, appareat quid, quale, quantum sit, et pretium, et pure veniit, perfecta est emtio. *Caet. Vid.* 5614. 1240.

L. 16. *D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 5721.

L. 5. §. 1. *D. de praescr. verb. Vid.* 5691.

5952)—*L.* 33. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Pompon.*) Si Stichus certo die dari promissus ante diem moriatur, non tenetur promissor.

5953) — *L.* 10. *C. de cond. ob caus. dator.* (IV. 6.) (*Dioclet. et Maximian.*) Pecuniam a te datam, si haec causa pro qua data est, non culpa accipientis, sed fortuito casu non est secuta, minime repeti posse, certum est.

L. 5. §. *ult. D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 5724.

5954) — *L.* 58. §. 1. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Item Celsus tractat: si pecuniam contulissemus ad mercem emendam, et mea pecunia perisset, cui perierit ea? Et ait: si post collationem evenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, utrique perire, utputa si pecunia, quum peregre portaretur ad mercem emendam, periit; si vero ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati periit.

L. 33. *D. loc. cond. Vid.* 5941.

Not. 6.

5955) — §. 2. *J. quib. mod. re contr. obl.* (III. 14.) Item is, cui res aliqua utenda datur, id est commodatur, re obligatur, et tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat; namque non ita res datur, ut eius fiat, et ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu, nihilominus obligatus permanet. At is, qui utendum accepit, sane quidem exactam diligentiam custodiendae rei praestare iubetur, nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam in suis rebus adhibere solitus est, si modo alius diligentior poterit eam rem custodire, sed propter maiorem vim maioresve casus non tenetur, si modo non huius ipsius culpa is casus intervenerit; alioqui, si id, quod tibi commodatum est domi, peregre tecum ferre malueris, et vel incursu hostium praedonumve, vel naufragio amiseris, dubium non est, quin de restituenda ea re teneaaris. Commodata autem res tunc proprie intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta res tibi utenda data est; alioqui, mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur. Gratuitum enim debet esse commodatum.

L. 1. §. 4. *D. de O. et A. Vid.* 5868.

5956) — *L.* 30. §. 5. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Maecian.*) Incertae autem res relictae distinctionem recipiunt. Nam si ex suis rebus incertam rem testator reliquisset, veluti *argentum*, *quod elegerit*, et omne argentum testatoris interiisset sine culpa heredis, nihil debebitur; sin vero argenti pondus pure relictum esset, quamvis omne argentum testatoris deperiisset, admissa lege Falcidia portio eius quantitatis sumetur, quae fuit in bonis eo tempore, quo testator decessit, nec ad imminuendam eam quidquam damna postea incidentia proficient.

5957) — *L.* 35. §. 7. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Gaius.*) Sed et si ex doliario pars vini venierit, veluti metretae centum, verissimum est, quod et constare videtur, antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere; nec interest, unum pretium omnium centum metretarum insimul dictum sit, an in singulas eas.

Not. 7.

5958) — *L.* 19. §. 9. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Quum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is, qui eas conduxerat, decessisset, Imperator Antoninus cum divo Severo rescripsit ad libellum exceptoris in haec verba: Quum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilae solveres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri aequum est.

5959) — *L.* 38. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quo minus operas praestaret. — §. 1. Advocati quoque, si per eos non steterit, quo minus causam agant, honoraria reddere non debent.

5960) — *L.* 1. §. 13. *D. de extraord. cognit.* (L. 13.) (*Ulp.*) Divus Severus ab heredibus advocati mortuo eo prohibuit mercedem repeti, quia per ipsum non steterat, quo minus causam ageret.

5961) — *L.* 15. *pr. D. de operis libertorum.* (XXXVIII. 1.) (*Ulp.*) Libertus, qui post indictionem operarum valetudioe impeditur, quo minus praestet operas, non tenetur; nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas praestet.

L. 5. *pr. D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 5724.

Not. 8.

L. 5. *pr.* §. 1-4. *D. eod. Vid.* 5724.

Not. 9.

L. 19. §. 9. *D. loc. cond. Vid.* 5958.

Not. 10.

5962) — *L.* 15. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Item quum quidam nave amissa vecturam, quam pro invecto nauta acceperat, repeteret, rescriptum est ab Antonino Augusto · non immerito Procuratorem Caesaris ab eo vecturam repetere, quum munere vehendi functus non sit. Quod in omnibus personis similiter observandum est.

5963)—*L.* 34. §. 3. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Scaevola.*) Pater filio et filia heredibus institutis, quum singulis certa praedia et kalendaria praelegasset, ita cavit: *A te autem fili carissime, quaecunque legavi, praestari volo, et*

si quid evenerit aeris alieni, quod in tempus pro mutuo acceperam et debuero, a te solvi volo, ut, quod sorori tuae reliqui, integrum ad eam pertineat. Quaesitum est: an, quod ex quacunque causa debuit pater, a filio sit praestandum? Respondit: posse filiam ex fideicommisso consequi, ut levaretur, quo magis integrum, quod testator dedisset, ad eam perveniret.

Not. 11.

L. 36. §. 1. *D. de R. V. Vid.* 615.

5964) — *L.* 3. §. 4. *D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Si filiofamilias servove commodatum sit, duntaxat de peculio agendum erit; cum filio autem familias ipso et directo quis poterit. Sed et si anciliae vel filiaefamilias commodaverit, duntaxat de peculio erit agendum.

L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 5848.

5965) — *L.* 11. §. 1. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Si hoc in locatione convenit: *ignem ne habeto*, et habuit, tenebitur, etiamsi fortuitus casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere. Aliud est enim, ignem innocentem habere; permittit enim habere, sed innoxium ignem.

L. 1. §. 4. *in f. D. de O. et A. Vid.* 5868.

5966) — *L.* 82. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Si post moram promissoris homo decesserit, tenetur nihilo minus perinde, ac si homo viveret, et hic moram videtur fecisse, qui litigare maluit, quam restituere.

Not. 12.

L. 1. §. 35. *D. depositi. Vid.* 5836.

5967) — *L.* 39. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Neratius.*) Et Aristoni, et Celso patri placuit, posse rem hac conditione deponi, mandatumque suscipi, ut res periculo eius sit, qui depositum vel mandatum suscepit. Quod et mihi verum esse videtur.

5968) — *L.* 9. §. 2. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Iulianus libro quinto decimo Digestorum dicit: si quis fundum locaverit, ut, etiam si quid vi maiori accidisset, hoc ei praestaretur, pacto standum esse.

5969) — *L.* 5. §. 3. *D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Et si forte res aestimata data sit, omne periculum praestandum ab eo, qui aestimationem se praestaturum recepit.

Not. 13.

5970) — §. 3. *J. de emt. et vend.* (III. 23.).... Quodsi fugerit homo, qui veniit, aut subreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris interveniat, animadvertendum erit, an custodiam eius usque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si suscepit, ad ipsius periculum is casus pertinet, si non suscepit, securus est. Idem et in ceteris animalibus ceterisque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei et condictionem exhibere debebit emtori, quia sane, qui nondum rem emtori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti et de damni iniuriae actione.

5971) — *L.* 14. *pr. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Eum, qui emit, si non tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem, Celsus scripsit. Mandare eum plane oportebit emtori furti actionem, et condictionem, et vindicationem, et si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id praestare eum emtori oportebit. Quae sententia vera est, et ita Iulianus ait. Et sane periculum rei ad emtorem pertinet, dummodo custodiam venditor ante traditionem praestet.

5972) — *L.* 55. *pr. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) Dominus horreorum effractis et expilatis horreis non tenetur, nisi custodiam eorum recepit; servi tamen eius, cum quo contractum est, propter aedificiorum notitiam in questionem peti possunt.

§. 5. *J. de loc. et cond. Vid.* 5717.

Not. 15.

5973) — *L.* 78. §. 3. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Labeo.*) Frumenta, quae in herbis erant, quum vendidisses, dixisti, te, si quid vi aut tempestate factum esset, praestaturum; ea frumenta nives corruperunt; si immoderatae fuerunt, et contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex emto poterit.

§. 363.

Not. 1.

L. 3. §. 4. *D. de neg. gest. Vid.* 2666.
L. 34. *pr. D. de min. Vid.* 1925.
L. 25. §. 11. *D. de h. p. Vid.* 5490.
L. 3. *D. de cond. indeb. Vid.* 4360.

5974) — *L.* 5. §. 3. *D. de in rem verso.* (XV. 3.) (*Ulpian.*) Placet non solum eam pecuniam in rem verti, quae statim a creditore ad dominum pervenerit, sed et quae prius fuerit in peculio. Hoc autem toties verum est, quoties servus rem domini gerens locupletiorem eum facit nummis peculiaribus; alioquin si servo peculium dominus adimat, vel si vendat eum cum peculio, vel rem eius peculiarem, et pretium exigat, non videtur in rem versum.

5975) — *L.* 6. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Nam si hoc verum esset, etiam ante, quam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur, quia hoc ipso, quod servus rem in peculio haberet, locupletior fieret; quod aperte falsum est.

L. 4. 16. *D. de vi. Vid.* 1636.

Not. 2.

5976) — *L.* 13. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Item qui furem vendidit aut fugitivum, si quidem sciens, praestare debebit, quanti emtoris interfuit, non decipi; si vero ignorans vendiderit, circa fugitivum quidem tenetur, quanti minoris emturus esset, si eum esse fugitivum scisset, circa furem non tenetur; differentiae ratio est, quod fugitivum quidem habere non licet, et quasi evictionis nomine tenetur venditor, furem autem habere possumus.

L. 19. §. 1. *in f. L.* 55. *D. loc. Vid.* 5940. 5941.

Not. 3.

L. 112. §. 1. *D. de leg.* I. *Vid.* 5942.
L. 25. §. 2. *D. ad SC. Trebell. Vid.* 5945.

Not. 4.

5977) — *L.* 2. §. 4. *D. de L. Rhodia de iactu* (XIV. 2.) (*Paulus.*) Portio autem pro aestimatione rerum, quae salvae sunt, et earum, quae amissae sunt, praestari solet, nec ad rem pertinet, si hae, quae amissae sunt, pluris venire

poterant, quoniam detrimenti, non lucri fit praestatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, aestimatio debet haberi, non quanti emtae sint, sed quanti venire possunt.

5978) — *L.* 4. §. 2. *D. eod.* (*Callistr.*) Cum autem iactus de nave factus est, et alicuius res, quae in navi remanserunt, deteriores factae sunt, videndum, an conferre cogendus sit? quia non debet duplici damno onerari, et collationis, et quod res deteriores factae sunt. Sed defendendum est, hunc conferre debere pretio praesente rerum; itaque verbi gratia si vicenum merces duorum fuerint, et alterius adspergine decem esse coeperint, ille, cuius res integrae sunt, pro vicenis conferet, hic pro decem. Potest tamen dici etiam illa sententia, distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factae sunt, id est utrum propter iactum nudatis rebus damnum secutum est, an vero alia ex causa, veluti quod alicubi iacebant merces in angulo aliquo, et unda penetravit; tunc enim conferre debebit. An ex priore causa collationis onus pati non debet, quia iactus etiam hunc laesit? Adhuc numquid et si adspergine propter iactum res deteriores factae sunt? Sed distinctio subtilior adhibenda est, quid plus sit, in damno, an in collatione; si verbi gratia hae res viginti fuerunt, et collatio quidem facit decem, damnum autem duo, deducto hoc quod damnum passus est, reliquum conferre debeat. Quid ergo, si plus in damno erit, quam in collatione? utputa decem aureis res deteriores factae sunt, duo autem collationis sunt. Indubitate utrumque onus pati non debet. Sed hic videamus, num et ipsi conferri oporteat? Quid enim interest, iactas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere coeperim? Nam sicut ei, qui perdiderit, subvenitur, ita et ei subveniri oportet, qui deteriores propter iactum res habere coeperit. Haec ita Papirius Fronto respondit.

Not. 5.

L. 1. *pr. D. de his, qui effuderint. Vid.* 898.

5979) — *L.* 1. §. 2. *D. furti adv. nautas.* (XLVII. 5.) (*Ulp.*) Et est in duplum actio.

Not. 6.

5980) — *Pr. J. de noxalib. act.* (IV. 8.) Ex maleficiis servorum, veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditae sunt, quibus domino damnato permittitur aut litis aestimationem sufferre, aut hominem noxae dedere.

Not. 8.

L. 68. *D. de R. V. Vid.* 2140.

5981) — *L.* 21. §. 2. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Sed utrum corpus eius solum aestimamus quanti fuerit, quum occideretur, an potius quanti interfuit nostra, non esse occisum? Et hoc iure utimur, ut eius, quod interest, fiat aestimatio.

L. 19. §. 1. *D. loc. Vid.* 5940.

L. 1. §. 41. *D. de vi. Vid.* 3983.

5982) — *L.* 7. *C. arbitr. tut.* (V. 51.) (*Diocl. et Maximian.*) Quidquid tutoris dolo vel lata culpa aut levi, seu curatoris minores amiserint, vel, quum possent, non acquisierint, hoc in tutelae seu negotiorum gestorum utile iudicium venire, non est incerti iuris.

Not. 9.

§. *ult. J. de V. O. Vid.* 663.

5983) — *L.* 3. *D. si quis in ius voc. non ierit.* (II. 5.) (*Ulp.*) Cum quis in iudicio sisti promiserit, neque adiecerit poenam, si status non esset, incerti cum eo agendum esse in id, quod interest, verissimum est; et ita Celsus quoque scribit.

L. 137. §. 7. *D. de V. O. Vid.* 5682.

5984) — *L.* 11. *D. de stipul. praetor.* (XLVI. 5.) (*Venul.*) In eiusmodi stipulationibus, quae quanti res est promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere, quoniam plerumque difficilis probatio est, quanti cuiusque intersit, et ad exiguam summam deducitur.

L. 41. 42. *D. pro socio. Vid.* 5652.

L. 28. *D. de a. e. v. Vid.* 5631.

Not. 11.

§. 18. *J. de act. Vid.* 1750.

5985) — *Pr. J. de vi bon. rapt.* (IV. 2.) Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti, (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? Ideoque recte dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine Praetor introduxit, quae appellatur vi bonorum raptorum, et est intra annum quadrupli, post annum simpli. Quae actio utilis est, etiamsi quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum poena est, et extra poenam rei persecutio, sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest et rei persecutio, ut poena tripli sit, sive comprehendatur raptor in ipso delicto, sive non. Ridiculum est enim, levioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

Not. 13.

L. un. §. 4. *D. si quis ius dic. non obtemp. Vid.* 5933.

L. 1. §. 20. *D. de tut. et rat. distr. act. Vid.* 3774.

5986) — *L.* 2. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Haec actio, licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet, non tota dupli poena est.

L. 50. *pr. D. de furtis. Vid.* 5793.

L. 2. §. 13. *L.* 4. §. 11. *D. vi bonor. raptor. Vid.* 5934. 5935.

Not. 14.

5987) — *L.* 1. §. 23. 24. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) — §. 23. Hanc actionem bonae fidei esse, dubitari non oportet. — §. 24. Et ideo et fructus in hanc actionem venire, et omnem causam, et partum, dicendum est, ne nuda res veniat.

§. 364.

Not. 2

5988) — *L.* 9. *D. de relig.* (XI. 7.) (*Gaius.*) Liberum est ei, qui prohibetur mortuum ossave mortui inferre, aut statim interdicto uti, quo prohibetur ei vis fieri, aut alio inferre, et postea in factum agere. Per quam consequetur actor, quanti eius interfuerit prohibitum non esse; in quam computationem cadit loci emti pretium.

aut conducti merces, item sui loci pretium, quem quia, nisi coactus, religiosum facturus non esset. Unde miror, quare constare videatur neque heredi, neque in heredem dandam hanc actionem; nam quum, ut apparet, pecuniariae quantitatis ratio in eam deducitur, certe perpetuo ea inter ipsos competit.

5989) — *L.* 1. *pr. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si res vendita non tradatur, in id, quod interest, agitur, hoc est quod rem habere interest emtoris. Hoc autem interdum pretium egreditur, si pluris interest, quam res valet vel emta est.

5990) — *L.* 80. §. 1. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Papir.*) Quum autem iure dominii defertur furti actio, quamvis non alias, nisi nostra intersit, competat, tamen ad aestimationem corporis, si nihil amplius intersit, utilitas mea referenda est. Idque et in statuliberis, et in legato sub conditione relicto probatur; alioquin diversum probantibus statui facile quantitas non potest. Quia itaque tunc sola utilitas aestimationem facit, quum cessante dominio furti actio nascitur, in istis causis ad aestimationem corporis furti actio referri non potest.

5991) — *L.* 33. *pr. D. ad. leg. Aq.* (IX. 2.) (*Paulus.*) Si servum meum occidisti, non affectionem aestimandam esse puto, veluti si filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emtum velles, sed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait: pretia rerum non ex affectione, nec utilitate singulorum, sed communiter fungi. Itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redemturus esset, nec illum, qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset. In lege enim Aquilia damnum consequimur et amisisse dicemur, quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur.

L. 11. *pr D. ad exhib. Vid.* 5923.

5992) — *L.* 8. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Iulian.*) Venditor hominis emtori praestare debet quanti eius intereat, hominem venditoris fuisse. Quare sive partus ancillae, sive hereditas, quam servus iussu emtoris adierit, evicta fuerit, agi ex emto potest; et sicut obligatus est venditor, ut praestet licere habere hominem, quem vendidit, ita ea quoque, quae per eum acquiri potuerunt, praestare debet emtori, ut habeat.

L. 2. §. 11. *D. ne quid in loco publ. Vid.* 5924.

Not. 4.

5993) — *L.* 22. §. 1. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Paulus.*) Item causae corpori cohaerentes aestimantur, veluti si quis ex comoedis, aut symphoniacis, aut gemellis, aut quadriga, aut ex pari mularum unum vel unam occiderit. Non solum enim peremti corporis aestimatio facienda est, sed et eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt.

Not. 5.

L. 13. §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 5976.

5994) — *L.* 13. §. 2. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Quod autem diximus: *quanti emtoris interfuit non decipi*, multa continet, ut si alios secum sollicitavit, ut fugerent, vel res quasdam abstulit. — §. 3. Quid tamen, si ignoravit quidem furem esse, asseveravit autem bonae frugi, et fidum, et caro vendidit? Videamus, an ex emto teneatur? Et putem teneri. Atqui ignoravit; sed non debuit facile, quae ignorabat, asseverare. Inter hunc igitur, et qui scit, interest; qui scit, praemonere debuit, furem esse; hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem.

Not. 6.

L. 33. *pr. D. ad. leg. Aq. Vid.* 5991.

Not. 7.

5995) — *L.* 21. §. 3. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Cum per venditorem steterit, quo minus rem tradat, omnis utilitas emtoris in aestimationem venit, quae modo circa ipsam rem consistit. Neque enim, si potuit ex vino puta negotiari et lucrum facere, id aestimandum est, non magis, quam si triticum emerit, et ob eam rem, quod non sit traditum, familia eius fame laboraverit; nam pretium tritici, non servorum fame necatorum, consequitur. Nec enim maior fit obligatio, quod tardius agitur, quamvis crescat, si vinum hodie pluris sit. Merito, quia si datum esset, haberet emtor, quoniam vero non dedit, saltem hodie dandum est, quod iam olim dari oportuit.

Not. 8.

5996) — *L.* 19. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Hermogenian.*) Venditori si emtor in pretio solvendo moram fecerit, usuras duntaxat praestabit, non omne omnino, quod venditor mora non facta consequi potuit, veluti si negotiator fuit, et pretio soluto ex mercibus plus, quam ex usuris quaerere potuit.

5997) — *L.* 70. §. 1. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papin.*) Si centum legatis duplum restituere rogatus sit, ad summam legati videbitur constitisse. Si autem post tempus fidei commissum relictum sit, usurarum duntaxat additamentum admittetur, nec mutanda sententia erit, quod forte legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est, aut poenam stipulationis imminentem evasit. Haec ita, si quantitas cum quantitate conferatur. Enimvero si pecunia accepta rogatus sit rem propriam, quanquam maioris pretii est, restituere, non est audiendus legatarius legato percepto, si velit computare; non enim aequitas hoc probare patitur, si, quod legatorum nomine perceperit, legatarius offerat.

Not. 9.

L. 2. §. *ult. D. de eo, quod certo loco. Vid.* 5930.

§. 365.

Not. 1.

5998) — *L.* 24. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Quatenus intersit, in facto, non in iure consistit.

5999) — *L.* 54. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Ter. Clem.*) Si cui fundus centum dignus legatus fuerit, si centum heredi vel cuilibet alii dederit, uberrimum videtur esse legatum. Nam alias interest legatarii fundum potius habere, quam centum; saepe enim confines fundos etiam supra iustam aestimationem interest nostra acquirere.

L. 33. *pr. D. ad leg. Aq. Vid.* 5991.

6000) — *L.* 63. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Pretia rerum non ex affectu, nec utili-

tate singulorum, sed communiter finguntur. Nec enim qui filium naturalem possidet, tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redemturus fuisset; sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eum patri vendere potest, nec exspectandum est, dum vendat, sed in praesentia non quasi filius alicuius, sed quasi homo aestimatur. Eadem causa est eius servi, qui noxam nocuit; nec enim delinquendo quisque pretiosior fit. Sed nec heredem post mortem testatoris institutum servum tanto pluris esse, quo pluris venire potest, Pedius scribit; esse enim absurdum, ipsum me heredem institutum non esse locupletiorem, antequam adeam, si autem servus heres institutus sit, statim me locupletiorem effectum, quum multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat; acquiri nobis certe, quum adierit; esse autem praeposterum, ante nos locupletes dici, quam acquisierimus. — §. 1. Cuius debitor solvendo non est, tantum habet in bonis, quantum exigere potest. — §. 2. Nonnullam tamen pretio varietatem loca temporaque afferunt; nec enim tantidem Romae et in Hispania oleum aestimabitur, nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis fructibus, dum hic quoque non ex momentis temporum, nec ex ea, quae raro accidat, caritate pretia constituantur.

L. 3. §. 11. D. uti possid. Vid. 4158.

Not. 2.

L. 54. pr. D. mandati. Vid. 525.

L. 35. D. de min. Vid. 2262.

6001) — *L. 6. pr. D. de servis exportandis.* (XVIII.7.) (*Papin.*) Si venditor ab emtore caverit, ne serva manumitteretur, neve prostitueretur, et aliquo facto contra, quam fuerat exceptum, evincatur, aut libera iudicetur, et ex stipulatu poena petatur, doli exceptionem quidam obstaturam putant; Sabinus, non obstaturam, sed ratio facit, ut iure non teneat stipulatio, si, ne manumitteretur, exceptum est; nam incredibile est, de actu manumittentis, ac non potius de effectu beneficii cogitatum. Ceterum si, ne prostitueretur, exceptum est, nulla ratio occurrit, cur poena peti et exigi non debeat, quum et ancillam contumelia affecerit, et venditoris affectionem forte, simul et verecundiam laeserit, etenim alias, remota quoque stipulatione, placuit, ex vendito esse actionem.

6002)—*L. 7. D. eod.* (*Papin.*) Servus ea lege veniit, ne in Italia esset; quod si aliter factum esset, convenit citra stipulationem, ut poenam praestaret emtor. Vix est, ut eo nomine vindictae ratione venditor agere possit, acturus utiliter, si non servata lege in poenam, quam alii promisit, inciderit. Huic consequens erit, ut hactenus agere possit, quatenus alii praestare cogitur; quidquid enim excedit, poena, non rei persecutio est. Quodsi ne poenae causa exportaretur, convenit, etiam affectionis ratione recte agetur. Nec videntur haec inter se contraria esse, quum beneficio affici hominem, intersit hominis: enimvero poenae non irrogatae indignatio solam duritiam continet.

6003) — *L. 36. D. de bonis libertorum* (XXXVIII. 2.) (*Iavol.*) Libertus, qui solvendo non erat, praeterito patrono extrarios reliquit heredes. Quaero: an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem? Respondit: quum a scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionem petere potest, quia solvendo hereditas est, quae inveniat heredem. Et sane absurdum est, ius patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum computatione, non iudicio ipsius patroni aestimari, auferrique patrono, quod modicum vindicaturus est. Multi enim casus intervenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamvis aeris alieni magnitudo, quam libertus reliquit, facultates patrimonii eius excedat, veluti si praedia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorum patroni sepulcra sint. et magni aestimat patronus bonorum possessionis iura pro parte ea ad se pertinere, vel aliquod mancipium, quod non pretio, sed affectu sit aestimandum. Non ergo ideo minus habere debet ius petendae bonorum possessionis, quia animo potius, quam aliorum computatione bona liberti aestimat, quum eo ipso sufficere patrimonium videri possit, quod et heredem habeat, et bonorum possessorem.

Not. 3.

6004) — *L. 22. D. de R. C.* (XII. 1.) (*Iulian.*) Vinum, quod mutuum datum erat, per iudicem petitum est; quaesitum est, cuius temporis aestimatio fieret, utrum quum datum esset, an quum lis contestata fuisset, an quum res iudicaretur? Sabinus respondit: si dictum esset, quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset, si non, quanti tunc, quum petitum esset. Interrogatus, cuius loci pretium sequi oporteat? respondit: si convenisset, ut certo loco redderetur, quanti eo loco esset, si dictum non esset, quanti, ubi esset petitum.

L. 4. in f. D. de cond. tritic. Vid. 1922.

6005) — *L. 2. §. 3. D. de eo, quod certo loco.* (XIII. 4.) (*Ulp.*) Scaevola libro quinto decimo Quaestionum ait: non utique ea, quae tacite insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate, sed quid debeat? esse in eius arbitrio, an debeat? non esse. Et ideo eum, qui Stichum aut Pamphilum promittit, eligere posse, quod solvat, quam diu ambo vivunt; ceterum ubi alter decessit, exstingui eius electionem, ne sit in arbitrio eius, an debeat, dum non vult vivum praestare, quem solum debet. Quare et in proposito eum, qui promisit Ephesi aut Capuae, si fuerit in ipsius arbitrio, ubi ab eo petatur, conveniri non potuisse; semper enim alium locum electurum; sic evenire, ut sit in ipsius arbitrio, an debeat. Quare putat, posse ab eo peti altero loco et sine loci adiectione; damus igitur actori electionem petitionis. Et generaliter definit Scaevola: petitorem electionem habere ubi petat, reum ubi solvat, scilicet ante petitionem. Proinde mixta, inquit, rerum alternatio locorum alternationi ex necessitate facit actoris electionem et in re propter locum; alioquin tollis ei actionem, dum vis reservare reo optionem.

Not. 4.

L. 22. D. de R. C. Vid. 6004.

6006) — *L. 59. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Iulian.*) Quoties in diem vel sub conditione oleum quis stipulatur, eius aestimationem eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis venit; tunc enim ab eo peti potest, alioquin rei captio erit.

L. 8. §. 1. D. de cond. furt. Vid. 4680.

6007) — *L.* 3. §. 3. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Pompon.*) Si per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore pluris vinum fuerit, vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur, item quo loco pluris fuit, vel quo venit, vel ubi agitur.

6008)—*L.* 3. *D. de cond. tritic.* (XIII. 3.) (*Ulp.*) In hac actione si quaeratur, res, quae petita est, cuius temporis aestimationem recipiat? verius est, quod Servius ait, condemnationis tempus spectandum. Si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed ἐν πλάτει secundum Celsum, erit spectandum. Non enim debet novissimum vitae tempus aestimari, ne ad exiguum pretium aestimatio redigatur, in servo forte mortifere vulnerato. In utroque autem, si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit libro vicesimo, habendam aestimationem, quanto deterior res facta sit; et ideo si quis post moram servum eluscatum dederit, nec liberari eum. Quare ad tempus morae in his erit reducenda aestimatio.

L. 4. *D. eod. Vid.* 1922.

L. 59. *D. de V. O. Vid.* 6006.

L. 3. §. 2. *D. commodati. Vid.* 1923.

6009)—*L.* 36. §. 4. *D. de H. P.* (V. 3.) (*Paulus.*) Quo tempore locupletior esse debeat bonae fidei possessor? dubitatur. Sed magis est, rei iudicatae tempus spectandum esse.

Not. 5.

6010) — *L.* 28. *D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Papinian.*) Fundum Cornelianum stipulatus, quanti fundus est postea stipulor. Si non novandi animo secunda stipulatio facta est, cessat novatio, secunda vero stipulatio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. Itaque si reus promittendi fundum solvat, secunda stipulatio iure non tollitur, nec si litem actor ex prima contestetur; denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo, praesens aestimatio fundo petito recte consideratur; in altera vero ea aestimatio venit, quae secundae stipulationis tempore fuit.

Not. 6.

L. 37. *D. mandati. Vid.* 1924.

L. 10. §. 1. *D. de neg. gest. Vid.* 73.

L. 2. §. 4. *in f. D. de lege Rhod. de iactu. Vid.* 5997.

Not. 7.

Pr. et §. 14. *J. de lege Aq. Vid.* 5789.

Not. 8.

6011) — *L.* 2. *D. de in lit. iurando.* (XII. 3.) (*Paulus.*) Sive nostrum quid petamus, sive ad exhibendum agatur. — §. 1. Interdum quod intersit agentis solum aestimatur, veluti quum culpa non restituentis vel non exhibentis punitur; quum vero dolus aut contumacia non restituentis vel non exhibentis; quanti in litem iuraverit actor.

6012) — *L.* 4. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Ex culpa autem non esse iusiurandum deferendum constat, sed aestimationem a iudice faciendam.

6013) — *L.* 5. §. 3. *D. eod.* (*Marcian.*) Sed in his omnibus ob dolum solum in litem iuratur, non etiam ob culpam; haec enim iudex aestimat.

§. 366.

Not. 1.

L. 2. §. 1. *D. de in litem iurando. Vid.* 6011.

6014) — *L.* 2. *C. de in lit. iurando.* (V. 53.) (*Antonin.*) Is, qui rationes tutelae seu curae reposcit, invitus in litem iurare compelli non potest, sed volens ita demum audiendus est, si heres per longam successionem tutoris instrumenta pupillaria dolo vel circumveniendi pupilli gratia exhibere non vult. Sin vero neque dolus, neque lata culpa, neque fraus heredis convincitur, omissa iurisiurandi facultate iudex de veritate cognoscet, quae etiam argumentis liquidis investigari potest. (212.)

L. 18. *pr. D. de dolo malo. Vid.* 1743.

L. 68. *D. de R. V. Vid.* 2140.

L. 2. *C. de in lit. iur. Vid.* 6014.

6015) — *L.* 4. *C. eod.* (*Gordian.*) Alio iure est tutor, alio heres eius. Tutor enim inventarium ceteraque instrumenta si non proferat, in litem iusiurandum adversus se potest admittere, at enim heres eius ita demum, si reperta in hereditate dolo malo non exhibeat. Sed quum adversus ipsum tutorem litem contestatam esse dicatis, transferentibus vobis in heredes eius actionem Praeses provinciae partes suas exhibebit, non ignorans, nisi exhibeantur instrumenta, quatenus iuxta formam constitutionum partes suas debeat moderari. (238.)

Not. 2.

6016) — *L.* 5. *pr. D. de in litem iurando.* (XII. 3.) (*Marcian.*) In actionibus in rem, et in ad exhibendum, et in bonae fidei iudiciis in litem iuratur.

L. 18. *pr. D. de dolo malo. Vid.* 1743.

6017) — *L.* 25. §. 10. *D. de H. P.* (V. 3.) (*Ulp.*) Haec verba senatusconsulti etiam adversus eum, qui non possidet, iusiurandum inducunt; tam enim adversus eum, qui dolo fecit, quo minus possideat, quam adversus possidentem in litem iuratur. (*Cf.* §. 2. 4006.)

L. 68. *D. de R. V. Vid.* 2140.

Not. 3.

L. 5. §. 4. *D. de in lit. iur. Vid.* 1737.

6018) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Alias si ex stipulatu vel ex testamento agatur, non solet in litem iurari.

Not. 4.

L. 1. *L.* 2. *D. eod. Vid.* 5795. 6011.

6019)—*L.* 8. *D. eod.* (*Marcell.*) Tutor rem adulti, quam possidet, restituere ei non vult; quaero: utrum quanti res est, an quanti in litem iuratum fuerit, condemnari debeat? Respondi: non est aequum, pretio, id est quanti res est, litem aestimari, quum et contumacia punienda sit, et arbitrio potius domini rei pretium statuendum sit, potestate petitori in litem iurandi concessa.

6020) — *L.* 10. *D. eod.* (*Callistr.*) In instrumentis, quae quis non exhibet, actori permittitur in litem iurare, quanti sua interest ea proferri, ut tanti condemnetur reus; idque etiam divus Commodus rescripsit.

L. 18. *pr. D. de dolo malo. Vid.* 1743.

L. 68. *D. de R. V. Vid.* 2140.

6021) — *L.* 5. §. 2. *D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) Idem Iulianus scribit: emtorem, qui ruta caesa non restituit, ad exhibendum teneri, in quantum in litem iuravero; sed ibi adiicit: si emtor possideat, aut dolo fecerit, quo minus possideat.

Not. 5.

L. 7. *D. si servit. vind. Vid.* 4810.
L. 5. §. 4. *D. de in lit. iur. Vid.* 1737.
L. 7. *pr. D. de admin. tut. Vid.* 858.
6022) — *L.* 13. §. 9. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Sed quod interfuit aut per iusiurandum, quod in litem actor iuraverit, aut, si iurare non possit, iudicis officio aestimandum erit.
L. 5. *pr. D. de in lit. iur. Vid.* 6016.

Not. 6.

L. ult. §. 1. *D. de V. S. Vid.* 2240.
L. 14. §. 11. *in f. D. quod met. c. Vid.* 4171.
L. 1. §. 31. *D. de vi. Vid.* 4169.
6023) — *L.* 15. §. 7. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Hoc interdicto tanti lis aestimatur, quanti actoris interest, id opus factum esse. Officio autem iudicis ita oportere fieri restitutionem iudicandum est, ut in omni causa eadem conditio sit actoris, quae futura esset, si id opus, de quo actum est, neque vi neque clam factum esset.
L. 15. §. 8. 9. *D. eod. Vid.* 3980. 6022.

Not. 7.

6024) — *L.* 4. *C. de a. e. v.* (IV. 49.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si traditio rei venditae iuxta emtionis contractum procacia venditoris non fiat, quanti interesse compleri emtionem fuerit arbitratus Praeses provinciae, tantum in condemnationis taxationem deducere curabit.
6025) — *L.* 5. *pr. D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Ei, apud quem depositum esse dicetur, contrarium iudicium depositi datur. In quo iudicio merito in litem non iuratur; non enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate eius, qui depositum suscepit.

Not. 8.

6026) — *L.* 4. §. 1. *D. de in lit. iur.* (XII. 3.) (*Ulp.*) Deferre autem iusiurandum iudicem oportet; ceterum si alius detulerit iusiurandum, vel non delato iuratum sit, nulla erit religio, nec ullum iusiurandum. Et ita constitutionibus expressum est Imperatoris nostri et divi patris eius.

Not. 9.

L. 10. *D. eod. Vid.* 6020.
L. 4. *C. eod. Vid.* 6015.
L. 7. *pr. D. de adm. tut. Vid.* 858.

Not. 11.

L. 9. *C. unde vi. Vid.* 4174.
L. 15. §. 9. *D. quod vi aut clam. Vid.* 6022.

Not. 13.

L. 18. *pr. D. de dolo malo. Vid.* 1743.
6027) — *L.* 4. §. 2. *D. de in lit. iur.* (XII. 3.) (*Ulp.*) Iurare autem in infinitum licet. Sed an iudex modum iuriiurando statuere possit, ut intra certam quantitatem iuretur, ne arrepta occasione in immensum iuretur? quaero. Et quidem in arbitrio esse iudicis, deferre iusiurandum necne, constat. An igitur, qui possit iusiurandum non deferre, idem possit et taxationem iuriiurando adiicere? quaeritur. Arbitrio tamen bonae fidei iudicis etiam hoc congruit.
6028) — *L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Marcian.*) Sed iudex potest praefinire certam summam, usque ad quam iuretur; licuit enim ei a principio nec deferre.
6029) — *L.* 3. §. 2. *D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) Praeterea in hac actione notandum est, quod reus contumax per in litem iusiurandum petitoris damnari possit ei, iudice quantitatem taxante.
L. ult. §. 14. *in f. C. de iure delib. Vid.* 1548.
L. 68. *D. de R. V. Vid.* 2140.

Not. 14.

L. 4. §. 3. *L.* 5. §. 2. *D. de in lit. iur. Vid.* 1866. 1867.

Not. 17.

6030) — *L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Nummis depositis, iudicem non oportet in litem iusiurandum deferre, ut iuret quis quod sua interfuit, quum certa sit nummorum aestimatio, nisi forte de eo quis iuret, quod sua interfuit, nummos sibi sua die redditos esse. Quid enim, si sub poena pecuniam debuit, aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia abnegata est, distractum sit?

§. 367.

Not. 1.

6031) — *L.* 6. §. 4. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Pompon.*) Si vas aliquod mihi vendideris, et dixeris certam mensuram capere, vel certum pondus habere, ex emto tecum agam, si minus praestes; sed si vas mihi vendideris ita, ut affirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, praestabis mihi; si vero non id actum sit, ut integrum praestes, dolum malum duntaxat praestare te debere, quidam putant. Labeo contra putat, et illud solum observandum, ut, nisi in contrarium quid actum sit, omnimodo integrum praestari debeat; et est verum. Quod et in locatis doliis praestandum, Sabinum respondisse, Minicius refert.
6032) — *L.* 43. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Titius, quum decederet, Seiae Stichum, Pamphilum, Arescusam per fideicommissum reliquit, eiusque fidei commisit, ut omnes ad libertatem post annum perduceret. Quum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset, nec tamen heredem a sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla commemoratione fideicommissae libertatis facta; emtor, quum pluribus annis mancipia suprascripta sibi servissent, Arescusam manumisit. Quum ceteri quoque servi, cognita voluntate defuncti, fideicommissam libertatem petissent, et heredem ad Praetorem perduxissent, iussu Praetoris ab herede sunt manumissi; Arescusa quoque, nolle se emtorem patronum habere, responderat. Quum emtor pretium a venditore emti iudicio Arescusae quoque nomine repeteret,

lectum est responsum Domitii Ulpiani, quo continebatur. Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionem, si nollet emtorem patronum habere, emtorem tamen nihil posse post manumissionem a venditore consequi. Ego, quum meminissem et Iulianum in ea sententia esse, ut existimaret, posi manumissionem quoque emti actionem durare, quaero: quae seotentia vera sit? Illud etiam in eadem cognitione nomine emtoris desiderabatur, ut sumtus, quos in unum ex his, quem erudierat, fecerat, ei restituerentur. Item quaero: Arescusa, quae recusavit emtorem patronum habere, cuius sit liberta coosiituta, an possit vel legatariam, quae eam non liberavit, vel heredem patronum habere? nam ceteri duo ab herede manumissi sunt. Respondi: semper probavi Iuliani sententiam putantis, manumissione ex emto actionem non amitti eo modo. De sumtibus vero, quos in erudiendum hominem emtor fecit, videndum est; nam emti iudicium ad eam quoque speciem sufficere existimo; non enim pretium continet tantum, sed omne, quod interest emtoris, servum non evinci. Plane si in tantum pretium excessisse proponas, ut non sit cogitatum a venditore de tanta summa, veluti si ponas agitatorem postea factum, vel pantomimum evictum esse eum, qui minimo venilt pretio, iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem.

Not. 2.

L. un. C. de sententiis, quae pro eo, quod interest. Vid. 5929.

Not. 4.

L. 19. §. 1. *D. loc. Vid.* 5940.
L. 6. §. 4. *D. de a. e. v. Vid.* 6031.

§. 369.

Not. 1.

L. 65. *D. de iudic. Vid.* 570.

Not. 2.

L. 38. *D. eod. Vid.* 575.

6033)—*L.* 47. *pr. et* §. 1. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Ulp.*) Cum res legata est, si quidem propria fuit testatoris, et copiam eius habet heres, moram facere non debet, sed eam praestare. Sed si res alibi sit, quam ubi petitur, primum quidem constat, ibi esse praestandam, ubi relicta est, nisi alibi testator voluerit; nam si alibi voluit, ibi praestanda est, ubi testator voluit, vel ubi verisimile est, eum voluisse. Et ita Iulianus scripsit tam in propriis, quam in alienis legatis. Sed si alibi relicta est, alio autem ab herede translata est dolo malo eius, nisi ibi praestetur, ubi petitur, heres condemnabitur doli sui nomine; ceterum si sine dolo, ibi praestabitur, quo transtulit. — §. 1. Sed si id petatur, quod pondere, numero, mensura continetur, si quidem certum corpus legatum est, veluti frumentum ex illo horreo, vel vinum ex apotheca illa, ibi praestabitur, ubi relictum est, nisi alia mens fuerit testantis; sin vero non fuit certa species, ibi erit praestandum, ubi petitur.

L. 22. *D. de R. C. Vid.* 6004.
L. 4 *in f. D. de cond. trit. Vid.* 1922.

6034) — *L.* 39. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*African.*) .... Quid enim, si inopportuno loco obtulerim? ...

Not. 3.

6035)—*L.* 21. *D. de oper. lib.* (XXXVIII. 1.) (*Iavol.*) Operae enim eo loco edi debent, ubi patronus moratur, sumtu scilicet et vectura patroni.

6036) — *L.* 2. §. 5. *D. de eo, quod certo loco.* (XIII. 4.) (*Ulp.*) Si quis insulam fieri stipuletur, et locum non adiiciat, non valet stipulatio.

Not. 4.

6037) — *L.* 12. §. 1. *D. depositi.* (XVI. 3) (*Pompon.*) Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est; ubi vero depositum est, nihil interest. Eadem dicenda sunt communiter et in omnibus bonae fidei iudiciis. Sed dicendum est, si velit actor suis impensis suoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus sit, quoniam et in ad exhibendum actione id servatur.

L. 10. 11. 12. *D. de R. V. Vid.* 4692. 4693. 4694.

Not. 5.

6038) — *L.* 2. §. 4. *D. de iudiciis.* (V. 1.) (*Ulp.*) Omnes autem isti domum revocant, si non ibi contraxerint, ubi conveniuntur. Ceterum si contraxerint ibi, revocandi ius non habent; exceptis legatis, qui, licet ibi contraxerint, dummodo ante legationem contraxerunt, non compelluntur se Romae defendere, quamdiu legationis causa ibi demorantur, quod et Iulianus scribit, et divus Pius rescripsit. Plane si perfecta legatione subsistant, conveniendos eos, divus Pius rescripsit.

6039) — *L.* 19. §. 1. 2. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis tutelam, vel curam, vel negotia, vel argentariam, vel quid aliud, unde obligatio oritur, certo loco administravit, etsi ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere, et si non defendat, neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur. — §. 2. Proinde et si merces vendidit certo loco, vel disposuit, vel comparavit, videtur, nisi alio loco ut se defenderet convenit, ibidem se defendere. Numquid dicemus eum, qui a mercatore quid comparavit advena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum, non oportere ibi bona possidere, sed domicilium sequi eius? at si quis ab eo comparavit, qui tabernam vel officinam certo loco conductam habuit, in ea causa esse, ut illic conveniatur? Quod magis habet rationem. Nam ubi sic venit, ut confestim discedat, et quasi a viatore, vel eo, qui transvehebatur, vel eo, qui παρέπλει, emit, durissimum est, quotquot locis quis navigans vel iter faciens delatus est, tot locis se defendere. At si quo constitit, non dico iure domicilii, sed tabernulam, pergulam, horreum, armarium, officinam conducens, ibique distraxit vel egit, defendere se eo loco debebit. — §. 4. Illud sciendum est, eum, qui ita fuit obligatus, ut in Italia solveret, si in provincia habuit domicilium, utrobique posse conveniri, et hic, et ibi; et ita et Iuliano, et multis aliis videtur.

6040) — *L.* 20. *D. eod.* (*Paulus.*) Omnem obligationem pro contractu habendam, existimandum est, ut, ubicunque aliquis obligetur, et con-

trahi videatur, quamvis non ex crediti causa debeatur.

6041) — *L.* 2. *C. de iurisdictione.* (III. 13.) (*Diocl. et Maximian.*) Iuris ordinem converti postulas, ut non actor rei forum, sed reus actoris sequatur. Nam ubi domicilium reus habet, vel tempore contractus habuit, licet hoc postea transtulerit, ibi tantum eum conveniri oportet.

Not. 7.

L. 38. *D. de iudic. Vid.* 575.
L. 11. §. 1. *D. ad exhib. Vid.* 4695.

Not. 9.

6042) — *L.* 2. §. 4. *D. de eo, quod certo loco dari oportet.* (XIII. 4.) (*Ulp.*) Si quis ita stipuletur: *Ephesi et Capuae*, hoc agit, ut Ephesi partem, et Capuae partem petat.

Not. 10.

L. 2. §. 3. *D. eod. Vid.* 6005.

Not. 11.

6043) — *L.* 2. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis Ephesi decem aut Capuae hominem dari stipulatus experiatur, non debet detracto altero loco experiri, ne auferat loci utilitatem reo.

Not. 12.

6044) — *L.* 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Alio loco, quam in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere, sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promisisset, nunquam accederet, (quod vel data opera faceret, vel quia aliis locis necessario distringeretur) non posse stipulatorem ad suum pervenire, ideo visum est, utilem actionem in eam rem comparare.

L. 4. *in f. D. eod. Vid.* 534.

6045) — *L.* 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Is, qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quam in quo promisit, solvere invito stipulatore potest.

6046) — *L. un. C. ubi conveniatur, qui certo loco dare promisit.* (III. 18.) (*Alexand.*) Qui certo loco sese soluturum pecuniam obligat, si solutioni satis non fecerit, arbitraria actione et in alio loco potest conveniri; in qua venit aestimatio, quod alterutrius interfuit suo loco potius, quam in eo, in quo petitur, solvi. (225.)

6047) — *L.* 2. *pr. D. de eo, quod certo loco.* (XIII. 4.) (*Ulp.*) Arbitraria actio utriusque utilitatem continet, tam actoris, quam rei. Quodsi rei interest, minoris fit pecuniae condemnatio, quam intentatum est; at si actoris, maioris pecuniae fiat.

L. 2. §. 8. *D. eod. Vid.* 5930.

Not. 13.

L. 2. *pr.* §. 8. *D. eod. Vid.* 6047. 5930.

6048) — *L.* 8. *D. eod.* (*African.*) Centum Capuae dari stipulatus fideiussorem accepisti; ea pecunia ab eo similiter, ut ab ipso promissore, peti debebit, id est ut, si alibi, quam Capuae petantur, arbitraria agi debeat, iisque tanti aestimetur, quanti eius vel actoris interfuerit, eam summam Capuae potius, quam alibi solvi. Nec oportebit, quod forte per reum steterit, quo minus tota centum Capuae solverentur, obligationem fideiussoris augeri. Neque enim haec causa recte comparabitur obligationi usurarum; ibi enim duae stipulationes sunt, hic autem una pecuniae creditae est, circa cuius exsecutionem aestimationis ratio arbitrio iudicis committitur. Eiusque differentiae manifestissimum argumentum esse puto, quod, si post moram factam pars pecuniae soluta sit, et reliquum petatur, officium iudicis tale esse debeat, ut aestimet, quanti actoris intersit, eam duntaxat summam, quae petetur, Capuae solutam esse.

L. un. C. ubi conv., qui certo loco. Vid. 6046.

§. 33. *J. de act. Vid.* 1864.
L. 22. *in f. D. de R. C. Vid.* 6004.

6049) — *L.* 5. *pr. D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Si, ut certo loco vel tempore reddatur commodatum, convenit, officio iudicis inest, ut rationem loci vel temporis habeat.

6050) — *L.* 3. §. 4. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Pompon.*) Quodsi per emtorem mora fuisset, aestimari oportet pretium, quod sit, quum agatur, et quo loco minoris sit. Mora autem videtur esse, si nulla difficultas venditorem impediat, quo minus traderet, praesertim si omni tempore paratus fuit tradere. Item non oportet eius loci pretia spectari, in quo agitur, sed eius, ubi vina tradi oportet; nam quod a Brundusio vinum venit, etsi venditio alibi facta sit, Brundusii tradi oportet.

Not. 14.

L. 1. *D. de eo, quod certo loco. Vid.* 6044.

6051) — *L.* 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Si heres a testatore iussus sit certo loco quid dare, arbitraria actio competit.

6052) — *L.* 6. *D. eod.* (*Pompon.*) Aut mutua pecunia sic data fuerit, ut certo loco reddatur.

6053) — *L.* 7. *D. eod.* (*Paulus.*) In bonae fidei iudiciis, etiamsi in contrahendo convenit, ut certo loco quid praestetur, ex emto, vel vendito, vel depositi actio competit, non arbitraria actio. —§. 1. Si tamen certo loco traditurum se quis stipulatus sit, hac actione utendum erit.

§. 370.

Not. 1.

6054) — *L.* 42. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Pompon.*) Qui hoc anno aut hoc mense dari stipulatus sit, nisi omnibus partibus praeteritis anni vel mensis, non recte petet.

L. 115. *pr. D. eod. Vid.* 3621.

§. 371.

Not. 1.

L. 5. *D. de R. C. Vid.* 934.

6055) — *L.* 9. §. 1. *D. de usuris et fructibus et omnibus accessionibus et mora.* (XXII. 1.) (*Papin.*) Usurarum stipulatio, quamvis debitor non conveniatur, committitur, nec inutilis legitimae usurae stipulatio videtur sub ea condicione concepta: *si minores ad diem solutae non fuerint?* non enim poena; sed foenus uberius iuxta rationem sortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemo fuit, cui pecunia solveretur, eius temporis inculpatam esse moram

constituit; ideo si maioris usurae prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter opponetur.

6056) — *L.* 17. §. 3. *D. de usur. fruct. et omnib. acces. et mor.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solvi non potuit, non videri moram per heredem factam, divus Pius rescripsit; ergo nec ei debetur, qui, quod reipublicae causa abfuit, vel ex alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit. Quid enim potest imputari ei, qui solvere, etiamsi vellet, non potuit? Nec simile videri potest, quod placuit minoribus etiam in his succurri, quae non acquisierunt; usurae enim non propter lucrum petentium, sed propter moram non solventium infliguntur.

6057) — *L.* 21. *D. eod.* (*Ulp.*) Sciendum est, non omne, quod differendi causa optima ratione fit, morae adnumerandum. Quod enim, si amicos adhibendos debitor requirat vel expediendo debito, vel fideiussoribus rogandis, vel exceptio aliqua allegetur? Mora facta non videtur, (XXII. *Paulus.* Si modo idipsum non fraudandi causa simuletur.)

6058) — *L.* 23. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si reipublicae causa abesse subito coactus sit, ut defensionem sui mandare non possit, moram facere non videbitur, sive in vinculis hostiumve potestate esse coeperit. — §. 1. Aliquando etiam in re moram esse decerni solet, si forte non exstat, qui conveniatur.

6059) — *L.* 63. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Iulian.*) Qui sine dolo malo ad iudicium provocat, non videtur moram facere.

Not. 2.

6060) — *L.* 32. *pr. D. de usuris et mora.* (XXII. 1.) (*Marcian.*) Mora fieri intelligitur non ex re, sed ex persona, id est si interpellatus opportuno loco non solverit; quod apud iudicem examinabitur. Nam, ut et Pomponius libro duodecimo Epistolarum scripsit, difficilis est huius rei definitio. Divus quoque Pius Tullio Balbo rescripsit: an mora facta intelligatur, neque constitutione ulla, neque iuris auctorum quaestione decidi posse, quum sit magis facti, quam iuris.

Not. 3.

6061) — *L.* 10. *C. de pignoribus.* (VIII. 14.) (*Diocl. et Maximian.*) Debitores praesentes prius denuntiationibus conveniendi sunt. Igitur si conventi debito satis non fecerint, persequenti tibi pignora seu hypothecas, quas instrumento specialiter comprehensas esse dicis, competentibus actionibus rector provinciae auctoritatis suae auxilium impertiri non dubitabit. (290.)

Not. 4.

L. 14. §. 11. *D. quod met. c. Vid.* 4171.

6062) — *L.* 18. *pr. D. de H. P.* (V. 3.) (*Ulp.*) Item videndum, si possessor hereditatis, venditione per argentarium facta, pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur? quia nihil habet nec consequi potest. Et Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit; sed Octavenus ait: nihil eum, praeter actiones praestaturum; ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. Mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet, in altero vero, qui bona fide possessor est, Octaveni sententia sequenda esse videtur.

6063) — *L.* 20. §. 21. *D. eod.* (*Ulp.*) Restituere autem pretia debebit possessor, et si deperditae sunt res vel deminutae. Sed utrum ita demum restituet, si bonae fidei possessor est, an et si malae fidei? Et siquidem res apud emtorem exstent, nec deperditae, nec deminutae sunt, sine dubio ipsas res debet praestare malae fidei possessor, aut si recipere eas ab emtore nullo modo possit, tantum, quantum in litem esset iuratum. At ubi deperditae sunt aut deminutae, verum pretium debet praestari, quia, si petitor rem consecutus esset, distraxisset, et verum pretium rei non perderet.

L. 40. *pr. D. eod. Vid.* 314.

6064) — *L.* 54. §. 2. *D. eod.* (*Iulian.*) Cum praedia urbana et rustica negligentia possessorum peiora sint facta, veluti quia vineae, pomaria, horti extra consuetudinem patrisfamilias defuncti culta sunt, iitis aestimationem earum rerum, quanto peiores sint factae, possessores pati debent.

L. 15. §. 3. *D. de R. V. Vid.* 4085.

L. 19. *D. de vi. Vid.* 4170.

L. 7. *C. de cond. ob turp. caus. Vid.* 4083.

Not. 5.

L. 8. §. 1. *L. ult. D. de cond. furt. Vid.* 4080. 4082.

Not. 6.

L. 23. *D. de usuris. Vid.* 6058.

Not. 7.

6065) — *L.* 8. *D. si quis cautionib. in iudic. sist. c. factis non obtemp.* (II. 11.) (*Gaius.*) Et si post tres aut quinque pluresve dies, quam iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit, nec actoris ius ex mora deterius factum sit, consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

6066) — *L.* 4. *D. de cond. tril. Vid.* 1922.

6067) — *L.* 16. §. 4. *D. de pec. const.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) Haec autem verba Praetoris: *neque fecisse* [reum, quod constituit], utrum ad tempus constituti pertineant, an vero usque ad litis contestationem trahamus? dubitari potest. Et puto ad tempus constituti.

L. 47. *D. de a. e. v. Vid.* 5048.

6068) — *L.* 77. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Ad diem sub poena pecunia promissa, et ante diem mortuo promissore, committetur poena, licet non sit hereditas eius adita.

6069) — *L.* 114. *D. eod.* (*Ulp.*) Si fundum certa die praestari stipuler, et per promissorem steterit, quo minus ea die praestetur, consecutum me, quanti mea intersit, moram factam non esse.

6070) — *L.* 5. *pr. D. de operib. publ.* (L. 10.) (*Ulp.*) Si legatum vel fideicommissum fuerit ad opus relictum, usurae quae et quando incipiant deberi, rescripto divi Pii ita continetur: *Si quidem dies non sit ab his, qui statuas vel imagines ponendas legaverunt, praefinitus, a Praeside provinciae tempus statuendum est, et nisi posuerint heredes, usuras leviores intra sex menses, si minus, semisses usuras reipublicae pendant. Si vero dies datus est, pecuniam deponant intra diem, si autem*

non invenire se statuas dixerint, aut de loco controversiam fecerint, semisses protinus pendant.

6071) — *L.* 10. *C. de act. emti.* (IV. 49.) (*Diocle. et Maximian.*) Quum venditorem carnis, fide conventionis rupta, tempore placito hanc non exhibuisse proponas, ex emto actione eum quanti intersit tua, si tunc tibi praestita fuisset, apud Praesidem provinciae convenire potes.

L. 12. *C. de contr. et committ. stipul. Vid.* 5644.

Not. 8.

L. 4. *D. de cond. trit. Vid.* 1922.
L. 114. *D. de V. O. Vid.* 6068.
L. 17. §. 4. *D. de usuris. Vid.* 3877.
L. 12. *C. de contr. et committ. stipul. Vid.* 5644.

Not. 9 et 10.

6072) — *L.* 26. §. 1. *D. de fideicommissariis libertatibus.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Apparet igitur, subventum fideicommissis libertatibus, ut in re mora facta esse bis videatur. Et ex die quidem, quo libertas peti potuit, matri tradentur manumittendi causa, ex die vero, quo petita est, ingenui nascentur. Plerumque enim per ignaviam, vel per timiditatem eorum, quibus relinquitur libertas fideicommissa, vel ignorantiam iuris sui, vel per auctoritatem et dignitatem eorum, a quibus relicta est, vel serius petitur, vel in totum non petitur fideicommissa libertas; quae res obesse libertati non debet. Quod igitur defendimus, ita determinandum est, ut ingenui quidem exinde nascantur, ex quo mora libertati facta est, manumitti autem partum dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamvis non sit petita. Certe minoribus viginti quinque annis et in hoc tribuendum est auxilium, ut videatur in re mora facta esse; nam qua ratione decretum et a divo Severo constitutum est, in re moram esse circa pecuniaria fideicommissa, quae minoribus relicta sunt, multo magis debet etiam in libertatibus hoc idem admitti.

6073) — *L.* 46. §. 4. *C. de episc. et cler.* (I. 3.) (*Iustinian.*) Ὑπὲρ δὲ τοῦ χρόνου παντός, ὃν ἂν ὑπέρθοιντο πρᾶξαι τὰ διατυπωθέντα οἱ γεγραμμένοι κληρονόμοι, ἀπαιτεῖσθαι αὐτοὺς καὶ καρποὺς, καὶ προσόδους, καὶ πᾶσαν νόμιμον ἐπαύξησιν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς τοῦ διαθεμένου τελευτῆς θεσπίζομεν, οὐ σκοπουμένης τῆς μόρας ἀπὸ προκατάρξεως ἢ αἰτιάσεως, ἀλλ' αὐτῷ τῷ νόμῳ δοκούσης γίνεσθαι τῆς καλουμένης μόρας, χώραν λαμβανούσης τῆς τῶν καρπῶν καὶ τῆς τῶν τοιούτων προσθήκης.

Supra autem omne tempus, quo distulerint facere disposita scripti heredes, [*] ***eos cogi solvere et fructus, et reditus, et omnem legitimam accessionem a tempore eius, qui disposuit, mortis sancimus, non inspecta mora a litis contestatione aut conventione, sed ipso iure intellecta, quod dicitur vulgo mora praecessisse, et locum habente fructuum et aliarum rerum accessione.***

Not. 11.

L. 24. §. 2. *D. de usuris. Vid.* 1596.
L. 20. §. 11. *D. de H. P. Vid.* 1948.

[*] *Scil.* eius, qui moriens piam fecit dispositionem.

Not. 12.

L. 4. *D. de cond. trit. Vid.* 1922.

Not. 13.

L. 32. *pr. D. de usuris. Vid.* 6060.

Not. 14.

6074) — *L.* 21. §. 12. *D. de recept.* (IV. 8.) (*Ulp.*) Intra quantum autem temporis, nisi detur, quod arbiter iusserit, committatur stipulatio? videndum est. Et si quidem dies adiectus non sit, Celsus scribit libro secundo Digestorum, inesse quoddam modicum tempus, quod ubi praeterierit, poena statim peti possit; ut tamen, inquit, si dederit ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non possit.

L. 21. *D. de iudic. Vid.* 684.
L. 31. *D. de re iud. Vid.* 685.
L. 135. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 686.

6075) — *L.* 137. §. 2. *D. eod.* (*Venul.*) Cum ita stipulatus sum: *Ephesi dari?* inest tempus; quod autem accipi debeat? quaeritur. Et magis est, ut totam eam rem ad iudicem, id est ad virum bonum remittamus, qui aestimet, quanto tempore diligens paterfamilias conficere possit, quod facturum se promisit, ut qui Ephesi daturum se spoponderit, neque diplomate diebus ac noctibus, et omni tempestate contemta iter continuare cogatur, neque tam delicate progredi debeat, ut reprehensione dignus appareat, sed habita ratione temporis, aetatis, sexus, valetudinis quum id agatur, ut mature perveniat, id est eodem tempore, quo plerique eiusdem conditionis homines solent pervenire; eoque transacto, quamvis Romae remanserit, nec possit Ephesi pecuniam dare, nihilo minus ei recte condicetur, vel quia per ipsum steterit, quo minus Ephesi daret, vel quoniam per alium Ephesi possit dare, vel quia ubique potest solvere. Nam et quod in diem debetur, ante solvi potest, licet ante peti non possit. Quodsi diplomate usus aut felici navigatione maturius, quam quisquam, pervenerit Ephesum, confestim obligatus est, quia in eo, quod tempore atque facto finitum est, nullus est coniecturae locus.

L. 105. *D. de solut. Vid.* 687.

Not. 15.

L. 9. §. 1. *D. de usuris. Vid.* 6055.

Not. 17.

L. 23. §. 1. *D. de recept. Vid.* 5646.

6076) — *L.* 2. §. 1-4. *D. si quis caut. in iud. sist. c. factis non obtemp.* (II. 11.) (*Ulp.*) — §. 1. Si quis municipalis muneris causa sine suo dolo malo impeditus in iudicio secundum suam promissionem non stitit, aequissimum est, tribui ei exceptionem. — §. 2. Simili modo et si ad testimonium desideratus ad iudicium occurrere non potuit, erit ei subveniendum. — §. 3. Si quis iudicio se sisti promiserit, et valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adiuvatur. Nec immerito; quum enim in tali promissione praesentia opus sit, quemadmodum potuit se sistere, quia adversa valetudine impeditus est? et ideo etiam lex duodecim tabularum, si iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, iubet diem iudicii esse diffissum. — §. 4. Si non propter valetudinem mulier non stiterit iudicio, sed

quod gravida erat, exceptionem ei dandam, Labeo ait; si tamen post partum decubuerit, probandum erit, quasi valetudine impeditam.

6077) — *L.* 137. §. 4. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Venul.*) Illud inspiciendum est, an, qui centum dari promisit, confestim teneatur, an vero cesset obligatio, donec pecuniam conferre possit? Quid ergo, si neque domi habeat, neque inveniat creditorem? Sed haec recedunt ab impedimento naturali, et respiciunt ad facultatem dandi. Est autem facultas personae commodum incommodumque, non rerum, quae promittuntur; alioquin et si quis Stichum dare spoponderit, quaeremus, ubi sit Stichus, ut sic non multum referre videatur, Ephesi daturum se, an quod Ephesi sit, quum ipse Romae sit, dare spondeat. Nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet, quia in pecunia et in Sticho illud commune est, quod promissor in praesentia dare non potest. Et generaliter causa difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet, ne incipiat dici, eum quoque dare non posse, qui alienum servum, quem dominus non vendat, dare promiserit.

Not. 18.

L. 21. *in f. L.* 22. *D. de usuris. Vid.* 6037.

6078) — *L.* 90. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Venul.*) Non potest improbus videri, qui ignorat, quantum solvere debeat.

Not. 19.

6079) — *L.* 63. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui sine dolo malo ad iudicium provocat, non videtur moram facere.

L. 3. *L.* 40. *D. de R. C. Vid.* 934. 3854.

L. 21. *L.* 22. *D. de usuris. Vid.* 6057.

6080) — *L.* 24. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit, non videtur fecisse moram, utique si iuste ad iudicium provocavit.

6081) — *L.* 47. *D. eod.* (*Scaev.*) Paratum iudicium accipere, si ab adversario cessatum est, moram facere non videri.

Not. 20.

6082) — *L.* 88. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Scaev.*) Nulla intelligitur ibi mora fieri, ubi nulla petitio est.

Not. 21.

6083) — *L.* 12. §. 3. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Pompon.*) Quemadmodum quod ex stipulatu vel ex testamento dari oportet, post iudicium acceptum cum detrimento rei perit, sic depositum quoque eo die, quo depositi actum sit, periculo eius, apud quem depositum fuerit, est, si iudicii accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

Not. 22.

L. 40. *pr. D. de H. P. Vid.* 314.
L. 65. *D. de R. V. Vid.* 4641.

§. 372.

Not. 1.

6084) — *L.* 16. §. 2. *sqq. D. de pec. const.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) — §. 2. Ait Praetor : SI APPAREAT, EUM, QUI CONSTITUIT, NEQUE SOLVISSE, NEQUE FECISSE, NEQUE PER ACTOREM STETISSE, QUO MINUS FIERET, QUOD CONSTITUTUM EST. — §. 3. Ergo si non stetit per actorem, tenet actio, etiamsi per rerum naturam stetit; sed magis dicendum est, subveniri reo debere. — §. 4. Haec autem verba Praetoris : *neque fecisse* [reum, quod constituit], utrum ad tempus constituti pertineant, an vero usque ad litis contestationem trahamus? dubitari potest. Et puto ad tempus constituti.

6085) — *L.* 17. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed et si alia die offerat, nec actor accipere voluit, nec ulla causa iusta fuit non accipiendi, aequum est, succurri reo aut exceptione, aut iusta interpretatione, ut factum actoris usque ad tempus iudicii ipsi noceat, ut illa verba : *neque fecisse*, hoc significent, ut neque in diem, in quem constituit, fecerit, neque postea.

6086) — *L.* 18. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Item illa verba Praetoris : *neque per actorem stetisse*, eandem recipiunt dubitationem. Et Pomponius dubitat, si forte ad diem constituti per actorem non steterit, ante stetit, vel postea? Et puto et haec ad diem constituti referenda, proinde si valetudine impeditus, aut vi, aut tempestate petitor non venit, ipsi nocere, Pomponius scribit.

L. 122. *pr. D. de V. O. Vid.* 5625.

6087) — *L.* 39. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*African.*) Si soluturus pecuniam tibi iussu tuo signatam eam apud nummularium, quoad probaretur, deposuerim, tui periculi eam fore, Mela libro decimo scribit. Quod verum est; cum eo tamen, ut illud maxime spectetur, an per te steterit, quo minus in continenti probaretur; nam tunc perinde habendum erit, ac si parato me solvere, tu ex aliqua causa accipere nolles. In qua specie non utique semper tuum periculum erit. Quid enim, si inopportuno tempore vel loco obtulerim? His consequens esse puto, ut, etiamsi et emtor nummos, et venditor mercem, quod invicem parum fidei haberent, deposuerint, et nummi emtoris periculo sint, utique si ipse eum, apud quem deponerentur, elegerit, et nihilo minus merx quoque, quia emtio perfecta sit.

6088) — *L.* 72. *pr. et* §. 3. *D. eod.* (*Marcell.*) Qui decem debet, si ea obtulerit creditori, et ille sine iusta causa ea accipere recusavit, deinde debitor ea sine sua culpa perdiderit, doli mali exceptione potest se tueri, quanquam aliquando interpellatus non solverit; etenim non est aequum, teneri pecunia amissa, qui non teneretur, si creditor accipere voluisset. Quare pro soluto id, in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. Et sane si servus erat in dote, eumque obtulit maritus, et is servus decessit, aut nummos obtulit, eosque non accipiente muliere perdidit, ipso iure desinet teneri. — §. 3. Idem responsum est, si quis, quum subreptus sibi servus esset, sub conditione stipulatus fuerit, quidquid furem dare facere oportet; nam et fur condictione liberatur, si dominus oblatum sibi accipere noluit, si tamen, quum in provincia forte servus esset, intercesserit stipulatio. Et finge prius, quam facultatem eius nancisceretur fur vel promissor, decessisse servum, non poterit rationi, quam supra reddidimus, locus esse; non enim obtulisse eum propter absentiam intelligi potest.

6089) — *L.* 102. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Creditor oblatam a debitore pecuniam ut alia die accepturus

distulit; mox pecunia, qua illa respublica utebatur, quasi aerosa iussu Praesidis sublata est, item pupillaris pecunia, ut possit idoneis nominibus credi, servata, ita interemta est. Quaesitum est: cuius detrimentum esset? Respondi: secundum ea, quae proponerentur, nec creditoris, nec tutoris detrimentum esse.

L. 6. *L.* 19. *C. de usuris. Vid.* 3907. 3908.

6090) — *Nov.* 91. *c.* 2. illud quoque adiicere legi bonum est, quod mota quaestio similiter necessarium nobis ad legislationem fecit. Si enim debeat dotem mulier, et illa quidem dare voluerit, ipsa forsan, aut qui pro ea promisit illam, quicunque fuerit aut proximorum aut extraneorum (ut aut profectitia aut adventitia sit dos; haec enim verba legis sunt), vir autem, aut eius pater forsan aut avus suscipere eam nolit, pars autem mulieris contestetur, et parata sit hoc solvere, aut etiam aliquid maius peragat, et offerat forsan, et, si mobilis sit, signacula etiam imponat, et secundum leges recondat, aut secundum unam partem ingrediens in iudicium petat hoc fieri, et pergentes ex iudicio quidam denuncient haec ad partem viri, at ille permaneat ita differens, non poterit soluto matrimonio antenuptialis donationis exactionem declinare, tanquam dote non data. Qui enim dare voluit, dum perceptionem recusat is, qui suscipere postulatur, proximus est danti. Et hoc cum aliis in dote valeat. Sicut enim, nisi dederit per dilationem dotem, negationem ei antenuptialis donationis inferimus, ita vel si voluerit dare, et percepturus ex studio recusaverit perceptionem, damus ei antenuptialis donationis matrimonio soluto petitionem, licet dotem propter viri causam non intulerit.

Not. 2.

6091) — *L.* 34. §. 3. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Iulian.*) Si Titium omnibus negotiis meis praeposuero, deinde vetuero eum, ignorantibus debitoribus, administrare negotia mea, debitores ei solvendo liberabuntur; nam is, qui omnibus negotiis suis aliquem praeponit, intelligitur etiam debitoribus mandare, ut procuratori solvant.

Not. 3.

L. 18. *pr. D. de pec. const. Vid.* 6086.

Not. 4.

6092) — *L.* 4. *C. de usur. pupillarib.* (V. 56.) (*Diocletet. et Maximian.*) Pupillus agere vobiscum actione tutelae compelli non potest. Verum adversus futuram calumniam, ut, si quid ei debetis, cursus inhibeatur usurarum, denuntiationibus frequenter interpositis ad iudicium eum provocate, ac si rem dissimulatione proferat, actis apud Praesidem provinciae factis voluntatis vestrae rationem declarate. quo facto tam vobis ipsis, quam securitatis filiorum vestrorum consuletis. Quod et in curatoribus locum habet.

Not. 5.

L. 3. *in f. D. de a. e. v. Vid.* 6050.
L. 18. *pr. in f. D. de pec. const. Vid.* 6086.

§. 373.

Not. 1.

L. 12. §. 3. *D. depositi. Vid.* 6085.

L. 17. *D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 5861.

L. 9. *D. sol. matr. Vid.* 5862.

6093) — *L.* 25. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si post divortium res dotales deteriores factae sint, et vir in reddenda dote moram fecerit, omnimodo detrimentum ipse praestabit.

6094) — *L.* 84. §. 3. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Si cui homo legatus fuisset, et per legatarium stetisset, quo minus Stichum, quum heres tradere volebat, acciperet, mortuo Sticho exceptio doli mali heredi proderit.

6095) — *L.* 108. §. 11. *D. eod.* (*African.*) Si servus legatus sit, et moram heres fecerit, periculo eius et vivit et deterior fit, ut, si debilem forte tradat, nihilo minus teneatur.

6096) — *L.* 105. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Iavolen.*) Stipulatus sum Damam aut Erotem servum dari; quum Damam dares, ego, quo minus acciperem, in mora fui; mortuus est Dama; an putes me ex stipulatu actionem habere? Respondit: secundum Masurii Sabini opinionem puto te ex stipulatu agere non posse; nam is recte existimabat, si per debitorem mora non esset, quo minus id, quod debebat, solveret, continuo eum debito liberari.

L. 114. *D. eod. Vid.* 6069.

L. 72. *pr. D. de solut. Vid.* 6088.

6097) — *L.* 2. *C. de cond. furt.* (IV. 8.) (*Diocletet. et Maximian.*) Ante oblationem interemtae rei furtivae damnum ad furem pertinere, certissimi iuris est.

Not. 2.

L. 3. §. 3. 4. *D. de a. e. v. Vid.* 6007. 6050.
L. 3. *L.* 4. *D. de cond. trit. Vid.* 6008. 1922.
L. 37. *D. mandati. Vid.* 1924.

Not. 3.

L. 17. §. 1. *D. de R. V. Vid.* 3776.
L. 2. *L.* 3. §. 1. *D. de usuris. Vid.* 1918. 1919.

6098) — *L.* 38. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Celsus.* Si per emtorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro cibariis per arbitrum indemnitatem posse servari, Sextus Aelius et Drusus dixerunt; quorum et mihi iustissima videtur esse sententia.

6099) — *L.* 26. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Paulus.*) Is, qui fideicommissum debet, post moram non tantum fructus, sed etiam omne damnum, quo affectus est fideicommissarius, praestare cogitur.

6100) — *L.* 35. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Patronus liberto statim tribum emi petierat; libertus diu moram ab herede patroni passus est, et decedens heredem reliquit clarissimum virum. Quaesitum est: an tribus aestimatio heredi eius debeatur? Respondit: deberi. Item quaesitum est: an et commoda, et principales liberalitates, quas libertus ex eadem tribu usque in diem mortis suae consecuturus fuisset, si ei ea tribus secundum voluntatem patroni sui tunc comparata esset, an vero usurae aestimationis heredi eius debeantur? Respondi: quidquid ipse consecuturus esset, id ad heredem suum transmittere.

Not. 5.

6101) — *L.* 72. §. 2. *D. de V. O.* (XLV. 1) (*Ulp.*) Plane si *insulam fulciri* quis stipulatus sit, non est exspectandum, ut insula ruat, sic deinde agi

possit, nec si *insulam fieri*, ut tantum temporis praetereat, quanto insula fabricari possit, sed ubi iam coeperit mora faciendae insulae fieri, tunc agetur, diesque obligationi cedet.

L. 2. D. de leg. commiss. Vid. 477.

Not. 6.

6102) — *L.* 59. §. 3. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) *Ille illi salutem. Mando tibi, ut Blaesio Severo affini meo octoginta credas, sub pignore illo et illo, in quam pecuniam, et quidquid usurorum nomine accesserit, indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit Blaesius Severus, praestaturum*; postea saepe conventus mandator non respondit. Quaero: an morte debitoris liberatus sit? Paulus respondit: mandati obligationem perpetuam esse, licet in mandato adiectum videatur, indemnem rationem tuam esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit Blaesius Severus, praestaturum.

Not. 7.

L. 91. §. 3. *D. de V. O. Vid.* 312.

6103) — *L.* 91. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Nunc videamus, in quibus personis haec constitutio locum habeat? Quae inspectio duplex est, ut primo quaeramus, quae personae efficiant perpetuam obligationem, deinde quibus eam producant. Utique autem principalis debitor perpetuat obligationem; accessiones autem an perpetuent? dubium est. Pomponio perpetuari placet; quare enim facto suo fideiussor suam obligationem tollat? Cuius sententia vera est; itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum, quam successorum suorum; accessionibus quoque suis, id est fideiussoribus, perpetuant obligationem, quia in totam causam spoponderunt.

6104)— *L.* 58. §. 1. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Paulus.*) Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fideiussoris durat obligatio, veluti si moram fecerit in Sticho solvendo, et is decesserit.

L. 5. § 4. *D. de in lit. iur. Vid.* 1737.

6105)—*L.* 39. §. 1. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Ulp.*) Fructus autem hi deducuntur in petitionem, non quos heres percepit, sed quos legatarius percipere potuit; et idem in operis servorum, vel vecturis iumentorum, vel naulis navium dicendum. Quod in fructibus dicitur, hoc et in pensionibus urbanorum aedificiorum intelligendum erit. In usurarum autem quantitate mos regionis erit sequendus; iudex igitur usurarum modum aestimabit et statuet. Ipsius quoque rei interitum post moram debet, sicut in stipulatione, si post moram res interierit, aestimatio eius praestatur. Item partus ancillarum. Et si servus fuerit legatus, et hereditas vel legatum, vel quid per eum acquisitum sit, heres praestare debet.

L. 108. §. 11. *D. eod. Vid.* 6095.

L. 82. §. 1. *D. de V. O. Vid.* 5966.

6106) — *L.* 3. *C. de usuris et fruct. legator.* (VI. 47.) (*Alexand.*) Si homines certi per fideicommissum tibi relicti fuerint, post moram periculo debitoris fideicommissi sunt. (224.)

Not. 8.

L. 14. §. 11. *D. quod met. c. Vid.* 4171.

6107) — *L.* 14. §. 1. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Gaius.*) Sive autem cum ipso, apud quem deposita res est, actum fuerit, sive cum herede eius, et sua natura res ante rem iudicatam interciderit, veluti si homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius, absolvi debere eum, cum quo actum est, dixerunt, quia aequum sit, naturalem interitum ad actorem pertinere, utique eum interitura esset ea res, etsi restituta esset actori.

L. 40. *pr. D. de H. P. Vid.* 314.

L. 12. §. 4. *D. ad exhib. Vid.* 4687.

6108) — *L.* 47. §. 6. *D. de leg.* 1. (XXX.) (*Ulp.*) Item si fundus chasmate perierit, Labeo ait, utique aestimationem non deberi. Quod ita verum est, si non post moram factam id evenerit; potuit enim eum acceptum legatarius vendere.

Not. 9.

6109)—*L.* 1. §. 3. *D. de per. et comm. rei. vend.* (XVIII. 6.) (*Ulp.*) Licet autem venditori vel effundere vinum, si diem admetiendum praestituit, nec intra diem admensum est; effundere autem non statim poterit, priusquam testato denuntiet emtori, ut aut tollat vinum, aut sciat futurum, ut vinum effunderetur; si tamen, quum posset effundere, non effudit, laudandus est potius; eapropter mercedem quoque doliorum potest exigere, sed ita demum, si interfuit eius, inania esse vasa, in quibus vinum fuit, veluti si locaturus ea fuisset, vel si necesse habuit alia conducere dolia; commodius est autem, conduci vasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit ab emtore reddatur, aut vendere vinum bona fide, id est quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare, ut quam minime detrimento sit ea res emtori.

6110) — *L.* 1. §. 3. *D. de usuris et mora.* (XXII. 1.) (*Papinian.*) Circa tutelae restitutionem pro favore pupillorum latior interpretatio facta est; nemo enim ambigit hodie, sive iudex accipiatur in diem sententiae, sive sine iudice tutela restituatur, in eum diem, quo restituit, usuras praestari. Plane si tutelae iudicio nolentem experiri tutor ultro convenerit, et pecuniam obtulerit, eamque obsignatam deposuerit, ex eo tempore non praestabit usuras.

6111)—*L.* 18. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus fuit, medii quoque temporis usurae pretii, quod in causa depositi non fuit, praestabuntur.

L. 41. §. 1. *D. eod. Vid.* 3758.

6112) — *L.* 28. §. 1. *D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Marcell.*) Tutor, qui post pubertatem pupilli negotiorum eius administratione abstinuit, usuras praestare non debet, ex quo obtulit pecuniam. Quin etiam iniustius mihi videtur, cum, per quem non stetit, quo minus conventus restitueret tutelam, ad prestationem usurarum non compelli, (Ulpianus notat: *Non sufficit obtulisse, nisi et deposuit obsignatam tuto in loco*).

6113) — *L.* 9. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Antonin.*) Si per te non stat, quo minus intra tempora praefinita pecuniam minorum solveres usurarum, sed per tutores filiorum creditoris, qui eam accipere noluerunt, idque apud iudicem datum probaveris, eius temporis, quo per te non stetisse apparuerit, usurae maiores non exigen-

tur. Quodsi etiam sortem deposuisti, exinde, ex quo id factum apparuerit, in usuras non convenieris.

L. 72. pr. L. 102. pr. D. de solut. Vid. 6088. 6089.

Not. 10.

L. 122. §. 3. D. de V. O. Vid. 5606.

Not. 11.

L. 135. §. 2. D. eod. Vid. 686.

§. 374.

Not. 2.

6114)—*L. 84. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Si insulam fieri stipulatus sim, et transierit tempus, quo potueris facere, quamdiu litem contestatus non sim, posse te facientem liberari placet; quodsi iam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si aedifices.

6115)—*L. 72. §. 1-3. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Marcell.*)—§. 1. Quum Stichum mihi deberes, et in solvendo moram fecisses, sub conditione eum promisisti; pendente ea Stichus decessit. Videamus. an, quia novari prior obligatio non potest, petitio servi competat ea, quae competeret, si non intercessisset stipulatio? Sed in promtu contradictio est, debitorem, quum stipulanti creditori sub conditione promisit, non videri in solutione hominis cessasse; nam verum est, eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem postea periculo liberari. — §. 2. Sed quid, si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est? Hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus, quemadmodum si quolibet nomine eius servum offerente, stipulator accipere noluisset. — §. 3. *Vid.* 6088.

Not. 3.

6116)— *L. 73. §. 2. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Stichi promissor post moram offerendo purgat moram; certe doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit.

L. 91. §. 3. D. eod. Vid. 312.

Not. 4.

L. 23. D. de O. et A. Vid. 5645.

L. 12. C. de contr. et committ. stipul. Vid. 5644.

Not. 5.

L. 10. pr. D. de compensat. Vid. 5791.

6117) — *L. 51. pr. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Labeo.*) Si et per emtorem et venditorem mora fuisset, quo minus vinum praeberetur et traderetur, perinde esse ait, quasi si per emtorem solum stetisset; non enim potest videri mora per venditorem emtori facta esse, ipso emtore posteriorem moram faciente. [*]

Not. 6.

L. 17. D. de per. et comm. rei vend. Vid. 5861.

Not. 7.

L. 23. pr. D. de recept. Vid. 5639.

6118)—*L. 8. pr. D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Ulp.*) Si Stichum dari stipulatus fuerim, et quum in mora promissor esset, quo minus daret, rursus eundem stipulatus fuero, desinit periculum ad promissorem pertinere, quasi mora purgata.

L. 15. D. eod. (*Iulian.*) Si creditor poenam stipulatus fuerit, si ad diem pecunia soluta non esset, novatione facta non committetur stipulatio.

L. 14. pr. D. eod. Vid. 5616.

6119) — *L. 31. pr. D. eod.* (*Venul.*) Si rem aliquam dari stipulatus sim, deinde eandem sub conditione novandi animo ab eodem stipuler, manere oportet rem in rebus humanis, ut novationi locus sit, nisi si per promissorem steterit, quo minus daret. Ideoque si hominem mihi dare te oporteat, et in mora fueris, quo minus dares, etiam defuncto eo teneris; et si prius, quam decederet, quum iam mora facta sit, eundem a te sub conditione stipulatus fuero, et servus postea decesserit, deinde conditio exstiterit, quum iam ex stipulatu obligatus es mihi, novatio quoque fiet.

L. 72. §. 1. 2. D. de solut. Vid. 6115.

L. 17. D. de cond. furt. Vid. 4681.

L. 26. C. de usuris. Vid. 3910. 3922.

[*] *Vulgo legitur:* ipso moram faciente emtore.

CAPUT IV.

DE REDDENDI OBLIGATIONIBUS.

TIT. I.

DE MUTUI DATIONE HUIUSQUE SIMILIBUS OBLIGATIONUM FORMIS.

§. 375.

Not. 1.

6120) — *Pr. J. quib. mod. re contr. obl.* (III. 14.) Re contrahitur obligatio veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quae pondere, numero mensurave constant, veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, aere, argento, auro; quas res aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, ut accipientium fiant, et quandoque nobis non eaedem res, sed aliae eiusdem naturae et qualitatis reddantur. Unde etiam mutuum appellatum est, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat. Et ex eo contractu nascitur actio, quae vocatur condictio.

6121) — *L. 2. pr. §. 1. D. de rebus creditis.* (XII. 1.) (*Paulus.*) Mutuum damus recepturi non eandem speciem, quam dedimus, alioquin commodatum erit aut depositum, sed idem genus; nam si aliud genus, veluti ut pro tritico vinum recipiamus, non erit mutuum. — §. 1. Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere, numero, mensura consistunt, quoniam earum datione possumus in creditum ire, quae in genere suo functionem recipiunt per solutionem, quam specie; nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio invito creditori solvi non potest.

6122) — *L. 1. §. 1. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Obligationes ex contractu aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu.

6123) — *L. 1. D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) E re est, priusquam ad verborum interpretationem perveniamus, pauca de significatione ipsius tituli referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia iura sub hoc titulo Praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praemisit. Omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instituimus, complectitur; nam, ut libro primo Quaestionum Celsus ait *credendi generalis appellatio est.* Ideo sub hoc titulo Praetor et de commodato, et de pignore edixit; nam cuicunque rei assentiamur alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, credere dicimur. Rei quoque verbum ut generale Praetor elegit.

6124) — *L. 2. §. 3. D. eod.* (*Paulus.*) Creditum ergo a mutuo differt qua genus a specie; nam creditum consistit etiam extra eas res, quae pondere, numero, mensura continentur, sicut etsi eandem rem recepturi sumus, creditum est. Item mutuum non potest esse, nisi proficiscatur pecunia; creditum autem interdum, etiamsi nihil proficiscatur, veluti si post nuptias dos promittatur.

6125) — *L. 30. D. eod.* (*Paulus.*) Qui pecuniam creditam accepturus spopondit creditori futuro, in potestate habet, ne accipiendo se ei obstringat.

Not. 2.

§. 2. J. quib. alien. lic. vel non. Vid. 3402.

6126) — *L. 16. D. de R. C.* (XII. 1.) (*Paulus.*) Si socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam pecuniam facit, licet ceteri dissenserint. Quodsi communem numeravit, non alias creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant, quia suae partis tantum alienationem habuit.

6127) — *L. 41. D. eod.* (*African.*) .... Quas vero pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte, quam ex qua ipse heres sit, alienatas esse. Nam et si tibi in hoc dederim nummos, ut eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies. Neque enim sicut illud receptum est, ut debitores solventes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, ut credendo nummos alienet. *rel.*

Not. 3.

L. 2. §. 4. D. eod. Vid. 1598.

6128) — *L. 11. §. 2. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Si fugitivus servus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit? quaeritur. Et quidem si servus meus, cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua. Fugitivus autem vel alius servus contra voluntatem do-

mini credendo non facit accipientis. Quid ergo? Vindicari nummi possunt, si exstant, aut si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi. Quodsi sine dolo malo consumsisti, condici tibi poterunt.

§. 2. *J. quib. alien. lic. vel non. Vid.* 3492.
L. 78. *D. de solut. Vid.* 4395.

6129)—*L.* 12. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Pompon.*) Si a furioso, quum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis, eaque in rem tuam versa fuerit, condictionem furioso acquiri, Iulianus ait; nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones acquiruntur, ex iisdem etiam furioso acquiri. Item si is, qui servo crediderat, furere coeperit, deinde servus in rem domini id verterit, condici furiosi nomine posse. Et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere coeperit, et consumta sit ea pecunia, condictionem furioso acquiri.

6130) — *L.* 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Nam et si fur nummos tibi credendi animo dedit, accipientis non facit, sed consumtis eis, nascitur condictio. — §. 1. Unde Papinianus libro octavo Quaestionum ait: *Si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi tenearis, quam eos consumseris.* Quodsi per partes eos consumseris, an per partes tibi condicam? quaerit, et ait: me condicturum, si admonitus, alienos nummos fuisse, ideo per partes condicam, quia nondum totos consumtos compererim. — §. 2. Si servus communis decem crediderit, puto, sive administratio servo concessa est, sive non, et consumantur nummi, in quinum competere actionem. Nam et si communes tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta condicere, libro octavo Quaestionum Papinianus scribit, etiamsi singula corpora communia fuerint.

Not. 4.

L. 39. *D. de O. et A. Vid.* 3527.
L. 13. §. 1. *L.* 14. *D. de cond. indeb. Vid.* 1392. 321.

6131) — *L.* 3. *C. si certum petatur.* (IV. 2.) (*Gordian.*) Eos, qui officia administrant, neque per se, neque per suppositas personas tempore officii sui in provincia foenus agitare posse, saepe rescriptum est. (239.)

Not. 5.

6132) — *L.* 11. *pr. D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Rogasti me, ut tibi pecuniam crederem; ego quum non haberem, lancem tibi dedi vel massam auri, ut eam venderes, et nummis utereris; si vendideris, puto mutuam pecuniam factam. Quodsi lancem vel massam sine tua culpa perdideris, priusquam venderes, utrum mihi, an tibi perierit? quaestionis est. Mihi videtur Nervae distinctio verissima, existimantis, multum interesse, venalem habui hanc lancem vel massam, necne, ut, si venalem habui, mihi perierit, quemadmodum si alii dedissem vendendam; quodsi non fui proposito hoc, ut venderem, sed haec causa fuit vendendi, ut tu utereris, tibi eam perisse, et maxime si sine usuris credidi.

L. 8. *C. si cert. petatur. Vid.* 3859.
L. 19. *pr. D. de praescr. verb. Vid.* 3709.
L. 34. *pr. D. mandati. Vid.* 2009.

Not. 6.

L. 9. §. 9. *D. de R. C. Vid.* 4085.

6133) — *L.* 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Singularia quaedam recepta sunt circa pecuniam creditam. Nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis meos nummos non acceperis. Quod igitur in duabus personis recipitur, hoc et in eadem persona recipiendum est, ut, cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, et convenerit, ut crediti nomine eam retineas, videatur mihi data pecunia, et a me ad te profecta.

L. 34. *pr. D. mandati. Vid.* 2009.

Not. 7.

L. 2. §. 4. *L.* 15. *D. de R. C. Vid.* 1598. 6133.

Not. 8.

L. 32. *D. eod. Vid.* 3579.

§. 376.

Not. 1.

Pr. J. quib. mod. re contr. obl. Vid. 6120.
L. 9. *pr. D. de R. C. Vid.* 5373.

6134) — *L.* 3. *C. quib. non obiic. l. t. pr.* (VII. 35.) (*Dioclet. et Maximian.*) Neque mutui, neque commodati, aut depositi, seu legati, vel fideicommissi, vel tutelae, seu alii cuilibet personali actioni longi temporis praescriptionem obiici posse, certi iuris est.

6135) — *L.* 9. *C. si certum petatur.* (IV. 2.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum te in Gallia cum Syntropho certum auri pondus itemque numeratam pecuniam mutuo dedisse, ut Romae solveretur, precibus asseveras, aditus competens iudex, si duos reos stipulandi, vel re pro solido tibi quaesitam actionem, sive ab heredibus Syntrophi procuratorem te factum animadverterit, totum debitum, alioqui quod dedisti solum restitui tibi iubebit.

Not. 3.

L. 9. *pr. D. de R. C. Vid.* 5373.

6136) — *L.* 9. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Competit haec actio etiam ex legati causa et ex lege Aquilia; sed et ex causa furtiva per hanc actionem condicitur. Sed et si ex senatusconsulto agetur, competit haec actio, veluti si is, cui fideicommissaria hereditas restituta est, agere volet.

§. 377.

Not. 1.

L. 1. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 3632.
L. 3. *D. de R. C. Vid.* 1131.

Not. 2.

6137) — *L.* 99. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Respondit: Creditorem non esse cogendum in aliam formam nummos accipere, si ex ea re damnum aliquod passurus sit.

Not. 4.

6138) — *L.* 24. §. 1. *D. de pign. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Qui reprobos nummos solvit creditori, an habeat pigneraticiam actionem, quasi soluta pecunia? quaeritur. Et constat, neque pigneraticia eum agere, neque liberari posse, quia reproba pecunia non liberat solventem, reprobis videlicet nummis reddendis.

Not. 7.

L. 2. *C. de veteris numismatis pot. Vid.* 3634.

§. 378.

Not. 1.

L. 14. *pr. C. de non num. pec. Vid.* 1964.

Not. 2.

L. 7. *C. eod. Vid.* 3468.

6139) — *L.* 14. §. 4. *C. eod.* (*Iustinian.*) In omni vero tempore, quod memoratae except.oni taxatum est, ei licebit, cui talis exceptio competit, vel denuntiationibus scripto missis querelam non numeratae pecuniae manifestare ei, qui numerasse eam vel alias res dedisse instrumento scriptus est, vel, si abesse eum bis locis, in quibus contractus factus est, contigerit, in hac quidem alma urbe apud quemlibet ordinarium iudicem, in provinciis vero apud viros clarissimos rectores earum vel defensores locorum eandem querelam manifestare, eoque modo perpetuam sibi exceptionem efficere. Sed si praesens quidem sit, qui pecunias numerasse vel alias res dedisse scriptus est, aliquam vero administrationem in hac alma urbe vel in provinciis gerat, ut difficile esse videatur denuntiationem ei mittere, licentiam damus ei, qui memorata exceptione uti velit, alios iudices adire vel in hac alma urbe, vel in provinciis, et per eos ei manifestare, cui exceptionem huiusmodi obiicit, factam a se super non numerata pecunia querelam esse. Quodsi in provinciis vel non sit alius administrator civilis vel militaris, vel propter aliquam causam difficile sit ei, qui memoratam querelam opponit, adire eum, et ea, quae dicta sunt, facere, licentiam ei damus per virum reverendissimum episcopum eandem suam exceptionem creditori manifestare, et ita tempus statutum interrumpere. Quae etiam in exceptione non numeratae dotis locum habere, certum est. (528.)

6140) — *Authent. De temp. non solutae pecuniae super dote.* — §. *Si autem.* (*Nov.* 100. *cap.* 1.) Hanc autem querelam in scriptis fieri oportet, et si quis eam in iudicio faciat, oportet eam mulieri, vel omnimodo ei, qui dotem conscripsit, innotescere.

Not. 3.

L. 7. *L.* 14. *pr. C. eod. Vid.* 3468. 1964.

6141) — *Authent. De triente et semisse.* — §. *Studium vero.* (*Nov.* 18. *cap.* 8.) Contra qui propriam scripturam, qua convenitur, abnegat, vel numerationem inficiatur, convictus in duplum condemnetur, nisi sacramento illato confiteatur; tunc enim non punitur, nisi in expensas circa probationes factas, actoris iuramento declarandas. At si post numerationis inficiationem praetendat solutionem, omnino solidum exigitur, nec prodest iam facta solutio. Contra si actor litteras suas a reo prolatas abneget, eadem sit et poenae et iurisiurandi forma. Hac poena curatori infligenda, si de suis litteris quaestionem referat in causa eius, quem curat.

Not. 4.

6142) — *L.* 9. *C. de non num. pec.* (IV. 30.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum ultra hoc, quod accepit, re obligari neminem posse constet, et si stipulatione interposita placita creditor non dederit, in factum esse dandam exceptionem convenit, si necdum tempus, intra quod huius rei querela deferri debet, transiit, vel si intra hoc in testando iuri paritum sit, nihil ultra hoc, quod accepisti, sortis a te nomine aditus rector vel Praeses provinciae exigi patietur.

Not. 5.

6143) — *L.* 8. *C. eod.* (*Alexand.*) Si intra legibus definitum tempus qui cautionem exposuit nulla querimonia usus defunctus est, residuum tempus eius heres habebit tam adversus creditorem, quam adversus eius heredem. Sin autem questus est, exceptio non numeratae pecuniae heredi et adversus heredem eius perpetuo competit. Sin vero legitimum tempus excessit in querimoniam creditore minime deducto, omnimodo heres eius, etiamsi pupillus sit, debitum solvere compellitur. (228.)

L. 14. *pr. C. eod. Vid.* 1964.

6144) — *L.* 14. §. 3. *C. eod.* (*Iustinian.*) Illo videlicet semper observando, ut, in quibus non permittitur exceptionem non numeratae pecuniae opponere vel ab initio, vel post taxatum tempus elapsum, in his nec iusiurandum offerre liceat. (528.)

L. 3. *C. in quib. c. in int. rest. nec. non est. Vid.* 4430.

L. 14. §. 4. *C. de non num. pec. Vid.* 6139.

Nov. 100. *c.* 1. *Vid.* §. 537. not. 3.

6145) — *L.* 10. *C. de non num. pec.* (IV. 30.) (*Dioclet. et Maximian.*) Asseveratio debitum solutum contendentis temporis diuturnitate non excluditur; nec huic obloquitur, quod exceptio non numeratae pecuniae certa die non delata querela prius evanescat, quum inter eum, qui factum asseverans onus subiit probationis, et negantem numerationem, cuius naturali ratione probatio nulla est, et ob hoc ad petitorem eius rei necessitatem transferentem, magna sit differentia.

L. 18. *C. de testibus. Vid.* 468.

Not. 7.

L. 8. *C. de non num. pec. Vid.* 6143.

6146) — *L.* 12. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Tam mandatori, quam fideiussori non numeratae pecuniae exceptio, exemplo rei principalis, competit. (286.)

6147) — *L.* 13. *C. eod.* (*Iustinian.*) Si cui non numeratae pecuniae competere possit exceptio, etiam eo supersedente tali auxilio uti, vel praesente, vel absente, creditores eius, sive ipsi conveniantur, utpote res eius detinentes, ab his, qui debita eius exigunt, cui competit huiusmodi exceptio vel dotis, vel alterius causae nomine, sive contra alios possidentes aliquam actionem ipsi moveant, possint in examinando negotio suis adversariis eandem non numeratae pecuniae exceptionem opponere, nec eo prohibeantur, quod principalis debitor ea nunquam usus sit; ita tamen, ut neque principali debitori, neque fideiussori eius aliquod praeiudicium generetur, si is, qui eam exceptionem opposuerit, victus fuerit, sed possint illi postea, si conveniantur, intra statuta scilicet tempora, eadem se exceptione tueri.

Not. 8.

6148) — *L.* 4. *C. eod.* (*Antonin.*) Quum fidem cautionis agnoscens etiam solutionem portionis

debiti vel usurarum feceris, intelligis, te de non numerata pecunia nimium tarde querelam deferre.....

Not. 9.

6149) — *Nov.* 136. *c.* 5. 6. — *c.* 5. *Vid.* 3872. — *c.* 6. Εἰς ἐκεῖνο μέντοι καὶ σφόδρα αὐτοῖς βοηθοῦμεν, ὥστε εἰ λογοθέσια προφέροιτο ἔχοντα ῥητῶς ἑκάστην αἰτίαν γεγραμμένην, εἰς ἣν δίδοται τὸ χρυσίον, ὁ δὲ ὑπογράψειεν ἐν τοῖς αὐτοῖς λογοθεσίοις, εἰ καὶ ἑκάστην αὐτὸς οἰκείᾳ χειρὶ τὴν αἰτίαν οὐ γράψειεν, ἢ καὶ ὁμολογίαν τινα ὑπὲρ τούτου οὐ ποιήσοιτο εἴτε ἐν δανείσματος σχήματι, εἴτε ἐν διαλύσεως, εἴτε καὶ ἄλλως, μηκέτι δύνασθαι τὸν τοῦτο πράξαντα τῶν κατὰ μέρος αἰτιῶν ἀπαιτεῖν τὰς ἀποδείξεις, πλὴν εἰ μὴ κατὰ περιουσίαν ὅρκον ἐπαγαγεῖν βούλοιτο ἢ αὐτῷ ἢ κληρονόμοις τοῦ δανείσαντος. τοῦτο γὰρ μόνον αὐτῷ παρέχομεν, εἴσω μέντοι τῶν τῇ ἀναργυρίᾳ παρεχομένων χρόνων. εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς φθάσοι παρελθεῖν ὁ χρόνος, οὐδὲ ὅρκῳ βαρύνομεν αὐτοὺς (τοῦτο ὅπερ καὶ ἐν τοῖς καθόλου νόμοις ἐγράψαμεν), καίτοι γε οὐδὲ τοῦτο ἐχρῆν. τὸν γὰρ οἰκείᾳ χειρὶ γράψαντα ἢ καὶ δόντα λογοθέσιον ποῦ δίκαιον ἦν οὕτως ἐκμελῆ καθεστάναι καὶ νομίζειν, ὡς τὰ μὴ δεδομένα γράφειν;

In illo tamen vel maxime eos iuvamus, ut, si rationes proferantur, quae expresse unamquamque causam, in quam pecunia data est, insertam contineant, ille vero his ipsis rationibus subscripserit, licet singularem causam manu sua non scripserit, aut etiam confessionem quandam sive in forma crediti, sive transactionis, sive etiam aliter hoc nomine non exposuerit, is, qui hoc fecit nunquam possit singularum causarum probationes exigere, nisi ex abundanti iusiurandum vel ipsi, vel heredibus creditoris deferre velit. Hoc enim solum ei largimur, intra id tamen tempus, quod exceptioni non numeratae pecuniae praefixum est; nam si id quoque tempus praeterire contigerit, ne iureiurando quidem illos gravamus (id quod in legibus etiam generalibus scripsimus), quanquam nec hoc necessitatis erat. Nam qui manu sua scripsit vel etiam rationes dedit, quomodo iustum fuerit eum adeo dissolutum existimari, ut quae non data sunt scriberet?

Not. 10.

6150) — *L.* 6. *C. de non num. pec.* (IV. 30.) (*Alexand.*) Frustra opinaris, exceptione non numeratae pecuniae te esse munitum, quando, ut fateris, in eius vicem, qui erat obligatus, substitueris te debitorem.

Not. 11.

6151) — *L.* 16. *C. eod.* (*Iustinian.*) Indubitati iuris est, non numeratae pecuniae exceptionem locum habere et in talibus nominibus, vel foeneratitiis vel aliis cautionibus, quae etiam sacramenti habent mentionem. Quae enim differentia est in huiusmodi exceptione, sive iusiurandum positum est, sive non, tam in foeneratitiis cautionibus, quam in aliis instrumentis, quae talem exceptionem recipiunt.

Not. 12 et 13.

6152) — *L.* 3. *C. eod.* (*Alexand.*) Adversus petitiones adversarii si quid iuris habes, uti eo potes. Ignorare autem non debes, non numeratae pecuniae exceptionem ibi locum habere, ubi quasi credita pecunia petitur. Cum autem ex praecedente causa debiti in chirographum quantitas redigitur, non requiritur, an tunc, quum cavebatur, numerata sit, sed an iusta causa debiti praecesserit.

6153) — *L.* 11. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si transactionis causa dare Palladio pecuniam stipulanti spopondisti, exceptione non numeratae pecuniae defendi non potes.

L. 13. *C. eod. Vid.* 1958.

L. 14. *pr. C. eod. Vid.* 1964.

L. 26. §. 1. *C. de usuris. Vid.* 3922.

Not. 15.

6154) — *L.* 14. §. 1. *C. eod.* (*Iustinian.*) Sed quoniam securitatibus et instrumentis depositarum rerum vel pecuniarum talem exceptionem opponere litigatores conantur, iustum esse perspeximus huiusmodi potestatem in certis quidem casibus prorsus amputare, in aliis vero brevi tempore concludere. Ideoque sancimus, instrumento quidem depositionis certarum rerum vel certae pecuniae, securitatibusque publicarum functionum, sive in solidum, sive ex parte solutae esse conscribantur, illis etiam securitatibus, quae post confectionem dotalium instrumentorum de soluta dote ex parte vel in solidum exponuntur, nullam exceptionem non numeratae pecuniae penitus opponi. (528.)

Nov. 136. *c.* 5. *Vid.* 3872.

Not. 16.

L. 13. *L.* 14. §. 3. *C. de non num. pec. Vid.* 1958. 6144.

Not. 18.

6155) — *L.* 14. §. 2. *C. eod.* (*Iustinian.*) Super ceteris vero securitatibus, quae super privatis debitis a creditore conscribuntur, partem debiti sortis vel usurarum nomine solutam esse significantes, vel adhuc foeneratitia cautione apud creditorem manente, solidi tamen debiti solutionem factam esse demonstrantes, vel etiam futuram esse redhibitionem instrumenti foeneratitii promittentes, vel si qua alterius cuiuscunque contractus gratia, in quo numeratio pecuniarum vel datio certarum specierum scripta est, securitas similiter data sit, depensas esse pecunias, vel alias res, vel partem earum significantes, intra triginta tantummodo dies post huiusmodi securitatis expositionem connumerandos exceptionem non numeratae pecuniae posse obiici, ut, si hi transacti fuerint, eadem securitas a iudicantibus omnibus modis admittatur, nec ei liceat, qui securitatem exposuit, post excessum memoratorum triginta dierum non esse sibi solutas pecunias vel alias res dicere.

§. 379.

Not. 1.

6156) — *L.* 1. *D. de nautico foenore* (XXII. 2.) (*Modest.*) Traiecticia ea pecunia est, quae trans mare vehitur. Ceterum si eodem loci consumatur, non erit traiecticia. Sed videndum, an merces ex ea pecunia comparatae in ea causa habeantur? Et interest, utrum etiam ipsae periculo creditoris navigent; tunc enim traiecticia pecunia fit.

6157) — *L.* 1. *C. de nautico foenore.* (IV. 33.) (*Dioclet. et Maximian.*) Traiecticiam pecuniam, quae periculo creditoris datur, tam diu liberam esse ab observatione communium usurarum, quam diu navis ad portum appulerit, manifestum est. (286.)

L. 6. *D. eod. Vid.* 6161.

Not. 2.

6158) — *L.* 3. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum proponas, te nauticum foenus ea conditione dedisse, ut post navigium, quod in Africam dirigi debitor asseverabat, in Salonitanorum portum nave delata, foenebris pecunia tibi redderetur, ita ut navigii duntaxat, quod in Africam destinabatur, periculum susciperes, perque vitium debitoris, nec loco quidem navigii servato, illicitis comparatis mercibus, ea, quae navis continebat, fiscum occupasse, amissarum mercium detrimentum, quod non ex marinae tempestatis discrimine, sed ex praecipiti avaritia et incivili debitoris audacia accidisse asseveratur, adscribi tibi, iuris publici ratio non permittit.

Not. 3.

6159) — *L.* 3. *D. eod.* (*Modestin.*) In nautica pecunia ex ea die periculum spectat ad creditorem, ex quo navem navigare convenit.

Not. 4.

6160) — *L.* 4. *D. eod.* (*Papinian.*) Nibil interest, traiecticia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem praestitutum et conditionem impletam periculum esse creditoris desierit. Utrubique igitur maius legitima usura foenus non debebitur; sed in priore quidem specie semper, in altera vero discusso periculo. Nec pignora vel hypothecae titulo maioris usurae tenebuntur. — §. 1. Pro operis servi, traiecticiae pecuniae gratia secuti, quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem centesimae non ultra duplum debetur. In stipulatione foenoris post diem periculi separatim interposita, quod in ea legitimae usurae deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.

6161) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Foenerator pecuniam sub usuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in nave pignori accepit; ex quibus si non potuisset totum delitum exsolvi, aliarum mercium aliis navibus impositarum, propriisque foeneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit. Quaesitum est: nave propria perempta, ex qua totum solvi potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra praestitutos dies amissa nave, an ad ceterarum navium superfluum admitti possit? Respondi: alias quidem pignoris deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet, sed quum traiecticia pecunia ita datur, ut non alias petitio eius creditori competat, quam si salva navis intra statuta tempora pervenerit, ipsius crediti obligatio non exsistente conditione defecisse videtur, et ideo pignorum quoque persecutio perempta est, etiam eorum, quae non sunt amissa. Si navis intra praestitutos dies perisset, et conditionem stipulationis defecisse videri, ideoque sine causa de pignorum persecutione, quae in aliis navibus fuerunt, quaeri. Quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti poterit? Scilicet tunc, quum conditio exstiterit obligationis, aut alio casu pignus amissum fuerit, vel vilius distractum, vel si navis postea perierit, quam dies praefinitus periculo exactus fuerit.

Not. 5.

L. 1. *C. eod. Vid.* 6157.

6162) — *L.* 4. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Traiectitiae quidem pecuniae, quae periculo creditoris mutuo datur, casus ante, quam ad destinatum locum navis perveniat, ad debitorem non pertinet. Sine huiusmodi vero conventione infortunio naufragii debitor non liberabitur.

6163) — *L.* 122. §. 1. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Scaev.*) Callimachus mutuam pecuniam nauticam accepit a Sticho servo Seii in provincia Syria, in civitate Beryto usque Brundusium, idque creditum esse in omnes navigii dies ducentos, sub pignoribus et hypothecis, mercibus a Beryto comparatis, et Brundusium perferendis, et quas Brundusio empturus esset, et per navem Beryto invecturus, convenitque inter eos, uti, quum Callimachus Brundusium pervenisset, inde intra Idus Septembres, quae tunc proximae futurae essent, aliis mercibus emtis, et in navem missis, ipse in Syriam per navigium proficiscatur, aut si intra diem suprascriptam non reparasset merces, nec enavigasset de ea civitate, redderet universam continuo pecuniam, quasi perfecto navigio, et praestaret sumtus omnes persequentibus eam pecuniam, ut in urbem Romam eam deportarent; eaque sic recte dari fieri fide roganti Sticho servo Lucii Titii promisit Callimachus. Et quum ante Idus suprascriptas, secundum conventionem mercibus in navem impositis, cum Erote conservo Stichi quasi in provinciam Syriam perventurus enavigaverit, quaesitum est, nave submersa, quum secundum cautionem Callimachus merces Berytum perferendas in navem misisset eo tempore, quo iam pecuniam Brundusii reddere Romam perferendam deberet, an nihil prosit Erotis consensus, qui cum eo missus erat, cuique nihil amplius de pecunia suprascripta post diem conventionis permissum vel mandatum erat, quam ut eam receptam Romam perferret, et nihilo minus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur? Respondit: secundum ea, quae proponerentur, teneri. Item quaero: si Callimacho post diem suprascriptam navigante, Eros suprascriptus servus consenserit, an actionem domino suo semel acquisitam adimere potuerit? respondit non potuisse, sed fore exceptioni locum, si servo arbitrium datum esset, eam pecuniam quocunque tempore in quemvis locum reddi.

Not. 6.

L. 26. §. 1. *C. de usuris. Vid.* 5922.

L. 4. *D. de naut. foen. Vid.* 6160.

6164) — *L.* 5. *D. eod.* (*Scaev.*) Periculi pretium est, et si conditione, quamvis poenali, non exsistente recepturus sis, quod dederis, et insuper aliquid praeter pecuniam, si modo in aleae speciem non cadat, veluti ea, ex quibus conditiones nasci solent, ut: *si manumittas, si illud non facias, si non convaluero*, et cetera. Nec dubitabis, si piscatori erogaturo in appara-

tum plurimum pecuniae dederim, ut, si cepisset, redderet, et athletae unde se exhiberet exerceretque, ut, si vicisset, redderet.—§. 1. In his enim omnibus et pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

6165)—*L.* 2. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Quum dicas, te pecuniam ea lege dedisse, ut in sacra urbe tibi restitueretur, nec incertum periculum, quod ex navigatione maris metui solet, ad te pertinuisse profitearis, non est dubium, pecuniae creditae ultra licitum modum te usuras exigere non posse. (280.)

Not. 7.

L. 5. §. 1. *D. eod. Vid.* 6164.
L. 7. *D. eod. Vid.* 3879.

Not. 8.

L. 5. *D. eod. Vid.* 6164.

§. 380.

Not. 1.

6166) — §. 1. *J. quib. mod. re contr. obl.* (III. 14.) Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem solvit, re obligatur, daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ab eo condici potest, *si paret eum dare oportere*, ac si mutuum accepisset. Unde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione magis, quam mutui datione. Sed haec species obligationis non videtur ex contractu consistere, quum is, qui solvendi animo dat, magis distrahere voluit negotium, quam contrahere.

6167) — §. 6. *J. de obl., quae quasi ex contr.* (III. 27.) Item is, cui quis per errorem non debitum solvit, quasi ex contractu debere videtur. Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus, ut, si certiorem rationem sequamur, magis, ut supra diximus, ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse; nam qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac si mutuum illi daretur, et ideo condictione tenetur.

6168) — *L.* 5. §. 3. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Is quoque, qui non debitum acceperit per errorem solventis, obligatur quidem quasi ex mutui datione, et eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus, sed non potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse; qui enim solvit per errorem, magis distrahendae obligationis animo, quam contrahendae dare videtur.

Not. 2.

L. 14. *L.* 15. *pr. D. de condictione indebiti. Vid.* 321. 957.

6169)— *L.* 66. *D. eod.* (*Popinion.*) Haec condictio ex bono et aequo introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, revocare consuevit.

Not. 3.

6170) — *L.* 13. *D. eod.* (*Paulus.*) Naturaliter etiam servus obligatur; et ideo si quis nomine eius solvat, vel ipse manumissus, vel, ut Pomponius scribit, ex peculio, cuius liberam administrationem habebat, repeti non poterit. Et ob id et fideiussor pro servo acceptus tenetur, et pignus pro eo datum tenebitur, et si servus, qui peculii administrationem habet, rem pignori in id, quod debeat, dederit, utilis pignoraticia reddenda est. — §. 1. Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, et locupletior factus est, si pubes factus solvat, non repetit.

L. 38. *L.* 41. *L.* 51. *L.* 64. *D. eod. Vid.* 941. 5526. 1701. 5499.
L. 9. *D. eod. Vid.* 2170.

6171) — *L.* 26. §. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Libertus, quum se putaret operas patrono debere, solvit; condicere eum non posse, quamvis putans se obligatum solvit, Iulianus libro decimo Digestorum scripsit; natura enim operas patrono libertus debet. Sed et si non operae patrono sunt solutae, sed quum officium ab eo desideraretur, cum patrono decidit pecunia, et solvit, repetere non potest. Sed si operas patrono exhibuit non officiales, sed fabriles, veluti pictorias vel alias, dum putat se debere, videndum, an possit condicere? Et Celsus libro sexto Digestorum putat, eam esse causam operarum, ut non sint eaedem, neque eiusdem hominis, neque eidem exhibeantur; nam plerumque robur hominis, aetas, tempus, opportunitasque naturalis mutant causam operarum, et ideo nec volens quis reddere potest. Sed hae quidem operae recipiunt aestimationem; *et interdum licet aliud praestemus*, inquit, *aliud condicimus; ut puta fundum indebitum dedi, et fructus condico, vel hominem indebitum, et hunc sine fraude modico distraxisti; nempe hoc solum refundere debes, quod ex pretio habes, vel meis sumtibus pretiosiorem hominem feci; nonne aestimari haec debent?* Sic et in proposito, ait, posse condici, quanti operas esset conducturus. Sed si delegatus sit a patrono in officiales operas? apud Marcellum libro vicesimo Digestorum quaeritur. Et dicit Marcellus: non teneri eum, nisi forte in artificio sint; hae enim iubente patrono et alii edendae sunt. Sed si solverit officiales delegatus, non potest condicere, neque ei, cui solvit, creditori, cui alterius contemplatione solutum est, quique suum recipit, neque patrono, quia natura ei debentur.

L. 32. §. 2. *D. eod. Vid.* 170.

Not. 4.

L. 66. *L.* 112. *D. de R. J. Vid.* 5520. 5521.

6172)—*L.* 26. §. 3. 7. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) — §. 3. Indebitum autem solutum accipimus, non solum si omnino non debeatur, sed et si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat; quare hoc quoque repeti poterit, nisi sciens, se tutum exceptione, solvit. — §. 7. Adeo autem perpetua exceptio parit condictionem, ut Iulianus libro decimo scripserit: si emtor fundi damnaverit heredem suum, ut venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans rem tradiderit, posse eum fundum condicere. Idemque, et si debitorem heredem suum damnaverit liberare, et ille ignorans solverit.

L. 40. *pr. L.* 54. *D. eod. Vid.* 337. 916.

Not. 6.

6173)—*L.* 18. *C. de usuris.* (IV. 32.) (*Philipp.*) Indebitas usuras, etiam si ante sortem solutae

non fuerint, ac propterea minuere eam non potuerint, sed post sortem redditam creditori fuerint datae, exclusa veteris iuris varietate repeti posse, perpensa ratione firmatum est.

L. 26. pr. D. de cond. indeb. Vid. 5937.

Not. 7.

L. 1. §. 1. *L.* 26. §. 3. *D. eod. Vid.* 4273. 6172.

6174) — *L.* 11. *C. de condictione indebiti.* (IV. 5.) (*Iustinian.*) Pro dubietate eorum, qui mente titubante indebitam solverint pecuniam, certamen legumlatoribus incidit, idne, quod ancipite animo persolverint, possint repetere, an non. Quod nos decidentes sancimus, omnibus, qui incerto animo indebitam dederint pecuniam, vel aliam quandam speciem persolverint, repetitionem non denegari, et praesumtionem transactionis non contra eos induci, nisi hoc specialiter ab altera parte approbetur. (530.)

L. 65. §. 2. *D. eod. Vid.* 5577.

Not. 8.

L. 10. *C. de iuris et facti ignor. Vid.* 945.

Not. 9.

6175) — *L.* 29 *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Interdum persona locum facit repetitioni, utputa si pupillus sine tutoris auctoritate, vel furiosus, vel is, cui bonis interdictum est, solverit; nam in his personis generaliter repetitioni locum esse, non ambigitur. Et si quidem exstant nummi, vindicabuntur, pro consumtis vero condictio locum habebit.

Not. 10.

L. 52. *D. eod. Vid.* 5576.

6176) — *L.* 65. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) In summa, ut generaliter de repetitione tractemus, sciendum est, dari aut ob transactionem, aut ob causam, aut propter conditionem, aut ob rem, aut indebitum; in quibus omnibus quaeritur de repetitione. — §. 1. Et quidem quod transactionis nomine datur, licet res nulla media fuerit, non repetitur. Nam si lis fuit, hoc ipsum, quod a lite discedilur, causa videtur esse. Sin autem evidens calumnia detegitur, et transactio imperfecta est, et repetitio dabitur. — §. 2. *Vid.* 5577.

6177) — *L.* 9. §. 5. *D. de iuris et facti ign.* (XXII. 6.) (*Paulus.*) Si quis ius ignorans lege Falcidia usus non sit, nocere ei, dicit epistola divi Pii. Sed et imperatores Severus et Antoninus in haec verba rescripserunt: Quod ex causa fideicommissi indebitum datum est, si non per errorem solutum est, repeti non potest; quamobrem Cargiliani heredes, qui, quum ex testamento eius pecuniam ad opus aquaeductus reipublicae Cirtensium relictam solverint, non solum cautiones non exegerunt, quae interponi solent, ut, quod amplius cepissent municipes, quam per legem Falcidiam licuisset, redderent, verum etiam stipulati sunt, ne ea summa in alios usus converteretur, et scientes prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aquaeductus impendi, frustra postulant reddi sibi a republica Cirtensium, quasi plus debito dederint, quum sit utrumque iniquum, et pecuniam, quae ad opus aquaeductus data est, repeti, et rempublicam ex corpore patrimonii sui impendere in id opus, quod totum alienae liberalitatis gloriam repraesentet. Quodsi ideo repetitionem eius pecuniae habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidiae beneficio usi non sint, sciant, ignorantiam facti, non iuris prodesse, nec stultis solere succurri, sed errantibus. Et licet muniCipum mentio in hac epistola fiat, tamen et in qualibet persona idem observabitur. Sed nec quod in opere aquaeductus relicta esse pecunia proponitur, in hunc solum casum cessare repetitionem dicendum est; nam initium constitutionis generale est; demonstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti. Item et illa pars aeque generalis est, ut, qui iuris ignorantia legis Falcidiae beneficio usi non sunt, nec possint repetere, ut secundum hoc possit dici, etiam si pecunia, quae per fideicommissum relicta est, quaeque soluta est, non ad aliquid faciendum relicta sit, et licet consumta non sit, sed exstet apud eum, cui soluta est, cessare repetitionem.

L. 10. *C. eod. Vid.* 945.

L. 2. *C. de fideic. Vid.* 961.

6178) — *L.* 7. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Pompon.*) Quod indebitum per errorem solvitur, aut ipsum aut tantundem repetitur.

Not. 11.

L. 14. *D. de cond. c. d. c. n. a. Vid.* 4272.

6179) — *L.* 37. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Iulian.*) Servum meum insciens a te emi, pecuniamque tibi solvi. Eam me a te repetiturum, et eo nomine condictionem mihi esse, omnimodo puto, sive scisses meum esse, sive ignorasses.

6180) — *L.* 18. *D. de cond. furt.* (XIII. 1.) (*Scaev.*) Quoniam furtum fit, cum quis indebitos nummos sciens acceperit, videndum, si procurator suos nummos solvat, an ipsi furtum fiat? Et Pomponius Epistolarum libro octavo ipsum condicere ait ex causa furtiva; sed et me condicere, si ratum habeam, quod indebitum datum sit; sed altera condictione alteram tolli.

6181) — *L.* 43. *pr. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Falsus creditor, hoc est is, qui se simulat creditorem, si quid acceperit, furtum facit, nec nummi eius fiunt.

§. 381.

Not. 1.

6182) — *L.* 6. *pr. D. de cond. indeb.* (XII. 1.) (*Paulus.*) Si procurator tuus indebitum solverit, et id tu ratum non habeas, posse repeti, Labeo libris Posteriorum scripsit; quodsi debitum fuisset, non posse repeti. Celsus: Ideo, quoniam quum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut solvat creditori, neque postea exspectandum sit, ut ratum habeat.

6183) — *L.* 47. *D. eod.* (*Celsus.*) Indebitam pecuniam per errorem promisisti; eam, qui pro te fideiusserat, solvit. Ego existimo, si nomine tuo solverit fideiussor, te fideiussori, stipulatorem tibi obligatum fore, nec exspectandum esse, ut ratum habeas, quoniam potes videri id ipsum mandasse, ut tuo nomine solveretur; sin autem fideiussor suo nomine solverit quod non debebat, ipsum a stipulatore repetere posse, quoniam indebitam iure gentium pecuniam solvit; quod minus autem consequi poterit ab eo, qui solvit, a te mandati iudicio consecuturum, si modo per

ignorantiam petentem exceptione non summoverit.

6184) — *L.* 57. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Cum indebitum impuberis nomine tutor numeravit, impuberis condictio est.

6185) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Nec novum, ut quod alius solverit, alius repetat. Nam et quum minor viginti quinque annis, inconsulte adita hereditate, solutis legatis, in integrum restituitur, non ipsi repetitionem competere, sed ei, ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est.

L. 14. *D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 4272.

6186) — *L.* 6. §. 1. 2. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Paulus.*)—§. 1. Idem Labeo ait : si procuratori indebitum solutum sit, et dominus ratum non habeat, posse repeti. — §. 2. Celsus ait : eum, qui procuratori debitum solvit, continuo liberari, neque ratihabitionem considerari; quodsi indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur ; et ideo, si ratum non habeatur, a procuratore repetendum.

6187) — *L.* 57. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Creditor, ut procuratori suo debitum redderetur, mandavit ; maiore pecunia soluta procurator indebiti causa convenietur. Quodsi nominatim, ut maior pecunia solveretur, delegavit, indebiti cum eo, qui delegavit, erit actio; quae non videtur peremta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

6188)—*L.* 19. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Quamvis debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit, veluti si is, qui heredem se vel bonorum possessorem falso existimans, creditori hereditario solverit; hic enim neque verus heres liberatus erit, et is quod dedit repetere poterit.

6189) — *L.* 65. §. 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Indebitum est non tantum, quod omnino non debetur, sed et quod alii debetur, si alii solvatur, aut si id, quod alius debebat, alius, quasi ipse debeat, solvat.

Not. 2.

6190) — *L.* 12. *D. eodem.* (*Paulus.*) Si fundi mei usumfructum tibi dedero, falso existimans, me eum tibi debere, et antequam repetam, decesserim, condictio eius ad heredem quoque meum transibit.

Not. 3.

L. 47. *D. eod. Vid.* 6185.

Not. 4.

6191) — *L.* 19. §. 4. *D. eod.* (*Pompon.*) Si duo rei, qui decem debebant, viginti pariter solverint, Celsus ait, singulos quina repetituros, quia quum decem deberent, viginti solvissent, et quod amplius ambo solverint, ambo repetere possunt.

6192) — *L.* 20. *D. eod.* (*Iulian.*) Si reus et fideiussor solverint pariter, in hac causa non differunt a duobus reis promittendi ; quare omnia, quae de his dicta sunt, et ad hos transferre licebit.

6193) — *L.* 21. *D. eod.* (*Paulus.*) Plane si duos reos non eiusdem pecuniae, sed alterius obligationis constitueris, utputa Stichi aut Pamphili, et pariter duos datos, aut togam vel denarios mille, non idem dici poterit in repetitione, ut partes repetant, quia nec solvere ab initio sic potuerunt. Igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit solvere, ut alterius repetitio impediatur.

6194) — *L.* 25. *D. eod.* (*Ulp.*) Quum duo pro reo fideiussissent in decem, deinde reus tria solvisset, et postea fideiussores quina, placuit eum, qui posterior solvisset, repetere tria posse. Hoc merito, quia tribus a reo solutis septem sola debita supererant, quibus persolutis tria indebita soluta sunt.

6195) — *L.* 67. §. 2. *D. eod.* (*Scaev.*) Titius, quum multos creditores haberet, in quibus et Seium, bona sua privatim facta venditione Maevio concessit, ut satis creditoribus faceret; sed Maevius solvit pecuniam Seio tanquam debitam, quae iam a Titio fuerat soluta. Quaesitum est : quum postea reperiantur apochae apud Titium debitorem partim solutae pecuniae, cui magis repetitio pecuniae indebite solutae competit, Titio debitori, an Maevio, qui in rem suam procurator factus est ? Respondit : secundum ea, quae proponerentur, ei, qui postea solvisset.

Not. 5.

L. 3. *D. eod. Vid.* 4360.

Not. 5*a*.

6196) — *L.* 31. *D. eod.* (*Ulp.*) Is, qui plus, quam hereditaria portio efficit, per errorem creditori caverit, indebiti promissi habet condictionem.

L. 5. *in f. D. de a. e. v. Vid.* 5578.

L. 1. *pr. D. ut in poss. legator. Vid.* 943.

6197) — *L.* 2. §. 3. 4. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Iulian.*) — §. 3. Aliud iuris erit, si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim ei, cui donare volebas ; exceptione enim doli mali tueri me potero, et praeterea incerti condictione stipulatorem compellam, ut mihi acceptum faciat stipulationem. — §. 4. Item si ei, quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summovebo, et amplius incerti agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptum faciat stipulationem.

6198) — *L.* 3. *C. de cond. indeb.* (IV. 5.) (*Diociet. et Maximian.*) Quum et soluta indebita quantitas ab ignorante repeti possit, multo facilius quantitatis indebitae interpositae scripturae condictio competit, vel doli exceptio agenti opponitur.

6199) — *L.* 39. *D. eod.* (*Marcian.*) Si quis quum a fideicommissario sibi cavere poterat, non caverit, quasi indebitum plus debito eum solutum repetere posse, divi Severus et Antoninus rescripserunt.

L. 22. §. 1. *D. eod. Vid.* 4274.

Not. 6.

L. 26. §. 12. *D. eod. Vid.* 6171.

6200) — *L.* 40. §. 2. *D. eod.* (*Marcian.*) Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operae ab eo petantur, quidquid postea solutum fuerit a liberto, repeti potest.

Not. 7.

L. 7. *L.* 19. §. 2. *D. eod. Vid.* 6178. 3635.

L. 5. §. 3. *D. de O. et A. Vid.* 6168.
L. 1. *C. de cond. indeb. Vid.* 2080.

Not. 8.

L. 15. *pr. D. Vid.* 937.

6201) — *L.* 65. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Ei, qui indebitum repetit, et fructus, et partus restitui debent, deducta impensa.

L. 26. §. 12. *D. eod. Vid.* 6171.

6202) — *L.* 65. §. 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Si servum indebitum tibi dedi, eumque manumisisti, si sciens hoc fecisti, teneberis ad pretium eius; si nesciens, non teneberis, nisi propter operas eius liberti, et ut hereditatem eius restituas.

L. 15. *in f. D. eod. Vid.* 937.

6203) — *L.* 65. §. 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Sic et habitatione data pecuniam condicam, non quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses.

Not. 9.

L. 26. §. 12. *L.* 65. §. 5. *D. eod. Vid.* 6171. 6201.

Not. 10. 11. 12. et 13.

6204) — *L.* 25. *pr. et* §. 1-4. *D. de probat.* (XXII. 3.) (*Paulus.*) Cum de indebito quaeritur, quis probare debet, non fuisse debitum? res ita temperanda est, ut, si quidem is, qui accepisse dicitur rem vel pecuniam indebitam, hoc negaverit, et ipse, qui dedit, legitimis probationibus solutionem approbaverit, sine ulla distinctione ipsum, qui negavit, sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum esse ad probationes praestandas, quod pecuniam debitam acceperit. Etenim absurdum est, eum qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem non debiti ab adversario exigere. Sin vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas, praesumtionem videlicet pro eo esse, qui accepit, nemo dubitat. Qui enim solvit, nunquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias iactet, et indebitas effundat, et maxime si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, et studiosus paterfamilias, cuius personam incredibile est in aliquo facile errasse; et ideo eum, qui dicit indebitas solvisse, compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, vel aliquam iustam ignorantiae causam indebitum ab eo solutum sit, et nisi hoc ostenderit, nullam eum repetitionem habere. — §. 1. Sin autem is, qui indebitum queritur, vel pupillus, vel minor sit, vel mulier, vel forte vir quidem perfectae aetatis, sed miles, vel agricultor, et forensium rerum expers, vel alias simplicitate gaudens, et desidiae deditus, tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere, bene eas accepisse, et debitas ei fuisse solutas, et si non ostenderit, eas redhibere. — §. 2. Sed haec ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is, qui dedit, contendat. Sin autem pro parte queritur quod pars pecuniae solutae debita non est, vel quod ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito postea ignarus iterum solvit, vel exceptione tutus errore eas pecunias dependit, ipsum omnimodo hoc ostendere, quod vel plus debito persolvit, vel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens proiecit pecuniam, secundum generalem regulam, quae eos, qui opponendas esse exceptiones affirmant, vel solvisse indebita contendunt, haec ostendere exigit. — §. 3. In omnibus autem visionibus, quas proposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, adversario suo de rei veritate iusiurandum inferre, prius ipso pro calumnia iurante, ut iudex iuramenti fidem secutus ita suam sententiam possit formare, iure referendae religionis ei servando. — §. 4. Sed haec, ubi de solutione indebiti quaestio est. Sin autem cautio indebite exposita esse dicatur, et indiscrete loquatur, tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit, nisi ipse specialiter, qui cautionem exposuit, causas explanavit, pro quibus eandem conscripsit. Tunc enim stare eum oportet suae confessioni, nisi evidentissimis probationibus in scriptis habitis ostendere paratus sit, sese haec indebite promisisse.

Not. 15.

6205) — *L.* 42. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Poenae non solent repeti, cum depensae sunt.

6206) — §. 7. *J. de obl., quae quasi ex contr. nasc.* (II. 27.) Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit. Sic namque definierunt veteres, ex quibus causis infitiando lis crescit, ex iis causis non debitum solutum repeti non posse; veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quae certa constituta per damnationem cuicunque legata fuerant. Nostra autem constitutio, quum unam naturam omnibus legatis et fideicommissis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis et fideicommissis extendi voluit, sed non omnibus legatariis praebuit, sed tantummodo in iis legatis et fideicommissis, quae sacrosanctis ecclesiis, et ceteris venerabilibus locis, quae religionis vel pietatis intuitu honorificantur, derelicta sunt; quae, si indebita solvantur, non repetuntur.

6207) — *L.* 4. *C. de cond. indeb.* (IV. 5.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ea, quae per inficiationem in lite crescunt, ab ignorante etiam indebita soluta repeti non posse, certissimi iuris est. Sed et si cautio indebitae pecuniae ex eadem causa interponatur, condictioni locum non esse, constat.

Not. 16.

6208) — *L.* 67. §. 3. *D. eod.* (*Scaev.*) Item quaesitum est: an pactum, quod in pariationibus adscribi solet in hunc modum: *ex hoc contractu nullam inter se controversiam amplius esse*, impediat repetitionem? Respondit: nihil proponi, cur impediret.

§. 382.

Not. 1.

L. 52. *D. de cond. indeb. Vid.* 5576.

6209) — *L.* 1. *pr.* §. 1. *D. de cond. ob turp. vel iniust. causam.* (XII. 5.) (*Paulus.*) Omne, quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam; et ob rem aut turpem, aut honestam; turpem autem, aut ut dantis sit turpitudo, non accipientis, aut ut accipientis duntaxat, non etiam dantis, aut utriusque. — §. 1. Ob rem igitur honestam

datum ita repeti potest, si res, propter quam datum est, secuta non est.

L. 1. pr. D. de condictione causa data, causa non secuta. Vid. 5722.

6210) — *L. 4. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis accepto tulerit debitori suo, quum conveniret, ut expromissorem daret, nec ille det, potest dici, condici posse ei, qui accepto sit liberatus.

6211) — *L. 10. D. eod.* (*Iavolen.*) Si mulier ei, cui nuptura erat, quum dotem dare vellet, pecuniam, quae sibi debebatur, acceptam fecit, neque nuptiae insecutae sunt, recte ab eo pecunia condicetur, quia nihil interest, utrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa, an per acceptilationem pervenerit.

6212) — *L. 115. D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Si quis obligatione liberatus sit, potest videri accepisse. — §. 1. Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summoveri.

6213) — *L. 3. §. 7. D. de condictione causa data, causa non secuta.* (XII. 4.) (*Ulp.*) Sed si servus, qui testamento heredi iussus erat decem dare, et liber esse, codicillis pure libertatem acceperit, et id ignorans, dederit heredi decem, an repetere possit? Et refert: patrem suum Celsum existimasse, repetere eum non posse. Sed ipse Celsus, naturali aequitate motus, putat repeti posse. Quae sententia verior est, quanquam constet, ut et ipse ait, eum, qui dedit ea spe, quod se ab eo, qui acceperit, remunerari existimaret, vel amiciorem sibi esse eum futurum, repetere non posse, opinione falsa deceptum.

6214) — *L. 7. C. de condictione ob causam datorum.* (IV. 6.) (*Diocl. et Maximian.*) Si repetendi, quod donabas uxori eius, quem ad proficiscendum tecum huiusmodi liberalitate provocare proposueras, nullam addidisti conditionem, remanet integra donatio, quum levitati perfectam donationem revocare cupientium iure occurratur.

L. 16. in f. D. de cond. c. d. c. n. s. Vid. 5721.

Not. 3.

L. 7. in f. L. 9. §. 1. L. 10. D. eod. Vid. 3944. 4271. 6211.

Not. 4.

6215) — *L. 1. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Si parendi conditioni causa tibi dedero decem, mox repudiavero hereditatem vel legatum, possum condicere.

6216) — *L. 2. D. eod.* (*Hermogen.*) Sed et si falsum testamentum sine scelere eius, qui dedit, vel inofficiosum pronuntietur, veluti causa non secuta decem repetentur.

6217) — *L. 13. D. eod.* (*Marcian.*) Si filius contulerit fratri, quasi agniturus bonorum possessionem, et non agnoverit, repetere eum posse, Marcellus libro quinto Digestorum scribit.

6218) — *L. 65. §. 3. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Paulus.*) Sed agere per condictionem propter conditionem legati vel hereditatis, sive non sit mihi legatum, sive ademtum legatum, possum, ut repetam quod dedi, quoniam non contrahendi animo dederim, quia causa, propter quam dedi, non est secuta. Idem, et si hereditatem adire nolui vel non potui. Non idem potest dici, si servus meus sub conditione heres institutus sit, et ego dedero, deinde manumissus adierit; nam hoc casu secuta res est.

6219) — *L. 3. §. 5. D. de collat. bonor.* (XXXVII. 6.) (*Iulian.*) Emancipatus praeteritus si, dum deliberat, caverit de bonorum collatione, nec bonorum possessionem petierit, agente fratre ex stipulatu ipso iure tutus erit. Sed et si pecuniam contulerit, condictione eam repetet; omissa enim bonorum possessione incipit pecunia sine causa esse apud heredem.

Not. 5.

L. 12. D. de cond. c. d. c. n. s. Vid. 3945.

6220) — *L. 35. §. 3. D. de mort. c. donat.* (XXXIX. 6.) (*Paulus.*) Ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit, scilicet ut, quum convaluerit, reddatur sibi. Nec dubitaverunt Cassiani, quin condictione repeti possit, quasi re non secuta, propter hanc rationem, quod ea, quae dantur, aut ita dantur, ut aliquid facias, aut ut ego aliquid faciam, aut ut Lucius Titius, aut ut aliquid obtingat, et in istis condictio sequitur.

Not. 6.

6221) — *L. 58. pr. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Si quis offerenti se negotiis alienis bona fide solverit, quaeritur, quando liberetur? Et ait Iulianus: quum dominus ratum habuerit, tunc liberari. Idem ait: antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? Et ait: interesse, qua mente solutio facta esset, utrum ut statim debitor liberaretur, an vero quum dominus ratum habuisset; priore casu confestim posse condici procuratori, et tunc demum exstingui condictionem, quum dominus ratum habuisset; posteriore tunc demum nasci condictionem, quum dominus ratum non habuisset.

L. 14. D. de cond. c. d. c. n. s. Vid. 4272.

Not. 7.

6222) — *L. 3. pr. et §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Dedi tibi pecuniam, ne ad iudicem iretur, qua quasi decidi. An possim condicere, si mihi non caveatur, ad iudicem non iri? Et est verum, multum interesse, utrum ob hoc solum dedi, ne eatur, an ut et mihi repromittatur, non iri; si ob hoc, ut repromittatur, condici poterit, si non repromittatur; si, ut ne eatur, condictio cessat, quamdiu non itur. — §. 1. Idem erit, et si tibi dedero, ne Stichum manumittas; nam secundum distinctionem supra scriptam aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda.

L. 3. C. de cond. ob caus. dator. Vid. 4611.

Not. 9.

6223) — *L. 2. C. eod.* (*Alexand.*) Si, ut proponis, pater tuus ea lege sorori tuae praedia ceteraque, quorum meministi, donavit, ut creditoribus ipsa satisfaceret, ac, si placita observata non essent, donatio resolveretur, eaque contra fidem negotii gesti versata est, non est iniquum, actionem condictionis ad repetitionem rerum donatarum tibi, qui patri successisti, decerni. (227.)

L. 2. C. de his, quae sub modo relinquuntur. Vid. 1293.

Not. 10.

6224) — *L. 23. §. 3. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Si quis post transactionem nihilominus

condemnatus fuerit, dolo quidem id fit, sed tamen sententia valet; potuit autem is, siquidem ante litem contestatam transegerit, volenti litem contestari opponere doli exceptionem; sed si post litem contestatam transactum est, nihilominus poterit exceptione doli uti post secuti; dolo enim facit, qui contra transactionem expertus amplius petit, et ideo condemnatus repetere potest, quod ex causa transactionis dedit. Sane quidem ob causam dedit, neque repeti solet, quod ob causam datum est, causa secuta, sed hic non videtur causa secuta, quum transactioni non stetur. Quum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet; neque enim utrumque debet locum habere, et repetitio, et exceptio.

Not. 11.

L. 11. §. 6. *D. de a. e. v. Vid.* 5658.

Not. 12.

L. 1. §. 1. *D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 6215.

L. 3. *D. de contr. emt. Vid.* 1190.

L. 7. §. 1. *D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 3944.

6225) — *L.* 1. *C. de cond. ob caus. datur.* (IV. 5.) (*Antonin.*) Pecuniam, quam te ob dotem accepisse pacto interposito, ut fieri, cum iure matrimonium contrahitur, adsolet, proponis, impediente quocunque modo iuris auctoritate matrimonium, iure condictionis restituere debes, et pactum, quod ita interpositum est, perinde, ac si interpositum non esset, haberi oportet. (215.)

L. 10. *C. eod. Vid.* 5053.

L. 15. *C. de donat. ante nuptias. Vid.* 3412.

Not. 13.

L. 7. §. 1. *D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 3944.

L. 38. §. 1. *D. de usuris. Vid.* 3836.

§. 383.

Not. 1.

6226) — *L.* 1. §. 2. *D. de condictione ob turpem vel iniustam causam.* (XII. 5.) (*Paulus.*) Quodsi turpis causa accipientis fuerit, etiamsi res secuta sit, repeti potest.

L. 6. *D. eod. Vid.* 5574.

6227) — *L.* 3. *C. de cond. ob turpem causam.* (IV. 7.) (*Diocl. et Maximian. Dizonti militi.*) Quod evitandi tirocinii causa dedisse te apud competentem iudicem ei, de quo quereris, iudubia probationis luce constiterit, instantia eius recipies. Qui memor censurae publicae, post restitutionem pecuniae etiam concussionis crimen inultum esse non patietur. (290.)

Not. 2.

L. ult. in f. D. usufr. quemadm. caveat. Vid. 4878.

Not. 3.

6228) — *L.* 4. §. 2. *D. de cond. ob turp. caus.* (XII. 5.) (*Ulp.*) Quoties autem solius accipientis turpitudo versatur, Celsus ait, repeti posse; veluti si tibi dedero, ne mihi iniuriam facias.

6229) — *L.* 4. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Quoties accipientis, non etiam dantis turpis invenitur causa, licet haec secuta fuerit, datum condici tantum, non etiam usurae peti possunt.

L. 8. *D. eod. Vid.* 2489.

6230) — *L.* 1. *C. eod.* (*Antonin.*) Si ex cautione tua conveniri coeperis, nullam pecuniam te accepisse, sed ob turpem causam, et quam fieri prohibitum est, interpositam cautionem, ei, qui super ea re cogniturus est, probandum est, et eo impleto absolutio sequetur.

L. 5. *C. eod. Vid.* 179.

Not. 4.

L. 2. *pr. L.* 4. §. 2. *D. eod. Vid.* 178. 6228.

Not. 5.

6231) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Item si tibi dedero, ut rem mihi reddas depositam apud te, vel ut instrumentum mihi redderes.

6232) — *L.* 4. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si tibi indicium dedero, ut fugitivum meum indices vel furem rerum mearum, non poterit repeti, quod datum est; nec enim turpiter accepisti. Quodsi a fugitivo meo acceperis, ne eum indicares, condicere tibi hoc quasi furi possum; sed si ipse fur indicium a me accepit, vel furis, vel fugitivi socius, puto condictionem locum habere.

6233) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Si vestimenta utenda tibi commodavero, deinde pretium, ut reciperem, dedissem, condictione me recte acturum, responsum est; quamvis enim propter rem datum sit, et causa secuta sit, tamen turpiter datum esse. — §. 1. Si rem locatam tibi, vel venditam a te, vel mandatam, ut redderes, pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato, vel vendito, vel mandati actionem. Quodsi ut id, quod ex testamento vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio duntaxat pecuniae datae eo nomine erit; idque et Pomponius scribit.

6234) — *L.* 6. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Ob restituenda ea, quae subtraxerat, accipientem pecuniam, quum eius tantum interveniat turpitudo, condictione conventum hanc restituere debere convenit.

L. 7. *C. eod. Vid.* 4683.

Not. 6.

L. 3. *C. eod. Vid.* 6227.

Not. 7.

L. 4. *C. eod. Vid.* 6229.

Not. 8.

6235) — *L.* 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Ubi autem et dantis et accipientis turpitudo versatur, non posse repeti dicimus; veluti si pecunia detur, ut male iudicetur.

6236) — *L.* 4. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem, si ob stuprum datum sit, vel si quis in adulterio deprehensus redemerit se; cessat enim repetitio, idque Sabinus et Pegasus responderunt. — §. 1. Item si dederit fur, ne proderetur, quoniam utriusque turpitudo versatur, cessat repetitio.

L. 8. *in f. D. eod. Vid.* 2489.

6237) — *L.* 2. *C. eod.* (*Antoninus.*) Quum te propter turpem causam, contra disciplinam temporum meorum, domum adversariae dedisse

profitearis, frustra eam tibi restitui desideras, quum in pari causa possessoris conditio melior habeatur. (215.)

L. 4. C. eod. Vid. 6229.

6238) — *L. 4. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Sed quod meretrici datur, repeti non potest. ut Labeo et Marcellus scribunt, sed nova ratione. non ea, quod utriusque turpitudo versatur, sed solius dantis; illam enim turpiter facere, quod sit meretrix, non turpiter accipere, quum sit meretrix.

Not. 9.

6239)—*L. 5. §. 1. D. de calumniator.* (III. 6) (*Ulp.*) Sed etiam praeter hanc actionem condictio competit, si sola turpitudo accipientis versetur; nam si et dantis, melior causa erit possidentis. Quaeritur, si fuerit condictum, utrum tollatur haec actio, an vero in triplum danda sit, an exemplo furis et in quadruplum actionem damus et condictionem? Sed puto sufficere alterutram actionem. Ubi autem condictio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem.

L. 8. in f. D. de cond. ob turp. caus. Vid. 2489.
L. 2. C. eod. Vid. 6237.

Not. 10.

6240)—*L. 5. pr. D. de calumniator.* (III. 6.) (*Ulp.*) In heredem autem competit in id, quod ad eum pervenit. Nam est constitutum, turpia lucra heredibus quoque extorqueri, licet crimina exstinguantur; utputa ob falsum testimonium, vel iudici ob gratiosam sententiam datum et heredi extorquebitur, et si quid aliud scelere quaesitum.

6241) — *L. 9. D. de J. F.* (XLIX. 14.) (*Modestinus.*) Lucius Titius fecit heredes sororem suam ex dodrante, uxorem Maeviam et socerum ex reliquis portionibus; eius testamentum postumo nato ruptum est; qui postumus brevi et ipse decessit, atque ita omnis hereditas ad matrem postumi devoluta est; soror testatoris Maevium veneficii in Lucium Titium accusavit; quum non obtinuisset, provocavit; interea decessit rea, nihilo minus tamen apostoli redditi sunt. Quaero: an putes exstincta rea cognitionem appellationis inducendam propter hereditatem quaesitam? Modestinus respondit: morte reae crimine exstincto, persecutionem eorum, quae scelere acquisita probari possunt, fisco competere posse.

6242) — *Authent. Ut litigantes in exordio litis iurent. §. Si quis autem ex litigatoribus.* (*Nov. 124. cap. 2.*) Novo iure, qui dicit se dedisse alicui vel promisisse, et personam declaraverit, et hoc probaverit, veniam meretur. Sed qui accepit, vel promissionem suscepit, si causa pecuniaria sit, dati triplum, promissi duplum a comite privatarum rerum exigatur, dignitate seu cingulo amisso. Si vero criminalis causa fuerit, confiscatis omnibus bonis in exsilium mittatur. Sed si datum vel promissum probare litigator nequiverit, persona, quae dicitur suscepisse, iuret, quod neque per se, neque per aliam personam accepit aut promissionem habuit, et sic libera sit. Sed litigator, qui ostendere non potuit, in causa pecuniaria aestimationem litis a comite rerum privatarum exigatur, lite sustinente proprium eventum; in criminali, bonis omnibus confiscatis, causis apud competentem iudicem legitime terminandis. Sed si persona a litigatore manifestata praedictum iusiurandum refutaverit, memoratis subiaceat poenis. Sed si quis litigantium iuraverit, se non dedisse vel promisisse, si intra decem menses post sententiam memoratam ostendatur dedisse vel promisisse, memoratis poenis dantes et accipientes subiacebunt.

Not. 11.

6243)—*L. 3. §. 3. D. de calumn.* (III. 6.) (*Ulp.*) Illud erit notandum, quod, qui dedit pecuniam, ut negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem, (turpiter enim fecit) sed ei dabitur petitio, propter quem datum est, ut calumnia ei fiat. Quare si quis et a te pecuniam acceperit, ut mihi negotium faceret, et a me, ne mihi faceret, duobus iudiciis mihi tenebitur.

L. 4. §. 4. D. de cond. ob turp. caus. Vid. 6232.

6244) — *L. 5. D. eod.* (*Iulian.*) Si a servo meo pecuniam quis accepisset, ne furtum ab eo factum indicaret, sive indicasset sive non, repetitionem fore eius pecuniae, Proculus respondit.

Not. 12.

L. 3. C. eod. Vid. 6227.
L. 5. D. de cond. sine causa. Vid. 5525.
L. 3. C. de aleatoribus. Vid. 0881.

6245)—*L. 5. C. de cond. ob caus. dator.* (IV. 6.) (*Diocl. et Maximian.*) Si militem ad negotium tuum procuratorem fecisti, quum hoc legibus interdictum sit, ac propter hoc pecuniam ei numerasti, quidquid ob causam datum est causa non secuta restitui tibi, competens iudex curae habebit.

Not. 13.

6246) — *L. 2. §. 2. D. de cond. ob turp. caus.* (XII. 5.) (*Ulp.*) Sed si dedi, ut secundum me in bona causa iudex pronuntiaret, est quidem relatum, condictioni locum esse, sed hic quoque crimen contrahit; iudicem enim corrumpere videtur, et non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

Not. 14.

6247) —*L. 7. pr. D. de calumniator.* (III. 6.) (*Paulus.*) Si quis ab alio acceperit pecuniam, ne mihi negotium faceret, siquidem mandatu meo ei datum est, vela procuratore meo omnium rerum, vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat, et ratum habui, ego dedisse intelligor. Si autem non mandatu meo alius ei, licet misericordiae causa, dederit, ne fieret, neque ratum habui, tunc et ipsum repetere, et me in quadruplum agere posse.

L. 4. in f. L. 5. D. de cond. ob turp. causam. Vid. 6232. 6244.

Not. 15.

6248) — *L. 6. D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Gaius.*) Quia quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine causa, aut ex iniusta causa retineri intelligitur; ex quibus causis condictio nasci solet.

Not. 16.

L. 6. D. de cond. ob turp. caus. Vid. 5874.

6249) — *L. 7. D. de cond. ob t. c.* (*Pompon.*) Ex ea stipulatione, quae per vim extorta est, si exacta esset pecunia, repetitionem esse, constat.

L. 3. C. de cond. ex lege et sine causa vel iniusta causa. Vid. 3943.

§. 384.

Not. 1.

6250) — *L. 1. §. 3. D. de condictione sine causa.* (XII. 7.) (*Ulp.*) Constat, id demum posse condici alicui, quod vel non ex iusta causa ad eum pervenit, vel redit ad non iustam causam.

L. 10. D. de c. c. d. c. n. s. Vid. 6211.

§. 6. *in f. J. de obligationibus, quae quasi ex contr. Vid.* 6167.

Not. 2.

6251) — *L. 1. pr. §. 1. 2. D. de cond. sine causa.* (XII. 7.) (*Ulp.*) Est et haec species condictionis, si quis sine causa promiserit, vel si solverit quis indebitum. Qui autem promisit sine causa, condicere quantitatem non potest, quam non dedit, sed ipsam obligationem. — §. 1. Sed et si ob causam promisit, causa tamen secuta non est, dicendum est, condictionem locum habere.—§. 2. Sive ab initio sine causa promissum est, sive fuit causa promittendi, quae finita est, vel secuta non est, dicendum est, condictioni locum fore.

L. 11. §. 6. D. de a. e. v. Vid. 5638.

Not. 3.

L. 5. D. de cond. sine causa. Vid. 5525.

L. 3. C. de aleator. Vid. 6881.

L. 5. C. de cond. ob causam datorum. Vid. 6243.

6252) — *L. 24. D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Si is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, quum sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid, ut liberaretur, condicere non potest.

L. 26. §. 3. D. eod. Vid. 6172.

L. 19. pr. L. 40. pr. D. eod. Vid. 339. 337.

Not. 4.

L. 6. D. de donat. inter V. et U. Vid. 6248.

6253) — *L. 33. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Si uxor marito annuum versa vice praestiterit, restituetur ei hoc, et poterit vindicare id, quod exstat; credo, poterit et condicere, in quantum locupletior factus est, quia non tam solenne est annuum, quod maritus uxori pendit, et quod uxor marito praestat; immo incongruens est, et contra sexus naturam.

6254) —*L. 21. §. 1. D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Celsus.*) Sed si debitorem meum tibi donationis immodicae causa promittere iussi, an summovearis donationis exceptione, necne? tractabitur. Et meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest, quia perinde est, quasi exactam a debitore meo summam tibi donaverim, et tu illam ei credideris. Sed ego, si quidem pecuniae a debitore meo nondum solutae sunt, habeo adversus debitorem meum rescissoriam in id, quod supra legis modum tibi promisit, ita ut in reliquum tantummodo tibi maneat obligatus; sin autem pecunias a debitore meo exegisti, in hoc, quod modum legis excedit, habeo contra te condictionem.

L. 18. C. de usuris. Vid. 6173.

Not. 5.

L. 18. D. de R. C. Vid. 928. 2419.

Not. 6.

§. 2. *J. quib. alien. lic. vel non. Vid.* 3492.

L. 29. D. de cond. indeb. Vid. 6175.

Not. 7.

6255) — *L. 23. D. de R. C.* (XII. 1.) (*Afric.*) Si eum servum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim et vendiderim, mortuo eo posse te mihi pretium condicere, Iulianus ait, quasi ex re tua locupletior factus sim.

Not. 8.

6256) — *L. 24. §. 1. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Iulian.*) Servum tuum imprudens a fure bona fide emi; is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est; posse te eum hominem mihi condicere, Sabinus dixit, sed si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, invicem me tecum acturum de peculio. Cassius veram opinionem Sabini retulit, in qua ego quoque sum.

6257) — *L. 30. pr. D. eod.* (*Afric.*) Servus, quem a me cum peculio emisti, prius, quam tibi traderetur, furtum mihi fecit. Quamvis ea res, quam surripuit, interierit, nihilo minus retentionem eo nomine ex peculio me habiturum ait, id est ipso iure ob id factum minutum esse peculium, eo scilicet, quod debitor meus ex causa condictionis sit factus. Nam licet, si iam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiva auctum peculium fuisset, tamen in proposito et retentionem me habiturum, et, si omne peculium penes te sit, vel quasi plus debito solverim, posse me condicere. Secundum quae dicendum, si nummos, quos servus iste mihi surripuerat, tu, ignorans furtivos esse, quasi peculiares ademeris, et consumseris, condictionem eo nomine mihi adversus te competere, quasi res mea ad te sine causa pervenerit.

Not. 9.

L. 1. pr. §. 1. 2. D. de cond. sine causa. Vid. 6251.

6258) —*L. 3. D. eod.* (*Iulian.*) Qui sine causa obligantur, incerti condictione consequi possunt, ut liberentur; nec refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat, an maiorem, quam suscipere eum oportuerit, nisi quod alias condictione id agitur, ut omni obligatione liberetur, alias, ut exoneretur, veluti qui decem promisit; nam siquidem nullam causam promittendi habuit, incerti condictione consequitur, ut tota stipulatio accepto fiat; at si, quum quinque promittere deberet, decem promisit, incerti condictione consequetur, ut in quinque liberetur.

Not. 10.

6259) — *L. 2. D. eod.* (*Ulp.*) Si fullo vestimenta lavanda conduxerit, deinde amissis eis domino pretium ex locato conventus praestiterit, posteaque dominus invenerit vestimenta, qua actione debeat consequi pretium, quod de-

dit? Et ait Cassius: enm non solum ex conducto agere, verum et condicere domino posse. Ego puto, ex conducto omnimodo eum habere actionem. An autem et condicere possit? quaesitum est, quia non indebitum dedit; nisi forte, quasi sine causa datum sit, putamus condici posse; etenim vestimentis inventis, quasi sine causa datum videtur.

Not. 11.

6260) — *L. 4. C. de cond. ex lege et sine causa vel iniusta causa.* (IV. 9.) (*Diocl. et Maximian.*) Si non est numeratum, quod velut accepturum te sumsisse mutuo scripsisti, et necdum transiisse tempus statutum, vel intra hunc diem babitam contestationem monstrando, reddi tibi cautionem praesidali notione postulare potes.

Not. 12.

L. 2. D. de cond. sine causa. Vid. 6259.

TITULUS II.

DE COMMODATO SIMILIQUE EIUS NEGOTIO.

§. 385.

Not. 1.

§. 2. J. quib. mod. re contr. obl. Vid. 5955.

Not. 2.

6261) — *L. 1. pr. §. 1. D. commodati vel contra.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUOD QUIS COMMODASSE DICETUR, DE EO IUDICIUM DABO. — §. 1. Huius edicti interpretatio non est difficilis. Unum solummodo notandum, quod qui edictum concepit commodati fecit mentionem, quum Pacuvius utendi fecerit mentionem. Inter commodatum autem et utendum datum Labeo quidem ait tantum interesse, quantum inter genus et speciem; commodari enim rem mobilem, non etiam soli, utendam dari etiam soli. Sed, ut apparet, proprie commodata res dicitur et quae soli est, idque et Cassius existimat. Vivianus amplius: etiam babitationem commodari posse, ait.
L. 17. pr. D. de praescr. verb. Vid. 5697.

Not. 3.

L. 3. §. 6. L. 4. D. commodati. Vid. 3630. 3041.

Not. 4.

L. 12. pr. D. de precario. Vid. 1329.
6262) — *L. 5. §. 12. D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Rem tibi dedi, ut creditori tuo pignori dares; dedisti; non repignoras, ut mibi reddas. Labeo ait: commodati actionem locum habere. Quod ego puto verum esse, nisi merces intervenit; tunc enim vel in factum, vel ex locato conducto agendum erit. Plane si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. Idem Labeo recte dicit: si a me culpa absit repignorandi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi ad hoc duntaxat commodati, ut tibi actionem adversus eum praestem. Abesse autem culpa a me videtur, sive iam solvi pecuniam, sive solvere sum paratus. Sumtum plane litis ceteraque aequum est eum agnoscere, qui commodatum accepit.

6263) — *L. 17. §. 3. D. eod.* (*Paulus.*) Sicut autem voluntatis et officii magis, quam necessitatis est commodare, ita modum commodati finemque praescribere eius est, qui beneficium tribuit. Quum autem id fecit, id est postquam commodavit, tunc finem praescribere, et retro agere, atque intempestive usum commodatae rei auferre non officium tantum impedit, sed et suscepta obligatio inter dandum accipiendumque; geritur enim negotium invicem, et ideo invicem propositae sunt actiones, ut appareat, quod principio beneficii ac nudae voluntatis fuerat, converti in mutuas praestationes actionesque civiles, ut accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoavit; neque enim impune peritura deseret; suscepisset enim fortassis alius, si is non coepisset; voluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis consummare. Igitur si pugillares mibi commodasti, ut debitor mibi caveret, non recte facies importune repetendo; nam si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem. Idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde subtraxisti, aut etiam sciens vitiosa commodasti; adiuvari quippe nos, non decipi beneficio oportet. Ex quibus causis etiam contrarium iudicium utile esse, dicendum est.

Not. 5.

§. 2. J. quib. mod. re contr. obl. Vid. 5955.
L. 5. §. 12. D. commodati. Vid. 6262.
6264) — *L. 6. pr. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si remunerandi gratia honor intervenit, erit mandati actio.

Not. 6.

6265) — *L. 5. §. 7. 8. D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) — §. 7. Sed interdum et mortis damnum ad eum, qui commodatum rogavit, pertinet. Nam si tibi equum commodavero, ut ad villam adduceres, tu ad bellum duxeris, commodati teneberis. Idem erit et in homine. Plane si sic commodavi, ut ad bellum duceres, meum erit periculum. Nam et si servum tibi tectorem commodavero, et de machina ceciderit, periculum meum esse, Namusa ait. Sed ego ita hoc verum

pnto, si tibi commodavi, ut et in machina operaretur; ceterum si, ut de plano opus faceret, tu eum imposuisti in machina, aut si machinae culpa factum, minus diligenter non ab ipso ligatae, vel funium perticarumque vetustate, dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum praestare debere. Nam et Mela scripsit: si servus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui negligentius machinam colligarit. — §. 8. Quin immo et qui alias re commodata utitur, non solum commodati, verum furti quoque tenetur, ut Iulianus libro undecimo Digestorum scripsit. Denique ait: si tibi codicem commodavero, et in eo chirographum debitorem tuum cavere feceris, egoque hoc interlevero, si quidem ad hoc tibi commodavero, ut caveretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio, si minus, neque me certiorasti, ibi chirographum esse scriptum, etiam teneris mihi, inquit, commodati. Immo, ait, etiam furti, quoniam aliter re commodata usus es, quemadmodum qui equo, inquit, vel vestimento aliter quam commodatum est, utitur, furti tenetur.

6266) — *L.* 10. *pr. D. commod.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Eum, qui rem commodatam accepit, si in eam rem usus est, in quam accepit, nihil praestare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem fecit, verum est; nam si culpa eius fecit deteriorem, tenebitur.

6267) — §. 6. 7. *J. de obl., quae ex del. nasc.* (IV. 1.) — §. 6. Furtum autem fit non solum, cum quis intercipiendi causa rem alienam amovet, sed generaliter, cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque sive creditor pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur, sive is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transferat, quam cuius gratia ei data est, furtum committit; veluti si quis argentum utendum acceperit quasi amicos ad coenam invitaturus, et id peregre secum tulerit, aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi longius aliquo duxerit, quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset. — §. 7. Placuit tamen, eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id invito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum, at si permissurum credant, extra crimen videri; optima sane distinctione, quia furtum sine affectu furandi non committitur.

Nor. 7.

§. 2. *J. quib mod. re contr. obl. Vid.* 5955.

6268) — *L.* 4. *C. de commodoto.* (IV. 23.) (*Dioclet. et Maximian.*) Praetextu debiti restitutio commodati non probabiliter recusatur.

6269) — *L.* 3. §. 1. *D. commodati.* (XIII. 6.) (*Ulp.*) Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita, nisi quod interest praestetur; proprie enim dicitur res non reddita, quae deterior redditur.

L. 38. §. 10. *D. de usuris. Vid.* 3837.

6270) — *L.* 3. *C. de locoto et conducto.* (IV. 65.) (*Antonin.*) Aede, quam te conductam habere dicis, si pensionem domino in solidum solvisti, invitam te expelli non oportet, nisi propriis usibus dominus eam necessariam esse probaverit, aut corrigere domum maluerit, aut tu male in re locata versata es.

L. 17. §. 3. *D. commodoti. Vid.* 6263.

Nor. 8.

L. 15. §. 2. *D. de furtis. Vid.* 1688.

6271) — *L.* 59. *D. eod.* (*Iulion.*) Si is, qui rem commodasset, eam rem clam abstulisset, furti cum eo agi non potest, quia suum recepisset, et ille commodati liberatus esset. Hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendi causas is, cui commodata res erat, habuit; nam si impensas necessarias in rem commodatam fecerat, interfuit eius, potius per retentionem eas servare, quam ultro commodati agere; ideoque furti actionem habebit.

6272) — *L.* 18. §. 2. *D. commodati.* (XIII. 6.) (*Gaius.*) Possunt iustae causae intervenire, ex quibus cum eo, qui commodasset, agi deberet, veluti de impensis in valetudinem servi factis, quaeve post fugam requirendi reducendique eius causa factae essent; nam cibariorum impensae naturali scilicet ratione ad eum pertinent, qui utendum accepisset. Sed et id, quod de impensis valetudinis aut fugae diximus, ad maiores impensas pertinere debet; modica enim impendia verius est, ut, sicuti cibariorum, ad eundem pertineant.

L. ult. C. de commodoto. Vid. 6268.

6273) — *L.* 25. *C. de locolo.* (IV. 65.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si quis conductionis titulo agrum vel aliam quamcunque rem accepit, possessionem prius restituere debet, et tunc de proprietate litigare.

Nor. 9.

L. 17. §. 3. *D. commodoti. Vid.* 6263.
§. 2. *J. quib. mod. re contr. obl. Vid.* 5955.
L. 5. §. 8. *D. commodati. Vid.* 6265.

Nor. 10.

L. 18. §. 2. *D. eod. Vid.* 6272.
L. 15. §. 2. *L.* 59. *D. de furtis. Vid.* 1688. 6271.
L. 17. §. 1. 3. *D. commodoti. Vid.* 1754. 6265.

6274) — *L.* 18. §. 3. 4. *D. eod.* (*Gaius.*) Item, qui sciens vasa vitiosa commodavit, si ibi infusum vinum vel oleum corruptum effusumve est, condemnandus eo nomine est. — §. 4. *Vid.* 1687.

Nor. 12.

6275) — *L.* 12. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Marcell.*) In depositi vel commodati iudicio, quanquam dolo adversarii res absit, condemnato succurri solet, ut ei actionibus suis dominus cedat.

6276) — *L.* 17. §. 5. *D. commodoti.* (XIII. 6.) (*Poulus.*) Rem commodatam perdidi, et pro ea pretium dedi, deinde res in potestatem tuam venit. Labeo ait: contrario iudicio aut rem mihi praestare te debere, aut quod a me accepisti reddere.

6277) — *L.* 13. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Is, qui commodatum accepit, si non apparentis rei nomine commodati condemnetur, cavendum ei est, ut repertam dominus ei praestet.

Nor. 13.

L. 5. §. 2. *D. eod. Vid.* 5847.

6278) — *L.* 5. §. 5. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. Custodiam plane commodatae rei etiam diligentem debet praestare. — §. 9. Usque adeo autem

diligentia in re commodata praestanda est, ut etiam in ea, quae sequitur rem commodatam, praestari debeat; utputa equam tibi commodavi, quam pullus comitabatur; etiam pulli te custodiam praestare debere, veteres responderunt.

L. 17. §. 3. *D. eod. Vid.* 6265.
L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 5848.
§. 2. *J. quib. mod. re contr. obl. Vid.* 5935.
L. 18. §. 3. *D. commodati. Vid.* 6274.

6279) — *L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Si servus, quem tibi commodaverim, furtum fecerit, utrum sufficiat contraria commodati actio? quemadmodum competit, si quid in curationem servi impendisti, an furti agendum sit? quaeritur. Et furti quidem noxalem habere eum, qui commodatum rogavit, procul dubio est, contraria autem commodati tunc eum teneri, quum sciens, talem esse servum, ignoranti commodavit.

L. 14. §. 15. 16. *D. de furtis. Vid.* 5852.
L. 5. §. 4. *D. commodati. Vid.* 667.

Not. 14.

L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 5848.

6280) — *L.* 5. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Interdum plane dolum solum in re commodata qui rogavit praestabit, utputa si ita convenit, vel si sua duntaxat causa commodavit, sponsae forte suae vel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur, vel si quis ludos edens Praetor scenicis commodavit, vel ipsi Praetori quis ultro commodavit.

L 10. §. 1. *D. eod. Vid.* 5831.

6281) — *L.* 12. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si mea causa, dolum tantum.

§. 386.

Not. 1.

6282) — *L.* 1. *D. de precario.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is, qui concessit, patitur. — §. 1. Quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. — §. 2. Et distat a donatione eo, quod qui donat, sic dat, ne recipiat, at qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, quum sibi libuerit precarium solvere. — §. 3. Et est simile commodato; nam et qui commodat rem, sic commodat, ut non faciat rem accipientis, sed ut ei uti re commodata permittat.

L. 2. §. 3. *D. eod. Vid.* 4010.

6283) — *Pauli sent. rec.* V. 6. 11. Precario possidere videtur, non tantum qui per epistolam vel quaecunque alia ratione hoc sibi concedi postulavit; sed et is qui nullo voluntatis indicio, patiente tamen domino, possidet.

6284) — *L.* 4. §. 4. *D. de prec.* (XLIII. 26.) (*Ulp.*) Item qui precario ad tempus rogavit, finito tempore, etiamsi ad hoc tempus non rogavit, tamen precario possidere videtur; intelligitur enim dominus, quum patitur eum, qui precario rogavit, possidere, rursus precario concedere.

Not. 2.

6285) — *L.* 20. *D. eod.* (*Ulp.*) Ea, quae distracta sunt, ut precario penes emtorem essent, quoad pretium universum persolveretur, si per emtorem steterit, quo minus persolveretur, venditorem posse consequi.

Gaii instit. II. 60 *Vid.* 542.
Pauli sent. rec. V. 11. 7. *Vid.* 4198.

Not. 3.

L. 14. *D. de prec. Vid.* 4203.

Not. 4.

6286) — *L.* 15. §. 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Cum quis de re sibi restituenda cautum habet, precarium interdictum ei non competit.

Not. 5.

L. 2. *D. eod. Vid.* 4201. 4019.

Not. 6.

L. 19. §. 2. *D. eod. Vid.* 5690.
L. 1. §. 3. *D. eod. Vid.* 6282.

Not. 7.

L. 8. §. 3. *D. eod. Vid.* 5815.

Not. 8.

L. 8. §. 6. *D. eod. Vid.* 4207.

6287) — *L.* 14. §. 11. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) — §. 11. Is, qui precario servum rogaverat, surrepto eo potest quaeri, an habeat furti actionem? Et quum non est contra eum civilis actio, quia simile donato precarium est, ideoque et interdictum necessarium visum est, non habebit furti actionem; plane post interdictum redditum puto eum etiam culpam praestare, et ideo et furti agere posse.

TIT. III.

DE DEPOSITO.

§. 387.

Not. 1.

L. 1. pr. D. depositi. Vid. 5830.

Not. 2.

6288) — *L. 1. §. 8. 9. D. eod.* (*Ulpianus.*) — §. 8. Si vestimenta servanda balneatori data perierint, si quidem nullam mercedem servandorum vestimentorum accepit, depositi eum teneri, et dolum duntaxat praestare debere puto; quodsi accepit, ex conducto. — §. 9. Si quis servum custodiendum coniecerit forte in pistrinum, si quidem merces intervenit custodiae, puto esse actionem adversus pistrinarium ex conducto; si vero mercedem accipiebam ego pro hoc servo, quem in pistrinum recipiebat, ex locato me agere posse; quodsi operae eius servi cum custodia pensabantur, quasi genus locati et conducti intervenit, sed quia pecunia non dabatur, praescriptis verbis datur actio; si vero nihil aliud, quam cibaria praestabat, nec de operis quidquam convenit, depositi actio est.

6289) — *L. 2. §. 24. D. de vi bonor. raptor.* (XLVII. 8.) (*Ulp.*) Si in re deposita culpam quoque repromisi, vel pretium depositionis non quasi mercedem accepi, utilius dicendum est, etsi cesset actio furti ob rem depositam, esse tamen vi bonorum raptorum actionem, quia non minima differentia est inter eum, qui clam facit, et eum, qui rapit, quum ille celet suum delictum, hic publicet, et crimen etiam publicum admittat. Si quis igitur interesse sua vel modice docebit, debet habere vi bonorum raptorum actionem.

L. 8. pr. D. mandati. Vid. 389.

Not. 4.

§. 6. J. de obl., quae ex del. nasc. Vid. 6267.

Not. 5.

6290) — *§. 3. J. quib. mod. re contr. obl.* (III. 14.) Praeterea et is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, et actione depositi; qui et ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit; culpae autem nomine, id est desidiae ac negligentiae, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit, quia, qui negligenti amico rem custodiendam tradidit, suae facilitati id imputare debet.

6291)— *L. 1. §. 1. 8. D. depositi vel contra.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Praetor ait : QUOD NEQUE TUMULTUS, NEQUE INCENDII, NEQUE RUINAE, NEQUE NAUFRAGII CAUSA DEPOSITUM SIT, IN SIMPLUM, EARUM AUTEM REBUM, QUAE SUPRA COMPREHENSAE SUNT, IN IPSUM IN DUPLUM, IN HEREDEM EIUS, QUOD DOLO MALO EIUS FACTUM ESSE DICETUR, QUI MORTUUS SIT, IN SIMPLUM, QUOD IPSIUS, IN DUPLUM IUDICIUM DABO. — §. 8. *Vid.* 6288.

L. 5. §. 2. D. commodati. Vid. 5847.

L. 1. §. ult. D. depositi. Vid. 861.

L. 1. §. 6. 35. D. eod. Vid. 5860. 5836.

6292) — *L. 1. C. depositi vel contra.* (IV. 34.) (*Alexand.*) Si incursu latronum vel alio fortuito casu ornamenta deposita apud interfectum perierint, detrimentum ad heredem eius, qui depositum accepit, qui dolum solum et latam culpam, si non aliud specialiter convenit, praestare debuit, non pertinet. Quodsi praetextu latrocinii commissi vel alterius fortuiti casus res, quae in potestate heredis sunt, vel quas dolo desiit possidere, non restituuntur, tam depositi, quam ad exhibendum actio, sed et in rem vindicatio competit. (234.)

L. 42. D. ad leg. Aq. Vid. 5844.

L. 1. §. 8. 9. 10. D. depositi. Vid. 6288. 5860.

6293) — *L. 1. §. 11. 14. D. eod.* (*Ulp.*) Si te rogavero, ut rem meam perferas ad Titium, ut is eam servet, qua actione tecum experiri possim? apud Pomponium quaeritur. Et putat, tecum mandati, cum eo vero, qui eas res receperit, depositi. Si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi; quam actionem mihi praestabis, mandati iudicio conventus. — §. 12. Quodsi rem tibi dedi, ut, si Titius rem non recepisset, tu custodires, nec eam recepit, videndum est, utrum depositi tantum, an et mandati actio sit? Et Pomponius dubitat; puto tamen mandati esse actionem, quia plenius fuit mandatum, habens et custodiae legem. — §. 13. Idem Pomponius quaerit: si tibi mandavero, ut rem ab aliquo meo nomine receptam custodias, idque feceris, mandati an depositi tenearis? Et magis probat mandati esse actionem, quia hic est primus contractus. — §. 14. Idem Pomponius quaerit : si apud te volente me deponere, iusseris apud libertum tuum deponere, an possim tecum depositi experiri? Et ait : si tuo nomine, hoc est quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem, si vero suaseris mihi, ut magis apud eum deponam, tecum nullam esse actionem; cum illo depositi actio est, nec mandati teneris, quia rem meam gessi. Sed si mandasti mihi, ut periculo tuo apud eum deponam, cur non sit mandati actio? non video. Plane si fideiussisti pro eo, Labeo omnimodo fideiussorem teneri ait, non tantum si dolo fecit is, qui depositum suscepit, sed et si non fecit, est tamen res apud eum; quid enim, si fureret is, apud quem depositum

sit, vel pupillus sit, vel neque heres, neque bonorum possessor, neque successor ei exstaret? Tenebitur ergo, ut id praestet, quod depositi actione praestari solet.

L. 17. §. 2. *D. de praescr. verbis. Vid.* 5707.

Not. 6.

6294) — *L.* 1. §. 22. 39. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*)—§. 22. Est autem et apud Iulianum libro tertio decimo Digestorum scriptum: eum, qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere; hoc enim ipso dolo facere eum, qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait: non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat; quid enim, si in provincia res sit, vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? vel conditio depositionis non exstiterit? — §. 39. Si praedo vel fur deposuerint, et hos Marcellus libro sexto Digestorum putat recte depositi acturos; nam interest eorum eo, quod teneantur.

6295)—*L.*1.§.45.46.*D.eod.*(*Ulp.*)—§.45. Si sic deposuero apud te, ut post mortem tuam reddas, et tecum, et cum herede tuo possum depositi agere; possum enim mutare voluntatem, et ante mortem tuam depositum repetere. — §. 46. Proinde et si sic deposuero, ut post mortem meam reddatur, potero et ego, et heres meus agere depositi, mutata voluntate.

Not. 7.

L. 11. *C. eod. Vid.* 1696.

Not. 8.

L. 31. §. 1. *D. eod. Vid.* 188.

L. 11. *C. eod. Vid.* 1696.

6296) — *Nov.* 88. c. 1. Si enim quis ab aliquo capiat aurum aut res aliquas depositi causa in quibusdam conditionibus, deinde illi agant, necessitatem habeat omne restituere aurum aut res conditionibus semel impletis, et nulla omnino licentia sit aliquibus extrinsecus interdictionibus uti, et retinere depositi restitutionem, quom et alia multa privilegia tam a praecedentibus legislatoribus, quam a nobis ipsis data sunt. Licentia enim est prohibenti redditionem eum quidem, cui creditum est depositum, non molestare, eum vero de rebus, quae in quaestione sunt, qui aurum aut res aliquas accepturus est, litem sortiri, et iustitiam et legem promereri, sed non per hanc causam damnis magnis subiiciat eum, qui interdictionem suscepit, et compellatur aut defensiones expetere, aut res habere, et non possit voluntarie cum deponente benigne agere. Quodsi tale aliquid egerit omnino (oportet enim non sola delictorum nos contentos esse prohibitione, sed etiam timorem inferre iustum transgressoribus), sive perditionem contigerit rerum aut pecuniarum fieri, et hoc probetur, sive alium quemcunque casum fortuitum, ipsum respicere, qui contestationem miserit, insuper etiam ex quo facta est huiusmodi contestatio, usuras pecuniarum usque ad tertiam centesimae agnoscere prohibentem accipere propria, non solum si aurum fuerit, quod depositum est, res[illegible] pro-hibitum, sed et si aliae res sint, ut hoc timore stultarum simul et perversarum maligne versandi (in deposito) retentionum homines cessent.

L. 15. *L.*31. §.1. *D. depositi. Vid.*5552. 188.

Not. 9.

6297) — *L.* 12. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Si in Asia depositum fuerit, ut Romae reddatur, videtur id actum, ut non impensa eius id fiat, apud quem depositum sit, sed eius, qui deposuit. — §. 1. *Vid.* 6037.

Not. 10.

L. 1. §. 11. *D. eod. Vid.* 6293.

6298) — *L.* 16. *D. eod.* (*African.*) Si is, apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, et ille dolo quid admiserit, ob dolum eius, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri, apud quem tu deposueris, ut actiones suas tibi praestet.

6299) — *L.* 8. *C. ad exhib.* (III. 42.) (*Diocl. et Maximian.*) Si res tuas commodavit aut deposuit is, cuius in precibus meministi, adversus tenentem ad exhibendum vel vindicatione uti potes. Quodsi pactus sit, ut tibi restituantur, si quidem ei, qui deposuit, successisti iure hereditario, depositi actione uti non prohiberis. Si vero nec civili nec honorario iure ad te hereditas eius pertinet, intelligis, nullam te ex eius pacto, contra quem supplicas, actionem stricto iure habere; utilis autem tibi propter aequitatis rationem dabitur depositi actio.

6300) — *Pauli sent. rec.* II. 12. 8. Si quis rem penes se positam apud alium deposuerit, tam ipse directam, quam is qui apud eum deposuit, utilem actionem depositi habere possunt.

6301) — *L.* 8. *C. depositi.* (IV. 34.) (*Diocl. et Maximian.*) Si is, qui depositam a te pecuniam accepit, eam suo nomine vel cuiuslibet alterius mutuo dedit, tam ipsum de implenda suscepta fide, quam eius successores teneri tibi, certissimum est. Adversus eum autem, qui accepit, nulla actio tibi competit, nisi nummi exstent; tunc enim contra possidentem uti rei vindicatione potes.

Not. 11.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 6291.

6302) — *L.* 1. §. 40. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis argentum vel aurum depositum petat, utrum speciem, an et pondus complecti debeat? Et magis est, ut utrumque complectatur, scyphum forte, vel lancem, vel pateram dicendo, et materiam et pondus addendo. Sed et si purpura sit infecta, vel lana, pondus similiter adiiciendum, salvo eo, ut, si de quantitate ponderis incertum est, iuranti succurratur.

6303)—*L.* 1. §. 23. 24. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 23. Hanc actionem bonae fidei esse, dubitari non oportet. — §. 24. Et ideo et fructus in hanc actionem venire et omnem causam et partum, dicendum est, ne nuda res veniat.

L. 38. §. 10. *D. de usuris. Vid.* 3837.

6304) — *L.* 2. 3. *C. depositi.* (IV. 34.) (*Gordian.*) II. Usurae in depositi actione, sicut in ceteris bonae fidei iudiciis, ex mora venire solent. (338.)

III. Si depositi experiaris, non immerito etiam usuras tibi restitui flagitabis, quum tibi debeat gratulari, quod furti eum actione non facias obnoxium, siquidem qui rem depositam invito domino sciens prudensque in usus suos converterit, etiam furti delicto succedit. (239.)

L. 4. *C. eod. Vid.* 3918.

6305) — *L.* 1. §. 5. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Quae depositis rebus accedunt, non sunt deposita, utputa si homo vestitus deponatur; vestis enim non est deposita; nec si equus cum capistro; nam solus equus depositus est.

6306) — *L.* 1. §. 16. 21. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 16. Si res deposita deterior reddatur, quasi non reddita agi depositi potest; cum enim deterior redditur, potest dici, dolo malo redditam non esse. — §. 21. Inde scribit Neratius: si res deposita sine dolo malo amissa sit, et post iudicium acceptum recuperetur, nihilominus recte ad restitutionem reum compelli, nec debere absolvi, nisi restituat. Idem Neratius ait: quamvis tunc tecum depositi actum sit, quum restituendi facultatem non habeas, horreis forte clausis, tamen si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te, nisi restituas, quia res apud te est; tunc enim quaerendum, an dolo malo feceris? quum rem non habeas.

Not. 12.

6307) — *L.* 1. §. 41. *D. eod.* (*Ulp.*) Si cista signata deposita sit, utrum cista tantum petatur, an et species comprehendendae sint? Et ait Trebatius: cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum; quodsi et res ostensae sint, et sic depositae, adiiciendae sunt et species vestis. Labeo autem ait: eum, qui cistam deponit, singulas quoque res videri deponere; ergo et de rebus agere eum oportere. Quid ergo, si ignoraverit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? Non multum facere, quum suscepit depositum. Ego et rerum depositi agi posse existimo, quamvis signata cista deposita sit.

Not. 13.

6308) — *L.* 1. §. 44. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si duo deposuerint, et ambo agant, si quidem sic deposuerunt, ut vel unus tollat totum, poterit in solidum agi, sin vero pro parte, pro qua eorum interest, tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam.

Not. 14.

6309) — *L.* 1. §. 43. *D. eod.* (*Ulp.*) Si apud duos sit deposita res, adversus unumquemque eorum agi poterit, nec liberabitur alter, si cum altero agatur; non enim electione, sed solutione liberantur. Proinde si ambo dolo fecerint, et alter quod interest praestiterit, alter non convenietur, exemplo duorum tutorum. Quodsi alter vel nihil, vel minus facere possit, ad alium pervenietur. Idemque, et si alter dolo non fecerit, et idcirco sit absolutus; nam ad alium pervenietur.

Not. 15.

6310) — *L.* 7. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Datur actio depositi in heredem ex dolo defuncti in solidum. Quanquam enim alias ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte, quae ad nos pervenit, tamen hic dolus ex contractu reique persecutione descendit, ideoque in solidum unus heres tenetur; plures vero pro ea parte, qua quisque heres est.

6311) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) In depositi actione, si ex facto defuncti agam adversus unum ex pluribus heredibus, pro parte hereditaria agere debeo; si vero ex suo delicto, pro parte non ago. Merito, quia aestimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit,

X. (*Julian.*) Nec adversus coheredes eius, qui dolo carent, depositi actio competit.

Not. 16.

§. 2. *J. de poena temere litig. Vid.* 1757.

Not. 17.

L. 12. §. 3. *D. depositi. Vid.* 6083.

Not. 18.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 6291.

6312) — *L.* 1. §. 2-4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Merito has causas deponendi separavit Praetor, quae continent fortuitam causam depositionis, ex necessitate descendentem, non ex voluntate proficiscentem. — §. 3. Eum tamen deponere tumultus, vel incendii, vel ceterarum causarum gratia intelligendum est, qui nullam aliam causam deponendi habet, quam imminens ex causis suprascriptis periculum. — §. 4. Haec autem separatio causarum iustam rationem habet; quippe cum quis fidem elegit, nec depositum redditur, contentus esse debet simplo; cum vero exstante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen, et publica auctoritate coërcendum est vindicandae reipublicae causa; est enim incivile, in causis huiusmodi fidem frangere.

§. 26. *J. de act. Vid.* 1859.

Not. 19.

6313) — *L.* 18. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Nerat.*) De eo, quod tumultus, incendii, ruinae, naufragii causa depositum est, in heredem de dolo mortui actio est et pro hereditaria portione, et in simplum, et intra annum quoque; in ipsum et in solidum, et in duplum, et in perpetuum datur.

Not. 20.

L. 5. *pr. D. eod. Vid.* 6025.

6314) — *L.* 23. *D. eod.* (*Modest.*) Actione depositi conventus, servo constituto cibariorum nomine, apud eundem iudicem utiliter experietur.

§. 388.

Not. 1.

L. 24. *D. depositi. Vid.* 3640.

L. 25. §. 1. *D. eod. Vid.* 5716.

6315) — *L.* 26. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Lucius Titius ita cavit: Ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μυρία, καὶ πάντα ποιήσειν συμφωνῶ τε καὶ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται· καὶ συνθέμην χορηγῆσαι σοι τόκον ἑκάστης μνας ἑκάστου μηνὸς ὀβόλους τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου.[*] Quaero: an usurae peti possunt? Paulus respondit: eum contractum, de quo quaeritur, depositae pecuniae modum excedere; et ideo secundum conventionem usurae quoque actione depositi peti possunt.

[*] Suscepi habeoque apud me titulo depositi suprascripta denarium argenti decem millia, meque ad praescriptum omnia praestiturum et promitto, et profiteor, conventione scilicet inita, ut, quoad omne argentum reddatur, in singulos menses singulasque libras usurarum nomine quaternos tibi obolos subministrem.

Not. 3.

6316) — *L.* 10. *D. de R. C.* (XII. 11.) (*Ulp.*) Quodsi ab initio, quum deponerem, uti tibi, si voles, permisero, creditam non esse, antequam mota sit, quoniam in debitum iri non est certum.
6317) — *L.* 1. §. 34. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita sit, ut, si voluisses, utereris, prius, quam utaris, depositi teneberis.

L. 9. §. 9. *D. de R. C. Vid.* 4083.

L. 34. *pr. D. mandati. Vid.* 2009.

§. 389.

Not. 1.

6318)—*L.* 3. §. 6. *D. de liber. exhib.* (XLIII. 30.) (*Ulp.*) In hoc interdicto, donec res iudicetur, feminam, praetextatum, eumque, qui proxime praetextati aetatem accedet, interim apud matremfamilias deponi, Praetor iubet. Proxime autem aetatem praetextati accedere eum dicimus, qui puberem aetatem nunc ingressus est. Cum audis matremfamilias, accipe notae auctoritatis feminam.

Not. 2.

L. 110. *D. de V. S. Vid.* 1476.
6319) — *L.* 6. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Paulus.*) Proprie autem in sequestro est depositum, quod a pluribus in solidum certa conditione custodiendum reddendumque traditur.
6320) — *L.* 17. *D. eod.* (*Florentin.*) Licet deponere tam plures, quam unus possunt, attamen apud sequestrum non nisi plures deponere possunt; nam tum id fit, quum aliqua res in controversiam deducitur. Itaque hoc casu in solidum unusquisque videtur deposuisse; quod aliter est, cum eam rem communem plures deponunt. — §. 1. *Vid.* 4031.

Not. 3.

L. 7. *in f. D. qui satisd. cog. Vid.* 1519.
6321) — *L.* 5. §. 2. *D. depositi.* (*Ulp.*) Si velit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit? Et ait Pomponius: adire eum Praetorem oportere, et ex eius auctoritate denuntiatione facta his, qui eum elegerant, ei rem restituendam, qui praesens fuerit. Sed hoc non semper verum puto; nam plerumque non est permittendum, officium, quod semel suscepit, contra legem depositionis deponere, nisi iustissima causa interveniente; et cum permittitur, raro ei res restituenda est, qui venit, sed oportet eam arbitratu iudicis apud aedem aliquam deponi.
L. 22. §. 8. *D. sol. matr. Vid.* 1477.

Not. 4.

L. 21. *in f. D. de appellat. Vid.* 1478.
6322) — *L.* 5. *C. quor. appell. non recip.* (VII. 65.) (*Valens, Gratian. et Valentin.*) Ab executione appellari non posse, satis et iure et constitutionibus cautum est, nisi forte executor sententiae modum iudicationis excedat. A quo si fuerit appellatum, executione suspensa decernendum putamus, ut, si res mobilis est, ad quam restituendam executoris opera fuerit indulta, appellatione suscepta, possessori res eadem detrahatur, et sequestro idoneo collocetur, reddenda ei parti, pro qua sacer cognitor iudicaverit. Quodsi de possessione vel de fundis executio concessa erit, et eam suspenderit provocatio, fructus omnes, qui tempore interpositae provocationis capti vel postea nati erunt, in deposito collocentur. iure fundi penes eum, qui appellaverit, constituto. Sciant autem provocatores, se vel ab executione appellantes, vel ab articulo, si eos perperam intentionem cognitoris suspendisse claruerit, quinquaginta librarum argenti animadversione mulctandos. (378.)

Not. 5.

L. un. C. de proh. sequestr. pec. Vid. 1479.

Not. 6.

6323) — *L.* 5. §. 1. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Ulp.*) In sequestrum depositi actio competit; si tamen cum sequestro convenit, ut certo loco rem depositam exhiberet, nec ibi exhibeat, teneri eum palam est. Quodsi de pluribus locis convenit, in arbitrio eius est, quo loco exhibeat; sed si nihil convenit, denuntiandum est ei, ut apud Praetorem exhibeat.
6324—*L.* 12. §. 2. *D. eod.* (*Pompon.*) Cum sequestre recte agetur depositi sequestraria actione, quum et in heredem eius reddi oportet.
6325) — *L.* 3. *C. eod.* (*Valerian. et Gallien. AA. et Valerian. C.*) Propter instrumenta quidem, quae te deposuisse cum adversario tuo dicis, ut residua pecunia, quae ex conductione debebatur, soluta ea reciperes, si id, quod placuerat, implesti, sequestrum potes convenire. Quamvis autem haec reddita non fuerint, tamen adversus eum, a quo fundum conduxeras, si omne, quod ex hoc contractu debebatur, reddidisti, ipsis solutionibus tutus es.

Not. 7.

L. 9. §. 3. *D. de dolo malo. Vid.* 2399.

TIT. IV.

DE PIGNORIS DATIONE.

§. 390.

Not. 1.

§. *ult. J. quib. mod. re contr. obl. Vid.* 5166.

6326) — *L.* 9. §. 3-5. *D. de pignoratitia actione.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) *Vid.* 1470. 5250.—§. 5. Qui ante solutionem egit pignoratitia, licet non recte egit, tamen si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pignoratam et quod sua interest consequi.

L. 33. *L.* 40. §. 2. *D. eod. Vid.* 5423. 3995.

L. 22. §. 2. *D. eod. Vid.* 3830.

L. 16. §. 4. *D. de pign. Vid.* 5213.

L. 1. 2. 3. *C. de pignoratitia actione. Vid.* 5344. 5426. 5545.

6327) — *L.* 22. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem Papinianus ait: et si metus causa servum pignoratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat; nam si egerit, quod metus causa factum est, et quadruplum sit consecutus, nihil neque restituet ex eo, quod consecutus est, nec debito imputabit.

6328) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Si creditor pluris fundum pignoratum vendiderit, si id foeneret, usuras eius pecuniae praestare debet ei, qui dedit pignus. Sed et si ipse usus sit ea pecunia, usuras praestare oportet; quodsi eam depositam habuerit, usuras non debet.

L. 7. *D. eod. Vid.* 5569.

L. 13. §. 1. *L.* 14. *D. eod. Vid.* 666. 5825.

L. 3. *C. eod. Vid.* 1986.

6329) — *L.* 7. *C. de pignoratitia actione.* (IV. 24.) (*Gordian.*) Creditor, qui fundos et domos pignori vel hypothecae accepit, damnum in decidendis arboribus domibusque destruendis ab eo datum in rationem debiti deducere cogitur, et si dolo vel culpa rem suppositam deteriorem fecerit, eo quoque nomine pignoratitia actione tenebitur ut talem restituat, qualis fuerat tempore obligationis. Creditor autem necessarios sumtus, quos circa res pignoratitias fecit, exigere non prohibetur. (241.)

6330) — *L.* 8. *C. eod.* (*Philipp. A. et Philipp. C.*) Si nulla culpa seu segnitia creditori imputari potest, pignorum amissorum dispendium ad periculum eius minime pertinet. Sane si simulata amissione etiamnum eadem pignora, ut asseveras, a patre diversa possidentur, adversus eum experiri potes. (246.)

Not. 2.

L. 9. §. 3-5. *D. eod. Vid.* 1470. 5250. 6326.

L. 11. *C. eod. Vid.* 5420.

L. 11. §. 2. *D. eod. Vid.* 5308.

L. 9. §. 3. 5. *D. eod. Vid.* 1470. 6326.

6331)—*L.* 10. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Nec creditores, nec qui his successerunt, adversus debitores pignori quondam res nexas petentes, reddita iure debiti quantitate, vel his non accipientibus oblata et consignata et deposita, longi temporis praescriptione muniri possunt. Unde intelligis, quod, si originem rei probare potes, adversario teneote vindicare dominium debes. Ut autem creditor pignoris defensione se tueri possit, extorquetur ei necessitas probandi debiti, vel si tu teneas, per vindicationem pignoris hoc idem inducitur, et tibi non erit difficiiis vel solutione, vel oblatione atque solenni depositione pignoris liberatio.

L. 12. *C. eod. Vid.* 5427.

L. 13. *pr. D. eod. Vid.* 4624.

Not. 3.

6332) — *L.* 22. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si post distractum pignus debitor, qui precario rogavit vel conduxit, pignoris possessionem non restituat, contrario iudicio tenetur.

§. 4. *J. quib. mod. re contr. obl. Vid.* 5166.

Not. 4.

L. 8. *pr.* §. 3. *D. de pign. act. Vid.* 1685. 5183.

L. 23. *D. eod. Vid.* 3979.

Not. 5.

L. 9. *pr. L.* 16. §. 1. *L.* 32. *D. eod. Vid.* 5414. 5251. 5416.

6333) — *L.* 36. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudensque, vel si quis alii obligatam mihi obligavit, nec me de hoc certioravit, eodem crimine plectetur. Plane si ea res ampla est, et ad modicum aeris fuerit pignorata, dici debebit, cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pignoratitiam et de dolo actionem, quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

Not. 6.

L. 1. §. 2. *L.* 31. *D. eod. Vid.* 5585. 5413.

6334) — *L.* 36. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis in pignore dando pro auro aes subiecisset creditori, qualiter teneatur? quaesitum est. In qua specie rectissime Sabinus scribit: siquidem dato auro aes subiecisset, furti teneri; quodsi in dando aes subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse. Sed et hic puto pignoratitium iudicium locum habere, et ita Pomponius scribit. Sed et extra ordinem stellionatus nomine plectetur, et est saepissime rescriptum.

Not. 7.

§. *ult. J. quib. mod. re contr. obl. Vid.* 5166.

CAPUT V.

DE CONVENTIONIBUS VICISSIM OBLIGATORIIS, QUAE RERUM ALIENANDARUM CAUSA FIUNT, SIVE DE EMTIONIBUS ET PERMUTATIONIBUS.

TIT. I.

DE EMTIONE ET VENDITIONE.

§. 391.

Not. 1.

6335)—*Pr. et* §. 1. *J. de emtione et venditione.* (III. 23.) *Vid.* 5664.—§. 1. Pretium autem constitui oportet; nam nulla emtio sine pretio esse potest. Sed et certum pretium esse debet; alioquin, si inter aliquos ita convenerit, ut, quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit emta, inter veteres satis abundeque hoc dubitabatur, constaretne venditio, an non. Sed nostra decisio ita hoc constituit, ut, quoties sic composita sit venditio: *quanti ille aestimaverit*, sub hac conditione staret contractus, ut, si quidem ipse, qui nominatus est, pretium definierit, omnimodo secundum eius aestimationem et pretium persolvatur, et res tradatur, et venditio ad effectum perducatur, emtore quidem ex emto actione, venditore ex vendito agente; sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod ius quum in venditionibus nobis placuit, non est absurdum, et in locationibus et conductionibus trahere.

6336)—*L.* 1. §. 2. *D. de contrahendo emtione.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Est autem emtio iuris gentium, et ideo consensu peragitur; et inter absentes contrahi potest, et per nuntium, et per litteras.

6337)— *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sine pretio nulla venditio est; non autem pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis habitam emtionem.

6338) — *L.* 19. *D. de actione emti venditi.* (XIX. 1.) (*Gaius.*) Veteres emtionum venditionumque appellationibus promiscue utebantur.

Not. 2.

6339) — *L.* 65. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Iavol.*) Convenit mihi tecum, ut certum numerum tegularum mihi dares certo pretio; quod ut faceres, utrum emtio sit, an locatio? Respondi: si ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem convenit, emtionem puto esse, non conductionem; toties enim conductio alicuius rei est, quoties materia, in qua aliquid praestatur, in eodem statu eiusdem manet; quoties vero et immutatur, et alienatur, emtio magis, quam locatio intelligi debet.

Not. 3.

Gaii insti. III. 145. *Vid.* 5113.
§. 3. *J. de locat. et cond. Vid.* 5112.
L. 1. §. 1-3. *D. de superficiebus. Vid.* 5143.

Not. 4.

L. 4. 12. *C. de fundis patrim. Vid.* 4747. 5120.

6340)—*L.* 10. *C. eod.* (*Arcad. et Honor.*) Fundos patrimoniales eos duntaxat, qui salvo canone iure privato nostra liberalitate concessi sunt, cum his patrimonialibus, qui in conditione propria constituti sunt, illustris autoritas tua iubeat exaequari, ita ut, relevato onere, quod imminet fatigatis, et translato in eos, qui integris viribus florent, adscriptio tributorum aequa lance dividatur. (399.)

§. 392.

Not. 1.

L. 34 §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 1108.
L. 6. *pr. D. eod. Vid.* 3488.

6341) — *L.* 34. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Liberum hominem, scientes emere non possumus; sed nec talis emtio aut stipulatio admittenda est: *quum servus erit*, quamvis dixerimus, futuras res emi posse; nec enim fas est eiusmodi casus exspectare.

Not. 2.

L. 8. *pr. D. eod. Vid.* 5878.

6342) — *L.* 39. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Verisimile est, eum, qui fructum olivae pendentis vendidisset, et stipulatus est decem pondo olei, quod natum esset, pretium constituisse ex eo, quod natum esset, usque ad decem pondo olei; idcirco solis quinque collectis, non amplius emtor petere potest, quam quinque pondo olei, quae collecta essent; et hoc a plerisque responsum est.

L. 78. §. 3. *D. de contr. emt. Vid.* 5973.

Not. 4.

L. 8. §. 1. *D. eod. Vid.* 597.
L. 11. *in f. D. de a. e. v. Vid.* 3775.

6343) — *L.* 10. *D. de hered. vel act. vendita.* (XVIII. 4.) (*Iavolen.*) Quodsi in venditione hereditatis id actum est, si quid iuris esset venditori, venire, nec postea quidquam praestitum iri, quamvis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen eo praestabitur. quia id actum esse manifestum est, ut, quemadmodum emolumentum negotiationis, ita et periculum ad emtorem pertineret.

6344) — *L.* 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Nam hoc modo admittitur, esse venditionem : *si qua sit hereditas, est tibi emta*, et quasi spes hereditatis; ipsum enim incertum rei veneat, ut in retibus.

Not. 5.

L. 8. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 5878.

6345)—*L.* 12. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Celsus.*) Si iactum retis emero, et iactare rete piscator noluit, incertum eius rei aestimandum est. Si quod extraxit piscium, reddere mihi noluit, id aestimari debet, quod extraxit.

6346) — *L.* 12. *D. de her. vel act. vend.* (XVIII. 4.) (*Gaius.*) Hoc autem sic intelligendum est, nisi sciens, ad se non pertinere, ita vendiderit; nam tunc ex dolo tenebitur.

Not. 6 et 7.

L. 8. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 5878.

6347) — *L.* 7. *D. de her. vel act. vend.* (XVIII. 4.) (*Paulus.*) Cum hereditatem aliquis vendidit, esse debet hereditas, ut sit emtio; nec enim alea emitur. ut in venatione et similibus, sed res; quae si non est, non contrahitur emtio, et ideo pretium condicetur.

6348) — *L.* 8. *D. eod.* (*Iavolen.*) Quodsi nulla hereditas ad venditorem pertinuit, quantum emtori praestare debeat, ita distingui oportebit, ut, si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa aestimetur; si nulla est, de qua actum videatur, pretium duntaxat, et si quid in eam rem impensum est, emtor a venditore consequatur. (IX. *Paulus.* Et si quid emtoris interest.)

Not. 8.

L. ult. §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 4744.

Not. 9.

6349)—*L.* 62. §. 2. *D. eod.* (*Modestin.*) Res in aversione emta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emtoris pertinebit, etiamsi res assignata non sit.

6350) — *L.* 4. §. 1. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Ulp.*) Si aversione vinum venit, custodia tantum praestanda est. Ex hoc apparet, si non ita vinum venit, ut degustaretur, neque acorem, neque mucorem venditorem praestare debere, sed omne periculum ad emtorem pertinere. Difficile autem est, ut quisquam sic emat, ut ne degustet; quare si dies degustationis adiectus non erit, quandoque degustare emtor poterit, et quoad degustaverit, periculum acoris et mucoris ad venditorem pertinebit; dies enim degustationi praestitutus meliorem conditionem emtoris facit.

Not. 10.

L. 28. *D. de contr. emt. Vid.* 1110.

Not. 12.

L. 34. §. 3. *D. eod. Vid.* 5591.
L. 57. *in f. D. eod. Vid.* 886.

Not. 13.

L. 34. §. 3. *in f. D. eod. Vid.* 5591.
L. 30. §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 5678.

Not. 15.

L. 16. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 888.

Not. 16.

L. 34. §. 4. *D. eod. Vid.* 5553.

§. 393.

Not. 1.

6351)—§. 2. *J. de emt. et vend.* (III. 23.) (*Gaii instit.* III. 141.) Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in ceteris rebus an pretium esse possit, veluti an homo, an fundus aut toga alterius rei pretium esse possit? valde quaerebatur. Sabinus et Cassius [*] etiam in alia re putant posse pretium consistere. Unde illud est, quod vulgo dicebatur : permutatione rerum emtionem et venditionem contrahi, eamque speciem emtionis et venditionis vetustissimam esse; argumentoque utebantur graeco poeta Homero, qui aliqua parte exercitum Achivorum vinum sibi comparasse ait permutatis quibusdam rebus, his verbis :

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι. [**]

Diversae scholae auctores contra sentiebant, aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emtionem et venditionem; alioquin non posse rem expediri, permutatis rebus, quae videatur res venisse, et quae pretii nomine data esse; [***] nam utramque videri et venisse et pretii nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicentis, permutationem propriam esse speciem contractus a venditione separatam, merito praevaluit, quum et ipsa aliis Homericis versibus adiuvatur, et validioribus rationibus argumentatur. Quod et anteriores divi principes admiserunt, et in nostris Digestis latius significatur.

L. 1. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 3632.

6352)—*L.* 1. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed an sine nummis venditio dici hodieque possit? dubitatur, veluti si ego togam dedi. ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius, esse emtionem et venditionem, putant; Nerva et Proculus, permutationem, non emtionem hoc esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Graecorum

[*] *Gaii instit.* Nostri praeceptores.

[**] Hinc quidem vinum emebant comati Achivi, alii quidem aere, alii autem splendido ferro, alii vero pellibus, alii autem ipsis vaccis, alii autem mancipiis.

[***] *Gaii instit.* : sed rursus utramque videri et venisse et pretii nomine datam esse, absurdum videri. Sed ait Caelius Sabinus, si rem *a te* venalem habente, veluti fundum, acceperim, et pretii nomine hominem forte dederim, fundum quidem videri venisse, hominem autem pretii nomine datum esse *ut fundus* acciperetur.

aere, ferro hominibusque vinum emere refert illis versibus:

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Sed hi versus permutationem significare videntur, non emtionem, sicut illi:

Ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
Ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν [*].

Magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod alias idem poeta dicit:

Τήν ποτε Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσι,
Πρωθήβην ἔτ' ἐοῦσαν, ἐεικοσάβοια δ' ἔδωκεν [**].

Sed verior est Nervae et Proculi sententia. Nam ut aliud est vendere, aliud emere, alius emtor, alius venditor, sic aliud est praetium, aliud merx; quod in permutatione discerni non potest, uter emtor, uter venditor sit.

6353)—*L. 9. C. de resc. vend.* (IV. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) Pretii causa non pecunia numerata, sed pro ea pecoribus in solutum consentienti datis, contractus non constituitur irritus.

6354) — *L. 4. C. de evictionib.* (VIII. 45.) (*Antonin.*) Si praedium tibi pro soluto datum est, quod aliis creditoribus fuerat obligatum, causa pignoris mutata non est. Igitur si hoc iure fuerit evictum, utilis tibi actio contra debitorem competit. Nam huiusmodi contractus vicem venditionis obtinet. (212.)

Not. 3.

6355) — *L. 6. §. 1. 2. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Pompon.*) — §. 1. Si vendidi tibi insulam certa pecunia, et ut aliam insulam meam reficeres, agam ex vendito, ut reficias; si autem hoc solum ut reficeres eam, convenisset, non intelligitur emtio et venditio facta, ut et Neratius scripsit. — §. 2. Sed si aream tibi vendidi certo pretio, et tradidi ita, ut insula aedificata partem dimidiam mihi retradas, verum est, et ut aedifices, agere me posse ex vendito, et ut aedificatam mihi retradas; quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te superesset, ex vendito me habere actionem constat.

6356) — *L. 79. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Iavol.*) Fundi partem dimidiam ea lege vendidisti, ut emtor alteram partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. Labeo et Trebatius negant, posse ex vendito agi, ut id, quod convenerit, fiat. Ego contra puto, si modo ideo vilius fundum vendidisti, ut haec tibi conductio praestaretur; nam hoc ipsum pretium fundi videretur, quod eo pacto venditus fuerit; eoque iure utimur.

Not. 4.

6357) — *L. 36. D. eod.* (*Ulp.*) Cum in venditione quis pretium rei ponit, donationis causa non exacturus, non videtur vendere.

L. 3. et 9. C. eod. Vid. 998.
L. 46. D. loc. cond. Vid. 998.
L. 38. D. de contr. emt. Vid. 999.

[*] Tum vero Glauco Saturnius mentem ademit Iupiter, qui cum Tydide Diomede arma permutavit.

[**] Eam Laertes emerat ex bonis suis impubem adhuc, pro pretio viginti boum

Not. 5.

6358)—*L. 35. §. 1. D. eod.* (*Gaius.*) Illud constat, imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit: *quanti velis, quanti aequum putaveris, quanti aestimaveris, habebis emtum.*

6359)—*L. 13. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) In vendentis vel ementis voluntatem collata conditione comparandi, quia non adstringit necessitate contrahentes, obligatio nulla est; idcirco dominus invitus ex huiusmodi conventione rem propriam, vel quilibet alius, distrahere non compellitur.

Not. 6.

L. 7. §. 1. D. eod. Vid. 6360.
L. ult. D. de cond. c. d. c. n. s. Vid. 5721.

Not. 7.

6360) — *L. 7. §. 1. 2. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) — §. 1. Huius modi emtio: *quanti tu eum emisti*, vel, *quantum pretii in arca habeo*, valet; nec enim incertum est pretium in tam evidenti venditione; magis enim ignoratur quanti emtus sit, quam in rei veritate incertum est. — §. 2. Si quis ita emerit: *est mihi fundus emtus centum, et quanto pluris eum vendidero*, valet venditio, et statim impletur; habet enim certum pretium, centum, augebitur autem pretium, si pluris emtor fundum vendiderit.

6361) — *L. 37. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis fundum iure hereditario sibi delatum ita vendidisset: *erit tibi emtus tanti, quanti a testatore emtus est*, mox inveniatur non emtus, sed donatus testatori, videtur quasi sine pretio facta venditio, ideoque similis erit sub conditione factae venditioni, quae nulla est, si conditio defecerit.

Not. 8.

§. 1. J. de emt. et vend. Vid. 3635.
L. ult. C. de contr. emt. Vid. 5893.

§. 394.

Not. 1.

6362)—*L. 62. pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Modest.*) Qui officii causa in provincia agit vel militat, praedia comparare in eadem provincia non potest, praeterquam si paterna eius a fisco distrahantur.

6363) — *L. 6. in f. D. de offic. Procons.* (I. 16.) (*Ulp.*)..... Et quod mandatis continetur, ne donum vel munus ipse Proconsul, vel qui in aliquo officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus quotidiani causa, ad xeniola non pertinet, sed ad ea, quae edulium excedant usum.....

L. 9. pr. D. de re milit. Vid. 3277.

Not. 2.

6364) — *L. 46. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Marcian.*) Non licet ex officio, quod administrat quis, emere quid vel per se, vel per aliam personam; alioquin non tantum rem amittit, sed et in quadruplum convenitur secundum constitutionem Severi et Antonini; et hoc ad Procuratorem quoque Caesaris pertinet. Sed hoc ita se habet, nisi specialiter quibusdam hoc concessum sit.

L. 34. §. 7. D. eod. Vid. 501.

6365)—*L. 5. §. 2-6. D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Ulp.*) — §. 2. Item ipse tutor et emtoris et ven-

ditoris officio fungi non potest. Sed enim si contutorem habeat, cuius auctoritas sufficit, procul dubio emere potest; sed si mala fide emtio intercesserit, nullius erit momenti, ideoque nec usucapere poterit. Sane si suae aetatis factus comprobaverit emtionem, contractus valet. — §. 3. Sed et si per interpositam personam rem pupilli emerit, in ea causa est, ut emtio nullius momenti sit, quia non bona fide videtur rem gessisse; et ita est rescriptum a divo Severo et Antonino. — §. 4. Sane si ipse quidem emit palam, dedit autem nomen non mala fide, sed simpliciter, ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi, valet emtio; quodsi callide, idem erit, ac si per interpositam personam emisset. — §. 5. Sed et si creditor pupilli distrahat, aeque emere bona fide poterit. — §. 6. Si filius tutoris vel quae alia persona iuri eius subiecta emerit, idem erit, atque si ipse emisset.

6366) — *L. 6. D. auct. tut.* (XXI. 8.) (*Pompon.*) Tutores, quibus administratio decreta non est, tanquam extraneos recte a pupillo emere placet.

6367) — *L. 5. C. de contr. emt.* (IV. 28.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum ipse tutor nihil ex bonis pupilli, quae distrahi possunt, comparare palam et bona fide prohibetur, multo magis uxor eius hoc facere potest.

NOT. 3.

6368) — *L. 3. D. de extraord. cognit.* (L. 13.) (*Ulp.*) Si medicus, cui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat, periculum amittendorum eorum per adversa medicamenta inferendo, compulit, ut ei possessiones suas contra fidem bonam aeger venderet, incivile factum Praeses provinciae coërceat, remque restitui iubeat.

6369) — *L. 9. C. de professorib. et med.* (X. 52.) (*Valentin., Valens et Gratian.*) Archiatri, scientes annonaria sibi commoda a populi commodis ministrari, honeste obsequi tenuioribus malint, quam turpiter servire divitibus. Quos etiam ea patimur accipere, quae sani offerunt pro obsequiis, non ea, quae periclitantes pro salute promittunt. (370.)

NOT. 4.

6370) — *L. 3. C. de commerciis et mercator.* (IV. 63.) (*Honor. et Theod.*) Nobiliores natalibus, et honorum luce conspicuos, et patrimonio ditiores perniciosum urbibus mercimonium exercere prohibemus, ut inter plebeios et negotiatores facilius sit emendi vendendique commercium.

6371) — *L. un. C. negotiatores ne militent.* (XII. 35.) (*Iustinian.*) Eos, qui vel in hac alma urbe, vel in provinciis cuidam ergasterio praesunt, militare de cetero prohibemus, exceptis argenti distractoribus, qui in hac alma urbe negotiantur. Hos enim, utpote utiles omnibus contractibus, armata quidem militia penitus abstinere sancimus, aliam vero quamcumque sine metu praesentis sanctionis posse sibi acquirere. Si qui vero negotiatores, quos omni militia prohibuimus, iam militarunt, eis licentiam damus negotiationem quidem relinquere, militiam vero retinere, scientibus, quod, si postea negotiantes appareant, militia privabuntur. Quod et in argenti distractoribus huius almae urbis, si armatam militiam iam sortiti sunt, tenere volumus, ut relicta negotiatione liceat eis in eadem militia durare. Negotiantes etenim post hanc sanctionem huiusmodi militia privabuntur; illis, qui ad armorum exstructionem suam professionem contulerint, minime prohibendis ad competentem suae professionis venire militiam, et huiusmodi negotiationem nihilominus retinere.

NOT. 5.

L. 14. §. 1. D. quemad. servit. amitt. Vid. 4241. *L. 7. pr. L. 12. pr. D. de relig. Vid.* 3323. 4240. *§. ult. J. de donat. Vid.* 4405.

§. 395.

NOT. 1.

L. 1. §. 2. L. 2. §. 1. D. de contr. emt. Vid. 6336. 6337.

6372) — *L. 9. C. si quis alteri vel sibi.* (IV. 50.) (*Dioclet. et Maximian.*) Nihil prohibet, altero pecuniam numerante, in alium vel utriusque contrahentis consensu, vel certe venditore tantummodo volente dominium transferri. Eo etiam manifeste constituto, ut inter absentes per medium personam, veluti per nuntium, vel per epistolam, talis contractus perfici possit.

NOT. 2.

6373) — *L. 12. in f. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Scaev.*) Quidam ex parte dimidia heres institutus, universa praedia vendidit, et coheredes pretium acceperunt; evictis bis, quaero: an coheredes ex emto actione teneantur? Respondi: si coheredes praesentes adfuerunt, nec dissenserunt, videri unumquemque partem suam vendidisse.

NOT. 3.

L. 2. §. 8. D. pro emt. Vid. 4530.

6374) — *L. 2. §. 9. D. eod.* (*Paulus.*) Procuratorem quoque, qui ex auctione, quam mandatu domini fecit, emerit, plerique putant utilitatis causa pro emtore usucapturum. Idem potest dici, et si negotia domini gerens ignorantis emerit, propter eandem utilitatem.

NOT. 4.

6375) — *L. 2. C. de exsecut. rei iud.* (VII. 53.) (*Sever. et Antonin.*) Si causam iudicati non novasti, rem iudicatam Praeses provinciae etiam pignoribus captis ac distractis ad emolumentum perduci iubebit. Quodsi novata causa est, ex stipulatu tibi actio competit, et iudice accepto secundum iuris formam experire.

L. 3. C. eod. Vid. 2209.

NOT. 5.

6376) — *L. 1. C. de fide et iure hastae fiscalis.* (X. 3.) (*Antonin.*) Quod in libellum contulisti, procuratori meo, ad cuius officium desiderium tuum pertinet, allega. Cui si probaveris, non auctore procuratore, vel eo, cui vendendi fuit facultas, neque habitis hastis, neque omni ordine peracto venditas res esse, et id, quod ex causa iudicati debes, exsolveris, rescissa venditione mala fide facta easdem res recipies cum fructibus, quos ad emtorem mala fide pervenisse vel pervenire debere constiterit. (213.)

6377) — *L. 2. C. eod.* (*Gordian.*) Duplex ratio desiderium tuum iuvat, et quod praetermissa

bastarum solennitate possessiones tuas ex officio distractas suggeris. et quod pretii vilitate ob exiguum debitum gratiosam emtionem in fraudem tuam inutilitatemque rationum mearum adversarium commentum fuisse dicis. Qua propter illicita ista redargue, tam indemnitati fisci consulturus, quam tuae securitati operam laturus. (239.)

L. 6. C. eod. Vid. 3275.

Not. 6.

L. 3. C. de rend. reb. civil. Vid. 3181.

6378) — *L. 3. C. de locat. praedior. civil.* (XI. 70.) (*Honor. et Theod.*) Loca omnia fundive reipublicae propositis prius licenter edictis, dehinc ubi in eum canonis modum contendentium augmenta succreverint, ut extendi ultra aut superari alterius oblatione non possint, perpetuariis conductoribus locentur.

Not. 7.

L. 6. C. de remiss. pign. Vid. 1045.

Not. 8.

L. 4. C. de fide et iure hastae fisc. Vid 3264.

L. ult. D. de iure fisci. Vid. 3280.

L. 1. C. de vend. reb. civ. Vid. 3196.

§. 396.

Not. 1.

6379) — *L. 7. C. de actionibus emti et venditi.* (IV. 49.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si servos distraxisti, ac pretium de peculio eorum, quod ad te pertinebat, nesciens unde solveretur accepisti, consequens est, integram te habere actionem pretii, quum proprii venditoris nummi soluti non praestent emtori liberationem.

Pr. J. de emt. et vend. Vid. 5064.

Not. 2.

L. 1. pr. D. de actionibus emti venditi. Vid. 5989.

6380) — *L. 11. D. eod.* (*Ulp.*) Ex emti actione is, qui emit, utitur *rel. Vid.* 1152. 4702. *etc.*

6381) — *L. 13. §. 19. D. eod.* (*Ulp.*) Ex vendito actio venditori competit ad ea consequenda, quae ei ab emtore praestari oportet.

Not. 3.

L. 13. §. 20. 21. D. eod. Vid. 3891.

L. 5. C. de a. e. v. Vid. 3892.

L. 18. §. 1. L. 7. D. de usuris. Vid. 6111. 3906.

6382) — *Vat. fragm. 2. P.* [*] *lib. III. R.* Usurae venditori post traditam possessionem arbitrio iudicis praestantur; ante traditam autem possessionem emtori quoque fructus rei vice mutua praeberi necesse est: in neutro mora considerabitur.

Not. 4.

§. 41. J. de rer. div. Vid. 4202.

6383) — *L. 19. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) Quod vendidi et tradidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emtori sine ulla satisfactione.

Not. 5.

6384) — *L. 13. §. 22. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Praeterea ex vendito agendo consequetur etiam sumtus, qui facti sunt in re distracta, utputa si quid in aedificia distracta erogatum est; scribit enim Labeo et Trebatius: esse ex vendito hoc nomine actionem. Idem, et si in aegri servi curationem impensum est ante traditionem, aut si quid in disciplinas, in quas verisimile erat etiam emtorem velle impendi. Hoc amplius Labeo ait: et si quid in funus mortui servi impensum sit, ex vendito consequi oportere, si modo sine culpa venditoris mortem obierit.

6385) — *L. 16. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Post perfectam venditionem fetus quidem pecorum emtori, venditori vero sumtus, si quos bona fide fecerit, restitui debere, notissimum est.

Not. 6.

L. 11. §. 2. D. L. 2. §. 1. L. 21. §. 3. D. eod. Vid. 4702. 4054. 5093.

Not. 7.

6386) — *L. 67. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) Alienatio cum fit, cum sua causa dominium ad alium transferimus, quae esset futura, si apud nos ea res mansisset. Idque toto iure civili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

L. 47. 48. 49. D. eod. Vid. 3680. 3782. 3783.

L. 17. pr. §. 2. sqq. D. de a. e. v. Vid. 3785. 3806. 3787.

6387) — *L. 48. D. eod.* (*Scaev.*) Titius heres Sempronii fundum Septicio vendidit ita: *Fundus Sempronianus, et quidquid Sempronii iuris fuit, erit tibi emtus tot nummis*, vacuamque possessionem tradidit, neque fines eius demonstravit. Quaeritur: an emti iudicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid iuris defunctus habuerit, et fines ostendere? Respondi: id ex ea scriptura praestandum, quod sensisse intelliguntur; quod si non appareat, debere venditorem et instrumenta fundi, et fines ostendere; hoc enim contractui bonae fidei consonans esse.

6388) — *L. 52. pr. D. eod.* (*Scaev.*) Creditor fundum sibi obligatum, cuius chirographa tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat, vendidit Maevio ea lege, ut, si quid tributorum nomine debitum esset, emtor solveret; idem fundus ob causam eorum tributorum, quae iam soluta erant, a conductore saltus, in quo idem fundus est, venit, eumque idem Maevius emit, et pretium solvit. Quaesitum est: an emti iudicio vel aliqua actione emtor a venditore consequi possit, ut solutionum suprascriptarum chirographa ei dentur? Respondit: posse emtorem emti iudicio consequi, ut instrumenta, de quibus quaereretur, exhibeantur.

Not. 8.

L. 7. pr. D. de per. et comm. rei vend. Vid. 3948.

[*] Scil. Papinianus.

6389) — *L.* 13. §. 10. 13. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) — §. 10. Si fructibus iam maturis ager distractus sit, etiam fructus emtori cedere, nisi aliud convenit, exploratum est. — §. 13. Item si quid ex operis servorum vel vecturis iumentorum vel navium quaesitum est, emtori praestabitur; sed et si quid peculio eorum accessit; non tamen, si quid ex re venditoris.

6390) — *L.* 13. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Fructus post perfectum iure contractum emtoris spectare personam convenit, ad quem et functionum gravamen pertinet. Venditor quoque pretium tantum, ac si mora intercessisse probetur, usuras officio iudicis exigere potest.

L. 16. *C. eod. Vid.* 6385.

6391) — *L.* 13. §. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si quid praeterea rei venditae nocitum est, actio emtori praestanda est, damni forte infecti, vel aquae pluviae arcendae, vel Aquiliae, vel interdicti quod vi aut clam.

Not. 9.

6392) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Ratio possessionis, quae a venditore fieri debeat, talis est, ut, si quis eam possessionem iure avocaverit, tradita possessio non intelligatur.

L. 11. §. 2. *L.* 30. §. 1. *D. eod. Vid.* 4702. 5678.

L. 23. §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 5470.

Not. 10.

L. 5. §. 2. *D. commodati. Vid.* 5847.

Not. 11.

L. 35. §. 4. *D de contr. emt. Vid.* 4642.

L. 31. *pr. D. de a. e. v. Vid.* 5833.

6393)—§. 3. *J. de emt. et vend.* (III. 23.) Cum autem emtio et venditio contracta sit, quod effici diximus, simulatque de pretio convenerit, quum sine scriptura res agitur, periculum rei venditae statim ad emtorem pertinet, tametsi adhuc ea res emtori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis laesus fuerit, aut aedes totae vel aliqua ex parte incendio consumtae fuerint, aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus sit, sive etiam inundatione aquae aut arboribus turbine deiectis longe minor aut deterior esse coeperit, emtoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere. Quidquid enim sine dolo et culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed et si post emtionem fundo aliquid per alluvionem accessit, ad emtoris commodum pertinet. Nam et commodum eius esse debet, cuius periculum est.

§. 397.

Not. 2.

L. 8. *pr. D. de periculo et commodo rei venditae. Vid.* 5951.

§. 3. *J. de emt. et vend. Vid.* 6393.

6394) — *L.* 1. *pr. D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Ulp.*) Si vinum venditum acuerit, vel quid aliud vitii sustinuerit, emtoris erit damnum, quemadmodum si vinum esset effusum vel vasis contusis, vel qua alia ex causa. Sed si venditor se periculo subiecit, in id tempus periculum sustinebit, quoad se subiecit; quodsi non designavit tempus, eatenus periculum sustinere debet, quoad degustetur vinum, videlicet quasi tunc plenissime veneat, quum fuerit degustatum. Aut igitur convenit, quoad periculum vini sustineat, et eatenus sustinebit, aut non convenit, et usque ad degustationem sustinebit. Sed si nondum sint degustata, signata tamen ab emtore vasa vel dolia, consequenter dicemus, adhuc periculum esse venditoris, nihil si aliud convenit.

6395) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis vina vendiderit, et intra diem certum degustanda dixerit, deinde per venditorem steterit, quo minus degustarentur, utrum praeteritum duntaxat periculum acoris et mucoris venditor praestare debeat, an vero etiam die praeterito, ut, si forte corrupta sint postea, quam dies degustandi praeteriit, periculum ad venditorem pertineat? an vero magis emtio sit soluta, quasi sub conditione venierint, hoc est si ante diem illum fuissent degustata? Et interest, quid actum sit; ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici, emtionem manere, periculum autem ad venditorem respicere etiam ultra diem degustando praefinitum, quia per ipsum factum est.

L. 4. §. 1. *D. eod. Vid.* 6350.

6396)—*L.* 4. *C. de peric. et comm. rei. vend.* (IV. 48.) (*Gordian.*) Cum inter emtorem et venditorem, contractu sine scriptis inito, de pretio convenit, moraque venditoris in traditione non intercessit, periculo emtoris rem distractam esse, in dubium non venit. (239.)

6397) —*L.* 6. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Mortis casus ancillae distractae etiam ante traditionem sine mora venditoris dilatam non ad venditorem, sed ad emtorem pertinet, et hac non ex praeterito vitio rebus humanis exemta, solutionem pretii emtor non recte recusat.

L. 34. §. 6. *D. de contr. emt. Vid.* 5897.

L. 33. *D. loc. cond. Vid.* 5941.

6398) — *L.* 12-14. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) XII. (*Paulus*) Lectos emtos Aedilis, quum in via publica positi essent, concidit; si traditi essent emtori, aut per eum stetisset, quo minus traderentur, emtoris periculum esse placet.

XIII. (*Iulian.*) Eumque cum Aedili, si id non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliae, aut certe cum venditore ex emto agendum esse, ut is actiones suas, quas cum Aedile habuisset, ei praestaret.

XIV. (*Paulus.*) Quodsi neque traditi essent, neque emtor in mora fuisset, quo minus traderentur, venditoris periculum erit.—§. 1. Materia emta si furto perisset, postquam tradita esset, emtoris esse periculum, respondit; si minus, venditoris; videri autem trabes traditas, quas emtor signasset.

L. 14. *pr. D. de furtis. Vid.* 5971.

L. 31. *pr. D. de a. e. v. Vid.* 5833.

L. 8. *pr. L.* 10. *pr. D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 1240. 1156.

L. 7. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 5602.

6399) — *L.* 5. *C. de per. et comm. rei vend.* (VIII. 48.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum speciem venditam per violentiam ignis absumtam dicas, si venditionem nulla conditio suspenderat, amissae rei periculum te non adstringit.

Not. 3.

6400) — *L.* 35. §. 5. 7. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Gaius.*)—§. 5. In his, quae pondere,

numero mensurave constaot, veluti frumento, vino, oleo, argento, modo ea servantur, quae in ceteris, ut simul atque de pretio convenerit, videatur perfecta venditio; modo ut, etiamsi de pretio convenerit, oon tamen alitervideatur perfecta venditio, quam si admensa, appensa anoumeratave sint; nam si omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcunque esset, non pretio venierit, idem iuris est, quod in ceteris rebus. Quodsi vioum ita veoierit, ut in singulas amphoras, item oleum, ut io singulas metretas, item frumentum, ut in singulos modios, item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur, quaeritur, quando videatur emtio perfici? Quod similiter scilicet quaeritur et de his, quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emtionem existimant, quum annumerata, admensa appensave sint, quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, ut in singulas metretas, aut io singulos modios, quos quasve admensus eris, aut in singulas libras, quas appenderis, aut in singula corpora, quae anoumeraveris. — §. 7. *Vid.* 5957.

6401) — *L.* 1. §. 1. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Ulp.*) Sed et custodiam ad diem mensurae venditor praestare debet; priusquam enim admetiatur vioum, prope quasi noodum venit; post mensuram factam veoditoris desinit esse periculum. Sed et ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram veoditit, sed forte amphoras, vel etiam singula dolia.

6402) — *L.* 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Si per emtorem steterit, quo minus ad diem vinum tolleret, postea, nisi quod dolo malo venditoris interceptum est, non debet ab eo praestari; si verbi gratia amphorae centum ex eo vino, quod in cella esset, venierint, si admensum est, donec admetiatur, omne periculum venditoris est, nisi id per emtorem fiat.

6403) — *L.* 2. *C. eod.* (*Alexand.*) Cum convenit, ut singulae amphorae vini certo pretio veneant, antequam tradantur, imperfecta etiam tune venditione, periculum vini mutati emtoris, qui moram meosurae facieodae ooo interposuit, non fuit. Quum autem universum, quod in horreis erat positum, venisse sine mensura, et claves emtoribus traditas alleges, post perfectam venditiooem quod vino mutato damnum accidit ad emtorem pertinet. Haec omnia locum habent non solum si vinum, sed etiam si oleum, vel frumentum, vel his similia venierint, et ea aut deteriorata, aut peoitus corrupta fuerint.

6404) — *L.* 2. *D. eod.* (*Gaius.*) Hoc ita verum est, si his est venditor, cui sine nova vindemia noo sint ista vasa necessaria; si vero mercator est, qui emere vina et vendere solet, is dies spectandus est, quo ex commodo veoditoris tolli possint. — §. 1. Custodiam autem ante admetiendi diem qualem praestare venditorem oporteat, utrum plenam, ut et diligentiam praestet, an vero dolum duntaxat? videamus. Et puto eam diligentiam venditorem exhibere debere, ut fatale damnum vel vis magna sit excusata.

L. 3. *D. eod. Vid.* 5830.

Not. 4.

L. 34. §. 2. *D. de contr. emt. Vid* 6341.

Not. 5.

6405) — *L.* 10. §. 1. *D. de per. et comm. rei vend.* (XVIII. 6.) (*Ulpianus.*) Io libro septimo Digestorum Iuliani Scaevola notat: fundi nomioe emtor agere non potest, cum prius, quam mensura fieret, inundatione aquarum, aut chasmate, aliove quo casu pars fundi interierit.

6406) — *L.* 40. §. 2. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Qui agrum vendebat, dixit, fundi iugera decem et octo esse, et quod eius admensum esset, ad singula iugera certum pretium stipulatus erat; viginti inventa sunt; pro viginti deberi pecuniam, respondit.

Not. 6.

L. 1. *pr. D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 6394.

L. 4. *pr.* §. 1. *D. eod. Vid.* 6395. 6350.

Not. 8.

6407) — *L.* 34. §. 5. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Alia causa est degustandi, alia metiendi; gustus enim ad hoc proficit, ut iorprobare liceat; mensura vero non eo proficit, ut aut plus aut minus veneat, sed ut appareat, quantum ematur.

Not. 11.

L. 35. §. 5. *D. eod. Vid.* 6400.
L. 62. §. 2. *D. eod. Vid.* 6349.
L. 4. §. 1. *D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 6350.

Not. 12.

6408) — *L.* 13. §. 14. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si Titius fundum, in quo nonaginta iugera erant, vendiderit, et in lege emtionis dictum est, in fundo centum esse iugera, et ante, quam modus manifestetur, decem iugera alluvione accreveriot, placet mihi Neratii sententia existimantis, ut, si quidem sciens veodidit, ex emto actio competat adversus eum, quamvis decem iugera accreverint, quia dolo fecit, nec dolus purgatur; si vero ignorans vendidit, ex emto actio non competat.

Not. 13.

6409) — *L.* 2 *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si in emtione modus dictus est, et oon praestatur, ex emto est actio.

L. 4. §. 1. *D. eod. Vid.* 2420.

6410) — *L.* 69. §. 6. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Scaev.*) In fundo vendito cum modus proountiatus deest, sumitur portio ex pretio, quod totum colligendum est ex omnibus iugeribus dictis.

6411) — *L.* 6. *pr. D. de a. e v.* (XIX. 1.) (*Pompon.*) Tenetur ex emto veuditor, etiamsi ignoraverit, minorem fundi modum esse.

L. 38. *pr. D. eod. Vid.* 5567.

Not. 14.

L. 1. *pr. L.* 11. *D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 6394. 1782.

L. 4. 6. *C. eod. Vid.* 6396. 6397.

Not. 15.

L. 7. *pr. D. eod. Vid.* 3948.
L. 4. §. 1. *D. de usuris. Vid.* 3843.

Not. 16.

6412) — *L.* 12. *C. de act. emti vend.* (IV. 49.) (*Diocl. et Maximian.*) Sicut periculum vini

mutati, quod certum fuerat comparatum, ad emtorem, ita commodum aucti pretii pertinet. Utque hoc verum est, sic certae qualitatis ac mensurae distracto vino, fidem placitis servandam esse convenit. Quo non restituto, non pretii quantitatis, sed quanti interest emtoris competit actio....

Not. 17.

L. 13. §. 10. *D. de a. e. v. Vid.* 6389.
L. 38. §. 8. *D. de usuris. Vid.* 3847.
L. 13. 16. *C. d. a e. v. Vid.* 6390. 6385.

Not. 18.

L. 13. §. 12. *D. de a. e. v. Vid.* 6391.
L. 14. *pr. D. de furtis. Vid.* 5971.

6413) — *L.* 80. *pr. D. eod.* (*Papin.*) Si vendidero, neque tradidero servum, et is sine culpa mea surripiatur, magis est, ut mihi furti competat actio; et mea videtur interesse, quia dominium apud me fuit, vel quoniam ad praestandas actiones teneor.

Not. 20.

6414) — *L.* 13. §. 11. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Sin locatus ager fuit, pensiones utique ei cedent, qui locaverat. Idem et in praediis urbanis, nisi si quid nominatim convenisse proponatur.

§. 398.

Not. 1.

L. 1. §. 1. *D. de Aedil. ed. Vid.* 2246.

Not. 2.

6415) — *L.* 50. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Ulp.*) Si pignora veneant per apparitores Praetoris extra ordinem sententias exsequentes, nemo unquam dixit, dandam in eos actionem re evicta. Sed si dolo rem viliori pretio proiecerint, tunc de dolo actio datur adversus eos domino rei.

6416) — *L.* 67. *D. de procurator.* (III. 3.) (*Papinian.*) Procurator, qui pro evictione praediorum, quae vendidit, fidem suam adstrinxit, etsi negotia gerere desierit, obligationis tamen onere Praetoris auxilio non levabitur. Nam procurator, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat.

6417) — *L.* 66. §. 3. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Papin.*) Divisione inter coheredes facta, si procurator absentis interfuit, et dominus ratam habuit, evictis praediis in dominum actio dabitur, quae daretur in eum, qui negotium absentis gessit, ut quanti sua interest actor consequatur, scilicet ut melioris aut deterioris agri facti causa finem pretii, quo fuerat tempore divisionis aestimatus, deminuat vel excedat.

Not. 4.

L. 1. *pr. D. de Aedilitio edicto. Vid.* 3644.

6418) — *L.* 48. §. 6. *D. eod.* (*Pomp.*) Non solum de mancipiis, sed de omni animali hae actiones competunt, ita ut, etiam si usumfructum in homine emerim, competere debeant.

6419) — *L.* 49. *D. eod.* (*Ulp.*) Etiam in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est, veluti si pestilens fundus distractus sit; nam redhibendus erit. Et benignum est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem adversus emtorem cessare.

6420) — *L.* 4. *pr. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Ulp.*) Illud quaeritur: an is, qui mancipium vendidit, debeat fideiussorem ob evictionem dare, quem vulgo auctorem secundum vocant? Et est relatum, non debere, nisi hoc nominatim actum est.

L. 6. *D. eod. Vid.* 577.

Not. 5.

6421) — *L.* 11. §. 17. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si quis rem vendiderit, et ei accessurum quid dixerit, omnia quidem, quae diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sunt, ut tamen evictionis nomine non in duplum teneatur, sed in hoc tantum obligetur, ut emtori rem habere liceat, et non solum per se, sed per omnes.

6422) — *L.* 31. §. 25. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Quod emtioni accedit, partem esse venditionis, prudentibus visum est.

L. 8. *D. de evict. Vid.* 5992.

6423) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Evicta re vendita, ex emto erit agendum de eo, quod accessit, quemadmodum ea, quae emto fundo nominatim accesserunt, si evicta sint, simplum praestatur.

Not. 6.

6424) — *L.* 14, §. 1. *D. de h. v. a v.* (XVIII. 4.) (*Paulus.*) Si hereditas venierit, venditor res hereditarias tradere debet; quanta autem hereditas est, nihil interest,

(XV. *Gaius.* Nisi de substantia eius affirmaverit.)

L. 18. §. 2. *D. de Aedil. ed. Vid.* 874.

6425) — *L.* 33. *D. eod.* (*Ulp.*) Proinde Pomponius ait: iustam causam esse, ut, quod in venditione accessurum esse dictum est, tam integrum praestetur, quam illud praestari debuit, quod principaliter venit. Nam iure civili, ut integra sint, quae accessura dictum fuerit, ex emto actio est, (veluti si dolia accessura fundo dicta fuerint) sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum; nam si servus cum peculio venierit, ea mancipia, quae in peculio fuerint, sana esse, praestare venditor non debet, quia non dixit certum corpus accessurum, sed peculium tale praestare oportere; et quemadmodum certam quantitatem peculii praestare non debet, ita nec hoc. Eandem rationem facere, Pomponius ait, ut, etiam si hereditas, aut peculium servi venierit, locus edicto Aedilium non sit circa ea corpora, quae sunt in hereditate aut in peculio. Idem probat, et si fundus cum instrumento venierit, et in instrumento mancipia sint. Puto hanc sententiam veram, nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. — §. 1. Si vendita res redhibeatur, servus quoque, qui ei rei accessit, licet nullum in eo vitium sit, redhibetur.

6426) — *L.* 5. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Paulus.*) Servi venditor peculium accessurum dixit; si vicarius evictus sit, nihil praestaturum venditorem, Labeo ait, quia, sive non fuit in peculio, non accessit, sive fuit, iniuriam a iudice emtor passus est. Aliter, atque si nominatim servum accedere dixisset; tunc enim praestare deberet, in peculio eum esse.

6427) — *L.* 1. *C. de evict.* (VIII. 45.) (*Sever. et Antonin.*) Emtor hereditatis rem a possessoribus sumtu ac periculo suo persequi debet. Evictio quoque non praestatur in singulis rebus,

cum hereditatem iure venisse constet, nisi aliud nominatiminter contrahentes convenit. (200.)

Not. 7.

L. 12. *D. de h. v. a. v. Vid.* 6546.

Not. 8.

L. 11. *in f. L.* 12. *D. de h. v. a v. Vid.* 6544. 6546.

L. 11. *in f. D. de a. e. v. Vid.* 3775.

Not. 10.

L. 31. §. 20. *D. de Aedil. ed. Vid.* 294.

6428) — *L.* 37. *pr. D. de evict. et duplae stipulat.* (XXI. 2.) (*Ulp.*) Emtori duplam promitti a venditore oportet, nisi aliud convenit, non tamen ut satisdetur, nisi specialiter id actum proponatur, sed ut repromittatur.

Not. 11.

L. 56. *pr. D. eod. Vid.* 5029.

Not. 14.

L. 1. §. 1. *D. de rer. permut. Vid.* 5699.

6429) — *L.* 19. §. 5. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Deinde aiunt Aediles : *emtori, omnibusque, ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus.* Pollicentur emtori actionem, et successoribus eius, qui in universum ius succedunt. Emtorem accipere debemus eum, qui pretio emit; sed si quis permutaverit, dicendum est, utrumque emtoris et venditoris loco haberi, et utrumque posse ex hoc edicto experiri.

Not. 15.

L. 24. *pr. D. de pign. act. Vid.* 5364.
L. 4. *C. de evict. Vid.* 6354.

Not. 16.

6430) — *L.* 10. §. 2. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) In communi dividundo iudicio iusto pretio rem aestimare debebit iudex, et de evictione quoque cavendum erit.

L. 66. §. 3. *D. de evict. Vid.* 6417.

6431) — *L.* 1. *C. comm. utriusq. iud.* (III. 38.) (*Antonin.*) Divisionem praediorum vicem emtionis obtinere placuit. (211.)

Not. 18.

L. 1. §. 2. *L.* 9. *pr. L.* 16. §. 1. *D. de pign. act. Vid.* 5585. 5414. 5251.
L. 36. *D. eod. Vid.* 6334. 6335.

Not. 19.

L. 15. §. 1. *L.* 19. §. 1. *D. loc. cond. Vid.* 5474. 5940.

§. 399.

Not. 1.

6432) — *L.* 76. *D. de evictionibus et duplae stipulatione.* (XXI. 2.) (*Venul.*) Si alienam rem mihi tradideris, et eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem, id est actionem pro evictione, placet.

Not. 2.

6433) — *L.* 17. *C. de evictionibus.* (VIII. 45.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si, quum quaestio tibi super eo, quem comparaveras, moveretur, auctorem tuum certum fecisti, nec citra iudicis disceptationem eum, quem emeras, tradidisti, Praeses provinciae in damnis, quae te tolerasse meministi, medelam iuris adhibebit. (290.)

6434) — *L.* 56. §. 1. *D. de evict. et duplae stipulat.* (XXI. 2.) (*Paulus.*) Si cumpromisero, et contra me data fuerit sententia, nulla mihi actio de evictione danda est adversus venditorem; nulla enim necessitate cogente id feci.

6435) — *L.* 16. §. 2. *D. eod.* (*Pompon.*) Si servus, cuius nomine duplam stipulati sumus, evictus fuerit a nobis, an ob id, quod fugitivus vel non sanus fuerit, agere nihilo minus possimus? quaeritur. Proculus : videndum, ait, ne hic quoque intersit, utrum tum evictus sit, quum meus factus non esset, an tum, quum meus factus esset; in eo enim casu, quo meus factus esset, statim mea interesse, quanto ob id deterior sit, et quam actionem semel ex stipulatu habere coeperim, eam nec evictione, nec morte, nec manumissione, nec fuga servi, nec ulla simili causa amitti; at si in bonis meis factus non sit, nihil ob id, quod fugitivus sit, pauperiorem esse, utpote quum in bonis meis non sit. Quodsi sanum esse, errnnem non esse, stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad praesentem usum pertineret, tametsi in obscuro esset, utpote ignorantibus nobis, quamdiu eum habiturus essem, et an futurum esset, ut eum quisquam aut a me, aut ab eo, cui vendidissem, cuive similiter promisissem, evinceret; summam autem opinionis suae hanc esse, ut tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum servum fugitivum non esse.

Not. 3.

6436) — *L.* 21. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si servus venditus decesserit, antequam evincatur, stipulatio non committitur, quia nemo eum evincit, sed fatum humanae sortis; de dolo tamen poterit agi, si dolus intercesserit.

6437) — *L.* 26. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si quis tibi servum vendidit, postquam is rebus humanis exemtus est, quum evictionis periculum finitum sit, a te conveniri non potest.

6438) — *L.* 17. *C. de a. e. v.* (IV. 49.) (*Dioclet. et Maximian.*) Expulsos vos de fundo per violentiam a Nerone, quem habere ius in eo negatis, profitentes, nullam vobis adversus eum, ex cuius venditione fundum possidetis, actionem competere probatis. Igitur ad instar interdicti seu actionis permissae experiendum esse, perspicitis.

Not. 4.

6439) — *L.* 11. *pr. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Paulus.*) Lucius Titius praedia in Germania trans Rhenum emit, et partem pretii intulit; quum in residuam quantitatem heres emtoris conveniretur, quaestionem retulit, dicens, has possessiones ex praecepto principali partim distractas, partim veteranis in praemia assignatas. Quaero : an huius rei periculum ad venditorem pertinere possit? Paulus respondit : futuros casus evictionis post contractam emtionem ad venditorem non pertinere, et ideo secundum ea, quae proponerentur, pretium praediorum peti posse.

Not. 5.

6440) — *L.* 51. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si per im-

prudeotiam iudicis aut errorem emtor rei victus est, negamus auctoris damnum esse debere. Aut quid refert, sordibus iudicis, an stultitia res perierit? iniuria enim, quae fit emtori, auctorem non debet contingere.

6441)—*L.* 8. *C. de evict.* (VIII. 46.) (*Alexand.*) Emtor fundi. nisi auctori aut heredi eius denuntiaverit, evicio praedio neque ex stipuiatu, neque ex dupia, neque ex emto actionem contra venditorem vel fideiussorem eius habet. Sed et si iudicio emtor non adfuit, aut praesens per iniuriam ludicis victus est absente auctore vel fideiussore, regressum adversus eum oon babet. (222.)

6442) — *Vat. fragm.* — 8. Evictione c*itra* doium emtoris et iudicis iniuriam secuta, duplum ex emti iudicio secundum legem contractus praestabitur. — 10. Iniquam sententiam evictae rei periculum venditoris non spectare placuit, neque stipulationem auctoritatis committere.

Not. 6.

L. 11. *pr. in f. D. de evict. Vid.* 6439.

6443) — *L.* 27. *D. eod.* (*Pompon.*) Hoc iure utimur, ut, exceptiones ex persona emtoris obiectae si obstant, venditor ei non teoeatur. Si vero ad personam venditoris respicient, contra; certe nec ex emto, nec ex stipuiatione dupiae, nec simplae actio competit emtori, si exceptio ei ex facto ipsius opposita obstiterit.

6444)—*L.* 28. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si ex utriusque persona, et auctoris et emtoris, exceptiones obicientur, intererit, propter quam exceptionem iudex contra iudicaverit, et sic aut committetur aut noo committetur stipulatio.

Not. 7.

6445)—*L.* 21. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Inde Iulianus libro quadragesimo tertio eleganter definit: duplae stipulationem tunc committi, quoties res ita amittitur, ut eam emtori babere noo liceat propter ipsam evictionem.

6446) — *L.* 57. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Habere licere rem videtur emtori, et si is, qui emtorem in evictione rei vicerit, ante abiatam vel abductam rem sine successore decesserit, ita ut neque ad fiscum hooa pervenire possint, neque privatim a creditoribus distrahi; tunc enim nulla competit emtori ex stipulatu actio, quia habere ei licet.

6447) — *L.* 66. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) In vendendo fundo quaedam, etiam si oon dicaotur, praestanda suot, veluti ne fundus evincatur aut ususfructus eius; quaedam ita demum, si dicta sint, veiuti viam, iter, actum, aquaeductum praestitum iri. Ideo et in servitutibus urbanorum praediorum. — §. 1. Si, quum servitus venditis praediis deberetur, nec commemoraverit venditor. sed sciens esse reticuerit, et ob id per igoorantiam rei emtor, non utendo per statutum tempus, eam servitutem amiserit, quidam recte putant, venditorem teneri ex emto ob doium. — §. 2. Quintus Mucius scribit: ruta caesa aedium fundive non sunt, nisi id scriptum est; oam ruta caesa ea sunt, quae neque aedium neque fundi sunt.

6448) — *L.* 15. §. 1. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Paulus.*) Si ususfructus evincatur, pro bonitate fructuum aestimatio facienda est. Sed et si servus evincatur, quanti minoris ob id praedium est, lis aestimanda est.

6449) — *L.* 46. *pr. D. eod.* (*Afric.*) Fundum, cuius ususfructus Attii erat, mihi vendidisti, nec dixisti, usumfructum Attii esse; hunc ego Maevio detracto usufructu tradidi. Attio capite minuto non ad me, sed ad proprietatem usumfructum redire ait; neque enim potuisse constitui usumfructum eo tempore, quo alienus esset; sed posse me venditorem te de evictione conveoire, quia aequum sit eandem causam meam esse, quae futura esset, si tunc ususfructus alienus non fuisset.

6450) — *L.* 49. *D. eod.* (*Gaius.*) Si ab emtore ususfructus petatur, perinde is venditori denontiare debet, atque is, a quo pars petitur.

6451) — *L.* 62. §. 2. *D. eod.* (*Celsus.*) Si fundum, in quo ususfructos Titii erat, qui ei relictus est quoad viveret, detracto usufructu ignoraoti mihi vendideris, donec Titius capite deminutus fuerit, et aget Titius, ius sibi esse utendi fruendi, competit mihi adversus te ex stipulatione de evictione actio; quippe si verum fuisset, quod mihi dixeras in veoditione, recte negarem, Titio ius esse utendi fruendi.

6452) — *L.* 35. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Si quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi ius non esset, et interdicto de itinere actuque victus sit, ex emto habebit actionem. Licet eoim stipulatio de evictione non committatur, quia non est de iure servitutis in rem actione pronuntiatum, tamen dicendum est, ex eoito actionem competere.

6453)—*L.* 48. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Nerat.*) Cum fundus: *uti optimus maximusque est*, emtus est, et alicuius servitutis evictae nomine aliquid emtor a venditore consecutus est, deiode totus fundus eviocitur, ob eam evictionem id praestari debet, quod ex duplo reliquum est. Nam si aliud observabimus, servitutibus aliquibus, et mox proprietate evicta, amplius duplo emtor. quam quanti emit, coosequeretur.

L. 66. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 6447.

6454) — *L.* 61. *D. de Aedil. edict.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Quoties de servitute agitur, victus tantum debet praestare, quanti minoris emisset emtor, si scisset hanc servitutem impositam.

6455)—*L.* 69. §. 5. *D. de evictione.* (XXI. 2.) (*Scaev.*) Sed et si quis in venditione statuliberum perfusorie dixerit, conditiooem autem libertatis celaverit, emti iudicio tenebitur, si id nescierit emtor; hic eoim exprimitur, eum, qui dixerit statuliberum, et nullam conditionem pronuntiaverit, evictionis quidem nomine non teneri, si conditione impleta servus ad libertatem pervenerit, sed emti iudicio teneri, si modo conditionem, quam sciebat propositam esse, celavit. Sic et qui fuodum tradit, et quum sciat, certam servitutem deberi, perfusorie dixerit: *itinera, actus, quibus sunt, ut ita sint*, recte recipit, et evictioois quidem nomine se liberat, sed quia decepit emtorem, emti iudicio tenetur.

Not. 8.

6456) — *L.* 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sive tota res evincatur, sive pars, habet regressum emtor in veoditorem; sed cum pars evincitur, si quidem pro indiviso evincatur, regressum habet pro quantitate evictae partis. Quodsi certus locus sit evictus, non pro indiviso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus; qoid enim, si, quod fuit in agro pretiosissimum, hoc evictum est, aut quod

fuit in agro vilissimum? Aestimabitur loci qualitas, et sic erit regressus.

6457) — *L.* 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Bonitatis aestimationem faciendam, cum pars evincitur, Proculus recte putabat, quae fuisset venditionis tempore, non quum evinceretur res.

6458) — *L.* 39. §. 2. *D. eod.* (*Iulian.*) Si a me bessem fundi emeris, a Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi a te quis petierit, si quidem ex besse, quem a me acceperas, semis petitus fuerit, Titius non tenebitur; si vero triens, quem Titius tibi tradiderat, et sextans ex besse, quem a me acceperas, petitus fuerit, Titius quidem pro triente, ego pro sextante evictionem tibi praestabimus.

6459) — *L.* 45. *D. eod.* (*Alfenus.*) Qui fundum tradiderat iugerum centum, fines multo ampliores emtori demonstraverat. Si quid ex his finibus evinceretur, pro bonitate eius emtori praestandum ait, quamvis id, quod reliqueretur, centum iugera haberet.

L. 49. *D. eod. Vid.* 6450.

6460) — *L.* 53. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si fundo tradito pars evincatur, si singula iugera venierint certo pretio, tunc non pro bonitate, sed quanti singula venierint, quae evicta fuerint, praestandum, etiam si ea, quae meliora fuerunt, evicta sint.

6461) — *L.* 64. §. 1-3. *D. eod.* (*Papin.*)—§. 1. Quodsi modo terrae integro, qui fuerat traditus, ducenta iugera per alluvionem accesserint, ac postea pro indiviso pars quinta totius evicta sit, perinde pars quinta praestabitur, ac si sola ducenta de illis mille iugeribus, quae tradita sunt, fuissent evicta, quia alluvionis periculum non praestat venditor.—§. 2. Quaesitum est: si mille iugeribus traditis perissent ducenta, mox alluvio per aliam partem fundi ducenta attulisset, ac postea pro indiviso quinta pars evicta esset, pro qua parte auctor teneretur? Dixi: consequens esse superioribus, ut neque pars quinta mille iugerum, neque quarta debeatur evictionis nomine, sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis residuis sola centum sexaginta fuissent evicta; nam reliqua quadraginta, quae universo fundo decesserunt, pro rata novae regionis esse intelligi. — §. 3. Ceterum cum pro diviso pars aliqua fundi evincitur, tametsi certus numerus iugerum traditus sit, tamen non pro modo, sed pro bonitate regionis praestatur evictio.

6462) — *L.* 36. *D. eod.* (*Paulus.*) Nave aut domo emta, singula caementa vel tabulae emtae non intelliguntur, ideoque nec evictionis nomine obligatur venditor, quasi evicta parte.

6463)—*L.* 42. *D. eod.* (*Paulus.*) Si praegnans ancilla vendita et tradita sit, evicto partu, venditor non potest de evictione conveniri, quia partus venditus non est.

6464) —*L.* 43. *D. eod.* (*Iulian.*) Vaccae emtor, si vitulus, qui post emtionem natus est, evincatur, agere ex duplae stipulatione non potest, quia nec ipsa, nec ususfructus evincitur. Nam quod dicimus, vituium fructum esse vaccae, non ius, sed corpus demonstramus, sicuti praediorum frumenta et vinum fructum recte dicimus, quum constet, eadem haec non recte usumfructum appellari.

6465) — *L.* 23. §. 1. *D. de usurp.* (XLI. 3.) (*Iavolen.*) Si autem columna evicta fuerit, puto te ex emto cum venditore recte acturum, et eo genere rem salvam habiturum.

Not. 10.

6466) — *L.* 27. *C. de evict.* (VIII. 45.) (*Diocl. et Maximian.*) Si fundum sciens alienum vel obligatum comparavit Athenocles, neque quidquam de evictione convenit, quod eo nomine dedit, contra iuris poscit rationem. Nam si ignorans, desiderio tuo iuris forma negantis hoc reddi refragatur.

L. 1. *C. si vendito pignore agatur. Vid.* 5379.

Not. 11.

6467) — *L.* 53. §. 1. *D. de evicti.* (XXI. 2.) (*Paulus.*) Si, quum possit emtor auctori denuntiare, non denuntiasset, idemque victus fuisset, quoniam parum instructus esset, hoc ipso videtur dolo fecisse, et ex stipulatu agere non potest.

L. 8. *C. eod. Vid.* 6441.

Not. 12.

6468) — *L.* 29. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Si duplae stipulator ex possessore petitor factus, et victus sit, quam rem, si possideret, retinere potuerit, petere autem utiliter non potuerit, vel ipso iure promissor duplae tutus erit, vel certe doli mali exceptione se tueri poterit, sed ita, si culpa vel sponte duplae stipulatoris possessio amissa fuerit.

6469) — *L.* 56. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Si, quum posset usucapere emtor, non ceperit, culpa sua hoc fecisse videtur; unde si evictus est servus, non tenetur venditor.

Not. 13.

L. 18. §. 1. *D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 1490.

6470) — *L.* 24. *C. de evict.* (VIII. 45.) (*Diocl. et Maximian.*) Si post perfectam venditionem, ante pretium numeratum, rei venumdatae mota fuerit quaestio, vel mancipia vendita proclament in libertatem, quum in ipso limine contractus immineat evictio, emtorem, si satis ei non offeratur, ad totius vel residui pretii solutionem non compelli, iuris auctoritate monstratur. Unde quum parte pretii numerata domus, quam emisti, tibi velut pignoris iure obligatae, ne ad emtionem accederes, denuntiatum ab aliquo proponas, iudex tibi quae ex emtione veniunt praestari providebit.

Not. 14 et 15.

L. 11. §. 18. *D. de a. e. v. Vid.* 3775.

Not. 16.

6471)—*L.* 67. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Papinian.*) Emtori post evictionem servi, quem dominus abduxit, venditor eundem servum post tempus offerendo, qui minus praestet, quod emtoris interest, non recte defenditur.

6472) — *L.* 15. *D. de doli mali et met. exc.* (XLIV. 4.) (*Scaev.*) Fideiussor evictionis nomine condemnatus id praedium, quod evictum est, et omnia praestare paratus est, quae iure emti continentur. Quaero: an agentem emtorem ex causa iudicati exceptione doli mali summovere potest? Respondit: exceptionem quidem opponi posse, iudicem autem aestimaturum, ut pro damnis emtori satisfiat.

§. 400.

Not. 1.

L. 53. §. 1. *D. de evict. Vid.* 6467.

L. 8. *C. eod. Vid.* 6441.

6473) — *L.* 9. *C. eod.* (*Alexand.*) Si controversia tibi possessionis, quam bona fide te emisse allegas, ab aliquo movetur, auctori heredive eius denuntia. Et si quidem obtinueris, habebis quod emisti. Sin autem evictum fuerit, a venditore successoreve eius consequeris quanti tua interest; in quo continetur etiam eorum persecutio, quae in rem emtam a te, ut melior fieret, erogata sunt. (222.)

6474) — *L.* 20. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si parentes vestri mancipia venumdederunt, et quaestio dominii mota est emtoribus, adesse ac defendere causam non prohibemini. Quodsi eis haec etiam evicta sunt, instauratio litis ex persona vestra, si appellationem non interposuistis, contra ius desideratur. Emti sane iudicio pro evictione si conveniri coeperitis, nec vobis negotium, ut defendatis, denuntiatum probetur, intelligitis, quatenus vosmetipsos tueri debeatis.

6475) — *L.* 23. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum successores etiam venditoris pro evictione teneri possint, si velut obligata sibi respublica Thessalonicensium pignoris instituat iure persequi, quae comparasti, auctoris heredibus quocunque gradu constitutis assistere negotio denuntia. Quod sive praesentibus iis fundus, quem emisti, fuerit evictus, sive absentibus, postea quanti tua interest, rem evictam non esse, teneri, non quantum pretii nomine dedisti, si aliud non placuit, publice notum est.

6476) — *L.* 63. §. 1. *D. eod.* (*Modestin.*) Caia Seia fundum a Lucio Titio emerat, et quaestione mota fisci nomine, auctorem laudaverat, et evictione secuta fundus ablatus et fisco adiudicatus est, venditore praesente. Quaeritur: quum emtrix non provocaverit, an venditorem possit convenire? Herennius Modestinus respondit: sive quod alienus fuerit, quum veniret, sive quod tunc obligatus evictus est, nihil proponi, cur emtrici adversus venditorem actio non competat.

6477) — *L.* 7. *C. eod.* (*Alexand.*) Auctore laudato, si evicta res est, fideiussorem, etiamsi agi causam ignoraverit, conveniri evictionis nomine posse, non ambigitur. (222.)

6478) — *L.* 14. *C. eod.* (*Gordian.*) Sive possessio venditoris fuit, filius, eiusdemque patris heres frustra quaestionem movet, sive non patris, sed filii eius possessio fuit, de qua iure hereditario auctor laudari potest, controversiam movere non potest. (259.)

6479) — *L.* 29. §. 2. *D. eod.* (*Pompon.*) Quolibet tempore venditori denuntiari potest, ut de ea re agenda adsit, quia non praefinitur certum tempus in ea stipulatione, dum tamen ne prope ipsam condemnationem id fiat.

6480) — *L.* 53. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Praesenti autem venditori denuntiandum est; sive autem absit, sive praesens sit, et per eum fiat, quo minus denuntietur, committetur stipulatio.

6481) — *L.* 59. *D. eod.* (*Pomponius.*) Si res, quam a Titio emi, legata sit a me, non potest legatarius, conventus a domino rei, venditori meo denuntiare, nisi cessae ei fuerint actiones, vel quodam casu hypothecas habeat.

Not. 2.

6482) — *L.* 62. §. 1. *D. eod.* (*Celsus.*) Si ei, qui mihi vendidit, plures heredes exstiterunt, una de evictione obligatio est, omnibusque denuntiari, et omnes defendere debent. Si de industria non venerint in iudicium, unus tamen ex his litem sustineat, propter denuntiationis vigorem et praedictam absentiam omnibus vincit, aut vincitur, recteque cum ceteris agam, quod evictionis nomine victi sunt.

L. 85. §. 5. *L.* 139. *D. de V. O. Vid.* 5916. 5917.

Not. 3.

L. 7. *C. de evict. Vid.* 6477.

Not. 4.

6483) — *L.* 74. §. 2. *D. eod.* (*Hermogen.*) Mota quaestione, interim non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam venditor conveniri potest.

L. 1. *C. ubi in rem act. exerc. deb. Vid.* 4651.
L. 23. *C. de evict. Vid.* 6475.

6484) — *L.* 49. *D. de iudic.* (V. 1.) (*Paulus.*) Venditor ab emtore denuntiatus, ut eum evictionis nomine defenderet, dicit, se privilegium habere sui iudicis. Quaeritur: an possit litem ab eo iudice, apud quem res inter petitorem et emtorem coepta est, ad suum iudicem revocare? Paulus respondit: venditorem emtoris iudicem sequi solere. — §. 1. Iudices a Praeside dati solent etiam in tempus successorum eius durare, et cogi pronuntiare, easque sententias servari. In eundem sensum Scaevola respondit.

Not. 5.

6485) — *L.* 55. *pr. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Ulp.*) Si ideo contra emtorem indicatum est, quod defuit, non committitur stipulatio; magis enim propter absentiam victus videtur, quam quod malam causam habuerit. Quid ergo, si ille quidem, contra quem iudicatum est, ad iudicium non adfuit, alius autem adfuit, et causam egit, quid dicemus? utputa acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit iudicium, sed absente pupillo tutor causam egit, et iudicatum est contra tutorem; quare non dicemus, committi stipulationem? Etenim actam esse causam, palam est, et satis est, ab eo, cui ius agendi fuit, causam esse actam.

L. 8. *C. eod. Vid.* 6441.

6486) — *L.* 10. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si obligata praedia venumdedisti, et longi temporis praescriptione solita emtores se tueri possunt, evictionis periculum timere non potes.

L. 56. *pr. D. eod. Vid.* 5629.

Not. 6.

6487) — *L.* 63. *pr. D. eod.* (*Modestin.*) Herennius Modestinus respondit: non obesse ex emto agenti, quod denuntiatio pro evictione interposita non esset, si pacto ei remissa esset denuntiandi necessitas.

Not. 7.

L. 53. §. 1. *D. eod. Vid.* 6454.

6488) — *L.* 56. §. 5. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 5. Simili modo tenetur et qui curavit, ne sibi denuntiari posset. — §. 6. Sed et si nihil vendi-

tore faciente emtor cognoscere, ubi esset, non potuit, nihilominus committitur stipulatio.

Not. 8.

6489) — *L.* 11. §. 12. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Idem [*] libro secundo Responsorum ait: emtorem noxali iudicio condemnatum ex emto actione id tantum consequi, quanti minimo defungi potuit. Idemque putat, et si ex stipulatu aget, et sive defendat noxali iudicio, sive non, quia manifestum fuit, noxium servum fuisse, nihilo minus vel ex stipulatu, vel ex emto agere posse.

§. 401.

Not. 1.

6490) — *L.* 3. *C. de evict.* (VIII. 45.) (*Sever. et Antonin.*) Qui rem emit, et post possidet, quamdiu evicta non est, auctorem suum propterea, quod aliena vel obligata res dicatur, convenire non potest. (210.)

6491) — *L.* 4. *pr. D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Si servum mihi ignoranti, sciens furem vel noxium esse, vendideris, quamvis duplam promiseris, teneris mihi ex emto, quanti mea interesit scisse, quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non possum, antequam mihi quid abesset.

L. 30. §. 1. *D. eod. Vid.* 5678.

6492) — *L.* 11. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem Neratius ait: venditorem in re tradenda debere praestare emtori, ut in lite de possessione potior sit; sed Iulianus libro quinto decimo Digestorum probat: nec videri traditum, si superior in possessione emtor futurus non sit; erit igitur ex emto actio, nisi hoc praestetur.

L. 35. *D. eod. Vid.* 6452.

6493) — *L.* 16. §. 1. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Pompon.*) Duplae stipulatio committi dicitur tunc, quum res restituta est petitori, vel damnatus est in litis aestimationem, vel possessor ab emtore conventus absolutus est.

6494) — *L.* 21. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Et ideo, ait, si emtor hominis, mota sibi controversia, venditorem dederit procuratorem, isque victus litis aestimationem sustulerit, stipulationem duplae non committi, quia nec mandati actionem procurator hic idemque venditor habeat, ut ab emtore litis aestimationem consequatur. Quum igitur neque corpus, neque pecunia emtori absit, non oportet committi stipulationem, quamvis, si ipse iudicio accepto victus esset, et litis aestimationem sustulisset, placeat, committi stipulationem, ut et ipse Iulianus eodem libro scripsit. Neque enim habere licet eum, cuius si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur: prope enim hunc ex secunda emtione, id est, ex litis aestimatione, emtori habere licet, non ex pristina.

6495) — *L.* 29. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Si rem, quam mihi alienam vendideras, a domino redemerim, falsum esse, quod Nerva respondisset, posse te a me pretium consequi ex vendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat, quia nec bonae fidei conveniret, et ego ex alia causa rem haberem.

6496) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Si vendideris servum mihi Titii, deinde Titius heredem me reliquerit, Sabinus ait, amissam actionem pro evictione, quoniam servus non potest evinci; sed ad ex emto actionem decurrendum est.

6497) — *L.* 41. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si domino servi heres exstiterit emtor, quoniam evinci ei non potest, nec ipse sibi videtur evincere, non committitur duplae stipulatio. His igitur casibus ex emto agendum erit.

Not. 2.

6498) — *L.* 55. *D. eod.* (*Ulp.*) Si servum emero, et eundem vendidero, deinde emtori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui evictum, committitur duplae stipulatio.

L. 59. *D. eod. Vid.* 6481.

6499) — *L.* 23. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si post mortem mulieris evincatur, regressus erit ad duplae stipulationem, quia ex promissione maritus adversus heredes mulieris agere potest, et ipsi ex stipulatu agere possunt.

L. 4. *pr. D. eod. Vid.* 6420.

L. 7. *C. eod. Vid.* 6477.

Not. 3.

6500) — *L.* 6. *C. eod.* (*Alexand.*) Non dubitatur, etsi specialiter venditor evictionem non promiserit, re evicta ex emto competere actionem. (222.)

L. 43. *D. de a. e. v. Vid.* 6032.

L. 8. *D. de evict. Vid.* 5992.

6501) — *L.* 60. *D. eod.* (*Iavolen.*) Si in venditione dictum non sit, quantum venditorem pro evictione praestare oporteat, nihil venditor praestabit, praeter simplam, evictionis nomine, et ex natura ex emto actionis hoc, quod interest.

6502) — *L.* 70. *D. eod.* (*Paulus.*) Evicta re, ex emto actio non ad pretium duntaxat recipiendum, sed ad id quod interest, competit. Ergo et si minoris esse coepit, damnum emtoris erit.

L. 9. 23. *C. eod. Vid.* 6473. 6475.

6503) — *L.* 74. §. 1. *D. eod.* (*Hermogen.*) Et si iussu iudicis rei iudicatae pignus captum per officium distrahatur, post evincatur, ex emto contra eum, qui pretio liberatus est, non quanti interest, sed de pretio duntaxat eiusque usuris, habita ratione fructuum, datur, scilicet si hos ei, qui evicit, restituere non habebat necesse.

L. 13. §. 1. *D. eod. Vid.* 6448.

6504) — *L.* 5. *C. eod.* (*Antonin.*) Ex his praediis, quae mercata es, si aliqua a venditore obligata et necdum tibi tradita sunt, ex emto actione consequeris, ut ea a creditore liberentur. Idem etiam fiet, si adversus venditorem, ex vendito actione pretium petentem, doli exceptionem opposueris. (212.)

Not. 4.

L. 9. 17. *C. eod. Vid.* 6473. 6433.

Not. 5.

L. 45. §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 5801.

Not. 7.

6505) — *L.* 45. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Idque et Iulianum agitasse, Africanus refert. Quod iustum est; sicut minuitur praestatio, si servus deterior apud emtorem effectus sit, quum evincitur.

6506) — *L.* 15. *pr. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Paulus.*) Sed et si quid postea alluvione accesserit, tempus, quo accedit, inspiciendum.

[*] *Scil.* Neratius.

L. 16. *pr. L.* 70. *D. de evict. Vid.* 6423. 6502.

Not. 8.

6507)—*L.* 44. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*African.*) Quum et forte idem mediocrium facultatum sit, et non ultra duplum periculum subire eum oportet.

Not. 9.

6508)—*L.* 47. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*African.*) Si duos servos quinis a te emam, et eorum alter evincatur, nihil dubii fore, quin recte eo nomine ex emto acturus sim, quamvis alter decem dignus sit; nec referre, separatim singulos, an simul utrumque emerim.

6509) — *L.* 72. *D. eod.* (*Callistr.*) Cum plures fundi specialiter et nominatim uno instrumento emtionis interposito venierint, non utique alter alterius fundi pars videtur esse, sed multi fundi una emtione continentur; et quemadmodum, si quis complura mancipia uno instrumento emtionis interposito vendiderit, evictionis actio in singula capita mancipiorum spectatur, et sicut, si aliarum quoque rerum compiurium una emtio facta sit, instrumentum quidem emtionis interpositum unum est, evictionum autem tot actiones sunt, quot et species rerum sunt, quae emtione comprehensae sunt, ita et in proposito non utique prohibebitur emtor, evicto ex his uno fundo, venditorem convenire, quod una cautione emtionis complures fundos mercatus comprehenderit.

Not. 10.

L. 15. *in f. D. eod. Vid.* 6448.

6510)—*L.* 82. §. 4. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Iulianus: quodsi legatum mihi est, quod ex Pamphila natum erit, ego Pamphilam mercatus sum, et ea apud me peperit, non possum videri partum ex causa lucrativa habere, quia matrem eius mercatus sum; argumentum rei est, quod evicto eo actio ex emto competit.

L. 23. §. 1. *D. de usurp. Vid.* 6465.

Not. 11.

6511) — *L.* 74. *pr. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Hermogenian.*) Si plus vel minus, quam pretii nomine datum est, evictione secuta dari convenerit, placitum custodiendum est.

L. 38. *pr.* §. 1. 2. *D. de V. O. Vid.* 5544. 5546. 5551.

6512) — *L.* 38. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis forte non de proprietate, sed de possessione nuda controversiam fecerit, vel de usufructu, vel de usu, vel de quo alio iure eius, quod distractum est, palam est, committi stipulationem; habere enim non licet ei, cui aliquid minuitur ex iure, quod habuit.

L. 38. §. 4. *D. eod. Vid.* 5637.

6513) — *L.* 38. §. 5. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) — 5. Sicut autem ex parte rei successores eius cum ipso tenentur, ita etiam ex parte actoris committitur stipulatio ipsi stipulatori, ceterisque, quicunque ei succedunt, scilicet si rem ipsis habere non licuit; ceterum si alii habere non licuerit, certo certius est, non committi stipulationem. Et nihil interérit, utrum ita stipuler: *habere licere*, an: *mihi habere licere*.—§. 6. Hi, qui sunt in aliena potestate, his, in quorum sunt potestate, habere licere stipulari possunt ea ratione, qua cetera quoque his possunt stipulari. Sed si servus fuerit stipulatus sibi habere licere, quaesitum est, an recte stipulatus videatur? Et ait Iulianus libro quinquagesimo secundo Digestorum: si servus stipuletur sibi habere licere, aut per se non fieri, quo minus habere stipulatori liceat, promittat, stipulatio, inquit, non committitur, quamvis auferri res ei, et ipse auferre eandem possit; non enim factum, sed ius in hac stipulatione vertitur; cum vero stipuiatur per promissorem non fieri, quo minus sibi ire agere liceat, non ius stipulationis, inquit, sed factum versatur. Sed videtur mihi, licet iuris verba contineat haec stipulatio: *habere licere*, tamen sic esse accipiendam, ut in servo et in filiofamilias videatur actum esse de possessione retinenda aut non auferenda, et vires habeat stipulatio.

L. 38. §. 7. 8. *D. eod. Vid.* 4000.

Not. 12.

6514) — *L.* 2. *D. de evict.* (XXI. 2) (*Paulus.*) Si dupla non repromittetur, et eo nomine agetur, dupli condemnandus erit reus.

6515) — *L.* 37. *D. eod.* (*Ulp.*) Emtori duplam promitti a venditore oportet, nisi aliud convenit, non tamen ut satisdetur, nisi specialiter id actum proponatur, sed ut repromittatur.—§. 1. Quod autem diximus: duplam promitti oportere, sic erit accipiendum, ut non ex omni re id accipiamus, sed de his rebus, quae pretiosiores sunt, si margarita forte, aut ornamenta pretiosa, vel vestis serica, vel quid aliud non contemtibile veneat. Per edictum autem curulium etiam de servo cavere venditor iubetur.—§. 2. Si simplam pro dupla per errorem stipulatus sit emtor, re evicta consecuturum eum ex emto, Neratius ait, quanto minus stipulatus sit, si modo omnia fecit emtor, quae in stipulatione continentur. Quod si non fecerit, ex emto id tantum consecuturum, ut ei promittatur, quod minus in stipulationem superiorem deductum est.

L. 5. *pr. D. de V. O. Vid.* 1495.

Not. 13.

L. 56. *pr. D. de evict. Vid.* 5029.

Not. 14 et 15.

L. 13. *D. eod. Vid.* 6457.

6516) — *L.* 64. *pr. D. eod.* (*Papinianus.*) Ex mille iugeribus traditis ducenta flumen abstulit; si postea pro indiviso ducenta evincantur, duplae stipulatio pro parte quinta, non quarta praestabitur; nam quod periit, damnum emtori, non venditori attulit. Si totus fundus, quem flumen deminuerat, evictus sit, iure non deminuetur evictionis obligatio, non magis, quam si incuria fundus aut servus traditus deterior factus sit; nam et e contrario non augetur quantitas evictionis, si res melior fuerit effecta.

Not. 16.

L. 1. *D. eod. Vid.* 6456.
L. 64. *pr. D. eod. Vid.* 6516.
L. 64. §. 1. 2. *D. eod. Vid.* 6461.

Not. 17.

L. 1. *D. eod. Vid.* 6456.

L. 13. *L.* 45. *L.* 64. §. 3. *D. eod. Vid.* 6457. 6459. 6461.

Not. 18.

L. 53. *pr. D. eod. Vid.* 6461.

Not. 19.

L. 39. §. 2. *D. eod. Vid.* 6458.

6517) — *L.* 2. *C. eod.* (*Sever. et Antonin.*) Quoniam avus tuus, quum praedia tibi donaret, de evictione eorum cavit, potes adversus coheredes tuos ex causa stipulationis consistere ob evictionem praediorum, pro portione scilicet hereditaria. Nudo autem pacto interveniente minime donatorem hac actione teneri, certum est. (205.)

Not. 20.

6518) — *L.* 51. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si plures mihi in solidum pro evictione teneantur, deinde post evictionem cum uno fuero expertus, si agam cum ceteris, exceptione me esse repellendum, Labeo ait.

6519) — *L.* 65. *D. eod.* (*Papinianus.*) Rem hereditariam pignori obligatam heredes vendiderunt, et evictionis nomine pro partibus hereditariis spoponderunt; quum alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor evicit. Quaerebatur: an uterque heredum conveniri possit? idque placebat propter indivisam pignoris causam, nec remedio locus esse videbatur, ut per doli exceptionem actiones ei, qui pecuniam creditori dedisset, praestarentur, quia non duo rei facti proponerentur, sed familiae erciscundae iudicium eo nomine utile est. Nam quid interest, unus ex heredibus in totum liberaverit pignus, an vero pro sua duntaxat portione, quum coheredis negligentia damnosa non debet esse alteri?

Not. 21.

L. 5. *pr. D. de J. F. Vid.* 3276.

§. 402.

Not. 1.

L. 1. §. 2. *D. de Aedilitio edict. et redhibitione et quanti minoris. Vid.* 872.
L. 45. *D. de contr. emt. Vid.* 5597.
L. 6. §. 4. *D. de a. e. v. Vid.* 6031.
L. 13. *pr. et* §. 1. *D. eod. Vid.* 933. 5976.

Not. 2.

L. 1. §. 2. *D. de Aedil. ed. Vid.* 872.

Not. 3.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 2246.

6520) — *L.* 38. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Aediles aiunt: QUI IUMENTA VENDUNT, PALAM RECTE DICUNTO, QUID IN QUOQUE EORUM MORBI VITIIVE SIT, UTIQUE OPTIME ORNATA VENDENDI CAUSA FUERINT, ITA EMTORIBUS TRADUNTOR. SI QUID ITA FACTUM NON ERIT, DE ORNAMENTIS RESTITUENDIS, IUMENTISVE ORNAMENTORUM NOMINE REDHIBENDIS IN DIEBUS SEXAGINTA, MORBI AUTEM VITIIVE CAUSA INEMTIS FACIENDIS IN SEX MENSIBUS, VEL QUANTO MINORIS, QUUM VENIRENT, FUERINT, IN ANNO IUDICIUM DABIMUS. SI IUMENTA PARIA SIMUL VENIERINT, ET ALTERUM IN EA CAUSA FUERIT, UT REDHIBERI DEBEAT, IUDICIUM DABIMUS, QUO UTRUMQUE REDHIBEATUR.

L. 1. *pr. D. eod. Vid.* 3644.

6521) — *L.* 63. *D. eod.* (*Ulp.*) Sciendum est, ad venditiones solas hoc edictum pertinere, non tantum mancipiorum, verum ceterarum quoque rerum. Cur autem de locationibus nihil edicatur, mirum videbatur, haec tamen ratio redditur, vel quia nunquam istorum de hac re fuerat iurisdictio, vel quia non similiter locationes, ut venditiones fiunt.

6522) — *L.* 4. *C. de Aedil. actionibus.* (IV. 58.) (*Diocllet. et Maximian.*) Si praedium quis sub ea lege comparavit, ut, si displicuerit, inemtum sit, id, utpote sub conditione venditum, resolvi, et redhibitoriam actionem adversus venditorem competere, palam est. Idem observatur, et si pestibilis fundus, id est pestibiles herbas vel letiferas habens, ignorante emtore distractus sit; nam et in hoc casu per eandem actionem eum quoque redhibendum esse, constat.

Not. 4.

6523) — *L.* 1. §. 9-11. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) — §. 9. Apud Vivianum quaeritur: si servus inter fanaticos non semper caput iactaret, et aliqua profatus esset, an nihilo minus sanus videretur? Et ait Vivianus: nihilo minus hunc sanum esse; neque enim nos, inquit, minus animi vitiis aliquos sanos esse intelligere debere, alioquin, inquit, futurum, ut in infinitum hac ratione multos sanos esse negaremus, utputa levem, superstitiosum, iracundum, contumacem, et si qua similia sunt animi vitia; magis enim de corporis sanitate, quam de animi vitiis promitti. Interdum tamen, inquit, vitium corporale usque ad animum pervenire, et eum vitiare, vel uti contingeret φρενητικῷ, quia id ei ex febribus acciderit. Quid ergo est? si quidem sit animi vitium tale, ut id venditorem excipi oporteret, neque id venditor, quum sciret, pronuntiasset, ex emto eum teneri. — §. 10. Idem Vivianus ait: quamvis aliquando quis circa fana bacchatus sit, et responsa reddiderit, tamen si nunc hoc non faciat, nullum vitium esse, neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actionem esse, sicuti nec si aliquando febrem habuit. Ceterum si nihilo minus permaneret in eo vitio, ut circa fana bacchari soleret, et quasi demens responsa daret, etiam si per luxuriam id factum esset, vitium tamen esse, sed vitium animi, non corporis, ideoque redhiberi non posse, quoniam Aediles de corporalibus vitiis loquuntur; attamen ex emto actionem admittit. — §. 11. Idem dicit etiam in his, qui praeter modum timidi, cupidi, avarique sunt, aut iracundi,

II. *Paulus.* Vel melancholici.

III. *Gaius.* Vel protervi, vel gibberosi, vel curvi, vel pruriginosi, vel scabiosi; item muti, et surdi.

6524) — *L.* 4. *pr.* §. 2-4. *D. eod.* (*Ulp.*) Ob quae vitia negat redhibitionem esse, ex emto tamen dat actionem. — §. 2. Item aleatores et vinarios non contineri edicto, quosdam respondisse Pomponius ait, quemadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mendaces, aut litigiosos. — §. 3. Idem Pomponius ait: quamvis non valde sapientem servum venditor praestare debeat, tamen si ita fatuum vel morionem vendiderit, ut in eo usus nullus sit, videri vitium. Et videmur hoc iure uti, ut vitii morbique appellatio non videatur pertinere, nisi ad corpora. Animi autem vitium ita demum praestabit venditor, si promisit; si minus non; et ideo nominatim de errone et fugitivo excipitur; hoc enim animi vitium est, non corporis. Unde quidam iumenta pavida et

calciirosa morbosis non esse annumeranda dixerunt; animi enim, non corporis, hoc vitium esse. — §. 4. In summa, si quidem animi tantum vitium est, redhiberi non potest, nisi si dietum sit, hoc abesse, et non abest; ex emto tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit. Si autem corporis solius vitium est, aut et corporis et animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit.

6525) — *L.* 65. *pr. D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Venul.*) Animi potius, quam corporis vitium est, veluti si ludos assidue velit spectare, aut tabulas pietas studiose intueatur, sive etiam mendax, aut similibus vitiis teneatur.

Not. 5.

L. 4. §. 3. *D. eod. Vid.* 6524.

6526) — *L.* 52. *D. eod.* (*Marcian.*) Si furtum domino servus fecerit, non est necesse, hoc in venditione servi praedicere, nec ex hac causa redhibitio est. Sed si dixerit, hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur: *quod dixit promisitve.*

L. 13. §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 5976.

6527) — *L.* 38. §. 9. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Idem ait: si nata sit eo ingenio aut corpore, ut alterum iugum non patiatur, sanam non esse.

6528) — *L.* 43. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Bovem, qui cornu petit, vitiosum esse, plerique dicunt; item mulas, quae cessimeunt. Ea quoque iumenta, quae sine causa turbantur, et semetipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur.

L. 4. §. 3. *L.* 1. §. 9. *D. eod. Vid.* 6524. 6523.

6529) — *L.* 4. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si vitium corporis usque ad animum penetret, forte si propter febrem loquantur aliena, vel per vicos more insanorum deridenda loquantur, in quo sic animi vitium ex corporis vitio accidit, eum redhiberi posse.

Not. 6.

6530) — *L.* 17. §. 17. 18. 19. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 17. Quod aiunt Aediles: ***noxa solutus non sit***, sic intelligendum est, ut non hoc debeat pronuntiari, nullam eum noxam commisisse, sed illud, noxa solutum esse, hoc est noxali iudicio subiectum non esse; ergo si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur. — §. 18. *Vid.* 802. — §. 19. Si quis talis sit servus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus, vel si sub poena vinculorum distractus sit a domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel si exportandus, aequissimum erit, etiam hoc praedici.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 2246.

Not. 7.

L. 1. §. 7. *D. eod. Vid.* 2714.

6531) — *L.* 1. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Proinde si quid tale fuerit vitii sive morbi, quod usum ministeriumque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum, dummodo meminerimus, non utique quodlibet quam levissimum efficere, ut morbosum vitiosumve quid habeatur. Proinde levis febricula, aut vetus quartana, quae tamen iam sperni potest, vel vulnusculum modicum nullum habet in se delictum, quamvis pronuntiatum non sit; contemni enim haec potuerunt. Exempli itaque gratia referamus, qui morbosi vitiosique sunt.

6532) — *L.* 4. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem ait: non omnem morbum dare locum redhibitioni, utputa levis lippitudo, aut levis dentis auriculaeve dolor, aut mediocre ulcus; non denique febriculam quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

L. 6. §. 2. *L.* 7. *D. eod. Vid.* 2728. 2729.

6533) — *L.* 38. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed enim sunt quaedam, quae in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis non adeo; utputa si mulus castratus est, neque morbi, neque vitii quid habere videtur, quia neque de fortitudine quid eius detrahitur, neque de utilitate, quum ad generandum nunquam sit habilis. Caelius quoque scribit: non omnia animalia castrata ob idipsum vitiosa esse, nisi propter ipsam castrationem facta sint imbecilliora, et ideo mulum non esse vitiosum. Idem refert: Ofilium existimasse, equum castratum sanum esse, sicuti spado quoque sanus est; sed si emtor ignoravit, venditor scit, ex emto esse actionem. Et verum est, quod Ofilius.

L. 61. *D. eod. Vid.* 6454.

Not. 8.

6534) — *L.* 1. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Si intelligatur vitium morbusve mancipii, ut plerumque signis quibusdam solent demonstrari vitia, potest diei, edictum cessare; hoc enim tantum intuendum est, ne emtor decipiatur.

L. 14. §. 10. *D. eod. Vid.* 876.

L. 55. *D. eod. Vid.* 877.

6535) — *L.* 15. §. 1. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Ignorantia emtori prodest, quae non in supinum hominem cadit.

6536) — *L.* 48. §. 4. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Pompon.*) In aedilieiis actionibus exceptionem opponi aequum est, si emtor scierit de fuga, aut vinculis, aut ceteris rebus similibus, ut venditor absolvatur.

L. 51. *D. eod. Vid.* 787. 917.

L. 12. *D. de contr. emt. Vid.* 1605.

6537) — *L.* 13. *D. eod.* (*Pompon.*) Sed si servo meo, vel ei, cui mandavero, vendas sciens fugitivum, illo ignorante, me sciente, non teneri te ex emto, verum est.

Not. 9.

6538) — *L.* 54. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Papinian.*) Actioni redhibitoriae non est locus, si mancipium bonis conditionibus emtum fugerit, quod ante non fugerat.

6539) — *L.* 2. *C. de Aedil. act.* (IV. 58.) (*Gordian.*) Quum proponas, servum, quem pridem comparasti, post anni tempus fugisse, qua ratione eonomine eum venditore eiusdem congredi quaeras, non possum animadvertere. Etenim redhibitoriam actionem sex mensium temporibus, vel quanto minoris anno concludi, manifesti iuris est. (239.)

6540) — *L.* 3. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si apud priorem dominum fugisse mancipium non doceatur, fuga post venditionem interveniens ad damnum emtoris pertinet. Sin autem venditor non vitiosum etiam in posterum fieri servum temere promiserit, quamvis hoc impossibile esse videatur, tamen secundum fidem antecedentis vel in continenti secuti pacti experiri

posse, non ambigitur. Posteriores enim casus non venditoris, sed emtoris periculum exspectant. Verum quum servum, quem comparaveras, ad eum, qui distraxerat, rediisse contendis, competens iudex, perspectis omnibus, pro repertae rei qualitate proferre curabit sententiam.

Not. 10.

L. 13. §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 6535.

6541) — *L.* 21. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Si praedii venditor non dicat de tributo sciens, tenetur ex emto; quodsi ignorans non praedixerit, quod forte hereditarium praedium erat, non tenetur.

6542) — *L.* 9. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si minor a venditore, sive sciente sive ignorante, dicebatur capitatio praedii venditi, et maior inventa sit, in tantum convenitur, in quantum, si scisset emtor ab initio, minus daret pretii. Sin vero huiusmodi onus et gravamen functionis cognovisset, nullam adversus venditorem habet actionem.

Not. 12.

L. 66. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 6447.

6543) — *L.* 1. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulpian.*) Venditor si, quum sciret deberi servitutem, celavit, non evadet ex emto actionem, si modo eam rem emtor ignoravit; omnia enim, quae contra bonam fidem fiunt, veniunt in emti actionem. Sed scire venditorem et celare sic accipimus, non solum si non admonuit, sed et si negavit, servitutem istam deberi, quum esset ab eo quaesitum. Sed et si proponas eum ita dixisse: *nulla quidem servitus debetur, verum ut emergat inopinata servitus, non teneor,* puto eum ex emto teneri, si servitus debebatur, et scivit; sed et si id egit, ne cognosceret emtor, aliquam servitutem deberi, opinor eum ex emto teneri. Et generaliter dixerim, si improbato more versatus sit in celanda servitute, debere eum teneri, non si securitati suae prospectum voluit. Haec ita vera sunt, si emtor ignoravit servitutem, quia non videtur esse celatus; qui scit, neque certiorari debuit, qui non ignoravit.

6544) — *L.* 39. *D. eod.* (*Modestin.*) Quaero: si quis ita fundum vendiderit, ut id venundatum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit, sciens tamen, aliquam partem certam se non possidere, non certioraverit emtorem, an ex emto iudicio teneatur? quum haec generalis adiectio ad ea, quae specialiter novit, qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat, ne alioquin emtor capiatur, qui fortasse, si hoc cognovisset, vel emturus non esset, vel minoris emturus esset, si certioratus de loco certo fuisset, quum hoc et apud veteres sit relatum in eius persona, qui sic exceperat: *servitutes, si quae debentur, debebuntur.* Etenim iuris auctores responderunt, si certus venditor, quibusdam personis certas servitutes deberi, non admonuisset emtorem, ex emto eum teneri debere, quando haec generalis exceptio non ad ea pertinere debeat, quae venditor novit, quaeque specialiter excipere et potuit et debuit, sed ad ea, quae ignoravit, et de quibus emtorem certiorare nequivit. Herennius Modestinus respondit: si quid circumveniendi emtoris causa venditor in specie, de qua quaeritur, fecit, ex emto actione conveniri posse.

6545) — *L.* 59. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Celsus.*) Quum venderes fundum, non dixisti: *ita ut optimus maximusque.* Verum est, quod Quinto Mucio placebat, non liberum, sed qualis esset, fundum praestari oportere. Idem et in urbanis praediis dicendum est.

6546) — *L.* 75. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Venul.*) Quod ad servitutes praediorum attinet, si tacite secutae sunt, et vindicentur ab alio, Quintus Mucius et Sabinus existimant, venditorem ob evictionem teneri non posse; nec enim evictionis nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacite soleat accedere, nisi: *uti optimus maximusque esset,* traditus fuerit fundus; tunc enim liberum ab omni servitute praestandum; si vero emtor petat viam vel actum, venditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit accessurum iter vel actum; tunc enim teneri eum, qui ita dixerit. Et vera est Quinti Mucii sententia, ut, qui *optimum maximumque* fundum tradidit, liberum praestet, non etiam deberi alias servitutem, nisi hoc specialiter ab eo expressum sit.

Not. 13.

L. 69. §. 3. *D. eod. Vid.* 6433.
L. 1. §. 1. *L.* 39. *D. de a. e. v. Vid.* 6543. 6544.

Not. 14.

L. 13. §. 3. *D. de a. e. v. Vid.* 5994.
L. 4. §. 3. *L.* 17. §. 20. *D. de Aedil. ed. Vid.* 6524. 873.
L. 66. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 6447.

Not. 15.

6547) — *L.* 31. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Pacisci contra edictum Aedilium omnimodo licet, sive in ipso negotio venditionis gerendo convenisset, sive postea.

6548) — *L.* 14. §. 9. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo, et de cetero sanum esse dixerit aut promiserit, standum est eo, quod convenit; remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus, nisi sciens venditor morbum consulto reticuit; tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem. — §. 10. *Vid.* 876.
L. 39. *D. de a. e. v. Vid.* 6544.

Not. 16.

L. 17. §. 20. *L.* 18. *D. de Aedil. ed. Vid.* 873. 874.

6549) — *L.* 19. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Illud sciendum est, si quis artificem promiserit vel dixerit, non utique perfectum eum praestare debet, sed ad aliquem modum peritum, ut neque consummatae scientiae accipias, neque rursus indoctum in artificio; sufficiet igitur talem esse, quales vulgo artifices dicuntur.
L. 73. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 3755.

Not. 17.

L. 43. *pr. D. de contr. emt. Vid.* 869.
L. 19. *pr. D. de Aedil. ed. Vid.* 870.

6550) — *L.* 19. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Ea autem sola dicta sive promissa admittenda sunt, quaecunque sic dicuntur, ut praestentur, non ut iactentur.

6551) — *L.* 37. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Quod venditor, ut commendet, dicit, sic habendum, quasi neque dictum, neque promissum sit.

Si vero decipiendi emtoris causa dictum est, aeque sic habendum est, ut non nascatur adversus dictum promissumve actio, sed de dolo actio detur.

Not. 18.

L. 38. *pr. D. de Aedil. ed. Vid.* 6520.
L. ult. §. 1. *D. de V. S. Vid.* 2240.

6552)—*L.* 38. §. 11. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Vendendi autem causa ornatum iumentum videri, Caelius ait, non si sub tempus venditionis, hoc est biduo ante venditionem, ornatum sit, sed si in ipsa venditione ornatum sit, aut ideo, inquit, venale quum esset, sic ornatum inspiceretur; semperque cum de ornamentis agitur, et in actione, et in edicto adiectum est: *vendendi causa ornata ducta esse*; poterit enim iumentum ornatum itineris causa duci, deinde venire.

6553)—*L.* 37. *D. eod.* (*Ulp.*) Praecipiunt Aediles: NE VETERATOR PRO NOVICIO VENEAT. Et hoc edictum fallaciis venditorum occurrit; ubique enim curant Aediles, ne emtores a venditoribus circumveniantur. Ut ecce plerique solent mancipia, quae novicia non sunt, quasi novicia distrahere, ad hoc scilicet, ut pluris vendant; praesumtum est enim, ea mancipia, quae rudia sunt, simpliciora esse, et ad ministeria aptiora, et dociliora, trita vero mancipia et veterana difficile esse reformare, et ad suos mores formare. Quia igitur venaliciarii sciunt, facile decurri ad noviciorum emtionem, idcirco interpolant veteratores, et pro noviciis vendunt. Quod ne fiat, hoc edicto Aediles denuntiant; et ideo si quid ignorante emtore ita venierit, redhibebitur.

Not. 19.

L. 28. *L.* 31. §. 20. *D. eod. Vid.* 711. 294.
L. 47. *D. de evict. Vid.* 6508.

Not. 20.

6554)—*L.* 1. §. 3. 4. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*)—§. 3. Illud sciendum est, edictum hoc non pertinere ad venditiones fiscales.—§. 4. Si tamen respublica aliqua faciat venditionem, edictum hoc locum habebit.

Not. 21.

6555)—*L.* 48. §. 8. *D. eod.* (*Pompon.*) Simplariarum venditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

§. 403.

Not. 1.

L. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 5989. 6543.
L. 4. *pr. D. eod. Vid.* 6491.

6556)—*L.* 11. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Redhibitionem quoque contineri emti iudicio, et Labeo et Sabinus putant, et nos probamus.

Not. 2.

L. 11. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) *Vid.* 2566.

Not. 3.

L. 13. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) *Vid.* 5569.

6557)—*Pauli sent. rec.* II. 17. 6. Si ut servum quis pluris venderet, de artificio ejus vel peculio mentitus est, actione ex emto conventus quanto minoris valuisset, emtori praestare compellitur, nisi paratus sit eum redhibere.

L. 45. *D. de contr. emt. Vid.* 5597.
L. 13. *pr.* §. 1. *D. de a. e. v. Vid.* 935.5976.

Not. 4.

6558)—*L.* 19. §. 2. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Dictum a promisso sic discernitur: dictum accipimus, quod verbotenus pronuntiatum est, nudoque sermone finitur; promissum autem potest referri et ad nudam promissionem, sive pollicitationem, vel ad sponsionem. Secundum quod incipiet is, qui de huiusmodi causa stipulanti spopondit, et ex stipulatu posse conveniri, et redhibitoriis actionibus. Nec novum; nam et qui ex emto potest conveniri, idem etiam redhibitoriis actionibus conveniri potest.

L. 16. §. 2. *D. de evict. Vid.* 6435.

6559)—*L.* 31. *D. eod.* (*Ulp.*) Si ita quis stipulanti spondeat: *sanum esse, furem non esse, vespillonem non esse*, et cetera, inutilis stipulatio quibusdam videtur, quia, si quis est in hac causa, impossibile est, quod promittitur, si non est, frustra est. Sed ego puto verius, hanc stipulationem: *furem non esse, vespillonem non esse, sanum esse*, utilem esse; hoc enim continet, quod interest horum quid esse, vel horum quid non esse. Sed si cui horum fuerit adiectum *praestari*, multo magis valere stipulationem; alioquin stipulatio, quae ab Aedilibus proponitur, inutilis erit, quod utique nemo sanus probabit.

Not. 5.

L. 1. §. 1. *L.* 38. *pr. D. de Aedil. ed. Vid.* 2246. 6520.
L. 28. *D. eod. Vid.* 711.

Not. 6.

L. 38. *pr. D. eod. Vid.* 6520.

6560)—*L.* 48. §. 1. 2. *D. eod.* (*Pompon.*)—§. 1. Audiendus est is, qui de vitio vel morbo servi querens, retinere eum velit.—§. 2. Non nocebit emtori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus velit intra annum aestimatoria agere.

L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 874.

6561)—*L.* 25. §. 1. *D. de exc. rei iud.* (XLIV. 2.) (*Iulian.*) Est in potestate emtoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea, quae datur, quanti minoris homo, quum veniret, fuerit. Nam posterior actio etiam redhibitionem continet, si tale vitium in homine est, ut eum ob id actor emturus non fuerit. Quare vere dicetur, eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei iudicatae exceptione summoveri.

Not. 8.

6562)—*L.* 43. §. 6. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Paulus.*) Aliquando etiam redhiberi mancipium debebit, licet aestimatoria, id est quanto minoris, agamus; nam si adeo nullius sit pretii, ut ne expediat quidem tale mancipium domino habere, veluti si furiosum aut lunaticum sit, licet aestimatoria actum fuerit, officio tamen iudicis continebitur, ut reddito mancipio pretium recipiatur.

L. 25. §. 1. *D. de exc. rei iud. Vid.* 6561.

Not. 9.

6563)—*L.* 27. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Debet autem recipere pecuniam, quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis

nomine. Dari autem non id solum accipiemus, quod numeratur venditori, utputa pretium et usuras eius, sed et si quid emtionis causa erogatum est. Hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur; ceterum si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur; neque enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, a venditore exigere. Quid ergo, si forte vectigalis nomine datum est, quod emtorem forte sequeretur? Dicemus, hoc quoque restituendum; indemnis enim emtor debet discedere.

L. 29. §. 2. *D. eod. Vid.* 3893.

Not. 10.

6564) — *L.* 29. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quid tamen damni sensit, vel si quid pro servo impendit, consequetur arbitrio iudicis; sic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnetur, ut ait Iulianus, sed ne alias compellatur hominem venditori restituere, quam si eum indemnem praestet.

6565) — *L.* 30. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Quas impensas necessario in curandum servum post litem contestatam emtor fecerit, imputabit; praecedentes impensas nominatim comprehendendas, Pedius, sed cibaria servo data non esse imputanda, Aristo ait; nam nec ab ipso exigi, quod in ministerio eius fuerit.

Not. 11.

L. 27. *D. eod. Vid.* 6563.

6566) — *L.* 23. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Quare sive emtori servus furtum fecerit, sive alii cuilibet, ob quod furtum emtor aliquid praestiterit, non aliter hominem venditori restituere iubetur, quam si indemnem eum praestiterit. Quid ergo, inquit Iulianus, si noluerit venditor hominem recipere? Non esse cogendum, ait, quidquam praestare, nec amplius, quam pretio condemnandum, et hoc detrimentum sua culpa emtorem passurum, qui, quum posset hominem noxae dedere, maluerit litis aestimationem sufferre. Et videtur mihi Iuliani sententia humanior esse.

L. 29. §. 3. *D. eod. Vid.* 6564.

6567) — *L.* 31. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Quodsi noluit venditor hominem recipere, non in maiorem summam, inquit, quam in pretium ei condemnandum. Ob haec ergo, quae propter servum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem, ceterum poterit evitare praestationem venditor, si nollt hominem recipere; quo facto pretii praestationem, eorumque, quae pretium sequuntur, solam non evitabit.

6568) — *L.* 58. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Quaero: an, si servus apud emtorem fugit, et in causa redhibitionis esse pronuntiatus fuit, non prius venditori restitui debeat, quam rerum ablatarum a servo aestimationem praestiterit? Paulus respondit: venditorem cogendum non tantum pretium servi restituere, sed etiam rerum ablatarum aestimationem, nisi si pro his paratus sit servum noxae nomine relinquere.

Not. 12.

6569) — *L.* 29. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Item emtori praestandum est, ut, cuius pecuniae nomine obligatus erit, liberetur, sive ipsi venditori obligatus sit, sive etiam alii.

Not. 13.

6570) — *L.* 45. *D. eod.* (*Gaius.*) Redhibitoria actio duplicem habet condemnationem; modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur venditor. Nam si neque pretium, neque accessionem solvat, neque eum, qui eo nomine obligatus erit, liberet, dupli pretii et accessionis condemnari iubetur; si vero reddat pretium et accessionem, vel eum, qui eo nomine obligatus est, liberet, simpli iubetur condemnari.

Not. 14.

6571) — *L.* 23. §. 1. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Iubent Aediles restitui et quod venditioni accessit, et si quas accessiones ipse praestiterit, ut uterque resoluta emtione nihil amplius consequatur, quam haberet, si venditio facta non esset. — §. 7. Iulianus ait: iudicium redhibitoriae actionis utrumque, et venditorem et emtorem, quodammodo in integrum restituere debere.

6572) — *L.* 24. *D. eod.* (*Gaius.*) Et generaliter dicendum est, quidquid extra rem emtoris per eum servum acquisitum est, id iustum videri reddi oportere.

6573) — *L.* 31. §. 18. 19. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 18. Illud plane haec actio exigit, ut sit redhibitus; ceterum nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiam si nudo consensu placuerit, ut redhibeatur. Conventio ergo de redhibendo non facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio — §. 19. Restitui autem debet per hanc actionem, etiam quod ei servo in venditione accessit.

L. 33. §. 1. *D. eod. Vid.* 6425.

L. 25. §. 8. *D. eod. Vid.* 3840.

6574) — *L.* 29. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Illud sciendum est, si emtor venditori haec non praestat, quae desiderantur in hac actione, non posse ei venditorem condemnari; si autem emtori venditor ista non praestat, condemnabitur ei.

6575) — *L.* 25. §. 9. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 9. Praeterea in edicto dicitur sic: ET QUANTA PECUNIA PRO EO HOMINE SOLUTA, ACCESSIONISVE NOMINE DATA ERIT NON REDDETUR, CUIUSVE PECUNIAE QUIS EO NOMINE OBLIGATUS ERIT, NON LIBERABITUR. — §. 10. Ordine fecerunt Aediles, ut ante venditori emtor ea omnia, quae supra scripta sunt, praestet; sic deinde pretium consequatur.

L. 26. *D. eod. Vid.* 1491.

Not. 15.

6576) — *L.* 23. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum redhibetur mancipium, si quid ad emtorem pervenit, vel culpa eius non pervenit, restitui oportet, non solum, si ipse fructus percepit, mercedesve a servo vel conductore servi accepit, sed etiam si a venditore fuerit idcirco consecutus, quod tardius ei hominem praestitit; sed et si a quovis alio possessore fructus accepit emtor, restituere eos debebit. Sed et si quid fructuum nomine consecutus est, id praestabit. Item si legatum vel hereditas servo obvenerit; neque refert, potuerit haec consequi venditor, an non potuerit, si servum non vendidisset. Ponamus enim talem esse, qui capere aliquid ex testamento non potuerit; nihil haec res nocebit. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius contemplatione testator servum heredem scripserit, vel ei legaverit, quia, et si venditio remansisset, nihil haec res emtori proderat; et per contrarium, inquit,

si contemplatione venditoris institutus proponeretur, tamen diceremus, restituere emtorem non debere venditori, si nollet eum redhibere.

6577) — *L.* 31. §. 2. *D. Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Si ancilla redhibeatur, et quod ex ea post venditionem natum erit reddetur, sive unus partus sit, sive plures.

Not. 16.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 2240.

6578)—*L.* 23. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Cum autem redhibitio fit, si deterius mancipium, sive animo sive corpore, ab emtore factum est, praestabit emtor venditori, utputa si stupratum sit, aut saevitia emtoris fugitivum esse coeperit; et ideo, ut inquit Pomponius, ex quacunque causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis aestimetur, et venditori praestetur. Quodsi sine iudice homo redhibitus sit, reliqua autem, quae diximus, nolit emtor reddere, sufficiat venditori ex vendito actio.

6579)—*L.* 25. *pr.* §. 1-7. *D. eod.* (*Ulp.*) Aediles etiam hoc praestare emtorem volunt, si in aliquo deterior factus sit servus; sed ita demum, si post venditionem traditionemque factus sit; ceterum si ante fuit, non pertinet ad hoc iudicium, quod ante factum est. — §. 1. Sive ergo ipse deteriorem eum fecit, sive familia eius, sive procurator, tenebit actio. — §. 2. Familiae appellatione omnes, qui in servitio sunt, continentur, etiam liberi homines, qui ei bona fide serviunt, vel alieni; accipe eos quoque, qui in potestate eius sunt. —§. 3. Procuratoris quoque fit mentio in hac actione; sed Neratius procuratorem hic eum accipiendum ait, non quemlibet, sed cui universa negotia, aut id ipsum, propter quod deterius factum sit, mandatum est. — §. 4. Pedius ait: aequum fuisse, id duntaxat imputari emtori ex facto procuratoris et familiae, quod non fuisset passurus servus, nisi venisset; quod autem passurus erat, etiam si non venisset, in eo concedi emtori servi sui noxae deditionem, et ex eo, inquit, quod procurator commisit, solum actionum praestandarum necessitatem ei iniungi. —§. 5. Quid ergo, si culpa, non etiam dolo emtoris servus deterior factus sit? Aeque condemnabitur. —§. 6. Hoc autem, quod deterior factus sit servus, non solum ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est, utputa si imitatione conservorum apud emtorem talis factus est, aleator forte, vel vinarius, vel erro evasit. — §. 7. Sed notandum est, quod non permittitur emtori ex huiusmodi causis noxae dedere servum suum; nec enim factum servorum suorum, itemque procuratoris praestat.

6580) — *L.* 31. §. 11-15. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 11. Si mancipium, quod redhiberi oporteret, mortuum erit, hoc quaeretur: numquid culpa emtoris, vel familiae eius, vel procuratoris homo demortuus sit? nam si culpa eius decessit, pro vivo habendus est, et praestentur ea omnia, quae praestarentur, si viveret. — §. 12. Culpam autem omnem accipiemus, non utique latam; propter quod dicendum est, quamcunque occasionem mortis emtor praestitit, debere eum teneri, etiam si non adhibuit medicum, ut sanari possit, vel malum adhibuit, sed culpa sua. — §. 13. Sed hoc dicemus, si ante iudicium acceptum decessit; ceterum si post iudicium acceptum decessisse proponatur, tunc in arbitrium iudicis veniet, qualiter mortuus sit. Ut enim et Pedio videtur, ea, quaecunque post litis contestationem contingunt, arbitrium iudicis desiderant. — §. 14. Quod in procuratore diximus, idem et in tutore et curatore dicendum erit, ceterisque, qui ex officio pro aliis interveniunt. Et ita Pedius ait, et adiicit, quibus administratio rerum permissa est, eos culpa abesse, praestare non inique dominum cogi. — §. 15. Idem Pedius ait: familiae appellatione et filiosfamilias demonstrari; facta enim domesticorum redhibitoria agentem praestare voluit.

Not. 17.

6581) — *L.* 21. §. 1. *D.* eod. (*Ulp.*) Cum redditur ab emtore mancipium venditori, de dolo malo promitti oportere ei, Pomponius ait, et ideo cautiones necessarias esse, ne forte aut pignori datus sit servus ab emtore, aut iussu eius damnum alicui datum furtumve factum sit.

L. 43. §. 8. *D. eod. Vid.* 4033.

Not. 18.

L. 38. *pr. D.* eod. *Vid.* 6520.

L. 2. *in f. C. de Aedil. act. Vid.* 6559.

6582) — *L.* 19. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet; si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agatur, annus utilis est. Sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit, aut si dictum promissumve quid est, ex eo, ex quo dictum promissumve quid est.

6583) — *L.* 55. *D.* eod. (*Papinian.*) Quum sex menses utiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoriae actioni praestantur, non videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitivi latens ignoravit. Non idcirco tamen dissolutam ignorationem emtoris excusari oportebit.

Not. 19.

L. 38. *pr. D. eod. Vid.* 6520.

Not. 20.

L. 28. *D. eod. Vid.* 711.

Not. 21.

6584) — *L.* 59. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum in ea causa est venditum mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum est, venditorem pretium redhibendae rei consequi. — §. 1. Si quis duos homines uno pretio emerit, et alter in ea causa sit, ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit obiicienda; si tamen pars pretii petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem, nisi forte ea sit causa, in qua propter alterius vitium utrumque mancipium redhibendum sit.

6585)—*L.* 14. *D. de except.* (XLIV. 1.) (*Alfen. Varus.*) Filiusfamilias peculiarem servum vendidit, et pretium stipulatus est; is homo redhibitus, et postea mortuus est, et pater eius pecuniam ab emtore petebat, quam filius stipulatus erat. Placuit aequum esse, in factum exceptionem eum obiicere, quod pecunia ob hominem illum expromissa esset, qui redhibitus est.

§. 404.

Not. 22.

6586) — *L.* 31. §. 10. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Si venditori plures heredes exstiterint, singulis pro portione hereditaria poterit servus redhiberi; et si servus plurium venierit, idem

erit dicendum. Nam si unus a pluribus, vel plures ab uno emantur, verius est dicere, si quasi plures rei fuerint venditores, singulis in solidum redhibendum; si tamen partes emtae sint a singulis, recte dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item si plures singuli partes ab uno emant, tunc pro parte quisque eorum experietur; sed si in solidum emant, unusquisque in solidum redhibebit.

Not. 23.

6587) — *L.* 31. §. 5. 6. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. Si plures heredes sint emtoris, an omnes ad redhibendum consentire debeant? videamus. Et ait Pomponius · omnes consentire debere ad redhibendum, dareque unum procuratorem, ne forte venditor iniuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti minoris is homo sit. — §. 6. Idem ait: homine mortuo, vel etiam redhibito, singulos pro suis portionibus recte agere; pretium autem et accessiones pro parte recipient. Sed et fructus, et accessiones, et si quo deterior homo factus est, pro parte praestabitur ab ipsis, nisi forte tale sit, quod divisionem non recipiat, utputa ancillae partus; in hoc enim idem servandum est, quod in ipsa matre vendita, quam pro parte redhiberi posse negavimus. — §. 7. Marcellus quoque scribit: si servus communis servum emerit, et sit in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte sua redhibere servum non posse, ***non magis***, inquit, ***quam cum emtori plures heredes exstiterunt, nec omnes ad redhibendum consentiunt.***

Not. 24.

L. 31. §. 10. *D. eod. Vid.* 6586.

6588) — *L.* 44. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Proponitur actio ex hoc edicto in eum, cuius maxima pars in venditione fuit, quia plerumque venaliciarii ita societatem coëunt, ut quidquid agunt, in commune videantur agere. Aequum enim Aedilibus visum est, vel in unum ex his, cuius maior pars, aut nulla parte minor esset, aedilicias actiones competere, ne cogeretur emtor cum multis litigare, quamvis actio ex emto cum singulis sit pro portione, qua socii fuerunt; nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter faciendum pronius est.

Not. 25.

L. 31. §. 25. *D. eod. Vid.* 6422.

6589) — *L.* 32. *D. eod.* (*Gaius.*) Itaque sicut superius venditor de morbo vitiove et ceteris, quae ibi comprehensa sunt, praedicere iubetur, et praeterea in his causis non esse mancipium, ut promittat, praecipitur, ita et cum accedat alii rei homo, eadem et praedicere et promittere compellitur. Quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adiicitur, accessurum fundo hominem Stichum, sed etiam si generaliter omnia mancipia, quae in fundo sint, accedant venditioni.

L. 33. *D. eod. Vid.* 6425.

6590) — *L.* 27. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Paulus.*) Quidquid venditor accessurum dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet; veluti si fundo dolia accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

6591) — *L.* 54. §. 1. *D. eod.* (*Labeo.*) Si dolia octogiuta accedere fundo, quae infossa essent, dictum erit, et plura erunt, quam ad eum numerum, dabit emtori ex omnibus, quae vult, dum integra det. Si sola octoginta sunt, qualiacunque emtorem sequentur, nec pro non integris quidquam ei venditor praestabit.

Not. 26*a*.

L. 33. *D. de Aedil. ed. Vid.* 6425.

6592) — *L.* 34. *D. eod.* (*African.*) Cum eiusdem generis plures res simul veneunt, veluti comoedi vel chorus, referre ait, in universos, an in singulos pretium constituatur, ut scilicet interdum una, interdum plures venditiones contractae intelligantur; quod vel eo quaeri pertinere, ut, si quis eorum forte morbosus vel vitiosus sit, omnes simul redhibeantur. — §. 1. Interdum, etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen una emtio est, ut propter unius vitium omnes redhiberi possint vel debeant, scilicet cum manifestum erit, non nisi omnes quem emturum vel venditurum fuisse, ut plerumque circa comoedos, vel quadrigas, vel mulas pares accidere solet, ut neutri non nisi omnes habere expediat.

6593) — *L.* 35. *D. eod.* (*Ulp.*) Plerumque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo vel ob pietatis rationem offensam. Quid enim si filio retento parentes redhibere maluerit, vel contra? Quod et in fratribus et in personis contubernio sibi coniunctis observare oportet.

6594) — *L.* 36. *D. eod.* (*Pompon.*) Si plura mancipia uno pretio venierint, et de uno eorum aedilicia actione utamur, ita demum pro bonitate eius aestimatio fiet, si confuse universis mancipiis constitutum pretium fuerit. Quodsi singulorum mancipiorum constituto pretio, universa tanti venierunt, quantum ex consummatione singulorum fiebat, tunc cuiusque mancipii pretium, seu pluris seu minoris id esset, consequi debemus.

6595) — *L.* 38. §. 12-14. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 12. Si plura iumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum; nam et si vitiosum sit unum iugum, non tamen propter hoc cetera iuga redhibebuntur. — §. 13. Si forte iugum mularum sit, quarum altera vitiosa sit, non ex pretio tantum vitiosae, sed ex utriusque erit componendum, quanto minoris sit; quum enim uno pretio utraeque venierint, non est separandum pretium, sed quanto minoris, quum veniret, utrumque fuit, non alterum, quod erat vitiosum. — §. 14. Cum autem iumenta paria veneunt, edicto expressum est, ut, cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque redhibeatur. In qua re tam emtori quam venditori consulitur, dum iumenta non separantur. Simili modo et si triga venierit, redhibenda erit tota; sed et si quadriga, redhibeatur. Sed si duo paria mularum sint, et una mula vitiosa sit, vel par, solum par redhibebitur, alterum non. Si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quatuor mulae uno pretio venierint, unius erit mulae redhibitio, non omnium; nam et si polia venierit, dicemus, unum equum, qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. Haec et in hominibus

dicemus pluribus uno pretio distractis, nisi si separari non possint, utputa si tragoedi, vel mimi.

XXXIX. (*Paulus.*) Vel fratres;

XL. (*Ulp.*) Hi enim non erunt separandi.

6596) — *L.* 64. §. 1. *D. Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Pompon.*) Idem ait : si uno pretio plures servos vendidisti, sanosque esse promisisti, et pars duntaxat eorum minus sana sit, de omnibus adversus dictum promissum recte agi.

Not. 27.

L. 31. §. 16. *D. eod. Vid.* 1830.

6597) — *L.* 48. §. 7. *D. eod.* (*Pompon.*) Quum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est de uno vitio agere, et praedicere, ut, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur.

6598) — *L.* 32. §. 1. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Ulp.*) Ergo et illud procedit, quod Iulianus libro quinto decimo Digestorum scribit : *Egit*, inquit, *quanti minoris propter fugam servi, deinde agit propter morbum; id agendum est*, inquit, *ne lucrum faciat emtor, et bis eiusdem vitii aestimationem consequatur*. Fingamus emtum decem, minoris autem emturum fuisse duobus, si tantum fugitivum esse scisset emtor; haec consecutum propter fugam; mox comperisse, quod non esset sanus; similiter duobus minoris emturum fuisse, si de morbo non ignorasset; rursus consequi debebit duo; nam et si de utroque simul egisset, quatuor esset consecuturus, quia eum forte, qui neque sanus, et fugitivus esset, sex tantum esset emturus. Secundum haec saepius ex stipulatu agi poterit; neque enim ex una stipulatione, sed ex pluribus agitur.

L. 25. §. 1. *D. de exc. rei iud. Vid.* 6561.

Not. 28.

6599) — *L.* 44. §. 2. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Paulus.*) In redhibitoria vel aestimatoria potest dubitari, an, qui alienum servum vendidit, et ob evictionem, et propter morbum forte vel fugam simul teneri possit? nam potest dici, nihil interesse emtoris, sanum esse, fugitivum non esse eum, qui evictus sit. Sed interfuit emtoris sanum possedisse propter operas, neque ex postfacto decrescit obligatio; statim enim, ut servus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emtoris.

L. 16. §. 2. *D. de evict. Vid.* 6435.

6600) — *L.* 47. §. 1. *D. de Aedil. ed.* (XXI. 1.) (*Paulus.*) Post mortem autem hominis aedilitiae actiones manent,

L. 48. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Si tamen sine culpa actoris, familiaeve eius, vel procuratoris mortuus sit.

Not. 29.

6601) — *L.* 11. §. 7-12. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) — §. 7. Venditorem, etiamsi ignorans vendiderit, fugitivum non esse, praestare emtori oportere, Neratius ait. — §. 8. Idem Neratius : etiam si alienum servum vendideris, furtis noxiisque solutum praestare te debere, ab omnibus receptum ait, et ex emto actionem esse, ut habere licere emtori caveatur, sed et ut tradatur ei possessio. — §. 9. Idem ait : non tradentem quanti intersit condemnari, satis autem non daniem, quanti plurimo auctorem periclitari oportet. — §. 10. Idem Neratius ait : propter omnia haec satis esse quod plurimum est praestari, id est ut sequentibus actionibus deducto eo, quod praestitum est, iis aestimetur. — §. 11. Idem recte ait : si quid horum non praestetur, quum cetera facta sint, nullo deducto condemnationem faciendam — §. 12. *Vid.* 6489.

L. 44. §. 1. *D. de Aedil. ed. Vid.* 6588.

Not. 30.

L. 1. §. 9. *in f. L.* 4. *pr. D. eod. Vid.* 6523. 6524.

§. 405.

Not. 1.

6602) — *L.* 1. *D. de in diem addictione.* (XVIII. 2.) (*Paulus.*) In diem addictio ita fit : *Ille fundus centum esto tibi emtus, nisi si quis intra Kalendas Ianuarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res a domino abeat.*

L. 2. *pr. D. eod. Vid.* 1188.

L. 4. *pr. D. de R. V. Vid.* 4023.

6603) — *L.* 4. §. 6. *D. de in diem add.* (XVIII. 2.) (*Ulp.*) Melior autem conditio afferri videtur, si pretio sit additum. Sed et si nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilior pretii vel maturior, melior conditio afferri videtur. Praeterea si locus opportunior solvendo pretio dicatur, aeque melior conditio allata videtur, et ita Pomponius libro nono ex Sabino scribit. Idem ait : et si persona idonior accedat ad emtionem, aeque videri meliorem conditionem allatam. Proinde si quis accedat eiusdem pretii emtor, sed qui levioribus emat conditionibus, vel qui satisdationem nullam exigat, melior conditio allata videbitur. Ergo idem erit probandum, etsi viliori pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quae venditori gravia erant in priore emtione.

6604) — *L.* 5. *D. eod.* (*Pompon.*) Quidquid enim ad utilitatem venditoris pertinet, pro meliore conditione haberi debet.

6605) — *L.* 14. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quod fructus eum non sequuntur, qui secuturi essent priorem emtorem, melior conditio videtur allata, quia non id agitur inter emtorem et venditorem.

6606) — *L.* 15. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Si fundus in diem addictus fuerit pluris, ut quaedam ei accedant, quae non accesserint priori emtori, si non minoris sint hae res, quam quo pluris postea fundus venierit, prior venditio valet, quasi melior conditio allata non sit, si minoris sint. Idemque aestimandum est, si dies longior pretii solvendi data fuerit, ut quaeratur, quantum ex usura eius temporis capi potuerit.

Not. 2.

L. 1. *D. eod. Vid.* 6602.

L. 2. §. 4. *D. pro emtore. Vid.* 1191.

Not. 3.

L. 41. *pr. D. de R. V. Vid.* 4023.

L. 2. §. 1. *L.* 3. *D. de in diem add. Vid.* 5617.

L. 6. *pr. D. eod. Vid.* 5615.

L. 2. §. 4. *D. pro emtore. Vid.* 1191.

Not. 4.

L. 4. pr. D. de in diem add. Vid. 1189.
L. 8. pr. D. de per. et comm. rei vend. Vid. 5051.

Not. 5.

6607) — *L. 9. D. de in diem add.* (XVIII. 2.) (*Ulp.*) Sabinus scribit: licere venditori meliorem conditionem oblatam abiicere, sequique primam quasi meliorem; et ita utimur. Quid tamen, si hoc erat nominatim actum, ut liceret resilire emtori, meliore conditione allata? Dicendum erit, dissolutam priorem emtionem, etiamsi venditor sequentem non admittat.

6608) — *L. 11. D. eod.* (*Ulp.*) — XI. Quod autem Sabinus scribit: fundum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerit in diem addictus, rationе eiusmodi defendit, quia prioris, inquit, emtoris statim fit, scilicet quasi non videatur melior conditio allata, si non secure secundo emtori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur. Sed Iulianus libro quinto decimo Digestorum scripsit: interesse multum, quid inter contrahentes actum sit, nec impedire quidquam, vel hoc agi, ut saepius fundus collocetur, dum vel prima, vel secunda, vel tertia adiectione res a venditore discedat. — §. 1. Item quod Sabinus ait: si tribus vendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori emtori, duorum posteriori emtam ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt.

XII. (*Pompon.*) Etsi dispares partes vendentium fuerint.

6609) — *L. 13. D. eod.* (*Ulp.*) Quodsi uno pretio vendiderint, dicendum est, totam priori emtam manere, quemadmodum si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea vero pretio adiecto dimidium alii addixerit. Celsus quoque libro octavo Digestorum refert Mucium, Brutum, Labeonem quod Sabinum existimare. Ipse quoque Celsus idem probat, et adiicit: mirari se, a nemine animadversum, quodsi prior emtor ita contraxit, ut nisi totum, fundum emtum nollet habere, non habere eum eam partem emtam, quam unus ex sociis posteriori emtori addicere noluit. — §. 1. Verum est antem, vel unum ex venditoribus posse meliorem afferre conditionem; emere enim cum tota re etiam nostram partem possumus.

Not. 6.

6610) — *L. 7. 8. D. eod.* (*Paulus.*) — VII. Licet autem venditori meliore allata conditione addicere posteriori, nisi prior paratus sit plus adiicere.

VIII. Necesse autem habebit venditor, meliore conditione allata, priorem emtorem certiorem facere, ut, si quid alius adiicit, ipse quoque adiicere possit.

6611) — *L. 6. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis exstiterit, qui meliorem conditionem afferat, deinde prior emtor adversus eum licitatus sit, et penes eum emtorem manserit, dubitari poterit, utrum fructus ipse habeat, quasi nulla meliore conditione allata, an vero venditoris sint? licet eadem sit persona, quae meliorem conditionem attulerit. Quod ratio facere videtur; intererit tamen, quid actum sit, et ita Pomponius scribit.

Not. 7.

L. 4. §. 3. 4. D. eod. Vid. 1414. 4625.
L. 6. pr. L. 16. D. eod. Vid. 5615. 1239.

§. 406.

Not. 1.

L. 4. pr. D. de lege commissoria. Vid. 4628.
L. 1. §. 3. L. 4. D. de per. et comm. rei vend. Vid. 6109. 6395.

Not. 2.

L. 2. L. 4. pr. D. de lege comm. Vid. 477. 4628.

6612) — *L. 5. D. eod.* (*Nerat.*) Lege fundo vendito dicta, ut, si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inemta sit, de fructibus, quos interim emtor percepisset, hoc agi intelligendum est, ut emtor interim eos sibi suoque iure percipiat; sed si fundus revenisset, Aristo existimabat, venditori de his iudicium in emtorem dandum esse, quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset.

L. 6. pr. L. 8. D. eod. Vid. 5061. 4626.

Not. 3.

6613) — *L. 4. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) In commissoria etiam hoc solet convenire, ut si venditor eundem fundum venderet, quanto minoris vendiderit, id a priore emtore exigat. Erit itaque adversus eum ex vendito actio.

Not. 4.

L. 1. D. eod. Vid. 134.
L. 2. §. 3. D. pro emtore. Vid. 4540.
L. 1. C. de pact. inter emt. et vendit. Vid. 5660.
L. 2. in f. D. de lege comm. Vid. 477.

Not. 5.

6614) — *L. 4. §. 4. D. eod.* (*Ulpian.*) Marcellus libro vigesimo dubitat, commissoria utrum tunc locum habeat, si interpellatus non solvat, an vero si non obtulerit? Et magis arbitror offerre eum debere, si vult se legis commissoriae potestate solvere; quodsi non habet, cui offerat, posse esse securum.

L. 8. D. eod. Vid. 4626.

6615) — *L. 7. C. de pact. inter emt. et vendit.* (IV. 54.) (*Diocl. et Maximian.*) Si a te comparavit is, cuius meministi, et convenit, ut, si intra certum tempus soluta fuerit data quantitas, sit res inemta, remitti hanc conventionem rescripto nostro, non iure petis. Sed si se subtrahat, ut iure dominii eandem rem retineat, denuntiationis et obsignationis depositionisque remedio contra fraudem potes iuri tuo consulere.

6616) — *L. 10. §. 1. D. de resc. vend.* (XVIII. 5.) (*Scaev.*) Emtor praediorum, quum suspicaretur Numeriam et Semproniam ei controversiam moturas, pactus est eum venditore, ut ex pretio aliqua summa apud se maneret, donec emtori fideiussor daretur a venditore; postea venditor eam legem inseruit, ut, si ex die pecunia omnis soluta non esset, et venditor ea praedia venisse nollet, invendita essent; interea de adversariis alteram mulierem venditor superavit, cum altera transegit, ita ut sine ulla

quaestione emtor praedia possideret. Quaesitum est : quum neque fideiussor datus, nec omnis pecunia secundum legem suis diebus soluta sit, an praedia invendita sint? Respondi : si convenisset, ut non prius pecunia solveretur, quam fideiussor venditi causa daretur, nec id factum esset, cum per emtorem non staret, quo minus fieret, non posse posteriorem legis partem exerceri.

6617) — *L.* 51. §. 1. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Labeo.*) Quodsi fundum emisti ea lege, uti des pecuniam Kalendis iuliis, et si ipsis Kalendis per venditorem esset factum, quo minus pecunia ei solveretur, deinde per te staret, quo minus solveres, uti posse adversus te lege sua venditorem dixit, quia in vendendo hoc ageretur, ut, quandoque per emtorem factum sit, quo minus pecuniam solvat, legis poenam patiatur. Hoc ita verum puto, nisi si quid in ea re venditor dolo fecit.

Not. 6.

6618)—*L.* 6. §. 1. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) Si fundus annua, bima, trima die ea lege venisset, ut, si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemtus foret, et ut, si interim emtor fundum coluerit, fructus, quos ex eo perceperit, inemto eo facto restituerentur, et quanti minoris postea alii venisset, ut id emtor venditori praestaret, ad diem pecunia non soluta, placet, venditori ex vendito eo nomine actionem esse. Nec conturbari debemus eo, quod inemto fundo facto dicatur, actionem ex vendito futuram esse; in emtis enim et venditis potius id, quod actum, quam id, quod dictum sit, sequendum est, et quum in lege id dictum sit, apparet, hoc duntaxat actum esse, ne venditor emtori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset, non ut omnis obligatio emti et venditi utrinque solveretur.

L. 2. *C. de pact. inter emt. et vendit. Vid.* 5712.

Not. 7.

6619) — *L.* 3. *D. de lege commissoria.* (XVIII. 3.) (*Ulp.*) Nam legem commissoriam, quae in venditionibus adiicitur, si volet venditor exercebit, non etiam invitus.

6620) — *L.* 4. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Eleganter Papinianus libro tertio Responsorum scribit : statim atque commissa lex est, statuere venditorem debere, utrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere? nec posse, si commissoriam elegit, postea variare.

L. 7. *D. eod. Vid.* 1811.

L. 4. *C. de pact. inter emt. et vendit. Vid.* 4627.

6621)—*L.* 6. §. 2. *D. de lege comm.* (XVIII. 3.) (*Scaev.*) Post diem lege commissoria comprehensum venditor partem reliquae pecuniae accepit; respondit : si post statutum diem reliquae pecuniae venditor legem dictam non exercuisset, sed partem reliqui debiti accepisset, videri recessum a commissoria.

Not. 8.

L. 3. *L.* 6. *pr. D. eod. Vid.* 6619. 5661.

6622) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Scaev.*) Idem respondit : si ex lege inemti sint fundi, nec id, quod accessurum dictum est, emtori deberi.

Not. 9.

6623) — *L.* 6. *C. de pactis inter emt. et vendit.* (*Carus, Carinus et Numerianus.*) Quum te fundum tuum, certae rei contemplatione inter vos habita, exiguo pretio in alium transtulisse commemores, poterit tibi ea res non esse fraudi, quando non impleta promissi fide, domini tui ius in suam causam reverti conveniat. Et ideo aditus competens iudex fundum, cuius mentionem facis, restitui tibi cum fructibus suis sine ulla ludificatione sua auctoritate perficiet, praecipue quum et adversa pars receptis nummis suis nullam passa videri possit iniuriam.

6624) — *L.* 4. §. 1. *D. de lege commissoria.* (XVIII. 3.) (*Ulp.*) Item Iulianus libro quinto decimo quaerit : si res in diem addicta interciderit, vel ancilla decesserit, an partus vel fructus eius nomine adiectio admitti possit? Et negat, admittendam adiectionem, quia alterius rei, quam eius, quae distracta est non solet adiectio admitti.

§. 407.

Not. 3.

6625) — *L.* 1. §. 4. *D. de reb. eorum, qui sub tut. vel cura sunt.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Si minor viginti quinque annis emerit praedia, ut, quoad pretium solveretur, essent pignori obligata venditori, non puto pignus valere; nam ubi dominium quaesitum est minori, coepit non posse obligari.

6626) — *L.* 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed hic videtur illud movere, quod cum dominio pignus quaesitum est, et ab initio obligatio inhaesit. Quodsi a fisco emerit, nec dubitatio est, quin ius pignoris salvum sit. Si igitur talis species in privato venditore inciderit, imperiali beneficio opus est, ut rescripto pignus confirmetur.

L. 16. *D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 4276.
L. 20. *D. de prec. Vid.* 6285.

Not. 5.

L. 75. *D. de contr. emt. Vid.* 4630.
L. 21. §. 3. *D. de a. e. v. Vid.* 4631.
L. 122. §. 3. *D. de V. O. Vid.* 5606.

Not. 6.

L. 3. *C. de iure emph. Vid.* 5125.
L. 122. §. 3. *D. de V. O. Vid.* 5606.

Not. 7.

L. 75. *D. de contr. emt. Vid.* 4630.
L. 122. §. 3. *D. de V. O. Vid.* 5606.

Not. 10.

L. 16. *D. de reb. auct. iud. possid. Vid.* 2552.
L. 14. *C. de contr. emt. Vid.* 5452.
L. 7. 8. *D. de in diem add. Vid.* 6610.
L. 1. *in f. C. de metallariis. Vid.* 3271.
L. 3. *C. de iure emph. Vid.* 5125.

Not. 11.

L. 12. *D. de praescr. verb. Vid.* 5702.
L. 2. *C. de pactis inter emt. et vendit. Vid.* 5712.

Not. 14.

L. 3. *D. de contr. emt. Vid.* 1190.

L. 2. §. 3. *D. pro emtore. Vid.* 4541.
L. 4. *C. de Aedil. act. Vid.* 0322.

6627) — §. 4. *J. de emt. et vend.* (III. 23.) Emtio tam sub conditione, quam pure contrahi potest. Sub conditione, veluti: *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emtus aureis tot.*

Not. 15.

L. 6. *D. de resc. vend. Vid.* 1404.
L. 4. *C. de Aedil. act. Vid.* 6522.

Not. 16.

L. 31. §. 22. *D. de Aedil. ed. Vid.* 712.

6628) — *L.* 31. §. 23. *D. eod.* (*Ulp.*) In causae autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem, aut non fuit praesens, cui redderetur, aut alia iusta causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non sit, quod ei magis displicuerat.

Not. 17.

L. 47. *D. de a. e. v. Vid.* 5648.
L. 1. 3. *C. de pact. inter emt. et vendit. Vid.* 5060. 3878.

Not. 18.

6629) — *L.* 56. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Paulus.*) Si quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, ne prostitueretur, et si contra factum esset, uti liceret ei abducere, etsi per plures emtores mancipium cucurrerit, ei, qui primo vendidit, abducendi potestas fit.

L. ult. C. de pactis inter emt. et vendit. Vid. 1387.

Not. 19.

L. 75. *D. de contr. emt. Vid.* 4630.

6630) — *L.* 21. *D. de loc. cond.* (XIX. 2.) (*Javolen.*) Quum venderem fundum, convenit, ut, donec pecunia omnis persolveretur, certa mercede emtor fundum conductum haberet; an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? Respondi: bona fides exigit, ut quod convenit fiat; sed non amplius praestet is venditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non esset.

§. 408.

Not. 1.

L. 1. *C. de rescindenda venditione. Vid.* 2333.

6631) — *L.* 8. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si voluntate tua fundum tuum filius tuus venumdedit, dolus ex calliditate atque insidiis emtoris argui debet, vel metus mortis, vel cruciatus corporis imminens detegi, ne habeatur rata venditio. Hoc enim solum. quod paulo minore pretio fundum venditum significas, ad rescindendam venditionem invalidum est. Quodsi videlicet contractus emtionis atque venditionis cogitasses substantiam, et quod emtor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo, quod petierat, detrahente, emtore autem huic, quod obtulerat, addente, ad certum consentiant pretium, profecto perspiceres, neque bonam fidem, quae emtionis atque venditionis conventionem tuetur. pati, neque ullam rationem concedere, rescindi propter hoc consensu finitum contractum vel statim, vel post pretii quantitatis disceptationem, nisi minus dimidia iusti pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum esset, electione iam emtori praestita servanda.

L. 5. 10. *C. eod. Vid.* 2367. 871.
L. 57. *D. de contr. emt. Vid.* 886.

6632) — *Tit. C. quando lic. ab emt. discedere.* (IV. 45.) 1. (*Gordian.*) Re quidem integra ab emtione et venditione utriusque partis consensu recedi potest; etenim quod consensu contractum est, contrariae voluntatis adminiculo dissolvitur. At enim post traditionem interpositam nuda voluntas non resolvit emtionem, si non actus quoque priori similis retro agens venditionem intercesserit.

II. *Vid.* 3636.

6633) — *L.* 3. 6. *C. de rescindenda venditione.* (IV. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) — III. De contractu venditionis iure perfecto alterutro invito nullo recedi tempore bona fides patitur, nec ex rescripto nostro, quo iure fiscum nostrum uti, saepe constitutum est.

VI. Non est probabilis causa, propter quam rescindi consensu factam venditionem desideras. Quamvis enim duplum offeras pretium emtori, tamen invitus ad rescindendam venditionem urgeri non debet.

Not. 3.

L. 12. §. 1. *D. de iure dot. Vid.* 3368.

6634) — *L.* 79. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Unde si Nervae arbitrium ita pravum est, ut manifesta iniquitas eius appareat, corrigi potest per iudicium bonae fidei.

6635) — *L.* 2. *D. depositi.* (XVI. 3.) (*Paulus.*) Quid ergo, si pretium nondum exegit, aut minoris, quam debuit, vendidit? Actiones suas tantummodo praestabit.

Not. 4.

L. 2. 8. *C. de resc. vend. Vid.* 2251. 6631.

Not. 7.

L. 8. §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 597.
L. 10. 11. *D. de hered. vel act. vend. Vid.* 6343. 6344.

Not. 8.

L. 11. §. 3. 5. 6. *D. de a. e. v. Vid.* 6556. 2366. 5658.

Not. 11.

L. 9. §. 7. *D. quod met. c. Vid.* 2306.
L. 43. §. 8. *D. de Aedil. ed. Vid.* 4633.

Not. 12.

L. 22. §. 1. *D. ex quib. c. maiores. Vid.* 2315.
L. 23. §. 2. *L.* 28. *in f. D. eod. Vid.* 2312. 2313.
L. 40. §. 1. *D. de min. Vid.* 2317.

Not. 14.

L. 29. *C. de pactis. Vid.* 649.

Not. 15.

6636) — *L.* 11. *C. de resc. vend.* (IV. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) Venditor factum emtoris, quod eum tempore contractus latuit, post arguendo, non quod eo tempore scierit, quo id ageretur, et consensit, de dolo quaeri potest. Igitur quum patrem tuum, ut maius compre-

henderetur instrumento pretium, quam rei, quae distrahebatur, esse convenerat, consensisse profitearis, propter hoc solum de circumscriptione frustra queritur. — §. 1. Sane si placitum pretium non probetur solutum, vel in quantitatem debiti per errorem facti compensari cautum fuerit, hoc reddi recte postulatur.

L. 9. *C. de a. e. v. Vid.* 6542.

6637)—*L.* 145. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt et consentiunt.

L. 203. *D. eod.* (*Pompon.*) Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

Not. 16.

6638)—*L.* 49. §. 9. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Quod si certo pretio sit damnatus facere, necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est.

L. 70. §. 1. *D. de leg.* II. *Vid.* 5997.

TITULUS II.

DE PERMUTATIONE.

§. 409.

Not. 1.

L. 1. *pr. et* §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 3632. 6351.

Not. 2.

L. 5. §. 1. *D. de praescr. verb. Vid.* 5691.
L. 1. §. 2. *D. de rerum permutatione. Vid.* 5699.
L. 3. *C. de rerum permutatione. Vid.* 5720.

Not. 3.

L. 5. §. 4. *D. de praescr. verb. Vid.* 1155.

Not. 5.

L. 16. *D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 5721.

Not. 7.

L. 1. §. 1. *D. de contr. emt. Vid.* 6331.
L. 1. *D. de rer. permut. Vid.* 5699.

Not. 8.

L. 5. §. 1. *D. de praescr. verb. Vid.* 5691.
L. 1. §. 4. *D. de rer. permut. Vid.* 5699.

6639) — *L.* 4. *C. de rer. permutatione et praescriptis verbis.* (IV. 64.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum precibus tuis expresseris, placitum inter te et alium permutationis intercessisse, eumque fundum a te datum vendidisse, contra emtorem quidem te nullam habere actionem perspicis, quum ab eo susceperit dominium, cui te tradidisse titulo permutationis non negas. Sed si secundum fidem placiti stipulatio subiecta est, successores eiusdem, cum quo contractum habuisti, convenire non prohiberis. Si vero nulla stipulatio intercessit, praescriptis verbis actio est, ut vel fides placiti tibi servetur, vel quod alterius accipiendi fundi gratia dedisti, causa non secuta restituatur.

L. 7. *C. eod. Vid.* 5700.

6640) — *L.* 1. *C. eod.* (*Gordian.*) Si, quum patruus tuus venalem possessionem haberet, pater tuus pretii nomine, licet non taxata quantitate, aliam possessionem dedit, idque, quod comparavit, non iniuria iudicis, nec patris tui culpa evictum est, ad exemplum ex emto actionis non immerito id, quod tua interest, si in patris iura successisti, consequi desideras. At enim si, quum venalis possessio non esset, permutatio facta est, idque, quod ab adversario praestitum est, evictum est, quod datum est, si hoc elegeris, cum ratione restitui postulabis.

Not. 10.

6641) — *L.* 2. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Permutationem, utpote re ipsa bonae fidei constitutam, sicut commemoras, vicem emtionis obtinere, non est iuris incogniti.

L. 1. §. 1. *D. de rer. permut. Vid.* 5699.

6642)— *L.* 2. *D. de rer. permut.* (XIX. 4.) (*Paulus.*) Aristo ait: quoniam permutatio vicina esset emtioni, sanum quoque, furtis noxisque solutum, et non esse fugitivum servum praestandum qui ex causa daretur.

L. 19. §. 5. *D. de Aedil. ed. Vid.* 6429.

CAPUT VI.

DE CONVENTIONIBUS, QUIBUS AD USUM RERUM FACTORUMQUE PRAESTANDUM ALTER ALTERI OBLIGATUR, S. DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE.

§. 410.

Not. 1.

6643)—*L.* 2. *D. locati conducti.* (XIX. 2.) (*Gaius.*) Locatio et conductio proxima est emtioni et venditioni, iisdemque iuris regulis consistit. Nam ut emtio et venditio ita contrahitur, si de pretio convenerit, sic et locatio et conductio contrahi intelligitur, si de mercede convenerit. — §. 1. Adeo autem familiaritatem aliquam habere videntur emtio et venditio, item locatio et conductio, ut in quibusdam quaeri soleat, utrum emtio et venditio sit, an locatio et conductio; ut ecce si cum aurifice mihi convenerit, ut is ex auro suo annulos mihi faceret certi ponderis certaeque formae, et acceperit verbi gratia trecenta, utrum emtio et venditio sit, an locatio et conductio? Sed placet, unum esse negotium, et magis emtionem et venditionem esse. Quodsi ego aurum dedero, mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio et conductio sit.

Not. 3.

L. 24. §. 1. *D. eod. Vid.* 5279.

6644) — *L.* 25. §. 2. *D. eod.* (*Gaius.*) Si vicino aedificante obscurentur lumina coenaculi, teneri locatorem inquilino; certe quin liceat colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. De mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. Eadem intelligemus, si ostia fenestrasve nimium corruptas locator non restituat.

L. 1. §. 1. *D. de publicanis et vectigalib. et comm. Vid.* 3310.

Not. 4.

L. 12. §. 2. *D. de usufr. Vid.* 1440.

L. 2. *in f. L.* 4. *pr. D. de usu et habit. Vid.* 4932. 4942.

§. 5. *J. eod. Vid.* 4953.

Not. 5.

L. 5. §. 2. *D. de praescr. verb. Vid.* 1769.

Not. 6.

6645)—*L.* 9. *C. mandati.* (IV. 35.) (*Diocl. et Maximian.*) Quum per procuratorem causam tuam laesam esse dicas, mandati actio adversus eum tibi competit.

6646)— *L.* 8. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si per collusionem procuratoris absolutus sit adversarius, mandati eum teneri; sed si solvendo non sit, tunc de dolo actionem adversus reum, qui per collusionem absolutus sit, dandam ait.

Not. 8.

L. 1. *pr.* §. 1 *D. de extraord. cognit. Vid.* 2860.

6647)—*L.* 1. §. 6. 7. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) —§. 6. Ludi quoque litterarii magistris, licet non sint professores, tamen usurpatum est, ut his quoque ius dicatur. Iam et librariis, et notariis, et calculatoribus, sive tabulariis.— §. 7. Sed ceterarum artium opificibus sive artificibus, quae sunt extra litteras vel notas positae, nequaquam extra ordinem ius dicere Praeses debebit. — §. 11. *Vid.* 2861.

6648) — *L.* 1. *C. mandati.* (IV. 35.) (*Sever. et Antonin.*) Adversus eum, cuius negotia gesta sunt, de pecunia, quam de propriis opibus vel ab aliis mutuo acceptam erogasti, mandati actione pro sorte et usuris potes experiri. De salario autem, quod promisit, apud Praesidem provinciae cognitio praebebitur.

6649) — *L.* 4. *C. eod.* (*Alexander.*) Etiamsi contrariam sententiam reportaverunt, qui te ad exercendas causas appellationis procuraturem constituerunt, si tamen nihil culpa tua factum est, sumtus, quos in litem probabili ratione feceras, contraria mandati actione petere potes.

6650) — *L.* 45. *D. eod.* (*Paulus.*) Si mandatu meo fundum emeris, utrum quum dederis pretium, ages mecum mandati, an et ante, quam des? ne necesse habeas res tuas vendere. Et recte dicitur, in hoc esse mandati actionem, ut suscipiam obligationem, quae adversus te venditori competit; nam et ego tecum agere possum, ut praestes mihi adversus venditorem emti actionem. — §. 1. Sed si mandatu meo iudicium suscepisti, manente iudicio, sine iusta causa non debes mecum agere, ut transferatur iudicium in me; nondum enim perfecisti mandatum. *rel. Vid.* 1631.

Not. 9.

6651) — *L.* 13. §. 1. 3. *D. loc. cond.* (XIX. 2) (*Ulp.*) — §. 1. Si navicularius onus Minturnas vehendum conduxerit, et quum flumen Minturnense navis ea subire non posset, in aliam navem merces transtulerit, eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius. Labeo: si culpa caret, non teneri, ait; ceterum si vel invito domino fecit, vel quo non debuit tempore, aut si minus idoneae navi, tunc ex locato agendum.— §. 3. Si quis servum docendum conduxerit, eumque duxerit peregre, et aut ab

hostibus captus sit, aut perierit, ex locato esse actionem placuit, si modo non sic conduxit, ut et peregre duceret.

6652)—*L.* 22. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) Item si pretio non soluto inemta res facta sit, tunc ex locato erit actio. — §. 1. Quoties autem faciendum aliquid datur, locatio est. — §. 2. Cum insulam aedificandam loco, ut sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert, et tamen locatio est; locat enim artifex operam suam, id est faciendi necessitatem. — §. 3. Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris vendere, et ita invicem se circumscribere, ita in locationibus quoque et conductionibus idem iuris est.

L. 23. §. 7. *L.* 30. §. 3. *D. eod. Vid.* 1633. 5565.

6653) — *L.* 48. *pr. D. eod.* (*Marcellus.*) Si cui locaverim faciendum, quod ego conduxeram, constabit, habere me ex locato actionem.

6654) — *L.* 60. §. 8. *D. eod.* Vehiculum conduxisti, ut onus tuum portaret, et tecum iter faceret; id quum pontem transiret, redemtor eius pontis portorium ab eo exigebat. Quaerebatur: an etiam pro ipsa sola rheda portorium daturus fuerit? Puto, si mulio non ignoravit, ea se transiturum, quum vehiculum locaret, mulionem praestare debere.

Not. 10.

L. 30. §. 3. *D. eod. Vid.* 5565.

Not. 11.

L. 46. *D. eod. Vid.* 996.

6655) — *L.* 10. §. 2. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Ulp.*) Si quis et conduxerit, et rogaverit precario, ut possideret, si quidem nummo uno conduxit, nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat, quia conductio nulla est, quae est in uno nummo; sin vero pretio, tunc distinguendum, quid prius factum est.

6656) — §. 1. *J. de loca ione et conductione.* (III. 24. [25.]) Et quae supra diximus, si alieno arbitrio pretium permissum fuerit, eadem et de locatione et conductione dicta esse intelligamus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa, si fulloni polienda curandave, aut sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos convenerit, non proprie locatio et conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio praescriptis verbis datur.

L. 25. *pr. D. loc. cond. Vid.* 5892.

Not. 12.

§. 1. *J. de loc. cond. Vid.* 6656.
L. 22. *D. de praescr. verb. Vid.* 5710.

Not. 13.

L. 1. §. 9. *D. depositi. Vid.* 6288.
L. 5. §. 2. *D. de praescr. verb. Vid.* 1769.

6657) — §. 2. *J. de locat. et cond.* (III. 24.) Praeterea, sicut vulgo quaerebatur, an permutatis rebus emtio et venditio contrahitur? ita quaeri solebat de locatione et conductione, si forte rem aliquam tibi utendam sive fruendam quis dederit, et invicem a te aliam rem utendam sive fruendam acceperit. Et placuit, non esse locationem et conductionem, sed proprium genus esse contractus; veluti si, quum unum bovem quis haberet, et vicinus eius unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, et apud alterum bos periit, neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum, verum praescriptis verbis agendum est.

6658)—*L.* 8. *C. de locato et conducto.* (IV. 56.) (*Alexand.*) Licet certis annuis quantitatibus fundum conduxeris, si tamen expressum non est in locatione, ut mos regionis postulabat, ut, si qua lue tempestatis vel alio caeli vitio damna accidissent, ad onus tuum pertinerent, et quae evenerunt sterilitates ubertate aliorum annorum repensatae non probabuntur, rationem tui iuxta bonam fidem haberi recte postulabis, eamque formam qui ex appellatione cognoscet sequetur. (231.)

6659)—*L.* 21. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si olei certa ponderatione fructus anni locasti, de contractu bona fide habito propter hoc solum, quod alter maiorem obtulit ponderationem, recedi non oportet.

Not. 16.

6660) — *L.* 19. §. 3. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) — §. 3. Si dominus exceperit in locatione, ut frumenti certum modum certo pretio acciperet, et dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere, potest quidem totam summam ex locato petere, sed utique consequens est existimare, officio iudicis hoc convenire, haberi rationem, quanti conductoris inter
erit, in frumento potius, quam in pecunia solvere pensionis exceptam portionem. Simili modo et si ex conducto agatur, idem erit dicendum.

§. 411.

Not. 1.

L. 49. *D. loc. cond. Vid.* 3281.
L. un. C. ne tutor vel cur. vectig. conducat. Vid. 3339.

Not. 2.

6661)—*L.* 31. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Leo.*) Milites nostros alienarum rerum conductores, seu procuratores, aut fideiussores, vel mandatores conductorum fieri prohibemus, ne, omisso armorum usu, ad opus rurestre se conferant, et vicinis graves praesumtione cinguli militaria exsistant. Armis autem, non privatis negotiis occupentur, ut numeris et signis suis iugiter inhaerentes rempublicam, a qua aluntur, ab omni bellorum necessitate defendant.

L. 35. *C. eod. Vid.* 2926.

6662) — *L.* 30. *C. eod.* (*Theod. et Valentin.*) Curialis neque procurator, neque conductor alienarum rerum, nec fideiussor aut mandator conductoris exsistat; alioquin nullam obligationem neque locatori neque conductori ex huiusmodi contractu competere, sancimus. (439.)

6663) — *L. un. C. quib. ad conduct. praed. fisc. acc. non licet.* (XI. 72.) (*Theod. et Valentin.*) Conductores hominesve augustissimae domus nostrae, quoties de causa ad domum regiam pertinente aliquid quaestionis emerserit, non aliter, quam ex legum ordine, quibus similiter omne hominum genus tenetur, vel excipiant,

vel inferant actiones; nec aliorum litigatorum negotio intercedant, nec sententiam iudicantium, aut illicito patrocinii sui fomite iura conturbent, nullive executionis suae turbulentum ministerium audeant commodare; non privatis se negotiis, non publicis misceant; nec quiescentem domum delatio ulla sollicitet, ne eos inconsultae pertinaciae sero poeniteat. Gravior enim poena constituenda est in hos, qui nostri iuris sunt, et nostra debeut custodire mandata. (426.)

Not. 3.

L. 11. §. 5. *D. de public. Vid.* 3265.
6664) — *L.* 4. *C. de locat. praed. civ. v. fisc.* (XI. 70.) (*Honor. et Theod.*) Congruit aequitati, ut veteres possessores fundorum publicorum novis conductoribus praeferantur, si facta per alios augmenta suscipiant.

§. 412.

Not. 1.

6665) — *Pr. J. de loc. et cond.* (III. 24.) Locatio et conductio proxima est emtioni et venditioni, iisdemque iuris regulis consistit. Nam ut emtio et venditio ita contrahitur, si de pretiu convenerit, sic et locatio et conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit; et competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti.
L. 15. §. 11. *D. loc. cond. Vid.* 5266.
L. 32. *C. de loc. et cond. Vid.* 5665.

§. 413.

Not. 3.

6666) — *L.* 35. §. 1. *D. loc. cond.* (XIX. 1.) (*African.*) Quum fundum communem habuimus, et inter nos convenit, ut alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu, quum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti. Agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato; locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua duntaxat propria in iudicium veniet. Deinde ita notat: nonne, quod ad meam partem attinebit, communi dividundo iudicio praestabitur a te mihi damnum? Recte quidem notat; sed tamen etiam Servii sententiam veram esse puto, cum eo scilicet, ut, quum alterutra actione rem servaverim, altera perimatur. Quod ipsum simplicius ita quaeremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, convenisse, ut alter alterius ita conductum haberet, ut fructus mercedis nomine pensarentur.

Not. 4.

L. 37. *D. de pign. act. Vid.* 5412
L. 29. *pr. D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 5003.

Not. 5.

6667)—*L.* 23. *pr. D. de pign.* (XX. 1.) (*Modest.*) Creditor praedia sibi obligata ex causa pignoris locare recte poterit.

Not. 6.

6668) — *L.* 6. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Alexand.*) Nemo prohibetur rem, quam conduxit, fruendam alii locare, si nihil aliud convenit. (231.)

6669)—*L.* 7. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) Si tibi alienam insulam locavero quinquaginta, tuque eandem sexaginta Titio locaveris, et Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto sexaginta consequi debere placet, quia ipse Titio tenearis in sexaginta.

6670) — *L.* 8. *D. eod.* (*Tryphon.*) Nos videamus, ne non sexaginta praestanda, nec quinquaginta sint, sed quanti interest, perfrui conductorem; tantum denique consequetur medius, quantum praestare debeat ei, qui a se conduxit, quoniam emolumentum conductionis, ad comparationem uberioris mercedis cumputatum, maiorem efficit condemnationem; et tamen primus locator reputationem habebit pro quinquaginta, quae ab illo perciperet, si dominus insulae habitare novissimum conductorem non vetuisset. Quo iure utimur.

6671)—*L.* 30. *pr. D. eod.* (*Alfen.*) Qui insulam triginta conduxerat, singula coenacula ita conduxit, ut quadraginta ex omnibus colligerentur; dominus insulae, quia aedificia vitium facere diceret, demolierat eam. Quaesitum est: quanti lis aestimari deberet, si is, qui totam conduxerat, ex conducto ageret? Respondit: si vitiatum aedificium necessario demolitus esset, pro portione, quanti dominus praediorum locasset, quod eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci, et tanti litem aestimari; sin autem non fuisset necesse demoliri, sed quia melius aedificare vellet, id fecisset, quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere.
L. 13. §. 8. *D. de usufr. Vid.* 4887.

Not. 8.

6672) — *L.* 58. *pr. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Labeo.*) Insulam uno pretio totam locasti, et eam vendidisti, ita ut emtori mercedes inquilinorum accederent. Quamvis eam conductor maiore pretio locarit, tamen id emtori accedit, quod tibi conductor debeat.
L. 11. §. 5. *D. de pign. act. Vid.* 5284.
L. 11. *pr. D. loc. cond. Vid.* 1635.

Not. 9.

L. 11. §. 5. *D. de pign. act. Vid.* 5284.
L. 24. §. 1. *D. loc. cond. Vid.* 5279.

§. 414.

Not. 1.

Pr. in f. J. de locat. et cond. Vid. 6665.

Not. 2.

§. 5. *J. eod. Vid.* 5717.
6673) — *L.* 28. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Labeo.*) Quodsi domus habitatione conductor aeque usus fuisset, praestaturum. — §. 1. Etiam eius domus mercedem, quae vitium fecisset, deberi putat. — §. 2. Idem iuris esse, si potestatem conducendi habebat, ut pretium conductionis praestaret. Sed si locator conductori potestatem conducendae domus non fecisset, et is, in qua habitaret, conduxisset, tantum ei praestandum putat, quantum sine dolo malo praestitisset. Ceterum si gratuitam habitationem habuisset, pro portione temporis ex locatione domus deducendum esse.

L. 5. §. 2. *D. commodati. Vid.* 5847.

Not. 3.

L. 19. §. 2. *D. loc. cond. Vid.* 5475.

Not. 4.

6674)—*L.* 9. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis domum bona fide emtam vel fundum locaverit mihi, isque sit evictus sine dolo malo culpave eius, Pomponius ait, nihilo minus eum teneri ex conducto ei, qui conduxit, ut ei praestetur frui quod conduxit licere. Plane si dominus non patiatur, et locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait, absolvi locatorem.

L. 15. *pr.* §. 1. *D. eod. Vid.* 5474.
L. 25. §. 2. *D. eod. Vid.* 6644.

Not. 5.

L. 15. §. 2. *D. eod. Vid.* 5474.

6675) — *L.* 15. §. 3. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Quum quidam incendium fundi allegaret, et remissionem desideraret, ita ei rescriptum est: *Si praedium coluisti, propter casum incendii repentini non immerito subveniendum tibi est.* — §. 7. Ubicunque tamen remissionis ratio habetur ex causis supra relatis, non id, quod sua interest, conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata; supra denique damnum seminis ad colonum pertinere declaratur.

6676) — *L.* 19. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis, quum in annum habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit ex conducto actione repetiturum, non quasi indebitum condicturum; non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis prospiceret. Aliter atque si quis, quum decem conduxisset, quindecim solverit; hic enim, si per errorem plus solvit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem; nam inter eum, qui per errorem solvit, et eum, qui pensionem integram praerogavit, multum interest.

L. 25. §. 2. *D. eod. Vid.* 6644.

6677)—*L.* 27. *pr. D. eod.* (*Alfen.*) Habitatores non, si paulo minus commode aliqua parte coenaculi uterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet; ea enim conditione habitatorem esse, ut, si quid adversarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret: non ita tamen, ut eam partem coenaculi dominus aperuisset, in qua magnam partem usus habitator haberet.

L. 28. §. 2. *L.* 33. *D. eod. Vid.* 6673. 5941.

6678) — *L.* 15. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Plane si forte dominus frui non patiatur, vel cum ipse locasset, vel cum alius alienum vel quasi procurator, vel quasi suum, quod interest praestabitur, et ita Proculus in procuratore respondit.

6679) — *L.* 24. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim recte aget, etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur; nec enim semper liberabitur dominus eo, quod secundo vel tertio anno patiatur fundo frui; nam et qui expulsus a conductione in aliam se coloniam contulerit, non suffecturus duabus, neque ipse pensionum nomine obligatus erit, et quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur; sera est enim patientia fruendi, quae offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus, non potest. Quodsi paucis diebus prohibuit, deinde poenitentiam egit, omniaque colono in integro sunt, nihil ex obligatione paucorum dierum mora minuet. Item utiliter ex conducto aget is, cui secundum conventionem non praestantur, quae convenerant, sive prohibeatur frui a domino, sive ab extraneo, quem dominus prohibere potest.

6680) — *L.* 25. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Qui fundum fruendum, vel habitationem alicui locavit, si aliqua ex causa fundum vel aedes vendat, curare debet, ut apud emtorem quoque eadem pactione et colono frui, et inquilino habitare liceat, alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto.

L. 15. §. 2. *D. eod. Vid.* 5474.

6681) — *L.* 15. §. 5. *D. eod.* (*Ulpianus.*) Quum quidam de fructuum exiguitate quereretur, non esse rationem eius habendam, rescripto divi Antonini continetur. Item alio rescripto ita continetur: *Novam rem desideras, ut propter vetustatem vinearum remissio tibi detur.*

L. 25. §. 3. *D. eod. Vid.* 155.

6682) — *L.* 25. §. 4. *D. eod.* (*Gaius.*) Culpae autem ipsius et id adnumeratur, si propter inimicitias eius vicinus arbores exciderit.

Not. 6.

6683) — *L.* 25. §. 6. *D. eod.* (*Gaius.*) Vis maior, quam Graeci Θεοῦ βίαν appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus; alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem, de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit; alioquin partiarius colonus quasi societatis iure et damnum et lucrum cum domino fundi partitur.

Not. 7.

L. 8. *C. de loc. et cond. Vid.* 6658.

Not. 8.

6684) — *L.* 1. *C. eod.* (*Antonin.*) Dominus horreorum periculum vis maioris vel effracturam latronum conductori praestare non cogitur. His cessantibus, si quid extrinsecus ex depositis rebus, illaesis horreis, perierit, damnum depositarum rerum ei resarcire debet. (213.)

Not. 9.

L. 15. §. 4. *D. loc. cond. Vid.* 1153.
L. 8. *C. de loc. et cond. Vid.* 6658.

Not. 10.

L. 15. §. 2. 7. *D. loc. cond. Vid.* 5474. 6675.
L. 33. *D. eod. Vid.* 5941.

Not. 11.

L. 6. §. 4. *in f. D. de a. e. v. Vid.* 6051.
L. 19. §. 1. *loc. cond. Vid.* 5940.

Not. 12 et 13.

L. 9. *pr. D. eod. Vid.* 6674.
L. 7. 8. *D. eod. Vid.* 6669. 6670.

Not. 14.

6685) — *L. un.* §. 3. *D. de via publ.* (XLIII. 10.) (*Papinian.*) Ἐπισκευάζειν δὲ τὰς ὁδοὺς τὰς δημοσίας κατὰ τὴν αὐτοῦ οἰκίαν ἕκαστον, καὶ τὰς ὑδρορρόας ἐκκαθαίρειν τὰς ἐκ τοῦ ὑπαιθρίου, καὶ ἐπισκευάζειν οὕτως, ὡς ἂν μὴ κωλύῃ ἅμαξαν ἐπιεῖναι. Ὅσοι δὲ μισθωσάμενοι οἰκοῦσιν, ἐὰν μὴ ἐπισκευάσῃ ὁ δεσπότης, αὐτοὶ ἐπισκευάσαντες ὑπολογιζέσθωσαν τὸ ἀνάλωμα κατὰ τὸν μισθόν.

Construat autem vias publicas unusquisque secundum propriam domum, et aquaeductus purget, qui sub dio sunt, [id est coelo libero] et construat ita, ut non prohibeatur vehiculum transire. Quicunque autem mercede habitant, si non construat dominus, ipsi construentes computent dispendium in mercedem.

6686) — *L.* 2. *C. de annon. et tribut.* (X. 16.) (*Valerian. et Gallien. AA. et Valerian. C.*) Aes quidem alienum pro portione, ex qua quisque defuncto heres exstiterit, praestari oportet, annonas autem is solvere debet, qui possessiones tenet et fructus percipit. (260.)

Not. 15.

6687) — *L.* 55. §. 1. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario vel utiliter auxerit, vel aedificaverit, vel instituerit, quum id non convenisset, ad recipienda ea, quae impendit, ex conducto cum domino fundi experiri potest.

6688) — *L.* 61. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Colonus, quum lege locationis non esset comprehensum, ut vineas poneret, nihilo minus in fundum vineas instituit, et propter earum fructum denis amplius aureis annuis ager locari coeperat. Quaesitum est: si dominus istum colonum fundo eiectum pensionum debitarum nomine conveniat, an sumtus utiliter factos in vineis instituendis reputare possit, opposita doli mali exceptione? Respondi: vel expensas consecuturum, vel nihil amplius praestaturum.

L. 19. §. 4. *D. eod. Vid.* 3975.

Not. 16.

L. 11. *D. de vac. et excus. Vid.* 5074.

Not. 17.

L. 25. §. 3. *D. loc. cond. Vid.* 135.

6689) — *L.* 11. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Item prospicere debet conductor, ne aliquo vel ius rei vel corpus deterius faciat vel fieri patiatur.

Not. 18.

§. 5. *J. de loc. et cond. Vid.* 5717.

6690) — *L.* 28. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) In iudicio tam locati quam conducti dolum et custodiam, non etiam casum, cui resisti non potest, venire, constat.

L. 14. §. 16. *D. de furtis. Vid.* 5852.

L. 11. §. 1. *D. loc. cond. Vid.* 5965.

6691) — *L.* 11. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Inter conductorem et locatorem convenerat, ne in villa urbana foenum componeretur; composuit; deinde servus igne illato succendit. Ait Labeo: teneri conductorem ex locato, quia ipse causam praebuit, inferendo foenum contra conductionem.

Not. 19.

§. 6. *J. de obl., quae ex del. nasc. Vid.* 6267.

Not. 20.

L. 54. *pr. D. loc. cond. Vid.* 3866.

6692) — *L.* 17. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Diocl. et Maximian.*) Praeses provinciae ra, quae ex locatione debentur, exsolvi sine mora curabit, non ignarus, ex locato et conducto actionem, quum sit bonae fidei, post moram usuras legitimas admittere.

Not. 21.

L. 19. §. 9. *D. loc. cond. Vid.* 5958.

§. 415.

Not. 2.

L. 13. §. 11. *D. loc. cond. Vid.* 5266.

6693) — *L.* 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui ad certum tempus conducit, finito quoque tempore colonus est; intelligitur enim dominus, quum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare, et huiusmodi contractus neque verba, neque scripturam utique desiderant, sed nudo consensu convalescunt. Et ideo si interim dominus furere coeperit vel decesserit, fieri non posse, Marcellus ait, ut locatio redintegretur; et est hoc verum.

6694) — *L.* 16. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Valerian. et Gallien.*) Legem quidem conductionis servari oportet, nec pensionum nomine amplius, quam convenit, reposci. Sin autem tempus, in quo locatus fundus fuerat, sit exactum, et in eadem locatione conductor permanserit, tacito consensu eandem locationem una cum vinculo pignoris renovare videtur.

L. 32. *C. eod. Vid.* 5665.

Not. 4.

6695) — *L.* 9. §. 1. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Huic subiungi potest, quod Marcellus libro sexto Digestorum scripsit: si fructuarius locaverit fundum in quinquennium, et decesserit, heredem eius non teneri, ut frui praestet, non magis, quam insula exusta teneretur locator conductori. Sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis, quo fruitus est, pensionem praestet? Marcellus quaerit, quemadmodum praestaret, si fructuarii servi operas conduxisset, vel habitationem. Et magis admittit, teneri eum; et est aequissimum. Idem quaerit: si sumtus fecit in fundum, quasi quinquennio fruiturus, an recipiat? Et ait: non recepturum, quia hoc evenire posse, prospicere debuit. Quid tamen, si non quasi fructuarius ei locavit, sed si quasi fundi dominus? Videlicet tenebitur; decepit enim conductorem, et ita Imperator Antoninus cum divo Severo rescripsit. In exustis quoque aedibus eius temporis, quo aedificium stetit, mercedem praestandam rescripserunt.

6696) — *L.* 25. §. 4. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) Si vir in quinquennium locaverit fundum, et post primum forte annum divortium intervenerit, Sabinus ait, non alias fundum mulieri reddi oportere, quam si caverit, si quid praeter unius anni locationem maritus damnatus sit, id se praestituram; sed et mulieri

cavendum, quidquid praeter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restituturum.

6697) — *L.* 1. §. 15. *D. de dote praelegata* (XXXIII. 5.) (*Ulp.*) Ibidem Mela coniunxit: si fundus in dote locatus sit a marito ad certum tempus, uxorem non alias fundum ex relegatione consequi, quam si caverit, se passuram colonum frui, dummodo ipsa pensiones percipiat.

Not. 5.

L. 30. *pr. D. loc. cond. Vid.* 6671.

6698)—*L.* 35. *pr. D. eod.* (*African.*) Et haec distinctio convenit illi, quae a Servio introducta, et ab omnibus fere probata est, ut, si aversione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit, animadvertatur, necessario nec ne id opus demolitus sit. Quid enim interest, utrum locator insulae propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit? Intelligendum est autem nos hac distinctione uti de eo, qui et suum praedium fruendum locaverit, et bona fide negotium contraxerit, non de eo, qui alienum praedium per fraudem locaverit, nec resistere domino possit, quo minus is colonum frui prohibeat.

L. 3. *C. de loc. et cond. Vid.* 6270.

L. 25. §. 2. *D. loc. cond. Vid.* 6644.

6699) — *L.* 60. *pr. D. eod.* (*Labeo.*) Cum in plures annos domus locata est, praestare locator debet, ut non solum habitare conductor ex Kalendis illis cuiusque anni, sed etiam locare et habitare cum aliis, si velit, suo tempore possit. Itaque si ea domus ex Kalendis Ianuariis fulta in Kalendas Iunias permansisset, ita ut nec habitare quisquam, nec ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem praestaturum, adeo ut nec cogi quidem possit ex Kalendis Iuniis refecta domo habitare, nisi si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare.

Not. 6.

6700) — §. 6. *J. de loc. et cond.* (III. 24.) Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres eius eodem iure in conductione succedit.

6701) — *L.* 19. §. 8. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Ex conducto actionem etiam ad heredem transire, palam est.

6702) — *L.* 10. *C. de loc. et cond.* (IV. 65.) (*Gordian.*) Viam veritatis ignoras, in conductionibus non succedere heredes conductoris existimans, quum, sive perpetua conductio est, etiam ad heredes transmittatur, sive temporalis, intra tempora locationis heredi quoque onus contractus incumbat. (239.)

6703) — *L.* 11. *C. eod.* (*Philipp.*) Invitos conductores seu heredes eorum post tempora locationis impleta non esse retinendos, saepe rescriptum est. (244.)

L. 4. *D. loc. cond. Vid.* 5622.

Not. 7.

L. 9. *C. de loc. et cond. Vid.* 4622.

6704) — *L.* 32. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Iulian.*) Qui fundum colendum in plures annos locaverat, decessit, et eum fundum legavit. Cassius negavit, posse cogi colonum, ut eum fundum coleret, quia nihil heredis interesset; quodsi colonus vellet colere, et ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere, et hoc detrimentum ad heredem pertinere, sicuti si quis rem, quam vendidisset, necdum tradidisset, alii legasset, heres eius emtori et legatario esset obligatus.

6705)—*L.* 120. §. 2. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Fructus ex fundo pure legato post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere, colonum autem cum herede ex conducto habere actionem.

L. 25. §. 1. *D. loc. cond. Vid.* 6680.

L. 12. 18. *D. de vi. Vid.* 4025. 4026.

L. ult. D. de J. F. Vid. 5280.

L. 25. §. 1. *D. loc. cond. Vid.* 6680.

L. 7. *in f. D. de distr. pign. Vid.* 4612.

Not. 8.

6706) — *L.* 54. §. 1. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Paulus.*) Inter locatorem fundi et conductorem convenit, ne intra tempora locationis Seius conductor de fundo invitus repelleretur, et si pulsatus esset, poenam decem praestaret Titius locator Seio conductori, vel Seius conductor, si intra tempora locationis discedere vellet, aeque decem Titio locatori praestare vellet; quod invicem de se stipulati sunt. Quaero: quum Seius conductor biennii continui pensionem non solveret, an sine metu poenae expelli possit? Paulus respondit: quamvis nihil expressum sit in stipulatione poenali de solutione pensionum, tamen verisimile esse, ita convenisse de non expellendo colono intra tempora praefinita, si pensionibus paruerit, et ut oportet coluerit; et ideo si poenam petere coeperit is, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem.

6707)—*L.* 56. *D. eod.* (*Paulus.*) Cum domini horreorum insularumque desiderant, diu non apparentibus, nec eius temporis pensiones exsolventibus conductoribus, aperiri, et ea, quae ibi sunt, describi a publicis personis, quorum interest, audiendi sunt; tempus autem in huiusmodi re biennii debet observari.

Not. 9 et 10.

L. 3. *C. de loc. et cond. Vid.* 6270.

Not. 11.

6708) — *L.* 27. §. 1. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Alfenus.*) Iterum interrogatus est: si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem necne? Respondit: si causa fuisset, cur periculum timeret, quamvis periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem; sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus debere.

6709) — *L.* 13. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Exercitu veniente migravit conductor; dein de hospitio milites fenestras et cetera sustulerunt. Si domino non denuntiavit, et migravit, ex locato tenebitur. Labeo: etiam si resistere potuit, et non restitit, teneri, ait; quae sententia vera est. Sed si denuntiare non potuit, non puto eum teneri.

6710)—*L.* 33. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Inquilino non datur damni infecti actio, quia possit ex conducto agere, si dominus eum migrare prohiberet.

Not. 12.

L. 49. *D. de Aedil. ed. Vid.* 6419.

L. 4. *C. de Aedil. act. Vid.* 6522.

Nor. 13.

L. 24. §. 4. *L.* 26. *pr. D. loc. cond. Vid.* 6679. 6699.

Nor. 14.

L. 34. *C. de loc. et cond. Vid.* 1661.

Nor. 15.

L. 25. *C. eod. Vid.* 6273.

Nor. 16.

6711) — *L.* 1. *pr.* §. 1. 2. *D. de migrando.* (XLIII. 32.) (*Ulp.*) SI IS HOMO, QUO DE AGITUR, NON EST EX HIS REBUS, DE QUIBUS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, UT, QUAE IN EAM HABITATIONEM, QUA DE AGITUR, INTRODUCTA, IMPORTATA, IBI NATA FACTAVE ESSENT, EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIUS HABITATIONIS ESSENT, SIVE EX HIS REBUS EST, ET EA MERCES TIBI SOLUTA, EOVE NOMINE SATISFACTUM EST, AUT PER TE STAT, QUO MINUS SOLVATUR, ITA QUO MINUS EI, QUI EUM PIGNORIS NOMINE INDUXIT, INDE ABDUCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. — §. 1. Hoc interdictum proponitur inquilino, qui soluta pensione vult migrare. Nam colono non competit. — §. 2. Cui rei etiam extra ordinem subveniri potest; ergo infrequens est hoc interdictum.

§. 416.

Nor. 2.

L. 12. §. 6. *D. de usu et habit. Vid.* 4940.

6712) — *L.* 11. §. 3. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Qui vinum de Campania transportandum conduxisset, deinde, mota a quodam controversia, signatum suo et alterius sigillo in apothecam deposuisset, ex locato tenetur, ut locatori possessionem vini sine controversia reddat, nisi culpa conductor careret.

L. 13. §. 1. 3. *D. eod. Vid.* 6651.

Nor. 3.

L. 60. §. 8. *D. eod. Vid.* 6654.

L. 2. §. 1. *D. de lege Rhodia de iactu. Vid.* 5936.

Nor. 4.

L. 13. §. 1. *L.* 25. §. 7. *D. loc. cond. Vid.* 6651. 1653.

Nor. 5.

6713) — *L.* 31. *D. eod.* In navem Saufeii quum complures frumentum confuderant, Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi, et navis perierat. Quaesitum est: an ceteri pro sua parte frumenti cum nauta agere possent oneris aversi actione? Respondit: rerum locatarum duo genera esse, ut aut idem redderetur, sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur, aut eiusdem generis redderetur, veluti cum argentum postulatum fabro daretur, ut vasa fierent, aut aurum, ut annuli; ex superiore causa rem domini manere, ex posteriore in creditum iri. Idem iuris esse in deposito; nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, ut neque clausam, neque obsignatam traderet, sed adnumeraret, nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi ut tantundem pecuniae solveret. Secundum quae videri triticum factum Saufeii, et recte datum. Quodsi separatum tabulis aut heronibus, aut in alia cupa clausum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci posset, quid cuiusque esset, non potuisse nos permutationem facere, sed tum posse eum, cuius fuisset triticum, quod nauta solvisset, vindicare; et ideo se improbare actiones oneris aversi, quia, sive eius generis essent merces, quae nautae traderentur, ut continuo eius fierent, et mercator in creditum iret, non videretur onus esse aversum, quippe quod nautae fuisset, sive eadem res, quae tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori, et ideo supervacuum esse iudicium oneris aversi. Sed si ita datum esset, ut in simili re solvi posset, conductorem culpam dumtaxat praestare debere, nam in re, quae utriusque causa contraheretur, culpam deberi, neque omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius conditionem faceret, quam ceterorum.

Nor. 6.

6714) — *L.* 5. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) *Opere locato conducto;* his verbis Labeo significari ait id opus, quod Graeci ἀποτέλεσμα vocant, non ἔργον, id est ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6715) — *L.* 80. §. 1. *D. ad legem Falcidiam.* (XXXV. 2.) (*Gaius.*) Quaedam legata divisionem non recipiunt, ut ecce legatum viae, itineris, actusve; ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. Sed et si opus municipibus heres facere iussus est, individuum videtur legatum; neque enim ullum balineum, aut ullum theatrum, aut stadium fecisse intelligitur, qui ei propriam formam, quae ex consummatione contingit, non dederit. Quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur. Haec itaque legata, quae dividuitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. Sed potest heredi hoc remedio succurri, ut aestimatione facta legati denuntiet legatario, ut partem aestimationis inferat; si non inferat, utatur adversus eum exceptione doli mali.

6716) — *L.* 72. §. 1. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Appellatione rei pars etiam continetur.

6717) — *L.* 7. §. 2. *D. de lege Iul. rep.* (XLVIII. 11.) (*Macer.*) Illud quoque cavetur, ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, praebendum, approbandum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta, probata, praestita lege erunt.

Nor. 8.

L. 24. *pr. D. loc. cond. Vid.* 5891.

Nor. 10.

L. 33. *D. eod. Vid.* 5941.

6718) — *L.* 37. *D. eod.* (*Iavolen.*) Si prius, quam locatori opus probaretur, vi aliqua consumtum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet.

6719) — *L.* 51. §. 1. *D. eod.* (*Iavolen.*) Locavi opus faciendum ita, ut pro opere redemtori certam mercedem in dies singulos darem; opus vitiosum factum est; an ex locato agere possim? Respondi: si ita opus locasti, ut bonitas eius tibi a conductore approbaretur, tametsi convenit, ut in singulas operas certa pecunia daretur,

praestari tamen tibi a conductore debet, si id opus vitiosum factum est; non enim quidquam interest, utrum uno pretio opus, an in singulas operas collocatur, si modo universitas consummationis ad conductorem pertinuit; poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit, nisi si ideo in operas singulas merces constituta erit, ut arbitrio domini opus efficeretur; tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate operis videtur.

6720) — *L.* 59. *D. locati conducti* (XIX. 3.) (*Iavolen.*) Marcius domum faciendam a Flacco conduxerat; deinde operis parte effecta, terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus ait : si vi naturali, veluti terrae motu, hoc acciderit, Flacci esse periculum.

6721) — *L.* 62. *D. eod.* (*Labeo.*) Si rivum, quem faciendum conduxeras, et feceras, antequam eum probares, labes corrupit, tuum periculum est. Paulus : Immo si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum; si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

L. 8. *C. de operib. publ. Vid.* 5179.

Not. 11.

6722) — *L.* 60. §. 4. *D. loc. cond.* (*Labeo.*) Mandavi tibi, ut excuteres, quanti villam aedificare velles; renuntiasti mihi, ducentorum impensam excutere; certa mercede opus tibi locavi; postea comperi, non posse minoris trecentorum eam villam constare; data autem tibi erant centum, ex quibus quum partem impendisses, vetui te opus facere. Dixi : si opus facere perseveraveris, ex locato me tecum agere, ut pecuniae mihi reliquum restituas.

Not. 12.

L. 25. §. 3. *D. eod. Vid.* 135.

6723) — *L.* 60. §. 3. *D. eod.* (*Labeo.*) Lege dicta, domus facienda locata erat ita, ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius esset; redemtor ex voluntate locatoris quaedam in opere permutaverat. Respondi : opus quidem ex lege dicta non videri factum, sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset, redemtorem absolvi debere.

6724) — *L.* 2. §. 7. *D. de eo, quod certo loco.* (XIII. 4.) (*Ulp.*) Idem Iulianus tractat : an is, qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio solvatur, nihilominus possit intendere, sibi dari oportere? Et Iulianus scribit : liberationem non contigisse, atque ideo posse peti quod interest. Marcellus autem et alias tractat, et apud Iulianum notat : posse dici, et si mihi alibi solvatur, liberationem contigisse, quamvis invitus accipere non cogar; *plane si non contingat liberatio, dicendum*, ait, *superesse petitionem integrae summae, quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quam ubi promiserat, in nihilum liberaretur.* Sed mihi videtur summae solutio distare a fabrica insulae, et ideo quod interest solum petendum.

6725) — *L.* 13. §. 10. *D. locati conducti.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Si lege operis locandi comprehensum esset, ut, si ad diem effectum non esset, relocare id liceret, non alias prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset, nec ante relocari id potest, quam dies efficiendi praeterisset.

§. 417.

Not. 1.

Gaii instit. III. 145. *Vid.* 5113.

§. 3. *J. de locat. et cond. Vid.* 5112.

Not. 3.

L. 3. *D. loc. cond. Vid.* 3631.

6726) — *L.* 54. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Paulus respondit : servus, qui aestimatus colonae adscriptus est, ad periculum colonae pertinebit, et ideo aestimationem huius defuncti ab herede colonae praestari oportere.

Not. 5.

6727) — *L.* 8. *C. de pactis.* (II. 3.) (*Alexand.*) Si pascenda pecora partiaria, id est ut foetus eorum portionibus, quibus placuit, inter dominum et pastorem dividantur, Apollinarem suscepisse probabitur, fidem pacto praestare per iudicem compelletur. (226.)

Not. 6.

Gaii instit. III. 146. *Vid.* 5718.

L. 8. *D. de praescr. verb. Vid.* 136.

Not. 7.

§. 4. *J. de locat. et cond. Vid.* 5717.

Not. 8.

L. 2. *in f. D. loc. cond. Vid.* 6643.

Not. 9.

§. 4. *J. de loc. et cond. Vid.* 5717.

6728) — *Gaii instit.* III. 147. Item quaeritur, si cum aurifice mihi convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certaeque formae anulos mihi faceret, et acciperet verbi gratia denarios cc, utrum emtio et venditio, an locatio et conductio contrahatur. Cassius ait, materiae quidem emtionem et venditionem contrahi, operarum autem locationem et conductionem; sed plerisque placuit emtionem et venditionem contrahi. Atqui si meum aurum ei dedero, mercede pro opera constituta, convenit locationem conductionem contrahi.

L. 2. §. 1. *D. loc. cond. Vid.* 6643.

6729) — *L.* 20. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) Sabinus respondit : si quam rem nobis fieri velimus, veluti statuam, vel vas aliquod, seu vestem, ut nihil aliud, quam pecuniam daremus, emtionem videri, nec posse ullam locationem esse, ubi corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret; aliter, atque si aream darem, ubi insulam aedificares, quoniam tunc a me substantia proficiscitur.

Not. 10.

6730) — *L.* 13. §. 5. *D. locati conducti.* (XIX. 2.) (*Ulpianus.*) Si gemma includenda aut insculpenda data sit, eaque fracta sit, si quidem vitio materiae factum sit, non erit ex locato actio; si imperitia facientis, erit. Huic sententiae addendum est, nisi periculum quoque in se artifex receperit; tunc enim, etsi vitio materiae id evenerit, erit ex locato actio.

CAPUT VII.

DE OBLIGATIONIBUS, QUAE AD RERUM IURIUMQUE COMMUNIONEM SPECTANT.

§. 418.

Not. 1.

L. 31. *D. pro socio. Vid.* 2459.

6731) — *L.* 2. *pr. D. comm. divid.* (X. 3.) (*Gaius.*) Nihil autem interest, cum societate an sine societate res inter aliquos communis sit; nam utroque casu locus est communi dividundo iudicio. Cum societate res communis est veluti inter eos, qui pariter eandem rem emerunt, sine societate communis est veluti inter eos, quibus eadem res testamento legata est.

Not. 2.

6732) — *L.* 70. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Nulla societatis in aeternum coitio est.

6733) — *L.* 14. §. 2. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) Si convenial, ne omnino divisio fiat, huiusmodi pactum nullas vires habere, manifestissimum est. Sin autem, ne intra certum tempus, quod etiam ipsius rei qualitati prodest, valet.

6734) — *L.* 5. *C. comm. divid.* (III. 37.) (*Dioclet. et Maximian.*) In communione vel societate nemo compellitur invitus detineri. Quapropter aditus Praeses provinciae ea, quae communia tibi cum sorore perspexerit, dividi providebit.

TITULUS I.

DE SOCIETATE.

§. 419.

Not. 1.

6735) — *L.* 52. §. 8. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Idem Papinianus eodem libro ait: si inter fratres voluntarium consortium initum fuerit, et stipendia ceteraque salaria in commune redigi iudicio societatis, quamvis filius emancipatus haec non cogatur conferre fratri, inquit, in potestate manenti, quia, etsi in potestate maneret, praecipua ea haberet.

6736) — *L.* 67. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si unus ex sociis rem communem vendiderit consensu sociorum, pretium dividi debet ita, ut ei caveatur, indemnem eum futurum. Quodsi iam damnum passus est, hoc ei praestabitur; sed si pretium communicatum sit sine cautione, et aliquid praestiterit is, qui vendidit, an, si non omnes socii solvendo sint, quod a quibusdam servari non potest, a ceteris debeat ferre? Sed Proculus putat, hoc ad ceterorum onus pertinere, quod ab aliquibus servari non potest, rationeque defendi posse, quoniam societas cum contrahitur, tam lucri quam damni communio initur.

Not. 2.

6737) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Societates contrahuntur sive universorum bonorum, sive negotiationis alicuius, sive vectigalis, sive etiam rei unius.

Not. 3.

6738) — *L.* 73. *D. eod.* (*Ulp.*) Maximino respondit: si societatem universarum fortunarum coierint, id est earum quoque rerum, quae postea cuique acquirentur, hereditatem cuivis eorum delatam in commune redigendam. Idem Maximino respondit: si societatem universarum fortunarum ita coierint, ut, quidquid erogaretur vel quaereretur, communis lucri atque impendii esset, ea quoque, quae in honorem alterius liberorum erogata sunt, utrinque imputanda.

Not. 4.

L. 7. *D. eod. Vid.* 6777.

Not. 7.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 4406.

Not. 8.

6739) — *L.* 58. *pr. et* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si id, quod quis in societatem contulit, exstinctum sit, videndum, an pro socio agere possit? Tractatum ita est apud Celsum libro septimo Digestorum ad epistolam Cornelii Felicis: quum tres equos haberes, et ego unum, societatem coimus,

ut accepto equo meo quadrigam venderes, et ex pretio quartam mihi redderea. Si igitur ante venditionem equus meus mortuus sit, non putare se, Ceisua ait, societatem manere, nec ex pretin equorum tuorum partem deberi; non enim habendae quadrigae, sed vendendae coitam societatem; ceterum ai id actum dicatur, ut quadriga fieret, eaque communicaretur, tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie adhuc socii sumus. — §. 1. *Vid.* 5954.

L. 52. §. 3. *D. pro aocio. Vid.* 5852.

6740) — *L.* 52. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Quidam sagariam negotiationem coierunt; aiter ex his ad mercea comparandas profectus in latronea incidit, suamque pecuniam perdidit; servi eiua vulnerati sunt, resque proprias perdidit. Dicit Iulianus: damnum esse commune, ideoque actione pro socio damni partem dimidiam agnoscere debere tam pecuniae, quam rerum ceterarum, quas secum non tulisset socius, nisi ad merces communi nomine comparandas proficisceretur. Sed et si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere, rectissime Iulianus probat. Proinde et si naufragio quid periit, quum non aiias merces, quam navi soierent advehi, damnum ambo sentient; nam sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit.

Nor. 9.

6741) — *L.* 52. §. 2. *D.* eod. (*Ulp.*) Utrum ergo tantum doium, an etiam culpam praestare socium oporteat? quaeritur. Et Celsus libro septimo Digestorum scripsit: socios inter se doium et culpam praestare oportere. *Si in coëunda societate*, inquit, *artem operamve pollicitus eat alter, veluti cum pecus in commune paacendum, aut agrum pollicitatori damua in commune quaerendis fructibus, nimirum ibi etiam culpa praestanda eat; pretium enim operae artis est velamentum.* Quodsi rei communi socius nocuit, magia admittit, culpam quoque venire.

L. 58. *pr. D. eod. Vid.* 6739.

Nor. 10.

6742) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Modest.*) Societatem coire et re, et verbis, et per nuntium posse nos, dubium non est.

Nor. 11.

6743) — *L.* 1. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Societaa coïri potest vel in perpetuum, id est dum vivunt, vel ad tempns, vel ex tempore, vel sub conditione.

6744) — *L.* 6. *C. pro socio.* (IV. 37.) (*Iustinian.*) De societate apud veteres dubitatum est, si sub conditione contrahi poteat, puta: *si ille consul fuerit*, societatem esse contractam. Sed ne simili modo apud posteritatem, sicut apud antiquitatem huiusmodi cauaa ventiletur, sancimus, societatem contrahi posse non aolum pure, sed etiam aub conditione. Voluntatea etenim legitime contrahentium omnimodo conservandae aunt.

Nor. 12.

6745) — *L.* 1. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Societatem uno pecuniam conferente, alio operam posse contrahi, magis obtinuit.

6746) — *L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Societas autem coïri potest et valet etiam inter eos, qui non aunt aequia facultatibua, quum plerumque pauperior opera suppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deest.

L. 52. §. 2. *D. eod. Vid.* 6741.

6747) — *L.* 57. *D. eod.* (*Ulp.*) Nec praetermittendum esse, Pomponius ait, ita demum hoc esse verum, si honestae et licitae rei societaa coïta sit. Ceterum si maleficii societas coïta sit, constat, nullam esse societatem. Generaliter enim traditur, rerum inhonestarum nullam esse societatem.

6748) — §. 1. *J. de societate.* (III. 25. [26.]) Et quidem si nihil de partibus lucri et damni nominatim convenerit, aequales acilicet partes et in luero et in damno spectantur; quodai expressae fuerint partes, hae servari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, ai duo inter se pacti aint, ut ad unum quidem duae partes et lucri et damni pertineant, ad alium tertia. — §. 2. De ilia sane conventione quaesitum est, si Titius et Seiua inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duae partes pertineant, damni tertia, ad Seium duae partes damni, lucri tertia, an rata debeat haberi conventio? Quintua Mucius contra naturam societatis talem pactionem esae existimavit, et ob id non esse ratam habendam; Servius Sulpitius, cuius sententia praevaluit, contra sensit, quia saepe quorundam ita pretiosa est opera in societate, ut eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam et ita coïri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, et tamen lucrum inter eos commune sit, quia saepe opera alicuius pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mucii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit posse convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod et ipsum Servius convenienter fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut, ai in aliqua re lucrum, in aliqua damnum allatum sit, compensatione facta solum quod superest intelligitur lucri esse.

6749) — *L.* 29. *pr.* §. 1. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Si non fuerint partes societati adiectae, aequas eaa esse constat. Si vero placuerit, ut quia duas partes vel tres habeat, aliua unam, an valeat? Et placet valere, ai modo aliquid plus contulerit societati vel pecuniae, vel operae, vel cuiuacunque alteriua rei. — §. 1. Ita coïri societatem posse, ut nullam partem damni alter sentiat, lucrum vero commune sit, Cassius putat. Quod ita demum valebit, ut et Sabinus scribit, si tanti sit opera, quanti damnum est; plerumque enim tanta est industria socii, ut plus societati conferat, quam pecunia; item si solus navigét, si solua peregrinetur, pericula aubeat solus.

L. 30. *D. eod. Vid.* 5925.

Nor. 13.

6750) — *L.* 29. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Aristo refert: Cassius respondisse, societatem talem coïri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare. Et nos consentimus, talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret; iniquissimum enim genus societatia est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum spectet.

6751) — *L.* 5. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Donationis causa societas recte non contrahitur.

L. 16. §. 1. *D. de min. Vid.* 2206.

§. 420.

Not. 1.

§. 2. *J. de poena temere litig. Vid.* 1757.

Not. 2.

*L.*52.§.8. *L.*75. *D.pro socio. Vid.*6735. 6738.

Not. 3.

6752) — *L.* 21. *D. eod.* (*Ulp.*) Et quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum liio, qui eum assumsit, communicabit; nos cum eo non communicabimus, sed factum eius praestabitur societati. [Id est aget socius, et societati praestabit, quod fuerit consecutus.]

6753) — *L.* 38. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si tecum societas mihi sit, et res ex societate communes, quam impensam in eas fecero, quosve fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio, vel communi dividundo me consecuturum, et altera actione alteram tolli, Proculus ait.

L. 60. *pr. D. eod. Vid.* 3886.

L. 1. §. 1. *D. de usuris. Vid.* 3898.

6754) — *L.* 67. §. 1. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Si unus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant, communem pecuniam foeneraverit, usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis nomine foeneraverit; nam si suo nomine, quoniam sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet.

L. 16. *D. de R. C. Vid.* 6126.

Not. 4.

§. *ult. J. de societ. Vid.* 5835.

*L.*72. *L.*52.§ 2. *D. pro socio. Vid.* 5829. 6741.

6755) — *L.*52.§.11. *D. eod.* (*Ulp.*) Si qui societatem ad emendum coierint, deinde res alterius dolo vel culpa emta non sit, pro socio esse actionem constat. Plane si conditio sit adiecta: *si intra illum diem venierit*, et dies sine culpa socii praeterierit, cessabit actio pro socio.

6756) — *L.* 25. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) De illo Pomponius dubitat, utrum actionem eum mandare sociis sufficiat, ut, si facere ille non possit, nihil ultra sociis praestet, an vero indemnes eos praestare debeat? Et puto omnimodo eum teneri eius nomine, quem ipse solus admisit, quia difficile est negare, culpa ipsius admissum.

Not. 5.

6757) — *L.* 63. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si, quum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius, et partem suam integram sit consecutus, deinde alius socius cum eodem agat, et partem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest, an hic, qui minus consecutus est, cum eo agere possit, qui solidum accepit, ad communicandas partes inter eos, id est exaequandas? quasi iniquum sit, ex eadem societate alium plus, alium minus consequi. Sed magis est, ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio exaequetur; quae sententia habet aequitatem.

6758) — *L.* 65. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Actione distrahitur, quum aut stipulatione aut iudicio mutata sit causa societatis. Proculus enim ait: hoc ipso, quod iudicium ideo dictatum est, ut societas distrahatur, renuntiatam societatem, sive totorum bonorum, sive unius rei societas coita sit.

Not. 6.

L. 38. *in f. D. eod. Vid.* 6753.

6759) — *L.* 43. *D. eod.* (*Ulp.*) Si actum sit communi dividundo, non tollitur pro socio actio, quoniam pro socio et nominum rationem habet, et adiudicationem non admittit; sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam ex prima actione consecutus est.

Not. 7.

L. 45. *D. eod. Vid.* 2814.

L. 47. *D. eod. Vid.* 1826. 5843.

6760) — *L.* 48. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed nihilominus et pro socio tenetur,

XLIX. (*Ulp.*) Si hoc facto societatem laesit, si verbi gratia negotiatorem servum vulneraverit vel occiderit.

L. (*Paulus.*) Sed actione pro socio consequitur, ut altera actione contentus esse debeat, quia utraque actio ad rei persecutionem respicit, non, ut furti, ad poenam duntaxat.

6761) — *L.* 51. *pr. D.eod.* (*Ulp.*) Merito autem adiectum est, ita demum furti actionem esse, si per fallaciam et dolo malo amovit, quia, cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur. Et sane plerumque credendum est, eum, qui partis dominus est, iure potius suo uti, quam furti consilium inire.

Not. 8.

6762) — *L.* 69. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum societas ad emendum coiretur, et conveniret, ut unus reliquis nundinarias epulas praestaret, eosque a negotio dimitteret, si eas eis non solverit[*], et pro socio, et ex vendito cum eo agendum est.

6763) — *L.* 44. *D. eod.* (*Ulp.*) Si margarita tibi vendenda dedero, ut, si ea decem vendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excederet tu haberes, mihi videtur, si animo contrahendae societatis id actum sit, pro socio esse actionem, si minus, praescriptis verbis.

Not. 9.

L. 3. *C. de comm. rer. alien. Vid.* 2460.

6764)—*L.* 19. 20. *D. pro socio.* (XVII.2.)(*Ulp.*) XIX. Qui admittitur socius, ei tantum socius est, qui admisit; et recte. Quum enim societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest, quem ego socium esse nolui. Quid ergo, si socius meus eum admisit? Ei soli socius est;

XX. Nam socii mei socius meus socius non est.

L. 21. *Vid.* 6752.

6765) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Sed et socius qui alienavit, contra pactionem committit, et tenetur societatis aut communi dividundo iudicio.

Not. 10.

L. 1. §. 1. *L.* 2. *D. eod. Vid.* 4406. 4407.

6766) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Ea vero,

[*] *Al.* . . . , ut unus reliquis nundinas, id est epulas, praestaret, eosque a negotio dimitteret; si eas eis non . . .

quae in nominibus erunt, manent in suo statu, sed actiones invicem praestari debent.

Not. 11.

6767) — *L.* 3. §. 1. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Quum specialiter omnium bonorum societas coita est, tunc et hereditas, et legatum, et quod donatum est, aut quaqua ratione acquisitum, communioni acquiretur.

6768) — *L.* 52. §. 16. *D. eod.* (*Ulp.*) Socium universa in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit; et ideo sive ob iniuriam sibi factam, vel ex lege Aquilia, sive ipsius, sive filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit.

L. 73. *pr. D. eod. Vid.* 6738.

Not. 12.

6769) — *L.* 52. §. 17. *D. eod.* Idem [*] ait: socium omnium bonorum non cogi conferre, quae ex prohibitis causis acquisierit.

6770) — *L.* 53. *D. eod.* (*Ulp.*) Quod autem ex furto vel ex alio maleficio quaesitum est, in societatem non oportere conferri, palam est, quia delictorum turpis atque foeda communio est. Plane si in medium collata sint, commune erit lucrum.

6771) — *L.* 54. *D. eod.* (*Pomp.*) Quod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam si damnatus sit.

L. 57. *D. eod. Vid.* 6747.

Not. 13.

L. 73. *pr. D. eod. Vid.* 6738.

L. 74. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis societatem contraxerit, quod emit ipsius fit, non commune, sed societatis iudicio cogitur rem communicare.

Not. 14.

L. 73. *inf. D. eod. Vid.* 6738.

6772) — *L.* 27. *D. eod.* (*Paulus.*) Omne aes alienum, quod manente societate contractum est, de communi solvendum est, licet postea, quam societas distracta est, solutum sit. Igitur etsi sub conditione promiserat, et distracta societate conditio exstitit, ex communi solvendum est, ideoque si interim societas dirimatur, cautiones interponendae sunt.

Not. 15.

6773) — *L.* 52. §. 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Per contrarium quoque apud veteres tractatur: an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus praestiterit, ex communi consequatur, ut praestet? Et Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt: si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum; si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere. Cui congruit, quod Servium respondisse Aufidius refert: si socii bonorum omnium fuerint, deinde unus, quum ad iudicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi; si vero praesens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.

6774) — *L.* 59. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Quod in alea aut adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus; si quid vero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetet.

[*] *Scil.* Neratius.

6775) — *L.* 55. *D. eod.* (*Ulp.*) Si igitur ex hoc conventus fuerit, qui maleficium admisit, id, quod contulit, aut solum, aut cum poena auferret; solum auferret, si mihi proponas, insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse; quodsi sciente, etiam poenam socium agnoscere oportet; aequum est enim, ut, cuius participaverit lucrum, participet et damnum.

6776) — *L.* 56. *D. eod.* (*Paulus.*) Nec quidquam interest, utrum manente societate praestiterit ob furtum, an dissoluta ea. Idemque est in omnibus turpibus actionibus, veluti iniuriarum, vi bonorum raptorum, servi corrupti et similibus, et in omnibus poenis pecuniariis, quae ex publicis iudiciis accidunt.

Not. 16.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 187.

6777) — *L.* 7-11. *D. eod.* — VII. (*Ulp.*) Coire societatem et simpliciter licet; et si non fuerit distinctum, videtur coita esse universorum, quae ex quaestu veniunt, hoc est si quod lucrum ex emtione, venditione, locatione, conductione descendit.

VIII. (*Paulus.*) Quaestus enim intelligitur, qui ex opera cuiusque descendit.

IX. (*Ulp.*) Nec adiecit Sabinus hereditatem, vel legatum, vel donationes mortis causa sive non mortis causa. Fortassis hoc ideo, quia non sine causa obveniunt, sed ob meritum aliquod accedunt.

X. (*Paulus.*) Et quia plerumque vel a parente, vel a liberto quasi debitum nobis hereditas obvenit;

XI. (*Ulp.*) Et ita de hereditate, legato, donatione Quintus Mucius scribit.

6778) — *L.* 13. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed etsi adiiciatur, ut et quaestus, et lucri socii sint, verum est, non ad aliud lucrum, quam quod ex quaestu venit, hanc quoque adiectionem pertinere.

6779) — *L.* 52. §. 5-7. *D. eod.* (*Ulp.*) Quum duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid separatim quaesierat, et lucri senserat; quaerebatur, an commune esse lucrum oporteret? Et Imperator Severus Flavio Felici in haec verba rescripsit: Etiamsi maxime argentariae societas inita est, quod quisque tamen socius non ex argentariae causa quaesiit, id ad communionem non pertinere, explorati iuris est. — §. 6. Papinianus quoque libro tertio Responsorum ait: Si fratres parentum indivisas hereditates ideo retinuerunt, ut emolumentum ac damnum in his commune sentirent, quod aliunde quaesierint, in commune non redigetur. — §. 7. Item ex facto consultum respondisse se ait libro tertio Responsorum: Inter Flavium Victorem et Vellicum Asianum placuerat, ut locis emtis pecunia Victoris monumenta fierent opera et peritia Asiani, quibus distractis pecuniam Victor eum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit; erit pro socio actio.

6780) — *L.* 71. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Duo colliberti societatem coierunt lucri, quaestus, compendii; postea unus ex his a patrono heres institutus est, alteri legatum datum est; neutrum horum in medium referre debere respondit.

Not. 17.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 4406.

Not. 18.

6781) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed nec aes alienum, nisi quod ex quaestu pendebit, veniet in rationem societatis.

L. 38. §. 1. *L.* 52. §. 10. *D. eod. Vid.* 6753. 4405.

6782) — *L.* 52. §. 12. 15. *D. eod.* (*Ulpian.*) — §. 12. Item si in communem rivum reficiendum impensa facta sit, pro socio esse actionem ad recuperandum sumtum, Cassius scripsit. — §. 15. Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas, eos duntaxat sumtus societati imputabit, qui in eam rem impensi sunt. Viatica igitur, et meritoriorum, et stabulorum, iumentorum, carrulorum vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarum gratia, vel mercium, recte imputabit.

6783) — *L.* 67. *pr.* §. 2. *D. eod. Vid.* 6736. 3904.

L. 52. §. 3. 4. *D. eod. Vid.* 5832. 6740.

L. 60. §. 1. *D. eod. Vid.* 3886.

6784) — *L.* 61. *D. eod.* (*Ulp.*) Secundum Iulianum tamen et quod medicis pro se datum est, recipere potest. Quod verum est.

Not. 19.

6785) — *L.* 82. *D. eod.* (*Papinian.*) Iure societatis per socium aere alieno socius non obligatur, nisi in communem arcam pecuniae versae sint.

L. 41. §. 1. *D. de Aedil. ed. Vid.* 6588.

Not. 20.

6786) — *L.* 1. §. 25. *D. de exercit. act.* (XIV. 1.) (*Ulp.*) Si plures navem exerceant, cum quolibet eorum in solidum agi potest,

II. (*Gaius.*) Ne in plures adversarios distringatur, qui cum in uno contraxerit;

III. (*Paulus.*) Nec quidquam facere, quotam quisque portionem in nave habeat; eumque, qui praestiterit, societatis iudicio a ceteris consecuturum.

6787) — *L.* 4. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si tamen plures per se navem exerceant, pro portionibus exercitionis conveniuntur; neque enim invicem sui magistri videntur. — §. 1. Sed si plures exerceant, unum autem de numero suo magistrum fecerint, huius nomine in solidum poterunt conveniri. — §. 2. Sed et si servus plurium navem exerceat voluntate eorum, idem placuit, quod in pluribus exercitoribus; plane si unius ex omnibus voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur; et ideo puto et in superiore casu in solidum omnes teneri.

6788) — *L.* 1. *in f. D. de instit. act.* (XIV. 3.) (*Ulp.*) . . . . Marcellus autem ait: debere dari actionem ei, qui institorem praeposuit, in eos, qui cum eo contraxerint.

6789) — *L.* 13. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si duo pluresve tabernam exerceant, et servum, quem ex disparibus partibus habebant, institorem praeposuerint, utrum pro dominicis partibus teneantur, an pro aequalibus, an pro portione mercis, an vero in solidum? Iulianus quaerit. Et verius esse ait, exemplo exercitorum et de peculio actionis in solidum unumquemque conveniri posse; et quidquid is praestiterit, qui conventus est, societatis iudicio vel communi dividundo consequetur. Quam sententiam et supra probavimus.

6790) — *L.* 14. *D. eod.* (*Paulus.*) Idem erit, et si alienus servus communi merci praepositus sit; nam adversus utrumque in solidum actio dari debet, et quod quisque praestiterit, eius partem societatis vel communi dividundo iudicio consequetur. Certe ubicunque actio societatis vel communi dividundo cessat, quemque pro parte sua condemnari oportere constat; veluti si is, cuius servo creditum est, duobus heredibus institutis, ei servo libertatem dederit; nam heredum quisque pro sua parte conveniendus est, quia cessat inter eos communi dividundo iudicium.

L. 82. *D. pro socio. Vid.* 6785.

§. 421.

Not. 1.

L. 63. §. 10. *D. pro socio. Vid.* 6800.

6791)—*L.*4.§. 1. *D. eod.* (*Modestin.*) Dissociamur renuntiatione, morte, capitis minutione et egestate.

Not. 2.

6792) — *L.* 52. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem [*] respondit: societatem non posse ultra mortem porrigi; et ideo nec libertatem de supremis iudiciis constringere quis poterit, vel cognatum ulteriorem proximioribus praeferre.

6793) — §. 5. *J. de societate.* (III. 25.) Solvitur adhuc societas etiam morte socii, quia, qui societatem contrahit, certam personam sibi elegit. Sed et si consensu plurium societas contracta sit, morte unius socii solvitur, etsi plures supersint, nisi in coeunda societate aliter convenerit.

6794) — *L.* 35. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Nemo potest societatem heredi suo sic parere, ut ipse heres socius sit. In heredem autem socii proponitur actio, ut bonam fidem praestet,

XXXVI. (*Paulus.*) Et acti etiam culpam, quam is praestaret, in cuius locum successit, licet socius non sit.

6795) — *L.* 37. *D. eod.* (*Pompon.*) Plane si hi, qui sociis heredes exstiterunt, animum inierint societatis in ea hereditate novo consensu, quod postea gesserint, efficietur, ut in pro socio actionem deducatur.

6796) — *L.* 65. §. 11. *D. eod.* (*Paulus.*) Societas quemadmodum ad heredes socii non transit, ita nec ad arrogatorem, ne alioquin invitus quis socius efficiatur, cui non velit. Ipse autem arrogatus socius permanet; nam et si filiusfamilias emancipatus fuerit, permanebit socius.

6797) — *L.* 40. *D. eod.* (*Pompon.*) Heres socii quamvis socius non est, tamen ea, quae per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent; in quibus dolus eius admitti potest.

L. 59. *pr. D. eod. Vid.* 3224.

6798) — *L.* 65. §. 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Nonnunquam necessarium est et manente societate agi pro socio, veluti cum societas vectigalium causa coita est, propterque varios contractus neutri expediat recedere a societate, nec refertur in medium, quod ad alterum pervenerit.

[*] *Scil.* Papinianus.

Not. 3.

6799) — *L.* 65. §. 9. *D. pro socio* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Morte unius societas dissolvitur, etsi consensu omnium coïta sit, plures vero supersint, nisi in coëunda societate aliter convenerit; nec heres socii succedit, sed quod ex re communi postea quaesitum est, item dolus et culpa in eo, quod ex ante gesto pendet, tam ab herede, quam heredi praestanda sunt.

§. 5. *J. de societ. Vid.* 6793.

Not. 4.

6800) — *L.* 63. §. 10. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Societas solvitur ex personis, ex rebus, ex voluntate, ex actione. Ideoque sive homines, sive res, sive voluntas, sive actio interierit, distrahi videtur societas. Intereunt autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione, aut morte, res vero, quum aut nullae relinquantur, aut conditionem mutaverint; neque enim eius rei, quae iam nulla sit, quisquam socius est, neque eius, quae consecrata publicatave sit. Voluntate distrahitur societas renuntiatione.

L. 58. §. 2. *D. eod. Vid.* 390.

Not. 5.

6801) — §. 7. *J. de societate.* (III. 25.) Publicatione quoque distrahi societatem, manifestum est, scilicet si universa bona socii publicentur; nam quum in eius locum alius succedit, pro mortuo habetur.

6802) — *L.* 65. §. 12. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Publicatione quoque distrahi societatem diximus; quod videtur spectare ad universorum bonorum publicationem, si socii bona omnia publicentur; nam quum in eius locum alius succedat, pro mortuo habetur.

6803) — §. 8. *J. de soc.* (III. 25.) Item si quis ex sociis, mole debiti praegravatus, bonis suis cesserit, et ideo propter publica aut privata debita substantia eius veneat, solvitur societas; sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, nova videtur incipere societas.

6804) — *L.* 65. §. 1. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Paulus.*) Item bonis a creditoribus venditis unius socii distrahi societatem, Labeo ait.

Not. 6.

L. 65. §. 10. *L.* 58. *pr. D. eod. Vid.* 6800. 6739.

Not. 7.

6805) — §. 6 *J. de soc.* (III. 25.) Item si alicuius rei contracta societas sit, et finis negotio impositus est, finitur societas.

6806) — *L.* 65. §. 10. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si alicuius rei societas coïta sit, et finis negotio impositus, finitur societas. Quodsi integris omnibus manentibus alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua societatem coïerunt, tunc eadem distinctione utemur, qua in mandato, ut, si quidem ignota fuerit mors alterius, valeat societas, si nota, non valeat.

L. 65. §. 6 *D. eod. Vid.* 6814.

Not. 8.

L. 65. §. 10. *D. eod. Vid.* 6800.

L. 65. §. 3. *D. eod. Vid.* 6814.

6807) — *L.* 64. *D. eod.* (*Callistr.*) Itaque cum separatim socii agere coeperint, et unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio ius societatis dissolvitur.

6808) — *L.* 65. §. 7. 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Renuntiare societati etiam per alios possumus, et ideo dictum est, per procuratorem quoque posse renuntiari societati. Sed utrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est, an de eo, cui hoc ipsum nominatim mandatum est, videamus, an vero per utrumque recte renuntietur? Quod est verius, nisi si prohibuerit eum dominus specialiter renuntiare. — §. 8. Item scriptum est: posse procuratori quoque meo socium meum renuntiare; quod Servius apud Alfenum ita notat: esse in potestate domini, cum procuratori eius renuntiatum est, an velit ratam habere renuntiationem. Igitur is, cuius procuratori renuntiatum est, liberatus esse videbitur; an autem ipse quoque, qui renuntiavit procuratori, liberetur? in potestate eius erit, quemadmodum diximus in eo, qui socio renuntiat. — §. 9. *Vid.* 6799.

Not. 9.

6809) — §. 4. *J. de soc.* (III. 25.) Manet autem societas eousque, donec in eodem consensu perseveraverint. At quum aliquis renuntiaverit societati, solvitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renuntiaverit societati, ut obveniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, quum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renuntiaverit societati, ut hereditatem solus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit, ad ipsum solum pertinet. Ei vero, cui renuntiatum est, quidquid omnino post renuntiatam societatem acquiritur, soli conceditur.

6810) — *L.* 14. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Ulp.*) Si convenerit inter socios, ne intra certum tempus communis res dividatur, non videtur convenisse, ne societate abeatur. Quid tamen, si hoc convenerit, ne abeatur, an valeat? Eleganter Pomponius scripsit: frustra hoc convenire; nam etsi non convenerit, si tamen intempestive renuntietur societati, esse pro socio actionem. Sed etsi convenerit, ne intra certum tempus societate abeatur, et ante tempus renuntietur, potest rationem habere renuntiatio, nec tenebitur pro socio, qui ideo renuntiavit, quia conditio quaedam, qua societas erat coïta, ei non praestatur; aut quid, si ita iniuriosus et damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

6811) — *L.* 15. *D. eod.* (*Pompon.*) Vel quod ea re frui non liceat, cuius gratia negotiatio suscepta sit?

6812) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Idemque erit dicendum, si socius renuntiaverit societati, qui reipublicae causa diu et invitus sit abfuturus, quamvis nonnunquam ei obiici possit, quia potuit et per alium societatem administrare, vel socio committere; sed hoc non alias, nisi valde sit idoneus socius, aut facilis abfuturo etiam per alium societatis administratio.

6813) — *L.* 17. §. 1. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) §. 1. Si absenti renuntiata societas sit, quoad is scierit, quod is acquisivit, qui renuntiavit, in commune redigi debet, detrimentum autem solius eius esse, qui renuntiaverit; sed quod absens acqui-

sivit, ad solum eum pertinere, detrimentum ab eo factum commune esse. — §. 2. In societate autem coëunda nihil attinet de renuntiatione cavere, quia ipso iure societatis intempestiva renuntiatio in aestimationem venit.

6814) — *L.* 65. §. 3-6. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 3. Diximus dissensu solvi societatem; hoc ita est, si omnes dissentiunt. Quid ergo, si unus renuntiet? Cassius scripsit eum, qui renuntiaverit societati, a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare. Quod utique observandum est, si dolo malo renuntiatio facta sit, veluti si, quum omnium bonorum societatem inissemus, deinde quum obvenisset uni hereditas, propter hoc renuntiavit; ideoque si quod damnum attulerit hereditas, hoc ad eum, qui renuntiavit, pertinebit, commodum autem communicare cogetur actione pro socio. Quodsi quid post renuntiationem acquisierit, non erit communicandum, quia nec dolus admissus est in eo. — §. 4. Item si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere, ideoque renuntiaveris societati, ut solus emeres, teneberis, quanti interest mea; sed si ideo renuntiaveris, quia emtio tibi displicebat, non teneberis, quamvis ego emero, quia hic nulla fraus est. Eaque et Iuliano placent. — §. 5. Labeo autem Posteriorum libris scripsit: si renuntiaverit societati unus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actionem; nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio iudicio. Proculus: hoc ita verum esse, si societatis intersit non dirimi societatem; semper enim non id, quod privatim interest unius ex sociis, servari solet, sed quod societati expedit. Haec ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coëunda societate convenit. — §. 6. Item qui societatem in tempus coiit, eam ante tempus renuntiando socium a se, non se a socio liberat. Itaque si quid compendii postea factum erit, eius partem non feret; at si dispendium, aeque praestabit portionem, nisi renuntiatio ex necessitate quadam facta sit. Quodsi tempus finitum est, liberum est recedere, quia sine dolo malo id fiat.

Not. 10.

L. 65. *pr. D. eod. Vid.* 6758.

Not. 11.

L. 30. *D. eod. Vid.* 5935.

Not. 12.

§. 1. 2. *J. de societate. Vid.* 6748.

6815) — §. 3. *J. eod.* Illud expeditum est, si in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno, in altera vero omissa, in eo quoque, quod praetermissum est, eandem partem servari.

6816) — *Gaii instit.* III. 149. Magna autem quaestio fuit an ita coïri possit societas, ut quis maiorem partem lucretur, minorem damni praestet; quod Quintus Mucius etiam (*contra naturam societatis esse censuit. Sed Servius Sulpicius cuius*) praevaluit sententia, adeo ita coïri posse societatem existimavit, ut dixerit illo quoque modo coïri posse ut quis nihil omnino damni praestet, sed lucri partem capiat: si modo opera eius tam pretiosa videatur, ut aequum sit eum cum hac pactione in societatem admitti. Nam et ita posse coïri societatem constat, ut unus pecuniam conferat, alter non conferat, et tamen lucrum inter eos commune sit: saepe enim opera alicuius pro pecunia valet.

6817) — *L.* 6. *D. pro socio.* (XVII. 2.) (*Pompon.*) Si societatem mecum coïeris ea conditione, ut partes societatis constitueres, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est; et conveniens est viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus: veluti si alter plus operae, industriae, pecuniae in societatem collaturus sit.

L. 29. *D. eod. Vid.* 6749. 6750.

L. 30. *D. eod. Vid.* 5925.

L. 76. *D. eod. Vid.* 1569.

6818) — *L.* 78. *D. eod.* (*Proculus.*) In proposita autem quaestione arbitrium viri boni existimo sequendum esse, eo magis, quod iudicium pro socio bonae fidei est.

L. 79. *D. eod. Vid.* 6654.

6819) — *L.* 80. *D. eod.* (*Proculus.*) Quid enim, si Nerva constituisset, ut alter ex millesima parte, alter ex duabus millesimis partibus socius esset? Illud potest conveniens esse viri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus, veluti si alter plus operae, industriae, gratiae, pecuniae in societatem collaturus erat.

Not. 13.

6820) — *L.* 16. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) Cum socii dividunt societatem, de eo, quod sub conditione debetur, cautiones intervenire solent.

TITULUS II.

DE RELIQUIS COMMUNIONUM FORMIS.

§. 422.

Not. 1.

§. 27. *J. de rer. divis. Vid.* 4385.

Not. 2.

6821) — *L.* 2. *pr. D. fam. erc.* (X. 2.) (*Ulp.*) Per familiae erciscundae actionem dividitur hereditas, sive ex testamento, sive ab intestato, sive ex lege duodecim tabularum, sive ex aliqua lege deferatur hereditas, vel ex senatusconsulto, vel etiam constitutione. Et generaliter eorum duntaxat dividi hereditas potest, quorum peti potest hereditas.

Not. 3.

L. 31. *D. pro socio. Vid.* 2459.

Not. 6.

6822) — *L.* 1. *D. fin. regund.* (X. 1.) (*Paulus.*) Finium regundorum actio in personam est, licet pro vindicatione rei est.

L. 4. §. 3. *D. eod. Vid.* 1744.

6823) — §. 6. *J. de officio iudicis.* (IV. 17.) Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet iudex, an necessaria sit adiudicatio; quae sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari; quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine damnandus est quisque hoc iudicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit, verbi gratia quia lapides finales furatus est, vel arbores finales cecidit. Contumaciae quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur; veluti si quis, iubente iudice, metiri agros passus non fuerit.

6824) — §. 3. 4. *J. de obl., quae quasi ex contr.* (III. 27.) — §. 3. Item si inter aliquos communis sit res sine societate, veluti quod pariter eis legata donatave esset, et alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo iudicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit, non intelligitur proprie ex contractu obligatus, quippe nihil inter se contraxerunt. Sed quia non ex maleficio tenetur, quasi ex contractu teneri videtur. — §. 4. Idem iuris est de eo, qui coheredi familiae erciscundae iudicio ex his causis obligatus est.

Not. 7.

§. 20. *J. de act. Vid.* 1724.

Not. 8.

§. 3. 4. *J. de obl., quae qu. ex contr. Vid.* 6824.

Not. 9.

L. 25. §. 16. *D. fam. ercisc. Vid.* 5854.

6825) — *L.* 25. §. 18. *D. eod.* (*Paulus.*) Item culpae nomine tenetur, qui, quum ante alios ipse adiisset hereditatem, servitutes praediis hereditariis debitas passus est non utendo amitti.

6826) — *L.* 16. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si dolo vel culpa quid in usumfructum ab uno ex heredibus factum sit, hoc quoque in iudicium venire, Pomponius ait. Nam omnia, quae quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in iudicium familiae erciscundae veniunt, sic tamen, si quasi heres fecerit. Et ideo si vivo testatore unus ex heredibus pecuniam sustulerit, in familiae erciscundae iudicium ea nonvenit, quia tunc nondum heres erat. Ubi autem quasi heres fecit, etsi aliam praeterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiae erciscundae iudicio, Iulianus scribit.

Not. 10.

§. 3. 4. *J. de obl., quae quasi ex contr. Vid.* 6824.

Not. 11.

L. 10. *D. fin. reg. Vid.* 1762.

6827) — *L.* 2. §. 1. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Gaius.*) In tribus duplicibus iudiciis, familiae erciscundae, communi dividundo, finium regundorum, quaeritur, quis actor intelligatur? quia par causa omnium videtur. Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad iudicium provocasset.

§. 20. *J. de act. Vid.* 1724.

§. 423.

Not. 1.

L. 1. *D. communi dividundo.* (X. 3.) *Vid.* 4394.

6828) — *L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) In communi dividundo iudicio nihil venit ultra divisionem rerum ipsarum, quae communes sint, et si quid in his damni datum factumve est, sive quid eo nomine aut abest alicui sociorum, aut ad eum pervenit ex re communi. — §. 1. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis et familiae erciscundae et communi dividundo iudex servare debet.

6829) — *L.* 4. *pr.* §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Per hoc iudicium corporalium rerum fit divisio, quarum rerum dominium babemus, non etiam hereditatis. — §. 3. Sicut autem ipsius rei divisio venit in communi dividundo iudicio, ita etiam praestationes veniunt, et ideo si quis impensas fecerit, consequetur. Sed et si non cum ipso socio agat, sed cum berede socii, Labeo recte existimat impensas et fructus a defuncto perceptos venire. Piane fructus ante percepti, quam res communis esset, vel sumtus ante facti in communi dividundo iudicium non veniunt.

6830) — *L.* 6. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Sive autem locando fundum communem, sive colendo de fundo communi quid socius consecutus sit, communi dividundo iudicio tenebitur. Et siquidem communi nomine id fecit, neque lucrum, neque damnum sentire eum oportet; si vero non communi nomine, sed ut lucretur solus, magis esse oportet, ut et damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo praestat communi dividundo iudicio, quia videtur partem suam non potuisse expedite locare. Ceterum non alias communi dividundo iudicio locus erit, ut et Papinianus scribit, nisi id demum gessit aliquis, sine quo partem suam recte administrare non potuit; alioquin, si potuit, habet negotiorum gestorum actionem, eaque tenetur.

6831) — *L.* 8. §. 2. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 2. Venit in communi dividundo iudicium etiam, si quis rem communem deteriorem fecerit, forte servum vulnerando, aut animum eius corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo. — §. 3. Si communis servi gratia noxae nomine plus praestiterit socius, aestimabitur servus, et eius partem consequetur.

6832) — *L.* 20. *D. eod.* Si is, cum quo fundum communem habes, ad delectum non respondit, et ob id motu iudicis villa diruta est, aut arbusta succisa sunt, praestabitur tibi detrimentum iudicio communi dividundo. Quidquid enim culpa socii amissum est, eo indicio continetur.

Not. 2.

6833) — *L.* 9. *D. eod.* (*African.*) Sed et postquam socius servi communis nomine de peculio in solidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant, nihilominus utile esse iudicium communi dividundo ad recuperandam partem pecuniae; alioquin iniquum fore, si tota ea res ad damnum eius, qui iudicium acceperit, pertineat, quum utriusque domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. Nam et eum, qui mandatu domini defensionem servi susceperit, omne, quod bona fide praestiterit, servaturum, quamvis peculium postea interciderit. Haec ita, si neutrius culpa intervenerit. Etenim dominum, cum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere, ex causa audiendum putavit, scilicet si sine dolo malo et frustratione id faciat.

L. 1. §. 8. *D. de superficiebus. Vid.* 5148.
L. 19. §. 4. *D. comm. divid. Vid.* 3762.

Not. 3.

§. 3. *J. de off. iud. Vid.* 4313.

6834) — *L.* 1. *C. communi dividundo.* (III. 37.) (*Antonin.*) Frater tuus si solam portionem praedii ad se pertinentem distraxit, venditionem revocari non oportet; sed adversus eum, cum quo tibi idem praedium commune esse coepit, communi dividundo iudicio consiste, et ea actione aut universum praedium, si licitatione viceris, exsoluta socio parte pretii, obtinebis, aut pretii portionem, si meliorem alius conditionem obtulerit, consequeris. Quodsi divisio praedii sine cuiusquam iniuria commode fieri poterit, portionem suis finibus tibi adiudicatam possidebis. Hoc videlicet custodiendo, ut post litis contestationem nemo nec partem suam, ceteris eiusdem rei dominis non consentientibus, alienare possit. (213.)

6835) — *L.* 7. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Si debitor communis praedii partem pignori dederit, et a domino alterius partis provocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius debitoris licendo superaverit, et debitor eius, cui res fuit adiudicata, velit partem suam praedii recuperare soluto eo, quod ipse debuit, eleganter dicitur, non esse audiendum, nisi et eam partem paratus sit recuperare, quam creditor per adiudicationem emit. Nam et si partem vendideris rei, et prius, quam traderes emtori, communi dividundo iudicio provocatus fueris, alteraque pars tibi adiudicata sit, consequenter dicitur, ex emto agi non posse, nisi totam rem suscipere fuerit paratus, quia haec pars beneficio alterius venditori accessit; quin imino etiam ex vendito posse conveniri emtorem, ut recipiat totum. Solum illud spectandum erit, num forte fraus aliqua venditoris intervenit. Sed et si distracta parte cesserit victus licitatione venditor, aeque pretium ut restituat ex emto tenebitur. Haec eadem et in mandato ceterisque huius generis iudiciis servantur.

Not. 4.

L. 7. §. 1. *D. eod. Vid.* 4968.

L. 22. §. 3. *D. fam. erc̄isc. Vid.* 4966.

Not. 5 et 6.

6836) — §. 5. *J. de off. iud.* (IV. 17.) ..... Quodsi de una re, veluti fundo, si quidem iste fundus commode regionis divisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare debet, et si unius pars praegravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus est; quodsi commode dividi non possit, vel homo forte aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus uni adiudicandus est, et is invicem alteri certa pecunia condemnandus.

L. 1. *C. comm. divid. Vid.* 6834.

6837) — *L.* 3. *C. eod.* (*Alexand.*) Ad officium arbitri, qui inter te et fratrem tuum pro dividendis bonis datus fuerit, ea sola pertinent, quae manent communia tibi et illi. Nam ea, quorum partem is vendidit, cum emtoribus tibi communia sunt, et adversus singulos arbitrum petere debes, si ab illorum quoque societate discedi placeat. Cum autem regionibus dividi commode aliquis ager inter socios non potest, vel ex pluribus singuli, aestimatione iusta facta unicuique sociorum adiudicantur, compensatione pretii invicem facta, eoque, cui res maioris pretii obvenit, ceteris condemnato; ad licitationem nonnunquam etiam extraneo emtore admisso, maxime si se non sufficere ad iusta pretia alter ex sociis sua pecunia vincere vilius licitantem profiteatur. (224.)

Not. 7.

6838) — *L.* 21. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Ulp.*) Iudicem in praediis dividundis quod omnibus utilissimum est, vel quod malint litigatores sequi convenit.

L. 6. §. 10. *D. eod. Vid.* 4967.

Not. 8.

L. 6. §. 2. *D. eod. Vid.* 6830.

Not. 9.

6839) — *L.* 13. *D. eod.* (*Ulp.*) In iudicium communi dividundo omnes res veniunt, nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, ne veniat.

6840) — *L.* 14. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) In hoc iudicium hoc venit, quod communi nomine actum est aut agi debuit ab eo, qui scit, se socium habere.

6841) — *L.* 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Si socius servi communis nomine conventus et condemnatus sit, aget communi dividundo et antequam praestet. Nam et si noxali iudicio cum uno actum sit, statim aget cum socio, ut ei pars tradatur, cautionibus interpositis, ut, si non dederit, reddat.

Not. 10.

L. 8. §. 2. *L.* 10. *pr. L.* 20. *D. eod. Vid.* 6831. 5787. 6832.

6842) — *L.* 23. *D. eod.* (*Ulp.*) Si convenerit inter te et socium tuum, ut alternis annis fructum perciperetis, et non patiatur te socius tui anni fructum percipere, videndum, utrum ex conducto sit actio, an vero communi dividundo? Eadem quaestio est, et si socius, qui convenerat, ut alternis annis frueretur, pecus immisit, et effecit, ut futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corrumperentur. Et puto magis communi dividundo iudicium, quam ex conducto locum habere (quae enim locatio est, quum merces non intercesserit?), aut certe actionem incerti civilem reddendam.

6843) — *L.* 26. *D. eod.* (*Alfen. Varus.*) Communis servus, quum apud alterum esset, crus fregit in opere. Quaerebatur: alter dominus quid cum eo, penes quem fuisset, ageret? Respondi: si quid culpa illius magis, quam casu res communis damni cepisset, per arbitrum communi dividundo posse recuperare.

L. 28. *D. eod. Vid.* 2462.

Not. 11.

L. 4. §. 3. *D. eod. Vid.* 6829.

6844) — *L.* 5. *D. eod.* (*Iulian.*) Sed si res non defenderetur, et ideo iussi sumus a Praetore eas aedes possidere, et ex hoc dominium earum nancisceremur, respondit Proculus, communi dividundo iudicio partem eius impensae me servaturum esse.

6845) — *L.* 6. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quid post acceptum communi dividundo iudicium fuerit impensum, Nerva recte existimat, etiam hoc venire.

L. 8. §. 3. *D. eod. Vid.* 6831.

6846) — *L.* 8. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si unus in solidum de peculio conventus et damnatus sit, est cum socio communi dividundo actio, ut partem peculii consequatur.

L. 9. *D. eod.* (*Afric.*) *Vid.* 6853.

Not. 12.

L. 6. §. 2. *D. eod. Vid.* 6830.

6847) — *L.* 6. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Si damni infecti in solidum pro aedibus caveris, Labeo ait, communi dividundo iudicium tibi non esse, quum necesse tibi non fuerit in solidum cavere, sed sufficeret pro parte tua. Quae sententia vera est.

6848) — *L.* 40. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Paulus.*) Si communes aedes tecum habeam, et pro tua parte damni infecti vicino cavero, dicendum est, quod praestitero, negotiorum gestorum actione potius, quam communi dividundo iudicio posse me petere, quia potui partem meam ita defendere, ut socii partem defendere non cogerer.

Not. 13.

L. 14. §. 1. *D. comm. divid. Vid.* 1676.

6849) — *L.* 29. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis, quum existimaret fundum communem sibi cum Maevio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, recte dicitur etiam communi dividundo iudicium ei sufficere. Hoc enim est, si sciam rem communem esse, ignorem autem cuius socii; neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor, et magis ex re, in quam impenditur, quam ex persona socii actio nascitur. Denique ea actione et pupillum teneri dicimus, ut impendia restituat officio iudicis. Diversa causa est eius, qui putat se in rem propriam impendere, quum sit communis; huic enim nec communi dividundo iudicium competit, nec utile dandum est. Ille enim, qui scit rem esse communem vel alienam, negotia eo animo gerit, ut aliquem sibi obliget, licet in persona labitur.

Not. 14.

L. 6. §. 3. *D. eod. Vid.* 6845.

6850) — *L.* 49. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Afric.*) Si rem, quam servus venditus surripuisset a me venditore, emtor vendiderit, eaque in rerum natura esse desierit, de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda est, ut dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, quum esset meum, gessisses, sicut ex contrario in me tibi daretur, si, quum hereditatem, quae ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legatas solvisses, quando quidem ea solutione liberarer.

Not. 15.

6851) — *L.* 6. §. 1. *D. comm. divid.* (X. 3.) (*Paulus.*) Quare etsi fundum Titius alienaverit, licet hic communi dividundo iudicio locus non sit, quia a communione discessum est, utilitamen locus est futurus, quod datur de praestationibus, quoties res communis esse desiit.

6852) — *L.* 11. *D. eod.* (*Gaius.*) In summa admonendi sumus, quod, si post interitum rei communis is, cui aliquid ex communione praestari oportet, eo nomine agere velit, communi dividundo iudicium utile datur; veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit, sive socius eius solus aliquid ex ea re lucratus est, velut operas servi mercedesve, hoc iudicio eorum omnium ratio habetur.

6853) — *L.* 6. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis putans, sibi cum Titio fundum communem esse, fructus

perceperit vel sumtum fecerit, quum esset cum alio communis, agi poterit utili communi dividundo iudicio.

L. 14. §. 1. *L.* 29. *pr. D. eod. Vid.* 1676. 6849. *L.* 4. §. 3. *D. eod. Vid.* 6829.

6854) — *L.* 4. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Eapropter scribit Iulianus: si missi in possessionem damni infecti simus, et antequam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumtum istum communi dividundo iudicio consequi me non posse.

Not. 16.

6855) — *L.* 1. *C. communia utriusque iudicii.* (III. 38.) (*Antonin.*) Divisionem praediorum vicem emtionis obtinere placuit. (211.)

6856) — *L.* 7. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si fratres vestri pro indiviso commune praedium citra vestram voluntatem obligaverunt, et hoc ad vos secundum pactum divisionis nulla pignoris facta mentione pervenit, evictis partibus, quae ante divisionem sociorum fuerunt, in quibus obligatio tantum constitit, ex stipulatu, si intercessit, alioquin quanti interest praescriptis verbis contra fratres agere potestis. Nam si fundi scientes obligationem dominium suscepistis, tantum evictionis promissionem solennitate verborum vel pacto promissam probantes, eos conveniendi facultatem habebitis.

L. 10. §. 2. *D. comm. divid. Vid.* 6430.

Not. 17.

6857) — *L.* 4. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Hoc iudicium bonae fidei est; quare et si una res indivisa relicta sit, valebit utique ceterarum divisio, et poterit iterum communi dividundo agi de ea, quae indivisa mansit.

Not. 18.

6858) — *L.* 6. *C. comm. utriusq. iud.* (III. 38) (*Dioclet.* et *Maximian.*) Si cum patruo vestro hac conditione divisionem fecistis, ut se nullum dolum malum adhibuisse iuraret, nec fidem placitis exhibuit, qun minus res indivisas requiratis, eorum placitum, quae in divisionem venerunt, nihil vobis nocere potest.

Not. 19.

6859) — *L.* 3. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Maioribus etiam, per fraudem vel dolum vel perperam sine iudicio factis divisionibus, solet subveniri, quia in bonae fidei iudiciis quod inaequaliter factum esse constiterit in melius reformabitur.

Not. 20.

6860) — *L.* 22. *C. fam. ercisc.* (III. 36.) (*Diocle. et Maximian.*) Servum communem non consentientibus coheredibus, sed per errorem ad eum, qui possidet, pertinere credentibus tenens, quum omnis verus titulus deficiat, suum non facit, sed in eo portiones hereditarias assignatas penes singulos successores remanere, manifestum est.

Not. 21.

6861) — *L.* 7. *C. quando provocare non est necesse.* (VII. 64.) (*Diocle. et Maximian.*) Venales sententias, quae in mercedem a corruptis iudicibus proferuntur, etiam citra interpositae provocationis auxilium iam pridem a divis principibus infirmas esse decretum est.

6862) — *L.* 15. §. 1. *D. de iudiciis.* (V. 1.) (*Ulp.*) Iudex tunc litem suam facere intelligitur, quum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, si evidens arguatur eius vel gratia, vel inimicitia, vel etiam sordes; ut veram aestimationem litis praestare cogatur.

6863) — *L.* 2. *C. comm. utriusq. iud.* (III. 37.) (*Alexand.*) Etiamsi is divisioni arbitrum dedit, cui dandi ius non fuit, tamen si socii quondam divisioni consensum dederint, quod quisque eorum secundum placita possidet, pro parte socii dominium nactus est. (229.)

§. 424.

Not. 1.

6864) — *L.* 2. *pr. D. finium regundorum.* (X. 1.) (*Ulp.*) Haec actio pertinet ad praedia rustica, quamvis aedificia interveniant; neque enim multum interest, arbores quis in confinio, an aedificium ponat.

6865) — *L.* 4. §. 10. 11. *L.* 5. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Hoc iudicium locum habet in confinio praediorum rusticorum. In urbanorum, displicuit; neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur, et ea communibus parietibus plerumque disterminantur. Et ideo, etsi in agris aedificia iuncta sint, locus huic actioni non erit. Et in urbe hortorum latitudo contingere potest, ut etiam finium regundorum agi possit. — §. 11. Sive flumen, sive via publica intervenit, confinium non intelligitur, et ideo finium regundorum agi non potest,

V. Quia magis in confinio meo via publica vel flumen sit, quam ager vicini.

VI. Sed si rivus privatus intervenit, finium regundorum agi potest.

6866) — *L.* 3. *pr. D. de via publ. et itin. publ. refic.* (XLIII. 11.) (*Paulus.*) Si in agrum vicini viam publicam quis reiecerit, tantum in eum viae reiectae actio dabitur, quanti eius interest, cuius fundo iniuria irrogata est.

L. 4. §. 9. *D. fin. reg. Vid.* 5405.

Not. 3.

6867) — *L.* 8. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Ad officium de finibus cognoscentis pertinet mensores mittere, et per eos dirimere ipsam finium quaestionem, ut aequum est, et si ita res exigit, oculis quoque suis subiectis locis.

6868) — *L.* 11. *D. eod.* (*Papinian.*) In finalibus quaestionibus vetera monumenta et census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est, modo si non varietate successionum et arbitrio possessorum fines, additis vel detractis agris, postea permutatos probetur.

6869) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Eos terminos, quantum ad dominii quaestionem pertinet, observari oportet fundorum, quos demonstravit is, qui utriusque praedii dominus fuit, quum alterum eorum venderet. Non enim termini, qui singulos fundos separabant, observari debent, sed demonstratio affinium novos fines inter fundos constituere.

6870) — *L.* 8. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si irruptione fluminis fines agri confuderit inundatio, ideoque usurpandi quibusdam loca, in quibus ius

non habent, occasionem praestet. Praeses provinciae alieno eos abstinere, et domino suum restitui, terminosque per mensorem declarari iubet.

Not. 4.

6871) — *L.* 4. *pr.* §. 5. *D. fin. reg.* (X. 1.) (*Paulus.*) Sed et loci unius controversia in partes scindi adiudicationibus potest, prout cuiusque dominium in eo loco iudex compererit. — §. 5. Si alter fundus duorum, alter trium sit, potest iudex uni parti adiudicare locum, de quo quaeritur, licet plures dominos habeat, quoniam magis fundo, quam personis, adiudicari fines intelliguntur, hic autem, quum fit adiudicatio pluribus, unusquisque portionem habebit, quam in fundo habet, et pro indiviso.

6872) — *L. 7. D. eod.* (*Modest.*) De modo etiam agrorum arbitri dantur, et is, qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris, qui minorem locum possident, integrum locum assignare compellitur. Idque ita rescriptum est.

L. 8. *D. eod. Vid.* 6870. 6867.

Not. 5.

6873) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Iudici finium regundorum permittitur, ut, ubi non possit dirimere fines, adiudicatione controversiam dirimat; et si forte amovendae veteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex velit, potest hoc facere per adiudicationem et condemnationem.

6874) — *L.* 3. *D. eod.* (*Gaius.*) Quo casu opus est, ut ex alterutrius praedio alii adiudicandum sit; quo nomine is, cui adiudicatur, invicem pro eo, quod ei adiudicatur, certa pecunia condemnandus est.

§. 6. *J. de off. iud. Vid.* 6823.

Not. 6.

6875) — *L.* 4. §. 1. *D. fin. reg.* (X. 1.) (*Paulus.*) In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit, quod interest. Quid enim, si quis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem vicini esse appareat? an inique damnatio eo nomine fiet? Sed et si mensor ab altero solo conductus sit, condemnatio erit facienda eius, qui non conduxit, in partem mercedis.

L. 4. §. 2. 3. *D. eod. Vid.* 4329. 1744.

6876) — *L.* 56. *D. fam. erc.* (X. 2.) (*Paulus.*) Non solum in finium regundorum, sed et familiae erciscundae iudicio praeteriti quoque temporis fructus veniunt.

Not. 7.

L. ult. C. fin. reg. Vid. 4439.

6877) — *L.* 1. §. 1. *C. de ann. except.* (VII. 40.) (*Iustinian.*) Ad haec quum nihil probibet etiam ea, quae aliquam dubitationem acceperunt, clarioribus et compendiosis sanctionibus renovari, iubemus, omnes personales actiones, quas verbosa quorundam interpretatio extendere extra metas triginta annorum conabatur, triginta annorum spatiis concludi, nisi legitimus modus, qui et veteribus, et nostris legibus enumeratus est, interruptionem temporis introduxerit, sola hypothecaria actione quadraginta annorum utente curriculis. Nemo itaque audeat neque actionis familiae erciscundae, neque communi dividundo, neque finium regundorum, neque pro socio, neque furti, neque vi bonorum raptorum, neque alterius cuiuscunque personalis actionis vitam longiorem esse triginta annis interpretari, sed ex quo ab initio competit, et semel nata est, et non literalis fabulis saepe recreata, quemadmodum in furti actione dicebatur, post memoratum tempus finiri. Exceptis omnibus actionibus, licet personales sint, quae in iudicium deductae sunt, et cognitionalia acceperunt certamina, et postea silentio traditae sunt, in quibus non triginta, sed quadraginta annos esse exspectandos, ex quo novissimum litigatores tacuerunt, lex nostra antea promulgavit. (530.)

Not. 8.

6878) — *L.* 1. *C. finium regund.* (III. 39.) (*Dioclet. et Maximian.*) Regionem certam fundi propriis finibus eius mutatis dominus eius distrahere, ac residuum retinere non prohibetur. Nec amplius emtor, quam quod ratione secundum venditionis fidem ad se pervenit, vindicare potest praetextu terminorum temporis antecedentis venditionem.

Not. 9.

L. 5. 6. *C. eod. Vid.* 4438. 4439.

CAPUT VIII.

DE CONVENTIONIBUS QUAE ALEAM CONTINENT.

§. 426.

Not. 1.

6879) — *L.* 2. §. 1. *D. de aleatoribus.* (XI. 5.) (*Paulus.*) Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere, praeterquam si quis certet hasta vel pilo iaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando, quod virtutis causa fiat.

6880) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Quod in convivio vescendi causa ponitur, in eam rem familia ludere permittitur.

Not. 2 et 3.

6881) — *L. 3. C. de aleatoribus et alearum usu.* (III. 43.) (*Iustinian.*) Alearum usus antiqua res est, et extra operas pugnatorias concessa, verum pro tempore prodiit in lacrimas, multa millia extranearum nationum suscipiens. Quidam enim nec ludentes, nec ludem scientes, sed numeratione tantum proprias substantias perdiderunt, die noctuque ludendo argento, apparatu lapidum, et auro. Consequenter autem ex hac inordinatione blasphemare deum conantur, et instrumenta conficiunt. Commodis igitur subiectorum prospicientes hac generali lege decernimus, ut nulli liceat in publicis vel privatis domibus vel locis ludere, neque inspicere; et si contra factum fuerit, nulla sequatur condemnatio, sed solutum reddatur, et competentibus actionibus repelatur ab his, qui dederint, vel eorum heredibus, aut his negligentibus, a procuratoribus, vel patribus seu defensoribus illius civitatis, non obstante, nisi quinquaginta annorum praescriptione, episcopis vero locorum hoc providentibus, et praesidum auxilio utentibus. Deinceps vero ordinent quinque ludos: Monobolon, Contomonobolon, Quintanum contacem sine fibula, et pericbyten, et bippicen, quibus sine dolo atque callidis machinationibus ludere permittimus. Sed nec permittimus etiam in bis ludere ultra unum solidum, si multum dives sit, ut, si quem vinci contigerit, casum gravem non sustineat; non enim solum bella bene ordinamus, sed et res ludicras. Sed istam interminantes poenam transgressoribus, potestatem dando episcopis boc inquirendi, et praesidum auxilio sedandi. Prohibemus etiam, ne sint equi lignei, et ut, si quis ex hac occasione vincatur, hoc ipse recuperet, domibus eorum publicatis, ubi haec reperiuntur. Si autem noluerit recipere is, qui dedit, procurator noster hoc inquirat, et in opus publicum convertat. Similiter provideant iudices, ut a blasphemiis et periuriis, quae ipsorum inhibitionibus debent comprimi, omnes homines penitus conquiescant.

Not. 4.

6882) — *L. 12. §. 11. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si adolescens luxuriosus mandet tibi, ut pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem, quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. Sed et si ulterius directo mandaverit tibi, ut meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati, quasi adversus bonam fidem mandatum sit.

Not. 5.

6883) — *L. 2. §. 1. D. quar. rerum actio non datur.* (XLIV. 5.) (*Paulus.*) Si in alea rem vendam, ut ludam, et evicta re conveniar, exceptione summovebitur emtor.

Not. 6.

6884) — *L. 1. pr. §. 1. 2. D. de aleatoribus.* (XI. 5.) (*Ulp.*) Praetor ait: SI QUIS EUM, APUD QUEM ALEA LUSUM ESSE DICETUR, VERBERAVERIT, DAMNUMVE EI DEDERIT, SIVE QUID EO TEMPORE DOMO EIUS SUBTRACTUM ERIT, IUDICIUM NON DABO. IN EUM, QUI ALEAE LUDENDAE CAUSA VIM INTULERIT, UTI QUAEQUE RES ERIT, ANIMADVERTAM. — §. 1. Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio; susceptorum enim duntaxat prohibuit vindicari, non et collusores, quamvis et hi indigni videantur. — §. 2. Item notandum, quod susceptorem verberatum quidem et damnum passum, ubicunque et quandocunque, non vindicat; verum furtum factum domi, et eo tempore, quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit, impune fit. Domum autem pro habitatione et domicilio nos accipere debere, certum est.

L. 1. §. 3. D. eod. Vid. 450.

Not. 7.

6885) — *L. 3. D. eod.* (*Marcian.*) In quibus rebus ex lege Titia, et Publicia, et Cornelia etiam sponsionem facere licet. Sed ex aliis, ubi pro virtute certamen non fit, non licet. (*Cf.* 6879.)

§. 427.

Not. 2.

L. 17. §. 5. D. de praescr. verbis. Vid. 76.

L. 3. D. de aleator. Vid. 6885.

Not. 3.

6886) — *L. 108. pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Iavol.*) A Titio ita stipulatus sum: *si qua mihi nupserit, decem dotis eius nomine dare spondes?* Quaerebatur: an consistat talis stipulatio? Respondit: si stipulanti mihi dos ita promissa est: *quamcunque uxorem duxero, dotis eius nomine decem dare spondes?* nihil in causa est, quare ea pecunia conditiona expleta non debeatur; nam quum conditio etiam ex incertae personae facto parere obligationem possit, veluti: *si quis in Capitolium ascenderit, decem dare spondes? Si quis a me decem petierit, tot dare spondes?* cur non idem et in dote promissa respondeatur, ratio reddi non potest.

6887) — *L. 129. D. eod.* (*Scaev.*) Si quis ita stipulatus fuerit: *decem aureos dabis, si navis venerit, et Titius Consul factus sit?* non alias dabitur, quam si utrumque factum sit. Item in contrarium: *dare spondes, si nec navis venerit, nec Titius Consul factus sit?* exigendum erit, ut neutrum factum sit. Huic similis scriptura est: *si neque navis venit, neque Titius Consul factus est?* At si sic: *dabis, si navis venerit, aut Titius Consul factus sit?* sufficit unum factum. Et contra: *dabis, si navis non venit, aut Titius Consul factus non est?* sufficit, unum non factum esse.

L. 37. D. de R. C. Vid. 1168.

Not. 4.

L. 17. §. 5. D. de praescr. verbis. Vid. 76.

CAPUT IX.

DE MANDATO HUIUSQUE SIMILIBUS ACTIONIBUS.

TITULUS I.

DE MANDATO.

§. 428.

Not. 1.

6888) — *L.* 1. *D. mandati vel contra.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Obligatio mandati consensu contrahentium consistit. — §. 1. Ideo per nuntium quoque vel per epistolam mandatum suscipi potest. — §. 2. Item sive *rogo* sive *volo*, sive *mando*, sive alio quocunque verbo scripserit, mandati actio est. — §. 3. Item mandatum et in diem differri, et sub conditione contrahi potest. — §. 4. Mandatum, nisi gratuitum, nullum est; nam originem ex officio atque amicitia trahit; contrarium porro est officio merces; interveniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius respicit.

6889) — *L.* 50. *pr. D. eod.* (*Celsus*) Si is, qui negotia fideiussoris gerebat, ita solvit stipulatori, ut reum fideiussoremque liberaret, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum; nec refert, ratum habuit nec ne fideiussor; etiam ante, quam solveret procuratori pecuniam, simul ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem.

Not. 2.

6890) — *L.* 2. §. 6. *D. eod.* (*Gaius.*) Tua autem gratia intervenit mandatum, veluti si mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emtiones praediorum colloces, quam foeneres, vel ex diverso ut foeneres potius, quam in emtiones praediorum colloces. Cuius generis mandatum magis consilium est, quam mandatum, et ob id non est obligatorium, quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei, cui dabatur, quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium.

6891) — §. 6. *J. de mandato.* (III. 26. [27.]) Tua gratia intervenit mandatum, veluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emtiones potius praediorum colloces, quam foeneres, vel ex diverso, ut foeneres potius, quam in emtiones praediorum colloces. Cuius generis mandatum magis consilium, quam mandatum est, et ob id non est obligatorium, quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei, cui dabitur, quum liberum cuique sit, apud se explorare, an expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes, quamvis non expediat tibi eam emisse vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo haec ita sunt, ut quaesitum sit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio foenerares? Sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum, quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

6892) — *L.* 47. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Consilii non fraudulenti nulla obligatio est; ceterum si dolus et calliditas intercessit, de dolo actio competit.

L. 8. 31. *D. de dolo malo. Vid.* 2398. 2403.

6893) — *L.* 2. *D. quod quisque iuris in alt.* (II. 2.) (*Paulus.*) Hoc edicto dolus debet ius dicentis puniri; nam si Assessoris imprudentia ius aliter dictum sit, quam oportuit, non debet hoc magistratui officere, sed ipsi Assessori.

Not. 3.

6894) — *L.* 12. §. 12. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Cum quidam talem epistolam scripsisset amico suo: *Rogo te, commendatum habeas Sextilium Crescentem, amicum meum*, non obligabitur mandati, quia commendandi magis hominis, quam mandandi causa scripta est.

6895) — *L.* 7. §. 10. *D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Idem Pomponius refert: Caecidianum Praetorem non dedisse de dolo actionem adversus eum, qui affirmaverat, idoneum esse eum, cui mutua pecunia dabatur. Quod verum est; nam nisi ex magna et evidenti calliditate non debet de dolo actio dari.

L. 8. *D. eod. Vid.* 2398.

Not. 4.

6896) — §. 13. *J. de mandato.* (III. 26.) In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere; nam mercede constituta, incipit locatio et conductio esse. Et ut generaliter dixerimus, quibus casibus sine mercede suscepto officio mandati aut depositi contrahitur negotium, iis casibus interveniente mercede locatio et conductio contrahi intelligitur. Et ideo, si fulloni polienda curandave vestimenta quis dederit, aut sarcinatori sarcienda nulla mercede constituta neque promissa, mandati competit actio.
L. 1. §. 4. *D. mandati. Vid.* 6888.

Not. 5.

6897) — *L.* 6. *pr. D. eod. Vid.* 6264.

Not. 6.

6898) — *L.* 7. *D. eod.* (*Papinian.*) Salarium procuratori constitutum si extra ordinem peti coeperit, considerandum erit, laborem dominus remunerare voluerit, atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat, an eventum litium, maioris pecuniae praemio, contra bonos mores procurator redemerit?
L. 1. *C. eod. Vid.* 6648.

Not. 7.

§. 7. *J. de mandato. Vid.* 175.
6899) — *L.* 6. §. 3. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Rei turpis nullum mandatum est, et ideo hac actione non agetur.
6900) — *L.* 22. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui aedem sacram spoliandam, hominem vulnerandum occidendumve mandatu susciplat, nihil mandati iudicio consequi potest propter turpitudinem mandati.
L. 12. §. 11. *D. eod. Vid.* 6882.

Not. 9.

6901) — *L.* 1. §. 1. *D. de procuratoribus.* (III. 3.) (*Ulp.*) Procurator autem vel omnium rerum, vel unius rei esse potest, constitutus vel coram, vel per nuntium, vel per epistolam; quamvis quidam, ut Pomponius libro vicesimo quarto scribit, non putent, unius rei mandatum suscipientem procuratorem esse, sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epistolam, vel nuntium perferendum suscepit, proprie procurator appelletur; sed verius est, eum quoque procuratorem esse, qui ad unam rem datus sit.
L. 58. *D. eod. Vid.* 1627.
6902) — *L.* 60. *D. eod.* (*Paulus.*) Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam; et ideo si postea is, qui mandavit, transactionem ratam non habuit, non posse eum repelli ab actionibus exercendis.
6903) — *L.* 6. §. 6. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Apud Iulianum libro tertio decimo Digestorum quaeritur: si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere, et foenerare periculo suo, ita ut certas usuras domino penderet duntaxat, si pluris foenerare potuisset, ipse lucraretur, in creditum pecuniam videtur, inquit, accepisse; plane si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri, quemadmodum solet mandati teneri debitor, qui creditoris sui negotia gessit.

Not. 10.

6904) — §. 3. *J. de mandato.* (III. 26.) Aliena autem causa intervenit mandatum, veluti si tibi mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes.

Not. 11.

6905) — *L.* 6. §. 4. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si tibi mandavero quod mea non intererat, veluti ut pro Seio intervenias, vel ut Titio credas, erit mihi tecum mandati actio, ut Celsus libro septimo Digestorum scribit, et ego tibi sum obligatus.
6906) — *L.* 28. *D. eod.* (*Ulp.*) Papinianus libro tertio Quaestionum ait: mandatorem debitoris solventem ipso iure reum non liberare; propter mandatum enim suum solvere, et suo nomine; ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi deberi.
6907) — *L.* 6. *ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) Si fideiussores pro defensore absentis filii ex mandato matris eius intercesserint, quaeritur, an etiam his senatusconsulto subveniatur? Et ait Papinianus libro nono Quaestionum: exceptione eos usuros; nec multum facere, quod pro defensore fideiusserunt, quum contemplatione mandati matris intervenerint. *Plane, inquit, si is, qui accepit eos fideiussores, matrem eis mandasse ignoravit, exceptionem senatusconsulti replicatione doli repellendam.*
L. 7. *D. eod. Vid.* 952.

Not. 12.

L. 46. *D. eod. Vid.* 6916.
L. 49. *D. eod. Vid.* 4269.

Not. 13. 14 et 15.

6908) — §. 4. *J. de mandato.* (III. 26.) Sua et aliena, veluti si de communibus suis et Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut sibi et Titio fundum emeres, vel ut pro eo et Titio sponderes.
6909) — *L.* 2. §. 3. 4. 5. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Gaius.*) — §. 3. Mea et aliena, veluti si tibi mandem, ut mea et Titii negotia geras, vel ut mihi et Titio fundum emas, vel ut pro me et Titio fideiubeas. — §. 4. Tua et mea, veluti si mandem tibi, ut sub usuris credas ei, qui in rem meam mutuaretur. — §. 5. Tua et aliena, veluti si tibi mandem, ut Titio sub usuris credas; quodsi, ut sine usuris crederes, aliena tantum gratia intervenit mandatum.
6910) — §. 5. *J. de mandato.* (III. 26.) Tua et aliena, veluti si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes; quodsi ut sine usuris crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.
6911) — §. 2. *J. eod.* Tua et mandantis, veluti si mandet tibi, ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur, aut si, volente te agere cum eo ex fideiussoria causa; tibi mandet, ut cum reo agas periculo mandantis, vel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi delegat in id, quod tibi debuerat.

Not. 16.

6912) — *L.* 2. *pr. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Gaius.*) Mandatum inter nos contrahitur, sive mea tantum gratia tibi mandem, sive aliena tantum, sive mea et aliena, sive mea et tua, sive tua et aliena. Quodsi tua tantum gratia tibi man-

dem, supervacuum est mandatum, et ob id nulla ex eo obligatio nascitur.

Not. 17.

6913) — *L. 32. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Iulian.*) Si hereditatem aliter aditurus non essem, quam cautum mihi fuisset, damnum praestari, et hoc mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo. Si quis autem mandaverit alicui, ne legatum a se repellat, longe ei dissimile esse; nam legatum acquisitum nunquam illi damno esse potuit, hereditas interdum damnosa est. Et in summa, quicunque contractus tales sunt, ut eorum nomine fideiussor obligari possit, et mandati obligationem consistere puto, neque multum referre, praesens quis interrogatus fideiubeat, an absens mandet; praeterea vulgo animadvertere licet, mandatu creditorum hereditates suspectas adiri, quod mandati iudicio teneri procul dubio est.

Not. 18.

6914) — *L. 6. §. 5. D. eod.* (*Ulp.*) Plane si tibi mandavero quod tua intererat, nulla erit mandati actio, nisi mea quoque interfuerit; at si non esses facturus, nisi ego mandassem, etsi mea non interfuit, tamen erit mandati actio.

§. 6. *J. de mandato. Vid.* 6891.

L. 6. §. 4. *D. mandati. Vid.* 6905.

6915) — *L.* 48. §. 2. *D. eod.* (*Celsus.*) Ceterum si, ut tibi negotium geras, tuique arbitrii sit nomen, id est ut cuivis credas, tu recipias usuras, periculum duntaxat ad me pertineat, iam extra mandati formam est, quemadmodum si mandem, ut mihi quemvis fundum emas.

§. 429.

Not. 1.

6916) — *L. 46. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Si quis pro eo spoponderit, qui ita promisit: *Si Stichum non dederis, centum millia dabis?* et Stichum redemerit vilius, et solverit, ne centum millium stipulatio committatur, constat posse eum mandati agere. Igitur commodissime illa forma in mandatis servanda est, ut, quoties certum mandatum sit, recedi a forma non debeat; at quoties incertum, vel plurium causarum, tunc, licet aliis praestationibus exsoluta sit causa mandati, quam quae ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati sit actio.

Not. 2.

6917) — *L. 5. D. eod.* (*Paulus.*) Diligenter igitur fines mandati custodiendi sunt; nam qui excessit, aliud quid facere videtur. — §. 1. Et si susceptum non impleverit, tenetur. — §. 2. Itaque si mandavero tibi, ut domum Seianam centum emeres, tuque Titianam emeris longe maioris pretii, centum tamen, aut etiam minoris, non videris implesse mandatum. — §. 3. Item si mandavero tibi, ut fundum meum centum venderes, tuque eum nonaginta vendideris, et petam fundum, non obstabit mihi exceptio, nisi et reliquum mihi, quod deest mandato meo, praestes, et indemnem me per omnia conserves. — §. 4. Servo quoque dominus si praeceperit certa summa rem vendere, et ille minoris vendiderit, similiter vindicare eam dominus potest, nec ulla exceptione summoveri, nisi indemnitas ei praestetur. — §. 5. Melior autem causa mandantis fieri potest, puta si, quum tibi mandassem, ut Stichum decem emeres, tu eum minoris emeris, vel tantidem, ut aliud quidquam servo accederet; utroque enim casu aut non ultra pretium, aut intra pretium fecisti.

6918) — *L. 3. D. eod.* (*Paulus.*) Praeterea in causa mandati etiam illud vertitur, ut interdum nec melior causa mandantis fieri possit, interdum melior, deterior vero nunquam. — §. 1. Et quidem si mandavi tibi, ut aliquam rem mihi emeres, nec de pretio quidquam statui, tuque emisti, utrimque actio nascitur. — §. 2. Quodsi pretium statui, tuque pluris emisti, quidam negaverunt, te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses id, quod excedit, remittere; namque iniquum est, non esse mihi cum illo actionem, si nolit, illi vero, si velit, mecum esse.

6919) — *L. 4. D. eod.* (*Gaius.*) Sed Proculus recte eum usque ad pretium statutum acturum existimat. Quae sententia sane benignior est.

§. 8. *J. de mandato. Vid.* 74.

6920) — *Gaii instit.* III. 161. Cum autem is cui recte mandaverim, egressus fuerit mandatum, ego quidem eatenus cum eo habeo mandati actionem, quatenus mea interest implesse eum mandatum, si modo implere potuerit: at ille mecum agere non potest. Itaque si mandaverim tibi, ut verbi gratia fundum mihi sestertiis C emeres, tu sestertiis CL emeris, non habebis mecum mandati actionem, etiamsi tanti velis mihi dare fundum, quanti emendum tibi mandassem: idque maxime Sabino et Cassio placuit. Quod si minoris emeris, habebis mecum scilicet actionem, quia qui mandat ut C millibus emeretur, is utique mandare intelligitur uti minoris, si possit, emeretur.

L. 46. D. mandati. Vid. 6916.

Not. 3.

L. 5. §. 1. *D. eod. Vid.* 6917.

Not. 4.

L. 46. §. 4. *D. de procur. Vid.* 1614.

L. 8. §. 10. *D. mandati. Vid.* 1576.

6921) — *L.* 10. §. 2. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Si ex fundo, quem mihi emit, procurator fructus consecutus est, hos quoque officio iudicis praestare eum oportet. — §. 3. *Vid.* 3897.

L. 20. *pr. D. eod. Vid.* 1616.

6922) — *L.* 43. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui mandatum suscepit, ut pecunias in diem collocaret, isque hoc fecerit, mandati conveniendus est, ut cum dilatione temporis actionibus cedat.

L. 43. *pr. D. eod. Vid.* 6650.

6923) — *L.* 59. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si mandatu Titii Calpurnius pecuniam, quam Titius credebat, stipulatus esset non donandi animo, mandati iudicio eum ab herede Titii posse conveniri, ut actiones suas praestet. Idem est, et si exacta est a Calpurnio pecunia.

L. 8. §. 16. *D. eod. Vid.* 1576.

Not. 5.

6924) — *L.* 8. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Siquis mandaverit alicui gerenda negotia eius, qui ipse sibi mandaverat, habebit mandati actionem, quia et ipse tenetur; tenetur autem, quia agere potest. Quanquam enim vulgo dicatur, procuratorem

posse, tamen mandati actio est; ad agendum enim duntaxat hoc facere non potest.

6925) — *L.* 2. §. 1. *D. si mensor fals. mod. dix.* (XI. 6.) (*Paulus.*) Sed si ego tibi, quum esses meosor, mandaverim, ut mensuram agri ageres, et tu id Titio delegaveris, et ille dolo malo quid tn ea re fecerit, tu teneberis, quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti.

Not. 6.

9626) — *L.* 28. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Iavol.*) Si quis mandatu Titii negotia Seii gessit, Titio mandati tenetur, lisque aestimari debet, quanto Seii et Titii interest. Titii autem interest, quantum is Seio praestare debet, cui vel mandati vel oegotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo, cui maodavit aliena negotia gerenda, et antequam ipse quidquam domino praestet, quia id ei abesse videtur, in quo obligatus est.

Not. 7.

L. 58-60. *D. de proc. Vid.* 1627. 6902.

6927) — *L.* 63. *D. eod.* (*Modestin.*) Procurator totorum bonorum, cui res administrandae mandatae sunt, res domini neque mobiles, vel immobiles, neque servos sine speciali domini mandatu alienare potest, nisi fructus, aut alias res, quae facile corrumpi possunt.

L. 14. 15. *D. de pactis. Vid.* 1625. 1626.

L. 17. §. 2. 3. *D. de iureiur. Vid.* 1628.

6928) — *L.* 20. *D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Paulus.*) Novare possumus aut ipsi, si sui iuris sumus, aut per alios, qui voluotate nostra stipulantur. — §. 1. Pupillus sine tutoris auctoritate non potest novare; tutor potest, si hoc pupillo expediat, item procurator omnium bonorum.

6929) — *L.* 87. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Celsus.*) Quodlibet debitum solutum a procuratore meo non repeto, quoniam, quum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur. ut creditoribus suis pecuniam solvat, neque postea exspectandum est, ut ratum habeat.

Not. 8.

6930) — *L.* 10. §. 9. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Idem Labeo ait, et verum est, reputationes quoque hoc iudicium admittere, et sicuti fructus cogitur restituere is, qui procurat, ita sumtum, quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet. Sed et si ad vecturas suas, dum excurrit in praedia, sumtum fecit, puto hos quoque sumtus reputare eum oportere, nisi si salariarius fuit, et hoc convenit, ut sumtus de suo faceret ad haec itinera [hoc est de salario].

L. 12. §. 9. *D. eod. Vid.* 1629.

6931) — *L.* 27. §. 4. *D. eod.* (*Gaius.*) Impendia mandati exsequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent, nec ad rem pertinet, quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere.

6932) — *L.* 45. *D. eod.* (*Paulus.*) *Vid.* 6650. 1631. — §. 6. Si fideiussor multiplicaverit summam, in quam fideiussit, sumtibus ex iusta ratione factis, totam eam praestabit is, pro quo fideiussit. — §. 7. Quod mibi debebas, a debitore tuo stipulatus sum periculo tno; posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo servare potero, Nerva et Atilicinus aiunt, quamvis id mandatum ad meam rem pertineat. Et merito; tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat, si nomen eius creditor secutus est, non cum periculo debitoris ab eo stipulatur. — §. 8. Idem iuris est, si maodatu fideiussoris cum reo egissem, quia sequenti mandato liberaretur ex priore causa.

6933) — *L.* 56. §. 4. *D. eod.* (*Papinian.*) Sumtus bona fide necessario factos, etsi negotio finem adhibere procurator non potuit, iudicio mandati restitui necesse est.

L. 1. §. 2. *D. de exc. rei vend. et trad. Vid.* 1055.

L. 46. *in f. D. mandati. Vid.* 6916.

Not. 9.

L. 13. *C. eod. Vid.* 5859.

6934) — *L.* 26. §. 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed cum servus, quem mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset, Neratius ait, mandati actione te consecuturum, ut servus tibi noxae dedatur, si tamen sine culpa tua id acciderit; quodsi egu scissem, talem esse servum, nec tibi praedixissem, ut posses praecavere, tunc quanti tua intersit, tantum tibi praestari oportet.

L. 10. §. 3. *D. eod. Vid.* 3897.

Not. 10.

6935) — *L.* 8. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Mandati actio tunc competit, quum coepit interesse eius, qui mandavit; ceterum si nihil interest, cessat mandati actio; et eatenus competit, quatenus interest; utputa mandavi tibi, ut fundum emeres; si intererat mea emi, teneberis; ceterum si eundem bunc fundum ego ipse emi, vel alius mihi, neque interest aliquid, cessat mandati actio. Mandavi, ut negotia gereres; si nihil deperierit, quamvis nemo gesserit, nulla actio est, aut si alius idonee gesserit, cessat mandati actio. Et in similibus hoc idem erit probandum.

§. 2. *J. de poena tem. litig. Vid.* 1757.

6936) — *L.* 60. §. 2. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Scaev.*) Duobus quis mandavit negotiorum administrationem. Quaesitum est: an unusquisque mandati iudicio in solidum teneatur? Respondi: unumquemque pro solido conveniri debere, dummodo ab utroque oon amplius debito exigatur.

Not. 11.

6937) — *L.* 12. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Contrario iodicio experiuntur, qui mandatum susceperunt, utputa qui rerum vel rei unius procurationem susceperunt.

L. 6. §. 5. *D. de his, qui not. inf. Vid.* 1874.

6938) — *L.* 59. §. 3. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Paulus respondit: unum ex mandatoribus in solidum eligi posse, etiamsi non sit concessum in mandato; post condemnationem autem in duorum personam collatam necessario ex causa iudicati singulos pro parte dimidia converiri posse et debere.

§. 430.

Not. 1.

6939) — *L.* 12. §. 16. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Si mandavero exigendam pecuniam, deinde voluntatem mutavero, an sit mandati actio vel mihi vel heredi meo? Et ait Marcellus:

cessare mandati actionem, quia exstinctum est mandatum finita voluntate; quodsi mandaveris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque recepisti, debitor liberabitur.

6940) — §. 9-11. *J. de mandato.* (III. 26.) — §. 9. Recte quoque mandatum contractum, si, dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit. — §. 10. Item si adhuc integro mandato mors alterius interveniat, id est vel eius, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum susceperit, solvitur mandatum. Sed utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans, eum decessisse, exsecutus fueris mandatum, posse te agere mandati actione; alioquin iusta et probabilis ignorantia tibi damnum afferat. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titii per ignorantiam liberto solverint, liberari eos, quum alioquin stricta iuris ratione non possent liberari, quia alii solvissent, quam cui solvere debuerint. — §. 11. Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est, susceptum autem consummandum est, aut quam primum renuntiandum, ut per semetipsum, ut per alium eandem rem mandator exsequatur. Nam nisi ita renuntiatur, ut integra causa mandatori reservetur eandem rem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet, nisi iusta causa intercessit aut non renuntiandi, aut intempestive renuntiandi.

6941) — *L.* 27. §. 2. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Gaius.*) — §. 2. Qui mandatum suscepit, si potest id explere, deserere promissum officium non debet, alioquin quanti mandatoris intersit damnabitur. Si vero intelligit, explere se id officium non posse, id ipsum, quum primum poterit, debet mandatori renuntiare, ut is, si velit, alterius opera utatur; quodsi, quum possit renuntiare, cessaverit, quanti mandatoris intersit tenebitur; sed si aliqua ex causa non poterit renuntiare, securus erit.

6942) — *L.* 23-25. *D. eod.* XXIII. (*Hermogen.*) Sane si valetudinis adversae, vel capitalium inimicitiarum,

XXIV. (*Paulus.*) Seu ob inanes rei actiones,

XXV. (*Hermogen.*) Seu aliam iustam causam excusationis alleget, audiendus est.

Not. 2.

L. 15. *D. eod. Vid.* 1485.

§. 10. *J. de mandato. Vid.* 6940.

Not. 3.

6943) — *L.* 4. *pr. D. de manum. vind.* (XL. 2.) (*Iulian.*) Si pater filio permiserit servum manumittere, et interim decesserit intestato, deinde filius ignorans, patrem suum mortuum, libertatem imposuerit, libertas servo favore libertatis contingit, quum non appareat mutata esse domini voluntas. Sin autem ignorante filio vetuisset pater per nuntium, et ante, quam filius certior fieret, servum manumisisset, liber non fit. Nam ut filio manumittente servus ad libertatem perveniat, durare oportet patris voluntatem; nam si mutata fuerit, non erit verum, volente patre filium manumisisse.

6944) — *L.* 25. §. 14. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Sed si postea, quam iussit, poenitentiam egit, prius quam adiret, nihil agit adeundo.

Not. 4.

6945) — *L.* 12. §. 2. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Sed et si quis mandaverit, ut Titio solvam, deinde vetuerit eum accipere, si ignorans, prohibitum eum accipere, solvam, liberabor; sed si sciero, non liberabor.

L. 34. §. 3. *D. eod. Vid.* 6091.

Not. 5.

§. 10. *J. de mandato. Vid.* 6940.

6946) — *L.* 26. *pr. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Inter causas omittendi mandati etiam mors mandatoris est; nam mandatum solvitur morte; si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis causa dicitur. Iulianus quoque scripsit: mandatoris morte solvi mandatum, sed obligationem aliquando durare.

6947) — *L.* 27. §. 3. *D. eod.* (*Gaius.*) Morte quoque eius, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, solvitur mandatum, et ob id heres eius, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem.

6948)—*L.* 15. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Mandatum re integra domini morte finitur.

Not. 6.

6949) — *L.* 57. *D. eod.* (*Papinian.*) Mandatum distrahendorum servorum defuncto eo, qui mandatum suscepit, intercidisse constitit; quoniam tamen heredes eius errore lapsi, non animo furandi, sed exsequendi, quod defunctus suae curae fecerat, servos vendiderant, eos ab emtoribus usucaptos videri placuit, sed venaliciarum ex provincia reversum Publiciana actione non utiliter acturum, quum exceptio iusti dominii causa cognita detur, neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum affici damno.

Not. 7.

6950) — *L.* 12. §. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem Marcellus scribit: si, ut post mortem sibi monumentum fieret, quis mandavit, heres eius poterit mandati agere, ut perficiatur. Illum vero, qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati, si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum; potuit enim agere etiam cum eo, qui mandavit, ut sibi pecuniam daret ad faciendum, maxime si iam quaedam ad faciendum paravit.

6951) — *L.* 13. *D. eod.* (*Gaius.*) Idem est, et si mandavi tibi, ut post mortem meam heredibus meis emeres fundum.

6952) — *L.* 27. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Si servum ea lege tibi tradidero, ut eum post mortem meam manumitteres, constitit obligatio. Potest autem et in mea quoque persona agendi causa intervenire, veluti si poenitentia acta servum recuperare velim.

Not. 8.

§. 10. *J. de mandato. Vid.* 6940.

6953) — *L.* 26. §. 1. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) — §. 1. Si quis debitori suo mandaverit, ut Titio solveret, et debitor mortuo eo, quum id ignoraret, solverit, liberari eum oportet.

Not. 9.

6954) — *L.* 33. *D. de A. P.* (XLI. 2.) (*Pom-

pon.) Fundi venditor etiam si mandaverit alicui, ut emtorem in vacuam possessionem induceret, priusquam id fieret, non recte emtor per se in possessionem veniet. Item si amicus venditoris, mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus heredibus id fecerit, recte possessio tradita erit. Sed si id fecerit, quum sciret dominum mortuum, aut quum sciret heredes id facere nolle, contra erit.

6955) — *L.* 41. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Afric.*) Eius, qui in provincia Stichum servum Kalendario praeposuerat, Romae testamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber et ex parte heres erat scriptus; qui status sui ignarus pecunias defuncti aut exegit aut credidit, ut interdum stipularetur et pignora acciperet. Consulebatur, quid de bis iuris esset? Placebat, debitores quidem, qui ei solvissent, liberatos esse, si modo ipsi quoque ignorassent, dominum decessisse, earum autem summarum nomine, quae ad Stichum pervenissent, familiae erciscundae quidem actionem non competere coheredibus, sed negotiorum gestorum dari debere. Quas vero pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte, quam ex qua ipse heres sit, alienatas esse. Nam et si tibi in hoc dederim nummos, ut eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies. Neque enim sicut illud receptum est, ut debitores solventes ei liberentur, ita boc quoque receptum, ut eredendo nummos alienet. Quare si nulla stipulatio intervenisset, neque ut creditam pecuniam pro parte coheredis peti posse, neque pignora teneri. Quodsi stipulatus quoque esset, referre, quemadmodum stipulatus esset; nam si nominatim, forte Titio domino suo, mortuo iam, dari stipulatus sit, procul dubio inutiliter esset stipulatus. Quodsi sibi dari stipulatus esset, dicendum, hereditati eum acquisisse; sicut enim nobismet ipsis ex re nostra per eos, qui liberi vel atieni servi bona fide serviunt, acquiratur, ita hereditati quoque ex re bereditaria acquiri. Post aditam vero a coheredibus hereditatem non aeque idem dici potest, utique si scierint, eum sibi coheredem datum, quoniam tunc non possunt videri bonae fidei possessores esse, qui nec possidendi animum baberent. Quodsi proponatur, coheredes eius id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint, potest adhuc idem responderi; quo quidem casu illud eventurum, ut, si suae conditionis coheredes iste servus habeat, invicem bona fide servire videantur.

6956) — *L.* 2. §. 6. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Iulian.*) Sed si quis donaturus mibi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, et ante mortuus erit, quam ad me perferat, non fieri pecuniam dominii mei constat.

Not. 10.

§. 10. *J. de mandato. Vid.* 6940.
L. 26. *pr. D. mandati. Vid.* 6946.

6957) — *L.* 58. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si praecedente mandato Titium defenderis, quamvis mortuo eo, quum hoc ignorares, ego puto mandati actionem adversus beredem Titii competere, quia mandatum morte mandatoris, non etiam mandati actio solvitur. Quodsi sine mandatu defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere instituerás, et quemadmodum, si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest dici, et heredem eius eadem actione teneri.

6958) — *L.* 19. §. 3. *in f. D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) .... Si autem mandavero tibi, ut pecuniam Titio des, cui donare volebam, et tu ignorans me mortuum hoc feceris, habebis adversus heredes meos mandati actionem, si scieus, non babebis.

§. 451.

Not. 3.

6959) — *L.* 1. §. 15. *D. de exercitoria actione.* (XIV. 1.) (*Ulp.*) Exercitorem autem eum dicimus, ad quem obventiones et reditus omnes perveniunt, sive is dominus navis sit, sive a domino navem per aversionem conduxit vel ad tempus, vel in perpetuum.

Not. 4.

6960) — *L.* 1. §. 1. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Magistrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata est. — §. 3. Magistri autem imponuntur locandis navibus vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentisve emendis; sed etiamsi mercibus emendis vel vendendis fuerit praepositus, etiam hoc nomine obligat exercitorem.

Not. 5.

6961) — *L.* 1. *pr.* §. 7-12. *D. eod.* (*Ulp.*) Utilitatem huius edicti patere, nemo est, qui ignoret; nam quum interdum ignari, cuius sint conditionis, vel quales, cum magistris propter navigandi necessitatem contrahamus, aequum fuit, eum, qui magistrum navi imposuit, teneri, ut tenetur, qui institorem tabernae vel negotio praeposuit, quum sit maior necessitas contrahendi cum magistro, quam institore. Quippe res patitur ut de conditione quis institoris dispiciat, et sic contrahat, in navis magistro non ita; nam interdum locus, tempus non patitur plenius deliberandi consilium. — §. 7. Non autem ex omni causa Praetor dat in exercitorem actionem, sed eius rei nomine, cuius ibi praepositus fuerit, id est si in eam rem praepositus sit, utputa si ad onus vehendum locatum sit, aut aliquas res emerit utiles naviganti, vel si quid reficiendae navis causa contractum vel impensum est, vel si quid nautae operarum nomine petent. — §. 8. Quid, si mutuam pecuniam sumserit? an eius rei nomine videatur gestum? Et Pegasus existimat, si ad usum eius rei, in quam praepositus est, fuerit mutuatus, dandam actionem; quam sententiam puto veram. Quid enim, si ad armandam instruendamve navem, vel nautas exhibendos mutuatus est? — §. 9. Unde quaerit Ofilius: si ad reficiendam navem mutuatus nummos in suos usus converterit, an in exercitorem detur actio? Et ait: si hac lege accepit, quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem, imputaturum sibi, cur talem praeposuerit; quodsi ab initio consilium ceperit fraudandi creditoris, et hoc specialiter non expresserit, quod ad navis causam accipiat, contra esse; quam distinctionem Pedius probat. — §. 10. Sed et si in pretiis rerum emtarum fefellit magister, exercitoris erit damnum, non creditoris. — §. 11. Sed si ab alio mutuatus liberavit eum, qui in navis refectionem crediderat, puto etiam huic dandam actio-

nem, quasi in navem crediderit. — §. 12. Igitur praepositio certam legem dat contrahentibus. Quare si eum praeposuit navi ad hoc solum, ut vecturas exigat, non ut locet, quod forte ipse locaverat, non tenebitur exercitor, si magister locaverit; vel si ad locandum tantum, non ad exigendum, idem erit dicendum; aut si ad hoc, ut vectoribus locet, non ut mercibus navem praestet, vel contra, modum egressus, non obligavit exercitorem. Sed et si ut certis mercibus eam locet, praepositus est, puta legumini, cannabi, ille marmoribus vel alii materiae locavit, dicendum erit, non teneri. Quaedam enim naves onerariae, quaedam, ut ipsi dicunt, ἐπιβατηγοὶ sunt, et plerosque mandare scio, ne vectores recipiant, et sic, ut certa regione et certo mari negotientur; ut ecce sunt naves, quae Brundusium a Cassiopa vel a Dyrrachio vectores traiiciunt, ad onera inhabiles; item quaedam fluvii capaces, ad mare non sufficientes.

6962) — *L.* 1. §. 24. *D. de exercit. act.* (XIV. 1.) (*Ulp.*) Haec actio ex persona magistri in exercitorem dabitur; et ideo si cum alterutro eorum actum est, cum altero agi non potest; sed si quid sit solutum, si quidem a magistro, ipso iure minuitur obligatio; sed et si ab exercitore, sive suo nomine, id est propter honorariam obligationem, sive magistri nomine solverit, minuetur obligatio; quoniam et alius pro me solvendo me liberat.

6963) — *L.* 1. §. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Est autem nobis electio, utrum exercitorem an magistrum convenire velimus.

Not. 6.

6964) — *L.* 1. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si cum quolibet nautarum sit contractum, non datur actio in exercitorem, quanquam ex delicto cuiusvis eorum, qui navis navigandae causa in nave sint, detur actio in exercitorem; alia enim est contrahendi causa, alia delinquendi, siquidem qui magistrum praeponit, contrahi cum eo permittit, qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed culpa et dolo carere eos curare debet.

L. 1. §. 10. *D. eod. Vid.* 6962.

Not. 7.

L. 1. §. 12. *D. eod. Vid.* 6962.

Not. 8.

L. 1. *in f. L.* 2. 3. *D. eod. Vid.* 6786.

L. 4. *pr.* §. 1. 2. 3. *D. de eod. Vid.* 6787.

6965) — *L.* 1. §. 13. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 13. Si plures sint magistri non divisis officiis, quodcunque cum uno gestum erit, obligabit exercitorem; si divisis, ut alter locando, alter exigendo, pro cuiusque officio obligabitur exercitor. — §. 14. Sed et si sic praeposuit, ut plerumque faciunt, ne alter sine altero quid gerat, qui contraxit cum uno, sibi imputabit.

6966) — *L.* 3. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si unus ex his exercitoribus cum magistro navis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit.

Not. 9.

L. 1. §. 3. *D. eod. Vid.* 1059.

Not. 10.

L. 1. §. 8. 9. 11. *D. eod. Vid.* 6962.

6967) — *L.* 7. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Afric.*) Lucius Titius Stichum magistrum navi praeposuit; is pecuniam mutuatus cavit, se in refectionem navis eam accepisse. Quaesitum est: an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam si creditor probaret, pecuniam in refectionem navis esse consumtam? Respondit: creditorem utiliter acturum, si, quum pecunia crederetur, navis in ea causa fuisset, ut refici deberet; etenim non oportere creditorem ad hoc adstringi, ut ipse reficiendae navis curam suscipiat, et negotium domini gerat, quod certe futurum sit, si necesse habeat probare, pecuniam in refectionem erogatam esse; itaque illud exigendum, ut sciat, in hoc se credere, cui rei magister quis sit praepositus; quod certe aliter fieri non possit, quam si illud quoque scierit, necessariam refectioni pecuniam esse; quare etsi in ea causa fuerit navis, ut refici deberet, multo tamen maior pecunia credita fuerit, quam ad eam rem esset necessaria, non debere in solidum adversus dominum navis actionem dari. — §. 1. Interdum etiam illud aestimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit; quid enim, inquit, si ad velum emendum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non potuerit? et in summa aliquam diligentiam in eam rem creditorem debere praestare.

Not. 11.

6968) — *L.* 1. §. 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed ex contrario exercenti navem adversus eos, qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur, quia non eodem auxilio indigebat; sed aut ex locato cum magistro, si mercede operam ei exhibet, aut, si gratuitam, mandati agere potest. Solent tamen Praefecti propter ministerium annonae, item in provinciis Praesides provinciarum extra ordinem eius iuvare ex contractu magistrorum.

Not. 12.

L. 1. §. 17. *D. eod. Vid.* 6963.

Not. 14.

6969) — *L.* 3. 4. *D. de institoria actione.* (XIV. 3.) III. (*Ulp.*) Institor appellatus est ex eo, quod negotio gerendo instet; nec multum facit, tabernae sit praepositus, an cuilibet alii negotiationi,

IV. (*Paulus.*) Quum interdum etiam ad homines honestos afferant merces, et ibi vendant. Nec mutat causam actionis locus vendendi emendive, quum utroque modo verum sit, institorem emisse aut vendidisse.

6970) — *L.* 5. *pr.* §. 1-9. *D. eod.* (*Ulp.*) Cuicunque igitur negotio praepositus sit, institor recte appellabitur. — §. 1. Nam et Servius libro primo ad Brutum ait: si quid cum insulario gestum sit, vel eo, quem quis aedificio praeposuit, vel frumento coëmendo, in solidum eum teneri. — §. 2. Labeo quoque scripsit: si quis pecuniis foenerandis, agris colendis, mercaturis, redempturisque faciendis praeposuerit, in solidum eum teneri. — §. 3. Sed et si mensae habuit quis servum praepositum, nomine eius tenebitur. — §. 4. Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarii vel lintearii dant vestem circumferendam et distrahendam, quos vulgo circitores appellamus. — §. 5. Sed et muliones quis proprie institores appellet. — §. 6. Item fullonum et sarcinato-

rum praepositus, stabularii quoque, loco institorum babendi sunt. — §. 7. Sed et si tabernarius servum suum peregre mitteret ad merces comparandas et sibi mittendas, loco institoris habendum, Labeo scripsit. — §. 8. Idem ait: si libitinarius, quos graece νεκροθάπτας vocant, servum pollinctorem habuerit, isque mortuum spoliaverit, dandam in eum quasi institoriam actionem, quamvis et furti et iniuriarum actio competeret. — §. 9. Idem Labeo ait: si quis pistor servum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta praesenti, ut per dies singulos eis panem praestaret, conturbaverit, dubitari non oportere, quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat.

6971) — *L.* 18. *D. eod.* (*Paulus.*) Institor est, qui tabernae locove ad emendum vendendumve praeponitur, quique sine loco ad eundum actum praeponitur.

6972) — *L.* 5. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et cum fulio peregre proficiscens rogasset quem, ut discipulis suis, quibus taberoam instructam tradiderat, imperaret, post cuius profectionem vestimenta discipulus accepisset, et fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator furrit relictus; sin vero quasi institor, teneri eum; plane si affirmaverit mihi, recte me credere operariis suis, non institoria, sed ex locato tenebitur.

Nov. 15.

6973) — *L.* 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Aequum Praetori visum est, sicut commoda sentimus ex contractu institorum, ita etiam obligari nos ex cootractibus ipsorum et conveniri. Sed non idem facit circa eum, qui institorem praeposuit, ut experiri possit; sed si qoidem servum proprium institorem babuit, potest esse securus, acquisitis sibi aetionibus; si autem vel alienum servum, vei etiam hominem liberum, actione deficietur, ipsum tamen institorem vel dominum eius convenire poterit vel mandati, vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait: debere dari actionem ei, qui iostitorem praeposuit, in eos, qui cum eo contraxerint.

II. (*Gaius.*) Eo nomine, quo institor contraxit, si modo aliter rem suam servare non potest.

6974) — *L.* 5. §. 11-15. *D. eod.* (*Ulp.*) Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum, qui praeposuit, sed ita, si eius rei gratia, cui praepositus fuerat, contractum est. [Id est duntaxat ad id, ad quod eum praeposuit.] — §. 12. Proinde si praeposui ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex emto actione. Item si forte ad emendum eum praeposuero, tenebor duntaxat ex vendito. Sed neque si ad emendum, et ille vendiderit: neque si ad vendendum, et ille emerit, debebo teneri. Idque Cassius probat. — §. 13. Sed si pecuniam quis crediderit institori ad emendas merces praeposito, locus est institoriae. Idemque, et si ad pensionem pro taberna exsolvendam; quod ita verum puto, nisi prohibitus fuit mutuari. — §. 14. Si ei, quem ad vendendum emendumve oleum praeposui, mutuum oleum datum sit, dicendum erit, institoriam locum habere. — §. 15. *Vid.* 5657.

6975) — *L.* 1. *C. de institoria et exercitoria actione.* (IV. 25.) (*Antonin.*) Servus tuus pecuniam mutuam accipiendo ita demum te institoria actione obligavit, si, quum eum officio alicui vel negotiationi exercendae praeponeres, etiam ut id faceret ei permissum a te probetur. Quodsi haec actio locum non habeat, si quid in rem tuam versum probabitur, actione in eam rem proposita cogeris exsolvere. (212.)

6976) — *L.* 2. *C. eod.* (*Alexand.*) Ex contractibus servorum, quamvis de peculio duntaxat domini teneantur, de eo tamen, quod in rem eorum versum est, vel cum institore ex causa, cui praepositus fuit, contractum est, etiam in solidum conveniri posse, dubium non est. (226.)

6977) — *L.* 3. *C. eod.* (*Alexand.*) Institoria tibi adversus eum actio competit, a quo servum mensae praepositum dicis, si eius negotii causa, quod per eum exercebatur, deposita pecunia, nec reddita potest probari. (230.)

L. 5. §. 8. 9. *D. de inst. act. Vid.* 6970.

L. 5. §. 12. *D. eod. Vid.* 6974.

6978) — *L.* 11. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Conditio autem praepositionis servanda est. Quid enim, si certa lege, vel interventu cuiusdam personae, vel sub pignore voluit eum eo contrahi, vel ad certam rem? Aequissimum erit id servari, in quo praepositus est. Item si, quum plures habuit institores, vel cum omnibus simul contrahi voluit, vel cum uno solo, sed et si denuntiavit cui, ne cum eo contraheret, non debet institoria teneri; nam et certam personam possumus prohibere contrahere, vel certum genus hominum, vel negotiatorum, vel certis hominibus permittere. Sed si alias cum alio contrahi vetuit continua variatione, danda est omnibus adversus eum actio; neque enim decipi debent contrahentes.

6979) — *L.* 13. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Habebat quis servum merci oleariae praepositum Arelate; eundum et mutuis pecuniis accipiendis; acceperat mutuam pecuniam; putans creditor, ad merces eum accepisse, egit proposita actiooe; probare oon potuit, mercis gratia eum accepisse. Licet consumta est actio, nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset praepositus, tamen Iulianus, utilem ei actionem competere, ait.

L. 5. §. 2. *L.* 13. *inf. L.* 14. *D. eod. Vid.* 6970. 6789. 6790.

L. 5. §. 15. *D. eod. Vid.* 5657.

6080) — *L.* 19. *D. eod.* (*Papinian.*) In eum, qui mutuis accipiendis pecuniis procuratorem praeposuit, utilis ad exemplum institoriae dabitur actio. Quod aeque faciendum erit, etsi procurator solvendo sit, qui stipulanti pecuniam promisit. — §. 1. Si dominus, qui servum institorem apud mensam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam idem per libertum negotium exercuit, varietate status non mutabitur periculi causa. — §. 2. Tabernae praepositus a patre filius mercium causa mutuam pecuniam accepit; pro eo pater fideiussit. Etiam institoria ab eo petetur, quum acceptae pecuniae speciem fideiubendo negotio tabernae miscuerit. — §. 3. Servus pecuniis tantum foenerandis praepositus, per intercessionem aes alienum suscipiens, ut institor dominum in solidum iure praetorio non adstringit; quod autem pro eo, qui pecuniam foeneravit, per delegationem alii promisit, a domino recte petetur, cui pecuniae creditae contra eum, qui delegavit, actio quaesita est.

L. 1. *in f. D. eod. Vid.* 6075.

Not. 16.

L. 1. *pr. D. de exerc. act. Vid.* 6961.

Not. 17.

6981) — *L.* 11. §. 2-4. *D. de instit. act.* (XIV. 3.) (*Ulp.*) — §. 2. De quo palam proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is praepositi loco non habetur; non enim permittendum erit cum eo quasi cum institore contrahere. Sed si quis nolit contrahi, prohibeat; ceterum qui praeposuit tenebitur ipsa praepositione. — §. 3. Proscribere palam sic accipimus, claris litteris, unde de plano recte legi possit, ante tabernam scilicet, vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in loco remoto, sed in evidenti. Litteris, utrum graecis an latinis? Puto secundum loci conditionem, ne quis causari possit ignorantiam litterarum. Certe si quis dicat, ignorasse se litteras, vel non observasse, quod propositum erat, quum multi legerent, quumque palam esset propositum, non audietur. — §. 4. Proscriptum autem perpetuo esse oportet. Ceterum si per id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. Proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius autem sustulisset, aut vetustate, vel pluvia, vel quo simili contigisset, ne proscriptum esset, vel non pareret, dicendum, eum, qui proposuit, teneri. Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus ipsius proponenti nocere debet, nisi particeps doli fuerit, qui contraxit.

6982) — *L.* 5. §. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Si ab alio institor sit praepositus, is tamen decesserit, qui praeposuit, et heres ei exstiterit, qui eodem institore utatur, sine dubio teneri eum oportebit; nec non si ante aditam hereditatem cum eo contractum est, aequum est, ignoranti dari institoriam actionem.

6983) — *L.* 17. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Eius contractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiamsi furiosus heres exsistat, dandam esse actionem, etiam Pomponius scripsit; non enim imputandum est ei, qui sciens, dominum decessisse, cum institore exercente mercem contrahat.

Not. 18.

L. 1. *pr.* §. 5. *D. de exercit. act. Vid.* 6960. 1059.

Not. 19.

6984) — *L.* 13. §. 25. *D. de a. e. v.* Si procurator vendiderit, et caverit emtori, quaeritur: an domino, vel adversus dominum actio dari debeat? Et Papinianus libro tertio Responsorum putat, cum domino ex emto agi posse utili actione ad exemplum institoriae actionis, si modo rem vendendam mandavit; ergo et per contrarium dicendum est, utilem ex emto actionem domino competere.

6985) — *L.* 31. *pr. D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Papinian.*) Liberto vel amico mandavit, ut pecuniam acciperet mutuam; cuius litteras creditor secutus contraxit, et fideiussor intervenit. Etiamsi pecunia non sit in rem eius versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori vel fideiussori, scilicet ad exemplum institoriae actionis.

L. 19. *D. de instit. act. Vid.* 6980.

6986) — *L.* 10. §. 5. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Idem Papinianus libro eodem refert: fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit, quia dominus procuratori mandaverat, ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam, quasi institoriam, quia et hic quasi praeposuisse eum mutuae pecuniae accipiendae videatur.

6987) — *L.* 5. *C. de inst. act.* (IV. 35.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si mutuam pecuniam accipere a te Demetriano Domitianus mandavit, et hoc posse probare confidis, ad exemplum institoriae eundem Domitianum apud competentem iudicem potes convenire.

§. 432.

Not. 5.

6988) — *L.* 1. *pr. D. de aestimatoria.* (XIX. 3.) (*Ulp.*) Actio de aestimato proponitur tollendae dubitationis gratia. Fuit enim ingens dubitatio, cum res aestimata vendenda datur, utrum ex vendito sit actio propter aestimationem, an ex locato, quasi rem vendendam locasse videar, an ex conducto, quasi operas conduxissem, an mandati? Melius itaque visum est, hanc actionem proponi; quoties enim de nomine contractus alicuius ambigeretur, conveniret tamen aliquam actionem dari, dandam aestimatoriam praescriptis verbis actionem. Est enim negotium civile gestum, et quidem bona fide; quare omnia et hic locum habent, quae in bonae fidei iudiciis diximus.

Not. 7.

L. 17. §. 1. *D. de praescr. verb. Vid.* 75.

6989) — *L.* 1. §. 1. *D. de aestimat.* (XIX. 3.) (*Ulp.*) Aestimatio autem periculum facit eius, qui suscepit. Aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere, aut aestimationem, de qua convenit.

L. 5. §. 3. *D. commodati. Vid.* 5969.

Not. 8.

§. 9. *J. de mandato. Vid.* 6040.

Not. 9.

L. 1. §. 1. *D. de aestimatoria. Vid.* 6989.
L. 13. *pr. D. de praescr. verb. Vid.* 5706.

Not. 10.

6990) — *L.* 2. *D. de aestimatoria.* (XIX. 3.) (*Paulus.*) Haec actio utilis est, etsi merces intervenit.

§. 433.

Not. 2 et 3.

L. 2. §. 1. *D. si mensor falsum modum dixerit.* (XI. 6.) *Vid.* 6925.

6991) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si duobus mandavero, et ambo dolose fecerint, adversus singulos in solidum agi poterit, sed altero convento, si satisfecerit, in alterum actionem denegari oportebit.

6992) — *L.* 1. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Adversus mensorem agrorum Praetor in factum actionem proposuit, a quo falli nos non oportet; nam interest nostra, ne fallamur in modi renuntiatione, si forte vel de finibus contentio sit, vel emtor scire velit vel venditor, cuiusmodi ager veneat.

Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres inter tales personas locationem et conductionem esse, sed magis operam beneficii loco praeberi, et id, quod datur, ei ad remunerandum dari, et inde honorarium appellari. Si autem ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit, nec tenere intentionem.

Not. 4.

L. 1. *pr.* §. 1. *D. eod. Vid.* 6992. 5813.

6993) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si mensor non falsum modum renuntiaverit, sed traxerit renuntiationem, et ob hoc evenerit, ut venditor liberetur, quia assignaturum se modum intra certum diem promisit, haec actio locum non habet. Sed nec dari utilem debere, Pomponius ait. Erit ergo ad actionem de dolo decurrendum.

6994) — *L.* 3. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Hanc actionem heredi similibusque personis dandam, Pomponius scribit, sed in heredem similesque personas denegandam ait.

Not. 5.

6995) — *L.* 3. §. 1-4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Competit autem haec actio ei, cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse, hoc est vel emtori, vel venditori, cui renuntiatio obfuit. — §. 2. Pomponius tamen scribit: si emtor plus dederit venditori propter renuntiationem, quia condicere potest quod plus dederit, agi cum mensore non posse; nihil enim emtoris interesse, quum possit condicere, nisi solvendo venditor non fuit; tunc enim mensor tenebitur. — §. 3. Sed si venditor maiorem modum tradiderit, fraudatus a mensore, consequenter dicit Pomponius, non esse actionem adversus mensorem, quia est ex vendito actio adversus emtorem, nisi et hic emtor solvendo non sit. — §. 4. Idem Pomponius scribit: si propter iudicium adhibitus mensor fraudaverit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli. Plane si a iudice adhibitus contra me renuntiaverit dolo malo, dubitat, an teneri mihi debeat. Quod magis admittit.

6996) — *L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si, quum falsus modus renuntiatus esset, emtor cum venditore ex emto egisset, agere poterit etiam cum mensore. Sed si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. Quodsi non de toto modo, qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore, consequenter scribit Pomponius, de residuo cum mensore agi posse.

Not. 6.

6997) — *L.* 5. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Hoc iudicium latius Praetor porrexit; nam et si cuius alterius rei mensuram falsam renuntiavisse dicetur, haec actio competit. Proinde si in aedificii mensura fefellit, vel in frumenti, vel in vini,

VI. (*Paulus.*) Sive de itineris latitudine, sive de servitute immittendi proiiciendique quaeratur, sive aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit,

VII. (*Ulp.*) Vel cuius alterius rei, tenebitur.— §. 1. Et si mensor machinarius fefellerit, haec actio dabitur. — §. 2. Nec non illud quoque Pomponius dicit: etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem. — §. 3. Hoc exemplo etiam adversus architectum actio dari debet, qui fefellit; nam et divus Severus adversus architectum et redemtorem actiones dandas decrevit.—§. 4. Ego etiam adversus tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

§. 434.

Not. 2.

6998) — *L.* 1. §. 10. *D. de extraord. cognit.* (L. 12.) (*Ulp.*) In honorariis advocatorum ita versari iudex debet, ut pro modo litis, proque advocati facundia, et fori consuetudine, et iudicii, in quo erat acturus, aestimationem adhibeat, dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur; ita enim rescripto Imperatoris nostri et patris eius continetur. Verba rescripti ita se habent: *Si Iulius Maternus, quem patronum causae tuae esse voluisti, fidem susceptam exhibere paratus est, eam duntaxat pecuniam, quae modum legitimum egressa est, repetere debes.*

L. 1. §. 11. *D. eod. Vid.* 2861.

6999) — *L.* 1. §. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite pactus est, videamus an petere possit? Et quidem de pactis ita est rescriptum ab Imperatore nostro et divo patre eius: *Litis causa malo more pecuniam tibi promissam ipse quoque profiteris.* Sed hoc ita est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur; si vero post causam actam cauta est honoraria summa, peti poterit usque ad probabilem quantitatem, etsi nomine palmarii cautum sit, sic tamen, ut computetur id, quod datum est, cum eo, quod debetur, neutrumque compositum licitam quantitatem excedat. Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis usque ad centum aureos.

L. 1. §. 13. *D. eod. Vid.* 5960.

7000) — *L.* 13. §. 9. *in f. C. de iudic.* (III. 1.) (*Iustinian.*) .... Necessitate advocatis imponenda, ex quo litem peragendam susceperint, eam usque ad terminum, nisi lex vel iusta causa impediat, implere, ne ex eorum recusatione fiat causae dilatio; honorariis scilicet a clientibus, qui dare possunt, disertissimis togatis omnimodo praestandis, et, si cessaverint, per executores negotiorum exigendis, ne per huiusmodi machinationem causae merita protrahantur, nisi ipse litigator alium pro alio patronum eligere maluerit. — §. 10. Haec autem omnia in his omnibus a nobis cauta sunt, quibus perfectae aetatis constitutis arbitrium suum pro omnibus causis sufficit.

Not. 3.

7001) — *L.* 53. *pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Sumtus quidem prorogare litiganti honestum est; pacisci autem, ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituantur, sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit, non licet.

L. 1. §. 12. *D. de extraord. cognit. Vid.* 6999.

7002) — *L.* 5. *C. de postul.* (II. 6.) (*Constantin.*) Si qui advocatorum existimationi suae immensa atque illicita compendia praetulisse, sub nomine honorariorum ex ipsis negotiis, quae tuenda susceperint, emolumenta sibi certae partis cum gravi damno litigatoris et depraedatione poscentes, fuerint inventi, placuit, ut om-

nes, qui in huiuscemodi saevitate permanserint, ab hac professione penitus arceantur. (325.)

7003) — *L. 15. C. de procurator.* (II. 13.) (*Dioclet. et Maximian.*) Litem te redemisse contra bonos mores, precibus manifeste professus es, quum procurationem quidem suscipere (quod officium gratuitum esse debet) non sit res illicita; huiusmodi autem officia non sine reprehensione suscipiuntur.

7004) — *L. 20. C. mandati.* (IV. 35.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si contra licitum litis incertum redemisti, interdictae conventionis tibi fidem impleri frustra petis.—§. 1. Quodsi gratuitum mandatum suscepisti, secundum bonam fidem sumtus recte postulas.

Not. 4.

Gaii instit. IV. 83. *Vid.* 741.

7005) — *Gaii instit.* IV. 84. Procurator vero *n*ullis certis verbis in litem *consti*tuitur; sed ex solo mandato, et absente et ignorante adversario, constituitur. Quinetiam sunt qui putant *vel eum* procuratorem videri, cui non sit mandatum, si modo bona fide accedat a*d* negotium, et caveat ratam rem dominum habiturum; igitur ets*i* non *h*abeat mandatum *agere tamen posse*, quia saepe mandatum initio litis in obscuro est, et postea apud iudicem ostenditur.

7006) — *Vat. fragm.* 308. (*Ulp. lib. VIII ad edictum.*) Non tamen sic putat certis verbis cognitorem dari debere, ut, si quid fuisset adiectum, vel detractum, non valeat datio, ut in legis actionibus.

Etiam graecis verbis cognitorem dari posse, inter omnes constat.

L. 7. Th. C. de cognitor. et procur. (II. 12.) (*Theod. et Valentin.*) Si lite contestata procuratorem vel cognitorem, qui litis minister est ordinatus, mori contigerit, minime eius quaerantur heredes, neve supervacua dominio causae laboris occasio protendatur, sed statim ad eum migrent omnes, qui dominus causae fecerat actiones. Et successoribus procuratoris nulla super eo petitio relinquatur, nisi tantum expensarum nomine vel factorum litis causa sumtorum. Nec sane videtur incongruum cognitori, cum manifestum sit, si cognitor vel praesentis procurator usus fuerit in iudicio prosperiore fortuna vel eadem reclamante devictus, iudicati actionem sine ulla cunctatione in dominum dari vel domino. Et haec quidem in actoris persona de litis ministro edixisse sufficiat. Caeterum in rei quoque idem licere non dubium est, quamvis abunde legum veterum observatione munita sit: quae, si in rem quoque suam cognitor vel procurator quis fuerit ordinatus, simili modo nihil novi requirere patiuntur, etc.

Not. 5.

L. un. C. de suffragio. Vid. 3701.

§. 435.

Not. 1.

7007) — *L. 13. §. 2. D. de receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant.* (IV. 8.) (*Ulp.*) Recepisse autem arbitrium videtur, ut Pedius libro nono dicit, qui iudicis partes suscepit, finemque se sua sententia controversiis impositurum pollicetur. Quod si, inquit, hactenus intervenit, ut experiretur, an consilio suo vel auctoritate discuti litem paterentur, non videtur arbitrium recepisse.

Not. 2.

7008) — *L. 7. D. eod.* (*Ulp.*) Pedius libro nono et Pomponius libro trigesimo tertio scribunt: parvi referre, ingenuus quis an libertinus sit, integrae famae quis sit arbiter, an ignominiosus. In servum Labeo compromitti non posse, libro undecimo scribit; et est verum. — §. 1. Unde Iulianus ait: si in Titium et servum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere, quia cum alio receperit, quamvis servi, inquit, arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam Titius? poena non committitur, quia non, ut recepit, dixit sententiam.

7009) — *L. 9. D. eod.* (*Ulp.*) Sed si in servum compromittatur, et liber sententiam dixerit, puto, si liber factus fecerit, consentientibus partibus valere. — §. 1. Sed neque in pupillum, neque in furiosum, aut surdum, aut mutum compromittetur, ut Pomponius libro trigesimo tertio scribit. — §. 2. Si quis iudex sit, arbitrium recipere eius rei, de qua iudex est, inve se compromitti iubere, prohibetur lege Iulia, et si sententiam dixerit, non est danda poenae persecutio. — §. 3. Sunt et alii, qui non coguntur sententiam dicere, utputa si sordes aut turpitudo arbitri manifesta sit. — §. 4. Iulianus ait: si eum infamaverunt litigatores, non omnimodo Praetorem debere eum excusare, sed causa cognita. — §. 5. Item, et si spreta auctoritate eius ad iudicium,

X. *Paulus.* Vel alium arbitrum.

L. 41. D. eod. Vid. 2263.

7010) — *L. 6. C. de receptis arbitris.* (II. 56.) (*Iustinian.*) Sancimus, mulieres suae pudicitiae memores, et operum, quae eis natura permisit, et a quibus eas iussit abstinere, licet summae atque optimae opinionis constitutae in se arbitrium susceperint, vel, si fuerint patronae, etiamsi inter libertos suam interposuerint audientiam, ab omni iudiciali agmine separari, ut ex earum electione nulla poena, nulla pacti exceptio adversus iustos earum contemtores habeatur. (530.)

7011) — *L. 3. §. 3. D. de receptis.* (IV. 8.) (*Ulp.*) Tractemus de personis arbitrantium. Et quidem arbitrum cuiuscunque dignitatis coget officio, quod suscepit, perfungi, etiamsi sit Consularis, nisi forte sit in aliquo magistratu positus vel potestate, (Consul forte, vel Praetor) quoniam in hos imperium non habet.

7012) — *L. 4. D. eod.* (*Paulus.*) Nam magistratus superiores aut pari imperio nullo modo possunt cogi, nec interest, ante, an in ipso magistratu arbitrium susceperint; inferiores possunt cogi.

L. 7. pr. D. eod. Vid. 7008.

7013) — *L. 6. D. eod.* (*Gaius.*) Quinetiam et de re patris dicitur filiumfamilias arbitrum esse; nam et iudicem eum esse posse, plerisque placet.

Not. 3.

7014) — *L. 32. §. 6. 7. D. eod.* (*Paulus.*) — §. 6. Iulianus indistincte scribit: *Si per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, vel de ea re, de qua publicum iudicium sit constitutum, veluti de adulteriis, sicariis*

et similibus, vetare debet Praetor sententiam dicere, nec dare dictae exsecutionem. — §. 7. De liberali causa compromisso facto, recte non compelletur arbiter sententiam dicere, quia favor libertatis est, ut maiores iudices habere debeat. Eadem dicenda sunt, sive de ingenuitate, sive de libertinitate quaestio sit, et si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. Idem dicendum est in populari actione.

L. 3. C. ubi et apud quem cogn. in int. rest. Vid. 2207.

7015) — *L.* 21. §. 6. *D. de receptis.* (IV. 8.) (*Ulp.*) Plenum compromissum appellatur, quod de rebus controversiisve omnibus compositum est; nam ad omnes controversias pertinet. Sed si forte de una re sit disputatio, licet pleno compromisso actum sit, tamen ex ceteris causis actiones superesse; id enim venit in compromissum, de quo actum est, ut veniret. Sed est tutius, si quis de certa re compromissum facturus sit, de ea sola exprimere in compromisso.

Not. 4.

7016) — *L.* 11. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Arbitrum autem cogendum non esse sententiam dicere, nisi compromissum intervenerit.

L. 11. §. 2. *D. eod. Vid.* 5626.

7017) — *L.* 11. §. 3-5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Interdum, ut Pomponius scribit, recte nudo pacto fiet compromissum, utputa si ambo debitores fuerunt, et pacti sunt, ne petat, quod sibi debetur, qui sententiae arbitri non paruit. — §. 4. Item Iulianus scribit: non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non. — §. 5. Idem dicit: et si sub conditione fuerit poena compromissa, veluti: *si navis ex Asia venerit, tot millia;* non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam conditio exstiterit, ne sit inefficax, deficiente conditione; et ita Pomponius libro trigesimo tertio ad Edictum scribit.

L. 1. *C. eod. Vid.* 5650.

Not. 5.

L. 11. §. 3. *D. eod. Vid.* 7017.

7018) — *L.* 13. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem Pomponius scribit: *Si de meis solis controversiis sit compromissum, et de te poenam sim stipulatus, videndum, ne non sit compromissum.* Sed cui rei moveatur, non video; nam si ideo, quia de unius controversiis solum compromissum est, nulla ratio est (licet enim et de una re compromittere); si vero ideo, quia ex altera duntaxat parte stipulatio intervenit, est ratio. Quanquam si petitor quis stipulatus est, possit dici, plenum esse compromissum, quia is, qui convenitur, tutus est veluti pacti exceptione, is, qui convenit, si arbitrio non pareatur, habet stipulationem. Sed id verum esse non puto; neque enim sufficit exceptionem habere, ut arbiter sententiam dicere cogatur.

7019) — *L. penult. pr. C. eod.* (*Iustinian.*) Quum antea sancitum fuerat in arbitris eligendis, quos neque poena compromissi vallabat, neque iudex dederat, sed nulla sententia praecedente communis electio, ut illorum sententiae staretur, procreabat, siquidem pro parte pulsata forma arbitralis procederet, exceptionem ei veluti pacti generari, sin autem pro actore calculus poneretur, nihil ex eo procedere ei praesidii, sancimus, in eos arbitros, quos praediximus, et quos talis consensus elegerit sub eo pacto vel in scriptis vel non in scriptis habito, ut eorum definitioni stetur, siquidem subscripserint, postquam definitio processerit, quod non displiceat ambabus partibus eorum sententia, non solum reo exceptionem veluti pacti generari, sed etiam actori ex nostro numine in factum actionem, quatenus possit sententia eius exsecutioni mandari in hac quidem regia civitate ab officio eminentissimae praefecturae, vel eius, cuius forum pars persequitur fugientis, in provinciis autem tam per moderatores, quam per apparitores eorum, vel per iudices, quorum regimen pars pertimescit pulsata. Sin autem post sententiam minime quidem subscripserint, se arbitri formam amplecti, sed silentio eam roboraverint, et non intra decem dies proximos attestatio missa fuerit vel iudici, vel adversario ab alterutra parte, per quam manifestum fiat, definitionem non esse amplectendam, tunc silentio partium sententiam roboratam esse, et fugienti exceptionem, et agenti memoratam actionem competere. Altera autem parte recusante secundum praefatum modum et implere statuta minime cupiente, nihil fieri praeiudicii, neque parari vel exceptionem reo, vel actori actionem; exceptis videlicet arbitris, qui cum sacramenti religione electi sunt secundum novellam nostri numinis constitutionem; tunc etenim ea omnia servari oportet, quae lege nostra super huiusmodi audientia definita sunt.

Not. 6.

7020) — *L.* 3. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Tametsi neminem Praetor cogat arbitrium recipere, quoniam haec res libera et soluta est, et extra necessitatem iurisdictionis posita, attamen, ubi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam et sollicitudinem suam hanc rem pertinere, Praetor putat, non tantum quod studeat lites finiri, verum quoniam non debeant decipi, qui eum, quasi virum bonum, disceptatorem inter se elegerunt. Finge enim, post causam iam semel atque iterum tractatam, post nudata utriusque intima, et secreta negotii aperta, arbitrum vel id gratiae dantem, vel sordibus corruptum, vel alia qua ex causa nolle sententiam dicere, quisquamne potest negare, aequissimum fore, Praetorem interponere se debuisse, ut officium, quod in se recepit, impleret.

Not. 7.

7021) — *L.* 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Compromissum ad similitudinem iudiciorum redigitur, et ad finiendas lites pertinet.

7022) — *L.* 32. §. 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Quaesitum est de sententia dicenda? et dictum, non quamlibet, licet de quibusdam variatum sit. Et puto vere non committi, si dicat, ad iudicem de hoc eundum vel se, vel alium, vel etiam in alium compromittendum. Nam et Iulianus, impune, ait, ei non pareri, si iubeat ad alium arbitrum ire, ne finis non sit. Sed nec si hoc modo dixerit, ut arbitrio Publii Maevii fundus traderetur, aut satisdatio detur, parendum esse sententiae. Item Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios, interdum inimicos agentium, transferantur, sua sententia finem controversiae eum imponere oportere, non autem finiri con-

troversiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur; partemque senteutiae esse, quemadmodum satisdetur, quibusque fideiussoribus; idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, ut arbiter statueret, cuius arbitratu satisdaretur.

7023) — *L.* 19. *pr. D. de receptis.* (IV. 8.) (*Paulus.*) Qualem autem sententiam dicat arbiter, ad Praetorem non pertinere, Labeo ait, dummodo dicat, quod ipsi videtur. Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum, ut certam sententiam dicat, nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere, Iulianus scribit libro quarto Digestorum.

7024) — *L.* 25. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Labeo ait: si arbiter, quum in compromisso cautum esset, ut eadem die de omnibus sententiam diceret, et ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta diem protulit, valere prolationem, sententiaeque eius posse impune non pareri; et Pomponius probat Labeonis sententiam. Quod et mihi videtur, quia officio in sententia functus non est. — §. 1. Haec autem clausula: *diem compromissi proferre*, nullam aliam dat arbitro facultatem, quam diem prorogandi; et ideo conditionem primi compromissi neque minuere neque immutare potest; et ideo cetera quoque discutere, et pro omnibus unam sententiam ferre debebit.

7025) — *L.* 27. *pr.* §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Diem proferre vel praesens, vel per nuntium, vel per epistolam potest. — §. 4. Si quis litigatorum defuerit, quia per eum factum est, quo minus arbitretur, poena committetur. Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non valebit, nisi in compromisso hoc specialiter expressum sit, ut vel uno vel utroque absente sententia promatur. Poenam autem is, qui defuit, committit, quia per eum factum est, quo minus arbitretur.

7026) — *L.* 32. §. 15. 21. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 15. De officio arbitri tractantibus sciendum est, omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum. Nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi, ut efficere possit, cautum est; non ergo quod libet statuere arbiter poterit, nec in qua re libet, nisi de qua re compromissum est, et quatenus compromissum est. — §. 21. Arbiter nihil extra compromissum facere potest, et ideo necessarium est, adiici de die compromissi proferendo; ceterum impune iubenti non parebitur.

Not. 8.

7027) — *L.* 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Licet autem Praetor districte edicat, sententiam se arbitrum dicere coacturum, attamen interdum rationem eius habere debet, et excusationem recipere causa cognita, utputa si fuerit infamatus a litigatoribus, aut si inimicitiae capitales inter eum et litigatores, aut alterum ex litigatoribus, intercesserint, aut si aetas, aut valetudo, quae postea contigit, id ei munus remittat, aut occupatio negotiorum propriorum, vel profectio urgens, aut munus aliquod reipublicae causa, (et id Labeo ait).

L. 3. §. 1. *D. eod. Vid.* 7020.

7028) — *L.* 13. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Proinde si forte urgeatur a Praetore ad sententiam, aequissimum erit, si iuret, sibi de causa nondum liquere, spatium ei ad pronuntiandum dari.

Not. 10.

7029) — *L.* 27. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si poena non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter sententiae stari quis promiserit, incerti adversus eum foret actio.

L. 10. §. 1. *D. eod. Vid.* 5654.

7030) — *L.* 27. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Stari autem debet sententiae arbitri, quam de re dixerit, sive aequa, sive iniqua sit, et sibi imputet, qui compromisit. Nam ut divi Pii rescripto adiicitur: vel minus probabilem sententiam aequo animo ferre debet.

L. 76. *D. eod. Vid.* 1569.

7031) — *L.* 21. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Non debent autem obtemperare litigatores, si arbiter aliquid inhonestum iusserit.

L. 31. *L.* 32. §. 15. *D. eod. Vid.* 1595. 7026.
L. 3. *C. eod. Vid.* 1574.

Not. 11.

7032) — *L.* 5. *C. eod.* (*Iustinian.*) *Vid.* 7019. — §. 1. Licet non ignoremus Iulii Pauli opinionem et aliorum certorum prudentium, qui tetigerunt quidem huiusmodi quaestionem, quam in praesenti aggredimur, non autem peritissime peregerunt, sed usque ad quasdam actiones temporales standum esse existimaverunt, plenius tamen et generaliter definimus, conventum in scriptis apud compromissarium iudicem factum ita temporis interruptionem inducere, quasi in ordinario iudicio lis fuisset inchoata. — §. 2. Ad haec generaliter sancimus, in his, quae apud compromissarios acta sunt, si aliquid in factum respiciens vel professum est, vel attestatum, posse eo et in ordinariis uti iudiciis. (550.)

L. 1. *C. eod. Vid.* 5650.

Not. 12.

7033) — *L.* 17. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Item si plures sunt, qui arbitrium receperunt, nemo unus cogendus erit sententiam dicere, sed aut omnes, aut nullus.

Not. 13.

7034) — *L.* 18. *D. eod.* (*Pompon.*) Sic et tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu, absente tertio, iudicaverunt, nihil valet, quia id demum, quod maior pars omnium iudicavit, ratum est, quum et omnes iudicasse palam est.

7035) — *L.* 27. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si plures arbitri fuerint, et diversas sententias dixerint, licebit sententiae eorum non stari; sed si maior pars consentiat, ei stabitur, alioquin poena committetur. Inde quaeritur apud Iulianum: si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent, cui sententiae stetur? Et Iulianus scribit: quinque debere praestari, quia inhanc summam omnes consenserunt.

Not. 14.

7036) — *L.* 17. §. 5. 6. *D. eod.* Si in duos fuerit sic compromissum, ut, si dissentirent, tertium assumant, puto tale compromissum non valere; nam et in assumendo possunt dissentire. Sed si ita sit, ut eis tertius assumeretur Sempronius, valet compromissum, quoniam in assumendo dissentire non possunt. — §. 6. Principaliter tamen quaeramus: si in duos arbitros sit compromissum, an cogere eos Praetor debeat sen-

tentiam dicere? quia res fere sine exitu futura est, propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatem. In impari enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam consentire omnes facile est, sed quia, etsi dissentiant, invenitur pars maior, cuius arbitrio stabitur. Sed usitatum est etiam in duos compromitti, et debet Praetor cogere arbitros, si non consentiant, tertiam certam eligere personam, cuius auctoritati pareatur.

Not. 15.

7037) — *L.* 27. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si heredis mentio vel ceterorum facta in compromisso non fuerit, morte solvetur compromissum; nec utimur Labeonis sententia, qui existimavit, si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit, et is decesserit, antequam daret, poenam committi, licet heres eius paratus sit offerre.

7038) — *L.* 49. §. 2. *D. eod.* (*Iulian.*) Si ab altera duntaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum solvetur morte cuiusque ex litigatoribus, sicut solveretur altero mortuo, si neutrius heredis persona comprehenderetur.

7039) — *L.* 32. §. 19. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed si et heredis in compromisso mentio fit, potest iubere, etiam heredem eorum adesse.

Not. 16.

7040) — *L.* 45. *D. eod.* (*Ulp.*) In compromissis arbitrium personae insertum personam non egreditur.

Not. 17.

L. 9. §. 5. *L.* 10. *D. eod. Vid.* 7009.

7041) — *L.* 11. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Litigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint, Praetorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, ut eum spernerent, et ad alium irent.

Not. 18.

7042) — *L.* 30. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis rem, de qua compromissum sit, in iudicium deducat, quidam dicunt, Praetorem non intervenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere quia iam poena non potest esse, atque si solutum est compromissum. Sed si hoc obtinuerit, futurum est, ut in potestate eius, quem poenitet compromisisse, sit, compromissum eludere. Ergo adversus eum poena committenda est, lite apud iudicem suo ordine peragenda.

L. 21. §. 9. *L.* 27. §. 4. *D. eod. Vid.* 5647. 7028.

Not. 19.

L. 15. *D. eod. Vid.* 7027.

7043) — *L.* 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Et si qua alia incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat. Sed in causa valetudinis similibusve causa cognita differre cogitur. — §. 1. Arbiter iudicii sui nomine, quod publicum aut privatum habet, excusatus esse debet a compromisso, utique si dies compromissi proferri non potest. Quodsi potest, quare non cogat eum, quum possit, proferre? quod sine ulla districtione ipsius interdum futurum est. Si tamen uterque velit eum sententiam dicere, an, quamvis cautum non sit de die proferenda, non alias impetret, quia iudicium habeat, ne cogatur, quam si consentiat denuo in se compromitti? Haec scilicet, si dies exitura est.

L. 41. *in f. D. eod. Vid.* 2265.

Not. 20.

7044) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Item si unus ex litigatoribus bonis suis cedat, Iulianus libro quarto Digestorum scribit, non esse cogendum arbitrum sententiam dicere, quum neque agere, neque conveniri possit.

L. 21. §. 8. *D. eod. Vid.* 5647.

7045) — *L.* 32. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Item non est cogendus, si de negotio transactum est, vel homo mortuus est, de quo erat compromissum, nisi si posteriore casu aliquid litigantium intersit.

TITULUS II.

DE NEGOTIORUM GESTIONE, QUAE SINE MANDATO FIT.

§. 436.

Not. 1.

7046) — *L.* 1. *D. de negotiis gestis.* (III. 5.) (*Ulp.*) Hoc edictum necessarium est, quoniam magna utilitas absentium versatur, ne indefensi rerum possessionem aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionem, vel poenae committendae actionem, vel iniuria rem suam amittant.

L. 2. *D. eod. Vid.* 1615.

7047) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Ait Praetor. SI QUIS NEGOTIA ALTERIUS, SIVE QUIS NEGOTIA, QUAE CUIUSQUE, QUUM IS MORIETUR, FUERINT, GESSERIT, IUDICIUM EO NOMINE DABO.

L. 19. §. 2. *D. eod. Vid.* 73.

L. 6. 7. *D. ad SC. Vell. Vid.* 6907. 952.

7048) — *L.* 6. §. 5. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Iulian.*) Si quis quasi servus meus negotium meum gesserit, quum esset vel libertus, vel ingenuus, dabitur negotiorum gestorum actio.

L. 32. *pr. D. de neg. gest. Vid.* 5865.

7049) — *L.* 32. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Ignorante virgine mater a sponso filiae res donatas suscepit; quia mandati vel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agetur.

Not. 2.

7050) — §. 1. *J. de obl., quae qu. ex contr.* (III. 27.) Igitur cum quis absentis negotia gesserit, ultro citroque inter eos nascuntur actiones, quae appellantur negotiorum gestorum. Sed domino quidem rei gestae adversus eum, qui gessit, directa competit actio, negotiorum autem gestori contraria. Quas ex nullo contractu proprie nasci manifestum est, quippe ita nascuntur istae actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. Ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis causa receptum est, ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia, quae sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gesserit negotia, habet obligatum dominum negotiorum, ita et contra iste quoque tenetur, ut administrationis rationem reddat. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem, nec sufficit, talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere soleret, si modo alius diligentior commodius administraturus esset negotia.

Not. 3.

L. 3. §. 4. *D. de neg. gest. Vid.* 2066.
L. 46. *D. de O. et A. Vid.* 805.

Not. 4.

7051) — *L.* 5. §. 1. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Ulp.*) Sed et si putavi Titii negotia esse, quum essent Sempronii, eaque gessi, solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur.

7052) — *L.* 6. §. 8. *D. eod.* (*Iulian.*) Si Titii servum putans, qui erat Sempronii, dedero pecuniam, ne occideretur, ut Pomponius ait, habebo negotiorum gestorum adversus Sempronium actionem.

L. 45. §. 2. *D. eod. Vid.* 3960.

Not. 5.

7053) — *L.* 6. §. 3. *sq. D. eod.* (*Iulian.*) — §. 3. Sed et si quis negotia mea gessit non mei contemplatione, sed sui lucri causa, Labeo scribit, suum eum potius, quam meum negotium gessisse; qui enim depraedandi causa accedit, suo lucro, non meo commodo studet. Sed nihilo minus, immo magis et is tenebitur negotiorum gestorum actione. Ipse tamen, si circa res meas aliquid impenderit, non in id, quod ei abest, (quia improbe ad negotia mea accessit) sed in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem. — §. 4. Si quis ita simpliciter versatus est, ut suum negotium in suis bonis quasi meum gesserit, nulla ex utroque latere nascitur actio, quia nec fides bona hoc patitur. Quodsi et suum negotium, et meum quasi meum gesserit, in meum tenebitur. Nam et si cui mandavero, ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune, dicendum esse, Labeo ait, si et tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri.

L. 49. *D. eod. Vid.* 6850.
L. 14. §. 1. *D. comm. divid. Vid.* 1676.
L. 33. *in f. D. de cond. indeb. Vid.* 1702.

Not. 6.

7054) — *L.* 6. §. 9. *sqq. D. eod.* (*Iulian.*) — §. 9. Item quaeritur apud Pedium libro septimo: si Titium quasi debitorem tuum extra iudicium admonuero, et is mihi solverit, quum debitor tuus non esset, tuque postea cognoveris et ratum habueris, an negotiorum gestorum actione me possis convenire? Et ait: dubitari posse, quia nullum negotium tuum gestum sit, quum debitor tuus non fuerit. Sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium, et sicut ei, a quo exactum est, adversus eum datur repetitio, qui ratum habuit, ita et ipsi debebit post ratihabitionem adversus me competere actio. Sic ratihabitio constituit tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tui contemplatione gestum. — §. 10. Idem ait: si Titii debitorem, cui te heredem putabam, quum esset Seius heres, convenero similiter, et exegero, mox tu ratum habueris, esse mihi adversus te, et tibi mutuam negotiorum gestorum actionem. Atqui alienum negotium gestum est, sed ratihabitio hoc conciliat; quae res efficit, ut tuum negotium gestum videatur, et a te hereditas peti possit. — §. 11. Quid ergo, inquit Pedius, si, quum te heredem putarem, insulam fulsero hereditariam, tuque ratum habueris? an sit mihi adversus te actio? Sed non fore, ait, quum hoc facto meo alter sit locupletatus, et alterius re ipsa gestum negotium sit, nec possit, quod alii acquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium videri.

§. 437.

Not. 1 et 2.

§. 1. *J. de obl. quae qu. ex contr. Vid.* 7050.
L. 21. §. 3. *D. de neg. gest. Vid.* 1632.
L. 20. *C. de negotiis gestis. Vid.* 5870.

7055) — *L.* 11. *D. eod.* (*Pompon.*) Si negotia absentis et ignorantis geras, et culpam et dolum praestare debes. Sed Proculus: interdum, ait, etiam casum praestare debere, veluti si novum negotium, quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras, veluti venales novicios coëmendo, vel aliquam negotiationem ineundo; nam si quod damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur, lucrum vero absentem; quodsi in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum, absens compensare lucrum cum damno debet.

L. 3. §. 9. *D. eod. Vid.* 5859*b*.
L. 17. *C. eod. Vid.* 3203.

Not. 3.

7056) — *L.* 6. §. 12. *D. eod.* (*Iulian.*) Videamus in persona eius, qui negotia administrat, si quaedam gessit, quaedam non, contemplatione tamen eius alius ad haec non accessit, et si vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit, an dici debeat, negotiorum gestorum actione eum teneri et propter ea, quae non gessit? Quod puto verius. Certe si quid a se exigere debuit, procul dubio hoc ei imputabitur. Quanquam enim hoc ei imputari non possit,

cur alios debitores non convenerit, quoniam conveniendi eos iudicio facultatem non habuit, qui nullam actionem intendere potuit, tamen a semetipso cur non exegerit, ei imputabitur, et si forte non fuerit usurarium debitum, incipit esse usurarium, ut divus Pius Flavio Longino rescripsit, *nisi forte*, inquit, *usuras ei remiserit*.

L. 19. §. 4. *D. eod. Vid.* 3902.

7057) — *L.* 21. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si vivo Titio negotia eius administrare coepi, intermittere mortuo eo non debeo; nova tamen inchoare necesse mihi non est, licet vetera explicare ac conservare necessarium sit, ut accidit, quum alter ex sociis mortuus est; nam quaecunque prioris negotii explicandi causa geruntur, nihilum refert, quo tempore consummentur, sed quo tempore inchoarentur.

7058) — *L.* 31. §. 2. 3. *D. eod.* (*Papin.*) — §. 2. Litem in iudicium deductam, et a reo desertam frustratoris amicus ultro egit, causas absentiae eius allegans iudici, culpam contraxisse non videhitur, quod, sententia contra absentem dicta, ipse non provocavit. Ulpianus notat : Hoc verum est, quia frustrator condemnatus est; ceterum si amicus, quum absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum aget, poterit ei imputari, si, quum posset, non appellarit. — §. 3. Qui aliena negotia gerit, usuras praestare cogitur, eius scilicet pecuniae, quae purgatis necessariis sumtibus superest.

L. 38. *D. eod. Vid.* 3901.

Not. 4.

7059) — *L.* 8. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus libro tertio tractat : si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter non, an adversus eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum gestorum actionem? Movetur eo, quod, si data fuerit adversus eum actio, necesse erit et eum perstringi, qui vetuit; sed et illud esse iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari, quum, et si mutuam pecuniam alteri ex sociis prohibente socio dedissem, utique eum obligarem. Et puto, secundum Iulianum debere dici, superesse contra eum, qui non prohibuit, negotiorum gestorum actionem, ita tamen, ut is, qui prohibuit, ex nulla parte, neque per socium, neque per se ipsum aliquid damni sentiat.

Not. 5.

L. 11. *D. eod. Vid.* 7055.

Not. 6.

L. 6. §. 3. *D. eod. Vid.* 7053.

Not. 7.

7060) — *L.* 22. *C. de negotiis gestis.* (II. 19.) (*Dioclet. et Maximian.*) Negotium gerentes alienum non interveniente speciali pacto casum fortuitum praestare non compelluntur.

Not. 8.

L. 2. *L.* 19. §. 4. *L.* 45. *pr. D. eod. Vid.* 1615. 3902. 3969.

L. 45. §. 2. *D. mandati. Vid.* 1651.

7061) — *L.* 3. *C. de neg. gest.* (II. 19.) (*Sever. et Antonin.*) Sive pro fratre coherede pecuniam solvisti, negotiorum gestorum actione experiri potes, sive pignoris liberandi gratia debitum universum solvere coactus es, actionem eandem habebis, vel iudicio familiae erciscundae, si non est inter vos redditum, eam quantitatem assequeris. (199.)

7062) — *L.* 18. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Ob negotium alienum gestum sumtuum factorum usuras praestari, bona fides suasit. Quo iure contra eos etiam, quorum te necessitate compulsum negotium gessisse proponis, per iudicium negotiorum gestorum uteris.

Not. 9.

7063) — *L.* 1. *pr. D. quib. mod. pign. solv.* (XX. 6.) (*Papinian.*) Debitoris absentis amicus negotia gessit, et pignora citra emtionem pecunia sua liberavit; ius pristinum domino restitutum videtur. Igitur qui negotium gessit, utilem Servianam dari sibi non recte desiderabit; si tamen possideat, exceptione doli defenditur.

Not. 10.

L. 8. §. 3. *D. de neg. gest. Vid.* 7059.

L. 22. *C. eod. Vid.* 7060.

Not. 11.

7064) — *L.* 43. *D. eod.* (*Labeo.*) Quum pecuniam eius nomine solveris, qui tibi nihil mandaverat, negotiorum gestorum actio tibi competit, quum ea solutione debitor a creditore liberatus sit, nisi si quid debitoris interfuit, eam pecuniam non solvi.

7065) — *L.* 10. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Is autem, qui negotiorum gestorum agit, non solum si effectum habuit negotium, quod gessit, actione ista utetur, sed sufficit, si utiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium; et ideo si insulam fulsit, vel servum aegrum curavit, etiamsi insula exusta est, vel servus obiit, aget negotiorum gestorum, idque et Labeo probat. Sed, ut Celsus refert, Proculus apud eum notat, non semper debere dari. Quid enim, si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumtui dereliquerit, vel quam sibi necessariam non putarit? *Oneravit*, inquit, *dominum secundum Labeonis sententiam, quum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere.* Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet; *is enim negotiorum gestorum*, inquit, *habet actionem, qui utiliter negotia gessit; non autem utiliter negotia gerit, qui rem non necessariam, vel quae oneratura est patremfamilias, aggreditur.* Iuxta hoc est et quod Iulianus scribit : eum, qui insulam fulsit, vel servum aegrotum curavit, habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet eventus non sit secutus. Ego quaero : quid, si putavit, se utiliter facere, sed patrifamilias non expediebat? Dico : hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem; ut enim eventum non spectamus, debet utiliter esse coeptum.

L. 22. *D. eod. Vid.* 524.

7066) — *L.* 37. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si pecuniae quis negotium gerat, usuras quoque praestare cogitur, et periculum eorum nominum, quae ipse contraxit, nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserint, ut tempore litis ex ea actione contestatae solvendo non essent.

Not. 12.

L. 27. §. 1. *D. de neg. gest. Vid.* 3464.

7067) — *L.* 44. *D. eod.* (*Ulp.*) Is, qui amiritia ductus paterna pupilis tutorem petierit, vel suspectos tutores postulaverit, nullam adversus eos habet actionem, secundum divi Severi constitutionem.

7068) — *L.* 2. *C. eod.* (*Sever. et Antonin.*) Contra impuberes quoque, si negotia eorum urgentibus necessitatis rationibus utiliter gerantur, in quantum locupletiorrs facti sunt dandam artionem, ex utilitate ipsorum receptum est. Quae tibi quoque iure decernitur, quod sumtus in pupillum, quem Romam tutorum petendorum gratia duxisti, fecisse te allegas, si non matrtera eiusdem se facere paratam propriis impendiis ostenderit. (197.)

L. 11. 15. *C. eod. Vid.* 3465. 3466.

Not. 13.

L. 10. *in f. D. eod. Vid.* 7065.

7069) — *L.* 25. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis negotia grrens plus, quam oportet, impenderit, recuperaturum eum id, quod praestari debuerit.

7070) — *L.* 31. §. 4. *D. eod.* (*Papinian.*) Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumtum monumenti voluit; si quid amplius furrit erogatum, iudirio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur de iure fideicommissi, quum voluntas finem erogationi fecerit.

L. 9. *D. eod. Vid.* 1077.

Not. 14.

L. 13. §. 25. *D. de a. e. v. Vid.* 6984.
L. 1. §. 18. *D. de exercit. act. Vid.* 6968.
L. 31. *pr. D. de neg. gest. Vid.* 6985.
L. 66. §. 3. *D. de evictionib. Vid.* 6417.

§. 438.

Not. 1.

7071) — *L.* 14. §. 12. *D. de religiosis et sumtibus funerum.* (XI. 7.) (*Ulp.*) Labeo ait: quoties quis aliam artionem habet de funrris impensa consequenda, funeraria eum agere non posse, et ideo, si familiae erriscundae agere possit, funeraria non acturum; plane si iam familiae erciscundae iudirio artum sit, posse agi.

7072) — *L.* 14. §. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui mandatu alterius funeravit, non habet funerariam actionem, sed is scilicet, qui mandavit funerandum, sive solvit ei, cui mandavit, sive debet. Quodsi pupillus mandavit sine tutore auctore, utilem funerariam dandam adversus heredem ei, qui impendit; iurrari enim heredem iniquum est. Si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris auctoritate mandavit, dandam in eum actionem arbitror, si et heres rxstitit ei, qui funeratus est, solvendoque hereditas est. Contra si quis mandatu heredis funeravit, non posse eum funeraria agere, Labeo srribit, quia habet mandati artionem.

7073) — *L.* 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui propter funus aliquid impendit, cum defunrto rontrahere creditur, non cum herede.

Not. 2.

7074) — *L.* 12. §. 2. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Praetor ait: QUOD FUNERIS CAUSA SUMTUS FACTUS ERIT, EIUS RECUPERANDI NOMINE IN EUM, AD QUEM EA RES PERTINET, IUDICIUM DABO. — §. 3. Hoc edirtum iusta ex causa propositum est, ut qui funeravit persequatur id, quod impendit. Sic enim fiet, ne insepulta corpora iareant, neve quis de alieno funeretur.

7075) — *L.* 12. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Sumtus funeris arbitrantur pro facultatibus vel dignitate defunrti.

7076) — *L.* 14. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio, quae funeraria dicitur, ex bono et aequo oritur; continet autem funeris causa tantum impensam, non etiam ceterorum sumtuum. Aequum autem accipitur ex dignitate eius, qui funeratus est, ex causa, ex tempore et ex bona fide, ut neque plus imputetur sumtus nomine, quam factum est, neque tantum, quantum factum est, si immodire factum est; debet enim haberi ratio facultatum eius, in quem factum est, et ipsius rei, quae ultra modum sine causa consumitur. Quid rrgo, si ex voluntate testatoris impensum est? Sciendum est, nec voluntatem sequendam, si res egrediatur iustam sumtus rationem; pro modo enim facultatum sumtum fieri.

7077) — *L.* 14. §. 3. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Funeris causa sumtus fartus videtur is demum, qui ideo fit, ut funus ducatur, sine quo funus duci non possit, utputa si quid impensum est in elationem mortui. Sed et si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur, funeris causa vidrri impensum, Labeo scribit, quia necessario locus paratur, in quo corpus ronditur. — §. 4. Impensa prrrgre mortui, quae facta est, ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum homo funeretur. Idemque, et si quid ad corpus custodiendum vel etiam commendandum fartum sit, vel si quid in marmor vel vestem collocandam.

7078) — *L.* 37. *D. eodem.* (*Macer.*) Funeris sumtus arcipitur, quidquid corporis causa, veluti unguentorum, erogatum est, rt pretium loci, in quo defunrtus humatus est, et si qua vestiaria sunt, vel sarcophagi, et vectura; et quidquid corporis causa, antequam sepeliatur, consumtum rst, funeris impensam esse existimo. — §. 1. Munimentum autem sepulcri id esse, divus Hadrianus rescripsit, quod muniendi, id est causa muniendi eius lori factum sit, in quo corpus impositum sit. Itaque si amplum quid aedificari trstator iusserit, veluti in circuitu porticationes, eos sumtus funeris causa non esse.

Not. 3.

7079) — *L.* 14. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Iudrx, qui de ea aequitate rognoscit, interdum sumtum omnino non debet admittere modicum factum, si forte in contumeliam drfunrti hominis locupletis modicus factus sit; nam non debet huius rationem habere, quum contumeliam defunrto fecisse videatur ita eum funerando.

Not. 4.

L. 14. §. 7. 8. *D. eod. Vid.* 1022.

Not. 5.

7080) — *L.* 14. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem Labeo ait: si prohibente hrrede funeraveris testatorem, ex rausa competere tibi funerariam. Quid enim, si filium testatoris heres rius prohibuit? Ituir contradici potrst: ergo pietatis gratia funrrasti; sed pone me testatum, habiturum me funerariam actionrm; dr suo enim expedit mor-

tuos funerari, et quid, si testator quidem funus mihi mandavit, heres prohibet, ego tamen nihilominus funeravi? nonne aequum est, mihi funerariam competere? Et generaliter puto, iudicem iustum non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius aequitatem sequi, quum hoc ei et actionis natura indulget.

7081) — *L.* 14. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis, dum se heredem putat, patremfamilias funeraverit, funeraria actione uti non poterit, quia non hoc animo fecit, quasi alienum negotium gerens; et ita Trebatius et Proculus putant. Puto tamen et ei ex causa dandam actionem funerariam.

7082) — *L.* 32. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si possessor hereditatis funus fecerit, deinde victus in restitutione non deduxerit, quod impendit, utilem esse ei funerariam.

§. 439.

Not. 1.

7083) — §. 4. *J. quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicatur.* (IV. 7.) Praeterea introducta est actio de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, ut, quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen, sive quid in rem eius versum fuerit, id totum praestare debeat, sive quid non sit in rem eius versum, id eatenus praestare debeat, quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quidquid necessario in rem eius impenderit servus; veluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius solverit, aut aedificia ruentia fulserit, aut familiae frumentum emerit, vel etiam fundum aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem, puta, aureis, quos servus tuus a Titio mutuos accepit, creditori tuo quinque aureos solverit, reliquos vero quinque quolibet modo consumserit, pro quinque quidem in solidum damnari debes, pro ceteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur, tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit, nec aliter ad peculii aestimationem transit, quam si aut nihil in rem domini versum esse intelligatur, aut non totum. Cum autem quaeritur, quantum in peculio sit? ante deducitur, quidquid servus domino, sive, qui in potestate eius sit, debet, et quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio, veluti si is in huius ipsius peculio sit. Quod eo pertinet, ut, si quid vicario suo servus debeat, id ex peculio eius non deducatur.

Not. 2.

7084) — *L.* 7. §. 1. *C. quod cum eo, qui in aliena potest.* (IV. 26.) (*Diocl. et Maximian.*) Alioquin si cum libero res eius agente, cuius precibus meministi, contrartum habuisti, et eius personam elegisti, pervides, contra dominum nullam te habuisse actionem, nisi vel in rem eius pecunia processit, vel hunc contractum ratum habuit.

Not. 3.

L. 3. §. 2. *D. de in rem verso. Vid.* 5946.

§. 4. *J. quod cum eo, qui in al. potest. Vid.* 7083.

7085) — *L.* 3. §. 1. 3. *D. de in rem verso.* (XV. 3.) (*Ulp.*) In rem autem versum videtur, sive id ipsum, quod servus accepit, in rem domini converterit, veluti si triticum acceperit, et id ipsum in familiam domini cibariorum nomine consumserit, aut si pecuniam a creditore acceptam dominico creditori solverit; (Sed et si erravit in solvendo, et putavit creditorem eum, qui non erat, aeque in rem versum esse, Pomponius libro sexagesimo primo ait, quatenus indebiti repetitionem dominus haberet.) sive cum servus domini negotii gerendi administrandive causa quid gessit, veluti si mutuatus sit pecuniam, ut frumentum compararet ad familiam alendam, vel si ad vestiendam; sive peculiariter mutuatus, postea in rem domini vertit. Hoc enim iure utimur, ut, etiamsi prius in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem verso actio possit. — §. 3. Proinde si servus sumsit pecuniam, ut se aleret et vestiret secundum consuetudinem domini, id est usque ad eum modum, quem dominus ei praestare consueverat, in rem videri domini vertisse, Labeo scribit. Ergo idem erit et in filio.

L. 3. §. 4. *D. eod. Vid.* 3972.

7086) — *L.* 3. §. 5-10. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. Idem Labeo ait: si servus mutuatus nummos a me alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quod nomen ei arquisitum sit. Quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicae rationis. Ex qua causa hactenus erit dominus obligatus, ut, si non putat sibi expedire, nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus, procuratoremque eum faciat. — §. 6. Nec non illud quoque in rem domini versum, Labeo ait, quod mutuatus servus domino emit volenti ad luxuriae materiam, unguenta forte, vel si quid ad delicias vel si quid ad turpes sumtus subministravit; neque enim spectamus, an bono domini accesserit, quod consumtum est, sed an in negotium domini? — §. 7. Unde recte dicitur, et si frumentum comparavit servus ad alendam domini familiam, et in horreo dominico reposuit, et hoc periit, vel corruptum est, vel arsit, videri in rem versum. — §. 8. Sed et si servum domino necessarium emisset, isque decessisset, vel insulam fulsisset, eaque ruisset, diceremus, esse actionem de in rem verso. — §. 9. Sed si sic accepit, quasi in rem domini verteret, nec vertit, et decepit creditorem, non videtur versum, nec tenetur dominus, ne credulitas creditoris domino obesset, vel calliditas servi noceret. Quid tamen, si is fuit servus, qui solitus erat accipiens vertere? Adhuc non puto nocere domino, si alia mente servus accepit, aut si, quum hac mente accepisset, postea alio vertit; curiosus igitur debet esse creditor, quo vertatur. — §. 10. Si mutuatus sit pecuniam servus ad vestem comparandam, et nummi perierint, quia de in rem verso agere possit, utrum creditor, an venditor? Puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem verso acturum, etsi vestis perierit; si autem non fuit pretium solutum, ad

hoc tamen data pecunia, ut vestis emeretur, et pecuoia perierit, vestis taioen familiae divisa est, utique creditorem de in rem verso habere actinocm. An et venditnr habeat? quia res eius pervenerunt in rem domini. Ratio hoc facit, ut teneatur; uode iocipit dnminus teneri ex una causa duobus. Proinde etsi tam pecunia quam vestis periit, dicendum erit, utrique domioum teneri, qunniam ambo io rem dnmini vertere voluerunt.

7087) — *L. 7. §. 1-5. de in rem verso.* (XV. 3.) (*Ulpianus.*) Et ideo et si dnoaverit servus dnminn rem peculiarem, actio de in rem verso cessabit. Et sunt ista vera. — §. 1. Plaoe si mutuum servus acceperit, et donandi animo solvit, dum nnn vult eum debitnrem facere peculiarem, de in rem verso actin est. — §. 2. Illud verum nnn est, quod Mela scribit: si servn meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex qunlibet argento, mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversus me de in rem verso actinnem, quoniam possum pocuia vindicare. — §. 3. lilud plane verum est, quod Labeo scribit: si odores et unguenta servus emerit, et ad funus erogaverit, quod ad dominum suum pertinebat, videri in rem domini versum. — §. 4. idem ait: etsi hereditatem a servn tuo emero, quae ad te pertinebat, et creditnribus pecuniam solvero, deindebanc bereditatem abstuleris mihi, ex emto actione me id ipsum consecuturuio; videri enim in rem tuam versum; oam etsi hereditatem a servo emero, ut, quod mihi ab ipso servo debebatur, compensarem, licet nihil soivi, tamen consequi me ex emto, quod ad dnminum pervenit. Egn autem non puto de in rem verso esse actinnem emtnri, nisi hoc animn gesserit servus, ut in rem domini verteret. — §. 5. Si filiusfamilias pecuniam mutuatus pro fila sua dotem dederit, in rem versum patris videtur, quatenus avus pro nepte daturus fuit. Quae sententia ita demum mihi vera videtur, si hoc animn dedit, ut patris negntium gerens.

7088) — *L. 8. D. eod.* (*Paulus.*) Et nihit interesse, Pompouius ait, filiae suae nomine, an sororis, vei neptis ex aitero fiiio natae dederit. Idem ergo dicemus, etsi servus mutuatus fuerit, et domini sui filiae nnmine in dotem dederit.

7089)—*L. 9. D. eod.* (*Iavol.*) Si vero pater dotem datnrus non fuit, io rem patris versum esse nnn videtur.

7090) — *L. 10. pr. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Si pro patre filius fideiusserit, et creditori solverit, in rem patris videtur versum, quia patrem liberavit. — §. 1. Cui simiie est, quod Papinianus libro nono Quaestinnum scribit: si filius quasi defeosor patris iudicium susceperit, et sit condemnatus, de in rem versn teneri patrem; oamque filius eum iudicio susceptn liberavit.

CAPUT X.

DE DONATIONIBUS.

§. 440.

NOT. 1.

7091) — *L. 35. §. 1. D. de mnrtis causa donat.* (XXXIX. 6.) (*Paulus.*) Donatio dicta est a dono, quasi doni datio, tracta a Graecis; nam hi dicunt δῶρον καὶ δωρεῖσθαι.

NOT. 2.

7092) — *L. 2. pr. §. 1. 2. D. de donationibus.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) Si, quum filiusfamilias pecuniam donare veiiet, patris iussu eam promisit, vaiet donatio, perinde ac si fideiussorem dedisset. — §. 1. Si vero pater donaturus Titin pecuniam iusserit fiiium suum eam promittere, poterit dici, interesse, debitor filius patri sun fuerit nec ne; nam si tantundem filius patri debuit, quaotum promisit, valere donátin intelligitur perinde, ac si quemiibet aiium debitorem pater iussisset pecuniam promittere.—§. 2. Cum vero ego Titin pecuniam dnnaturus te, qui mihi tantundem donare volebas, iussero Titin promittere, inter omnes personas donatin perfecta est.

7093) — *L. 12. D. eod.* (*Ulp.*) Qui ex donatione se obligavit, ex rescripto divi Pii in quantum facere potest convenitur; sed enim id, quod creditoribus debetur, erit detrahendum, haec vero, de quibus ex eadem causa quis nbstrictus est, nnn debebit detrahere.

L. 33. pr. D. eod. Vid. 7132.

NOT. 3.

7094) — *L. 29. pr. D. eod.* (*L. 82. D. de R. J.*) (*Papin.*) Dnnari videtur, quod nuiio iure cogente conceditur.

NOT. 4.

7095) — *L. 1. D. de donationibus.* (XXXIX. 5.) (*Iulian.*) Dnnatinnes complures sunt. Dat aliquis ea mente, ut statim veiit accipientis fieri, nec ulln casu ad se reverti, et propter nuiiam aiiam causam facit, quam ut liberaiitatem et munificentiam exerceat; haec proprie dnnatin appeliatur. Dat aliquis, ut tunc demum accipientis fiat, quum aliquid secutum fuerit; haec non proprie donatio appellabitur, sed totum dnnatin sub conditinne est. Item cum quis ea mente dat, ut statim

quidem faciat accipientis, si tamen aliquid factum fuerit aut non fuerit, velit ad se reverti, non proprie donatio dicitur, sed totum donatio est, quae sub conditione solvatur, qualis est mortis causa donatio. — §. 1. Igitur cum dicimus, inter sponsum et sponsam donationem valere, propria appellatione utimur, et factum demonstramus, quod ab eo proficiscitur, qui liberalitatis gratia aliquid dat, ut confestim faciat accipientis, nec unquam ulla facto ad se reverti velit. Cum vero dicimus, si hac mente donat sponsus sponsae, ut nuptiis non secutis res auferatur, posse repeti, non contrarium priori dicimus, sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam, quae sub conditione solvatur.

Not. 5.

7096) — *Pr. J. de donationibus.* (II. 7.) Est et aliud genus acquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, et non mortis causa.

7097) — *L.* 67. §. 1. *D. de V. S.* (*L.* 16.) (*Ulp.*) Donationis verbum simpliciter loquendo omnem donationem comprehendisse videtur, sive mortis causa, sive non mortis causa fuerit.

Not. 6.

L. 1. *D. de donat. Vid.* 7095.

L. 2. *pr.* §. 1-6. *D. eod. Vid.* 7092. 6197. 4275. 6956.

7098) — *L.* 2. §. 7. *D. eod.* (*Iulian.*) Titio decem donavi ea conditione, ut inde Stichum sibi emeret. Quaero: quum homo ante, quam emeretur, mortuus sit, an aliqua actione decem recipiam? Respondi: facti magis, quam iuris quaestio est; nam si decem Titio in hoc dedi, ut Stichum emeret, aliter non daturus, mortuo Sticho condictione repetam; si vero alias quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim in hoc me dare, ut Stichum emeret, causa magis donationis, quam conditio dandae pecuniae existimari debebit, et mortuo Sticho pecunia apud Titium remanebit.

7099) — *L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Et generaliter hoc in donationibus definiendum est, multum interesse, causa donandi fuerit, an conditio; si causa fuit, cessare repetitionem, si conditio, repetitioni locum fore.

§. 441.

Not. 1.

L. 1. §. 1. *D. pro donato. Vid.* 4326.

7100) — *L.* 11. *C. de donat.* (VIII. 54.) (*Diocl. et Maximian.*) Quum de bonis tuis partem quidem penes te retinuisse, partem vero in eum, quem in potestate habes, donationis titulo contulisse commemores, non est incerti iuris, in eum, qui in sacris familiae tuae remanet, destinationem magis paternae voluntatis factam, quam perfectam donationem pervenisse. Delegationes autem nominum in emancipatum collatae perfectam donationem efficiunt.

7101) — *Vat. fragm.* 294. *Papinian. libro* XII. *R.* Quod pater filiae, quam habuit ac retinuit in potestate, donavit, cum eam donationem testamento non confirmasset, filiae non esse respondi. Nam et peculia non praelegata communia fratrum esse constabat. Diversa ratio est contra legem Cinciam factae donationis: tunc enim excepti voluntatis perseverantia doli replicationem perimit. Cum pater filiis, quos habuit ac retinuit in potestate, donat, nihil prodest non mutari voluntatem, quoniam, quod praecessit, totum irritum est. Unde cum filius in divisione bonorum penes fratrem, quod pater donaverat, errore lapsus reliquit, portionem eius non esse captam usu Servio Sulpicio placuit; quod neque frater ipse donaverat, neque pater donare poterat. Cur ergo quod vir uxori dedit, morte soluto matrimonio, si voluntas perseveravit, fini decimarum auferri non oportere maximi principes nostri suaserunt, et ita senatus censuit? Sed nimirum liberi, qui repulsam donationis auctoritate iuris tulerunt, aliis rationibus ad bona patris perveniunt; ac plerique plus habere quam fratres iurgiis eiusmodi contendunt.

7102) — *L.* 3. §. 2-8. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) — §. 2. Qui in eiusdem potestate sunt, prohibentur sibi donare, utputa frater mariti, qui est in soceri potestate. — §. 3. Verbum *potestatis* non solum ad liberos trahimus, verum etiam ad servos; nam magis est, ut hi quoque, qui aliquo iure subiecti sunt marito, donare non possint. — §. 4. Secundum haec, si mater filio, qui in patris potestate est, donet, nullius momenti erit donatio, quia patri quaeritur; sed si in castra eunti filio dedit, videtur valere, quia filio quaeritur, et est castrensis peculii. Quare et si filius, vel privignus, vel quivis alius potestati mariti subiectus de castrensi suo peculio donaverit, non erit irrita donatio. — §. 5. Prohibetur igitur et uxori et nurui donare etiam is, qui est in soceri potestate, si modo maritus sit in patris potestate. — §. 6. Ab uxoris nurusve parte prohibitum est donari viro vel genero. Sed et his, qui sunt in eorum potestate, si fuerit donatum, vel in quorum sunt potestate, non valebit donatio, si modo vir et socer in eiusdem sunt potestate, vel vir in soceri. Ceterum si in alia familia est maritus, neque socero, neque ei, qui est in eius potestate, neque ei, in cuius est, donatione interdictum est. — §. 7. Socrui a nuru vel contra donari non est prohibitum, quia hic ius potestatis non vertitur. — §. 8. Si servus meus, cuius ususfructus alienus est, donet uxori meae ex eo peculio, quod ad me non pertinebat, vel homo liber bona fide mihi serviens, an valeat donatio? quaeritur. Et in libera quidem persona utcunque admitti potest donatio; ceterae enim personae alienationem peculii, ut donent, non habent

7103) — *L.* 4. *C. de donat. inter V. et U.* (V. 16.) (*Antonin.*) Nec inter eas quidem personas, quarum iuri subiecti sunt vir et uxor, qui quaeve in eorum potestate sunt, donationes iure civili fieri possunt. (212.)

7104) — *L.* 5. *C. eod.* (*Alexand.*) Si, ut proponis, pater tuus, in cuius potestate fuisti, marito tuo, genero suo, instrumentum debitoris donationis causa dedit, isque matrimonio durante vita functus est, ac postea a marito divertisti, quod gestum est non valet. (227.)

Not. 2.

7105) — *L.* 3. *C. si maior factus alienat. rat. hab.* (V. 74.) (*Iustinian.*) . . . Quum autem donationes a minoribus nec cum decreto celebrari possint, si minor vel post veniam ae-

tatis rem immobilem donationis titulo in alinm, excepta propter nuptias donatione, transcripserit, non aliter hoc firmitatem babebit, nisi post viginti quinque annos impletos inter praesentes quidem decennium, inter absentes autem vicennium donatore acquiescente effluxerit, ut tamen in heredis persona illud tantummodo tempus accedat, quod post eiusdem heredis minoris aetatem silentio transactum sit.

Not. 3.

7106) — *L.* 2. *C. de donationibus.* (VIII. 54.) (*Gordianus.*) Si nominis persecutionem in te emancipatam pater tuus titulo donationis transtulit, frustra praetendit, qui debitori tuo heres exstitit, consensum fuisse debitoris necessarium, quum satis fuerit actiones eo nomine tibi mandatas fuisse. (241.)

7107) — *L.* 3. *C. eod.* (*Decius.*) Spem futurae actionis plena intercedente donatoris voluntate posse transferri, non immerito piacuit. (250.)

L. 38. *D. de usufr. Vid.* 4890.

Not. 4.

7108) — *L.* 35. §. 4. 5. *C. de donat.* (VIII. 54.) (*Iustinian.*) — §. 4. Sed et si quis universitatis faciat donationem, sive bessis, sive dimidiae partis suae substantiae, sive tertiae, sive quartae, sive quantaecunque, vel etiam totius, si non de inofficiosis donationibus ratio in hoc reclamaverit, coarctari donatorem legis nostrae auctoritate tantum, quantum donavit, praestare, observatione et hic monumentorum, secundum quod iam sanximus, omnimodo requirenda.— §. 5. Sed si quidem in omnibus supradictis casibus ususfructus fuerit a donatore retentus, et traditionem iure intelligi fieri. Sin autem hoc minime donator expresserit, si quidem stipulatio donationi inserta sit, ex eius auctoritate traditionem compelli fieri. Sin vero et hoc praetermissum sit, et usumfructum minime detinuerit, nihilominus ex lege nostra necessitatem ei imponi etiam tradere hoc, quod donare existimavit, ut non ex hoc inutilis sit donatio, quod res non traditae sunt; nec confirmetur ex traditione donatio, sed liberalitatem plenam et secundum legem nostram perfectissimam constitutam necessarius traditionis effectus sequatur, et necessitatem habeat donator omnimodo vel res, vel partem substantiae, quam nominaverit, vel totam substantiam tradere. Quum enim in arbitrio cuiuscunque sit hoc facere, quod instituit, oportet eum vel minime ad hoc prosilire, vel, cum ad hoc venire properaverit, non quibusdam excogitatis artibus suum propositum defraudare, tantamque in devotionem quibusdam quasi legitimis velamentis protegere. Tantoque magis haec firma esse, si piis actibus vel religiosis personis donatio deputata sit; monumentorum observatione in his modis, secundum quod specialiter a nobis in huiusmodi casibus praedictum est, observanda, ne in praefatis piis causis ex quibusdam machinationibus non solum indevotus, sed etiam impius donator intelligatur, poenasque non solum legitimas, sed etiam caelestes exspectet. Resque donatas in omnibus supradictis casibus non solum eos, dum supersunt, sed etiam eorum successores reddere compelli, non tantum iis, in quos donatio facta est, sed etiam eorum heredibus... (530.)

7109) — *L.* 8 *C. de revoc. donat.* (VIII. 56.) (*Constantius.*) Si unquam libertis patronus filios non habens bona omnia vel partem aliquam facultatum fuerit donatione largitus, et postea susceperit liberos, totum, quidquid largitus fuerit, revertatur in eiusdem donatoris arbitrio ac ditione mansurum. (355.)

Not. 5.

7110) — *L.* 17. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) Si in stipulatum iudicatum novationis causa deductum sit, et stipulatio donationis causa accepto lata, dicendnm est, locum liberationem habere.

7111) — *L.* 23. *pr. D. eod.* (*Modestin.*) Modestinus respondit: creditorem futuri temporis usuras et remittere et minuere pacto posse, nec in ea donatione ex summa quantitatis aliquid vitii incurrere.

Not. 6.

7112) — *L.* 9. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) In aedibus alienis habitare gratis, donatio videtur; id enim ipsum capere videtur, qui habitat, quod mercedem pro habitatione non solvit. Potest enim et citra corporis dationem valere donatio, veluti si donationis causa cum debitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam.

L. 27. *L.* 14. *D. eod. Vid.* 594. 1679.

§. 442.

Not. 1.

7113) — *Vat. fragm.* 259. *Paulus. lib.* XII *R.* Mulier sine tutoris auctoritate praedium stipendiarium instructum non mortis causa Latino donaverat: perfectam in praedio, ceterisque rebus nec mancipii, donationem esse apparuit: servos autem et pecora, quae collo vel dorso domarentur, usu non capta. Si tamen voluntatem mulier non mutasset, Latino quoque doli profuturam duplicationem respondi. Non enim mortis causa capitur, quod altero donatum est, quoniam morte Cincia removetur.

7114) — *Vat. fragm.* 266. *Ulpianus lib.* I *ad edictum de rebus creditis.* Indebitum non solutum accipimus, non solum si omnino non debebatur, sed et si per aliquam exceptionem peti non poterat, id est perpetuam exceptionem. Quare hoc quoque repeti poterit, si quis perpetua exceptione tutus solverit. Unde si quis contra legem Cinciam obligatus non excepto solverit, debuit dici, repetere eum posse; nam semper exceptione Cinciae uti potuit non solum ipse, verum, ut Proculeiani contra tabulas putant, etiam quivis, quasi popularis sit haec exceptio; sed et heres eius, nisi forte durante voluntate decessit donator. Etenim doli replicationem locum habere, imperator noster rescripsit in haec verba: [*Greg. lib* XIII. *tit.*] *Imp. Alexander Flavio Menandro.* Professio donationis apud acta factae, cum neque mancipationem, neque traditionem subsecutam esse dicas, destinationem potius liberalitatis, quam effectum rei actae, continet. Ea propter, quod non habuit filius tuus dominium, si, quae adfirmas, vera sunt, obligare pacto suo creditori non potuit, nec quod sine effectu gestum est, vindicationem tui inris impedit. (229.)

7115) — *Vat. fragm.* 293. In donatione rei tributariae circa exceptam et non exceptam personam legis Cinciae nulla differentia est; cum et vacuae possessionis inductione celebrata in utriusque persona perficiatur, et si hanc secutam post huiusmodi placitum non constet manifeste nec coepta videatur. Quapropter in his quidem, quae solo tributario consistunt, a maiore v et xx annis in vacuam inductos possessionem ostendi convenit; rerum autem mobilium, sive moventium, si excepti fuistis, quae mancipi sunt, usucapta vel mancipata post vel antea maiore tempore a vobis anni possessa avocari non possunt : nec mancipi vero, traditione facta, propter eiusdem interdicti potestatem similis possessionis probatio necessaria est. Nam si exceptus fuisti privignus tum constitutus, sola traditio sufficit. Quod autem res tibi ab herede donatricis distractas esse proponis. . . . tibi titulum possessionis non potuisse constat; sed ex perfecta donatione dominum factum frustra emisse, cum rei propriae emtio non possit consistere; ac tum demum tibi profuerit, ei ex donatione te non fuisse dominum monstretur. Sane, quoniam omnia vobis ab eo donata et tradita dicitis, ad hoc a filio facta venditione rerum maternarum adferre perfecta etiam donatione poterit defensionem, *ne* exemplo inofficiosi testamenti possit haec avocare. Quibus omnibus Praeses provinciae suam notionem praebebit. (293.)

Vat. fragm. 294. *Vid.* 7101.

Vat. fragm. 311-313. *Vid.* 7116. 7118.

Not. 2.

Ulp. fragm. I. init. Vid. 331.

Not. 3.

Vat. fragm. 266. *Vid.* 7114.

Not. 4.

L. 21. §. 1. *D. de donat. Vid.* 6254.

Vat. fragm. 266. *Vid.* 7114.

Not. 5.

Vat. fragm. 293. *Vid.* 7115.

7116) — *Vat. fr.* 311. (*Paulus. Lib.* XXIII. *ad edictum de brevibus.*) Sed in persona non excepti sola mancipatio, vel promissio non perficit donationem : in rebus mobilibus, etiam si traditae sint, exigitur ut et interdicto vel superior sit is cui donata est. sine mancipi mancipata sit, sive nec mancipi tradita.

Not. 6.

Vat. fragm. 259. 266. *Vid.* 7113. 7114.

7117) — *Vat. fragm.* 272. *in f.* (*Greg. Lib.* XIII.) (*Philippus Agilio Cominio suo S.*) Inter patronos [*et*] libertos....Hoc tamen ius stabit intra ipsorum tantum liberalitatem, qui donaverunt : ceterum, neque filii eorum, neque successores ad beneficium pervenient. Neque enim fas est, omni modo *inquie*tari donationes, quas is, qui donaverat, in diem vitae suae non revocavit. (249.)

7118) — *Vat. fragm.* 312. (*Divi Dioclet. et Constantius Aurelio Maximo.*) Successoribus donatoris perfectam donationem revocare non permittitur; cum imperfectam perseverans voluntas per doli mali replicationem confirmet. Unde aditus Praeses provinciae, si de possessione te pulsum animadvertit, nec annus excessit ex interdicto unde vi restitui te cum sua causa providebit; vel, si hoc tempus finitum est, formulam promissam quasi nullas vires donationem habuisse dicatur quaestione facti examinata iure Praeses provinciae sententiam ferre curabit. (293.)

Iidem Laelio Sempronio Laeporio. Donatio praedii, quod mancipi est, inter non exceptas personas traditione atque mancipatione perficitur; eius vero, quod nec mancipi est, traditione sola. Si igitur patrona tua in rebus humanis agens supradicto iure ex causa donationis, retento sibi usufructu, ad te eundem fundum transtulit, intellegis ius tuum satis esse munitum; si tamen, cum moreretur patrona, quam praedium donasse commemoras, possessionem rei donatae non revocavit. Iuxta quae aditus is, cuius de ea re notio est auctoritatem suam interponet. (296.)

Not. 8.

7119) — *L.* 25. §. 1. *C. de donatio.* (VIII. 54.) (*Constantin.*) In conscribendis autem donationibus nomen donatoris, ius ac rem notari oportet, neque id occulte aut privatim, sed aut tabula, aut quodcunque aliud materiae genus tempus dabit, vel ab ipso, vel ab eo, quem sors ministraverit, perscribatur; actis etiam annectendis, quae apud iudicem vel magistratus conficienda sunt, ubi hoc leges expostulant. (325.)

L. 27. *C. eod. Vid.* 1139.

Not. 11.

L 35. §. 5. *C. eod. Vid.* 7108.

7120) — §. 2. *J. eod.* Aliae autem donationes sunt, quae sine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus; quae omnino non comparantur legatis. Quae si fuerint perfectae, temere revocari non possunt, perficiuntur autem, quum donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis nostra constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit, ut, etiam si non tradantur, habeant plenissimum et perfectum robur, et traditionis necessitas incumbat donatori. Et quum retro principum dispositiones insinuari eas actis intervenientibus volebant, si maiores fuerant ducentorum solidorum, constitutio nostra eam quantitatem usque ad quingentos solidos ampliavit, quam stare etiam sine insinuatione statuit. Sed et quasdam donationes invenit, quae penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem.

Not. 12.

L. 34. *pr. C. eod. Vid.* 1325.

7121)—*L.* 36. §. 3. *C. eod.* (*Iustinian.*) Ceteris etiam donationibus, quae gestis intervenientibus minime sunt insinuatae, sine aliqua distinctione usque ad quingentos solidos valituris. Hoc etenim tantummodo ad augendas huiusmodi donationes addendum esse ex praesente lege decernimus, anteriore tempore nostra lege praecedente moderando, qna usque ad trecentos solidos factae donationes et sine insinuatione firmitatem obtinere iussae sunt. (531.)

Not. 13.

L. 34. *pr. in f. C. eod. Vid.* 1325.

7122) — *Nov.* 52. *c.* 2. Illud quoque perspeximus huic adiicere legi, ut, sicut ab imperio in

alios factae donationes non egent gestis monumentorum, sed ex hoc ipso habent virtutem, ita neque a privatis Imperatoribus factae, si tantummodo pro veritate fiant in publico a tabellionibus completae, subscriptionem habentes et eius, qui fecit, et testium, et aliam donationum observationem, non egeant gestis monumentorum, cuiuscunque quantitatis sint; non enim consequens est, ut nec his fruatur imperium a privatis, quae ab eo praebentur illis. Haec autem inaequalitas facta est ex novitate, quam Zenonis piae memoriae introduxit constitutio, ut imperiales donationes non egeant monumentis. Quia igitur imperfectius causa prius apparuit, propterea nos perfectionem imponentes ei, ex utroque tenere hoc volumus, et in his donationibus, quae ab Imperatoribus in privatos fiunt, et quae a privatis in Imperatorem, ut ex aequalitate iustitia causae adiiciatur.

Not. 14.

7123) — *L.* 36. *pr. C. de donat.* (VIII. 54.) (*Iustinian.*) Si quis pro redemtione captivorum pecunias dederit, sive per cautionem dare promiserit cuiuscunque quantitatis, cognoscat, se neque repetitionem habere, neque exactionem cautionis posse declinare, utpote gestis, sicut in donationibus, non subsecutis super insinuatione eiusdem quantitatis; eo videlicet, qui pecunias accepit, vel prima vice, vel post cautionem necessitatem habente piissimam administrationem adimplere, nulla ei molestia vel inquietudine inferenda vel ab eo, qui pecunias praebuit, vel ab aliis ex auctoritate legum permissis hoc requirere, sed tantummodo sacramentum praestare, quod re vera omnem quantitatem sine dolo malo vel aliqua deminutione ad redemtionem dederit captivorum. (531.)

Not. 15.

7124) — *L.* 36. §. 1. *C. eod.* (*Iustinian.*) — §. 1. Simili etiam modo a gestorum absolvimus ordinatione donationes rerum mobilium vel sese moventium, quas viri gloriosissimi magistri militum fortissimis praestant militibus tam ex sua substantia, quam ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscunque locis degere noscuntur. (531.)

Not. 16.

7125) — *L.* 36. §. 2. *C. eod.* (*Iustinian.*) Eandemque liberalitatem nostrae legis indulgemus etiam iis, quorum domus incendio vel ruina corruptae sunt, quibusdam forte pecunias cuiuscunque quantitatis praebentibus vel cautionem conficientibus, ut et ipsi nec repetitionem timeant, verum etiam exactionem pecuniarum confessioni insertarum facere possint, licet gesta non fuerint subsecuta; nulla eis licentia danda pecunias ad alias causas, nisi ad refectionem domorum erogare. Quodsi aliqua dubitatio orta fuerit, utrum tota quantitas, an pars eius in aedificiis expensa sit, haec domini domus sacramento dirimetur. (531.)

Not. 17.

L. 23. *pr. D. eod. Vid.* 7111.

Not. 18.

7126) — *L.* 19. *C. de SS. Eccl.* (I. 2.) (*Iustinian.*) Illud, quod ex veteribus legibus, licet obscure positis, a quibusdam attentabatur, ut donationes super piis causis factae, licet minus in actis insinuatae essent, tamen valerent, certo et dilucido iure laxamus, ut in aliis quidem casibus iura vetera super intimandis donationibus intacta maneant. Si quis vero donationes usque ad quingentos solidos in quibuscunque rebus fecerit vel in sanctam ecclesiam, vel in xenodochium, vel in nosocomium, vel in orphanotrophium, vel in ptochotrophium, vel in gerontocomium, vel in brephotrophium, vel in ipsos pauperes, vel in quamcunque civitatem, istae donationes etiam citra actorum confectiones convalescant. Sin vero amplioris quantitatis donatio sit, excepta scilicet imperiali donatione, non aliter valeat, nisi actis intimata fuerit; nulli danda licentia, quacunque alia causa quasi pietatis iure subnixa praeter eas, quas specialiter exposuimus, introducenda, veterum scita super intimandis donationibus permutare.

L. 34. *pr. C. de donat. Vid.* 1525.

7127) — *L.* 34. §. 1. *C. eod.* (*Iustinian.*) Alias vero, quae ad pietatem respiciunt, usque ad quingentorum solidorum summam et sine monumentis esse validas censemus; iis insuper ante nuptias donationibus, quae in adultas minores sui iuris constitutas cuiuscunque summae procedunt, secundum veterum legum scita, etiam nisi actis intervenientibus corroboratae sunt, suam retinentibus firmitatem. Sin autem non in auro res donationis fuerint datae, sed per res mobiles, vel immobiles, vel se moventes, quantitatem earum aestimari; et si quidem usque ad legitimam solidorum summam erigatur, validam eam esse, et sine monumentis conservari; sin autem amplioris summae inveniatur, et minime actis comprobata est, superfluum tantum vacuari. (529.)

Not. 19.

L. 9. §. 1. *D. eod. Vid.* 539.

7128) — *L.* 11. *D. eod.* (*Gaius.*) Cum de modo donationis quaeritur, neque partus nomine, neque fructuum, neque pensionum, neque mercedum ulla donatio facta esse videtur.

Not. 20.

7129) — *L.* 34. §. 3. *C. eod.* (*Iustinian.*) Si quis autem per diversa tempora in eandem personam multas faciat liberalitates, quarum singulae quidem legitimam quantitatem non excedunt, in unum autem compositae et praedicto modo exaggeratae redundare videntur, et maioris esse quantitatis, non videatur eas oportere in unum coadunare, et introducere modos, per quos non valeant et in irritum devocentur, sed e contrario et plures intelligantur, et singulae secundum sui naturam obtineant, et monumentorum observatione non indigeant. Quum enim a veteribus super hac re variatum est, aliis multas, aliis unam esse definientibus, nobis causa placuit humanior, ut et multae intelligantur, et omnes validae, et ii, qui liberalitates accipiunt, sciant, veros, non falsos suos esse donatores. (529.)

Not. 21.

7130) — *L.* 34. §. 4. *C. eod.* (*Iustinian.*) Si quis autem talem recepit donationem, in qua stipulatus fuerit annuam quandam sibi praestari

quantitatem tantae summae, quae non excedat legitimum donationis modum, variabatur, utrum eum ex particulari donatione multas fecisse donationes existimandum sit, et eas actis non indigere, an ex totius stipulationis fundamento, et fonte eius, ex quo annuae donationes profluxerunt, et unam esse eam donationem putandam, et procul dubio monumentorum observatione vallandam? Quod veteres quidem satis abundeque variaverunt. Nos autem omnia certa divisione concludimus, ut, si huiusmodi quidem fuerit donatio, ut intra vitam personarum stetur vel dantis, vel accipientis, et multae intelligantur donationes, et liberae a monumentorum observatione. Incertus etenim fortunae exitus hoc nobis suggessit, ut possibile sit unius anni tantummodo, vel brevioris, vel etiam amplioris temporis metas supervivere vel donatorem, vel eum, qui donationem accepit, et ex hoc inveniri, etiam totam summam donationis non excedere legitimam quantitatem. Sin autem etiam heredum ex utraque parte fuerit mentio, vel adiiciatur tempus vitae vel donatoris, vel eius, qui donationem accepit, tunc quasi perpetuata donatione, et continuatione eius magnam et opulentiorem eam efficiente, et una intelligatur donatio, et quasi densioribus donationibus cumulata excedere legitimum modum, et omnimodo acta deposcere, et aliter minime convalescere. (529.)

§. 445.

Not. 1.

L. 35. §. 5. C. de donat. Vid. 7108.

7131) — *Nov.* 102. *C.* 1. §. 1. Καὶ θεσπίζομεν, εἰ κατὰ τὸ ἔμπροσθεν ἡμῖν εἰρημένον τελείως ἅπαντα σχοίη τὰ τῆς τοιαύτης δωρεᾶς, κατά τε τὸ μέτρον, κατά τε τὴν ἐμφάνειαν, ἐῤῥῶσθαι ταύτην ἐκ τρόπου παντὸς τῇ τοῦ ἀνδρὸς σιωπῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὴν ἡμετέραν διάταξιν, ἐξ οὗ γέγονεν, ὥστε κἂν εἰ μετὰ ταῦτα ὁ ἀνὴρ εἰς ὑποθήκην δοίη τὸ πρᾶγμα, ἢ εἰς ἐνέχυρον παράσχοι, ἀλλ' οὐ προεκπεποιηκέναι δοκεῖν τόν γε μέχρι περιῆν ἡσυχάσαντα, καὶ τὴν παράδοσιν, εἴτε γέγονε, διδόναι αὐτῇ παραγραφήν, εἴτε οὐ γέγονε, παρέχειν καὶ ἀπαίτησιν, εἰ μὲν ἐπερώτησις γένοιτο, διὰ τῆς ἐξ stipulato, εἰ δὲ μὴ τοῦτο, διὰ τοῦ ex lege condictitiou, ὥστε παραλαβεῖν τὸ δεδωρημένον.

Et sancimus, si secundum antea a nobis dicta donatio talis per omnia perfecta sit, tum quantum ad quantitatem, tum quantum ad insinuationem, illam secundum constitutionem nostram ex silentio viri omnimodo statim ab initio valere, ex quo facta est, ut, etsi maritus postea rem hypothecae dederit, vel pignori obligaverit, non tamen is, qui quam diu superstes fuit siluit, alienasse videatur, et traditio, sive facta fuit, exceptionem illi det, sive non facta sit, si quidem stipulatio intervenerit, exactionem per actionem ex stipulato, sin vero non intervenerit, per actionem ex condictitia lege praebeat, ut rem donatam accipiat.

Not. 2.

L. 22. D. de donat. Vid. 553a.
L. 16. pr. D. de usuris. Vid. 3888.

Not. 3.

L. 31. pr. D. de R. C. Vid. 1917.
L. 38. §. 7. D. de usuris. Vid. 3841.
L. 41. §. 1. D. de re iud. Vid. 2158.

Not. 4.

L. 12. D. de donat. Vid. 7093.

7132) — *L. 33. pr. D. eod.* (*Hermogen.*) Qui id, quod ex causa donationis stipulanti spoponderat, solvi constituit, actione constitutae pecuniae non in solidum, sed in quantum facere potest convenitur; causam enim et originem constitutae pecuniae, non iudicii potestatem praevalere placuit. Sed et condemnatus ex causa donationis in actione iudicati non frustra desiderat in quantum facere potest conveniri.

Not. 5.

§. 40. in f. J. de rer. div. Vid. 4252.

Not. 6.

L. 62. D. de Aedil. ed. Vid. 3799.
L. 18. §. 3. D. de donat. Vid. 3800.
L. 2. C. de evict. Vid. 6317.

Not. 7.

7133) — *L. 46. D. de leg.* 1. (XXX.) (*Pomponian.*) Quae de legato dicta sunt, eadem transferre licebit ad eum, qui vel Stichum, vel hominem dare promiserit.

Not. 8.

L. 33. C. de donat. Vid. 4107.

Not. 10.

L. 22. C. eod. Vid. 1292.
L. 12. D. eod. Vid. 7093.

7134) — *L. 72. pr. D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) Mulier bona sua omnia in dotem dedit. Quaero: an maritus quasi heres oneribus respondere cogatur? Paulus respondit: eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus eius conveniri non posse, sed non plus esse in promissione bonorum, quam quod superesset, deducto aere alieno.

Not. 11.

L. 21. §. 1. D. de donat. Vid. 6254.
L. 34. pr. L. 36. §. 3. C. eod. Vid. 1325. 7121.
L. 34. §. 1. in f. eod. Vid. 7127.

7135) — *L. 34. §. 2. C. eod.* (*Iustinian.*) Ne autem communione inducta donatori, et ei, qui liberalitatem suscepit, aliqua oriatur contentio, electionem damus ei, qui ampliorem summam in re donata habuerit, reliquam aestimationis quantitatem offerre ei, qui minorem causam habuit, et totum possidere. Sin autem hoc minime facere maluerit, tunc omnimodo res dividi secundum quantitatem utrique parti competentem, si res dividi sine suo periculo possibilis est. Sin autem in huiusmodi casibus, in quibus partitio utiliter celebrari minime potest, amplioris summae dominus noluerit offerre aestimationem, tunc licebit etiam ei, qui minoris summae habet potestatem, offerre pretium, et totum sibi vindicare.

§. 444.

Not. 1.

L. 7. C. de cond. ob caus. dator. Vid. 6214.

Not. 2.

L. 8. C. de revocand. donationib. Vid. 7109. *Vat. fragm.* 272. *in f. Vid.* 7117.

Not. 4.

L. 10. C. de revoc. donat. Vid. 173.

7136) — *L. 7. C. de revoc. donat.* (VIII. 56.) (*Constantius et Constans.*) His solis matribus, quae non in secundi matrimonii foedus nupserint, sed unius tantum matrimonii sunt, revocandarum donationum, quas in filios fecerint, ita decernimus facultatem, si eos ingratos circa se esse ostenderint. Quidquid igitur is, qui a matre impietatis arguitur, ex titulo donationis tenet eo die, quo controversiae qualecunque principium iussu iudicantis datur, matri cogatur reddere. Ceterum ea, quae ante, adbuc matre pacifica, iure perfecta sunt, et ante incboatum coeptumque lurgium vendita, donata, permutata, in dotem data, ceterisque causis legitime alienata, minime revocamus. — §. 1. Actionem vero matris ita personalem esse volumus, ut vindicationis tantum habeat effectum, nec in heredem detur, nec tribuatur heredi. De ceteris autem, quae portentosae vilitatis abiectaeque pudicitiae sunt, satis etiam tacite cautum putamus. Quis est enim, qui bis aliquid arbitretur tribuendum esse, quum etiam illis, quae iure secundas tantum contraxerunt nuptias, nihil ex his privilegiis tributum esse velimus. (349.)

7137) — *Nov.* 22. *c.* 35. Mater tamen donans aliquid filio de suo, si ad secundas venerit nuptias, non poterit per occasionem ingratitudinis revocare quod datum est (non enim ex pura videtur voluntate ingratitudinem introducere, sed secundas nuptias considerans ad hanc venisse cogitationem putabitur), nisi tamen aperte filius aut circa vitam ipsam insidians matri, aut manus inferens impias, aut circa substantiae totius ablationem agens adversus eam aliquid declaretur.

Not. 5.

7138) — *L. 1. C. de revoc. donat.* (VIII. 56.) (*Philippus.*) Etsi perfectis donationibus in possessionem inductus libertus quantolibet tempore ea, quae sibi donata sunt, pleno iure ut dominus possederit, tamen si ingratus sit, omnis donatio mutata patronorum voluntate revocanda est. Quod observabitur et circa ea, quae libertorum nomine, pecunia tamen patronorum et beneficio, comparata sunt. Nam qui obsequiis suis liberalitatem patronorum provocaverunt, non sunt digni, qui eam retineant, cum coeperint obsequia negligere, quum magis in eos collata liberalitas ad obsequium eos inclinare deberet, quam ad insolentiam erigere. Hoc tamen ius stabit inter ipsos tantum, qui liberalitatem dederint. Ceterum neque filii eorum, neque successores ad hoc beneficium pertinebunt. Neque enim fas est ullo modo inquietari donationes, quas is, qui donaverat, in diem vitae suae non retractavit. (249.)

L. 7. L. 10. in f. C. eod. Vid. 7136. 173.

Not. 6.

L. 7. C. eod. Vid. 7136.

Not. 7.

L. 27. §. 4. D. de pactis. Vid. 4196.

Not. 8.

L. 7. C. de revoc. donat. Vid. 7136.

§. 445.

Not. 2a.

L. 3. C. de cond. ob caus. dator. Vid. 4611.

7139) — *L. 6. C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Quum ancillam patrem vestrum ei, contra quem supplicatis, dedisse proponatis, interest multum, utrumne donandi animo dederit, an ob manumittendam filiam, quam ancillam existimabat, quum perfecta quidem donatio revocari non possit, causa vero donandi non secuta, repetitio competat.

L. 2. §. 7. D. de donat. Vid. 7098.

L. 13. §. 2. D. de donat. inter V. et U. Vid. 1296.

Not. 3.

L. 7. C. eod. Vid. 6214.

7140) — *L. 2. C. de donationibus, quae sub modo.* (VIII. 55.) (*Diocl. et Maximian.*) Si rerum tuarum proprietatem dono dedisti, ita ut post mortem eius, qui accepit, ad te rediret, donatio valet, quum etiam ad tempus certum vel incertum ea fieri potest, lege scilicet, quae ei imposita est, conservanda. (286.)

L. 3. C. eod. Vid. 1290.

Not. 4.

L. 2. C. de cond. ob caus. dator. Vid. 6223.
L. 3. C. de contr. emt. Vid. 998.
L. ult. C. de rer. permut. Vid. 5714.
L. 1. C. de donat., quae sub modo. Vid. 1289.

Not. 5.

7141) — *L. 25. pr. C. de donat.* (VIII. 54.) (*Constantin.*) Donatio, sive directa sit, sive mortis causa instituta, sive conditione faciendi aut non faciendi suspensa, sive ex aliquo notato tempore promissa, sive animo dantium, accipientiumve sententiis, quantum ius sinit, cognominata, sub hac fieri debet observatione, ut, quas leges indulgent actiones, conditiones pactionesve contineat, hisque penitus cognitis vel recipiantur, si complacitae sunt, vel reiiciantur, si sunt molestae. (323.)

7142) — *L. 5. C. de donat., quae sub modo.* (VIII. 55.) (*Diocl. et Maximian.*) Si quid mater filiae suae in potestate patris constitutae sub hac conditione, si fuerit intra biennium emancipata, donaverit, licet hoc matris voluntate sui iuris effecta non tenuit, tamen prius marito defuncto, sui iuris quocunque modo effecta, ad similitudinem legati ita reiicti rem donatam firmiter habere vel vindicare potest.

Not. 6.

L. 25. C. de donat. Vid. 7141.

Not. 7.

L. 10. *C. de revoc. donat. Vid.* 175.

Not. 8.

L. 8. *C. de rer. permut. Vid.* 5714.
L. 9. 22. *C. de donat. Vid.* 1291. 1292.

Not. 9.

L. 2. 3. 6. 8. *C. de cond. ob caus. dator. Vid.* 6225. 4611. 7139. 1282.
L. 1. *C. de donat.; quae sub modo. Vid.* 1289.

Not. 10.

L. 3. *C. eod. Vid.* 1290.

Not. 12.

L. 25. §. 11. *D. de H. P. Vid* 5490.
L. 27. *D. de donat. Vid.* 594.

7143) — *L.* 34. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis aliquem a latrunculis vel hostibus eripuit, et aliquid pro eo ab ipso accipiat, haec donatio irrevocabilis est; nam merces eximii laboris appellanda est, quod contemplatione salutis certo modo aestimari non placuit.

7144) — *L.* 54. §. 1. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Gaius.*) Eum, qui quid utendum accepit, si ipse alii commodaverit, furti obligari, responsum est. Ex quo satis apparet, furtum fieri, et si quis usum alienae rei in suum lucrum convertat. Nec movere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia faciat; species enim lucri est ex alieno largiri, et beneficii debitorem sibi acquirere. Unde et is furti tenetur, qui ideo rem amovet, ut eam alii donet.

Not. 13 et 14.

L. 34. §. 1. *D. de donat. Vid.* 7143.

7145) — *Pauli sent. rec.* V. 11. 6. Ei qui aliquem a latrunculis vel hostibus eripuit, in infinitum donare non prohibemur, si tamen donatio et non merces eximii laboris appellanda est; quia contemplationem salutis certo modo aestimari non placuit.

Not. 15.

7146) — *L.* 7. §. 2. *D. de donat. inter V. et U.* (XXXIV. 1.) (*Ulp.*) Si vir et uxor quina invicem sibi donaverint, et maritus servaverit, uxor consumserit, recte placuit, compensationem fieri donationum; et hoc divus Hadrianus constituit.

7147) — *L.* 67. *D. eod.* (*Labeo.*) Si uxor nummis a viro, aut ab eo, qui in eius potestate esset, sibi donatis servum emerit, deinde quum eius factus esset, eum ipsum donationis causa viro tradiderit, rata erit traditio, quamvis ea mente facta fuerit, qua ceterae donationes, neque ulla actio eius nomine dari potest.

CAPUT XI.

DE OBLIGATIONIBUS ET ACTIONIBUS, QUAE AD POENAS SOLVENDAS DAMNAQUE RESARCIENDA POTISSIMUM SPECTANT.

§. 447.

Not. 2.

7148) — §. 1. *J. de obligationibus, quae ex delicto nascuntur.* (IV. 1.) Furtum est contrectatio rei fraudulosa, vel ipsius rei, vel etiam usus eius possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.

Not. 4.

7149) — *L.* 1. *D. de condictione furtiva.* (XIII. 1.) (*Ulp.*) In furtiva re solo domino condictio competit.

7150) — *L.* 10. §. 2. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Tam diu autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium eius rei ab eo recedat, et ideo si eam rem alienaverit, condicere non poterit. — §. 3. Unde Celsus libro duodecimo Digestorum scribit: si rem furtivam dominus pure legaverit furi, heredem ei condicere non posse. Sed et si non ipsi furi, sed alii, item dicendum est, cessare condictionem, quia dominium facto testatoris, id est domini, discessit.

7151) — *L.* 11. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed nec legatarius condicere potest; ei enim competit condictio, cui res surrepta est, vel heredi eius; sed vindicare rem legatam ab eo potest.

7152) — *L.* 12. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Et ideo eleganter Marcellus definit libro septimo; ait enim: *si res mihi surrepta tua remaneat, condices. Sed et si dominium non tuo facto amiseris, aeque condices.* — §. 1. In communi igitur re eleganter ait interesse, utrum tu provocasti communi dividundo iudicio, an provocatus es, ut, si tu provocasti communi dividundo iudicio, amiseris condictionem, si provocatus es, retineas. — §. 2. Neratius libris Membranarum Aristonem existimasse refert, eum, cui pignori resdata est, incerti condictione acturum, si ea surrepta sit.

7153) — *L.* 22. *pr. D. de pigner. act.* (XIII. 7.) (*Ulp.*) Si pignore surrepto furti egerit creditor, totum, quidquid percepit, debito imputari. Papinianus confitetur. Et est verum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit. Multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ex condictione conse-

cutus est. Sed quod ipse debitor furti actione praestitit crediturì, vel condictione, an debito sit imputandum? videamus. Et quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione praestitit, peraeque relatum est et traditum. Et ita Papinianus libro nono Quaestionum ait.

Not. 5.

L. 12. in f. D. usufr. quemadm. caveat. Vid. 4878.

7154) — *L. 1. C. de cond. furt.* (IV. 8.) (*Diocl. et Maximian.*) Praeses provinciae, sciens, furti quidem actione singulos quosque in solidum teneri, condictionis vero nummorum furtim subtractorum electionem esse, ac tum demum, si ab uno satisfactum fuerit, ceteros liberari, iure proferre sententiam curabit.

7155) — *L. 76. §. 1. D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Pompon.*) Si quis alteri furtum fecerit, et id, quod surripuit, alius ab eo surripuerit, cum posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior non potest, ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id, quod surreptum est, salvum esset. Haec Quintus Mucius refert, et vera sunt; nam licet intersit furis rem salvam esse, quia condictione tenetur, tamen cum eo is, cuius interest, furti habet actionem, si honesta ex causa interest. Nec utimur Servii sententia, qui putabat, si rei surreptae dominus nemo exstaret, nec exstiturus esset, furem habere furti actionem; non magis enim tunc eius esse intelligitur, quum lucrum facturus sit: dominus igitur habebit cum utroque furti actionem, ita ut, si cum altero furti actionem inchoet, adversus alterum nihilo minus duret; sed et condictionem, quia ex diversis factis tenentur.

Not. 6.

L. 7. §. 1. D. de cond. furt. Vid. 1815.

7156) — *L. 7. §. 2. D. eod.* (*Ulp.*) Condictio rei furtivae, quia rei habet persecutionem, heredem quoque furis obligat, nec tantum si vivat servus furtivus, sed etiam si decesserit; sed et si apud furis heredem diem suum obiit servus furtivus, vel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est, condictionem adversus heredem durare. Quae in herede diximus, eadem erunt et in ceteris successoribus.

7157) — *L. 8. pr. §. 2. D. eod.* (*Ulp.*) Inre furtiva condictio ipsorum corporum competit; sed utrum tam diu, quam diu exstent, an vero et si desierint esse in rebus humanis? Et si quidem obtulit fur, sine dubio nulla erit condictio; si non obtulit, durat condictio aestimationis eius; corpus enim ipsum praestari non potest. — §. 2. Novissime dicendum est, etiam fructus in hac actione venire.

L. 47. pr. D. pro socio. Vid. 1826.

L. 11. §. 2. D. de servo corrupto. Vid. 1808.

7158) — *L. 3. D. de cond. furt.* (XIII. 1.) Si condicatur servus ex causa furtiva, id venire in condictionem certum est, quod intersit agentis, veluti si heres sit institutus, et periculum subeat dominus hereditatis perdendae. Quod et Iulianus scribit. Item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium hereditatis.

Not. 7.

L. 8. pr. §. 1. D. eod. Vid. 7156. 4680.

7159) — *L. 2. §. 3. D. de privatis delictis.* (XLVII. 1.) (*Ulp.*) Quaesitum est: si condictum fuerit ex causa furtiva, an nihilo minus ex lege Aquilia agi possit? Et scripsit Pomponius: agi posse, quia alterius aestimationis sit legis Aquiliae actio, alterius condictio ex causa furtiva. Namque Aquilia eam aestimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuit, condictio autem ex causa furtiva non egreditur retrorsum iudicii accipiendi tempus. Sed si servus sit, qui haec admisit, ex quacunque actione noxae fuerit deditus, peremta est altera actio.

Not. 8.

L. 13. D. de cond. furt. Vid. 4315.

L. 52. §. 14. D. de furtis. Vid. 4314.

Not. 9.

7160) — *§. 19. J. de obl., quae ex del. nasc.* (IV. 1.) Furti actio, sive dupli sive quadrupli, tantum ad poenae persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo potest auferre. Sed vindicatio quidem adversus possessorem est, sive fur ipse possidet, sive alius quilibet; condictio autem adversus furem ipsum heredemve eius, licet non possideat, competit.

L. 7. §. 1. L. 8. pr. L. 17. D. de cond. furt. Vid. 1815. 7156. 4681.

L. 54. §. 3. D. de furtis. Vid. 1818a.

L. 72. §. 3. D. de solut. Vid. 6088.

Not. 11.

7161) — *§. 5. J. de obl., quae ex del. nasc.* (IV. 1.) Poena manifesti furti quadrupli est, tam ex servi, quam ex libera persona; nec manifesti dupli.

L. 50. pr. D. de furtis. Vid. 5795.

7162) — *L. 27. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Qui tabulas vel cautiones amoverit, furti tenetur non tantum pretii ipsarum tabularum, verum et eius, quod interfuit, quod ad aestimationem refertur eius summae, quae in his tabulis continetur, scilicet si tanti interfuit, utputa si chirographa aureorum decem tabulae fuerint; nam dicimus hoc duplicari. Quodsi iam erant inanes, quia solutum proponebatur, numquid ipsarum tantum tabularum pretii videatur esse aestimatio facienda? quid enim interfuit huius? Sed potest dici, quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petant, quia nonnunquam calumniantur debitores, quasi indebito soluto ab his, interesse creditoris tabulas habere, ne forte controversiam super ea re patiatur. Et generaliter dicendum est, in id, quod interest, duplari.

7163) — *L. 46. §. 1. 2. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Si servus fructuarius surreptus est, uterque, et qui fruebatur, et dominus, actionem furti habet. Dividetur igitur actio inter dominum et fructuarium; fructuarius aget de fructibus, vel quanti interfuit eius, furtum eius factum non esse, dupli, proprietarius vero aget, quod interfuit eius, proprietatem non esse subtractam. — §. 2. Quod dicimus dupli, sic accipere debemus, etiam quadrupli competere actionem, si manifestum furtum sit.

L. 80. §. 1. D. eod. Vid. 5990.

Not. 12.

7164) — *§. 13. J. de obl., quae ex del. nasc.* (IV. 1.) Furti autem actio ei competit, cuius

interest, rem saivam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si eius intersit, rem non perire.

7165) — §. 15. *J. eod.* item si fulio polienda curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa acceperit, eaque furto amiserit, ipse furti babet actionem, non dominus, quia domini nibil interest, eam rem non perire, quum iudicio iocati a fullone aut sarcinatore rem suam persequi potest. Sed et bonae fidei emtori subrepta re, quam emerit, quamvis dominus non sit, omnimodo competit furti actio, quemadmodum et creditori. Fulioni vero et sarcinatori non aliter furti competere placuit, quam si solvendo sint, boc est si domino rei aestimationem solvere possint. Nam si solvendo non sint, tunc, quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio, quia boc casu ipsius interest, rem salvam esse. Idem est, et si in partem solvendo sint fulio aut sarcinator.

§. 16. *J. eod. Vid.* 111.

L. 80. *pr. D. de furtis. Vid.* 6415.

7166) — *L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed furti actio maiae fidei possessori non datur, quamvis intersit eius, rem non surripi, quippe quum res periculo eius sit; sed nemo de improbitate sua consequitur actionem, et ideo soli bonae fidei possessori, non etiam malae fidei furti actio datur.

7167) — *L.* 52. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si rem furtivam imprudens quis emerit, et ei surrepta sit, babebit furti actionem.

7168)—§. 14. *J. de obl., quae ex del. n.* (IV. 1.) Unde constat, creditorem de pignore subrepto furti agere posse, etiamsi idoneum debitorem habeat, quia expedit ei, pignori potius incumbere, quam in personam agere; adeo quidem, ut, quamvis ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competat actio furti.

7169) — *L.* 12. §. 2. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Sed si res pignori data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamvis in bonis eius res non sit; quin immo non soium adversus extraneum dabimus, verum contra ipsum quoque dominum furti actionem, et ita Iulianus scripsit. Nec non et ipsi domino dari piacet, et sic fit, ut non teneatur furti, et agat. ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. Sed utrum semper creditoris interest, an ita demum, si debitor solvendo non est? Et putat Pomponius, semper eius interesse pignus habere. Quod et Papinianus iibro duodecimo Quaestionum probat; et verius est, ubique videri creditoris interesse, et ita et Iulianus saepissime scripsit.

7170) — *L.* 15. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Creditoris, cui pignus surreptum est, non credito tenus interest, sed omnimodo in solidum furti agere potest; sed et pignoraticia actione id, quod debitum excedit, debitori praestabit.

7171) — *L.* 46. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Et si quis proposuerit hunc servum etiam pignoratum esse, eveniet, ut etiam is, qui pignori acceperit, habeat furti actionem; hoc amplius etiam debitor, si modo plus valeat, quam pro pignore debetur, habet furti actionem.

L. 87. *D. eod. Vid.* 5409.

L. 46. §. 1. *D. eod. Vid.* 7163.

7172) — *L.* 46. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio, et si sit, qui in eo servo habeat usum tantum, poterit ei competere.

7173) — *L.* 82. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 1. Frugibus ex fundo surreptis tam colonus, quam dominus furti agere possunt, quia utriusque interest rem persequi.

L. 26. *in f. D. eod. Vid.* 4319.

7174) — *L.* 52. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Si sulphurariae sunt in agro, et inde aliquis terram egessisset abstulissetque, dominus furti aget; deinde colonus conducti actione consequetur, ut id ipsum sibi praestetur.

Not. 13.

§. 15. 16. *J. de obl., quae ex del. nasc. Vid.* 7165. 111.

L. 12. *pr. L.* 14. *pr. D. de furtis. Vid.* 5834. 5971

7175) — *L.* 14. §. 2. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Praeterea babent furti actionem coloni, quamvis domini non sint, quia interest eorum. — §. 12. *Vid.* 5837.

7176) — *L.* 78. *D. eod.* (*Papinian.*) Rem inspiciendam quis dedit. Si periculum spectet eum, qui accepit, ipse furti agere potest.

§. 15. 16. *J. de obl., quae ex del. nasc. Vid.* 7165. 111.

L. ult. C. de cond. *furt. Vid.* 6097.

Not. 14.

7177) — *L.* 21. §. 9. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Si duo pluresve unum tignum furati sunt, quod singuli tollere non potuerint, dicendum est, omnes eos furti in solidum teneri, quamvis id unus nec contrectare, nec tollere solus posset; et ita utimur. Neque enim potest dici, pro parte furtum fecisse singulos, sed totius rei universos; sic fiet, singulos furti teneri.

7178) — *L.* 1. §. 19. *D. si is, qui test. lib. esse iuss* (XLVII. 4.) (*Ulp.*) Si plures servi libertatem acceperunt, et dolo malo quid admiserint, singuli convenientur in solidum, hoc est in duplum. Et quum ex delicto conveniantur, exemplo furti nullus eorum liberatur, etsi unus conventus praestiterit.

7179) — *L.* 1. *pr. D. de priv. delict.* (XLVII 1.) (*Ulp.*) Civilis constitutio est, poenalibus actionibus heredes non teneri, nec ceteros quidem successores. idcirco nec furti conveniri possunt. Sed quamvis furti actinne non teneantur, attamen ad exhibendum actione teneri eos oportet, si possideant, aut dolo fecerint, quo minus possideant. Sed enim et vindicatione tenebuntur re exhibita; item condictio adversus eos competit.

Not. 15.

7180)—§. 12. *J. de obl., quae ex del. n.* (IV. 1.) Hi, qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem illis faciunt, et res in furtivam causam cadit, nec ob id ab ullo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur, sed furti actio non nascitur, quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope et consilio alterius furtum factum fuerit, quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur, quia verum est, ope et consilio eius furtum factum esse.

7181)—*L.* 34. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) is, qui opem furtum facienti fert, nunquam manifestus est; itaque accidit, ut is quidem, qui opem tulit, furti nec manifesti, is autem, qui deprehensus est, ob eandem rem manifesti teneatur.

Not. 18.

7182)—*L.* 2. *pr. D. de vi bonorum raptorum et de turba.* (XLVII. 8.) (*Ulp.*) Praetor ait: SI CUI DOLO MALO HOMINIBUS COACTIS DAMNI QUID FACTUM ESSE DICETUR, SIVE CUIUS BONA RAPTA ESSE DICENTUR, IN EUM, QUI ID FECISSE DICETUR, INTRA ANNUM, QUO PRIMUM DE EA RE EXPERIUNDI POTESTAS FUERIT, IN QUADRUPLUM, POST ANNUM IN SIMPLUM IUDICIUM DABO. ITEM SI SERVUS FECISSE DICETUR, IN DOMINUM IUDICIUM NOXALE DABO.

Pr. J. eod. Vid. 5985.

Not. 19.

L. 2. §. 22. *D. eod. Vid.* 657.

7183) — §. 2. *J. de vi bonor. raptor.* (IV. 2.) Sane in hac actione non utique expectatur, rem in bonis actoris esse; nam sive in bonis sit, sive non sit, si tamen ex bonis sit, locum haec actio habebit. Quare sive locata, sive commodata, sive etiam pignorata, sive deposita sit apud Titium, sic ut intersit eius, eam rem non auferri, (veluti si deposita re culpam quoque promisit, sive bona fide possideat, sive usumfructum in ea quis habeat, vel quod alium ius, ut intersit eius, nun rapi) dicendum est, competere ei hanc actionem, non ut dominium accipiat, sed illud solum, quod ex bonis eius, qui rapinam passus est, id est quod ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clam facta, ex iisdem causis omnes habere hanc actionem.

Not. 20.

Pr. J. eod. Vid. 5985.

7184) — *L.* 2. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 10. Ceterum neque furti actio, neque legis Aquiliae contributae sunt in hoc edicto, licet interdum communes sint cum hoc edicto; nam Iulianus scribit: eum, qui vi rapuit, furem esse improbiorem, et si quid damni coactis hominibus dederit, utique etiam Aquilia posse teneri. — §. 26. Rerum raptarum nomine etiam furti, vel damni iniuriae, vel condictione agi potest, vel certe singulae res vindicari possunt.

Not. 21.

7185) — *L.* 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui rem rapuit, et furti nec manifesti tenetur in duplum, et vi bonorum raptorum in quadruplum. Sed si ante actum sit vi bonorum raptorum, deneganda est furti actio; si ante furti actum est, non est illa deneganda, ut tamen id, quod amplius in ea est, consequatur.

§. 448.

Not. 1.

7186) — *L.* 15. *pr. D. de iniuriis et famosis libellis.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Item apud Labeonem quaeritur: si quis mentem alicuius medicamento, aliove quo alienaverit, an iniuriarum actio locum habeat? Et ait: iniuriarum adversus eum agi posse.

Not. 2.

7187) — *L.* 11. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Ei, qui servus dicitur, seque asserit in libertatem, iniuriarum actionem adversus dicentem se dominum competere, nulla dubitatio est; et hoc verum est, sive ex libertate in servitutem petatur, sive ex servitute in libertatem proclamet; nam hoc iure indistincte utimur.

Not. 3.

L. 15. §. 7. *D. eod. Vid.* 1551.

7188) — *L.* 23. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui in domum alienam invito domino introiit, quamvis in ius vocati, actionem iniuriarum in eum competere, Ofilius ait.

7189) — *L.* 24. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis proprium servum distrahere prohibeatur a quolibet, iniuriarum experiri potest.

7190) — *L.* 21. §. 7. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Ulp.*) Qui furti faciendi causa conclave intravit, nondum fur est, quamvis furandi causa intraverit. Quid ergo? qua actione tenebitur? Utique iniuriarum, aut de vi accusabitur, si per vim introivit.

L. 25. *in f. D. de a. e. v. Vid.* 4277.

Not. 4.

L. 13. §. 7. *D. de iniur. Vid.* 1551.

L. 2. §. 9. *D. ne quid in loco publ. fiat. Vid.* 5568.

7191)—*L.* 1. *pr.* §. 1. 2. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fiat; omne enim, quod non iure fit, iniuria fieri dicitur. Hoc generaliter; specialiter autem iniuria dicitur contumelia. Interdum iniuriae appellatione damnum culpa datum significatur, ut in lege Aquilia dicere solemus. Interdum iniquitatem iniuriam dicimus; nam cum quis inique vel iniuste sententiam dixerit, iniuriam ex eo dicam, quod iure et iustitia caret, quasi noniuriam. Contumeliam autem a contemnendo dicimus. — §. 1. Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re, aut verbis; re, quoties manus inferuntur, verbis autem quoties non manus inferuntur, sed convicium fit. — §. 2. Omnemque iniuriam aut in corpus inferri, aut ad dignitatem, aut ad infamiam pertinere. In corpus fit, cum quis pulsatur; ad dignitatem, cum comes matronae abducitur; ad infamiam, cum pudicitia attentatur.

7192) — *Pr. et* §. 1. *J. de iniuriis.* (IV. 4.) *Pr. Vid.* 5766. — §. 1. Iniuria autem committitur non solum, cum quis pugno puta aut fustibus caesus vel etiam verberatus erit, sed et si cui convitium factum fuerit, sive cuius bona, quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat, nihil eum sibi debere, vel si quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret, sive quis matremfamilias aut praetextatum praetextatamve assectatus fuerit, sive cuius pudicitia attentata esse dicetur. Et denique aliis pluribus modis admitti iniuriam, manifestum est.

Not. 6.

§. 7. *J. eod. Vid.* 1865.

7193) — §. 8. *J. eod.* Sed et lex Cornelia de iniuriis loquitur, et iniuriarum actionem introduxit, quae competit ob eam rem, quod se pulsatum quis verberatumve, domumve suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitat, sive in conducta, vel gratis sive hospitio receptus sit.

Not. 7.

L. 5. pr. D. eod. Vid. 3448.

7194) — *L. 37. §. 1. D. eod.* (*Marcian.*) Etiam ex lege Cornelia iniuriarum actio civiliter moveri potest, condemnatione aestimatione iudicis facienda.

Not. 8.

7195) — §. 1. *J. de perpet. et temp. act.* (IV. 12.) Non omnes autem actiones, quae in aliquem aut ipso iure competunt, aut a Praetore dantur, et in heredem aeque competunt aut dari solent. Est enim certissima iuris regula, ex maleficiis poenales actiones in heredem non competere, veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriae. Sed heredibus huiusmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta iniuriarum actione, et si qua alia similis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit, cum testator dolose versatus sit, et ad heredem eius nihil ex dolo pervenit. Poenales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatae, et heredibus dantur, et contra heredes transeunt.

7196) — *L. 7. §. 1. D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Si dicatur homo iniuria occisus, numquid non debeat permittere Praetor privato iudicio legi Corneliae praeiudicari? itemque et si ita quis agere velit, quod tu venenum dedisti hominis occidendi causa? Rectius igitur fecerit, si huiusmodi actionem non dederit. Atquin solemus dicere, ex quibus causis publica sunt iudicia, ex his causis non esse nos prohibendos, quo minus et privato agamus. Et hoc verum est, sed ubi non principaliter de ea re agitur, quae habet publicam executionem. Quid ergo de lege Aquilia dicemus? nam et ea actio principaliter hoc continet, hominem occisum non principaliter; nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est, at in actione iniuriarum de ipsa caede vel veneno, ut vindicetur, non ut damnum sarciatur. Quid ergo, si quis idcirco velit iniuriarum agere, quod gladio caput eius percussum est? Labeo ait: non esse prohibendum; neque enim utique hoc, inquit, intenditur, quod publicam habet animadversionem. Quod verum non est; cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia conveniri?

7197) — *L. 28. D. eod.* (*Ulp.*) Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur.

Not. 9.

7198) — §. 11. *J. eod.* Non solum autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est qui percussit, verum ille quoque continebitur, qui dolo fecit vel curavit, ut cui mala pugno perceteretur.

7199) — *L. 11. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Non solum is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, hoc est qui percussit, verum ille quoque continetur, qui dolo fecit, vel qui curavit, ut cui mala pugno perculeretur.

L. 11. §. 3. 6. D. eod. Vid. 1033.

Not. 10.

§. 7. J. eod. Vid. 1865.

L. 37. §. 1. D. eod. Vid. 7195.

Not. 11.

L. 5. C. eod. Vid. 804.

Pr. J. de perpet. et temp. act. Vid. 1459.

Not. 12.

7200) — §. 2. 3. *J. de iniuriis.* (IV. 4.) — §. 2. Patitur autem quis iniuriam non solum per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet; item per uxorem suam; id enim magis praevaluit. Itaque si filiae alicuius, quae Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filiae nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris quoque et mariti nomine. Contra autem si viro iniuria facta sit, uxor iniuriarum agere non potest; defendi enim uxores a viris, non viros ab uxoribus aequum est. Sed et socer nurus nomine, cuius vir in potestate est, iniuriarum agere potest. — §. 3. Servis autem ipsis quidem nulla iniuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri videtur; non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos et uxores, sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, et quod aperte ad contumeliam domini respicit, veluti si quis alienum servum verberaverit; et in hunc casum actio proponitur. At si quis servo convitium fecerit, vel pugno eum percusserit, nulla in eum actio domino competit.

7201) — *L. 1. §. 3. 4. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Item aut per semetipsum alicui fit iniuria, aut per alias personas; per semet, cum directo ipsi cui patrifamilias vel matrifamilias fit iniuria; per alias, cum per consequentias fit, ut cum fit liberis meis, vel servis meis, vel uxori, nuruive; spectat enim ad nos iniuria, quae in his fit, qui vel potestati nostrae, vel affectui subiecti sunt. — §. 4. Et si forte cadaveri defuncti fit iniuria, cui heredes bonorumve possessores exstitimus iniuriarum nostro nomine habemus actionem; spectat enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria. Idemque est, et si fama eius, cui heredes exstitimus, lacessatur.

L. 1. §. 5. D. eod. Vid. 5771.

7202) — *L. 1. §. 6. 7. 8. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Quoties autem funeri testatoris vel cadaveri fit iniuria, siquidem post aditam hereditatem fiat, dicendum est, heredi quodammodo factam; semper enim heredis interest, defuncti existimationem purgare; quoties autem ante aditam hereditatem, magis hereditati, et sic heredi per hereditatem acquiri. Denique Iulianus scribit: si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum sit, acquiri hereditati actionem, dubium non esse. Idemque putat, et si ante aditam hereditatem servo hereditario iniuria facta fuerit; nam per hereditatem actio heredi acquiretur. — §. 7. Labeo scribit: si quis servum hereditarium testamento manumissum ante aditam hereditatem verberaverit, iniuriarum heredem agere posse; at si post aditam hereditatem verberatus sit, sive scit se liberum, sive ignorat, ipsum agere posse. — §. 8. Sive autem sciat quis filium meum esse vel uxorem meam, sive ignoraverit, habere me meo nomine actionem, Neratius scripsit.

Not. 13 et 14.

L. 5. pr. §. 8. D. eod. Vid. 3448. 2028.

L. 6. D. eod. Vid. 5797.

§. 449.

Not. 1.

7203) — *L.* 4. *D. vi bonor. rapt. et de turba.* (XLVII. 8.) (*Ulp.*) Praetor ait: Cuius dolo malo in turba damnum quod factum esse dicetur, in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum, post annum in simplum iudicium dabo. — §. 1. Hoc edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit. *rel.*

Not. 3.

7204) — *L.* 8. *D. de religiosis.* (XI. 7.) (*Ulp.*) *Vid.* 3524. — §. 1. Si locus religiosus pro puro venisse dicetur, Praetor in factum actionem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet; quae actio et in heredem competit, quum quasi ex emto actionem contineat. — §. 2. Si in locum publicis usibus destinatum intulerit quis mortuum, Praetor in eum iudicium dat; si dolo fecerit, et extra ordinem erit plectendus, modica tamen coërcitione; sed si sine dolo, absolvendus est. — §. 3. In hac autem actione loci puri appellatio et ad aedificium producenda est.—§. 4. Nec solum domino haec actio competit, verum ei quoque, qui eiusdem loci habet usumfructum vel aliquam servitutem, quia ius prohibendi etiam hi habent. — §. 5. Ei, qui prohibitus est inferre in eum locum, quo ei ius inferendi esset, in factum actio competit et interdictum, etiamsi non ipse prohibitus sit, sed procurator eius, quia intellectu aliquo ipse prohibitus videtur.

7205) — *L.* 9. *D. eod.* (*Gaius.*) Liberum est ei, qui prohibetur mortuum ossave mortui inferre, aut statim interdicto uti, quo prohibetur ei vis fieri, aut alio inferre et postea in factum agere, per quam consequitur actor, quanti eius interfuerit, prohibitum non esse. In quam computationem cadit loci emti pretium, aut conducti merces, item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus est, religiosum facturus non esset. Unde miror, quare constare videatur, neque heredi neque in heredem dandam hanc actionem; nam, ut apparet, pecuniae quantitatis ratio in eam deducitur. Certe perpetuo ea inter ipsos competit.

7206) — *L.* 38. *D. eod.* (*Ulp.*) Ne corpora aut ossa mortuorum detinerentur aut vexarentur, neve prohiberentur, quo minus via publica transferrentur, aut quo minus sepelirentur, Praesidis provinciae officium est.

7207) — *L.* 39. *D. eod.* (*Marcian.*) Divi Fratres edicto admonuerunt, ne iustae sepulturae traditum, id est terra conditum, corpus inquietetur. Videtur autem terra conditum, et si in arcula conditum hoc animo sit, ut non alibi transferatur. Sed arculam ipsam, si res exigat, in locum commodiorem licere transferre, non est denegandum.

7208) — *Nov.* 60. *c.* 1. §. 1. Si vero etiam moriente quodam circa funus peccetur aliquid morientis, quod exsequias prohibeat, scripta quidem iam lex est et a nostro patre super hoc, tamen simul etiam ex nostris maior sequatur delicti poena, et iisdem subiaceat, quae praesens infert lex eis, qui in viventem tale aliquid, quale diximus, committunt; huius rei providentiam habeute praecipue quidem gloriosissimo praefecto huius felicissimae civitatis, cui talium emendationum cura est, nihilo minus autem et gloriosissimo sacrorum nostrorum praetoriorum praefecto, et gloriosissimo magistro sacrorum officiorum, et semper his obedientibus officiis. Oportet enim, communibus exsistentibus contra naturam iniuriis, communem esse iudicibus super his prohibitionem atque vindictam. His non in sola hac felicissima civitate valentibus, sed etiam in omnibus gentibus, quarum nobis principatum alium quidem ab initio dedit deus, alium vero adiecit, aut adhuc etiam dabit, sicut ait quidam ante nos, provinciarum quippe iudicibus, sive militaribus, sive civilibus, huius rei providentiam habentibus. Sequitur enim hic quidem iudices eorumque officia triginta librarum auri poena, si quid horum neglexerint, provinciales autem quinque, si neque ipsi ad hoc institerint, denunciatione qualibet aut hic aut per provincias facta.

L. 1. *D. de mortuo infer. Vid.* 3540.

L. 3. 4. *D. eod. Vid.* 3541. 3538.

7209) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si in eo monumento, quod imperfectum esse dicitur, reliquiae hominis conditae sunt, nihil impedit, quo minus id perficiatur. — §. 1. Sed si religiosus locus iam factus sit, Pontifices explorare debent, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit.

Not. 5.

7210) — *L.* 14. §. 1. *D. de servo corrupto.* (XI. 3.) (*Paulus.*) De filio filiave familias corruptis huic edicto locus non est, quia servi corrupti constituta actio est, qui in patrimonio nostro esset, et pauperiorem se factum esse dominus probare potest, dignitate et fama domus integra manente; sed utilis competit officio iudicis aestimanda, quoniam interest nostra, animum liberorum nostrorum non corrumpi.

Not. 6.

L. 7. 8. 9. *D. de iurisd. Vid.* 50. 51. 52.

Not. 11.

L. 3. §. 1. *L.* 7. *pr. D. de calumniator. Vid.* 6239. 6247.

§. 450.

Not. 2.

7211) — §. 12. *J. de lege Aquilia.* (IV. 31.) Caput secundum legis Aquiliae in usu non est.

7212) — *L.* 27. §. 4. *D. ad legem Aquiliam.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Huius legis secundum quidem caput in desuetudinem abiit.

7213) — *Gaii instit.* III. 215. Capite secundo (*in*) adstipulatorem qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res esset, tanti actio constituitur.

Not. 3.

§. 16. *J. de leg. Aq. Vid.* 5790.

7214) — *L.* 33. §. 1. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Paulus.*) In damnis, quae lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio.

7215) — *L.* 7. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Celsus autem multum interesse dicit, occiderit, an mortis causam praestiterit, ut, qui mortis causam praestitit, non Aquilia, sed in factum actione

teneatur. Unde affert eum, qui venenum pro medicamento dedit, et ait, causam mortis praestitisse; quemadmodum eum, qui furenti gladium porrexit; nam oec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum.

7216) — *L. 9. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Item si obstetrix medicamentum dederit, et inde mulier perierit, Labeo distinguit, ut, siquidem suis manibus supposuit, videatur occidisse; sin vero dedit, ut sibi mulier offerret, in factum actionem dandam. Quae sententia vera est; magis enim causam mortis praestitit, quam occidit.

Not. 4.

L. 13. §. 2. *D. de usufr. Vid.* 4921.

7217) — *L. 8. pr. D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Gaius.*) Idem iuris est, si medicamento perperam usus fuerit. Sed et qui bene secuit, et dereliquit curationem, securus non erit, sed culpae reus intelligitur.

L. 27. §. 9. *L.* 30. §. 3. *D. eod. Vid.* 5842. 5839.

7218) — *L. 57. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Iavol.*) Qui domum habebat, aream iniunctam ei domui vicino proximo locaverat; is vicinus, quum aedificaret in suo, terram in eam aream amplius, quam fundamenta caementicia locatoris erant, congessit, et ea terra assiduis pluviis inundata, ita parieti eius, qui locaverat, humore praestito, aedificia corruerunt. Labeo: ex locato tantummodo actionem esse, ait, quia non ipsa congestio, sed humor ex ea congestione postea damno fuerit; damni autem iniuriae actio ob ea ipsa sit, per quae non extrinsecus alia causa oblata, damno quis affectus est. Hoc probo.

Not. 5.

L. 2. pr. D. ad leg. Aq. Vid. 5947.

7219)—*L. 27. §. 5. sqq. D. eod.* (*Ulp.*)—§. 5. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: CAETERARUM RERUM, PRAETER HOMINEM ET PECUDEM OCCISOS, SI QUIS ALTERI DAMNUM FAXIT; QUOD USSERIT, FREGERIT, RUPERIT INIURIA, QUANTI EA RES ERIT IN DIEBUS TRIGINTA PROXIMIS, TANTUM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. — §. 6. Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed usserit, fregerit, ruperit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit. Proinde si facem servo meo obieceris, et eum adusseris, teneberis mihi. — §. 7. Item si arbustum meum vel villam meam incenderis, Aquiliae actionem habebo. — §. 8. Si quis insulam meam voluerit exurere, et ignis etiam ad vicini insulam pervenerit, Aquilia tenebitur etiam vicino; non minus etiam inquilinis tenebitur ob res eorum exustas. — §. 9. *Vid.* 5842.

Not. 6.

§. *ult. J. de leg. Aq. Vid.* 5790.
L. 7. §. 7. *D. de dolo malo. Vid.* 5785.

Not. 7.

§. *ult. J. de leg. Aq. Vid.* 5790.

7220) — *L. 49. pr. D. ad. leg. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Si quis fumo facto apes alienas fugaverit vel etiam necaverit, magis causam mortis praestitisse videtur, quam occidisse, et ideo in factum actione tenebitur.

Not. 8.

§. 2. *J. de leg. Aq. Vid.* 5775.

7221) — *L. 4. pr. D. ad. leg. Aq.* (IX. 2.) (*Gaius.*) Itaque si servum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero; nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.

7222) — *L. 5. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si quemcunque alium ferro se petentem quis occiderit, non videbitur iniuria occidisse, et si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur, quin lege Aquilia oon teneatur. Sin autem, quum posset apprehendere, maluit occidere, magis est, ut iniuria fecisse videatur: ergo et Cornelia tenebitur.

L. 49. §. 1. *L.* 52. §. 1. *D. eod. Vid.* 5788. 1668.

Not. 9.

§. 3. *J. de leg. Aq. Vid.* 785.

7223)—§. 4. 5. *J. eod.* — §. 4. Itaque si quis, dum iaculis ludit vel exercitatur, transeuntem servum tuum traiecerit, distinguitur; nam si id a milite in campo, eoque, ubi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa eius intelligitur; si alius tale quid admisit, culpae reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quam qui exercitandis militibus destinatus est, id admisit. — §. 5. Item si putator ex arbore delecto ramo servum tuum transeuntem occiderit, si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari possit, culpae reus est; si proclamavit, nec ille curavit cavere, extra culpam est putator. Aeque extra culpam esse intelligitur, si seorsum a via forte, vel in medio fundo caedebat, licet non proclamavit, quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi.

L. 5. §. 1. *L.* 44. *D. ad. leg. Aq. Vid.* 5767. 5838.

Not. 10.

7224) — *L. 11. §. 6. 9. 10. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Legis autem Aquiliae actio hero competit, hoc est domino. — §. 9. Eum, cui vestimenta commodata sunt, non posse, si scissa fuerint, lege Aquilia agere. Iulianus ait, sed domino eam competere. — §. 10. An fructuarius vel usuarius legis Aquiliae actionem haberet, Iulianus tractat; et ego puto melius, utile iudicium ex hac causa dandum.

7225) — *L. 12. D. eod.* (*Paulus.*) Sed et si proprietatis dominus vulneraverit servum vel occiderit, in quo ususfructus meus est, danda est mihi ad exemplum legis Aquiliae actio in eum pro portione ususfructus, ut etiam ea pars anni in aestimationem veniat, qua noodum ususfructus meus fuit.

L. 17. *pr. L.* 30. §. 1. *D. eod. Vid.* 5407. 5408.

Not. 11.

7226) — *L. 5. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Si magister in disciplina vulneraverit servum vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? Et Iulianus scribit: Aquilia teneri eum, qui eluscaverit discipulum in disciplina. Multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. Proponitur autem apud eum species talis: *Sutor*, inquit, *puero discenti, ingenuo, filiofamilias, parum bene facienti quod demonstraverat, forma calcei cervicem percussit, ut oculus puero perfunderetur.* Dicit igitur Iulianus, iniuriarum quidem actionem oon competere, quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi

et docendi causa; an ex locato? dubitat, quia levis duntaxat castigatio concessa est doceoti. Sed lege Aquilia posse agi, non dubito;

VI. (*Paulus.*) Praecepturis enim nimia saevitia culpae assignatur.

7227) — *L.* 13. §. 4. *D. locati cond.* (XIX 2.) (*Ulp.*) Item Iulianus libro octogesimo sexto Digestorum scripsit: si sutor puero parum beoe facienti forma calcei tam vehementer eervicem percusserit, ut ei oculus effunderetur, ex locato esse actionem patri eius; quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse; sed et Aquiliae, ut supra diximus. Iniuriarum autem actionem competere, Iulianus negat, quia non ioiuriae faciendae causa hoc fecerit, sed praecipiendi.

Not. 12.

7228) — *L.* 13. *pr. D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Liber homo suo nomine utilem Aquiliae habet actionem; directam enim noo habet, quoniam dominus membrorum suorum nemo videtur. Fugitivi autem nomine dominus habet.

Not. 13.

§. 10. *J. de act. Vid.* 1750.
§. 9. *J. de leg. Aq. Vid.* 5794.
L. 11. §. 2. *D. ad leg. Aq. Vid.* 1791.

7229) — *L.* 23. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio adversus confitentem competit in simplum, adversus negantem in duplum.

7230) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Et infra deinde cavetur, ut adversus infitiaotem in duplum actio sit.

Not. 14.

Pr. et §. 9. *J. de leg. Aq. Vid.* 5789. 5794.
L. 2. *pr. D. ad leg. Aq. Vid.* 5047.

7231) — *L.* 21. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Ait lex: *quanti in eo anno plurimi fuit.* Quae clausula aestimationem habet damni, quod datum est. — §. 1. Annus autem retrorsum computatur, ex quo quis occisus est. Quodsi mortifere fuerit vulneratus, et postea post longum intervallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo vulneratus est, licet Celsus contra scribat.

7232) — *L.* 23. §. 2. *sqq. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Idem Iulianus scribit: si institutus fuero sub conditione, si Stichum manumisero, et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum; propter occisiooem enim defecit conditio. Quodsi vivo testatore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare, quia retrorsum, quanti plurimi fuit, inspicitur. — §. 3. Idem Iulianus scribit: aestimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit; et ideo si pretioso pictori pollex fuerit praecisus, et intra annum, quo praeciderelur, fuerit occisus, posse Aquilia agi, pretioque eo aestimandum, quanti fuit prius, quam artem cum pollice amisisset. — §. 4. Sed et si servus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quaestionem habere destinaveram, ut fraudium participes eruerentur, rectissime Labeo scribit, tanti aestimandum, quanti mea interesat, fraudes servi per eum commissas detegi, non quanti noxa eius servi valeat. — §. 5 Sed et si bonae frugi servus intra annum mutatis moribus occisus sit, pretium id aestimabitur, quanto valeret prius, quam mores mutaret. — §. 6. In summa omnia commoda, quae intra annum, quo interfectus est, pretiosiorem servum facerent, haec accedere ad aestimatiooem eius, dicendum est.

Not. 15.

7233) — §. 13. 14. *J. de leg. Aq.* (IV. 3.) — §. 13. Capite tertio de omni cetero damno cavetur. Itaque si quis servum, vel eam quadrupedem, quae pecudum numero est, vulneraverit, sive eam quadrupedem, quae pecud:m numero non est, veluti canem aut feram bestiam, vulneraverit aut occiderit, hoc capite actio constituitur. In ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quae anima carent, damnum iniuria datum hac parte vindicatur. Si quid enim ustum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur. Quaoquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere; ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Unde uon solum fracta aut usta, sed etiam scissa, et collisa, et effusa, et quoquo modo perempta atque deteriora facta hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur, ex hac parte legis eum teneri. — §. 14. Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa eius homo aut quadrupes occisus occisave fuerit, ita ex hoc capite de dolo aut culpa de caetero damno quemque teneri. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

§. 15. *J. eod. Vid.* 463.
L. 27. §. 5. *sqq. D. ad leg. Aq. Vid.* 7219.

7234) — *L.* 29. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec verba: *quanti in triginta diebus proximis fuit*, etsi non habent *plurimi*, sic tamen esse accipienda constat.

Not. 16.

7235) — §. 10. *J. de leg. Aq.* (IV. 3.) Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit, non solum peremti corporis aestimationem habendam esse secundum ea, quae diximus, sed eo amplius, quidquid praeterea peremto eo corpore damni nobis allatum fuerit, veluti si servum tuum heredem ab aliquo institutum antea quis occiderit, quam iussu tuo adiret; nam hereditatis quoque amissae rationem esse habeodam constat. Item si ex pari mularum unam, vel ex quadriga equorum unum occiderit, vel ex comoedis unus servus occisus fuerit, non solum occisi fit aestimatio, sed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.

L. 21. §. 2. *D. eod. Vid.* 5981.

7236) — *L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Proinde si servum occidisti, quem sub poena tradendum promisi, utilitas venit in hoc iudicium. §. 1. *Vid.* 5093.

7237) — *L.* 23. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Inde Neratius scribit: si servus heres institutus occisus sit, etiam hereditatis aestimationem veoire. — §. 1. Iulianus ait: si servus liber et heres esse iussus occisus fuerit, neque substitutum, neque legitimum actione legis Aquiliae hereditatis aestimationem consecuturum, quae servo competere non potuit. Quae sententia vera est. Pretii igi-

tur solummodo fieri aestimationem, quia hoc interesse solum substituti videretur. Ego autem puto, nec pretii fieri aestimationem, quia si heres esset, et liber esset. — §. 2. *Vid.* 7232.

Not. 17.

L. 5. §. 3. *D. eod. Vid.* 7226.

7238) — *L.* 7. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Qua actione patrem consecuturum ait, quod minus ex operis filii sui propter vitiatum oculum sit habiturus, et impendia, quae pro eius curatione fecerit.

L. 13. *pr. D. eod. Vid.* 7228.

7239) — *L.* 7. *D. de his, qui effuder. vel deiec.* (IX. 3.) (*Gaius.*) Cum liberi hominis corpus ex eo, quod deiectum effusumve quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedes medicis praestitas, caeteraque impendia, quae in curatione facta sunt, praeterea operarum, quibus caruit aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricum autem aut deformitatis nulla fit aestimatio, quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.

§. 451.

Not. 1.

7240) — *L.* 6. *D. de extraord. cognit.* (L. 13.) (*Gaius.*) Si iudex litem suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur; sed quia neque ex contractu obligatus est, et utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum actione, et in quantum de ea re aequum religioni iudicantis visum fuerit, poenam sustinebit.

7241) — *Pr. J. de obl., quae qu. ex del. nasc.* (IV. 5.) Si iudex litem suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur, sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, et utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri, et in quantum de ea re aequum religioni iudicantis videbitur, poenam sustinebit.

7242) — *L.* 5. §. 4. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Si iudex litem suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur, sed quia neque ex contractu obligatus est, et peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri.

L. 15. §. 1. *D. de iud. Vid.* 6863.

7243) — *L.* 2. *C. de poena iudicis, qui male iudicavit.* (VII. 49.) (*Constantinus.*) De eo, qui pretio depravatus aut gratia perperam iudicaverit, ei vindicta, quem laeserit, non solum existimationis dispendii sed etiam litis discriminis praebeatur. (319.)

Not. 2.

L. 4. 6. *D. de magist. conven. Vid.* 3202.

7244) — *L.* 2. *C. eod.* (*Alexand.*) In heredes magistratus, cuius non lata culpa idonee cautum pupillo, non est, non solet actio dari. (224.)

7245) — *L.* 40. §. 1. *D. de Aedititio edicto.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Deinde aiunt Aediles: NE QUIS CANEM, VERREM, VEL MINOREM APRUM, LUPUM, URSUM, PANTHERAM, LEONEM.

XLI. (*Paulus.*) Et generaliter: ALIUDVE, QUOD NOCENS ANIMAL (sive soluta sint, sive alligata, aut contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non possint).

XLII. (*Ulp.*) QUA VULGO ITER FIET, ITA HABUISSE VELIT, UT CUIQUAM NOCERE DAMNUMVE DARE POSSIT. SI ADVERSUS EA FACTUM ERIT, ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT, SOLIDIS DUCENTIS, SI NOCITUM HOMINI LIBERO ESSE DICETUR, QUANTI BONUM AEQUUM IUDICI VIDEBITUR, CONDEMNETUR; CETERARUM RERUM, QUANTI DAMNUM DATUM FACTUMVE SIT, DUPLI.

7246) — §. 1. *J. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* (IV. 9.) Ceterum sciendum est, aedilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, qua vulgo iter sit. Et si adversus ea factum erit, et nocitum homini libero esse dicetur quod bonum et aequum iudici videtur, tanti dominus condemnetur; ceterarum rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Praeter has autem aedilitias actiones et de pauperie locum habebit; nunquam enim actiones, praesertim poenales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

Pauli sent. rec. I. 15. 2. *Vid.* 44.

7247) — *Pauli sent. rec.* I. 15. 1. Si quadrupes pauperiem fecerit, damnumve dederit, quidve depasta sit, in dominum actio datur, ut aut damni aestimationem subeat, aut quadrupedem dedat: quod etiam lege Pesulania de cane cavetur.

§. 452.

Not. 1.

L. 1. §. 4. *D. de his, qui effuderint vel deiecerint. Vid.* 898.

7248) — *L.* 7. §. 4. *D. nautae, caupones.* (IV. 9.) (*Ulp.*) Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur, culpae scilicet suae imputaturus, qui tales adhibuit, et ideo, etsi decesserint, non relevabitur. Servorum autem suorum nomine noxali duntaxat tenetur. Nam cum alienos adhibet, explorare eum oportet, cuius fidei, cuius innocentiae sint; in suis venia dignus est, si qualesquales ad instruendam navem adhibuerit.

7248a) — *L.* 5. §. 6. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Item exercitor navis, aut cauponae, aut stabuli de damno aut furto, quod in nave, aut caupona, aut stabulo factum sit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum, quorum opera navem, aut cauponam, aut stabulum exercet. Quum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta haec actio, et aliquatenus culpae reus sit, quod opera malorum hominum utatur, ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

Not. 2.

L. 1. *pr. D. de his, qui effud. Vid.* 898.

7249) — *L.* 1. §. 1. 2. 3. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 1. Summa cum utilitate id Praetorem edixisse, nemo est, qui neget; publice enim utile est, sine metu et periculo per itinera commeari. — §. 2. Parvi autem interesse debet, utrum publicus locus sit, an vero privatus, dummodo per eum vulgo iter fiat, quia iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur, semper enim ea loca per quae vulgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Ceterum si aliquando vulgus in illa via non commeabat, et tunc deiectum quid sit vel effusum, quum adhuc secreta loca

essent, et modo coepit commeari, non debet hoc edicto teneri. — §. 5. Quod quum suspenderetur decidit, magis deiectum videri, sed et quod suspensum decidit, pro deiecto haberi magis est. Proinde et si quid pendens effusum sit, quamvis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum est.

L. 1. §. 4. 5. *D. de his, qui effud. Vid.* 898. 5922.

7250) — *L.* 1. §. 6-9. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Haec autem verba : *si vivet, nocitumque ei esse dicetur,* non pertinent ad damna, quae in rem hominis liberi facta sunt, si forte vestimenta eius vel quid aliud scissum corruptumve est, sed ad ea, quae in corpus eius admittuntur. — §. 7. Si filiusfamilias coenaculum conductum habuit, et inde deiectum vel effusum quid sit, de peculio in patrem non datur, quia non ex contractu venit; in ipsum itaque filium haec actio competit. — §. 8. Cum servus habitator est, utrum noxalis actio danda sit? quia non est ex negotio gesto, an de peculio? quia non ex delicto servi venit. Neque enim recte servi dicitur noxa, quum servus nihil nocuerit. Sed ego puto, impunitum servum esse non oportere, sed extra ordinem officio iudicis corrigendum. — §. 9. Habitare autem dicimus vel in suo, vel inconducto, vel gratuito. Hospes plane non tenebitur, quia ibi non habitat, sed tantisper hospitatur, sed is tenetur, qui hospitium dedit. Tantum autem interest inter habitatorem et hospitem, quantum interest inter domicilium habentem et peregrinantem.

7251) — *L.* 5. §. 3. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Si horrearius aliquid deiecerit vel effuderit, aut conductor apothecae, vel qui in hoc duntaxat conductum locum habebat, ut ibi opus faciat, vel doceat, in factum actioni locus est, etiamsi quis operantium deiecerit vel effuderit, vel si quis discentium. — §. 4. Cum autem legis Aquiliae actione propter hoc quis condemnatus est, merito ei, qui ob hoc, quod hospes vel quis alius de coenaculo deiecit, condemnatus est, in factum dandam esse, Labeo dicit, adversus deiectorem; quod verum est. Plane si locaverit deiectori, etiam ex locato habebit actionem.

L. 5. §. 5. *D. eod. Vid.* 3447.

7252) — *L.* 6. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Hoc edictum non tantum ad civitates et vicos, sed et ad vias, per quas vulgo iter fit, pertinet. — §. 1. Labeo ait : locum habere hoc edictum, si interdiu deiectum sit, non nocte. Sed quibusdam locis et nocte iter fit. — §. 2. Habitator suam suorumque culpam praestare debet.

L. 7. *D. eod. Vid.* 7239.

7253) — *L.* 1. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Si plures in eodem coenaculo habitent, unde deiectum est, in quemvis haec actio dabitur,

II. (*Gaius.*) Quum sane impossibile est scire, quis deiecisset vel effudisset,

III. (*Ulp.*) Et quidem in solidum. Sed si cum uno fuerit actum, ceteri liberabuntur,

IV. (*Paulus.*) Perceptione, non litis contestatione, praestaturi partem damni societatis iudicio vel utili actione ei, qui solvit.

7254) — *L.* 5. *pr.* §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si vero plures, diviso inter se coenaculo, habitent, actio in eum solum datur, qui inhabitabat eam partem, unde effusum est. — §. 1. Si quis gratuitas habitationes dederit libertis et clientibus vel suis vel uxoris, ipsum eorum nomine teneri, Trebatius ait; quod verum est. Idem erit dicendum, et si quis amicis suis modica hospitiola distribuerit. Nam et si quis, coenaculariam exercens, ipse maximam partem coenaculi habebat, solus tenebitur. Sed et si quis hospitalia habeat, solus aeque tenebitur. Sed si quis coenaculariam exercens modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locaverit pluribus, omnes tenebuntur quasi in hoc coenaculo habitantes, unde deiectum effusumve est. — §. 2. Interdum tamen (quod sine captione actoris fiat) oportebit Praetorem, aequitate motum, in eum potius dare actionem, ex cuius cubiculo vel exedra deiectum est, licet plures in eodem coenaculo habitent. Quodsi ex mediano coenaculi quid deiectum sit, verius est, omnes teneri.

Not. 4.

7255) — *L.* 6. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Si de nave deiectum sit, dabitur actio utilis in eum, qui navi praepositus sit.

Not. 5.

7256) — §. 1. *J. de obl., quae qu. ex del. nasc.* (IV. 5.) Item is, ex cuius coenaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitabat, deiectum effusumve aliquid est ita, ut alicui noceretur, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere; quo casu poena decem aureorum constituta est. De eo vero, quod deiectum effusumve est, dupli, quantum damni sit, constituta est actio; ob hominem vero liberum occisum quinquaginta aureorum poena constituitur. Si vero vivat, nocitumque ei esse dicatur, quantum ob eam rem aequum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis praestitas, ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt, praeterea operarum, quibus caruit aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est.

7257) — *L.* 5. §. 6. *sqq. D. de his, qui effuderint vel deiecerint.* (IX. 3.) (*Ulp.*) — §. 6. Praetor ait : NE QUIS IN SUGGRUNDA PROTECTOVE SUPRA EUM LOCUM, QUO VULGO ITER FIET, INVE QUO CONSISTETUR, ID POSITUM HABEAT, CUIUS CASUS NOCERE CUI POSSIT. QUI ADVERSUS EA FECERIT, IN EUM SOLIDORUM DECEM IN FACTUM IUDICIUM DABO. SI SERVUS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETUR, AUT NOXAE DEDI IUBEBO. — §. 7. Hoc edictum superioris portio est. Consequens etenim fuit, Praetorem etiam in hunc casum prospicere, ut, si quid in his partibus aedium periculose positum esset, non noceret. *rel.*

§. 455.

Not. 1.

7258) — *L.* 1. §. 2. 4. *D. nautae, caupones, stabularii, ut recepta restituant.* (IV. 9.) (*Ulp.*) — §. 2. Qui sint igitur, qui teneantur? videndum est. Ait Praetor : *nautae*. Nautam accipere debemus eum, qui navem exercet. Quamvis nautae appellantur omnes, qui navis navigandae causa in nave sunt, sed de exercitore solummodo Praetor sentit. *Nec enim debet,* inquit Pompo-

nius, *per remigem aut mesonautam obligari, sed per se vel per navis magistrum*; quanquam si ipse alicui e nautis committi iussit, sine dubio debeat obligari. — §. 4. De exercitoribus ratium, item lintrariis nihil cavetur; sed idem constitui oportere, Labeo scribit, et hoc iure utimur.

L. 1. §. 15. *D. de exercit. act. Vid.* 6959.

Not. 2.

7259) — §. 3. *J. de obl., quae qu. ex del. nasc.* (IV .5.) Item exercitor navis, aut cauponae, aut stabuli de damno aut furto, quod in navi, aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum, quorum opera navem, aut cauponam, aut stabulum exerceret. Quum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta haec actio, et aliquatenus culpae reus est, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit, quae heredi quidem datur, adversus heredem autem non competit.

7260) — *L. un. D. furti adversus nautas, caupones, stabularios.* (XLVII. 5.) (*Ulp.*) In eos, qui naves, cauponas, stabula exercent, si quid a quoquo eorum, quos quasve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, iudicium datur, sive furtum ope et consilio exercitoris factum sit, sive eorum cuius, qui in ea nave navigandi causa esset. — §. 1. Navigandi autem causa accipere debemus eos, qui adhibentur, ut navis naviget, hoc est nautas. — §. 2. Et est in duplum actio. — §. 3. Cum enim in caupona vel in nave res periit, ex edicto Praetoris obligatur exercitor navis vel caupo, ita ut in potestate sit eius, cui res surrepta sit, utrum malit cum exercitore honorario iure, an cum fure iure civili experiri. — §. 4. Quodsi receperit salvum fore caupo vel nauta, furti actionem non dominus rei surreptae, sed ipse habet, quia recipiendo periculum custodiae subiit. — §. 5. 6. *Vid.* 5875.

L. 7. pr. D. nautae, caupones. Vid. 1483.

7261) — *L.* 7. §. 1. 2. 3. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Haec actio in factum in duplum est. — §. 2. Sed si quid nautae inter se damnum dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. Sed si quis sit nauta et mercator, debebit illi dari. Et quid, si quis ex his, quos vulgo μεσοναύτας, Graeci dicunt ναυτεπιβάτας? Et huic tenebitur, et huius factum praestat, quum sit et nauta. — §. 3. Si servus nautae damnum dederit, licet servus nauta non sit, aequissimum erit, in exercitorem actionem utilem dare. — §. 5. Si plures navem exerceant, unusquisque pro parte, qua navem exercet, convenitur.

Not. 3.

L. un. §. 6. *D. furti adv. nautas. Vid.* 5875.

7262) — *L.* 6. §. 1. *D. nautae, caupones.* (IV. 9.) (*Paulus.*) Si servo meo in nave vel in caupona utaris, et damnum mihi det, vel furtum faciat, quanquam et furti actio, et damni iniuriae mecum sit noxalis, haec tamen actio, quia in factum est, etiam servi mei nomine adversus te competit. Idem dicetur, et si communis servus sit, tu tamen, quod mihi praestiteris eius nomine, vel communi dividundo, vel pro socio actione, aut, si partem eius vel totum conduxisti, etiam ex conducto habebis me obligatum.

Not. 4.

7263) — *L.* 6. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi causa in caupona sunt; hoc autem non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, veluti viator.

L. un. §. 6. *D. furti adv. nautas. Vid.* 5875.

Not. 5.

L. un. §. 6. *D. furti adv. nautas. Vid.* 5875.
L. 1. §. 1. *D. nautae, caupones. Vid.* 5874.

Not. 6.

7264) — *L.* 7. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec iudicia, quamvis honoraria sunt, tamen perpetua sunt in heredem autem non dabuntur. Proinde et si servus navem exercuit, et mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum voluntate patris vel domini servus vel filius exercent navem, vel cauponam, vel stabulum, puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere, quasi omnia, quae ibi contingunt, in solidum receperint.

Not. 7.

L. 1. *pr. D. nautae, caupones. Vid.* 897.
L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 5874.

7265) — *L.* 3. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Ait Praetor: *nisi restituent, in eos iudicium dabo.* Ex hoc edicto in factum actio proficiscitur. Sed an sit necessaria? videndum, quia agi civili actione ex hac causa poterit. Siquidem enim merces intervenerit, ex locato et conducto, et si tota navis locata sit, qui conduxit ex conducto etiam de rebus, quae desunt, agere potest; si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato convenietur; sed si gratis res susceptae sint, ait Pomponius, depositi agi potuisse. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, quum sint civiles? Nisi forte, inquit, ideo, ut innotesceret Praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum, et quia in locato et conducto culpa, in deposito dolus duntaxat praestatur; at hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamsi sine culpa eius res periit, vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali contigerit. Inde Labeo scribit: si quid naufragio, aut per vim piratarum perierit, aut damnum datum sit, non esse iniquum, exceptionem ei dari. Idem erit dicendum, et si in stabulo aut in caupona vis maior contigerit.

Not. 8.

L. 1. *pr.* §. 1. *D. eod. Vid.* 897. 5874.

7266) — *L.* 1. §. 6-8. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Ait Praetor: *quod cuiusque salvum fore receperint;* hoc est quamcunque rem sive mercem receperint. Inde apud Vivianum relatum est, ad eas quoque res hoc edictum pertinere, quae mercibus accederent, veluti vestimenta, quibus in navibus uterentur, et cetera, quae ad quotidianum usum habemus. — §. 7. Item Pomponius libro trigesimo quarto scribit: parvi referre, res nostras an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit, salvas esse. Etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solvi; et ideo si pignori merces accepero ob pecuniam nauticam, mihi

si

magis, quam debitori nauta tenebitur, si a me eas suscepit. — §. 8. Recipit autem salvum fore; utrum si in navem res missae ei assignatae sunt, an et si non sint assignatae, hoc tamen ipso, quod in navem missae sunt, receptae videntur? Et puto omnium eum recipere custodiam, quae in navem illatae sunt, et factum non solum nautarum praestare debere, sed et vectorum,

II. (*Gaius.*) Sicut et caupo viatorum.

L. 3. §. 1. *D. eod. Vid.* 7265.

7267) — *L.* 5. §. 1. *D. nautae, caupones.* (*Gaius.*) Quaecunque de furto diximus, eadem et de damno debent intelligi; non enim dubitari oportet, quin is, qui salvum fore recipit, non solum a furto, sed etiam a damno recipere videatur.

Not. 9.

L. 3. §. 1. *D. eod. Vid.* 7265.
L. 6. §. 1. *D. eod. Vid.* 7262.

Not. 10.

L. 1. §. 3. *D. eod. Vid.* 897.

7268) — *L.* 1. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Caupones autem et stabularios aeque eos accipimus, qui cauponam vel stabulum exercent, institoresve eorum. Ceterum si quis opera mediastini fungitur, non continetur, utputa atriarii, et focarii, et his similes.

L. un. §. *ult. D. furti adv. nautas. Vid.* 5875.

Not. 11.

L. 1. §. 8. *D. nautae, caupones. Vid.* 7166.

Not. 13.

7269) — *L.* 6. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Licet gratis navigaveris, vel in cauponam gratis deverteris, non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum iniuria passus es.

Not. 15.

7270) — *L.* 3. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Eodem modo tenentur caupones et stabularii, qui exercentes negotium suum recipiunt. Ceterum si extra negotium receperint, non tenebuntur.

Not. 16.

L. 7. *pr. D. eod. Vid.* 1485.

§. 454.

Not. 1.

7271) — *L.* 5. §. 4. *D. ad exhib.* (X. 4.) (*Ulp.*) Sed et si ratis delata sit vi fluminis in agrum alterius, posse eum conveniri ad exhibendum, Neratius scribit. Unde quaerit Neratius: utrum de futuro duntaxat damno, an et de praeterito domino agri cavendum sit? et ait: etiam de praeterito caveri oportere.

7272) — *L.* 7. §. 2. *D. de damno infecto.* (XXXIX. 2.) (*Ulp.*) Unde quaeritur: si ante, quam caveretur, aedes deciderint, neque dominus rudera velit egerere, eaque derelinquat, an sit aliqua adversus eum actio? Et Iulianus consultus: si prius, quam damni infecti stipulatio interponeretur, aedes vitiosae corruissent, quid facere deberet is, in cuius aedes rudera decidissent, ut damnum sarciretur? respondit: si dominus aedium, quae ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quam ut omnia, id est et quae inutilia essent, auferret; nec solum de futuro, sed et de praeterito damno cavere eum debere; quodsi dominus aedium, quae deciderunt, nihil faceret, interdictum reddendum ei, in cuius aedes rudera decidissent, per quod vicinus compelleretur aut tollere, aut totas aedes pro derelicto habere.

L. 9. §. 3. *D. eod. Vid.* 1694.

7273) — *L.* 24. §. 3. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Item Labeo scribit: si, quum vi ventorum navis impulsa esset in funes ancorarum alterius, nautae funes praecidissent, si nullo alio modo, nisi praecisis funibus, explicare se potuissent, nullam actionem dandam. Idemque Labeo et Proculus et circa retia piscatorum, in quae navis inciderat, aestimarunt. Plane si culpa nautarum id factum esset, lege Aquilia agendum. Sed ubi damni iniuria agitur, ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri aestimationem, quum incertum fuerit, an caperentur. Idemque et in venatoribus et in aucupibus probandum.

Not. 4.

7274) — §. 7. *J. de noxalibus actionibus.* (IV. 8.) Sed veteres quidem haec [*] et in filiisfamilias masculis et feminis admisere. Nova autem hominum conversatio huiusmodi asperitatem recte respuendam esse existimavit, et ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, et maxime filiam in noxam alii dare? ut paene per corpus pater magis, quam filius periclitetur, quum in filiabus etiam pudicitiae favor hoc bene excludit. Et ideo placuit, in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas, quum apud veteres legum commentatores invenerimus saepius dictum, ipsos filiosfamilias pro suis delictis posse conveniri.

Not. 6.

7275) — *L.* 1. §. 2. *D. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.* (IX. 1.) (*Ulp.*) Quae actio ad omnes quadrupedes pertinet.

7276) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Haec actio utilis competit, et si non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

Not. 7.

7277) — *Pr. J. si quadrupes paup. fec. dic.* (IV. 9.) Animalium nomine, quae ratione carent, si qua lascivia, aut fervore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex duodecim tabularum scripta est, ut puta si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit. Haec autem actio in iis, quae contra naturam moventur, locum habet, ceterum, si genitalis sit feritas, cessat. Denique si ursus fugit a domino, et sic nocuit, non potest quondam dominus conveniri, quia desinit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum; nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret. Haec quidem ad noxalem pertinent actionem.

L. 1. §. 4. *D. eod. Vid.* 153.

7278) — *L.* 1. §. 5-11. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. Sed et si canis, quum duceretur ab aliquo, asperitate sua evaserit, et alicui damnum dederit, si con-

[*] *Scil.* noxae dedi.

tineri firmius ab alio potuit, vel si per eum locum induci non debuit, haec actio cessabit, et tenebitur, qui canem tenebat. — §. 6. Sed et si instigatu alterius fera damnum dederit, cessabit haec actio. — §. 7. Et generaliter haec actio locum habet, quoties contra naturam fera mota pauperiem dedit. Ideoque si equus dolore concitatus calce petierit, cessare istam actionem, sed eum, qui equum percusserit aut vulneraverit, in factum magis, quam lege Aquilia teneri; utique ideo, quia non ipse suo corpore damnum dederit. At si, quum equum permulsisset quis, vel palpatus esset, calce eum percusserit, erit actioni locus. — §. 8. Et si alia quadrupes aliam concitavit, ut damnum daret, eius, quae concitavit, nomine agendum erit. — §. 9. Sive autem corpore suo pauperiem quadrupes dedit, sive per aliam rem, quam tetigit quadrupes, haec actio locum habebit, utputa si plaustro bos obtrivit aliquem, vel alia re deiecta. — §. 10. In bestiis autem propter naturalem feritatem haec actio locum non habet; et ideo si ursus fugit, et sic nocuit, non potest quondam dominus conveniri, quia desinit dominus esse, ubi fera evasit, et ideo et si eum occidi, meum corpus est. — §. 11. Cum arietes vel boves commisissent, et alter alterum occidit, Quintus Mucius distinxit, ut, si quidem is periisset, qui aggressus erat, cessaret actio, si is, qui non provocaverat, competeret actio, quamobrem eum sibi aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere.

7279) — *L.* 5. *D. eodem.* (*Alfenus.*) Agaso quum in tabernam equum deduceret, mulam equus olfecit; mula calcem reiecit, et crus Agasoni fregit. Consulebatur: possetne eum domino muiae agi, quod ea pauperiem fecisset? Respondi: posse.

Pauli sent. rec. I. 15. 1. *Vid.* 7247.

§. 1. *J. si quadrup. paup. Vid.* 7246.

Not. 8.

7280) — *L.* 2. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Haec actio non solum domino, sed etiam ei, cuius interest, competit veluti ei.

Not. 9.

L. 1. §. 12. 13. *D. eod. Vid.* 1729. 1933.

7281) — *L.* 1. §. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Hanc actionem nemo dubitaverit heredi dari ceterisque successoribus; item adversus heredes ceterosque successores, non iure successionis, sed eo iure, quo domini sunt, competit.

7282) — *L.* 20. *D. de noxalib. actionibus.* (IX. 4.) (*Gaius.*) Qui ex pluribus noxis diversis temporibus experitur, ex una noxia servi dominium nactus nullam amplius actionem habet adversus eum, qui dominus fuerat, quum actio noxalis caput sequatur. At si maluit dominus priore iudicio litis aestimationem sufferre, vel eidem, vel alii ex alio maleficio agenti nihilominus tenetur.

L. 28. *D. eod. Vid.* 4504.

7283) — *L.* 1. §. 14. *D. si quadr. paup.* (IX. 1.) (*Ulp.*) Noxae autem dedere est animal tradere vivum. Demum si commune plurium sit animal, adversus singulos erit in solidum noxalis actio, sicuti in homine.

Not. 10.

7284) — *L.* 12. *D. de noxal. act.* (IX. 4.) (*Paulus.*) Si bona fide possessor eum servum, quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi eum eo ex noxali causa posset, obligari eum actione, quae datur adversus eos, qui servum in potestate habeant, aut dolo fecerint, quo minus haberent, quia per hoc adhuc possidere videntur.

Not. 11.

L. 1. *pr. D. si quadr. paup. Vid.* 5944.

7285) — §. 1. *J. de offic. iud.* (IV. 17.) Ideoque si noxali iudicio addictus est, observare debet, ut, si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare: *Publium Maevium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

L. 6. §. 1. *D. de re iud. Vid.* 5911.

Not. 12.

L. 1. §. 16 *D. si quadr. paup. Vid.* 1933.

Not. 13.

L. 1. §. 15. *D. eod. Vid.* 1892.

Not. 14.

7286) — *L.* 14. §. 3. *D. de praescr. verb.* (XIX. 5.) (*Ulp.*) Si glans ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, Aristo scribit: non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possis; nam neque ex lege duodecim tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur, neque de pauperie, neque damni iniuriae agi posse. In factum itaque erit agendum.

7287) — *L.* 6. *C. de leg. Aquil.* (III. 35.) (*Dioclet. et Maximian.*) De bis, quae per iniuriam depasta contendis, ex sententia legis Aquiliae agere minime prohiberis.

L. 30. §. 1. *D. ad leg. Aquil. Vid.* 1674.
L. 9. §. 1. *D. ad. exhib. Vid.* 4310.

§. 455.

Not. 1.

L. 206. *D. de R. J. Vid.* 1389.
L. 14. *D. de cond. indeb. Vid.* 321.

§. 456.

Not. 1.

L. 1. *D. de lege Rhodia de iactu. Vid.* 5937.

Not. 2.

7288) — *L.* 2. §. 3. *D. de lege Rhodia de iactu.* (XIV. 2.) (*Paulus.*) Si navis a piratis redemta sit, Servius, Ofilius, Labeo, omnes conferre debere, aiunt. Quod vero praedones abstulerint, eum perdere, cuius fuerit, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.

7289) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Callistr.*) Navis onustae levandae causa, quia intrare flumen vel portum non potuerat cum onere, si quaedam merces in scapham traiectae sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso ostio vel portu, eaque scapha submersa est, ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces salvas habent, cum his, qui in scapha perdiderunt, perinde, tanquam si iactura facta esset; idque Sabinus quoque libro secundo Responsorum probat. Contra si scapha cum parte mercium salva est, navis periit, ratio haberi non debet eorum, qui in na-

ve perdiderunt, qui iactus in tributum nave salve venit.

7290)—*L.* 5. §. 1. *D. de lege Rhodia de iactu.* (XIV. 2.) (*Hermog.*) Arbore caesa, ut navis cum mercibus liberari possit, aequitas contributionis habebit locum.

Not. 3.

L. 2. §. 1. *L.* 4. §. 2. *D. eod. Vid.* 5936. 5978.

7291) — *L.* 6. *D. eod.* (*Iulian.*) Navis adversa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis, et arbore, et antenna, Hipponem delata est, ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis, Hostiam navigavit, et onus integrum pertulit. Quaesitum est: an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant? Respondit: non debere; hic enim sumtus instruendae magis navis, quam conservandarum mercium gratia factus est.

7292) — *L.* 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Quum depressa navis aut deiecta esset, quod quisque ex ea suum servasset, sibi servare, respondit, tanquam ex incendio.

Not. 4.

L. 2. *pr. D. eod. Vid.* 1684.

7293) — *L.* 2. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Quum in eadem nave varia mercium genera complures mercatores coëgissent, praetereaque multi vectores servi liberique in ea navigarent, tempestate gravi orta, necessario iactura facta erat; quaesita deinde sunt haec, an omnes iacturam praestare oporteat? et quid, si taies merces imposuissent, quibus navis non oneraretur, velut gemmas, margaritas? et quae portio praestanda esset? et an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? et qua actione ea res expediri possit? Placuit, omnes, quorum interfuisset iacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum ob servatas res deberent; itaque dominum etiam navis pro portione obligatum esse; iacturae summam pro rerum pretio distribui oportere, corporum liberorum aestimationem nullam fieri posse, ex conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est cum magistro, acturos. Itidem agitatum est, an etiam vestimentorum cuiusque et annulorum aestimationem fieri oporteat? Et omnium visum est, nisi si qua consumendi causa imposita forent; quo in numero essent cibaria eo magis, quod, si quando ea defecerint in navigatione, quod quisque haberet in commune conferret.

Not. 5.

7294) — *L.* 2. §. 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Si res, quae iactae sunt, apparuerint, exoneratur collatio; quodsi iam contributio facta sit, tunc hi, qui solverint, agent ex locato cum magistro. ut is ex conducto experiatur, et quod exegerit reddat.

L. 4. *in f. D. eod. Vid.* 5978.

Not. 6.

7295) — *L.* 4. §. 1. *D. eod.* (*Callistr.*) Sed si navis, quae in tempestate iactu mercium unius mercatoris levata est, in alio loco submersa est, et aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt data mercede, rationem haberi debere eius, cuius merces in navigatione levandae navis causa iactae sunt, ab his, qui postea suas per urinatores servaverunt, Sabinus aeque respondit. Eorum vero, qui ita servaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione iactum fecit, si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt; eorum enim merces non possunt videri servandae navis causa iactae esse, quae periit.

7296)—*L.* 5. *pr. D. eod.* (*Hermogen.*) Amissae navis damnum collationis consortio non sarcitur per eos, qui merces suas ex naufragio liberaverunt; nam huius aequitatem tunc admitti placuit, quum iactus remedio ceteris in communi periculo salva nave consultum est.

Not. 7.

L. 2. §. 2. *L.* 4. §. 2. *D. eod. Vid.* 7293. 5978.

Not. 8.

L. 2. §. 2. *D. eod. Vid.* 7293.

Not. 9.

L. 2. §. 4. *L.* 4. §. 2. *D. eod. Vid.* 5977. 5978.

Not. 10.

L. 1. *L.* 2. §. 2. *L.* 4. §. 2. *D. eod. Vid.* 5937. 7293. 5978.

L. 2. *pr.* §. 2. *D. eod. Vid.* 1684. 7293.

7297) — *L.* 2. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis ex vectoribus solvendo non sit, hoc detrimentum magistri navis non erit; nec enim fortunas cuiusque nauta excutere debet.

CAPUT XII.

DE OBLIGATIONIBUS, QUAE COMMUNITER SPECTANT AD IURA TUENDA, QUAE IN REBUS COMPETUNT HOMINIBUS.

§. 458.

Not. 1.

L. 1. *D. ad exhibendum. Vid.* 1802.
L. 3. §. 3. 4. *D. eod. Vid.* 1804.

7298) — *L.* 3. §. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Pomponius scribit: eiusdem hominis nomine recte plures ad exhibendum agere posse, forte si homo primi sit, secundi in eo ususfructus sit, tertius possessionem suam contendat, quartus pignoratum

sibi eum affirmet. Omnibus igitur ad exhibendum actio competit, quia omnium interest exhiberi hominem.

7299) — *L.* 3. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis extra heredem tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est, per hanc actionem agendum non esse, quum sufficiant interdicta in hanc rem competentia; et ita Pomponius.

L. 3. §. 6. *D. eod. Vid.* 1804.

7300) — *L.* 3. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Plus dicit Iulianus: etsi vindicationem non habeam, interim posse me agere ad exhibendum, si mea intersit exhiberi, utputa si mihi servus legatus sit, quem Titius optasset; agam enim ad exhibendum, quia mea interest exhiberi, ut Titius optet, et sic vindicem, quamvis exhibitum ego optare non possim.

L. 3. §. 5. *D. eod. Vid.* 1804.

7301) — *L.* 3. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Si mecum fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc, quod conventus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum, quamvis videatur interesse mea ob hoc, quod teneor ad restituendum. Sed hoc non sufficit; alioquin et qui dolo fecit, quo minus possideret, poterit ad exhibendum agere, quum neque vindicaturus, neque interdicturus sit, et fur vel raptor poterit. Quod nequaquam verum est. Eleganter igitur definit Neratius: iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere, an iustam et probabilem causam habeat, propter quam exhiberi sibi desideret.

L. 3. §. 12. *D. eod. Vid.* 7298.

7302) — *L.* 3. §. 7. *D. eod.* Si quis noxali iudicio experiri velit, ad exhibendum ei actio est necessaria. Quid enim, si dominus quidem paratus sit defendere, actor vero destinare non possit, nisi ex praesentibus, quia aut servum non recognoscit, aut nomen non tenet? nonne aequum est, ei familiam exhiberi, ut noxium servum agnoscat? Quod ex causa debet fieri ad designandum eum, cuius nomine noxali quis agit, recensione servorum facta.

Not. 2.

L. 3. §. 3. 15. *D. eod. Vid.* 1804. 1730.

Not. 3.

L. 3. §. 11. *L.* 19. *in f. D. eod. Vid.* 7301. 423.

Not. 4.

7303) — *L.* 3. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Sciendum est autem, non solum eis, quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verum ei quoque, cuius interest exhiberi. Iudex igitur summatim debebit cognoscere, an eius intersit, non autem et an eius res sit, et sic iubere vel exhiberi, vel non, quia nihil illius interest.

L. 3. §. 10. 11. 12. *D. eod. Vid.* 7300. 7301. 7298.

L. 19. *D. eod. Vid.* 423.

Not. 5.

L. 56. *D. de proc. Vid.* 484.

L. 38. *D. de iud. Vid.* 575.

7304) — *L.* 4. *C. de crim. expil. hered.* (IX. 32.) (*Gordian.*) Adversus uxorem, quae socia rei humanae atque divinae domus suscipitur, mariti diem suum functi successores expilatae hereditatis crimen intendere non possunt. Et ideo res, quas per eandem abesse quereris, competente in rem actione, vel si dolo malo fecerit, quo minus res mobiles possideret, ad exhibendum persequere. Fructus autem rerum, quas mala fide tenuit, licet expilatae hereditatis non teneatur crimine, sbos non facit, sed exstantes quidem vindicari, consumtos vero condici posse, procul dubio est. (242.)

Not. 6.

L. 2. *D. ad exhib. Vid.* 1803.

Not. 7.

L. 3. §. 15. *D. eod. Vid.* 1730.

7305) — *L.* 4. *D. eod.* (*Pompon.*) Nam et cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata vel locata res sit, agi potest.

7306) — *L.* 3. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Celsus scribit: si quis merces, quas exvehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi posse. Item si mortuo conductore heres exsistat, eum herede agendum, sed si nemo heres sit, cum horreario agendum; *Nam si a nullo*, inquit, *possidentur, verum est, aut horrearium possidere, aut certe ille est, qui possit exhibere.* Idem ait: *Quomodo autem possidet, qui vehendas conduxit? an quia pignori tenet?* Quae species ostendit, etiam eos, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri. — §. 1. Iulianus etiam ita scribit, ad exhibendum actione teneri eum, qui rerum vel legatorum servandorum causa in possessione sit; sed et eum, qui ususfructus nomine rem teneat, quamvis nec hic utique possideat. Inde Iulianus quaerit: quatenus hos oporteat exhibere? et ait: priorem quidem sic, ut actor possessionem habeat, is autem, cum quo agetur, rei servandae causa sit in possessione, eum vero, qui usumfructum habeat, sic, ut actor rem possideat, is, cum quo agetur, utatur fruatur.

L. 9. *pr.* §. 2. *D. eod. Vid.* 4310.

7307) — *L.* 5. *C. ad exhib.* (III. 42) (*Gordian.*) Ad exhibendum actione non tantum eum, qui possidet, sed etiam eum teneri, qui dolo fecit, quo minus exhiberet, merito tibi a non contemnendae auctoritatis iurisconsulto Modestino responsum est. (239.)

Not. 8.

7308) — *L.* 9. §. 5-8. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. Quantum autem ad hanc actionem attinet, exhibere est in eadem causa praestare, in qua fuit, quum iudicium acciperetur, ut quis copiam rei habens possit exsequi actionem, quam destinavit, in nullo causa, quam intendit, laesa, quamvis non de restituendo, sed de exhibendo agatur. — §. 6. Proinde si post litem contestatam usucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse, quum petitor intentionem suam perdiderit, et ideo absolvi eum non oportet, nisi paratus sit repetita die intentionem suscipere, ita ut fructus secundum legem aestimentur. — §. 7. Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putavit, partum quoque restituendum, sive praegnans fuerit mulier, sive postea conceperit; quam sententiam et Pomponius probat. — §. 8. Praeterea utilitates, si quae amissae sunt ob hoc, quod non exhibetur, vel tardius quidem exhibetur, aestimandae a iudice sunt. Et ideo Neratius

ait : utilitatem actoris venire in aestimationem, non quanti res sit; quae utilitas, inquit, interdum minoris erit, quam res erit.

L. 11. *pr. L.* 12. §. 4. *D. ad exhib. Vid.* 5925. 4687.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 6029.

7309) — *L.* 4. *C. eod.* (*Alexand.*) Non ignorabit iudex, si instrumenta tui iuris, quae penes diversam partem fuisse probaveris, ab eisdem non exhibeantur, iurisiurandi in litem facultatem deferri tibi oportere. (230.)

7310) — *L.* 5. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Item si quis facultatem restituendi non habet, licet possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur. Utputa si in fuga servus sit, ad hoc plane solum tenebitur, ut caveat, se exhibiturum, si in potestatem eius pervenerit; sed et si non sit in fuga, permiseris autem ei ubi velit morari, idem erit dicendum; aut si peregre a te missus sit, vel in praediis tuis agat, ad hoc solum teneberis, ut caveas.

7311)—*L.* 12. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Si iusta ex causa statim exhiberi res non possit, iussu iudicis cavere debebit, se illo die exhibiturum.

Not. 9.

L. 5. §. 2. *D. eod. Vid* 6021.

7312) — *L.* 5. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Item Celsus scribit : stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, ut tollas, sic tamen, ut totum tollas; ceterum alias non posse.

L. 5. §. 4. *D. eod. Vid.* 7271.

7313) — *L.* 5. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si de ruina aliquid in tuam aream vel in tuas aedes deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non possideas.

L. 9. §. 1. *D. eod. Vid.* 4310.

Not. 10.

L. 9. *D. eod. Vid.* 4310. 4306.
L. 6. *D. eod. Vid.* 4371.

Not. 11.

L. 9. §. 1 4. *D. eod. Vid.* 4310. 4306.
L. 12. §. 3. *D. eod. Vid.* 4307.
L. 1. §. 2. *D. de ligno iuncto. Vid.* 4312.
L. 27. *D. de pignor. Vid.* 4619.

§. 459.

Not. 1.

L. 9. §. 1. *L.* 15. *D. ad exhib. Vid.* 4310. 4063.

L. 19. §. 4. *D. loc. cond. Vid.* 3975.

L. 7. §. 2. *D. de damno infecto et de suggrundiis et protectionibus. Vid.* 7272.

7314) — *L.* 9. §. 1. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. De his autem, quae vi fluminis importata sunt, an interdictum dari possit? quaeritur. Et Trebatius refert : quum Tiberis abundasset, et res multas multorum in aliena aedificia detulisset, interdictum a Praetore datum, ne vis fieret dominis, quo minus sua tollerent auferrent, si modo damni infecti repromitterent. — §. 3. *Vid.* 1694.

L. 3. §. 11. *L.* 5. *in f. D. de itin. actuq. priv. Vid.* 5092. 5093.

7315) — *L.* 1. §. 38. *D. de aq. quot. et aest.* (XLIII. 20.) (*Ulp.*) Ait Praetor : QUO EX CASTELLO ILLI AQUAM DUCERE AB EO, CUI EIUS REI IUS FUIT, PERMISSUM EST, QUO MINUS ITA, UTI PERMISSUM EST, DUCAT, VIM FIERI VETO. QUANDOQUE DE OPERE FACIENDO INTERDICTUM ERIT, DAMNI INFECTI CAVERI IUBEBO.

Not. 2.

7316) — *L.* 5. §. 2. *D. de damno infecto et de suggrundiis et protectionibus.* (XXXIX. 2.) (*Paulus.*) Si et dominus proprietatis, et fructuarius desideret sibi caveri damni infecti, uterque audiendus est; nec enim iniuriam sentiet promissor, non plus cuique praestaturus, quam quod eius intersit.

L. 11. *in f. D. eod. Vid.* 5406.

L. 13. §. 8. *D. eod. Vid.* 4874.

7317) — *L.* 18. *pr.* §. 3. 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Damni infecti stipulatio competit non tantum ei, cuius in bonis res est, sed etiam cuius periculo res est. — §. 3. Sed inquilino meo, si vicinas aedes habeat, cavere debebo damni infecti propter eas aedes. — §. 7. Emtor praedii, si ante traditionem stipulatus sit, cautum habebit de eo damno, quod post traditionem factum erit.

7318) — *L.* 39. §. 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Alieno nomine stipulari ita licet, ut, quod damnum domino datum sit, comprehendatur. Cavere autem debebit is, qui stipulabitur, dominum ratam rem habiturum, exceptioque procuratoria stipulationi inserenda erit, sicut in stipulatione legatorum. Quodsi ei non cavebitur, mittendus est in possessionem procurator omnimodo, ut ei exceptio procuratoria non noceat.

Not. 3.

L. 7. *pr. L.* 13. §. 3. *D. eod. Vid.* 2228. 2036.

Not. 4.

L. 9. §. 4. 5. *L.* 10. 11. *D. eod. Vid.* 5145. 5049. 5050. 5406.

7319) — *L.* 13. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui bona fide a non domino emit, videndum est, numquid repromittat, non etiam satisdet? Quod quibusdam videtur. Habet autem rationem, ut magis repromittat, quam satisdet; suo enim nomine id facit. — §. 1. Sive corporis dominus, sive is, qui ius habet, utputa servitutem, de damno infecto caveat, puto eum repromittere debere, non satisdare, quia suo nomine id facit, non alieno.

7320)— *L.* 15. §. 24. 25. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 24. Si qua sint iura debita his, qui potuerunt de damno infecto satisdare, deneganda erit eorum persecutio adversus eum, qui in possessionem missus est; et ita Labeo probat. — §. 25. Item quaeritur in pignoraticio creditore : an pignoris persecutio denegetur adversus eum, qui iussus sit possidere? Et magis est, ut, si neque debitor repromisit, neque creditor satisdedit, pignoris persecutio denegetur. Quod et in fructuario recte Celsus scribit.

L. 19. *pr. D. eod. Vid.* 653.

L. 33. *D. eod. Vid.* 6710.

7321)—*L.* 5. §. 1. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 1. Si plures sint domini, qui cavere debent, et aliquis non caveat, in portionem eius mittetur. Et contra si aliquot sint, qui caveri sibi desiderant, et alius pretiosiores, alius viliores habeat aedes, sive unius domus plures habeant dispares partes, tamen non pro magnitudine dominii

quisque, sed aequaliter mittentur omnes in possessionem.

L. 27. *L.* 40. §. 2. 3. *D. eod. Vid.* 4813. 4814.

Not. 5.

7322) — *L.* 15. §. 3. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Notandum, quod non etiam de loci vitio, sed de operis tantum cavetur, quamvis si in privato fiat, et de loci, et de operis vitio caveatur; sed quum locus publicus sit, non erat necesse, ibidem opus facienti de alio vitio, quam operis, satisdare damni iofecti. — §. 5. Et quod ait Praetor: *de eo opere*, sic accipe, de eo damno, quod ex opere fiet.

L. 19. §. 1. *D. eod. Vid.* 600.

L. 9. §. 4. 5. *L.* 13. *pr. D. eod. Vid.* 5145. 5049. 7319.

7323) — *L.* 22. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Plautius: Si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione: *si dominus non esset*, satisdari, ab eo vero, quem dominum esse dicerem, pure repromitti, constitit, non debere me impetrare, sed debere me eligere, a quo velim mihi caveri.

7324) — *L.* 30. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Damni infecti stipulatio pertinet etiam, si quid eius operis, quod in fundo meo aquae ducendae causa fit, vitio damnum mihi contigerit; solet enim opus in alieno fieri, eum iure servitutis, quam quis habet alieno agro impositam, opus in alieno faciat. — §. 1. Utrum autem de hoc opere promittere, an satisdare debeat? videamus. Movet, quod in alieno facit; qui autem de alieno cavet, satisdare debet; qui de suo, repromittere. Unde Labeo putabat, eum, qui modulorum aut rivi faciendi causa opus faceret, etiam satisdare debere, quia in alieno solo faceret. Sed quum de opere, quod faciet, exigatur stipulatio, consequens erit dicere, sufficere repromissionem; quodammodo enim de re ·ua cavet.

7325) — *L.* 13. §. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Huic stipulationi debet dies esse insertus, intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet; neque enim in infinitum obligatus esse debet stipulatione. Ipse igitur Praetor diem dabit stipulationi, aestimatione habita ex causa et ex qualitate eius damni, quod contingere speratur.

7326) — *L.* 14. *D. eod.* (*Paulus.*) In causae cognitione etiam longinquitas soli et operis magnitudo spectanda est.

7327) — *L.* 15. *pr.* §. 1. 2. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si finita sit dies statuta in cautione, iterum arbitratu Praetoris ex integro erit cavendum. — §. 1. Si vero sine adiectione diei stipulatio fuerit interposita, si quidem ex conventione quandoque fuerit commissa, ex stipulatu agetur; si vero per errorem, magis est illud dicendum, finito die, in quem alioquin caveri solet, desiderandum esse a Praetore, ut liberetur. — §. 2. Deinde ait Praetor: *De eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos decem satisdari iubebo.* Hic exigitur satisdatio, et tempus stipulationi praestituitur idcirco, quia in publico fit; quum autem in alieno fiat, satisdationem Praetor iniungit. — §. 4. Si quid igitur damni intra decem annos acciderit, id stipulatione continetur.

Not. 6.

7328) — *L.* 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Antequam damnum detur, impunitum est factum eius, qui neque promisit, neque admisit in possessionem, si tamen ante damnum datum vel cavit, vel possessione cessit.

Not. 7.

L. 7. *pr. L.* 15. §. 20. *D. eod. Vid.* 2228. 2225.

Not. 8.

L. 15. §. 16. 21. 23. *D. eod. Vid.* 2229.
L. 18. §. 15. *D. eod. Vid.* 4719.
L. 3. §. 23. *D. de A. P. Vid.* 4030.

Not. 9.

L. 10. §. 1. *L.* 24. §. 12. *D. eod. Vid.* 600 5768.

Not. 10.

L. 5. *in f. D. eod. Vid.* 7316.

7329) — *L.* 28. *D. eod.* (*Ulp.*) In hac stipulatione venit, quanti ea res erit. Et ideo Cassius scribit: eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinae ea aedificia, quorum nomine sibi cavit, fulsit, impensas eius rei ex stipulatu consequi posse; idemque iuris esse, cum propter vitium communis parietis, qui cavit sibi damni infecti onerum eorum relevandorum gratia, quae in parietem incumbunt, aedificia sua fulsit. In eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem inquilinorum, quod ex iusto metu factum est. Aristo autem non male adiicit: sicuti hic exigit Cassius, ut iustus metus migrandi causam praebuerit, ita in eius persona, qui fulsit, eadem Cassium dicere debuisse, si iusto metu ruinae fulcire coactus est.

7330) — *L.* 29. *D. eod.* (*Gaius.*) Sed et si conducere hospitium nemo velit propter vitium aedium, idem erit dicendum.

7331) — *L.* 40. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Ex damni infecti stipulatione non oportet infinitam vel immoderatam aestimationem fieri, utputa ob tectoria et ob picturas. Licet enim in haec magna erogatio facta est, attamen ex damni iofecti stipulatione moderatam aestimationem faciendam, quia honestus modus servandus est, non immoderata cuiusque luxuria subsequenda.

7332) — *L.* 24. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Adiicitur in hac stipulatione et heredum nomen, vel successorum, eorumque, ad quos ea res pertinet; successores autem non solum qui in universa bona succedunt, sed et hi, qui in rei tantum dominium successerint his, verbis continentur.

7333) — *L.* 17. §. 3. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Actio ista, quae in factum est, perpetuo dabitur, et heredi, et in heredem ceterasque, itemque ceteris personis. — §. 4. Iudex, qui de damno infecto cognoscit, etiam alienato praedio ab eo, eum quo actum fuerit, damnum aestimare solet omne, quodcunque ante iudicium contigit.

Not. 11.

7334) — *L.* 6. *D. eod.* (*Gaius.*) Evenit, ut nonnunquam damno dato nulla nobis competat actio, non interposita antea cautione, veluti si vicini aedes ruinosae in meas aedes ceciderint, adeo ut plerisque placuerit, ne cogi quidem eum posse, ut rudera tollat, si modo omnia, quae iaceant, pro derelicto habeat.

L. 7. §. 2. *D. eod. Vid.* 7272.

7335) — *L.* 8. *D. de damno inf.* (XXXIX. 2.) (*Gaius.*) Quod forte tunc recte dicetur, quum non ipsius negligentia, sed propter aliquod impedimentum sibi non prospexit.

L. 9. *pr. in f. D. eod. Vid.* 4232.

Not. 12.

7336) — *L.* 18. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Ei, qui in conducto solo superficiem imposuit, dominus soli, quod vitio soli damnum futurum sit, cavere non debebit, nec soli domino superficiarius, quia invicem ex conducto et locato habent actiones, in quas tamen actiones ultra culpam nihil venit; plus autem in stipulatione venit damni infecti, quod quidem vitium eius esse dicitur.

7337)—*L.* 32. *D. eod.* (*Gaius.*) Si aedibus meis proximae sint aedes meae et tuae, quaeritur, an, si hae vitium mihi faciant, cavere mihi debeas pro damno propriarum mearum aedium, scilicet pro qua parte dominus exsistas? Et hoc plerisque placet; sed movet me, quod ipse meas aedes reficere possim, et impensas pro socio aut communi dividundo iudicio pro parte consequi. Nam et si unas aedes communes tecum habuerim, eaeque vitium faciant, et circa refectionem earum cessare videaris, nostri praeceptores negant cavere te debere, quia ipse reficere possim, recepturus pro parte, quod impenderim, iudicio societatis aut communi dividundo, et ideo interpositam cautionem minus utilem futuram, quia alia ratione damnum nihil posset sarciri. Et est plane nostrorum praeceptorum haec sententia, ut credamus, inutilem esse damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia actione sarciri possit; quod et in superiore casu intelligendum est.

7338)—*L.* 43. *pr. D. eod.* (*Alfenus Varus.*) Damni infecti quidam vicino repromiserat; ex eius aedificio tegulae vento deiectae ceciderant in vicini tegulas, easque fregerant. Quaesitum est · an aliquid praestari oporteat? Respondit: si vitio aedificii et infirmitate factum esset, debere praestari; sed si tanta vis venti fuisset, ut quamvis firma aedificia convelleret, non debere, et quod in stipulatione est: *sive quid ibi ruet,* non videri id ruere, quod aut vento, aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet, sed quod ipsum per se concideret.

Not. 14.

L. 24. §. 12. *L.* 25. *L.* 26. *D. eod. Vid.* 5708. 5419. 1552.

Not. 15.

7339) — *L.* 15. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis, quia sibi non cavebatur, in possessionem aedium missus fuerit, deinde is, cuius aedes fuerint, quum praeterea alias aedes haberet, desideret ab eo, qui in possessionem missus est, ut sibi damni infecti harum aedium nomine, quarum in possessionem missus est, caveret, an sit audiendus? videamus. Et Iulianus scribit: is, qui vitiosis aedibus cessit, si integras retinuerit, numquid improbe ab eo, qui vitiosas aedes coepit possidere, cautionem exigat? quum ideo possessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis non dederit. Et sane parum probe postulat ab eo caveri sibi earum aedium nomine, quarum ipse cavere supersedit. Quae sententia vera est.

Not. 16.

7340) — *L.* 13. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis iuxta monumentum aedificaverit, vel iuxta aedificium suum monumentum fieri passus sit, de damno infecto ei postea cavendum non erit, quia rem illicitam admisit. Alias autem, si monumento aedificium noceat, in quo nihil sit, quod imputari possit ei, ad quem ius monumenti pertinet, cavendum est ei, ad quem ius monumenti pertinet.

§. 460.

Not. 1.

7341) — *L.* 1. §. 1. 10. 13. 14. 15. *D. de aqua et aquae pluviae arcendae.* (XXXIX. 3.) (*Ulp.*) — §. 1. Haec autem actio locum habet in damno nondum facto, opere tamen iam facto, hoc est de eo opere, ex quo damnum timetur, totiesque locum habet, quoties manu facto opere agro aqua nocitura est, id est, cum quis manu fecit, quo aliter flueret, quam natura soleret, si forte immittendo eam aut maiorem fecerit, aut citatiorem, aut vehementiorem, aut si comprimendo redundare effecit. Quodsi natura aqua noceat, ea actione non continetur. — §. 10. Iidem [*] aiunt: si aqua naturaliter decurrat, aquae pluviae arcendae actionem cessare; quodsi opere facto aqua aut in superiorem partem repellatur, aut in inferiorem derivetur, aquae pluviae arcendae actionem competere.—§. 13. Item sciendum est, hanc actionem vel superiori adversus inferiorem competere, ne aquam, quae natura fluat, opere facto inhibeat per suum agrum decurrere, et inferiori adversus superiorem, ne aliter aquam mittat, quam fluere natura solet. —§. 14. Huic illud etiam applicandum, nunquam competere hanc actionem, cum ipsius loci natura nocet; nam, ut verius quis dixerit, non aqua, sed loci natura nocet. — §. 15. In summa puto ita demum aquae pluviae arcendae locum actionem habere, si aqua pluvia, vel quae pluvia crescit noceat non naturaliter, sed opere facto, nisi si agri colendi causa id factum sit.

L. 1. §. 22. 23. *D. eod. Vid.* 4739. 4823.

7342) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Cum agitur aquae pluviae arcendae, de eo facto, quod nocet, quaeritur. Ideoque si vitio loci pars aliqua soli subsederit, quamvis per eam causam aqua pluvia inferiori noceat, nulla competit actio. Idem fortasse dicitur, si in agro manu factum aliquid subsederit.

Not. 2.

7343) — *L.* 1. *pr.* §. 13. 16. *D. eod.* (*Ulp.*) Si cui aqua pluvia damnum dabit, actione aquae pluviae arcendae avertetur aqua. Aquam pluviam dicimus, quae de caelo cadit, atque imbre excrescit, sive per se haec aqua caelestis noceat, ut Tubero ait, sive cum alia mixta sit. — §. 15. *Vid.* 7341. — §. 16. Imbre autem crescere eam aquam, quae colorem mutat, vel increscit.

Not. 3.

L. 1. §. 17. *D. eod. Vid.* 1755.

7344) — *L.* 1. §. 19. 20. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 19. Cassius quoque scribit: si aqua ex aedificio

[*] *Scil.* Sabinus et Cassius.

bano noceat vel agro, vel aedificio rustico, agendum de fluminibus et stillicidiis. — §. 20. Apud Labeonem autem invenio relatum, si ex agro meo aqua fluens noceat loco, qui est intra continentia, [hoc est aedificio] non posse me aquae pluviae arcendae conveniri; quodsi ex continentibus profluens in meum agrum defluat, eique noceat, aquae pluviae arcendae esse actionem.

Not. 4.

7345) — *L.* 14. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) De eo, quod ante datum est, quod vi aut clam agendum est; de eo, quod post sententiam iudicis futurum est, damni infecti caveri oportet, vel ita opus restituendum est, ut nullum periculum damni supersit.

Not. 5.

7346) — *L.* 6. *pr.* §. 3. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Si tertius vicinus opus fecerit, unde decurrens aqua per fundum primi vicini mei mihi noceat, Sabinus ait, posse me vel cum primo, vel cum tertio, omisso primo, agere; quae sententia vera est. — §. 3. Aquae pluviae arcendae actionem sciendum est non in rem, sed personalem esse. — §. 7. Celsus scribit: si quid ipse feci, quod tibi aqua pluvia noceat, mea impensa tollere me cogendum; si quis alius, qui ad me non pertineat, sufficere, ut patiar te tollere. Sed si servus meus, aut is, cui heres sum, hoc fecerit, servum quidem noxae dedere debeo; quod autem is, cui heres sum, fecit, perinde est, atque si ipse fecissem.

7347) — *L.* 13. *D. eod.* (*Gaius.*) Sed venditor aut donator interdicto quod vi aut clam de damno et impensis ab actore factis tenebitur.

Not. 6.

7348) — *L.* 6. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis prius, quam aquae pluviae arcendae agat, dominium ad alium transtulerit fundi, desinit habere aquae pluviae arcendae actionem, eaque ad eum transibit, cuius ager esse coepit. Quum enim damnum futurum contineat, ad eum, qui dominus erit, incipiet actio pertinere, quamvis quum alterius dominium esset, opus a vicino factum sit.

L. 3. *in f. D. eod. Vid.* 5117.

7349) — *L.* 22. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Si ususfructus fundi legatus fuerit, aquae pluviae arcendae actio heredi et cum herede eius est, cuius praedium fuerit. Quodsi ex opere incommodum aliquod patiatur fructuarius, poterit quidem interdum vel interdicto experiri quod vi aut clam. Quod si ei non competet, quaerendum est, an utilis ei, quasi domino, actio aquae pluviae arcendae dari debeat, an vero etiam contendat ius sibi esse uti frui? Sed magis est, utilem aquae pluviae arcendae ei actionem accommodare.

7349*a*) — *L.* 23. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Haec actio etiam in vectigalibus agris locum habet.

Not. 7.

L. 3. *in f. D. eod. Vid.* 5117.

7350) — *L.* 4. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem Iulianus scribit. aquae pluviae arcendae actionem non nisi cum domino esse, idcircoque si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius, quam patientiam praestare debere, colonum autem interdicto quod vi aut clam impensam quoque restituendi operis, et damnum, si quod ex eo datum fuerit, praestare cogendum. Si tamen dominus desideret caveri sibi damni infecti ab eo, ex cuius praedio nocetur, aequissimum erit, caveri ei oportere.

7351) — *L.* 22. §. 2. *D. eod.* (*Pompon.*) Sed et si fructuarius. opus fecerit, per quod aqua pluvia alicui noceat, erit quidem actio legitima cum domino proprietatis, an vero etiam utilis in fructuarium actio aquae pluviae arcendae danda sit? quaesitum est. Et magis est, ut detur.

Not. 8.

7352) — *L.* 6. §. 6. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Officium autem iudicis hoc erit, ut, si quidem a vicino opus factum sit, eum iubeat restituere, damnumque sarcire, si quod post litem contestatam contigit; quodsi ante litem contestatam damnum contigit, tantum opus restituere debebit, damnum non sarciet. — §. 8. Aestimationem autem iudex faciet ex rei veritate, hoc est eius damni, quod apparuerit datum.

7353) — *L.* 11. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factum sit, omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur; si vero vi fluminis ager deletus sit, aut glarea iniecta, aut fossa limo repleta, tunc patientiam duntaxat praestandam.

7354) — *L.* 22. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Non aliter restituisse rem videtur is, qui opus fecit, quam si aquam coërceat.

Not. 9 et 10.

7355) — *L.* 6. §. 7. *D. eod. Vid.* 7346.

Not. 11.

7356) — *L.* 1. §. 3-9. *D. eod.* (*Ulp.*) De eo opere, quod agri colendi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait, non competere hanc actionem; Trebatius autem non quod agri, sed quod frumenti duntaxat quaerendi causa aratro factum sit, solum excepit. — §. 4. Sed et fossas agrorum siccandorum causa factas, Mucius ait, fundi colendi causa fieri, non tamen oportere derivandae aquae causa fieri; sic enim debere quem meliorem agrum suum facere, ne vicini deteriorem faciat. — §. 5. Sed et si quis arare et serere possit etiam sine sulcis aquariis, teneri eum, si quid ex his fecit, licet agri colendi causa videatur fecisse; quodsi aliter serere non possit, nisi sulcos aquarios fecerit, non teneri. Ofilius autem ait: sulcos agri colendi causa directos ita, ut in unam pergant partem, ius esse facere. — §. 6. Sed apud Servii auditores relatum est: si quis salicta posuerit, et ob hoc aqua restagnaret, aquae pluviae arcendae agi posse, si ea aqua vicino noceret. — §. 7. Labeo etiam scribit: ea, quaecunque frugum fructuumque recipiendorum causa fiunt, extra hanc esse causam, neque referre, quorum fructuum percipiendorum causa id opus fiat. — §. 8. Item Sabinus et Cassius opus manu factum in hanc actionem venire aiunt, nisi si quid agri colendi causa fiat. — §. 9. Sulcos tamen aquarios, qui ὅλκες appellantur, si quis faciat, aquae pluviae actione eum teneri aiunt.

Not. 12.

7357) — *L.* 23. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Quod principis aut senatus iussu, aut ab his, qui primi agros constituerunt, opus factum fuerit, in hoc iudicium non venit.

Not. 13.

7358) — *L.* 1. §. 23. *D. de aq. et aq. pluv. arc. Vid.* 4823.

Not. 14.

7359) — *L.* 2. *pr.* §. 1. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) *Vid.* 1452. — §. 1. Apud Labeonem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa, nec memoriam exstare, quando facta esset; hanc inferior vicinus non purgabat, sic fiebat, ut ex restagnatione eius aqua fundo nostro noceret. Dicit igitur Labeo: aquae pluviae arcendae cum inferiore agi posse, ut aut ipse purgaret, aut te pateretur in pristinum statum eam redigere. — §. 8. *Vid.* 4585.

7360) — *L.* 23. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Aggeres iuxta flumina in privato facti in arbitrium aquae pluviae arcendae veniunt, etiam si trans flumen noceant, ita, si memoria eorum exstet, et si fieri non debuerint.

Not. 15.

7361) — *L.* 19. *D. eod.* (*Pompon.*) Labeo ait, si patiente vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluvia noceat, non teneri me actione aquae pluviae arcendae.

7362) — *L.* 20. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed hoc, si non per errorem aut imperitiam deceptus fuerit; nulla enim voluntas errantis est.

Not. 16.

L. 2. §. 8. *D. eod. Vid.* 189.

Not. 17 et 18.

7363) — *L.* 2. §. 1. 2. 4. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) *Vid.* 7359.— §. 2. Praeterea si in confinio fossa sit, neque purgari vicinus patiatur eam partem, quae tibi accedat, posse te magis agere aquae pluviae arcendae, Labeo ait. — §. 4. Apud Ateium vero relatum est: eam fossam, ex qua ad inferiorem fundum aqua descendat, cogendum esse vicinum purgare, sive exstet fossae memoria, sive non exstet: quod et ipse puto probandum. — §. 6. Apud Namusam relatum est: si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit, et ex restagnatione superiori agro noceat, posse cum inferiore agi, ut sinat purgari; hanc enim actionem non tantum de operibus esse utilem manu factis, verum etiam in omnibus, quae non secundum voluntatem sint. Labeo contra Namusam probat; ait enim, naturam agri ipsam a se mutari posse, et ideo, cum per se natura agri fuerit mutata, aequo animo unumquemque ferre debere, sive melior sive deterior eius conditio facta sit; idcirco et si terrae motu aut tempestatis magnitudine soli causa mutata sit, neminem cogi posse, ut sinat in pristinam loci conditionem redigi. Sed nos etiam in hunc casum aequitatem admisimus.

Not. 19.

L. 1. §. 23. *D. eod. Vid.* 4823.

Not. 20.

7364) — *L.* 1. §. 21. *D. eod.* (*Ulp.*) Sicut autem opus factum, ut aqua pluvia mihi noceat, in hanc actionem venit, ita per contrarium quaeritur, an possit aquae pluviae arcendae agi, si vicinus opus fecerit, ne aqua, quae alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit? Ofilius igitur et Labeo putant, agi non posse, etiam si intersit mea, ad me aquam pervenire; hanc enim actionem locum habere, si aqua pluvia noceat, non si non prosit.

Not. 21.

7365) — *L.* 2. §. 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Idem Labeo ait: si vicinus flumen, torrentem averterit, ne aqua ad eum perveniat, et hoc modo sit effectum, ut vicino noceatur, agi cum eo aquae pluviae arcendae non posse; aquam enim arcere hoc esse, curare ne influat. Quae sententia verior est, si modo non hoc animo fecerit, ut tibi noceat, sed ne sibi noceat.

§. 461.

Not. 2.

7366) — *L. un. D. de glande legenda.* (XLIII. 28.) (*Ulp.*) Ait Praetor: GLANDEM, QUA EX ILLIUS AGRO IN TUUM CADIT, QUO MINUS ILLI TERTIO QUOQUE DIE LEGERE, AUFERRE LICEAT, VIM FIERI VETO. — §. 1. Glandis nomine omnes fructus continentur.

L. 9. §. 1. *D. ad. exhib. Vid.* 4310.

Not. 3.

L. 15. *D. eod. Vid.* 4065.

Not. 4.

L. 5. §. 2-5. *D. eod. Vid.* 6021. 7312. 7271. 7313.

L. 9. §. 1-3. *D. de damno inf. Vid.* 7314. 4349. 1094.

§. 462.

Not. 1 et 2.

7367) — *L.* 1. *pr.* §. 1. *D. de arboribus caedendis.* (XLIII. 27.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUAE ARBOR EX AEDIBUS TUIS IN AEDES ILLIUS IMPENDET, SI PER TE STAT, QUO MINUS EAM ADIMAS, TUNC QUO MINUS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE SIBIQUE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. — §. 1. Hoc interdictum prohibitorium est.

7368) — *L.* 1. §. 2-5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Si arbor aedibus alienis impendeat, utrum totam arborem iubeat Praetor adimi, an vero id solum, quod superexcurrit? quaeritur. Et Rutilius ait: a stirpe excidendam, idque plerisque videtur verius; et nisi adimat dominus arborem, Labeo ait, permitti ei, cui arbor officeret, ut, si vellet, succideret eam, lignaque tolleret. — §. 3. Arboris appellatione etiam vites continentur. — §. 4. Non solum autem domino aedium, sed etiam ei, qui usumfructum habet, competit hoc interdictum, quia et ipsius interest, arborem istam non impendere. — §. 5. Praeterea probandum est, si arbor communibus aedibus impendeat, singulos dominos habere hoc interdictum, et quidem in solidum, quia et servitutum vindicationem singuli habeant.

L. 1. §. 6. 7. *D. eod. Vid.* 4233.

Not. 3.

L. 1. §. 7. *D. eod. Vid.* 4232.

7369) — *L.* 1. §. 8. 9. *D. eod.* Quod ait Praetor, et lex duodecim tabularum efficere voluit, ut quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur; et hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris vicino praedio noceret. — §. 9. Differentia duorum capitum interdicti haec est, si quidem arbor

aedibus impendeat, succidi eam praecipitur; si vero agro impendeat, tantum usque ad quindecim pedes a terra coërceri.

7370) — *Pauli sent rec.* V. 6. 13. Arbor quae in alienas aedes vel in vicini agrum imminet, nisi a domiuo sublucari non potest, isque conveniendns est ut eam sublucet. Quod si conventus dominus id facere noluerit, a vicino luxuries ramorum compescatur: idque qualiscunque dominus facere nun prohibetur.

Nor. 5.

7371)—*L.* 2. *D. de arborib. caed.* (XLIII. 27.) (*Pompon.*) Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege duodecim tabularum de adimenda ea recte agere potes, ius ei non esse, ita arborem habere.

§. 463.

Nor. 1.

7372)— *L.* 1. *pr.* §. 11. 12. 16. 17. *D. de operis novi nuntiatione.* (XXXIX. 1.) (*Ulp.*) Hoc edicto permittitur, ut, sive iure, sive iniuria opus fieret, per nuntiationem inhiberetur, deinde remitteretur prohibitio hactenus, quatenus prohibendi ius is, qui nuntiasset, non haberet. — §. 11. Opus novum facere videtur, qui aut aedificando, aut detrahendo aliquid pristinam faciem operis mutat. — §. 12. Hoc autem edictum non omnia opera complectitur, sed ea sola, quae solo coniuncta sunt, quorum aedificatio vel demolitio videtur opus novum continere. Idcirco placuit, si quis messem faciat, arborem succidat, vineam putet, quanquam opus faciat, tamen ad hoc edictum non pertinere, quia ad ea opera, quae in solo fiunt, pertinet hoc edictum. — §. 16. Nuntiatio fit aut iuris nostri conservandi causa, aut damni depellendi, aut publici iuris tuendi gratia. — §. 17. *Vid.* 4245.

L. 5. §. 9 *D. eod. Vid.* 4748.

Nor. 2.

7373) — *L.* 3. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si in publico aliquid fiat, omnes cives opus novum nuntiare possunt.

IV. (*Paulus.*) Nam reipublicae interest, quam plurimos ad defendendam suam causam admitti.

7374) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) De pupillo quaesitum est. Et Iulianus libro duodecimo Digestorum scripsit: pupillo non esse operis novi nuntiationis executionem dandam, nisi ad ipsius privatum commodum res pertineat, veluti si luminibus eius officiatur, aut prospectui obsit. Non aliter autem pupilli rata habebitur nuntiatio, quam intercedente tutore auctore.

Nor. 3.

7375) — *L.* 1. §. 19. *D. eod.* (*Ulp.*) Iuris nostri conservandi, aut damni depellendi causa opus novum nuntiare potest is, ad quem res pertinet.

L. 3. §. 3. *L.* 9. *D. eod. Vid.* 5077. 5078.

7376) — *L.* 1. §. 3. 4. *D. de remissionibus.* (XLIII. 25.) (*Ulp.*) Ius habet opus novum nuntiandi, qui aut dominium, aut servitutem habet. — §. 4. *Vid.* 4875.

L. 15. *D. de S. P. U. Vid.* 1386.

7377) — *L.* 6. §. 7. *D. si serv. vind.* (VIII. 5.) (*Ulp.*) Parietem autem meliorem quidem, quam in servitute impositum est, facere licet, deteriorem si faciat, aut per hanc actionem, aut per operis novi nuntiationem prohibetur.

L. 1. §. 4. *D. de remiss. Vid.* 4875.

7378) — *L.* 14. *D. de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Iulian.*) Qui viam habet, si opus novum nuntiaverit adversus eum, qui in via aedificat, nihil agit, sed servitutem vindicare non prohibetur.

Nor. 4.

L. 1. §. 20. *L.* 2. *D. eod. Vid.* 4875. 5083.
L. 1. §. 4. *D. de remiss. Vid.* 4875.

Nor. 5.

L. 5. §. 3. *D. de O. N. N. Vid.* 739.

7379) — *L.* 5. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si plurium res sit, in qua opus novum fiat, et uni nuntietur, recte facta nuntiatio est, omnibusque dominis videtur denuntiatum. Sed si unus aedificaverit post operis novi nuntiationem, alii, qui non aedificaverint, non tenebuntur; neque enim debet nocere factum alterius ei, qui nihil fecit.

7380) — *L.* 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Operis novi nuntiatio in rem fit, non in personam. Et ideo furioso et infanti fieri potest, nec tutoris auctoritas in ea nuntiatione exigitur.

XI. (*Paulus.*) Cuilibet enim intelligenti, veluti fabro, nuntiatum, infantem et furiosum tenet.

Nor. 6.

L. 5. §. 3. 4. *D. eod. Vid.* 739.
L. 10. *D. eod. Vid.* 7380.

7381) — *L.* 5. §. 15. 16. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 15. Qui nuntiat, necesse habet demonstrare, in quo loco opus novum nuntiet, scituro eo, cui nuntiatum est, ubi possit aedificare, et ubi interim abstinendum sit. Toties autem demonstratio facienda est, quoties in partem fit nuntiatio; ceterum si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare, sed hoc ipsum dicere. — §. 16. Si in pluribus locis opus fiat, utrum una nuntiatio sufficiat, an vero plures sint necessariae? Et ait Iulianus libro quadragesimo nono Digestorum: quia in re praesente fit nuntiatio, plures nuntiationes esse necessarias et consequenter plures remissiones.

7382) — *L.* 5. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis ipsi Praetori velit opus novum nuntiare, debet, ut interim testetur, non posse se nuntiare; et si nuntiavit postea, et quod retro aedificatum erit, destruendum erit, quasi repetito die nuntiatione facta.

Nor. 7.

7383) — *L.* 1. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) In operis autem novi nuntiatione possessorem adversarium facimus.

L. 5. §. 10. *D. eod. Vid.* 4133.
L. 6. §. 1. *D. si serv. vind. Vid.* 4986.

7384) — *L.* 20. §. 1. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Paulus.*) Prohibitus autem intelligitur quolibet prohibentis actu, id est vel dicentis, se prohibere, vel manum opponentis, lapillumve iactantis prohibendi gratia.

Nor. 8.

L. 5. §. 7. *D. de O. N. N. Vid.* 7382.

7385) — *L.* 1. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Nuntiatio ex hoc edicto non habet necessariam Praetoris

aditionem; potest enim nuntiare quis, etsi eum
non adierit.
7386) — *L.* 16. *D. de O. N. N.* (XXXIX 1.)
(*Ulp.*) Si opus novum Praetor iusserit nuntiari,
deinde prohibuerit, ex priore nuntiatione agi non
potest, quasi adversus dictum eius factum sit.

Nor. 9.

L. 1. pr. D. eod. Vid. 7372.
7387) — *L.* 1. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si is, cui
opus novum nuntiatum est, ante remissionem
aedificaverit, deinde coeperit agere, ius sibi esse
ita aedificatum habere, Praetor actionem ei ne-
gare debet, et interdictum in eum de opere re-
stituendo reddere.
7388) — *L.* 8. §. 2-4. *D. eod.* (*Paulus.*) —
§. 2. Si, quum possem te iure prohibere, nuntia-
vero tibi opus novum, non alias aedificandi ius
habebis, quam si satisdederis. — §. 3. Quodsi
nuntiavero tibi, ne quid contra leges in loco pu-
blico facias, repromittere debebis, quoniam de
eo opere alieno iure contendo, non meo, et tan-
quam alieni iuris petitor repromissione conten-
tus esse debeo. — §. 4. Sciendum est, facta ope-
ris novi nuntiatione eum, cui nuntiatum est,
abstinere oportere, donec caveat, vel donec re-
missio nuntiationis fiat; tunc enim, si ius aedifi-
candi habet, recte aedificabit.
7389) — *L.* 8. §. 1. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) —
§. 1. Qui opus novum nuntiat, si quid operis iam
factum erit, in testationem referre debet, ut ap-
pareat, quid postea factum sit. — §. 5. Sed ut
probari possit, quid postea aedificatum sit, mo-
duios sumere debet is, qui nuntiat; qui ut su-
mantur conferanturque, Praetor decernere solet.
7390) — *L.* 5. §. 11-13. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis
rivos vel cloacas velit reficere vel purgare, ope-
ris novi nuntiatio merito prohibetur, quum pu-
blicae salutis et securitatis intersit, et cloacas,
et rivos purgari. — §. 12. Praeterea generaliter
Praetor cetera quoque opera excepit, quorum
mora periculum aliquod allatura est; nam in his
quoque contemnendam putavit operis novi nun-
tiationem. Quis enim dubitat, multo melius esse,
omitti operis novi nuntiationem, quam impediri
operis necessarii urgentem exstructionem? To-
ties autem haec pars locum habet, quoties dilatio
periculum allatura est. — §. 13. Proinde si quis,
quum opus hoc mora periculum allaturum esset,
nuntiaverit opus novum, veluti si in cloacis vel
ripa reficiendis aliquid fieret, dicemus, apud iu-
dicem quaeri debere, an talia opera fuerint, ut
contemni nuntiatio deberet? nam si apparuerit
vel in cloaca, rivove, eove, cuius mora pericu-
lum allatura esset, dicendum est, non esse veren-
dum, ne haec nuntiatio noceret.

Nor. 10.

7391) — *L.* 5. §. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Si is, cui
nuntiatum erit, ex operis novi nuntiatione satis-
dederit repromiseritve, aut per eum non fiet,
quo minus boni viri arbitratu satisdet repromit-
tatve, perinde est, ac si operis novi nuntiatio
omissa esset. Habet autem hoc remedium utili-
tatem; nam remittit vexationem ad Praetorem
veniendi, et desiderandi, ut missa fieret nun-
tiatio.
7392) — *L.* 21. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis au-
tem vult post opus novum nuntiatum impune
aedificare, offerre debet satis nuntiatori. Quod
si fecerit, utrique consultum est, tam ei, qui
nuntiavit, quoniam cautum habet de opere re-
stituendo, quam ei, cui nuntiatum est, quia mo-
litio eius non impeditur; antequam enim caveat,
quidquid aedificaverit, interdicto restitutorio de-
struere compellitur.
7393) — *L.* 1. §. 2. 4. *D. de remiss.* (XLIII. 25.)
(*Ulp.*) — §. 2. Et verba Praetoris ostendunt,
remissionem ibi demum factam, ubi nuntiatio
non tenet, et nuntiationem ibi demum voluisse
Praetorem tenere, ubi ius est nuntianti prohi-
bere, ne se invito fiat. Ceterum sive satisdatio
interveniat, sive non, remissio facta hoc tantum
remittit, in quo non tenuit nuntiatio. Plane si
satisdatum est, et exinde remissio facta est, non
est necessaria remissio. — §. 4. *Vid.* 4875.
7394) — *L.* 1. §. 6. *D. de stipul. praetor.*
(XLVI. 5.) (*Ulp.*) Stipulatio itaque ex operis novi
nuntiatione alias satisdationem, alias repromis-
sionem habet. Videamus ergo, ex qua operis novi
nuntiatione satisdari oporteat, et quemadmodum
satisdetur? namque de eo opere, quod in privato
factum erit, satisdari, de eo, quod in publico,
repromitti oportet. Sed hi quidem, qui suo no-
mine cavent, repromittunt, qui alieno, satis-
dant.
7395) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Rei re-
stitutionem, sicuti stipulatio ex operis novi nun-
tiatione, qua cavetur, ut opus restituatur; ideo-
que sive actor, sive reus decesserit pluribus
heredibus relictis, uno vincente vel victo, totum
opus restitui debebit; quamdiu enim aliquid su-
perest, tamdiu non potest videri opus restitu-
tum.

Nor. 11.

L. 8. §. 4. *D. de O. N. N. Vid.* 7388.
7396) — *L.* 20. §. 1. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1.
Interdictum hoc proponitur ex huiusmodi cau-
sis. Edicto expressum est, ne post operis novi
nuntiationem quidquam operis fiat, antequam
vel nuntiatio remissa sit, vel vice nuntiationis
remissae satisdatio de opere restituendo fuerit
interposita. Qui igitur facit, etsi ius faciendi ha-
buit, tamen contra interdictum Praetoris facere
videtur, et ideo hoc destruere cogitur. — §. 5.
Si quis paratus fuerit satisdare, deinde actor sti-
pulari nolit, in ea causa est, ut remitti debeat;
nam quum per actorem fiat, apparet, in ea causa
esse, ut remitti debeat.
7397) — *L.* 5. §. 19. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui remis-
sionem absentis nomine desiderat, sive ad pri-
vatum, sive ad publicum ius ea remissio perti-
net, satisdare cogitur; sustinet enim partes
defensoris. Sed haec satisdatio non pertinet ad ra-
tihabitionem, sed ad operis novi nuntiationem.

Nor. 12.

L. 1. §. 7. *D. eod. Vid.* 7387.
7398) — *L.* 20. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Praetor
ait: QUOD IN LOCUM NUNTIATUM EST, NE QUOD
NOVUM OPUS FIERET, QUA DE RE AGITUR, QUOD
IN EO LOCO ANTE, QUAM NUNTIATIO MISSA FUE-
RIT, AUT IN EA CAUSA ESSET, UT REMITTI DEBE-
RET, FACTUM EST, ID RESTITUAS.
L. 20. §. 1. *D. eod. Vid.* 7396.
7399) — *L.* 20. §. 2-4. *D. eod.* (*Ulp.*) Sive
autem vacuus locus sit, ubi nuntiatum est, sive
aedificatus, aeque huic interdicto locus erit. —
§. 3. Ait Praetor: *quod factum est, restituas.*

Quod factum est iubet restitui, neque interest, iure factum sit, an non; sive enim iure factum est, sive non iure factum est, interdictum locum habebit. — §. 4. Quidquid autem ante remissionem fit, vel illud, quod loco remissionis habetur, pro eo habendum est, atque si nullo iure factum esset.

7400) — *L.* 20. §. 6-8. *D. eod.* (*Ulp.*) Hoc interdictum perpetuo datur, et heredi ceterisque successoribus competit. — §. 7. Adversus ipsum quoque, qui opus fecit, vel factum ratum habuit, interdicto locus erit. — §. 8. Plane si quaeratur: an in heredem eius, qui opus fecit, interdictum hoc competat? sciendum est, Labeonem existimasse, in id, quod ad eum pervenit, duntaxat dari oportere, vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perveniret. Nonnulli putant, tam actionem in factum esse dandam, quam interdictum; quod verum est.

Not. 13.

7401) — *L.* 5. §. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui opus novum nuntiat, iurare debet, non calumniae causa opus novum nuntiare. Hoc iusiurandum auctore Praetore defertur; idcirco non exigitur, ut ante iuret is, qui iusiurandum exigit.

Not. 14.

L. 1. §. 6. *L.* 5. §. 10. *D. eod. Vid.* 7383. 4133.

7402) — *L.* 13. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Si dominus opus novum nuntiaverit intra diem, quae stipulatione ex operis novi nuntiatione interposita comprehensa est, committitur stipulatio; sed si praeterita ea die dominus nuntiaverit, non committitur. Nam et ipsi domino, quum semel nuntiaverit, non permittitur iterum nuntiare, quamdiu stipulatio ex operis novi nuntiatione tenet.

7403) — *L.* 21. §. 2. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 2. Habet autem ista stipulatio conditionem, ut ita demum committatur, si iudicatum fuerit, sive ante rem iudicatum causa quae acciderit, neque re defendatur. Et de dolo malo subiicitur clausula. — §. 4. Sive autem res iudicetur, sive res non defendatur, stipulatio in id committitur, ut viri boni arbitratu res restituatur. Quodsi ita restitutum non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit.

L. 5. §. 10. *D. eod. Vid.* 4133.

Not. 15.

7404) — *L.* 1. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Et post operis novi nuntiationem committunt se litigatores praetoriae iurisdictioni.

7405) — *L. un. pr.* §. 2. *D. de remiss.* (XLIII. 25.) (*Ulp.*) Ait Praetor: QUOD IUS SIT ILLI PROHIBERE, NE SE INVITO FIAT, IN EO NUNTIATIO TENEAT. CETERUM NUNTIATIONEM MISSAM FACIO. —§. 2. *Vid.* 7393.

7406) — *L. un. C. de operis novi nuntiatione.* (VIII. 11.) (*Iustinianus.*) De operis novi nuntiatione quandam antiquis ortam fuisse dubitationem, nostra cognovit tranquillitas, dicentibus, si quis denuntiationem ad inhibendum opus miserit, non posse eum post annum elapsum, ex quo denuntiatio missa est, iterum aedificationem prohibere. Quod dupliciter iniquum nobis esse videtur; sive etenim non recte opus prohibuerit, decet non per totum annum hoc impediri, sive recte denuntiationem emiserit, etiam post annum licentiam habere aedificationem prohibere. Talem igitur iniquitatem inhibentes sancimus, si quis denuntiationem emiserit, in hac quidem regia urbe praefectum urbi festinare, in provincia vero rectorem eius, intra trium mensium spatium causam dirimere; sin vero aliquod fuerit quocunque modo ad decisionem ambiguitatis impedimentum, licentiam habere eum, qui aedificationem deproperat, opus, de quo agitur, efficere, prius fideiussore ab eo dato officio urbicariae perfecturae vel provinciali, ut, si non recte aedificaverit, omne opus, quod post denuntiationem fecerit, suis sumtibus destruet. Sic enim et opera non per inanes denuntiationes prohibebuntur, et recte denuntiantibus consuletur. (532.)

Not. 16.

7407) — *L.* 19. *D. eod.* (*Paulus.*) Sciendum est, denegata exsecutione operis novi nihilo minus integras legitimas actiones manere, sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis novi nuntiationem Praetor denegat.

Not. 17.

7408) — *L.* 20. §. 9-16. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 9. Deinde ait Praetor: QUEM IN LOCUM NUNTIATUM EST, NE QUID OPERIS NOVI FIERET, QUA DE RE AGITUR, SI DE EA RE SATISDATUM EST, QUOD EIUS CAUTUM SIT, AUT PER TE STET, QUO MINUS SATISDETUR, QUO MINUS ILLI IN EO LOCO OPUS FACERE LICEAT, VIM FIERI VETO. — §. 10. Hoc interdictum prohibitorium est, ne quis prohibeat facere volentem eum, qui satisdedit; etenim pertinet ad decus urbium, aedificia non derelinqui. — §. 11. Nec quidquam interest, iure quis aedificet, an non iure aedificet, quum sit securus is, qui opus novum nuntiavit, posteaquam ei cautum est. — §. 12. Hoc autem interdictum competit ei, qui satisdedit. — §. 13. Adiicitur et illud: *aut per te stat, quo minus satisdetur*; proinde si satis datum non est, sed repromissum, interdicto huic locus non erit; neque enim permittendum fuit in publico aedificare, priusquam appareat, quo iure quis aedificet. — §. 14. Et si satisdatum sit, cautum tamen non perseveret, interdictum cessat. — §. 15. Si aliquando stetit per nuntiatorem, quo minus satisdetur, nunc non stat, interdictum cessat. — §. 16. Hoc interdictum etiam post annum, et heredi ceterisque successoribus competit.

Not. 18.

7409) — *L.* 1. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Inde quaeritur apud Celsum libro duodecimo Digestorum: si post opus novum nuntiatum conveniat tibi cum adversario, ut opus faceret, an danda sit conventionis exceptio? Et ait Celsus: dandam, nec esse periculum, ne pactio privatorum iussui Praetoris anteposita videatur. Quid enim aliud agebat Praetor, quam hoc, ut controversias eorum dirimeret? a quibus si sponte recesserint, debebit id ratum habere.

Not. 19.

7410) — *L.* 8. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Morte eius, qui nuntiavit, extinguitur nuntiatio, sicut alienatione, quia his modis finitur ius prohibendi.

L. 3. §. 3. *D. de alien. iud. mut. causa fact. Vid.* 4664.

Not. 20.

L. un. C. de O. N. N. Vid. 7406.

§. 464.

Not. 1.

7411) — *L.* 1. §. 5-9. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) — §. 5. Quid sit vi factum vel clam factum? videamus. Vi factum videri, Quintus Mucius scripsit, si quis contra, quam prohiberetur, fecerit; et mihi videtur plena esse Quinti Mucii definitio. — §. 6. Sed et si quis iactu vel minimi lapilli prohibitus facere perseveravit facere, hunc quoque vi fecisse videri, Pedius et Pomponius scribunt; eoque iure utimur. — §. 7. Sed et si contra testationem denuntiationemque fecerit, idem esse, Cascellius et Trebatius putant; quod verum est. — §. 8. Sed et Aristo ait: eum quoque vi facere, qui, quum sciret se prohiberi, per vim molitus est, ne prohiberi possit. — §. 9. Item Labeo dicit: si quem facientem prohibuero, isque destiterit in praesentiarum, rursusque postea facere coeperit, vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere coeperit, vel qua alia iusta causa accedente.

7412) — *L.* 3. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si permiserit, adversus eum, qui utetur interdicto, exceptio erit necessaria.

Not. 2.

7413) — *L.* 3. §. 7. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 7. Clam facere videri Cassius scribit eum, qui celavit adversarium, neque ei denuntiavit, si modo timuit eius controversiam aut debuit timere. — §. 8. Item Aristo putat eum quoque clam facere, qui celandi animum habet eum, quem prohibiturum se intellexerit, et id existimat aut existimare debet, se prohibitum iri.

7414) — *L.* 4. 5. *D. eod.* IV. (*Venul.*) Servius etiam eum clam facere ait, qui existimare debeat, sibi controversiam futuram, quia non opinionem eius et resupinam existimationem sequi oporteat, ne melioris conditionis sint stulti, quam periti;

V. (*Ulp.*) Aut qui aliter fecit, quam denuntiavit, vel qui decepto facit eo, ad quem pertinuit non facere, vel consulto tum denuntiat adversario, quum eum scit non posse prohibere, vel tam sero denuntiat, ut obire prohibiturus prius, quam fiat, non possit. Et haec ita Labeonem probare, Aristo ait.

Not. 3.

7415) — *L.* 1. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Hoc interdictum ad ea sola opera pertinet, quaecunque in solo vi aut clam fiunt.

7416) — *L.* 7. §. 5. 9. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. Notavimus supra, quod, quamvis verba interdicti late pateant, tamen ad ea sola opera pertinere interdictum placere, quaecunque fiant in solo; eum enim, qui fructum tangit, non teneri interdicto quod vi aut clam; nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit, utique tenebitur. Sed et qui arundinem, et qui salictum; terrae enim, et quodammodo solo ipsi corrumpendo manus infert. Idem et in vineis succisis. Ceterum qui fructum aufert, furti debet conveniri. Itaque si quid operis in solo fiat, interdictum locum habet. In solo fieri accipimus, et si quid circa arbores fiat, non tamen si quid circa fructum arborum. — §. 9. Si quis aedificium demolitus fuerit, quamvis non usque ad solum, quin interdicto teneatur, dubitari desiit. — §. 10. Proinde et si tegulas de aedificio sustulerit, magis est, ut interdicto teneatur.

7417) — *L.* 8. *D. eod.* (*Venul.*) Nam origo huius rei a solo proficiscitur. Ceterum per se tegulae non possidentur, sed cum universitate aedificii, nec ad rem pertinet, affixae sint, an tantum positae.

7418) — *L.* 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Nam et si ramos quis de arboribus abstulerit, adhuc interdictum hoc admittimus. Haec ita, si de aedificio tegulas sustulerit; ceterum si non de aedificio, sed seorsum positas, cessat hoc interdictum. — §. 1. Si tamen sera, vel clavis, vel cancellus, vel specularium sit ablatum, quod vi aut clam agi non poterit. — §. 2. Sed si quis aliquid aedibus affixum evellerit, statuam forte vel quid aliud, quod vi aut clam interdicto tenebitur. — §. 3. Si quis vi aut clam agrum inaraverit, vel fossam fecerit, hoc interdicto tenebitur; sed si acervum succenderit, vel disperserit sic, ut non ad usum agri convertatur, interdicto locus non erit,

X. (*Venul.*) Quia acervus solo non cohaeret, sed terra sustinetur; aedificia autem solo cohaerent.

7419) — *L.* 11. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis in vineas meas venerit, et inde ridicas abstulerit, hoc interdicto tenebitur.

7420) — *L.* 20. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Quod in nave fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili tamen, non continetur hoc interdicto.

L. ult §. 4. *D. eod. Vid.* 3560.

Not. 4.

7421) — *L.* 15. §. 3. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Hoc interdictum in heredem ceterosque successores datur in id, quod ad eos pervenit, et post annum non competit. — §. 4. Annus autem cedere incipit, ex quo id opus factum perfectum est, aut fieri desiit, licet perfectum non sit; alioquin si a principio operis coepti annum quis numeret, necesse est cum his, qui opus tardissime facerent, saepius agi.

7421*a*) — *L.* 15. §. 5. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. *Vid.* 2423. — §. 6. Si quis reipublicae causa abfuisset, deinde reversus interdicto quod vi aut clam uti vellet, verius est, non excludi anno eum, sed reversum annum habere; nam et si minor viginti quinque annis reipublicae causa abesse coepisset, deinde maior effectus sit, dum abest reipublicae causa, futurum est, ut ex quo redit, annus ei computetur, non ex quo implevit vicesimum quintum annum; et ita divus Pius et deinceps omnes principes rescripserunt.

7422) — *L.* 14. *pr. D. de aq. et aq. pluv. arc. act.* (XXXIX. 3.) (*Paulus.*) Ateius ait: si is, qui opus fecerit, potentiori vendiderit praedium, quatenus desierit dominus esse, agendum eum eo quod vi aut clam; quodsi annus praeterierit, de dolo iudicium dandum.

Not. 5.

7423) — *L.* 3. §. 5. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Si quis, dum putat locum tuum esse, qui est meus, celandi tui, non mei causa fecerit, mihi interdictum competere.

L. 11. §. 14. *D. eod. Vid.* 5130.

L. 11. §. 10. *D. eod. Vid.* 5616.

7424) — *L.* 12. *D. eod.* (*Venul.*) Quanquam autem colonus et fructuarius fructuum nomine ad hoc interdictum admittantur, tamen et domino id competit, si quid praeterea eius intersit.

7425) — *L.* 13. *pr.* §. 1-5. *D. eod.* (*Ulp.*) Denique si arbores in fundo, cuius ususfructus ad Titium pertinet, ab extraneo vel a proprietario succisae fuerint, Titius et lege Aquilia, et interdicto quod vi aut clam cum utroque eorum recte experietur. — §. 1. Labeo scribit : si filio tuo prohibente opus factum sit, et te habere interdictum; et si te prohibente opus factum sit, et filium tuum nihilo minus. — §. 2. Idem ait : adversus filiumfamilias in re peculiari neminem clam videri fecisse; namque si scit, eum filiumfamilias esse, non videtur eius celandi gratia fecisse, quem certum est nullam secum actionem habere. — §. 3. Si ex sociis communis fundi unus arbores succiderit, socius cum eo hoc interdicto experiri potest, quum ei competat, cuius interest. — §. 4. Unde apud Servium amplius relatum est : si mihi concesseris, ut ex fundo tuo arbores caedam, deinde eas alius vi aut clam cecideriit, mihi hoc interdictum competere, quia ego sim, cuius interest. Quod facilius erit admittendum, si a te emerim, vel ex aliquo contractu hoc consecutus sim, ut mihi caedere liceat. — §. 5. Quaesitum est : si, quum praedium interim nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit, an postea, dominio ad aliquem devoluto, interdicto locus sit? utputa hereditas iacebat, postea adiit hereditatem Titius, an ei interdictum competat? Et est apud Vivianum saepissime relatum, heredi competere hoc interdictum eius, quod ante aditam hereditatem factum sit. Nec referre, Labeo ait, quod non scierit, qui heredes futuri essent; hoc enim posse quem causari etiam post aditam hereditatem. Ne illud quidem obstare, Labeo ait, quod eo tempore nemo dominus fuerit. Nam et sepulcri nemo dominus fuit, et tamen si quid in eo fiat, experiri possum quod vi aut clam. Accedit his, quod hereditas domini locum obtinet. Et recte dicetur, heredi quoque competere et ceteris successoribus, sive antequam successerint, sive postea aliquid sit vi aut clam admissum.

7426) — *L.* 16. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Competit hoc interdictum etiam his, qui non possident, si modo eorum interest. — §. 1. Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos, domino duntaxat competit interdictum. Sed si amoenitas quaedam ex huiusmodi arboribus praestetur, potest dici, et fructuarii interesse propter voluptatem et gestationem, et esse huic interdicto locum.

Not. 6.

7427) — *L.* 5. §. 8. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 8. Haec verba : *quod vi aut clam factum est,* ait Mucius ita esse, quod tu aut tuorum quis fecit, aut tuo iussu factum est. — §. 9. Labeo autem ait : plures personas contineri his verbis; nam ecce primum heredes eorum, quos enumerat Mucius, contineri putat.

L. 5. §. 10. *D. eod Vid.* 3152.

7428) — *L.* 5. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quid servus meus fecit, non ob id mecum actio est, si non id meo nomine aut suo fecit; nam si tuum servum mercenarium habuero, quidquid ab eo factum fuerit meo nomine, ob id non tecum, sed meum, cuius iussu aut nomine id opus a servo tuo factum fuerit, agendum erit hoc interdicto.

L. 5. §. 12. 13. *D. eod. Vid.* 3152. 1734.

7429) — *L.* 5. §. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Et hoc iure utimur, ut, sive ego fecissem, sive fieri iussissem, interdicto quod vi aut clam tenear.

7430) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Si ego tibi mandavero opus novum facere, tu alii, non potest videri meo iussu factum; teneberis ergo tu et ille. An et ego tenear? videamus. Et magis est, et me, qui initium rei praestiterim, teneri; sed uno ex his satisfaciente, ceteri liberantur.

7431) — *L.* 7. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si alius fecerit me invito, tenebor ad hoc, ut patientiam praestem.

7432) — *L.* 13. §. 6. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. Si colonus meus opus fecerit, si quidem me volente vel ratum habente, perinde est, atque si procurator meus fecisset; in quo placet, sive ex voluntate mea fecerit, teneri me, sive ratum habuero, quod procurator fecit. — §. 7. Iulianus ait : Si colonus arborem, de qua controversia erat, succiderit, vel quod aliud opus fecerit, si quidem iussu domini id factum sit, ambo tenebuntur, non tantum ut patientiam praestent, sed ut impensam quoque ad restituendum praebeant, si autem dominus non iusserit, colonus quidem tenebitur, ut patientiam et impensam praestet, dominus vero nihil amplius, quam patientiam praestare cogendus erit.

7433) — *L.* 15. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Semper adversus possessorem operis hoc interdictum competit; ideircoque si quilibet inscio vel etiam invito me opus in fundo meo fecerit, interdicto locus erit.

7434) — *L.* 20. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si prohibiti heres, vel is, qui ab eo emerit, ignorans causam praecedentem, fecerit, dicendum esse, Pomponius ait, non incidere eum in interdictum.

Not. 7.

7435) — *L.* 15. §. 7-9. *D. eod.* (*Ulp.*) *Vid.* 6023. 3980. 6022.

7436) — *L.* 15. §. 10-12. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 10. Eum autem, qui dolo malo fecerit, quo minus possit restituere, perinde habendum, ac si posset. — §. 11. Culpam quoque in hoc interdictu venire, erit probandum; quae tamen arbitrio iudicis aestimanda erit. — §. 12. Quia autem hoc interdictum id, quod interest, continet, si quis alia actione fuerit consecutus id, quod interfuit, opus non esse factum, consequens erit dicere, ex interdicto nihil eum consequi oportere.

7437) — *L.* 16. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) In summa qui vi aut clam fecit, si possidet, patientiam et impensam tollendi operis, qui fecit nec possidet, impensam, qui possidet nec fecit, patientiam tantum debet.

L. 15. §. 3. *D. eod. Vid.* 7421.

L. 6. *D. eod. Vid.* 7430.

7438) — *L.* 15. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si in sepulcro alieno terra congesta fuerit iussu meo, agendum esse quod vi aut clam mecum, Labeo scribit; et si communi consilio plurium id factum sit, licere vel cum uno, vel cum singulis experiri; opus enim, quod a pluribus pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare;

si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum, scilicet in solidum. Itaque alter conventus alterum non liberabit, quinimmo perceptio ab altero; superiore etenim casu alterius conventio alterum liberat. Praeterea sepulcri quoque violati agi potest.

L. 15. §. 12. *D. quod vi aut clam Vid.* 7436.

Not. 8.

7439) — *L.* 7. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Praeterea si fossam feceris in silva publica, et bos meus in eam inciderit, agere possum hoc interdicto, quia in publico factum est.

7440) — *L.* 20. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Sive in privato, sive in publico opus fiat, sive in loco sacro, sive in religioso, interdictum competit.

L. 5. §. 10. *D. de O. N. N. Vid.* 4135.

7441) — *L.* 29. §. 2. *D. ad leg. Aq.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Si navis tua impacta in meam scapham damnum mihi dedit, quaesitum est, quae actio mihi competeret? Et ait Proculus: si in potestate nautarum fuerit, ne id accideret, et culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agendum, quia parvi referret, navem immittendo, aut serraculum ad navem ducendo, an tua manu damnum dederis, quia omnibus his modis per te damno afficior. Sed si fune rupto, aut quum a nullo regeretur, navis incurrisset, cum domino agendum non esse.

Not. 9.

7442) — *L.* 1. §. 2. 3. *D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) — §. 2. Et parvi refert, utrum ius habuerit faciendi, an non; sive enim ius habuit, sive non, tamen teneturinterdicto, propterea quod vi aut clam fecit; tueri enim ius suum debuit, non iniuriam comminisci. — §. 3. Denique est quaesitum: an hoc interdicto utenti exceptionem possit quis obiicere: *si eam non iure meo receperim?* Et magis est, ne possit; nam adversus vim vel quod clam factum est, nulla iusta exceptione se tueri potest.

Not. 10.

7442a) — *L.* 7. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Ait Iulianus: Qui ante remissionem nuntiationis contra, quam prohibitus fuerit, opus fecerit, duobus interdictis tenebitur, uno, quod ex operis novi nuntiatione competit, altero, quod vi aut clam. Remissione autem facta intelligendus non erit vi aut clam facere, quamvis prohibeatur; licere enim debet aedificare ei, qui satisdederit, quum possessor hoc ipso constituatur, clamque facere nec ante remissionem, nec postea existimandus est, quum is, qui opus novum nuntiat, non possit videri celatus et praeoccupatus ante, quam controversiam faceret.

Not. 10*a*.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 7412.

7443) — *L.* 1. §. 9-11. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 9. *Vid.* 7411. — §. 10. Si quis tamen imbecillitate impeditus, vel etiam ne offenderet vel te, vel eum, qui te magnifaciebat, ideo non venerit ad prohibendum, non videbitur adversarius vi fecisse; et ita Labeo scribit. — §. 11. Idem ait: et si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis, armis forte, sine ullo dolo malo meo, ac propter hoc non veneris, non videri me vim fecisse.

II. (*Venul.*) Ne in aliena potestate sit, condilionem meam nihil delinquentis deteriorem facere.

Not. 11.

7444) — *L.* 7. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Bellissime apud Iulianum quaeritur: an haec exceptio noceat in hoc interdicto: *quod non tu vi aut clam feceris?* utputa utor adversus te interdicto quod vi aut clam; an possis obiicere mihi eandem exceptionem, *quod non tu vi aut clam fecisti?* Et ait Iulianus: aequissimum esse, hanc exceptionem dari; nam si tu, inquit, aedificaveris vi aut clam, ego idem demolitus fuero vi aut clam, et utaris adversus me interdicto, hanc exceptionem profuturam. Quod non aliter procedere debet, nisi ex magna et satis necessaria causa; alioquin haec omnia officio iudicis celebrari oportet.

Not. 12.

L. 7. §. 2. *D. eod. Vid.* 7442.

L. 20. §. 6. *D. de O. N. N. Vid.* 7400.

Not. 13.

L. 7. §. 4. *D. quod vi aut clam. Vid.* 7442.

Not. 14.

7445)—*L.* 7. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Plane si quid agri colendi causa factum sit, interdictum quod vi aut clam locum non habet, si melior causa facta sit agri, quamvis prohibitus quis vi vel clam fecerit.

7446) — *L.* 18. *pr. D. eod.* (*Celsus.*) Si immaturam silvam caeduam ceciderit quis, interdicto quod vi aut clam tenetur; si maturam similiter caeduam, neque damno dominus affectus est, nihil praestabit.

CAPUT XIII.

OBLIGATIONES QUOMODO TOLLANTUR, VEL MINUANTUR.

§. 465.

Not. 2.

Gaii instit. IV. 116. 117. *Vid.* 1705.
7447) — *Gaii instit.* 118. Exceptiones autem alias in edicto Praetor habet propositas, alias causa cognita accommodat: quae omnes vel ex legibus, vel ex his, quae legis vicem obtinent, substantiam capiunt, vel ex iurisdictione Praetoris proditae sunt. — 119. *Vid.* 2310.
§. 1. *J. de except. Vid.* 1850.
7448) — §. 2-5. *J. eod.* — §. 2. Idem iuris est, si quis quasi credendi causa pecuniam stipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam eam pecuniam a te petere posse eum, certum est; dare enim te oportet, quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari, placet, per exceptionem non numeratae pecuniae te defendi debere, cuius tempora nos, secundum quod iam superioribus libris scriptum est, constitutione nostra coarctavimus. — §. 3. Praeterea debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne a se peteretur, nihilominus obligatus manet, quia pacto convento obligationes non omnimodo dissolvuntur; qua de causa efficax est adversus eum actio, qua actor intendit: *si paret eum dare oportere.* Sed quia iniquum est, contra pactionem eum damnari, defenditur per exceptionem pacti conventi. — §. 4. Aeque si debitor creditore deferente iuraverit, nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet; sed quia iniquum est, de periurio quaeri, defenditur per exceptionem iurisiurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, aeque necessariae sunt exceptiones, veluti si petitore deferente possessor iuraverit, eam rem suam esse, et nihilominus petitor eandem rem vindicet; licet enim verum sit quod intendit, id est rem eius esse, iniquum tamen est, possessorem condemnari. — §. 5. Item si iudicio tecum actum fuerit, sive in rem sive in personam, nihilominus obligatio durat, et ideo ipso iure de eadem re postea adversus te agi potest, sed debes per exceptionem rei iudicatae adiuvari.
L. 3. §. 1. 2. *D. de pec. const. Vid.* 5493.

Not. 3.

L. 95. §. 4. *D. de solutionibus et liberationibus. Vid.* 5528.
L. 2. *in f. D. de duobus reis constit. Vid.* 2477.

Not. 4.

Gaii instit. III. 168. *Vid.* 86.

Not. 5.

Gaii instit. III. 180. 181. *Vid.* 1905.
Gaii instit. IV. 106-108. *Vid.* 1906.

Not. 6.

L. 95. §. 4. *D. de solut. Vid.* 5528.

Not. 7.

L. 3. *D. de resc. vend. Vid.* 5495.
L. 21. *in f. D. sol. matr. Vid.* 5496.
L. 84. §. 5. *D. de leg.* I. *Vid.* 5497.

Not. 8.

§. 30. *J. de act. Vid.* 852.
7449) — *Gaii instit.* IV. 61. *Vid.* 1742......—63. Iudici...... compensationis rationem habere..... formulae verbis praecipitur; sed quia id bonae fidei iudicio conveniens videtur, id officio eius contineri creditur.
L. 7. *D. de neg. gest. Vid.* 1741.
L. 58. *in f. D. de H. P. Vid.* 5498.

Not. 9.

§. 31. *J. de act. Vid.* 1735.
Gaii instit. IV. 117. *Vid.* 1705.

Not. 10.

§. 30. *J. de act. Vid.* 852.

Not. 11.

L. 13. 66. 112. *D. de R. J. Vid.* 5519. 5520. 5521.

Not. 12.

L. 26. §. 3. 7. *D. de cond. indeb. Vid.* 6172.
L. 40. *pr. D. eod. Vid.* 357.

Not. 15.

L. 1. *D. de exceptionibus. Vid.* 609.
7450) — *L.* 2. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Exceptio dicta est quasi quaedam exclusio, quae opponi actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem condemnationemve deductum est.

Not. 16.

7451) — *Gaii instit.* IV. 25. Sed postea lege .....excepto iudicato, et eo pro quo depensum est, ceteris omnibus cum quibus per manus iniectionem agebatur, permissum est sibi manum depellere et pro se agere. Itaque iudicatus et is pro quo depensum est, etiam post hanc legem

vindicem dare debebant, et nisi darent, domum ducebantur; itaque quamdiu legis actiones in usu erant, semper ita observabatur. Unde nostris temporibus, is cum quo iudicati depensive agitur, indicat*um* solvi satisdare cogitur.

L. 2. C. sentent. rescindi non posse. Vid. 1942.

Not. 17.

7452)—*L. 25. D. de V.O.*(XLV. 1.) (*Pompon.*) Si dari stipuler id, quod mihi iam ex stipulatu debeatur, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor, obligabitur ex posteriore stipulatione, quia superior quasi nulla sit, exceptione obstante.

Not. 18.

L. 26. §. 3. 7. D. de cond. indeb. Vid. 6172.

Not. 19.

L. 19. pr. L. 40. pr. L. 60. pr. D. eod. Vid. 339. 337. 5517.

Not. 21.

7453) — *L. 38. §. 1. D. de solutionibus et liberationib.* (XLVI. 3.) (*African.*) Si debitorem meum iusserim Titio solvere, deinde Titium vetuerim accipere, et debitor ignorans solverit, ita eum liberari existimavit, si non ea mente Titius nummos acceperit, ut eos lucretur; alioquin, quoniam furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris, et ideo liberationem quidem ipso iure non posse contingere debitori, exceptione tameu ei succurri aequum esse, si paratus sit condictionem furtivam, quam adversus Titium habet, mihi praestare, sicuti servatur, cum maritus uxori donaturus debitorem suum iubeat solvere; nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari, sed exceptione eum adversus maritum tuendum esse: *si condictionem, quam adversus mulierem habet, praestet;* furti tamen actionem in proposito mihi post divortium competituram, quando mea intersit, interceptos nummos non esse.

7454) — *L. 31. pr. D. de H. P.* (V. 3.) (*Ulp.*) Si quid possessor solvit creditoribus, reputabit, quanquam ipso iure non liberaverit petitorem hereditatis. Nam quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem non liberat. Et ideo Iulianus libro sexto Digestorum scribit: ita id imputaturum possessorem, si caverit, se petitorem defensurum. Sed an et bonae fidei possessor debeat defendendum cavere? videndum erit, quia in eo, quod solvit, non videtur locupletior factus, nisi forte habeat condictionem, et hoc nomine videatur locupletior, quia poterit repetere; finge enim eum, dum se heredem putat, solvisse suo nomine. Et videtur mihi Iulianus de solo praedone, ut caveat, sensisse, non etiam de bonae fidei possessore; condictionem tamen praestare debebit. Sed et petitor si a creditoribus conveniatur, exceptione uti debebit.

Not. 22.

7455) — *L. 27. §. 5. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Gaius.*) Si mandatu meo Titio credideris, et mecum mandati egeris, non aliter condemnari debeo, quam si actiones tuas, quas adversus Titium habes, mihi praestiteris; sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor, sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

L. 28. D. eod. Vid. 6906.

Not. 23.

7456) — *L. 30. D. de H. P.* (V. 3.) (*Paulus.*) Iulianus scribit: actorem eligere debere, utrum sortem tantum, an et usuras velit cum periculo nominum agnoscere. Atqui secundum hoc non observabimus, quod senatus voluit, bonae fidei possessorem teneri, quatenus locupletior sit. Quid enim, si pecuniam eligat actor, quae servari non potest? Dicendum itaque est in bonae fidei possessore, haec tantummodo eum praestare debere, id est vel sortem, et usuras eius, si et eas percepit, vel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur, periculo scilicet petitoris.

L. 31. pr. D. eod. Vid. 7454.

7457) — *L. 4. D. de liber. leg.* (XXXIV. 3.) (*Pompon.*) Quid ergo est, quum agere poterit creditor ex testamento? Non aliter heres condemnari debebit, quam si caveatur ei, adversus debitorem defensum iri. Item agente debitore nihil amplius heres praestare debet, quam ut eum adversus creditorem defendat.

7458)—*L. 51. D. de peculio.* (XV. 1.) (*Scaev.*) Quod debetur servo ab extraneis, agenti de peculio non omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est, quum et sumtus in petendo, et eventus exsecutionis possit esse incertus, et cogitanda sit mora temporis, quod datur iudicatis, aut venditionis bonorum, si id magis faciendum sit; ergo si paratus sit actiones mandare, absolvetur. Quod enim dicitur, si cum uno ex sociis agatur, universum peculium computandum, quia sit cum socio actio, in idem redibit, si actiones paratus sit praestare; et in omnibus, quos idcirco teneri dicimus, quia habent actionem, delegatio pro iusta praestatione est.

§. 466.

Not. 1.

7459) — *L. 54. D. de solutionibus et liberationibus.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Solutionis verbum pertinet ad omnem liberationem quoquo modo factam, magisque ad substantiam obligationis refertur, quam ad nummorum solutionem.

7460) — *L. 176. D. de V. S.* (L. 17.) (*Ulp.*) Solutionis verbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet; solvere dicimus eum, qui id facit quod facere promisit.

Not. 2.

7461) — *L. 49. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Marcian.*) Solutam pecuniam intelligimus utique naturaliter, si numerata sit creditori. Sed et si iussu eius alii solvatur, vel creditori eius, vel futuro debitori, vel etiam ei, cui donaturus erat, absolvi debet. Ratam quoque solutionem si creditor habuerit, idem erit. Tutori quoque si soluta sit pecunia, vel curatori, procuratori, vel cuilibet successori, vel servo actori, proficiet ei solutio. Quodsi acceptum latum sit, quod stipulationis nomine hypotheca erat obligata, vel sine stipulatione accepta sit, solutionis quidem verbum non proficiet, sed satisdationis sufficit.

Not. 3.

§. ult. in f. J. quib. alien. lic. vel non. Vid. 3492.

7462) — *L.* 14. §. 8. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Pupillum sine tutoris auctoritate nec solvere posse, palam est; sed si dederit nummos, non fient accipientis, vindicarique poterunt; plane si fuerint consumti, liberabitur.

Not. 4.

7463)—*L.* 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Pupillo solvi sine tutoris auctoritate non potest. Sed nec delegare potest, quia nec alienare ullam rem potest. Si tamen solverit ei debitor, et nummi salvi sint, petentem pupillum doli mali exceptione debitor summovebit.

7464) — *L.* 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Vero procuratori recte solvitur. Verum autem accipere debemus eum, cui mandatum est vel specialiter, vel cui omnium negotiorum administratio mandata est. — §. 1. Interdum tamen et non procuratori recte solvitur, utputa cuius nomen stipulationi insertum est, veluti si quis stipuletur: *sibi aut Titio.* — §. 2. Sed et si quis mandaverit, ut Titio solvam, deinde vetuerit eum accipere, si ignoras, prohibitum eum accipere, solvam, liberabor; sed si sciero, non liberabor. — §. 3. Alia causa est, si mihi proponas stipulatum aliquem sibi aut Titio; hic enim, etsi prohibeat me Titio solvere, solvendo tamen liberabor, quia certam conditionem habuit stipulatio, quam immutare non potuit stipulator. — §. 4. Sed etsi non vero procuratori solvam, ratum autem habeat dominus, quod solutum est, liberatio contingit; rati enim habitio mandato comparatur.

7465) — *L.* 39. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Gaius.*) Solvendo quisque pro alio, licet invito et ignorante, liberat eum; quod autem alicui debetur, alius sine voluntate eius non potest iure exigere. Naturalis enim, simul et civilis ratio suadet, alienam conditionem meliorem quidem etiam ignorantis et inviti nos facere posse, deteriorem non posse.

7466) — *L.* 89. §. 1. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Scaev.*) Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei a Seio debebantur, altero centum, altero trecentum, scripsit Seio, ut unius chirographi centum per Maevium et Septicium sibi mitterentur. Quaero: an Seius, si Maevio et Septicio ex trecentum quoque solvisse se dicat, liberatus sit? Respondit: si nec mandavit, ut ex trecentum solveretur, nec solutum ratum habuit, non esse liberatum.

L. 25. §. 17. *D. de H. P. Vid.* 3700.

7467) — *L.* 51. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Quod autem possessori solutum est, an restituere debeat? videamus. Et sive bonae fidei possessor fuit, sive non, debere restituere placet, et si quidem restituerit, ut Cassius scribit, et Iulianus libro sexto, liberari ipso iure debitores.

7468) — *L.* 61. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Quoties id, quod tibi debeam, ad te pervenit, et tibi nihil absit, nec quod solutum est repeti possit, competit liberatio.

Not. 5.

7469) — *Pr. J. quibus modis obligatio tollitur.* (III. 29. [30.]) Tollitur autem omnis obligatio solutione eius, quod debetur, vel si quis consentiente creditore aliud pro alio solverit. Nec tamen interest, quis solvat, utrum ipse, qui debet, an alius pro eo; liberatur enim et alio solvente, sive sciente, sive ignorante debitore vel invito solutio fiat. Item si reus solverit, etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor solverit; non enim solus ipse liberatur, sed etiam reus.

L. 23. 40. *D. de solut. Vid.* 1904. 1600.

7470) — *L.* 53. *D. eod.* (*Gaius.*) Solvere pro ignorante et invito cuique licet, quum sit iure civili constitutum, licere etiam ignorantis invitique meliorem conditionem facere.

Not. 6.

L. 39. *L.* 72. *pr.* §. 3. *L.* 102. *pr. D. eod. Vid.* 6087. 6088. 6089.

Not. 7.

L. 41. §. 1. *D. de usuris. Vid.* 5758.

7471) — §. 1. *J. in f. quib. mod. tollitur obl.* (III. 29.) . . . Sicut autem quod debetur, pro parte recte solvitur, ita in partem debiti acceptilatio fieri potest.

7472) — *L.* 9. §. 1. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Qui decem debet, partem solvendo in partem obligationis liberatur, et reliqua quinque sola in obligatione remanent. Item qui Stichum debet, parte Stichi data in reliquam partem tenetur. Qui autem hominem debet, partem Stichi dando nihilo minus hominem debere non desinit; denique homo adhuc ab eo peti potest. Sed si debitor reliquam partem Stichi solverit, vel per actorem steterit, quo minus accipiat, liberatur.

7473) — *L.* 21. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Iulian.*) Quidam existimaverunt, neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere, et reliqua persequi, neque eum, qui fundum suum diceret, partem duntaxat iudicio persequi; sed in utraque causa humanius facturus videtur Praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur, quum ad officium eius pertineat lites deminuere.

L. 2. §. 1. *L.* 85. §. 4. *D. de V. O. Vid.* 3745. 3756.

L. 85. §. 5. *D. eod. Vid.* 5916.

Not. 8.

L. 2. §. 1. *L.* 3. *D. de R. C. Vid.* 3626. 1151.

7474) — *L.* 98. §. 6. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Mihi Romae, aut Ephesi Titio dari stipulor. An solvendo Titio Ephesi a me liberetur? videamus; nam si diversa facta sunt, ut Iulianus putat, diversa res, est. Sed quum praevalet causa dandi, liberatur; liberaretur enim, et si mihi Stichum, illi Pamphilum dari stipulatus essem, et Titio Pamphilum solvisset. At ubi merum factum stipulor, puta insulam in meo solo aedificari, aut in Titii loco, numquid, si in Titii loco aedificet, non contingat liberatio? nemo enim dixit, facto pro facto soluto liberationem contingere. Sed verius est, liberationem contingere, quia non factum pro facto solvi videtur, sed electio promissoris completur.

7475) — *L.* 16. *C. de solutionibus et liberationibus.* (VIII. 43.) (*Dioclet. et Maximian.*) Eum, a quo mutuam sumsisti pecuniam, in solutum nolentem suscipere nomen debitoris tui compelli, iuris ratio non permittit.

§. 467.

Not. 1.

L. 8. pr. D. de cond. furt. Vid. 7156.

7476) — *L.* 71. §. 3. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Qui confitetur se quidem debere, iustam autem causam affert, cur utique praestare non possit, audiendus est, utputa si aliena res legata sit, negetque dominum eam vendere, vel immensum pretium eius rei petere affirmet, aut si servum hereditarium negel se debere praestare, forte patrem suum, vel matrem, vel fratres naturales; aequissimum est enim, concedi ei ex hac causa aestimationem officio iudicis praestare.

Not. 2.

7477) — *Nov. 4. c.* 3. Quod autem de cetero humanis auxiliatur curis, licet quibusdam creditoribus non forte sit gratum, a nobis tamen propter clementiam sancitur. Si quis enim mutuaverit aurum, debitoris substantiae credens, at ille ad restitutionem auri non sit idoneus, substantiam autem immobilem habeat, verum creditor ardeat aurum omnimodo quaerens, illi vero non sit facile, neque ulla mobilis substantia (damus enim creditori licentiam volenti immobiles res accipere pro auro), sed si nec quispiam emtor immobilium eius rerum adsit, creditore frequenter etiam divulgante, quoniam subiacent debitoris res, et ob hoc terrente adire volentes emtionem, tunc in hac quidem felicissima civitate gloriosissimae nostrae reipublicae iudices secundum unicuique concessam a lege et a nobis iurisdictionem, in provinciis autem gentium praesides praeparent, subtili aestimatione facta rerum debitoris, dari secundum quantitatem debiti possessionem immobilem creditoribus cum tali cautela, cum qua debitor possit. Rerum vero datio sit huiusmodi: quaecunque quidem meliora sunt, dentur creditori, quae vero deteriora, apud debitorem post debiti solutionem manere sinantur. Etenim non erit iustum, dantem quidem aurum, recipere autem aurum non valentem, sed coactum suscipere possessionem immobilem, non saltem meliora rerum debitoris percipere, et per hoc habere consolationem, quia si aurum non recipit, aut alia rerum, quae portari possunt, tamen licet ei possessionem non inutilem habere. Sed hoc quidem fit clementia quadam clara legis. Agnoscant autem creditores, quia, etsi hanc non scripsissemus legem, necessitatis tamen ratio ad hoc causam perduceret. Si enim non sit idoneus pecuniarum debitor, nec ullus emtor sit, nihil aliud facturus erat, quam propriis bonis cedere, et rursus res ad creditorem merito venirent aurum percipere non valentem. Quamobrem quod cum iniuria et affectu acerbo perduceret creditorem et debitorem, hoc nos clementer simul et legaliter decidentes et infelicibus debitoribus auxiliamur, et acerbis creditoribus non apparebimus duri, causam eis deputantes, ad quam, si permanerent inobedientes, tamen modis omnibus advenirent. Si itaque creditor paratus est praeparare quendam emtorem, necessitatem habere debitorem hoc agere, praebentem huiusmodi cautionem arbitrio iudicantis, qualem omnimodo est dare possibile. Undique enim ita creditoribus providendum est, ut non debitores graventur. — §. 1. Et absolute creditorem ponimus, antiquas sequentes leges, omnem, qui actionem habere contra aliquem potest, licet non sit mutuum gestum, sed alter quidem contractus consistat, argentariorum quippe sponsionibus propter utilitatem contrahentium in ordine moderno durantibus.

Not. 3 et 4.

L. 24. pr. D. de pign. act. Vid. 5564.

L. 4. C. de evict. Vid. 6354.

7478) — *Authent. De fideiussoribus et mandatoribus.* §. *Quod autem.* (*Nov. 4. cap.* 3.) Hoc, nisi debitor in pecunia vel alia re mobili solvere nequeat; tunc enim res immobilis, quam debitor habet meliorem, solvi potest, facta per iudicem subtili eius causae aestimatione, ut rem praedictam et debitori solvere, et creditori liceat petere, praestanda creditori cautela de evictione, quae debitori possibilis sit. Quod est in omni actione. At si creditor paratus sit emtorem rei praestare, oportet debitorem, cautela iudicis arbitrio creditori praebita, rem tunc distrahere, ut satisfiat creditori.

7479) — *L. 46. pr. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Marcian.*) Si quis aliam rem pro alia volenti solverit, et evicta fuerit res, manet pristina obligatio. Sed et si pro parte fuerit evicta, tamen pro solido obligatio durat; nam non accepisset re integra creditor, nisi pro solido eius fieret.

L. 26. §. 4. *D. de cond. indeb. Vid.* 5514.

Not. 5.

Nov. 4. c. 3. pr. Vid. 7477.

L. 16. C. de solut. et Auth. Hoc nisi. Vid. 7475. 7478.

Not. 6.

L. 7. D. de usuris. Vid. 5906.

L. 19. C. eod. Vid. 5908.

7480) — *L. 9. C. de solut.* (VIII. 43.) (*Diocl. et Maximian.*) Obsignatione totius debitae pecuniae solenniter facta liberationem contingere, manifestum est. Sed ita demum oblatio debiti liberationem parit, si eo loco, quo debetur solutio, fuerit celebrata. (286.)

L. 28. §. 1. *D. de adm. et per. tut. Vid.* 6112.

7481) — *L.* 7. §. 2. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Sed et si ei pecunia a debitore paterno soluta sit vel proprio, et hanc perdidit, dicendum est, ei subveniri, quasi gestum sit cum eo. Et ideo si minor conveniat debitorem, adhibere debet curatorem, ut ei solvatur pecunia; ceterum non ei compelletur solvere. Sed hodie solet pecunia in aedem deponi, ut Pomponius libro vicesimo octavo scribit, ne vel debitor ultra usuris oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam, aut curatoribus solvi, si sint. Permittitur etiam ex constitutione principum debitori compellere adolescentes ad petendos sibi curatores. Quid tamen, si Praetor decernat, solvendam pecuniam minori sine curatoribus, et solverit? an possit esse securus? dubitari potest. Puto autem, si allegans minorem esse, compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum, nisi forte quasi adversus iniuriam appellandum quis ei putet. Sed credo, Praetorem hunc minorem in integrum restitui volentem auditurum non esse.

L. 39. D. de solut. Vid. 6087.

Not. 7.

L. 1. §. 3. *D. de per. et comm. rei vend. Vid.* 6109.

L. 9. in f. L. 72. pr. D. de solut. Vid. 7472. 6088.

L. 105. in f. D. de V. O. Vid. 6096.

§. 468.

Not. 1.

7482) — *L. 25. C. de solut.* (VIII. 43.) (*Dioclet. et Maximian.*) Solutionem asseveranti probationis onus incumbit; quo facto chirographum condicere potest.

Not. 2.

7483) — *L. 14. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Pecuniae solutae professio collata instrumento maiorem rei gestae probationem continet, quam si chirographum acceptae pecuniae mutuae fuisset redditum.

L. 3. C. de apochis publicis. Vid. 3325.

Not. 3.

L. 18. C. de testibus. Vid. 302. 768.

7484) — *Nov.* 90. c. 2. Et licet dudum nullam in debitis ex scripto factis non scriptarum solutionum probationem per testes suscipi sancivimus, nisi secundum observationem ibi dictam, quam scilicet valere praecipimus, attamen etiam nunc hoc renovamus. Si enim scriptum sit debitum, et non scripta proferatur solutionis a litigantibus per testes probatio, tunc susceptibilem eam apud iudices esse, dum ad hoc ipsum assumantur testes, ut pro facienda solutione aut memoria factae alicui iam solutionis, et confessione eius, qui pecunias accepit, testimonium perhibeant viri fide digni constituti, aut etiam causam testimonii forte faciant manifestam. Haec autem inania et ex transitu perhibita testimonia nulla modis omnibus valere ratione, et huiusmodi quaedam fingere testimonia, ut propter aliud quoddam opus adveniens audiat aliquos dicentes, accepisse ab aliquo aurum aut debere alicui. Haec namque aperte nobis suspecta sunt, et nulla digna ratione, dum quando et tale aliquid in iudicando invenimus, quod quum multae pecuniae dicantur solutae, tabularii duo tantummodo hoc dixerunt audisse se, teste praesente nullo, etsi debito in scriptis constituto, et fatente scribere sciente, et valente per proprias litteras haec manifesta facere. Quod ex illo odio habentes, occasionem praesentis accepimus legis. Et iterum adductus est aliquis alius similis calumnianti, et praesentibus testibus ad hoc, et coram tabulario deposuit, apud semetipsum debita esse; et is quidem, qui mercede hoc egit, decessit, alius autem exactus est debitum, quod ab alio quodam tanquam ab eo scilicet confessum est, deo huiusmodi omnino non indulgente occultari.

Not. 4.

L. 2. §. 1. D. de pactis. Vid. 1010.

Not. 5.

L. 24. D. de probat. Vid 1967.

7485) — *L. 22. C. de solut.* (VIII. 43.) (*Dioclet. et Maximian.*) Inductum, id est cancellatum, necne sit chirographum vestrum, solutionem semel debiti causa factam ei, qui exigendi potestatem habuit, probantium nihil interest.

Not. 6.

L. 14. C. eod. Vid. 7483.

7486) — *L. 15. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quod debitori tuo chirographum redditum contra voluntatem tuam asseveras, nihil de iure tuo deminutum est. Quibuscunque itaque argumentis iure proditis hanc obligationem tibi probanti, cum pro huiusmodi facto liberationem minime consecutum, iudex ad solutionem debiti iure compellet.

L. 24. in f. D. de probat. Vid. 1967.

§. 469.

Not. 1.

Pr. I. quib. mod. toll. obl. Vid. 7469.
L. 43. D. de solut. Vid. 5505.

Not. 2.

7487) — *L. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Quoties quis debitor ex pluribus causis unum debitum solvit, est in arbitrio solventis dicere, quod potius debitum voluerit solutum, et quod dixerit, id erit solutum; possumus enim certam legem dicere ei, quod solvimus. Quoties vero non dicimus id, quod solutum sit, in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat, dummodo in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus, quoque debito se exoneraturus esset, si deberet, id est in id debitum, quod non est in controversia, aut in illud, quod pro alio quis fideiusserat, aut cuius dies nondum venerat; aequissimum enim visum est, creditorem ita agere rem debitoris, ut suam ageret. Permittitur ergo creditori constituere, in quod velit solutum, dummodo sic constituat, ut in re sua constitueret. Sed constituere in re praesente, hoc est statim atque solutum est, debet,

II. (*Florentin.*) Quum in re agenda hoc fiat, ut vel creditori liberum sit non accipere, vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

7488) — *L. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Ceterum postea non permittitur. Haec res efficiet, ut in duriorem causam semper videatur sibi debere accepto ferre; ita enim et in suo constitueret nomine. — §. 1. Quod si forte a neutro dictum sit, in his quidem nominibus, quae diem vel conditionem habuerunt, id videtur solutum, cuius dies venit,

IV. (*Pompon.*) Et magis quod meo nomine, quam quod pro alio fideiussorio nomine debeo, et potius quod cum poena, quam quod sine poena debetur, et potius quod satisdato, quam quod sine satisdatione debeo.

7489) — *L. 5. pr. D. eod.* (*Ulp.*) In his vero, quae praesente die debentur, constat, quoties indistincte quid solvitur, in graviorem causam videri solutum; si autem nulla praegravet, id est si omnia nomina similia fuerint, in antiquiorem. Gravior videtur, quae sub satisdatione debetur, quam ea, quae pura est.

7490) — *L. 7. D. eod.* (*Ulp.*) Si quid ex famosa causa et non famosa debeatur, id solutum videtur, quod ex famosa causa debetur. Proinde si quid ex causa iudicati et non iudicati debeatur, id putem solutum, quod ex causa iudicati debetur, et ita Pomponius probat. Ergo si ex causa, quae infitiatione crescit, vel poenali

debetur, dicendum est, id solutum videri, quod poenae habet liberationem.

7491) — *L.* 8. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Illud non ineleganter scriptum esse, Pomponius ait, si par et dierum et contractuum causa sit, ex omnibus summis pro portione videri solutum.

7492) — *L.* 89. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Ex pluribus causis et chirographis creditor ita cavit: *Titius Maevius dico me accepisse, et habere, et accepto tulisse a Caio Titio reliquum omne, ratione posita eius pecuniae, quam mihi Stichus, Caii Titii servus, caverat.* Quaesitum est: an ex ceteris chirographis, quae non Stichus cavit, sed ipse debitor, integra maneat actio? Respondit: eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponeretur.

L. 94. §. 3. *D. eod. Vid.* 5506.

7493) — *L.* 97. *D. eod.* (*Papinian.*) Cum ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, utriusque demonstratione cessante, potior habebitur causa eius pecuniae, quae sub infamia debetur, mox eius, quae poenam continet, tertio, quae sub hypotheca vel pignore contracta est; post hunc ordinem potior habebitur propria, quam aliena causa, veluti fideiussoris. Quod veteres ideo definierunt, quod verisimile videretur, diligentem debitorem admonitum ita negotium suum gesturum fuisse. Si nihil eorum interveniat, vetustior contractus ante solvetur. Si maior pecunia numerata sit, quam ratio singulorum exposcat, nihilo minus primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum ordini secundo vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum.

7494) — *L.* 103. *D. eod.* (*Marcian.*) Cum ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, Iulianus elegantissime putat, ex ea causa eum solvisse videri debere, ex qua tunc, quum solvebat, compelli poterat ad solutionem.

7495) — *L.* 5. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Apud Marcellum libro vicesimo Digestorum quaeritur: si quis ita caverit debitori, in sortem et usuras se accipere, utrum pro rata et sorti et usuris decedat, an vero prius in usuras, et si quid superest, in sortem? Sed ego non dubito, quin haec cautio: *in sortem et in usuras*, prius usuras admittat, tunc deinde, si quid superfuerit, in sortem cedat.

7496) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Nec enim ordo scripturae spectatur, sed potius ex iure sumitur id, quod agi videtur.

7497) — *L.* 48. *D. eod.* (*Marcellus.*) Titia, quum propter dotem bona mariti possideret, omnia pro domina egit, reditus exegit, et moventia distraxit. Quaero: an ea, quae ex re mariti perceperit, in dotem ei reputari debeant? Marcellus respondit: reputationem eius, quod proponeretur, non iniquam videri; pro soluto enim magis habendum esse, quod ex ea causa mulier perceperit; sed si forte usurarum quoque rationem arbiter dotis recuperandae habere debuerit, ita esse computandum, prout quidque ad mulierem pervenerit, non ut ex universa summa decedat, sed prius in eam quantitatem, quam usurarum nomine mulierem consequi oportebat; quod non est iniquum.

7498) — *L.* 89. §. 2. *D. eod.* (*Scaev.*) Lucius Titius duabus stipulationibus, una quindecim sub usuris maioribus, altera viginti sub usuris levioribus, Seium eadem die obligavit ita, ut viginti prius solverentur, id est Idibus Septembribus; debitor post diem utriusque stipulationis cedentem solvit viginti sex, neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solveretur. Quaero: an quod solutum est eam stipulationem exoneraverit, cuius dies ante cessit, id est ut viginti sortis soluta videantur, et in usuras eorum sex data? Respondit: magis id accipi, ex usu esse.

7499) — *L.* 1. *C. eod.* (*Antonin.*) In potestate eius est, qui ex pluribus contractibus pecuniam debet, tempore solutionis exprimere, in quam causam reddat. Quodsi debitor id non fecit, convertitur electio ad eum, qui accepit. Si neuter voluntatem suam expressit, prius in usuras id, quod solvitur, deinde in sortem accepto feretur. (212.)

Not. 3.

L. 101. §. 1. *D. eod. Vid.* 5176.

7500) — *L.* 5. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit, cum distractis pignoribus creditor pecuniam redegit, si sint usurae debitae, et aliae indebitae, quod solvitur in usuras, ad utramque causam usurarum, tam debitarum quam indebitarum, pertinere; puta quaedam earum ex stipulatione, quaedam ex pacto naturaliter debebantur. Si vero summa usurarum debitarum et non debitarum non eadem sit, aequaliter ad utramque causam proficit, quod solutum est, non pro rata, ut verba rescripti ostendunt. Sed si forte usurae non sint debitae, et quis simpliciter solverit, quas omnino non erat stipulatus. Imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit, ut in sortem cedant. Eidem autem rescripto ita subiicitur: Quod generaliter constitutum est, prius in usuras nummum solutum accepto ferendum, ad eas usuras videtur pertinere, quas debitor exsolvere cogitur, et sicut ex pacti conventione datae repeti non possunt, ita proprio titulo non numeratae pro solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur.

Not. 5.

7501) — *L.* 96. §. 3. *D. eod.* (*Papinian.*) Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniae cuiusque contractus creditor accepto facere debet, nec in arbitrio eius electio erit, quum debitor pretium pignoris consortioni subiecerit. Quodsi temporibus discretis superfluum pignorum obligari placuit, prius debitum pretio pignorum iure solvetur, secundum superfluo compensabitur.

§. 470.

Not. 2.

7502) — *L.* 24. §. 2. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Quoties mulieri satisdandum est de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisdare non possit, tunc deducto commodo temporis, condemnatio residui repraesentatur. Sed si, quum maritus satisdare posset, nollet, in solidum eum condemnandum, Mela ait, non habita ratione commodi temporis. Iudicis igitur officio convenit, ut aut satisdatione interposita absolvat maritum, aut habita ratione compensationis eum condemnet. Quod quidem hodie magis usurpatur, nec ferenda est mulier, si dicat, magis se velle dilationem pati, quam in repraesentatione deductionem.

7503) — *L.* 82. *pr. D. de leg.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Debitor decem legavit creditori, quae ei post annum sub pignore debebat. Non, ut quidam putant, medii temporis tantum commodum ex testamento debetur, sed tota decem peti possunt, nec tollitur petitio, si interim annus supervenerit; nam sufficit, quod utiliter dies cessit. Quodsi vivo testatore annus superveniat, dicendum erit, inutile effici legatum, quanquam constiterit ab initio. Sic et in dote praelegata responsum est, totam eam ex testamento peti posse. Alioquin secundum illam sententiam, si interusurium tantum est in legato, quid dicemus, si fundus legatus sit ex die debitus? nam nec pecunia peti potest, quae non est legata, nec pars fundi facile invenietur, quae possit pro commodo peti.

Not. 3.

7504) — *L.* 9. §. 8. *D. de peculio.* (XV. 1.) (*Ulp.*) Item deducetur de peculio, si quid dominus servi nomine obligatus est aut praestitit obligatus; ita et si quid ei creditum est iussu domini; nam hoc deducendum, Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit. Sed hoc ita demum verum puto, si non in rem domini vel patris quod acceptum est pervenit; alioquin secum debebit compensare. Sed et si pro servo fideiusserit, deducendum, Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit. Marcellus autem in utroque, si nondum quidquam domino absit, melius esse ait, praestare creditori, ut caveat ille refusurum se, si quid praestiterit dominus hoc nomine conventus, quam ab initio deduci, ut medii temporis interusurium magis creditor consequatur. Sed si de peculio conventus dominus condemnatus est, debebit in sequenti actione de peculio deduci; coepit enim dominus vel pater iudicati teneri; nam et si quid servi nomine non condemnatus praestitisset creditori, etiam hoc deduceret.

L. 10. §. 12. *D. quae in fraud. cred. Vid.* 692.

7505) — *L.* 17. §. 2. *D. eod.* (*Iulian.*) Si vir uxori, quum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio praesentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit, hac actione mulier tantum praestabit, quanti creditorum intererat, dotem suo tempore reddi; nam Praetor fraudem etiam in tempore fieri intelligit.

Not. 4 et 5.

L. 1. §. 10. *L.* 45. *pr. D. ad leg. Falcid. Vid.* 691. 1164.

7506) — *L.* 66. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Circa legem Falcidiam in eo, quod sub conditione vel in diem alicui relictum est, hoc observandum est; si decem sub conditione alicui fuerint relicta, eaque conditio post decennium forte exstiterit, non videntur decem huic legata, sed minus decem, quia intervallum temporis et interusurium huius spatii minorem facit quantitatem decem.

7507) — *L.* 88. §. 3. *D. eod.* (*African.*) Qui ducenta in bonis relinquebat, legavit mihi centum praesente die, tibi aeque centum sub conditione; post aliquantum temporis exstitit conditio, ita tamen, ut ex reditu eius summae, quae tibi relicta est, non amplius, quam viginti quinque reciperet. Legis Falcidiae ratio ita habenda erit heredi, ut viginti quinque conferre ei debeamus, et amplius fructus quinquaginta medii temporis, qui verbi gratia efficient quinque. Quum igitur triginta sint conferenda, quidam putant, quina dena ab utroque nostrum conferenda esse; quod minime verum est. Licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum tamen est, aliquanto uberius esse meum legatum; quare statuendum erit, tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius heres perceperit. Secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, ut ex septem partibus ego quatuor, tu tres conferamus, quoniam quidem quarta pars amplius in meo, quam in tuo legato est.

Not. 6.

L. 24. §. 2. *D. sol. matr. Vid.* 7502.

Not. 7.

L. 82. *pr. D. de leg.* II. *Vid.* 7503.
L. 1. §. 10. *D. ad leg. Falcid. Vid* 691.

7508) — *L.* 3. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si reipublicae in annos singulos legatum sit, quum de lege Falcidia quaereretur, Marcellus putabat, tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes eius summae, quae legata est, colligendas.

§. 471.

Not. 1.

7509)—*L.* 1. *D. de compensationibus.*(XVI.2.) (*Modestin.*) Compensatio est debiti et crediti inter se contributio.

Not. 2.

7510) — *L.* 14. *pr. C. de compensationibus.* (IV. 31.) (*Iustinian.*) Compensationes ex omnibus actionibus ipso iure fieri sancimus, nulla differentia in rem vel personalibus actionibus observanda. (530.)

Not. 3 et 4.

§. 30. *J. de act. Vid.* 852.

7511) — *L.* 10. §. 2. *D. de compensat.* (XVI. 2.) (*Ulp.*) Quoties ex maleficio oritur actio, utputa ex causa furtiva ceterorumque maleficiorum, si de ea re pecuniarie agatur, compensatio locum habet. Idem est, et si condicatur ex causa furtiva. Sed et qui noxali iudicio convenitur, compensationem opponere potest.

L. 36. *D. de dolo malo. Vid.* 5571.
L. 57. §. 3. *D. de contr. emt. Vid.* 886.
L. 39. *D. sol. matr. Vid.* 788.

Not. 5.

L. 6. *D. de compens. Vid.* 5500.

7512) — *L.* 9. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si cum filiofamilias aut servo contracta sit societas, et agat dominus vel pater, solidum per compensationem servamus, quamvis, si ageremus, duntaxat de peculio praestaretur.

7513) — *L.* 14. *D. eod.* (*Iavol.*) Quaecunque per exceptionem perimi possunt, in compensationem non veniunt.

Not. 6.

7514) — §. 39. *J. de act.* (IV. 6.) Compensationes quoque oppositae plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debebatur. Namque ex bono et aequo habita ratione eius, quod invicem actorem ex eadem causa praestare oportet, oportet in reliquum eum, cum quo actum est, condemnare, sicut iam dictum est.

7515) — *L. 5. C. de compensat.* (IV. 31.) (*Alexand.*) Etiam si fideicommissum tibi ex eius bonis deberi constat, cui debuisse te minorem quantitatem dicis, aequitas compensationis usurarum excludit computationem, petitio autem eius, quod amplius tibi deberi probaveris, sola relinquitur.

Not. 7.

7516)—*L. 11. D. eod.* (*Ulp.*) Cum alter alteri pecuniam sine usuris, alter usurariam debet, constitutum est a divo Severo, concurrentis apud utrumque quantitatis usuras non esse praestandas.

7517) — *L. 12. D. eod.* (*Ulp.*) Idem iuris est non solum in privatis, verum etiam in causa fisci constitutum. Sed et si invicem sit usuraria pecunia, diversae tamen sint usurae, compensatio nihilominus locum habet eius, quod invicem debetur.

Not. 8.

7518) — *L. 5. D. eod.* (*Gaius.*) Si quid a fideiussore petatur, aequissimum est eligere fideiussorem, utrum quod ipsi, an quod reo debetur, compensare malit? Sed et si utrumque velit compensare, audiendus est.

Not. 9.

7519) — *L. 8. D. eod.* (*Gaius.*) In compensationem etiam id deducitur, quo nomine eum actore lis contestata est, ne diligentioe quisque deterioeis conditionis babeatur, si compensatio ei denegetur.

Not. 10.

7520) — *L. 7. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Quod in diem debetur, non compensabitur, antequam dies venit, quanquam dari oporteat.

7521) — *L. 16. §. 1. D. eod.* (*Papinian.*) Cum intra diem ad iudicati exsecutionem datum iudicatus Titio agit cum eodem Titio, qui et ipse pridem illi iudicatus est, compensatio admittetur; aliud est enim, diem obligationis non venisse, aliud bumanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

Not. 11.

L. ult. §. 1. C. eod. Vid. 1680.

Not. 12. 13 et 14.

L. 2. §. 1. in f. L. 3. D. de R. C. Vid. 3626. 1151.

7522)—*L. ult. C. eod.* (*Iustinian.*) *Vid.* 7510. 1680. —§. 2. Possessionem etiam alienam peeperam occupantibus compensatio non datur. (550.)

L. 11. pr. C. depositi. Vid. 1696.

Not. 15.

L. 3. C. de compens. Vid. 3298.

7523) — *L. 7. C. eod.* (*Alexand.*) Si ex venditione pretium venditori debetur, compensationis ratio opponitur. Adversus fiscum enim solummodo emtores petitioni pretii compensationem obiicere prohibentur.

L. 46. §. 4. 5. D. de J. F. Vid. 3296.

L. 1. C. de compens. Vid. 3297.

Not. 16.

7524) — *L. 16. pr. D. eod.* (*Papinian.*) Cum militi castrensium bonorum alius, ceterorum alius heres exstitit, et debitor alteri heredum obligatus velit compensare, quod ab alio debetur, non audietur.

7525) — *L. 18. §. 1. D. eod.* (*Papinian.*) Creditor compensare non cogitur, quod alii, quam debitori suo debet, quamvis creditor eius pro eo, qui convenitur ob debitum proprium, velit compensare.

7526) — *L. 23. D. eod.* (*Paulus.*) Id, quod pupillorum nomine debetur, si tutor petat, non posse compensationem obiici eius pecuniae, quam ipse tutor suo nomine adversario debet.

7527) — *L. 9. C. eod.* (*Gordian.*) Eius, quod non ei debetur, qui convenitur, sed alii, compensatio fieri non potest.

Not. 17.

7528) — *L. 4. D. eod.* (*Paulus.*) Verum est, quod et Neratio placebat, et Pomponius ait: ipso iure eo minus fideiussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest. Sicut enim cum totum peto a reo, male peto, ita et fideiussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem, quam reus condemnari potest.

L. 5. D. eod. Vid. 7518.

Not. 18.

7529) — *L. 10. D. de duobus reis constit.* (XLV. 2.)(*Papinian.*) Si duo rei promittendi socii non sint, non proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debeat.

7530) — *L. 9. D. de compens.* (XVI. 2.) (*Paulus.*) *Vid.* 7512. — §. 1. Sed si cum filiofamilias agatur, an quae patri debeantur filius compensare possit? quaeritur. Et magis est admittendum, quia unus contractus est, sed cum conditione, ut caveat, patrem suum ratum babiturum, id est non exacturum, quod is compensaverit.

7531) — *L. 18. pr. D. eod.* (*Papinian.*) In rem suam procurator datus post litis contestationem si vice mutua conveniatur, aequitate compensationis utetur.

§. 472.

Not. 1.

L. 4. D. de compens. Vid. 7528.

7532) — *L. 21. D. eod.* (*Paulus.*) Posteaquam inter omnes placuit, id, quod invicem debetur, ipso iure compensari, si procurator absentis conveniatur, non debebit de rato cavere, quis nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

7533) — *L. 4. C. eod.* (*Alexand.*) Si constat, pecuniam invicem deberi, ipso iure pro soluto compensationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab utraque parte debetur, utique quoad concurrentes quantitates, eiusque solius, quod amplius apud alterum est, usurae debentur, si modo petitio earum subsistit.

L. ult. pr. C. eod. Vid. 7510.

§. 30. J. de act. Vid. 852.

L. 4. D. qui pot. in pign. Vid. 5182.

7534) — *L. 7. C. de solut.* (VIII. 43.) (*Philipp. A. et Philipp. C.*) Eius quantitatis, cuius petitionem ratio compensationis excludit, usuras non posse reposci, manifestum est. (244.)

Not 2.

L. 11. D. de compens. Vid. 7516.

L. 4. 5. C. eod. Vid. 7533. 7515.

7535) — *L.* 12. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Invicem debiti compensatione habita, si quid amplius debeas, solvens, vel accipere creditore nolente offerens, et consignatum deponens, de pignoribus agere potes.

§. 30. 39. *J. de act. Vid.* 852. 7514.

Not. 3.

7536) — *L.* 2. *C. de compens.* (IV. 31.) (*Antonin.*) Ex causa quidem iudicati si debitum solutum repeti non potest, eapropter nec compensatio eius admitti potest. Eum vero, qui iudicati convenitur, compensationem pecuniae sibi debitae implorare posse, nemini dubium est.

7537) — *Gaii instit.* IV. 64. Alia causa est illius actionis qua argentarius experitur: nam is cogitur eum compensatione agere *cum* compensatio *verbis* formulae *comprehendatur. Itaque argentarius* ab initio compensatione facta minus intendit sibi dari oportere: ecce enim si *sestertium* x millia debeat Titio, atque ei xx *debeat Titius, ita intendit*, si paret Titium sibi x millia dare oportere amplius quam *ipse Titio* debet. — 65. Item debet cum deductione agere *velut* bonorum emtor, *ita ut* in hoc solum adversarius condemnetur quod superest, deducto eo quod invicem tibi defraudatoris nomine debet. — 66-68. *Vid.* 2529.

Not. 4.

7538) — *L.* 10. §. 1. *D. de compens.* (XVI. 2.) (*Ulp.*) Si quis igitur compensare potens solverit, condicere poterit quasi indebito soluto.

L. 26. *D. de probat. Vid.* 1971.

Not. 6.

L. 7. §. 1. *D. de compens. Vid.* 2093.
L. 8. §. 2. *D. de neg. gest. Vid.* 1755.
L. 1. §. 4. *D. de contr. tut. act. Vid.* 2094.

§. 473.

Not. 2.

L. 2. §. 1. *L.* 3. *D. de pactis. Vid.* 1016. 5319.

7539) — *L.* 30. *D. de min.* (IV. 4.) (*Papinian.*) Si filius emancipatus, non accepta contra tabulas possessione, post inchoatam restitutionis quaestionem legatum ex testamento patris maior viginti quinque annis petiisset, liti renuntiare videtur, quum, et si bonorum possessionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti repudiatum beneficium Praetoris existimaretur.

Not. 3.

7540) — *L.* 91. *init. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Labeo.*) Si debitor tuus non vult a te liberari, et praesens est, non potest invitus a te solvi....

L. 9. *pr. in f. L.* 17. *D. de donat. Vid.* 7112. 7110.

L. 26. *D. de probat. Vid.* 1971.

Not. 4.

7541) — *L.* 80. *D. de solutionibus.* (XLVI. 3.) (*Pompon.*) Prout quidque contractum est, ita et solvi debet; ut cum re contraximus, re solvi debet, veluti cum mutuum dedimus, ut retro pecuniae tantundem solvi debeat. Et cum verbis aliquid contraximus, vel re vel verbis obligatio solvi debet; verbis, veluti cum acceptum promissori fit, re, veluti cum solvit, quod promisit. Aeque cum emtio, vel venditio, vel locatio contracta est, quoniam consensu nudo contrahi potest, etiam dissensu contrario dissolvi potest.

7542) — *L.* 35. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nihil tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere, quo colligatum est; ideo verborum obligatio verbis tollitur, nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

Not. 5.

7543) — §. 1. *J. quib. mod. toll. obl.* (III. 29.) Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, ut patiatur haec verba debitorem dicere: *quod ego tibi promisi, habesne acceptum?* et Titius respondeat: *habeo.* Sed et graece potest acceptum fieri, dummodo sic fiat, ut latinis verbis solet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere, ut diximus, tantum eae solvuntur obligationes, quae ex verbis consistunt, non etiam ceterae. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem aliis posse verbis dissolvi. Sed et id, quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, et per acceptilationem dissolvi. Sicut autem quod debetur pro parte recte solvitur, ita in partem debiti acceptilatio fieri potest.

L. 8. *pr. D. de acceptilatione. Vid.* 1349.

L. 5. *pr. in f. D. de resc. vend. Vid.* 1347.

7544) — §. 2. *J. quib. mod. toll. obl.* (III. 29.) Est prodita stipulatio, quae vulgo Aquiliana appellatur, per quam stipulationem contingit, ut omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, et ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana novat omnes obligationes, et a Gallo Aquilio ita composita est: *Quidquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebit, praesens in diemve, quarumque rerum mihi tecum actio, quaeque abs te petitio, vel adversus te persecutio est eritve, quodve tu meum habes, tenes, possidesve, dolove malo fecisti, quo minus possideas, quanti quaeque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius.* Item ex diverso Numerius Nigidius interrogavit Aulum Agerium: *Quidquid tibi hodierno die per Aquilianam stipulationem spopondi, id omne habesne acceptum?* respondit Aulus Agerius: *habeo, acceptumque tuli.*

7545) — *L.* 3. *C. de acceptilatione.* (VIII. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) Per Aquilianam stipulationem pacto subditam obligatione praecedente sublata, et acceptilatione, quae fuit inducta, peremta, ei, qui ex nulla causa restitui potest, omnis agendi via praecluditur.

Not. 6.

7546) — §. 4. *J. quib. mod. toll. obl.* (III. 29.) Hoc amplius eae obligationes, quae consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvuntur. Nam si Titius et Seius inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emtum Seius haberet centum aureorum, deinde re nondum secuta, id est neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut discederetur ab ea emtione et venditione, invicem liberantur. Idem est in

conductione et locatione, et omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt.
L. 80. *D. de solut. Vid.* 7541.

Not. 7.

7547) — *L.* 17. §. 1. 2. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur, ut iniuriarum, item furti. — §. 2. *Vid.* 5230.
L. 95. §. 4. *D. de solut. Vid.* 5528.
§. 3. *J. de exceptionibus. Vid.* 7448.

Not. 9.

§. *ult. J. quib. mod. toll. obl. Vid.* 7546.
7548) — *L.* 6. §. 2. *D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Pompon.*) Conditio, quae initio contractus dicta est, postea alia pactione immutari potest, sicuti etiam abiri tota emtione potest, si nondum impleta sunt, quae utrinque praestari debuerunt.
L. 3. *D. de resc. vend. Vid.* 5495.
7549) — *L.* 5. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Emtio nuda conventione dissolvitur, si res secuta non fuerit.

Not. 10.

7550) — *L.* 23. *D. de acceptilat.* (XLVI. 4.) (*Labeo.*) Si ego tibi acceptum feci, nihilo magis ego a te liberatus sum. Paulus: immo cum locatio conductio, emtio venditio conventione facta est, et nondum res intercessit, utrinque per acceptilationem, tametsi ab alterutra parte duntaxat intercessit, liberantur obligatione.
L. 5. *pr. D. de resc. vend. Vid.* 1347.

Not. 11.

7551) — *L.* 56. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Iulian.*) Si convenerit, ne dominus a colono quid peteret, et iusta causa conventionis fuerit, nihilo minus colonus a domino petere potest.

Not. 12

Tit. C. quando lic. ab emt. discedere. Vid. 0632. 5650.
7552) — *L.* 2. *D. de resc. vend.* (XVIII. 5.) (*Pompon.*) Si quam rem a te emi, eandem rursus a te pluris minorisve emero, discessimus a priore emtione; potest enim, dum res integra est, conventione nostra infecta fieri emtio, atque ita consistit posterior emtio, quasi nulla praecesserit; sed non poterimus eadem ratione uti post pretium solutum, emtione repetita, quum post pretium solutum infectam emtionem facere non possimus.
7553) — *L.* 58. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Nerat.*) Ab emtione venditione, locatione conductione, ceterisque similibus obligationibus quin integris omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sunt, recedi possit, dubium non est. Aristoni hoc amplius videbatur, si ea, quae me ex emto praestare tibi oporteret, praestitissem, et quum tu mihi pretium deberes, convenisset mihi tecum, ut rursus praestitis mibi a te in re vendita omnibus, quae ego tibi praestitissem, pretium mihi non dares, tuque mihi ea praestitisses, pretium te debere desinere, quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conventionem admitteret; nec quidquam interesse, utrum integris omnibus, in quae obligati essemus, conveniret, ut ab eo negotio discederetur, an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine praestares. Illud plane conventione, quae pertinet ad resolvendum id, quod actum est, perfici non potest, ut tu, quod iam ego tibi praestiti, contra praestare mibi cogaris, quia eo modo non tam hoc agitur, ut a pristino negotio discedamus, quam ut novae quaedam obligationes inter nos constituantur.

Not. 13.

L. 27. *pr. D. eod. Vid.* 1431.

Not. 14.

L. 21. *in f. L.* 57. §. 1. *D. eod. Vid.* 5557. 622.

Not. 15.

L. 17. §. 5. *D. eod. Vid.* 81.

Not. 16.

7554) — *L.* 10. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Plerumque solemus dicere, doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis, quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possint, doli exceptione usuros, et Iulianus scribit, et alii plerique consentiunt. Utputa si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatio videtur, qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita et prodesse,
XI. (*Paulus.*) Quia et solvi ei potest.
7555) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si cum emtore hereditatis pactum sit factum, et venditor hereditatis petat, doli exceptio nocet. Nam ex quo rescriptum est a divo Pio, utiles actiones emtori hereditatis dandas, merito adversus venditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius uti potest.
L. 21. §. 1. 2. *D. eod. Vid.* 620. 5557.
7556) — *L.* 25. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed quamvis fideiussoris pactum reo non prosit, plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam, Iulianus scribit;
XXVI. (*Ulp.*) Videlicet si hoc actum sit, ne a reo quoque petatur. Idem et in confideiussoribus est.

Not. 18.

L. 1. §. 3. *D. quarum rerum actio non datur. Vid.* 626.

§. 474.

Not. 1.

L. 29. *D. de novationibus et delegationibus. Vid.* 1903.

Not. 2.

Gaii instit. III. 180.19. *Vid.* 1905.

Not. 3.

L. 3. §. 11. *D. de peculio. Vid.* 1901.
7557) — *L.* 22. *D. de tut. et rat. distr. act.* (XXVII. 3.) (*Paulus.*) Defensor tutoris condemnatus non auferet privilegium pupilli; neque enim sponte cum eo pupillus contraxit.

Not. 4.

7558) — *L.* 1. *D. de novationibus et delegationibus.* (XLVI. 2.) (*Ulp.*) Novatio est prioris debiti in aliam obligationem, vel civilem vel naturalem, transfusio atque translatio, hoc est cum ex praecedente causa ita nova constituitur,

ut prior perimatur. Novatio enim a novo nomen accepit, et a nova obligatione. — §. 1. *Vid.* 5501.

Not. 5.

L. 8. *C. eod. Vid.* 5552.

Not. 6.

L. 1. §. 5. *L.* 3. *in f. L.* 4. *pr. L.* 5. *pr. de pec. const. Vid.* 5740. 5495. 5742. 5743.

7559) — *L.* 5. §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus legatum Romae constituentem, quod in provincia acceperat, putat conveniri debere; quod et verum est. Sed et si non quum Romae esset, sed in provincia adhuc, constituit se Romae soluturum, denegatur in eum actio de constituta. — §. 2. *Vid.* 618.

L. 13. *D. eod. Vid.* 5739.

7560) — *Gaii instit.* III. 177. Sed si eadem persona sit a qua postea stipuler, ita demum novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit; forte si conditio vel sponsor aut dies adiiciatur aut detrahatur. — 179. Quod autem diximus, si conditio adiiciatur novationem fieri, sic intelligi *oportet*, ut ita dicamus factam novationem si conditio exstiterit: alioquin si defecerit, durat prior obligatio. Sed videamus num is qui eo nomine agat, doli mali aut pacti conventi exceptione possit summoveri: *et* videtur inter eos id actum ut ita ea res peteretur, si posterioris stipulationis exstiterit conditio. Servius tamen Sulpicius existimavit, statim et pendente conditione novationem fieri, et si defecerit conditio, ex neutra causa agi posse, eo modo rem perire. Qui consequenter et illud respondit: si quis id quod sibi, Lucius Titius deberet a servo fuerit stipulatus, novationem fieri et rem perire, quia cum servo agi non potest; sed in utroque casu alio iure utimur. Non magis his casibus novatio fit, quam si id quod tu mihi debeas, a peregrino cum quo sponsio*nis* communio non est, spondes verbo stipulatus sim.

Not. 7.

Gaii instit. III. 180. *Vid.* 1905.

L. 11. §. 1. *D. de novat. Vid.* 1902.

7561) — *Vat. fragm.* 263. Eam, quae bona sua filiis per epistolam citra stipulationem donavit, si neque possessionem rerum singularum tradidit, neque per mancipationem praediorum dominium transtulit, nec interpositis delegationibus, aut inchoatis litibus, actiones novavit, nihil egisse placuit.

L. ult. C. de usuris rei iud. Vid. 690.

Not. 8.

L. 29. *D. de novat. Vid.* 1903.

L. 86. *D. de R. J. Vid.* 1907.

Not. 9.

L. 26. §. 2. *D. de iureiur. Vid.* 2054.

§. 475.

Not. 1.

7562) — §. 3. *J. quib. mod. toll. obl.* (III. 29.) Praeterea novatione tollitur obligatio, veluti si id, quod tu Seio debeas, a Titio dari stipulatus sis. Nam interventu novae personae nova nascitur obligatio, et prima tollitur, translata in posteriorem, adeo ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima novationis iure tollatur; veluti si id, quod tu Titio debeas, a pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fueris, quo casu res amittitur; nam et prior debitor liberatur, et posterior obligatio nulla est. Non idem iuris est, si a servo quis fuerit stipulatus; nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuleris, ita demum novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit, forte si conditio, aut dies, aut fideiussor adiiciatur aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adiiciatur, novationem fieri, sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, si conditio exstiterit; alioquin, si defecerit, durat prior obligatio. Sed quum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri novationem, quum novandi animo in secundam obligationem itum fuerat, per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, et quasdam de hoc praesumtiones alii in aliis casibus introducebant, ideo nostra processit constitutio, quae apertissime definivit, tunc solum novationem fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt, alioquin manere et pristinam obligationem, et secundam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obligatio secundum nostrae constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

Gaii instit. III. 128-130. *Vid.* 5687.

Not. 4.

7563) — *L.* 10. *D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Paulus.*) Cui recte solvitur, is etiam novare potest, excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim; nam Titius novare non potest, licet recte ei solvatur.

7564) — *L.* 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Cui bonis interdictum est, novare obligationem suam non potest, nisi meliorem suam conditionem fecerit.

§. 9. *J. de inutil. stip. Vid.* 1340.

7565) — *L.* 28. *pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Gaius.*) Contra iuris civilis regulas pacta conventa rata non habentur; veluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit, ne a debitore suo peteret, aut ne intra certum tempus, veluti quinquennium, peteret; nam nec solvi ei sine tutoris auctoritate potest. Ex diverso autem si pupillus paciscatur, ne quod debet a se petatur, ratum habetur pactum conventum, quia meliorem conditionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est.

7565*a*) — *L.* 17. §. 1. *D. de iureiur.* (XII. 2.) (*Paulus.*) Pupillus tutore auctore iusiurandum deferre debet; quod si sine tutoris auctoritate detulerit, exceptio quidem obstabit, sed replicabitur, quia rerum administrandarum ius ei non competit.

Not. 5.

7566) — *L.* 25. *D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Celsus.*) Non ideo novare veterem obligationem quisquam recte potest, quod interdum recte ei solvitur; nam et his, qui in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, recte interdum solvitur, quum nemo eorum per se novare priorem obligationem iure possit.

L. 20. §. 1. *D. eod. Vid.* 6928.

7567) — *L.* 12. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Ulp.*) Nam et nocere constat, sive ei mandavi, ut pacisceretur, sive omnium rerum mearum procurator fuit, (ut et Puteolanus libro primo Assessoriorum scribit) quum placuerit, eum etiam rem in iudicium deducere.

L. 58. *D. de procur. Vid.* 1627.
L. 17. §. 2. 3. *D. de iureiur. Vid.* 1628.
L. 60. *D. de proc. Vid.* 6902.

Not. 6.

L. 1. §. 1. *D. de novat. Vid.* 5501.

7568) — *L.* 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Omnes res transire in novationem possunt. Quodcunque enim sive verbis contractum est, sive non verbis, novari potest et transire in verborum obligationem ex quacunque obligatione, dummodo sciamus, novationem ita demum fieri, si hoc agatur, ut novetur obligatio; ceterum si non hoc agatur, duae erunt obligationes.

7569) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) In diem obligatio novari potest, et prius, quam dies advenerit. Et generaliter constat, ex stipulatione in diem facta novationem contingere, sed non statim ex ea stipulatione agi posse, antequam dies venerit.

7570) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si quod sub conditione debetur, pure quis novandi causa stipuletur, ne nunc quidem statim novat, licet pura stipulatio aliquid egisse videatur, sed tunc novabit, quum exstiterit conditio; etenim exsistens conditio primam stipulationem committit, commissamque in secundam transfert. Et ideo si forte persona promissoris pendente conditione fuerit deportata, Marcellus scribit, ne quidem exsistente conditione ullam contingere novationem, quoniam nunc, quum exstitit conditio, non est persona, quae obligetur.

L. 31. *pr. D. eod. Vid.* 6119.

Not. 7.

L. 5. *in f. L.* 14. *pr. D. eod. Vid.* 7569. 5616.
Gaii instit. III. 177. 179. *Vid.* 7560.

Not. 8.

7571) — *L.* 8. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Si ab alio promissam sibi dotem maritus ab uxore dotis nomine stipulatus sit, non duplari dotem, sed fieri novationem placet, si hoc actum est; quid enim interest, ipsa an alius quilibet promittat? Quod enim ego debeo, si alius promittat, liberare me potest, si novationis causa hoc fiat; si autem non novandi animo hoc intervenit, uterque quidem tenetur, sed altero solvente alter liberatur. Non tamen si quis stipuletur, quod mihi debetur, aufert mihi actionem, nisi ex voluntate mea stipuletur; liberat autem me is, qui quod debeo promittit, etiam si nolim.

7572) — *L.* 8. §. 8. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) Si convenerit cum debitore, ut expromissorem daret, et accepto ei latum sit, deinde is dederit mulierem, quae auxilio senatusconsulti munita est, potest ei condici, quasi non dedisset; quid enim interest, non det, an talem det? Non erit igitur actio utilis necessaria, quum condictio competat.

L. 4. §. 3. *D. de re iud. Vid.* 315.

Not. 9.

L. 23. *D. de solut. Vid.* 1904.

7573) — *L.* 31. *in f. D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Venul.*) ..... Secundum quae si unus ab aliquo stipuletur, novatione quoque liberare eum ab altero poterit, cum id specialiter agit, eo magis, quum eam stipulationem similem esse solutioni existimemus; alioquin quid dicemus, si unus delegaverit creditori suo communem debitorem, isque ab eo stipulatus fuerit? aut mulier fundum iusserit doti promittere viro, vel nuptura ipsi doti eum promiserit? nam debitor ab utroque liberabitur.

Not. 10.

L. 1. §. 6. *D. de pec. const. Vid.* 5502.
L. 2. *D. de novat. Vid.* 7568.

7574) — *L.* 8. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Legata vel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta, et hoc actum sit, ut novetur, fiet novatio; si quidem pure vel in diem fuerint relicta, statim, si vero sub conditione, non statim, sed ubi conditio exstiterit. Nam et alias qui in diem stipulatur, statim novat, si hoc actum est, quum certum sit, diem quandoque venturum; at qui sub conditione stipulatur, non statim novat, nisi conditio exstiterit.

Gaii instit. III. 129. *Vid.* 5687.

Not. 11.

L. 8. *pr. L.* 15. *L.* 18. *D. de novat. Vid.* 6118. 6119. 3909.

7575) — *L.* 27. *D. eod.* (*Papinian.*) Emtor cum delegante venditore pecuniam ita promittit: *quidquid ex vendito dare facere oportet*, novatione secuta, usuras neutri post insecuti temporis debet.

L. 29. *D. eod. Vid.* 1905.

7576) — *L.* 2. *C. eod.* (*Gordian.*) Ex contractu pecuniae creditae actio inefficax dirigitur, si delegatione personae rite facta, iure novationis vetustior contractus evanuit. (238.)

§. 3. *J. quib. mod. toll. obl. Vid.* 7562.

7577) — *L.* 8. §. 3. *D. ad SC. Vell.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) — §. 3. Interdum intercedenti mulieri et condictio competit, puta si contra senatusconsultum obligata debitorem suum delegaverit; nam hic ipsi competit condictio, quemadmodum si pecuniam solvisset, condiceret; solvit enim et qui reum delegat.

7578) — *L.* 37. §. 4. *D. de operis libert.* (XXXVIII. 1.) (*Paulus.*) Sed si creditori suo libertum patronus delegaverit, non potest idem dici; solutionis enim vicem continet haec delegatio. Potest tamen dici, si in id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit, posse eum liberari ex hac lege; nam verum est, patrono eum expromisisse, quamvis patrono nunc non debeat; quodsi ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum.

L. 14. *D. de novat. Vid.* 5616. 7570.

Not. 13.

L. ult. C. eod. Vid. 5332.

Not. 14.

L. 44. §. 6. *D. de O. et A. Vid.* 5652.
L. 2. *in f. D. Vid.* 7568.
L. 8. §. 5. *D. eod. Vid.* 7571.

7579) — *L.* 26. *D. eod.* (*Celsus.*) Si is, cui decem Titius, quindecim Seius debebat, ab Attio stipulatus est, quod ille aut quod ille debeat, dari sibi, novatum utrumque non est, sed in potestate

Attii est, pro quo velit solvere. et eum liberare. Fingamus autem ita actum, ut alterutrum daret; nam alioquin utrumque stipulatus videtur, et utrumque novatum, si novandi animo hoc fiat.
L. 28. *D. eod. Vid.* 6010.

§. 476.

Not. 2.

L. 11. §. 1. *D. de novationibus et delegationibus. Vid.* 1902.

Not. 3.

L. 3. *C. eod. Vid.* 1444.
L. 41. *pr. D. de re iud. Vid.* 2158.
7580)—*L.* 4. §. 20. 21. *D. de doli exc.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) — §. 20. Item quaeritur: si debitor meus te circumvenerit, teque mihi reum dederit, egoque abs te stipulatus fuero, deinde petam, an doli mali exceptio obstet? Et magis est, ut non tibi permittatur de dolo debitoris mei adversus me excipere, quum non ego te circumvenerim, adversus ipsum autem debitorem meum poteris experiri. — §. 21. Sed et si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegaverit, item probandum erit, de dolo mulieris non esse permittendum excipere, ne indotata fiat.
7581) — *L.* 78. §. 5. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Tryphonin.*) Si marito dotis nomine stipulanti promiserit per errorem is, qui exceptione tutus erat, nec solvat, cogetur ei solvere, et habebit condictionem adversus mulierem aut patrem, uter eorum delegavit, ob id, quod indebitum marito promisit aut solvit.

Not. 4.

L. 11. *pr. D. de novat. Vid.* 1443.

Not. 5.

L. 17. *D. eod. Vid.* 1015.
7582) — *L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis absente me a debitore meo stipulatus sit novandi animo, et ego postea ratum habuero, novo obligationem.

Not. 6.

7583) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Si quis delegaverit debitorem, qui doli mali exceptione tueri se posse sciebat, similis videbitur ei, qui donat, quoniam remittere exceptionem videtur. Sed si per ignorantiam promiserit creditori, nulla quidem exceptione adversus creditorem uti poterit, quia ille suum recepit, sed is, qui delegavit, tenetur condictione vel incerti, si pecunia soluta non esset, vel certi, si soluta esset; et ideo cum ipse praestiterit pecuniam, aget mandati iudicio.
L. 45. §. 4. *D. mandati. Vid.* 1631.

Not. 7.

L. 28. *D. de pec. const. Vid.* 5736.

Not. 8.

L. 11. §. 1. *L.* 22. *D. de novat. Vid.* 1902. 7582.
7584) — *L.* 24. *D. eod.* (*Pompon.*) Novatio non potest contingere ex ea stipulatione, quae non committitur. Nec huic contrarium est, quod, si stipulatus a Titio fuero novandi animo sub conditione, quod mihi Sempronius debet, et pendente conditione Titius decesserit, quamvis ante aditam hereditatem conditio exstiterit, novatio fieret; hic enim morte promissoris non exstinguitur stipulatio, sed transit ad heredem, cuius personam interim hereditas sustinet.
L. 31. *in f. D. eod. Vid.* 7573.
7585) — *L.* 33. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Si Titius donare mihi volens, delegatus a me, creditori meo stipulanti spopondit, non habebit adversus eum illam exceptionem, ut, quatenus facere potest, condemnetur; nam adversus me tali defensione merito utebatur, quia donatum ab eo petebam, creditor autem debitum persequitur.
7586) — *L.* 1. *C. de novationib. et delegat.* (VIII. 42.) (*Alexand.*) Delegatio debiti, nisi consentiente et stipulanti promittente debitore, iure perfici non potest. Nominis autem venditio et ignorante vel invito eo, adversus quem actiones mandantur, contrahi solet. (223.)
7587) — *L.* 3. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si pater tuus, cui te successisse proponis, creditori pro Alexandro suscepto nomine certam pecuniam stipulanti spopondit, licet per improbitatem Alexander ei satis non fecit, tamen summae promissae nimis improbe solutio negatur.
Gaii instit. III. 130. *Vid.* 5687.

Not. 10.

L. 11. *pr. D. eod. Vid.* 1443.

Not. 11.

L. 33. *D. eod. Vid.* 7585.
L. 3. *C. eod. Vid.* 7587.

Not. 12.

L. 41. *pr. D. de re iud. Vid.* 2158.
7588) — *L.* 2. *C. de O. et A.* (IV. 10.) (*Valerian. et Gallien.*) Nominibus in dotem datis, quamvis nec delegatio praecesserit, nec litis contestatio subsecuta sit, utilem tamen marito actionem ad similitudinem eius, qui nomen emerit, dari oportere, saepe rescriptum est. (260.)
L. 1. *C. de novat. Vid.* 7586.
L. 11. *in f. C. de donat. Vid.* 7100.

§. 477.

Not. 1.

L. 60. 63. *D. de procur. Vid.* 6902. 6927.
L. 17. §. 1. 2. *D. de iureiur. Vid.* 7565. 1628.
L. 2. *D. eod. Vid.* 2021.
7589) — *L.* 46. §. 7. *D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Paulus.*) Tutoribus concessum est a debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur, non etiam donare, vel etiam deminuendi causa cum iis transigere; et ideo eum, qui minus tutori solvit, a pupillo in reliquum conveniri posse.
L. 20. *D. de novat. Vid.* 6928.
7590) — *L.* 12. §. 1. *D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Paulus.*) Quae bona fide a tutore gesta sunt, rata habentur etiam ex rescriptis Traiani et Hadriani. Et ideo pupillus rem a tutore legitime distractam vindicare non potest; nam et inutile est pupillis, si administratio eorum non servetur, nemine scilicet emente. Nec interest, tutor solvendo fuerit nec ne, quum, si bona fide res gesta est, servanda sit, si mala fide, alienatio non valeat.
7591) — *L.* 54. §. 5. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Gaius.*) Si tutor, qui negotia gerit, aut curator transegerit cum fure, evanescit furti actio.

L. 56. §. 4. *D. de furt. Vid.* 4455.

7592) — *L.* 4. *C. de praed. et al. reb. minor.* (*Valerian. et Gallien.*) Non solum per venditionem rustica praedia vel suburbana pupilli vel adolescentes alienare prohibentur, sed neque transactionis ratione, neque permutatione, et multo magis donatione, vel alio quoquo modo ea transferre sine decreto a dominio suo possunt. Igitur etsi tu fratribus tuis per transactionem fundum dedisti, vindicare eum potes; sed et si quid invicem ab eis ex eodem pacto consecutus es, id mutuo restituere debes. (260.)

Not. 2.

7593)— *L.* 1. *D. de transactionibus.* (II. 15.) (*Ulp.*) Qui transigit, quasi de re dubia, et lite incerta, neque finita transigit; qui vero paciscitur, donationis causa rem certam et indubitatam liberalitate remittit.

7594) — *L.* 2. *C. de transactionibus.* (II. 4.) (*Antonin.*) Quum te proponas cum sorore tua de hereditate transegisse, et ideo certam pecuniam ei te debere cavisse, etsi nulla fuisset quaestio hereditatis, tamen propter timorem litis transactione interposita, pecunia recte cauta intelligitur; ex qua causa si fisco solvisses, repetere non posses, et si non solvisses, tamen iure convenire ris. (213.)

7595)—*L.* 23. §. 1. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Si post rem iudicatam quis transegerit, et solverit, repetere poterit idcirco, quia placuit, transactionem nullius esse momenti; hoc enim Imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit; retineri tamen atque compensari in causam iudicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest. Quid ergo, si appellatum sit, vel hoc ipsum incertum sit, an iudicatum sit, vel an sententia valeat? Magis est, ut transactio vires habeat; tunc enim rescriptis locum esse credendum est, quum de sententia indubitata, quae nullo remedio attentari potest, transigitur.

L. 32. *C. de transact. Vid.* 2300.

7596)—*Pauli sent. rec.* I. 1. 5. De rebus litigiosis et convenire et transigere possumus. Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, servari non oportet.

7597) — *L.* 7. *pr. D. de transact.* (II. 15.) (*Ulp.*) Et post rem iudicatam transactio valet, si vel appellatio intercesserit, vel appellari potuerit.

7598) — *L.* 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Post rem iudicatam, etiamsi provocatio non est interposita, tamen si negetur, iudicatum esse, vel ignorari potest, an iudicatum sit, quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

Not. 3.

7599) —*L.* 18. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Transigere vel pacisci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitum non est. In aliis autem publicis criminibus, quae sanguinis poenam non ingerunt, transigere non licet citra falsi accusationem.

Not. 4.

7600) — *L.* 6. *D. eod.* (*Gaius.*) De his controversiis, quae ex testamento proficiscuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quam inspectis cognitisque verbis testamenti.

7601) — *L.* 1. §. 1. *D. test. quemadm. aper.* (XXIX. 3.) (*Gaius.*) Ratio autem huius edicti manifesta est. Neque enim sine iudice transigi, neque apud iudicem exquiri veritas de his controversiis, quae testamento proficiscuntur, aliter potest, quam inspectis cognitisque verbis testamenti.

Not. 6.

L. 6. *C. de transact. Vid.* 5715.

7602)—*L.* 28. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Sive apud acta rectoris provinciae sive sine actis, scriptura intercedente vel non, transactio interposita est, hanc servari convenit. Sed quoniam, ut certum quid accipias, convenisse te, licet sine scriptura, proponis, nec huius rei causa stipulationem secutam esse, quamvis ex pacto non potuit nasci actio, tamen rerum vindicatione pendente, si exceptio pacti opposita fuerit, doli mali vel in factum replicatione usa poteris ad obsequium placitorum adversarium tuum urgere.

L. 33. *C. eod. Vid.* 5725.

7603)—*L.* 38. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Transactio nullo dato vel retento seu promisso minime procedit.

Not. 6.

L. 8. *C. eod. Vid.* 3472.

Not. 7.

7604) — *L.* 7. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si fideiussor conventus et condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus, an transactio valeat? quaeritur. Et puto valere, quasi omni causa et adversus reum, et adversus fideiussorem dissoluta. Si tamen ipse fideiussor condemnatus transegit, transactione non perimit rem iudicatam, tamen eo, quod datum est, relevari rem iudicatam oportet.

7605) — *L.* 68. §. 2. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Paulus.*) Non possunt conveniri fideiussores, liberato reo transactione.

Not. 8.

7606) —*L.* 16. *C. de transact.* (II. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Causas vel lites transactionibus legitimis finitas imperiali rescripto resuscitari non oportet. (293.)

7607) — *L.* 39. *C. eod.* (*Iidem.*) Quamvis eum, qui pactus est, statim poeniteat, transactio tamen rescindi, et lis instaurari non potest, et qui tibi suasit intra certum tempus licere a transactione recedere, falsum asseveravit.

L. 41. *C. eod. Vid.* 2041.

Not. 9.

L. 6. 33. *C. eod. Vid.* 5715. 5725.

7608) — *L.* 14. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si diversa pars contra placitum agere nititur, aequitatis ratio suadet, refusa pecunia, quum et tu hoc desideras, causam ex integro agi. (290.)

Not. 10.

L. 28. *C. eod. Vid.* 7602.

7609) — *L.* 21. *C. de pactis.* (II. 3.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum proponas, inter vos sine scriptura placuisse, fratrum tuorum successiones aequis ex partibus dividi, et transactionis causa probari possit hanc intercessisse conventionem, exceptione te tueri potes, si possides. Quodsi adversarius tuus teneat, ex hoc placito

nullam actionem natam esse, si tibi stipulatione non prospexisti, debes intelligere, nec adversario tuo transactione uti concedendum est, nisi ea, quae placita sunt, adimplere paratus sit. (298.)

7610) — *L.* 24. *C. de transact.* (II. 3.) (*Diocl. et Maximian.*) Si quidem ex causa transactionis acceptis his, quae instrumento continentur, nihil amplius peti convenit, adversariam tuam exceptionis auxilio defendi perspicis. Sin vero certam quantitatem, quasi solam ab ea debitam, reddere se debere sine litis decisione confessa est, tam eam, quam residuam debiti partem petere minime prohiberis.

7611) — *L.* 36. *C. eod.* (*Iidem.*) Si maior annis viginti quinque transegisti, quamvis dari tibi placita repraesentata necdum probentur, nec offerant ii, qui conveniuntur, ne quid amplius ab his exigi possit, exceptionis proficit aequitas.

Not. 11.

L. 1. *C. eod. Vid.* 1800.

7612) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Imperatores Antoninus et Verus ita rescripserunt: Privatis pactionibus non dubium est non laedi ius ceterorum. Quare transactione, quae inter heredem et matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri potest, neque manumissis vel legatariis actiones suae ademtae. Quare quidquid ex testamento petunt, scriptum heredem convenire debent, qui in transactione hereditatis aut cavit sibi pro oneribus hereditatis, aut, si non cavit, non debet negligentiam suam ad alienam iniuriam referre.

7613) — *L.* 14. *D. eod.* (*Scaev.*) Controversia inter legitimum et scriptum heredem orta est, eaque transactione facta, certa lege finita est; quaero, creditores quem convenire possint? Respondi: si iidem creditores essent, qui transactionem fecissent, id observandum esse de aere alieno, quod inter eos convenisset; si alii creditores essent, propter incertum successionis pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expressérit, utilibus actionibus conveniendos esse.

Not. 12.

7614)—*L.* 35. *D. de pact.* (II. 14.) (*Modest.*) Tres fratres, Titius, et Maevius, et Seia, communem hereditatem inter se diviserunt, instrumentis interpositis, quibus divisisse maternam hereditatem dixerunt, nihilque sibi commune remansisse caverunt. Sed postea duo de fratribus, id est Maevius et Seia, qui absentes erant tempore mortis matris suae, cognoverunt, pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio instrumento divisionis continebatur. Quaero, an post pactum divisionis de subrepta pecunia fratribus adversus fratrem competat actio? Modestinus respondit: si agentibus ob portionem eius, quod subreptum a Titio dicitur, generalis pacti conventi exceptio his, qui fraudem a Titio commissam ignorantes transegerunt, obiiciatur, de dolo utiliter replicari posse.

7615) — *L.* 9. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui per fallaciam coheredis, ignorans universa, quae in vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam paciscitur, quam decipitur.

7616) — *L.* 13. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Interpositas metus causa transactiones ratas non haberi, edicto perpetuo continetur. Nec tamen quilibet metus ad rescindendum ea, quae consensu terminata sunt, sufficit, sed talem metum probari oportet, qui salutis periculum vel corporis cruciatum contineat. Ad vim tamen vel dolum arguendum qualitas causae principalis non sufficit, unde si nihil tale probari potest, consensu quaestiones terminatas minime instaurari oportet. Sed quoniam eum, cum quo te transegisse commemoras, ex ancilla tua natum, servum tuum esse asseveras, si vera sunt, quae precibus complexus es, alia ratio pactum reformat, nec enim dubii iuris est, dominos cum servis suis paciscentes ex placitis teneri atque obligari non posse. (290.)

L. 19. *C. eod. Vid.* 5560.

7617) — *L.* 42. *C. eod.* (*Leo et Anthem.*) Si ex falsis instrumentis transactiones vel pactiones initae fuerint, quamvis iusiurandum de his interpositum sit, etiam civiliter falso revelato eas retractari praecipimus; ita tamen ut, si de pluribus causis vel capitulis eaedem pactiones seu transactiones initae fuerint, illa tantummodo causa vel pars retractetur, quae ex falso instrumento composita convicta fuerit; aliis capitulis firmis manentibus, nisi forte etiam de eo, quod falsum dicitur, controversia orta decisa sopiatur. (469.)

L. 65. §. 1. *D. de cond. indeb. Vid.* 6176.

Not. 13.

7618) — *L.* 6. *C. de iuris et facti ign.* (I. 18.) (*Dioclet. et Maximian. A. A. et Constantius et Maximian. C. C.*) Si non transactionis causa, sed indebitam, errore facti, olei materiam vos Archantico stipulanti spopondisse rector provinciae animadverterit, reddito, quod debetis, residui liberationem condicentes audiet. (294.)

L. 2. *C. de transact. Vid.* 7594.

L. 65. §. 1. *D. de cond. ind. Vid.* 6176.

7619) — *L.* 78. §. 16. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Scaev.*) Heres eius, qui post mortem suam rogatus erat universam hereditatem restituere, minimam quantitatem, quam solam in bonis fuisse dicebat, his, quibus fideicommissum debebatur, restituit; postea repertis instrumentis apparuit quadruplo amplius in hereditate fuisse. Quaesitum est: an in reliquum fideicommissi homine conveniri possit? Respondit: secundum ea, quae proponerentur, si non transactum esset, posse.

7620) — *L.* 3. §. 1. *D. de transact.* (II. 15.) (*Scaev.*) Quum transactio propter fideicommissum facta esset, et postea codicilli reperti sunt, quaero, an, quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat? Respondi: debere.

L. 12. *D. eod. Vid.* 1333.

L. 19. *C. eod. Vid.* 5560.

7621)—*L.* 29. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Sub praetextu specierum post repertarum generali transactione finita rescindi, prohibent iura. Error autem circa proprietatem rei apud alium, extra personas transigentium, tempore transactionis constitutae nihil potest nocere.

L. 42. *C. eod. Vid.* 7617.

Not. 14.

L. 19. *C. de transact. Vid.* 5560.

Not. 15.

L. 78. *in f. D. ad SC. Trebell. Vid.* 7619.
L. ult. C. de dolo. Vid. 900.

Not. 16.

L. 33. *C. de transact. Vid.* 5725.

Not. 17.

L. 12. *D. eod. Vid.* 1355.
L. 29. *pr. C. eod. Vid.* 7621.

Not. 18.

L. 5. *D. eod. Vid.* 1436.

7622) — *L.* 9. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Ei, qui nondum certus, ad se querelam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum adversariis pacto transegit, tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur, siquidem in his tantum transactio obest, (quamvis maior annis viginti quinque eam interposuit) de quibus actum probatur, non autem, quorum actiones competere postea compertum est. Iniquum est enim, perimi pacto id, de quo cogitatum non docetur.

7623) — *L.* 31. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si de certa re pacto transactionis interposito hoc comprehensum erat, *nihil amplius peti*, etsi non additum fuerat, *eo nomine*, de ceteris tamen quaestionibus integra permaneat actio.

§. 478.

Not. 2.

Gaii instit. III. 181. IV. 107. *Vid.* 1905. 1906.

§. 479.

Not. 2.

L. 71. *pr. D. de fideiuss. Vid.* 1419.

7624) — *L.* 34. §. 8. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Iulian.*) Quidam filiumfamilias, a quo fideiussorem acceperat, heredem instituerat. Quaesitum est: si iussu patris adisset hereditatem, an pater cum fideiussore agere posset? Dixi: quoties reus satisdandi reo satis accipiendi heres exstiterit, fideiussores ideo liberari, quia pro eodem apud eundem debere non possent.

L. 75. *L.* 95. §. 2. *D. eod. Vid.* 1420. 1421.

Not. 3.

L. 71. *pr. D. de fidei. Vid.* 1419.

7625) — *L.* 19. *D. de duob. reis constit.* (XLV. 2.) (*Pomponius.*) Cum duo eandem pecuniam debent, si unus capitis deminutione exemtus est obligatione, alter non liberatur; multum enim interest, utrum res ipsa solvatur, an persona liberetur; cum persona liberatur, manente obligatione, alter durat obligatus, et ideo si aqua et igne interdictum est alicui, fideiussor postea ab eo datus tenetur.

Not. 4.

7626) — *L.* 93. §. 1. 2. 3. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Scaev.*) — §. 1. Item si duo rei sint promittendi, et alter alterum heredem scripserit, confunditur obligatio. — §. 2. Sed si reus heredem fideiussorem scripserit, confunditur obligatio, et quasi generale quid retinendum est, ut, ubi ei obligationi, quae sequelae locum obtinet, principalis accedit, confusa sit obligatio, quoties vero duae sint principales, altera alteri potius adiiciatur ad actionem, quam confusionem pariat. — §. 3. Quid ergo, si fideiussor reum heredem scripserit? Cunfundetur obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.

L. 21. §. 2. *D. eod. Vid.* 5505.

Not. 5.

7626) — *L.* 95. §. 3. *D. eod.* (*Papinian.*) Quod vulgo iactatur, fideiussorem, qui debitori heres exstiterit, ex causa fideiussionis liberari, toties verum est, quoties plenior rei promittendi obligatio invenitur. Nam si reus duntaxat fuit obligatus, fideiussor liberabitur; e contrario non potest dici, non tolli fideiussoris obligationem, si debitor propriam et personalem habuit defensionem; nam si minori viginti quinque annis bona fide pecuniam credidit, isque nummos acceptos perdidit, et intra tempora in integrum restitutionis decessit, herede fideiussore, difficile est dicere, causam iuris honorarii, quae potuit auxilio minori esse, retinere fideiussoris obligationem, quae principalis fuit, et cui fideiussoris accessit sine contemplatione iuris praetorii; auxilium igitur restitutionis fideiussori, qui adolescenti heres exstitit, intra constitutum tempus salvum erit.

Not. 6.

7627) — *L.* 93. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Si duo rei sint stipulandi, et alter alterum heredem scripserit, videndum, an confundatur obligatio? Et placet non confundi. Quo bonum est hoc dicere? Quod, si intendat dari sibi oportere, vel ideo dari oportet ipsi, quod heres exstitit, vel ideo, quod proprio nomine ei debeatur. Atquin magna est huius rei differentia; nam si alter ex reis pacti conventi temporali exceptione summoveri poterit, intererit, is, qui heres exstitit, utrumne suo nomine, an hereditario experiatur, ut ita possis animadvertere, exceptioni locus sit, necne.

L. 43. *in f. D. eod. Vid.* 5505.

Not. 7.

7628) — *L.* 21. §. 2. *D. de inoff. test.* (V. 2.) Idem respondit: evicta hereditate per inofficiosi querelam ab eo, qui heres institutus esset, perinde omnia observari oportere, ac si hereditas adita non fuisset, et ideo et petitionem integram debiti heredi instituto adversus eum, qui superavit, competere, et compensationem debiti.

7629) — *L.* 87. §. 1. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Papinian.*) Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos, confusas actiones restitui oportet.

§. 481.

Not. 1.

7630) — *L.* 1. *Th. C. de actionib. certo tempore finiendis.* (IV. 14.) (*Theodosius.*) Sicut in rem speciales, ita ad universitatem, ac personales actiones ultra triginta annorum spatium minime protendantur; sed si qua res vel ius aliquod postuletur, vel persona quacunque actione vel

persecutione pulsetur, nihilominus erit agenti triginta annorum praescriptio metuenda. . .

. . . .

. . . . Hae autem actiones annis triginta continuis extinguantur, quae perpetuae videbantur, non illa, quae antiquitus fixis temporibus limitantur. . . . . Postquam hac definitione nulli movendi ulterius facultatem patere censuimus, etiamsi se legis ignorantia excusare tentaverit. (424.)

Not. 2.

L. 3. C. de praescr. XXX *vel* XL *annorum. Vid.* 1946.

Pr. J. de perpetuis et temporal. act. Vid. 1459.

Not. 3.

7631) — *L. 1. C. de annali exc. Italici contractus tollenda.* (VII. 40.) (*Iustinian.*) Super annali exceptione, quae ex Italicis contractibus oritur, tantae moles altercationum in omnibus iudiciis exortae sunt, quantas et enumerari difficile, et explanari impossibile est. Primum etenim natura eius observationis cum omni scrupulositate et difficultate composita est, quum multa concurrere debeant, ut ea nascatur; deinde illud spatium annale alii quidem ita effuse interpretabantur, ut possit usque ad decennium extendi, alii iudicantes usque ad quinquennium standum esse putaverunt. Et in nostris temporibus saepius super huiusmodi calculo a iudicibus variatum est, unde nec facile suum effectum in litigiis ostendere huiusmodi exceptio valuit. Quum itaque nobis aliae temporales exceptiones vel praescriptiones sufficiant, huiusmodi difficultatibus illigari nostro subiectos imperio minime patimur. Ideoque memorata annali exceptione penitus quiescente, aliae omnes legitimae exceptiones et praescriptiones in iudiciis suum vigorem ostendant, sive quae super decennio, vel viginti, vel triginta, vel quadraginta annis introductae sunt, sive quae minoribus spatiis concluduntur. — §. 1. 2. *Vid.* 6877. 1472. (530.)

Not. 4.

L. 3. 4. 9. C. de praescr. XXX *vel* XL *annor. Vid.* 1946. 1947. 4579.

Not. 6.

7632) — *L. 12. C. ad leg. Corn. de falsis.* (IX. 22.) (*Dioclet. et Maximian.*) Querela falsi temporalibus praescriptionibus non excluditur, nisi viginti annorum exceptione, sicut cetera quoque fere crimina.

7633) — *L. 29. §. 5. sqq. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Sed mensium haec fit separatio, ut innupta quidem ex die divortii sex menses computentur, in vidua vero ex die commissi criminis; quod significari videtur rescripto ad Tertullum et Maximum Consules. Praeterea si ex die divortii sexaginta dies sint, ex die vero commissi criminis quinquennium praeterierit, debuit dici, nec mulierem posse accusari, ut, quod dantur sex menses utiles, sic sit accipiendum, ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur. — §. 6. Hoc quinquennium observari legislator voluit, si reo vel reae stuprum, adulterium, vel lenocinium obiiciatur. Quid ergo, si aliud crimen sit, quod obliciatur, quod ex lege Iulia descendit, ut sunt, qui domum suam stupri causa praebuerint, et alii similes? Et melius est dicere, omnibus admissis ex lege Iulia venientibus quinquennium esse praestitutum. — §. 7. Quinquennium autem ex eo die accipiendum est, ex quo quid admissum est, et ad eum diem, quo quis postulatus postulatave est, et non ad eum diem, quo iudicium de adulteriis exercetur.

7634) — *L. 7. D. ad leg. Iul. pecul.* (XLVIII. 13.) (*Venul. Saturnin.*) Peculatus crimen ante quinquennium admissum obiici non potest.

7635) — *L. 13. D. ad SC. Silan.* (XXIX. 5.) (*Venul. Saturn.*) In cognitione aperti adversus senatusconsultum testamenti eius, qui a familia sua occisus dicatur, quinquennii tempus constitutum est senatusconsulto Tauro et Lepido consulibus, quod tamen ad extraneos pertinet; namque eos, qui parricidii poena teneri possunt, semper accusare permittitur eodem senatusconsulto.

Not. 8.

Pr. J. de perpet. et temp. act. Vid. 1459.

L. 35. pr. D. de O. et A. Vid. 2275.

7636) — *L. 21. §. 5. D. de act. rer. amotar.* (XXV. 2.) (*Paulus.*) Haec actio, licet ex delicto nascatur, tamen rei persecutionem continet, et ideo non anno finitur, sicut nec condictio furtiva; praeterea et heredibus competit.

Not. 10.

§. ult. J. de usucap. Vid. 3259.

L. 1. pr. D. quando de peculio actio annalis est. Vid. 3696.

7637) — *L. 1. §. 2. D. de J. F.* (XLIX. 14.) (*Callistr.*) Divus Pius Coelio Amaranto ita rescripsit: vacantium bonorum nuntiationem quadriennio finiri, idque tempus ex die, quo certum esse coeperit, neque heredem, neque bonorum possessorem exstare, computari oportere.

7638) — *L. 1. C. de quadr. praescr.* (VII. 37.) (*Constantius.*) Notum est, a fisco quaestionem post quadriennium continuum super bonis vacantibus incboandam non esse. Additum est, et eos, qui nostra largitate nituntur, nulla inquietudine lacessendos, nec iis a fisco nostro controversiam commovendam, qui quoquo modo aut titulo easdem res possederint.

7639) — *L. 1. §. 13. D. de separat.* (XLII. 6.) (*Ulp.*) Quod dicitur: post multum temporis separationem impetrari non posse, ita erit accipiendum, ut ultra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur.

7640) — *L. 13. D. de divers. tempor. praescr. Vid.* 2126.

Not. 12.

L. 8. §. 4. C. de praescr. XXX *vel* XL *annor. Vid.* 1469.

Not. 13.

L. 6. D. de O. et. A. Vid. 696.

Not. 14 et 15.

L. 5. §. 6. D. de doli mali exc. Vid. 2281.

7641) — *L. 3. C. de except.* (VIII. 36.) (*Dioclet. et Maximian.*) Licet unde vi interdictum intra

annum locum habeat, tamen exceptione perpetua succurri ei, qui per vim expulsus post retinuit possessionem, auctoritate iuris manifestatur.

7642) — *L.* 6. *C. de except.* (VIII. 36.) (*Diocletian. et Maximian.*) Si pactum intercessit, in exceptione sine temporis praefinitione de dolo replicare potes.

L. 8. *C. eod. Vid.* 1844.

Not. 16.

L. 5. 6. *C. eod. Vid.* 7641. 7642.

L. 19. *pr. L.* 40. *pr. D. de cond. indeb. Vid.* 339. 337.

L. 1. §. 5. *Th. C. de act. certo temp. fin. Vid.* 7650.

L. 2. *C. de annali except. Ital. contr. toll. Vid.* 1407.

L. 37. *D. de fideiuss. Vid.* 3512.

L. 112. *D. de R. J. Vid.* 5521.

Not. 17.

L. 2. *pr. D. de aq. et aq. pluv. arc. act. Vid.* 1452.

Not. 19.

L. 14. *D. de compens. Vid.* 7513.

CAPUT XIV.

DE UNIUS OBLIGATIONIS PLURIBUS REIS.

§. 482.

Not. 1.

7643) — *Gaii instit.* III. 110. Possumus tamen ad id quod stipulamur, alium adhibere, qui idem stipuletur: quem vulgo adstipulatorem vocamus. — 111. Sed huic proinde actio competit, proindeque ei recte solvitur, ac nobis; sed quidquid consecutus erit, mandati iudicio nobis restituere cogetur. — 112. Ceterum potest etiam aliis verbis uti adstipulator, quam quibus nos usi sumus. Itaque si, verbi gratia, ego ita stipulatus sim DARI SPONDES? ille sic adstipulari potest IDEM FIDE TUA PROMITTIS? vel IDEM FIDEIUBES? vel contra. — 113. Item minus adstipulari potest, plus non potest. Itaque si ego sestertia x stipulatus sim, ille sestertia v stipulari potest; contra vero plus non potest. Item si ego pure stipulatus sim, ille sub conditione stipulari potest; contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus et plus intelligitur; plus est enim statim aliquid dare, minus est post tempus. — 114. In hoc autem iure quaedam singulari iure observantur; nam adstipulatoris heres non habet actionem; item servus adstipulando nihil agit quamvis ex ceteris omnibus causis stipulatione domino adquirit. Idem de eo qui in mancipio est, magis praevaluit; nam et is servi loco est. Is autem qui in potestate patris est, agit aliquid: sed parenti non adquirit, qnamvis ex omnibus ceteris causis stipulando ei adquirat; ac ne ipsi quidem aliter actio competit, quam si sine capitis diminutione exierit de potestate parentis, veluti morte eius, aut quod ipse flamen dialis inauguratus est. Eadem de filiafamilias, et quae in manu est, dicta intelligemus.

7644) — *Gaii instit.* III. 117. Sponsores quidem et fidepromissores et fideiussores saepe solemus accipere, dum curamus ut diligentius nobis cautum sit; adstipulatorem vero fere tunc solum adhibemus, cum ita stipulamur ut aliquid post mortem nostram detur (*quod*) stipulando nihil agimus. Adhibetur autem *ad*stipulator, ut is post mortem nostram agat: qui si quid fuerit consecutus de *restituendo* eo mandati iudicio heredi.... tenetur.

Gaii instit. III. 215. *Vid.* 7213.

7645) — *Gaii institut.* III. 216. *Qua* et ipsa parte legis damni nomine actionem introduci manifestum est; sed id caveri non fuit necessarium, cum actio mandati ad eam rem sufficeret, nisi quod ea lege adversus infitiantem in duplum agitur.

Not. 2.

7646) — *L.* 3. §. 2. *D. de O. et A.* (XLV. 1.) (*Pomponius.*) Satis acceptio est stipulatio, quae ita obligat promissorem, ut adpromissores quoque ab eo accipiantur, id est qui idem promittant.

L. 43. *D. de solut. Vid.* 5505.

§. 483.

Not. 1.

7647) — *L.* 4. §. 1. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) Proinde si, dum vult Titio donatum, accepit a me mutuam pecuniam, et eam Titio donavit, cessat senatusconsultum. Sed et si tibi donatura creditori tuo nummos numeraverit, non intercedit; senatus enim obligatae mulieri succurrere voluit, non donanti; hoc ideo, quia facilius se mulier obligat, quam alicui donat.

7648) — *L.* 1. *C. eod.* (*Antonin.*) Mulieribus quidem, quae alienam obligationem suscipiunt vel in se transferunt, si id contrahentes non ignorent, senatusconsulto subvenitur, sed si pro

aliis, quum obligatae non essent, pecuniam exsolverint, intercessione cessante, repetitio nulla est. (211.)

7649) — *L.* 4. *C. eod.* (*Alexand.*) . . . . Sed si praedia tua annis maior viginti quinque vendidisti, et pro marito pecuniam solvisti, deficit auxilium senatusconsulti. (223.)

7650) — *L.* 8. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Plane si mulier intercessura debitorem suum delegaverit, senatusconsultum cessat, quia, etsi pecuniam numerasset, cessaret senatusconsultum; mulier enim per senatusconsultum relevatur, non in bis, quae deminuit, restituitur.

7651) — *L.* 5. *D. eod.* (*Gaius.*) Nec interest, pecuniam solvendi causa numeret, an quamlibet suam rem in solutum det. Nam etsi vendiderit rem suam, sive pretium acceptum pro alio solvit, sive emtorem delegavit creditori alieno, non puto senatusconsulto locum esse.

L. 32. §. 2. *L.* 8. §. 3. *D. eod. Vid.* 4600. 7577.

Not. 2.

7652) — *L.* 32. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Si mulier hereditatem alicuius adeat, ut aes alienum eius suscipiat, vix est, ut succurri ei debeat, nisi si fraude creditorum id conceptum sit; nec enim loco minoris viginti quinque annis circumscripti per omnia habenda est mulier.

Not. 3.

7653) — *L.* 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed si eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat, veluti cum venditorem hereditatis sibi venditae, vel fideiussorem suum defendat, intercedere non videtur.

7654) — *L.* 19. §. 2. 3. *D. eod.* (*African.*) — §. 2. In proposita specie et illud tractandum est, an is, qui mandatu mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii solvendo non fuerint, senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit? Magis autem est, ut ne ob hanc quidem causam senatusconsultum locum habeat, quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet, sed tutoris adversus pupillum, et ceteros forte creditores indemnem heredem praestaret. — §. 3. Denique si ponamus mulierem in emtione hereditatis eo nomine damnum pati, quod debitores hereditarii solvendo non sint, nulla puto dubitatio erit, quin senatusconsulto locus non sit, etiamsi maxime creditoribus aliquantum praestiterit.

Not. 4.

7655) — *L.* 13. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Aliquando licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuvatur hoc senatusconsulto. Quod tum accidit, quum prima facie quidem alienam, re vera autem suam obligationem suscipit, ut ecce si ancilla ob pactionem libertatis expromissore dato, post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debebat, aut si hereditatem emerit, et aes alienum hereditarium in se transcribat, aut si pro fideiussore suo intercedat.

7656) — *L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Si mulieri dederim pecuniam, ut eam creditori meo solvat, vel expromittat, si ea expromiserit, locum non esse senatusconsulto, Pomponius scribit, quia mandati actione obligata in rem suam videtur obligari.

7657) — *L.* 24. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Debitrix mulier a creditore delegata pro eo, cui delegata est, promisit; non utetur exceptione.

7658) — *L.* 27. §. 2. *D. eod.* (*Papinian.*) Uxor debitricem suam viro delegavit, ut vir creditori eius pecuniam solveret; etsi fidem suam pro ea, quam delegavit, apud virum obligaverit, locum exceptio senatusconsulti non habebit, quia mulier suum negotium gessit.

L. 2. *C. eod. Vid.* 7648.

7659) — *L.* 6. *pr. C. eod.* (*Alexand.*) Si mater, quum filiorum suorum patrimonium gereret, tutoribus eorum securitatem promiserit, et fideiussorem praestiterit vel pignora dederit, quoniam quodammodo suum negotium gessisse videtur, senatusconsulti auxilio neque ipsa, neque fideiussor ab ea praestitus, neque res eius pignoratae adiuvantur.

Not. 5.

7660) — *L.* 8. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si mulier intervenerit apud tutores filii sui, ne hi praedia eius distraherent, et indemnitatem eis repromiserit, Papinianus libro nono Quaestionum non putat eam intercessisse; nullam enim obligationem alienam recepisse, neque veterem, neque novam, sed ipsam fecisse hanc obligationem.

7661) — *L.* 19. §. 1. *D. eod.* (*African.*) Nec dissimilem huic propositioni ex facto agitatam, quum quidam vir praetorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes, alter legitimus tutor fratri esset, et quum paterna hereditate abstinere vellet, mandatu uxoris defuncti, quae mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisset; ubi similiter se respondisse, Iulianus ait: si, ex ea causa agente pupillo, damnum eo nomine passus esset, non impediri eum senatusconsulto, quo minus a muliere rem servaret.

L. 19. §. 2. 3. *D. eod. Vid.* 7654.

7662) — *L.* 19. §. 4. *D. eod.* (*African.*) Quid ergo, si, quum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur, mulier hoc ipsum repromisit, ut, quanto minus a quoquo eorum servari posset, ipsa praestaret? Prope est, ut sit intercessio.

7663) — *L.* 6. §. 1. 2. *C. eod.* (*Alexand.*) Sin autem tutore se excusare volente ipsa se interposuit, indemnitatem ei repromittens, auxilio senatusconsulti nti minime prohibetur. — §. 2. Si vero tutores petiit, et sponte periculum suscepit, quominus teneatur, auctoritas eam iuris tuetur.

Not. 6.

7664) — *L.* 11. *C. eod.* (*Philipp. A. et Philipp. C.*) Etiam constante matrimonio ius hypothecarum seu pignorum marito remitti posse, explorati iuris est. (244.)

L. 21. *C. eod. Vid.* 1434.

7665) — *L.* 8. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Quamvis pignoris datio intercessionem faciat, tamen Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit: redhibitionem pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberaverit, non esse intercessionem.

Not. 7.

L. 8. §. 8. 9. *D. eod. Vid.* 7572. 2248.

7666) — *L.* 24. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) *Vid.* 7657. — §. 1. Sed si pecuniam promisit, ne delegetur, intercessisse videtur.

L. 8. §. 5. *D. de novat. Vid.* 7571.

Not. 8.

L. 10. §. 1. *D. de in rem verso. Vid.* 7090.

7667) — *L.* 2. §. 5. *D. ad SC. Vellei.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Sed etsi mulier defensor alicuius exstiterit, procul dubio intercedit; suscipit enim in se alienam obligationem, quippe quum ex hac re subeat condemnationem. Proinde neque maritum, neque filium, neque patrem permittitur mulieri defendere.

7668) — *L.* 76. *D. de proc.* (III. 3.) (*Iulian.*) Titius, quum absentem defenderet, satisdedit, et priusquam iudicium acciperet, desiit reus solvendo esse, quam ob causam defensoe recusabat iudicium in se reddi oportere. Quaero: an id ei concedi oporteat? Iulianus respondit: Defensor quum satisdedit, domini loco habendus est; nec multum ei praestiturus est Praetor, si eum non coëgerit iudicium accipere, quum ad fideiussores eius actor ire possit, et hi, quidquid praestiterint, a defensore consecutuei sint.

7669) — *L.* 74. §. 2. *D. de iud.* (V. 1.) (*Iulian.*) Quum absentem defendere veliem, iudicium mortuo iam eo accepi, et condemnatus solvi. Quaesitum est, an heres liberaretur? item, quae actio mihi adversus eum competeret? Respondi: iudicium, quod iam mortuo debitore per defensorem eius accipitur, nullum esse, et ideo heredem non liberari; defensorem autem, si ex causa iudicati solverit, repetere quidem non posse, negotiorum tamen gestorum ei actionem competere adversus heredem, qui sane exceptione doli mali tueri se possit, si ab actore conveniatur.

L. 23. *D. de solut. Vid.* 1904.

L. 3. *D. ad. SC. Vellei. Vid.* 7653.

Not. 9.

7670) — *L.* 32. §. 2. *D. de receptis.* (IV. 8.) (*Paulus.*) Si mulier alieno nomine compromittat, non erit poena compromissa, propter intercessionem.

Not. 10.

7671) — *L.* 8. §. 14. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) Si, quum essem tecum contracturus, mulier intervenerit, ut cum ipsa potius contraham, videtur intercessisse. Quo casu datur in te actio, quae instituit magis, quam restituit obligationem, ut perinde obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata; verbi gratia si per stipulationem mulier, et tu quasi ex stipulatu conveniaris.

7672) — *L.* 29. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Quidam voluit heredibus Lucii Titii mutuam pecuniam dare et cum eis contrahere, sed quoniam facultates eius suspectas habuit, magis voluit uxori testatoris dare pecuniam, et ab ea pignus accipere; muliee eandem pecuniam dedit heredibus, et ab his pignus accepit. Quaero: an intercessisse videatur, et an pignora, quae ipsa accepit, teneantur creditori? Paulus respondit: si creditor, quum contrahere vellet cum heredibus Lucii Titii, evitatis his, magis mulierem ream elegit, et in ipsins persona senatusconsulto, quod de intercessionibus factum est, locum esse, et pignora ab ea data non teneri. Eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse, sed non sine actione Praetorem facturum, si non tantum persona subducta mulieris in principales debitores dederit actionem, sed etiam in res, quae mulieri obligatae sunt.

7673) — *L.* 4. *C. eod.* (*Alexand.*) Senatusconsultum locum habet, sive eam obligationem, quae in alterius persona constitit, mulier in se transtulit vel participavit, sive quum alius pecuniam acciperet, ipsa se ab initio ream constituit; quod in rerum earum habitis pro aliis obligationibus admissum est. Sed si praedia tua annis maior viginti quinque vendidisti, et pro marito pecuniam solvisti, deficit auxilium senatusconsulti. (223.)

7674) — *L.* 19. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Quum ad eas etiam obligationes, quae ex mulieris persona calliditate creditoris sumserunt primordium, decretum patrum, quod de intercessione feminarum factum est, pertinere edicto perpetuo declaratur, si tamen creditor, qui contrahere cum alio proposuerat, mulieris personam elegit, exceptione contra petitores secundum ea, quae asseveras, defendi potes.

§. 484.

Not. 1.

7675) — *L.* 4. §. 3. *D. de fideiuss. tutor.* (XXVII. 7.) (*Ulp.*) Fideiussores a tutoribus nominati si praesentes fuerunt, et non contradixerunt, et nomina sua referri in acta publica passi sunt, aequum est perinde teneri, atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. Eadem causa videtur affirmatorum, qui scilicet, quum idoneos esse tutores affirmaverint, fideiussorum vicem sustinent.

§. *ult. J. de fideiuss. Vid.* 1988.

Not. 2.

L. 1. §. 5. *D. de pec. const. Vid.* 5740.

Not. 3.

L. 6. §. 4. *D. mandati. Vid.* 6905.

7676) — *L.* 24. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Marcell.*) Lucius Titius, quum pro Seio fratre suo apud Septicium intervenire vellet, epistolam ita emisit: *Si petierit a te frater meus, peto des ei nummos fide et periculo meo;* post quam epistolam Septicius Seio pecuniam numeravit; deinde Titius inter reliquos et Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. Quaero: an, quia adversus Seium debitorem Septicii confusa sit actio pro tertia parte, qua Titio fratri suo heres exstitit, cum coheredibus eius agere in solidum possit? Marcellus respondit: cum coherede Seii non pro maiore, quam hereditaria parte mandati agi posse.

7677) — *L.* 2. §. 4. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) Omnis omnino obligatio senatusconsulto Velleiano comprehenditur, sive verbis, sive re, sive quocunque alio contractu intercesserint.

L. 71. *pr D. de fideiuss. Vid.* 1419.

Not. 4.

L. 8. *pr D. ad. SC. Vellei. Vid.* 7665.

7678) — *L.* 5. *C. eod.* (*Alexand.*) Si sine voluntate tua res tuae a marito tuo pignori datae sunt, non tenentur. Quodsi consensisti obligationi sciente creditrice, auxilio senatusconsulti

uti potes. Quodsi patientiam praestitisti, ut quasi suas res maritus obligaret, decipere voluisti mutuam pecuniam dantem, et ideo tibi non succurretur senatusconsulto, quo infirmitati, non calliditati mulierum consultum est. (224.)

7679)— *L. 7. C. eod.* (*Gordian.*) Si sciens creditor, a marito propter proprium debitum obligari fundum mulieris, licet ea consentiente, eum pignori accepit, propter senatusconsulti auxilium vendendo eum dominium mulieri auferre nequivit, nec tibi necesse est, praestito pretio emtori vindicare, si matri heres exstitisti. (258.)

Not. 8.

7680)—§. 5. *J. de fideiuss.* (III. 20. [21.]) Fideiussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio accessio est principalis obligationis, nec plus in accessione potest esse, quam in principali re; at ex diverso, ut minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fideiussor in quinque recte obligatur, contra vero obligari non potest. Item si ille pure promiserit, fideiussor sub conditione promittere potest, contra vero non potest. Non solum enim in quantitate, sed etiam in tempore minus et plus intelligitur. Plus est enim, statim aliquid dare, minus, post tempus dare.

7681) — *L.* 8. §. 7-9. *D. eod.* (*Ulp.*) Illud commune est in universis, qui pro aliis obligantur, quod, si fuerint in duriorem causam adhibiti, placuit eos non omnino obligari. In leviorem plane causam accipi possunt, propter quod in minorem summam recte fideiussor accipietur. Item accepto reo pure, ipse fideiussor ex die vel sub conditione accipi potest; enimvero si reus sub conditione sit acceptus, fideiussor pure non obligabitur. — §. 8. Si quis Stichum stipulatus fuerit, et fideiussorem ita acceperit: *Stichum aut decem fide tua iubes?* non obligari fideiussorem, Iulianus ait, quia durior eius sit conditio, utpote quum futurum sit, ut mortuo Sticho teneatur. Marcellus autem notat: non ideo tantum non obligari, quia in duriorem conditionem acceptus est, sed quia et in aliam potius obligationem acceptus est. Denique pro eo, qui decem promiserit, non poterit fideiussor ita accipi, ut decem aut Stichum promittat, quamvis eo casu non sit eius durior conditio. — §. 9. Idem Iulianus ait: si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerat, fideiussorem ita acceperit: *hominem aut decem, utrum ego velim?* non obligabit eum, quia durior eius conditio facta est.

7682) — *L.* 42. *D. eod.* (*Iavol.*) Si ita fideiussorem accepero: *Quod ego decem credidi, de ea pecunia mille modios tritici fide tua esse iubes?* non obligatur fideiussor, quia in aliam rem, quam quae credita est, fideiussor obligari non potest, quia non ut aestimatio rerum, quae mercis numero habentur, in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce aestimanda est.

Not. 9.

L. 27. §. 5. *L.* 28. *D. mandati. Vid.* 7455. 6906.

Not. 10.

7683) — *Gaii instit.* III. 121. Item sponsor et fidepromissor (*per*) legem Furiam biennio liberantur; et quotquot erunt numero eo tempore quo pecunia peti potest, in tot partes deducitur inter eos obligatio, et singuli viriles partes.....Fideiussores vero perpetuo tenentur; et quotquot erunt numero, singuli in solidum obligantur. *Itaque liberum est creditori, a quo velit* solidum petere; *sed ex epistola divi Hadriani compellitur* creditor a singulis, qui modo solvendo *sunt partes petere*. Eo igitur distat haec epistola a lege Furia, quod si quis ex sponsoribus aut fidepromissoribus solvendo non sit ....quoque.... *Cum autem lex Furia tantum in* Italia locum habeat, *consequens est ut in provinc*iis sponsores quoque et fidepromissores proinde ac fideiussores in perpetu*um* teneantur, et singuli in solidum obligentur, nisi ex epistola divi Hadriani hi *quoque* adiu*vari videantur.*

§. 4. *J. de fideiuss. Vid.* 1935.

L. 47. *pr. D. de J. F. Vid.* 3300.

7684) — *L.* 1. *C. de conveniend. fisci debit.* (X. 2.) (*Gordianus*.) Non iniusta ratione desideratis, repromissa fisco indemnitate, eos priore loco conveniri, qui reliqua contraxerunt, mox ad vos perveniri, qui ab his quaedam mercati estis.

7685)—*Nov.* 4. *c.* 1. Si quis igitur crediderit, et fideiussorem, aut mandato rem, aut sponsorem acceperit, is non primum adversus mandatorem, aut fideiussorem, aut sponsorem accedat, neque negligens debitoris intercessoribus molestus sit, sed veniat primum ad eum, qui aurum accepit debitumque contraxit. Et si quidem inde receperit, ab aliis abstineat (quid enim ei in extraneis erit a debitore completo?), si vero non valuerit a debitore recipere aut in partem, aut in totum, secundum quod ab eo non potuerit recipere, secundum hoc ad fideiussorem, aut sponsorem, aut mandatorem veniat, et ab illo quod reliquum est sumat. Et si quidem praesentes ei consistant ambo, et principalis, et intercessor aut mandator, aut sponsor, hoc omni servetur modo; si vero intercessor, aut mandator, aut qui sponsioni se subiecerit adsit, principalem vero abesse contigerit, acerbum est creditorem mittere alio, quum possit mox intercessorem, aut mandatorem, aut sponsorem exigere. Sed et hoc quidem curandum est a nobis possibili modo; non enim erat quoddam hic antiquae legi datum pro sanatione remedium, quamvis Papinianus maximus fuerit, qui hoc primitus introduxit. Probet igitur intercessorem, aut sponsorem, aut mandatorem, et causae praesidens iudex det tempus intercessori (idem est dicere sponsori et mandatori) volenti principalem deducere, quatenus ille prius sustineat conventionem, et sic ipse in ultimum subsidium servetur, sitque solatio intercessori aut sponsori et mandatori in hoc quoque iudex; fideiussoribus enim et talibus prodesse sanctum est, ut illo deducto interim conventione liberentur, qui pro eo in molestia fuerunt. Si vero tempus in hoc indultum excesserit (convenit namque etiam tempus definire iudicantem), tunc fideiussor, aut mandator, aut sponsor exsequatur litem, et debitum exigatur contra eum, pro quo fideiussit, aut pro quo mandatum scripsit, aut sponsionem suscepit, a creditoribus actionibus sibi cessis.

Not. 11.

7686)—*L.* 17. §. 2. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*African.*) Mulier et Titius quum in rem com-

munem mutuarentur, eiusdem pecuniae rei facti sunt. Non omnimodo mulierem pro parte socii videri intercessisse dicebam; nam si ob eam causam mutuati fuerint, ex qua, si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat, veluti quod communis insula fulta non esset, vel quod fundus communis in publicum committeretur, potius esse, ut senatusconsulto locus non sit; at si in aliquam emtionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam videri, et ideo creditorem partem duntaxat pecuniae a muliere petere posse. Quodsi totum petierit, exceptione pro parte summovetur.

Not. 13.

L. 1. §. 5. *L.* 3. *in f. L.* 4. *L.* 5. *pr. D. de pec. const. Vid.* 5740. 5493. 5742. 5743.
L. 13. *L.* 19. §. 1. *L.* 23. *pr. D. eod. Vid.* 5739. 5744. 5741.

Not. 14.

7687) — *L.* 3. *C. de constituta pecunia.* (IV. 18.) (*Iustinian.*) Divi Hadriani epistolam, quae de periculo dividendo inter mandatores et fideiussores loquitur, locum habere in his etiam, qui pecunias pro aliis simul constituunt, necessarium est; aequitatis enim ratio diversas species actionis excludere nullo modo debet. (531.)
Nov. 4. *c.* 1. *Vid.* 7686.

Not. 17.

7688) — *L.* 28. *C. de fideiussoribus et mandatoribus.* (VIII. 41.) (*Iustinian.*) Generaliter sancimus, quemadmodum in mandatoribus statutum est, ut contestatione contra unum ex his facta alter non liberetur, ita et in fideiussoribus observari; invenimus etenim et in fideiussorum cautionibus plerumque ex pacto huiusmodi causae esse prospectum. Et ideo generali lege sancimus, nullo modo electione unius ex fideiussoribus vel ipsius rei alterum liberari, vel ipsum reum, fideiussoribus, vel uno ex his electo, liberationem mereri, nisi satisfiat creditori, sed manere ius integrum, donec in solidum ei pecuniae persolvantur, vel alio modo satis ei fiat. Idemque in duobus reis promittendi constituimus, ex unius rei electione praeiudicium creditori adversus alium fieri non concedentes, sed remanere et ipsi creditori actiones integras, et personales et hypothecarias, donec per omnia ei satisfiat. Si enim pactis conventis hoc fieri conceditur, et in usu quotidiano semper hoc versari adspicimus, quare non ipsa legis auctoritate hoc permittatur, ut nec simplicitas suscipientium contractus ex quacunque causa possit ius creditoris mutilare? (531.)
7689) — *L.* 7. *D. de fideiuss. tutor.* (XXVII. 7.) (*Papinian.*) Si fideiussores, qui rem salvam fore pupillo caverant, ut tutorem adolescens ante conveniret, petierunt, atque ideo stipulanti promiserunt se reddituros, quod ab eo servari non potuisset, placuit inter eos, qui solvendo essent, actionem residui dividi, quod onus fideiussorum susceptum videretur. Nam et si mandato plurium pecunia credatur, aeque dividitur actio; si enim quod est datum pro alio solvitur, cur species actionis aequitatem divisionis excludat?
L. 3. *C. de const. pec. Vid.* 7688.
Nov. 4. *c.* 1. *Vid.* 7686.

Not. 18.

§. 6. *J. de mandato. Vid.* 6891.

Not. 19.

L. 27. *C. de fideiuss. Vid.* 5665.
7690) — *L.* 23. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Reos principales vel mandatores simpliciter acceptos eligere vel pro parte convenire, vel satis non faciente, contra quem egeras, primo, post illum ad alium reverti, quum nullus de iis electione liberetur, licet.

§. 485.

Not. 1.

7691) — *L.* 8. §. 1. *D. qui satisdare cog.* (II. 8.) (*Paulus.*) Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non videtur cavere; sed nec miles, nec minor viginti quinque annis probandi sunt, nisi hae personae in rem suam fideiubeant, ut pro suo procuratore. Quidam etiam aiunt: si a marito fundus dotalis petatur, in rem suam fideiussuram mulierem.
L. 31. *C. de loc. et cond. Vid.* 6661.

Not. 2.

Nov. 123. *c.* 6. *Vid.* 5340.

Not. 3.

6792) — *L.* 1. *C. ne fideiuss. dot. dentur.* (V. 20.) (*Gratian., Valentinian. et Theod.*) Sive ex iure, sive ex consuetudine lex proficiscitur, ut vir uxori fideiussorem servandae dotis exhibeat, tamen eam iubemus aboleri. (381.)
7693) — *L.* 8. §. 6. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Ulp.*) Et generaliter omnium obligationum fideiussorem accipi posse, nemini dubium est.
7694) — *L.* 68. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Fideiussores magistratuum in poenam vel mulctam, quam non spopondissent, non debere conveniri, decrevit.
L. 17. §. 15. *D. ad municip. Vid.* 3211.

Not. 5.

§. 1. *J. de fideiuss. Vid.* 5503.
L. 16. §. 3. *D. eod. Vid.* 5504.
7695) — *L.* 6. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Is, cui bonis interdictum est, stipulando sibi acquirit; tradere vero, vel promittendo obligari non potest, et ideo nec fideiussor pro eo intervenire poterit, sicut nec pro furioso.
7696) — *L.* 127. *D. eod.* (*Scaev.*) Si pupillus sine tutoris auctoritate Stichum promittat, et fideiussorem dederit, servus autem post moram a pupillo factam decedat, nec fideiussor erit propter pupilli moram obligatus; nulla enim intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est, esse autem fideiussorem obligatum ad hoc, ut vivo homine conveniatur, vel ex mora sua postea.
7697) — *L.* 25. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Ulp.*) Marcellus scribit: si quis pro pupillo sine tutoris auctoritate obligato, prodigove, vel furioso fideiusserit, magis esse, ut ei non subveniatur, quoniam his mandati actio non competat.

Not. 6.

7698) — *L.* 8. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si ex delicto oriatur actio, magis putamus teneri fideiussorem.

7699) — *L.* 56. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Pro furti actione fideiussor accipi potest, item pro eo, qui in legem Aquiliam commisit. Diversa causa est popularium actionum.

7700) — *L.* 70. §. 5. *D. eod.* (*Gaius.*) Id, quod vulgo dictum est, maleficiorum fideiussorem accipi non posse, non sic intelligi debet, ut in poenam furti is, cui furtum factum est, fideiussorem accipere non possit, (nam poenas ob maleficia solvi, magna ratio suadet) sed ita potius, ut quis cum alio, cum quo furtum admisit, in partem, quam ex furto sibi restitui desiderat, fideiussorem obligare non possit, et qui alieno hortatu ad furtum faciendum provectus est, ne in furti poenam ab eo, qui hortatus est, fideiussorem accipere possit. In quibus casibus illa ratio impedit fideiussorem obligari, quia scilicet in nullam rationem adhibetur fideiussor, quum flagitiosae rei societas coïta nullam vim habeat.

Not. 7.

7701) — *L.* 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Potest accipi fideiussor eius actionis, quam habiturus sum adversus eum, pro quo fideiussi, vel mandati, vel negotiorum gestorum. — §. 1. Fideiussor et ipse obligatur, et heredem obligatum relinquit, quum rei locum obtineat.

7702) — *L.* 6. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Adhiberi autem fideiussor tam futurae quam praecedenti obligationi potest, dummodo sit aliqua vel naturalis futura obligatio.

7703) — *L.* 7. *D. eod.* (*Iulian.*) Quod enim solutum repeti non potest, conveniens est, huius naturalis obligationis fideiussorem accipi posse.

7704) — *L.* 16. §. 5. *D. eod.* (*Iulian.*) Stipulatione in diem concepta, fideiussor si sub conditione acceptus fuerit, ius eius in pendente erit, ut, si ante diem conditio impleta fuerit, non obligetur, si concurrerit dies et conditio, vel etiam diem conditio secuta fuerit, obligetur.

Not. 8.

7705) — *L.* 8. §. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Pro fideiussore fideiussorem accipi posse, nequaquam dubium est.

7706) — *L.* 27. §. 2. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Praeterea si quaeratur: an solvendo sit principalis fideiussor? etiam vires sequentis fideiussoris ei aggregandae sunt. Si fideiussor fecerit principalis, et fideiussor fideiussoris, non poterit desiderare fideiussor, ut inter se et eum fideiussorem, pro quo fideiussit, dividatur obligatio; ille enim loco rei est, nec potest reus desiderare, ut inter se et fideiussorem dividatur obligatio. Proinde si ex duobus fideiussoribus alter fideiussorem dederit, adversus eum quidem non dividitur obligatio, pro quo intervenit, sed adversus confideiussorem magis est, ut dividatur.

Not. 10.

L. 4. pr. D. eod. Vid. 7701.

§. 486.

Not. 1.

L. 4. in f. D. de fideiuss. Vid. 7701.

7707) — *L.* 56. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si nummos alienos quasi tuos mutuos dederis sine stipulatione, nec fideiussorem teneri, Pomponius ait. Quid ergo, si consumtis nummis nascatur condictio? Puto fideiussorem obligatum fore; in omnem enim causam acceptus videtur, quae ex ea numeratione nasci potest.

7708) — *L.* 58. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si a colono stipulatus fideiussorem accepi, una stipulatio est plurium pensionum, et ideo in universis pensionibus fideiussor tenetur.

7709) — *L.* 32. *pr. D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Modestin.*) Sine herede tutor decessit. Quaero: an curator pupillo datus, quum neque inventaria, neque alia instrumenta a fideiussore tutoris exhibeantur, possit eundem fideiussorem convenire ex stipulatione, quanti pupilli interest? Modestinus respondit: In id, in quod tutor conveniri potuit, fideiussorem quoque conveniri posse.

7710) — *L.* 5. *C. de fideiuss.* (VIII. 41.) (*Antonin.*) Iure nostro est potestas creditori relicto reo eligendi fideiussores, nisi inter contrahentes aliud placitum doceatur. (214.)

7711) — *L.* 19. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si alienam, reo principaliter constituto, obligationem suscepisti, vel fideiussorio, sive mandatorio, vel quocunque alio nomine pro debitore intercessisti, non posse creditorem urgeri, eum, qui mutuam accepit pecuniam, magis quam te convenire, scire debueras, quum, si hoc in initio contractus specialiter non placuit, habeat liberam electionem.

7712) — *L.* 24. *C. eod.* (*Iidem.*) Fideiussoris quidem heres exemplo rei principalis tenetur, sed si idem utrisque succedat, intercessionis obligatione finita, velut principalis tantum debitoris heres conveniri potest.

Not. 2.

L. 54. pr. D. loc. cond. Vid. 3866.

7713) — *L.* 24. §. 1. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) Cum reus moram facit, et fideiussor tenetur.

L. 58. §. 1. D. de fideiuss. Vid. 6104.

7714) — *L.* 2. §. 12. *D. de adm. rer. ad civit. pertin.* (L. 8.) (*Ulp.*) Qui fideiusserunt pro conductore vectigalis in universam conductionem, in usuras quoque, iure conveniuntur, nisi proprie quid in persona eorum verbis obligationis expressum est.

L. 8. D. de eo, quod certo loco. Vid. 6048.

Not. 3.

7715) — *L.* 68. §. 1. *D. de fideiuss.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Pro Aurelio Romulo conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus et alii fideiusserant; bona Romuli fiscus ut obligata sibi occupaverat, et conveniebat fideiussores tam in sortem quam in usuras; qui deprecabantur. Lecta subscriptione fideiussionis, quoniam in sola centum annua se obligaverant, non in omnem conductionem, decrevit, fideiussores in usuras non teneri, sed quidquid ex bonis fuisset redactum, prius in usuras cedere, reliquum in sortem, et ita in id, quod defuisset, fideiussores conveniendos, exemplo pignorum a creditore distractorum.

7716) — *L.* 10. *pr. C. eod.* (*Alexand.*) Fideiussor seu mandator, si in usuras quoque obligatus est, iustam causam recusandi eas solvere non habet.

Not. 4.

7717) — *L.* 49. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Cum filiusfamilias Stichum dare spoponderit, et quum per eum staret, quo minus daret, decesserit Stichus, datur in patrem de peculio actio, quatenus manet filius ex stipulatu obligatus. At si pater in mora fuit, non tenebitur filius, sed utilis actio in patrem danda est. Quae omnia et in fideiussoria persona dicuntur.

L. 91. §. 4. *D. eod. Vid.* 6105.

Not. 5.

§. 5. *J. de fideiuss. Vid.* 7680.
L. 11. *in f. L.* 12. *D. de pec. const. Vid.* 5737. 5738.

Not. 6.

§. 5. *J. de fideiuss. Vid.* 7680.
L. 13. *D. de pec. const. Vid.* 5730.

Not. 7.

L. 1. §. 5. *D. eod. Vid.* 5740.
L. 42. *D. de fideiuss. Vid.* 7682.

Not. 8.

L. 3. *in f. L.* 4. *L.* 5. *pr. D. de pec. const. Vid.* 5493. 5742. 5743.
L. 8. §. 7. *D. de fideiuss. Vid.* 7681.
L. 19. *pr. D. de pec. const. Vid.* 1222.

Not. 9.

L. 19. §. 1. *D. eod. Vid.* 5744.

Not. 10.

L. 21. *in f. D. de pactis. Vid.* 5557.

7718) — *L.* 23. *D. eod.* (*Paulus.*) Fideiussoris autem conventio nihil proderit reo, quia nihil eius interest, a debitore pecuniam non peti. Immo nec confideiussoribus proderit; neque enim quoquo modo cuiusque interest. Cum alio conventio facta prodest, sed tunc demum, quum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat, sicut in reo promittendi, et his, qui pro eo obligati sunt.

7719) — *L.* 51. *pr. D. de proc.* (III. 3.) (*Ulp.*) Minor viginti quinque annis si defensor exsistat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus non est, quia et ipsi, et fideiussoribus eius per in integrum restitutionem succurritur.

L. 7. §. 1. *D. de except. Vid.* 1847.

7720) — *L.* 19. *D. eod.* (*Marcian.*) Omnes exceptiones, quae reo competunt, fideiussori quoque, etiam invito reo, competunt.

7721) — *L.* 15. *pr. D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Iulianus.*) Si stipulatus esses a me sine causa, et fideiussorem dedissem, et noliem eum exceptione uti, sed potius solvere, ut mecum mandati iudicio ageretur, fideiussori etiam invito me exceptio dari debet; interest enim eius, pecuniam retinere potius, quam solutam stipulatori a reo repetere.

7722) — *L.* 49. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Si testamento liberatum debitorem heres omittat, fideiussorem autem eius conveniat, proderit exceptio doli fideiussori propter improbitatem heredis, quae prodesse reo debuerat, si conveniretur.

L. 60. *D. eod. Vid.* 5510.

L. 95. §. 3. *D. de solut. Vid.* 7626.
L. 9. §. 3. *D. de SC. Maced. Vid.* 5508.

Not. 11.

7723) — *L.* 16. §. 3. 4. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Julian.*) *Vid.* 5504. — §. 4. Naturales autem obligationes non eo solo aestimantur, si actio aliqua earum nomine competit, verum etiam cum soluta pecunia repeti non potest. Nam licet minus proprie debere dicantur naturales debitores, per abusionem tamen intelligi possunt debitores, et qui ab his pecuniam recipiunt, debitum sibi recepisse.

L. 95. §. 3. *D. de solut. Vid.* 7626.

Not. 12.

L. 7. *pr. D. de except. Vid.* 1847.

Not. 13.

L. 13. *pr. D. de min. Vid.* 2307.

Not. 14.

L. 23. *D. de pactis. Vid.* 7718.
L. 27. *C. de fideiuss. Vid.* 5665.

Not. 15.

L. 7. *pr. D. de SC. Maced. Vid.* 5507.

Not. 17.

L. 15. *L.* 10. *C. de fideiuss. Vid.* 7710. 7711.

7724) — *L.* 20. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Sententia bonorum omnium ademtionem continente rei damnati principalis intercessores eligendi creditori potestas non adimitur.

L. 23. *C. eod. Vid.* 7690.

7725) — *L.* 16. §. 6. *D. eod.* (*Iulian.*) — §. 6. Cum fideiussor hoc modo acceptus esset: *si reus quadraginta, quae ei credidi, non solverit, fide tua esse iubes?* verisimile est id actum, ut, cum appellatus reus non solvisset, fideiussor teneretur; sed et si reus ante, quam appellaretur, decessisset, fideiussor obligatus erit, quia hoc quoque casu verum esset, reum non solvisse.

7726) — *L.* 41. *pr. D. eod.* (*Modestin.*) Respondit: Si fideiussores in id accepti sunt, quod a curatore servari non possit, et post impletam legitimam aetatem tam ab ipso curatore, quam ab heredibus eius solidum servari potuit, et cessante eo, qui pupillus fuit, solvendo esse desierit, non temere utilem in fideiussores actionem competere.

7727) — *L.* 17. *C. eod.* (*Gordian.*) Omissis quoque pignoribus fideiussorem a creditoribus utiliter conveniri, nisi in id tantum, quod ex his refici non poterit, acceptus sit, explorati iuris est. (242.)

Not. 18.

Nov. 4. *C.* 1. *Vid.* 7686.

Not. 19.

§. 4. *J. de fideiuss. Vid.* 1935.

7728) — *L.* 10. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si dubitet creditor, an fideiussores solvendo sint, et unus ab eo electus paratus sit offerre cautionem, ut suo periculo confideiussores conveniantur in partem, dico audiendum eum esse, ita tamen, ut et satisdationes offerat, et omnes confideiussores, qui idonei esse dicuntur, praesto sint; nec enim semper facilis est nominis emtio, cum numeratio totius debiti non sit in expedito. — §. 1. Ita demum

inter fideiussores dividitur actio, si non infitientur; nam infitiantibus auxilium divisionis non est indulgendum.

7729)—*L.* 26. *D eod.* (*Gaius.*) Inter fideiussores non ipso iure dividitur obligatio ex epistola divi Hadriani; et ideo si quis eorum ante exactam a se partem sine herede decesserit, vel ad inopiam pervenerit, pars eius ad ceterorum onus respicit.

7730)—*L.* 51. §. 1. 4. *D. eod.* (*Papin.*)—§. 1. Fideiussor, qui partem pecuniae suo nomine vel rei promittendi solvit, quo minus, residui divisione facta, portionis iudicium accipiat, recusare non debet. Eam enim quantitatem inter eos, qui solvendo sunt, dividi convenit, quam litis tempore singuli debent. Sed humanius est, si et alter solvendo sit litis contestationis tempore, per exceptionem ei, qui solvit, succurri. —§. 4. Cum inter fideiussores actione divisa quidam post litem contestatam solvendo esse desierunt, ea res ad onus eius, qui solvendo est, non pertinet, nec auxilio defendetur aetatis actor; non enim deceptus videtur, qui iure communi usus est.

7731)—*L.* 52. §. 1. *D. eod.* (*Papin.*) Inter fideiussores actione divisa condemnatus si desierit esse solvendo, fraus vel segnitia tutoribus, qui iudicatum persequi potuerunt, damnum dabit; quodsi divisam actionem inter eos, qui non erant solvendo, constabit, pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur.

7732)—*L.* 3. *C. eod.* (*Sever. et Antonin.*) Non recte procuratores nostri, si allegationi tuae fides adesset, audire te noluerunt ex bonis fideiussoris, quae ad fiscum pervenerunt, pecuniam repetentem, sed reum principalem convenire iusserunt, quum electionis potestas permittatur creditori. Sed quum duos fideiussores accepisse te proponas, si alter idoneus est, intelligis, te divisa quantitate partem competentem a procuratore nostro petere debere, et adversus alium fideiussorem eius experiri. Nam licet signifires, adiectum esse in obligatione, ut singuli in solidum tenerentur, tamen nihil haec res mutat conditionem iuris et constitutionem. Nam et cum hoc non adiiciatur, singuli tamen in solidum tenentur, sed ubi sunt omnes idonei, in portionem obligatio dividitur. (208.)

7733)—*L.* 10. §. 1. *C. eod.* (*Alexand.*) Ut autem is, qui cum altero fideiussit, non solus conveniatur, sed dividatur actio inter eos, qui solvendo sunt, ante condemnationem ex ordine postulari solet.

7734) — *L.* 16. *C. eod.* (*Gordian.*) Liberum fuit ante, quam lis adversus omnes fideiussores contestaretur, unum eorum eligere creditori, si modo ceteros minus idoneos existimaret. At nunc, post litis contestationem, petitionem divisam redintegrari, iuris ratio non patitur. (241.)

L. 28. *C. eod. Vid.* 7689.

L. 3. *C. de const. pec. Vid.* 7688.

7735) — *L.* 28. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Paulus.*) Si contendat fideiussor, ceteros solvendo esse, etiam exceptionem ei dandam: *si non et illi solvendo sint.*

Not. 20.

7736) — *L.* 17. *D. eod.* (*Iulian.*) Fideiussoribus succurri solet, ut stipulator compellatur ei, qui solidum solvere paratus est, vendere ceterorum nomina.

7737) — *L.* 39. *D. eod.* (*Modestin.*) Ut fideiussor adversus confideiussorem suum agat, danda actio non est; ideoque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatis, quum alter electus a creditore totum exsolverit, nec ei cessae sint actiones, alter nec a creditore, nec a confideiussore convenietur.

7738)—*L.* 41. §. 1. *D. eod.* (*Modestin.*) Idem respondit: si in solidum condemnatus est unus ex mandatoribus, quum indicati conveniri coeperit, posse eum desiderare, ut adversus eos, qui idem mandaverunt, actiones sibi mandentur.

7739) — *L.* 11. *C. eod.* (*Alexand.*) Cum alter ex fideiussoribus in solidum debito satisfaciat, actio ei adversus eum, qui una fideiussit, non competit. Potuisti sane, quum fisco solveres, desiderare, ut ius pignoris, quod fiscus habuit, in te transferretur, et si hoc ita factum est, cessis actionibus uti poteris. Quod et in privatis debitis observandum est. (229.)

7740) — *L.* 14. *C. eod.* (*Gordian.*) Mandati actio personalis est. Quae si nomine fideiussoris vel adversus debitorem seu heredes eius competit, Praeses provinciae quae deberi competerit reddi iubebit. Pignora etenim, quae reo stipulandi nexa fuerunt, ita demum ad vos transeunt, si facta nominis redemtione solutio celebrata est, vobisque mandatae sunt actiones. Quod si factum est, ea quoque vobis persequentibus adversus pignorum possessores extraordinariam iurisdictionem idem vir clarissimus impertietur. (239.)

7741)—*L.* 76. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Modest.*) Respondit: si post solutum sine ullo pacto omne, quod ex causa tutelae debebatur, actiones post aliquod intervallum cessae sint, nihil ea cessione actum, quum nulla actio superfuerit; quodsi ante solutionem hoc factum est, vel quum convenisset, ut mandarentur actiones, tunc solutio facta esset, et mandatum subsecutum est, salvas esse mandatas actiones, quum novissimo quoque casu pretium magis mandatarum actionum solutum, quam actio, quae fuit, peremta videatur.

L. 28. *D. mandati. Vid.* 6906.

7742) — *L.* 13. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Iulian.*) Si mandatu meo Titio decem credideris, et mecum mandati egeris, non liberabitur Titius; sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam si actiones, quas adversus Titium habes, mihi praestiteris. Item si cum Titio egeris, ego non liberabor, sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

Not. 22.

L. 28. *C. eod. Vid.* 7689.

§. 487.

Not. 1.

7743) — *L.* 38. §. 1. *D. mandati.* (XVII. 1.) (*Marcell.*) Non absimilis illa, quae frequentissime agitari solet, fideiussor an et prius, quam solvat, agere possit, ut liberetur, (nec enim semper exspectandum est, ut solvat, aut iudicio accepto condemnetur) si diu in solutione reus cessavit, aut certe bona sua dissipavit? praesertim si domi pecuniam fideiussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conveniat.

L. 45. §. 2. *D. eod. Vid.* 1631.

86

7744) — *L. 6. D. de contr. tut. act.* (XXVII. 4.) (*Paulus.*) Si tutor pro pupillo se obligavit, habet contrariam actionem et ante, quam solvat.

7745) — *L. 10. C. mandati.* (IV. 25.) (*Diocl. et Maximian.*) Si pro ea, contra quam supplicas, fideiussor seu mandator intercessisti, et neque condemnatus es, neque bona sua eam dilapidare postea coepisse comprobare possis, ut tibi iustam metuendi causam praebeat, neque ab initio ita te obligationem suscepisse, ut eam possis et ante solutionem convenire, nulla iuris ratione ante, quam satis creditori pro ea feceris, eam ad solutionem urgeri, certum est. Fideiussorem vero seu mandatorem exceptione munitum, et iniuria iudicis damnatum, et appellatione contra bonam fidem minime usum non posse mandati agere, manifestum est.

Not. 2.

7746) — §. 6. *J. de fideiuss.* (III. 21.) Si quid autem fideiussor pro reo solverit, eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudicium.

L. 4. pr. L. 25. in f. D. eod. Vid. 7701. 7697.

7747) — *Gaii instit.* III. 127. In eo quoque par omnium causa est, quod si quis pro reo solverit, eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudicium; et hoc amplius sponsores ex lege Publilia propriam habent actionem in duplum, quae appellatur depensi.

Not. 3.

7748) — *L. 24. C. de neg. gest.* (II. 19.) (*Iustinian.*) Si quis nolente et specialiter prohibente domino rerum administrationi earum sese immiscuit, apud magnos auctores dubitabatur, si pro expensis, quae circa res factae sunt, talis negotiorum gestorum habeat aliquam adversus dominum actionem. Quam quibusdam pollicentibus directam vel utilem, aliis negantibus, in quibus et Salvius Iulianus fuit, hoc decidentes sancimus, si contradixerit dominus et eum res suas administrare prohibuerit, secundum Iuliani sententiam nullam esse adversus eum vel directam vel utilem contrariam actionem, scilicet post denuntiationem, quam ei dominus transmiserit, non concedens ei res eius attingere, licet res bene ab eo gestae sint. Quid deinde, si dominus adspexerit ab administratore multas expensas utiliter factas, et tunc, dolosa assimulatione habita, eum prohibuerit, ut neque ulteriores expensas praestet? Quod nullo modo patimur; sed ex quo ea testatio ad eum facta vel est in scriptis vel sine scriptis, sub testificatione aliarum tamen personarum ex eo die pro faciendis meliorationibus nullam ei competere actionem; super anterioribus autem, si utiliter factae sunt, habere eum actionem contra dominum concedimus sua natura currentem. (530.)

Not. 4.

7749) — *L. 10. §. 12. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Ulp.*) Generaliter Iulianus ait: si fideiussor ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit, si quidem minus honestam, habere eum mandati actionem; quodsi eam, qua reus uti potuit, si sciens id fecit, non habiturum mandati actionem, si modo habuit facultatem rei conveniendi, desiderandique, ut ipse susciperet potius iudicium vel suo, vel procuratoris nomine.

L. 29. pr. §. 4. D. eod. Vid. 959. 516.

Not. 5.

7750) — *L. 67. D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Paulus.*) Exceptione, quae tibi prodesse debebat, usus, iniuria iudicis damnatus es. Nihil tibi praestabitur iure mandati, quia iniuriam, quae tibi facta est, penes te manere, quam ad alium transferri, aequius est, scilicet si culpa tua iniustae damnationis causam praebuisti.

§. 488.

Not. 1.

7751) — *L. 1. pr. D. ad SC. Velleianum.* (XVI. 1.) (*Paulus.*) Velleiano senatusconsulto plenissime comprehensum est, ne pro ullo feminae intercederent. — §. 1. *Vid.* 2707.

7752) — *L. 2. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Et primo quidem temporibus divi Augusti, mox deinde Claudii, edictis eorum erat interdictum, ne feminae pro viris suis intercederent.

L. 95. §. 2. D. de solut. Vid. 1421.

7753) — *L. 11. D. de SC. Maced.* (XIV. 6.) Tamen, si non opposita exceptione condemnati sunt, utentur senatusconsulti exceptione. Et ita Iulianus scribit in ipso filiofamilias, exemplo mulieris intercedentis.

Not. 2.

7754) — *L. 20. C. ad SC. Velleianum.* (IV. 29.) (*Dioclet. et Maximian.*) Heredes quoque mulieris adversus creditores eadem exceptione, quae ex senatusconsulto introducta est, uti posse, dubium non est.

7755) — *L. 10. D. eod.* (*Ulp.*) Hae actiones, quae in eos, pro quibus mulier intercessit, dantur, et heredibus, et in heredes, et perpetuo competunt; habent enim rei persecutionem. Ceteris quoque honorariis successoribus dabuntur, et adversus eos.

7756) — *L. 14. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Mulierem contra senatusconsulti Velleiani auctoritatem non posse intercedere, eademque exceptione fideiussorem eius uti posse, iuris auctoritas probat. Unde si mater tua marito quondam suo heres non exstitit, satis idoneae exceptionis remedio tuta est.

7757) — *L. 15. C. eod.* (*Iidem.*) Si uxor pro marito contra senatusconsultum intercessura te rogavit mandatario nomine, ut pro ea tuam fidem obstringeres, initio contractus per exceptionis auxilium obligationi tuae adhaesit securitas, qua conventus defendi potes.

L. 2. D. quae res pignori. Vid. 5170.

L. 6. L. 8. §. 3. D. ad SC. Vellei. Vid. 6907. 7577.

7758) — *L. 8. §. 4. 6. D. eod.* — §. 4. Sed si is, qui a muliere delegatus est, debitor eius non fuit, exceptione senatusconsulti poterit uti, quemadmodum mulieris fideiussor. — §. 6. Sed si eum delegaverit, qui debitor eius non fuit, fraus senatusconsulto facta videbitur, et ideo exceptio datur.

7759) — *L. 19. §. 5. D. eod.* (*African.*) Quum haberes Titium debitorem, et pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomen propter senatusconsultum sequereris, petiit a me mulier mutuam pecuniam solutura tibi, et stipulanti mihi promisit, ignoranti, in quam rem mutuaretur, atque ita numerare me tibi iussit; deinde

ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi; quaesitum est: si eam pecuniam a muliere petam, an exceptio senatusconsulti ei prosit? Respondit: videndum, ne non sine ratione dicatur, eius loco, qui pro muliere fideiusserit, haberi me debere, ut, quemadmodum illi, quamvis ignoraverit mulierem intercedere, exceptio adversus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque adversus te nullis exceptio detur, mihique in mulierem actio denegetur, quando haec actio periculo mulieris futura sit. Et haec paulo expeditius dicenda, si prius, quam ego tibi pecuniam solverim, compererim eam intercessisse; ceterum si ante solverim, videndum, utrumne nihilominus mulieri quidem exceptio adversus me dari debeat, et ego tibi condicere pecuniam possim, an vero perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in creditum isses? Quod quidem magis dicendum existimavit, ut sic senatusconsulto locus non sit, seculi et eum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. Quae postea non recte comparari ait, quando delegatione debitoris facta mulier non obligetur. At in proposito alienam obligationem in se transtulerit, quod certe senatus fieri noluit.

7760) — *L.* 32. §. 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Si mulier, ne ipsa intercederet, alii mandarit, ut id faceret, an in huius persona locus huic senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret? totus enim sermo senatusconsulti ad petitionem non dandam adversus ipsam mulierem spectat. Et puto, rem ita esse distinguendam, ut, si quidem creditor, cui me obligavi, mandante muliere hoc in fraudem senatusconsulti egisset, ne ipsa interveniret contra senatusconsultum, daret autem alium, excludendum eum exceptione fraudis senatusconsulto factae; si vero is ignorasset, ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere excludendum esse, me autem creditori teneri.

L. 48. *pr. D. de fideiuss. Vid.* 374.

Not. 3.

L. 32. §. 2. *D. ad SC. Vellei. Vid.* 4600.

Not. 4.

7761) — *L.* 30. §. 1. *D. de R. V.* (VI. 1.) (*Ulp.*) Iulianus recte scribit libro duodecimo digestorum: mulierem, quae intercedens fundum pignori dedit, quamvis a creditori distractum, posse in rem actione petere,

XL. (*Gaius.*) Quia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

7762) — *L.* 32. § 1. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Pompon.*) — §. 1. Si mulier rem a se pignori datam per intercessionem recipere velit, fructus etiam liberos recipit; et si res deterior facta fuerit, eo nomine magis est, ut aestimetur. Sed si creditor, qui pignus per intercessionem accepit, hoc alii vendidit, vera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant et adversus bonae fidei emtorem, ne melioris conditionis emtor sit, quam fuerit venditor.

L. 8. §. 3. *D. eod. Vid.* 7577.

L. 9. *C. eod. Vid.* 5492.

Not. 5.

7763) — *L.* 8. §. 2. 7. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Si mulier apud Primum pro Secundo intervenerit, mox pro Primo apud creditorem eius, duas intercessiones factas, Iulianus libro duodecimo Digestorum scribit, unam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius, et ideo et Primo restitui obligationem, et adversus eum. Marcellus autem notat: esse aliquam differentiam, utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur, et onus debitoris, a quo obligationem transferre creditor voluit, suscipiat, an vero quasi debitrix delegetur? scilicet ut, si quasi debitrix delegata est, una sit intercessio. Proinde secundum hanc suam distinctionem in prima visione, ubi quasi debitrix delegata est, exceptionem ei senatusconsulti Marcellus non daret; sed condemnata, vel ante condemnationem condicere utique ei, a quo delegata est, poterit, vel quod ei abest, vel, si nondum abest, liberationem. — §. 7. Quoties pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quam mulier intercesserit. — §. 9. *Vid.* 2248.

7764) — *L.* 8. §. 11-13. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 11. Quamquam in omnes, qui liberati sunt, restituitur actio, non tamen omnibus restituitur; utputa duo rei stipulandi fuerunt, apud alterum mulier intercessit; ei soli restituitur obligatio, apud quem intercessit. — §. 12. Si mulieri heres exstiterit creditor, videndum, an restitutoria uti non possit? Et ait Iulianus libro duodecimo restitutoria eum nihilo minus usurum. Nec immerito, quum non obligatar cum effectu successerit. Denique in Falcidia hoc aes alienum non imputabitur. — §. 13. Plane si mihi proponas, mulierem veteri debitori successisse, dicendum erit, restitutoria eam conveniri posse. Sed et directa actione; nihil enim eius interest, qua actione conveniatur.

7765) — *L.* 16. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Si ab ea muliere, quae contra senatusconsultum intercessisset, fideiussorem accepissem, Caius Cassius respondit, ita demum fideiussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset. Ego autem puto recte fideiussori exceptionem dandam, etiamsi mandati actionem adversus mulierem non habeat, quia totam obligationem senatus improbat, et a Praetore restituitur prior debitor creditori.

7766) — *L.* 32. §. 5. *D. eod.* (*Pompon.*) Intercedere mulierem intelligendum est etiam pro eo, qui obligari non possit, veluti si pro servo alieno intercedat; sed rescissa intercessione in dominum restituenda est actio.

7767) — *L.* 8. *C. eod.* (*Gordian.*) Si paternam obligationem non tantum masculini sexus filii, verum etiam filiae emancipatae in se receperunt, quamvis filiae virilibus obligationibus eximantur propter exceptionem, quae ex senatusconsulto Velleiano descendit, tamen filios in id, quod se obligaverunt, teneri, filiarumque subducta persona patrem in id conveniri posse, in quo conveniretur, si filiae non intercessissent, dubium non est. Pignora tamen patris, etsi in posteriorem obligationem accepta sunt, sine dubio tenentur. Sed et si in priore fuerint obligatione, quatenus ad patrem per restitutoriam actionem redit, eatenus tenebuntur. (238.)

L. 16. *C. eod. Vid.* 2249.

Not. 6.

L. 8. §. 14. *D. eod. Vid.* 7671.

7768) — *L.* 8. §. 15. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Ulp.*) Illud videndum est: si mulier pro eo intervenit, qui, si cum ipso contractum esset, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri? utputa si pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur. Et puto non obligari pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc contractu. Item si minor viginti quinque annis sit, pro quo mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare, vel si filius contra senatusconsultum contracturus esset.

L. 8. §. 2. *D. eod. Vid.* 7765.

Not. 7.

7769) — *L.* 12. *D. de min.* (IV. 4.) (*Gaius.*) Si apud minorem mulier pro alio intercesserit, non est ei actio in mulierem danda, sed perinde atque ceteri per exceptionem summoveri debet, scilicet quia communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur. Haec, si solvendo sit prior debitor; alioquin mulier non utetur senatusconsulti auxilio.

Not. 8.

7770) — *L.* 12. *D. ad SC. Vellei.* (XVI. 1.) (*Paulus.*) Immo tunc locus est senatusconsulto, quum scit creditor, eam intercedere.

L. ult. C. eod. Vid. 2481.

Not. 9.

L. 24. *C. eod. Vid.* 2481.

Not. 10.

L. 2. §. 3. *D. eod. Vid.* 2708.

7771) — *L.* 23. *D. eod.* (*Paulus.*) Si mulier in iure interrogata responderit, se heredem esse, si sciens, se heredem non esse, responderit, minime intercessisse videri, quia decepit; quodsi existimavit se heredem, et eo nomine decepta responderit, in eam actionem quidem dari, plerique existimaverunt, sed exceptione senatusconsulti adiuvari.

L. 5. *C. eod. Vid.* 7678.

7772) — *L.* 18. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Feminis alienas, vel veteres vel novas, obligationes aliqua ratione suscipientibus subvenitur, nisi creditor aliqua ratione per mulierem deceptus sit; nam tunc replicatione doli senatusconsulti exceptionem removeri, constitutum est.

7773) — *L.* 30. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si decipiendi animo, vel quum sciret, se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei senatusconsulti non datur; actionem enim, quae in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non excludit.

Not. 11.

7774) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Sed si ego cum muliere ab initio contraxerim, quum ignorarem, cui hoc factum veilet, non dubito senatusconsultum cessare: et ita divus Pius et Imperator noster rescripserunt.

L. 6. 7. *D. eod. Vid.* 6907. 952.

7775) — *L.* 11. *D. eod.* (*Paulus.*) Si mulier tanquam in usus suos pecuniam acceperit, alii creditura, non est locus senatusconsulto; alioquin nemo cum feminis contrahet, quia ignorari potest, quid acturae sint.

L. 12. *D. eod. Vid.* 7770.

7776) — *L.* 27. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Bona fide personam mulieris in contrahendo secutus, ob ea, quae inter virum et uxorem accepta pecunia gesta sunt, exceptione senatusconsulti non summovetur.

7777) — *L.* 28. §. 1. *D. eod.* (*Scaev.*) Fundum uxoris suae maritus obligavit Sempronio ob conductionem; mox mulier a Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdem fundi solvit statim Sempronio pro marito suo. Quaesitum est, an adversus senatusconsultum obligata sit? Respondi, si Numerius scisset, eam intercedere, fore senatusconsulto, de quo quaereretur, locum.

Not. 12.

7778) — *L.* 21. *pr. D. eod.* (*Callistr.*) Si pro aliquo mulier intercesserit, sed in rem eius quod acceptum est verteretur, exceptio senatusconsulti locum non habet, quia non fit pauperior.

7779) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Iulian.*) Si mulier contra senatusconsultum Velleianum pro me intercessisset Titio, egoque mulieri id solvissem, et ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio huius senatusconsulti non est profutura mulieri; neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, quum iam eam habeat.

Not. 13.

L. 95. §. 2. *D. de solut. Vid.* 7626.
L. 8. §. 13. *D. ad SC. Vellei. Vid.* 7664.

Not. 14.

L. 23. *C. eod. Vid.* 5667.

Not. 15.

7780) — *L.* 32. §. 4. *D. eod.* (*Pompon.*) Si mulier pro eo, pro quo intercessit, iudicium parata sit accipere, ut non in veterem debitorem actio detur, quoniam senatusconsulti exceptionem opponere potest, cavere debebit, exceptione se non usuram, et sic ad iudicem ire.

Not. 16.

7781) — *L.* 22. *C. eod.* (*Iustinian.*) Si mulier perfectae aetatis constituta post intercessionem vel cautionem conscripserit, vel pignus aut intercessorem praestiterit, sancimus, antiqua legum varietate cessante, siquidem intra biennale iuge tempus post priorem cautionem numerandum pro eadem causa fecerit cautionem, vel pignus aut intercessorem dederit, nihil sibi praeiudicare, quod adhuc ex consequentia suae fragilitatis in secundam iacturam inciderit. Sin autem post biennium haec fecerit, sibi imputet, si, quod saepius cogitare poterat et evitare, non fecit, sed ultro firmavit; videtur etenim ex huiusmodi temporis prolixitate non pro aliena obligatione se illigare, sed pro sua causa aliquid agere, et tam ex secunda cautione sese obnoxiam facere, in quantum hoc fecit, quam pignus aut intercessorem utiliter dare.

7782) — *Nov.* 61. *c.* 1. §. 1. *in f.* . . . . Et non quaslibet vias et artificiosas inveniant sumentes hypothecas, praeparando mulieres consentire et ita proprio cadere iure. Consensus enim in talibus aut in hypothecam, aut in venditionem, aut in aliam alienationem conscriptus percipienti omnino non proderit, si semel consensus fiat, sed sicut in intercessionibus scripsimus, ut opor-

teat biennii tempore exsistente rursus aliam professionem scribi confirmantem consensum, et tunc ratum esse quod factum est, sic et in hoc fiat.

§. 489.

Not. 1.

L. 23. C. ad SC. Vellei. Vid. 5067.

Not. 3.

7783) — *Nov.* 134. *c.* 8. Et illud vero providimus pro subiectorum utilitate corrigere, ut, si qua mulier crediti instrumento consentiat proprio viro, aut scribat, et propriam substantiam aut se ipsam obligatam faciat, iubemus, nullatenus huiusmodi valere aut tenere, sive semel, sive multoties huiusmodi aliquid pro eadem re fiat, sive privatum, sive publicum sit debitum, sed ita esse, ac si neque scriptum esset, nisi manifeste probetur, quia pecuniae in propriam ipsius mulieris utilitatem expensae sunt.

7784) — *Authent. Ut nulli iudicum liceat habere loci servat*. §. *Et illud* (*Nov.* 134. *c.* 8.) Si qua mulier crediti instrumento consentiat proprio viro, aut scribat, et propriam substantiam aut se ipsam obligatam faciat, iubemus, hoc nullateous valere, sive semel, sive multoties huiusmodi aliquid pro eadem re fiat, sive privatum, sive publicum sit debitum, sed ita esse, ac si neque factum quidquam, neque scriptum esset, nisi manifeste probetur, quod pecuniae in propriam ipsius mulieris utilitatem expensae sint.

§. 490.

Not. 1.

L. 11. *in f. D. de duobus reis constituendis. Vid.* 5486.

L. 5. §. *ult. D. commodati. Vid.* 2475.

Not. 2.

7785)—*L.* 1. *D. de duobus reis constituendis.* (XLV. 2.) (*Modest.*) Qui stipulatur, reus stipulandi dicitur, qui promittit, reus promittendi habetur.

Not. 3.

L. un. §. 11. *C. de caduc. toll. Vid.* §. 790. not. 3.

L. 55. §. 1. *D. de adm. tut. Vid.* 1793.

7786)—*L.* 34. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Gaius.*) Si plures servi simul aliquem ceciderint, aut convicium alicui fecerint, singulorum proprium est maleficium, et tanto maior iniuria, quanto a pluribus admissa est; immo etiam tot iniuriae sunt, quot et personae iniuriam facientium.

Not. 4.

§. 1. *J. de duobus reis stipulandi et promittendi. Vid.* 1789.

Not. 5.

7787) — *Pr. J. eod.* Et stipulandi, et promittendi duo pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat: *spondeo*; ut puta cum duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat: *utrique vestrum dare spondeo.* Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interrogante spondeat, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: *Maevi, quinque aureos dare spondes? Sei, eosdem quinque aureos dare spondes?* si respondent singuli separatim: *spondeo.*

7788)—*L.* 12. *pr. D. de duob. reis const.* (XLV. 2.) (*Venul.*) Si ex duobus, qui promissuri sunt, hodie alter, alter postera die responderit, probatur, non esse duos reos, ac ne obligatum quidem intelligi eum, qui postera die responderit, quum actor ad alia negotia discesserit vel promissor, licet peractis illis rebus responderit.

7789) — *L.* 8. *D. eod.* (*Ulp.*) His verbis: *Ea, quae praestari stipulanti tibi spopondimus*, interesse, quid inter contrahentes actum sit; nam si duo rei facti sint, eum, qui absens fuerit, non teneri, praesentem autem in solidum esse obligatum, aut si minus, in partem fore obstrictum.

7790)—*L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Venul.*) Si a Titio et pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel a servo, et quasi duos reos promittendi constitui, obligatum Titium soluro, Iulianus scribit, quanquam si servus spoponderit, in actione de peculio eadem observari debent, ac si liber fuisset.

Not. 6.

7791) — *L.* 15. *D. eod.* (*Gaius.*) Si id, quod ego et Titius stipulamur, in singulis personis proprium intelligatur, non poterimus duo rei stipulandi constitui, veluti cum usumfructum, aut dotis nomine dari stipulamur; idque et Iulianus scribit. Idem ait: et si Titius et Seius decem aut Stichum, qui Titii sit, stipulati fuerint, non videri eos duos reos stipulandi, quum Titio decem tantum, Seio Stichus aut decem debeantur. Quae sententia eo pertinet, ut, quamvis vel huic vel illi decem solverit, vel Seio Stichum, nihilo minus alteri obligatus maneat; sed dicendum est, ut si decem alteri solverit, ab altero liberetur.

Not. 7.

7792) — *L.* 9. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Sed si quis in deponendo penes duos paciscatur, ut ab altero culpa quoque praestetur, verius est, non esse duos reos, a quibus impar suscepta est obligatio. Non idem probandum est, cum duo quoque culpam promisissent, si alteri postea pacto culpa remissa sit, quia posterior conventio, quae in alterius persona intercessit, statum et naturam obligationis, quae duos initio reos fecit, mutare non potest; quare si socii sint, et communis culpa intercesserit, etiam alteri pactum cum altero factum proderit.

7793) — *L.* 116. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Papin.*) Decem stipulatus a Titio, postea quanto minus ab eo consequi posses, si a Maevio stipuleris, sine dubio Maevius universum periculum potest subire. Sed et si decem petieris a Titio, Maevius non erit solutus, nisi iudicatum Titius fecerit. Paulus notat: Non enim sunt duo rei Maevius et Titius eiusdem obligationis, sed Maevius sub conditione debet, si a Titio exigi non poterit; igitur nec Titio convento Maevius liberatur, qui an debiturus sit, incertum est, et solvente Titio non liberatur Maevius, qui nec tenetur, quum

conditio stipulationis deficit, nec Maevius pendente stipulationis conditione recte potest conveniri; a Maevio enim ante Titium excussum non recte petetur.

7794) — *L. 10. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Quod stipulatus ita sum : *mihi aut Titio?* Titius nec petere, nec novare, nec acceptum facere potest, tantumque ei solvi potest.

Not. 8.

7795) — *L. 7. D. de duob. reis const.* (XLV. 2.) (*Florentin.*) Ex duobus reis promittendi alius in diem vel sub conditione obligari potest; nec enim impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

§. 491.

Not. 1.

L. 25. §. 10. D. fam. ercisc. Vid. 3733.

Not. 3.

7796) — *L. 9. pr. D. de duob. reis const.* (XLV. 2.) (*Papin.*) Eandem rem apud duos pariter deposui, utriusque fidem in solidum secutus, vel eandem rem duobus similiter commodavi; fiunt duo rei promittendi, quia non tantum verbis stipulationis, sed et ceteris fiunt contractibus, veluti emtione, venditione, locatione, conductione, deposito, commodato, testamento, utputa si pluribus heredibus institutis testator dixit : *Titius et Maevius Sempronio decem dato.*

7797) — *L. 13. §. 9. D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Ulp.*) Duo rei locationis in solidum esse possunt.

7798) — *L. 47. D. eod.* (*Marcell.*) Cum apparebit, emtorem conductoremve pluribus vendentem vel locantem singulorum in solidum intuitum personam, ita demum ad praestationem partis singuli sunt compellendi, si constabit, esse omnes solvendo; quanquam fortasse iustius sit, etiamsi solvendo omnes erunt, electionem conveniendi, quem velit, non auferendam actori, si actiones suas adversus ceteros praestare non recuset.

Not. 4.

L. 9. pr. D. de duob. reis const. Vid. 7796.

7799) — *L. 8. §. 1. D. de leg.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Si ita scriptum sit : *Lucius Titius heres meus, aut Maevius heres meus decem Seio dato*, cum utro velit, Seius aget, ut, si cum uno actum sit, et solutum, alter liberetur, quasi duo rei promittendi in solidum obligati fuissent. Quid ergo, si ab altero partem petierit? Liberum ei erit, ab alterutro reliquum petere. Idem erit, et si alter partem solvisset.

7800) — *L. 16. D. de leg.* II. (XXXI.) (*Celsus.*) Si Titio aut Seio, utri heres vellet, legatum relictum est, heres alteri dando ab utroque liberatur. Si neutri dederit, uterque perinde petere potest, atque si ipsi soli legatum foret; nam ut stipulando duo rei constitui possunt, ita et testamento potest id fieri.

Not. 5.

7801) — *L. 1. C. si plures una sententia condemn.* (VII. 55.) (*Alexand.*) Si non singuli in solidum, sed generaliter tu et collega tuus una et certa quantitate condemnati estis, nec additum est, ut, quod ab altero servari non posset, id alter suppleret, effectus sententiae pro virilibus portionibus discretus est. Ideoque parens pro tua portione sententiae, ob cessationem alterius ex causa iudicati conveniri non potes.

7802) — *L. 43. D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Paulus.*) Paulus respondit : eos, quia una sententia in unam quantitatem condemnati sunt, pro portione virili ex causa iudicati conveniri, et si ex sententia adversus tres dicta Titius portionem sibi competentem exsolvit, ex persona ceterorum ex eadem sententia conveniri eum non posse.

Not. 6.

L. 1. §. 4. D. de eo, per quem factum erit. Vid. 1790.

L. 14. in f. D. quod met. causa. Vid. 2354.

L. 1. in f. L. 5. D. de his, qui effud. Vid. 7250. 7253.

L. 1. C. de cond. furt. Vid. 7154.

L. 11. §. 2. L. 51. in f. D. ad leg. Aq. Vid. 1791. 1792.

L. 55. §. 1. D. de adm. tut. Vid. 1793.

L. 34. D. de iniur. Vid. 7786.

7803) — *L. 15. §. 2. D. quod vi aut clam.* (XLIII. 24.) (*Ulp.*) Si in sepulcro alieno terra congesta fuerit iussu meo, agendum esse quod vi aut clam mecum, Labeo scribit; et si communi consilio plurium id factum sit, licere vel cum uno, vel cum singulis experiri; opus enim, quod a pluribus pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare; si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum, scilicet in solidum. Itaque alter conventus alterum non liberabit, quinimmo perceptio ab altero; superiore etenim casu alterius conventio alterum liberat. Praeterea sepulcri quoque violati agi potest.

Not. 7.

7804) — *L. 58. D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Papinian.*) Si plures tutelam non administraverint, et omnes solvendo sint, utrum, quia nullae partes administrationis inveniuntur, electioni locus erit, an, ut eiusdem pecuniae debitores, excipere debebunt periculi societatem? Quod magis ratio suadet. — §. 1. Si quidam ex his idonei non sint, onerabuntur sine dubio ceteri; nec inique, quum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. — §. 2. Unde quaerendum est : an actiones pupillus ei, qui solus convenitur, in alterum pro parte scilicet praestare debeat? Sed quum propria cuiusque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari.

Not. 8.

L. 1. 2. C. quo quisque ord. conv. Vid. 3216. 3208.

Not. 9.

§. 4. J. de fideiuss. Vid. 1935.

Not. 10.

L. 1. in f. L. 2. L. 3. L. 4. §. 1. D. de exercit. act. Vid. 6962. 6786. 6787.

L. 13. §. 2. D. de instit. act. Vid. 6789.

Not. 12.

L. 5. §. 15. D. commodati. Vid. 2475.

L. 1. §. 43. 44. D. depositi. Vid. 6309. 6308.

L. 9. pr. D. de duob. reis const. Vid. 7796.

Not. 13.

L. 5. §. *ult. D. commodati. Vid.* 2475.

§. 492.

Not. 1.

7805) — *L.* 31. § 1. *D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Venul.*) Si duo rei stipulandi sint, an alter ius novandi hsbeat, quaeritur, et quid iuris unusquisque sibi acquisierit? Fere autem convenit, et uni recte solvi, et unum in iudicio petentem totam rem in litem deducere, item unius acceptilatione perimi utriusque obligationem. Ex quibus colligitur, unumquemque perinde sibi acquisisse, ac si solus stipulatus esset, excepto eo, quod etiam facto eius, cum quo commune ius stipulantis est, amittere debitorem potest. *Vid.* 7573.

7806) — *L.* 16. *D. de duobus reis const.* (XLV. 2.) (*Gaius.*) Ex duobus reis stipulandi si semel unus egerit, alteri promissor offerendo pecuniam nihil agit.

7807) — *L.* 11. §. 21. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Sic evenit, ut interdum, si pluribus testator honorem habere voluit, et de pluribus sensit, quamvis unum legatum sit, tamen ad persecutionem eius plures admittantur, ut puta si decem fuerunt eiusdem rei stipulandi, et heres vel fideicommissarius rogatus est, ut eis solveret; hic enim, si omnium interest, et de omnibus sensit testator, fideicommissum relictum omnes petere poterunt. Sed utrum in partem agent, an in solidum? videamus. Et credo, prout cuiusque interest, consecuturos; unus igitur, qui occupat, agendo totum consequitur, ita ut caveat, defensum iri adversus ceteros fideicommissarios eum, qui solvit, sive socii sint sive non.

L. 57. §. 1. *D. de solut. Vid.* 1931.

Not. 2.

7808) — *L.* 62. *pr. D. ad legem Falcidiam.* (XXXV. 2.) (*Ulp.*) In lege Falcidia hoc esse servandum, Iulianus ait, ut, si duo rei promittendi fuerint vel duo rei stipulandi, si quidem socii sint, in ea re dividi inter eos debeat obligatio, atque si singuli partem pecuniae stipulati essent vel promisissent; quodsi societas inter eos nulla fuisset, in pendenti esse, in utrius bonis computari oporteat id, quod debetur, vel ex cuius bonis detrahi.

Not. 3.

§. 1. *J. de duobus reis stipul. et prom. Vid.* 1789.

7809) — *L.* 3. §. 1. *D. de duob. reis const.* (XLV. 2.) (*Ulp.*) Ubi duo rei facti sunt, potest vel ab uno eorum solidum peti; hoc enim est duorum reorum, ut unusquisque eorum in solidum sit obligatus, possitque ab alterutro solidum peti. Partes autem et a singulis peti posse, nequaquam dubium est, quemadmodum et a reo et fideiussore petere possumus; utique enim, quum una sit obligatio, una etiam summa est, ut, sive unus solvat, omnes liberentur, sive solvatur ab altero, liberatio contingat.

Not. 4.

7810) — *L.* 30. *D. de neg. gestis.* (III. 5.) (*Iulian.*) Ex facto quaerebatur, quendam ad siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum, eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse, atque ita pretium siliginis, quae in publicum emta erat, curatori afflictum esse, quaque actione curator cum subcuratore experiri possit, et consequi id, ut ei salvum esset, quod causa eius damnum accepisset? Valerius Severus respondit: adversus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam. Idem respondit: ut magistratui adversus magistratum eadem actio detur, ita tamen, si non sit conscius fraudis. Secundum quae etiam in subcuratore idem dicendum est.

7811) — *L.* 1. §. 13. *D. de tut. et rat. distrah.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus praestitit, vel ex communi gestu, nec ei mandatae sunt actiones, constitutum est a divo Pio, et ab Imperatore nostro, et divo patre eius, utilem actionem tutori adversus contutorem dandam.

L. 4. *in f. D. de his, qui effud. Vid.* 7253.

Not. 5.

7812)—*L.* 3. §. 3. *D. de liber. leg.* (XXXIV. 3.) (*Ulp.*) Nunc de effectu legati videamus. Et si quidem mihi liberatio sit relicta, quum solus sim debitor, sive a me petatur, exceptione uti possum, sive non petatur, possum agere, ut liberer per acceptilationem. Sed et si cum alio sim debitor, puta duo rei fuimus promittendi, et mihi soli testator consultum voluit, agendo consequar, non ut accepto liberer, ne etiam correus meus liberetur contra testatoris voluntatem, sed pacto liberabor. Sed quid, si socii fuimus? videamus ne per acceptilationem debeam liberari, alioquin, dum a correo meo petitur, ego inquietor. Et ita Iulianus libro tricesimo secundo Digestorum scripsit: si quidem socii non simus, pacto me debere liberari, si socii, per acceptilationem.

L. 71. *pr. D. de fideiuss. Vid.* 1419.

Not. 6.

7813)— *L.* 2. *C. de duobus reis stip. et promittendi.* (VIII. 40.) (*Diocl. et Maximian.*) Creditor prohiberi non potest exigere debitum, quum sint duo rei promittendi eiusdem pecuniae, a quo velit, et ideo si probaveris, te conventum in solidum exsolvisse, rector provinciae iuvare te adversus eum, cum quo communiter mutuam pecuniam accepisti, non cunctabitur. (287.)

Not. 7.

L. 1. §. 14. *D. de tut. et rat. distrah. Vid.* 3222.

L. 44. §. 5. *D. fam. ercisc. Vid.* 5920.

Not. 8.

§. 4. *J. de fideiuss. Vid.* 1935.

7814) —*L.* 1. §. 11. 14. *D. de tut. et rat. distrah.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Et si quidem omnes simul gesserunt tutelam, et omnes solvendo sunt, aequissimum erit dividi actionem inter eos pro portionibus virilibus exemplo fideiussorum. — §. 14. *Vid.* 3222.

L. 11. *pr. D. ad municip. Vid.* 3217.

L. 47. *D. loc. cond. Vid.* 7798.

7815) — *L.* 11. *pr. D. de duob. reis const.* (XLV. 2.) (*Papinian.*) Reos promittendi vice

mutua fideiussores non inutiliter accipi convenit; reus itaque stipulandi actionem suam dividere si velit, (neque enim dividere cogendus est) poterit eundem ut principalem reum, item eum, qui fideiussor pro altero exstitit, in partes convenire, non secus, ac si duos promittendi reos divisis actionibus conveniret.

Not. 9.

§. 4. *J. de fideiuss. Vid.* 1935.

L. 51. §. 1. *D. eod. Vid.* 7750.

7816) — *Nov.* 99. *c.* 1. *pr.* Si quis enim alterna fideiussione obligatos sumat aliquos, si quidem non adiecerit oportere et unum horum in solidum teneri, omnes ex aequo conventionem sustinere. Si vero aliquid etiam tale adiiciatur, servari quidem pactum, non tamen mox ab initio unumquemque in solidum exigi, sed interim secundum partem, qua unusquisque obligatus est, cedere autem eum et contra reliquos actionem, si et idonei sunt, et in eo loco; et si hoc ita se habere videatur, si quidem idonei sint, et praesentes inveniantur, illos periclitari complere, singulos in propria parte, quod sub alterna promissione creditum est, aut ex quo omnino obligati sunt, et non commune debitum proprium cuiuspiam fieri nnus. Si vero minus idonei se habere reliqui videantur, sive omnes, sive quidam, sive in partem, sive in solidum, sive absentes forte, in illud teneri, quod accipere ab aliis non potuit. Sic enim et illis servabitur pactionis modus, et nullum sustinebit damnum actor, licet aliquid inter se illi pepigerint ignorante isto, qui habet eos obligatos, et unusquisque tenebitur in id, quod ab initio scripserit, artibus, aut dolis, aut transactionibus praevaricari quae constituta sunt non sinendus.

Not. 10.

L. 34. *pr. D. de receptis. Vid.* 7819.

7817)—*L.* 132. §. 4. *D. de usuris.* (XXII. 1.) (*Marcian.*) Sed si duo rei promittendi sint, alterius mora alteri non nocet.

7818)—*L.* 173. §. 2. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Unicuique sua mora nocet, quod et in duobus reis promittendi observatur.

Not. 11.

7819) — *L.* 34. *D. de receptis.* (IV. 8.) (*Paulus.*) Si duo rei sint aut credendi aut debendi, et unus compromiserit, isque vetitus sit petere, aut ne ab eo petatur, videndum est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, poena committatur? Idem in duobus argentariis, quorum nomina simul erunt. Et fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere, si socii sint, alias nec a te petitur, nec ego peto, nec meo nomine petitur, licet a te petatur. — §. 1. Semel commissa poena solvi compromissum, rectius puto dici, nec amplius posse committi, nisi id actum sit, ut in singulas causas toties committatur.

L. 2. §. 5. *D. de V. O. Vid.* 3745.

Not. 12.

7820) — *L.* 18. *D. de duobus reis constit.* (XLV. 2.) (*Pomponius.*) Ex duobus reis eiusdem Stichi promittendi factis alterius factum alteri quoque nocet.

§. 493.

Not. 1.

§. 1. *J. de duob. reis. Vid.* 1789.

L. 3. *D. de duob. reis constit. Vid.* 7809.

L. 8. §. 1. *D. de leg.* 1. *Vid.* 7799.

L. un. §. 11. *C. de caduc. toll. Vid.* §. 790. not. 3.

Not. 2.

L. 2. *D. de duob. reis constit. Vid.* 2477.

7821) — *L.* 13. §. 12. *D. de acceptilatione.* (XLVI. 4.) (*Ulp.*) Ex pluribus reis stipulandi si unus acceptum fecerit, liberatio contingit in solidum.

7822) — *L.* 16. *D. eod.* (*Ulp.*) Si ex pluribus obligatis uni accepto feratur, non ipse solus liberatur, sed et hi, qui secum obligantur. Nam cum ex duobus pluribusque eiusdem obligationis participibus uni accepto fertur, ceteri quoque liberantur, non quoniam ipsis accepto latum est, sed quoniam velut solvisse videtur is, qui acceptilatione solutus est. — §. 1. Si iudicati fideiussor sit datus et acceptus, eique accepto latum sit, liberabitur et iudicatus.

Not. 3.

L. 31. §. 1. *D. de novat. Vid.* 7805. 7573.

L. 27. *pr. D. de pactis. Vid.* 1431.

Not. 4.

L. 26. *in f. L.* 27. *D. de iureiur. Vid.* 2054. 2056.

7823) — *L.* 28. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) In duobus reis stipulandi ab altero delatum iusiurandum etiam alteri nocebit.

Not. 5.

L. 57. §. 1. *D. de solut. Vid.* 1931.

L. 2. *D. de duob. reis const. Vid.* 2477.

L. 51. §. 4. *D. de evict. Vid.* 6518.

L. 31. §. 1. *D. de novat. Vid.* 7805. 7573.

L. 28. *C. de fideiuss. Vid.* 7089.

Not. 7.

L. ult. D. de duob. reis const. Vid. 7625.

Not. 8.

L. 71. *pr. D. de fideiuss. Vid.* 1419.

Not. 9.

L. 10. *D. de duob. reis const. Vid.* 7529.

Not. 10.

L. 23. *D. de pactis. Vid.* 7718.

L. 3. §. 3. *D. de liber. leg. Vid.* 7812.

7824) — *L.* 5. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis reum habeat et fideiussorem, et reo liberationem leget, Iulianus ibidem scripsit, reum per acceptilationem liberandum; alioquin, si fideiussorem coeperit convenire, alia ratione reus convenitur. Quid tamen, si donationis causa fideiussor intervenit, nec habet adversus reum regressum? vel quid, si ad fideiussorem pecunia pervenerit, et ipse reum dederit vice sua, ipseque fideiusserit? Pacto est reus liberandus. Atquin solemus dicere, pacti exceptionem fideiussori dandam, quae reo competit; sed quum alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquam hoc dicimus. — §. 1. Quodsi fideiussoris sit liberatio legata, sine dubio, ut et Iulianus scripsit, pacto

erit fideiussor liberandus. Sed et hic puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse vere fuit, aut in eam rem socius reus.

Not. 11.

L. 27. pr. D. de pactis. Vid. 1451.

§. 494.

Not. 1.

7825) — *Gaii instit.* II. 38. Obligationes quoquo modo contractae nihil eorum recipiunt; nam quod mihi ab aliquo debetur, id si velim tibi deberi, nullo eorum modo quibus res corporales ad alium transferuntur, id efficere possum; sed opus est, ut iubente me tu ab eo stipuleris: quae res efficit ut a me liberetur, et incipiat tibi teneri; quae dicitur novatio obligationis.

7826) — *Gaii instit.* II. 35. Nam si is ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, in iure eam alii ante aditionem cedat, id est antequam heres exstiterit, perinde fit heres is cui in iure cesserit, ac si ipse per legem ad hereditatem vocatus esse. Post aditionem vero si cesserit, nihilominus ipse heres permanet, et ob id creditoribus tenebitur; debita vero pereunt, eoque modo debitores hereditarii lucrum faciunt: corpora vero eius hereditatis perinde transeunt ad eum cui cessa est hereditas, ac si ei singula in iure cessa fuissent.

7827) — *Ulp. fragm.* XIX. — 12. Hereditas in iure ceditur, vel antequam adeatur, vel posteaquam adita fuerit. — 13. Antequam adeatur, in iure cedi potest legitimo ab herede; posteaquam adita est, tam a legitimo quam ab eo qui testamento heres scriptus est. — 14. Si antequam adeatur hereditas in iure cessa sit, perinde heres fit, cui cessa est, ac si ipse heres legitimus esset. Quod si postea quam adita fuerit, in iure cessa sit, is qui cessit, permanet heres et ob id creditoribus defuncti manet obligatus; debita vero pereunt, id est, debitores defuncti liberantur.

Not. 2.

7828) — *Gaii instit.* II. 38. *Vid.* 7825 — 39. Sine hac vero novatione non poteris tuo nomine agere; sed debes ex persona mea, quasi cognitor aut procurator meus, experiri.

7829) — *Vat. fragm.* 260. Filius emancipatus, cui pater peculium non ademit, res quidem pro donato, vel pro suo, quod iustam causam possidendi habet, usu capit; sed debitores convenire non potest, neque lites pecuniae prosequi, si non sit in rem suam cognitor datus, aut nominum delegationes intervenerunt. Plane, quod ei solvitur patre non dissentiente, debitorum liberat; nec interest, an emancipatum ignoret, vel ei non esse peculium ademptum, cum rei substantia plus polleat existimatione falsa. — 263. *Vid.* 7561.

L. 2. C. de O. et A. Vid. 7587.

Not. 3.

L. 26. §. 1. D. mandati. Vid. 6953.

7830) — *L. 68. §. 1. D. de evict.* (XXI. 2.) (*Papin.*) Creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi maluit, evictis pignoribus, quae prior creditor accepit, nullam actionem cum eo, qui liberatus est, habebit.

7831) — *L. 35. D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Dotem a patre vel a quovis alio promissam si vir novandi causa stipuletur, coepit viri esse periculum, quum ante mulieris fuisset.

7832) — *L. 71. D. eod.* (*Paulus.*) Cum dotem mulieris nomine extraneus promisit, mulieris periculum esse, sed si maritus, nomen secutus, usuras exegerit, periculum eius futurum, respondetur.

Not. 4.

7833) — *L. 22. §. 2. D. mandati.* (XVII. 1.) (*Paulus.*) Interdum evenit, ut meum negotium geram, et tamen utilem habeam mandati actionem, veluti cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat, aut cum rogatu fideiussoris cum reo experior; nam quamvis debitum meum persequar, nihilominus et illius negotium gero; igitur quod minus servavero, consequar mandati actione.

L. 45. §. 7. D. eod. Vid. 6932.

Not. 5.

7834) — *L. 41. §. 3. D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) Si a debitore mulieris sub conditione dos promittatur, et postea, sed antequam maritus petere posset, debitor solvendo esse desierit, magis periculum ad mulierem pertinere placet; nec enim videri maritum nomen secutum eo tempore, quo exigere non potuerit. Quodsi iam tunc debitor, quum sub conditione promitteret, solvendo non fuerit, periculum viri esse, quod sciens tale nomen secutus videretur, quale initio obligationis fuerit.

Not. 6.

L. 41. pr. D. de re iud. Vid. 2138.

L. 4. §. 20. 21. D. de doli mali except. Vid. 7580.

7835) — *L. 19. D. de novat.* (XLVI. 2.) (*Ulp.*) Doli exceptio, quae poterat deleganti opponi, cessat in persona creditoris, cui quis delegatus est. Idemque est et in ceteris similibus exceptionibus, immo et in ea, quae ex senatusconsulto filiofamilias datur. Nam adversus creditorem, cui delegatus est ab eo, qui mutuam pecuniam contra senatusconsultum dederat, non utetur exceptione, quia nihil in ea promissione contra senatusconsultum factum est, ideoque quod solverit repetere non potest; tanto magis fit, quod hic nec solutum repetere potest. Diversum est in muliere, quae contra senatusconsultum promisit; nam et in secunda promissione intercessio est. Idemque est in minore, qui circumscriptus delegatur, quia si etiam nunc minor est, rursus circumvenitur. Diversum est, si iam excessit aetatem viginti quinque annorum, quamvis adhuc possit restitui adversus priorem creditorem. Ideo autem denegantur exceptiones adversus secundum creditorem, quia in privatis contractibus et pactionibus non facile scire petitor potest, quid inter eum, qui delegatus est, et debitorem actum est, aut etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus videatur; et ideo merito deneganda est adversus eum exceptio ex persona debitoris.

L. 33. D. eod. Vid. 7585.

L. 12. D. eod. Vid. 7585.

7836) — *L. 13. D. eod.* (*Ulp.*) Si non debitorem quasi debitorem delegavero creditori meo,

exceptio locum non habebit, sed condictio adversus eum, qui delegavit, competit.

L. 78. §. 5. *D. de J. D. Vid.* 7581.

7837)—*L.* 5. §. 5. *D. de doli except.* (XLIV. 14.) (*Paulus.*) Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegavero creditori meo, non poterit adversus petentem uti exceptione, quoniam creditor suum petit. In eadem causa est maritus; nec hic enim debet exceptione summoveri, qui suo nomine agit. Numquid ergo nec de dolo mulieris excipiendum sit adversus maritum, qui dotem petit, non ducturus uxorem, nisi dotem accepisset, ubi iam diverterit? Itaque condictione tenetur debitor, qui delegavit, vel mulier, ut vel liberet debitorem, vel si solvit, ut pecunia ei reddatur.

Not. 7.

L. 4. §. 19. *D. eod. Vid.* 2416.

Not. 8.

7838) — *L.* 7. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus ait . si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim ei, cui donare volebas, exceptione doli mali potero me tueri, et praeterea condictio mihi adversus stipulatorem competit, ut me liberet. — §. 1. Item Iulianus ait : si ei, quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summoveri debere; et amplius agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptam faciat stipulationem. Et habet haec sententia Iuliani humanitatem, ut etiam adversus hunc utar exceptione et condictione, cui sum obligatus.

§. 495.

Not. 1.

L. 3. *C. de novat. Vid.* 1444.
L. 20. §. 6. *D. de H. P. Vid.* 4661.

Not. 2.

L. 29. *D. de novat. et deleg. Vid.* 1903.

Not. 4.

L. 1. *L.* 3. *C. eod. Vid.* 7586. 1444.

§. 496.

Not. 2.

L. 34. *pr. D. mandati. Vid.* 2009.

7839)—*L.* 106. *D. de solut. et liberat.* (XLVI. 3.) (*Gaius.*) Aliud est, iure stipulationis Titio solvi posse, aliud, postea permissu meo id contingere. Nam cui iure stipulationis recte solvitur, ei etiam prohibente me recte solvi potest; cui vero alias permisero solvi, ei non recte solvitur, si prius, quam solveretur, denuntiaverim promissori, ne ei solveret.

7840)—*L.* 108. *D. eod.* (*Paulus.*) Ei, qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, recte solvitur, quia talis est lex obligationis; ideoque etiam invito me recte ei solvitur. Ei autem, cui iussi debitorem meum post mortem meam solvere, non recte solvitur, quia mandatum morte dissolvitur.

Not. 6.

L. 58. *pr. D. loc. cond. Vid.* 6672.

§. 497.

Not. 1.

7841)—*L.* 40. *pr. D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) Quamvis senatus de his actionibus transferendis loquatur, quae iure civili heredi et in heredem competunt, tamen honorariae actiones transeunt; nulla enim separatio est. Immo et causa naturalium obligationum transit.

7842) — *L.* 17. *D. de hereditate vel actione vendita.* (XVIII. 4.) (*Ulp.*) Nomina eorum, qui sub conditione vel in diem debent, et emere et vendere solemus; ea enim res est, quae emi et venire potest.

7843) — *L.* 40. §. 3. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Iavol.*) Dominus servo aureos quinque sic legaverat : *Heres meus Sticho servo meo, quem testamento liberum esse iussi, aureos quinque, quos in tabulis debeo, dato.* Nihil servo legatum esse, Namusa Servium respondisse scribit, quia dominus servo nihil debere potuisset. Ego puto, secundum mentem testatoris naturale magis, quam civile debitum spectandum esse, et eo iure utimur.

Not. 2.

L. 3. *C. de donat. Vid.* 7107.

7844) — *L.* 5. *D. de h. v. a. v.* (XVIII. 4.) (*Paulus.*) Eum quidem sine exceptione quoque, nisi in contrarium actum sit. Sed si certae summae debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor; si incertae, et nihil debeat, quanti interest emtoris.

Not. 3.

L. 9. *C. de hereditate vel actione vendita. Vid.* 4643.
L. 35. §. 4. *D. de contr. emt. Vid.* 4642.
L. 21. 63. *D. de R. V. Vid.* 4679. 4641.

7845)— *L.* 8. *C. de h. v. a. v.* (IV. 39.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ex nominis emtione dominium rerum obligatarum ad emtorem non transit, sed vel in rem suam procuratore facto, vel utilis secundum ea, quaepridem constituta sunt, exemplo creditoris persecutio tribuitur.

Not. 4.

L. 12. *pr. D. de V. S. Vid.* 5483.

L. 7. §. 1. *D. commodati. Vid.* 1825.

L. 14. *pr. D. de furtis. Vid.* 5971.

L. 38. §. 1. *D. de solut. Vid.* 7455.

L. 18. *pr. D. de vi. Vid.* 4026.

Not. 5.

L. 6. *D. de in int. rest. Vid.* 823.

L. 24. *pr. D. de min. Vid.* 658.

Not. 8.

L. 5. *L.* 7. *pr. D. de popul. act. Vid.* 1780.

Not. 9.

7846) — *L.* 28. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur.

Not. 10.

L. 12. *pr. D. de V. S. Vid.* 5483.

Not. 11.

L. 8. *pr. D. de transact. Vid.* 7597.
L. 10. *pr. D. de usu et habit. Vid.* 4954.

Not. 15.

7847) — *L.* 7. *D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Pompon.*) Actiones adversus patrem filio praestari non possunt, dum in potestate eius est filius.

Not. 17.

7848) — *L.* 2. *C. ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus praestare, vel actiones in se transferre.* (II. 14.) (*Honor. et Theod.*) Si cuiuscunque modi actiones ad potentiorum fuerint delatae personas, debiti creditores iactura mulctentur. Aperta enim credentium videtur esse voracitas, qui alios actionum suarum redimunt exactores. (422.)

7849) — *L.* 1. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Divine admodum constituit divus Claudius consultissimus princeps, parens noster, ut iactura causae afficerentur hi, qui sibi potentiorum patrocinium advocassent, ut hoc proposito metu iudiciariae lites potius suo marte discurrerent, quam potentiorum domorum opibus niterentur. Quem palam est in tantum provincialium quaestionibus esse commotum, ut huius sanctionis rectores provinciarum custodes, et contemtae huius rei vindices fecerit, scilicet ut in actores seu procuratores in subsidia negotiorum vel usurpatos gratia vel redemtos severa sententia vindicarent. Quare quum intersit in universum omnium, et praecipue tenuiorum, qui saepe importunis potentium intercessionibus opprimuntur, inter litigatores audientiam tuam impertiri debebis. Nec metuas, ne praeiudices clarissimis viris, quum divus Claudius huius rei rectorem provinciae disceptatorem, et, si res postularet, ultorem specialiter fecerit.

7850) — *L.* 12. *D. de alienat. iud. mut. c. facta.* (IV. 7.) (*Marcian.*) Si quis iudicii communi dividundo evitandi causa rem alienaverit, ex lege Licinia ei interdicitur, ne communi dividundo iudicio experiatur, verbi gratia ut potentior emtor per licitationem vilius eam accipiat, et per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse quidem, qui partem alienaverit, communi dividundo iudicio si agere velit, non audietur; is vero, qui emit, si experiri velit, ex illa parte edicti vetatur, qua cavetur, ne qua alienatio iudicii mutandi causa fiat.

Not. 19.

L. 2. 4. *C. de litigiosis. Vid.* 1959. 4602.

7851) — *L.* 3. *C. eod.* (*Gratian., Valentin. et Theod.*) Quicunque rem litigiosam, vel ambiguum chirographum, quodlibet denique mobile vel immobile fisco nostro, vel potentiori, seu aliis personis in testamento sive codicillo legaverit, fideive commiserit, aut per hereditatem reliquerit, nullam fiscus noster vel alia persona licentiam habeat iurgiorum, nec iudicium subeat, sed aestimatio eius litis ineatur, praestanda his, quibus actiones vel res litigiosae relictae sunt. Eandem litem ipsi heredes peragant, suarum actionum periculo ea, quae litigiosa fuerant relicta, vindicantes. Quod et de chirographis placet, ut heredes relictorum fisco vel aliis personis praesentem pecuniam numerent, et iudicio eos, quos obnoxios existimant, persequantur. (380.)

§. 498.

Not. 1.

L. 8. *in f. L.* 43. *L.* 45. *pr. D. mandati. Vid.* 1576. 6022. 6650.
L. 13. *pr. D. de pignor. act. Vid.* 4624.

Not. 2.

7852) — *L.* 20. §. 17. *D. de H. P.* (V. 3.) (*Ulp.*) Ait senatus: *Placere a quibus petita hereditas fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi eae ante petitam hereditatem deperiissent deminutaeve essent, restituere debere.* Bonae fidei possessor si vendiderit res hereditarias, sive exegit pretium sive non, quia habet actionem, debebit pretium praestare. Sed ubi habet actionem, sufficiet, eum actiones praestare.

7853) — *L.* 40. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Actiones, si quas possessor nactus est, evicta hereditate restituere debet, veluti interdictum unde vi, aut quod precario.

L. 16. *D. depositi. Vid.* 6298.
L. 1. *pr. L.* 13. §. 12. *D. de a. e. v. Vid.* 5989. 6391.
L. 38. *D. de evict. Vid.* 5382.

Not. 3.

L. 6. §. 4. *D. nautae, caupones. Vid.* 1795.
L. 63. *D. de R. V. Vid.* 4641.

7854) — *L.* 25. §. 8. *D. loc. cond.* (XIX. 2.) (*Gaius.*) Si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit, eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino, vindicationem eorum et condictionem cedere.

L. 12. *D. de re iud. Vid.* 6275.
L. 69. *D. de R. V. Vid.* 1396.

7855) — *L.* 53. §. 3. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Paulus.*) Qui alienis negotiis gerendis se obtulit, actionem furti non habet, licet culpa eius res perierit, sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actionem ei cedat. Eadem sunt in eo, qui pro tutore negotia gerit, vel in eo tutore, qui diligentiam praestare debeat, veluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis oblata satisdatione solus administrationem suscepit.

L. 17. *L.* 39. *L.* 41. §. 1. *D. de fideiuss. Vid.* 7736. 7737. 7738.

7856) — *L.* 95. §. 10. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Papinian.*) Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses, eiusmodi contractus similis est tutori et debitori pupilli, et ideo mandatore convento et damnato, quanquam pecunia soluta sit, non liberari debitorem, ratio suadet; sed et praestare debet creditor actiones mandatori adversus debitorem, ut ei satisfiat. Et huc pertinet, tutoris et pupilli debitoris nos fecisse comparationem; nam quum tutor pupillo tenetur ob id, quod debitorem eius non convenit, neque iudicio cum altero accepto liberatur alter, nec si damnatus tutor solverit, ea res proderit debitori; quin etiam dici solet, tutelae contraria actione agendum, ut ei pupillus adversus debitores actionibus cedat.

L. 47. *D. loc. cond. Vid.* 7798.

L. 2. C. de divid. tut. Vid. 3223.

7856a)—*L. 3. §. 1. D. de tribut. act.* (XIV. 4.) (*Ulp.*) Si servus pupilli vel furiosi sciente tutore vel curatore in merce peculiari negotietur, dolum quidem tutoris vel curatoris nocere pupillo vel furioso non debere puto, nec tamen lucrosum esse debere. Et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum pervenerit. Idem et in furioso puto, quamvis Pomponius libro octavo Epistolarum, si solvendo tutor sit, ex dolo eius pupillum teneri, scripserit. Et sane hactenus teuebitur, ut actionem, quam contra tutorem habeat, praestet.

Not. 4.

L. 76. D. de solut. Vid. 7741.

7857)—*L. 21. D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Papinian.*) Cum pupillus tutelae actione contra tutorem alterum tutori, quem iudex in solidum condemnavit, cessit, quamvis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit, quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium solutum videtur.

7858) — *L. 1. C. de contr. iud. tut.* (V. 58.) (*Sever. et Antonin.*) Si pro contutore iudicato pecuniam solvisti, nullum iudicium tibi contra pupillum competit, ut delegetur tibi adversus liberatum actio. Quodsi nomen emisti, in rem tuam procurator datus heredes iudicati poteris convenire. (201.)

7859) — *L. 36. D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Paulus.*) Cum quis et reum et fideiussores habens ab uno ex fideiussoribus accepta pecunia praestat actiones, poterit quidem dici, nullas iam esse, quum suum perceperit, et perceptione omnes liberati sint; sed non ita est; non enim in solutum accepit, sed quodammodo nomen debitoris vendidit, et ideo habet actiones, quia tenetur ad id ipsum, ut praestet actiones.

Not. 6.

L. 8. §. 10. D. mandati. Vid. 1576.

7860) — *L. 75. §. 2. D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Quodsi addiderit: *decem, quae mihi Titius debet, lego*, sine dubio nihil erit in legato; nam inter falsam demonstrationem et falsam conditionem sive causam multum interest. Proinde et si Titio decem, quae mihi Seius debet, legavero, nullum erit legatum; esse enim debitor debet; nam et si vivus exegissem, exstingueretur legatum, et si debitor maneret, actiones adversus eum heres meus duntaxat praestare cogeretur.

L. 1. §. 16. D. si quadrup. paup. fec. dic. Vid. 1933.

L. 25. §. 4. D. de Aedil. ed. Vid. 6570.

7861) — *L. 49. pr. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) Maevia marito suo inter alias res dotis etiam instrumentum solidorum decem tradidit, quo Otacilius eidem Maeviae caverat, daturum se, quum nuptum ire coepisset, decem; ex eo instrumento maritus nihil exegit, quia nec potuit. Quaesitum est: si dos a marito petatur, an compellendus sit etiam illam summam, quae instrumento contineatur, refundere? Respondi: potuisse quidem eum, cui actiones mandatae sunt, debitorem convenire, sed si sine dolo malo vel culpa exigere pecuniam non potuerit, neque dotis nomine eum conveniri posse, neque mandati iudicio.

Not. 7.

7862) — *L. 27. §. 8. D. de peculio.* (XV. 1.) (*Gaius.*) Si quis cum servo duorum pluriumve contraxerit, permittendum est ei, cum quo velit dominorum in solidum experiri; est enim iniquum, in plures adversarios distringi eum, qui cum uno contraxit; nec huius duntaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum, cum quo agitur, is servus habet, sed et eius, quod apud alterum. Nec tamen res damnosa futura est ei, qui condemnatur, quum possit rursus ipse iudicio societatis vel communi dividundo, quod amplius sua portione solverit, a socio sociisve suis consequi. Quod Iulianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium, quia eo casu solvendo quisque etiam socium aere alieno liberare videtur; at si nullum sit apud alterum peculium, contra esse, quia nec liberare ullo modo aere alieno eum intelligitur.

Not. 8.

L. 24. pr. D. de min. Vid. 658.

7863) — *L. 14. pr. D. de h. v. a. v.* (XVIII. 4.) (*Paulus.*) Qui filiifamilias nomina vendidit, actiones quoque, quas cum patre habet, praestare debet.

L. 6. D. eod. Vid. 1404.

7864) — *L. 23. D. eod.* (*Hermogen.*) Venditor actionis, quam adversus principalem reum habet, omne ius, quod ex ea causa ei competit, tam adversus ipsum reum, quam adversus intercessores huius debiti cedere debet, nisi aliud actum est. — §. 1. Nominis venditor quidquid vel compensatione vel exactione fuerit consecutus, integrum emtori restituere compellitur.

Not. 10.

L. 15. §. 8. sqq. D. de re iud. Vid. 2141.

Not. 12.

7865) — *L. 68. D. de procur.* (III. 3.) (*Papinian.*) Quod procurator ex re domini, mandato non refragante, stipulatur, invito procuratore dominus petere potest.

L. 13. §. 25. D. de a. e. v. Vid. 6984.

Not. 13.

L. 3. §. 8. D. de iure fisci. Vid. 3289.

L. 1. C. de concen. fisci debit. Vid. 7684.

7866) — *L. 2. C. eod.* (*Valerian. et Gallien. AA. et Valerian. C.*) Fisco quidem contra te manet actio, quamvis argentum, quod inferre debebas, rationibus fuerit relatum, si cautionem, quae tibi super eo exposita est, tabularius non subnotaverit. Aequum tamen est, ut prius de bonis eius, qui exactor fuit, si solvendo est et conveniendi eius facultas datur, indemnitati fisci satisfiat, tunc a te, si servari hic modus non possit, reposcatur.

L. 2. C. de debitor. civit. Vid. 3175.

Not. 14.

7867) — *L. 7. C. de O. et A.* (IV. 10.) (*Diocleт. et Maximian.*) Si a creditore nomen comparasti, ea pignora, quae venditor nominis persequi posset, apud Praesidem provinciae vindica. Nam si debitum ex eius persona res tibi obligatas tenentes non transferant, iure communi pignora distrahere non prohiberis. Sane si creditoribus in

ordine pignorum antecedentibus venumdantibus qui possident comparaverunt, vel longi temporis praescriptione muniti perhibentur, pignorum distrahendorum facultatem te non habere perspicis.

L. 14. *C. de fideiuss. Vid.* 7740.

Not. 17.

7868) — *L.* 37. §. 1. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Pupillus autem ipse debet restituere tutore auctore, non tutor sine pupillo, nisi infans est, quia nec mandare actiones tutor pupilli sui potest. Ne se quidem auctore pupillum restituere potuisse hereditatem, divus Severus in persona Arrii Honorati pupilli decrevit, qui Arrio Antonino patruo et tutori suo restituerat.

§. 499.

Not. 2.

7869) — *L.* 4. *D. de h. v. a. v.* (XVIII. 4.) (*Ulp.*) Si nomen sit distractum, Celsus libro nono Digestorum scribit, locupletem esse debitorem, non debere praestari, debitorem autem esse, praestari, nisi aliud convenit.

L. 5. *D. eod. Vid.* 7844.

7870) — *L.* 74. §. 3. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Hermogen.*) Qui nomen quale fuit vendidit, duntaxat ut sit, non ut exigi etiam aliquid possit, sed et dolum praestare cogitur.

7871) — *L.* 30. *D. de pign.* (XX. 1.) (*Paulus.*) Periculum pignorum nominis venditi ad emtorem pertinere, si tamen probetur, eas res obligatas fuisse.

Not. 3.

L. 74. §. 3. *D. de evict. Vid.* 7870.

Not. 4.

L. 4. *D. de h. v. a. v. Vid.* 7869.

Not. 5.

7872) — *L.* 96. §. 2. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Papinian.*) Soror, cui legatum ab herede fratre debebatur, post motam legati quaestionem transegit, ut nomine debitoris contenta legatum non peteret. Placuit, quamvis nulla delegatio facta, neque liberatio secuta esset, tamen nominis periculum ad eam pertinere; itaque si legatum contra placitum peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi.

Not. 6.

L. 31. *pr. D. de a. e. v. Vid.* 5833.
L. 18. §. 3. *D. de donat. Vid.* 5800.

§. 500.

Not. 1.

7873) — *L.* 3. *C. mandati.* (IV. 35.) (*Sever. et Antonin.*) Si pater tuus tibi sui iuris constituto actionem adversus debitores suos mandavit, potuit et ipse praesens adversus eos re integra experiri. Si quid itaque ab eo apud iudicem actum est, rescindi id nulla ratio patitur.

L. 27. §. 1. *D. de procur. Vid.* 1590.
L. 23. §. 1. *D. de h. v. a. v. Vid.* 7864.

7874) — *L.* 55. *D. de proc.* (III. 3.) (*Ulp.*) Procuratore in rem suam dato, praeferendus non est dominus procuratori in litem movendam vel pecuniam suscipiendam. Qui enim suo nomine utiles actiones habet, rite eas intendit.

Not 2.

L. 4. *C. quae res pignori. Vid.* 5195.
L. 3. *C. de novat. et delegat. Vid.* 1444.

Not. 5.

L. 2. *pr. L.* 6. *L.* 23. *D. de h. v. a. v. Vid.* 1403. 1404. 7864.

7875) — *L.* 5. *C. eod.* (*Alexand.*) Emtor hereditatis actionibus mandatis eo iure uti debet, quo is, cuius persona fungitur, quamvis utiles etiam adversus debitores hereditarios actiones emtori tribui placuit. (224.)

L. 8. *C. eod. Vid.* 7845.

Not. 6.

L. 42. *D. de adm. tut. Vid.* 662.

Not. 8.

7876) — *L.* 38. *D. de min. Vid.* 222.
L. 6. *D. de J. F. Vid.* 2547.
L. 45. *D. de usuris. Vid.* 3263.

Not. 10.

L. 4. §. 17. *D. de doli mali et met. exc. Vid.* 1608.

Not. 11.

7877) — *L.* 17. *D. de transact.* (II. 15.) (*Papinianus.*) Venditor hereditatis, emtori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat, venditam esse hereditatem, transegit. Si emtor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est. Idem respondendum est et in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres eum ignorante debitore transegerit.

7878) — *L.* 70. §. 2. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Pompon.*) Si temporalis actio in hereditate relicta fuerit, tempus, quo heres experiri ante restitutam hereditatem potuit, imputabitur ei, cui restituta fuit.

Not. 12.

L. 28. §. 2. *L.* 57. §. 1. *D. de pactis. Vid.* 622.

Not. 13.

L. 4. §. 18. 19. *D. de doli mali except. Vid.* 1609. 2416.

Not. 17.

L. 46. §. 4. *D. de J. F. Vid.* 3296.
L. 1. *C. de comp. Vid.* 3297.

Not. 18.

L. 2. 3. *C. ubi caus. fisc. ag. Vid.* 3290. 3292.

7879) — *L.* 33. §. 3. *D. de proc.* (III. 3.) (*Ulp.*) Ait Praetor: Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat, et ei, quo nomine aget, id ratum haberi eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet.

7880) — *L.* 34. *D. eod.* (*Gaius.*) Si quis in rem suam procuratorio nomine agat, veluti emtor hereditatis, an debeat invicem venditorem defendere? Et placet, si bona fide, et non

in fraudem eorum, qui invicem agere vellent, gestum sit negotium, non oportere eum invicem defendere.

7881)—*L.* 35. §. 3. *D. de proc.* (III. 3.) (*Ulp.*) Defendere autem est id facere, quod dominus in litem faceret, et cavere idonee; nec debebit durior conditio procuratoris fieri, quam est domini, praeterquam in satisdandn. Praeter satisdationem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. Unde quaesitum est apud Iulianum, an compellatur, an vero sufficiat, ob rem non defensam stipulationem committi? Et Iulianus scribit libro tertio Digestorum : compellendum accipere iudicium, nisi et agendum causa cognita recusaverit, vel ex iusta causa remotus fuerit. Defendere videtur procurator, et si in possessionem venire patiatur, quum quis damni infecti satis vel legatorum desideret,

XXXVI. (*Paulus.*) Vel in operis novi nuntiatione. Sed et si servum ex causa noxali patiatur duci, defendere videtur. Ita tamen, ut in his omnibus ratam rem dominum habiturum caveat.

7882)—*L.* 70. *D. eod.* (*Scaev.*) Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium, creditorem suum; is administrata tutela reliquit fratrem suum heredem, qui et ipse decessit, et per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit, eique mandatae sunt actiones ab heredibus. Quaero : quum tam tutelae actio, quam pecuniae creditae ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, a quibus ei actiones mandatae sunt? Respondi . debere defendere.

Not. 21.

7883) — *L.* 22. *C. mandati.* (IV. 35.) (*Anastasius.*) Per diversas interpellationes ad nos factas comperimus, quosdam, alienis rebus fortunisque inhiantes, cessiones aliis competentium actionum in semet exponi properare, hocque modo diversis personas litigatorum vexationibus afficere, quum certum sit, pro indubitatis obligationibus eos magis, quibus antea suppetebant, iura sua vindicare, quam ad alios ea transferre velle Per hanc itaque legem iubemus in posterum huiusmodi conamen inhiberi (nec enim dubium est, redemtores litium alienarum videri eos esse, qui tales cessiones in se confici cupiunt), ita tamen, ut, si quis datis pecuniis huiusmodi subierit cessionem, usque ad ipsam tantummodo solutarum pecuniarum quantitatem et usurarum eius actiones exercere permittatur, licet instrumento cessionis venditionis nomen insertum sit; exceptis scilicet cessionibus, quas inter coheredes pro actionibus hereditariis fieri contingit, et his, quascunque vel creditor, vel is, qui res alienas possidet, pro debito seu rerum apud se constitutarum munimine ac tuitione accipit, nec non his, quas inter legatarios seu fideicommissarios, quibus debita vel actiones seu res aliae relictae sunt, pro his fieri necesse sit. Nulla etenim tali ratione intercedente, redemtor, sicuti superius declaratum est, magis exsistit, qui alienas pecuniis praestitis subiit actiones. Si autem per donationem cessio facta est, sciant omnes, huiusmodi legi locum non esse, sed antiqua iura esse servanda, ut cessiones tam pro exceptis et specialiter enumeratis, quam aliis causis factae seu faciendae secundum actionum, quaecunque cessae sunt vel fuerint, tenorem sine quadam imminutione obtineant.

LIBER IV.

DE IURE DOMESTICO ET TUTELARI.

CAPUT I.

DE IURE MATRIMONII.

§. 501.

Not. 2.

7884) — *L. 6. §. 1. D. ad legem Iuliam de adulteriis.* (XLVII. 5.) (*Papinian.*) Lex stuprum et adulterium promiscue et καταχρηστικώτερον appellat; sed proprie adulterium in nuptam committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine, stuprum vero in virginem viduamve committitur, quod Graeci φθορὰν appellant.

7885) — *L. 34. §. 1. D. eod.* (*Modestin.*) Adulterium in nupta admittitur, stuprum in vidua, vel virgine, vel puero committitur.

7886) — *L. 101. pr. D. de V. S.* (L. 16.) (*Modestin.*) Inter stuprum et adulterium hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur; sed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

7887) — *L. 242. §. 3. D. eod.* (*Iavolen.*) Viduam non solum eam, quae aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quae virum non habuisset, appellari, ait Labeo, quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, qui sine corde aut sanitate esset; similiter viduam dictam esse sine duitate.

7888) — *L. 1. C. ad leg. Iul. de adult. et stupro.* (IX. 9.) (*Sever. et Antonin.*) Publico iudicio non habere mulieres adulterii accusationem, quamvis de matrimonio suo violato queri velint, lex Iulia declarat, quae, quum masculis iure mariti accusandi facultatem detulisset, non idem feminis privilegium detulit. (197.)

Not. 3.

7889) — *L. 13. §. 2. D. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Sed et in ea uxore potest maritus adulterium vindicare, quae vulgaris fuerit, quamvis si vidua esset, impune in eam stuprum committeretur.

L. 1. §. 1. L. 3. pr. D. de concub. Vid. 2973. 2974.

Not. 4.

7890) — *L. 39. §. 1. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.

7891) — *L. 56. D. eod.* (*Ulp.*) Etiam si concubinam quis habuerit sororis filiam, licet libertinam, incestum committitur.

7892) — *L. 68. D. eod.* (*Paulus.*) Iure gentium incestum committit, qui ex gradu ascendentium vel descendentium uxorem duxerit. Qui vero ex latere eam duxerit, quam vetatur, vel affinem, quam impeditur, si quidem palam fecerit, levius, si vero clam hoc commiserit, gravius punitur. Cuius diversitatis illa ratio est circa matrimonium, quod ex latere non bene contrahitur. Palam delinquentes, ut errantes, maiore poena excusantur, clam committentes, ut contumaces, plectuntur.

L. ult. §. 1. D. de cond. sine causa. Vid. 5523.

L. 38. §. 2. D. ad. leg. Iul. de adult. Vid. 983.

7893) — *L. 38. §. 7. D. eod.* (*Papin.*) Incestum autem, quod per illicitam matrimonii coniunctionem admittitur, excusari solet sexu, vel aetate, vel etiam puniendi correctione, quae bona fide intervenit; utique si error allegetur, et facilius, si nemo reum postulavit.

Not. 5.

7894) — *L. 23. 24. C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) XXIII. Servi ob violatum contubernium adulterii crimine accusare non possunt.

XXIV. Si eius, a quo nunc adulterii rea postu-

laris, contra iuris formam contubernio haesisti, innumeris auctoritatibus te tueri potes.

7895) — *L.* 29. *C. de lib. causa.* (VII. 16.) (*Dioclet. et Maximian.*) De ancilla matre natam, et ab eo redemtam, in cuius fuit contubernio, si non manumittitur, in servitute permanere non ambigitur.

L. 54. *pr. D. mandati. Vid.* 525.

L. 8. *D. de pign. Vid.* 5251.

7896) — *L.* 2. *C. si mancip. ita fuerit alien.* (IV. 57.) (*Alexand.*) Si ea lege Orestes servum suum, sed naturalem filium, venumdedit, ut emtor eum manumitteret, quamvis non est manumissus, ex constitutione divorum Marci et Commodi ad Aufidium Victorinum liber est.

L. 14. §. 2. *D. de R. N. Vid.* 3434.

7897) — §. 10. *J. de gradib. cognat.* (III. 6.) Illud certum est, ad serviles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere; nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione, quam pro iure patronatus fecimus, (quod ius usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum, et undique confusum erat) et hoc humanitate suggerente concessimus, ut, si quis in servili consortio constitutus liberum vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere, vel contra serva mulier ex libero vel servo habuerit liberos cuiuscunque sexus, et ad libertatem his pervenientibus et ii, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberae erant, ipsi in servitute eos habuerint, et postea ad libertatem pervenerint, ut hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius mutuam successionem vocavimus, ex illa lege specialiter eos vocantes, sive soli inveniantur, qui in servitute nati, et postea manumissi sunt, sive una cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt, sive ex eodem patre vel ex eadem matre, sive ex aliis, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt.

Not. 7.

7898) — *L.* 34. *D. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Modestin.*) Stuprum committit, qui liberam mulierem consuetudinis causa, non matrimonii, continet, excepta videlicet concubina.

7899) — *L.* 144. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Libro Memoralium Masurius scribit: pellicem apud antiquos eam habitam, quae, quum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, eamque nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit: pellicem nunc vulgo vocari, quae cum eo, cui uxor sit, corpus misceat, quosdam eam, quae uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν Graeci vocant.

Not. 8.

7900) — *L.* 3. §. 1. *D. de concubinis.* (XXV. 7.) (*Marcian.*) Nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur; nam quia concubinatus per leges nomen assumsit, extra legis poenam est, ut et Marcellus libro septimo Digestorum scripsit.

L. 5. *C. ad SC. Orphit. Vid.* 2837.

Not. 9.

L. 3. *pr. D. de concub. Vid.* 2974.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 2973.

L. 24. *D. de R. N. Vid.* 2970.

L. 31. *pr. D. de donat. Vid.* 1317.

L. 16. §. 1. *D. de his, quae ut indign. Vid.* 3375.

7901) — *L.* 1. *pr. D. de concub.* (XXV. 7.) (*Ulp.*) Quae in concubinatu est, ab invito patrono poterit discedere, et alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina, adimendum ei connubium, si patronum invitum deserat, quippe quum honestius sit patrono, libertam concubinam, quam matremfamilias habere.

7902) — *L.* 23. *pr. D. ad leg. Iuliam de adult.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Quod ait lex: Cum in filia adulterum deprehenderit, non otiosum videtur; voluit enim ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam cum adultero deprehendat. Labeo quoque ita probat, et Pomponius scripsit: In ipsis rebus Veneris deprehensum occidi. Et hoc est, quod Solon et Draco dicunt: ἐν ἔργῳ.

Not. 11.

7903) — *L.* 4. *D. de concub.* (XXV. 7.) (*Paulus.*) Concubinam ex sola animi destinatione aestimari oportet.

7904) — *L.* 13. *pr. D. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Si uxor non fuerit in adulterio, concubina tamen sit, iure quidem mariti accusare eam non poterit, quae uxor non fuit, iure tamen extranei accusationem instituere non prohibebitur, si modo ea sit, quae in concubinatum se dando matronae nomen non amisit, utputa quae patroni concubina fuit.

7905) — *L.* 11. §. 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Quaerebatur: an iure mariti possit accusare vir eam feminam, quae, quum ei desponsa fuisset, alii in matrimonium a patre fuisset tradita? Respondi: novam rem instituere huiusmodi accusatorem existimo, qui adulterii crimen obiicere desiderat propter hoc tantum, quod priori sibi desponsa puella a patre in matrimonium alii fuerit tradita.

L. 1. *C. eod. Vid.* 7888.

7906) — *L.* 7. *C. eod.* (*Alexand.*) Propter violatam virginem adultam, qui postea maritus esse coepit, accusator iustus non est, et ideo iure mariti crimen exercere non potest, nisi puella violata sponsa eius fuerat. Sed si ipsa iniurias suas assistentibus curatoribus, per quos etiam negotia eius gerenda sunt, persequatur, Praeses provinciae pro debita tanto delicto, si probetur, severitate examinabit. (223.)

7907) — *Coll. leg. Mos. et Rom.* (IV. 5.) (*Paulus.*) Civis romanus, qui sine connubio civem peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non postulat, sed ei non opponetur infamia, vel quod libertinus rem sestertiorum triginta millium, aut filium non habeat, propriam iniuriam persequenti.

Not. 12.

7908) — *L.* 1. §. 3. *D. de concub.* (XXV. 7.) (*Ulp.*) Si quae in patroni fuit concubinatu, deinde in filii esse coepit vel nepotis, vel contra, non puto eam recte facere, quia pro nefaria est

huiusmodi coniunctio; et ideo huiusmodi facinus prohibendum est.

L. 56. *D. de R. N. Vid.* 7891.

7909) — *L.* 4. *C. de nupt.* (V. 4.) (*Alexand.*) Liberi concubinas parentum suorum uxores ducere non possunt, quia minus religiosam et probabilem rem facere videntur. Qui si contra hoc fecerint, crimen stupri committunt.

L. 14. §. 2. *D. de R. N. Vid.* 3434.

7910) — *L.* 1. §. 4. *D. de concub.* (XXV. 7.) (*Ulp.*) Cuiuscunque aetatis concubinam haberi posse, palam est, nisi minor annis duodecim sit.

NOT. 13.

7911) — *L.* 1. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Modestin.*) Nuptiae sunt coniunctin maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.

7912) — §. 1. *J. de patr. pot.* (I. 9.) Nuptiae autem sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuam vitae consuetudinem continens.

NOT. 14.

7913) — *Gaii instit.* I. 109. Sed in potestate quidem et masculi et feminae esse solent: in manum autem feminae tantum conveniunt. — 110. Olim itaque tribus modis in manum conveniebant: usu, farreo, coemptione. — 111. Usu in manum conveniebat, quae anno continuo nupta perseverabat: nam velut annua possessione usucapiebatur, in familiam viri transibat, filiaeque locum obtinebat: itaque lege duodecim tabularum cautum *erat*, si qua nollet eo modo in manum mariti conv*enire*, *ut quotan*nis trinoctio abesset, atque *ita usum* cuiusque anni interrumperet; sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est. — 112. Farreo in manu*m* conveniunt *per* quoddam genus sacrificii................ in quo farreus panis adhibetur; unde etiam confarreatio dicitur; *sed com*plura praeterea huius iuris ordinandi gratia cum certis et solennibus verbis, praesentibus decem testibus aguntur et fiunt; quo*d* ius etiam nostris temporibus in usu est; nam flamines maiores, id est, diales, martiales, quirinales.......... sacrorum nisi......... confarreatio........ — 113. *Coemptione in manum* con*veniunt* per mancipatione*m*, *id est*, per quamdam imaginariam venditionem, *adhi*bilis non m*i*nus quam v testibus, civibus romanis puberibus, item libripende, *praeter* mulierem eum*que* cuius in manum convenit. — 114. Potest autem coemptionem facere mulier non solum cum marito suo, sed etiam cum extraneo..... aut matrimonii causa facta coemptio dicitur, aut fiduciae causa: *Quae* enim cum marito suo facit coemptionem (*ut*) apud eum filiae loco sit, dicitur matrimonii causa fecisse coemptionem: quae vero alt*e*rius rei causa facit coemptionem cum extraneo, velut tutelae evitandae causa, dicitur fiduciae causa fecisse coemptionem. — 115. Quod est tale: si qua velit quos babe*t* tutores reponere, ut alium nancisc*a*tur................. coemptionem facit; deinde a coemptionatore remancipata ei cui ipsa velit, et ab eo vindicta manumissa, incipit habere tu*t*orem quo manumissa est; qui tutor fiduciarius dicitur, sicut inferius appare*bit*. — 115*a*. Olim etiam testamenti faciendi gratia *f*iduciar*i*a fiebat coemptio: tunc enim non aliter feminae testamenti faciendi ius babebant, exceptis qui*bus*dam personis, quam si coemptionem fecisse*nt re*mancipataeque e*t* manumissae fuissent: sed h*a*nc nece*ssitatem* coemptionis faci*end*ae ex auctoritate divi Hadriani senatus remisit.............. femina .... — 115*b*... Fi*d*uciae causa *cum viro suo fecerit coemptionem*, nihilominus filiae loco incipit esse; nam si nunino qualibet ex causa u*x*or in manu vi*r*i *sit*, pl*a*c*uit* eam (*ius*) filiae nancisci.

NOT. 15.

7914) — *L.* 13. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Plane sive iusta uxor fuit, sive iniusta, accusationem instituere vir poterit; nam ut Sextus Caecilius ait, haec lex ad omnia matrimonia pertinet, et illud Homericum affert: [nec enim soli, inquit, Atridae uxores suas amant.]

Οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεΐδαι.

TITULUS I.

DE MATRIMONIIS ET CONTRAHENDIS ET DISSOLVENDIS.

§. 502.

Not. 1.

7915) — *Ulp. frag.* V. 3. Connubium est uxoris iure ducendae facultas.
L. 1. *pr. D. de concub. Vid.* 7901.

Not. 2.

7916) — *L.* 16. §. 2. *D. de ritu nuptiarum.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Furor contrahi matrimonium non sinit, quia consensu opus est; sed recte contractum non impendit.

Not. 3.

7917) — *Pr. J. de nuptiis.* (I. 10.) Iustas autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum praecepta legum coëunt masculi quidem puberes, feminae autem viripotentes, sive patresfamilias sint, sive filiifamilias, dum tamen, si filiifamilias sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere et civilis et naturalis ratio suadet, in tantum ut iussus parentum praecedere debeat. Unde quaesitum est: an furiosi filia nubere, an furiosi filius uxorem ducere possit? Quumque super filio variabatur, nostra processit decisio, qua permissum est, ad exemplum filiae furiosi, filium quoque posse et sine patris interventu matrimonium sibi copulare secundum datum ex nostra constitutione modum.
L. 4. *D. de R. N. Vid.* 726.
L. 9. *D. de sponsalib. Vid.* 1351.
7918) — *L.* 32. §. 27. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si quis sponsam habuerit, deinde eandem uxorem duxerit, quum non liceret, an donationes quasi in sponsalibus factae valeant? videamus. Et Iulianus tractat hanc quaestionem in minore duodecim annis, si in domum quasi mariti immatura sit deducta; ait enim: hanc sponsam esse, etsi uxor non sit. Sed est verius, quod Labeoni videtur, et a nobis, et a Papiniano libro decimo Quaestionum probatum est, ut, si quidem praecesserint sponsalia, durent, quamvis iam uxorem esse putet, qui duxit; si vero non praecesserint, neque sponsalia esse, quoniam non fuerunt, neque nuptias, quod nuptiae esse non potuerunt. ideoque si sponsalia antecesserunt, valet donatio; si minus, nulla est, quia non quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit, et ideo nec oratio locum habebit.
7919)—*L.* 65. *D. eod.* (*Labeo*) Quod vir ei, quae nondum viripotens nupserit, donaverit, ratum futurum existimo.

Not. 4.

L. 39. §. 1. *D. de iure dot. Vid.* 2725.

Not. 5.

7920)—*L.* 27. *C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Iustinianus.*) Sancimus, nuptias, quae inter masculos et feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis lege Iulia vel Papia prohibitae sunt, homines volentes contrahere, et ex nullo modo, nec ex ulla parte tales nuptias impediri.

Not. 6.

7921) — *L.* 36. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) Si quis sic stipuletur a marito: *Si quo casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis?* hac generali commemoratione et ab hostibus capta ea committetur stipulatio, vel etiam si deportata fuerit vel ancilla effecta; hac enim conceptione omnes hi casus continentur. Plane quantum veniet in stipulatione? utrum quasi mortua sit, an quasi divortium fecerit? Humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem convenit.
Pr. J. de nuptiis. Vid. 7917.

Not. 8.

Pr. J. de nupt. Vid. 7917.
7922)—*L.* 2. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Nuptiae consistere non possunt, nisi consentiant omnes, id est qui coëunt, quorumque in potestate sunt.
7923) — *L.* 16. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Nepote uxorem ducente, et filius consentire debet; neptis vero si nubat, voluntas et auctoritas avi sufficit.
7924) — *L.* 35. *D. eod.* (*Papinian.*) Filiusfamilias miles matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

Not. 9.

7925) — *L.* 2. *C. de incestis et inutilib. nuptiis.* (V. 5.) (*Dioclet. et Maximian.*) Neminem, qui sub ditione sit romani nominis, binas uxores habere posse, vulgo patet, quum etiam in edicto Praetoris huiusmodi viri infamia notati sint. Quam rem competens iudex inultam esse non patietur.
7926)—*L.* 18. *C. ad leg. Iul. de ad.* (X. 9.) (*Valerian. et Gallien. A. A. et Valerian. C.*) Eum, qui duas simul habuit uxores, sine dubitatione comitatur infamia. In ea namque re non iuris effectus, quo cives nostri matrimonia contrahere plura prohibentur, sed animi destinatio cogitatur. Veruntamen ei, qui te ficto caelibatu, quum aliam matremfamilias in provincia reli-

quisset, sollicitavit ad nuptias, etiam crimen stupri, a quo tu remota es, quod uxorem te esse credebas, ab accusatore legitimo solenniter inferetur. Ceterum res tuas omnes, quas ab eo interceptas matrimonii simulatione deploras, restitui tibi, omni exactionis instantia impetrabis a rectore provinciae; nam ea quidem, quae se tibi ut sponsae daturum promisit, quomodo repetere eum effectu potes, quasi sponsa? (258.)

Not. 10.

7927) — *L.* 26. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Modest.*) Respondit: Reas adulterii factas nec ante damnationem vivente marito uxores duci posse.

7928) — *L.* 29. §. 1. *D. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Quod ait lex: adulterii damnatam si quis duxerit uxorem, ea lege teneri, an et ad stuprum referatur? videamus. Quod magis est. Certe si ob aliam causam ea lege sit condemnata, impune uxor ducetur.

7929) — *L.* 9. *C. eod.* (*Alexand.*) Castitati temporum meorum convenit, lege Iulia de pudicitia damnatam in poenis legitimis perseverare. Qui autem adulterii damnatam, si quocunque modo poenam capitalem evaserit, sciens duxerit uxorem vel reduxerit, eadem lege ex causa lenocinii punietur. (224.)

7930)—*L.* 2. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Unde quaeri potest: an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit? Et puto posse. Nam Claudius Gorgus vir clarissimus uxorem accusans, quum detectus esset uxorem in adulterio deprehensam retinuisse, et sine accusatore lenocinii damnatus est a divo Severo.

7931) — *L.* 29. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Mariti lenocinium lex coercuit, qui deprehensam uxorem in adulterio retinuit, adulterumque dimisit; debuit enim uxori quoque irasci, quae matrimonium eius violavit. Tunc autem puniendus est maritus, quum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam praetextu incredibilitatis; idcirco enim lex ita locuta est: Adulterum in domo deprehensum dimiserit, quod voluerit in ipsa turpitudine deprehendentem maritum coercere.

7932)—*L.* 17. *C. eod.* (*Valerian. et Gallien.*) Sine metu legis Iuliae de adulteriis coercendis revocare uxorem in matrimonium potes, quum nihil amplius, quam libellos accusationis obtulisti, quia postea comperisse te affirmas, quod vana indignatione ad accusationem incitatus fueris. Is enim committit in poenam, quam lex certo capite denuntiat, qui vel publice adulterio damnatam habet, vel adulteram sciens, ut ignorantiam simulare non possit, retinet uxorem. (257.)

Not. 11.

L. 1. *L.* 11. §. 1. *D. de his, qui not. inf. Vid.* 2898. 2910.

L 11 §. 2. *D. eod. Vid.* 523.

7933)—*L.* 9. 10. *D. eod.* (*Paulus.*) IX. Uxores viri lugere non compelluntur. — §. 1. Sponsi nullus luctus est.

X. Solet a principe impetrari, ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat. — §. 1. Quae virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non nocet.

§. 503.

Not. 1.

7934) — §. 1. *J. de nuptiis.* (I. 10.) Ergo non omnes nobis uxores ducere licet; nam a quarundam nuptiis abstinendum est. Inter eas enim personas, quae parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiae non possunt, veluti inter patrem et filiam, vel avum et neptem, vel matrem et filium, vel aviam et nepotem, et usque ad infinitum; et si tales personae inter se coierint, nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et haec adeo ita sunt, ut, quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio iungi; in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem iuris maneat. Itaque eam, quae tibi per adoptionem filia vel neptis esse coeperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

7935)—*L.* 53. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Gaius.*) Nuptiae consistere non possunt inter eas personas, quae in numero parentum liberorumve sunt, sive proximi, sive ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.

7936) — *L.* 14. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Nunc videamus, quomodo noverca, et privigna, et socerus, et nurus intelligantur, ut sciamus, quas non liceat ducere. Quidam novercam per se patris uxorem, et nurum filii uxorem, et privignam uxoris ex alio marito filiam intelligunt; sed quod ad hanc causam verius est, nec avi uxorem, nec proavi duci posse. Duas ergo vel plures novercas ducere non poterit. Nec mirum; nam et is, qui adoptivus est, nec naturalis patris, nec adoptivi uxorem ducere potest; sed et si plures uxores pater adoptivus habuerit, nullam earum ducere possum. Itaque socrus appellatione non tantum uxoris meae mater, sed et avia et proavia intelligitur, ut nullam earum ducere possim. Nurus quoque appellatione non tantum filii uxor, sed et nepotis et pronepotis continetur, licet quidam has pronurus appellant. Privigna quoque non solum ea mihi intelligitur, quae uxoris meae filia est, sed et neptis et proneptis, ut nullam earum ducere possim. Item eius matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere, Augustus interpretatus est; fuisse enim eam socrum.

7937) — *L.* 4. §. 6. 7. *D. de grad. et affinib.* (XXXVIII. 10.)(*Modestin.*)—§.6. Et quidem pater viri uxorisque socer, mater autem eorum socrus appellatur, quum apud Graecos proprie viri pater ἑκυρός, mater vero ἑκυρὰ vocitetur, uxoris autem pater πενθερός, et mater πενθερὰ vocetur. Filii autem uxor nurus, filiae vero vir gener appellatur. Uxor liberis ex alia uxore natis noverca dicitur, matris vir ex alio viro natis vitricus appellatur; eorum uterque natos aliunde privignos privignasque vocant. Potest etiam sic definiri: socer est uxoris meae pater, ego illius sum gener. Socer magnus dicitur uxoris meae avus, ego illius sum progener. Et retro pater meus uxoris meae socer est, haec illi nurus; et avus meus socer magnus est, illa illi pronurus. Item prosocrus mihi uxoris meae avia est, ego illius sum progener. Et retro mater mea uxoris meae socrus est, illa huic nurus; et avia mea socrus magna est, et uxor mea illi pronurus est. Privignus est uxoris meae filius ex alio viro natus,

ego illi vitricus; et in contrarium uxor mea liberis, quos ex alia uxore habeo, noverca dicitur, liberi mei illi privigni sunt. Viri frater levir est; apud Graecos δαὴρ appellatur, ut est apud Homerum relatum; sic enim Helena ad Hectorem dicit:

Δαερ ἐμεῖο, κυνὸς κακομηχάνου, ὀκρυοέσσης. [*]
Viri soror glos dicitur, apud Graecos γάλως. Duorum fratrum uxores dicuntur apud Graecos εἰνατέρες, quod uno versu idem Homerus significat:

Ἠέ πη ἐς γαλόων ἢ εἰνατέρων ἐϋπέπλων. [**]

§. 7. Hos itaque inter se, quod affinitatis causa parentum liberorumque loco habentur, matrimonio copulari nefas est.

Not. 2.

7938) — §. 2. *J. de nuptiis.* (I. 10.) Inter eas quoque personas, quae ex transverso gradu cognationis iunguntur, est quaedam similis observatio, sed non tanta. Sane enim inter fratrem sororemque nuptiae prohibitae sunt, sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ex alterutro eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse coeperit, quamdiu quidem constat adoptio, sane inter te et eam nuptiae consistere non possunt; cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed et si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis; et ideo constat, si quis generum adoptare velit, debere eum ante filiam emancipare, et si quis velit nurum adoptare, debere eum ante filium emancipare.

7939) — *L.* 3. *D. de R. N* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Si neptem ex filio et neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse, Pomponius scribit; et verum est.

7940) — *L.* 67. §. 1. *D. eod.* (*Tryphonin.*) De uno dubitari potest: si avus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natae, an nepoti ex altero filio eam collocare possit, sive emancipato, sive manenti in potestate? quia par affectionis causa suspicionem fraudis amovet. Sed etsi senatusconsultum strictu iure contra omnes tutores nititur, attamen summae affectionis avitae intuitu huiusmodi nuptiae concedendae sunt.

7941)— *L.* 19. *C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Arcad., Honor. et Theod.*) Celebrandis inter consobrinos matrimoniis licentia legis huius salubritate, indulta est, ut revocata prisci iuris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis, matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum, sive ex duobus fratribus, sive ex duabus sororibus, sive ex fratre et sorore nati sunt, et ex eo matrimonio editi legitimi et suis patribus successores habeantur. (405.)

7942) — §. 4. *J. eod.* Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris et sororis iungi possunt.

Not. 3.

7943) — §. 5. *J. eod.* Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet; item nec materteram, quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam et materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

7944) — *L.* 39. *pr. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Sororis proneptem non possum ducere uxorem quoniam parentis loco ei sum.

Not. 4.

7945) — *L.* 5. *C. de incestis nuptiis.* (V. 5.) (*Valentin., Theodos. et Arcad.*) Fratris uxorem ducendi vel duabus sororibus coniungendi penitus licentiam submovemus, nec dissoluto quocunque modo coniugio.

7946) — *L.* 8. *C. eod.* (*Zeno.*) Licet quidam Aegyptiorum idcirco mortuorum fratrum sibi coniuges matrimonio copulaverunt, quod post illorum mortem mansisse virgines dicebantur, arbitrati scilicet, quod certis legum conditoribus placuit, cum corpore non convenerint, nuptias non videri re esse contractas, et huiusmodi connubia tunc temporis celebrata firmata sunt, tamen praesente lege sancimus, si quae huiusmodi nuptiae contractae fuerint, eas, earumque contractores, et ex his progenitos antiquarum legum tenori subiacere, nec ad exemplum Aegyptiorum, de quibus supra dictum est, eas videri fuisse firmatas vel esse firmandas. (475.)

7947) — *L.* 9. *C. eod.* (*Anastas.*) Ab incestis nuptiis universi, qui nostro reguntur imperio, noverint temperandum. Nam rescripta quoque omnia, vel pragmaticas formas, aut constitutiones impias, quae quibusdam personis tyrannidis tempore permiserunt scelesto contubernio matrimonii nomen imponere, ut fratris filiam vel sororis, vel eam, quae cum fratre quondam nuptiali iure habitaverat, uxorem legitimam turpissimo consortio liceret amplecti, aut ut alia huiusmodi committerentur, viribus carere decernimus, ne dissimulatione culpabili nefanda licentia corroboretur.

§. 504.

Not. 15 et 16.

§. 1. *J. de nupt. Vid.* 7934.
§. 2. 5. *J. eod. Vid.* 7938. 7943.

7948)—*L.* 17. *pr.* §. 1. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Gaius.*) Per adoptionem quaesita fraternitas eousque impedit nuptias, donec manet adoptio. Ideoque eam, quam pater meus adoptavit et emancipavit, potero uxorem ducere; aeque et si me emancipato illam in potestate retinuerit, poterimus iungi matrimonio. — §. 1. Itaque volenti generum adoptare, suadetur, ut filiam emancipet; similiter suadetur ei, qui nurum velit adoptare, ut emancipet filium.

7949) — *L.* 55. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Quin etiam nefas existimatur, eam quoque uxorem ducere, quae per adoptionem filia neptisve esse coeperit; in tantum ut, etsi per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat.

Not. 17.

7950) — *L.* 17. §. 2. *D. eod.* (*Gaius.*) Amitam quoque et materteram, item magnam quoque amitam et materteram magnam prohibemur uxorem ducere, quamvis magna amita et matertera quarto gradu sint. Utique autem amitam et amitam magnam prohibemur uxorem ducere, etsi per adoptionem nobis coniunctae sint.

7951) — *L.* 55. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Patris adoptivi mei matrem, aut materteram, aut ne-

[*] Levir mei, impudentissimae, malorum auctoris aversandae.

[**] An aliquo ad glorum, an ad fratriarum elegantibus peplis indutarum aedes.

ptem ex filio uxorem ducere non possum, scilicet si in familia eius sim; alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias, scilicet quia post emancipationem extraneus intelligor.

§. 505.

Not. 1.

7952) — *L. 42. pr. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Modestin.*) Semper in coniunctionibus non solum quid liceat, considerandum est, sed et quid honestum sit.

7953) — §. 8. *J. de nuptiis.* (I. 10.) Mariti tamen filius ex alia uxore et uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt, licet habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos.

L. 34. §. 2. D. de R. N. Vid. 3426.

Not. 2.

7954) — *L. 15. D. eod.* (*Papinian.*) Uxorem quondam privigni coniungi matrimonio vitrici non oportet, nec in matrimonium convenire novercam eius, qui privignae maritus fuit.

Not. 3.

§. 9. *J. de nupt. Vid.* 3417.

7955) — *L. 12. §. 3. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Ulp.*) Si uxor mea post divortium alii nupserit, et filiam susceperit, putat Iulianus hanc quidem privignam non esse, verum nuptiis eius abstinendum.

Not. 4.

7955a)—*L. 12. §. 1. 2. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Inter me et sponsam patris mei nuptiae contrahi non possunt, quanquam noverca mea non proprie dicatur.—§. 2. Sed et per contrarium sponsa mea patri meo nubere non poterit quamvis nurus non proprie dicatur.

Not. 5.

L. 14. §. 4. D. eod. Vid. 7936.

Not. 6.

§. 1. *J. de nupt. Vid.* 7934.
L. 55. pr. D. de R. N. Vid. 7949.

Not. 7.

Ulp. fragm. XIII. *Vid.* 2968.

7956) — *L. 42. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Modestin.*) *Vid.* 7952. — §. 1. Si Senatoris filia, neptis, proneptis libertino, vel qui artem ludicram exercuerit, cuiusve pater materve id fecerit, nupserit, nuptiae non erunt.

L. 43. 44. D. eod. Vid. 2971. 2972.

Not. 9.

7957) — *L. 38. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Si quis officium in aliqua provincia administrat, inde oriundam vel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quamvis sponsare non prohibeatur; ita scilicet, ut, si post officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arrhis tantummodo redditis, quas acceperat. — §. 1. Veterem sponsam in provincia, quam quis administrat, uxorem ducere potest, et dos data non fit caduca. — §. 2. Qui in provincia aliquid administrat, in ea provincia filias suas in matrimonium collocare, et dotem constituere non prohibetur.

7958) — *L. 57. pr. D. eod.* (*Marcian.*) Qui in provincia officium aliquod gerit, prohibetur etiam consentire filio suo uxorem ducenti.

7959) — *L. 63. D. eod.* (*Papinian.*) Praefectus cohortis, vel equitum, aut Tribunus si contra interdictum eius provinciae duxit uxorem, in qua officium gerebat, matrimonium non erit. Quae species pupillae comparanda est, quum ratio potentatus nuptias prohibuerit. Sed an huic quoque, si virgo nupserit, non sit auferendum, quod testamento relictum est? deliberari potest. Exemplo tamen pupillae nuptae tutori, quod relictum est potest mulier consequi, pecuniam tamen in dotem datam mulieris heredi restitui necesse est.

7960) — *L. 65. D. eod.* (*Paulus.*) Eos, qui in patria sua militant, non videri contra mandata ex eadem provincia uxorem ducere, idque etiam quibusdam mandatis contineri.—§. 1. *Vid.* 1074.

Not. 10.

7961) — *L. 11. §. 11. D. ad leg. Iuliam de adult.* (XLVIII. 5.) (*Papinian.*) Licet mulier ei, qui in suspicionem adulterii incidit, nupsisse dicatur, non ante accusari poterit, quam adulter fuerit convictus; alioquin ad hoc vel maxime viri confugient, volentes bene concordatum sequens matrimonium dirimere, ut dicant eum adultero mulierem nuptias contraxisse.

7962) — *L. 40. D. eod.* (*Paulus.*) Quaesitum est: an ea, quam maritus adulterii crimine se accusaturum minatus est, nec quidquam egit vel iure mariti, vel iure publico, nubere possit ei, quem in ea reum adulterii destinavit? Paulus respondit: nihil impedire, quo minus ei, quem suspectum maritus habuit, ea, de qua quaeritur, nubere possit. — §. 1. Item quaeritur: an idem maritus destitisse videatur, vel lenocinium commisisse, qui eandem reduxit uxorem? Paulus respondit: eum, qui post crimen adulterii intentatum eandem uxorem reduxerit, destitisse videri, et ideo ex eadem lege postea accusandi ei ius non superesse.

7963) — *Nov. 134. c. 12.* Si quis vero accusatus de adulterio per proditionem iudicum aut alio quolibet modo a legibus poenas effugerit, et post hoc inveniatur cum muliere, de qua accusatus est, turpiter conversatus, aut in matrimonium accipere eam, et hoc fiat vivente marito aut post eius mortem, neque matrimonium valere iubemus, sed eum, qui hoc delinquere praesumserit, etsi prius profugerit, attamen licentiam damus omni iudici et comprehendere eum, et post tormenta ultimis suppliciis subiicere, nulla alia excusatione aut probatione facienda; et mulierem castigatam et detrusam monasterio immitti iubemus, et ibi manere in omne tempus propriae vitae; utriusque vero substantiam secundum praedictum ordinem dividi, periculo, sicut praediximus, tam comitis privatarum, quam iudicis loci.

Not. 11.

7964) — *L. un. §. 1. in f. C. de raptu virgin.* (IX. 13.) (*Iustinian.*) .... Et sive nonn uptae mulieres alii cuilibet, praeter raptorem, legitime coniungentur, in dotem mulierum liberarum easdem res, vel quantas ex his voluerint proce-

dere, sive maritum nolentes accipere in sua pudicitia manere voluerint, pleno dominio eis sancimus applicari, nemine iudice vel alia quaecunque persona boc audente contemnere. Nec sit facultas raptae virgini, vel viduae, vel cuilibet mulieri raptorem suum sibi maritum exposcere, sed cui parentes voluerint, excepto raptore, eam legitimo copulent matrimonio, quoniam nullo modo nulloque tempore datur a nostra serenitate licentia eis consentire, qui hostili more in nostra republica matrimonia student sibi coniungere. Oportet etenim, ut, quicunque uxorem ducere voluerit sive ingenuam, sive libertinam, secundum nostras leges et antiquam consuetudinem parentes, vel alios, quos decet, petat, ut cum eorum voluntate fiat legitimum coniugium. (528.)

Not. 13.

7965)—*L. 36. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Tutor vel curator adultam uxorem ducere non potest, nisi a patre desponsa destinatave, testamentove nominata conditione nuptias secuta fuerit.

7966)—*L. 59. D. eod.* (*Paulus.*) Senatusconsulto, quo cautum est, ne tutor pupillam vel filio suo, vel sibi nuptum collocet, etiam nepos significatur.

7967) — *L. 60. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelae ad eum pertineat, an sententia orationis contineatur? veluti si pupilla ab hostibus capta fuerit, aut falsis allegationibus a tutela se excusaverit, aut ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat. Et dicendum est, hos quoque ad senatusconsultum pertinere; nam et huiusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari, comprobatum est. *rel.*

7968)—*L. 62. §. 2. D. eod.* (*Papin.*) Tutor, qui rationes curatori reddidit, pupillam suam ante constitutum tempus aetatis eius uxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factam, potest.

7969) — *L. 64. D. eod.* (*Callistr.*) Libertum, eundemque tutorem pupillae eo, quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo vel filio eius esset, senatus relegandum censuit. — §. 1. Senatusconsulti, quo prohibentur tutores et filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum sententia apprehendi, quum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne pupillae in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis gestae tutelae reddere compelluntur. — §. 2. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonium.

L. 66. D. eod. Vid. 2916.

7970)—*L. 2. §. 41. D. ad SC. Tertull.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Sed quod diximus *reiecti*, utrum sic accipimus, a Praetore non dati, an et si suspecti fuerint remoti, vel ob negligentiam vel ignaviam repulsi? Etiam hos quis reiectos recte dicet. Ergo et si latitent. Sed hoc longum est; nam nec hoc ei imputatur, cur suspectos non fecerit; alioquin si latitarent, potuit edicto desiderare, ut eos Praetor adesse iuberet, et suspectos eos removeret, si deessent.

§. 506.

Not. 1.

§. 12. *J. de nuptiis. Vid.* 345.

L. 38. §. 1. D. de R. N. Vid. 7957.

7971) — *L. 61. D. eod.* (*Papin.*) Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis, quae dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset maritus, solvere debet.

Not. 2.

7972) — *L. 3. C. de interd. matrim.* (V. 6.) (*Alexand.*) Quum proponas, ei, quam matrimonio tuo iunctam suggeris, post liberos susceptos curatorem patrem tuum datum, quem contendis nec te in potestate babuisse, quum rite contractum matrimonium ex post facto vitiari non potuerit, iustam interpretationem metuere non debes, ne liberi, quos habetis, non ex iusto matrimonio suscepti videantur. Ut autem omnis scrupulus auferatur, insistere pater tuus debet, nec non et uxor tua, ut alius loco eius detur; habebit enim facultatem repetendae rationis negotiorum gestorum ab eo, qui fuerit substitutus.

7973) — *L. 67. §. 3. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Tryphon.*) Sed videamus, si Titii filius duxerit uxorem eam, quae tua pupilla fuit, deinde Titium vel filium eius adoptaveris, an perimantur nuptiae, ut in genero adoptato dictum est, an adoptio impediatur? Quod magis dicendum est. Et si curator, dum gerit curam, adoptaverit maritum eius puellae, cuius curator est, idem iuris est. Nam finita iam tutela, et nupta puella alii, vereor, ne longum sit adoptionem mariti eius impedire, quasi propter boc interponatur, ut ratio tutelae reddendae cohibeatur; quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum oratio divi Marci continet.

Not. 4.

L. 10. pr. D. de his, qui not. inf. Vid. 7933.

7974) — *L. 31. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Ulp.*) Si Senatori indulgentia principis fuerit permissum libertinam iustam uxorem babere, potest iusta uxor esse.

L. 7. C. de interd. nupt. Vid. 2917.

L. 9. C. de inc. nupt. Vid. 7947.

Not. 5.

7975) — *L. 57. §. 1. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Marcian.*) D. Marcus et Lucius imperatores Flaviae Tertullae per Mensorem libertum ita rescripserunt: Movemur et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio avunculi tui fuisti, et quod ab avia tua collocata es, et numero liberorum vestrorum: idcirco cum haec omnia in unum concurrant, confirmamus statum liberorum in eo matrimonio quaesitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent.

L. 4. C. de inc. nupt. Vid. 346.

Not. 8.

§. 12. *J. de nupt. Vid.* 345.

Pr. J. eod. Vid. 7917.

L. 2. D. de R. N. Vid. 7922.

7976) — *L. 18. D. eod.* (*Iulian.*) Nuptiae inter easdem personas nisi volentibus parentibus renovatae, iustae, non habentur.

7977)—*L. 7. C. de nuptiis.* (IV. 4.) (*Gordian.*) Si, ut proponis, post querelam de marito a filia tua ad te delatam dissolutum est matrimonium, nec te consentiente ad eundem regressa est,

minus legitima coniunctio est, cessante patris voluntate, in cuius est potestate; atque ideo non petente filia petitionem dotis repetere non prohiberis. (240.)

7978) — *L.* 11. *D. de statu hom.* (I. 5.) (*Paulus.*) Paulus respondit, eum, qui vivente patre et ignorante de coniunctione filiae conceptus est, licet post mortem avi natus sit, iustum filium ei, ex quo conceptus est, esse non videri.

NOT. 10.

***L.* 39. §. 1. *D. de iure dotium. Vid.* 7899.**

§. 507.

NOT. 1.

7979) — *L.* 1. *D. de sponsalibus.* (XXIII. 1.) (*Florentin.*) Sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum.

NOT. 2.

7980) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Sufficit nudus consensus ad constituenda sponsalia.

7981) — *L.* 11. *D. eod.* (*Iulian.*) Sponsalia, sicut nuptiae, consensu contrahentium fiunt, et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias consentire oportet.

NOT. 3.

7982) — *L.* 60. §. 5. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Quamvis verbis orationis cautum sit, ne uxorem tutur pupillam suam ducat, tamen intelligendum est, ne desponderi quidem posse. Nam cum qua nuptiae contrahi non possunt, haec plerumque ne quidem desponderi potest; nam quae duci potest, iure despondetur.

7983) — *L.* 15. *D. de sponsal.* (XXIII. 1.) (*Modestin.*) Tutor factam pupillam suam nec ipse uxorem ducere, nec filio suo in matrimonio adiungere potest. Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, et ad sponsalia pertinere.

***L.* 16. *D. eod. Vid.* 503.**

***L.* 14. *D. eod. Vid.* 2631.**

***L.* 10. §. 1. *D. de his, qui not. inf. Vid.* 7933.**

***L.* 38. *pr. D. de R. N. Vid.* 7957.**

NOT. 4.

***L.* 7. §. 1. *L.* 11. *L.* 12. *pr. D. de sponsal. Vid.* 1044. 7981. 1025.**

7984) — *L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Tunc autem solum dissentiendi a patre licentia filiae conceditur, si indignum moribus vel turpem sponsum ei pater eligat.

7985) — *L.* 13. *D. eod.* (*Paulus.*) Filiofamilias dissentiente, sponsalia nomine eius fieri non possunt.

NOT. 5.

7986) — *L.* 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Si puellae tutores ad finienda sponsalia nuntium miserint, non putarem suffecturum ad dissolvendam nuptiarum spem hunc nuntium, non magis, quam sponsalia posse eos solos constituere, nisi forte omnia ista ex voluntate puellae facta sint.

7987) — *L.* 1. *C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Sever. et Antonin.*) Cum de nuptiis puellae quaeritur, nec inter tutorem, et matrem, et propinquos de eligendo futuro marito convenit, arbitrium Praesidis pruvinciae necessarium est. (199.)

7988) — *L.* 20. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Sciendum est, ad officium curatoris non pertinere, nubat pupilla an non, quia officium eius in administratione negotiorum constat. Et divus Severus et Antoninus rescripserunt in haec verba: *Ad officium curatoris administratio rerum pupillae pertinet, nubere autem pupilla suo arbitrio potest.*

7989) — *L.* 8. *C. de nupt.* (V. 4.) (*Alexand.*) In copulandis nuptiis nec curatoris, qui solam rei familiaris sustinet administrationem, nec cognatorum vel affinium ulla auctoritas potest intervenire, sed spectanda est eius voluntas, de cuius coniunctione tractatur. (241.)

NOT. 6.

***L.* 16. §. 2. *D. de R. N. Vid.* 7916.**

7990) — *L.* 8. *D. de sponsalib.* (XXIII. 1.) (*Gaius.*) Furor quin sponsalibus impedimento sit, plus quam manifestum est, sed postea interveniens sponsalia non infirmat.

NOT. 8.

7991) — *L.* 18. *D. de sponsalib.* (XXIII. 1.) (*Ulp.*) In sponsalibus constituendis parvi refert, per se et coram, an per internuntium, vel per epistolam, an per alium hoc factum sit; et fere plerumque conditiones interpositis personis expediuntur.

7992) — *L.* 3. *D. de proxeneticis.* (L. 14.) (*Ulp.*) De proxenetico, quod est sordidum, solent Praesides cognoscere, sic tamen, ut et in his modus esse debeat et quantitatis, et negotii, in quo operula ista defuncti sunt, et ministerium quale quale accommodaverunt. Facilius, quod Graeci ἑρμηνευτικὸν appellant, peti apud eos poterit, si quis forte conditionis, vel amicitiae, vel assessurae, vel cuius alterius huiuscemodi proxeneta fuerit. Sunt enim huiusmodi hominum in tam magna civitate officinae. Est enim proxenetarum modus, qui emtionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis utiles non adeo improbabili more se exhibent.

7993) — *L.* 34. *pr. D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Papinian.*) Generali mandato quaerendi mariti filiaefamilias non fieri nuptias, rationis est; itaque personam eius patri demonstrari, qui matrimonio consensit, ut nuptiae contrahantur, necesse est.

7994) — *L.* 6. *C. de sponsalib. et arrhis sponsalitiis et proxeneticis* (V. 1.) *Epitome const. graec. ex Basil.* Ἡ διάταξις βούλεται τὸν προξενοῦντα γάμον μάλιστα μὲν μηδὲν λαμβάνειν. εἰ δὲ ὅλως ἀνέχεται λαβεῖν, εἰ μὲν μηδὲν συνεφώνησε περὶ τούτου, μηδὲν ὅλως λαμβάνειν, εἰ δὲ συνεφώνησε, μὴ ὑπὲρ τὴν εἰκοστὴν μοῖραν τῆς προικὸς καὶ τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς ἐπιζητεῖν, ἐὰν ἡ προὶξ ἄχρι διακοσίων λιτρῶν ἐστὶ χρυσίου. ἔλαττον δὲ εἰ βούλεται λαβεῖν, ἐπιτρέπει αὐτῷ. Εἰ δὲ καὶ ὁσησδήποτε ποσότητός ἐστιν ἡ προίξ, περαιτέρω τῶν δέκα λιτρῶν τοῦ χρυσίου οὐκ ἐπιτρέπει τῷ προξενητῇ λαμβάνειν, οὐδὲ εἰ τελεία ἐστὶν ἡ προὶξ ἢ ἡ πρὸ γάμου δωρεά. Εἰ δὲ παρὰ ταῦτά τις συμφωνήσει, μὴ ἀπαιτεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ καταβληθὲν ἀναδιδόσθω, εἴτε χρήματα ἔλαβεν, εἴτε πράγματα, ἢ ἀνεδόθη αὐτῷ ὁμολογία χρύσους, ἢ ὅλως ἔλαβέ τι κινητόν, ἢ ἀκίνητον, ἢ αὐτοκίνητον, κινουμένων τῶν ἀγωγῶν οὐ μόνον κατὰ τοῦ λαβόντος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν αὐτοῦ κληρονόμων, καὶ οὐ μόνον παρὰ τοῦ δεδωκότος, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν αὐτοῦ κληρονόμων. ὡρισμένου δέκα χρυσίου λι-

τρῶν ἐπιτιμίου τοῖς παρὰ ταῦτα πράττειν ἐπιχειροῦσιν.

Constitutio vult, ne proxeneta nuptiarum universe quidquam capiat; si tamen omnino sustineat aliquid accipere, siquidem nihil de ea re convenerit, nihil omnino consequatur; sin pactum intercesserit, non ultra vicesimam partem dotis et ante nuptias donationis exigat, si dos ducentas libras auri non excedit; minus autem si volet accipere, liberum ei est. Sin vero cuiuscunque maioris quantitatis dos fuerit, ultra decem libras auri proxenetam accipere non permittit, neque si perfecta est dos vel ante nuptias donatio. Quodsi praeter haec aliquis pactus sit, non exigatur, sed et solutum reddatur, sive pecuniam accepit, sive res, datare est et confessio debiti, aut omnino accepit aliquid mobile, vel immobile, vel se movens, propositis actionibus non solum contra accipientem, sed etiam contra eius heredes, nec solum ab eo, qui dedit, sed etiam ab eius heredibus; poena decem librarum auri definita adversus eos, qui contra haec aliquid facere tentaverint.

Not. 11.

7995) — *L. 3. C. de sponsalib. et arrh. sponsalit. et proxenetic.* (*V.* 1.)(*Gratian., Valent. et Theod.*) Arrhis sponsaliorum nomine datis, si interea sponsus vel sponsa decesserit, quae datae sunt iubemus restitui, nisi causam, ut nuptiae non celebrarentur, defuncta persona iam praebuit. (380.)

L. 5. C. eod. Vid. 5662.

7996) — *L. 134. pr. D. de V. O. Vid.* 5627.

7997) — *L. 71. §. 1. D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Titio centum relicta sunt ita, ut Maeviam uxorem, quae vidua est, ducat. Conditio non remittetur, et ideo nec cautio remittenda est. Huic sententiae non refragatur, quod, si quis pecuniam promittat, si Maeviam uxorem non ducat, Praetor actionem denegat; aliud est enim, eligendi matrimonii poenae metu libertatem auferri, aliud ad matrimonium certa lege invitari.

L. 2. C. de inutil. stipul. Vid. 5628.

L. 5. C. de sponsal. Vid. 5662.

§. 508.

Not. 1.

L. 6. D. de sponsalibus. Vid. 7986.

7998) — *L. 13. §. 3. D. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Divi Severus et Antoninus rescripserunt: etiam in sponsa hoc idem vindicandum, quia neque matrimonium qualecunque, nec spem matrimonii violare permittitur.

Not. 2.

7999) — *L. 4. C. de sponsalib.* (V. 1.) (*Honor. et Theod.*) Si pater pactum de filiae nuptiis inierit, et humana sorte consumtus ad vota non potuerit pervenire, id inter sponsum et sponsam firmum ratumque permaneat, quod a patre docebitur destinatum, nihilque permittatur habere momenti, quod cum defensore, ad quem minoris commoda pertinebant, docebitur fuisse transactum. Periniquum est enim, ut contra paternam voluntatem redemti forsitan tutoris aut curatoris admittatur arbitrium, quum plerumque etiam ipsius feminae adversus commoda propria inveniatur laborare consilium. (422.)

Not. 3.

8000) — *L. 15. §. 24. D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Sponsum quoque ad iniuriarum actionem admittendum puto; etenim spectat ad contumeliam eius iniuria, quaecunque sponsae eius fiat.

Not. 4.

L. 1. L. 13. §. 1-2. D. de his, qui not. inf. Vid. 2898. 2915.

Not. 5.

L. 13. §. 3. D. ad leg. Iul. de adult. Vid. 7998.

Not. 6.

8001) — *L. 3. §. 2. D. de act. rer. amotarum.* (XXV. 2.) (*Paulus.*) Sed et cum uxore furti agere possibile est, si ei, cui heredes simus, furtum fecit, vel nobis ante, quam nuberet; tamen propter reverentiam personarum in utroque casu furtivam tantum condictionem competere, non etiam furti actionem, dicimus.

Not. 7.

L. 3. 5. C. de sponsal. Vid. 7995. 5662.

Not. 9.

L. 1. C. eod. Vid. 5662.

8002) — *L. 14. C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Neque ab initio matrimonium contrahere, neque dissociatum reconciliare quisquam cogi potest. Unde intelligis, liberam facultatem contrahendi atque distrahendi matrimonii transferri ad necessitatem non oportere.

§. 509.

Not. 2.

L. 3. C. de sponsal. Vid. 7995.

Not. 3.

8003) — *L. 2. C. eod.* (*Constantinus.*) Si is, qui puellam suis nuptiis pactus est, intra biennium exsequi nuptias in eadem provincia degens supersederit, eiusque spatii fine decurso in alterius postea coniunctionem puella pervenerit, nihil fraudis ei sit, quae nuptias maturando, vota sua diutius eludi non passa est. (352.)

8004) — *L. 2. C. de repudiis.* (V. 17.) (*Valerian. et Gallien. AA. et Valerian. C. P.*) Liberum est filiae tuae, si sponsum suum post tres peregrinationis annos exspectandum sibi ultra non putet, omissa spe huius coniunctionis matrimonium facere, ne opportunum nubendi tempus amittat, quum posset nuntium remittere, etiam si praesente illo consilium mutare voluisset. (259.)

L. 16. D. de sponsal. Vid. 503.

Not. 5.

8005) — *L. 191. D. de V. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Inter divortium et repudium hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest; non recte autem sponsa divertisse dicitur, quan-

do divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedunt.

8006) — *L.* 111. §. 1. *D. eod.* (*Modest.*) Divortium inter virum et uxorem fieri dicitur, repudium vero sponsae remitti videtur; quod et in uxoris personam non absurde cadit.

8007) — *L.* 2. *pr.* §. 1. *D. de divort. et repud.* (XXIV. 2.) (*Gaius.*) Divortium autem vel a diversitate mentium dictum est, vel quia in diversas partes eunt, qui distrahunt matrimonium. — §. 1. In repudiis autem, id est renuntiatione, comprobata sunt haec verba: *tuas res tibi habeto,* item haec: *tuas res tibi agito.*

Not. 6.

L. 1. *C. de sponsal. Vid.* 5662.
L. 2. *C. de repudiis. Vid.* 8004.
L. 2. §. 2. *D. de divort. Vid.* 957.

Not. 7 et 9.

L. 5. *C. de sponsal. Vid.* 5662.

Not. 13.

L. 6. *D. eod. Vid.* 7986.

8008) — *L.* 10. *D. eod.* (*Ulp.*) In potestate manente filia, pater sponso nuntium remittere potest, et sponsalia dissolvere. Enimvero si emancipata est, non potest neque nuntium remittere, neque quae dotis causa data sunt condicere; ipsa enim filia nubendo efficit dotem esse, condictionemque exstinguit, quae causa non secuta nasci poterat. Nisi forte quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse, ut, si nuptiis non consentiret, vel contractis, vel non contractis, repeteret, quae dederat; tunc enim habebit repetitionem.

§. 510.

Not. 1.

L. 2. *D. de R. N. Vid.* 7922.

Not. 2.

8009) — *L.* 30. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Nuptias non concubitus, sed consensus facit.

8010) — *L.* 32. §. 13. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si mulier et maritus diu seorsum quidem habitaverint, sed honorem invicem matrimonio habebant, [quod scimus interdum et inter consulares personas subsecutum] puto donationes non valere, quasi duraverint nuptiae; non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio; si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit.

Not. 4.

L. 16. §. 2. *D. de R. N. Vid.* 7916.

Not. 6.

L. 14. *C. de nuptiis. Vid.* 8002.

8011) — *L.* 21. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Terent. Clemens.*) Non cogitur filiusfamilias uxorem ducere.

§. 511.

Not. 1.

Pr. J. de nuptiis. Vid. 7917.
L. 2. *L.* 10. §. 1. *D. de R. N. Vid.* 7922. 7925.

8012) — §. 7. *J. de adopt.* (I. 11.) Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio, quem habet iam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet, in eo casu et filius consentire debet, ne ei invito suus heres agnascatur. Sed ex contrario si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse, filium consentire.

Not. 2.

L. 18. *C. de nuptiis. Vid.* 5446.

8013) — *L.* 20. *C. eod.* (*Honor. et Theodos.*) In coniunctione filiarum in sacris positarum patris exspectetur arbitrium. Sed si sui iuris puella sit intra quintum et vicesimum annum constituta, ipsius quoque assensus exploretur. Si patris auxilio destituta, matris, et propinquorum, et ipsius quoque requiratur adultae iudicium. Si vero utroque orbata parente sub curatoris defensione constituta sit, et inter honestos competitores matrimonii oriatur forte certamen, ut quaeratur, cui potissimum puella iungenda sit, si puella cultu verecundiae propriam noluerit voluntatem depromere, coram positis propinquis iudici deliberare permissum est, cui melius adulta societur.

Not. 3.

L. 12. §. 1. *D. de sponsal. Vid.* 7984.

Not. 4.

L. 13. *D. eod. Vid.* 7985.

8014) — *L.* 12. *C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Nec filium quidem familias invitum ad uxorem ducendam cogi legum disciplina permittit. Igitur, sicut desideras, observatis iuris praeceptis sociare coniugio tuo quam volueris non impedieris, ita tamen, ut contrahendis nuptiis patris tui consensus accedat.

Not. 5.

Pr. J. de nuptiis. Vid. 7917.
L. 7. §. 1. *D. de sponsal. Vid.* 1044.
L. 5. 25. *C. de nuptiis. Vid.* 1049. 2742.

Not. 6.

L. 19. *D. de R. N. Vid.* 168.

Not. 7.

8015) — *L.* 9. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Is, cuius pater ab hostibus captus est, si non intra triennium revertatur, uxorem ducere potest.

L. 10. *L.* 11. *D. eod. Vid.* 750. 751.

8016) — *L.* 12. §. 3. *D. de capt. et postlim.* (XLIX. 15.) (*Tryphonin.*) Medio tempore filius, quem habuit in potestate captivus, uxorem ducere potest, quamvis consentire nuptiis pater eius non possit; nam utique nec dissentire. Susceptus ergo nepos in reversi captivi potestate, ut redierit, erit, suusque heres ei quodammodo invito, quum nuptiis non consenserit; non mirum, quia illius temporis conditio necessitasque faciebat, et publica nuptiarum utilitas exigebat.

Not. 8.

Pr. J. de nuptiis. Vid. 7917.
L. 28. *C. de episc. aud. Vid.* 2741.
L. 25. *C. de nuptiis. Vid.* 2742.

Not. 9.

L. 2. 35. 18. *D. de R. N. Vid.* 7922. 7924. 7970.

L. 7. C. de nuptiis. Vid. 7977.
L. 11. D. de statu hom. Vid. 7978.

Not. 10.

L. 25. C. de don. inter V. et U. Vid. 1062.

8017) — *Vat. fragm.* 102. Lucius Titius, cum esset in patris potestate, absente eo, duxit in matrimonium Septiciam filiamfamilias, cuius nomine dotem accepit a patre. Postea supervenit pater, quo praesente dotavit in diem mortis filii matrimonium. Postmodum decessit Lucius Titius. Quaero, an ex eo, quod non contradixit pater, etiam dotis dationi consensisse videatur; et ideo actione rei uxoriae filii nomine teneatur? Paulus respondit : patrem etiam postea nuptiis consentientem, et matrimonium filii sui et dotem efficere; et ideo ex persona filii rei uxoriae iudicio vulgari conveniri posse; in sua actione peculii quantitas deducitur. Tamen in proposito tutius fuit respondere, ex persona filii eum conveniri posse, qui solus contraxerat : et si aliss placeat, patrem quo consentiente filius dotem accepit, rei uxoriae iudicio vulgari conveniri posse.

8018) — *L. 13. §. 6. D. ad leg. Iul. de adult.* (XLVIII. 5.) (*Ulp.*) Si quis uxorem suam velit accusare, dicatque eam adulterium commisisse, antequam sibi nuberet, iure viri accusationem instituere non poterit, quia non, quum ei nupta est, adulterium commisit. Quod et in concubina dici potest, quam uxorem quis postea habuit, vel in filiafamilias, cuius co. iunctioni pater postea consensit.

§. 512.

Not. 1.

L. 30. D. de R. J. Vid. 8009.

8019) — *L. 66. pr. D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Scaev.*) Seia Sempronio, quum certa die nuptura esset, antequam domum deduceretur, tabulaeque dotis signarentur, donavit tot aureos. Quaero : an ea donatio rata sit? Respondi : non attinuisse tempus, an ante, quam domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum consignatarum, quae plerumque et post contractum matrimonium fierent, in quaerendo exprimi; itaque nisi ante matrimonium contractum, quod consensu intelligitur, donatio facta esset, non valere.

L. 31. pr. D. de donat. Vid. 1317.

8020) — *L. 9. C. de nupt.* (V. 4.) (*Probus.*) Si vicinia vel aliis scientibus uxorem liberorum procreandorum causa domi habuisti, et ex eo matrimonio filia suscepta est, quamvis neque nuptiales tabulae, neque ad natam filiam pertinentes factae sunt, non ideo minus veritas matrimonii aut susceptae filiae suam habet potestatem.

8021) — *L. 13. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Neque sine nuptiis instrumenta facta ad probationem matrimonii sunt idonea, diversum veritate continente, neque non interpositis instrumentis iure contractum matrimonium irritum est, quum omissa quoque scriptura, cetera nuptiarum indicia non sint irrita.

8022) — *L. 22. C. eod.* (*Theodos. et Valentin.*) Si donationum ante nuptias vel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam, aliaque nuptiarum celebritas omittatur, nullus existimet, ob id deesse recte alias inito matrimonio firmitatem, vel ex eo natis liberis iura posse legitimorum auferri, si inter pares honestate personas nulla lege impediente fiat consortium, quod ipsorum consensu atque amicorum fide firmatur. (428.)

8023) — *L. 8. pr. C. de repud.* (V. 17.) (*Theod. et Valentinian.*) Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio dissolvi, praecipimus. Solutionem etenim matrimonii difficiliorem debere esse, favor imperat liberorum. (449.)

8024) — *L. 11. pr. C. eod.* (*Iustinian.*) Iubemus, ut, quicunque mulierem cum voluntate parentum, aut, si parentes non habuerit, sua voluntate maritali affectione in matrimonium acceperit, etiamsi dotalia instrumenta non intercesserint, nec dos data fuerit, tanquam si cum instrumentis dotalibus tale matrimonium processisset, firmum coniugium eorum habeatur; non enim dotibus, sed affectu matrimonia contrahuntur.

L. 24. D. de R. N. Vid. 2970.

8025) — *L. 24. C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Iustinian.*) Sancimus, si quis nuptiarum fecerit mentionem in qualicunque pacto, quod ad dandum, vel ad faciendum, vel non dandum, vel non faciendum concipitur, et sive nuptiarum tempus dixerit, sive nuptias nominaverit, non aliter intelligi conditionem esse adimplendam vel non extenuandam, nisi ipsa nuptiarum accedat festivitas, et non esse tempus inspiciendum, in quo nuptiarum aetas vel feminis post duodecimum annum accesserit, vel maribus post quartum decimum annum completum, sed ex quo vota nuptiarum re ipsa processerint. Sic enim et antiqui iuris contentio dirimetur, et immensa librorum volumina ad mediocrem modum tandem pervenient.

Not. 2.

L. 30. D. de R. J. Vid. 8009.

8026) — *L. 15. D. de condit. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Ulp.*) Cum fuerit sub hac conditione legatum : *si in familia nupsisset*, videtur impleta conditio statim atque ducta est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit; nuptias enim non concubitus, sed consensus facit.

Not. 3.

L. 32. §. 13. D. de donat. inter V. et U. Vid. 8010.

L. 31. pr. D. de donat. Vid. 1317.
L. 11. pr. D. de repudiis. Vid. 8024.

8027) — *Nov. 22. c. 3.* Nuptias itaque affectus alternus facit, dotalium non egens augmento. Quum enim semel convenerit sub puro nuptiali affectu, sive etiam oblatione dotis et propter nuptias donationis, oportet causam omnino sequi etiam solutionem, aut innoxiam, aut cum poena, quoniam eorum, quae in hominibus subsequuntur, quidquid ligatur solubile est. Ut autem etiam super indotatis matrimoniis distractione facta poena merito subsequatur, hoc nos adinvenimus primi.

Not. 4.

L. 66. pr. D. de donat. inter V. et U. Vid. 8019.

8028) — *Vat. fragm.* 96. Die nuptiarum virgini optulit munus, et duxit eam. Quaero de donatione. Paulus respondit : si ante nuptias uxori futurae sita.. a. geniali traditus est, donationem perfectam videri. Quod si post nuptias donatio

intercessit, tunc iure donationem impedisse. Quoniam igitur die nuptiarum munus datum proponitur, faciiius in iudicio examinari posse tempus donationis et matrimonii.

8029) — *L. 66. §. 1. D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Scaev.*) Virgini in hortos deductae ante diem tertium, quam ibi nuptiae fierent, quum in separata diaeta ab eo esset, die nuptiarum, priusquam ad eum transiret, et priusquam aqua et igni acciperetur, [id est nuptiae celebrentur] obtulit decem aureos dono. Quaesitum est: post nuptias contractas divortio facto, an summa donata repeti possit? Respondi: id quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse de dote deduci.

Not. 5.

L. 5. D. de R. N. Vid. 2704.

8030) — *L. 6. D. eod.* (*Ulp.*) Denique Cinna scribit: eum, qui absentem accepisset uxorem, deinde rediens a coena iuxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum, responsum esse.

8031) — *L. 7. D. eod.* (*Paulus.*) Ideoque potest fieri, ut in hoc casu aliqua virgo et dotem, et de dote habeat actionem.

8032) — *Pauli sent. rec.* II. 19. 8. Vir absens uxorem ducere potest; femina absens nubere non potest.

§. 513.

Not. 1.

8033) — *L. 1. D. de divortiis et repudiis.* (XXIV. 2.) (*Paulus.*) Dirimitur matrimonium divortio, morte, captivitate, vei alia contingente servitute alterutrius eorum.

8034) — *L. 12. §. 4. D. de capt. et postlim.* (XLIX. 15.) Sed captivi uxor, tametsi maxime velit, et in domo eius sit, non tamen in matrimonio est.

8035) —*L. 6. D. de divort.* (XXIV. 2.) (*Iulian.*) Uxores eorum, qui in hostium potestatem pervenerunt, possunt videri nuptarum locum retinere eo solo, quod alii temere nubere non possunt. Et generaliter definiendum est, donec certum est, maritum vivere in captivitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum, migrare ad aliud matrimonium, nisi malint ipsae mulieres causam repudii praestare. Sin autem in incerto est, an vivus apud hostes teneatur, vel morte praeventus sit, tunc, si quinquennium a tempore captivitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias, ita tamen, ut bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium, et unusquisque suum ius habeat imminutum; eodem iure et in marito in civitate degente et uxore captiva observando.

Nov. 117. *c.* 11. *Vid.* 2825.

8036) — *L. 32. §. 6. D. de donatione inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si donator servus fuerit effectus privati, dicendum est, non impletam, sed peremtam donationem, quamvis morti servitus comparetur. Proinde et si ipsa in servitutem redigatur, cui donatum est, exstincta erit donatio.

L. 56. D. sol. matr. Vid. 7921.

8037)—*L. 1. C. de repudiis.* (V. 17.) (*Alexand.*) Matrimonium quidem deportatione vel aquae et ignis interdictione non solvitur, si casus, in quem maritus incidit, non mutet uxoris affectionem, ideoque dotis exactio ipso iure non competit, sed indotatam eam esse, cuius laudandum propositum est, nec ratio aequitatis, nec exempla permittunt. (229.)

8038)—*L. 24. C. de don. inter V. et U.* (V. 16.) (*Constantinus.*) Res uxoris, quae vel successione quaelibet, vel emtione, vel etiam largitione viri in eam ante reatum iure pervenerant, damnato ac mortuo ex poena marito, vel in servilem conditionem ex poenae qualitate deducto, illibatas esse praecipio, nec alieni criminis infortunio adstringi uxorem, quum paternis maternisve ac propriis bonis frui eam integro legum statu religiosum sit. Et donatio maritalis ante tempus criminis ac reatus collata in uxorem, quia pudicitiae praemio cessit, observanda sit, tanquam si maritum eius natura, non poena subduxerit. Sin autem aqua et igne ei interdictum erit, vel deportatio illata, non tamen mors ex poena subsecuta, donationes a viro in uxorem collatae adhuc in pendenti maneant, quia nec matrimonium in huiusmodi casibus dissolvitur, ita ut, si usque ad vitae suae tempus maritus eas non revocaverit, ex morte eius confirmentur, fisco nostro ad easdem res nullam in posterum communionem habituro. (321.)

Not. 2.

L. 67. §. 3. D. de R. N. Vid. 7973.

Not. 3.

8039) — *L. 10. C. de repudiis.* (V. 17.) (*Iustinian.*) In causis iamdudum specialiter definitis, ex quibus recte mittuntur repudia, illam addimus, ut, si maritus uxori ab initio matrimonii usque ad duos annos continuos computandos coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat, possit mulier vel eius parentes sine periculo dotis amittendae repudium marito mittere, ita tamen, ut ante nuptias donatio eidem marito servetur. (528.)

Authent. De nuptiis. §. Per occasionem. (*Nov.* 22. *cap.* 6.) Sed hodie non biennium solum, sed triennium enumerari volumus ex ipso tempore copulationis computandum.

§. 514.

Not. 2.

8040)—*L. 9. C. de repudiis.* (V. 17.) (*Anast.*) Si constante matrimonio communi consensu tam viri quam mulieris repudium sit missum, quo nulla causa continetur, quae consultissimae constitutioni divae memoriae Theodosii et Valentiniani inserta est, licebit mulieri non quinquennium exspectare, sed post annum ad secundas nuptias convolare. (497.)

8041) — *L. 62. pr. D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Hermog.*) Et ideo bona gratia matrimonium dissolvitur.

L. 6. D. de divort. Vid. 8035.

8042) — *Nov.* 22. *c.* 7. Sed etiam captivitatis casus talis est, qualis est bona gratia distrahere matrimonium. Sive enim contingat tale infortunium viro, muliere in republica manente, sive rursus mulier quidem in captivitatem ducatur, maneat autem vir in republica, scrupulosa quidem et subtilis ratio transigit nuptias (servitute namque semel superveniente alteri personae, fortunae inaequalitas aequalitatem ex nuptiis manere non sinit), attamen humanius talia contemplantes, donec quidem est manifestum, su-

peresse aut virum aut uxorem, manere insoluta matrimonia siuimus, et non venient ad secundas nuptias neque mulieres neque viri, nisi voluerint videri ausu temerario hoc egisse, et poenis succumbere, illum quidem ante nuptias donationis dicimus exactioni, illam vero dotis. Si vero incertum sit, utrum superest an non, quae ad hostes persona devenit, tunc quinquennium exspectandum est sive a viro, sive a muliere, post quod, sive manifestum de morte fiat, sive incertum maneat, nubere licebit sine periculo. Hoc enim in nuncupatis bona gratia transactionibus a praecedentibus connumeratum est, et nos quoque in hoc consentimus, ut hic neque repudio fiat opus, ita personis distantibus ab alterutris, et nullus ex boc lucrabitur, neque vir dotem, neque mulier antenuptialem donationem, sed unusquisque in suis manebit.

L. 9. C. de repud. Vid. 8040.

8043) —*L. 5. D. de divort.* (XXIV. 2.) (*Ulp.*) Si filia emancipata idcirco divertat, ut maritum lucro dotis afficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potnit petere, si constante matrimonio decessisset, ideo patri succurrendum est, nc dotem perdat. Non enim minus patri, quam marito succurrere Praetorem oportet; danda igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia.

8044) — *L. un.* §. 16. *C. de rei uxor. act.* (V. 13.) (*Iustinian.*) Illud etiam generaliter praesenti addere sanctioni necessarium esse duximus, ut, si quae pacta intercesserint vel pro restitutione dotis, vel pro tempore, vel pro usuris, vel pro alia quacunque causa, quae nec contra leges, nec contra constitutiones sunt, ea observentur. Sin autem repudio matrimonium fuerit dissolutum, omnia iura, quae ex Theodosiana vel nostra lege descendunt, immutilata custodiantur. Similique modo ea, quae Anastasiana lege pro his, quae bona gratia separantur, enumerata sunt, firma illibataque permaneant. Et generaliter, quidquid sacratissimis constitutionibus vel libris prudentium cautum est, quod non contrarium huic legi inveniatur, et hoc in sua maneat firmitate, et ex stipulatu actioni aggregetur, licet in re uxoria tractatum est. Quae omnia in his tantummodo dotibus locum habere censemus, quae post hanc legem datae fuerint vel promissae, vel etiam sine scriptis habitae; instrumenta enim iam confecta viribus carere non patimur, sed suum exspectare eventum. (530.)

8045) — *Authent. Ut liceat matri et aviae.* §. *Quia vero consensu.* (*Nov.* 117. *cap.* 10.) Quod hodie non licet, nisi castitatis concupiscentia hoc fiat, tam dote, quam ante nuptias donatione filiis conservatis. Quae si alias postea nuptias contrahere, vel luxuriose vivere inveniantur, liberis tradendae sunt earum facultates, delinquentibus earum proprietatem amittentibus. Filiis autem non exstantibus, fisco applicantur. Et qui talia deliquerint, legitimis subiiciantur poenis.

8046) — *Nov.* 134. *c.* 11. Quia vero aliqui nostram legem transcendere student, in qua evidenter causas enumeravimus, ex quibus solum repudia possunt transmitti aut a viro, aut a muliere, iubemus, praeter illas causas nullo modo repudia fieri, aut per consensum nuptias solvi, et concedere invicem delictis. Si vero praeter a nobis definitas causas praesumserint aliqui solvere matrimonium, iubemus, si quidem descendentes habuerint sive ex ipso, sive ex alio matrimonio, substantiam eorum illis dari secundum legum ordinem, et tam virum quam mulierem in monasterium mitti in omnibus vitae suae temporibus, et de singulorum facultatibus quaternas uncias monasteriis, in quibus mittuntur, separari, viro nihilo minus neque usum habente datae partis filiis (*quoniam pater rerum filii in potestate positi non habet usumfructum*). Si vero descendentes non habeant, sed ascendentes inveniantur, tertiam partem substantiae accipere eos, si non iniquitati solutionis matrimonii consenserint, duas vero partes monasteriis, in quibus unusquisque mittitur, separari. Si vero neque descendentes neque ascendentes inveniantur, aut ascendentes consenserint facto, iubemus, omnem substantiam monasteriis, in quibus missi sunt, dari, ut non propter hunc contemtum et dei iudicium contemnatur, et nostra lex transgrediatur. Sed et ministros talis solutionis nuptiarum, aut qui huiusmodi infanda instrumenta composuerint, corporalibus poenis subiici iubemus, et in exsilium destinari. Si vero ii, qui matrimonium solvere praesumserunt, voluerint iterum sibi coniungi, priusquam mittantur in monasterium, licentiam eis damus hoc facere, et praedictas poenas concedimus eis, et proprias habere substantias, et ita ad invicem vivere, tanquam si nihil delictum fuisset. Uno vero volente matrimonium revocare, si non consentiat alia persona, contra eum, qui noluerit, teneant poenae. Haec vero omnia servari iubemus tam in regia hac civitate, quam in provinciis, tam a comite privatarum, quam a palatinorum schola, et provinciarum iudicibus, et officiis eorum, scientibus, quod, si neglexerint huiusmodi alicuius delicti, et non omnia haec custodierint, et exsilium, et proscriptionem bonorum sustinebunt. Haec vero iubemus servare locorum sanctissimos episcopos, ut providentia eorum traditae personae in monasteriis mittantur, et de rebus earum quod a nobis definitum est monasteriis vindicetur.

8047) — *Nov.* 140. *c.* 1. Ταῦτα τοίνυν ἀλλότρια τῶν ἡμετέρων εἶναι κρίναντες χρόνων ἐπὶ τὸν παρόντα θεῖον εἴδομεν νόμον, δι' οὗ θεσπίζομεν ἐξεῖναι κατὰ τὸ παλαιὸν τὰς ἐκ συναινέσεως διαλύσεις ἐπὶ τῶν γάμων ποιεῖσθαι, κρατεῖν δὲ μηκέτι τὰς τεταγμένας ποινὰς τῇ διατάξει τοῦ ἡμετέρου πατρὸς ἐπὶ τῶν κατὰ συναίνεσιν τοὺς γάμους διαλυόντων. εἰ γὰρ ἀμοιβαδὸν ἡ διάθεσις τοὺς γάμους συνίστησιν, εἰκότως ἐναντία γνώμη τούτους κατὰ συναίνεσιν διαλύει τῶν ταύτην δηλούντων στελλομένων διαζυγίων. Πρόδηλον δέ, ὡς τὰ ἄλλα πάντα, ὁπόσα τοῖς νόμοις, καὶ διαφερόντως ταῖς θείαις ἡμῶν διατάξεσι τοῦ ἡμετέρου πατρός, διηγόρευται περί τε τῶν γάμων, καὶ τῶν παίδων, καὶ τῶν αἰτιῶν, ἐξ ὧν ἐπιτέτραπται διαλύειν τὸν γάμον, ἢ καὶ λόγου χωρίς, οὐ κατὰ κοινὴν μέντοι γνώμην, καθάπερ ὁ παρὼν ἡμῶν διατάττει θεσμός, τοῦτο πραττόντων, καὶ τῶν διωρισμένων αὐταῖς ποινῶν κρατήσει καὶ ἐκ τοῦ παρόντος ἡμῶν νόμου, καὶ διὰ πάντων ἕξει τὴν ἰδίαν ἰσχύν.

Quum igitur haec a temporibus nostris aliena esse iudicemus, ad sacram hanc legem respeximus, qua sancimus, secundum pristinum ius matrimonia consensu dissolvere licere, nequaquam vero poenas in constitu-

tione patris nostri in eos, qui consensu nuptias solvunt, constitutas obtinere. Nam si mutua affectio nuptias facit, merito easdem contraria illorum sententia consensu solvit, qui eum missis repudiis declarant. Manifestum autem est, reliqua omnia, quae legibus, et praecipue venerandis nobis patris nostri constitutionibus de nuptiis, et liberis, et causis, ob quas matrimonium solvere permissum est, vel etiam sine ratione, nec tamen communi consensu, quemadmodum haec nostra sanctio praecipit, hoc faciunt, et de poenis in illos constitutis sancita sunt, etiam per hanc nostram legem valitura et per omnia vim suam habitura esse.

Not. 4.

8048)— *L.* 8. §. 1. 2. 3. *C. de repudiis.* (V. 17.) (*Theod. et Valent.*) —§. 1. Causas autem repudii hac saluberrima lege apertius designamus. Sicut enim sine iusta causa dissolvi matrimonia iusto limite prohibemus, ita adversa necessitate pressum vel pressam, quamvis infausto, attamen necessario auxilio cupimus liberari. — §. 2. Si qua igitur maritum suum adulterum, aut homicidam, aut veneficum, vel certe contra nostrum imperium aliquid molientem, vel falsitatis crimine condemnatum invenerit, si sepulcrorum dissolutorem, si sacris aedibus aliquid subtrahentem, si latronem, vel latronum susceptorem, vel abactorem, aut plagiarium, vel ad contemtum sui domusve suae, ipsa inspiciente, cum impudicis mulieribus (quod maxime etiam castas exasperat) coetum ineuntem, si suae vitae veneno, aut gladio, aut alio simili modo insidiantem, si se verberibus, quae ingenuis aliena sunt, afficientem probaverit, tunc repudii auxilio uti necessario ei permittimus libertatem, et causas dissidii legibus comprobare.

Auth. Ut liceat matri et aviae. §. *Causas. et* §. *Quia vero quaedam, in fin.* (*Nov.* 117. *cap.* 9. *et cap.* 13.) Sed novo iure vir, qui sine causa hoc fecerit, ex alia substantia sua constante matrimonio tantum dabit uxori, quantum tertia pars facit antenuptialis largitatis, sed matrimonium ob id non solvitur.

§. 3. Vir quoque pari fine claudetur, nec licebit ei sine causis apertius designatis propriam repudiare iugalem, nec ullo modo expellat, nisi adulteram, vel veneficam, aut homicidam, aut plagiariam, aut sepulcrorum dissolutricem, aut ex sacris aedibus aliquid subtrahentem, aut latronum fautricem, aut extraneorum virorum, se ignorante vel nolente, convivia appetentem, aut ipso invito sine iusta et probabili causa foris scilicet pernoctantem, vel circensibus, vel theatralibus ludis, vel arenarum spectaculis in ipsis locis, in quibus haec adsolent celebrari, se prohibente gaudentem, vel sibi veneno, vel gladio, aut alio simili modo insidiatricem, vel contra nostrum imperium aliquid machinantibus consciam, seu falsitatis se crimini immiscentem invenerit, aut manus audaces sibi probaverit ingerentem; tunc enim necessario ei discedendi permittimus facultatem, et causas dissidii legibus comprobare. (449.)

8049) — *L.* 11. §. 2. *C. eod.* (*Iustinian.*) Inter culpas autem viri et uxoris constitutionibus enumeratas et has adiicimus, si forte uxor sua ope vel industria abortum fecerit, vel ita luxuriosa est, ut commune lavacrum cum viris libidinis causa habere audeat, vel, dum est in matrimonio, alium maritum sibi fieri conata fuerit. Et in his enim casibus locum habere constitutiones sancimus, quae de culpa tam mariti quam uxoris loquuntur, ut quemadmodum dos vel donatio propter nuptias perit, ita et mulieres indotatae in quartam partem, quam et viris et mulieribus ex hac lege destinavimus, amissionis periculum sustineant. Iudicio de moribus, quod antea quidem in antiquis legibus positum erat, non autem frequentabatur, penitus abolito. Omnibus etenim causis requisitis et perlectis, quas antiquitas introducebat, nihil validum praeter eas, quas anteriores constitutiones et praesens dispositio introduxit, invenimus. (528.)

Nov. 117. *c.* 9. *Vid.* 8048. *Auth.*

8050) — *L.* 60. §. 1. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Hermogen.*) Divortii causa donationes inter virum et uxorem concessae sunt; saepe enim evenit, uti propter sacerdotium, vel etiam sterilitatem.

8051) — *L.* 61. *D. eod.* (*Gaius.*) Vel senectutem, aut valetudinem, aut militiam satis commode retineri matrimonium non possit.

8052) — *Nov.* 123. *c.* 40. Si vero constante adhuc matrimonio aut vir solus, aut uxor sola intraverit monasterium, solvatur matrimonium et citra repudium, postquam tamen persona pergens ad monasterium monasticum schema perceperit. Et si quidem vir elegerit monasticam vitam, restituat prius mulieri dotem, et si quid aliud ab ea receperit, et super hoc ex nuptiali donatione tantam partem, quanta ex morte viri competebat mulieri secundum pactum dotalibus instrumentis insertum. Si vero mulier fuerit monasterium ingressa, simili modo retineat vir nuptialem donationem, et casum dotis ex morte mulieris placitum, reliquum vero dotis mulieri restitui praecipimus, et si quid aliud ex rebus mulieris apud eum inveniatur. Ambobus autem monasticam vitam eligentibus, iubemus, vacantibus dotalibus placitis, virum retinere donationem antenuptialem, et mulierem propriam accipere dotem et quidquid aliud viro dedisse probetur, ut unusquisque citra damnum suis fruatur rebus, nisi forte sponsus sponsae, aut sponsa sponso, aut maritus uxori, aut uxor marito aliquid donare aut cedere voluerit. [*Quoniam neque ex pactis nuptialibus viro aut mulieri lucrari aliquid conceditur.*]

Not. 5.

L. 8. §. 4. 5. *C. de repud. Vid.* 4404.

8053) — *L.* 11. §. 1. 2. *C. eod.* (*Iustinian.*) — §. 1. Si quis autem eam, quam sine dote uxorem acceperat, a coniugio suo repellere voluerit, non aliter ei hoc facere liceat, nisi talis culpa intercesserit, quae nostris legibus condemnatur. Si vero sine culpa eam reiecerit, vel ipse talem culpam contra innocentem mulierem commiserit, compellatur ei quartam partem propriae substantiae pro rata portione persolvere, ut, siquidem quadringentarum librarum auri vel amplius vir substantiam habeat, centum libras auri mulieri praestet, et nihil amplius, etsi quantamcunque substantiam possideat. Si vero minus quadringentis libris auri pura substantia eius fuerit, tunc quarta pars computatione facta purae substantiae eius usque ad minimam quanti-

tatem mulieri detur. Eodem modo servando et in mulieribus, quae indotatae constitutae, sine culpa mariti constitutionibus cognita eos repudiaverint, vel ipsae culpam innocenti marito praebuerint, ut ex utraque parte aequa lance et aequitas et poena servetur. Hoc lucro quartae partis filiis quidem non exstantibus ipsi viro et mulieri competente, et ab his quo modo voluerint disponendo, filiis autem et deinceps personis ex eodem matrimonio intervenientibus, eis servando ad similitudinem dotis et propter nuptias donationis per omnia, quae super his statuta sunt. — §. 2. *Vid.* 8049.

Nov. 117. *c.* 7. *Vid.* 3456.

Nov. 117. *c.* 9. 13. *Vid.* 8048. ***Auth.***

Not. 6.

L. 2. §. 1. *D. de divort. Vid.* 8007.

8054) — *L.* 9. *D. eod.* (***Paulus.***) Nullum divortium ratum est, nisi septem civibus Romanis puberibus adhibitis, praeter libertum eius, qui divortium faciet. Libertum accipiemus etiam eum, qui a patre, avo, proavo, et ceteris sursum versum manumissus sit.

L. un. in f. D unde vir et uxor. Vid. 3423.

8055) — *L.* 43. *D. ad leg. Iuliam de adult.* (XLVIII. 5.) (***Gaius.***) Si ex lege repudium missum non sit, et idcirco mulier adhuc nupta esse videatur, tamen si quis eam uxorem duxerit, adulter non erit (idque Salvius Iulianus respondit), quia adulterium, inquit, sine dolo malo non committitur; quanquam dicendum, ne is, qui sciret eam ex lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

L. 3. *D. de divort. Vid.* 814.

8056) — *L.* 4. *D. eod.* (***Ulp.***) Iulianus libro octavo decimo Digestorum quaerit: an furiosa repudium mittere vel repudiari possit? Et scribit: furiosam repudiari posse, quia ignorantis loco habeatur; repudiare autem non posse, neque ipsam propter dementiam, neque curatorem eius; patrem tamen eius nuntium mittere posse. Quod non tractaret de repudio, nisi constaret, posse et cum furiosa retineri matrimonium. Quae sententia mihi videtur vera.

Not. 7.

8057) — *L.* 32. §. 19. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (***Ulp.***) Si socer nurui nuntium miserit, donatio erit irrita, quamvis matrimonium, concordantibus viro et uxore, secundum rescriptum Imperatoris nostri cum patre comprobatum est; sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, finitum est matrimonium.

8058) — *L.* 5. *C. de repudiis.* (V. 17.) (***Dioclet. et Maximian.***) Dissentientis patris, qui initio consensit matrimonio, cum marito concordante uxore filiafamilias, ratam non haberi voluntatem, divus Marcus pater noster, religiosissimus Imperator, constituit, nisi magna et iusta causa interveniente hoc pater fecerit. Invitam autem ad maritum redire nulla iuris praecipit constitutio. Emancipatae vero filiae pater divortium in arbitrio suo non habet.

8059) — ***Authent. De nuptiis.*** §. ***Est quoque.*** (***Nov.*** 22. ***cap.*** 19.) E contra si filiifamilias distrahunt parente nolente, quid iuris sit, exprimit nova constitutio de nuptiis, scilicet ne matrimonia distrahantur in laesionem parentum, qui dotem vel ante nuptias donationem obtulerint aut susceperint soli aut cum filiis, quia, sicut in contrahendo matrimonio consensus parentum exigitur, ita et in dissolvendo.

8060) — *L.* 4. *C. de repudiis.* (V. 17.) (***Dioclet. et Maximian.***) Filiae divortium in potestate matris non est.

§. 515.

Not. 4 et 5.

L. 8. *D. de sponsal. Vid.* 7996.

L. 16. §. 2. *D. de R. N. Vid.* 7916.

L. 22. §. 7. *D. sol. matr. Vid.* 2733.

TITULUS II.

DE MATRIMONII VI ATQUE EFFECTU.

§. 516.

Not. 3.

§. 1. *J. de patr. pot. Vid.* 7912.

L. 1. *D. de R. N. Vid.* 7911.

L. 22. §. 7. *D. sol. matr. Vid.* 2733.

Not. 5.

L. 13. §. 5. *D. ad leg. Iul. de adult. Vid.* 5792.

Not. 6.

8061) — *L.* 3. *D. rer. amotar.* (XXV. 2.) (***Papinian.***) Vivа quoque filia, quod ad patrem ex rebus amotis pervenit, utili iudicio petendum est.

8062) — *L.* 2. *C. eod.* (***Dioclet. et Maximian.***) Divortii causa rebus uxoris a marito amotis vel ab uxore mariti, rerum amotarum edicto perpetuo permittitur actio. Constante etenim matrimonio neutri eorum neque poenalis neque famosa actio competit, sed de damno in factum datur actio.

8063)—*L.* 12. *in f. C. de furtis.* (VI. 2.) (*Dioclet. et Maximian.*) . . . . Nam extra poenam rei persecutionem esse, nulla iuris quaestio est, quum etiam hi, qui aliena mancipia comparaverint, si hanc causam non ignorent, furti actione teneantur.

Not. 8.

8064) — *L.* 14. §. 1. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Eleganter quaerit Pomponius : si paciscatur maritus, ne in id, quod facere possit, condemnetur, sed in solidum, an hoc pactum servandum sit? Et negat servari oportere. Quod quidem et mihi videtur verum; namque contra bonos mores id pactum esse, melius est dicere, quippe quum contra receptam reverentiam, quae maritis exhibenda est, id esse appareat.

L. un. §. 7. *C. de rei uxor. act. Vid.* 2147.
L. 12. §. 1. *C. qui pot. in pign. Vid.* 5446.

Not. 9.

L. 63. *D. de iud. Vid.* 370.
L. 1. *C. de repudiis. Vid* 8037.
L. 24. *C. de donat. inter V. et U. Vid.* 8038.

Not. 10.

L. 8. §. 2. *C. de repud. Vid.* 8048.
8065) — *Nov.* 117. c. 14. Si quis autem propriam uxorem flagellis aut fustibus ceciderit, matrimonii quidem solutionem ex hoc fieri nolumus, virum autem tantum pro huiusmodi iniuria ex alia sua dare substantia uxori, etiam constante matrimonio, quantum tertia pars antenuptialis facit largitatis.

Not. 11.

8066)—*L.* 31. *pr. D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Pomponius.*) Sed si vir lana sua vestimentum mulieri confecerit, quamvis id uxori confectum fuerit, et uxoris cura, tamen viri esse, neque impedire, quod in ea re uxor tanquam lanipendia fuerit, et viri negotium procurarit.

Not. 12.

8067)—*L.* 2. *D. de lib. exh.* (XLIII. 30.) (*Hermog.*) Immo magis de uxore exhibenda ac ducenda pater etiam, qui filiam in potestate habet, a marito recte convenitur.

8068) — *L.* 11. *C. de nuptiis.* (V. 4.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si invita detinetur uxor tua a parentibus suis, interpellatus rector provinciae, amicus noster, exhibita muliere, voluntatem eius secutus, desiderio tuo medebitur.

Not. 13.

8069) — *L.* 21. *C. de proc.* (II. 13.) (*Constantin.*) Maritus citra mandatum in rebus uxoris cum solenni satisdatione et alia observatione intercedendi liberam habeat facultatem. . . . Sin autem mandatum susceperit, licet maritus sit, id solum exsequi debet, quod procuratio emissa praescripserit. (312.)

Not. 14.

§. 2. *J. de iniuriis. Vid.* 7200.
L. 1. §. 3. *D. eod. Vid.* 7201.

Not. 15.

8070) — *Vat. fragm.* 104. Paulus respondit, dignitatem mulierum ex honore matrimonii et augeri et minui solere.

Not. 16.

L. 22. §. 1. *D. ad municip. Vid.* 3115.
8071) — *Nov.* 22. c. 36. Non tamen permittimus mulieribus ad secundas venientibus nuptias adhuc velle priorum maritorum dignitatibus aut privilegiis uti, sed ad quale post priorem venerint matrimonium, illius amplectantur fortunam; quae enim priorum oblita est, non rursus ex prioribus adiuvabitur.

Not. 17.

8072) — *L.* 21. *pr. D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*).... Non enim donare, qui necessariis oneribus succurrit. Ergo et si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas, et aliquid maritus expensarum nomine ei praestiterit, hoc revocandum non est.

L. 22. §. 8. *D. sol. matr. Vid.* 1477.
L. 20. *C. de iure dotium. Vid.* 4650.

Not. 18.

8073) — *L.* 2. *D. de iniuriis.* (XLVII. 10.) (*Paulus.*) Quodsi viro iniuria facta sit, uxor non agit, quia defendi uxores a viris, non viros ab uxore aequum est.

Not. 19.

Nov. 117. c. 5. *Vid.* 4963.

§. 517.

Not. 1.

L. 11. *D. de statu hom. Vid.* 7978.

Not. 3.

§. 13. *J. de act. Vid.* 130.

Not. 4.

8074) — *L.* 1. *pr. D. de agnoscendis et alendis liberis.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Senatusconsultum, quod factum est de liberis agnoscendis, duas species complectitur, unam eorum, qui agnoscunt, aliam earum, quae falsum partum subiiciunt.

8075)—*L.* 1. §. 11. *D. de Carbon. ed.* (XXXVII. 10.) (*Ulp.*) Si mater subiecti partus arguatur, an differenda sit quaestio propter statum pueri? quaeritur. Et si quidem pupilli status in dubium devocatur, differri quaestio in tempus pubertatis debet, quum metus esse possit, ne minus idonee defendatur; cum vero mater rea postulatur, utique integra fide et maiore constantia causam defensura, recenti tempore dubium non est, cognitionem fieri oportere, et post eventum cognitionis, si suppositum partum apparuerit, actiones hereditariae puero denegandae sunt, omniaque perinde habenda, atque si heres scriptus non fuisset.

Not. 7.

8076) — *L.* 1. §. 11. *D. de agnoscendis et alendis liberis.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Quemadmodum per contrarium, si maritus uxore denuntiante custodes miserit, nullum praeiudicium sibi facit. Licebit igitur ei partum editum ex se negare, nec ei nocebit, quod ventrem custodierit. Et ita Marcellus libro septimo Digestorum

scripsit; ait enim: Sive quis neget suam uxorem, sive ex se praegnantem, sine praeiudicio recte mittet custodes, maxime si missurus id ipsum protestetur.

Not. 8.

8077) — *L.* 1. §. 6. *D. de agnoscendis et alendis liberis.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Sed si maritus ultro custodes offerat, et ea non admittat, vel si non denuntiaverit mulier, aut si denuntiaverit quidem, custodes autem arbitrio iudicis non admiserit, liberum est marito parentive eius, partum non agnoscere.

Not. 9.

8078) — *L.* 1. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Quinimmo et si in totum omiserit denuntiationem, Iulianus ait, nihil hoc nocere ei, quod editur.

L. 9. *C. de patr. pot. Vid.* 1718.

Not. 10.

8079) — *L.* 1. §. 7. *D. de agnosc. vel al. lib.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Si mulier, esse se praegnantem, intra triginta dies non denuntiaverit, postea denuntians, causa cognita audiri debebit.

§. 518.

Not. 12.

8080) — *L.* 3. §. 1. 2. *D. de agnosc. vel al. lib.* (XXV. 3.) — §. 1. Quia Plancianum senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post divortium eduntur, aliud senatusconsultum temporibus divi Hadriani factum est, ut, etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. — §. 2. *Vid.* 1722.

Not. 13.

L. 1. *in f. L.* 3. *pr. D. eod. Vid.* 2109. 2111.

Not. 15.

L. 3. §. 5. *D. de Carbon. ed. Vid.* 478.

Not. 17.

L. 15. 16. *D. de his, qui not. inf. Vid.* 2918. 2919.

Not. 19.

8081) — *L.* 1. §. 12. *D. de inspic. ventre custodiendoque partu.* (XXV. 4.) (*Ulp.*) Denuntiare igitur mulierem oportet his scilicet, quorum interest, partum non edi, vel totam habituris hereditatem, vel partem eius, sive ab intestato, sive ex testamento.

L. 1. §. 15. *D. eod. Vid.* 277.

L. 2. *D. eod. Vid.* 981.

8082) — *L.* 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui ventri substitutus est vel institutus, si ventrem servare velit, audiendus est.

8083) — *L.* 4. *D. eod.* (*Scaev.*) Is, a quo, si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis pervenisset, sorori fideicommisso relictum erat, decessit postuma herede instituta, et substitutis aliis. Quaesitum est: quum uxor defuncti praegnantem se dicat, an sorori procuratorive eius secundum formam edicti ventrem inspicere et partum custodire permittendum sit? Respondi: in eiusmodi specie, de qua quaereretur, posse videri ad eius, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem prospiciendum, idque causa cognita statuendum.

§. 519.

Not. 1.

§. 29. *J. de act. Vid.* 1735.

8084) — *Vat. fragm.* 94. (*Paulus lib.* VII. *Responsorum.*) *Fundus aestimatus in dotem datus, a creditore antecedente ex causa pignoris vel* fiduciae ablatus est; quaero an mulier, si aestimationem dotis repetat, exceptione submovenda sit? ait enim se propterea non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui heres non exstitit. Paulus respondit: pro praedio evicto, si sine dolo et culpa viri, pretium petenti doli mali exceptionem obesse; quae tamen officio iudicis rei uxoriae continetur. Poterit mulieri prodesse hoc, quod ait se patri heredem non exstitisse, si conveniretur; amplius autem et consequi eam pretium fundi evicti evidens iniquitas est, eum dolus patris ipsi nocere debeat.

Vat. fragm. 102. *Vid.* 8017.

8085) — *Vat. fragm.* 112. Apud magistratus de piano L. Titius bis verbis a marito repetit. Anicius Vitalis dixit: quoniam praesto est Flavius Vetus iunior, peto rem ab eodem ex legibus et edictis dotem et peculium dixit tabulis signatis, nec protulit. Flavius Vetus iunior dixit: . . . . us sum. Duumvir dixit: sermo vester in actis erit ad heredes eius rei uxoriae actio transierit, eum his quaerere . . . . curator, neque procurator, neque cognitor, aut *advocatus* . . . haberet. Paulus respondit: mulieris nomine postulatum *utrum* . . . *posse* actionem rei uxoriae perpetuari.

Not. 2.

8086) — *L.* 16. §. 3. *D. de aliment. legat.* (XXXIV. 1.) (*Scaev.*) Qui societatem omnium bonorum suorum cum uxore sua per annos amplius quadraginta habuit, testamento eandem uxorem et nepotem ex filio aequis partibus heredes reliquit, et ita cavit: *Item libertis meis, quos vivus manumisi, ea, quae praestabam, dari volo.* Quaesitum est: an et qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab utrisque, et communes liberti facti sunt, ea, quae a vivente percipiebant, solida ex fideicommisso petere possint? Respondit: non amplius, quam quod vir pro sua parte praestabat, deberi.

L. 1. §. 1. *L.* 2. *D. pro socio. Vid.* 4406. 4407.

Not. 3.

8087) — *L.* 6. *C. de donat. inter V. et U.* (V. 16.) (*Alexand.*) Etiam si uxoris tuae nomine res, quae tui iuris fuerant, depositae sunt, causa proprietatis ea ratione mutari non potuit, etsi donasse te uxori res tuas ex hoc quis intelligat, quum donatio in matrimonio facta, prius mortua ea, quae liberalitatem excepit, irrita sit. Nec est ignotum, quod, cum probari non possit, unde uxor matrimonii tempore honeste quaesierit, de mariti bonis eam habuisse, veteres iuris auctores merito crediderint. (229.)

§. 520.

Not. 1.

8088) — *L.* 76. *D. de iure dotium.* (XXIII. 3.) (*Tryphon.*)....Non idem dicendum est in per-

sona mulieris, si mulier mortis suae causa dotem promiserit, quia, nisi matrimonii oneribus serviat, dos nulla est.

8089) — *L.* 21. §. 1. *D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si uxor viro dotem promiserit et dotis usuras, sine dubio dicendum est, peti usuras posse, quia non est ista donatio, quum pro oneribus matrimonii petantur.

8090) — *L.* 20. *C. de iure dotium.* (V. 12.) (*Diocl. et Maximian.*) Pro oneribus matrimonii mariti lucro fructus totius dotis esse, quos ipse cepit, vel, si uxori capere donationis causa permisit, eum in quantum locupletior facta est posse agere, manifestissimi iuris est.

Not. 2.

8091) — *L.* 7. §. 2. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Si ususfructus in dotem datus sit, videamus, utrum fructus reddendi sint, nec ne? Et Celsus libro decimo Digestorum ait: interesse, quid acti sit, et nisi appareat aliud actum, putare se, ius ipsum in dote esse, non etiam fructus, qui percipiuntur.

L. 2. *C. de O. et A. Vid.* 7587.

8092) — *L.* 13. §. 10. *D. de H. P.* (V. 3.) (*Ulp.*) Apud Marcellum libro quarto Digestorum relatum est: si mulier hereditatem in dotem dedit, maritum pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione hereditatis utili teneri. Sed et ipsam mulierem directa teneri, Marcellus scribit, maxime si iam factum divortium est.

Not. 3.

8093) — *L.* 4. *C. de J. D.* (V. 12.) (*Alexand.*) Nulla lege prohibitum est universa bona in dotem marito feminam dare. (223.)

L. 72. *pr. D. eod. Vid.* 7134.

Not. 4.

8094) — *L.* 10. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Plerumque interest viri, res non esse aestimatas, idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat, maxime si animalia in dotem acceperit, vel vestem, qua mulier utitur; eveniet enim, si aestimata sint, et ea mulier adtriverit, ut nihilo minus maritus aestimationem eorum praestet. Quoties igitur non aestimatae res in dotem dantur, et meliores et deteriores mulieri fiunt.

8095) — *L.* 51. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Hermogenian.*) Aestimatae res usu etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

L. 70. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) In ambiguis pro dotibus respondere melius est.

Not. 5.

8096) — *Ulp. fragm.* VI. 3. Dos aut profectitia dicitur, id est, quam pater mulieris dedit; aut adventitia, id est, ea quae a quovis alio data est.

8097)—*L.* 5. *pr.* §. 1. 2. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Profecticia dos est, quae a patre vel parente profecta est de bonis vel facto eius. — §. 1. Sive igitur parens dedit dotem, sive procurator eius, sive iussit alium dare, sive, quum quis dedisset negotium eius gerens, parens ratum habuit, profecticia dos est. — §. 2. Quodsi quis patri donaturus dotem dedit, Marcellus libro sexto Digestorum scripsit, hanc quoque a patre profectam esse; et est verum.

Not. 7.

Ulp. fragm. VI. 3. *Vid.* 8096.

Not. 8.

8098) — *L.* 5. §. 14. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Si quis pro aliena filia dotem promiserit, et promissori pater heres exstiterit, Iulianus distinguit, interesse, ante nuptias pater heres exstiterit et dotem dederit, an postea; si ante, videri dotem ab eo profectam (potuisse enim nuntinm remittendo resolvere dotem); quodsi post nuptias, non esse profecticiam.

§. 521.

Not. 1.

L. 19. *D. de R. N. Vid.* 168.

8099) — *L.* 5. §. 8. *D. de J. D.* (XXIII. 3) (*Ulp.*) Si filiusfamilias mutuatus pecuniam creditorem delegavit, ut daret pro filia dotem, vel etiam ipse accepit et dedit, videri dotem ab avo profectam, Neratius ait hactenus, quatenus avus esset datatarus neptem suam; id enim in rem avi videri versum.

Not. 2.

8100) — *L.* 41. §. 11. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Pater naturalis filiae suae ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, quum ea mulier alii nuberet, noo mandatu mulieris dotemmarito eius dedit, et sibi reddi eam stipulatus est, si sine liberis filia moreretur; mulier filium suscepit. Quaesitum est: an fideicommissum a patre exigere possit? Respondit: si nec ratam habuisset dotem datam, superesse fideicommissi petitionem. Item quaesitum est: an, si pater accepto facere stipulationem velit, mulieri persecutio fideicommissi deneganda sit? Respondit: supra respoosum, eumque patrem, de quo quaereretur, si ita dedisset, ut mulier ratum haberet, posse coudicere.

Not. 3.

8101) — *L.* 14. *C. de J. D.* (V. 12.) (*Dioclet. et Maximian.*) Neque mater pro filia dotem dare cogitur, nisi ex magna et probabili vel lege specialiter expressa causa, neque pater de bonis uxoris suae invitae ullam dandi habet facultatem.

Not. 4.

L. 12. §. 3. *in f. D. de adm. tut. Vid.* 192.

Not. 6.

L. un. §. 1. *C. de raptu virginum. Vid.* 7964.

Not. 7.

L. 1. *C. de dotis prom. Vid.* 3622.
L. 32. §. 2. *D. de cond. indeb. Vid.* 170.

§. 522.

Not. 1.

8102) — *Ulp. fragm.* VI. — 1. Dos aut datur, aut dicitur, aut promittitur. — 2. Dotem dicere potest mulier quae nuptura est, et debitor mulieris, si iussu eius dicat institutus, parens mulieris virilis sexus per virilem sexum cognatione iunctus, velut pater, avus paternus. Dare, promittere dotem omnes possunt.

Not. 3.

8103) — *L.* 30. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) Dotem, quae in prius matrimonium data est, non aliter converti in posterius matrimonium dicendum est, quam cum hoc agitur, dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud convenisse.

8104) — *L.* 64. *D. eod.* (*Iavol.*) Post divortium mulier, si de dote maritus nihil cavit, et quum alii nupsisset, postea ad priorem virum rediit, tacite dos ei redintegratur.

8105) — *L.* 66. §. 5. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Iavol.*) Uxor divortio facto partem dotis receperat, partem apud virum reliquerat, deinde alii nupserat; iterum vidua facta, ad priorem virum redierat, cui centum doti dederat, neque eius pecuniae, quae reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat. Divortio facto reliquum ex priore dote iisdem diebus virum redditurum, ait Labeo, quibus reddidisset, si superius divortium inter eos factum non esset, quoniam prioris dotis causa in sequentem dotis obligationem esset translata; et hoc verum puto.

L. 13. *D. de J. D. Vid.* 5491.

L. 68. *D. eod. Vid.* 1175.

Not. 4.

8106) — *L.* 78. *pr. D. eod.* (*Tryphonin.*) Cum in fundo mariti habens mulier usumfructum dotis causa eum marito dedit, quamvis ab ea usus fructus discesserit, maritus tamen non usumfructum habet, sed suo fundo quasi dominus utitur, consecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non separatam ab usufructu, nec est, quod non utendo maritus amittat. Divortio autem facto, constituet in eodem fundo usumfructum mulieri. Quodsi in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere videtur maritus, quia, etsi uxorem eam non duxisset, tamen fructuariae morte finitus ususfructus ad proprietatem rediret; ideoque nec in funus confert mulieris.

8107) — *L.* 4. *D. de pact. dot.* (XXIII. 4.) (*Ulp.*) Si convenerit, ut fructus in dotem converterentur, an valeat conventio? Et Marcellus ait libro octavo Digestorum: conventionem non valere; prope enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita distinguit: si quidem fundum in dotem dederit mulier ita, ut maritus fructus redderet, non esse ratum pactum; idemque esse, et si usumfructum in dotem hoc pacto dedisset; quodsi convenisset de fructibus reddendis, hoc est ut in dotem essent fructus, quosquos percepisset, et fundus vel ususfructus in hoc traditus est, non ut fundus vel fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros, cogendum de dote actione fructus reddere. Erunt igitur in dotem fructus, et fruetur iste usuris, quae ex fructibus collectis et in sortem redactis percipi possunt. Ego utrubique arbitror interesse, qua contemplatione dos sit data, ut, si ob hoc et maiorem dotem mulier dedit, quia fructus volebat esse dotis, contento marito ea pecunia, quae ex usuris redituum colligitur, possit dici, conventionem valere. Nec enim videtur sterilis esse dos; finge quadragena annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem, [nisi hoc convenisset] plus trecentis, uti boni consuleret, tam uberem dotem consecutus. Et quid dicemus, si pactum tale intervenit, ut maritus fructus in dotem converteret, et mulier se suosque aleret tueretur ve, et universa onera sua expediret? quare non dicas conventionem valere?

Not. 5.

L. 2. *C. de O. et A. Vid.* 7587.

L. 49. *pr. D. sol. matr. Vid.* 7861.

L. 78. §. 5. *D. de J. D. Vid.* 7581.

L. 9. §. 1. *D. de cond. c. d. c. n. s. Vid.* 4271.

L. 4. §. 21. *L.* 5. §. 5. *D. de doli mali exc. Vid.* 7580. 7837.

Not. 6.

8108) — *L.* 41. §. 2. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) Acceptilatione quoque dos constituitur, cum debitori marito accepto fertur dotis constituendae causa.

8109) — *L.* 43. *D. eod.* (*Ulp.*) Licet soleat dos per acceptilationem constitui, tamen si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec nuptiae secutae, Scaevola ait, matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse, atque ideo suo loco manere obligationem; quae sententia vera est. — §. 1. Quoties autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendae causa, si quidem nuptiae insecutae non fuerint, liberatio non sequetur, nisi forte sic accepto tulit, ut velit mulieri in totum donatum; tunc enim credendum est, brevi manu acceptum a muliere, et marito datum; ceterum mulieri per liberam personam condictio acquiri non potest. Plane secutis nuptiis, mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit, nisi forte sic accepto tulit extraneus, ut ipse, quoquo modo solutum fuerit matrimonium, condictionem habeat; tunc enim non habebit mulier actionem. Secundum quae constituta dote per acceptilationem, et secutis nuptiis, is effectus erit dotis exactioni, ut, si quidem pura sit obligatio, quae accepto lata est, non ipsa iam restituenda sit, sed solvenda dos secundum sua tempora. Sin vero obligatio in diem fuerit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis praeterierit, restauranda est in diem pristinum obligatio; et si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renovanda est. Similique modo et si conditionalis fuerit obligatio, quae in dotem conversa est, et pendente obligatione divortium fuerit secutum, verius est, obligationem sub eadem conditione restitui debere. Sed si conditio exstiterit constante matrimonio, ex die divortii tempora exactionis numerantur.

Not. 7.

8110) — *L.* 14. §. 3. *D. de fundo dotali.* (XXIII. 5.) (*Paulus.*) Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiaverit, vel etiam substituto viro omiserit hereditatem vel legatum, erit fundus dotalis.

L. 5. §. 5. *D. de J. D. Vid.* 8097.

Not. 9.

8111) — *L.* 48. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Socer genero quo sic legaverat: *Lucio Titio filiae meae nomine centum heres meus damnas esto dare.* Hanc pecuniam generum petere debere, et exactam acceptam legatis referre, sed divortio facto, de dote actionem mulieri reddendam,

Proculus respondit, et nihilo minus dotis esse factam. Iulianus notat: immo nec filiae, si voluerit, deneganda est huiusmodi actio.

L. 4. D. ubi pupill. educ. vel mor. debeat. Vid. 3443.

8112)—*L.* 71. §. 3. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) *Titio genero meo heres meus dotis Seiae filiae meae nomine centum dato.* Legati quidem emolumentum ad Seiam, quae dotem habere incipit, pertinebit, sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legavit, consultum videtur, prope est, ut ipse legatarius intelligatur, et legatum petere debeat. Si post divortium genero pecuniam heres solverit, aeque liberabitur, quoniam in dotem solutio convertitur. Constante autem matrimonio, etiam prohibente muliere, Titio recte solvetur, hoc enim et mulieris interest, ut incipiat esse dotata.

L. 76. *D. de J. D. Vid.* 8088.

Not. 10.

L. 6. *C. de dotis promissione et nuda pollicitatione. Vid.* 5730.

Not. 12.

8113) — *L.* 56. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Debitor mulieris iussu eius pecuniam viro expromisit, deinde vir acceptam eam iussu mulieris fecit; res mulieri periit. Hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine, an et si alia ex causa? Et videtur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit; multum enim interesse videtur; nam si secutis nuptiis id factum est, dote iam constituta, maritus accepto ferendo perdit dotem, si autem ante, quam nuptiae sequerentur, nihil videtur doti constitutum esse.

L. 43. *D. eod. Vid.* 8109.

Not. 13.

L. 33. 49. *D. eod. Vid.* 544. 3098.

8114) — *L.* 44. §. 1. *D. sol. matr.* (XXIV 3.) (*Paulus.*) L. Titius filiae suae nomine centum doti promisit Caio Seio, et inter Caium Seium et L. Titium patrem mulieris convenit, ne dos a viro vivo L. Titio [id est patre mulieris] peteretur; postea, culpa mariti divortio facto, solutum est matrimonium, et pater mulieris decedens alios heredes instituit, filia exheredata. Quaero: an ab heredibus soceri maritus exigere dotem possit, quum eam mulieri redditurus sit? Respondi: quum filia, aliis a patre heredibus institutis, actionem de dote sua recuperanda habere coeperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem, aut actiones ei praestare; nec ullam exceptionem habebunt soceri heredes adversus eum quum absurde dicatur, dolo videri eum facere, qui non ipsi quem convenit, sed alii restituturus petat; alioquin et si post mortem patris divertisset, nondum exacta dote, excluderetur exactione dotis maritus; quod non est admittendum. Sed etsi ex parte filia heres patri suo extiterit, debebit maritus coheredes eius pro parte virili exigere, et mulieri reddere, aut actiones ei praestare.

§. 525.

Not. 14.

L. 48. §. 1. *D. de J. D. Vid.* 8109.

8115) — *L.* 79. §. 1. *D. eod.* (*Labeo.*) Pater filiae nomine centum doti ita promisit: *quum commodissimum erit.* Ateius scripsit: Servium respondisse, quum primum sine turpitudine et infamia dari possit, deberi.

L. 20. §. 1. *D. de pact. dot. Vid.* 5671.

Not. 16.

8116) — *Ulp. fragm.* VI. 5. Adventitia autem dos semper penes maritum remanet praeterquam si is qui dedit, ut sibi redderetur stipulatus fuerit: quae dos specialiter recepticia dicitur.

8117) — *L.* 31. §. 2. *D. de mort. c. don.* (XXXIX. 6.) (*Gaius.*)... Sed et dos, quam quis in mortem mulieris a marito stipulatur, capitur sane mortis causa; cuius generis dotes recepticiae vocantur. Rursus id mortis causa donatur, quod aut in periculo mortis datur, aut cogitatione mortalitatis, quod nos quandoque morituros intelligimus.

Not. 17.

L. 45. *D. sol. matr. Vid.* 5541.

Not. 18.

L. 20. §. 1. *D. de pact. dotal. Vid.* 5671.

Not. 21.

L. 6. *C. de J. D. Vid.* 5713.

Not. 23.

8118)—*L.* 2. §. 1. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Quodsi in patris potestate est, et dos ab eo profecta sit, ipsius et filiae dos est. Denique pater non aliter, quam ex voluntate filiae petere dotem nec per se, nec per procuratorem potest; sic ergo et promittendum, Sabinus ait; ei ergo promittendum erit, cui uterque iusserit. Ceterum si pater solus iussit, dotis actio filiae non erit adempta, quandoque sui iuris filia fuerit facta. Item si voluntate solius filiae promittatur, remanebit dotis actio integra patri. Sed utrum ut et agat solus, an et ut adiuncta quoque filiae persona experiri possit? Et puto, nec eam actionem amissam, quam adiuncta filiae persona potest habere. Quodsi sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio.

Not. 24.

8119) — *L.* 3. *C. de pact. convent. tam super dote.* (V. 14.) (*Gordian.*) Quamvis pater tuus, quum te nuptui collocaret, pactus sit, ut, si maritus tuus superstitibus filiis communibus in matrimonio decessisset, pars dotis liberorum nomine retineatur, eiusmodi tamen conventio, quo minus actionem integrae dotis habeas, proficere non potest. (239.)

8120) — *L.* 6. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si convenit, ut in matrimonio uxore defuncta dos penes maritum remaneret, profectitiae dotis repetitionem huiusmodi pactum inhibuisse, explorati iuris est, quum deteriorem causam dotis, in quem casum soli patri repetitio competit, pacto posse fieri, auctoritate iuris saepissime sit responsum.

L. 2. *D. de pact. dotal. Vid.* 1137.

Not. 25.

L. 20. §. 1. *D. eod. Vid.* 5671.

8121) — *L. 19. D. de pact. dot.* (XXIII. 4.) (*Alfenus.*) Aliud esi, si pater pro filia dotem promisit, ut aonua, bima, trima, quadrima, quinto anno dos a se reddereiur, et convenit, ut iisdem diebus dos soluto matrimonio redderetur; hoc enim pactum ita valet, si patri filia heres exstitisset, et interveniente ea pactum conventum fuerit.

Not. 26.

8122)—*L.29.pr.D.sol.matr.*(XXIV.3.)(*Ulp.*) Quoties pater dotem dat, et stipulaiur, ita demum in suam personam de dote actionem iransfert, si ex continenti stipuletur. Ceierum si interposito tempore stipulari velit, non nisi consentiente filia poterit, quamvis in potestate sit, quia deteriorem conditionem in dote filiae facere non poiest, nisi consentiat. Plane si anie nuptias dotem dederii, poterit ex iniervallo, ante nuptias tamen, et citra voluniatem quoque filiae stipulari.

8123) — *L. 7. C. de J. D.* (*Gordian.*) Quum a socero tuo pro uxore dos tibi daretur, si ea in stipulationem dedueta non esi sob tempore dationis, sed postea, socrr tuus tecum paciscendo, si id oon ex voluntate filiae suae fecit, conditionem eius laedere non potuit. Quandoque enim sola de dote experiens, id pactum non debere ad sui dispendium operari, de iure defenditur. (238.)

8124) — *L. 12. pr. D. de pact. dotal.* (XXIII. 4.) (*Paulus.*) Si paier dotem dederit, et pactus sit, ut mortua in mairimonio filia dos apud virum remaneret, puto paclum servaodum, etiam si liberi non interveniant.

Not. 27.

L. 45. D. sol. matr. Vid. 5541.

8125) — *L. 4. C. de pactis convent.* (V. 14.) (*Gordian.*) Paeium dotale, quo matrem convenisse cum patre tuo proponis, nt, si in matrimonio decessisset, tibi et fratribus tuis dos restitueretur, si stipulatio ex persona vestra, quum in polestate patris constituti non essetis, minus legitima intercessit, defuncta ea in matrimonio, actionem vobis quaerere non potuit. Sed si obligatione verborum riie intercedente dotis petitionem habere poiuisii, maxime ai adbuc vinculis potestatis patriae non attigeris, petitionem exsequi non probiberis. (240.)

L. 7. C. eod. Vid. 369.

§. 524.

Not. 1.

L. 6. C. de dot. prom. Vid. 5730.

Not. 2.

L. 19. D. de R. N. Vid. 108.

Not. 3.

8126) — *L. un. pr. §. 1. C. de rei uxor. act.* (V. 13.) (*Iustinian.*) Rem in praesenti non minimam aggredimur, sed io omni paene corpore iuris effusam, tam super rei uxoriae actione, quam ex stipulatu, earum communiones et differentias resecantes, et in unum tramitem ex stipulaiu actionis toium rei uxoriae ius, quod dignum esse valere censemus, concludentes. Rei uxoriae itaque actione sublata sancimus, omnes dotes per ex stipulaiu actionem exigi, sive seripta fuerit stipulatio, sive non, ut intelligatur recepta ipsa stipulatio esse subsecuta. Eodemque modo et si inutiliter facta est stipulatio; adiuvari enim eam magis, quam evanescere oportet. Si enim, eum una in instrumento stipulatio valida inveniatur, aliis etiam inutilibus suam noseitur praestare fortitudinem, quare non ex nostra lege buiusmodi stipulationibus robur accedat legitimum? Est enim consentaneum nobis, qui censemus, ubi stipulatio supposita non est, intelligi eam fuisse adbibitam, et multo magis etiam, si inutilis est, validam eam effici (530.) — §. 1. *Vid.* 2710.

§. 20. J. de act. Vid. 1735.

Not. 4.

L. un. §. 1. C. de rei ux. act. Vid. 2710.

Not. 5.

L. 1. C. de dotis prom. Vid. 3622.

Not. 6.

L. 3. C. eod. Vid. 5890.

L. 69. §. 4. D. de J. D. Vid. 5889.

8127)—*L.6.§. 2. D. eod.* (*Pompon.*) Si in dote danda circumventus sit alteruter, etiam maiori annis viginti quinque succurrendum est, quia bono et aequo non convenit, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

Not. 8.

8128) — *L. 56. §. 1. D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonii sunt.

L. 21. §. 1. D. de don. inter V. et U. Vid. 8089.

L. 20. C. de J. D. Vid. 8090.

Not. 9.

8129)—*L. 17. pr. §. 1. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) *Vid.* 2155. — §. 1. Item si mulier ex promissione conveniatur, magis placuit, defendendam eam per exceptionem. Idem et Proculus ait; sicuti cum socia fuit, dabitur ei exceptio, quamvis iure eivili sit obligata.

L. 21. L. 22. pr. D. de re iud. Vid. 2153. 2154.

8130)—*L.125. D. de V. S.* (L. 16.) (*Proculus.*) *Nepos Proculo suo salutem. Ab eo, qui ita dotem promisit :* quum commodum erit, dotis filiae meae tibi erunt aurei centum, *putasne protinus nuptiis factis dotem peti posse? Quid, si ita promisisset :* quum potuero, doti erunt? *Quod si aliquam vim habeat posterior obligatio,* possit *verbum quomodo interpretaris? utrum aere alieno deducto, an exstante?* Proculus : cum dotem quis ita promisit : *quum potuero, doti tibi erunt centum,* existimo ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse; nam qui ambigue loquitur, id loquitur, quod ex bis, quae significaniur, sensit; propius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem, quod deducto aere alieno potero. Potest etiam illa accipi significatio : quum salva dignitate mea potero; quae interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est : *quum commodum erit*, hoc est quum sine incommodo meo potero.

8131) — *L. 31. §. 2. C. de J. D.* (V. 12.) (*Iustinian.*) Praeierea sancimus, si quis in dotem vel praedia, vel certum reditum, vel aedes, vel panes civiles spoponderit vel promiserit, si ex tempore matrimonii biennium transactum sit, illico

redituum vel pensionum nec non panis civilis quaestum eum praestare, etiamsi non fuerint adhuc res principales traditae, et si tota dos in auro sit, itidem post biennium usurasusque ad tertiam partem centesimae praestari. Sin autem aliae res, praeter immobiles vel aurum,....si quidem aestimatae fuerint, simili modo post biennium et earum usuras ex tertia parte centesimae currere.... Sin autem minime res mobiles fuerint aestimatae, ea post biennium observari, quae leges post litem contestatam pro omnibus huiusmodi rebus definiunt. Sin vero res permixtae fuerint, et partim in auro, partim in aliis rebus mobilibus vel immobilibus, pro iam facta divisione omnia procedere, licentia minime deneganda marito quando voluerit dotem petere. Nec is, qui debet, putet sibi licentiam esse reditus, vel pensiones, vel usuras, vel alias accessiones solventi dotis solutionem protelare, sed sive ante biennium, sive postea voluerit dotem pars mariti petere, queat et secundum leges eam exigere. (530.)

§. 525.

Not. 1.

L. 7. §. 3. *D. de J. D. Vid.* 8091.

8132)—*L.*75. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est. Et merito placuit, ut, si in dotem fundum inaestimatum dedit, cuius nomine duplae stipulatione cautum habuit, isque marito evictus sit, statim eam ex stipulatione agere posse pro eo, quod eius interest non esse evictum, quod in dotem fuit, quodque ipsa evictione pati creditur ob id, quod eum in dotem habere desiit. Huic enim constante matrimonio, quamvis apud maritum dominium sit, emolumenti potestatem esse creditur, cuius etiam causa matrimonii onera maritus sustinet.

L. 9. §. 3. *D. qui pot. in pign. Vid.* 5258.

L. un. §. 5. *C. de rei uxor. act. Vid.* 1697.

8133) — *Vat. fragm.* 98. Paulus respondit: stipulationem quidem in hunc casum conceptam: cum moriar, dari utilem esse etiam si mixti casus non intervenirent. Ut autem de dote sua, quam apud maritum habet, mulieri testari liceat, inutiliter convenisse videri.

Not. 2.

8134) — *L.* 7. *pr. D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Ulp.*) Dotis fructum ad maritum pertinere debere, aequitas suggerit; quum enim ipse onera matrimonii subeat, aequum est, eum etiam fructus percipere.

8135) — *L.* 10. § 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed fetus dotalium pecorum ad maritum pertinent, quia fructibus computantur, sic tamen, ut suppleri proprietatem prius oporteat, et submissis in locum mortuorum capitum ex agnatis, residuum in fructum maritus habeat, quia fructus dotis ad eum pertinent.

L. 7. §. 12. *D. sol. matr. Vid.* 4893.

8136) — *L.* 7. §. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si eretifodinae, vel argentifodinae, vel auri, vel eius alterius materiae sint, vel arenae, utique in fructu habebuntur.

8137) — *L.* 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Si fundus in dotem datus sit, in quo lapis caeditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat, quia palam sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat, nisi si contrariam voluntatem in dote danda declaraverit mulier. — §. 1. Quod in sementem erogatur, si non responderint messes, ex vindemia deducetur, quia totius anni unus fructus est.

L. 7. §. 13. *D. eod. Vid.* 4896.

8138) — *L.* 10. §. 1. 2. *D. de fundo dot.* (XXIII. 5.) (*Ulp.*) Si praediis inaestimatis aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet; si aliquid decessit, mulieris damnum est. — §. 2. Si servi sobolem ediderunt, mariti lucrum non est.

8139) — *L.* 69. §. 9. *D. eod.* (*Papinian.*) Partus dotalium ancillarum dotis esse portionem convenit, ideoque frustra pacisci virum, ut inter uxorem et se partus communis sit.

8140) — *L.* 77. *D. eod.* (*Tryphon.*) Si mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura in dotem promisisset, quod is sibi deberet, post contractas nuptias seculi temporis usuras non esse dotales, quia illa obligatio tota tolletur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset.

Not. 3.

8141) — *L.* 60. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Mulier, si pecuniam sibi debitam a Seio cum usuris futuri temporis in dote promittenda demonstravit, eas quoque dotis portionem esse, quarum dies post nuptias cessit, rationis est.

L. 4. *D. de pactis dotal. Vid.* 8107.

Not. 4.

L. 13. *D. de imp. in res dot. factis. Vid.* 3956.

8142) — *L.* 12. §. 4. *D. ad municip.* (L. 1.) (*Paulus.*) Respondit: constante matrimonio dotem in bonis mariti esse, sed si ad munera municipalia a certo modo substantiae vocentur, dotem non debere computari.

L. 13. *D. de imp. in res dot. factis. Vid.* 3968.

8143) — *L.* 3. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Nos generaliter definimus, multum interesse, ad perpetuam utilitatem agri, vel ad eam, quae non ad praesentis temporis, an vero ad praesentis anni fructum pertineat; si in praesentis, cum fructibus hoc compensandum; si vero non fuit ad praesens tantum apta erogatio, necessariis impensis computandum.

Not. 7.

L. 49. *D. de J. D. Vid.* 4698.

L. 22. §. 1. *D. sol. matr. Vid.* 756.

Not. 8.

L. 54. *D. de J. D. Vid.* 4398.

L. 22. *in f. D. sol. matr. Vid.* 2554.

8144) — *L.* 32. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Pomp.*) Si ex lapidicinis dotalis fundi lapides, vel arbores, quae fructu non essent, sive superficiem aedificii dotalis voluntate mulieris vendiderit, nummi ex ea venditione recepti sunt dotis.

8145) — *L.* 12. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Ex pecunia dotali fundus a marito tuo comparatus non tibi quaeritur, quum neque maritus uxori actionem emti possit acquirere, et dotis tantum actio tibi competat. Unde aditus Praeses provinciae, si non te transegisse repererit, sed ex maiore parte dotem consecutam, residuum restitui providebit.

§. 526.

Not. 1.

8146)—*L.* 1. *pr. D. pro dote.* (XLI. 9.) (*Ulp.*) Titulus est usucapionis, et quidem iustissimus, qui appellatur pro dote, ut, qui in dotem rem accipiat, usucapere possit spatio solenni, quo solent, qui pro emtore usucapiunt.

8147) — *L. un. C. de usucap. pro dote.* (VII. 28.) (*Alexand.*) Res mobiles in dotem datae, quamvis alienae, si sine vitio tamen fuerint bona fide acceptae, pro dote usucapiuntur.

Not. 2.

L. 9. §. 1. *L.* 75. *D. de J. D. Vid.* 543. 8132.

Not. 3.

L. 10. *pr. D. de j. D. Vid.* 8094.

8148) — *L.* 5. *C. eod.* (*Alexand.*) Quoties res aestimatae in dotem dantur, maritus, dominium consecutus, summae velut pretii debitor efficitur. Si itaque non convenit, ut soluto matrimonio restituerentur, et iure aestimatae sunt, retinebit eas, si pecuniam tibi offerat. (226.)

8149) — *L.* 16. *D. eod.* (*Ulp.*) Quoties res aestimata in dotem datur, evicta ea virum ex emto contra uxorem agere, et quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione, soluto matrimonio, ei praestare oportet; quare et si duplum forte ad virum pervenerit, id quoque ad mulierem redigetur. Quae sententia habet aequitatem, quia non simplex venditio sit, sed dotis causa, nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris; sufficit enim maritum indemnem praestari, non etiam lucrum sentire.

8150) — *L.* 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Si rem aestimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit, actionem eam habere non puto.

8151) — *L.* 15. *D. eod.* (*Pomp.*) Quod si per eam non stetisset, perinde pretium auferet, ac si tradidisset, quia quod evenit emtoris periculo est.

8152)—*Vat. fragm.* 114. (*Paulus lib.* VIII. *B.*) (*Inter*) virum et uxorem convenit, cum res et ... *in dotem* darentur, ut divortio secuto, utrum vellet mulier eligeret, vel mancipia, vel aestimationem. Manente . . . pepererunt. Quaesitum est, si mulier mancipia elegisset .... *berent*? Paulus respondit: quoniam periculo mariti vixerunt ... tempore perceptos apud virum remanere debere. . . .

L. 12. §. 1. *D. de J. D. Vid.* 5568.

L. 10. §. 6. *D. eod. Vid.* 5898.

Not. 4.

8153) — *L.* 42. *D. eod.* (*Gaius.*) Res in dotem datae, quae pondere, numero, mensura constant, mariti periculo sunt, quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat, et quandoque soluto matrimonio eiusdem generis et qualitatis alias restituat vel ipse, vel heres eius.

Not. 5.

8154)—*L.* 21. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Si inter virum et uxorem pactum sit interpositum, ut, si matrimonium intra quinquennii forte tempora quoquo modo esset dissolutum, species aestimatae doti datae pretiis, quibus aestimatae sunt, redderentur, manifestum est, non pretia specierum dari, sed ipsas species debere restitui, quum in placitis specierum reddendarum idcirco pretiorum nomen videatur annexum, ne, si species aliqua deminuta fuisset aut perdita, alio pretio, quam quo taxata fuerat, reposceretur.

Not. 6.

L. 5. *C. eod. Vid.* 8148.

8155) — *L.* 69. §. 7. *D. eod.* (*Papinian.*) Cum res in dotem aestimatas soluto matrimonio reddi placuit, summa declaratur, non venditio contrahitur. Ideoque rebus evictis, si mulier bona fide eas dederit, nulla est actio viro; alioquin de dolo tenetur.

Not. 7.

8156)—*L.* 13. §. 2. *D. de fundo dot.* (XXIII. 5.) (*Ulp.*) Dotale praedium sic accipimus, quum dominium marito quaesitum est, ut tunc demum alienatio prohibeatur.

8157)—*L.* 7. *C. de serv. pign. dato.* (VII. 8.) (*Gordian.*) Sive quum nupsisses mancipia in dotem dedisti, sive post datam dotem de pecunia dotis maritus tuus quaedam comparavit, iuris rationibus dominia eorum ad eum pervenerunt. Ideoque frustra quaestionem super statu manumissorum conaris inferre, qui eius facti, qui comparavit vel in dotem accepit, ab eo iure potuerunt manumitti.

Not. 9.

L. 24. *D. rer. amolar. Vid.* 4648.

L. 3. §. 1. *D. de Publ. in rem act. Vid.* 4498.

L. 9. *C. de R. V. Vid.* 4649.

Not. 10.

8158)—*L.* 1. *C. de servo pign. dato.* (VII. 8.) (*Sever. et Antonin.*) Licet dotale mancipium vir, qui solvendo est, possit manumittere, tamen si te pignori quoque datum mulieri apparuerit, invita ea non posse libertatem assequi, non ambigitur.

L. 7. *C. eod. Vid.* 8157.

8159) — *L.* 3. *C. de J. D.* (V. 12.) (*Alexand.*) Etsi dotis exactio, defuncta in matrimonio filia, potuisset ad patrem pertinere, dotalibus tamen servis maritus testamento directam et fideicommissariam libertatem iure dedit, et praestita revocari non debuit, quum et inter vivos manumittendi mancipia dotalia constante matrimonio liberam habeat maritus facultatem. (222.)

8160)—*L.* 3. §. 2. *D. de suis et legit.* (XXXVIII. 16.) (*Ulp.*) Si dotalem quis servum manumisit, ipse patronus habebitur, et ad legitimam hereditatem admittetur.

Not. 11.

L. 24. *D. rer. amolar. Vid.* 4648.

8161) — *L.* 11. *C. de J. D.* (V. 12.) (*Dioclet. et Maximian.*) De his, quae in dotem data ac direpta commemoras, mariti tui esse actionem, nulla est dubitatio.

L. 18. *in f. D. sol. matr. Vid.* 5857.

8162) — *L.* 49. §. 1. *D. de furtis.* (XLVII. 2.) (*Gaius.*) Item rei dotalis nomine, quae periculo mulieris est, non mulier furti actionem habet, sed maritus.

L. 7. §. 1. *D. de fundo dot. Vid.* 4659.

8163) — *L.* 58. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Modestin.*) Servus dotalis, heres ab aliquo in-

stitutus, mariti iussu vel adire vel repudiare debet hereditatem.

8164) — *L.* 15. §. 3. *D. qui satisdare cog.* (II. 8.) (*Macer.*) Si fundus in dotem datus sit, tam uxor, quam maritus propter possessionem eius fundi possessores intelliguntur.

L. 25. §. 4. *D. sol. matr. Vid.* 6696.

8165)—*L.* 1. §. 1. *D. de fundo dot.* (XXIII. 5.) (*Paulus.*) Sed et per universitatem transit praedium, secundum quod possibile est, ad alterum, veluti ad heredem mariti, cum suo tamen iure, ut alienari non possit.

Vat. fragm. 98. *Vid.* 8133.

§. 527.

Not. 12.

L. 49. §. 1. *D. de furtis. Vid.* 8162.

Not. 13.

L. 10. §. 2. *D. de fundo dot. Vid.* 8138.
L. 32. *D. de J. D. Vid.* 8144.
L. 7. §. 12. *D. sol. matr. Vid.* 4895.

Not. 14.

L. 7. *pr. D. de fundo dot. Vid.* 4639.
L. 58. *D. sol. matr. Vid.* 8163.

8166) — *L.* 61. *D. eod.* (*Papinian.*) Dotalem servum vir invita uxore manumisit. Heres solus vir a liberto institutus portionem hereditatis, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet, alteram vero portionem dotis iudicio, si modo uxor manumittenti refragatur.

8167) — *L.* 65 *D. eod.* (*Scaev.*) Haec actio etiam constante matrimonio mulieri competit.

L. 15 §. 3. *D. qui satisd. cog. Vid.* 8164.

Not. 16.

L. 62. *D. de A. R. D. Vid.* 3494.
L. 1. §. 1. *D. de fundo dotali. Vid.* 8165.

Not. 17.

Pr. J. quib. alien. lic. vel non. Vid. 2709.

8168) — *Gaii instit.* II. 63. Nam dotale praedium maritus invita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, quamvis ipsius sit, vel mancipatum ei dotis causa, vel in iure cessum, vel usucaptum : quod quidem ius utrum ad italica tantum praedia, an etiam ad provincialia pertineat, dubitatur.

L. un. §. 15. *C. de rei uxor. act. Vid.* 2710.
L. 5. 6. *D. de fundo dot. Vid.* 4637. 4638.

8169) — *L.* 1. *C. de fundo dotali.* (V. 23.) (*Sever. et Antonin.*) Si aestimata praedia in dotem data sunt, et convenit, ut electio mulieri servetur, nihilominus lex Iulia locum habet. Est autem alienatio omnis actus, per quem dominium transfertur. (213.)

L. ult. C. de reb. alien. non alienand. Vid. 1426.
L. 16. *D. de fundo dot. Vid.* 4441.
L. 4. *D. eod. Vid.* 517.

8170) — *L.* 12. *D. eod.* (*Papinian.*) Etiam diremto matrimonio dotale praedium esse intelligitur. — §. 1. Soceri voluntas in distrahendo dotali praedio nulla est.

Not. 18.

8171) — *L.* 1. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Interdum lex Iulia de fundo dotali cessat, si ob id, quod maritus damni infecti non cavebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis praedii, deinde iussus sit possidere. Hic enim dominus vicinus fit, quia haec alienatio non est voluntaria.

L. 13. *D. fam. ercisc. Vid.* 1936.

8172) — *L.* 26. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Modest.*) Ita constante matrimonio permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile sit, ut ex pecunia in rem, aut ex re in pecuniam; idque probatum est.

8173)—*L.* 3. §. 1. *D. de fundo dot.* (XXIII. 5.) (*Paulus.*) Toties autem non potest alienari fundus, quoties mulieri actio de dote competit aut omnimodo competitura est.

Not. 19.

8174) — *L.* 17. *D. eod.* (*Marcian.*) Fundum dotalem maritus vendidit et tradidit. Si in matrimonio mulier decesserit et dos lucro mariti cessit, fundus emtori avelli non potest.

L. 42. *D. de usurp. Vid.* 1342.

8175) — *L.* 77. §. 5. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Qui dotale praedium contra legem Iuliam vendidit, uxori legatum dedit, et emtoris fidei commisit, ut amplius ei pretium restituat. Emtorem fideicommisso non teneri constabat; si tamen accepto legato mulier venditionem irritam faceret, eam oblato pretio doli placuit exceptione summoveri.

§. 528.

Not. 1.

L. 13. §. 10. *D. de H. P. Vid.* 8092.
L. 14. §. 3. *D. de fundo. dot. Vid.* 8110.

Not. 3.

L. 49. *D. de J. D. Vid.* 3698.

Not. 4.

L. 49. *pr. D. sol. matr. Vid.* 7861.

Not. 5.

L. 3. *C. de novat. Vid.* 1444.
L. 35. *D. de J. D. Vid.* 7831.

Not. 6.

8176) — *L.* 56. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si is, qui Stichum mulieri debet, in dotem delegatus sit, et ante, quam solveret debitor, Stichus decesserit, quum neque per debitorem stetisset, quo minus solveret, neque maritus in agendo moram fecisset, periculo mulieris Stichus moritur, quanquam, etiamsi moram maritus fecerit in exigendo, si tamen etiam apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur.

Not. 7.

L. 41. §. 3. *D. eod. Vid.* 7834.

Not. 8.

8177)—*L.* 33. *D. eod.* (*Nerat.*) Quum vir uxori donare vellet, debitor mulieris, qui solvendo non erat, dotem ei promisit. Ad id duntaxat, quoad solvendo fuit, viri periculo ea res est, et si quid debitori ad solvendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam, quae accesserit, crescet, permanebitque, etiamsi rursus pau-

perior factus erit, quia neque tum, quum dos promitteretur, donatio facta est, nisi eius pecuniae, quae a debitore servari non poterat, neque quum solvendo is esse coepit, donationis causa permanet, quum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque, quum promitteretur dos, locuples fuisset.

Not. 9.

L. 36. *D. de J. D. Vid.* 8115.

Not. 10.

L. 35. *D. eod. Vid.* 544.
L. 35. *L.* 49. *in f. L.* 71. *D. eod. Vid.* 7831. 3098. 7832.

Not. 11.

L. 32. *D. eod. Vid.* 8144.

Not. 14.

L. 2. *C. de O. et A. Vid.* 7587.

Not. 15 et 16.

L. 78. *pr. D. de J. D. Vid.* 8106.

Not. 17.

L. 4. *D. de pactis dot. Vid.* 8107.

§. 529.

Not. 1.

8178) — *L.* 49. §. 1. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) Fundus aestimatus in dotem datus a creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est. Quaesitum est: an mulier, si aestimationem dotis repetat, exceptione summovenda sit? ait enim, se propterea non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui heres non exstiterit. Paulus respondit: praedio evicto sine dolo et culpa viri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. Consequi enim eam pretium fundi evicti, evidens iniquitas est, quum dolus patris ipsi nocere debeat.

Not. 3.

L. 23. *in f. D. de R. I. Vid.* 5872.

Not. 4.

L. 60. §. 7. *D. de J. D. Vid.* 8155.
L. 75. *D. eod. Vid.* 8132.
L. un. §. 1. *C. de rei ux. act. Vid.* 2710.

Not. 6.

8179)— *L.* 1. *C. de J. D.* (V.12.) (*Sever. et Antonin.*) Evicta re, quae fuerat in dotem data, si pollicitatio vel promissio fuerit interposita, gener contra socerum vel mulierem seu heredes eorum condictione vel ex stipulatione agere potest. Sin autem nulla pollicitatio vel promissio intercesserit, post evictionem eius, si quidem res aestimata fuerit, ex emto competit actio. Sin vero hoc non est factum, si quidem bona fide eadem res in dotem data est, nulla marito competit actio. Dolo autem dantis interposito, de dolo actio adversus eum locum habebit, nisi a muliere dolus interpositus sit; tunc enim, ne famosa actio adversus eam detur, in factum actio competit. (201.)

Vat. fragm. 105. Paulus respondit: rebus in dotem datis, et manente matrimonio evictis, viro adversus uxorem ex emto competere actionem; et ideo eius quantitatis quae in aestimationem deducta est, sextas retineri posse.

§. 530.

Not. 1.

L. 21. *D. de J. D. Vid.* 1183.
8180)—*L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Et licet postea eidem nupserit, non convalescit stipulatio.

Not. 2.

L. 39. §. 1. *D. eod. Vid.* 2725.

Not. 3.

L. 67. *D. eod. Vid.* 4521.
8181) — *L.* 3. *C. sol. matrim.* (V. 18.) Si ignorans statum Erotis ut liberum duxisti, et dotem dedisti, isque postea servus est iudicatus, dotem ex peculio recipies, etsi quid praeterea eum tibi debuisse apparuerit. Filii autem tui, ut ex libera nati, incerto tamen patre, spurii ingenui intelliguntur. (215.)

Not. 4.

L. 67. *D. de J. D. Vid.* 4521.
L. 1. §. 3. 4. *D. pro dote. Vid.* 4527.

Not. 6.

L. 21. *D. de J. D. Vid.* 1183.
L. 22. *D. eod. Vid.* 8180.

Not. 8.

L. 4. *D. de fundo dot. Vid.* 517.

Not. 9.

8182) — *L.* 11. §. 4. *D. quod fals. tut. auct.* (XXVII. 6.) (*Ulp.*) Quodsi intra duodecimum annum haec decesserit, quum haberet dotem, putat Iulianus, si dolo malo conversatus sit is, ad quem dos pertinet, posse maritum doli mali exceptione condicentem summovere in casibus, in quibus dotem vel in totum, vel in partem, si constaret matrimonium, fuerat lucraturus.

Not. 10.

L. 45. *pr.* §. 1. *D. de J. D. Vid.* 8109.

Not. 11.

8183) — *L.* 8. *D. eod.* (*Callistr.*) Sed nisi hoc evidenter actum fuerit, credendum est hoc agi, ut statim res sponsi fiant, et, nisi nuptiae secutae fuerint, reddantur.
L. 9. §. 1. *D. eod. Vid.* 543.

Not. 12.

8184) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Si re aestimata data, nuptiae secutae non sint, videndum est, quid repeti debeat, utrum res, an aestimatio? Sed id agi videtur, ut ita demum aestimatio rata sit, si nuptiae sequantur, quia nec alia causa contrahendi fuerit; res igitur repeti debet, non pretium.

Not. 13.

L. 1. §. 2. *D. pro dote. Vid.* 4522.
8185) — *Vat. fragm.* 111. Lucius Titius a Seia uxore sua inter cetera accepit aestimatum etiam Stichum puerum, et eum possedit annis fere quatuor; quaero an eum usuceperit? Paulus

respondit : si puer, de quo quaeritur, in furtivam causam non incidisset, neque maritus sciens alienum in dotem accepisset, potuisse eum aestimatum in dotem datum post nuptias anno usucapi; quoniam Iulianus et ante ouptias res dotis nomine traditas usucapi pro suo posse existimaverit, et nos quoque idem probemus; tamen hoc tunc verum est, cum res dotales sunt. Cum vero aestimatae daotur, quoniam ex emto iocipiunt possideri ante nuptias, aut pendente venditione, non prius usucapio sequi potest, quam nnptiis secutis.

Nor. 15.

8186) — *L. 74. D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Hermog.*) Si sponsa dntem dederit, nec nupserit, vel minor duodecim annis ut uxor habeatur, exemplo dotis coodictioni (favoris ratione) privilegium, quod inter personales actiones vertitur, tribui placuit.

L. 17. §. 1. *L.* 18. *D. de reb. auct. iud. possid. Vid.* 2551. 2552.

§. 531.

Nor. 1.

L. un. §. 7. C. de rei uxor. act. Vid. 2147.

8187) — *Ulp. fragm.* VI. 8. Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bima, trima die redditur; nisi si, ut praesens reddatur, coovenerit. Reliquae dotes statim redduntur.

Nor. 2.

L. un. §. 7. C. de rei uxor. act. Vid. 2147.

Nor. 3.

L. 22. §. 8. D. soluto matrimonio dos quemadmodum petatur. Vid. 1477.

8188) — *L. 24 pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si constante matrimonio propter inopiam mariti mulier agere volet, unde exactlonem dotis initium accipere ponemus? Et constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo evidentissime apparuit, mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere.

L. 29. C. de J. D. Vid. 4630.

Nor. 4.

L. 78. §. 1. D. eod. Vid. 8106.

Nor. 5.

8189)—*L. un. C. Si dos constante matrimonio soluta fuerit.* (V. 19.) (*Honor. et Theod.*) Si constante matrimonio a marito uxori dos sine causa legitima refusa est, quod legibus stare non potest, quia donationis instar perspicitur obtinere, eadem uxore defuncta ab eius heredibus cum fructibus ex die refusae dotis marito restituatur, ita ut proprietas eiusdem liberis ex eadem susceptis competeus alienari contra leges a marito non possit. (422.)

§. 532.

Nor. 1.

8190) — *Ulp. fragm.* VI. 4. Mortua in matrimonio muliere, dos a patre profecta ad patrem revertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes virom. Quod si pater non sit, apud maritum remanet.

Nor. 2.

Ulp. fragm. VI. 5. *Vid.* 8116.

L. 10. §. 1. D. sol. matr. Vid. 1398.

Nor. 3.

8191) — *Ulp. fragm.* VI. 6. Divortio facto, siquidem sui iuris sit mulier, ipsa habet *rei uxoriae* actionem, id est, dotis repetitionem. Quod si in potestate patris sit, pater adjuncta filiae persona habet actionem [revera]: nec interest, adventitia sit dos, an profectitia. — 7. Post divortium defuncta mulieri, heredi eius actio non aliter datur quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

8192) — *Vat. fragm.* 95. Paulus respondit: solam testationem dotis repeteodae oon sufficere ad moram doti factam, ut actio eius ad heredem transmittatur. — 97. Paulus respondit: id quod dotis oomine marito datum est, si post mortem mariti oulla mora intercessit, apud heredem mariti remanere oportere.

Nor. 5.

8193) — *L. un. §. 6. C. de rei uxoriae act.* (V. 13.) (*Iustinian.*) Illo procul dubio in ex stipulatu actione servando, ot, si decesserit mulier constante matrimonio, dos non in lucrum mariti cedat, nisi ex quibusdam pactiooibus, sed ad mulieris heredes ex stipulatu actio secundum sui naturam transmittatur, sive expressa foerit, sive ex hac iege inesse intelligatur. (530.)

Nor. 6.

8194)—*L. 4. C. soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.* (V. 18.) (*Alexand.*) Dos a patre profecta, si in matrimonio decesserit mulier filiafamilias, ad patrem redire debet. (225.)

8195) — *L. 6. D. de collatione bonorum.* (XXXVII. 6.) (*Celsus.*) Dotem, quam dedit avus paternos, an, post mortem avi mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat? quaeritur. Occurrit aequitas rei, ut, quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, perinde sit, atque ipse dederim, quippe officium avi circa oeptem ex officio patris erga filium pendet, et quia pater filiae, ideo avus propter filium nepti dotem dare debet. Quid, si filius a patre exheredatus est? Existimo ooo absurde etiam in exheredato filio idem posse defendi; nec infavorabilis sententia est, ut hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

L. un. §. 5. 6. C. de rei uxor. act. Vid. 1697. 8193.

Nor. 7.

L. 2. §. 1. L. 3. D. sol. matr. Vid. 8007. 814.

8196)—*L. un. §. 14. C. de rei ux. act.* (V. 13.) (*Iustinian.*) Et hoc ex rei uxoriae actione simili modo ex stipulatu actioni accommodandum est. Si quando etenim post dissolutum matrimonium dos a patre petebatur, siquidem rei uxoriae fuerat actio, non poterat solus pater sioe consenso filiae suae agere, et si necdum actiooe mota ab hac luce fuerat subtractus, etsi lis contestata esset, ad filiam quasi proprium patrimonium dos revertebatur. Quod oon erat in ex stipulatu actione; ibi enim et solus actionem habebat, coo-

sensu filiae non exspectato, et si decedebat, ad suos heredes transmittebat. Sed rei uxoriae ius et in ex stipulatu actionem transponere, satis humanum, satis pium, satis utile matrimoniis est. (530.)

L. 22. §. 1. 6. *D. sol. matr. Vid.* 756.

Not. 8.

L. 2. §. 1. *L.* 3. *D. eod. Vid.* 8007. 814.

Not. 9.

Nov. 97. *c.* 5. *Vid.* 8198.
L. 22. §. 3. 6. *D. eod. Vid.* 758. 756.

Not. 10.

Ulp. fragm. VI. 5. *Vid.* 8116.
8197) — *L.* 1. §. 1. *D. de pactis dot.* (XXIII. 4.) (*Iavol.*) Pacta, quae de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem, et a quibus repeti potest, ne ei, qui non interfuit, apud arbitrum cognoscentem pactum non prosit.
L. 20. §. 1. *D. eod. Vid.* 5071.
L. 6. *C. de J. D. Vid.* 5715.

Not. 11.

L. 29. *pr. D. sol. matr. Vid* 8122.
L. 7. *C. de J. D. Vid.* 8125.
L. un. §. 14. *C. de rei ux. act. Vid.* 8196.
8198) — *Authent. De aequalitate dotis.* §. *Quia vero iam.* (*Nov.* 97. *cap.* 5.) Sed quamvis dos potestatis sive pactionis iure ad patrem redeat, non tamen licet ei, filia denuo nubente, deminuere priorem dotis mensuram, nisi forte substantia sua decrescat aliqua fortuita clade; tunc enim amplius secundo marito in dotem praestare non cogitur, nisi quantum facultates eius patiuntur.

Not. 12.

L. 23. *D. de pact. dot. Vid.* 8124.
L. 45. *D. sol. matr. Vid.* 5541.
L. 7. *C. de pact. convent. tam super dote. Vid.* 369.
L. 1. §. 1. *D. de pact. dot. Vid.* 8197.
L. 4. *C. de pact. conventis. Vid.* 8125.

§. 533.

Not. 2.

8199) — *L.* 22. §. 12. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Transgrediamur nunc ad hunc articulum, ut quaeramus, adversus quos competat de dote actio? Et adversus ipsum maritum competere, palam est, sive ipsi dos data sit, sive alii ex voluntate mariti, vel subiecto iuri eius, vel non subiecto. Sed si filiusfamilias sit maritus, et dos socero data sit, adversus socerum agetur. Plane si filio data sit, si quidem iussu soceri, adhuc absolute socer tenebitur. Quodsi filio data sit non iussu patris, Sabinus et Cassius responderunt, nihilo minus cum patre agi oportere; videri enim ad eum pervenisse dotem, penes quem est peculium; sufficit autem ad id damnari eum, quod est in peculio, vel si quid in rem patris versum est. Sin autem socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri heres exstiterit.

Vat. fragm. 109. *Vid.* 8017.

Not. 2.

8200) — *L.* 9. *C. sol. matr.* (V. 18.) (*Diocl. et Maximian.*) Dotis actione successores mariti super eo, quod ei dotis nomine fuerat datum, convenire debes. Ingrediendi enim possessionem rerum dotalium, heredibus mariti non consentientibus, sine auctoritate competentis iudicis nullam habes facultatem.

Not. 4.

8201) — *L. un.* §. 2. *sqq. C. de rei uxoriae actione in ex stipulatu actionem transfusa et de natura dotibus praestita.* (V. 13.) (*Iustinian.*) — §. 2. Sed etsi non ignoramus, ex stipulatu actionem stricto iure esse vallatam, et non ex bona fide descendere, tamen, quia novam naturam de dote stipulatio sibi invenit, accommodetur ei natura rei uxoriae et bonae fidei beneficium, et omnes quidem eventus, quos dos ex stipulatu habet, maneat pro sua natura exercens. Si quid autem optimum ex rei uxoriae actione invenimus, hoc in praesenti specialiter ei addimus, ut sit et nova ista ex stipulatu, quam composuimus, et non propria tantum, sed etiam veteris actionis pulchritudine decorata. — §. 3. *Vid.* 5079. — §. 4. Maneat ex stipulatu actionis ius ad successores et sine mora transmissionis incorruptum. — §. 5. 6. 7. *Vid.* 1697. 8195. 2147. (530.)

Not. 5.

Tit. C. ne fidei. dot. dentur. Vid. 7692.
8202) — *L. un C. ne pro dote mulieris bona quondam mariti addicantur.* (V. 22.) (*Diocl. et Maximian.*) Ut uxori pro dote addicantur bona quondam mariti, iure prohibitum est. Sane si nullo relicto successore non idoneus decessit, secundum iuris formam, quatenus successionis modus patitur, indemnitati tuae consulere non prohiberis.

Not. 6.

8203) — *L.* 30. *C. de J. D.* (V. 12.) (*Iustinian.*) In rebus dotalibus, sive mobilibus, sive immobilibus, seu se moventibus, si tamen exstant, sive aestimatae, sive inaestimatae sint, mulierem in his vindicandis omnem habere post dissolutum matrimonium praerogativam iubemus, et neminem creditorum mariti, qui anteriores sunt, posse sibi potiorem causam in iis per hypothecam vindicare, quum eaedem res et ab initio uxoris fuerint, et naturaliter in eius permanserint dominio. Non enim, quod legum subtilitate transitus earum in patrimonium mariti videatur fieri, ideo rei veritas deleta vel confusa est. Volumus itaque eam in rem actionem in huiusmodi rebus quasi propriis habere, et hypothecariam omnibus anteriorem possidere, ut, sive ex naturali iure eiusdem mulieris res esse intelligantur, sive secundum legum subtilitatem ad mariti substantiam pervenisse videantur, per utramque viam, sive in rem, sive hypothecariam, ei plenissime consulatur. Omnis autem temporalis exceptio, sive per usucapionem inducta, sive per decem, sive per viginti annorum curricula, sive per triginta vel quadraginta annorum metas, sive ex alio quocunque tempore maiore vel minore sit introducta, ea mulieribus ex eo tempore opponatur, ex quo possint actio-

nes movere, id est opulentis quidem maritis constitutis, post dissolutum matrimonium, minus autem idoneis, ex quo hoc infortunium eis illatum esse claruerit, quum constante etiam matrimonio posse mulieres contra maritorum parum idoneorum bona hypothecas suas exercere, iam nostra lege humanitatis intuitu definitum sit, ficti divortii falsa dissimulatione in huiusmodi causa, quam nostra lex amplexa est, stirpitus eruenda. (529.)

L. 12. §. 1. *C. qui pot. in pign. Vid.* 5446.
Nov. 97. c. 3. *Vid.* 5304.
Nov. 109. c. 1. *Vid.* 5299.

Not. 7.

L. 29. *C. de J. D. Vid.* 4650.

§. 534.

Not. 1.

L. 10. §. 1. 2. *L.* 69. §. 9. *D. de J. D. Vid.* 8138. 8139.

Not. 2.

8204) — *L.* 66. §. 4. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Iavol.*) Mulier, quae centum dotis apud virum habebat, divortio facto, ducenta a viro errante stipulata erat. Labeo putat, quanta dos fuisset, tantam deberi, sive prudens mulier plus esset stipulata, sive imprudens. Labeonis sententiam probo.

8205)—*L.* 2. *C. de dote cauta non num.* (V.15.) (*Alexand.*) Quod de suo maritus constante matrimonio donandi animo in dotem adscripsit, si eandem donationem legitime confectam non revocavit, qui incrementum doti dedit, et durante matrimonio mortem obiit, ab heredibus mariti, quatenus liberalitas interposita munita est, peti potest. (229.)

Not. 3.

L. 42. *D. de J. D. Vid.* 8153.

Not. 4.

L. 54. *D. eod. Vid.* 4398.
L. 22. *in f. D. sol. mat. Vid.* 2554.
L. 12. *C. de J. D. Vid.* 8143.
L. 26. *D. eod. Vid.* 8172.

Not. 5.

L. 5. *C. de J. D. Vid.* 8148.
L. 10. *pr. D. eod. Vid.* 8094.
8206) — *L.* 69. §. 8. *D. eod.* (*Papinian.*) In dotem rebus aestimatis traditis, quamvis eas mulier in usu habeat, viri dominium factum videtur.
L. 51. *D. sol. matr. Vid.* 8095.
L. 49. §. 1. *D. eod. Vid.* 8178.
Vat. fragm. 94. *Vid.* 8084.
L. 16. *D. de J. D. Vid.* 8149.

Not. 6.

L. 30. *C. eod. Vid.* 8203.

Not. 7.

L. 10. §. 6. *D. eod. Vid.* 5898.
8207) — *L.* 11. *D. eod.* (*Paulus.*) Sane et deteriorem factam reddere poterit.
Vat. fragm. 114. *Vid.* 8152.

Not. 8.

8208) —*L.* 50. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Scaev.*) Aestimatis rebus in dotem datis, pactum intercessit, ut, ex quacunque causa dos reddi deberet, ipsae res restituerentur, habita ratione augmenti et deminutionis viri boni arbitratu, quae vero non exstarent, aestimatio earum. Quaesitum est: quum res quaedam, quas maritus vendiderat, exstarent, an secundum pactum et hae ad mulierem pertinerent? Respondi: res, quae exstant, si neque volente neque ratum habente muliere venissent, perinde reddendas, atque si nulla aestimatio intervenisset.
L. 21. *C. de J. D. Vid.* 8154.

§. 535.

Not. 9.

L. 21. *C. de J. D. Vid.* 8154.
8209)—*L.* 11. *D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Pomp.*) Si alienam rem sciens mulier in dotem dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset, et fructus quoque pro portione anni, quo divortium factum est.
L. 18. §. 1. *in f. D. sol. matr. Vid.* 5837.
8210) — *L.* 25. §. 1. 3. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 1. Maritum in reddenda dote de dolo malo et culpa cavere oportet. Quodsi dolo malo fecerit, quo minus restituere possit, damnandum eum, quanti mulier in litem iuraverit, quia invitis nobis res nostras alius retinere non debeat. — §. 3. Si qui dotalium servorum in fuga erunt, cavere debebit maritus, se eos viri boni arbitratu persecuturum et restituturum.—§. 4. *Vid.* 6696.

Not. 10.

L. 25. §. 1. 2. *D. eod. Vid.* 8210. 6093.
8211) — *Vat. fragm.* 101. Paulus respondit: rebus non aestimatis in dotem datis, maritum culpam, non etiam periculum, praestare debere.

Not. 11.

L. 17. *pr. D. de J. D. Vid.* 5850.
8212) — *L.* 72. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Paulus respondit: in rebus dotalibus etiam patrem mariti dolum et culpam praestare debere.
L. 18. §. 1. *D. sol. matr. Vid.* 5837.
L. 25. §. 2. *D. eod. Vid.* 6093.
L. 9. *D. eod. Vid.* 5862.

Not. 12.

8213)—*L.* 4. *D. de J. D.* (XXIII. 3.) (*Paulus.*) Si proprietati nudae in dotem datae ususfructus accesserit, incrementum videtur dotis, non alia dos, quemadmodum si quid alluvione accessisset.
L. 10. §. 1. 2. *D. eod. Vid.* 8138.
L. 69. *in f. D. eod. Vid.* 8139.
L. 31. *in f. D. sol. matr. Vid.* 3942.

Not. 13.

L. 51. §. 4. *D. eod. Vid.* 3042.
L. 20. *C. de J. D. Vid.* 8090.

Not. 14.

8214)—*L. un.* §. 9. *C. de rei ux. act.* (V.13.) (*Iustinian.*).... Itaque partus dotalium ancillarum, id est qua aestimatae non sunt, vel quae servi

dotales ex quacunque causa, nisi ex re mariti vel operis suis, acquisierunt, ad mulierem pertinere, utraque actio similiter voluit. Fetus autem iumentorum, et omnia, quae fructuum nomine continentur, ad lucrum mariti pertineant pro tempore matrimonii, sive aestimata, sive non aestimata sint. Sed et novissimi anni, in quo matrimonium solvitur, fructus pro rata temporis portione utrique parti debere assignari, commune utriusque actionis est in rebus scilicet non aestimatis; aestimatarum enim rerum maritus quasi emtor et commodum sentiat, et dispendium subeat, et periculum exspectet.

8215)—*L.6. D. sol. matr.*(XXIV.3.)(*Paulus.*) Si ante nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est. Idem in ceteris annis servatur, donec divortium fiat. Nam si ante nuptias traditus sit, et fructus inde percepti, hi restituendi sunt quandoque divortio facto, quasi dotis facti.

8216)—*L.7.§.2.3.6-11. D. eod.* (*Ulp.*)—§.2. E contrario quoque idem observandum est.—§.3. Item si messes eius anni, quo divortium factum est, colonum ex forma locationis sequantur, ante vindemiam soluto matrimonio, nihilo minus pecunia messium in computationem cum spe futurae vindemiae veniet. — §. 6. Quod in anno dicitur, potest dici et in sex mensibus, si bis in anno fructus capiantur, ut est in locis irriguis. — §. 7. Et in pluribus annis idem dici potest, ut in silva caedua. — §. 8. Item si locatio agri talis sit, ut super annuam mercedem quinquennio quoque aliquid ampiius praestaretur; in eo enim, quod ampiius est, tempus ad quinquennium computamus. — §. 9. Non solum autem de fundo, sed etiam de pecore idem dicemus, ut lana, ovium fetusque pecorum praestetur. Quare enim, si maritus prope partum oves doti acceperit, item proximas tonsurae, post partum et tonsas oves protinus divortio facto nihil reddat? nam et hic fructus toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur, rationem accipere debemus. — §. 10. In servo quoque anni ratio habetur, ut, si in annum forte operae eius locatae sint, praeterlli temporis ad maritum, post divortium autem ad mulierem operae pertineant.—§. 11. De pensionibus quoque praediorum urbanorum idem est, quod in fructibus rusticorum.

L.7. §. 1. D. eod. Vid. 716.

§. 536.

Not. 15.

L. 43. §. 1. D. de J. D. Vid. 8109.

8217) — *L. 12. §. 2. D. eod.* (*Ulp.*) Si cum marito debitore mulier pacta sit, ut id, quod debeat, in dotem babeat, dotis actione scilicet eam agere posse existimo; licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit, tamen exceptionem babere potest.

L. 77. D. eod. Vid. 8140.

Not. 16.

8218) — *Vat. fragm.* 100. Mater pro filia partem dotis dedit, partem dixit. Filia in matrimonio decessit reiictis filiis ex alio matrimonio. Quaero de iure dotis. Paulus respondit: eam quae data est mortua, in matrimonio muliere, apud virum remansisse; eam quae dicta est a matre, repeti non posse.

Not. 17.

8219) — *L. 66. §. 1. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Iavol.*) Si quis pro muliere dotem viro promisit, deinde herede muliere relicta decesserit, qua ex parte mulier ei heres esset, pro ea parte dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere, ait Labeo, quia nec melius, nec aequius esset, quod exigere vir ab uxore non potuisset, ob id ex detrimento viri mulierem locupletari; et hoc verum puto.

Not. 18.

L. 49. D. de J. D. Vid. 3698.

L. 33. 35. D. eod. Vid. 544. 7831.

Not. 19.

L. 78. pr. D. de J. D. Vid. 8106.

Not. 20.

L. 66. D. eod. Vid. 1003.

§. 537.

Not. 1.

L. 70. D. de J. D. Vid. 8095.

8220)—*L. 85. pr. D. de R. J.* (L.17.)(*Paulus.*) In ambiguis pro dotibus respondere melius est.

Not. 2.

L. 4. C. de J. D. Vid. 8093.

L. 30. 70. D. eod. Vid. 8103. 8095.

L. 9. §. 3. D. eod. Vid. 8135.

8221)—*L.3.C.de dote cauta non num.* (V.15.) (*Iustinian.*) In dotibus, quas datas esse dotalibus instrumentis conscribi moris est, quum adhuc nulla datio, sed pollicitatio tantum subsecuta sit, liceat non numeratae pecuniae exceptionem opponere non solum marito contra uxorem vel eius heredes, morte mulieris vel repudio dissoluto matrimonio, sed etiam heredibus mariti, cuius morte dissolutum est matrimonium, socero etiam vel eius heredibus, si cum filio suo dotem suscepisse dotalibus instrumentis scriptum sit, omnique personae, quam dotem suscepisse una cum marito conscribitur, et eius similiter heredibus, ita tamen, ut intra annum tantum continuum a morte mariti vel mulieris, vel missione repudii computandum ea licentia detur. (528.)

Authent. De tempore non solutae pecuniae super dote. §. Generaliter. (*Nov. 100. cap. 2.*) Quod locum habet, si intra biennium solvatur matrimonium. Si autem ultra biennium usque ad decimum annum extendatur, et ipsi marito, et heredi eius intra tres menses querela permittitur. Sed si decennium transcurrerit, omnino querela denegatur, permissa restitutione in integrum praefinita, et specialiter si minor aetas intervenlat.

§. 538.

Not. 1.

§. 37. J. de act. Vid. 2152.

L. 12. L. 15. §. 2. L. 16. D. de sol. matr. Vid. 2171. 2144. 2145.

8222) — *L.* 18. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Etiam filios mulieris, qui patri heredes exstiterunt, in id, quod facere possunt, condemnandos, Labeo ait.
L. 20. 21. *D. de re. iud. Vid.* 519. 2155.
8223) — *L.* 15. *pr. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Paulus.*) Rei iudicatae tempus spectatur, quatenus maritus facere potest.

L. 12. *in f. L.* 13. *D. eod. Vid.* 2171.

L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 8222.

L. 18. §. 1. *D. eod. Vid.* 5857.

L. 14. §. 1. *D. eod. Vid.* 8064.

L. 49. *D. de re iud. Vid.* 2159.

Not. 2.

L. 12. *pr. L.* 2. 7. *D. de pact. dot. Vid.* 8124. 1157. 1159.

L. 6. *C. de pact. convent. Vid.* 8120.

Not. 3.

Ulp. fragm. VI. 4. *Vid.* 8190.
8224) — *Ulp. fragm.* VI. 9. Retentiones ex dote fiunt, *aut propter liberos*, aut propter mores, aut propter impensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas. — 10. Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris, aut patris cuius in potestate est, divortium factum sit. Tunc enim singulorum liberorum nomine sextae retinentur ex dote; non plures tamen quam tres sextae in retentione sunt, non in petitione. — 11. Dos quae semel functa est, amplius fungi non potest, nisi aliud matrimonium sit. — 12. Morum nomine, graviorum quidem sexta retinetur; leviorum autem, octava. Graviores mores sunt adulteria tantum, leviores omnes reliqui.

Not. 4.

Ulp. fragm. VI. 14. *sqq. Vid.* 3959.

Not. 5.

Ulp. fragm. VI. 9. *sqq. Vid.* 8224.

Not. 6.

L. un. §. 5. *C. de rei uxor. act. Vid.* 1697.

Not. 7.

8225) — *L.* 4. *D. de impensis in res dotales factis.* (XXV. 1.) (*Paulus.*) Et in totum id videtur necessariis impensis contineri, quod, si a marito omissum sit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit, eas impensas fieri. Sed hoc differt, quod factarum ratio habetur, etsi res male gesta est, non factarum ita, si ob id res male gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit, impensas consequitur; si non fecerit, deusta ea nihil praestabit.

Not. 8.

§. 37. *J. de act. Vid.* 2152.

Not. 9.

8226) — *L.* 1. §. 4. *D. de dote praeleg.* (XXXIII. 4.) (*Ulp.*) Impensae autem ipso iure dotem minuunt; sed quod diximus, ipso iure dotem impensis minui, non ad singula corpora, sed ad universitatem erit referendum.
8227) — *L.* 5. *pr.* §. 1. *D. de imp. in res dot. factis.* (XXV. 1.)(*Ulp.*) *Vid.* 3625. — §. 1. Sed si impensis necessariis mulier satisfecerit, utrum dos crescit, an vero dicimus, ex integro videri dotem? Et ego, ubi pecunia data est, non dubito, dotem videri crevisse.

Not. 10.

L. 5. *pr. D. de imp. in res dol. fact. Vid.* 3625.
8228) — *L.* 5. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si dos tota soluta sit, non habita ratione impensarum, videndum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compensari solet? Et Marcellus admittit, condictioni esse locum; sed etsi plerique negent, tamen propter aequitatem Marcelli sententia admittenda est.

Not. 11.

L. 7. §. 1. *D. eod. Vid.* 3964.
8229) — *L.* 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Utilium nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si voluntate mulieris factae sint; iniquum enim esse, compelli mulierem rem vendere, ut impensas in eam factas solvat, si aliunde solvere non potest. Quod summam habet aequitatis rationem.
8230) — *L.* 12. *D. eod.* (*Paulus.*) Omnino et in aedificandis aedibus, et in reponendis propagandisque vineis, et in valetudine mancipiorum modicas impensas non debet arbiter curare; alioquin negotiorum gestorum potius, quam de dote iudicium videbitur.

Not. 12.

L. un. §. 5. *C. de rei ux. act. Vid.* 1697.

Not. 13.

L. 9. *D. de imp. in res dot. f. Vid.* 3073.
8231) — *L.* 11. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) In voluptariis autem Aristo scribit, nec si voluntate mulieris factae sunt, exactionem parere.
L. un. §. 5. *C. de rei ux. act. Vid.* 1697.

§. 559.

Not. 3.

8232) — *L.* 20. §. 1. *C. de don. ante nupt. vel propter nupt. et sponsal.* (V. 3.)(*Iustinian.*) Similique modo, si facta quidem fuerit talis donatio, quae antea quidem ante nuptias vocabatur, nunc autem propter nuptias, non autem fuerit actis intervenientibus insinuata, licebit etiam constante matrimonio eam insinuare, nullo penitus obstaculo ex nuptiarum interventu faciendo; si enim fieri eas post nuptias concedatur, multo magis insinuari. Similique modo et ea constitutio, quam pro augendis tam dotibus quam ante nuptias donationibus fecimus, intacta illibataque conservetur, omnibus videlicet, quae de simplicibus donationibus inter maritum et uxorem constante matrimonio vel a veteribus, vel a nobis statuta sunt, in suo robore duraturis.

Not. 4.

8233) — *L.* 1. *D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent.

Not. 8.

L. 29. *C. de J. D. Vid.* 4050.

Not. 9.

8234) — *Nov.* 61. *C.* 1. Et sancimus, si quis conscripserit antenuptialem aut propter nuptias

donationem (sic enim eam oportere magis vocari decrevimus),... interdicimus ei aut de cetero supponere rem conscriptam in antenuptiali donatione, aut alienare omnino.—§. 1. *Vid.* 7782.

Not. 11.

8235) — *L.* 33. *pr. D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si stipulata fuerit mulier annuum dari, id ex stipulatu petere constante matrimonio non potest. Sed si manente matrimonio decessisse maritus proponatur, puto, quia in annuo quoque donatio vertitur, posse dici, stipulationem confirmari ex senatusconsulto.

Not. 12.

L. 29. *C. de J. D. Vid.* 4650.

Not. 13.

Nov. 61. *c.* 1. *Vid.* 8234.

Not. 16.

L. 31. §. 1. *in f. C. de J. D. Vid.* 8151.

Not. 21.

8236) — *Authent. De aequalit. dotis.* —§. 1. (*Nov.* 97. *cap.* 1.) Aequalitas omnimodo servanda est in dote et in donatione antenuptiali, non tantum in lucris exinde proventuris, sed etiam in praestatione et constitutione utriusque. Augmentum quoque vel prorsus non fiat, vel ab utraque parte celebretur, pari scilicet quantitate, ne vel eo modo subvertatur aequalitas.

8237) — *Authent. Ut exactione instante dotis.* §. *Illud.* (*Nov.* 91. *cap.* 2.) Dos data donationem propter nuptias meretur. Praeterea si pars mulieris dotem solvere sit parata, quum ex diverso recusetur, et mulier hoc contestetur, cumque sit res mobilis, signaculo imposito recondat, aut ingrediens iudicium hoc petat fieri, ut parti viri denuntietur. Et sic nequaquam declinanda est donationis exactio. At si per dilationem dos viro non detur, etiam donatio prorsus denegetur.

Not. 22.

8238) — *Authent. de aequalitate dotis.* §. *Aliud.* (*Nov.* 97. *cap.* 2.) Nunc inhibetur deminutio, ne fraus fiat liberis prioris matrimonii, quorum unicuique, etiam cui minus datum est, dare tantum cogitur, quantum secundae uxori. Ita etiam a parte uxoris.

§. 540.

Not. 1. 2. et 3.

8239) — *L.* 8. *C. de pact. convent.* (V. 14.) (*Theod. et Valentin.*) Hac lege decernimus, ut vir in his rebus, quas extra dotem mulier habet, quas Graeci parapherna dicunt, nullam uxore prohibente habeat communionem, nec aliquam ei necessitatem imponat. Quamvis enim bonum erat, mulierem, quae se ipsam marito committit, res etiam eiusdem pati arbitrio gubernari, attamen quoniam conditores legum aequitatis convenit esse fautores, nullo modo, ut dictum est, muliere prohibente virum in paraphernis se volumus immiscere.

Vat. fragm. 112. *Vid.* 8111.

Not. 4.

L. ult. C. de pact. convent. Vid. 5208.

§. 541.

Not. 1.

L. un. §. 1. *D. unde vir et uxor. Vid.* 5423.

8240)—*L.* 49. §. 6. *D. de leg.* III. (XXXII) (*Ulp.*) Sed ut legatum valeat, mortis tempore uxorem esse debere, Proculus scripsit, et verum est; separatio enim dissolvit legatum.

L. 8. §. 4. 5. *C. de repudiis. Vid.* 4404.

L. 11. §. 1. 2. *C. eod. Vid.* 8053. 8049.

8241) — *L.* 8. §. 7. *C. de repudiis.* (V. 17.) (*Theod. et Valentin.*) Si vero filio vel filiis, filia vel filiabus exstantibus repudium missum est, omne, quidquid ex nuptiis lucratum est, filio seu filiis, filiae seu filiabus post mortem accipientis servari, id est si pater temere repudium miserit, donationem ante nuptias a matre servari, si mater, dotem ipsam eidem vel eisdem filio seu filiae patre moriente dimitti censemus, patri videlicet vel matri in scribendis filiis heredibus, si unum seu unam vel omnes scribere, vel uni ex his donare velit, electione servata. Nec ullam alienandi seu supponendi memoratas res permittimus facultatem; sed si aliquid ex iisdem rebus defuerit, ab heredibus seu earum detentatoribus, si tamen non ipsos heredes scripserit, aut scripti filii non adierint, resarciri praecipimus, ut etiam hoc modo inconsulti animi a repudio mittendo detrimento retrahantur.

L. 11. §. 1. *C. eod. Vid.* 8053.

Not. 8.

Auth. Vid. 8045.

§. 542.

Not. 3.

Nov. 2. *c.* 2. *Vid.* 5206.

8241 *a*)— *Authent. De nuptiis.* §. *Si vero exspectet.* (*Nov.* 22. *cap.* 23.) In donatione propter nuptias, etiam si alius pro viro dederit, deserit eam proprietas.

Nov. 22. *c.* 24. *Vid.* 4432.

8242) — *Authent. De nuptiis.* §. *Venient autem.* (*Nov.* 22. *cap.* 25.) Lucrum hoc aequaliter inter liberos lege distribuitur, non arbitrio parentis permittitur.

8243) — *Authent. De nuptiis.* §. *Si vero exspectet.* et §. *Quoniam autem.* et §. *Soluto.* (*Nov.* 22. *cap* 23. 26. et 20.) Hae res lucro cedunt liberis, licet heredes non sint patris, aut matris, aut utriusque, nisi fuerint ingrati, et probetur ingratitudo.

8244) — *Authent. De non elig. secundo nubentes.* §. *Hoc autem.* (*Nov.* 2. *cap.* 2.) et *Authent. De nuptiis.* §. *Quoniam infirmas.* (*Nov.* 22. *cap.* 26.) Sed et si quis ex his praemoriatur absque progenie, redit ad matrem dominium, quantum acquiritur ex pacto non exsistentium liberorum, residuum autem conceditur quibuslibet defuncti heredibus. Si quid ergo ex his alienaverit, pro suprascripta portione confirmatur alienatio; quare si sola heres exstiterit, in solidum ad ipsam redit, vel alienationem sequitur.

Not. 8.

L. 7. *C. de revoc. donat. Vid.* 7136.

Not. 11.

L. 1. *C. de sec. nupt. Vid.* 348.

8245) — *L. 4. C. ad SC. Tertull.* (VI. 56.) (*Gratian., Valentin. et Theod.*) Si qua mulier nequaquam religionem priori viro, ex quo filios seu filias non habet, nuptiarum festinatione praestiterit, ex iure quidem notissimo infamis sit, nisi huiusmodi maculam imperiale beneficium ei remittat. Sin autem ei filii erunt seu filiae, et impetraverit indulgentiam, infamiae abolitionem permittimus et ceterarum poenarum antiquationem, si facultatum omnium, quae fuerunt tempore nuptiarum, medietatem filio vel filiae, filiis seu filiabus donaverit, quos habebat ex viro priore susceptos, pure scilicet et omni donationis solennitate completa, nec retento quidem usufructu. Quem quidem semissem si duobus filiis seu filiabus pluribusve donaverit, et sorte fatali unus vel una, seu alius vel alia ex iisdem intestatus vel intestata obierit, semper ad superstites fratres vel sorores volumus pertinere. Sin autem universi vel universae intestati diem obierint, durae fortunae ad matrem solatia ex integro revertantur, ita scilicet, ut hunc semissem, quem filiis vel filiabus donaverat, intestato diem obeuntibus, rursus ipsa separatim ab ultimi filii vel filiae hereditate praesumat. (380.)

§. 543.

Not. 1.

L. 1. D. de donationibus inter virum et uxorem. Vid. 8233.

8246) — *L. 3. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Haec ratio et oratione Imperatoris nostri Antonini Augusti electa est; nam ita ait: Maiores nostri inter virum et uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis aestimantes, famae etiam coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur, neve melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret.

Not. 3.

L. 3. §. 10. D. eod. Vid. 1263.

Not. 4.

8247) — *L. 27. D. eod.* (*Modestin.*) Inter eos, qui matrimonio coituri sunt, ante nuptias donatio facta iure consistit, etiam si eodem die nuptiae fuerint consecutae.

L. 66. D. eod. Vid. 8019. 8029.

L. 32. §. 27. L. 65. D. eod. Vid. 7918. 7919.

L. 31. pr. D. de donat. Vid. 1317.

L. 2. C. de naturol. lib. Vid. 3306.

8248) — *Authent. Quibus modis naturales effic. sui. §. Ne igitur.* (*Nov.* 89. *cap.* 12.) Nunc soli liberi naturales et legitimi ad hunc modum coarctant, non etiam mater.

L. un. C. si doc. const. matr. sol. fuerit. Vid. 8189.

8249) — *L. 44. D. de donationibus inter virum et uxorem* (XXIV. 1.) (*Neratius.*) Si extraneus rem viri, ignorans eius esse, ignoranti uxori, ac ne viro quidem sciente, eam suam esse, donaverit, mulier recte eam usucapiet. Idemque iuris erit, si is, qui in potestate viri erat, credens se patremfamilias esse, uxori patris donaverit. Sed si vir rescierit, suam rem esse, priusquam usucapiatur vindicareque eam poterit, nec volet, et hoc et mulier noverit, interrumpetur possessio, quia transiit in causam ab eo factae donationis ipsius mulieris scientia. Propius autem est, ut nullium acquisitioni dominii eius afferat impedimentum; non enim omnimodo uxores ex bonis virorum, sed ex causa donationis ab ipsis factae acquirere prohibitae sunt.

8250) — *L. 52. pr. D. eod.* (*Papin.*) Si vir uxori donationis causa rem vilius locaverit, locatio nulla est; cum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa aestimatur, depositum est. Haec ideo tam varie, quia locatio quidem sine mercede certa contrahi non potest, depositum autem et citra aestimationem quoque dari potest.

L. 33. §. 1. D. eod. Vid. 6233.

L. 21. §. 1. D. eod. Vid. 8089.

L. 31. §. 4. D. eod. Vid. 1001.

Not. 5.

L. 5. pr. D. eod. Vid. 1316.

8251) — *L. 4. C. de donat. ante nupt.* (V. 3.) (*Gordian.*) Quod sponsae ea lege donatur, ut tunc dominium eius adipiscatur, quum nuptiae fuerint secutae, sine effectu est.

Vat. fragm. 96. *Vid.* 8028.

Not. 6.

L. 5. §. 2-8. D. de donat. inter V. et U. Vid. 7102.

L. 4. 5. C. eod. Vid. 7103. 7104.

8252) — *L. 60. pr. D. eod.* (*Hermog.*) Vitricus et privignus invicem sibi donare praetextu matrimonii non prohibentur.

Not. 7.

L. 3. §. 4. D. eod. Vid. 7102.

Not. 9.

L. 4. C. de inc. nupt. Vid. 346.

Not. 10.

L. 5. §. 2. D. de don. inter V. et U. Vid. 1323.

8253) — *Pauli sent. rec.* II. 23. 3. Inter virum et uxorem, nec per interpositam personam, donatio fieri potest.

Not. 11.

8254) — *L. 27. D. de pact. dot.* (XXIII. 4.) (*Popinian.*) Si liberis sublatis, reversa post iurgium per dissimulationem mulier, veluti venali concordia, ne dotata sit, conveniat, conventio secundum ordinem rei gestae moribus improbanda est.

Not. 12.

L. 5. §. 2. D. de donat. inter V. et U. Vid. 1323.

8255) — *L. 32. §. 26. D. eod.* (*Ulp.*) Plane si minoris res venierit donationis causa, vel postea pretium sit remissum, admittemus, donationem valere ad senatusconsultum.

Not. 13.

L. 6. C. eod. Vid. 8087.

§. 544.

Not. 1.

L. 32. §. 1. D. de don. inter V. et U. Vid. 4402.

8256) — *L. 39. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis uxori ea conditione donavit, ut quod donavit in dotem accipiat, defuncto eo donatio convalescit.

8257) — *L. 32. §. 17. D. eod.* (*Ulp.*) Si filiusfamilias, qui castrense peculium habet, vel quasi

castrense, uxori donet, filii personam et mortem spectabitous.

L. 32. §. 16. *D. de don. inter V. et U. Vid.* 454.

8258) — *L.* 62. §. 1. *D. eod.* (*Hermog.*) Divortio facto, nec iostaurato matrimonio, non confirmabitur inter virum et uxorem facta donatio . . . .

L. 32. §. 19. *D. eod. Vid.* 8057.

8259) — *L.* 32. §. 21. *D. eod.* (*Ulp.*) Si consocer consocero donaverit, et alter eorum vel uterque copulatos emancipaverit, debet dici, donationem ad orationem non pertinere, et ideo infirmari donationem.

L. 32. §. 6. *D. eod. Vid.* 8030.
L. 24. *C. eod. Vid.* 8038.
L. 32. §. 14. *D. eod. Vid.* 2822.

Not. 2.

L. 25. *C. eod. Vid.* 1062.

Not. 3.

8260) — *L.* 32. §. 24. 25. *D. de donat. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Si ioter virum et uxorem societas donationis causa cootracta sit, iure vulgato nulla est; nec post decretum senatus emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituatur, babere poterit. Quae tamen in commune tenuerunt, fine praestituto, revocanda non sunt. Idcirco igitur pro socio actio non erit, qnia nulla societas est, quae donationis causa interponitur, nec inter ceteros, et propter hoc nec inter virum et uxorem. — §. 25. Idem erit dicendum, et si emtio contracta sit donationis causa; nam nulla erit.

L. 32. §. 17. *D. eod. Vid.* 8257.

Not. 4.

L. 33. *pr. D. eod. Vid.* 8235.
Nov. 162. *c.* 1. §. 1. *Vid.* 7131.

8261) — *L.* 22. *D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Uxori suae quis mortis causa servum donavit, eumque postea cum libertate beredem scripsit; an valeat institutio? quaeritur. Et puto, si hoc animo eum scripsit beredem, quod donationis se dixit poenituisse, valere institutionem, et necessarium beredem domino servum fieri. Ceterum si postea, quam beredem instituit, donavit, donatio praevalebit, vel si ante donavit, non tamen adimendi animo libertatem scripsit.

Nov. 162. *c.* 1. §. 1. *Vid.* 7131.

Not. 6.

8261*a*) — *L.* 5. §. 18. *D. de donat. inter V. et U.* (XXVI. 1.) (*Ulp.*) In dooationibus autem iure civili impeditis hactenus revocatur donum ab eo ab eave, cui donatum est, ut, si quidem exstet res, vindicetur, si consumta sit, condicatur hactenus, quatenus locupletior quis eorum factus est.

L. 55. *D. eod. Vid.* 4399.
L. un. §. 5. *C. de rei ux. act. Vid.* 1097.

Not. 7.

8262) — *L.* 5. §. 10. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 10. *Vid.* 4263. — §. 11. Si quis igitur nummos uxori dederit, non fieri eius apparet, quia nihil corporis eius fieri, palam est.

L. 58. §. 1. *D. de solut. Vid.* 7455.
L. 26. *pr. D. de don. inter V. et U. Vid.* 3099.

Not. 8.

L. 5. §. 10. 11. *D. eod. Vid.* 4263. 8262.

Not. 9.

L. 1. §. 10. *D. de vi. Vid.* 4005.
L. 1. §. 2. *D. pro donato. Vid.* 4526.
L. 26. *pr. D. de don. inter V. et U. Vid.* 3999.

Not. 10.

L. 5. §. 18. *D. eod. Vid.* 8261*a*.

8263) — *L.* 17. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) De his, quae extra dotem in domum illata, a marito erogata commemoras; si quidem te donante consumta sunt, intelligis adversus heredes non nisi in quaotum locupletior fuit habere te actiooem; si vero cootra voluntatem tuam, omnia tibi restitui oportere.

Not. 11.

8264) — *L.* 15. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si maritus uxori pecuniam donaverit, eaque usuras ex donata pecunia perceperit, lucrabitur. Haec ita Iulianus in marito libro octavo decimo Digestorum scribit.

L. 45. *D. de usuris. Vid.* 3819.

Not. 12.

8265) — *L.* 28. *pr. D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Paulus.*) Si id, quod donatum est, perierit vel consumtum sit, eius, qui dedit, est detrimentum. Merito, quia manet res eius, qui dedit, suamque rem perdit.

Not. 14.

8266) — *L.* 50. *pr. D. eod.* (*Iavol.*) Si, quum mulier viginti servum emisset, io eam emtionem vir quinque venditori dedit, divortio facto omnimodo vir eam summam exiget, neque ad rem pertinet, an is servus deterior factus sit; nam et si mortuus esset, quinque exactio ei competeret. Quaeritur enim: an mulier ex viri patrimonio locupletior sit eo tempore, quo de dote agebatur? facta autem intelligitur, quae aere alieoo suo interventu viri liberata est, quod potuisset adhuc debere, si vir pecuoiam non solvisset; neque enim interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit, utrum creditam, an eam, quam ex emtione praestare debebat.

L. 55. *D. eod. Vid.* 4399.

§. 545.

Not. 1.

8267) — *L.* 5. §. 8. 16. *D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) — §. 8. Concessa donatio est sepulturae causa; nam sepulturae causa locum marito ab uxore vel contra posse donari, constat; et si quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem ex eo venit, quod definiri solet, eam demum dooationem impediri solere, quae et donantem pauperiorem, et accipientem faciat locupletiorem; porro hic non videtur fieri locupletior in ea re, quam religioni dicavit. Nec moveat quemquam, quod emeret, nisi a marito accepisset; nam etsi pauperior ea fieret, nisi maritus dedisset, non tamen idcirco fit locupletior, quod non expendit. — §. 16. Cnm igitur nihil de bonis erogatur, recte dicitur, valere donationem. Ubi-

cunque igitur non deminuit de facultatibus suis, qui donavit, valet; vel etiam si deminuat, locupletior tamen non fit, qui accepit. donatio valet.

Not. 2.

8268) — *L.* 31. §. 7. *D. eod.* (*Pompon.*) Quod legaturus mihi aut hereditatis nomine relicturus es, potes rogatus a me uxori meae relinquere, et non videtur ea esse donatio, quia nihil ex bonis meis deminuitur. In quo maxime maiores donanti succurrisse, Proculus ait, ne amore alterius alter despoliaretur, neve quasi inter malevolus alter locupletior fieret.

Not. 3.

8269) — *L.* 25. *D. eod.* (*Terent. Clem.*) Sed et si constante matrimonio res aliena uxori a marito donata fuerit, dicendum est, confestim ad usucapionem eius uxorem admitti, quia, et si non mortis causa donaretur ei, non impediretur usucapio. Nam ius constitutum ad eas donationes pertinet, ex quibus et locupletior mulier, et pauperior maritus in suis rebus fit. Itaque licet mortis causa donatio interveniat, quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quae, quia aliena est, usucapi potest.
L. 44. *D. eod. Vid.* 8249.

Not. 4.

L. 7. §. 2. *L.* 67. *D. eod. Vid.* 7146. 7147.

Not. 5.

L. 18. *D. quae in fraud. credit. Vid.* 2584.
L. 11. *C. ad SC. Vellei. Vid.* 7664.
L. un. §. 15. *C. de rei ux. act. Vid.* 2710.

Not. 6.

8270)— *L.* 31. §. 6. *D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Pompon.*) Quod vir uxori in diem debet, sine metu donationis praesens solvere potest, quamvis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit.

Not. 7.

8271) — *L.* 18. *D. eod.* (*Pompon.*) Si vir uxoris, aut uxor viri servis aut vestimentis usus vel usa fuerit, vel in aedibus eius gratis habitaverit, valet donatio.
8272)—*L.* 53. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Res in dotem aestimatas consentiente viro mulier in usu habuit; usu deteriores si fiant, damni compensatio non admittitur; easdem res non potest mulier sibi quasi donatas defendere ex illis verbis, quibus donationes ei a viro legatae sunt, quum eiusmodi specie neque donari, neque auferri videatur.

Not. 8.

L. 21. *pr. D. eod. Vid.* 8072.

Not. 10.

L. 5. §. 8. *D. eod. Vid.* 8267.

Not. 11.

8273)—*L.* 22. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Maritus manumissionis causa servum mulieri constante matrimonio donare potest.

Not. 12.

8274) — *Ulp. fragm.* VII. 1. Inter virum et uxorem donatio non valet, nisi certis ex causis, id est, mortis causa, divortii causa, servi manumittendi gratia. Hoc amplius principalibus constitutionibus concessum est mulieri in hoc donare viro suo, ut is ab imperatore lato clavo vel equo publico similive honore honoretur.
8275) — *L.* 40. *D. de don. inter V. et U.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Quod adipiscendae dignitatis gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendae opus est.

Not. 13.

8276) — *L.* 5. §. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) Marcellus libro septimo Digestorum quaerit: si mulier acceptam a marito pecuniam in sportulas pro cognato suo ordini erogaverit, an donatio valeat? Et ait: valere, nec videri locupletiorem mulierem factam, quamvis mutuam pecuniam esset acceptura, et pro affine erogatura.

Not. 14.

8277) — *L.* 14. *D. eod.* (*Paulus.*) Quodsi vir uxori, cuius aedes incendio consumtae sunt, ad refectionem earum pecuniam donaverit, valet donatio in tantum, in quantum aedificii exstructio postulat.

Not. 15.

L. 20. *C. eod. Vid.* 359.

Not. 16.

8278) — *L.* 9. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Inter virum et uxorem mortis causa donationes receptae sunt,
X. (*Gaius.*) Quia in hoc tempus excurrit donationis eventus, quo vir et uxor esse desinunt.
8279) — *L.* 11. §. 11. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus ait: si divortii causa facta sit donatio, valere.
8280) — *L.* 43. *D. eod.* (*Paulus.*) Inter virum et uxorem exsilii causa donatio fierit potest.
L. 60. §. 1. *D. eod. Vid.* 8051.
8281) — *L.* 13. *pr.* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si mors sit insecuta, non videri factas res mulieris, quia donatio in alium casum facta est. — §. 1. Proinde et si mortis causa uxori donaverit, et deportationem passus est, an donatio valeat? videamus. Et alias placet in casum deportationis donationem factam valere, quemadmodum in causa divortii. Quum igitur deportatione matrimonium minime dissolvitur, et nihil vitii mulieris incurrit, humanum est, donationem, quae mortis causa ab initio facta est, tali exsilio subsecuto confirmari, tanquam si mortuo marito rata habeatur, ita tamen, ut non adimatur licentia marito eam revocare, quia et mors eius exspectanda est, ut tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus, sive reversus, sive adhuc in poena constitutus.

§. 546.

Not. 1.

8282) — *L.* 2. *D. de act. rerum amotarum.* (XXV. 2.) (*Gaius.*) Nam in honorem matrimonii turpis actio adversus uxorem negatur.

Not. 2.

L. 1. *D. eod. Vid.* 85.
8283)—*L.* 25. *D. eod.* (*Marcian.*) Rerum quidem amotarum iudicium sic habet locum, si

divortii consilio res amotae fuerint et secutum divortium fuerit. Sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit, licet cesset rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest; nam iure gentium condici puto posse res ab his, qui non ex iusta causa possident.

8284) — *L.* 11. *D. de act. rerum amotarum* (XXV. 2.) (*Ulp.*) Marcellus libro octavo Digestorum scribit : sive vir uxorem, sive uxor virum domo expulit, et res amoverit, rerum amotarum teneri.

Not. 3.

8285) — *L.* 6. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Si post divortium maritus decesserit, heres eius rerum amotarum iudicio uti potest.

L. 21. §. 5. *D. eod. Vid.* 7636.

8286) — *L.* 16. *D. eod.* (*Hermog.*) Ad fiscum mariti bonis devolutis, uxor rerum amotarum nomine in simplum convenitur, quamvis alii in quadruplum condemnentur.

Not. 4.

L. 21. §. 5. *D. eod. Vid.* 7636.

8287) — *L.* 29. *D. eod.* (*Tryphonin.*) Rerum amotarum aestimatio ad tempus, quo amotae sunt, referri debet; nam veritate furtum fit, etsi lenius coërcetur mulier. Quare nec a bonae fidei possessore ita res amotae usucapiuntur. Sed si pluris factae non restituuntur, quae amotae sunt, crescit aestimatio, ut in condictione rei furtivae.

8288) — *L.* 8. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Sabinus ait : si mulier res, quas amoverit, non reddat, aestimari debere, quanti in litem vir iurasset.

L. 22. *pr. D. eod. Vid.* 4720.

L. 5. *D. eod. Vid.* 8061.

Not. 5.

8289) — *L.* 6. §. 5. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, heres mariti hereditatis petitione vel ad exhibendum actione eas consequi poterit. Aristo et condici ei posse, recte putat, quia ex iniusta causa apud eam essent.

L. 24. 23. *D. eod. Vid.* 4648. 8283.

L. 2. *C. eod. Vid.* 8062.

Not. 6.

8290) — *L.* 21. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Nec viro, nec mulieri prodest in hoc iudicio, si facere non possint; pendet enim id ex furto.

L. 52. *D. de re iud. Vid.* 2178.

Not. 7.

8291) — *L.* 3. *C. rerum amotarum.* (V. 21.) (*Dioclet. et Maximian.*) De rebus, quas divortii causa quondam uxorem tuam abstulisse proponis, rerum amotarum actione contra successores eius non in solidum, sed in quantum ad eos pervenit, quodsi res exstent, dominii vindicatione uti non prohiberis.

Not. 8.

8292) — *L.* 21. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si mulier, quum de viri vita desperasset, surreptis quibusdam rebus divertisset, si convaluerit vir, utilis rerum amotarum actio ei danda est.

8293) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Et ideo, si post divortium easdem res contrectet, etiam furti tenebitur.

Not. 9.

8294) — *L.* 6. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Contra nurum quoque socero hoc iudicium dandum, Atilicinus et Fulcinius aiunt.

Not. 10.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 8061.

Not. 11.

8295) — *L.* 3. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Item, si servus eius furtum fecerit, furti cum ea agere possumus.

8296) — *L.* 21. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) At si in dotem servus datus furtum viro fecerit, si quidem mulier talem esse eum scierit, totum damnum viro sarcietur; quodsi ignoraverit tunc non ultra condemnationem noxae mulctanda erit.

Not. 13.

L. 24. *D. de act. rer. amot. Vid.* 4648.

8297) — *L.* 30. *D. eod.* (*Papinian.*) Cum soluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierem instituitur, redintegrato rursus matrimonio solvitur iudicium.

§. 547.

Not. 2.

L. 1. §. 1. *L.* 20. §. 1. *D. de pactis dotalibus. Vid.* 8107. 5671.

L. 29. *pr. D. sol. matr. Vid.* 8122.

Not. 3.

L. un. §. 1. 16. *C. de rei ux. act. Vid.* 2710. 8044.

8298) — *L.* 1. *C. de pactis conventis tam super dote, quam super donatione ante nuptias et paraphernis.* (V. 14.) (*Serer. et Antonin.*) Legem, quam dixisti, quum dotem pro alumna dares, servari oportet, nec obesse tibi debet, quod dici solet, ex pacto actionem non nasci. Tunc enim hoc dicimus, quum pactum nudum est; alioquin cum pecunia datur, et aliquid de reddenda ea convenit, utilis est condictio. (206.)

L. 6. *C. de J. D. Vid.* 5713.

Not. 4.

L. 15. *D. de pactis. Vid.* 1626.

L. ult. D. de suis et legit. Vid. 5137.

Not. 6.

8299) — *L.* 5. *pr.* §. 1. *D. de pactis dotalibus.* (XXIII. 4.) (*Paulus.*) Illud convenire non potest : ne de moribus agatur, vel plus vel minus exigatur, ne publica coërcitio privata pactione tollatur. — §. 1. *Vid.* 5805.

8300) — *L.* 20. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Ob res quoque donatas vel amotas, vel impensas factas tunc facta pactio valebit [id est post divortium].

Not. 7.

L. 14. §. 1. *D. sol. matr. Vid.* 8064.

Not. 8.

L. 4. *D. de pact. dot. Vid.* 8107.

L. 12. §. 1. *in f. D. eod.* 212.

Not. 9.

8301) — *Vat. fragm.* 106. Convenit in pacto dotali, ut divortio facto sextae liberorum nomine retinerentur; quaero an discidio interveniente, sextae retineri possint? Paulus respondit: secundum ea quae proponuntur, posse.

Not. 10.

L. 6. *C. de pactis convent. Vid.* 8120.

Not. 11.

8302) — *L.* 14. *D. eod.* (*Paulus.*) De die reddendae dotis hoc iuris est, ut liceat pacisci, qua die reddatur, dum ne mulieris deterior conditio fiat, XV. (*Gaius.*) Id est ut citeriore die reddatur.
L. 19. *D. eod. Vid.* 8121.

Not. 12.

8303) — *L.* 6. *D. eod. Vid.* 1159.
L. 26. *D. de J. D. Vid.* 8172.

Not. 13.

8304) — *L.* 21. §. 3. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Paulus.*) Filiafamilias pacisci potest, ne de dote agat, quum sui iuris esse coeperit.

Not. 14.

L. 21. §. 3. *D. eod. Vid.* 8304.
L. 2. §. 1. *D. sol. matr. Vid.* 8118.

Not. 14*a*.

L. 12. §. 1. *D. de pactis dot. Vid.* 212.
L. 11. 21. *C. ad SC. Vellei. Vid.* 7664. 1434.

Not. 15.

L. 12. §. 1. *D. de pact. dot. Vid.* 212.

Not. 17.

8305) — *L.* 22. *pr. D. sol. matr.* (XXIV. 3.) (*Ulp.*) Si, quum dotem daret pater vel extraneus pro muliere, in unum casum pepigit, vel in divortium, vel in mortem, dicendum est, in eum casum, in quem non pepigit, esse mulieri actionem.
L. 12. *pr. D. de pact. dot. Vid.* 8121.
L. 56. *D. sol. matr. Vid.* 7921.

CAPUT II.

DE PATRIA POTESTATE.

§. 548.

Not. 4.

8306) — *L.* 1. §. 10. *in m. D. de inspic. ventre.* (XXV. 4.) (*Ulp.*) . . . . Apud eum educatur, apud quem parens iusserit....

Not. 5.

8307) — *L.* 1. §. 3. *D. de lib. exhib.* (XLIII. 30.) (*Ulp.*) Si vero mater sit, quae retinet, apud quam interdum magis, quam apud patrem morari filium debere, ex iustissima scilicet causa, et divus Pius decrevit, et a Marco et a Severo rescriptum est, aeque subveniendum ei erit per exceptionem.
L. 22. §. 6. *D. sol. matr. Vid.* 756.

Not. 6.

Nov. 117. *c.* 5. *Vid.* 4065.

Not. 7 et 8.

8308) — *L.* 7. §. 8. *D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Atrocem autem iniuriam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait. Persona atrocior iniuria fit, ut cum magistratui, cum parenti patronove fiat;
Nov. 115. *c.* 3. *Vid.* §. 683. not. 1.

Not. 9.

L. 11. §. 1. *D. de dolo malo. Vid.* 2385.
L. 2. *D. de obseq. parentib. et patr. praest. Vid.* 2878.
L. 4. §. 16. *D. de doli mali exc. Vid.* 1301.

Not. 10.

8309) — *L.* 4. §. 1-3. *D. de in ius vocando.* (II. 4.) (*Ulp.*) — §. 1. Praetor ait: Parentem, patronum, patronam, liberos, parentes patroni, patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet. — §. 2. Parentem hic utriusque sexus accipe. Sed an in infinitum? quaeritur. Quidam parentem usque ad tritavum appellari aiunt, superiores maiores dici. Hoc veteres existimasse, Pomponius refert, sed Caius Cassius omnes in infinitum parentes dicit; quod et honestius est, et merito obtinuit. — §. 3. Parentes etiam eos accipi, Labeo existimat, qui in servitute, susceperunt. Nec tantum, ut Severus dicebat, ad solos iustos liberos pertinet, sed et si vulgo quaesitus sit filius, matrem in ius non vocabit.

Not. 11.

8310) — *L.* 7. §. 3. *D. de obseq. parent. praest.* (XXXVII. 15.) (*Ulp.*) Nec deferentes iusiurandum de calumnia iurant.

§. 549.

Not. 1.

L. 201. *D. de V. S. Vid.* 3406.

Not. 2.

§. 10. *J. de adopt. Vid.* 2698.
L. 196. §. 1. *D. de V. S. Vid.* 2701.
L. 195. *in f. D. eod. Vid.* 2700.

Not. 3.

8311) — §. 3. *J. de patria potestate.* (I. 9.) Qui igitur ex te et uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo et uxore eius nascitur, id est nepos tuus et neptis, aeque in tua sunt potestate, et pronepos et proneptis, et deinceps ceteri. Qui tamen ex filia tua nascitur, in tua potestate non est, sed in patris eius.

L. 13. *D. de suis et legit. hered. Vid.* 3386.

Not. 4.

8312) — *Ulp. fragm.* X. 3. Si patri vel filio aqua et igni interdictum sit, patria potestas tollitur, quia peregrinus fit is cui aqua et igne interdictum est, neque autem peregrinus civem romanum neque civis peregrinum in potestate habere potest.

Not. 5.

8313) — *Gaii instit.* I. 55. Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreavimus: quod ius proprium civium romanorum est; fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus: idque divus Hadrianus edicto, quod proposuit de his qui sibi liberisque suis ab eo civitatem romanam petebant, significavit; nec me praeterit Galatarum gentem credere, in potestate parentum liberos esse.

§. 2. *J. de patr. pot. Vid.* 144.

Not. 6.

L. 195. §. 2. *D. de V. S. Vid.* 435.

Not. 7.

L. 8. *D. de his, qui sui vel alieni iur. sunt. Vid.* 2749.
L. 20. *D. de statu hom. Vid.* 2748.

TITULUS I.

DE ACQUIRENDA VEL AMITTENDA PATRIA POTESTATE.

§. 550.

Not. 1.

Pr. J. de patria potestate. Vid. 7912.
§. 12. *J. de nupt. Vid.* 345.

Not. 3.

8314) — *Gaii instit.* I. 93. Si peregrinus . . . . non aliter filii in potestate eius fiunt quam si eos in potestatem redegerit: quod ita demum is facit, si causa cognita aestimaverit hoc filiis expedire; diligentius atque exactius vero causam cognoscit de impuberibus absentibusque; et haec ita edicto divi Hadriani significantur. — 94. Item si quis cum uxore praegnante civitate romana donatus sit, quamvis is qui nascitur, ut supra diximus, romanus sit, tamen in potestate patris non fit; idque subscriptione divi Hadriani significatur, qua de causa qui intelligit uxorem suam esse praegnantem, dum civitatem sibi et uxori ab imperatore petit, simul ab eodem petere debet, ut eum qui natus erit, in potestate sua habeat. — 95. Alia causa est eorum, qui latini sunt et cum liberis suis ad civitatem romanam perveniunt: nam horum in potestate fiunt liberi; quod ius quibusdam peregrinis. . . . .

Not. 5.

8315) — *L. un. C. de ingratis liberis* (VIII. 50.) (*Valentin. Valens et Gratian.*) Filios et filias ceterosque liberos contumaces, qui parentes vel acerbitate convicii, vel cuiuscunque atrocis iniuriae dolore pulsassent, leges, emancipatione rescissa, damno libertatis immeritae mulctari voluerunt. (367.)

Not. 6.

8316) — §. 1. *J. quib. mod. ius pot. solv.* (I. 12.) Quum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, civitatem amittit, sequitur ut, quia eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde ac si eo mortuo desinant liberi in potestate eius esse. Pari ratione et si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit in potestate parentis esse. Sed si ex indulgentia principali restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt.

L. ult. pr. C. de sent. pass. et restit. Vid. 103.

Not. 7.

§. 5. *J. quib. mod. ius pot. solv. Vid.* 1449.

Not. 8.

8317) — *Pr. J. eod.* Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberantur. Et quidem servi quemadmodum potestate liberantur, ex iis intelligere possumus, quae de servis manumittendis superius exposuimus; hi vero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit; nam mortuo patre sane omnimodo filii filiaeve sui iuris efficiuntur; mortuo vero avo non omnimodo nepotes neptesque sui iuris fiunt, sed ita, si post mortem avi in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente avo pater eorum vivit, et in potestate patris sui est, tunc post obitum avi in potestate patris sui fiunt; si vero is, quo tempore avus moritur aut etiam mortuus est, aut exiit de potestate patris, tunc ii, quia in potestatem eius cadere non possunt, sui iuris fiunt.

§. 551.

Not. 1.

8318) — *L.* 15. §. 1. *D. de adoptionibus.* (I. 7.) (*Ulp.*) Qui duos filios, et ex altero eorum nepotem habet, si vult nepotem quasi ex altero natum adoptare, potest hoc efficere, si eum emancipaverit, et sic adoptaverit, quasi ex altero natum; facit enim hoc quasi quilibet, non quasi avus, et qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare, ita potest et quasi ex altero filio.

Not. 2.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 437.

§. 552.

Not. 1.

8319) — *L.* 2. §. 1. *D. de adoptionibus.* (I. 7.) (*Gaius.*) Illud utriusque adoptionis commune est, quod et hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt; castrati autem non possunt.

8320) — *L.* 40. §. 2. *D. eod.* (*Modestin.*) Spado arrogando suum heredem sibi adsciscere potest, nec ei corporale vitium impedimentum est.

Not. 2.

§. 4. *J. eod. Vid.* 2672.

8321) — *L.* 16. *D. eod.* (*Iavol.*) Adoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere.

Not. 3.

L. 15. §. 2. *D. eod. Vid.* 2684.

L. 40. §. 1. *D. eod. Vid.* 2671.

§. 4. *J. eod. Vid.* 2672.

Not. 4.

§. 10. *J. eod. Vid.* 2698.

8322) — *L.* 5. *C. de adoptionibus.* (VIII. 48.) (*Dioclet. et Maximian.*) Mulierem quidem, quae nec suos filios habet in potestate, arrogare non posse, certum est. Verum quoniam in solatium amissorum tuorum filiorum privignum tuum cupis vicem legitimae sobolis obtinere, annuimus votis tuis secundum ea, quae annotavimus, et eum perinde, atque ex te progenitum, ad vicem naturalis legitimique filii habere permittimus. (291.)

Not. 5.

8323) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Nec ei permittitur arrogare, qui tutelam vel curam alicuius administravit, si minor viginti quinque annis sit, qui arrogatur, ne forte eum ideo arroget, ne rationes reddat. Item inquirendum est, ne forte turpis causa arrogandi subsit.

8324) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Iis duntaxat pupillorum arrogatio permittenda est, qui vel naturali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adoptarent; ceterorum prohibenda, ne sit in potestate tutorum et finire tutelam, et substitutionem a parente factam exstinguere.

8325) — *L.* 32. §. 1. *D. eod.* (*Papin.*) Imperator Titus Antoninus rescripsit, privignum suum tutori adoptare permittendum.

L. 67. §. 3. *D. de R. N. Vid.* 7973.

Not. 7.

8326) — *L.* 17. §. 3. *D. de adoptionibus.* (I. 7.) (*Ulp.*) Praeterea videndum est, an non debeat permitti ei, qui vel unum habebit, vel plures liberos, adoptare alium, ne aut illorum, quos iustis nuptiis procreaverit, deminuatur spes, quam unusquisque liberorum obsequio paret sibi, aut qui adoptatus sit minus percipiat, quam dignum erit eum consequi.

§. 2. *J. de nupt. Vid.* 7958.

Not. 8.

8327) — *L.* 15. §. 2. *D. de adopt. Vid.* 2684.

Not. 9.

L. 4. *D. eod. Vid.* 1089.

Not. 10.

8328) — *Gaii instit.* 1. 101. Item per populum feminae non adoptantur, nam id magis placuit. Apud Praetorem vero, vel in provinciis apud proconsulem legatumve, etiam feminae solent adoptari. — 102. Item impuberem apud populum adoptari aliquando prohibitum est, aliquando permissum est: nunc ex epistola optimi imperatoris Antonini quam scripsit pontificibus, si iusta causa adoptionis esse videbitur, cum quibusdam conditionibus permissum est. Apud Praetorem vero, et in provinciis apud proconsulem legatumve, cuiuscunque aetatis (*homines*) adoptare possumus.

Not. 11.

8329) — §. 3. *J. de adopt.* (I. 11.) Cum autem impubes per principale rescriptum arrogatur, causa cognita arrogatio permittitur, et exquiritur causa arrogationis, an honesta sit expediatque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus arrogatio fit, id est ut caveat arrogator personae publicae, hoc est tabulario, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest arrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, et tunc bona sua ei reddat. Sed et si decedens pater eum exheredaverit, vel vivus sine iusta causa eum emancipaverit, iubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet praeter bona, quae ad patrem

adoptivum transtulit, et quorum commodum ei postea acquisivit.

§. 553.

Not. 1.

8330) — *L. 5. D. de adopt.* (I. 7.) (*Celsus.*) In adoptionibus eorum, qui suae potestatis sunt, ipsorum duntaxat voluntas exploratur; sin autem a patre dantur in adoptionem, in his utriusque arbitrium spectandum est, vel consentiendo, vel non contradicendo.

Not. 2.

§. 7. *J. eod. Vid.* 8012.

8331) — *L. 7. D. eod.* (*Celsus.*) Cum adoptio fit, non est necessaria in eam rem auctoritas eorum, inter quos iura agnationis consequuntur.

8332) — *Gaii instit.* I. 98. Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate, aut imperio magistratus, vel*ut* Praetoris. — 99. Populi auctoritate adoptamus eos qui sui iuris sunt: quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is qui adoptat, rogatur, id est, interrogatur an velit eum quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse; *et* is qui adoptatur, rogatur an id fieri patiatur; et populus rogatur an id fieri iubeat. Imperio magistratus adoptamus eos qui in potestate parentium sunt, *sive* primum gradum liberorum obtineant, qualis et filius et filia; *sive* inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. — 100. Et quidem illa adoptio quae per populum fit, nusquam nisi Romae fit: at haec etiam in provinciis apud praesides earum fieri solet.

8333) — *Gaii instit.* I. 134 . . . . ac intercedentes manumissiones proinde fiunt ac fieri solent, cum ita eum pater de potestate dimittit ut sui iuris efficiatur; deinde aut patri remancipatur, et ab eo is qui adoptat, vindicat apud Praetorem filium suum esse, et illo contra non vin*di*cante, (*a*) Praetore vindicanti filius addicitur, aut iure mancipatur patri....... mancipatione est: sed sane commodius est patri remancipari. In ceteris vero liberorum personis, seu masculini seu feminini sexus, una scilicet mancipatio sufficit; et aut remancipantur parenti, aut iure mancipantur. Eadem et in provinciis apud Praesides provinciarum solent fieri.

8334) — *Ulp. fragm.* VIII. 2. Adoptio fit aut per populum, aut per Praetorem vel Praesidem provinciae. Illa adoptio quae per populum fit, specialiter adrogatio dicitur. — 3. Per populum, qui sui iuris sunt, adrogantur: per Praetorem autem filiifamiliae a parentibus dantur in adoptionem. — 4. Adrogatio Romae tantum fit; adoptio autem, etiam in provincia apud Praesidem.

8335) — *L. 24. D. de adopt.* (I. 7.) (*Ulp.*) Neque absens, neque dissentiens arrogari potest.

Not. 4.

8336) — §. 1. *J. eod.* Adoptio autem duobus modis fit, aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos easve, qui quaeve sui iuris sunt; quae species adoptionis dicitur arrogatio. Imperio magistratus adoptare licet eos easve, qui quaeve in potestate parentum sunt, *sive* primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia, sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

8337) — *L. 2. in f. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) . . Arrogatio etenim ex indulgentia principali facta perinde valeat apud Praetorem vel Praesidem intimata, ac si per populum iure antiquo facta esset. (286.)

Not. 6.

L. 15. §. 2. 3. *D. eod. Vid.* 2684. 8321.

L. 17. §. 1. *D. eod. Vid.* 8324.

L. 17. §. 3. *D. eod. Vid.* 8308.

Not. 7.

8338) — *L. 5. C. de auctoritate praestanda.* (V. 59.) (*Iustinian.*). . . . Si plures tutores fuerint ordinati. . . . . unius tutoris auctoritatem sufficere. . . . . Sed haec omnia ita accipienda sunt, si non res, quae agitur, solutionem faciat ipsius tutelae, utputa si pupillus in arrogationem se dare desiderat. . . . . (531.)

Not. 8.

§. 3. *J. de adopt. Vid.* 8329.

§. 554.

Not. 1.

8339) — *L. 1. pr. D. de adopt.* (I. 7.) (*Modest.*) Filiosfamilias non solum natura, verum et adoptiones faciunt.

Pr. J. eod. Vid. 3370.

Not. 3.

8340) — *L. 23. D. eod.* (*Paulus.*) Qui in adoptionem datur, his, quibus agnascitur, et cognatus fit; quibus vero non agnascitur, nec cognatus fit. Adoptio enim non ius sanguinis, sed ius agnationis affert; et ideo si filium adoptaverim, uxor mea illi matris loco non est; neque enim agnascitur ei, propter quod nec cognata eius fit. Item nec mater mea aviae loco illi est, quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non agascitur; sed filiae meae is, quem adoptavi, frater fit, quoniam in familia mea est filia; nuptiis etiam eorum prohibitis.

8341) — *L. 44. D. eod.* (*Procul.*) Si is, qui nepotem ex filio habet, nepotis loco aliquem adoptavit, non puto, mortuo avo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. Sed si sic adoptavit, ut etiam iure legis nepos suus esset, quasi ex Lucio puta, filio suo, et ex matrefamilias eius natus esset, contra puto.

Not. 8.

8342) — *L. 29. §. 3. D. de inoff. testam.* (V. 2.) (*Ulp.*) Quoniam femina nullum adoptare filium sine iussu principis potest, nec de inofficioso testamento eius, quam quis sibi matrem adoptivam falso esse existimabat agere potest.

Not. 9.

8343) — *L. 38. D. de adopt.* (I. 7.) (*Marcell.*) Adoptio non iure facta a principe confirmari potest.

XXXIX. (*Ulp.*) Nam ita divus Marcus Eutychiano rescripsit: Quod desideras, an impetrare

debeas, aestimabunt iudices, adhibitis etiam his, qui contradicerent, id est qui laederentur confirmatione adoptionis.

Not. 11.

8344) — *L.* 26. *C. de nuptiis.* (V. 12.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si genero dotem dando pro filia pater communis eam reddi tibi, extraneo constituto, stipulatus est, nec sibi cessante voluntate, nec tibi probibente iure quaerere potuit actionem.

Not. 12.

8345)—*L.* 1. §. 5. *D. de obseq. parent. praest.* (XXXVII. 15.) (*Ulp.*) Indignus militia iudicandus est, qui patrem et matrem, a quibus se educatum dixerit, maleficos appellaverit.

8346) — *L.* 17. *C. de his, qui accus. non poss.* (IX. 1.) (*Diocl. et Maximian.*) Iniquum et longe a saeculi nostri beatitudine esse credibus, ut Thaumasius accusandi eius habeat facultatem, in cuius domo eum, licet ingenuum, a prima aetate tamen fuisse constabat. Quare ex nomine Thaumasii mentio super conflictu eriminis cum Symmacho conquiescat. Si quam sane civilem petitionem idem Thaumasius sibi competere confidit, iudicio praesidali poterit experiri.

§. 555.

Not. 1.

8347) — *L.* 2. §. 2. *D. de adoptionibus.* (I. 7.) (*Gaius.*) Hoc vero proprium est eius adoptionis, quae per principem fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se arrogandum dederit, non solum ipse potestati arrogatoris subiicitur, sed et liberi eius in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes.

Not. 2.

§. 2. *J. de acquis. per arrog. Vid.* 2805.

Not. 3.

§. 3. *J. de adopt. Vid.* 8329.

Not. 4.

§. 3. *J. eod. Vid.* 8329.

8348) — *L.* 8. §. 15. *D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Ulp.*) Si quis impubes arrogatus sit ex his personis, quae et citra adoptionem et emancipationem queri de inofficioso possunt, hunc puto removendum a querela, quum habeat quartam ex constitutione divi Pii. Quid, si egit, nec obtinuit, an quartam perdat? Et puto, aut non admittendum ad inofficiosum, aut, si admittatur, etsi non obtinuerit, quartam ei quasi aes alienum concedendam.

8349) — *L.* 13. *D. si quid in fraud. patroni fact. sit.* (XXXVIII. 5.) (*Paulus.*) Constitutione divi Pii cavetur de impubere adoptando, ut ex bonis, quae mortis tempore illius, qui adoptavit, fuerunt, pars quarta ad eum pertineat, qui adoptatus est. Sed et bona ei, quae acquisiit patri, restitui iussit. Si causa cognita emancipatus fuerit, quartam perdit. Si quid itaque in fraudem eius alienatum fuerit, quasi per Calvisianam vel Favianam actionem revocandum est.

§. 556.

Not. 1.

L. 57. §. 1. *D. de R. N. Vid.* 7975.

Not. 2.

8350) — *L.* 46. *D. de adopt.* (I. 7.) (*Ulp.*) In servitute mea quaesitus mihi filius in potestatem meam redigi beneficio principis potest, libertinum tamen eum manere non dubitatur.

8351) — *L.* 11. *D. de his, qui sui vel al. iuris sunt.* (I. 6.) (*Modest.*) Inviti filii naturales, vel emancipati non rediguntur in patriam potestatem.

§. 557.

Not. 3.

L. ult. D. de his, qui sui vel al. Vid. 8351.

Not. 5.

§. *ult. J. nupt. Vid.* 3367.

§. 558.

Not. 1.

§. *ult. J. eod. Vid.* 3367.

§. 559.

Not. 2.

§. 1. *J. quibus modis ius potestatis solvitur. Vid.* 8316.

8352) — §. 3. *J. eod.* Poenae servus effectus filios in potestate habere desinit. Servi autem poenae efficiuntur, qui in metallum damnantur, et qui bestiis subiiciuntur.

Ulp. fragm. X. 3. *Vid.* 8312.

Not. 3.

§. 5. 1. *J. quib. mod. ius pot. solv. Vid.* 1449. 8316.

L. ult. pr. C. de sent pass. et restit. Vid. 103.

Not. 5.

8353) — *L.* 2. *C. de infant. expos.* (VIII. 52.) (*Valentin., Valens et Gratian.*) Unusquisque sobolem suam nutriat. Quodsi exponendam putaverit, animadversioni, quae constituta est, subiacebit. Sed nec dominis vel patronis repetendi aditum relinquimus, si ab ipsis expositos quodammodo ad mortem voluntas misericordiae amica collegerit; nec enim suum quis dicere poterit, quem pereuntem contemsit. (374.)

Not. 8.

L. 1. §. 4. *D. de liber. exhib. Vid.* 2933.

Not. 9.

8354) — *L.* 1. *C. de patr. pot.* (VIII. 47.) (*Antonin. et Verus.*) Si filium tuum in potestate tua esse dicis, Praeses provinciae aestimabit, an audire te debeat, quum diu passus sis ut patrisfamilias res eius agi per eos, qui testamento matris tutores nominati fuerunt.

8355) — *L.* 25. *pr. D. de adopt. et emancip.* (I. 7.) (*Ulp.*) Post mortem filiae suae, quae ut materfamilias, quasi iure emancipata, vixerat, et testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non iure eam, nec praesentibus testibus emancipasset, pater movere controversiam prohibetur.

§. 560.

Not. 1.

L. 1. C. de patr. pot. Vid. 8354.

Not. 2.

8356) — *L. 31. D. de adopt. et emanc.* (I. 7.) (*Marcian.*) Non potest filius, qui est in potestate patris, ullo modo compellere eum, ne sit in potestate, sive naturalis sive adoptivus.

Not. 3.

8357) — *Pauli sent. rec.* IV. 13. 1. Ea conditione heres institutus, SI LIBEROS SUOS EMANCIPAVERIT, omnimodis eos cogendus est emancipare: pro conditione enim hoc loco emancipatio videtur adscripta.

8358) — *L. 5. D. si quis a parente manum.* (XXXVII. 12.) (*Papinian.*) Divus Traianus filium, quem pater male contra pietatem afficiebat, coegit emancipare; quo postea defuncto, pater ut manumissor bonorum possessionem sibi competere dicebat; sed consilio Neratii Prisci et Aristonis ei propter necessitatem solvendae pietatis denegata est.

8359) — *L. 32. pr. D. de adopt. et emanc.* (I. 7.) (*Papinian.*) Nonnunquam autem impubes, qui adoptatus est, audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret, idque causa cognita per iudicem statuendum erit.

L. 3. §. 6. D. de min. Vid. 2261.

Not. 5.

§. 3. J. de adopt. Vid. 8329.

Not. 6.

8360) — §. 6. *J. quib. mod. ius pot. solv.* (I. 12.) Praeterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis observationem procedebat, quae per imaginarias venditiones et intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali rescripto. Nostra autem providentia et hoc in melius per constitutionem reformavit, ut, fictione pristina explosa, recta via ad competentes iudices vel magistratus parentes intrent, et sic filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps sua manu dimittant. Et tunc ex edicto Praetoris in huius filii vel filiae, vel nepotis, vel neptis bonis, qui vel quae a parente manumissus vel manumissa fuerit, eadem iura praestantur parenti, quae tribuuntur patrono in bonis liberti; et praeterea, si impubes sit filius, vel filia, vel ceteri, ipse parens ex manumissione tutelam eius nanciscitur.

Gaii instit. I. 134. *Vid.* 8334.

8361) — *Gaii instit.* I. 135. Qui ex filio semel iterumve mancipato conceptus est, licet post tertiam mancipationem patris sui nascatur, tamen in avi potestate est, et ideo ab eo et emancipari et in adoptionem dari potest. At is qui ex eo filio conceptus est, qui in tertia mancipatione est, non nascitur in avi potestate; sed eum Labeo quidem existimat in eiusdem mancipio esse, cuius et pater sit: utimur autem hoc iure ut, quamdiu pater eius in mancipio sit, pendeat ius eius: et si quidem pater eius ex mancipatione manumissus erit, cadit in eius potestatem; si vero is, dum in mancipio sit, decesserit, sui iuris fit. Et de...... licet....... ut supra diximus, quod in filio faciunt tres mancipationes, hoc facit una mancipatio in nepote. — 136 .... fecer .... Maximi et Tuheronis *cum enim* haec quod *ad sacra* tan*tum* videatur in manu esse; quod vero ad cetera perinde habeatur atque si in manum *non convenisset*.................. potestate parentis liberantur; nec interest an in viri sui manu *sint, aut* extran*ei; quamvis* haec solae loco filiarum habeantur, quae in viri manu *sunt*.........

§. 561.

Not. 2.

§. 3. J. de cap. dem. Vid. 2777.
L. 5. §. 2. L. 6. D. eod. Vid. 2778. 2779.

Not. 3.

§. 3. J. de leg. agn. tut. Vid. 3400.
§. 11. J. de hered., quae ab int. Vid. 3401.

Not. 4.

8362) — §. 9. *J. eod.* Emancipati autem liberi iure civili nihil iuris habent; neque enim sui heredes sunt, quia in potestate parentis esse desierunt, neque ullo alio iure per legem duodecim tabularum vocantur. Sed Praetor naturali aequitate motus dat eis bonorum possessionem, unde liberi, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent, sive soli sint, sive cum suis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis exstantibus, emancipato, et qui tempore mortis in potestate fuerit, sane quidem is, qui in potestate fuit, solus iure civili heres est, id est solus suus heres est. Sed quum emancipatus beneficio Praetoris in partem admittitur, evenit, ut suus heres pro parte heres fiat.

Not. 5.

8363) — §. 2. *J. de assignat. libert.* (III. 8.) Datur autem haec assignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, ut eis, quos in potestate habet, assignare ei libertum libertamve liceat. Unde quaerebatur, si eum, cui assignaverit, postea emancipaverit, num evanescat assignatio? Sed placuit evanescere, quod et Iuliano, et aliis plerisque visum est.

Not. 6.

L. 4. §. 10. D. de grad. et affin. Vid. 3399.
L. 1. §. 4. D. unde cognati. Vid. 3369.
L. 5. §. 1. D. de agnosc. et al. lib. Vid. 169.

Not. 7.

8364) — §. 10. *J. de hered., quae ab int.* (III. 1.) At hi, qui emancipati a parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi; si modo, quum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent, et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo et, quantum ad hunc, aeque extraneorum loco fiunt, et, quantum ad naturalis parentis bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate pa-

tris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertinerent, utrum ad liberos eius, an ad agnatos.

Not. 8.

§. 11. *J. eod. Vid.* 3401.

Not. 9.

8365) — *L.* 1. §. 2. *D. si a parente quis manum.* (XXXVII. 12.) (*Ulp.*) Nepos ab avo manumissus dedit se arrogandum patri suo. Sive manens in potestate patris decesserit, sive manumissus diem suum obeat, solus admittetur avus ad eius successionem ex interpretatione edicti, quia perinde defert Praetor bonorum possessionem, atque si ex servitute manumissus esset. Porro si hoc esset, aut non esset arrogatus, quia arrogatio liberti admittenda non est, aut si obrepserit, patroni tamen nihilo minus ius integrum maneret.

8366) — *L.* 1. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si parens vel accepit pecuniam, ut emanciparet, vel postea vivus in eum filius quantum satis est contulit, ne iudicia eius inquietaret, exceptione doli repelletur.

L. un. C. de ingrat. lib. Vid. 8315.

L. 5. *D. si a par. quis man. Vid.* 8358.

Not. 10.

8367) — §. 2. *J. per quas pers. nob. acq.* (II. 9.) Hoc quoque a nobis dispositum est et in ea specie, ubi parens emancipando liberos suos ex rebus, quae acquisitionem effugiunt, sibi tertiam partem retinere, si voluerat, licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis; et inhumanum quidem accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur, et quod honoris ei ex emancipatione additum est, quod sui iuris effectus est, hoc per rerum deminutionem decrescat. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia eorum bonorum parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed ususfructus retineat. Ita etenim res intactae apud filium remanebunt, et pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus.

Not. 11.

L. 2. *pr.* §. 1-3. *D. de cap. min. Vid.* 2785. 2803. 2787. 2799.

L. 7. §. 1. *L.* 8. *D. eod. Vid.* 2800. 2786.

Not. 12.

8368) — *L.* 2. §. 1. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. *Vid.* 2803. — §. 4. Ei, qui debitorem suum arrogavit, non restituitur actio in eum, postquam sui iuris fiat.

Not. 14.

L. 9. *D. de O. et A. Vid.* 2806.

8369) — *L.* 13. *D. eod.* (*Ulp.*) In factum actiones etiam filiifamilias possunt exercere.

L. 8. *D. de cap. min. Vid.* 2786.

Not. 15.

8370) — *L.* 13. *D. de adopt. et emancip.* (I. 7.) (*Papinian.*) In omni fere iure, finita patris adoptivi potestate, nullum ex pristino retinetur vestigium; denique et patria dignitas quaesita per adoptionem finita ea deponitur.

8371) — *L.* 14. *D. eod.* (*Pompon.*) Sed etiam nepos ex filio apud adoptivum patrem conceptus et natus per emancipationem iura omnia perdit.

Not. 16 et 17.

§. 11. *J. de hered., quae ab int. Vid.* 3401.

8372) — §. 4. *J. de exhered. lib.* (II. 14.) Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quaesiti. Itaque heredes instituendi vel exheredandi sunt, secundum ea, quae de naturalibus exposuimus. Emancipati vero a patre adoptivo neque iure civili, neque quod ad edictum Praetoris attinet inter liberos numerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso, quod ad naturalem parentem attinet, quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur, ut eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit; quum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si ab ipso naturali patre emancipati fuissent.

Not. 18.

§. 3. *J. de leg. agn. tut. Vid.* 3400.

Not. 21.

8373) — *L.* 41. *D. de adopt. et emancip.* (I. 7.) (*Modest.*) Si pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emancipaverit, et postea eum adoptaverit, mortuo eo nepos in patris non revertitur potestatem. Sed nec is nepos in patris revertitur potestatem, quem avus retinuerat, filio dato in adoptionem, quem denuo redadoptavit.

TITULUS II.

DE PATRIAE POTESTATIS VI ATQUE EFFECTU.

§. 562.

Not. 2.

8374) — *L. 5. D. ad leg. Pomp. de parric.* (XLVIII. 9.) (*Marcian.*) Divus Hadrianus fertur, quum in venatione filium suum quidam necaverat, qui novercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quod latronis magis, quam patris iure eum interfecisset; nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.

Not. 3.

L. 1. C. de lib. causa. Vid. 3475.

Not. 4.

8375) — *Pauli sent. rec.* V. 1. Qui contemplatione extremae necessitatis, aut alimentorum gratia filios suos vendiderint, statui ingenuitatis eorum non praeiudicant; homo enim liber nullo pretio aestimatur. Iidem nec pignori ab his, aut fiduciae dari possunt: ex quo facto sciens creditor deportatur. Operae tamen eorum locari post sunt.

8376) — *L. 2. C. de patr., qui fil. suos distr.* (IV. 43.) (*Constantin.*) Si quis propter nimiam paupertatem egestatemque victus causa filium filiamve sanguinolentos vendiderit, venditione in hoc tantummodo casu valente, emtor obtinendi eius servitii habeat facultatem. Liceat autem ipsi, qui vendidit vel qui alienatus est, aut cuilibet alii ad ingenuitatem eum propriam repetere, modo si aut pretium offerat, quod potest valere, aut mancipium pro eiusmodi praestet.

Not. 6.

8377) — *L. 3. C. de patria potestate.* (VIII. 47.) (*Alexand.*) Si filius tuus in potestate tua est, res acquisitas tibi alienare non potuit. Quem, si pietatem patri debitam non agnoscit, castigare iure patriae potestatis non prohiberis, acriore remedio usurus, si in pari contumacia perseveraverit, eumque Praesidi provinciae oblaturus, dicturo sententiam, quam tu quoque dici volueris. (227.)

Not. 7.

8378) — *L. 1. pr. D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Gaius.*) Lege duodecim tabulorum permissum est parentibus liberis suis, sive feminini sive masculini sexus, si modo in potestate sunt, tutores testamento dare.

Not. 8.

L. 1. §. 3. D. de iniur. Vid. 7201.

Not. 9.

L. 5. in f. L. 6. L. 7. pr. D. ad leg. Aq. Vid. 7226. 7238.

§. 563.

Not. 3.

Gaii instit. III. 114. *Vid.* 7645.

L. 8. pr. D. de proc. Vid. 753.

L. 141. §. 2. D. de V. O. Vid. 2665.

Not. 4.

§. 4. J. de inutil. stip. Vid. 5536.

Not. 6.

8379) — *§. 8. J. de test. ordin.* (II. 10.) Pater, nec non is, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, utrique testes in uno testamento fieri possunt, quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

Not. 7.

8380) — *Gaii instit.* II. 87. Igitur (*quod*) liberi nostri quos in potestate habemus, item quod servi (*nostr*)i mancipio accipiunt vel ex traditione nanciscuntur, sive quid stipulentur vel ex alia qualibet causa adquirant, id nobis adquiritur: ipse enim qui in potestate nostra est, nihil suum habere potest. Et ideo si heres institutus sit, nisi nostro iussu, hereditatem adire non potest; et si iubentibus nobis adierit, hereditatem nobis adquirit, proinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus: et convenienter scilicet legatum per eos nobis adquiritur.

8381) — *Ulp. fragm.* XIX. 18. Adquiritur autem nobis etiam per eas personas quas in potestate, manu, mancipiove habemus. Itaque si quid, mancipio puta, acceperint, aut traditum eis sit, vel stipulati fuerint, ad nos pertinet. — 19. Item si heredes instituti sint, legatumve eis sit, et hereditatem iussu nostro adeuntes nobis adquirunt, et legatum ad nos pertinet.

Not. 8.

L. 18. et §. 4. pr. C. de iure delib. Vid. 2054.

Not. 9.

§. 4. J. de inutil. stip. Vid. 5536.

Not. 10.

8382) — *L. 25. §. 1. D. de m. c. don.* (XXXIX. 6.) (*Marcian.*) Filiusfamilias, qui non potest facere

testamentum, nec voluntate patris, tamen mortis causa donare patre permittente potest.

8383) — *Pr. J. in f. quibus non est perm. fact. test.* (II. 12.) ...... Praeter hos igitur, qui castrense vel quasi castrense peculium habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suae potestatis factus decesserit.

Not. 11.

8384) — §. 6. *J. de inutil. stip.* (III. 19.) Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est, vel si is a te stipuletur. Sed servus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne alii quidem ulli; filii vero familias aliis obligari possunt.

8385) — *L.* 2. *pr. D. de contr. emt.* (XVIII. 1.) (*Ulp.*) Inter patrem et filium contrahi emtio non potest; sed de rebus castrensibus potest.

L. 7. *D. de O. et A. Vid.* 7847.

Not. 12.

8386) — *Vat. fragm.* 295. (*Impp. Severus et Antoninus Augg. Atilio Natili militi.*) Si frater tuus in potestate patris in diem mortis perseveravit, donationes quas a patre in eum conlatas esse adfirmas, nullius esse momenti dubitare non debes. De patris igitur bonis dividundis cum fratre tuo apud eum, de quo merrs, consiste. PP. XIIII. *Kal. sept. Faustiniano et Rufino Conss.* (210.)

L. 11. *C. de donat. Vid.* 7100.

Not. 13.

8387) — *Vat. fragm.* 255. *Pater, qui filiae, quam habuit in potestate, mancipia* donavit, et peculium *emancipatae non ademit... emancipationis vita decesserat, ex post facto donationem videbatur perfecisse.*

Vat. fragm. 260. *Vid.* 7820.

8388) — *Vat. fragm.* 261. Peculium vindicta manumisso, vel inter amicos, si non adimatur, donatori videtur. Quae ratio facit, ut ex iusta causa possidens usucapere rem possit. Aliud in his placuit, qui tantum libertatem acceperunt, si testamento parentis potestate solvuntur: quos amittere peculium, si non sit legatum, constitit. Neque enim tacita liberalitas defuncti permittentis retinere peculium potuit intellegi.

Not. 14.

Vat. fragm. 294. *Vid.* 7101.

Not. 15.

8389) — *Vat. fragm.* 277. (*Dioclet. et Constantius.*) Contulit donationem, et decedens suppremo iudicio non revocavit, scilicet manente potestate, Praeses provinciae iuxta filiorum principum constitutiones super hac re factas vim prohibebit, de ceteris inter vos disceptaturus. PP. IIII. *Kal. sept. Maximo et Aquilino Conss.* (286.)

8390) — *Vat. fragm.* 278. (*Iidem Aurelio Zoilo.*) Cum adfirmes, patrem tuum donationes perfectas in te contulisse, et suppremis iudiciis eas non revocasse, poteris iure constituto, praesertim cum honori primipilari sis adstrictus, securo animo ea, quae donata sunt, possidere. PP. VIII. *Kal. nov. Maximo et Aquilino Conss.* (286.)

8391) — *Vat. fragm.* 28. (*Iidem Aurelio Severo Alexandro.*) Pater in filium, quem in potestate habet, conferens, ipso iure donationem nun facit, sed ex praeceptis statutorum recepta humanitate placuit, si in eodem iudicio perseverans in fatum concesserit, liberalitatem eius salva lege Falcidia probari. Proinde, si pater, qui per epistulam res tibi dono dedit, non revocata liberalitate nec mutata voluntate, fatalem diem intestato obiit, inlibata donatio permanet, nisi tamen legis Falcidiae ratio comminui eam exegerit: quod si locum habet, eatenus ex donatione fratres tui deducent, quatenus id fieri indemnitas, et iuris ratio, et in optinendis portionibus, quas eos habere necesse est, exigunt. Iuxta hanc iuris formam Praeses provinciae, ad vicem familiae erciscundae, officium sententiae suae legibus temperabit. PP. *Byzanthio* XI. *Kal. apr. Maximo et Aquilino Conss.* (286.)

Not. 16*a*.

8392) — *L.* 10. §. 2. *D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*Ulp.*) Filiusfamilias pro patre poterit fideiubere; nec erit sine effectu haec fideiussio, primo quidem quod sui iuris effectus poterit teneri in id, quod facere potest, dein quod et dum in potestate manet, condemnari potest. Sed an pater ex hac causa quod iussu teneatur? videamus. Et puto ad omnes contractus quod iussu etiam referri. Sed si ignorante patre pro eo fideiusserit, cessat ista actio, tamen quasi in rem patria versum sit, potest agi cum patre. Plane si emancipatus solverit, utilis ei actio debebit competere. In potestate etiam manenti eadem actio competit, si de peculio castrensi pro patre solverit.

Not. 17.

L. 19. *D. de R. N. Vid.* 168.

L. 5. §. 7. *D. de agnosc. et al. lib. Vid.* 3468.

Not. 18.

L. 38. *pr.* §. 1. 2. *D. de cond. indeb. Vid.* 941.

Not. 19.

8393) — *L.* 20. §. 3. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Quae autem in testamento diximus super prohibendis testimoniis eorum, qui in potestate sunt, in omnibus testimoniis accipias, ubi aliquid negotii geritur, per quod acquiratur.

8394) — §. 9. 10. *J. de test. ordin.* (II. 10.) — §. 9. In testibus autem non debet esse, qui in potestate testatoris est. Sed et si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater eius recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdem patris est; reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium. — §. 10. *Vid.* 1104.

Not. 20.

8395) — *Gaii instit.* II. 157. Sed sui quidem heredes ideo appellantur quia domestici heredes sunt, et vivo quoque parente quodammodo domini existimantur: unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum: necessarii vero ideo dicuntur, quia omnimodo (*sive*) velint (*si*) ve (*nolint, tam*) ab intestato quam ex testamento heredes fiunt. — 158. Sed his Praetor permittit abstinere se ab hereditate, ut potius parentis bona veneant.

§. 564.

Not. 1.

L. 3. §. 4. *D. de peculio. Vid.* 3485.

Not. 2.

8396) — *L.* 11. *D. de castr. pec.* (XLIX. 17.) (*Macer.*) Castrense peculium est, quod a parentibus vel cognatis in militia agenti donatum est, vel quod ipse filiusfamilias in militia acquisiit, quod, nisi militaret, acquisiturus non fuisset; nam quod erat et sine militia acquisiturus, id peculium eius castrense non est.

Not. 3.

8397)—*L.* 1. §. 6. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) In filii quoque familias militis iudicio, qui de castrensi peculio vel quasi castrensi testari potest, senatusconsultum locum habet.

Not. 4.

Vat. fragm. 112. *Vid.* 8085.

8398)— *Vat. fragm.* 254. *Species extra dotem a matre filiae nomine viro* traditas, filiae quae *praesens fuit, donatas et ab ea viro traditas videri* respondi, nec matrem *offensam repetitionem habere, vel eas recte* vindicare, quod vir *cavisset, extra dotem usibus puellae sibi traditas; cum* ea significatione non *modus donationis declaretur, nec ab usu proprietas* separetur, sed peculium *a dote puellae distingueretur.*

Not. 10.

Ulp. fragm. XIX. 18. *Vid.* 8381.
L. 7. *D. de pact. dol. Vid.* 4639.
L. 53. *D. de A. R. D. Vid.* 586.

§. 565.

Not. 1 et 2.

L. 11. *D. de castrensi peculio. Vid.* 8396.

8399)—*L.* 1. *C. eod.* (*Alexand.*) Si in potestate tua filius tuus fuit eo tempore, quo quaedam nomine eius emisti, ea tua esse non dubitatur. Peculio autem castrensi cedunt res mobiles, quae eunti in militiam a patre, vel a matre, aliisve propinquis vel amicis donatae sunt, item quae in castris per occasionem militiae quaeruntur, in quibus sunt etiam hereditates eorum, qui non alias noti esse potuerunt, nisi per militiae occasionem, etiamsi res immobiles in his erunt. Matris autem hereditas, quamvis in militia delata sit, ad peculium castrense non pertinet. In castrensi vero peculio praedium donatum non esse constat, quamvis emta ex castrensi peculio praedia eius conditionis efficiantur.

Not. 3.

8400) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Dotem filiofamilias datam vel promissam in peculio castrensi non esse, respondi. Nec ea res contraria videbitur ei, quod divi Hadriani temporibus filiumfamilias militem uxori heredem exstitisse placuit, et hereditatem in castrense peculium habuisse; nam hereditas adventicio iure quaeritur, dos autem, matrimonio cohaerens, oneribus eius, ac liberis communibus, qui sunt in avi familia, confertur. — §. 1. Hereditatem castrensi peculio non videri quaesitam respondi, quam frater patruelis in alia provincia stipendia merens fratri patrueli, cum quo nunquam militavit, reliquit; sanguinis etenim ratio, non militiae causa meritum hereditatis accipiendae praebuerat.

Not. 5.

8401) — *L.* 4. §. 1. *D. eod.* (*Tertull.*) Actionem persecutionemque castrensium rerum semper filius etiam invito patre habet.

8402) — *L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Miles filiusfamilias a commilitone, vel ab eo, quem per militiam cognovit, heres institutus, et citra iussum patris, suo arbitrio, recte pro herede gerit.

Not. 6.

8403) — *L.* 15. §. 1. 3. *D. eod.* (*Papinian.*) Si stipulanti filio spondeat, si quidem ex causa peculii castrensis, tenebit stipulatio; ceterum ex qualibet alia causa non tenebit.

Not. 7.

8404) — *L.* 1. §. 5. *L.* 2. *D. ad SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) In filiofamilias nihil dignitas facit, quo minus senatusconsultum Macedonianum locum habeat; nam etiamsi Consul sit vel cuiusvis dignitatis, senatusconsulto locus est, nisi forte castrense peculium habeat; tunc enim senatusconsultum cessabit.

II. Usque ad quantitatem castrensis peculii, quum filiifamilias in castrensi peculio vice patrumfamiliarum fungantur.

Not. 10.

8405) — *L.* 34. *pr. D. de H. P.* (V. 3.) (*Paulus.*) Filiifamilias militis puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obvenientem.

8406)—*L.* 2. §. 2. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) Item si filiifamilias militis peculium sit, fortius defendi potest, hereditatem effectam per constitutiones, et ideo huic iudicio locus erit.

8407)— *L.* 1. 2. *D. de castr. pec.* (XLIX. 17.) (*Ulp.*) Filiifamilias militis si peculium apud patrem remansit, sine testamento filio defuncto, pater ipsi heres non fit, sed tamen heres iis fiet, quibus filius fuit.

II. Si filiusfamilias miles decesserit, si quidem intestatus, bona eius non quasi hereditas, sed quasi peculium patri deferuntur; si autem testamento facto, hic pro hereditate habetur castrense peculium.

§. 567.

Not. 1.

8408)—§. 1. *J. per. quas pers. nob. acquir.* (II. 9.) . . . . . Sancitum etenim a nobis est, ut, si quid ex re patris eis obveniat, hoc secundum antiquam observationem totum parenti acquiratur (quae enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti?), quod autem ex alia causa sibi filiusfamilias acquisivit, huius usumfructum patri quidem acquirat, dominium autem apud eum remaneat, ne, quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accessit, hoc ad alium perveniens luctuosum ei procedat.

L. 6. *pr. C. de bon.. quae liberis. Vid.* 4962.

Not. 2.

8409) — *L.* 3. §. 5. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*)

Ergo etiam filiamfamilias in dote captam, dum patri consentit, non statim dotem stipulanti, quam dedit, vel adhibenti aliquem, qui dotem stipularetur, puto restituendam, quoniam dos ipsius filiae proprium patrimonium est.

Not. 4.

L. 5. in f. D. de peculio. Vid. 3485.
L. 40. D. eod. Vid. 3695.

Not. 5.

8410) — *L.* 1. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Verba autem edicti talia sunt: QUOD CUM EO, QUI IN ALTERIUS POTESTATE ESSET, NEGOTIUM GESTUM ERIT.

8411) — *L.* 21. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si dominus vel pater recuset de peculio actionem, non est audiendus, sed cogendus est quasi aliam quamvis personalem actionem suscipere.

Not. 6.

8412) — *L.* 9. §. 2. 3. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Peculium autem deducto quod domino debetur computandum est, quia praevenisse dominus, et cum servo suo egisse creditur. — §. 3. Huic definitioni Servius adiecit: et si quid his debeatur, qui sunt in eius potestate, quoniam hoc quoque domino deberi, nemo ambigit. — §. 6. Sive autem ex contractu quid domino debeatur, sive ex rationum reliquis, deducet dominus. Sed et si ex delicto ei debeatur, utputa ob furtum, quod fecit, aeque deducetur. Sed est quaestionis: utrum ipsa furti aestimatio, id est id solum, quod domino abest, an vero tantum, quantum si alienus servus commisisset, id est cum furti poenis? Sed prior sententia verior est, ut ipsa furti aestimatio sola deducatur.

Not. 7.

8413) — *L.* 10. *C. quod cum eo, qui in al. pot.* (IV. 26.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si liberam peculii administrationem habentes equas de peculio cum foetu servi vendiderunt, reprobandi contractum dominus nullam habet facultatem. Quodsi non habentes liberam peculii administrationem rem dominicam eo ignorante distraxerunt, neque dominium, quod non habent, in alium transferre possunt, neque conditionem eorum servilem scientibus emtoribus possessionis iustum afferunt initium. Unde non immerito nec longi temporis praescriptionem huiusmodi possessoribus prodesse manifestum est, ideoque res mobiles ementes a servo etiam furti actione tenentur.

Not. 8.

8414) — *L.* 3. §. 4. *D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*)... Magis enim patris, quam filii interest, licet aliquo casu ad filium peculium spectet, nipula si patris eius bona a fisco propter debitum occupata sunt; nam peculium eius ex constitutione divi Claudii separatur.
Vat. fragm. 260. *Vid.* 7829.

§. 568.

Not. 1.

L. 6. pr. C. de bonis, quae liberis. Vid. 4962.

Not. 2.

L. 1. C. de bonis maternis. Vid. 4451.

Not. 3.

L. 8. §. 4. in f. C. de bonis, quae liberis. Vid. 4880.

Not. 4 et 5.

L. 1. C. de bonis maternis. Vid. 4451.

8415) — *L.* 2. *C. eod.* (*Arcad. et Honor.*) Quidquid avus, avia, proavus, proavia ex materna linea venientes nepoti, nepti, pronepoti, pronepti testamento, fideicommisso, legato, donatione, vel alio quolibet titulo largitionis, vel etiam intestati successione contulerint, pater filio filiaeve integra illibataque custodiat, ut vendere, donare, relinquere, alteri obligare, sicut nec materna bona, non possit, usufructu duntaxat ad eum pertinente, ita ut, quemadmodum ipse super his rebus licentiam totius potestatis amittit, defuncto eo, filio filiaeve praecipua computentur, nec ab illis, qui ex parte sunt coheredes, vindicentur. (395.)
L. 4. L. 6. §. 2. L. 8. §. 5. C. de bonis, quae liberis. Vid. 4576. 5295. 1579.

Not. 6.

8416) — *L.* 8. §. 4. *C. eod.* (*Iustinian.*) Sin autem aes alienum ex defuncti persona descendit, quum etiam apud veteres haec esse substantia intelligatur, quae post detractum aes alienum supersederit, habeat pater licentiam ex rebus hereditariis, primum quidem mobilibus, sin autem non sufficiunt, ex immobilibus, sufficientem partem nomine filii venumdare, ut illico reddatur aes alienum, et non usurarum onere pregravetur. Quodsi pater hoc facere supersederit, ipse usuras vel ex reditibus, vel ex substantia sua omnimodo dare compelletur. . . . .

Not. 7.

8417) — *L.* 8. §. 4. *C. eod.* (*Iustinian.*) . . . . Sin autem legata vel fideicommissa, sive annalia sive semel relicta, immineant huiusmodi personis, si quidem tales reditus sunt, qui sufficiunt ad annalia legata, pater ex huiusmodi reditibus haec dependere compelletur. Sin autem non habeat substantia sufficientem reditum ad legatorum vel fideicommissorum praestationem, vel minime reditus vel alias accessiones contineat, sint tamen res mobiles vel immobiles steriles quidem, non tamen inutiles, veluti domus in provinciis pretiosae, vel ubicunque posita aedificia, vel suburbana, ex quibus huiusmodi legata possint explicari, licentia dabitur patri sufficientem partem eorum similiter filii nomine vendere, et satisfacere legatis. . . . .

Not. 8.

L. 8. §. 5. C. eod. Vid. 1570.

Not. 9.

L. 1. C. de bon. mat. Vid. 4451.

Not. 10.

L. 8. §. 4. C. de bon. quae lib. Vid. 4880.

Not. 11.

L. 8. §. 5. C. de sec. nupt. Vid. 5229.
L. 6. §. 2. 3. C. eod. Vid. 5207.
L. 8. §. 4. C. eod. Vid. 5229.

L. 6. *pr.* §. 1. 4. *C. de bonis, quae lib. Vid.* 4962. 5295.

L. 6. §. 2. *init. C. eod. Vid.* 5295.

§. 569.

Not. 2.

8418)—*L.* 8. §. 1. *C. de bonis, quae lib.* (VI. 61.) (*Iustinian.*) Sin autem in secunda aetate adhuc filius est, et hereditate ei delata, pater consentire adeunti hereditatem noluerit, vel patre volente ipse reclamaverit, si quidem recusaverit filius, licentiam damus patri simili modo hereditatem adire, et eam pleno iure habere, bis omnibus, quae superius diximus, locum habentibus. Sin autem patre recusante filius adire maluerit, damus quidem licentiam ei hoc facere, nolente autem patre res filii gubernare propter causae necessitatem, habeat facultatem filius adire competentem iudicem, et ab eo petere curatorem hereditati dari, per quem gubernatio rerum ad eum delatarum procedat; in utroque casu in integrum restitutionis auxilio minime ei denegando.

Not. 3.

8419) — *L.* 3. §. 7. *in f. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Si quid minori fuerit filiofamilias legatum post mortem patris, vel fideicommissum relictum, et captus est, forte dum consensit patri paciscenti, ne legatum peteretur, potest dici, in integrum restituendum, quoniam ipsius interest propter spem legati, quod ei post mortem patris competit. Sed et si ei legatum sit aliquid, quod personae eius cohaeret, puta ius militiae, dicendum est, posse eum restitui in integrum; interfuit enim eius non capi, quum hanc patri non acquireret, sed ipse haberet.

Not. 4.

8420) — *L.* 50. *D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Papin.*) Imperator Hadrianus, quum Vivius Cerealis filio suo Vivio Simonidi, si in potestate sua esse desiisset, hereditatem restituere rogatus esset, ac multa in fraudem fideicommissi fieri probaretur, restitui hereditatem filio iussit ita, ne quid in ea pecunia, quamdiu filius eius viveret, iuris haberet. Nam quia cautiones non poterant interponi conservata patria potestate, damnum conditionis propter fraudem inflixit. Post decreti autem auctoritatem in ea hereditate filio militi comparari debuit, si res a possessoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret. Sed paternae reverentiae congruum est, egenti forte patri officio iudicis ex accessionibus hereditariis emolumentum praestari.

Not. 5.

8421) — *L.* 52. *pr. D. de acq. vel omitt. hered.* (XXIX. 2.) (*Marcian.*) Quum heres institutus erat filius, et habebat patrem furiosum, in cuius erat potestate, interponere se suam benevolentiam, divus Pius rescripsit, ut, si filiusfamilias adierit, perinde habeatur, atque si paterfamilias adiisset. permisitque ei et servos hereditatis manumittere.

Not. 6.

L. 8. §. 1. *C. de bonis, quae lib. Vid.* 8418.

Not. 11.

L. 50. *D. ad. SC. Trebell. Vid.* 8420.

Not 12.

L. 6. §. 2. *C. de bonis, quae lib. Vid.* 5295.

§. 570.

Not. 1.

Gaii instit. II. 87. *Vid.* 8380.

Not. 2 et 3.

L. 8. *D. de cap. min. Vid.* 2786.

8422)—*L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Ut quandoque emancipata agat.

Not. 4.

L. 130. *D. de V. O. Vid.* 590.

Not. 5.

L. 8. *D. de cap. min. Vid.* 2786.

Not. 7.

L. 13. *D. de O. et A. Vid.* 8369.

Not. 8.

Gaii instit. IV. 47. *Vid.* 1765.

Not. 9.

L. 9. *D. de O. et A. Vid.* 2806.

8423)—*L.* 58. *D. de furt.* (XLVII. 2.) (*Iulian.*) Si filiofamilias furtum factum esset, recte is paterfamilias factus eo nomine aget. Sed et si res ei locata surrepta fuerit, paterfamilias factus itidem agere poterit.

Not. 10.

8424)—*L.* 30. *pr. D. de pactis.* (II. 14.) (*Gaius.*) In persona tamen filiifamilias videndum est, ne aliquando et si pactus sit, ne ageret, valeat pactio, quia aliquando filiusfamilias habet actionem, veluti iniuriarum. Sed quum propter iniuriam filio factam habeat et pater actionem, quin pactio filii nocitura non sit patri agere volenti, dubitari non oportet.

Not. 12.

L. 12. *D. de in ius voc. Vid.* 752.

Not. 16.

L. 21. §. 2. *D. de pactis. Vid.* 3557.

Not. 17.

8425)—*L.* 39. *D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Paulus.*) Dominus servo stipulando sibi acquirit; sed et pater filio, secundum quod leges permittunt.

Not. 18.

L. 130. *D. eod. Vid.* 590.

Not. 19.

L. 45. §. 2. *D. eod. Vid.* 5542.

L. 21. §. 2. *D. de pactis. Vid.* 3557.

Not. 20.

8426)—*L.* 4. §. 1. *D. de castr. pec.* (XLIX. 17.) (*Tertull.*) Actionem persecutionemque castrensium rerum semper filius etiam invito patre habet.

Not. 21.

8427) — *L.* 33. *D. de proc.* (III. 3.) (*Ulp.*) Servum quoque et filiumfamilias procuratorem posse habere, aiunt. Et quantum ad filiumfamilias, verum est; in servo subsistimus. Et negotia quidem peculiaria servi posse gerere aliquem, et hoc casu procuratorem eius esse, admittimus, (quod et Labeoni videtur) actionem autem intendere vetamus.

Not. 22.

L. 50. *pr. D. ad SC. Trebell. Vid.* 8420.

Not. 23.

L. 12. *D. de in ius voc. Vid.* 752.
L. 8. *pr. D. de proc. Vid.* 753.
L. 18. §. 1. *D. de iud. Vid.* 754.
L. 8. §. 3. *C. de bonis, quae lib. Vid.* 750.

§. 571.

Not. 1.

L. 39. *D. de O. et A. Vid.* 2808.
L. ult. §. 2. *D. de V. O. Vid.* 2605.
L. 57. *D. de iud. Vid.* 2807.
L. 10. §. 2. *D. de fideiuss. Vid.* 8392.

Not. 3.

L. 5. *pr. D. quod cum eo, qui in al. pot. Vid.* 2162.
L. 10. §. 2. *D. de fideiuss. Vid.* 8392.
L. 2. *D. quod cum eo, qui in al. pot. Vid.* 2161.

Not. 4 et 5.

8428) — *L.* 5. §. 16. *D. de agnosc. et al. lib.* (XXV. 3.) (*Ulp.*) Parens quamvis ali a filio ratione naturali debeat, tamen aes alienum eius non esse cogendum exsolvere filium rescriptum est.

8429) — *L.* 2. 3. 4. *C. ne filius pro patre.* (IV. 13.) (*Dioclet. et Maximian.*) Ne contra iuris auctoritatem ab eo, qui patrem vestrum, a quo emancipatos vos dicitis, ad munus civile devocaverat, inquietemini, Praeses provinciae providebit. (286.)

III. Si filiusfamilias invito patre decurio creatus sit, pro eo patrem inquietari non posse, iure manifestissimo cautum est.

IV. Patris nomine superstitis filium nec munerum civilium, nec debiti causa personali posse conveniri actione, constat.

8430) — *L.* 1. *C. eod.* (*Gordian.*) Neque ex eius filii persona, qui, quum sui iuris esset, mutuam pecuniam accepit, pater eius, si non fidem suam obstrinxit, conveniri potest, neque ex eius, quem in potestate habet, si sine iussu eius contractum est, neque si contra senatusconsultum Macedonianum mutua pecunia data est, amplius, quam de peculio actionem sustinere cogitur. Quapropter pater tuus, si ei pecunia a creditore fratris tui extorta est, ad quam reddendam non tenebatur, Praesidis provinciae auctoritate eam recuperabit. (238.)

§. 10. *J. de act. Vid.* 1747.

§. 572.

Not. 1.

8431) — *L.* 18. §. 4. 5. *D. de castr. pec.* (XLIX. 17.) (*Marcian.*) Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit, an pater eius in rem vel ad exhibendum actionem pati debeat, ut ceterorum filiorum nomine? quaeritur. Sed verius est, quum hoc peculium a patris bonis separetur, defensionis necessitatem patri non imponendam. — §. 5. Sed nec cogendus est pater aes alienum, quod filius peculii nomine, quod in castris acquisiit, fecisse dicetur, de peculio actionem pati. Et si sponte patiatur, ut quilibet defensor satisdato filium in solidum, non peculio tenus defendere debebit. Sed et eius filii nomine non aliter movere actiones potest, quam si satisdederit, eum ratam rem habiturum.

Not. 2.

8432) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Papin.*) Pater, qui castrense peculium intestati filii retinebit, aes alienum intra modum eius et annum utilem iure praetorio solvere cogitur. Idem, si testamento scriptus heres exstiterit, perpetuo civiliter ut heres convenietur.

Not. 3.

L. 1. §. 9. *D. de separat. Vid.* 2606.

Not. 7.

L. 1. *C. de bon. mat. Vid.* 4431.
L. 8. §. 3. *C. de bonis, quae lib. Vid.* 750.

Not. 8.

§. 3. *J. de acquis. per arrog. Vid.* 2805.

Not. 9.

8433) — *L.* 44. *D. de peculio.* (XV. 1.) (*Ulp.*) Si quis cum filiofamilias contraxerit, duos habet debitores, filium in solidum, et patrem duntaxat de peculio.

Not. 11.

8434) — *L.* 3. §. 8-11. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 8. Si servus, quum se pro libero gereret, compromiserit, quaeritur, an de peculio actio ex poena compromissi, quasi ex negotio gesto, danda sit? sicuti traiecticiae pecuniae datur. Sed hoc et Nervae filio, et mihi videtur verius, ex compromisso servi non dandam de peculio actionem, quia nec si iudicio condemnetur servus, datur in eum actio. — §. 9. Sed si filius fideiussor vel quasi interventor acceptus sit, an de peculio patrem obliget? quaeritur. Et est vera Sabini et Cassii sententia, existimantium, semper obligari patrem de peculio, et distare in hoc a servo. — §. 10. Quare et ex compromisso pater tenebitur. Et ita Papinianus quoque libro nono Quaestionum scribit, nec interesse ait, ex qua causa compromiserit, utrum ex ea causa, ex qua potuit cum patre de peculio agi, an vero ex ea, ex qua non potuit, quum ex stipulatu pater convenitur. — §. 11. *Vid.* 1901.

Not. 12.

8435) — *L.* 3. §. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Ex furtiva causa a filio quidem familias condici posse constat, an vero in patrem vel in dominum de peculio danda sit? quaeritur. Et est verius, in quantum locupletior dominus factus est, ex furto facto actionem de peculio dandam. Idem Labeo probat, quia iniquissimum est, ex furto servi dominum locupletari impune. Nam et circa

rerum amotarum actionem filiaefamilias nomine in id, quod ad patrem pervenit, compelit actio de peculio.

Not. 13.

L. 57. *D. de iud. Vid.* 2807.
L. 3. §. 11. *D. de peculio. Vid.* 1901.

Not. 14.

L. 36. *D. eod. Vid.* 8289.

Not. 16.

8436) — *L.* 23. *D. eod.* (*Pompon.*) Aedium autem peculiarium nomine in solidum damni infecti promitti debet, sicut vicarii nomine noxale iudicium in solidum pati, quia pro pignore eas, si non defendantur, actor abducit vel possidet.

Not. 17.

L. 3. *in f. D. eod. Vid.* 3485.

Not. 19.

L. 10. *D. eod. Vid.* 2492.

Not. 20.

8437) — *L.* 1. §. 1. *D. quando de pec. actio annalis est.* (XV. 2.) (*Ulp.*) Quamdiu servus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est; post mortem autem eius, vel postquam emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit, temporaria esse incipit, id est annalis.

Not. 23.

8438) — *L.* 5. §. 4. *D. de tributoria actione.* (XIV. 4.) (*Ulp.*) *Mercis nomine* merito adiicitur, ne omnis negotiatio cum eo facta tributoriam inducat.

Not. 24.

8439) — *L.* 5. §. 7. 8. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed est quaesitum : dominus utrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero et si ex alia causa? Et Labeo ait : ex quacunque causa ei debeatur, parvique referre, ante mercem an postea ei debere quid servus coeperit; sufficere enim, quod privilegium deductionis perdidit. — §. 8. Quid tamen, si qui contrahebant ipsam mercem pignori acceperint? Puto debere dici, praeferendos domino iure pignoris. — §. 9. Sive autem domino, sive his, qui in potestate eius sunt, debeatur, utique erit tribuendum.

Not. 25.

8440) — *L.* 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Non enim haec actio, sicut de peculio, occupantis meliorem causam facit, sed aequalem conditionem quandoque agentium.

Not. 26.

8441) — *L.* 7. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Quid tamen, si dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere, sed peculio vel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert : audiendum eum. Quae sententia habet aequitatem; et plerumque arbitrum in hanc rem Praetor debebit dare, cuius interventu tribuantur.

Not. 27.

8442) — *L.* 8. *D. eod.* (*Iulian.*) Quia non de dolo est, sed rei persecutionem continet. Quare etiam mortuo servo dominus, item heres eius perpetuo teneri debebit propter factum defuncti, quamvis non aliter, quam dolo interveniente competat.

8443) — *L.* 7. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) . . . . . . Si tamen ignorans, in merce servum habere, minus tribuit, non videtur dolo minus tribuisse; sed re comperta si non tribuat, dolo nunc non caret; proinde si sibi ex ea merce solvi fecit, utique dolo videtur minus tribuisse.

Not. 28.

8444) — *L.* 7. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Haec actio et perpetuo et in heredem datur, de eo duntaxat, quod ad eum parvenit.

Not. 29.

L. 9. §. 1. *D. eod. Vid.* 1853.

§. 573.

Not. 7.

8445) — §. 2. *in f. J. quod cum eo, qui in al. pot.* (IV. 7.) . . . . Istas autem duas actiones Praetor reddit, et si liberum quis hominem aut alienum servum navi, aut tabernae, aut cuilibet negotiationi praeposuerit, scilicet quia eadem aequitatis ratio etiam eo casu interveniebat.
L. 7. §. 1. *C. eod. Vid.* 7084.

Not. 9.

8446) — *Gaii instit.* (IV. 74.) . . . . . . Is quoque cui tributoria actio competit, de peculio vel de in rem verso agere potest; sed huic sane plerumque expedit hac potius actione uti quam tributoria : nam in tributoria eius solius peculii ratio habetur quod in his mercibus *continetur* quibus negotiatur filius servusve, *quod*que inde receptum erit; at in actione peculii, totius : et potest quisque tertia forte aut quarta vel etiam minore parte peculii negotiari, maximam vero partem *in praediis vel* in aliis rebus habere · *Item is a quo non* potest approbari id quod *erat creditum* in rem patris dominive versum esse, ad hanc actionem transire debet : nam, ut supra diximus, eadem formula et de peculio et de in rem verso agitur.

§. 4. *J. quod cum eo. Vid.* 7085.

Not. 10.

8447) — *L.* 35. *D. de noxalib. act.* (IX. 4.) (*Ulp.*) Et si condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet; tenet enim condemnatio. Quin immo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filii, duntaxat de peculio, posse conveniri.

§. 574.

Not. 4.

8448) — *Tit. C. de filiofamilias minore.* (II. 23.) — 1. *Gordianus Gaudiano, militi.* Filiusfamilias, si minor viginti quinque annis pro extraneo fideiussit, in integrum restitutionem implorare non prohibetur. Sed et si pro patre suo fideiussor exstitit, eique diem suum functo non successit, in integrum restitutionem postulare potest. (241.)

II. *Idem Triphoni, militi.* Si frater tuus, quum mutuam pecuniam acciperet, in patris fuit potestate, nec iussu eius, nec contra senatusconsultum contractum est, propter lubricum aetatis adversus eam cautionem in integrum restitutionem potuit postulare. (258.)

Not. 6.

8449)—*L.* 1. §. 2. *D. ad. SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) Certe si arrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus, ut emanciparetur, senatusconsultum locum habebit; fuit enim filiusfamilias.

§. 573.

Not. 1 et 2.

8450) — *L.* 1. *pr. D. ad Senatusconsultum Macedonianum.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) Verba senatusconsulti Macedoniani haec sunt: QUUM INTER CETERAS SCELERIS CAUSAS MACEDO, QUAS ILLI NATURA ADMINISTRABAT, ETIAM AES ALIENUM ADHIBUISSET, ET SAEPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBUS PRAESTARET, QUI PECUNIAM, NE QUID AMPLIUS DICERETUR, INCERTIS NOMINIBUS CREDERET, PLACERE, NE CUI, QUI FILIOFAMILIAS MUTUAM PECUNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM PARENTIS EIUS, CUIUS IN POTESTATE FUISSET, ACTIO PETITIOQUE DARETUR, UT SCIRENT, QUI PESSIMO EXEMPLO FOENERARENT, NULLIUS POSSE FILIIFAMILIAS BONUM NOMEN EXSPECTATA PATRIS MORTE FIERI.

Not. 7.

L. 7. §. 1. *D. de except. Vid.* 1847.

Not. 9.

L. 14. *in f. D. de R. C. Vid.* 8451.

L. 19. *pr. L.* 40. *pr. D. de cond. indeb. Vid.* 330. 337.

Not. 11.

8451) — *L.* 14. *D. de R. C.* (XII. 1.) (*Ulp.*) Si filiusfamilias contra senatusconsultum mutuatus pecuniam solverit, patri nummos vindicanti nulla exceptio obiicietur. Sed si fuerint consumti a creditore nummi, Marcellus ait, cessare condictionem, quoniam toties condictio datur, quoties ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transiisset; in proposito autem non esse. Denique per errorem soluti contra senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

Not. 12.

8452)—*L.* 26. §. 9. *D. de cond. indeb.* (XII. 6.) (*Ulp.*) Filiusfamilias contra Macedonianum mutuatus si solverit, et patri suo heres effectus velit vindicare nummos, exceptione summovebitur a vindicatione nummorum.

Not. 15.

L. 11. §. 7. *L.* 34. *pr. D. de min. Vid.* 2482. 1925.

Not. 16.

8453) — *L.* 4. *C. ad SC. Maced.* (IV. 28.) (*Sever. et Antonin.*) Si permittente patre filiofamilias pecuniam mutuam dedisti, senatusconsulti potestas non intervenit, et ideo persecutio pignoris, quod in bonis patris fuit, non denegabitur, praesertim quum et eidem filius heres exstiterit, modo si nullus alius iure conventionis vel ratione temporis et ordinis potior apparuerit. (201.)

L. 2. *C. eod. Vid.* 1061.

8454)—*L.* 5. *C. eod.* (*Alexand.*) Macedoniani senatusconsulti auctoritas petitionem eius pecuniae non impedit, quae filiofamilias, studiorum vel legationis causa alibi degenti, ad necessarios sumtus, quos patris pietas non recusaret, credita est. Sed ex contractu filii post mortem eius de peculio actio in patrem competere ita demum poterit, si anni utilis spatium petitionem non impedit. Sane si iussu patris datum mutuum probetur, nec in quos usus versa sit pecunia disquiri necesse est, sed perpetua in patrem, etiam mortuo filio, est actio. (250.)

Not. 17.

L. ult. pr. C. eod. Vid. 1071.

Not. 22.

8455) — *L. ult.* §. 1. *C. eod.* (*Iustinian.*) Sin autem miles filiusfamilias pecuniam creditam acceperit, sive sine mandato, sive consensu, vel voluntate, vel ratihabitione patris, stare oportet contractum, nulla differentia introducenda, ob quam causam pecuniae creditae, vel ubi consumtae sint. In pluribus enim iuris articulis filiifamilias milites non absimiles videntur hominibus, qui sui iuris sunt et ex praesumtione omnis miles non creditur in aliud quidquam pecuniam accipere et expendere, nisi in causas castrenses. (550.)

Not. 23.

L. 2. *C. eod. Vid.* 1061.

CAPUT III.

DE TUTELA ET CURA.

§. 576.

Not. 1.

8456) — *Gaii instit.* I. 157. Sed olim quidem, quantum ad legem XII tabularum attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores; sed postea lex Claudia lata est, quae, quod ad feminas attinet, (*agnatorum*) tutelas sustulit. Itaque masculus quidem impubes fratrem puberem aut patruum habet tutorem; feminae vero talem habere tutorem non *possunt*. — 171. Sed quantum ad agnatos pertinet, nihil hoc tempore de cessicia tutela quaeritur, cum agnatorum tutelae in feminis lege Claudia sublatae sint. — 190. Feminas vero perfectae aetatis in tutela esse, fere nulla pretiosa ratio suasisse videtur; nam quae vulgo creditur, quia levitate animi plerumque decipiuntur, et aequum erat eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa videtur quam vera: mulieres enim quae perfectae aetatis sunt, ipsae sibi negotia tractant; et in quibusdam causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam; saepe etiam invitus auctor fieri a Praetore cogitur.

8457) — *Ulp. fragm.* XI. 1. Tutores constituuntur tam masculis quam feminis: sed masculis quidem impuberibus duntaxat, propter aetatis infirmitatem: feminis autem *tam* impuberibus quam puberibus, et propter sexus infirmitatem, et propter forensium rerum ignorantiam. — 8. Quantum ad adgnatos pertinet, hodie cessitia tutela non procedit: quoniam permissum erat in iure cedere tutelam feminarum tantum, non etiam masculorum; feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustulit, excepta tutela patronorum

Not. 2.

8458) — *Ulp. fragm.* XI. 14. Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim tabularum, his verbis: UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, ITA IUS ESTO; qui tutores dativi appellantur.

Not. 3.

8459) — *Ulp. fragm.* XI. 18. Lex Atilia iubet mulieribus pupillisve non habentibus tutores dari a Praetore et majore parte Tribunorum plebis, quos tutores Atilianos appellamus. Sed quia lex Atilia Romae tantum locum habet, lege Iulia et Titia prospectum est ut in provincia quoque similiter a Praesidibus earum dentur tutores. — 19. Lex Iunia tutorem fieri iubet latinae vel latinis impuberibus, eum cuius etiam ante manumissionem ex iure quiritium fuit. — 20. Ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor datur a Praetore urbis ei mulieri virginive, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, si legitimum tutorem pupillum habeat. Sed postea senatus censuit, ut etiam in provincia quoque similiter a Praesidibus earum ex eadem causa tutores dentur. — 21. Praeterea etiam in locum muti furiosive tutoris, alterum dandum esse tutorem ad dotem constituendam senatus censuit. — 22. Item ex senatusconsulto tutor datur mulieri ei cuius tutor abest, praeterquam si patronus sit qui abest: nam in locum patroni absentis alter peti non potest, nisi ad hereditatem adeundam et nuptias contrahendas. Idemque permisit in pupillo patroni filio.

8460) — *L.* 17. *D. de tutelis.* (XXVI. 1.) (*Paulus.*) Complura senatusconsulta facta sunt, ut in locum furiosi, et muti, et surdi tutoris alii tutores dentur.

Not. 4.

8461) — *L.* 10. *D. de confirm. tut.* (XXVI. 3.) (*Tryphon.*) Utilitatem pupillorum Praetor sequetur, non scripturam testamenti vel codicillorum. Nam patris voluntatem Praetor ita accipere debet, si non fuit ignarus scilicet eorum, quae ipsa Praetor de tutore comperta habet. Quid denique, si postea de eo, quem pater testamento codicillisve non iure dedit, scripserit, tutorem esse nolle? Nempe non sequetur primam voluntatem Praetor, a qua pater discessit.

8462) — *L.* 1. *pr. D. de adm. et per. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Gerere atque administrare tutelam extra ordinem tutor cogi solet.

8463) — *L.* 3. §. 4. *D. de susp. tut. et cur.* (XXVI. 10.) (*Ulp.*) Praeterea videndum, an et sine accusatione possit suspectus repelli? Et magis est, ut repelli debeat, si Praetori liqueat ex apertissimis rerum argumentis, suspectum eum esse; quod favore pupillorum accipiendum est.

Not. 6.

8464) — *L.* 12. *D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Ulp.*) Certarum rerum vel causarum testamento tutor dari non potest, nec deductis rebus.

XIII. (*Pompon.*) Et si datus fuerit, tota datio nihil valebit.

XIV. (*Marcian.*) Quia personae, non rei vel causae datur.

8465) — *L. 3. D. de confirm. tut.* (XXVI. 3.) (*Iulian*) Qui a patre tutor scriptus est aut non iusto testamento, aut non ut lege praecipiebatur, confirmandus est ad tutelam gerendam perinde, ac si ex testamento tutor esset, id est ut satisdatio ei remittatur.

L. 10. D. eod. Vid. 8461.

Not. 7.

8466) — *L. un. C. ubi petantur tut. vel curat.* (V. 32.) (*Antonin.*) Magistratus eius civitatis, unde filii tui originem per conditionem patris ducunt, vel ubi eorum sunt facultates, tutores vel curatores bis quamprimum secundum formam perpetuam dare curabunt. Quodsi filii tui neque possident quidquam in provincia, ubi morantur, neque inde originem ducunt, restituti apud patriam suam et ubi patrimonium habent morabuntur, et ibi defensores legitimos sortientur. (215.)

8467) — *L. 1. §. 2. D. de tut. et curat. datis.* (XXVI. 5.) (*Ulp.*) Quod autem permittitur tutorem dare provinciae Praesidi, eis tantum permittitur, qui sunt eiusdem provinciae, vel ibidem domicilium habent.

8468) — *L. 5. §. 12. D. de reb. eorum, qui sub tut.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Illud quaeri potest: si Praetor aditus permiserit distrahi possessionem provincialem, an valeat, quod fecit? Et putem valere, si modo tutela Romae agebatur, et hi tutores eam quoque administrationem subierant.

8469) — *L. 30. §. 1. D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Papin.*) Quum oriundus ex provincia Romae domicilium haberet, eiusdem curator decreto Praesidis ac Praetoris constitutus rerum administrationem utrubique suscepit: placuit, eum duas curationes administrare non videri, quod videlicet unius duo patrimonia non viderentur.

8470) — *L. 27. pr. D. de tut. et cur. dat.* (XXVI. 5.) (*Hermogen.*) Pupillo, qui tam Romae, quam in provincia facultates habet, rerum, quae sunt Romae, Praetor, provincialium Praeses tutorem dare potest.

SECTIO I.

DE IMPUBERUM TUTELA CURAQUE MINORUM.

§. 377.

Not. 2.

8471) — *L. ult. §. 2. C. de sent. passis et rest.* (IX. 51.) (*Constantin.*) Minores enim aetate iure quidquam agere prohibentur. Quibus si damnato patre tutor datus est, necesse est, ut ab officio suo recedat regresso eo, quem non solum nomine redire, sed etiam officium suum nulla pravitate corruptum liberis praebere oportet, ut eorum bona tueatur et augeat. Nam si patria potestate ad corrumpendi atque effundendi patrimonii licentiam abutatur, ut furioso ac dementi, itemque prodigo, libidinum omnium vitiorumque servo, non est eorum pecunia committenda; quin ab administratione fugiat, neque tutor esse desinat, omniaque minoris dispendia suis ipse damnis praestet. Sententia vero deportationis nullo patrem praeiudicio deminuat. — §. 3. Quem si comperta integritas ut natura, ita officio liberis restituerit, ei gubernacula rerum tradenda sunt, cuius ad imitationem publici iuris provisa custodia est. Quae nisi bonis patribus detur, luctuosior erit filiis reditus, quam discessus. — §. 4. Ideoque tantum ad restitutionem indulgentia valeat, quantum ad correctionem sententia valuit, utque deportationis ipsum per se nomen rerum omnium spoliatio est, ita indulgentiae restitutio bonorum ac dignitatis uno nomine amissorum omnium sit recuperatio. Et filii emancipationem a patribus officiis petant, ut libertatem non damnationis, sed lenitatis paternae testem habeant. (321.)

8472) — *L. 20. pr. D. de tut. et curat. dat.* (XXVI. 1.) (*Modest.*) Ventri tutor a magistratibus populi Romani dari non potest, curator potest; nam de curatore constituendo edicto comprehensum est.

Not. 5.

L. 6. D. de sponsal. Vid. 7986.
L. 1. 8. C. de nupt. Vid. 7987. 7989.
L. 20. D. de R. N. Vid. 7988.

Not. 6.

8473) — *L. 49. D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Afric.*) Pupillum etiam eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait.

L. 14. D. de test. tut. Vid. 8464.

Not. 8.

8474) — *L. 2. C. qui legitimam pers. standi in iud. habeant.* (III. 6.) (*Dioclet. et Maximian.*) In rebus, quae privati iudicii quaestionem habent, sicut pupillus tutore auctore et agere et conveniri potest, ita et adultus curatore consentiente litem et intendere et excipere debet.

L. 7. §. 2. D. de min. Vid. 7481.

8475) — *L. 7. C. qui petant tutor.* (V. 31.) (*Gordian.*) Admone eam, quae quondam pupilla tua fuit, quum eam non tantum viri potentem esse, sed etiam nupsisse proponas, ut sibi petat curatorem. Quodsi eum petere neglexerit, quo maturius possis rationes reddere administrationis, adito eo, cuius super ea re notio est, petere curatorem non vetaberis. (239.)

TITULUS I.

TUTELAE ET CONSTITUENDAE ET FINIENDAE RATIO.

§. 578.

Not. 5.

8476) — *L. 1. C. quando mulier tutelae officio fungi possit.* (V. 35.) (*Alexand.*) Tutelam administrare virile munus est, et ultra sexum femineae infirmitatis tale officium est. (224.)

Not. 6.

8477) — *L. ult. C. de legit. tut.* (V. 30.) (*Iustinian.*) Nemo neque frater, neque alius legitimus in tutelam sive ingenui, sive liberti vocetur, antequam quintum et vicesimum suae aetatis annum impleat. . . . . . . (529.)

8478) — *L. 10. §. 7. D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Modest.*) Si libertus impubes dabitur a patrono tutor filiis suis, vel alius quicunque minor viginti quinque annis, donec quidem impubes fuerit, non molestabitur, interim autem alter in locum eius creabitur curator. Similis est huic et legitimus tutor, si impuberem esse contigerit; etenim in locum eius curator interim dabitur.

Not. 8.

8479) — *L. 21. §. 1. 2. D. de tut. et cur. datis.* (XXVI. 5.)(*Modest.*) — §. 1. Si mater sub hac conditione scripserit filios heredes: *si soluti patris potestate fuerint,* solutis his, et propter hoc heredibus, ipse pater curator creari non poterit, etiamsi voluerit, ut non alia via hoc, quod noluit testatrix, fiat; et hoc ita a divo Severo promulgatum est. — §. 2. Sed et si quis a parentibus prohibitus fuerit tutor esse, hunc neque creari oportet, et si creatus sit, nec recusaverit, prohiberi eum esse tutorem, manente epitimia.

Not. 9.

8480) — *L. 21. §. 6. D. eod.* (*Modest.*) Semper autem maxime hoc observent magistratus, ne creent eos, qui seipsos volunt ingerere, ut creentur, quique pecuniam dant; hos enim et poenae obnoxios esse promulgatum est.

Not. 10.

8481) — *L. 3. §. 12. D. de susp. tut.* (XXVI. 10.) (*Ulp.*) Si tutor inimicus pupillo parentibusve eius sit, et generaliter, si qua iusta causa Praetorem moverit, cur non debeat in ea tutela versari, reiicere eum debebit.

Not. 11.

8482) — *L. 21. pr. D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Marcian.*) Propter litem, quam quis cum pupillo habet, excusare se a tutela non potest, nisi forte de omnibus bonis aut plurima parte eorum controversia sit.

8483) — *L. 7. C. de excusat.* (V. 62.) (*Alexand.*) Neque a tutela, neque a cura ideo quis excusatur, quod creditor sive debitor eius est, cui tutor sive curator datus est, sed participem in munere habere debet, ut, si res exegerit, is, qui alieno auxilio eget, defendatur. (224.)

Not. 12.

8484) — *Vat. fragm.* 201. Si quis uxoris suae curator datur. Nam sicuti senatus censuit, ne quis eam ducat, cuius tutor vel curator fuit, ita uxoris suae non debere euram administrare, divus Severus Flavio Severiano rescripsit. — 202. Proinde, si cui fuerit pupilla a patre desponsa, non debebit ei tutor dari, ne nuptiae impediantur, et datus excusabitur; et si sponsae suae curator fuerit datus, debebit excusari, nisi forte a patre tutor vel curator fuerit destinatus. Aut enim ipse eam pater despondit, et utrumque perficiet; aut post mortem patris desponsa est, et magis est, ut voluntati patris obtemperetur in onere, quam ipsius in matrimonio: quare nuptiae impediuntur.

Not. 13.

L. 17. C. de excus. Vid. 3014.

Not. 14.

L. 3. §. 12. D. de susp. tut. Vid. 8481.

8485) — *L. 45. §. 4. D. de excus.* (XXVII. 1.) (*Tryphonin.*) Si tanta corporis aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati erit succurrendum, ne impossibile iniungatur tutelae munus, quod obiri a liberto non possit, nisi cum incommodo pupilli et adversus utilitatem eius.

L. 10. D. de confirm. tut. Vid. 8461.

8486) — *L. 2. C. de tut. vel cur., qui satis non dedit.* (V. 42.) (*Valerian., Gallien. AA. et Valerian. C.*) Eum tutorem, qui superest, si secundum Praesidis praeceptum et iuris formam satis non dat, removeri a tutela, si inopia hoc faciat, sine infamia, si fraude, etiam cum nota,

aditus rector provinciae iubebit; et in locum defunctorum alios idoneos substitui praecipiet, praesertim quum patrimonium pupilli nova hereditate auctum esse proponas. Tutores autem dati ab heredibus eorum, quos decessisse dicis, rationem tutelae deposcent. (260.)

Not. 15.

L. 3. §. 12. *D. de susp. tut. Vid.* 8481.

8487)—*L.* 6. §. 17. 18. *D. de excus.* (XXVII. 1.) (*Modest.*) — §. 17. Dat remissionem tutelae et capitalis inimicitia a creato facta adversus patrem pupillorum, nisi secundum testamentum apparuerit datus tutor, nisi post, quam scriptum est testamentum, capitale certamen eis adinvicem constitit, vel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia, propter hoc autem videatur esse datus tutor, ut supponatur debito et negotiis. Et hoc ex epistola Imperatoris Severi ostenditur. — §. 18. Amplius autem absolvitur a tutela, cum quaestionem quis pupillo de statu movet, cum videtur hoc non calumnia facere, sed bona fide, et hoc divi Marcus et Verus promulgaverunt.

Not. 16.

L. 45. §. 4. *D. de excus. Vid.* 8485.

8488) — *L. un. C. qui morbo se excusant.* (V. 67.) (*Philipp. A. et Philipp. C.*) Luminibus captus, aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut perpetua valetudine tentus tutelae seu curae excusationem habet. (246.)

Not. 17.

8489) — *L.* 10. *pr. D. de legit. tut.* (XXVI. 4.) (*Hermogen.*) Agnato propior femina, quo minus [illegible] impuberis agnati tutor, non obiicitur; ideoque [illegible]truus sororem consanguineam habentis fratris [illegible]lii legitimus erit tutor, nec amita patruo magno, vel matertera fratris filiis, ne sint tutores, obstat.

8490) — *L.* 11. §. 1. 2. *D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Ulp.*) — §. 1. Et si semel ad testamentarium devoluta fuerit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius, adhuc dicimus, in locum excusati alium daudum, non ad legitimum tutorem redire tutelam. — §. 2. Idem dicimus, et si fuerit remotus; nam et hic idcirco abit, ut alius detur.

Not. 18.

8491) — *L.* 10. §. 8. *D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Modest.*) Si quis ita aegrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino dimitti a tutela, in locum eius curator interim dabitur; sanatus autem hic rursus recipiet tutelam. Si quis autem in insaniam inciderit, similis est huic; et ita Ulpianus scribit: *Adversa quoque valetudo excusat, sed ea, quae impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut Imperator noster cum patre rescripsit.*

XI. (*Paulus.*) Et non tantum ne incipiant, sed et a coepta excusari debent.

8492) — *L.* 40. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Post susceptam tutelam caecus, aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut valetudinarius deponere tutelam potest.

§. 579.

Not. 1.

8493) — *Vat. fragm.* 168. Quidam tamen iustos secundum has leges putant dici. Divi quoque Marcus et Lucius Apronio Saturnino ita rescripserunt: si instrumentis probas habere te iustos tres liberos, excusationem tuam Manilius Carbo Praetor V. CL. accipiet. Sed iustorum mentio ita accipienda est, uti secundum ius civile quaesiti sint. — 169. In adoptionem dati ad hanc causam proderunt. — 170. Ius liberorum a principe impetratum, nec ad hanc causam nec ad mu

Not. 3.

8494) — *Vat. fragm.* 244. (*Paulus libro singulari de officio Praetoris tutelaris.*) Mediocritas et rusticitas et domesticae lites interdum excusationes merentur, ex epistola divorum Hadriani et Antonini et Fratrum ad Caerellium Priscum Praetorem tutelarem.

Not. 4.

8495) — *L. un. C. qui aetate se excusant.* (V. 68.) (*Sever. et Antonin.*) Pater tuus, si maior est annis septuaginta, ad tutelam seu curam evocatus excusare se solenniter potest. (204.)

Not. 9.

8496) — *Vat. fragm.* 235. (*Ulp. de off. Praet. tut.*) Urbici pistores a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur, quamvis neque decuriales, neque qui in ceteris corporibus sunt, excusentur: et ita Hadriano rescripto ad Cl. Iulianum praefectum annonae significatur; quam epistolam quodam rescripto ad Vernam et Montanum pistores imperator noster cum patre interpretatus est et ad pistores pertinere. Cum in eo negotio frumentum agentibus daretur a collegarum filiorum tutelis vacatio, plus etiam imperator noster induisit, ut a tutelis quas susceperant, antequam pistores essent, excusarentur. Sed hoc ab ipso creatis pistoribus praestitit; et ita Marco Diocae praefecto annonae rescripsit.

Not. 12.

8497) — *Vat. fragm.* 200. Erit haec etiam excusatio, si quis se dicat tutelam alicuius administrasse, et ad curam eius vocetur. Nam invitum non esse compellendum suscipere, Imperator noster cum patre Polo Terentiano rescripsit.

Not. 13.

8498) — *Vat. fragm.* 238. (*Ulp. de officio Praetoris tutelaris libro singulari.*) Proinde, si mutus surdusve quis sit, sine dubio a tutela excusabitur. Hi vero, quos valetudo, vel furor, vel morbus perpetuus excusat, etiam eas tutelas, quas ante susceperant, deponunt. Alia causa aetatis est. Luminibus etiam captum Por*tato* Faustino rescripsit imperator noster cum patre. — 239. *Item.* Furio Epitidae, cum allegasset se unum oculum amisisse et in alio periclitari, rescripsit, an propter adversam valetudinem oculorum excusari deberet, Praetorem aestimaturum. Hi etiam a susceptis excusabuntur.

Not. 16.

L. 11. §. 2. *D. de min. Vid.* 768.

Not. 17.

L. 11. §. 4. *D. eod. Vid.* 2260.

§. 580.

Not. 1.

8499) — *L.* 1. *C. de legit. tut.* (V. 30.) (*Dioclet.*

et Maximian.) Ad avunculos nec masculorum tutelae ex lege duodecim tabularum deferuntur, quum solummodo patruis, si non se excusaverint, id ius tributum sit. (290.)

8500) — *L.* 9. *C. qui dari tutores possunt.* (V. 34.) (*Diocl. et Maximian.*) Si sororis tuae filiis, tuture legitimo patruo constituto, nec ullo excusato privilegio, tutor datus es, quum habenti tutorem alium dari iura prohibeant, necessitatem administrationis ad eum pertinere, nec te datione teueri, non ambigitur.

Not. 2 et 3.

8501) — *L.* 1. *pr. C. si tut. vel cur. fals. alleg.* (V. 63.) (*Alexand.*) Si absentibus necessariis personis, vel his, qui sua sponte vos defendere volebant, non competentibus allegationibus qui vobis tutores aut curatores dati erant liberati esse a munere iussi sunt, ne iis circumvenisse iudicis religionem prosit, Praeses provinciae audiet vos, et si iniustum decretum extorsisse eos apparuerit, exinde ad eos periculum administrationis pertinere pronuntiabit, ex quo dati suot. (223.)

L. 17. §. 1. *D. de appellat. Vid.* 1083.

8502) — *Vat. fragm.* 155. Igitur observandum deinceps erit, ut qui tutor datus, si quas habere se causas excusationis arbitrabitur, adeat ex more: nec in infinitum captiosi silentii tempus, per quod res interfrigescat, concessum sibi credat. Ii qui Romae vel intra centesimum fuerint, sciant in proximis diebus quinquaginta se excusationis causas allegare debere, aut capessere administrationem; ac nisi id fecerint, in ea causa fore, in qua sunt, de quibus consules amplissimi decreverunt, periculo suo eos cessare.

8503) — *L.* 1. §. 1. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Ex quo scit, se tutoreo datum, si cesset tutor, suo periculo cessat. Id enim a divo Marco constitutum est, ut, qui scit se tutorem datum, nec excusationem, si quam habet, allegat intra tempora praestituta, suo periculo cesset.

Not. 8.

L. 1. *C. si tut. vel cur. falsis allegat. excusatus sit. Vid.* 8501.

8504) — *L.* 3. *C. eod.* (*Philipp. A.* et *Philipp. C.*) Si, ut proponis, pars diversa ab administratione tutelae seu curae tuae itemque fratris tui ambitione potius, quam iuris ratione se excusavit, periculo iniuncti muneris minime liberata est.

Not. 9.

8505) — *L.* 1. §. 1. *D. quando appellandum sit.* (XLIX. 4.) (*Ulp.*) Si quis tutor datus fuerit vel testamento, vel a quo alio, qui ius dandi habet, non oportet eum provocare, (hoc enim divus Marcus effecit) sed intra tempora praestituta excusationem allegandam habet, et si fuerit repulsa, tunc demum appellare debebit; ceterum ante frustra appellatur.

Not. 12.

L. 29. *in f. D. de test. tut. Vid.* 205.

8506) — *L.* 28. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Qui tutelam testamento mandatam excusationis iure suscipere noluit, ab his quoque legatis summovendus erit, quae filiis eius relicta sunt, modo si legata filii non affectione propria, sed in honorem patris meruerunt.

8507) — *L.* 2. *C. si tut. vel cur. fals. alleg.* (V. 63.) (*Philipp. A.* et *Philipp. C.*) Tutores, quos postea, quam bona pupillorum administraverunt, a Praeside provinciae quasi re iotegra excusari se impetrasse asseveras, periculum administrationis evitare nioime posse, maoifestum est. (245.)

Not. 13.

8508) — *L. un. C. de potiorib. ad munera nominandis.* (X. 65.) (*Antonin.*) Si ipse vocatus ad munera civilia potiorem alium uominandum putaveris, age causam tuam.

§. 581.

Not. 1.

L. 52. *pr. C. de episc. et cler. Vid.* 3025.
Gaii instit. I. 154. *Vid.* 2693.
Ulp. fragm. IX. 14. *Vid.* 8458.

§. 582.

Not. 1.

8509) — *L.* 1. §. 1. *D. de confirm. tutor.* (XXVI. 3.) (*Modest.*) Sunt quidam dati recte tutores secundum testamenta, id est et a quibus oportet, et quibus oportet, et quomodo oportet, et ubi oportet. Pater enim filiis vel nepotibus, quos habet in potestate, recte dat tutorem, sed in testamento. Si autem fuerit persona talis, quae non possit dare, velut mater, aut patronus, aut extraneus quis, aut persona, cui non possit dari, velut si pater filio non exsistenti in potestate aut filiae dederit, aut si dixerit: *Precor te curam habere rerum*, aut in codicillis nun coofirmatis dederit tutorem aut curatorem, tunc quod deficit repleri a consulari potestate, constitutiones concesserunt et secundum mentem confirmari tutores.

Not. 2.

8510) — *L.* 73. §. 1. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Q. Muc. Scaev.*) Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis heredibus, quum moritur, habuit vel habiturus esset, si vixisset.

Not. 4.

Ulp. fragm. XI. 14. *Vid.* 8458.

Not. 6.

8511) — *L.* 4. *C. de confirm. tutor.* (V. 29.) (*Iustinian.*) Naturalibus liberis providentes damus licentiam patribus eorum in his rebus, quas quocunque modo eis dederint vel reliquerint, scilicet intra praefinitum nostris legibus modum, et tutorem eis relinquere; qui debet apud competentem iudicem confirmari, et ita res gerere pupillares. (530.)

Not. 8.

8512) — *L.* 4. *C. de test. tut.* (V. 28.) (*Alexand.*) Mater testamento filiis tutores dare non potest, nisi eos heredes instituerit. Quaodo autem eos heredes non instituerit, solet ex voluntate defunctae datus tutor a Praesidibus confirmari. Nullo vero ex his interveniente, si res pupillares qui dati sunt administraverint, pro tutelae actione tenentur. (224.)

Not. 9.

8513) — *L. 40. D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Papinian.*) Impuberi filio centurio curatorem dedit; decreto Praetoris non secuto, si nihil curator datus administret, periculo contumaciae vel negligentiae non adstringetur; nam privilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non oportet, nec in aliis circa supremam voluntatem imperitiae venia datur, quam in bonis militum; filii vero tutela iure patriae potestatis, non militiae praemio mandatur.

8514) — *L. 58. §. 2. D. eod.* (*Scaev.*) Testamento dati tutores, quod ruptum videbatur, cessaverunt in administratione tutelae, et a Praeside tutor datus est pupillo; iussi autem sunt etiam hi, qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare, coniuncto eo, qui a Praeside datus coeperat administrare. Quaesitum est: ad testamento datos periculum administrationis utrum ex apertis tabulis, an ex quo iussi sunt, pertineat? Respondi: ad eos, de quibus quaereretur, nullum antecedentis temporis periculum pertinere.

8515) — *L. 1. C. de test. tut.* (V. 29.) (*Sever. et Antonin.*) Quem dicis tibi tutorem testamento patronae datum, si administrationi se non immiscuit, nulla actione tibi tenetur; neque enim iure datus tutor fuit. Quodsi administraverit sponte res tuas, experiri adversus eum actione negotiorum gestorum potest. (207.)

L. 4. C. eod. Vid. 8512.

8516) — *L. 1. 2. C. de confirm. tut.* (V. 29.) (*Alexand.*) Testamento matris tutores dati excusare se necesse non habent, nisi decreto secundum voluntatem defunctae, et quidem inquisitione habita, dati fuerint. (224.)

II. Neque per epistolam, neque ex imperfecto testamento tutorem recte dari, indubitati iuris est. Sed voluntas patris in constituendis tutoribus vel curatoribus in huiusmodi casibus a iudice, ad cuius officium haec res pertinet, servari solet. Secundum quae vereri non debes, ne tempus ante, quam confirmareris, tibi cesserit. (226.)

§. 583.

Not. 2.

8517) — *L. 73. pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Q. Muc. Scaev.*) Quo tutela redit, eo et hereditas pervenit, nisi cum feminae heredes intercedunt.

Not. 3.

Ulp. fragm. XI. 3. 4. *Vid.* 15. 3393.

8518) — *Ulp. fragm.* XI. 5. Qui liberum caput mancipatum sibi, vel a parente vel a coemptionatore, manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.

Not. 4.

8519) — *L. 7. pr. inf. D. de cap. min.* (IV. 5.) (*Paulus.*)... Sed legitimae tutelae ex duodecim tabulis intervertuntur eadem ratione, qua et hereditates exinde legitimae, quia agnatis deferuntur, qui desinunt esse, familia mutata. Ex novis autem legibus et hereditates et tutelae plerumque sic deferuntur, ut personae naturaliter designentur; ut ecce deferunt hereditatem senatusconsulta ma..i et filio.

Not. 7.

8519a) — *L. 5. C. de dolo malo.* (II. 21.) (*Diocl. et Maximian.*) Si superstite patre per emancipationem tui iuris effecta matri successisti, rebusque tuis per legitimum tutorem patrem eundemque manumissorem administratis, postea transegisti cum eo bona fide, perspicis, quod, si pactum tantum factum sit, petitio tua per exceptionem submovetur, si vero novatio legitimo modo intercessit, et acceptilatio subsecuta est, nullam tibi iam superesse actionem. Sane si laesa es immodice, laceratione solenniter per novationem atque acceptilationem tributa, non de dolo, propter paternam verecundiam, sed in factum actio tibi tribuenda est.

§. 584.

Not. 2.

L. un. C. ubi petantur tut. vel curat. Vid. 8466.

8520) — *L. 3. §. 5. D. iud. solvi.* (XLVI. 7.) (*Ulp.*) Sed et si quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotia administret, vel dum ignorat, vel alia ex causa, dicendum erit, non committi stipulationem; nam edicto Praetoris illi tutori agendi facultas datur, cui a parente, maioreve parte tutorum, eove, cuius ea iurisdictio fuit, tutela permissa erit.

Not. 3.

8521) — *L. 5. C. qui dari tut. poss.* (V. 34.) (*Dioclet. et Maximian.*) Neque a Praeside alterius provinciae, neque a magistratibus municipalibus tutorem ortum ex alia civitate, nec domicilium ubi nominatur habentem iure dari posse ab eo, cuius iurisdictioni subiectus non est, certissimi iuris est, neque cessatio iniuncti perperam officii ad periculum eius pertinet.

Not. 4.

8522) — *L. 7. §. 1. D. de confirm. tut.* (XXVI. 3.) (*Hermog.*) Si quaeratur: an ex inquisitione recte datus sit tutor? quatuor haec consideranda sunt: an hic dederit, qui dare potuit, et ille acceperit, cui fuerat dandus, et is datus, cuius dandi facultas erat, et pro tribunali decretum interpositum sit?

Not. 5.

L. 6. §. 1. D. de tutelis. Vid. 1177.
L. 77. D. de R. J. Vid. 1081.

Not. 6.

8523) — *L. 9. §. 1. D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, et alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectae aetatis constituti reciderit, eum, qui datus esset, tutorem esse desiisse, Neratius ait. Quia igitur desinit, erit tutelae actio etiam ex persona impuberis, quamvis, si testamento datus fuisset, non desineret esse tutor eius, qui adhuc erat impubes, quia semper legitima tutela testamentariae cedit.

Not. 7.

8524) — *L. 11. pr. D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Ulp.*) Si quis sub conditione vel ex die tutorem dederit, medio tempore alius tutor dandus est, quamvis legitimum tutorem pupillus habeat; sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare.

L. 10. §. 7. *D. de excus. Vid.* 8478.

8525) — *L.* 9. §. 2. *D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione, dicendum est, locum esse tutelae iudicio exsistente conditione, quia tutor esse desinit.

Nor. 10.

Ulp. fragm. XI. 24. *Vid.* 1086.

8526) — *L.* 3. §. 2. *D. de tut.* (XXVI. 1.) (*Ulp.*) Si pupillus pupillave cum iusto tutore, tutorve cum eorum quo litem agere vult, et curator in eam rem petitur, utrum ipsis poscentibus datur, an vero et adversario? Et sciendum est, sive agant, sive conveniantur, dari hunc curatorem posse, sed non alias, quam si ipse petat, cui dari eum oportet. Denique Cassius libro sexto scripsit: talem curatorem neminem dari posse, nisi praesentem, neque cuiquam, nisi praesenti et postulanti. Itaque infanti non potest dari. Idem Cassius ait: si pupillus curatorem poscere non vult, quo minus cum eo agatur, cogi eum a Praetore debuisse.

8527) — *L.* 5. *C. de in lit. dando tut.* (V. 44.) (*Dioclet. et Maximian.*) Sive ex testamento, sive ex iure legitimo fratris tui filiorum tutelae onus ad te perveniat, vereri non debes de his quaestionibus, quas adversus fratrem tuum quondam tibi fuisse dicis, quum, si qua emerserit iis, procuratore dato, et illis curatore ad litem constituto, et solennitati iuris, ubi tutor exigitur, et indemnitati utriusque prospici possit.

8528) — *L.* 9. *D. de susp. tut.* (XXVI. 10.) (*Modest.*) Si tutor aliquo vinculo necessitudinis vel affinitatis pupillo coniunctus sit, vel si patronus pupilli liberti tutelam gerat, et quis eorum a tutela removendus videatur, optimum factum est, curatorem ei potius adiungi, quam eundem notata fide et existimatione removeri.

Nor. 12.

8529) — *L.* 7. *in f. C. de test. tut.* (V. 28.) (*Dioclet. et Maximian.*) . . . . . Curatorem enim inutiliter in testamento dari, non ambigitur.

8530) — *L.* 3. §. 5. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Quod in tutoribus scriptum est, et in curatoribus erit observandum, quos pater testamento destinavit, a Praetore confirmandos.

8531) — *L.* 30. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Curator a patre testamento datus impuberis negotiis se per errorem immiscuit; postea a Praetore tutoribus aliis datis, periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non praestabit.

§. 585.

Nor. 3.

8532) — *L.* 2. §. 28. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Filiis autem non petendo punitur, utique et filiabus. Quid, si nepotibus? Similiter non petendo punitur.

8533) — *L.* 10. *C. de legit. hered.* (VI. 58.) (*Theodos. et Valentin.*) Sciant, qui ad successionem vocantur pupilli mortui, si defuncto eius patre tutorem ei secundum legem non petierint intra annum, omnem eis sive ab intestato sive iure substitutionis successionem eius, si impubes moritur, denegandam esse. (439.)

8534) — *L.* 2. §. 29-31. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) — §. 29. *Vid.* 303. — §. 30. Quid si, quum praegnans esset, bonis non petiit curatorem? Dico, in sententiam incidere. Nam et si apud hostes habuit impuberem, idem erit dicendum. — §. 31. Quid, si furioso tutorem vel curatorem non petiit? Magis est, ut incidat.

8535) — *L.* 2. §. 36. 37. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 36. Ergo sive non petierit, sive idoneos non petierit, punietur, etiam si dati fuerint minus idonei, Praetore errante. — §. 37. Idoneos autem utrum facultatibus, an et moribus petere debeat? dubitationis esse potest. Puto autem, facile ei ignosci, si locupletes sint hi, quos petiit.

Nor. 4.

L. 2. §. 43. *D. eod. Vid.* 1455.
L. 10. *C. de legit. hered. Vid.* 8533.

Nor. 5.

8536) — *L.* 2. §. 24. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Quid ergo, si petiit, sed admonita vel a libertis, vel a cognatis? an incidat in senatusconsultum? Et puto eam incidere, si compulsa fecit, non si, quum petere non cunctaretur, admonita est.

Nor. 6.

L. 3. *C. eod. Vid.* 1456.

Nor. 7.

L. 10. *C. de legit. hered. Vid.* 8533.

8537) — *L.* 2. §. 32. 34. 36. *D. ad. SC. Trebell.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) — §. 2. Non solum autem quae non petiit, coercetur, sed et quae defunctorie petiit, ut rescripto declaratur, vel privilegio munitum, vel oneratum tribus puta tutelis, sed ita demum, si data opera hoc fecit. — §. 34. Quid, si indignos vel minus habiles ad tutelam petierit, quoniam sciebat, Praetorem eos non daturum? Quid tamen, si dedit eos Praetor, matris petitionem secutus? Iam quidem Praetoris delictum est; sed et matris punimus consilium. — §. 36. *Vid.* 8535.

Nor. 8.

8538) — *L.* 2. §. 35. 38. 39. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 35. Igitur si forte excusati sint illi vel improbati, debet mater alios sine mora petere. — §. 38. Sed et si prioribus excusatis reiectisve non confestim aliorum nomina ediderit, punitur. — §. 39. Quid ergo, si non fuerint omnes excusati, vel non omnes reiecti? videndum, an ei imputetur, cur in locum excusati non petierit? Et puto imputandum.

Nor. 9.

L. 2. §. 43. *D. eod. Vid.* 1455.

Nor. 10.

L. 2. §. 32. 37. *D. eod. Vid.* 8537. 8535.

Nor. 11.

8539) — *L.* 2. §. 27. *D. eod.* (*Ulp.*) — Sed si forte absens a libertis praeventa est vel ab aliis, dicendum est eam non excludi, nisi forte, quum frustraretur, id contigit.

Nor. 12.

8540) — *L.* 2. §. 44. *D. eod.* (*Ulp.*) Tractari belle potest, si pupillo amplum legatum sub

conditione sit relictum: *si tutorem non habuerit*, et propterea ei mater non petierit, ne conditione deficeretur, an constitutio cesset? Et puto cessare, si damnum minus sit cumulo legati. Quod et in magistratibus municipalibus tractatur apud Tertullianum; et putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno, quam in legato. Nisi forte quis putet, conditionem hanc, quasi utilitati publicae oppugnantem, remittendam, ut alias pleraque, aut verba cavillatus imputaverit matri, eur curatores non petierit. Finge autem plenius conditionem conscriptam, nonne erit matri ignoscendum? aut hoc imputabitur matri, cur non desideraverit a principe, conditionem remitti? Et puto, non esse imputandum.

Not. 13.

8541)—*L.* 2. §. 26. 46. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 26. Quodsi penitus egenis filiis non petit, ignoscendum est. —§. 46. Et si forte quis uxorem communis filii matrem heredem scripsit, rogavitque, remissa etiam satisdatione, ut filio puberi facto restitueret hereditatem, nec mater ei petiit tutores, debet dici, cessare constitutionem, quum patris voluntatem secuta sit, et nihil habenti filio tutores non petierit. Quodsi ei remissa satisdatio non fuerit, contra erit, quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. Sed si forte impubes post matris cessationem fuerit arrogatus, et impubes obierit, dicendum erit, matri adversus arrogatorem non competere ex stipulatu actionem.

8542)—*L.* 2. *C. si. adv. delictum.* (II. 35.) (*Diocl. et Maximian.*) Licet in delictis aetate neminem excusari constet, matri tamen, quae filiis tutorem aetatis lubrico lapsa non petiit, eorum minime denegari successionem convenit, quum hoc in maioribus matribus tantum obtineat.

8543)—*L.* 108. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Fere in omnibus poenalibus iudiciis et aetati et imprudentiae succurritur.

Not. 16.

8544) — *L.* 11. *C. de compens.* (IV. 31.) (*Diocl. et Maximian.*) Si tutores pupillis officio magistratus urgente nominastis, ac pro his propter onus primipili pecuniam solvistis, superstitiosam geritis sollicitudinem, ne ab ipsis conventi hanc eis imputare minime possitis, vel a vobis quidquam amplius exigatur, si tantum, quantum eis tutores debuerunt, vel vos nomine ipsorum maiorem quantitatem dedisse probetur.

§. 586.

Not. 3.

L. 10. *init. D. de confirm. tut. Vid.* 8461.

8545) — *L.* 7. *D. de annuis leg.* (XXXIII. 1.) (*Pomp.*) ...... Nec tamen semper voluntas eius aut iussum conservari debet, veluti si Praetor doctus sit, non expedire pupillum eo morari, ubi pater iusserit, propter vitium, quod pater forte ignoravit in eis personis esse, apud quas morari iussit. ......

Not. 4.

L. 40. *L.* 58. §. 2. *D. de adm. tut. Vid.* 8413. 8514.

Not. 5.

L. 45. §. 1. *D. de excusat. Vid.* 770.

Not. 6.

8546)—*L.* 6. *D. de legit. tut.* (XXVI. 4.) (*Paulus.*) .... Intestatus autem videtur non tantum is, qui testamentum non fecit, sed et is, qui testamento liberis suis tutorem non dedit.

Not. 8 et 10.

8547) — *L.* 13. §. 2. *D. de tut. et cur. datis.* (XXVI. 5.) (*Papinian.*) Sed si puella duodecimum annum impleverit, tutor desinit esse; quoniam tamen minoribus annis desiderantibus curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo cedet cautionis.

L. 5. §. 1. *D. de legit. tut. Vid.* 2978.

§. 587.

Not. 4.

8548) — *L.* 5. §. 5. *D. legit. tut.* (XXVI. 4.) (*Ulp.*) Si legitimus tutor capite minutus sit, dicendum est, desinere eum esse tutorem, et locum esse iudicio tutelae, finita tutela.

L. 7. *pr. in f. D. de cap. min. Vid.* 8519.

Not. 3.

8549)—*L.* 11. *D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Si filiusfamilias tutelam administraverit, deinde fuerit emancipatus, remanere eum tutorem, Iulianus ait; et quum pupillus adoleverit, agendum esse cum eo eius quidem temporis, quod est ante emancipationem, in quantum facere potest, eius vero, quod est post emancipationem, in solidum, cum patre vero dunlaxat de peculio; manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem; neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quam tutela fuerit finita.

§. 588.

Not. 3.

8550)— *L.* 3. *pr. D. de min.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Denique divus Severus et Imperator noster, huiusmodi Consulum vel Praesidum decreta quasi ambitiosa esse, interpretati sunt. Ipsi autem perraro minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt, et eodem iure utimur.

Not. 8.

8551) — *L.* 3. §. 1. *D. ad SC. Maced.* (XIV. 6.) (*Ulp.*) Unde Iulianus libro duodecimo Digestorum, in eo, qui vectigalia conducta habebat, scribit, et est saepe constitutum, cessare senatusconsultum.

§. 589.

Not. 3.

8552) — *L.* 5. *C. de susp. tut. et curat.* (V. 43.) (*Alexand.*) In postulandis suspectis tutoribus seu curatoribus non vires patrimoniorum principaliter, sed an nihil segniter, nihil fraudulenter geratur, perpendi oportet. (233.)

Not. 5.

8553) — *L.* 3. §. 2. *D. de administr. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Ceteri igitur tutores non ad-

ministrabunt, sed erunt hi, quos vulgo honorarios appellamus. Nec quisquam putet, ad hos periculum nullum redundare; constat enim, hos quoque, excussis prius facultatibus eius, qui gessit, conveniri oportere; dati sunt enim quasi observatores actus eius et custodes, imputabiturque eis quandoque, cur, si male eum conversari videbant, suspectum eum non fecerint. Assidue igitur et rationem ab eo exigere eos oportet, et sollicite curare, qualiter conversetur, et si pecunia sit, quae deponi possit, curare, ut deponatur ad praediorum comparationem. Blandiuntur enim sibi, qui putant, honorarios tutores omnino non teneri; tenentur enim secundum ea, quae supra ostendimus.

8554) — *L.* 1. §. 13. *D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Usque adeo autem ad contutores non venitur, si non sint solvendo contutores, ut prius ad magistratus, qui eos dederunt, vel ad fideiussores veniatur; et ita Imperator noster Ulpio Proculo rescripsit. Quod enim Marcellus libro octavo Digestorum scripsit, quodque saepissime rescriptum est: quamdiu vel unus ex tutoribus idoneus sit, non posse ad magistratus, qui dederunt, veniri, sic erit accipiendum, si non contutor ob hoc conveniatur, quod suspectum facere vel satis exigere noluerit.

Not. 9.

8555)—*L.* 7. *C. de susp. tut.* (V. 43.) (*Gordian.*) Eum, quem ut suspectum tutorem vel curatorem accusas, pendente causa cognitionis abstinere ab administratione rerum tuarum, donec causa finiatur, Praeses provinciae iubebit. Alius tamen interea in locum eius in administratione rerum ordinandus est. (240.)

Not. 10.

8556)—*L ult. C. eod.* (*Diocllet. et Maximian.*) Suspectos tutores ex dolo, non etiam eos, qui ob negligentiam remoti sunt, infames fieri, manifestum est.

Not. 11.

8557)—*L.* 1. *C. eod.* (*Antonin.*) Libertum tuum et tutorem filii tui, si fraudulenter res eius administrare existimas, suspectum facere potes, modo si officium eius pubertate pupilli finitum non est. Nam si eo iure tutor esse desiit, is iudicio tutelae conveniendus est. (212.)

TITULUS II.

DE ADMINISTRANDA TUTELA ET CURA.

§. 590.

Not. 4.

8558) — *L.* 33. *D. de negotiis gestis.* (III. 5.) (*Papinian.*) Heres viri defuncti uxorem, quae res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, expilatae hereditatis postulare non debet; prudentius itaque fecerit, si ad exhibendum, et negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

Not. 6.

L. 53. §. 3. *D. de furtis. Vid.* 7855.

Not. 7.

L. 1. *pr. D. de tut. et rat. distr. Vid.* 5859 *a.*
L. 7. *C. arbitr. tut. Vid.* 5982.

Not. 8.

8559) — *L.* 2. *C. eod.* (*Antonin.*) Nomina paternorum debitorum si idonea fuerint initio susceptae tutelae, et per latam culpam tutoris minus idonea tempore tutelae esse coeperunt, iudex, qui super ea re datus fuerit, dispiciet; et si palam dolo tutoris vel manifesta negligentia sessatum est, tutelae iudicio damnum, quod ex cessatione accidisset, pupillo praestandum esse, statuere curabit. (215.)

Not. 9.

8560) — *L.* 1. *C. de hered. tut. vel cur.* (V. 54.) (*Sever. et Antonin.*) Heredes tutorum ob negligentiam, quae non latae culpae comparari possit, condemnari non oportet, si non contra tutorem lis inchoata est, neque ex damno pupilli lucrum captatum aut gratia praestitum sit. (197.)
L. 17. *C. de neg. gest. Vid.* 5205.

Not. 10.

8561)—*L.* 1. *D. de fidei. et nominator. et hered. tut.* (XXVII. 7.) (*Pomp.*) Quamvis heres tutoris tutor non est, tamen ea, quae per defunctum inchoata sunt, per heredem, si legitimae aetatis et masculus sit, explicari debent; in quibus dolus eius admitti potest. — §. 1. Quod penes tutorem fuit, heres quoque eius reddere debet. Quod apud pupillum is reliquerit, si heres capit, non quidem crimine caret, sed extra tutelam est, et utili actione hoc reddere compellitur.

Not. 11 et 12.

L. 24. *C. de adm. tut. Vid.* 1545.
L. 15. §. 1. *C. arbitr. tut. Vid.* 1546.

Not. 13.

L. 2. *C. quando et quibus pars quarta. Vid.* 1542.

Not. 15.

L. 1. §. 3. *D. de tut. et rat. distr. Vid.* 1617.
L. 7. *C. qui pet. tut. Vid.* 8475.

Not. 17.

L. 9. *D. de lib. leg. Vid.* 1642.
L. 20. §. 1. *L.* 28. §. 4. *L.* 31. §. 1. *D. eod. Vid.* 1643. 1644. 1645.

§. 591.

Not. 2.

8562) — *Ulp. fragm.* XI. 25. Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt, et auctoritatem interponunt: mulierum autem tutores auctoritatem duntaxat interponunt.

Not. 3.

L. 11 *D. de A. R. D. Vid.* 4137.
L. 13. §. 29. *D. de a. e. v. Vid.* 1324.
§. 9. *J. de inutil. stip. Vid.* 1340.
L. 28. *pr. D. de pactis. Vid.* 7565.
8563) — *L.* 2. *D. de acceptil.* (XLVI. 4.) (*Ulp.*) Pupillum per acceptilationem etiam sine tutoris auctoritate liberari posse placet.
L. 2. *C. qui legit. pers. standi in iud. hab. Vid.* 8474.
§. 2. *J. quib. al. licet vel non. Vid.* 3492.

Not. 4.

§. 10. *J. de inutil. stip. Vid.* 807.
L. 32. §. 2. *D. de A. P. Vid.* 2668.
L. 3. *C. eod. Vid.* 4071.

Not. 6.

L. 25. §. 4. *D. de a. v. o. h. Vid.* 6944.

Not. 7.

8564) — *L.* 1. §. 13. *D. ad SC. Trebellian.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Fuit quaesitum: si ipsi tutori rogatus sit restituere pupillus, an ipso auctore restitutionem facere possit? Et est decretum a divo Severo, non posse tutori se auctore restituere hereditatem, quia in rem suam auctor esse non possit.
L. 34. *in f. D. de contr. emt. Vid.* 501.

Not. 8.

L. 2. *C. qui legit. pers. standi. Vid.* 8474.

Not. 10.

8565) — *L.* 1. §. 14. *D. ad SC. Trebellian.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Curatori tamen adolescentis ab adolescente poterit restitui hereditas, quoniam necessaria non est curatoris auctoritas ad restitutionem.

Not. 11.

L. 34. *in f. D. de contr. emt. Vid.* 501.

§. 592.

Not. 1.

8566) — *L.* 24. *D. de manum. vind.* (XL. 2.) (*Paulus.*) Pupillus, qui infans non est, apud consilium recte manumittit. Paulus: scilicet tutore auctore, ita tamen, ut peculium eum non sequatur.
8567) — *L.* 6. *C. qui manumitt. non poss.* (VII. 11.) (*Dioclet. et Maximian.*) Nec fideicommissariam libertatem a pupilla sua servis debitam tutorem posse praestare, certi iuris est. Unde si hos, quos tu rogata fueras manumittere tempore certo aetatis tuae, ad libertatem non perduxisti, sed tutor manumisit, remanserunt in servitute.
8568) — *L.* 13. *D. de manum.* (XL. 1.) (*Pomp.*) Servus furiosi ab agnato curatore manumitti non potest, quia in administratione patrimonii manumissio non est. Si autem ex fideicommissa causa deberet libertatem furiosus, dubitationis tollendae causa ab agnato tradendum servum, ut ab eo, cui traditus esset, manumittatur, Octavenus ait.
L. 13. §. 10. *D. de acceptil. Vid.* 1084.
L. 17. §. 1. *D. de appellat. Vid.* 1083.
L. 123. *pr. D. de R. J. Vid.* 1081.
Ulp. fragm. XI. 24. *Vid.* 1080.
L. 90. *pr. D. de a. v. o. h. Vid.* 1037.
8569) — *L.* 11. *D. de auct. et cons. tut.* (XXVI. 8.) (*Gaius.*) Si ad pupillum aut furiosum bonorum possessio pertineat, expediendarum rerum gratia et in agnoscenda et in repudianda bonorum possessione voluntatem tutoris curatorisque spectari debere placuit, qui scilicet, si quid eorum contra commodum pupilli furiosive fecerint, tutelae curationisve iudicio tenebuntur.
8570) — *L.* 18. §. 2. 4. *C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Theod. et Valentin.*) — §. 2. Parente vero non subsistente, si quidem post eius obitum tutor infanti sit vel datus fuerit, posse eum, etiam adhuc infante pupillo constituto, eius nomine adire hereditatem sive vivo parente, sive post mortem eius ad eum devolutam, vel bonorum possessionem petere, et eo modo ridem infanti hereditatem quaerere. — §. 4. *Vid.* 2654.
L. 7. §. 3. *D. de cura fur. Vid.* 2216.
8571) — *L.* 7. *pr. C. ad SC. Treb.* (VI. 49.) (*Iustinian.*) Sancimus, licentiam esse etiam soli tutori recte fieri fideicommissi nomine universitatis restitutionem, quod pupillo relictum est, et sine onere fideiussionis, ubi tamen pupillus fari non possit vel abesse noscitur, ne, dum nimia subtilitate utimur circa res pupillares, ipsa subtilitas ad perniciem eorum revertatur. Idemque iuris esse oportet, et si furioso fideicommissaria debeatur hereditas, ut restitutio curatori eius soli, nomine scilicet furiosi, celebretur. .....Hoc eodem observando, et si ipsi pupilli vel furiosi restitutione gravati sunt.

Not. 2.

8572) — *L.* 2. *D. rem pup. salv. fore.* (XLVI. 6.) (*Ulp.*) Si pupillus absens sit, vel fari non possit, servus eius stipulabitur. Si servum non habeat, emendus ei servus est; sed si non sit, unde ematur, aut non sit expedita emtio, profecto dicemus, servum publicum apud Praetorem stipulari debere.
8573) — *L.* 1. *pr. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Stipulatio non potest confici, nisi utroque loquente, et ideo neque mutus, neque surdus, neque infans stipulationem contrahere possunt; nec absens quidem, quoniam exaudire invicem debent. Si quis igitur ex his vult stipulari, per servum praesentem stipuletur, et acquiret ei ex stipulatu actionem. Item si quis obligari velit, iubeat, et erit quod iussu obligatus.
L. 2. *C. qui legit. pers. Vid.* 8474.

§. 593.

Not. 1.

L. ult. C. de auct. praest. Vid. 8582.

Not. 6.

L. 12. §. 3. *D. de adm. tut. Vid.* 192.

8574) — *L.* 13. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Tutor secundum dignitatem facultatesque pupilli modum servorum aestimare debet, qui circa eum futuri sunt.

8575) — *L.* 1. §. 5. *D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum, Labeo scripsit; nec perquam necessaria est ista muneratio.

Not. 7.

L. 13. §. 2. *D. de adm. tut. Vid.* 3402.
L. 1. §. 2. *D. de tut. et rat. distr. Vid.* 3465.

Not. 8.

L. 12. §. 3. *D. de adm. tut. Vid.* 192.

Not. 9.

8576) — *L.* 3. *pr. D. de contr. tut. act.* (XXVII. 4.) (*Ulp.*) Quid ergo, si plus in eum impendit, quam est in facultatibus? videamus, an possit hoc consequi? Et Labeo scripsit: posse. Sic tamen accipiendum est, si expediat pupillo ita tutelam administrari; ceterum si non expedit, dicendum est, absolvi pupillum oporteret. Neque enim in hoc administrantur tutelae, ut mergantur pupilli; iudex igitur, qui contrario iudicio cognoscit, utilitatem pupilli spectabit, et an tutor ex officio sumtus fecerit.

8577) — *L.* 3. §. 14. 15. *D. de susp. tutor.* (XXVI. 10.) (*Ulp.*) — §. 14. Tutor, qui ad alimenta pupillo praestanda copiam sui non faciat, suspectus est, poteritque removeri. — §. 15. Sed si non latitet, sed praesens nihil posse decerni contendat, quasi inopi, si datis pupillo advocatis in mendacio revincatur, ad Praefectum urbi remittendus est. Neque enim interest, id agere quenquam, ut corrupta fide inquisitionis tutor constituatur, an bona fide constitutum velut praedonem bonis alienis incumbere; hic ergo non quasi suspectus removebitur, sed remittetur puniendus ea poena, qua solent affici, qui tutelam corruptis ministeriis Praetoris redemerunt.

8578) — *L.* 7. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Item si quis tutor datus non compareat, solet edictis evocari, novissimeque, si copiam sui non fecerit, ut suspectus removeri ob hoc ipsum, quod copiam sui non fecit. Quod et perraro, et diligenti habita inquisitione faciendum est.

§. 594.

Not. 1.

8579) — *L.* 157. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Ulp.*) Ad ea, quae non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt, veluti tutoribus et curatoribus, obtemperaverint.

Not. 2.

L. 1. §. 20. *D. de A. P. Vid.* 4096.

8580) — *L.* 13. §. 1. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Nerat.*) Et tutor pupilli pupillaeve, similiter ut procurator, rem emendo nomine pupilli pupillaeve, proprietetem illis acquirit etiam ignorantibus.

L. 56. §. 4. *D. de furtis. Vid.* 4455.
L. 4. §. 11. *D. de usurp.* (XLI. 3.) *Vid.* 4456.

8581) — *L.* 28. §. 1. *D. de pactis.* (II. 14.) (*Gaius.*) Si curator furiosi aut prodigi pactus sit, ne a furioso aut prodigo peteretur, longe utile est, curatoris recipi pactiones; sed non contra.

L. 11. §. 6. *D. de pign. act. Vid.* 1591.

8582) — *L.* 16. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Tutor lege non refragante si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit, scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. Idem est et in curatore adolescentis vel furiosi.

Not. 3.

L. 7. §. 3. *D. pro emt. Vid.* 4457.

8583) — *L.* 16. *C. de adm. tut.* (V. 37.) (*Diocl. et Maximian.*) Non omni titulo res pupilli potestatem alienandi tutores habent, sed administrationis tantum causa distrahentes, quae eis venumdare licet, iustam causam possidendi comparantibus praestant. Quum itaque donandi nulla ratione res eorum, quorum administrant negotia, potestatem habeant, vindicare dominium a possidentibus non prohiberis.

8584) — *L.* 17. *D. de curat. fur.* (XXVII. 10.) (*Gaius.*) Curator furiosi nullo modo libertatem praestare potest, quod ea res ex administratione non est. Nam in tradendo ita res furiosi alienat, si id ad administrationem negotiorum pertineat; et ideo si donandi causa alienet, neque traditio quidquam valebit, nisi ex magna utilitate furiosi hoc cognitione iudicis faciat.

Not. 4.

L. 24. *C. de adm. tut. Vid.* 1545.

§. 595.

Not. 1.

8585) — *L.* 13. *C. de praediis et aliis reb. minor. sine decreto non alienandis vel oblig.* (V. 71.) (*Dioclet. et Maximian.*) Etiam vectigale vel patrimoniale sive emphyteuticum praedium sine decreto Praesidis distrahi non licet.

Not. 2.

8586) — *L.* 15. *C. eod.* (*Iidem.*) Si minor viginti quinque annis praedium rusticum, quum aliud deberes, sine decreto in solutum dedisti, dominium a te discedere non permittit senatusconsulti auctoritas.

L. ult. C. de reb. alien. non alienand. Vid. 1426.

Not. 3.

L. 16. *C. de praed. et aliis reb. min. Vid.* 4706.

Not. 4.

8587) — *L. ult. C. quando decreto opus non est.* (V. 72.) (*Constantin.*) Et sine interpositione decreti tutores et curatores quarumcunque personarum vestes detritas et supervacua animalia vendere permittimus. (526.)

Not. 5 et 6.

8588) — *L.* 6. *C. de praed. et al. reb. min.*

(V. 71.) (*Carus, Carin. et Numer.*) Minorum possessionis venditio per procuratorem delato ad Praetorem vel Praesidem provinciae libello fieri non potuit, quum ea res confici recte aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quae venditionis necessitatem inferant, decretum sollenniter interponatur. (283.)

Not. 7.

L. 12. *C. eod. Vid.* 1145.

Not. 11.

8589) — *L.* 10. *C. de praed. et al. reb. min.* (V. 71.) (*Dioclet. et Maximian.*) Praediorum, quae sine decreto alienata sunt, dominium tibi persequenti Praeses opem feret. Apud quem si illuxerit, non universa pretia, quae curatori tuo data sunt, in patrimonium tuum processisse, pro ea duntaxat pecuniae parte te conveniri permittet, quam in facultates tuas erogatam esse constiterit.

L. 14. 16. *C. eod. Vid.* 4705. 4706.

8590) — *L.* 3. *C. si quis ignorans rem min. esse.* (V. 73.) (*Dioclet. et Maximian.*) Possessiones tuae rusticae vel suburbanae, sine cognitione causae et interpositione decreti contra senatusconsultum alienatae, nec a secundo emtore recte tenentur, nisi statutum temporis spatium intercessit.

8591) — *L.* 2. *C. eod.* (*Gordian.*) Si contra amplissimi ordinis decretum possessiones tuae distractae sunt, conveni earum possessorem, ut, si ita probaveris gestum, et possessio retrahatur, et fructus universi revocentur, si non bona fide emtorem fuisse, qui emit, constiterit. (241.)

Not. 12.

L. 2. *C. eod. Vid.* 8591.

8592)—*L.* 13. §. 2. *D. de Publ. in rem act.* (VI. 2.) (*Gaius.*) Qui a pupillo emit, probare debet, tutore auctore, et lege non prohibente se emisse. Sed et si deceptus falso tutore auctore emerit, bona fide emisse videtur.

Not. 13.

8593)— *L.* 2. *C. quando decr. opus non est.* (V. 72.) (*Aurelian.*) Illud requirendum est, an adito principe Saturninus vir clarissimus specialiter ius venditionis acceperit. Ad instar enim praesidalis decreti concessio principalis accedit.

8594) — *L.* 1. *C. eod.* (*Sever. et Antonin.*) Si probare potes, patrem pupilli, cuius tutores convenisti, consensisse, ut reddito tibi praedio pretium reciperet, id, quod convenit, servabitur. Neque enim in ea re anctoritas Praesidis necessaria est, ut tutorum sollicitudini consulatur, si voluntati defuncti pareant. (205.)

8595)—*L.* 5. §. 9. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Usque adeo autem licet tutoribus patris praeceptum negligere, ut, si pater caverit, ne quid rei suae distraheretur, vel ne mancipia distrahantur, vel ne vestis, vel ne domus, vel ne aliae res periculo subiectae, liceat eis contemnere hanc patris voluntatem.

8596) — *L.* 17. *C. de praed. et al. reb. min.* (V. 71.) (*Dioclet. et Maximian.*) Inter omnes minores nec commune praedium sine decreto Praesidis sententia senatusconsulti distrahi patitur. Nam ad divisionis causam provocante tantummodo maiore socio eius alienationem et sine decreto fieri, iam pridem obtinuit.

8597) — *L. ult.* §. 3. *in f. C. de adm. tut.* (V. 37.) (*Iustinian.*) . . . . . . Ut tantummodo litem secundum legum ordinem pro pupillo vel adulto aliisque personis instruant, licentiam ex hac nostra auctoritate habentes, sine decreto res, quarum gubernationem gerunt, pro cautela litis subsignare.

L. 1. *C. si adv. vendit. Vid.* 973.

Not. 14.

L. 14. *C. de R. N. Vid.* 4591.

Not. 16.

8598) — *L.* 3. *C. si maior factus.* (V. 74.) (*Iustinian.*) . . . . . . Ideoque praecipimus, si per quinque continuos annos post impletam minorem aetatem, id est post viginti quinque annos connumerandos, nihil conquestus est super tali alienatione vel suppositione is, qui eam fecit, vel heres eius, minime posse retractari eam occasione praetermissionis decreti, sed sic tenere, quasi ab initio legitimo decreto fuisset res alienata vel supposita....... *rel. Vid.* 7105.

§. 596.

Not. 1.

L. 24. *C. de adm. tut. Vid.* 1545.

Not. 7.

8599)—*L.* 3. *C. de usuris pupillarib.* (V. 56.) (*Alexand.*) Si pecuniam pupillarem neque idoneis hominibus credere, neque in emtionem possessionum convertere potuisti, non ignorabit iudex, usuras eius a te exigi non oportere. (228.)

Not. 13.

8600) — *L.* 1. *C. eod.* (*Antonin.*) Tutorem vel curatorem pecuniae, quam in usus suos convertit, legitimas usuras praestare debere, olim placuit. (213.)

Not. 17.

8601) — *L.* 14. §. 1. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Sunt quidam tutores, qui honorarii appellantur, sunt, qui rei notitiae gratia dantur, sunt, qui ad hoc dantur, ut gerant. Et hoc vel pater adiicit, ut unus puta gerat, vel voluntate tutorum uni committitur gestus, vel Praetor ita decernit. Dico igitur, cuicunque ex tutoribus fuerit solutum, etsi honorariis, (nam et ad hos periculum pertinet) recte solvi, nisi interdicta eis fuerit a Praetore administratio; nam si interdicta est, non recte solvitur. Idem dico, et si quis sciens suspectis postulatis solvat; nam iis interim videtur interdicta administratio.

L. 25. *C. de adm. tut. Vid.* 1540.

8602) — *L.* 27. *C. eod.* (*Iustinian.*) Constitutionem, quam nuper fecimus, disponentes, quemadmodum debent solutiones in contractibus minorum fieri sive ex reditibus, sive ex pensionibus, sive ex aliis similibus causis, etiam in usuras extendimus, quae tamen non summatim, neque ex multis annis collectae iam debentur, biennales metas, et centum solidorum quantitatem minime excedentes. (551.)

§. 2. *J. quib. alien. lic. vel non. Vid.* 3402.

TITULUS III.

DE PLURIUM TUTORUM CONCURSU.

§. 597.

Not. 1.

8603) — *L.* 10. *D. de tut. et cur. dat.* (XXVI. 5.) (*Marcian.*) Tutor si petitus fuerit habenti, sed absente eo, quasi non habenti datus sit, datio nulla est. Nam et si quoquo modo in petitione tutoris erratum fuerit in facti causa, maxime post constitutionem divorum Fratrum, non valet tutoris datio.

8604) — *L.* 14. §. 5. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) Sive autem legitimi sunt, sive testamentarii, sive ex inquisitione dati, recte vel uni solvitur.

8605) — *L.* 13. *D. de tut.* (XXVI. 1.) (*Pomp.*) Solet etiam curator dari aliquando tutorem habenti propter adversam tutoris valetudinem vel senium aetatis; qui magis administrator rerum, quam curator esse intelligitur.

L. 10. §. 8. *D. de excus. Vid.* 8491.

Not. 3.

L. 9. *D. de susp. tut. Vid.* 8528.

8606)—*L.* 3. §. 4. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Nam et si unum pater dederit tutorem, nonnunquam ei adiunguntur curatores. Nam Imperator noster cum patre rescripsit, quum duos quis libertos suos tutores dedisset, unum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores eis adiungendos, nec patris secuti sunt voluntatem.

Not. 4.

L. 10. §. 8. *D. de excus. Vid.* 8491.

Not. 6.

8607) — *L.* 27. *pr. D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Tryphon.*) Idem fiet, sit intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsumve testamentum nomine pupilli dicatur, et si patruus exstet legitimus tutor futurus ab intestato, quia tutorem habenti tutor dari non potest. Nam commodius ipse, qui scriptura continetur, a Praetore dabitur, ut sine ullo illis praeiudicio iustus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat.

L. 10. *D. de tut. et cur. dat. Vid.* 8603.

8608) — *L.* 10. *C. qui dare tut. vel cur. poss.* (V. 34.) (*Dioclet. et Maximian.*) Curatorem habenti neque adiungi, nisi causa cognita, neque in locum eius alium substitui, nisi ante priore remoto, ambigui iuris non est. Te quoque abfuturum damni, quod medio tempore negotiis pupillaribus contigit, esse succedaneum, quum actorem periculo tuo constituere debueras, nec iure magistratum in absentia tua alium creasse, certum est.

Not. 7.

8609) — *L.* 19. *D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Paulus.*) Curatorem etiam impuberi dari posse; sed ad ea, quae solennitatem iuris desiderant, explicanda tutore auctore opus esse.

L. 17. §. 1. *D. de appellat. Vid.* 1083.

Ulp. fragm. XI. 24. *Vid.* 1086.

Not. 8.

8610) — *L.* 24. *pr. D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Paulus.*) Decreto Praetoris actor constitui periculo tutoris solet, quotiescunque aut diffusa negotia sunt, aut dignitas, vel aetas, aut valetudo tutoris id postulat. Si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit, tunc actor necessario constituendus est.

L. 11. *C. de procurator. Vid.* 1927.

8611) — *L.* 6. *D. quando ex facto tutoris.* (XXVI. 9.) (*Papin.*) Tutor interposito decreto Praetoris actorem reliquit; secundum eum sententia dicta, iudicati transfertur ad pupillum actio non minus, quam si tutor obtinuisset.

§. 598.

Not. 1.

8612) — *L.* 15. *D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Ulp.*) Si tamen tutor detur rei Africanae vel rei Syriacae, utilis datio est; hoc enim iure utimur.

L. 27. *pr. D. de tut. dat. Vid.* 8470.

8613) — *L.* 21. §. 2. *D. de excus.* (XXVII. 1.) (*Marcian.*) Licet datus tutor ad universum patrimonium datus est, tamen excusare se potest, ne ultra centesimum lapidem tutelam gerat, nisi in eadem provincia pupilli patrimonium sit; et ideo illarum rerum dabunt tutores in provincia Praesides eius.

Not. 2.

L. 14. §. 1. *D. de solut. Vid.* 8601.

8614)—*L.* 3. §. 7. 8. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Si non erit a testatore electus tutor, aut gerere nolet, tum is geret, cui maior pars tutorum tutelam decreverit. Praetor igitur iubebit eos convocari, aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse statuet, quis tutelam geret. — §. 8. Plane si non consentiant tutores Praetori, sed velint omnes gerere, quia

fidem non habeant electo, nec patiuntur, ut succedanei sint alieni periculi, dicendum est, Praetorem permittere eis omnibus gerere.

Not. 3.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 8553.

8615) — *L.* 60. §. 2. *D. de R. N.* (XXIII. 2.) (*Paulus.*) Quid ergo, si honoris causa tutor datus sit, quatenus nec huiusmodi tutela in numerum computatur, numquid idem sit? Sed ratio in contrarium ducit, quod dictum est, honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit administrari tutelam.

L. 14. §. 1. *D. de solut. Vid.* 8601.

Not. 4.

8616) — *L.* 4. *D. de auct. tut.* Etsi pluribus datis tutoribus unius auctoritas sufficiat, tamen, si tutor auctor erit, cui administratio tutelae concessa non est, id ratum a Praetore haberi non debet. Et ideo puto verius esse, quod Ofilio placebat, si eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam a pupillo, sciens alium eius tutelam gerere, dominum me non posse fieri; item si eo auctore emam, qui a tutela fuerit remotus; nec enim id ratum haberi.

Not. 5.

L. 14. §. 1. *D. de solut. Vid.* 8601.

Not. 6.

L. 3. §. 2. *D. de adm. tut. Vid.* 8553.

L. 60. §. 2. *D. de R. N. Vid.* 8615.

Not. 7.

8617) — *L.* 14. §. 1. 6. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Ulp.*) — §. 1. *Vid.* 8601. — §. 6. Ei, qui notitiae gratia datus est, an recte solvatur? videndum est, quia ad instruendos contutores datur. Sed quum tutor sit, nisi prohibitum fuerit ei solvi, puto liberationem contingere.

§. 599.

Not. 1.

8618) — *L. ult. C. de auct. praest.* (V. 59.) (*Iustinian.*) Sancimus, si plures tutores fuerint ordinati sive in testamento paterno, sive ex lege vocati, sive a iudice vel ex inquisitione vel simpliciter dati, unius tutoris auctoritatem pro omnibus tutoribus sufficere, ubi non divisa est administratio vel pro regionibus, vel pro substantiae partibus.... *rel. Vid.* 8582.

Not. 2.

L. 38. §. 20. *D. de V. O. Vid.* 5540.

Not. 3.

L. 1. §. 15. *D. de tut. et rat. distr. Vid.* 8554.

8619) — *L.* 2. *C. si tut. vel cur. non gesserit.* (V. 55.) (*Alexand.*) Qui se non immiscuerunt tutelae vel curae, ex persona eorum, qui gesserunt et idonei sunt, non onerantur. Si qua vero sunt, quae, quum geri debuerint, omissa sunt, latae culpae ratio omnes aequaliter tenet. (224.)

8620) — *L.* 1. *C. si tutor. vel cur. reip. causa aberit.* (V. 64.) (*Gordian.*) Qui tutores vel curatores dati reipublicae causa abfuturi sunt, ad tempus se excusare debent a tutela, ne etiam medii temporis periculo obstringantur. Quod quidem si tu fecisti, eius intervalli, quo abfuisti, periculum non debes pertimescere. Quodsi id praetermisisti, ut priore loco is conveniatur, qui administravit, de iure postulabis (239.)

8621) — *L.* 3. *C. de div. tut.* (V. 52.) (*Dioclet. et Maximian.*) Licet tutorum conventione mutuum periculum minime finiatur, tamen cum, qui administravit, si solvendo sit, primo loco, eiusque successores conveniendos esse, non ambigitur.

Not. 4.

L. 1. §. 11. *D. de tut. et rat. distr. Vid.* 7814.

8622) — *L.* 1. §. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si non omnes solvendo sint, inter eos, qui solvendo sunt, dividitur actio, sed prout quisque solvendo est, poterunt conveniri.

L. 1. §. 13. 15. *D. eod. Vid.* 7811. 8554.

8623) — *L.* 1. §. 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare tutor potest, mandari sibi actiones adversus contutorem, pro quo condemnatus est.

8624) — *L.* 20. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Non idcirco actio, quae post vicesimum quintum aetatis annum intra restitutionis tempus adversus tutorem in minore pecunia tutelae iudicio condemnatum redditur, inutilis erit, quod adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt. Itaque si non iudicatum a curatoribus factum est, per doli exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem sibi praestari.

L. 21. *D. eod. Vid.* 7857.

Not. 5.

8625) — *L.* 1. §. 14. *D. eod. Vid.* 3222.

Not. 6.

8626) — *L.* 1. §. 2. *D. quod falso tutore auct. gestum esse dic.* (XXVII. 6.) (*Ulp.*) Verbis edicti multa desunt: quid enim, si fuerit tutor, is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit, puta furiosus, vel ad aliam regionem datus?

8627)—*L.* 100. *D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Quaero: curatoribus in provincia datis vel tutoribus Romae pecunia solvi possit, quae in provincia ita ab his foenerata esset, ut Romae solveretur, quum iidem curatores vel tutores rerum Italicarum administrationem non sustineant, an, si, solverit debitor, liberetur? Paulus respondit: his tutoribus vel curatoribus recte pupillo pecuniam debitam solvi, qui negotia eius administrant; eos autem, qui provincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non solere, nisi specialiter tutores provincialium rerum, ut sibi Romae redderetur, promitti curaverunt.

Not. 7.

8628) — *L.* 2. *C. de divid. tut. Vid.* 3223.

8629) — *L.* 2. *C. si ex plurib. tut. vel cur.* (V. 40.) (*Constantin. A. et Licin. C.*) Si divisum administrationis periculum per provincias sit, bis tantum omnibus insinuari convenit, et ab ipsis inferri litem, qui in ea provincia tutelae vel curae officium sustinent, ne de aliis provinciis defensores minorum ad iudicia perducantur. (319.)

Not. 8 et 9.

8630) — *L.* 2. *C. de divid. tut. Vid.* 3223.

Not. 10.

8631) — *L.* 32. §. 1. *D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Paulus.*) Idem Paulus respondit: eum quoque, qui propter rerum notitiam tutor datus sit, perinde in omnibus et administrationis et accessionis iure conveniri posse, atque ceteros tutores, qui eodem testamento dati sunt.

TITULUS IV.

DE OBLIGATIONIBUS ET ACTIONIBUS EX TUTELAE ADMINISTRATIONE ORIUNDIS.

§. 600.

Not. 1.

8632) — §. 2. *J. de obl., quae qu. ex contr.* (III. 28.) Tutores quoque, qui tutelae iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligati intelliguntur, (nullum enim negotium inter tutorem et pupillum contrahitur) sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuae sunt actiones; non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelae actionem, sed ex contrario tutor cum pupillo habet contrariam tutelae, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori eius obligaverit.

Not. 2.

8633) — *L.* 5. §. 10. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Ex quo innotuit tutori, se tutorem esse, scire debet, periculum tutelae ad eum pertinere. Innotescere autem qualiterqualiter sufficit, non utique testato eum conveniri; nam et si citra testationem, scilicet undecunque cognovit, nulla dubitatio est, quin debeat periculum ad ipsum respicere.

8634) — *L.* 58. §. 2. *D. eod. Vid.* 8514.

8635) — *L.* 1. *C. de test. tut. Vid.* 8515.

8636) — *L.* 2. *C. de confirm. tut. Vid.* 8516.

Not. 3.

8637) — *L.* 1. *C. de hered. tut. Vid.* 8560.

Not. 5.

8638) — *L.* 20. *C. de adm. tut. Vid.* 5292.

8639) — *L.* 6. *C. in quib. c. pign. tac. contr. Vid.* 5297.

Not. 7.

8640) — *L.* 33. §. 3. *D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Callistr.*) Quemadmodum principalibus constitutionibus declaratur, sumtuum, qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet, nisi ab eo, qui eum dat, certum solatium ei constitutum sit.

Not. 8.

8641) — *L.* 2. *C. de adm. tut.* (V. 37.) (*Sever. et Antonin.*) Adversus curatorem adolescentis, cui collegae dati estis, quamdiu administratio communis durat, exerceri iudicium non potest. (207.)

8642) — *L.* 14. *C. eod.* (*Philipp. A. et Philipp. C.*) Rationes curae administratae ante impletum quintum et vicesimum annum durante officio posci iure non posse, manifestum est. (245.)

Not. 11.

8643) — *L.* 55. §. 1. *D. de adm. tut. Vid.* 1793.

§. 601.

Not. 2.

8644) — *L.* 1. *C. de fideiuss. tut. vel cur.* (V. 57.) (*Alexand.*) Eligere debes, utrum cum ipsis tutoribus vel curatoribus seu heredibus eorum, an cum his, qui pro ipsis se obligaverunt, agere debeas, vel, si ita malis, dividere actionem. Nam in solidum et cum reo, et cum fideiussoribus agi iure non potest. (224.)

8645) — *L.* 12. *D. rem pupp. vel adolesc. salvam fore.* (XLVI. 6.) (*Papinian.*) Si plures fideiussores a tutore pupillo dati sunt, non esse eum distringendum, sed in unum dandam actionem, ita ut ei, qui conveniretur, actiones praestarentur. Nec quisquam putaverit ab iure discessum, postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administraverunt, et ita demum in solidum, si res a ceteris non servetur, et idonea culpa detegatur, quod suspectum facere supersederit; nam aequitas arbitrii atque officium viri boni videtur eam formam iuris desiderasse. Ceterum fideiussores civiliter in solidum obligati, ceteris quidem agentibus, ut dividatur actio impetrare possunt; pupillo vero agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, et ignorat omnia, beneficium dividendae actionis iniuriam habere visum est, ne ex una tutelae causa plures ac variae quaestiones apud diversos iudices constituerentur.

Not. 4.

8646) — *L.* 4. *C. de magistralibus conveniendis.* (V. 75.) (*Gordian.*) Adversus nominatorem tutoris vel curatoris minus idonei non ante perveniri potest, quam si bonis nominati, itemque fideiussores eius, nec non collegarum, ad quorum periculum consortium administrationis spe-

etat, excussis, non sit indemnitati pupilli vel adulti satisfactum. (242.)

8647) — *L. 5. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) In magistratus municipales tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint solvendo, nec ex cautione fideiussionis solidum exigi possit, pupillis quondam in subsidium indemnitatis nomine actionem utilem competere ex senatusconsulto, quod auctore divo Traiano, parente nostro, factum est, constitit.

8648) — *L. 2. §. 6. D. qui pet. tut.* (XXVI. 6.) (*Modest.*) Qui qualitercunque dimissi sunt per excusationem a tutela, necesse non habent petere pupillis tutorem, ut ait Severi et Antonini constitutio.

8649) — *L. 1. C. si mulier indemnitatem promiserit.* (V. 46.) (*Alexand.*) Suo potius periculo magistratus tutores, quos petiisti, dederunt, quam tu contra sexus conditionem alicui ex ea obligatione obstricta es, quod tuo periculo tutores filiis tuis dari postulasti. (234.)

8650) — *L. 3. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Ob tutorem non idoneum a matre petitum frustra vobis eam teneri contenditis, quum non, nisi specialiter eius periculo dari decreto fuerit comprehensum, ex ea obligatione obstricta sit.

Not. 6 et 7.

L. 2. J. de satisdat. tut. Vid. 1504.

L. 5. C. de magistr. conven. Vid. 8647.

8651) — *§. 4. J. de satisdat.* (I. 24.) Neque autem Praefectus urbi, neque Praetor, neque Praeses provinciae, neque quis alius, cui tutores dandi ius est, hac actione tenebitur, sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.

L. 2. C. de magistr. conven. Vid. 7244.

8652) — *L. 3. C. eod.* (*Gordian.*) Si tu et collega tuus, quum magistratu fungeremini, minus idoneum tutorem dedistis, cautionemque idoneam non exegistis, nec alias servari pupillo indemnitas potest, et utrique solvendo estis, pro virili parte in vos actionem dari, non iniuria postulabis. (238.)

8653) — *L. 1. C. eod.* (*Antonin.*) Si magistratus a tutoribus seu curatoribus, quos tibi dederint seu nominaverint, stipulati sunt, se eo nomine indemnes futuros, et, si quid praestitissent, repetituros, inque eam rem fideiussores acceperunt extra rem salvam fore satisdationem, actio, quam adversus tutores seu curatores tuos instituisti, alienam obligationem non resolvit. Sed adversus magistratus, qui curatorem dederunt, actio utilis ita demum competit, si universis bonis excussis, revocatisque, quae eum in fraudem alienasse constiterit, indemnitati tuae in solidum satisfieri non potuit. Quam si exercueris, mandatis tibi ab eis actionibus adversus fideiussores, quos acceperunt, consistere potes, licet utilem actionem sine cessione habeas. (212.)

Nov. 4. c. 2. *Vid.* 5390.

Not. 8.

8654) — *L. 7. D. de tutelis* (XXVI. 1.) (*Ulp.*) Si filiusfamilias tutor a Praetore datus sit, si quidem pater tutelam agnovit, in solidum debet teneri; si non agnovit, duntaxat de peculio. Agnovisse autem videtur, sive gessit, sive gerenti filio consensit, sive omnino attigit tutelam. Unde quum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, *quum scias*, inquiens, *periculum ad nos pertinere*, dixi, hunc quoque videri agnovisse. Plane si solum monuit filium, non videbitur agnita.

8655) — *L. 21. D. de adm. tutor.* (XXVI. 7.) (*Marcell.*) Lucius Titius Caium Seium filiumfamilias testamento filio suo tutorem dedit; Caius Seius sciente et consentiente patre tutelam administravit. Quaero: an defuncto Caio Seio, actio tutelae adversus patrem eius, et in quantum competat? Marcellus respondit: secundum ea, quae proposita essent, actione de peculio et de in rem verso patrem teneri; nec multum videri in hoc casu facere patris scientiam et consensum ad obligandum eum in solidum, nisi forte, contutore vel alio quo volente eum facere suspectum, intercessisset, et quasi in se periculum recepisset.

§. 602.

Not. 1.

8656) — *L. 4. C. si tut. vel cur. interven.* (II. 25.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si creditor non vestram personam, sed curatorum secutus cum ipsis contractum habuit, et ab ipsis stipulatus est, nullam ei prorsus adversus vos actionem competere, manifestum est.

Not. 2.

8657) — *L. 5. C. quando ex facto tut.* (V. 39.) (*Dioclet. et Maximian.*) Per tutorem pupillo actio, nisi certis ex causis, quaeri non potest.

Not. 3.

8658) — *L. 9. pr. D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Ulp.*) Quoties tutor pecuniam pupillarem foenori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. Stipulari enim debet aut pupillus, aut servus pupilli; quodsi neque pupillus eius aetatis erit, ut stipulari possit, neque servum habebit, tunc ipse tutor, quive in eius potestate erit. Quo casu Iulianus saepissime scripsit, utilem actionem pupillo dandam. Sed et si absens sit pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari, nequaquam ambigendum est.

8659) — *L. 2. C. quando ex facto tut.* (V. 39.) (*Alexand.*) Etsi tutores tui, quum pecuniam pupillarem crederent, ipsi stipulati sunt, utilis actio tibi dabitur.

8660) — *L. 4. C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si hi, qui te in pupillari aetate constituta tutores fuerint, postea in administratione perseverantes, vel curatores constituti, tua praedia locaverunt, eos competenter convenies; sed ex eorum contractu utilis tibi quaeri potuit contra successores conductoris actio.

Not. 5.

L. 1. §. 2. D. de adm. tut. Vid. 2652.

Not. 6 et 7.

8661) — *L. 1. C. qu. ex f. tut.* (V. 39.) (*Antonin.*) Iuliana, cuius tibi curatores condemnati sunt, si vicesimum quintum annum aetatis egressa est, actio iudicati utilis adversus ipsam bonaque eius tibi exercenda est. Nam tutores curatoresque finito officio non esse conveniendos ex administratione pupillorum vel adolescentium, saepe decretum est. (213.)

8662) — *L. 3. C. eod.* (*Gordian.*) Si in rem minoris pecunia profecta sit, quae curatori vel

tutori eius nomine minoris mutuo data est, merito personalis in eundem minorem actio danda est. (239.)

8663) — *L.* 15. *C. de adm. tut.* (V. 37.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si non subscripsisti quasi fideiussor, frustra vereris, ne ex ea intercessione, qua signasti ut curator, olim liberatus, ut affirmas, sententia Praesidis, ex officio curatoris conveniri possis. (287.)

Not. 8.

8664) — *L.* 5. §. 7-9. *D. de const. pec.* (XIII. 5.) (*Ulp.*) — §. 7. 9. *Vid.* 3161. — §. 8. Sed et ipsi constituentes tenebuntur.

Not. 9.

L. 9. pr. D. de adm. tut. Vid. 8658.
L. 2. D. rem pup. salv. fore. Vid. 8372.
8665) — *L.* 3. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Aut dare aliquem Praetor debet, cui caveatur,

IV. Non quasi ipso iure pupillo acquirat, (neque enim acquirit) sed ut utilis actio ex stipulatu pupillo detur.

Not. 11.

8666) — *L.* 15. *pr. D. de dolo malo.* (IV. 3.) (*Ulp.*) Sed et ex dolo tutoris, si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem, sicut exceptio datur.

8667) — *L.* 13. §. 7. *D. de a. e. v.* (XIX. 1.) (*Ulp.*) Sed quum in facto proponeretur, tutores hoc idem fecisse, qui rem pupillarem vendebant, quaestionis esse, ait, an tutorum dolum pupillus praestare debeat? Et si quidem ipsi tutores vendiderunt, ex emto cos teneri, nequaquam dubium est; sed si pupillus auctoribus eis vendidit, in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus est, tutoribus in residuum perpetuo condemnandis, quia nec transfertur in pupillum post pubertatem hoc, quod dolo tutorum factum est.

Not. 12.

L. 4. §. 23. D. de doli mali exc. Vid. 1393.

Not. 13.

8668) — *L. un.* §. 2. *D. si quis ius dic. non obtemp.* (II. 3.) (*Ulp.*) Si procurator tuus, vel tutor, vel curator ius dicenti non obtemperaverit, ipse punitur, non dominus vel pupillus.

8669) — *L.* 4. *D. de tabul. exhib.* (XLIII. 5.) (*Paulus.*) Si sint tabulae apud pupillum, et dolo tutoris desierint esse, in ipsum tutorem competit interdictum; acquum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

Not. 14.

L. 3. §. 1. D. de tribut. act. Vid. 7856.
8670) — *L.* 198. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Iavol.*) Neque in interdicto, neque in ceteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, sive solvendo est, sive non est.

§. 603.

Not. 1.

8671) — *L.* 2. *C. de in int. rest. min.* (II. 22.) (*Gordian.*) Eo tempore, quo soror tua auxilio aetatis iuvabatur, si patris intestati bonorum possessionem accipere debuit, licet quinque filios superstites habuerit, non tamen ideo minus ad edicti praerogativam pertinet, scilicet si nunc per aetatem beneficium restitutionis largitur. (238.)

Not. 2.

L. 9. pr. D. de iur. et fact. ign. Vid. 969.

Not. 5.

8672) — *L.* 5. *C. de in int. rest. min.* (II. 22.) (*Dioclet. et Maximian.*) Minoribus in integrum restitutio, in quibus se captos probare possunt, etsi dolus adversarii non probetur, competit. — §. 1. Ante impletum etiam quintum et vicesimum annum de his, in quibus se captos existimant minores, posse in integrum restitutionem implorare, certissimi iuris est.

8673) — *L.* 8. *C. eod.* (*Honor. et Theod.*) Minoribus in his, quae vel praetermiserunt, vel ignoraverunt, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. (414.)

L. 9. §. 4. D. de iureiur. Vid. 2273.
L. 41. D. de recept. Vid. 2263.
8674) — *L.* 1. *C. si ut emiss. heredit. vel bonor. poss. acquirat.* (II. 40.) (*Gordian.*) Minores viginti quinque annis non tantum in his, quae ex bonis propriis amiserunt, verum etiam si hereditatem sibi delatam non adierint, posse in integrum restitutionis auxilium postulare, iam dudum placuit. (238.)

L. 2. C. eod. Vid. 2323.
L. 9. §. 4. D. de iureiur. Vid. 2273.
L. 2. C. si adv. delictum. Vid. 8542.

Not. 6.

L. 1. 3. C. si adv. fiscum. Vid. 2291. 2292.

Not. 7.

L. 5. C. in quib. caus. in int. rest. nec non est. Vid. 4430.

Not. 10.

L. 25. C. de adm. tut. Vid. 1540.

Not. 17.

L. 3. C. si tut. vel cur. interven. Vid. 2267.
8675) — *L.* 13. *in f. C. de iudiciis.* (III. 1.) (*Iustinian.*) Sin vero causae vel pupillorum, vel adultorum sint, vel aliorum sub cura agentium, masculorum vel feminarum, ut per tutores, vel curatores, vel actores, vel eorum procuratores agantur, et eorum desidia triennium fuerit elapsum, et causa ceciderint, litem quidem nihilominus suum habere vigorem, omnem autem iacturam, quae ex hac causa oritur, ad tutores et curatores, aut eorum fideiussores heredesque et res eorum, et ad omnes, quorum in hac causa legitime interest, redundare. Sin autem non sufficiat pupillis vel minoribus eorum substantia, tunc in id, in quo fuerint detrimentum perpessi, placuit in integrum restitutionis auxilium eis superesse. (530.)

§. 604.

Not. 1.

L. 6. D. de in int. rest. Vid. 657.

Not. 2.

L. 31. pr. D. de proc. Vid. 7719.
L. 7. §. 1. D. de except. Vid. 1847.
L. 95. §. 3. D. de solut. Vid. 7626.

Not. 3.

L. un. C. si in comm. ead. causa. Vid. 2471.

Not. 4.

L. 10. pr. D. quemadm. servit. amitt. Vid. 5054.

Not. 6.

L. 32. §. 4. D. de adm. tut. Vid. 2326.

Not. 8.

8676) — *L. 5. pr. C. de temp. in int. rest.* (II. 53.) (*Constantin.*) Ea, quae de temporibus in integrum restitutionem legibus cauta sunt, custodiri convenit, ... *Vid.* 258. ...., ita tamen, ut nunquam minoribus viginti quinque annis constitutis de his, quae ante impetratam veniam aetatis gesserunt, auxilium in integrum restitutionis denegetur.

L. ult. C. eod. Vid. 2279.

Not. 9.

8677) — *L. 5. §. 1-3. C. eod.* (*Constantin.*) — §. 1. Si quando sane in minoris iura successerit minor, minime prohibeatur, quum quintum et vicesimum suae aetatis annum transierit, in integrum restitutionis beneficio uti, tempore illibato. — §. 2. Quodsi maioris fuerit minor iura naetus, quantum ad eas pertinet causas, quas ex persona maioris fuerit consecutus, tantum temporis ad exponendas in integrum restitutiones decidendasque causas accipere debebit, quantum defuncto, cuius heres aut bonorum possessor docebitur exstitisse, reliquum fuerat. — §. 3. Cum vero maior successionem fuerit adeptus minoris, siquidem civili iure ab intestato vel ex testamento successerit, mox quum fuerit adita hereditas, si vero honorario iure, ex quo bonorum possessio fuerit accepta, examinando ac terminando in integrum restitutionis negotio solida sine ulla deminutione tempora supputentur. (329.)

Not. 10.

L. 3. C. de in int. rest. min. Vid. 1105.

Not. 11.

L. 1. C. de off. eius, qui vicem alic. iudicis. Vid. 3182.

L. 4. C. quib. ex c. mai. Vid. 3180.

L. 3. C. de iure reipubl. Vid. 3181.

TITULUS V.

DE EO, QUI PRO TUTORE NEGOTIA GERIT.

§. 605.

Not. 1.

8678) — *L. 1. C. de eo, qui pro tut.* (V. 45.) (*Valerian. et Gallien.*) Etiam mulieres, si res pupillares pro tutore administraverint, ad praestandam rationem tenentur. (250.)

8679 — *L. 30 §. 9. D. de adm. tut.* (XXVI. 7.) (*Papinian.*) Curatores testamento vel tutores inutiliter dati, neque decreto Praetoris confirmati, negotia gesserunt; vice mutua periculum praestare coguntur, quum officium sponte citra iuris adminiculum inierint, et qui fuit idoneus, decretum Praetoris curatores vel tutores constituentis implorare debuerit.

Not. 3.

8680) — *L. 1. §. 1. D. de contr. tutor. act.* (XXVI. 4.) (*Ulp.*) Haec actio non solum tutori, verum etiam ei, qui pro tutore negotia gessit, competere debet.

Not. 5.

L. 53. §. 3. D. de furtis. Vid. 7855.

Not. 7.

8681) — *L. 8. pr. D. de reb. eorum, qui sub tut. vel cura sunt.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Qui neque tutores sunt ipso iure, neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt vel pro curatore, eos non posse distrahere res pupillorum vel adolescentium, nulla dubitatio est.

L. 4. §. 24. D. de doli malo exc. Vid. 2417.

Not. 8.

8682) — *L. 28. D. de solut.* (XLVI. 3.) (*Paulus.*) Debitores solvendo ei, qui pro tutore negotia gerit, liberantur, si pecunia in rem pupilli pervenerit.

8683) — *L. 88. D. eod.* (*Scaev.*) Filiae, intestato patri heredis, negotia mater gessit, et res vendendas per argentarios dedit, idque ipsum codice conscriptum est; argentarii universum redactum venditionis solverunt, et post solutionem novem fere annis, quidquid agendum erat, nomine pupillae mater egit, eamque marito nuptum collocavit, et res ei tradidit. Quaesitum est: an puella cum argentariis aliquam actionem habeat, quando non ipsa stipulata sit pretium rerum, quae in venditionem datae sunt, sed mater? Respondit: si de eo quaereretur, an iure ea solutione argentarii liberati essent, responderi iure liberatos. Claudius: Subest enim illa ex iurisdictione pendens quaestio, an pretia rerum, quae sciebant esse pupillae, bona fide solvisse

videantur matri, quae ius administrationis non habebat? ideoque si hoc sciebant, non liberantur, scilicet si mater solvendo non sit.

§. 606.

Not. 1.

L. 14. §. 1. *D. de solut. Vid.* 8601.

8684) — *L.* 34. §. 4. *D. eod.* (*Iulian.*) Si nullo mandato intercedente debitor falso existimaverit, voluntate mea pecuniam se numerare, non liberabitur; et ideo procuratori, qui se ultro alienis negotiis offert, solvendo nemo liberabitur.

8685) — *L.* 7. §. 2. *D. de curat. furios.* (XXVII. 10.) (*Iulian.*) Cum dementis curatorem, quia satis non dederat, et res male administrarat, Proconsul removerit a bonis, aliumque loco eius substituerit curatorem, et hic posterior, quum nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteaque heredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agant, et is exceptione rei iudicatae inter se et curatorem utatur, heredibus replicatio danda erit: *aut siis, qui egit, satisdederat.* Sed an replicatio curatori profutura sit, iudex aestimabit; nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi vertisset, doli triplicatio obstabit.

SECTIO II.

DE RELIQUIS CURARUM SPECIEBUS.

§. 607.

Not. 1.

8686) — *L.* 5. *C. de cur. fur. vel prod.* (V. 70.) (*Anastas.*) Ne lucrum quidem antea indebitae successionis emancipato vel emancipatis deputasse, nihil vero de oneribus tutelae prospexisse videamur, curatores nihilominus eos pro duodecim tabularum lege furiosis fratribus et sororibus utpote legitimos exsistere, hac legis sanctione decernimus.

8687) — *L. ult.* §. 5. 6. *C. eod.* (*Iustinian.*) — §. 5. Et si quidem parens curatorem furioso vel furiosae in ultimo elogio heredibus institutis vel exheredatis dederit, ubi et fideiussionem cessare necesse est, paterno testimonio pro eius satisdatione sufficiente, ipse, qui datus est, ad curationem perveniat, ita tamen, ut in hac florentissima civitate apud urbicariam praefecturam deducatur, in provincia autem apud Praesidem eius, praesente etiam tam viro religiosissimo locorum antistite, quam tribus primatibus. Et actis intervenientibus, tactis sacrosanctis evangeliis, edicat, omnia se recte et cum utilitate furiosi agere, et neque praetermittere ea, quae utilia furioso esse putaverit, neque admittere, quae inutilia existimaverit. — §. 6. *Vid.* 5293.

Not. 4.

8688) — *L.* 22. *D. qui et a quib. manum.* (XL. 9.) (*Pomp.*) Curator furiosi servum eius manumittere non potest.

L. 13. §. 10. *D. de acceptil. Vid.* 1084.

L. ult. §. 3. *C. de curat. fur. Vid.* 2216.

8689) — *L. ult.* §. 8. 9. *C. eod.* (*Iustinian.*) — §. 8. Sin autem in furore diem suum finierit, vel ad suam sanitatem perveniens eam repudiaverit, si quidem successio est, ad eos referatur, volentes tamen, id est vel ad substitutum, vel ab intestato heredes, vel ad nostrum aerarium; eo scilicet observando, ut hi veniant ad successionem, qui mortis tempore furiosi propinquiores exsistant ei, ad cuius bona vocabuntur, si non in medio esset furiosus, omni satisdatione vel cautione, quam per inextricabilem circuitum veteris iuris auctores induxerunt, radicitus excisa; legatis autem procul dubio et fideicommissis ceterisque acquisitionibus furioso acquirendis, et substantiae eius aggregandis. — §. 9. Sin autem ipse resipuerit, etea admittere noluerit, et aperte haec respuerit, vel heres eius hoc fecerit, a substantia eius illico separandis, quasi nec fuerint ab initio ad eum devoluta, et per legitimum tramitem ambulantibus, substantiam furiosi neque praegravantibus, neque adiuvantibus. (530.)

L. 5. §. 9. *D. de pec. const. Vid.* 3161.

Not. 5.

8690) — *Ulp. fragm.* XII. 3. A Praetore constituitur curator quem ipse Praetor voluerit, libertinis prodigis, itemque ingenuis qui ex testamento parentis heredes facti male dissipant bona. His enim ex lege curator dari non poterat, cum ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri; libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui nec patrem habuisse videtur, cum servilis cognatio nulla sit.

8691) — *L.* 5. §. 1. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Eum, cui lege bonis interdicitur, heredem institutum posse adire hereditatem constat.

Not. 7.

L. 12. *pr. D. de tut. et cur. dat. Vid.* 8698.

NOT. 9.

8692) — *L. 2. C. qui dari tut. poss.* (V. 34.) (*Alexand.*) Maritus, etsi rebus uxoris suae debet affectionem, tamen curator ei creari non potest. (225.)

8693) — *L. ult.* §. 10. *C. de cur. fur.* (V. 70.) (*Iustinian.*) Sin autem curator furiosi secundum nostram legem nominatus decesserit, sub eodem modo eademque observatione alius creabitur, quemadmodum et si suspectus reperiatur, alter subrogetur, quod et veteribus legibus placuit. (530.)

L. 16. pr. D. de pign. act. Vid. 8582.

8694)—*L.* 8. §. 1. *D. de reb. eorum, qui sub. tut.*(XXVII. 9.)(*Ulp.*) Sed si curator sit furiosi vel cuius alterius, non adolescentis, videndum est, utrum iure vetere valebit venditio, an hanc orationem admittemus? Et puto, quia de pupillis princeps loquitur, et coniunctim tutoribus curatores accipiuntur, pertinere; et de ceteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum.

8695) — *L. 13.* §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Quanquam autem neque distrahere neque obligare tutor pupillare praedium possit, si tamen, ut Papinianus libro quinto Responsorum ait, errore lapsus vendiderit, et pretium acceptum creditoribus paternis pueri solverit, quandoque domino praedium cum fructibus vindicanti doli non inutiliter opponetur exceptio, pretium ac medii temporis usuras, quae creditoribus debentur, non offerenti, si ex ceteris eius facultatibus aes alienum solvi non potuerit. Ego autem notavi: et si solvi potuit, si tamen illae res salvae erunt, ex quarum pretio aeri alieno satisfieri potuerat, dicendum esse, adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

L. 11. D. de auct. tut. Vid. 8569.

L. 7. pr. C. ad SC. Trebell. Vid. 8571.

8696) — *L. 5. pr. D. quando ex facto tut.* (XXVI.9.)(*Papin.*) Post mortem furiosi non dabitur in curatorem, qui negotia gessit iudicati actio, non magis, quam in tutorem, si modo nullam ex consensu post depositum officium novationem faciam, et in curatorem vel tutorem obligationem esse translatam constabit.

NOT. 10.

§. *ult. J. de hered. qual. et differ. Vid.* 1122.

8697) — *L. 5. pr. et* §. 1. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Mutum, nec non surdum, etiam ita natos, pro herede gerere et obligari hereditati posse constat. — §. 1. *Vid.* 8691.

L. 6. C. de cur. fur. Vid. 2750.

NOT. 11.

8698)—*L. 12. pr.* §. 1. *D. de tut. et cur. dat.* (XXVI. 5.) (*Ulp.*) Iis qui in ea causa sunt, ut superesse rebus suis non possint, dare curatorem Proconsulem oportebit. — §. 1. Nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare; quamvis enim contra sit apud Celsum et apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit, patrem a filio regi, attamen divus Pius Iustio Celeri, item divi Fratres rescripserunt: filium, si sobrie vivat, patri curatorem dandum magis, quam extraneum.

§. 608.

NOT. 1.

L. 5. §. 2. *D. de Carb. edicto. Vid.* 8105.

NOT. 2.

L. 8. D. quib. ex caus. in poss. eatur. Vid. 2211.

NOT. 4.

L. 15. pr. D. ex quib. c. mai. Vid. 2438.

8699)—*L. 6.* §. 4. *D. de tut.* (XXVI. 1.) (*Ulp.*) Ei, cuius pater in hostium potestate est, tutorem dari non posse, palam est. Sed si datus sit, an in pendenti sit datio? quaeri potest. Et non puto dationem valere; sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atque si nunquam pater ab hostibus captus fuisset. Immo curator substantiae dari debet, ne in mediu pereat.

L. 1. D. de muner. Vid. 3006.

8700) — *L. 3. C. de postlim. reversis.* (VIII. 51.) (*Dioclet. et Maximian.*) Quum cognatos tuos nondum postliminio regressos affirmes, sed adhuc in rebus esse humanis, et bona eorum fraudibus diversae partis dissipari, interpellatus rector provinciae providebit eum sub observatione consueta constituere, qui stipulante servo publico satis idonee dederit. (287.)

NOT. 6.

L. 7. §. 3. *C. de cur. fur. vel. prod. Vid.* 8687.

NOT. 7.

L. 1. §. 4. *D. de muner. Vid.* 3006.

L. 3. C. de postlim. revers. Vid. 8700.

L. 2. D. rem pup. salvam for. Vid. 8572.

8701)—*L. 2.* §. 2. 3. *D. de curat. bonis dando.* (XLII. 7.) (*Ulp.*) — §. 2. Si plures autem constituantur curatores, Celsus ait, in solidum eos et agere et conveniri, non pro portionibus. Quodsi per regiones fuerint constituti curatores, unus forte rei Italicae, alius in provincia, puto regiones eos suas conservare debere. — §. 3. Si tres curatores fuerint, et unus ex his nihil attigerit, an in eum, qui nihil tetigit, actio danda est? Et Cassius existimat, modum actori non debere constitui, posseque eum cum quo vult experiri. Et puto Cassii sententiam veriorem; spectandum enim, quid redactum est, non quid ad curatorem unum pervenerit. Et ita utimur, nisi invitus factus est; nam si ita est, dicendum non eum conveniendum.

8702) — *L. 3. D. eod.* (*Celsus.*) Si plures eiusdem bonorum curatores facti sunt, in quem eorum vult actor, in solidum ei datur actio, tanquam quivis eorum in solidum ageret.

LIBER V.

DE IURE, QUOD AD DEFUNCTORUM SUCCESSIONES SPECTAT, SIVE DE HEREDITATUM IURE.

CAPUT I.

DE NATURA, INDOLE ET CAUSIS PER UNIVERSITATEM SUCCESSIONIS GENERATIM DISSERITUR.

§. 609.

Not. 3.

L. 50. *pr. D. de H. P. Vid.* 1681.

8703)—*L.* 119. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Pompon.*) Hereditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem; iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

L. 208. *D. eod. Vid.* 3689.

Pr. J. de stip. servor. Vid. 3134.

L. 22. *D. de fideiuss. Vid.* 573.

L. 15. *pr. D. de interr. in iure fac. Vid.* 3135.

L. 31. §. 1. *D. de hered. instit. Vid.* 574.

8704) — §. 2. *J. de hered. instit.* (II. 14.) Servus autem alienus post domini mortem recte heres instituitur, quia et cum hereditariis servis est testamenti factio. Nondum enim adita hereditas personae vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti (quum etiam eius, qui in utero est, servus recte heres instituitur.)

8705) — *L.* 34. *D. de A. R. D.* (XLI. 1.) (*Ulp.*) Hereditas enim non heredis personam, sed defuncti sustinet, ut multis argumentis iuris civilis comprobatum est.

L. 1. *pr. D. de R. V. Vid.* 1751.

Not. 4.

8706)—*Gaii instit.* III. 82. Sunt autem etiam alterius generis successiones, *quae* neque lege XII tabularum, neque Praetoris edicto, sed eo iure (*quod*) consensu receptum est, introductae sunt: *velut* eum paterfamilias se in adoptionem de*dit*, mulierque in manum convenit.

Gaii instit. IV. 34. 35. *Vid.* 34.

§. 610.

Not. 1.

8707) — *L.* 24. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Gaius.*) Nihil est aliud hereditas, quam successio in universum ius, quod defunctus habuit.

L. 208. *D. eod. Vid.* 3689.

L. 62. *D. de R. J.* (*Iulian.*) *id. quod* 8707.

L. 3. *pr. D. de B. P. Vid.* 3692.

Not. 2.

8708) — *L.* 4. §. 1. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Ulp.*) Mala medicamenta et venena veniunt quidem in hoc iudicium, sed iudex omnino interponere se in his non debet; boni enim et innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantundem debebit facere et in libris improbatae lectionis, magicis forte, vel his similibus; haec enim omnia protinus corrumpenda sunt.

L. 30. *D. eod. Vid.* 3685.

Not. 3.

Gaii instit. III. 52-58. *Vid.* 542.

Not. 4.

L. 3. *L.* 6. *pr. D. de relig. Vid.* 3542.

L. 4. 13. *C. eod. Vid.* 3537. 3545.

Not. 5.

L. 62. *D. de A. R. D. Vid.* 3494.

8709) — *L.* 19. *pr.* §. 2. *D. de H. P.* (V. 3.) (*Paulus.*) Et non tantum hereditaria corpora, sed et quae non sunt hereditaria, quorum tamen periculum ad heredem pertineat, ut res pignori datae defuncto, vel commodatae, depositaeve. Et quidem rei pignori datae etiam specialis petitio est, utut hereditatis petitione contineatur, sicut illae quarum nomine Publiciana competit. Sed licet earum nomine, quae commodatae vel depositae sunt, nulla sit facile actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet, aequum est, eas restitui. — §. 2. *Vid.* 1699.

Not. 6.

8710)—*L.* 6. *D. de oper. libertor.* (XXXVIII. 1.) (*Ulp.*) Fabriles operae, ceteraeque, quae quasi in pecuniae praestatione consistunt, ad heredem transeunt, officiales vero non transeunt.

8711)—*L.* 20. §. 2. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Si quid tamen quasi heres petat, sed ex his, quae ad heredem extraneum non transeunt, videamus, an oneribus se immerserit hereditariis? utputa a liberto parentis operas petit, quas heres extraneus petere non potuit, hic tamen petendo consequi potest. Et constat, pro herede eum non gessisse, quum petitio earum etiam creditoribus competat, et maxime futurarum.

Not. 8.

L. 12. *pr. D. de V. S. Vid.* 5483.
L. 7. §. 1. *D. de popular. act. Vid.* 1780.
8712) — *L.* 5. §. 13. *D. de his, qui effuder. vel dejec.* (IX. 3.) (*Ulp.*) Ista autem actio popularis est, et heredi similibusque competit; in heredes autem non competit, quia poenalis est.
L. 5. §. 5. *D. eod. Vid.* 3447.

Not. 9.

8713)—*L.* 32. *pr. D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Marcian.*) Poenales actiones, sive legitimae sive honorariae, exceptis popularibus, in bonis actoris non ideo minus computandae sunt, quia morte reorum intercidere possunt. E contrario autem eaedem actiones nihil bonis rei, defuncto eo, detrahunt. Sed ne in actoris quidem bonis, defuncto eo, iniuriarum actio poterit computari, quia et ipsa simul cum eo intercidit, ut ususfructus, et id, quod in dies, menses annosve singulos alicui, quoad vivat, debetur. Etenim ea demum obligatio rei bonis deminutionem praestat, quae in heredem transit. Nec contrarium est, quod vivente reo eo minus in bonis eius intelligebatur; nam etsi ita stipulatus esset, ut, quum moreretur, deberi ei inciperet, tamen augerentur bona eius, quemadmodum si ipse sub eadem conditione promisisset, defuncto eo minuerentur.

Not. 10.

§. 1. *J. de perpet. et temp. act. Vid.* 7195.
8714) — *L.* 10. *D. de sepulcro viol.* (XLVII. 12.) (*Papinian.*) Quaesitum est: an ad heredem necessarium, quum se bonis non miscuisset, actio sepulcri violati pertineret? Dixi: recte eum ea actione experiri, quae in bonum et aequum concepta est. Nec tamen si egerit, hereditarios creditores timebit, quum, etsi per hereditatem obtingat haec actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate, neque id capiatur, quod in rei persecutionem, sed in sola vindicta sit constitutum.
8715)—*L.* 20. §. 5. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Si sepulcri violati filius aget, quamvis hereditarii, quia nihil ex bonis patris capit, non videtur bonis se immiscere; haec enim actio poenam et vindictam, quam rei persecutionem continet.
L. 1. §. 6. *D. de iniur. Vid.* 7201.
L. 9. *D. de relig. Vid.* 7205.
8716) — *L.* 36. §. 2. *C. de inoff. test.* (III. 28.) (*Iustinian.*)... In medio tamen tempore, id est a morte quidem testatoris, sed ante aditam hereditatem, si decesserit filius, huiusmodi querelam, licet se non praeparaverit, ad suam posteritatem transmittet; ad extraneos vero heredes tunc tantummodo, quando amicalis libris insertam faciet praeparationem. (531.)
8717) — *L.* 1. §. 8. *D. si quid in fraud. patroni.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Sed si, puta, querelam inofficiosi, quam potuit, vel quam aliam, forte iniuriarum vel similem, instituere noluit, non potest patronus ob eam rem Faviana experiri.
8718)—*L.* 24. *D. de in ius voc.* (II. 4.) (*Ulp.*) In eum, qui adversus ea fecerit, quinquaginta aureorum iudicium datur; quod nec heredi, nec in heredem, nec ultra annum datur.
8719) — *L.* 25. *D. eod.* (*Modest.*) Si sine venia edicti impetrata libertus patronum in ius vocaverit, ex querela patroni vel supra dictam poenam, id est quinquaginta aureos, dat, vel a Praefecto urbi quasi inofficiosus castigatur, si inopia dignoscitur laborare.
8720) — *L.* 4. *D. de calumniator.* (III. 6.) (*Gaius.*) Haec actio heredi quidem non competit, quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest.
L. 7. 10. *C. de revoc. donat. Vid.* 7136. 173.

Not. 11.

§. 1. *J. de perpet. et temporal. act. Vid.* 7195.
L. 130. *pr. L.* 164. *D. de R. J. Vid.* 1909. 1913.
8721)—*L.* 26. *D. de O. et A.* (XLVI. 7.) (*Ulp.*) Omnes poenales actiones post litem inchoatam et ad heredes transeunt.
8722) — *L.* 58. *D. eod.* (*Callistr.*) Sciendum est, ex omnibus causis lites contestatas et in heredem similesque personas transire.
8723) — *L.* 13. *pr. D. de iniur.* (XLVII. 10.) (*Ulp.*) Iniuriarum actio neque heredi neque in heredem datur. Idem est, et si in servum meum iniuria facta sit; nam nec sui heredi meo iniuriarum actio datur. Semel autem lite contestata, hanc actionem etiam ad successores pertinere.
L. 28. *D. eod. Vid.* 7846.

Not. 12.

L. 196. *D. de R. J. Vid.* 638.
L. 68. *D. eod. Vid.* 661.

§. 611.

Not. 1.

§. 1. *J. de perpet. et temporal. act. Vid.* 7195.
8724) — *L.* 5. §. 4. *D. ne quis eum, qui in ius vocab.* (II. 7.) (*Ulp.*) Heredibus autem ita dabitur, si eorum intersit. Neque autem in heredem neque post annum dabitur.

Not. 2.

8725) — *L.* 2. *D. de cond. furt.* (XIII. 1.) (*Pomp.*) Condictione ex causa furtiva et furiosi, et infantes obligantur, cum heredes necessarii exstiterunt, quamvis cum eis agi non possit.
L. 7. §. 2. *D. eod. Vid.* 7156.
8726)—*L.* 9. *D. eod.* (*Ulp.*) In condictione ex causa furtiva non pro parte, quae pervenit, sed in solidum tenemur, dum soli heredes sumus; pro parte autem heres pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.
L. 1. *pr. D. de priv. del. Vid.* 7179.
8727)—*L.* 6. §. 4. *D. de act. rer. amot.* (XXV. 2.) (*Paulus.*) Item heres mulieris ex hac causa tenebitur, sicut condictionis nomine ex causa furtiva.
L. 21. §. 5. *D. eod. Vid.* 7636.
8728)—*L.* 3. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) De rebus, quae divortii causa quondam uxorem tuam abstulisse proponis, rerum amotarum actione contra successores eius non in solidum,

sed in quantum ad eos pervenit, quodsi res exstent, dominii vindicatione uti non prohiberis.

Nor. 3.

8729) — *L. 29. D. de poenis.* (XLVIII. 19.) (*Paulus.*) Si poena alicui irrogatur, receptum est commentitio iure, ne ad heredes transeat. Cuius rei illa ratio videtur, quod poena constituitur in emendationem hominum, quae mortuo eo, in quem constitui videtur, desinit.

L. 1. pr. D. de priv. del. Vid. 7179.

8730) — *L. 1. §. 6. D. de eo, per quem fact. erit.* (II. 10.) Et heredi datur, sed non ultra annum; adversus heredem autem hactenus puto dandam actionem, ut ex dolo defuncti heres non lucretur.

L. 16. §. 2. D. quod met. c. Vid. 2349.

L. 17. §. 1. L. 26. D. de dolo malo. Vid. 2380. 2381.

L. 52. D. de R. V. Vid. 4669.

Nor. 4.

L. un. C. ex delict. defunctor. in quant. hered. teneantur. Vid. 1914.

8731) — *L. 8. §. 1. D. de fideiuss. et nominat.* (XXVII. 7.) (*Paulus.*) Paulus respondit: tale iudicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus susceperit. Hoc eo pertinere ut non excusetur heres, si dicat, se instrumenta tutelaria non invenisse. Nam quum ex omnibus bonae fidei iudiciis propter dolum defuncti heres teneatur, idem puto servandum et in tutelae actione. Sed constitutionibus subventum est ignorantiae heredum. Hoc tamen tunc observandum est, quum post mortem tutoris heres conveniatur, non si lite contestata tutor decesserit; nam litis contestatione et poenales actiones transmittuntur ab utraque parte, et temporales perpetuantur.

L. 33. 58. D. de O. et A. Vid. 1945. 8722.

Nor. 5.

L. 1. in f. D. si quis ius dicenti non obtemp. Vid. 5933.

L. 1. in f. D. de eo, per quem fact. erit. Vid. 8730.

8732) — *L. 22. D. de O. N. N.* (XXXIX. 1.) (*Marcell.*) Cui opus novum nuntiatum est, si ante remissam nuntiationem opere facto decessit, debet heres eius patientiam destruendi operis adversario praestare. Nam et in restituendo huiusmodi opere eius, qui contra edictum fecit, poena versatur; porro autem in poenam heres non succedit.

L. 7. §. 1. D. depositi. Vid. 6319.

8733) — *L. 12. D. de O. et A.* (XLIV. 7.) (*Pompon.*) Ex depositi, et commodati, et mandati, et tutelae, et negotiorum gestorum causa ob dolum malum defuncti heres in solidum tenetur.

8734) — *L. 49. D. eod.* (*Paulus.*) Ex contractibus venientes actiones in heredes dantur, licet delictum quoque versetur, veluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is, apud quem depositum est. Quo casu etiam cum filiusfamilias aut servus quid tale commiserit, de peculio actio datur, non noxalis.

8735) — *L. 121. §. 3. D. de V. O.* (XLV. 1.) (*Papin.*) Ex facto rei promittendi doli stipulatio heredem eius tenet, sicut ex ceteris aliis contractibus, veluti mandati, depositi.

L. 152. in f. D. de R. J. Vid. 2363.

8736) — *L. 157. §. 2. D. eod.* (*Ulp.*) In contractibus successores ex dolo eorum, quibus successerunt, non tantum in id, quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur, hoc est unusquisque pro ea parte, qua heres est.

§. 1. J. de perpet. et tempor. act. Vid. 7195.

8737) — *Gaii instit.* IV. 112. Non omnes actiones, quae in ali*quem aut ipso iure com*petunt aut a Praetore dantur, etiam in heredem *aeque competunt, aut da*ri solent. Est enim certissima iuris regula, ex maleficii*s* poenales actiones in heredem nec competere........ velut furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriae: *sed heredibus* actoris huiusmodi actiones com*petunt* nec denegantur, excepta iniuriarum actione, et si qua alia similis inveniatur actio.

Nor. 8.

L. 19. pr. D. comm. divid. Vid. 5787.

§. 612.

Nor. 1.

L. 20. §. 10. L. 34. pr. D. de H. P. Vid. 3690. 8405.

8738) — *Gaii instit.* III. 85. *Item si is ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, eam hereditatem antequam* cernat aut pro herede gerat, alii in iure cedat, pleno iu*re heres fit is cui eam cesserit, perinde ac si ipse per* legem ad hereditatem vocaretur. Quod si posteaquam heres extiterit, cesserit, adhuc heres manet, et ob id creditoribus ipse tenebitur; sed res corporales transferet, proinde ac si singulas in iure cessisset: debita vero pereu*nt*, eoque modo debitores hereditarii lucrum faciunt.

8739) — *L. 4. §. 21. D. de fideic. libert.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Is autem, cui bona addicta sunt, bonorum possessori assimilari debet, et secundum hoc et iura sepulcrorum poterit habere.

Nor. 2.

8740) — *L. 3. §. 5. D. ad. SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Si is, qui rogatus fuerat hereditatem restituere, ante quaestionem de familia habitam vel tabulas aperuerit, vel hereditatem adierit, vel quid eorum, quae senatusconsulto prohibentur, fecerit, ac per hoc publicata fuerit hereditas, fiscus cum suis oneribus hereditatem acquirit; quare commodum quartae, quod erat habiturus heres institutus, id ad fiscum pertinet, et ex Trebelliano actiones transeunt. Sed et si prohibuerit testamentarium introducere, vel testes convenire, vel mortem testatoris non defenderit, vel ex alia causa hereditas fisco vindicata est, aeque quartae quidem commodum ad fiscum pertinebit, dodrans vero fideicommissario restituetur.

8741) — *L. 14. D. de J. F.* (XLIX. 14.) (*Gaius.*) Dicitur, ex asse hereditates ex Silaniano cum fiscus vindicasset, quod nec libertates, nec legata tueatur. Quod aperte nullam habet rationem, quum ex quibuslibet aliis causis fisco vindicatis hereditatibus et libertates et legata maneant.

8742) — *L. 1. §. 1. D. eod.* (*Callistr.*) An bona, quae solvendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant? quaesitum est. Labeo scribit: etiam ea, quae solvendo non sint, ipso iure ad fiscum

pertinere. Sed contra sententiam eius edictum perpetuum scriptum est, quod ita bona veneunt, si ex his fisco acquiri nihil possit.

Not. 3.

8743) — *L.* 54. *pr. D. de H. P.* (V. 3.) (*Julian.*) Ei, qui partes hereditarias vel totam a fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem, per quam universa bona persequatur, quemadmodum ei, cui ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis datur.

8744) — *L.* 41. *D. de J. F.* (XLIX. 14.) (*Paulus.*) .um, qui bona vacantia a fisco comparavit, debere actionem, quae contra defunctum competebat, excipere.

Not. 4.

L. 31. *pr. D. sol. matr. Vid.* 8292.

8745) — *L.* 5. *C. de bon. proscriptor.* (IX. 49.) (*Philipp.*) Si, ut proponis, bona eius, qui tutelam tuam administravit, sententiam passi ad fiscum sunt devoluta, procuratorem nostrum adire cura, qui, si quid iure posci animadverterit, non negabit.

8746) — *L.* 14. §. 3. *D. de interd. et releg.* (XLVIII. 21.) (*Ulp.*) Ὁ τῆς πολιτείας ἐκπεσὼν, καὶ τὴν οὐσίαν κατασχὼν, οὐτιλίαις ἀγωγαῖς ὑποκεῖται. Qui civitatem amisit, et bona detinet, utilibus actionibus tenetur.

Not. 6.

Gaii instit. II. 35. *Vid.* 7826.

8747) — *Gaii instit.* II. 36. 37. — 36. Testamento autem scriptus heres ante aditam quidem hereditatem in iure cedendo eam alii, nihil agit; postea vero quam adierit, si cedat, ea accidunt quae proxime diximus de eo ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, si post aditionem (in) iure cedat. — 37. *Vid.* 84.

Gaii instit. III. 85. *Vid.* 8738.

8748) — *Gaii instit.* III. 86. Idem iuris est si testamento scriptus heres, posteaquam heres exstiterit, in iure cesserit hereditatem; ante aditam vero hereditatem cedendo, nihil agit. — 87. Suus autem et necessarius heres an aliquid agat in iure cedendo, quaeritur. Nostri praeceptores nihil eos agere existimant: diversae scholae auctores idem eos agere putant, quod ceteri post aditam hereditatem; nihil enim interest utrum aliquis cernendo aut pro herede gerendo heres fiat, an iuris necessitate hereditati adstringatur.

§. 613.

Not. 1.

8749) — *Gaii instit.* II. 191. (*Pr. J. de leg.*) Post haec videamus de legatis. Quae pars iuris extra propositam quidem materiam videtur, nam loquimur de his iuris figuris, quibus per universitatem res nobis adquiruntur: sed cum omnimodo de testamentis, deque heredibus qui testamento instituuntur, locuti sumus, non sine causa sequenti loco poterat haec iuris materia tractari.

CAPUT II.

DE IURE HEREDITATUM PRAECEPTA COMMUNIA.

§. 614.

Not. 1.

L. 24. *D. de V. S.* (*L.* 62. *D. de R. J.*) *Vid.* 8707.

Not. 2.

§. 7. *J. de hered. qual. et differ. Vid.* 1122.

Not. 3.

L. 208. *D. de V. S. Vid.* 3689.

Not. 4.

L. 195. §. 1. *D. eod. Vid.* 438.

Not. 5.

L. 22. *D. de fideiuss. Vid.* 575.

§. 615.

Not. 1.

8750) — *Ulp. fragm.* XXIV. 1. Legatum est, quod legis modo, id est imperative, testamento relinquitur; nam ea quae precativo modo relinquuntur, fideicommissa vocantur.

Not. 2.

8751) — *L.* 116. *pr. D. de legatis* I. (XXX.) (*Florentin.*) Legatum est delibatio hereditatis, qua testator ex eo, quod universum heredis foret, alicui quid collatum velit.

8752) — *L.* 36. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Modest.*) Legatum est donatio testamento relicta.

Not. 3.

8753) — *L.* 120. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Pomp.*) Verbis legis duodecim tabularum his: *Uti legassit suae rei, ita ius esto,* latissima potestas tributa videtur et heredes instituendi, et legata et libertates dandi, tutelas quoque constituendi; sed id interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

Not. 4.

8754) — *Ulp. fragm.* XXV. 1. Fideicommissum est, quod non civilibus verbis, sed precative

relinquitur; nec ex rigore iuris civilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.

8755) — *L.* 77. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si pecunia fuit deposita apud aliquem, eiusque fidei commissum, ut eam pecuniam praestet, fideicommissum ex rescripto divi Pii debebitur, quasi videatur heres rogatus remittere id debitori. Nam si conveniatur debitor ab herede, doli exceptione uti potest; quae res utile fideicommissum facit. Quod quum ita se habeat, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.

Not. 5.

8756) — *Gaii instit.* II. 251. Restituta autem hereditate, is qui restituit nihilominus heres manet; is vero qui recipit hereditatem, aliquando heredis loco est, aliquando legatarii.

Not. 6.

8757) — *Gaii instit.* II. 260. Potest autem quisque etiam res singulas per fideicommissum relinquere, velut fundum, hominem, vestem, argentum, pecuniam; et vel ipsum heredem rogare ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis a legatario legari non possit.

Not. 7.

L. 2. *C. comm. de leg. et fideic. Vid.* 4608.

Not. 8.

8758) — *L.* 31. *pr.* §. 2. *D. de mort. c. donat.* (XXXIX. 6.) (*Gaius.*) Mortis causa capitur, cum propter mortem alicuius capiendi occasio obvenit, exceptis his capiendi figuris, quae proprio nomine appellantur. Certe enim et qui hereditario, aut legati, aut fideicommissi iure capit, ex morte alterius nanciscitur capiendi occasionem, sed quia proprio nomine hae species capiendi appellantur, ideo ab hac definitione separantur. — §. 2. Sine donatione autem capitur veluti pecunia, quam statuliber aut legatarius alicui conditionis implendae gratia numerat, sive extraneus sit, qui accepit, sive heres. Eodem numero est pecunia, quam quis in hoc accipit, ut vel adeat hereditatem, vel non adeat, quique in hoc accipit pecuniam, ut legatum omittat.

§. 616.

Not. 1.

8759) — *L.* 151. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ter. Clem.*) Delata hereditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.

Not. 2.

8760) — *L.* 7. *C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Diocl. et Maximian.*) Quoniam sororem tuam prius defunctam esse proponis, quam cognosceret, an a fratre sibi aliquid hereditalia fuisset relictum, manifestum atque evidens est, antequam pro herede gereret, vel bonorum possessionem admitteret, defuncti successionem eam non potuisse ad heredes suos transmittere.

8761) — *L.* 138. *pr. D. de R. J.* (L. 17.) (*Pompon.*) Sicuti poena ex delicto defuncti heres teneri non debet, ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset.

8762) — *L.* 54. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) *Florent.*) Heres quandoque adeundo hereditatem iam tunc a morte successisse defuncto intelligitur.

Not. 3.

8763) — *L.* 14. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVIII. 16.) (*Gaius.*) In suis heredibus aditio non est necessaria, quia statim ipso iure heredes exsistunt.

Not. 4.

L. 5. §. 1. *D. quando dies leg. v. fideic. cedat. Vid.* 1181.

§. 617.

Not. 1.

§. *ult. J. per quas pers. nob. acquir. Vid.* 3691.

8764) — *L.* 130. *D. de V. S.* (L. 17.) (*Ulp.*) Lege obvenire hereditatem non improprie quis dixerit et eam, quae ex testamento defertur, quia lege duodecim tabularum testamentariae hereditates confirmantur.

Not. 2.

8765) — *L.* 39. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Quamdiu potest ex testamento adiri hereditas, ab intestatu non defertur.

8766) — *L.* 8. *C. comm. de success.* (VI. 59.) (*Diocl. et Maximian.*) Antequam scriptus heres cuiuscunque portionis capax repudiet hereditatem, vel alia ratione quaerendae facultatem amittat, ei, qui testamentum reliquit, intestato nemo succedit. Igitur perspicis, quod testamentariae successionis spe durante, intestatu bona defuncti non recte vindicentur.

8767) — *L.* 120. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Pompon.*) Verbis legis duodecim tabularum his: *Uti legassit suae rei, ita ius esto*, latissima potestas tributa videtur et heredes instituendi, et legata et libertates dandi, tutelas quoque constituendi; sed id interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

8768) — *Gaii instit.* II. 224. Sed olim quidem licebat totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare, nec quidquam heredi relinquere praeterquam inane nomen heredis; idque lex XII tabularum permittere videbatur, qua cavetur ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his verbis: UTI LEGASSIT SUAE REI, ITA IUS ESTO. Quare qui scripti heredes erant, ab hereditate se abstinebant; et idcirco plerique intestati moriebantur.

Not. 3.

8769) — *L.* 7. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Pompon.*) Ius nostrum non patitur, eundem in paganis et testato et intestato decessisse: earumque rerum naturaliter in se pugna est, [testatus et intestatus].

L. 15. *in f. D. de inoff. test. Vid.* 1326.

Not. 4.

L. 61. *D. de V. O. Vid.* 185.
L. 14. *C. de pactis. Vid.* 5034.
L. 5. *C. de pact. convent. Vid.* 8514.
L. 4. *C. de inut. stip. Vid.* 186.
L. ult. D. de suis et legit. hered. Vid. 5137.

8770) — *L.* 3. *C. de collationibus.* (VI. 20.) (*Alexand.*) Pactum dotali instrumento comprehensum, ut contenta dote, quae in matrimonio

collocabatur, nullum ad bona paterna regressum haberet, iuris auctoritate improbatur, nec intestato patri succedere filia ea ratione prohibetur. Dotem sane, quam accepit, fratribus, qui in potestate manserunt, conferre debet. (230.)

L. 1. §. 3. *D. si a par. quis manum. Vid.* 8366.

8771) — *L.* 19. *C. de pactis.* (II. 3.) (*Dioclet. et Maximian.*) Licet inter privatos huiusmodi scriptum, quo comprehenditue, ut is, qui supervixerit, aiterius rebus potiatur, ne donationis quidem mortis causa gestae efficaciter speciem ostendat, tamen quum voluntas militum, quae super ultimo vitae spiritu, deque familiaris rei decreto quoquo modo, contemplatione mortis, in scripturam deducitur, vim postremi iudicii obtineat, proponasque, te ac fratrem tuum ad discrimen praelii pergentes ob communem mortis fortunam invicem esse pactos, nt ad eum, qui superstes fuisset, res eius, cui casus finem vitae attulisset, pertinerent, exsistente conditione intelligitur ex fratris tui iudicio, quod principalium constitutionum prompto favore firmatur, etiam rerum eius compendium ad te delatum esse. (290.)

Not. 5.

L. 61. *D. de V. O. Vid.* 185.
L. 30. *C. de pactis. Vid.* 3504.

Not. 6.

L. 11. *D. de hered. vel act. vend. Vid.* 6344.
L. 7. *D. eod. Vid.* 6347.

Not. 7.

L. 30. *C. de pactis. Vid.* 3504.

8772)—*L.* 2. §. 3. *D. de his, quae ut indignis.* (XXXIV. 9.) (*Marcian.*) idem erit, si quis vivi ignorantis bona, vel partem bonorum alicuius cognati donaverit; nam quasi indigno aufertue.

8773) — *L.* 29. §. 2. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Papinian.*) Donationem quidem partis bonorum proximae cognatae viventis nullam fuisse constabat, verum ei, qui donavit, ae postea iure praetorio successit, qunniam adversus bonos mores et ius gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondi — XXX. (*Marcian.*) Nam ei ut iudigno aufertur hereditas.

Not. 8.

8774) — *L.* 5. §. 2. *D. de his, quae ut indignis* (XXXIV. 9.) (*Paulus.*) Amittere id, quod testamento meruit, et eum placuit, qui tutor datus excusavit se a tutela; sed si consecutus, fuerit non admittetur ad excusationem. Diversum puto in eo, qui legatum tantum meruit, et a matre pupilli tutor petitus excusare se maluit; hic enim nihil contra iudicium defuncti fecit. Sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquitur, cuius utilitates desertae sunt.

8775) — *L.* 11. *D. eod.* (*Papinian.*) Heres, qui tacitam fidem contra leges accommodavit, in ea parte, qua fraudem adhibuit, Falcidia non utitur; et ita senatus censuit. Sed si maior modus institutionis, quam fraudis fuerit, quod ad Falcidiam attinet, de superfluo quarta retinebitur.

8776)—*L.* 35. §. 2. *sqq. D. de m. c. d.* (XXXIX. 6.) (*Paulus.*) Sed mortis causa donatio longe differt ab illa vera et absoluta donatione, quae ita proficiscitur, ut nullo casu revocetur. Et enim ibi qui donat, illum potius, quam se habere mavult; et is, qui mortis causa donat, se cogitat, atque amore vitae recepisse potius, quam dedisse mavult; et hoc est, quare vulgo dicatur: se potius habere vult, quam eum, cui donat, illum deinde potius, quam heredem suum.

§. 3. 4. *Vid.* 6220. 1095.

§. 618.

Not. 1.

8777) — *L.* 3. *pr. D. de his, quae pro non script.* (XXXIV. 8.) (*Marcian.*) Si in metallum damnato quid extra causam alimentorum relictum fuerit, pro non scripto est, nec ad fiscum pertinet; nam poenae servus est, non Caesaris, et ita divus Pius rescripsit.

8778) — *L.* 11. *D. de alim. leg.* (XXXIV. 1.) (*Paulus.*) Is, cui annua alimenta relicta fuerant, in metallum damnatus, indulgentia principis restitutus est. Respondi: eum et praecedentium annorum recte cepisse alimenta, et sequentium deberi ei.

L. 10. *D. de cap. min. Vid.* 593.

Not. 2.

8779) — *L.* 6. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVIII. 16.) (*Iulian.*) .... Respondi: qui post mortem avi sui concipitur, is neque legitimam hereditatem eius tanquam suus heres, neque bonorum possessionem tanquam cognatus accipere potest, quia lex duodecim tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quaeritur, in rerum natura fuerit, VII. (*Celsus.*) Vel si vivo eo conceptus est, quia conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur.

8780)—*L.* 1. §. 8. *D. unde cognati.* (XXXVIII. 8.) (*Ulp.*) Si quis proximior cognatus nasci speretur, in ea conditione est, ut dici debeat, obstare eum sequentibus. Sed ubi natus non est, admittemus eum, qui post ventrem proximus videbatur. Sed hoc ita demum erit accipiendum, si hic, qui in utero esse dicitur, vivo eo, de cuius bonorum possessione agitur, fuit conceptus; nam si post mortem, neque obstabit alii, neque ipse admittetur, quia non fuit proximus cognatus ei, quo vivo nondum animal fuerit.

L. un. C. de incertis pers. Vid. 3168.

Not. 3.

8781)—*L.* 13. *D. de B. P.* (XXXVII. 1.)(*Afric.*) Edicto Praetoris bonorum possessio his denegatur, qui rei capitalis damnati sunt, neque in integrum restituti sunt. Rei autem capitalis damnatus intelligitur is, cui poena mors aut aquae et ignis interdictio sit. Cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum possessionem admittitur.

8782)—*L.* 3. *D. de his, quae pro non script.* (XXXIV. 8.) (*Marcian.*) *Vid.* 8777. — §. 1. Sed et si post testamentum factum heres institutus vel legatarius in metallum datus sit, ad fiscum non pertinet. — §. 2. *Vid.* 1307.

8783) — *L.* 1. *C. de hered. instit.* (VI. 24.) (*Titus Aelius Antonin.*) Qui deportantur, si heredes scribantur, tanquam peregrini capere non possunt, sed hereditas in ea causa est, in qua esset, si scripti non fuissent.

Not. 4.

L. 5. §. 1. *C. ad L. Iul. maiest. Vid.* 2927.

Not. 5.

8784)—*L.* 5. §. 3. *C. eod.* (*Arcad. et Honor.*) Ad filias sane eorum, quolibet numero fuerint, Falcidiam tantum ex bonis matris, sive testata sive intestata decesserit, volumus pervenire, ut habeant mediocrem potius filiae alimoniam, quam integrum emolumentum ac nomen heredis; mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus ausuras esse confidimus.

Not. 7.

L. 8. *C. de hered. instit. Vid.* 3169.

Not. 8.

8785)—*L.* 6. §. 2. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Solemus dicere, media tempora non nocere; utputa civis Romanus heres scriptus, vivo testatore factus peregrinus, mox ad civitatem Romanam pervenit; media tempora non nocent. Servus alienus, sub conditione heres scriptus, traditus est servo hereditario, mox usucaptus ab extraneo; non est vitiata institutio.

8786)—*Gaii instit.* II. 284. Erant etiam aliae differentiae, quae nunc non sunt. — 285. Ut ecce peregrini poterant fideicommissa capere, et fere haec fuit origo fideicommissorum: sed postea id prohibitum est, et nunc ex oratione divi Hadriani senatusconsultum factum est ut ea fideicommissa fisco vindicarentur.

Not. 9.

L. 1. §. 4. *D. ad SC. Tertyll. Vid.* 2792.

Not. 10.

8787) — §. 32. *J. de legatis.* (II. 20.) An servo heredis recte legamus? quaeritur. Et constat, pure inutiliter legari, nec quidquam proficere, si vivo testatore de potestate heredis exierit, quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, non hoc ideo debet valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione vero recte legatur, ut requiramus, an, quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

L. 41. §. 2. *D. de leg.* 1. *Vid.* 1333.

8788)—*L.* 3. *D. de reg. Caton.* (XXXIV. 7.) (*Papin.*) Catoniana regula non pertinet ad hereditates, neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem.

8789)—*L.* 7. *pr. et* §. 1. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Si deportati servo fideicommissum fuerit adscriptum, ad fiscum pertinere dicendum est, nisi si eum deportatus vivo testatore alienaverit, vel fuerit restitutus; tunc enim ad ipsum debebit pertinere. — §. 1. Si miles deportato fideicommissum reliquerit, verius est, quod et Marcellus probat, capere eum posse.

Not. 11

8790) — §. 4. *J. de hered. qualit. et differ.* (II. 19.) ...... Medio autem tempore inter factum testamentum et mortem testatoris vel conditionem institutionis exsistentem mutatio iuris non nocet heredi, quia, ut diximus, tria tempora inspicimus.

L. 6. §. 2. *D. de hered. instit. Vid.* 8785.
L. 59. §. 4. *D. eod. Vid.* 1236.
L. 49. §. 1. *D. eod. Vid* 1339.

§. 619.

Not. 1.

L. 1. *pr. D. quorum bonorum. Vid.* 4310.

Not. 2.

Gaii instit. II. 52. *sqq. Vid.* 542.

Not. 3.

8791) — *Gaii instit.* III. 32. Quos autem Praetor vocat ad hereditatem, hi heredes ipso quidem iure non *fiunt, nam* Praetor heredes facere non *potest: per legem enim tantum vel similem iuris constitutionem heredes fiunt, veluti per senatusconsultum et constitutionem principalem*; sed *cum eis quidem* Praetor *dat bonorum possessionem, loco* heredum *constituuntur.*

Gaii instit. IV. 34. *Vid.* 34.

Ulp. fragm. XXVIII. 12. *Vid.* 36.

8792) — *L.* 117. *D. de R. J.* (L. 17.) (*Paulus.*) Praetor bonorum possessorem heredis loco in omni causa habet.

Not. 6.

8793) — *Gaii instit.* II. 110. Praetor tamen, si septem signis testium signatum sit testamentum, scriptis heredibus secundum tabulas testamenti *hereditatem* pollicetur; (*et*) si nemo sit ad quem ab intestato iure legitimo pertineat hereditas, velut frater eodem patre natus, aut patruus, aut fratris filius, ita poterunt scripti heredes retinere hereditatem. Nam idem iuris est etsi alia ex *causa* testamentum non valeat, velut quod familia non venierit, aut nuncupationis verba testator locutus non sit. — 120. Sed videamus an, etiamsi frater aut patruus exstent, potiores scriptis heredibus habeantur; rescripto enim imperatoris Antonini significatur, eos qui secundum tabulas testamenti non iure factas bonorum possessionem petierint, posse adversus eos qui ab intestato vindicant hereditatem, defendere se per exceptionem doli mali.

Not. 11.

L. 10. *C. de iure delib. Vid.* 126.

§. 620.

Not. 6.

8794) — *L.* 1. §. 12. *D. de succ. ed.* (XXXVIII. 9.) (*Ulp.*) Largius tempus parentibus liberisque petendae bonorum possessionis tributum in honorem sanguinis, videlicet quia arctandi non erant, qui paene ad propria bona veniunt; ideoque placuit eis praestitui annum, scilicet ita moderate, ut neque ipsi urgerentur ad bonorum possessionis petitionem, neque bona diu iacerent. Sane nonnunquam urgentibus creditoribus interrogandi sunt in iure, an sibi bonorum possessionem admittant, ut, si repudiare se dicant, sciant creditores, quid sibi agendum sit; si deliberare se adhuc dicant, praecipitandi non sunt.

8795) — *L.* 2. *pr.* §. 1. 3. *D. quis ordo in poss. serv.* (XXXVIII. 15.) (*Ulp.*) — *Vid.* 725. — §. 3. Si Praeses provinciae in proxima fuerit civitate, accedere debet ad utilitatem temporis ratio itineris, scilicet numeratione viginti millium pas-

suum facia; nec enim exspectare debemus, ut Praeses provinciae veniat ad eum, qui bonorum possessionem petiturus est.

8796) — §. 8. *J. de B. P.* (III. 9.).... Ne actiones creditorum differantur, sed babeant, quos convenirent, et ne facile in possessionem bonorum defuncti mittantur et eo modo sibi consulant, ideo petendae bonorum possessioni certum tempus praefinivit.

8797) — *L. 1. pr. D. de succ. ed.* (XXXVIII. 9.) (*Ulp.*)... Ne bona bereditaria vacua sine domino diutius iacerent, et creditoribus iongior mora fieret.

Nor. 7.

8798) — *Gaii instit.* III. 34. *Item ab intestato* heredes suos et agn*atos* ad bonorum possessionem vocat; quibus casibus beneficium eius in eo solo videtur aliquam utilitatem *habere, quod* is qui *ita* bonorum possessionem *petit,* interdicto cuius principium est QUORUM BONORUM uti possit: cuius interdicti *quae* sit utilitas, suo loco proponemus. Alioquin remota quoque bonorum possessione ad eos bereditas pertinet iure civili.

8799) — *L. 15. D. de B. P. c. t.* (XXXVII. 4.) (*Marcion.*) Si praeteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris opposuerit de eo, quod patri debuit, non posse eum contra tabuias bonorum possessionem petere existimo; nam hoc ipso quasi repudiavit bonorum possessionem. Quod ita intelligendum est, si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione: *si non contra tabulos bonorum possessio filio dari potuit*, sed magis doli exceptione usus est.

8800) — *L. 10. D. de collat.* (XXXVII. 6.) (*Scaev.*) Si filius in potestate heres institutus adeat, et, emancipato petente bonorum possessionem contra tabulas, ipse non petat, nec conferendum est ei, et ita edictum se habet. Sed magis sentio, ut, quemadmodum pro parte bereditatem retinet eo iure, quo et bonorum possessionem petere possit, ita et conferri ei debeat, utique quum iniuriam per bonorum possessionem patiatur.

Nor. 10.

8801) — *L. 12. C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Dioclet. et Maximian.*) Puberem agnoscentem bonorum possessionem, posteaquam fuit ei hereditas delata, pro herede gerere, non ambigitur.

Nor. 11.

8802) — *L. 2. §. 21. D. ad SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Sed si mater repudiaverit bonorum possessionem, de adeunda autem bereditate deliberet, dicendum erit, agnatum non succedere, quoniam nondum verum est non adiisse matrem.

8803) — *L. 1. C. de suis et legit.* (VI. 55.) (*Sever. et Antonin.*) Si fratri tuo legitima heres esse potes, centum dierum praefinitione non excluderis ab acquirenda hereditate. (205.)

8804) — *L. 13. C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Dioclet. et Maximian.*) Suum heredem omissa bonorum possessione paternam successionem obtinere potuisse, certi iuris est.

Gaii instit. III. 34. *Vid.* 8798.

L. 10. D. de collat. Vid. 8800.

8805) — *L. 15. §. 1. 2. D. de legat. praest.* (XXXVII. 5.) (*Paulus.*) — §. 1. Sed si unus emancipatus heres scriptus sit, alter praeteritus, et utrique contra tabulas bonnrum possessionem acceperint, et institutus eadem praestat, quae praeteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorwm possessionem acceperit, omnibus debebit legata praestare, perinde atque si adiisset bereditatem. Sed si scriptus quidem adierit hereditatem, praeteritus autem bonorum possessionem acceperit, hic quidem, qui bonorum possessionem accepit, certis personis legata debebit. De scripto autem quaeritur. Et complures putant, certis personis et eum praestare debere. Quod puto verius esse; nam et Praetor hac ratione eum tuetur, quod ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt. — §. 2. Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex maiore parte, quam dimidia heres institutus sit, aut ex semisse. Quodsi ex minore parte, quam dimidia institutus sit, dicimus non ex maiore parte, quam institutus sit, tuendum eum esse; qua enim ratione maiorem partem habere potest, quum nec bonorum possessionem acceperit, nec ex maiore parte institutus sit?

Nor. 12.

8806) — *Gaii instit.* II. 148. (*Qui autem*) secundum tabulas testamenti, quae aut statim ab initio non iure factae sint, aut iure factae postea *r*uptae vel irritae erunt, bonorum possessiooem accipiunt: si modo possunt hereditatem obtinere, habebunt bonorum possessionem cum re; si vero ab *iis* avocari bereditas potest, habebunt bonorum possessionem sine re.

8807) — *Goii instit.* III. 36. *N*am si, verbi gratia, iure facto testamento heres insti*t*utus creverit hereditatem, sed bonorum possessionem secundum tabulas testamenti petere noluerit, contentus eo quod iure civili heres sit, nihilominus ii qui nullo facto testamento ad intestati bona vocantur, possunt petere bonorum possessionem; sed sine re ad eos bereditas pertinet, cum testamento scriptus heres ecincere bereditatem possit.

8808) — *L. 12. pr. D. de inj. rupto irr. test.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Postumus praeteritus, vivo testatore natus, decessit. Licet iuris scrupulositate nimiaque subtilitate testamentum ruptum videatur, attamen si signatum fuerit testamentum, bonorum possessionem secundum tabulas accipere heres scriptus poterit, remque obtinebit, ut et divus Hadrianus, et Imperator noster rescripserunt; idcircoque legatarii et fideicommissarii habebunt ea, quae sibi relicta sunt, securi. Idem et circa iniustum et irritum testamentum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit.

8809) — *L. 25. C. de inoff. test.* (III. 28.) (*Dioclet. et Moximian.*) Filiis matrem, quae de mariti moribus secus suspicatur, ita posse consulere, iure compertum est, ut eos sub hac conditione instituat heredes, si a patre emancipati fuerint, atque eo pacto secundum tabulas bonorum possessionem patrem cum re accipere non videri, qui conditioni minime obtemperaverit, neque ei nomine filiorum inofficiosi eo modo actionem posse competere, quibus nullam iniuriam fecerit mater, sed potius putaverit providendum, et ideo restituere debet. (301.)

L. 2. *D. si tab. test. nullae. Vid.* not. 14.

Not. 14.

L. 12. *pr. D. de ini. rupto irr. test. Vid.* 8808.

8810) — *L.* 5. *pr. D. de B. P. s. t.* (XXXVII. 11.) (*Ulp.*) Si sub conditione heres quis institutus sit, et accepta honorum possessione secundum tabulas conditio defecerit, interdum evenit, ut res possessori concedenda sit, utputa si filius emancipatus sit sub conditione heres institutus; nam et si defecerit conditio, attamen secundum tabulas bonorum possessionem eum accipere, Iulianus scribit. Sed et si is fuerit, qui ab intestato bonorum possessor futurus esset, tuendum esse scripsit; et hoc iure utimur.

8811) — *L.* 1. *C. de his, qui sibi adscrib. in test.* (IX. 23.) (*Antonin.*) Quanquam ita interpretantur iurisperiti, ut contra legem Corneliam videatur se scribere heredem emancipatus filius patre dictante, tamen si, quum testamentum non esset scriptum, iustus successor futurus esset accepta bonorum possessione filius patri, perinde habebitur, atque si sua manu pater tuus te heredem scripsisset, functus dulci officio (212).

Not. 15.

8812) — *L.* 1. §. 16. *D. de succ. ed.* (XXXVIII. 10.) (*Ulp.*) Et generaliter ait Iulianus: ex omnibus causis liberis parentibusque intra annum bonorum possessionem competere.

§. 621.

Not. 1.

8813) — *L.* 1. §. 7. *D. de succ. ed.* (*Ulp.*) *Vid.* not. 8.

L. 30. §. 1. *D. de a. v. o. h. Vid.* 604.

8814) — *L.* 1. §. 4. *D. si tab. test. nullae extab.* (XXXVIII. 6.) (*Ulp.*) Sed et si ex Carboniano edicto bonorum possessio data sit, magis est, ut dicere debeamus, ab intestato nihilo minus posse peti; ut enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio.

8815) — *L.* 3. §. 8. *D. de B. P.* (XXXVII. 1.) (*Ulp.*) Si causa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quam pro tribunali, quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi, quam pro tribunali dari potest.

L. 2. §. 1. *D. quis ordo in B. P. serv. Vid.* 723.

Not. 2.

L. 1. §. 4. *D. si tab. test. Vid.* 8814.

Not. 3.

L. 30. §. 1. *D. de a. r. o. h. Vid.* 604.

Not. 5.

8816) — *L.* 3. §. 15. *D. de Carb. ed.* (XXXVII. 10.) (*Ulp.*) Sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solum Carbonianam bonorum possessionem accipere, verum etiam ordinariam agnoscere.

Not. 6.

8817) — *L.* 14. §. 1. *D. de B. P. c. t.* (XXXVII. 4.) (*African.*) Filius in adoptiva familia, uxore ducta, filium sustulit, eumque post mortem patris adoptivi emancipavit; hunc nepotem contra tabulas avi naturalis decreto posse petere bonorum possessionem respondit. Item si filius emancipatus sublato filio et emancipato arrogandum se dederit, et mortuo adoptivo patre decesserit, et contra patris, et contra avi tabulas ex decreto hunc admitti, minime dubitari debere, ne alioquin ab omnium bonis excludatur.

8818) — *L.* 4. *D. de coniung. cum emancip. liber. eius.* (XXXVII. 8.) (*Modest.*) Emancipato quis filio retinuit ex eo nepotes in potestate; filius emancipatus susceptis postea liberis decessit. Placuit, in avi potestate manentes simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere, manente eo, ut, si velit avus sibi per nepotes acquiri, bona sua conferat, aut nepotes emancipet, ut sibi emolumentum paternae hereditatis acquirant. Idque etiam divus Marcus rescripsit.

8819) — *L.* 6. *D. si tab. test. nullae.* (XXXVIII. 6.) (*Ulp.*) Si pater filium emancipaverit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit, et rei aequitas, et causa edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cavetur, efficit, ut eius ratio habeatur, et bonorum possessio *iotestati* patris detur, ut tamen bona sorori, quae necessaria heres patri exstitit, conferre cogatur avus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum acquisiturus est, nisi forte avus iste nullum ex his fructum acquirere vult, paratusque est de potestate nepotem dimittere, ut ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perveniat. Nec idcirco soror, quae patri heres exstitit, iuste queri poterit, quod eo facto a collationis commodo excludatur, quum avo quandoque intestato defuncto, ad bona eius simul cum fratre possit venire.

8830) — *L.* 1. §. 1. *D. ad SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Si ea sit mater, de cuius statu dubitatur, utrum materfamilias sit, an filiafamilias, utputa quoniam pater eius ab hostibus captus sit, si certum esse coeperit, matremfamilias esse, liberi eius admittentur. Unde tractari potest: an medio tempore, dum status pendet, succurri eis per Praetorem debeat, ne, si medio tempore decesserint, nihil ad heredem transmittant? Et magis est ut subveniatur, ut in multis casibus placuit.

Not. 7.

8831) — *L.* 84. *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Papinian.*) Ventre praeterito, si filius, qui fuit emancipatus, aut exterus heres institutus sit, quamdiu rumpi testamentum potest, non defertur ex testamento hereditas. Sed si vacuo ventre mulier fuit, et incerto eo filius in familia retentus vita decessit, heres fuisse intelligitur; emancipatus vero aut exterus non aliter possunt hereditatem quaerere, quam si non esse praegnantem sciant. Ergo si ventre pleno sit mulier, nonne iniquum erit, interea defunctum filium heredi suo relinquere nihil? Et ideo decreto filio succurrendum est, quia, sive frater ei nascatur, sive non nascatur, patri heres futurus est, eademque ratio facit, ut emancipato quoque subveniri debeat, qui alterutro casu rem omnimodo habiturus est.

L. 4. *in f. D. de B. P. c. t. Vid.* 605.

8832) — *L.* 8. *D. eod.* (*Iulian.*) Sed et si decesserint ante, quam peterent bonorum posses-

sionem, non est iniquum, Praetorem decernere, heredibus eorum salvum fore commodum bonorum possessionis secundum tabulas vel contra tabulas.

§. 622.

Not. 1.

8833)—*L.* 2. §. 9. *D. ad SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, relicta et matre, divus Pius decrevit, cessare senatusconsultum Tertullianum, et simul esse admittendas ad bonorum possessionem unde proxime cognati matrem et filiam. Sed quod idem Iulianus scripsit: matrem ex senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessaverit, verum non erit; succedit enim filiae; et ideo dicendum erit, matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse.

8834)—§. 2. *J. de succ. libertor.* (III. 7.) Postea lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, ut ex bonis eius, qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, et pauciores, quam tres liberos habebat, sive is testamento facto sive intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiave testatus decessisset; cum vero duos duasve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono; si tres reliquerat, repellebatur patronus.

Not. 2.

8835) — *L.* 8. *pr. D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Ulp.*) Papinianus libro quinto Quaestionum recte scribit: inofficiosi querelam patrem filii sui nomine instituere non posse invito eo; ipsius enim iniuria est. Sequenti loco scribit; si filiusfamilias post agnitam litis ordinandae gratia bonorum possessionem decesserit, finitam esse inofficiosi querelam, quae non patri, sed nomine dabatur filii.

8836) — *L.* 2. §. 15. 16. *D. ad SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Obiicitur matri pater in utriusque bonis, tam filii quam filiae, sive heres, sive bonorum possessor exsistat. Sed neque avus neque proavus in Tertulliano matri nocent, quamvis fiduciam contraxerint. Pater autem tantum naturalis, non etiam adoptivus matri nocet; verius est enim, quum pater esse desierit, a matre eum excludi, sed nec ad bonorum possessionem contra tabulas eum admitti, quum pater esse desierit. — §. 16. Undecunque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, sive ut legitimus, sive contra tabulas, ex quavis parte excludit matrem.

§. 623.

Not. 3.

L. 62. *D. de A. R. D. Vid.* 3494.

L. 40. *D. de leg.* 1. *Vid.* 3880.

8837) — *L.* 114. §. 3. *D. eod.* (*Marcian.*) Si quid alicui licite fuerit relictum, vel ius aliud, quod ipse quidem propter corporis sui vitium, vel propter qualitatem relicti, vel aliam quamcunque probabilem causam habere non potuit, alius tamen hoc habere potuit, quanti solet comparari, tantam aestimationem accipiet.

CAPUT III.

DE DEFERENDIS HEREDITATIBUS.

SECTIO I.

DE HEREDITATIBUS AB INTESTATO DELATIS.

§. 624.

Not. 2.

L. 3. 7. *C. comm. de succ. Vid.* 3436.

8838)—*L.* 3. *C. eod.* (*Diocletian. et Maximian.*) Amitae, cui successisse filios suos proponis, hereditatem tuo nomine non recte petis. Sed quoniam hos etiam intestatos diem functos asseveras, siquidem hi, quos privignos eiusdem amitae dicis, eorum consanguinei fuerint, fratres tam agnationis quam cognationis iure secundo gradu constitutos tibi praeferri, non ambigitur. Nam si amitinis tuis, alio etiam patre natis, nunquam eorum matris privigni sunt, admisisse te bono-

rum possessionem probans eorum vindica successionem.

Not. 5.

Nov. 89. c. 13. *Vid.* 3458.

Not. 6.

8839) — *L.* 3. §. 10. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVIII. 16.) (*Ulp.*) Est autem tractatum: pro qua parte faciat? quia ex uno utero plures nasci possunt. Et placuit, si in rerum natura certum sit, hanc, quae se dicit praegnantem, non esse, ex asse iam esse heredem hunc, qui natus est, quoniam et ignorans heres fit; quare si medio tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum transmittit.

Not. 7.

8840) — *Gaii instit.* III. 16. Quod si defuncti nullus frater exstet, (*sed*) sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet; sed quaesitum est, si dispari forte numero sint nati, ut ex uno unus vel duo, ex altero tres vel quatuor, utrum in stirpes dividenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita: *iam* dudum tamen placuit in capita dividendam esse hereditatem. Itaque quotquot erunt ab utraque parte personae, in tot portiones hereditas dividetur, ita ut singuli singulas portiones ferant.

8841) — *Ulp. fragm.* XXVI. 4. Adgnatorum hereditates dividuntur in capita: veiut si sit fratris filius et alterius fratris duo pluresve liberi, quotquot sunt ab utraque parte personae, tot fiunt portiones, ut singuli singulas capiant.

8842) — *L.* 2. §. 2. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVI.I. 16.) (*Ulp.*) Haec hereditas proximo agnato, id est ei, quem nemo antecedit, defertur, et si plures sint eiusdem gradus, omnibus in capita scilicet; utputa duos fratres habui vel duos patruos; unus ex his unum filium, alius duos reliquit; hereditas mea in tres partes dividetur.

Not. 8.

8843) — §. 6. *J. de hered., qui ab int. defer.* (III. 1.) Et quia placuit, nepotes neptesque, item pronepotes et proneptes in parentis sui locum succedere, conveniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hereditatem dividi, ut filius partem dimidiam hereditatis habeat, et ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam; item si ex duubus filiis nepotes neptesve exstant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor, ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel quatuor altera dimidia.

8844) — *L.* 2. *C. de suis et legit. hered.* (VI. 55.) (*Dioclet. et Maximian.*) Nepotes ex diversis filiis varii numeri avo succedentes ab intestato non pro virilibus portionibus, sed ex stirpibus succedunt. (290.)

Not. 10.

§. 5. *J. de SC. Tertyll. Vid.* 3403.
Nov. 89. c. 12. §. 4. *Vid.* 3457.
Nov. 117. c. 5. *Vid.* 4963.

Not. 11.

8845) — *L.* 2. §. 19. *D. ad SC. Tertyllian.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Sed et si ipsa mater eadem sit et soror consanguinea, utputa quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptavit, sit praeterea et pater naturalis, haec mater, si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem; si ius consanguineae repudiavit vel capitis deminutione amisit, ex senatusconsulto venire propter patrem non potest; repudiante vero patre, rursus ex senatusconsulto potest venire.

§. 625.

Not. 1.

L. 13. *D. de suis et legit. hered. Vid.* 3386.

8846) — *Ulp. fragm.* XXIII. 3. Adgnascitur suus heres aut adgnascendo, aut adoptando, aut in manum conveniendo, aut in locum sui heredis succedendo, velut nepos mortuo filio, vel emancipato, aut manumissione, id est, si filius ex prima secundave mancipatione manumissus, reversus sit in patris potestatem.

8847) — *L.* 13. *D. de inj. rupto irr. test.* (XXXVIII. 3.) (*Gaius.*) Postumorum loco sunt et hi, qui in sui heredis loco succedendo, quasi agnascendo, fiunt parentibus sui heredes. Ut ecce si filium, et ex eo nepotem neptemve in potestate habeam, quia filius gradu praecedit, is solus iura sui heredis habet, quamvis nepos quoque et neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius meus me vivo moriatur, aut qualibet ratione exeat de potestate mea, incipit nepos neptisve in eius locum succedere, et eo modo sua iura suorum heredum quasi agnatione nanciscl. Ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere vel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum, ita et nepotem neptemve ex eo necesse est mihi vel heredem instituere vel exheredare, ne forte me vivo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptisve quasi agnatinne rumpat testamentum; idque lege Iunia Velleia provisum est.

Not. 5.

8848) — *Pr. J. de legit. agnat. succ.* (III. 2.) Si nemo suus heres, vel eorum, quos inter suos heredes Praetor vel constitutiones vocant, exstat, qui successionem quoquo modo ampiectatur, tunc ex lege duodecim tabularum ad agnatum proximum pertinet hereditas.

8849) — *L.* 1. §. 9. *D. de suis et legit.* (XXXVIII. 16.) (*Ulp.*) Post suos statim consanguinei vocantur.

8850) — *L.* 2. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Post consanguineos admittuntur agnati, si consanguinei non sunt. Merito; nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non defertur. Sed hoc sic erit accipiendum, si nec sperantur esse; ceterum si vel nasci consanguineus, vel de captivitate reverti potest, agnati impediuntur.

Not. 6.

8851) — *Gaii instit.* III. 14. Quod ad feminas tamen attinet, in hoc iure aliud in ipsarum hereditatibus capiendis placuit, aliud in ceterorum bonis ab his capiendis: nam feminarum *hereditates* perinde ad nos agnationis iure redeunt, atque masculorum; nostrae vero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent. Itaque soror fratri sororive legitima

heres esse (*non potest. Sororis autem nobis loco est*) etiam mater aut noverca, quae per in manum conventionem apud patrem oostrum iura filiae consecuta est. — 18. Hactenus lege XII tabularum finitae sunt intestatorum hereditates: quod ius quemadmodum strictum fuerit, palam est intelligere. — 23. Item feminae agnatae, quaecunque coosanguineorum gradum excedunt, oihil iuris ex lege habeot.

8852) — *Ulp. fragm.* XXVI. 6. Ad feminas ultra consanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet. Itaque soror fratri sororive legitima heres fit.

8853) — *Gaii instit.* II. 274. Item mulier quae ab eo, qui centum millia aeris census est, per legem Voconiam heres institui non potest, tamen fideicommisso relictam sibi hereditatem capere potest.

Not. 7.

Gaii instit. III. 16. *Vid.* 8840.
Ulp. fragm. XXVI. 4. *Vid.* 8841.

Not. 8.

8854) — *Gaii instit.* III. 12. Nec in eo iure successio est: *ideoque si* agnatus proximus hereditatem ooiserit, *vel antequam adierit* decesserit, sequeotibus nihil iuris ex *lege com*petit.

Not. 9.

8855) — *Pauli sent. rec.* IV. 8. 23. In hereditate legitima successioni locus non est. Et ideo fratre decedente aotequam adeat aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non potest: quia omnis successio proximiori defertur.

8856) — *Ulp. fragm.* XXVI. 5. Si plures eodem gradu *sint* adgnati, et quidam eorum hereditatem ad se pertioere noluerint, vel antequam adierint, decesserint, eorum pars adcrescit his qui adieruot. Quod si nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas non transmittitur, quoniam in legitimis hereditatibus successio non est.

8857) — *L.* 1. §. 8. *D. de suis et legit.* (XXXVIII. 16.) (*Ulp.*) Sciendum est autem, nepotes et deinceps interdum, etiam si parentes eos mortis tempore praecesserunt, tamen posse suos heredes exsistere, quamvis successio in suis heredibus non sit. Quod ita procedit, si paterfamilias testamento facto decessit exheredato filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiavit heres institutus; poterit nepos suus heres esse, ut et Marcellus libro decimo scripsit, quoniam nec delata est filio hereditas. Item erit dicendum, et si filius ex asse sub conditione, quae fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub conditioone institutus non impleta conditione decesserit; nam dicendum erit, suos posse succedere, si modo mortis testatoris tempore vel in rebus humaois, vel saltem concepti fuerint; idque et Iuliaoo et Marcello placet.

8858) — *L.* 4. §. 1. *D. de B. P. c. t.* (XXXVII. 4.) (*Paulus.*) Si quis filium, quem in potestate habuit, instituerit heredem, vel exheredaverit, et ex eo nepotem omiserit, bonorum possessioni locus non est, quia non esset nepos suus heres futurus. Eadem sunt et in sequentibus gradibus.

Not. 10.

8859) — *Gaii instit.* III. 17. Si nullus agnatus sit, eadem lex XII tabularum gentiles ad hereditatem vocat. Qui sint autem gentiles, primo commentario retulimus; et cum illic admonuerimus totum gentilicium ius in desuetudinem abiisse, supervacuum est hoc quoque loco de ea re curiosius tractare.

8860) — *Coll. leg. Mos. et Rom.* (XVI. 4.) (*Ulp. libro sing. de legit. hered.*) Intestatorum gentilitiorum hereditates pertinent primum ad suos heredes, id est liberos, qui in potestate sunt, ceterosque qui io liberorum loco sunt. Si sui heredes non sint, ad consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reliquos agnatos (proximos, id est cognatos) virilis sexus per mares descendentes, eiusdem familiae. Id enim cautum est lege duodecim tabularum hac: SI INTESTATUS MOAITUA, CUI SUUS HERES NEC EAIT AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO.

Si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat, hic verbis: SI AGNATUS NEC ESIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO. Nunc nec gentilitia iura in usu sunt.

Not. 11.

8861) — *Gaii instit.* III. 40. Olim itaque licebat liberto, patronum suum in testamento praeterire; nam ita demum lex XII tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, nullo suo herede relicto. Itaque iotestato quoque mortuo liberto, si is suum heredem reliquerat, nihil in bonis eius patrono iuris erat. Et si quidem ex oaturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur esse quereia: si vero vel adoptivus filius filiave, vel uxor quae in manu esset, sua heres esset, aperte iniquum erat nihil iuria patrono superesse.

8862) — *Ulp, fragm.* XXVII. 1. Libertorum intestatorum hereditas primum ad suos heredes pertinet; deinde ad eos quorum liberti sunt, velut patronum, patronam, liberosve patroni.

8863) — *Ulp. fragm.* XXIX. 1. Civis romani liberti hereditatem lex duodecim tabularum patrono defert, si intestato sioe suo herede libertua decesserit. Ideoque, sive testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit; seu intestato, et suus heres ei sit, quamvis non naturalis, sed uxor puta quae in manu fuit, vel adoptivus filius, lex patrono nihil praestat. Sed ex edicto Praetoris, seu testamento *facto* libertus moriatur, ut aut nihil aut minus quam partem dimidiam bonorum patrono relinquat; contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat; sive iotestato decedat, et uxorem forte in manu vel adoptivum filium relinquat, aeque partis mediae bonorum possessio cootra suos heredes patrono datur.

§. 626.

Not. 1.

8864) — *L.* 1. §. 1. *D. si tab. test. nullae exstab.* (XXXVIII. 6.) (*Ulp.*) Sed successionem ab intestato in plures partes divisit: fecit enim gradus varios, primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde viri et uxoris.

Not. 3.

8865) — *L.* 6. §. 4. *D. de B. P. c. t.* (XXXVII. 4.) (*Paulus.*) Plane si is, qui apud adoptivum avum procreatus est, emancipatus sit, veniet ad bonorum possessionem avi naturalis; adoptio enim tam diu nocet, quam diu quis in familia aliena sit......

8866.)—*L.* 4. *D. si tab. test. nullae.* (XXXVIII. 6.) (*Paulus.*) Liberi etiam capite minuti per edictum Praetoris ad bonorum possessionem vocantur parentum, nisi si adoptivi fuerint; hi enim et liberorum nomen amittunt post emancipationem. Sed si naturales emancipati et adoptati iterum emancipati sint, babent ius naturalium liberorum.

§. 10. *J. de hered., quae ab intest. Vid.* 8364.

8867) — *L.* 1. §. 14. *D. de collat.* (XXXVII. 6.) (*Ulp.*) Is quoque, qui in adoptiva familia est, conferre cogitur, hoc est non ipse, sed is, qui eum habet, si maluerit contra tabulas bonorum possessionem accipere. Plane si hic adoptivus pater ante bonorum possessionem petitam emancipaverit eum, non cogetur ad collationem, et ita rescripto divorum Fratrum expressum est. Sed ita demum adoptivus emancipatus collatione fratres privabit, si sine fraude boc factum sit.

8868)—*L.* 5. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si quis filium habeat sui iuris, et ex eo nepotem in potestate sua, consequenter erit dicendum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum possessionem, de conferendis suis quoque bonis cavere eum debere, et esse similem ei, qui adoptavit. Hoc enim divi Fratres rescripserunt, ut ad collationem avus compellatur. Plane eodem rescripto adiectum est sic: *Nisi forte avus iste nullum ex his bonis fructum acquirere vult, paratusque est de potestate nepotem dimittere, ut ad emancipatum omne emolumentum bonorum possessionis perveniat.* Nec idcirco ea filia, quae post emancipationem nata patri heres exstitit, iuste queri poterit in id, quod eo facto collationis commodo excludatur, quum avo quandoque defuncto ad bona eius simul cum fratre possit venire. Haec in patre adoptivo ratio reddi non potest, et tamen et ibi idem dicemus, si sine dolo malo emancipaverit.

Not. 5.

8869) — §. 3. *J. de B. P.* (III. 9. [10.]) Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hae: prima, quae praeteritis liberis datur, vocaturque contra tabulas; secunda, quam omnibus iure scriptis heredibus Praetor pollicetur, ideoque vocatur secundum tabulas. Et quum de testamentis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit, et primo loco suis heredibus et iis, qui ex edicto Praetoris inter suos connumerantur, dat bonorum possessionem, quae vocatur unde liberi.

8870) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Bonorum possessionis beneficium multiplex est; nam quaedam bonorum possessiones competunt contra voluntatem, quaedam secundum voluntatem defunctorum, nec non ab intestato habentibus ius legitimum, vel non habentibus propter capitis deminutionem. Quamvis enim iure civili deficiant liberi, qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse, propter aequitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionem Praetor. Legum quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem.

Not. 7.

8871) — *L.* 1. *C. unde liberi.* (VI. 14.) (*Diocl. et Maximian.*) Si avus tuus relictis tribus emancipatis filiis decesserit, hique bonorum possessionem unde liberi acceperint, pro rata portione heredes eos exstitisse, palam est. (286.)

Not. 8.

8872) — *L.* 1. *pr. D. de coniungend. cum emancipato. lib.* (XXXVII. 8.) (*Ulp.*) Si quis ex his, quibus bonorum possessionem Praetor pollicetur, in potestate parentis, quum moritur, non fuerit, ei liberisque, quos in eiusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque notam exheredationis meruerunt, bonorum possessio eius partis datur, quae ad eum pertineret, si in potestate permansisset, ita ut ex ea parte dimidiam ipse, reliquam liberi eius habeant, bisque duntaxat bona sua conferat.

Not. 9.

L. 3. *in f. D. eod. Vid.* 49.

8873) — *L.* 5. §. 2. *D. si tab. test. nullae.* (XXXVIII. 6.) (*Pomp.*) Si filius emancipatus non petierit bonorum possessionem, ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset, ut quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam reliquis accrescat.

Not. 12.

8874)—*L.* 1. §. 11. *D. de succ ed.* (XXXVIII. 9.) (*Ulp.*) Sed videndum est, an inter ceteros ipse quoque, qui exclusus est, admittatur; utputa filius est in potestate, delata est ei bonorum possessio ex prima parte, unde liberis defertur, exclusus est tempore aut repudiatione; ceteris defertur. Sed an ipse sibi succedat ex bac successoria parte? Et magis est, ut succedat, ut unde legitimi possit petere, et post hos suo ordine ex illa parte, unde proximi cognati vocantur. Et hoc iure utimur, ut admittatur; poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. Item hoc dici poterit et in secundum tabulas bonorum possessione, ut, si secundum tabulas non petierit bonorum possessionem is, qui potuit et ab intestato succedere, ipse sibi succedat.

Not. 13 et 14.

8875) — *Gaii instit.* III. 29. Feminae certe agnatae quae consanguineorum gradum excedunt, tertio gradu vocantur, id est, si neque suus heres neque agnatus ullus erit.

§. 3. *in f.* §. 4. *J. de legit. agnat. succ. Vid.* 3404.

Not. 15.

8876) — §. 7. *J. eod.* Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse, id est ut, quamvis proximus, qui secundum ea, quae diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut antequam adeat decesserit, nihilo magis legitimo iure sequentes admittantur. Quod iterum Praetores imperfecto iure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant, sed ex cognatorum or-

dine eos vocahant, utpote agnationis iure eis recluso. Sed nos, nihil deesse perfectissimo iuri cupientes, nostra constitutione, quam de iure patronatus humanitate suggerente protulimus, sanximus, successionem in agnatorum hereditatibus non esse eis denegandam, quum satis absurdum erat, quod cognatis a Praetore apertum est, hoc agnatis esse reclusum, maxime quum in onere quidem tutelarum et proximo gradu deficiente sequens succedit, et, quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

8877) — *Gaii instit.* III. 28. Idem iuris est, ut quidam putant, in eius agnati persona qui, proximo agnato omittente hereditatem, nihilominus iure legitimo admittitur; sed sunt qui putant hunc eodem gradu a Praetore vocari, quo etiam per legem agnatis hereditas datur.

Not. 17.

L. 1. §. 11. *D. de succ. ed. Vid.* 8874.

8878) — *L.* 4. §. 1. *D. quis ordo in poss. serv.* (XXXVIII. 15.) (*Iulian.*) Filius non solum si tanquam filius, sed et si tanquam agnatus vel tanquam cognatus ad bonorum possessionem vocatur, annuum spatium habet, sicut si pater filium manumisisset, quamvis ut manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annuum spatium habet.

Not. 18.

8879) — *L.* 1. §. 10. *D. de succ. ed.* (XXXVIII. 10.) (*Ulp.*) Quibus ex edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit, aut in diebus statutis non admiserit, tunc ceteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit.

8880) — *L.* 2. *D. eod.* (*Papinian.*) Inferioris gradus cognatus beneficium edicti successorii non habuit, quum prior ex propria parte possessionem accepisset. Nec ad rem pertinuit, quod abstinendi facultatem ob auxilium aetatis prior cognatus acceperat. Igitur fisco vacantia bona recte deferri placuit.

Not. 21.

L. un. §. 1. *D. unde vir et uxor. Vid.* 5423.

§. 627.

Not. 1.

8881) — *Gaii instit.* III. 40. *Vid.* 2861. — 41. Qua de causa postea Praetoris edicto haec iuris iniquitas emendata est: sive enim faciat testamentum libertus, iubetur ita testari ut patrono suo partem dimidiam bonorum suorum relinquat; et, si aut nihil aut minus quam partem dimidiam reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio. Si vero intestatus moriatur, suo herede relicto adoptivo filio (*vel*) uxore quae in manu ipsius esset, vel nuru quae in manu filii eius fuerit, datur aeque patrono adversus hos suos heredes partis dimidiae bonorum possessio. Prosunt autem liberto ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habet, sed etiam emancipati et in adoptionem dati *si* modo aliqua ex parte heredes scripti *sint, aut praeterit* contra tabulas testamenti bonorum possessionem ex edicto petierint: nam exheredati nullo modo repellunt patronum. *Ulp. fragm.* XXIX. 1. *Vid.* 8863.

Not. 2.

8882) — *Ulp. fragm.* XXVIII. 7. Intestati datur bonorum possessio per septem gradus: primo gradu liberis; secundo legitimis heredibus; tertio proximis cognatis; quarto familiae; *quinto* patrono, patronae, item liberis patroni patronaeve; sexto viro uxori; septimo cognatis manumissoris quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet. Et si nemo sit ad quem bonorum possessio pertinere possit, aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia caducaria.

8883) — §. 3. *J. de B. P.* (III. 9.) *Vid.* 8869. — Secundo legitimis heredibus. Tertio decem personis, quas extraneo manumissori praeferebat. Sunt autem decem personae hae: pater, mater; avus, avia, tam paterni quam materni; item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio quam ex filia; frater, soror, sive consanguinei sunt, sive uterini. Quarto cognatis proximis. Quinto tum quem ex familia. Sexto patrono et patronae, liberisque eorum, et parentibus. Septimo viro et uxori. Octavo cognatis manumissoris.

Not. 4.

L. 1. §. 11. *D. de succ. ed. Vid.* 8874.

Not. 5.

8884) — *L.* 4. *D. unde legitimi.* (XXXVIII. 7.) (*Iulian.*) Si ex duobus fratribus alter decesserit testamento iure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, et scriptus heres omiserit hereditatem, patruus legitimam hereditatem habebit. Nam haec bonorum possessio: *tum quem heredem esse oportet*, ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.

Not. 6.

8885) — *Coll. leg. Mos. et Rom.* (XVI. 9.) (*Ulp. libro de suis et legit. hered.*) Post familiam patroni vocat Praetor patronum et patronam; item liberos et parentes patroni patronae: deinde virum et uxorem, mox cognatos patroni et patronae.......

§. 628.

Not. 1.

8886) — §. 8. *J. de legit. agnat. succ.* (III. 2.) Ad legitimam successionem nihilominus vocatur etiam parens; qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. Quod ex nostra constitutione omnimodo inducitur, ut emancipationes liberorum semper videantur contracta fiducia fieri, quum apud antiquos non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

8887) — *L.* 10. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVIII. 16.) (*Modest.*) Si ad patrem manumissorem filii intestati legitima hereditatis perveniat, vel non manumissori bonorum possessio competat, mater defuncti summovebitur.

Not. 2.

Gaii instit. III. 14. *Vid.* 8851.

8888) — *Ulp. fragm.* XXVI. 7. Ad liberos

matris intestatae bereditas ex lege duodecim tabularum non pertinehat, quia feminae suos heredes non habent; sed postea imperatorum Antonini et Commodi oratione in senatu recitata id actum est, ut sine in manum conventione matrum iegitimae bereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis et reliquis adgnatis.

Not. 9.

8889) — *L.* 11. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVIII. 16.) (*Pompon.*) Capitis deminutione pereunt legitimae bereditates, quae ex lege duodecim tahularum veniunt, sive vivo aliquo, sive ante, quam adeatur hereditas eius, capitis minutio intercessit, quoniam desinit suus heres vel agnatus recte dici. Quae autem ex legibus novis, aut ex senatusconsultis, non utique.

L. 1. §. 8. *D. ad SC. Orphitianum. Vid.* 2780.
L. 7. *pr. D. de cap. min. Vid.* 8579.

§. 629.

Not. 1.

8890) — §. 1. *J. per quas pers. nob. acquir.* (II. 9.) Igitur liberi nostri utriusque sexus, quos in potestate habemus, olim quidem, quidquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis), hoc parentibus suis acquirebant sine ulla distinctione, et hoc ita parentum fiebat, ut esset eis licentia, quod per unum vel unam eorum acquisitum esset, alii filio vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerint applicare. Quod nobis inhumanum visum est; et generali constitutione emissa et liberis pepercimus, et patribus debitum honorem servavimus.

8891) — *L.* 2. §. 3. *D. unde legit.* (XXXVIII. 7.) (*Ulp.*) Si quis decesserit, de quo incertum est, utrum paterfamilias an filiusfamilias sit, quia pater eius ab hostibus captus adhuc vivat, vel quae alia causa suspendat eius statum, magis est, ne possit peti bonorum eius possessio, quia nondum intestatum eum esse apparet, quum incertum sit, an testari possit. Quum igitur coeperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio, nec quum certum esse coeperit, intestatum esse, sed quum certum esse coeperit, patremfamilias esse.

8892) — *L.* 15. *D. de suis et legit. hered.* (XXXVIII. 16.) (*Papinian.*) Si pater apud hostes moriatur, defunctum iam in civitate filium credimus patremfamilias decessisse, quamvis patria potestate, quamdiu vixerit, non fuerit in pienum liberatus; itaque heredem habiturus est iste non reverso patre. Sed si postliminio redierit pater iam defuncto filio, quidquid medio tempore per eum quaesitum est, habebit. Et non est mirum, si peculium quoque defuncti pridem filii defertur patri, quum ex eo natus potestatis ipsius fiat per suspensi iuris constitutionem.

Not. 2.

L. 2. *L.* 17. *pr. D. de castr. pec. Vid.* 8407. 8432.

Not. 4.

L. 4. *C. de bonis, quae lib. Vid.* 4576.

Not. 5.

L. 6. *pr.* §. 1. *C. eod. Vid.* 4962. 5295.

Not. 6.

8893) — *L.* 4. *C. ad SC. Orphitian.* (VI. 57.) (*Gratian., Valent. et Theod.*) Quoties de emancipati filii filiaeve successione tractatur, filiis ex his genitis deferatur intacta pro solido successio, neque ulla defuncti defunctaeve patri matrive concedatur intestatae successionis hereditas. (383.)

8894) — *L.* 11. *C. de legit. hered.* (VI. 58.) (*Anastas.*) Si ab eo, qui ex sacro rescripto secundum nostram constitutionem fieri postulaverit emancipationem liberorum, petitum sit, quatenus ei, qui emancipandus emancipandave est, minime legitima iura per emancipationem exstinguantur, eadem iura tam emancipato vel emancipatae contra personas alias hoc modo sibi coniunctas, quam aliis itidem contra eum vel eam in hereditatibus, vel in successionibus, et tutelis, nec non ceteris serventur intacta, collationibus tamen ab his secundum ea, quae super emancipatis statuta sunt, quoties talis casus emerserit, utpote peracta emancipatione faciendis. (502.)

Not. 7.

8895) — *L.* 12. *C. de suis et legit. hered.* (VI. 55.) (*Iustinian.*) Quoties aliquis vel aliqua intestatus vel intestata mortuus vel mortua fuerit, nepotibus vel pronepotibus cuiuscunque sexus, vel deinceps aliis descendentibus derelictis, quibus unde liberi bonorum possessio minime competit, et insuper ex latere quibuscunque agnatis, minime possint iidem agnati quartam partem hereditatis mortuae personae sibi vindicare, sed descendentes soli ad mortui successionem vocentur. Quod tantum in futuris, non etiam praeteritis negotiis servari decernimus. (528.)

8896) — §. 16. *J. de hered., quae ab int. defer.* (III. 1.) Sed nos, quum adhuc dubitatio manebat inter agnatos et memoratos nepotes, quartam partem substantiae defuncti agnatis sibi vindicantibus ex cuiusdam constitutionis auctoritate, memoratam quidem constitutionem a nostro Codice segregavimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem constitutione promulgata toti iuri eius derogatum est, et sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, et deinceps superstitibus, agnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare, ne hi, qui ex transversa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto iure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundum sui vigorem et tempora et nunc sancimus, ita tamen, ut, quemadmodum inter filios et nepotes ex filio antiquitas statuit non in capita, sed in stirpes dividi hereditatem, similiter nos inter filios et nepotes ex filia distributionem fieri iubeamus, vel inter nepotes et neptes, et alias deinceps personas, ut utraque progenies matris suae vel patris, aviae vel avi portionem sine ulla deminutione consequatur, ut, si forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor exstent, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

Not. 8.

8897) — §. 1. *J. de succ. cognat.* (III. 5.) Qua

parte naturalis cognatio spectatur; nam agnati capite deminuti, quique ex bis progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed a Praetore tertio ordine vocantur; exceptis solis tantummodo fratre et sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana cum fratribus integri iuris constitutis vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem sive sororis, non aequis tamen partibus, sedcum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis vero agnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen eos anteponit, et procul dubio cognatis.

Not. 11.

§. 7. *J. de legit. agnat. succ. Vid.* 8876.

Not. 13.

§. 2. *J. de succ. libert. Vid.* 8854.

8898) — *Gaii instit.* III. 42. Postea lege Papia aucta sunt iura patronorum, quod ad locupletiores libertos pertinet; cautum est enim ea lege, ut ex bonis eius qui sestertiorum............ patrimon*ium reliquerit*, et pauciorem quam tres liberos habebit, sive is testamento facto sive intestato mortuus erit, virilis pars patrono debeatur. Itaque cum unum filium unamve filiam heredem reliquerit libertus, perinde pars dimidia patrono debetur *ac si* sine ullo filio filiave moreretur: cum vero duos duasve heredes reliquerit, tertia pars debetur: si tres relinquat repellitur patronus.......

Not. 15.

L. 13. *D. si quid in fraudem patroni factum sit. Vid.* 8607.

§. 630.

Not. 2.

L. 23. *D. de adopt. Vid.* 8588.

Not. 3.

§. 11. *J. de hered. quae ab int. Vid.* 3401.

8899) — §. 12. *J. eod.* Eadem haec observantur et in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis praeteritis, id est neque heredibus institutis, neque ut oportet exheredatis, Praetor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate parentis mortis tempore fuerint, et emancipatos vocat Praetor ad eam bonorum possessionem, eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamenti ad bona eius admittit, quia desinunt numero liberorum esse.

L. 3. *D. unde cogn. Vid.* 3398.

Not. 5.

§. 4. *J. de succ. cogn. Vid.* 3432.

§. 631.

Not. 3.

§. 7. *J. de legit. agnat. succ. Vid.* 8876.

Not. 6.

8900) — *L.* 2. §. 6. *D. de suis et legit.* (XXXVIII. 16.) (*Ulp.*) Proximum non eum quaerimus, qui tunc fuit, quum moreretur paterfamilias, sed eum, qui tunc fuit, quum intestatum decessisse certum est. Secundum quae, et si suus erat, qui praecedebat, vel consanguineus, si nemo eorum, quum repudiatur hereditas, vivit, proximum eum accipimus, qui tunc, quum repudiatur hereditas, primus est.

8901) — §. 7. *J. de hered., quae ab int.* (III. 1.) Quum autem quaeritur, an quis suus heres existere possit? eo tempore quaerendum est, quo certum est, aliquem sine testamento decessisse, quod accidit et destituto testamento. Hac ratione, si filius exheredatus fuerit, et extraneus heres institutus est, et filio mortuo postea certum fuerit, heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse heres, aut quia non potuit, nepos avo suus heres existet, quia, quo tempore certum est, intestatum decessisse patremfamilias, solus invenitur nepos; et hoc certum est.

8902) — *L.* 2. §. 5. *D. de suis et legitim.* (XXXVIII. 16.) (*Ulp.*) Interdum ulteriorem agnatum admittimus; utputa fecit quis testamentum, quum haberet patruum et patrui filium; deliberante herede scripto patruus decessit, mox heres institutus repudiavit hereditatem; patrui filius admittetur. Ergo et bonorum possessionem petere potest.

Not. 7.

8903) — *L.* 9. *D. eod.* (*Marcian.*) Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint adire hereditatem, vel morte, vel qua alia ratione impediti fuerint, quo minus adeant, reliquis, qui adierint, accrescit illorum portio, et licet decesserint ante, quam accresceret, hoc ius ad heredes eorum pertinet. Alia causa est instituti heredis et coheredis substituti; huic enim vivo defertur ex substitutione hereditas, non etiam, si decesserit, heredem eius sequitur.

§. 9. *J. de B. P. Vid.* 1457.

8904) — *L.* 3. §. 9. *D. de B. P.* (XXXVII. 1.) (*Ulp.*) In bonorum possessione sciendum est ius esse accrescendi; proinde si plures sint, quibus bonorum possessio competat, quorum unus admiserit bonorum possessionem, ceteri non admiserunt,

IV. (*Gaius.*) Veluti quod spreverunt ius suum, aut tempore bonorum possessionis finito exclusi sunt, aut ante mortui sunt, quam peterent bonorum possessionem,

V. (*Ulp.*) Ei, qui admisit, accrescent etiam hae portiones, quae ceteris competerent, si petiissent bonorum possessionem.

8905) — *L.* 15. §. 3. *C. de legit. hered.* (VI. 58.) (*Iustinian.*) Quum autem tertio gradui ex transversa linea fuerit locus, ubi patruis et filiis fratrum et sororum locum antiquitas dedicavit, una cum illis tam emancipati fratris, quam emancipatae sororis filium tantummodo et filiam, sive emancipatos, sive suos patribus suis constitutos, et neminem alium ulterius, nec non fratris uterini et sororis consanguineae, vel uterinae filium et filiam tantummodo ex legitima linea invicem vocari censemus, sicut iam sanximus, ut omnes, qui vel ab antiquo iure, vel a nostra liberalitate in legitimorum quidem positi sunt praerogativa, et eodem tertio gradu sunt, simili iure vocentur. Successionis videlicet iure et in hac parte servando, ut, si qui ex secundo

gradu vocati renuntiaverint hereditati, et noluerint eam adire, nullusque alius sit in secundo gradu, qui succedere potest et vult, tunc hi, quos praesente lege enumeravimus ex tertio gradu, in locum recusantium succedant. Illo etiam observando, ut successio non in stirpes, sed in capita dividatur. Ceteris omnibus successionibus secundum ius usque ad praesens tempus observatum procedentibus, et nullo ex cognatis supra memoratos gradus ad iuris agnatitii formam redigendo, sed suum ordinem suamque proximitatem retinente incorruptam. (534.)

8906) — *L.* 2. §. 10. *D. ad SC. Tertyllian.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Si sit consanguinea soror defuncti, sit et mater, sit et pater adoptatus vel emancipatus, si consanguinea velit habere hereditatem, matrem ex senatusconsulto una cum ea venire, et patrem excludi placet; si consanguinea repudiet, matrem ex senatusconsulto propter patrem non venire; et quamvis alias non soleat mater exspectare consanguineam, velit necne adire hereditatem, nunc tamen exspectaturam; consanguinea enim est, quae patrem excludit. Repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit mater cum patre, quasi cognata; sed et in hac moram patietur, nec ante accipiet bonorum possessionem, quam pater petierit, quoniam omittente eo potest ex senatusconsulto succedere.

Not. 9.

L. 1. §. 8. *D. unde cognati. Vid.* 8780.

8907)—*L.*8.§.1. *D. de suis et legit.* (XXXVIII. 16.) (*Iulian.*) Si quis praegnantem uxorem reliquisset, et matrem, et sororem, si viva uxore mater mortua fuisset, deinde uxor mortuum peperisset, ad sororem solam legitima hereditas pertinet, quia certum est, matrem eo tempore decessisse, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

Not. 10.

L. 1. §. 8. *D. unde cogn. Vid.* 8780.
L. 6. 7. *D. de suis et legit. Vid.* 8779.

8908) — *L.* 8. *pr .D. eod.* (*Iulian.*) Praetor edicto suo proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur his, qui defuncto mortis tempore cognati fuerint. Nam quod ex consuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum, post quorum mortem concepti sunt, non proprie, sed per abusionem, vel potius ἀναφορικῶς accidit.

8909)—§. 8. *J. de hered., quae ab int. defer.* (III. 1.) Et licet post mortem avi natus sit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre eius, posteaque deserto avi testamento, suus heres efficitur. Plane si et conceptus, et natus fuerit post mortem avi, mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus heres avo non exsistet, quia nullo iure cognationis patrem sui patris tetigit. Sic nec ille est inter liberos avo, quem filius emancipatus adoptaverat. Hi autem, quum non sint, quantum ad hereditatem, liberi, neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Haec de suis heredibus.

§. 632.

Not. 2.

L. 10. *C. de natural. lib. Vid.* 8611.

Not. 3.

8910) — §. 2. *J. de hered., quae ab int. defer.* (III. 1.) ..... Nec interest, utrum naturales sint liberi, an adoptivi.....

L. 23. *D. de adopt. Vid.* 8588.

Not. 4.

L. 6. §. 4. *D. de B. P. c. t. Vid.* 8865.

Not. 5.

§. 3. *J. de SC. Orphit. Vid.* 3431.
L. 3. *C. ad SC. Orphit. Vid.* 2837.

Not. 6.

Nov. 89. *c.* 12. §. 4. 6. *Vid.* 3457.

Not. 7.

Nov. 89. *c.* 13. *Vid.* 3377.
Nov. 12. *c.* 3. *Vid.* 401.
Nov. 74. *c.* 6. *Vid.* 3368.

Not. 11.

L. 3. 4. *D. si pars hered. pet. Vid.* 453. 2033.

§. 633.

Not. 1.

Nov. 89. *c.* 13. *Vid.* 3458.

Not. 2.

L. 2. §. 15. *D. ad. SC. Tertyll. Vid.* 8836.

8911) — *L.* 3. *D. eod.* (*Modest.*) Patrem adoptivum matri non obesse, plerique probant.

Not. 8.

Gaii instit. III. 16. *Vid.* 8840.

§. 634.

Not. 1.

8912) — *L.* 4. *D. unde cognati.* (XXXVIII. 8.) (*Ulp.*) Si spurius intestato decesserit, iure consanguinitatis aut agnationis hereditas eius ad nullum pertinet, quia consanguinitatis itemque agnationis iura a patre oriuntur. Proximitatis autem nomine mater eius, aut frater eadem matre natus bonorum possessionem eius ex edicto petere potest.

Not. 3.

8913) — *L.* 13. §. 2. *C. de legit. hered.* (VI. 58.) (*Iustinian.*) Quum enim et pater utitur usufructu, et votum eius est, ad alios filios suas res pervenire, eapropter, quum ex lege Anastasiana in alium articulum fratribus prospectum est, nunc a nobis in hac specie plenius eis subvenitur, ut pater habeat usumfructum, fratres autem vel sorores dominium rerum relictarum, exceptis maternis rebus, in quibus, si ex eadem matre fratres vel sorores siot, eos solos vocari oportet. Sin autem non supersiot, tunc ad similitudinem aliarum rerum in totam fraternitatem dominium earum cedere, ut sit apertissimus in omnibus tractatus, et non per differentiam personarum vel rerum vacillare noscatur. (532.)

§. 635.

Not. 2.

L. 1. §. 4. *D. unde cognati. Vid.* 3369.

8914) — §. 3. *J. de succ. cognat.* (III. 5.) Liberi quoque, qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

§. 636.

Not. 2.

L. 3. C. de bonis maternis. Vid. 4961.

Not. 3 et 4.

Nov. 117. *c.* 5. *Vid.* 4963.

Not. 5.

8915) — *Nov.* 53. *c.* 6. §. 2. Haec itaque dicimus, si coniunctorum alter dotem aut antenuptialem donationem non faciens, inops aut vir aut mulier inveniatur, et moriens quidem aut vir aut mulier locuples sit, ille vero vel illa superstes pauper exsistat. Nam si aliunde forsan habeat, non offerentem dotem aut non dantem propter nuptias donationem non erit iustum gravare filios per successionem, quoniam lex alia est nostra dicens, dotem non offerentem non posse res viri acquirere per antenuptialem donationem. Quod etiam volumus hic obtinere, nisi tamen ipse vir aut legatum ei aut aliquam partem institutionis reliquerit; fieri namque hoc nullo invidemus modo, ut omnibus modis concordantiae legum serventur, et inopia coniugis per divitias salvetur alterius. (537.)

Not. 6 et 7.

Nov. 117. *c.* 5. *Vid.* 4963.

§. 637.

Not. 2.

L. 20. *C. de episc et cler. Vid.* 3246.

Not. 4.

8916) — *L.* 6. §. 7. *D. de inj. rupto irr. test.* (XXXVIII. 3.) (*Ulp.*) ..... in militis testamento..; at si intestato decesserit, cognatis, aut si non sint, legioni ista sint vindicanda.
L. 2. *C. de hered decur. Vid.* 3236.

Not. 5.

L. 1. 3. 4. 5. *C. eod. Vid.* 3235. 3237. 3197. 3238.

Not. 6.

8917) — *L. un. C. si liberal. imper. soc.* (X. 14.) (*Constantius et Constans.*) Iubemus, ut, si quis forte ex his, quibus communiter a nobis aliquid donatum sit, nullo herede relicto decesserit, ad consortem potius solatium, quam ad personam aliam pars decedentis perveniat. (348.)

Not. 8.

L. 1. *C. de bon. vacant. Vid.* 3193.
8918) — *L.* 4. *C. eod.* (*Honor. et Theod. AA. et Constantius A.*) Vacantia mortuorum bona tunc ad fiscum iubemus transferri, si nullum ex qualibet sanguinis linea vel iuris titulo legitimum reliquerit intestatus heredem. (421.)
L. ult. D. de succ. ed. Vid. 8880.

SECTIO II.

DE TESTAMENTARIA HEREDITATIS DELATIONE.

TITULUS I.

GENERALIA TESTAMENTORUM.

§. 638.

Not. 1.

8919) — *L.* 1. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Modest.*) Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.
8920) — *L.* 20. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Et veteres putaverunt, eos, qui propter solennia testamenti adhibeantur, durare debere, donec suprema contestatio peragatur.
8921) — *Pr. J. de test. ordin.* (II. 10.) Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis est.
8922) — *Ulp. fragm.* XX. 1. Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio, in id solemniter facta, ut post mortem nostram valeat.

Not. 2.

8923) — §. 2. *J. de codicillis.* (II. 25.) Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi potest, ne confundatur ius testamentorum et codicillorum, et ideo nec exheredatio scribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari,

neque adimi potest; nam per fideicommissum hereditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem heredi instituto codicillis adiicere, neque substituere directo potest.

Not. 3.

L. 14. §. 2. 6. *D. de relig. Vid.* 7077. 7076.
8924) — *L.* 113. §. 5. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Marcian.*) Ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam, veluti vestes, aut si quae alia supervacua, ut in funus impendantur, non valere, Papinianus libro tertio Responsorum scribit.
L. 27. *pr. D. de condit. instit. Vid.* 1206.

Not. 4.

8925)—*L.* 63. §. 10. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Gaius.*) Si vero nominis ferendi conditio est, quam Praetor exigit, recte quidem facturus videtur, si eam expleverit; nihil enim mali est, honesti hominis nomen assumere; nec enim in famosis et turpibus nominibus hanc conditionem exigit Praetor. Sed tamen si recuset nomen ferre, remittenda est ei conditio, ut Iulianus ait, et permittendae utiles actiones, aut bonorum possessio secundum tabulas danda est, uti nactus actiones, transferat eas ex senatusconsulto.
8926) — *L.* 7. *D. eod.* (*Marcian.*) Sed sciendum est, impendiorum quoque, quae ad iter explicandum necessaria essent rationem haberi debere. Nam si ita institutus esset: si Titio decem dedisset, non aliter cogetur, quam si ei pecunia offeratur. Sed et salutis ac dignitatis ratio habenda erit; quid enim, si morbo implicitus Alexandriam iussus sit adire, vel nomen vespillonis testatoris ferre?

§. 639.

Not. 1.

L. 3. *D. qui test. fac. poss. Vid.* 216.

Not. 2.

8927) — §. 4. *J. de hered. qual. et differ.* (II. 19.) .... Testamenti autem factionem non solum is habere videtur, qui testamentum facere potest, sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii acquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus, et mutus, et postumus, et infans, et filiusfamilias, et servus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alii acquirere possunt.
8928)—*L.* 31. *pr. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Gaius.*) Non minus servos, quam liberos heredes instituere possumus, si modo eorum scilicet servi sint, quos ipsos heredes instituere possumus, quum testamenti factio cum servis ex persona dominorum introducta est.
8929) — *L.* 82. §. 2. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Servo alieno posse rem domini legari, Valens scribit, item id, quod domino eius pure debetur. Cum enim servo alieno aliquid in testamento damus, domini persona ad hoc tantum inspicitur, ut sit cum eo testamenti factio; ceterum ex persona servi constitit legatum. Et ideo rectissime Iulianus definit, id demum servo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset; calumniosa est enim illa annotatio, posse legari servo et quamdiu serviat; nam et hoc legatum ex persona servi vires accipit. Alioquin et illud annotaremus, esse quosdam servos, qui, licet libertatem consequi non possint, attamen legatum et hereditatem possunt acquirere domino. Ex illo igitur praecepto, quod diximus, servi inspici personam in testamentis, dictum est, servo hereditario legari posse. Ita non mirum, si res domini, et quod ei debetur, servo eius pure legari possit, quamvis domino eius non possent haec utiliter legari.
8930)—*L.* 3. *D. de servit. legata.* (XXXIII. 3.) (*Papinian.*) Etsi maxime testamenti factio cum servis alienis ex persona dominorum est, ea tamen, quae servis relinquuntur, ita valent, si liberis relicta possent valere. Sic ad fundum domini via servo frustra legatur.

Not. 3.

8931)—*L.* 21. *D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Paulus.*) Testamento tutores hi dari possunt, cum quibus testamenti factio est.

Not. 4.

§. 6. *J. de testam. ordin. Vid.* 1131.
8932) — *Ulp. fragm.* (XX. 2.) Testamentorum genera fuerunt tria, unum quod calatis comitiis, alterum quod in procinctu, tertium quod per aes et libram appellatum est. Illis duobus testamentis abolitis, hodie solum in usu est, quod per aes et libram fit, id est, per mancipationem imaginariam: in quo testamento libripens adhibetur, et familiae emptor, et non minus quam quinque testes cum quibus testamenti factio est.

Not. 5.

L. 18. *D. qui test. fac. poss. Vid.* 2950.

Not. 6.

§. 6. *J. de testam. ordin. Vid.* 1131.
8933)—*L.* 16. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Pompon.*) Filiusfamilias, et servus alienus, et postumus, et surdus testamenti factionem habere dicuntur; licet enim testamentum facere non possunt, attamen ex testamento vel sibi vel aliis acquirere possunt. — §. 1. Marcellus notat: Furiosus quoque testamenti factionem habet, licet testamentum facere non possit. Ideo autem habet testamenti factionem, quia potest sibi acquirere legatum vel fideicommissum; nam etiam compotibus mentis personales actiones vel ignorantibus acquiruntur.
L. 3. §. 1. *C. ad leg. Iul. majestatis. Vid.* 2927.

§. 640.

Not. 1.

§. 1. *J. quibus non permitt. fac. test. Vid.* 1358.
L. 27. *pr. D. de condit. instit. Vid.* 1206.

Not. 4.

8934)— *Ulp. fragm.* XX. 13. Mutus, surdus, furiosus, itemque prodigus cui lege bonis interdictum est, testamentum facere non possunt: mutus, quoniam verba nuncupationis loqui non potest; surdus, quoniam verba familiae emptoris exaudire non potest; furiosus, quoniam mentem non habet, ut testari de sua re possit; prodigus, quoniam commercium illi interdictum est, et ob id familiam mancipare non potest.

NOT. 5.

L. 21. *pr. D. de leg.* III. *Vid.* 1012.

NOT. 6.

8935)—*L.* 15. *C. de test.* (VI. 23) (*Constantin., Constant. et Constans.*).... Quibuslibet confecta sententiis, vel in quolibet loquendi genere formata institutio valeat, si modo per eam liquebit voluntatis intentio.....(339.)

NOT. 8.

8936) — *L.* 12. §. 5. *D. de capt. et postlim.* (XLIX. 15.) (*Tryphon.*) Codicilli, si quos in tempore captivitatis scripserit, non creduntur iure subtili confirmati testamento, quod in civitate fecerat; sed nec fideicommissum ex his peti potest, quia non sunt ab eo facti, qui testamenti factionem habuit. Sed quia merum principium eorum in civitate constituto captivo factum est, id est in testamento confirmatio codicillorum, et is postea reversus est, et postliminio ius suum recepit, humanitatis rationi congruum est, eos codicillos ita suum effectum habere, quasi in medio nulla captivitas intercessisset.

L. 31. *D. de iure fisci. Vid.* 4291.

8937) — *L.* 32. *D. eod.* (*Marcian.*) Sed si accepto usu togae Romanae ut cives Romani semper egerint, divi Fratres procuratoribus hereditatum rescripserunt, sine dubitatione ius eorum ab obsidis conditione separatum esse beneficio principali, ideoque idem ius eis servandum, quod haberent, si a legitimis civibus Romanis heredes instituti fuissent.

NOT. 10.

L. 26. §. 1. *D. de test. milit. Vid.* 2855.

L. 20. §. 10. *L.* 34. *D. de H. P. Vid.* 3690. 4011. 8405.

8938)—*L.* 10. *pr. D. ad SC. Tertyll.* (XXXVIII. 17.) (*Pompon.*) Si filiusfamilias miles non sit testatus de his, quae in castris acquisierit, an ea ad matrem pertineant? videndum est. Sed non puto; magis enim indicio militum hoc beneficium concessum est, non ut omnimodo quasi patresfamiliarum in ea re sint.

L. 1. 2. *D. de castr. pec. Vid.* 8407.

NOT. 11.

L. 25. §. 1. *D. de mortis c. donat. Vid.* 8382.

8939) — *L.* 7. §. 4. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) Pari autem ratione, qua donare filiusfamilias prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur; quamvis enim ex patris voluntate mortis quoque causa donare possit, attamen ubi cessat voluntas, inhibebitur haec quoque donatio.

8940) — *L.* 9. §. 2. *D. eod.* (*Pompon.*) Quod filiusfamilias patris iussu aut voluntate donavit, perinde est ac si pater ipse donaverit, aut si mea voluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones.

8941) — *L.* 11. *D. de m. c. d.* (XXXIX. 6.) (*Ulp.*) Mortis causa filii sui pater recte donare poterit, etiam constante matrimonio filii.

NOT. 12.

8942)—*Ulp. fragm.* XX. 14. Latinus iunianus, item is qui dedititiorum numero est, testamentum facere non potest; latinus quidem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus est; is autem qui dedititiorum numero est, quoniam nec quasi civis romanus testari potest, cum sit peregrinus, nec quasi peregrinus quoniam nullius certae civitatis *civis est*, ut adversus leges civitatis suae testetur.

NOT. 13.

8943) — *L.* 6. §. 6. *D. de inj. rupto irr. test.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Sed et si quis fuerit capite damnatus, vel ad bestias, vel ad gladium, vel alia poena, quae vitam adimat, testamentum eius irritum fiet, non tunc, quum consumtus est, sed quum sententiam passus est. Nam poenae servus efficitur, nisi forte miles fuit ex militari delicto damnatus; nam huic permitti solet testari, ut divus Hadrianus rescripsit, et, credo, iure militari testabitur. Qua ratione igitur damnato ei testari permittitur? numquid et, si quod ante habuit factum testamentum, si ei permissum sit testari, valeat? an vero poena irritum factum reiiciendum est? Et si militari iure ei testandum sit, dubitari non oportet, quin, si voluerit id valere, fecisse id credatur.

8944) — *L.* 1. §. 4. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Vero Praetorio, vel eo, qui vice Praefecti ex mandatis principis cognoscit, item a Praefecto urbi deportatos, quia ei quoque epistola divi Severi et Imperatoris nostri ius deportandi datum est, statim amittere civitatem, et ideo nec testamenti faciendi ius, nec fideicommittendi constat habere.

NOT. 16.

8945)—*L.* 9. *D. de iure cod.* (XXIX. 7.) (*Marcell.*) Aristo negavit, valere codicillos ab eo factos, qui paterfamilias necne esset, ignorasset. Ulpianus notat: *Nisi veteranus fuit; tunc enim et testamentum valebit.*

8946)—*L.* 11. §. 1. *D. de test. milit.* (XXIX. 1.) (*Ulp.*) Si miles incertus, an sui iuris sit, testamentum fecerit, in ea conditione est testamentum eius, ut valeat; nam et si incertus, an pater suus vivat, testamentum fecerit, testamentum eius valebit.

NOT. 17.

8947) — §. 4. *J. quib. mod. test. infirm.* (II. 17.) Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur, veluti cum is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit. Quod quibus modis accidat, primo libro retulimus.

8948) — §. *ult. J. quibus non permitt. fac. test.* (II. 12.) Eius, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit, sed quod dum in civitate fuerat, fecit, sive redierit, valet iure postliminii, sive illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

8949) — §. 6. *J. quib. mod. test. infirm.* (II. 17.) Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quae ab initio iure facta propter capitis deminutionem irrita facta sunt; nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus heres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere, si modo defunctus et civis romanus, et suae potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia civitatem vel etiam libertatem testator amiserit, aut quis in adoptionem se dederit, et mortis tempore in adoptivi patris pote-

state sit, non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere.

§. 641.

Not. 1.

L. 2. 8. C. de naturalib. lib. Vid. 3366. 3433. *Auth. Nunc soli. Vid.* 8588.

8950) — *Authent. Quibus modis naturales effic. sui. §. Si vero filios et §. fin.* (*Nov.* 89. *cap.* 12 *et* 15.) Licet patri sine legitima prole seu parente, cui relinqui necesse est, decedenti naturalibus totam substantiam suam vel inter vivos largiri, vel in testamento transmittere. Quodsi parentes duntaxat ei supersint, legitima parte parentibus relicta, reliquum inter naturales distribui permittitur. Ab intestato vero, cum desit soboles civilis, nec supersit coniux legitima, si naturales ex concubina exstant, quae sola fuerit ei indubitato affectu coniuncta, in duas paternae substantiae uncias succedant, ut matri inter eos virilis portio, si superest, detur. Huiusmodi enim naturales filios pasci boni viri arbitrio est necesse, sive legitimi exstant et succedunt, sive coniuge viva quilibet alii sunt heredes. Hi ergo et parentibus parem praestent, si opus sit, pietatem. Sed qui ex damnato sunt coitu, omni prorsus beneficio secludantur.

8951) — *L. 45. pr. D. de vulg. et pupill. substit.* (XXVIII. 6.) (*Paulus.*) Lucius Titius legitimum filium et alterum naturalem heredes instituit, eosque invicem substituit. Titius legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, post patris mortem impubes decessit, superstite matre et fratre naturali, quem etiam coheredem babebat. Quaero: an hereditas eius ad Titium naturalem fratrem ex causa substitutionis pertineat, an vero ad matrem? Respondi: ad primum casum non exsistentium heredum substitutionem, de qua quaeritur, pertinere, non ad sequentem, si quis eorum postea decessisset intra pubertatem, quum in naturalis filii persona duplex substitutio locum habere non possit; et ideo ad matrem legitimi filii hereditas ab intestato pertinet.

8952) — *L. 27. D. de liberis et postumis.* (XXVIII. 2.) (*Paulus.*) Postumum ex qualibet vidua natum sibi filium heredem instituere potest.

Not. 2.

8953) — §. 8. *J. quib. mod. test. infirm.* (II. 17.) Eadem oratione expressit, non admissurum se hereditatem eius, qui litis causa principem reliquerit heredem, neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam heres institutus erat, probaturum, neque ex nuda voce heredis nomen admissurum, neque ex ulla scriptura, cui iuris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum haec divi quoque Severus et Antoninus saepissime rescripserunt; *Licet enim,* inquiunt, *legibus soluti sumus, attamen legibus vivimus.*

Not. 3.

8954) — *Gaii instit.* II. 238. Incertae personae legatum inutiliter relinquitur. Incerta autem videtur persona, quam per incertam opinionem animo suo testator subiicit, *velut si* ita legatum sit: QUI PRIMUS AD FUNUS MEUM VENERIT (*ei heres*) MEUS X (*milia*) DATO. Idem iuris est si generaliter omni*bus* legaveri*m*, quicunque ad funus meum venerint · i*n* *ea*dem causa est, quod ita relinquitur: QUICUNQUE FILIO MEO IN MATRIMONIUM FILIAM SUAM COLLOCAVERIT, EI HERES MEUS X MILIA DATO. Illud quoque in eadem causa est, quod ita relinquitur: QUI POST TESTAMENTUM CONSULES DESIGNATI ERUNT; (*nam*) aeque incertis personis legari videtur, et denique aliae multae huiusmodi species sunt. Sub certa vero demonstratione incertae personae recte legatur, velut: EX COGNATIS MEIS QUI NUNC SUNT, QUI PRIMUS AD FUNUS MEUM VENERIT, EI X MILIA HERES MEUS DATO. — 242. Ac ne heres quidem potest institui postumus alienus; est enim incerta persona.

8955) — *Ulp. fragm.* XXII. 4. Incerta persona heres institui non potest, velut hoc modo: QUISQUIS PRIMUS AD FUNUS MEUM VENERIT, HERES ESTO; quoniam certum consilium debet esse testantis.

Not. 4.

8956) — *L. 4. D. de rebus dubiis.* (XXXIV. 5.) (*Paulus.*) Paulus respondit: cum nomen fideicommissarii testamento adscriptum non sit, nulli personae, neque certae neque incertae, datum fideicommissum videri, indubitatum est.

8957) — *L. 10. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si fuerit legatum relictum ex cognatis meis, qui primus Capitolium ascenderit, si simul dun venisse dicantur, nec appareat, quis prior venerit, an impedietur legatum? vel si ei, qui monumentum fecerit, et plures fecerint, vel ei, qui maximus natu est, et duo pares aetate sint? Sed et si legatum Sempronio amico fuerit relictum, et duo sint aequa caritate coniuncti, aut si duobus hominibus eiusdem nominis fuerit legatum, puta Semproniis, mox Sempronio ademtum sit, nec appareat, cui ademtum sit, utrum datio in utriusque persona infringatur, an ademtio nulla sit? quaeri potest. Item si ex pluribus servis eiusdem nominis uni vel quibusdam libertas relicta est? Et verius est, in his omnibus etiam legata et libertates impediri, ademtionem autem in utrumque valere.

8958) — *L. 27. D. eod.* (*Modest.*) Si quis de pluribus unum manumitti voluerit, nec appareat, de quo manumittendo testator senserit, nulli eorum fideicommissaria competit libertas.

Not. 6 et 8.

8959) — *Ulp. fragm.* XXII. 18. Incertae personae legari non potest, veluti: QUICUNQUE FILIO MEO FILIAM SUAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, ET HERES MEUS TOT MILLIA DATO. Sub certa tamen demonstratione incertae personae legari potest, velut: EX COGNATIS MEIS, QUI NUNC SUNT, QUI PRIMO AD FUNUS MEUM VENERIT, EI HERES MEUS ILLUD DATO.

Gaii instit. II. 238. *Vid.* 8954.

Not. 9.

8960) — *Ulp. fragm.* XXII. 19. Eos qui in utero sunt, si nati sui heredes nobis futuri sunt, possumus instituere heredes: si quidem post mortem nostram nascantur, ex iure civili; si vero viventibus nobis, ex lege Iulia.

8961) — *L. 29. pr. D. de liberis et postumis.* (XXVIII. 2.) (*Scaev.*) Gallus sic posse institui postumos nepotes induxit: Si filius meus vivo me morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos, sive

quae neptis post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus nata erit, heredes sunto.

8962) — *L.* 15. *D. de ini. rupto irr. test.* (XXVIII. 3.) (*Iavol.*) Qui uxorem praegnantem habebat, in hostium potestatem pervenit. Quaero: filio nato, quo tempore testamentum in civitate factum rumpatur? et si filius ante moriatur, quam pater, an scripti heredes hereditatem habituri sint? Respondi: non puto dubium esse, quin per legem Corneliam, quae de confirmandis eorum testamentis, qui in hostium potestate decessissent, lata est, nato filio continuo eius testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur; sequitur ergo, ut ex eo testamento hereditas ad neminem perveniat.

Not. 10.

8963) — *L.* 3. *D. de B. P. s. t.* (XXXVII. 11.) (*Ulp.*) Verum est, omnem postumum, qui moriente testatore in utero fuerit, si natus sit, bonorum possessionem petere posse.

8964) — *L.* 9. §. 1. 3. 4. *D. de lib. et post.* (XXVIII. 2.) (*Paulus.*) — §. 1. Sed si ex ea, quae alii nupta sit, postumum quis heredem instituerit, ipso iure non valet, quod turpis sit institutio. — §. 3. Sed si ex ea, quam nefas sit ducere, postumum heredem instituero, non putat rumpi testamentum Pomponius. — §. 4. Sed si per adoptionem sororem factam habeam, potero postumum ex ea heredem instituere, quia adoptione soluta possum eam ducere uxorem.

Not 12.

Ulp. fragm. XXII. 5. 6. *Vid.* 3162. 3239.

Not. 14.

L. 8. *C. de hered. instit. Vid.* 3160.

Not. 16.

L. 40. *C. de episc. et cler. Vid.* 3244.
L. 24. 28. *C. eod. Vid.* 3243. 3253.

§. 642.

Not. 17.

8965) — *L.* 3. *C. de necessar. servis instit.* (VI. 27.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si tutor ancillam tuam contubernio suo coniunxit, ac post heredem eam instituit, neque dominium ex huiusmodi facto tibi auferri potuit, et ut eius aditione iussu tuo tibi per hanc successio quaeratur, iure concessam habes facultatem.

L. 6. *C. eod. Vid.* 1265.

Not. 18.

L. 18. *pr.* §. 4. *C. in iure delib. Vid.* 2654.
L. 8. §. 1. *C. de bonis quae lib. Vid.* 8418.

Not. 19.

8966) — *L.* 41. §. 1. *D. de test. militis.* (XXIX. 1.) (*Tryphon.*) Mulier, in quam turpis suspicio cadere potest, nec ex testamento militis aliquid capere potest, ut divus Hadrianus rescripsit.

Not. 20.

8967) — *L.* 5. *C. eod.* (*Alexand.*) Ex testamento militis, sive adhuc in militia, sive intra annum missus honeste decessit, hereditas et legata omnibus, quibus relicta sunt, debentur, quia inter cetera, quae militibus concessa sunt, liberum arbitrium quibus velint relinquendi supremis iudiciis suis concessum est, nisi lex specialiter eos prohibuerit. (224.)

8968) — *L.* 13. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Et deportati, et fere omnes, qui testamenti factionem non habent, a milite heredes institui possunt. Sed si servum poenae heredem scribat, institutio non valebit, licet, si mortis tempore in civitate inveniatur, institutio incipiat convalescere, quasi nunc data hereditate. Et generaliter in omnibus id poterit dici, quos miles scribit heredes, ut institutio incipiat vires habere, si mortis tempore talis inveniatur, ut a milite institui potuerit.

Not. 21.

8969) — *L.* 62. *pr. D. de heredib. instit.* (XXVIII. 5.) (*Modestin.*) In tempus capiendae hereditatis institui heredem posse, benevolentiae est, veluti: *Lucius Titius, quum capere potuerit, heres esto.* Idem et in legato.

8970) — *L.* 51. *pr. D. de leg.* II. (XXXI.) (*Ulp.*) Si ita quis testamento suo cavisset: *Illi quantum plurimum per legem accipere potest, dari volo*, utique tunc, quum quandoque capere potuerit, videtur ei relictum. Sed et si dixerit: *Quam maximam partem dare possum, damnas esto heres meus ei dare*, idem erit dicendum.

Not. 23.

8971) — *L.* 42. *D. eod.* (*Iavol.*) Quum ei, qui partem capiebat, legatum esset, ut alii restitueret, placuit solidum capere posse.

8972) — *L.* 28. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Paulus.*) Si fidei meae committatur, ut, quod mihi relictum fuerit supra, quam capere possum, alii restituam posse me id capere, constat.

§. 643.

Not. 1.

L. 19. *C. de inoff. testam. Vid.* 815.

Not. 2.

L. 1. *C. si quis aliquem test. proh. Vid.* 2330.
L. 20. §. 10. *D. qui test. fac. poss. Vid.* 2329.

Not. 3.

L. 1. *pr. D. si quis aliq. testari prohib. Vid.* 2358.

L. 2. *C. eod. Vid.* 2359.

8973) — *L.* 19 *D. de his, quae ut indignis.* (XXXIV. 9.) (*Paulus.*) Respondit: Si scriptis heredibus ideo hereditas ablata esset, quod testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluisset, et impeditus ab ipsis esset, ab universo iudicio priore recessisse eum videri.

Not. 4.

L. 1. §. 1. 2. *L.* 2. *D. si quis aliq. test. proh. Vid.* 2358.

8974) — *L.* 88. §. 4. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Scaev.*) Sempronia substituta heredi instituto legata accepit, si heres non esset; movit contra institutum actionem, quod dolo eius factum esse dicebat, quo minus testatrix, volens primo loco scribere eam heredem, testamentum mutaret, nec obtinuit. Quaero: an legati persecutionem salvam haberet? Respondi: secundum ea, quae proponerentur, salvam habere.

L. 2. §. 2. *L.* 3. *D. si quis aliq. test. proh. Vid.* 2558. 837.
L. 3. *C. eod. Vid.* 838.

Nor. 5.

L. 9. *pr. D. de hered. instit. Vid.* 880.
L. 3. *D. de reb. dub. Vid.* 449.

8975) — *L.* 4. *C. de hered. instit.* (IV. 24.) (*Gordian.*) Si pater tuus eum quasi filium suum heredem instituit, quem falsa opinione ductus suum esse credebat, non instituturus, si alienum nosset, isque postea subditus esse ostensus est, auferendam ei successionem, divorum Severi et Antonini placitis continetur (238.)
L. 5. *C. de test. Vid.* 1121.

8976)—*L.* 25. *pr. D. de lib. et post.* (XXVIII. 2.) (*Paulus.*) Titius testamento heredem instituit, et filium habens, sic exheredationem posuit : *ceteri omnes filii filiaeque meae exheredes sunto.* Paulus respondit : filium recte exheredatum videri. Postea consultus : an videatur exheredatus, quem pater putaverit decessisse? respondit : filios et filias nominatim exheredatos proponi, de errore autem patris, qui intercessisse proponeretur, apud iudicem agi oportere.

Nor. 6.

L. 9. §. 1. *D. de hered. instit. Vid.* 880.
L. 67. §. 8. *D. de leg.* II. *Vid.* 1366.
§. 4. *J. de leg. Vid.* 931.

Nor. 7.

L. 72. §. 6. *D. de condit. et demonstr. Vid.* 929.

8977)—*L.* 14. §. 2. *D. de lib. et post.* (XXVIII. 2.) (*African.*) Si quis ita scripserit : *ille, quem scio ex me natum non esse, exheres esto*, hanc exheredationem ita nullius momenti esse ait, si probetur ex eo natus; non enim videri quasi filium exheredatum esse, quum elogium pater, quum filium exheredare proposuisset, adiecerit, propter quam eum causam exheredaret, probeturque, patrem circa causam exheredationis errasse.

8978) — *L.* 1. *C. de falsa causa adiecta leg. vel fideic.* (VI. 44.) (*Antonin.*) Verba testamenti, quae inseruisti, aut solutam pecuniam debitam testatori declarant, aut voluntatem eius, liberare volentis debitorem, manifeste ostendunt. Et ideo aut peti quod solutum est non potest, aut ex causa fideicommissi, ut debitor liberetur, agendum est, nisi liquido probari possit, eum non liberari debitorem voluisse, sed errore lapsum solutam sibi pecuniam existimasse. (213.)

8979)—*L.* 28. *D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Paulus.*) Quum mater militem filium falso audisset decessisse, et testamento heredes alios instituisset, divus Hadrianus decrevit, hereditatem ad filium pertinere, ita ut libertates et legata praestentur. Hic illud annotatum est, quod de libertatibus et legatis adiicitur; nam quum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet.
L. 92. *D. de hered. inst. Vid.* 1275.

Nor. 8.

8980)—*L.* 17. §. 2. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Gaius.*) Quod autem iuris est in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa, veluti ita : *Titio fundum do, quia negotia mea curavit*; item : *Fundum Titius filius meus praecipito, quia frater eius ex arca tot aureos sumsit*; licet enim frater huius pecuniam ex arca non sumserit, utile legatum est.
L. 72. §. 6. *D. eod. Vid.* 929.

8981) — *L.* 93. §. 1. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) *Semproniae mulieri meae reddi iubeo ab heredibus meis centum aureos, quos mutuo acceperam.* Quaesitum est : si hanc pecuniam ut debitam Sempronia petens victa sit, an fideicommissum peti possit? Respondi : secundum ea, quae proponerentur, posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex alia causa debitum.

§. 644.

Nor. 1.

Ulp. fragm. XXII. 4. *Vid.* 8955.

Nor. 2.

8981) — *L.* 32. *pr. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Gaius.*) Illa institutio : *quos Titius voluerit*, ideo vitiosa est, quod alieno arbitrio permissa est; nam satis constanter veteres decreverunt, testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendere.

Nor. 3.

L. 68. *D. eod. Vid.* 1194.
L. 1. *pr. D. de leg.* II. *Vid.* 1571.

8982)—*L.* 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Si ita legetur : *Heres dare damnas esto, si in Capitolium non ascenderit*, utile legatum est, quamvis in potestate eius sit ascendere vel non ascendere.
L. 52. *D. de condit. et demonstr. Vid.* 5884.

Nor. 4.

8983)—*L.* 46. *pr.* §. 1-3. *D. de fideic. libert.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Fideicommissa libertas ita potest dari : *heres, si volueris, fidei tuae committo, ut Stichum manumittas*, quamvis nihil aliud in testamento potest valere ex nutu heredis. —§. 1. Plane et ita : *si Stichus voluerit*, potest ei libertas adscribi.—§. 2. Sed et si ita adscriptum sit : *si Seius voluerit, Stichum liberum esse volo*, mihi videtur posse dici, valere libertatem, quia conditio potius est, quemadmodum si mihi legatum esset, si Titius Capitolium ascenderit. —§. 3. Quodsi ita scriptum sit : *si heres voluerit*, non valebit, sed ita demum, si totum in voluntate fecit heredis, si ei libuerit. Ceterum si arbitrium illi quasi viro bono dedit, non dubitabimus, quin libertas debeatur. Nam et eam libertatem deberi placuit : *si tibi videbitur, peto manumittas*; ita enim hoc accipiendum, si tibi quasi viro bono videbitur. Nam et ita relictum : *si voluntatem meam probaveris*, puto deberi, quemadmodum : *si te meruerit quasi virum bonum*, vel : *si te non offenderit quasi virum bonum*, vel : *si comprobaveris*, vel : *si non reprobaveris*, vel : *si dignum putaveris.* Nam et quum quidam graecis verbis ita fideicommissum dedisset : τῷ δεῖνι, ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι [*], a divo Severo rescriptum est, fideicommissum peti posse.

Nor. 5.

L. 75. *pr. D. de leg.* I. *Vid.* 5894.

[*] Illi, si probaveris, libertatem dari volo.

L. 1. §. 1. *D. de leg.* II. *Vid.* 1371.
L. 11. §. 7. *D. de leg.* III. *Vid.* 5895.
L. 52. *in. f. D. de cond. et dem. Vid.* 5884.

Not. 6.

8984)—*L.* 7. §. 1. *D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Gaius.*) Cum quidam, pluribus heredibus institutis, unius fidei commisisset, ut, quum moreretur, uni ex coheredibus, cui ipse vellet, restitueret eam partem hereditatis, quae ad eum pervenisset, verissimum est, utile esse fideicommissum. Nec enim in arbitrio eius, qui rogatus est, positum est, an omnino velit restituere, sed cui potius restituat; plurimum enim interest, utrum in potestate eius, quem testator obligari cogitat, faciat, si velit dare, an imposita necessitate dandi, soli ei distribuendi liberum arbitrium concedat.

8985) — *L.* 46. §. 3-4. *D. de fideic. libert.* (XL. 5.) (*Ulp.*) — §. 3. *Vid.* 8983. — §. 4. Quanquam autem in heredis arbitrium conferri, an debeatur, non possit, quando tamen debeatur, conferri potest.

Not. 8 et 9.

8986) — *L.* 3. *C. de his, qui sibi adscrip. in test.* (IX. 23.) (*Alexand.*) Senatusconsulto et edicto divi Claudii prohibitum est, eos, qui ad scribenda testamenta adhibentur, quamvis dictante testatore, aliquod emolumentum ipsis futurum scribere. Et poena legis Corneliae facienti irrogata est, cuius veniam deprecantibus ob ignorantiam et profitentibus a relicto discedere amplissimus ordo vel divi principes veniam raro dederunt. (223.)

L. 1. §. 6. *eod. Vid.* 8811.-984.

§. 645.

Not. 1.

L. 4. *D. de reb. dub. Vid.* 8957.

8987) — *L.* 2. *D. de his, quae pro non script. habent.* (XXXIV. 8.) (*Alfenus Var.*) Quae in testamento scripta essent, neque intelligerentur, quid significarent, ea perinde sunt, ac si scripta non essent; reliqua autem per se ipsa valent.

8988) — *L.* 9. §. 9. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Heres institui, nisi ut certus demonstretur, nemo potest.

L. 16. *D. de condit. instit. Vid.* 1218.

Not. 2.

8989) — *L.* 9. §. 8. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Si quis nomen heredis quidem non dixerit, sed indubitabili signo eum demonstraverit, quod paene nihil a nomine distat, non tamen eo, quod contumeliae causa solet addi, valet institutio.

8990) — *L.* 48. §. 1. *D. eod.* (*Marcian.*) Illa institutio valet: *filius meus impiissimus male de me meritus heres esto;* pure enim heres instituitur cum maledicto, et omnes huiusmodi institutiones receptae sunt.

8991) — *L.* 54. *pr. D. de leg.* I. (XXX.) (*Pomp.*) Turpia legata, quae denotandi magis legatarii gratia scribuntur, odio scribentis pro non scriptis habentur.

Not. 3.

8992) — §. 29. *J. de legatis.* (II. 20.) Si quis in nomine, cognomine, praenomine legatarii erraverit, si de persona constat, nihilominus valet legatum; idemque in heredibus servatur, et recte. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt, qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

8993) — *L.* 4. *C. de test.* (VI. 23.) (*Gordian.*) Si in nomine, vel praenomine, seu cognomine, seu agnomine testator erraverit, nec tamen de quo senserit incertum sit, error huiusmodi nihil officit veritati. (239.)

8994)—*L.* 48. §. 3. *D. de her. instit.* (XXVIII. 5.) (*Marcian.*) Si in patre, vel patria, vel alia simili assumtione falsum scriptum est, dum de eo, qui demonstratus sit, constet, institutio valet.

8995) — *L.* 5. *C. eod.* (*Gordian.*) Non ideo minus uxor tua iure heres videtur instituta, quod non uxor, sed affinis testamento nominata est. (241.)

8996) — *L.* 33. *pr.* §. 1. *D. de cond. et demonstr.* (XXXVI. 1.) (*Marcian.*) Falsa demonstratio neque legatario, neque fideicommissario nocet, neque heredi instituto, veluti si fratrem dixerit, vel sororem, vel nepotem, vel quodlibet tale; et hoc ita iuris civilis ratione et constitutionibus divorum Severi et Antonini cautum est. — §. 1. Sed si controversia sit de nomine inter plures, qui probaverit, sensisse de se defunctum, ille admittetur.

L. 34. *D. eod. Vid.* 1116.

8997)—§. 30. *J. de leg.* (II. 20.) Huic proxima est illa iuris regula, falsa demonstratione legatum non perimi, veluti si quis ita legaverit: *Stichum servum meum vernam do lego;* licet enim non verna, sed emtus sit, si de servo tamen constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit: *Stichum servum, quem a Seia emi*, sitque ab alio emtus, utile est legatum, si de servo constat.

8998)—*L.* 4. *pr. D. de leg.* II. (XXX.) (*Ulp.*) Si quis in fundi vocabulo erravit, et Cornelianum pro Semproniano nominavit, debebitur Sempronianus. Sed si in corpore erravit, non debebitur. Quodsi quis, quum vellet vestem legare, supellectilem adscripsit, dum putat supellectilis appellatione vestem contineri, Pomponius scripsit, vestem non deberi, quemadmodum si quis putet auri appellatione electrum vel aurichalcum contineri, vel, quod est stultius, vestis appellatione etiam argentum contineri. Rerum enim vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia.

8999) — *L.* 9. §. 2. 3. 4. 7. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Sed si non in corpore erravit, sed in parte, puta si, quum dictasset ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus, Celsus libro duodecimo Quaestionum, Digestorum undecimo, posse defendi ait, ex semisse heredem fore, quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum. Quae sententia rescriptis adiuvatur generalibus. Idemque est, et si ipse testator minus scribat, quum plus vellet adscribere — §. 3. Sed si maiorem partem adscripserit testamentarius, vel (quod difficilius est probatione) ipse testator, ut pro quadrante semissem, Proculus putat, ex quadrante fore heredem, quoniam insit quadrans in semisse; quam sententiam et Celsus probat. — §. 4. Sed et si quis pro centum ducenta per notam scripsisset, idem iuris est; nam et ibi utrumque scriptum est, et quod voluit, et quod

adiectum est; quae seoteotia non est sine ratione. — §. 7. Sed si, quum primum heredem ex parte dimidia scribere destioasset, primum et secundum scripsit, solus primus scriptus heres videbitur, et solus beres exsistet, quasi ex parte dimidia iostitutus.

9000) — *L.* 15. *pr. D. de leg.* I. (XXX.) (*Paulus.*) Qui quartam partem bonorum legare voluit, dimidiam scripsit. Proculus recte ait: posse defendi quartam iegatam, quia inesset dimidiae. Idem erit, et si quinquagiota voluit legare, et centum scripta sint; quioquaginta eoim debebuntur. Sed et si plus legare voluit, et minus scripsit, valebit legatum.

Not. 4.

L. 7. §. 2. *D. de supell. leg. Vid.* 425.

9001) — *L.* 10. *D. eod.* (*Iavol.*) Qui vestem omoem, et res plurium generum supellectilis nomine expenso ferre solitus erat, is uxori supellectilem legaverat. Recte negabant vestem legato cessuram Labeo, Ofilius, Cascellius, quia noo possit videri vestis appellatione supellectilis cootineri.

§. 646.

Not. 1.

L. 20. *pr. D. qui test. fac. post. Vid.* 1113.

9002) — *L.* 11. §. 1. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Quoties quis exemplum testamenti praeparat, et prius decedat, quam testetur, non valent quasi ex codicillis, quae in exemplo scripta sunt, licet verba fideicommissi scriptura habeat; et ita divum Pium decrevisse, Marcianus scribit.

Not. 2.

9003) — *L.* 25. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Iavol.*) Si quis, quum testamentum faceret, heredibus primis nuncupatis, priusquam secundos exprimeret heredes, obmutuisset, magis coepisse eum testamentum facere, quam fecisse, Varus Digestorum libro primo Servium respondisse scripsit; itaque primos heredes ex eo testamento non futuros. Labeo tum hoc verum esse existimat, si constaret, voluisse plures eum, qui testamentum fecisset, heredes prooountiare. Ego oec Servium puto aliud seosisse.

Not. 3 et 5.

9004) — *L.* 9. §. 5. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Taotundem Marcelius tractat et in eo, qui conditionem destinans loserere noo addidit; nam et hunc pro non instituto putat. Sed et si conditionem addidit, dum nollet, detracta ea heredem futurum, nec nuncupatum videri, quod cootra voluntatem scriptum est. Quam sententiam et ipse et nos probamus.

Not. 4.

9005) — *L.* 8. *C. de instit. et substit.* (VI. 25.) (*Iustinian.*) Si testamentum ita scriptum inveniatur: *ille heres esto secundum conditiones infra scriptas*, si quidem nihil est adiectum, neque aliqua conditio in testamento posita est, supervacuam esse conditionum pollicitationem sancimus, et testamentum puram habere institutionem. Et argumento utimur, quod Papioianus respondit: [*] « Vicos reipublicae relictos, qui « proprios fines habebant, noo ideo ex fideicommisso mious deberi, quod testator fioes eorum, « et certaminis formam, quod celebrari singulis « annis voluit, alia scriptura se declaraturum « promisit, ac postea morte praeventus non fecit. » Sin autem conditiones quasdam in quavis parte testameoti posuit, tunc videri ab initio conditionalem esse institutionem, et sic omoia compleri, tanquam si testator ipsas institutiones eisdem conditionibus copulasset, quae iofra cooscriptae sunt. (551.)

[*] L. 77. D. de leg. II. (XXXI.)

§. 647.

Not. 2.

9006) — *Gaii instit.* II. 102. Accessit deinde tertium geous testameoti, quod per aes et libram agitur: qui neque calatis comitiis neque in procinctu testamentum fecerat, is, si subita morte urgebatur, amico familiam suam, id est, patrimooium suum maocipio dabat, eumque rogabat quid cuique post mortem suam dari vellet; quod testamentum dicitur per aes et libram; scilicet quia per mancipationem peragitur.

9007) — *L.* 55. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Nemo potest in testameoto suo cavere ne leges in suo testamento locum habeant, quia nec tempore, aut loco aut conditione finiri obligatio heredis legatorum nomioe potest.

Not. 3 et 4.

9008) — §. 9. *J. de her. inst.* (II. 14.) Heres pure et sub conditione institui potest; ex certo tempore, aut ad certum tempus noo potest, (veluti *post quinquennium, quam moriar*, vel *ex Kalendis illis*, aut *usque ad Kalendas illas heres esto.*) Denique diem adiectum baberi pro supervacuo placet, et perinde esse, ac si pure heres iostitutus esset.

9009) — *L.* 1. *pr. D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Pomp.*) Legatis, quae relinquuntur, dies aut certus, aut incertus, aut conditio adscribitur, aut si nihil borum factum sit, praesentia sunt, nisi si vi ipsa conditio inest.

9010) — *L.* 49. *pr. D. de leg.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si cui legetur: *quum quatuordecim annorum erit*, certo iure utimur, ut tunc sit quatuordecim annorum, quum impleverit; et ita imperatorem decrevisse, Marcellus scripsit.

9011) — *L.* 26. *C. de legatis.* (VI. 37.) (*Iustinian.*) Illud, qood de legatis vel fideicommissis temporalibus, utpote irritis, a legum conditoribus definitum est, emendare prospeximus, saocientes, etiam talem legatorum vel fideicommissorum speciem valere et firmitatem babere. Quum eoim iam constitutum sit, fieri posse temporales donationes et cootractus, consequens est, etiam legata vel fideicommissa, qnae ad tempus relicta suot, ad eandem similitudinem confirmari, post completum videlicet tempus ad heredem iisdem legatis vel fideicommissis remeantibus, oecessitatem habente legatorio vel fideicommissario cautionem in persnnam heredis expnoere, ut ei post transactum tempus res non culpa eius deterior facta restituatur. (552.)

§. 648.

Not. 1.

L. 10. §. 1. *D. de condit. instit. Vid.* 1171.

L. 16. *D. de ini. rupto irr. test. Vid.* 1170.

NOT. 2.

L. 22. §. 1. *D. quando dies leg. vel fideic. ced. Vid.* 1178.

9012) — *L.* 7. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Tractari tamen potest, si impuberi substitutus damnatus sit, si intra pubertatem filius decesserit, Seio centum dare, an vivo pupillo defunctus Seius ad heredem transferat, quasi ea conditio sit expressa, quae inerat? Et magis est, ad heredem legatarii transire.

L. 21. §. 1. *D. eod. Vid.* 1182.

NOT. 3.

L. 12. *D. de cond. inst. Vid.* 1187.
L. 65. §. 1. *D. de leg.* 1. *Vid.* 1185.
L. 69. *D. de cond. et dem. Vid.* 1186.

NOT. 4.

§. 10. *J. de hered. instit. Vid.* 1227.
L. 3. *D. de cond. et dem. Vid.* 1228.
L. 16. *in f. D. de ini. rupto. irr. test. Vid.* 1170.

NOT. 5.

9013) — *L.* 45. *D. de her. inst.* (XXVIII. 5.) (*Alfenus.*) *Si Maevia mater mea et Fulvia filia mea vivent, tum mihi Lucius Titius heres esto.* Servius respondit : etsi testator filiam nunquam habuerit, mater autem supervixisset, tamen Titium heredem fore, quia id, quod impossibile in testamento scriptum esset, nullam vim haberet.

9014) — *L.* 6. §. 1. *D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Pomp.*) Si servos certos quis manumisisset, heres esse iussus erat. Quibusdam ex his ante mortuis, Neratius respondit, defici eum conditione, nec aestimabat, parere posset conditioni necne. Sed Servius respondit : quum ita esset scriptum : *si filia et mater mea vivent*, altera iam mortua, non defici conditione. Idem est et apud Labeonem scriptum. Sabinus quoque et Cassius : quasi impossibiles eas conditiones in testamento positas pro non scriptis esse; quae sententia admittenda est.

NOT. 6.

L. 14. *D. de condit. instit. Vid.* 181.
L. 113. §. 5. *D. de leg.* 1. *Vid.* 8924.
L. 15. *D. de cond. instit. Vid.* 165.

NOT. 7 et 8.

L. 4. §. 1. *D. de statu lib. Vid.* 1216.

9015) — *L.* 61. *pr. D. de manum. testam.* (XL. 4.) (*Pompon.*) Scio quosdam testatores efficere volentes, ne servi sui unquam ad libertatem perveniant, hactenus scribere solitos : *Stichus, quum morietur, liber esto.* Sed et Iulianus ait : libertatem, quae in ultimum vitae tempus conferatur, nullius momenti esse, quum testator impediendae magis, quam dandae libertatis gratia ita scripsisse intelligatur. Et ideo etiam si ita sit scriptum : *Stichus, si in Capitolium non ascenderit, liber esto*, nullius momenti hoc esse, si apparet in ultimum vitae tempus conferri libertatem testatorem voluisse, nec Mucianae cautioni locum esse.

L. 6. *D. de cond. instit. Vid.* 1201.
L. 63. §. 7. *D. ad SC. Trebell. Vid.* 1230.

NOT. 9.

9016) — *L.* 70. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Papinian.*) Captatorias institutiones non eas senatus improbavit, quae mutuis affectionibus iudicia provocaverunt, sed quarum conditio confertur ad secretum alienae voluntatis.

9017) — *L.* 71. *D. eod.* (*Paulus.*) Illae autem institutiones captatoriae non sunt, veluti si ita heredem quis instituat : *Qua ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Maevius heres esto*, quia in praeteritum, non in futurum institutio collata est. — §. 1. Sed illud quaeri potest : an idem servandum sit, quod senatus censuit, etiam si in aliam personam captionem direxerit? veluti si ita scripserit : *Titius, si Maevium tabulis testamenti sui heredem a se scriptum ostenderit probaveritque, heres esto.* Quod in sententiam senatusconsulti incidere, non est dubium.

9018) — *L.* 1. *D. quae pro non script. hab.* (XXXIV. 8.) (*Iulian.*) Si quis hereditatem vel legatum sibi adscripserit, quaeritur : an hereditas vel legatum pro non scripto habeatur? et quid, si substitutum habeat huiusmodi institutio? Respondi : pars hereditatis, de qua me consuluisti, ad substitutum pertinet; nam senatus, quum poenam legis Corneliae constitueret adversus eum, qui sibi hereditatem vel legatum scripsisset, eodem modo improbasse videtur, quo improbatae sunt illae : *Qua ex parte me Titius heredem scriptum in tabulis suis recitaverit, ex ea parte heres esto*, ut perinde haberentur, ac si insertae testamento non fuissent.

NOT. 10.

9019) — *Gaii instit.* II. 235. Poenae quoque nomine inutiliter legatur. Poenae autem nomine legari videtur, quod coercendi heredis causa relinquitur, quos magis heres aliquid faciat aut non faciat; velut quod ita legatur : SI HERES MEUS FILIAM SUAM TITIO IN MATRIMONIUM COLLOCAVERIT, X (*millia*) SEIO DATO; vel ita SI FILIAM TITIO IN MATRIMONIUM NON COLLOCAVERIT, X (*millia*) TITIO DATO. Sed et si heres verbi gratia intra biennium monumentum sibi non fecerit, X TITIO dari iusserit, poenae nomine legatum...... *itaque* ex ipsa definitione multas similes species..... fingere possumus. — 243. Cetera vero quae supra diximus, ad legata proprie pertinent; quamquam non immerito quibusdam placeat, poenae nomine heredem institui non posse; nihil enim intererit, utrum legatum dare iubeatur heres si fecerit aliquid aut non fecerit, an coheres ei adiiciatur; quia tam heredis adiectione, quam legati datione compellitur ut aliquid contra propositum suum faciat. — 288. Item poenae nomine iam non dubitatur, nec per fideicommissum quidem relinqui posse.

9020) — *Ulp. fragm.* XXIV. 17. Poenae causa legari non potest. Poenae autem causa legatur, quod coercendi heredis *causa* relinquitur, ut faciat quid aut non faciat, non ut *ad* legatorium pertineat, ut puta hoc modo : SI FILIAM TUAM IN MATRIMONIO TITIO CONLOCAVERIS, DECEM SEIO DATO.

L. un. C. de his, quae poenae nom. Vid. 795.

NOT. 11.

9021) — *L.* 58. *D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Pompon.*) Si ancillae alienae, quum ea nupsis-

set, legatum sit, Proculus ait, utile legatum esse quia possit manumissa nubere.

§. 649.

Not. 1.

L. 85. in f. D. de leg. III. *Vid.* 1224.

9022) — *L. 8. pr. D. de vulg. et pup. subst.* (XXVIII. 6.) (*Ulp.*) Qui liberis impuberibus substituit, aut pure, aut sub conditione solet substituere. Pure sic : *Si filius meus intra pubertatem decesserit, Seius heres esto.* Sive Seius iste heres institutus sit, et impuberi substitutus, sive solum substitutus, nullam habet conditionem. Sub conditione autem institutum si substituat, id est : *si mihi heres erit,* non alias exsistet heres ex substitutione, nisi et ex institutione heres fuerit. Cui similis est et haec substitutio : *quisquis mihi ex suprascriptis heres erit;* habet enim in se eandem conditionem, similem superiori.

9023) — *L. 10. pr. D. de adim. leg.* (XXXIV. 4.) (*Iulian.*) Si legatum pure datum Titio adimatur sub conditione, et pendente conditione Titius decesserit, quamvis conditio defecerit, ad heredem Titii legatum non pertinebit ; nam legatum cum sub conditione adimitur, perinde est, ac si sub contraria conditione datum fuisset.

Not. 2.

9024) — *L. 28. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Si ita quis institutus sit : *Titius heres esto, si Secundus heres non erit;* deinde : *Secundus heres esto*, placet, primo gradu Secundum esse institutum.

9025) — *L. 65. D. de leg.* II. (XXXII.) (*Iulian.*) In repetendis legatis haec verba, quae adiici solent : *item dare damnas esto*, et ad conditiones, et ad dies legatorum easdem repetendas referri. Sabinus respondit.

9026) — *L. 54. D. de leg.* II. (XXXI.) (*Pompon.*) Si pure tibi legavero, deinde postea scripsero ita : *Hoc amplius, si navis ex Asia venerit, heres meus ei fundum dato*, verius est, eo verbo *hoc amplius* superiora repeti, sicuti dicimus : *Lucius Titius plebi quina millia dedit. hoc amplius Seius;* huiuscemodi enim ratione quina quoque millia Seium dedisse intelligimus; et : *Titius accepit quinque, Seius hoc amplius fundum,* Seium quinque quoque cepisse intelligimus.

9026a) — *L. 24. pr. D. de adim. leg.* (XXXIV. 4.) (*Papin.*) Legatum sub conditione datum cum transfertur, sub eadem conditione transferri videtur, si non conditio priori personae cohaereat. Nam si quis uxori sublatis liberis legaverit, repetita conditio non videbitur, quae fuit in persona mulieris necessaria.

8027) — *L. 73. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Gaius.*) Sub conditione herede instituto si substituamus, nisi eandem conditionem repetemus, pure eum heredem substituere intelligemur.

Not. 3.

L. 5. pr. D. de B. P. sec. tab. (XXXVII. 11.) *Vid.* 8810.

9028) — *L. 6. D. eod.* (*Ulp.*) Hi demum sub conditione heredes instituti bonorum possessionem secundum tabulas etiam pendente conditione, necdum impleta, petere possunt, qui utiliter sunt instituti. Quodsi inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

9029) — *L. 10. D. eod.* (*Paulus.*) Si servus sub conditione heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere possit? dubitatur. Et Scaevola noster probat, posse.

9030) — *L. 12. D. qui satisd. cog.* (II. 8.) (*Ulp.*) Inter omnes convenit, heredem sub conditione possidentem hereditatem pendente conditione substituto cavere debere de hereditate, et si defecerit conditio, adeuntem hereditatem substitutum et petere hereditatem posse, et, si obtinuerit, committi stipulationem. Et plerumque ipse Praetor ante conditionem exsistentem, et ante diem petitionis venientem ex causa iubere solet, stipulationem interponi.

9031) — *L. 8. pr. D. de stipulat. Praet.* (XLVI. 5.) (*Papin.*) Paulus notat : qui sub conditione institutus est, agnita bonorum possessione cogitur substituto in diem cavere longiorem; Praetor enim beneficium suum nemini vult esse captiosum, et potest videri calumniose satis petere, quem alius antecedit.

Not. 5.

L. un. §. 7. C. de cad. toll. Vid. 1195.

Not. 6.

L. 7. pr. L. 67. D. de cond. et dem. Vid. 1192. 1193.

Not. 7 et 8.

L. 7. pr. in f. §. 1. D. eod. Vid. 1192.

Not. 9.

L. 138. pr. D. de R. J. Vid. 1238.
L. 105. D. de cond. et dem. Vid. 1237.
L. 54. D. de a. v. o. h. Vid. 8762.

Not. 10.

§. 2. J. quib. mod. test. infirm. Vid. 1244.
L. 16. D. de ini. rupto irr. test. Vid. 1170.

§. 650.

Not. 1.

L. 5. D. quando dies leg. ced. Vid. 1181.

Not. 2.

9032) — *L. 44. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Alfen.*) Paterfamilias testamento duos heredes instituerat, eosque monumentum facere iusserat in diebus certis; deinde ita scripserat : *qui eorum non ita fecerit, omnes exheredes sunto;* alter heres hereditatem praetermiserat, reliquus heres consulebat, quum ipse monumentum extruxisset, numquid minus heres esset ob eam rem, quod coheres eius hereditatem non adiisset? Respondi : neminem ex alterius facto neque hereditati alligari, neque exheredari posse, sed uti quisque conditionem implesset, quamvis nemo adiisset praeterea, tamen eum heredem esse.

9033) — *L. 6. C. de condit. insertis tam legatis quam fideic.* (VI. 46.) (*Iustinian.*) Si plures personae unam conditionem implere fuerint iussae, apud Ulpianum dubitabatur, utrumne omnes simul eandem facere debeant, an singuli quasi soli implere eam compellantur? Videtur autem nobis, unumquemque necessita-

tem habere conditionem implere, et proportione sibi contingente accipere, quidquid ex hoc commodi est, ut hi quidem, qui compleverint iussa, ad luccum vocentur, qui autem neglexerint, sibi imputent, si ab huiusmodi commodo repellantur.

Not. 3.

9034) — §. 11. *J. de hered. instit.* (II. 14.) Si plures conditiones institutioni adscriptae sunt, si quidem coniunctim, ut puta si illud et illud factum erit, omnibus parendum est; si separatim, veluti si illud aut illud factum erit, cui libet obtemperare satis est.

Not. 4 et 5.

9035) — *L.* 27. §. 1. 2. *D. eod.* (*Pomp.*) — §. 1. Sed si te heredem instituero, et deinde eundem te sub conditione instituam, nihil valere sequentem institutionem, quis satis plana prior fuisset. — §. 2. Sed si plures institutiones ex eadem parte sub diversis conditionibus fuerint factae, utra prior conditio exstiterit, id faciet, quod supra diximus, si pure et sub conditione idem instituatur.

9036) — *L.* 67. *D. eod.* (*Pomp.*) Si ita scriptum fuerit: *Tithasus, si in Capitolium ascenderit, heres esto; Tithasus heres esto*, secunda scriptura potior erit; plenior est enim, quam prior.

Not. 7.

9037) — *L.* 53. §. 3. *C. de episc. et cler.* (I. 3.) (*Iustinian.*) Ἔτι θεσπίζομεν, εἴτε ἀνὴρ ἐπὶ μονήρη βίον ἐλθεῖν βουληθείη, εἴτε γυνὴ τὸν ἄνδρα καταλιποῦσα πρὸς ἄσκησιν ἔλθοι, μὴ τοῦτο αὐτὸ ζημίας παρέχειν πρόφασιν, ἀλλὰ τὰ μὲν οἰκεῖα πάντως λαμβάνειν, ὥστε τῇ γυναικὶ τὴν προῖκα εἶναι λαβεῖν τὴν αὐτῆς, καὶ τὴν πρὸ γάμου δωρεὰν τῷ συνοικήσαντι.

Ad haec sancimus, sive vir ad solitariam vitam venire voluerit, sive mulier viro relicto ad exercitationem monachicam venerit, ne hoc damni causam praebeat, sed ut sua omnimodo recipiat, ita ut liceat uxori et dotem recipere suam, et ante nuptias factam donationem ei, qui cum ea cohabitaverat.

§. 651.

Not. 1.

L. 5. §. 1. 2. *L.* 21. *pr. D. qu. dies leg. vel fideic. ced. Vid.* 1181. 1264.

9038) — *L.* 213. *D. de V. S.* (L. 16.) (*Ulp.*) *Cedere* diem significat incipere deberi pecuniam. *venire* diem significat, eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Ubi ergo pure quis stipulatus fuerit, et cessit, et venit dies, ubi in diem, cessit dies, sed nondum venit, ubi sub conditione, neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

Not. 3.

9039) — *L.* 12. §. 1. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Quod ita legatum est: *Heres, quum morietur, Lucio Titio dato decem*, quum incerta die legatum est, ad heredes legatarii non pertinet, si vivo herede decesserit.

9040) — *L.* 4. *D. qu. dies leg. ced.* (XXXVI. 2.) (*Ulp.*) Si: *quum heres morietur*, legetur, conditionale legatum est, denique vivo herede defunctus legatarius ad heredem non transfert. — §. 1. Si vero, quum ipse legatarius morietur, legetur ei, certum est, legatum ad heredem transmitti.

L. 22. *pr. D. eod. Vid.* 1265.

Not. 4.

L. 4. §. 1. *D. eod. Vid.* 9040.

9041) — *L.* 104. §. 6. *D. de leg.* I. (XXX.) Quum quidam heredem instituisset, quandoque mater eius decessisset, deinde secundus heres scriptus fuisset, et ab eo legata ei, qui sub conditione heres institutus fuisset, relicta essent, isque viva matre decessisset, postquam dies legati cesserit, quaesitum est, an heredi eius legata deberentur? Verius est, legatum heredi deberi, sive pure a substituto legatum datum est primo heredi, sive sub hac conditione: *si heres non fuerit*, quia moriente eo conditio impletur.

Not. 5.

9042) — *L.* 9. *C. de hered. instit.* (VI. 24.) (*Diocles. et Maxim.*) Extraneum etiam, quum emorietur, heredem scribi sibi placuit.

§. 652.

Not. 1.

L. 92. *D. de hered. instit. Vid.* 1275.

9043) — *L.* 8. §. 6. *D. de cond. instit.* (XXVIII. 7.) (*Ulp.*) Quoties heres iurare iubetur, daturum se aliquid vel facturum, quod non improbum est, actiones hereditarias non alias habebit, quam si dederit vel fecerit id, quod erat iussus iurare.

Not. 2.

L. 19. *D. de leg.* III. *Vid.* 1283.

9044) — *L.* 40. §. 5. *D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Iavol.*) Thermus Minor, quorum arbitratu monumentum sibi fieri vellet, testamento scripserat; deinde ita legaverat: *Luciis, Publiis, Corneliis ad monumentum meum aedificandum mille heres meus dato.* Trebatius respondit: pro eo habendum, ac si ita legatum esset, si satisdedissent, se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatii sententiam probat, quia haec mens testantis fuisset, ut ea pecunia in monumentum consumeretur. Idem et ego et Proculus probamus.

L. 79. *pr. D. eod. Vid.* 1273.

Not. 3.

Tit. C. de his, quae sub modo. Vid. 1295. 1293.

9045) — *L.* 21. §. 3. *D. de ann. leg.* (XXXIII. 1.) (*Scaev.*) Lucius Titius testamento patriae suae civitati Sebastenorum centum legavit, uti alternis annis ex usuris eiusdem certamina sub nomine ipsius celebrarentur, et adiecit haec verba: *Quodsi conditione suprascripta recipere legatam sibi pecuniam civitas Sebastenorum noluerit, nullo modo heredes meos obligatos ei esse volo, sed habere sibi pecuniam;* postea Praeses provinciae ex nominibus debitorum hereditariorum elegit idonea nomina, et in causam legati reipublicae adiudicavit; post cujus sententiam respublica a plerisque adiudicatis sibi pecunias percepit. Quaesitum est: an, si respublica conditionibus testamento adscriptis postea non paruerit, legatum ad filios heredes pertinaet? Re-

spondi: rempublicam voluntati testatoris parere compellendam, ac nisi faciat, in his quidem summis, quae per numerationem vel novationem solutae sunt, utili repetitione heredes adiuvandos, ab his vero nominibus, quae neque solverunt reipublicae, neque novatione abscesserunt a pristina obligatione, non prohibendos, quo minus debitum petant.

L. 17. *D. de usu et usuf. per leg. dat. Vid.* 1284.

Not. 4.

9046) — *L.* 1. §. 19. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) De impensa monumenti nomine facta quaeritur, an deduci debeat? Et Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit, monumentum exstruere. Marcellus consultus, an funeris monumentique impensa, quantam testator fieri iussit, in aere alieno deduci debeat? respondit: non amplius eo nomine, quam quod funeris causa consumtum sit, deducendum; nam eius, quod in exstructionem monumenti erogatum sit, diversam esse causam; nec enim ita monumenti aedificationem necessariam esse, ut sit funus ac sepultura; idcirco enim, cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

Not. 5.

9047) — *L.* 88. §. 1. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Scaev.*) *A te peto, Titi, fideique tuae committo, uti curam condendi corporis mei suscipias, et pro hoc decem aureos e medio praecipito.* Quaero: an, si Lucius Titius minus, quam decem aureos erogaverit, reliqua summa heredibus proficiat? Respondi: secundum ea, quae proponerentur heredum, commodo proficere.

Not. 6.

9048)—*L.* 17. *pr. D. eod.* (*Marcell.*) Si quis Titio decem legaverit, et rogaverit, ut ea restituat Maevio, Maeviusque fuerit mortuus, Titii commodo cedit, non heredis, nisi duntaxat ut ministrum Titium elegit. Idem est, et si ponas usumfructum legatum.

Not. 7.

9049) — *L.* 71. §. 2. *D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Papin.*) Titius heredem institutum rogavit post mortem suam hereditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita. Mucianae cautionis exemplum ante constitutionem remissae cautionis locum habere non potuit, quoniam vivo eo, cui relictum est, impleri conditio potuit.

§. 653.

Not. 1.

9050) — *L.* 77. *D. de her. inst.* (XXVIII. 5.) (*Papin.*) Asse toto non distributo, ita scriptum est: *Quem heredem codicillis fecero, heres esto;* Titium codicillis heredem instituit. Eius quidem institutio valet ideo, quod, licet codicillis dari hereditas non possit, tamen haec ex testamento data videtur; sed hoc tantum ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

9051)—*L.* 10. *pr. D. de cond. instit.* (XXVIII. 7.) (*Ulp.*) Institutio talis: *Si codicillis Seium heredem scripsero, heres esto*, non est inutilis in quovis herede instituto, praeter filium. Est enim conditionalis institutio, nec videtur hereditas codicillis data, quod interdictum est; verum conditionalis est haec institutio, quasi testamento data esset. Proinde et si ita scripserit: *Cuius nomen codicillis scripsero, ille mihi heres esto*, pari ratione dicendum erit, institutionem valere nullo iure impediente.

Not. 2.

9052) — *L.* 3. *pr. D. de test. tut.* (XXVI. 2.) (*Ulp.*) Testamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt.

Not. 3.

L. 18. *D. de iure codicill. Vid.* 1209.

Not. 4 *a* et 5.

9053) — *L.* 22. *pr. D. de leg.* III. (XXXII.) (*Hermogen.*) Si quis in principio testamenti adscripserit: *cui bis legavero, semel deberi volo*, postea eodem testamento vel codicillis sciens saepe eidem legaverit, suprema voluntas potior habetur; nemo enim eam sibi potest legem dicere, ut a priore ei recedere non liceat. Sed hoc ita locum habebit, si specialiter dixerit, prioris voluntatis se poenituisse, et voluisse, ut legatarius plura legata accipiat.

§. 655.

Not. 1.

9054) — *L.* 1. §. 2. *sqq. D. de tab. exhib.* (XLIII. 5.) (*Ulp.*) Hoc interdictum pertinet non tantum ad testamenti tabulas, verum ad omnia, quae ad causam testamenti pertinent; utputa et ad codicillos pertinet. — §. 3. Sive autem valet testamentum, sive non, vel quod ab initio inutiliter factum est, sive ruptum, vel in quo alio vitio sit, sed etiam si falsum esse dicatur, vel ab eo factum, qui testamenti factionem non habuerit, dicendum est, interdictum valere. — §. 4. Sive supremae tabulae sint, sive non sint, sed priores, dicendum, interdictum hoc locum habere. — §. 5. Itaque dicendum est, ad omnem omnino scripturam testamenti, sive perfectam, sive imperfectam, interdictum hoc pertinere. — §. 6. Proinde et si plures tabulae sint testamenti eius, quia saepius fecerat, dicendum est, interdicto locum fore; est enim, quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum exhiberi debeat. — §. 7. Sed et si de statu disceptetur, si testator filiusfamilias vel servus hoc fecisse dicatur, et hoc exhibebitur. — §. 8. Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur, habet locum interdictum. — §. 9. Idem est, et si is, qui testamentum fecit, apud hostes decessit. — §. 10. Hoc interdictum ad vivi tabulas non pertinet, quia verba Praetoris *reliquerit* fecerunt mentionem. — §. 11. Sed et si deletum sine dolo sit testamentum,

II. (*Paulus.*) Vel totum, vel pars eius,

III. (*Ulp.*) Locum habet hoc interdictum.

9055) — *L.* 4. *C. testam. quemadm. aper.* (VI. 32.) (*Gratian., Valentin. et Theod.*) Codicillos seu scripturam quolibet tenore formatam ea oportebit observatione in publicum proferri, qua testamenta panduntur. (379.)

Not. 3.

Pauli sent. rec. IV. 6. 3. *Vid.* 3345.

Not. 5.

9056) — *L.* 2. *C. test. quemadm. aper.* (VI. 32.) (*Valerian. et Gallien.*) Testamenti tabulas ad hoc tibi a patre datas, ut in patriam perferantur, affirmans, potes illuc perferre, ut secundum leges moresque locorum insinuentur, ita scilicet, ut testibus non praesentibus adire prius vel pro tribunali vel per libellum rectorem provinciae procures, ac permittente eo honestos viros adesse facias, quibus praesentibus aperiantur, et ab his rursum obsignentur. (256.)

Not. 6.

Pauli sent. rec. IV. 6. 1. *Vid.* 3345.

9057) — *L.* 24. *D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Florent.*) Unum testamentum pluribus exemplis consignare quis potest, idque interdum necessarium est, si forte navigaturus et secum ferre, et domi relinquere iudiciorum suorum testationem velit.

Not. 7, 8 et 11.

9057 *a*) — *L.* 3. *C. test. quemadm. aper.* (VI. 32.) (*Dioclet. et Maximian.*) Eius, quod ad causam novissimi patris vestri iudicii pertinet, de calumnia tibi iuranti, praeter partem, quam aperiri defunctus vetuit, vel ad ignominiam alicuius pertinere dicitur, inspiciendi ac describendi, praeter diem et consulem, tibi rector provinciae facultatem fieri iubebit.

Pauli sent. rec. IV. 6. 1. *Vid.* 3345.

§. 656.

Not. 2.

9058) — *L.* 12. §. 4. *D. de relig.* (XI. 7.) (*Ulp.*) Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegerit; sed si non ille fecerit, nullam esse huius rei poenam, nisi aliquid pro hoc emolumentum ei relictum est; tunc enim, si non paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. Sin autem de hac re defunctus non cavit, nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit; si nemo scriptus est, legitimos vel cognatos, quosque suo ordine, quo succedunt.

L. 28. *C. de episc. et cler. Vid.* 3253.

9059) — *L.* 3. *D. de alim. vel cibar. leg.* (XXXIV. 1.) (*Ulp.*) Solent et unum eligere, per quem alimenta praestentur, aut ex voluntate defuncti, aut arbitrio suo, ut rescripta subiecta ostendunt: Exemplum libelli dati mihi a libertis Favillae misi vobis, sciens ad exemplum istam rem pertinere, quia multi testamentis suis praestari libertis iubent necessaria, quae, quia minimi aeris sunt, ad nihilum perducuntur, quum plures heredes coeperunt per successionem existere. Qua de causa puto vos recte facturos, si convocatis Favillae heredibus procuratoribusve eorum constitueritis, cui a ceteris dari debeat pecunia, ex cuius usuris alimenta praestentur. Debebit autem is, qui acciplet, cavere eis, qui dabunt, redditarum se, ut quisque ex libertis decesserit aliove quo modo in civitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio. Divus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit: Consules vocatis his, a quibus vobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit, vel omnes ab uno, vel facta pro rata distributione, quid et a quibus percipiatis, decernent. Fiscus etiam, si eo nomine quid ab eo vobis debebitur, exemplum sequetur. Iam nunc sciatis, partes eorum, qui solvendo esse desierint, non pertinere ad onus reliquorum heredum.

Not. 6.

L. 49. *C. de episc. et cler. Vid.* 3244.

Not 7.

L. 9. *D. de alim. vel cibar. leg. Vid.* 428.

§. 657.

Not. 1.

L. 24. *D. de reb. dub. Vid.* 1363.

Not. 3.

L. 13. *pr. D. eod. Vid.* 426.

9060) — *L.* 10. *pr. D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Marcell.*) Si pars iudicantium de inofficioso testamento contra testamentum, pars secundum, id sententiam dederit, quod interdum fieri solet, humanius erit, sequi eius partis sententiam, quae secundum testamentum pronuntiavit, nisi si aperte iudices inique secundum scriptum heredem pronuntiasse apparebit.

Not. 4.

L. 17. §. 1. *D. de leg* 1. *Vid.* 1362.

9061) — *L.* 68. *pr. D. de leg.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Testatorem adiiciendo: *praedium Seianum omne*, eam quoque partem fundi suprascripti quasi ad se pertinentem videri per fideicommissum reliquisse, quam ex causa pignoris nactus esset, salvo scilicet iure debitoris.

9062) — *L.* 101. *pr, D. eod.* (*Scaev.*) Qui habebat in provincia, ex qua oriundus erat, propria praedia, et alia pignori sibi data ob debita, codicillis ita scripsit: Τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι βούλομαι εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοθῆναι, ἀφορίζω αὐτῇ χωρία πάντα, ὅσα ἐν Συρίᾳ κέκτημαι, σὺν πᾶσιν τοῖς ἐνοῦσιν βοσκήμασιν, δούλοις, καρποῖς ἀποθέτοις, κατασκευαῖς πάσαις [*]. Quaesitum est: an etiam praedia, quae pignori habuit testator, patriae suae reliquisse videatur? Respondi: secundum ea, quae proponerentur, non videri relicta, si modo in proprium patrimonium, quod fere cessante debitore fit, non sint redacta.

Not. 5.

9063) — §. 22. *J. de leg.* (II. 20.) Si generaliter servus vel alia res legetur, electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.

9064) — *L.* 20. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Qui duos servos haberet, et unum ex his legasset, ut non intelligeretur, quem legasset, legatarii est electio.

9065) — *L.* 34. §. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Si ita Titio legetur: *fundum Seianum, vel usumfructum eius sibi habeto*, duo esse legata, et in arbitrio eius esse, an velit usumfructum vindicare.

9066) — *L.* 12. §. 1. *sqq. D. qu. dies leg. ced.*

[*] Suavissimae patriae meae volo in partem suam dari et ipsi separatim adiudico praedia omnia, quaecunque in Syria possideo, cum omnibus in eis exsistentibus pecoribus, servis, fructibus usu consumtilibus, apparatu omni.

(XXXVI. 2.) (*Ulp.*) Sed utrum initio cuiusque anni, an vero finito anno cedat, quaestionis fuit. Et Labeo, et Sabinus, et Celsus, et Cassius, et Iulianus in omnibus, quae in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio cuiusque anni huius legati dies cederet. — §. 2. Inde Iulianus ait : hoc legatum si servo relinquatur, deinde post primum vel alterum annum sit liber, sibi eum acquirere. — §. 3. Item Celsus scribit, quod et Iulianus probat, huius legati diem ex die mortis cedere, non ex quo adita est hereditas, et si forte post multos annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario deberi. — §. 4. Sed et si quotannis sit legatum, mihi videtur etiam in hoc initium cuiusque anni speciandum, nisi forte evidens sit voluntas testatoris, in annuas pensiones ideo dividentis, quoniam non legatario consultum, sed heredi prospectum voluit, ne urgeretur ad solutionem.

L. 17. *D. de R. J. Vid.* 1507.

9067) — *L.* 15. *D. de ann. leg.* (XXXIII. 1.) (*Valens.*) Iavolenus eum, qui rogatus post decem annos restituere pecuniam, ante diem restituerat, respondit : si propter capientis personam, quod rem familiarem tueri non posset, in diem fideicommissum relictum probaretur, et perdituro ei id heres ante diem restituisset, nullo modo liberatum esse; quodsi tempus heredis causa prorogatum esset, ut commodum medii temporis ipse sentiret, liberatum eum intelligi; nam et plus eum praestitisse, quam debuisset.

L. 39. §. 6. *D. de leg.* I. *Vid.* 431.

9068) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed Papinianus libro nonodecimo Quaestionum ait : et si post legata saepius adscripta idem hoc subiiciat : semel praestari velle, et hoc ante impletum testamentum fecerit, ipso iure videri cetera legata ademta. Sed quod magis erit ademtum? non enim apparet. Et ait : posse dici, exiguius esse praestandum.

Not. 6.

9069) — *Ulp. fragm.* XXIV. 14. Optione autem legati per vindicationem data, legatarii electio est, veluti : HOMINEM OPTATO, ELIGITO. Idemque est, et si tacite legaverim TITIO HOMINEM AUT DECEM HERES MEUS DATO. Hominem dare heredis electio est *quem* velit dare.

Not. 7.

L. 34. §. 14. *D. de leg.* I. *Vid.* 9065.

9070) — *L.* 45. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Heres servum generaliter dare damnatus, sanum eum esse promittere non debet; sed furtis et noxiis solutum esse promittere debebit, quia ita dare debet, ut eum habere liceat. sanitas autem servi ad proprietatem eius nihil pertinet. Sed ob id, quod furtum fecit servus, aut noxam nocuit, evenit, quo minus eum habere domino liceat, sicuti ob id, quod obligatus est fundus, accidere possit, ut eum habere domino non liceat. — §. 2. Si vero certus homo legatus est, talis dari debet, qualis est.

L. 19. *D. de leg.* II. *Vid.* 5905.

9071) — *L.* 43. §. 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Si ita scriptum sit : *decem aut quindecim heres dato*, pro eo est, ac si decem sola legata sint; at si ita sit : *post annum, aut post biennium, quam ego decessero, heres dato*, post biennium videtur legatum, quia heredis est potestas in eligendo.

9072) — *L.* 29. §. 1. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Labeo.*) Quum ita legatum esset : *Titia uxor mea tantandem partem habeat, quantulam unus heres*, si non aequales partes essent heredum, Quintus Mucius et Gallus putabant, maximam partem legatam esse, quia in maiore minor quoque inesset; Servius, Ofilius minimam, quia quum heres dare damnatus esset, in potestate eius esset, quam partem daret. Labeo hoc probat, idque verum est.

TITULUS II.

DE TESTAMENTORUM ET FORMA ET ARGUMENTO, MAXIME QUA AD SUCCESSIONEM SPECTANT PER UNIVERSITATEM.

§. 658.

Not. 1.

9073) — *Gaii instit.* II. — 101. Testamentorum autem genera initio duo fuerunt : nam aut calatis comitiis faciebant, quae comitia his in anno testamentis faciendis destinata erant, aut in procinctu, id est, cum belli causa ad pugnam ibant; procinctus est enim expeditus et armatus exercitus : alterum itaque in pace et in otio faciebant, alterum in praelium exituri. — 102. *Vid.* 9006.

Ulp. fragm. XX. 2. *Vid.* 8931.

Not. 4 et 5.

9074) — *Gaii instit.* 103. Sed illa quidem duo genera testamentorum in desuetudinem abierunt; hoc vero solum, quod per aes et libram fit, in usu retentum est : sane nunc aliter ordinatur atque olim solebat : namque olim familiae emptor, id est, qui a testatore familiam accipiebat mancipio, heredis locum obtinebat, et ob id ei mandabat testator, quid cuique post mortem suam dari vellet; nunc vero alius heres testamento instituitur, a quo etiam legata relinquuntur, alius dicis gratia propter veteris iuris imitationem familiae emtor adhibetur. — 104. Eaque res ita agitur : qui facit, adhibitis, sicut in ceteris mancipationibus, v testibus civibus romanis puberibus, et libripende, postquam tabulas testamenti scripserit, mancipat

alicui dicis gratia familiam suam; in qua re his verbis familiae emtor utitur : FAMILIAM PECUNIAMQUE TUAM ENDO MANDATAM *tutelam* CUSTODELAMQUE MEAM (*recipio eaque*), QUO TU IURE TESTAMENTUM FACERE POSSIS SECUNDUM LEGEM PUBLICAM, HOC AERE, et ut quidam adjiciunt, AENEAQUE LIBRA ESTO MIHI EMPTA; deinde aere percutit libram, idque aes dat testatori, velut pretii loco; deinde testator tabulas testamenti tenens ita dicit : HAEC ITA UT IN HIS TABULIS CERISQUE SCRIPTA SUNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR; ITAQUE VOS, QUIRITES, TESTIMONIUM MIHI PERHIBETOTE; et hoc dicitur nuncupatio : nuncupare est enim palam nominare; et sane quae testator specialiter in tabulis testamenti scripserit, ea videtur generali sermone nominare atque confirmare.

9075) — *Ulp. fragm.* XX. 9. In testamento quod per aes et libram fit, duae res aguntur : familiae mancipatio, et nuncupatio testamenti. Nuncupatur testamentum in hunc modum; tabulas testamenti testator tenens ita dicit : HAEC UTI IN HIS TABULIS CERISVE SCRIPTA SUNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR; ITAQUE VOS, QUIRITES, TESTIMONIUM PERHIBETOTE. Quae nuncupatio et testatio vocatur.

Not. 7.

9076) — *L. 58. pr. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Paulus.*) Nemo dubitat, recte ita heredem nuncupari posse : *hic mihi heres esto*, cum sit coram, qui ostenditur.

9077) — *L. 20. §. 1. D. de vulg. et pupp. subst.* (XXVIII. 6.) (*Ulp.*) Si pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem vel contra fecerit testamentum, valebit.

9078) — *L. 8. §. 4. D. de B. P. sec. tab.* (XXXVII. 11.) (*Iulian.*) Quidam testamentum in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi per nuncupationem substituit. Respondi : sententiam Praetoris in danda bonorum possessione eam esse, ut separatim patris, separatim filii heredes aestimari debeant; nam quemadmodum scripto herede filio separatim ab heredibus patris, ita nuncupato potest videri separatim a scriptis patris heredibus bonorum possessio dari.

Not. 9.

9079) — *Gaii. instit.* II. 119. *Vid.* 8973. 147. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quae vel ab initio non iure facta sunt, vel iure facta postea irrita facta, *aut* rupta sunt; nam si septem testium signis signata sint testamenta, potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere : si modo defunctus testator et civis romanus et suae potestatis mortis tempore fuerit; nam si ideo irritum fit testamentum quod postea civitatem vel etiam libertatem testator amisit, *aut* is in adoptionem se dedit, *et* mortis tempore in adoptivi patris potestate fuit, non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere.

9080) — *Ulp. fragm.* (XXIII. 6.) Si septem signis testium signatum sit testamentum, licet iure civili ruptum vel irritum factum sit, Praetor scriptis heredibus iuxta tabulas bonorum possessionem dat, si testator et civis romanus et suae potestatis, cum moreretur, fuit : quam bonorum possessionem cum re, id est, cum effectu habet, si nemo alius iure heres sit.

§. 659.

Not. 4.

9081) — *L. 1. C. de testamentis.* (VI. 23.) (*Hadrian.*) Testes servi an liberi fuerint, non in hac causa tractari oportet, quum eo tempore, quo testamentum signabatur, omnium consensu liberorum loco habiti sint, nec quisquam eis usque adhuc status controversiam moverit.

Not. 6.

Gaii instit. II. 105. *Vid.* 1103.

9082) — *Ulp. fragm.* (XX. 3.) Qui in potestate testatoris est, aut familiae emtoris, testis aut libripens adhiberi non potest; quoniam familiae mancipatio inter testatorem et familiae emtorem fit, et ob id domestici testes adhibendi non sunt.

9083) — *L. 22. C. de test.* (VI. 23.) (*Zeno.*) Dictantibus testamenta vel aliam quamlibet ultimam voluntatem legatum vel fideicommissum vel quodcunque aliud quolibet legitimo titulo testatorem posse relinquere, minime dubitandum est. Testibus etiam ad efficiendam voluntatem adhibitis pro suo libitu quod voluerit testator relinquere non prohibetur. (480.)

9084) — *L. 13. C. de her. instit.* (VI. 24.) (*Iustinian.*) Quoties certi quidem ex certa re scripti sunt heredes, vel certis rebus pro sua institutione contenti esse iussi sunt, quos legatariorum loco haberi certum est, alii vero ex certa parte vel sine parte, qui pro veterum legum tenore ad certam unciarum institutionem referuntur, eos tantummodo omnibus hereditariis actionibus uti vel conveniri decernimus, qui ex certa parte vel sine parte scripti fuerint, nec aliquam deminutionem earundem actionum occasione heredum ex certa re scriptorum fieri. (529.)

Not. 7.

9085) — *Gaii instit.* II. — 106. Unde et si is qui in potestate patris est, familiae emtor adhibitus sit, pater eius testis esse non potest, at ne is quidem qui in eadem potestate est, velut frater eius. Sed si filiusfamilias ex castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater eius recte testis adhibetur, nec is qui in potestate patris est. — 107. De libripende eadem, quae et de testibus, dicta esse intelligemus : nam et is testium numero est. — 108. Is vero, qui in potestate heredis aut in (*potestate*) legatarii est, cujusve heres ipse aut legatarius in potestate est, quique in eiusdem potestate est, ab eo (*qui testamentum facit*), testis et libripens adhiberi potest, ut ipse quoque heres et legatarius iure adhibeantur; sed tamen, quod ad heredem pertinet, quique in eius potestate est, cuiusve in potestate erit, minime hoc iure uti debemus.

9086) — *L. 17. D. de test.* (XXII. 5.) (*Ulp.*) Pater et filius, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes utrique in eodem testamento vel eodem negotio fieri possunt, quoniam nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

Not. 8.

Gaii instit. II. 106. *Vid.* 9085.

Not. 9.

9087) — *L. 27. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.)

(*Celsus.*) *Domitius Labeo Celso suo salutem. Quaero, an testium numero habendus sit is, qui, quum rogatus est ad testamentum scribendum, idem quoque, quum tabulas scripsisset, signaverit?* Iuventius Celsus Labeoni suo salutem. Aut non intelligo, quid sit, de quo me consulueris, aut valde stulta est consultatio tua; plus enim, quam ridiculum est, dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idem et tabulas testamenti scripserit.

Not. 11.

9088) — *L.* 21. *pr. C. de test.* (VI. 23.) (*Theod. et Valentin.*) Hac consultissima lege sancimus, licere per scripturam conficientibus testamentum, si nullum scire volunt ea, quae in eo scripta sunt, consignatam, vel ligatam, vel tantum clausam involutamque proferre scripturam, vel ipsius testatoris, vel cuiuslibet alterius manu conscriptam, eamque rogatis testibus septem numero, civibus romanis puberibus, omnibus simul offerre signandam et subscribendam, dum tamen testibus praesentibus testator suum esse testamentum dixerit, quod offertur, eique ipse coram testibus sua manu in reliqua parte testamenti subscripserit; quo facto, et testibus uno eodemque die ac tempore subscribentibus et consignantibus, testamentum valere, nec ideo infirmari, quod testes nesciant, quae in eo scripta sunt testamento. (439.)

Not. 12.

9089) — *L.* 9. *C. eod.* (*Diocl. et Maximian.*) Si non speciali privilegio patriae tuae iuris observatio relaxata est, et testes non in conspectu testatoris testimoniorum officio functi sunt, nullo iure testamentum valet. (290.)

Not. 14.

L. 21. *pr. C. eod. Vid.* 9088.

Not. 15 et 16.

9090) — *L.* 28. *pr. C. eod.* (*Iustinian.*) Quum antiquitas testamenta fieri voluerit nullo actu interveniente, et huiusmodi verborum compositio, non rite interpretata, paene in perniciem et testantium et testamentorum processerit, sancimus, in tempore, quo testamentum conditur, vel codicilius nascitur, vel ultima quaedam dispositio secundum pristinam observationem celebratur (nihil enim ex ea penitus immutandum esse censemus), ea quidem, quae minime necessaria sunt, nullo procedere modo, quippe causa subtilissima proposita, ea, quae superflua sunt, minime debent intercedere. Si quid autem necessarium evenerit, et ipsum corpus laborantis respiciens contigerit, id est vel victus necessarii vel potionis oblatio, vel medicaminis datio vel impositio, quibus relictis ipsa sanitas testatoris periclitetur, vel si quis necessarius naturae usus ad depositionem superflui ponderis immineat vel testatori vel testibus, non esse ex hac causa testamentum subvertendum, licet morbus comitialis, quod et factum esse comperimus, uni ex testibus contigerit, sed eo, quod urget et imminet, repleto vel deposito, iterum solita per testamenti factionem adimpleri. Et si quidem a testatore aliquid fiat testibus paulisper separatis, quum coram his facere aliquid naturale testator erubescat, iterum introductis testibus consequentia factionis testamenti procedere. Si tamen in quendam vel quosdam testium aliquid tale contingat, si quidem ex brevi temporis intervallo necessitas potest transire, iterum eorundem testium reversum exspectari, et solennia peragi sancimus. Sin autem longiore spatio refectio fortuiti casus indigest, et maxime si salus testatoris periclitantis immineat, tunc illo vel illis testibus, circa quos aliquid tale eveniet, separatis, alios subrogari, et ab eo vel ab eis tam testatorem quam alios testes sciscitari, si ea, quae eorum praesentiam antecedunt, omnia coram his processissent. Et si hoc fuerit undique manifestum, tunc eos vel eum una cum aliis testibus ea, quae oportet, facere, etsi in medio subscriptiones testium iam fuerant subsecutae; sic enim et naturae medemur, et mortuorum elogia in suo statu facimus permanere. (530.)

§. 660.

Not. 1.

L. 21. *pr. C. de test. Vid.* 9088.

Not. 2 et 3.

9091) — *L.* 28. §. 1. *C. eod.* (*Iustinian.*) Quum autem constitutione, quae de testamentis ordinandis processit, cavetur, quatenus septem testium praesentia in testamentis requiratur, et subscriptio a testatore fiat, vel ab aliquo pro eo, et constitutio sic edixit: *octavo subscriptore adhibito*, et quidam testamentum suum omne manu propria conscripsit, et post eius litteras testes adhibiti suas subscriptiones supposuerunt, aliaque omnia solenniter in testamento peracta sunt, et testamentum ex hoc dubitabatur an irritum factum esset, eandem constitutionem corrigentes sancimus, si quis sua manu totum testamentum vel codicillum conscripserit, et hoc specialiter in scriptura reposuerit, quod haec sua manu confecit, sufficiat ei totius testamenti scriptura, et non alia subscriptio requiratur neque ab eo, neque pro eo ab alio, sed sequantur huiusmodi scripturam et litterae testium, et omnis, quae exspectatur, observatio, et sic testamentum validum, et codicillus, si quinque testium litterae testatoris scripturae coadunentur, in sua firmitate remaneant, et nemo callidus machinator huiusmodi iniquitatis in posterum inveniatur. (530.)

Not. 5.

L. 21. *pr. C. eod. Vid.* 9088.
Pauli sent. rec. IV. 6. 1. *Vid.* 3345.

Not. 7.

Pauli sent. rec. V. 25. 6. *Vid.* 1135.

Not. 8 et 9.

9092) — *L.* 15. *in f. C. de test.* (VI. 23.) (*Constantin., Constant. et Constans.*).... Et in postremis ergo iudiciis ordinandis amota erit solennium verborum necessitas, ut, qui facultates proprias cupiunt ordinare, in quacunque instrumenti materia conscribere et quibuscunque verbis uti liberam habeant facultatem. (339.)

9093) — *L.* 21. §. 4. *C. eod.* (*Theod. et Valentin.*) Illud etiam huic legi prospeximus inserendum, ut etiam graece omnibus liceat testari. (439.)

Not. 10.

9094) — *L.* 12. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si unus de septem testibus defuerit, vel coram testatore omnes eodem loco testes suo vel alieno annulo non signaverint, iure deficiet testamentum. De his autem, quae interlecta sive suprascripta dicis, non ad iuris solennitatem, sed ad fidei pertinent quaestionem, ut appareat, utrum testatoris voluntate emendationem meruerint, vel ab altero inconsulte deleta sint, an ab aliquo falso haec fuerint commissa.

Not. 11.

9095) — *L.* 6. §. 2. *D. de B. P.* (XXXVII. 1.) (*Paulus.*) Notis scriptae tabulae non continentur edicto, quia notas litteras non esse, Pedius libro vicesimo quinto ad Edictum scribit.

Not. 13.

L. 21. *pr. C. de test. Vid.* 9088.

Not. 15.

9096) — *Nov.* 119. *c.* 9. Quia vero antehac legem protulimus, ut testator aut manu propria, aut per testes nomina heredum scribat in testamento, agnovimus autem ex huiusmodi subtilitate plurima testamenta destructa, testatoribus non valentibus huiusmodi custodire subtilitatem, aut forsan nolentibus scire aliquos suam voluntatem, iubemus, licentiam quidem esse volentibus hoc servare in propriis testamentis; si vero etiam hoc non observent, sed secundum priscam consuetudinem testentur, etiam sic firmum testamentum esse sancimus, sive per se aliquis, sive per alterius personam nomen heredis inscripserit, si omnino reliquam legitimam observationem in testamento testator observaverit.

§. 661.

Not. 1.

9097) — *L.* 21. *pr. C. de test.* (VI. 23.) (*Theod. et Valentin.*) In omnibus autem testamentis, quae praesentibus vel absentibus testibus dictantur, superfluum est, uno eodemque tempore exigere, testatorem et testes adhibere, et dictare suum arbitrium, et finire testamentum. Sed licet alio tempore dictatum scriptumve proferatur testamentum, sufficiet, uno tempore eodemque die, nullo actu interveniente, testes omnes, videlicet simul, nec diversis temporibus, subscribere signareque testamentum.

9098) — *L.* 20. *C. eod.* (*Iustinian.*) In testamentis sine scriptis faciendis omnem formalem observationem penitus amputamus, ut, postquam septem testes convenerint, satis sit, voluntatem testatoris vel testatricis simul omnibus manifestari, significantis, ad quos substantiam suam pervenire velit, vel quibus legata dare, vel fideicommissa, vel libertates disponere, etiamsi non ante huiusmodi dispositionem praedixerit testator vel testatrix illa formalia verba, ideo eosdem testes convenisse, quod sine scriptis suam voluntatem vel testamentum componere censuit. (528.)

§. 662.

Not. 1.

L. 8. *C. qui test. fac. post. Vid.* 1135.

§. 663.

Not. 1.

9099) — *L.* 18. *C. de test.* (VI. 23.) (*Arcad. et Honor.*) Testamenta omnia, ceteraque, quae apud officium censuale publicari solent, in eodem reserentur, nec usquam permittatur fieri ulla translatio. Mos namque retinendus est fidelissimae vetustatis, quem si quis in hac urbe voluerit mutare, irritam mortuorum videri faciet voluntatem. (397.)

L. 19. *C. eod. Vid.* 1142.

Not. 4.

9100) — *L.* 19. *in f. C. eod.* (*Honor. et Arcad.*) Nec institutus heres pertimescat, cum oblatas preces secundum voluntatem defuncti idoneis testibus possit approbare, si ei alia nocere non possint. (413.)

§. 665.

Not. 1.

9101) *Ulp. fragm.* (XXIV. 15.) Ante heredis institutionem legari non potest; quoniam et potestas testamenti ab heredis institutione incipit.

9102) — §. 34. *J. de legatis.* (II. 20.) Ante heredis institutionem inutiliter antea legabatur, scilicet quia testamenta vim ex institutione heredum accipiunt, et ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat. Sed quia incivile esse putavimus, ordinem quidem scripturae sequi, quod et ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum, sperni autem testatoris voluntatem, per nostram constitutionem et hoc vitium emendavimus, ut liceat et ante heredis institutionem, et inter medias heredum institutiones legatum relinquere, et multo magis libertatem, cuius usus favorabilior est.

Not. 2.

9103) — *Pauli sent. rec.* (III. 6. 2.) Ante heredis institutionem legari non potest: inter medias heredum institutiones, sive alter sive uterque adeat, potest.

9104) — *Ulp. fragm.* (XXV. 8.) Fideicommissum, et ante heredis institutionem, et post mortem heredis, et codicillis etiam non confirmatis testamento, dari potest, licet legari non possit.

9105) — §. 5. *J. qui test. tutores dari poss.* (I. 14.) Ad certum tempus, seu ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante heredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur.

Not. 3.

§. 34. *J. de leg. Vid.* 9102.

Not. 4.

9106) — *Gaii instit.* II. 116. Ante omnia requirendum est, an institutio heredis solemni more facta sit: nam, aliter facta institutione, nihil proficit familiam testatoris ita venire, testesque ita adhiberi, itaque nuncupari testamentum, ut supra diximus. — 117. *Vid.* 1118.

9107) — *Ulp. fragm.* XXI. 1. Heres institui recte potest his verbis: TITIUS HERES ESTO, TITIUS HERES SIT, TITIUM HEREDEM ESSE IUBEO. Illa autem

institutio, HEREDEM INSTITUO, HEREDEM FACIO, plerisque improbata est.

Not. 5 et 7.

9108)—*L.* 15. *C. de test.* (VI. 23.) (*Constantin., Constantius et Constans.*) Quoniam indignum est, ob inanem observationem irritas fieri tabulas et iudicia mortuorum placuit, ademtis his, quorum imaginarius usus est, institutioni heredis verborum non esse necessariam observantiam, utrum imperativis et directis verbis fiat, an inflexis. Nec enim interest, si dicatur: *heredem facio*, vel *instituo*, vel *volo*, vel *mando*, vel *cupio*, vel *esto*, vel *erit*, sed quibuslibet confecta sententiis, vel in quolibet loquendi genere formata institutio valeat, si modo per eam liquebit voluntatis intentio. Nec necessaria sint momenta verborum, quae forte seminecis et balbutiens lingua profudit. *Vid.* 9092.

L. 4. *C. eod. Vid.* 8993.

Not. 12.

L. 15. *D. de cond. instit. Vid.* 165.

9109) — *L.* 28. *D. eod.* (*Papin.*) Si filius sub conditione heres erit, et nepotes ex eo substituantur, quum non sufficit sub qualibet conditione filium heredem institui, sed ita demum testamentum ratum est, si conditio fuit in filii potestate, consideremus, numquid intersit, quae conditio fuerit adscripta, utrum quae moriente filio impleri non potuit, veluti: *Si Alexandriam ierit filius, heres esto*, isque Romae decesserit, an vero quae potuit etiam extremo vitae momento impleri, veluti: *Si Titio decem dederit filius meus, heres esto?* quae conditio nomine filii per alium impleri potest. Nam superior quidem species conditionis admittit vivo filio nepotes ad hereditatem, qui, si neminem substitutum haberet, dum moritur, legitimus patri heres exsisteret; argumentoque est, quod apud Servium quoque relatum est. Quendam enim refert ita heredem institutum: *si in Capitolium ascenderit*; quodsi non ascendisset, legatum ei datum, eumque ante, quam ascenderet, mortem obiisse. De quo respondit Servius: conditionem morte defecisse, ideoque moriente eo legati diem cessisse. Altera vero species conditionis vivo filio non admittit nepotes ad hereditatem, qui, si substituti non essent, intestato avo heredes exsisterent; neque enim filius videtur obstitisse, post cuius mortem patris testamentum destituitur, quemadmodum si, exheredato eodem filio, nepotes, quum filius moreretur, heredes fuissent instituti.

9110)—*L.* 28. *D. de lib. et post.* (XXVIII. 2.) (*Tryphonin.*) Filius a patre, cuius in potestate est, sub conditione, quae non est in ipsius potestate, heres institutus, et in defectum conditionis exheredatus, decessit, pendente etiam tunc conditione tam institutionis, quam exheredationis; dixi: heredem eum ab intestato mortuum esse, quis dum vixit, neque ex testamento heres, neque exheredatus fuit. Herede autem scripto ex parte filio, coheres post mortem filii institui potest.

9111) — *L.* 4. *C. de inst. et subst.* (VI. 25.) (*Alexand.*) Si pater filium, quem in potestate habebat, sub conditione, quae in ipsius potestate non erat, heredem scripsit, nec in defectum eius exheredavit, iure testatus non videtur. Quum autem trans mare et longe te agentem sub hac conditione heredem scriptum esse dicas, si in patriam, quae in provincia Mauritaniae erat, regressus fuisses, nec exheredatum te alleges, si in eum locum non rediisses, manifestum est, multis casibus non voluntariis, sed fortuitis evenire potuisse, ut eam implere non posses, et ideo adire hereditatem non prohiberis. (224.)

9112)—*L.* 83. *D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Paulus.*) Lucius Titius ita testamentum fecit: *Aurelius Claudius natus ex illa muliere, si filium meum se esse iudici probaverit, heres mihi esto.* Paulus respondit: filium, de quo quaereretur, non sub ea conditione institutum videri, quae in potestate eius esset, et ideo testamentum nullius esse momenti.

§. 666.

Not. 1.

9113) — *L.* 32. *D. de vulg. et pupp. substit.* (XXVIII. 6.) (*Iulian.*) .... Quodsi non solum Titium, sed etiam alios adiecisset heredes, hos quidem viriles partes habituros, veluti si tres puta coheredes fuissent substituti, extranei duo adiecti, hos quintas partes Attianae partis, reliquos autem coheredes hereditarias partes habituros esse.

9114)—*L.* 142. *D. de P. S.* (L. 16.) (*Paulus.*) Triplici modo coniunctio intelligitur; aut enim re per se coniunctio contingit, aut re et verbis, aut verbis tantum. Nec dubium est, quin coniuncti sint, quos et nominum, et rei complexus iungit, veluti: *Titius et Maevius ex parte dimidia heredes sunto*, vel ita: *Titius Maeviusque heredes sunto*, vel: *Titius cum Maevio ex parte dimidia heredes sunto.* Videamus autem, ne, etiam si hos articulos detrahas: *et, que, cum*, interdum tamen coniunctos accipi oporteat, veluti: *Lucius Titius, Publius Maevius ex parte dimidia heredes sunto*, vel ita: *Publius Maevius, Lucius Titius heredes sunto; Sempronius ex parte dimidia heres esto*, ut Titius et Maevius veniant in partem dimidiam, et re et verbis coniuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto.* Iulianus dubitari posse ait, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Caio Seio institutus sit, sed eo, quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse, in eundem semissem duos coactos, et coniunctim heredes scriptos esse.

9115)—*L.* 80. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Celsus.*) Coniunctim heredes institui aut coniunctim legari hoc est, totam hereditatem et tota legata singulis data esse, partes autem concursu fieri.

Not. 4.

L. 41. *in f. D. de vulg. et pupp. subst. Vid.* 5703.

Not. 5.

L. 13. *C. de hered. instit. Vid.* 9084.

Not. 8.

9116)—*L.* 8. §. 8. *D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Ulp.*) Quoniam autem quarta debitae portionis sufficit

ad excludendam querelam, videndum erit, an exheredatus partem faciat, qui non queritur; utputa sumus duo filii exheredati. Et utique faciet, ut Papinianus respondit; et si dicam inofficiosum, non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere. Proinde si sint ex duobus filiis nepotes, ex uno plures, tres puta, ex uno unus, unicum sescuncia, unum ex illis semuncia querela excludit.

Not. 9.

9117)—*L.* 13. *pr. D. de lib. et post.* (XXVIII. 2.) (*Iulian.*) Si ita scriptum sit: *Si filius mihi natus fuerit, ex besse heres esto, ex reliqua parte uxor mea heres esto, si vero filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto, ex reliqua parte uxor heres esto*; et filius et filia nati essent, dicendum est, assem distribuendum esse in septem partes, ut ex his filius quatuor, uxor duas, filia unam partem habeat; ita enim secundum voluntatem testantis filius altero tanto amplius habebit, quam uxor, item uxor altero tanto amplius, quam filia. Licet enim subtili iuris regulae conveniebat ruptum fieri testamentum, attamen quum ex utroque nato testator voluerit uxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam, humanitate suggerente, decursum est; quod etiam Iuventio Celso apertissime placuit.

Not. 13.

9118)—*L.* 23. *C. de leg.* (VI. 37.) (*Iustinian.*) .... Si quis itaque vel agrum vel hereditatem reliquerit primo quidem in totum, secundo autem in partem dimidiam, utrumque in sex uncias esse vel dominum rei legatae, vel heredem. Et si tota re primo relicta, tertiam partem secundo reliquerit, secundum praedictum modum octo quidem uncias vel agri vel hereditatis apud primum remanere, tertiam autem partem vel quatuor uncias ad secundum migrare. (530.)

§. 667.

Not. 1.

L. un. §. 7. *C. de caduc. toll. Vid.* 1195.

Not. 2.

9119)—*L.* 57. §. 2. *D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Papinian.*) *Peto de te, uxor carissima, uti, quum morieris, hereditatem meam restituas filiis meis, vel uni eorum, vel nepotibus meis, vel cui volueris, vel cognatis meis, si cui voles ex tota cognatione mea*; inter filios, respondi, substitutionem fideicommissi factam videri, circa nepotes autem (et) ceteros cognatos facultatem eligendi datam; ex ceteris autem cognatis, si nepotes superessent, non recte mulierem electuram, propter gradus fideicommissi praescriptos, deficiente vero gradu nepotum ex cognatis, quam velit, personam eligi posse.

§. 668.

Not. 1.

9120)—*L.* 1. *pr. D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Modestin.*) Heredes aut instituti dicuntur, aut substituti; instituti primo gradu, substituti secundo vel tertio.

9121)—*L.* 36. *pr. D. eod.* (*Marcian.*) Potest quis in testamento plures gradus heredum facere, puta: *si ille heres (non erit, ille heres) esto*, et deinceps plures, ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituat.

L. 28. *D. de hered. instit. Vid.* 9024.

9122)—*L.* 3. *C. de hered. instit.* (VI. 24.) (*Alexand.*) Cum proponas Alexandrum equitem testamento primo loco Iulianum, *ut libertum suum*, heredem instituisse, eique substituisse his verbis: *Quod si ex aliqua causa primus heres hereditatem meam adire noluerit, vel non potuerit: tunc in locum eius secundum heredem substituo vitalem*: post mortem autem testatoris Iulianum servum communem fuisse defuncti militis et Zoili, fratris eius, apparuerit; an tu ex substitutione admittaris, voluntatis est quaestio. Nam si credens eum proprium, et suum libertum heredem instituit, nec per eum ad alium quemquam hereditatem pertinere voluit, exstitit conditio substitutionis: tibique hereditas delata est. Quod si verba substitutionis subscriptae ad ius retulit, ut si nec per semetipsum alium fecisset heredem, (potuit enim, quamvis iubente domino, nolle adire) ita demum substitutus vocaretur, si tamen paruerit domino, et adierit, substitutioni locus non est. (224.)

Not. 3.

9123)—*L.* 4. *pr. et* §. 1. *D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Modestin.*) Iam hoc iure utimur ex Divi Marci et Veri Constitutione, ut, quum pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrumque casum substituisse intelligatur, sive filius heres non exstiterit, sive exstiterit, et impubes decesserit. — §. 1. Quod ius ad tertium quoque genus substitutionis tractum esse videtur; nam si pater duos filios impuberes heredes instituat, eosque invicem substituat, in utrumque casum reciprocam substitutionem factam videri, Divus Pius constituit.

9124)—*L.* 4. *C. eod.* (VI. 26.) (*Alexander.*) Quamvis placuerit, substitutionem impuberi, qui in potestate testatoris fuerit, a parente factam ita: *Si heres non erit*, porrigi ad eum casum, quo posteaquam heres exstitit, impubes decessit, si modo non contrariam defuncti voluntatem exstitisse probetur: eum tamen proponas ita substitutionem factam esse, *Si mihi Firmianus filius, et Aelia uxor mea (quod abominor) heredes non erunt, in locum eorum Publius Firmianus heres esto*: manifestum est, in eum casum factum substitutionem, quo utrique heredum substitui potuit. (226.)

Not. 4.

9125) — §. 1. *J. h. t.* (II. 15.) Et plures in unius locum possunt substitui, vel unus in plurium, vel singuli singulis, vel invicem ipsi, qui heredes instituti sunt.

9126) — *L.* 36. §. 1. *D. eod.* (XXVIII. 6.) (*Marcian.*) Et vel plures in unius locum possunt substitui, vel unus in plurium, vel singulis singuli, vel invicem ipsi, qui heredes instituti sunt.

9127) — *L.* 37. §. 1. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Iulianus.*) Haec verba: *Publius, Maevius, Caius invicem substituti heredes mihi sunto*, sic interpretanda sunt, ut breviter videatur testator tres instituisse heredes, et invicem eos substituisse, perinde ac si ita scripsisset:

ille, et ille, et ille instituti heredes et substituti sunto.

§. 669.

Not. 1.

9128) — *L.* 5. *D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Gaius.*) Si in testamento heredes scripti ita alicui substituti fuerint, ut, si is heres non esset, quisquis sibi heres esset, is in parte quoque deficientis esset heres, pro qua parte quisque heres exstitisset, pro ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet; neque interesse, iure institutionis quisque ex maiore parte heres factus esset, an quod per legem alteram partem alicuius vindicasset.

9129) — *L.* 23 *et* 24. *D. eod.* (*Papinianus.*)— XXIII. Qui plures heredes instituit, ita scripsit: *eosque omnes invicem substituo;* post aditam a quibusdam ex his hereditatem uno eorum defuncto, si conditio substitutionis exstitit, alio herede partem suam repudiante, ad superstites tota portio pertinebit, quoniam invicem in omnem causam singuli substituti videbuntur; ubi enim quis heredes instituit, et ita scribit: *eosque invicem substituo*, hi substitui videbuntur, qui heredes exstiterunt.—XXIV. (*Ulpian.*) Si plures sint instituti ex diversis partibus, et omnes invicem substituti, plerumque credendum, et ex iisdem partibus substitutos, ex quibus instituti sint, ut, si forte unus ex uncia, secundus ex octo, tertius ex quadrante sit institutus, repudiante tertio in novem partes dividatur quadrans, feratque octo partes, qui ex besse institutus fuerat, unam partem, qui ex uncia scriptus est, nisi forte alia mens fuerit testatoris, quod vix credendum est, nisi evidenter fuerit expressum.

9130) — §. 2. *J. eod.* (II. 15.) Et si ex disparibus partibus heredes scriptos invicem substituerit et nullam mentionem in substitutione partium habuerit, eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit. Et ita Divus Pius rescripsit.

Not. 2

9131) — *L.* 41. §. 4. *D. eod.* (*Papinian.*) Qui discretas portiones coniunctis pluribus separatim dedit, ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit: *quos heredes meos invicem substituo*, coniunctos primo loco vice mutua substituere videtur, quibus institutionum partes non agnoscentibus, ceteros omnes coheredes admitti.

Not. 3.

9132) — *L.* 45. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Paulus respondit, si omnes instituti heredes omnibus invicem substituti essent, eius portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem suam repudiavit, ad eum solum, qui eo tempore supervixit, ex substitutione pertinere.

L. 73. *D. de hered. instit. Vid.* 9027.

Not. 4.

L. 9. *D. de suis et legit. hered. Vid.* 8903.

9133) — *L.* 35. *pr. D. de acq. vel omitt. hered.* (XXIX. 2.) (*Ulpian.*) Si quis heres institutus ex parte, mox Titio substitutus, antequam ex causa substitutionis ei deferatur hereditas, pro herede gesserit, erit heres ex causa quoque substitutionis, quoniam invito quoque ei accrescit portio. Idem dico, et si filiusfamilias vel servus iussu domini vel patris adierint hereditatem, mox emancipatus vel manumissus ex causa substitutionis adeant eruni, namque heredes, sunt enim appendices praecedentis institutionis.

Not. 5.

9134) — *L.* 2. §. 8. *D. de B. P. sec. tab.* (XXXVII. 11.) (*Ulpian.*) Si duo sint heredes instituti, Primus et Secundus, Secundo Tertius substitutus, omittente Secundo bonorum possessionem Tertius succedit; quodsi Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum possessionem accipere, recidit bonorum possessio ad Primum, nec erit ei necesse petere bonorum possessionem, sed ipso iure ei accrescet; heredi enim scripto sicut portio hereditatis, ita et bonorum possessio accrescit.

9135) — *Nov.* 1. *c.* 1. §. 3. Si vero institutio eam substitutionem habuerit: certum est, quia prius ad substitutum volentem venient umnes res secundum legem complentem quae relicta sunt: et sic illo noiente, tunc ad coheredes, et legatarios, et servos, et qui ab intestato, et qui extra sunt, et fiscum, et secundum a nobis datam observationem, ea quae auferuntur, venient: complentes ubique deficientium legitimas dispositiones: propterea namque etiam ad tantas respeximus successiones, ut non remaneat sine aditione ipsius morientis hereditas.

Not. 6.

9136) — *L.* 42. *D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Papinian.*) Qui duos impuberes filios heredes reliquerat, ita substituit, si ambo mortui essent, deinde pueri post mortem patris simul perierunt; duae hereditates substituto deferuntur. Sed si diversis temporibus vita decedant, in hereditate novissimi pueri, eius fratris, qui ante mortuus est, hereditatem substitutus inveniet; sed in ratione Falcidiae pueri prioris hereditas non veniet, nec substitutus amplius, quam sescunciam iure testamenti desiderabit; legata quoque, quae a substituto eius filii data sunt, qui prior intestato decessit, ad irritum recidunt.

L. 10. *C. eod. Vid.* 2645.

§. 670.

Not. 1.

9137) — *L.* 5. *C. eod.* (VI. 26.) (*Dioclet. et Maximian.*) Post aditam hereditatem directae substitutiones non impuberibus filiis factae, expirare solent. (390.)

9138) — *L.* 40. 41. *D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) — XL. (*Iulian.*) Si paterfamilias Titium, quem ingenuum esse credebat, heredem scripserit, eique, si heres non esset, Sempronium substituerit, deinde Titius, quia servus fuerat, iussu domini adierit hereditatem, potest dici, Sempronium in partem hereditatis admitti; nam qui scit, aliquem servum esse, et eum heredem scribit, et ita substituit: *si Stichus heres non erit, Sempronius heres esto*, intelligitur tale quid dicere, si Stichus neque ipse heres erit, neque alium fecerit. At qui eum, quem liberum putat esse, heredem scripserit hoc sermone: *si heres non erit*, nihil aliud intelligitur significare, quam si hereditatem vel sibi acquisierit, vel mutata conditione alium heredem non fecerit; quae adiectio ad eos pertinet, qui patresfa-

milias heredes scripti postea in servitutem deducti fuerint. Igitur in hoc casu semisses fient, ita ut alter semis inter eum, qui dominus instituti heredis fuerit, et substitutum aequis portionibus dividatur. — XLI. (*Pompon.*) Et hoc Tiberius Caesar constituit in persona Parthenii, qui tanquam ingenuus heres scriptus, adierat hereditatem, cum esset Caesaris servus: nam divisa hereditas est inter Tiberium et eum qui Parthenio substitutus erat, ut refert Sextus Pomponius.

§. 4. *J. h. t. Vid.* 883.

Not. 3.

9139) — *L. 27. D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Iulian.*) Si Titius coheredi suo substitutus fuerit, deinde ei Sempronius: verius puto, in utramque partem Sempronium substitutum esse.

9140) — *L. 41. pr. D. eod.* (*Papinian.*) Coheredi substitutus, priusquam hereditatem adiret, aut conditio substitutionis exsisteret, vita decessit; ad substitutum eius, sive ante substitutionem, sive postea substitutus sit, utraque portio pertinebit, nec intererit, prior substitutus post institutum, an ante decedat.

9141) — §. 3. *J. eod.* (II. 15.) Sed si instituto heredi et coheredi suo substituto dato alius substitutus fuerit, Divi Severus et Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad utramque partem substitutum admitti.

§. 671.

Not. 1.

9142) — *L. 33. pr. D. eod.* (*African.*) Si mater ita testetur, ut filium impuberem, quum erit annorum quatuordecim, heredem instituat, eique pupillaribus tabulis, si sibi heres non erit, alium substituat, valet substitutio.

Not. 2.

9143) — *Pr. J. de pup. subst.* (II. 16.) Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solum ita, ut supra diximus, substituere potest, id est, ut, si heredes ei non exstiterint, alius sit ei heres, sed eo amplius, ut, et si heredes ei exstiterint et adhuc impuberes mortui fuerint, sit iis aliquis heres; veluti si quis dicat hoc modo: *Titius filius meus heres mihi esto. Si filius meus heres mihi non erit, sive heres erit et prius moriatur, quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto.* Quo casu siquidem non exstiterit heres filius, tunc substitutus patri fit heres, si vero exstiterit heres filius et ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus. Nam moribus institutum est, ut, quum eius aetatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt, parentes iis faciant.

9144) — *L. 10. §. 5. D. eod.* (*Ulpian.*) Ad substitutos pupillares pertinent, et si quae postea pupillis obvenerint; neque enim suis bonis testator substituit, sed impuberis, quum et exheredato substituere quis possit, nisi mihi proponas, militem esse, qui substituit heredem hac mente, ut ea sola velit ad substitutum pertinere, quae a se ad institutum pervenerunt.

9145) — *L. 14. D. eod.* (*Pompon.*) In pupillari substitutione, licet longius tempus comprehensum fuerit, tamen finietur substitutio pubertate.

9146) — §. *ult. J. eod.* (II. 16.) Extraneo vero, vel filio puberi heredi instituto ita substituere nemo potest, ut, si heres exstiterit et intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres. Sed hoc solum permissum est, ut eum per fideicommissum testator obliget, alii hereditatem eius vel totam, vel pro parte restituere; quod ius quale sit, suo loco trademus.

Not. 3.

9147) — *L. 2. pr. D. eod.* (*Ulpian.*) Moribus introductum est, ut quis liberis impuberibus testamentum facere possit, donec masculi ad quatuordecim annos perveniant, feminae ad duodecim; quod sic erit accipiendum, si sint in potestate. Ceterum emancipatis non possumus, postumis plane possumus, nepotibus etiam possumus, et deinceps si qui recasuri non sunt in patris potestatem. Sed si eos patres praecedant, ita demum substitui iis potest, si heredes instituti sint, vel exheredati; ita enim post legem Velleiam succedendo non rumpunt testamentum; nam si principale ruptum sit testamentum, et pupillare evanuit. Sed si extraneum quis impuberem heredem scripserit, poterit ei substituere, si modo eum in locum nepotis adoptaverit, vel arrogaverit filio praecedente.

9148) — *L. 33. §. 1. D. eod.* (*African.*) Si filius et ex eo nepos postumus ita heredes instituantur, ut Gallo Aquilio placuit, et nepoti, si is heres non erit, Titius substituatur, filio herede exsistente Titium omnimodo, id est, etiamsi nepos natus non fuerit, excludi respondit.

9149) — *L. 29. §. 6. D. de lib. et post.* (XXVIII. 2.) (*Scaev.*) Quid, si, qui filium apud hostes habebat, testaretur? Quare non induxere, ut, si antea quam filius ab hostibus rediret, quamvis post mortem patris decederet, tunc deinde nepos, vel etiam adhuc illis vivis, post mortem scilicet avi, nasceretur, non rumperet (nam hic casus ad legem Velleiam non pertinet)? Melius ergo est, ut in eiusmodi utilitate, praesertim post legem Velleiam, quae et multos casus rumpendi abstulit, interpretatio admittatur, ut instituens nepotem, qui sibi post mortem suus nasceretur, recte instituisse videatur, quibuscunque casibus nepos post mortem natus suus esset, rumperetque praeteritus; atque etiam si generaliter, quidquid sibi liberorum natum erit post mortem, aut quicunque natus fuerit, sit institutus, si suus nasceretur.

9150) — §. 4 *J. de pup. subst.* (II. 16.) Non solum autem heredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, ut, si heredes iis exstiterint et ante pubertatem mortui fuerint, sit iis heres is, quem ipsi voluerint, sed etiam exheredatis. itaque eo casu si quid pupillo ex hereditatibus legatisve, aut donationibus propinquorum atque amicorum acquisitum fuerit, id omne ad substitutum pertinet. Quaecunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel heredum institutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de postumis intelligimus.

9151) — *L. 1. §. 2. D. eod.* (XXVIII. 6.) (*Modestin.*) Substituere liberis tam heredibus institutis, quam exheredatis possumus, et tam eum, quem heredem nobis instituimus, quam alterum.

L. 10. §. 5. D. eod. Vid. 9144.

NOT. 4.

9152) — *L.* 1. §. 3. *D. eod.* (*Modest.*) Substituere liberis pater non potest, nisi et heredem sibi instituerit; nam sine heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.

9153) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Quisquis autem impuberi testamentum facit, sibi quoque debet facere; ceterum soli filio non poterit, nisi forte miles sit; adeo autem, nisi sibi quoque fecerit, non valet, ut, nisi adita quoque patris hereditas sit, pupillare testamentum evanescat. Plane si omissa causa principalis testamenti ab intestato possideatur hereditas, dicendum est, et pupillo substitutum servandum.

9154)—§. 5. *J. eod.* (II. 16.) Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi et sibi faciat; nam pupillare testamentum pars et sequela est paterni testamenti, adeo ut, si patris testamentum non valeat, nec filii quidem valebit.

NOT. 5.

9155)—§. 2. *et* 3. *J. eod.* — §. 2. Igitur in pupillari substitutione secundum praefatum modum ordinata duo quodammodo sunt testamenta, alterum patris, alterum filii, tanquam si ipse filius sibi heredem instituisset; aut certe unum testamentum est duarum causarum, id est duarum hereditatum. — §. 3. Sin autem quis ita formidolosus sit, ut timeret, ne filius eius, pupillus adhuc, ex eo, quod palam substitutum accepit, post obitum eius periculo insidiarum subiiceretur; vulgarem quidem substitutionem palam facere, et in primis testamenti partibus debet; illam autem substitutionem, per quam, et si heres exstiterit pupillus et intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur, separatim in inferioribus partibus scribere eamque partem proprio lino propriaque cera consignare et in priore parte testamenti cavere debet, ne inferiores tabulae vivo filio et adhuc impubere aperiantur. Illud palam est, non ideo minus valere substitutionem impuberis filii, quod in iisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque heredem instituisset, quamvis pupillo hoc periculosum sit.

9156)—*Gaii instit.* II. 181. Ceterum ne post obitum parentis periculo insidiarum subiectus videatur pupillus, in usu est vulgarem quidem substitutionem palam facere, id est, eo loco quo pupillum heredem instituimus. Vulgaris substitutio ita vocat ad hereditatem substitutum, si omnino pupillus heres non exstiterit; quod accidit cum vivo parente moritur: quo casu nullum substituti maleficium suspicari possumus, cum scilicet vivo testatore omnia quae in testamento scripta sint, ignorentur. Illam autem substitutionem, per quam etiamsi heres exstiterit pupillus, et intra pubertatem decesserit, substitutum vocamus, separatim in inferioribus tabulis scribimus, easque tabulas proprio lino propriaque cera consignamus, et in prioribus tabulis cavemus, ne inferiores tabulae vivo filio et adhuc impubere aperiantur. Sed longe tutius est, utrumque genus substitutionis separatim in inferioribus tabulis consignari, nisi, si ita consignatae vel separatae fuerint substitutiones, ut diximus, ex priore potest intelligi in altera eundem esse substitutum.

9157) — *L.* 20. 21. *D. eod.* (XXVIII. 6.) (*Ulp.*) — XX. Patris et filii testamentum pro uno habetur etiam in iure Praetorio; nam, ut Marcellus libro Digestorum nono scribit, sufficit tabulas esse patris signatas, et si resignatae sint filii, et septem signa patris sufficiunt. — §. 1. Si pater sibi per scripturam, filio per nuncupationem, vel contra fecerit testamentum, valebit. — XXI. Si ita quis substituerit: *Si filius meus intra decimum annum decesserit, Seius heres esto;* deinde hic ante quartum decimum, post decimum decesserit: magis est, ut non possit bonorum possessionem substitutus petere. Non enim videtur in hunc casum substitutus.

NOT. 6.

9158)—*L.* 2. §. 4-7. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 4. Prius autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere, et non convertere ordinem scripturae; et hoc Iulianus putat, prius sibi debere, deinde filio heredem scribere; ceterum si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere. Quae sententia Rescripto Imperatoris nostri ad Virium Lupum, Britanniae Praesidem comprobata est; et merito, constat enim, unum esse testamentum, licet duae sint hereditates, usque adeo, ut, quos quis sibi facit necessarios, eosdem etiam filio faciat, et postumum suum filio impuberi possit quis substituere.—§. 5. Sed si quis ita fuerit testatus: *si filius meus intra quartum decimum annum decesserit, Seius heres esto*, deinde: *filius heres esto*, valet substitutio, licet conversa scriptura filii testamentum fecerit.—§. 6. Sed et si ita scripserit: *si filius mihi heres non erit, Seius heres esto, filius heres esto*, secundo quidem gradu Seius scriptus est heres, et si filius heres non exstiterit, procul dubio Seius ei heres erit. Sed etsi exstiterit filius heres, et in pubertate defunctus est, Seius admittendus recte videtur, ut non ordo scripturae, sed ordo successionis spectetur. — §. 7. Quod igitur dictum est, singulis liberorum substituere licere, ideo adiectum est, ut declaretur, non esse a filii testamento incipiendum impuberis.

9159) — *L.* 16. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Si suo testamento perfecto alia rursus hora pater filio testamentum fecerit adhibitis legitimis testibus, nihilo minus id valebit, et tamen patris testamentum ratum manebit. Nam et si sibi et filio pater testamentum fecisset, deinde sibi tantum, utrumque superius rumpetur. Sed si secundum testamentum ita fuerit pater, ut sibi heredem instituat, *si vivo se filius decedat*, potest dici non rumpi superius testamentum; quia secundum non valet, in quo filius praeteritus sit.

NOT. 7.

§. 5. *J. eod. Vid.* 9154.

9160) — *L.* 10. §. 4. *D. eod.* (*Ulpian.*) Si ex asse heres institutus, filio exheredato substitutus repudiaverit patris hereditatem, cum non haberet substitutum: non poterit filii adire: nec enim valet filii testamentum, nisi patris fuerit adita hereditas. Nec enim sufficit ad secundarum tabularum vim, sic esse factum testamentum, ut ex eo adiri hereditas possit.

§. 672.

NOT. 1.

9161) — *L.* 6. *D. eod.* (*Terent. Clem.*) Si is.

qui ex bonis testatoris solidum capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filio eius : solidum ex ea causa capiet, quasi a pupillo capiat. Sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, ut ex bonis quae testatoris fuerant, amplius capere non possit : quodsi pupillo aliquid praeterea adquisitum esset, aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat.

9162) — *Ulp. fragm.* XXV. 17. Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodaverit, ut non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere senatus censuit, nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.

Not. 2.

9163) — *L.* 8. §. 5. *D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Ulpian.*) Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit, quia pater ei hoc fecit, et ita Papinianus respondit; nec patris frater, quia filii testamentum est; ergo nec frater impuberis, si patris non dixit. Sed si in patris obtentum est, nec hoc valebit, nisi si pro parte patris rescissum est; tunc enim pupillare valet.

Not. 3.

L. 2. §. 4. *D. h. t. Vid.* 9158.

9164) — *L.* 10. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Quos possum heredes mihi facere necessarios, possum et filio, ut servum meum et fratrem suum, quamvis in rebus humanis nondum sit; postumus igitur erit fratri heres necessarius.

L. 18. *pr. D. de rebus dubiis. Vid.* 2817.

Not. 4.

9165) — *L.* 41. §. 3. *D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Papin.*) Quodsi heredem filium pater rogaverit, *si impubes diem suum obierit Titio hereditatem suam restituere :* legitimum heredem filii, salva Falcidia, cogendum patris hereditatem, ut ab impubere fideicommisso post mortem eius dato, restituere placuit. Nec aliud servandum, quum substitutionis conditio puberem aetatem verbis precariis egreditur. Quae ita locum habebunt, si patris testamentum iure valuit; alioquin si non valuit, ea scriptura, quam testamentum esse voluit, codicillos non faciet, nisi hoc expressum est. Nec fideicommisso propriae facultates filii tenebuntur. et ideo, si pater filium exheredaverit, et ei nihil reliquerit, nullum fideicommissum erit. Alioquin si legata vel fideicommissa filius acceperit, intra modum eorum fideicommissum hereditatis a filio datum citra Falcidiae rationem debebitur.

9166) — *L.* 41. §. 3. *D. de test. milit.* (XXIX. 1.) (*Tryphonin.*) Si miles exheredaverit filium, vel sciens, eum filium suum esse, silentio praeterierit, an legatum a substituto eius dare possit, quaesitum est. Dixi, non posse, licet ampla legata reliquerit.

9167) — *L.* 11. §. 8. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Papinian.*) Si quis exheredato filio substituit heredem institutum, et ab eo tabulis quoque secundis legaverit, necessario ratio confundetur, quum ideo legata valere dixerit Iulianus a substituto relicta, quod idem patri heres exstiterit.

9168) — *L.* 87. §. 7. *D. eod.* (*Iulian.*) Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredavit, deinde exheredatum instituto substituit, ac postea exheredato Maevium, et ab eo legavit, et exheredatus fratri impuberi exstitit heres, deinde impubes decessit; quum iudicio patris facultates paternae per causam hereditariam ex substitutione ad eum perveniant, potest dici, legata ab eo relicta praestanda esse, habita ratione legis Falcidiae in his bonis, quae pater mortis tempore reliquerit. Nec huic contrarium est, quod, quum exheredato pater legatum dederit, nihilo magis substitutus legatis obligabitur, quia eo casu non hereditatis paternae portio, sed legatum ad eum pervenit. Dicet aliquis, quid ergo, si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres exstiterit, sed aut lege, aut per interpositam personam, atque ita impubes decesserit, sic quoque existimandus erit substitutus legata debere? Minime, nam quantum intersit, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres exsistat, an alio modo, vel ex eo apparet, quod alias ab eo legare pater potuit, alias non potuit. Est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quam habuerat in eo, cui eum substituebat.

Not. 5.

§. 2. *J. h. t.* (II. 16.) *Vid.* 9155.

9169) — *L.* 11. §. 5. *D. ad leg. Falcid.* (XXXV. 2.) (*Papinian.*) Quod vulgo dicitur, in tabulis patris et filii unam Falcidiam servari, quam potestatem habeat, videndum est. Quamvis enim substitutus, quae a pupillo relicta sunt, quum filius heres exstitit, ut aes alienum quodlibet debeat, tamen propter ea, quae data sunt tabulis secundis, contributioni locus est. Secundum quae poterit evenire, ne substitutus quidquam retineat, velut longe plus habeat quartae paternae hereditatis. Quid ergo, si non sufficiat pupilli hereditas legatis, quum patris suffecisset? De suo quadrante nimirum dabit substitutus, quoniam pater legavit de suo, nec ad rem pertinet, quod ex nullo testamento praestatur ultra vires patrimonii, quum in hac parte iuris legata, quae tabulis secundis reliquuntur, quasi primis sub conditione relicta intelliguntur.

§. 673.

Not. 1.

9170) — *L.* 1. §. 1. *D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Modestin.*) Heredis substitutio duplex est, aut simplex, veluti : *Lucius Titius heres esto; si mihi Lucius Titius heres non erit, tunc Seius heres mihi esto; si heres non erit, sive erit, et intra pubertatem decesserit, tunc Caius Seius heres mihi esto.*

9171 — *L.* 4. §. 2. *D. eod.* (*Modestin.*) Sed si alter pubes, alter impubes, hoc communi verbo: *eosque invicem substituo*, sibi fuerint substituti, in vulgarem tantummodo casum factam videri substitutionem, Severus et Antoninus constituit. Incongruens enim videbatur, ut in alteru duplex esset substitutio, in altero sola vulgaris. Hoc itaque casu singulis separatim pater substituere debebit, ut, si pubes heres non exstiterit, impubes ei substituatur, si autem impubes heres exstiterit, et intra pubertatem decesserit, pubes frater in portionem coheredis substituatur; quo casu in utrumque eventum substitutus

videbitur, ne, si vulgari modo impuberi quoque substituat, voluntatis quaestionem relinquat, utrum de una vulgari tantummodo substitutione in utriusque persona sensisse intelligatur; ita enim in altero utraque substitutio intelligitur, si voluntas parentis non refragetur; vel certe evitandae quaestionis gratia specialiter in utrumque casum impuberi substituat fratrem : *sive heres non erit, sive erit, et intra pubertatis annos decesserit.*

L. 45. pr. D. eod. Vid. 8951.
Pr. J. eod. Vid. 9143.

Not. 3.

L. 4. pr. et §. 1. D. eod. Vid. 9123.

9172) — *Gaii instit.* II. 179. 180. — 179. Liberis nostris impuberibus, quos in potestate habemus, non solum ita, ut supra diximus, substituere possumus, id est, ut si heredes non exstiterint, alius nobis heres sit; sed eo amplius, ut etiam si heredes nobis exstiterint, et adhuc impuberes mortui fuerint, sit iis aliquis heres; velut hoc modo : *Titius filius meus mihi heres esto; si filius meus mihi heres erit et prius moriatur, quam in suam tutelam venerit, secus heres esto.* — 180. Quo casu siquidem non exstiterit heres filius, substitutus patris fit heres : *si vero* heres exstiterit filius, et ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus. Quamobrem duo quodammodo sunt testamenta : aliud patris; aliud filii, tamquam si ipse filius sibi heredem instituisset : aut certe unum est testamentum duarum hereditatum.

9173) — *L. 28. D. de reb. auct. Iud. possid.* (XLII. 5.) (*Iavol.*) Paterfamilias impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit heredem; is filius paterna hereditate se abstinuit, ideoque bona patris venierunt; postea filio hereditas obvenit, qua adita decessit; quaero, quum Praetor in ipsum pupillum, quamvis postea hereditas obvenisset, creditoribus tamen patris actionem non daret, an in substitutum creditoribus patris danda sit actio, quum ex bonis paternis, quae scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil acquirat, et quum creditores nihil iuris in bonis pupilli habuerint, eorumque nihil interfuerit, adiretur, nec ne pupilli hereditas, quum ea bona admissa a substituto hereditate ad creditores non pertinebant; me illud maxime movet, quod praeceptoribus tuis placet, unum esse testamentum. Respondit, quod Praetor filio, qui a paterna hereditate se abstinet, praestat, ne bonis patris eius venditis in eum actio detur, tametsi postea ei hereditas obvenit, creditoribus non reddat; idem in substituto filio herede servandum non est, quoniam filii pudori parcitur, ut potius patris, quam eius bona veneant. Itaque in id, quod postea ei obvenit, actio creditoribus denegatur, quia id ex adventicio acquisitum est, non per patrem ad eum pervenit. At quum substitutus filio hereditatem adiit, postquam pupillus se paternae miscuerit hereditati, tunc hereditas et patris, et filii una est, et in omni aere alieno, quod aut patris, aut filii fuerit, etiam invitus heres obligatur; et quemadmodum liberum ei non est post obligationem, ut non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant, ita ne separare quidem aes alienum patris et filii poterit; quo casu efficietur, ut creditoribus in eum actio dari debeat. Quodsi substitutus heres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id, quod pupillus reliquit, actio dari non debet, quoniam neque pupilli bona venire debent propter aes alienum patris, neque in bonis patris est, quod pupillus acquisiit.

9174) — *L. 42. pr. D. de acq. v. om. her.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Iulianus libro vicesimo sexto Digestorum scripsit, si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres exstitisset, non esse eum compellendum creditoribus paternis respondere, nisi substitutus ei fuit; inclinat enim in hoc, ut putet substitutum etiam patris onera subiturum. Quae sententia a Marcello recte notata est, impugnat enim utilitatem pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem, metu enim onerum patris timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit; alioquin, inquit, et si frater fuit, omissa causa testamenti ab intestato possidebit hereditatem; et quidem impune, nec enim videtur voluisse fraudare Edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur. Sed quod in fratre scripsit, credo ita intelligendum, si non impuberis frater fuit, sed testatoris; ceterum utique si frater a patre fratri substitutus impuberi sit, sine dubio necessarius heres exsistet.

9175) — *L. 41. §. 7. D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Papinian.*) Quum pater impuberi filiae, quae novissima diem suum obiisset, tabulas secundas fecisset, et impubes filia superstite sorore pubere vita decessisset, irritam esse factam substitutionem placuit; in persona quidem prioris, quia non novissima decessit, in alterius vero, quia puberem aetatem complevit.

Pr. J. eod. Vid. 9143.

Not. 4.

L. 4. §. 2. D. eod. Vid. 9171.
L. 45. pr. D. eod. Vid. 8951.

9176) — *L. 2. C. eod.* (VI. 26.) (*Sever. et Antonin.*) Hereditatem quidem defuncti intestati filii delatam tibi, dubitari non oportet. Substitutio enim testamento patris facta, ad pubertatis tempora porrigi non potest : quia ipso, et aliis non ejusdem conditionis heredibus institutis, et invicem substitutis, propter eorum personam, quibus in unum casum duntaxat substitui potest, etiam in filio idem debere servari, et ratio suadet, et divus Marcus pater constituit. (205.)

L. 4. in. f. C. eod. Vid. 9124.

Not. 5.

9177) — *L. 9. C. de instit. et substit.* (VI. 25.) (*Valer. et Gallien.*) Cum quidam praegnantem habens coniugem, scripsit heredem ipsam quidem suam uxorem ex parte, ventrem vero ex alia parte, et adiecit, *si non postumus natus fuerit alium sibi heredem esse* : postumus autem natus impubes decessit : dubitabatur, quid iuris sit, tam Ulpiano, quam Papiniano viris disertissimis voluntatis esse quaestionem scribentibus : cum opinabatur Papinianus eumdem testatorem voluisse postumo nato, et impubere defuncto, matrem magis ad eius venire successionem, quam substitutum. Si enim suae substantiae partem uxori dereliquit, multo magis et luctuosam hereditatem ad matrem venire curavit. Nos itaque in hac specie Papiniani dubitationem resecantes, substitutionem quidem in huiusmodi casu ubi postumus natus adhuc impubes viva matre de-

cesserit, respuendam esse censemns. Tunc autem tantummodo substitutionem admittimus, cnm postumus minime editus fuerit, vel post eius partum mater prior decesserit. (531.)

Not. 6.

9178) — *L.* 8. *C. h. t.* (VI. 26.) (*Dioclet. et Maximian.*) Precibus tuis manifestius exprimere debueras, maritus quondam tuus miles defunctus, quem testamento facto heredem communem filium vestrum instituisse proponis, et secundum heredem scripsisse: utrumve in primum casum, an in secundum filio suo, quem habuit in potestate mortis tempore, si intra decimum quartum suae aetatis annum, aut postea decesserit, substituerit. Nam non est incerti iuris, quod si quidem in patris militis positus potestate: primo tantum casu habuit substitutum, et patri heres exstitit: eo defuncto ad te omoimodo eius pertineat successio. Si vero substitutio in secundum casum vel expressa, vel compendio, non usque ad certam aetatem facta reperiatur: si quidem intra pubertatem decesserit, eos habeat heredes, quos pater ei constituit, et adierint hereditatem. Si vero post pubertatem, tunc eius te successionem obtinente, veluti ex causa fidei commissi bona, quae cum moreretur, patris eius fuerint, a te peti possunt. (293.)

L. 15 *D. eod. Vid.* 360.

9179) — *L.* 6. *C. de test. milit.* (VI. 21.) (*Alexand.*) In testamento quidem eius qui non miles fuit, si duobus heredibus institutis, altero cui potuit usque ad tempus pubertatis parens facere testamentum, altero cui posteaquam heres exstitit, substituere non potuit, invicem substitutio eisdem verbis facta est: in eum solum casum eum locum habere, sententiis prudentium virorum, et constitutionibus Divorum Parentum meorum placet, quo utrique pari ratione potuit substitui. Sed eum ex testamento militis controversiam esse proponas, defuncta parvula eius filia, posteaquam heres exstitit patri, cum qua simul aequis partibus heres institutus eras, substitutione invicem facta: et mater quidem intestatae filiae sibi successionem defendat, tu autem ex substitutione ad te pertinere contendas, iuris quidem ratio manifesta est, licere militibus proprio privilegio etiam heredibus extraneis posteaquam heredes exstiterint, mortuis substituere. Sed tibi probandum est, an ita frater tuus senserit. (226.)

Not. 7.

L. 19. §. 5. *D. h. t. Vid.* 9144.
§. 4. *J. eod. Vid.* 9150.

Not. 8.

9180) — *L.* 19. §. 2. et 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Filio impuberi heredi ex asse instituto substitntus quis est, exstitit patri filius heres; an possit substitutus separere hereditates, ut filii habeat, patris non habeat? Nnn potest, sed aut utriusque debet hereditatem habere, aut neutrius; iuncta enim hereditas coepit esse. — §. 3. Idemque est, si pater me heredem scripserit ex parte, et filium ex parte, et ego patris hereditatem repudiavero; nam neque filii hereditatem habere possum.

9181) — *L.* 59 *D. de a. v. o. h.* (XXIX. 2.) (*Nerat.*) Qui patri heres exstitit, si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem eius praetermittere. Quod sic recipiendum est, etiam si vivo pupillo mortuus erit, deinde pupillus impubes decesserit; nam is, qui heres exstiterit, pupillo quoque heres necessario erit; nam si ipsum invitum obligat, coniungi eam paternae hereditati, et accrescendi iure acquiri cuicunque patris heredi, existimandum est.

9182) — *L.* 20. *C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) . . . . Similique modo dubitabatur, si impuberem quis filium suum heredem ex parte instituit, et quemdam extraneum in aliam partem quem pupillariter substituit: et postquam testator decessit, pupillus quidem patri heres exstitit, extraneus autem hereditatem adiit: et postea adhuc in prima aetate pupillus constitutus ab hac luce subtractus est, et pupillaris substitutio locum sibi vindicavit: cumque substitutus eamdem partem admittere voluit, quaesitum est, si potest iam heres ex principali testamento factus, pupillarem substitutionem repudiare? Utramque igitur dubitationem simul decidendam esse censemus. Placuit enim nobis, sive in institutione, sive in pupillari substitutione, ut vel omnia admittantur, vel omnia repudientur, et necessitas imponatur heredi particulari facta, vel aliam, vel alias partes hereditatis admittere, vel etiam substitutionem pupillarem. (531.)

L. 42. *pr. D. de acq. v. om. her. Vid.* 9174.
L. 28. *D. de reb. auct. iud. possid. Vid.* 9173.

§. 674.

Not. 1.

9183) — §. 8. *J. h. t.* (II. 16) Masculo igitur usque ad quatuordecim annos substitui potest, feminae usque ad duodecim annos; et si hoc tempus excesserint, substitutio evanescit.

L. 14. *D. eod. Vid.* 9145.

Not. 2.

L. 21. *D. eod. Vid.* 9157.

9184) — *L.* 38. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Ergo et ad breve tempus aetatis substituere potest, utputa: *si filius meus intra annum decimum decesserit, Titius ei heres esto.*

9185) — *L.* 38. §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) Itaque et si diversos substituat post finem aetatis, admittendum erit, veluti: *si intra decimum annum decesserit, Titius heres esto; si post decimum, intra quartum decimum, Maevius heres esto.*

Not. 3.

L. 41. §. 7. *D. eod. Vid.* 9173.

9186) — *L.* 47. *D. eod.* (*Scaev.*) Qui habebat filium et filiam impuberes, instituto filio herede filiam exheredavit, et, si filius intra pubertatem decessisset, filiam eidem substituit, sed filiae, si, antequam nuberet, decessisset, uxorem suam, item sororem suam substituit; quaero, quum filia impubes prior decesserit, deinde frater eius impubes, an filii hereditas ad uxorem et sororem testatoris iure substitutionis pertineat? Respondi, secundum ea, quae proponerentur, non pertinere.

Not. 4.

L. 41. §. 2. *D. eod. Vid.* 1332.

NOT. 5.

9187) — *L.* 22. *pr. D. de capt. et postlim.* (XLIX. 15.) (*Iulian.*) Bona eorum, qui in hostium potestatem pervenerint, atque ibi decesserint, sive testamenti factionem habuerint, sive non habuerint, ad eos pertinent, ad quos pertinerent, si in potestatem hostium non pervenissent; idemque ius in eadem causa omnium rerum iubetur esse lege Cornelia, quae futura esset, si hi, de quorum hereditatibus et tutelis constituebatur, in hostium potestatem non pervenissent.

9188) — *L.* 1. *C. eod.* (VIII. 51.) (*Sever. et Antonin.*) Ex duobus captivis Sarmatia nata patris originem ita secuta videtur, si ambo parentes in civitatem nostram rediissent. Quamquam enim iure proprio postliminium habere non possit, quae capta non est, tamen parentum restitutio reddet patri filiam: qui cum ab hostibus interfectus sit, matris duntaxat conditionem, quae secum filiam duxit, videtur necessario secuta: nam fictio legis Corneliae, quae legitimos apud hostes defuncto constituit heredes, ad eam, quae illic suscepta est non pertinet, cum eo tempore, quo captus est, diem suum pater obiisse existimetur.

NOT. 6.

9189) — *L.* 10. *et* 11. *D. eod.* — X. (*Papin.*) Pater instituto impuberi filio substituerat, et ab hostibus captus ibi decessit; postea defuncto impubere legitimum admitti quibusdam videbatur, neque tabulas secundas in eius persona locum habere, qui vivo patre sui iuris effectus fuisset; verum huic sententiae refragatur iuris ratio, quoniam, si pater, qui (non) rediit, iam tunc decessisse intelligitur, ex quo captus est, substitutio suas vires necessario tenet. — §. 1. Si mortuo patre capiatur impubes institutus vel exheredatus, in promtu est dicere, legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam eius duntaxat personam demonstrasse, qui testamenti factionem habuisset. Plane captivi etiam impuberis legitimam hereditatem per legem Corneliam deferri, quoniam verum est, ne impuberem quidem factionem testamenti habuisse; et ideo non esse alienum, Praetorem subsequi non minus patris, quam legis voluntatem, et utiles actiones in hereditatem substituto dare.

XI. (*Idem.*) Quodsi filius ante moriatur in civitate, nihil est, quod de secundis tabulis tractari possit, sive quoniam vivo patre filiusfamilias mori intelligitur, sive quoniam non reverso eo exinde sui iuris videtur fuisse, ex quo pater hostium potitus est. — §. 1. Sed si ambo apud hostes, et prior pater decedat, sufficiat lex Cornelia substituto non alias, quam si apud hostes patre defuncto postea filius in civitate decessisset.

9190) — *L.* 28. 29. *D. h. t.* (XXVIII. 6.) — XXVIII. (*Iulian.*) Lex Cornelia, quae testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserunt, confirmat, non solum ad hereditatem ipsorum, qui testamenta fecerunt, pertinet, sed ad omnes hereditates, quae ad quemque ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestatem non pervenissent. Quapropter quum pater in hostium potestate decessit, filio impubere relicto in civitate, et is intra tempus pubertatis decesserit, hereditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestatem non pervenisset. Sed si pater in civitate decessit, filius impubes apud hostes, si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem pervenerit, non incommode dicitur, hereditatem eius ex ea lege ad substitutos pertinere; si vero vivo patre filius in hostium potestatem pervenerit, non existimo legi Corneliae locum esse: quia non efficitur per eam, ut is qui nulla bona in civitate reliquit, heredes habeat. Quare etiam si pubes filius vivo patre captus fuerit, deinde, mortuo in civitate patre, in hostium potestate decesserit, patris hereditas ex lege XII tabularum, non filii ex lege Cornelia, ad agnatum proximum pertinet.

XXIX. (*Scaev.*) Si pater captus sit ab hostibus, mox filius, et ibi ambo decedant, quamvis prior pater decedat, lex Cornelia ad pupilli substitutionem non pertinebit, nisi reversus in civitate impubes decedat, quoniam, et si ambo in civitate decessissent, veniret substitutus.

NOT. 7.

§. 5. *in f. J. h. t. Vid.* 9154.
L. 16. §. 1. *D. eod. Vid.* 9159.
L. 8. §. 5. *D. de inoff. test. Vid.* 9165.

NOT. 8.

9191) — *L.* 34. *D. in f. D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*African.*) Etiamsi contra patris tabulas bonorum possessio petita sit, substitutio tamen pupillaris valet, et legata omnibus praestanda sunt, quae a substitutione data sunt.

9192) — *L.* 35. *D. eod.* (*Idem.*) Etsi contra tabulas patris petita sit a pupillo bonorum possessio, in substitutum tamen eius actionem legati dandam esse, ita ut augeantur praeterea, quod filius extraneis non debuerit, sic et crescere a substituto data legata, si per bonorum possessionem plus ad filium pervenisset, quemadmodum et ipse filius plus exceptis deberet. His consequens esse existimo, ut, si impubes ex asse heres scriptus sit, et per bonorum possessionem semis ei ablatus sit, substitutus in partem legati nomine exoneretur: ut quemadmodum portio, quae per bonorum possessionem accesserit, auget legata, ita et hic, quae abcesserit minuat.

9193) — *L.* 22. *D. eod.* (*Gaius.*) Is qui contra tabulas testamenti patris bonorum possessionem petierit, si fratri impuberi substitutus sit, repellitur a substitutione.

NOT. 9.

L. 2. §. 1. *D. eod. Vid.* 9155.
L. 10. §. 4. *D. eod. Vid.* 9160.

NOT. 10.

9194) — *L.* 12. *D. eod.* (*Papinian.*) Si filius, qui patri ac postea fratri ex secundis tabulis heres exstitit, hereditatem patris recuset, fraternam autem retinere malit, audiri debet. Iustius enim Praetorem facturum existimo, si fratri separationem bonorum patris concesserit; etenim ius dicenti propositum est, liberos oneribus hereditariis non sponte susceptis liberare, non invitos ab hereditate removere, praesertim quod remotis tabulis secundis legitimam haberet fratris hereditatem. Itaque legata duntaxat ex secundis tabulis praestari debent habita ratione faculta-

tum in Falcidia, non patris, ut alias solet, sed impuberis.

9195) — *L.* 41. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Scaev.*) Ex contractu paterno actum est cum pupilla tutore auctore, et condemnata est; postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis, et ita bona defuncti ad substitutum vel ad coheredes pervenerunt; quaeritur, an hi ex causa iudicati teneantur. Rescripsit, dandam in eos actionem, nisi culpa tutorum pupilla condemnata est.

9196) — *L.* 30. §. 10. *in f. D. de fideic. lib.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Sed et si suus heres se abstinuerit, libertati fideicommissae per Senatusconsultum subventum est, tametsi non est sine herede, qui suum heredem habet, licet abstinentem se.

Not. 11.

L. 17. §. 1. *D. de adopt. Vid.* 8324.

9197) — *L.* 22. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed an impuberi arrogator substituere possit? quaeritur. Et puto non admitti substitutionem, nisi forte ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur; et hactenus, ut ei usque ad pubertatem substituat. Ceterum si fidei eius committat, ut quandoque restituat, non oportet admitti fideicommissum, quia hoc non iudicio eius ad eum pervenit, sed Principali providentia.

9198) — *L.* 10. §. 6. *D. h. t.* (XXVIII. 6.) (*Ulp.*) In arrogato qunque impubere dicimus, ad substitutum eius ab arrogatore datum non debere pertinere ea, quae haberet, si arrogatus non esset, sed ea sola, quae ipse ei dedit arrogator, nisi forte distinguimus, ut quartam quidem, quam omnimodo ex Rescripto Divi Pii debuit ei relinquere, substitutus habere non possit, superfluum habeat. Scaevola tamen libro decimo Quaestinnum putat, vel hoc arrogatori permittendum; quae sententia habet rationem. Ego etiam amplius puto, et si quid beneficio arrogatoris acquisiit, et haec substitutum posse habere, utputa arrogatoris amicus, vel cognatus ei aliquid reliquit.

§. 673.

Not. 1.

9199) — *L.* 43. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Ex facto quaeritur: qui filium habebat mutum puberem, impetravit a Principe, ut muto substituere ei liceret, et substituit Titium. mutus duxit uxorem post mortem patris, et nascitur ei filius; quaero, an rumpatur testamentum? Respondi, beneficia quidem principalia ipsi Principes solent interpretari, verum voluntatem Principis inspicientibus potest dici, eatenus id eum tribuere voluisse, quatenus filius eius in eadem valetudine perseverat; et ut quemadmodum iure civili pubertate finitur pupillare testamentum, ita Princeps imitatus sit ius in eo, qui propter infirmitatem non potest testari. Nam et si furioso filio substituisset, diceremus, desinere valere testamentum, quum resipisset, quia iam posset sibi testamentum facere; etenim iniquum incipit fieri beneficium Principis, si adhuc id valere dicamus, auferret enim testamenti factionem homini sanae mentis. Igitur etiam agnatione sui heredis dicendum est, rumpi substitutionem, quia nihil interest, alium heredem institueret ipse filius postea, an iure habere coeperit suum heredem; nec enim aut patrem, aut Principem de hoc casu cogitasse verisimile est, ut eum, qui postea nasceretur, exheredaret. Nec interest, quemadmodum beneficium principale intercedat circa testamenti factionem, utrum in personam unius, an compiurium.

Not. 3.

9200) — *L.* 9. *C. eod.* (*Iustinian.*) Humanitatis intuitu parentibus indulgemus, ut si filium, nepotem, vel pronepotem cuiuscumque sexus habeant, nec alia proles descendentium eis sit, iste tamen filius vel filia, nepos vel neptis, pronepos vel proneptis mente captus, vel mente capta perpetuo sit: vel si duo vel plures isti fuerint, nullus vero eorum sapiat, liceat iisdem parentibus legitima portione ei vel eis relicta, quos voluerint his substituere, ut occasione huiusmodi substitutionis ad exemplum pupillaris, querela nulla contra testamentum eorum oriatur; ita tamen ut si postea resipuerit vel resipuerint, talis substitutio cesset. Vel si filia, aut alii descendentes ex huiusmodi mente capta persona sapientes sint, non liceat parenti, qui vel quae testatur, alios quam ex ea descendentes, unum vel certos, vel omnes substituere. Sin vero etiam liberi testatori, vel testatrici sint sapientes, ex his vero personis, quae mente captae sunt, nullus descendat, ad fratres eorum unum, vel certos, vel omnes eandem fieri substitutionem oportet. (528.)

L. 43. *pr. D. eod. Vid.* 9199.

Not. 4.

9201) — §. 1. *J. eod.* Qua ratione excitati etiam Constitutionem [*L.* 9. *C. de impub. subst.* (VI. 26.)] posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, ut, si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes cuiuscunque sexus vel gradus, liceat iis, etsi puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis certas personas substituere; sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari, et hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quae, postquam pupillus adoleverit, infirmatur.

L. 9. *C. eod. Vid.* 9200.

Not. 6.

L. 43. *pr. D. eod. Vid.* 9199.

§. 676.

Not. 1.

L. 120. *D. de verb. sig. Vid.* 8753.

Not. 2.

9202) — *Gaii inst.* II. 123. Item, qui filium in potestate habet, curare debet ut eum vel heredem instituat, vel nominatim exheredet; alioquin si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut nostri praeceptores existiment, etiamsi vivo patre filius defunctus sit, neminem heredem ex eo testamento exsistere posse, *quia* scilicet statim ab initio non constiterit institutio. Sed diversae scholae auctores, siquidem filius mortis patris tempore vivat, sane impedimento eum esse scriptis heredibus, et illum ab intestato heredem fieri confitentur: si vero ante mortem patris interceptus sit, posse ex testa-

mento hereditatem adiri [*] putant, nullo iam filio impedimento; quia scilicet existimant statim ob initio inutiliter fieri testamentum, *tantum* filio praeterito.

9203) — *Ulp. fragm.* XXII. 14. Sui heredes instituendi sunt, vel exheredandi. Sui autem heredes sunt liberi quos in potestate habemus, tam naturales quam adoptivi; item uxor quae in manu est, et nurus quae in manu est filii quem in potestate habemus.

Not. 3.

9204) — *L.* 8. §. 14. *D. de B. P. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) Non est novum, ut emancipatus praeteritus plus iuris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quam habituri essent, si soli fuissent, quippe si filius, qui in potestate patris est, ex duodecima parte heres scribatur emancipato praeterito, dimidiam partem beneficio emancipati occupat, qui, si emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus esset. Sed si ex parte minima sit heres institutus, non pro ea parte, qua institutus est, tuendus est commisso Edicto, sed amplius per bonorum possessionem habere potest. Praetori enim propositum est, quum contra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes unicuique liberorum tribuere, quas, intestato patre mortuo, in hereditate habiturus esset, si in potestate mansisset; et ideo sive emancipatus, sive is, qui in potestate mansit, sive in adoptionem datus ex minima parte heres scriptus sit, non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est, sed virilem accipit.

Not. 4.

9205) — *Gaii instit.* II. 127. 130. — 127. Sed si quis . . . . filium . . . . nominatim *autem quis* exheredari videtur, sive ita exheredatur: Titius filius meus exheres esto, *sive ita:* filius meus exheres esto, non adiecto proprio nomine.—130. Postumi quoque liberi *vel heredes instituti debent, vel* exheredari.

9206) — *Ulp. fragm.* XXII. 20. Filius qui in potestate est, si non instituatur heres, nominatim exheredari debet; reliqui sui heredes utriusque sexus, aut nominatim aut inter ceteros.

9207) — *Pr. J. de exher. lib.* (II. 13.) Non tamen ut omnino valeat testamentum, sufficit haec observatio, quam supra exposuimus; sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum heredem instituat, vel exheredem nominatim faciat. Alioquin si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur, adeo quidem ut et si vivo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento exsistere possit, quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. Sed non ita de filiabus vel aliis per virilem sexum descendentibus liberis utriusque sexus antiquitati fuerat observatum; sed si non fuerant scripti heredes scriptaeve, vel exheredati exheredataeve, testamentum quidem non infirmabatur, ius autem accrescendi iis ad certam portionem praestabatur. Sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter ceteros hoc facere. Nominatim autem quis exheredari videtur, sive ita exheredetur: *Titius filius meus exheres esto*, sive ita: *Filius meus exheres esto*, non adiecto proprio nomine, scilicet si alius filius non exstet.

[*] Legendum forte *adiuvari heredem.*

9207 *a*) — *L.* 4. *C. de lib. praet.* (VI. 28.) (*Iustinian.*) Maximum vitium antiquae subtilitatis praesenti lege corrigimus, quae putavit alia esse iura observanda in successione parentum, si ex testamento veniant, in masculis, et alia in feminis, cum ab intestato simile ius utrique sexui servaverint. Et aliis verbis exheredari filium debere sanxerunt, et aliis filiam: et inter nepotes exheredandos alia iura civilia, alia praetoria introduxerunt: et si praeteritus fuerat filius, vel ipso iure testamentum evertebat, vel contra tabulas bonorum possessionem in totum accipiebat: filia autem praeterita ius accrescendi ex iure vetere accipiebat, ut eodem momento, et testamentum patris quodammodo ex parte iure accrescendi everteret et ipsa quasi scripta legatis supponeretur: ex Praetore autem habebat contra tabulas bonorum possessionem in totum. Constitutio autem magni Antonini eam in tantum coarctabat, in quantum ius accrescendi competebat. Qui enim tales differentias inducunt, quasi naturae accusatores exsistunt, cur non totos masculos generavit, ut unde generentur, non fiant... Sancimus itaque quemadmodum in successionibus parentum, quae ab intestato deferuntur, aequa lance et mares et feminae vocantur: ita et in scriptura testamentorum eos honorari, et similibus verbis exheredationes nominatim procedere, et contra tabulas bonorum possessionem talem habere, qualem filius, vel suus, vel emancipatus haberet: ut, et ipsa si fuerit praeterita, ad instar filii emancipati, vel sui, vel testamentum ipso iure evertat, vel per contra tabulas bonorum possessionem stare hoc non patiatur. Et haec non solum in filiabus obtinere, sed etiam in nepotibus, et neptibus, et deinceps observari censemus, si tamen ex masculis progeniti sunt. Sed quia et aliud vitium fuerat sub obtentu differentiae introductum, et alia iura exheredationis in postumis, alia in iam natis observabantur: cum necesse fuerat postumam inter ceteros exheredatam etiam legato honorari, filiam autem iam progenitam etiam sine datione legati: et hoc brevissimo incremento verborum ad plenissimam definitionem deduximus, sancientes eadem iura obtinere et in postumis exheredandis sive masculi, sive feminini sexus sint, quae in filiis et filiabus iam statuimus: ut etiam ipsi, vel ipsae nominatim exheredentur, id est, postumi vel postumae facta mentione. (531.)

Not. 5.

Gaii instit. II. 123. *Vid.* 9202.

9208) — *L.* 1. *D. de inj. rupt. irr. test.* (XXVIII. 3.) (*Papinian.*) Testamentum aut non iure factum dicitur, ubi solemnia iuris defuerunt, aut nullius esse momenti, quum filius, qui fuit in patris potestate, praeteritus est, aut rumpitur alio testamento, ex quo heres exsistere poterit, vel agnatione sui heredis, aut in irritum constituitur non adita hereditate.

9209) — *L.* 7. *D. de lib. et post.* (XXVIII. 2.) (*Paulus.*) Si filius, qui in potestate est, praeteritus sit, et vivo patre decedat, testamentum non valet, nec superius rumpetur; et eo iure utimur.

9210) — *L.* 12. §. 1. *D. de bon. poss. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Gaius.*) Si prius testamentum exstet iure factum, quo filius exheredatus est, sequens imperfectum, in quo praeteritus sit filius, posteriore testamento praeteritus recte

petet bonorum possessionem, si remoto quoque filio potiores sunt in ea hereditate posteriore testamento scripti heredes; et ita ius habet, ut, quum is, contra quem filius petit bonorum possessionem, amoto filio possit obtinere hereditatem, filius quoque recte videatur petere bonorum possessionem, si vero ille non possit obtinere hereditatem, filius quoque excludatur.

Not. 6.

9211) — *Ulp. fragm.* XXII. 20-22. — 20. *Vid.* 9206. — 21. Postumus filius nominatim exheredandus est: filia postuma ceteraeque postumae feminae, vel nominatim vel inter ceteros, dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legetur. — 22. Nepotes et pronepotes, ceterique masculi postumi praeter filium, vel nominatim, vel inter ceteros cum adiectione legati sunt exheredandi; sed tutius est tamen nominatim eos exheredari, et id observatur magis.

Pr. J. in f. de exh. lib. Vid. 9207.

Not. 7.

L. 4. *C. de lib. praet. Vid.* 9207. *a. in f.*

Not. 8.

9212) *Gaii instit.* II. 124. Ceteros vero liberorum personas si praeterierit testator, valet testamentum. Praeteritae istae personae scriptis heredibus in partem *adcrescunt: si sui instituti sint, in virilem;* si extranei, in dimidiam. Id est, si quis tres. . . . . filios heredes instituerit et filiam praeterierit, filia adcrescendo pro quarta parte *fit heres; tantum enim consequitur, quantum e virili parte instituta* habitura esset. At si extraneos ille heredes instituerit, et filiam praeterierit, filia adcrescendo ex dimidia parte *fit* heres. Quae de filia dicta *sunt*, eadem *et* de nepote deque omnibus liberorum personis, cum masculi *tum* feminini sexus, dicta intellegemus.

9213) — *Ulp. fragm.* XXII. 17. Reliquae vero personae liberorum, velut filia, nepos, neptis, si praeteritae sint, valet testamentum; scriptis heredibus adcrescunt, suis quidem heredibus in partem virilem, extraneis autem in partem dimidiam.

9214) — *Pauli sent.* III. IV. 8. Filio et extraneo aequis partibus heredibus institutis, si praeterita adcrescat, tantum suo avocabit, quantum extraneo. Si vero duo sint filii instituti, suis tertiam, extraneis dimidiam tollit.

Not. 9.

9215) — *Ulp. fragm.* XXVIII. 2. Contra tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis, testamento praeteritis, licet legitima non ad eos pertineat hereditas.

9216) — *L.* 1. *pr.* et *D. de bon poss. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) In contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus, sive naturales, sive adoptivos, si neque instituti, neque exheredati sunt

9217) — *L.* 3. *pr. et* §. 5. *D. eod.* (*Idem.*) Non tantum autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, verum etiam hi quoque, qui ex his nati sunt. — §. 5. *Vid.* 780.

9218) — *L.* 6. §. 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Si filius emancipatus in adoptiva familia nepotem susceperit, ne nepos quidem ad bonorum possessionem avi naturalis veniet. Sed etsi emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, ut eum filii sequantur, idem erit. Plane si is, qui apud adoptivum avum procreatus est, emancipatus sit, veniet ad bonorum possessionem avi naturalis. Adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit. Ceterum emancipatus ad bonorum possessionem parentum naturalium venit, sed emancipatus vivis iis, non etiam post mortem eorum; hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatum non admitti.

9219) — *L.* 8. §. 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Ut autem admittantur ad bonorum possessionem, ex liberis esse eos oportet; celerum si adoptivum filium dedi in adoptionem, et heredem scripsi, commisso per alios Edicto bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur.

9220) — *L.* 9. *D. eod.* (*Gaius.*) Utrum autem pater adoptivus vivit, an defunctus est, nihil interest; nam hoc solum quaeritur, an in adoptiva familia sit.

L. 14. §. 1. *D. eod. Vid.* 8817.

9221) — *Ulp. fragm.* XXII. 23. Mancipatos liberos, quos iure civili neque heredes instituere neque exheredare necesse sit tamen Praetor iubet, si non instituantur heredes, exheredari, masculos omnes nominatim, feminas vel inter ceteros; alioquin contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

9222) — *Gaii instit.* II. 125. 126. —125. Quid ergo? *isti* liberi *qui*, secundum ea *quae* diximus, extraneis dimidiam partem *detrahunt, si ex edicto Praetoris contra tabulas* bonorum possessionem petierint, solidi actione extranei heredes a tota *hereditate* repelluntur. . . . . — 126. Sed nuper imperator Antoninus significavit rescripto suo, non plus nancisci feminas per bonorum possessionem, quam quod iure adcrescendi consequerentur. Quod in emancipatis *feminis similiter obtinet, scilicet ut quod* adcrescendi iure habiturae essent si suae fuissent, id ipsum etiam per bonorum possessionem habeant.

Not. 10.

9223) — *L.* 8. §. 4. *D. de bon. poss. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) Si et exheredatus sit filius, et institutus, obtinente eo gradu, in quo institutus est, puto, commisso Edicto ab alio filio contra tabulas eum bonorum possessionem petere posse.

Gaii instit. II. 125. *Vid.* 9222.

Not 12.

9224) — *L.* 30. *D. de liber. leg.* (XXXIV. 3.) (*Paulus.*) Petitor vel possessor damnavit heredem suum, ne centumvirale iudicium exerceat; de effectu legati quaeritur. Et dictum, ita demum utile videri legatum esse, si malam causam adversarius testatoris habuit, ut litigante herede vinci debuerit; tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus heres legatario praestare cogitur; nam in bona causa nihil videtur esse in legato nec propter sumptus, quod quidam existimaverunt.

9225) — *L.* 13. *D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Scaev.*) Titia filiam heredem instituit, filio legatum dedit, eodem testamento ita cavit: *Ea omnia, quae supra dari fieri iussi, ea dari fieri volo ab omni herede, bonorumve possessore, qui mihi erit etiam iure intestato. Item quae dari iussero, ea uti dentur fiantque fidei eius*

committo; quaesitum est, si soror centumvirali iudicio obtinuerit, an fideicommissa ex capite suprascripto debeantur? Respondi, si hoc quaeratur, an iure eorum, quos quis sibi ab intestato heredes bonorumve possessores successuros credat, fideicommittere possit, respondi: posse. Paulus notat; probat autem, nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi a demente.

Not. 13.

9226)—§. 1. *J. de inoff. test.* (II. 18.) Non autem liberis tantum permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verum etiam parentibus liberorum. Soror autem et frater turpibus personis scriptis heredibus ex sacris Constitutionibus [*L.* 27. *C. de inoff. test.* (III. 28.)] praelati sunt; non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra fratres igitur et sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

Not. 14.

L. 8. §. 8. *D. de inoff. test. Vid.* 9110.

Not. 15.

9227) — *L.* 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sciendum est, frequentes esse inofficiosi querelas; omnibus enim tam parentibus, quam liberis de inofficioso licet disputare. Cognati enim proprii, qui sunt ultra fratrem, melius facerent, si se sumtibus inanibus non vexarent, quum obtinere spem non haberent.

9228) — *L.* 21 *et* 27. *C. eod.* (III. 28.) — XXI. (*Dioclet. et Maximian.*) Fratris, vel sororis filii, patrui vel avunculi, amitae etiam et materterae testamentum inofficiosum frustra dicunt: eum nemo eorum, qui ex transversa linea veniunt, exceptis fratre et sorore, ad inofficiosi querelam admittatur. De falso sane per accusationem criminis queri non prohibentur. (294.)— XXVII. *Vid.* 2879.

Not. 17.

9229) — *Authent. Ut cum de app. cog.* §. *Aliud quoque capitulum cum sqq.* §§. (*Nov.* 115. *c.* 3.) Non licet parenti aliquem ex liberis exheredare, vel praeterire, nisi is probetur ingratus, et ingratitudinis causas nominatim inserat testamento. Causae vero ingratitudinis nova constitutione expressae sunt quatuordecim.

§. 677.

Not. 1.

L. 8. §. 15. *D. de inoff. test. Vid.* 8548.

Not. 3.

9230) —*L.* 30. *D. de lib. et post.* (XXVIII. 2) (*Gaius.*) Inter cetera, quae ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale ius est de liberis heredibus instituendis, vel exheredandis, ne praeteritis istis rumpatur testamentum; namque filio, qui in potestate est, praeterito inutile est testamentum.

§. 678.

Not. 3.

L. 1. *D. h. t. Vid.* 9227.

9231) — *L.* 6. *pr. eod.* (*Ulp.*) Postumus inofficiosum testamentum potest dicere eorum, quibus suus heres, vel legitimus potuisset fieri, si in utero fuerit mortis eorum tempore; sed et cognatorum, quia et bonorum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo iis imputatur, cur intestati non decesserant? Sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare, non enim interdicitur testamenti factione. Hoc plane ei imputare potest, cur eum heredem non scripserit; potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ex clausula de *ventre in possessionem mittendo*, item natus *secundum tabulas* haberet. Simili modo et eum, qui post testamentum matris factum exsecto ventre extractus est, posse queri dico.

Not. 4.

9232) — *L.* 1. *C. si in fraud. patr.* (VI. 5.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si in fraudem patroni libertus aliquid alienaverit, quatenus legitima pars diminuta est, revocandi tributam convenit esse potestatem.

9233) — *L.* 1. *C. de bon. poss. contra tab. lib.* (VI. 13.) (*Gordian.*) Licet ex causa fideicommissi manumissus sit is, quem ex voluntate patris cum sorore tua te manumisisse proponis, tamen, si extraneos scripsit heredes, partis legitimae contra tabulas eius bonorum possessionem petendo, vel contra nuncupationem, si testamentum sine scriptis conditum est, intra tempore edicto praestituta eam partem poteris obtinere. (249.)

Not. 5.

9234)—*Nov.* 1. *pr.* §. 2. Primum itaque illud est cogitandum, quia testantibus aliis quidem necessitatem imponit lex distribuere quandam partem personis quibusdam tanquam hoc secundum ipsam naturam eis debeatur, quale est filiis et nepotibus, et patribus, atque matribus, interdum vero etiam fratribus, et si quam huiusmodi personam, aut in iis qui ex nobis sunt, aut ex quibus nos sumus, enumeraverint leges.

L. 21. *C. h. t. Vid.* 9228.

Not. 6.

9235)—*Nov.* 115. *c.* 3. *pr.....* Sancimus igitur non licere penitus patri vel matri, avo vel aviae, proavo vel proaviae, suum filium vel filiam, vel ceteros liberos praeterire, aut exheredes in suo facere testamento, nec si per quamlibet donationem, vel legatum, vel fideicommissum, vel alium quemcumque modum eis dederit legibus debitam portionem; nisi forsan probabuntur ingrati, et ipsas nominatim ingratitudinis causas parentes suo inseruerint testamento.

9236) — *L.* 29. §. 1. *D. de h. t* (V. 2.) (*Ulp.*) De inofficioso testamento matris spurii quoque filii dicere possunt.

9237)—*L.* 23. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si ponas filium emancipatum praeteritum, et ex eo nepotem in potestate retentum heredem institutum esse, filius potest contra filium suum, testatoris nepotem, petere bonorum possessionem; queri autem de inofficioso testamento non poterit. Quodsi exheredatus sit filius emancipatus, poterit queri, et ita iungetur filio suo, et simul cum eo hereditatem obtinebit.

9238) — *L.* 29. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Quoniam femina nullum adoptare filium sine iussu Prin-

cipis potest, nec de inofficioso testamento eius, quam quis sibi matrem adoptivam falso esse existimabat, agere potest

L. 5. *C. de adopt. Vid.* 8322.

Not. 7.

L. 8. §. 8. *inf. D. h. t. Vid.* 9116.

Not. 8.

§. 1. *J. eod. Vid.* 9226.

9239)—*L.* 15. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Nam etsi parentibus non debetur filiorum hereditas, propter votum parentium, et naturalem erga filios caritatem: turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quam liberis, pie relinqui debet.

Nov. 1. *pr.* §. 2. *Vid.* 9234.

9240)—*L.* 30. *pr. D. h. t.* (V. 2.) (*Marcian.*) Adversus testamentum filii in adoptionem dati pater naturalis recte de inofficioso testamento agere potest.

Not. 9.

L. 27. *C. eod. Vid.* 2879.

§. 679.

Not. 1.

9241)—*L.* 8. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Quarta autem accipietur, scilicet deducta aere alieno, et funeris impensa. Sed an et libertates quartam minuant, videndum est, et numquid minuant? Nam si eum quis ex asse heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum, quia habet Falcidiam; Falcidia autem libertates non minuit: potest dici, deductis libertatibus quartam ineundam. Quum igitur placet quartam minui per libertates, eveniet, ut qui servos tantum habet in patrimonio suo, dando iis libertatem inofficiosi querelam excludat; nisi forte hic filius, si non fuit in potestate, a patre heres institutus merito omittit hereditatem, et ad substitutum transmittens queretam inofficiosi instituet; vel ab intestato citra Edicti poenam habeat hereditatem.

9242)—*L.* 31. *C. eod.* (*Iustinian.*) Quae nuper ad testamenta conservanda, nec facile retractanda sancivimus, ut ratione Falcidiae minime illis personis derelicta, quae ad inofficiosi testamenti querelam ex prioribus vocabantur legibus, non periclitentur testamenta, sed quod deest legitimae portioni, id est, quartae parti scilicet ab intestato successionis, tantum repleatur; exceptis illis, quibus nihil in testamento derelictum est, in quibus prisca iura illibata servamus: etiam ad testamenta sine scriptis facienda locum habere sancimus. (528.)

9243)—*Nov.* 92. *pr.* Dudum de Falcidia et illius parte decrevimus, augentes eam non ignobili incremento: quod enim nimis inaequale est, non valde placet nobis, sed oportere quidem praeponi filios, quos pater voluerit, non tamen in tantum minui aliis, ut importabilis sit eis imminutio.

Not. 2.

9244)— *Nov.* 18. *c.* 1. Haec nos moverunt corrigere legem, et non eam despicere semper erubescentes, talique modo determinare causam, ut si quidem unius est filii pater aut mater, aut duorum, vel trium, vel quatuor: non triuncium eis relinqui solum, sed etiam tertiam propriae substantiae partem, hoc est, uncias quatuor: et hanc esse definitam mensuram usque ad praedictum numerum. Si vero ultra quatuor habuerint filios, mediam eis totius substantiae relinqui partem, ut sexuncium sit omnino quod debetur, singulis ex aequo quadriuncium vel sexuncium dividendo: et hoc non sub iniusta circumstancia rerum (forsan enim ob hoc etiam alii iniustitiam patiuntur, et aliis quidem meliora, aliis vero deteriora percipientibus.) Sed quod contigerit unumquemque per omnia aequum esse in qualitate et quantitate, sive quis illud institutionis modo, sive per legati, idem est dicere, et si per fideicommissi relinquat occasionem: licebit enim ei reliquum octuneium forte aut sexuncium habere: et largiri sicut voluerit filiis ipsis aut cuilibet extraneorum, et natura primo curata competenter, sic ad extraneas largitates accedere: hoc observando in omnibus personis, in quibus ab initio antiquae quartae ratio de inofficioso lege decreta est.

9245) — *Nov.* 18. *c.* 2. Excipiatur autem a nobis de curialibus nuper posita lex, quae filiis curialibus aut filiabus curialibus nubentibus noniuncium omnino dari vult, reliquo triuncio a parentibus secundum potestatem dispensando omnibus aliis de inofficioso positis legibus, et praecipue nostris, in sua virtute servandis, et de ingratis filiis, et de naturalibus praeter solam quantitatem, quam ad praesens auximus secundum omnes praedictas definitiones.

Not. 3.

9246)—*L.* 8. *pr. C. h. t.* (III. 28.) (*Alexand.*) Parentibus arbitrium dividendae hereditatis inter liberos adimendum non est: dummodo non minus is qui pietatis sibi conscius est, partis, quae intestato defuncto potuit ad eum pertinere, quartam ex iudicio parentis obtineat. (224.)

L. 31. *C. eod. Vid.* 9242.

Not. 4.

L. 8. §. 8. *D. eod. Vid.* 9116.

Not. 6.

9247) — *L.* 6. *C. eod.* (*Antonin.*) Cum quaeritur, an filii de inofficioso patris testamento possint dicere, si quartam bonorum partem mortis tempore testator reliquit, inspicitur. (213.)

Not. 7.

L. 8. §. 9. *D. eod. Vid.* 9241.

Not. 8.

9248) — §. 6. *J. eod.* (II. 18.) Igitur quartam quis debet habere, ut inofficioso testamento agere non possit, sive iure hereditario sive iure legati aut fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit; vel inter vivos, in iis tantummodo casibus quorum mentionem facit nostra constitutio, vel aliis modis qui constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est, ut sive unus fuerit sive plures quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis dari possit, ut pro rata eis distribuatur, id est pro virili portione quarta.

9249) — *L.* 35. §. 2. 3. *C. eod.* (*Iustinian.*) — §. 2. Et generaliter definimus: quando pater minus legitima portione filio reliquerit, vel ali-

quid dederit, vel mortis causa donatione, vel inter vivos, sub ea conditione, *ut haec inter vivos donatio in quartam eia computetur :* Si filius post obitum patris hoc,quod relictum vel donatum esse, simpliciter agnoverit, forte et securitatem heredibus fecerit, *quod ei relictum vel datum est, accepisse*, non adiiciens, *nullam sibi superesse de repletione quaestionem :* nullum sibi filium facere praeiudicium, sed legitimam partem repleri. nisi hoc specialiter sive in apocha, sive in transactione scripserit, vel pactus fuerit, *quod contentus relicta vel data parte de eo, quod deest, nullam habeat quaestionem;* tunc enim, omni exclusa querela, paternum amplecti compelletur iudicium. — §. 3. Quae omnis sanctio suas radices extendat non solum ad filium vel filiam, sed etiam ad omnes personas, quae de inofficioso querelam contra mortuorum ultima elogia possunt movere. (530.)

9250) — *L.* 36. *pr. C. eod.* (*Idem.*) Scimus antea constitutionem relatam fuisse, qua cautum est : *Si pater minorem debita portione filio suo reliquisset, omnimodo, et si non adiiciatur, viri boni arbitratu repleri filio, attamen ipso iure inesse eandem repletionem.* Quaerebatur itaque, si quis rem donatam, vel inter vivos, vel mortis causa, vel in legatis, vel in testamento relictam agnoverit, et pro parte sua habuerit : deinde eadem res evicta, vel tota, vel pro parte fuerit; an debeat ex nostra constitutione pars legitima post evictionem suppleri : vel si ex lege Falcidia minuantur legata, vel fideicommissa, vel mortis causa donationes, debeat tamen ex hoc casu supplementum introduci : ne, dum totam Falcidiam accipere heres nititur, etiam totum commodum hereditatis amittat? Sancimus itaque in omnibus istis casibus, sive in totum evictio subsequatur, sive in partem, emendare vitium, et vel aliam rem, vel pecunias restitui, vel repletionem fieri, nulla Falcidia interveniente : ut sive ab initio minus fuerit derelictum, sive extrinsecus qualiscumque causa interveniens aliquod gravamen imponat, vel in quantitate, vel in tempore : hoc modis omnibus repleri, et nostrum iuvamen purum filiis inferri. Repletionem autem fieri ex ipsa substantia patris, non si quid ex aliis causis filius lucratus est, vel ex substitutione, vel ex iure accrescendi, ut puta ususfructus. Humanitatis etenim gratia sancimus, ea quidem omnia quasi iure adventitio eum lucrari: repletionem autem ex rebus substantiae patris fieri. (531.)

9251) — *L.* 8. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis mortis causa filio donaverit quartam partem eius, quod ad eum esset perventurum, si intestatus paterfamilias decessisset, puto secure eum testari.

9252) — *L.* 25 *pr. D. eod.* (*Idem.*) Si non mortis causa fuerit donatum, sed inter vivos, hac tamen contemplatione, ut in quartam habeatur, potest dici, inofficiosi querelam cessare, si quartam in donatione habet, aut si minus habeat, quod deest, viri boni arbitratu repleatur, aut certe conferri oportere id, quod donatum est.

9253) — *L.* 29. *C. eod.* (*Zeno.*) Quoniam nova constitutio divi Leonis *ante nuptias donationem a filio conferri ad similitudinem dotis, quae a filia confertur, praecipit :* etiam ante nuptias donationem filio in quartam praecipimus imputari. Eodem modo, cum pater, vel mater pro filia, dotem, vel pro filio ante nuptias donationem, vel avus paternus aut maternus, vel avia paterna aut materna pro sua nepte, aut pro suo nepote, vel proavus itidem paternus aut maternus, vel proavia paterna aut materna pro sua pronepte, vel pro suo pronepote dederit : non tantum eamdem dotem vel donationem conferri, verum etiam in quartam partem ad excludendam inofficiosi querelam, tam dotem datam, quam ante nuptias donationem praefato modo volumus imputari, si ex substantia eius profecta sit, de cuius hereditate agitur. (279.)

9254) — *L.* 30. §. 2. *C. eod.* (*Iustinian.*) Imputari vero filiis aliisque personis, quae dudum ad inofficiosi testamenti querelam vocabantur, in legitimam portionem et illa volumus, quae occasione militiae ex pecuniis mortui eisdem personis acquisita, posse lucrari eos manifestum est : eo quod talis sit militia, ut vendatur. vel mortuo militante certa pecunia ad eius heredes perveniat; ita tamen ut ille gradus eiusdem militiae inspiciatur, quem in morte testatoris militans obtinet, ut tanta ei pecunia in legitimam portionem computetur, quantum dari constitutum est, si in eo gradu mortuus esset is, qui militiam ex pecuniis testatoris adeptus est : exceptis solis viris spectabilibus silentiariis sacri nostri palatii, quibus praestita iam specialia beneficia tam de aliis capitulis, quam de pecuniis super memorata militia a parentibus eorum datis, ne in legitimam portionem eis computentur, rata esse praecipimus; in ceteris vero personis praedictam observationem tenere volumus. (528.)

9255) — *L.* 20. *C. de collat.* (VI. 20.) (*Iustinian.*) Illud sine ratione a quibusdam in dubietatem deductum, plana sanctione revelamus : ut omnia quae in quartam portionem ab intestato successionis computantur his, qui ad actionem de inofficioso testamento vocantur, etiam si intestatus is decesserit, ad cuius hereditatem veniunt, omni modo coheredibus suis conferant. Quod tam in aliis, quam in his quae occasione militiae uni heredum ex defuncti pecuniis acquisitae lucratur is, qui militiam meruit, locum habebit; ut lucrum quod tempore mortis defuncti ad eum pervenire poterat, non solum testamento condito quartae parti ab intestato successionis computetur, sed etiam ab intestato conferatur. Haec autem regula, ut omnia quae portioni quartae computantur, etiam ab intestato conferantur, minime e contrario tenebit, ut possit quis dicere etiam illa quae conferuntur omni modo in quartam partem his computari qui ad inofficiosi querelam vocantur. Ea enim tantummodo ex his quae conferuntur, memoratae portioni computabuntur, pro quibus specialiter, legibus, ut hoc fieret, expressum est.—§. 1. Ad haec cum ante nuptias donatio, vel dos a patre data, vel matre vel aliis parentibus pro filio, vel filia, nepote, vel nepte, ceterisque descendentibus conferatur : Si unus, vel una liberorum ante nuptias tantummodo donationem, vel dotem, non etiam simplicem donationem accepit, vel acceperit, alter vero, vel altera neque dotem, neque donationem ante nuptias a parente suo suscepit, vel susceperit, sed simplicem tantummodo donationem : ne ex eo iniustum aliquid oriatur, si ea quidem persona quae ante nuptias donationem, vel dotem suscepit, conferre eam cogenda sit; illa vero quae simplicem tantummodo donationem meruit ad collationem eius minime coarctanda est : si

quid huiusmodi acciderit, iubemus ad similitudinem eius, qui ante nuptias donationem, vel dotem conferre cogitur, etiam illam personam quae nulla dote, vel ante nuptias donatione data, solam simplicem donationem a parentibus suis accepit, conferre eam : nec recusare collationem ex eo quod simplex donatio non aliter confertur, nisi huius modi legem donator tempore donationis suae indulgentiae imposuerit. (529.)

§. 680.

Nov. 1.

§. 6. *J. h. t. Vid.* 9248.
L. 8. §. 6. *D. eod. Vid.* 9251.
Nov. 18. c. 1. *Vid.* 9244.

Nov. 2.

9256) — *Nov.* 115. *c.* 3. 4. *pr.* — *c.* 3. *pr. Vid.* 9235. — c. 4. *pr.* Iustum autem perspeximus, et e contrario de liberorum testamentis haec eadem cum aliqua distinctione disponere. Sancimus itaque non licere liberis parentes suos praeterire, aut quolibet modo a rebus propriis, in quibus habent testandi licentiam, eos omnino alienare, nisi causas quas enumeravimus, in suis testamentis specialiter nominaverint.

Nov. 3.

L. 36. *pr. in f. C. h. t. Vid.* 9250.
9257) — *L.* 6. *C. ad SC. Treb.* (VI. 49.) (*Zeno.*) Iubemus, quoties pater, vel mater filio, seu filia, filiis vel filiabus ex aequis, vel inaequis partibus heredibus institutis, invicem seu simpliciter quosdam ex his aut quemdam rogaverit, *qui prior sine liberis decesserit, portionem hereditatis suae superstiti seu superstitibus restituere :* ut omnibus modis retenta quarta pro auctoritate Trebelliani SC. non per imputationem redituum, licet hoc testator rogaverit vel iusserit, sed de ipsis rebus hereditariis, dodrans restituatur. Idem in retinenda legis Falcidiae portione obtinere iubemus; et si pater vel mater filio seu filia institutis, sicut supra dictum est, heredibus, rogaverit *eos easve nepotibus vel neptibus, pronepotibus vel proneptibus suis, ac deinceps restituere hereditatem.* — §. 1. In supradictis autem casibus fideicommissorum servandorum satisdationem cessare iubemus, si non specialiter eandem satisdationem testator exigi disposuerit, et cum pater vel mater secundis existimant nuptiis non abstinendum. In his enim duobus casibus, id est, cum testator specialiter satisdari voluerit, vel cum secundis se pater vel mater matrimoniis iunxerit, necesse est, ut eadem satisdatio pro legum ordine praebeatur. — §. 2. Sin autem is qui fideicommissaria restitutione gravatus est, uno filio superstite, vel nepote ex filio seu filia nato, vel pronepote, vel postumo relicto decesserit, non videtur exstitisse conditio, et ideo deficit fideicommissi petitio. — §. 3. Illud etiam admonemus ea quae de Falcidiae portione non per reditus, sed per ipsas res hereditarias retinenda, et de satisdatione fideicommissorum, sicut supra dictum est, concedenda diximus, non ulterius quam in his personis et casibus, quorum superius mentio facta est, oportere produci. (489.)
9258) — *L.* 8. §. 11. *D. h. t.* (V. 2.) (*Ulp.*) Unde si quis fuit institutus forte ex semisse, quum ei sextans ex substantia testatoris deberetur, et rogatus esset post certum temporis restituere hereditatem, merito dicendum est, nullum iudicium movere, quum debitam portionem et eius fructus habere possit; fructus enim solere in Falcidiam imputari non est incognitum. Ergo et si ab initio ex semisse heres institutus rogetur post decennium restituere hereditatem, nihil habet, quod queratur; quoniam facile potest debitam portionem eiusque fructus medio tempore cogere.

Nov. 4.

9259) — *L.* 36. *pr. et* §. 1. *C. eod.* — *pr. Vid.* 9250. — §. 1. Cum autem quis, extraneo herede instituto, *restituere eum filio suo hereditatem suam, cum moriatur,* disposuerit, vel in tempus certum restitutionem distulerit: quia nostra constitutio, quae antea composita est, omnem dilationem, omnemque moram censuit esse subtrahendam, ut quarta pars pura mox filio restituatur, in huiusmodi specie, quid faciendam sit dubitatur. Sancimus itaque quartae quidem partis restitutionem iam nunc celebrari, non exspectata nec morte heredis, nec temporis intervallo; reliquum autem, quod post legitimam portionem restat, tunc restitui, quando testator disposuit. Sic etenim filius suam habebit portionem integram, et qualem leges, et nostra constitutio definivit; et scriptus heres commodum quod ei testator dereliquit, cum legitimo moderamine sentiet. (531.)

Nov. 5.

L. 83. *D. de cond. et dem. Vid.* 9112.

Nov. 7.

L. 25. *pr. D. h. t. Vid.* 9252.
9260) — *L.* 4. *Th. C. eod.* (II. 19.) (*Constantin. et Iulian.*) Cum scribit moriens, *ut arbitratu boni viri, si quid minus filiis sit relictum quam modus quartae* (*quae per successionem bonis tantum liberis debetur*) *efflagitat, idipsum ab herede eisdem in pecunia compleatur,* manifestum est, nullam iam prorsus nec super testamento, nec super donationibus, querelam remanere; praesertim cum universa eadem repellat et reprimat, quae ad pecuniam rediit, taxatio iusta. (361.)
9261) — *Pauli sent.* IV. 5. 7. Filius, iudicio patris si minus quarta portione consecutus sit, ut quarta sibi a coheredibus fratribus citra inofficiosi querelam impleatur, iure desiderat.

Nov. 8.

9262) — *L.* 30. *C. h. t.* (VI. 28.) (*Iustinian.*) Omnimodo testatorum voluntatibus prospicientes, magnam et innumerabilem occasionem subvertendae eorum dispositionis amputare censemus; et in certis casibus, in quibus de inofficiosis defunctorum testamentis, vel alio modo subvertendis moveri solebat actio, certa et statuta lege tam mortuis consulere, quam liberis eorum vel aliis personis, quibus eadem actio competere poterat : ut, sive adiiciatur in testamento de adimplenda legitima portione, sive non, firmum quidem sit testamentum, liceat vero his personis, quae testamentum quasi inofficiosum, vel alio modo subvertendum queri poterant, id quod minus portione legitima sibi relictum est, ad implendam eam sine ullo gravamine, vel mora exigere; si tamen non ingrati legitimis modis

arguantur, cum eos scilicet *ingratos circa se fuisse* testator dixerit. Nam si nullam eorum *quasi ingratorum* fuerit mentionem, non licebit eius heredibus ingratos eos nominare, et huiusmodi quaestionem introducere. Et haec quidem de his personis statuimus, quarum mentionem testantes fecerint, et aliquam eis quantitatem in hereditate, vel legato, vel fideicommisso, licet minorem legitima portione, reliquerint. — §. 1. Sin vero vel praeterierint aliquam eorum personam iam natam, vel ante testamentum quidem conceptam, adhuc vero in ventre constitutam; vel exheredatione, vel alia eorum mentione facta, nihil eis penitus reliquerint: tunc vetera iura locum habere sancimus, nullam ex praesente promulgatione novationem, vel permutationem acceptura. — §. 2. *Vid.* 9254.

L. 35. §. 2. *C. eod. Vid.* 9249.

L. 36. *pr. C. eod. Vid.* 9250.

Not. 10.

9263) — *L.* 33. *pr. C. eod.* (*Iustinian.*) Si quis suo testamento maximam quidem portionem libero relinquat, minusculam autem alii, vel aliis des tirpes ua progenitis, ipsam tamen legitimam, sive in hereditate, sive in legato, vel fideicommisso, ut non possit locus inofficiosi testamenti querelae fieri, et ille quidem, qui ex parvulo genitoris sui consequitur substantiam, eam suscipere maluerit; quia autem ex maiore parte eam amplexus est, sive unus, sive plures sint, non statim et sine contentioso proposito, vel ulla mora eam restituere voluerit, sed exspectato iudiciorum strepitu, et multis variisque certaminibus habitis, post longum tempus ex sententia iudicis vix eam reddiderit; crudelitatem eius competenti poena aggredimur: ut, si haec fuerint subsecuta, non tantum in id, quod testator voluit eum restituere, condemnetur; sed etiam aliam tertiam partem quantitatis quae fuerat in testamento derelicta, modis omnibus reddere cogatur, ut avaritia eius legitimis ictibus feriatur: aliis omnibus quae in eodem testamento, vel elogio scripta sunt, pro sui tenore ad effectum perducendis. (529.)

§. 681.

Not. 1.

9264) — *L.* 3. §. 13. *D. de bon. poss. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) Si sub ea conditione filius emancipatus heres sit institutus, quae in ipsius potestate non est, quia scriptus heres est, bonorum possessionem secundum tabulas accipere potest et debet; nec contra tabulas potest. Et si forte defecerit conditio, tuendus erit a Praetore in tantum, quantum ferret si contra tabulas bonorum possessionem accepisset.

9265) — *L.* 8. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Non putavit Praetor exheredatione notatos et remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos, sicuti nec iure civili testamenta parentum turbant; sane si velint inofficiosi querelam instituere, est in ipsorum arbitrio.

Not. 2.

9266) — *L.* 8. §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) Non quavis exheredatio summovet filium a contra tabulas bonorum possessione, sed quae rite facta est.

Not. 3.

§. 12. *J. de hered. quae ab int. def. Vid.* 8899.

L. 16. §. 1. *in f. D. de vulg. et pup. subst. Vid.* 9159.

Not. 4.

9267) — *L.* 19. *in f. D. h. t.* (XXVIII. 2.) (*Paulus.*) . . . Aliamque causam esse institutionis, quae benigne acciperetur; exheredationes autem non essent adiuvandae.

9268) — *L.* 23. *pr. D. eod.* (*Papin.*) Filio, quem pater post emancipationem a se factam iterum arrogavit, exheredationem antea scriptam nocere dixi; nam in omni fere iure sic observari convenit, ut veri patris adoptivus filius nunquam intelligatur, ne imagine naturae veritas adumbretur, videlicet quod non translatus, sed redditus videretur; nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quod loco nepotis filium exheredatum pater arrogavit.

Not. 5.

9269) — *L.* 21. *D. eod.* (*Pompon.*) Si filium nominatim exheredavero et eum postea heredem instituero, heres erit.

9270) — *L.* 17. §. 2. *D. de test. milit.* (XXIX. 1.) (*Gaius.*) Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit, adempta videtur hereditas, cum in paganorum testamento sola hereditas exheredatione adimi non possit.

§. 682.

Not. 1.

§. 2. *J. de codic. Vid.* 8923.

9271) — *L.* 2. *C. eod.* (VI. 36.) (*Philipp. et Philipp.*) Hereditatem quidem neque dari, neque adimi codicillis posse, manifestum est. Verbis tamen precariis per huiusmodi etiam novissimi iudicii ordinationem iura non faciunt irritas voluntates. Unde inefficaciter te codicillis rogatam esse, *ut quibusdam rebus contenta, portionem, quam testamento fueras consecuta, aliis restitueres*, falso tibi persuasum est. (245.)

9272) — *L.* 14. *C. de test.* (VI. 23.) (*Dioclet. et Maximian.*) Non codicillum, sed testamentum aviam vestram facere voluisse, institutio et exheredatio facta probant evidenter.

9273) — *L.* 3. §. 2. *D. h. t.* (XXVIII. 2.) (*Ulp.*) Filius inter medias quoque heredum institutiones recte exheredatur, et erit a toto gradu summotus, nisi forte ab unius persona eum testator exheredaverit. Nam si hoc fecit, vitiosa erit exheredatio, quemadmodum si ita eum exheredaverit: *Quisquis mihi erit filius, exheres esto*; nam, ut Iulianus scribit, huiusmodi exheredatio vitiosa est, quoniam post aditam hereditatem voluit eum summotum, quod est impossibile.

9274) — *L.* 20. *pr. D. de bon. poss. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Tryphon.*) Filium, quem in potestate habebat, exheredarii, emancipatum praeteriit; quaesitum est quatenus emancipatus bonorum possessionem habiturus sit. Dixi, si scripti heredes extranei adierint hereditatem, repellendum esse filium, qui mansit in potestate. Quodsi hi repudiaverint hereditatem (quod facile sunt facturi, nihil laturi ex hereditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum possessionem.) filius ab intestato patri suus heres deprehendetur, emancipatus autem petens contra tabulas bonorum possessionem, solus habebit bonorum possessionem. Sed cum exheredatio

non adits hereditste ex testamento nullius sit momenti, ideoque non obstare eam, nec quo minus contra tabulas libertorum patris accipiat bonorum possessionem, Iulianus recte respondit, ne testamentum per omnia irritum ad notam exheredationis solsm profecisse videatur, redit res ad intestati exitum, ut adversus filium suum ex asse heredem, ab intestato patre emancipatum Praetor in parte dimidia tueatur. Erit ergo venale beneficium scripti heredis extranei, ut, cum ipse iure hereditatis nihil sit consecuturus, adeundo repellat filium in potestate reiictum, praestetque assem emancipato filio iure contra tabulas bonorum possessionis; si autem omiserit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectum admittet iure factum solum suum heredem. Sed quemadmodum Praetor emancipatum tuestur, si adita non fuerit hereditas, ita nec filius, qui in potestate remansit, aditione adhibita in totum expellendus erit, sed ad hereditatis petitionem admittendus est ex causa inofficiosi quereiae contra emancipstum movendae.

Not. 2.

9275) — *L.* 3. §. 1. *D. h. t.* (XXVIII. 2.) (*Ulp.*) Pure autem filium exheredari Iulianus putat; qua sententia utimur.

9276) — *L.* 13. §. 2. *D. eod.* (*Iulian.*) Testamentum, quod hoc modo scribitur: *Titius post mortem filii mei heres esto, filius exheres esto*, nullius momenti est, quia filius post mortem suam exheredatus est; quare et contra tabulas paternorum libertorum huiusmodi filius bonorum possessionem accipere poterit.

9277) — *L.* 29. §. 10. *D. eod.* (*Scaev.*) In omnibus his speciebus illud servandum est, ut filius duntaxat, qui est in potestate, ex aliqua parte sit heres institutus, nam frustra exheredabitur post mortem suam; quod non esse necessarium in eo filio, qui apud hostes est, si ibi decedat, et in nepote certe, et pronepote, quorum si liberi heredes instituantur, institutionem nunquam exigemus, quia possunt praeteriri.

9278) — *L.* 18. *pr. D. de bon. poss. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Hermogen.*) Sed sub conditione exheredatus contra tabulas bonorum possesionem petet, licet sub conditione heres institutus a contra tabulas bonorum possessione excludatur; certo enim iudicio liberi a parentum successione removendi sunt.

L. 28. *in f. D. de cond. inst. Vid.* 9100.

Not. 3.

9279) — *L.* 86. *pr. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Marcian.*) Iam dubitari non potest, suos quoque heredes sub hac conditione institui posse, ut si voluissent, heredes essent, si heredes non essent, alium, quem visum erit, iis substituere; negatumque, hoc casu necesse esse, sub contraria conditione filium exheredare, primum, quia tunc tantum id exigeretur, quum in potestate eius non esset, an heres patri exsisteret, exspectsntis extrinsecus positae conditionis eventum, deinde quod, etsi quacunque posita conditione deberet filius sub contraria conditione exheredari, in proposito ne possibilis quidem reperiri posset; certe si verbis exprimeretur, inepta fieret, huic enim conditioni: *si volet, heres esto*, quae alia verba contraria concipi possunt, quam haec: *si nolet heres esse, exheres esto?* quod quam sit ridiculum, nulli non patet.

Not. 4.

9280) — *L.* 19. *D. h. t.* (XXVIII. 2.) (*Paulus.*) Quum quidam filiam ex asse heredem scripsisset, filioque, quem in potestate habebat, decem legasset, adiecit: *et in cetera parte exheres mihi erit*, et quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaevola respondit: non videtur; et in disputando adiiciebat, ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse iussus recte exheredaretur, aliamque causam esse institutionis, quae benigne acciperetur, exheredationes autem non essent adiuvandae.

Not. 5.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 9273.

Not. 6.

9281) — *L.* 3. §. 2. *D. de init., rupt. irrit. fact. testam.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Unde etiam ante heredis institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus exheredari possunt; nam Divus Marcus decrevit, idem in postumo, quod in filio servandum; nec ratio diversitatis reddi potest.

9282) — *L.* 3. §. 2-5. *D. h. t.* (XXVIII. 2.) (*Ulp.*) — §. 2. *Vid.* 9273. — §. 3. Ante heredis institutionem exheredatus ab omnibus gradibus summotus est. — §. 4. Inter duos autem gradus exheredatus ab utroque remotus est secundum Scaevolae sententiam; quam puto veram. — §. 5. In eo, qui miscuit duos gradus, exheredstionem valere Mauricianus recte putat, veluti: *primus heres esto ex semisse; si primus heres non erit, secundus ex semisse heres esto, tertius ex alio semisse heres esto, filius exheres esto; si tertius heres non erit, quartus heres esto*; nam ab utroque gradu summotus est.

9283) — *L.* 1. *C. eod.* (VI. 28.) (*Antonin.*) Cum post omnes heredum gradus exheredatio scribitur, si adiiciat testator *ab omnibus se gradibus exheredare*, non dubitatur iuri satisfactum esse. Et ideo etiam si id non adiiciatur, appareat tamen eum id eo consilio scripsisse, ut sh omnibus exheredaret, recte factum testamentum videtur. Proinde cum paterfamilias filiis institutis, et invicem substitutis, filium exheredaverit, intelligendus est, exheredationem ab utroque gradu fecisse. Nam cum iidem heredes instituti sunt, nulla ratio reddi potest, quare videatur in posteriore tantum casu exheredare voluisse. (205.)

9284) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (XXVIII. 2.) (*African.*) Quod vulgo dicitur, eum gradum, a quo filius praeteritus sit, non valere, non usquequaque verum esse ait; nam si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum a substitutis exheredari; ideoque si filio et Titio heredibus institutis, Titio Maevius substitutus sit, omittente Titio hereditatem Maevium eam adire posse, quamvis filius secundo gradu exheredatus non sit.

L. 4. §. 2. *D. de hered. instit. Vid.* 1198.

Not. 7.

9285) — *L.* 8. §. 3. *D. de bon. poss. contra tab.* (XXVII. 4.) (*Ulp.*) Si ab uno ex heredibus sit filius exheredstus, Marcellus libro nono Digestorum scribit, filium non videri exheredstum; idcirco contra tsbulss bonorum possessionem peti posse contra utrumque heredem.

103

Not. 8.

9286) — *L. 3. §. 6. D. h. t.* (XXVIII. 2.) (*Ulp.*) Si ita testatus sit paterfamilias, ut a primo quidem gradu filium praeterirel, a secundo solo exheredaret, Sabinus, et Cassius, et Iulianus putant, peremto primo gradu testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est; quae sententia comprobata est.

9287) — *L. 8. D. eod.* (*Pompon.*) Si primo herede instituto filium exheredavero, a secundo autem substituto nnn exheredavero, et, dum pendet, an prior aditurus sit, filius decesserit, secundum sententiam, qua utimur, non erit secundus heres, quasi ab initio inutiliter institutus, quum ab eo filius exheredatus non sit. Quodsi in postumo filio idem acciderit, ut natus vivo patre, a quo exheredatus sit, moriatur, eadem dicenda erunt de substituto, quoniam, quum est natus filius, loco eius est, qui superstes est.

9288) — *L. 3. §. 6. D. de ini., rupt., irr. fact. test.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Licet autem postumus praeteritùs agnascendo rumpat, tamen interdum evenit, ut pars testamenti rumpatur, utputa si proponas a primo gradu postumumexheredatum, a secundo praeteritum; nam hic primus gradus valet, secundus ruptus est.

9289) — *L. 75. D. de hered. instit.* (XXVIII. 5.) (*Papin.*) Si filius substituatur ei, a quo praeteritus est, non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem, quoniam et quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exheredatus.

9290) — *L. 43. §. 2. D. de vulg. et pup. subst.* (XXVIII. 6.) (*Paulus.*) Lucius Titius, quum haberet filios in potestate, uxorem heredem scripsit, et ei substituit filios; quaesitum est, an institutio uxoris nullius momenti sit eo, quod ab eo gradu filii non essent exheredati? Respondi, eum gradum, a quo filii praeteriti sint, nullius esse momenti, et ideo, quum iidem substituti proponantur, ex testamento eos heredes exstitisse videri, scilicet quia non totum testamentum infirmant filii, sed tantum eum gradum, qui ab initio non valuit, sicut responsum est, si a primo sit filius praeteritus, a secundo exheredatus; nihil autem interest, qua ratione secundi heredis institutio valeat, utrum, quia ab eo filius exheredatus est, an quia ipse filius substitutus est.

9291) — *L. 19. pr. D. de ini., rupt., irr. f. test.* (XXVIII. 3.) (*Scaev.*) Si ego et Titius instituti simus, et a nobis postumus exheredatus sit, a substitutis nostris non sit exheredatus, Titio defuncto ne ego quidem adire polero; iam enim propter instituti personam, a quo postumus exheredatus est, in cuius locum substitutus vocatur, a quo postumus exheredatus non est, ruptum est testamentum.

9291 *a*) — *L. 3. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Ex his apparet, aliam causam esse filiorum superstitum, aliam posteriorum; illi iniustum faciunt, hi rumpunt, illi semper, hi, si nascantur, nec inveniant se exheredatos.

Not. 9.

9292) — *L. 4. 5. D. eod.* (*Ulp.*)—IV. Denique et deliberantibus primo gradu scriptis heredibus, qui secundo gradu scripti sunt heredes, obtinere hereditatem non possunt; gradu enim rupto et infirmato amplius hereditas inde obtineri non potest. — V. Nam et si sub conditione sit heres institutus quis, a quo postumus non est exheredatus, tamen pendente conditione rumpitur gradus, ut et Iulianus scripsit. Sed et si sit ei substitutus quis, etiam deficiente conditione primi gradus non admittetur substitutus, a quo scilicet postumus exheredatus non est. Puto igitur, existente quidem conditione primi gradus postumo potius locum fore, post defectum autem conditionis natus postumus gradum non rumpit, quia nullus est. Rumpendo autem testamentum sibi locum facere postumus solet, quamvis filius sequentem gradum, a quo exheredatus est, patiatur valere. Sed si a primo gradu praeteritus, a secundo exheredatus sit, si eo tempore nascatur postumus, quo aliquis ex institutis vixit, totum testamentum ruptum est; nam tollendo primum gradum sibi locum facit.

9293) — *L. 14. D. pr. h. t.* (XXVIII. 2.) (*African.*) Si postumus a primo gradu exheredatus, a secundo praeteritus sit, quamvis eo tempore nascatur, quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas, secundum tamen gradum vitiari placet, ad hoc, ut praetermittentibus institutis ipse heres exsistat; imo et si defuncto eo heredes instituti omiserint hereditatem, non posse substitutos adire. itaque et si a primo gradu exheredatus, a secundo praeteritus, a tertio exheredatus sit, et viventibus primis et deliberantibus decedat, quaeri solet, omittentibus primis aditionem utrum ad eos, qui tertio gradu scripti sint, an potius ad legitimos heredes pertineat hereditas. Quo et ipso casu rectius existimari putavit, ad legitimos eam pertinere; nam et quum duobus heredibus institutis, et in singulorum locum facta substitutione a primis exheredatus postumus, a secundis praeteritus fuerit, si alter ex institutis omiserit, quamvis postumus excludatur, non tamen magis substitutum admitti.

Not. 10.

L. 4. C. eod. Vid. 9207 *a*.

Not. 14.

9294) — *L. 1. 2. 3. pr. D. eod.* — I. (*Ulp.*) Quid sit nominatim exheredari, videamus; nomen, et praenomen, et cognomen eius dicendum est; an sufficit vel unum ex his? Et constat sufficere.—II. *Vid.* 1363.—III. *pr.* Et si pepercerit filium dicere, ex Seia autem natum dixit, recte exheredat; et si cum convitio dixerit: *non nominandus*, vel *non filius meus, latro, gladiator*, magis est, ut recte exheredatus sit; et si ex adultero natum dixerit.

L. 14. §. 2. D. eod. Vid. 8977.

9295) — *L. 15. D. eod.* (*Ulp.*) Idem est et si ita dixerit: *ille illius filius exheres esto*, patrem ei adulterum per errorem assignans.

L. 25. pr. D. eod. Vid. 8976.

Not. 15.

9296) — *L. 3. C. eod.* (VI. 28.) (*Iustinian.*) Si quis filium proprium ita exheredaverit, *ille filius meus alienus meae substantiae fiat*, talis filius ex huiusmodi verborum conceptione non praeteritus, sed exheredatus intelligitur. Cum enim manifestissimus est sensus testatoris, verborum interpretatio nusquam tantum valeat, ut melior sensu exsistat. (531.)

Not. 16.

L. 86. pr. D. de hered. inst. Vid. 9279.

§. 683.

Not. 1.

9297) — *Nov.* 115. *c.* 3. 4. — *c.* 3. . . . Causas autem iustas ingratitudinis has esse decernimus: —§. 1. Si quis parentibus suis (*patri vel matri, avo vel aviae, proavo vel proaviae*) manus intulerit. — §. 2. Si gravem et inhonestam iniuriam eis ingesserit. — §. 3. Si eos in criminalibus causis accusaverit, quae non sunt adversus principem, sive rempublicam. —§. 4. Si cum maleficis hominibus ut maleficus conversatur. — §. 5. Vel vitae parentum suorum per venenum, aut alio modo insidiari tentaverit.—§. 6. Si novercae suae, aut concubinae patris, filius sese immiscuerit.—§. 7. Si delator contra parentes filius exstiterit, et per suam delationem gravia eos dispendia fecerit sustinere. —§. 8. Si quemlibet de praedictis parentibus inclusum esse contigerit, et liberi qui possunt ab intestato ad eius successionem venire, petiti ab eo vel unus ex his in sua eum noluerit fideiussione suscipere, vel pro persona, vel pro delicto, in quantum esse qui petitur, probatur idoneus. Hoc tamen quod de fideiussione censuimus, ad masculos tantummodo liberos volumus pertinere.—§. 9. Si convictus fecerit aliquis liberorum ex eo quia prohibuerit parentes suos condere testamentum; ut si quidem postea facere potuerint testamentum, sit eis pro tali causa filium exheredandi licentia. Si autem in ipsa prohibitione, sine testamento aliquis ex parentibus decesserit, et alii sive qui ab intestato ad hereditatem defuncti, aut cum ipso filio qui testamentum fieri prohibuit, aut post illum vocantur, sive illi quos heredes, aut legatarios habere volebat, vel qui laesionem aliquam ex prohibitione testamenti sustinuerunt, hoc ipsum approbaverint, secundum alias leges super hoc positas talia negotia terminentur.—§. 10. Si praeter voluntatem parentum inter arenarios vel mimos sese filius sociaverit, et in hac professione permanserit, nisi forsitan etiam parentes eiusdem professionis fuerint.—§. 11. Si alicui ex praedictis parentibus volenti suae filiae vel nepti maritum dare, et dotem secundum vires substantiae suae pro ea praestare, illa non concesserit, sed luxuriosam degere vitam elegerit. Si vero usque ad viginti quinque annorum aetatem pervenerit filia, et parentes distulerint eam marito copulare, et forsitan ex hoc contigerit in suum corpus eam peccare, aut sine consensu parentum marito se, libero tamen, coniungere, hoc ad ingratitudinem filiae nolumus imputari, quia non sua culpa, sed parentum id commisisse cognoscitur. —§. 12. Si quis de praedictis parentibus furiosus fuerit, et eius liberi vel quidam ex his, aut liberis ei non exsistentibus, alii eius cognati, qui ab intestato ad eius hereditatem vocantur, obsequium ei et curam competentem non praebuerint, si quidem a tali sanatus fuerit infirmitate, erit ei potestas utrum velit negligentem filium vel filios, aut cognatos, ingratum vel ingratos in suo scribere testamento. Si autem aliquo furoris morbo eum detentum extraneus aliquis viderit a suis neglectum liberis vel cognatis, aut aliis ab eo scriptis heredibus, et pro misericordia voluerit eum procurare: damus ei licentiam attestationem eis qui ab intestato vel, ex testamento iam facto ad furiosi hereditatem vocantur, scriptis dirigere, ut eum procurare festinent. Si autem post huiusmodi attestationem neglexerint, et extraneus in suam domum furiosum susceptum sumptibus propriis usque ad finem vitae ipsius procurasse monstratus fuerit, eum qui obsequium ac diligentiam furioso exhibuit, licet extraneus sit, ad eius successionem pervenire decernimus, evacuata institutione eorum, ut pote indignorum, qui furioso, sicut diximus, curam praebere neglexerint; ita tamen, ut cetera testamenti capitula in sua maneant firmitate.—§. 13. Si unum de praedictis parentibus in captivitate detineri contigerit, et eius liberi, sive omnes, sive unus non festinaverint eum redimere: siquidem valuerit calamitatem captivitatis evadere, in eius sit potestate, utrum hanc causam ingratitudinis testamento suo velit adscribere. Si autem per liberorum negligentiam vel contemptum non fuerit liberatus, et in captivitate decesserit, illos ad successionem eius venire non patimur, quia non festinaverunt eius redemptionem citius procurare. Sed omnibus liberis in hoc negligentibus res universas ab eodem relictas, ecclesiae civitatis, ex qua oritur, applicari, inventario scilicet sub publica attestatione celebrando, ne quid ex eius facultatibus pereat; ita ut quidquid exinde, ad ecclesiam pervenerit, captivorum redemptioni proficiat . . . — §. 14. Si quis de praedictis parentibus orthodoxus constitutus senserit suum filium, vel liberos non esse catholicae fidei, nec in sacrosancta ecclesia communicare, in qua omnes beatissimi patriarchae una conspiratione et concordia fidem rectissimam praedicant et sanctas quatuor synodos, Nicaenam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, et Chalcedonensem amplecti seu recitare noscuntur, licentiam habeant pro hac maxime causa ingratos eos et exheredes in suo scribere testamento. . . . — *c.* 4. . . . . — §. 1. Si parentes ad interitum vitae liberos suos tradiderint citra causam tamen quae ad maiestatem pertinere cognoscitur. — §. 2. Si venenis aut maleficiis, aut alio modo parentes filiorum vitae insidiati probabuntur. — §. 3. Si pater nurui suae, aut concubinae filii sui sese immiscuerit. — §. 4. Si parentes filios suos testamentum condere prohibuerint in rebus, in quibus habent testandi licentiam, omnibus videlicet in huiusmodi testamentorum prohibitione servandis quae in parentum persona distinximus. — §. 5. Si contigerit autem virum uxori suae ad interitum, aut alienationem mentis dare venenum, aut uxorem marito, vel alio modo alterum vitae alterius insidiari. Tale quidem, utpote publicum crimen constitutum, secundum leges examinari et vindictam legitimam promereri decernimus; liberis autem esse licentiam, nihil in suis testamentis de facultatibus suis illi personae relinquere, quae tale scelus noscitur commisisse.—§. 6. Si liberis, vel uno ex his in furore constituto, parentes eos curare neglexerint. Omnia et hic observari praecipimus, quae de parentibus furiosis superius disposuimus. —§. 7. His casibus etiam cladem captivitatis adiungimus, in qua si liberos detineri et per parentum contemptum vel negligentiam non redemptos ab hac luce transire contigerit, nullatenus eorum parentes ad facultates perveniant liberorum, de qui-

bus filii testari potuerant. Sed omnia in hoc quoque capitulo serventur, quae et de parentibus vel cognatis atque agnatis qui ab intestato ad talium personarum iura vocantur, aut de extraneis scriptis heredibus supra censuimus. — §. 8. Si quis de praedictis liberis orthodoxus constitutus senserit suum parentem vel parentes non esse catholicae fidei, haec et in eorum persona tenere, quae supra de parentibus iussimus. Si tales igitur causas, vel certas, aut unam ex his liberi suis testamentis inscripserint, et scripti ab eisdem heredes, aut omnes, aut certas, aut unam ex his probaverint, testamentum in sua firmitate manere praecipimus. Si autem haec omnia non fuerint observata, nullam vim huiusmodi testamentum quantum ad institutionem heredum habere sancimus, sed rescisso testamento, eis qui ab intestato ad hereditatem defuncti vocantur, res eius dari disponimus, legatis videlicet vel fideicommissis et libertatibus et tutorum dationibus, seu aliis capitulis, sicut superius dictum est, suam obtinentibus firmitatem. Si quid autem pro legatis sive fideicommissis et libertatibus, et tutorum dationibus, aut quibus libet aliis capitulis, in aliis legibus invenium fuerit huic constitutioni contrarium, hoc nullo modo volumus obtinere.

9298) — *Nov.* 22. *c.* 47. *pr.* Et quoniam scimus multas fratris ad invicem factas contentiones, illum solum, tanquam ingratum circa fratrem effectum, participari hoc lucrum non concedimus qui mortem voluit fratri, aut criminalem inducere contra eum inscriptionem, aut substantiae ei properavit inferre iacturam; eius enim portio tam ad reliquos fratres, quam ad matrem veniat. . . .

Not. 2.

9299) — *L.* 11. *C. de inoff. test.* (III. 28.) (*Alexand.*) In arenam non damnato, sed sua sponte arenario constituto, legitimae successiones integrae sunt, sicuti civitas et libertas manet. Sed si testamentum parens eius fecit, neque de inofficioso testamento accusatio, neque bonorum possessio ei competit, nam talem filium merito quis indignum sua successione iudicat, nisi et ipse similis conditionis sit. (225.)

9300) — *L.* 18. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Cum te pietatis religionem non violasse, sed mariti coniugium, quod fueras sortita, distrahere noluisse, ac propterea offensum atque iratum patrem ad exheredationis notam prolapsum esse dicas, inofficiosi testamenti querelam inferre non vetaberis. (286.)

L. 19. *C. eod. Vid.* 815.

Nov. 115. *c.* 3. *pr. Vid.* 9235.

Not. 4.

Nov. 115. *c.* 3. §. 3. *Vid.* 9297.

9301) — *L.* 1. *D. de accus. et inscr.* (XLVIII. 2.) (*Pompon.*) Non est permissum mulieri, publico iudicio quemquam reum facere, nisi scilicet parentum liberorumque, et patroni, et patronae, et eorum filii, filiae, nepotis, neptis mortem exsequatur.

9302) — *L.* 2. *D. eod.* (*Papin.*) Certis ex causis concessa est mulieribus publica accusatio, veluti si mortem exsequantur eorum earumque, in quos ex lege publicorum testimonium invitae non dicunt; idem et in lege Cornelia testamentaria Senatus statuit. Sed et de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico iudicio dicere permissum est.

Not. 5.

Nov. 115. *c.* 3. §. 4. *Vid.* 9297.

Not. 9.

Nov. 115. *c.* 3. §. 10. *Vid.* 9297.

Not. 11.

Nov. 115. *c.* 4. *Vid.* 9297.

Not. 12.

Nov. 115. *c.* 3. *pr. Vid.* 9235.

Not. 14.

L. 23. *pr. D. h. t. Vid.* 9268.

§. 684.

Not. 1.

9303) — *L.* 18. *D. eod.* (*Ulp.*) Multi non notae causa exheredant filios, nec ut iis obsint, sed ut iis consulant, utputa impuberibus, iisque fideicommissam hereditatem dant.

Not. 3.

9304) — *L.* 16. §. 2. *D. de cur. fur.* (XXVII. 10.) (*Tryphonin.*) Potuit tamen pater et alias providere nepotibus suis, si eos iussisset heredes esse, et exheredasset filium, eique quod sufficeret, alimentorum nomine ab iis certum legasset addita causa necessitateque iudicii sui, aut si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuissent, sub conditione eos heredes instituere, ut emanciparentur a patre prodigo.

9305) — *L.* 12. §. 2. *D. de bon. lib.* (XXXVIII. 2.) (*Ulp.*) Si quis non mala mente parentis exheredatus sit, sed alia ex causa, exheredatio ipsi non nocet; utputa pone furoris causa exheredatum eum, vel ideo, quia impubes erat, heredemque institutum rogatum ei restituere hereditatem.

Not. 4.

L. 16. §. 2. *D. de cur. fur. Vid.* 9304.

L. 18. *inf. D. h. t. Vid.* 9303.

L. 12. §. 2. *D. de bon. libert. Vid.* 9305.

9306) — *L.* 3. §. 3. *D. de usu. et fruct.* (XXII. 1.) (*Papin.*) Quum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset, filiae mulieris, quidquid ex bonis eius ad se pervenisset, quum certam aetatem puella complesset, restituere, idque sibi mater ideo placuisse testamento comprehendisset, ne filiae tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur, eundemque Pollidium fundum retinere iussisset; Praefectis praetorii suasi, fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctae percepti essent, restitui debere, sive quod fundum ei tantum praelegaverat, sive quod lubricum tutelae fideicommissi remedium mater praetulerat.

Not. 5.

L. 25. *C. de inoff. test. Vid.* 8809.

§. 685.

Not. 1.

9307) — *Pr. J. h. t.* (II. 25.) Ante Augusti tem-

pora constat codicillorum ius [in usu] non fuisse, sed primus Lucius Lentulus, ex cuius persona etiam fideicommissa coeperunt, codicillos introduxit. Nam quum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid; et quum Divus Augustus voluntatem eius implesset, deinceps reliqui eius auctoritatem secuti fideicommissa praestabant, et filia Lentuli legata, quae iure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse Prudentes, inter quos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat, et quaesiisse, an posset hoc recipi, nec absonans a iuris ratione codicillorum usus esset; et Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum et necessarium hoc civibus esse propter magnas et longas peregrinationes, quae apud veteres fuissent; ubi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quae tempora quum et Labeo codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur.

9308) — *L.* 89. *pr. D. de leg.* II. (XXXI.) (*Scaev.*) Testamento filium et uxorem suam heredes instituit; postea epistolam scripsisse dicitur, qua et quidquid in peculio habuit filius, ei donavit, et adiecit, praecipua haec eum, suique iuris, et post mortem suam habere velle; quaero, quum testamento significaverit, si quid obsignatum recepisset, id vice codicillorum valeret, epistola autem non sit obsignata, an, quae epistola continentur, ad filium pertineant. Respondi, si fides epistolae relictae constaret, deberi, quae in ea dare se velle significavit.

9309) — *L.* 35. §. 3. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Codicillis confirmatis ita cavit: *Tiburtibus, municipibus meis, amantissimisque. Scitis balneum Iulianum, iunctum domui meae; id ut publico sumtu heredum meorum et diligentia decem mensibus totius anni praebeatur gratis;* quaesitum est, an et sumtus refectionibus necessarios heredes praestare debeant. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, videri testatorem super calefactionis et praebitionis onus de his quoque sensisse, qui ad quotidianam tutelam pertineant, quibus balneae aut instruuntur, aut denique inter solitas cessationum vices parari purgarique, ut habiles ad lavandum fierent, sint solitae.

9310) — §. 4. *J. quib. mod. i. p. s.* (I. 12.) Filiusfamilias si militaverit, vel si Senator vel Consul fuerit factus, manet in potestate patris. Militia enim, vel consularis dignitas a potestate patris filium non liberat. Sed ex Constitutione nostra [*L.* 5. *C. de consul.* (XII. 3)] summa Patriciatus dignitas, illico Imperialibus codicillis praestitis, filium a patria potestate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum suae potestatis nexibus filium relaxare, Imperatoriam autem Celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

Not. 2.

L. 21. *pr. D. de leg.* III. *Vid.* 1012.

9311) — *L.* 5. §. 1. *D. de re iud.* (XLII. 1.) (*Ulp.*) Si iudex aliquem sic condemnet, ut, quod habet ex testamento vel codicillis Maevii, restitueret Titio, sic accipiendum est, quasi quantitatem nominavit, quae testamento vel codicillis relicta est. Sed et si fideicommissum sine scriptura pronuntiatum, idem erit probandum.

9312) — *L.* 22. *C. de fideic.* (VI. 42.) (*Diocl. et Maximian.*) Et in epistola, vel libello, vel sine scriptura, imo etiam nutu fideicommissum relinqui posse adbibitis testibus, nulla dubitatio est. (293.)

9313) — §. *ult. J. h. t.* (II. 25.) Codicillos autem etiam plures quis facere potest, et nullam solemnitatem ordinationis desiderant.

L. 77. *D. de leg.* I. *Vid.* 8755.

9314) — *L.* 75. *pr. D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papin.*) Miles ad sororem epistolam, quam post mortem suam aperiri mandavit, talem scripsit: *scire te volo, donare me tibi aureos octingentos;* fideicommissum deberi sorori constitit, nec aliud probandum in cuiuslibet suprema voluntate; placet enim consistere fideicommissum, et si defunctus cum eo loquatur, quem precario remuneratur.

Not. 3.

9315) — *L.* 8. §. 3. *C. h. t.* (VI. 36.) (*Theodos.*) In omni autem ultima voluntate, excepto testamento, quinque testes, vel rogati, vel qui fortuitu venerint, in uno eodemque tempore debent adhiberi, sive in scriptis, sive sine scriptis voluntas conficiatur: testibus videlicet, quando in scriptis voluntas componitur, subnotationem suam accommodantibus. (424.)

9316) — *L.* 1. *C. Th. de test.* (IV. 4.) (*Constant. et Const.*) In codicillis quos testamentum non praecedit, sicut in voluntatibus testamenti, septem testium vel quinque interventum non deesse oportet: sic enim fiet, ut testantium successiones sine aliqua captione serventur. Si quando igitur testium numerus defecerit, instrumentum codicilli habeatur infirmum. Quod et in ceteris voluntatibus placuit observari. (326.)

Not. 4.

9317) — *L. ult. C. de fideic.* (VI. 42.) (*Iustinian.*) Quaestionem ex facto emergentem resecantes, et voluntati mortuorum prospicientes, sancimus, si sine scriptura, et praesentia testium fideicommisso derelicto fideicommissarius elegerit heredis iuramentum vel forsitan legatarii, vel fideicommissarii, quoties ab eo relictum est fideicommissum, sive universitatis, sive speciale, necesse habere heredem vel legatarium, seu fideicommissarium, prius iureiurando de calumnia praestito, vel sacramentum subire, et omni inquietudine sese relaxare; vel si recusandum existimaverit sacramentum, aut certam partem, vel quantitatem manifestare fideicommissario derelictam noluerit, si forsitan maiorem fideicommissarius expetat, omnimodo exactioni fideicommissi subiacere, et eum ad satisfactionem compelli, cum ipse sibi iudex et testis inveniatur, cuius religio et fides a fideicommissario electa est, nullis testibus, nullisque aliis adventitiis probationibus requisitis. Sed sive quinque sint testes, sive minores, vel nemo, causam per illius sacramentum, vel dandum, vel recusandum suam habere tam firmitatem quam exactionem, sive pater sit qui fideicommissum dederit, sive extraneus, ut aequitatis ratio communiter in omnes procedat. Cum enim res per testium solemnitatem ostenditur, tunc et numerus testium, et nimia subtilitas requirenda est. Lex etenim, ne

quid falsitatis incurrat per duos forte testes compositum testamentum, maiorem numerum testium expostulat, ut per ampliores homines perfectissima veritas reveletur. Cum autem is, qui aliquid ex voluntate defuncti lucratur, et maxime ipse heres, cui summa auctoritas totius causae commissa est, dicere compellitur veritatem per sacramenti religionem, qualis locus testibus relinquatur, vel quemadmodum ad extraneam fidem decurratur, propria et indubitata fide relicta? Cum et in leges respeximus, quae iustis dispositionibus testatorum omnimodo heredes obedire compellunt, et sic strictius causam exigunt, ut etiam amittere lucrum hereditatis sanciant eos, qui testatoribus suis minime paruerint.

9318) — §. *ult. J. eod.* (II. 23.) Et quia prima fideicommissorum cunabula a fide heredum pendent, et tam nomen quam substantiam acceperunt, et ideo Divus Augustus ad necessitatem iuris ea detraxit; nuper et nos eundem Principem superare contendentes ex facto, quod Tribonianus vir excelsus, Quaestor sacri palatii, suggessit, Constitutionem [*L. ult. C. de fideic.* (VI. 42.)] fecimus, per quam disposuimus: si testator fidei heredis sui commisit, ut vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat, et neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero, qui in fideicommissis legitimus esse noscitur, possit res manifestari, sed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit; tunc, sive pater heredis, sive alius quicunque sit, qui fidem heredis elegerit et ab eo restitui aliquid voluerit, si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, quum prius ipse de calumnia iuraverit; necesse eum habere, vel iusiurandum subire, quod nihil tale a testatore audivit, vel recusantem ad fideicommissi vel universitatis, vel specialis solutionem coarctari, ne pereat ultima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem observari censuimus, et si a legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, a quo relictum dicitur, confiteatur quidem a se aliquid relictum esse, sed ad legis subtilitatem decurrat, omnimodo solvere cogendus est.

Not. 5.

§. 2. *J. h. t. Vid.* 8923.

9319) — *L. 6. pr. D. eod.* (XXIX. 7.) (*Marcian.*) Divi Severus et Antoninus rescripserunt, nihil egisse matrem, quae, quum pure liberos suos heredes instituerit, conditionem emancipationis codicillis adiecit, quia neque conditionem heredi instituto codicillis adiicere, neque substituere directo potest.

9320) — *L. 10. D. eod.* (*Papin.*) Quod per manus traditum est, codicillis hereditatem dari non posse, rationem illam habet, ne per codicillos, qui ex testamento valerent, ipsum testamentum, quod vires per institutionem heredum accipit, confirmari videretur.

L. 2. C. eod. Vid. 9271.

9321) — *L. 7. C. eod.* (*Constantin.*) Si idem codicilli, quod testamenta possent, cur diversum his instrumentis vocabulum mandaretur, quae vis, ac potestas una sociasset? Igitur specialiter codicillis instituendi ac substituendi potestas iuris auctoritate data non est. (332.)

L. 77. D. de hered. instit. Vid. 9050.

9322) — *L. 76. D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Scaev.*) Scaevola respondit: si pater filium suum impuberem ex asse scripserit heredem, eique codicillis substituerit, deinde filius impubes decesserit, licet substitutio inutilis sit, quia codicillis hereditas neque dari, neque adimi potest, tamen benigna interpretatione placet, ut mater, quae ab intestato pupillo successit, substitutis fideicommisso obligetur; quodsi invicem fuerunt substituti, et in fideicommisso substitutionem valere, unoque eorum mortuo, qui supersunt, totum accipiunt.

Not. 6.

L. ult. §. 5 *C. h. t. Vid.* 9315.
L. 8. C. qui test. fac. poss. Vid. 1133.

Not. 7.

L. ult. in f. C. h. t. Vid. 9315.

Not. 8.

L. 28. §. 1. *C. de test. Vid.* 9091.

9323) — *L. 6.* §. 2. *D. h. t.* (XXIX. 7.) (*Marcian.*) Licet in confirmatione codicillorum paterfamilias adiecerit, ut non alias valere velit, quam sua manu signatos et subscriptos, tamen valent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati, neque manu eius scripti fuerint; nam ea, quae postea geruntur, prioribus derogant.

Not. 9.

9324) — *L. 2.* §. 3. *D. eod.* (*Iulian.*) Furiosus non intelligitur codicillos facere, quia nec aliud quidquam agere intelligitur, quum per omnia et in omnibus absentis vel quiescentis loco habetur.

9325) — *L. 6.* §. 3. *D. eod.* (*Marcian.*) Codicillos is demum facere potest, qui et testamentum facere potest.

9326) — *L. 7. pr. D. eod.* (*Idem.*) Quaedam non referuntur ad confirmationem codicillorum, veluti si ante captivitatem quis codicillos confirmaverit, et in captivitate codicillos scribat, nam non valent; idem est, si aliquo modo ius testamenti faciendi desierit habere.

9327) — *L. 8.* §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Codicilli toties valent, quoties quis testamentum quoque facere possit. Non tamen hoc ita intelligimus, ut exigamus, potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere, (quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit?) sed si iure testamenti factionem habuit.

9328) — *L. 14. pr. D. eod.* (*Scaev.*) Quidam referunt, quantum repeto, apud Vivianum Sabini, et Cassii, et Proculi expositam esse in quaestione huiusmodi controversiam, an legata, quae, posteaquam instituti mortem obierunt, codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur, id est, an perinde datio et ademtio etiam hoc tempore codicillis facta valeat, ac si testamento facta esset. Quod Sabinum et Cassium respondisse aiunt, Proculo dissentiente; nimirum autem Sabini et Cassii collectio, quam et ipsi reddunt, illa est, quod codicilli pro parte testamenti habeantur observationemque et legem iuris inde traditam servent. Ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere; nullius enim momenti est legatum, quod datum est ei, qui tempore codicillorum in rebus humanis non est, licet testamenti fuerit, esse enim debet, cui detur. Deinde sic quaeri, an datum consistat, ut

non ante iuris ratio, quam persona quaerenda sit; et in proposito igitur, quod post obitum heredis codicillis legatum vel ademtum est, nullius momenti est, quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est, eaque ademtio et datio nunc vana efficietur. Haec in eo herede, qui ex asse institutus erit dato substituto, ita ut ab instituto codicilli confirmarentur.

9329) — §. 24. *J. de leg.* (II. 20.) Legari autem illis solis potest, cum quibus testamenti factio est.

Not. 11.

9330) — *L.* 8. §. 2. *D. de transact.* (II. 15.) (*Ulp.*) Haec oratio pertinet ad alimenta, quae testamento vel codicillis fuerint relicta, sive ad testamentum factis sive ab intestato.

9331) — *L.* 8. *pr. D. h. t.* (XXIX. 7.) (*Paulus.*) Conficiuntur codicilli quatuor modis, aut enim in futurum confirmantur, aut in praeteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine testamento.

Not. 12.

9332) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Julian.*) Si quis, quum testamentum nullum habebat, codicillis fideicommissa hoc modo dedit : *quisquis mihi heres erit bonorumve possessor, eius fidei committo*, fideicommissa praestari debent, quia paterfamilias, qui testamenti factionem habet, et codicillos facit, perinde haberi debet, ac si omnes heredes eius essent, ad quos legitima eius hereditas vel bonorum possessio perventura esset.

9333) — *L.* 8. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem.

9334) — *L.* 13. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Tractari solet de eo, qui, quum tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit : *Titium heredem esse volo*; sed multum interest, utrum fideicommissariam hereditatem a legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere voluit, reliquerit, an vero testamentum facere se existimaverit; nam hoc casu nihil a legitimo peti poterit. Voluntatis autem quaestio ex eo scripto plerumque declarabitur; nam si forte a Titio legata reliquit, substitutum adscripsit, heres si non exstitisset, sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intelligetur.

9335) — *L.* 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Ab intestato factis codicillis, relicta etiam postea natus intestati successor debebit. Quicunque enim ab intestato successerit, locum habent codicilli, nam unus casus est, nec interest, qui succedit, dum intestato succedat; ad testamentum autem, quod quoque tempore fecisset, pertinent codicilli. Et, ut manifestius dicam, intestato patrefamilias mortuo nihil desiderant codicilli, sed vicem testamenti exhibent; testamento autem facto ius sequuntur eius.

9336) — *L.* 77. §. 23. *D. de leg.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Filius matrem heredem scripserat, et fideicommissa tabulis data cum iurisiurandi religione praestari rogaverat, quum testamentum nullo iure factum esset; nihilominus matrem legitimam heredem cogendam praestare fideicommissa, respondi, nam enixae voluntatis preces ad omnem successionis speciem porrectae videbantur.

Not. 13.

L. 18. *D. h. t. Vid.* 1209.

9337) — *L. ult. D. de fideic. libert.* (XL. 5.) (*Marcell.*) Lucius Titius testamento ita cavit : *si quos codicillos reliquero, valere volo; si quis mihi ex Paula, quoe uxor mea fuit, intra decem menses natus natare erit, ex semisse heredes sunto; Caius Seius ex semisse heres esto; Stichum et Pamphilum, servos meos, et Erotem et Diphilum peto, et fidei heredum committo, ut, quum od pubertatem liberi mei pervenerint, manumittont;* deinde novissima parte ita cavit : *quodsi mihi liberi noti non erunt, aut intra pubertatem decesserint, tunc heredes ex paribus partibus sunto Mucius et Maerius; legata, quae priore testamento, quo filios et Seium, reliqui, praestari volo, hoc est et a sequentibus heredibus;* deinde codicillis ita cavit : *Lucius Titius heredibus primis et substitutis salutem; peto, ut ea, quae testamento cavi, legavi, et ea, quae codicillis cavera, legarero, praestetis;* quaero, quum liberi Lucio Titio nati non sint, an Sticho et Pamphilo et Eroti et Diphilo servis confestim fideicommissa libertas praestari debeat. Marcellus respondit, conditionem, quae libertati eorum, de quibus quaereretur, si filii heredes exstitissent, apposita esset, repetitam non videri, ideoque confestim libertatem praestandam esse et a primis, et a substitutis heredibus. Nam, ut supra scriptum est, petiit, ut, quae testamento cavisset, praestarentur; cavit autem de libertate eorum servorum, atquin sub conditione cavit, et si alterius generis conditio esset, exspectanda esset; sed non est verisimile, ut hoc in ista conditione cogitaverit, quum fidei substitutorum committeret, qui admitti ad hereditatem non possent, si impleretur conditio.

L. ult. §. 3. *C. h. t. Vid.* 9315.

Not. 14.

9338) — *L.* 3. *in f. D. eod.* (XXIX. 7.) (*Julian.*) Testamento facto, etiamsi codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient. Denique si ex testamento hereditas adita non fuisset, fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius momenti erit.

L. 16. *in f. D. eod. Vid.* 9335.

9339) — *L.* 2. §. 2. *D. eod.* (*Julian.*) Codicillorum ius singulare est, ut, quaecunque in his scribentur, perinde haberentur, ac si in testamento scripta essent. Ideoque servo, qui testamenti facti tempore testatoris fuisset, codicillorum tempore alienus, non recte libertas directa datur. Et contra, si, cum testamentum fiebat, alienus esset, codicillorum tempore testatoris, intelligitur alieno servo libertas data. Et ideo licet directae libertates deficiunt, attamen ad fideicommissarias eundum est.

Not. 15.

9340) — *L.* 43. *D. de man. test.* (XL. 4.) (*Modestin.*) Libertates directae et testamento, et codicillis testamento confirmatis recte dantur, fideicommissae et ab intestato, et codicillis non confirmatis relinqui possunt.

L. 3. *pr. D. de test. tut. Vid.* 9052.

Not. 16.

§. 3. *J. h. t. Vid.* 9313.

9341) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Marcian.*) Codicillos et plures quis facere potest, et ipsius manu neque scribi, neque signari necesse est.

9342) — *L.* 3. *C. eod.* (VI. 36.) (*Dioclet. et Maximian.*) Cum proponatis, pupillorum vestrorum matrem diversis temporibus ac dissonis voluntatibus duos codicillos ordinasse, in dubium non venit id, quod priori codicillo inscripserat, per eum, in quem postea secreta voluntatis suae contulerat, si a prioris tenore discrepat, et contrariam voluntatem continet, revocatum esse (290.)

§. 686.

Not. 1.

L. 29. §. 1. *D. qui test. fac. poss. Vid.* 1298.
L. 29. *pr. D. eod. Vid.* 1113.
L. 11. §. 1. *D. de leg.* III. *Vid.* 9002.

Not. 2.

L. 41. §. 3. *D. de vulg. et pup. subst. Vid.* 9165.
L. 1. *D. h. t. Vid.* 1148.
L. 13. §. 1. *D. eod. Vid.* 9334.
L. 38. *D. de fideic. libert. Vid.* 265.

9343) — *L.* 21. §. 3. *C. de test.* (VI. 23.) (*Theodos. et Valent.*) Si quis autem testamento iure perfecto, postea ad aliud venerit testamentum, non alias quod ante factum est, infirmari decernimus, quam si id, quod secundo facere testator instituit, iure fuerit consummatum. Nisi forte in priore testamento scriptis his, qui ab intestato ad testatoris hereditatem vel successionem venire non poterant, in secunda voluntate testator eos scribere instituit, qui ab intestato ad eius hereditatem vocantur: eo enim casu, licet imperfecta videatur scriptura posterior, infirmato priore testamento, secundam eius voluntatem non quasi testamentum, sed quasi voluntatem ultimam intestati valere sancimus, in qua voluntate quinque testium iuratorum depositiones sufficiunt; quo non facto, valebit primum testamentum, licet in eo scripti videantur extranei. (439.)

Not. 4.

L. 13. *D. de inoff. test. Vid.* 9223.

9344) — *L.* 2. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Gaius.*) Ex filio praeterito, licet suus heres erit, fideicommissum relinqui non potest.

9345) — *L.* 36. *D. eod.* (*Claud.*) Nec fideicommissa ab intestato data debentur ab eo, cuius de inofficioso testamento constitisset, quia crederetur quasi furiosus testamentum facere non potuisse; ideoque nec aliud quid pertinens ad suprema eius iudicia valet.

9346) — *L.* 24. §. 11. *D. de fideic. libert.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Ex testamento, quod agnatione postumae ruptum esse constitit, neque directas libertates competere, neque fideicommissarias deberi, si quas non a legitimis quoque heredibus paterfamilias reliquerit, satis constat.

Not. 5.

§. 2. *J. h. t. Vid.* 8923.
L. 13. §. 1. *D. eod. Vid.* 9334.
L. 76. *D. ad. SC. Treb. Vid.* 9322.

Not. 6.

L. 29. *pr. D. qui. test. fac. poss. Vid.* 1113.
L. 11. §. 1. *D. de leg.* III. *Vid.* 9002.

9347) — *L. ult.* §. 1. *C. h. t.* (VI. 36.) (*Theodos.*) Illud quoque pari ratione servandum est, ut testator, qui decrevit facere testamentum, si id adimplere nequiverit, intestato videatur esse defunctus nec transducere liceat ad fideicommissi interpretationem, velut ex codicillis ultimam voluntatem, nisi id ille complexus sit, ut vim etiam codicillorum scriptura debeat obtinere; illo electionis videlicet iure perdurante, ut qui ex testamento agere voluerit, ad fideicommissum migrare non possit. (424.)

Not. 7.

L. 1. *D. de inj. rupt. irr. fact. test. Vid.* 9208.

Not. 8.

L. ult. §. 1. *C. h. t. Vid.* 9347.

Not. 9.

9348) — *L.* 6. *pr. D. si quis omiss. caus. test.* (XXIX. 4.) (*Ulp.*) Quia autem is, qui ab intestato possidet hereditatem, conveniri potest, si omittit causam testamenti, quaesitum est, si quasi ex voluntate testatoris videatur omisisse, an cogatur praestare; utputa fratrem suum scripsit heredem, et codicillos fecit ab intestato, petiitque a fratre, ut, si legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommissa praestaret quibusdam; si igitur omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, videndum est, an legatariis cogatur respondere. Et Iulianus libro trigesimo primo Digestorum scribit, cogendum primum legata praestare, mox dimissis legatis si quid superfuerit ex dodrante, tunc fideicommissa cogi praestare; ceterum si legata absumant dodrantem, tunc nihil fideicommissariis praestandum, habere enim integrum quadrantem legitimum heredem oportet. Ordo igitur a Iuliano adhibetur, ut prius legata praestentur, deinde ex superfluo fideicommissa, dummodo quadrans non tangatur. Ego puto Iuliani sententiam ita accipiendam, ut, si omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, cogatur omnimodo legata praestare; nec enim utique omittere ei hereditatem permisit, qui fideicommissa ab eo reliquit ab intestato.

Not. 11

L. ult. pr. §. 1. *et* 2. *C. h. t.—pr. Vid.* 1353.— §. 1. *Vid.* 9347. — §. 2. *Vid.* 2506.

§. 687.

Not. 1.

9349) — *Pr. J. quibus non perm. fac. test.* (II. 12.) Non tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ii, qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent, adeo quidem, ut quamvis parentes iis permiserint, nihilo magis iure testari possint; exceptis iis, quos antea enumeravimus, et praecipue militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris acquisierunt, permissum est ex Constitutionibus Principum testamentum facere. Quod quidem ius initio tantum militantibus datum est, tam auctoritate Divi Augusti, quam

Nervae, nec non optimi Imperatoris Traiani, postea vero subscriptione Divi Hadriani etiam dimissis militis, id est veteranis, concessum est. Itaque si quod fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerint. Si vero intestati decesserint nullis liberis vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum iure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris acquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse, sed scilicet proprium eius esse, qui id in castris acquisierit; quamquam iure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computantur, ac si servorum peculia in bonis dominorum numerantur; exceptis videlicet iis, quae ex sacris Constitutionibus, et praecipue nostris, propter diversas causas non acquiruntur. Praeter hos igitur, qui castrense vel quasi castrense peculium habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suae potestatis factus decesserit.

9350) —§. 3. *J. h. t.* (II. 11.) Sed hactenus hoc illis a Principalibus Constitutionibus conceditur, quatenus militant et in castris degunt. Post missionem vero veterani, vel extra castra si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium civium Romanorum iure facere debent. Et quod in castris fecerunt testamentum, non communi iure, sed quomodo voluerint, post missionem intra annum tantum valebit. Quid igitur si intra annum decesserit, conditio autem heredi adscripta post annum exstiterit? an quasi militis testamentum valeat? et placet valere quasi militis.

9351) — *L.* 4. *D. eod.* (XXIX. 1.) (*Ulp.*) Iure militari surdum et mutum testamentum facere posse ante causariam missionem in numeris manentem, placet.

9352) — *L.* 11. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Ex militari delicto capite damnatis testamentum facere licet super bonis duntaxat castrensibus; sed utrum iure militari, an iure communi, quaeritur. Magis autem est, ut iure militari iis testandum sit; nam quum ei quasi militi tribuatur ius testandi, consequens erit dicere, iure militari ei testandum; quod ita intelligi oportet, si non sacramenti fides rupta sit.

9353) — *L.* 32. §. 8. *D. de don. int. vir. et uxor.* (XXIV. 1.) (*Idem.*) Si miles uxori donaverit de castrensibus bonis, et fuerit damnatus, quia permissum est ei de his testari, si modo impetravit, ut testetur, quum damnaretur, donatio valebit; nam et mortis causa donare poterit, cui testari permissum est.

L. 11. §. 1. *D. h. t. Vid.* 8946.

9354) — *L.* 22. 23. *D. eod.* — XXII. (*Marcian.*) Miles filiusfamilias si capite minutus fuerit, vel emancipatus, vel in adoptionem datus a patre suo, testamentum eius valet, quasi ex nova voluntate. — XXIII. (*Tertull.*) Idem, et si paterfamilias miles de castrensibus rebus duntaxat testatus arrogandum se dederit; si vero missus iam hoc fecerat, non valet testamentum.

Not. 2.

9355) — *Pr. J. eod.* (II. 11.) Supradicta diligens observatio in ordinandis testamentis militibus propter nimiam imperitiam Constitutionibus Principalibus remissa est Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorem solemnitatem observaverint, recte nihilominus testantur, videlicet quum in expeditionibus occupati sunt; quod merito nostra Constitutio [*L.* 17. *C. de test. milit.* (VI. 21.)] induxit. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inveniatur, sive scripta, sive sine scriptura, valet testamentum ex voluntate eius. Illis autem temporibus, per quae citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel suis aedibus degunt, minime ad vindicandum tale privilegium adiuvantur. Sed testari quidem, etsi filiifamilias sunt, propter militiam conceduntur; iure tamen communi eadem observatione in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proxime exposuimus.

9356) — *L.* 17. *C. eod.* (VI. 21.) (*Iustinian.*) Ne quidam putarent in omni tempore licere militibus testamenta, quoquo modo voluerint, componere, sancimus his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, memoratum indulgeri circa ultimas voluntates conficiendas beneficium. (529.)

Not. 3.

L. 1. *pr. in f. D. eod. Vid.* 263.

9357) - §. 1. *J. eod.* (II. 11) Plane de testamentis militum Divus Traianus Statilio Severo ita rescripsit : *id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab iis testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat testamentum factum esse, quod et sine scriptura a non militantibus quoque fieri potest. Is ergo miles, de cuius bonis apud te quaeritur, si convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem vellet sibi heredem esse et cui libertatem tribueret; potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, et voluntas eius rata habenda est. Ceterum si* (*ut plerumque sermonibus fieri solet*) *dixit alicui : Ego te heredem facio, aut : Bona mea tibi relinquo, non oportet hoc pro testamento observari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti. Alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes exsisterent, qui affirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit, et per hoc vera iudicia subverterentur.*

L. 19. *C. de pactis. Vid.* 8771.

9358) — *L.* 9. *D. h. t.* (XXIX. 1.) (*Ulp.*) Idemque erit dicendum, et si nato filio vivo se maluit eodem testamento durante decedere; nam videtur iure militari refecisse testamentum. — §. 1. Ut est rescriptum a Divo Pio in eo, qui, quum esset paganus, fecit testamentum, mox militare coepit; nam hoc quoque iure militari incipiet valere, si hoc maluit miles.

9359) — *L.* 15. §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) Testamentum ante militiam factum a milite, si in militia decesserit, iure militari valere, si militis voluntas contraria non sit, Divus Pius rescripsit.

9360) — *L.* 20. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Quum aliquis facto testamento militare coeperit, id quoque testamentum, quod, antequam militare coeperit, fecerat, aliquo casu intelligitur militiae tempore factum, veluti si tabulas inciderit, et legerit testamentum, ac rursus suo signo si-

gnaverit; amplius et si aliquid interleverit, perduxerit, adiecerit, emendaverit; quodsi nihil horum inciderit, testamentum eius ad privilegia militum non pertinebit.

L. 23. *D eod. Vid.* 9354.

9361) — §. 4. *J. eod.* (II. 11.) Sed et si quis ante militiam non iure fecit testamentum, et miles factus in expeditione degens resignavit illud, et quaedam adiecit sive detraxit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis; dicendum est, valere hoc testamentum quasi ex nova militis voluntate.

Not. 4.

9362) — *L.* 15. *C. eod.* (VI. 21.) (*Constantin.*) Milites in expeditione degentes, si uxores, aut filios, aut amicos, aut commilitones suos, postremo cuiuslibet generis homines amplecti voluerint supremae voluntatis affectu, quomodo possint, ac velint, testentur, nec uxorum, aut filiorum eorum, cum voluntatem patris reportaverint, meritum, aut libertas dignitasve quaeratur. Proinde sicut iuris rationibus licuit, ac semper licebit, si quid in vagina, aut clypeo literis sanguine suo rutilantibus adnotaverint, aut in pulvere inscripserint gladio suo, ipso tempore quo in praelio vitae sortem derelinquunt, huiusmodi voluntatem stabilem esse oportet. (334.)

Not. 5.

9363) — *L.* 24. *D. eod.* (XXIX. 1.) (*Florentin.*) Divus Traianus Statilio Severo ita rescripsit: *Id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse, quod et sine scriptura, et a non militantibus fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quaeritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem vellet sibi esse heredem, et cui libertatem tribuere, potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, et voluntas eius rata habenda est. Celerum si, ut plerumque sermonibus fieri solet, dixit alicui: ego te heredem facio, aut: tibi bona mea relinquo, non oportet hoc pro testamento observari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti; alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes exsisterent, qui affirmarent, se audiisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit; et per hoc iudicia vera subvertuntur.*

9364) — *L.* 40. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Lucius Titius miles notario suo testamentum scribendum notis dictavit, et antequam literis praescriberetur, vita defunctus est; quaero, an haec dictatio valere possit? Respondi, militibus, quoque modo velint, et quo modo possunt, testamentum facere concessum esse, ita tamen, ut hoc ita subsecutum esse legitimis probationibus ostendatur.

§. 1. *J. eod. Vid.* 9357.

Not. 7.

9365) — §. 6. *J. de exhered. lib.* (II. 13.) Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, et liberos suos iam natos vel postumos nominatim non exheredaverit, sed praeterierit non ignorans an habeat liberos, silentium eius pro exheredatione nominatim facta valere constitutionibus Principum cautum est.

9366) — *L.* 12. *pr. D. de bon. libert.* (XXXVIII. 2.) (*Ulp.*) Si patronus testamento iure militari facto filium silentio exheredaverit, debebit nocere ei exheredatio; verum est enim, hunc exheredatum esse.

9367) — *L.* 47. *in f. D. eod.* (*Paulus.*) Paulus respondit, quamvis filii a patre milite praeteriti pro exheredatis habeantur, tamen non eousque silentium patris iis nocere debere, ut et a bonis libertorum aviturum repelli debeant. Idem responsum est etiam de bonis libertorum paternorum.

9368) — *L.* 9. *C. h. t.* (VI. 21.) (*Gordian.*) Sicut certi iuris est, militem qui scit se filium habere, aliosque scripsit heredes, tacite eum exheredare intelligi, ita si ignorans se filium habere, alios scribat heredes, non obesse filio ademptam hereditatem, sed minime valente testamento, *si* sit in potestate, eum ad successionem venire in dubiis non habetur. (239.)

9369) — *L.* 10. *C. eod.* (*Philipp. et Philipp.*) Si cum vel in utero haberetur filia inscio patre milite, ab eo praeterita sit; vel cum in rebus humanis eam non esse falso rumore periato pater putavit, nullam eius in testamento fecit mentionem, silentium huiusmodi exheredationis notam nequaquam infligit. Is autem miles qui testamento filiam suam appellavit, eique legatum dedit, non instituendo eam heredem, exheredavit. (247.)

9370) — *L.* 7. 8. *D. eod.* (XXIX. 1) — VII (*Ulp.*) Qui iure militari testatur, etsi ignoraverit praegnantem uxorem, vel non fuit praegnans, hoc tamen animo fuit, ut vellet, quisquis sibi nascetur, exheredem esse, testamentum non rumpitur. — VIII. (*Marcell.*) Idem est, et si arrogaverit filium, neposve successerit in locum filii.

9371) — *L.* 36. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Miles in supremis ordinandis ignarus, uxorem esse praegnantem, ventris non habuit mentionem; post mortem patris filia nata ruptum esse testamentum apparuit, neque legata deberi; si qua vero medio tempore scriptus heres legata solvisset, utilibus actionibus filiae datis ob improvisum casum esse revocanda, nec institutum, quum bonae fidei possessor fuerit, quod inde servari non potuisset, praestare.

9372) — *L.* 30. *D. eod.* (*Idem.*) Nam in bona castrensia non esse dandam contra tabulas filii militis bonorum possessionem, Divus Pius Antoninus rescripsit.

9373) — *L.* 27. §. 2. *D. de inoff. test.* (V. 2.) (*Ulp.*) De inofficioso testamento militis dicere nec miles potest.

9374) — *L.* 9. *C. eod.* (III. 28.) (*Alexand.*) De inofficioso testamento militis vel iure militari vel iure civili facto, vel centurionis, vel tribuni numeri, nec filios posse queri ius certum est. (224.)

§. 6. *J. de exher. lib. Vid.* 9365.

L. 17. *C. h. t. Vid.* 9356.

9375) — *L.* 37. *C. de inoff. test.* (III. 28.) (*Iustinian.*) Cum antiquis legibus declaratum est, *ut militaria testamenta de inofficioso querelam evadant,* multi alii casus emergunt in quibus dubitationes exortas sopiri necesse est. In castrensibus etenim peculiis introducta est et alia subdivisio, et peculii triplex invenitur causa.

Vel enim paganum est peculium, vel castrense, vel quod medietatem inter utrumque obtinet, quod quasi castrense nuncupatur. In tali igitur peculio, quod *quasi castrense* appellatur, quibusdam personis licentia conceditur condere quidem testamenta, sed non quasi militibus quo voluerint modo, sed communi et licito et consueto ordine observando, quemadmodum constitutum fuerat in Proconsulibus, et Praefectis legionum, et Praesidibus provinciarum, et omnibus generaliter, qui in diversis dignitatibus, vel administrationibus positi a nostra consequuntur manu, vel ex publicis salariis quasdam largitates. Sed hae quidem personae testamenti faciendi habent potestatem in ipsis tantummodo peculiis, quae iam enumerata sunt, id est, quasi castrensibus. Sed et veterani, qui tempore quidem militiae sibi peculium acquisiverunt, militiam autem deposuerunt, testari, licito tamen modo, non prohibentur. In his itaque omnibus quasi castrensibus peculiis dubitabatur, si contra huiusmodi testamenta de inofficioso querelam extendi oporteret; sed prior quaestio erat, si omnes, qui quasi castrense peculium habeant, testari in hoc possint, quia non omnibus passim, sed quibusdam personis hoc privilegii loco concessum est, quia militibus quidem et veteranis testamenta facere in castrensi peculio undique concessum fuerat: sed militibus quidem in expeditione constitutis iure suo; veteranis autem iure communi; de aliis autem personis omnibus, quae non per speciale privilegium hoc acceperunt, si possint testari, dubitatum fuerat, ut puta viris disertissimis patronis causarum, virisque devotissimis Memorialibus, et Agentibus in rebus, nec non Magistris studiorum liberalium, Archiatris quoque et aliis omnibus omnino, qui salaria vel stipendia percipiunt publica.—§. 1. In his itaque omnibus sancimus, (quia ad imitationem peculii castrensis quasi castrense peculium supervenit) omnes qui tale peculium possident, super ipsis tantummodo rebus, quae quasi castrensis peculii sunt, ultima condere, secundum leges tamen, posse elogia: hoc nihilominus eis addito privilegio, ut neque eorum testamenta inofficiosi querela expugnentur. Si enim patronus adversus res, quas libertus ex castris acquisivit, sui iuris indubitanter constitutus, etsi praeteritus fuerit ab ingrato liberto, tamen contra huiusmodi peculium contra tabulas bonorum possessionem non habet secundum veterum legum sanctionem, quemadmodum oportet praefata peculia, quae ad instar castrensis peculii introducta sunt, de inofficioso querelae esse supposita.—§. 2. Sed hoc obtinere oportet, donec in sacris parentum suorum constituti sunt hi, qui quasi castrense peculium possident; si enim sui iuris efficiantur, procul dubio est, eorum testamenta, et pro ipsis rebus, quas antea ex quasi castrensi peculio habebant, posse de inofficioso querelam sustinere, cum neque nomen *peculii* permanet, sed aliis rebus confunditur, et similem fortunam recipit, quemadmodum et ceterae res eorum, quae in unum congregantur ex omnibus patrimonium. (552.)

Not. 8.

9376) — *L.* 30. *pr. D. h. t.* (XXIX. 1. *Pa*))*pinian.*) Militis codicillis ad testamentum factis etiam hereditas iure videtur dari. Quare si partem dimidiam hereditatis codicillis dederit, testamento scriptus ex asse heres partem dimidiam habebit; legata autem testamento data communiter debentur.

Not. 9.

9377)—*L.* 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Milites etiam his, qui heredes exstiterunt, possunt substituere in his duntaxat, quae sunt ex testamento eorum consecuti.

Not. 10.

L. 2. §. 1. *D. de vulg. et pup. subst. Vid.* 9153.

9378) — *L.* 41. §. 3. *D. h. t.* (XXIX. 1.) (*Tryphonin.*) Si militis adita non fuerit hereditas, an substitutio quam pupillo fecit, valeat, quaeritur; et consequens erit, hoc dicere, quia permittitur, militem filio facere testamentum, quamvis sibi non fecerit.

Not. 11.

L. 15. *D. de vulg. et pup. subst. Vid.* 560. *L.* 8. *in f. C. eod. Vid.* 9178.

9379) — *L.* 41. §. 4. *D. h. t.* (XXIX. 1.) (*Tryphonin.*) Exheredato miles et emancipato filio substituere potest. Verum hoc ius in his exercebitur, quae ab ipso ad eum, cui substituit, pervenerint, non etiam in his, si quae habuerit, vel postea acquisierit; nam et si filio suo, vivo adhuc avo, substituit, post acquisitam ei avi hereditatem, nemo diceret, ad substitutum pertinere.

9380) — *L.* 28. *D. eod.* (*Ulp.*) Quum filiusfamilias miles decessisset filio impubere herede instituto, eique substituisset in avi potestate manenti, tutoresque dedisset, Divi Fratres rescripserunt, substitutionem quidem valere, tutoris autem dationem non valere, quia hereditati quidem suae miles qualem vellet, substitutionem facere potest, veruntamen alienum ius minuere non potest.

Not. 12.

L. 8. *C. de imp. et al. subst. Vid.* 9178.

Not. 13.

9381)—*L.* 15. §. 4. *D. h. t.* (XXIX. 1.) (*Ulp.*) Miles et ad tempus heredem facere potest, et alium post tempus, vel ex conditione, vel in conditionem.

9382) — *L.* 41. *pr. D. eod.* (*Tryphon.*) Miles ita heredem scribere potest : *quoad vivit Titius, heres esto; post mortem eius Sephirius.* Sed si ita scripserit : *Titius usque ad annos decem heres esto*, nemine substituto, intestati causa post decem annos locum habebit. Et quia diximus, ex certo tempore et usque ad certum tempus milites posse instituere heredem, bis consequens est, ut, antequam dies veniat, quo admittatur institutus, intestati hereditas deferatur. Et quod in bonorum portione ei licet, hoc etiam in temporis spatio, licet non modicum sit, ex eodem privilegio competat.

Not. 14.

9383)—*L.* 6. 37. *D. eod.* — VI. (*Ulp.*) Si miles unum ex fundo heredem scripserit, creditur, quantum ad residuum patrimonium, intestatus decessisse; miles enim pro parte testatus potest decedere, pro parte intestatus.

XXXVII. (*Paulus.*) Si duobus a milite liberto

scriptis heredibus, alter omiserit hereditatem, pro ea parte intestatus videbitur defunctus decessisse, quia miles et pro parte testari potest, et competit patrono ab intestato bonorum possessio; nisi si haec voluntas defuncti probata fuerit, ut omittente altero ad alterum vellet totam redire hereditatem.

9384) — *L.* 1. *C. eod.* (VI. 21.) (*Antonin.*) Frater tuus miles si te specialiter in bonis, quae in paganico habebat, heredem fecit, bona, quae in castris reliquit, petere non potes, etiamsi is qui eorum heres institutus est, adire ea noluerit, sed ab intestato succedentes veniunt: modo si in eius locum substitutus non es, et liquido probetur fratrem tuum castrensia bona ad te pertinere noluisse. Nam voluntas militis, in expeditione occupati, pro iure servatur. (213.)

Not. 15.

9385) — *L.* 19. *pr. D. eod.* (XXIX. 1.) (*Ulp.*) Quaerebatur, si miles, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset, et in eo comprehendisset, fidei heredis committere, ut priores tabulae valerent, quid iuris esset; dicebam: militi licet plura testamenta facere, sed sive simul fecerit, sive separatim, utique valebunt, si hoc specialiter expresserit; nec superius per inferius rumpetur, quum et ex parte heredem instituere possit, hoc est, ex parte testato, ex parte intestato decedere. Quin imo et si codicillos ante fecerat, poterit eos per testamentum sequens cavendo in potestatem institutionis redigere, et efficere directam institutionem, quae erat precaria. Secundum haec in proposito referebam, si hoc animo fuerit miles, ut valeret prius factum testamentum, id, quod cavit, valere oportere, ac per hoc effici, ut duo testamenta sint; sed in proposito quum fidei heredis committatur, ut valeat prius testamentum, apparet, eum non ipso iure valere voluisse, sed magis per fideicommissum, id est, in causam fideicommissi et codicillorum vim prioris testamenti convertisse.

9386) — *L.* 27. *D. eod.* (*Papinian.*) Centurio secundo testamento postumos heredes instituit, neque substitutos dedit, quibus non additia ad superius testamentum se redire testatus est; cetera, quae secundo testamento scripsit, esse irrita placuit, nisi nominatim ea confirmasset ad priorem voluntatem reversus.

Not. 16.

9387) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Iulianus etiam ait, si quis alium castrensium rerum, alium ceterarum scripsisset, quasi duorum hominum duas hereditates intelligi, ut etiam in aes alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum heres institutus esset, extra castra contracto aere alieno is solus obligetur, qui ceterarum rerum heres scriptus esset. Cui scilicet conveniens videtur respondisse, ut ex quaqua causa debeatur militi, vel huic heredi, vel illi, ipso iure debeatur. Quodsi alterutra pars bonorum aeri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat, et propter hoc is, qui ex ea parte heres institutus est, non adierit, alterum, qui adiisset, compellendum esse, aut defendere totam hereditatem, aut totam creditoribus solvere.

L. 1. *C. eod. Vid.* 9384.

9388) — *L.* 13. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si iam veteranus decessit, universa bona, etiam paterna, ad heredem pertinere castrensium, Marcellus libro undecimo Digestorum scribit; neque enim iam potuit de parte bonorum testari.

9389) — *L.* 19. §. 2. *D. de castr. pec.* (XLIX. 17.) (*Tryphonin.*) Filiusfamilias paganus de peculio castrensi fecit testamentum, et dum ignorat, patri se suum heredem exstitisse, decessit; non potest videri pro castrensibus bonis testatus, pro paternis intestatus decessisse, quamvis id in milite etiam nunc rescriptum sit, quia miles ab initio pro parte testatus, pro parte intestatus potuerat mori; quod ius iste non habuerit, non magis, quam sine observatione legum facere testamentum. Necessario ergo castrensis peculii heres scriptus universa bona habebit, perinde ac si pauperrimus facto testamento decessisset, ignorans se locupletatum per servos alio loco agentes.

Not. 17.

9390) — *L.* 17. §. 4. *D. h. t.* (XXIX. 1.) (*Gaius.*) Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post militiam, et intra annum missionis moriatur, plerisque placet, in codicillis iuris civilis regulam spectari debere, quia non sunt a milite facti, nec ad rem pertinere, quod testamento confirmati sunt; ideoque in his legatis, quae testamento data sunt, legi Falcidiae locum non esse, at in his, quae codicillis scripta sunt, locum esse.

9391) — *L.* 12. *C. eod.* (VI. 21.) (*Philipp. et Philipp.*) In testamento militis legem Falcidiam, et in legatis, et fideicommissis cessare, explorati iuris est. Sane si quid ultra vires patrimonii postulatur, competenti defensione tueri te potes. (247.)

Not. 18.

9392) — *L.* 15. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sicut autem hereditatem miles nuda voluntate dare potest, ita et adimere potest. Denique si cancellaverit testamentum suum, vel inciderit, nullius erit momenti. Si tamen testamentum rancellaverit, et mox valere voluerit, valebit ex suprema voluntate. Et ideo, quum miles induxisset testamentum suum, mox annulo suo signasset, qui super ea recogniturus erit, considerabit, quo proposito id fecerit; nam si mutatae voluntatis eum poenituisse probabitur, renovatum testamentum intelligetur, quodsi ideo, ne ea, quae scripta fuerint, legi possint, causa irriti facti iudicii potior existimabitur.

Not. 19.

§. 3. *J. eod. Vid.* 9350.

L. 26. *D. eod. Vid.* 2855.

9393) — *L.* 21. *D. eod.* (*African.*) Quod constitutum est, ut testamentum militiae tempore factum etiam intra annum post missionem valeret, quantum ad verba eius, ad eos duntaxat, qui mitti solent, id beneficium pertinere existimavit, secundum quod neque praefectos, neque tribunos, aut ceteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc privilegium habituros.

Not. 20.

9394) — *L. ult. D. eod.* (*Ulp.*) Rescripta Principum ostendunt, omnes omnino, qui eius

sunt gradus, ut iure militari testari non possint, si in hostico deprehendantur, et illic decedant, quomodo velint et quomodo possint, testari, sive Praeses sit provinciae, sive quis alius, qui iure militari testari non potest.

9395) — *L. un. D. de B. P. ex test. mil.* (XXXVII. 13.) (*Ulp.*) — *pr.* Non dubium est, quin debeant ratae voluntates esse eorum, qui in hostico loco suprema iudicia sua quoquo modo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent; quamquam enim distet conditio militum ab his personis, quas Constitutiones Principales separent, tamen qui in procinctu versantur, quum eadem pericula experiantur, iura quoque eadem merito sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui eius sunt conditionis ut iure militari testari non possint, si in hostico loco deprehendantur, et illic decedent, quomodo velint, et quomodo possint, testabuntur, sive Praeses quis sit Provinciae, sive Legatus, sive quis alius, qui iure militari testari non potest. — §. 1 *et* 2. *Vid.* 518.

§. 688.

Not. 2.

9396)—*L.* 39. §. 1 *et* 5. *D. fam. ercisc.* (X. 2.) (*Scaev.*)—§. 1. Intestato moriens codicillis praedia sua omnia et patrimonium inter liberos divisit ita, ut longe amplius filio, quam filiae relinqueret; quaesitum est, an soror fratri dotem conferre deberet? Respondi, secundum ea, quae proponerentur, si nihil indivisum reliquisset, rectius dici, ex voluntate defuncti collationem dotis cessare. — §. 5. Pater in filios divisit bona, et eam divisionem testamento confirmavit, et cavit, ut aes alienum, quod unusquisque eorum habet, sive habebit, solus sustineret; postea unus ex filiis quum pecuniam mutuaretur, intervenit pater, eiusque consensu praedia, quae filio assignaverat, pignori data sunt; post mortem patris eadem praedia idem filius possedit, usuras solvit; quaero, an familiae erciscundae iudicio, si praedia pignori data distrahat creditor, aliquid ei a coherede praestandum sit? Respondi, secundum ea, quae proponerentur, non esse praestandum.

9397) — *L.* 20. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si pater in filios sine scriptura bona divisit, et onera aeris alieni pro modo possessionum distribuit, non videri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii divisionem, Papinianus ait. Plane, inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conveniant, et unus placita detrectet, posse cum eo praescriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint, scilicet si omnes res divisae sint.

9398) — *L.* 33. *D. eod.* (*Papin.*) Si paterfamilias singulis heredibus fundos legando divisionis arbitrio fungi voluit, non aliter partem suam coheres praestare cogetur, quam si vice mutua partem nexu pignoris liberam consequatur.

Not. 3.

9399) — *L.* 21. §. 1. *C. de test.* (VI. 23.) (*Theodos. et Valent.*) Ex imperfecto autem testamento voluntatem tenere defuncti, nisi inter solos liberos a parentibus utriusque sexus habeatur, non volumus. Si vero in hujus modi voluntate liberis alia sit extranea mixta persona, certum est eam voluntatem defuncti, quantum ad illam duntaxat permixtam personam pro nullo haberi, sed liberis accrescere. (439.)

Not. 4.

9400) — *Nov.* 107. *c.* 1. Nos igitur omnia clara et aperta consistere volentes, (quid enim sic proprium est legum, sicut claritas, maxime super defunctorum dispositionibus) volumus si quis literas sciens inter suos filios voluerit facere dispositionem, primum quidem eius subscriptione tempus declaret, deinde quoque filiorum nomina propria manu; ad hoc uncias in quibus scripsit eos heredes, non signis numerorum significandas, sed per totas literas declarandas, ut undique clarae et indubitatae consistant. Si vero etiam rerum voluerit facere divisionem, aut in quibusdam rebus certis aut omnes aut quasdam institutiones statuere, et harum inscribat significationes, ut eius literis omnia declarata, nullam ulterius contentionem filiis derelinquant.... *rel. Vid.* 432.

Nov. 119. *c.* 9. *Vid.* 9096.

Not. 5.

9401) — *Auth. de test. imperf.* §. *Nos igitur omnia.* (*Nov.* 107. *c.* 1.) Quod sine subscriptione ita procedit, si parens literas edoctus, manu propria, non signis, sed literarum consequentia declaret et tempus, et liberorum nomina, item et unciarum numerum, seu signa rerum specialium; in quo et aliis legari, et fideicommitti et libertas relinqui potest.

Not. 11.

L. 21. §. 1. *C. de test. Vid.* 9399.
Nov. 107. *c.* 1. *Vid.* 9400.

Not. 13.

9402) — *Nov.* 107. *c.* 2. Et si quidem usque ad mortem maneat hoc schema, nullus postea deducet testes, quia voluit forte talem voluntatem commutare, aut convertere, aut aliquid tale facere, cui licuit rumpere quod factum est, et aliam facere voluntatem, declarantem perfectam eius sententiam quam competit valere. Hoc enim concedimus ei agere, hoc ipsum expressim significantem sub praesentia testium septem, quia et si fecerit quandam talem voluntatem, non tamen eam valere ulterius vult, sed rursus vult aliam facere; et hanc aut in testamento perfecto faciat, omnia testamentorum habente signa, aut in non scripta perfecta voluntate; videri eum defunctum esse prioribus infirmis factis ex secunda eius secundum perfectum testamentum, aut voluntatem, dispositione.

Not. 14.

9403) — *Nov.* 18. *c.* 7........ Sancimus, si quis voluerit suas res filiis aut dividere, aut omnes, aut etiam aliquas forte relinquere praecipuas, has maxime quidem, si possibile est, dicat in testamento, et indubitatam det filiis hinc utilitatem. Si autem hoc non agat, propter aliquas necessitates, quae plurimae circumassistunt hominibus, licet tamen descriptiones facere rerum quas partiri voluerit, et subscribere omnibus aut ipsum aut filios universos subscribere praeparare, inter quos res dividet, et ex hoc causae dare indubitatam fidem, et quod secundum hanc fit speciem, ratum fit atque firmum, aliaque cautela non indigens. Si vero aliquis hoc non egerit, sed dispersam, sic ut plerumque, sine testimonio subscriptionem fecerit, sciat nihil

hinc filiis sese praebiturum utilitatis, sed quasi nihil sit factum, divident substantiam filii, incertas et plerumque sine testimonio conscriptiones non sequentes, neque iudicibus causae, quos iudices familiae erciscundae leges appellant, has seqni cogendis. Oportet enim providere subtiliter cautelae filiorum, et non aliud quidem minuere, aliud sub errore relinquere, quod difficilium insuper et insolubilium, crebro etiam crimina ferentium causarum occasionem praestat. De successionibus itaque, et collationibus, et aliis quae praedicta sunt, usque in hoc sancitum sit.

9404)—*Nov.* 107. *c.* 3. Quia vero novimus aliquos divisiones facientes inter proprios filios, et praeparantes eos his subscribere, et hoc schema suscepimus. Si quis enim dividat proprias res, et ipsos filios evocans faciat subscribere divisionibus ipsis, et ratas eas iudicare, et profiteri filios hoc secundum hunc habere modum, sit et hoc firmum in huiusmodi rerum divisione secundum nostram constitutionem quam ob hoc posuimus: quam in omnibus, quae in ea continentur, firmam esse per hanc legem sancimus. Si autem et in divisione ipse subscripserit, et clara omnia per subscriptionem suam fecerit, sit et hoc ratum, quoniam et hoc iam nostra legislatione continetur. Palam vero est, quia in talibus casibus valebit haec lex, quoscumque postea moveri contigerit.

Not. 15.

L. 20. §. 3. *in f. D. fam. erc. Vid.* 9597.

§. 689.

Not. 2.

L. ult. C. de testam. Vid. 458 *et* 532 *a.*

Not. 3.

L. 21. §. 3. *C. eod. Vid.* 9343.

9405)—*L.* 2. *D. de inj. rupt. irr. fact. test.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Tunc autem prius testamentum rumpitur, quum posterius rite perfectum est, nisi forte posterius vel iure militari sit factum, vel in eo scriptus est, qui ab intestato venire potest; tunc enim et posteriore non perfecto superius rumpitur.

CAPUT IV.

DE ACQUIRENDIS HEREDITATIBUS.

TITULUS I.

DE ACQUIRENDARUM HEREDITATUM RATIONE AC FORMA.

§. 690.

Not. 1.

L. 1. §. 4. *D. ad. SC. Tertull. Vid* 2792.

9406)—§. 4. *J. h. t.* (II. 19.) In extraneis heredibus illud observatur, ut sit cum eis testamenti factio sive ipsi heredes instituantur, sive ii qui in potestate eorum sunt, et id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem, ut constiterit institutio; mortis vero testatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, et cum adit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive pure, sive sub conditione heres institutus sit; nam ius heredis eo maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hereditatem... *rel. Vid.* 8790 et 8927.

L. 6. §. 2. *D. de hered. instit. Vid.* 8785.

Not. 2.

9407)—*L.* 21. §. 2. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Sed ita demum pro herede gerendo acquiret hereditatem, si iam sit ei delata; ceterum ex quibus causis repudiantem nihil agere diximus, ex iisdem causis nec pro herede gerendo quidquam agere sciendum est.

9408)—*L.* 27. *D. eod.* (*Pompon.*) Neminem pro herede gerere posse vivo eo, cujus in bonis gerendum sit, Labeo ait.

9409)—*L.* 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Quamdiu prior heres institutus hereditatem adire potest, substitutus non potest.

L. 35. *pr. D. eod. Vid.* 9133.

9410)—*L.* 80. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si servus meus ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub conditione, dato scilicet coherede, et iussu meo adierit, deinde eo manumisso conditio alterius portionis exstiterit, verius est, non mihi esse acquisitam illam portionem, sed ipsum comitari; omnia enim paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis conditio exstet, ut acquiratur ei, cui prior portio acquisita est.

Not. 3.

9411) — *Pauli sent.* III. 5. 1-12. — 1 Hereditas ejus qui a familia occisus esse dicitur, ante habitam quaestionem adiri non potest, neque bonorum possessio postulari. — 2. Occisus videtur non tantum qui per vim aut per caedem interfectus est, velut iugulatus aut praecipitatus, sed et is qui veneno necatus dicitur: bonestati enim heredis convenit, qualemcumque mortem testatoris inultam non praetermittere. — 3. Domino occiso, de ea familia quaestio habenda est, quae intra tectum fuerit, vel certe extra tectum cum domino, eo tempore quo occidebatur. — 4. Qui occisus dicitur, si constet eum sibi quoquomodo manus intulisse, de familia eius quaestio non est habenda, nisi forte prohibere potuit, nec prohibuit. — 5. Neroniano senatusconsulto cavetur, ut occisa uxore etiam de familia viri quaestio habeatur: idemque ut iuxta uxoris familiam observetur, si vir dicatur occisus. — 6. Servi qui sub eodem tecto fuerint ubi dominus perbibetur occisus, et torquentur et puniuntur, etsi testamento occisi manumissi sint. Sed et hi torquentur, qui cum occiso in itinere fuerunt. — 7. Servi de proximo si, eum possent ferre, auditis clamoribus auxilium domino non tulerunt, puniuntur. — 8. Servos qui in itinere circumdatum a latronibus dominum per fugam deseruerunt, apprehensos et torqueri et summo supplicio affici placuit. — 9. Habetur de familia quaestio, etsi heres testatorum occidisse dicatur: nec interest an extraneus, an ex liberis sit. — 10. Hereditas a fisco ut indignis aufertur his primum qui, cum interfectus esset testator, apertis tabulis, testamenti vel ab intestato adierunt hereditatem, bonorumve possessionem acceperunt; amplius his et in centum millia sestertiorum poena irrogatur: nec refert a quibus paterfamilias, nec quemadmodum occidatur. — 2. In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur interemptus, hic ordo servatur: primum ut constet occisum dominum, deinde ut liqueat de quibus ea quaestio habenda sit, atque ita de reis inquirendum. — 12. Etsi percussor certus sit, tamen de familia habenda quaestio est, ut caedis mandator inveniri possit.

9412) — *Idem, eod.* §. 17. In eo testamento heres scriptus, quod nec ut oportuit oblatum nec publice recitatum est, in possessionem mitti frustra desiderat.

Idem, eod. IV. 63. *Vid.* 3343

9413) — *Ulp. fragm.* (XXIV. 31.) Legatorum quae pure vel in diem certum relicta sunt, dies cedit, antiquo quidem iure, ex mortis testatoris tempore; per legem autem Papiam Poppaeam, ex apertis tabulis testamenti: eorum vero quae sub conditione relicta sunt, cum conditio exstiterit.

9414) — *L.* 3. *in f. C. de iure delib.* (VI. 30.) (*Gordian.*) Si fratris tui filius mortis tempore in patria sui fuit potestate, sive ex asse heres institutus est, etiam clausis tabulis heres potuit existere, sive ex parte, nihilominus statim suus et heres exstitit; nec eapropter quod intra paucos dies mortis patris sui concessit in fatum, tu ad eiusdem fratris tui potes accedere successionem. Quod si cum iuris sui esset, ante aditam hereditatem decessit, tuque fratri tuo legitimus heres exstitisti, sive intra tempora edicto praefinita, bonorum possessionem agnovisti, quae hereditariarum facultatum sunt, vel quae ab alio ininria detinentur, Praesidis diligentia tibi restituentur. (242.)

9415) — *L. un.* §. 1. *C. de cad. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) Cum igitur materiam et exordium caducorum lex Papia ab aditionibus, quae circa defunctorum hereditates procedebant, sumpsit, et ideo non a morte testatoris, sed ab apertura tabularum dies cedere legatorum senatusconsulta quae circa legem Papiam introducta sunt, censuerunt, ut quod in medio deficiat, hoc caducum fiat: primum hoc corrigentes, et antiquum statum renovantes sancimus, omnes habere licentiam a morte testatoris adire hereditatem, similique modo legatorum, vel fideicommissorum pure vel in diem certam relictorum diem a morte testatoris cedere.

Not. 4.

L. 30. §. 1 *et* 4. *D. h. t. Vid.* 604.
L. 1. §. 8. *D. unde cogn. Vid.* 8780.

Not. 5.

L. 84. *D. h. t. Vid.* 8831.

Not. 6.

9416) — *L.* 30. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Sive igitur putem praegnantem, sive sit revera praegnans, quae eum paritura est, qui suus heres futurus est, adire hereditatem non possum, quoniam in eo est, ut rumpatur testamentum, nisi si proponas ventrem institutum vel exheredatum.

9417) — *L.* 5. §. 1. *D. si pars hered. pet.* (V. 4.) (*Paulus.*) Idem est in extraneo, si ex certa portione heres institutus sit, ex reliqua postumi. Quodsi forte ita institutio facta est: ***quotcunque mihi nati erunt, et Lucius Titius proviritibus portionibus heredes mihi sunto,*** habebit haesitationem, numquid adire non possit, atque qui in testamentu portionem suam nescit. Sed utilius est, posse eum adire, qui nescit portionem, si cetera, quae oportet eum scire, non ignoret.

Not. 7.

9418) — *L.* 1. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Interdum Praetor incertae partis hereditatis petitionem indulget idoneis causis intervenientibus; ut puta, est defuncti fratris filius, sunt et uxores defunctorum fratrum praegnantes, quam partem fratris filius hereditatis vindicet, incertum est, quia, quot edantur fratrum defuncti filii, incertum est. Aequissimum igitur est, incertae partis vindicationem ei concedi. Non audenter itaque dicitur, ubicumque merito quis incertus est, quam partem vindicet, debere ei incertae partis vindicationem concedi.

L. 3. 4. *D. eod.* — III. *Vid.* 453. — IV. *Vid.* 2633.

L. 28. §. 5. *D. de iudic. Vid.* 463.

9419) — *L.* 30. §. 6. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Suum heredem, certum est, ex asse heredem esse, etsi putat, esse praegnantem mulierem, quae non est praegnans. Quid, si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres — sive institutum postumum proponas, sive intestatum patrem decessisse —? Quod et Sextum Pomponium opinatum Tertullianus libro quarto Quaestionum refert; putasse enim, sicuti quum vacuo utero suus ex asse heres est, ita et quum unum gerit,

nec per naturam humanae conditionis alium partum formare potest, quod quidem post certum tempus conceptionis eveniet, ex parte dimidia et ignorantem fore heredem, non ex quarta, ut Iulianus putat.

Not. 8.

9420)—*L.* 2. §. 1. *D. de bon. pos. sec. tab.* (XXXVII. 11.) (*Ulp.*) Si sub conditione heres institutus filius sit, Iulianus peraeque putavit, secundum tabulas competere ei quasi scripto bonorum possessionem, qualisqualis conditio sit, etiam si haec: *si navis ex Asia venerit;* et quamvis defecerit conditio, Praetor tamen filium, qui admiserit secundum tabulas, tueri debebit, ac si contra tabulas acceperit; quae tuitio ei, qui emancipatus est, necessaria est.

L. 5. *pr. D. eod. Vid.* 8810.

L. 6. *D. eod. Vid.* 9028.

L. 10. *D. eod. Vid.* 9029.

9421)—*L.* 23. *pr. D. de hered. inst.* (XXVIII. 5.) (*Pompon.*) Si quis instituatur heres in diem certum vel incertum, is bonorum possessionem agnoscere potest, et tanquam heres distrahere hereditatem.

§. 691.

Not. 1.

§. 7. *J. h. t. Vid.* 1122.

Not. 2.

L. 77. *D. de reg. iur. Vid.* 1081.

Not. 3.

9422) — *L.* 1 *et* 2. *D. h. t.* (XXIX. 2.) — I. (*Paulus.*) Qui totam hereditatem acquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non potest. —II. (*Ulp.*) Sed etsi quis ex pluribus partibus in eiusdem hereditate institutus sit, non potest quasdam partes repudiare, quasdam agnoscere.

9423) — *L.* 80. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si solus heres ex pluribus partibus fuero institutus, unam partem omittere non possum, nec interest, in quibusdam habeam substitutum, necne.

L. 20. *C. eod. Vid.* 9182.

Not. 4.

L. 51. §. 2. *D. eod. Vid.* 1082.

Not. 5.

9424) — *L.* 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Si ex asse heres destinaverit partem habere hereditatis, videtur in assem pro herede gessisse.

9425) — *L.* 35. *pr. et* §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) — *pr. Vid.* 9135. — §. 2. Sed si ex duobus filiis unum iusserit, debebit et alium filium iubere adire.

9426) — *L.* 36. *D. eod.* (*Pompon.*) Si ex sua parte dominus vel pater adicrit, necessarium est iussum, ut filius vel servus coheredes adeant.

9427) — *L.* 80. §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) Idem puto, etiam si aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres institutus sim, quod et hic adeundo unam portionem, omnem acquiro, si tamen delatae sint.

Not. 6.

L. 21. §. 5. *D. quod met. caus. Vid.* 62.

L. 85. *D. h. t. Vid.* 2340.

L. 6. §. 7. *D. eod. Vid.* 835.

Not. 7.

L. 40. *D. de dolo malo. Vid.* 2407.

Not. 8.

9428) — *L.* 34. *pr. D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Sed etsi de sua conditione quis dubitet, an filiusfamilias sit, posse eum acquirere hereditatem, iam dictum est. Cur autem, si suam ignoret conditionem, adire potest, si testatoris, non potest? Illa ratio est, quod qui conditionem testatoris ignorat, an valeat testamentum, dubitat, qui de sua, de testamento certus est.

L. 96. *D. eod. Vid.* 884.

Not. 9.

9429) — *L.* 75. *D. eod.* (*Marcell.*) Ex semisse Titius heres scriptus est, quadrantis bonorum possessionem per errorem petiit; quaero, an nihil actum sit, an vero perinde omnia servanda sint, ac si quadrans nominatus non sit? Respondit, magis nihil actum esse, quemadmodum quum ex semisse scriptus heres, ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

Not. 10.

9430) — *L.* 19. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui hereditatem adire, vel bonorum possessionem petere volet, certus esse debet, defunctum esse testatorem.

9431) — *L.* 32. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Heres institutus, si putet testatorem vivere, quamvis iam defunctus sit, adire hereditatem non potest.

9432) — *L.* 13. §. 1. *D. eod.* (*Idem.*) Si quis dubitet, vivat testator, necne, repudiando nihil agit.

9433) — *L.* 33. *D. eod.* (*Paulus.*) Quod si dubitet, apud hostes decessit, an civis romanus, quoniam utroque casu est ius adeundi, et in re est ut possit adire, dicendum est posse adire.

Not. 11.

L. 22. *D. eod. Vid.* 932.

Not. 12.

9434) — *L.* 32. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si de conditione testatoris incertus sit, paterfamilias, an filiusfamilias sit, non poterit adire hereditatem, etsi eius conditionis sit in veritate, ut testari poterit.

9435) — *L.* 30. §. 8. *D. eod.* (*Idem.*) Si certus sum, non esse falsum testamentum, vel irritum, vel ruptum, licet dicatur esse, possum adire hereditatem.

9436) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Nec is, qui non valere testamentum, aut falsum esse putat, repudiare potest. Sed si certum sit, falsum non esse, quod falsum dicitur, sicut adeundo acquirit, ita et repudiando amittit hereditatem.

9437) — *L.* 46. *D. eod.* (*African.*) Quum falsum testamentum diceretur, si quidem ipse heres accusaretur, quoniam certus esse debeat, se falsum non fecisse, recte adibit hereditatem; sin autem alius argueretur citra conscientiam eius, non potest adire, quasi dubitet, verum esse testamentum.

9438) — *L.* 51. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Eum, qui duobus testamentis eiusdem testatoris heres scribitur, num dubitet, quum posterius falsum sit, ex neutro eorum posse adire hereditatem placet.

9439) — *L.* 30. §. 1. 3 *et* 5. *D. eod.* (*Ulp.*)— §. 1. *Vid.* 604. — §. 3. Quod dicitur: *si putetur esse praegnans*, sic accipiendum est, si dicat se praegnantem. Quid ergo si ipsa non dicat, sed neget, alii dicant, praegnantem esse? adhuc adiri hereditas non potest, finge obstetrices dicere. Quid, si ipse putat solus? si iusta ratione ductus, non potest adire, si secundum multorum opinionem, potest. — §. 5. Sed etsi ipsa mulier heres instituta sit, quae se praegnantem fingit, adeundo acquiret hereditatem; per contrarium non acquiret, si se putet praegnantem, quum non sit.

Not. 13.

9440) — *L.* 32. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si scit, se heredem institutum, sed utrum pure, an sub conditione, ignoret, non poterit adire hereditatem, licet pure heres institutus sit, et sub conditione, licet paruerit conditioni.

Not. 14.

L. 21. *D. de cond. et demonstr. Vid.* 1179.

9441)—*L.* 21. §. 3. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Si quis partem, ex qua institutus est, ignoravit, Iulianus scribit, nihil ei nocere, quominus pro herede gereret; quod et Cassius probat, si conditionem, sub qua heres institutus est, non ignorat, si tamen exstitit conditio, sub qua substitutus est. Quid tamen, si ignorat conditionem exstitisse? Puto posse adire hereditatem, quemadmodum si ignoret, an coheredis, cui substitutus est, repudiatione portio ei delata sit.

L. 80. §. 2. *D. eod. Vid.* 9410.

Not. 15.

9442) — *L.* 34. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si, quum esset pure institutus, putavit sub conditione, et impleta conditione, quam ioiectam putavit, adiit, an possit acquirere hereditatem? consequens est dicere, posse eum adire, maxime quum haec suspicio nihil ei obfuerit, nec periculum attulerit. Facilius quis admittet, si quis pure institutus putavit se sub conditione institutum, conditionemque impletam, quam in eventum putabat; nam in nullo haec suspicio obfuit.

Not. 16.

L. 21. §. 3. *D. eod. Vid.* 9441.
L. 5. §. 1. *D. si pars hered. Vid.* 9417.

§. 692.

Not. 1.

L. 18. *pr. C. h. t. Vid.* 2654.

9443) — *L.* 30. *pr. D. eod.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Quum quidam legationis causa absens filium heredem institutum non potuisset iubere adire in provincia agentem, Divus Pius rescripsit Consulibus, subvenire ei oportere mortuo filio, eo, quod reipublicae causa aberat.

Not. 2.

9444) — *L. ult.* §. 6. *C. de bon. quae lib.* (VI. 61.) (*Iustinian.*) Ubi autem puerilis aetas patri licentiam praestat etiam sine consensu filii hereditatem nomine eius adire, si hoc fecerit pater, damus quidem filio in integrum restitutionem, postquam patria fuerit potestate liberatus, vel adoleverit; patrem autem omnibus oneribus hereditariis, licet nomine filii adiit, modis omnibus illigamus. Quare enim talem hereditatem adiit, qualem nec ipse, nec nunc filius idoneam sibi esse existimat? Non autem filio damus licentiam, si in integrum restitutionem petat, respuendam credens esse hereditatem, adhuc minoribus curriculis instantibus, iterum per aliam restitutionem adire praefatam hereditatem, ne ludibrio leges ei fiant, saepius eandem et amplecti et respuere hereditatem cupienti. Si enim quod pater fecit, filius ratum non habuit, et propter hoc restitutus est, quomodo ferendus videatur iterum iudicium amplectens, quod post patris voluntatem contraria affectione aspernandum esse existimavit? Sin vero pater quidem hereditatem repudiaverit infante filio constituto, ipse autem filius postea vel adhuc in sacris constitutus, vel patria potestate liberatus, adeundam esse crediderit eandem hereditatem, licentiam damus ei, vel si sui iuris efficiatur, tutoribus eius, vel curatoribus hereditatem adire, nullo praeiudicio ex recusatione paterna ei generando; simili modo et in hac parte nulla ei, vel tutoribus vel curatoribus eius licentia concedenda contra priorem suam voluntatem in integrum restitutionem petere. Quae et in legatis, et in fideicommissis, tam specialibus, quam per universitatem relictis, et in aliis causis, quos supra enumeravimus, similibusque eis observanda sunt. In servis autem, qui filiis, vel filiabusfamilias donantur, sive constante matrimonio, sive ab extraneis sub ea conditione, ut statim eos in libertatem perducant, nullum impedimentum paterna faciat auctoritas. Qualis enim ususfructus potest ei acquiri, qui momentarius esse ostenditur? Si enim in ipso momento necesse habeat eum et possidere, et libertate donare, in talem hominem, qualis ususfructus patri potest acquiri?

Not. 3.

9445) — *L.* 4. *C. h. t.* (VI. 30.) (*Decius.*) Filiofamilias delata hereditate, si pater pro herede voluntate filii gessit, solemnitati iuris satisfactum videri. saepe rescriptum est. (251.)

L. 18. §. 4. *C. eod. Vid.* 2654.
L. ult. §. 3. *C. de bon. quae lib. Vid.* 759.

Not. 4.

9446) — *L.* 8. *pr.* §. 1 *et* 2. *C. eod.* (*Iustinian.*) —*Pr.* Cum non solum in maternis rebus, quae filiisfamilias deferuntur, sed etiam de aliis omnibus, quae acquisitionem effugiunt (et maxime post novellam nostri numinis legem, quae omnia, quae extrinsecus ad filiosfamilias perveniunt, et non ex paterna substantia sunt, non esse acquirenda patribus statuit, nisi tantummodo ad usumfructum) variae altercationes exortae sint, et varius eventus, variusque continetur tractatus, et semper in iudiciis versantur, necesse est utiliter, et apertissime omnia dirimere. Sancimus itaque, in omnibus rebus quae effugiunt quidem dominii acquisitionem, sed ususfructus tantummodo patri offertur, vel aliis parentibus a filiofamilias cuiuscunque gradus vel sexus, sive pater adire filiumfamilias integrae aetatis compellit, et ille reclamandum existimat, sive filiusfamilias adire cupit, et pater in contrarium inclinat, liberam habeat licentiam, et patrem ipsum sibi adire hereditatem recusante filio, et omne sive damnum, sive

lucrum in suam habere fortunam, nullo ex hoc praeiudicio filio generando. Sive e contrario patre recusante filius adire hereditatem voluerit, nullam acquisitionem, nec usumfructum patri offerri, sed ipsum filium sibi imputare, si quid ex hoc contigerit: nulla actione neque contra patrem danda, ubi adversus eius voluntatem filius hereditatem, vel legatum, vel fideicommissum, vel aliud quidquam ex quocumque titulo, sive donationis, sive contractus alterius sibi acquirere maluerit: neque adversus filium simili modo actione extendenda, ubi recusante eo, pater sua auctoritate haec sibi vindicet, huiusmodi aditionis tramite ex praesenti lege patri competente; sed habeat pater omnem licentiam, et actiones movere, et ab aliis pulsari, ubi ad eum totum commodum advenit; et filius simili modo in agendo et pulsando solus habeat, et detrimentum, et commodum. Necessitate per officium iudicis patri imponenda tantummodo filio consentire, vel agenti, vel fugienti, ne iudicium sine patris voluntate videatur consistere. Et hoc quidem si plenae aetatis filius est, qui paternam voluntatem sequi non patitur. — §. 1. *Vid.* 8418. — §. 2. Similique modo et in milite filiofamilias qui recusaverit aditionem hereditatis, quae ei ex castrensibus occasionibus veniat, patri danda licentia adire hereditatem, ut ad ipsum perveniat pleno iure, tam per usumfructum, quam per dominium eandem hereditatem possessurum, quasi ipse pater ab initio fuisset heres institutus, eo videlicet subiacente omnibus oneribus hereditariis, et omnia commoda habituro, et ad filium nullo periculo redundante. Et haec quidem in his casibus observanda sunt, quibus discordia inter patrem et filium vertitur.

Not. 5.

L. 18. §. 2. *C. h. t. Vid.* 8570.
L. 11. *D. de auct. tut. Vid.* 8569.

9447) — *L.* 7. §. 1. *D. de B. P.* (XXXVII. 1.) (*Ulp.*) Impubes nec bonorum possessionem admittere, nec iudicium sine tutoris auctoritate accipere potest, quia tutor pupillo et pater infanti filio bonorum possessionem petere possunt.

9448) — *L.* 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Tutor autem bonorum possessionem pupillo competentem repudiare non potest, quia tutori petere permissum est, non etiam repudiare.

9449) — *L.* 11. *D. eod.* (*Gaius.*) Si pupillo tutor bonorum possessionem petierit, et plus incommodi, quam commodi haec bonorum possessio habeat, tutor tutelae iudicio tenetur.

Not. 6.

9450) — *L.* 18. §. 3. *C. h. t.* (VI. 30.) (*Theodos. et Valent.*) Sin vero vel non sit tutor, vel cum sit, ea facere neglexerit, tunc eodem infante in ea aetate defuncto, omnes hereditates ad eum devolutas, et non agnitas ita intelligi, quasi ab initio non essent ad eum delatae, et eo modo ad illas personas perveniant, quae vocabuntur, si minime hereditas infanti fuisset delata. Ea vero, quae de infante in potestate parentum constituto statuimus, locum habebunt, etsi quacunque causa sui iuris idem infans inveniatur. (426.)

Not. 7.

L. 18. §. 4. *C. eod. Vid.* 2654.

9451) — *L.* 9. §. 4. *D. de auct. tut.* (XXVI. 8.) (*Gaius.*) Hereditatem adire pupillus sine tutoris auctoritate non potest, quamvis lucrosa sit, nec ullum habeat damnum.

9452) — *L.* 9. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Paulus.*) Pupillus si fari possit, licet huius aetatis sit, ut causam acquirendae hereditatis non intelligat, quamvis non videatur scire huiusmodi aetatis puer — neque enim scire, neque decernere talis aetas potest, non magis, quam furiosus —, tamen cum tutoris auctoritate hereditatem acquirere potest; hoc enim favorabiliter iis praestatur.

9453) — *L.* 7. *C. qui adm. ad. bonor. poss.* (VI. 9.) (*Constant. et Maxim.*) Bonorum quidem possessionem pupilli nomine agnoscere tutorem potuisse, aperte declaratur; ipse autem pupillus bonorum possessionem sine tutoris auctoritate amplecti non potest, nisi etiam impuberi sine tutoris auctoritate hoc postulanti, sciens hoc competens iudex dederit bonorum possessionem: tunc enim emolumentum successionis videtur ei Praetorio iure quaesitum esse. (306.)

9454) — *L.* 5. *C. h. t.* (VI. 30.) (*Valerian. et Gallien.*) Potuit pupillus pro herede, tutore auctore, gerendo consequi successionem; sed ipsius actus et voluntas fuit necessaria. Nam si quid nesciente eo tutor egit, illi hereditatem non potuit acquirere. (258.)

Not. 8.

L. ult. §. 8. *C. de cur. fur. Vid.* 8689.
L. 9. *D. h. t. Vid.* 9452.

9455) — *L.* 2. §. 11 *et* 13. *D. ad SC. Tert.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) §. 11. Si quis ex liberis, dum est in utero, in possessionem missus sit, mox natus sit, et ante bonorum possessionem acceptam decesserit, an matri noceat, videndum, quasi bonorum possessor; et puto, non nocere, si non suus patri agnascitur; neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque acceperit bonorum possessionem. Igitur et si furioso decreto petita sit possessio, et, priusquam ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit, matri non obstabit. — §. 13. Sed si infanti per tutorem petita sit possessio, licet statim decesserit, dicendum erit, matri obstitisse; non enim similis est ei, quae furioso datur.

Not. 9.

L. ult. §. 9. *C. de cur. fur. Vid.* 8689.

§. 693.

Not. 1.

9456) — §. 2 *et* 3. *J. h. t.* (II. 19.) — §. 2. Sui autem et necessarii heredes sunt, veluti filius, filia, nepos neptisque ex filio, et deinceps ceteri liberi, qui modo in potestate morientis fuerint. Sed ut nepos neptisve sui heredes sint, non sufficit, eum eamve in potestate avi mortis tempore fuisse, sed opus est, ut pater eius vivo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus potestate; tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, et vivo quoque patre quodammodo domini existimantur; unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum. Necessarii vero ideo dicuntur, quia omnimodo, sive velint, sive nolint,

tam ab intestato, quam ex testamento heredes fiunt. Sed his Praetor permittit volentibus abstinere se ab hereditate, ut, potius parentis, quam ipsorum bona similiter a creditoribus possideantur. — §. 3. *Vid.* 9699.

Not. 2.

L. 1. §. 8. *D. de suis et legit. hered. Vid.* 8857.

9457) — *L.* 6. §. 5. 6. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) — §. 5. Interdum filiifamilias et sine aditione acquirent hereditatem his, in quorum sunt potestate, utputa si nepos ex filio exheredato heres sit institutus; patrem enim suum sine aditione faciet heredem, et quidem necessarium.— §. 6. Sed si quis heres institutus adoptetur a filio exheredato, necessarium eum non facit, sed iuberi debet, ut adeat, quoniam mortis tempore in potestate non fuerit; nam per eum quis exsistere necessarius non potest, qui ipse non esset exstiturus.

Not. 3.

8458) — *L.* 86. §. 1. *D. de hered. inst.* (XXVIII. 5) (*Marcian.*) Non ab re autem hoc loco velut excessus hic subiungetur, suis ita heredibus institutis, si voluerint heredes esse, non permittendum amplius abstinere se hereditate, quum ea conditione instituti iam non sit necessarii, sed sua sponte heredes exstiterunt; sed et ceteris conditionibus, quae in ipsorum sunt potestate si sui pareant, ius abstinendi assequi non debent.

L. 12. *D. de cond. inst. Vid.* 1187.

Not. 4.

L. 14. *D. de suis et legit. hered. Vid.* 8765.

9459) — *L.* 1. §. 7. *D. si quis om. caus. test.* (XXIX. 4.) (*Ulp.*) Qui sunt in potestate, statim heredes sunt ex testamento, nec quod se abstinere possunt, quidquam facit; quodsi postea miscuerunt, ex testamento videntur heredes, nisi si abstinuerint quidem se testamento, verum ab intestato petierint bonorum possessionem, hic enim incident in Edictum.

9460) — §. 3. *J. de hered. quae ab intest.* (III. 1.) Sui autem etiam ignorantes fiunt heredes, et licet furiosi sint, heredes possunt exsistere; quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis et furiosis acquiri potest. Et statim morte parentis quasi continuatur dominium, et ideo nec tutoris auctoritate opus est pupillis, quum etiam ignorantibus acquiratur suis heredibus hereditas; nec curatoris consensu acquiritur furioso, sed ipso iure.

9461) — *L.* 63. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Marcell.*) Furiosus acquirere sibi commodum hereditatis ex testamento non potest, nisi si necessarius patri aut domino heres exsistat; per alium autem acquiri ei potest, veluti per servum, vel eum, quem in potestate habet.

L. 3. *C. eod. Vid.* 9414.

Not. 5.

L. 84. *D. eod. Vid.* 8831.
L. 30. §. 6. *D. eod. Vid.* 9419.

Not. 6.

§. 2. *J. eod. Vid.* 9456.
L. 8. *pr. in f. D. eod. Vid.* 2271.

Not. 7.

9462) — *L.* 57. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Necessariis heredibus non solum impuberibus, sed etiam puberibus abstinendi se ab hereditate Proconsul potestatem facit, ut, quamvis creditoribus hereditariis iure civili teneantur, tamen in eos actio non detur, si velint derelinquere hereditatem. Sed impuberibus quidem, etiamsi se immiscuerint hereditati, praestat abstinendi facultatem, puberibus autem ita, si se non immiscuerint.

9463) — *L.* 12. *D. eod.* (*Ulp.*) Ei, qui se non miscuit hereditati paternae, sive maior sit, sive minor, non esse necesse Praetorem adire, sed sufficit, se non miscuisse hereditati. Et est in Semestribus Vibiis Soteri et Victorino rescriptum, non esse necesse pupillis in integrum restitui ex avito contractu, quorum pater constituerat non agnoscere hereditatem, neque quidquam amoverat, vel pro herede gesserat.

9464) — *L.* 8. *D. de iure delib.* (XXVIII. 8.) (*Ulp.*) Si quis suus heres, posteaquam se abstinuerit, tunc petat tempus ad deliberandum, videamus, an impetrare debeat; magisque est, ut ex causa debeat impetrare, quum nondum bona venierint.

L. ult. C. de repud. vel abst. hered. Vid. 2252.

Not. 8.

9465) — *L.* 11. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Pompon.*) Impuberibus liberis omnimodo abstinendi potestas fit, puberibus autem ita, si se non immiscuerint.

9466) — *L.* 57. *pr. in f.* et §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) — *Pr. Vid.* 9462. — §. 1. Sed tamen et puberibus minoribus viginti quinque annis, si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali Edicto, quod est de minoribus viginti quinque annis, succurrit, quum, et si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte Edicti in integrum eos restituit.

L. 7. §. 5. *D. de minor. Vid.* 893.

9467) — *L.* 1. *C. si min. ab hered. se abstin.* (II. 39.) (*Sever. et Anton.*) Si vos paternae hereditati non immiscuistis, ob eam rem testificatio necessaria non fuit, cum fides veritatis verborum adminicula non desideret. Quod si pro herede gessistis, vel bonorum possessionem accepistis, propter aetatem, cui subveniri solet, in integrum restitutionis auxilium accipere debetis. (199.)

9468) — *L.* 20. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) — *Pr. Vid.* 3628. — §. 1. *Vid.* 1480. — §. 2. *Vid.* 8711. — §. 3. Sed et qui in sepulcrum hereditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus, ut Papinianus ait; quae sententia humanior est, licet Iulianus contra scripserit. — §. 4. Papinianus scribit, filium heredem institutum, qui se bonis paternis abstinuit, vulgo putare quosdam, si a statulibero pecuniam acceperit, a creditoribus conveniendum, sive numi peculiares fuerint, sive non fuerint, quia ex defuncti voluntate accipitur, quod conditionis implendae causa datur; Iulianus autem, et si non abstinuit, idem existimavit. Ita demum autem pro herede gessisse ait Papinianus, si solus heres sit. Ceterum si coheredem habeat, et coheres adiit, non est cogendus, inquit, is, qui accepit a statulibero, actiones creditorum suscipere; nam quum se filius abstinet, idem debebit

consequi iure Praetorio, quod emancipatus consequitur, qui hereditatem repudiavit; quo facto statuliber filio nominatim pecuniam dare iussus, potuisset et non heredi dando ad libertatem pervenire. Itaque tunc pro herede geri dicendum esse ait, quoties accipit, quod citra nomen et ius heredis accipere non poterat.— §. 5. *Vid.* 8715.

9469) — *L.* 86. *in f. D. eod.* (*Papin.*) Pro herede gessisse filium placet, qui moriens, comperto matrem suam intestato vita decessisse, codicillis petiit ab herede suo, ut maternorum bonorum servum manumitteret, ac sibi parentibusque suis in possessione matris monumentum exstrueret.

9470) — *L.* 87. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Eum bonis patris se miscere convenit, qui remoto familiae vinculo pro herede gerere videretur; et ideo filius, qui tanquam ex bonis matris, cuius hereditatem suscepit, agrum ad hereditatem patris pertinentem ut maternum ignorans possedit, abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse non videtur.

L. 14. §. 8. *D. de relig. Vid.* 1022.

9471) — *L.* 1. 2. *C. de repud. vel abst. her.* (VI. 31.)—I. (*Antonin.*) Si paterna hereditate te abstinuisse constiterit, et non ut heredem in domo, sed ut inquilinum, vel custodem, vel ex alia iusta ratione habitasse liquido fuerit probatum, ex persona patris conveniri te Procurator meus prohibebit. (215.)

II. (*Idem.*) Si paterna hereditate te abstinuisti, non ideo quod a creditoribus fundos comparasti, (si modo id bona fide fecisti,) a posterioribus, qui sub eisdem obligationibus pecuniam patri crediderunt, iure conveniris. (216.)

Not. 9.

9472) — *L.* 71. §. 3-9. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) — §. 3. Praetor ait : SI PER EUM EAMVE FACTUM ERIT, QUO QUID EX EA HEREDITATE AMOVERETUR — §. 4. Si quis suus se dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amoverit, abstinendi beneficium non habebit.— §. 5 Non dixit Praetor : *si quid amoverit*, sed : *si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea amoveretur*, sive ergo ipse amoverit, sive amovendum curaverit, Edictum locum habebit. — §. 6. *Amovisse* eum accipimus, qui quid celaverit, aut interverterit, aut consumserit. — §. 7. Ait Praetor : *quo quid ex ea amoveretur*, sive autem una res, sive plures fuerint amotae, Edicto locus est, sive ex ea hereditate sint, sive ad eam hereditatem pertineant. — §. 8. Amovere non videtur, qui non callido animo nec maligno rem reposuit; ne is quidem, qui in re erravit, dum putat non esse hereditariam. Si igitur non animo amovendi, nec ut hereditati damnum det, rem abstulit, sed dum putat non esse hereditariam, dicendum est, eum amovisse non videri.— §. 9. Haec verba Edicti ad eum pertinent, qui ante quid amovit, deinde se abstinet; ceterum si ante se abstinuit, deinde tunc amovit, hic videamus, an Edicto locus sit; magisque est, ut putem, istic Sabini sententiam admittendam, scilicet, ut furti potius actione creditoribus teneatur; etenim qui semel se abstinuit, quemadmodum ex post delicto obligatur?

Not. 10.

9473) — *L.* 91. *D. eod.* (*Paulus.*) Si is, qui bonis paternis se abstinuit, per suppositam personam emtoris bona patris mercatus probatur, perinde eum conveniri oportere a creditoribus, atque si bonis paternis se immiscuisset.

Not. 11.

9474) — *L.* 20. *pr. in f. D. de interr. in iure faciend.* (XI. 1.) (*Paulus.*) Qui servum alienum responderit suum esse, si noxali iudicio conventus sit, dominum liberat; aliter atque si quis confessus sit, se occidisse servum, quem alius occidit, vel si quis responderit se heredem, nam his casibus non liberatur, qui fecit, vel qui heres est. Nec haec inter se contraria sunt; nam superiore casu ex persona servi duo tenentur, sicut in servo communi dicimus, ubi altero convento alter quoque liberatur; at is, qui confitetur, se occidisse vel vulnerasse, suo nomine tenetur; nec debet impunitum esse delictum eius, qui fecit, propter eum, qui respondit, nisi quasi defensor eius, qui admisit, vel heredis, litem subiit hoc genere; tunc enim in factum exceptione data summovendus est actor, quia ille negotiorum gestorum, vel mandati actione recepturus est, quod praestitit. Idem est in eo, qui mandatu heredis heredem se esse respondit, vel quum eum alias defendere vellet.

L. 20. §. 4. *D. h. t. Vid.* 9468.

L. 87. §. 1. *D. eod. Vid.* 7629.

9475) — *L. ult. D. de dot. coll.* (XXXVII. 7.) (*Tryphonin.*) Fuit quaestionis, an, si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote abstineat se bonis, compellatur eam conferre. Et Divus Marcus rescripsit, non compelli abstinentem se ab hereditate patris; ergo non tantum data apud maritum remanebit, sed et promissa exigetur etiam a fratribus; et est aeris alieni loco, abscessit enim a bonis patris.

Not 12.

9476) — *L.* 41. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Iulian.*) Filius, qui se paterna hereditate abstinuit, si exhereditati fratris hereditati se immiscuerit, et pro herede gesserit, poterit ex substitutione hereditatem obtinere.

L. 42. *pr. D. eod. Vid.* 9174.

L. 50. §. 10. *D. de fideic. libert. Vid.* 9196.

9477) — *L.* 68. §. 1. *D. de leg.* I. (XXX.) (*Gaius.*) Sed si servo post mortem domini relictum legatum est, si quidem in ea causa durabit, ad heredem domini pertineat usque adeo, ut idem iuris sit, et si testamento domini liber esse iussus fuerit; ante enim cedit dies legati, quam aliquis heres domino exsistat; quo fit, ut hereditati acquisitum legatum postea herede aliquo exsistente ad eum pertineat, praeterquam si suus heres aliquis aut necessarius domino ex eo testamento factus erit; tunc enim, quia in unum concurrit, ut et heres exsistat, et dies legati cedat, probabilius dicitur, ad ipsum potius, cui relictum est, pertinere legatum, quam ad heredem eius, a quo libertatem consequitur.

§. 694.

Not. 1.

§. 3. *J. h. t. Vid.* 2699.

L. 55. *in f. D. de ritu nupt. Vid.* 7951.

Not. 2.

§. 7. *J. h. t. Vid.* 1122.

9478)—*Gaii instit.* II. 167. At is qui sine cretione heres institutus est, aut qui ab intestato legitimo iure ad hereditatem vocatur, potest aut cernendo aut pro herede gerendo, vel etiam nuda voluntate suscipiendae hereditatis, heres fieri; eique liberum est, quocumque tempore voluerit, adire hereditatem. Solet *tamen* Praetor postulantibus hereditariis creditoribus tempus constituere, intra quod si velint adeant hereditatem; si minus, ut liceat creditoribus bona defuncti vendere.

9479) — *Gaii instit.* II. 164-173.—164. Extraneis heredibus solet cretio dari, id est finis deliberandi, ut intra certum tempus vel adeant hereditatem, vel si non adeant, temporis fine summoveantur. Ideo autem cretio appellata est, quia cernere est quasi decernere et constituere. — 165. Cum ergo ita scriptum sit : *Heres Titius esto*, adiicere debemus : *cernitoque in centum diebus proximis, quibus scies poterisque; quodsi non ita creveris, exheres esto.* — 166. *Vid.* 1119. — 167. *Vid.* 9478. — 168. Si quis autem *cum* cretione heres institutus est, nisi creverit hereditatem, non fit heres : nam [*] non aliter excluditur, quam si non creverit intra id tempus, quo cretio finita est. Itaque licet ante diem cretionis constituerit hereditatem non adire, tamen poenitentia actus, superante die cretionis, cernendo heres esse potest. — 169. At hic qui sine cretione heres institutus est, quique ab intestato per legem vocatur, sicut voluntate nuda heres fit, ita et contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. — 170. Omnis autem cretio certo tempore constringitur : in quam rem tolerabile tempus visum est centum dierum. Potest tamen nihilominus iure civili aut longius, aut brevius tempus dari; longius tamen interdum Praetor coarctat.—171. Et quamvis omnis cretio certis diebus constringatur, tamen alia cretio vulgaris vocatur, alia certorum dierum : vulgaris illa, quam supra exposuimus, id est, in qua dicuntur haec verba : *quibus sciet poteritque;* certorum dierum, in qua detractis his verbis cetera scribuntur. — 172. Quarum cretionum magna differentia est : nam vulgari cretione data nulli dies computantur, nisi quibus scierit quisque se heredem esse institutum, et possit cernere; certorum vero dierum cretione data, etiam nescienti se heredem institutum esse numerantur dies continui. Item ei quoque, qui aliqua ex causa cernere prohibetur, et eo amplius ei qui sub conditione heres institutus est, tempus numeratur : unde melius et aptius est vulgari cretione uti. — 173. Continua haec cretio vocatur, quia continui dies numerantur; sed quia tam dura est haec cretio, altera magis in usu habetur; unde etiam vulgaris dicta est.

9480) — *Ulp. fragm.* XXII. 25. 27-34. — 25. Extraneus heres, si quidem cum cretione sit heres institutus, cernendo fit heres; si *vero* sine cretione, pro herede gerendo. — 27. Cretio est certorum dierum spatium quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem, necne, velut : *Titius heres esto, cernitoque in diebus centum proximis quibus scieris poterisque; nisi ita creveris, exheres esto.* — 28. Cernere, est verba cretionis dicere ad hunc modum : *cum me Maevius heredem instituerit, eam hereditatem adeo cernoque.* — 29. Sine cretione heres institutus, si constituerit nolle se heredem esse, statim excluditur ab hereditate, et amplius eam adire non potest. — 30. Cum cretione vero heres institutus, sicut cernendo fit heres, ita non aliter excluditur quam si intra diem cretionis non creverit. Ideoque etiam si constituerit nolle se heredem esse, tamen si supersint dies cretionis, poenitentia actus cernendo heres fieri potest.—31. Cretio aut vulgaris dicitur, aut continua : vulgaris, in qua adiiciuntur haec verba, *quibus scieris poterisque;* continua, in qua non adiiciuntur. — 32. Ei qui vulgarem cretionem habet, dies illi tantum computantur, quibus scit se heredem institutum esse, et potuit cernere. Ei vero qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur, quibus ignoravit se heredem institutum; aut scivit quidem, sed non potuit cernere. — 33. Heredes aut instituti dicuntur, aut substituti : instituti, qui primo gradu scripti sunt; substituti, qui secundo gradu vel sequentibus heredes scripti sunt, velut : *Titius heres esto, cernitoque in diebus proximis centum, quibus scieris poterisque; nisi ita creveris, exheres esto, tunc Maevius heres esto, cernitoque in diebus*, et reliqua. Similiter et deinceps substitui potest. — 34. Si sub imperfecta cretione heres institutus sit, idest, non adiectis his verbis : *si non creveris, exheres esto*, sed si ita : *si non creveris, tunc Maevius heres esto*, cernendo quidem superior inferiorem excludit; non cernendo autem, sed pro herede gerendo, in partem admittit substitutum. Sed postea Divus Marcus constituit, ut et pro herede gerendo ex asse fiat heres. Quod si neque creverit neque pro herede gesserit, ipse excluditur, et substitutus ex asse fit heres.

9481) — *L.* 17. *C. h. t.* (VI. 30.) (*Arcad., Honor. et Theod.*) Cretionum scrupulosam solennitatem hac lege penitus amputari decernimus. (407.)

Not. 3.

L. 20. *D. h. t. Vid.* 9468.
L. 86. §. 2. *D. eod. Vid.* 9469.

9482) — *L.* 88. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Gerit pro herede, qui animo agnoscit successionem, licet nihil attingat hereditarium; unde, et si domum pignori datam sicut hereditariam retinuit, cuius possessio qualisqualis fuit in hereditate, pro herede gerere videtur; idemque est, et si alienam rem ut hereditariam possedisset.

9483) — *L.* 2 *et* 12. *C. eod.* (VI. 30.) — II. (*Alexander.*) Cum debitum paternum te exsolvisse alleges, pro portione hereditaria agnovisse te hereditatem defuncti non ambigitur. (224.)

XII. *Vid.* 8801.
L. 14. §. 7 *inf. et* 8. *D. de relig. Vid.* 1022.

Not. 5.

L. 77. *D. de reg. iur. Vid* 1081.
L. 90. *pr. D. h. t. Vid.* 3254.

9484) — *L.* 54. *pr. D. de acq. rer. dom.* (XLI. 1.) (*Modestin.*) Homo liber hereditatem nobis acquirere non potest; qui bona fide nobis servit, acquiret, si tamen sponte sua sciens conditionem suam adierit; nam si iussu nostro adierit, neque sibi, neque nobis acquiret, si

[*] Pro *nam* forte scriptum erat *quamvis* vel *ita*.

non habuerit animum sibi acquirendi; quodsi eam mentem habuit, sibi acquirit.

§. 695.

Not. 1.

L. un. §. 1. *C. de cad. toll. Vid.* 9415.

Not. 2.

L. 33. §. 1. *D. de usurp. et usuc. Vid.* 4093.
9485) — *L. ult. D. de usuc. pro hered.* (XLI. 5.) (*Paulus.*) Constat eum, qui testamenti factionem habet, pro herede usucapere posse.
L. 2. *C. eod. Vid.* 4508.
Gaii instit. II. 52. sqq. *Vid.* 542.
§. 2. *J. de B. P. Vid.* 33.
9486) — *L.* 11. *pr. inf. D. de hered. petit.* (V. 3.) (*Ulp.*) Pro herede possidet, qui putat se heredem esse. Sed an et is, qui scit se heredem non esse, pro herede possideat, quaeritur; et Arrianus libro secundo de interdictis putat teneri; quo iure nos uti Proculus scribit. Sed enim et bonorum possessor pro herede videtur possidere.

Not. 3.

L. 3. *C. de praesc.* XXX *vel* LX *ann. Vid.* 1946.
9487) — *L.* 8. *C. h. t.* (VI. 30.) (*Diocl. et Maximian*). Licet incontinenti sui heredes se paternis non immiscuerint bonis, tamen ignorantes delatam sibi esse hereditatem, longi temporis praescriptione, quominus hanc recte vindicent, excludi non possunt.

Not. 4.

Gaii instit. II. 164. sqq. *Vid.* 0479.
Ulp. fragm. XXII 25. 27. sqq *Vid.* 0480.
9488) — *L.* 72. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Paulus.*) Si quis heres ita scriptus fuerit, ut intra certum tempus adeat hereditatem, et si non ita adierit, alius ei substituatur, prior autem heres, antequam adiret, decesserit, nemo dubitat, quin substitutus ultimum diem aditionis exspectare non soleat.

Not. 6.

9489) — *L.* 2. 3. 4. *D. de iure delib.* (XXVIII. 8.) — II. (*Paulus.*) Itaque pauciores centum dierum non sunt dandi.
III. (*Ulp.*) Nec non illud sciendum, nonnunquam semel, nonnunquam saepius diem ad deliberandum datum esse, dum Praetori suadetur, tempus, quod primum aditus praestituerat, non suffecisse.
IV. (*Idem.*) Sed hoc impetrari non debet, nisi ex magna causa.

Not. 7.

9490) — *L.* 69. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Idem.*) Quamdiu institutus admitti potest, substituto locus non est, nec ante succedere potest, quam excluso herede instituto. Eveniet igitur, ut necessarium sit remedium Praetoris et circa denegandas primo actiones, et circa praestituendum tempus substituto, quia intra diem primo praestitutum neque adire hereditatem potest, neque pro herede gerere. Is autem, qui tertio gradu scriptus est, si primo deliberante secundus decedat, ipse potest succedere. Ergo exspectamus in singulis, ut prius iis deferatur hereditas, tunc deinde, posteaquam delata est, exspectamus diem praestitutum, intra quem diem, nisi aut adeat, aut pro herede gerat, denegamus ei actiones.
L. 23. §. 1. 2. *D. de hered. inst. Vid.* 2213.

Not. 8.

L. 19. *C. h. t.* (VI. 30.) *Vid.* 126.
9491) — *Pauli sent.* III. 5. 16. Scriptus heres, ut statim in possessionem mittatur, iure desiderat. Hoc post annum impetrare non poterit.

Not. 10.

L. ult. §. 1. *C. h. t. Vid.* 713.

Not. 11.

9492) — *L. ult.* §. 2. 3. *C. eod.* — § 2. *Vid.* 713. — §. 3. Sin autem a locis, in quibus res hereditariae, vel maxima pars earum posita est, heredes abesse contigerit, tunc eis unius anni spatium a morte testatoris numerandum damus ad hujusmodi inventarii consummationem; sufficit enim praefatum tempus, etsi longissimis spatiis distant: tamen placuit dare eis facultatem inventarii conscribendi, vel per se, vel per instructos procuratores in loca, ubi res positae sunt, mittendos.

Not. 12.

9493) — *L. ult.* §. 4-11. *C. eod.* — §. 4. Et si praefatam observationem inventarii faciendi solidaverint, hereditatem sine periculo habeant, et Legis Falcidiae adversus legatarios utantur beneficio, ut in tantum hereditariis creditoribus teneantur, in quantum res substantiae ad eos devolutae valeant, et iis satisfaciant qui primi veniant creditores, et si nihil reliquum est, posteriores venientes repellantur, et nihil ex sua substantia penitus heredes amittant, nedum lucrum facere sperant, in damnum incidant. Sed et si legatarii interea venerint, eis satisfaciant ex hereditate defuncti, vel ex ipsis rebus, vel ex earum forsitan venditione. — §. 5. *Vid.* 2505. — §. 6. 7. 8. *Vid.* 5335. — §. 9. In computatione autem patrimonii damus licentiam excipere et retinere quidquid in funus expendit, vel in testamenti insinuationem, vel in inventarii confectionem, vel in alias necessarias causas hereditatis approbaverit sese persolvisse. Si vero, et ipse aliquas contra defunctum habeat actiones, non hae confundentur, sed similem cum aliis creditoribus per omnia habeat fortunam; temporum tamen praerogativa inter creditores servanda. — §. 10. Licentia danda creditoribus, seu legatariis, vel fideicommissariis, si majorem putaverint esse substantiam a de uncto derelictam, quam heres in inventario scripsit, quibus voluerit legitimis modis quod superfluum est, approbare, vel per tormenta forsitan servorum hereditariorum secundum anteriorem nostram legem quae de quaestione servorum loquitur, vel per sacramentum illius, si aliae probationes defecerint: ut undique veritate exquisita, neque lucrum, neque damnum aliquod heres ex hujusmodi sentiat hereditate, illo videlicet observando, ut si ex hereditate aliquid heredes surripuerint, vel celaverint, vel amovendum curaverint, postquam fuerint convicti, in duplum hoc restituere, vel hereditatis quantitati computare compellantur. — §. 11. *Vid.* 1473.

Not. 13.

L. ult. §. 12. *C. eod. Vid.* 1548.

Not. 14.

9494) — *L. ult.* §. 13. *C. eod.* Et haec quidem de his sancimus, qui deliberationem nullam petendam esse curaverint, quam putamus quidem penitus post hanc legem esse supervacuam, et debere ei derogari. Cum enim liceat eis et adire hereditatem, et sine damno ab ea discedere ex praesentis legis auctoritate, quis locus deliberationi relinquitur? Sed quia quidam vel vana formidine, vel callida machinatione, pro deliberando nobis supplicandum necessarium esse existimant, quatenus eis liceat annale tempus tergiversari, et hereditatem inspicere, et alias contra eam machinationes excogitare, et eandem deliberationem flebilibus adsertionibus repetita prece saepius accipere: ne quis nos putaverit antiquitatis penitus esse contemptores, indulgemus quidem eis petere deliberationem, vel a nobis, vel a nostris iudicibus, non tamen amplius ab Imperiali quidem culmine uno anno, a nostris vero iudicibus novem mensibus: ut neque ex Imperiali largitate aliud tempus eis indulgeatur, sed et si fuerit datum, pro nihilo habeatur. Semel enim et non saepius eam peti concedimus.

Not. 15.

L. ult. §. 14. *C. eod. Vid.* 1548.

Not. 16.

L. ult. §. 15. *C. eod. Vid.* 2851.
L. 19. *C. eod. Vid.* 126.

Not. 17.

9495) — *L.* 28. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Ulp.*) Aristo existimat, Praetorem aditum facultatem facere debere heredi, rationes defuncti ab eo petere, penes quem depositae sunt, deliberanti de adeunda hereditate.

9496) — *L.* 5 *et* 6. *D. de iure delib.* (XXVIII. 8.) — V. (*Idem.*) Aristo scribit, non solum creditoribus, sed et heredi instituto Praetorem subvenire debere, hisque copiam instrumentorum inspiciendorum facere, ut perinde instruere se possint, expediat, nec ne, agnoscere hereditatem.—§. 1. Si maior sit hereditas, et deliberat heres, et res sunt in hereditate, quae ex tractu temporis deteriores fiunt, adito Praetore potest is, qui deliberat, sine praeiudicio eas iustis pretiis vendere; qui possit etiam ea, quae nimium sumtuosa sint, veluti iumenta aut venalicia, item ea, quae mora deteriora fiant, vendere, quique praeterea curaturus sit, ut aes alienum, quod sub poena vel sub pretiosis pignoribus debeatur, solvatur. — VI. (*Gaius.*) Igitur siquidem in hereditate sit vinum, oleum, frumentum, numerata pecunia, inde fieri debebunt impendia; si minus, a debitoribus hereditariis exigenda pecunia. Quodsi nulli sunt debitores, aut iudicem provocent, venire debent res supervacuae.

9497)—*L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Filius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate.

Not. 18.

9498) — *L.* 7. *D. eod.* (*Ulp.*) Ait Praetor: SI PUPILLI, PUPILLAE NOMINE POSTULABITUR TEMPUS AD DELIBERANDUM, AN EXPEDIAT, EUM HEREDITATEM RETINERE, ET HOC DATUM SIT; SI IUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR, BONA INTEREA DEMINUI, NISI SI CAUSA COGNITA BONI VIRI ARBITRATU, VETABO. — §. 1. Merito Praetor impedit interim deminutionem, quamdiu nomine pupilli petitur tempus ad deliberandum. — §. 2. Quid sit autem *deminui vetabo*, videamus. His verbis Praetor non tantum alienationem impedit, verum etiam actiones exerceri non patitur; est enim absurdum, ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere; et ita Labeo scribit.— §. 3. In causae autem cognitione hoc vertetur, an iusta causa sit, ut deminuere Praetor permittat; ergo et funeris causa deminui permittet; item eorum, quae sine piaculo non possunt praeteriri; vescendi gratia aeque deminui permittet. Sed et ubi urget, ex aliis quoque causis permittere eum oportet, ut aedificia sarciantur, ne agri inculti sint, si qua pecunia sub poena debetur, ut restituatur, ne pignora distrahantur. Ex aliis quoque iustis causis Praetor aditus deminutionem permittet, neque enim sine permissu eius debet deminutio fieri.

§. 696.

Not. 1.

L. 3. in f. L. 4. L. 5. D. de B. P. Vid. 8904.

9499) — *L.* 14. *pr. D. de B. P. cont. tab.* (XXXVII. 4.) (*African.*) Si duobus filiis emancipatis alter heres institutus sit, alter praeteritus, si institutus adierit, quamvis verbis Edicti parum expressum sit, tamen non posse eum petere bonorum possessionem respondit, quia iudicium patris secutus sit; nec enim emancipatum, si legatum acceperit, admitti ad bonorum possessionem, sive ab heredibus institutis, sive ab his, qui contra tabulas petierint, acceperit. Sed illud observandum, ut Praetor eum, qui heres institutus adierit, in eam partem, quae scriptus sit, tueri debeat, dum tamen non ampliorem, quam habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset, ut hactenus deteriorem causam suam fecerit; quodsi ex minore parte sit institutus, eam duntaxat retinere possit, et quod extraneis quoque legata praestare cogatur. Quodsi is, qui in potestate est, heres institutus sit, quoniam necessarius heres fit, non aliud dici posse, quam et ipsum petere posse bonorum possessionem; si modo hereditati se non immiscuerit. Tunc enim, quia iudicium patris comprobasse videtur, in eodem loco, quo emancipatum, haberi debere.

Not. 2.

9500) — *L. ult. C. qui adm. ad. b. p. poss.* (VI. 9.) (*Constant.*) Ut verborum inanium excludimus captiones, ita hoc observari decernimus, ut apud quemlibet iudicem, vel etiam apud Duumviros, qualiscumque testatio amplectendae hereditatis ostendatur, statutis prisco iure temporibus coarctanda, eo addito, ut etiamsi intra alienam vicem, id est, prioris gradus, properantius exeratur, nihilominus tamen efficaciam parem, quasi suis sit usa curriculis, consequatur.

9501) — *L.* 1 *et* 2. *C. comm. de succ.* (VI. 59.) (*Diocl. et Maximian.*) — I. Scire debuisti, fratre emancipato potiorem eam, quae in familia mansit, in alterius emancipati bonis non haberi, sed eos pariter, si solenniter petierint bonorum possessionem, succedere.—II. Si pater tuus

propius sobrino tuo agnato constituto, et intestato defuncto, civili iure adita hereditate; vel hoc ab initio non interveniente seu capitis deminutione perempto, solenniter bonorum possessione admissa, successit; ac tibi patris tui quaesita hereditas est: adire Praesidem provinciae debes, ac tutorem eius de tutela convenire.

Not. 3.

9502) — *L.* 3. §. 7. *D. de B. P.* (XXXVII. 1.) (*Ulp.*) Acquirere quis bonorum possessionem potest vel per semet ipsum, vel per alium. Quodsi me non mandante bonorum possessio mihi petita sit, tunc competet, quum ratum habuero id, quod actum est. Denique si ante decessero, quam ratum habeam, nulla dubitatio est, quin non competet mihi bonorum possessio, quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere potest, quum ad eum non transeat ius bonorum possessionis.

9503) — *L.* 15. 16. *D. eod.* (*Paulus*) — XV. Paulus respondit, petitionem matris solam non acquisiisse filiae impuberi bonorum possessionem, nisi si is, qui eam dedit, evidenter voluit eam impuberi dare. — XVI. Quoties is, cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere coeperit, magis probatum, ratum eum videri habuisse. Rati enim habitio ad confirmationem prioris postulati pertinet.

Not. 4.

9504)—*L.* 1. *D. de bon. poss. fur. comp.* (XXXVII. 3.) (*Papinian.*) Furioso Titius substitutus est; bonorum possessionis tempus quamdiu furiosus in eadem conditione est, neque instituto, neque substituto cedit, nec si curator furiosi nomine possessionem accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus praefinitum est, videbitur cedere; nam et pater infanti filio possessionem accipit, quo tamen cessante infans non excluditur. Quid ergo, si curator accipere noiit, nonne iustius atque utilius erit, ad eumdem modum proximo cuique possessionem dari, ne bona iaceant? Quo admisso, substitutus cautionem praestare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent, si forte institutus in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus ante mortem obierit, quam hereditatem agnosceret; nam et fieri potest, ut vivo furioso substitutus decedat, nec tamen furiosus obstet ceteris, si prius et ipse decesserit, quam hereditatem acquireret.

L. 11. *D. de auct. tut. Vid.* 8569.
L. 7. §. 1. *D. de B. P. Vid.* 9447.
L. 8. *D. eod. Vid.* 9448.
L. 11. *D. eod. Vid.* 9449.

Not. 6.

§. *ult. J. de B. P. Vid.* 1457.
L. ult. C. qui adm. ad. B. P. poss. Vid. 9500.
L. 8. *C. eod. Vid.* 986.

Not. 8.

9505)—*L.* 3. §. 11. *D. de B. P. c. t.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) Si quis ex liberis heres scriptus sit, ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet; quum enim possit secundum tabulas habere possessionem, quo bonum est ei contra tabulas dari? Plane si alius committat Edictum, et ipse ad contra tabulas bonorum possessionem admittetur.

9506) — *L.* 8. §. 11. *D. eod.* (*Idem.*) In adoptionem datos filios non summoveri Praetor voluit; modo heredes instituti sint; et hoc iustissime eum fecisse Labeo ait, nec enim in totum extranei sunt. Ergo si fuerint heredes scripti, accipient contra tabulas bonorum possessionem; sed ipsi soli non committent Edictum, nisi fuerit alius praeteritus ex liberis, qui solent committere Edictum. Sed si ipse scriptus non sit, sed alius, qui ei acquirere hereditatem potest, non est in ea causa, ut eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus.

§. 697.

Not. 2.

§. 2. *J. de hered. inst. Vid.* 8704.
L. 15. *pr. D. de int. in iure fac. Vid.* 3135.
L. 34. *D. de acq. rer. dom. Vid.* 8705.

Not. 3.

L. 31. §. 5. *D. de usurp. et usuc. Vid.* 4557.
L. 40. *D. eod. Vid.* 4558.
L. 44. §. 3. *D. eod. Vid.* 567.

Not. 4.

L. 20. §. 3. *D. de her. pet. Vid.* 3707.

9507) — *L.* 25. §. 20. *D. eod.* (*Ulp.*) Augent hereditatem gregum et pecorum partus.

9508) — *L.* 26. *D. eod.* (*Paulus.*) Quodsi oves natae sunt, deinde ex his aliae, hae quoque quasi augmentum restitui debent.

9509) — *L.* 27. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et pensiones, quae ex locationibus praediorum urbanorum perceptae sunt, venient, licet a lupanario perceptae sint; nam et in multorum honestorum virorum praediis lupanaria exercentur.

L. 29. *D. eod. Vid.* 3818.
L. 30. *D. eod. Vid.* 7456.
L. 40. §. 1. *D. eod. Vid.* 4330.

9510)—*L.* 56. *D. eod.* (*African.*) Quum hereditas petita sit, eos fructus, quos possessor percepit, omnimodo restituendos, etsi petitor eos percepturus non fuerat.

Not. 5.

Pr. J. de stipul. serv. Vid. 3134.
L. 31. §. 1. *D. de hered. inst. Vid.* 874.

9511) — *L.* 61. *pr. D. de acq. rer. dom.* (XLI. 1.) (*Hermogen.*) Hereditas in multis partibus iuris pro domino habetur, ideoque hereditati quoque ut domino per servum hereditarium acquiritur. In his sane, in quibus factum personae operaeve substantia desideratur, nihil hereditati quaeri per servum potest; ac propterea, quamvis servus hereditarius heres institui possit, tamen, quia adire iubentis domini persona desideratur, heres exspectandus est.

9512) — *L.* 61. §. 1. *D. eod.* Ususfructus, qui sine persona constitui non potest, hereditati per servum non acquiritur.

9513) — *L.* 26. *D. de stipul. serv.* (XLV. 3.) (*Paulus.*) Ususfructus sine persona esse non potest; et ideo servus hereditarius inutiliter usumfructum stipulatur; legari autem ei posse usumfructum dicitur, quia dies eius non cedit statim; stipulatio autem pura suspendi non potest. Quid ergo, si sub conditione stipuletur?

Nec hoc casu valeat stipulatio, quia ex praesenti vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit.

9514) — *L.* 18. *D. quib. mod. ususf. am.* (VII. 4.) (*Pompon.*) Si servo hereditario ante aditam hereditatem legatus ususfructus fuisset, magis placet, adita hereditate eum usumfructum ad te transire, nec interire quasi mutato dominio, quia nec dies ante cesserit, quam tu heres exstiteris.

9515)—*L.* 18. *D. de reg. iur.* (L. 17.) (*Idem.*) Quae legata mortuis nobis ad heredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu acquirimus; aliter atque quod stipulati sumus; nam et sub conditione stipulantes omnimodo iis acquirimus, etiamsi liberatis nobis potestate domini conditio exsistat.

Not. 6.

L. 20. *pr. et* §. 1. *D. de her. pet. Vid.* 3725.

9516) — *L.* 22. *D. eod.* (*Paulus.*) Si et rem, et pretium habeat bonae fidei possessor, puta quod eandem rem emerit, an audiendus sit, si velit rem dare, non pretium? In praedone dicimus electionem esse debere actoris. An hic magis possessor audiendus sit, si velit rem tradere, licet deteriorem factam, non petitor, si pretium desideret — quod inverecundum sit tale desiderium, — an vero, quia ex re hereditaria locupletior sit, et id, quod amplius habet, ex pretio restituere debeat, videndum. Nam et in Oratione Divi Hadriani ita est: *Dispicite, Patres conscripti, numquid sit aequius, possessorem non facere lucrum et pretium, quod ex aliena re perceperit, reddere, quia potest existimari, in locum hereditariae rei venditae pretium eius successisse, et quodammodo ipsum hereditarium factum.* Oportet igitur possessorem et rem restituere petitori, et quod ex venditione eius rei lucratus est.

L. 27. §. 1. *D. eod. Vid.* 9509.

Not. 7.

9517) — *L.* 3. *pr. et* §. 6. *D. de neg. gest.* (III. 5.) (*Ulp.*)—*Pr. Vid.* 7047.—§. 6. Haec verba: *sive quis negotia, quae cuiusque, quum is moritur, fuerint, gesserit,* significant illud tempus, quo quis post mortem alicuius negotia gessit; de quo fuit necessarium edicere, quoniam neque testatoris iam defuncti, neque heredis, qui nondum adiit, negotium gessisse videtur. Sed si quid accessit post mortem, utputa partus et foetus et fructus, vel si quid servi acquisierint, etsi ex his verbis non continentur, pro adiecto tamen debent accipi.

L. 21. §. 1. *D. eod. Vid.* 3949.

Not. 8.

L. 16. §. 4. *D. de her. pet. Vid.* 4010.
L. 40. §. 2. *D. eod. Vid.* 7853.
L. 13. §. 5. *D. quod vi aut clam. Vid.* 7425.

9518) — *L.* 43. *D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Pompon.*) Ob id, quod antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est, legis Aquiliae actionem habes, quod post mortem eius, cui heres sis, acciderit; dominum enim lex Aquilia appellat non utique eum, qui tunc fuerit, quum damnum daretur; nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit, neque ob id, quod tum commissum fuerit, quum in hostium potestate esses, agere postliminio reversus poteris; et hoc aliter constitui sine magna captione postumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit. Eadem dicemus et de arboribus eodem tempore furtim caesis. Puto eadem dici posse etiam de hac actione, Quod vi aut clam, si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit, eum intelligere debuisse, ab iis, ad quos ea hereditas pertineret, si rescisset, prohibitum iri.

L. 1. §. 4 *et* 6. *D. de iniur.* — §. 4. *Vid.* 7201. — §. 6. *Vid.* 7202.

9519) — *Tit. Dig. expil. hered.* (XLVII. 19.) — I. (*Marcian.*) Si quis alienam hereditatem expilaverit, extra ordinem solet coërceri per accusationem expilatae hereditatis, sicut et Oratione Divi Marci cavetur. — II. (*Ulp.*) Si expilatae hereditatis crimen intendatur, Praeses provinciae cognitionem suam accommodare debet; quum enim furti agi non potest, solum superest auxilium Praesidis. — §. 1. Apparet autem expilatae hereditatis crimen eo casu intendi posse, quo casu furti agi non potest, scilicet ante aditam hereditatem, vel post aditam, antequam res ab herede possessae sunt; nam in hunc casum furti actionem non competere palam est, quamvis ad exhibendum agi posse, si quis vindicaturus exhiberi desideret, palam sit. — III. (*Marcian.*) Divus Severus et Antoninus rescripserunt, electionem esse, utrum quis velit crimen expilatae hereditatis extra ordinem apud Praefectum urbi vel apud Praesides agere, an hereditatem a possessoribus iure ordinario vindicare. — IV. *Vid.* 2088. — V. (*Hermogen.*) Uxor expilatae hereditatis crimine idcirco non accusatur, quia nec furti cum ea agitur. — VI. (*Paulus.*) Si rem hereditariam, ignorans in ea causa esse, surripuisti, furtum te facere respondit. Paulus: rei hereditariae furtum (non) fit, sicut nec eius, quae sine domino est, et nihil mutat existimatio surripientis.

9520) — *L.* 6. *C. eod.* (IX. 32.) (*Philipp. et Philipp.*) Expilatae hereditatis crimen loco deficientis actionis intendi consuevisse non est iuris ambigui. (250.)

L. 68-70. *D. de furtis. Vid.* 4464. 4465. 4466.

Not. 9.

L. 77. *D. de verb. oblig. Vid.* 6068.

9521) — *L. ult. D. de naut. foen.* (XXII. 2.) (*Labeo.*) Si traiecticiae pecuniae poena, uti solet, promissa est, quamvis eo die, qui primus solvendae pecuniae fuerit, nemo vixerit, qui eam pecuniam deberet, tamen perinde committi poena potest, ac si fuisset heres debitoris.

9522) — *L.* 5. §. 20. *in f. D. ut in poss. leg. caus. esse lic.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Cessatum non accipimus, si pupillus tutorem non habeat, nec curatorem furiosus vel adolescens; nam frustratio non debet huiusmodi personis nocere, quae sunt indefensae. Certe si hereditas iacuerit aliquo tempore, hoc tempus de medio trabendum est.

Not. 10.

9523) — *L.* 15. *pr. D. de in diem add.* (XVIII. 2.) (*Pompon.*) Si praedio in diem addicto ante diem venditor mortuus sit, sive post diem heres ei exsistat, sive omnino non exsistat, priori

praedium emtum est, quia melior conditio allata, quae domino placeat, intelligi non potest, quum is, qui vendat, non exsistat; quodsi intra diem adiectionis heres exsistat, melior conditio ei afferri potest.

Not. 11.

L. 20. *pr. D. de her. petit. Vid.* 3723.
L. 38. *D. eod. Vid.* 3970.
9524) — *L.* 39. *D. eod.* (*Gaius.*) — *Pr.* Utiles autem necessariaeque sunt, veluti quae fiunt reficiendorum aedificiorum gratia, aut in novellets, aut quum servorum gratia litis aestimatio solvitur, quum id utilius sit, quam ipsos dedi. Denique alias complures eiusdem generis esse impensas, manifestum est. — §. 1. *Vid.* 3976.

Not. 12.

L. 21. §. 1. *D. de neg. gest. Vid.* 3949.
L. 1. *D. de relig. Vid.* 7073.
L. 12. §. 2. *D. eod. Vid.* 7074.

Not. 13.

L. 54 *D. h. t. Vid.* 8762.
L. 138. *pr. D. de reg. iur. Vid.* 1238.
9525) — *L.* 139. *D. eod.* — *Pr. Vid.* 1909. — §. 1. Non videtur perfecte cuiusque id esse, quod ex casu auferri potest.
L. 25. *D. de stipul. serv. Vid.* 1180.

§. 698.

Not. 2.

9526) — *L.* 37. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Pompon.*) Heres in omne ius mortui, non tantum singularum rerum dominium succedit, quum et ea, quae in nominibus sint, ad heredem transeant.
§. 6. *J. per quas pers. nob. acq. Vid.* 3691.

Not. 3.

L. 1. *pr. D. de rei vind. Vid.* 1751.

Not. 4.

L. 23. *pr. D. de acq. vel am. poss. Vid.* 4943.
L. 1. §. 15. *D. si is, qui test. lib. Vid.* 4046.

Not. 5.

L. 63. §. 19. *D. ad SC. Trebell. Vid.* 8925.

Not. 6.

9527) — §. 5. *J. de obl. quae quasi ex caut. nasc.* (III. 27.) Heres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur, (neque enim cum herede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest) et tamen, quia ex maleficio non est obligatus heres, quasi ex contractu debere intelligitur.
9528)—*L.* 5. §. 2. *D. de obl. et act.* (XLIV. 7.) (*Gaius.*) Heres quoque, qui legatum debet, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus esse intelligitur; nam neque cum defuncto, neque cum herede contraxisse quidquam legatarius intelligitur, maleficium autem nullum in ea re esse, plus quam manifestum est.

Not 7.

9529) — *Nov.* 48. *pr.* Semper hanc unam habemus intentionem, dispositiones morientium esse firmas, nisi resultent legi, et aperte contrariae sint iis, quae illi placeot. Scimus igitur motum et annunciatum nobis, quia cum testaretur quidam, cum iureiurando suam substantiam omnem dixit, et quia hanc solam reliquit suis heredibus, aliqui vero eorum heredum ad hoc resultant, non iuste facientes, quia substantiae quidem illius heredes fiunt, et in hoc acquiescunt iis quae ab eo disposita sunt; quae vero dixit eum iureiurando, nequaquam haec rata manere, neque custodire ea secundum competentem modum volunt, cum utique nostris videtur legibus unam quodammodo esse personam heredis, et eius qui in eum transmittit hereditatem, ideoque nullus eidem sibimet edicit reluctari, et quod dixit atque iuravit ratum esse, hoc nolle valere, sed contra proprios reluctari sermones.

Not. 8.

9530) — *L.* 73. §. 1. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Maecian.*) Quum ex Trebelliano senatusconsulto restituitur hereditas, servitutes quas mutuo praedia heredis et testatoris habent, nihilominus valent.
9531) — *L.* 59. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Debitor sub pignore creditorem heredem instituit, eumque rogavit restituere hereditatem filiae suae, id est testatoris; quum nollet adire ut suspectam, coactus iussu Praetoris adiit, et restituit; quum emtorem pignoris non inveniret, desiderabat permitti sibi, iure dominii id possidere; respondi: aditione quidem hereditatis confusa obligatio est, videamus autem, ne et pignus liberatum sit sublata naturali obligatione. Atquin sive possidet creditor actor, idemque heres, rem, sive non possidet, videamus de effectu rei; et si possidet, nulla actione a fideicommissario conveniri potest, neque pignoraticia, quoniam hereditaria est actio, neque fideicommissum, quasi minus restituerit, recte petetur, quod evenıret, si nullum pignus intercessisset, possidet enim eam rem quasi creditor. Sed etsi fideicommissarius rem teneat, et hic Serviana actio tenebit; verum est enim, non esse solutam pecuniam, quaemadmodum dicimus, quum amissa est actio propter exceptionem. Igitur non tantum retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit, et solutum non repetetur; remanet ergo propter pignus naturalis obligatio. In re autem integra non putarem compellendum adire, nisi prius de indemnitate esset ei cautum, vel soluta pecunia esset. Nam et quum de lucro heres scriptus agit, quod forte legatum accepit, si heres non extitisset, responsum est, non esse cogendum adire, nisi legato praestito; ubi quidem potuit dici, nec cogendum esse heredem adire quodammodo contra voluntatem defuncti, qui legando heredi, si non adiisset, in ipsius voluntate posuit aditionem; sed quum testator alterutrum dederit, nos utrumque ei praestamus.

Not. 9.

L. 75. *D. de solut. Vid.* 1420.
L. 95. §. 2. *D. eod. Vid.* 1421.
9532) — *L.* 4. *C. de revoc. his, quae in fraud. cred.* (VII. 75.) (*Diocl. et Maxim.*) Filios debitoris, ei succedentes, veluti in creditorum fraudem alienatorum facultatem revocandi non habere, notissimi iuria est.
9533) — *L.* 1. §. 18. *D. ad Leg. Falcid.* (XXXV.

2.) (*Paulus.*) Si debitor creditori heres exsistat, quamvis confusione liberetur, tamen locupletiorem hereditatem percipere videtur, ut computetur ei, quod debet, quamvis aditione confusum sit.

L. 2. §. 18. *D. de her. vel act. vend. Vid.* 1417.

9534) — *L.* 80. *D. ad SC. Trebell.* (XXXVI. 1.) (*Scaev.*) Matrem et avunculum, eosdemque creditores suos, heredes scripsit Lucius Titius, et eorum fidei commisit, ut post mortem restituerent, quod ex re familiari testatoris superfuerit, Septicio; heredes non modicam partem bonorum testatoris consumpserunt, et multos heredes reliquerunt, quibus scientibus multa corpora, quae remanserant ex bonis Lucii Titii, Septicius possedit; quaesitum est, an id, quod Lucius Titius debuit matri et avunculo, heredes eorum a Septicio petere possint. Respondit, non posse. Claudius: aditione enim hereditatis confusa obligatio interciderat; sed fideicommissi repetitio erat, cuius aequitas defecit his, qui multa ex hereditate consumpsisse proponuntur.

9535) — *L.* 3. *pr. D. de separat.* (XLII. 6.) (*Papin.*) Debitor fideiussori heres exstitit, eiusque bona venierunt; quamvis obligatio fideiussionis exstincta sit, nihilominus separatio impetrabitur petente eo, cui fideiussor fuerat obligatus, sive solus sit hereditarius creditor, sive plures; neque enim ratio iuris, (quae) causam fideiussionis propter principalem obligationem, quae maior fuit, exclusit, damno debet afficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat.

Not. 10.

9536) — *L.* 3. *D. fam. erc.* (X. 2.) (*Gaiu .*) Plane ad officium iudicis nonnunquam pertinet, ut debita et credita singulis pro solido, aliis alia attribuat, quia saepe et solutio, et exactio partium non minima incommoda habet. Nec tamen scilicet haec attributio illud efficit, ut quis solus totum debeat, vel totum alicui soli debeatur, sed ut, sive agendum sit, partim suo, partim procuratorio nomine agat, sive cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio nomine conveniatur. Nam licet libera potestas esse maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen et his libera potestas est suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt.

Not. 11.

L. 8. *pr. D. h. t. Vid.* 2271.

L. 2. *in f. D. de stipul. praet. Vid.* 5915.

L. 2. §. 2. *D. de verb. oblig. Vid.* 4767.

L. 31. *pr. D. de reb. auct. Iud. poss. Vid.* 2214.

L. 7. §. 5. *D. pro emt. Vid.* 912.

9537) — *Nov.* 115. c. 5. §. 1. Meminimus insuper legem a nobis fuisse prolatam, per quam iussimus *nulli penitus esse licentiam corpora defunctorum debiti gratia detinere, aut impedimentum eorum facere sepulturae.* Sed in praesenti quendam cognovimus cujusdam mortui genitorem a sepultura sui filii redeuntem, nomine debiti tenuisse, Ideoque pium et humanum esse perspeximus talem crudelitatem hac lege piissima coercere. Sancimus itaque nulli penitus esse licentiam, aut heredes, aut parentes, aut liberos, aut coniugem, aut agnatos, vel cognatos, aut alios affines eius, aut fideiussores, ante novem dierum spatium, in quibus videntur lugere, conveniendi, aut quocunque modo inquietandi, aut aliquam admonitionem eis offerendi aut in iudicium eos vocandi, sive debiti gratia quod a defuncto descendit, sive alterius cuiuscunque causae nomine ad memoratas personas, specialiter pertinentis. Si vero intra novem dierum spatium aliquis ausus fuerit quamlibet de praedictis personis *convenire* aut aliquam cautionem seu promissionem vel fideiussionem exigere ab ea, haec omnia invalida esse decernimus. Post novem autem dierum excursum, si quis contra tales personas aliquas habere putaverit actiones, eas secundum leges exerceat, nullo videlicet praeiudicio actoribus ex hoc intervallo circa temporalem praescriptionem, aut in alia quacunque legitima allegatione penitus generando.

Not. 12.

L. 1. §. 2. *D. de exc. rei vend. et trad. Vid.* 1055.

L. 3. *in f. D. eod. Vid.* 4593.

9538) — *L.* 3. *C. de reb. alien. non alien.* (IV. 51.) (*Dioclet. et Maximian.*) Venditrici succedenti hereditario iure perfectam recte venditionem rescindere, ac dominium revocare non licet. Sed et si haec ex persona sua vindicet, vel exceptione te doli mali, si hanc viam elegeris tueri, vel evicta re, si defensione monstrata uti nolueris, quanti tua interest, poteris experiri.

Not. 13.

9539) — *L.* 194. *D. de reg. iur.* (L. 18.) (*Modestin.*) Qui per successionem, quamvis longissimam, defuncto heredes constiterunt, non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes exsistunt.

9540) — *L.* 7. §. 2. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Paulus.*) In omni successione, qui ei heres exstitit, qui Titio heres fuit, Titio quoque heres videtur esse, nec potest Titii omittere hereditatem.

9541) — *L.* 65. 70. *D. de verb. sig.* (L. 16.) — LXV. (*Ulp.*) Heredis appellatio non solum ad proximum heredem, sed et ad ulteriores refertur; nam et heredis heres, et deinceps, heredis appellatione continetur. — LXX. (*Paulus.*) Sciendum est, heredem etiam per multas successiones accipi; nam paucis speciebus heredis appellatio proximum continet, veluti in substitutione impuberis: *quisquis mihi heres erit, idem filio heres esto*, ubi heredis heres non continetur, quia incertus est. item in lege Aelia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum ut ingratum accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. idem dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere possit, non ex successione effectus. — §. 1. Verba haec: *is, ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, ut, qui in universum dominium, vel iure civili, vel iure Praetorio succedit, contineatur.

Not. 14.

L. 7. §. 2. *in f. D. h. t. Vid.* 9540.

L. 10. §. 2. *D. de vulg. et pup. subst. Vid.* 9180.

9542) — *L.* 3. *C. unde liberi.* (VI. 14.) (*Constantin.*) Qui se patris post avum intestatum defuncti negat heredem, mortui avi paterni suscipere facultates non potest: maxime emancipatus, nisi per bonorum possessionem ad huiusmodi beneficium pervenerit. (349.)

§. 699.

Not. 1.

9543)—*L.* 4. *pr. D. de doli mali exc.* (XLIV. 4.) (*Ulp.*) Apud Celsum quaeritur, si, quum Titio mandassent creditores hereditarii, ut adiret hereditatem, unus non mandasset decipiendi eius causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat, an exceptione repellatur. Et ait Celsus, doli eum exceptione repellendum.

L. 32. *D. mand. Vid.* 6913.

Not. 2.

L. 7. §. 17. 19. *D. de pactis. Vid.* 2539.
L. 8. *D. eod. Vid.* 2540.
L. 9. *D. eod. Vid.* 2541
L. 10. *pr. D. eod. Vid.* 2542.

Not. 3.

L. 21. §. 5. *D. quod met. causa. Vid.* 62.
L. 85. *D. h. t. Vid.* 2340.

Not. 4.

L. 7. §. 5. *D. de minor. Vid.* 803.

9544) — §. 5. *J. h. t.* (II. 19.) Extraneis autem heredibus deliberandi potestas est de adeunda hereditate vel non adeunda. Sed sive is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditatis, sive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit; postea relinquendae hereditatis facultatem non habet, nisi minor sit viginti quinque annis. Nam huius aetatis hominibus, sicut in ceteris omnibus causis deceptis, ita et si temere damnosam hereditatem susceperint, Praetor succurrit.

9545) — *L.* 1. 2. *C. si min. ab her. se abstin.* (II. 39.) — I. *Vid.* 9467. — II. (*Gordian.*) Si, cum avi tui testamento te heredem reliquissent, hereditates eorum non adiisti, liberum tibi est, repudiata paterna successione, per in integrum restitutionis auxilium (quo te aetatis iure dicis esse munitam) hereditatem parentem tuorum, licet antea non adiisti, nunc obtinere. (242.)

9546) — *Nov.* 119. *c.* 6. Ad haec quoque sancimus, ut si contigerit minores velle se abstinere ab hereditate in se devoluta, et a se suscepta, si quidem omnes creditores praesentes fuerint in illis locis, in quibus in integrum restitutio postulatur, vocentur a iudice creditores, et praesentibus omnibus, ab huiusmodi hereditate se minores abstineant. Si vero omnes aut aliqui creditorum absentes fuerint, iubemus minores volentes hoc agere, locorum iudicem, in quibus ipsi degunt, adire, illum vero per consuetas citationes vocare creditores, et si intra spatium trium mensium nusquam appareant creditores, licere minoribus sine periculo ab huiusmodi hereditate abscedere: iudice providente, apud quem agitur in integrum restitutio, ubi debeant hereditariae res mobiles et immobiles custodiri, quantitate quippe harum, publica descriptione sub gestis monumentorum manifestanda.

Not. 5.

9547) — *L.* 22. *pr. et* §. 15. *C. h. t.* (VI. 30.) (*Iustinian.*) Scimus tam duas esse promulgatas a nostra clementia constitutiones: unam quidem de his, qui deliberandum pro hereditate sibi delata existimaverint; aliam autem de improvisis debitis, et incerto exitu per diversas species eis imposito. Sed et veterem constitutionem non ignoramus, quam Divus Gordianus ad Platonem scripsit, de militibus, qui per ignorantiam hereditatem adierunt, quatenuspro his tantummodo rebus conveniantur, quas in hereditate defuncti invenerint, ipsorum autem bona a creditoribus hereditariis non inquietentur. Cuius sensus ad unam praefatarum constitutionum a nobis redactus est. *Arma enim magis, quam iura scire milites*, sacratissimus legislator existimavit. Ex omnibus itaque istis unam legem colligere, nobis apparuit esse humanum, et non solum milites adiuvare huiusmodi beneficio, sed etiam ad omnes hoc extendere, non tantum si improvisum emerserit debitum, sed etiam si onerosam quis inveniat esse, quam adiit, hereditatem: ita enim, nec satis necessarium deliberationis erit auxilium, nisi hominibus formidolosis, qui et ea timent, quae nulla digna sunt suspicione. — §. 15. *Vid.* 2851.

Not. 6.

9548) — *L.* 1. §. 18. *D. de separat.* (XLII. 6.) (*Ulp.*) Ita sciendum est, necessarium heredem servum cum libertate institutum impetrare posse separationem, scilicet ut, si non attigerit bona patroni, in ea causa sit, ut ei, quidquid postea acquisierit, separetur, sed et si quid ei a testatore debetur.

9549) — *L.* 1. §. 6. *D. eod.* (*Idem.*) Sed si quis suspectam hereditatem dicens compulsus fuerit adire et restituere hereditatem, deinde non sit, cui restituat, ex quibus causis solet hoc evenire, et ipsi quidem desideranti succurri sibi adversus creditores hereditarios, subveniemus. Hoc et Divus Pius rescripsit, ut perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. Creditoribus quoque huiusmodi heredis desiderantibus hoc idem praestandum puto, licet ipse non desideravit, ut quasi separatio quaedam praestetur.

§. 700.

Not. 1.

L. ult. §. 11. *C. h. t. Vid.* 1475.

Not. 2.

L. ult. §. 4. *C. eod. Vid.* 9493.

Not. 4.

L. ult. §. 9. *C. eod. Vid.* 9493.

Not. 5.

L. ult. §. 4-7. *C. eod. Vid.* 9493. 2505. 5335.

Not. 6.

L. ult. §. 8. *C. eod. Vid.* 5335.

Not. 7.

L. ult. §. 14. *C. eod. Vid.* 1548.

Not. 9.

L. ult. §. 10. *C. eod. Vid.* 9493.

9550) — *Nov.* 48. *c.* 1. §. 1. Sed haec quidem inter heredes qui curiosi videntur in defuncti esse substantia, valere volumus, non tamen hoc ratum esse et inter creditores, eo quod nostris declaratum est legibus, quaecunque quilibet pro se dixerit, aut scripserit, haec nihil ei prodesse,

neque creditoribus praeiudicare, sed illis licentia sit omnia perscrutari quo volunt modo, heredes autem contentos esse iis quae a testatore dicta sunt. Sitque poena negotii inter heredes, ut qui adversatur iis quae relicta sunt, eis non possit omnino frui, necessitate imminente aut obedire omnibus aut universa contemnere, et non haec quidem eligere, his vero resultare, sed defuncti voluntatem ab eius successoribus ita servari, ut in nullo ei contradici praesumatur. His valentibus in reliquo tempore universo, et in omni negotio nondum moto in iudicio, neque iudiciali sententia aut interventione amicabili transacto.

§. 701.

Not. 2.

L. 2. C. de bon. auct. iud. poss. Vid. 45.

Not. 1.

9551)—*L. 7. C. eod.* (*Diocletian. et Maximian.*) Si uxor tua pro triente patruo suo heres exstitit, nec ab eo quidquam exigere prohibita est, debitum a coheredibus pro besse petere non prohibetur, cum ultra eam portionem, qua successit, actio non confundatur. Sin autem coheredes solvendo non sint, separatione postulata, nullum ei damnum fieri patiatur.

Not. 3.

L. 4. pr. D. h. t. Vid. 3603.

Not. 5.

9552) — *L. 6. pr. D. eod.* (*Iulian.*) Quoties heredis bona solvendo non sunt, non solum creditores testatoris, sed etiam eos, quibus legatum fuerit, impetrare bonorum separationem aequum est, ita ut, quum in creditoribus solidum acquisitum fuerit, legatariis vel solidum, vel portio quaeratur.

9553) — *L. 17. D. de mortis causa donat.* (XXXIX. 6.) (*Idem.*) Etsi debitor consilium creditorum fraudandorum non habuisset, avelli res mortis causa ab eo donata debet; nam quum legata ex testamento eius, qui solvendo non fuit, omnimodo inutilia sint, possunt videri etiam donationes mortis causa factae rescindi debere, quia legatorum instar obtinent.

9554) — *L. 4. §. 1. D. h. t.* (XLII. 6.) (*Papin.*) Legatarios autem in ea tantum parte, quae de bonis servari potuit, habere pignoris causam convenit.

L. 22. §. 5. C. de iure delib. Vid. 2505.

Not. 6.

9555) — *L. 1. §. 2. 5. 6. in f. D. h. t.* (*Ulp.*) — §. 2. Ex contrario autem creditores Titii non impetrabunt separationem; nam licet alicui adiiciendo sibi creditorem creditoris sui facere deteriorem conditionem. At qui igitur adiit hereditatem debitoris mei, non facit meam deteriorem conditionem adeundo, quia licet mihi separationem impetrare; suos vero creditores oneravit, dum adiit hereditatem, quae solvendo non est; nec poterunt creditores eius separationem impetrare. — §. 5. Quaesitum est, an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem? Sed nullum remedium est proditum; sibi enim imputent, qui cum tali contraxerunt, nisi si extra ordinem putamus Praetorem adversus calliditatem eius subvenire, qui talem fraudem commentus est; quod non facile admissum est. — §. 6. *Vid.* 9549.

Not. 7.

9556) — *L. 1. §. 3 et 8. D. eod.* — §. 3. Sciendum est autem, etiamsi obligata res esse proponatur ab herede iure pignoris vel hypothecae, attamen si hereditaria fuit, iure separationis hypothecario creditore potiorem esse eum, qui separationem impetravit; et ita Severus et Antoninus rescripserunt. — §. 8. Secundum haec videamus, si Primus Secundum heredem scripserit, Secundus Tertium, et Tertii bona veneant, qui creditores possint separationem impetrare. Et putem, si quidem Primi creditores petant, utique audiendos et adversus Secundi, et adversus Tertii creditores; si vero Secundi creditores petant, adversus Tertii utique eos impetrare posse, adversus Primi autem non posse. In summa Primi quidem creditores adversus omnes impetrare possunt separationem, Secundi creditores adversus Primi non possunt, adversus Tertii possunt.

9557) — *L. 1. §. 4. D. eod.* Sed etiam adversus fiscum et municipes impetraretur separatio.

Not. 8.

L. 1. §. 17. D. eod. Vid. 2422.

9558) — *L. 3. D. eod.* (*Papin.*) — *Pr. Vid.* 9535. — §. 1. Quid ergo, si bonis fideiussoris separatis solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? utrum portio cum ceteris heredis creditoribus ei quaerenda erit, an contentus esse debebit bonis, quae separari maluit? Sed quum stipulator iste, non adita fideiussoris a reo hereditate, bonis fideiussoris venditis in residuum permisceri debitoris creditoribus potuerit, ratio non patitur, eum in proposito summoveri. — §. 2. Sed in quolibet alio creditore, qui separationem impetravit, probari commodius est, ut, si solidum ex hereditate servari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprii creditores heredis fuerint dimissi; quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis, dimissis hereditariis.

9559) — *L. 5. D. eod.* (*Paulus.*) Si creditores hereditarii separationem bonorum impetraverunt, et inveniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus, non poterunt reverti ad heredem, sed eo, quod semel postulaverunt, stare debent. Sed si post impetratam separationem aliquid heres acquisierit, si quidem ex hereditate, admitti debebunt ad id, quod acquisitum est illi, qui separationem impetraverunt. Sed si illis satisfactum fuerit, quod superest, tribuetur propriis heredis creditoribus. At si ex alia causa heres acquisierit, non admittentur hereditarii creditores. Quodsi proprii ad solidum pervenerunt, id, quod supererit, tribuendum hereditariis quidam putant, mihi autem id non videtur; quum enim separationem petierunt, recesserunt a persona heredis, et bona secuti sunt, et quasi defuncti bona vendiderunt, quae augmenta non possunt recipere. Idemque existimo dicendum, etiam si circa separationem bonorum decepti minus consecuti sunt, quam proprii heredis creditores. Proprii autem heredis creditores habent

propria eius bona, et personam, quae potest, donec vivit, acquirere.

Not. 10.

L. 1. §. 13. *D. eod. Vid.* 7639.

Not. 11.

9560) — *L.* 1. §. 10. 11. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 10. Illud sciendum est, eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non novandi animo ab herede stipulati sunt; ceterum si eum hoc animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum, quippe cum secuti sunt nomen heredis, nec possunt iam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt. Sed etsi usuras ab eo ea mente, quasi eum eligendo, exegerunt. idem erit probandum. — §. 11. Item quaeritur, si satis acceperunt ab eo, an impetrent separationem. Et non puto, hi enim secuti sunt eum quem moverunt. Quid ergo, si satis non idoneum acceperunt? et sibi imputent, cur minus idoneos fideiussores accipiebant. — §. 15. Si quis pignus ab herede acceperit, non est ei concedenda separatio, quasi eum secutus sit; neque enim ferendus est, qui qualiter qualiter, eligentis tamen mente, heredis personam secutus est.

Not. 12.

9561) — *L.* 2. *D. eod.* (*Papinian.*) Ab herede vendita hereditate separatio frustra desiderabitur; utique si nulla fraudis incurrat suspicio; nam quae bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conservari solent.

Not. 13.

9562) — *L.* 1. §. 12. *eod.* (*Ulp.*) Praeterea sciendum est, posteaquam bona hereditaria bonis heredis mixta sunt, non posse impetrari separationem; confusis enim bonis et unitis separatio impetrari non poterit. Quid ergo, si praedia exstent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud, quod separari potest? Hic utique poterit impetrari separatio; nec ferendus est, qui causatur bona contributa, quum praedia contribui non possint, nisi ita coniunctae possessiones et permixtae propriis, ut impossibilem separationem effecerint; quod quidem perraro contingere potest.

§. 702.

Not. 1.

L. 7. *C. h. t. Vid.* 8760.

9563)—*L. un.* §.5 *et* 13. *C. de cad. toll.* (VI.51.) (*Iustinian.*)—§. 5. In novissimo autem articulo, ubi proprie *caduca* fiebant, secundum quod praediximus, etiam clausis tabulis tam exsistere heredes, quam posse adire, sive ex parte sint, sive ex asse instituti, censemus, et dies legatorum et fideicommissorum (secundum quod praediximus) a morte defuncti cedere. Hereditatem etenim, nisi fuerit adita, transmitti nec veteres concedebant, nec nos patimur, exceptis videlicet liberorum personis, de quibus Theodosiana lex super huiusmodi casibus introducta loquitur: his nihilominus, quae super his, qui deliberantes ab hac luce migrant, a nobis constituta sunt, in suo robore mansuris. — §. 13. Cum autem in superiore parte legis non aditam hereditatem minime, nisi quibusdam personis, ad heredes [defuncti] transmitti disposuimus, necesse est, si quis solidam hereditatem non adierit, hanc, si quidem habeat substitutum, ad eum, si voluerit, et potuerit, pervenire. Quod si hoc non sit, vel ab intestato successores eam suscipiant, vel si nulli sint, vel accipere nolint, vel aliquo modo non capiant, tunc ad nostrum aerarium devolvatur. (554.)

9564) — *L.* 4. *C. qui adm. ad bon. poss. possunt.* (VI.9.) (*Diocl. et Maximian.*) Emancipata si non agnovit intra annum *unde liberi* bonorum possessionem, nullam ad heredes vindicationem successionis transmittere potuit.

L. 3. §. 7. *D. de P. B. Vid.* 9502.

§. 2. *J. quib. mod. test. in f. Vid.* 1244.

Not. 2.

L. 3. *C. h. t. Vid.* 9414.

9565)—*L.* 1. §. 8. *D. de coll. bon.* (XXXVII. 6.) (*Ulp.*) Ibidem Iulianus ait, si bonorum possessione accepta decesserit is, qui in potestate est, ad collationem bonorum cogendum emancipatum, ut tantum heredi eius conferat, quantum conferret ipsi, si viveret. Quodsi ante acceptam bonorum possessionem decesserit suus, heredem eius Praetor ita tueri debebit, inquit, pro ea parte, qua heres scriptus fuit is, qui in potestate erat, non tamen ultra virilem; ad collationem autem non admittit eum in hunc casum, quia bonorum possessio admissa non est.

9566)—*L.* 7. §. 1. *D. h. t.* (XXIX. 2.) (*Paulus.*) Si filius, priusquam sciret se necessarium exstitisse patri heredem, decesserit relicto filio necessario, permittendum est nepoti abstinere se avi hereditate, quia et patri eius idem tribueretur.

Not. 3.

9567) — *L.* 86. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Pannonius Avitus, quum in Cilicia procuraret, heres institutus ante vita decesserat, quam heredem se institutum cognosceret; quia bonorum possessionem, quam procurator eius petierat, heredes Aviti ratam habere non potuerant, ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant, quae stricto iure non competiit, quia intra diem aditionis Avitus obiisset. Divum tamen Pium contra constituisse, Maecianus libro Quaestionum refert in eo. qui legationis causa Romae erat, et filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu eius distinctionis restitutionem locum habere; quod et hic humanitatis gratia obtinendum est.

Not. 4.

L. 4. *in f. D. de bon. poss. contra tab. Vid.* 605.

L. 5. *D. eod. Vid.* 8832.

L. 84. *D. h. t. Vid.* 8851.

9568)—*L.* 42. §. 3. *D. de bon. libert.* (XXXVIII. 2.) (*Papinian.*) Si falsum liberti testamentum ab aliis in provincia dictum, atque ita res per appellationem extracta esset, defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem instituerat, filio mulieris servavit Divus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni vel iure intestati, si vixisset, habere potuit.

9569)— *L.* 12. *D. de Carb. ed.* (XXXVII. 10.) (*Idem.*) Scriptus heres, contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur, ex Edicto primo bonorum possessionem petit exemplo legitimi, secundum tabulas interim accipere non potest;

quodsi medio tempore scriptus, vel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur, heredibus eorum succurrendum erit. Quid enim, si non potuerunt adire hereditatem iure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

9570) — *L.* 3. §. 29-32. *D. de SC. Silan.* (XXIX. 5.) (*Ulp.*) — 29. Non tantum ex testamento, sed etiam ab intestato hereditas ad hoc Edictum pertinet, ut ne quis adeat bonorumve possessionem petat, antequam quaestio de familia habeatur, ne heres propter compendium suum familiae facinus occultaret. — §. 30. Eleganter Scaevola ait, ut quis ad heredem suum utiles actiones transmittat, si forte ante aditionem decessit, exploratum esse debere, idcirco eum non adire, quod Senatusconsulto Edictoque terreatur. — §. 31. Si conditioni intra diem ex die mortis praestitutum parere iussi ignorantia non paruerunt, si idcirco ignoratum est, quia metu Senatusconsulti aperiri tabulae non potuerunt, succurritur iis ad implendam conditionem. — §. 32. Si et aliud impedimentum sit de non adeunda hereditate, vel aperiendarum tabularum, sit et Senatusconsulti, nihil prodesse impedimentum Senatusconsulti, si et aliud fuit, veluti si praegnans uxor occisi fuit, vel etiam putabatur, et propterea adire hereditatem institutus non potuerit.

Nor. 5.

L. 30. *pr. D. h. t. Vid.* 9443.
L. 86. *pr. D. eod. Vid.* 9567.

Nor. 7.

9571) — *L.* 53. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Qui ex duabus partibus heres institutus fuerit, ex alia pure, ex alia sub conditione, et ex pura institutione adierit, et decesserit, posteaque conditio exstiterit, ea quoque pars ad heredem eius pertinet.

Nor. 8.

L. 18. §. 2. *C. eod. Vid.* 8570.

Nor. 9.

9572) — *L. un. C. de his qui ante apert. tab. her. transm.* (VI. 52.) (*Theodos. et Valent.*) Per hanc iubemus sanctionem, in posterum valituram, filios seu filias, nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes, a patre vel matre, avo vel avia, proavo vel proavia, scriptos heredes, licet non sint invicem substituti, seu cum extraneis, seu soli sint instituti, et ante apertas tabulas defuncti (sive se noverint scriptos heredes, sive ignoraverint,) in liberos suos, cuiuscumque sint sexus, vel gradus, derelictam sibi hereditariam portionem posse transmittere, memoratasque personas (si tamen hereditatem non recusant) nulla huiusmodi praescriptione sibi obstante, eam tanquam debitam vindicare. Quod scilicet etiam super legatis, seu fideicommissis a patre, vel a matre, avo vel avia, proavo vel proavia, derelictis locum habet. Siquidem per indignum est, fortuitas ob causas, vel casus humanos, nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes, avita vel proavita successione fraudari, aliosque adversus avitum, vel proavitum desiderium, vel institutum insperato legati commodo, vel hereditatis gaudere. Habeant vero solatium tristitiae suae, quibus est merito consulendum. (450.)

§. 703.

Nor. 1.

L. 10. *D. de hered. vel act. vend. Vid.* 6343.
L. 11. *D. eod. Vid.* 6344.
L. 12. *D. eod. Vid.* 6346.

9573) — *L.* 13. *D. eod.* (*Paulus.*) Quodsi sit hereditas, etsi non ita convenit, ut quidquid iuris haberet venditor, emtor haberet, tunc heredem se esse, praestare debet; illo vero adiecto liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertineat.

Nor. 2.

9574) — *L.* 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Si hereditas venierit eius, qui vivit, aut nullius sit, nihil esse acti, quia in rerum natura non sit, quod venierit.

L. 7. *D. eod. Vid.* 6347.
L. 3. §. 2. *D. pro socio. Vid.* 187.

Nor. 3.

L. 8. et 9. *D. h. t. Vid.* 6348.
L. 13. *D. eod. Vid.* 9573.

Nor. 4.

Gaii instit. II. 35 *et* 36. — 35. *Vid.* 7826. — 36. *Vid.* 8747.

Nor. 5.

9575) — *L.* 2. *pr.* §. 1. 4 *et* 5. *D. h. t.* (XVIII. 4.) (*Ulp.*) — *Pr. Vid.* 1403. — §. 1. In hereditate vendita utrum ea quantitas spectatur, quae fuit mortis tempore, an ea, quae fuit, quum adiretur hereditas, an ea, quae fuit, quum hereditas venundatur, videndum erit. Et verius est, hoc esse servandum, quod actum est; plerumque autem hoc agi videtur, ut, quod ex hereditate pervenit, in id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse. — §. 4. Non tantum autem quod ad venditorem hereditatis pervenit, sed et quod ad heredem eius ex hereditate pervenit, emtori restituendum est; et non solum quod iam pervenit, sed et quod quandoque pervenerit, restituendum est. — §. 5. Sed et si quid dolo malo eorum factum est, quominus ad eos perveniat, et hoc emtori praestandum est; fecisse autem dolo malo, quominus perveniat, videtur, sive alienavit aliquid, vel etiam accepto quem liberavit, vel id egit dolo malo, ne de hereditate acquireretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam posset adipisci. Sed et si non dolo malo, sed lata culpa admiserit aliquid, utique tenebitur; deperdita autem et deminuta sine dolo malo venditoris non praestabuntur.

9576) — *L.* 2. §. 12-14. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 12. Apud Iulianum scriptum est, si venditor hereditatis exceperit servum sine peculio, et eius nomine cum eo fuerit actum de peculio et in rem verso, id duntaxat eum consequi, quod praestiterit eius peculii nomine, quod emtorem sequi debeat, aut quod in rem defuncti versum est; his enim casibus aes alienum emtoris solvit, ex ceteris causis suo nomine condemnetur. — §. 13. Quid ergo, si servum cum peculio exceperit venditor hereditatis, conventusque de peculio praestitit? Marcellus libro sexto Digestorum non petere eum scripsit, si modo hoc actum est, ut, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet. At si contra actum est, recte repetere eum posse ait; si vero nihil expressim inter eos convenit, sed

tantummodo peculii mentio facta est, cessare ex vendito actionem constat. — §. 14. Si venditor hereditatis aedes sibi exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, interest, quid acti sit; nam si ita excepit, ut damni quoque infecti stipulationis onus sustineret, nihil ab emtore consequeretur; si vero id actum erit, ut emtor hoc aes alienum exsolveret, ad illum onus stipulationis pertinebit; si non apparebit, quid acti sit, verisimile erit id actum, ut eius quidem damni nomine, quod ante venditionem datum fuerit, onus ad emtorem, alterius temporis ad heredem pertineat.

L. 25. *D. eod. Vid.* 545.

Not. 6.

9577) — *L.* 2. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Et illud potest quaeri, si etiam impuberi sit substitutus is, qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui vendidit hereditatem, pervenit, ex emto actioni locum faciat? Et magis est, ne veniat, quia alis hereditas est; licet enim unum testamentum sit, alia tamen atque alia hereditas est. Plane si hoc actum sit, dicendum erit, etiam impuberis hereditatem in venditionem venire, maxime si iam delata impuberis hereditate venierit hereditas.

Not. 7.

L. 14. §. 1. *D. eod. Vid.* 6424.

9578) — *L.* 2. §. 3 *et* 8. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Pervenisse ad venditorem hereditatis quomodo videatur, quaeritur; et ego puto, antequam quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum pervenisse, quatenus mandare potest earum rerum persecutionem, actionesque tribuere, enimvero ubi corpora nactus est, vel debita exegit, plenius ad eum videri pervenisse. Sed et si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus, palam est, ad eum pretia rerum pervenisse. Illud tenendum est, cum effectu videri pervenisse, non prima ratione; idcirco quod legatorum nomine quis praestitit, non videtur ad eum pervenisse, sed et si quid aeris alieni est, vel cuius alterius oneris hereditarii, pervenisse merito negabitur. Sed et rerum ante venditionem donatarum pretia praestari, aequitatis ratio exigit. — §. 8. Non solum autem hereditarias actiones, sed etiam eas obligationes, quas ipse heres constituit, dicendum erit praestari emtori debere. Itaque etsi fideiussorem acceperit ab hereditario debitore, ipsam hanc actionem, quam habet heres, praestare emtori debebit. Sed et si novaverit, vel in iudicium deduxerit actionem, praestare debebit hanc ipsam actionem, quam nactus est.

9579) — *L.* 4. *C. eod.* (IV. 39.) (*Alexand.*) Qui nondum certus de quantitate hereditatis, persuadente emtore, quasi exiguam quantitatem eam vendidit, bonae fidei iudicio conveniri ut res tradat, vel actiones mandet, non compellitur; nam suo quoque iure eorum persecutionem habet.

Not. 8.

L. 5. *C. eod. Vid.* 7875.
L. 16. *pr. D. de pact. Vid.* 7355.

Not. 9.

L. 54. *pr. D. de hered. pet. Vid.* 8743.

Not. 10.

L. 1. *C. de evict. Vid.* 6427.
L. 2. *pr. D. h. t. Vid.* 1403.

Not. 11.

9580) — *L.* 2. §. 5. *in f. et* §. 7. *in f. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 5. *Vid.* 9575. — §. 7. Solet quaeri, an et, si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emtori restituere id debeat? Et est apud Iulianum haec quaestio tractata libro sexto Digestorum, et ait, quod non debitum exegerit, retinere heredem, et quod non debitum solverit, non reputare; nam hoc servari, ut heres emtori non praestet, quod non debitum exegerit, neque ab eo consequatur, quod non debitum praestiterit. Si autem condemnatus praestiterit, hoc solum heredi sufficit, esse eum condemnatum sine dulo malo suo, etiamsi maxime creditor non fuerit is, cui condemnatus est heres. Quae sententia mihi placet.

9581) — *L.* 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Si venditor hereditatis exactam pecuniam sine dolo malo et culpa perdidisset, non placet eum emtori teneri.

Not. 12.

9582) — *L.* 2. §. 3 *et* 10. *in f. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. *Vid.* 9578. — §. 10. Denique si rem hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emtorem actionem, quia non ideo condemnatur, quod heres esset, sed quod vendiderit. Sed si pretium rei distractae emtori hereditatis dedit, videamus, an locus sit ex vendito actioni; et putem esse.

9583) — *L.* 6. *C. eod.* (IV. 39.) (*Alexand.*) Qui tibi hereditatem vendidit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perseveravit, et ideo vendendo eas aliis, dominium transferre potuit. Sed quoniam contractus fidem fregit, ex emto actione conventus, quanti tua interest, praestare cogetur.

9584) — *L.* 21. *D. eod.* (XVIII. 4.) (*Paulus.*) Venditor ex hereditate interposita stipulatione rem hereditariam persecutus alii vendidit; quaeritur, quid ex stipulatione praestare debeat; nam bis utique non committitur stipulatio, ut et rem, et pretium debeat. Et quidem si, posteaquam rem vendidit heres, intercessit stipulatio, credimus, pretium in stipulationem venisse; quodsi antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. Si ergo hominem vendiderit, et is decesserit, an pretium eiusdem debeat — non enim deberet Stichi promissor, si eum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset—? Sed ubi hereditatem vendidi, et postea rem ex ea vendidi, potest videri, ut negotium eius potius agam, quam hereditatis. Sed hoc in re singulari non potest credi; nam si eundem hominem tibi vendidero, et necdum tradito eo alii quoque vendidero, pretiumque accepero, mortuo eo, videamus, ne nihil tibi debeam ex emto, quoniam moram in tradendo non feci; pretium enim hominis venditi non ex re, sed propter negotiationem percipitur; et sic fit, quasi alii non vendidissem; tibi enim rem debebam, non actionem. At quum hereditas venit, tacite hoc agi videtur, ut, si quid tanquam heres feci, id praestem emtori, quasi illius negotium agam; quemadmodum fundi venditor fructus praestet bonae fidei ratione, quamvis, si neglexisset ut alienum, nihil

ci imputari possit, nisi si culpa eius argueretur. Quid, si rem, quam vendidi alio possidente, petii et litis aestimationem accepi, utrum pretium illi debeo, an rem? Utique rem, non enim actiones ei, sed rem praestare debeo. Et si vi delectus, vel propter furti actionem duplum abstulero, nihil hoc ad emtorem pertinebit; nam si sine culpa desiit detinere venditor, actiones suas praestare debebit, non rem, et sic aestimationem quoque, nam et aream tradere debet exusto aedificio.

Not. 13.

L. 2. §. 3. D. eod. Vid. 9578.
L. 21. D. eod. Vid. 9584.

Not. 14.

L. 6. C. h. t. Vid. 9583.
L. 54. pr. D. de hered. pet. Vid. 8745.
L. 41. D. de iure fisci. Vid. 8744.
L. 1. C. h. t. Vid. 3279.

Not. 15.

9585) — *L. 2. C. eod.* (*Antonin.*) Ratio iuris postulat, ut creditoribus hereditariis, et legatariis seu fideicommissariis te convenire volentibus, tu respondeas, et cum eo cui hereditatem venundedisti, tu experiaris suo ordine. Nam *ut satis tibi detur,* sero desideras, quoniam eo tempore, quo venundabatur hereditas, hoc non est comprehensum. Quamvis enim ea lege emerit, *ut creditoribus hereditariis satisfaciat*, excipere tamen actiones hereditarias invitus cogi non potest.

9586) — *L. 2. C. de legat.* (VI. 37.) (*Sever. et Antonin.*) Quamvis heres institutus hereditatem vendiderit, tamen legata, et fideicommissa ab eo peti possunt, et quod eo nomine datum fuerit, venditor ab emtore vel fideiussoribus eius petere potuerit. (198.)

9587) — *L. 2. C. de pact.* (II. 3.) (*Idem.*) Post venditionem hereditatis a te factam, si creditores contra emtores actiones suas movisse probare poteris, eosque eas spontanea voluntate suscepisse, exceptione taciti pacti non inutiliter defenderis. (203.)

Not. 16.

9588) — *L. 2. §. 9. D. h. t.* (XVIII. 4.) (*Ulp.*) Sicuti lucrum omne ad emtorem hereditatis respicit, ita damnum quoque debet ad eundem respicere.

Not. 17.

9589) — *L. 2. §. 20. D. eod.* (*Idem.*) Sed et si quid venditor nondum praestiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilominus agere potest eum emtore.

Not. 18.

9590) — *L. 2. §. 17. D. eod.* (*Idem.*) Quodsi funere facto heres vendidisset hereditatem, an impensam funeris ab emtore consequatur? Et ait Labeo, emtorem impensam funeris praestare debere, quia et ea, inquit, impensa hereditaria esset; cuius sententiam et Iavolenus putat veram, et ego arbitror.

9591) — *L. 2. §. 11 et 16. D. eod.* (*Idem.*) — §. 11. Sive ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, sive procurator eius, sive alius quis pro eo, dum negotium eius gerit, locus erit ex vendito actioni, dummodo aliquid absit venditori hereditatis; ceterum si nihil absit venditori, consequens erit dicere, non competere ei actionem. — §. 16. Si quid publici vectigalis nomine praestiterit venditor hereditatis, consequens erit dicere, agnoscere emtorem ei hoc debere, namque hereditaria onera etiam haec sunt; et si forte tributorum nomine aliquid dependat, idem erit dicendum.

Not. 19.

L. 2. in f. C. de legat. Vid. 9586.
L. 2. C. h. t. Vid. 9585.
L. 2. §. 7. D. eod. Vid. 9580.

9592) — *L. 18 et 24. D. eod.* — XVIII. (*Iulian.*) Si ex pluribus heredibus unus, antequam ceteri adirent hereditatem, pecuniam, quae sub poena debebatur a testatore, omnem solverit, et hereditatem vendiderit, nec a coheredibus suis propter egestatem eorum quidquam servare poterit, cum emtore hereditatis vel ex stipulatu, vel ex vendito recte experietur; omnem enim pecuniam hereditario nomine datam, eo manifestius est, quod in iudicio familiae erciscundae deducitur, per quod nihil amplius unusquisque a coheredibus suis consequi potest, quam quod tanquam heres impenderit. — XXIV. (*Labeo.*) Hereditatem Cornelii vendidisti, deinde Attius, cui a te herede Cornelius legaverat, priusquam legatum ab emtore perciperet, te fecit heredem; recte puto ex vendito te acturum, ut tibi praestetur, quia ideo eo minus hereditas venierit, ut id legatum praestaret emtor, nec quidquam intersit, utrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

Not. 20.

9593) — *L. 2. §. 18. 19. D. eod.* (*Ulp.*)—§. 18. *Vid.* 1417. — §. 19. Et si servitutes amisit heres institutus, adita hereditate ex vendito poterit experiri adversus emtorem, ut servitutes ei restituantur.

L. 9. D. comm. praed. Vid. 5011.

Not. 21.

9594) — *§. 6. J. de fideicom. hered.* Ergo si quidem non plus quam dodrantem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano Senatusconsulto restituebatur hereditas, et in utrumque actiones hereditariae pro rata parte dabantur, in heredem quidem iure civili, in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex Senatusconsulto Trebelliano tanquam in heredem. At si plus quam dodrantem vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, locus erat Pegasiano Senatusconsulto; et heres, qui semel adierit hereditatem, si modo sua voluntate adierit, sive retinuerit quartam partem, sive retinere noluerit, ipse universa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis et pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium et heredem; si vero totam hereditatem restitueret, emtae et venditae hereditatis stipulationes interponebantur. Sed si recuset scriptus heres adire hereditatem ob id, quod dicat eam sibi suspectam esse quasi damnosam, cavetur Pegasiano Senatusconsulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus est, iussu Praetoris adeat et restituat hereditatem, perindeque ei et in eum, qui

receperit hereditatem, actiones dentur, ac iuris est ex Trebelliano Senatusconsulto. Quo casu nullis stipulationibus eat opus, quia simul et huic, qui restituit, securitas datur, et actiones hereditariae ei et in eum transferuntur, qui recipit hereditatem utroque Senatusconsulto in bac specie concurrente.

9595) — *L.* 50. §. 1. *D. de verb. oblig.* (XLV. 1.) (*Ulp.*) Item stipuiatione emtae hereditatis: *quanta pecunia ad te pervenerit, dolove malo tuo factum eat, eritve, quominus perveniat*, nemo dubitabit, quin teneatur, qui id egit, ne quid ad se perveniret.

9596) — *L.* 97. *D. de verb. sig.* (L. 16.) (*Celsus.*) Quum stipulamur: *quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit*, res ipsas, quae pervenerunt, non pretia earum spectare videmur.

§. 705.

Not. 1.

Gaii instit. IV. 17. *Vid.* 3721.
L. 25. §. 8. *D. h. t. Vid.* 4006.
L. 7. *C.* eod. *Vid.* 1725.
L. 25. §. 18. *D. eod. Vid.* 1726.

Not. 2.

Tit. Dig. de poss. her. pet. — I. *Vid.* 60. — II. *Vid.* 37.

Not. 3.

9597) — *Tit. Dig. de fideic. her. pet.* (V. 6.) — I. (*Ulp.*) Ex ordine occurrit actio, quae proponitur his, quibus restituta est hereditas. Nam quisquis suscepit restitutam hereditatem ex Senatusconsulto, ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hereditatis petitione uti poterit. — II. (*Paulus.*) Quae actio eadem recipit, quae hereditatis petitio civilis. — III. (*Ulp.*) Nec interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an ei, cui heres exstiti. Sed et si honorum possessor sim eius, cui fideicommissaria hereditas relicta est, vel alius successor, per hanc actionem experiri poterim. — §. 1. Hanc actionem sciendum est adversus eum, qui restituit hereditatem, non competere. — §. 2. Hae autem actiones mihi dantur, quae heredi, et in heredem competunt.

§. 706.

Not. 1.

9598) — *L.* 8. *D. h. t.* (V. 3.) (*Paulus.*) Legitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui, quum ignorabat vires testamenti, iudicium defuncti secutus est.

Not. 2.

9599) — *L.* 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Regulariter definiendum est, eum demum teneri petitione hereditatis, qui vel ius pro herede, vel pro possessore possidet, vel rem hereditariam.

Not. 3.

L. 11. *C. eod. Vid.* 1752.

Not. 4.

L. 11. *pr. D. eod. Vid* 9486.

9600) — *L.* 13. §. 8-10. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 8. Si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi pro possessore possidet, et sic peti ab eo hereditatem quidam putant. Quam sententiam non puto veram; nemo enim praedo est, qui pretium numeravit, sed ut emtor universitatis utili tenetur. — §. 9. Item si quis a fisco hereditatem quasi vacantem emerit, aequissimum erit, utilem actionem adversus eum dari. — §. 10. *Vid.* 8092.

9601) — *L.* 13. §. 4-7. *D. eod.* (*Idem.*) — 5. Quid, si quis hereditatem emerit, an utilis in eum petitio hereditatis deberet dari, ne singulis iudiciis vexaretur? Venditorem enim teneri certum est. Sed finge non exstare venditorem, vel modico vendidisse, et bonae fidei possessorem fuisse, an porrigi manus ad emtorem debeant? Et putat Caius Cassius dandam utilem actionem. — 5. Idem erit dicendum, etsi parvo pretio iussus vendere heres Titio hereditatem vendidit; nam putat dicendum Papinianus, adversus fideicommissarium dari actionem; ab herede enim peti non expedit perexiguum pretium habente. — §. 6. Sed et si retenta certa quantitate restituere rogatus sit, idem erit dicendum. Plane si accepta certa quantitate restituere rogatus est, non putat Papinianus ab herede petendam hereditatem, quoniam pro herede, quod conditionis implendae gratia accepit, non possidetur. Sed Sabinus in statulibero contra; et id verius est, quia pecunia hereditaria est. — §. 7. Idem et in eo, qui solos fructus ex hereditate retinet, dicendum erit; tenetur enim et is hereditatis petitione.

9602) — *L.* 16. §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) Unde Iulianus libro sexto Digestorum ait, ab eo, qui petit hereditatem et litis aestimationem consecutus est, hereditatem peti posse.

9603) — *L.* 13. §. 12. *D. eod.* (*Idem.*) Si quis absentis nomine possideat hereditatem, quum sit incertum, an ille ratum habeat, puto absentis nomine petendam hereditatem, ipsius vero nequaquam, quia non videtur pro herede vel pro possessore possidere, qui contemplatione alterius possidet; nisi forte quis dixerit, quum ratum non habet, iam procuratorem quasi praedonem esse; tunc enim suo nomine teneri potest.

Not. 5.

9604) — *L.* 11. §. 1. *D. eod.* (*Idem.*) Pro possessore vero possidet praedo.

9605) — *L.* 12. *D.* eod. (*Idem.*) Qui interrogatus, *cur possideat*, responsurus sit, *quia possideo*, nec contendet se heredem vel per mendacium....,

9606) — *L.* 13. *pr.* et §. 1. *D. eod.* (*Idem.*) — *Pr.* Nec ullam causam possessionis possit dicere; et ideo fur et raptor petitione hereditatis tenentur. — §. 1. Omnibus etiam titulis hic *pro possessore* haeret et quasi iniunctus est. Denique et *pro emtore* titulo haeret; nam si a furioso emero sciens, pro possessore possideo. Item in titulo *pro donato* quaeritur, an quis pro possessore possideat, ut puta uxor vel maritus? Et placet nobis Iuliani sententia pro possessore possidere eum; et ideo petitione hereditatis tenebitur. Item *pro dote* titulus recipit pro possessore possessionem, ut puta si a minore duodecim annis nupta mihi quasi dotem sciens accepi. Et si legatum mihi solutum est ex falsa causa scienti, utique pro possessore possidebo.

L. 3. *D. expil. her. Vid.* 9519.

Not. 6.

9607) — *L.* 2. *in f. c. h. t.* (III. 31.) (*Sever. et*

Antonin.) Si post motam controversiam Menecratis bonorum partem dimidiam Musaeus ab herede scripto quaestionis illatae non ignarus comparavit, tam ipse quasi malae fidei possessor, quam heredes eius fructus restituere coguntur. Si vero venditionem lite antiquiorem esse, liquido probetur, ex eo die fructus restituantur, ex quo lis in iudicium deducta est. Fructibus enim augetur hereditas, cum ab eo possidetur, a quo peti potest. Emtor autem, qui proprio titulo possessionis munitus est, etiam singularum rerum iure convenitur.

L. 7. *in f. C. eod. Vid.* 1725.

L. 4. *C. in quib. caus. cess. long. temp. praesc. Vid.* 4511.

9608) — *L.* 13. §. 11. *D. h. t.* (V. 3.) (*Ulp.*) Heredem autem etiam earum rerum nomine, quas defunctus pro emtore possedit, hereditatis petitione teneri constat, quasi pro herede possideat, quamvis etiam earum rerum nomine, quas pro herede, vel pro possessore defunctus possedit, utique teneatur.

9609) — *L.* 42. *D. eod.* (*Idem.*) Si debitor hereditarius non ideo nolit solvere, quod se dicat heredem, sed ideo, quod neget, aut dubitet, an hereditas pertineat ad eum, qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione.

Not. 7.

9610) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Si hereditatem petam ab eo, qui unam rem possidebat, de qua sola controversia erat, etiam id, quod postea coepit possidere, restituet.

9611) — *L.* 9. *in f.* 10. *pr. D. eod.* — IX. *in f. Vid.* 9599.—X. *pr.* (*Gaius.*) Licet minimam.

9612) — *L.* 16. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et is, qui pretia rerum hereditariarum possidet, item qui a debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur.

Not. 8.

9613) — *L.* 16. §. 4. 5. 7. *D. eod.* (*Idem.*) — §. 4. 7. *Vid.* 4010.—§. 5. Idem Iulianus ait, sive quis possidens, sive non, rem vendiderit, petitione hereditatis eum teneri, sive iam pretium recepit, sive petere possit, ut et hic actionibus cedat.

9614) — *L.* 17. 18. *D. eod.* — XVII. (*Gaius.*) Quodsi possessor hereditatis ob id, quod ex testamento heredem se esse putaret, legatorum nomine de suo solvit, si quis ab intestato eam hereditatem evincat, licet damnum videtur esse possessoris, quod sibi non prospexerit stipulatione *evicta hereditate legata reddi*, attamen quia fieri potest, ut eo tempore solverit legata, quo adhuc nulla controversia mota sit, et ob id nullam interposuerit cautionem, placet in eo casu evicta hereditate dandam ei esse repetitionem. Sed quum cessante cautione repetitio datur, periculum est, ne propter inopiam eius, cui solutum est legatum, nihil repeti possit; et ideo secundum Senatusconsulti sententiam subveniendum ei est, ut ipse quidem ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciat, cedat autem actionibus petitori, ut suo periculo eas exerceat. — XVIII. (*Ulp.*) *pr. Vid.* 6062. — §. 1. Si quis, cum peteretur ab eo hereditas, neque rei, neque iuris velut possessor erat, verum postea aliquid adeptus est, an petitione hereditatis videatur teneri? Et Celsus libro quarto Digestorum recte scribit, hunc condemnandum, licet initio nihil possedit. — §. 2. Nunc videamus, quae veniant in hereditatis petitione. Et placuit, universas res hereditatis, in hoc iudicium venire, sive iura, sive corpora sint.

L. 20. §. 17. *D. eod. Vid.* 7852.

9615) — *L.* 35. *D. eod.* (*Gaius.*) Idem Iulianus ait, etiamsi nondum pretia rerum consecutus sit servus, posse a domino, quasi a iuris possessore, hereditatem peti, quia habet actionem, qua eam pecuniam consequatur; quae quidem actio etiam ignoranti acquireretur.

L. 40. §. 2. *D. eod. Vid.* 7853.

9616) — *L.* 13. §. 15. *D. eod.* (*Ulp.*) Item a debitore hereditario, quasi a iuris possessore; nam et a iuris possessoribus posse hereditatem peti, constat.

9617) — *L.* 14. 15. 16. *pr. et* §. 3. *D. eod.*— XIV. (*Paulus.*) Sed utrum ex delicto, an ex contractu debitor sit, nihil refert. Debitor autem hereditarius intelligitur is quoque, qui servo hereditario promisit, vel qui ante aditam hereditatem damnum dedit. — XV. (*Gaius.*) Vel aliquam rem hereditariam surripuerit. — XVI. (*Ulp.*) — *Pr.* Quodsi in diem sit debitor, vel sub conditione, a quo petita est hereditas, non debere eum damnari; rei plane iudicatae tempus spectandum esse secundum Octaveni sententiam, ut apud Pomponium scriptum est, an dies venerit. Quod et in stipulatione conditionali erit dicendum. Si autem non venerit, cavere officio iudicis debeat de restituendo hoc debito, quum dies venerit, vel conditio exstiterit. —§. 3. Non solum autem a debitore defuncti, sed etiam a debitore hereditario peti hereditas potest. Denique ab eo, qui negotia hereditaria gessit, et Celso et Iuliano videtur peti hereditatem posse. Sed si heredis negotium gessit, nequaquam; ab heredis enim debitore peti hereditas non potest.

9618) — *L.* 36. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si possessor hereditarium servum occiderit, id quoque in hereditatis petitione veniet. Sed Pomponius ait, actorem debere eligere, utrum velit sibi eum condemnari, ut caveat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliae, omissa eius rei aestimatione a iudice. Quae electio locum habet, si ante aditam hereditatem occisus sit servus; nam si postea, ipsius actio propria effecta est, nec veniet in hereditatis petitionem.

L. 42. *D. eod. Vid.* 9609.

Not. 9.

9619) — *L.* 13. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Non solum autem ab eo peti hereditas potest, qui corpus hereditarium possidet, sed et si nihil. Et videndum, si non possidens obtulerit tamen se petitioni, an teneatur? Et Celsus libro quarto Digestorum scribit, ex dolo eum teneri; dolo enim facere eum, qui se offert petitioni. Quam sententiam generaliter Marcellus apud Iulianum probat, omnem, qui se offert petitioni, quasi possidentem teneri.

L. 45. *D. eod. Vid.* 4668.

Not. 10.

L. 13. §. 14. *D. eod. Vid.* 4671.

L. 25. §. 2 *et* 8. *D. eod. Vid.* 4006.

9620) — *L.* 13. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Is autem, qui restituit hereditatem, teneri hereditatis peti-

tione non potest, nisi dolo fecit, id est, si scit et restituit; nam et dolus praeteritus venit in hereditatis petitione, quasi dolo desierit possidere.

Not. 11.

L. 18. §. 1. *D. eod. Vid.* 9614.

§. 707.

Not. 1.

9621) — *L.* 1. §. 1. *D. si pars hered. petat.* (V. 4.) (*Ulp.*) Qui hereditatem, vel partem hereditatis petit, is non ex eo metitur, quod possessor occupavit, sed ex suo iure; et ideo sive ex asse heres sit, totam hereditatem vindicabit, licet tu unam rem possideas, sive ex parte, partem, licet tu totam hereditatem possideas.

9622) — *L.* 10. §. 1. *D. h. t.* (V. 3.) (*Gaius.*) Itaque qui ex asse vel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam vel pro parte, sed hoc solum ei officio iudicis restituitur, quod adversarius possidet, aut totum, si ex asse sit heres, aut pro parte, ex qua heres est.

Not. 2.

9623) — *L.* 1. §. 2. *D. si pars hered. petat.* (V. 4.) (*Ulp.*) Quinimo si duo possideant hereditatem, et duo sint, qui ad se partes pertinere dicant, non singuli a singulis petere contenti esse debent, puta primus a primo, vel secundus a secundo, sed ambo a primo, et ambo a secundo; neque enim alter primi, alter secundi partem possidet, sed ambo utriusque pro herede. Et si possessor et petitor possideant hereditatem, quum unusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi asserat, invicem petere debebunt, ut partes rerum consequantur, aut si controversiam sibi non faciunt hereditatis, familiae erciscundae experiri eos oportebit.

Not. 3.

9624) — *L.* 1. §. 3. *D. eod.* (*Idem.*) Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autem meus possideat hereditatem cum extraneo, quum non plus coheres haberet sua parte utrum a solo extraneo, an vero et a coherede deberem petere hereditatem, quaeritur. Et Pegasus fertur existimasse, a solo extraneo me petere debere, eumque restituturum, quidquid possidet; et fortassis hoc officio iudicis debeat fieri. Ceterum ratio facit, ut a duobus petam hereditatem, hoc est et a coherede meo; et ille quoque dirigat actionem adversus exterum possessorem. Sed Pegasi sententia utilior est.

Not. 4.

9625) — *L.* 1. §. 4. *D. eod.* (*Idem.*) Item si, quum me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde residuum sextantem velim persequi, qualiter agam, videamus. Et Labeo scribit, utique partem dimidiam me petere debere a singulis; sic fieri, ut a singulis sextantem consequar, et habebo bessem. Quod verum puto, sed ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente, quem possidebam; et ideo officio iudicis invicem compensatio erit admittenda eius, quod possideo, si forte coheredes sint, a quibus hereditatem peto.

9626) — *L.* 7 *et* 8. *D. eod.* — VII. (*Iulian.*) Non possumus consequi per hereditatis petitionem id, quod familiae erciscundae iudicio consequimur, ut a communione discedamus; quum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quam ut partem hereditatis pro indiviso restitui mihi iubeat. — VIII. (*Idem.*) Permittendum erit possessori hereditatis, partem quidem hereditatis defendere, parte vero cedere; nec enim prohibet aliquem totam hereditatem possidere et partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controversiam non facere.

Not. 5.

L. 1. §. 5. *D. si pars hered. petat. Vid.* 9418.

Not. 6.

L. 18. §. 2. *D. h. t. Vid.* 9614.
L. 7. §. 5. *D. de exc. rei iud. Vid.* 2128.
L. 9. *D. h. t. Vid.* 9599.
L. 10. *D. eod. Vid.* 9611 *et* 9622.
L. 16. §. 4. *D. eod. Vid.* 4010.

Not. 7.

L. 19. *pr. et* §. 2. *D. eod.* — *Pr. Vid.* 8709. — §. 2. *Vid.* 1699.
L. 62. *D. de acq. rer. dom. Vid.* 3494.

Not. 8.

L. 16. §. 5. *D. h. t. Vid.* 9613.

9627) — *L.* 20. §. 6. 15. 17. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 6. *Vid.* 4061. — §. 15. *Redactae*, inquit, *pecuniae ex pretio rerum venditarum*; redactam sic accipiemus, non solum iam exactam, verum, et si exigi potuit, nec exacta est. — §. 17. *Vid.* 7852.
L. 16. §. 7. *D. eod. Vid.* 4010.
L. 17. *D. eod. Vid.* 9614.
L. 2. *in f. C. eod. Vid.* 9607.
L. 25. §. 17. *D. eod. Vid.* 3709.

9628) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Divus Pius rescripsit, prohibendum possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea distrahere, nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis vel rerum eius restitutione satisdare. Causa autem cognita, etsi non talis data sit satisdatio, sed solita cautio, etiam post litem coeptam deminutionem se concessurum Praetor edixit, ne in totum deminutio impedita in aliquo etiam utilitates alias impediat; ut puta si ad funus sit aliquid necessarium, nam funeris gratia deminutionem permittit. Item si futurum est, ut, nisi pecunia intra diem solvatur, pignus distrahatur; sed et propter familiae cibaria necessaria erit deminutio; sed et res tempore perituras permittere debet Praetor distrahere.

9629) — *L.* 20. §. 2 *et* 12. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 2. Simili modo, et si fundum hereditarium distraxit, siquidem sine causa, et ipsum fundum et fructus in hereditatis petitionem venire; quod si aeris exsolvendi gratia hereditarii id fecit, non amplius venire, quam pretium. — §. 12. *Vid.* 3708.

9630) — *L.* 33. *D. eod.* (*Paulus.*) Non solum ad aes alienum hereditarium exsolvendum necessaria alienatio possessori est, sed et si impensae necessariae in rem hereditariam factae sunt a possessore, vel si mora perituraе deterioresve futurae erant.

Not. 9.

L. 20. *pr. et* §. 1. *D. eod. Vid.* 3723.

Not. 10.

L. 20. §. 3. *D. eod. Vid.* 3707.
L. 25. §. 20. *D. eod. Vid.* 9507.
L. 26. *D. eod. Vid.* 9508.

9631) — *L.* 27. *D. eod.* (*Ulp.*) — *Pr.* Ancillarum etiam partus, et partuum partus, quamquam fructus esse non existimantur, quia non temere ancillae eius rei causa comparantur, ut pariant, augent tamen hereditatem; quippe quum ea omnia fiunt hereditaria, dubium non est, quin ea possessor, si aut possideat, aut post petitam hereditatem dolo malo fecit, quo minus possideret, debeat restituere. — §. 1. *Vid.* 9509.

9632) — *L.* 52. *D. eod.* (*Hermogen.*) Si possessor ex hereditate inhonestos habuerit quaestus, hos etiam restituere cogetur, ne honesta interpretatio non honesto quaestui lucrum possessori faciat.

§. 708.

Not. 1.

L. 11. *in f. D. eod. Vid.* 9604.
L. 12. *D. eod. Vid.* 9605.
L. 13. *pr. D. eod. Vid.* 9606.
L. 13. §. 8. *D. eod. Vid.* 9600.

9633) — *L.* 25. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Quod autem ait Senatus : eos, *qui bona invasissent*, loquitur de praedonibus, id est de his, qui quum scirent ad se non pertinere hereditatem, invaserunt bona, scilicet quum nullam causam haberent possidendi.

L. 22. *D. eod. Vid.* 9516.
L. 25. §. 7. *D. eod. Vid.* 1915.

9634) — *L.* 31. *pr.* §. 1. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — *Pr. Vid.* 7454. — §. 1. Sed si ipsi aliquid praedoni debebatur, hoc deducere non debebit, maxime si id fuit debitum, quod natura debebatur. Quid tamen si expediebat petitori, id debitum esse dissolutum propter poenam vel aliam causam? Potest dici, ipsum sibi vel solvisse, vel debuisse solvere. — §. 3. *Vid.* 4684.

L. 38. *D. eod. Vid.* 3970.

Not. 2.

L. 45. *in f. D. de rei vind. Vid.* 616.
L. 2. *in f. C. de fr. et lit. exp. Vid.* 1949.
L. 20. §. 11. *D. h. t. Vid.* 1948.

Not. 3.

9635) — *L.* 25. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) De eo autem loquitur Senatus, qui ab initio mente praedonis res hereditarias apprehendit. Quodsi ab initio quidem iustam causam habuit adipiscendae possessionis, postea vero conscius ad se nihil hereditatem pertinere, praedonio more versari coepit, nihil Senatus loqui videtur. Puto tamen et ad eum mentem Senatusconsulti pertinere; parvi etenim refert, ab initio quis dolose in hereditate sit versatus, an postea hoc facere coepit.

Not. 4.

L. 40. *pr. D. eod. Vid.* 314.

Not. 5.

L. 25. §. 11. *D. eod. Vid.* 5490.
L. 31. §. 3. *D. eod. Vid.* 4684.

9636) — *L.* 25. §. 15. 16. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 15. Adeo autem qui locupletior factus non est, non tenetur, ut si quis putans se ex asse heredem partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consumserit, Marcellus libro quarto Digestorum tractat, num non teneatur, quasi id, quod erogaverit, ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredes; nam et si is, qui heres non erat, totum, quidquid apud se fuit, consumsisset, sine dubio non tenetur quasi locupletior non factus. Sed in proposita quaestione tribus visionibus relatis, una prima, deinde alia posse dici totum, quod superest, restituere eum debere, quasi suam partem consumserit; tertia utrique, quod consumtum est, decedere; ait utique nonnihil restituendum. De illo dubitat, utrum totum, an partem restituendam dicat; puto tamen residuum integrum non esse restituendum, sed partem eius dimidiam. — §. 16. Quod autem quis ex hereditate erogavit, utrum totum decedat, non vero pro rata patrimonii eius, ut puta penum hereditarium ebibit; utrum totum hereditati expensum feratur, an aliquid et patrimonio eius, ut in id factus locupletior videatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatem? Ut si quid lautius contemplatione hereditatis impendit, in hoc non videatur factus locupletior, in statutis vero suis sumtibus videatur factus locupletior; utique enim, etsi non tam laute erogasset, aliquid tamen ad victum quotidianum erogasset. Nam et Divus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat, quod sibi superfuisset ex hereditate reddere, decrevit, ea, quae alienata erant non minuendi fideicommissi gratia, quum nec pretium in corpus patrimonii Pythodori redisset, ex proprio Pythodori patrimonio, et ex hereditate decedere, non tantum ex hereditate. Et nunc igitur statuti sumtus utrum ex hereditate decedent exemplo rescripti Divi Marci, an ex solo patrimonio, videndum erit. Et verius est, ut ex suo patrimonio decedant ea, quae, etsi non heres fuisset, erogasset.

Not. 6.

9637) — *L.* 31. §. 4. *D. eod.* (*Idem.*) Illud plane praedoni imputari non potest. cur passus est debitores liberari et pauperiores fieri, et non eos convenit, quum actionem non habuerit.

Not. 7.

9638) — *L.* 20. §. 16. *D. eod.* (*Idem.*) Quid, si post petitam hereditatem res distraxerit? Hic ipsae res venient fructusque earum. Sed si forte tales fuerunt, quae vel steriles erant, vel tempore periturae, et hae distractae sunt vero pretio, fortassis possit petitor eligere, ut sibi pretia et usurae praestentur.

Not. 8.

L. 25. §. 17. *D. eod. Vid.* 3709.

Not. 9.

9639) — *L.* 20. §. 17-19. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 17. *Vid.* 7852. — §. 18. Sed si vendidit, et evicta re restituit, quod accepit, non videbitur ad eum pervenisse, quamquam possit dici, nec ab initio pretium venire, quia non fuit res hereditaria, quae distracta est. Sed etsi Senatus rerum ex hereditate distractarum, non hereditariarum fecit mentionem, restitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet. Nam et Iulianus libro sexto Digestorum scribit, quod

indebitum exegit, restituere eum non debere, nec imputaturum, quod non debitum solvit.—§. 19. Sed si res sit redhibita, hic utique et hereditaria est, et pretium non veniet, quod refusum est.

9640) — *L.* 23. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Utrum autem omne pretium restituere debebit bonae fidei possessor, an vero ita demum, si factus sit locupletior, videndum; finge pretium acceptum vel perdidisse, vel consumsisse, vel donasse. Et verbum quidem *pervenisse* ambiguum est, solumne hoc contineret, quod prima ratione fuerit, an vero et id, quod durat; et puto sequentem clausulam Senatusconsulti, et si haec sit ambigua, ut ita demum computet, si factus sit locupletior.

9641) — *L.* 25. §. 1. *D. eod.* (*Idem.*) Item si rem distraxit, et ex pretio aliam rem comparavit, veniet pretium in petitionem hereditatis, non res, quam in patrimonium suum convertit. Sed si res minoris valet, quam comparata est, hactenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet, quemadmodum si consumsisset, in totum locupletior factus non videbitur.

L. 22. *D. eod. Vid.* 9516.

Not. 10.

L. 20. §. 21. *D. eod. Vid.* 6063.
L. 20. §. 12. *D. eod. Vid.* 3708.

9642) — *L.* 33. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus scribit, si hominem possessor distraxerit, si quidem non necessarium hereditati, petitione hereditatis pretium praestiturum, imputaretur enim ei, si non distraxisset; quodsi necessarium hereditati, si quidem vivit, ipsum praestandum, si decesserit, fortassis nec pretium. Sed non passurum iudicem, qui cognoscit, possessorem pretium lucrari, scribit; et verius est.

9643) — *L.* 36. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Si praedo dolo desiisset possidere, res autem eo modo interierit, quo esset interitura, etsi eadem causa possessionis mansisset, quantum ad verba Senatusconsulti, melior est causa praedonis, quam bonae fidei possessoris, quia praedo, si dolo desierit possidere, ita condemnatur, atque si possideret, nec adiectum esset: *si res interierit.* Sed non est dubium, quin non debeat melioris esse conditionis, quam bonae fidei possessor. Itaque etsi pluris venierit res, electio debebit esse actoris, ut pretium consequatur; alioquin lucretur aliquid praedo.

Not. 11.

L. 30. *D. eod. Vid.* 7456.

Not. 13.

9644) — *L.* 28. *D. eod.* (*Paulus.*) Post Senatusconsultum enim, omne lucrum auferendum esse tam bonae fidei possessori, quam praedoni, dicendum est.

9645) — *L.* 23. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Proinde si non solum pretium, sed etiam poena tardius pretio soluto pervenerit, poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere venire, licet de pretio solummodo Senatus sit locutus.

9646) — *L.* 25. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Sed et si lege commissoria vendidit, idem erit dicendum, lucrum, quod sensit lege commissoria, praestiturum.

L. 36. §. 4. *D. eod. Vid.* 6009.
L. 31. §. 5. *D. eod. Vid.* 7467.

Not. 14.

L. 20. §. 18. *inf. D. eod. Vid.* 9639.

9647) — *L.* 24. *D. eod.* (*Paulus.*) At ubi vi deiectus fuit, non debet restituere poenam ex eo commissam, quod eam actor habere non potest. Sic nec poena restitui debet, quam adversarius ei promisit, si ad iudicium non venerit.

Not. 15.

§. 2. *J. de offic. iud. Vid.* 2132.

9648) — *L.* 25. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et fructus, non quos perceperunt, inquit, sed quos percipere debuerunt, eos praestituros.

L. 40. §. 1. *D. eod. Vid.* 4330.

9649) — *L.* 1. §. 1. *C. eod.* (III. 31.) (*Aelius.*) Usuras vero pecuniarum ante litis contestationem ex die venditionis hereditariarum rerum ab eo factae, qui antea possidebat, collectas, nec non etiam fructus bonae fidei possessores reddere cogendi non sunt, nisi ex his locupletiores exstiterint. Post litem autem contestatam, tam fructus non venditarum rerum, non solum quos perceperunt, sed etiam quos percipere poterant, quam usuras pretii rerum ante litis contestationem venditarum, ex die contestationis enumputandas, omnimodo reddere compellantur. (171.)

L. 2. *C. eod. Vid.* 9607.
L. 2. *C. de fruct. et lit. exp. Vid.* 1949.
L. 56. *D. h. t. Vid.* 9510.
L. 27. *pr. D. eod. Vid.* 9651.

Not. 16.

9650) — *L.* 1. *C. de his, quib. ut indign.* (VI. 35.) (*Sever. et Antonin.*) Heredes, quos necem testatoris inultam omisisse constiterit, fructus integros cogantur reddere. Neque enim bonae fidei possessores ante controversiam illatam videntur fuisse, qui debitum officium pietatis scientes omiserunt. Ex hereditate autem rerum distractarum, vel a debitoribus acceptae pecuniae post motam litem bonorum usuras inferant. Quod in fructibus quoque locum habere, quos in praediis hereditariis inventos, aut exinde perceptos, vendiderint, procul dubio est. Usuras autem semisses dependere, satis est. (203.)

Not. 17.

L. 29. *D. h. t. Vid.* 3818.
L. 27. §. 1. *D. eod. Vid.* 9509.
L. 52. *D. eod. Vid.* 9632.

Not. 18.

L. 20. §. 14. *D. eod. Vid.* 3833.
L. 62. *pr. D. de rei vind. Vid.* 3763.
L. 51. §. 1. *D. h. t. Vid.* 3935.
L. 1. §. 1. *C. eod. Vid.* 9649.
L. 15. *D. de usur. Vid.* 3954.

9651) — *L.* 18. *pr. D. de his, quae ut indign.* (XXXIV. 9.) (*Papinian.*) Eum, qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum respondi, quod bonae fidei possessor fuisse non videtur, exemplo bonorum fisco vindicatorum. Post motam de tacito fideicommisso controversiam, ante pretia fructuum percepta eum usuris esse restituenda respondi; sed omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant, quod si fructus in usu habuit, eorum pretia tantum restitui satis erit. Sed Divus Seve-

rus bonorum tacite relictorum citra distinctionem temporis fructus duntaxat deberi, non etiam usuras eorum, benigne decrevit; quo iure utimur.

Not. 19.

9652) — *L.* 5. *C. h. t.* (III. 31.) (*Antonin.*) De hereditate quam bona fide possidebas, si contra te pronunciatum est, in restitutione eius detrahetur, quod creditoribus eiusdem hereditatis exsolvisse te bona fide probaveris; nam repeti a creditoribus, qui suum receperunt, non potest. (214.)

L. 31. *pr. D. eod. Vid.* 7454.
L. 20. §. 18. *in f. D. eod. Vid.* 9659.
L. 17. *D. eod. Vid.* 9614.

9653) — *L.* 2-5. *D. de cond. ind.* (XII. 6.) — II. (*Ulp.*) Si quis sic solverit, ut, si apparuisset esse indebitum, vel Falcidia emerserit, reddatur, repetitio locum habebit; negotium enim contractum est inter eos. — §. 1. Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum, vel inofficiosum, vel irritum, vel ruptum apparuerit, repetetur; vel si post multum temporis emerserit aes alienum, vel codicilli diu celati proiati, qui ademtionem continent legatorum solutorum, vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt; nam Divus Hadrianus circa inofficiosum et falsum testamentum rescripsit, actionem dandam ei, secundum quem de hereditate iudicatum est. — III. *Vid.* 4360.—IV. (*Paulus.*) Idem Divus Hadrianus rescripsit, et si aliud testamentum proferatur. — V. *Vid.* 6185.

L. ult. in f. D. de neg. gest. Vid. 6850.
L. 43. *D. eod. Vid.* 7064.
L. 44. *D. eod. Vid.* 7067.

Not 20.

9654) — *L.* 31. §. 1 *et* 2. *h. t.* (V. 3.) (*Ulp.*) — §. 1. *Vid.* 9634.— §. 2. Iustus autem possessor dubio procul debebit deducere, quod sibi debetur.

9655) — *L.* 4. *C. eod.* (III. 31.) (*Antonin.*) In restituenda hereditate compensatio eius habebitur, quod te in mortui infirmitatem, inque sumptum funeris bona fide ex proprio tuo patrimonio erogasse probaveris. (214.)

9656) — *L.* 25. §. 12. *D. eod.* (V. 3.) (*Ulp.*) Si quis re sua lautius usus sit contemplatione delatae sibi hereditatis, Marcellus libro quinto Digestorum putat, nihil eum ex hereditate deducturum, si eam non attigit.

Not. 21.

9657) — *L.* 20. §. 20. *D. eod.* (*Idem.*) Sed et si ob venditionem obstrictus sit emtori possessor hereditatis, dicendum erit, prospici ei cautione.

9658) — *L.* 40. §. 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Contra quoque, si possessor caverit damni infecti, cavendum est possessori.

9659) — *L.* 25. §. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Si tamen pignori res hereditarias dedit, videndum, an vel sic attingatur hereditas; quod est difficile, quum ipse sit obligatus.

Not. 22.

L. 36. §. 5. *D. eod. Vid.* 3958.

9660) — *L.* 37. *D. eod.* (*Ulp.*) Quodsi sumptum quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit, aequissimum erit, rationem horum quoque in bonae fidei possessoribus haberi.

Not. 23.

L. 38. *D. eod. Vid.* 3970.
L. 30. *D. eod. Vid.* 9524 et 3978.

Not. 24.

L. 33. *in f. D. de cond. ind. Vid.* 4368.

Not. 25.

L. ult. in f. D. de neg. gest. Vid. 6850.
L. 50. §. 1. *D. h. t. Vid.* 1681.
L. 14. §. 11. *D. de relig. Vid.* 7081.
L. 32. *pr. D. eod. Vid.* 7082.

9661) — *L. ult.* §. 1. *C. h. t.* (III. 31.) (*Iustinian.*) Sin autem ex contractibus defuncti agatur contra possessorem hereditatis, vel eius rei de qua agitur, si quidem res sint vel depositae, vel commodatae, vel pignori datae, vel aliae, quae exstant, non differri sub praetextu hereditatis petitionis memoratum iudicium, quemadmodum si pro foenerata pecunia, vel alia personali actione agatur contra possessorem, vel petitorem, non debet iudicium differri, sed exitum suum accipere. Postquam enim hereditatis petitionis iudicium finem acceipiat, tunc inter petitorem hereditatis, et possessorem rationibus contractis, non aliter possessor, si victus fuerit, hereditatem restituere compellitur, nisi pro omnibus, quae rite ab eo gesta sunt, petitor ei satisfaciat. Quodsi petitor victus fuerit, simili modo a possessore iudicis officio ei satisfiat, vel, si hoc fuerit praetermissum, negotiorum gestorum, vel ex lege condictione. (530.)

§. 709.

Not. 1.

L. 2. *in f. C. h. t. Vid.* 9607.
L. 7. *in f. C. eod Vid.* 1725.
L. 11. *C. eod. Vid.* 1752.

Not. 2.

9662) — *L.* 57. *D. eod.* (V. 3.) (*Nerat.*) Quum idem eandem hereditatem adversus duos defendit, et secundum alterum ex his iudicatum est, quaeri solet, utrum perinde ei hereditatem restitui oporteat, atque oporteret, si adversus alium defensa non esset; ut scilicet, si mox et secundum alium fuerit iudicatum, absolvatur is, cum quo actum est, quia neque possideat, neque dolo malo fecerit, quo minus possideret, quod iudicio devictus restituerit; an, quia possit et secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat, quam si cautum ei fuerit, quod adversus alium eandem hereditatem defendet? Sed melius est, officio iudicis cautione vel satisdatione victo mederi, quum et res salva sit ei, qui in exsecutione tardior venit adversus priorem victorem.

Not. 3.

L. 3. *C. de praesc.* XXX *vel* XL *ann. Vid* 1946.

Not. 4.

L. 38. *D. h. t. Vid.* 3970.

9663) — *L.* 12. §. 3. *C. eod.* (III. 31.) (*Iustinian.*) Illo (ne in posterum dubitetur) observando, ut et ipsa hereditatis petitio omnimodo bonae fidei iudiciis connumeretur. (530.)

Not. 5.

9664) — *L.* 5. §. 2. *D. eod.* (V. 3.) (*Ulp.*) Eorum iudiciorum, quae de hereditatis petitione sunt, ea auctoritas est, ut nihil in praeiudicium eius iudicii fieri debeat.

Not. 6.

9665) — *L. ult. pr.* §. 1 *et* 2. *C. eod.* (III. 31.) (*Iustinian.*) — *Pr.* Cum hereditatis petitioni locus fuerat, exceptio adsumebatur, quae tuebatur hereditatis petitionem, ne fieret ei praeiudicium. Magnitudo etenim et auctoritas centumviralis iudicii non patiebatur, per alios tramites viam hereditatis petitionis infringi. Cumque multae varietates et controversiae veterum exortae sint, eas certo fine concludentes, sancimus: si quis hereditatis petitionem vel susceperit, vel suscipere sperat, vel movere, alius autem superveniens, vel ex deposito, vel ex commodato, vel ex legato, vel ex fideicommisso, vel ex aliis causis inquietare, vel reum, vel agentem ex persona defuncti crediderit sibi esse necessarium, si quidem pro legato, vel fideicommisso hoc faciat, rem expeditae quaestionis esse, cum possit scriptus heres cautione interposita non differre hanc petitionem, sed recte exigi, vel legatum, vel fideicommissum sub ea cautela, vel satisdatione pro qualitate personarum. Quod si non obtinuerit eius iura, restituit legatarius, vel fideicommissarius ei datam pecuniam cum usuris ex quarta centesimae parte currentibus, vel agrum cum fructibus quos percepit, vel domum cum pensionibus, scilicet in utroque eorum expensis antea necessariis et utilibus deductis; vel, si ipse maluerit litem quidem contestari, exspectare autem hereditatis petitionis eventum, hoc ei liceat facere ut restitutio, si competeret cum legitimis augmentis legatario, vel fideicommissario accedat. — §. 1. *Vid.* 9661. — §. 2. Sin autem libertates, vel a possessore, vel a petitore fideicommissariae petantur, vel directae ipso iure dicantur competere, annale tantummodo spatium exspectetur a morte testatoris numerandum. Et si quidem hereditatis petitionis iudicium intra id spatium terminum accipiat, secundum eventum iudicii et libertates, vel effectum habeant, vel evanescant. Sin autem tempus annale emanaverit, tunc libertatis favore et humanitatis intuitu competant quidem directae libertates, ex fideicommissariis autem in libertatem servi eripiantur, ita tamen, si non falsum testamentum approbetur, sub ea scilicet conditione, ut si actores sint, vel alias ratiociniis suppositi, etiam postquam perveniant in libertatem, necessitas eis imponatur res hereditarias et rationes reddere, iure patronatus videlicet competente ei qui ex legibus ad id possit vocari. (530.)

§. 710.

Not. 2.

9666) — *Tit. Dig. quorum bonorum.* (XLIII. 2.) — 1. *Vid.* 4510. — II. (*Paulus.*) Interdicto Quorum bonorum debitores hereditarii non tenentur, sed tantum corporum possessores.

9667) — *Tit. Cod. eod.* (VIII. 2.) — 1. (*Sever. et Antonin.*) Hereditatem eius quem patrem tuum fuisse dicis, petiturus, iudicibus qui super ea re cognituri erunt, de fide intentionis allega. Quamvis enim bonorum possessionem ut praeteritus agnoviati, tamen interdicto, quorum bonorum, non aliter possessor constitui poteris, quam si te defuncti filium esse, et ad hereditatem, vel bonorum possessionem admissum probaveris. (198.) — II. (*Dioclet. et Maximian.*) Si edicto sororis patruelis intestatae sine liberis defunctae, recte petita bonorum possessione quaesisti successionem, ac negotium integrum est, quae cum moreretur, eius fuerunt, secundum interdicti, quorum bonorum, tenorem ab his, qui pro herede, vel pro possessore possident, dolove malo fecerint, quo magis desierint possidere, tibi Rector provinciae restitui efficiet. — III. *Vid.* 2197.

Not. 6.

9668) — *L.* 2. *C. de edicto. D. Hadr. toll.* (VI. 33.) (*Alexand.*) Quamvis quis se filium defuncti praeteritum esse alleget, aut falsum, vel inofficiosum testamentum, seu alio vitio subiectum, vel servus defunctus esse dicatur, tamen scriptus heres in possessionem mitti solet. (224.)

9669) — *Pauli sent.* lit. 5. 14-18. — 14. Sive falsum, sive ruptum, sive irritum dicatur esse testamentum, salva eorum disceptatione, scriptus heres iure in possessionem mitti desiderat. — 15. Si inter heredem institutum et substitutum controversia sit, magis placuit eum in possessionem rerum hereditariarum mitti, qui primo loco scriptus est. — 16. *Vid.* 9491. — 17. *Vid.* 9412. — 18. In possessionem earum rerum quas mortis tempore testator non possedit, heres scriptus priusquam iure ordinario experiatur, improbe mitti desiderat.

§. 711.

Not. 1.

§. 5. 4 *J. de obl. quae quasi ex contr. nasc.* *Vid.* 6821.

Not. 2.

9670) — §. 4. *J. de off. iud.* (IV. 17.) Si familiae erciscundae [iudicio] actum sit, singulas res singulis heredibus adiudicare debet; et si in alterius persona praegravare videatur adiudicatio, debet hunc invicem coheredi certa pecunia, sicut iam dictum est, condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit aut consumserit. Quae quidem similiter inter plures quoque, quam duos coheredes subsequuntur.

9671) — *L.* 1. *pr. D. fam. erc.* (X. 2.) (*Gaius.*) Haec actio proficiscitur e lege duodecim tabularum; namque coheredibus volentibus a communione discedere, necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariae distribuerentur.

L. 2. *pr. D. eod. Vid.* 6821.

9672) — *L.* 19. *D. eod.* (*Gaius.*) Item ex diverso similiter prospicere iudex debet, ut, quod unus ex heredibus ex re hereditaria percepit, stipulatusve est, non ad eius solius lucrum pertineat. Quae ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes inter eos fecerit, aut si curaverit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda et incommoda.

L. 36. *D. eod. Vid.* 6876.

9673)—*L.* 18. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Sumptuum, quos unus ex heredibus bona fide fecerit, usuras quoque consequi potest a coherede, ex die morae, secundum rescriptum imperatorum Severi et Antonini.

9674)—*L.* 44.*in f. D. eod.* (*Paulus.*) Si duo coheredes damnati sint statuam ponere, et altero cessante alter eam fecerit, non esse iniquum, Iulianus, ait, familiae erciscundae iudicium dare, ut pars impendiorum boni viri arbitratu praestetur.

9675) —*L.* 18. §. 1. *C. eod.* (III. 36.) (*Dioclet. et Maximian.*) In communi autem hereditate quin sumptus ab non facti bona fide, familiae erciscundae iudicio, vel negotiorum gestorum actione servari possint, non est ambiguum.

9676) — *L.* 16. §. 2-6. *D. eod.* (X. 2.) (*Ulp.*) — §. 2. Ususfructus et ex certo tempore, et usque ad certum tempus, et alternis annis adiudicari potest. — §. 3. Id. quod amnis fundo post litem contestatam alluit, aeque venit in hoc iudicium. — §. 4. *Vid.* 6826. — §. 5. Denique ait, si unus ex heredibus rationes hereditarias deleverit vel interleverit, teneri quidem lege Aquilia, quasi corruperit, non minus autem etiam familiae erciscundae iudicio. — §. 6. Item si servus hereditarius propriam rem heredum unius surripuerit, Ofilius ait, esse familiae erciscundae actionem, et communi dividundo furtique actionem cessare; quare agentem familiae erciscundae iudicio consecuturum, ut aut ei servus adiudicetur, aut litis aestimatio in simplum offeratur.

9677) — *L.* 17. *D. eod.* (*Gaius.*) Damno commisso ab uno herede, conveniens est dicere, simpli habendam aestimationem in familiae erciscundae iudicio.

9678)—*L.* 44.§.2. *D. eod.* (*Paulus.*) Si coheredes absente uno coherede rem vendiderunt, et in ea re dolo malo fecerunt, quo plus ad eos perveniret, vel familiae erciscundae iudicio praestabunt ei, qui abfuit, vel hereditatis petitione.

Not. 3.

L. 25. §. 16. *D. eod. Vid.* 5854.

§. 712.

Not. 1.

9679)—*L.* 1. *pr.* §. 1 *et* 8. *D. h. t.* (XXXVII. 6.) (*Ulp.*) — *Pr.* Hic titulus manifestam habet aequitatem; quum enim Praetor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participesque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum, consequens esse credit, ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna. — §. 1. Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est. — §. 8. *Vid.* 9565.

9680)—*L.* 3. *pr. D. eod.* (*Iulian.*) Praetor non sub conditione collationis bonorum possessionem contra tabulas promittit, sed demonstrat, quid data bonorum possessione fieri oporteat. Alioquin magna captio erit emancipati, si non aliter bonorum possessionem accipere intelligeretur, nisi cavisset de collatione; nam si interim ipse decessisset, heredi suo nihil relinqueret; item si frater eius decessisset, non admitteretur ad bonorum possessionem. Quid ergo est? Intelligendum est, bonorum possessionem accipere et antequam caveat; sed si non caverit, ita observabitur, ut tota hereditas apud eum, qui in potestate fuerit, remaneat.

Not. 2.

L. 6. *D. si tab. test. nullae ex tab. Vid.* 8819.

9681) — *L.* 1. §. 18. *D. de conl. cum emanc. lib.* (XXXVII. 8.) (*Ulp.*) Sed etsi nepos, et ex alio nepote defuncto duo pronepotes, unus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferat, vel si frater non est, soli patruo, non etiam patruo maiori.

Not. 3.

9682) — *L.* 4. *C. h. t.* (VI. 20.) (*Gordian.*) Filiae dotem in medium ita demum conferre coguntur, si vel ab intestato succedant, vel contra tabulas petant; nec dubium est profectitiam seu adventitiam dotem a patre datam vel constitutam, fratribus qui in potestate fuerunt conferendam esse. His etenim qui in familia defuncti non sunt, profectitiam tantummodo dotem post varias prudentum opiniones conferri placuit. (240.)

Not. 4.

L. 10. *D. h. t. Vid.* 8800.

Not. 5.

9683) — *L.* 17-19. *C. h. t.* (VI. 20.) — XVII. (*Leo.*) Ut liberis, tam masculini quam feminini sexus, sive sui iuris, sive in potestate constitutis, quocumque iure intestatae successionis, id est, aut testamento penitus non condito, aut si factum fuerit contra tabulas bonorum possessione petita, vel inofficiosi querela mota rescisso, aequa lance parique modo prospici possit, hoc etiam aequitatis studio praesenti legi credidimus inserendum, ut in dividendis rebus ab intestato defunctorum parentum, tam dos, quam ante nuptias donatio conferatur, quam pater vel mater, avus vel avia, proavus vel proavia, paternus vel maternus dederit, vel promiserit pro filio vel filia, nepote vel nepte, pronepote vel pronepte, nulla discretione intercedente, utrum in ipsas sponsas pro liberis suis memorati parentes donationem contulerint, an in ipsos sponsos earum, ut per eos eadem in sponsas donatio celebretur: ut in dividendis rebus ab intestato defuncti parentis, cuius de hereditate agitur, eadem dos, vel ante nuptias donatio ex substantia eius profecta conferatur, emancipatis videlicet liberis utriusque sexus, pro tenore praecedentium legum ea quae in ipsa emancipatione a parentibus suis, ut assolet fieri, consequuntur, vel post emancipationem ab eisdem parentibus acquisierint, collaturis. (467.)—XVIII. (*Anastas.*) Liberos qui per nostrae legis auctoritatem, per oblationem precum et imperiale rescriptum, sui iuris effecti fuerint, ad similitudinem ceterorum qui emancipati ex antiquo iure sunt, collationes facere iubemus compelli secundum ea quae super ceteris emancipatis statuta sunt. (503.) — XIX. (*Iustinian.*) Illam merito dubitationem amputare duximus, quae super collatione dotis, vel ante nuptias donationis, inter certas personas satis iam ventilata est. Nam si intestatus quis defunctus esset, filio vel filiis, aut filia vel filiabus relictis, et ex mortua filia, vel filio cuiuscumque sexus aut numeri nepotibus; vel si qua intestata defuncta esset, filio quidem vel filiis, filia vel filiabus similiter relictis, ex mortuo

vero filio vel filia itidem nepotibus cuiuscumque sexus aut numeri : de modo quidem successionis minime dubitabatur, sed palam erat quod huiusmodi nepotes duas partes paternae, vel maternae portionis tantum haberent, tertiam partem patruis suis, vel avunculis, vel amitis, vel materteris, pro iam posita constitutione concedentes; de collatione vero dotis, vel ante nuptias donationis quam defuncta persona pro filio vel filia superstitibus, et pro mortuo vel mortua filio vel filia dedisset, multa dubitatio orta est : superstitibus quidem filiis defunctae personae non debere se dotem, vel ante nuptias donationem pro se datam a suo patre, vel matre, conferre filiis mortui fratris sui, vel mortuae sororis suae contendentibus, eo quod nulla constitutio super huiusmodi collatione posita esset; nepotibus vero mortuae personae non tantum huic resistentibus, sed etiam asserentibus, quod onus collationis constitutione Arcadii et Honorii divae memoriae sibi impositam, in personis tantummodo suorum avunculorum, non etiam patruorum, vel amitarum, vel materterarum locum habere posset. Talem igitur subtilem dubitationem amputantes, praecipimus tam filios, vel filias defunctae personae dotem, vel ante nuptias donationem a parentibus suis sibi datam conferre nepotibus, vel neptibus mortuae personae : quam eosdem nepotes vel neptes patruis suis, aut avunculis, amitis etiam et materteris dotem, vel ante nuptias donationem patris sui, vel matris, quam pro eo, vel ea mortua persona dedit, similiter conferre, ut commixtis huiusmodi collationibus cum bonis mortuae personae, duas quidem partes nepotes vel neptes habeant illius portionis quae patri vel matri eorum, si superesset, deferebatur; tertiam vero eiusdem portionis partem una cum sibi competentibus portionibus filii vel filiae defunctae personae, cuius de hereditate agitur, capiant. (528.)

Not. 7.

L. 1. *pr. in f. D. de coni. cum emanc. lib. ei. Vid.* 8872.

9684) — *L.* 3. §. 6. *D. h. t.* (XXXVII. 6.) (*Iulian.*) Qui duos filios in potestate habebat, et ex uno eorum nepotem, emancipavit filium, ex quo nepotem habebat, deinde emancipatus factus procreavit filium, quem avus in locum filii adoptavit, et vel intestatus, vel testamento facto praeterito emancipato filio decessit; quaesitum est, quid de bonorum possessione, quid de collatione iuris esset. Respondi : bonorum, de quibus quaeritur, tres partes fieri debent, ex quibus una pertinet ad filium, qui in potestate remansit; altera ad nepotem, qui in locum filii adoptatus est; tertia ad emancipatum filium et nepotem, qui in potestate remanserit, ita ut pater soli ei conferat, cum quo bonorum possessionem accipiat.

L. 2. §. 19. *D. ad SC. Tert. Vid.* 8843.

Not. 8.

9685) — *L.* 1. §. 3. *in f. D. h. t.* (XXXVII. 6.) *Ulp.*) Si ex dodrante fuit institutus filius, qui erat in potestate, extraneus ex quadrante, emancipatum accipientem contra tabulas pro quadrante tantum bona sua collaturum Iulianus ait, quia solum quadrantem fratri abstulit. Argumentum pro hac sententia affert Pomponius, quod filius emancipatus nepotibus ex se natis solis conferre cogitur.

L. 3. §. 6. *D. eod. Vid.* 9684.

9686) — *L.* 1. §. 2. 3. 4. *D. de dot. collat.* (XXXVII. 7.) (*Ulp.*) — §. 2. Si sit nepos et neptis ex eodem filio, et dotata sit neptis, sit et filius non pater eorum, neptis omnem dotem soli fratri collatura est; emancipata autem neptis dotem et bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet. — §. 3. Sed si sit neptis sola, non etiam nepos ex eodem, tunc confertur patruo, itemque nepoti vel nepti ex alio. — §. 4. Sed et si duae neptes sint ex diversis filiis, conferent et invicem, et patruo; si ex eodem patre, tantum invicem conferent.

9687) — *L.* 1. *pr.* §. 13 *et* 18. *D. de coni. cum emanc. lib. ei.* (XXXVII. 8.) (*Idem.*)—*Pr. Vid.* 8872. — §. 13. Emancipatus filius, si quidem nepotes in avi potestate non habeat, fratribus suis conferet; sed si sint nepotes, voluit eum Praetor filiis suis, qui sunt in potestate, solis conferre; merito, quia veniendo ad bonorum possessionem iiiis solis iniuriam facit. — §. 18. *Vid.* 9681.

Not. 10.

9688) — *L. ult. C. comm. utriusque iud.* (III. 38.) (*Iustinian.*) Illud aequitatis fovere rationibus, bene nobis apparuit. Si quis etenim pro filio suo ante nuptias donationem conscripserit, vel dederit, vel pro filia sua dotem, et hoc, quod dedit, iterum ad eum revertatur, vel stipulatione, vel lege hoc faciente; vel et si alio dotem, vel ante nuptias donationem dante, stipulationis paternae tenor, vel forte legis hoc induxerit, ille autem testamento condito, vel filios suos, vel extraneos scripserit heredes, et nihil de huiusmodi rebus, quae ad eum reversae sunt, vel pervenerunt, disposuerit, inveniantur autem alii liberi eius res a paterna substantia lucrati, vel per ante nuptias donationem, vel dotes, vel militiae causa, quas (utpote testamento exsistente) non coguntur conferre : tunc filius vel filia easdem res, quae ad patrem reversae sunt, vel pervenerunt, habeant praecipuas, ad simile tamen lucrum computandas, ut in praesenti casu tantum habeat ipse vel ipsa, quantum eius fratres a patre sunt consecuti, secundum eos modos, quos supra diximus, et quos conferre propter testamentum non coarctantur. Sin autem nihil tale penitus in fratres eorum a patre collatum est, neque ipsos sibi praecipue hanc partem vindicare, sed quasi paternae facta substantiae sit, inter omnes secundum institutionis tenorem dividi, et haec quidem, si inter fratres patris elogium sompositum sit. Sin autem extranei sint scripti heredes, et nihil in testamento suo, neque in hac parte testatnr dixerit, tunc omnimodo praecipuum habeat filius, quod ad patrem revertitur, vel pervenit. Si tamen minus in fratres collatum est, amplius autem ex huiusmodi causa ad patrem pervenit, illo, quod ad similem quantitatem concurrit, excepto, cetera quasi paternae substantiae facta secundum modum institutionum dividantur. Illo procul dubio observando, quod si minus sit id, quod pater ex huiusmodi causa habuit, ea quantitate, quae in fratres collata est, tota huiusmodi portio ad eas personas perveniat, quarum occasione res ad patrem revertitur. Ea igitur, quae in paterna

persona diximus, obtinere volumns etiam in avo, et proavo paterno vel materno, et in matre, et in avia, et proavia paterna vel materna. (530.)

L. 1. §. 14. *D. h. t. Vid.* 8867.

L. 5. *pr. D. eod. Vid.* 8868.

L. 4. *D. de coni. cum emanc. lib. ei. Vid.* 8818.

L. 6. *D. si tab. test. nullae. Vid.* 8819.

Not. 11.

9689) — *L.* 1. §. 3. 4. 5. *D. h. t.* (XXXVII. 6.) (*Ulp.*) — §. 3. *Vid.* 9685. — §. 4. Pater filium, quem in potestate habebat, et extraneum heredem scripsit, emancipatum praeteriit; honorum possessionem contra tabulas uterque filius accepit; potest non incommode dici, emancipatum ita demum conferre fratri suo debere, si aliquid ei ex causa hereditaria abstulerit; nam si minore ex parte, quam dimidia, is, qui in potestate erat, heres scriptus fuerit, inique videbitur collationem postulare ab eo, propter quem amplius hereditate paterna habiturus est. — §. 5. Toties igitur collationi locus est, quoties aliquo incommodo affectus est is, qui in potestate est, interventu emancipati; ceterum si non est, collatio cessabit.

Not. 15.

9690) — *L.* 25. *C. fam. erc.* (III. 36.) (*Dioclet. et Maxim.*) Ex causa donationis, vel aliunde tibi quaesita, si avi successionem respueris, conferre fratribus compelli non potes. (295.)

L. ult. D. de dot. coll. Vid. 9475.

Not. 16.

9691) — *Nov.* 18. *c.* 6. Illud quoque bene se habere credimus hac lege complecti. Prioribus enim legibus volentibus, in collationibus, si quidem sine testamento morerentur parentes, collationes secundum earum virtutem fieri; si vero testati, nihil dicentes de eis, locum non fieri collationibus, sed res habere per dotem forte aut alio modo datas, et quae sunt relicta defendere. Nos sancimus, non esse omnino talem opinionem, sed sive quispiam intestatus moriatur, sive testatus, quoniam incertum est ne forsan oblitus datorum, aut prae tumultu mortis angustiatus, huius non est memoratus, omnino esse collationes, et exinde aequalitatem, secundum quod olim dispositum est, nisi expressim designaverit ipse se velle non fieri collationem, sed habere eum qui cogitur ex lege conferre, et quod iam datum est, et ex iure testamenti; omnibus quae prius de collationibus a nobis sancita sunt in sua virtute manentibus.

Not. 17.

9692) — *L.* 1. §. 23. *D. h. t.* (XXXVII. 6.) (*Ulp.*) Confertur autem, etiamsi quid eius non fuerit, dolo malo autem factum sit, quominus esset; sed hoc sic accipiendum est, ut hoc demum conferatur, quod eius esse desiit dolo malo. Ceterum si id egit, ne acquireret, non venit in collationem; nam hic et sibi insidiatus est.

9693) — *L.* 2. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) De illis, quae sine culpa filii emancipati post mortem patris perierunt, quaeritur, ad cuius detrimentum ea pertinere debeant. Et plerique putant, ea, quae sine dolo et culpa perierint, ad collationis onus non pertinere; et hoc ex illis verbis intelligendum est, quibus Praetor viri boni arbitratu iubet conferri bona; vir autem bonus non sit arbitraturus, conferendum id, quod nec habet, nec dolo, nec culpa desiit habere.

§. 713.

Nto. 1.

L. 39. §. 1. *D. fam. erc. Vid.* 9396.

9694) — *L.* 10 *et* 16. *C. h. t.* (VI. 20.) — X. (*Dioclet. et Maximian.*) A patre verbis precariis in codicillis relictum, extero iure capiens filia ad collationem dotis urgeri non potest. — XVI. (*Iidem.*) Filiam cum fratribus suis coheredibus intestato patri succedentem, ultra relictum codicillis non conferentem dotem, iudicio familiae erciscundae nihil posse consequi, summa cum ratione placuit. (297.)

Not. 2.

L. 17. *C. eod. Vid.* 9683.

Not. 3.

9695) — *L.* 5. *C. eod.* (*Gordian.*) Dotis quidem petitio perseverante matrimonio tibi non competebat; quamvis enim ea intestato patre defuncto, fratri conferre debueras, non tamen eo nomine adversus maritum tibi actio potuit esse; cum eo minus in partem tibi delatae successionis patris auferre potueris. (240.)

Not. 4.

9696) — *L.* 1. §. 6. *D. de dot. collat.* (XXXVII. 7.) (*Ulp.*) Quod si iam factum divortium est, et maritus non sit solvendo, non debebit integra dos computari mulieri, sed id quod ad mulierem potest pervenire, hoc est, quod facere maritus potest.

9697) — *Auth. de aequal. dot.* §. *Illud quoque.* (*Nov.* 97. *c.* 6.) Quod locum habet sive pars viri sit idonea, sive mulieri possit imputari, quare marito ad inopiam vergente, ex lege Iustiniani etiam constante matrimonio non exegerit dotem. Quod ei licet, cum et sui iuris sit, et legitimae aetatis, et eum mater obtulerit dotem, et pater ei consentiat agenti. His cessantibus, solam actionem (licet inanem) conferens, partem ex hereditate feret: hoc cum dos parva sit. Sed dotem magnam quae conferri speratur, invito etiam patre filiae exigere potest. Haec observantur, ubicunque collationis ratio emergit, etiamsi avita sit successio.

Not. 5.

L. 17. 19. 20. *C. h. t.* — XVII et XIX. *Vid.* 9683. — XX. *Vid.* 9255.

Not. 6.

Nov. 18. *c.* 6. *Vid.* 9691.

Not. 8.

9698) — *L.* 1. §. 15. *D. h. t.* (XXXVII. 6.) (*Ulp.*) Nec castrense, nec quasi castrense peculium fratribus confertur; hoc enim praecipuum esse oportere, multis Constitutionibus continetur.

9699) — *L. ult. C. eod.* (VI. 20.) (*Iustinian.*) Ut nemini de cetero super collatione dubietas oriatur, necessarium duximus constitutioni, quam iam favore liberorum fecimus, hoc ad-

dere: ut res quas parentibus acquirendas esse prohibuimus, nec collationi post obitum eorum inter liberos subiaceant. Ut enim castrense peculium in commune conferre in hereditate dividenda, et ex prisci iuris auctoritate minime cogebantur, ita et alias res quae minime parentibus acquiruntur, proprias liberis manere censemus. (530.)

Not. 9.

L. 11. *C. de neg. gest. Vid.* 3465.
L. 15. *C. eod. Vid.* 3466.

9700) — *L.* 50. *D. fam. erc.* (X. 2.) (*Ulp.*) Quae pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministravit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus, in rationem portionis, quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.

9701) — *L.* 1. §. 16. *D. h. t.* (XXXVII. 6.) (*Idem.*) Sed an id, quod dignitatis nomine a patre datum est vel debetur, conferre quis in commune cogatur, videamus. Et ait Papinianus libro tertio decimo Quaestionum, non esse cogendum; hoc enim propter onera dignitatis praecipuum haberi oportere. Sed si adhuc debeatur, hoc sic interpretandum est, ut non solus oneretur is, qui dignitatem meruit, sed commune sit omnium heredum onus hoc debitum.

Not. 12.

L. 20. *in f. C. eod. Vid.* 9235.

§. 714.

Not. 1.

9702) — *L.* 6. *C. eod* (*Gordian.*) Ea demum ab emancipatis fratribus his, qui remanserunt in potestate, conferri consueverunt, quae in bonis eorum fuerunt eo tempore quo pater fati munus implevit, exceptis his videlicet, quae ab ipsis aliis debentur. (245.)

Not. 2.

9703) — *L.* 5. §. 1. *D. de dot. collat.* (XXXVII. 7.) (*Papinian.*) Filia, quae soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit; viri boni arbitratu cogetur usuras quoque dotis conferre, quum emancipatus frater etiam fructus conferat, et filia partis suae fructus percipiat.

9704) — *L.* 1. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Cum dos confertur, impensarum necessariarum fit detractio, ceterarum non.

Not. 4.

9705) — *L.* 1. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Quamquam ita demum ad collationem dotis Praetor cogat filiam, si petat bonorum possessionem, attamen et si non petat, conferre debebit, si modo se bonis paternis misceat; et hoc D. Pius Ulpio Adriano rescripsit, etiam eam quae non petierit bonorum possessionem, ad collationem dotis per arbitrium familiae erciscundae posse compelli.

Not. 5.

9706) — *L.* 14. *C. h. t.* (VI. 20.) (*Diocl. et Maximian.*) Si maritus quondam tuus ab intestato patri suo heres exstitit, et ei postumus a te editus successit, actiones hereditarias amitae filii vestri, quas habuit patris sui mortis tempore, dotem non conferenti, denegare Praeses non dubitabit. (295.)

Not. 6.

9707) — *L.* 1. §. 10 *et* 15. *D. h. t.* (XXXVII. 6.) *Ulp.*) — §. 10. Si frater cavere non possit, curator portionis eius constituitur, apud quem refecta pecunia collocetur, ut tunc demum recipiat, quod redactum est, quum bona propria contulerit. Quodsi per contumaciam actiones denegatae sint, oblata postea cautione recipit pristinum ius. — §. 15. Si, quum duobus conferre deberet, alteri contulerit, alteri non, vel quum cavet, vel quum dividit, videndum est, utrum sextantis tantum ei auferatur emolumentum, an vero trientis totius detrahi debeat. Et puto, si quidem per contumaciam non caveat, totius trientis ei denegandas actiones; nec enim videtur cavisse, qui non omnibus cavit; quodsi per inopiam, sextantis tantum denegandas, sic tamen, ut possit supplere cautionem vel collatione, vel ceteris modis, quibus supra diximus, aut curator constituatur rem ei salvam facturus; haberi enim debet ratio eius, qui non per contumaciam collationem non implet.

§. 715.

Not. 1.

9708) — *L.* 1. §. 1. *D. h. t.* (X. 2.) (*Gaius.*) Quae quidem actio nihilominus ei quoque ipso iure competit, qui suam partem non possidet; sed si is, qui possidet, neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem: *si in ea re, qua de agitur, praeiudicium hereditati non fiat.* Quodsi possideat eam partem, licet negetur esse coheres, non nocet talis exceptio; quo fit, ut eo casu ipse iudex, apud quem hoc iudicium agitur, cognoscat, an coheres sit; nisi enim coheres sit, neque adiudicari quidquam ei oportet, neque adversarius ei condemnandus est.

L. 2. *pr. D. eod. Vid.* 6821.

9709) — *L.* 24. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Familiae erciscundae iudicium et inter bonorum possessores, et inter eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto, et ceteros honorarios successores locum habet.

Not. 2.

9710) — *L.* 40. *D. eod.* (*Gaius.*) Si ex asse heres institutus rogatus sit, mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiam, utile familiae erciscundae iudicium recte inter nos agetur.

Not. 4.

9711) — *L.* 2. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quarta ad aliquem ex Constitutione Divi Pii arrogatum deferatur, quia hic neque heres, neque bonorum possessor fit, utile erit familiae erciscundae iudicium necessarium.

Not. 5.

9712) — *L.* 43. *D. eod.* (*Idem.*) Arbitrum familiae erciscundae vel unus petere potest; nam provocare apud iudicem vel unum heredem posse, palam est; igitur et praesentibus ceteris et invitis poterit vel unus arbitrum poscere.

L. 5. *C. comm. div. Vid.* 6734.
L. 70. *D. pro soc. Vid.* 6732.
L. 14. §. 2. *D. comm. div. Vid.* 6733.

Not. 6.

9713) — *L.* 7. *pr. D. de reb. eor. qui sub. tut.* (XXVII. 9.) (*Ulp.*) Si pupillorum sint communia praedia, qui diversos tutores habent, videamus, an alienatio locum habere possit. Et quum provocatio necessaria sit, puto alienationem impediri; neuter enim poterit provocare, sed ambo provocationem exspectare. Item si eosdem tutores habeant, multo magis quis impeditam alienationem dicet.
L. 17. *C. de praed. et al. reb. min. Vid.* 8596.

§. 716.

Not. 1.

9714) — *L.* 25. §. 7. 8. *D. h. t.* (X. 2.) (*Paulus.*) — §. 7. Quod pro emtore vel pro donato, puta, coheres possidet, in familiae erciscundae iudicium venire negat Pomponius. — §. 8. Idem scribit, quum ego et tu heredes Titio exstitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, et victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero, et traditus mihi fuerit, agente te familiae erciscundae iudicio non veniet non solum hoc, quod pro herede possidetur, sed nec id, quod pro emtore. Quum enim per iudicem priorem apparuit, totam non esse hereditatis, quemadmodum in familiae erciscundae iudicium veniat?

Not. 2.

9715) — *L.* 12. *in f. D. eod.* (*Ulp.*) Res, quae sub conditione legata est, interim heredum est; et ideo venit in familiae erciscundae iudicium, et adiudicari potest, cum sua scilicet causa, ut exsistente conditione eximatur ab eo, cui adiudicata est, aut deficiente conditione ad eos revertatur, a quibus relicta est. Idem et in statulibero dicitur, qui interim est heredum, exsistente autem conditione ad libertatem perveniat.

Not. 3.

L. 4. §. 1. *D. eod. Vid.* 8708.
L. 30. *in f. D eod. Vid.* 3685.
L. 4. *C. de relig. Vid.* 3557.

Not. 4.

9716) — *L.* 4. §. 2. *D. h. t.* (X. 2.) (*Ulp.*) Sed et si quid ex peculatu, vel ex sacrilegio acquisitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut aggressura, hoc non dividetur.
L. 9. *in f. D. de iure fisci. Vid.* 6241.

Not. 5.

9717) — *L.* 4. §. 3 *D. h. t.* (X. 2.) (*Ulp.*) Sed et tabulas testamenti debebit aut apud eum, qui ex maiore parte heres est, iubere manere, aut in aede deponi. Nam et Labeo scribit, vendita hereditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere; heredem enim exemplum debere dare, tabulas vero authenticas ipsum retinere, aut in aede deponere.
L. ult. D. de fid. instr. Vid. 2705.

Not. 7.

9718) — *L.* 25. §. 1. *D. h. t.* (X. 2.) (*Paulus.*) Si miles alium castrensium, alium ceterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiae erciscundae iudicio; divisum est enim per Constitutiones inter eos patrimonium. Quemadmodum cessat familiae erciscundae iudicium, quum nihil in corporibus, sed omnia in nominibus sunt.
L. 35. §. 1. *D. de hered. inst. Vid.* 5684.
L. 20. §. 3. *D. h. t. Vid.* 9397.

Not. 8.

9719) — *L.* 6. *C. eod.* (III. 36.) (*Gordian.*) Ea, quae in nominibus sunt, non recipiunt divisionem, cum ipso iure in portiones hereditarias ex lege XII tabularum divisa sint.
L. 25. §. 13. *D. eod. Vid.* 3733.

Not. 9.

9720) — *L.* 25. §. 9-14. *D. eod.* (*Paulus.*) — §. 9 *et* 10. *Vid.* 3733. — §. 11 *et* 12. *Vid.* 3749. — §. 13. *Vid.* 3733. — §. 14. Idem observatur in pignoribus solvendis, nam nisi universum, quod debetur, offeratur, iure pignus creditor vendere potest.
L. 17. *D. de servit. Vid.* 2479.
L. 5. §. 3. *D. de verb. oblig. Vid.* 5918.
L. 85. §. 6. *D. eod. Vid.* 3740.
L. 72. *pr. D. eod. Vid.* 3747.
L. 1 *et* 2. *C. de luit. pign.* — I. *Vid.* 3743. — II. *Vid.* 487.
Tit. C. si unus ex plur. her. Vid. 3744.

9721) — *L.* 3. *D. de alim. legat.* (XXXIV. 1.) (*Ulp.*) Solent iudices ex causa alimentorum libertos dividere, quoties plures sunt heredes, ne a singulis heredibus minutatim alimenta petentes distringantur; quam divisionem perinde tueri oportet, atque si paterfamilias ipse libertos divisisset...... *rel. Vid.* 9059.

Not. 10.

L. 2. *in f. D. h. t. Vid.* 1575.
L. 3. *D. eod. Vid.* 9536.

§. 717.

Not. 1.

L. 14. §. 1 *et L.* 15. *D. eod. Vid.* 4903.

9722) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Ceterae itaque res praeter nomina veniunt in hoc iudicium. Sin autem nomen uni ex heredibus legatum sit, iudicio familiae erciscundae hoc heres consequitur.

Not. 3.

9723) — *L.* 52. §. 3. *D. eod.* (*Iulian.*) Quum familiae erciscundae, vel communi dividundo agitur, universae res aestimari debent, non singularum rerum partes.

Not. 4.

§. 4. *J. de off. iud. Vid.* 9670.

9724) — *L.* 22. §. 2 *et* 3. *D. h. t.* (X. 2.) (*Ulp.*) — §. 2. Sed et regionibus divisum fundum posse adiudicare secundum divisionem, nemo dubitaverit. — §. 3. *Vid.* 9466.

9725) — *L.* 55. *D. eod.* (*Idem.*) Si familiae erciscundae, vel communi dividundo iudicium agatur, et divisio tam difficilis sit, ut paene impossibilis esse videatur, potest iudex in unius personam totam condemnationem conferre, et adiudicare omnes res.
L. 21. *D. comm. div. Vid.* 6838.

L. 3. *C. eod. Vid.* 6837.
L. 3. *pr. C. comm. de leg. Vid.* 2510.
L. 2. *C. quando et quib. quarta pars deb. Vid.* 1542.

9726) — *L.* 25. §. 6. *D. h. t.* (X. 2.) (*Paulus.*) Si testator rem communem cum extraneo habebat, sive rei suae partem alicui legavit, aut heres ante iudicium familiae erciscundae acceptum partem suam alienavit, ad officium iudicis pertinet, ut eam partem, quae testatoris fuit, alicui iubeat tradi.

9727) — *L.* 16. *pr.* §. 1 *et* 2. *D. eod.* (*Ulp.*)— *Pr.* Et puto officio iudicis contineri, ut, si volent heredes a communinne ususfructus discedere, morem iis gerat cautionibus interpositis. — §. 1. Iulianus ait, si alii fundum, alii usumfructum fundi iudex adiudicaverit, non communicari usumfructum. — §. 2. *Vid.* 9676.

§. 718.

Not. 1.

*L.*7. *D. si pars her. pet. Vid.* 9626.
L. 1. *pr. D. h. t. Vid.* 9671.

9728) — *L.* 22. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Familiae erciscundae iudicium ex duobus constat, id est rebus atque praestationibus, quae sunt personales actiones.

9729) — *L.* 31. §. 9. *D. de aedil. edict.* (XXI. 1.) (*Ulp.*) Pomponius ait, si unus ex heredibus, vel familia eius, vel procurator culpa vel dolo fecerit rem deteriorem, aequum esse, in solidum eum teneri arbitrio iudicis; hoc autem expeditius esse, si omnes heredes unum procuratorem ad agendum dederunt; tunc et si quo deterior servus culpa unius heredum factus est, et hoc solutum est, ceteri familiae erciscundae iudicium adversus eum habent. quia propter ipsum damnum sentiunt impediunturque redhibere.

Not. 2.

L. 1. §. 1. *D. h. t. Vid.* 9708.

9730) — *L.* 25. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Quantum vero ad accipiendum familiae erciscundae iudicium, nihil interest, possideat quis hereditatem, nec ne.

Not. 3.

L. 19. *D. fin. reg. Vid.* 1762.
L. 27. *D. h. t. Vid.* 1320.

9731) — *L.* 2. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Dubitandum autem non est, quin familiae erciscundae iudicium et inter pauciores heredes ex pluribus accipi possit.
L. 43. *D. eod. Vid.* 9712.
L. 44. §. 2. *D. eod. Vid.* 9678.

9732) — *Pauli sent.* 1. 18. 4. Iudex familiae erciscundae nec inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est: alioquin inutiliter datur.

Not. 4.

§. 20. *J. de action. Vid.* 1724.

Not. 6.

L. 1. §. 1. *D. h. t. Vid.* 9708.

Not. 8.

L. 22. §. 3. *D. eod. Vid.* 4966.
L. 37. §. 1. *D. comm. div. Vid.* 4967.

9733) — *L.* 18. *D. eod.* (*Iavolen.*) Ut fundus hereditarius fundo non hereditario serviat, arbiter disponere non potest, quia ultra id, quod in iudicium deductum est, excedere potestas iudicis non potest.

Not. 10.

9734) — *L.* 52. §. 2. *D. h. t.* (X. 2.) (*Iulian.*) Arbiter familiae erciscundae inter me et te sumtus quaedam mihi, quaedam tibi adiudicare volebat; pro his rebus alterum alteri condemnandos esse intelligebat; quaesitum est, an possit pensatione ultro citroque condemnationis facta eum solum, cuius summa excederet, eius duntaxat summae, quae ita excederet, damnare? Et placuit, posse id arbitrum facere.
L. 3. *C. comm. div. Vid.* 6837.

9735) — *L.* 15. *C. h. t.* (III. 36.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si divisionem conventione factam etiam possessio consensu secuta, pro solido dominium rerum, quas pertinere ad patrem tuum placuit, ei firmavit, earum vindicationem habere potes, si patri tuo successisti. Si vero placitum divisionis usque ad pactum stetit, arbiter familiae erciscundae iudicio vobis datus, communionem inter vos finiri providebit.

Not. 11.

§. 4. *J. de offic. iud. Vid.* 9679.
L. 16. §. 4. *sqq. D. h. t.* — §. 4. *Vid.* 6826. — §. 5 *et* 6. *Vid.* 9676.
L. 17. *D. eod. Vid.* 9677.
L. 19. *D. eod. Vid.* 9672.
L. 29. *D. eod. Vid.* 5561.
L. 44. §. 5 *et* 8. *D. eod.* — §. 5. *Vid.* 5920.— §. 8. *Vid.* 9674.

Not. 12.

L. 3. *C. de negot. gest. Vid.* 7061.

9736) — *L.* 18. §. 1. *C. h. t.* (III. 36.) (*Dioclet. et Maximian.*) In communi autem hereditate quin sumtus ab uno facti bona fide, familiae erciscundae iudicio, vel negotiorum gestorum actione servari possint, non est ambiguum.

Not. 13.

9737) — *L.* 20. §. 4. *D. eod.* (X. 2.) (*Ulp.*) Familiae erciscundae iudicium amplius, quam semel agi non potest, nisi causa cognita. Quodsi quaedam res indivisae relictae sunt, communi dividundo de his agi potest.
L. 44. §. 2. *D. eod. Vid.* 9678.

Not. 14.

L. 1. §. 1. *C. de ann. exc. Vid.* 6877.
L. 14. §. 2. *D. comm. div. Vid.* 6733.

Not. 15.

9738) — *L.* 25. §. 3 *et* 5. *D. h. t.* (X. 2.) (*Paulus.*) — §. 3. De pluribus hereditatibus, quae inter eosdem ex diversis causis communes sint, unum familiae erciscundae iudicium sumi potest. — §. 5. Item si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de una familiae erciscundae iudicium experiri.

§. 719.

Not. 1.

L. 1. *C. comm. utriusq. iud. Vid.* 6431.

Not. 3.

9739) — *L.* 14. *C. h. t.* (III. 36.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si familiae erciscundae iudicio, quo bona paterna inter te ac fratrem tuum aequo iure divisa sunt, nihil super evictione rerum singulis adiudicatarum specialiter inter vos convenit, id est, ut unusquisque eventum rei suscipiat, recte possessionis evictae detrimentum fratrem et coheredem tuum pro parte agnoscere, Praeses provinciae per actionem praescriptis verbis compellet. (293)

L. 7. *C. comm. utriusq. iud. Vid.* 6856.
L. 66. §. 3. *D. de evict. Vid.* 6417.

Not. 4.

L. 6. *C. comm. utriusq. iud. Vid.* 6858.

Not. 5.

L. 3. *C. eod. Vid.* 6859.
L. 2. *C. de resc. vend. Vid.* 2251.

9740) — *L.* 10. *C. h. t.* (III. 36.) (*Gordian.*) Quoties inter omnes heredes testator successionem suam dividit, ac singulos certis possessionibus cum manciplis, quae in eisdem sunt constituta, iubet esse contentos, voluntati eius (salva legis Falcidiae auctoritate) obtemperandum esse, manifestum est. Nec mutat, quod in sequentibus verbis mancipia sua universa, nulla facta eorum discretione, commendanda putaverit heredibus, cum utique his ea videatur insinuasse, quibus etiam testamento relinquenda esse decrevit.

Not. 7.

L. 22. *C. eod. Vid.* 6860.

Not. 8.

L. 36. *D. eod. Vid.* 2078.

Not. 9.

L. 7. *C. quando prov. non est nec. Vid* 6861.
L. 1. §. 1. *D. de iud. Vid.* 6862.

CAPUT V.

DE HIS, QUAE NON HEREDIS TITULO RELINQUUNTUR.

TITULUS I.

COMMUNIA LEGATORUM ET FIDEICOMMISSORUM.

§. 720.

Not. 2.

L. 80. *in f. D. de leg.* II. *Vid.* 4401.

9741) — *L.* 64. *in f. D. de furt.* (XLVII. 2.) (*Nerat.*)... Quia ea, quae legantur, recta via ab eo, qui legavit, ad eum cui legata sunt, transeunt.

L. 9. §. 1. *D. de reb. cred. Vid.* 9136.

Not. 4.

9742) — §. 2. *in f. et* 3. *J. de legat.* (II. 20.) — §. 2. *Vid.* 4977. — §. 3. Sed non usque ad eam Constitutionem standum esse existimavimus. Quum enim antiquitatem invenimus legata quidem stricte concludentem, fideicommissis autem, quae ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem; necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exaequare, ut nulla sit inter ea differentia; sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum, et si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permixte de his exponendo studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem, operae pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis et postea de fideicommissis tractare; ut natura utriusque iuris cognita facile possint permixtionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

L. 1 *et* 2. *C. comm. de legat. Vid.* 4607 et 4608.

9743) — *L.* 1. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Per omnia exaequata sunt legata fideicommissis.

9744) — *L.* 21. *C. de legat.* (VI. 37.) (*Constantin., Constantius et Constans.*) In legatis, vel fideicommissis necessaria non sit verborum observantia, ita ut nihil prorsus intersit, quis talem voluntatem verborum casus exceperit, aut quis loquendi usus effuderit. (339.)

Not. 5.

9745) — §. 2. *J. de sing. reb. per fideic. relict.* (II. 24). Libertas quoque servo per fideicom-

missum dari potest, ut heres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque et alienus servus redimi et manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, si modo nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatem, recepit, non statim exstinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur; quia possit tempore procedente, ubicunque occasio servi redimendi fuerit, praestari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris servus sit, sed eius, qui manumittit. At is, qui directo testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, et quo faceret testamentum, et quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, quum non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

§. 721.

Not. 1.

L. 39. §. 8-10. *D. de legat.* I. *Vid.* 3489.
L. 40. *D. eod. Vid.* 5880.
L. 114. §. 3. *D. eod. Vid.* 8837.
L. 49. §. 2. *de legat.* II. *Vid.* 3493.

Not. 2.

9746) — *L.* 41. *pr. D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Cetera igitur praeter haec videamus; et quidem corpora legari omnia, et iura, et servitutes possunt.

Not. 3.

§. 7. *J. de legat. Vid.* 5879.

9747) — *L.* 24. *pr. de legat.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Quod in rerum natura adhuc non sit, legari posse, veluti: *quidquid illa ancilla peperisset*, constitit, vel ita: *ex vino, quod in fundo meo natum est*, vel: *foetus tantum dato*.

Not. 4.

L. 12. *D. de legat.* III. *Vid.* 1572.

Not. 5.

9748) — *L.* 112. §. 3. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Marcian.*) Si quis scripserit testamento fieri, quod contra ius est, vel bonos mores, non valet, veluti si quis scripserit contra legem aliquid, vel contra Edictum Praetoris, vel etiam turpe aliquid.

§. 722.

Not. 1.

9749) — *Ulp. fragm.* XXV. 4. Fideicommissum relinquere possunt, qui testamentum facere possunt, licet non fecerint; nam intestatus quis moriturus fideicommissum relinquere potest.
L. 2. §. 3. *D. de iur codic. Vid.* 9524.
L. 6. §. 3. *D. eod. Vid.* 9525.
L. 7. *pr. D. eod. Vid.* 9526.
L. 8. §. 2. *D. eod. Vid.* 9527.

Not. 2.

L. 1. §. 1. *D. de legat.* III. *Vid.* 6546.

Not. 3.

L. 1. §. 3. *D. de legat.* III. *Vid.* 1346.

§. 723.

Not. 1.

9750) — *L.* 1. §. 6. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Sciendum est autem, eorum fidei committi quem posse, ad quos aliquid perventurum est morte eius, vel dum iis datur, vel dum iis non adimitur.

L. 77. *D. de legat.* I. *Vid.* 8755.

9751) — *L.* 9. *C. de fideic.* (VI. 42.) (*Gordian.*) Ab eo, qui neque legatum, neque fideicommissum, neque hereditatem, vel mortis causa donationem accepit, nihil per fideicommissum relinqui potest. (239.)

Not. 2.

9752) — *L.* 77. §. 1. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Eorum, quibus mortis causa donatum est, fidei committi quoquo tempore potest; quod fideicommissum heredes salva Falcidiae ratione, quam in his quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, praestabunt. Si pars donationis fideicommisso teneatur, fideicommissum quoque munere Falcidiae fungetur; si tamen alimenta praestari voluit, collationis totum onus in residuo donationis esse, respondendum erit ex defuncti voluntate, qui de maiore pecunia praestari non dubie voluit integra.

9753) — *L.* 1. *C. de donat. mort. caus.* (VIII. 57.) (*Alexander.*) Si donatione continentur, ut altero defuncto, ad alterum portio eorum, quae donabantur, pertineret, exsistente conditione, si mortis causa donatio perficiebatur, fideicommissi actio competit. (224.)

Not. 3.

9754) — *L.* 96. §. 4. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Cui statuliber pecuniam dare iussus est, is rogari potest, ut eandem pecuniam alicui restituat. Nam quum possit testator codicillis pure libertatem dare, et hoc modo conditionem exstinguere, cur non etiam per fideicommissum eandem pecuniam adimendi potestatem habeat?

Not. 4.

9755) — *L.* 5. §. 1. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Si quis non ab herede, vel legatario, sed ab heredis, vel legatarii herede fideicommissum reliquerit, hoc valere benignum est.

Not. 6.

9756) — *L.* 94. *pr. D. de legat.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Plane si filium impuberem exheredaverit, fideicommissum legitimus heres praestare cogendus non erit, nisi idem et patri heres fuerit.

Not. 7.

9757) — *L.* 6. §. 1. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Paulus.*) Si autem fideicommissum dari non poterit: *si Stichus Seii factus iussu eius hereditatem adierit, rogo, det*, quoniam, qui fortuito, non iudicio testatoris, consequitur hereditatem, vel legatum, non debet onerari; nec recipiendum est, ut, cui nihil dederis, eum rogando obliges.

Not. 8.

L. 2. D. de legat. III. *Vid.* 9544.

Not. 9.

9758) — *L.* 114. §. 2. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Marcian.*) Qui intestato decedit, et sci tbona sua ad fiscum perventura vacantia, fidei fisci committere potest.

L. 3. §. 5. D. ad. SC. Treb. Vid. 8740.

Not. 10.

9759) — *L.* 114. §. 3. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Marcian.*) Apud Marcellum libro duodecimo Digestorum talis quaestio agitatur: quidam ab eo, cui fundum legaverat, fideicommiserat, ut eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio; eiusdem legatarii fidei commiserat, ut Titio daret centum; quaeritur, quid iuris sit. Et ait Marcellus, si Titio testator centum ex fructibus, quos vivus legatarius perceperit, reliquerit, et legatarius post tantum temporis decessisset, ut ex fructibus centum fierent, Titium centum accepturum; si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius, Titii fideicommissum extingui, quia placet, non plus posse rogari quem restituere, quam quantum ei relictum est.

L. 54. D. de legat. II. *Vid.* 5099.

L. 70. §. 1. D. eod. Vid. 5097.

Not. 13.

9760) — *L.* 122. *in f. D. de legat.* I. (XXX.) (*Paulus.*) Eum, cui sub hac conditione fundus legatus est, si centum heredi dedisset, si tantum sit in pretio fundi, quantum heredi dare iussus est, non est legatarius cogendus, fideicommissum a se relictum praestare, quoniam nihil ex testamento videtur capere, qui tantum erogat, quantum accipit.

Not. 16.

9761) — *L.* 44. *pr. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Pompon.*) Si pluribus heredibus institutis ita scriptum sit: ***heres meus damnas esto dare aureos quinque***, non quilibet heres, sed omnes videbuntur damnati, ut una quinque dent.

9762) — *L.* 98. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Paulus.*) Si plures gradus sint beredum, et scriptum sit: ***heres meus dato***, ad omnes gradus hic sermo pertinet, sicuti haec verba: ***quisquis mihi heres erit***. Itaque si quis velit non omnes heredes legatorum praestatione onerare, sed aliquos ex his, nominatim damnare debet.

Not. 17.

9763) — *L.* 33. *pr. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Modest.*) Legatorum petitin adversus heredes pro partibus hereditariis competit, nec pro his, qui solvendo non sunt, onerari coheredes oportet.

Not. 18.

9764) — *L.* 54. §. 3. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Si pars heredum nominata sit in legando, viriles partes heredes debent, si vero omnes, hereditarias.

9765) — *L.* 124. *D. eod.* (*Neratius.*) Si heredes nominatim enumerati dare quid damnati sunt, propius est, ut viriles partes debeant, quia personarum enumeratio hunc effectum habet, ut exaequentur in legato praestando, qui, si nominati non essent, hereditarias partes debituri essent.

9766) — *L.* 17. *D. de duob. reis.* (XLV. 2.) (*Paulus.*) Sive a certis personis heredum nominatim legatum esset, sive ab omnibus excepto aliquo, Atilicinus, Sabinus, Cassius pro hereditariis partibus totum eos legatum debituros aiunt, quia hereditas eos obligat; idem est, quum omnes heredes nominantur.

Not. 20.

L. 8. §. 1. D. de legat. I. Vid. 7799.

9767) — *L.* 25. *pr. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Paulus.*) ***Ille, aut ille heres Seio centum dato;*** potest Seius, ab utro velit, petere.

L. 11. §. 23. 24. D. eod. Vid. 3751.

L. 80. §. 1. D. ad leg. Falcid. Vid. 6715.

Not. 21.

9768) — *L.* 49. §. 4. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Si testator dari quid iussisset, aut opus fieri, aut munus dari, pro portione sua eos praestare, quibus pars hereditatis accresceret, aeque atque cetera legata, placet.

L. un. §. 4. C. de cad. toll. Vid. 3950.

9769) — *L.* 29. §. 2. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Celsus.*) Si filiu heredi pars eius, a quo nominatim legatum est, accrescit, non praestabit legatum, quod iure antiquo capit.

Not. 22.

9770) — *L. un.* §. 3. *C. de cad. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) In primo itaque ordine, ubi ***pro non scriptis*** efficiebantur ea quae personis iam ante testamentum mortuis testator donasset, statutum fuerat, ut ea omnia bona manerent apud eos, a quibus fuerant derelicta, nisi vacuatis vel substitutus suppositus, vel coniunctus fuerat aggregatus; tunc enim non deficiebant, sed ad illos perveniebant, nullo gravamine (nisi perraro) in hoc ***pro non scripto*** supervenlente. Quod et nostra majestas quasi antiquae benevolentiae consentaneum, et naturali ratione subnixum, intactum atque illibatum praecepit custodiri in omne aevum valiturum. (534.)

Not. 23.

L. un. §. 9. C. eod. Vid. 3609.

Not. 24.

9771) — *L.* 1. §. 9. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Illud certe indubitate dicitur, si quis intestatus decedens ab eo, qui primo gradu ei succedere potuit, fideicommissum reliquerit, si illo repudiante ad sequentem gradum devoluta sit successio, eum fideicommissum non debere; et ita Imperator noster rescripsit.

Not. 25.

9772) — *L.* 73. *pr. D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Scaev.*) Epistolam ad heredem suum (in) haec verba scripsit: ***Titius Cornelio heredi suo salutem. A te peto, Corneli, quoniam ad te devoluta est pars matris meae, item pars Sempronii, curatoris quondam mei, contraria fortuna usi, et per hoc totus as meus apud te esse speratur, uti reddas restituas Caio Seio uncias quatuor***; quaesitum est, quum Sempronius in integrum restitutus sit ab imperatore, quo fuerat deportatus, et adierit hereditatem,

an is quoque rogatus sit, ut ex sua portione restituat hereditatem. Respondit, Sempronium quidem non proponi rogatum, Cornelium autem heredem debere pro rata portione maternarum defuncti rerum restitutionem Seio facere.

§. 724.

Not. 1.

§. 24. *J. de legat. Vid.* 9329.

Not. 2.

L. 11. *D. de alim. legat. Vid.* 8778.
L. 3. *pr. D. de his quae pro non script. hab. Vid.* 8777.

Not. 3.

L. 59. §. 4. *D. de hered. inst. Vid.* 1236.
9773) — *L.* 2. §. 1. *D. de codic.* (XXIX. 7) (*Iulianus.*) Quodsi ei, qui post testamentum factum, et antequam codicilli scriberentur, mortuus esset, datum esset, pro non scripto habetur.

Not. 4.

L. 7. *pr. et* §. 1. *D. de legat.* III. *Vid.* 8789.

Not. 5.

9774)— *L.* 49. §. 4 *et* 6. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) — §. 4. Si Titio decem, quae ego debeo, legavero, et rogavero, eadem creditori praestare, fideicommissum quidem in creditoris persona non valet, quia nihil eius interest, heres vero potest cum legatario agere, quia ipsius interest creditori solvi, ne eum conveniat; ergo propter hoc valebit legatum. — §. 6. Iulianus lib. 39. Dig. scribit : Si fideiussor creditori legasset, quod ei deberet. an legatum valeret? Et ait, creditoris quidem nihil interesse, verum debitorem habere ex testamento actionem; interest enim ipsius liberari, quippe conveniri a fideiussoris herede non poterit.

Not. 6.

L. 11. §. 21. *D. de legat.* III. *Vid.* 7807.
L. 4. *D. de liber. legat. Vid.* 7457.

Not. 8.

9775) — *L. un. C. de cad. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) Ubi autem legatarii, vel fideicommissarii duo forte, vel plures sunt, quibus aliquid relictum sit, siquidem hoc coniunctim relinquatur, et omnes veniant ad legatum, et pro sua portione quisque hoc habeat. Si vero pars quaedam ex his deficiat, sancimus eam omnibus, si habere maluerint, pro virili portione cum omni suo onere accrescere; vel si omnes noluerint, tunc apud eos remanere, a quibus derelictum est. Cum vero quidam voluerint, quidam noluerint, volentibus solummodo id totum accedere. Sin autem disiunctim fuerit relictum, siquidem omnes hoc accipere et potuerint et maluerint, suam quisque partem pro virili portione accipiat; et non sibi blandiantur, ut unus quidem rem, alii autem singuli solidam eius rei aestimationem accipere desiderent, cum huiusmodi legatariorum avaritiam antiquitas varia mente susceperit, in uno tantummodo genere legati eam accipiens, in aliis respuendam esse existimans. Nos autem omnimodo repellimus, unam omnibus naturam legatis, et fideicommissis imponentes, et antiquam dissonantiam in unam trahentes concordiam. Hoc autem ita fieri sancimus, nisi testator apertissime et expressim disposuerit, ut uni quidem res solida, aliis autem aestimatio rei singulis in solidum praestetur. Sin vero non omnes legatarii, quibus separatim res relicta sit, in eius acquisitionem concurrant, sed unus forte eam accipiat, haec solida eius sit, quia sermo testatoris omnibus prima facie solidum assignare videtur, aliis supervenientibus partes a priore abstrahentibus, ut ex aliorum qui concursu prioris legatum minuatur. Sin vero nemo alius veniat, vel venire potuerit, tunc non vacuatur pars, quae deficit, nec alii accrescit, ut eius, qui primus accepit, legatum augere videatur, sed apud ipsum, qui habet, solida remaneat, nullius concursu deminuta. Et ideo si onus fuerit in persona eius, apud quem remanet legatum adscriptum, hoc omnimodo impleat, ut voluntati testatoris pareatur. Sin autem ad deficientis personam hoc onus fuerit collatum, hoc non sentiat is, qui non alienum, sed suum tantum legatum imminutum habet. Sed et varietatis non in occulto sit ratio : cum ideo videatur testator disiunctim hoc reliquisse, ut unusquisque suum onus, non alienum agnoscat; nam si contrarium volebat, nulla erit difficultas coniunctim ea disponere. (534.)

Not. 9.

L. 33. *D. de legat.* I. *Vid.* 1929.

Not. 11.

L. 16. *D. de legat.* II. *Vid.* 7800.

Not. 12.

9776) — *L.* 4. *C. de verb. et rer. sign.* (VI. 38.) (*Iustinian.*) Cum quidam sic vel institutionem, vel legatum, vel fideicommissum, vel libertatem, vel tutelam scripsisset : *ille, aut ille mihi heres esto;* vel, *illi, aut illi do lego,* vel, *dari volo;* vel, *illum, aut illum liberum,* aut *tutorem esse volo,* vel *iubeo,* dubitabatur, utrumne inutilis sit huiusmodi institutio, et legatum, et fideicommissum, et libertas, et tutoris datio? an occupantis melior conditio sit? an ambo in huiusmodi lucra, vel munera vocentur? et an secundum aliquem ordinem admittantur? an uterque omnimodo? cum alii in institutionibus primum quasi institutum admitti, secundum quasi substitutum, alii in fideicommissis posteriorem solum accepturum fideicommissum existimaverint, quasi recentiore voluntate testatoris uteniem. Et si quis eorum altercationes sigillatim exponere maluerit, nihil prohibet non leve libri volumen extendere, ut sic explicari possit tanta auctorum varietas, cum non solum iuris auctores, sed etiam ipsae principales constitutiones, quas ipsi auctores retulerunt, inter se variasse videntur. Melius itaque nobis visum est, omni huiusmodi verbositate explosa, coniunctionem *aut*, pro *et* accipi, ut videatur copulativo modo esse prolata, et magis sit παραδιάζευξις, ut et primam personam inducat, et secundam non repellat. Quemadmodum enim (verbi gratia) in interdicto *quod vi, aut clam, aut* coniunctio pro *et* apertissime posita est, ita et in omnibus huiusmodi casibus, sive institutionum, sive legatorum, sive fideicommissorum, vel li-

bertatum, seu tutelarum hoc est intelligendnm.ut ambo veniant aequa lance ad hereditatem, ambo legata similiter accipiant, fideicommissum in utrumque dividatur, libertas utrumque capiat, tutoris ambo fungantur officio : ut sic nemo defraudetur a commodo testatoris, et maior providentia pupillis inferatur, ne dum dubitatur, apud quem debeat esse tutela, in medio res pupillorum depereant. Sed haec quidem sancimus, cum in personas huiusmodi proferatur scriptura. Sin autem una quidem est persona, res autem ita derelictae sunt, *illam, aut illam rem tibi do lego, per fideicommissum relinquo*, tunc secundum veteres regulas et antiquas definitiones, vetustatis iura maneant incorrupta, nulla innovatione eis ex hac constitutione introducenda. Quod etiam in contractibus locum habere censemus. (531.)

Not. 13.

L. 23. *C. de legat. Vid.* 9118.

Not. 14.

9777) — *L.* 80. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Marcell.*) Is, qui sola triginta reliquerat, Titio triginta legavit, Seio viginti, Maevio decem; Masurius Sabinus probat, Titium quindecim, Seium decem, Maevium quinque consecuturos, ita tamen, ut ex his pro rata portionis Falcidiae satisfiat.

§. 725.

Not. 2.

9778) — *L.* 25. §. 22. *D. fam. erc.* (X. 2.) (*Paulus.*) Si pecunia, quae domi relicta non est, per praeceptionem relicta sit, utrum universa a coheredibus praestanda sit, an pro parte hereditaria, quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur ; et magis dicendum est, ut id praestandum sit, quod praestaretur, si pecunia esset inventa.

Not. 3.

9779) — *L.* 34. §. 11. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si duobus sit legata, quorum alter heres institutus sit, a semet ipso ei legatum inutiliter videtur, ideoque quod ei a se legatum est, ad collegatarium pertinebit.

9780) — *L.* 116. §. 1. *D. eod.* (*Florentin.*) Heredi a semet ipso legatum dari non potest, a te coherede potest. Itaque si fundus legatus sit ei, qui ex parte dimidia heres institutus est, et duobus extraneis, ad heredem, cui legatus est, sexta pars fundi pertinet, quia a se vindicare non potest, a coherede vero semissario, duobus extraneis concurrentibus, non amplius tertia parte; extranei autem et ab ipso herede, cui legatum est, semissem, et ab alio herede trientem vindicabunt.

Not. 4.

9781) — *L.* 17. *in f. D. eod.* (*Ulp.*) Si uni ex heredibus fuerit legatum, hoc deberi ei officio iudicis familiae erciscundae, manifestum est; sed etsi abstinuerit se hereditate, consequi eum hoc legatum posse, constat.

9782) — *L.* 91. §. 2. *D. eod.* (*Iulian.*) Duobus heredibus institutis alteri Stichum legaverat, et eidem Sticho decem; quum Stichus vivo testatore ad libertatem pervenisset, totum legatum ei debebitur; nam in solidum constitisse causam legati in eius persona, hoc quoque argumento est, quod, si heres, cui legatus fuerat, hereditatem non adiisset, solidum ab altero herede consequi possit.

9783) — *L.* 12. *C. de legat.* (VI. 37.) (*Gordian.*) Cum responso viri prudentissimi Papiniani, quod precibus insertum est, praeceptionis legatum et omissa parte hereditatis vindicari posse declaretur, intelligis desiderio tuo iuxta iuris formam esse consultum. Verba vero responsi haec sunt : Filiae mater praedium ita legavit, *Praecipito, sumito extra partem hereditatis.* Cum hereditati matris filia renunciasset, nihilominus eam recte legatum vindicare visum est. (241.)

L. 87. *D. de legat.* 1. *Vid.* 1433.

9784) — *L.* 88. *D. eod.* (*Marcian.*) Sed si non alias voluit pater habere eum legatum, nisi hereditatem retineat, tunc neque adversus coheredem dandam ei legati petitionem secundum Aristonis sententiam constat, quum ipsi filio non videretur esse solvendo hereditas; et hoc ita est, licet non conditionaliter expressisset, intellexisse tamen manifestissime approbetur.

Not. 5.

9785) — *L.* 18. §. 2. *D. de his quae ut indign. auf.* (XXXIV. 9) (*Papinian.*) Pro parte heres institutus praedii legatum acceperat, et in hereditate non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat; quamquam legatum pro ipsius parte non constitisset, ideoque portionem istam pro herede possideret, tamen ei praedium integrum esse relinquendum respondi; neque enim rationem iuris ac possessionis varietatem inducere divisionem voluntatis.

Not. 6.

9786) — *L.* 75. §. 1. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Pro parte heres institutus, cui praeceptiones erant relictae, post diem legatorum cedentem, ante aditam hereditatem vita decessit; partem hereditatis ad coheredes substitutos pertinere placuit, praeceptionum autem portiones, quae pro parte coheredum constiterunt, ad heredes eius transmitti.

Not. 7.

L. 17. §. 2. *D. de legat.* 1. *Vid.* 9781.

Not. 10.

9787) — *L.* 2. *pr. D. de instr. vel instrum. legat.* (XXXIII. 7.) (*Papinian.*) Quum pater, pluribus filiis heredibus scriptis, duobus praeceptionem bonorum aviae praeter partes hereditarias dedisset, pro partibus coheredum viriles habituros legatarios placuit.

Not. 11.

9788) — *L.* 18. §. 1. *D. de cond. inst.* (XXVIII. 7.) (*Marcian.*) Hac ratione et Papinianus scribit, quum avia nepotem sub conditione emancipationis pro parte heredem institui, et postea codicillis scriptis hoc amplius ei legavit, quam quod heredem eum instituit, repetitam videri conditionem emancipationis etiam in legato, quamvis in legato nullam, ut in hereditate, substitutionem fecisset.

9789) — *L.* 77. *pr. D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Avia, quae nepotem sub

conditione emancipationis pro parte heredem instituerat, ita postea codicillis scripsit: *hoc amplius nepoti meo, quam quod eum heredem institui, lego praedia illa;* conditionem emancipationis repetitam videri placet, quamvis avia nullam in legatis, ut in hereditate, substitutionem fecisset. Nam et quum servus pure quidem liber, heres autem sub conditione scriptus, et si heres non exstiterit, legatum accipere iussus est, in legato repetitam videri libertatem, Divus Pius rescripsit.

Not. 12.

9790) — *L.* 32. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Sextiam filiam ex quadrante, ex reliquis Seium et Marcium, sororis filios, scripsit heredes; Sextiam substituit Marcio et Marcium Sextiae, dedit autem per praeceptionem Marcio certas species; Marcius partem hereditatis, ex qua scriptus erat, omisit, et eo intestato defuncto bona eius ad fratrem legitimum Seium devoluta sunt; quaesitum est, an Sextia ex substitutione etiam haec, quae praelegata Marcio erant, iure substitutionis a legitimo herede defuncti sibi vindicare possit. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, Sextiam in legatis, quae Marcio data sunt, substitutam non esse.

§. 726.

Not. 1.

L. 60. §. 4. *D. de legat.* II. *Vid.* 3561.
L. ult. C. de V. S. Vid. 3362.

Not. 2.

L. 3. *pr. D. de iure codicill. Vid.* 9332.

Not. 3.

L. 69. §. 3. *D. de legat.* II. *Vid.* 4605.

Not. 4.

L. 77. §. 27. *D. eod. Vid.* 4606.

9791)—*L.* 114. §. 15. 16. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Marcian*) — §. 15. *Vid.* 4604. — §. 16. Sed et si, quum duos exheredavit, unum heredem instituit, fundum extraneo legavit, putat Marcellus, posse exheredatos petere fideicommissum; quod evenit, et si vivus filios emancipasset, et postea fundum alienasset.

9792) — *L.* 78. §. 3. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Praedium pater de familia liberorum alienari verbis fideicommissi prohibuit; supremus ex liberis, qui fideicommissum petere potuit, non idcirco minus actionem in bonis suis reliquisse visus est, quod heredem extrarium sine liberis decedens habuit.

9793)—*L.* 114. §. 17. 18. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Marcian.*) — §. 17. Sed si omnes filii heredes instituti sint ex disparibus partibos, non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti, ut viriles, non hereditarias partes in eo habeant; verum est enim, in familia reliquisse, licet uni reliquisset. — §. 18. Item si unum heredem instituisset, nec quidquam legasset, exheredati nihil interim, quamdiu in familia res est, petere possunt.

9794)—*L.* 4. *C. de fideicommissis.* (VI. 42.) (*Alexander.*) Voluntas patris prohibentis liberos fundos extra familiam veodere, vel pignori dare, fratrem sorori donare prohibuisse non videtur. (224)

9795)—*L.* 38. §. 3. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Fundum a filio, quoad vixerit, vetuit venundari, donari, pignorari, et haec verba adiecit: *quodsi adversus voluntatem meam facere voluerit, fundum Titianum ad fiscum pertinere; ita enim fiet, ut fundus Titianus de nomine vestro nunquam exeat;* quaesitum est, quum vivus filius eum fundum secundum voluntatem patris retinuerit, an defuncto eo non ad heredes scriptos a filio, sed ad eos, qui de familia sunt, pertineat. Respondit, hoc ex voluntate defuncti colligi posse, filium, quoad viveret, alienare vel pignorare non posse, testamenti autem factionem et in eo fundo in extraneos etiam heredes habiturum.

Not. 5.

9796)—*L.* 69. §. 1. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Praedium, quod nomine familiae relinquitur, si non voluntaria facta sit alienatio, sed bona heredis veneant, tamdiu emtor retinere debet, quamdiu debitor haberet bonis non venditis, post mortem eius non habiturus, quod exter heres praestare cogeretur.

Not. 6.

9797) — *L.* 120. §. 1. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulpian.*) Omnibus, quibus fideicommissum relictum est, ad distractionem consentientibus nullam fideicommissi petitionem superfuturam.
L. 77. §. 27. *D. de legat.* II. *Vid.* 4606.
L. 11. *C. de fideic. Vid.* 1058.

§. 727.

Not. 2.

L. 75. *pr. D. de legat.* II. *Vid.* 9314.
L. 21. *pr. D. de legat.* III. *Vid.* 1012.
L. 22. *C. de fideic. Vid.* 9312.
L. 77. *D. de legat.* I. *Vid.* 8755.
L. 1. §. 1 et 5. *D. de legat.* III. *Vid.* 1346.

Not. 3.

L. 21. *C. de legat. Vid.* 9744.

Not. 4.

L. 8. §. 3. *C. de codicill. Vid.* 9315.

Not. 5.

L. ult. C. de fideic. Vid. 9317.
§. 12. *J. de fideic. hered. Vid.* 9318.

Not. 6.

9798)—*L.* 103. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Iulian.*) In tacitis fideicommissis fraus legi fieri videtur, quoties quis neque testamento, neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione vel chirographo obligaret se ad praestandum fideicommissum ei, qui capere non potest.

9799) — *L.* 10 *et* 11. *D. de his quae ut indign. auf.* (XXXIV. 9.) — X. (*Gaius.*) In fraudem iuris fidem accommodat, qui vel id, quod relinquitur, vel aliud tacite promittit restituturum se personae, quae legibus ex testamento capere prohibetur, sive chirographum eo nomine dederit, sive nuda pollicitatione repromiserit.— §. 1. Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere, et is mortis tempore prohibeatur le-

gibus hoc capere, non dubito, quin, etsi deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debeat, quia nulla fraus eius intervenisse videtur, nisi si in futurum casum fidem accommodavit, id est, ut, licet capere legibus prohiberi coeperit, restituat. — §. 2. Recte dictum est, si pater filii, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit, non debere id filio nocere, quia parendi necessitatem habuerit.—XI. *Vid.* 8775.

9800)—*L.* 3. §. 3. *D. de iure fisci.* (XLIX. 14.) (*Callistr.*) Tacita autem fideicommissa frequenter sic deteguntur, si proferatur chirographum, quo se cavisset, cuius fides eligitur, quod ad eum ex bonis defuncti pervenerit, restituturum. Sed et exaliis probationibus manifestissimis idem fit.

L. 1. *C. de delator. Vid.* 905.

Not. 7.

9801) — *L.* 17. *pr. D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Ex facto tractatum est, an per fideicommissum rogari quis possit, ut aliquem heredem faciat. Et Senatus censuit, rogari quidem quem, ut aliquem heredem faciat, non posse, verum videri per hoc rogasse, ut hereditatem suam ei restituat, id est, quidquid ex hereditate sua consecutus est, ut ei restitueret.

9802) — *L.* 77. §. 25. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) *Rogo, filia, bona tua quandoque distribuas liberis tuis, ut quisque de te meruerit;* videtur omnibus liberis, etsi non aequaliter promeruerint, fideicommissum relictum; quibus matris electione cessante sufficiet, si non offenderint, eos autem, quos mater elegerit, fore potiores, si soli promeruissent, existimavi; quodsi neminem elegerit, eos solos non admitti, qui offenderunt.

Not. 8.

9803) — *L.* 19. § 1. *D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) *Te rogo, Luci Titi, hereditatem meam cum Attio partiaris;* ex Senatusconsulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait, quia pro hoc accipiendum sit: *rogo, hereditatem illam restituas;* nec verba spectantur Senatusconsulti, sed sententia quibuscunque verbis, dum testator senserit, ut hereditas sua restituatur.

9804) — *L.* 78. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Lucius Titius intestato moriturus, quum haberet uxorem, et ex ea filiam emancipatam, codicillis haec verba inseruit: *pertinent autem hi codicilli ad uxorem et filiam. Itaque rogo, quidquid aut ego reliquero, aut vos ipsae habeatis, commune vobis sit. Quodsi non ego rogarem, vos pro vestra pietate faceretis;* filia intestati patris bonorum possessionem accepit; quaesitum est, an aliqua pars hereditatis Lucii Titii ex causa fideicommissi a filia matri debeatur. Respondit, secundum ea quae proponerentur, deberi, si etiam uxor parata sit in commune bona sua conferre.

9805) — *L.* 69. *pr. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) *Peto, Luci Titi, contentus sis centum aureis;* fideicommissum valere placuit, idque rescriptum est. Quid ergo, si, quum heredem ex parte instituisset, ita locutus est: *peto, pro parte tua contentus sis, Luci Titi, centum aureis?* Petere poterunt coheredes partem hereditatis, retinente sive praecipiente, quo contentum esse voluit defunctus. Sine dubio facilius est hoc probare, quam probari potuit illud, quum ibi fideicommissum petatur ab his, cum quibus testator non est locutus. Idem dicemus, si, quum ex asse scripsisset heredem, eius gratia, qui legitimus heres futurus esset, ita loquatur: *peto, pro hereditate, quam tibi reliqui, quae ad fratrem meum iure legitimo rediret, contentus sis centum aureis.*

9806)—*L.* 11. §. 4. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Ulpian.*) Si quis ita scripserit: *sufficiant tibi vineae, vel fundus,* fideicommissum est, quoniam et illud fideicommissum esse arbitramur: *contentus esto illa re.*

Not. 9.

9807) — *L.* 74. *pr. D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) Qui filium et filiam habebat, testamentum fecit, et ita de filia sua caverat: Ἐντέλλομαί σοι μὴ διατίθεσθαι, πρὶν τέκνα σοι γενέσθαι. [*Mando tibi, non testari, donec liberi tibi sint;* — *Versio vulg.*] pronuntiavit Imperator, fideicommissum ex hac scriptura deberi, quasi per hoc, quod prohibuisset eam testari, petiisset, ut fratrem suum heredem faceret; sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hereditatem suam rogasset eam restituere.

L. 114. §. 14. *D. de legat.* I. *Vid.* 4603.

9808) — *L.* 77. §. 24. *de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) *Mando filiae meae pro salute sollicitus ipsius, ut, quoad liberos tollat, testamentum non faciat; ita enim poterit sine periculo vivere;* fideicommissariam hereditatem sorori coheredi non videri relictam, apparuit, quod non de pecunia sua testari, sed obtentu consilii derogare iuri, testamentum fieri prohibendo, voluit.

9809) — *L.* 93. *pr. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Lucius Titius testamento suo cavit, ne ullo modo praedium suburbanum aut domum heres alienaret; filia eius heres scripta heredem reliquit filiam suam, quae easdem res diu possedit, et decedens extraneos heredes instituit; quaesitum est, an praedia pertinerent ad Iuliam, quae Lucium Titium testatorem patruum maiorem habuit. Respondit, nihil proponi contra voluntatem defuncti factum, quominus ad heredem pertinerent, quum hoc nudum praeceptum est.

9810) — *L.* 11. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si ita quis scripserit: *illum tibi commendo,* Divus Pius rescripsit, fideicommissum non deberi; aliud est enim personam commendare, aliud voluntatem suam fideicommittentis heredibus insinuare.

Not. 10.

9811) — *L.* 102. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Quum avus filium ac nepotem ex altero filio heredes instituisset, a nepote petiit, ut, si intra annum trigesimum moreretur, hereditatem patruo suo restitueret; nepos liberis relictis intra aetatem suprascriptam vita decessit; fideicommissi conditionem coniectura pietatis respondi defecisse, quod minus scriptum, quam dictum fuerat, inveniretur.

§. 728.

Not. 1.

L. 213. *pr. D. de V. S. Vid.* 9038.

L. 5. pr. D. h. t. Vid. 1181.

Not. 2.

9812) — *L.* 2. 3. *D. eod.* — II. (*Ulp.*) Si pure sit ususfructus legatus, vel usus, vel habitatio, neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit, neque petitio ad heredem transit; idem, et si ex die sit ususfructus relictus. — III. (*Idem.*) Nam quum ad heredem non transferatur, frustra est, si ante quis diem eius cedere dixerit.

L. 5. §. 1. D. eod. Vid. 1181.

9813) — *L. 9. D. eod.* (*Idem.*) Si habitatio filiofamilias vel servo legata sit, puto, non acquiri domino vel patri legatum, si ante aditam hereditatem filius vel servus decesserit; nam quum personae cohaereat, recte dicitur, ante aditam hereditatem diem non cedere.

9814) — *L. un. §. 2. D. quando dies ususfr. leg. ced.* (VII. 3.) (*Idem.*) Dies autem ususfructus, item usus non prius cedet, quam hereditas adeatur; tunc enim constituitur ususfructus, quum quis iam frui potest. Hac ratione etsi servo hereditario ususfructus legetur, Iulianus scribit, quamvis cetera legata hereditati acquirantur, in usufructu tamen personam domini exspectari, qui uti et frui possit.

9815) — *L. 16. D. de opt. leg.* (XXXIII. 5.) (*Terent. Clem.*) Optione legata placet, non posse ante aditam hereditatem optari, et nihil agi, si optaretur.

Not. 3.

9816) — *L. 7. pr. §.* 1 et 2. *D. h. t.* (XXXVI. 2.) (*Ulp.*) — *Pr.* Heredis aditio moram legati quidem petitioni facit, cessioni diei non facit. — §. 1. Proinde sive pure institutus tardius adeat, sive sub conditione per conditionem impediatur, legatarius securus est. — §. 2. Sed et si nondum natus sit heres institutus, aut apud hostes sit, similiter legatario non nocebit, eo, quod dies legati cessit.

L. un. §. 1 et 5. *C. de cad. toll.* — §. 1. *Vid.* 9415. — §. 5. *Vid.* 9503.

Ulp. fragm. XXIV. 31. *Vid.* 9415.

Not. 4.

L. 5. §. 1. D. h. t. Vid. 1181.
L. 21. pr. D. eod. Vid. 1204.
L. 4. §. 1. D. eod. Vid. 9040.

Not. 5.

L. 4. pr. D. eod. Vid. 9040.
L. 5. §. 2. D. eod. Vid. 1181.
L. 21. pr. D. eod. Vid. 1204.
L. un. §. 7. C. de cad. toll. Vid. 1195.
L. 22. pr. D. h. t. Vid. 1265.

9817) — *L. 3. C eod.* (VI. 53.) (*Sever. et Antonin.*) Si Pontionilla ad eam aetatem pervenit, cui legatum, vel fideicommissum relictum erat, petitionem ad heredes transmisit, licet ante decesserit, quam consequeretur legatum, vel fideicommissum. (205.)

L. 5. C. eod. Vid. 97.

9818) — *L. 26. §. 1. D. eod.* (XXXVI. 2.) (*Papinian.*) Quum ab heredibus alumno centum dari voluisset testator, eamque pecuniam ad alium transferri, ut in annum vicesimum quintum trientes usuras eius summae perciperet alumnus, ac post eam aetatem sortem ipsam, intra vicesimum quintum annum eo defuncto transmissum ad heredem pueri fideicommissum respondi; nam certam aetatem sorti solvendae praestitutam videri, non pure fideicommisso relicto conditionem insertam. Quum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem voluit pecuniam collocari, propter haec verba: *eamque alumno meo post aetatem suprascriptam curabis reddere*, fideicommissum ab heredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt, sed fideiussores ab eo non petendos, cuius fidem sequi defunctus maluit.

Not. 6.

L. 6. pr. D. eod. Vid. 1219.
L. 10. pr. D. de adim. legat. Vid. 9023.

Not. 7.

L. 21. §. 1. D. h. t. Vid. 1182.

9819) — *L. 7. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Inde dicimus, et si a substituto legatum sit relictum, quamdiu institutus deliberat, defuncto legatario non nocebit, si postea heres institutus repudiavit; nam ad heredem suum transtulit petitionem.

Not. 8.

9820) — *L. 32. pr. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Modestin.*) Omnia, quae testamentis sine die vel conditione adscribuntur, ex die aditae hereditatis praestentur.

L. 21. pr. D. h. t. Vid. 1264.

9821) — *L. 11. §. 10. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Si filio a patre herede instituto fideicommissum relictum fuerit, etsi verbis non sit ita relictum, quum pater moreretur, sed intelligi hoc possit, puta quia sic relictum est, ut relinquat filio, vel: *volo eum habere*, vel: *volo ad eum pertinere*, defendetur in id tempus fideicommissum relictum, quo sui iuris filius efficitur.

Not. 10.

L. 11. §. 6. D. eod. Vid. 1220.

9822) — *L. 41. §. 13. D. eod.* (*Scaev.*) Scaevola respondit: quum heres scriptus rogatus esset, quum volet, alii restituere hereditatem, interim non est compellendus ad fideicommissum. Claudius: post mortem enim utique creditur datum.

§. 729.

Not. 1.

§. 5. *J. de obl. quae quasi ex contr. Vid.* 9527.

L. 5. §. 2. D. de obl. et act. Vid. 9528.
L. 108. §. 12. D. de legat. I. *Vid.* 5849.

Not. 2.

9823) — *L. 84. in f. D. eod.* (*Iulian.*) Si is, cui legatum fuerat, antequam constitueret, qua actione uti vellet, decessit duobus heredibus relictis, legatum accipere simul venientes, nisi consenserint, non possunt. Quare quamdiu alter rem vindicare vult, alter in personam agere non potest, sed si consenserint, rem communiter habebunt; consentire autem vel sua sponte debent, vel indice imminente.

9824) — *L. 85. D. eod.* (*Paulus.*) Duobus coniunctim fundus erat legatus, alter ex his partis aestimationem per actionem personalem abstulit, alter, si fundum totum vindicare velit, exce-

ptione doli pro parte dimidia repellitur, quia defunctus semel ad eos legatum pervenire voluit. *L.* 1. *C. comm. de legat. et fideic. Vid.* 4607.

Not. 3.

L. 108. §. 12. *D. de legat.* I. *Vid.* 5849.
L. 47. §. 3. *D. eod. Vid.* 5871.

Not. 4.

L. 22. §. 3. *D. ad SC. Treb. Vid.* 5824.
§. 16. *J. de legat. Vid.* 1411.
L. 112. §. 1. *D. de legat.* I. *Vid.* 5942.
L. 25. §. 2. *in f. D. ad SC. Treb. Vid.* 5943.

Not. 5.

9825) — *L.* 47. §. 2-4. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) — §. 2. Itaque si Stichus sit legatus, et culpa heredis non pareat, debebit aestimationem eius praestare; sed si culpa nulla intervenit, cavere heres debet de restitutione servi, non aestimationem praestare. Sed et si alienus servus in fuga sit sine culpa heredis, idem dici potest, nam et in alieno culpa admitti potest; cavebit autem sic, ut, si fuerit apprehensus, aut ipse, aut aestimatio praestetur; quod et in servo ab hostibus capto constat. — §. 3. Sed si Stichus, aut Pamphilus legetur, et alter ex his vel in fuga sit, vel apud hostes, dicendum erit, praesentem praestari, aut absentis aestimationem; toties enim electio est heredi committenda, quoties moram non est facturus legatario. Qua ratione placuit, et si alter decesserit, alterum omnimodo praestandum, fortassis vel mortui pretium. Sed si ambo sint in fuga, non ita cavendum, ut si in potestatem ambo redirent, sed si vel alter, et vel ipsum, vel absentis aestimationem praestandam. — §. 4. Item si res aliena vel hereditaria sine culpa heredis perierit, vel non compareat, nihil amplius, quam cavere eum oportebit; sed si culpa heredis res periit, statim damnandus est.

9826) — *L.* 69. §. 5. *D. eod.* (*Gaius.*) Si res, quae legata est, an in rerum natura sit, dubitetur, forte si dubium sit, an homo legatus vivat, placuit, agi quidem ex testamento posse, sed officio iudicis contineri, ut cautio interponeretur, qua heres caveret, eam rem persecuturum, et, si nactus sit, legatario restituturum.

9827) — *L.* 39. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Quum servus legatus in fuga esset, vel longinquo absens exigatur, operam praestare heres debet, ut eam rem requirat, et praestet; et ita Iulianus scribit, nam et sumtum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus libro vicesimo Epistolarum apud Iulianum quaerit, putatque, sumtum praestandum; quod et ego arbitror sequendum.

Not. 6.

L. 46. §. 4. *C. de episc. et cler. Vid.* 6073.
Nov. 131. *c.* 12. *Vid.* 3248.

Not. 7.

§. 19 *et* 26. *J. de action.* — §. 19. *Vid.* 1730.
— §. 26. *Vid.* 1859.

§. 730.

Not. 1.

L. 1. *pr. D. h. t. Vid.* 602.

9828) — *L.* 14. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Haec stipulatio et in fideicommissis locum habet, si pure fideicommissum sit relictum, sive ex die certa, vel sub conditione, sive res aliqua, sive hereditas, sive ius aliquod relictum est.

9829) — *L.* 15. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Etiam de praesenti legato locum habet haec satisdatio, quoniam nonnullas moras exercitio iudicii habet.

9830) — *L.* 5. §. 29. *D. ut in possess.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Si Titio pure legatum fuerit, et eius fideicommissum sub conditione, ut Sempronio restitueret, non inique Praetorem statuturum Iulianus scripsit, si, antequam legatum consequatur legatarius, fideicommissi conditionalis satis non det, ut magis Sempronio det legati persecutionem, ut is legatario satisdet, deficiente conditione reddi decem. Sed et si acceperit Titius ab herede decem, aequum esse Iulianus ait, cogi eum invicem satisdare, aut ipsa decem tradere, et Sempronium Titio cavere; et hoc iure utimur; id enim et Marcellus ait.

L. 7. *D. de stipul. Praetor. Vid.* 1512.

9831) — *L.* 6. *pr. D. h. t.* (XXXVI. 3.) (*Ulp.*) Si quando incerta summa est fideicommissi, eius, qui cognoscit, taxatione quoque fideiussores petuntur.

9832) — *L.* 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Filio vel servo sub conditione a patre dominove herede instituto legatum est; huius legati satis petere non possunt, sed pendente conditione emancipatus vel manumissus si satis petant, quaeritur, an audiendi sint, ne beneficium patris dominive ipsis onerosum sit, an sibi imputare deberent, qui dederunt iis postulandi adversus se facultatem. Sed melius est, per mediocritatem causam dirimere, ut cautiooi tantum cum hypotheca suarum rerum committantur.

L. 6. §. 1. *D. eod. Vid.* 1524.

Not. 2.

9833) — *L.* 1. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Nec sine ratione hoc Praetori visum est, sicuti heres incumbit possessioni honorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti, sed aut satisdabitur iis, aut, si satis non datur, in possessionem bonorum venire Praetor voluit.

L. 3. *C. eod. Vid.* 5276.

9834) — *L.* 6. *C. eod.* (*Alexand.*) Certa est forma iurisdictionis qua fideicommissi servandi causa in possessionem rerum, quae in causa hereditaria sunt, aut dolo malo esse desierint, is cui legati, vel fideicommissi nomine satis non datur, mittitur; vel in proprias res heredis, si fideicommisso satis non fit post sex menses quam peti coeperit, secundum Divi Antoolni patris mei constitutionem. (226.)

L. 1. *C. comm. de legat. Vid.* 4607.
L. 3. §. 2. *C. eod. Vid.* 5240.

Not. 3.

L. 5. §. 16 *et* 21. *D. ut in possess. Vid.* 2234.

Not. 4.

L. 2. *C. h. t. Vid.* 1537.

9835) — *L.* 4. *in f. C. eod.* (*Antonin.*) Cum Artemidoram patri pupillorum suorum heredem exstitisse proponas, quamvis ut fideicommissam hereditatem his, cum moreretur, restituere petita sit, nullam tamen adversus debitores hereditarios habent pupilli tui actionem. Plane, ut satis fideicommissorum nomine Artemidora det,

(si modo testator id fieri non prohibuerit) apud tuum iudicem conveni. (216.)

L. 7. C. eod. Vid. 1558.
L. 77. in f. D. de cond. et dem. Vid. 200.
L. 12. D. h. t. Vid. 207.

Not. 5.

L. 46. D. de pact. Vid. 4881.

Not. 6.

L. 1. §. 18. D. h. t. Vid. 3274.
L. 7. D. eod. Vid. 9832.
L. 6. pr. et §. 1. C. ad SC. Treb. Vid. 9257.
L. 50. D. eod. Vid. 8420.

Not. 7.

9836) — *L. 1. §. 2. D. ut in possess.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Si debitori liberatio sit relicta, non est exigenda cautio, quia habet penes se legatum; quippe si conveniatur, exceptione doli mali uti possit.

Not. 8.

9837) — *L. 1. §. 9. 10. D. h. t.* (XXXVI. 3.) (*Idem.*) — §. 9. Plane si quis omissa stipulatione litem de legato contestatus est, probandum est, cessare debere stipulationem. — §. 10. Idemque in fideicommissis quoque probandum est.

Not. 9.

9838) — *L. 14. §. 1. D. eod.* (*Idem.*) Divus quoque Pius rescripsit, quoties evidens res est, ut certum sit, nullo modo fideicommisso locum esse, perquam iniquum esse, supervacua cautione onerari heredem.

Not. 10.

9839) — *L. 3. pr. et §. 1. D. ut in possess.* (XXXVI. 4.) (*Idem.*) — *Pr.* Si is, a quo satis petitur, offerat cognitionem, et dicat: *hodie constet de fideicommisso, hodie agamus*, dicendum est, cessare satisdationem, quum possit ante de fideicommisso, quam de satisdatione constare. — §. 1. *Vid.* 1493.

§. 731.

Not. 1.

L. 80. D. de legat. II. *Vid.* 4401.

9840) — *L. 6. C. quando dies legat. vel fideic. ced.* (VI. 53.) (*Diocl. et Maximian.*) Si fideicommissum ab intestato fuerit sorori tuae relictum codicillis, et posteaquam dies fideicommissi cessit, rebus humanis, licet ignorans fideicommissum, excesserit, actionem huiusmodi acquiri potuisse, dissimulare non poteris, salva scilicet ab intestato succedenti quarta portione.

9841) — *L. 44. §. 1. D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si quis rem sibi legatam ignorans adhuc legaverit, postea cognoverit, et voluerit ad se pertinere, legatum valebit, quia, ubi legatarius non repudiavit, retro ipsius fuisse videtur, ex quo hereditas adita est; si vero repudiaverit, retro videtur res repudiata fuisse heredis.

9842) — *L. 77. §. 3. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Surdo et muto, qui legatum accipit, ut, quum morietur, restituat, recte mandatur; nam et ignorantes adstringuntur fideicommisso, quibus ignorantibus emolumentum ex testamento quaeritur.

Not. 3.

9843) — *L. 19. §. 2. D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) Non potest liberalitas nolenti acquiri.

Not. 4.

L. 44. §. 1. D. de legat. I. *Vid.* 9841.

9844) — *L. 59. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Terent. Clem.*) Si mihi pure, servo meo vel pure, vel sub conditione eadem res legata est, egoque legatum, quod mihi datum est, repudiem, deinde conditione exsistente id, quod servo meo legatum est, vellem ad me pertinere, partem legati deficere responsum est, nisi si quis dubitet, an exsistente conditione, si servus vivat, omnimodo legatum meum fiat, quod semel ad me pertinere voluerim; quod aequius esse videtur. Idem est, et si duobus servis meis eadem res legetur.

Not. 5.

L. 39. §. 5. D. de legat. I. *Vid.* 3328.

Not. 6.

9845) — *L. 58-61. D. eod.* — LVIII. (*Papinianus.*) Domus hereditarias exustas et heredis numis exstructas ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas, viri boni arbitratu sumtuum rationibus deductis, et aedificiorum aetatibus examinatis, respondi. — LIX. (*Ulp.*) si modo nulla culpa eius incendium contigisset; — LX. (*Iulian.*) quodsi nulla retentione facta domum tradidisset, incerti condictio ei competet, quasi plus debito solverit. — LXI. (*Papinian.*) Sumtus autem in reficienda domu necessarios a legatario factos petenti ei legatum, cuius postea conditio exstitit, non esse reputandos existimavi.

Not. 7.

L. 18. D. de servit. Vid. 1415.
L. 70. §. 1. D. de legat. I. *Vid.* 5009.
L. 116. §. 4. D. eod. Vid. 5008.

Not. 8.

9846) — *L. 55. D. de condit. et dem.* (XXXV. 1.) (*Iavolen.*) Maevius, cui fundus legatus est, si Callimacho, cum quo testamenti factionem non habebat, ducenta dedisset, conditioni parere debet, et ducenta dare, ut ad eum legatus fundus pertineat, licet numos non faciat accipientis. Quid enim interest, utrum tali personae dare iubeatur, an aliquo loco ponere, vel in mare deiicere? neque enim illud, quod ad talem personam perventurum est, testamenti nomine, sed mortis causa capitur.

L. un. §. 4. in f. C. de cad. toll. Vid. 3950.

Not. 9.

9847) — *L. 38. §. 1. D. de legat.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Si legatum nobis relictum, constituerimus, nolle ad nos pertinere, pro eo erit, quasi nec legatum quidem sit; et ideo dicimus, nec confusas servitutes, si forte praedium mihi legatum praedio meo debuerit servitutes; et integra furti actio manebit, si servus legatus sit ei, cuius nomine furti agere poterit legatarius.

Not. 10.

9848) — *L. 101. D. eod.* (*Iulian.*) Si servo meo

Stichus legatus fuerit testamento, idque legatum repudiavero, deinde prolatis codicillis apparuerit, mihi quoque eundem Stichum legatum esse, nihilo minus eundem vindicare possum. — §. 1. Si el, qui in hostium potestate est, legatum fuerit, et is apud hostes decesserit, nullius momenti legatum erit, quamvis postliminio confirmari potuit.

L. 59. *D. de legat.* II. *Vid.* 9844.

Not. 11.

9849) — *L.* 38. *pr. D. de legat.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Legatarius pro parte acquirere, pro parte repudiare legatum non potest, heredes eius possunt, ut alter eorum partem suam acquirat, alter repudiet.

9850) — *L.* 4. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Neminem eiusdem rei legatae sibi partem velle, partem nolle, verius est.

9851) — *L.* 58. *D. eod.* (*Gaius.*) Si cui res legata fuerit, et omnino aliqua ex parte voluerit suam esse, totam acquirit.

Not. 12.

9852) — *L.* 5. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Sed duobus legatis relictis unum quidem repudiare, alterum vero amplecti posse, respondetur.

9853) — *L.* 23. *D. eod.* (*Marcellus.*) *Lucio Titio fundum Seianum, vel usumfructum fundi Seiani lego;* potest legatarius vel fundum vindicare, vel fructum; quod facere non potest is, cui tantum fundus legatus est.

L. 34. §. 14. *D. de legat.* I. *Vid.* 9065.

9854) — *L.* 19. *D. de usu et usufr. leg.* (XXXIII. 2.) (*Iulian.*) Si Titio fundus, et eiusdem fundi ususfructus legatus fuerit, erit in potestate eius, fundum, an usumfructum vindicare malit; et si fundum elegerit, necessario plenam proprietatem habebit, licet usumfructum a se repulerit; si vero usumfructum habere maluerit, et proprietatem fundi repulerit, solum usumfructum habebit.

9855) — *L.* 5. §. 1. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Sed si unum ex legatis onus habeat, et hoc repellatur, non idem dicendum est; pone eum, cui decem et Stichus legatus est, rogatum servum manumittere, si Falcidia locum habet, ex decem utriusque legati quarta deducetur; igitur repudiato servo non evitabitur onus deductionis, sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

9856) — *L.* 2. *D. eod.* (*Idem.*) Quoties nominatim plures res in legato exprimuntur, plura legata sunt, si autem suppellex, aut argentum, aut peculium, aut instrumentum legatum sit, unum legatum est.

9857) — *L.* 6. *D. eod.* (*Idem.*) Grege autem legato non possunt quaedam sperni, quaedam vindicari, quia non plura, sed unum legatum est. Idemque dicemus peculio legato, aut veste, aut argento, et similibus.

9858) — *L.* 25. *pr. D. quando dies legat. ced.* (XXXVI. 2.) (*Papinian.*) Quum illud, aut illud legetur, enumeratio plurium rerum disiunctivo modo comprehensa, plura legata non facit. Nec aliud probari poterit, si pure fundum alterum, vel alterum sub conditione legaverit; nam pendente conditione non erit electio, nec si moriatur, ad heredem transiisse legatum videbitur.

Not. 13.

9859) — *L.* 45. §. 1. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Pompon.*) Si sub conditione vel ex die certa nobis legatum sit, ante conditionem vel diem certum repudiare non possumus, nam nec pertinet ad nos, antequam dies veniat, vel conditio exsistat.

L. 21. *pr. D. quando dies legat. ced. Vid.* 1264.

Not. 14.

9860) — *L.* 15. *D. de reb. dub.* (XXXIV. 5.) (*Marcian.*) Quaedam sunt, in quibus res dubia est, sed ex postfacto retroducitur, et apparet, quid actum est. Ut ecce si res legata fuerit, et deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit; nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est, si vero repudiaverit, valet. Tantundem est, et si pecuniam heredilariam legatam crediderit heres; nam si quidem non repudiaverit legatarius, alienam pecuniam credidit, si vero repudiaverit, suam pecuniam credidisse videtur. Quid ergo, si consumta fuerit pecunia? Utique idem erit ex eventu dicendum.

TITULUS II.

DE LEGATIS ET SINGULARIBUS FIDEICOMMISSIS.

§. 732.

Not. 2.

9861) — *L.* 5. §. 1 *et* 2. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Paulus.*) — §. 1. Labeo ait, quum certa res aut persona legatur ita: *qui meus erit, quum moriar, heres dato*, et communis sit, totum deberi; Trebatium vero respondisse, partem deberi, Cassius scripsit; quod et verius est. — §. 2. Quum fundus communis legatus sit non adiecta portione, sed meum nominaverit, portionem deberi constat.

Not. 3.

L. 67. §. 8. *D. de legat.* II. *Vid.* 1366.

Not. 4.

9862) — *L.* 25. *C. de fideic.* (VI. 42.) (*Dioclet.*

et Maximian.) Heredum etiam res proprias per fideicommissum relinqui posse, non ambigitur. (293.)

9863) — *L.* 114. §. 7. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Marcian.*) Quid ergo, si heres post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suae partem quartam restituere? Verius esse existimo, quod et Scaevola notat, et Papirius Fronto scribit, valere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset; et eatenus restituenda est, quatenus hereditas testatoris patitur secundum vulgarem formam iuris.

L. 77. §. 31. *D. de legat.* II. *Vid.* 863.

Not. 5.

9864) — §. 10. *J. de legat.* (II. 20.) Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum, quia quod proprium est ipsius, amplius eius fieri non potest; et licet alienaverit eam, non debetur nec ipsa, nec aestimatio eius.

Not. 6.

§. 6. *J. eod. Vid.* 561.
L. 108. §. 4 *D. de legat.* I. *Vid.* 1799.

9865) — §. 9. *J. de legat.* (II. 20.) Si cui fundus alienus legatus fuerit, et emerit proprietatem deducto usufructu, et ususfructus ad eum pervenerit, et postea ex testamento agat; recte eum agere et fundum petere Iulianus ait, quia ususfructus in petitione servitutis locum obtinet, sed officio iudicis contineri, ut deducto usufructu iubeat aestimationem praestari.

Not. 7.

9866) — *L.* 39. §. 2. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Si Titius a me rem emisset, et eandem mihi legasset, antequam ei traderem, mox ei tradidero, et pretium recepero, videtur quidem is prima facie rem mihi meam legasse, et ideo legatum non consistere, sed ex emto actione liberatus utique per legatum rem vindicare potero, quam tradidi. Sed si nondum erat solutum mihi pretium, Iulianus scribit, ex vendito quidem me acturum, ut pretium exequar, ex testamento vero, ut rem, quam vendidi, et tradidi, recipiam. Idem subiungit, si pretium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum tradideram, ex testamento me agentem liberationem consequi.

Not. 8.

L. 71. §. 5. *D. de legat.* I. *Vid.* 5119.

9867) — *L.* 86. *pr. et* §. 4. *D. eod.* (*Iulian.*) — *Pr.* Si tibi homo, quem pignori dederas, legatus ab alio fuerit, actionem ex testamento habebis adversus heredem, ut pignus luatur. — §. 4. *Vid.* 5144.

9868) — *L.* 43. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui ab hostibus redemtus est, legari sibi poterit, et proficiet legatum ad liberationem vinculi pignoris, quod in eo habuit, qui redemit.

Not. 9.

L. 1. §. 2. *D. de reg. Cat. Vid.* 1333.

§. 733.

Not. 1.

9869) — *L.* 4. 5. 6. 8. 9. *D. pro legat.* (XLI. 8.) — IV. *Vid.* 4514. — V. *Vid.* 4515. — VI. (*Pompon.*) Si is, cui tradita est, mortui esse existimaverit. — VIII. (*Papinian.*) Si non traditam possessionem ingrediatur sine vitio legatarius, legatae rei usucapio competit. — IX. *Vid.* 4516.

Not. 2.

9870) — *L.* 10. *C. de legat.* (VI. 37.) (*Alexand.*) Cum alienam rem quis reliquerit, si quidem sciens, tam ex legato, quam ex fideicommisso ab eo qui legatum, seu fideicommissum meruit, peti potest; quod si suam esse putavit, non aliter valet relictum, nisi proximae personae, vel uxori, vel alii tali personae datum sit, cui legaturus esset, et si scisset rem alienam esse. (228.)

9871) — §. 5. *J. eod.* (II. 20.) Sed et si rem obligatam creditori aliquis legaverit, necesse habet heres luere. Et hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena, ut ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse; et ita Divi Severus et Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluit legatarium luere, et hoc expressit, non debet heres eam luere.

Not. 3.

9872) — *L.* 72. *D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Pompon.*) Heres praecepto fundo rogatus erat hereditatem restituere, fundus alienus erat; Aristo aiebat, videndum, utrum omnimodo penes heredem fundum esse voluit testator, an ita demum, (si) ipsius est; sed sibi superius placere; ideoque aestimatio eius retinenda est.

Not. 4.

§. 4. *J. de legat. Vid.* 951.
L. 39. §. 7. *D. de legat.* I. *Vid.* 3489.
L. 71. §. 3. *D. eod. Vid.* 7476.

9873) — *L.* 30. *in f. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Labeo.*) Si aedes alienas ut dares damnatus sis, neque eas ulla conditione emere possis, aestimare iudicem oportere, Ateius scribit, quanti aedes sint, ut pretio soluto heres liberetur. Idemque iuris est, et, si potuisses emere, non emeris.

9874) —*Gaii instit.* II. 202. Quo genere legati (*sc. per damnationem*) etiam aliena res legari potest, ita ut heres redimere et praestare, aut aestimationem ejus dare debeat.

9875) — *Ulp. fragm.* XXIV. 8. Per damnationem omnes res legari possunt, etiam quae non sunt testatoris, dummodo tales sint quae dari possint.

Not. 5.

9876) — §. 11. *J. de legat.* (II. 20.) Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum, nam plus valet, quod in veritate est, quam quod in opinione; sed et si legatarii putavit, valere cunstat, quia exitum voluntas defuncti potest habere.

§. 734.

Not. 1.

L. 80. *in f. de legat.* II. *Vid.* 4401.

9877) —*L.* 81. §. 6. *de legat.* 1. (XXX.) (*Iulianus.*) Si Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequam sciret, ad se legatum pertinere, decesserit, et eundem Seio legaverit, et heres Titii legatum nun repudiaverit, Stichum Seius vindicabit.

L. 3. §. 2. *C. comm. de legat. Vid.* 5240.

9878) — *L.* 69. *pr. D. de legat.* I. (XXX.) (*Gaius.*) Servo legato legari posse receptum est, quod adita hereditate statim servus acquiritur legatario, deinde sequetur legatum.

9879) — *L.* 15 *pr. D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Ulp.*) Huic scripturae coosequens est dicere, ut, si ante aditam bereditatem occidatur legatus servus, apud heredem remaneat Aquiliae actio per hereditatem acquisita. Quodsi vulneratus sit ante aditam bereditatem, in bereditate quidem actio remansit, sed cedere ea legatario heredem oportet.

L. 116. *in f. D. de legat.* I. *Vid.* 5008.
L. 38. §. 1. *D. eod. Vid.* 9847

Not. 2.

L. 1. 2. *C. comm. de legat.*—I. *Vid.* 4607.—II. *Vid.* 4608.
L. un. §. 5. *C. de cad. toll. Vid.* 9563.

Not. 3.

L. 10. *D. de serv. praed. urb. Vid.* 4737.

Not. 4.

9880) — *L.* 24. §. 2. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Si quis post testamentum factum fundo Titiano legato partem aliquam adiecerit, quam fuodo Titiano destioaret, id, quod adiectum, exigi a legatario potest; et similis est causa alluvionis, et maxime si ex alio agro, qui fuit eius, quum testamentum faceret, eam partem adiecit.

9881) — *L.* 39. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Iavolen.*) Si areae legatae post testamentum factum aedificium impositum est, utrumque debebitur, et solum, et superficium.

9882) — *L.* 16. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Pompon.*) Saepe legatum plenius restituitur fideicommissario, quam esset reiictum, veluti si alluvione ager auctus esset, vel etiam insulae natae.

L. 91. §. 5. *D. eod. Vid.* 3797.
L. 31. *D. eod. Vid.* 3798.
L. 91. §. 3 *et* 6. *D. eod. Vid.* 3803.
L. 2. §. 1. *D. de instr. legat. Vid.* 3805.
L. 14. *D. de suppell. legat. Vid.* 3806.

9883)—*L.* 44. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Pompon.*) Si fundus legatus sit cum his, quae ibi erunt, quae ad tempus ibi sunt, non videotur legata; et ideo pecuniae, quae foenerandi causa ibi fuerunt, non sunt legatae.

9884) — *L.* 86. *D. eod.* (*Procul.*) Si ita legatum est : *domum, quaeque mea ibi erunt, quum moriar*, numos ad diem exactos a debitoribus, ut aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse. Et Labeoois distinctionem valde probo, qui scripsit. nec quod casu abesset, minus esse legatum, nec quod casu ibi sit, magis esse legatum.

Not. 5.

L. 116. §. 4. *D. de legat.* I. *Vid.* 5008.
L. 18. *D. de servit. Vid.* 1415.

Not. 6.

L. 45. §. 2. *de legat.* I. *Vid.* 9070.

Not. 7.

L. 45. §. 1. 2. *D. eod. Vid.* 9070.

Not. 8.

9885) — *Nov.* 112. *c.* 1..... Et hoc autem praesenti nostra lege decernimus, ut si contigerit unum pro tali causa litigantem, ab humano consortio recedentem, per ultimam voluntatem res aliquas de quibus dominii dubitatio vertitur, legati nomine cuicumque relinquere, si quidem heres iudiciali sententia dominus earum fuerit demoostratus, tunc legatarius quod ei relictum est, modis omnibus consequatur. Si vero heres in iudicio victus exstiterit, non habeat legatarios licentiam aliam rem pro eodem legato heredem exigere, quoniam sciens testator rem litigiosam esse, litis eventum legatario dereliquit. Unde damus licentiam legatario (si hoc prodesse sibi putaverit) litis participem fieri, ut ne aliquam forte negligentiam seu proditionem heredi possit obiicere.... *rel. Vid.* 5338.

Not. 9.

9886) — *L.* 69. §. 3. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Gaius.*) Si fundus, qui legatus est, servitutem debeat impositam. qualis est, dari debet. Quodsi ita legatus sit : *uti optimus maximusque*, liber praestandus est.

Not. 10.

9887) — *L.* 66. §. 6. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Fundo legato si ususfructus alienus sit, nihilominus petendus est ab berede; ususfructus enim, etsi in iure, non in parte consistit, emolumentum tamen rei continet. Enimvero fundo relicto ob reiiquas praestationes, quae legatum sequuntur, agetur, verbi gratia si fundus pignori datus, vel aliena possessio sit. Non idem placuit de ceteris servitutibus. Sin autem res mea legetur mibi, legatum propter istas causas non valebit.

9888) — *L.* 76. §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) Dominus herede fructuario scripto fundum sub conditione legavit; voluntatis ratio non patitur, ut heres ex causa fructus emolumentum retineat; diversum in ceteris praediorum servitutibus, quas heres habuit, responsum est, quoniam fructus portionis instar obtinet.

Not. 11.

L. 21. *D. de probat. Vid.* 1976.

Not. 12.

L. 57. *D. de legat.* I. *Vid.* 3955.
§. 3. *J. de legat. Vid.* 9871.

9889) — *L.* 6. *C. de fideic.* (VI. 42.) (*Alexand.*) Praedia obligata per legatum, vel fideicommissum relicta, heres luere debet, maxime cum testator conditionem eorum non ignoravit, aut, si scisset, legaturus tibi aliud, quod non minus esset, fuisset. Si vero a creditore distracta sunt, pretium heres exsolvere cogitur, nisi contraria defuncti voluntas ab herede ostendatur. (225.)

9890) — *L.* 3. *C. de legat* (VI. 37.) (*Severus et Antoninus.*) Qui post testamentum factum praedia, quae legavit, pignori, vel hypothecae dedit, mutasse voluntatem circa legatariorum personam ooo videtur. Et ideo, etiam si in personam actio electa est, recte placuit ab herede praedia liberari. (212.)

Not. 13.

9891) — *L.* 79. §. 2. 3. *D. de legat.* III. (XXXII.)

(*Celsus*). Area legata, si inaedificata medio tempore fuerit, ac rursus area sit, quamquam tunc peti non poterat, nunc tamen debetur. — §. 3. Servus quoque legatus, si interim manumittatur, et postea servus factus sit, (postea) peti potest.

§. 735.

Not. 1.

9892)—*L.* 25. §. 17. *D. fam. erc.*(X. 2.)(*Paulus.*) Si incerto hoioine legato, et postea defuncto legatario aliquis ex heredibus legatarii non consentiendo impedierit legatum, is, qui impedit, hoc iudicio ceteris, quanti intersit eorum, damnabitur. Idem est, si e contrario unus ex heredibus, a quibus generaliter homo legatus est, quem ipsi elegerint, noluerit consentire, ut praestetur, quem solvi omnibus expediebat, et ideo conventi a legatario iudicio pluris damnati fuerint.

L. 13. *D. de legat.* 1. *Vid.* 5887.
L. 37. *pr. D. eod. Vid.* 5888.

Not. 2.

L. 71. *pr. D. eod. Vid.* 5896.

Not. 3.

9893)—*L.* 24. §. 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Quodsi post testamentum factum ex fundo Titiano aliquid detraxit, et alii fundo adiecit, videndom est, utrumne eam quoque partem legatarius petiturus sit, an hoc minus, quasi fundi Titiani esse desierit, quum nostra destinatinne fundorum nomina et domus, non natura constituerentur; et magis est, ut, quod alii destinatum est, ademptum esse videatur.

L. 69. §. 4. *D. de iure dot. Vid.* 5889.

Not. 4.

L. 108. §. 2. *D. de legat.* 1. *Vid.* 5902.
L. 2. §. 1. *D. h. t. Vid.* 5903.
§. 22. *J. de leg. Vid.* 9063.

Not. 5.

L. 45. §. 1. *D. de leg.* 1. *Vid.* 9070.
L. 43. §. 3. *D. de leg.* II. *Vid.* 9071.
L. 29. §. 1. *in f. D. de leg.* III. *Vid.* 9072.

Not. 7.

9894) — *L.* 4 *et* 14. *D. h. t.* (XXXIII. 5.) — IV. (*Paulus.*) Scyphi electione data si oon omnibus scyphis exhibitis legatarius elegisset, integram ei optionem manere placet, nisi ex his duntaxat eligere voluisset, quum sciret, et alios esse. — XIV. (*Iavol.*) Si, quum optio servi ex universa familia legata esset, heres aliquem, priusquam optaretur, manumisit, ad libertatem eum interim non perducit, servum tamen, quem ita manumiserit, amittit, quia is aut electus legato cedit, aut relictus tunc liber ostenditur.

L. 3. §. 6. *D. ad exhib. Vid.* 1804.

Not. 8.

9895) — *L.* 2. §. 2. *D. h. t.* (XXXIII. 5.) (*Ulp.*) Data igitur optione si quis optaverit alienum servum, vel hominem liberum, videndum est, an consumserit optionem; et puto, non consumi.

Not. 9.

L. 37. *pr. D. de legat.* I. *Vid.* 5888.

Not. 10.

9896) — *L.* 2. *pr. D. h. t.* (XXXIII. 5.) (*Ulp.*) Quoties servi electio vel optio datur, legatarius optabit, quem velit.

L. 9. §. 1. *D. de dolo malo. Vid.* 839.

Not. 11.

Ulp. fragm. XXIV. 14. *Vid.* 9069.
§. 23. *J. de legat. Vid.* 2509.

Not. 12.

L. 3. *pr. C. comm. de legat. Vid.* 2510.

Not. 13.

9897) — *L.* 110. *D. de legat.* I. (XXX.) (*African.*) Si heres generaliter servum, quem ipse voluerit, dare iussus, sciens furem dederit, isque furtum legatario fecerit, de dolo malo agi posse ait. Sed quoniam illud verum est, heredem in hoc teneri, ut non pessimum det, ad hoc tenetur, ut et alium hominem praestet, et hunc pro noxae dedito relinquat.

Not. 14.

9898) — *L.* 3. §. 1. *C. comm. de legat.* (VI. 43.) (*Iustinian.*) Sed si quis optionem servi vel alterius rei reliquerit non ipsi legatario, sed quem Titius forte elegerit, Titius autem vel noluerit eligere, vel oon potuerit, vel morte fuerit praeventus, et in hac specie dubitabatur apud veteres quid statuendum sit, utrumne legatum exspiret, an aliquod ei inducatur adiutorium, ut viri boni arbitratu procedat electio? Censemus itaque, si intra annale tempus ille qui eligere iussus est, hoc facere supersederit, vel minime potuerit, vel quandocunque decesserit, ipsi legatario videri esse delatam electionem, ita tamen, ut non optimum ex servis, vel aliis rebus quidquam eligat, sed mediae aestimationis, ne dum legatarium satis esse fovendum existimamus, heredis commoda defraudentur. (531.)

Not. 15.

9899) — *L.* 71. §. 1. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) De evictione an cavere debeat is, qui servum praestat ex causa legati, videamus; et regulariter dicendum est, quoties sine iudicio praestita res legata evincitur, posse eam ex testamento peti; ceterum si iudicio petita est, officio iudicis cautio necessaria est, ut sit ex stipulatu actio.

9900) — *L.* 58. *D. de evict.* (XXI. 2.) (*Iavol.*) Heres servum non nominatim legatum tradidit, et de dolo repromisit, postea servus evictus est; agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamvis heres alienum esse servum ignoraverit.

Not. 16.

9901) — *L.* 11 *et* 20. *D. h. t.* (XXXIII. 5.) — XI. (*Iulian.*) Si Eros Seio legatus sit, et Eroti fundus, deinde optio servi Maevio data fuerit, isque Erotem optaverit, fundus ad solum Seium pertinebit, quoniam aditae hereditatis tempore is solus erat, ad quem posset legatum pertinere; nam et quum servo communi alter ex sociis legat, idcirco ad solum socium totum legatum pertinet, quoniam die legati cedente solus est, qui per eum servum possit acquirere. — XX. (*Labeo.*) Apud

Aufidium libro primo rescriptum est, quum ita legatum est; *vestimenta, quae volet, triclinaria sumito, sibique habeto*, si is dixisset, quae vellet, deinde, antequam ea sumeret, alia se velle dixisset, mutare voluntatem eum non posse, ut alia sumeret, quia omne ius legati prima testatione, qua sumere se dixisset, consumsit, quoniam res continuo eius fit, simul ac si dixerit eam sumere.

9902) — *L.* 84. §. 9. *D. de legat.* 1. (XXX.) (*Iulian.*) *Stichum, aut Pamphilum, utrum heres meus volet, Titio dato;* si dixerit heres, Stichum se velle dare, Sticho mortuo liberabitur; quum autem semel dixerit heres, utrum dare velit, mutare sententiam non poterit.

Not. 17.

L. 34. §. 14. *D. de legat.* 1. *Vid.* 9065.

9903)—*L.* 109. §. 1. *D. eod.* (*African.*) Heres, cuius fideicommissum erat, ut mihi fundum, aut centum daret, fundum Titio vendidit; quum electio ei relinquitur, utrum malit, dandi, ut tamen alterum solidum praestet, Praetoris officio convenire existimo, ut, si pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi persecutionem; ita enim eadem causa constitueretur, quae futura esset, si alienatus fundus non fuisset, quando etiam adversus ipsum heredem officium Praetoris, sive arbitri tale esse deberet, ut, si fundus non praestaretur, neque pluris, neque minoris, quam centum aestimaretur.

L. 19. *D. de legat.* II. *Vid.* 5905.

L. 25. *D. eod. Vid.* 9855.

L. 25. *pr. D. quando dies legat. ced. Vid.* 9858.

Not. 18.

9904)—*L.* 1. *D. h. t.* (XXXIII. 5) (*Ulp.*) Divus Pius Caecilio Proculo rescripsit, eum, cui servorum legata sit electio, tres posse eligere.

Not. 19.

L. 14. *in f. D. de legat.* 1. *Vid.* 9068.

9905) — *L.* 39. §. 6. *D. eod.* (*Ulp.*) Scio ex facto tractatum, quum quidam duos fundos eiusdem nominis habens, legasset *fundum Cornelianum*, et esset alter pretii maioris, alter minoris, et heres diceret minorem legatum, legatarius maiorem, vulgo fatebitur, utique minorem eum legasse, si maiorem non potuerit docere legatarius.

§. 736.

Not. 1.

9906) — §. 18 *et* 20. *J. de legat.* (II. 20.) — §. 18. *Vid.* 3711. — §. 20. Si peculium legatum fuerit, sine dubio quidquid peculio accedit vel decedit vivo testatore, legatarii lucro vel damno est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hereditatem servus acquisierit, Iulianus ait: siquidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hereditatem acquisitum est, legatario cedere, quia huiusmodi legati dies ab adita hereditate cedit; sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur; quamvis, si vivus manumiserit, sufficit si non adimatur: et ita divi Severus et Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniae quam in rationes dominicas impendit. Iidem rescripserunt peculium videri legatum, eum rationibus redditis liber esse iussus est, et ex eo reliqua inferre.

9907) — *L* 65. *pr. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Peculium legatum augeri et minui potest, si res peculii postea esse incipiant, aut desinant. Idem in familia erit, sive universam familiam suam, sive certam, veluti urbanam, aut rusticam, legaverit, ae postea servorum officia vel ministeria mutaverit; eadem sunt lecticariis aut pedissequis legatis.

9908)—*L.* 28. *D. de instr. vel instrum. legat.* (XXXIII. 7.) (*Scaev.*) Lucius Titius fundum, uti erat instructus, legaverat; quaesitum est, fundus instructus quemadmodum dari debeat, utrum sicut instructus fuit mortis patrisfamiliae tempore, ut, quae medio tempore agnata aut in fundum illata sunt, heredis sint, an vero instructus fundus eo tempore inspici debeat, quo factum est testamentum, an vero eo tempore, quo fundus peti coeperit, ut, quidquid eo tempore instrumenti deprehendatur, legatario proficiat. Respondit, ea, quibus instructus sit fundus, secundum verba legati, quae sint in eadem causa, quum dies legati cedat, instrumento contineri.

9909) —§. 17. *J. de legat.* (II 20.) Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiam si ancillae mortuae fuerint, partus legato cedunt. Idem est, si ordinarii servicum vicariis legati fuerint, et licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus cum peculio fuerit legatus, mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, et peculii legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus vel cum instrumento legatus fuerit; nam fundo alienato et instrumenti legatum extinguitur.

9910)—*L.* 33. §. 1. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Uxori suae inter cetera ita legavit: *uxori meae quidquid vivus dedi, donavi, usibusve eius comparavi, concedi volo;* quaero, an quod post testamentum factum ei donatum est, id quoque concessum videatur. Respondit, verba, quae proponerentur, nihil pro futuro tempore significare.

Not 2.

9911)—§. 5. *J. de fideic. heredit. Vid.* 10041.

9912)—*Ulp. fragm.* XXIV. 25. Sicut singulae res legari possunt, ita universarum quoque summa legari potest, ut puta *hoc* modo: Heres meus cum Titio hereditatem meam partito, dividito; quo casu dimidia pars bonorum legata videtur. Potest autem et alia pars, velut tertia vel quarta, legari: quae species partitio *appellatur*.

Not. 5.

9913) — *L.* 26. §. 2. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Cum, bonorum parte legata, dubium sit, utrum rerum partes an aestimatio debeatur, Sabinus quidem et Cassius aestimationem, Proculus et Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt. Sed oportet heredi succurri, ut ipse eligat, sive rerum partes, sive aestimationem dare maluerit. In his tamen rebus partem dare heres conceditur, quae sine damno dividi pos-

sunt; sin autem vel naturaliter indivisae sint, vel sine damno divisio earum fieri non potest, aestimatio ab herede omnimodo praestanda est.

9914) — *L.* 27. *D. eod.* (*Paulus.*) Potest autem heres vel paucioribus, vel in una re relictam partem legatario dare, in quam vel legatarius consenserit, vel iudex aestimaverit, ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus vindicare portionem.

9915) — *L.* 8. §. 5. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Idem.*) Si cui certam partem hereditatis legavero, Divus Hadrianus rescripsit, ut neque pretia manumissorum, neque funeris impensa deduceretur.

Not. 4.

9916) — *L.* 76. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) *Lucio Sempronio lego omnem hereditatem Publii Maevii*; Sempronius ea demum onera suscipiet, quae Maevianae hereditatis fuerunt, et in diem mortis eius, qui heres Maevii exstitit, perseveraverunt, sicut vice mutua praestabuntur actiones, quae praestari potuerunt.

Not. 5.

9917) — *L.* 29. §. 2. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Labeo.*) Quum ita legatum esset: *quanta pecunia ex hereditate Titii ad me pervenit, tantam pecuniam heres meus Seiae dato*, id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis suis ex ea hereditate testator retulisset; ceterum negat cavendum heredi a legatario, si quid forte postea eius hereditatis nomine heres damnatus esset. Ego contra puto, quia non potest videri pervenisse ad heredem, quod eius hereditatis nomine praestiturus esset. Idem Alfenus Varus Servio placuisse scribit; quod et verum est.

Not. 7.

§. 20. *J. de legat. Vid.* 9906.

9918) — *L.* 8. §. 8. *D. de pec. legat.* (XXXIII. 8.) (*Ulp.*) Utrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit, an vero et quod postea accessit, applicamus, vel quod decessit, detrahimus? Et Iulianus alias accipiendum legatum peculii ait, si ipsi servo legetur, alias, si alii; nam si ipsi, id tempus in legato spectandum, quo dies legati cedit, si vero extraneo, mortis tempus, sic tamen, ut incrementa ex rebus peculiaribus ad eum perveniant, ut puta partus ancillarum, vel foetus pecorum; quod autem ex operis suis vel ex alia re accedit, id, si alii, quam ipsi legetur peculium, non debebitur. Hoc utrumque Iulianus secundum voluntatem testatoris scribit; quum enim ipsi suum peculium legatur, verisimile est, eum omne augmentum ad ipsum pertinere voluisse, cui patrimonium manumisso futurum est, quum alii, non sic, tamen ut, si in alterius persona hoc cum sensisse appareat, idem dicas.

Not. 8.

9919) — *L.* 91. §. 2. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Papinian.*) Pater filio tabernam purpurariam cum servis institoribus et purpuris, quae in diem mortis eius ibi fuerunt, legavit; neque pretia purpurae condita, neque debita, neque reliqua legato contineri placuit.

9920) — *L.* 77. §. 16. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Mensae negotium ex causa fideicommissi eum indemnitate heredum per cautionem susceptum emtioni similie videtur, et ideo non erit quaerendum, an plus in aere alieno sit, quam in quaestu.

Not. 10.

9921) — *L.* 78. §. 4. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Paulus.*) Illud fortasse quaesiturus sit aliquis, cur argenti appellatione etiam factum argentum comprehendatur, cum, si marmor legatum esset, nihil praeter rudem materiam demonstratum videri possit? Cuius haec ratio traditur, quippe ea, quae talis naturae sint, ut saepius in sua redigi possint initia, ea materiae potentia victa, nunquam vires eius effugiant.

9922) — *L.* 19. *pr. D. de aur., arg. legat.* (XXXIV. 2.) (*Ulp.*) Quum aurum vel argentum legatum est, quidquid auri argentique relictum sit, legato continetur, sive factum, sive infectum; pecuniam autem signatam placet eo legato non contineri.

9923) — *L.* 19. §. 8. *D. eod.* (*Idem.*) Lectum plane argenteum, vel si qua alia supellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, si numero argenti habita non est, ut in iunctura argentea scio me dixisse, quod non in argentario paterfamilias reponebat. Sed nec candelabra, nec lucernae argenteae, vel sigilla, quae in domo reposita sunt, vel imagines argenteae argenti appellatione continebuntur; nec speculum vel parieti affixum, vel etiam quod mulier mundi causa habuit, si modo non in argenti numero habita sunt.

L. 32. §. 5. *D. eod. Vid.* 3772.

Not. 11.

9924) — *L.* 27. §. 1. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. An, cui argentum omne legatum est, ei numi quoque legati esse videantur, quaeritur; et ego puto, non contineri, non facile enim quisquam argenti numero numos computat. Item argento facto legato, puto, nisi evidenter contra sensisse testatorem appareat, numos non contineri. — §. 2. Argento omni legato, quod suum esset, sine dubio non debetur id, quod in credito esset; hoc ideo, quia non videtur suum esse, quod vindicari non possit.

Not. 12.

L. 20. *D. eod. Vid.* 3770.
L. 29. §. 1. *D. eod. Vid.* 3771.

Not. 13.

9925) — *L.* 22-24. *D. eod.* — (XXII.) (*Ulp.*) Vestimentum id est, quod detextum est, etsi desectum non sit, id est, si sit consummatum. Quod in tela est nundum pertextum, vel detextum, contextum appellatur. Quisquis igitur vestem legaverit, neque stamen, neque subtemen legato continebitur. — XXIII. *Vid.* 3653. — XXIV. (*Paulus.*) Cum et tunicas, et stragula pelliicia nonnulli habeant.

9926) — *L.* 25. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Argumento sunt etiam nationes quaedam, veluti Sarmatarum, quae pellibus teguntur.

Not. 14.

9927) — *L.* 21. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Unguentis legatis non tantum ea legata videntur, quibus unguimur voluptatis causa, sed et vale-

tudinis; qualia sunt Commagena, glaucina, crina, rosa, myrrha, colum, nardum purum; hoc quidem etiam, quo elegantiores sint et mundiores, unguuntur feminae.

9928) — *L.* 25. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur, veluti in aures, armillae, viriolae, annuli, praeter signatorios, et omnia, quae ad aliam rem nullam parantur, nisi corporis ornandi causa; quo ex numero etiam haec sunt: aurum, gemmae, lapilli, quia aliam nullam in se utilitatem habent. Mundus mulieris est, quo mulier mundior fit; continentur eo specula, matulae, unguenta, vasa unguentaria, et si qua similia dici possunt, veluti lavatio, riscus. Ornamentorum haec: vittae, mitrae, semimitrae, calantica, acus cum margarita, quam mulieres habere solent, reticula, crocyphantia. Sicut et mulier potest esse munda, non tamen ornata, ut solet contingere in bia, quae se emundaverint lotae in balneo, neque se ornaverint; et contra est aliqua ex somno statim ornata, non tamen commundata.

Nor. 15.

9929) — *L.* 12 *et* 14. *D. eod.* — XII. (*Papinian.*) Si imaginem legatam heres derasit, et tabulam solvit, potest dici, actionem ex testamento durare, quia legatum imaginis, non tabulae fuit. — XIV. (*Pompon.*) Si statuam legavero, et postea ex alia statua brachium ei adiecero, omnimodo statua a legatario vindicari potest.

Nor. 16.

§. 18. *J. de legat. Vid.* 3711.

9930) — *L.* 65. §. 4. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Marcian.*) Pecoribus legatis, Cassius scripsit, quadrupedes contineri, quae gregatim pascuntur; et sues autem pecorum appellatione continentur, quia et hi gregatim pascuntur. Sic denique et Homerus in Odyssea [XIII. 407. *sqq.*] ait:

Δήεις τόν γε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

[*Invenies hunc assidentem suibus, quae pascuntur iuxta Coracis saxum, iuxtaque fontem Arethusam.*]

Nor. 19.

L. 79. §. 1. *D. eod. Vid.* 3643.
L. 44. *D. eod. Vid.* 9883.
L. 86. *D. eod. Vid.* 9884.

Nor. 20.

9931) — *L.* 52. *pr.* §. 1-7. *D. eod.* (*Ulp.*)—*Pr.* Librorum appellatione continentur omnia volumina, sive in charta, sive in membrana sint, sive in quavis alia materia; sed et si in philyra, aut in tilia, ut nonnulli conficiunt, aut in quo alio corio, idem erit dicendum. Quodsi in codicibus sint membraneis, vel chartaceis, vel etiam eboreis, vel alterius materiae, vel in ceratis codicillis, an debeantur, videamus. Et Gaius Cassius scribit, deberi et membranas libris legatis; consequentur igitur cetera quoque debebuntur, si non adversatur voluntas testatoris. — §. 1. Si cui centum libri sint legati, centum volumina ei dabimus, non centum, quae quis ingenio suo metitus est, cui ad libri scripturam sufficerent, ut puta quum haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computamus, sed unum Homeri volumen pro libro accipiendum est. — §. 2. Si Homeri corpus sit legatum, et non sit plenum, quantaecunque rhapsodiae inveniantur, debentur. — §. 3. Libris autem legatis bibliothecas non contineri Sabinus scribit; idem et Cassius, ait enim, membranas, quae scriptae sunt, contineri, deinde adiecit, neque armaria, neque scrinia, neque cetera, in quibus libri conduntur, deberi. — §. 4. 5. 6. *Vid.* 445. — §. 7. *Vid.* 427.

9932) — *L.* 76. *D. eod.* (*Idem.*) Chartis legatis nemo dicet, scriptas et libros iam factos legato cedere; hoc idem et in tabulis est.

Nor. 21.

9933) — *L.* 75. *D. eod.* (*Idem.*) Nummis indistincte legatis hoc receptum est, ut exiguiores legati videantur, si neque ex consuetudine patrisfamiliae, neque ex regionis, unde fuit, neque ex contextu testamenti possit apparere.

§. 737.

Nor. 5.

9934) — *L.* 7. *pr. in f. D. de tritico, vino vel oleo legat.* (XXXIII. 6.) (*Iavolen.*) Quidam heredem damnaverat, dare uxori suae vinum, oleum, frumentum, acetum, mella, salsamenta; Trebatius aiebat, ex singulis rebus non amplius deberi, quam quantum heres mulieri dare voluisset, quoniam non adiectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius, Cascellius, Tubero, omne, quantum paterfamilias reliquisset, legatum putant; Labeo id probat, idque verum est.

Nor. 6.

9935) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si cui vinum sit legatum centum amphorarum, quum nullum vinum reliquisset, vinum heredem emturum et praestiturum, non acetum, quod vini numero fuit.

Nor. 7.

9936) — *L.* 5. *D. eod.* (*Iulian.*) Quum certus numerus amphorarum vini legatus esset ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset, et minus natum esset, non amplius deberi placuit, et quasi taxationis vicem obtinere haec verba: *quod natum erit.*

9937) — *L.* 26. *pr. D. quando dies legat. ced.* (XXXVI. 2.) (*Papinian.*) *Firmio Heliodoro, fratri meo, dari volo quinquaginta ex reditu praediorum meorum futuri anni*; postea non videri conditionem additam, sed tempus solvendae pecuniae prolatum videri, respondi; fructibus fini relictae pecuniae non perceptis ubertatem esse necessariam anni secundi.

Nor. 8.

9938) — *L.* 9. *in f. et* 10. *D. de trit., vin., vel ol. legat.* (XXXIII. 6.) — IX. *in f.* (*Ulp.*) Item si vinum vetus sit legatum, — X. (*Hermogen.*) ex usu testatoris legatum aestimabitur, id est, quot annorum vino pro vetere utebatur.

9939) — *L.* 4. *D. eod.* (*Paulus.*) Quum certum pondus olei non adiecta qualitate legatur, non solet quaeri, cuius generis oleo uti solitus fuerit testator, aut cuius generis oleum istius regionis homines in usu habeant, et ideo liberum

est heredi, cuius veliet generis oleum legatario solvere.

§. 738.

Not. 1.

9940)— *L.* 17. §. 1. *D. h. t.* (XXXIII. 1.) (*Labeo.*) *Vini Falerni, quod domi nascetur, quotannis in annos singulos binos culeos heres meus Attio dato;* etiam pro eo anno, quo nihil vini natum est, deberi duos culeos, si modo ex vindemia ceterorum annorum dari possit.

Not. 2.

L. 10. *D. de cap. min. Vid.* 593.

9941)— *L.* 14. *D. h. t.* (XXXIII. 1.) (*Ulp.*) Si cui annuum fuerit relictum sine adiectione summae, nihil videri huic adscriptum, Mela ait; sed est verior Nervae sententia, quod testator praestare solitus fuerat, id videri relictum; si minus, ex dignitate personae statui oportebit.

Not. 3.

9942) — *L.* 4 *et* 11. *D. eod.* (IV.) (*Paulus.*) Si in singulos annos alicui legatum sit, Sabinus, cuius sententia vera est, plura legata esse ait, et primi anni purum, sequentium conditionale; videri enim hanc inesse conditionem, *si vivat*, et ideo mortuo eo ad heredem legatum non transire. — XI. (*Idem.*) Quum in annos singulos legatur, plura legata esse placet, et per singula legata ius capiendi inspicietur. Idem in servo inspiciendum est ex persona dominorum.

9943) — *L.* 10. *D. quando dies legat. ced.* (XXXVI. 2.) (*Ulp.*) Quum in annos singulos legatur, non unum legatum esse, sed plura constat.

L. 12. §. 4. *D. eod. Vid.* 9066.

9944)—*L.* 20. *D. eod.* (*Marcian.*) Si cum praefinitione annorum legatum fuerit, veluti: *Titio dena usque ad annos decem*, Iulianus libro trigesimo Digestorum scribit, interesse; et si quidem alimentorum nomine legatum fuerit, plura esse legata, et futurorum annorum legatum legatarium mortuum ad heredem non transmittere; si vero non pro alimentis legavit, sed in plures pensiones divisit exonerandi heredis gratia, hoc casu ait omnium annorum unum esse legatum, et intra decennium decedentem legatarium etiam futurorum annorum legatum ad heredem suum transmittere; quae sententia vera est.

Not. 4.

9945) — *L.* 12. *pr. et* §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) — *Pr.* Nec semel diem eius cedere, sed per singulos annos. — §. 3. *Vid.* 9066.

Not. 5.

L. 12. §. 1. *D. eod. Vid.* 9060.
L. 5. *D. h. t. Vid.* 730.
L. 8. *D. eod. Vid.* 731.
L. 22. *D. eod. Vid.* 732.

Not. 6.

9946)— *L.* 7. §. 6. *C. de praesc.* XXX *vel* XL *ann.* (VII. 39.) (*Iustin.*) In his etiam promissionibus, vel legatis, vel aliis obligationibus, quae dationem per singulos annos, vel menses, aut aliquod singulare tempus continent, tempora memoratarum praescriptionum non ab exordio talis obligationis, sed ab initio cuiusque anni, vel mensis, vel alterius singularis temporis computari manifestum est, nulla scilicet danda licentia vel ei, qui iure emphyteutico rem aliquam per quadraginta, vel quoscunque alios annos detinuerit, dicendi ex transacto tempore dominium sibi in iisdem rebus quaesitum esse, cum in eodem statu semper manere datas iure emphyteutico res oporteat, vel conductori, seu procuratori rerum alienarum dicenti ex quocunque temporum curriculo non debere se domino volenti post completa conductionis tempora possessionem recipere, eandem reddere. (525.)

Not. 7.

L. 4. *in f. D. h. t. Vid.* 9942.
L. 8. *pr. D. eod. Vid.* 731.

9947)— *L.* 22. *C. de legat.* (VI. 37.) (*Iustinian.*) In annalibus legatis, vel fideicommissis, quae testator non solum certae personae, sed et eius heredibus praestari voluit, eorum exactionem omnibus heredibus, et eorum heredum heredibus servari pro voluntate testatoris praecipimus. (528.)

Not. 8.

9948) — *L.* 6. *D. h. t.* (XXXIII. 1.) (*Modest.*) Annuam pecuniam ad ludos civitati reliquit, quibus praesidere heredes voluit; successores heredum negant se debere, quasi testator tamdiu praestari voluisset, quamdiu praesiderent heredes; quaero igitur, an, quum praesidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum, an perpetuo praestari voluerit. Modestinus respondit, fideicommissum quotannis in perpetuum Reipublicae praestandum esse.

L. 20. §. 1. *D. eod. Vid.* 3152.

Not. 9.

9949) — *L.* 38. *D. de usu et usufr. et redit. legat.* (XXXIII. 2.) (*Scaev.*) *Fundi Aebutiani reditus uxori meae, quoad vivat, dari volo;* quaero, an possit tutor heredis fundum vendere, et legatario offerre quantitatem annuam, quam vivo patrefamilias ex locatione fundi redigere consueverat. Respondit, posse. Item quaero, an habitare impune prohiberi possit. Respondit, non esse obstrictum heredem ad habitationem praestandam. Item quaero, an compellendus sit heres reficere praedium. Respondit, si heredis facto minores reditus facti essent, legatarium recte desiderare, quod ob eam rem deminutum sit. Item quaero: quo distat hoc legatum ab usufructu? Respondit, ex his, quae supra responsa essent, intelligi differentiam.

9950) — *L.* 25. *D. eod.* (*Papinian.*) Qui fructus praediorum uxori reliquit, post mortem eius praedia cum reditibus ad heredes suos redire voluit, imperitia lapsus; nullum fideicommissum dominus, neque proprietatis, neque fructus, ad eos reverti dedit; etenim reditus futuri, non praeteriti temporis demonstrati videbantur.

Not. 11.

9951) — *L.* 6. 7. *D. de alim. vel. cibar. leg.* (XXXIV. 1.) — VI. (*Iavolen.*) Legatis alimentis cibaria, et vestitus, et habitatio debebitur, quia sine his ali corpus non potest; cetera, quae ad disciplinam pertinent, legato non continentur, — VII. (*Paulus.*) nisi aliud testatorem sensisse probetur.

L. 12. *D. de legat.* III. *Vid.* 1572.

9952) — *L. 1. D. de alim. vel cibar. legat.* (XXXIV. 1.) (*Ulp.*) Si alimenta fuerint legata, dici potest, etiam aquam legato inesse, si in ea regione fuerint legata, ubi venundari aqua solet. *L. 14. §. 3. D. eod. Vid.* 4728.

Not. 12.

9953) — *L. 22. pr. D. eod.* (*Valens.*) Quum alimenta per fideicommissum relicta sunt non adiecta quantitate, ante omnia inspiciendum est, quae defunctus solitus fuerat ei praestare, deinde quid ceteris eiusdem ordinis reliquerit; si neutrum apparuerit, tum ex facultatibus defuncti et caritate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statui debebit.

L. 14. D. de ann. legat. Vid. 9941.

Not. 13.

L. 14. §. 1. D. de alim. vel cibar. legat. Vid. 2674.

Not. 14.

9954) — *L. 12. D. eod.* (*Paulus.*) Lucius Titius libertis suis cibaria et vestiaria annua certorum nummorum reliquit, et posteriore parte testamenti ita cavit: *obligatos iis ob causam fideicommissi fundos meos, illum et illum, ut ex reditu eorum alimenta suprascripta percipiant;* quaesitum est, an, si quanto minores reditus pervenerint, quam est quantitas cibariorum et vestiariorum, heredes ad supplendam eam onerari non debeant, vel si alio anno excesserint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint. Paulus respondit, cibaria et vestiaria libertis defuncti integra deberi, neque ex eo, quod postea praedia bis pignoris iure testator obligare voluit, ut ex reditu eorum alimenta perciperent, minuisse eum, vel auxisse ea, quae reliquerat, videri.

Not. 15.

9955) — *L. 18. §. 3. D. eod.* (*Scaev.*) Postumis heredibus institutis, et patre et matre, et substitutione facta, actores manumisit, et peculia iis legavit, et annua, et certis libertis suis legata, et aliis exteris plura; deinde post testamentum factum nata filia codicillis ita cavit: *si quid testamento, quod ante hoc tempus feci, legavi cui, dari volui, peto ab his, uti tertiam partem Petinae, filiae meae reddant,* secundis autem tabulis facta pupillari substitutione impuberibus libertis, quibus a parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum, quantum in nummo, praeter cibaria et vestiaria, dari voluit; quaesitum est, quum supervixisset filia testamento aperto et codicillis, postea autem decesserit, et fideicommissum datum ei de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat, an etiam cibariorum et vestiariorum tertiae partes ei per fideicommissum datae esse videantur. Respondit, non videri.

Not. 16.

L. 20. D. qu. d. leg. ced. Vid. 9944.

Not. 17.

L. 10. D. de cap. min. Vid. 593.
L. 11. D. eod. Vid. 2735.

Not. 17 *a.*

9956) — *L. 26. in f. D. qu. d. leg. ced.* (XXXVI. 2.) (*Papinian.*) Pater annua tot ex fructu bonorum, quae uxori legavit, accessura filii patrimonio praeter exhibitionem, quam aeque matri mandavit, ad annum aetatis eius vicesimum quintum uxorem praestare voluit; non plura, sed unum esse fideicommissum certis pensionibus divisum apparuit, et ideo filio intra aetatem suprascriptam diem functo residui temporis ad heredem fideicommissum eius transmitti; sed non initio cuiusque anni peti pecuniam oportere, quod ex fructibus uxori datis pater filio praeberi voluit. Ceterum si pecuniam pater annuam alimentis filii destinasset, (non) dubie, persona deficiente, causa praestandi videtur extincta.

§. 759.

Not. 3.

L. 26. pr. D. de pign. act. Vid. 2222.

Not. 5.

9957) — *L. 37. D. h. t.* (XXXIII. 2.) (*Scaev.*) *Uxori meae usumfructum lego bonorum meorum, usque dum filia mea annos impleat octodecim;* quaesitum est, an praediorum tam rusticorum, quam urbanorum, et mancipiorum, et supellectilis, itemque kalendarii ususfructus ad uxorem pertineat. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, omnium pertinere.

Not. 6.

9958) — *L. 19. D. eod.* (*Modestin.*) Si alii fundum, alii usumfructum eiusdem fundi testator legaverit, si eo proposito fecit, ut alter nudam proprietatem haberet, errore labitur. Nam detracto usufructu proprietatem eum legare oportet eo modo: *Titio fundum detracto usufructu lego, vel: Seio eiusdem fundi usumfructum heres dato.* Quod nisi fecerit, ususfructus inter eos communicabitur, quod interdum plus valet scriptura, quam peractum sit.

9959) — *L. 26. pr. et §. 1. D. eod.* (*Paulus.*) — *Pr. Vid.* 5062. — §. 1. Si fundus duobus, alii ususfructus legatus sit, non trientes in usufructu, sed semisses constituuntur. Idemque est ex contrario, si duo sint fructuarii, et alii proprietas legata est; et inter eos tantum accrescendi ius est.

9960) — *L. 9. D. de usufr. accresc.* (VII. 2.) (*African.*) Si proprietas fundi duobus, ususfructus uni legatus sit, non trientes in usufructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius; item contra, si duo fructuarii, et unus fundi legatarius sit.

Not. 7.

9961) — *L. 1. pr. D. eod.* (*Ulp.*) Quoties ususfructus legatus est, ita inter fructuarios est ius accrescendi, si coniunctim sit ususfructus relictus, ceterum si separatim unicuique partis rei ususfructus sit relictus, sine dubio ius accrescendi cessat.

9962) — *L. 7. D. eod.* (*Paulus.*) Si quis Attio et heredibus suis usumfructum legaverit, dimidiam Attius, dimidiam heredes habebunt. Quodsi ita scriptum sit: *Attio et Seio cum heredibus meis,* tres partes fient, ut unam habeant heredes, tertiam Attius, tertiam Seius. Nec enim interest ita legetur: *illi et illi cum Maevio,* an ita: *illi et illi et Maevio.*

9963) — *L.* 11. *D. eod.* (*Papinian.*) Quum singulis ab heredibus singulis eiusdem rei fructus legatur, fructuarii separati videntur non minus, quam si aequis portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset; unde fit, ut inter eos ius accrescendi non sit.

Not. 8.

L. 2 et 3. *D. qu. d. legat. ced. Vid.* 9812.
L. 5. §. 1. *in f. D. eod. Vid.* 1181.
L. un. §. 2. *D. qu. d. ususfr. legat. ced. Vid.* 9814.

Not. 9.

9964) — *L.* 1. §. 3. *D. de usufr. accresc.* (VII. 2.) (*Ulp.*) Interdum tamen etsi non sint coniuncti, tamen ususfructus legatus alteri accrescit, utputa si mihi fundi ususfructus separatim totius et tibi similiter fuerit relictus; nam, ut et Celsus libro octavo decimo Digestorum et Iulianus libro trigesimo quinto scribit, concursu partes habemus. Quod et in proprietate contingeret, nam altero repudiante alter totum fundum haberet. Sed in usufructu hoc plus est, quia et constitutus, et postea amissus nihilo minus ius accrescendi admittit; omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt, et, ut Celsus et Iulianus eleganter aiunt, ususfructus quotidie constituitur et legatur, non ut proprietas eo solo tempore, quo vindicatur. Quum primum itaque non inveniet alter eum, qui sibi concurrat, solus utetur in totum, nec refert, coniunctim, an separatim relinquatur.
L. 10. *D. qu. d. leg. ced. Vid.* 9943.
L. 13. *D. h. t. Vid.* 5038
L. 28. *D. quib. mod. ususfr. amitt. Vid.* 5039.
L. 8. *D. de ann. legat. Vid.* 731.

Not. 10.

9965) — *L.* 11. *D. h. t.* (XXXIII. 2.) (*Iulian.*) Habitationis legatum in singulos annos ab initio anni deberi constat.

§. 740.

Not. 1.

9966)—§. 21. *J. de legat.* (II. 20.) Tam autem corporales res legari possunt, quam incorporales. Et ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas heres legatario praestet, nisi exegerit vivus testator pecuniam; nam hoc casu legatum extinguitur. Sed et tale legatum valet: *Damnas esto heres domum illius reficere*, vel: *illum aere alieno liberare.*
9967) — *Pauli sent.* III. 6. 10. Damnari heres potest, ut alicui domum exstruat, aut aere alieno eum liberet.

Not. 2.

L. 49. §. 9. *D. de legat.* I. *Vid.* 6638.
9968) — *L.* 66. *D. eod.* (*Gaius.*) Et si aequo pretio emere vel vendere iusserit heredem suum testator, adhuc utile legatum est. Quid enim, si legatarius, a quo emere fundum heres iussus est, quum ex necessitate eum fundum venderet, nullum inveniret emtorem? vel ex diverso, quid, si legatarii magni interesset, eum fundum emere, nec aliter heres venditurus esset, quam si testator iussisset?

9969) — *L.* 108. *in f. D. eod.* (*African.*) Avidius filii sui fidei commisit, ut certam pecuniam quatuor libertis suis mutuam daret, et usuras leviores taxaverat; placuit, hoc fideicommissum utile totum esse.
9970)—*L.* 11. §. 15. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) Si heres rogatus sit certam summam usuris certis foenori dare, utile est fideicommissum; sed Maecianus putat, non alias cogendum credere, quam idonee ei caveatur; sed ego proclivior sum, ut putem cautionem non exigendam.

§. 741.

Not. 1.

§. 21. *J. de legat. Vid.* 9966.
9971) — *L.* 59. *in f. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Iulian.*) Qui chirographum legat, non tantum de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur; appellatione enim chirographi uti nos pro ipsis actionibus, palam est, quum venditis chirographis intelligimus nomen venisse; quin etiam si nomen quis legaverit, id, quod in actionibus est, legatum intelligitur.
9972) — *L.* 44. §. 6. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Sed etsi nomen legetur, benigne id, quod debetur, accipiendum est, ut actiones adversus debitorem cedantur.
9973) — *L.* 105. *D. eod.* (*Iulian.*) Legatum ita erat: *quae Lucius Titius mihi debet, ea heres meus Cornelio dare damnas esto*; nihil amplius ex hoc legato, quam actiones suas heres praestare debet.
9974) — *L.* 18. *C. de legat.* (VI. 37.) (*DiocIet. et Maximian.*) Ex legato nominis, actionibus ab his, qui successerunt, non mandatis, directas quidem actiones legatarius habere non potest, utilibus autem suo nomine experietur.

Not. 2.

9975) — *L.* 34. *pr. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Nomen debitoris in haec verba legavit: *Titio hoc amplius dari volo decem aureos, quos mihi heredes Caii Seii debent, adversus quos ei actionem mandari volo, eique eorundem pignora tradi*; quaero, utrum heredes tantum decem dare debeant, an in omne debitum, hoc est et in usuras debeant mandare. Respondit, videri universam eius nominis obligationem legatam. Item quaero, quum ignorante matrefamilias actores in provincia adiectis sorti usuris decem stipulati sint, an ex causa fideicommissi suprascripti etiam incrementum huius debiti ad Titium pertineat. Respondit, pertinere.

Not. 3.

L. 64. *D. eod. Vid.* 5699.
9976) — *L.* 34. §. 1. *D. eod.* (*Scaev.*) Filio ex parte herede scripto praeceptionem dedit inter cetera his verbis: *Titio, filio meo, nomina ex kalendario, quae elegerit filius meus sibi, viginti dare damnas sunto sine dolo malo*; eidem filio vivus omnium rerum suarum administrationem permisit; qui post testamentum factum ante mortem patris annis decem, quibus procurabat patri, contra veterem consuetudinem patris, qua kalendarium exercebatur, novos debitores amplarum pecuniarum fecit, et in priores, quos pater exiguarum fortunarum ha-

bebat, maius creditum contulit ad hoc, ut viginti nominibus prope omnis substantia kalendarii esset; quaesitum est, an huic filio eorum nominum, quae ipse fecit, praeceptio permittenda est? Respondit ex his electionem habere, quae testamenti tempore testator in kalendario habuit.

9977) — *L.* 88. *pr. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Idem.*) Lucius Titius testamento ita cavit: *si quid cuique liberorum meorum dedi, aut donavi, aut in usum concessi, aut sibi acquisiit, aut ei ab aliquo datum, aut relictum est, id sibi praecipiat, sumat, habeat;* filii nomine kalendarium fecerat; postea sententia dicta est, et placuit, id, quod sub nomine ipsius filii in kalendario remanserat, ei deberi, non etiam id, quod exactum in rationes suas pater convertisset; quaero, si id, quod exegisset pater ex nominibus filii ante testamentum factum, iterum post testamentum factum in nomen filii convertisset, an ad filium secundum sententiam pertineret. Respondi, id, quod ex eadem causa exactum in eandem causam rediisset, deberi.

Not. 4.

L. 75. §. 3. *D. de legat.* I. *Vid.* 5907.

Not. 5.

9978) — *L.* 75. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Proinde si Stichum legaverit, quum ille ei Stichum, aut decem deberet, incerti actio legatario adversus heredem competit, ut scripsit Iulianus libro trigesimo tertio Digestorum, per quam actionem compellat heredem experiri; et si Stichum consecutus fuerit, praestabit ei, si decem, nihil consequetur; secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.

Not. 6.

9979) — *L.* 76. *D. eod.* (*Iulian.*) Quodsi quis Stichum aut Pamphilum stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Maevio Pamphilum, oneratus heres intelligitur, ut necesse habeat alteri actionem suam, alteri aestimationem Stichi aut Pamphili dare.

9980) — *L.* 50. §. 1. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Morcell.*) Si Titius mihi Stichum aut decem debeat, et legavero tibi Stichum, quem mihi debet, placet, extingui legatum decem solutis; et si diversis, alii decem, alii Stichus legatus fuerit, ex eventu solutionis legatum valet.

Not. 7.

9981) — *L.* 82. §. 5. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Qui Caium et Lucium eiusdem pecuniae reos habebat, si ita legaverit: *quod mihi Caius debet, id heres meus Sempronio damnas esto dare; quod mihi Lucius debet, id heres meus Moevio damnas esto dare*, eam conditionem heredis sui constituit, ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis aestimationem praestare. Si tamen vivus testator Caio acceptum fecit, necesse est, ut Sempronii et Maevii legatum inutile sit.

9982) — *L.* 13. *pr. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Pompon.*) Qui duos reos eiusdem pecuniae habet, Titium atque Maevium, ita legavit: *quod mihi Titius debet, Moevio heres meus dato; quod Maevius debet, Seio dato;* his verbis onerat heredem, nam quum actiones suas heres Maevio praestiterit adversus Titium, videtur Maevius facto eius liberatus esse, et idcirco Seio heres tenebitur.

Not. 8.

L. 50. §. 1. *D. eod. Vid.* 9980.

Not. 9.

9983) — *L.* 75. §. 1 et 2. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) — §. 1. Si mihi, quod Titius debet, fuerit legatum, neque Titius debeat, sciendum est, nullum esse legatum, et quidem, si quantitas non sit adiecta, evidenti ratione nihil debebitur, quia non apparet, quantum fuerit legatum; nam et si quod ego Titio debeo, ei legavero quantitate non adiecta constat, nullum esse legatum, quum si decem, quae Titio debeo, legavero, nec quidquam Titio debeam, falsa demonstratio non perimit legatum, ut in legato dotis Iulianus respondit. — §. 2. *Vid.* 7860.

Not. 10.

9984) — *L.* 21. §. 2. *D. de liber. leg.* (XXXIV. 3.) (*Terentius Clemens.*) Sed si sub conditione dato legato heres praeoccupaverit, et exegerit debitum, aliud dici oportet, quia in arbitrio heredis esse non debet, ut, quandoque conditione exsistente neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum vivat et capere possit, neque ei, ad quem hoc commodum pervenit, si legatarius capere non possit.

Not. 11.

§. 21. *J. de legat. Vid.* 9960.
L. 75. §. 2. *D. de legat.* I. *Vid.* 7860.
L. 82. §. 5. *in f. D. eod. Vid.* 9981.

9985) — *L.* 21. *pr. et* §. 1. *D. de liber. leg.* (XXXIV. 3.) (*Terentius Clemens.*) — *Pr.* Si id, quod mihi (deberes, vel tibi vel alii legavero, idque mihi) solveris, vel qualibet alia ratione liberatus a me fueris, extinguitur legatum. — §. 1. Unde Iuliano placuit, etsi debitori heres exstiterit creditor, posteaque ipse creditor decesserit, legatum extingui; et hoc verum est, quia confusione perinde extinguitur obligatio, ac solutione.

Not. 12.

9986) — *L.* 76. §. 3. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) *Heres meus Titio dato, quod ex testamento Sempronii debetur mihi;* quum iure novationis, quam legatarius, idemque testator ante fecerat, legatum ex testamento non debeatur, placuit, falsam demonstrationem legatario non obesse, nec in totum falsum videri, quod veritatis primordio adiuvaretur.

9987) — *L.* 6. *D. de inst. vel instrument. leg.* (XXXIII. 7.) (*Scaevola.*) Nepoti legaverat, quae certa regione praedia habuerat, ut instructa sunt, cum vino, grano, kalendario, et adiecerat haec verba: *quidquid erit, quum moriar, in illa regione, et quidquid in quacunque specie erit in illo regione, vel quod meum erit;* viva testatrice unus ex debitoribus condemnatus, vivente testatrice satis non fecit; quaesitum est, an, quod ex sententia iudicis deberetur, ad nepotem pertineret. Respondit, nihil proponi, cur non deberetur.

Not. 13.

9988) — *L.* 96. *pr. de legat.* I. (XXX.) (*Iu-*

lian.) Quidam testamento vel codicillis ita legavit: *aureos quadringentos Pamphilae dari volo, ita ut infra scriptum est; ab Iulio actore aureos tot, et in castris quos habeo, tot, et in numerato quos habeo, tot;* post multos annos eadem voluntate manente decessit, quum omnes summae in alios usus translatae essent; quaero, an debeatur fideicommissum. Respondi: verosimilius est, patremfamilias demonstrare potius heredibus voluisse, unde aureos quadringentos sine incommodo rei familiaris contrahere possint, quam conditionem fideicommisso injecisse, quod initio pure datum esset, et ideo quadringenti Pamphilae debebuntur.

L. 102. *pr. D. de legat.* III. *Vid.* 3079.

Not. 14.

9989) — *L.* 11. §. 13. *D. eod.* (*Ulp.*) Ergo et si nomen quis debitoris exegerit, quod per fideicommissum reliquit, non tamen hoc animo, quasi vellet extinguere fideicommissum, poterit dici, deberi, nisi forte inter haec interest; hic enim extinguitur ipsa constantia debiti, ibi res durat, tametsi alienata sit. Quum tamen quidam nomen debitoris exegisset, et pro deposito pecuniam habuisset, putavi, fideicommissi petitionem superesse, maxime quia non ipse exegerat, sed debitor ultro pecuniam obtulerat, quam offerente ipso non potuit (non) accipere. Paulatim igitur admittemus, etsi ex hac parte pecuniae rem comparaverit, quam non hoc animo exegit, ut fideicommissarium privaret fideicommisso, posse adhuc fideicommissi petitionem superesse.

9990) — *L.* 31. *in f. D. de adimend. legat.* (XXXIV. 4.) (*Scaev.*) Filiae, quam in potestate habebat, inter cetera legavit peculium; idem post factum testamentum pecuniam a debitore filiae exegit, et in suam rationem convertit; quaero, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit. Respondit, si probaret, non adimendi animo factum, agere posse.

Not. 15.

L. 64. *D. de legat.* III. *Vid.* 3699.
L. 102. *pr. D. eod. Vid.* 3679.

§. 742.

Not. 1.

9991) — *L.* 1. *pr. D. h. t.* (XXXIV. 3.) (*Ulp.*) Omnibus debitoribus ea, quae debent, recte legantur, licet domini eorum sint.

9992) — *L.* 3 *pr. D. eod.* (*Idem.*) Liberationem debitori posse legari, iam certum est.

L. 86. §. 4. *D. de legat.* I. *Vid.* 5144.

9993)—*L.* 8. §. 1. *D. h. t.* (XXXIV. 3.) (*Pompon.*) Potest heres damnari, ut ad certum tempus non petat a debitore; sed sine dubio nec liberare eum intra id tempus debebit, et si debitor decesserit, ab herede eius intra id tempus peti non poterit.

Not. 2.

9994) — §. 13. *J. de legat.* (II. 20.) Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est, et neque ab ipso debitore, neque ab herede eius, potest heres petere, nec ab alio qui heredis loco sit. Sed et potest a debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus iubere, ne heres petat.

9995) — *L.* 22. *D. h. t.* (XXXIV. 3.) (*Papin.*) *Quod mihi Sempronius debet, peti nolo;* non tantum exceptionem habere debitorem, sed et fideicommissum, ut liberetur, petere posse, responsum est.

9996) — *L.* 3. §. 3 *et* 4. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 3. *Vid.* 7812. — §. 4. Consequenter quaeritur, an et ille socius pro legatario habeatur, cuius nomen in testamento scriptum non est, licet commodum ex testamento ad utrumque pertineat, si socii sunt. Et est verum, non solum eum, cuius nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum, verum eum quoque, qui non est scriptus, si et eius contemplatione liberatio relicta esset.

L. 5. *pr. et* §. 1. *D. eod. Vid.* 7824.

Not. 3.

9997) — *L.* 24. *D. eod.* (*Papinian.*) Quum heres rogatur debitorem suum liberare, de eo tantum cogitatum videtur, quod in obligatione manserit; itaque si quid ante tabulas apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit. Quod autem post tabulas apertas ante aditam hereditatem ab eo, qui voluntatem defuncti non ignoravit, fuerit exactum, dolo proximum erit, ideoque repeti potest.

L. 26. §. 7. *D. de condict. ind. Vid.* 6172.

Not. 4.

9998)—*L.* 3. *in f. D. h. t.* (XXXIV. 3.) (*Ulp.*) Utrique autem legatarii habentur et in hoc casu; nam et si quod ego debeo Titio, sit ei legatum mei gratia, ut ego liberer, nemo me negabit legatarium, ut et Iulianus eodem libro scribit, et Marcellus notat, utriusque legatum esse, tam meum, quam creditoris mei, et si solvendo fuero; interesse enim creditoris, duos reos habere.

L. 4. *D. eod. Vid.* 7457.

Not. 5.

9999) — *L.* 3. §. 1 *et* 2. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 1. Sed et si chirographum quis decedens debitori suo dederit, exceptionem ei competere puto, quasi pro fideicommisso huiusmodi datione valitura. — §. 2. Iulianus etiam libro quadragesimo Digestorum scripsit, si quis decedens chirographum Seii Titio dederit, ut post mortem suam Seio det, aut, si convaluisset, sibi redderet, deinde Titius defuncto donatore, Seio dederit, et heres eius petat debitum, Seius doli exceptionem habet.

Not. 6.

L. 1. §. 1. *D. eod. Vid.* 5320.

Not. 7.

L. 75. §. 2. *D. de legat.* I. *Vid.* 7860.

§. 743.

Not. 1.

10000)—§. 14. *J. de leg.* (II. 20.) Ex contrario si debitor creditori suo, quod debet, legaverit, inutile est legatum, si nihil plus est in legato quam in debito, quia nihil amplius habet per legatum. Quod si in diem vel sub conditione debitum ei pure legaverit, utile est legatum propter

repraesentatioorm. Quod si vivo testatore dies venerit, vel cooditio exstiterit, Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum, quia semel constitit; quod et vrrum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenit, a qua incipere non potest.

10001)—*L.* 11. *D. de liberat. leg.* (XXXIV. 3.) (*Iulian.*) Si debitor fideiussorem suum ab herede suo liberari iusserit, an fideiussor liberari debeat. Respondit, debere. Item quaesitum est, an, quia mandati actione heredes tenerrntur, inutile legatum est, quod debitor creditori suo legat. Respondit, quoties debitor creditori suo lrgaret, ita inutile esse legatum, si nihil ioteresset creditoris, ex testamento potius agere, quam ex pristina obligatione; nam et si Titius mandavrrit Maevio, ut pecnniam promitteret, deinde librrari eum iusserit a stipulatore, manifestum est, quantum intersit promissoris liberari potius, quam praestare ex stipulatu, deinde mandati agere.

10002) — *L.* 28. §. 8 *et* 13. *D. eod.* (*Scaev.*) — §. 8. *Centum, quae apud Apronianum deposita habeo, apud ipsum esse volo, donec filius meus ad annos viginti pervenerit; eiusque pecuniae usuram exigi veto;* quaesitum est, an ex causa fideicommissi Apronianus consequi possit, ne ante tempus a testatore praescriptum ea summa ab eo exigatur. Respondit, secundum ea, quae propooerentur, consequi posse.—§. 13. Quidam ita legavit: *Semproniae, uxori meae, reddi iubeo ab heredibus meis quinquaginta ea, quae mutua acceperam chirographo particulatim in negotia mea;* quaesitum est, an, si vere uxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit. Respondit, si debita fuissent, nullum esse fidricommissum.

Not. 2.

10003) — *L.* 28. *pr. et* §. 1. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) — *Pr.* Si creditori meo tutus adversus eum exceptione id, quod ei debeo, legem, utile legatum rst, quia remissa ei exceptio videtur, sicut Aristo ait, id, quod honoraria actione mihi debetur, si legetur mihi, legatum valere, quia civilis mihi datur actio pro hnnoraria. — §. 1. Marcellus libro vicesimo octavo putat, rem, quam ex stipulatu mihi debes, si legavrris, utile esse legatnm, ut neque Falcidia hoc minuat.

10004) — *L.* 13. *in. f. D. de liber. legat.* (XXXIV. 3.) (*Iulian.*) Si creditor debitnri, qui se exceptione perpetua tueri poterat, legaverit, quod sibi deberet, nullius momenti legatum erit. At si idem debitor creditori legaverit, intelligendum erit, exceptionem eum remitti creditori voluisse.

L. 30. *D. eod. Vid.* 9224.

Not. 3.

10005) — *L.* 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Idem est, et si in diem debitor fuit, vel sub conditione.

10006) — *L.* 5. *D. ad leg. Falc.* (XXXV. 2.) (*Papinian.*) Verbis legati vel fideicommissi non necessarie civitati relinquitur, quod ex causa pollicitationis praestari necesse est. Itaque si debiti modum testamento dominus excessit, superfluum duntaxat Falcidia minuetur; quare nec fidei committi legatarii poterit. Quodsi dies aut conditio legatum fecerit, non utilitalis aestimatio, sed totum petetur, quod datum est; nec si vivo testatore dies venerit, aut conditio fuerit impleta, fiet irritum, quod semel competit.

L. 82. *pr. D. de legat.* II. *Vid.* 7503.

§. 14. *J. de legat. Vid.* 10000.

Not. 4.

10007) — *L.* 7. §. 3. *D. de liber. leg.* (XXXIV. 3.) (*Ulp.*) Sed si duobus heredibus institutis, alterum ex bis damnaverit creditori solvere, valet legatum propter coheredem, eumque ex testamento acturum, ut creditori solvatur.

Not. 5.

L. 40. §. 6. *D. de legat.* I. *Vid.* 9774.

Not. 6.

10008)—*L.* 25. *in f. D. de liber. leg.* (XXXIV. 3.) (*Paulus.*)...Quodsi centum aureos, quos sedebere dixit, legavit, si quidem debet, inutile est legatum; quodsi non fuit debitor, placult, utile esse legatum, certa enim nummorum quantitas similis est Sticho legato cum demnnstratione falsa; idque et Divus Pius rescripsit, certa pecunia dotis acceptae nomine legata.

10009)—*L.* 88. §. 10. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Scaev.*) *Quisquis mihi heres erit, sciat debere me Demetrio, patruo meo, denaria tria, et deposita apud me a Seleuco, patruo meo, denarid tria, quae etiam protinus reddi et solvi iis iubeo;* quaesitum est, an, si non deberentur, actio esset. Respondit, si non deberentur, nullam quasi ex debito actionem esse, sed ex fideicommisso.

L. 40. §. 3. *D. de cond. et demonst. Vid.* 7843.

10010) — *L.* 28. §. 14. *D. de liber. legat.* (XXXIV. 3.) (*Sceav.*) Idem quaesiit, an, si haoc pecuniam ut debitam apud iudicem petierit, et victa fuerit, an fideicommissum peti possit. Respoondit, secundum ea, quae proponuntur, posse ex causa fideicnmmissi peti, quod apparuisset, non fuisse ex alia causa debitum.

L. 75. §. 1. *D. de legat.* I. *Vid.* 9985.

Not. 7.

10011)—*L.* 85. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Creditorem, cui res pignoris iure obligata a debitore legata esset, non prohiberi pecuniam creditam petere, si voluntas testatoris compensare volentis evidenter non ostenderetur.

10012)—*L.* 16. *C. de legat.* (VI. 37.) (*Dioclet. et Maximian.*) Creditor si a debitore suo rem, quam pignoris nomine susceperat, legatam sibi contendit, etiam debito ab heredibus eius oblato, quominus restituat, defendi potest.

Not. 8.

10013) — *L.* 84. §. 6. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Quum pater prn filia sua dotis nomine centum promisisset, deinde eidem centum radem legasset, doli mali exceptione heres tutus erit, si et gener ex promissione, et puella ex testamento agere instituerit; convenire enim intrr eos oportet, ut alterutra actione conteoti sint.

L. 22. §. 3. *D. sol. matr. dos quemadm. pet. Vid.* 758.

§. 744.

Not. 1.

10014) — *L. 77. §. 9. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Pater certam pecuniam exheredatae filiae verbis fideicommissi reliquit, eamque nupturae dotis nomine dari voluit filio dotem stipulante; quum filius minorem dotem dedisset, superfluum esse filiae reddendum constabat. Divortio quoque secuto fideicommissum filiam recte petituram, ut actio stipulationis sibi praestaretur, quoniam verisimile non erat, patrem interponi stipulationem voluisse, quo filia post primas nuptias indotata constitueretur; ceterum si postea nuberet, ad secundas nuptias cautionem extendi non oportere.

10015) — *L. 69. §. 2. D. de legat.* I. (XXX.) (*Gaius.*) Si testator quosdam ex heredibus iusserit aes alienum solvere, non creditores babebunt adversus eos actionem, sed coheredes, quorum interest hoc fieri. Nec solum hoc casu alius habet actionem, quam cui testator dari iussit, sed alio quoque, veluti si filiae nomine genero aut sponso dotem dari iusserit; non enim gener aut sponsus, sed filia babet actionem, cuius maxime interest.

L. 48. §. 1. D. de iure dot. Vid. 8111.

10016) — *L. 71. §. 3. D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) *Titio, genero meo, heres meus dotis Seiae, filiae meae, nomine centum dato;* legati quidem emolumentum ad Seiam, quae dotem habere incipit, pertinebit; sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legavit, consultum videtur, prope est, ut ipse legatarius intelligatur, et legatum petere debeat. Si post divortium genero pecuniam heres solverit, aeque liberabitur, quoniam in dotem solutio convertitur. Constante autem matrimonio, etiam probibente muliere, Titio recte solvetur; hoc enim et mulieris interest, ut incipiat esse dotata. Nam et si quis ipsam quoque petitionem habere responderit, eaque pecuniam petat, neque dotis fieri velit, non dubie doli summovebitur exceptione. Ante nuptias vero Titio vel muliere defunctis legatum apud heredem manet; quodsi noiit eam uxorem ducere, causae legati, quod ad mulieris personam attinet, satisfactum intelligetur, sed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat, nupta muliere Titio, sine cautione legatum deberi, quoniam pecunia dotis efficeretur; sed quum ante nuptias, quia purum legatum est, peti potest, cautio: *mulieri pecuniam reddi,* necessaria erit. Quodsi maritus vitio suo causa ceciderit, neque solvendo sit, numquid adversus heredem mulieri, quae nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam, quae doti fuerat destinata? Sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt, salvam babebit, non soluta pecunia viro, mulier actionem.

Not. 2.

10017) — *L. 48. pr. D. de iure dot.* (XXIII.3.) (*Iulianus.*) Tali facta stipulatione: *decem in anno proximo dotis nomine dare spondes?* quaesitum est, annus ex quo tempore esset numerandus, utrum ex die stipulationis factae, an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est nuptiarum? Et responsum est, ex die nuptiarum annum esse numerandum, ne, si aliter observaremus, si intra annum nuptiae factae non sint, videri possit dos ex ea obligatione deberi.

Not. 3.

10018) — *Nov. 123. c. 37.* Si quis sub conditione nuptiarum sive liberorum, sive dotis causa, sive antenuptialis donationis donaverit sive reliquerit suis liberis, sive alii cuicunque personae hereditatem, sive legatum, aut ab initio pure relinquens eis, oneret eos substitutione, aut restitutione, aut sub una praedictarum conditionum reliquerit, vel donaverit, substitutiones vero vel restitutiones eis fecerit adiectis conditionibus quibuscunque ex iis quae superius enumeratae sunt: sancimus, si personae talibus conditionibus subiectae, sive masculi, sive feminae, monasteria ingrediantur, aut clerici, aut diaconissae, aut ascetriae fiant, tales conditiones invalidas et pro non scriptis esse; hoc autem solatio et clerici et diaconissae ecclesiarum fruantur, si usque ad suam vitam in bis perseveraverint, ut res sub tali conditione donatas aut relictas, ad pia opera expendant aut relinquant. In personis enim quae in monasterium vel asceterium ingrediuntur, et relinquunt huiusmodi conversationem castam, monasterio aut asceterio ubi a principio ingrediuntur, res sub tali conditione donatas aut relictas, cum alia eorum substantia competere volumus. Si tamen in redemptionem captivorum, aut egentium alimenta sub praedictis conditionibus substitutio aut restitutio fiat, ex nullo memoratorum modo eam excludi permittimus.

Not. 4.

L. 71. §. 3. D. de cond. et dem. Vid. 10016.

Not. 5.

10019) — *L. 11. D. de dote praelegat.* (XXXIII. 4.) (*Paulus.*) Seia, quum nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, et adhibuit Quintum Mucium, qui nihil numeravit, sed dotem stipulatus est, si morte mulieris solutum fuerit matrimonium; Seia moriens testamento suo ita cavit: *Lucio Titio, marito meo, cui maximas gratias ago, dari volo super dotem, quam ei dedi, tot aureos.* Quaero, cum instituit Lucium Titium convenire Quintus Mucius ex stipulatu actione, an repellere eum maritus possit ex verbis testamenti? Respondit, si Quintus Mucius mandante Seia, non donationis causa stipulatus est, beredibus mulieris eum teneri, et ideo Quintum Mucium exceptione repellendum esse; quodsi donationis causa Seia stipulari permisisset, videri eum in eum casum, qui morte mulieris exstitit, mortis causa stipulatum, et ideo fidei eius committi potuisse in eum casum, dicendum fore.

Not. 6.

10020) — *L. 1. §. 7. D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si dotem promiserit mulier, neque dederit, et decedens maritus uxori dotem praelegaverit, mulier nihil amplius, quam liberationem babebit. Nam et si quis ita legaverit: *centum, quae in arca habeo,* aut: *quae ille apud me deposuit,* si nulla sint, nihil deberi constat, quia nulla corpora sint.

Not. 8.

10021) — *§. 15. J. de leg.* (II. 20.) Sed si uxori

maritus dotem legaverit, valet legatum; quia plenius est legatum, quam de dote actio. Sed si quam non accepit dotem legaverit, Divi Severus et Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum; si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumentum dotis in praelegando demonstrata sunt, valere legatum.

10022)—*L.* 1. §. 2. *D. de dote praeleg.* (XXXIII. 4.) (*Ulp.*) Et verum est, commodum in dote relegata esse repraesentationis, quamvis annua die dos praestaretur.

Not. 9.

L. 5. *D. eod. Vid.* 1698.

10023) — *L.* 8. *D. eod.* (*Papinian.*) Vir uxori, quae dotem in mancipiis habebat, pecuniam pro dote legaverat; vivo viro mancipiis mortuis, uxor post virum vita decessit. Ad heredem eius actio legati recte transmittitur, quoniam mariti voluntas servanda est.

Not. 10.

10024) — *L.* 3. *D. eod.* (*Iulian.*) Qui ita legat uxori suae: *Titiae amplius quam dotem, aureos tot heres meus damnas esto dare*, manifestus est, dotem quoque relegasse.

10025) — *L.* 17. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Uxori ita legavit: *uxor mea, quidquid ei comparavi, et quod mihi dedit, e medio sibi sumat*: quaero, an dos praelegata videatur. Respondit, verbis, quae proponerentur, videri et de dote legata loqui, nisi aliud testatorem voluisse probaretur.

L. un. §. 3. *C. de rei uxor. act. Vid* 5679.

Not. 11.

§. 15. *in f. J. de legat. Vid.* 10021.

10026) — *L.* 6. §. 1. *D. de dote praeleg.* (XXXIII. 4.) (*Labeo.*) Item ei, quae dotem nullam habebat, vir sic legaverat: *quanta pecunia dotis nomine, et reliqua, pro ea quinquaginta heres dato*; deberi ei legatum Ofilius, Cascellius, item et Servii auditores retulerunt; perinde habendum esse, ac si servus alicui mortuus, aut pro eo centum legata essent; quod verum est, quia his verbis non dos ipsa, sed pro dote pecunia legata videtur.

10027) — *L.* 17. §. 1. *D. eod.* (*Scaev.*) *Titiae, uxori meae, quanta pecunia ad me, inter stipulationem dotis eius nomine pervenit, quae dos est dotalibus duobus consignatis instrumentis centum aureorum*; quaesitum est, an utramque summam consequi possit. Respondit, nihil proponi, cur non possit.

10028) — *L.* 1. §. 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Per contrarium apud Iulianum libro trigesimo septimo quaeritur, si socer filio suo exheredato dotem nurus legasset. Et ait, agi quidem cum marito exheredato de dote non posse, verumtamen ipsum dotem persecuturum ex causa legati, sed non alias eum legatum consecuturum, quam si caverit, heredes adversus mulierem defensum iri; et differentiam facit inter eum, cui dos relegata est, et orcinum libertum, cui peculium legatum est, namque eum de peculio posse conveniri ait, heredem non posse, quia peculium desiit penes se habere; at dotis actio nihilominus competit, etsi dotem desierit habere.

10029) — *L.* 7. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Pater dotem a nuru acceptam filio exheredato legavit; heres patris opposita doli exceptione non ante solvere legatum cogendus est, quam ei cautum fuerit de indemnitate soluto matrimonio.

§. 745.

Not. 1.

L. 1. *C. comm. de legat. Vid.* 4607.

Not. 2.

L. 80. *in. f. D. de legat.* II. *Vid.* 4401.

Not. 3.

L. 18. *C. de legat. Vid.* 0974.

Not. 4.

L. 91. §. 7. *D. de legat.* I. *Vid.* 1921.

Not. 5.

10030) — *L.* 17. *in. f. D. si quis om. caus. testam.* (XXIX. 4.) (*Gaius.*) Si quis omissa causa testamenti omnino eam hereditatem non possideat, excluduntur legatarii; nam liberum cuique esse debet, etiam lucrosam hereditatem omittere, licet eo modo legata libertatesque intereidunt. Sed in fideicommissariis hereditatibus id provisum est, ut, si scriptus heres nollet adire hereditatem, iussu Praetoris adeat, et restituat; quod beneficium his, quibus singulae res per fideicommissum relictae sint, non magis tributum est, quam legatariis.

10031)—*L.* 55. *D. ad. SC. Treb.* (XXXV. 1.) (*Papinian.*) Non est cogendus heres suspectam adire hereditatem ab eo, cui libertas a legatario, hereditas ab herede relicta est, quum status hominis ex legato pendeat, et nemo se cogatur adstringere hereditariis actionibus propter legatum; quid enim, si inter moras non manumittente legatario servus decesserit? Si autem vivo testatore legatarius decesserit, benigne respondetur, cogendum adire, quum in ipsius sit potestate, manumisso restituere hereditatem.

10032)—*L.* 16. §. 5 *et* 6. *D. eod.* (*Ulp.*)—§. 5. Sed et si quis non hereditatis suae partem dimidiam rogavit heredem suum restituere, sed hereditatem Seiae, quae ad eum pervenerat, vel totam, vel partem eius, heresque institutus suspectam dicat, quum placeat illud, quod Papinianus ait, ex Trebelliano transire actiones, dici poterit, si suspecta dicatur hereditas, cogendum heredem institutum adire, et restituere hereditatem, totamque hereditatem ad eum, cui restituitur, pertinere.—§. 6. Sed et si miles rogaverit quem res Italicas restituere, vel res provinciales, dicendum est, suspectam dicentem cogi adire, et restituere; nam, ut eleganter Maecianus libro sexto Fideicommissorum ait, qua ratione excepta re miles heredem instituere potest, actionesque ei dabuntur, pari ratione etiam ex Trebelliano transibunt actiones. Et quamvis placeat, quum quis hereditatem bonaque, quae sibi ab aliquo obvenerunt, vel quae in aliqua regione habet, restituere rogat, ex Trebelliano non transeant actiones, tamen contra responderi in militis testamento ait. Nam sicuti concessum est, inquit, militibus circa institutionem separare species bonorum, ita et si per fideicommissum ab institutis heredibus id fecerit, admitteretur Trebellianum Senatusconsultum.

§. 746.

Not. 1.

10033) — *L. 24. pr. D. de usu et usufruc.* (XXXIII. 2.) (*Papinian.*) Uxori fructu bonorum legato foenus quoque sortium, quas defunctus collocavit, post impletam ex Senatusconsulto cautionem praestabitur. Igitur usuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpositam debitas, velut sortes, in cautionem deduci necesse est. Non idem servabitur nominibus ab herede factis; tunc enim sortes duntaxat legatario dabuntur, aut quod propter moram usuras quoque reddi placuit, super bis non cavebitur.

Not. 3.

L. 34. pr. D. de legat. III. *Vid.* 9975.
L. 52. §. 7-9. D. eod. — *§. 7. Vid. 427.* — *§. 8 et 9. Vid.* 442.
L. 39. in f. D. de usur. Vid. 3846.

Not. 5.

10034) — *L. 42. D. de usur.* (XXII. 1.) (*Modestin.*) Herennius Modestinus respondit, fructus, qui post acquisitum ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere, licet maior pars anni ante diem fideicommissi cedentem praeteriisse dicatur.

10035) — *L. 86. §. 2. in f. D. de legat.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Cum servus legatur, et ipsius servi status, et omnium, quae personam eius attingunt, in suspenso est. Nam si legatarius repulerit a se legatum, nunquam eius fuisse videbitur; si non repulerit, ex die aditae hereditatis eius intelligetur. Secundum hanc regulam, et de iure eorum, quae per traditionem servus acceperit, aut stipulatus fuerit, deque bis, quae legata ei vel donata fuerunt, statuetur, ut vel heredis, vel legatarii servus singula gessisse existimetur.

Not. 6.

L. 43. §. 2. D. de legat. II. *Vid.* 1266.
10036) — *L. 21. §. 2. in f. D. de ann. legat.* (XXXIII. 1.) (*Scaevola.*) Filium ex dodrante, uxorem ex quadrante instituit heredes, et filii fidei commisit, ut novercae restitueret hereditatem; ab ea autem petiit, ut infirmitatem filii commendatam haberet, eique menstruos aureos denos praestaret, donec ad vicesimumquintum annum aetatis pervenerit; quum autem implesset eam aetatem, partem dimidiam hereditatis ei restitueret. Filius deducta dodrantis parte quarta, ex qua institutus erat, novercae hereditatem restituit, et postea implevit vicesimumquintum annum aetatis; quaesitum est, quum noverca universae hereditatis haberet dodrantem, semunciam et sicilicum, an eius partem dimidiam privigno suo restitueret. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, tantum restituendum, quantum cum eo, quod Falcidiae nomine filius deduxisset, semissem faceret. Idem quaesiit, an, quod infirmitati filii pater consulere voluerit, fructus quoque medii temporis noverca ei restituere deberet. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, debere.
L. 3. §. 3. D. de usur. Vid. 9560.

Not. 7.

10037) — *L. 14. D. ad leg. Aquil.* (IX. 2.) (*Paulus.*) Sed si ipse heres eum occiderit, dictum est, daodam in eum legatario actionem.
L. 47. §. 2. 3. D. de legat. I. *Vid.* 9825.

Not. 8.

10038) — *L. 71. §. 3 et 4. D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. *Vid.* 7476. — §. 4. Cum alicui poculum legatum esset, velletque heres aestimationem praestare, quia iniquum esse aiebat, id separari a se, non impetravit id a Praetore. Alia enim conditio est hominum, alia ceterarum rerum; in hominibus enim benigna ratione receptum est, quod supra probavimus.

10039) — *L. 11. §. 16. 17. de legat.* III. (XXXII.) (*Ulp.*) — §. 16. Si servo alieno militia relinquatur, an domino quaeratur legatum, quaeritur. Et aut scit servum esse, et dico aestimationem deberi, aut ignoravit, et denegari fideicommissi persecutio debet, quia, si sciisset servum, non reliquisset. — §. 17. Ex bis apparet, quum per fideicommissum aliquid relinquitur, ipsum praestandum, quod relictum est, quum vero ipsum praestari non potest, aestimationem esse praestandam.

Not. 9.

L. 39. pr. D. de legat. I. *Vid.* 9827.
L. 47. §. 2. 3. D eod. Vid. 9825.
L. 69. §. 5. D. eod. Vid. 9826.
10040) — *L. 24. C. de fideic.* (VI. 42.) (*Dioclet. et Maximinn.*) Instrumenta praediorum per fideicommissum relictorum, quae ad probationem originis eorum pertinent, heredes praestare necesse non habent, cautionem tamen praestare debent, quod si opus fuerit, legatario seu fideicommissario ipsa, si habeant, proferant.

§. 747.

Not. 1.

L. 38. D. de iudic. Vid. 575.
10041) — *L. 50-52. D. eod.* — L. (*Ulp.*) Si fideicommissum ab aliquo petatur, isque dicat alibi esse maiorem partem hereditatis, non erit ad praestationem compellendus; et ita multis Constitutionibus cavetur, ut ibi petatur fideicommissum, ubi maior pars hereditatis est, nisi si probetur, eo loco voluisse testatorem fideicommissum praestari, ubi petitur. — §. 1. Tractatum est de aere alieno, si in ea provincia, ubi fideicommissum petitur, plus esset aeris alieni, an, quasi maior pars alibi esset, praescriptio locum haberet? Sed et hic placuit, nihil facere aeris alieni nomen, quum non loci sit aes alienum, sed universarum facultatum; aes enim alienum patrimonium totum imminuere constat, non certi loci facultates. Quid tamen, si forte certis oneribus destinatum sit id patrimonium, utputa alimentis praestandis, quae Romae praestari paterfamilias iusserat, vel tributis, vel quibusdam aliis inexcusabilibus oneribus, an possit praescriptio locum habere? Hic putem iustius dici, locum habere. — §. 2. Sed et rescriptum est, ut illic fideicommissum petatur, ubi domicilium heres habet. Quoties autem coepit quis fideicommissum solvere, non potest hac praescriptione uti. — LI. (*Marcian.*) quamvis ad eum hereditas fuerit devoluta, qui domicilium in provincia habet. Sed et Divi Severus et Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius alio loco

dare, necesse habere secundum consensum dare, ubi consenserit. — LII. (*Ulp.*) Sed et si suscepit actionem fideicommissi, et aliis defensionibus usus hanc omisit, postea, quamvis ante sententiam, reverti ad hanc defensionem non potest.— §. 1. Si libertis suis tesseras frumentarias emi voluerit, quamvis maior pars hereditatis in provincia sit, tamen Romae debere fideicommissum solvi, dicendum est, quum apparet id testatorem sensisse ex genere comparationis. — §. 2. Sed et si proponas, quibusdam clarissimis viris argenti vel auri pondo relicta, et sit sufficiens ad huiusmodi fideicommissa Romae patrimonium, licet maior pars totius patrimonii in provincia sit, dici oportet, Romae esse praestandum; nec enim verisimile est, testatorem, qui honorem habitum voluit his, quibus reliquit, tam modica fideicommissa in provincia praestari voluisse. — §. 3. Si ea res, quae per fideicommissum relicta est, eo loci sit, dicendum est, non debere praescribi ei, qui petit, quasi maior pars hereditatis alibi sit.— §. 4. Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fideicommisso satis, videndum est, an haec praescriptio locum habeat: et non puto habere. Quin imo, etsi nihil sit eo loci, attamen iubendum satisdare; quid enim veretur, quum, si satis non dederit, mittatur adversarius in possessionem fideicommissi servandi causa?

10042) — *L. un. C. ubi fideic. pet. oport.* (III. 17.) (*Sever. et Antonin.*) Fideicommissum ibi petendum esse, ubi hereditas relicta est, dubitari non oportet. (205.)

Not. 2.

10043)—*L. 71. §. 2. 3. D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) — §. 2. In pecunia legata confitenti heredi modicum tempus ad solutionem dandum est, nec urgendum ad suscipiendum iudicium; quod quidem tempus ex bono et aequo Praetorem observare oportebit. — §. 3. *Vid.* 7476.

Not. 3.

10044) — *L. 2. C. de usur. et fruct. legat. s. fideic.* (VI. 47.) (*Antonin.*) Adversus eos, qui sub obtentu legis Falcidiae legata morantur, notissimum est iuris auxilium. Si igitur proposita stipulatione cavere cum satisdatione potestis *vos restituturos, quanto amplius quam per eam legem licet, acceperitis,* iudex, qui de fideicommissis ius dicit, solida vobis legata praestari iubebit. Quod si satisdationem implere non potueritis, arbitrio dato certum diem vobis praefiniet, intra quem altera parte cessante partibus suis fungetur. Et si constiterit legi Falcidiae locum non esse, et usuras et fructus post litem contestatam percipietis. (213.)

Not. 5.

L. 8. D. de usur. Vid. 3844.
L. 14. pr. D. eod. Vid. 3845.
L. 39. D. eod. Vid. 3846.
L. 24. pr. in f. D. de usu. et usufr. Vid. 10033.

Not. 6.

L. 3. C. de usur. et fruct. leg. s. fideic. Vid. 6106.
L. 47. §. 6. D. de legat. I. *Vid.* 6108.

Not. 7.

10045) — *L. 1. C. de usur. et fruct. legat. s. fideic.* (VI. 47.) (*Sever. et Antonin.*) Legatorum, seu fideicommissorum usuras ex eo tempore quo lis contestata est, exegi posse, manifestum est; sed et fructus rerum, et mercedes servorum, qui ex testamento debentur, similiter praestari solent. (200.)

10046) — *L. ult. C. eod.* (*Gordian.*) In legatis et fideicommissis fructus post litis contestationem, non ex die mortis consequuntur, sive in rem, sive in personam agatur. (240.)

Not. 8.

10047)— *L. 89. §. 1. D. ad leg. Falc.* (XXXV. 2.) (*Marcian.*) Divi Severus et Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo, usuras praestiturum eum, qui frustrationis causa beneficium legis Falcidiae imploravit.
L. 3. pr. D. de usur. Vid. 688.

§. 748.

Not. 1.

L. 39. pr. D. de legat. I. *Vid.* 9827.
L. 60. D. eod. Vid. 9845.

Not. 2.

10048) — *L. 1. §. 4. D. quod legatorum.* (XLIII. 3.) (*Ulp.*) Quia autem nonnunquam incertum est, utrum quis pro legato, an pro herede vel pro possessore possideat, bellissime Arrianus scribit, hereditatis petitionem instituendam, et hoc interdictum reddendum, ut, sive quis pro herede, vel pro possessore, sive pro legato possideat, hoc interdicto teneatur, quemadmodum solemus facere, quoties incertum est, quae potius actio teneat; nam duas dictamus, protestati ex altera nos velle consequi, quod nos contingit.

§. 749.

Not. 1.

10049)—*Gaii instit.* II. 224-227. —224. *Vid.* 8768. — 225. Itaque lata est lex Furia, qua, exceptis personis quibusdam, ceteris plus mille assibus legatorum nomine mortisve causa capere permissum non est. Sed et haec lex non perfecit quod voluit. Qui enim verbi gratia quinque millium aeris patrimonium habebat, poterat quinque hominibus singulis millenos asses legando totum patrimonium erogare.—226. Ideo postea lata est lex Voconia qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortisve causa capere liceret, quam heredes caperent: ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes habere videbantur, sed tamen fere vitium simile nascebatur; nam in multas legatariorum personas distributo patrimonio, poterat adeo heredi minimum relinquere *testator*, ut non expediret heredi huius lucri gratia totius hereditatis onera sustinere. — 227. Lata est itaque lex Falcidia qua cautum est, ne plus legare liceat, quam dodrantem. Itaque necesse est, ut heres quartam partem hereditatis habeat, et hoc nunc iure utimur.

Not. 2.

10050) —*L. 2. C. h. t.* (VI. 50.) (*Sever. et Antonin.*) Falcidiae rationem adversus omnes pro modo legatorum, et fideicommissorum locum habere, certi et explorati iuris est. (198.)

10051)—*L. 3. C. eod.* (*Alexand.*) Etiamsi ta-

citum fideicommissum heredem administrasse apparuerit, legata tamen, seu fideicommissa, quae testamento relicta sunt, praestanda esse, aliubi non oportet, ad eum videlicet modum, quem lex Falcidia patitur, cum quartam, quae aufertur heredi, qui contra legem fidem suam obtulit, legatariis proficere non placuit. (223.)

10052)—*L.* 5. *C. eod.* (*Idem.*) Si mortis causa immodicas donationes in sororem tuam matrem contulisse, probare potes, legis Falcidiae ratione secundum constitutionem Divi Severi avi mei uti merito potes. (224.)

*L.*32.§.1.*D.de don. inter vir. et uxor. Vid.* 4402.

10053) — *L.* 12. *C. h. t.* (VI. 50.) (*Dioclet. et Maximian.*) In donationibus inter virum et uxorem factis, legem Falcidiam habere locum, quando fideicommissi partibus funguntur, nonnullis iuris placitis comprehensum est. (290.)

Not. 3.

10054)—*L.* 18. *pr. D. h. t.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Filiusfamilias, qui militaverat, decedens patris sui fidei commisit codicillis, ut peculium suum castrense Titio post mortem restitueret; quaerebatur, an ut heres quartam deducere possit. Dixi, legem Falcidiam inductam esse a Divo Pio etiam in intestatorum successionibus propter fideicommissa, sed in proposito nec hereditatem esse. quamvis placeret mihi, extraneo herede instituto fieri hereditatem aditione eius; nam quum apud patrem remanet, ius pristinum durat, et peculium est. Nec huic contrarium est, quod in testamento eius, qui apud hostes decessit, exercetur Falcidia; nam fictio legis Corneliae et hereditatem, et heredem facit. Sed me non dubitare, quin debeat id quoque indulgeri legis beneficium, siquidem quasi patrisfamiliae bona restituere cogitur, et heres scriptus omissa ex testamento aditione exemplo Edicti legatorum nomine conveuietur.

10055) — *L.* 10. *C. eod.* (VI. 50.) (*Gordian.*) Quanquam pater tuus fratrem tuum rogaverit, *ut si sine liberis diem suum fungeretur, portionem hereditatis tibi restitueret*, tamen intestato eo diem suum functo, quod beneficio legis Falcidiae habere potuit, ad successorem intestati pertinere, ideoque non immerito sororem tuam, quae simul tecum ab intestato ei successit, emolumenti, quod retinere potuit, portionem sibi vindicare, manifestum est. (242.)

Not. 4.

10056) — *L.* 32. §. 4. *D. eod.* (*Maecian.*) Si Titio viginti legatis portio per legem Falcidiam detracta esset, quum ipse quoque quinque Seio rogatus esset restituere, Vindius noster tantum Seio pro portione ex quinque detrahendum ait, quantum Titio ex viginti detractum esset. Quae sententia et aequitatem, et rationem magis habet, quia exemplo heredis legatarius ad fideicommissa praestanda obligabitur; nec, quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco, quod passus esset, non imputaturum, nisi forte testator ita fidei eius commisisset, ut totum, quidquid ex testamento cepisset, restitueret.

10057) — *L.* 47. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Nunquam legatarius vel fideicommissarius, licet ex Trebelliano Senatusconsulto restituitur ei hereditas, utitur legis Falcidiae beneficio.

10058) — *L.* 33. *D. eod.* (*Paulus.*) Si servus tibi legatus sit, eumque rogatus sis manumittere, nec praeterea capias, unde quartam, quae per Falcidiam retinetur, recipere possis, Senatus censuit, cessare Falcidiam.

10059)—*L.* 21. §. 1. *D. de ann. legat.* (XXXIII. 1.) (*Scaev.*) A liberto, cui fundum legaverat ferentem annua sexaginta, per fideicommissum dederat Pamphilae annua dena; quaesitum est, si lex Falcidia liberto legatum minuerit, an Pamphilae quoque annuum fideicommissum minutum videatur, quum ex reditu legata sint, qui largitur, etiamsi Falcidia partem dimidiam fundi abstulerit, annuam Pamphilae praestationem. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, non videri minutum, nisi si alia mens testatoris probaretur.

Not. 5.

10060) — §. 1. *J. h. t.* (II. 22.) Et quum quaesitum esset, duobus heredibus institutis, veluti Titio et Seio, si Titii pars aut tota exhausta sit legatis, quae nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata, a Seio vero aut nulla relicta sint legata, aut quae partem eius duntaxat in partem dimidiam minuant; an, quia is quartam partem totius hereditatis, aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quae ab eo relicta sunt, retinere liceret? placuit, ut quartam partem suae partis salvam habeat, posse retinere; etenim in singulis heredibus ratio legis Falcidiae ponenda est.

10061)—*L.* 77. *D. eod.* (XXXV. 2.) (*Gaius.*) In singulis heredibus rationem legis Falcidiae componendam esse, non dubitatur; et ideo si Titio et Seio heredibus institutis semis hereditatis Titii exhaustus est, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit, competit Titio beneficium legis Falcidiae.

Not. 7.

10062)—*L.* 78. *D. eod.* (*Idem.*) Quodsi alterutro eorum deficiente, alter heres solus exstiterit, utrum perinde ratio legis Falcidiae habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset, an singularum portionum separatim causae spectandae sunt? Et placet, si eius pars legatis exhausta sit, qui heres exstiterit, adiuvari legatarios per deficientem partem, quae non est legatis onerata, quia et legata, quae apud heredem remanent, efficiunt, ut ceteris legatariis aut nihil, aut minus detrahatur; si vero defecta pars fuerit exhausta, perinde in ea ponendam rationem legis Falcidiae, atque si ad eum ipsum pertineret, a quo defecta fieret.

10063)—*L.* 21. §. 1 *D. eod.* (*Paulus.*) Si ego et servus meus heredes instituti simus ex diversis partibus, nec a servo erogatus dodrans bis, quibus a me legatum est, contra Falcidiam proderit, quod ex portione servi ad me pervenit supra Falcidiam eius portionis. Ex contrario si servo meo servus, et mihi decem legata fuerint, servi Falcidia ex decem mihi legatis non tenetur exemplo eodem Falcidiae; nam quartam retineo ex persona servi, quamvis de mea portione nihil exhaustum sit.

L. 1. §. 14. *D. eod. Vid.* 22.

Not. 8.

10064)—*L.* 87. §. 4. *D. eod.* (*Iulian.*) Qui filium

suum impuberem et Titium aequis partibns heredes instituerat, a filio totum semissem legaverat, a Titio nihil, et Titium filio substituerat; quaesitum est, quum Titius ex institutione adiisset, et impubere filio mortno ex substitutione heres exstitisset, quantum legatorum nomine praestare deberet. Et placuit, solida legata eum praestare debere, nam confusi duo semisses efficerent, ut circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur, et solida legata praestarentur. Sed hoc ita verum est, si filius, antequam patri heres exsisteret, decessisset. Si vero patri heres fuit, non ampliora legata debet substitutus, quam quibus pupillus obligatus fuerat, quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius, quam semissis dodrantem praestare necesse habuit.

10065)— *L.* 1. §. 1. *D. si cui plus, quam per leg. Falc. lic.* (XXXV. 3.)(*Ulp.*) Neque interest, utrum in primis tabulis hoc fiat, an in pupillaribus, an in utrisque; etenim legem Falcidiam semel esse admittendam, etiamsi duplex sit testamentum, iam convenit, contributis legatis, tam his, quae ab ipso pupillo, quam his, quae a substituto impubere relicta sunt.

10066) — *L.* 14. §. 2. *D. h. t.* (XXXV. 2.) (*Papinianus.*) Duobus impuberibus substitntum utrique heredem exsistentem in alterius hereditate Falcidia non uti convenit, si de bonis alterius impuberis quartam partem hereditatis patris, quae ad filios pervenerit, retineat.

Not. 9.

L. 87. §. 4. *D. eod. Vid.* 10064.

10067) — *L.* 1. §. 15. *D. eod.* (*Paulus.*) Si coheredem meum post aditam hereditatem arrogavero, non dubitabitur, quin separandae sint portiones, perinde atque si coheredi meo heres exstitissem.

10068)—*L.* 11. §. 5 *et* 6. *D. eod.* (*Papinian.*) — §. 5. *Vid.* 9109. — §. 6. Si filio suo duos substituerit, et alterius portionem oneraverit, tractari solet, an ex persona sua Falcidiam possit inducere substitutus, quam pupillus non haberet, vel unus pupilli substitutus. Et facile quis dixerit consequenter prioribus, quae de patrimonii ratione dicta sunt, non esse Falcidiae locum, et ultra vires portionis conveniendum alterum substitutum. Sed verior est diversa sententia perinde huic quartam relinquendam existimantium, atque ita si patri heres exstitisset; ut enim opes patris et contributio legatorum inde capiunt et formam, et originem, ita plures substituti subducta persona pupilli revocandi sunt ad intellectum institutionis. Quid tamen dicemus de, altero substituto, qui non est oneratus (si forte nondum legata pupillus a se relicta solvit, et aliquid ultra dodrantem sit,) in omnibus et ipsum Falcidiam habiturum? Atquin quartam habet, neque idem patiatur instituti comparatio. Rursus si negemus, aliud aperte, quam quod vulgo probatum est, respondetur. Itaque varietas exsistet, ut is quidem, qui proprio nomine oneratus est, velut institutus desideret quartam, alter autem, qui non est oneratus, ut substitutus, licet portio largiatur eius, non in solidum conveniatur propter calculi confusionem. Huic consequens est, ut, si pupillo de Falcidia cautum fuit, duobus committatur stipulatio, videlicet in eam quantitatem, quam unusquisque sibi retinere potuisset.

10069) — *L.* 80. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Si is, qui quadringenta in patrimonio habebit, filio impubere herede instituto ducenta legaverit, eique Titium et Seium heredes substituerit, et a Titio centum legaverit, videamus, quid iuris sit, si nondum solutis legatis pupillus decesserit, et ob id ea legata utrique deberent. Solus heres Titius utetur lege Falcidia; quum enim ducenta ex hereditate pupilli ad eum pertineant, ducenta legatorum nomine debet, centum ex ducentis, quae pupillus debebat, centum, quae ipse dare iussus est; itaque ex utraque quantitate quarta deducta habebit quinquaginta. In persona vero Seii lex Falcidia non intervenit, quum ad eum ex hereditate pupilli ducenta pertineant, et debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quae a pupillo relicta sunt. Quodsi pupillus solvat legata, debent curare tutores pupilli, ut caveant legatarii.

§. 750.

Not. 1.

10070)—§. 2. *J. eod.* (II. 22.) Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiae redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque si, verbi gratia, is qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit, nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios aut ex partu ancillarum hereditariarum aut ex foetu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum aureis legatorum nomine erogatis heres quartam partem hereditatis habiturus sit; sed necesse est ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverso, si septuaginta quinque legaverit, et ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona, incendiis forte aut naufragiis aut morte servorum, ut non amplius quam septuaginta quinque aureorum substantia vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem. Quae res efficit ut necesse sit legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portionem pacisci.

10071) — *L.* 42. *D. eod.* (*Ulp.*) In Falcidia aestimatio pretii rerum ex veritate facienda est.

10072) — *L.* 62. §. 1. *D. eod.* (*Idem.*) Corpora, si qua sunt in bonis defuncti, secundum rei veritatem aestimanda erunt, hoc est secundum praesens pretium; nec quidquam eorum formali pretio aestimandum esse sciendum est.

L. 63. *pr. D. eod. Vid.* 6000.

10073) — *L.* 3. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si heres institutus eam hereditatem, quae solvendo non est, vendiderit, vix quidem poterit persuaderi, non fuisse eam hereditatem solvendo, quae emtorem invenerit; vera autem ratione nihil legatariis debebitur, quia magis ex stultitia emtoris habere videtur heres institutus, quam ex bonis defuncti. Nam et e contrario, si male vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum; ita ergo commodum debet esse heredis, si bene res administraverit.

L. 63. §. 2. *D. eod. Vid.* 6000.

10074) — *L.* 56. *pr. D. eod.* (*Marcell.*) Cum quo de peculio agi poterat, heres creditori exstitit; quaeris, cuius temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege. Plerique putant, quod

tunc in peculio fuerit, quum adiretur hereditas, inspiciendum. Ego dubito, quoniam mortis tempus in ratione legis Falcidiae ineunda placuit observari; quid enim interest, peculium servi post mortem creditoris deminutum sit, an debitor pauperior factus sit?

Not. 2.

10075) — *L.* 9. *D. eod.* (*Papinian.*) — *Pr.* In Falcidia placuit, ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerunt, augeant hereditatis aestimationem fundi nomine, qui videtur illo in tempore fuisse pretiosior. —§. 1. *Vid.* 2623.

10076) — *L.* 1. §. 17. *D. eod.* (*Paulus.*) Id, quod natura hereditati debetur, et peti quidem non potest, solutum vero non repetitur, non esse computandum in hereditate quidam putant. Sed Iulianus et haec ex eventu augere patrimonium aut non augere existimat, et hereditario iure id quoque capi, ideoque et in restitutionem hereditatis venturum.

10077)—*L.* 56. §. 1. *D. eod.* (*Marcell.*) Aliquis dicet, quid ex contrario, si ante aditam hereditatem acquisierit servus? et ego quaeram, si debitoris, qui tunc non erat solvendo, ampliatae facultates fuerunt? Et quum in isto placuerit, ex post facto uberiorem videri fuisse hereditatem, sicuti quum conditio creditio exstitit post mortem. Ita etiam peculii incrementum pleniorem faciet hereditatem.

10078) — *L.* 73. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Magna dubitatio fuit de his, quorum conditio mortis tempore pendet, id est, an, quod sub conditione debetur, in stipulatoris bonis adnumeretur, et promissoris bonis detrahatur. Sed hoc iure utimur, ut, quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur, promissoris vero decedere; aut cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat, aut ita ratio habeatur, tamquam pure debeatur, aut ita, tamquam nihil debeatur. Deinde heredes et legatarii inter se caveant, ut exsistente conditione aut heres reddat, quanto minus solverit, aut legatarii restituant, quanto plus consecuti sint.

10079) — *L.* 43. *D. eod.* (*Ulp.*) Servi, qui apud hostes sunt, post mortem testatoris reversi, quod ad Falcidiam pertinet, locupletiorem faciunt hereditatem.

Not. 3.

§. 2. *J. eod. Vid.* 10070.

10080) — *L.* 30. *pr. D. eod.* (*Maecian.*) In ratione legis Falcidiae mortes servorum, ceterorumque animalium, furta, rapinae, incendia, ruinae, naufragia, vis hostium, praedonum, latronum, debitorum facta peiora nomina, in summa quodcunque damnum, si modo culpa legatarii careant, heredi pereunt; quemadmodum ad heredis lucrum pertinent fructus, partus ancillarum, et quae per servos acquisita sunt, ut stipulationes, rerum traditiones, legata hereditatesve his datae, ceterae donationes, item servitutes, quibus liberata praedia pretiosiora fierent, actionesque acquisitae, ut furti, damni iniuriae, similesque, quorum nihil in rationem legis Falcidiae cadit.

10081) — *L.* 73. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) In quantitate patrimonii exquirenda visum est, mortis tempus spectari. Qua de causa si quis centum in bonis habuerit, tota ea legaverit, nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex foetu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum legatorum nomine erogatis habiturus sit heres quartam partem; sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Et ex diverso, si ex centum septuagintaquinque legaverit, et ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona, incendiis forte, aut naufragiis, aut morte servorum, ut non plus quam septuagintaquinque, vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur; nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem; quae res efficit, ut necesse sit legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portionem legatorum paeisci.

Not. 4.

10082) — §. 3. *J. eod.* (II. 22.) Cum autem ratio legis Falcidiae ponitur, ante deducitur aes alienum; item funeris impensa et pretia servorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredes remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione eius quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, et patrimonii quantitatem ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse, quarta pars singulis legatariis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit, initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est; deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

10083) — *L.* 39. *D. eod.* (*Paulus.*) Aeris alieni loco deducuntur non solum pretia eorum, quibus libertas data est, et eorum, qui supplicio sunt affecti, sed et eius, quem Praetor propter indicium proditae mortis, vel detectae eorum coniurationis, libertate donavit.

10084) — *L.* 6. *pr. C. eod.* (VI. 50.) (*Alexand.*) In imponenda ratione legis Falcidiae omne aes alienum deducitur, etiam quod ipsi heredi mortis tempore debitum fuerit, quamvis aditione hereditatis confusae sint actiones. (224.)

10085) — *L.* 54. *D. eod.* (XXXV. 2.) (*Marcell.*) Pater filium, ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit, fideique eius commisit, ne fundum alienaret, et ut in familia eum relinqueret; filius decedens tres filios scripsit heredes; quaerendum est, an omnino quasi creditores unusquisque in ratione legis Falcidiae aliquid possit deducere, quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potius relinqueret. Sed hac ratione nemo in Falcidiae ratione quidquam deducet, quod videndum, ne dure constituatur; utique enim in alieno aere habuit fundum, necessitate quippe obstrictus fuisset filiis eum relinquendi.

10086)—*L.* 81. §. 1. 2. *D. eod.* (*Gaius.*)—§. 1. Dos relegata extra rationem legis Falcidiae est, scilicet quia suam rem mulier recipere videtur. — §. 2. Sed et de his quoque rebus, quae mulieris causa emtae, paratae essent, ut hae quoquo extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

Not. 5.

L. ult. §. 9. *C. de iure delib. Vid.* 9493.

Not. 7.

10087) — *L.* 34-37. *D. eod.* — XXXIV. (*Marcell.*) In testatoris servo non erit Falcidiae locus; si vero pecuniam, aliudve quid legaverit, fideique legatarii commiserit, ut alienum servum vel legatarii manumitteret, locus erit.—XXXV. (*Ulp.*) Plane si quid sit praeterea legatum ipsi servo, Falcidiae locum fore Senatus declaravit; unde Scaevola ait in eo, quod praeterea servo legatum est, ita Falcidiam admittendam, ut inde et quod pro servo praestandum est, sumatur.—XXXVI. (*Paulus.*) Sed si non servus ipse legatus sit, sed pecunia, rogatusque sit legatarius servum suum manumittere, Falcidiam patietur, et nihilominus cogetur manumittere, quia tanti aestimasse videbitur servum suum.—§. 1. Quid, si alienus servus fuerit? In eo non plus, quam accepit, ad redimendum cogitur impendere. — §. 2. Sin vero heres servum rogatus sit manumittere, placet, pretium eius, ut aes alienum, deducendum esse. — §. 3. Si solus servus legatus, et fideicommissa libertate donatus fuerit, licet Falcidia interveniente, totus vindicari petive potest; sed etsi aliud praeterea capiat legatarius, adhuc servus totus peti potest, quartam autem utrinsque ex legato retinendam, ne impediatur libertas. — §. 4. Si incertum sit, an libertas praestari debeat, veluti quod sub conditione, vel post tempus data sit, numquid incerto eo, an praestetur, quum possit aut servus mori, aut conditio deficere, interim Falcidia admittenda est? Deinde quum libertas competere vel deberi coeperit, tum legatarius illam partem recipiet, quam Falcidia detraxit? Caecilio placebat, si quid ex operis eius medio tempore consecutus fuerit heres, id in pretium eius erogare eum debere propter legis Falcidiae rationem;—XXXVII. (*Volens.*) eius servi aestimatio, perinde ac statuliberi fieri debet. — §. 1. Sed et si heres servum alienum rogatus est manumittere, placuit, ut etiam huius pretium ex aestimatione hereditatis deduci debeat.

L. 59. *D. eod. Vid.* 10085.

L. 80. §. 1. *D. eod. Vid.* 6715.

Not. 8.

§. 3. *J. eod. Vid.* 10082.

10088) — *L.* 73. §. 5. *D. eod.* (XXXV. 2.) (*Gaius.*) Ergo optimum quidem est, statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne ultra dodrantem relinquantur; quodsi excesserit quis dodrantem, pro rata portione per legem ipso iure minuuntur, verbi gratia, si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogaverit, quarta pars legatariis detrahitur. si trecenta quinquaginta legaverit, octava; quodsi quingenta legaverit habens quadringenta, initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet, ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

Not. 9.

10089) — *L.* 46. *D. eod.* (*Ulp.*) Qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum, cogendus est solvere.

Not. 11.

10090)— *L.* 74. *D. eod.* (*Gaius.*) Quod autem dicitur, si ex iudicio defuncti quartam habeat heres, solida praestanda esse legata, ita accipere debemus, si hereditario iure habeat; itaque quod quis legatorum nomine a coherede accepit, in quadrantem ei non imputatur.

10091) — *L.* 91. *D. eod.* (*Marcian.*) In quartam hereditatis, quam per legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas iure hereditario capit, non quas iure legati vel fideicommissi, vel implendae conditionis causa accipit; nam hae in quartam non imputantur. Sed in fideicommissaria hereditate restituenda, sive legatum vel fideicommissum datum sit heredi, sive praecipere, vel deducere, vel retinere iussus est, in quartam id ei imputatur; pro ea vero parte, quam accepit a coherede, extra quartam, id est, quod a coherede accipitur. Sed etsi accepta pecunia hereditatem restituere rogatus sit, id, quod accipit, in quartam ei imputatur, ut Divus Pius constituit. Sed et quod implendae conditionis causa fideicommissum heredi datur, in eadem causa esse admittendum, sciendum est; si quid vero implendae conditionis causa heres accipiat a legatariis, in Falcidiae computationem non prodesse; et ideo si centum praedium legaverit defunctus, si quinquaginta heredi legatarius dederit, centum legatis computationem fieri, et quinquaginta extra hereditatem haberi, ne in quartam ei imputentur.

10092) — *L.* 22. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Nesennius Apollinaris Iulio Paulo. Ex facto, domine, species eiusmodi incidit: Titia filias suas tres numero aequis ex partibus scripsit heredes, et a singulis legata invicem dedit, ab una tamen ita legavit iam coheredibus eius, quam extraneis, ut Falcidiae sit locus; quaero, an adversus coheredes suas, a quibus legata et ipsa accepit, uti possit Falcidia, et, si non possit, vel doli exceptione summovenda sit, quemadmodum adversus extraneos computatio Falcidiae iniri possit. Respondi: id quidem, quod a coherede legatorum nomine percipitur, non solet legatariis proficere, quominus Falcidiam patiantur, sed quum is, qui legatum praestiturus est, ab eodem aliquid ex testamento petit, non est audiendus desiderans, uti adversus eum Falcidiae beneficio, si id, quod percepturus est ex voluntate testatoris suppleat, quod deducere desiderat. Plane ceteris legatariis non universum, quod coheredi praestat, imputabit, sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet.

10093) — *L.* 30. §. 8. *D. eod.* (*Maecian.*) Quum lex Falcidia intervenit, non veniunt in contributionem, quae ipsi heredi a semetipso vel servo eius legata fideive commissa sunt. Alia causa est eorum, quae in die certa dantur; nam si libertatis dies coepit cedere, ei debebuntur et in contributionem veniunt. Ac ne ea quidem, quae quis servis suis inutiliter sine libertate legavit, fideive commisit, in computationem eius legis cedunt.

10094)—*L.* 75. *D. eod.* (*Marcell.*) Sed si ideo legatum ei datum est, ut integra legata, vel fideicommissa praestet, deneganda erit actio legati, si lege Falcidia uti maliet.

Not. 12.

10095) — *L.* 76. *pr. D. eod.* (*Gaius.*) Id au-

tem, quod conditionis implendae causa vel a coherede, vel a legatario, vel a statulibero datur, in Falcidia non imputatur, quia mortis causa capitur. Sane si a statulibero peculiares nummos accipiat, pro sua parte quadranti eos imputare debet, quia pro ea parte non mortis causa capere, sed hereditario iure eos habere intelligitur.

10096) — *L.* 30. §. 7. *D. eod.* (*Maecian.*) Tametsi autem legis Falcidiae ratione, quae conditionis implendae causa heredi sunt data, in quartam non computantur, tamen id, quod non figura conditionis accipere iussus est ab eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso et Iuliano nostro placuit computari, quemadmodum si ea summa heres vendere eas res iussus esset, quia non conditionis implendae causa, sed quodammodo pro pretio inferre sunt iussi. Quo loco amplius quaesitum est, an fideicommissarius quoque invitus cogatur dare eam summam, et recipere hereditatem, quasi et ipsius fideicommissum esset. Sed id verisimile non est, quum talis oratio magis ipsius causa, quam contra ipsum posita videatur.

10097) — *L.* 40. §. 1. *D. eod.* (*Hermogen.*) Si cui, si decem dedisset, viginti fundus fuisset legatus, is in toto fundo legatarius habebitur.

10098) — *L.* 93. *D. eod.* (*Papinian.*) Acceptis a Maevio centum, hereditatem Maevio restituere, pecuniamque post mortem suam Titio dare rogatus est; quamquam haec centum quartam bonorum efficiant, tamen propter fideicommissum sequens quartae retentioni locus erit; tunc enim ex Constitutione Divi Hadriani Falcidiae satisfacit ea quantitas, quum apud heredem remanet. Sed Falcidiam patietur solus, cui hereditas relicta est; nam in centum, quae mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non potest. Plane, si quis ita scripsit: *acceptis centum peto restituas hereditatem*, neque personam dantis demonstraverit, quasi retentam et praeceptam pecuniam, si quartae sufficiat, inducere Trebellianum.

Not. 13.

10099) — *L.* 3. *pr. et* §. 1. *D. eod.* (*Paulus.*) — *Pr. Vid.* 10073. — §. 1. Sed et si is, qui solvendo non est, legaverit, et heres cum creditoribus deciderit, ne solidum solveret, et ob eam decisionem factum sit, ut aliquid retineret, nihil tamen legatariis debiturum, quia eam pecuniam non ex hereditate, sed ex decisione habet.

Not. 14.

10100) — *L.* 73. §. 4. *D. eod.* (*Gaius.*) In diem relicta legata alterius esse iuris, palam est, quum ea omnimodo tam ipsi legatario, quam heredibus eius deberi, certum est; sed tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum interea, donec dies obtingit, heres lucraturus est ex fructibus vel usuris.

L. 88. §. 3. *D. eod. Vid.* 7507.

L. 15. *in f. D. de ann. legat. Vid.* 9067.

Not. 15.

10101) — *L.* 11. *pr. D. h. t.* (XXXV. 2.) (*Papinian.*) In ratione legis Falcidiae retentiones omnis temporis heredi in quadrantem imputantur.

10102) — *L.* 50. 51. *D. eod.* — L. (*Celsus.*) Non est dubium, quin ea legata, a quibus heres summovere exceptione petitorem potest, in quartam ei imputentur, nec ceterorum legata minuant. — LI. (*Iulian.*) Nec interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit, an ex accidenti postea in eum casum pervenisset legatum, ut actio eius denegaretur.

Not. 16.

L. 68. *pr. D. eod. Vid.* 2830.

L. 1. §. 9. *D. eod. Vid.* 4760.

10103) — *L.* 1. §. 16. *D. eod.* (*Paulus.*) Si in annos singulos legatum sit Titio, quia multa legata et conditionalia sunt, cautioni locus est, quae in Edicto proponitur: QUANTO AMPLIUS ACCIPIT, REDDI.

10104) — *L.* 47. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Lex Falcidia, si interveniat, in omnibus pensionibus locum habet. Sed hoc ex postfacto apparebit, utputa in annos singulos legatum relictum est; quamdiu Falcidia nondum locum habet, integrae pensiones annuae dabuntur; sed enim, si annus venerit, quo fit, ut contra legem Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeatur, eveniet, ut retro omnia legata singulorum annorum imminuantur.

10105) — *L.* 55. *D. eod.* (*Marcell.*) Quum Titio in annos singulos dena legata sunt, et iudex legis Falcidiae rationem inter heredem et alios legatarios habeat, vivo quidem Titio tanti litem aestimare debet, quanti venire id legatum potest, in incerto posito quamdiu victurus sit Titius; mortuo autem Titio non aliud spectari debet, quam quid heres ex ea causa debuerit.

Not. 17.

L. 3. §. 2. *D. eod. Vid.* 7508.

§. 751.

Not. 1.

10106) — *L.* 18. *C. eod.* (VI. 50.) (*Iustinian.*) Si quis quadringentorum forte solidorum habens substantiam, iusserit, *heredem, non aliter adire hereditatem, nisi prius trecentos octoginta solidos cuidam persolvat*, vel *aliam quantitatem*, quae diminuere Falcidiae rationem potest, sancimus, heredem, si adierit, legis Falcidiae beneficio sustentatum, replere quidem quod ad Falcidiam deest, et prius eo dato vel retento, sive una datio est, quae celebrari disposita fuerit, sive in multas dividitur personas, praefatae legis immutilatum habere beneficium. Si enim cum mortis causa donatio procedat, et haec modum legis Falcidiae excedat, heres post aditionem repetit eam pecuniam, quae ultra modum legis Falcidiae corporaliter quidem data est, lege autem in patrimonio testatoris permansit, quare non in praesenti casu et viventibus et morientibus providemus, et eorum ultima elogia conservantes, et commodum hereditarium non minuentes? (531.)

Not. 2.

10107) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (XXXV. 2.) (*Papinian.*) Avia nepotibus heredibus institutis fideicommisit, ut omissa retentione, quae per legem Falcidiam ex alio testamento competebat, solida legata fratribus et coheredibus solverent;

recte datum fideicommissum respondi, sed huius quoque onus in contributionem venire.

L. 93. *D. eod. Vid.* 10098.

10108) — *L.* 16. §. 1. *D. eod.* (*Scaev.*) Sed et si una res sit legata, cuius pars soluta sit, ex reliquo potest plena Falcidia retineri.

Not. 3.

10109) — *L.* 26. *D. eod.* (*Idem.*) Lineam margaritarum trigintaquinque legavit, quae linea apud legatarium fuerat mortis tempore. Quaero, an ea linea heredi restitui deberet propter legem Falcidiam? Respondit, posse heredem consequi, ut ei restituatur; ac, si malit, posse vindicare partem in ea linea, quae propter legis Falcidiae rationem deberet remanere.

Not. 4.

10110) — *L. un. C. quor. legat.* (VIII. 3.) (*Dioclet. et Maximian.*) Heredi scripto satis idonee lege Falcidia, si exhausta legatis successio prohetur, per quartae retentionem prospectum est. Unde si legatarius, vel fideicommissarius non consentiente patre tuo, quem asseveras testatori successisse, et bonorum possessionem accepisse, relicta sibi legata, vel fideicommissa detinuit, secundum sententiam interdicti, quod adversus legatarios scriptis heredibus propositum est, oblata satisdatione, quam praestari oportet, in possessionem te constituit, ut ita retentione competenti utaris, experiri potest.

Not. 5.

10111) — *L.* 1. §. 11. *D. h. t.* (XXXV. 2.) (*Paulus.*) Si legatarius possessionem nactus est, et non potest avocari ei res, quia voluntate heredis errantis nactus est possessionem, dabitur actio heredi, ut id, quod supra dodrantem est, afferatur.

L. 23. *D. de dolo malo. Vid.* 2401

10112) — *L.* 77. §. 2. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Mater filiis suis vulgo conceptis dotem suam mortis causa donando stipulari permisit; quum aliis heredibus institutis petiisset a filiis, viro dotem restitui, totum viro fideicommissum dotis deberi, si Falcidiae ratio non intervenerit, ideo retentionem dotis virum habere placuit; alioquin Falcidiae partem heredibus, a filiis ex stipulatu cum viro agentibus, ex dote esse per in factum actionem reddendam.

Not. 6.

L. 9. §. 5. *D. de iur. et fact. ign. Vid.* 6177.

10113) — *L.* 9. *C. h. t.* (VI. 50.) (*Gordian.*) Error facti, quartae ex causa fideicommissi non retentae repetitionem non impedit. Is autem qui sciens se posse retinere, universum restituit, condictionem non habet; quin etiamsi ius ignoraverit, cessat repetitio.

Not. 8.

10114) — *L.* 3. §. 4 *et* 5. *D. si cui plus quam per leg. Falc. lic.* (XXXV. 3.) (*Ulp.*) — §. 4. Quamvis autem omnes legatarii et fideicommissarii necesse habeant, hac stipulatione cavere, tamen quibusdam remitti. Divi fratres rescripserunt, utputa bis, quibus minuta alimenta sunt relicta. Pompeiae enim Faustinae rescripserunt sic: non eandem causam esse decem aureorum, quos annuos tibi testamento Pompeiae Crispinianae, patronae tuae, relictos proponis, atque fuit alimentorum et vestiarii libertis relictorum, quibus propterea cautionis onus remittendum existimavimus. — §. 5. *Vid.* 1525.

10115) — *L.* 6 *et* 7. *D. eod.* — VI. (*Callistr.*) Quum non facile satisdationem offerre legatarius vel fideicommissarius possit, et futurum sit, ut propter hoc a petitione liberalitatis ex testamento summoveantur, numquid onus satisdationis iis remittendum erit? Quod videtur adiuvari Rescripto Divi Commodi in haec verba: *Is, cuius de ea re notio est, aditus si compererit, ideo cautionem a te exigi, ut a fideicommissi petitione averteris, onus satisdationis tibi remitti curabit.* — VII. (*Paulus.*) Divus Pius ab eo, qui annua legata praecipere ad distribuendum iussus erat, vetuit, cautionem exigi: *cessantium partes reddi*, nisi aperte cavere iussus esset.

Not. 9.

10116) — *L.* 1. *pr.* §. 8 *et* 9. *D. eod.* (*Ulp.*) — *Pr.* Si cui plus, quam licuerit, legetur, et dubitari iuste possit, utrum lex Falcidia locum habitura est, necne, subvenit Praetor heredi, ut ei legatarius satisdet, ut si apparuerit, eum amplius legatorum nomine cepisse, quam e lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det; dolusque malus ab eo abfuturus sit.—§. 8. Idem Iulianus scribit, eum, cui quadrans sub conditione, et dodrans pure legatus erat, cavere debere, quanto amplius, quam per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi. — §. 9. Haec stipulatio ideo locum habet, quia, etsi repeti potest id, quod solutum est, tamen fieri potest, ut non sit solvendo is, cui solutum est, ac per hoc pereat, quod datum est.

10117) — *L.* 3. §. 1. *D. eod.* (*Idem.*) Haec cautio, quae propter legem Falcidiam interponitur, fideiussorum habet praestationem.

10118) — *L.* 4. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Haec autem satisdatio locum habet, si iusta causa esse videbitur; nam iniquum erat, omnimodo caveri, nondum illata controversia litis, quum possint ei lusoriae minae fieri; ideoque eam rem Praetor ad cognitionem suam revocat.

10119) — *L.* 1. §. 12. *D. h. t.* (XXXV. 2.) (*Idem.*) Interdum omnimodo necessarium est, solidum solvi legatario interposita stipulatione: *quanto amplius, quam per legem Falcidiam ceperit, reddi*, veluti si, quae a pupillo legata sint, non excedant modum legis Falcidiae. Veremur autem, ne impubere eo mortuo alia legata inveniantur, quae contributione facta excedant dodrantem. Idem dicitur, et si principali testamento quaedam sub conditione legata sunt, quae an debeantur, incertum est; et ideo si heres sine iudice solvere paratus sit, prospiciet sibi per hanc stipulationem.

§. 752.

Not. 1.

10120) — *L.* 7. *C. eod.* (VI. 50.) (*Alexander.*) In testamento quidem militis ius legis Falcidiae cessat. Sed si ea, quae ad vos pertinent, defunctus tenuit, bonorum eius videri minime possunt, et ideo recte rationem eorum, ut aeris alieni, haberi desiderabitis. (227.)

10121) — *L.* 17. *D. eod.* (XXXV. 2.) (*Scaev.*)

Si post missionem faclat codicillos miles, et intra annum decedat, ex testamento, quod in militia iure militari fecit, plena legata, ex codicillis habita Falcidiae ratione praestari debere dicitur; sed res ita expedietur, si, quum quadringenta haberet, testatoento quadringenta, codicillis centum legaverit, ex quinta parte, id est octoginta, quae ad legatarium ex codicillis pervenirent, si Falcidiam non pateretur, quartam, id est viginti, heres retinebit.

10122) — *L. 92. D. eod.* (*Macer.*) Si miles testamento facto partem dimidiam hereditatis suae tibi restitui iusserit, deinde post missionem factis codicillis alteram partem Titio restitui rogaverit, si quidem post annum missionis suae decesserit, et tibi, et Titio heres partem quartam retinebit, quia eo tempore testator decessit, quo testamentum eius ad beneficium principale pertinere desierat; si vero intra annum missionis decesserit, solus Titius deductionem partis quartae patietur, quia eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator iure militari testari non potuit.

L. 93. D. eod. Vid. 10098.

10123) — *L. 96. D. eod.* (*Scaev.*) Miles si, dum paganus erat, fecerit testamentum, militiae tempore codicillos, lex Falcidia in codicillis locum non habet, in testamento locum habebit.

L. 49. §. 2. 4. 6. 7. C. de episc. et cler. Vid. 5244.

Nov. 131. *c.* 12. *Vid.* 5248.

10124) — *Authent. de eccl. tit. §. si autem.* (*Nov.* 131. c. 12.) Similiter Falcidia cessat in his, quae ad pias causas relicta sunt.

Not. 2.

10125) — *L. 15. C. h. t.* (VI. 50.) (*Diocl. et Maximian.*) Si praediorum dotis apud te iure remanentis instrumenta verbis precariis, vel testamento, vel codicillis uxor tibi dari mandavit, eius iudicium successores implere compellentur, cum instrumentis praediorum domino relictis Falcidiae nulla possit intervenire quaestio. (294.)

Not. 3.

10126) — *Authent. de herede et Falcidia. §. hinc nobis et §. sq.* (*Nov.* 1. *c.* 2 *et* 3.) Sed cum testator hoc expressim vetuit, non ignarus quis modus sit sui patrimonii, cessat Falcidia; et si heres in hoc defuncto non pareat, defertur hereditas personis enumeratis sub titulo de legatis, et fideicommissis. Item si heres quaedam legata, substantiae suae mensuram subtiliter agnuscens, praestat in solidum, neque ex his repetitio, nec ex his aliis permittitur retentio, nisi inopinatum quid emergat. His cessantibus locus est Falcidiae, si fiat inventarium secundum modum, tempusque statutum in aditione, hac quoque adhibita observatione, ut in praesentia omnium ipsius civitatis, in qua fiat, legatariorum, aut pro eis agentium, si personae ratio sit habenda, perficiatur, vel si quis absit ex ipsis, aut interesse noluerit, succedat praesentia trium testium, itidem ipsius civitatis locupletum, et bonae opinionis, absque praeiudicio tamen veritatis inquirendae per servorum quaestionem, et heredis, testiuoique iusiurandum. Quo non observato, solida legata praestet, etsi fines hereditarios excedant. Nulla autem quaestionum tallum, vel litium excedat annum. Anno enim culpa heredis transacto cadet a relictis.

Not. 4.

10127) — *Nov.* 119. *c.* 11. Si quando autem aliquis testamentum faciat, et aliquam rem immobilem suae familiae aut alteri cuicunque personae nomine legati reliquerit, et specialiter dixerit, nullo tempore hanc rem alienari, sed aut apud heredes, aut apud successores illius cui relicta est, permanere, in hoc legato iubemus Falcidiam legem locum penitus non habere, quoniam alienationem eius testator ipse prohibuit. Haec autem obtinere praecipimus in illis casibus, qui nondum iudiciali decreto aut per amicabilem conventum, aut quolibet modo legitimo decisi sunt.

10128) — *L. 56. §. 5. D. h. t.* (XXXV. 2.) (*Marcell.*) Saepius evenit, ne emolumentum eius legis heres consequatur, nam si centum aureorum dominus vigintiquinque alicui dedisset, et eum instituerit heredem, et dodrantem legaverit, nihil alind sub occasione legis Falcidiae intervenire potest, quia vivus videtur heredi futuro providere.

Not. 5.

10129) — *L. 59. D. eod.* (*Modest.*) Beneficio legis Falcidiae indignus esse videtur, qui id egerit, ut fideicommissum intercidat. — §. 1. Praeterea qui non capienti rogatus est restituere hereditatem, Senatusconsulto Planciano non conceditur quartam retinere, sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet ex Rescriptu Divi Pii.

10130) — *L. 24. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Falcidiae legis rationem, si haberi oportet, ita habendam, ac si hae res, quae ab herede subtractae sunt, in hereditate relictae non fuissent.

10131) — *L. 68. §. 1. D. eod.* (*Aemil. Macer.*) Si quis ex heredibus rem propriam esse contendat, deinde hereditariam esse convincatur, quidam putant, eius quoque Falcidiam non posse retineri, quia nihil intersit, subtraxerit, an hereditariam esse negaverit; quod Ulpianus recte improbat.

Not. 6.

L. 46. D. eod. Vid. 10089.

10132) — *L. 71. D. eod.* (*Paulus.*) Potest heres in vendenda hereditate cavere, ut, et lege Falcidia interveniente, solida legata praestentur, quia ea lex heredis causa lata est, nec fraus ei fit, si ius suum deminuat heres.

10133) — *L. 19. D. eod.* (*Scaev.*) Si dignum decem fundum damnetur heres quinque vendere, sine dubio quinque erunt imputanda Falcidiae.

L. 15. §. 1. D. eod. Vid. 218.

Not. 7.

L. ult. §. 4 et 14. C. de iure delib. — §. 4. *Vid.* 9495. — §. 14. *Vid.* 1548.

Not. 8.

L. 33 - 35. D. h. t. — XXXIII. *Vid.* 10058. — XXXIV *et* XXXV. *Vid.* 10087.

L. 56. §. 3. D. eod. Vid. 10087.

Not. 9.

L. 28. §. 1. D. de legat. 1. *Vid.* 10003.

L. 81. §. 1. 2. D. h. t. Vid. 10086.

L. 1. §. 10. *D. eod. Vid.* 691.

10134) — *L.* 1. §. 12. *D. de dote praeleg.* (XXXIII. 4) (*Ulp.*) Idem quaerit, si dos alii legata esset, eamque rogatus sit mulieri restituere, an lex Falcidia in legato locum haberet. Et dicit, habere, sed quod minus est in fideicommisso, mulierem dotis actione consecuturam. Ego quaero, an commoda repraesentationis in hoc legato sic observentur, atque si dos ipsi mulieri fuisset relegata. Et puto, habere.

Not. 10.

10135) — *L.* 87. §. 4. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Lucius Titius, quum haberet quinque liberos, universos emancipavit, et in unum filium Caium Seium amplissimas facultates donationibus contulit, et modicum sibi residuum servavit, et universos liberos cum uxore scripsit heredes; in eodem testamento duas possessiones, quas retinuerat, eidem Caio Seio praelegavit, et ab eo petiit, ut ex reditibus praediorum, quae vivus ei donaverat, Maeviae filiae tot aureos daret, item alteri fratri alios tot; conventus a Maevia, sorore sua, legem Falcidiam implorat; quaero, quum sanctissimus Imperator, ut supra scriptum est, contra voluntatem donantis ea, quae donata sunt, revocari praeceperit, an Caius Seius compellendus sit, secundum voluntatem patris ex donationibus fideicommissum praestare heredi sorori. Paulus respondit, post literas Imperatoris nostri dubitari non oportere, quin in hac quoque specie, de qua quaeritur, subveniendum sit liberis, quorum portio in unum filium donationibus collatis imminuta est, praesertim quum Imperator noster contra voluntatem patris subvenerit; in proposita autem causa etiam voluntas patris pro his, qui fideicommissum petunt, intercedit; sed si Falcidia lex intercedit, fideicommissa in solidum esse praestanda propter immodicarum donationum rationem.

Not. 11.

10136) — *L.* 44. *D. h. t.* (XXXV. 2.) Falcidia intervenire non potest, si statuliber de alieno dedit, non de bonis defuncti, vel alias est homo liber, qui conditionem implevit.

L. 18. *C. eod. Vid.* 10106.

10137) — *L.* 1. §. 8. *D. eod.* (*Paulus.*) Item si ita legatum sit: *heres meus Seio penum dato, si non dederit, decem dato*, quidam putant, omnimodo in legato decem esse, penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse. Ego autem didici, si in continenti heres penum solverit, videri hoc legatum esse, et in legem Falcidiam imputari posse; et quod dixi in continenti, ita accipiendum: cum aliquo spatio. Quodsi iam mora facta solverit heres penum, tunc nec legatum eum accepisse, nec in Falcidiam imputari posse; iam enim transfusum legatum esse, et decem deberi. Idemque erit, et si ab initio ita legatum datum sit: *si penum non dederit, decem dato*, quia hic penus non est legata; et penus si datur, mortis causa capitur, quia deficit legati conditio.

TITULUS III.

DE FIDEICOMMISSORUM GENERE EORUM, QUAE VOCANT UNIVERSALIA, SEU DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBUS.

§. 753.

Not. 1.

L. 13 §. 1. *D. de iure codic. Vid.* 9334.

L. 77. §. 24. *D. de legat.* II. *Vid.* 9808.

10138) — *L.* 16. §. 1. *D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Sed et si quis ita rogaverit: *quidquid ad te ex hereditate bonisve meis pervenerit, rogo restituas*, cogi poterit adire, et restituere hereditatem ex Trebelliano Senatusconsulto, quamquam *pervenire* proprie dicatur, quod deductis oneribus ad aliquem pervenit.

Not. 2.

10139) — §. 8. 10. 11. *J. eod.* (II. 23.) — §. 8. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus aut totam hereditatem, aut pro parte restituere, an ex parte heres institutus aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogetur. Nam et hoc casu eadem observari praecipimus, quae in totius hereditatis restitutione diximus. — §. 10. Praeterea intestatus quoque moriturus potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimo iure vel honorario pertinere intelligit, ut hereditatem suam totam partemve eius, aut rem aliquam; veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui restituat; quum alioquin legata, nisi ex testamento, non valeant. §. 11. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursum alii aut totum, aut pro parte, vel etiam aliquid aliud restituat.

Not. 3.

10140) — *Gaii instit.* II. 251 et 252. — 251 *Vid.* 8756. — 252. Olim *autem* nec heredis loco erat, nec legatarii, sed potius emtoris. Tunc enim in usu erat ei, cui restituebatur hereditas, nummo uno eam hereditatem dicis causa venire; et quae stipulationes « *inter venditorem hereditatis et emtorem interponi solent, eaedem* « *interponebantur* » inter heredem et eum, cui restituebatur hereditas, id est, hoc modo: heres quidem stipulabatur ab eo cui restituebatur hereditas, ut quidquid hereditario nomine conde-

mnatus fuisset, sive quid alias condemnatus fuisset, sive quid alias bona fide dedisset, eo nomine indemnis esset; et omnino si quis cum eo hereditario nomine ageret, ut recte defenderetur. Ille vero qui recipiebat hereditatem, invicem stipulabatur, ut si quid ex hereditate ad heredem pervenisset, id sibi restitueretur; ut etiam pateretur eum hereditarias actiones procuratorio aut cognitorio nomine exequi.

Not. 4.

10141) — §. 4-7. *J. h. t.* (II. 23.) — §. 4. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo et Annaeo Seneca Consulibus, Senatusconsultum factum est, quo cautum est ut, si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones quae iure civili heredi et in heredem competerent, ei et in eum darentur cui ex fideicommisso restituta sit hereditas. Post quod Senatusconsultum Praetor utiles actiones ei et in eum qui recepit hereditatem, quasi heredi et in heredem dare coepit. — §. 5. Sed quia heredes scripti, quum aut totam hereditatem, aut paene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa; postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso et Pusione Consulibus, Senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quae per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod Senatusconsultum ipse heres onera hereditaria sustinebat; ille autem, qui ex fideicommisso recepit partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat, id est eius legatarii, cui pars bonorum legabatur. Quae species legati partitio vocabatur, quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Unde quae solebant stipulationes inter heredem et partiarium legatarium interponi, eaedem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hereditatem, et heredem, id est, ut et lucrum et damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune sit. — §. 6. *Vid.* 9594. — §. 7. Sed quia stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes et ipsi antiquitati displicuerunt, et quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, et nobis in legibus magis simpiicitas, quam difficultas placet; ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentiis utriusque Senatusconsulti placuit, exploso Senatusconsulto Pegasiano, quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano Senatusconsulto praestare, ut ex eo fideicommissariae hereditates restituantur; sive habeat heres ex voluntate testatoris quartam, sive plus, sive minus, sive nihil penitus, ut tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deest. ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum quasi ex Trebelliano Senatusconsulto, pro rata portione actionibus tam in heredem, quam in fideicommissarium competentibus. Si vero totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariae actiones fideicommissario et adversus eum competunt. Sed etiam id, quod praecipuum Pegasiani Senatusconsulti fuerat, ut, quando recusabat heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommissario restituere, et omnes ad eum et contra eum transire actiones; et hoc transponimus ad Senatusconsultum Trebellianum, ut ex hoc solo et necessitas heredi imponatur, si, ipso nolente adire, fideicommissarius desiderat restitui sibi hereditatem, nullo nec damno, nec commodo apud heredem remanente.

Not. 5.

§. 10. 11. *J. eod. Vid.* 10139.

10142) — *L.* 29. *C. de fideic.* (VI. 42.) (*Diocl. et Maximian.*) Ex testamento, quod iure non valet, nec fideicommissum quidem, si non ab intestato quoque succedentes rogati probentur, peti potest. (293.)

Not. 6.

§. 8. *J. h. t. Vid.* 10139.

10143) — *L.* 1. §. 16-21. *D. eod.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*)—§. 16. Si heres praecepto fundo rogatus sit hereditatem restituere, ex Trebelliano Senatusconsulto restituet hereditatem, nec multum facit, si fundus pignori datus est; neque enim aeris alieni personalis actio fundum sequitur, sed eum, cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est. Sed cavendum est, heredi a fideicommissario, ut, si forte fundus fuerit evictus a creditore, habeat heres cautum. Iulianus autem cavendum non putat, sed aestimandum, quanti valet sine hac cautione, hoc est, quanti vendere potest sine cautione; et si potest tanti vendere non inter posita cautione, quantum facit quarta pars bonorum, ex Trebelliano transituras actiones, si minoris, retento eo, quod deest, similiter ex Trebelliano restitutionem fieri; quae sententia multas quaestiones dirimit. — §. 17. Si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legaverit, et deductis ducentis rogaverit heredem Seio restituere hereditatem, an trecentorum onus, fideicommissarius subeat, an vero hactenus, quatenus ad eum ex hereditate pervenit? Iulianus ait, competere quidem adversus eum trecentorum petitionem, non autem amplius, quam in ducentis actionem adversus fideicommissarium daturum, in heredem autem centum. Et mihi videtur vera esse Iuliani sententia, ne damnum fideicommissarius sentiat ultra, quam ad eum ex hereditate quid pervenit; neminem enim oportere plus legati nomine praestare, quam ad eum ex hereditate pervenit, quamvis Falcidia cesset, ut Rescripto Divi Pii continetur. — §. 18. Denique nec ex militis testamento plus legatorum nomine praestatur, quam quantitas est hereditatis aere alieno deducto; nec tamen quartam retinere fideicommissario permittitur. — §. 19. Inde Neratius scribit, si heres rogatus restituere totam hereditatem non deducta Falcidia, rogato et ipsi, ut alii restituat, non utique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam, nisi liberalitatem taotum ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere. — §. 20. Sed si quadringenta habens ducenta legaverit Titio, et partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogaverit, ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait, et legatorum petitionem scindi, sic ut centum quidem petantur ab herede, centum vero alia legatarius a fideicommissario petat; quod idcirco dicit Iulianus, quoniam secundum hanc rationem integrem quartam habet,

id est centum integra. — §. 21. Idem Iulianus scribit, si is, qui quadriogenta in bonis habeat, trecenta legasset, et deductis centum rogasset heredem, ut hereditatem Sempronio restituat, debere dici, deductis centum restituta hereditate, legatorum actionem in fideicommissarium dari.

Not. 7.

10144) — *L.* 6. §. 6. *D. eod.* (*Idem.*) Si quis alio loco restituere hereditatem iussus sit, et suspectam eam dicat, Iulianus scribit, cogendum eum esse, similemque ei, qui in diem rogatus est restituere.

10145) — *L.* 16. §. 7. *D. eod.* (*Idem.*) Quum quidam duos heredes instituerit, eosque invicem substituerit, et ab his petierit, sive uterque, sive alter heres esset, ut hereditas sua ex parte dimidia restitueretur alicui post quinquennium, et scripti suspectam sibi hereditatem dicant, fideicommissarius autem desideret, suo pericuio adiri hereditatem, censuit Senatus, ambos heredes alterumve cogi adire hereditatem, et fideicommissario eam restituere, ita ut fideicommissario, et adversus eum actiones competant, quasi ex Trebelliano restituta hereditate.

10146) — *L.* 22. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Mulier, quae duobus filiis in potestate patris relictis alii nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eumque rogavit, liberis suis post mortem patris eorum hereditatem suam restituere, vel ei, qui eorum superesset; iisdem emancipatis a patre suo vitricus restituisse hereditatem dicebatur, mox alter ex filiis vivo patre decessisse; quaerebatur, an is, qui supererat ex filiis, partem fratri suo restitutam petere possit, quasi praemature datam. Scaevola Divum Marcum in auditorio de huiusmodi specie iudicasse refert: Brasidas quidam Lacedaemonius, vir praetorius, quum filiis suis ab uxore divortio separata, si morte patris sui iuris fuissent effecti, fideicommissum relictum esset, eos emancipaverat; post emancipationem fideicommissum petebant; decrevisse igitur Divum Marcum refert, fideicommissum iis repraestandum, intellecta matris voluntate, quae, quia non crediderat patrem eos emancipaturum, distulerat in mortem eius fideicommissum, non dilatura id in mortalitatem, si eum emancipaturum sperasset. Secundum haec dicebam, et in proposita quaestione decretum Divi Marci esse trahendum, et recte fideicommissum utrisque solutum.

10147) — *L.* 51. *D. eod.* (*Papinian.*) Quum heres deductis legatis hereditatem per fideicommissum restituere rogatur, non placet, ea legata deduci, quae peti non poterant. Sed quum uxori pro parte heredi scriptae dos praelegetur, eaque deductis legatis hereditatem restituere rogatur, etiamsi quartam, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis praelegatae partem deducit; quum enim utrumque consequitur, nihil interest inter hanc mulierem, et quemvis alium creditorem heredem institutum, et hereditatem restituere rogatum. Idem probatur, et si non deductis legatis fideicommissum ab ea relictum sit.

10148) — *L.* 62. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) A filia petiit, ut, si liberis superstitibus moreretur, partem eius, quae ad eam ex bonis patris pervenisset, quodsi sine liberis, universum fratri restitueret; quaeritur, defuncta ea in matrimonio superstite filia, an heres eius cum parte hereditatis, eius quoque, quod dotis nomine datum erat, partem restituere debeat. Respondit id, quod in dotem fuisset, non contineri in partem hereditatis, quae restituenda est, sed et si ex promissione dotis aliquid debitum fuit, aeris alieni loco habendum.

Not. 8.

10149) — *L.* 58. §. 7. *D. eod.* (*Papin.*) Quod ex hereditate superfuisset, quum moreretur, restituere rogatus fructus superfluos restituere non videtur rogatus, quum ea verba deminutionem quidem hereditatis admittant, fructuum autem additamentum non recipiant.

10150) — *L.* 70. *in f. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Idem.*) Quum autem rogatus, quidquid ex hereditate supererit, post mortem suam restituere, de pretio rerum venditarum alias comparat, deminuisse, quae vendidit, non videtur.

10151) — *L.* 71. *D. eod.* (*Idem.*) Sed quod inde comparatum est, vice permutati dominii restitueretur.

Not. 9.

10152) — *L.* 17. *pr.* §. 1-3. *D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) — *Pr. Vid.* 9801. — §. 1. Iulianus quoque libro quadragesimo Digestorum fideicommissum tale valere ait: *fidei tuae committo, ut hereditatem Titii restituas*, quum esset is, qui rogatus est, a Titio heres institutus. — §. 2. Non tantum autem, si heredem quem scripsero, potero rogare, ut heredem faciat aliquem, verum etiam si legatum illi, vel quid aliud reliquero; nam hactenus erunt obligati, quatenus quid ad eos pervenit. — §. 3. Si quis caverit: *peto, ut illi des*, aut: *illi fideicommissum relinquas*, aut: *illi libertatem adscribas*, admittenda sunt; nam quum in heredum institutione Senatus censuit utile, de ceteris quoque idem erit accipiendum.

10153) — *L.* 27. §. 8. 9. 10. *D. eod.* (*Iulian.*) — §. 8. Trebellianum Senatusconsultum locum habet, quoties quis suam hereditatem, vel totam, vel pro parte, fidei heredis committit. — §. 9. Quare si Maevius te heredem instituerit, et rogaverit, ut (hereditatem Titii restituas, tuque) hereditatem Maevii adieris, perinde a te fideicommissum petetur, ac si fundum, qui tibi a Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses; ideoque et si suspectam Maevii hereditatem dixeris, cogi te non oportet eam adire. — §. 10. Quodsi Maevius te rogaverit et suam hereditatem, et Titianam restituere, tuque sponte adieris hereditatem, uteris legis Falcidiae commodo, et partem quartam Maevianae hereditatis retinebis, dimidiam et quartam ex fideicommisso restitues, nec intererit, eidem utramque hereditatem, an alii Maevianam, alii Titianam rogatus fueris restituere. Sed si suspectam Maevianam hereditatem dixeris, cogeris eam adire, et restituere ei, cui rogatus fueris, is autem, cui Titianam hereditatem restituere rogatus fueris, non poterit te compellere ad adeundum.

L. 74. *pr. D. eod. Vid.* 9807.

10154) — *L.* 114. §. 6-8. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Marcian.*) — §. 6. Ut quis heredem instituat aliquem, rogari non potest; plane Senatus cen-

suit periude habendum, aique si rogasset hereditatem restitui. — §. 7. *Vid.* 9865. — §. 8. Sed si liberos suos emancipare rogatus fuerit, non cogitur boc facere, potestas enim patria inaestimabilis est.

§. 754.

Not. 1.

L. 58. *pr. D. h. t. Vid.* 3867.
L 80. *in f. D. eod. Vid.* 9534.

Not. 2.

10155)—*L.* 27. §. 7. *in f. D. eod.* (*Iulian.*) Qui ex Trebeliiano Senatusconsuito hereditatem restituit, sive petat a debitoribus hereditariis, sive ah eo petatur, exceptione restitutae hereditatis adiuvari, vel summoveri potest; actiones autem fideicommissario competunt, quas habuil heres eo tempore, quo fideicommissum restituebat. Marceiius : sed eas quoque aetiones, quae sub cnuditione erant, et quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. Sed antequam restitueretur hereditas, exceptione aiiqua heres adiuvandus non est, quum hoc minus ex causa fideicommissi sil restiturus.

Not. 3.

10156) — *L.* 22. *D. de pecun. const.* (XIII. 5.) (*Paulus.*) Si post constitutam tibi pecuniam hereditatem ex Senatusconsuito Trebeiliano restitueris, quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniae coostitutae actio. Idem est in hereditatis possessore post evietam heredliatem; sed magis est, ut fideicommissario, vel ei, qui vicit, decernenda esset actio.

10157) — *L.* 73. *pr. D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Maecian.*) Si heres pecuniam hereditariam crediderit, et in eam causam pignora acceperli, actiooes non competunt ei, cui restituta fuerit hereditas adversus ipsa pignora; sed aiiqua dubitatio remanebit, si in eum contractum, qui a defuneto fuerit interpositus, heres antequam restitueret hereditatem, pignus acceperit. Sed ne sic quidem ipse admitteretur ex fideicommisso; tamen habet adversus heredem actionem, ut ei cedat pro pignoris commodo actionem.

10158)—*L.* 21. *pr. D. de fideiuss.* (XLVI. 1.) (*African.*) Heres a dehitore hereditario fideiussorem accepit, deinde hereditatem ex Trebeiliano restituit; fideiussoris obligationem in suo statu manere ait. Idemque in hac causa servandum, quod servaretur, quum heres, conira quem emancipatus fiiius bonorum possessionem accepit, fideiussorem accepit. Ideoque in utraque specie transeunt actiones.

10159) — *L.* 36. *D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) Quum hereditas ex fideicommissi causa restituta est, si ante cum herede compromissum est, puto fideicommissarium cavere debere heredi, sicut quum heres muita, antequam restituerei, administravit; nam quod dicitur, retinere eum oportere, non est perpetuum; quid eoim, si nihil est, quod retineat, veiuti quum omnia in nominibus sunt aut in corporibus, quae non possideat? Nempe enim is, cui restituta est, omnia persequitur, et tamen heres iudiciis, quibus conventus est, aut stipuiationibus, quibus necesse habuit promittere, omittere obstrictus manebii; ergo noo aiias cogetur restituere, quam ei caveatur.

Not. 4.

10160) — *L.* 104. *D. de solut. et liberat.* (XLVI. 3.) (*Maecian.*) Ante restitutam hereditatem solutiones et liberationes factae ab herede, ratae babebuntur.

Not. 5.

10161) — *L.* 18. *pr. et* §. 2. *D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) — *Pr.* In fideicommissaria hereditatis restitutione coostat, non venire fructus, nisi ex mora facta est, aut quum quis specialiter fuerit rogatus et fructus restituere.—§. 2. Quoties quis rogatur hereditatem restituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis; fructus autem non bereditati, sed ipsis rebus accepto feruntur.

10162) — *L.* 27. §. 1. *D. eod.* (*Iulian.*) Si servum hereditarium heres, qui coactus adierit, iussisset adire hereditatem ah aiio eidem servo reiictam, et tunc hereditatem, quam suspectam sihi esse dixerat, restituerit, an etiam eam hereditatem, quae per servum acquisita esset, restituere deberet; quaesitum est. Dixi, non magis hane hereditatem in restitutinnem venire, quam quod servus hereditarius post aditam hereditatem stipulatus fuisset, et per traditionem accepisset, aut fructus, qui ex rebus bereditariis percepti fuissent; uiique si nuiia mora fideicommisso facta fuisset, sed si quid ante aditam hereditatem servus stipuiatus fuisset, aut per traditionem accepisset, id restitui debehit, sicut fructus ante aditam bereditatem in restitutionem venieot.

10163) — *L.* 83. *pr. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Modestin.*) Quod his verbis relictum est : *quidquid ex hereditate bonisve meis ad te pervenerit, quum morieris, restituas*, fructus, quos heres vivus percepit, item quae fructuum vice sunt, non venire placuisse; nec enim quidquam proponi, ex quo de his quoque restituendis testatricem rogasse probari poiest.

Not. 6.

10164) — *L.* 3. §. 3. 4. *C. commun. de legat.* (VI. 43.) (*Iustinian.*) — §. 3. *Vid.* 1235. — §. 4. Emtor autem sciens rei gravamen, adversus venditorem aetionem habeat tantum ad restitutionem pretii, neque duplae stipnlatione, neque meiioratiooe iocum hahente, cum sufficiat ei saitem pro pretio, quod sciens dedit pro aliena re, sihi satisfieri. Creditori nihiiominus pignoratitia contraria actione adversus dehitorem competente, ut ex omni parte omnique studio id, quod semper properamus, ad effectum perducatur, et ultima elogia defunctorum iegitimum finem sortiantur, bonae fidei procui dubio emtoribus integra iura, et nullo modo ex hac constitntione deminuta contra venditores hahentibus. (551.)

10165) — *Authent. de restit. et ea, quae part.* §. *quamobrem praesentem.* (*Nov.* 39. c. 1.) Res, quae subiaceni restitntioni, prohibentur aiienari quidem, vel obiigari. Sed si liberis portio iegitima non sufficit ad dotis, sive donationis propter nuptias obiigationem, permittitur res praedictas in eam causam aiienare, vei ohligare pro modo honestati personarum congruo. Ea enim, quae communiter omnibus prosunt, his

quae specialiter quibusdam utilia sunt, praeponimus.

10166) — *L.* 25. §. 2. 3. *D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Iulian.*) — §. 2. *Vid.* 5943. — §. 3. Sed et si servus iste a Sempronio heres institutus sit, eamque hereditatem, posteaquam ex testamento fratris ad libertatem pervenerat, adierit, hereditatis quoque aestimationem heredes fratris sorori eius praestare debent; quia, si manumissus non esset, iussu mulieris adire eam potuisset, si vero vivente filio Sempronius decesserit, hereditas in causa fideicommissi non deduceretur, quippe ab ipso filio adire iussus hereditatem, ei acquireret.

10167) — *L.* 70. §. 1. *D. eod.* (*Pompon.*) Si heres, antequam fideicommissam hereditatem restitueret, alienaverit quid ex hereditate, aut servum hereditarium manumiserit, aut ruperit quid, vel fregerit, vel usserit, non competit in eum ulla civilis actio restituta postea hereditate ex Trebelliano Senatusconsulto, sed ex fideicommissi causa erit hoc, quod deperierit, persequendum. Sin vero post restitutam hereditatem horum quid admiserit heres, dicendum est, lege Aquilia cum eo agi posse, si servum forte hereditarium aut vulneraverit, aut occiderit.

10168) — *L.* 19. §. 2. *D. eod.* (*Paulus.*) Qui in distrahendis conservandisve rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi debet.

10169) — *L.* 69. *D. eod.* (*Maecian.*) De evictione praediorum, vel mancipiorum, vel ceterarum (rerum) cavere heres, quum restituit hereditatem, non debet; quin imo in contrarium caveri heredi oportet, si quid ex his evictum esset, quae ab ipso herede venissent.

Not. 8.

L. 120. §. 1. *D. de legat.* I. *Vid.* 9797.
L. 11. *C. de fideic. Vid.* 1058.

Not. 9.

L. 114. §. 14. *in f. D. de legat.* I. *Vid.* 4605.

10170) — *L.* 38. *pr. in f. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Pater filium heredem praedia alienare, seu pignori ponere prohibuerat, sed conservari liberis ex iustis nuptiis, et celeris cognatis, fideicommiserat; filius praedia, quae pater obligata reliquerat, dimisso hereditario creditore numis novi creditoris a priore in sequentem creditorem pignoris hypothecaeve nomine transtulit; quaesitum est, an pignus recte contractum esset. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, recte contractum. Idem quaesiit, quum filius praedia hereditaria, ut dimitteret hereditarios creditores, distraxisset, an emtores, qui fideicommissum ignoraverunt, bene emerint. Respondi, secundum ea, quae proponerentur, recte contractum, si non erat aliud in hereditate, unde debitum exsolvisset.

Not. 10.

L. 22. §. 3. *D. h. t. Vid.* 5824.

Not. 11.

10171) — *L.* 22. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Quum proponeretur quidam, filiam suam heredem instituisse, et rogasse eam, ut, si sine liberis decessisset, hereditatem Titio restitueret, eaque, dotem marito dedisse certae quantitatis, mox decedens sine liberis, heredem instituisse maritum suum, et quaereretur, an dos detrahi possit, dixi, non posse dici in eversionem fideicommissi factum, quod et mulieris pudicitiae, et patris voto congruebat; quare dicendum est, dotem decedere, ac si, quod superfuisset, rogata esset restituere. Quodsi tantos fructus ex hereditate mulier percepit, ut inde poterit doti satisfieri, dicendum est, potius fructibus hoc expensum ferendum, quam fideicommisso.

Authent. de restit. et ea, quae part. §. *quamobrem proesentem.* (*Nov.* 39. *c.* 1.) *Vid.* 10165.

Not. 12.

L. 70. *in f. D. de legat.* II. *Vid.* 10150.

10172) — *L.* 71-73. *D. eod.* — LXXI. *Vid.* 10151. — LXXII. (*Papinian.*) Idem servandum erit, et si proprios creditores ex ea pecunia dimiserit; non enim absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur. — LXXIII. (*Idem.*) Si, quod ex Pamphila nascetur, legatum mihi fuerit, et ego Pamphilam emam, eaque apud me sit enixa, ratione summa responsum est, non ex causa, lucrativa partum intelligi meum factum; ideoque petendum ex testamento, tanquam istum emissem, ut scilicet pretii contributione facta consequar tantum, quanti puerum deducta matris aestimatione constitisse mihi, iudex in causa legati datus aestimaverit.

Not. 13.

L. 22. §. 3. *D. h. t. Vid.* 5824.
L. 58. §. 6. *D. eod. Vid.* 5850.

10173) — *L.* 77. §. 18. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papinian.*) Hereditatem post mortem suam rogati restituere nominum periculo, quae per divisionem obtigerunt, inter coheredes interpositis delegationibus non adstringuntur, non magis, quam praediorum, quum permutatio rerum discernens communionem intervenit.

Not. 14.

Tit. Dig. de fideic. hered. pet. Vid. 9597.

Not. 15.

10174) — *L.* 1. 2. *C. h. t.* (VI. 49.) — I. (*Sever. et Antonin.*) Si ex Senatusconsulto quartam partem hereditatis retinuisti, et dodrantem fideicommissario restituisti, quod creditoribus hereditariis pro novem unciis praestiteris, a fideicommissario petere potes. (198.) — II. (*Philipp. A. et Philipp. C.*) Ad eum, cui ex Trebelliano Senatusconsulto pars hereditatis restituitur, successionis onera, seu legatorum praestationem pro competenti portione spectare, indubitati iuris est. (245.)

§. 7. *J. eod. Vid.* 10141.

Not. 16.

10175) — §. 3. *J. eod.* Restituta autem hereditate, is quidem qui restituit, nihilominus heres permanet; is vero qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habebatur.

Not. 18.

10176) — *L.* 78. §. 13. *D. eod.* (*Scaev.*) Rogatus hereditatem restituere Septicio quum erit annis viginti, interea fundos, quos defunctus pignori acceperat, vendidit, et propterea pigno-

raticio iudicio a debitore conventus decessit herede relicto Sempronio, et iudicio nondum finito restituit hereditatem Septicio; quaesitum est, an iudicio nihilominus ipse condemnari debeat, quum potuerit retinere, vel cavere sibi id, quod ex causa iudicati praestiturus esset? Respondit, iudicii executionem nihilominus adversus heredem et post restitutam hereditatem mansisse.

10177) — *L.* 55. §. 3. *D. eod.* (*Papinian.*) Actiones temporariae Trebelliani solent esse evicta hereditate ab eo, qui, posteaquam fideicommissam restituit hereditatem, victus est, scilicet ante restitutionem lite cum eo contestata; potestas enim evictionis tollit intellectum restitutionis indebito fideicommisso constituto. Plane si fideicommissum ab eo quoque, qui postea vicit, relictum est, quia possessor in ratione reddendae hereditatis partem, quam fideicommissario restituit, heredi reputat, defendi potest, actiones Trebelliani durare.

L. 7. pr. D. de pop. act. Vid. 1780.

Not. 19.

L. 8. §. 1. *D. quib. mod. pign. v. hyp. solv. Vid.* 5317.

Not. 20.

L. ult. in f. D. de transact. Vid. 7877.

Not. 21.

L. 42. §. 1. *D. h. t. Vid.* 5547.

10178) — *L.* 55. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Si patroni filius extrario restituerit ex Trebelliano hereditatem, operarum actio, quae transferri non potuit, apud heredem manebit; nec ei nocebit exceptio, quum eadem prodesse non posset ei, qui fideicommissum accepit; et generatim ita respondendum est, non summoveri heredem, neque liberari ex his causis, quae non pertinent ad restitutionem.

Not. 22.

10179) — *L.* 45. *D. eod.* (*Ulp.*) Papinianus tractat, si quis heres institutus ex semisse rogatus sit restituere hereditatem, et eam suspectam dicens compulsus adiit, deinde fideicommissarius ignarus sit accrevisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi, an opus sit ei alia actione. Et ait, securum esse eum posse; de illo plane loco solo quaerendum ait, an ei opus sit nova restitutione, posteaquam portio accrevit.

Not. 23.

10180) — *L.* 70. *pr. D. eod.* (*Pompon.*) Si heres institutus Titio rogatus fuerit restituere hereditatem, et rursus Titius heredi post tempus, sufficiunt directae actiones heredi.

Not. 24.

10181) — *L.* 1. §. 8. *D. eod.* (*Ulp.*) De illo quaeritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto, ipse quoque restituendo ex eodem Senatusconsulto transferat actiones? Et Iulianus scribit, etiam ipsum transferre actiones; quod et Maecianus probat, et nobis placet.

10182) — *L.* 55. §. 2. *D. eod.* (*Papinian.*) Qui fideicommissam hereditatem ex Trebelliano, cum suspecta diceretur, totam recepit, si ipse quoque rogatus sit alii restituere, totum restituere cogetur; et erit in hac quoque restitutione Trebelliano locus, quartam enim Falcidiae iure fideicommissarius retinere non potuit. Nec ad rem pertinet, quod, nisi prior, ut adiretur hereditas, desiderasset, fideicommissum secundo loco datum intercidisset, quum enim semel adita est hereditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur. Non est contrarium, quod legata cetera non ultra dodrantem praestat; aliud est enim ex persona heredis conveniri, aliud proprio nomine defuncti precibus adstringi. Secundum quae potest dici, nun esse priore tantum desiderante cogendum institutum adire, ubi nulla portio remansura sit apud eum, utique si confestim, vel post tempus cum fructibus rogatus est reddere; sed et si sine fructibus rogatus est reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem. Nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatem accepit, ut enim pecuniam, ita nec libertatem ad cogendum institutum accepisse satis est. Quodsi prior recusaverit, placuit, ut recta via secundus possit postulare, ut heres adeat et sibi restituat.

§. 755.

Not. 1.

10183) — *L.* 55. §. 4. *D. eod.* (*Idem.*) Cui Titiana hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, Maevianam hereditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio restituere debuit, et ipse restituere poterit, sicut alius quilibet successor.

10184) — *L.* 64. §. 2. *D. eod.* (*Maecian.*) Si quis rogatus restituere hereditatem decessit, antequam eam restituat, heres eius poterit hereditatem restituere, et ex Trebelliano Senatusconsulto transeunt actiones. Sed si duo ei heredes exstitissent, uti quisque restituisset, pro ea parte transituras actiones; nam et si ipse partem restituisset, pro parte interim transituras, verius est. Sed et si plures heredes exstiterunt ei, qui rogatus est restituere hereditatem, si quidam interim restituerint, vel cum ei, cui restitui debuit, plures heredes exstiterint, ut cui restituta erit, is pro ea parte ex hoc Senatusconsulto habebit actiones.

Not. 2.

L. 17. *D. si quis om. caus. testam. Vid.* 10050.

10185) — *L.* 4. *D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Quia poterat fieri, ut heres institutus nollet adire hereditatem, veritus, ne damno afficeretur, prospectum est, ut, si fideicommissarius diceret, suo periculo adiri, et restitui sibi velle, cogatur heres institutus a Praetore adire, et restituere hereditatem; quodsi fuerit factum, transeunt actiones ex Trebelliano, nec quartae commodo heres in restitutione utetur. Nam quum alieno periculo adierit hereditatem, merito omni commodo arcebitur, nec interest, solvendo sit hereditas, nec ne; sufficit enim recusari ab herede instituto, neque illud inquiritur, solvendo sit hereditas, an non sit. Opinio enim, vel metus, vel color eius, qui noluit adire hereditatem, inspicitur, non substantia hereditatis; nec immerito, non enim praescribi heredi instituto debet, cur metuat hereditatem adire, vel cur

nolit, quum variae sint hominum voluntates, quorundam negotia timentium, quorundam vexationem, quorundam aeris alieni cumulum, tametsi locuples videatur hereditas, quorundam offensas vel invidiam. quorundam gratificari volentium his, quibus hereditas relicta est, sine onere tamen suo.

L. 55. §. 2. *in f. D. eod. Vid.* 10182.

10186)—*L.* 1. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed et quoties quis rogatus duobus restituere hereditatem, alteri pure vel in diem, alteri sub conditione, suspectam dicit, ei, cui erat rogatus pure vel in diem restituere, interim universam hereditatem restitui, Senatus censuit; quum autem exstiterit conditio, si velit alius fideicommissarius partem suam suscipere, transire ad eum ipso iure actiones.

10187) — *L.* 16. §. 4. 9. 10. *D. eod.* (*Idem.*) — §. 4. Si quis heres institutus rogatus fuerit hereditatem non totam, sed partem restituere, vel si duobus restituere sit rogatus, et alter ex his velit sibi restitui hereditatem, alter recuset, Senatus censuit, utroque casu exonerari eum, qui suspectam hereditatem dicit, totamque hereditatem transire ad eum, qui adire cogit. — §. 9. Idem Maecianus quaerit, an is, qui duobus vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo adire possit, et in horum, qui id non desideraverunt, portionibus Falcidiae beneficio uti, sive ipsi quoque desiderent sibi restitui, sive alius in locum eorum successerit. Et quum hodie hoc iure utimur, ut totum transeat ad eum, qui coegit, consequens erit dicere, quartae retentionem amisisse eum, qui coactus est, quia in solidum actiones transierint in eum, qui coegit. Plane si proponas, fideicommissarium non ita coegisse, ut tota hereditas in se transferatur, quum coeperint ceteri desiderare, sibi restitui hereditatem, dicendum, Falcidia eum uti posse. Recte igitur Maecianus ait, multum interesse, utrum totam restitui hereditatem sibi fideicommissarius desideraverit, an suam tantummodo partem; nam si sola pars transfertur, in residuo Falcidiae erit locus, si tota hereditas translata sit, cessat huius legis beneficium. — §. 10. Si vero duorum rogatus quis sit restituere hereditatem, et alter cogere velit suspectam dicentem, alter restituere sibi recuset, hoc erit dicendum, quod in duobus, quorum alter suscipere voluit hereditatem, alter non.

L. 16. §. 7. *D. eod. Vid.* 10143.

Not. 3.

L. un. §. 1 *et* 5. *C. de cad. toll.* —§. 1. *Vid.* 9415. — §. 5. *Vid.* 9563.

Not. 4.

L. 16. §. 5. *D. h. t. Vid.* 10032.

Not. 5.

L. 16. §. 6. *D. eod. Vid.* 10032.

Not. 6.

10188) — *L.* 14. §. 3. *D. eod.* (*Hermogen.*) Non omnis autem suspectam hereditatem repudiatione amissam cogere potest adiri, et sibi restitui, sed is demum, ad quem actiones transire possunt; neque enim aequum est, ad hoc quem compelli adire hereditatem, ut emolumentum quidem hereditatis refundat, ipse vero oneribus hereditatis obstrictus relinquatur.

10189) — *L.* 27. §. 13. *in f. D. eod.* (*Julian.*) Sed si eidem legatum esset sub hac conditione, si heres non esset, et suspectam sibi hereditatem dicat, non aliter cogendus est adire, quam ut legata, quae sub conditione, si heres non esset, data erant, restituantur, non quidem a coheredibus, ne onerentur, sed ab eo, cui restituta fuerit hereditas; nam sicut explendae fidei gratia cogendus est adire hereditatem, ita ob id ipsum damno affici non debet.

Not. 7.

10190) — *L.* 9. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis sub conditione fuit heres scriptus, pendente conditione nihil agit, tametsi paratus sit restituere hereditatem.

10191) — *L.* 10. *D. eod.* (*Gaius.*) Sed etsi ante diem vel ante conditionem restituta sit hereditas, non transferuntur actiones, quia non ita restituitur hereditas, ut testator rogavit. Plane posteaquam exstiterit conditio vel dies venerit, si ratam habeat restitutionem hereditatis, benignius est, intelligi tunc translatas videri actiones.

Not. 8.

10192) — *L.* 63. §. 7-10. *D. eod.* (*Idem.*) — §. 7. *Vid.* 1250. —§. 8. Si dandae pecuniae conditio adscripta est heredi, debet ei offerre pecuniam is, qui poscit fideicommissum, ut hereditatem impleta conditione possit adire, et restituere. — §. 9. Quodsi conditio adscripta est, et ea est, quam Praetor remittit, sufficere edictum, ut Iulianus ait, et bacteuus iubendus est, ut constituat Praetoriis actionibus uti, aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita nactus actiones tunc restituta hereditate transferat eas ex Senatusconsulto. —§. 10. *Vid.* 8925.

L. 7. *in f. D. eod. Vid.* 8926.

10193) — *L.* 44. *pr. D. eod.* (*Marcell.*) Postulante Sticho, qui eodem testamento libertatem et fideicommissam hereditatem acceperat, heres suspectam adiit; mox Stichus, antequam moram in recipienda hereditate faceret, decessit relicto herede Titio; quaero, an in Titium, si nolit recipere fideicommissam hereditatem, actiones ex Senatusconsulto competant. Respondi: quoniam fere is, qui compulsus est adire hereditatem, confestim ei restituet, de manumisso duntaxat Senatusconsulto comprehensum est, nec heredis facta est mentio. Potest tamen evenire, ut restitutionem distulerit heres, veluti si pecuniam ei debuerit defunctus, quam retinere maluit, quam petere. Ceterum existimo, idem in herede eius constituendum, quod in illo constitutum est; cur enim recusaret, quam recusare non potuit is, cuius hereditatem suscepit? Quodsi forte ante hereditatis restitutionem sine herede decesserit libertus, perinde bona eius creditoribus hereditariis vendere permittendum est, ac si restituta hereditate decesserit.

Not. 9.

10194) — *L. penult.* §. 1. *C. eod.* (VI. 49.) (*Iustinian.*) Cum autem aliquis hereditatem restituere iussus est, et dolo malo, vel post litem contestatam vel antea sese contumaciter celaverit. Vel si suppositus fideicommissariae restitutioni, antequam restitueret hereditatem, ab hac luce subtraectus est, nullo herede, vel suc-

cessore ei exsistente, vel fideicommissarius cui restituta est ex Trebelliano Senatusconsulto hereditas, alii per fideicommissum restituere iussus fuerit res hereditarias, quemadmudum actionum translatio celebretur in tribus istis casibus, apud veteres dubitabatur, et Domitius Ulpianus constituendum esse super his putavit. Sancimus itaque, ut sive per contumaciam abfuerit is, cui restitutio imposita est, sive morte praeventus nullo relicto successore fuerit, sive a primo fideicommissario in secundum translatio celebrari iussa est, ipso iure utilis actiones transferantur. (530.)

Not. 10.

L. 4. *D. eod. Vid.* 10185.

10195) — *L.* 14. §. 3. *D. eod.* (*Hermogen.*) Si quis compulsus adierit hereditatem ex testamento, quod secundas tabulas habebat, quaesitum est, an per aditionem et tabulae secundae firmarentur, quod videbantur evanuisse non adita patris hereditate. Et Iulianus libro quinto decimo scribit, et sequenies tabulas confirmari; quae sententia verissima est; nemo enim dubitat, etiam legata praestari, et libertates competere, et cetera, quaecunque sint in testamento, perinde valere, ac si sua sponte heres bereditatem adiisset.

10196) — *L.* 27. §. 2 *et* 14. *D. eod.* (*Iulian.*) — §. 2. Qui suspectam sibi hereditatem dicit, nullum commodum ex testamento consequetur, quod habiturus non esset, si heres institutus non fuisset, aut non adiisset. Et ideo si pupillo substitutus fuerit ita : *quisquis mihi heres erit, idem filio meo heres esto*, hereditatem, quae ex substitutione ad cum pervenerit, restituere cogendus erit; si vero detracto hoc articulo : *quisquis mihi heres erit*, substitutus ita fuerit : *Titius filio meo heres* esto, tum, si solus patri heres exstiterit, nihilo minus cogendus erit hereditatem pupilli restituere. Si vero coheredem habuerit, retinebit pupilli hereditatem, quia potuit coherede adeunte, quamvis ipse patris omisisset hereditatem, ex substitutione adire. — §. 14. Si praeceptis quibusdam rebus heres rogatus sit restituere hereditatem, et coactus eam adierit, an praecipere debeat? Respondi, eum, qui iussu Praetoris adit bereditatem, omni commodo prohiberi debere.

L. 43. *D. eod. Vid.* 10179.

10197) — *L.* 55. §. 3. *D. eod.* (*Papinian.*) Quid ergo, si non alii, sed ipsi heredi rogatus sit restituere (quia non debet idem quandoque quarta reddi, quam perdidit)? Propter huius portionis retentionem erit audiendus. Sed nec illud translaticie omittendum est, instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam esse; cur enim non videatur indignus, ut, qui destituit supremas defuncti preces, consequatur aliquid ex voluntate? Quod fortius probabitur, si post impletam conditionem coactus est adire; nam si pendente conditione, durum erit idem probare, quum et Falcidiam poenitendo potuit inducere. Nec ignoro, posse dici, nullo modo fideicommissi petitionem denegandam iis, qui iura sepulcrorum acquiri insequuntur. Adeo Senatus nihil apud eum ex ea parte, quam dereliquit, voluit relinquere, ut nec Falcidiam exercere possit, nec praeceptio apud eum relinquatur, nec substitutio quoque secundarum tabularum ita facta : *quisquis mihi heres erit, filio meo heres esto*, eidem daretur.

10198) — *L.* 44. §. 4. 5. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Paulus.*) — §. 4. Quum hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredi dandum est, ut impleatur conditio, nec hoc restituendum est ex causa fideicommissi. — §. 5. Sed quum suspectam adiit et restituit, dubitabatur, an ei auferendum sit; et benignius est, et in hoc casu nihil ei auferri.

L. 27. §. 15. *D. h. t. Vid.* 10180.

L. 55. *pr. et* §. 3. *D. eod.* — *Pr. Vid.* 10178. — §. 3. *Vid.* 10197.

Not. 11.

L. 1. §. 6. *D. de separat. Vid.* 9540.

§. 5. *in f. J. h. t. Vid.* 9911.

§. 7. *in f. J. eod. Vid.* 10141.

Not. 12.

10199) — *L.* 11. §. 1. *D. eod.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Idem Iulianus ait, si duo fuerint a patre instituti cum filio eius impubere, et iidem substituti filio, sufficere ei, qui fideicommissum in secundis tabulis accepit, unum ex heredibus institutis cogere adire patris hereditatem; hoc enim factu confirmatisque patris tabulis, poterunt ex substitutione ambo cogi adire, et restituere hereditatem.

L. 14. §. 3. *D. eod. Vid.* 10195.

§. 756.

Not. 1.

L. 27. §. 1. *D. eod. Vid.* 10162.

L. 18. *pr. D. eod. Vid.* 10161.

10200) — *L.* 22. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Si heres post multum temporis restituat, quum praesenti die fideicommissum sit, deducta quarta restituet; fructus enim, qui percepti sunt, negligentia petentis, non iudicio defuncti percepti videntur. Alia causa est, si sub conditione, vel in diem rogatus fuerit; tunc enim quod percipitur, summovet Falcidiam, si tantum fuerit, quantum quartam facit, et quartae fructus; nam fructus, qui medio tempore percepti sunt, ex iudicio testantis percepti videntur.

10201) — *L.* 44. §. 1. *D. eod.* (*Marcell.*) Sed in huiusmodi quaestione rogo, respondeas, an recte senserim : rogata est filia ex asse heres, restituere bereditatis partem dimidiam, deductis legatis minimis, et aere alieno non magno, ut legi Falcidiae locus non sit; mora facta non est restitutioni fideicommissi; desidero verbotenus mihi restitui hereditatem, ut ex Trebelliano Senatusconsulto agenti, et ex eo competentibus actionibus etiam usuras debitas ex mortis die in tempus restitutionis persequar. Item quaero et de pensionibus, quia locationum obligatio in hereditate fuit; ab herede fructus nullos peto. Sed illa desiderat refundere me, aut concedere ei actiones usurarum et pensionum; non possum persuadere, hereditatis appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem usurarum ad me pertinere. Respondi : omnia ea hereditatis appellatione continentur; quantum enim, quod ad hoc, refert, inter haec ceteraque, quae sub conditione sunt promissa, aut in annos singulos, vel menses, nihil interest. Sane pro fructu rei, quae hereditate continetur,

haec cedunt; oec fructus fideicommissarium sequitur, si mora non intercessit. Sed quia non ut heres fideicommissum, ut sic dixerim, suppleat, postulet, sed qualis nunc est hereditas, desideret restitui sibi, nequaquam id debet heres recusare; nam et quodammodo in partem hereditatis Senatus recipi voluit fideicommissarium, et haberi heredis loco, pro qua parte ei restituta esset hereditas. Sed quum hereditarios numos foeneraverit, aut ex fundis fructus percepit, nihil eo nomine praestat ei, cui hereditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora, scilicet quia suo periculo foeneravit, colendove fundo, vel in cogendis fructibus insumsit operam; nec aequum erat, alterius, ut sic dixerim, procuratorem constitui. Nullum autem impendium vel opera iolercedit heredis, quum his modis, de quibus est quaesitum, augmentum hereditas recepit.

Not. 2.

10202) — *L.* 44. §. 4. 5. 7. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Paulus.*) — §. 4. 5. *Vid.* 10198. — §. 7. Sed si iussus sis mihi decem dare, et accipere hereditatem ex Senatusconsulto, decem tibi ex causa fideicommissi non restituam.

Not. 3.

10203) — *L.* 96. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Gaius.*) Si Titius ex parte heres rogatus sit Maevio hereditatem restituere, et rursus Titio coheres eius rogatus sit, partem suam, aut partis partem restituere, an hanc quoque partem, quam a coherede ex fideicommisso recepit, Titius restituere Maevio debeat, Divus Antoninus consultus rescripsit, non debere restituere, quia hereditatis appellatione neque legata, neque fideicommissa continentur.

10204) — *L.* 18. *in f. D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Si legatum sit heredi relictum, et rogatus sit portionem hereditatis restituere, id solum non debere eum restituere, quod a coherede accepit; ceterum quod a semetipso ei relictum est, in fideicommissum cadit; et id Divus Marcus decrevit.

10205) — *L.* 3. §. 4. *D. eod.* (*Idem.*) Quidam liberis suis ex disparibus partibus institutis, datis praeceptionibus, ut ipse maximam partem patrimonii inter liberos ita divisisset, rogavit eum, qui sine liberis decederet, portionem suam fratribus restituere. Imperator noster rescripsit, praeceptiones quoque fideicommisso contineri, quia non portionem hereditariam testator commemoravit, sed simpliciter portionem, in portionem autem et praeceptiones videri cecidisse.

10206) — *L.* 16. *C. de fideic.* (VI. 42.) (*Carus, Carin. et Numerian.*) Cum virum prudentissimum Papinianum respondisse non ignoremus, etiam legata huiusmodi fideicommisso contineri, id est, ubi heres rogatus fuerit, *quidquid ex hereditate ad eum pervenerit, post mortem restituere*, animadvertimus etiam praeceptionis compendium testatoris verbis comprehensum esse. Sane quoniam in fideicommissis voluntas magis, quam verba plerumque intuenda est, si quas pro rei veritate praeterea probationes habes ad commendandam hanc patris voluntatem quam fuisse asseveras, apud Praesidem provinciae experiri non vetaris. (283.)

Not. 4.

10207) — *L.* 59. §. 1. *D. h. t.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) Ea, quae dotem dabat, pacta erat cum marito, ut mortua se in matrimonio dotis pars matri eius redderetur, nec eo nomine stipulatio a matre interposita est; moriens deinde matrem et maritum suum heredem fecerat, et a matre petierat, ut hereditatem Titio restitueret; iudex addictus de hereditate dividenda partem dotis quasi ex utili pacto pro parte matri adiudicaverat; quaerebatur, an et ea portio ex causa fideicommissi praestanda sit. Quam non esse restituendam puto, quia non quasi heres, sed quasi mater ex pacto accepit, nec occasione hereditatis, sed errore ex pacto eam habuit.

Not. 6.

10208) — *L.* 77. §. 12. *in f. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Papin.*) *Fidei tuae committo, uxor, ut des, ut restituas filiae meae, quum morieris, quidquid ad te quoquo nomine de bonis meis pervenerit;* etiam ea, quae postea codicillis uxori dedit, fideicommisso coolinebuntur; nam ordo scripturae non impedit causam iuris ac voluntatis, sed dos praelegata retinebitur, quoniam reddi potius videtur, quam dari.

10209) — *L.* 37. *pr. in f. D. de legat.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Quum quis decedens Seiae matri fundum, qui proprius matris erat, legaverat, ab ea petierat, ut eundem, quum moreretur, Flaviae Albinae, coniugi suae, restitueret; post mortem testatoris mater apud magistratum professa est, nihil se adversus voluntatem filii sui facturam, paratamque esse fundum Flaviae Albinae tradere, si sibi annua bina praestarentur redituum oomine; sed neque possessionem tradidit, neque annua bina accepit; quaesitum est, an iure fundum alii vendere possit. Respondit, si de legati iure fideique commissi quaereretur, secundum ea, quae proponerentur, nec valuisse, quod matri suum legabatur, neque onus fideicommissi processisse, si modo nihil praeterea mater cepisset.

Not. 7.

L. 37. *pr. D. h. t. Vid.* 1019.

10210) — *L.* 11. §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Utrum autem praesenti, an etiam absenti restitui possit, procuratore adeunte Praetorem, videndum est. Ego puto, absente quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire, et restituere, nec vereri heredem oportere, ne forte in damno moretur; potest enim ei per Praetorem succurri, sive cautum ei fiat, sive non, et ante decesserit fideicommissarius, quam ei restituatur hereditas. Est enim huius rei exemplum capere ex Rescripto Divi Pii in specie huiusmodi: Aotistia decedens Titium heredem instituit, et libertatem dedit Albinae directam, eique filiam per fideicommissum reliquit, rogavitque, ut filiam manumitteret; sed et Titium rogavit, ut manumissae Albinae filiae restitueret hereditatem. Quum igitur Titius suspectam diceret hereditatem, rescriptum est a Divo Pio, compellendum eum adire hereditatem; quo adeunte Albinae competituram libertatem, eique filiam tradendam, et ab ea manumittendam, tutoremque filiae manumissae dandum; quo auctore restituatur hereditas filiae statim, quamvis sic fuisset ei rogatus

restituere, quum nubilem aetatem complesset. Quum autem possit, inquit, evenire, ut ante decedat ea, cui fideicommissaria libertas et hereditas relicta est, nec oporteat damno affici eum, qui rogatus adiit hereditatem, remedium dedit, ut, si quid horum contigerit, perinde permittatur, venundari bona Antistiae, ac si heres ei non exstitisset. Quum igitur demonstraverit Divus Pius, succurri heredi instituto, qui compulsus adiit, dici potest, etiam in ceteris causis exemplum hoc sequendum, ut, sicubi evenerit, restituatur fideicommissaria hereditas ei, qui compulit adire, et restituere sibi hereditatem.

Not. 8.

10211) — *L.* 66 §. 1. *D. eod.* (*Paulus*) Etiam absentis procuratori, si desideraret, posse restitui hereditatem ex hoc Senatusconsulto, Iulianus scripsit, si tamen caveat de rato habendo, si non evidens absentis voluntas esset. Sed dicendum est, ut heres, qui suspectam dicat, non sit compellendus adire, si incertum sit, an mandaverit, quamvis ei caveatur, propter fragilitatem cautionis. Quodsi sponte adierit hereditatem, non magna captio est, sed actiones, si non mandaverit, transibunt eo tempore, quo ratum habuerit.

10212) — *L.* 30. §. 1. *D. de iure dot.* (XXIII.3.) (*Marcell.*) Ex asse heres institutus rogatusque mulieri dodrantem hereditatis restituere iussu eius, quod debet, doti promisit marito; vereor, non sit obligatus, nam mulieri in hoc tenetur, ut hereditatem restituendo transferat actiones, et quas habet, et quibus est obstrictus, quas transferre ad alium, quam cui debet fideicommissum, non potest. Aliquis dixerit, incerti cum eo agi posse, ut fideicommissi praestet aestimationem; huic ego consentire non possum, nam obligari mulieris debitorem ita aequum est, si accipere id ipsum, quod ei debetur, vir potest. Sed ne indotata mulier esse videatur, dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis, quae ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam solveret, quia et ad eam fideicommissum, et onera eius pertinent, delegatione propter nimiam subtilitatem et casus necessitatem minime obtinente.

Not. 9.

L. 37. *pr. D. h. t. Vid.* 1019.

10213) — *L.* 63. *pr. D. eod.* (*Gaius*.) Facta in fideicommissarium restitutione statim omnes res in bonis fiunt eius, cui restituta est hereditas, etsi nondum earum nactus fuerit possessionem.

Not. 10.

10214) — *L.* 27. §. 11. *D. eod.* (*Iulian.*) Si ex Trebelliano hereditatem restituit heres, et fructus praediorum retinet, vel ipsa praedia, sive etiam debitor eius, qui testamentum fecit, fuerit, necessarium est, actionem adversus eum fideicommissario dari. Marcellus: hoc idem necessario faciendum est, quum parte hereditatis restituta familiae erciscundae iudicium inter eum, qui restituit hereditatem, et qui receperit, accipietur.

L. 59. *pr. D. eod. Vid.* 9531.
L. 73. §. 1. *D. eod. Vid.* 0530.

Not. 11.

L. 70. *pr. D. eod. Vid.* 10180.

Not. 12.

L. 58. *pr. D. eod. Vid.* 3867.

§. 757.

Not. 1.

10215) — *L.* 11. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Apud Iulianum relatum est, si legatum fuit heredi instituto relictum: *si heres non erit*, et ob hoc suspectam dicat hereditatem, ne perdat legatum, offerri ei oportere quantitatem legati a fideicommissario, deinde cogendum. Nec illud admittit Iulianus, ut, quasi hereditatem non adiisset, sic legatum a coherede petat, adiit enim; sed magis arbitratur, a fideicommissario ei praestandum. Sed et si quid aliud sua interesse dicet, non cogitur adire, nisi ei damnum vel lucrum a fideicommissario sarciatur, vel a Praetore onus remittatur, quod recusat.

L. 7. *D. eod. Vid.* 8926.

10216) — *L.* 40. §. 1. *D. de cond. ind.* (XII. 6.) (*Marcian.*) Si pars domus, quae in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem, et eam heres sua impensa refecerit, deducendam esse impensam ex fideicommisso constat; et si sine deductione domum tradiderit, posse incerti condici, quasi plus debito dederit.

L. 58. *D. de legat.* 1. *Vid.* 9845.
L. 10. *in f. D. h. t. Vid.* 10168.
L. 22. §. 3. *D. eod. Vid.* 5824.
L. 59. *pr. in. f. D. eod. Vid.* 9531.

Not. 2.

L. 80. *D. eod. Vid.* 0534.

Not. 3.

L. 36. *D. eod. Vid.* 10139.

Not. 4.

L. 69. *D. eod. Vid.* 10169.
L. 72. *D. eod. Vid.* 9872.

§. 758.

Not. 1.

10217)— *L.* 22. §. 5. *D. eod.* (*Ulp.*) Ut Trebelliano locus esset, non sufficit de hereditate rogatum esse, sed quasi heredem rogari oportet. Denique si cui portio hereditatis fuerit legata (legati enim posse etiam portionem hereditatis; placet nobis), rogatusque fuerit hanc partem restituere, dubio procul non fiet restitutio ex Senatusconsulto, ideoque nec quarta retinetur.

L. 55. §. 2. *D. eod. Vid.* 10182.

Not. 2.

10218)—*L.* 1. §. 19. *D. eod.* (*Ulp.*) Inde Neratius scribit, si heres rogatus restituere totam hereditatem non deducta Falcidia, rogato et ipsi, ut alii restituat, non utique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam, nisi liberalitatem tantum ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere.

Not. 3.

10219) — *L.* 65. §. 11. *D. eod.* (*Gaius.*) Si, cum suspectam videres hereditatem, postulante me, iussu Praetoris adieris, et restitueris mihi,

ita utar legis Falcidiae beneficio adversus legatarios, si tu quoque ea lege uti poteras, et quatenus uti poteras; nam si quid praeterea a me alicui per fideicommissum relictum sit, id quasi a legatario relictum non venit in computationem eius legis, sed extrinsecus numeratur.

§. 7. *J. eod. Vid.* 10141.

Not. 4.

10220) — §. 9. *J. eod.* Si quis una aliqua re deducta, sive praecepta, quae quartam continet, veluti fundo vel alia re, rogatus sit restituere hereditatem; simili modo ex Trebelliano Senatusconsulto restitutio fiat, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hereditatem restituere. Sed illud interest, quod altero casu, id est, quum deducta sive praecepta aliqua re (vel pecunia) restituitur hereditas, in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur, et res, quae remanet apud heredem, sine ullo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita; altero vero casu, id est, quum quarta parte retenta rogatus est heres restituere hereditatem, et restituit, scinduntur actiones et pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta, aut praecepta restituere aliquis hereditatem rogatus est, qua maxima pars hereditatis contineatur; aeque in solidum transferuntur actiones, et secum deliberare debet is, cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interveniunt, et si duabus pluribusve deductis praeceptisve rebus restituere hereditatem rogatus sit. Sed et si certa summa deducta praeceptave, quae quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem restituere, idem iuris est. Quae autem diximus de eo, qui ex asse heres institutus est, eadem transferimus et ad eum, qui ex parte heres scriptus est.

10221) — *L.* 58. §. 3. *D. eod.* (XXXVI. 1.) (*Papinian.*) Acceptis centum, centum hereditatem rogatus restituere, totam pecuniam iure Falcidiae percipere videtur; et ita Divi Hadriani rescriptum intellectum est, tanquam si ex bonis numos retenturus fuisset. Quod tunc quoque respondendum est, quum pro parte hereditatem coheredi suo restituere rogatur. Diversa causa est praediorum pro hereditaria parte retentorum, quippe pecunia omnis de portione retineri potest; praediorum autem alia portio non nisi a coherede, qui dominium habet, accipitur. Quum autem praedia majoris pretii, quam portio hereditatis, essent, in superfluo praediorum petenti fideicommissario Falcidiam intervenire visum est; concurrentem enim pecuniam compensari placuit.

L. 91. *D. ad leg. Falc. Vid.* 10091.

L. 93. *D. eod. Vid.* 10098.

Not. 5.

L. 18. §. 3. *D. h. t. Vid.* 10204.

10222) — *L.* 3. §. 3. *D. eod.* (*Ulp.*) Res, quae ab herede alienatae sunt, in quartam imputantur heredi.

Not. 7.

L. 4. *D. eod. Vid.* 10185.

Not. 8.

L. 21. *D. eod. Vid.* 1700.

TITULUS IV.

DE MORTIS CAUSA CAPIONIBUS.

§. 759.

Not. 1.

10223) — *L.* 38. *D. h. t.* (XXXIX. 6.) (*Marcell.*) Inter mortis causa donationem, et omnia, quae mortis causa quis ceperit, est earum rerum differentia; nam mortis causa donatur, quod praesens praesenti dat, at mortis causa capi intelligitur et quod non cadit in speciem donationis. Etenim quum testamento quis suo Pamphilum, servum suum, liberum esse iussit, si mihi decem dederit, nihil mihi donasse videbitur; et tamen si accepero a servo decem, mortis causa accepisse me convenit. Idem accidit, quod quis sit heres institutus, si mihi decem dederit; nam accipiendo ab eo, qui heres institutus est, conditionis explendae eius causa, mortis causa capio.

L. 32. §. 1. *D. de donat. inter vir. et uxor. Vid.* 4402.

Not. 2.

10224) — *L.* 18. *pr. D. h. t.* (XXXIX. 6.) (*Iulian.*) Mortis causa capimus non tunc solum, quum quis suae mortis causa nobis donat, sed et si propter alterius mortem id faciat, veluti si quis filio vel fratre suo moriente donet Maevio ea conditione, ut, si convaluerit alteruter eorum, reddatur sibi res, si decesserit, maneat apud Maevium.

Not. 3.

10225) — *L.* 8. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Qui pretio accepto hereditatem praetermisit, sive ad substitutum perventura sit hereditas, sive ab eo ab intestato successuros, mortis causa capere vide-

tur; nam quidquid propter alicuius mortem obvenit, mortis causa capitur; quam sententiam et Iulianus probat; et hoc iure utimur. Nam et quod a statulibero conditionis implendae causa capitur, vel a legatario, mortis causa accipitur; et quod pater dedit propter mortem filii vel cognati, mortis causa capi Iulianus scripsit.

10226) — *L.* 12. *D. eod.* (*Idem.*) Si mulier ventris nomine per calumniam, ut in possessionem mitti desideret, pecuniam accepit, forte dum substituto patrocinatur, ut institutum aliqua ratione excludat, mortis causa eam capere Iulianus saepius scribit.

L. 31. §. 2. *D. eod. Vid.* 8758 *et* 8117.

Not. 4.

L. 38. *in f. D. eod. Vid.* 10223.

Not. 5.

10227) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Omnibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet et legata accipere possunt.

Not. 6.

L. 55. *in f. D. de cond. et demonstr. Vid.* 9846.

L. 38. *pr. D. h. t. Vid.* 10223.

Not. 7.

10228)— *L.* 8. *D. si quis omiss. caus. testam.* (XXIX. 4.) (*Ulp.*) Si quis sub conditione dandorum decem, vel qua alia, quae in dando vel in faciendo fuit, heres institutus omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, videndum est, an huic, in cuius persona conditio collata est, subveniri debeat; et magis est, ne subveniatur, neque enim legatarius est.

Not. 8.

L. 44. *D. ad leg. Falc. Vid.* 10136.

Not. 9.

L. 27. *D. h. t. Vid.* 1093.

10229) — *L.* 42. §. 1. *D. eod.* (*Papinian.*) Quum pater in extremis vitae constitutus emancipato filio quaedam sine ulla conditione redhibendi donasset, ac fratres et coheredes eius bonis contribui donationes Falcidiae causa vellent, ius antiquum servandum esse respondi; non enim ad alia Constitutionem pertinere, quam quae lege certa donarentur, et morte insecuta quodammodo bonis auferrentur spe retinendi peremta, eum autem, qui absolute donaret, non tam mortis causa, quam morientem donare.

§. 760.

Not. 1.

L. 35. §. 3. *D. eod. Vid.* 6220.

10230) — *L. ult. D. eod.* (*Paulus.*) Si servo mortis causa donatum sit, videamus, cuius mors inspici debeat, ut sit locus condictioni, domini, an ipsius servi. Sed magis eius inspicienda est, cui donatum esset; sed tamen post mortem ante apertas tabulas testamenti manumissum haec donatio non sequitur.

Not. 2.

L. 27. *D. eod. Vid.* 1093.

L. 42. §. 1. *D. eod. Vid.* 10229.

L. 3. *D. de donat. Vid.* 7099.

Not. 3.

10231) — §. 1. *J. de donat.* (II. 7.) Mortis causa donatio est, quae propter mortis fit suspicionem, quum quis ita donat, ut si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accipit; sin autem supervixisset is, qui donavit, reciperet, vel si eum donationis poenituisset, aut prior decesserit is, cui donatum sit. Hae mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactae sunt per omnia. Nam quum Prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati instar eam obtinere oporteret, et utriusque causae quaedam habebat insignia, et alii ad aliud genus eam trahebant; a nobis constitutum est, ut per omnia fere legatis connumeretur et sic procedat, quemadmodum nostra constitutio [*L. ult. C. de mort. c. don.* (VIII. 57.)] eam formavit. Et in summa mortis causa donatio est, quum magis se quis velit habere, quam eum, cui donat, magisque eum, cui donat, quam heredem suum. . . .

10232) — *L.* 32. *D. h. t.* (XXXIX. 6.) (*Ulp.*) Non videtur perfecta donatio mortis causa facta, antequam mors insequatur.

L. 26. *D. eod. Vid.* 2824.

L. 32. §. 14. *D. de donat. inter vir. et uxor. Vid.* 2822.

Not. 4.

10233) — *L.* 3-6. *D. h. t.* (XXXIX. 6.) — III. (*Paulus.*) Mortis causa donare licet, non tantum infirmae valetudinis causa, sed periculi etiam propinquae mortis, vel ab hoste, vel a praedonibus, vel ab hominis potentis crudelitate aut odio, aut navigationis ineundae; — IV. (*Gaius.*) aut per insidiosa loca iturus, — V. (*Ulp.*) aut aetate fessus; — VI. (*Paulus.*) haec enim omnia instans periculum demonstrant.

L. 35. §. 4. *D. eod. Vid.* 1095.

Not. 6.

10234) — *L.* 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus libro septimodecimo Digestorum tres esse species mortis causa donationum, ait; unam, quum quis nullo praesentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat; aliam esse speciem mortis causa donationum ait, quum quis imminente periculo commotus ita donat, ut statim fiat accipientis; tertium genus esse donationis ait, si quis periculo motus non sic det, ut statim faciat accipientis, sed tunc demum, quum mors fuerit insecuta.

L. 1. *pr. in f. D. de donat. Vid.* 7095.

Not. 7.

L. 13. §. 1. *D. h. t. Vid.* 1094.

L. 35. §. 4. *D. eod. Vid.* 1095.

§. 761.

Not. 1.

10235) — *L.* 1. §. 1. *D. de tut. et rat. distr.* (XXVII. 3.) (*Ulp.*) Unde quaeritur apud Iulianum libro vicesimo primo Digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem accommodaverit, an tutelae iudicio teneatur? Et ait, teneri eum; nam sicuti testamenti factio, inquit, pupillis concessa non est, ita nec mortis quidem causa donationes permittendae sunt.

L. 32. §. 8. *D. de donat. int. vir. et uxor. t id.* 0353.

10236) — *L.* 7. *D. h. t.* (XXXIX. 6.) (*Ulp.*) Si aliquis mortis causa donaverit, et poena fuerit capitis affectus, removetur donatio ut imperfecta; quamvis ceterae donationes sine suspicione poenae factae valeant.

10237) — *L.* 4. *C. eod.* (VIII. 57.) (*Iustinian.*) Cum de mortis causa donatione dubitabatur; et alii quidem inter ultimas voluntates eam posuerunt. et legatis aggregandam esse censuerunt; alii autem inter donationes, quae inter vivos consistunt, eam posuerunt : dubietate eorum explosa, sancimus omnes mortis causa donationes, sive iuxta mortem facientis fuerint celebratae, sive longiore cogitatione mortis subsecutae sunt, actis minime indigere, neque exspectare publicarum personarum praesentiam, et ea, quae super huiusmodi monumentis solent adhiberi; sed ita res procedat, ut, si quinque testibus praesentibus vel in scriptis, vel sine literarum suppositione aliquis voluerit mortis causa donationem facere, et sine monumentorum accessione res gesta maneat firmitate vallata, et nullam in ea calumniam accipiat, neque propter hoc, quod gesta non accesserunt, inefficax esse atque inutilis videatur, et omnes effectus sortiatur, quas ultimae habent liberalitates, neque ex quacunque parte absimilis eis intelligatur. (530.)

Not. 2.

L. 25. §. 1. *D. h. t. Vid.* 8382.

10238) — *L.* 7. §. 4-6. *D. de donat.* (XXXIX. 5.) (*Ulp.*) — §. 4. *Vid.* 8939. — §. 5. Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter etiam mortis causa donare fuerit permissum, non posse mortis causa donare. — §. 6. Haec omnia locum habebunt in paganis; ceterum qui habent castrense peculium, vel quasi castrense, in ea conditione sunt, ut donare et mortis causa, et non mortis causa possint, quum testamenti factionem habeant.

Not. 3.

L. 9. *D. h. t. Vid.* 10227.

10239) — *L.* 35. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Senatus censuit, placere mortis causa donationes factas in eos, quos lex prohibet capere, in eadem causa haberi, in qua essent, quae testamento bis legata essent, quibus capere per legem non liceret. Ex hoc Senatusconsulto multae variaeque quaestiones agitantur, de quibus pauca referamus.

10240) — *L.* 15. *D. eod.* (*Iulian.*) Marcellus notat : quum testamento relinquendi, cui velint, adepti sint filiifamilias milites liberam facultatem, credi potest, ea etiam remissa, quae donationes mortis causa fieri prohibent; Paulus notat : hoc et constitutum est, et ad exemplum legatorum mortis causa donationes revocatae sunt.

Not. 4.

10241) — *L.* 22. *D. eod.* (*African.*) In mortis causa donationibus non tempus donationis, sed mortis intuendum est, an quis capere possit.

Not. 7.

10242) — *L.* 1. §. 2. *D. usufr. quemadm. cav.* (VII. 9.) (*Ulp.*) . . . . Plane et si ex mortis causa donatione ususfructus constituatur, exemplo legatorum debebit haec cautio praestari; sed et si ex alia quacunque causa constitutus fuerit ususfructus, idem dicendum est.

10243) — *L.* 3 §. 3. *D. de leg.* III. (XXXII.) (*Idem.*) Sed et si habenti tibi proprietatem usumfructum mortis causa cessero, potest dici, fideicommittere me posse; nec quemquam moveat, quod ususfructus solet morte extingui, nam medii potius temporis, quo vivat, qui donavit, commodum cogitemus.

Not. 8.

10244) — *L.* 34. *D. h. t.* (XXXIX. 6.) (*Marcell.*) Mortis causa donatio etiam sic constitui potest, ut quis stipuletur in annos singulos, quoad viveret, scilicet ut post mortem promissoris incipiat exactio.

10245) — *L.* 35. §. 7. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est, non est similis ei, cui in annos singulos legatum est; nam licet multa essent legata, stipulatio tamen una est, et conditio eius, cui expromissum est, semel intuenda est.

10246) — *L.* 76. *D. de iure dot.* (XXIII. 3.) (*Tryphon.*) Si pater mulieris mortis suae causa dotem promiserit, valet promissio; nam et si in tempus, quo ipse moreretur, promisisset, obligaretur. Sed si convaluerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atque si stipulanti quivis alius promisisset, aut dotem alicuius nomine — nam ut corporis vel pecuniae translatae, ita obligationis constitutae mortis causa condictio est — ? Non idem dicendum est in persona mulieris, si mulier mortis suae causa dotem promiserit, quia nisi matrimonii oneribus serviat, dos nulla est.

L. 77. §. 2. *D. de legat.* II. *Vid.* 10112.

10247) — *L.* 28. *D. h. t.* (XXXIX. 6.) (*Marcell.*) Avunculo suo, debitori, mortis causa donaturus, quae debebat, ita scripsit : tabulas vel chirographum tot, ubicunque sunt, inanes esse, neque eum solvere debere; quaero, an, heredes si pecuniam ab avunculo defuncti petant, exceptione doli mali tueri se possit. Marcellus respondit, posse; nimirum enim contra voluntatem defuncti heres petit ab eo.

10248) — *L.* 31. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Iuliano placet, licet solvendo non sit debitur, cui acceptum latum sit, videri ei mortis causa donatum.

10249) — *L.* 35. §. 6. *D. eod.* (*Paulus.*) Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor uni acceptum tulit, et convaluerit, eligere potest, utri eorum condicat.

Not. 9.

10250) — *L.* 42. *D. eod.* (*Papinian.*) Seia, quum bonis suis, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset, usumfructum sibi recepit, et convenit, ut, si Titius ante ipsam vita decessisset, proprietas ad eam rediret, si postea superstitibus liberis Titii mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent; igitur si res singulas heredes Lucii Titii vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio; bonae fidei autem iudicio constituto quaerebatur, an mulier promittere debeat, se bona, quum moreretur, filiis Titii restituturam. Incurrebat haesitatio non extorquendae donationis, quae nondum in personam filiorum initium acceperat. Sed numquid

interposita cautione prior donatio, quae dominio translato pridem perfecta est, propter legem in exordio datam retinetur, non secunda promittitur? utrum ergo certae conditionis donatio fuit, an quae mortis consilium ac titulum haberet? Sed denegari non potest, mortis causa factam videri; sequitur, ut soluta priore donatione, quoniam Seia Titio superstes fuit, sequens extorqueri videatur; muliere denique postea diem functa liberi Titii, si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur. — §. 1. *Vid.* 10229.

§. 762.

Not. 3.

L. 25. *C. de donat.* — *Pr. Vid.* 7141. — §. 1. *Vid.* 7119.

Not. 4.

L. 31. *C. eod. Vid.* 1140.

Not. 5.

L. ult. C. h. t. Vid. 10237.

Not. 6.

L. 38. *D. h. t. Vid.* 10223.

10251) — *L.* 11. §. 2. *D. de donat. int. vir. et uxor.* (XXIV. 1.) (*Ulp.*) Quando itaque non retro agatur donatio, emergunt vitia, ut Marcellus animadvertit in specie huiusmodi; maritus uxori mortis causa donatum voluit, interposuit mulier filiumfamilias, qui a marito acciperet, eique traderet, deinde, quum moritur maritus, paterfamilias invenitur, an valeat traditio? Et ait, consequens esse dici, traditionem valere, quia sui iuris effectus est eo tempore, ad quod traditio redigitur, id est, quum maritus moriebatur.

L. 55. *D. de obl. et act. Vid.* 1115.

Not. 8.

L. 1. *D. de iure codic. Vid.* 1148.

L. 75. *pr. D. de legat.* II. *Vid.* 9314.

10252) — *L.* 77. §. 26. *D. eod.* (*Papinian.*) Donationis praediorum epistolam ignorante filio mater in aede sacra verbis fideicommissi non subnixam deposuit, et literas tales ad aedituum misit: *instrumentum voluntatis meae post mortem meam filio meo tradi volo*; quum pluribus heredibus intestato diem suum obiisset, intelligi fideicommissum filio relictum, respondi; non enim quaeri oportet, eum quo de supremis quis loquatur, sed in quem voluntatis intentio dirigatur.

§. 763.

Not. 2.

10253) — *L.* 37. *pr. D. h. t.* (XXXIX. 6.) (*Ulp.*) Illud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas legatis comparatas; quodcunque igitur in legatis iuris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum.

Not. 3.

L. 4. *C. eod. Vid.* 10237.

§. 1. *J. eod. Vid.* 10231.

Not. 5.

10254) — *L.* 10. *D. eod.* (XXXIX. 6.) (*Ulp.*) Ei, cui mortis causa donatum est, posse substitui constat in hunc modum, ut promittat alicui, si ipse capere non possit, vel sub alia conditione.

L. 1. *C. eod. Vid.* 9753.

Not. 6.

10255) — *L. un.* §. 13 *et* 14. *D. de cad. toll.* (VI. 5.) (*Iustinian.*) — §. 13. *Vid.* 9563. — §. 14. Haec autem omnia locum habere censemus, tam in testamentis, sive in scriptis, sive sine scriptis habitis, quam in codicillis, et omni ultimo elogio, vel si quid ab intestato fuerit derelictum, necnon in mortis causa donationibus. Tantum etenim nobis superest clementiae, quod scientes etiam fiscum nostrum ultimum ad caducorum vindicationem vocari, tamen nec illi pepercimus nec Augustum privilegium exercemus; sed quod communiter omnibus prodest, hoc rei privatae nostrae utilitati praeferendum esse censemus, nostrum esse proprium subiectorum commodum imperialiter existimantes. (534.)

Not. 7.

L. 5. *C. ad leg. Falc. Vid.* 10052.

Not. 8.

10256) — *L.* 3. *pr. D. de legat. praest.* (XXXVII. 5.) (*Ulp.*) Sed et si mortis causa donationes [collatae, credo, tuendae sunt; si autem excepti non sunt, auferendas iis puto mortis causa donationes.

10257) — *L.* 5. §. 6 *et* 7. *D. eod.* (*Idem.*) — §. 6. Sed et si portio hereditatis fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibusve est, an et conservanda sit, ut solent legata? Et Iulianus saepissime scripsit, in portione quoque hereditatis idem, quod in legato, probandum; cuius sententia Rescripto Divi Pii comprobata est, quum hereditates non modo honesto titulo, sed et pleniore honore tribuantur. — §. 7. Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est, ut ampliore quidem, quam virili portione hereditatis data, usque ad virilem tueantur, in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scriptae sint. Idem observatur et circa legata fideive commissa, quae his data fuerint, et in mortis causa donationibus.

10258) — *L.* 20. *pr. et* §. 1. *D. eod.* (*Marcian.*) — *Pr.* Si filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit, tuendos quidem liberos et parentes constat; sed si varie donatum fuerit exceptis personis a testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato, sicut accidit in portionibus hereditariis et legatis. — §. 1. Intestato autem mortuo patre super donationibus mortis causa factis non poterit filius queri, quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

Not. 9.

L. 17. *D. h. t. Vid.* 9553.

Not. 10.

L. 7. *D. eod. Vid.* 10236.

L. 77. §. 1. *D. de legat.* II. *Vid.* 9752.

10259) — *L.* 8. §. 5. *D. de cond. instit.* (XXVIII. 7.) (*Ulp.*) Et in mortis causa donationibus dicendum est, Edicto locum esse, si forte quis caverit, nisi iurasset, se aliquid facturum, restituturum quod accepit; oportebit itaque remitti cautionem.

Not. 11.

L. 1. *in f. D. de publ. in rem. act. Vid.* 4496. *L.* 2. *D. eod. Vid.* 4497.

Not. 17.

L. 35. §. 7. *D. h. l. Vid.* 10245.

Not. 18.

10260) — *L.* 5. §. 16 *et* 17. *D. de his, quae ut indign.* (XXXIV. 9.) (*Paulus.*) — §. 16. Ei qui tutor datus est, non prodest ad excusationem, quod falsum [*] dixit, sed a legato removetur. — §. 17. Qui mortis causa donationem accepit a testatore, non est similis in hac causa legatario.

Not. 19.

L. 29. *D. h. t. Vid.* 4634.
L. 30. *D. eod. Vid.* 4635.
L 33. *D. eod. Vid.* 4513.

10261) — *L.* 14. *D. eod.* (*Iulian.*) Si mortis causa donatus fundus est, et in eum impensae necessariae atque utiles factae sint, fundum vindicantes doli mali exceptione summoventur, nisi pretium earum restituant.

Not. 8.

10262) — *L.* 18. §. 1. *D. eod.* (*Idem.*) Si donaturus mihi mortis causa debitorem tuum creditori meo delegaveris, omnimodo capere videbor tantam pecuniam, quanta a creditore meo liberatus fuero. Quodsi ab eodem ego stipulatus fuero, eatenus capere existimandus ero, quatenus debitor solvendo fuerit. Nam etsi convaluisset creditor, idemque donator, condictione aut in factum actione debitoris obligationem duntaxat reciperet.

10263) — *L.* 24. *D. eod.* (*African.*) Quod debitori acceptum factum esset mortis causa, si convaluerit donator, etiam tempore liberato ei potest condici; namque acceptilatione interveniente abitum ab iure pristinae obligationis, eamque in huius condictionis transfusam.

L. 35. §. 3. *D. eod. Vid.* 6220.

10264) — *L.* 37. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus ait, si quis servum mortis causa sibi donatum vendiderit, et hoc vivo donatore fecerit, pretii condictionem donator habebit, si convaluisset, et hoc donator elegerit; alioquin et ipsum servum restituere compellitur.

CAPUT VI.

DE CAUSIS IURIS SUCCEDENDI VIM, VEL IMPEDIENTIBUS VEL TOLLENTIBUS.

§. 765.

Not. 1.

L. 47. §. 6. *D. de legat.* 1. *Vid.* 6108.
L. 108. §. 11. *D. eod. Vid.* 6095.
L. 21. *J. de legat. Vid.* 9966.
L. 1. §. 1. *D. de instr. leg. Vid.* 3718.
L. 5. *D. eod. Vid.* 3807.
L. 17. *J. de legat. Vid.* 9909.

10265) — *L.* 1 *et* 2. *D. de pecul. leg.* (XXXIII. 8.) — I. (*Paulus.*) Servo legato cum peculio, et alienato, vel manumisso, vel mortuo, legatum etiam peculii extinguitur; — II. (*Gaius.*) nam quae accessionum locum obtinent, extinguuntur, quum principales res peremtae fuerint.

10266) — *L.* 65. *D. de legat.* 1. (XXX.) (*Celsus.*) Si ancillas omnes, et quod ex his natum erit, testator legaverit, una mortua Servius partum eius negat deberi, quia accessionis loco legatus sit; quod falsum puto, et nec verbis, nec voluntati defuncti accommodata haec sententia est.

Not. 2.

§. 6. *J. de legat. Vid.* 561.

[*] Scilicet *testamentum.*

L 108. §. 4. *D. de legat.* 1. *Vid.* 1709.

10267) — *L.* 21. §. 1. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Paulus.*) Fideicommissum relictum, et apud eum, cui relictum est, ex causa lucrativa inventum, extingui placuit, nisi defunctus aestimationem quoque eius praestari voluit.

Not. 3.

L. 26. *C. de legat. Vid.* 9011.
L. 53. *D. de legat.* 1. *Vid.* 9007.

Not. 7.

L. 3. §. 3. *D. de ini., rupt., irr. fact. test. Vid.* 9291 *a.*

10268) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Sed si pater eius, qui mortis avi tempore in utero fuit, apud hostes erat, nepos iste, patre in eadem causa decedente, post mortem avi succedendo, testamentum rumpet, quia supra scripta persona ei non obstat; nec enim creditur in rebus humanis fuisse, eum in ea causa decedat, quanquam captivus reversus, patris sui iniustum faceret testamentum, in eo praeteritus.

Not. 9.

L. 1. *D. eod. Vid.* 9208.
L. 12. *pr. D. eod. Vid.* 8808.

§. 766.

Not. 1.

L. un. §. 4. C. de cad. toll. Vid. 3950.

10269) — *L.* 88. *§. 17. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Scaev.*) *Lucius Titius hoc meum testamentum scripsi sine ullo iurisperito, rationem animi mei potius secutus, quam nimiam et miseram diligentiam; et si minus aliquid legitime minusve perite fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis sani voluntas*; deinde heredes instituit. Quaesitum est, intestati eius bonorum possessione petita, an portiones adscriptae ex causa fideicommissi peti possunt? Respondi, secundum ea, quae proponerentur, posse.

L. 77. *§.* 23. *D. eod. Vid* 9336.

10270) — *L.* 96. *§.* 1. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Iulian.*) Quoties lege Iulia bona vacantia ad fiscum pertinent, et legata et fideicommissa praestantur, quae praestare cogeretur heres, a quo relicta erant.

10271) — *L.* 60. *§.* 1. *D. de cond. et demonstr.* (XXXV. 1.) (*Paulus.*) Fiscus iisdem conditionibus parere debet, quibus persona, a qua ad ipsum, quod relictum est, pervenit, sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicat.

L. 14. *D. de iure fisci. Vid.* 8741.

Not. 2.

L. 178. *D. de reg. iur. Vid.* 1319.

10272) — *L.* 1. *C. de codic.* (VI. 36.) (*Alexand.*) Rupto quidem testamento postumi agnatione, codicillos quoque ad testamentum pertinentes non valere, in dubium non venit. Sed cum post ruptum testamentum patrem pupillorum vestrorum literas emisisse proponatis, quibus praecedens iudicium confirmavit, Praetor nihil contra ius fecit, si novissimam eius voluntatem secutus, relictum testamento Reipublicae fideicommissum, ut ex codicillis relictum, praestandum esse pronunciavit. (234.)

Not. 3.

10273) — *Tit. Dig. de his, quae pro non script. hab.* — *L.* I. *Vid.* 9018. — *L.* II. *Vid.* 8987. — *L.* III. *Vid.*; *Pr.* 8777. — §. 1. 8782.— §. 2. 1307. — *L.* IV. (*Ulp.*) Si eo tempore, quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis non erat, pro non scripto hoc habebitur.—§. 1. Sed et si in hostium potestate erat, quo testamentum fiebat, neque ab hostibus rediit, pro non scripto erit; et ita Iulianus scribit. — *L.* V. (*Paulus.*) Quod quis sibi adscripserit, si alii restituere a testatore iussus est, cum onere fideicommissum id apud heredem remanet, quamvis pro non scripto esset; idem est et in testamento militis.

10274) — *L. un. §.* 8. *in f. C. de cad. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) Sed ut manifestetur pro qua parte manere oportet hoc, quod fuerit defectum, apud eos, a quibus sit derelictum, sancimus, si quidem ad heredes lucrum perveniat, pro parte hereditaria fieri eius distributionem, cum et ab ipsis simili modo si valuisset, praestaretur, nisi nominatim ab uno, vel a certis heredibus fuerit derelictum; tunc enim quemadmodum solus, vel soli praestabunt, ita et lucrum sentient. Sin autem legatarii, vel fideicommissarii sint, vel mortis causa donatione honorati, vel alia forte persona, quae fideicommisso praegravari potest, et hoc evanescat, manere hoc apud enumeratas personas sancimus pro virili omni modo portione, id est, pro numero personarum. (534.)

L. 17. *pr. D. de legat.* II. *Vid.* 9048.

L. un. §. 7. *C. de cad. toll. Vid.* 1195.

Not. 4.

L. 20. *D. de reg. iur. Vid.* 1330.

L. 201. *D. eod. Vid.* 1331.

10275) — *L.* 210. *D. eod.* (*Licin. Rufin.*) Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.

§. 1. *J. quib. non perm. fac. test. Vid.* 1338.

L. 62. *pr. D. de hered. inst. Vid.* 8969.

Not. 6.

L. 41. *§.* 2. *D. de legat.* I. *Vid.* 1333.

Not. 7.

L. 3. *D. de reg. Caton. Vid.* 8788.

Not. 8.

L. 4. *D. eod. Vid.* 1336.

§. 32. *J. de legat. Vid.* 8787.

Not. 9.

10276 — *L. ult. D. de reg. Caton.* (XXXIV. 7.) (*Ulp.*) Regula Catoniana ad novas leges non pertinet.

Not. 12.

10277) — *Gaii instit.* II. 285 *et* 287. — 285. *Vid.* 8786. — 287. Eadem aut simili ex causa autem olim incertae personae vel postumo alieno per fideicommissum relinqui poterat, quamvis neque heres institui, neque legari ei possit; sed Senatusconsulto, quod auctore divo Hadriano factum est, idem in fideicommissis quod in legatis hereditatibusque constitutum est.

10278) — *Ulp. fragm.* XXV. 4. 6 *et* 17. — 4. *Vid.* 9749. — 6. Fideicommissa dari possunt his quibus legari potest. — 17. *Vid.* 9162.

Not. 13.

L. 1. *§.* 1 *et* 3. *D. de legat.* III. *Vid.* 1346.

L. 7. *pr. D. eod. Vid.* 8789.

§. 767.

Not. 1.

L. 3. *pr. D. de his, quae pro non script. hab. Vid.* 8777.

L. 4. *D. eod. Vid.* 10273.

10279) — *L. un. §.* 2. 3 *et* 4. *C. de cad. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) — §. 2. Et cum triplici modo ea quae in ultimis elogiis relinquuntur, contingebat deficere, consentaneum est, et tempora eorum, et nomina manifeste exponere, ut quod vel tollitur, vel reformatur, non sit incognitum. Ea etenim, vel his relinquebantur, qui in rerum natura tunc temporis, cum condebantur ultima elogia non fuerant, (forte hoc ignorantibus testatoribus), et ea pro non scriptis esse leges existimabant; vel vivo testatore is, qui aliquid ex testamento habuit, post testamentum ab hac luce subtrahebatur; vel ipsum relictum expirabat, (forte quadam conditione, sub qua relictum fuerat, deficiente,) quod veteres

appellabant *in causa caduci;* vel mortuo iam testatore hoc, quod relictum erat, deficiebat, quod aperta voce *caducum* nuncapatur. — §. 3. *Vid.* 9770. — §. 4. *Vid.* 5950.

Not. 2.

L. 2. D. de his, quae pro non script. hab. Vid. 8987.

Not. 3.

L. 34. *pr. D. de legat.* 1. *Vid.* 8991.

Not. 4.

L. 1. D. de his, quae pro non script. hab. Vid. 9018.

10280) — *L. 4. C. de his, qui sibi adscrib. in test.* (IX. 23.) (*Alexand.*) Quae in testamento uxoris maritus sua manu legata sibi adscripserit, pro non scriptis habentur, et legis Corneliae poena, si venia impetrata non est, locum habet. (226.)

Not. 5.

L. 5. D. de his, quae pro non script. hab. Vid. 10273.

10281) — *L. 26. §. 6. D. de fideic. libert.* (XL. 5.) (*Ulp.*) Si pro non scripto habitus sit servus alicui legatus, cui servo per fideicommissum libertas adscripta est, quaestionis est, num fideicommissa libertas debeat intercidere; et an, si servus petat fideicommissam libertatem ab eo, penes quem remansisset, pro non scripto habito legato, quod erat relictum ei, qui eum rogatus fuerat manumittere, vel si ipse servus, ut supra dictum est, fuit legatus, an libertas non debeat intercidere. Et putem debere dici, fideicommissam libertatem salvam esse, licet ad eum nihil pervenerit, qui eum rogatus erat manumittere; cogetur igitur libertatem praestare is, ad quem pervenit legatum, quia libertas fideicommissa nullum impedimentum pati debet.

Not. 6.

L. 28. D. de inoffic. test. Vid. 8979.
L. 92. D. de hered. inst. Vid. 1275.

§. 768.

Not. 1.

10282) — *L. 4. in f. D. qui test. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Gaius.*) Si quaeramus, an valeat testamentum, inprimis animadvertere debemus, an is, qui fecerit testamentum, habuerit testamenti factionem, deinde si habuerit, requiremus, an secundum regulas iuris civilis testatus sit.

L. 12. C. de testam. Vid. 9094.

10283) — *L. 23. C. de fideic.* (VI. 42.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si veritas, vel solennitas iuris deest, nec amplexus parentis voluntatem relicta dedisti, vel transactionis causa stipulantibus promisisti, negotiumque integrum est, ad solutionem urgeri non potes. (293.)

10284) — *L. 22. §. 4. D. qui testam. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Ulp.*) Si quis ex testibus nomen suum non adscripserit, veruntamen signaverit, pro eo est, atque si adhibitus non esset; et si, ut multi faciunt, adscripserit se, non tamen signaverit, adhuc idem dicemus.

Not. 2.

L. 2. C. de fideic. Vid. 961.

Not. 3.

L. 7. C. de condict. ind. Vid. 963.
L. 2. C. si adv. solut. Vid. 962.
L. 8. C. de iur. et fact. ign. Vid. 926.

§. 769.

Not. 2.

Gaii instit. II. 123. *Vid.* 9202.

10285) — *Ulp. fragm.* XXII. 16. Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus, neque nominatim exheredatus, non patitur valere testamentum.

L. 1. D. h. t. Vid. 9208.
L. 17. D. eod. Vid. 1321.
L. 4. C. de lib. praet. vel exher. Vid. 9207 *a.*

Not. 3.

10286) — *L. 12. D. de int. in iur. fac.* (XI. 1.) (*Paulus.*) — *Pr.* Si filius, qui abstinuit se paterna hereditate, in iure interrogatus responderit se heredem esse, tenebitur; nam ita respondendo pro herede gessisse videtur. Sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit, succurrendum est ei, quia hunc, qui abstinuit, Praetor non habet heredis loco. — §. 1. *Vid.* 1895.

L. 17. D. h. t. Vid. 1321.

Not. 4.

Gaii instit. II. 123. *Vid.* 9202.

Not. 5.

Pr. J. de exhered. lib. Vid. 9207.
L. 12. pr. D. h. t. Vid. 8808.

10287) — *L. 2. pr. D. de bon. poss. sec. tab.* (XXXVII. 11.) (*Ulp.*) Aequissimum ordinem Praetor secutus est; voluit enim primo ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere, mox, si inde non sit occupata, iudicium defuncti sequendum. Exspectandi igitur liberi erunt, quamdiu bonorum possessionem petere possunt; quodsi tempus fuerit finitum, aut ante decesserint, vel repudiaverint, vel ius petendae bonorum possessionis amiserint, tunc revertetur bonorum possessio ad scriptos.

§. 770.

Not. 1.

10288) — §. 3. *J. de exhered. lib.* (II. 13.) Emancipatos liberos iure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est, quia non sunt sui heredes. Sed Praetor omnes tam feminini sexus, quam masculini, si heredes non instituantur, exheredari iubet, virilis sexus nominatim, feminini vero inter ceteros; qui si neque heredes instituti fuerint, neque ita, ut diximus, exheredati, promittit iis Praetor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

§. 12. *J. de heredit. quae ab intest. defer. Vid.* 8899.

10289) — *L. 1. pr. et §. 1. D. h. t.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) — *Pr. Vid.* 9216 — §. 1. Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo iure, eoque ordine, quo vocantur ad successionem ex iure civili.

Not. 2.

L. 4. D. de coni. cum. em. lib. Vid. 8818.
L. 14. §. 1. D. h. t. Vid. 8817.
§. 4. J. de exhered. lib. Vid. 8372.

10290) — *L. 1. §. 6. D. h. t.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) Et sui iuris factos liberos inducit in bonorum possessionem Praetor; sive igitur emancipati sunt, sive alias exierunt de patris potestate, admittuntur ad bonorum possessionem; sed ad adoptivi patris non potest, ut enim admitti possit, ex liberis esse eum oportet.

Not. 3.

L. 6. §. 1. D. de bon. posses. Vid. 8870.

Not. 4.

10291) — *L. 3. §. 15. 16. D. h. t.* (XXXVII. 4.) (*Ulp.*) — §. 15. Si quis ex liberis non sit scriptus heres, sed servus eius scriptus sit, cumque iusserit adire hereditatem, denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas. — §. 16. Idemque est, et si legatum relictum sibi vel servo suo elegerit; nam et hic dicemus, bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.

L. 14. pr. D. eod. Vid. 9499.

10292) — *L. 10. §. 3. D. eod.* (*Ulp.*) Illud notandum est, quod, et si adierit hereditatem in adoptionem datus, contra tabulas ei datur; alias autem si quis legatum, si quis portionem sibi datam agnoverit, a contra tabulas bonorum possessione repellendus est.

Not. 5.

L. 8. pr. D. eod. Vid. 9265.

10293) — *L. 10. §. 5. D. eod.* (*Ulp.*) Exheredati liberi quemadmodum Edictum non committunt, ita nec commisso per alios Edicto cum iliis venient ad bonorum possessionem, unaque iis querela superest, si de inofficioso dicant.

Not. 6.

10294) — *L. 1. §. 9. D. si tab. test. nullae extab.* (XXXVIII. 6.) (*Idem.*) Si emancipatus filius exheres fuerit, is autem, qui in potestate fuerat, praeteritus, emancipatum petentem ab intestato bonorum possessionem. Unde liberi tueri debet Praetor usque ad partem dimidiam, perinde atque si nullas tabulas pater reliquisset.

10295) — *L. ult. D. de lib. et post.* (XXVIII. 2.) (*Marcian.*) Si filio emancipato exheredato is, qui in potestate est, praeteritus sit, ipse quidem emancipatus, si contra tabulas petat, nihil agit, ab intestato autem et suus, et emancipatus venient.

Not. 7.

L. 20. pr. D. h. t. Vid. 9274.

Not. 9.

L. 34. §. 2. D. de vulg. et pup. subst. Vid. 9191.

10296) — *L. 5. pr. D. de legat. praest.* (XXXVII. 5.) (*Ulp.*) Filium quis impuberem heredem scripsit, eique substituit, emancipatum autem filium praeteriit; deinde uterque filius acceperunt bonorum possessionem; legata sunt etiam a substituto impuberis relicta, non tantum liberis et parentibus, verum etiam extraneis; quaeritur, an mortuo impubere cogatur substitutus ea praestare. Et si quidem ab impubere relicta sunt, solis liberis parentibusque praestanda sunt, sin vero substituto impuberis, omnibus eum praestare oportet habita ratione legis Falcidiae, scilicet ut partis dimidiae, quae ad eum ex bonis patris pervenit, quartam, id est totius assis sescunciam, retineat.

L. 22. D. de vulg. et pup. subst. Vid. 9193.

10297) — *L. 2. pr. D. de his, quae ut indign. auf.* (XXXIV. 9.) (*Marcian.*) Aufertur hereditas ex asse, et ad fiscum pertinet, si emancipatus filius contra tabulas bonorum possessionem patris ut praeteritus petierit, et ex substitutione impuberis adierit hereditatem.

Not. 12.

10298) — *L. 1. D. de legat. praest.* (XXXVII. 5.) (*Ulp.*) Hic titulus aequitatem quandam habet naturalem et ad aliquid novam, ut, qui iudicia patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionem, ex iudicio eius quibusdam personis legata et fideicommissa praestarent, hoc est liberis et parentibus, uxori nuruique dotis nomine legatum. — §. 1. Generaliter autem parentes et liberos Praetor excepit, nec gradus liberorum parentumve enumeravit; in infinitum igitur iis praestabitur. Sed nec personas prosecutus est, utrum ex virili sexu, an ex feminino descendant. Quisquis igitur ex liberis parentibusque fuerit, ad legati petitionem admittetur, sed ita demum, si iura cognationis sunt inter eos. — §. 2. Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, vel etiam in adoptivi, dummodo maneant liberi. — §. 3. Postumis liberis legata relicta utique praestabuntur.

10299) — *L. 2. D. eod.* (*Iulian.*) Et ideo si praegnante uxore filius emancipatus fuerit, et bonorum possessionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti praestare debebit.

10300) — *L. 1. C. h. t.* (VI. 12.) (*Alexand.*) Liberi, contra tabulas parentum bonorum possessione admissa, solis parentibus et liberis legata praestare secundum Edictum debent. (224.)

Not. 13.

10301) — *L. 5. §. 2 et 4. D. de legat. praest.* (XXXVII. 5.) (*Ulp.*) — §. 2. Omnibus autem liberis praestari legata Praetor voluit, exceptis his liberis, quibus bonorum possessionem Praetor dedit ex causis supra scriptis; nam si dedit bonorum possessionem, non putat legatorum eos persecutionem habere. Constituere igitur apud se debet, utrum contra tabulas bonorum possessionem petat, an vero legatum persequatur; si elegerit contra tabulas, non habebit legatum, si legatum elegerit, eo iure utimur, ne petat bonorum possessionem contra tabulas. — §. 4. Non solum autem legatum denegatur ei, qui bonorum possessionem accepit, verum etiam si quid aliud ex voluntate accepit. Cui consequens est, quod Iulianus scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperitque contra tabulas bonorum possessionem, denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui a patre substitutus est.

10302) — *L. 18. §. 1. D. h. t.* (XXXVII. 4.) (*Hermogen.*) Ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, tam legati, quam fideicommissi exactio, sed et mortis causa donatio-

nis retentio denegatur; nec interest, per semetipsos, an per alium quaeratur.

10303) — *L.* 3. §. 3. *D. de legat. praest.* (XXXVII. 5.) (*Ulp.*) Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit, eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possunt, ex his tamen esse, quibus legata praestantur, obtinuit, non esse ei denegandam petitionem legatorum, sive ordinariam bonorum possessionem petierit, sive Carbonianam.

Not. 14.

L. 1. *pr. in f. D. eod. Vid.* 10298.

10304) — *L.* 8. §. 3-6. *D. eod.* (*Ulp.*) — §. 3. Si quid uxori nuruique fuerit legatum praeter dotem, accepta contra tabulas bonorum possessione non praestabitur. — §. 4. Nurus autem appellatione et pronurum ceterasque contineri, nulla dubitatio est. — §. 5. Quum autem dotis nomine legatur, non puto, ad virilem uxorem nurumve redigendam, quum mulier ista ad aes alienum veniat. — §. 6. Non solum autem dotem praelegatam Praetor complectitur, verum etiam si pro dote aliquid fuerit relictum, utputa si dos in rebus sit, et pro rebus ei quantitas relinquatur, vel contra, dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.

10305) — *L.* 9. *D. eod.* (*Paulus.*) Sed etsi plus sit in legato, quam in dote, dabitur illis actio.

10306) — *L.* 10. *pr. et* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) — *Pr.* Sed etsi pro dote ex parte aliqua eandem heredem scripserit, tuendam esse puto. — §. 1. Esse autem uxorem mortis tempore exigimus. Si nurui dotem praelegaverit, eaque mortis tempore nupta sit, nullum legatum est, quia dos nondum debeatur; sed quum et constante matrimonio adversus heredes soceri dabitur actio, dicendum est, etiam praelegatae dotis petitionem dari debere.

Not. 15.

10307) — *L.* 15. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Is, qui in potestate est, praeteritus legata non debebit praestare, etsi contra tabulas bonorum possessionem petierit, quia et non petita bonorum possessione intestati hereditatem obtineret; nec enim exceptio doli mali huic noceat, et absurdum est, eum cogi legata praestare, quia bonorum possessionem petierit, cum et sine hac hereditatem habiturus sit suo iure. Unde, si duo praeteriti sunt, emancipatus et is, qui in potestate est, quidam nec emancipatum praestare debere legata existimant, quia effectu fratris aufert partem dimidiam, quum, etsi hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. Quid ergo est, ubi praeteritus sit suus? verius est, quod dictum est. Ubi vero scriptus est, et voluntatem patris babet, debet teneri legatariis, etiamsi omiserit bonorum possessionem.

Not. 16 *a*.

L. 3. §. 11. *D. h. t. Vid.* 9505.
L. 15. §. 1. *D. de legat. praest. Vid.* 8805.

10308) — *L.* 16. *D. eod.* (*Ulp.*) Si duo proponantur esse, unus in potestate praeteritus, alius emancipatus institutus, apparet, commissum esse Edictum per eum, qui in potestate est; et si ambo petiissent contra tabulas bonorum possessionem, is quidem, qui in potestate mansit, quum rem ab intestato habeat, non praestabit liberis et parentibus legata; emancipatus vero numquid nec ipse praestat, quia ei rem auferret, qui praestiturus non erat, si solus esset? Sed verius est, vel hunc saltem debere liberis et parentibus praestare legata. Proinde si contra tabulas non accepit, dicendum est, tuendum eum in partem, et utique liberis parentibusque legata praestiturum. Sed an et omnibus, dubito; tamen quia plena fruatur voluntate, plenum et obsequium praestare testatoris iudicio pro sua parte debet.

10309) — *L.* 14. *D. eod.* (*Idem.*) Nonnunquam contra tabulas bonorum possessionem quis habet iure secundum tabulas bonorum possessionis; utputa heres institutus est emancipatus filius, alius emancipatus praeteritus; institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem, praeteritus omisit; apertissimum est, ut cogatur omnibus perinde legata praestare, atque si commissum Edictum non fuisset; nec enim occasio emancipati praeteriti debet institutum lucro afficere, quum praeteritus iure suo non utatur. — §. 1. Si ab uno ex filiis herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusque legatum datum sit, et acceperit bonorum possessionem contra tabulas cum aliis, melius est probare, omnes, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum praestare.

10310) — *L.* 4. §. 2. *D. h. t.* (XXXVII. 4.) (*Paulus.*) Ad testamenta feminarum Edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet, quia suos heredes non habent.

§. 771.

Not. 1.

L. 120. *D. de verb. sign. Vid.* 8753.

Not. 2.

10311) — *Pr. J. h. t.* (II. 18.) Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exheredant, vel omittunt, inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur aut inique se exheredatos, aut inique praeteritos, hoc colore, quasi non sanae mentis fuerint, quum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi vere furiosus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est.

L. 2. *D. eod. Vid.* 2732.
L. 13. *in f. D. eod. Vid.* 9225.
L. 17. §. 1. *D. eod. Vid.* 5.
L. 36. *D. de legat.* III. *Vid.* 9545.

Not. 7.

L. 8. *pr. D. h. t. Vid.* 8835.

10312) — *L.* 2. *C. eod.* (III. 28.) (*Sever. et Antonin.*) Quamvis de inofficioso testamento acturum te, bonorum possessionem accepisse proponas, tamen scriptis heredibus auferri possessionem incivile est. (197.)

10313) — *L.* 6. *in f. D. eod.* (V. 2.) (*Ulp.*) Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit, an ad heredem suum querelam transferat? Papinianus respondit, quod et quibusdam Rescriptis significatur, si post agnitam bonorum possessionem decesserit, esse successionem accusationis. Et si non sit petita bonorum possessio, iam tamen coepta controversia vel praeparata,

vel si, quum venit ad movendam inofficiosi querelam, decessit, puto ad heredem transire.
L. 7. D. eod. Vid. 1944.

Not. 9.

10314) — *L. 23. §. 2. D. eod.* (*Paulus.*) Si duo sint filii exheredati, et ambo de inofficioso testamento egerunt, et unus postea constituit non agere, pars eius alteri accrescit. Idemque erit, etsi tempore exclusus sit.

10315)—*L. 16. pr. D. eod.* (*Papinian.*) Filio, qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutum de parte ante egit et obtinuit, filia, quae non egit aut non obtinuit, in hereditate legitima fratri non concurrit.

10316) — *L. 17. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Qui repudiantis animo non venit ad accusationem inofficiosi testamenti, partem non facit his, qui candem querelam movere volunt. Unde si de inofficioso testamento patris alter ex liberis exheredatis ageret, quia rescisso testamento alter quoque ad successionem ab intestato vocatur, et ideo universam hereditatem non recte vindicasset, hic, si obtinuerit, utetur rei iudicatae auctoritate, quasi Centumviri hunc solum filium in rebus humanis esse nunc, quum facerent intestatum, crediderint.

Not. 10.

10317) — *L. 14. D. eod.* (*Papinian.*) Pater filium emancipavit et nepotem ex eo retinuit; emancipatus suscepto postea filio, duobus exheredatis, patre praeterito, vita decessit; in quaestione de inofficioso testamento praecedente causa filiorum patris intentio adhuc pendet; quodsi contra filios iudicetur, pater ad querelam vocatur, et suam intentionem implere potest.

10318) — *L. 31. pr. D. eod.* (*Paulus.*) Si is, qui admittitur ad accusationem, nolit, aut non possit accusare, an sequens admittatur, videndum est. Et placuit, posse, ut fiat successioni locus.

Not. 11.

10319) — *L. 9. §. 2. D. de lib. et post. her.* (XXVIII. 2.) (*Paulus.*) Si filium exheredavero, nepotemque ex eo praeterіero, et alium heredem instituero, et supervixerit filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit, non tamen nepotem rupturum testamentum, Iulianus, et Pomponius, et Marcellus aiunt. Diversumque est, si in hostium potestate filius sit, et decesserit in eodem statu; rumpit enim bis casibus nepos testamentum, quod moriente avo filii ius pependerit, non abscissum, ut superiore casu, fuerit. Sed et si heres institutus omiserit hereditatem, erit legitimus heres, quoniam haec verba: *si intestato moritur*, ad id tempus referuntur, quo testamentum destituitur, non quo moritur.

10320) — *L. 6. pr. D. de ini., rupt., irrit. fact. test.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Si quis filio exheredato nuru praegnante relicta decesserit, et extraneum sub conditione instituerit, et pendente conditione post mortem patris, vel deliberante herede instituto de adeunda hereditate, exheredatus filius decesserit, et nepos fuerit natus, an rumpat testamentum? Et dicemus, testamentum non rumpi, quum nec exheredari huiusmodi nepos deberet ab avo, quem pater praecedebat. Plane si forte institutus omiserit hereditatem, hunc avo suo futurum heredem ab intestato, non dubitatur. Utrumque propriis rationibus, nam aguascendo quidem is rumpit, quem nemo praecedebat mortis tempore, ab intestato vero is succedit, cui ante eum alii non est delata hereditas; non fuisse autem filio delatam hereditatem apparet, quum deliberante instituto decesserit. Sed haec ita, si mortis avi tempore in utero nepos fuit; ceterum si postea conceptus est, Marcellus scribit, neque ut suum, neque ut nepotem aut cognatum ad hereditatem, vel ad bonorum possessionem posse admitti.

10321) — *L. 34. C. h. t.* (III. 28.) (*Iustinian.*) Si quis filium suum exheredatum fecerit, alio scripto herede, reliquerit autem ex eo nepotem vel vivum, vel in ventre nurus suae constitutum, deliberante vero scripto herede filius exheredatus decesserit, nulla hereditatis petitione ex nomine de inofficioso constituta, vel praeparata, omne adiutorium nepotem dereliquit; neque enim pater nepoti aliquod ius, cum decesserit, contra patris sui testamentum dereliquit, quia postea et adita est ab extraneo hereditas, et supervixit avo pater eius, ut neque ex lege Velleia possit in locum patris sui succedere, et rescindere testamentum. Et hoc nonnulli iurisconsulti in medium proponentes inhumane reliquerunt. Sed nos (qui omnes subiectos nostros et filios et nepotes habere existimamus affectione paterna et imitatione) secundum quod possibile est, omnium commodis prospicientes, iubemus, in tali specie eadem iura nepoti dari, quae filius habebat; etsi praeparatio facta non est ad inofficiosi querelam instituendam, tamen posse nepotem eandem causam proponere, et si non heres apertissimis probationibus ostenderit ingratum patrem nepotis circa testatorem fuisse, testamento remoto, ab intestato eum vocari, nisi certa quantitas patri eius minor parte legitima relicta est; tunc etenim, secundum novellam nostri numinis constitutionem, repletio quartae partis nepoti superest, si qua patri eius competebat ut perfruatur nostro beneficio a vetustate quidem neglectus, a nostro autem vigore recreatus, nisi pater adhuc superstes, vel repudiavit querelam, vel quinquennio tacuit, scilicet post aditam hereditatem. (530.)

§. 772.

Not. 1.

L. 8. §. 8. D. h. t. Vid. 9116.

10322) — *L. 20. D. eod.* (*Scaev.*) Qui de inofficioso vult dicere, licet negetur filius, Carbonianam bonorum possessionem non debet accipere; toties enim ea indulgenda est, quoties, si vere filius esset, heres esset aut bonorum possessor, ut interim et possideat, et alatur, et actionibus praeiudicium non patiatur. Qui vero de inofficioso dicit, nec actiones movere debet, nec aliam ullam, quam hereditatis petitionem exercere, nec ali, ne umquam melioris sit conditionis, quam si confitetur adversarius.

L. 21. §. 2. D. eod. Vid. 7628

L. 34. C. eod. Vid. 10321.

Not. 2.

10323) — *L. 8. §. 10. D. eod.* (V. 2.) (*Ulp.*) Si conditioni parere testator heredem iussit in

persona filii, vel alterius, qui eandem querelam movere potest, et sciens is accepit, videndum, ne ab inofficiosi querela excludatur; agnovit enim iudicium. Idem est, et si legatarius ei, vel statuliber dedit. Et potest dici, excludi eum, maxime si heredem ei iusserat dare; ceterum si legatarium, numquid semel natam inofficiosi querelam non perimat legatarii oblatio? Cur ergo in herede absolute diximus? Quoniam ante aditam hereditatem nec nascitur querela. Ego eventum puto sequendum in hac re, ut, si forte antequam iudicium moveatur, oblatio ei fiat eius, quod relictum est, quasi ex voluntate testatoris oblato eo satis ei factum videatur.

10324) — *L.* 8. §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) Si imperator sit heres institutus, posse inofficiosum dici testamentum, saepissime rescriptum est.

10325) — *L.* 1. *C. eod.* (III. 28.) (*Sever. et Antonin.*) Cum de inofficioso matris suae testamento filius dicere velit adversus eum, qui ex causa fideicommissi hereditatem tenet, non est iniquum hoc ei accommodari, ut perinde fideicommissarius teneatur, ac si pro herede, aut pro possessore possideret. (194.)

10326) — *L.* 10. *C. eod.* (*Alexand.*) Si heredum Quintiniani, quem patrem tuum esse dicis, adversus quos de inofficioso testamento acturus eras, iure successionis bona ad fiscum pertinent, vel ipsius Quintiniani bona, utpote vacantia, fiscus tenet, causam apud Procuratorem nostrum agere potes. (224.)

Not. 3.

10327) — *L.* 3. *D. eod.* (V. 2.) (*Marcell.*) Inofficiosum testamentum dicere hoc est, allegare, quare exheredari vel praeteriri non debuerit; quod plerumque accidit, quum falso parentes instimulati liberos suos vel exheredant, vel praetereunt.

10328) — *L.* 5. *D. eod.* (*Idem.*).... Huius autem verbi *de inofficioso* vis illa, ut dixi, est, docere immerentem se et ideo et indigne praeteritum, vel etiam ex heredatione summotum; resque illo colore defenditur apud iudicem, ut videatur ille quasi non sanae mentis fuisse, quum testamentum inique ordinaret.

L. 27. *C. eod. Vid.* 2879.

Not. 5.

L. 8. §. 16. *D. eod. Vid.* 2106.
L. 21. §. 2. *D. eod. Vid.* 7628.

10329) — *L.* 22. *C. eod.* (III. 28.) (*Dioclet. et Maximian.*) Si maritus tuus facto testamento te quidem ex asse scripsit heredem, filia autem, quam habuit in potestate exheredata iure facta minime perhibetur, nihilque ei relictum est, neque iustas offensae causas praestitisse expresse convincitur: eam de inofficioso testamento patris querentem, totam hereditatem obtinere posse non ambigitur. Quod si iam obtinuit, vel post evincat, quodcunque maritus mortis suae tempore debuisse tibi perhibetur, id ab ea reddi oportet.

Not. 6.

L. 28. *D. eod. Vid.* 8979.
L. 17. §. 1. *D. eod. Vid.* 5.
L. 14. §. 1. *D. de appellat. Vid.* 2108.

Not. 7.

L. 8. §. 5. *D. h. t. Vid.* 9165.

Not. 8.

L. 8. §. 8. *D. eod. Vid.* 9116.
L. 16. *pr. D. eod. Vid.* 10315.

10330) — *L.* 19. *D. eod.* (*Paulus.*) Mater decedens extraneum ex dodrante heredem instituit, filiam unam ex quadrante, alteram praeteriit; haec de inofficioso egit, et obtinuit; quaero, scriptae filiae quomodo succurrendum sit? Respondi: filia praeterita id vindicare debet, quod intestata matre habitura esset. Itaque dici potest, eam, quae omissa est, etiamsi totam hereditatem ab intestato petat, et obtineat, solam habituram universam successionem, quemadmodum si altera omisisset legitimam hereditatem. Sed non est admittendum, ut adversus sororem audiatur agendo de inofficioso. Praeterea dicendum est, non esse similem omittenti eam, quae ex testamento adiit; et ideo ab extraneo semissem vindicandum, et defendendum, totum semissem esse auferendum, quasi semis totus ad hanc pertineat. Secundum quod non in totum testamentum infirmatur, sed pro parte intestata efficitur, licet quasi furiosae iudicium ultimum eius damnetur. Ceterum si quis putaverit, filia obtinente totum testamentum infirmari, dicendum est, etiam institutam ab intestato posse adire hereditatem; nec enim quae ex testamento adiit, quod putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam quidem nescit sibi deferri, quum et hi, qui sciant, ius suum, eligentes id, quod putant sibi competere, non amittant. Quod evenit in patrono, qui iudicium defuncti falsa opinione motus amplexus est; is enim non videtur bonorum possessionem contra tabulas repudiasse. Ex quibus apparet, non recte totam hereditatem praeteritam vindicare, quum rescisso testamento etiam institutae salvum ius sit adeundae hereditatis.

Not. 9.

L. 17. *pr. D. eod. Vid.* 10316.

10331) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis ex his personis, quae ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit (nemo enim eum repellit), et casu obtinuerit, non ei proficit victoria, sed his, qui habent ab intestato successionem; nam intestatum patremfamilias facit.

Not. 10.

L. 23. §. 2. *D. eod. Vid.* 10314.
L. 17. *pr. D. eod. Vid.* 10316.
L. 16. *pr. D. eod. Vid.* 10315.

Not. 11.

L. 19. *D. eod. Vid.* 10330.

Not. 12.

L. 8. §. 8. *D. eod. Vid.* 9116.

Not. 13.

10332) — *L.* 24. *D. eod.* (*Ulp.*) Circa inofficiosi querelam evenire plerumque assolet, ut in una atque eadem causa diversae sententiae proferantur; quid enim, si fratre agente heredes scripti diversi iuris fuerunt? Quodsi fuerit, pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse videbitur.

L. 27. *C. eod. Vid.* 2879.

Not. 14.

L. 15. §. 2. *D. eod. Vid.* 1526.

L. 24. *D. eod. Vid.* 10332.

§. 773.

Not. 1.

10333)—*L.*8.§. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Si quis in militia fecerit testamentum, et intra annum post militiam decesserit, dubito, an, quia ad hoc usque temporis iure militari testamentum eius valeat, querela inofficiosi cesset; et potest dici, querelam inofficiosi cessare.

L. 27. §. 2. *D. eod. Vid.* 9373.

L. 9. *C. eod. Vid.* 9374.

10334) — *L.* 24. *C. eod.* (*Dioclet. et Maxim.*) Testamentum militis filiifamilias in castrensi peculio factum, neque a patre, neque a liberis eius per inofficiosi querelam rescindi potest. (294.)

L. 37. *C. eod. Vid.* 9375.

10335) — *Nov.* 123. *c.* 19. Presbyteros autem et diaconos et subdiaconos, cautores et lectores, quos omnes clericos appellamus, res quolibet modo ad eorum dominium venientes babere sub sua potestate praecipimus, ad similitudinem castrensium peculiorum, et donare secundum leges, et in his testari, licet sub parentum sint potestate: sic tamen, ut horum filii, aut his non exsistentibus, parentes eorum legitimam partem ferant.

Nov. 115. *c.* 4. *Vid.* 9256 *et* 9257.

Not. 2.

10336)—*L.* 31. §. 4. *D. h. t.* (V. 2.) (*Paulus.*) Quid ergo, si alias voluntatem testatoris probaverim? puta in testamento adscripserim post mortem patris consentire me? Repellendus sum ab accusatione.

L. 35. §. 1. *C. eod. Vid.* 1435.

10337)—*Pauli sent.* IV. 5. 8. Pactio talis ne de inofficioso testamento dicatur, querelam super iudicio futuram non excludit: meritis enim liberos, quam pactionibus adstringi placuit.

L. 1. §. 3. *D. si a par. quis man. Vid.* 8366.

Not. 3.

L. 6. *C. de transact. Vid.* 5715.

L. 17. *pr. D. h. t. Vid.* 10316.

L. 31. §. 4. *D. eod. Vid.* 10336.

Not. 4.

L. 8. §. 10. *D. eod. Vid.* 10323.

10338)—*L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Modest.*) Si a statuliberoexheredatuspecuniampeterecoeperit, videri agnovisse parentis iudicium.

10339)—*L.* 5. *pr. D. de his, quae ut indign.* (XXXIV. 9.) (*Paulus.*) Post legatum acceptum non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed et non iure factum contendere; inofficiosum autem dicere non permittitur.

10340)—*L.* 10. §. 1. *D. h. t.* (V. 2.) (*Marcell.*) Illud notissimum est, eum, qui legatum perceperit, non recte de inofficioso testamento dicturum, nisi id totum alii admoinistravit.

§. 4. *J. eod. Vid.* 2614.

10341) — *L.* 32. *pr. D. eod.* (V. 2.) (*Paulus.*) Si exheredatus petenti legatum ex testamento advocationem praebuit, procurationemve susceperit, removetur ab accusatione; agnovisse enim videtur, qui qualequale iudicium defuncti comprobavit.

10342) — *L.* 12. §. 2. *D. eod.* (*Modest.*) Si, quum filius ademtum legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querelam, praescriptione removendus non est; quamvis enim agendo testamentum comprobaverit, tamen est aliquid, quod testatoris vitio reputetur, ut merito repellendus non sit.

10343)—*L.* 12. §. 3. *D. eod.* (*Idem.*) Filius testatoris, qui cum Titio eiusdem pecuniae reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titii liberatus, ab actione inofficiosi non summovebitur

Not. 5.

10344)—*L.* 23. §. 1. *D eod.* (*Paulus.*) Si hereditatem ab heredibus institutis exheredati emerunt, vel res singulas, scientes eos heredes esse, aut conduxerunt praedia, aliudve quid simile fecerunt, vel solverunt heredi, quod testatori debebant, iudicium defuncti agnoscere videntur, et a querela excluduntur.

Not. 6.

L. 2. *D. eod. Vid.* 2732.

10345)—*L.* 8. §. 14. *D. eod.* (*Ulp.*) Meminisse autem oportebit, eum, qui testamentum inofficiosum improbe dixit, et non obtinuit, id, quod in testamento accepit, perdere, et id fisco vindicari, quasi indigno ablatum. Sed ei demum aufertur quod testamento datum est, qui usque ad sententiam iudicum lite improba perseveraverit. Ceterum si ante sententiam destitit vel decessit, non ei aufertur, quod datum est; proinde, etsi absente eo secundum praesentem pronuntietur, potest dici, conservandum ei, quod accepit. Eo autem solo carere quis debet, cuius emolumentum ad eum pertinet. Ceterum si id rogatus fuit restituere, non debet iniuria fieri. Unde non male Papinianus libro secundo Responsorum refert, si heres fuit institutus, et rogatus restituere hereditatem, deinde in querela inofficiosi non obtinuit, id, quod iure Falcidiae potuit habere, solum perdere.

Not. 7.

10346)—§. 2. *J. eod.* (II. 18.) Tam autem naturales liberi, quam secundum nostrae Constitutionis [*l.* 10. *C. de adopt.* VIII. 48.] divisionem adoptati ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possunt. Nam qui ad hereditatem totam vel partem eius alio iure veniunt, de inofficioso agere non possunt. Postumi quoque, qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

L. 4. *C. de liber. praet. Vid.* 9207 *a.*

10347)—*L.*4.*C.de inoffic.donat.*(III. 29.) (*Dioclet. et Maxim.*) Si filius tuus immoderatae liberalitatis effusione patrimonium suum exhausit, Praesidis provinciae auxilio uteris, qui discussa fide veri, si in integrum restitutionem ex filii persona tibi competere ob improbabilem donationis enormitatem animadverterit, in removendis his, quae perperam gesta sunt, tibi subveniet; ideoque non est tibi necessarium adversus immodicas donationes auxilium ad instar inofficiosi testamenti. (286.)

10348)—*L.* 8. §. 12. *D. h. t.* (V. 2.) (*Ulp.*) Si quis et irritum dicat testamentum vel ruptum, et inofficiosum, conditio ei deferri debet, utrum prius movere velet.

10349) — *L.* 14. *C. eod.* (III. 28.) (*Gordian.*) Eum qui inofficiosi querelam delatam non tenuit, a falsi accusatione non submoveri placuit. Idem observatur, et si e contrario falsi crimine instituto victus, postea de inofficioso actionem exercere maluerit. (240.)

10350)—*L.* 16. *C. eod.* (*Valerian. et Gallien.*) Contra maiores vigintiquinque annis duplicem actionem inferentes, primam, quasi testamentum non sit iure perfectum, alteram, quasi inofficiosum, licet iure perfectum, praescriptio ex prioris iudicii mora quiquennalis temporis non nascitur, quae officere non cessantibus non potest (259.)

Not. 8

10351) — *L.* 6. §. 2. *D. eod.* (V. 2.) (*Ulp.*) Si quis instituta accusatione,inofficiosi decesserit, an ad heredem suum querelam transferat? Papinianus respondit, quod et quibusdam rescriptis significatur, si post agnitam bonorum possessionem decesserit, esse successionem accusationis. Et si non sit petita bonorum possessio, iam tamen coepta controversia vel praeparata, vel si, quum venit ad movendam inofficiosi querelam, decessit, puto ad heredem transire.

L. 7. *D. eod. Vid.* 1944.

L. 8. *pr. D. eod. Vid.* 8835.

10352)—*L.* 5. *C. eod.* (III. 28.) (*Antonin.*) Si pater tuus post litem contestatam, vel postquam propositum habuisset inofficiosum fratris testamentum dicere, te herede relicto decessit, causam coeptam vel quocunque modo illi placitam exequi non probiberis. (212.)

L. 34. *C. eod. Vid.* 10321.

L. 36. *in f. C. eod. Vid.* 8716.

Not. 9.

10353)—*L.* 8. *in f. D. eod.* (V. 2.) (*Ulp.*) Plane si post quinquennium inofficiosum dici coeptum est ex magna et iusta causa, libertates non esse revocandas, quae competierunt, vel praestitae sunt, sed viginti aureos a singulis praestandos victori.

10354)—*L.* 9. *D. eod.* (*Modest.*) Si autem intra quinquennium egerit, libertates non competunt. Sed Paulus ait, praestiturum fideicommissas libertates, scilicet viginti aureis et in hoc casu a singulis praestandis.

Not. 10.

L. 8. §. 5. *D. eod. Vid.* 9165.

§. 774.

Not. 2.

L. 4. *C. h. t. Vid.* 10347.

Not. 3.

10355) — *L.* 87. §. 3. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Imperator Alexander Augustus Claudio Iuliano Praefecto urbi: *Si liquet tibi, Iuliane carissime, aviam intervertendae inofficiosi querelae patrimonium suum donationibus in nepotem factis exinanisse, ratio deposcit, id, quod donatum est, pro dimidia parte revocari.*

10356) — *L.* 1. *C. h. t.* (III. 29.) (*Philipp.*) Si (ut allegatis) mater vestra ad eludendam inofficiosi querelam, pene universas facultates suas, dum ageret in rebus humanis, factis donationibus, sive in quosdam liberos, sive in extraneos exhausit, ac postea vos ex duabus unciis fecit heredes, easque legatis et fideicommissis exinanire gestivit, non iniuria iuxta formam de inofficioso testamento constitutam subveniri vobis, utpote quartam partem non habentibus, desideratis. (240.)

10357)—*L.* 8. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si liqueat, matrem tuam intervertendae quaestionis inofficiosi causa patrimonium suum donationibus in unum filium collatis exhausisse, cum adversus eorum cogitationes, qui consiliis supremum iudicium anticipare contendunt, et actiones filiorum exhauriunt, aditum querelae ratio deposcat: quod donatum est, pro ratione quartae ad instar inofficiosi testamenti convicti diminuetur.—§. 1. Nam quod uxor a marito in se matrimonii tempore donationis causa collatum, emancipato filio communi, consentiente domino donavit, velut ex bonis patris (de cuius substantia prohibente matrimonio non potuit exire) datum accipi, rationis est: in cuius bonis, si idem consilium et eventus comprehendatur, lex, quam de patrimonio matris ediximus, observabitur. (294.)

Not. 4.

10358)—*L.* 7. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si mater tua patrimonium suum ita profunda liberalitate in fratrem tuum evisceratis opibus suis exhausit, ut quartae partis dimidium, quod ad excludendam inofficiosi testamenti querelam adversus te sufficeret, in his donationibus, quas tibi largita est, non habeas, quod immoderate gestum est, revocabitur. (286.)

Not. 6.

L. 4. *C. eod. Vid.* 10347.

10359)—*L.* 6. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Cum donationibus in fratrem tuum collatis facultates patris tui exhaustas esse, eundemque patrem vestrum ea, quae superfuerant codicillis inter vos divisisse proponas, si voluntatem eius non agnovisti, nec beneficio aetatis adversus haec iurari poteris, nec tantum dos a patre data, et fideicommissum continent, quantum ad summovendam querelam sufficiat, de enormitate donationum ad exemplum inofficiosi testamenti Praeses provinciae iurisdictionis suae partes exhibebit. (286.)

10360) —*L. ult. C. eod.* (*Constant. et Iulian.*) Non convenit dubitari, quod immodicarum donationum omnibus querela ad similitudinem inofficiosi testamenti legibus fuerit introducta, ut sit in hoc actionis utriusque vel una causa, vel similis existimanda, vel idem et temporibus et moribus. (361.)

Not. 7.

10361)—*L.* 2. *C. eod.* (*Valerian. et Gallien.*) Si pater omne patrimonium suum impetu quodam immensae liberalitatis in filium effudit, aut in potestate eius is permansit, et arbitri familiae erciscundae officio congruit, ut tibi quartam partem debitae ab intestato portionis praestet incolumem; aut si emancipatus is fuit, et quia donatio non indiget alieno adminiculo, sed suis viribus nititur iuxta constitutiones, is, qui provinciam regit, ad similitudinem inofficiosi testa-

menti querelae, auxilium tibi aequitatis impertiet. (257.)

10362)—*L.* 5. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Si totas facultates tuas per donationes vacuas fecisti, quas in emancipatos filios contulisti, id, quod ad submovendam inofficiosi testamenti querelam non ingratis liberis relinqui necesse est, ex factis donationibus detractum, ut filii, vel nepotes postea ex quocunque legitimo matrimonio nati, debitum honorum subsidium consequantur, ad patrimonium tuum revertetur. (280.)

10363) — *L. un. C. de inoff. dot.* (III. 30.) (*Constant.*) Cum omnia bona a matre tua in dotem dicantur exhausta, leges legibus concordare promptum est, ut ad exemplum inofficiosi testamenti adversus dotem immodicam exercendae actionis capta tribuatur, et filiis conquerentibus emolumenta debita conferantur. (358.)

L. 7. C. eod. Vid. 10358.

L. 8. pr. C. eod. Vid. 10357.

Not. 8.

L. 5. *C. eod. Vid.* 10362.

§. 775.

Not. 1.

Nov. 115. *c.* 3 *et* 4. *Vid.* 9235. 9256 *et* 9297.

§. 777.

Not. 1.

10364) — §. 4 *et* 5. *J. quib. mod. testam. infirm.* (II. 17.) — §. 4. *Vid.* 8947. — §. 5. Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur, cum alioquin et quae rumpuntur irrita fiant. Et ea quae iure facta sunt, et postea propter capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo non iure facta quaedam dicuntur; quaedam iure facta rumpi vel irrita fieri.

10365) — *L.* 6. §. 5. *D. h. t.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Irritum fit testamentum, quoties ipsi testatori aliquid contigit, puta si civitatem amittat per subitam servitutem, ab hostibus verbi gratia captus, vel si maior annis viginti venum se dari passus sit ad (actum gerendum) pretiumve participandum.

L. 6. §. 6. *D. eod. Vid.* 8943.

Not. 2.

L. 3. *in f. D. de his, quae pro non script. hab. Vid.* 1307.

Not. 3.

10366) — *L.* 6. §. 13. *D. h. t.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Filiifamilias veterani sui iuris morte patris facti testamentum irritum non fieri constat; nam, quantum ad testandum de castrensi peculio, pro patrefamilias habendus est, et ideo nec emancipatione irritum fieri militis vel veterani testamentum, verum est.

L. 11. §. 1. *D. de testam. milit. Vid.* 8946.

L. 23. *D. eod. Vid.* 9554.

10367) — §. 5. *J. eod.* (II. 11.) Denique et si in arrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum eius quasi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

Pr. J. quib. non est perm. fac. testam. Vid. 9549.

Not. 4.

§. 5. *in f. J. eod. Vid.* 8948.

10368) — *L.* 12. *D. qui testam. fac. poss.* (XXVIII. 1.) (*Iulian.*) Lege Cornelia testamenta eorum, qui in hostium potestate decesserint, perinde confirmantur, ac si hi, qui ea fecissent, in hostium potestatem non pervenissent; et hereditas ex bis eodem modo ad unumquemque pertinet. Quare servus heres scriptus ab eo, qui in hostium potestate decesserit, liber et heres erit, seu velit, seu nolit, licet minus proprie necessarius heres dicatur; nam et filius eius, qui in hostium potestate decessit, invitus hereditati obligatur, quamvis suus heres dici non possit, qui in potestate morientis non fuit.

Not. 5.

§. 6. *J. quib. mod. testam. infirm. Vid.* 8949.

L. 12. *pr. in f. D. h. t. Vid.* 8808.

Not. 6.

10369) — *L.* 11. §. 2. *D. de bon. possess. sec. tab.* (XXXVII. 11.) (*Papinian.*) Testamento facto Titius arrogandum se praebuit, ac postea sui iuris effectus vita decessit; scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali submovebitur, quia dando se in arrogandum testator cum capite fortunas quoque suas in familiam et domum alienam transferat. Plane si sui iuris effectus codicillis, aut aliis literis eodem testamento se mori velle declaraverit, voluntas, quae defecerat, iudicio recenti rediisse intelligetur, non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, ut priores supremas relinqueret. Nec putaverit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum; non enim de iure testamenti maxime quaeritur, sed viribus exceptionis, quae in hoc iudicio, quamquam actori opponatur, ex persona tamen eius, qui opponit, aestimatur.

§. 778.

Not. 1.

§. 7. *J. de heredit. quae ab int. defer. Vid.* 8901.

§. 2. *J. quib. mod. testam. infirm. Vid.* 1244.

Not. 3.

L. 3. §. 1. 2. *D. de his, quae pro non script. hab.* — §. 1. *Vid.* 8782. — §. 2. *Vid.* 1307.

Not. 5.

10370) — *L.* 9. *D. de testam. tut.* (XXVI. 2.) (*Pompon.*) Si nemo hereditatem adierit, nihil valet ex his, quae testamento scripta sunt; si vero unus ex pluribus adierit, tutelae statim valent, nec exspectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

10371) — *L.* 181. *D. de reg. iur.* (L. 17.) (*Paulus.*) Si nemo subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur.

§. 779.

Not. 1.

10372) — §. 1 *et* 2. *J. quib. mod. test. infirm.* (II. 17.) — §. 1. Rumpitur autem testamentum,

quum in eodem statu manente testatore ipsius testamenti ius vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptaverit sibi filium per Imperatorem eum, qui est sui iuris, aut per Praetorem secundum nostram constitutionem eum, qui in potestate parentis fuerit, testamentum eius rumpitur quasi agnatione sui heredis. — §. 2. *Vid.* 1244.

Not. 2.

10573) — *L.* 3. §. 1. *D. h. t.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Postumos autem dicimus eos duntaxat, qui post mortem parentis nascuntur; sed et hi, qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleiam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.

10574) — §. 2. *J. de exher. liber.* (II. 13.) Postumorum autem loco sunt et hi, qui in sui heredis loco succedendo, quasi agnascendo fiunt parentibus sui heredes. Ut ecce si quis filium et ex eo nepotem neptemve in potestate habeat, quia filius gradu praecedit, is solus iura sui heredis habet, quamvis nepos quoque et neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos neptisve in eius loco succedere, et eo modo iura suorum heredum quasi agnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non iure faciat testamentum; ita et nepotem neptemve ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel exheredare, ne forte eo vivo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptisve quasi agnatione rumpat testamentum. Idque lege Iunia Velleia provisum est, in qua simul exheredationis modus ad similitudinem postumorum demonstratur.

Not. 3.

L. 4. *C. h. t. Vid.* 3379.
L. 3. *C. eod. Vid.* 2622.

10575) — *L.* 2. *C. eod.* (*Dioclet. et Maximian.*) Uxoris abortu testamentum mariti non solvi, postumo vero praeterito, quamvis natus illico decesserit, non restitui ruptum, iuris evidentissimi est.

L. 36. §. 2. *D. de testam. milit. Vid.* 9371.

Not. 4.

L. 1. *C. h. t. Vid.* 1322.
L. 15. *in f. D. eod. Vid.* 8962.

Not. 5.

L. 12. *pr. D. eod. Vid.* 8808.
L. 3. §. 3. *D. eod. Vid.* 9291 *a.*

§. 780.

Not. 1.

L. 22. *pr. D. de legat.* III. *Vid.* 9053.

10576) — *L.* 4. *in f. D. de adim. legat.* (XXXIV. 4.) (*Ulp.*) Quodsi iterum in amicitiam redierint, et poenituit testatorem prioris offensae, legatum vel fideicommissum relictum redintegratur; ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum.

Not. 2.

§. 2. *J. quib. mod. testam. infirm. Vid.* 1224.

10577) — *L.* 27. *C. de testam.* (VI. 23.) (*Iustinian.*) Sancimus, si quis legitimo modo condidit testamentum, et post eius confectionem decennium profluxerit, siquidem nulla innovatio, vel contraria voluntas testatoris apparuerit, hoc esse firmum. Quod enim non mutatur, quare stare prohibetur? Quemadmodum enim, qui testamentum fecit, et nihil voluit contrarium, intestatus efficitur? Sin autem in medio tempore contraria testatoris voluntas ostenditur, si quidem perfectissima est secundi testamenti confectio, ipso iure prius tollitur testamentum; sin autem testator tantummodo dixerit, *non voluisse prius stare testamentum*, vel aliis verbis utendo contrarium aperuerit voluntatem, et hoc vel per testes idoneos non minus tribus, vel inter acta manifestaverit, et decennium fuerit emensum, tunc irritum est testamentum, tam ex contraria voluntate, quam ex cursu temporali. Aliter enim testamenta mortuorum per decennii transcursionem evanescere nullo patimur modo, prioribus constitutionibus quae super huiusmodi testamentis evacuandis latae fuerant penitus antiquandis. (530.)

L. 12. *in f. D. de legat.* I *Vid.* 5881.

10578) — *L.* 14. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Si ita sit adscriptum, *si cui legavero bis, semel heres ei dato*, vel *ut semel debeatur*, et eidem duas quantitates adscripserit, vel duos fundos: an utrumque debeatur? Et ait Aristo, unum videri legatum. Nam quod ademptum est, nec datum videri, secundum Celsi et Marcelli sententiam, quae vera est.

L. 22. *pr. D. de legat.* III. *Vid.* 9053.

Not. 3.

L. 2. *D. h. t. Vid.* 9405.

10579) — §. 2 et 7. *J. quib. mod. testam. infirm.* (II. 17.) — §. 2. *Vid.* 1244. — §. 7. Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluit valere, usque adeo ut, si quis post factum prius testamentum posterius facere coeperit et aut mortalitate praeventus, aut quia eum eius rei poenituit, non perfecerit, Divi Pertinacis oratione cautum sit, ne alias tabulae priores iure factae irritae fiant, nisi sequentes iure ordinatae et perfectae fuerint; nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est.

10580) — *L.* 18. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Pompon.*) Si iure testamento facto fideicommissum tibi reliquero, deinde postea aliud fecero non iure, in quo fideicommissum reiietum tibi vel aliud, quam quod priore testamento, vel omnino non sit relictum, videndum est, mens mea haec fuerit facientis postea testamentum, ut nolim, ratum tibi sit priore testamento relictum, quia nuda voluntate fideicommissa infirmarentur. Sed vix id obtinere potest, fortassis ideo, quod ita demum a priore testamento velim recedi, si posterius valiturum sit; et nunc ex posteriore testamento fideicommissum ei non debetur, etiamsi iidem heredes utroque testamento instituti ex priori exstiterunt.

Not. 4.

10581) — *L.* 11. *D. h. t.* (XXXVIII. 3.) (*Ulp.*) Si binae tabulae proferantur diversis temporibus factae, unae prius, aliae postea, utraeque tamen septem testium signis signatae, et apertae pos-

teriores vacuae inventae sint, id est nihil scriptum habentes omnino, superius testamentum non est ruptum, quia sequens nullum est.

Not. 5.

L. 2. *D. eod. Vid.* 9405.

10382) — *L.* 36. *in f. D. de testam. milit.* (XXIX. 1.) (*Paulus.*) Miles iure communi testatus postea testamento iure militiae super bonis omnibus facto post annum militiae vita decesserat; prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari vires constitit.

10383) — *L.* 20. *C. de testam.* (VI. 23.) (*Honor. et Theod.*) Nolumus convelli deficientium scriptos iure ac solenniter voluntates, cum quondam morientis supremum, et non scriptum processisse confirmatur arbitrium, tanquam patrimonium suum ad nos deficiens maluerit pertinere. Omnibus enim privatis, et militantibus interdicimus, ne huiusmodi perhibeant testimonia, et falsi criminis reos teneri praecipimus, si cum scriptae iure ac solenniter deficientium exstiterint voluntates, non scriptum aliquid sub nostrorum nominum mentione falso adstruere moliantur. Nemo itaque relictus heres, vel legibus ad successionem vocatus, nostrum, vel potentium nomen horrescat; nemo ferre testimonia in hunc modum, vel suscipere in gestis huiusmodi voces audeat nostro, vel etiam privatorum potentium nomine. (407.)

Not. 6.

L. 7. *D. de lib. et post. Vid.* 9200.
L. 16 §. 1. *D. de vulg. et pup. subst. Vid.* 9139.

Not. 7.

L. 12. §. 1. *D. de bon. poss. contr. tab. Vid.* 9210.

Not. 8.

§. 2. *J. quib. mod. testam. infirm. Vid.* 1244.

Not. 9.

L. 16. *D. h. t. Vid.* 1170.

Not. 10.

L. 11. §. 2. *D. de bon. poss. sec. tab. Vid.* 10369.

Not. 11.

L. 92. *D. de hered. instit. Vid.* 1275.

Not. 12.

10384)—*L.* 12. §. 1. *D. h. t.* (XXVIII. 3.) (*Ulp.*) Si paganus, qui habebat iam factum testamentum, aliud fecisset, et in eo comprehendisset, fidei heredis committere, ut priores tabulae valerent, omnimodo prius testamentum ruptum est; quo rupto potest quaeri, an vice codicillorum id valere deberet. Et quum haec verba sint fideicommissi, et sine dubio universa, quae illic scripta sunt, in causa fideicommissi erunt non solum legata et fideicommissa, sed et libertates, et heredis institutio.

Not. 13.

10385)—§. 3. *J. quib. mod. testam. infirm.* (II 17.) Sed et si quis priore testamento iure perfecto posterius aeque iure fecerit, etiamsi ex certis rebus in eo heredem instituerit, superius testamentum sublatum esse Divi Severus et Antoninus rescripserunt; euius constitutionis verba inseri iussimus, quum aliud quoque praeterea in ea constitutione expressum est: *Imperatores Severus et Antoninus Cocceio Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, perinde iure valere, ac si rerum mentio facta non esset, sed teneri heredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia hereditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta verba, quibus ut valeret prius testamentum expressum est, dubitari non oportet.* Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur.

Not. 14.

10386)—*L.* 1. §. 6. *D. de bon. poss. sec. tab.* (XXXVII. 11.) (*Ulp.*) Sed etsi in duobus codicibus simul signatis alios atque alios heredes scripserit, et utrumque exstet, ex utroque quasi ex uno competit bonorum possessio, quia pro unis tabulis habendum est, et supremum utrumque accipiemus.

10387) — *L.* 188. *D. de reg. iur.* (L. 17.) (*Celsus.*) Ubi pugnantia inter se in testamento iuberentur, neutrum ratum est.—§. 1. Quae rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

Not. 15.

L. 27. *C. de testam. Vid* 10377.

Not. 17.

10388)—*L. ult. D. de his, quae in testam. delent.* (XXVIII. 4.) (*Papinian.*) Pluribus tabulis eodem exemplo scriptis unius testamenti voluntatem eodem tempore dominus solenniter complevit; si quasdam tabulas in publico depositas abstulit, atque delevit, quae iure gesta sunt, praesertim quum ex ceteris tabulis, quas non abstulit, res gesta declaretur, non constituentur irrita. Paulus notat: sed si, ut intestatus moreretur, incidit tabulas, sed hoc approbaverint hi, qui ab intestato venire desiderant, scriptis avocabitur hereditas.

Not. 18.

10389)—*L.* 1. §. 8. *D. si tab. test. nullae extab.* (XXVIII. 6.) (*Ulp.*) Si heres institutus non habeat voluntatem, vel quia incisae sunt tabulae, vel quia cancellatae, vel quia alia ratione voluntatem testator mutavit, voluitque intestato decedere, dicendum est, ab intestato rem habituros eos, qui honorum possessionem acceperunt.

10390)—*L.* 1. §. 4 *et* 5. *D. de his, quae in testam. delent.* (XXVIII. 4.) (*Idem.*)—§. 4. Et hereditatis portio adempta, vel tota hereditas, si forte sit substitutus, iure facta videbitur, non quasi adempta, quoniam hereditas semel data adimi facile non potest, sed quasi nec data.—§. 5. Si quis codicillos in testamento confirmavit, et codicillis aliquid adscripsit, mox delevit, ita ut appareat, an debeatur? Et Pomponius scribit, codicillos deletos non valere.

10391)—*L.* 2. *D. eod.* (*Idem.*) Cancellaverat quis testamentum vel induxerat, etsi propter unum heredem facere dixerat, id postea testamentum signatum est; quaerebatur de viribus testa-

menti, neque portione eius, propter quem se cancellasse dixerat; dicebam, si quidem unius ex heredibus nomen induxerit, sine dubio ceteram partem testamenti valere, et ipsi soli denegari actiones; sed legata ab eo nominatim relicta debebuntur, si voluntas ea fuit testantis, ut tantum beredis institutio improbetur. Sed si instituti nomen induxit, et substituti reliquit, institutus emniumentum hereditatis non habebit. Sed si omnia nomina induxerit, ut proponitur, adscripserit autem, idcirco se id fecisse, quia unum heredem offensum habuit, multum interesse arbitror, utrum illum tantum fraudare voluit hereditate, an vero causa illius totum testamentum infirmare, ut, licet unus inductionis causam praebuerit, verum omnibus obfuerit; et si quidem soli ei ademtam voluit portionem, ceteris nihil nocebit inductio, non magis, quam si volens unum heredem inducere invitus et alium induxerit. Quodsi putaverit totum testamentum deiendum ob unius maium meritum, omnibus denegantur actiones. Sed an iegatariis denegari actio debeat, quaestio est; in ambiguo tamen interpretandum erit, et legata deberi, et coheredum institutionem non esse infirmandam.

L. 3. *D. eod. Vid.* 223

Not. 20.

10392)—*L.* 1. *pr.* §. 1-3. *D. eod.* (*Ulp.*)—*Pr.* Quae in testamento legi possunt, ea inconsulto deleta et inducta nihilominus valent, consulto, non valent. Id vero, quod non iussu domini scriptum, inductum, deletumve est, pro nihilo est; *legi* autem sic accipiendum, non intelligi, sed oculis perspici, quae sunt scripta. Ceterum si extrinsecus intelliguntur, non videbuntur iegi posse; sufficit autem, si legibilia sint inconsulto deleta, sive ab ipso, sive ab alio. Sed nolentibus *inducta* accipiendum est, et si perducta sint.— §. 1. Quod igitur incaute factum est, pro non facto est, si legi potuit. Et ideo et si novissime, ut solet, testamento fuerit adscriptum: *lituras, inductiones, superinductiones ipse feci*, non videbitur referri ad ea, quae inconsulto contigerunt. Proinde et si inconsulto superscripsit, induxisse se, manebunt, et si ademit, non erunt ademta.—§. 2. Sed si legi non possunt, quae inconsulto deleta sunt, dicendum est, non deberi; sed hoc ita demum, si ante consummationem testamenti factum est.—§. 3. Sed consulto quidem deleta exceptione petentes repelluntur, inconsulto vero, non repelluntur, sive legi possunt, sive non possunt, quoniam, si totum testamentum non exstet, constat valere omnia, quae in eo scripta sunt. Et si quidem illud concidit testator, denegabuntur actiones, si vero alius invito testatore, non denegabuntur.

§. 781.

Not. 2.

10393)—*Pr. J. h. t.* (II. 21.) Ademptio legatorum, sive eodem testamento adimantur, sive codiciliis, firma est; sive contrariis verbis fiat ademtio, veluti si quid ita quis legaverit: *Do, lego*, ita adimatur: *Non do, non lego*: sive non contrariis, id est aliis quibuscunque verbis.

Not. 3.

10394)—*L.* 3. §. 11. *D. eod.* (XXXIV. 4.) (*Ulp.*) Non solum autem legata, sed et fideicommissa adimi possunt, et quidem nuda voluntate. Unde quaeritur, an etiam inimicitiis interpositis fideicommissum non debeatur. Et si quidem capitales vel gravissimae inimicitiae intercesserint, ademtum videri, quod relictum est; sin autem levis offensa, manet fideicommissum. Secundum haec et in legato tractamus doli exceptione opposita.

L. 18. *D. de legat.* III. *Vid.* 10380.

10395)—*L.* 27. *C. de fideic.* (VI. 42.) (*Dioclet. et Maximian.*) Fideicommissum eius, qui reliquerat, poenitentia probata, successores nunquam praestare compelluntur. (294.)

Not. 4.

L. 1. §. 1. *D. de instr. leg. Vid.* 5718. §. 17. *et* 21. *J. de legat.* — §. 17. *Vid.* 9909. — §. 21. *Vid.* 9966.

10396)—*L.* 18. *D. h. t.* (XXXIV. 4.) (*Modest.*) Rem legatam si testator vivus alii donaverit, omnimodo extinguitur legatum; nec distinguimus, utrum propter necessitatem rei familiaris, an mera voluntate donaverit, ut, si necessitate donaverit, legatum debeatur, si nuda voluntate, non debeatur; haec enim distinctio in donantis munificentiam non cadit, quum nemo in necessitatibus liberalis existat.

10397)—§. 12. *J. de legat.* (II. 20.) Si rem suam legaverit testator posteaque eam alienaverit, Celsus existimat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi, idemque Divi Severus et Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, eum cui post testamentum factum praedia quae legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri; et ideo legatarium cum herede eius agere posse, ut praedia a creditore luantur. Si vero quis partem rei legatae alienaverit, pars quae non est alienata, omnimodo debetur; pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

10398)—*L.* 11. §. 12 *et* 13. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Ulp.*)—§. 12. Si rem suam legatam testator legaverit, eamque necessitate urgente alienaverit, fideicommissum peti posse, nisi probetur, adimere ei testatorem voluisse, probationem autem mutatae voluntatis ab heredibus exigendam.— §. 13. *Vid.* 9989.

L. 31. §. 3. *D. h. t. Vid.* 9990.

L. 3. *C. de legat. Vid.* 9890.

10399)—*L.* 15. *D. h. t.* (XXXIV. 4.) (*Paulus.*) Quum servus legatus a testatore et alienatus rursus redemtus sit a testatore, non debetur legatario opposita exceptione doli mali; sane, si probet legatarius novam voluntatem testatoris, non summovebitur.

10400)—*L.* 28. §. 1. *D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Idem.*) *Attia, uxor mea, optato Philargyrum puerum, Agatheam ancillam, qui mei erunt, quum moriar*; is, qui testamentum fecit, Agatheam, quam testamenti tempore habuit, vendidit, et postea ancillas emit; ex his uni Agatheae nomen imposuit; quaesitum est, an haec legata videretur. Respondit, legatam videri.

Not. 5.

10401)—*L.* 88. §. 2. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Idem.*) Nave autem legata dissoluta, neque materia, neque navis debetur.

Not. 6.

10402) — *L.* 65. §. 2. *D. de legat.* 1. (XXX.) (*Gaius.*) Si domus fuerit legata, licet particulatim ita refecta sit, ut nihil ex pristina materia supersit, tamen dicemus, utile manere legatum; at si ea domu destructa aliam eodem loco testator aedificaverit, dicemus, interire legatum, nisi aliud testatorem sensisse fuerit approbatum.

10403) — *L.* 24. §. 4. *D. eod.* (*Pompon.*) Si navem legavero, et specialiter meam adscripsero, eamque per partes totam refecero carina eadem manente, nihilominus recte a legatario vindicaretur.

Not. 7.

L. 2. *D. de his, quae in test. delent. Vid.* 10391.

10404) — *L.* 19. *D. h. t.* (XXXIV. 4.) (*Modest.*) Modestinus respondit, si adimendo legatum, quod Maevio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus revocare noluit, heredes ex causa fideicommissi conveniri posse, recte probari.

Not. 8.

10405) — *L.* 30. §. 2. *D. eod.* (*Scaev.*) Ab heredibus petierat, ut, si in provincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, ut is corpus eius curaret in patriam reportari, et adiecerat haec verba: *cui concedi volo, si quid ex ea pecunia superesset*; eadem die codicillos ad heredes suos ita scripserat: *peto a vobis, ut, sive in provincia, sive in via aliquid mihi humanitus acciderit, corpus meum curetis et in Campaniam, et in monumentum filiorum meorum reportare*; quaesitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, a Lucio Titio tacite ademerit. Respondit, ademtum videri.

Not. 9.

L. 3. *in f. D. eod. Vid.* 10394.

10406) – *L.* 9. *pr. D. de his, quae ut indign. auf.* (XXXIV. 9.) (*Ulp.*) Si inimicitiae capitales intervenerunt inter legatarium et testatorem, et verisimile esse coeperit, testatorem noluisse legatum sive fideicommissum praestari ei, cui adscriptum relictum est, magis est, ut legatum ab eo peti non possit.

L. 4. *D. h. t. Vid.* 10376.

10407) — *L.* 13. *D. eod.* (*Marcian.*) Divi Severus et Antoninus rescripserunt, quum testator postrema scriptura quaqua ratione motus pessimum libertum esse adiecisset, ea, quae priori scriptura ei relicta fuerant, ademta videri.

Not. 10.

10408) — *L.* 6. *pr. D. eod.* (*Paulus.*) Translatio legati fit quatuor modis: aut enim a persona in personam transfertur, aut ab eo, qui dare iussus est, transfertur, ut alius det, aut quum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei, aut quod pure datum est, transfertur sub conditione.

Not. 11.

10409) — §. 1. *J. eod.* (II. 21.) Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest, veluti si quis ita dixerit: *Hominem Stichum, quem Titio legavi, Seio do lego*; sive in eodem testamento, sive in codicillis hoc fecerit. Quo casu simul Titio adimi videtur et Seio dari.

L. 33. *D. de legat.* 1. *Vid.* 1929.

Not. 12.

10410) — *L.* 6. §. 1. *D. h. t.* (XXXIV. 4.) (*Paulus.*) Sed si id, quod a Titio dedi, a Maevio dem, quamvis soleant esse duo eiusdem rei debitores, tamen verius est, hoc casu ademtum esse legatum; nam quum dico: *quod Titium dare damnavi, Seius damnas esto dare*, videor dicere, ne Titius det.

Not. 13.

10411) — *L.* 6. §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) Item si pro fundo decem legentur, quidam putant, non esse ademtum prius legatum; sed verius est, ademtum esse, novissima enim voluntas servatur.

10412) — *L.* 31. *pr. D. eod.* (*Scaev.*) Filio ex parte heredi instituto duos fundos cum mancipiis et instrumento omni legavit; idem uxori plura legata, et servos Stichum et Damam legavit; sed quum in altero ex fundis filio praelegatis cognovisset, villicum non esse, Stichum misit, et tam rei rusticae, quam rationibus fundi praefecit; quaesitum est, Stichus utrum ad uxorem, an ad filium pertineret. Respondit, quum memor erat eorum, quae testamento cavisset, Stichum his praediis, in quae translatus est, actorem cedere, nec uxorem posse Stichum ex fideicommissi causa petere.

L. 28. §. 1. *D. de cond. et dem. Vid.* 10400.

10413) — *L.* 11. *D. h. t.* (XXXIV. 4.) (*Iulian.*) Qui hominem legat, et Stichum adimit, non perimit legatum, sed extenuat.

Not. 14.

L. 24. *pr. D. eod. Vid.* 9026.

Not. 15.

10414) — *L.* 20. *D. eod.* (*Pompon.*) Licet transferam legatum in eum, cum quo nobis testamenti factio non est, sive in servum proprium, cui sine libertate legavero, licet iis non debeatur, nec illi tamen debebitur, cui fuerit ademtum.

10415) — *L.* 34. *pr. D. de legat.* 1. (XXX.) (*Ulp.*) Plane ubi transferre voluit legatum in novissimum, priori non debebitur, tametsi novissimus talis sit, in cuius persona legatum non constitit; et si coniuncti disiunctive commixti sint, coniuncti unius personae potestate funguntur.

Not. 16.

10416) — *L.* 3. §. 7. *D. h. t.* (XXXIV. 4.) (*Ulp.*) Si duobus Titiis separatim legaverit, et uni ademerit, nec appareat, cui ademtum sit, utrique legatum debebitur; quemadmodum et in dando, si non appareat, cui datum sit, dicemus neutri legatum.

10417) — *L.* 14. §. 1. *D. eod.* (*Florentin.*) Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex iisdem causis etiam ademtio inefficax habetur, veluti si viam pro parte adimas, aut pro parte liberum esse vetes.

L. 10. *pr. D. de reb. dub. Vid.* 8957.

§. 782.

Not. 2.

10418) — *L.* 23. §. 1. *D. h. t.* (XXXIV. 9.) (*Papinian.*) Apud Scaevolam libro trigesimo Digestorum Claudius notat: si vivo testatore deces-

serit is, cui illicite legatum relictum erat, non fisco hoc vindicatur, sed apud eum, a quo relictum est, remanet.

Nor. 3.

10419) — *L. 3. D. eod.* (*Marcian.*) Indignum esse Divus Pius illum decrevit (ut et Marcellus lib. 12. Digestorum refert), qui manifestissime comprobatus est id egisse, ut per negligentiam et culpam suam mulier, a qua heres institutus erat, moreretur.

10420)—*L. 7. §. 4. D. de bon. damn.* (XLVIII. 20.) (*Paulus.*) Praeterea ex his, quae per flagitium damnatua acquisiit, portiones liberorum non augentur, veluti si cognatum suum interimi curaverit, et eius bereditatem adiit, vel bonorum possessionem accepit; nam ita Divus Pius rescripsit. Cui consequenter illud idem Princeps constituit, quum filiafamilias veneno necasse convinceretur eum, a quo heres instituta erat, quamvis iussu patris, cuius in potestate *esset, adierit hereditatem, vindicari eam fisco.*

L. 9. in f. D. de iur. fisc. Vid. 6241.

10421) — *L. 10. C. h. t.* (VI. 35.) (*Dioclet. et Maximian.*) Sororem fratris necem iure licito vindicantem, evincere ab uxore recte scripta successionem non convenit, secundum quae si fiduciam innocentiae geris, et neque dolo malo tuo maritum necatum, neque alias indignam te auccessione probari posse confidis, adversus omnem calumniam maximam habes securitatem.

10422) — *L. 17. D. eod.* (XXXIV. 0.) (*Papinian.*) Heredem, qui sciens defuncti vindictam insuper habuit, fructus omnes restituere cogendum existimavi, nec probe desideraturum, actionem confusam restitui; deceptum autem ignoratione facti bonae fidei possessoris defensionem habiturum, ante motam scilicet controversiam, si ratio fructuum subducatur, nec imprube confusam actionem reddi postulaturum.

10423) — *L. 1 et 5. C. eod.* (VI. 35.) — I. *Vid.* 9650. — V. (*Alexand.*) Non oportet ut indignis heredibus successiones auferri praetextu, quod in sepultura supremis iudiciis, vel voluntatibus defunctorum obtemperatum non fuisset. (225.)

L. 3. §. 29. D. de SC. Silan. Vid. 9570.

Pauli sent. III. 5. 10. *Vid.* 9411.

Nor. 4.

L. 19. D. h. t. Vid. 8973.

Nor. 5.

10424) — *L. 13. §. 9. D. de iur. fisc.* (XLIX. 14.) (*Paulus.*) Eos, qui quasi indigni repelluntur, summovendos esse ab eiusmodi praemio, id est eos, qui de inofficioso egerunt, vel falsum dixerunt testamentum, qui usque ad finem litis oppugnaverunt testamentum.

10425) — *L. 5. §. 1. 14. 16. D. h. t.* (XXXIV. 9.) (*Idem.*) — §. 1. Ille, qui non iure factum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo, quod meruit. Ergo qui legatum secutus postea falsum dixit, amittere debebit, quod consecutus est. De eo vero, qui legatum accepit, si neget, iure factum esse testamentum, Divus Pius ita rescripsit: *cognati Sophronia licet ab herede instituto acceperant legata, tamen si is eius conditionis fuerit vius, ut obtinere hereditatem non posait, et iure intestati ad eos cognatos pertineat, petere hereditatem ipso iure poterunt.* Probibendi autem sint, an non, ex cuiusque persona, conditione, aetate, cognita causa a iudice constituendum erit. — § 14. Qui principale testamentum arguit, et a secundis tabulis repellendus est, item a codicillis ad testamentum factis, licet non confirmatis; non idem sequendum est, si secundas tabulas vel codicillos coarguit, quia non utrumque hoc casu improbasse videtur. — §. 16. *Vid.* 10260.

10426) — *L. 8. C. eod.* (VI. 35.) (*Gordian.*) Alia causa est eius qui false instituta accusatione, ad finem usque, quod insimulabat, perduxit, et contrariam sententiam meruit; alia eius qui inchoatam accusationem non pertulit: cum in illius quidem partem succedat fiscus, hic autem, qui contrariam iudicis sententiam non sustinuit, suae partis non perdat persecutionem. (240.)

L. 8. §. 14. D. de inoffic. test. Vid. 10345.

10427) — *L. 22. D. h. t.* (XXXIV. 9.) (*Tryphon.*) Tutorem, qui pupilli sui nomine falsum vel inofficiosum testamentum dixit, non perdere sua legata, si non obtinuerit, optima ratione defenditur; et si libertum patris pupilli sui nomine capitis accusaverit, non repelli a bonorum possessione contra tabulas, quia officii necessitas et tutoris fides excusata esse debet. Nec quisquam iudicum calumnia notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit, sed cogente forte matre pupilli, vel libertis patris instantibus. Et si tutor reum aliquem postulaverit pupilli nomine, et ideo non ait executus, quod interim ad pubertatem pupillus pervenerit, non oportet dici, in Turpillianum eum Senatusconsultum incidisse; discreta sunt enim iura, quamvis plura in eandem personam devenerint, aliud tutoris, aliud legatarii; et quum non suae personae iure, sed pupilli accusaverit, propriam poenam mereri non debet. Denique pupillo relicta in eo testamento, nisi a Principe conservata sint, pereunt; adeo ille est accusatoris defensor, et quasi patronus; idem et Sabinus libris ad Vitellium scripsit.

Nor. 6.

L. 22. D. de vulg. et pup. subst. Vid. 9193

L. 2. pr. D. h. t. Vid. 10297.

L. 18. §. 1. D. de bon. poss. contr. tab. Vid. 10302.

L. 5. §. 2-4. D. de legat. praest. — §. 2 et 4. Vid. 10301. — §. 3. *Vid.* 10303.

Nor. 7.

10428) — *L. 9. §. 2. D. h. t.* (XXXIV. 9.) (*Ulp.*) Si autem atalus eius controversiam movit, denegatur eius, quod testamento accepit, persecutio; ex qua specie statim fisco deferetur.

Nor. 8.

Nov. 115. *c. 3. §. 12. Vid.* 9297.

Nor. 9.

10429) — *L. 2. §. 1. D. h. t.* (XXXIV. 0.) (*Marcian.*) Item, si quis contra mandata duxerit uxorem ex ea provincia, in qua officium aliquod gerit, quod ei ex testamento uxoris acquisitum est, Divi Severus et Antoninus rescripserunt, retinere eum non posse, tanquam si tutor pupillam contra decretum amplissimi ordinis in do-

tuum suam duxisset. Utroque ergo casu, et si ex asse heres institutus adierit hereditatem, fisco locus fit; nam quasi indigno ei aufertur hereditas.

10430) — *L.* 13. *D. eod.* (*Papinian.*) Claudius Seleucus Papiniano suo salutem. Maevius in adulterio Semproniae damnatus, eandem Semproniam non damnatam duxit uxorem, qui moriens heredem eam reliquit; quaero, an iustum matrimonium fuerit, et an mulier ad hereditatem admittatur. Respondi, neque tale matrimonium stare, neque hereditatis lucrum ad mulierem pertinere, sed quod relictum est, ad fiscum pervenire. Sed etsi talis mulier virum heredem instituerit, et ab eo quasi ab indigno hereditatem auferri dicimus.

10431) — *L.* 14. *D. eod.* (*Idem.*) Mulierem, quae stupro cognita in contubernio militis fuit, etsi sacramento miles solutus intra annum mortem obierit, non admitti ad testamentum iure militiae factum, et id, quo relictum est, ad fiscum pertinere, proxime tibi respondi.

L. 4. *C. de incest. nupt. Vid.* 340.

Not. 10.

10432) — *L.* 17. §. 2. *D. de usur.* (XXII. 1.) (*Paulus.*) In tacito fideicommisso omne emolumentum heredi auferendum et fisco praestandum Divus Pius rescripsit; ergo et usurarum emolumentum aufertur heredi.

10433) — *L.* 3. §. 4. *D. de iur. fisc.* (XLIX. 14.) (*Callistrat.*) Quum ex causa taciti fideicommissi bona ad fiscum pertinent, omnia, quae in testamento utiliter data sunt, valent; et ita Divus Pius rescripsit.

L. 10. *pr. et* §. 1. *D. h. t. Vid.* 9799.

L. 59. *inf. D. ad leg. Falc. Vid.* 10129.

L. 11. *D. h. t. Vid.* 8775.

Not. 11.

L. 2. *in f. D. eod. Vid.* 8772.

L. 29. §. 2 *et L.* 30. *D. de donat. Vid.* 8773.

L. ult. C. de pact. Vid. 3304.

Not. 12.

10434) — *L.* 4. *C. h. t.* (VI. 35.) (*Alexander.*) Hereditas in testamento data per epistolam, vel codicillos, adimi verbis directis non potuit. Quia tamen testatrix voluntatem suam mereri unum ex heredibus suis declaravit, merito eius portio non iure ad alium translata, fisco vindicata est. Libertates autem in eadem epistola datae peti poterunt. (224.)

L. 13. *D. de adim. legat. Vid.* 10407.

Not. 13.

10435) — *L.* 12. *D. h. t.* (XXXIV. 9.) (*Papinian.*) Quum quidam scripsisset heredes, quos instituere non potuerat, quamvis institutio non valeret, neque superius testamentum ruptum esset, heredibus tamen ut indignis, qui non habuerunt supremam voluntatem, abstulit iam pridem Senatus hereditatem. Quod Divus Marcus in eius persona iudicavit, cuius nomen peracto testamento testator induxerat, causam enim ad Praefectos aerarii misit; verum ab eo legata relicta salva manserunt. De praeceptionibus eidem datis voluntatis erit quaestio, et legatum ei non denegabitur, nisi hoc evidenter testatorem voluisse appareat.

10436) — *L.* 16. §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) Quum heredis nomen mutata voluntate paterfamilias incisis tabulis induxisset, atque ideo fisco portionis emolumentum adiudicatum fuisset, eam rem legatariis non obesse, qui retinuerant voluntatem, Divo Marco placuit, et ideo cum suo onere fiscum succedere.

L. 3. *D. de his, quae in test. del. Vid.* 223.

10437) — *L.* 16. *D. de adim. legat.* (XXXIV. 4.) (*Paulus.*) Nihil interest inducatur, quod scriptum est, an adimatur.

L. 18. §. 2. *D. h. t. Vid.* 9785.

Not. 14.

10438) — *L.* 6. *D. eod.* (*Marcell.*) Rescriptum est a Principe, heredem rei, quam amovisset, quartam non retinere; et ideo si is, qui quadringenta habebat, universa quadringenta legavit, et heres centum subtraxisset, trecentorum quartam retinebit, septuagintaquinque scilicet, et ducenta vigintiquinque dabit legatariis; ex centum, quae surripuit, legatariis quidem dabit septuagintaquinque, reliqua, id est vigintiquinque, ad fiscum venient.

10439) — *L.* 48. *D. ad. SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Paulus.*) Paulus respondit: si certa portio hereditatis alicui relicta proponitur, et is res hereditarias quasdam furatus sit, in his rebus, quas substraxit, denegari ei petitionem oportere, recte respondetur.

10440) — *L.* 5. *C. de legat.* (VI. 37.) (*Antonin.*) Non est dubium denegari actionem legatorum ei proportione competenti in his rebus, quas subtraxisse eum de hereditate apparuerit. (214.)

Not. 15.

L. 10. *C. de legit. hered. Vid.* 8535.

Not. 16.

L. 5. §. 2. *D. h. t. Vid.* 8774.

10441) — *L.* 32. *D. de excusat.* (XXVII. 1.) (*Paulus.*) Nesennius Apollinaris Iulio Paulo. Mater filium suum pupillum, vel quivis alius extraneus extraneum aeque pupillum scripsit heredem, et Titio legatum dedit, eumque eidem pupillo tutorem adscripsit; Titius confirmatus excusavit se a tutela; quaero, an legatum amittat? Et quid, si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datusque a Praetore tutor excuset se, an aeque repellendus sit a legato; et an aliquid intersit, si a patre vel emancipato pupillo tutor datus sit, vel puberi curator? Respondi, qui non iure datus sit vel tutor vel curator a patre, confirmatus a Praetore excusationis beneficio uti maluit, repellendus est a legato; idque et Scaevolae nostro placuit; nam et Praetor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur iudicium. Idem in matris testamento dicendum est. Similis est matri quivis extraneus, qui pupillum heredem instituit, eique et in tutore dando prospicere voluit, quales sunt alumni nostri. Recte ergo placuit, eum, qui recusat id, quod testator relinquit, ab eo, quod petit, quod idem dedit, repelli debere. Non semper tamen existimo, eum, qui onus tutelae recusavit, repellendum a legato, sed ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum iniunxit, non quod alioquin daturus esset, etiam sine tutela. Id apparere potuit, si posueris testamento legatum adscriptum, codi-

cillis vero postea factis lutorem datum; in hoc enim legato potest dici, non ideu ei relictum, quia et tutorem esse voluerit testator.

10442) — *L. 36. pr. D. eod.* (*Idem.*) Amicissimos quidem et fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere, et ideo ad suscipieodum onus tuteiae etiam honore legati eos persequi; sed quum proponatur is, de quo quaeritur, in testamento legatum meruisse, et idem pupillo substitutus, non est verisimile, hunc demum eum testatorem substituere voluisse, si et tuteiam suscepisset; et ideo eum, de quo quaeritur, a legato quidem, si adhuc viveret pupilius, repellendum fuisse, a substitutiooe autem non esse summovendum, quum eo easu etiam suscepta tuteia finiretur.

L. 28. pr. D. de test. tut. Vid. 8506.

Nor. 17.

L. 12. §. 4. D. de relig. Vid 9058.

Nor. 18.

L. un. §. 4. in f. C. de cad. toll. Vid. 3930.
L. 32. C. de fideic. Vid. 9517.

Nor. 20.

10443) — *L. 25. C. de legat.* (VI. 37.) (*Iustinian.*) Si legatarius vel fideicommissarius celaverit testamentum, et postea hoc in lucem emerserit, an posset legatum sibi relictum is, qui celaverit, ex eo testamento vindicare, dubitabatur? Quod omnimodo inhibendum esse censemus, ut noo accipiat fructum suae eailiditatis, qui voluit heredem hereditate sua defraudare; sed huiusmodi legatum illi quidem auferatur, maneat autem quasi pro non scripto apud heredem, ut qui alii nocendum esse existimavit, ipse suam sentiat iacturam: quemadmodum si legatarius, cui propter tutelam gerendam aliquid relictum sit, non subierit tutelam, ei quidem legatum aufertur, pupillo autem assignatur, cui ille utilis esse noluit. (531.)

Nor. 21.

10444) — *L. 1. D. h. t.* (XXXIV. 9.) (*Marcian.*) Divi Severus et Antoninus rescripserunt, quasi indignum carere legato seu fideicommisso libertum, quae ei testamento patroni relicta erant, quum patronum suum post mortem eius quasi illicitae mercis negotiatorem detulerat, quamvis et praemiom meruit.

10445) — *L. 0. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Sed et si palam et aperte testatori maledixerit, et infaustas voces adversus eum iactaverit, idem erit dicendum.

10446) — *L. 31. §. 2. D. de adim. legat.* (XXXIV. 4.) (*Scaev.*) Seia testamento suo legavit auri pondo quinque; Titius accusavit eam, quod patrem suum mandasset interficiendum; Seia post institutam accusationem eodicillos confecit, nec ademit Titio privigno legatum, et ante finem accusationis decessit; acta causa pronuntiatum est, patrem Titii scelere Seiae non interceptum; quaero, quum codicillis legatum, quod testamento Titio dederat, non ademerit, an ab heredibus Seiae Titio debeatur. Respondit, secundum ea, quae proponerentur, non deberi.

Nor. 22.

Nov. 115. c. 3. §. 13. et c. 4. §. 7. Vid. 9297.

Nor. 23.

Nov. 22. c. 47. Vid. 9298.

Nor. 24.

10447) — *L. 4. D. h. t.* (XXXIV. 0.) (*Ulp.*) Papinianus libro quioto Quaestionum ait, si quis unum heredem quasi per falsum adscriptum accusavit, legatum ei non auferri a eoherede relictum, quem non inquietavit.

L. 5. §. 14. D. eod. Vid. 10425.

10448) — *L. 15. D. eod.* (*Papinian.*) Heredi, qui falsos codieillos esse dixit, neque obtinuit, hereditas non aufertur; si tamen aliquid a coherede codieillis acceperit, eius actio denegabitur. Itaque si bonorum inter heredes divisionem defunctus codicillis fecerit, partes quidem hereditarias, in quibus legatum consistere non potuit, tenebit; sed Falcidiae beneficio non utetur, si tantum io amissis portionibus erit, quod Falcidiam aequitate compensationis recusaret.

L. 18. §. 2. D. eod. Vid. 0785.

Nor. 25.

L. 17. D. eod. Vid. 10422.
L. 18. pr. D. eod. Vid. 9651.
L. 43. D. de iure fisc. Vid. 3270.

Nor. 26.

10449) — *L. 29. §. 1. D. eod.* (*Ulp.*) Eum, qui falsum testamentum dixit, posse adire hereditatem constat, sed denegatis ei actionibus fisco locus erit; et obligatiooes, quas adeuodo confudit, non restituuntur.

10450) — *L. 8. D. h. t.* (XXXIV. 0.) (*Modestin.*) Indigno herede pronunciato, adempta hereditate, confusas actiones restitui oon oportet.

L. 17. in f. D. eod. Vid. 10422.

10451) — *L. 18. §. 1. in f. D. eod* (*Papinian.*) Bonis universis ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis heredem onus aeris alieni non spectare convenit; nec aliud servatur morte non defensa. Si quid tamen ob aditam hereditatem actionibus aut servitutibus confusis amiserit, auxilio restitutioois non merebitur.

Nor. 27.

L. 60. §. 1. D. de cond. et dem. Vid. 10271.
L. 3. §. 5. D. ad. SC. Treb. Vid. 8740.

10452) — *L. 11. D. de iure fisc.* (XLIX. 14.) (*Iavol.*) Non possunt ulla bona ad fiscum pertinere, nisi quae creditoribus superfutura sunt; id enim bonorum cuiusque esse intelligitur, quod aeri alieoo superest.

L. 18 §. 1. D. h. t. Vid. 10451.
L. 1. §. 1. D. de iure fisc. Vid. 8742.
L. 3. §. 4. D. eod. Vid. 10453.
L. 14. D. eod. Vid. 8741.
L. 96. §. 1. D. de legat. 1. Vid. 10270.
L. 16. §. 2. D. h. t. Vid. 10456.

§. 783.

Nor. 1.

L. 05. D. de acq. vel omitt. her. Vid. 1018.

Nor. 2.

10453) — *L. 4. C. de repud. hered.* (VI. 31.) (*Dioclet. et Maximian.*) Sicut maior vigintiquinque annis, antequam adeat, delatam repu-

dians successionem, post quaerere non potest, ita quaesitam renunciando nihil agit, sed ius quod habuit, retinet; nec quod confessos in iure pro iudicatis haberi placuit, ad vocem repudiantia hereditatem, sed ad certam quantitatem deberi confitentem pertinet.

Not. 3.

L. 38. §. 1. *D. de legat.* I. *Vid.* 9847.
L. 86. §. 2. *D. eod. Vid.* 10055.

Not. 4.

10454) — *L.* 92. *D. de cond. et dem.* (XXXV. 1.) (*Ulp.*) Si cui legatum fuerit relictum, isque rogatus sit liberos suos emancipare, an cogi debeat manumittere. Et retineo, me dixisse, defici eos a petitione fideicommissi; neque enim Praetor fideicommissarius eos ad libertatem tuetur, ut servos. Papinianum quoque libro nono Responsorum scribere referebam, non esse cogendum emancipare filios suos. Arbitror tamen extra ordinem debere constitui, eum, qui agnovit id, quod sibi relictum est hac contemplatione, ut liberos suos emanciparet, cogendum emancipare; neque enim debet circumveniri testantium voluntas. Sic deinde hoc accipiendum, quemadmodum si sub conditione liberorum emancipandorum ei fuisset legatum, vel ita relictum, ut eos emanciparet. Cui rei consequens est, quod Divus Severus rescripsit; nam quum quaedam mulier nepotes suos heredes instituisset, et ipsum filium coheredem filiis suis dedisset, eosque invicem substituisset, rogassetque filium, ut filios emanciparet, non autem rogasset, ut hereditatem iis restitueret, ex auctoritate Divi Severi emancipare eos compulsus est, hisque restituere hereditatem; et adiectum est, ut si tardius id faceret, quasi ex mora usuras praestiturum; videri enim eum, qui moram faceret emancipationi, moram restitutioni fideicommissi etiam facere.

10455) — *L.* 4. §. 2. *D. si quis om. caus. test.* (XXIX. 4.) (*Idem.*) Quamquam de heredibus institutis videatur Praetor loqui, attamen etiam ad alios haec res serpet, ut ad sit legatarius, a quo fideicommissum relictum est, et hic id egisset, ut omittatur hereditas, doloque id fecit, conveniri debeat.

Not. 5.

10456) — *L.* 5. *C. de repud. hered.* (VI. 31.) (*Diocl. et Maximian.*) Pupillorum repudiatio delatae hereditatis sine tutore auctore facta, nihil eis nocet.

10457) — *L.* 18. *D. de acq. vel omitt. hered.* (XXIX. 2.) (*Paulus.*) Is potest repudiare qui et acquirere potest.

Not. 6.

10458) — *L.* 13. *pr. et* §. 2. *D. eod.* (*Ulp.*) — *Pr.* Is, qui heres institutus est, vel is, cui legitima hereditas delata est, repudiatione hereditatem amittit. Hoc ita verum est, si in ea causa erat hereditas, ut et adiri posset; ceterum heres institutus sub conditione, si ante conditionem exsistentem repudiavit, nihil agit, qualisqualis fuit conditio, et si in arbitrium collata est. — §. 2. Substitutus quoque similiter, si ante repudiet, quam heres institutus decernat de hereditate, nihil valebit repudiatio.

Not. 7.

10459) — *L.* 23. *D. eod.* (*Pompon.*) In repudianda hereditate vel legato certus esse debet de suo iure is, qui repudiat.
L. 13. §. 1. *D. eod. Vid.* 9452.

10460) — *L.* 15-19. *D. eod.* — XV. *Vid.* 906. — XVI. (*Ulp.*) Et e contrario, qui se putat necessarium, voluntarius exsistere non potest. — XVII. (*Idem.*): — *Pr. Vid.* 9436. — §. 1. Heres institutus, idemque legitimus, si quasi institutus repudiaverit, quasi legitimus non amittit hereditatem; sed si quasi legitimus repudiavit, si quidem scit se heredem institutum, credendus est, utrumque repudiasse; si ignorat, ad neutrum ei repudiatio nocebit, neque ad testamentariam, quoniam hanc non repudiavit, neque ad legitimam, quoniam nondum ei fuerat delata. — XVIII. *Vid.* 10457. — XIX. *Vid.* 9430.

Not. 8.

L. 4. *init. C. de repud. hered. Vid.* 10455.

Not. 9.

L. 3. §. 7. *D. de minor. Vid.* 8419.
L. 24. §. 2 *D. eod. Vid.* 2311.

Not. 10.

L. 21. §. 6. *D. quod met. caus. Vid.* 2244.

§. 784.

Not. 1.

§. 7. *J. de hered. quae ab int. defer. Vid.* 8901.

Not. 2.

10461) — *Pr. J. eod.* Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non iure fecit, aut id, quod fecerat, ruptum irritumve factum est, aut nemo ex eo heres exstitit.
L. 181. *D. de reg. iur. Vid.* 10571.
L. 9. *D. de test. tut. Vid.* 10370.
§. 2. *inf. J. de leg. Falc. Vid.* 10070.
L. 73. *pr. in f. D. eod. Vid.* 10081.
L. un. §. 13. *C. de cad. toll. Vid.* 9565.

Not. 3.

L. 17. §. 2. *D. de legat.* 1. *Vid.* 9781.

10462) — *L.* 18. *D. eod.* (*Iulian.*) Et quidem totum legatum petere potest, quamvis a semet ipso inutiliter ei legatum fuisset.
L. 91. §. 2. *D. eod. Vid.* 9782.
L. 12. *C. de legat. Vid.* 9785.

Not. 4.

10463) — *L.* 77. *D. de acq. vel omitt. hered.* (XXIX. 2.) (*Pompon.*) Illud dubitari potest, an, si cum testamento heres institutus essem ab eo, qui etiamsi intestatus decessisset, legitima hereditas eius ad me pertineret, an simul utramque hereditatem repudiare possim, quoniam, antequam ex testamento hereditatem repudiarim, legitima nondum ad me pertinet; verum eodem momento intelligor et ex testamento, et legitimam repudiare, siculi si legitimam velim ad me pertinere, cum sciam testamento mihi relictam, videbor ante repudiare testamentum, et ita legitimam acquisisse.

Not. 5.

L. 17. §. 1. *D. eod. Vid.* 10460.

Not. 6.

10464) — *L.* 1. §. 2-4. *D. si quis om. caus. testam.* (XXIX. 4.) (*Ulp.*) — §. 2. Praetermittere autem causam testamenti videtur, qui, quum posset iubere, noluit id facere. — §. 3. Quid ergo, si servus eius, quum iuberetur adire hereditatem, dicto audiens non fuit? Sed compellendus est servus hoc facere; ideoque dominus ab intestato veniens incidit in Edictum. — §. 4. Sin autem nec certioratus est dominus a servo, et postea ipse ab intestato possedit hereditatem, non debet incidere in Edictum, nisi si fingit ignorantiam.

10465) — *L.* 1. §. 8. *D. eod.* (*Idem.*) Qui sub conditione institutus heres potuit parere conditioni, nec paruit, quum conditio talis sit, ut in arbitrio sit heredis instituti, deinde ab intestato possideat hereditatem, debebit Edicto teneri, quia eiusmodi conditio pro pura debet haberi.

10466) — *L.* 12. §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) Heredem eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, in solidum legatorum actione teneri constat; magis est enim, rei persecutionem, quam poenam continere, et ideo et perpetuam esse. Hoc autem ita est, nisi propter dolum defuncti conveniatur heres; tunc enim in id, quod ad eum pervenit, conveniretur.

10467) — *L.* 18. §. 1. *D. eod.* (*Gaius.*) Admonendi sumus, huic, in quem ex hac parte Edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiae concedendum.

L. 6. *pr. D. eod. Vid.* 9348.

L. 8. *D. eod. Vid.* 10228.

Not. 7.

10468) — *L.* 1. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Praetor voluntates defunctorum tuetur, et eorum calliditati occurrit, qui omissa causa testamenti ab intestato hereditatem partemve eius possident ad hoc, ut eos circumveniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potuit, si non ab intestato possideretur hereditas, et in eos actionem pollicetur.

10469) — *L.* 1. §. 9. *D. eod.* (*Idem.*) Non quaerimus, qui praetermissa causa testamenti ab intestato hereditatem possideant, utrum iure legitimo possideant, an non; nam quoquo iure possideant hereditatem, vel partem eius, conveniri ex Edicto poterunt, utique si non ex alia causa possideant, utputa si quis omisit quidem hereditatem, sed ex causa fideicommissi possidet missus in possessionem fideicommissorum servandorum causa, vel si proponas, eum crediti servandi causa venisse in possessionem, nam nec ex hac causa legatariis respondere cogetur. Toties igitur Edictum Praetoris locum habebit, quoties aut quasi heres legitimus possidet, aut quia bonorum possessionem accipit ab intestato, aut si forte quasi praedo possideat hereditatem, fingens sibi aliquem titulum ab intestato possessionis; quocunque enim modo hereditatem lucrifacturus quis sit, legata praestabit.

10470) — *L.* 6. §. 7. *D. eod.* (*Idem.*) Certe si vacantia bona quis possederit, et quadriennium praeterierit, indubitate conveniri poterit ex hac parte Edicti, quia et omisit causam testamenti et quia ab intestato possedit; et quidem sic, ut praescriptione quadriennii tutus sit.

10471) — *L.* 27. *pr. D. eod.* (*Papin.*) Mater secundis tabulis impuberi filio substituta locum Edicto facit, si omisso testamento legitimam hereditatem filii possideat; idem iuris erit, et si filio heres data sit, et substituta.

Not. 8.

L. 17. *D. de inj., rupt., irr. fact. test. Vid.* 1321.

10472) — *L.* 6. §. 9. *D. si quis om. caus. test.* (XXIX. 4.) (*Ulp.*) Hoc Edictum etiam ad contra tabulas bonorum possessionem pertinere, magis dicendum est, scilicet ut, qui accipiendo contra tabulas bonorum possessionem liberis parentibusque legata praestaret, si omiserit eam bonorum possessionem, et ab intestato possideat hereditatem, cogatur ea praestare, quae praestaret, si contra tabulas bonorum possessionem accepisset.

10473) — *L.* 23. *D. eod.* (*Idem.*) Si filius, qui mansit in patris potestate, item filia heredes instituti, praeterito fratre emancipato, qui contra tabulas accipere possessionem potuit, ut intestati patris possessionem acceperint, legata omnibus praestabunt, nec filia dotem suam fratri conferet, quum ut scripta videatur hereditatem habere.

Not. 9.

10474) — *L.* 1. §. 10-12. *D. eod.* (*Idem.*) — §. 10. Sane interveniente cautione *evicta hereditate legata reddi*, etsi non possideat quis hereditatem, dolo autem malo fecerit, quo minus possideat, eveniet, ut perinde teneatur, atque si hereditatem adiisset. — §. 11. Dolo autem malo fecisse videtur, quo minus possideat, qui ad alium transtulit possessionem per fraudem, ut legatarii ceterique, qui quid in testamento acceperunt, careant his, quae sibi relicta sunt. — §. 12. Sane quaestionis fuit, utrum is demum dolo malo facere videatur, quo minus possideat, qui per dolum eam possessionem dimittat, quam aliquando habuit, an vero is quoque, qui hoc ipsum malitiose fecit, ne ab initio possidere inciperet. Labeo sibi videri ait, non minus delinquere eum, qui non incipiat possidere, quam eum, qui desinat; quae sententia obtinet.

Not. 10.

10475) — *L.* 1. §. 13. *D. eod.* (*Idem.*) Si quis per fraudem omiserit hereditatem, ut ad legitimum perveniat, legatorum petitione tenebitur.

10476) — *L.* 25. *D. eod.* (*Celsus.*) Cui servus ipsius substitutus est, servum suum adire iussit; si idcirco fecit, ne legata praestaret, utraque praestabit, et qua heres est, et qua omissa causa testamenti possidet ex substitutione hereditatem, salva Falcidia ei servata.

10477) — *L.* 26. *pr. D. eod.* (*Papinian.*) Iulianus scribit, patrem, qui filiam sibi substitutam iussit adire hereditatem, legata, quae ab ipso data sunt, ex sententia Edicti praestiturum, quoniam filia patri substituitur in casu, non ut arbitrium eligendi relinquatur. Sed si varia legata supra dodrantem data sint, eorum prius rationem habendam, quae a filia relicta sunt; non enim caret dolo pater, qui honore proprio omisso pro-

pier compendium alienam institutionem maluit.

Not. 11.

10478) — *L.* 2. *D. eod.* (*Ulp.*) Licet pro herede gerere non videatur, qui pretio accepto praetermisit hereditatem, tamen dandam in eum actionem exemplo eius, qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, Divus Hadrianus rescripsit; proinde legatariis et fideicommissariis tenebitur. — §. 1. Sed utrum ab eo erit incipiendum, et sic ad heredem veniendum, an convertemus ordinem? Mihi videtur humanior esse haec sententia, ut possessor hereditatis prior excutiatur, maxime si lucrativam habet possessionem.

10479) — *L.* 3. *D. eod.* (*Pompon.*) Si pecuniam a substituto acceperis, ut praetermitteres, isque adierit, an danda sit legatariis actio, dubitari potest. Et puto, si ipse quoque praetermiserit, et, quod lege ad se rediret, possederit hereditatem, in utrumque vestrum dandam, ut ei tamen, cui ab utroque legatum sit, in alterutrum detur actio.

10480) — *L.* 4. *pr. et* §. 1. *D. eod.* (*Ulp.*) — *Pr.* Si quis pecuniam non accepit, simpliciter autem omisit causam testamenti, dum vult praestitum ei, qui substitutus est, vel legitimo, numquid locus non sit Edicto? Plane indignandum est, circumventam voluntatem defuncti; et ideo si liquido constiterit, in necem legatariorum hoc factum, quamvis non pecunia accepta, sed nimia gratia collata, dicendum erit, locum esse utili actioni adversus eum, qui possidet hereditatem. — §. 1. Et recte dicetur, ubicunque quis, dum vult praestitum ei, qui se repudiante venturus est, non repudiaturus, nisi praestitum vellet, et maxime si ob evertenda iudicia id fecit, ibi dicendum est, adversus possessorem competere actionem; sic tamen, ut, ubi quidem pecunia accepta repudiavit, ibi dicamus, eum, qui omisit, conveniendum; ubi vero gratis, in fraudem tamen eorum quibus quid relictum est, possessorem debere conveniri utili actione.

10481) — *L.* 10. *pr. D. eod.* (*Idem.*) Si non solus, sed cum alio possidet hereditatem is, qui omisit causam testamenti, rectissime Iulianus ait, quod et Marcellus probat, dandam in ipsum quoque legatorum actionem utilem; nec enim aspernari debet, obesse sibi factum heredis scripti, cui etiam profuerit. Hoc autem ita est, nisi si pecuniam accepit is, qui omisit causam testamenti; tunc enim in solidum tenebitur.

Not. 12.

L. 4. §. 2. *D. eod. Vid.* 10455.

Not. 13.

L. 17. *D. eod. Vid.* 10030.

10482) — *L.* 6. §. 4. *D. eod.* (*Ulp.*) Item si invenerit, bona ad alium pertinere, non dabit actionem, si vero nulla suspicio collusionis religionem Praetoris instruxerit.

Not. 14.

10483) — *L.* 6. §. 1. *D. eod.* (*Idem.*) Plane si nominatim id ei permisit, dicemus, non eum incidere in Edictum, quia usus est facultate ea, quam ei testator concessit; quod si non ei concessit specialiter testator omittere, is ordo erit sequendus, quem Iulianus ostendit.

10484) — *L.* 6. *pr. et* §. 2. *D. eod.* (*Idem.*) — *Pr. Vid.* 9348. — §. 2. Quid deinde dicemus, si iisdem et ex testamento legata, et fideicommissa ab intestato fuerint relicta, et praeterea aliis fideicommissa, an eo ordine illum debeamus facere, quem Iulianus monstrat, an vero contribuemus omnes fideicommissarios, quasi aequales? Et magis est, ut ita distinguamus, multum interesse, utrum incidit in Edictum heres, an non. Nam si incidit, praeferendi erunt hi, quibus testamento relicta fuerunt quaedam; sin vero non incidit, quia haec fuit testatoris voluntas ut daret ei facultatem et ab intestato succedendi, vel quia alia causa intercessit, quae secundum ea, quae supra scripta sunt, non offendit Edictum, dicendum est, contribui fideicommissa debere, quasi exaequata.

Not. 15.

L. 77. §. 31. *D. de legat.* II. *Vid.* 865.

10485) — *L.* 6. §. 3. *D. si quis om. caus. testam.* (XXIX. 4.) (*Ulp.*) Non simpliciter autem Praetor pollicitus est, se daturum actionem, sed causa cognita; nam sive invenerit, testatorum huius rei auctorem esse ipsumque permisisse ab intestato succedere, aut si qua alia iusta causa omittendi intervenerit, utique non dabit actionem in eum legatorum.

§. 785.

Not. 1.

L. 1. §. 7. *D. eod. Vid.* 9459.

Not. 2.

L. 7. §. 5. *D. de minor. Vid.* 893.

L. 8. §. 6. *C. de bonis quae lib. Vid.* 9444.

10486) — *L. un.* §. 2. *C. de reput. quae fiunt in Iud.* (II. 48.) (*Antonin.*) Sed et cum minor adiit hereditatem, et restituitur, mox quidquid ad eum ex hereditate pervenit, debet praestare; verum et si quid dolo eius factum est, hoc eum praestare convenit.

Not. 3.

L. 22. *pr. et* §. 15. *C. de iure delib.* — *Pr. Vid.* 9547. — §. 15. *Vid.* 2851.

Not. 4.

L. 21. §. 5. 6. *D. quod. met. caus.* — §. 5. *Vid.* 62. — §. 6. *Vid.* 2244.

Not. 5.

10487) — *L.* 1. *in f. D. ut in poss. leg. caus.* (XXXVI. 4.) (*Ulp.*) Tunc ante aditam hereditatem satisdandum de legatis est, quum adhuc dubium est, an hereditas adeatur. Ceterum si certum sit, repudiatam vel omissam hereditatem, vel abstentos necessarios heredes, frustra hoc Edictum imploratur, quum certum sit, legatum vel fideicommissum non deberi.

10488) — *L.* 27. §. 3. *D. ad. SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Iulian.*) Si pater filium, quem in potestate habebat, heredem scripserit, et ab eo petierit, ut hereditatem Sempronio restitueret, isque suspectam sibi esse dicet, poterit ex Trebelliano Senatusconsulto hereditas restitui; quare etsi non immiscuerit se hereditati, nihilominus actiones, quae ei, et in eum competebant, ad Sempronium transferentur.

L. 30. §. 10. *D. de fideic. Vid.* 9196.

Nor. 6.

10489)—*L.* 22. *D. de minor.* (IV. 4.) (*Ulp.*) In integrum vero restitutione postulata adversus aditionem a minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione eius pervenerunt, a minore refundenda non sunt; quemadmodum per contrarium, quum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quae antea gesta erunt per curatorem bonorum, decreto Praetoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda Calpurnio Flacco Severus et Antoninus rescripserunt.

10490)— *L.* 31. *D. eod.* (*Papinian.*) Si mulier, postquam heres exstitit, propter aetatem abstinendi causa in integrum restituta fuerit, servos hereditarios ex fideicommisso ab ea recte manumissos retinere libertatem respondi; nec erunt cogendi viginti aureos pro libertate retinenda dependere, quam iure optimo consecuti videntur. Nam etsi quidam ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea recuperassent, ceterorum querela contra eos, qui acceperunt, ut pecunia communicetur, non admittetur.

10491) — *L.* 1. *D. ut in poss. legat. caus.* (XXXVI. 4.)(*Ulp.*)—*Pr. Vid.* 943—§. 1. Non exigit Praetor, ut per heredem stet, quominus caveat; sed contentus fuit, per legatarium vel fideicommissarium non stare, quominus ei caveatur. Quare si non fuerit, qui interpelletur cautionis nomine, hoc est is, a quo legatum fideive commissum relictum est, omnimodo poterit legatarius et fideicommissarius in possessionem ex hoc Edicto mitti, quia verum est, per eum, cui caveri oportebit, non fieri, quominus caveatur. Non tamen et satisdatio debet offerri legatario, sed sufficit, sive desideravit, ei non caveri, sive non habeat, a quo satis desideret.—§. 2. *Vid.* 9836.—§. 3. Et, cui legatum solutum est, quum constet, legatum non deberi, Divus Pius ad Aemilium Equestrem rescripsit, non debere Praetorem satisdationem admittere.—§. 4. *Vid.* 10487.

10492)—*L.* 3. *C. de testam. manum.* (VII. 2.) (*Sever. et Antonin.*) Libertas testamento defuncti data, adita hereditate contingit, et licet heres scriptus per in integrum restitutionem abstinuerit hereditate, tamen nihil ea res libertati obest. (208.)

Nor. 7.

L. 6. *C. de repud. vel abst. hered. Vid.* 2252.

10493)—*L.* 1. *C. de repud. bon. poss.* (VI. 19.) (*Dioclet. et Maximian.*) Emancipatus, repudiata bonorum possessione, absentiae patroni causae velamento rursus ad eandem redire quaestionem frustra conatur.

L. 8. §. 6. *C. de bonis quae lib. Vid.* 9444.

Nor. 8.

10494)—*L.* 7. §. 9. *D. de minor.* (IV. 4.) (*Ulp.*) Restitutus autem, quum se hereditati misceat, vel eam adeat, quam repudiavit, rursus restitui poterit, ut se abstineat; et hoc et rescriptum, et responsum est.

§. 786.

Nor. 1.

L. un. §. 2. *C. de cad. toll. Vid.* 10279.

L. 3. *in f. D. de his quae pro non script. Vid.* 1307.

Nor. 1 *a*.

10495) — *Ulp. fragm.* XVII. — 1. Quod quis sibi testamento relictum ita ut iure civili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, veluti cecidit ab eo: verbi gratia, si coelibi vel latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel coelebs legi paruerit, vel latinus ius quiritium consecutus sit: aut si ex parte heres scriptus vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel pereger factus sit. — 2. Hodie ex constitutione imperatoris Antonini omnia caduca fisco vindicantur, sed servato iure antiquo liberis et parentibus. — 3. Caduca cum suo onere fiunt: ideoque libertates et legata et fideicommissa ab eo data, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salva sunt. Scilicet et legata et fideicommissa cum suo onere fiunt caduca.

10496) —*L. un. pr. et* §. 1-3. *C. de cad. toll.* (VI. 51.) (*Iustinian.*) — *Pr.* Et nomen et materiam caducorum ex bellis ortam et auctam civilibus, quae in se Populus Romanus movebat, necessarium duximus, Patres conscripti, in pacificis nostri imperii temporibus ab orbe Romano recludere, ut quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiret. Et quemadmodum in multis capitulis lex Papia ab anterioribus principibus emendata fuit, et per desuetudinem abolita, ita et a nobis circa caducorum observationem invidiosum suum amittat vigorem, qui et ipsis prudentissimis viris displicuit, multas invenientibus vias, per quas caducum non fieret. Sed et ipsis testamentorum conditoribus sic gravissima caducorum observatio visa est, ut et substitutiones introducerent ne fiant caduca, et si facta sint, ad certas personas recurrere disponerent, vias recludentes quas lex Papia posuit in cadocis: quod et nos fieri concedimus. Et cum lex Papia ius antiquum, quod ante eam in omnibus simpliciter versabatur, suis machinationibus et angustiis circumcludens, solis parentibus et liberis testatoris usque ad tertium gradum, si scripti fuerant heredes, suum imponere iugum erubuit, ius antiquum intactum eis conservans, nos omnibus nostris subiectis sine differentia personarum hoc concedimus. — §. 1. *Vid.* 9415.—§. 2. *Vid.* 10279.—§. 3. *Vid.* 9770.

Nor. 2.

10497) — *Ulp. fragm.* XVIII. — 1 . . . . Item liberis et parentibus testatoris usque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit: ut heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat aut totum aut ex parte, prout pertinere possit.

Nor. 3.

10498)—*Gaii instit.* II. 206. 286. — 206. Quod autem diximus, deficientis portionem *in* per damnationem quidem legato in hereditate retineri, in per vindicationem vero collegatario accrescere, admonendi sumus ante legem Papiam iure civili ita fuisse: post legem vero Papiam deficientis portio caduca fit, et ad eos pertinet qui in eo testamento liberos habent. — 286. Coelibes quoque qui per legem Iuliam hereditatem legataque capere prohibentur olim, fideicom-

missa videbantur capere posse. Item orbi qui per legem Papiam, ob id quod liberos non habent, dimidias partes hereditatum legatorumque perdunt, olim solida fideicommissa videbantur capere posse. Sed postea Senatusconsulto Pagasiano perinde fideicommissa quoque, ac legata hereditatesque capere posse prohibiti sunt. Eaque translata sunt ad eos qui testamento liberos habent; aut si nulli liberos habebunt, ad populum, sicuti iuris est in legatis et in hereditatibus.

Not. 4.

10499)—*Gaii instit.* II. 207. Et quamvis prima causa sit in caducis vindicandis heredum liberos habentium, deinde, si heredes liberos non habeant, legatariorum liberos habentium; tamen ipsa lege Papia significatur ut collegatarius coniunctus. si liberos habeat, potior sit heredibus, etiamsi liberos habebunt.

Not. 6.

10500) — *L. un.* §. 1-11. §. 13. 14. *C. de cad. toll. Vid.*: §. 1. 9415. — §. 2. 10279. — §. 3. 9770. — §. 4. 3950. — §. 5. 9563. — §. 6. Libertatibus proculdubio et post praesentem sanctionem propter sui naturam, quae aditionem heredis exspectant, ab adita hereditate una cum aliis, quae servis in testamento manumissis, vel aliis legatis relicta sunt, competentibus. Excepto etiam ususfructu, qui sui natura ad heredes legatarii transmitti non patitur, quia neque a morte testatoris, neque ab adita hereditate, quantum ad transmissionem, dies eius cedit. Sed haec omnia in his observari sancimus secundum praefatam dispositionem, quae pure, vel in diem certum relicta fuerint.— §. 7. *Vid.* 1195. — §. 8. 10274.— §. 9. 5609.— §. 10. 113. — §. 11. 9775. §. 13. 9565. — §. 14. 10255.

Not. 7.

10501) — *L.* 74. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Ulp.*) Licet Imperator noster cum patre rescripserit, videri voluntate testatoris repetita a substituto, quae ab instituto fuerant relicta, tamen hoc ita erit accipiendum, si non fuit evidens diversa voluntas, quae ex multis colligetur, an quis ab herede legatum vel fideicommissum relictum noluerit a substituto deberi. Quid enim, si aliam rem reliquit a substituto ei fideicommissario vel legatario, quam ab instituto non reliquerat? Vel quid, si certa causa fuit, cur ab instituto reliquerat, quae in substituto cessaret? Vel quid, si substituit ex parte fideicommissarium, cui ab instituto reliquerat fideicommissum? In obscura igitur voluntate locum habere Rescriptum, dicendum est.

L. 1. §. 9. *D. de legat.* III. *Vid.* 9771.

Not. 8.

L. 96. §. 1. *D. de legat.* 1. *Vid.* 10270.

10502)—*L.* 6. §. 3. *D. ad SC. Treb.* (XXXVI. 1.) (*Ulp.*) Si fisco vacantia bona deferantur, nec velit bona agnoscere, erit, fideicommissario restituere, aequissimum erit, quasi vindicaverit, sic fiscum restitutionem facere.

§. 787.

Not. 6.

L. 9. *D. de suis et leg. hered. Vid.* 8903.

Not. 7.

10503)—*Pauli sent.* IV. 8. 26. Ex pluribus heredibus iisdemque legitimis si qui omiserint hereditatem velin adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones accrescunt. Quod in herede instituto, eum qui acceperat substitutum, evenire non poterit; diversa enim causa est scripti et legitimi.

10504) — *L.* 1. §. 9. *D. ad SC. Tertull.* (XXXVIII. 17.) (*Ulp.*) Si nemo filiorum eorumve, quibus simul legitima hereditas deferetur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto. Hoc ideo dicitur, ut, quamdiu vel unus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, ius vetus locum non habeat, itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiaverit hereditatem, ei portio accrescet, et si forte sit filius et patronus, repudiante filio, patrono defertur.

10505) — *L. un. C. quando non pet. part. pet. accr.* (VI. 10.) (*Gordian.*) Quoties pluribus liberis, cessante legitima successione, bonorum possessione defertur beneficium Edicti perpetui quibusdam omittentibus. his solis qui bonorum possessionem agnoverunt, portionem non petentium accrescere, in dubium non venit. (245.)

Not. 8.

L. 9. *D. de suis et legit. hered. Vid.* 8903.

L. 35. *pr. D. de acq. vel omitt. hered. Vid.* 9133.

10506) — *L.* 3. *D. eod.* (*Paulus.*) Heredi cum postumo instituto reliquae partes accrescunt, quae postumo datae sunt, si certum sit, non esse praegnantem, licet heres ignoret.

10507) — *L.* 38. *D. eod.* (*Ulp.*) Si duo sint necessarii heredes, quorum alter se abstinuit, alter, posteaquam prior abstinuit, immiscuit se, dicendum est, hunc non posse recusare, quominus tota onera hereditaria subeat; qui enim scit, aut scire potuit, illo abstinente se oneribus fore implicitum, ea conditione adire videtur.

Not. 9.

10508) — *L.* 61. *D. eod.* (*Macer.*) Si minor annis, posteaquam ex parte heres exstitit, in integrum restitutus est, Divus Severus constituit, ut eius partis onus coheres suscipere non cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.

Not. 10.

10509) — *L.* 55. *D. eod.* (*Marcian.*) Quum hereditate patris necessarius heres se abstineat, conditio coheredi, sive suo, sive extraneo, defertur, ut aut totam agnoscat, aut a toto recedat, et ita se abstinere potest propter alium, qui per suam personam non poterat; si tamen creditores dicant, se contentos esse eius portione, quia non potest exonerari, nisi deferatur conditio, et alterius parte abstinere se creditores debent, ut eius actiones ei, qui convenitur, dentur.

§. 788.

Not. 2.

10510) — *L.* 12. *pr. D. de bon. poss. contra tab.* (XXXVII. 4.) (*Gaius.*) Si duobus filiis, et ex altero filio duobus nepotibus bonorum pos-

sessio competat, et alter ex nepotibus non petat, pars eius fratri accrescit. Si vero ex filiis alter non petat, tam fratri, quam nepotibus id prodest; namque tunc duo semisses fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur.

10511) — *L.* 1. §. 12. *D. de coni. cum emanc. lib.* (XXXVII. 8.) (*Ulp.*) Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit, eveniet, ut non ad patrem eius, sed magis ad fratrem pertineat. Sed et si omnes nepotes omittant, patruo nihil accrescet, sed soli patri; quod et si pater omiserit, tunc patruo accrescet.

Not. 4.

10512) — *L. 6. pr. D. de bon. poss.* (XXXVII. 1.) (*Paulus.*) Sed quum patrono quidem contra tabulas certae partis bonorum possessionem Praetor polliceatur, scripto autem heredi secundum tabulas alterius partis, convenit, non esse ius accrescendi; igitur non petente scripto secundum tabulas, alterius quoque partis nominatim patrono possessionem pollicetur; cum ceteri, quibus accrescendi ius est, semel debent agnoscere bonorum possessionem.

§. 789.

Not. 1.

10513) — *L.* 59. §. 3. *D. de hered. inst.* (XXVIII. 5.) (*Celsus.*) Quum quis ex institutis, qui non cum aliquo coniunctim institutus sit, heres non est, pars eius omnibus pro portionibus hereditariis accrescit, neque refert, primo loco quis institutus, an alicui substitutus heres sit.

Not. 2.

10514) — *L.* 63. *D. eod.* (*Iavolen.*) Heredes sine partibus utrum coniunctim an separatim scribantur, hoc interest, quod, si quis ex coniunctis decessit, (hoc) non ad omnes, sed ad reliquos, qui coniuncti erant, pertinet; sin autem ex separatis, ad omnes, qui testamento eodem scripti sunt heredes, portio eius pertinet.

Not. 3.

10515) — *L.* 59. §. 2. *D. eod.* (*Celsus.*) *Titius heres esto, Seius et Maevius heredes sunto;* verum est, quod Proculo placet, duos semisses esse, quorum alter coniunctim duobus datur.

Not. 3 *a*.

10516) — *L.* 15. *pr. D. eod.* (*Ulp.*) Iulianus quoque libro trigesimo refert, si quis ita heredem scripserit: *Titius ex parte dimidia heres esto, Seius ex parte dimidia; ex quo parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto,* dubitari posse, utrum in tres semisses dividere voluit hereditatem, an vero in unum semissem Seium et Sempronium coniungere. Quod est verius, et ideo coniunctim hos videri institutos; sic fiet, ut Titius semissem, hi duo quadrantes ferant.

L. 142. *in f. D. de verb. sign. Vid.* 9114.

Not. 4.

L. 63. *D. de hered. inst. Vid.* 10514.

10517) — *L.* 89. *D. de legat.* III. (XXXII.) (*Paulus.*) Re coniuncti videntur, non etiam verbis, quum duobus separatim eadem res legatur; item verbis, non etiam re: *Titio et Seio fundum aequis partibus do lego,* quoniam semper partes habent legatarii. Praefertur igitur omnimodo ceteris, qui et re, et verbis coniunctus est; quodsi re tantum coniunctus sit, constat, non esse potiorem; si vero verbis quidem coniunctus sit, re autem non, quaestionis est, an coniunctus potior sit. Et magis est, ut et ipse praeferatur.

Not. 5.

10518) — *L.* 17. §. 1. *D. de hered. inst.* (XXVIII. 5.) (*Ulp.*) Unde idem tractat, si duos ex undecim, duos sine parte scripsit, mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiaverit, utrum omnibus semuncia, an ad solum sine parte scriptum pertineat; et variat. Sed Servius omnibus accrescere ait; quam sententiam veriorem puto, nam quantum ad ius accrescendi, non sunt coniuncti, qui sine parte instituuntur; quod et Celsus libro sextodecimo Digestorum probat.

Not. 6.

10519) — *L.* 66. *D. eod.* (*Pompon.*) Si ita quis heredes instituerit: *Titius heres esto, Caius et Maevius aequis ex partibus heredes sunto;* quamvis et syllaba coniunctionem faciat, si quis tamen ex his decedat, non alteri soli pars accrescit, sed et omnibus coheredibus pro hereditariis portionibus, quia non tam coniunxisse, quam celerius dixisse videatur.

Not. 7.

L. 37. *D. de testam. milit. Vid.* 9583.

10520) — *L.* 3. *C. eod.* (VI. 21.) (*Antonin.*) Quanquam militum testamenta iuris vinculis non subiiciantur, cum propter simplicitatem militarem, quomodo velint, et quomodo possint, ea facere his concedatur, tamen in Valeriani quondam centurionis testamento institutio etiam iure communi accepit auctoritatem. Nam cum paterfamilias filiam ex duabus unciis, uxorem ex uncia heredes scripserit, nec de residuis portionibus quidquam significaverit in tres partes divisisse eum apparet hereditatem, ut duas habeat, quae sextantem accepit, tertiam, quae ex uncia heres est instituta. (214.)

§. 790.

Not. 1.

10521) — *Gaii inst.* II. 205. Est et... *si eadem res* duobus pluribusve per damnationem legata sit: si quidem coniunctim, plane singulis partes debentur, *sive omnes veniont ad legatum, sive non;* si vero disiunctim, singulis solida res debetur, ut scilicet heres alteri rem, alteri aestimationem praestare debeat. Et in coniunctis deficientis portio non ad collegatarium pertinet, sed in hereditate remanet.

10522) — *Ulp. fragm.* XXIV. 12. 13. — 12. Si duobus eadem res per vindicationem legata sit: *Si quidem disiunctim, singulis in solidum debetur;* si vero coniunctim, velut *Titio et Seio hominem Stichum do lego,* iure civili concursu partes fiebant, non concurrente altero pars eius alteri accrescebat; sed post legem Papiam Poppaeam non capientis pars caduca fit. — 13. Si per damnationem eadem res duobus legata sit: si quidem coniunctim, singulis par-

tes debentur, et non capientis pars iure civili in hereditate remanebat, nunc autem caduca fit; quod si disiunctim, singulis solidum debetur.

Not. 2.

10523) — *L.* 16. *pr. D. de legat.* I (XXX.) (*Pompon.*) Si duobus res coniunctim legata sit, quamvis alter in rerum natura non fuerit, alteri solam partem deberi, puto verum esse.

10524) — *L.* 34. §. 9. *D. eod.* (*Ulp.*) Si coniunctim res legetur, constat, partes ab Initio fieri; nec solum hi partem faciunt, in quorum persona constitit legatum, verum hi quoque, in quorum persona non constitit legatum, utputa si Titio, et servo proprio sine libertate.

10525) — *L.* 84. §. 8. *D. eod.* (*Iulian.*) Si Titio et Maevio legatus fuerit Stichus, qui Titii erat, debebitur pars Stichi Maevio; nam Titius, quamvis ad legatum non admittatur, partem faciet.

10526)— *L.* 7. *D. de legat.* II. (XXXI.) (*Paulus.*) Si Titio et ei, qui capere non potest, decem legata sint, quia duobus heres dare damnatur, et unus capere non potest, quinque sola Titio dantur.

10527) — *L.* 38. §. 2. *D. de legal.* III. (XXXII.) (*Scaev.*) Filiam suam heredem scripserat, et ita caverat: *veto autem aedificium de nomine meo exire, sed ad vernas meos, quos hoc testamento nominavi, pertinere volo;* quaesitum est, defuncta herede, et legatariis vernis, an ad unum libertum, qui remansit, totum fideicommissum pertineret. Respondit, ad eum, qui ex vernis superesset, secundum ea, quae proponerentur, virilem partem pertinere.

Not. 3.

L. un. §. 11. *C. de cad. toll. Vid.* 9775.

Not. 4.

10528) — *L.* 41. *pr. D. de legat.* II. (XXXI.) (*Iavol.*) *Maevio fundi partem dimidiam, Seio partem dimidiam lego, eundem fundum Titio lego;* si Seius decesserit, pars eius utrique accrescit, quia, quum separatim et partes fundi, et totus legatus sit, necesse est, ut ea pars, quae cessat, pro portione legati cuique eorum, quibus fundus separatim legatus est, accrescat.

Not. 5.

10529) — *L.* 16. §. 2. *D. de legat.* I. (XXX.) (*Pompon.*) Si Titio et postumis legatum sit, non nato postumo totum Titius vindicabit. Sed et si testator Titio et postumis viriles partes dari voluisset, vel etiam id expressisset, totum legatum Titio debetur non nato postumo.

L. 89. *de legat.* III. *Vid.* 10517.

Not. 8.

L. 1. §. 3. *D. de usufr. accresc. Vid.* 9964.

Not. 9.

10530) — *L.* 10. *D. eod.* (*Ulp.*) Interdum pars ususfructus et non habenti partem suam, sed amittenti accrescit; nam si ususfructus duobus fuerit legatus, et alter lite contestata amiserit usumfructum, mox et collegatarius, qui litem contestatus non erat, usumfructum amisit, partem dimidiam duntaxat, quam amisit, qui litem contestatus est adversus eum, qui se liti obtulit, a possessore consequitur; pars enim collegatarii ipsi accrescit, non domino proprietatis. ususfructus enim personae accrescit, etsi fuerit amissus.

Not. 10.

10531) — *L.* 3. §. 2. *D. quib. mod. ususfr. am.* (VII. 4.) (*Idem.*) Idem Papinianus quaerit, si Titio et Maevio usufructu legato, in repetitione ususfructus non totum, sed partem Titio relegasset, an viderentur coniuncti? Et ait, si quidem Titius amiserit, totum socio accrescere; quodsi Maevius amisisset, non totum accrescere, sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire. Quae sententia habet rationem, neque enim potest dici, eo momento, quo quis amittit usumfructum et resumit, etiam ipsi quidquam ex usufructu accrescere; placet enim nobis, ei, qui amittit usumfructum, ex eo, quod amittit, nihil accrescere.

L. 11. *D. de usufr. accresc. Vid.* 9965.

FINIS.

INDEX.

LIBER QUINTUS.

DE IURE, QUOD AD DEFUNCTORUM SUCCESSIONES SPECTAT, SIVE DE HEREDITATUM IURE.

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

CAPUT V.

CAPUT VI.

FINIS INDICIS.

16

Mc